

דוד המלקטים

הלכות שבת

אז"ח סימן דמ"ב - סימן שד"מ

חלק ראשון

סי' דמ"ב - סי' דע"ד

יוצא לאור ע"י

חבורת נר גבדיאל
ישיבת מיד ירושלים תובב"א

מחזור א' - שנת תשס"ה

מחזור ב' - שנת תש"ע

מחזור ג' - שנת תשע"ו

בעזרת החונן לאדם דעת

י. א. בן אבי מודי

הרב נחום שטילדמן שליט"א

ידוע לכל בר בי רב דחד יומא

כי אי אפשר לדעת ולהבין שום דבר בלי עיון במקורות. ולכן פשוט ואין צורך להזכיר שכל מה שימצא בספר הזה הוא רק מראה מקום היכן ימצא מבוקשו, ואל יסמוך על מה שמוצא כאן כלל וכלל בלי לפנות אל המקור.

שגיאות מי יבין

ובמאמר החכם "כשם שאי אפשר לבר בלי תבן כך אי אפשר לספר בלא שגיאות", בקשתינו שטוחה לכל מעיין שימצא איזה דבר טעות או שגיאה בתוך ספר זה, נא לפנות אל המחבר, ואי"ה יתקן הדבר במהדורה הבאה.

לתועלת המעיינים:

« הספר הוא רק תוצאה של השיעורים שנאמרו בחבורתנו, ולא נרשמו על דעת לפרסמם בתוך ספר. ולכן צורת הדברים ותוכנם אינו כ'ספר' רגיל. וממילא אין להסתמך על מספר הדעות שהובאו בכל שיטה ולהחליט דהלכה כרבים, כי לא היה בזה שום כוונה להכריע. לפעמים ריבוי השיטות הובאו רק בשביל להבהיר נקודה אשר דנו בה בהמשך השיעור.

« כשכתוב, ע'; הכוונה שמשמעות דברי ספר פלוני נוטים לשיטה פלונית, אך לא מפורש הכי להדיא באותו הספר.

« כשכתוב מראי מקומות; הכוונה שהספרים שברשימה דנו על הנושא המדובר (לפעמים לא היה ברור שיטתם בענין, לפעמים מחמת האריכות לא הספיק הזמן לעבוד על כל מה שכתוב, ולפעמים הענין מוזכר שם רק בדרך אגב וכיוצ"ב).

« ספר זרע שמואל; נכתב ע"י הרב יוסף שטילדמן שליט"א, תלמיד של הגר' יצחק ברקוביץ שליט"א.

« ספר אסיפת יצחק; הוא אוסף שאלות (בכתב) ששלח הר' יצחק ווינקלר שליט"א לבמה רבנים עם תשובות הרבנים אליו.

« קונטרס הארת אהרן; נכתב ע"י הרב ארי גינזברג שליט"א.

« המעוניין לקבל את הספר חנם באימייל, נא לשלוח בקשה לדואר אלקטרוני dorhamilaktim@gmail.com

"מרחן החזון איש כותב כי בזמננו קוראים לחיפוש 'יגיעה'. בודאי קלע כאן מרחן בלבבה של הקלקלה הגדולה בסדרי הלימוד בזמננו. העמדת החיפוש במקום ה'יגיעה' היא השחתת כל הציור של עמלה של תורה. ובתחלת מגעי עם הספר 'אוצר מפרשי התלמוד', הסתכלתי בעומק פעולתו של האוצר על מחשבתם של המעיינים. ומתוך הסתכלות זו הבחנתי נאמנה כי הפעולה הראשית של האוצר על המעיינים היא תחושת השחרור מהטיידה של החיפוש. ועל ידי זה נעשים כלי- המחשבה והעיון לנכסים בני חורין, להתפנות לעבודת עמלה של תורה בעיון במקורות ובגופם של דברים..."

[הגר"י הוטנר זצ"ל (פחד יצחק אגרות וכתבים אות ע"ט, פתח דבר ל"אוצר מפרשי התלמוד" ריש איזהו נשך)].

ולהודיע מעלת קיבוץ דברי רבותינו ועדיכתם לפני הלומדים, יש בנותן טעם להביא בכאן את דבריו הנפלאים של בעל הפלא יועץ (ערך אסופה) ז"ל:

"כמה טובה עשו לנו בעלי אסופות. רבותינו הקדושים אשר בכל דור ודור זכו וזיכו את הרבים, זכות הרבים תלוי בהם, שאלמלא הם נשתכחה תורה מישראל, ובפרט כגון אנן דור יתום, יתמי דיתמי, אשר טרדות הזמן רבו עלינו ואין הפנאי מסכים אתנו כל כך ללמוד. בשקידה כל כך כמו הראשונים ודעתנו קצרה. ואם נבוא ללמוד ספרים הרבה אין קץ ומי הוא זה אשר תשיג ידו להיות כל הספרים נמצאים אצלו. אבל על ידי האסיפות נוכל לצאת מעט ידי חובתנו:

ובכל דור צריכים האסיפות כמו שעשה הרמב"ם וה'טור' והרב 'בית יוסף' והרב 'בגדול' ורבים כמוהם שהיו לנו לעינים, ומהם יראו וכן יעשו בכל דור ודור, כל תלמיד חכם אשר חננו ה' דעת וספרים הרבה ישתדל להועיל לרבים בדברים הנצרכים מאד, כאמדם (ברכות סד, א) הכל צריכים למדי חטיא. ויעשו אסיפות ביד ה' הטובה עליהם, מי מקצורי דינים על ארבעה טורים, מי מכללים, מי מהקדמות לדרושים, ומי מתוכחות מוסר וכדומה, כל אשר עושים חסד גדול יחשב, ואין לך חסד גדול מזה שהוא חסד בנפש, ועושי אלה הם מזכים את הרבים וזכות הרבים תלוי בהם.

ואל יחושו ללעג השאננים שאומרים, מה הועילו אלו החכמים בתקנתם לשנות לנו את הידוע ומפורסם בספרים, אין זה כי אם ללקט כסף וליטול את השם שהוציאו ספר. שרי להו מדיהו למדברים כן, כי לא צדקו, שודאי הגמור יותר טובים לנו אלו הספרים של אסיפות מכל חבורי הפלפולים והחריפות, כי מה יתן ומה יוסיף לנו אלו החבורים, רובם הם מתעפרים בעפר אין דורש ואין מבקש, שכל חכם רוצה להיות מבין מדעתו ולישא וליתן בהלכה כפי השגתו, ואם ידעה אדם ללמוד כל חיבורי הפלפולים והחריפות, יכלו שנותיו ולא ילמוד אחד מני אלף מהדברים שצריך ללמוד, וכדאמרו בש"ס: אי דיקנא לא גרסינא. מה יתן ומה יוסיף לנו לידע הויכוח שהיה בין שני תלמידי חכמים, שזה אומר בכה וזה אומר בכה, ואם כדי ללמוד דרכי הפלפול והחריפות וחדוד השכל, הלא יש די לנו בתורתן של ראשונים ז"ל, אשר לבם פתוח כפתחו של אולם וחכמתם ניכרת מתוך דבריהם. אבל אלו הספרים של האסיפות תועלתם מרובה כאמור, ולכן כל תלמיד חכם ירדוף אחריהם כאשר ירדוף הקורא בהרים, ויד כל ממשמשת בהם כל שעה, כי בזמן הזה הקיצור הוא מטבע חריף אהוב ונחמד לכל, ואומרים דרך צחות (רות ב ד) 'ויאמר לקוצרים ה' עמכם':

ולכן אף מי שעושה ספר שו"ת, שהוא מועיל לרבים בהיותו מחדש דינים חדשים ופושט ספיקי דינים, לא ילך בארוכה ויצא מענין לענין ממלאכת השאלה למלאכת השיטה ופלפול

בדברי האחרונים לנתון ולנתוש, לבנות ולנטוע, ולומר שמועה זו נאה וזו אינה נאה, כי מה יתן ומה יוסיף, וחוששני מחטאת ברוב דברים. רק יכתב הלכות קטנות, מצוי הדין הנצרך לענין דינא דוקא. וכן הרוצה לכתב פשטים אשר חננו ה' על תנ"ך ומאמדי רבותינו ז"ל, אם רוצה שיהא יד רבים ממשמשת בו, לא ילך בארוכה ויצא ממלאכת הדרוש למלאכת הפלפול, אלא יכתוב פסקי פסקי על סדר התנ"ך והש"ס דברים מתוקים מעורב עם דברי מוסר ויראת ה', שהמוסר הנאמר על פסוק הוא מתוק מדבש ועומד ליכרון בין העינים, ומתוך כך יהיו דבריו נקראים ונזכרים ונאמרים בבתי כנסיות של תלמידי חכמים ובבתי מדרשות, ויהיה מזכה את הרבים, ותתענג בדשן נפשו בהיות שפתותיו דובבות בקבר (יבמות צו א). זהו דרך ישרה לפי דעתי לחבורי חבורים:

אמנם הבעלי אסופות שמאספים קצורי דינים צריכים לזהר הרבה שלא יכנסו למלאכה זו אלא אם כן יכולים לעשות אותה על מתכונתה, כי היכי דלא תיפוק מינה חורבה, דהיינו שיהא להם ספרים הרבה מהראשונים ואחרונים ותשלט עיניהם בכולם בעיון יפה יפה, ולא יסמכו על הכלל העולה, כי יש פתח טועה, ולא יטעו לדרוש היפך ממה שכתוב בספר, כאשר נמצא לפעמים באלו הקיצורים, ולכן אמרו שאין ראוי לסמוך על הקיצורים להקל או להוציא ממון מיד המוחזק עד שילמד חיפוש מחיפוש ועד שיראה הדין בשדרשו.

ושמעתי אומרים, שאף על פי שהרב 'מעם לועז' עשה מלאכה גדולה וזכה וזיכה את הרבים, לא היה רוח חכמים שבדורו נוחה הימנו על שכתב הלכות פסוקות, ורבים מעמי הארץ שאין יודעים לקרות אלא ספרו ומקבלים דבריו כנתינתם מסיני ואין חוזרים לשאול פי חכם וסומכין עליו בין להקל בין להחמיר, ופעמים המצא ימצא איזה דין שנתחדשו בעת ספרים שחולקים על דבריו ומחמירים וכן ראוי להחמיר, ולכן יש להזהר ללועזים שלא יסמכו על ספרי הלועזים להקל באין שאלת חכם, ודין להם שספרי הלועזים יעוררום ליכנס לבית הספק כדי לשאול לחכם. (ויש את לבבי לכתוב ספר אסופת דינים בקיצור, אך לא אכתוב אלא מה הוא אסור, ולא אוכיר את המותר, למען לא תצא תקלה כזו). וגם ראוי לבעלי אסופות שיעשו טובה שלימה ולא יכתבו על דין פלוני עיין בספר פלוני, ולא עוד אלא שלפעמים יש שנצרך לו אותו הדין מאד ואותו הספר שציין אינו בנמצא בעירו, והרי זה דומה למי שמביאין אותו אל המעיין ואין מניחים אותו לשותות מים, לכן יכתב גם כן מה שכתוב באותו ספר למען ינוח הקורא בו כי ימצא תאות לבו, עכ"ל.

נשמות

לעילוי

ודעיתו זקנתי

מדת **איטה** ע"ה
בת הרב אהרן ז"ל

שטילדמן

גלב"ע כ"א אלול תשנ"ג

זקני

ר' **ישראל** ז"ל
ב"ר נחום ז"ל

שטילדמן

גלב"ע ד' תשרי תשכ"ח

ודעיתו זקנתי

מדת **לאנע דבורה** ע"ה
בת הרב נחום הלוי ז"ל

נעמעט

גלב"ע כ"ז חשוון תשנ"ב

זקני

ר' **משה** ז"ל
ב"ר מתתיהו ז"ל

נעמעט

גלב"ע י"ח כסלו תשמ"ז

ודעיתו זקנתי

מדת **אלטע פריידה** ע"ה
בת ר' עזריאל ז"ל

זויינמאן

גלב"ע ט"ז טבת תשמ"ז

זקני

הרב **מאיר יהודה** ז"ל
ב"ר יחיאל יצחק ז"ל

זויינמאן

גלב"ע כ"ח שבט תשנ"א

ודעיתו זקנתי

מדת **פייגע צירקא** ע"ה
בת ר' יחיאל מאיר ז"ל

סוקולובר

גלב"ע י"ב אדר תשס"ב

זקני

הרב **אברהם** ז"ל
ב"ר יעקב אריה ז"ל

סוקולובר

גלב"ע כ"ז תמוז תשל"ז

לעילוי נשמת

ר' אברהם בן דוד הכהן ז"ל
ר' ישראל בן אברהם ז"ל
ר' אברהם שמואל בן אהרן יוסף ז"ל

לעילוי נשמת

הרב יואל בן חנוך העניך ז"ל
הרב מנחם מנדל בן יעקב ז"ל
הרב יצחק אייזיק בן מרדכי לייב ז"ל

לעילוי נשמת

הרב ישראל לייב ב"ר מרדכי יהושע ז"ל

לעילוי נשמת

שדה חיה
בת הרב אריה זאב הלוי שליט"א

לעילוי נשמת
הרב חיים אלעזר
ב"ר עזריאל ז"ל
טדטנר

נפטר י"ג טבת תשע"ד

הרב שמעון מיכאל
ב"ר יצחק ז"ל
גויברגר

הרב משה יהודה ב"ר מנחם מנדעל ז"ל
הרב יהודה לייב ב"ר אברהם ז"ל
הרב אליהו חיים ב"ר מרדכי ז"ל
מרת אגוסטא בת ר' יוסף הכהן ע"ה
מרת רחל לאה בת ר' ישעיהו ע"ה
מרת טייבל בת ר' שמואל ע"ה

לעילוי נשמת

הרב שמואל משה בן יוסף צבי באשקאזויץ ז"ל

לעילוי נשמת

הרב פנחס דוד ב"ר שרגא פייבל הלוי ארזעל ז"ל
נפטר כ"ז תשרי תשנ"א

לעילוי נשמת

מרת שלמה ראביל בת ר' ישראל מנחם ע"ה הלפרין

לעילוי נשמת

ר' שמואל צבי ב"ר נחמיה הכהן ז"ל, מרת סימא בת הענוך ע"ה, ור' הירש דוד ב"ר יצחק ברוך ז"ל
מאת משפחת גרינבערג, לייקווד

לדפואת הרב חיים בן רחל הי"ד

תוכן ענינים

חלק ראשון

סימן רמ"ד - סימן רע"ד

11 סימן רמ"ב

45 **אמירה לנכרי**

64 סימן רמ"ג

69 סימן רמ"ד

86 סימן רמ"ה

89 סימן רמ"ו

104 סימן רמ"ז

114 סימן רמ"ח

דינים השייכים לערב שבת

135 סימן רמ"ט

153 סימן ר"נ

172 סימן רנ"א

179 סימן רנ"ב

הלכות שהיה חזרה והטמנה

213 סימן רנ"ג

311 סימן רנ"ד

328 סימן רנ"ה

330 סימן רנ"ו

332 סימן רנ"ז

363 סימן רנ"ח

377 סימן רנ"ט

דינים הכנסת שבת, הדלקת נרות, ותפילת שבת

380 סימן ר"ס

408 סימן רס"א

430 סימן רס"ב

451 סימן רס"ג

539 סימן רס"ד

552 סימן רס"ה

555 סימן רס"ו

561 סימן רס"ז

576 סימן רס"ח

דיני קידוש, ובציעת הפת

592	סימן רס"ט
602	סימן ע"ר
604	סימן רע"א
660	סימן ער"ב
696	סימן רע"ג
718	סימן רע"ד

חלק שני

סימן ער"ה - סימן ש"ז

741	סימן ער"ה
757	סימן רע"ו
799	סימן רע"ז
803	סימן רע"ח
803	סימן רע"ט
804	סימן ר"פ
812	סימן רפ"א
814	סימן רפ"ב
827	סימן רפ"ג
829	סימן רפ"ד
836	סימן רפ"ה
895	סימן רפ"ו
901	סימן רפ"ז
904	סימן רפ"ח
929	סימן רפ"ט
940	סימן ר"צ
964	סימן רצ"א
983	סימן רצ"ב

דיני ערבית, הבדלה, ומלוה מלכה

990	סימן רצ"ג
994	סימן רצ"ד
1007	סימן רצ"ה
1013	סימן רצ"ו
1035	סימן רצ"ז
1039	סימן רח"צ
1049	סימן רצ"ט
1077	סימן ש'

1098	ל"ט מלאכות
1110	חצי שיעור
1128	סימן ש"א סעיף א' - סעיף ו'

1141	סימן ש"א סעיף ז' - סעיף נ"א
1174	סימן ש"ב
1267	סימן ש"ג
1270	סימן ד"ש
1272	סימן ש"ה
1273	סימן ש"ו סעיף א' - ג', סימן ש"ז סעיף ט' - י'
1282	סימן ש"ו סעיף ד' - סעיף ה'
1314	סימן ש"ו סעיף ו'
1328	סימן ש"ו סעיף ז'
1345	סימן ש"ז סעיף א', סעיף ו' - סעיף ח'
1357	סימן ש"ז סעיף ב' - סעיף ה'
1382	סימן ש"ז סעיף י"א
1393	סימן ש"ז סעיף י"ב - סעיף י"ז
1444	סימן ש"ז סעיף י"ט - סעיף כ"ב

חלק שלישי

סימן ש"ח - סימן שי"ב

1461	הלכות מוקצה
1471	אסור לבטל כלי מהיכנו
1500	אין כלי ניטל אלא לדבר הניטל בשבת
1509	סימן רע"ט
1530	סימן ש"ח
1827	סימן ש"ט
1875	סימן ש"י
1925	סימן שי"א
1970	סימן שי"ב

חלק רביעי

סימן שי"ג - סימן שי"ט

2021	מלאכת בונה
2027	סימן שי"ג
2072	סימן שי"ד
2159	סימן שט"ו
2236	סימן שט"ז
2303	סימן שי"ז
2373	סימן שי"ח
2561	סימן שי"ט
2711	סימן שי"ט רמ"א סעיף י"ז

חלק חמישי

סימן ש"כ - סימן של"ב

2721		סימן ש"כ
2796		מלאכת צובע: סימן ש"ג סעיף כ"ה
2815		סימן ש"כ סעיף י"ט - סעיף כ'

סימן שכ"א

2838		מי מלח: סימן שכ"א סעיף ב'
2849		מליחה: סימן שכ"א סעיף ג' - סעיף ו'
2878		מלאכת טוחן: סי' שכ"א סעיף ז' - סעיף י"ב
2927		מלאכת לש: סימן שכ"א סעיף י"ד - סעיף ט"ז, סימן שכ"ד סעיף ג'
2968		מלאכת ממחק: ממרח

2983		סימן שכ"ב
2985		סימן שכ"ב סעיף ה'
3004		סימן שכ"ב מ"ב ס"ק י"ח
3022		סימן שכ"ב סעיף ו'
3032		סימן שכ"ג סעיף א' - סעיף ה'
3044		סימן שכ"ג סעיף ו'
3093		סימן שכ"ג סעיף ז' - סעיף ט'
3097		סימן שכ"ד
3108		סימן שכ"ה
3132		סימן שכ"ו

הלכות חולה בשבת

3164		סימן רע"ח
3166		סימן שכ"ז
3178		סימן שכ"ח
3180		חולה שיש בו סכנה
3224		סכנת אבר
3230		חולה שאין בו סכנה
3247		תרופה בשבת
3259		מצטער הרבה
3314		סימן שכ"ט
3350		סימן ש"ל

3381		סימן של"א
3393		סימן של"ב

חלק שישי

סימן של"ג - סימן שד"מ

3399		סימן של"ג
3418		סימן של"ד

3485	סימן של"ה
3486	סימן של"ו
3515	סימן של"ז
3534	סימן של"ח
3567	סימן של"ט

סימן ש"מ

3597	מלאכת גוזז: סימן ש"מ סעיף א' - סעיף ב'
3614	מלאכת כותב ומוחק: סימן ש"מ סעיף ג' - סעיף ה'
3688	מלאכת משרטט
3694	מלאכת תופר: סימן ש"מ סעיף ו' - סעיף ז', סימן שי"ז סעיף ג'
3722	מלאכת מעמר: סימן ש"מ סעיף ט' - סעיף י', סימן של"ה סעיף ה'
3746	מלאכת קורע: סימן ש"מ סעיף י"ג - סעיף י"ד
3790	מלאכת מכה בפטיש

3793	סימן שמ"א
3797	סימן שמ"ב
3810	סימן שמ"ג
3835	סימן שד"מ
3836	מלאכות האריגה

מלאכת מחשבת

3854	דבר שאינו מתכוין, פסיק רישא
3915	מתעסק
3925	מלאכה שאינה צריכה לגופה
3947	כלאחר יד (שינוי)
3957	מקלקל
3963	מלאכה המתקיימת

קיצור הלכות

3975	קיצור הלכות: אמירה לנכרי
3979	קיצור הלכות: מלאכת טוחן
3981	קיצור הלכות: מלאכות גוזז
3982	קיצור הלכות: מלאכות קושר - מתיר
3984	קיצור הלכות: דבר שאינו מתכוין

3987	אסיפת יצחק
4041	הארת אהרן
4093	מראי מקומות

כבוד ועונג שבת

סימן רמ"ב

א] כבוד שבת.	ח] <u>מכבסים בחמישי בשבת.</u>	<u>מזונותיו אדם קצובים מראש השנה.</u>
ב] עונג שבת.	ט] הזמן.	טו] סוגיית הש"ס.
ג] שמחה בשבת.	י] הבגדים.	טז] הוצאות תלמוד תורה.
ד] מאכלי שבת.	יא] ע"י אחרים.	יז] הוצאות שבת.
ה] אכילת דגים.	יב] מכונת כביסה.	יח] הוצאות ראש חודש.
ו] שלחו לו מאכל לשבת.	יג] <u>שתהא אשה משכמת ואופה.</u>	יט] הוצאות יום טוב.
ז] לוו עלי ואני פורע.	יד] הפרשת חלה לעומת כבוד שבת.	

א] כבוד שבת.

א. המקור לכבוד.

1. מדברי קבלה: וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד [ישעיהו פרק נ"ח] – מ"ב (סי' ר"נ ס"ק ג'), "דמצות כבוד שבת מוטל על כל אדם וכדכתיב וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד".
2. נכלל במצוה דאורייתא של זכור את יום השבת – רבינו בחיי (שמות פרק כ' פסוק י"ב, "ואחר שהזהיר על כבוד שמו הזהיר על כבוד השבת ואמר זכור את יום השבת כי זכרון השבת הוא כבודו"), חפץ חיים (כלל ד' סעי' ב'), "ואינו מכבד שבת כראוי, שדבר זה נכלל במצות עשה דזכור, וכמו שכתב בספר חרדים".
- (א) הגדר: זכור את יום השבת לקדשו – עי' סי' רס"ט, לשיטות ומראי מקומות.
3. תנחומא (בראשית סי' ג') – "ואם חל ארבעה עשר בשבת אסור להתענות **בערב שבת** מפני טורח שבת שעיקר תענית סליחות ורחמים הוא, ואתי לאימנועי מכבוד שבת, וכבוד שבת עדיף מאלף תעניות, **דכבוד שבת דאורייתא** ותענית דרבנן ואתי כבוד שבת דאורייתא ודחי תענית דרבנן, אלא מקדימין ומתעניין בחמישי בשבת שהוא י"ב".

ב. כבוד שבת: הכנה לשבת.

1. עי' סי' ר"נ סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. "וכבדתו" [ישעיהו פרק נ"ח]: שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול – שבת (דף קיג.).

1. עי' סי' רס"ב סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
- (א) לכאורה הפשט שהכבוד כאן, הוא הדין של **הכנה בשביל שבת**. ולכאורה אין שייכות לכבוד של בגדים. וכן עי' המ"ב (סי' ר"נ ס"ק ג'), "דמצות כבוד שבת מוטל על כל אדם וכדכתיב וקראת לשבת עונג לקדוש ה' **מכובד**", ומצוה בו יותר מבשלוחו". שהובא הפסוק של 'מכובד' ולא של 'וכבדתו'. ויכול לומר, שהפסוק 'וכבדתו' הוי מיותר, ללמד עוד דין של 'שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול'.

ב] עונג שבת.

א. המקור לעונג.

1. מדאורייתא, "מקרא קודש" – רמב"ן (פר' אמור פרק כ"ג פסוק ב', כדאי' בשעה"צ ס"ק א').
2. דברי סופרים – החינוך (מצוה רצ"ז, כדאי' בשעה"צ ס"ק א').
3. הלכה למשה מסיני – יראים (סי' תי"ב).
4. דעת הרמב"ם.
- (א) דברי קבלה – פמ"ג (סי' רמ"ח א"א ס"ק ו'), בה"ל (סי' ר"נ ד"ה ישכים, "כתב הרמב"ם דעיקר עונג שבת הוא מדברי קבלה").
- (1) הגדרים והכללים – עי' ריש סי' ש"ו, לשיטות ומראי מקומות.
- (ב) מדאורייתא – חת"ס (או"ח סי' קס"ח ד"ה והנה).
5. מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"ג סי' ל"ה אות א'), עין יצחק (ח"ב כללי ספק דאורייתא אות ל' הע' ל', עמ' ק"ס), אליבא דהלכתא (חוברת מ"א סוף עמ' כ"ב, עמ' מ"ג).
- (א) הגר"ח פ"ז צ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק א') – "נראה דשאני דין וקראת לשבת עונג מדין מקראי קודש, דמקראי קודש היינו בשר ויין ומגדנות, וקראת לשבת עונג היינו בשאר דברים כגון שינה ודברים רוחניים".

ב. המבטל עונג שבת, האם הוא כמו שחילל שבת.

1. הגר"ח ק' שליט"א (אשיחה עמ' שכ"ב) – "האם מי שמבטל מצות עונג שבת נחשב כמי שמחלל שבת, והאם יש ראייה משבת קי"ט, ר' זירא הוה מהדר אזוזי וזוי דרבנן, א"ל במטותא מנייכו לא תחללוניה. רש"י מפרש כשהי' רואה אותן זוגות וזוגות ומדברין בתורה, מחזר אחריהם ואומר להן, במטותא מנכון לכו והתעסקו בעונג שבת, **ולא תחללוניה** לבטל תענוגים עכ"ד. א"כ משמע שיש קצת חילול שבת בכך שאינו מענג את השבת. תשובה: כעין חילול הקדושה".

ג. חיוב נשים במצות עונג.

1. כן.

(א) פמ"ג (סי' ר"פ מש"ז ס"ק א') – "כל שישנו בשמירה ישנו בעונג".

(ב) רע"א (ח"א סי' א') – "הר"ן פרק כל כתבי וז"ל שם: כתב ר"ת דנשים חייבות בג' סעודות וכן לבצוע על שתי ככרות שאף הן היו בנס המן, ואין צורך, שבכל מעשה שבת איש ואשה שוין כדילפינן מזכור ושמור את שישנו בשמירה ישנו בזכירה, ובכלל זה הוי כל חיובי דשבת עכ"ל, וממילא מחוייבת ג"כ במצות עונג דשבת".

(ג) כה"ח (ס"ק א').

2. מראי מקומות.

(א) פרישה (סי' ר"פ ס"ק א', עי' הג' והערות שם), הו"ד בא"ר (שם ס"ק א') – "ויהא זהיר לקיים עונתו וכו'. ושמרו בני ישראל את השבת (שמות לא טז) ר"ת ביאה מכאן שגם הנשים ישנן בכלל ציווי עונת שבת שגם המה בכלל שמירת שבת, הג"א".

ד. בהמות.

1. הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ע"ד שאלה י"א) – "בספר מקור חיים לבעל החוות יאיר כ' בסימן רמ"ו בזה"ל: חסיד אחד היה מאכיל לבהמתו בשבת בריוח כדי שביעה, מה שאין כן בחול, עכ"ל. וצ"ב טעמו של דבר, וכי יש עונג שבת אצל בעלי חיים. תשובה: למען ינוח בהמתך (א.ה. ר"ל דגם זה בכלל למען ינוח כדרך בנ"א)".

ה. מהו השיעור עונג.

1. מראי מקומות – ישועות יעקב (ס"ק ב').

(א) לבוש (סי' רמ"ח סעי' א') – "ודוקא שהספינה מפלגת בבוקר, אבל אם שהה שעה או שתיים על היום אסור לו להפליג, שהרי אי אפשר להגיע שם קודם הלילה, ויתעכב שעה או שתיים על הספינה תוך הלילה בצער ויתבטל באותה שעה או שתיים מעונג שבת". (ב) פמ"ג (סי' רמ"ח א"א ס"ק ג') – "עיין מ"א עיין אות (ג) [ב]. גם הב"ח [עמוד כז ד"ה אין מפליגין] כתב לטעם הרא"ש [שבת פ"א סימן לח] עונג יש לומר רביעי מותר. ויראה הטעם, דאם בכניסת שבת עדיין לא יהיה לו עונג, דעדיין לא שלמו ג' מעת לעת, מכל מקום י"ענא שבת לאח"כ. (והי"א) [והמ"א] סבר דאף מטעם עונג בעינן שכל יום השבת יהיה בעונג, ואף הלילה". (1) מראי מקומות – יד אפרים (סי' רמ"ח על מג"א ס"ק ב').

ו. בכל עונג מתקיים כבוד שבת.

1. תנא דבי אליהו (פרשה כ"ד) – "דבר אחר אם קראת לשבת עונג, לקדוש ה' אתה מכבד".

2. מראי מקומות.

(א) פרי צדיק (קונ' שביתת שבת אות ד' ד"ה והנה) – "והכיבוד הוא לבקש עצות לעינוגו".

(ב) גרי"ז (חי' הגר"ח על הש"ס סי' י"א) – "רמב"ם (פ"ה ה"א) הדלקת נר שבת וכו' אחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתייהן נר דלוק בשבת. אפילו אין לו מה יאכל וכו' שזה בכלל עונג שבת. ובפרק ל' ה"ה כתב: וצריך לתקן ביתו מבעוד יום מפני כבוד שבת, ויהיה נר דלוק וכו' שכל אלו לכבוד שבת הן. ולשון הרמב"ם צ"ע שבפ"ה כתב שדין הדלקת נר דוקא בשבת, ובפרק ל' כתב שהחיוב הדלקה הוא מבעוד יום, ועוד קשה על מה שכתב 'מבעוד יום' הא אין שייך הדלקה בשבת דודאי צריך להדליק מבעוד יום, כיון ששבת אסור להדליק, ונר"ל דבהלכות אלו הם שני דינים נפרדים, דבחיוב הדלקה יש שני דינים, חדא משום עונג שבת וגם משום כבוד שבת. והם חלוקים בדיניהם, דדין עונג שייך בשבת עצמו, וכמו שאר דינים של עונג, כמו אכילה ושתייה, משא"כ בדין כבוד שבת, שהחיוב הוא כבר מבעוד יום, שזהו ג"כ בכלל כבוד שבת, וגם אם יצויר הדלקה בשבת עצמו, אינו מתקיים בזה דין כבוד שבת, ובזה שפיר מיושב הרמב"ם, דבפרק ה' מיירי בדין עונג וכמש"כ שם שזה בכלל עונג שבת, וזה החיוב שייך דווקא בשבת עצמו, משא"כ בפרק ל' דשם מיירי בחיוב הדלקה מדין כבוד שבת, וכדמוכח מהא דכלל בהדי דכבוד, ומסיים שכל אלו לכבוד שבת".

(1) הרי"ל סגל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' ק' טור ג') – "הגרי"ז ... הלשון הכתוב שם הוא: אינו מתקיים בזה דין כבוד שבת, אמנם ודאי שאין הכוונה שאין כלל כבוד שבת, רק שחיסר בדין זה ... שאין שייך לקיים כבוד שבת עצמה, שהרי זה לא יתכן כלל לומר כן, דאטו אם לא פירש המפה בע"ש לא יפרוש אח"כ, אלא שבערב שבת שייך כבר כבוד שבת, דאף שעדיין לא שבת, מ"מ מה שדואג לכבוד שבת זהו כבוד שבת ...".

(ג) דברי יציב (או"ח סי' ק"כ, פני משה סוף ח"א סי' י"ז) – "ראיתי בערוך השולחן ריש סי' רס"ג, שעורר בסתירת דברי הרמב"ם, וכתב דבמקום שאוכלים הוי מכבוד שבת ובשאר חדרים משום עונג עיין שם, ולפענ"ד נראה כמו שביארתי. ומ"ש מלשון רש"י בדף כ"ה דכבוד שבת הוא וכו', י"ל דרש"י ס"ל דכיון שבאכילה בלי אור מבטל העונג נראה דלא חשיבא ליה להתענג כדת במאכלי שבת והוי בזיון בכבוד שבת, וא"כ יש בהדלקה על השולחן גם משום כבוד שבת וככפרמ"ג הנ"ל ודו"ק, וא"ש שהמ"מ בפ"ה הזכיר כבוד שבת אף שהרמב"ם כתב עונג, דתרווייהו בחדא מחתא אינן, והרמב"ם הזכיר עונג רק להדגיש הא דנר שבת קודם למעדנים וכמ"ש ודו"ק".

ז. עונג כנגד כבוד.

1. חזו"א (מעשה איש ח"א עמ' קל"ד ד"ה הגאון, חוט שני ח"א פרק א' ס"ק א' ד"ה מטו [עמ' מ"ג], ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ט אות ט', עלינו לשבח ויקהל עמ' תקל"א ד"ה הצגתי, דעת חזו"א פרק א' אות א', הגר"ח שליט"א בגדי שבת עמ' נ"ח אות כ"ז, בגדי שבת עמ' נ"ח אות כ"ז) – "שאל לרבינו: 'כבוד' שבת ו'עונג' שבת, הי עדיף. הנפקא מינה לגבי עניינה בשבת בימי הקיץ החמים, האם צריך לענוב עניינה מפני 'כבוד' שבת, או שמא יש להימנע, מפני שזה פוגם ב'עונג' שבת. והשיבו: אם אינו עונג, אינו כבוד".

- (א) חוט שני (ח"א פרק א' ס"ק א' ד"ה מטו, עמ' מ"ג) – "דהחזו"א ... ונראה שאין ר"ל דכיון שאין לו עונג שבת ממילא אינו בכלל כבוד שבת, אלא ודאי אם ילבש הבגד יקיים מצות כבוד שבת, אלא קמ"ל שאם יסיר את הבגד מעליו אין זה נחשב שעושה מעשה נגד כבוד שבת והטעם הוא כיון שאין בלבישת בגד זה עונג שבת".
- (ב) הגר"ח ק"ש שליט"א (אלא פרק כ"ח אות ו') – "היתה תקופה שבשבת לבש נעלים שהם נאות יותר מבחול אך היה קשה לו ללבוש אותן זמן ממושך, לכן, בתוך הבית לבש את של חול וכאשר יצא לתפילות לבש את הנאות יותר. עי' שם סק"ו, והנה שמעתי ממרן שבן תורה פלוני שאל את החזו"א שהולך עם עניבה בשבת ובשבתות הקיץ לא נוח לו ואינו עונג, אם מ"מ ישתדל ללכת עם זה משום כבודשבת והשיב לו 'אם אינו עונג אינו כבוד', ולכן אמר לי מרן לגבי הנ"ל (נעלים) שאין לו בהם צער גמור ללכת בהם רק שאם לובש אותם זמן רב כבר אינו עונג בשבילו. ובהנ"ל, שמעתי שאחד הנכדים שאל את מרן האם הטעם שאינו הולך עם עניבה בשבת הוא משום שחושש להוצאה, והשיב, להוצאה איני חושש כי זה מלבוש, אבל משום עונג שבת איני הולך, שכאן בא"י בדרך כלל חם ואין זה עונג ללבוש זה, ובחו"ל היו הרבה שהלכו עם זה, עכ"ד. ואמר פעם היחידה שלבש עניבה היתה ביום חתונתו מחמת כיבוד אם".
2. **כלים חד פעמיים** (disposable dishes).
- (א) אבן ישראל (ח"ט סי' ל') – "מה שנהגו בשב"ק לאכול בצלחות של ניילון, וחושש מע"כ שזה פחיתות בכבוד שבת. בודאי מי שיש לו כח לרחוץ את הכלים בליל שבת על מחר, בודאי טוב ויפה להשתמש בכלים חשוכים יותר לכבוד שב"ק. אולם כהיום הנשים חלשים וצריכים לגדל הבנים והבנות, ואין להם כח אחרי יום עבודה להכין על שבת קודש, עוד לרחוץ את הכלים על סעודת המחר, ולכן משתמשים בכלים כאלו אשר לא צריך לטרוח ולהרחיצם, וגם מש"כ מע"כ כי לא משתמשים בכלים כאלו על חתונות זה נכון, אבל בשמחות בר-מצוה ותנאים כן משתמשים בכלים אלו. ולענין כבוד שבת, אם מכינים לאכול דגים ובשר ושאר מטעמים לכבוד שב"ק ג"כ יוצאים בזה כבוד שבת, ואם מניחים על השלחן מפות מצוירות ג"כ יוצאין בזה כבוד שבת, ול"צ כבוד שבת בכל דבר ודבר, והרי ביוה"כ פ' מכבדין רק בכסות נקי, וזה כבר נקרא כבוד היום, וכש"כ בשבת שאוכלין כל מיני מטעמים לכבוד שבת, ואין להכביד על הקהל".
- (ב) חוט שני (ח"א פרק א' ס"ק א' ד"ה יש, עמ' מ"ג), הו"ד בהל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' י"א) – "יש מייחדים כלים מיוחדים לשבת לסעודות שבת והוא משום כבוד שבת כמו שעושים לכבוד אורח חשוב. ועכ"פ אם משתמשים בשבת בכלים חד פעמיים המצוי בזמננו **יש בזה מיעוט בכבוד השבת** שהרי לאורח חשוב לא היו משתמשים בזה [אם לא במקום הצורך]".
- (ג) הגר"ח ק"ש שליט"א (מישרים אהבוך עמ' ש"ב אות ו') – "שאלה: האם בסעודה שלישית דשבת חזון [ערב תשעה באב], אפשר לאכול בכלים חד פעמיים, כדי שלא יצטרך לרחוץ ולנקות את הכלים. או שמא יש בזה משום חסרון כבוד שבת לאכול בכלים כאלה. תשובה: כרצונך".
- הגר"ח ק"ש שליט"א (מישרים אהבוך עמ' ש"ג אות ז') – "שאלה: ראיתי דסבירא ליה למרן שליט"א דשרי להשתמש בכלים חד-פעמים בסעודות השבת (הובא בספר עלינו לשבח שמות עמוד תקל). ע"כ. ולכאורה קשיא לי דהא אם יגיע המלך לביתו של אדם, פשיטא דלא יכבדהו בכלים חד פעמיים אלא יגיש לו בכלים יקרים אף על פי שאחר כך יטרח בנקיון הכלים ובשטיפתם. תשובה: אין בזה שאלה".
- הגר"ח ק"ש שליט"א (אש התורה, בראשית, תורת חיים עמ' ר"י אות ס"ו) – "בשבת קודש האם אפשר להשתמש בכלים חד פעמיים דלכא' אין בזה כ"כ כבוד שבת. תשובה: אפשר".
- הגר"ח ק"ש שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ט. ע"ש אות כ"ח, אות כ"ט, אות ל', אות ל"א) – "אבל מה **שזה חד פעמי זה עצמו לא חסרון ויש חסרון רק אם הכלי לא יפה**. ולא חשוב אם חד פעמי. דלמאי נפקא מינא מיניה אם זורקים את זה אחר כך העיקר שלא יהיה כלי מכוער אבל בכלים חד פעמי יפים אפשר להשתמש בשבת. שמכבד את השבת".
- (ד) עלינו לשבח (ויקהל עמ' תק"ל) – "הבעל טען, שכיון שבני הבית משתמשים בכלים רבים במהלך השבת, ולאשתו יהיה קשה לשטוף את כולם, הוא מעדיף שישתמשו בכלים חד-פעמיים ... האשה, מצידה ... שואלת 'ומה עם כבוד השבת' ... הצגתי את שאלתם לפני גיסי הגר"ח קניבסקי, שסיפר לי ... החזו"א ... העניבה ... לפי זה אפשר היה להשיב גם כאן, שכיוון שיש קושי גדול בשטיפת הכלים, אם כן אין בכלים חד-פעמיים משום זלזול בכבודה של השבת".
- (ה) ענפי משה (אליבא דהלכתא חס"ד עמ' קט"ו טור ב') – "ספרו המופלא בגדי שבת הנדמ"ח זה עתה, ובעיניי בו לפום ריהטאי מצאתי דדן בהא עם מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א (עמוד פ"ח ופ"ט), והנני מביא בזה מדבריו היקרים, ראשית שאל למו"ר שליט"א דאברך אחד סיפר לו דשאל למו"ר שליט"א לענין כלים נאים לש"ק באופן שקשה לאשה לרחוץ הכלים, וממילא משתמשים בכלים חד פעמיים, והשאלה היתה דלכאורה לא יצטרכו כלים נאים, דאם אין לאשה עונג ממילא אינו כבוד, והשיבו מו"ר שליט"א: 'זה לא טענה, זה העונג שלה שהיא רוחצת את הכלים', והדר הרא"א שליט"א ושאל הא סו"ס אי"ז עונג, דקשה לה לרחוץ הכלים, והשיבו מו"ר שליט"א 'זה המצוה', ושאל הרא"א שליט"א היכן מוזכר בפוסקים דין זה דכלים נאים לש"ק, דרק בפסח וסוכות מצאנו מזה, אך בש"ק אי' רק גבי המלבושין, והשיבו מו"ר שליט"א: 'כתוב שצריך לכבד את השבת, ומאי נפקא מינה במה', ושאל הרא"א שליט"א אם כשמשתמשים בכלים חד פעמיים הוי זלזול בכבוד ש"ק, וביותר דבזמנינו רגילין להשתמש בהם לשמחות. והשיבו מו"ר שליט"א 'אפילו שבשמחות משתמשים בכלים אלו, בשבת יכול להיות שזה לא טוב', והוסיף שם מו"ר שליט"א 'אבל מה שזה חד פעמי זה עצמו לא חסרון, ויש חסרון רק אם הכלי לא יפה, ולא חשוב אם חד פעמי, דלמאי נפקא מינה אם זורקים את זה אחר כך, העיקר שלא יהיה כלי מכוער, אבל בכלים חד פעמיים יפים אפשר להשתמש בשבת, שמכבד את השבת', ע"כ ... ומדברי מו"ר מרן הגר"ח ק"ש שליט"א מבואר לכאורה **דבכלים חד פעמיים נאים שפיר מצי למיכל בשבתא**, ואולם עם כל זאת ברירא מילתא דכלי זכוכית ביופיו ומעלתן חשיבו טפי, ויש בהם הידור מעליא, ופשוט, וכדהבאנו בגליון ס"ב ממו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן ... ועתה דברתי בזה עם הגאון הגדול רבי אפרים גרינבלט שליט"א בעמח"ס שו"ת רבבות אפרים, ואמר לי דהציבור משתמש בזה (בכלים חד פעמיים) ואפשר, וכששאלתיו דיש כלים חד פעמיים פשוטים וישנם יותר יפים, אמר לי דאולי לא הפשוטים אלא מהיותר יפים. שוב שאלתי מקמיה הגאון הגדול רבי עזריאל אוערבאך שליט"א אם כלים חד פעמיים הוו בזיון לש"ק, ואמר לי: 'בזיון זה לא, כבוד שבת יותר (בזכוכית)', ע"כ".

ג. שמחה בשבת.**א. יש מצות שמחה.**

1. ספרי (פר' בהעלותך פרק י' פסוק י') – "וביום שמחתכם אלו שבתות".
2. עי' בעל הטורים (שם), הו"ד בב"י (סי' רפ"א) – "מ"ש ישמחו במלכותך פירש ה"ר [אביגדור] כהן צדק שסמכו על מה שכתוב וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו' ואמרו (ספרי) וביום שמחתכם זה שבת, ויש לומר שעל זה סמכו לומר וישמחו בך כל ישראל מקדשי שמך עכ"ל".
3. שבלי הלקט (סי' פ"ב, סי' רפ"א).
4. ס' המנהיג (הל' שבת אות א').
5. אור זרוע (ח"ב שבת סי' מ"ב).
6. אבודרהם (מעריב של שבת) – "והטעם שנוהגים שלא ליפול בתחנה בימים אלו מפני שהם ימי שמחה ומועדי קדש וגם השבתות נקראו ימי שמחה כדאיתא בספרי (במדבר ע"ז) וביום שמחתכם אלו השבתות".
7. ניומקי אור"ח (סי' רע"א אות א') – לשונו מובא לקמן.
8. תורה תמימה (בראשית פרק ב' אות ה', לשונו מובא לקמן), הו"ד בשערים מצוינים בהלכה (סי' ע"ב ס"ק ט"ו).
9. בית ארזים (אות מ"א) – לשונו מובא לקמן.
10. עי' דברי יציב (או"ח סי' קפ"ט סוף אות א') – לשונו מובא לקמן.

ב. אין מצות שמחה.

1. ברכות (סוף דף מט.) – "יתב רבי זירא אחורי דרב גידל, ויתב רב גידל קמיה דרב הונא ויתב וקאמר: טעה ולא הזכיר של שבת, אומר: ברוך שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית. ברוך מקדש השבת. אמר ליה: מאן אמרה, רב. הדר יתב וקאמר: טעה ולא הזכיר של יום טוב אומר ברוך שנתן ימים טובים לעמו ישראל לשמחה ולזכרון, ברוך מקדש ישראל והזמנים. אמר ליה: מאן אמרה, רב. הדר יתב וקאמר: טעה ולא הזכיר של ראש חודש אומר ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון, ולא ידענא אי אמר בה שמחה אי לא אמר בה שמחה, אי חתים בה אי לא חתים בה, אי ידיה אי דרביה".
2. שו"ת הגאונים שע"ת (סי' ל').
3. תוס' (מו"ק דף כג: סוד"ה מאן) – "ובתו' הרב מקשה דמשמע אפילו למאן דאמר דלא נהגא עולה למנין שבעה וא"כ ברגל נמי אף על גב דלא נהגא יהא עולה ולעיל אמר' לענין שבעה לא קמבעיא ליה דלא נהגא מצות שבעה ברגל ומתרץ אף על גב דשבת עולה רגל אינו עולה הואיל ואין אבילות כלל משום דכתיב בהן שמחה שבת מיהא לא כתיב שמחה אפילו אינה נוהגת עולה בירושלמי מפרש טעמא דשבת דאין אבילות נוהג בו משום דכתיב (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה ושבת כתיב ביה ברכה".
4. רי"ץ גיאות, הו"ד בטור (יו"ד סי' ת"א).
5. מאירי (מו"ק סוף דף ח:) – "כל אלה שאמרו אסורין לישא אשה במועד כגון נושא ומיבם ומחזיר את גרושתו מן האירוסין כונסין הם ערב הרגל שעקר שמחת הנשואין ביום ראשון הוא אין צריך לומר שאין נושאים ביום טוב שהרי עקר שמחת החג ביום טוב הוא אלא אפי' שבת שאין שמחה כתובה בו אין נושאים אף על פי שנתקדשה כבר ויש שבאין באיסור זה מגזרת שחיתת בן עוף האמורה במסכת כתובות".
6. מהר"י ברונא (סי' קכ"א).
7. בכור שור (תענית דף ל. ד"ה מ"ש), הו"ד ביד אפרים (סי' תקנ"ג).
8. שבות יעקב (ח"ג סי' ל"א).
9. רע"א (ח"א סי' א') – "אבל מ"מ נראה דאינה מחוייבת באכילת פת דנראה דאכילת פת אינו מצד חיוב שמחה דהא בשבת ליכא חיוב שמחה אלא דנראה דמן כבוד שבת לקבוע סעודה על הלחם, והכיבוד ועונג עם שמחה תרי מילי נינהו".
10. חת"ס (או"ח סי' קס"ח ד"ה ודע, ס' ר"ח ד"ה והנה, שבת דף קיא).
11. שד"ח (מערכת הא' פאת השדה כלל פ"ב, אות ז' שם ד"ה המורם) – "דבשבת אין חיוב שמחה היא מוסכמת מגדולי הראשונים ... ובפרט שהרבה מרבני האחרונים תפסו שיטה זו".
12. הגר"ח שליט"א (דולה ומשקה עמ' קמ"ב) – לשונו מובא לקמן.

ג. דעת המ"ב.

1. מ"ב (ס"ק א') – "הא דאמרו דצריך לענגו בדגים גדולים וראשי שומן ותבשיל של תרדין שזה היה מאכל חשוב בזמניהם וכן בכל מקום ומקום לפי מנהגו יענגוהו במאכלים ומשקים החשובים להם עונג [ולפי שמן הסתם רוב בני אדם עיקר ענוגם בבשר ויין ומגדנות לכך איתא בסימן ר"נ ס"ב דירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו]".
2. מ"ב (סי' תצ"ג ס"ק ה') – "אם חל ר"ח בשבת כיון שיש כאן תוספת שמחה שבת ור"ח יש להתיר להסתפר בע"ש מפני כבוד השבת".
3. מ"ב (סי' תרפ"ח ס"ק י"ח) – "ואין עושין וכו'. דאמרין בירושלמי ויעשו אותם בשבת א"ל ימי משתה כתוב את ששמחתו תלויה בב"ד יצא זה [שבת] ששמחתו בידי שמים היא".
4. מ"ב (סי' תפ"ז ס"ק ט"ו) – "דהרבה אחרונים הסכימו שאפילו לכתחילה אין להזכיר של שבת ביעלה ויבוא וכן המנהג ועיין בלבוש שכתב טעם נכון לזה שעיקר יעלה ויבוא נתיסד על הזכירה ועל הפקידה ואין שייך זכרון אלא ביו"ט ובר"ח דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובר"ח וגו' ונזכרתם ולא נזכר שם שבת כלל".
5. מ"ב (סי' תקכ"ט ס"ק י"ב) – "[ובגדי יום טוב יהיו יותר טובים משל שבת] משום דחייב בשמחה וזהו ג"כ בכלל שמחה".

ד. גדר השמחה: לפי הספרי דלעיל.

1. לחיוב בשר וכדו'.
(א) נמוקי או"ח (סי' רע"א אות א') – "וכיון שנאמר דשבת הוא זמן שמחה גם כן ... שיהיה חייב ביין בשבת משום שמחה".
(ב) תורה תמימה (בראשית פרק ב' אות ה') – "ולפי מש"כ דשבת מחויב בשמחה ממילא מחויבים מאכילת בשר, כמ"ש בפסחים ק"ט א' אין שמחה אלא בבשר".
(ג) הו"ד בשערים מצויינים בהלכה (סי' ע"ב ס"ק ט"ו).
(ד) בית ארזים (אות מ"א) – "צריך לדחוק עצמו לאכול בשר ולשתות יין בשבת אף שאינו מתענג בהם כל כך כי הם חיוב עצמי לשבת".
(ה) על דברי יציב (או"ח סי' קפ"ט סוף אות א') – "למ"ד דחייב בשמחה שהחויב לשמוח בבשר ויין וסעודה כמו ביו"ט".
2. אין שום חיוב לעשות דבר בפועל מצד שמחה.
(א) תורת חיים (סוף פרק קמא דחולין) – "דלאו בשמחה גשמיית דאכילה ושתיה איירי שהרי לא תיקנו לומר וישמחו בה ישראל דהוה משמע דבשמחת שבת איירי אלא וישמחו כך ישראל משום דבשמחה רוחנית איירי שישמחו בהקב"ה".
(1) הו"ד בדעת תורה (על סעי' א'), שד"ח (פאת השדה מערכת הא' סי' פ"ב ס"ק ו'), ועוד.
(ב) נצי"ב (העמק שאלה שאילתא ט"ו אות י') – "וביום שמחתכם זה השבת, זה אינו אלא שמחת הנפש יתירא".
(ג) הרי"פ (על הרס"ג עשה נ"ט, רנ"ו-ג') – "וביום שמחתכם ודרשינן בספרי אלו שבתות. מ"מ י"ל דעשה דשמחה לית בל'. דלא כתיב בל' שמחה בלשון ציווי כמו ברגלים".
(ד) פחד יצחק (שבת מאמר ג' אות י"ז) – "אין כאן שום רמז של ציווי בסגנון ושמחת בחגך, אלא קביעות עובדא גדידא. דהיינו היום הזה הוא היום שאתם שמחים בו".
3. מראי מקומות.
(א) מרדכי (מועד קטן הל' אונן רמז תתק"ו), הו"ד בב"י (יו"ד סי' ת' סוף ס"ק א') – "יש אוסרים תלמוד תורה בשבת דדמי למילי של צנעא אבל ר"י היה מתיר לתלמוד תורה בשבת שהיא משמחת הלב והוא צריך לשמח עצמו בשבת".
(ב) הגרח"ק שליט"א (דולה ומשקה עמ' קמ"ב) – "ולהלכה צ"ע אם נחמיר את הספרי כפשוטו, 'שיש חיוב שמחה בשבת', האם נפסוק לפי"ז שיש חיוב בשר ויין כמו ביו"ט, (חוץ מדין עונג שבת), מדין שמחה בשבת, ואין שמחה אלא בבשר ויין, והמ"ב ריש ה' שבת כתב שעונג הוא כל מקום ומקום לפי מנהגם בעונג, ובשר ויין רוב בני אדם מתענגים בו, משמע שאין חיוב של בשר ויין דוקא, אבל מדין שמחה אולי כן. וצ"ע בכל זה. תשובה: עי' רמב"ם פ"ל משבת ה"ט וה"י, ופ"ו מיו"ט הי"ז, ועי' מ"ב סי' תקכ"ט סקי"ב".
הגרח"ק שליט"א (דולה ומשקה ריש עמ' קמ"ג) – "שאלתי את מרן שליט"א האם יש דין שמחה בשבת, ומרן שליט"א ענה לי בזה"ל: עי' רמב"ם פ"ל משבת ה"ט וה"י, ופ"ו מיו"ט הי"ז, (וציין רבינו גם למ"ב מפורש שאין שמחה בשבת), ועיינתי ברמב"ם ולא הבנתי כוונת רבינו, שהרמב"ם (בפ"ל משבת ה"ט וה"י) כותב: דיני עונג שבת וג' סעודות וב' ככרות ויין ובשר. בפ"ו מיו"ט (הי"ז): כותב הרמב"ם שבימים טובים ובחווה"מ, צריך להיות שמח וטוב לב וכו'. ומה כוונת רבינו שליט"א להוכיח רמב"ם אלו, לענין הספק אם יש שמחה בשבת, ושם כוונת רבינו לדייק מזה שבשבת כתב עונג, וביו"ט כתב שמחה, משמע שבשבת אין שמחה. תשובה: תפוס לשון אחרון".
ה. מראי מקומות – רמב"ן (מלחמת מו"ק דף יד; ז' שורות מסוף), רא"ש (ברכות פרק ז' סי' כ"ג, שו"ת כלל ה' אות ח'), תוס' רא"ש (ברכות דף מט:), נמוקי יוסף (מו"ק דף יא. ד"ה מפני), מגיד משרים (ויקהל עמ' פ. ד"ה דנא, עד. ד"ה ומה), רמ"ע מפענו (סי' ע"ח), מג"א (סי' תכ"ו ס"ק ז', סי' תקכ"ט ס"ק ד'), יד שאול (סי' רכ"ט ס"ק ב', יוסף דעת סי' שמ"א סעי' א'), תועפות ראם (יראים סי' צ"ב), יפה ללב (ח"ב סי' רס"ב ס"ק ב'), לב חיים (ח"ב סי' ק"צ ד"ה וחזינא), דעת תורה (על סעי' א'), יסודי ישרון (מערכת ער"ש, עמ' י"א), שערים מצויינים בהלכה (סי' ע"ב ס"ק י"א), בצל החכמה (ח"א סי' ס"ח, ובהערות שם), דברי יציב (או"ח סי' קל"ה, סי' רמ"א, יו"ד סי' רל"ד), ציץ אליעזר (ח"ו סי' י"ז, סי' כ"ד, וסי' כ"ה), יביע אומר (ח"ד סי' כ"ו אות ב', ח"ח סי' מ"א אות ב'), ששכ"ה (פרק מ"ב הע' ס', פרק נ"ד הע' קמ"ט, ח"ג מילואים פרק א' הע' ב'), משיב דברים (או"ח סוף סי' קע"ז), רבבות אפרים (ח"ו סי' ת"ד), ילקוט יוסף (הע' ד'), פרקי השנה (ח"א פרק א'), מעלות השבת (ח"ג (סוף ח"ב) עמ' קל"א), עיונים בהלכה (ח"ב סי' י"א), תורת השמחה (פרק א'), ושמחת בחגך (ריש פרק ה', עמ' שמ"ח), ברכת אבות (עמ' תק"מ), בשבילי ההלכה (ח"א עמ' ז', סוף ח"א עמ' ד' אות ג'), צהר (שבת עמ' ל"ב אות ט"ו), רינת יצחק (אסתר פרק ח' פסוק ט"ז, יהושע פרק ב' פסוק י"ג), פירות תאנה (מו"ק דף כג: ד"ה מדברי), חק לישראל (הע' צ"ה בהג"ה), תחומין (ח"ב עמ' שפ"ח, ח"ד עמ' ש"צ), גיבוע הכסף (סוף מס' שבת).
1. מתזור ויטרי (סי' פ"ג) – "תיקנו רצה והחליצנו בשבת ולא בימי טובים. כי הוא יום מנוחה ושמחה וחייב להזכיר חורבן ירושלים ונחמתו בשמחתו. דכ' (תהלים קלז) תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. וכן מצינו ששבת נקרא יום שמחה. דאמר' בספרי. וביום שמחתכם. זה השבת. ובמועדים כמשמעם: ומשום הכי חותמ' בשבת וישמחו כך כל ישראל כו'. שנקרא השבת יום שמחה".
מתזור ויטרי (סי' קמ"ב) – "המועדים נאמרה בהן שמחה מה שאין כן בשבת. וגדול השמחה מעונג: ואף על גב דא' בסיפרי וביום שמחתכם ובמועדיכם. ביום שמחתכם זה השבת. ובמועדיכם כמשמעו. מ"מ לא כתיבא ביה בהדיא כמו במועדים. שנ' (דברים טז) ושמחת בחגך".
2. רמ"א (או"ח סי' קכ"ח סעי' מ"ד, דר"מ שם ס"ק כ"א) – "(ובשבת) אינם שרויים כל כך בשמחה כמו יו"ט".
3. קיצור שו"ע (סי' ק"ג סעי' ה') – "ביו"ט נאמר בו שמחה ולא בשבת".
4. האלף לך שלמה (או"ח סי' שפ"ה) – "דהנה יש להבין לשון הירושלמי פ"ק הלכה ד' (עיין במג"א סי' תרפ"ח שהביא בשם הראשונים שהוכיחו מן הירושלמי הנ"ל להיפוך מהנו"ב) דקאמר שם דבאלו מאחרין ולא מקדימין סעודת ר"ח וסעודת פורים ופריך ויעשנה

- בשבת ומשני כתיב ימי משתה מי ששמחתו תלוי בב"ד עכ"ל ולכאורה אינו מובן דהרי בשבת לא כתיב כלל שמחה אך נראה הכונה דמ"ש ימי משתה ושמחה היינו דע"י המשתה יהי' שמחה דהמשתה גורם לו השמחה ולכך תינח בפורים בחול דאז לולי דהוי פורים לא הוי משתה ואם לא הוי משתה לא הוי שמחה ולכך שמחתו תלוי' בב"ד דהם קובעים ימי הפורים ונעשה בהם משתה וממשתה נמשך שמחה אבל בשבת כיון דכתיב וקראת לשבת עונג א"כ לולי פורים נמי מחויב לאכול ולשתות וממילא הם גורמין שמחה בנפש אדם לכך הוי שמחתו בידי שמים דממה שמחויב עונג ממילא הוי שמחה ולפ"ז א"ש דהרי בהל' שבת ס' רפ"ח מבואר דמי שהתענית עונג לו מותר להתענות בשבת עיין שם אך זה בשבת דכתיב עונג לכך תלוי במה דהוי עונג לו אבל בפורים דכתיב משתה ושמחה זה מחויב דוקא לאכול ולשתות ולא להתענות וא"כ א"ש דבסתם אדם דמקיימין עונג שבת דאין התענית עונג לו זה אינו יכול לעשות הסעודה בשבת דשמחתו הוי בידי שמים אבל מי שמותר לו להתענות בשבת זה מותר לעשות הסעודה בשבת דבו הוי שמחתו בב"ד".
5. אור לציון (ח"ב פרק כ"א הע' ג' ד"ה ומי) – "וה"ה למי שאינו מתענג מבשר ויין, שאינו חייב בהם, ורשאי לאכול מאכלים אחרים".
6. הגר"ח שליט"א (אשיחה עמ' שכ"ג) – "בתפלה בשבת בשחרית אומרים ישמחו במלכותך שומרי שבת וקוראי עונג שבת. צ"ב לכא' יש ראי' על מצות שמחה בשבת שהרי הלשון ישמחו במלכותך שומרי שבת הוא על שמחת השבת. תשובה: לא קאי על יום השבת".
7. ענפי משה (אליבא דהלכתא חוברת ס"ז עמ' קל"א טור ג') – "וכששאלתי ממו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן (שליט"א) [זצ"ל] אם יש לשמחו בשבת, השיבני שכן, וכן השיבני מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א שכן, והוסיף ג"כ דהמשנ"ב כותב כך ... אחר זמן שלחתי למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אם יש דין שמחה בשבת למעשה, וכתב לי וז"ל: 'כמדומה שהאחרונים הוכיחו שיש (מובא גם במשנ"ב בביאורו)', עכ"ל. ויל"ע היכן הם דברי הביאור', ותו שאלתי במכתב הנ"ל אם יש דין שמחה בשבת כיצד מקיימין השמחה, וכתב מו"ר מרן שליט"א להשיב וז"ל 'בתורה', עכ"ל. וכששאלתי מהגה"צ רבי שריה דבליצקי (שליט"א) [זצ"ל] אם יש דין שמחה בש"ק, אמר לי 'יש כזה דעה'".

ד] מאכלי שבת.

א. ב' תבשילין.

1. הו"ד להלכה – מג"א (ס"ק א'), "ולא יפחות משני תבשילין (זוהר בראשי' עמוד ק"ל)", א"ר (ס"ק ז', א"ז ס"ק ד'), שלחן שלמה (סעי' א'), גר"ז (סעי' ז'), ערה"ש (סעי' מ"ג), בן איש חי (שנה ב' פר' לך סעי' ז'), עי' מ"ב (ס"ק ב'), "וטוב ליזהר שלא יפחות משני תבשילין".
- (א) בגדי ישע (על המחבר סעי' א') – "ומ"ש המג"א בסק"א ולא יפחות משני תבשילין בשם הזהר כן נמי מבואר בגמ' אפילו כסא דהרסנא ועשאו לכבוד שבת והיינו שפשוט היה לו תבשיל אחד א"כ מוסיף עוד כ"ד והוי ב' תבשילין".
2. הגדר.
- (א) כמו עירוב תבשילין – פמ"ג (ריש אשל אברהם).
- (ב) כמו שמצאנו בסעודה המפסקת – חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א' ד"ה ומסתברא [עמ' נ"ז]), "ולכן ביצה מבושלת מיקרי תבשיל גם לענין שבת, וכן ירקות או פירות שנאכלים חיים אם בישלם מיקרי תבשיל".
- (ג) סגי במשהו – חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א' ד"ה ב' [עמ' נ"ז]), "אין להם שיעור וסגי במשהו".
3. סעודה שלישית.
- (א) אין צריך ב' תבשילין – נמוקי או"ח (ס"ק א'), "דבסעודה ג' לא צריך ב' תבשילין", פסקי תשובה (דפו"ח אות ו'), "אבל בסעודה שלישית אין חובה בשני תבשילין".
4. כה"ח (ס"ק ט'), פסקי תשובה (דפו"ח אות ו') – "ונראה דה"ד אם אוכל בימות החול א' אז סגי בשבת בשנים, משא"כ אם כבר אוכל בימות החול ב' צריך להוסיף בשבת ולאכול ג', וכן ע"ז הדרך, אם אוכל בחול ג' יוסיף עוד בשבת ד' כדי שלא יהא מאכלו של חול כמאכלו של שבת, וכן נראה מלשון התיקונים ...".

ב. אכילת פשטידא.

1. האם נוהגים בזמנינו.
- (א) אין נוהגים.
- 1) רמ"א (סוף סעי' א') – "יש שכתבו שבמקצת מקומות נהגו לאכול מוליתא, שקורין פשטיד"א, בליל שבת, זכר למן שהיה מכוסה למעלה ולמטה (מהרי"ל ולא ראיתי לחוש לזה)".
- 2) ערה"ש (סעי' מ"ה) – "עוד כתב יש שכתבו שבמקצת מקומות נהגו לאכול מוליתא שקורין פשטיד"א בליל שבת זכר למן שהיה מכוסה למעלה ולמטה ולא ראיתי לחוש לזה עכ"ל, והפשטיד"א הוא כעין קרעפלאך שלנו שמכוסה בבצק למעלה ולמטה ובינתיים בשר".
- (ב) נוהגים.
- 1) שכנה"ג (הג' טור ס"ק ג') – "יש שכתבו שבקצת מקומות נהגו לאכול מוליתא שקורין פשטידא בליל שבת, זכר למן שהיה מכוסה מעלה ומטה. ספר המפה בשם מהרי"ל [מנהגים הל' שבת כ"ח ע"א]. והוא ז"ל כתב, ולא ראיתי לחוש לזה. אבל במקומות הללו הוא מנהג פשוט לאכול בליל שבת פשטידא או מוליתא זכר למן".
- 2) מ"ב (ס"ק ח') – "ולא ראיתי וכו'. ובמקומותינו המנהג לאכלן [שכנה"ג]".
- (ג) מראי מקומות.
- 1) א"ר (ס"ק ט', עי' א"ז סוף ס"ק ו') – "כתב רמ"א יש שכתבו שבקצת מקומות נהגו לאכול מוליתא שקורין פשטיד"א בליל שבת זכר למן שהיה מכוסה למעלה ולמטה, ולא ראיתי לחוש לזה ע"כ. כתב שיירי כנסת הגדולה [הגהות טור אות ג] ובמקומות הללו מנהג פשוט לאכלן ע"כ. ומזה (שמוט) [דהשמיטן] הלבוש משמע שאינו מנהג במדינותינו".

2. מראי מקומות – נמוקי או"ת (סי' רע"א ס"ק ב' ד"ה ועל כל), פסקי תשובות (אות י"ב), הגר"א דבורקס שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א סוף עמ' י"ח טור ג').
- (א) בה"ל (ד"ה זכר) – "זכר למן שהיה מכוסה. לכאורה מנהג זה תמוה לרבים דמה ראו לעשות בשבת זכרון למן שלא ירד בו כלל והתוספות בפרק ע"פ כתבו דמשום שלא ירד המן יש לעשות זכר לו והוא דחוק גם לפ"ז היה להם לעשות פשטידא גם ביום טוב והרמ"א לענין לחמים קאמר בשבת ויו"ט ולענין זה קאמר רק בליל שבת משמע דוקא קאמר. ומה נמרצו אמרי יושר של התורת חיים שכתב טעם הגון לזה והוא לפי דשבת בראשית הוא דוגמת שבת שלע"ל שהוא יום שכולו שבת ולכן אנו עושים כמה דברים בשבת זה דוגמתו היינו לאכול בשר ודגים נגד סעודת שור הבר ולויתן ומקדשין על היין נגד היין המשומר בענביו לצדיקים לע"ל וכבר אמרו חז"ל דעל שם זה נקרא שחקים שבו שוחקים מן לצדיקים לע"ל ולכך שפיר יש לעשות בשבת זכר למן ההוא [תוספות שבת]".
- (ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ז') – "וה"ה כל תבשיל שיש לו אוכל בין דפי עיסה".

ג. בשר ויין.

1. עי' סי' ר"נ, לשיטות ומראי מקומות.

ד. דיאטה (diet) בשבת, צמחוני (vegetarian), וכדו'.

1. אור לציון (ח"ב פרק כ"א אות ג') – "מי שנמנע מלאכול מאכלים הרבה לשם שמירת משקל (דיאטה), האם מותר לו להמנע מאכילה גם בשבת. תשובה: אין להמנע מאכילת מאכלים בשבת מטעמי שמירת משקל וכדומה, ויש בזה משום ביטול עונג שבת. ומכל מקום מי שהאכילה מזיקה לו, רשאי להמנע מריבוי מאכלים בשבת. וכן מי שרגיל לאכול תמיד רק מאכלים טבעיים או צמחוניים, רשאי לנהוג כן גם בשבת, ואינו חייב לאכול דוקא בשר ודגים".

ה. מראי מקומות.

1. בית הלוי (בראשית פרק ב') – "והנה אמרו כל המענג את השבת נותנין לו נחלה בלא מצרים, והענין דהמצות חלוקים על שני בחי', יש מצות שהם נגד הטבע כמו שבירת התאוה וההרחקה מהם. ובשבת המצוה להתענג בתענוגים דבשבת אין המצוה לשבור הטבע רק לקדש הטבע ולתקנו ולהעלותו לקדושה, כיון דהשבת מורה דכל מה שהוא הקדוש ברוך הוא מהוה אותו וע"כ צריך לקדש הטבע ולקשרו לעבודתו. וידידי הרב הגאון וכו' מוה"ר איסר שיחיה אב"ד דק"ק מעזריטש כששמע דברי אלה אמר די"ל דזהו כוונת המדרש קהלת (רבה ד - י) טוב מלא כף נחת ממלוא חפנים עמל, ואמרו מלא כף נחת בשבת ממלוא חפנים עמל בימי החול, דעבודה זו טובה מזו".

ו. אכילת דגים.

א. מקור.

1. "בדגים ... דלאו ד"ת הוא ואף לא דרבנן מאחר דיש לענג במאכלים אחרים" – פמ"ג (א"א ס"ק א'), הו"ד במ"ב (ס"ק ב').
2. "הנה בנו של הבית הלל כתב בהג"ה דדוקא עד שליש דהידור מצוה עד שליש, וסיים דדגים הוא חיוב גמור מדאורייתא ע"ש, והוא תמוה מאוד, שהרמב"ם והשו"ע השמיטו חיוב דאורייתא, ועוד מי כתיבי דגים באורייתא, וגם מדרבנן אין טעם בדרך הנגלה שיתקנו דוקא דגים, ומה שהזכירו דגים בגמרא בכמה מקומות היינו למצוה מן המובחר, ולכן מי שאין ידו משגת פטור. וכיון שכן הוא אין דמיונו עולה יפה מהידור מצוה עד שליש ... – גר"ז (קונ"א ס"ק ד'), הו"ד במנחת שבת (סי' ע"ב ס"ק כ"ח).
3. מראי מקומות – מחזיק ברכה (ס"ק ג').

ב. זמן אכילתם.

1. בכל ג' סעודות – מג"א (ס"ק א'), א"ר (ס"ק ז', א"ז ס"ק ד'), מור וקציעה (ד"ה ע"ב), מקור חיים (ריש סי' רפ"ט), באר היטב (ס"ק א'), שלחן שלמה (סעי' א'), גר"ז (סעי' ז'), קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ז'), אשל אברהם (על המג"א ס"ק א'), ערה"ש (סעי' מ"ג), מ"ב (ס"ק ב'), "טוב שיאכל בכל סעודה מג' סעודות דגים", ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ט"ז).
2. ים של שלמה (גיטין פרק ד' סי' נ"א), הו"ד בשערי תשובה (סי' רע"א ס"ק א') – "ומעתה אני קורא תגר על בני עמי זרע קודש שומרי שבת, שאינם נזהרים בזה, ויהי נקל בעיניהם להשוות סעודת בקר לסעודת ערב, אלא מוסיפים בסעודה בליל שבת במיני תבשילין מסעודת בוקר, ואוכלים בליל שבת דגים טובים, שהיא עיקר הסעודות בענין הכיבוד, ובבקר בסעודת שחרית נמי, מכל מקום השוו הסעודות, ואנו צריכים לכבד השבת בבקר יותר, משם כבוד יום, שהוא עיקר. ומיום עמדי על דעתי זאת גדרתי בעצמי שלא לאכול דגים בליל שבת, שהוא דבר חשוב ומסוים, ואוכל אני אותם בבקר, ואז אפילו יעשו בליל שבת כמה מעדנים לא יושוו לסעודת שחרית, שיש בה דגים".
3. ס' חרדים (פרק ל"ג) – "ששב בגלגול ... בדגים, לכן להשיב אותו הנפש למנוחה, מצוה לאכול דג בשבת, ובפרט בסעודה שלישית".

4. ערה"ש (סי' רע"א ט') – "וראיתי למהרש"ל ... ולענ"ד נראה ללמד זכות דלכן פירשו רש"י ורשב"ם לענין יין הרבה ומיני מגדים כמ"ש ולמה לא פירשו סתם לענין מאכלים טובים דמיני מגדים היינו פירות כדכתיב פרי מגדים משום דזהו וודאי דמאכלים שא"א להיות ביום כמו בלילה כמו דגים חמים או מרק ובשר חם שבהכרח כשנשארים על יום מחר יתקלקלו מהטעם הקודם דהא זהו עיבור צורה שבקדשים פשיטא שאין לנו להניח מלאכול בלילה מפני שא"א כן למחר וא"כ פת חטים לא נאכל בלילה שהרבה טוב הפת בלילה יותר מביום כידוע אלא שזה וודאי לא צוותה תורה לבלי לאכול בלילה מפני שאין למחר כיוצא בזה ולכן פירשו לענין יין ופירות דלא יתקלקלו עד למחר בזה כבוד יום קודם ולכן דגים חמים שהעולם מתחבבים אותם יותר מן קרים וזה א"א להיות

ביום לכן אנו אוכלים זה בלילה וכן מרק חם וטוב וכנגד זה אנו מטמינים בתנור על למחר מאכלים שצריכים הרבה הצטמקות וכן הקוגי"ל לכבוד יום ושפיר עבדי עמא קדישא".

5. **משנה הלכות** (חי"א סי' ר"י) – "בדבר ספיקתו במי שאין לו דגים לאכול בליל שבת וגם ביומו רק לסעודה אחת יש לו, באיזה סעודה יאכל. הנה פשוט דכבוד היום עדיף כמבואר בש"ע א"ח סי' רע"א ס"ג וכן ראיתי שכתב בלקט יושר הל' שבת בשאלה כזו דכבוד יום עדיף ויאכל בשחרית וביש"ש גיטין כתב דהמרש"ל לא ה' אוכל דגים בליל שבת כלל רק ביום השבת מחמת חביבות. ועיין עוד בט"ז הל' ר"ה דמה"ט לא אכל מהרש"ל דגים בר"ה שהיו חביבים עליו ביותר, ורצה למעט בתענוג בר"ה".
6. **פסקי תשובה** (דפו"ח אות ו') – "אבל בסעודה שלישית אין חובה בשני תבשילין, אבל ישתדל מאד בדגים וכדכתב המשנ"ב בהמשך דבריו 'טוב שיאכל בכל סעודה משלשה הסעודות דגים', ואדרבה על פי הקבלה עיקר הענין דאכילת דגים בשבת הוא בסעודה שלישית, ועליהם צריך לקבוע סעודה זו, ושאר תבשילין לתענוג בעלמא".

ג. **לפי טבעו** – מג"א (ס"ק א'), א"ר (ס"ק ז', א"ז ס"ק ד'), באר היטב (ס"ק א'), גר"ז (סעי' ז'), קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ז'), מ"ב (ס"ק ב'), "אם לא שאין נאותים לו לפי טבעו ..." ("ששכ"ה" (פרק מ"ב סעי' ט"ז)).

ד. מראי מקומות – הגר"ח צאנזר זצ"ל (על מג"א ס"ק א'), בה"ח (ס"ק י'), לקראת שבת (פרק ג' הע' ס"ח, פרק י"ח סעי' ל"ט), הגר"א דבורקס שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א סוף עמ' י"ז).

1. **בה"ל** (סעי' א' ד"ה זכר) – "לאכול בשר ודגים נגד סעודת שור הבר ולויתן".
2. **ששכ"ה** (פרק מ"ב הע' ס"ג) – "ובענין אכילת דגים, אולי י"ל היינו כפי שמצינו במדבר כט לו בפירש"י, דדגים חשיבי טפי מבשר, חולין פד א תוד"ה עשרה, ולפ"ז יל"ע בזמננו, דהאדם מחשיב יותר אכילת כשר".
3. **הגר"ח** שליט"א (אש התורה, בראשית, תורת חיים עמ' ר"ו אות ל"ג) – "ישנו מאמר בעולם שאומר כל האוכל דג ביום דג ניצול מדג. האם יש מקור למאמר זה והיכן הוא נמצא. תשובה: לא שמעתי".
4. **נשמת שבת** (סי' ר"נ אות קכ"ט) – "מה שכתבו הפוסקים שיש לאכול דגים בסעודות שבת אי דוקא בתוך הסעודה או מהני שיאכל אצל קידוש שקודם הסעודה. תשובה - יאכל את התבשילים בתוך סעודתו".

ו) שלחו לו מאכל לשבת: האם רשאי לאכול בימות החול.

א. לא יאכלנו בחול.

1. **ס' חסידים** (סי' תתס"ו) – "למי שנשלח לו ביום ו' תרנגולת או בצים, ואמר השליח פלוני שלח לך כדי שתאכל בשבת זה, אינו רשאי לאכול אותו בחול אלא בשבת, ואם יש הרבה ונשאר לו יתן לבני ביתו".
- ס' **חסידים** (סי' תתס"ז) – "לאחז שלחו לו בערב שבת אמרו לו תאכל בשבת ולא היה צריך כי היה לו די. אם יודע שאם היה אוכל בחול היה מקפידים א"כ לא יוכל לאכול בחול ויצניע לשבת אחר, ואם הוא דבר שאינו יכול להצניע יאכל בחול שלא יהא לאבוד".
2. **קיצור שו"ע** (סי' ע"ב סעי' ח') – "מי ששלחו לו איזה דבר לאכול בשבת, יש לו לאכול בשבת ולא להשאירו לחול".
3. **מ"ב** (ס"ק ד') – "אם שלחו לו דבר מאכל שיאכלנו בשבת לא יאכלנו בחול כ"כ בס"ח".
4. **שערים מצויינים בהלכה** (סי' ע"ב ס"ק י"ט).
5. **והפוסקים לקמן**.

ב. לא יאכלנו בחול: אם איסור יש בזה או אינו אלא מדת חסידות.

1. יש אסור.

א) **חנ"י** (סי' רל"ב) – "וראיתי בספר חסידים סימן (תת"ע) [תתס"ו] שאם נשלח לאדם דורון לאכול בשבת אסור לאכול בחול רק הנשאר יתן לבני ביתו, ואם אמר לו אל יאכל ממנו רק אתה אסור ליתן ממנו לאחר. ונראה דלאו משנת חסידים הוא רק דינא הכי הוי".

ב) **תוס' שבת** (סי' ר"נ ס"ק ד') – "ובשו"ת חות יאיר ...".

ג) **באר היטב** (סוף ס"ק א') – "אם שלחו לו דבר מאכל שיאכל בשבת אסור לאכול בחול, ס"ח סי' תתסו".

ד) **מנחת פתים** (ד"ה ועי') – "באר הטיב בשם ספר חסידים, דאם שלחו לו דבר מאכל שיאכל בשבת, אסור לאכול בחול. עי' שו"ת חות יאיר סי' רל"ב, שכתב דלאו משנת חסידים היא, רק דכן היא מעיקר הדין, וכן דעת הטור לקמן סי' תרצד".

ה) **מנחת שבת** (סי' ע"ח ס"ק ל"ג) – הבה"ט ... נזכר בלשון אסור לאכול בחול ... חות יאיר ... מנחת פתים ...".

ו) **דעת תורה** (ד"ה וע"ע) – "חות יאיר".

2. מדת חסידות.

א) **גר"ז** (סעי' ח') – "אם שלחו לאדם איזה דבר מאכל שיאכלנו בשבת אל יאכלנו בחול (ממדת חסידות אבל מן הדין אין איסור בדבר עיין סימן תרצ"ד)".

ב) **קצות השלחן** (סי' ע' סעי' ג') – "ואם שלחו לאדם איזה מאכל לשבת מדת חסידות שלא יאכלנו בחול".

3. מראי מקומות – **פסקי תשובות** (אות ט', הע' ע"ז).

א) **אשל אברהם** (בוטשאטש, ד"ה עבה"ט) – "התוספת שבת ז"ל בסוף סימן ר"ן הביא בשם החות יאיר ז"ל ... ונראה פשוט שגם מדת חסידות לא שייך בזה בהניית או הנשלח סתם בשבת קודש כל שלא נתפרש להדיא לאכול בשבת קודש, וכגון בהנהוג לחלק מגדנות בשבת קודש שלפני חתונה, וכן הנשלח מיולדות, וכן הנהוג לשלוח ביום טוב הקדוש משקים ומגדנות להרבנים יצ"ו, וכן לדרשות ואורחים וכדומה, שכל שלא פירשו להדיא ששולחים כדי לאכול ולשתות בשבת ויום טוב הקדושים בודאי ששליחתם היא על דעת הנשלח לו שיעשה בו כרצונו, שהרי כשיהיה ניגוד לרצונו לא יקבלנו ויחזירנו להמשלח, ואין זה כבודו. ששליחתם היא על דעת הנשלח לו שיעשה בו כרצונו, שהרי כשיהיה ניגוד לרצונו לא יקבלנו ויחזירנו להמשלח, ואין זה כבודו."

מה שאין כן כשפירש כנזכר לעיל, אם אין רצונו לעשות כן יכול לחזור ולשלחו, כיון שמה שפירש גלוי דעת לעשות כן יש בכלל זה ממילא שכשלא ירצה לעשות כן לא יקבלנו, ועל ידי זה יש שורת ההלכה שלא לשנות כנזכר לעיל, כי במה שיש מעליותא בהנאכל בשבת קודש מבימים אחרים...".

ג. האם יכול לאוכלו במלוה מלכה.

1. מיקל. (א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' נ"ו טור ב') – "דיכול לאכול את זה במלוה מלכה".
2. מחמיר. (א) עי' הגר"ח ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' נ"ו טור ב') – "לכתחילה דוקא בשבת".

ד. נותר לו מן המאכל.

1. חוט שני (ח"א פרק א' ס"ק א' ד"ה כתב במ"ב אם, עמ' מ"ג) – "ואם שולח דבר מאכל לשבת והוא דבר המתקיים מותר לו לשומרו גם לשבת הבאה [אם אפשר] דזהו דעת הנותן שיהא לכבוד שבת. אמנם אם אכל ממנו בשבת ונותר לו מן המאכל י"ל דעיקר דעתו הוא לשבת זו ואחר שכבר אכל מזה בשבת מותר לאכול הנותר ביום חול".

ה. אוכל שמכין לשבת.

1. לא יאכלנו בחול. (א) ראב"ד (עדיות פרק ד' משנה י') – "שכל המוכן לשבת אין אדם נמלך עליו למוכרו ולא לעשותו לדבר אחר אלא לאוכלו בשבת".
- (ב) עי' מנחת פתים (שירי מנחה סי' ר"ג) – "ועי' בירושלמי מעשרות פרק ד הלכה ב, בהא דקאמר שם כלכלת שבת לא מיזדבנא, דמשמע קצת דדבר שיחדו לשבת לא ימכרו יעו"ש".
- (ג) יסודי ישרון (ערב שבת עמ' א') – "כשמוצא אחרת נאה ע"ז לא היתה כוונתו".

ו. אם נזדמן לו חלק יפה: יניחנו לשבת.

1. עי' סי' ר"נ סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ז. האם יש "שונא מתנות יחיה" לגבי שבת.

1. מראי מקומות – הגר"ח ק שליט"א (דרך שיחה ח"ב עמ' ער"ב ד"ה תשובה: הרי').
- (א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהד"ת ד"ה אולי) – "אולי לכבוד שבת קודש לא שייך בחינת שונא מתנות [משלי טו, כז], ויכול לאהוב מתנות כדי שירבה עונג וכבוד שבת קודש, וצלע"ע היטב".
- (ב) שיח יצחק (סי' קכ"ה) – "ז"ל אשל אברהם לבעל דעת קדושים ... לענ"ד מאחר דת"ח יש לו דין שבת, עיין בארוכה ביד יוסף בסי' רמ"ב, ובקה"ש סוף לכה דודי בענין נר"נ יתירה, מביא תיקונין (תיקון כ"א) נשמתא יתירתא דאתוסף לגביה בגין שכינתא, ואלין אינון דמתוספאן לעמא קדישא בע"ש ירתין לו ת"ח ביומין דחול כו' ע"ש, הרי מפורש ויוצא מזה"ק ות"י, שלתלמיד חכם יש לו תמיד דין שבת, ובחז"ל פא"ט רבי זירא לא שקיל, וכי מזמני ליה, לא אזל אמר לא קא בעי מר דאיהי הלא כתיב ושונא מתנות יחיה, הרי אף דת"ח אקרי שבת לא מקבל מתנות וה"ה עבור הש"ק ג"כ לא יאהוב מתנות, ודו"ק".
- (ג) הגר"ח ק שליט"א (אשיחה עמ' שי"א) – "האם לכבוד שבת המלכה יהי' מותר ליקח מתנות ולא יאמרו מאמר חז"ל הקדושים שונא מתנות יחיה שהרי ע"י שלוקח מתנות מוסיף בעונג שבת. תשובה: אם יכול בלי זה לא יקח".

ז. לוו עלי ואני פורע.

ביצה (דף טו:) – "מאי כי חדות ה' היא מעזכם. אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר ברבי שמעון: אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל: בני, לוו עלי וקדשו קדושת היום, והאמינו בי ואני פורע".

א. הגדר: קשה ממאמרם עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות.

1. תוס' (ביצה דף טו: ד"ה לוו) – "לוו עלי ואני פורע. והא דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ה"מ כשאין לו לפרוע".
2. כשאין לו ממי ללוות עשה שבתך חול. (א) ב"ח (ס"ק ד') – "דמה שכתב רבינו וצריך אני לאחרים היינו ללוות מהם לפרנסתו בלא משכון כי לא היה לו משכונות דאם היה לו משכון לא היה ספק דפשיטא דחייב ללוות על משכון לקיים מצות עונג שבת כמו שמפורש בתוספות ...".
- (ב) גר"א (על סעי' א', ביצה דף טו:) – "וז"ש ולא אמרו כו' דחוקה לו ביותר והיינו כשאין לו ממי ללוות וכמ"ש התוס' רפ"ב די"ט ט"ו ב' ד"ה לוו עלי כו' וט"ס שם כשאין לו לפרוע וצ"ל כשאין לו ממי ללוות".
3. כשאין לו לפרוע עשה שבתך חול. (א) הג' אשר"י (ביצה פרק ב' סי' ד') – "וא"ת והא אמרינן עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. וי"ל דהתם מיירי שאין לו לפרוע אלא א"כ יטול מן הצדקה, אבל הכא מיירי שיש לו משכונות כדי לפרוע ואין לו מעות לכך קאמר לוו עלי ואני פורע. העתק מן התוס'".
- (ב) ב"י (ס"ק א' ד"ה והא) – "דהא דאמרינן עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות הני מילי כשאין לו לפרוע".

(ג) חכמת שלמה (ביצה דף טו:), ים של שלמה ביצה פרק ב' סי' ז) – "תוס' בד"ה לוו עלי כו' הני מילי כשאין לו לפרוע אא"כ יטול מן הצדקה אבל הכא מיירי שיש לו משכונות כדי לפרוע ואין לו מעות לכך קאמר לוו עלי ואני פורע כן הוא בס"א וכן בהגה"ת אשר"י".

(ד) דרישה (ס"ק ד') – "והגהות אשרי".

(ה) א"ר (ס"ק ח') – "בני לוו וכו'". והא דעשה שבתך חול וכו' מיירי שאין לו לפרוע אלא א"כ יטול מן הצדקה, אבל הכא מיירי שיש לו משכונות כדי לפרוע ואין לו מעות לכך קאמר לוו עלי ואני פורע, כ"כ הגהת אשר"י פרק ב' דביצה [סי' א], וזה יש לכווין בדברי הלבוש".

(ו) עטרת זקנים (על המחבר סעי' א') – "מכל מקום לא ילוה אלא אם כן יש לו לפרוע".

(ז) גר"ז (סעי' ג') – "ואף אם אין לו עכשיו מעות מזומנים אלא חפצים ימשכנם וילווה עליהם והקב"ה ימציא לו לפרוע".

(ח) קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ח') – "ואם אין לו מעות ילוה אפילו על משכנות לצרכי שבת, ועל זה אמרו רבותינו זכרונם לברכה, בני, לוו עלי ואני פורע".

(ט) ערוה"ש (סעי' מ"ד) – "דהקב"ה אומר לוו עלי ואני פורע אך זהו הכל במי שיש לו איזה עסק ולכן אף שעתה אין לו יכול ללוות ולקוות לד' שירויח ויפרע אבל מי שאין לו שום עסק עליו אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות".

(י) שפת אמת (ביצה סוף דף טו:) – "בגמ' לוו עלי כו' ואני פורע עי' בתוס' שהקשו מהא דעשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות ות' דמיירי באין לו לפרע ויש מגידין בתוס' דאין לו ממי ללוות ואינו נכון דהא מאותן אנשים שרוצה ליקח מהם צדקה יכול ליקח בהלוואה ולמה יעשה שבתו חול רק כדפי' מהרש"ל בתוס' שאין לו נכסים לפרוע ומי שאין לו אסור ללוות והגם דלמצות קדושת היום מבטיחין לו מן השמים לפרוע מ"מ מצד ממון חבירו אסור ללוות על סמך זה ודוקא כשיש לו לפרוע ע"י מכירת חפץ וכדומה כדברי המהרש"ל אז מותר ללוות כנ"ל".

(1) הגר"ח ק' שליט"א (לבנימין אמר סוף עמ' ל"ג) – "בשעה"צ יב' העתיק דברי העטרת זקנים דלא ילוה אלא"כ משער שיהיה לו במה לפרוע, ע"כ. וצ"ב איך יפרש דברי הגמ' 'לוו עלי ואני פורע' דמשמע דאיירי באין לו במה לפרוע. תשובה: יכול לפרוע אלא שצריך המעות".

4. הכל לפי הענין – שעה"צ (ס"ק י"ב), "כן משמע מהגר"א, וכן כתב הב"ח, דאם יכול להשיג ממי ללוות צריך ללוות ויבטח בה' שהוא יעזרנו לשלם לו. ובעטרת זקנים משמע דלא ילוה אלא אם כן הוא משער שיהיה לו במה לפרוע, ונראה דהכל לפי הענין".

(א) הגר"ש"א זצ"ל (מבקשי תורה מ"א סוף עמ' ל"ו) – "וכן השיב רבינו מרן הגר"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] להגאון ר' אליעזר גינזבורג שליט"א (ראש הכולל דשיבת מיר בברוקלין, ומובא בספרו נחלי מים עמ"ס ביצה ט"ו ע"ב) ששאלו, אם אחד יודע בעת שלוה, שאין לו עתה אופן האיד לפרוע החוב, האם מותר לו ללוות לשבת על סמך שיתקיים בו לוו עלי ואני פורע או לא - והשיב לו רבינו מרן שליט"א שאסור לו ללוות".

(ב) חוט שני (ח"א פרק א' ס"ק ב' ד"ה וכתב, עמ' מ"ה) – "וכתב המ"ב על פלוגתת המהרש"ל והגר"א וז"ל, ונראה דהכל לפי הענין, ע"כ. והנה אף שהיא פלוגתא קיצונית אם הותר ללוות לכבוד שבת כשאין לו ממה לפרוע וכשאין לו משכון, מ"מ משמע דהמ"ב למד דכו"ע לא פליגי שאין לילך בזה דרך גזמא, ובין לדעת המהרש"ל דתלוי אם יש לו משכון מ"מ אין לו ללוות כדי לעשות סעודת שבת כסעודת שלמה בשעתו אם אין זה לפי ממונו ויכולתו, ובין לדעת הגר"א דתלוי אם מוצא ממי ללוות מ"מ נאמר עליו מש"כ ברמב"ם ובשו"ע [שמובא להלן] הכל לפי ממונו של אדם ולפי יכולתו, ולכן לא ילוה מעבר ליכולתו, ומאידך גם לדעת המהרש"ל מותר לו ללוות ממון מועט רק כפי יכולתו אף שאין לו משכון וזהו מש"כ המ"ב והכל לפי הענין".

(ג) מראי מקומות – חשוך חמד (ב"ב דף מה.).

ב. האם תלוי בבטחון.

1. פנים יפות (דברים פרק ט"ו פסוק ד') – "אמנם כבר כתבנו במ"ש חז"ל [שבת קיח א] עשה שבתך חול, והקשה התוס' ברפ"ב דביצה [טו ב] דאמר שם לוו עלי ואני פורע, וכתבו התוס' דהתם מיירי כשאין לו לפרוע, וכתבנו ענינו דודאי אם בטחונך חזק בה' בלי שום ספק שודאי הש"י ישלם לו, בזה אמר לוו עלי ואני פורע כמ"ש [ירמיה ז, ז] ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו, פירוש כפי חיזוק בטחונו בה' בודאי יהיה בה' מבטחו, כדכתיב [תהלים ט, יא] ויבטחו בך יודעי שמך כי לא עזבת וגו', אבל כשאין בטחונו חזק כ"כ בזה אמרו עשה שבתך חול, כי אולי לא יתן לו ה' לפרוע".

2. כתב סופר (או"ח סי' ע"ח ד"ה ועוד) – "אמר הקב"ה לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי ואני פורע, וצ"ל מאי והאמינו בי המאמין מאמין ומי שאין אומן בלבו ואינו בוטח בדבר ה' גם אם אמור יאמר ה' והאמינו בי לא יאמין, ונ"ל כי בהבטחה זו ואני פורע לא יצא לגמרי מעצבון רוח דיחוס לו מכל טוב האמיתי בעה"ב לאשר יקבל שכרו בעה"ז שה' יפרע מה שלוה, לכן אמר והאמינו בי ואני פורע, נ"ל כוונתו ...".

3. בן יהוידע (ביצה דף טו: ד"ה לוו) – "שני תנאים ... והב' והאמינו ... האמינו בי דוקא ואז אני פורע ואם לאו אין אני ערב בזה".

4. אמרי יושר (שבת דף קיח.) – "הא דאמר שם והאמינו בי ואני פורע, י"ל עפ"י מה ששמעתי ממרן זלה"ה דענין מה שאמרו (ביצה ט"ז א') כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה חוץ מהוצאות שבת כו' הוא רק לזה שבאמת מאמין בכך מתנהגין מן השמים אתו כך (ול"י כעת אם אמרה בהחלט או שצידד כך), ולזה קאמר והאמינו בי, שאז אני ערב ופורע, (עי' ב"ב קע"ג ב' טעם דערב הדיוט)".

5. חוט שני (ח"א פרק א' ס"ק ב' ד"ה וגם [עמ' מ"ו], ד"ה וכל [עמ' מ"ז]) – "הכל תלוי במידת בטחונו של כל אדם וכמ"ש בגמ' לוו עלי והאמינו בי ואני פורע. דיש מי שלפי מידת בטחונו יכול להוציא אפי' כסעודת שלמה בשעתו ... וכל ענין ההבטחה של 'ואני פורע' תלוי בדרגת מידת הבטחון של האדם ...".

ג. מקרים.

1. הוצאות בניו לת"ת.

(א) אינו נכלל.

(1) הגר"ח ק' שליט"א (דרך שיחה ח"א עמ' פ') – "לוו עלי ואני פורע (ביצה ט"ו, ב') – אם נאמר גם על מעות לשלם לת"ת. תשובה: זה כתוב רק בשבת".

א. צ"ב, שנראה לא כן מדברי תוס' (ביצה דף טז. ד"ה כל), "כל מזונותיו של אדם קצובים כו' והוצאת בניו לתלמוד תורה. פר"י, הכל נפקי מקראי דלעיל מזונותיו דשבת כדאמר לוו עלי ואני פורע, תורה דכתיב חדות וחדות היא תורה דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב". ומשמע שגם הוצאות תורה נלמד מהסוגיא של לוו עלי ואני פורע. ולכאורה זה הפשט בשבט הלוי דלהלן.

(ב) נכלל.

(1) שבט הלוי (ח"ד סי' קכ"ט ד"ה ואם) – "ולענין בניו זכרים לת"ת משמע עוד כן בביצה ט"ז ע"א ונפסק באו"ח סי' רמ"ב דהוא כמו הוצאות שבת דלוו עלי ואני פורע משמע גם אם אין לו כלום".

2. הוצאות יו"ט.

(א) נכלל.

(1) פשטות הגמרא (ביצה דף טו:).

(2) ר"ח (ביצה דף טו:) – "ואני פורע, כלומר קיימו מצות חדות ה' שאמר הקב"ה ושמחת בחגך. והאמינו, אזמין לכם ברכה במעשה ידיכם כדי שתפרעו מה שלקחתם בהלוואה".

(3) ר"ן (ביצה דף ח:) – "מאי חדות ה' היא מעוזכם, אמר הקב"ה לישראל לוו עלי ושמחו היום וקדשוהו והאמינו בי ואני פורע, כלומר קיימו מצות חדות שאמר הקב"ה ושמחת בחגך והאמינו בי שאני מזמן לכם ברכה במעשה ידיכם".

(4) טור (סי' רמ"ב) – "ואמרי נמי גבי הוצאת שבת ויו"ט אומר הקב"ה בני לוו עלי ואני פורע".

(5) ב"י (סי' תקכ"ט ס"ק א') – "ואע"פ שצריך כל אדם לצמצם יציאותיו אל יצמצם בהוצאות יום טוב. שם (ביצה טו:) אמר להם הקב"ה לישראל לוו עלי וקדשו היום והאמינו בי ואני פורע".

(6) לבוש (סעי' א').

(7) ערוך לנר (סוכה דף מט: ד"ה ואמר) – "הך דהוצאת שבת ויו"ט דקאמר הקב"ה לוו עלי ואני פורע".

(8) גר"ז (סעי' ג').

(9) שפת אמת (ביצה סוף דף טו:) – "ולולי דברי התוס' ה' אפ"ל דהכא מיירי דוקא ביו"ט דכבוד יו"ט חמור מכבוד שבת אך התוס' פי' דעשה שבתך חול כולל גם ימים טובים".

(10) בצל החכמה (ח"ה סי' מ"ז אות ג') – "וכ' עלה בתוס' שם (ד"ה לוו), והא דאמר עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות היינו כשאין לו לפרוע ע"כ ע"ש. וקשה הרי קרא דחדות ה' היא מעוזכם לא בשבת מיירא, ועיי' בפ"ר ח"ח (שעל הגליון שם) שכ' לוו עלי ושמחו היום וכו' כלומר קיימו מצות חדות ה' שאמר הקב"ה ושמחת בחגך ע"ש. ועיי' ב"ח (או"ח סי' תקצ"ז ד"ה ומ"ש הרא"ש). ואי נימא דהך דעשה שבתך חול וכו' לענין שבת דוקא נאמרה ולא לענין יו"ט א"כ קושית התוס' לא קשה ולא מידי, מאחר והך דלוו עלי בחגים מיירא. א"ו שאין חילוק בזה בין שבת ליו"ט, כי גם לענין יו"ט נאמר לעשותו חול ולא להצטרך לבריות".

(ב) מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' תקכ"ט אות א').

3. ד' מינים.

(א) נכלל – ר"ן (סוכה דף טז. ד"ה מכאן, "מכאן ואילך של הקב"ה כלומר לוו עלי ואני פורע"), עי' ים של שלמה (ב"ק פרק א' סי' כ"ד).

(1) עי' לקמן, שהוצאות ד' מינים נכלל בהוצאות יו"ט.

ד. הוצאות שאר מצוות.

1. חשוקי חמד (ב"ב דף מה.) – "והנה לגבי השאלה האם לוו עלי ואני פורע זה גם בשאר מצוות, לכאורה היא מחלוקת הראשונים.

דהנה במסכת ביצה (דף טו ע"ב) נאמר מאי 'כי חדות ה' מעוזכם' (נחמיה ח) אמר ר' יוחנן משום ר' אליעזר ב"ר שמעון אמר להם הש"י לישראל, בני לוו עלי וקדשו קדושת היום והאמינו בי, ואני פורע. עוד אמרינן בגמרא (שם דף טז ע"א) כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים, חוץ מהוצאות שבתות והוצאת יום טוב, והוצאת בניו לתלמוד תורה, שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו. וכתב הריטב"א שלא דוקא הוצאת שבתות וימים טובים, דהוא הדין לכל הוצאה של מצוה אלא נקט הני דרגילי ושכיחי. אולם הר"ן בסוכה (דף טז ע"א) כתב, דהא דאמרינן בבבא קמא (דף ט ע"ב) הידור מצוה עד שליש, במערבא אמרי משמיה דרבי זירא עד שליש משלו, מכאן ואילך משל הקדוש ברוך הוא. כלומר מכאן ואילך לוו עלי ואני פורע. לאור זאת מפשטות דברי הריטב"א משמע שבכל המצוות אמרינן לוו עלי ואני פורע, ובכל שווי הסכום, אולם מהר"ן משמע שרק כשמוסיף משלש ואילך, אז אמרינן לוו עלי ואני פורע. אך יתכן שגם דברי הריטב"א לא נאמרו אלא במזונות הקצובין שאם יש לו מעות שלא יצטמצם, כיון שהוצאות שבת ויו"ט אינם יורדים מהחשבון, אך לא ללוות מעות כשאין לו. והנה בזהר (ח"ב פרשת פקודי דף רנה ע"א) נאמר בתרין אלין אוזיף בר נש לקודשא בריך הוא, כד חייס ליה למסכנא, וכד אפיק בשבתי וזמני, דהא כלא אוזיף לקודשא בריך הוא, כמא דאת אמר (משלי יט) 'מלוה ה' חונן דל וגמולו ישלם לו'. [בשני דברים אלו מלוה האדם להקב"ה, האחד כאשר מרחם ונותן צדקה לעני, השני כשמוציא הוצאות על שבתות וימים, ונחשב כאילו את כל מה שנתן לעני והוציא לשמחת שבת ויום טוב הלוי להקב"ה] הרי מה שאדם נותן לעני הרי הוא חוזר אליו, ונאמר על זה 'לוו עלי ואני פורע'. אך לפי זה קשה הא

דאמרינן בכתובות (דף נ ע"א) באושא התקיננו המבזבז אל יבזבו יותר מחומש. והלא זה אינו מן החשבון, ואדרבה יש בזה לוו עלי ואני פורע. ואולי אם נותן יותר מחומש מאחר ויש בזה איסור, כי עפ"י דרכי הטבע הוא מכניס עצמו לעניות, ממילא השי"ת לא יפרע".

ה. לתת יותר מחומש לכבוד שבת.

1. מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש, מהד"ת ד"ה מה), הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות א'), חוט שני (ח"א פרק א' ס"ק ב' ד"ה וקשה, עמ' מ"ד).

ו. לווין ברבית לצורך סעודת שבת: האם זה ע"י איסור רבית [דרבנן], או היינו בדרך היתר [כגון לווה מנכרי].

1. מיקל: מותר ללוות ברבית דרבנן עבור מצוות.
 (א) באר יעקב (או"ח סי' רמ"ב) – "דאיירי ברבית דרבנן כמבואר בי"ד סי' ק"ס סעי' י"ח ...".
 (ב) בגדי ישע (על מג"א ס"ק ב') – "לויין ברבית וכו'. היינו אבק ריבית שרי כגון הלוואת סאה בסאה אפילו אין לו ויש מפרשים ע"י היתר או מהעכו"ם זה אצל"ל והוי פשיטא".
 (ג) עי' גר"ז (סעי' ט', עי' קונ"א ס"ק ה') – "מותר ללוות ברבית של דבריהם לצורך סעודת שבת ויו"ט או לצורך שאר סעודת מצוה אם אי אפשר ללוות בלא ריבית".
 (ד) חכמת שלמה (או"ח סי' רמ"ב) – "אפילו מי שצריך לאחרים וכו'. נ"ב, עיין במג"א ס"ק ב' מה שכתב לויין ברבית לצורך סעודת שבת, ועיין בפרי מגדים דהכוונה דרך היתר. ואינו נראה, דא"כ פשיטא, ומה קא משמע לן, ואם הוא עני והוה בכלל עשה שבתך חול למה יתחייב ללוות. ועיין מה שכתבתי בזה בחידושי תורה משנת תקפ"ט בפרשת בהר, די"ל דלצורך מצוה מותר ללוות ברבית, וכמשמעות דברי הרמ"א ביו"ד סימן ק"ס [סעיף כב]. גם יש לומר דמיירי רק ברבית דרבנן, ע"ש, ומה שביארתי שם לשון הירושלמי אשר ממנו מקור דין זה, ע"ש. שוב הגיע לידי ספר פני משה על הירושלמי סדר נזיקין, ובפרק ח' מסנהדרין [הלכה ב] ששם מקור דין זה פירש הפני משה כן במראה פנים [ד"ה לויין] דמיירי ברבית דרבנן, ושמתחי כי כוונתי לדעתו תהלה לאל, וע"ש. ועיין בחידושי לשו"ע יו"ד סימן ק"ס מה שכתבתי בזה, ודו"ק".
 2. מחמיר: רק בדרך היתר [כגון לווה מנכרי].

(א) נתיב חיים (על מג"א ס"ק ב') – "לויין ברבית. נ"ב, פירוש מן עכו"ם, דבלא מצוה אסור כדאיתא ביו"ד, אבל מישראל אסור משום לפני עוור".

(ב) תוס' שבת (סוף הקדמה לסי' רמ"ב, עי' ביאורים שם ס"ק ב') – "לויין ברבית לצורך כבוד שבת, והיינו מעכו"ם או מישראל דרך היתר".

(ג) מור וקציעה (סי' רמ"ב) – "כתב במ"א [ס"ק ב] בשם ירושלמי, לויין ברבית לצורך שבת. פשוט בעיני דהיינו ללוות מגוי. וקמ"ל אף על גב דאחז"ל [ערכין ל, ב] נזבין אנש ברתיה ולא נזוף ברביתא, דקמוספא ואזלא, הכא לית לן בה, דהוצאת שבת אם מוסיף מוסיפין לו מן השמים, ונאמן בעל חובו יתברך המשלם. אבל למעבד אסורא לווה ומלוה, ודאי לא תהא כזאת בישראל".

(ד) פמ"ג (סעי' ב') – "לויין ברבית כו'. בהיתר. ואין לומר ידחה עשה דאכילת שבת ללאו כו', חדא, בעידנא כו'. ועוד, דהמלוה עובר".

(ה) גר"א (חכ"א כלל ק"ל סעי' ט') [ודלא כרבית הלכה למעשה (פרק ב' הע' כ"ז)] - לשונו מובא לקמן.

(ו) לבושי שרד (על מג"א ס"ק ב') – "לויין ברבית. היינו בדרך היתר".

(ז) מחצית השקל (סוף ס"ק ב') – "לויין ברבית. היינו מגוי, אבל זולתו אפילו מישראל מומר אסור, כי אם לצורך פקוח נפש. ועיין ביו"ד סימן ק"ס סעיף כ"ב ובט"ז שם [ס"ק כא]".

(ח) מאמר מרדכי (ס"ק ב') – "מג"א ... ופשיטא דמיירי בלוה מעכו"ם אבל מישראל פשיטא דאסור ולא הוצרכתי לכתוב זה אלא מפני שראיתי בספ' נדפס מחדש נקרא בשם באר יעקב שהאריך להוכיח דכאן מיירי ברבית דרבנן ולא ברבית דאורייתא נראה ברור שהבין דמיירי בלוה מישראל ולא נהירא כלל ולא מסתבר כל עיקר מצד עצמו ועוד דא"ל דלא לישתמיט שום פוסק ראשון או אחרון ולכתוב דין זה לענין איסור רבית ביו"ד ...".

(ט) מ"ב (ס"ק ד', שעה"צ ס"ק ט"ו) – "לויין ברבית לצורך סעודת שבת או סעודת מצוה והיינו מא"י או מישראל בדרך היתר. [תוספות שבת ופרי מגדים ונתיב חיים ולבושי שרד, וכן כתב במאמר מרדכי, עיין שם, ודלא כמה שראיתי לאחד שהתיר ברבית דרבנן]".

(י) ערה"ש (סעי' מ"ד) – "וז"ש לויין ברבית לצורך סעודת שבת זהו ע"פ היתר כמו מכותי או בשטר עסקא והמפרש בירושלמי דמ"ק פ"ב סוף הל' ג' כתב ברבית דרבנן ע"ש וקולא גדולה היא והמחזור כמ"ש וכ"כ הפמ"ג והרבנותא הוא שראוי לעשות כן למען המצוה".

(יא) תורת חיים (ס"ק ב') – "מ"מ הסכימו האחרוני' דעיקר כמוק"צ ואינו מותר רק בדרך היתר".

(יב) הל' שבת בשבת (פרק א' סעי' י"ב).

(יג) רבית הלכה למעשה (פרק ב' סעי' כ"ה).

3. מראי מקומות – מחזיק ברכה (ס"ק ו'), נתיבות שלום (רבית סי' ק"ס על סעי' י"ח אות י"ד).

(א) חכ"א (כלל ק"ל סעי' ט') – "ולויין ברבית לצורך שבת או סעודת מצוה (אורח חיים סימן רמ"ב במגן אברהם ס"ק ב' בשם שבלי לקט וירושלמי) (בבאר יעקב מבואר שדוקא ברבית דרבנן ובפרי מגדים אורח חיים ס"ק הנזכר לעיל ובמחצית השקל איתא להדיא שפירש שלויין ברבית בהיתר אבל לא באיסור ואמר הגאון מוה"ר הנ"ל שהרבנותא הוא שמחויבים ללוות אפילו ברבית לצורך שבת כדאיתא בביצה דף ט"ו עמוד ב' לוו עלי וכו' אבל לא באיסור וצריך עיון בירושלמי ובשבלי לקט בשם ירושלמי)".

(ב) רבית הלכה למעשה (פרק ב' הע' כ"ז) – "ואם ההלוואה מתבצעת ע"י עמותה בלי אחריות אישית של חברי העמותה יש לצרף להקל לכתחילה, והיותר טוב ללוות בהיתר עיסקא כהלכה".

(ג) לשאר שיטות ומראי מקומות - ע"י יו"ד סי' ק"ס סעי' י"ח.

ז. מראי מקומות – הגר"ח ק"ש שליט"א (אגרות וכתבים מכתב נ"ד).

1. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ד') – "וזהו שכתב המ"ב בסק"א 'כפי יכלתו' (כוונתו למה שהביא המ"ב שם מהמחבר סר"נ ס"ב) דזהו החיוב, אך לוו עלי אני פורע אינו מחיוב עונג שבת, אך אם אין לו כסא דהרסנא אז מצוה ללוות, וכפי יכלתו היינו מבלי ללוות".

2. הגר"א י"ל שטיינמן זצ"ל (אליבא דהילכתא מ"א עמ' ס"ז טור ד') – "קבוצת אברכים העוסקת בלימוד הלכות שבת הגיעה לבית ראש הישיבה (שליט"א) [זצ"ל], ובפיהם שאלה: עד כמה מגעת מחויבותו של אברך לענג את השבת בגדר לוו עלי ואני פורע. [תשובה] אברך לא מחויב לאכול דוקא שור שלם, הגמ' אומרת אפי' ראשי תרדין וכסא דהרסנא, וזה למי שאין לו, אבל אם יש לו הוא צריך להביא יותר. [שאלה] ואם לדוגמא הוא קונה בשר בקר והוא חושב זה בשביל שבת, בשביל הקב"ה, מותר לו. [תשובה] למה הוא צריך בקר. מה לא טוב בעוף. בן אדם אוכל רגיל. אדם רגיל כמותו אוכל חתיכת דג, או חתיכת בשר ודי בזה. אם אחד יקח למשל את האוכל הכי יקר, זה לא נכלל בכלל לוו עלי ואני פורע. וכי הוא מחויב בזה, הוא לא מחויב. חתיכת דג וחתיכת בשר זה נורמלי, ובשביל זה הוא יכול להשליך יתבו על הקב"ה. וגם זאת, רק לפי מה שהוא מרוויח. אם הוא מרוויח כמה מאות שקלים כל שבוע ואין לו בשביל בשר ודגים, א"כ שיאכל דברים אחרים. [שאלה] א"כ מה הגדר בזה. [תשובה] אם הוא רואה שלפי המשכורת שלו הוא יכול לשלם, אפילו אם עכשיו אין לו בידו, יכול. [שאלה] א"כ שזה הוא לפי מה שהוא יכול לשלם, הרי זה כביכול ו'אני' פורע ('אני' - האדם עצמו, שהרי אינו קונה יותר מיכולתו), א"כ מה הגדר שמותר לו ללוות. [תשובה] אם הוא יודע שהוא מרוויח נניח אלף שקל, ואם יקנה בשר תמורת אלף שקל א"כ מה יעשה כל השבוע. יצום. רק מה יעשה, יקנה לצורך כל השבוע ב-600 שקל, ולשבת ב-400 שקל, אפילו ששבת הוא יום אחד, בכ"ז הוא קונה יותר מכל השבוע. [שאלה] א"כ זה בגדר של שיקול הדעת... [תשובה] אם תשאל אם הוא יקבל גיהנם ע"ז, אני אומר שהוא לא יקבל גיהנם ע"ז, אבל על מה הוא כן יקבל גיהנם, על הפרעסין (זלילה) שלו. [שאלה] ואם הוא אדם שעומד באמת בדרגא כזו שסומך על הקב"ה. [תשובה] אם הוא שייך לזה, אדם גביר יכול להרשות לעצמו קצת יותר. קצת, אבל לא עד פרעסין (זלילה). ובספר גביע הכסף כתב בשם הגר"א 'מרגלא הוה בפומיה בשבת מצוה להתענג באכילה ושתיה ומצוה ללמוד, וטוב יותר שירבה בלימודו מבאכילה ושתיה, שההרגל נעשה טבע אצלו וילמוד גם בחול, והלימוד תמיד מצוה הוא, ואכילת השבת תגרור לו תאות אכילה ג"כ אף בחול".

3. הגר"ח ק"ש שליט"א (דרך שיחה ח"א עמ' רס"ח) – "ללו עלי ואני פורע" - הני מילי כשכוונתו לשם כבוד שבת דוקא, ולא כשכוונתו לשם עצמו, [והביא המשל של המגיד מדובנא, בעשיר ששלח לבנו שיבוא לחתונה של א' מבניו, והבטיח לו שכל מה שיעשה לכבודו ישלם לו, והיה שם עוד בן עני שהגיע עם בגדים המטולאים, וכשעמד הבן הראשון לנסוע לביתו ביקש מאביו לקיים הבטחתו שישלם כל הוצאותיו. אמר לו אביו: במכתב כתבתי כל מה שתעשה לכבודי, ואם זה כבודי - היית דואג גם לאחיך העני. וכי זהו כבודי שאחיד בא באופן כזה...].

הגר"ח ק"ש שליט"א (שאלת רב ח"א פרק ד' אות ב') – "אם גם מוסד (ישיבה וכדו') יש להרבות בהוצאות שבת, או שהם בכלל מה שאמרו חז"ל 'עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות' (שבת קיח ע"א), ויצמצמו במה שאינו מוכרח, כיון שאוספים כסף מנדבנים. תשובה: מסתבר דמותר".

ח) מכבסים בחמישי בשבת.

א. להלכה.

1. ב"ק (דף פב.) – "עשרה תקנות תיקן עזרא ... ומכבסים בחמישי בשבת ... ושיהו מכבסין בחמישי בשבת משום כבוד שבת".
2. הו"ד בראשונים – רי"ף (שבת דף כט:), רא"ש (ב"ק פרק ז' סי' י"ט), ושאר ראשונים.
3. הו"ד בפוסקים – מחבר (סעי' א'), ושאר פוסקים.

ב. גדר התקנה.

1. שלא לעשות בערב שבת.

(א) מג"א (ס"ק ג') – "כלומר שלא יכבסו בערב שבת שיהיו פנוים לכבוד שבת".

2. לכבס לכבוד שבת.

(א) ים של שלמה (ב"ק פרק ז' סי' מ"ג תקנה ד').

(ב) א"ר (ס"ק ט') – "משמע דעיקר התקנה לכבס לכבוד שבת, והא דלא תיקן בערב שבת משום שאין פנאי לכבס, או דבדוחק נתכבס ונתייבש באותו היום. ודלא כמג"א [ס"ק ג'] דמשמע מיניה שהבין דעיקר תקנה היה שלא לכבס בערב שבת שיהא פנוים לכבוד שבת, דליתא. וכן מבואר בספר צדה לדרך [מאמר רביעי כלל ראשון] פרק (ט') [ח'] שכתב מתקנת עזרא שיכבס אדם בגדיו לכבוד שבת ע"כ, הרי שלא הזכיר מחמישי. ונראה דס"ל דחמישי דקאמר אורחא דמילתא נקט והוא הדין קודם. [ו] בזה ניחא מה שהוצרך רש"י לפרש בבבא קמא דף פ"ב [ע"א] מכבסין בגדיהם לכבוד שבת ע"כ, דקשה הא בש"ס מפורש טעם זה, אלא דבש"ס נזכר ביום חמישי, וקאמר רש"י דלא תטעה לפרש דהתקנה היה על חמישי כהבנת מג"א ודו"ק".

(ג) מאמר מרדכי (ס"ק ג') – "מתקנת עזרא וכו' מפני כבוד השבת. נראה פי' דהתקין לכבס משום כבוד השבת שיהיו לבנים ליום השבת וטעם מפני כבוד השבת על עיקר התקנה הוא והרב מ"א ז"ל לא כ"כ אלא שהוא טעם למה בה' ולא ביום ו' יעו"ש ואינו נ"ל ועיין להרב א"ר ז"ל".

- (ד) גר"ז (סעי' י"א) – "עזרא תיקן שיהיו מכבסים בגדים בחמישי בשבת מפני כבוד השבת כדי ללבוש לבנים בשבת אבל בערב שבת אין פנאי לכבס מפני שצריך להתעסק בצרכי שבת".
- (ה) מ"ב (ס"ק ה', שעה"צ ס"ק ט"ז) – "כן הסכים בא"ר וכן במאמר מרדכי וש"א דזהו עצם התקנה ודלא כמ"א דמשמע מיניה דעיקר התקנה היה שלא לכבס בע"ש [כן הסכים באליה רבה וכן במאמר מרדכי ושאר אחרונים, דזהו עצם התקנה, ודלא כמגן אברהם דמשמע מיניה דעיקר התקנה היה שלא לכבס בערב שבת]".
- (ו) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ה').
- (ז) עי' הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סעי' א', מילואים) – "עיקר התקנה הוא אם ילבשם בשבת".
3. מראי מקומות – ריטב"א (מו"ק דף יד. ד"ה ומהדרי, מגיה שם הע' ל"ג), הגר"ח ק"ק שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ה אות ט"ו), מפתח (פרנקל, ב"ק דף פב.).

ג. "**בשבת אל יקח אדם ילד בחיקו עד שישים תחילה כר בחיקו**, פן יטנף את בגדיו, ואיך יעשה בשבת **שמא אין לו בגדים אחרים**. מוטב היה למי שבגדיו מטונפים שלא ילך לבית הכנסת, ולא יתפלל כל עיקר. אלא בשביל הבושת לא יניח אדם, לכך יקח כר תחילה ואח"כ הקטן עליו" – ספר חסידים (סי' רס"ז).

1. עי' סי' ש"ב סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

ד. **מי שהכין כבר צרכי שבת, האם מותר לכבס בערב שבת.**

1. מחמיר, לא פלוג.

- (א) חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' אות ד', עמ' נ"ג) – "אף אם הכין את צרכי השבת, ג"כ אסור לו לכבס אלא בחמישי, דלא פלוג חכמים בתקנתם. ומה"ט גם מי שמתארח בשבת אצל אחרים או **בחורים בישיבות** וכדו', וכן מי שיש לו משרתים שמכניס לו צרכי שבת, אין להם לכבס אלא בחמישי בשבת כתקנת עזרא".
- (ב) משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור א').
- (ג) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור א').
- (ד) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור א').
- (ה) הגר"ח ק"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"ו עמ' ק"ז טור ב') – "שאלה: מי שמתארח אצל אחרים בשבת ואינו צריך לבשל כלל, האם מותר לו לכבס בגדיו ביום שישי. תשובה: לא פלוג רבנן".
2. מיקל.

(א) **שבט הקהתי** (ח"ב סי' ק"ד אות ד') – "הנה אף להמג"א י"ל דמותר לכתחילה לכבסם בערב שבת הבגדים שרוצה ללבשם אחר השבת, אבל הבגדים שרוצה ללבוש בשבת תלוי, דאם משער בדעתו שיש לו פנאי לכבסם ושיתייבשו לפני השבת מותר לכתחילה לכבסם בערב שבת, אבל אם אינו ברור אם יהיו הבגדים מוכנים לכבוד שבת, לכתחילה יכבסם ביום ה', ואם לא יכבסם ביום ה' יכול לכבסם בערב שבת, דלהמג"א היה התקנה שלא יכבסו ביום ו' רק כדי שיהיו פנוים לכבוד שבת".

ה. **אין לו בגד מכובס לכבוד שבת, שעת הדחק.**

1. מותר לו לכבס ביום ו'.

- (א) **בן איש חי** (שנה ב' פר' לך לך אות ח') – "ואף על פי שאמרנו דאין רשאים לכבס בערב שבת, אם נאנסו ולא כבסו קודם רשאים לכבס בערב שבת, ונזכר במטה יהודה ז"ל".
- (ב) **כה"ח** (ס"ק כ') – "ואם היה שם אונס ולא כיבסו בה [ביום חמישי], מותרין לכבס בערב שבת".
- (ג) **אור לציון** (ח"ב פרק ט"ז אות א') – "ובשעת הדחק, כגון שיום חמישי היה גשום, ואף אם היה מכבס לא היה יכול לתלות את הכביסה באותו יום, רשאי לכבס ביום ששי בכל אופן".
- (ד) **משנה הלכות** (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ג').
- (ה) **הגר"ש א' זצ"ל** (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג סוף טור ב', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות ח') – "ובשעת הדחק כשלא כיבס בגדיו לפני יום שישי, ואין לו בגדים מכובסים לכבוד שבת, יכול לכבס ביום שישי".
- (ו) עי' **הגר"ח פ"ש זצ"ל** (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ה') – "ואם א"א בזמן אחר, כבוד הבריות דוחה ל"ת שבתורה (ברכות יט: ע') כה"ח סק"כ".
- (ז) **הגר"ש דבליצקי זצ"ל** (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ג').
- (ח) **הגר"א קופשיץ שליט"א** (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ג') – "דבשעת הדחק כשלא כיבס בגדיו ביום חמישי ואין לו בגדים מכובסים לכבוד שבת, מותר לו לכבס בערב שבת".
- (ט) **חוט שני** (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה ונראה, עמ' נ') – "**ונראה דאף לדעת המג"א** אם לא כיבס ביום ה' ואין לו בגד מכובס לכבוד שבת, שמותר לו לכבס ביום ו', מפני שלא נזכר בתקנה שאין לכבס בערב שבת אלא התקנה לכבס בחמישי, והיינו כדי שלא יצטרך לכבס בערב שבת, אך אם אין לו בגד לשבת מותר לו לכבס בערב שבת. ואף לדעת הא"ר אין לכבס לכתחילה בערב שבת, שהרי זו היתה התקנה ש'מכבסים בחמישי'".
- (י) **אור יצחק** (ח"א או"ח סי' ר"כ ד"ה ולא) – "ולא עוד אלא שאם מאיזה טעם לא כיבס עד ערב שבת, ודאי שמצוה לכבס לכבוד שבת בערב שבת עצמו, דהתקנה לא היתה לזלזל בכבוד שבת אלא לכבד השבת, ורק דלכתחילה יראה האדם לכבס בה' בשבת".
- (יא) עי' **הל' שבת בשבת** (פרק א' סעי' נ"ב, הע' פ"ו) – "מי שלא כיבס בחמישי וצריך לכבס לצורך שבת, מותר לכבס בערב שבת, ובפרט בזמנינו שמכבסין במכונה. [מטה יהודה כ' דאם היה אונס ולא כיבסו בחמישי, מותרין לכבס בערב שבת מהמנחה ולמעלה ע"ש. ואע"ג דבמג"א ועוד נראה דעיקר התקנה היתה שלא יכבסו בערב שבת, מ"מ נראה דבזמננו שמכבסין כולם במכונה בודאי שפיר דמי, ועדיין יש פנאי להתעסק בצרכי שבת]".

ו. כיבוס כתם (stain) בערב שבת.

1. מיקל, אם הוא לכבוד שבת.
(א) חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' אות ג', עמ' נ"ג) – "מותר להוריד כתם מהבגד בערב שבת אם הוא לכבוד שבת".
2. מיקל, אפילו שלא לכבוד שבת [כיון דהסרת כתם במים לא חשיב כיבוס].
(א) משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור א').
(ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור א').
(ג) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור א').
(ד) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור א').

ז. גיהוץ (ironing).

1. מיקל.
(א) תורת שבת (ס"ק ט') – "י"ל דגיהוץ שאין בו טורח כל כך דמותר בע"ש וכן נראה מתקנת עזרא שלא נאמר אלא כיבוס ואין לומר דכיבוס שלהם כגיהוץ שלנו".
(ב) הו"ד באבני ישפה (ח"א סוף סי' מ"ט).
2. מחמיר.
(א) הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות ח') – "להשאיר הגיהוץ לערב שבת יש להחמיר בזה, ולגהץ קודם יום שישי".
3. מראי מקומות.
(א) הגר"ח שליט"א (שבת לישראל עמ' תע"ב אות כ"ב) – "כבר דנו בזה והמחמיר תע"ב".

ח. תליית כביסה (hanging laundry).

1. מחמיר: היא חלק מהכיבוס.
(א) אור לציון (ח"ב פרק ט"ז הע' א') – "מ"מ תליית הכביסה היא חלק מהכיבוס, והיא מצריכה הרבה זמן, ואין להתיר לעשות כן בערב שבת. ורק אם מייבש את הכביסה במכונת ייבוש מותר לו לכבס ולייבש ביום שישי".
(ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ה') – "ותליית הבגדים לייבש בכלל כיבוס הוא".
(ג) הגר"י טשזנר שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור א') – "מ"מ תליית הכביסה היא חלק מהכיבוס, והיא מצריכה הרבה זמן, ואין להתיר לעשות כן בערב שבת".

ט. מראי מקומות – על פי התורה (בראשית פרק א' סעי' פ"ד - סעי' צ"ח).

טו. הזמן.

א. ליל ו' (Thursday night).

1. מיקל, שעיקר הכנה הוי ביום ו'.
(א) אור לציון (ח"ב פרק ט"ז סוף סעי' א', סוף הע' א') – "ונראה פשוט שכל האיסור הוא רק ביום שישי, אבל בליל שישי מותר לכבס בכל אופן".
(ב) להורות נתן (ח"ב סי' ל"ח אות ב') – "והנה תקנה זו שלא לכבס בערב שבת נראה דאינו אלא ביום שישי ולא בליל שישי, דכיון שטעם האיסור הוא כדי שיהיו פנוים לכבוד שבת, והרי איתא בשו"ע (סי' נ"ר ס"א) שישכים בבוקר ביום השישי להכין צרכי שבת, ומבואר דאין חובת ההכנה לשבת מתחלת אלא מהשכמת יום השישי ולא מבערב ... ומעתה כיון דהמצוה להכין צרכי שבת אינה מתחלת אלא ביום שישי בבוקר, וא"כ אין צריך להיות פנוי לכבוד שבת אלא מן הבוקר ואילך שאז מתחיל זמן מצות ההכנה לשבת, וא"כ מה שתיקן עזרא שלא לכבס בערב שבת, היינו דוקא מן הבוקר של יום שישי ואילך".
(ג) משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ב').
(ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ב').
(ה) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ב') – "דמותר לכבס בגדים בליל שישי, דתקנת עזרא היא לא לכבס רק מיום שישי בבוקר, וליל שישי דינו כיום חמישי".
(ו) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ב') – "דמותר לכבס בגדים בליל שישי, דתקנת עזרא היא לא לכבס רק מיום שישי בבוקר".
(ז) ילקוט יוסף (מהדורת תשע"ג סעי' כ"ה) – "ובליל שישי מותר לכבס בכל אופן".
(ח) לקראת שבת (פרק ב' סוף סעי' א').
2. מחמיר, כלשון התקנה.
(א) חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה ומדאיתא, עמ' נ') – "ומדאיתא בגמ' 'מכבסים בחמישי בשבת', לכאורה משמע שלא מכבסים בליל שישי שאין זה 'חמישי בשבת', ואין לכבס בליל שישי כמו שאין לכבס ביום שישי".

3. מראי מקומות.

(א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ה') – "ובליל ששי, אם החורף שכבר מתחילים להתעסק אז לצורכי שבת, א"כ הרי הוא כיום הששי, אבל בקיץ שאין טעם לתקן שלא לכבס בליל ששי, כיון שממילא אין מתעסקים אז בצרכי שבת, נראה שמותר".

(ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ס' טור ד') – "שאלה: כ' השו"ע (שם) מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדים בחמישי בשבת, יל"ד האם ליל ששי חשיב יום ו', ויהי' מותר לכבס בו לכתחילה, או"ד עזרא שתיקן ביום ה' דיבר בהווה שלא היה דרך לכבס בלילה, אבל האידנא שהדרך לכבס בלילה שרי. תשובה: אולי".

ב. אם צריך לכבס דוקא ביום חמישי או שאפשר לכבס גם קודם.

1. אפשר גם קודם.

(א) מחזיק ברכה (ס"ק ז', פתח עינים ב"ק דף פב. ד"ה מכבסין) – "וכן נהגו לכבס ביום אחד משבוע חוץ מערב שבת, ודלא כהרב ידי אליהו תיקון כ"א שתפס דדוקא ביום ה' יכבס ולא קודם".

(ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ב הע' י"ג, שולחן שלמה ס"ק א' ד"ה ולעצם) – "ומסתבר דכמו שאם רואה מנה יפה מייחד אותה לשבת, כך גם לגבי כסות נקיה מותר לכבס ביום ראשון כדי שיהיה בטוח שיהיה לו לשבת כיון שרגילים תמיד לכבס ולהניח בארון שיהיה מוכן לעת הצורך".

(ג) הגר"ח פ"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור א').

(ד) הגר"ח פ"ש זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור א').

(ה) חוט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור א').

(ו) נשמת שבת (סי' רמ"ב אות ק"ה) – "מנהג העולם שלא לדקדק שכיבוס הבגדים יהיה סמוך לשבת, ומכבסים אף ביום ג' וד".

2. רק ביום חמישי.

(א) משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג סוף טור א') – "דתקנת עזרא היתה לכבס דוקא ביום חמישי את הבגדים לשבת, שיהא ניכר שמכבס לכבוד שבת".

(ב) ע"י הגר"ח פ"ש זצ"ל (ביצחק יקרא על סעי' א' במילואים) – "דהגם דבגדים שאין בכונתו ללבשם בשבת גם הם בכלל התקנה שלא לכבסם ביום ששי, כדי שיהיה פנוי ביום ששי להתעסק בצרכי שבת, אך מ"מ אין הם בכלל התקנה לענין שיכבסם ביום חמישי דוקא, ויכול לדחות את כיבוסו לאחר השבת. משא"כ בגד שצריך לו לשבת, שלגביו התקנה היא לא שלא יכבסו בששי, אלא שיכבסו בחמישי, כדי שיהיה לו בגד נקי לשבת".

(ג) הל' שבת בשבת (פרק א' סעי' נ"א) – "תקנת עזרא שיהיו מכבסים הבגדים בחמישי בשבת כדי שיהיו לו בגדים נקיים לבנים ללבוש בשבת, ובכלל תקנה זו גם שלא יכבס בערב שבת שיהיה פנוי לצרכי שבת, ומכל מקום למי שאפשר לו לא יקדים לכבס קודם כדי שיהא ניכר שמכבס לכבוד שבת, אא"כ אין לו פנאי ביום ה' יכבס אף בשאר ימות השבוע".

3. עדיף מיום ד' ואילך.

(א) בן איש חי (שנה ב' פרשת לך לך אות ח') – "עזרא הסופר ע"ה תיקן לישראל שיהיו מכבסין בגדים בחמישי בשבת לכבוד שבת, ואין רשאים לכבס ביום ששי, ואם מכבסין ביום ד' גם כן חשיב לכבוד שבת כמו יום חמישי, כי התחלת ההכנה לשבת היא מיום ד', מה שאין כן ימי ראשון שני שלישי הם משבת שעברה, ואינו ניכר בזה כבוד שבת, מיהו אם יש להם הכרח בראשון שני שלישי לית לן בה".

(ב) כה"ח (ס"ק י"ט) – "המחזיק ברכה ... ומ"מ אם אפשר יותר טוב לכבס ביום ה' או ביום ד', משום דמיום ד' ואילך הוא מכלל שבת הבאה כמ"ש לעיל סי' קל"ב אות ו', דביום ד' מקבלין את הארת הנפש משבת הבאה, וביום ה' מקבלין הארת הרוח וביום ו' הארת הנשמה יעו"ש. וא"כ כיון שבהם מקבלין הארת שבת הבאה טוב לכבס בהם בגדי שבת הבאה, כדי שיהא מכין לשבת בימים שמקבלין בהם הארת שבת".

(ג) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ה') – "ואם צריך לכבס מקודם עדיף ביום הרביעי שהוא קרוב לשבת, ע' כה"ח סקי"ט".

(ד) ילקוט יוסף (סעי' ח', קיצור שו"ע סעי' ז') – "ואפשר לכבס גם בשאר ימות השבוע, אך טוב יותר לכבס מיום ד' והלאה, שאז מתחילה הארת השבת, וניכר שהוא לכבוד שבת. ואם חל בהם ראש חודש, והאשה נוהגת שלא לכבס בראש חודש, יכולה להקדים הכביסה לימי אב"ג, שעיקר התקנה היא שיהא יום הששי פנוי לצרכי שבת בלבד".

4. מראי מקומות – מבקשי תורה (מ"א עמ' כ"ח).

(א) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' י"ג) – "יל"ע, אם תקנת עזרא היתה לכבס דוקא בחמישי ואז ניכר שהוא עושה לכבוד שבת, או שעיקר תקנתו שיהיה לו בגד מכובס ונקי לכבוד שבת, וממילא אם מכבס בשלישי או ברביעי ג"כ יצא ידי התקנה".

ג. ערב יו"ט.

1. מראי מקומות – לקט השבת (ח"ב הע' ד').

(א) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' י"ג*) – "ולכאורה דין זה נוהג גם בעיו"ט, שיכבס ביום שלפני כן כדי להתפנות בעיו"ט לצורכי יו"ט, ואולי שאני יו"ט דמותר בו בצורכי או"נ, ועכ"פ אם חל עיו"ט ביום א' בשבוע, בודאי יצטרך לכבס בו ביום, וימחר לגמור את הכיבוס כדי שיהיה לו פנאי להכין צורכי יו"ט".

(ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שע"ו אות ת"א) – "מש"כ דעזרא תיקן לכבס קודם השבת משום כבוד השבת (ע"י שו"ע סי' רמ"ב), האם ה"ה גם לערב יו"ט. תשובה: אם הוא מלוכלך".

י' הבגדים.

א. איזה בגדים צריך לכבס לכבוד שבת: אם חובה ללבוש דוקא מכובסים או די בלבישת בגדים נקיים.

1. די בלבישת בגדים נקיים.

(א) כה"ח (ס"ק כ"א) – "התקנה לא היתה אלא שאם ירצו לכבס יכבסו ביום ה' ולא שעכ"פ יכבסו. יד אליהו שם. ופשוט דכל שיש לו בגדים מכובסים ונקיים אין צריך לכבס בכל שבוע, וכן נהגו. מחב"ר אות ח".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על סעי' א') – "שעיקר התקנה היתה שילבש בגד נקי בשבת, דאל"כ הרי זלזל בכבוד שבת מיד עם קבלתה, ולכן אם החליפה ואפילו החולצה נקיים אחרי שלבשו אותם בשבת, פשיטא שאין צריך לכבס, ויכול ללבשם גם בשבתות הבאים בלא כיבוס".

(ג) אור לציון (ח"ב פרק ט"ז אות ב', הע' ב') – "אין צריך לכבס אלא את הבגדים שנוגעים בגוף ומתלכלכים בזיעה תדיר, כגון הבגדים הפנימיים והחולצה, אבל המכנסיים והבגד העליון אין צריך לכבס בכל שבוע, אלא רק כשהם מלוכלכים [ונראה, כיון שעיקר התקנה היתה לכבס כדי שיהיו לו לבנים בשבת, לפיכך אין צריך לכבס אלא את הבגדים המתלכלכים בזיעה וצריכים תמיד כיבוס אחר לבישתם, אבל בגדים שאינם מתלכלכים תדיר בזיעה, אף אם לבשם כמה פעמים, אינם צריכים כיבוס, וכמ"ש במחזיק ברכה שם אות ח', שכל שיש לו בגדים מכובסים ונקיים, אין צריך לכבס בכל שבוע, ורק אם הם מלוכלכים צריך לכבסם. ולכן הבגדים העליונים שאין רגילות שיתלכלכו בזיעה אינם צריכים כיבוס בכל שבוע]".

(ד) הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ה') – "ואם הבגדים נקיים א"צ לכבסם".

(ה) הגרשז"א שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ה אות ט"ז) – "אם אין צריך כיבוס אין על זה תקנה".

2. מראי מקומות.

(א) מ"ב (ס"ק ה') – "צריך לזהר שלא לילך בחלוק אחד כמה שבתות כדי שלא לעבור על תקנות עזרא".

(1) מראי מקומות – חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' שעה"צ ס"ק י"ג).

(ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ג') – "דבגדים שאין רגילים לכבסם כל שבוע כגון החליפה והמכנסיים, אין צריך לכבסם לכבוד שבת כל שבוע, אבל הבגדים שנוגעים בגוף ומתלכלכים בזיעה תדיר כגון הבגדים הפנימיים והחולצה, יש לכבסם כל שבוע לכבוד שבת".

(ג) הל' שבת בשבת (פרק א' סעיף נ"א) – "כ' המ"ב דאין לילך בחלוק א' כמה שבתות, וי"א דכל שהבגדים מכובסים ונקיים א"צ לכבס בכל שבת, וכן נהגו במלבוש העליון, אבל החולצה ובגדי זיעה הסמוכים לגוף צריך לכבסם כל שבוע לכבוד שבת".

(ד) חוט שני (שבת ח"א פרק ג' ס"ק א' אות א', עמ' נ"ג) – "גדר בגד שאינו נקי שצריך לכבסו, נראה שהדבר תלוי בהרגשת האדם אם מרגיש שהבגד מלוכלך. ואע"פ שדרגות שונות יש בזה, מ"מ כל עוד שאין הבגד במצב שבטלה דעתו, אזי הקובע בזה הוא הרגשתו".

ב. לכבס בגדי חול.

1. תלוי במחלוקת א"ר ומג"א - וא"כ כיון המ"ב שפסק כא"ר, יש להקל.

(א) שבט הקהתי (ח"ב סי' ק"ד אות ד'), הו"ד בלקראת שבת (פרק ב' סוף הע' א' ד"ה ועי' בשבט) – "עיין [בסי' רמ"ב] במחבר מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בחמישי בשבת מפני כבוד השבת. ויש בזה מחלוקת, המג"א מפרש דהתקנה היתה שלא יכבסו בערב שבת שיהיו פנויים לכבוד שבת. והא"ר מפרש דעיקר התקנה היתה לכבס לכבוד שבת אלא דבערב שבת אין פנאי לכן תיקן שיכבסו בה', עיי"ש במחצית השקל. ועיינתי בא"ר שכתב דבערב שבת אין פנאי לכבס ולייבשם ועל כן יכבס ביום ה'. ומשמע דקאי אבגדים שרוצה ללבוש בש"ק, ולהמג"א קאי אכל הבגדים אף אותם שאינו רוצה ללבושם בשבת. ונראה דיש נ"מ בין המג"א והא"ר, דלהמג"א היה התקנה לא לכבס בערב ש"ק, משא"כ להא"ר לא היה תקנה לא לכבס בערב שבת אלא דבערב שבת אין פנאי לכבס ולייבשם שיהא מוכן לשבת, על כן יש לכבס ביום ה' לכתחילה. ועיין במחזיק ברכה שם ובמ"ב ובשער הציון. ועוד נ"מ להמג"א אסור לכבס בערב שבת אפילו בגדים שרוצה ללבושם אחר השבת, אבל להא"ר י"ל דמותר להשאיר לכבסם בערב שבת, אלא בגדים שרוצה ללבוש אל ישאיר לכבסם ביום ו' דאולי לא יהיו מוכנים לשבת".

(ב) חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה לכבס, עמ' נ"א) – "לכבס בערב שבת בגדים שאינם לשבת, לדעת המג"א דס"ל דתקנת עזרא הוא משום שלא יכבסו בערב שבת, נראה פשוט שאין לכבס כל כבוס בערב שבת, שהרי יסוד התקנה שיהיו פנויים בערב שבת להכין צרכי השבת, וא"כ אין חילוק אם הכיבוס הוא לצורך השבת או שלא לצורך השבת. אך לדעת הא"ר דס"ל שעיקר התקנה שיהיו לו בגדים נקיים לשבת, וע"ז תיקן עזרא לכבס בחמישי, י"ל שמותר לכבס ביום ו' בגדים שאינם לצורך השבת, **דלא גרע משאר מלאכות** שמותר לעשותם עד המנחה".

(ג) נשמת שבת (סי' רמ"ב סוף אות ק"ה) – "וכן נפק"מ בין הטעמים מהו בער"ש לאחר שכבר החליפו כל בני הבית את בגדי החול לבגדי שבת מהו לכבס (בער"ש) את בגדי החול שפשטו זה עתה...".

2. מחמיר.

(א) הגרשז"א זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ג') – "דאין לכבס ביום שישי בגדים שאין צריך לכבוד שבת".

עי' הגרשז"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות ח') – "ובדיעבד, גם שלא לצורך שבת מותר".

(ב) משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ג').

(ג) עי' הגרשז"א שליט"א (אסיפת יצחק כ"ט אדר תשס"ו) – "שאלה: אחד מתקנת עזרא הוא לא לכבס בגדים בערב שבת, אם תקנה זו הוא אפילו על בגדים שאינם צריך לשבת זו אלא לשבוע הבא? תשובה: אין ראוי".

(ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ג') – "דאין לכבס בערב שבת בגדים שאינם לצורך שבת. אולם בשעת הדחק כגון בחור ישיבה שחוזר לביתו בערב שבת, וצריך לחזור מיד במוצאי שבת, 'אולי' אפשר להקל לכבס את בגדיו בערב שבת".

- (ה) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' א' במילואים) – "... דהגם דבגדים שאין בכונתו ללבשם בשבת גם הם בכלל התקנה שלא לכבסם ביום ששי, כדי שיהיה פנוי ביום ששי להתעסק בצרכי שבת".
- (ו) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ג') – "דאין לכבס בערב שבת בגדים שאינם לצורך שבת, אולם בשעת הדחק כגון בחור ישיבה שחוזר לביתו בערב שבת וצריך לחזור לישיבה מיד במוצאי שבת, אפשר להקל לכבס את בגדיו בערב שבת".
- (ז) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ג') – "דכיבוס ביד אסור ביום ששי אף בבגדים שאינם לצורך שבת, כיון דלא יהיה לו פנאי להתעסק בצרכי שבת, אולם כיבוס במכונת כביסה מותר בבגדים שאינם לצורך שבת".

ג. כיבוס בגדי קטנים בערב שבת.

1. מיקל.

(א) אור לציון (ח"ב פרק ט"ז סעיף א') – "ובגדי ילדים עד גיל חמש או שש מותר לכבס בכל אופן [ודברים שרגילים לכבס בכל יום, כגון בגדי קטנים, מותר לכבס ביום ששי, כמו שמותר לכבס בגדים אלו בחוה"מ, כמבואר בשו"ע בסימן תקל"ד סעיף א', ואין הם בכלל הגזירה]".

(ב) הו"ד בנשמת שבת (סי' רמ"ב סוף אות ק"ה).
2. מיקל, אם מותר לכבסם בחוה"מ.

(א) משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ג').

(ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ג').

(ג) חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' אות ב', עמ' נ"ג) – "בגדי קטנים או חולים וכיו"ב אם הדרך לכבסן יום יום, נראה שאין הם בכלל תקנת עזרא לכבסו ביום ה' דווקא, שהרי צריך לכבסם יום יום, לפיכך מותר לכבסם בערב שבת, ומה"ט מותר לכבסם בחוה"מ".

(ד) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ג') – "דבגדי קטנים שמותר לכבסם בחוה"מ מותר לכבסם בערב שבת".

(ה) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ג') – "דבגדי קטנים שמותר לכבסם בחוה"מ, מסתבר דמותר לכבסם בערב שבת, ואין הם בכלל תקנת עזרא".

יא [ע"י אחרים.

א. כיבוס בבית בערב שבת ע"י עוזרת בית.

1. אין לתת לאחרים לכבס את הבגדים בער"ש, אפילו גוי.

(א) חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה אדם, עמ' נ"א) – "אדם שיש לו בביתו משרת גוי [כמו שמצוי בזמנינו אצל זקנים או חולים] או עוזרת בית יהודית וכדו', אין לומר להם לכבס את הבגדים בערב שבת אלא ביום ה', שכל הנעשה בבית ישראל הרי זה כאילו הוא עשאו".

(ב) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ב') – "דמי שיש לו עוזרת בית גויה אין לומר לה לכבס את הבגדים בערב שבת, דאין לכבס בערב שבת בבית של ישראל".
2. ביהודית יש להחמיר, בגויה יש להקל.

(א) משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ג טור ז') – "דמי שיש לו עוזרת בית יהודית אין לתת לה לכבס את הבגדים בערב שבת, רק אם זה שעת הדחק שאינה יכולה לבוא ביום אחר ואינם יכולים לכבס בעצמם, אפשר להקל שתכבס בערב שבת, אולם עוזרת בית גויה אפשר להקל לתת לה לכבס ביום ששי".

(ב) עולת יצחק (ח"א סי' נ'), הו"ד בלקראת שבת (פרק ב' הע' ח') – "שנתינתן למכונה כמסירתן לגוי לכבס או דמיא, דבוודאי מסתברא דשרי, וכפי הנראה ג"כ מסתימת הפוסקים. דאי הוה אסור למסור לגוי לכבס, בוודאי הו"ל לפרושי כאורחיהו בכל דוכתא".

(ג) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב קונ' ט"ז הע' פ"ח) –

Some say according to those who are stringent, a goy should not be asked to wash his laundry either, since it is considered as if you are doing it. Nonetheless, the custom is to be lenient with this, and the reason is because the takana was made so that one should devote himself to preparing for Shabbos, and not be busy with washing clothing, however, once a goy is washing the clothing it is permitted.

3. מראי מקומות.

- (א) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ב') – "דאין לתת לכבס בגדים בערב שבת לעוזרת בית יהודית, ועוזרת בית גויה דינה כמכונת כביסה, דהבגדים שצריך לשבת אין לתת לה לכבס ביום ששי, אבל הבגדים שאינם לצורך שבת אפשר לתת לה לכבס ביום ששי".
- (ב) נשמת שבת (סי' רמ"ב אות ק"ב-ב' ד"ה יל"ע) – "ערלית ... ובס' חוט שני (פ"ב) כ' להחמיר, ולמעשה נראה להקל בצירוף ע"י מכונת כביסה".
- (ג) לכאורה כל הפוסקים כאן, דעתם להחמיר גבי מכונת כביסה [ע"י לקמן], ולשיטתם אזלי, דאילו להחולקים שם פשוט דבנד"ד יש להקל.

ב. לכבס בגדי אחרים בשכר, מכבסה - cleaners.

1. מיקל.

(א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ג') – "דנוהגים להקל שמכבסה עובדת כרגיל בערב שבת".
(ב) חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה מי, עמ' נ"א) – "מי שיש לו מכבסה לכבס בגדי אחרים, מותר לו לכבס בגדיהם גם בערב שבת, דלא גרע משאר מלאכות שמותר לעשותם עד המנחה. ותקנת עזרא לא נתקנה אלא לבעל הבגדים, שאצלו זהו טורח בין שאר הטירחות לצרכי הבית".

(ג) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ג') – לשונו מובא לקמן.

(ד) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ג') – לשונו מובא לקמן.

2. מראי מקומות – משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ג', לשונו מובא לקמן).

(א) לכאורה כל הפוסקים כאן, דעתם להחמיר גבי מכונת כביסה [ע' לקמן], ולשיטתם אזלי, דאילו להחולקים שם פשוט דבנד"ד יש להקל.

ג. למסור בגדים למכבסה (cleaners) ביום ו' ע"מ לקבלם מכובסים באותו היום.

1. מיקל.

(א) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ג') – "דמותר לבעל מכבסה לעבוד בערב שבת, דיש דברים שמותר לכבס בערב שבת, ואחרי שבעל המכבסה עובד בהיתר מותר למסור בערב שבת לפנה"צ בגדים לכבס על מנת לקבלם מכובסים באותו היום, אולם אח"כ אין למסור לו בגדים לכבס".

2. מחמיר.

(א) משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ג') – "דמי שיש לו מכבסה לכבס בגדי אחרים, מותר לו לכבס בערב שבת רק בכה"ג שהותר לבעליהם לכבסם בערב שבת, ולכן אין למסור בגדים למכבסה בערב שבת באופן שאין לו היתר לכבסם בערב שבת".

(ב) ע' הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור ג') – "דבעל מכבסה מותר לו לעבוד בערב שבת, אולם ראוי לא למסור לו בגדים לכבסם בערב שבת אף שאינו צריך להם אלא ביום ראשון".

3. מראי מקומות.

(א) חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה למסור, עמ' נ"א) – "למסור בגדים לכבס במכבסה ביום ו' ע"מ לקבלם מכובסים באותו היום, צ"ע אם גם זה בכלל שאין מכבסים בערב שבת".

(ב) הגר"ק שליט"א (אש התורה, בראשית, תורת חיים עמ' ר"ו אות ל"ה) – "למסור בגדים ביום שישי לכבס במכבסה ע"מ לקבלם מכובסים באותו היום האם זה גם בכלל שאין מכבסין בערב שבת. תשובה: כבר נסתפקו בזה".

(ג) כל הפוסקים כאן, הם המחמירים גבי מכונת כביסה [ע' לקמן], ולשיטתיה. דאל"כ, החולקים שם, לכאורה פשוט יש להקל כאן.

יב. מכונת כביסה (washing machine).

א. לא נכלל בהתקנה.

1. הליכות עולם (ח"ג פר' לך לך אות ג', חזון עבדיה שבת ח"א עמ' כ"ד) – "שמותר לכבס בער"ש".

יביע אומר (ילקוט יוסף סוף הע' י"ג) – "אפשר להקל בזה".

2. אבני ישפה (ח"א סי' מ"ט) – "כיון דעיקר התקנה הוא כדי שיהיו לו בגדים לבנים בשבת, כשמכבס במכונת כביסה נראה דיש להקל ומותר לכבס ביום שישי, כי הבגדים מתכבסים מהר ואין חשש שלא יהיו בגדים לשבת ... אין לנו להוסיף על דברי חז"ל, ומה שלא הזכירו קשה לומר שכלול בדבריהם. ולכן לדינא מותר לכבס במכונת כביסה ביום שישי ואפילו בגדים שאינם לצורך שבת".

3. עולת יצחק (ח"א סי' נ') – "טעם ההיתר נלע"ד פשוט, מפני שכל פעולות הכביסה נעשית על ידיהם בכח האלקטר". ולא משום שבאלו אין צריך למעשה לאדם כלל (זולת הכנסת הכבסים וחומר המכבס והדלקת האלקטר"י שנעשים ביד אדם), ונמצא שלא שייך בכה"ג הטעם כדי שיהיו פנויים, דהא נקטינן בכל דוכתא דאף דבטל הטעם התקנה לא בטלה ... אלא משום דבכה"ג י"ל שלא תיקן עזרא כלל, שנתנת למכונה כמסירתה לגוי לכבס אז דמיא, דבוודאי מסתברא דשרי, וכפי הנראה ג"כ מסתימת הפוסקים. דאי הוה אסור למסור לגוי לכבס, בוודאי הו"ל לפרושי כאורחיהו בכל דוכתא. ולא מיבעיא אם נאמר כדמשמע מפשט דברי המג"א דעיקר התקנה היתה שלא לכבס בערב שבת, שאין איסור בכה"ג דקאמרינן. אלא אפילו אם נאמר דעיקרה היה בקום ועשה לכבס לכבוד שבת כדי שיהיו הבגדים נקיים ... ג"כ, האידנא במכונת כביסה ביום שישי עצמו אדרבה מתקיימת התקנה לכבס לכבוד שבת. והמניעה שלא לכבס ביום שישי הוא דבר צדדי שאינו עצם התקנה, רק כדי שיהיו פנויים להכין צרכי שבת, לא אתאמרא בכהאי גוונא דהאידנא".

שלחן ערוך המקוצר (סי' נ"ד סעיף ה') – "אך בזמנינו שהכביסה נעשית על ידי מכונה, נראה שמותר אפילו בערב שבת".

4. הגר"מ גרוס שליט"א (לקראת שבת פרק ב' הע' ח').

5. שבט הקהתי (ח"ב סי' ק"ד אות ד') – "ולכבס במכונת כביסה דהכביסה נעשית מעצמה ע"י המכונה ואין האשה טרודה בה. הנה אף להמג"א י"ל דמותר לכתחילה לכבסם בערב שבת הבגדים שרוצה ללבשם אחר השבת, אבל הבגדים שרוצה ללבוש בשבת תלוי, דאם משער בדעתו שיש לו פנאי לכבסם ושיתייבשו לפני השבת מותר לכתחילה לכבסם בערב שבת, אבל אם אינו ברור אם יהיו הבגדים מוכנים לכבוד שבת, לכתחילה יכבסם ביום ה', ואם לא יכבסם ביום ה' יכול לכבסם בערב שבת, דלהמג"א היה התקנה שלא יכבסו ביום ו' רק כדי שיהיו פנויים לכבוד שבת, אבל במכונת כביסה דהכביסה נעשית מאליה אין חשש, אלא לכתחילה הבגדים שצריך לצורך שבת אם מסופק אם יהיה נגמר הכביסה והיבוש לפני השבת לכתחילה יכבסם ביום ה', ואם לא כבסם ביום ה' יכול לכבסם בעש"ק כמש"כ הא"ר".

6. ע' ילקוט יוסף (סעי' ח', מהדורת תשע"ג סעי' כ"ה, קיצור שו"ע סעי' ז') – "והיום שמכבסים במכונת כביסה חשמלית ואין צריך לבזבז הרבה זמן לכיבוס הבגדים, נראה שמותר לכבס בערב שבת. ומכל מקום נכון להקדים, כדי שיום הששי כולו יהיה פנוי לצרכי שבת." [ילקוט יוסף, שבת א עמוד יג, ובמהדורת תשס"ד עמוד תקכב].
7. ע' הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' א', מילואים) – "בימינו שיש מכונות כביסה יש מקום להקל. עיקר התקנה הוא אם ילבשם בשבת. [מה שתיקן עזרא לכבס ביום חמישי ולא ביום ששי, הוא כדי שביום ששי יהיו פנויים להתעסק בצרכי שבת, כמבואר במשנ"ב כאן (סק"ה)]. ועל כן בימינו, שפעולת הכיבוס נעשית ע"י מכונה ואינה גוזלת זמן רב כמו בזמנים עברו, יש מקום להקל דא"צ לכבס ביום חמישי דוקא. ומצד דבר שנגזר במנין, דצריך מנין אחר להתירו, אפילו ידוע מאיזה טעם היתה הגזירה ובטל הטעם – אין להחמיר כאן. דכבר כתבו התוס' (ביצה ו, א ד"ה והאידינא), דדבר שהוא רק משום חשש ועבר החשש, אין צריך מנין אחר להתירו. וכאן הרי התקנה היתה משום חשש שלא יהיה לו פנאי להכין צרכי שבת".
8. הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב קונ' ט"ז הע' פ"ג) –
- Today we have washing machines and dryers and the laundry process is much simpler than in earlier years. Based on this, many poskim maintain that one may do laundry on Erev Shabbos, even if he will be washing clothing that is not worn on Shabbos, but one should be careful that he is not detracted from the Shabbos preparations.
9. הגר"ד פיינשטיין שליט"א (הל' שונות הנוגעות לשבת פרק ו' הע' ג').
10. הגר"ש מילר שליט"א (הל' שונות הנוגעות לשבת פרק ו' הע' ג').
11. הר"א חדאד (ויען שמואל סי' י"א) – "ולכן נראה להקל. וכן המנהג".
12. ע' הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' פ', פרק י"ג הע' ד') – "כן עמא דבר".

ב. נכלל בתקנה.

1. ע' הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ב הע' י"ג, שולחן שלמה ס"ק א') – "ואף בזמנינו שמכבסים במכונה כיון שאין רגילים בזמנינו לכבס רק מהיום למחר (ולא לצורך שימוש באותו היום), אזי אם יכבס בערב שבת יחשבו שיש לו פנאי והוא מכין בערב שבת על אחר השבת, לכן עדיף לכבס לפני יום ששי".
2. משנה הלכות (מכתב סוף ס' פסקי תשובות) – "העיקר כי כל שתקנו חז"ל אפילו בטל הטעם לא בטלה התקנה".
3. חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה בזמנינו, עמ' נ"א) – "בזמנינו שמכבסים במכונת כביסה, אעפ"כ אין לכבס במכונה אלא ביום ה', שאף שאין בזה כל כך טירחא כמו בכיבוס של זמננו, מ"מ גם כיבוס באופן זה הוא בכלל התקנה, שכל ההתעסקות בעסק הכביסה יהיה ביום ה', ואף ההתעסקות באופן זה יש בו את הענין של כיבוס, שאין התקנה נאמרה דוקא באופן שעושה 'יום כביסה', אלא אפילו לכבס בגד קטן אחד כ"כ יש לכבסו בחמישי, ולא מטעמא דלא פלוג אלא שזוהי התקנה שעסק הכביסה יהיה ביום ה'. ואף לדעת הא"ר שעיקר התקנה היתה שיהיו לו בגדים נקיים לשבת, מ"מ הרי קבעו ש'מכבסים בחמישי' מפני כבוד השבת, והיינו שההתעסקות בעסק הכביסה תהיה ביום ה', ויהיו הידים והלב פנויים בערב שבת להכין צרכי שבת וכו' ודו"ק".
4. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור א') – "דאף בזמנינו שמכבסים במכונת כביסה, אין לכבס בערב שבת".
5. הגר"י טשזנר שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור א') – "ואף בזמנינו שיש לכל אחד מכונת כביסה בביתו, והכביסה נעשית בקלות ע"י לחיצת הכפתור במכונה, ואין האשה טרודה בה, מ"מ תליית הכביסה היא חלק מהכיבוס, והיא מצריכה הרבה זמן, ואין להתיר לעשות כן בערב שבת. ואף אם מייבש את הכביסה במכונת יבוש, אין לבטל תקנת עזרא לכתחילה, ויש לכבס את בגדי השבת לפני ערב שבת, כי מ"מ זו טירחא לכבס ולייבש ולקפל ולסדר את הכביסה, ויש חשש שבגלל זה לא יתעסק כראוי בשאר ההכנות לשבת, ורק בדיעבד אם לא כיבסה ביום ה', יכול לכבסם בעש"ק".
6. חיי הלוי (ח"ו סי' מ"ו אות י"ט) – "וכתבו כמה גדולי הוראה דגם בזמננו הגם שיש מכונת כביסה אעפ"כ אין לזוז מן התקנה ויש לכבס הבגדים ביום חמישי ולא בערב שבת".
7. הליכות בת ישראל (פרק ט"ו סעי' ג').

ג. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. מחמיר.
- א) דרור יקרא (עמ' של"ו אות ב', עמ' שע"ז הע' פ"ז) – "ואף היום שיש מכונות כביסה התקנה נשארת, ואין לכבס אף לא קודם חצות היום".
- ב) מבקשי תורה (מ"א עמ' ל"א).
- ג) אורי האיש (או"ח ח"ב פרק א' אות ח') – "אין לכבס במכונת כביסה ביום ששי, ואפילו קודם חצות. בין בגדים שצריך לכבוד שבת ובין בגדים שא"צ לכבוד שבת, דתקנת עזרא לא בטלה".
- ד) אליבא דהלכתא (חוברת מ"א עמ' י"ג סוף טור ג') – "דאין לכבס במכונת כביסה ביום ו', בין בגדים שצריך לכבוד שבת ובין בגדים שאינו צריך לכבוד שבת, דתקנת עזרא לא בטלה".
2. מיקל.
- א) אבני ישפה (ח"א סי' מ"ט) – "וגאון אחד (שליט"א) [זצ"ל] אמר שאפילו בגדים שאינם לצורך השבת גם מותר כיון שמכבס במכונה. ונראה טעמו, שהרי במכונה יוכל להיות פנוי לצורכי שבת".
- ב) קב ונקי (ח"ב סי' ס"א) – "שבימינו שהכיבוס הוא במכונת כביסה מותר לכבס בערב שבת, משום שאין בזה טירחא חוץ מאשר לחיצת כפתור".

ד. דעת הגר"חפ"ש זצ"ל.

1. מיקל.

(א) אליבא דהלכתא (חוברת מ"א עמ' י"ד טור ב') – "דנוהגים לכבס במכונת כביסה ביום שישי, דבטל הטעם דתקנת עזרא".
2. מחמיר.

(א) חידושי בתרא (על מ"ב ס"ק ה') – "ואף במכונת כביסה לא יכבס בערב שבת, אם לא לצורך קטן או חולה, ובבן ישיבה, שההקפדה שלא לכבס בע"ש יגרום לו הפסד ברוחניות (מחמת ביטול סדרים הקבועים כל יום ה'), אפשר דבמקום דחק גדול יש להקל, דחפצי שמים הם, אבל לאשה עובדת אין היתר בזה".

ה. דעת הגר"ח"ק שליט"א.

1. אש התורה (בראשית, תורת חיים עמ' ר"י אות ס"ט) – "אי" ב"ק דף פ"ב ע"א עשר תקנות תיקן עזרא וכו' ומכבסים ביום חמישי בשבת וכו' פרש"י ומכבסים בגדיהם לכבוד שבת בשו"ע סי' רמ"ב מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדים בה' בשבת מפני כבוד השבת, בזמנינו שמכבסים במכונות כביסה, ובלחיצת כפתור נדלקת, ולפעמים יש הרבה שיש להם גם מייבש כביסה אי שרי לכבס ביום שישי לפני חצות היום, ובגדי ילדים שהתירו לכבסם בחוה"מ אי יהי' מותר לכבסם ביום שישי, ובשעת הדחק אם הי' גשם ביום חמישי ולא הי' שייך לייבש הכביסה ולכן דחו ליום שישי אי שרי לעשות כביסה ביום שישי. תשובה: כבר נסתפקו בזה".
2. שבת לישראל (עמ' תע"ב אות כ"ב) – "כבר דנו בזה והמחמיר תע"ב".
3. מילי מעלייתא (אות צ"א) – "שאלה: הא דנפסק בשו"ע (או"ח סי' רמ"ב) 'מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדים בה' בשבת משום כבוד השבת'. והביא המ"ב (ס"ק ה') בשם הרא"ש דאין לכבס בערב שבת כדי שיהיו פנוים להתעסק בצרכי שבת. האם בזה"ז דיש מכונת כביסה וליכא חשש שיהיו טרודים בכביסה האם יכולים לכבס בע"ש. תשובה: כבר נסתפקו בזה".
4. דרור יקרא (סוף עמ' שע"ז) – "האם בזמנינו שיש מכונת כביסה א"צ להקפיד על תקנת עזרא בכיבוס. תשובה: טוב לזהר".
5. אליבא דהלכתא (חוברת מ"א עמ' ס' טור ד') – "שאלה: האם האידנא שיש מכונת כביסה ומכונת יבוש על חשמל, האם בטלה תקנת עזרא ומותר אף ביום ו', או תקנת עזרא במקומה עומדת. תשובה: עיין בספר זכרון שאול. [להגאון רבי שאול ברזם זצ"ל. א.ה. שמעתי שלא נמצא שם נידון בענין זה, וכשדברתי על כך עם א' הרבנים שליט"א מנכדי המחבר הפנה אותי לח"א (סוף הל' חוה"מ וכן במהדו"ב שם) שדן שם לענין כיבוס בגדי קטנים בחוה"מ, דקיי"ל בשו"ע (סי' תקל"ד, ובמ"ב ס"ק י"א) דאע"פ דשרי לכבס מה שנצרך להם, מ"מ אין להתיר בכבוס רק בגד אחד בפעם אחת, ונסתפק המחבר האם האידנא שיש מכונת כביסה עדיף למעט בטירחא ולכבס כמה בגדים יחדיו או לא, ולא הכריע יעו"ש, ע"כ. ואם כנים הדברים יש ללמוד מכאן שנקט מו"ר הגר"ח"ק דיש לדמות הנידונים אם האידנא ישתנה הדין מחמת שיש מכונת כביסה או לא, אע"פ שטובא יש לחלק, ודו"ק"]".

ו. מותר, רק כשיש לו מכונת ייבוש.

1. אור לציון (ח"ב פרק ט"ז אות א', הע' א') – "אין לכבס בגדים אף במכונה ביום שישי, ובין האיש ובין האשה אסורים, אלא אם כן יש לו גם מכונת יבוש, שאז מותר לכבס ולייבש ביום שישי [בשו"ע סימן רמ"ב סעיף א' כתב, מתקנת עזרא שיהיו מכבסים בגדים בה' בשבת. וכתב הרא"ש בב"ק פ"ב ע"א, שהוא כדי שיהיו לבנים לשבת, ובערב שבת אין פנאי לכבס, וראה עוד במחזיק ברכה שם אות ז', ע"ש, ולכן אף שכיבוס במכונת כביסה אינו מצריך הרבה זמן, ודי בלחיצת כפתור, מ"מ תליית הכביסה היא חלק מהכיבוס, והיא מצריכה הרבה זמן, ואין להתיר לעשות כן בערב שבת. ורק אם מייבש את הכביסה במכונת ייבוש, מותר לו לכבס ולייבש ביום שישי"]".

ז. סיכום הטעמים.

1. להקל.

- (א) בטל הטעם, בטל התקנה - ובמיוחד, שלא היה התקנה "שלא לכבס ביום ו'", רק לשון התקנה היה "ומכבסים בחמישי בשבת".
 - (ב) אין תקנה על מכונת כביסה.
 - (ג) עיקר התקנה [לפי הא"ר ומ"ב] כדי שיהיו הבגדים נקיים לשבת, וע"י מכונה שמתכבסים מהר אין חשש שלא יהיו מוכן לשבת.
 - (ד) שנתנתן למכונה כמסירתן לגוי לכבס.
2. להחמיר.
 - (א) אפילו שבטל הטעם לא בטלה התקנה.
 - (ב) לא בטל הטעם, שעדיין יש בו שיהיו זמן.
 - (ג) שלא נאמרה התקנה דוקא באופן שעושה 'יום כביסה', אלא אפילו לכבס בגד קטן.
 - (ד) יש טירחא לכבס ולייבש ולקפל ולסדר את הכביסה.

ח. מראי מקומות – הל' שבת בשבת (פרק א' סעי' נ"ב, הע' פ"ו, לשונו מובא לעיל), פסקי תשובות (אות ג'), לקראת שבת (פרק ב' סעי' ו').

1. ששכ"ה (פרק מ"ב הע' י"ג) – "ויל"ע אם תקנת עזרא נוהגת גם היום שכולם מכבסים במכונת-כביסה, ואין לחשוש שיהיו טרודים בערב שבת".
2. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' י"ד טור א') – "דהבגדים שצריך לשבת צריך לכבס לפני יום שישי, אבל הבגדים שאינם לצורך שבת אפשר לכבס ביום שישי במכונת כביסה".
3. נשמת שבת (סי' רמ"ב אות ק"ד) – "אעפ"כ שפיר דמי (ועדיף) לכבס ביום ה', אבל יש צד להקל לכבס אף בער"ש".

4. אבני דרך (ח"ג סי' צ"ז) – "העולה לדינא: טוב וראוי לכבס ביום חמישי ולא לכבס כלל ביום שישי. אולם אם לא כיבס וצריך את הכביסה, אם ש' לו מייבש יכול לכבס. אם אין לו מייבש, אם ה' בגדי קטנים - יכבס, או במידה וזהו בגד לגדול הזקוק לו מייד בצאת השבת".
5. נראה שהוא מחלוקת השקול באיסור דרבנן של תקנת עזרא. ואולי יש לצרף שיטות הסוברים שבגדי חול מותר לכבס בער"ש כנ"ל, ואם הם בגדי חול יש ס"ס להקל, וצ"ע.

יג) שתהא אשה משכמת ואופה.

- א. תקנת עזרא – ב"ק (דף פב.), "עשרה תקנות תיקן עזרא ... ושתהא אשה משכמת ואופה ... ושתהא אשה משכמת ואופה כדי שתהא פת מצויה לעניים".
1. דרכי משה (סי' תר"ג סעי' א') – "פת ... המנהג בכל מקום לעשותן אף לשבת ומתקנת עזרא (עי' ב"ק פב א) שתהא אשה משכמת ואופה בערב שבת".
2. מראי מקומות – דעת תורה (סי' ר"נ), מפתח (ב"ק דף פב.), הגהות והערות (בטור סי' תר"ג הע' ג'), לקראת שבת (פרק ד' הע' ב').
- ב. "והוא מכבוד שבת ויו"ט ואין לשנות" – רמ"א (סעי' א'), גר"ז (סעי' י"ב, לשונו מובא לקמן), קצות השלחן (סי' ע' סעי' ד').

- ג. "ובעו"ה היום התחילו איזה נשים להשבית המנהג ההוא ולקחין מן האופה ולאן שפיר עבדי דמקטינים בזה כבוד שבת" – בה"ל (סעי' א' ד"ה והוא).

1. חוט שני (ח"א פרק ב' ס"ק א' ד"ה וברמ"א, שעה"צ ס"ק ב') – "ונראה פשוט דה"ה שאר המאכלים והתבשילים יש לעשותם בביתו ולא לקנותם אצל החנונים, וקמ"ל הכא שאף שלענין אפית החלות שדרכם היה לקנות מן הפלטר לשאר ימות השבוע, מ"מ לכבוד שבת יש לעשותם בעצמו [וחביבה מצות כבוד שבת לטרוח וללמוד לאפות החלות שיהיו כראוי לכבוד שבת], מ"מ החכם עיניו בראשו והכל לפי הענין".
2. אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ה ענף א' ד"ה ואמיתי) – "הקפידו דוקא באפיית החלות ולא שאר המאכלים של שבת כגון בשר ודגים, דהנה ידוע דעיקר סעודת שבת הוא הפת, שהרי אם יאכל אדם כל מעדני עולם בשבת ולא יאכל פת, לא קיים סעודת שבת ... ולכן כיון שיש מצוה לטרוח לכבוד שבת, בודאי המצוה היא לטרוח במה שמעכב בסעודת שבת, דהיינו הפת".

ד. טעם התקנה.

1. תקנת עזרא – דרכי משה (סי' תר"ג ס"ק א', לשונו מובא לעיל).
- א) ר' יהונתן (ש"מ ב"ק דף פב.) – "וה"ר יהונתן ז"ל כתב וז"ל: ושתהא אשה משכמת ואופה. יש מפרשים בכל יום כדי שתהא פת מצויה לעניים המחזרים על הפתחים. ויש מפרשים משכמת ואופה **ביום ששי בשבת** לכל ימות השבוע כדי שתהא פת מצויה לעניים לכל ימי השבוע וק"ו להדיוט מלחם הפנים שהיו נאכלים לשמונה ימים. ע"כ".
2. כבוד שבת, להשתדל בעצמו בהכנת שבת.
- א) רמ"א (סעי' א').
- ב) גר"ז (סעי' י"ב) – "נוהגין ללוש כדי שיעור חלה כל אחד בביתו לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת ולא ליקח לחם מן השוק כמו בשאר ימים ודבר זה מכבוד שבת ויו"ט ואין לשנות המנהג".
- ג) מ"ב (ס"ק ו') – "שהלישה והאפיה הוא מכלל כבוד שבת ויו"ט".
- ד) קצות השלחן (סי' ע' סעי' ד').
- ה) הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות ט"ו, אבני ישפה ח"ה סי' מ"ה סוף אות א') – "ועיקר הטעם משום כבוד שבת".
- ו) אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ה אות א') – "דעיקר הטעם משום כבוד שבת ולא הפרשת חלה".
3. שיאכלו פת ישראל.
- א) עי' מג"א (ס"ק ד', עם המחה"ש) – "מוכח מדברי רמ"א שהטעם לאכול פת כשר". [מחה"ש: "שהטעם לאכול פת כשר, דהיינו פת ישראל"].
- ב) עי' מ"ב (ס"ק ו') – "בשבת ויו"ט נכון ליזהר שלא לאכול כ"א מפת ישראל מפני כבוד השבת ויו"ט".
- ג) אור יצחק (ח"א או"ח סי' ס"ה) – "עיקר הטעם שנהגו הנשים לאפות בע"ש לחם לשבת, הוא כדי שלא יבצעו בשבת על פת עכו"ם".
- 1) **כל היום** (אפילו ארוחת בוקר) – הגר"ח שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רמ"ו [עמ' פ"ו], "בהא דהביא המ"ב בסי' רמ"ב סק"ו מהאחרונים שלא לאכול פת פלטר בשבת ויו"ט, אם זהו דוקא בתוך הסעודה או אפי' כל היום באקראי בעלמא, וכגון לענין מיני מזונות דהו בכלל פת פלטר. תשובה: כל היום").
- ד) עי' יו"ד סי' קי"ב סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.
- ה) לענין פת עכו"ם בשביל לחם משנה - עי' סי' רע"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
4. מצות חלה.
- א) מ"ב (ס"ק ו') – "כדי לקיים מצות חלה לפי שאיבדה את אדה"ר שהיה חלתו של עולם שנברא בע"ש".
5. רמז ללחם הפנים.
- א) יעב"ץ (בסידור, מוסף השבת הנוהג בער"ש, עמ' תקכ"ד אות א') - לשונו מובא לקמן.
6. מראי מקומות – חלקת יעקב (ח"ב סי' פ"א, או"ח סי' נ"ט), חוט שני (ח"א ריש פרק ב'), לקראת שבת (פרק ד' סעי' א').

ה. נ"מ בין הטעמים.

1. אם החלות בחנות הם טעימות ומיוחדות לשבת - ע"י לקמן.
2. האם יש לאפות את החלות לשבת ביום שישי בבוקר דוקא - ע"י לקמן.
3. האם עדיף לאפות כל יום שישי בלי הפרשת חלה, או לאפות פעם בכמה שבתות עם הפרשת חלה - ע"י לקמן.
4. ערב יו"ט.

(א) ע"י חוט שני (ח"א פרק ב' ס"ק א' ד"ה והנה) – "לפי הטעם של לישת החלות בערב שבת משום שאיבדה חלותו של עולם שנברא בערב שבת, א"כ יש ללוש ולאפות דוקא בערב שבת ולא בליל שישי. עוד י"ל לפי טעם זה שיש ללוש ולאפות דוקא בערב שבת אבל בערב יו"ט לא שייך טעם זה, אמנם מבואר ברמ"א כאן ובהלכות יו"ט סי' תקכ"ט דאף בערב יו"ט יש לאפות חלות לכבוד יו"ט".

ו. בזמננו: כשהחלות בחנות הם (1) טעימות (2) ומיוחדות לשבת - האם צריך לאפות בבית.

1. יש להקל.

(א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ז סעיף א') – "בזמנינו שאופים במאפיות חלות מיוחדות לכבוד שבת, אין צריך להקפיד לאפות חלות בבית לכבוד שבת [בבאה"ל בסימן רמ"ב ד"ה והוא, קרא תיגר על הנשים שאינן אופות לכבוד שבת אלא לוקחות מן האופה, ומקטינות בזה כבוד שבת, אך נראה דהיינו דוקא בזמננו, שהיו לוקחים מן האופה לחם רגיל, אך בזמננו שיש חלות מיוחדות לשבת אף במאפיות, והן מעולות בטיבן ובטעמן, שפיר יש בזה כבוד שבת, ואין צריך לאפות חלות בבית]".

(ב) הגר"ש א"צ (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות ט"ו) – "היום שהחלות בחנויות יותר טעימות, אין ענין לאפות בבית. אלא שיש נשים צדקניות שאופות בשביל הפרשת חלה".

ע"י הגר"ש א"צ (הל' שבת בשבת פרק א' הע' ל') – "דיסוד הכבוד וההכנה כדי שיהיה לו עונג, ואם מתענג טפי בשל המאפיה ומצטער יותר בשל אשתו, אינו חייב בזה בכבוד לחוד רק משום שיעור חלה, ואם יכולה לאפות כשיעור חלה בברכה תעשה כן". ע"י הגר"ש א"צ (ישא יוסף ח"ג [או"ח ח"ב] סי' ס') – "שודאי יש בזה ענין להכין עיסה ולהפריש חלה בבית, אך גם מי שקונה חלה לש"ק אינו בכלל מבטל תקנת עזרא שהתקין 'שיהו אופן בערבי שבתות שתהא פרוסה מצויה לעני' הרי שתקנתו של עזרא היא דבר נוסף שהיא בבחינת תקנת עניים ... ומכאן שהתקנה של עזרא היתה לאפות לכל השבוע לצורך עניים וא"כ כיום שגם אם אופן בבית לצורך שבת - אין אופים לצורך עניים, הרי אין האפיה בבית חלק מתקנת עזרא. אמנם הטעמים האחרים למנהג זה קיימים, שענינם כבוד שבת, ולכן יש ענין ללוש ולאפות בער"ש אך גם מי שקונה חלות מיוחדות לשבת יש בזה מכבוד שבת".

(ג) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור ב') – "דבזמנינו שמוכרים בחנויות חלות מיוחדות וטעימות לכבוד שבת, נוהגים להקל לקנות חלות בחנות ואין אופים חלות בבית".

(ד) הגר"א נבנצל שליט"א (מציון תצא תורה ח"ב, כת"י) – "שאלה: מה הדין למעשה לגבי אפיית חלות עד כמה צריכים להשתדל לקיים את מה שמוכר בשו"ע סימן רמ"ב, לאפות חלות או אפשר לכתחילה לקנות חלות מוכנות מהחנות לכבוד שבת. תשובה: אפשר".

(ה) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור ב') – "דבזמנינו רובם אין מדקדקים בזה לאפות חלות בבית לכבוד שבת, שעל פי רוב החלות הקניות הם יותר טעימות, ויש בזה יותר כבוד שבת".

2. יש לאפות בבית.

(א) משנה הלכות (חט"ו סימן צ"ה, הסכמה לס' לקראת שבת ח"ב) – "ומה שיצא ללמד סגור"י על הנשים שאינן אופות לכבוד שבת אלא לוקחות מן האופה ומקטינות בזה כבוד שבת ובמ"ב בביאור הלכה קרא תגר על הנשים שאינן אופות לכבוד שבת שמקטינים כבוד שבת, ומעכ"ת הביא משו"ת אור לציון ... ולאחר הסליחה דברים אלו שגגה הם דאין הטעם של כיבוד שבת שאם החלות מעולות בטעמן או פגומות בטעמן אלא כיבוד שבת הוא מה שאופן בבית ומכבדין את השבת והוא מגמ' קידושין מ"ב השתא בשלוחו מקדש בו מבעיא אמר רב יוסף מצוה בו יותר מבשלוחו כי הא דרב ספרא מחריק רישא רבא מלח שיבוטא ועיין רש"י מצוה בו וכו' דכי עסיק גופו במצוות מקבל שכר טפי, ובתוס' ר"י הזקן מצוה בו כל מצוה שמוטלת עליו יעשה בגופו ולא ע"י שליח ופלא שהביא דוקא כבוד שבת לדוגמא, וזה שאומר שאותן נשים שאינן אופות לכבוד שבת ואינן מטריחות לכבוד השבת חסר בכיבוד שבת אפי' תקנה חלות כצפיחית בדבש, חסר הלישה והאפי' והוא העשי' בגופה וזה כבוד שבת וז"פ מאד וצדקו דברי המ"ב".

משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור ב') – "דאף כשהחלות מהחנות יותר טעימות, יש לאפות חלות בבית לשבת".

(ב) חוט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור ג') – "דגם בזמנינו שיש בחנות חלות מיוחדות לשבת, יש לאפות חלות בבית לכבוד שבת".

(ג) הגר"ח שליט"א (דרור יקרא ריש עמ' שפ"א, דרך אכילה עמ' ס') – "שאלה: בזמנינו שאופים במאפיות חלות מיוחדות לכבוד שבת, האם צריך לחוש למש"כ בבאה"ל בס' רמ"ב ד"ה והוא, דקרא תגר על הנשים שאינן אופות לכבוד שבת אלא לוקחות מן האופה ומקטינות בזה כבוד שבת, ולכאורה נראה דכ"ז דוקא בזמננו שהיו לוקחים מן האופה לחם רגיל. תשובה: גם בזמנינו".

ע"י הגר"ח שליט"א (דרך שיחה ח"א סוף עמ' רס"ח) – "מהו לאפות בבית חלות כשהחלות בחנות יוצאות טעימות יותר. תשובה: היא כבר תלמד לאפות טוב, וכשבכל זאת לא הולך - תקנה קצת מהחנות, זהו כבוד שבת ומצות חלה, ואם ישאר תתן לחברתה". ע"י הגר"ח שליט"א (דרור יקרא ריש עמ' שע"ח) – "בזמנינו שמוכרים חלות יפות אין כבוד שבת לאפות דוקא. תשובה: טוב לעשות".

ע"י הגר"ח שליט"א (לקראת שבת פרק ד' הע' ד') – "שגם כשיש אפשרות לקנות חלות מיוחדות לשבת יש בזה משום כבוד שבת לעשותם בבית".

(ד) הגר"מ גרוס שליט"א (לקראת שבת פרק ד' הע' ד') – "כי בלישה ואפיה עצמה יש כבוד שבת".

3. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק ד' הע' ד').

(א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על בה"ל סד"ה והוא) – "אפשר שהנשים שלנו בבחינת אנוסות הן".

(ב) משנת יוסף (ח"ה סימן ס"ג אות ג') – "קניית חלות בחנות נובעת מכך שמקדם היו תנורים גדולים בכל בית, שהוסקו בעץ או בפחמים, ובישלו ואפו בהם. ואח"כ השתמשו עשרות שנים רק בפתליות נפט, ובכיריים גז, ולא היתה לכל א' אפשרות לאפות בבית, והיה צורך ללוש ולערוך בבית ולשאתו לבית האופה, וממילא קנו חלות מוכנות. - וכהיום שיש לכל אחד תנור אפיה, מן הראוי לא להתעצל ולהחזיר עטרה ליושנה, ולאפות בבית לכבוד שבת חלות לבצוע עליהן. וללמוד את סדר האפיה. [א"כ נשים זקנות או יולדות וחלשות וכו', ומשפחה מרובת ילדים, אשר זה יעייף אותה מאד, אי אפשר להעמיס זאת עליהן, והעיקר בכל דבר שלום הבית, שלא לדרוש מאשתו מה שקשה לה, ואם תתעייף מריבוי המלאכה, ולא תוכל לשבת בליל ש"ק כראוי בסעודת השבת, אז צ"ל החכם עיניו בראשו אם לעשות או לחדול]".

(ג) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור א') – "דכיום שזה דור חלש וקשה לנשים לאפות כל שבוע חלות בבית, לכן מקילים לקנות חלות מהאופה".

(ד) הל' שבת בשבת (פרק א' סעיף י"ג) – "ויש ללמד זכות בנשים חלושות כבזמנינו, וגם אין מצוי שתלוש כשיעור חלה, וגם אם בני ביתה נהנין יותר מהחלות שאצל האופה, שיוצאין יד"ח המנהג באפיית עוגה לכבוד שבת".

ז. האם יש לאפות את החלות לשבת ביום שישי בבוקר דוקא.

1. רק ביום שישי.

(א) יעב"ץ (בסידור, מוסף השבת הנוהג בער"ש, עמ' תקכ"ד אות א') – "הלחם צריך לאפותו דוקא בערב שבת להיות חם ביום הלקחו, דוגמת לחם הפנים שנאפין בערב שבת".

(ב) בבן איש חי (שנה ב' פר' לך לך אות ו') – "אבל אפיית הפת שהוא עיקר סעודת שבת ודאי צריך לאפות ביום שישי, ואפילו מי שדרכו לקנות פת מן השוק בכל יום, עם כל זה פת שבת יאפה בביתו כדי שתוציא אשתו חלה מן העיסה, ודבר בעתו מה טוב לפי שבערב שבת נברא אדם הראשון שהוא חלתו של עולם, ובו ביום נעשה מה שנעשה".

(ג) משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור א') – "שאת החלות לכבוד שבת יש לאפות דוקא בערב שבת בבוקר ולא בליל שישי".

(ד) חוט שני (ח"א פרק ב' ס"ק א' ד"ה והנה) – "לפי הטעם של לישת החלות בערב שבת משום שאיבדה חלתו של עולם שנברא בערב שבת, א"כ יש ללוש ולאפות דוקא בערב שבת ולא בליל שישי".

(ה) נשמת שבת (סי' ר"נ אות ק"ב) – "ולכתחילה מצוה לאפות החלות בערב שבת דייקא, אבל לפי עת הצורך שפיר דמי מיום ד' ואילך".

2. מראי מקומות – הגר"מ גרוס (לקראת שבת פרק ד' סוף הע' ט'), לקראת שבת (פרק ד' סעי' ג').

(א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור ב') – "דהנהגות לאפות חלות לשבת, לכתחילה יש להם לאפות ביום שישי בבוקר, ואם קשה להם יכולות לאפות את החלות ביום חמישי".

(ב) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור ב') – "דלכתחילה יש לאפות ביום שישי בבוקר, ובדיעבד כשאינה יכולה לאפות ביום שישי לפנה"צ שתאפה בליל שישי, וזה עדיף מלאפות ביום שישי אחה"צ".

(ג) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור ב') – "דהנהגות לאפות חלות לשבת אין צריכות לדקדק לאפות דוקא ביום שישי, ויכולות לאפות כבר ביום חמישי".

(ד) נשמת שבת (סי' רמ"ב אות ק"ב) – "ולכתחילה מצוה לאפות החלות בערב שבת דייקא, אבל לפי עת הצורך שפיר דמי מיום ד' ואילך".

(ה) אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ה ענף ב') – "ודאי שאף שיש הידור לעשות בע"ש, אבל כל שהיא עושה חלות באמצע השבוע ומכוונת שזה יהיה לכבוד שבת, הרי זה נחשב כבוד שבת".

ח. מראי מקומות – שבט הקהתי (ח"ד סי' פ"א).

יד] הפרשת חלה לעומת כבוד שבת - האם עדיף לאפות כל יום שישי בלי הפרשת חלה, או לאפות פעם בכמה שבתות עם הפרשת חלה.

א. כל ערב שבת.

1. קנה בשם (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ז טור א') – "דאשה שאין לה צורך לאכילת שבת אחת בכדי שיעור חלה, דעדיף לאפות כל שבוע פחות מכדי שיעור חלה, שיש בזה כבוד שבת בלישה ובאפיה, מאשר לאפות פעם אחת שיעור גדול לכמה שבתות שבזה שאר השבתות יהיו נחסרים מכבוד שבת הנעשה בלישה ובאפיה".

2. חוט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ז טור א') – "שתאפה כל שבוע פחות משיעור חלה כמה שהיא צריכה לאותו שבת משום כבוד שבת, ומידי פעם שתאפה כמות גדולה כדי שיעור חלה כדי להפריש חלה, ותקפיא חלק מהחלות לשבתות הבאות".

3. שבט הקהתי (ח"ד סימן פ"א) – "אשה האופה חלות לכבוד שבת, ואם תאפה כל ערב שבת לא תאפה שיעור חלה כי אינה צריכה כ"כ, ושואלת אם תוכל לאפות שיעור חלה ויהא לה לכמה שבתות, והספק הוא מה עדיף, אם עדיף טפי לאפות כל שבוע פחות משיעור חלה, או שתאפה שיעור חלה פעם אחת לכמה שבתות. תשובה: עי' ברמ"א סי' רמ"ב דנוהגין ללוש כדי שיעור חלה בבית לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת ויו"ט, ויש כמה טעמים ע"ז, א) דהוי כבוד שבת ויו"ט שאוכלים פת חמה שנאפה בערב

שבת, ולפי זה אין צריך לאפות כדי שיעור חלה. טעם ב) כמש"כ המג"א כדי לקיים מצות חלה, לפי שאבדה חלתו של עולם זה חוה דאדם הראשון היה חלתו של עולם והיה בער"ש, מש"ה התיקון ג"כ ראוי להיות בערב שבת, עיי"ש במחצית השקל. ולפי"ז צריכה לאפות כדי שיעור חלה דוקא, וג"כ צריך לאפות בערב שבת ולא ביום ה'. ויש עוד טעם בירושלמי מגילה פ"ד ה"א כדי שתהא פרוסה מצוי' לעני, עיי' בא"ר ובפרמ"ג ובנפש חי' או"ח סי' רמ"ב, וע"כ נראה, דאלו שאופין ביום חמישי א"כ בלא"ה לא יהיה להם פת חמה, יאפו שיעור חלה בבת אחת לכמה שבתות, ואע"ג דעדיף טפי לאפות בערב שבת שיעור חלה, מ"מ אף ביום ה' כשמפרשת חלה הוי תיקון למה שאבדה חלתו של עולם. וכשאופה בערב שבת עדיפא טפי לאפות בכל שבוע אע"ג דאין שיעור חלה, דמ"מ איכא הטעם של פת חמה, ורק מזמן לזמן תאפה שיעור חלה כדי לקיים מצות הפרשת חלה, דבלא"ה אפילו כשאופה כשיעור לא תפריש חלה בכל שבוע בערב שבת אלא פעם אחת לכמה שבועות, א"כ עדיף טפי שתאפה כל שבוע בערב שבת לכבוד שבת, ורק מזמן לזמן תאפה שיעור חלה ודו"ק".

4. משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ז טור א') – "דאשה שאין לה צורך לאכילת שבת אחת בכדי שיעור חלה, עדיף שתאפה כל שבוע פחות מכדי שיעור חלה, מאשר לאפות פעם אחת שיעור גדול לכמה שבתות ולהקפיא את החלות במקפיא".
5. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ז טור א') – "דנשים הנוהגות לאפות חלות לבד, ואינם צריכים לשבת אחת חלות כדי שיעור חלה, עדיף שיאפו כל שבוע פחות משיעור חלה מלאפות פעם בכמה שבועות חלות כדי שיעור חלה ולהקפיא את זה, דהטעם של כבוד שבת עדיף על הטעם של הפרשת חלה".
6. אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ה סוף אות א') – "דעדיף כל ערב שבת לאפות אף שהוא בלי הפרשת חלה".

ב. שיעור חלה עדיף.

1. שרגא המאיר (ח"ה סי' ט"ז) – "בהא דכתב הרמ"א באו"ח סי' רמ"ב נוהגין ללוש כדי שיעור חלה בבית לעשות מהם לחמים לבצוע עליהם בשבת ויו"ט ... היות שאין המשפחה גדולה ואי אפשר להם לאכול החלות כשיעור חלה, ע"כ שאלתו אם יותר טוב לאפות בפחות מכשיעור בכל עש"ק בלא הפרשת חלה, או כשיעור שמפרישין חלה בלא ברכה, [דהיינו ספק שיעור] או עדיף טפי לאפות כשיעור חלה ולהפריש חלה בברכה, ולהניח שלימות בפריזער על כמה שבתות, ובכל ערב ש"ק יחזור ולאפות קצת עד שיהי' כמו שאפה ממש עכשיו. לפענ"ד שיאפה בעש"ק חלה כשיעור חלה ויפריש חלה בברכה, ויניחם בפריזער הנשאר לכמה שבתות, וטעמי כדלהלן ...".
2. הגר"ח זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור ג') – "דשיעור חלה עדיף, ושתאפה פעם אחת כמות גדולה כדי שיעור חלה, ואחר האפיה תקפיא החלות שאינם לצורך היום".
3. הגר"ח זצ"ל (לקראת שבת פרק ד' הע' כ"א) – "דשיעור חלה עדיף, ותאפה פעם אחת כמות גדולה כדי שיעור חלה, ואחר האפיה תקפיא החלות שאינם לצורך היום".
- הגר"ח זצ"ל (דרך שיחה ח"א עמ' רס"ט) – "שאלוני כבר כמה פעמים, אפשר שחלה שהיא מן התורה עדיפא, וצ"ע. וכשאופה כעת לשבת הבאה אין זה קיום כבוד שבת הבאה כי צריך להיות ניכר שזה לשבת, וכי אם יאפה לשבעים שנותיו לשבת סג"י".
- הגר"ח זצ"ל (דרך אכילה סוף עמ' ס') – "שאלה: אשה האופה חלות לכבוד ש"ק, האם עדיף שתאפה בכל ער"ש פחות משיעור חלה, או שתאפה פ"א לכמה שבועות שיעור חלה. תשובה: כבר שאלו זה, ולכא"י ל"ל דמצות חלה עדיפא".
4. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור ג') – "דנשים הנוהגות לאפות חלות לבד ואינם צריכים לשבת אחת חלות כדי שיעור חלה, עדיף שיאפו פעם בכמה שבועות חלות כדי שיעור חלה, מלאפות כל שבוע פחות משיעור חלה, דעיקר הטעם לאפות חלות זהו משום הפרשת חלה".
5. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ז טור א') – "דמסתבר דעדיף לאפות פעם בשבועיים כשיעור חלה, ויהיה לה באותו שבוע מצות חלה ומצות כבוד שבת, מלאפות כל שבוע פחות משיעור חלה".

ג. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. עדיף כל ערב שבת – הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות ט"ו, אבני ישפה ח"ה סי' מ"ה סוף אות א').
2. שיעור חלה עדיף – הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור ג'), "דשיעור חלה עדיף, ושתאפה פעם אחת כמות גדולה כדי שיעור חלה, ואחר האפיה תקפיא החלות שאינם לצורך היום".

ד. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' רמ"ב סוף אות ק"ב).

1. הגר"י טשזנר שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' ט"ו טור ג') – "אמנם נראה שמטעם אחר עדיפא מצות הפרשת חלה, כי אם תאפה כל שבוע פחות משיעור חלה, הרי כל שבוע תקיים מצות כבוד שבת, אבל מצות חלה לא תקיים אף פעם [רק אולי לעתים רחוקות כשיש לה פנאי]. ואם תאפה כל שבועיים, הרי באותו שבוע שאופה יהי' לה כבוד שבת של הכנת החלות וגם מצות הפרשת חלה, ובשבוע השני לא יהי' לה אף אחת משתי המצוות האלו. ולכאורה עדיף לקיים מצות הפרשת חלה פעם בשבועיים, כי אם נבא לחשבון המצוות [שתי מצות פעם בשבועיים, או מצוה אחת כל שבוע] הרי זה שווה [בלי להכנס לחשבון איזו מצוה היא יותר חשובה, שאין לנו ידיעה בזה], לכאורה עדיף לקיים מצוות שונות כדי שיהיה לה חלק בכמה שיותר מצוות שאפשר. ומצות כבוד שבת, מן הסתם היא מקיימת בשבוע השני בדברים אחרים הנעשים לכבוד שבת".

כל מזונותיו של אדם קצובים מראש השנה חוץ מתשר"י

טו] סוגיית הש"ס.

ביצה (ריש דף טז.) – "כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים, חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב, והוצאת בניו לתלמוד תורה. שאם פחת פוחתין לו, ואם הוסיף מוסיפין לו. אמר רבי אבהו: מאי קראה תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו, איזהו חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה, וכתוב כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. מאי משמע דהאי חק לישנא דמזוני הוא, דכתיב ואכלו את חקם אשר נתן להם פרעה. מר זוטרא אמר מהכא: הטריפני לחם חקי".

א. הו"ד בד' ראשונים ופוסקים.

1. ראשונים – רי"ף (שבת דף מד; ביצה דף ח:), ס' העתים (סי' קס"ז, סי' קצ"ד), רא"ש (שבת פרק ט"ז סי' ה', ביצה פרק ב' סי' ד'), שבלי הלקט (סי' נ"ה, סי' ר"מ), מנורת המאור (פרק ח' עמ' תק"צ), מאירי (ביצה דף טו: ד"ה לעולם), אגודה (ביצה אות קמ"ב), רוקח (סוף סי' ש"ז), או"ז (הל' ר"ח סי' תנ"ג), טור (או"ח סי' רמ"ב, סי' תי"ט), אבודרהם (סדר תפלת ראש השנה).
2. פוסקים – ב"י (סוף סי' תי"ט), יש"ש (ביצה פרק ב' סי' ו'), ט"ז (סי' תי"ט ס"ק א'), ש"ך (יו"ד סי' רמ"ה ס"ק ו'), מג"א (סי' תי"ט סוף ס"ק א'), באר היטב (ס"ק א'), יו"ד סי' רמ"ה ס"ק ו'), אגרת הגר"א (סוף ד"ה באתי), גר"ז (סעי' ד', סי' תקכ"ט סעי' ד', הל' ת"ת פרק א' סעי' ז'), קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ח'), ערה"ש (סעי' מ"ד, סי' תי"ט סעי' א'), מ"ב (ס"ק ד', סי' תי"ט ס"ק א', סי' תקכ"ט ס"ק ב', שמירת הלשון שער התורה פרק ז'), כה"ח (ס"ק ד').

ב. סימן תשר"י [הוצאות בניו לתלמיד תורה, שבתות, ראשי חדשים, ימים טובים] – מגלה עמוקות (פר' בא סוף ד"ה האופן השני), עטרת זקנים (על המחבר סעי' א'), באר היטב (ס"ק א'), שלחן שלמה (סעי' א').

ג. גדר הדין.

1. רק מה שרגיל.
(א) רש"י (ביצה דף טז. ד"ה חוץ) – "לפי מה שרגיל ממצויאם לו, לשעה או לאחר שעה".
(ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (מסביב לשולחן מספר קע"ב).
(ג) הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' ס"ז טור ב' אות ו') – "בהא דאמרו דבהוצאות שבת ויו"ט אם מוסיף מוסיפין לו וכו', האם יש הגבלה בדבר כמה מותר לו לקנות ולענגו. תשובה: רש"י פ' לפי מה שרגיל - משמע לא יותר".
2. מנורת המאור (נר ג' כלל ד' ח"ו פרק ט' אות ז') – "ואם מוסיף לשם שמים בהוצאות יום טוב לשמחו יותר מכדי מסת ידו מוסיפין לו מן השמים".
3. ערה"ש (סי' ר"נ סעי' ד') – "וירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכולתו והמוסיף מוסיפין לו מן השמים ובלבד שיתכוין רק לכבוד שבת קדש".
4. שלמת חיים (סי' רמ"א) – "תלוי ג"כ במדת בטחונו בלב שלם כל מה שעושה בבטחון שלם על דברי חז"ל יתקיימו בו ובלבד שיהי' היכולת בידו תבא עליו ברכה".
5. חזו"א (אמרי יושר שבת דף קיח.) – "הא דאמר שם והאמינו בי ואני פורע, י"ל עפ"י מה ששמעתי ממרן זללה"ה דענין מה שאמרו (ביצה ט"ז א') כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה חוץ מהוצאות שבת כו' הוא רק לזה שבאמת מאמין בכך מתנהגין מן השמים אתו כך (ול"י כעת אם אמרה בהחלט או שצידד כך), ולזה קאמר והאמינו בי, שאז אני ערב ופורע, (ע"י ב"ב קע"ג ב' טעם דערב הדיוט)".
6. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ו עמ' קפ"ח בהג"ה, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות ב', אות ג') – "דהיינו דוקא לדבר שהוא בגדר צורך לכבוד שבת ולא למותרות ... דמה שהוא רגיל להשתמש בימות החול למאור חימום וצינון חשיב צורך הואיל ואין זה כבוד שבת שיחסר לו ממה שרגיל בימות החול ויש להניח שגם זה נאמרה הבטחה זו".
7. הגר"ח פ"ש זצ"ל (דרור יקרא עמ' שע"ה) – "דהוצאות שבת ויו"ט היינו דוקא הוצאות שרגיל להוציא בסעודות חשובות. אבל הוצאות מיוחדות במינן שקונה מיני מגדים מחו"ל בסכומים יקרים, לא על זה דיבר הכתוב".
8. הגר"ח ק' שליט"א (דרור יקרא עמ' שע"ז) – "האם הוצאות שבת חוזרים זה דוקא לפי הרגילות או שאם קונה עוד דברים מיוחדים לשבת שלא רגיל בהם גם חוזרים. תשובה: כן, אם מכין לכבוד שבת".
- הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ע"ז) – "בהא דאמרו בהוצאות שבת אם מוסיף מוסיפין לו, האם זה תלוי [גם] בכונת הקונה - לשם מצוה וכבוד השבת, או כל שבמציאות קנה דבר עבור שבת יוסיפו לו בעדו (ואף אם לא חשב, או שחשב על הנאתו וכיוצ"ב). תשובה: יתכן שצריך לכונן".
9. הגר"א בנבצל שליט"א (ירושלים במועדיה, שבועות עמ' רכ"ח אות כ"ח).
10. לקראת שבת (פרק ג' סעי' י"ב) – "והכל תלוי לפי הכוונה לשם שמים שלא ע"מ לקבל פרס".
11. עי' תוס' (ביצה דף טז. ד"ה כל) שהמקור של 'כל מזונותיו' והסוגיא של 'לוי עלי ואני פורע' נלמד מקרא אחד. ממילא, ע"פ הסברא, כמו דלענין 'לוי עלי ואני פורע' נאמר בגמרא "והאמינו בי". ופי' הר"ח שם, "והאמינו אזמין לכם ברכה במעשה ידיכם כדי שתפרעו מה שלקחתם בהלואה", [ולא רק אמונה בה']. ממילא ה"ה גבי הדין של "כל מזונותיו". אמנם, צ"ב מסתימת הפוסקים שלא משמע שהצריכו את התנאי של אמונה ובטחון. וצ"ע.

ד. מתי יוסיפו לו.

1. מוסיף מיד או אח"כ – רש"י (ביצה דף טז. ד"ה חוץ, "לפי מה שרגיל ממציאם לו, לשעה או לאחר שעה"), גר"ז (הל' ת"ת פרק א' סוף סעי' ז', לשונו מובא לקמן), לב רחב (ביצה דף טז. ד"ה רש"י, "כלומר עליו להאמין שאפי' לא הרויח בחדש הזה ירויח בחדש אחר"), מסביב לשולחן (גליון קע"ב).
 2. מיד – הגר"חפ"ש זצ"ל (דרור יקרא עמ' שע"ה, "דמאמרם אם הוסיף מוסיפין לו, היינו מוסיפים לו מיד").
 3. מראי מקומות.
- א) שלמת חיים (סי' רל"ט, דפו"ח סי' רכ"ה) – "הא דאמרו חז"ל (ביצה ט"ז ע"א) הוצאות שבת ויו"ט אינו מן החשבון, אם מוסיף מוסיפין לו, א"כ לפ"ז אם למשל אחד שיש לו 20 פונט לכל חודש, מהו שיוציא על שבת 15 פונט. ולכאורה כתב רש"י בביצה, מוסיפין לו לשעה או לאחר שעה – וא"כ אפשר שיוסיפו לו אחר זמן, ועד אותו האחר זמן יצטרך לכסף. תשובה: נראה פשוט, כיון דעכשיו יש לו, מותר לו לבטוח שהשי"ת יזמין לו בעת שיצטרך בזכות שמירת שבת קודש".

ה. כל מצוות או רק הד' דברים.

1. ה"ה כל מצות.
 - א) עי' מדרש רבה (תצוה פרשה ל"ו הלכה ג') – לשונו מובא לקמן.
 - ב) רשב"א (הו"ד בדעת תורה על סעי' א' ד"ה אלא).
 - ג) ריטב"א (שיטה מקובצת ביצה דף טז.) – "וכתב הריטב"א ז"ל דלאו דוקא הוצאת שבתות וימים טובים שהוא הדין לכל הוצאה של מצוה אלא נקט הני דרגילי ושכיחי".
 - ד) אבן ישראל (ח"ט סי' ס"א אות י"ז, על מ"ב סי' רמ"ב אות א') – לשונו מובא לקמן.
 - ה) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' נ"ט).
 - ו) עי' חת"ס (ביצה ריש דף טז.) – "כי חק לישראל הוא משפט לאלקי יעקב. פ"י כי חק לישני דמזוני משום שהמזונות הם כחק בלי טעם דלא בזכותא תלי' מילתא ויש רשע וטוב לו ע"כ הוה כחק ואין אדם יכול לעמוד על טעמו של דבר אך הוצאותיו למצות ה' שבת ות"ת הוא במשפט ישר אם פוחת פוחתין לו ואם מוסיף מוסיפין לו וזה הוא כי חק לישראל הוא מה שהוא לצרכי ישראל עצמם הוא חק ולא במשפט. ומשפט לאלקי יעקב מה שהוא צורך לאלקי יעקב היינו צורכי מצות הוא במשפט שאם מוסיף מוסיפין לו".
 2. רק הד' דברים.
 - א) עתים לבניה (ס' העתים סי' קצ"ד ס"ק ק"פ).
 - ב) עי' גר"ז (או"ח סי' קנ"ו סעי' ג', כדאי' בס' הערות וציונים להלכות ת"ת על הגר"ז פרק א' סעי' ז' אות נ"ו).
 - ג) עי' דברי שלום (ח"ג סי' ל"ד).
 - ד) סתימת הפוסקים.
 3. מדרש רבה (פר' תצוה פרשה ל"ו אות ג') – "אמר הקב"ה יהא נרי בידך ונרך בידך, ואיזו נרו של הקב"ה זו תורה שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור, מהו כי נר מצוה אלא כל מי שעושה מצות הוא כאלו מדליק נר לפני הקב"ה ומחיה נפשו שנקראת נר שנאמר (משלי כ) נר ה' נשמת אדם, ומהו ותורה אור אלא הרבה פעמים שאדם מחבב בלבו לעשות מצוה ויצר הרע שבתוכו אומר מה לך לעשות מצוה ומחסר את נכסיך, עד שאתה נותן לאחרים תן לבניך, ויצר טוב אומר לו תן למצוה ראה מה כתיב כי נר מצוה מה הנר הזה כשהוא דולק אפילו אלף אלפים קרוינין וסבקיין מדליקין הימנו אור במקומו, כך כל מי שיתן למצוה אינו מחסר את נכסיו, לכך נאמר כי נר מצוה ותורה אור".
 - א) פירוש "מצוה" צדקה [עי' מרומי שדה (ברכות יז. ד"ה ומסוכלים), גליוני הש"ס (זרעים כרך ג' אות מ"ט)] – מהרז"ו (על המדרש שם), מתנות כהונה (על המדרש שם), חפץ חיים (אהבת חסד ח"ב פרק י"ז סוף הגה"ה א').
 - 1) מראי מקומות – שבת (דף קיט.), ב"ב (דף י.), רמ"א (יו"ד סי' קמ"ז).
 - ב) פירוש "מצוה" הכוונה החזקת תורה – שמירת הלשון (שער התורה פרק ה').
4. קשה: ב"ק (דף ט:) – עי' תורת חיים (ב"ק ריש דף ט:), עתים לבניה (ס' העתים סי' קצ"ד ס"ק ק"פ), משמרת מועד (ביצה דף טז. ד"ה ובב"ק, י"ל שכר המצוה).
- א) הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ד') – "ובשיט"מ ביצה ט"ז איתא [מהריטב"א] דכל המצוות בכלל, והא דאיתא בב"ק ט: עד שליש משלו, מכאן ואילך משל הקב"ה, ופי' תוס' בשם הירושלמי 'משל הקב"ה' דאם הוסיף מוסיפין לו, דמשמע דעד שליש לא, היינו במצוה חיובית, ואילו הריטב"א ז"ל מיירי במצוה קיומית".
5. מראי מקומות – גביע הכסף (ביצה ריש דף טז.), חשוקי חמד (ב"ב דף מה., לשונו מובא לעיל).

ו. האם צריך לחפש לקנות במקום זול.

1. הגר"ח ק' שליט"א (שאלת רב ח"א פרק י"א אות ב') – "מה שאמרו חז"ל 'כל מזונותיו של אדם קצובים לו' (ביצה טז ע"א), ור"ל לא סתם קצוב כמה כסף יהיה לו אלא כמה אוכל, וא"כ לכאורה אין שום ענין לקנות תמיד את האוכל הכי זול ולהשתדל לחפש רק מבצעים דממילא קצוב כמה אוכל יקבל ולא ירוויח כלום, ורק יקפיד כדרך העולם לא לקנות ביוקר מהרגיל. תשובה: יתכן שקצוב כמה טורח יהא לו".
- ז. מראי מקומות – אורחות חיים לרא"ש (יום ד' אות ס"ט), תוס' רי"ד (ע"ז תנינא דף ג:), מהרש"א (שבת דף קיח: ד"ה עונג), צמח צדק (סי' כ"ח), חי' רד"ל (שם), יפה תואר (שם), ענף יוסף (על עין יעקב יומא דף כא. ד"ה עשרה נסים), תורת רפאל (ח"ג סוף סי' ל'), שולחן הטהור (מאמר אמונה ופרנסה ענף י', עמ' ע"ט), העמק דבר (במדבר פרק כ"ט פסוק ב', הרחב דבר), שלמת חיים (סי' ר"מ), מנחת שבת (סי' ע"ב ס"ק ל"א), פרדס יוסף (פר' אמור אות קי"ד), אבן ישראל (ח"ט סי' ס"א אות ט"ז), דברי שלום (ציונים

- עמ' ט"ו, ח"ה הוספות לציונים עמ' מ"ט), הגר"ח ק"ש שליט"א (השם אורחותיו יום ד' ס"ק מ"ח), במעלות השבת (ח"א עמ' שי"ט), בית ומנוחה (עמ' קל"ז).
1. חזו"א (ב"ק סי' י' ס"ק י"ג, חו"מ ליקוטים סי' כ"א עמ' רס"א-ד' ד"ה קמ"ט) – "קא מגמרי טענתא לאינשי ומפסדי לי, לכאורה קשה הא כל מזונותיו של אדם קצובין לו כדאמר לעיל י' א', אלא שהאדם חייב בעשיה בעניני של עולם ...".
 2. הגר"ח פ"ש זצ"ל (דרור יקרא עמ' שע"ה) – "מסתבר שהמנסה הקב"ה בענין זה של אם הוסיף מוסיפין לו, עובר על איסור תורה של לא תנסו".
 3. הגר"ח ק"ש שליט"א (שאלת רב ח"א פרק ד' אות ו') – "אשה שעובדת ומרוויחה 2000 ש"ח, אבל בגלל עבודתה עליהם לקנות לשבת אוכל מוכן וסך ההוצאות הן כ-300 ש"ח יותר כל חודש, האם יכול לחשבן מסכום הקרן ולעשר רק 1700 או כיון שצרכי שבת אינם קצובים ובין כך מחזירים לו אסור להוריד מקרן של מעשר. תשובה: לכאן א"א להוריד".

טז] הוצאות תלמוד תורה.

א. מקבל הנחה.

1. קהלות יעקב (קריינא דאגרתא ח"ג מכתב ד', דפו"ח ח"א מכתב ט"ו, יאמר ליעקב ולישראל סי' פ"ד, פירות תאנה ביצה טז. ד"ה והוצאת) – "ובדבר שהישיבה מבקשת סכום רב אם רשאים לדון להוריד המחיר מכיון שאחז"ל שהוצאת בניו לת"ת מחזירים כמה שיוצא. הנה העולם נוהגין לדון ולהוריד עד כמה שאפשר. נראה טעמא דידהו, דרך מה שהוא מוכרח לשלם בשביל ת"ת זה לא מהקצוב מר"ה לר"ה אבל למשל אם יכול להשיג בזול מלמד זה, והוא מצד נדיבות או רחמנות רוצה לההנות את המלמד וקוצב לו סכום גדול אין זה היתרון בגדר הוצאת ת"ת רק מתנה בעלמא. וה"נ כשיודע שיכול להוריד המחיר והוא מסכים תיכף למה שדורשים אין זה אלא כנתינת מתנה יותר על מה שנדרש לצורך ת"ת ועל כיו"ב לא הובטח שיחזירו לו. ואמנם כתוב בספה"ק כמדומה בשם האריז"ל שלא ישתדל להוריד הסכום היכא שקונה דבר מצוה כאתרוג ומצה כו'. אבל זהו ענין של מדת חסידות ולא מדינא כלל. וגם כי הכא כיון שמתחילה קבעו מחיר גבוה בשביל שיהא יכולים להוריד, נראה שעיקר המחיר הוא כפי מה שרוצים בסוף והמחיר שאומרים מתחילה אינו מחיר כלל אלא פטומי מילי, ואין כאן אפי' מדת חסידות שע"פ קבלה ליתן מה שדורשין מתחילה כיון שבאמת אינם מתכוונים מתחילה כלל לזה המחיר. וגם מש"כ ידיד נפשי שליט"א שכולל בזה הוצאת למודי חול אשר מזה ודאי אפשר ואפשר להוריד, הדברים נכונים מאוד. אך מה שהוסיף שכלול בסכום זה הוצאת אש"ל יש לדון דגם הוא בכלל הוצאת בניו לת"ת, כיון שא"א לתלמוד תורה שם אלא עם אש"ל ויש לפלפל בזה".
2. הגר"ח ק"ש שליט"א (דרך שיחה ח"ב עמ' ת"א) – "שאלני אברך אחד, היות והחידר שבו לומד בנו מוכן להתחשב במצבו הקשה ולא יטול ממנו שכר לימוד, אם יגיד שהוא כן ישלם, היות וכל מזונותיו כו' חוץ מהוצאות בניו לת"ת. והשבתיו, דיתכן שחוץ מהוצאות בניו זה בכך שהחידר לא יגבה ממנו כסף, ואם ישלם - ירד מחשבונו".
3. עלינו לשבח (ויקרא תשובה ק"נ) – "מסתבר שהבטחת השי"ת להשיב שכר תלמוד התורה לבנים נאמרת על הוצאות שלא ניתן למנעם, אבל אם היכול לקבל הנחה אלא שרוצה להיות ותרן על ממונו, יתכן שבזה לא נאמרת ההבטחה. והגע בעצמך, הקונה דגים לכבוד שבת ויכול לקנותם בחנות זו במחיר זול, וקונה אותם דגים בחנות אחרת, במחיר יקר יותר, האם ההפרש יחשב להוצאות שבת? אולם אם על ידי כך שהאב ישלם יותר מהמגיע יזכה הבן לקבל יותר מרבותיו, או שיוכל להכניסו לתלמוד תורה מעולה יותר, על זה נאמר שאם פתח פותחין לו ואם מוסיף יוסיפו לו".

ב. האם מזונות ושאר דברים נכלל בהבטחת חז"ל.

1. כן.
- א) גר"ח (הל' ת"ת פרק א' סעי' ז', כדאי' בס' הערות וציונים להלכות ת"ת על הגר"ח פרק א' סעי' ז' אות נ"ח) – "ולא שכר לימוד לבדו מוטל על האב אלא כל הוצאות הלימוד כגון לשכור מזונות לבנו ההולך ללמוד לפני רב שבעיר אחרת ולהספיק לו כל צרכיו שם ואף על פי שאין בית דין כופין על זה כמו על שכר לימוד מכל מקום מצוה גדולה היא ומכלל מצות עשה של ולמדתם אותם את בניכם היא ... אך מי שאינו מחשב הוצאה זו במעשר או בחומש שלו הרי זה זריז ונשכר כמו שאמרו חכמים כל מזונותיו של אדם קצובין לו מראש השנה ועד יום הכפורים מה שעתידי להשתכר בשנה זו שיהא נזון משם קצוב לו כך וכך ישתכר בשנה זו ויש לו ליהדר מלעשות יציאה מרובה שלא יוסיפו לו שכר למזונות אלא מה שפסקו לו חוץ מהוצאות שבתות וימים טובים והוצאות בניו לתלמוד תורה שאם הוסיף מוסיפין לו ומציאין לו שכר לשעה או לאחר שעה".
- ב) סידור יעב"ץ (הל' ת"ת אות ה', עמ' שע"ג).
2. יש לפלפל.
- א) קהלות יעקב (קריינא דאגרתא ח"ג מכתב ד', יאמר ליעקב ולישראל סי' פ"ד) – "לשונו מובא לעיל.
3. ע"י לקמן, לענין שבת.

ג. האם הוצאות לימוד של בנות בכלל.

1. כן.
- א) הגר"מ שך זצ"ל (מכתבים ומאמרים ח"א עמ' קל"ד אות פ"ג) – "ולדעתי הוצאה על לימוד הבנות הם בכלל כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה עד ר"ה חוץ מהוצאת בניו, וגם בנותיו, לתלמוד תורה".
- ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ד') – "ובהוצאות בניו לת"ת נכלל גם לחינוך בנותיו".
2. לא.
- א) הגר"ח ק"ש שליט"א (דרך שיחה ח"א עמ' פ', קונ' דרך תורה אות ע"ט) – "כתוב תלמוד תורה, ולא חינוך ... אין זה ת"ת אצל בנות, רק כיון שצריכות לידע דיניהן תיקנו ברכה".

(ב) חידושי בתרא (על מ"ב ס"ק ד' ד"ה לכאורה) – "וא"כ מכיון שאין מצוה ללמד לבתו תורה, דלהפך, הוי כמלמדה תיפלות, אין לימוד הבת נכללת בהאי לוו עלי חוץ מהוצאות בניו לת"ת, ובהאי מוסיף מוסיפין לו".
3. כשלומדות הלכות שבת.
(א) הגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא סוף חלק ו', משפחה אות ל"ד) – "צריך לחנך הבנות ליראת שמים ולקיום מצוות, אבל נראה שאין זה כתלמוד תורה אלא כשאר מצוות, בפרט להגר"א ... לכן זה לא בכלל הוצאות של ת"ת הקצובות מראש השנה, אבל ללמדן הלכות שבת נראה שהוא בכלל הוצאות שבת".

ד. ת"ת של עצמו.

1. לא – הגר"ק שליט"א (דרך שיחה ח"ב ריש עמ' שצ"ו, "כתוב רק להוצאות של בניו לת"ת, ולא לת"ת של עצמו").

ה. מראי מקומות.

1. רוח חיים (אבות פרק א' משנה י"ד), הו"ד במדרש שמואל (אבות פרק א' משנה י"ד), הו"ד בענף יוסף (ויקרא רבה פרשה ל') – "ומזה נמשך תוכחת מוסר לאדם. שהיצר מסמא את עיני האדם. שאומר לו איך אפשר שתעסוק בתורה. כי מוכרח אתה לעסוק בפרנסה לפרנס אשתך ובני ביתך הקטנים. ומה גם בעיתים הללו שעול הפרנסה כבדה מאד ואין לך יום כו'. אבל באמת הוא טענה מזויפת. שבכל יגיעותיו כל היום בפרנסתו לא ישיג בשום אופן יותר ממה שנקצב לו מר"ה כמה ישתכר בשנה זו. ומה שנקצב לו יכול להשיג גם מיגיעה מועטת. אבל בתלמוד תורה תלוי רק לפי רוב יגיעותיו. וכל מה שיתגדע בה יותר ישיג בה יותר".
2. חפץ חיים (שמירת הלשון שער התורה פרק ו', פרק ז') – "ודע עוד שנמצא בספרים הקדושים שהאדם המחזיק לומדי תורה, אע"פ שהיה עם הארץ בעוה"ז, זוכה שלעתידי ידע גם הוא את התורה ... גם כל השכר שכתבנו לעיל במחזיק ידי לומדי תורה שייך גם במחזיק את בנו לתורה".
3. הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ע"ח אות א') – "שאלתי להגר"ח גבי הוצאות בנו לת"ת אי הוא הדין בנו דחבירו, וענה, דרק בניו".

יז. הוצאות שבת.

א. מה נכלל בהוצאת שבת.

1. רק מזונות.

- (א) משנת יוסף (ח"י סי' נ"ז) – "הרי ד'מזונותיו' של אדם קצובים לו הן מזונות ממש, ועל זה אמרו שאם מוסיף מוסיפין לו, ואה"נ שאפשר להכליל במזונות גם שאר דברים המתבלים את המזון ומנעימים אותו, כמו נר ... וכמו"כ לצנן הבית בימות החום ... אבל מי שמצטופף עם משפחתו ואורחיו, ורוצה לשכור מלון או אולם שיוכלו לאכול בהרוחה, ע"ז לא מצינו שיוכל ללוות ע"מ שהקב"ה יפרע לו [ובאין לו רכוש עתה מצוי אצלו]. - או שיקנה לו ולבניו ביתו מלבוש חדש, כי הישן כבר בלוי, זה ודאי עונג לאדם וכבוד שבת לכבדו בכסות נקיה, אבל לא נכלל ב'מזונותיו' שאם מוסיף מוסיפין לו, שזה רק בצרכי סעודות שבת. - וממילא גם לא עיתון [כמובן חרדי], שודאי טוב להשתדל שיהי' לב"ב חומר קריאה ...".
- (1) כל הפוסקים לקמן חולק.
2. שאר צרכי שבת (מלבושי, כלים, וכו').
- (א) עי' טור (סי' תי"ט) – "ואיתא נמי בפסיקתא כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה ועד ר"ה חוץ ממה שמוציא בשבתות וי"ט ור"ח וחוש"מ ומה שהתינוקות מוליכין לבית רבן אם מוסיף מוסיפין לו ואם פוחת פוחתין לו".
- (ב) הגר"ק שליט"א (אשיחה עמ' שי"א, ויאמר שמואל סי' כ"ט אות ד', אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' נ"ט טור ב' אות ד') - לשונם מובא לקמן.
3. רחיצה ערב שבת.
- (א) קנה בשם (ח"ג סי' י"ג ד"ה איברא) – "דגם הנאת רחיצת גופו לכבוד שבת היא בכלל מצות עונג שבת ... דאמר בו דכל המוסיף מוסיפים לו".

4. בגדים.

- (א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' תקכ"ט הע' ד') – "דבגד נאה שנעים לצאת בו בשבת [או ביו"ט] הוא בכלל הוצאות שבת ויו"ט".
- (ב) רבבות אפרים (ח"א סי' קפ"א), הו"ד בששכ"ה (פרק מ"ב הע' נ"ט) – "ונראה לי דהוצאת שבת כולל הכל ג"כ מלבושים וכן השיב לי אאמו"ר הרה"ג שליט"א דעשיית בגדי שבת ויום טוב הם בכלל הוצאת שבת ויום טוב כמו שכתב דצריך לאדם להיות בגדים מיוחדים לשבת ובגדי יום טוב יהיו יותר טובים מבגדי שבת א"כ בהבגדים האלה מקימים עונג שבת ושמחת יום טוב".
- (ג) הגר"ק שליט"א (מילי מעלייתא אות ל"ז, עי' דרך שיחה ח"ב עמוד רע"א) – "שאלה: האם דוקא מאכל ומשתה נכללין בהוצאת שבת (שאינם בחשבון מה שנקצב לו מר"ה) או גם מלבושים נכללין בהוצאת שבת. תשובה: גם מלבושין".
- הגר"ק שליט"א (ויאמר שמואל סי' כ"ט אות ד', אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' נ"ט טור ב' אות ד') – "... או גם במלבושים, מפות שולחן וכדו' ... ומו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א כ' לי בזה שכל צורך שבת ויו"ט בכלל".
- הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' ס"ז טור ב' אות ו') – "האם קניית בגדים נאים לכבוד שבת היא בכלל הוצאות שבת שאם מוסיף מוסיפין לו. תשובה: כן".

הגר"ח"ק שליט"א (דברי שי"ח רס"ה עמ' ב', פר' יתרו תשע"ח) – "בשש"כ (פמ"ב ציון נט) כ' דיל"ע מהו הגדר של הוצאות שבת, האם הוא רק במאכל ובמשתה או גם במלבושים, מפות שולחן וכדו'. וציין לשו"ת רבבות אפרים ח"א קפ"א. ומו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א כ' לי בזה שכל צורך שבת ויו"ט בכלל".

(1) חולק – משנת יוסף (ח"י סי' נ"ז), לעיל.

5. גנרטור.

(א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ו עמ' קפ"ח בהג"ה, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות ג') – "לענין שיעור ההצטרפות לגנרטור שבת, עד איזה כמות הוא בגדר צורך, (שע"ז נאמר כל המוסיף מוסיפין לו), דעת רבינו, דמה שהוא רגיל להשתמש בימות החול למאור חימום וצינון חשיב צורך, הואיל ואין זה כבוד שבת שיחסר לו ממה שרגיל בימות החול, ויש להניח שגם בזה נאמרה הבטחה זו דכל המוסיף מוסיפין לו. ולכן יתחבר לגנרטור ויש להניח שיקבל הוצאה זו בחזרה ושע"ז נאמר לו עלי ואני פורע".

(ב) הגר"ח"ק שליט"א (דרור יקרא עמ' שע"ז, אגרות וכתבים מכתב ע"ח) – "האם שימוש בגנרטור שבת זה הוצאות שבת ואף אם זה עולה הרבה. תשובה: כן".

הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' ס"ז טור ב' אות ז') – (גנרטור) "א". אם זה רק בביתו או אף בביהכ"נ (שאינו מקום אכילה וכו'). ב. אם יש חילוק בין תורם לביהכ"נ שהוא מתפלל לבין תורם לביהכ"נ אחר, ועל הכל השיב לו: מסתבר שהכל בכלל הוצאות שבת".

הגר"ח"ק שליט"א (אלא פרק ל"ח אות ז') – "אומר שההוצאות לקניית 'חשמל כשר' הרי הם בכלל הוצאות שבת ויו"ט".

הגר"ח"ק שליט"א (ויאמר שמואל סי' כ"ט אות ג', אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' נ"ט טור ב') – "אותן העוסקין לסדר גנרטור לשבת, שלא יצטרכו להשתמש במה שמחליין בו שבת, בודאי הוא בכלל הוצאות שבת ויו"ט והקב"ה יחזיר להם".

(1) הגר"ח"ק שליט"א (דרור יקרא עמ' שע"ז) – ומעשר כספים להוצאות גנרטור, "לא".

6. חשמל ומים.

(א) חוט שני (ח"א פרק א' ס"ק ב' ד"ה הוצאות, עמ' מ"ח) – "הוצאות לשימוש חשמל ומים ... הוצאת עשיית עירוב הוי בכלל הוצאות שבת".

7. חשמל ומים שאין בהם חשש חילול שבת.

(א) חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א' ד"ה הוצאות, עמ' נ"ח) – "הוצאות לשימוש בחשמל ומים שאין בהם חשש חילול שבת פשיטא דהוי בכלל הוצאות שבת".

8. נסיעה לצורך שבת.

(א) רבבות אפרים (ח"ו סי' נ"ו אות ו') – "והנסיעות ג"כ מסתברא שזה חלק מהוצאות שבת, סו"ס נוסע אתם ולשמחם בשבת ומדוע לא יהי' חלק מהוצאת שבת".

9. כלים ומפות שולחן.

(א) הגר"ח"ק שליט"א (אשיחה עמ' שי"א, ויאמר שמואל סי' כ"ט אות ד', אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' נ"ט טור ב' אות ד') [לשונו מובא לעיל], דברי שי"ח רס"ה עמ' ב' [לשונו מובא לעיל] – "אמרו חז"ל במסכת ביצה (ט"ז ע"א) שהקב"ה מחזיר הוצאות שבת ויו"ט. האם זה נאמר בהוצאות מאכל ומשתה או גם במלבושים לכבוד שבת או כלים ומפות שולחן לכבוד שבת. תשובה: לכאן כל דבר".

10. פמוטות של כסף.

(א) הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' כ"ה סוף טור א') – "שאלתי פעם אחת שאחד רוצה לקנות לכבוד שבת 'פמוטות של כסף', וזה עולה כסף רב, האם כלול זאת בכלל של 'הוצאות שבת' שאינו בחשבון, וענה לי גם כן שאם באמת מתכוין לכבוד שבת כלול בכלל של הוצאות שבת (והכוונה שלפעמים כוונתו לא לכבוד שבת, אלא שרוצה כלים מפוארים בביתו, וצריך שיעיד עליו יודע כל תעלומות שאין מתכוין לכבוד עצמו, ורק לכבוד המצוה של שבת)".

11. עשיית עירוב.

(א) חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א' ד"ה הוצאות, עמ' נ"ח) – לשונו מובא לעיל.

12. מראי מקומות.

(א) עי' לעיל, לגבי תורה.

ב. הוצאות של ערב שבת: רחיצה וכדו'.

1. נכלל בהוצאות שבת – קנה בשם (ח"ג סי' י"ג, לשונו מובא לעיל), רבבות אפרים (ח"ו סי' נ"ו אות ו', לשונו מובא לעיל).

2. אם טעימת המאכלין בער"ש הוי בכלל הוצאות שבת.

(א) ענפי משה (אליבא דהלכתא חוברת ס"ז עמ' ק"ל טור א') – "אם הטעימה ממאכלי השבת בער"ש נכללת בכלל הוצאות שבת דהדרו כמ"ש בביצה (דף ט"ז). ולפום ריהטאי השיבותי דלכאורה מ"ש המשנ"ב (שם) וז"ל: 'וטוב שיאמר על כל דבר שקונה זהו לכבוד שבת, כי הדיבור הוא פועל הריבה בקדושה', ע"כ, משמע מינה דכשהכין אוכל לש"ק הוי כעין הקצוה לשבת קודש, וא"כ היאך טועם ממנו בער"ש, ומכאן לכאורה דטעימה חשיבא חלק כחלק מכבוד השבת והוצאותיה ... וכששאלתי ממו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אי טועמי חיים זכו דער"ש חשיב בכלל הוצאות שבת, השיבני 'אולי'".

ג. סעודת מלוה מלכה.

1. נכלל בהוצאות שבת.

(א) לקראת שבת (פרק ל"ד הע' א').

(ב) עי' הגר"ח"ק שליט"א (מילי מעלייתא אות ל"ח) – "שאלה: האם ההוצאות של סעודת מלוה מלכה עולים לחשבון מה שקצוב לו מן השמים. תשובה: יתכן".

- (ג) עי' הגר"ש דבליצקין זצ"ל (אליבא דהלכתא חס"ד עמ' קי"ז טור ד') – "אני חושב שכן".
 (ד) מעדני איש (סי' ח' סעי' מ"ה הע' ז') – "נראה, שגם ההוצאות שמוציא על סעודת 'מלוה מלכה' הוי בכלל ההוצאות של שב"ק שאם מוסיף מוסיפין לו, כיון שסעודה זו מטרתה ללוות את השבת והוא מכבוד השבת, כמבואר ברוב המוחלט של רבותינו הראשונים והאחרונים".
 2. אינו נכלל בהוצאות שבת.
 (א) רבבות אפרים (אליבא דהלכתא חס"ד עמ' קי"ח טור ב') – "דבגמרא איתא הוצאות שבת, ומלוה מלכה סו"ס אינו הוצאות שבת".
 3. מראי מקומות – ענפי משה (אליבא דהלכתא חס"ד עמ' קי"ז טור ד', ס"ז עמ' ק"ל טור ד').
 (א) אילת השחר (שבת דף קיט: ד"ה אמר, אליבא דהלכתא חס"ד עמ' קי"ח טור א') – "שאינו יודע".
 (ב) עי' סי' ש' להטעמים שיש מצות מלכה מלכה.
 (1) שלפי הטעם של "אבר אחד ...", יש לדון אם זה בכלל כבוד שבת.
 (2) ועוד, מה שאוכל ושותה בשביל רפואה [לאפוקי הסעודה], ג"כ יש לדון אם זה בכלל כבוד שבת. [ות"ח אחד כ' שהרפואה באה כתוצאה מכח מצות כבוד שבת ושפיר שייך לשבת].

ד. האם צריך לקנות במקום זול.

1. הגר"ח ק"ש שליט"א (שאלת רב ח"א פרק ד' אות ג') – "לכאורה אדם שטורח לקנות צרכי שבת במקום יותר זול דוקא וכן הולך למקוה בע"ש בשעה שהמחיר יותר זול וכדומה, יש בו נדנוד של אפיקורסות שהרי הוצאות שבת הקב"ה מחזיר לו כולן, ובשביל הבורא עולם הרי אין נפק"מ בכמה שקלים, ולמה הוא טורח כ"כ על המחיר. תשובה: הוא חושש אולי אין ראוי".
 הגר"ח ק"ש שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ע"ז) – "מישסמוך לביתו יש חנות אשר המחיר שם יקר, ואילו במקום יותר רחוק יש חנות זולה, האם בערב שבת יכול לקנות במקום הקרוב היקר ולסמוך ע"ז שהלא הוצאות השבת אם מוסיף מוסיפין וכו'. תשובה: לא על כל דבר אומרים זה".
 הגר"ח ק"ש שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ע"ז) – "ומענין לענין יש לשאול גם בהולך לקנות בחול, ואם ילך למקום הקרוב יוכל להרויח עוד זמן ללמוד, האם יקנה במקום הקרוב (היותר יקר), ויסמוך שיחזירו לו מדין הוצאות ת"ת [ואפשר דגם בלא"ה זה סיבה לילך למקום הקרוב - למנוע הביטול תורה]. תשובה: כרצונו".
 2. עלינו לשבח (ויקרא תשובה ק"נ ד"ה והגע) – "והגע בעצמך, הקונה דגים לכבוד שבת ויכול לקנותם בחנות זו במחיר זול, וקונה אותם דגים בחנות אחרת, במחיר יקר יותר, האם ההפך יחשב להוצאות שבת?".
 3. חוט שני (ח"א פרק א' ס"ק ב' ד"ה מי, עמ' מ"ח) – "אם הטיחה לילך למקום המרוחק תפריע לו בהכנות לשבת, הוי בכלל הוצאות שבת לקנות במקום הקרוב אליו שהוא יקר יותר".
 4. לקראת שבת (פרק ג' סוף הע' נ"ז).
 5. עי' לעיל, לגבי תורה.

ה. הוצאת שבת לצורך אחרים.

1. אינו נכלל בהוצאות שבת.
 (א) הגר"ח ק"ש שליט"א (דרך שיחה ח"ב סוף עמ' רע"א) – "לאברך אחד יש דין תורה עם חבירו. חבירו הוא ת"ח גדול ואילו הנ"ל הוא יהודי פשוט. לחבירו הת"ח אין בידו מעות לקניית דגים לש"ק, ומסתפק באכילת 'טונה' וסרדינים, וכשנודע לחבירו הנ"ל כל זה - קנה לו במשך כמה שנים דגים מוכנים לשבת. עתה מצבי קשה קצת יותר, ומשום כך אין חברי מוכן בשו"א לקבל ממני מתנה זו. ואני טוען שאין זה על חשבוני יען ונכלל בהוצאות שבת ויו"ט, ואילו חברי טוען שאין זה בכלל הוצאות שבת אלא מצות חסד גרידא. השניים מבקשים את הכרעת מו"ר שליט"א, ואת אשר יכריע יקבלו. תשובה: הת"ח צודק, אצל הנותן זו מצות חסד גרידא ... חכם אחד טען, דהנה האברך הנותן אוכל בש"ק דגים, ויודע שחבירו אוכל 'טונה', הרי אין טעם בדגים שאוכל הוא, וא"כ הדגים לצורך חבירו הוא בשביל העונג שבת שלו, ושוב הוי בכלל הוצאות שבת, רק שצריך שהוא באמת יטען וירגיש כן. תשובה: זו אמנם טענה למדנית, אבל אין זה מספיק שייחשב להוצאות שבת, וצריך הוצאות שבת בפועל ולא הוצאות שבת בלומדות...".
 עי' הגר"ח ק"ש שליט"א (שאלת רב ח"א פרק ד' אות ח') – "אם שכינו מבקש בערב שבת שילווה לו עוף לצורך שבת, לכאורה אין שום תועלת ליתנו בהלוואה, דכמו כן יכול לתת לו במתנה, דהרי הוצאות שבת אינם קצובים, ולמאי נפק"מ אם הקב"ה יחזיר לו ישר או דרך חבירו, ומי שמקפיד ששכינו יחזירו לו אינו מאמין שהוצאות שבת אינם קצובים. תשובה: אינו נכון".
 הגר"ח ק"ש שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ע"ח טור ד' אות א') – "אינו אלא צדקה".
 (1) אמנם עי' הגר"ח ק"ש שליט"א (וישמע משה פ' ורא תשע"ח עמ' ג'), לשונו מובא לקמן.
 2. נכלל בהוצאות שבת, שלא גרע משאר מצוות.
 (א) אבן ישראל (ח"ט סי' ס"א אות י"ז, על מ"ב סי' רמ"ב אות א') – "מה ששאל אם מי שהוציא לשבת בשביל חברו אי זה ג"כ נכלל, - בודאי נכלל דהרי כתב הריטב"א דהוצאת שבת לאו דוקא אלא הה"ד בכל מצוות, וא"כ בודאי הוא בכלל המצוות".
 3. מראי מקומות.
 (א) וישמע משה (פ' ורא תשע"ח עמ' ג') – "שאלה זו נשאלה ע"י יהודי שכבר זכה להשיא כמה מבניו ובנותיו בלעה"ר, והוא מבקש לסייע להם ולהקל מעליהם את עול הפרנסה, אלא שהוא עצמו אינו משופע בממון, ועלה בדעתו לסייע להם באותם דברים שאמרו עליהם חז"ל בגמ' ביצה (טז, א): כל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה ועד יום הכפורים חוץ מהוצאת שבתות והוצאת יום טוב והוצאת בניו לתלמוד תורה, שאם פחת פוחתין לו ואם הוסיף מוסיפין לו. ובאופן כזה לא תהיה העזרה שהוא מושיט לבניו מתוך המזונות הקצובים לו, שהרי הוא מסייע להם בהוצאות שבת ויו"ט. וכן אם מסייע להם בהוצאת שכר לימוד לת"ת. והוא שואל האם נכון הדבר, או שרק במה שמוציא עבור עצמו לצורך שבת ויו"ט הדברים אמורים, אבל מה שמוציא עבור

אחרים עולה מן המניין. תשובה: הגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א השיב שמסתבר שכל זה בכלל הוצאות שבת ויו"ט, ולא עבור בניו ובנותיו בלבד, אלא גם אם מוציא עבור אחרים, כגון אם יודע על אחד מהורי הילדים בת"ת שמתקשה לעמוד בתשלומי השכר לימוד, ומשלם עבורו את שכר הלימוד של בניו, גם הוצאה זו אינה מן החשבון, מכיון שהיא עבור תלמוד תורה, ואין נ"מ אם מוציא עבור בניו או נכדיו או עבור אחרים. וכן הסכימו הגאונים רבי נפתלי נוסבוים, רבי יעקב מאיר שטרן, רבי שלמה זלמן אולמן, רבי משה שאול קליין שליט"א. והגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א השיב שיש לחלק בין מה שמוציא עבור בניו ובנותיו הנשואים לבין אם מוציא עבור אדם אחר, שהרי גם הסבא מצווה ללמוד עם נכדו תורה, וממילא הוצאות נכדיו לת"ת אינם מן המניין. וכן לענין הוצאות שבת ויו"ט, מכיון שאם יידע שאין לבנו דגים או בשר לשבת ישבית הדבר את שמחת ועונג השבת של עצמו, ולא ימצא קורת רוח ועונג במה שיש לו, בודאי חשיב הוצאות שבת ויו"ט עבור עצמו. אבל מה שמוציא עבור אדם אחר, בין לת"ת ובין לשבת ויו"ט, אינו בגדר זה אלא בגדר צדקה ולא מצאנו הבטחה זו שאינו מן המניין בכל צדקה רק בענינים אלו הנזכרים בגמ'. והגאון רבי שמאי גרוס שליט"א השיב שבאמת בחידושי הריטב"א בביצה שם מבואר שאין חילוק בין ענינים אלו לכל הוצאות של מצוה, וז"ל בשיטמ"ק: דלאו דוקא הוצאת שבתות וימים טובים, דהוא הדין לכל הוצאה של מצוה, אלא נקט הני דרגילי ושכיחי, ע"כ. וא"כ בודאי גם הוצאות שבת ויו"ט ות"ת של אחר ג"כ אינם מן המניין. וכן הסכים הגאון רבי חיים מאיר וואזנר שליט"א. והגאון רבי מנדל שפרן שליט"א אמר דזה פשוט שהוצאות עבור צדקה אינן מן המניין, ומה שנקטו הוצאות שבת ויו"ט ובניו לת"ת, לרבותא נקט, שאפילו שעושה זאת עבור עצמו ונהנה ממה שהוציא, עכ"ז אין זה יורד לו מן המניין, אבל מה שהוציא עבור אחרים פשיטא שאינו עולה לו מן המניין. והגאון רבי משה וייס שליט"א מבי"ד שבט הלוי אמר שבודאי כל צדקה שאדם נותן אינו יורדת לו מן החשבון, וכמו שלמדו חז"ל מן הפסוק (ישעיהו לב, יז) 'והיה מעשה הצדקה שלום' שאין אדם מעני מן הצדקה, והחידוש המיוחד בהוצאות שבת ויו"ט ות"ת הוא שההוצאות חוזרות לאלתר בתוך משך הזמן שנקצבו לו המזונות דהיינו מראש השנה לראש השנה, משא"כ שאר צדקה אף שהאדם מובטח שיקבל את מה שהוציא ולא יפסיד מזה כלום, מכל מקום לא הובטח שיקבל את זה באותה שנה דוקא. וקילס הגר"י זילברשטיין ביאור זה".

ו. הכנסת אורחים.

1. נכלל בהוצאות שבת.
- (א) רבבות אפרים (ח"ו סי' נ"ו אות ו') – "בדין הוצאת שבת, מסתברא דג"כ ההוצאות לאורחין, ואדרבה מצוה להכניס אורחים".
2. אינו נכלל בהוצאות שבת.
- (א) הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב אות ב') – "להזמין אורחים לסעודות שבת אין זה בגדר 'הוצאות שבת', דזה צדקה שלו. והגדר בהוצאות שבת שלא נחשב בהוצאותיו, זה דבר שהוא מחוייב בו".
3. מראי מקומות.
- (א) הגר"ח ק"ש שליט"א (שבת לישראל עמ' תע"ב אות כ"ג) – "מ"ש מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה עד ר"ה חוץ מהוצאות שווי"ט וכו' נסתפקתי במי שמזמין אדם לסעודת שבת, ויש לו מקום אחר לאכול, וכן בחרו ישיבה שיכול לאכול בישיבה, אלא שנוח לו יותר להתארח אצל חבירו האם זה כלול בהוצאות שבת שא"צ לצמצם בהם כמ"ש בס"י רמב"י, או"ד הוצאות שבת נחשב רק ההוצאות עבור אלו שחייב לפרסם. תשובה: מסתבר שג"ז בכלל".

ז. קשה: שבת דף קי"ט.

1. קרנן נתנאל (שבת פרק ט"ז סי' ה' אות ח') – "במה הן זוכין. פירש"י לעושר גדול כזה. נשמר. שיש להקשות מה קאמר עשירים שבבבל במה הן זוכין. אמאי לא אמר נמי בשביל שמעשרין. דקאי עשר תעשר אפילו אמעשר כספים כמ"ש תוספות בתענית דף ט' בשם ספרי וכן בלשון הטור י"ד סימן רמ"ז. לכך פי' שמבעי' ליה לעושר גדול במה הן זוכין. והנה בא"י אם מעשרין כתיב גבי והריקותי לכם ברכה עד בלי די שיזכו לעושר גדול עד שיכלו שפתותיהם מלומר די. משא"כ במעשר כספים ודאי זוכה על ידו לעושר. אבל לעושר גדול אינו זוכה. כי אם בלתי צירוף אחד משתים כיבוד לומדי תורה. או שבת כדמייתי הרי"ף מאמר רב תחליפא הוצאות ת"ת ושבתות אם מוסיף מוסיפין לו. וע"י מעשר ואחת מהנה זוכה לעושר גדול. ונכון".

ח. הגדר.

1. עי' לעיל "בסוגיית הש"ס".
2. ויאמר שמואל (סי' כ"ט), אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' נ"ח טור ג') – "שמעתי שרבנו מרן הגראמ"מ שך זי"ע הורה לאברכים לקנות לכבוד שבת מעט יותר מרגילותם, אך לא להפריז ברכישה בלי חשבון. וכן שמעתי כו"כ פעמים ממור"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א שצריך לכבד את השבת כ"א לפי מידתו ורמתו, אך לא יותר מכך, וכן פורסם במאספי חידו"ת בשם הגר"ח פ"י שיינברג (שליט"א) [זצ"ל], וכ"כ בחוט שני (שבת פ"א). וכן נדפס מהגראי"ל שטיינמן (שליט"א) [זצ"ל]".
3. הגר"ש זצ"ל (שולחן שלמה סי' תקכ"ט הע' ד') – "דכמו שהאדם נוהג בשעת שמחה ויש לו, דהיינו שנותן בשפע, כן הוא לענין זה".
4. הגר"ח ק"ש שליט"א (מכתב ריש ס' ויאמר שמואל, אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' נ"ט טור א') – "ראיתי ספרו החדש ויאמר שמואל, ואכתוב לו הערה א' כבקשתו. בס' הראשון דן אם הא דאמרו חז"ל גבי שבת לוו עלי ואני פורע הוא דוקא כפי יכולתו [לפי דרגתו ומצבו] או אפי' אלף אלפים שהקב"ה הבטיח להחזיר, והנה בירושלמי פאה פ"ח ה"ז צריך שיהיו לו שני עטיפין א' לחול וא' לשבת כו', כד דרשה ר' שמלאי בציבורייא בכוון חברייא לקובליה, א"ל רבי כעטיפתינו בחול כן עטיפתנו בשבת, א"ל צריכין אתם לשנות. ולמה לא אמר להם חייבים אתם ללוות ולקנות לשבת והקב"ה יפרע. ובשבת קי"ג א' אם אין לו להחליף ישלשל בגדיו, ולמה אין חייב ללוות ולקנות בגדי שבת. וקשה לומר דכל אלו כשאין רוצים להלוות, דכיון שהקב"ה מבטיח שיפרע למה אין רוצים להלוות, וגם חייבין על פי דין להלוותו כיון שבטוחים שיחזיר. ועי' רש"י בשבת קי"ח א' (ד"ה אכליה) דמאן דלא אפשר ליה פטור ממלוה

מלכה, ולמה פטור, ילוה והקב"ה ישלם. וכן גבאי צדקה צריכין ליתן לו כיון שהקב"ה יחזיר להם, וע"כ שאין להוציא אלא במידה לפי רמתו ולא יותר מדאי, וחכמים קבעו כמה צריך להוציא, וזה יכול לקנות בעין יפה, אבל לא יותר מדאי מכפי יכולתו".
הגר"ח"ק שליט"א (דברי שי"ח רס"ה עמ' ב', פר' יתרו תשע"ח) – "יל"ע כשיודע שאם יקנה אוכל לשבת, ישאר חלק ממנו לימות החול, וכגון הקונה קופסת שימורים וכדו', שבשבת יאכלו רק מחציתה, ומו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א כ' לי בזה: אם אי אפשר לו לקנות פחות, מסתבר שגם זה בכלל".

ט. מראי מקומות – אליבא דהלכתא (חמ"ב עמ' ס"ז).

1. הגר"ח"ק שליט"א (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ד') – "ובכלל זה אם קנה עבור שבת ונשאר לו במשך השבוע".
2. אור יצחק (ח"א או"ח ריש סי' צ"ג) – "האם נכון לקנות בשר יקר וטוב יותר לכבוד שבת, דהא הוצאות שבת אינם על חשבון האדם. תשובה: נכון ומצוה לעשות כן, אבל ח"ו להכנס בחובות כשביל זה".
3. הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' כ"ה טור ב') – "שאלה: אם צריך לשבת 'חתיכה קטנה' של בשר, ובחנות מוכרים רק 'חתיכה גדולה', האם נחשב הוצאת שבת גם החתיכה הגדולה, או רק השווי של החתיכה הקטנה, וצ"ע. תשובה: כן".
הגר"ח"ק שליט"א (שאלת רב ח"א פרק ד' אות ד') – "האם המאכלים היקרים שנותרו מסעודת שבת כדאי לאוכלם בשבוע שלאחר מכן, מאחר שקיבלם בחינם שמזונותיו וכו' חוץ מהוצאות שבת, או שמא רק מה שאוכל בשבת עצמה הוא בכלל 'הוצאות שבת', ולא השייריים (אע"פ שקנאם לכבוד שבת), וא"כ כדאי לשומרם (במקפא וכדומה) לשבת הבאה. תשובה: יאכל".
הגר"ח"ק שליט"א (ויאמר שמואל סי' כ"ט אות ה'), אליבא דהלכתא חוברת מ"א עמ' נ"ט טור ב' אות ה') – "יל"ע כשיודע שאם יקנה אוכל לשבת, ישאר חלק ממנו לימות החול, וכגון הקונה קופסת שימורים וכדו' שבשבת יאכלו רק מחציתה. ומו"ר הגר"ח קניבסקי שליט"א כ' לי בזה: אם אי אפשר לו לקנות פחות, מסתבר שגם זה בכלל".
הגר"ח"ק שליט"א (שאלת רב ח"א פרק ד' אות ז') – "גננת שעושה לילדים 'קבלת שבת' בערב שבת בבוקר, ומחלקת להם מיץ ענבים וממתקים וכדו', האם זה בכלל הוצאת שבת שמוסיפין לו. תשובה: אם יאכלום בשבת".

יה) הוצאות ראש חודש.

א. האם ראש חודש נכלל בהוצאות "שאם פחת פוחתין לו, ואם הוסיף מוסיפין לו".

1. נכלל – ויקרא רבה (ריש פרשה ל'), או"ז (סי' תנ"ג, בשם ירושלמי), טור (סי' תי"ט, "ואיתא נמי בפסיקתא כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה ועד ר"ה חוץ ממה שמוציא בשבתות וי"ט ור"ח וחוש"מ ומה שהתינוקות מוליכין לבית רבן אם מוסיף מוסיפין לו ואם פוחת פוחתין לו"), ב"י (סוף סי' תי"ט, לשונו מובא לקמן), דרכי משה (ס"ק ב'), ב"ח (סוף סי' תי"ט), של"ה (פסחים פרק נר מצוה אות ג'), מג"א (סוף סי' תי"ט), שלחן שלמה (סי' תי"ט סעי' א'), ערה"ש (סי' תי"ט סעי' א'), מ"ב (סי' תי"ט ס"ק א').
2. נכלל בלשון של "יום טוב" – ב"י (סוף סי' תי"ט, "והא דבגמרא לא קתני הוצאות ראש חודש כדקתני בפסיקתא איכא למימר דבכלל יום טוב הוא").

ב. פשט בהטור (סי' תי"ט) – "כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה ועד ר"ה חוץ ממה שמוציא בשבתות וי"ט ור"ח וחוש"מ ומה שהתינוקות מוליכין לבית רבן אם מוסיף מוסיפין לו ואם פוחת פוחתין לו".

1. שהולך על שר המלמד.
 (א) ב"י (סוף סי' תי"ט) – "ואיתא בפסיקתא כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה עד ראש השנה וכו' ומה שהתינוקות מוליכין לבית רבן. כן כתב הרוקח סי' ש"ז וסי' רכ"ח ונראה דעל שר המלמד קאמר וכדנתיא בריש פרק ב' דיום טוב (טז). כל מזונותיו של אדם קצובין לו מר"ה עד ר"ה וכו' חוץ מהוצאות שבתות וימים טובים והוצאות בניו לתלמוד תורה".
2. דהיינו מה שנהגו ליתן מעות של ר"ח לרבן.
 (א) ב"ח (סוף סי' תי"ט) – "ומהד פסיקתא איכא סמך לתינוקות שמוליכין [מעות] לבית רבן בכל ראש חודש וקורין אותו מעות ראש חודש ואין לבטלו אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד וכו' (ברכות ה ב)".
 (ב) עטרת זקנים (על המחבר סעי' א'. עי' מגיה שם, במכון ירושלים, החילוק בין העטרת זקנים והבא"ה).
 (ג) באר היטב (ס"ק א').
3. שני פשטים.
 (א) מג"א (סוף סי' תי"ט) – "ופירש הרב"י דוקא שר לימוד והב"ח פי' דהיינו מה שנהגו ליתן מעות של ר"ח לרבן ואין לבטל המנהג".
 (ב) עי' שלחן שלמה (סי' תי"ט סעי' א') – "ואין לבטל המנהג מה שנהגו שהתינוקות מוליכין מעות של ר"ח לרבן כי כל מזונותיו קצובין לו מר"ה חוץ מזה ושכר לימוד לכן מה איכפת ליה אם נותן הרבה דאינו נותן משלו".
 (ג) מ"ב (סי' תי"ט ס"ק א') – "וכתב הב"י דמה שאמר מה שהתינוקות מוליכין וכו' קאי על שכר לימוד והב"ח פירש דקאי על ר"ח והכונה על מה שאנו נוהגין לשלוח ע"י התינוקות מעות של ר"ח לרבן ואין לבטל המנהג ע"כ".

ג. מראי מקומות – ראש חודש (פרק י"ב סעי' ט"ו).

יט] הוצאות יום טוב.

א. **האם חוה"מ בגדר הוצאות יו"ט.**

1. נכלל בהוצאות יו"ט – אונ"ן (סי' תנ"ג, בשם ירושלמי), רוקח הגדול (סי' רכ"ח), טור (סי' תי"ט, "כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה ועד ר"ה חוץ ממה שמוציא בשבתות וי"ט ור"ח וחוש"מ"), מ"ב (סי' תי"ט ס"ק א'), חול המועד כהלכתו (פרק א').

ב. **ד' מינים בסוכות, ומצוות המועדים.**

1. נכלל בהוצאות יו"ט.

א) שו"ת צבי תפארת (סי' נ"ד סוף אות א') – "בכל המצות דפסח מצה ומרור וד' כוסות וכן באתרוג ולולב דחג הסוכות וכן בנר חנוכה בחנוכה ומשלוח מנות בפורים וכן בהוצאת סעודת שויו"ט כיון דכולן מצותן בשבתות וימים טובים ועתים הקדושים וכל הדברים הנצרכים למועדים לשמחה דכל ההצטרפות לצורך הימים הקדושים האלה אינם קצובים מר"ה לר"ה והוא דומיא דהוצאות עונג שבת וי"ט דמה לו ההצטרפות שבזמנים הללו לצורך הנז' או לצורך הנשמה בודאי שהשי"ת אומר לו עלי ואני פורע דגם לאותן המצות שצריך לפזר ממון עליהם לצורך המועד אומר הקב"ה כן ע"כ שפיר אמרינן לפזר כל ממון אף שלא ישאר לו כלל".

ב) הו"ד בישמח ישראל (פרק כ"א הע' צ"א).

2. מראי מקומות.

א) הגר"ק שליט"א (אסיפת יצחק ח' אלול תשס"ו) – "שאלה: האם קניות אתרוג ולולב נכלל בהוצאות יו"ט. תשובה: יתכן".
 ב) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ח' אלול תשס"ו) – "שאלה: האם קניות אתרוג ולולב נכלל בהוצאת יו"ט. תשובה: איני יודע".

ג. מצות לפסח.

1. חזו"א (דינים והנהגות או"ח פרק י"ח אות ט', הו"ד במעשה איש ח"ה עמ' צ"ד, ארחות רבנו דפו"ח סוף עמ' ל"א) – "בחור א' מהמדקדקים במצוות שאל אם צריך להדר אחר קמח מטחינת יד למצות אף שדמיו מרובים, והשיב שאין לדאוג על ההוצאות שזה בכלל הוצאות שבת ויו"ט".

ד. פורים וחנוכה.

1. אינם בכלל הוצאות יו"ט.

א) הגר"ק שליט"א (שאלת רב ח"א פרק ד' אות ה') – "אין לנו אלא מה שאמרו חכמים".
 הגר"ק שליט"א (דרך שיחה ח"ב ריש עמ' שצ"ו) – "שראש חודש איקרי מועד, אבל חנוכה לא מצאנו דאקרי יו"ט, וגם ר"ח הוא מה"ת ואילו חנוכה מדרבנן. וי"ט שני אף שהוא מדרבנן – מ"מ יסודו משום ספק מה"ת".
 2. נכלל בהוצאות יו"ט.

א) שו"ת צבי תפארת (סי' נ"ד, לשונו מובא לעיל), הו"ד בישמח ישראל (פרק כ"א הע' צ"א).

ה. **האם יו"ט שני [של סוף פסח, או סוף סוכות. שלא היה חול המועד] נכלל בהוצאות יו"ט.**

1. מראי מקומות – הגר"ק שליט"א (דרך שיחה ח"ב ריש עמ' שצ"ו, לשונו מובא לעיל).

"לענג את השבת במאכל ומשתה ולכבדו בכסות נקיה ושיהיה כוונתו לשם שבת ולא להנאת עצמו, על זה אמר וקראת לשבת עונג, לשבת דייקא. וכן אמר וכל המענג את השבת, וכן סידרו לנו בתפילה (במוסף) מענגיה לעולם כבוד ינחלו, מעגיה דייקא, היינו הנשמה היתירה שזוכין לה המשמרינן את השבת כדת. ולכן..."
 פירוש הגר"א על ישעיה (פרק א' פסוק י"ב)

אמירה לנכרי

הקדמה

א] מקורות.	ה] אמירה לנכרי שבות.	ט] אמירה לנכרי באיסור דרבנן.
ב] איסור דרבנן או דאורייתא: חז"ל.	ו] טעם.	י] גוי שעושה אדעתיה דנפשיה.
ג] איסור דרבנן או דאורייתא: ראשונים.	ז] בטעם האיסור משום שליחות.	יא] לפי מקום הבעלים אזלינן, או הנכרי.
ד] איסור דרבנן או דאורייתא: פוסקים.	ח] אמירה לנכרי בשאר איסורים.	

א] מקורות.

א. חייב לתת כל ממונו ולא לעבור על איסור אמירה לנכרי.

1. גר"א (יו"ד סי' קנ"ז ס"ק ד'), הו"ד בארחות שבת (פרק כ"ג הע' ז') – [רמ"א: ואם יוכל להציל עצמו בכל אשר לו, צריך ליתן הכל ולא יעבור לא תעשה] "דאפילו שבות דשבת אסור בהפסד ממון כמ"ש בפט"ז דשבת (קכ"א א') א"א כבה כו' ובפ"ב די"ט (כב א') כי קמיבעיא לי משום הפסד ממון ובפ' בתרא דע"ז (ע' א') כמה כיסי משתכחי כו' ולא ידענא כו' וכיוצא בו הרבה".
2. ששכ"ה (פרק ל' דפו"ח סוף הע' ב') – "ודע כי האיסור של אמירה לנכרי הוא חמור מאד כמו כל איסור דרבנן, שחייב לתת כל ממונו ולא לעבור על איסור אמירה לנכרי (אם לא במקום שמפורש להיתר), עי' סי' תרנ"ו ברמ"א ובביאור הגר"א ד"ה ודוקא, וגירסתו שם שבות דשבות, ואילו ביו"ד סי' קנז בביאור הגר"א ס"ק ד, שבות דשבת, וע"ש בחי' רע"א".

ב. סוגיות - שבת (דף יט, דף קכב, דף קנא), עירובין (דף סז: - דף סח), ביצה (סוף דף כד:), מו"ק (ריש דף יב), ע"ז (דף כא: - דף כב).

ג. סימנים - סימן רמ"ג, סימן רמ"ד, סימן רמ"ה, סימן רמ"ו (סעי' א' - סעי' ב'), סימן רמ"ז, סי' רנ"ב (סוף סעי' א' - סעי' ד'), סי' רנ"ג (רמ"א סעי' א', סעי' ה'), סימן רס"ג (סעי' י"ז), סימן רע"ו, סימן ש"ו (סעיף י"א), סימן ש"ז (סעי' ב' - סעי' ה'), סעי' י"ט - סעי' כ"ב), סימן שכ"ה, סימן שכ"ו (סעי' י"ג).

ד. ספרים - מנחת כהן (משמרת השבת שער ראשון), שלחן עצי שטים (סי' א' סעי' ט"ו - סעי' כ"ד), תפארת ישראל (כלכלת שבת אות ד'), ח"א (כלל ג', כלל ס"ב, כלל ס"ג), נזר ישראל (סי' ב'), קיצור שו"ע (סי' צ' סעי' י"ד - סעי' כ"ג), קצות השלחן (סי' ק"ב, סי' ק"ג).

ה. דור המלקטים.

1. אמירה לנכרי (דברמדיקר).
2. אמירה לנכרי (סגל).
3. אמירה לעכו"ם (ארטסקרול).
4. אמירה לעכו"ם (גארעליק).
5. אנציקלופדיה תלמודית (כרך ב' ערך אמירה לנכרי שבות, עמ' מ"ב - עמ' מ"ה).
6. ארחות שבת (ח"ב פרק כ"ג).
7. איסור אמירה לעכו"ם ובדין הנאה ממעשה עכו"ם (טאוב).
8. בין ישראל לעמים (פרץ).
9. ברית עולם (ח"ב).
10. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ח').
11. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה).
12. הישר והטוב (ח"ג עמ' רפ"א - עמ' רצ"ד).
13. הל' שבת בשבת (ח"ב פרק ל"ד, פרק ל"ה).
14. הל' אמירה לנכרי (גר"ז, לוין).
15. השכיר והקבלן בשבת (שיינברגר).
16. ויאמר אברהם (אמירה לנכרי).
17. ויען יצחק (שושן).
18. חוט שני (ח"ג פרק פ"א).
19. יבקש תורה (שו"ת סי' י"ג).
20. ילקוט יוסף (שבת ח"ב עמ' רכ"ז - עמ' ש"ג, מהדורת תשע"ג סי' רע"ו).
21. יסודי ישרון (מער' הל' שבת, עמ' רפ"ז - עמ' רצ"ד).
22. ל"ט מלאכות (אנגלית, ח"א עמ' ס"ג - עמ' פ"ט).
23. מגילת ספר (סי' כ"ט - סי' ל"א).
24. מלכים אמניך (זילברשטיין).
25. מלאכת נכרי (ציגעלהיים).
26. מנוחת אהבה (ח"א פרק ט"ו - פרק י"ח).
27. מנחת איש (פרק כ"ח).
28. מנחת צבי (הל' אמירה לנכרי, וידר).
29. משאת שבת (בינעטה).
30. נשמת שבת (ח"ה).
31. עזרה כהלכה (בייפוס, פקק ב' - פרק ה').
32. פסקי תשובות (רבינוביץ).
33. רועה בשושנים (ישראל).
34. שבות יצחק (ח"ג [באוצר החכמה, ח"ח], ח"ז סי' ד', דרזי).
35. ששכ"ה (פרק ל', פרק ל"א).

ו. מלכים אמניך (הקדמה) – "שבכל שנות גלותינו, אף שהיינו מושפלים ונבזים, ולא רץ שחים, ובצאן לטבח מובלים, עם כל זאת היו תמיד לישראל משרתים ושפחות מאומות העולם. ולעומת זאת - מעטים מאד - היו המקרים שיהודים היו משרתים בבתי נכרים. (ולרוב, היו אלו נערים שנחטפו ואולצו לשרת אצלם) והוא נגד ההגיון והשכל הפשוט. כי לפי מעוטינו ביניהם, ושפלותנו, היה צריך להיות להיפך. וגם עתה בארצנו הק' לא תמצא יהודי משרת בבית נכרי. ולעומת זאת, למרות השנאה היוקדת שהם רוחשים לנו, הרי אין כמעט מקום שלא תמצא בו נכרים המשרתים אותנו. וכך גם במדינות המערב ובארצות רבות. וגם בגרמניה - מקום ממנו נפוצה הרעה לישראל, היו בתי ישראל מלאים בשפחות מהם. ובימים הקדמונים כשהטילו אומות העולם גזירות וחרמות על משא

ומתן עם ישראל, ועל ביטול מצוות - תורתנו, אך זאת לא אסרו על בני אומתם שלא יעבדו בבתי בני ישראל, הלא דבר הוא! ויתכן, דמכיון שהקב"ה הסתכל באורייתא וברא עלמא [זוהר], כלומר - העולם מותאם לתורה, ולא שהתורה מותאמת לעולם ... ולכן מאחר ונאמר [במסכת שבת קכ"ט] 'יולדת תוך ל', צרכיה נעשים ע"י ארמאי. רב עולא בריא דרב עילאי אמר, כל צרכי חולה נעשים ע"י ארמאי בשבת. רב המנונא אמר, דבר שאין בו סכנה, אומר לנכרי ועושה'. **לכן העולם כפוף לתורה**, וחייב להיות שאומות העולם יהיו מצויים בבתי ישראל כדי שצרכי יולדת קטן וחולה, יעשו על ידיהם. ולכן, חוק חוקק בטבע וכך היא בריאת העולם, שבבתי ישראל יהיו מצויים משרתים ושפחות נכרים. וגם בימי רבותינו הראשונים בעלי התוס', ר"ת וסיעתו, כאשר הרדיפות אחרי היהודים היו בעיצומם, למרות השנאה, חוק נתן ולא יעבור, שבכל המצבים ישרתו הם את ישראל".

ב] איסור דרבנן או דאורייתא: חז"ל.

שמות (פרק י"ב פסוק ט"ז) – "וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם פל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם".

א. מכילתא (בא פרשה ט', גירסא לפנינו) – "כל מלאכה לא יעשה בהם. לא תעשה אתה ולא יעשה חברך **ולא יעשה גוי מלאכתך** אתה אומר כן או אינו אלא לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ויעשה גוי מלאכתך ת"ל ששת ימים תעשה מלאכה וגו' (שמות לה ב) הא למדת וכל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך **ולא יעשה גוי מלאכתך** דברי רבי יאשיהו ר' יונתן אומר אין צריך והלא כבר נאמר זכור את יום השבת לקדשו והלא דברים ק"ו ומה אם שבת חמורה אין אתה מזהיר על מלאכת הגוי במלאכתך יום טוב הקל דין הוא שלא תהא מזהיר על מלאכת הגוי במלאכתך ת"ל כל מלאכה לא יעשה בהם. אין לי אלא יום טוב שאתה מזהיר על מלאכת חברך במלאכתך שבת מניין ק"ו ומה אם יום טוב הקל אתה מזהיר על מלאכת חברך במלאכתך [שבת חמורה דין הוא שתהא מזהיר על מלאכת חברך במלאכתך]".

1. וכן גירסת רמב"ן (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז, דרשה לראש השנה לרמב"ן ד"ה ועוד, לשונו מובא לקמן), שו"ת הרשב"א (החדשות סי' כ"ד), רוקח (סי' רצ"ז), יראים (סי' ש"ד, לשונו מובא לקמן), סמ"ג (ל"ת ע"ה, לשונו מובא לקמן), שבלי הלקט (סי' רמ"א, לשונו מובא לקמן), מהר"ת אור זרוע (סי' ל', לשונו מובא לקמן), מאירי (ביצה דף כב. ד"ה זה, לשונו מובא לקמן), מזרחי (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז, לשונו מובא לקמן).

ב. ילקוט שמעוני (פר' בא רמז ר"א) – "כל מלאכה לא יעשה בהן לא תעשה אתה ולא יעשה חברך **אבל גוי יעשה מלאכתך**, או אינו אלא לא יעשה גוי מלאכתך ת"ל ששת ימים וגו' **אבל יעשה גוי מלאכתך** דברי ר' יאשיהו. ר' יונתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר זכור את יום השבת, והרי דברים קל וחומר ומה שבת חמורה אי אתה מזהיר על מלאכת הגוי כמלאכתך. י"ט הקל דין הוא שלא תהא מזהיר על מלאכת הגוי כמלאכתך. כל מלאכה לא יעשה בהם אין לי אלא יום טוב שאתה מזהיר על מלאכת חברך כמלאכתך שבת מניין. קל וחומר ומה אם יום טוב הקל אתה מזהיר על מלאכת חברך כמלאכתך שבת חמורה דין הוא שתהא מזהיר על מלאכת חברך כמלאכתך".

1. ברכי יוסף (ס"ק א') – "ודע דיש נסחא בילקוט (רמז רא) משובשת, ונראה מדברי הרב מגן אברהם בספרו זית רענן דמקיים אותה, גם איזה אחרון הואיל הלך אחר גירסת הילקוט, ונעלם מהם דברי הסמ"ג וספר יראים ומרן ב"י".
(א) עיקר הגירסא – הגהות הגר"א (על המכילתא שם), הו"ד בשעה"צ (ס"ק ז', לשונו מובא לקמן), ערה"ש (סעי' א', לשונו מובא לקמן).

ג. גירסת הרי"ד: מתחיל "אבל יעשה גוי מלאכתך", ומסיים "ולא יעשה גוי מלאכתך".

1. שו"ת הרי"ד (סי' מ"ה), הו"ד ברכי יוסף (ס"ק א') – "ומה שכתבת אלי מה דתני' במכיל': כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה הגוי מלאכתך כו' דאלמא מן התורה היא אסורה אמירה לגוי. למה לא ראיתא סיפא דההיא מתניתא דמסיק דברי ר' יאשיהו ר' יונתן אומר אינו צריך כו'. ומפני שראיתי הברייתא הזו משובשת בספרים הוזקקתי לכתוב גירסתה ופירושה כפי מה שנראה לי. ה"ג כל מלאכה לא יעשה בהם, לא תעשה אתה ולא יעשה חברך **אבל יעשה גוי מלאכתך** פירוש, דהאי לא יעשה לא בא לאסור מלאכת הגוי אלא שלא יניח חבירו לעשות מלאכתו שלא יאמר אם הוא רוצה לעבוד אין אני זקוק לו בא להזהיר על כך אבל לעולם מלאכת הגוי מותרת, ת"ל ששת ימים תעשה מלאכה וגו' הא לא תעשה אתה ולא יעשה חברך **ולא יעשה גוי מלאכתך** דברי ר' יאשיהו. פירוש למדנו לא יעשה די"ט מתעשה דששת ימים מה תעשה דששת ימים לא חלקת בו אלא בין הוא בין ע"י חבירו בין ע"י גוי מותר אף לא יעשה די"ט לא תחלק בו אלא בין הוא בין ע"י חבירו בין ע"י גוי אסור. ר' יונתן אומר אינו צריך והלא כבר נאמר זכור את יום השבת ששת ימים והלא דברים קל וחומר ומה שבת חמורה אין אתה מזהיר על מלאכת הגוי כמלאכתך י"ט הקל דין הוא שלא תהא מזהיר על מלאכת הגוי כמלאכתך, פירוש לא הוצרך הכתוב דכתיב לא יעשה לאסור מלאכת הגוי שהרי בשבת חמורה כתיב ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת ליי' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ובהמתך וגרך אשר בשעריך דוקא וגר אסורין אבל גוי מותר כל שכן י"ט הקל, והאי דכתיב כל מלאכה לא יעשה בהם לא הוצרך לכך אלא אורחיה דקרא הוא לאישתעווי הכי. אי נמי בא להזהירו על חבירו שאם רוצה לעבוד ואינו שומע לו שלא יניחנו לעשות במלאכתו נמצא שר' יאשיהו ור' יונתן חלקו בדבר זה וכל סוגיא דתלמודין כר' יונתן אזלא".

ד. גירסת הרי"ן: מתחיל "ולא יעשה הגוי מלאכתך", ומסיים "אבל יעשה הגוי מלאכתו".

1. ר"ן (שיטה מקובצת ב"מ דף צ. ד"ה מהו) – "תניא במכילתא בהדיא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך **ולא יעשה הגוי מלאכתך** כלומר דאסמכוה אמירה לגוי אקרא. או לא יעשה הגוי מלאכתו כלומר באמירה דידך תלמוד לומר ששת

ימים תעשה מלאכה וביום השביעי תשבות הא לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך **אבל יעשה הגוי מלאכתו** אלמא דבמלאכת הגוי ליכא משום אמירה לגוי.

ה. לענין "ולא יעשה חברך".

1. מראי מקומות – קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' נ"ח אות ב'), מלכים אמנין (פרק א' הע' ג').
(א) ע"י סוף סי' רס"ג [אמירה לישראל], לשיטות ומראי מקומות.

ו. מראי מקומות – נצי"ב (העמק שאלה שאילתא י' ס"ק ו'), יביע אומר (ח"ד או"ח סי' כ"ו אות י"ג).

ג. איסור דרבנן או דאורייתא: ראשונים.

א. דעת רש"י (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז) – "לא יעשה בהם. אפילו על ידי אחרים".

1. פי', ע"י עכו"ם – חזקוני (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז, לשונו מובא לקמן), מזרחי (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז, "פירוש: בין על ידי גויים בין על ידי ישראלים").

2. פי', ע"י קטן – פי' הרא"ש (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז, "ותירץ אחרים קטנים"), ע"י דעת זקנים מבעלי התוס' (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז, "אי נמי על ידי אחרים דפרש"י ר"ל ע"י בנו ובתו הקטנים ואף על גב דנפק מלא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ה"מ שבת דחמירא איסוריה אבל י"ט לא קמ"ל").

3. פי', ע"י ישראל שהוא מוטעה או שוגג – גור אריה (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז, "לא יעשה בהם אפילו על ידי אחרים. הרמב"ן הקשה על זה שאלו 'אחרים' – אם ישראל הם, בעצמם הם מוזהרים, ואם אותו ישראל הוא מוטעה או שוגג – הרי עובר ב"לפני עור לא תתן מכשול" (ויקרא יט, יד), ואם 'אחרים' הללו גוים – אין אנו מוזהרים על מלאכת גוי, ולפי הנראה דאין זה קשיא, אף על גב שהוא עצמו מוזהר – כאן עובר בלאו אף המניח לישראל לעשות מלאכתו").

4. פי', ע"י עבד – פנים יפות (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז, "פירש"י ז"ל לא יעשה אפילו ע"י אחרים, והרמב"ן ז"ל כתב לא הבינותי ... ונראה לפרש דקאי על גר תושב או עבד הקנוי לו שלא מל כדאיתא בא"ח סימן ש"ד [ס"א] מסוגין דיבמות [מח ב] ובד' מחוסרי כפרה [כריתות ט א] שרשאי לעשות מלאכתו ולא מלאכת רבו אף שדרש התם מקרא דכתיב גבי שבת וינפש בן אמתך, איצטריך נמי גבי י"ט").

5. פי', ע"י ישראל – ברכי יוסף (ס"ק א' ד"ה ועל, "אפשר דמ"ש רש"י על ידי אחרים, היינו על ידי ישראל אחר").

6. פי', קודם מתן תורה – פנים יפות (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז, "דקי"ל [קידושין מא ב] אין שליחות לנכרי אך פ' זה נאמרה להם ביום שיצאו ממצרים וקי"ל דנכרי לנכרי הוי שליחות כדאיתא בש"ך בח"מ [סי' רמג סק"ה] וכיון דאז היה לישראל דין ב"נ א"כ ממילא אסורין במלאכת הגוי משום שליחות, והיינו דקאמר יכול אפילו במלאכת נכרי דג"כ יהא אסור משום שליחות ...").

7. מראי מקומות – פמ"ג (סי' רע"ו מש"ז ס"ק ה', לשונו מובא לקמן).

(א) רש"י (דף קכא. ד"ה אין) – "אין אומרים לו ככה. רבנן גזור על אמירה לנכרי משום שבות".

(ב) רמב"ן (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז) – "כל מלאכה לא יעשה בהם. פירש רש"י אפילו על ידי אחרים. ולא הבינותי זה, שאם האחרים האלו ישראל, הם עצמן מוזהרין עליה, ואין אני מוזהר במלאכתי שלא תעשה על ידו, אלא שאם מטעה אותו באסור, מוזהר עליה משום ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט יד), בין במלאכתו בין במלאכת העושה עצמו. ואם אחרים הללו גוים, אין אנו מוזהרים בתורה על מלאכה של גוי כלל לא ביום טוב ולא בשבת, אלא שיש בה שבות מדבריהם עם האמירה שלנו, כמו שאמרו אמירה לגוי שבות (שבת קנ א), וזה דבר מבואר בגמרא".

ב. איסור דאורייתא.

1. שבלי הלקט (סי' רמ"א) – "תניא במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך ולא יעשה הנכרי מלאכתך אתה אומר כן או אינו אלא לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך אבל יעשה הנכרי מלאכתך ת"ל ששת ימים תעשה מלאכה הא לא תעשה אתה ולא יעשה חבירך ולא יעשה הנכרי מלאכתך למדנו מיכן שאסור ישראל להניח נכרי לעשות מלאכתו בשבת וימים טובים מדאורייתא אבל אם נתן לו ישראל המלאכה מערב שבת או מערב יום טוב מותר דלא נקרא מלאכת ישראל ודוקא בתלוש ובקיבולת וברשותו של נכרי ...".

2. מהר"ח או"ז (סי' ל') – "כתב בספר המצות דתניא במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם, לא תעשה אתה ולא יעשה לך חברך ולא יעשה לך גוי. ונראה לו שאינה אלא אסמכתא מדשרינן ליתן כלים לכוזב נכרי וכן עורות לעבדן בבית הגוי. ואי אסיר מדאורייתא לא היה ראוי לחלק בין בביתו של ישראל לבביתו של הגוי. ומיהו לשון לא יעשה הכתוב בתורה משמע קצת שהיא דרשה גמורה ע"כ דבריו. ולי נראה שדרשה גמורה היא ואסורה מדאורייתא היכא דלא קצף דבדישראל קא טרח".

3. ע"י סמ"ג (ל"ח ע"ה) – "ותניא במכילתיה (בא פרשה ט) כל מלאכה לא יעשה בהן, לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה הגוי מלאכתך, משמע מכאן שאסור לישראל להניח לגוי לעשות מלאכתו בין ביום טוב בין בשבת דאורייתא, אבל אם מסר לו הישראל המלאכה מערב שבת מותר (יראים סי' דש דף קסח, א) ובלבד שיהא בביתו של גוי כאשר בארנו בהלכות שבת (יט, ג), אמנם יש לומר שהיא אסמכתא בעלמא (ע"פ יראים שם ע"ב) שאם היתה מן התורה לא היו מתירין חכמים לעשותה אף בביתו של גוי, ואף מסרה מערב שבת, ולשון לא יעשה הכתוב בתורה מוכיח קצת שהוא דרשה גמורה".

ג. איסור דרבנן: והפסוק רק אסמכתא [רמב"ן], או שעיקר הגירסא כמו הילקוט [גר"א].

1. רמב"ם (ריש פרק ו') – "אסור לומר לגוי לעשות לנו מלאכה בשבת אע"פ שאינו מצווה על השבת ואע"פ שאמר לו מקודם השבת ואע"פ שאינו צריך לאותה מלאכה אלא לאחר השבת ודבר זה אסור מדברי סופרים".

2. רמב"ן (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז, דרשה לראש השנה לרמב"ן ד"ה ועוד) – "כל מלאכה לא יעשה בהם. פירש רש"י ... ואם אחרים הללו גוים, אין אנו מזהירים בתורה על מלאכה של גוי כלל לא ביום טוב ולא בשבת, אלא שיש בה שבות מדבריהם עם האמירה שלנו, כמו שאמרו אמירה לגוי שבות (שבת קנ א), וזה דבר מבואר בגמרא: אבל מצאתי במכילתא (כאן) כל מלאכה לא יעשה בהם ... **ובודאי היא אסמכתא בעלמא** שבאו לאסור מדבריהם אמירה במלאכת שלנו, וסמכו אותה למקרא הזה, אבל במלאכת הגוי בשלו מותר. ולפי דרכנו למדנו שלא גזרו באמירה לגוי אלא בשלנו, אבל בשלו אומר לגוי ועושה. וכן פירש רש"י בגמרא בבא מציעא (צ א)".
3. שו"ת הרשב"א (החדשות סי' כ"ד) – "ומכל מקום ההיא דמכילתא משמע דאסמכתא בעלמא היא ...".
4. פי' הרא"ש (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז).
5. שו"ת הרי"ד (סי' מ"ה) – "ואמירה לגוי לעשות מלאכה בשבת אין בה אלא שבות שהוא איסור דרבנן ולא איסור תורה כאשר כתבתי כדמוכה בפירוש בפ"ק דגיטין ... ובפרק השוכר את הפועלים ...".
6. דעת זקנים מבעלי התוס' (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז) – "פרש"י אפי' ע"י אחרים וקשה להר' משה דבשבת אמרי' דאמירה לעכו"ם שבות מדרבנן והכא משמע דמן התורה. וי"ל דאסמכתא בעלמא היא אי נמי על ידי אחרים דפרש"י ר"ל ע"י בנו ובתו הקטנים ואף על גב דנפק מלא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ה"מ שבת דחמירא איסוריה אבל י"ט לא קמ"ל".
7. חזקוני (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז) – "כל מלאכה לא יעשה בהם פרש"י אפילו ע"י אחרים חז"ק אם כן מצינו אמירה לא"י מן התורה, ואמרינן בעלמא דאמירה לא"י שבות".
8. ר"ן (שיטה מקובצת ב"מ דף צ. ד"ה מהו) – "דאסמכתא אמירה לגוי אקרא".
9. מאירי (ביצה דף כב. ד"ה זה) – "זה שכתבנו שאין מלאכה נעשית על ידי גוי ביום טוב שבות בעלמא הוא שהרי אף בשבת אין אמירה לגוי אלא שבות ואף על פי שביום טוב נאמר לא יעשה בהם ודרשו במכילתא אפילו על ידי אחרים ר"ל גוים אסמכתא בעלמא הוא ואין כאן אלא שבות".

ד | איסור דרבנן או דאורייתא: פוסקים.

א. איסור דאורייתא.

1. עי' לבוש (סעי' א', סי' רמ"ד סעי' א', עי' סי' תצ"ה סעי' א') – "וי"א שהוא לימוד גמור ולא אסמכתא אלא איסור דאורייתא הוא וכן הוא משמע פשטיה דקרא, לפיכך יש להחמיר מאד משום חומרא דשבת".
- א) עי' לבוש (סי' רע"ו סעי' א') – "אסור בכל ענין, מדאסמכתא אקרא, דכתיב [שמות יב, טז] לא יעשה לכם בציר"י אפילו ע"י אחרים משמע".
2. מור וקציעה (סי' רמ"ג) – "נ"ל עיקר שאסורה דבר תורה".
3. פנים מאירות (ח"א סי' ל"ח) – "ולכאורה נראה דאיסור דאורייתא הוא דהא הביא הב"י בשם המכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא תעשה חבירך ולא יעשה הגוי מלאכתך אבל אם מסר לו הישראל מע"ש מות' ובלבד שיהי' בביתו של גוי ואף שכתב הב"י שהו' אסמכתא בעלמא שאם הי' מן התורה לא היו חכמי' מתירין אותו לעשותו אף בביתו של גוי נרא' לי דאין מזה הוכח' דמירי שמסר מע"ש להגוי והגוי יכול לעשות מלאכה זו בחול ...".
4. עי' זקן אהרן (ח"ב סי' י"א ד"ה ובכל) – "שמא הלכה כיראים דאמירה לא"י במלאכת ישראל הוי דאורייתא ...".

ב. איסור דרבנן: הפסוק רק אסמכתא [רמב"ן], או שעיקר הגירסא כמו הילקוט [גר"א].

1. מג"א (זית רענן ילקוט שמוני רמ"ז ר"א אות פ"ד) – "ועיין ברמב"ן שכתב שברייטא זו אסמכתא בעלמא היא דאמירה לגוי שבות מדרבנן".
2. א"ר (ס"ק א') – "מכל מקום מפוסקים משמע דלעולם דרבנן".
- א"ר (ס"ק ח') – "דקיי"ל דהוא דרבנן".
3. תוס' שבת (הקדמה, סוף ס"ק ד') – "מיהו בש"ס ובפוסקים איתא להדיא דמלאכת עכו"ם אינו אסורה אלא מדרבנן דלימוד זה אינו אלא אסמכתא בעלמא, ותימא על הט"ז בססי' רמ"ג שתמה שם על הרב מכה דברי הסמ"ג אלו דהלא הלכה רווחת בישראל דאמירה לעכו"ם אינו אלא שבות דלא כהמכילתא".
4. מנורה הטהורה (ס"ק ב') – "וזה אסור מדרבנן ... וכבר תמה הרמב"ן שם דלכולי עלמא ליכא איסור מדאורייתא' וכן דעת כל הקדמונים ודעת הסמ"ג עצמו כמו שמסיים ובפרט למ"ש לעיל דאם הי' אסור מדאורייתא' הי' אסור מדרבנן להשהות חפצו למלאכה כלל בבית גוי בשבת".
5. גר"א (על המכילתא שם, הו"ד בשעה צ"ס"ק ז').
6. מחזיק ברכה (סי' רמ"ד ס"ק ד').
7. מאמר מרדכי (ס"ק ד') – "אנן קיי"ל דהוי דרבנן דווקא".
8. חיי אדם (כלל ג' סעי' א') – "אסרו חכמים להניח לנכרי לעשות מלאכת ישראל בשבת, וסמכו זה על פסוק 'כל מלאכה לא יעשה בהם' [שמות יב, טז], משמע אפילו על ידי נכרי".
9. גר"ז (סעי' א') – "ויש רמז לאיסור זה בשבת ויו"ט מן התורה שנאמר ביום טוב כל מלאכה לא יעשה בהם משמע אפילו ע"י אחרים שאין מצווים על השביתה ביום טוב וקל וחומר לשבת ומכל מקום אין זו אלא אסמכתא בעלמא. ועיקר האיסור אמירה לנכרי בין בשבת בין ביום טוב אינו אלא מדבריהם".
10. ערה"ש (סעי' א', סעי' ט"ו) – "והנה הסמ"ג בהל' יום טוב הביא מכילתא דפ' בא אקרא דכל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא תברך ולא עכו"ם ע"ש והביאו הט"ז ס"ס זה והב"י בס' רמ"ד האמנם גירסת הגר"א הוא להיפך וגריס אבל יעשה וכו' ע"ש

- ועל גירסת הסמ"ג תמיהני דלקמן שם אומר ר' יונתן אין צריך וכו' והלא דברים ק"ו ומה אם שבת חמורה אינו מוזהר על מלאכת עכו"ם יום טוב הקל וכו' עכ"ל הרי להדיא מבואר כגירסת הגר"א."
11. מ"ב (ס"ק ה', סי' ש"ז ס"ק כ') – "דאמירה לא"י שבות ואסמכוהו אקרא דכל מלאכה לא יעשה בהם ולא כתיב לא תעשה לרמז דאפילו ע"י אחרים לא יעשה ואפילו כשעושה בעצמו מלאכה של ישראל בשבילו ג"כ צריך למחות בידו".
- שעה"צ (ס"ק ז') – "עיין בית יוסף בסוף סימן רמ"ד מה שכתב על המכילתא בשם הסמ"ג, דספוקי מספקא לה אולי הוא דרשא גמורה, ועיין לבוש, אבל **מכל הפוסקים** משמע שהוא רק מדרבנן. ועיין ברמב"ן שכתב גם כן דנוסחא מוטעית היא במכילתא, וכן הסכים הגר"א בהגהותיו על המכילתא דנוסחא העיקרית היא כמו שהועתק בילקוט, וממילא מפורש בהדיא דאין בו איסור דאורייתא".
12. קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' נ"ח אות ב') – "וקי"ל הכי".
13. שבט הלוי (ח"ג סי' כ"ב) – "להלכה דעת הפוסקים דאמירה לגוי בכל אופן רק דרבנן".
14. ילקוט יוסף (מהדורת תשע"ג, סי' רע"ו סעי' א', סעי' ב').

- ג. מראי מקומות – התעוררות תשובה (ח"א סי' קפ"ג אות ב', לשונו מובא לקמן), מהרש"ם (ח"ג סי' ש"ח), שד"ח (מערכת אלף אות קס"ד), כה"ח (ס"ק כ"ז), פרדס יוסף (פר' בא אות ס"ז), אוצר מפרשי התלמוד (גיטין דף ח'; עמ' שנ"ט הע' נ"ב).
1. ט"ו (סוף ס"ק ג') – "שאפי' אם העכו"ם הוי שכירו של ישראל ועוש' בשבילו אין כאן איסור דאוריית' אלא שבות דאמיר' לעכו"ם היא שבות בזה לא החמירו כל שהיא במקום שאין שם מראית עין דכ"כ הרא"ש שם בפ' חבית דבאיסור דרבנן לא אמרינן אפי' בחדרי חדרים אסור אלא דצ"ע דהא כתב ב"י סי' רמ"ד בשם סמ"ג דמלאכ' ע"י עכו"ם לישראל הוא דאורייתא".
2. פמ"ג (מש"ז ס"ק ג', עי' פתיחה כוללת או"ח ח"א אות ל"א) – "ומה שכתב דמלאכה ע"י עכו"ם לישראל דין תורה, באמת כל הפוסקים כתבו דהוה דרבנן, ועיין אליה רבה כאן אות א' וח'. ורש"י פרשת בא [שמות יב, טז] על פסוק לא יעשה בהם, ור"א מזרחי [שם]. והנה יש לומר אסמכתא כי האי חשוב כדין תורה, כמו שכתבו התוספות עבודה זרה כ"ב א' ד"ה תיפוק, דחול המועד מלאכה קרי לה דין תורה, שיש לה סמך מן התורה, ובפתיחה כוללת [ח"א אות כ ד"ה החמישי] כתבנו מזה. וא"כ יש לומר מראית עין דרבנן שרי היכא דלית אסמכתא, מה שאין כן אסמכתא הוה כדין תורה לענין זה. גם יש לומר היכא דעכו"ם בדברים של ישראל מן התורה אסור, ובשל עצמו לצורך ישראל מדרבנן, כמו שכתב אליה רבה [ס"ק א"]".
- פמ"ג (סוף פתיחה להל' שבת) – "ב"י סימן רמ"ד [עמוד יג ד"ה כתב] בשם סמ"ג [לאוין עה עמוד רסח] דבר תורה לא יעשה בהם, בצירי, ביום טוב כתיב בפרשת בא [שמות יב, טז] ע"י אחרים, ורש"י בחומש [שם] הביאו. עיין ר"א מזרחי [שם] כרבי יאשיה [מכילתא שם פרשה ט], לא כרבי יונתן, ועיין אליה רבה [סימן] רמ"ג [ס"ק א' וח' בזה, די"ל כשהחפץ ישראל אסור מן התורה. ומה שהקשה [אליה רבה שם ס"ק ח] מעבד עכו"ם, י"ל אף בשל עצמו אסור. ואמנם בסימן של"ד [סעיף יח] כתב בשו"ע בשם גאון, ספרים לרשות הרבים מדליקה שרי [לומר לעכו"ם], והחפץ ישראל קשה. וי"ל לרש"י ביצה י"ב [ע"א ד"ה אלא מדלא] הוצאה ביום טוב שלא לצורך כלל שרי מן התורה (וי"ל מלאכה גרועה, שבת צ"ו ע"ב תוספות ד"ה הוצאה, ובשבת כתיב קרא, לא ביום טוב), וא"כ לא יעשה בהם לא קאי אהוצאה, ושבת יליף מיום טוב, דיו כיום טוב, והוצאה מותר ע"י עכו"ם מן התורה, ולא שייך גלוי מלתא בזה. ואי קשיא מעביר ארבע אמות, י"ל בכמה אופנים. ועוד, דבלא הנחה ועקירה ברשות הרבים ליכא מעביר, ואין הכי נמי מלאכה אחרינא בחפץ ישראל ע"י עכו"ם מן התורה אסור, ואף בספרים ומצוה אסור. ועיין ט"ז [סימן] רמ"ג [ס"ק ג], ולפי מה שכתבתי אתי שפיר, ואי"ה שם [במשבצות זהב] יבואר, ובלבוש שם [סעיף א] דהוה דבר תורה: ופלוגתא דרבי יאשיה ורבי יונתן הלכה כמאן, יבואר אי"ה. עיין סנהדרין פרק ארבע מיתות [נב, ב] גבי בת כהן, ושאר דוכתין, וכלאים פלוגתא דעד שזרע במפולת יד [ברכות כב, א; ירושלמי כלאים פרק ח הלכה א], הלכה כמאן, ואי"ה יבואר עוד. ואי"ה בפתיחה להלכות יום טוב אבאר עוד".
3. עמק הלכה (ח"א סי' ט"ו) – "דאמירה לעכו"ם מדברי סופרים היא וכן הוא עיקר לדינא. מ"מ לכתחילה צריכים לחשוש להני פוסקים דהוי מן התורה".

ד. הגם שהוא איסור דרבנן, חשוב כדברי תורה.

1. פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "ואף דהוה כעין גזירה לגזירה מ"מ הואיל ואסמכוהו אקרא דלא יעשה בהם הוי כשל תורה לענין זה".
- פמ"ג (מש"ז ס"ק ג') – "אסמכתא כי האי חשוב כד"ת".
- פמ"ג (סי' רמ"ד מש"ז ס"ק א') – "ויש לראות, הא דאסור מפני הרואים היינו דוקא באיסור מלאכה תורה אף דהוה גזירה לגזירה, דאמירה לעכו"ם רק מדרבנן, מכל מקום הואיל ואסמכיה אקרא דלא יעשה בהם [שמות יב, טז] בצירי", ואסמכתא יש אומרים דהוה כשל תורה, כמו שכתבתי בפתיחה כוללת [ח"א אות כ"]".
- פמ"ג (סי' רס"ג מש"ז ס"ק א') – "ועיין [רמב"ם] פרק י"ג הלכה ג' מהלכות שכירות ומגיד משנה שם, שיש פסקו לקולא בעיא דבבא מציעא צ' א', ויש לחומרא, וכן כתב הב"י ביורה דעה [סימן] רצ"ז [עמוד שכב ד"ה ומ"ש ואסור] לחומרא. וצריך טעם למה, דספק דרבנן הוא, וברא"ש בבא מציעא שם [פ"ז סימן ו] דפשיטא ליה, יע"ש. והיה נראה לומר דביום טוב אסמכוהו אקרא כל מלאכה לא יעשה בהם, אפילו על ידי עכו"ם, כמו שכתב הסמ"ג הביאו הב"י כאן בסוף סימן רמ"ד, ומבעיא לן אי יליף שאר איסורים מיניה או לאו, ואם כן אי יליף שאר איסורין הוה כעין של תורה מדאסמכוהו אקרא, וכבר כתבנו בפתיחה כוללת [ח"א אות כ] דאסמכתא רצו חז"ל להיות עליו דין תורה מעל פי התורה אשר יורוך [דברים יז, יא]".
- עי' פמ"ג (סי' רע"ו מש"ז ס"ק ה') – "והנה הב"י בסוף סימן רמ"ד [עמוד יג ד"ה כתב] בשם סמ"ג [לאוין עה עמוד רסח] דלא יעשה [שמות יב, ט] בצירי י"ל דבר תורה, או אסמכתא חשובה עכ"פ. ואפשר דהיינו באומר לו, גילה קרא דכאן שלוחו כמותו ע"י עכו"ם, אבל בעשה העכו"ם מעצמו בשביל ישראל הוה דרבנן אטו אמירה. ואי נמי אסמכתא, י"ל כהאי גוונא גזרו גזירה לגזירה, דכל מילי דרבנן דין תורה הוה, אלא דהכי אתני להקל בספיקן ושלא ילקה עלייהו, ולא גזרינן גזירה לגזירה, אבל באסמכוהו אקרא

- כהאי גוונא דעתם דדין תורה ליהוי, וזהו שכתב רש"י בשבת קכ"ב א' [ד"ה אם] אסור מדרבנן, משמע דבאמירה דין תורה הוה באפשר".
2. עי' נצי"ב (העמק שאלה שאילתא י' ס"ק ו') – "ודאי דשאני דרבנן שיש בו אסמכתא מקרא דחמיר מאסור דרבנן בלי שום אסמכתא".
3. עי' יו"ד סי' ק", לשיטות ומראי מקומות.

ה) אמירה לנכרי שבות - שבת (דף קנ.), עירובין (סוף דף סז:), גיטין (דף ח:), ב"ק (דף פ:), ב"מ (דף צ.).

- א. על צד שהוא דאורייתא - קשה, דקמ"ל אמירה לנכרי שבות.
1. י"ל שהוא מחלוקת תנאים, ר' יונתן ור' יאשיה.
(א) שו"ת הרי"ד (סי' מ"ה) - לשונו מובא לעיל.
(ב) מזרחי (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז) – "שהאמירה לגוי שיעשה מלאכתו אינו אלא מדרבנן, דילמא אין זה אלא אליבא דרבי יונתן, דפליג עליה דרבי יאשיה וקיימא לן כותיה, אבל לרבי יאשיה אסור מן התורה. והכי מוכחא מלתא טפי, דאי סלקא דעתך דרבי יאשיה לא אמר זה אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, מאי האי דפליג עליה רבי יונתן וקאמר: 'אינו צריך, והלא דברים קל וחומר: ומה אם שבת חמורה, אין את מוזהר על מלאכת הגוי במלאכתך, יום טוב הקל דין הוא שלא תהא מוזהר על מלאכת הגוי במלאכתך', והלא בשבת נמי אנו מוזהרין בו מדרבנן".
(ג) הו"ד בפמ"ג (סוף פתיחה להל' שבת) - לשונו מובא לעיל.
(ד) ברכי יוסף (ס"ק א') – "וגם הרא"ם השיג על הרמב"ן דר' יונתן פליג, ומשמע דלר' יאשיה הוי מדאורייתא, וק"ל כר' יונתן. ודבריו הם כדברי רבינו ישעיה הנז'".
2. יש לחלק אם הוא כלי של ישראל או של נכרי.
- (א) יראים (סי' ש"ד) – "תניא במכילתא כל מלאכה לא יעשה בהם לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה העובד כוכבים מלאכתך למדנו מכאן שאסור לישראל להניח העובד כוכבים לעשות מלאכתו בין ביום טוב בין בשבת מדאורייתא ... והא דאמרינן לעיל [סי' רע"ד] אמירה לעובד כוכבים באיסורא דאורייתא בשאינה מלאכת ישראל קאמר כגון אומרים לעובד כוכבים תעשה אש שלך לצורכי אי נמי י"ל קרא דמיתנין הכא אסמכתא בעלמא הוא".
- (ב) א"ר (ס"ק א') – "מצאתי בספר יראים", פמ"ג (מש"ז ס"ק ג', סוף פתיחה להל' שבת [לשונו מובא לעיל]), "יש לומר היכא דעכו"ם בדברים של ישראל מן התורה אסור, ובשל עצמו לצורך ישראל מדרבנן, כמו שכתב אליה רבה [ס"ק א"], גלינוי הש"ס (שבת דף קנ., "יראים"), עמק הלכה (ח"א סי' ט"ו).

ב. ביאור הלשון "שבות".

1. חתם סופר (ביצה דף לו:): – "כל שחייבים עליו משום שבות דע כי מן התורה הי' חייב מיתה בשבת ומלקות בי"ט על כל מה שנקרא מלאכה והוה במשכן אפי' אין בו שום יגיעה ואין בשביתתו שום מנוחה כגון להדליק נר וכדומה אין בעבודתו יגיעה ולא בשביתתו מנוחה אלא התורה הקפידה על עשייתו דבר' אלו וחייב עליהם מיתה וכתב בשבת ומלקות בי"ט אם איננו לאוכל נפש אך היגיעה במשאות גדולות ועמל כל היום מבלי מצוא נפש בדברים שאין בהם מלאכה מל"ט מלאכות אין בזה לא מיתה בשבת ולא לאו בי"ט אך עובר על מ"ע למען ינוח ותשבות ויום שבתון מקרא קדש וכדומה וזהו עשה דאורייתא וחז"ל סמכו על זה לאסור כל המביא לידי יגיעה כגון טלטולים וטורה קצת וטלטול ד' וחמש קופות וכדומה ונקרא שבות הואיל ועיקר סמיכתו על קרא תשבות וכגון מיחזי כעובדא דחול וכמאן דאזיל לחנגא וכי האי גווי ויש ללמוד זה מדברי רמב"ן פ' אמור בפסוק יהיה לכם שבתון זכרון תרועה ע"ש. ונ"ל אפי' אמירה לנכרי נמי יש בו איסור דאורייתא דנהי המצוה לעכו"ם להדליק לו נר בשבת אין בו איסור דאורייתא מ"מ השוכר פועלים נכרי' לקצור שדהו בשבת כדרך שהוא עושה בחול והוא עומד עליהם והמה קוצרים או בונים ביתו. או שהוא רבן של טרסיים ונעריה הנכרים עושים מלאכתם והוא עומד עליהם לזרזן כדרך שהוא עושה בחול אעפ"י שהוא אינו עושה שום מלאכה מ"מ כבר עבר על מ"ע של מנוחה ושביתה ועי' רמב"ן פ' בא על פסוק כל מלאכה לא יעשה בהם ועי' טור וב"י ריש הלכות שבת בשם סמ"ג. ומדרבנן אמירה לנכרי שבות אלא לקשור ולהתיר חוט א' וכדומה וכל נקרא שבות מדבריהם מדאסמכוה אקרא תשבות".

ג. חומר הענין.

1. תגיגה (דף טז:): – "אמר רב שמן בר אבא אמר רבי יוחנן: לעולם אל תהא שבות קלה בעיניך".
2. שבת (דף מ.) – "אמר רבא: האי מאן דעבר אדרבנן, שרי למיקרי ליה עבריינא".
3. רמב"ם (פרק ו' הל' ח') – "ישראל שאמר לגוי לעשות לו מלאכה זו בשבת אע"פ שעבר ומכין אותו מכת מרדות ...".
4. ערה"ש (סעי' י') – "ולפי ששבותי שבת חמורין מאד כעין של תורה כמ"ש ולכן גזרו חז"ל אף על החשד שלה ובהכרח לגדור זה דאל"כ יפרצו פרץ על פני פרץ דהוה מילי דפרהסיא".

ו) טעם של איסור אמירה לנכרי.

א. טעם א': כשלוחו.

1. רש"י (דף קכא, ד"ה כבה, דף קנג, ד"ה מאי, עי' ע"ז סוף דף כא:), דף כב, ד"ה לא, ד"ה מותר. עי' מלאכת נכרי סי' א' הע' ס"ג) – "מאי טעמא שרי ליה למיתב לנכרי. והרי הוא שלוחו לישאנו בשבת".
2. שיטה לר"ן (שבת דף קנג.) – "שלוחו של אדם כמותו".
3. ראבי"ה (סי' שצ"א) – "וטעמא שאסור לומר לגוי, שנראה כשלוחו. ואף על גב שאין שליחות לגוי, ואמרינן נמי אין שליח לדבר עבירה, מיהו מדרבנן אסור".
4. הג' מיימוניות (שבת פרק ו' אות ב') – "אסור ליתן לנכרי מעות בע"ש שיקנה לו למחר ביום השוק כי יש שליחות לנכרי לחומר".

5. מאירי (ע"ז ריש דף כא.) – "אם נעשית מצד שליחותו אסור ומה שאמרו אין שליח לדבר עבירה דוקא שהמשתלח בן מצוה ועברה".
6. תוס' שבת (הקדמה) – "דטעם איסור אמירה הוא משום שליחות דמה"ט אפילו אם עשה מעצמו אסור משום גזרות אמירה".
7. רע"א (סי' ש"ז במג"א ס"ק כ"ט) – "ולענ"ד י"ל דאמירה לעכו"ם דאסור חז"ל דדמי לשליחות. דאף דאין שליחות לנכרי. ומ"מ כיון דבישראל כה"ג יש בו שליחות אסור חז"ל".
8. גר"ז (סעי' א', סי' רס"ג קונ"א ס"ק ח', סי' ש"ה סעי' כ"ט) – "שכשהנכרי עושה בשבת הוא עושה בשליחות הישראל ואף על פי שאין אומרים שלוחו של אדם כמותו מן התורה אלא בישראל הנעשה שליח לישראל שנאמר בתרומה כן תרימו גם אתם תרומת ה' ודרשו חכמים גם לרבות שלוחכם מכאן ששלוחו של אדם כמותו ומה אתם בני ברית אף שלוחכם בני ברית אבל הנכרי אינו בתורת שליחות מן התורה מכל מקום מדברי סופרים יש שליחות לנכרי לחומרא".
9. ערה"ש (סעי' ד') – "ואף על גב דאין לו שליחות מ"מ לחומרא יש שליחות [ב"מ ע"א:]".
10. מראי מקומות – מלאכת נכרי (עמ' ד').

ב. טעם ב': ממצוא חפצך ודבר דבר, דבור אסור.

1. רש"י (ע"ז דף טו. ד"ה כיון) – "ומה שאסור לישראל לומר לעובד כוכבים עשה לי כך זהו משום ממצוא חפצך ודבר דבר (ישעיהו נ"ח) דבור אסור".
- א) פשט ברש"י, אסור מצד דבר דבר – תוס' שבת (הקדמה), ערה"ש (סעי' ד'), משנה הלכות (ח"ה סי' מ"ו, לשונו מובא לעיל), אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' ג').
- ב) פשט ברש"י, אסור מצד דבר דבר או ממצוא חפצך – ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' ס"ג).
- ג) פשט ברש"י, אסור מצד הדיבור על חפצך – שואל ומשיב (תנינא ח"ב ריש סי' י"ד), באר יצחק (או"ח סוף סי' י"ג, "ולעיקר שיטת העיטור הנ"ל שכתב להקל במקום מצוה ע"י נכרי אף מלאכה דאורייתא י"ל דיש סיוע ממה שכתב רש"י בע"ז (ט"ו ע"א) ד"ה כיון דזבניה קני' דהא דאסור לומר לנכרי עשה לי כך זהו משום ממצוא חפצך דיבור אסור עכ"ל רש"י, וכיון דקיי"ל חפצי שמים מותרים לכן במקום מצוה יש להתיר ע"י נכרי אף מלאכה דאורייתא").
2. משנה הלכות (ח"ה סי' מ"ו) – "מבואר מדברי רבותינו הפוסקים דאמירה לעכו"ם שאסור הוא מטעם דודבר דבר".
3. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק כ"ב הע' א').
- א) פמ"ג (סי' ש"ז מש"ז ס"ק א') – "ואם תאמר אמירה לעכו"ם לעשות לו מלאכה שבות דרבנן, הא מן התורה אסור מקרא ודבר דבר, י"ל אפילו אומר לו להדליק נר ללמד אצלו דהוה חפצי שמים ... הדיבור השני, אמירה לעכו"ם, פירשתי [לעיל] דנפקא מינה אף למצוה אסור".

ג. נ"מ בין הטעמים: בין הטעם של כשלוחו (טעם א') ובין הטעם של ממצוא חפצך ודבר דבר (טעם ב').

1. האומר בערב שבת לנכרי לעשות לו מלאכה בשבת [אסור רק מצד שליחות], א"נ כשאומר בשבת לעשות לאחר השבת [אסור רק מצד דבר דבר].
- א) רדב"ז (סי' תרפ"ד).
- ב) חת"ס (או"ח סי' ר"א ד"ה והאומר, ח"ו סי' כ"ד ד"ה ועוד (ב)) – "והאומר בערב שבת לגוי לעשות לו מלאכה או אפילו עשה ממילא בשבת לדעת ישראל איכא רק משום שבות, וישראל האומר בשבת לגוי או לחבירו לעשות לו מלאכה למחר ליכא שבות אבל איכא עשה דדברי קבלה ודבר דבר, והאומר בשבת לעשות לו מלאכה בשבת איכא תרתי ודבר דבר וגם שבות".
- ג) אבני נזר (או"ח סי' מ"ג אות ו') – "הי' נראה לי לפרש. דהנה באמירה לגוי יש שני איסורים. הא' משום ודבר דבר כמ"ש רש"י ע"ז (דף ט"ו ע"א) וזה לשונו ומה שישראל אסור לומר לגוי עשה לי כך הוא משום ודבר דבר אפילו דיבור אסור. הב' משום שהגוי נעשה שלוחו של ישראל. וכמ"ש רש"י ריש מי שהחשיך [קנג ע"א]. והנה לטעם הראשון אפילו אומר לו בשבת לעשות אחר השבת אסור. אך כשאומר לו בערב שבת לעשות בשבת אזיל טעם הראשון. אך משום טעם השני אסור בזה. וכשאומר בשבת לעשות לאחר השבת אסור רק מטעם הראשון. וכשאומר בשבת לעשות בשבת יש שני הטעמים".
- ד) ע"י ערה"ש (סעי' ד') – "וצריך לשני הטעמים דמטעם ודבר דבר אין האיסור רק כשאומר לו בשבת עצמו אבל אם אומר לו קודם השבת לא שייך זה ובזה הוה האיסור משום שליחות".
- ה) וכן שאר פוסקים – קובץ שיעורים (ביצה אות מ"ט, לשונו מובא לקמן), קהלות יעקב (שבת סי' נ"ה אות א', ע"ז סי' ח' אות א'), שבת הלוי (ח"ד סי' כ"ט ד"ה מכ"מ), חוט שני (ח"ג סוף עמ' ר"א), ששכ"ה (פרק ל' הע' ב' [דפוח"ח, הע' ב']), פסקי תשובות (דפוח"ח אות א'), ועוד.

2. אפילו בלי אמירה יש איסור וצריך למחות [מצד שליחות].

- א) תוס' שבת (הקדמה) – לשונו מובא לעיל.
- ב) חת"ס (או"ח סי' ר"א ד"ה והאומר, ח"ו סי' כ"ד ד"ה ועוד (ב)) – "ומ"ש רש"י דנעשה כשלוחו אין הכוונה שנעשה שלוחו כמותו לענין הדין אלא משום דאמירה לנכרי לא יצדק אלא באומר לו כן בשבת אבל בנותנו לו סמוך לחשיכה או אפי' אח"כ ואין אומר ואין דברים ה"א דלא ליתסר משום אמירה שהרי אין כאן אמירה של חול בשבת כלל לכן כ' דנעשה כשלוחו והרי אנו רואי שלצורך ישראל וטובתו נושא הכיס ואסור מדרבנן ככל גוי העושה מלאכה בשביל ישראל אבל לא לומר שיהי' שלוחו כמותו ממשי".
- ג) גר"ז (סי' רס"ג קונ"א ס"ק ח') – "והטעם משום דכשעושה בשביל ישראל נעשה שלוחו ושלוחו כמותו דיש שליחות לנכרי לחומרא כמ"ש הגהות מיימוניות פ", ואפשר דכולי עלמא מודו בזה לענין שבת וכיוצא בה. אבל כשעושה בשביל עצמו אין בה משום שלוחו כמותו, אלא שהאמירה אסורה בשבת עצמה משום ממצוא חפצך, וזהו איסור ב', דהיינו כל שאסור לו לעשות בעצמו אסור לדבר מעניינו".

3. יש איסור אפילו אם לא עשה הנכרי הפעולה [מצד דבר דבר].

(א) פסקי תשובות (דפו"ח הע"ה) – "וכן אם אמר לו לעשות מלאכה בשבת, אף שלבסוף לא עשה הנכרי המלאכה, מ"מ עבר היהודי על איסור אמירה לנכרי משום ממצוא חפצך ודבר דבר.
(ב) מראי מקומות.

1) התעוררות תשובה (ח"א סי' קפ"ג אות ב') – "[ולענין האומר לנכרי והנכרי לא שמע אליו], לכאוי יש לומר כיון דחששו חז"ל דאם יצווה לנכרי [לעשות] מלאכה יבוא לעשות בעצמו, [עיין ברמב"ם הל' שבת (פ"ו ה"א)], א"כ בכל גוונא עשה איסור באמירתו, אף אם הגוי לא ישמע אליו, אבל לפי מה דהביא הסמ"ג (ל"ת ע"ה) דרשת המכילתא דכל מלאכה לא יעשה ע"י אחרים, וכתבו הפוסקים [עיין בא"ר (סי' רמ"ג סק"א וסק"ח)] דהוי רק אסמכתא, וכיון שרק על זה סמכו רבנן לאסור לצוות לנכרי, א"כ לא עבר הישראל על שבות דאמירה. אבל באמת יש לכוון דרשת המכילתא כפשוטו וכדכתב הסמ"ג דאם עושה הנכרי המלאכה על ידי ציווי הישראל עובר בלא יעשה, ואם רק מצוה לו ולא עשה מה שציווהו אז באמת לא עבר רק איסור דרבנן".

4. אולי במקום מצוה [אסור מצד שליחות].

(א) עי' פמ"ג (סי' ש"ז מש"ז ס"ק א') – "ואם תאמר אמירה לעכו"ם לעשות לו מלאכה שבות דרבנן, הא מן התורה אסור מקרא ודבר דבר, י"ל אפילו אומר לו להדליק נר ללמד אצלו דהוה חפצי שמים ... הדיבור השני, אמירה לעכו"ם, פירשתיו [לעיל] דנפקא מינה אף למצוה אסור".

(ב) הו"ד בארחות שבת (פרק כ"ג הע"ה).

ד. טעם ג': שמא יבא לעשות בעצמו.

1. רמב"ם (ריש פרק ו') – "אסור לומר לגוי לעשות לנו מלאכה בשבת אע"פ שאינו מצווה על השבת ואע"פ שאמר לו מקודם השבת ואע"פ שאינו צריך לאותה מלאכה אלא לאחר השבת ודבר זה אסור מדברי סופרים כדי שלא תהיה שבת קלה בעיניהן ויבואו לעשות בעצמן".

2. פי' קדמון ממצרים (שבת ריש פרק ו') – "ולא יאמר לגוי בשבת לעשות לו מלאכה ואפי' אמר לו לעשותה אחר שבת שמא לא ימצא גוי ויבוא לעשותה בעצמו ולפי' אמרו אמירה לגוי שבות, והחמירו בזה שאפי' אמר לו מקודם השבת לעשות מלאכה בשבת אסור".

3. רבינו פרציה (דף יח:) – "דגורין שמא לא יעשה הגוי אותו המעשה כרצון הישראלי וימהר הישראלי לגמור אותו דבר בידו".

4. א"ר (סי' של"ח ס"ק ג') – "דעיקר איסור דכותים הוא שמא יעשה בעצמו".

5. פמ"ג (סי' ש"ז מש"ז ס"ק א') – "ואם אומר לו שיעשה בשבת, יש בו שבות מדרבנן אטו יעשה בעצמו, ונראה כשלוחו, ולוקה מכות מרדות, כמו שכתב הר"מ ז"ל בפירוש".

6. גר"ז (סעי' א') – "ועיקר האיסור אמירה לנכרי בין בשבת בין ביום טוב אינו אלא מדבריהם כדי שלא תהא שבת קלה בעיני העם ויבאו לעשות בעצמן וכן ביום טוב ואפילו בחולו של מועד וכן בשאר כל איסורין שבתורה".

7. קצות השולחן (סי' ק"ב סעי' א').

8. מראי מקומות – מלאכת נכרי (עמ' י"א).

ה. טעם ד': זלזול שבת.

1. ריטב"א (דף קכב. ד"ה בשביל) – "ואע"ג דאמירה לגוי שבות דרבנן, עשו חכמים חיזוק לאסור אף מה שעשה הגוי מעצמו לצורך ישראל, דאי לאו הא לא קיימא הא, וכולה חדא גזירה היא כדי שלא יעשה אדם מלאכתו בשבת על ידי גוי ונעשה השבת חול".

2. עי' אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס') – "בדבר שע"י חשמל (ענין העלעקטרי) אפשר ע"י מורה שעות הנעשה לכך שיעמידנו בע"ש באופן שיתחיל לבשל למחר ביום השבת כשעה לפני זמן האכילה, אשר אחיך נכדי היקר אהרן ברוך שליט"א שואל, הנה לענ"ד פשוט שאסור להתיר זה דהרי ע"י מורה שעות כזה יכולים לעשות כל המלאכות בשבת ובכל בתי החרושת (פעקטעריס) ואין לך זלזול גדול לשבת מזה, וברור שאם היה זה בזמן התנאים והאמוראים היו אוסרין זה, כמו שאסרו אמירה לעכו"ם מטעם זה, וגם אולי הוא ממילא בכלל איסור זה דאסרו אמירה לעכו"ם, דאסרו כל מלאכה הנעשית בשביל ישראל מצד אמירת הישראל וכ"ש מצד מעשה הישראל ... ואף אם נימא דאיסור אמירה לעכו"ם הוא שאסרו מצד שליחות ...".

3. מראי מקומות – מלאכת נכרי (עמ' ט"ו).

ו. מראי מקומות – עמק הלכה (ח"א סי' ט"ז), שבט הלוי (ח"ג סי' כ"ב ד"ה ובטעמא), ששכ"ה (פרק ל' הע"ה ב' [דפו"ח, הע"ה ב']), ילקוט יוסף (שבת ח"ב עמ' רכ"ז).

ז. בטעם האיסור משום שליחות.

א. שאלות.

1. הא דקי"ל אמירה לעכו"ם דרבנן, קשה, כיון שליחות דאורייתא – בית מאיר (אה"ע סי' ה' על סעי' ד', לשונו מובא לקמן).
2. מה קמבעיא אי שרי אמירה לעכו"ם גבי שאר איסורים, הא יש שליחות בכל התורה – שו"ת פני יהושע (ח"א יו"ד סי' ג'), "מאי קמבעיא ליה בפ' הפועלים אי שרי לומר לגוי חתים פרתי וכו' הא גוי לאו בר חיובא הוא ומחייב שלוחן ואסור ... וכ"ת דגוי שאני דלאו בר שליחות הוא ואין שליחות לגוי מ"מ הפוסקים שפסקו דיש שליחות לגוי לחומר' ...", מגורה הטהורה (ס"ק ב' אות י"ג).
3. אין שליחות לנכרי – ראבי"ה (סי' שצ"א, לשונו מובא לעיל), בית מאיר (אה"ע סי' ה' על סעי' ד', לשונו מובא לקמן), רע"א (סי' ש"ז במג"א ס"ק כ"ט, לשונו מובא לקמן), גר"ז (סעי' א', סי' ש"ה סעי' כ"ט, לשונו מובא לעיל), שואל ומשיב (תנינא ח"ב ריש סי' י"ד), ערה"ש (סעי' ד', לשונו מובא לעיל), שפת אמת (דף קגג, לשונו מובא לקמן).

4. אין שלוח לדבר עבירה – ראב"ה (סי' שצ"א, לשונו מובא לעיל), מאירי (ע"ז ריש דף כא, לשונו מובא לעיל), מנורה הטהורה (ס"ק ב' אות ט"ו), שואל ומשיב (תנינא ח"ב ריש סי' י"ד).

ב. אם שייך שליחות במלאכת שבת.

1. שייך שליחות.

(א) עי' נמוקי יוסף (ב"ק דף י. ד"ה אשו) – "אשו משום חציו. כאילו בידיו הבעירו כדאמרן. ואי קשיא לך א"כ היכי שרינן עם חשיכה להדליק את הנרות והדלקתה הולכת ונגמרת בשבת וכן מאחזיזין את האור במדורה והולכת ונגמרת הדלקתה בשבת ולפי זה הרי הוא כאילו הבעירה הוא בעצמו בשבת וכל שכן הוא דאילו הכא לא נתכוון להבעיר גדיש של חבירו כלל והכא עיקר כוונתו הוא שתדלק ותלך בשבת ועם כל זה תנן משלשין את הפסח לתנור עם חשיכה ומאחזיזין את האור במדורת בית המוקד ומעשים בכל יום וכדאמרן כי נעניין במילתא שפיר לא קשיא לן שהרי חיובו משום חציו כזורק החץ שבשעה שיצא החץ מתחת ידו באותה שעה נעשה הכל ולא חשבינן ליה מעשה דמכאן ולהבא דאי חשבינן ליה הוה לן למפטריה דאנוס הוא שאין בידו להחזירה וה"נ אילו מת קודם שהספיק להדליק הגדיש ודאי משתלם ניזק מאחריות נכסים ידיה דהא קרי כאן כי תצא אש שלם ישלם ואמאי מחייב הרי מת ומת לאו בר חיובא הוא אלא לאו ש"מ דלאו כמאן דאדליק השתא בידים חשבינן ליה אלא כמאן דאדליק מעיקרא משעת פשיעה חשבינן ליה וכן הדין לענין שבת דכי אתחיל מערב שבת אתחיל וכמאן דאגמריה בידים בההוא עידנא דלית ביה איסור חשיב".

(1) עי' סי' של"ד סעי' כ"ד [שעון שבת], לשיטות ומראי מקומות.

(ב) הר צבי (או"ח ח"א סי' קמ"ה) – "וי"ל עפ"מ"כ הבית מאיר והחת"ס, דאיסור שבת שאני דעל שביתת גופו קפיד רחמנא ולא שייך בזה להתחייב מטעם שליחות, דהרי מ"מ גופו שובת. אבל אני תמהתי על סברא זו מדברי הנמו"י וכמו שנדפס בשמי בקונטרסי לס' נשמת חיים, וכן מת' בשמים ראש (סימן רכג) משמע נמי דלא ס"ל סברא זו, שתירץ על הקושיא דלמ"ד מילה כשרה בנררי אמאי דחיא שבת ימול ע"י נכרי, ותירץ דסוף סוף אין שליחות לנכרי ואם היה בו שליחות כש"כ שהרי זה כאלו עשאו הוא, והמעשה נחשב לו והר"ז כאילו מלו בשבת, ע"כ. וכן בנתה"מ (סימן שמח ס"ק ד) מוכיח דלענין מב"ד גם בשוגג אין שלוח לדבר עבירה, מדלא אישתמיט תנא לומר דחייבין מיתה על דבורו להשליח לחלל שבת".

2. אין שייך, דאיסור שבת הוא איסור בגופו.

(א) עי' בית מאיר (אה"ע סי' ה' על סעי' ד') – "תשו' פ"י ... רציתי לומר דבאיסור שבת לא שייך כלל בא"י צד שליחות לדבר עבירה דדוקא בעבירה שהמעשה מצד עצמו מתועב להמקום ב"ה דומיא דסירס או חסימה ואפילו עשתה א"י כדאיתא תוספת פרק כל הבשר דלולא שמוכח מדאסר לגבוה מכלל דלהדיט שרי ה' שייך לאסור אף סירס שלא"י מכל שתעבתי שפיר שייך שלוח לדבר עבירה דהעבירה מ"מ נעשתה אבל שבת דאיסור מלאכה אך למען ינוח ישראל וכל אשר לו והמלאכה מצד עצמותה י"ל דאינה כלל עבירה וראי' דמן התורה מותר להעמיד קדירה אצל האש קודם שבת ויתבשל בשבת. וכן אדברא מצינו א"י ששבת חייב מיתה נמצא א"י העושה בשליחות ישראל ל"ש כלל יש שלוח לד"ע דהא העבירה לא נעשתה דהא הישראל נח. וכיוצא בזה מצינו לגבי שליחות לדבר מצוה דלא בכל ענין הוא ומצות שעל גופו דומי' דהנחת תפילין ודאי בלתי אפשר לקיים ע"י ש' וע' בר"ן ריש פסחים. אמנם ... ברש"י ריש פ' מי שהחשיך פי' באמת קושי' הגמרא מ"ט שרו ליה למיהב לא"י והרי הוא שלוחו שאני לו בשבת הרי שבהדי' פי' מצד שליחות ...".

(ב) חת"ס (או"ח סי' פ"ד ד"ה אבל, עי' סי' ט"ו ד"ה תו, סי' ס' ד"ה וגדולה) – "והנה הגאון בתשו' פ"י הנ"ל הקשה למ"ד בב"מ י' ע"ב דלאו בר חיובא מחייב שולחו אי ס"ד יש שליחות לנכרי מדרבנן מה יענה הך מ"ד בכולי תלמודא דאמרין אמירה לנכרי בשבת שבות תיפוק ל' משום שליחות, ולא תירץ כלום. ומאז כתבתי בחידושי וכן הוא מוסכם בדעתי בלי ספק, דלענין מנוחת שבת לא שייך שיהיה שלוחו כמותו דהתורה הקפידה על מנוחת גופו של ישראל ולא אגוף המלאכה. והסברתי זה בטוב ולא אאריך עתה כי כעת מצאתי הגאון בית מאיר כתב ס"ס ה' והסביר זה התירוץ בעצמו, אלא שכתב רש"י ר"פ מי שהחשיך [קנ"ג ע"א] פירש אקושי' ש"ס מה טעמא שרי ליה רבנן הא נעשה שלוחו לישא בשבת עכ"ל, וכתב הגאון דרש"י דס"ל דאמירה לנכרי בערב שבת לעשות בשבת אינו שבות משו"ה הוצרך לפרש משום שליחות ולטעמו דמדרבנן יש שליחות לנכרי להחמיר, מ"מ מבואר דס"ל לרש"י דגם במנוחת שבת שייך שליחות א"כ תיהדר קושיא הנ"ל להך מ"ד. ותירץ הגאון ז"ל אין הכי נמי הוה מצי למימר בכל אמירה לנכרי בשבת משום שליחות, אלא נקטי' איסור אמירה דחמיר טפי בעיני דרבנן מאיסור שליחות דרבנן, אלו דבריו ז"ל. וצריך אני לפרש משום הכי חמירא להו לחז"ל איסור אמירה דישאל בעצמו עובר על דבר דבר שלא יהיה דבורו של שבת כדבורו של חול".

חת"ס (חו"מ סי' קפ"ה ד"ה אך עומד) – "ויפה כ' בית מאיר דלענין שבת לק"מ קו' זו דלא שייך שליחות במאי דתלי' בגוף איברי אדם כשם שא"א לומר שיניח ראובן תפילין על ראשו עבור שמעון ה"נ התורה אמרה למען ינוח וישבות איברי ישראל לא שייך באיברי גוי שולחו כמותו ואמת נכון הדבר".

(ג) ישועות יעקב (סי' רס"ג ס"ק ו', עי' אה"ע סי' ה') – "דהא דאסור משום שליחות היינו בדבר שהתורה אסרתו משום דמעשה זו בעצמותה התורה אוסרתו מה לי שנעש' ע"י או ע"י שולחו אבל כאן מה שאסר' התורה לעשות מלאכ' בשבת לא שהמלאכ' אסורה רק שהתורה הקפידה שהאדם ישבות ביום השבת וכשעושה מלאכה אינו שובת ביום השביעי ואמנם האמירה שאומר לנכרי לעשות המלאכה אינו מבטל השביתה וא"כ אין זה ענין לשליחות דרך כלל שליחות לא שייך רק על ענין שהמעשה הוא העיקר ולעומת זה השבות הוא רק על ענין האמירה כי אין המעשה שעושה האחר מבטל ענין השביתה של המשלח והדברים ברורים כשמש".

(ד) קובץ הערות (סי' ח' אות ה) – "באומר לנכרי לעשות מלאכה בשבת, דשרי מדאורייתא ואינו מתחייב מטעם שליחות, משום דלא נעשית עבירה כלל ע"י מלאכת עכו"ם בשבת, כמ"ש בנתיבות סי' שמ"ח [ס"ק ד'] עיין שם".

(ה) אג"מ (ח"מ ח"א סי' פ"ז, ע"י סי' פ"ג) – "שכתב כתר"ה דבאמר לו לשחוט בשבת כיון שאיסור שבת הוא איסור שבגופו דוקא ולא שייך שם ענין שליחות כלל כדמתרצי הנה"מ בסימן שמ"ח סק"ד וש"ת פנ"י לענין שלא הוי אמירה לעכו"ם אסור מדאורייתא מדין שליחות עיי"ש".

אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס' ד"ה ומאחר) – "דעצם סברת הנ"י לא מובן כל כך דאף אם נימא כהקושיא דנחשב מעשיו אח"כ בעת שנשרף גדישו של חבירו לא שייך זה לחיובי שבת, דלענין נזיקין הוא חייב מדין כחו כגופו דהא מפורש בגמ' דכשהכלב עשה האש הוא בדין צרורות דחייב רק ח"נ, שלכן באדם שליכא חדושה דצרורות להקל מגופו חייב נ"ש וכשהרג אדם חייב מיתה כדאיתא בדף כ"ב לר' יוחנן משום דגם על כח חייב, אבל לענין חיוב שבת לא מצינו שיהיה חייב על הכח כשבא ממעשה גופו שעשה קודם השבת, אף אם דין חציו הוא על זמן שנעשה בשבת וצ"ע דברי הנ"י, שודאי לא שייך לחייבו מדאורייתא".

(ו) הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' נ"ד, יו"ט שני כהלכתו סי' ח' ענף ב' ד"ה וע"ד) – "ע"י חת"ס ...".

(ז) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ה') – "דבשבת קפידת התורה שינוח גופו והרי נח".

3. מראי מקומות.

(א) חזו"א (ב"ק סי' י"ד ריש אות י"ב) – "ואע"ג שיש מקום לחלק בין איסור שבת לרופצ דברציחה איבוד הנפש שנאוי לפני המקום וזו היא עבירה ואע"ג שלא חייבה התורה את הרופצ אלא א"כ הרג בכחו, מ"מ שפיר י"ל דרוח מסיעתו חשיב כחו לענין רציחה, אבל שבת לא המלאכה שנואה בשבת אלא טורח האדם במלאכה שנאוי ...".

(ב) קהלות יעקב (שבת סי' נ"ה אות ב', ב"ק סי' כ"א אות א', ע"ז סי' ח' אות ב') – "ומדברי הנמוק"י הנ"ל מוכח דלית לי' סברת הבי"מ והחת"ס הנ"ל".

ג. הסבר.

1. יש שליחות לנכרי לחומרא: ונראה דסברי ששייך שליחות על איסור שבת.

(א) הג' מיימוניות (שבת פרק ו' אות ב') – לשונו מובא לעיל.

(ב) בית מאיר (אה"ע סי' ה' על סעי' ד').

(ג) גר"ן (סעי' א') – לשונו מובא לעיל.

(ד) ערה"ש (סעי' ד') – לשונו מובא לעיל.

(ה) אבני נזר (או"ח סי' מ"א אות ג') – "משום שליחות דלחומרא יש שליחות לנכרי".

(ו) קובץ שיעורים (ביצה אות מ"ט) – "ונראה דבאמירה לנכרי יש שני איסורין: (א) דמדרבנן יש שליחות לנכרי לחומרא, והמלאכה שעושה הנכרי, נחשבת על הישראל מטעם שליחות, ומה"ט, אפילו אמר לנכרי בחול שיעשה לו מלאכה בשבת, ג"כ אסור, (ב) האמירה עצמה אסורה, ומש"ה אם יצוה לנכרי בשבת שיעשה לו מלאכה בחול, ג"כ אסור, ואם מצוהו בשבת לעשות בשבת, יש בזה שני איסורין".

2. רק מחזי כשלוחו.

(א) רע"א (סי' ש"ז על מג"א ס"ק כ"ט) – "ולענ"ד י"ל דאמירה לעכו"ם דאסרו חז"ל דמי לשליחות. דאף דאין שליחות לנכרי. ומ"מ כיון דבישראל כה"ג יש בו שליחות אסרו חז"ל".

(ב) ע"י חת"ס (שבת דף קנ, שו"ת ח"ו סי' כ"ד ד"ה ועוד (ב)) – "ובספר תשו' פני יהושע ח"ד סי' ג' הקשה לרש"י ורוב הפוסקים דס"ל בב"מ ע"ב ע"ב יש שליחות לנכרי להחמיר א"כ לאיזה צורך אסור אמירה לנכרי תיפוק לי' משום שלוחו כמותו. ולענין שבת יפה כתב בית מאיר סי' ד' דלענין למען ינוח לא שייך שלוחו כמותו כיון דגופו של ישראל נייח. ואפי' במצוה דיש שליח לא אמרינן במצוה שבגוף שיהי' שלוחו כמותו להניח תפלין וליטול לולב. ומכ"ש הכא שלא יהי' עבודת אברי השליח כאברי המשלח ופשוט אלא שחזר בו ממ"ש רש"י לקמן ר"פ מי שהחשיך דפריך ש"ס אמאי שרו לי' רבנן למיתב כיסו לנכרי ופירש"י הא הוה שלוחו. ובאמת אי משום הא לק"מ אין כוונת רש"י שיהי' מטעם שלוחו כמותו אלא דחכמים אסרו כל המלאכה שעשה גוי על דעת ישראל אבל לא משום דבעלמא שלוחו כמותו לחומרא אלא דבשבת גזרו חכמים על מלאכת גוי לדעת ישראל ועיין לשון רש"י לעיל קכ"א ע"א ד"ה כבה הא דלא אמרינן לי' וכו' וע"ש קכ"ב ע"א תוס' ד"ה ואם בשביל ישראל וכו' ע"ש. נמצא משבת לק"מ".

(ג) ע"י אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס' ד"ה ומאחר) – "ואף אם נימא דאיסור אמירה לעכו"ם הוא שאסרו מצד שליחות נמי כיון שליכא דין שליחות ממש אלא מתקנה מחמת שעושה מצד ציווי הישראל ...".

(ד) ע"י הגר"ח שליט"א (הסכמה לס' מלאכת נכרי) – "הביא דעת הפוסקים דאמירה לעכו"ם אסור מטעם שליחות דיש שליחות לעכו"ם לחומרא, ויל"ע שהרי שנינו קטן שבא לכבות אין אומרים לו כבה והיינו אפי' אינו בנו כמש"כ הב"י, והמג"א בסי' שכ"ה ס"י כתב דחש"ו שעשו מלאכה עבור ישראל אסור בכדי שיעשו, והרי חרש ושוטה וקטן לכו"ע אין להם שליחות אפי' לחומרא וא"כ אמאי אסור, ולולי דברי הגמ"י הו"א שאין כונתם לשליחות ממש אלא דמחזי שהוא עשה זו ובגרמתו וזה אסור חז"ל כעין שליחות, ויתכן דאפי' עשאו פיל וקוף ברמיזתו ששלחם ג"כ יאסרו וצ"ע, עכ"פ לדעת הגמ"י אינו אלא איסור דרבנן כמפורש בגמ' בכמה דוכתי".

ד. אפשר הנ"מ, אמירה לבעלי חיים.

1. מחמיר, כמו אמירה לעכו"ם.

(א) אור לציון (ח"א סי' כ"ג, מלכים אמניך פרק א' הע' י"א) – "אמירה לבעלי חיים מע"ש שיעשו מלאכה בשבת ... שאסור לומר לנכרי ... והטעם משום שהנכרי נעשה שלוחו של ישראל ... אבל בבעלי חיים שאין שליחות לחומרא, גם לטעם זה יש להתיר".

(ב) ע"י הגר"ח שליט"א (הסכמה לס' מלאכת נכרי) – לשונו מובא לעיל.

(ג) מלכים אמניך (פרק א' סעי' י', ע"י הע' י"א, עמ' שפ"ח אות מ"א).

- 1) ערב שבת מותר [שאינ דבר דבר, וכן אין שליחות לבהמות] – אור לציון (ח"א סי' כ"ג).
 2) לפי הגר"ח שליט"א (לעיל), יש מקום להחמיר.
 2. לענין שביתת בהמתו [אם בהמה שלו], או מצד מחמר - עי' רמ"ו סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ה. מראי מקומות – נתיבות (סי' שמ"ח ביאורים ס"ק ד' ד"ה והנה, הע' י"א והע' י"ב), מהר"ם שיק (או"ח סי' קל"ד), בית האוצר (פתיחה אות ב'), מנחת חדשה (סי' ע"ו סוף ס"א), הגר"ח ברלין זצ"ל (ישורון חי"ח עמ' תקנ"ג אות י"ב), מהרש"ג (ח"ב סי' פ"ו), יסודי ישרון (מע'ר' הל' שבת, עמ' רפ"ח), עמק הלכה (ח"א סי' ט"ז), קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' נ"ח אות ד'), שבט הלוי (ח"ג סי' כ"ב ד"ה ומש"כ), יביע אומר (ח"ג או"ח סי' י"ז אות י"ב), אבני חפץ (ח"ג סי' כ"ב ד"ה והקשה), פירות תאנה (דף קנג.), מנחת אשר (שמות סי' י"ח אות ב'), ארחות שבת (פרק כ"ג הע' ג').

1. שפת אמת (דף קנג.) – "והנה רש"י ז"ל פי' מ"ט כו' והרי הוא שלוחו כו' ונראה לע"ד דאין כוונת רש"י ז"ל להיות אסור מה"ת כמו שעושה בעצמו מטעם שליחות דהוא כמותו דא"כ קשה טובא חדא הא אין שליחות לנכרי ולרוב פוסקי' אף לחומרא אין שליחות ועוד ... לכך נראה לע"ד דה"ק והא שלוחו היא וחכמים אסרו שליחות בעכו"ם מטעם שבות לשבת כו".
 2. אור יצחק (ח"א או"ח סי' ק"מ) – "ברש"י ... נראה ברור, דאין כוונתם שיש איסור משום דין שליחות, ובלחומרא אמרינן שיש שליחות לעכו"ם [כמבואר בב"מ דף ע"א ע"ב] וכמו שהבין בעל ערוך השולחן סי' רמ"ג ס"ד. אלא כוונתו שהיכא שעושה דבר ע"י אמירתו, אף בלי דין שליחות אסור מדין אמירה, ואף בערב שבת אסור אמירה אטו שבת, דאסור לומר לעכו"ם בע"ש לעשות מלאכה בשבת. וקמ"ל רש"י כאן שאף שלא אמר לו להוציאו מ"מ מיחלף בשלוחו, והיינו באיסור אמירה לעכו"ם הרגיל".

ח) אמירה לנכרי בשאר איסורים.

ב"מ (דף צ.) – "איבעיא להו: מהו שיאמר אדם לנכרי חסום פרתי ודוש בה, מי אמרינן: כי אמרינן אמירה לנכרי שבות, הני מילי לענין שבת, דאיסור סקילה, אבל חסימה דאיסור לאו, לא. או דלמא לא שנא ...".

א. הלכה.

1. מחמיר – רא"ש (ב"מ פרק ז' סוף סי' ו'), נימוקי יוסף (ב"מ ריש דף נג.), "והסכימו האחרונים ז"ל דכיון דחזינו לכולהו רבנן בתראי כאביי ורבא ורב אחי ורב אשי ומרימר ומר זוטרא דכולהו אסרי סירוס ע"י עובד כוכבים נקיטין לחומרא דאמירה לעובד כוכבים אפי' באיסור לאו אסור", פוסקים.
 2. מיקל – ראב"ד (רא"ש ב"מ פרק ז' סי' ו'), "כתב הראב"ד דהך בעיא דחסימה לא איפשיטא ואזלינן לקולא".
 3. מראי מקומות – חת"ס (ח"ו סי' כ"ד).

ב. לא תחסום.

1. מחמיר – רמב"ם (שכירות פרק י"ג הל' ג'), "אמר לעכו"ם חסום פרתי ודוש בה ... אסור", מחבר (חו"מ סי' של"ח סעי' ו'), "אמר לעובד כוכבים: חסום פרתי ודוש בה ... אסור", רמ"א (שם), "דאמירה לעובד כוכבים אסור בכל איסורין, כמו בשבת", פוסקים.

ג. סירוס בהמה.

1. מחמיר – מחבר (אה"ע סי' ה' סעי' י"ד), "אסור לומר לעובד כוכבים לסרס בהמה שלנו", פוסקים.

ד. כלאים.

1. מחמיר – מחבר (יו"ד סי' רצ"ז סעי' ד' השני), "אסור לישראל ליתן בהמתו לעובד כוכבים להרביעה", רמ"א (שם), "וכן כל אמירה לעובד כוכבים, אפילו באיסור לאו, אסורה", פוסקים.

ה. ספיה לקטן.

1. מחמיר – מ"ב (סי' שמ"ג ס"ק ה'), "ולומר לא"י שיתן דבר איסור לתינוק ג"כ אסור וכמו בכל איסורין דאמירה לעו"ג אסור".

ו. בשר בחלב.

1. מחמיר.

(א) פמ"ג (סי' ש"ז א"א ס"ק כ"ט, פתיחה להל' יו"ט פרק ג' אות ה') – "ויראה ודאי אם ידוע שהקדירה ב"י מחלב אסור לומר לעבדו קח בשר זה ובשל לך בקדירה זו דאם ישראל בישל כן עובר בלאו והגוי בשליחותו אסור אמירה לעכו"ם".
 (ב) בה"ל (סוף סי' ש"ז) – "ועיין בפמ"ג דאסור ליתן לא"י בשר וחלב בחול ולומר לו בשל לך כיון שאינו יכול לבשלם יחד בעצמו הוא בכלל אמירה לא"י שבות [והוא פשוט עיין ביו"ד סימן רצ"ז ס"ד במסקנת הש"ך שם וכ"כ הגר"א שם] ועי"ש עוד שמצדד דה"ה דאסור ליתן לו בשר שיבשל בכלי חולבת ב"י [ולא יצוייר דינו רק אם מצוהו שיבשל בכלי זה דוקא דאל"ה א"י כי קעביד אדעתא דנפשיה קעביד]".

ז. חול המועד.

1. מחמיר, דינו כשבת [אפילו מלאכה דרבנן].
 (א) מועד קטן (דף יב.) – "תנו רבנן: מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד, ובמועד אסור. כללו של דבר: כל שהוא עושה אומר לנכרי ועושה, וכל שאינו עושה אינו אומר לנכרי ועושה".

- (ב) פמ"ג (סי' תס"ח מש"ז ס"ק ב' ד"ה נשאלתי) – "אמירה בדרבנן בשבות דשבות בשאר איסורין י"ל דשרי חוץ משבת וי"ט וחה"מ".
- (ג) גר"ז (סעי' א').
- (ד) מלכים אמניך (עמ' ש"פ) – "כל דבר שאסור לישראל לעשותו בחוה"מ אסור לומר לנכרי לעשותו. ובפרט אחד חמור חוה"מ אף משבת וי"ט, דאסור לבנות ע"י קבלן גוי אף כשהבית מחוץ לתחום".
- (ה) פוסקים.

ח. קשה: ספק דרבנן לקולא.

1. י"ל אסמכוה אקרא – פמ"ג (סי' רס"ג מש"ז ס"ק א', לשונו מובא לעיל).

ט. מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ד סוף סי' י"ט).

ט. אמירה לנכרי באיסור דרבנן.

א. גבי שבת.

1. מחמיר – גמ' (דף קכא, כדאי' באו"ז שבת סי' פ"ד אות כ"ה, ובגר"א או"ח סי' תס"ח סעי' א' ד"ה ויש), גמ' (דף קכב), תוס' (דף קכא, ד"ה אין), או"ז (שבת סי' פ"ד אות כ"ה), שו"ע (סי' ש"ז סעי' ב'), תפארת ישראל (כלכלת שבת אות ב', אות ד' ס"ק ב'), מ"ב (סי' רמ"ו ס"ק ט'), יסודי ישרון (מער' הל' שבת, עמ' רפ"ז ד"ה אמירה), פוסקים, מוכח מכמה מקומות.
2. מראי מקומות – משאת שבת (עמ' רצ"ג הע' א').

ב. שאר איסורים.

1. מיקל.

(א) פרי"ח (סי' תס"ח).

(ב) פמ"ג (סי' ש"ז מש"ז ס"ק ד') – "ופשיטא לי דבשאר איסורין שבות דשבות יש להתיר".

פמ"ג (סי' תס"ח מש"ז ס"ק ב' ד"ה נשאלתי) – "אמירה בדרבנן בשבות דשבות בשאר איסורין י"ל דשרי חוץ משבת וי"ט וחה"מ".

ע"י פמ"ג (פתיחה להל' יו"ט פרק ג' אות ו', אות ז') – "נסתפקתי אם באיסור דרבנן בשאר איסורין אסרו חז"ל לגוי או לאו גבי שבת אסור אפי' שבות לומר לגוי ועיין א"ח ש"ז סעיף ה' וע"ש אף על גב דלענין איסור תורה כל שיש לאו אין חילוק מ"מ דרבנן אפשר לא החמירו כולי האי".

(1) אמנם ע"י פמ"ג (סי' רס"ג מש"ז ס"ק א') – "ובאיסור דרבנן לגמרי היה מקום לומר דספיקא לקולא בשאר איסורין. וכן מוכיחין קצת דברי רמ"א ביורה דעה [סימן] רצ"ז הלכות כלאי בהמה סעיף ד' [שכתב, וכן כל] אמירה לעכו"ם [אפילו] באיסור לאו [אסורה], משמע דרבנן לא. אלא [שם] בסימן רצ"ו סעיף ס"ט מבואר דלעכו"ם גדול אסור דרבנן, ונאמר מה שכתב כאן [סימן רצז (השני)] בלאו, לאסור אף בתינוק עכו"ם. ובחושן משפט [סימן] של"ח סעיף ו' כתב הר"ב בהג"ה דאמירה לעכו"ם אסור כמו בשבת, ואם כן אף באיסור דרבנן אסור אמירה לעכו"ם כמו בשבת אם אין בו צורך הרבה, כבסימן ש"ז סעיף ה', יע"ש".

(ג) גר"א (סי' תס"ח ס"ק א').

(ד) בית אפרים (יו"ד סי' ס"ב ד"ה אמנם) – "נראה דבאיסור שאינו מאיסורא שבת והוא איסור דרבנן אין בו איסור דאמירה לעכו"ם כלל דע"כ לא מבעיא לן בשבת אלא דלמא אין לחלק בין שבת דאיסור סקילה ובין חסימה דאיסור לאו וא"כ אף הפוסקים הסוברים דהאבע"א איפשטא לחומרא מ"מ דיינו שנחמור באיסור לאו ממש ולא באיסור דרבנן שנעשה לסייג לאיסור לאו ולא דמי לשבת דאפי' שבות דשבות אסור משום דשם עכ"פ סייג ומשמרת שלו הוא לאיסור סקילה וכולה חדא גזרה הוא משא"כ בשבות דרבנן של שאר איסורין וזה מוכרח ...".

(ה) שע"ת (סי' תקנ"א ס"ק ז') – "בפר"ח סי' תס"ח דאמירה לעכו"ם בשאר איסורים דרבנן שרי".

(ו) ע"י גליון מהרש"א (יו"ד סי' רצ"ז ס"ד).

(ז) מלכים אמניך (פרק י"ג סי' ז' הע' ח').

(ח) ע"י מחזה אליהו (סוף ס' בישול ישראל תשובה י' אות י"א) – "מותר לצוות לנכרי לעשות איסור דרבנן שאין לו עיקר מן התורה".

(ט) ארחות שבת (פרק כ"ג הע' י"א) – "ולענין איסורי דרבנן של שאר איסורי תורה עיין שו"ע סי' תס"ח ס"א שהביא מחלוקת הפוסקים אם מותר לומר לנכרי לעשות מלאכה בערב פסח אחרי חצות, המרדכי אסר והרוקח התיר. ועיי"ש בפר"ח ובביאור הגר"א שטעמו של הרוקח שהתיר הוא משום דס"ל דרך באיסורי תורה נאסרה אמירה לנכרי בשאר איסורים ולא באיסורים דרבנן, ובדעת המרדכי שאסר עיין היטב בביאור הגר"א שכתב בתחילה שהמרדכי אוסר אף בשאר איסורים דרבנן, ואח"כ דן לומר שמא רק לגבי ערב פסח החמיר משום שהוא בכלל מועד, או משום שבכל איסורי מלאכה גזרו אטו שבת. ולהלכה הכריע הרמ"א סי' תס"ח שם דמותר לומר לנכרי לעשות מלאכה בערב פסח, וכן מכריע שם הפר"ח, וכן נוקט הפמ"ג סי' ש"ז במ"ז ס"ק ד'. [ואף שלענין דיני אבלות קיימ"ל ביור"ד סי' ש"פ דאסור לעשות מלאכה אף ע"י נכרי, אף שאיסור מלאכה באבל אינו אלא מדרבנן, כבר כתב בשד"ח מערכת הא' שאין להביא ראייה מאבלות משום דאיסור מלאכה באבל הוא משום היסח הדעת]."

(י) ילקוט יוסף (מהדורת תשע"ג, סי' רע"ו סעי' ס"א, סעי' ס"ב).

(1) קשה: והא שליחות – שו"ת פנ"י (יו"ד סי' ג'), בית מאיר (אה"ע סי' ה' סעי' י"ד), מלאכת נכרי (עמ' ט'), ועוד - ע"י לעיל.

2. מראי מקומות – מנחת איש (פרק כ"ח סעי' ג').

י] גוי שעושה אדעתיה דנפשיה - לפי הטעמים דלעיל, יש להקל.

א. הגוי עשה המעשה לצורך ישראל, אבל עשה באופן האסור לצורך עצמו - פעולה שיכול הנכרי לעשותה באופן המותר ובאופן האסור.

1. מיקל.

(א) ט"ז (סי' ש"ז ס"ק ד') – "כאן שיש היתר לו' לעכו"ם כיון שיש היתר ע"י מחיצה היינו ביש שם ב"א שאפשר לעשות מהם מחיצה דאז אין איסור טלטול רובץ עליו כלל שאפשר לעשו' בהיתר ע"כ מותר על ידי אמירה לעכו"ם".

(ב) פמ"ג (סי' ש"ז א"א ס"ק י"ב, מש"ז ס"ק ד') – "אבל כשיש בידו לעשותה היום בהיתר, שיש בני אדם והיה יכול לעשות מחיצה, שרי לומר לעכו"ם. ויודה המ"א בזה להט"ז, כבסימן רע"ו אות י"א דאי בעי ישראל מטלטל בהיתר, אי עשה עכו"ם באיסור לית לן בה. ואף שיש לחלק בין שבות דשבות למלאכה דבר תורה, מכל מקום מסתברא דאין לחלק".

(ג) אשל אברהם (סי' ש"ז בוטשאטש סעי' ה') – "נראה שאין מצוי כלל להצטרך לומר לנכרי שיעשה מלאכה דאורייתא לתקון העירוב כי כבר אפשר לעשות הכל על ידי עניבה ואם הוא עושה קשר של קיימא או נועץ בארץ או לכותל בחוזק אין לנו עסק בזה כיון שכבר אפשר שהי' זה נעשה על ידי עניבה בעלמא".

(ד) גר"ז (סי' רס"ו קונ"א אות ח') – "ודאי שאף בלא הפסד כלל אין צריך למחות כלל, דכיון שצוהו לשמור והוא מביאו מיד אדעתא דנפשיה קעביד להקל טורח שמירתו כל היום. ואף אם עושה בשביל ישראל אין צריך למחות כשעושה מעצמו לפי דעת הרבה פוסקים כמו שנתבאר בס' רנ"ב עיין שם".

(ה) אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' שכ"ה אות ז') – "אין למנוע מעכו"ם מלעשות מלאכה באיסור כל שיכול ג"כ לעשותה בהיתר, וכגון שמדיח כלים ומשתמש במים חמים, מאחר ויכול ג"כ להשתמש במים קרים וכדו'".

(ו) חוט שני (ארחות שבת פרק כ"ג הע' קי"ח).

(ז) ששכ"ה (פרק ל' סעי' כ"ג [דפו"ח, סעי' כ"ד]) – "מותר לומר לנכרי לעשות בשביל יהודי דבר היתר, גם אם ידוע שלצורך זה יעשה הנכרי דבר שבעשייתו יש משום איסור תורה".

(ח) אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, פרק י' הע' ט"ז).

(ט) ארחות שבת (ח"ב עמ' תס"ו) – "האומר לנכרי לעשות עבורו פעולה אשר ניתן לעשותה בדרך של היתר וניתן גם לעשותה בדרך של איסור, והנכרי בחר לעשותה בדרך של איסור פעמים שאין בזה איסור, והטעם משום שהצווי של הישראל היה ניתן להיעשות בדרך של היתר, והנכרי שבחר לעשותה בדרך האסורה עשה זאת אדעתא דנפשיה כדי להקל על עצמו, וכגון אם אומר לו להדיח כלים והנכרי עושה זאת במים חמים כדי שיודחו הכלים היטב אין בזה איסור, והטעם משום שהנכרי יכול להדיח את הכלים היטב גם במים צוננים, ומה שעשה זאת במים חמים עשה אדעתא דנפשיה, וכפי שיבוארו להלן פרטי הדינים בזה. אמנם במקרה שהדרך המותרת היא מעשה שאין דרך בני אדם לעשותו כלל כגון שהוא כרוך בטורח מרובה, אין היתר לומר לנכרי בסתמא לעשות את הפעולה על סמך זה שיש אפשרות לעשותה בהיתר, כיון שאותה אפשרות אינה סבירה, ונמצא שכאשר אומר לו לעשות את הפעולה הרי זה כאומר לו לעשותה באופן האסור".

2. מתיר באיסורי דרבנן.

(א) שלחן עצי שטים (סי' א' סוף הל' י"ז) – "כל שיש לו צד היתר ע"י ישראל שרי שבות דשבות לפיכך מותר ע"י עכו"ם לטלטל נר הדולק אפילו של שמן כיון דאי בעי מטלטלו מן הצד".

(ב) תפארת ישראל (כלכלת שבת אות ד' ס"ק ז' אות ד') – "כל דבר שאפשר ע"י ישראל בהיתר, מותר לומר לעובד כוכבים לעשותו אם הוא שבות. כגון מותר לומר לו לטלטל נר דלק, מדשרי ע"י ישראל בטלטל מהצד, שידחנו עד שם. ואפי' בנר שמן שיש חשש שיקרב או ירחיק השמן מהפתלה והו"ל כמכבה או מבכיר, עכ"פ אפשר שלך בנחת ולא ינענעו, והרי בעובד כוכבים שרי שאינו מתכוון אף בפסיק רישא".

1) עי' סי' רע"ו סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

3. אמירה לנכרי להביא סעודת שבת לקומה גבוהה.

(א) הגר"ש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ז עמ' נ"ב אות י"ג) – "כשגוי מעלה אוכל לקומה עשירית ועולה במעלית, ודאי חשיב עושה לצורך ישראל, ורק לקומה שעולים אליה גם ברגל אפשר לומר שהעליה במעלית היא אדעתא דנפשיה".

(ב) מלכים אמניך (פרק י' סעי' סי' מ"ב) – "מותר לומר לנכרי שיוביל בשבת מזון לבריא הנמצא בבית חולים (לחולה, בין כך ובין כך מותר כמבואר בפ"ד) למרות שידוע לנו שישע לשם ברכב. כמו כן מותר לומר לו שיעלה מזון לקומה עליונה, גם כאשר ידוע לנו שישע לשם במעלית, כיון שאפשר לעלות במדרגות".

(ג) ששכ"ה (פרק ל' דפו"ח סעי' כ"ה) – "מותר לומר לנכרי להעביר חפץ לקומה עליונה של בנין רב קומות, הגם שידוע שהנכרי ישתמש לצורך זה במעלית, מכיון שאפשר שיעלה הנכרי ברגל ולא ישתמש במעלית".

(ד) חוט שני (ארחות שבת פרק כ"ג הע' קי"ח). ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' נ"ג, הע' קי"ח) – "המתארח במלון מותר לומר לנכרי להביא לו את סעודת השבת לחדרו שבקומה השנייה, אף שידוע שהנכרי יפעיל את המעלית לצורך זה, והטעם משום שיש אפשרות להעלות את צרכי הסעודה באופן המותר על ידי עלייה במדרגות ולכן אנו אומרים שהנכרי מפעיל את המעלית לצורך עצמו. אמנם אם החדר הוא בקומה גבוהה באופן שהעלאת צרכי הסעודה במדרגות היא פעולה שאינה סבירה אין היתר לומר לו בסתמא להביא לו את צרכי הסעודה משום שזה נחשב כאמירה מפורשת לעשות זאת במעלית [ואף שבימות החול אין רגילים כלל להעלות צרכי סעודה במדרגות מ"מ אין זו פעולה בלתי סבירה ולכן אנו דנים זאת כפעולה הניתנת להיעשות גם באופן המותר והנכרי עושה את המלאכה אדעתא דנפשיה ... אמנם אם הנכרי רשאי לסרב להעלות את סעודת השבת במדרגות [כשאין המעלית פועלת] אין היתר זה קיים]".

1) ארחות שבת (פרק כ"ג הע' ק"ט) – "וקשה ליתן קצבה מה נחשב מאמץ בלתי סביר לענין זה. ואולי הדבר תלוי מה היה הנכרי עושה אם המעלית לא היתה פועלת, שאם היה מעלה את צרכי הסעודה במדרגות הרי זה נחשב כאפשרות סבירה וממילא אין איסור לומר לו בסתמא להעלות את הסעודה לקומה הזו, משא"כ אם לא היה עושה זאת במדרגות [ופעמים שהיה עושה זאת תמורת תשלום, ונראה שאין להקל מחמת זה לומר לו בסתמא [ללא תשלום] להעלות את צרכי הסעודה לחדרו]. אמנם הגר"ש אויערבאך (שליט"א) [זצ"ל] כתב דמאידך גיסא י"ל דמה שהנכרי מתאמץ הרבה בשעת תקלה אינו ראיה להגדיר זאת כמאמץ סביר".

(ה) מחמיר.

1) מנחת יצחק (ח"ד סי' כ"ה) – "דודאי ע"י שהעכו"ם מוליך ומביא בהלופט, נעשה בזריזות יותר, לשביעת רצון של האורחים וכיב"ז, ושייך חשדא, ואינו דומה להדחת כלים הנ"ל, וכיוצא בזה, דאיתא בפוסקים להיתרא, דשם ניכר הדבר שעושה בשביל עצמו, כמ"ש בש"ע הרב שם (קו"א אות ה'), אבל כמו בנד"ד, לא ניכר, אדרבה העולם יחשדוהו בודאי שנעשה לצורך ישראל ובשליחותו ... היכא דנשכיל לעשות כן ע"י הערמה, דודאי אתי למיסרך ולדמות מילתא למילתא, ואף אם השואל בן תורה, אבל הרואים אינם בני תורה, ידמו מילתא למילתא ואתו לידי מכשול ח"ו, ע"כ לפענ"ד אין להתיר".

2) באר משה (ח"ז קו"ע סי' ק"ז ד"ה ובתשו') – "מנח"י ... ואני אומר דחלילה לחפש התירים בדבר כזה במקום מפורסם כ"כ, ויכול לצמוח מזה מכשולים גדולים, ולא יזכר ולא יפקד היתר בענין זה חלילה".

ו) מראי מקומות – קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' ל'), פסקי תשובות (דפו"ח סי' רע"ו הע' ק"ט), מנחת צבי (הל' אמירה לנכרי, הע' על ס' ארחות שבת סעי' נ"ג).

4. הולכת אדם היושב בכסא גלגלים על ידי מעלית.

א) חוט שני (ארחות שבת פרק כ"ג הע' ק"ח), ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' נ"ד) – "נכרי המטפל בישראל ומוליכו בכסא גלגלים אין היתר לומר לו בסתמא להביאו לקומה גבוהה או להורידו מקומה גבוהה אל הרחוב אם הנכרי ישתמש במעלית לצורך זה, והטעם משום דהרי זה כאילו אומר לו במפורש להוליכו במעלית, וכנ"ל בסעיף הקודם, דכיון שהולכת אדם זה במדרגות לקומה גבוהה היא מאמץ גדול שאי אפשר לדרוש מהנכרי לעשותו, לכן זה נחשב כאילו אומר לו במפורש לנסוע במעלית. ולכן אין היתר להוליך אדם זה במעלית לבית הכנסת או להביאו להתארח בסעודת שבת אצל אחרים. אמנם אם האדם גר בקומה נמוכה באופן שאין זה טורח גדול להעלותו במדרגות מבלי להשתמש במעלית, ושייך לצוות את הנכרי להעלותו במדרגות, יש להתיר זאת במקום צורך גדול, אמנם צריך לומר לנכרי [שלא בדרך הערמה] שהישראל אינו מקפיד אם הנכרי יוליכנו במדרגות, ומעתה אף אם הנכרי משתמש במעלית הרי זה מותר משום דאמרינן שהנכרי עושה זאת אדעתא דנפשיה, אך אין לומר לנכרי בסתמא להוליכו מביתו או להוליכו לביתו משום דאמירה זו מתפרשת בסתמא כאמירה להוליכו במעלית, כיון שבימות החול מקפידים לעשות זאת במעלית גם לטובת הישראל, שההולכה במדרגות פחות נוחה לו. ולענין מעשה אין לעשות זאת אלא על פי הוראת מורה הוראה. ובמקרה שדין האדם היושב בכסא גלגלים כדין חולה שאין בו סכנה יש לשאול למורה הוראה שיורה אילו פעולות נחשבות כנצרכות לבריאותו של החולה ואשר יש להתיר עבורן מלאכה על ידי נכרי".

5. אמירה לנכרי להדיח כלים - עי' סי' רע"ו סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

6. אמירה לנכרי להדיח רצפה - עי' סי' של"ז, לשיטות ומראי מקומות.

7. נכרי הפותח דלת על ידי מנגנון חשמלי.

א) חוט שני (ארחות שבת פרק כ"ג הע' ק"ח), ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' נ"ז) – "שומר נכרי היושב בחדר הכניסה לבנין או לבית כנסת ובהגיע ישראל הוא פותח עבורו את הדלת על ידי לחיצה על כפתור המפעיל מנגנון חשמלי אין בדבר איסור מן הדין משום שהנכרי יכול לפתוח את הדלת במעט טירחא על ידי שילך אל הדלת ויפתחנה בידית. אמנם מן הראוי לומר לנכרי לפתוח את הדלת בידיו משום זילותא דשבתא".

ב) מיקל – פסקי תשובות (סי' רע"ו הע' ק').

8. מראי מקומות – אמירה לנכרי (פרק א' סעי' ז').

א) הגר"ח ק"ש (מלכים אמניך פרק י' הע' א') – "הוכיח כך ממה ששינוי דמשום ישוב א"י התירו לכתוב אונו ואפילו בשבת. וצ"ע למ"ל טעם זה תיפוק ליה דביד הנכרי לכתוב ביד שמאל, ולפי"ז הבה ונתיר לומר לנכרי שיכתוב בכל מצוה, אלא ודאי מאחר וקשה לו אין זה בגדר אפשר".

ב. נכרי שעושה האיסור לצורך עצמו.

1. מיקל.

א) ערה"ש (סי' רע"ו סעי' ט') – "ונהירנא בילדותי היו נוהגין בלילי שבת בחורף שהלילות ארוכין היו קורין לאינו יהודי לשאל לו רצונך בצנצנת י"ש והיה אומר שרוצה והשיבו לו רצונינו ליתן לך אבל מה נעשה שא"א למצא בחשך והיה מדליק נר ושותה הי"ש והולך לו והשתמשו לאורו ונראה דהיתר גמור הוא באינו יהודי שאינו רגיל בו וליכא למיחש שמערים ואף על גב דהישראל עושה הערמה בזה מ"מ מה איכפת לנו סוף סוף ההדלקה היא בשבילו בלבד משא"כ אם האיני יהודי הוא המערים הוה ההדלקה בשביל הישראל ואסור וזהו העיקר דאם לפי הבנתנו אינו כמערים לעשות טובה להישראל אלא בשביל עצמו עושה אפילו הוא בן בית מותר ואם לאו אפילו אינו בן בית אסור אלא דע"פ רוב יכול בן בית להיות כמערים ולכן יש להבין בזה".

ב) קהלות יעקב (נזר החיים עמ' קפ"ד אות ע"ב) – "שסיפר לי אבי זצ"ל (קה"י) שפעם שכחו להדליק נרות בבית ... וקראו לגוי אחד ואמרו לו אתה רוצה בירה, אמר להם כן, אמרו לו האיך תשתה בחושך, והדליק את האור, ולאחר שגמר לשתות כיבה את האור. חזרו ואמרו לו אתה רוצה עוד בירה, אמר להם כן, אמרו לו אבל איך תשתה בחושך, והדליק את האור, וכשגמר לשתות אמרו לו עכשיו אל תכבה את האור, ודבר זה כבר מותר היה להם לומר לו".

קהלות יעקב (שבות יצחק חי"ז סוף עמ' ל"ח) – "שמעתי מהגר"ח קניבסקי שליט"א בשם אביו זצ"ל, שהקריאה לגוי בחו"ל היתה באופן זה, היו נוהגים לקרוא לגוי ולהציע לו לבא לשנות שחר, והגוי היה מדליק האור כדי למצא את השכר, וכשהיה יוצא היה רוצה לכבות כי הבין שקראו לו לצורכו, ואז היו אומרים לו אל תכבה".

(1) מותר לבקש ממנו שלא לכבות את האור שהדליק בשביל עצמו – ששכ"ה (פרק ל' סעי' מ"ז [דפו"ח, סעי' נ"ז]), "ואף מותר לבקש ממנו שלא לכבות את האור שהדליק בשביל עצמו", ילקוט יוסף (שבת ח"א סי' רע"ו סעי' ה'), אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' ט"ז), ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' ס"ז), פסקי תשובות (סי' רע"ו הע' נ').

(ג) הגר"ש"א זצ"ל (מלכים אמניך סי' מ"ח, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ח' אות ג', עי' מאור השבת ח"ד סי' י"ד הע' קמ"א) – "כאשר רוצה ליכנס לחדר שהכניסה אליו כרוכה בחילול שבת (כגון בבית מלון שהכניסה לחדר היא ע"י העברת כרטיס אלקטרוני במקום מסויים בדלת), יכול לומר לעכו"ם שיש לו ממתקים בחדר אך החדר סגור, ואז הגוי פותח לצורך עצמו. ואמר רבינו, דאין חילוק בלשון המותרת לאמירה לעכו"ם בין אם אמר לו 'אני רוצה לתת לך ממתקים', דאז נמצא שהגוי פותח בשביל הישראל כדי שהוא יתן לגוי, לבין אם אמר לו 'אם הדלת תהיה פתוחה תוכל להתכבד בממתקים', כלומר שהוא יקח לעצמו ממתקים, דבשני לשונות אלו הוי כעושה העכו"ם לצורך עצמו ולא לצורך ישראל".

הגר"ש"א זצ"ל (מלכים אמניך פרק ד' הע' ו', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ח' אות ט"ו) – "שכח להפעיל את המקרר, או שהפעיל ומחמת קצר אינו פועל, ויש בתוכו מאכלים שיתקלקלו, וההפסד הוא גדול וגם יתבטל עונג שבת, קיימת עיצה שיאמר לנכרי, שאחר שבת הוא יקבל מנה יפה מהמצרכים שבתוך המקרר. ואח"כ יאמר לו 'המצרכים יתקלקלו', ויבין הנכרי חבל שצריך להפעיל את המקרר, או לתקנו, והדבר מותר דלעצמו עושה זאת, ומותר גם ליהודי ליהנות מכך, דומיה למש"כ במשנ"ב (סי' רעו ס"ק כז) שמותר לשלוח נכרי להביא יין מהמרתף, והנכרי מדליק נר לצרכו, ומותר אח"כ לישראל להשתמש בנר זה".

(ד) מלכים אמניך (פרק ד' סעי' ג', עמ' שס"ו אות ב', סי' ד') – "שאלה: שכח להפעיל את המקרר, או שהפעילו וקצר ניתקו וההפסד גדול וגם יתבטל מעונג שבת, מה יעשה. תשובה: יאמר לנכרי שאחרי השבת יקבל מנה יפה מהמצרכים, והמצרכים יתקלקלו, והנכרי יפעילו לעצמו".

(1) הגר"ע אורבאך שליט"א (מלכים אמניך סי' ד') – "ב'מלכים אמניך' ... יש להעיר, דהרי הנכרי יודע שרוב המצרכים של ישראל הם, אלא שמנה יפה שמורה לנכרי, והוי כישראל ואינו יהודי שהסבו יחד והדליק א"י נר, אם רוב א"י מותר להשתמש לאורו, ואם רוב ישראל או אפילו מחצה על מחצה אסור. אם כן המנה יפה שיקבלה נכרי אין זה יותר מאשר מחצה על מחצה דאסור".

(ה) מלכים אמניך (סוף עמ' שס"א) – "כשהבית חשוך ורוצה שהנכרי ידליק לו, כיצד יעשה זאת. תשובה: ישאל את הנכרי אם רוצה מאכל ערב, וכשישיב בחיוב, יאמר לו: הבית חשוך".

(ו) ילקוט יוסף (שבת ח"א סי' רע"ו סעי' ה').

(ז) ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' מ"ה) – "יש הנוהגים, במקרה שרצונם שנכרי ידליק אור בבית חשוך, להציע לו לבא אל הבית ולאכול בו דבר מאכל או לשנות משקה וכיוצ"ב והנכרי יבא אל הבית וידליק את האור מעצמו על מנת שיוכלו להגיש לו את המאכל. טעם ההיתר הוא משום שדנים זאת כנר שמדליק הנכרי לצורך עצמו דהיינו לצורך אכילת המאכל, ומותר אחר כך לישראל ליהנות מאורו. וכן מותר לומר לנכרי שלא יכבה את האור. וכתבו האחרונים דנראה שההיתר הזה נאמר רק באופן שהנכרי אכן עושה את הפעולה הזו לצורך עצמו, אבל אם לפי הנראה אין כוונתו של הנכרי לצורך עצמו אלא לעשות טובה לישראל [ופעמים שאף כאשר הוא יושב ואוכל אינו מרגיש שם בנוח] אין בזה היתר, כיון שבאופן זה עיקר המלאכה נעשית לצורך הישראל והנכרי לא בא לכאן לצורך עצמו. ולכן יש להזהר שלא לנהוג בהיתר זה אלא במקרה שהדבר ברור שהנכרי אכן שמח לאכול בבית הישראלי".

ארחות שבת (פרק כ"ג הע' ע') – "לענין הנצרך להתאכסן בבית מלון אשר חדריו נפתחים ע"י כרטיס מגנטי ... יאמר לנכרי שיש בחדרו בקבוק משקה או מיני מתיקה עבורו או מתנה אחרת והנכרי יפתח את הדלת לצורך עצמו ע"מ לקבל את המתנה".

2. מראי מקומות.

(א) ארחות שבת (סוף ח"ג סי' י"א הע' ה') – "והנה הט"ז סי' רמ"ד ס"ק א' נקט שרבינו שמחה הנ"ל אסר על השפחות להדליק אש מעצי ישראל אף כשעושות זאת לצורכן ולא לצורך ישראל, וכן משמע מהלשון שהביא המג"א סי' ש"ה ס"ק י"ד בשם הגמ"י [והא"ר חלק על הט"ז ונקט דלא אסר אלא כשעושין מלאכה לצורך הישראל, ועיין משנ"ב סי' רמ"ה ס"ק ל' שהביא את שתי הדעות ולא הכריע, וקצת משמע שהחמיר בזה]. ולפ"ז יש לעורר על המנהג שנהגו כשרצו שנכרי ידליק נר במקום חשוך לקרוא לנכרי וליתן לו דבר מאכל כדי שידליק נר ויאכלנו] [עיין בפרק כ"ג הערה ק' שהבאנו הנהגה זו גם מגדולי זמננו], ויש להעיר דנהי דחשבינן ליה כנר שמדליק הנכרי לצורך עצמו מ"מ לפי רבינו שמחה גם זה אסור, כיון שעושה זאת בנר של ישראל. וכן צ"ע בדין של הט"ז סוס"י רע"ו בשפחות המדליקות נר כדי שיוכלו להדיח כלים וכן בדין של ראנ"ח המובא בדברי רע"א סי' רע"ו ס"ג ובמשנ"ב שם ס"ק כ"ז, דנהי דחשבינן ליה כנר שמדליק נכרי לצורך עצמו מ"מ הוי נר של ישראל ולמה אין חייב למחות בו, וצ"ע".

(1) י"ל שהוא ניכר שהנכרי מדליק לצורך עצמו. כדאי' במ"ב (שם), שלכו"ע יש להקל.

(2) אבל קשה, שהנכרי הוא צריך להשתמש בכלי של ישראל. [ארחות שבת לשיטתיה, רק ע"י אמירה הוא אסור]. וצ"ע.

(3) בית של ישראל - עי' סי' רמ"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ג. רמיזה למוצ"ש.

1. רמ"א (סוף סי' ש"ז) – "מותר לרמוז לו לעשות מלאכה אחר שבת (א"ז)".

(א) ביאור הדבר: אין שליחות לאיסור, כיון שהוא מוצ"ש. אין חשש שמא 'שיבואו לעשות בעצמן' בשבת, כיון שהפעולה מוצ"ש. נשאר האיסור מצד דבר דבור. ע"י רמיזה, אין דיבור.

ד. פסיק רישא ע"י נכרי.

1. בשלמא ה'אמירה לנכרי' מותרת, כיון שלא נתיחס להישראל [אמנם לטעם של הרמב"ם, קצ"ב]. אבל צ"ב למה ההנאה ממעשה נכרי מותרת.
- (א) ע"י ערך דבר שאינו מתכוין [סוף קובץ], לשיטות ומראי מקומות.

יא] לפי מקום הבעלים אזלינן, או לפי מקום הנכרי.

- א. במקום שהישראל נמצא הוא חול, ובמקום העכו"ם הוא שבת - מצד אמירה לנכרי.
1. מחמיר.

- (א) שרגא המאיר (ח"ב סי' ס"ה) – "אבל במוצש"ק אם במקום הפאבריק הוא עוד יום, עוד שבת, אסור שם לעשות ולהניח לעכו"ם לעשות מלאכה מלאכה בהפאבריק, אעפ"י שבמקום שדר הבעה"ב הישראל כבר מאוחר בלילה וכבר מוצאי שבת, דכיון דבמקום הפאבריק הוא עוד שבת הוי כמו שהישראל אמר בחול לעכו"ם לעשות מלאכה בשבת".
- (ב) ע"י רבבות אפרים (ח"ב סי' ק"י ד"ה ואידך) – "אם אצלו כבר לא שבת היכול לטלפן למקום שעדיין שבת לומר לעכו"ם שיעשה מלאכה עבורו. ומסתבר דהולכים בתר מקומו ... ולדידי כל דין זה לא ברור כל כך וטוב בודאי להמנע מזה".
- (ג) ע"י מלכים אמניך (פרק ג' סעי' ו', הע' ט"ו) – "[יש אומרים שמותר]. חלקת יעקב ... ולענ"ד לולא דבריו, היה מקום להחמיר בזה, כיון דיש שם של 'חילול שבת' על מלאכת הגוי ...".
2. מיקל.

- (א) באר משה (ח"ו קו"ע סי' מ"ט) – "נשאלתי אם שרי לצלצל על הטלעפאן מארצות הברית בערב שבת ליוראפ לדבר עם נכרי אחר שם, ושם כבר הוא שבת קדש, וכן מהו במוצש"ק [מיוראפ לארה"ב]. השבתי פשוט שמותר ... משום דבר דבר ליכא דהלא אצל ישראל עדיין חול הוא וגם משום נראה כשלוחו אין כאן איסור דהלא אצל ישראל עדיין חול הוא ובעצמו שרי".
- (ב) חלקת יעקב (ח"ג סי' ק"ו, או"ח סי' פ"ז) – "בשעה שלישאל בעצמו מותר לעשות ודאי אין שום סברא לאסור האמירה לעכו"ם אף שבמקום העכו"ם כבר שבת להישראלים הדרים שם, לגבי עכו"ם לא שייך שמירת שבת, אדרבה עכו"ם ששבת חייב מיתה".
- (ג) אור לציון (ח"א סי' י"ד ד"ה ומי) – "ומי שנמצא במקום שאצלו הוא יום חול, נראה שמותר אפילו הוא עצמו לעשות מלאכה שתיעשה ביום שב"ק ... ומכ"ש שמותר לומר לגוי בדרך הטלפון ... שאצל המצווה הוא יום חול".
- (ד) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ח' סעי' א', ע"י רבבות אפרים ח"ח סי' קנ"ב אות ג') – "מותר להתקשר במוצאי שבת לגוי שנמצא במדינא אחרת, ואצל הגוי עדיין שבת, ולצוותו לעשות מלאכה, מאחר והמתקשר מתקשר בהיתר, ולגוי לא נוגע שבת".

- (ה) וישב משה (ח"א סי' קי"ט) – "נשאלתי אם מותר לדבר בטלפון באר"י במוצש"ק לחו"ל שהוא עוד ש"ק שם והמכשיר שם תופס מעצמו בלי פעולת אדם שם כלל, וכן אם מותר לדבר בטלפון עם נכרי שם. והשבתי דלענ"ד פשוט להתיר ... בשבת ודאי שלא נאסר מעולם החפצא רק העיקר הוא שהאדם ישבות ... וכן בבן חו"ל מותר בע"ש לטלפן לאר"י כנ"ל לדינא".

- (ו) עמק התשובה (ח"א סי' ל"א) – "מותר לדבר בטלפון ממקום שהוא כבר חול למקום שעדיין שבת, עם נכרי ומותר לומר להנכרי שיעשה מלאכה עבורו".

- (ז) חוט שני (ארחות שבת פרק כ"ג הע' רי"ט) – "להקל בזה".

- (ח) ששכ"ה (פרק ל"א סעי' כ"ו [דפו"ח, סעי' כ"ז]) – "נכרי המטלפן מארץ שבה כבר נכנסה השבת, מותר ליהודי לשוחח עמו במקום שבו טרם נכנסה השבת, והוא הדין לגבי מוצאי-שבת ... ויתר על כן, אף מותר ליהודי שאצלו חול, לטלפן לנכרי שבמקומו שבת".

- (ט) יביע אומר (ילקוט יוסף סי' ש"ז, עמ' רמ"ה סוף ד"ה כן) – "והסכים עמנו להקל כמ"ש".

- (י) הגר"ח ק"ש (אסיפת יצחק ה' תשרי תשס"ז) – "שאלה: יהודי בארץ ישראל שאינו שבת בשבילו, האם מותר לו לצלצל לנכרי בחוץ לארץ בזמן שעדיין שבת שם, או אסור משום אמירה לנכרי. תשובה: יתכן שמותר".

- (יא) הגר"א שלזינגר שליט"א (אסיפת יצחק י"ג כסליו תשס"ז) – "שאלה: יהודי בארץ ישראל שאינו שבת בשבילו, האם מותר לו לטלפן לנכרי בחוץ לארץ שעדיין שבת שם, או זה נכלל באיסור של אמירה לנכרי. תשובה: מותר ליהודי להתקשר לנכרי בארה"ב ושם עדיין שבת, נכרי לא מצווה על השבת".

- (יב) אור יצחק (ח"א או"ח סי' קנ"ז) – "שמותר לטלפן לגוי ולדבר איתו ולומר לו לעשות מלאכה, כיון שבמקום הישראל המצווה הוא כבר מוצאי שבת. וזיל בתר טעמא של אמירה לעכו"ם שכתב הרמב"ם [פרק ו' משבת הל' א'] שאסור לומר לעכו"ם משום שמא יבוא לעשות בעצמו, וא"כ זה לא שייך אם אצלו הוא כבר מוצאי שבת. ועל המחמיר והמדחיק בזה, עליו להביא ראיה".

- (יג) ילקוט יוסף (סי' ש"ז אות ט', עמ' רמ"ג) – "ישראל המטלפן במוצ"ש מאר"י לחו"ל לגוי שנמצא בחו"ל, ורוצה לצוותו על עשיית איזה דבר לצורך הישראל, אע"פ שהגוי יעשה דברים אלו בשבת, אין בזה איסור אמירה לגוי, מאחר שבמקומו של הישראל כבר יצאה שבת".

- (יד) בן של השבט הלוי (שבט הלוי ח"ג סי' קע"ב) – "בספק דידן של צווי ממקום דעדיין לא נכנס שב"ק למקום שכבר נכנס שבת קודש והישראל מצווה לנכרי לעשות עתה והישראל במרחקים, יכול העכו"ם לעשות המלאכה בהיתר ויכול הישראל לצוות את העכו"ם לעשות ואף שבמקום העכו"ם כבר נתקדש היום".

- (טו) באר שרים (ח"א סי' ע"א אות א') – "בצל החכמה ... חלקת יעקב".

- (טז) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' רל"ח) – "ולענין מוצ"ש בא"י לצלצל בטלפון עכו"ם בחו"ל שעדיין שבת שם. מסתברא להקל, שהא אינו שבת לישראל".

הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Is it permissible for someone working in Israel on work for the US, to call non-Jewish tradespeople, clients, contacts in America when it is still Shabbos there but Motzaei Shabbos in Israel? What if it's connected to real estate? Does it matter if the person who owns the real estate is in Israel or the US? What is the Din? What are recommended sensitivities?

R' Y. Berkovits wrote: Yes. Doesn't matter. Doesn't matter. If you think that it will reflect badly on Jews around the world, you can mention something. [Maybe the time difference.]

יז) ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קי"ג) – "ישראל הנמצא בארץ ישראל במוצאי שבת מותר להתקשר בטלפון לנכרי הנמצא בארצות הברית בשעה ששם עדיין שבת ולומר לו לעשות מלאכה עבורו, והטעם דכיון שבשעה זו מותר הישראל לעשות מלאכות לא מסתבר שיהיה אסור לו לומר לנכרי לעשות מלאכה עבורו אף שהנכרי נמצא במקום שבו עדיין לא יצאה השבת".
 יח) פסקי תשובות (דפו"ח הע' ד', ע' רמ"ו סוף אות ז', ס' רס"ג אות מ"ו, שם הע' ת"ה, ע' דפו"י ס' שד"מ אות ב') – "אבל מותר לומר דרך הטלפון וכדו' לנכרי הנמצא במקום שכבר שבת שיעשה מלאכה עבורו, ורשאי הנכרי לעשות המלאכה כל זמן שעדיין לא נכנס השבת במקום שהישראל שם, וכן במוצ"ש רשאי לומר לנכרי הנמצא במקום שעדיין שבת לעשות לו מלאכה, שו"ת חלקת יעקב ח"ג סי' ק"ו, שו"ת בצל החכמה ח"ג סי' קכ"ה".
 3. מצד שהישראל עצמו עושה מלאכה במקום שהוא שבת - ע' ס' רמ"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ב. במקום שהישראל נמצא הוא שבת, ובמקום העכו"ם הוא חול.

1. מחמיר.

א) עמק התשובה (ח"ג סי' י"א) – "בוודאי אסור לפועליו לעשות מלאכות בשליחותו אם אצלו הוא כבר שבת וחל עליו כל איסורי שבת בכל פרטיו".

2. מיקל.

א) חלקת יעקב (ח"ג סי' כ"ז, או"ח סי' פ"ה אות י"א) – "וכידוע, דעיולי שבתא משתנה בכל המקומות כפי הילוך השמש, א"כ למשל כשא' דר בציריך, דכבר עייל שבתא, ויש לו עסקים בית חרושת או בית מסחר בענגלאנד או נויארק, שבשם עדיין עובדים בעסקיו, וזה ממש שאלה כנ"ד, דבין לטעמא דטו"ו כיון דהם עובדין בהיתר דבתר שליח אזלינן, וגם לטעמא דמג"א כיון דאי בעי ה' טס לשם להיות בשם ומקרי דגם להמשלח יש היתר, ומותר לישראל לעבוד בשבילו".

ב) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' תצ"ו הע' על ס"ק י"ב, ע' מנחת שלמה ח"א סי' י"ט אות ג' ד"ה גב) – "אין לאסור באופן שנעשה מלאכה עבור המשלח שאצלו הוא שבת והשליח עומד במקום שהוא חול, כיון שגם להמשלח היה מותר לעשות מה שהמשלח עושה עבורו אם היה במקומו".

ע' הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ל"א הע' פ' [דפו"ח, פרק ב' הע' נ']) – "דבן חו"ל שיש לו ביח"ר בא"י, הו"ל כשינוי מפני האופק, ומותר להם לעבוד".

ג) ע' בצל החכמה (ח"ג סי' קכ"ה, ח"ד סי' ע"ט, ח"ה סי' ז') – "מותר לישראל העומד במקום חול לצלצל לעכו"ם שבמקומו הוא שבת שיעשה מלאכה עבורו (אות א'). - ב) ראוי לאסור לומר לעכו"ם בע"ש שהלה יעשה מלאכה עבורו שתה' שבת במקומו של הישראל אף שיה' אז חול במקומו של העכו"ם, אם לא באומר לעכו"ם קודם השבת לקנות דבר עבורו ואינו נותן לו מעות קודם השבת וכה"ג".

ד) שרגא המאיר (ח"ב סי' ס"ה) – "מותר לעבוד שם עד זמן הדלקה, אע"פ שבמקום שדר הבעה"ב הוא כבר לילה וכבר שבת קודש שם".

ה) תשובות והנהגות (ח"ד סי' פ"ג) – "כאן לענין שבת דחל על הגברא כפי מצב היומי ששרוי בו עתה, ולא אזלי בתר המקום שיצא משם, א"כ הכ"נ כשהוא בא"י וחנותו באמריקא כיון דבאמריקא בשעה זו עדיין לא נכנסת שבת, היאך נאסור את המלאכה הנעשית עבורו כמלאכת שבת, הא איהו גופיה אילו יהא השתא באמריקא לא שייך עליו עיקר דין שבת ואין כאן מלאכת שבת, אף חנותו לא יהא חמור מיניה".

ע' תשובות והנהגות (ח"ה סי' צ"ב ד"ה אבל) – "אבל אין להתיר ליהודי באמריקא לצוות ליהודי מא"י לשלוח לו פאקס במוצ"ש בא"י לכאן באמריקא, דאף דבשו"ע (סי' רס"ג סעיף י"ז) איתא, י"א שמי שקיבל עליו שבת קודם שחשיכה מותר לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה, ולפי"ז לכאורה ה"ה דמותר ליהודי מאמריקא לצוות ליהודי מא"י לשלוח לו פאקס במוצ"ש בא"י לכאן לאמריקא, כיון שאצל עושה המלאכה אינו שבת, אבל זה אינו, דהתם מפורש הטעם ב'באר היטב', דהא אי בעי לא היה מקבל שבת, דהיינו דכל שיש לו עצמו אופן לעשות מלאכה ליכא איסור לעשות מלאכה בשבילו, אבל כאן שיהודי באמריקא חייב לשבות אסור לו לצוות לעשות מלאכה בשבילו, ולא הותר אלא כשאינו מצוהו לשלוח לו הפאקס. ודוקא באופן זה שפעולת המלאכה הוא באמריקא (דהפאקס באמריקא פועל), אבל כשפעולת המלאכה הוא בא"י, כגון יהודי שיש לו חנות כאן בא"י ונמצא באמריקא, מותר להורות להפעיל החנות במוצ"ש כאן בא"י, שלא מצינו שאסור כאשר במקום המלאכה אינו שבת שאינו 'מלאכת בשבת'".

ו) תאריך ישראל (סי' ו' הע' כ"ט) – "שאין לאסור בנ"ד לפועליו לעשות מלאכות משום שליחות אם אצלם אינו שבת, שהרי לא שייך שליחות במלאכת שבת".

ז) ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קי"ד, הע' ר"כ) – "מותר ליהודי הנמצא בארץ ישראל בערב שבת להתקשר לנכרי הנמצא בארצות הברית ולומר לו לעשות מלאכה עבורו אחר כמה שעות בשעה אשר בה כבר נכנסה שבת בארץ ישראל ובארצות הברית עדיין הוא חול [אף שנתבאר בסעיף הקודם דאזלינן בתר הישראל, ואם אצלו כבר יצאה שבת נטפל הנכרי אליו ואין איסור לומר לו לעשות מלאכה, והיה מקום לומר לפ"ז דבציור הפוך שאצל הישראל כבר נכנסה שבת ניזיל בתר הישראל ויאסר לנכרי לעשות

מלאכה עבורו מ"מ נראה דשרי, והטעם משום דבאופן זה מותר אף לומר לישראל הנמצא בארה"ב לעשות מלאכה עבורו, דלא גרע מהא דמבואר בס' רס"ג סי' ז' דמותר לישראל שקיבל שבת לומר לישראל שעדיין לא קיבל שבת לעשות מלאכה עבורו, וה"נ מותר לישראל הדר בארה"ב לעשות מלאכה בערב שבת עבור חבריו הנמצא בא"י אשר אצלו כבר שבת, ולא מסתבר שנכרי יגרע טפי מישראל. וגדר הדין נראה דמתוך שאיסור זה של אמירה לנכרי מורכב משני אנשים, ישראל ונכרי, לא אסרו בזה חז"ל אלא באופן שאצל שניהם שבת".

3. מראי מקומות.

(א) ארץ צבי (סי' מ"ד ד"ה ויש) – "ויש להסתפק מי שהוא במקום שהוא ש"ק אם מותר לומר למי שעומד חוץ לשבת לעשות מלאכה עבורו מי אמרי' דחז"ל לא גזרו רק אמירה לנכרי שבות ולא בישראל".

(ב) וישב משה (ח"א סי' ק"ט) – "רק הספק יהי אם מותר לבן אר"י לעשות מלאכה במוצ"ש לבן חז"ל כשהוא עדיין שבת לבן חז"ל ונראה דדינו כנכרי".

ג. מראי מקומות – דובב מישרים (ח"ג סי' פ"ג), הגריש"א זצ"ל (וישב משה עמ' כ"ד), תחומין (ח"ז עמ' תפ"א הע' ע"ו), מנחת שמואל (אה"ע, עמ' קע"ה), משאת שבת (עמ' ש"ב סעי' י').

1. ארחות שבת (פרק כ"ג סוף סעי' קט"ז) – "ומטעם זה של זילותא דשבתא גם אין לטלפן במוצאי שבת מארץ ישראל לחוץ לארץ לומר 'שבת שלום' דרך המזכירה האלקטרונית המשמיעה את ההודעה בקול".

ד. **האם מותר להתקשר בטלפון מוצאי שבת בארץ ישראל לארצות הברית בשבת, במקום שיש חשש שמדברים יהודים.**
1. מחמיר.

(א) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ז אלול תשס"ז) – "שאלה: יהודי שנמצא בארץ ישראל במוצאי שבת האם מותר לו לטלפן לחברה בחוץ לארץ שיש הרבה אנשים עובדים שם (ועדיין שבת שם) משום שיש ספק אם האדם שמדבר עמו יהודי, ואם כן עבר לפני עור, ולכאורה זה הוי ספק קבוע, וכל קבוע כמחצה על מחצה. תשובה: נלענ"ד שאסור".

(ב) הגר"י זילברשטיין שליט"א (אסיפת יצחק י"ד חשוון תשס"ח) – "שאלה: יהודי שנמצא בארץ ישראל במוצאי שבת, האם מותר לטלפן לאיזה חברה בחז"ל (שעדיין שם שבת), ויש ספק אם אדם שמדבר עמו הוא יהודי, אולי זה נחשב ספק קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה. תשובה: אסור לטלפון לחז"ל כשספק אולי יהודי יענה".

1 (אמנם, ע' חשוקי חמד (פסחים דף קיא.), לשונו מובא לעיל).

2. מיקל.

(א) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי, כיון שאינו יודע בודאי שיש שם יהודי חילוני).

(ב) אבני ישפה (אסיפת יצחק כ"ה חשוון תשס"ח) – "שאלה: יהודי שנמצא בארץ ישראל במוצאי שבת, האם מותר לטלפן לאיזה חברה בחז"ל, ויש ספק אם אדם שמדבר עמו הוא יהודי, אולי זה נחשב ספק קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה. תשובה: מותר לטלפן במוצ"ש אף שיתכן שהעונה הוא יהודי, ונמצא שאתה מכשילו בחילול שבת. וטעם הדבר הוא משום שאף שהוא יהודי הרי אינו צריך אותך לעבור על חילול שבת, וממילא הוא אינו נחשב לפני עור מן התורה, ואף שיתכן שזה מסייע שהוא איסור דרבנן, אבל כבר הש"ך יו"ד סי' קנ"א שאין איסור מסייע במומר משום שאינו בגדר של תוכחה. ומה שטענת שזה קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה, זה רק בידוע שיש איסור, אבל בלא ידוע לא אמרינן קבוע. וכבר האריכו בדומה לזה בענין קניית פירות מן השוק אף שיש אחוז של ערלה והכריע שסומכים על הרוב, וכן כתב ר' שלמה קלוגר לענין קניית סוכר שהיה שם חשש שיש מזיפים וכתב שיש רק מעוט שמזיפים ואינו נחשב קבוע ע"ש טעמו".

ג. ששכ"ה (אסיפת יצחק אדר א' תשס"ח) – "שאלה: יהודי שנמצא בארץ ישראל במוצאי שבת, האם מותר לטלפן לאיזה חברה בחז"ל (שעדיין שבת שם), ויש ספק אם האדם שמדבר עמו הוא יהודי, ואם כן עבר על לפני עור, ואולי הספק הוי ספק קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה. תשובה: בדבר יהודי הנמצא בארץ ומתקשר במוצ"ש לאמריקה (שם עדיין שבת). מותר להתקשר לחז"ל אם גוי משיב לטלפון. ואין לחוש שמא יהודי יענה ויעבור על לפני עור משום דהוי עיר שרובא גויים וכל דפריש מרובא פריש (כמובן, דאיירי בעסק וכד' השייך לגוי)".

3. מראי מקומות.

(א) ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קט"ו, הע' רכ"א) – "אין להתקשר בטלפון מוצאי שבת מארץ ישראל לארצות הברית בשעה ששם עדיין שבת למשרד או לבית חולים אשר עובדים שם גם יהודים שאינם שומרים שבת, ולבקש ממי שמרים את השפופרת שיעשה עבורו מלאכה, דיש לחוש שמא האדם המרים את השפופרת הוא יהודי, ונמצא מכשילו בעשיית מלאכה בשבת [טעם האיסור הוא שאם אדם זה שירים את השפופרת הוא ישראל מחלל שבת נמצא שהאדם שהתקשר מא"י הכשילו בחילול שבת, ואף שרוב העובדים במקום זה הם נכרים מ"מ לא אזלינן בזה בתר הרוב לומר דמן הסתם זה שירים את השפופרת הוא נכרי, והטעם משום דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי, ובשעה שאותו אדם יושב במשרד הוא בגדר קבוע. ואין לומר דאכתי הוי כספק השקול ונימא דאין איסור לפני עור לא תתן מכשול בספק, כמבואר במשנה גיטין דף סא. דמסתבר דהיינו דוקא כאשר הספק הוא בענין העתיד, אם הלה יכשל באיסור או שלא יעשנו כלל, אבל בנידון"ד המלאכה בודאי תיעשה והספק הוא רק מי הוא העושה ובכה"ג לא אמרינן דתלינן לקולא אלא הוי ספיקא דאורייתא ולחומרא, וכן שמענו מהגר"נ קרליץ שליט"א. ויש לעיין מה הדין במקרה שלא ידוע שבמשרד הזה עובד יהודי מחלל שבת האם אמרינן דלא איקבע ישראל במקום זה או דכיון שעובדים כאן עשרות ומאות אנשים הרי זה כידוע שעובדים כאן יהודים מחללי שבת (במקום שאחוז היהודים בעיר זו גבוה כגון בניו יורק)]".

1 (תלוי בדין, 'קבוע, האם צריך ודאי איסור'. ע' יו"ד סי' ק"י סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות. וגם לפי הצד שמותר, עדיין יל"ע מצד אפשר לברר.

(ב) הגר"א שלזינגר שליט"א (אסיפת יצחק ה' טבת תשס"ח) – "שאלה: יהודי שנמצא בארץ ישראל במוצאי שבת האם מותר לטלפן לאיזה חברה בחו"ל (שעדיין שבת שם), ויש ספק אם אדם שמדבר עמו הוא יהודי, אולי זה נחשב ספק קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה. תשובה: אם זה במקום שמצויים יהודים והרבה מהם בעלי עסקים, אין לטלפן מא"י באופן ששם עדיין שבת, אבל במקום שאין יהודים יכול להתקשר".

(ג) חיי הלוי (אסיפת יצחק ח' אדר א' תשס"ח) – "שאלה: יהודי שנמצא בארץ ישראל במוצאי שבת האם מותר לטלפן לאיזה חברה בחו"ל, ויש ספק אם אדם שמדבר עמו הוא יהודי, אולי זה נחשב ספק קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה. תשובה: הנה אפילו אם הוא ודאי נכרי יש מחמירין שלא לעשות מלאכה במקום שעכשיו הוא שבת הגם שאצלו הוא כבר מוצ"ש ע' בהסכמתו של הראב"ד ר' משה ארי' פריינד ז"ל לספר וישב משה ח"א, ומובא בספר פסקי תשובות ס' שד"מ הערה ח'".

4. יש לדון בכמה דברים בשאלה הנ"ל.

(א) על איזה מלאכת שבת יש חשש. אם מצד האיסור של דיבור בטלפון, יש לעיין איזה מלאכה הוא. ואם הוא רק איסור דרבנן, ספק להקל. וגם לפי זה, יש לעי' אם צריך לברר, כיון שאפשר לברר בקל. ואם חושש שיכתבו עבורו במחשב, ג"כ יש לעיין אם זה איסור דרבנן או דאורייתא. עי' סי' ש"מ סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

(ב) ועוד, שבזמנינו רוב פעמים יש ס"ס. כיון שהרבה עסקים משתמשים בעובדים במשרדי שירות לקוחות והם נמצאים במדינות למזרח של אר"י [reroute the calls].

(1) אמנם יש לדון לחומרא, מצד שאפשר לברר בקל ע"י שישאל הנכרי היכן הוא גר. ועוד, יש לדון אם עושים ספק ספיקא לכתחילה.

(2) וגם לצלצל לבית חולים וכדו', אין צד להתיר מטעם הנ"ל.

5. איך מותר בחוץ לארץ להרים טלפון בער"ש בחברה גדולה [כמו סיטיבנק, citibank], שעל פי חשבון, עלול להיות יהודים חילונים שמצלצלים מאר"י בשבת שלהם – הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי, שיש לפנ"ע לדרבנן, ואולי דאורייתא, וגם יש איסור זלזול שבת), הגר"נ קפלן שליט"א (שמעתי, יש לעי' איזה מלאכה).

6. לשלוח דואר מהיר (אקספרס, express mail) בערב שבת מאר"י לחו"ל, אם צריך לחיישין שעובד שם יהודי. (א) עי' סי' רמ"ז סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

אמירה לנכרי - המשכיר קרקע

סימן רמ"ג

א. שכירות לעכו"ם - סעיף א'. ב. אין שם ישראל עליו - רמ"א סעיף ב'. ג. מרחץ בבית דירה.

א. שכירות לעכו"ם - סעיף א'.

א. ד' מקרים.

1. אריסות (sharecropper) - נוטל הנכרי חלק מהרווחים או מהפירות.
2. שכירות (renting, leasing) - נוטל הנכרי כל הרווחים או הפירות.
3. קבלנות (contractor), job related not time related - כל הרווחים לישראל רק שהוא נותן לנכרי דבר קצוב (כמו shoemaker, tailor, dry-cleaners).
- א. אפילו משלם ע"פ הזמן - חשב האפוד (ח"ב סי' ק"ט), הגרמ"ש זצ"ל (אמירה לעכו"ם ארטסקרול, פרק ז' הע' ד'), אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' ס"ג, "A car mechanic ... Even though his charges are based on the number of hours spent on the job, since he is hired to complete a job (repair the car), he is considered a kablan תשובות (דפו"ח סי' רמ"ד אות ד' ד"ה ודע).
4. שכיר יום (worker, hired labor).
- א. גר"ז (סי' רמ"ד סעי' א') - "ואינו דומה לשכיר יום שהשכיר יום אין המלאכה שלו כלל ואין לו עסק בה שהרי אין כוונתו בעבודתו כדי להשלים המלאכה שהרי לא עליו המלאכה לגמור ואין לו תועלת כלל בהגמרה אלא כוונתו לעבוד את ישראל כל היום כדי שיתן לו שכרו לפיכך הרי זה כעושה שליחות ישראל אבל הקבלן המלאכה היא שלו שכוונתו בעבודתו היא להשלים המלאכה כדי ליטול שכרו ואינו כשלוcho של ישראל".
- ב. מראי מקומות - אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, פרק ז' הע' א'), ארחות שבת (פרק כ"ג הע' של"א).

ב. ג' סוגיות.

1. אמירה לעכו"ם, שליחות.
2. מראית העין.
- א. פמ"ג (מש"ז ס"ק א', סי' רמ"ד מש"ז ס"ק א') - "ואף דהוה כעין גזירה לגזירה מ"מ הואיל ואסמכוה אקרא דלא יעשה בהם הוי כשל תורה לענין זה".
- ב. ערה"ש (סעי' י') - "ולפי ששבותי שבת חמורין מאד כעין של תורה כמ"ש ולכן גזרו חז"ל אף על החשד שלה ובהכרח לגזור זה דאל"כ יפרוצו פרץ על פני פרץ דהוה מילי דפרהסיא".
3. שכר שבת.
- א. ע"י הבלעה, יש להקל - מ"ב (סוף הקדמה).
- 1) ע"י סי' ש"ו סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ג. עבר והשכירו, מהו דין המעות.

1. תלוי אם מצד מ"ע או אם מדינא אסור - ב"ח (ס"ק ג' ד"ה כתב), מג"א (ס"ק ה'), א"ר (ס"ק ט', א"ז ס"ק ה'), תוס' שבת (ס"ק ה'), גר"ז (סעי' ה', סעי' י"ג), ח"א (כלל ג' סעי' י"ט), ערה"ש (סעי' ט"ז), מ"ב (ס"ק ט"ז), "והאחרונים הסכימו דלא פליגי דבמקום דמותר מדינא כגון שהשכיר המרחץ לאינו יהודי לשנה או לחודש דמשום שכר שבת ליכא דהלא הוא בהבלעה ואינו אסור אלא משום מראית העין כנ"ל בס"א לכן בדיעבד מותר לקבל השכר מהאינו יהודי משא"כ אם השכירו לימים דמדינא אסור משום שכר שבת לכן אפילו הביא האינו יהודי מעצמו מעות אסור לקבל הימנו".
2. מראי מקומות - כה"ח (ס"ק כ"ה).
- א. מה לעשות בשכר שכר שמקבל באיסור - ע"י סי' ש"ו סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ד. הדרך להתיר מצד איסור אמירה לנכרי, שליחות.

1. שכירות - מחבר (סעי' א').
2. אריסות - רמ"א (סעי' א').
3. קבלנות, גבי שדה - מ"ב (הקדמה).
4. מכירה - מ"ב (סוף ס"ק י', "שמותר היכא שמוכרו לו לגמרי בכל ע"ש").
- א. ארחות שבת (פרק כ"ג הע' שנ"ו ד"ה ויש) - "ומה שכתב המשנ"ב שם ס"ק י' להתיר ע"י מכירה לשבתות נראה דקאי אדסמך ליה דאיירי באופן שאין חשש מראית העין. וע"ע שעה"צ סי' רנ"ב ס"ק י"ז לגבי עכו"ם המנערים פשתן בחצרו, שכתב להקנות את הפשתן, וצ"ע".
5. רק אסור ע"י שכיר יום, או קבלנות גבי מרחץ.
- א. לענין קבלנות גבי מרחץ - ע"י ריש סי' רמ"ד, לשיטות ומראי מקומות.

ה. הדרך להתיר מצד איסור מראית העין [לענין אריסות: אבל לענין קבלנות עי' סי' רמ"ד] - סעיף ב'.

1. שנתפרסם הדבר, שנה אחר שנה – מחבר (סעי' ב', "אפי' מרחץ או תנור, אם השכירם שנה ונתפרסם הדבר על ידי כך שאין דרכו לשכור פועלים אלא להשכירם"), מ"ב (סוף ס"ק י', בה"ל סי' רמ"ד סעי' א' ד"ה או).
(א) שבשנה ראשונה לא עשה מלאכה בשבת ויו"ט – לבוש (סעי' ב', "ורחיים דינו כשדה דעביד לאריסותא, ואפילו תנור או מרחץ אם השכירם הישראל שנה אחר שנה פעמים ושלש לגוי, והתנה עמו בתחלה שלא יעשה בו מלאכה בשבת ויו"ט, ומתוך כך נתפרסם הדבר שאין דרכו לשכור פועלים למרחץ זה או לתנור זה אלא להשכירם"), ט"ז (ס"ק ב', "והך נתפרסם הדבר פירושו שבימות החול השכירו לעכו"ם זה ימים רבים"), ערה"ש (סוף סעי' י"ג, "ואין לשאול האין עשה בשנים ראשונות קודם שנתפרסם די"ל דאז באמת לא עשה בשבת ויו"ט"), כה"ח (ס"ק י"ב).
(ב) מהרש"ם (ח"ג סי' ש"ח, עי' דעת תורה על סעי' ב') – "ובענין הפרסום יוכלו לעשות עוד השטר בערכאות דכל מילי דערכאות קלא אית לי' וכמ"ש בשו"ת הגאון רח"כ חא"ח סי' ד' ראי' מהא דחו"מ סי' ס"ח. ואני מוסיף שכ"ה בב"י סוסי' רמ"ה בשם ר"י בי רב לענין שבת גופי' דהוי פרסום".
(ג) שבט הלוי (ח"ט סי' נ') – "ובענין אם עסק כזה יחיד במינו דרכו בשכירות או דרכו בשכירות פועלים כדי לחשוש דאולי דומה למרחץ וכיו"ב דאסור שם אפילו באמת בשכירות ואסור משום מראית עין, הנה בזה יש לסמוך על המבואר שם בטור בשם רב האי גאון ובשו"ע ס"ב דאם נתפרסם שנה אחר שנה שדרכו בשכירות מותר גם מרחץ וכיו"ב, **ובזמנינו ע"י שנתפרסם היטב בעתונים וכה"ג** שבעלי החברה השוכרים המה השולטים והמפעילים את האיצטדיון ה"ז מספיק פרסום **ועדיף מפרסום** המבואר בשו"ע".
2. אם מנהג רוב אנשי המקום להשכירם או באריסות – מחבר (סעי' ב', "וכן אם מנהג רוב אנשי אותו המקום להשכירם או ליתנם באריסות, מותר להשכירם לכותי או ליתנם לו באריסות").
(א) תלוי במנהג, אפילו לחומרא – מ"ב (ס"ק ח', "בין להקל בין להחמיר"), שבט הלוי (ח"א סי' מ"ו).
(1) תלוי ברוב העולם – בה"ל (סעי' א' ד"ה שכן).
(2) תלוי בדרך [לענין שדה, ע"ש] – אג"מ (אה"ע ח"א סי' ל"ה וראייתו, "בבאור הלכה בסי' רמ"ג שמסתפק דסגי גם במחצה על מחצה וכן מסתבר לע"ד, דמה שהביא מהרא"ש דבעינן רובא לא מוכרח כלל דיש לדייק גם איפכא ממה שכתב אבל רוב בנין בתים ע"י שכירי יום משמע דאם מע"מ היה מותר ולכן ליכא למשמע מינה כלום. ואדרבה לכאורה יש להביא ראייה שמותר במע"מ ואולי גם בפחות דהא ... שאף במע"מ או במעוט הרגיל להיתר לא יחשדוהו").
3. אם אין שם ישראל נקרא עליו – רמ"א (סעי' ב', "שרי, דאין שם הישראל נקרא עליו").
(א) הגדר - עי' לקמן.
4. דבר פרטי, שמשתמש רק לבני ביתו – רמ"א (סעי' ב').
(א) הגדר - עי' לקמן.
5. חוץ לתחום – א"ר (ס"ק ב', ס"ק ד', ס"ק ו'), פמ"ג (א"א ס"ק א', ס"ק ב', "ודע, כל מה דמדינא אסור אף חוץ לתחום אסור, וכל מה שאסור מפני מראית עין, חוץ לתחום שרי, כבסימן רמ"ד סעיף א', וכן כתב אליה רבה אות ב' ואות וי"ו"), לבושי שרד (על ה"ט ס"ק א'), מ"ב (סוף ס"ק ג', סוף ס"ק י'), כה"ח (ס"ק ב').
6. הפסד מרובה - עי' סי' רמ"ד סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.
7. לענין בשל רבים - עי' סי' רמ"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ו. **שכיר יום עם אריסות** (כמו סוכן מכירות, door to door sales person), שמקבל כסף לפי שעה וגם חלק מהרווחים - אם דינו כשכיר יום או כאריסות.

1. מיקל, דינו כאריסות.

(א) נוב"ת (או"ח סי' כ"ט) – "שהיה החנות ברחוב הנכרים ונכרי יושב בתוכה מכל מקום לפי הנראה ממכתבם הנכרי הזה שכיר הוא מכבודם הרמה והמה נותנים שכר ידוע כך וכך לשבוע או כך וכך לשנה וא"כ אין להנכרי שום נפקותא אם יזדמן קונה או לא בין כך ובין כך הוא נוטל שכרו ודבר זה אסור שא"כ מה שמוכר הנכרי בשבת עושה רק לטובת ישראל ... אבל יש כאן דרך סלולה להנצל לגמרי מחשש איסור שהם יפסקו עם הנכרי ליתן לו מכל אלף שימכור דבר קצוב **אפילו פרוטה אחת** רק שדבר קצוב יהיה מכל אלף ואלף שימכור או מכל מאה כפי רצונם או מכל ככר ודבר זה יהיה להנכרי חוץ מהשכירות שנותנים לו וא"כ כיון שיש להנכרי ריוח במה שנמכר אדעתא דנפשיה קעביד וזה הוא היתר קיבולת הנזכר בסימן רמ"ד ...".

(ב) הו"ד בשע"ת (סי' רמ"ה ס"ק ב').

2. תלוי אם מטריחין בשביל זה.

(א) **חַת"ס** (או"ח סי' נ"ט, עי' ליקוטי חת"ס שם אות א') – "ששכר מהשר בית בשול שכר (ברייאהויז) ופועל נכרי מושכר לו לשנה כי כן דרך כל עושי שכר, וטרח למצוא קולא לבשל גם ביום שבת קודש להצילו מהפסד גדול מאוד לפי דבריו אם תושבת המלאכה בשבת, וכה דבר מעלתו באם יקצוב לפועל שיקח לו מכל בישול יורה שכר חבית א' לעצמו באופן שיהנה הפועל מגוף המלאכה יהיה דומה לאריסא ויהיה מותר מדינא ורק משום מראית עין דכיון דלא עביד לאריסותא יאמרו שכירו הוא, לזה כ' מעלתו כיון שהבית ההוא עומד בכפר שכולו נכרים ואין דר שם אלא יהודי א' או שנים והם ידעו בהאריסות ולא שכיחי כלל אורחי ישראל דמקלעי התם בשבת כידוע א"כ תו ליכא משום מראית עין, אלו דבריו: אומר אני ההיתר שיקח הפועל מכל יורה חבית א' לא נ"ל כלל מתרי טעמי, חדא דאריסות דשדה נוטל שליש ורביע כדרך האריסין שמטריחין בשביל זה בשדה כזו **אבל לטרוח לבשל יורה בשביל שכר חבית א' שִכָּר אינו אלא הערמה בעלמא** אם לא יתנו לו שיעור כל שכרו משכר וזה לא יעשה הפועל, וראה לזה מדכ' כל הפוסקים דבמרחץ לא שייך שיקח מגוף הפירות ומשנ"ה לא מהני אריסות. וק' אמאי לא ישכירנו ויתנה עמו שיהי'

לו ולבני ביתו רשות לרחוץ במרחץ בחנם, אע"כ כיון שאין דרך שיטריח אדם להסיק מרחץ בשביל הנאה מועטת כזו אינה אלא הערמה ואסור: ותו..."

3. ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קנ"ז, הע' שט"ז, עי' הע' ש"ט) – "יש מהפוסקים שכתבו שאם הבעלים יעשו הסכם עם כל הפועלים שמלבד המשכורת הניתנת להם יקבלו סך מסויים עבור כל חפץ המיוצר או נמכר על ידם בשבת, הרי זה מותר מן הדין, משום שבאופן זה אנו אומרים שהנכרים מייצרים או מוכרים את החפץ אדעתא דנפשיה, כדי לקבל את הרווחים הנוספים מכה העבודה שעובדים בשבת. אמנם עדיין יש בדבר איסור מחמת מראית העין שהרואה יאמר שהם כשאר שכירים שאינם נוטלים חלק ברווחים, ולכן אין להתיר זאת אלא כאשר החנות או בית החרושת נמצאים מחוץ לתחום במקום שאין יהודים נמצאים שם בשבת ויו"ט, או שאין הדבר ידוע בעיר שהחנות או בית החרושת שייכים לישראל. ולענין מקום הפסד מרובה עיין לקמן סעיפים קע"ו-קפ"ב שהפוסקים התיירו באופנים מסויימים. [סך זה הוא אפילו דבר מועט כמבואר בנוב"ל ס' כ"ט. ולכא' הדבר צ"ב, דאם אכן חלקו של הנכרי בריוח הוא מועט מאד א"כ ה"ז ברור שהוא עושה את עבודתו בשבת משום המשכורת שהוא מקבל ולא משום הריוח המועט הנוסף לו, ולמה לא יאסר משום דנמצא שהנכרי שכירו של ישראל בשבת. שו"ר שבשו"ת חת"ס אור"ח ס' נ"ט אסר בכעין זה [ולא הזכיר את דברי הנוב"ל] וטעמו כנ"ל דכיון שהפועל לא היה טורח לעשות את המלאכה בשביל החלק המועט הנוסף ע"כ עושה זאת בתורת שכיר יום, משום משכורתו החדשית. ויתכן לומר שהנוב"ל סובר דאין צריך שהתוספת תהיה חשובה יותר מעיקר המשכורת, ושהנכרי היה עושה את עבודתו אף בשביל התוספת לחודא, אלא דכל שיש בתוספת חשיבות מסויימת **באופן שהיא מזרזת אותו** לעבוד בשבת [ואם היתה מתבטלת מלאכת השבת מחמת איזה אונס היה הנכרי מצטער] די בה לגרום לכך שיקרא שהנכרי עושה אדעתא דנפשיה. ולפ"ז נראה לכאורה שאין די בתוספת מועטת מאד אשר אינה מזרזת אותו לעבוד בשבת, וצ"ע דהנוב"ל כתב דסגי אף באופן שנותן פרוטה אחת מכל אלף שימכור, וזה לכאורה שכר מועט. **והנה לכא' גם במשנ"ב** ס' רמ"ג ס"ק י' מצאנו כדברי הנוב"ל הנ"ל, דעיין שם שהביא בתחילה את דברי הב"י בשם מהר"י אבוהב שהובאו במג"א ס' רמ"ג סק"ב, דבקבלנות מרחץ יש איסור מדינא ולא רק משום מראית העין, וכגון אם ישכור נכרי שיהיה מוטל עליו להפעיל את המרחץ במשך כל השנה וקצב לו שכר על עבודה זו הרי זה אסור מדינא, והטעם משום שהישראל מרויח ממלאכת השבתות, שאם יהיה המרחץ סגור בשבת יפסיד הישראל את הרווחים של שבת זו ולא יושלמו הרווחים מהפעלת ימי החול, ואינו דומה לקבלנות שדה ובית שאף אם לא יעבוד הנכרי בשבת יעבוד בחול. ומ"מ הוסיף **המשנ"ב** דאם יש לנכרי קצת חלק בריוח השבתות או אמרינן דאדעתא דנפשיה קא עביד והרי זה מותר אף במרחץ. ולכא' גם בזה מיירי באופן שהנכרי לא היה בא לעבוד בשבת רק משום החלק המועט הנוסף לו, ואעפ"כ שרי דסו"ס התוספת הזו גורמת שיהיה לו רצון עצמי לעסוק במלאכה ואדעתא דנפשיה קא עביד, וזה מעין דברי הנוב"ל הנ"ל. ואמנם הנוב"ל לא ציין לדין אריסות רק לדין קיבולת המכס שבשו"ע ס' רמ"ד ס"ו אך לכאורה אין נ"מ בין הנידונים, וגם קיבולת המכס דמיא לאריסות, דהא נמצא שיש לו אחוז מסויים מהרווחים וצ"ב. [אף שאינו דומה לגמרי, דבנוב"ל מיירי באופן שעיקר ההסכם בין הנכרי לישראל הוא הסכם של שכיר יום, ואפ"ה התיר כאשר הוסיף לו הישראל חלק מועט ברווחים, והמשנ"ב מיירי באופן שעיקר ההסכם הוא הסכם קבלנות אלא שאין די בהסכם זה כדי להתיר ולהחשיב את המלאכה כנעשית אדעתא דנכרי משום שלישראל יש ריוח מהפעלת השבתות, וע"ז כתב המשנ"ב דאם יש לו חלק מועט ברווחים ה"ז מחשיב שהנכרי עושה זאת אדעתא דנפשיה]. עיין במילואים]."

ז. להתנות עם האריס שיעבוד בשבת.

1. מחמיר.

(א) **גר"ז** (סעי' ז') – "שיזהר שלא יאמר לו שיעשה בשבת".

(ב) **קצות השלחן** (ס' ק"ב סעי' ד') – "רק שיזהר שלא יאמר לו שיעשה בשבת".

(ג) **חזו"א** (שביעית ס' ד' ס"ק כ' ד"ה ואומר) – "כי אמר לי' טול אתה שבת הרי משלחו לעבוד בשבת".

(ד) ארחות שבת (פרק כ"ג הע' ש"י) – "גר"ז ס' רמ"ג ס"ז, וכן מבואר במשנ"ב ס' רמ"ה ס"ק י"ח לענין הנותן מעות לנכרי להתעסק בהן, שגם זה כעין אריס החולק ברווחים, ואפ"ה אסר שם המשנ"ב [בשם תו"ש] לומר לו לעשות מלאכתו בשבת, וכן כתב גם החזו"א שביעית ס' ד' ס"ק כ'. [ובשו"ת אבני נזר ס' מ"א נקט דמותר לומר לאריס לעשות מלאכתו בשבת, ולמד כן מדברי הר"ן ספ"ק דע"ז, אמנם העירונו שהר"ן איירי בשותפין ואפשר דאריס גרע טפי]."

2. מיקל.

(א) **אבני נזר** (או"ח ס' מ"א אות א') – "ראוי להתבונן בטעם היתר קבלנות דמבואר בפוסקים [ס' רמ"ד] משום דקבלן קבלנותי' עביד ואדעתא דנפשי' עביד כשקצץ לו שכר. אם כן אפילו אמר לו לעשות בשבת יהי' מותר. כיון דאינו שלוחו. וכמו אריס דמרחץ דמבואר בסוף פרק קמא דע"ז [כא ע"ב] דאי לאו דאריסות דמרחץ לא עבדי אינשי ומחזי לאינשי כשכיר יום הי' מותר אף שמחממו בכל יום. ומסתמא מחויב האריס לבעל המרחץ לחממו בכל יום וכשאומר לו בסתם הרי הוא כאומר לו לחממו בשבת. ואף באריס דשדה משמע בתוס' ע"ז (דף כ"א ע"ב) בשם ר"ת דלפעמים כמה מלאכות שאי אפשר לעשותן רק בשבת ואי ממתינ עד למחר יפסד. ואם כן מחויב האריס לעשותם בשבת ואף על פי כן מותר. וכן משמע בר"ן סוף פרק קמא דע"ז דבאריס דשדה אפילו אומר לו להדיא לעשות בשבת מותר. שכתב בישראל וכו' שיש להם מרחץ בשותפות ובשבת הכותי לבד מחממו ובחול שניהם מחממין אותו שרי דגוי אדעתא דמחצה שלו עביד".

3. מראי מקומות – **מ"ב** (ס' רמ"ה ס"ק י"ח).

(א) ארחות שבת (מילואים לפרק כ"ג סוף אות ל"א) – "יש להעיר דלכא' באופן שמסר את המרחץ לנכרי באריסות הרי זה בגדר אריסות המחוייבת בשבת, שהרי בכל יום שהמרחץ אינו פתוח יש לבעל הבית הפסדים וא"כ סתמו כפירושו שהנכרי חייב להפעיל את המרחץ בכל יום, וכע"ז כתב בתשובת נוב"ל ס' כ"ט לגבי חנות, וא"כ נמצא מבואר בתשובת נוב"ל הנ"ל ובמשנ"ב שאריסות מותרת אף באופן שהאריס מחוייב לעבוד בשבת, וזה לכא' דלא כאחרונים שהבאנו לעיל הערה ש"י, אא"כ נימא שלענין אריסות

אסרו האחרונים רק באופן שעשו הסכם להדיא שיעבוד בשבת ולא כאשר עשו את ההסכם בסתמא אע"פ שהסכם זה מחייבו לעבוד בשבת, משא"כ בקבלנות שבכל גווני אסור משום דסתמו כפירוש, וכמו שהבאנו מהנוב"י. רצ"ע.

ח. מראי מקומות.

1. אור יצחק (ח"א או"ח סי' ס"ו) – "ההיתר לתת שדה באריסות לגוי הגם שעובד בה בשבת, הוא אף אם אינו חולק העכו"ם עם הישראל בפירות עצמן, והטעם דכיון שדרך לקחת שדה באריסות יודעים כולם שלעצמו הוא עובד. ב. אולם אם הוריד ורק לקוצרה אסור, משום שאין דרך להוריד אריס רק למלאכה אחת, ונראה כשכיר יום שאסור".

ב] אין שם ישראל נקרא עליו - רמ"א סעיף ב'.

א. **שכרם מנכרי וחזר והשכירם לנכרי.**

1. יושב שם יהודי.

(א) מחמיר.

(1) ט"ז (סוף ס"ק ב') – "והך ששכרם מעכו"ם שכתב רמ"א פי' שלא ישב בה הישראל ולא נקרא עליו שמו מעולם כ"כ בב"י בשם תשובת הגאונים".

(2) מג"א (ס"ק ג', עי' פמ"ג שם).

(3) פמ"ג (א"א ס"ק ג') – "ואין להקל נגד הט"ז ומ"א, דאם כן היה להר"ב להביא דין תשובת הגאונים ושיש הפרש בין קנאם דבעינן לא ישב בה ובין שכירות, שמע מינה דאין חילוק".

(4) מאמר מרדכי (ס"ק ג').

(5) כה"ח (ס"ק כ"א).

(ב) מיקל.

(1) א"ר (ס"ק ז') – "ולוי נראה דליכא פלוגתא, דבקנה דוקא כשעדיין לא ישב בה דאז אין שמו עליו, אבל בשכרם אף שישב בה אם חזר והשכירם אין שמו עליו שאינו שלו, כן נ"ל".

(2) נהר שלום (ס"ק א').

(3) ח"א (כלל ג' סעי' י"ג) – "אבל אם הם של נכרי רק שהישראל שכרם מנכרי ואפילו כבר ישב בהם הישראל (עיין א"ר) או אפילו קנאם מנכרי, אלא שלא ישב בהם מעולם ולא נקרא שם ישראל עליו מעולם".

(4) מ"ב (ס"ק י"ד, בה"ל סעי' ב' ד"ה וחזר).

(5) ערה"ש (סעי' י"ד).

(ג) **אם נתפרסם לכל.**

(1) מראי מקומות – בה"ל (סעי' ב' ד"ה וחזר, "יש לעיין בזה"), מנחת יצחק (ח"ז סי' י"א).

ב. **קנאן מנכרי וחזר והשכירם לנכרי.**

1. מיקל – מג"א (ס"ק ג'), א"ר (ס"ק ז'), גר"ז (סעי' ט"ו), ח"א (כלל ג' סעי' י"ג, לשונו מובא לעיל), ערה"ש (סעי' י"ד, "ובאמת מטעם זה לא דווקא שכרן מאינו יהודי דה"ה אפילו קנאן אלא דבקנאן אין ההיתר אלא כשעדיין לא נתיישן הדבר אבל אם נתיישן הדבר הרי נקרא שם ישראל עליו וכן אם הישראל נכנס לבית זה מיד אסור מפני שתיכף נקרא שם ישראל עליו אבל בשכרן בכל עניין שרי דהכל יודעים שזהו של האיני יהודי והישראל שכרן [עמג"א סק"ג ולפמ"ש א"ש ועא"ר סק"ז]), מ"ב (ס"ק י"ב), כה"ח (ס"ק ג', ס"ק כ"א).

(א) **דווקא כשעדיין לא ישב בה** – א"ר (ס"ק ז', "דבקנה דוקא כשעדיין לא ישב בה דאז אין שמו עליו"), ח"א (כלל ג' סעי' י"ג, לשונו מובא לעיל), ערה"ש (סעי' י"ד, לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק י"ב), כה"ח (ס"ק כ"א).

2. **קנה בפירסום:** ולא ישב בה.

(א) מחמיר – תוס' שבת (ס"ק ג'), הו"ד בחת"ס (או"ח סוף סי' נ"ז, "וראיתי בתוס' שבת [סק"ג] שכ' דה"ה קנאה דומיא דהשכירה אלא דמן הסתם כשקונה כותב ומעלה בערכאות שלהם ומתפרסם מיד ואסור ע"ש. ולזה אני אומר **איכא תקנתא** כשגם הקבלנות נכתב בערכאות שלהם ומתפרסם לכל דקבלן הוא ושרי כיון דמיד שקנה השכיר הפועל ולא נקרא שמו עלי' אלא ע"י הערכי וע"י הארכי בעצמו מתפרסם ג"כ שכירת הנכרי א"כ טוט אסור וטוט שרי"), ערה"ש (סעי' י"ד, "וכן בקנייה אפילו מיד אם קנה בפירסום כמו בערכאות וכדומה אסור מיד משא"כ בשכירות [תוספת שבת סק"ג]), כה"ח (ס"ק כ"א), פסקי תשובות (דפו"ח אות ט').

ג. מראי מקומות.

1. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Concerning opening up a used car lot in a 100% non-Jewish neighborhood: Can you leave the lot open on Shabbos if all the workers get a percentage of the sales made on Shabbos (in addition to the normal salary). In addition, most of the biggest sales days are on Shabbos. How would Rebbe hold?

R' Y. Berkovits wrote: There are three possible issues when having a Goy run a business on Shabbos. Amira L'akum: Since he is getting a commission it is not a problem (אריסות). Provided that you do not request or require of them that they work on Shabbos. Schar Shabbos: Not a problem being that

you are getting the schar b'havlah. Maris Ayin (for amira l'akum): It sounds like it is not known as a Jewish owned place, and there are no Yidden in the neighborhood, so it is fine.

ג. מרחץ בבית דירה.

א. הלכה.

1. מיקל - אם רוחצים רק אותן שבביתו.
 - (א) רמ"א (סעי' ב') – "אם יש מרחץ בבית דירה, ואין רוחצין במרחץ רק אותן שבביתו והם יודעים ששכרו כותי, שרי".
 - (ב) שכנה"ג (ס"ק ד').
 - (ג) א"ר (ס"ק ח', א"ז ס"ק ד') – "הקשה מג"א [סק"ד] מה בכך שאין רוחצין אלא שכניו אכתי איכא למיחש שיעבור אחר ויראה העשן יוצא ע"כ. ולי נראה כיון שאחר אינו יודע שיש כאן מרחץ יסבור שעשן זה מענין אחר. ומה שהקשה הט"ז [סק"ג] [מ"מ] ש סימן רמ"ד ס"א דיש לחוש לאורחים וכו' הכא נמי נחוש שמא יכנוס אחד לביתו, ומתוך זה חלוק והחמיר בדין זה. ולענ"ד אין כדי בזה לדחות דברי רמ"א, די"ל דהכא צ"ל [צריך לחשוש] שיכנס אחר לביתו [ולזה] לא חיישינן, משא"כ לקמן שיבא לשדה או לחצירו".
 - (ד) תוס' שבת (ס"ק ד').
 - (ה) מאמר מרדכי (ס"ק ד').
 - (ו) ערה"ש (סעי' ט"ו) – "והעיקר כהרמ"א".
 - (ז) מ"ב (ס"ק ט"ו, שעה"צ ס"ק י"ז).
2. מחמיר.
 - (א) ט"ז (ס"ק ג', סי' רמ"ד ס"ק ג') – "ויש להחמיר למעשה".
3. תרתי בעי, עומד ברשות אחר ושלא יהו רוחצין בו אלא שכניו.
 - (א) מג"א (ס"ק ד') – "דבעי תרווייהו עומד ברשות אחר ושלא יהו רוחצין בו אלא שכניו".
 - (ב) גר"ז (סעי' ט"ז).

ב. ברשות אחר.

1. מיקל – א"ר (ס"ק ח', "ומג"א [שם] הוסיף דאף כשהוא ברשות אחר אין היתר אלא כשאין רוחצין בו אלא שכניו, ולא משמע הכי במרדכי סוף פרק כל כתיבי [סי' תיא], אלא כל שהוא ברשות אחר מסתמא שכרו לעכו"ם והוי כנתפרסם ואף שאחרים רוחצים בו מותר"), ערה"ש (סעי' ט"ו, "והעיקר כהרמ"א").
2. אם רוחצין בו רק שכניו, יש להקל – מג"א (ס"ק ד', לשונו מובא לעיל), גר"ז (סעי' ט"ז).
3. מראי מקומות – שעה"צ (ס"ק י"ח, "וצריך עיון").

ג. מראי מקומות – חת"ס (או"ח סי' ס' ד"ה אך), יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ח אות ח').

1. ארחות שבת (פרק כ"ג הע' של"ח) – "ובסי' רמ"ג הקשה הט"ז ס"ק ג' סתירה מהדין המבואר שם לגבי מרחץ שאין רוחצין בו רק שכניו הדירה שהתירו בזה הפוסקים משום שאותם שכנים יודעים שהיהודי השכיר את המרחץ לנכרי ואין בזה חשש מראית העין, ואמאי אין בזה חשש משום אורחים. והמשנ"ב סי' רמ"ג בשעה"צ ס"ק י"ז ציין לא"ר שחילק בין סי' רמ"ד ששם עומד הבנין במקום גלוי ודי בכך שיגיעו אורחים לרה"ר או לחצר ויראו את המלאכה, משא"כ בסי' רמ"ג שהמרחץ עומד בביתו לא חיישינן לאורחים שיבואו לביתו. ולכאז"צ דאכתי יקשה למה חששו המהר"ם והרמ"א סי' רמ"ד למראית עין **משום בני ביתו** ולא סגי בזה שיודיע להם שמסר לנכרי את העבודה בקבלנות ומ"ש ממרחץ הנ"ל. ולכאורה נראה דעיקר החילוק הוא דבסי' רמ"ד שהבנין עומד במקום גלוי ושמו עליו לא פלוג רבנן ואסרו אף באופן שהיהודים הנמצאים שם מועטים ואפילו רק בני ביתו, ולא סמכו אף על הודעה לבני ביתו, משא"כ בסי' רמ"ג גבי מרחץ לא היה ידוע ברבים שיש שם מרחץ של יהודי ורק יחידים ידעו זאת ולגביהם די בכך שהם ידעו שהשכירו לנכרי".

אמירה לנכרי - קבלנות

סימן רמ"ד

- א] קבלנות על קרקע - סעיף א'.
 ב] כשמונהג כל העיר הוא בקיבולת.
 ג] חוץ לתחום.
 ד] בשל רבים - מג"א.
 ה] תלוש לצורך מחובר - סעיף ב'.
 ו] קנס - סעיף ג'.
 ז] שוכר לשם מלאכה מיוחדת - סעיף ה'.
 ח] קבלנות בבית של ישראל.
 ט] עוזרת נכרית קבועה.
 י] מלאכה שצריך לגמור בתוך אותו זמן.
 יא] מראית עין במקום הפסד - סעיף ו'.

א] קבלנות על קרקע - סעיף א'.

א. בית: קבלנות.

1. מיקל.

- (א) ר"ת (ס' הישר תשובות סי' ו', עי' סי' מ"ה אות י"א, עי' תוס' דף כא: ד"ה אריסא) – "נ"ל דמותר ישראל להניח לגוי המקבל קיבולתו לעשותה בשבתות ובימים טובים".
 2. מחמיר, מחזי כשכיר יום, כיון שכך הדרך.
 (א) ר"י (תוס' דף כא: ד"ה אריסא) – "וגם לא דמי להך דשכירות שדה דשמעתין דלעולם הוא רגילות לקבל שדה באריסות למחצה לשליש ולרביע אבל בבנין בית רגילות לשכור מידי יום יום והרואה אינו אומר קבלנותיה עביד אלא שכירי יום נינהו".
 (ב) רמב"ם (פרק ו' הל' י"ד) – "אסור לו להניח לעשות בשבת מפני הרואים שאינם יודעים שפסק".
 (ג) רמב"ן (תורת האדם שער האבל ענין האבלות אות נ"ו) – "ואיסורא משום חשד שלא יאמרו שכירי יום הם ומלאכה דישאל היא".
 (ד) רא"ש (ע"ז פרק א' סי' כ"ג) – "ומהך דשמעתין דאמר אריסותיה קעביד בשדה אין ראייה לקבלנות בתים לפי שאין רגילות בשדה אלא אריסות וחכירות. אבל רוב בנין בתים ע"י שכיר יום הלכך הרואה אומר שכירי יום נינהו".
 (ה) ריטב"א (ע"ז דף כא:).
 (ו) מרדכי (ע"ז רמז תת"ו. כדאי' באג"מ או"ח ח"ג סי' ל"ה ד"ה ופלא) – "ור"י חולק ואמר "...".
 (ז) או"ז (ח"ד סי' קל"ט. כדאי' באג"מ שם) – "אין להתיר קבלנות לפי שאין רגילות לעשות כן אלא אריסות וחכירות אבל קבלנות קיבולת בית רגילות לשכור בה פועלים שכירי יום לבנותו והרואה אומר שכירי יום נינהו".
 (ח) מחבר (סעי' א'. כדאי' בבה"ל סעי' א' ד"ה או) – "שהרואה את האיני יהודי עוסק אינו יודע שקצץ, ואומר שפלוני שכר האיני יהודי לעשות מלאכה בשבת".
 (ט) עי' רמ"א (לשון האג"מ או"ח ח"ג סי' ל"ה ד"ה והנה) – "וכיון שהרמ"א לא הגיה כלום משמע שגם הוא פסק כן".
 3. מחמיר, מחזי כשכיר יום, אפילו אם דרכן בקבולת, שהעולם אינם יודעים לחלק בין קבלנות לשכיר יום.
 (א) ר"ן (שבת דף מו: ד"ה ולענין, ע"ז דף ו: ד"ה ומהא) – "ולענין קבלנות כגון שקיבל עליו העובד כוכבים לעשות כל מלאכת שדהו של ישראל בדבר ידוע אם מותר לישראל שניחנה לעשות מלאכה בשבתות וימים טובים איכא מאן דאמר דשרי דכיון דאמרין באריסות דשרי בקבלנות נמי שרי דהא לא מתהני ישראל במלאכת שבת כלל ... אבל יש מי שאומר דקבולת כי האי גוונא אסור דלא דמי לאריס דכיון דאריס חולק בפירות לא אמרי אינשי דשכיר יום הוא אבל כי האי גוונא שהבעלים נוטלים כל הפירות מיחזי להו לאינשי כשכיר יום ...".
 (1) צמח צדק (פסקי דינים לסי' רמ"ג) – "אבל הר"ן כ' ... והנה כשתמצי לומר יש כאן ג"כ ב' פירושים אם ר"ל שמשום שאינם מבחינים יסברו שהוא אסור מהדין ויחשדוהו שעושה איסור ואע"פ שלכא' מה לנו לחוש לטעות דפי' והייתם נקיים מה' ומישראל בכ"מ היינו שלא יעשה דבר מותר שנוכל ... והפי' הב' היינו שר"ל דמחזי להו לאינשי כשכירי יום ואם יתירו הדבר לרוב ההמון יבואו להתיר גם בשכירי יום שהוא אסור באמת מן הדין".
 4. מחמיר, כיון שלא נראה כשותף א"כ מקבל גוף מהקרקע.
 (א) ר"מ (תוס' דף כא: ד"ה אריסא) – "והר"ם היה נותן טעם דלהכי מותר באריסות שדה דכיון שאינו נוטל מעות בשכרו אלא נוטל בגוף הקרקע דמי לשותף אבל בקבלנות דבית שנוטל מעות בשכרו לא הוי כשותף ואסור ולה"ק הכא דמרחץ אסור דאריסותא למרחץ לא עבדי אינשי דכיון שנוטל מעות בשכרו ולא שייך ליטול זה בגוף המרחץ אסור ולפ"ז יש להתיר להשכיר ריחים לעובד כוכבים היכא שנוטל בקמח לפי חלקו ואינו נוטל מעות דהוי כמו שותפין".
 (ב) בעל המאור (מועד קטן דף ה:) – "כי קבלנות ואריסות וחכירות כולן הן בעבודת הקרקע ויש להם חלק בפירות הקרקע וכל חד וחד כי טרח בדידיה קא טרח והיינו דאמרי' האריסין והחכירין והקבלנין של אבל הרי אלו יעשו כי מפני שיש להן חלק בפירות הקרקע הרי הם כבעלים של הקרקע ובדנפשייהו קא טרחי ... של קרקע כגון בנין והדומה לו שאין לו חלק בפירות הקרקע כלום ועליה אמר שמואל מקבלין קבולת אף על פי שהם מותרין לעשות בבית אחר אבל ברחבה של עיר ובכל מקום מפורסם לא יעשו בתוך התחום ואם הוא חוץ לתחום מותר אפי' במקום מפורסם וכשם שאמרו לענין אבילות כך ה"ה לענין איסור מלאכה של שבת וי"ט וחוש"מ ...".
 (1) אמנם עי' אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ה ופלא).
 (ג) ס' התרומה (סי' רכ"ב) – "והני מילי כשהעכו"ם קבל למחצה או לשליש או לרביע אבל אם במעות טורח בהם אסור ואפילו בקבולת כיון שהוא במחבר כדפסיק בירושלמי דפ' קמא דשבת ועכו"ם כרבי שמעון בן אלעזר".
 (ד) רבינו פרץ (הג' הסמ"ק מצוה רפ"ב הג"ה ב') – "[אבל בעיר אחרת חוץ לתחום במחבר בקיבולת מותר]. ושדה מותר משום דאריסותיה קא עביד לפי שנוטל הגוי מתבואת השדה והוא הדין ברחים ותנור בקיבול' מותר לפי שהגוי נוטל שכרו מגוף אותו דבר מהחטין, ומן הפת ולא מעות הלכך דמי לשדה".

(ה) כל בו (סי' ל"א) – "כתב בעל התרומה ... כתב הר"ף ...".

(ו) הג' אשרי (שבת פרק א' סי' ל"ט) – "ובמחבר לקרקע בכל מקום אסור דהוי ברשותו של ישראל וחזן לתחום דוקא שרי ואי דמי לאריס דשרי משום דאריסותיה קעביד משום דאית ליה חלק ביה. פר"י מהרי"ח".

(1) אמנם עי' אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ה ופלא).

(2) צמצ צדק (פסקי דינים לסי' רמ"ג) – "דעת הר"מ שבתוס' שם שהיא הדיעה השלישית שמחלק בין כשהא"י נוטל חלק בגוף השדה לקבלנות הנה בודאי א"ל דאוסר מדינא במקום שאינו נוטל חלק בגוף הענין דהא מקבלי קבולת חזן לתחום מותר אלא ג"כ משום מראית העין ואפשר דלא פליג לענין דינא על הר"י וסיעתו דאסרי' משום שהרואה יאמר כו' אלא שנותן תוס' טעם וחזיון לאסור בקבולת בית ושדה שקרוב הדבר לטעות בין זה לשכירי יום משום שאינו נוטל חלק בגוף השדה כו'. והוא קרוב יותר למ"ש בפי' הא' של הר"ן דמחזי להן כשכירי יום ויסברו שעושה איסור הגם שאין האמת כן. ולפ"ז היינו דווקא במקום שאין המנהג בקבולת דאז אין תקנה לזה אבל במקום שהמנהג בקבולת יש תקנה לזה ע"י שנפרסם. אמנם אם נאמר בדעת הר"מ כפי' הב' בר"ן הנה גם דעתו לאסור בקבולת בית במקום שהנהוג כן (וכן נראה דעת מהר"י הלוי בדעת הר"מ ...)".

5. מחמיר, כיון שהוא ברשות ישראל.

(א) ס' התרומה (סי' רכ"ב) – "אבל בית שהוא מחובר אסור כדפסיק פרק קמא דע"ז ופ"ק דשבת כרבי שמעון בן אלעזר דקא אסר מחובר וכדמוכח בתוספתא דע"ז ולתקן האבנים או לתקן הקורות והנסרים דזהו תלוש מותר לתקן לעכו"ם רחוק ממקום החומה ומקום בנין הבית שלא יהא נראה בשביל בנין ישראל הוא מתקן ושמה גם זה אסור כיון שצורך מחובר הוא ובמחבר כי האי דוקא פליגי ופסיק כרבי שמעון בן אלעזר דלעשות הבנין שמה אף רבנן מודו דאסור דברשות ישראל הוא דאף תלוש כמו כלים לכובס נכרי דשרי היינו דוקא ברשות העכו"ם".

(1) מראי מקומות – נשמת אדם (כלל ג' ס"ק ה', לשונו מובא לקמן).

ב. שדה: קבלנות.

1. מחמיר – רמב"ם (פרק ו' הל' י"ד), ר"ן (שבת דף מו: ד"ה ולענין, ע"ז דף ו: ד"ה ומהא), מחבר (סי' רמ"ד סעי' א'), ח"א (כלל ג' סעי' ו'), ערה"ש (סי' רמ"ג סעי' י"א).

(א) אסור מדינא – בא"ה (סי' רמ"ג ס"ק א').

(ב) אסור מצד מראית עין – מג"א (סי' רמ"ג ס"ק ב'), מ"ב (סי' רמ"ג ס"ק י', שעה"צ ס"ק א').

ג. מרחץ: קבלנות - סימן רמ"ג.

1. מיקל.

(א) עי' ב"ח (ס"ק ג') – "ומה שהקשה מהר"י אבוהב דאי אפשר להתיר קבלנות במרחץ ותנור שהרי אם לא עשה בשבת הפסיד ישראל ריוח אותו היום נמצא ישראל נהנה ממלאכת שבת ואסור ולא דמי לשדה וכו' שגגה היא שפלטתו הקולמוס דאם כן ריחיים דנהגו היתר דלאריסות עומד הלא אם לא עשה גוי מלאכת הריחיים בשבת הפסיד ישראל ריוח אותו יום ונמצא ישראל נהנה ממלאכת שבת אלא בעל כרחך כל היכא דהגוי אדעתא דנפשיה קא עביד לא הוי שלוחו [וריות] דישאל ממילא קא אתא ומדינא שרי לכולי עלמא".

2. אסור מצד מראית העין.

(א) ט"ז (ס"ק א', ס"ק ב'. כדאי' בלבושי שרד, ושעה"צ ס"ק י"ב) – "אבל אם הישראל נוטל כל הריוח של המלאכה אף על פי שהעכו"ם קיבל עליו לכל השנה רק שנותן לעכו"ם דבר קצוב אסור דשמה יאמרו שכיר יום הוא אצלו וזה מבואר בב"י סי' רמ"ד ...".

(ב) גר"ז (עי' סעי' ג', ועי' סעי' ה', וחזר במהד"ב ד"ה והשתא. עי' קצות השלחן סי' ק"ב ס"ק ג').

3. אסור מדינא.

(א) מהרי"א (ב"י ס"ק א' ד"ה ומה).

(ב) מג"א (ס"ק ב') – "ולכא למימר דעכו"ם אדעתיה דנפשיה עביד דהא אף אם לא יעשה העכו"ם בשבת יצטרך לשלם לו ועיין סי' רמ"ד ס"ה (ב"י בשם מהרי"א) ונ"ל דה"ה ברחיים אסור ואינו מותר אלא להשכיר לעכו"ם כמ"ש ססי' רמ"ד לא כב"ח ע"ש ... וזה ברור שכתב על מהרי"א שלא כדת של תורה".

(ג) שלחן שלמה (סעי' א').

(ד) מאמר מרדכי (ס"ק ב') – "ודבריו הם עיקר".

(ה) לבושי שרד (כד הקמח סוף סי' י') – "דכיון דהב"י והט"ז מספקא להו דינא דמהרי"א והמג"א החזיק בדעת מהרי"א בדברים ברורים כמו שנתבאר ממילא קם דינא דבמרחץ ותנור ורחיים אסור קבלנות מדינא".

(ו) הח"ס (או"ח סי' נ"ט) – "ומיהו בקבלנות לחדש אי אפשר שזה הוא בודאי שלא כדת של תורה כמ"ש מג"א".

(ז) ח"א (כלל ג' סעי' י"ב) – "מי שיש לו מרחץ שרוחצין בו או תנור שאופין בו בשכר, אסור מדינא לשכור נכרים להחם ולהסיק אפילו כששכרו לחדש ולשנה".

(ח) מ"ב (הקדמה לסי' רמ"ג, ס"ק י', שעה"צ ס"ק י"ב, עי' ס"ק י"ט) – "והאחרונים הסכימו כהבית יוסף בשם מהרי"א דמדינא אסור".

(ט) ערה"ש (סעי' ט', סעי' י"ב).

4. מראי מקומות – א"ב (ס"ק ו'), חת"ס (או"ח סי' נ"ט ד"ה וזה), אג"מ (או"ח ח"ד סי' נ"א).

5. אם לא יעשה הנכרי בשבת: יצטרך לשלם לו.

(א) מראי מקומות – מג"א (ס"ק ב', לשונו מובא לעיל), לבושי שרד (על מג"א ס"ק ב', כד הקמח סי' י' ד"ה וראיתי), גר"ז (מהד"ב ד"ה והשתא), שעה"צ (ס"ק י"ד), ארחות שבת (מילואים לפרק כ"ג אות ל"א).

1) שבט הלוי (חי"א סי' ס"א) – "ועיין בלבושי שרד בהסבר שיטת מג"א, דעתו מוכרחת דאם מקבל גם איזה דמי קבלנות על תוספת עבודת השבת, א"כ הו"ל כמו אריסות דמותר גם במרחץ כמבואר בשו"ע ס"ב (במקומות שנוהגים גם במרחץ באריסות ושכירות). איברא בפמ"ג בא"א שם, דעתו דלא כמג"א, אלא גם אם משלמים לו דבר מה בעבור עבודתו בשבת עדין אסור, דכיון דאם לא יעבוד יש לישראל הפסד בריוח, וא"כ ה"ז מעשה גוי עבור ישראל, יעש"ה, ולדידי' בולט היטב מה בין זה לאריסות, דהוא הסכם מעיקרא, דיש לו זכות לתבוע מהישראל מכל ריוח בעבודה או שליש או רביע (כדרך אריסין) וא"כ הוספת עבודה בשבת מרויח להשותפות שיש לישראל עם האריס בזה ואינו עובד אלא לדעתו (וגם אינו צריך להסכמת הבעה"ב אם זה גם לטובתו), משא"כ בקבלנות כה"ג דפעולת העבודה הוא בשביל ישראל לבד אלא להשכיר הקבלן מקבל דמי שכיר לכל עבודה שגמר כמו שאר שכיר קבלן שקבל על עצמו כל עבודה עד גמרה, ובזה בולט מאד ההבדל בין קבלנות לאריסות גם במקרה הזה. ודע דמין הח"ס בתשובות או"ח סי' נ"ט, נ"ו באורך במחלוקת המג"א והב"ח, ונקט הלכה כמג"א להחמיר, וכדי לצאת מאיסור זה בעובדא דילי' כתב, דיש עצה גם לקבלנות בדרך היתר, וז"ל, ויותר נראה שאם יקצוץ שכרו מכל מאה בישולים במשך שנה או חצי שנה לא יקפיד עמו בכך כלל והוא מקבל לפי תוס' הבישולים ואז אדעת' דנפשי' עביד ולא ישכור אותו כלל על שום זמן, ע"כ. נראה פי' הדברים דלא יקפיד אתו כלל שבזה מגלה דעתו דלדידי' ישראל לא איכפת כלל בתוספת הריוח שבא ע"י עבודת שבת דלא צריך לזה, אלא אומר להגוי, אם לדידך טוב שתרויח ע"י תוספת מספר הבישולים אתה יכול לעשות כרצונך, בזה מספיק דעכו"ם אדעת' דנפשי' והוא נכון להלכה. אלא דמה שהח"ס מכניס זה בשיטת הב"ח להקל הוא קצת רחוק כאשר הרגיש הח"ס בעצמו, מ"מ לדינא א"ש כנ"ל [אלא דק"ק דביסודו דומה יותר לאריסות מלקבלנות ודו"ק], מ"מ למעשה לא רצה הח"ס להקל כעצתו כיון דלפי מש"כ שם עדין לא יצאנו מחשש מראית עין דיאמרו עדין שכיר יום הוא, יעש"ה".

ב] כשמנהג כל העיר הוא בקיבולת.

א. מיקל.

1. לפי ר"ת, ר"י, רמב"ם, רא"ש, רמב"ן, מרדכי, אור"ז, מחבר, והרמ"א - לשונם מובא לעיל.
2. ריטב"א (ע"ז דף כא:) – "מעתי הפוסק עם הגוי לקצור שדהו או להשקותו או לבצור כרמו וכיוצא בו, גוי עושה בו מלאכתו אפילו בתוך התחום, אבל לבנות בית אסור אלא אם כן הדבר ידוע ומפורסם לכל שהוא קבלנות ושרי, ושלא כדברי הרמב"ם ז"ל ובעל התרומות ז"ל שאוסרין בקבולת שדה, ולעולם הכל כפי המקום וכפי הזמן ומנהג העולם".
3. רע"א (על הט"ז ס"ק ב', דפוס מ"י).
4. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ז') – "יש לסמוך על קולת הנו"ב, כיון שבזמנינו כל בנין בקבלנות".

ב. מחמיר.

1. לפי ר"ן, ר"ם, בעל המאור, ס' התרומה, ר' פרץ, הג' אשרי, כלבו - לשונם מובא לעיל.
2. נשמת אדם (כלל ג' ס"ק ה') – "שאלה אם מותר ליתן קורות לעשות מהם נסרים לסחורה כיון שידוע שעושין כן בקבלנות מכל 'שאק' כך וכך, והנכרי עושה זאת בחצירו רק כיון שנסרים הוא צורך מחובר ודינו כמחבר: תשובה: הנה לכאורה משמע מדברי תוס' ורא"ש דטעמא דאוסר בית בקבלנות שיאמרו שכיר יום הוא, ולפי זה משמע דאם נתפרסם או שמנהג בכל אותו מקום לבנות בקבלנות מותר. וכן הוכיח אמ"ו בנודע ביהודה דהא במרחץ סי' רמ"ג דאסור גם כן להשכירם ואפילו הכי אם המנהג כך מותר, והכא נמי דכוותיה. אבל בימיו לא היה בנמצא כלל ספר התרומה אפי' אחד בעיר, וז"ל דלעשות הבנין שמא אף רבנן מודו דאסור, **דברשות ישראל הוא**, דאף תלוש כמו כלים לכובס דשרי היינו דוקא ברשות נכרי, עכ"ל. וכ"כ שם בפסקים וז"ל, אבל בשבת שרי קבלנות אפילו בתוך התחום כך פי' ר' יעקב, ומורי ר"י אומר שזה דוקא בתלוש ובביתו של נכרי, ומרחיים אין ראייה, שהמלאכה נעשית מאליה, אבל בקבלנות שהנכרי עושה מלאכת ישראל אסור כאלו מצוה לנכרי לעשות בשבת. וע"ש עוד סי' רכ"ב. וכן משמע מירושלמי שהביאו תוס' דאפילו כלים בקבלנות אסור בבית ישראל. ולכן כתבתי בח"א כלל ג' סימן י' וסי' י"ד דאסור להניח להעמיד תנורי בית החורף, אף על גב שזה ידוע שעושין בקבלנות כיון שהוא בבית ישראל, ובנ"א לעיל סי' א' בסופו כתבתי בשם הגהות מרדכי דאיתא בירושלמי, נתן כלי לכובס ומצאו עובד בשבת אסור, אר"י לימא ליה דלא יעבוד, אר"י הדא דתימא בטובת הנאה, אבל בשכר, בעבודתו עסוק (פי' לא יוכל למחות) עכ"ל, ואם כן כיון דמדינא צריך למחות רק שהנכרי לא ישמע לו, ואם כן אם עושה בביתו הרי אנו רואים דניחא ליה, ומרחץ שאני כיון שנתפרסם שהשכירם לנכרי ואם כן אינו ברשות ישראל. וא"כ אין שום היתר בביתו של ישראל, אפילו אם המנהג כן בכל העולם לא מהני".
- א) לא נראה כדברי הח"א מהפוסקים [ושאר ראשונים]. ואפשר לומר, דסברי דכיון שאין בעל הדירה דר שם, אין איסור בביתו של ישראל. שו"ר כן בספר אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, פרק ח' הע' י"ד ד"ה וגם), "שיטת הח"א ע"פ הבעל התרומות, לא שייך בנידון דידן כיון שהישראל לא דר באותו בנין חדש שבונים ואין לנו לחושדו שיתן צו עבודה בשבת. ואפילו באופן שלא בונים בית חדש במקום אחר אלא עובדים בתיקון הבית שהישראל דר בתוכו, אין בעד מה לחשוש, כיון שכבר נתפרסם לרוב (ע"י קול רעש הבניה ונוכחות מכשירי הבני' הלבנים וכו') שכבר התחילו בתיקונים אלו לפני השבת. וסברא זו אנו רואים מהבה"ל הנ"ל, ממה שבתוך דינו לאסור לא נחית כלל לאיסורו של הח"א אף שהביא במ"ב סי' רנ"ב ס"ק י"ז, וע"כ מפני שזה לא נוגע בציור של בנין בתים, והסכים לי בזה ר' ח.פ. שיינבערג (שליט"א) [זצ"ל] בין בהלכה בין בהוכחה".
3. עי' מ"ב (ס"ק ז', בה"ל סעי' א' ד"ה או) – "בבית צ"ע אם יש להקל בזה דהוא נגד דעת כמה פוסקים".

ג. מחמיר מצד זילזול שבת.

1. עמק התשובה (אמירה לעכו"ם ארטסקרול פרק ז' סוף הע' ט"ו).
2. אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' ע"ד).

ד. מעיקר הדין יש להקל, אמנם ...

1. אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ה) – "מאחר שהרמב"ם והתוספות והרא"ש מתירין יש לפסוק כמוהם נגד הר"ן אף באיסור תורה וכ"ש שהוא מחלוקת באיסור דרבנן. וזה נראה בטעם הנוב"ק או"ח סימן י"ב שמתיר במקום שכולן ואף רובן בונים ע"י קבלן ולא חש לשיטת הר"ן, ומה שלא התיר אלא בחוה"מ הוא משום חשש דאורחים הבאים לשם שאין יודעין מנהג העיר ובמקומם הדרך לבנות בשכירי יום שבשבת ויו"ט חוששין גם לחשדא דאורחים ... וזה לא שייך במדינות אלו שבכל מדינתנו וכל מדינות הסמוכות בונים רק ע"י קבלן, שלכן לא שייך במדינות אלו גם חשש אורחים, וגם בנוב"י שם מפורש שהחשש דאורחים הוא שברוב העולם דרך לבנות בשכירי יום שמשמע שאם רוב העולם ג"כ הוא בקבלנות לא היה אוסר אף בשבת ויו"ט בשביל חשש אורחים ממיעות מקומות שבונים ע"י שכירי יום, ובדור זה כמדומה שגם ביוראפ ובכרכים דכל העולם שנמצאים שם רובא דרובא של היהודים בונים ע"י קבלן, ואף אם אינו כן הא בכל מדינות אמעריקא שמשם באים רובא דרובא דאורחים בונים כמעט כולם ע"י קבלן ובשביל אולי יש מיעוט אורחים גם ממקומות שבונים ע"י שכירי יום הרי אין לחוש כמו שאינו חושש הנוב"י באם היה דרך רוב מקומות ע"י קבלן לאורחים ממיעות המקומות שע"י שכירי יום, וא"כ היה שייך להתיר להנוב"י ע"י קבלן במדינות אלו אף בשבת ויו"ט. **ופלא על המ"ב** בבאור הלכה שתמה על הנו"ב שלא חש לשיטת הר"ן והביא עוד חמש שיטות שסוברין כהר"ן, שלא קשה כלום דהא הוא ספק דרבנן שהוא לקולא ובפרט שבמספר השיטות שהביא בבאור הלכה שם אף בלא דעת המחבר והרמ"א הם שוין והמתירין הם הפוסקים המכריעין ביותר להוראה כדבריהם שהם הרמב"ם והתוספות והרא"ש והתו"י והרמב"ן והריטב"א שאף בדיני התורה היה לן להכריע כמותם וכ"ש בדברבנן ונוסף לזה הרי המחבר והרמ"א הכריעו כן להלכה ודאי **אין שייך אף להחמיר** נגד הכרעתם בדינא דרבנן. ובכלל השיטות שכתב המ"ב שסוברין לאיסור אינם ברורים דהג"א ... אבל ודאי דלכתחילה יש להחמיר במדינותינו **שבעה"ר מזלזלין באיסורי שבת** שלא לבנות אף ע"י קבלן עכו"ם כשיטת הר"ן ודעימיה, אבל בדיעבד ...".

אג"מ (או"ח ח"ד סי' נ"ב) – "ליכא איסור בקבלנות מדינא במדינתנו שהכל עושין בקבולת וא"כ אף שיש בדור פרוץ כזה להחמיר מ"מ **במקום פסידא גדול** אולי יש להקל".

2. יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ח אות ב') – "ועכ"פ לא יצא הדבר מידי פלוגתא דרבוותא, ומכיון דהויא מילתא דרבנן, אזלינן בדברבנן לקולא ...".

ה. מראי מקומות – חת"ס (או"ח סי' ס'). עי' כתב סופר או"ח סי' מ"ג ד"ה ומ"ש לסמוך, ומה שפקפק עליו **המהרש"ם** ח"ח סי' ל"ה), **קצות השלחן** (סי' ק"ב ס"ק י"ג), **ארחות שבת** (פרק כ"ג סעי' קע"א, הע' שי"ג), **פסקי תשובות** (דפו"ח אות א').

1. **נוב"ק** (או"ח סי' י"ב) – "נלע"ד בקהלתנו שרוב הבנינים שבונים היהודים המה בקיבולת ובפרט כיסוי הגגים חקרת ודרשת היטב והנה לא דוקא רובם אלא כולו בני עיר בונים בקיבולת. א"כ הרי הבית כמו שדה העשויה באריסות ומותר בקיבולת דליכא חשדא כלל. והרי זה דומה ממש למרחץ ותנור שאסר בס' רמ"ג. ומ"מ כתב שם סעיף ב' שאפילו מרחץ ותנור אם דרך רוב אנשי אותו מקום ליתן באריסות מותר. הרי מפורש להדיא שהולכים בזה אחרי מנהג המקום. אלא שנלע"ד שעדיין אינו דומה לשדה. דבשלמא שדה דכל העולם דרכן באריסות וא"כ ליכא שום חשש אפילו אורחים דמקלעי להתם. אבל בית אף שבעיר הזאת דרכם בקיבולת מ"מ במקומות אחרים וברוב העולם דרך לבנות בית בשכירי יום. וא"כ בשלמא שדה ליכא חשד כלל לא מבני עיר ולא מאורחים. אבל בית **אף דליכא חשדא דבני העיר איכא חשדא דאורחים הבאים** לקהלתנו ויראו שבונים בשבת ויאמרו שכירי יום נינהו ... סיומא דהך פסקא כיון שביתו של הקצין ר' ליב ק"פ עומד על המיצר בין רחוב יהודים והנכרים וכל סביבותיו בתי נכרים א"כ אורחים הבאים הנה אינם יודעים שהיא מלאכת ישראל כלל. ואין רק חשדא דבני העיר ואינה בקיאי במנהג העיר שכל הגגים נעשים בקיבולת. ולכן ע"פ היתרים הנ"ל בצירוף כלם יחד מצורף לזה שעת הדחק הגדול והנחוץ של הקצין הנ"ל וכן"ל, ואולי יש לומר ג"כ דמיקרי דבר האבד, נלע"ד שיש להתיר בחוה"מ עכ"פ. אמנם שלא יעמוד שום יהודי ע"ג הבעלי מלאכה".

2. **אחיעזר** (ח"ג סי' ע"א אות א') – "אם הנהוג אצלם לבנות ע"י קבלנות ע"י בנוב"י קמא סי' י"ב ובהגהות הגרע"א לאו"ח סי' רמ"ד צידד ג"כ להקל היכא דנהוג לעשות ע"י קבלנות בין בבית בין בשדה. ובנשמת אדם החמיר בזה, ובמשנה ברורה הניח בצ"ע. ובשו"ת **כתב סופר** חאו"ח סי' מ"א צידד ג"כ להתיר. **ובפרט היכא שלא נכנס לבנין לדור שם** ועי' במ"א סי' רמ"ג סק"ג. וע"ע בחת"ס חאו"ח סי' ס' מצדד ג"כ להקל במקום שנהגו בקבלנות".

3. **הגר"ח** שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' כ"ה טור ב') – "שאלה: הנה בס' רמ"ד הביא הבה"ל בשם הנשמת אדם ש'בנין בית' ע"י עכו"ם אוסרים אפי' בקבלנות, והטעם כתב הבה"ל שאפי' כשכולם בונים בקבלנות, מ"מ מיחלף בשכיר יום. וקשה שבמ"ב סי' רנ"ב מביא מהחיי אדם ש'בכיבוס' קבלנות מותרת, כשרגילים בקבלנות, ולא גזרינן שמיחלף בשכיר יום, ומאי שנא. תשובה: כנראה בנין בית מפורסם לרבים לכן החמיר".

ו. שדה.

1. מיקל.

(א) **פמ"ג** (מש"ז ס"ק ב') – "ובנפתרסם בקיבולת שדה י"ל שרי, דהמחבר כתב הטעם דיאמרו שכירי יום, לא דמחזי כשכיר יום".

2. במקום הפסד יש להקל.

(א) **מ"ב** (ס"ק ז', בה"ל סעי' א' ד"ה או) – "דבשדה יש לסמוך על דבריהם במקום הפסד".

3. נ"מ: גנן (gardener) **שעובד גינתו של ישראל**.

(א) מחמיר, מצד זלזול שבת – **אמירה לעכו"ם** (ארטסקרול, עמ' ע"ה).

(ב) לכאורה יש להחמיר מצד ביתו של ישראל.

ז. מסירת דירה למתווך נכרי (Putting your house up for sale by a non-Jewish realtor).

1. ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קנ"ח, הע' שי"ז) – "ישראל שיש לו דירה והוא מעוניין למוכרה ומסרה למתווך נכרי, והנכרי מראה את הדירה לקונים נכרים בשבת, ואין הישראל נמצא בדירה בשבת, אם הדירה נמצאת במקום שאין בו יהודים או שלא ידוע שהיא שייכת לישראל הרי זה מותר, משום שהמתווך עושה מעשהו על דעת עצמו כדי להרויח ואין כאן חשש לחשד או מראית העין. ואם הדירה נמצאת במקום שגרים בה ישראל אחרים והם יודעים שהדירה שייכת לישראל הרי זה אסור, שיחשדוהו שציוה על המתווך לעבוד גם בשבת, וראה הערה. [לכאורה דין המתווך כדין אריס או קבלן העושה מעשהו בבית הישראל שיש בזה חשש שיחשדוהו שציוה עליו לעבוד בשבת, וכמבואר בשו"ע סי' רמ"ד ס"ב. אמנם יש לדון דמתווך עושה בדרך כלל את מלאכתו לפי ראות עיניו ואינו מקבל הוראות מבעל הדירה ואפשר שבזה אין כ"כ חשש שמא יחשדוהו שציוה עליו לעבוד גם בשבת, וצ"ע]."
2. ר' מאיר מרליס שליט"א –

One may allow a non-Jew to show the house even on Shabbos even if it is within the Jewish community since this is commonly done on a percentage basis making him an *aris*.

(א) "כהא דשדה בס' רמ"ג. ומה שאסר בארחות שבת ח"ב עמ' תקמ"ב בזה צ"ע"ג. וכן מ"מ לא ידעתי כ"כ איזה חילול שבת יש בדבר".

3. מנחת צבי (הל' אמירה לנכרי, הע' על ס' ארחות שבת סעי' קנ"ח והע' קכ"ז) – "ארחות שבת ... ולכאורה למסור דירה למתווך הוי כשדה שדרכו באריסות דשרי ואין בו משום מראית עין ובמיוחד שלהראות הדירה אין בזה כל כך איסור נכר".

ח. מראי מקומות.

1. הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' ס') – "שאלה: כ' השו"ע (סי' רמ"ד ס"א) פוסק וקוצץ עם הגוי על המלאכה והגוי עושה לעצמו, בד"א בצנעה שאין מכירים הכל שזו המלאכה הנעשית בשבת של ישראל הוא, אבל אם היתה ידועה ומפורסמת אסור, שהרואה את הא"י עוסק אינו יודע שקצץ, ואומר שפלוני שכר הגוי לעשות מלאכה בשבת, עכ"ל. ויל"ד האידנא ששייך להזמין סחורה דרך הטלפון (פקס), וא"צ להתראות אצל הגוי כלל, א"כ שוב לא יבואו לחשוד באיזה פלוני ישראל ששכר גוי למלאכתו, דיש לתלות שהגוי עושה כן מדנפשיה לצורך ישראל. אמנם מלשון המ"ב שכ' דוקא מלאכת צינעה שאין הכל מכירין שהיא של ישראל, משמע שאפי' באופן הנ"ל אסור, אך קצת תימא לומר דלפי זה יהיה אסור לקנות מגוי בגדים המיוחדים לישראל גם באופן דעביד לנפשיה מבלי שאמרו לו כלל, מפני החשד דשמא ישראל שכרו בשבת לעשות לו בגדים אלו, וצ"ע. תשובה: למה לא יחשדו".

ג. חוץ לתחום.

א. בזמנינו: האם יש חשש מר"ע מצד חילונים שתוצאין חוץ לתחום.

1. מסופק.

(א) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' א') – "צ"ע אם בזמננו קימת הקולא של חוץ לתחום, מאחר שמצויים חלונים היוצאים אל מחוץ לתחום".

(ב) ארחות שבת (פרק כ"ג הע' של"ו) – "נתבאר בגמ' מו"ק דף י"ב. דכל ההיתר של מלאכה הנעשית מחוץ לתחום הוא רק בשבת ויו"ט, שיש בהם איסור יציאה מחוץ לתחום, ולכן לא מצויים יהודים שיראו את עשיית המלאכה, אבל בחוה"מ שמותר לצאת מחוץ לתחום יש חשש מראית העין אף מחוץ לתחום, והרי זה אסור. ויל"ע בזמנינו שמצויים בעוה"ר מחללי שבת היוצאים בשבת מחוץ לתחום, האם יש לחוש למראית העין מחמתם ולאסור אף מחוץ לתחום, או שמא לא התייחסו חכמים בגזירותיהם אלא לשומרי תורה ומצוות, ולא לאלו שאינם נוהגים כשורה".

2. מחמיר.

(א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' רמ"ג על מ"ב ס"ק ג') – "אין לנחות במטוס בחו"ל ביו"ט שני משום מראית עין, ואף אם ינחת במו"ש יש לאסור (מסתמא כוונתם כשממריא ממקום כשכבר יצא השבת, ובא למקוב שרק עכשיו יצא השבת) ולא שייך חוץ לתחום בזה, דיש יהודים אפילו לא דתיים, בכל מקום".

(ב) על שבת הלוי (ח"ט סי' נ') – "ומה שרוצה כ"ת לצרף המבואר באו"ח סי' רמ"ד דאם היתה המגרש חוץ לתחום דאין כאן מראית עין כיון שהבעה"ב לא גר שם, ויתכן שאין יהודים שם בסביבה, בעניותי דזה לא שייך כלל בנדון זה ובזמנינו, חדא דדבר גדול זה יש לו פרסום דשייך ליהודי והכל יודעים מיהו הבונה, ועוד דמקור ההלכה במו"ק י"ב ע"א, דאין מגיע שם יהודי, ולא יראו יהודים דפועלים עוסקים בשבת וכמ"ש הרמב"ם פ"ו מה' שבת הלכה י"ד, וכ"ז לא שייך בנ"ד דיבאו אלפים ורובבות למרוצות הסוסים והרכב גוים ויהודים ויתפרסם היטב שעוסקים בשבת, **הגם שהפרסום יבא ע"י מחללי שבת**, ועוד דהא בעתונים קובעים התאריך של מרוצות האלה בשבת ע"כ אין מזה שום סניף כלל".

(ג) חו"ט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' י' טור א') – "דבזמנינו שמצויים מחללי שבת מחוץ לתחום, יש לחוש משום מראית העין מחמתם, ואסור לתת לגוי לעשות מלאכה בקבלנות אף מחוץ לתחום במקום ששכיח שם יהודים, אף שהם מחללי שבת".

(ד) משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' י' טור א') – "דבזמנינו שמצויים מחללי שבת מחוץ לתחום, יש לחוש משום מראית העין מחמתם, ואסור לתת לגוי לעשות מלאכה בקבלנות אף מחוץ לתחום במקום ששכיח שם יהודים, אף שהם מחללי שבת".

(ה) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' י' טור א') – "דבזמנינו שמצויים מחללי שבת מחוץ לתחום יש לחוש למראית העין מחמתם, דלא התייחסו חכמים בגזירותיהם רק לשומרי תורה ומצוות, אלא אף לאלו שאינם נוהגים כשורה".

(ו) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' י' טור א') – "דבזמנינו שמצויים מחללי שבת מחוץ לתחום יש לחוש למראית העין מחמתם, דלא התייחסו חכמים בגזירותיהם רק לשומרי תורה ומצוות, אלא אף לאלו שאינם נוהגים כשורה".

- ז) עי' מלכים אמניך (פרק י"ב הע' ג') – "והנה בימינו שישנם לדאבונינו יהודים שאינם שומרים שבת [עדיין], ומהלכים מחוץ לתחום, צ"ע אם מותר. ומסתבר שראוי להחמיר".
3. מיקל.
- א) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' י' טור ב') – "דאף בזמנינו שמצויים מחללי שבת היוצאים בשבת מחוץ לתחום, מכל מקום אין לחוש למראית העין מחמתם ולאסור אף מחוץ לתחום, דלא התייחסו חכמים בגזירותיהם אלא לשומרי תורה ומצוות ולא למחללי שבת".
4. מראי מקומות – יו"ט שני כהלכתו (פרק ג' הע' כ"א, "מהגרש"ן ... דשמא יעשו תשובה ויבואו לנהוג היתר ביו"ט שני").

ב. מראי מקומות.

1. שבט הלוי (ח"ד סי' ע"ב, ח"ט סי' קכ"ד אות א') – "קבוצה של שוחטים יצאו מא"י לחו"ל למדינת אוסטרליען, לעיר של גוים שאין שם שום ישוב ישראל והם רוצים לעשות מלאכתם בצוותא בפרהסיא ביום טוב של גליות כדרכם בחול הואיל והם חוץ ורחוק מישוב ישראל ע"פ המבואר או"ח סי' תצ"ו ס"ג, והי' מי שהתיר זה. אני בעניי איני נמנה בין המתירים זה דנהי דמבואר באחרונים דהגם שכבר הגיעו לישוב חו"ל וחל עליהם חומרא מקום שהלך לשם ואח"כ שוב הלכו חוץ לתחום במקום שאין ישוב ישראל שמותרים לעשות מלאכה כיון שעכשיו הם במקום המותר, מ"מ נדון הנ"ל חמור מזה דכהיום שדבר זה ששוחטים ישראלים שומרי המצוות יעשו מלאכה בפרהסיא מתפרסם מיד במקום ישוב היהודים באותה המדינה ואיכא זלזול חמור ביום טוב שני של גליות, הגם שנתפרסם רק למחרת יום טוב, ועוד דאיכא בי' משום חלול ה' שיאמרו הגוים היודעים שכהיום יום טוב אצל הישראלים שהם מזלזלים ביום המקודש להם, ועיין כה"ג במג"א סי' רמ"ד ס"ק ח".
2. הגר"ח ק"ל שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב סוף עמ' ס') – "שאלה: כתב השו"ע (שם) אם היתה המלאכה חוץ לתחום וכו' מותר. ולכא' למה לא נחוש שאחד מבני העיר יעשה עירוב תחומין, ויבוא לתוך תחומו של עכו"ם, כשם שחשש הרמ"א לאורחים. תשובה: אורחים שכיחא טפי".

ד] בשל רבים - מג"א.

א. הלכה: נ"מ, ליקח הזבל מן הרחוב.

1. מיקל.

א) עי' מג"א (ס"ק ח') – "ומ"מ ...".

- ב) נוב"ת (או"ח סי' ק"ג) – "דבגוף ההיתר של המג"א האחרונים אלי' רבה ותוספת שבת שדו ביה נרגא ואמרו דדוקא בע"ז הוא דליכא חשדא ברבים אבל איסור שבת ובפרט קיבולת שהחשד הוא שיאמרו שהוא שכיר יום דליכא רק איסור שבות אולי גם בשל רבים איכא חשדא. אומר אני כי נהפוך הוא דמפני חומר האיסור חששו יותר לחשדא. ותדע ... אבל בקיבולת שהוא איסור שבות גם רבים חשידי כולי האי לא דייקנין שהרי אדרבה חזינן מדברי התוס' דמחמת חומר האיסור חיישינן יותר לחשדא. ומעתה קם פסקו של המג"א ויפה פסק".
2. מחמיר: אין לחלק בין יחיד ורבים.
- א) א"ר (ס"ק ה') – "כתב מג"א [סק"ח] דבקצת מקומות נוהגין לשכור בקבלנות ליקח הזבל מרחוב ונכרי עושה מלאכה בשבת, משום דבשל רבים ליכא חשדא כמ"ש ביו"ד סימן קמ"א [סעיף ד], ומ"מ בבנין בית הכנסת של רבים לא רצו גדולים להתירו משום חילול השם, ואפילו תיקון רחוב במקום שאין נוהגין היתר אין להקל עכ"ד. והטעם דחילול השם נראה דחוק בזה, ויותר נראה שלא רצו להתירו דאפשר לחלק דדוקא לענין עבודה זרה הוא דלא חשידא רבים, משא"כ באיסור דרבנן כזה".
- ב) תוס' שבת (ס"ק ז' ד"ה כתב).
- ג) בית מאיר (על מג"א ס"ק ח') – "אבל טעמו דמשום דבשל רבים אין חשדא כבר עמד עליו בספר ת"ש וביטלו בטוב טעם. ומלבד זה לענ"ד בשל הרבים מדלא חשודי יותר יש לחוש שילמד מהם היתר אפילו בשכירות דלא כ"ע דינא גמירי לחלק בין שכירות לקבלנות הכלל שלענ"ד אין שום הבדל. ויפה [עשן] הגדולים שלא רצו להתיר והוא מדינא אסור כמו בשל יחיד וגרוע מיניה ולא משום חילול השם לחוד".
- ד) ח"א (כלל ג' סעי' ח', נשמ"א ס"ק ב') – "דאסור לשכור נכרי אפילו בקבלנות לפנות זבלו מחצר, דהוי מלאכה דאורייתא. ואפילו לפנות הרחוב דהוי של רבים ואיכא למימר דבשל רבים ליכא חשדא, מכל מקום גם בזה יש לאסור".
- ה) גר"ן (סעי' ח') [רק לזבל רצה להקל, כיון "שכבר נתפרסם הדבר שדרך לשכור נכרי בקבלנות לפנות הזבל"], קונ"א ס"ק ה') – "ויש שלמדו כו'. אף שבמ"א כתב הטעם משום דברבים ליכא חשדא, מכל מקום הרי הרי"ף והרמב"ם והרמ"ה חולקין על זה, כמבואר ביו"ד סימן קמ"א. ועוד עבודה זרה חמירא, כמו שהאריך בזה בשו"ת תודת שלמים הנ"ל ובס' הלכה ברורה וכן עיקר".
- ו) ישועות יעקב (ס"ק ד') – "וכן משמע לי מסתימת לשונות הפוסקים בזה".
- ז) עי' מ"ב (ס"ק י"ג) – "והאחרונים השיגו ...".
- ח) ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קע"ג).

ב. בזמנינו: הוצאת כלי אשפה ע"י עכו"ם בשבת.

1. ויען יוסף (או"ח סי' פ"ג) – "וע"ד שאלתך אם צריך למחות כשהממונים על פינוי הזבל באים לפנותו בשבת, הנה פה דבר זה שייך להעיר ואין הבעלי בתים משלמין בעד זה (ואולי הוא נכלל בהמסים שכל אחד משלם, ומזה משלמת העיר להעוסקים בזה) והמה באים ב' או ג' פעמים בשבוע בכל רחוב ומזדמן הרבה פעמים בשבת, ולא רפרף אדם מעולם על זה כיון דמפורסם לכל שכן הוא החוק, ועדיף הרבה ממה דמבואר בשו"ע (סי' רמ"ג ס"ב) במרחץ דאם השכירו שנה אחר שנה באופן דמפורסם לכל שאינם שכירי יום שרי להשכיר. ומה שהבאת מהא דקצץ לא שרי בביתו של ישראל, התם ג"כ מפני מראית עין הוא דמיתסר, וכיון שהוא באופן

דמפורסם לכל שהוא בקבולת מחמת דכן הוא החוק בכל המדינה לא שייך זה, וכל זה אנו צריכין אם היה חיוב פינוי הזבל באמת מוטל על הבעלי בתים והבעלי בתים משלמין להקאמפאני על זה, וההיתר הוא מצד קבלנות, אז אנו צריכין להיתר הנ"ל, אבל לפי מה שהוא פה דבר זה שייך להעיר שהם דואגים על ניקוי האויר ומטעם זה הם שוכרים הפועלים, ואף מי שאינו משלם שום מס יש לו רשות להניח לפני הפתח כלי עם זבל והעגלה מחוייבת לפנותו משם, אין צריך לטעם הנ"ל דהרי לא בשבילו עושין זאת אלא בשביל העיר, ומראית עין ג"כ לא שייך כלל מטעם הנ"ל כנלענ"ד, ותו דעכ"פ הוי כייחד לו זווית דמבואר בס' רנ"ב (ס"א) דיש מתירין ואף האוסרין לא אסרו אלא מפני מראית עין וכאן לא שייך זה.

2. **מנחת יצחק** (ח"ה סי' ק"ה) – "ונקדים, דבנד"ד אף דהזבל הוי מחצירו של כל יחיד ויחיד, מ"מ כיון דרבים עושים כן, הוי כמו מרחוב של יהודים, וכה"ג כתב הפמ"ג (בא"א), לענין מקולין של יהודים, שכ"א יש לו חנות, דזולת מה שיש לחוש, שיאמרו, דאחד מהם צוה למכור שלו, הוי אמרינן דברבים ליכא חשדא עיין שם, ועוד ודאי דבנד"ד, דהעיר' עושין, אף דלוקחין מס בשביל זה, מכל מקום לא גרע מקבלנות, דהברירה בידם לעשות באיזה יום שירצו, ורק המה מאיזה טעם שיהי', בחרו להם מעצמם, בלא רצון יהודים, את יום השבת, וא"כ אף אם היו לוקחים הזבל מהחצרות ביום השבת, הרי שייך בזה הא דברבים ליכא חשדא, כמ"ש המג"א, ועוד עדיפא בדידן, דנוגע רק להוצאה, ומעביר ד' אמות בכרמלית, דלכ"פ ליכא רה"ר בזה"ז, ומכ"ש בעיר קטנה כבמקומו, והמלאכות שעושים בהנהגות המכוניות, זה בודאי עושים ע"ד עצמם, כי להיחידים אין נפ"מ, באיזה אופן שיוליכו האשפה, וגם לא בשביל ישראל לבד, אלא בשביל הזבל שמאספים מכל העיר, שרובם נכרים. ובנוגע לחילול השם, הרי כיון שהעיר' עושין זאת מדעת עצמן, ושלא ברצון ישראל, ואי אפשר למונעם כנ"ל, ל"ש חילול השם כנ"ל. ואף אם נחוש להחולקים על המג"א, דס"ל דגם ברבים איכא חשדא, וגם למה דלא סבירא לן לחלק, אף בקבלנות, בין מלאכה דאו' לשבות דרבנן כנ"ל, מ"מ י"ל, דבכה"ג, דמפורסם והכל יודעים, שעיר' עושין זאת, ל"ש חשדא, והוי כש"כ, ממה שכ' בספר תוספת ירושלים (סי' רמ"ד ס"א), הובא בספר נזר ישראל (סי' ע' ח"ב בליקוטי רימ"א אות ז'), ליישב מה שתמה המג"א הנ"ל, בלקיחת הזבל מן הרחוב, דאפשר שמפורסם שהוא בקבלנות עיין שם, א"כ מכ"ש בנד"ד, דאין לך פרסום יותר מזה. **אבל יש לדקדק, להוציא כלי האשפה לחוץ מערב שבת**, דנוסף בזה תרתי לטיבותא, א' משום מה שכתב המג"א, דתיקון הרחוב, אין נקרא על שם ישראל כנ"ל, ב' שהרי האשפה הוי הפקר, וכשמוציאו על הרחוב מע"ש, שייך בזה מה דאיתא בש"ע (סי' רנ"ב) גבי מכירה לנכרי סמוך לחשיכה, ובלבד שיצא מפתח ביתו מבעוד יום עיין שם. ואף אם עדיין יש לדון בכ"ז, מ"מ כיון דאי אפשר בענין אחר, ולהניח האשפה בחצירו אף אם ה' נוגע רק לזמן מועט, אין לך גרף של ריעי גדול מזה, דשייך בזה גדול כבוד הבריות, דהתירו כמה דברים בשביל זה, כמבואר בש"ע (סי' ש"ח סעי' ל"ד ולהלן, וסי' שי"א) בכמה ענינים כיב"ז עיין שם. ועי' חת"ס (או"ח סי' ס'), שכתב להתיר בקבלנות, משום צערה דגופא, ובשו"ת רמ"ץ (חאו"ח סי' י"ז), הובא בליקוטי רימ"א שם (אות י"ב), להתיר משום סכנה, ובנד"ד, אם באמת אי אפשר בענין אחר, הכל איתניהו בזה. אמנם כיון דהוי דבר הנוגע לרבים, ואוושא מילתא מאד, ויש לחוש שלא יבואו לידי מכשולות בדימוי מילתא למילתא, על כן ימחול להתייעץ עם מחותני הרב הגאון המפורסם מוה"ר מרדכי יעקב ברייש [שליט"א] (זצ"ל) אב"ד ציריך הסמוך לעירכם, ואם יסכים להיתרא, גם אני לימטיא שיבא מכשורא, ומכלל הן וכו'".

3. **תשובות והנהגות** (ח"א סי' רע"ה) – "לא מצאתי בזה שום חשש אע"פ שהגוי מוציא האשפה מרשותו והיהודי נהנה מזה מ"מ כיון שעכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד, והישראל לא נהנה ממש במלאכת העכו"ם, רק סילק ממנו מטרד וזהו חובתו של הגוי, ואף שהיהודי משלם מיסים על זה, מ"מ מעולם לא ציות היהודי לו לעשות כן בשבת, ואדרכה מצידו יכול לבוא ולנקות בע"ש או ביום ראשון, ואין אני מוצא כאן מקום לחייב היהודי שיוודיע שאצלו בחצרו וגינתו לא יריקו, וכן אין מראית עין כאילו שיהודי ציוה לו לבוא בשבת, ולכן הדבר מותר ... והיינו נמי המציאות בנידון דירן שגוי הממונה מן העיר אומר לגוי הממונה מן הבית וכן הלאה כמה פעמים והאחרון עושה לא בשביל ישראל דוקא קיל, ואם לא ברור שהדואר יביאו לו בביתו במיוחד בשבת גופא, נראה שיש להקל גם לכתחילה ובפרט במקום צורך".

4. **אמירה לעכו"ם** (ארטסקרול, עמ"פ ה') - private sanitation company.

5. מראי מקומות – **מלכים אמניך** (פרק ו' סעי' כ"ז), **פסקי תשובות** (דפו"ח אות ה').

6. **טעמים להקל:**

(א) קבלנות.

(ב) צורך הרבים.

(ג) בדרך כלל הוי רק איסור דרבנן.

(ד) אמירה לאמירה - עי' סי' ש"ז סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

(ה) מפורסם לכל.

(ו) כבוד הבריות.

ג. **בנין בית כנסת, בית המדרש, מקוה, וכדו'.**

1. מחמיר: משום חילול השם – **מג"א** (ס"ק ח'), "היה נראה להתיר לבנות בית הכנסת בשבת בקבלנות ומ"מ ראיתי שהגדולים לא רצו להתירו כי בזמן הזה אין העכו"ם מניחין לשום אדם לעשות מלאכת פרהסיא ביום חגם ואם נניח אנחנו לעשות איכא חילול השם", **א"ר** (ס"ק ה'), לשונו מובא לעיל), **ח"א** (כלל ג' סעי' ו'), "ואסור לבנות אפילו בית הכנסת בשבת, אף על גב דהוי צורך מצוה ושל רבים".

2. אם יש חשש שיביטל בנין ביה"כ, יש להקל – **בא"ה** (ס"ק ה'), **תוס' שבת** (סוף ס"ק ז'), **גר"ז** (סעי' ח'), **מ"ב** (סוף ס"ק י"ג), **יביע אומר** (ח"ח או"ח סי' כ"ח אות י"ב), **ארחות שבת** (פרק כ"ג הע' של"ט).

3. מראי מקומות – **יביע אומר** (ח"ח או"ח סי' כ"ח אות י'), **פסקי תשובות** (דפו"ח אות א' ד"ה וכן, "מצוה דרבים כבנין בית הכנסת ובית המדרש ומקוה טהרה כשיש לחוש לביטול תורה ותפילה בציבור וטהרת ישראל דנו להתיר ...").

(א) **דעת תורה** (על סעי' א' ד"ה והנה בביהכ"נ) – "והנה בביהכ"נ נ"ל דכיון דעבדי מצוה, לא יחשדום שיעשו באיסור, וכמ"ש כה"ג המרדכי פ"ג דסוכה בלולב הבא מחוץ לתחום ...".

ה) מלאכת תלוש לצורך מחובר - סעיף ב'.**א. טעם לאסור.**

1. יתפרסם למפרע שהן של ישראל – גר"ז (קונ"א ס"ק ד', "עיקר האיסור משום שאח"כ כשישקעם בבנין יתפרסם למפרע שהן של ישראל. וכה"ג מצינו חשד למפרע גבי שכירות שדה כמ"ש הר"ן ומגיד משנה עיין במ"א סק"ה. לכן לא ישקעם ולא יתפרסם שהן של ישראל, שעכשיו עדיין אין הדבר מפורסם שהן של ישראל שהוא עושה רחוק מהחומה או בביתו").
2. לא פלוג במחובר – עי' מנורה הטהורה (ס"ק ד', "טעם איסור זה משום דלא פלוג או י"ל ...").
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (דפו"ח, אות ו').

ב. הם של נכרי.**1. מיקל.**

- א) דגול מרבבה (על המחבר סעי' ב') – "ונלע"ד דאיסור זה הוא כשהאבנים והקורות הם של ישראל ונתנן לאומן גוי לסתתם ולתקנם, אבל אם הגוי מסתת אבנים שלו ומתקן קורות שלו שהישראל עשה עמו קיבולת על הכל והברירה עוד ביד הגוי לסתת אחרים ולהחזיק אלו לעצמו, אפילו עושה האומן לצורך ישראל אם אינו בביתו של ישראל, אפילו מפורסם שעשה זה לצורך ישראל, אפילו הכי מותר, שזה עדיין לא נקרא מלאכת ישראל".
 - ב) שע"ת (ס"ק ג').
 - ג) ח"א (כלל ג' סעי' ט') – "בספר דגול מרבבה כתב וז"ל ...".
2. סמוך לבנין, יש להחמיר.
 - א) רדב"ז (סי' ב' אלפים נ"ו) – "אין דברי הטור אלא בזמן שהאבנים של ישראל והוא שכר את העכו"ם לסתת אותם בקבלנות ולפיכך אסר לפי שהם לצורך המחובר ואמר רבי שמעון בן אלעזר בד"א בתלוש אבל במחובר אסור כיון שהוא בתוך התחום אבל בנ"ד שקנה מן העכו"ם אבנים והתנה שיסתת אותם אין בזה חשש איסור דהוי כאלו קנה מן העכו"ם אבנים מסותתות ומתקנות ומ"מ אם היה העכו"ם מסתת אותם בשבת סמוך לבנין אסור משום מראית העין שהרואה אומר שכירו הוא ועושה מלאכה בשבת".
 - ב) הו"ד במ"ב (ס"ק י"ד).
 - ג) קצות השלחן (סי' ק"ב ס"ק ט"ו).

ג. אם מותר לקבלן ישראל ליקח קבלן נכרי לעשות מלאכת מחובר בבית נכרי אחר בשבת.

1. מנחת יצחק (ח"ג סי' ל') – "נשאלתי אודות קבלן ישראל, שעסקו לתקן בדקי הבית, והוא תלוי בדעת הבעלי בתים, לעשות המלאכה באיזה יום שנכון לפניהם ביותר, ויש מבעלי הבתים שהמה נכרים, ורוצים דוקא שיעבדו אצלם בש"ק, ובזה השאלה, אם מותר לקבלן ישראל, ליקח קבלן אחר נכרי, שהקבלן השני יעשה המלאכה בזול קצת מהראשון, והריוח שבינו לבינו, יהי להראשון, אכן הבעל הבית אין לו עסק, רק עם הראשון, מהו. תשובה, הנה אף דהוי מלאכת מחובר, ומבואר בש"ע (או"ח סי' רמ"ד), דהיכא דהוי מלאכ' פרהסיא, אסור משום מ"ע, וע"כ מלאכת מחובר אסור, ומזה הטעם אסור אף לפסול אבנים ולתקן הקורות, אף בביתו של אינו יהודי, אבל מ"מ באינו מפורסם שהוא של ישראל, מתיר הרמ"א, עיין שם, ונראה דכל זה אם הבית שמתקנו, הוא של ישראל, אבל אם הוא ביתו של עכו"ם, ורק הישראל הוא קבלן לעשות מלאכתו, והוא לוקח קבלן אחר לעשות המלאכה, בביתו של עכו"ם, בודאי לא גרע, מאם היו האבנים וקורות של האיני יהודי, דאף שנעשו לצורך מלאכת מחובר של ישראל, דשרי, כמבואר בת' הרדב"ז (ח"ו סי' נ"ר) ובדגול מרבבה (או"ח שם) והביאם במ"ב שם, ועי' בתשו' מהר"ש (ח"ד סי' צ"א), וכ"ז אם אינו קובע מלאכתו בשבת, דאם קובע מלאכתו בשבת, אסור לכ"ע, כדאיתא שם (סי' רמ"ז סעי' א')."

ד. אינו מפורסם שהוא של ישראל: תלוש לצורך מחובר - כלבו.**1. מחמיר.**

- א) עי' גר"ז (קונ"א ס"ק ד') – "לפסול האבנים וכו'. כן דעת התוס' והרא"ש וסמ"ג והגהות מיימוניות וטור ושו"ע, ודעתם לאסור אף כשאינו מפורסם שהוא של ישראל כמ"ש לקמן, והכלבו יחיד הוא כנגדם, ולא הביאו רמ"א אלא לסמוך עליו בדיעבד במקום הפסד מרובה ובשעת הדחק, דכהאי גוונא סמכינן איחיד במקום רבים בדרבנן".
 - ב) עי' קצות השלחן (סי' ק"ב סעי' ז').
2. מיקל.
 - א) מ"ב (ס"ק י"ח, שעה"צ ס"ק י"ט).
- 1) גם המחבר מודה – ב"ח (ס"ק ב'), הו"ד בשעה"צ (ס"ק י"ט), אור יצחק (ח"א או"ח סי' ס"ח, "גם לדעת המחבר, אם פיסל הגוי אבנים בביתו ולא היה מפורסם שהוא מלאכת ישראל - מותר").

ה. אינו מפורסם שהוא של ישראל: מחובר.**1. מחמיר.**

- א) מ"ב (ס"ק ו', ס"ק י"ח, שעה"צ ס"ק כ') – "אין להקל".
 - ב) מנחת צבי (הל' אמירה לנכרי, הע' על ס' ארחות שבת סעי' קע"ב) – "ועיין מ"ב רמ"ד סק"ד ובשעה"צ סק"ג דרק בתלוש שרי כה"ג אבל במחובר אסור בכל גוונא אפי' שאין בני העיר יודעים".
2. מיקל.
 - א) ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קע"ב, סעי' קנ"ז).

3. הטעם להחמיר.

- (א) דיש לחוש לשכנו או לבני ביתו שיודעים שהוא שלו ויחשדוהו – מג"א (ס"ק ב', ס"ק ד'), פמ"ג (א"א ס"ק ב'), גר"ז (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ו', ס"ק י"ח).
 (ב) ולא פלוג – עולת שבת (ס"ק ב'), פמ"ג (א"א ס"ק ב'), לבושי שרד (על מג"א ס"ק ט', על ס"ק י"ב), שעה"צ (ס"ק ג', ס"ק כ').

[ו] קנס - סעיף ג'.

א. רק אם כל הבית נבנה בשבת, או קנסו גם חלק מן הבית.

1. אף כשנבנה רק מקצת הבית בשבת.

(א) האלף לך שלמה (או"ח סי' צ"ז) – "שאלה בבית אשר נבנה בשבת ע"י עכו"ם אם מותר לאדם חשוב לשכרו לדור בו. הנה כבר ראה ר"מ מ"ש בסי' רמ"ד שנוהג להחמיר שלא יכנס בו ישראל ומה שחלק ר"מ בין כל הבית ובין חדר אחד שבטל ברוב דבר תמוה ומביא לידי גיחוך חדא בשלמא אם הוי אסרינן מן הדין הוי מקום לחקור ולומר דזה בטל ברוב אבל כיון דגם לש"ע מותר מן הדין רק מכח חומרא אוסר והיינו מכח קנס דקנסין לי' וכדמוכח בש"ס ואחרונים וא"כ לענין קנס מה חילוק הוי אם נבנה כל הבית או מקצתו ועוד איך שייך לומר דכל הבית נבנה ביום אחד ובודאי גם כוונת הש"ע דמעט ממנו נבנה בשבת ומ"מ אוסר. ועוד אם נבוא מטעם ביטול הרי דר בכולו יחד לא שייך ביטול כמו דקיי"ל בטומאות משא דכמאן דאיתא דמיא. ועוד אם נבוא לדין ביטול נאמר דהרי זה הוי קבוע וכמחצה על מחצה דמי ול"ש בזה ביטול".

ב. שכירי יום.

1. מדינא אסור.

(א) ח"א (כלל ג' סעי' ז') – "אם היה שכיר יום דזה אסור מדינא, אסור להשתמש באותו בית לו לעולם, ולאחרים בכדי שיעשו, מדינא (ועיין בא"ר שדעתו נוטה להקל). ונכון להחמיר לעולם אפילו לאחרים, אלא שימכור לנכרים".

(ב) ערה"ש (סעי' י"ג).

(ג) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ט אות ה').

2. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק י"ט), ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קע"ד).

ג. קבלנות בקרקע.

1. יש להקל, ויש לסמוך על ר"ת – ב"ח (ס"ק א'), ט"ז (סוף ס"ק ד'), מג"א (ס"ק י'), ח"א (כלל ג' סעי' ז'), "ואם שכרם בקבלנות דאז מדינא מותר רק שאסור משום מראית עין, יש לסמוך בדיעבד להתיר", גר"ז (סעי' ז', קונ"א ס"ק ד'), מ"ב (ס"ק כ'), "והאחרונים כתבו דבדיעבד יש לסמוך בקבלנות על דעת ר"ת ומותר לדור בו אפילו לעצמו", ערה"ש (סעי' י"ב), קצות השלחן (סי' ק"ב סעי' ז'), עי' אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ה ד"ה אבל ודאי), ארחות שבת (פרק כ"ג הע' שמ"א).

(א) הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' ס') – "שאלה: כ' השו"ע (סי' רמ"ד ס"ג) אם בנו גוים לישראל בית בשבת באיסור, נכון להחמיר שלא יכנסו בו, וכ' המ"ב בשם האחרונים דבדיעבד יש לסמוך בקבלנות על דעת ר"ת ומותר לדור בו אפי' לעצמו, עכ"ל. וצריך להבין מה נידון כבדיעבד ומה נידון כלכתחילה, האם בדיעבד היינו באופן שלא ידע מחומרא זו ונכנס לדור בו, או בדיעבד היינו באופן שאין לו בית אחר לדור בו, ולכתחילה היינו שיש לו בית אחר (וכדאשכחן כן טובא ביו"ד סי' צ"ו גבי צנון שכשואין נמצא לקנות אלא חתוכים מן הגוי שרי לקנות מן הגוי, וכן בסי' ק"ח לענין פת שנאפה עם איסור או פת עכו"ם, דבאין לו פת אחר מותר לאוכלו, דלענין זה מקרי בדיעבד), וצ"ע. ואם נימא דבאין לו בית אחר לדור שם חשיב בדיעבד [ועוד דלא גרע מכל הפסד מרובה שהקילו בו בכל או"ח], א"כ ה"ה לכאן באופן שנצרך מאד למעות, שיהיה מותר לו למכור לישראל אחר, וכל דברי המ"ב בסמוך שאסור למכור לישראל, לכאן צ"ל דהיינו באופן שלא נצרך למעות, וצ"ע. תשובה: אם כבר בנו. [א.ה. ר"ל אם בנו נידון כבדיעבד]."

(1) וכן נראה מהשעה"צ (ס"ק כ"ד).

(ב) פסקי תשובות (דפו"ח אות ז' ד"ה מלאכת) – "ימכרנו לנכרי. ובדיעבד אפשר להקל".

ד. מטלטלין לצורך מחובר.

1. יש להקל – ב"ח (סוף ס"ק א'), מג"א (ס"ק י'), גר"ז (סעי' ז'), מ"ב (ס"ק י"ט).
 2. במקום הפסד – ח"א (כלל ג' סעי' ט'), "ומכל מקום בדיעבד במקום הפסד יש לסמוך ולהתיר לשקעם בבנין כמש"כ רמ"א (סי' רמ"ד וע"ש בא"ר)".

ה. אסורים רק לו או אפילו לאחרים.

1. אפילו לאחרים – מג"א (ס"ק י"א), גר"ז (סעי' ז'), מ"ב (ס"ק כ"א).
 2. הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' ס') – "שאלה: כ' המ"ב (שם ס"ק כ"א) בשם המג"א דנכון להחמיר שלא יכנסו בו לעולם אפי' אחרים, וקצ"ב ממה שמצינו בשו"ע בהל' חוה"מ סו"ס תקל"ח דהמכוון מלאכתו והניחה לעשותו במועד ועשאה במועד, ב"ד מאבדין ממנו, ואם מת לא קנסו בנו אחריו [ושם במ"ב כ' דיי"א דבעשה אביו מלאכה בדבר שאינו אבד קנסו גם לבנו אחריו שלא יהנה מזה, למ"ד מלאכת חוה"מ אסור מה"ת, אך ע"ז כ' המ"ב דהב"י ועוד אחרונים מפקפקין בזה, דמ"ש מצורם אוזן בכור דאיסורו מה"ת ואפ"ה לא קנסו בנו אחריו, יעו"ש]. וצ"ע דלמה כאן קנסו גם לבניו ולאחרים, הלא הכא לכו"ע איסורו דרבנן (דאמירה לעכו"ם שבות). ועוד צ"ב דביו"ד (סי' צ"ט ס"ה) בדינא דאין מבטלין איסור לכתחילה, כ' הט"ז דבמקום

האסור לו אסור גם כן לבני ביתו, וצ"ב דהתם נמי איסורו מדרבנן, ולמה קנסו לבנו אחריו, וצריך לחלק, אך צריך לדעת טעם החילוק. תשובה: אין לדמות ומה שאמרו אמרו."

ו. להנות ממנו, מכירה לנכרי.

1. מיקל – מ"ב (ס"ק כ"א).
2. הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' ס') – "שאלה: כ' השו"ע (שם) אם בנו גויים לישראל בית בשבת באיסור, נכון להחמיר שלא יכנסו בו, וכ' המ"ב היינו לעולם ואפי' אחרים, אבל מ"מ מותר ליהנות ממנו למכרה לגויים, עכ"ל. וקצת תימא, דהא קיי"ל בשו"ע (יו"ד סי' קנ"א ס"ז) דאין מוכרין לגויים בתים ושדות בא"י, ואף בחו"ל לא ימכור ולא ישכיר לג' עכו"ם ביחד בשכונת היהודים, כמבואר בש"ך (שם ס"ק ט"), אך בדגמ"ר (פליג), והיה לו למ"ב לרמוז מכל זה, וצ"ב. תשובה: מיירי בחו"ל".

ז. לענין ישראל [חילוני]: בית שנבנה בשבת ע"י ישראל, או עבר ועשה סוכה בשבת או ביום טוב, האם מותר לאכול בה.

1. עי' סי' ש"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
2. שבט הלוי (ח"ד סי' ל"א אות ג') – "ואשר שאל באיסור ליהנות ממעשים שיהודים עשו בשבת או ביום טוב באיסור מלאכה, הנה עיי' או"ח סי' ש"ח המבשר בשבת במזיד דאסור לו לעולם ולאחרים כמו"ש מותר, ולא בעינן בכדי שיעשו, דדוקא בגוי שעשה בשביל ישראל בעינן בכ"ש, ולענין דבר פרהסיא שידוע שחיללו שבת אצלו עיי' או"ח סי' רמ"ד ס"ג דאין לכנס לעולם בבית שבנו בשבת באיסור, וכ"ה במג"א סי' שכ"ה ס"ק ל"א ובאו"ח סי' תרס"ד לענין ערבה בשם תשובת הרשב"א, ובמ"ב סי' שכ"ה כ' דזה רק חומרא, וכ"ז בגוי שעשה בשביל ישראל, אבל ישראל עצמו קיל יותר, אמנם לדינא עיי' פמ"ג באשל אברהם סי' שכ"ה ס"ק כ"ב דמומר דינו כגוי, ופשוט בין מומר לע"ז בין מומר לחלל שבת דשניהם שוין בחומרא, ופשוט דה"ה לענין מידי דפרהסיא שיש חלול ה' בדבר ע"כ אם ידוע ומפורסם שנעשה בחלול שבת וכו' מן הדין להחמיר בו שלא להינות ממנו".
3. הר"מ דרעי (אור תורה גליון של"ג סי' ג', תשנ"ו עמ' י"ג) – "סוכה זו שבנאה האב למען ילדיו נפסלה מלישב בה כל שבעת ימי החג מדין העושה מלאכה בשבת דקנסינן אף לבני ביתו".
4. עלינו לשבח (תשובה א') – "חנות שניבנתה תוך כדי חילול שבת, רח"ל, האם מותר להכנס בתוכה. תשובה: נאמר בשלחן ערוך (רמ"ד ג'): אם בנו נכרים לישראל בית בשבת באיסור, נכון להחמיר שלא יכנסו בו. ומסתבר שאם ישראל עצמו בנה חנות בשבת הדבר חמור שבעתיים, ובודאי שנכון להחמיר לא ליכנס בה. ואם זה שבנה, מכר את החנות לאחר, יש אומרים שמותר ליכנס לתוכה. ואם יש צורך להכנס לחנות כדי לקנות בה דבר, אין להחמיר".

ח. התנה עם פועל חילוני שלא לעשות לו מלאכה בשבת, ואינו שומע.

1. מיקל.
- א) אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ה).
- ב) שבט הלוי (ח"ט סי' ק"ל) – "שבנדון דידן מדובר בישראלים שעשו אבל כיון שעשו נגד רצונכם אין בידינו לאסור, ומה שחושש דאולי לא נעשה מספיק ללחוץ על הפועלים להפסיק מכ"מ אין בידינו להחמיר בזה מכא ספק דעצם ההלכה רק בדרך נכון להחמיר כיון שאתם גליתם דעת וגם ה' בקבלנות ע"ש סי' רמ"ד".
- ט. מראי מקומות – יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ח), מלכים אמניך (פרק ב' סעי' ב'), פסקי תשובות (דפו"ח אות ז').
1. כפ החיים (ס"ק ל"ח) – "ומעשה בעשיר אחד ירא ה' שבנה בתים ופיזר ממון הרבה כדי שלא להניח לגוי לבנות בשבת ויהי היום שהיתה שרפה גדולה בעיר ר"ל ובהגיע האש סמוך לביתו ויהפוך ה' רוח וניצול ביתו זהו שכרו בעוה"ז ובעוה"ב עאכ"ו. חס"ל או' ב".
2. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על סעי' ג') – "דהאיסור הוא לקנות בית כזה, אמנם לילך לבקר בבית חבירו שרי אע"פ שידוע שנבנה באיסור, אולם אודות גן ציבורי שנעשה באיסור כיון שכל יעודו הוא להכנס ואח"כ לצאת, חכך מרן זללה"ה בדעתו, דלכאורה צריך להיות אסור להכנס לשם אלא שקשה לומר עד מתי יעמוד האיסור בעצים - כנראה הכוונה ליהנות מהצל שלהם - שהרי זה מתחלף אחר איזה זמן. ואולם בספסלי הגן שנעשו באיסור הסכים מרן זללה"ה שיש מקום לאסור את השימוש בהם".

ז. שוכר הנכרי לשם מלאכה מיוחדת: שלא בבית של ישראל - סעיף ה'.

א. ראשונים.

1. מיקל.
- א) רמב"ם (פרק ו' הל' י"ב) – "פוסק אדם עם הגוי על המלאכה וקוצץ דמים והגוי עושה לעצמו ואף על פי שהוא עושה בשבת מותר, וכן השוכר את הגוי לימים הרבה מותר אף על פי שהוא עושה בשבת, כיצד כגון ששכר הגוי לשנה או לשנים שיכתוב לו או שיארוג לו, הרי זה כותב ואורג בשבת ומותר כאלו קצץ עמו שיכתוב לו ספר או שיארוג לו בגד שהוא עושה בכל עת שירצה, והוא שלא יחשוב עמו יום יום".
- ב) טור (סעי' ה').
2. מחמיר: משתרשא ליה.
- א) ראב"ד (פרק ו' הל' י"ב) – "כיצד כגון ששכר לשנה או לשנים. א"א דבר זה לא סביר ולא נהיר שאע"פ שאינו מדקדק עמו כשהוא בטל מ"מ אותה מלאכה משתרשא ליה ואין זה דומה לקבלנות".
3. מראי מקומות – מ"מ (פרק ו' הל' י"ב, "וצ"ע").

ב. הלכה.

1. מחמיר: פסק כראב"ד.
 - (א) לבוש (סעי' ה') – "וכן מסתברא".
 - (ב) עי' מטה יהודה (ס"ק י') – "ובאמת שסברת הראב"ד ז"ל נראית קרובה אל הדעת".
 - (ג) שו"ת זבחי צדק (או"ח סי' כ"ו ד"ה עוד) – "גם לס' היש מי שאוסר שהביא מרן אסור בכל ענין וידוע שכ"מ שכותב מרן ס' שנייה בשם י"א או בשם יש מי שאוסר מרן ז"ל חושש לזאת הסברא וא"כ מי יוכל להקל כיון שמרן חושש בזה".
2. מיקל: פסק כרמב"ם.
 - (א) מחבר (סעי' ה'). סתם וי"א, הלכה כסתם, וכן עי' א"ר וגר"ז, לשונם מובא לקמן. משא"כ הזבחי צדק, לשונו מובא לעיל. ועי' כה"ח ס"ק מ"ו, סי' י"ג ס"ק ז').
 - (ב) עי' דר"מ (ס"ק ג', רמ"א סי' רמ"ז סעי' ו').
 - (ג) א"ר (ס"ק י"ב) – "ולענ"ד נראה מדברי מרדכי וסייעתו שהבאתי בריש סימן זה שהסכימו לדברי הרמב"ם ודו"ק. וכן נראה דעת השלחן ערוך מדכתב סברא ראשונה בסתם, ואפילו בשכרו לכל המלאכות משמע דהוי כקצץ, דהא הזכירו [המרדכי וסייעתו] שפחה שהיא מסתמא לכל המלאכות, אלא שלא מלא לבי להקל כיון שב"י כתב דלכולי עלמא אסור ונמשכו אחריו רמ"א ולבוש".
 - (ד) גר"ן (סעי' ט', קונ"א ס"ק ו') – "הש"ע הביא סברת הרמב"ם בסתם וסברת הראב"ד בלשון יש מי שאומר, מכלל דס"ל דהעיקר כהרמב"ם, ובפרט להקל בדברי סופרים (ובפרט שדעת ספר התרומה וסייעתו להקל במשתרשא ליה), וכן פסק רמ"א בדרכי משה בשם הטור וכן פסק בתשובת תודת שלמים הנ"ל".
 - (ה) ערה"ש (סעי' י"ד) – "והטור והש"ע הסכימו להרמב"ם וסברתו נראה דזהו רחוק שיצטרך בתמידות למלאכה אחת ולכן הביא רבינו הב"י דעת הראב"ד רק בשם י"א ע"ש".
 - (ו) דעת תורה (על סעי' ה').
 - (ז) תורת שבת (סעי' ה').
 - (ח) אמרי יושר (ח"א סי' מ"ב) – "ולהלכה קיי"ל כרמב"ם כמ"ש בד"מ".
 - (ט) ילקוט יוסף (סעי' י"ג) – "וכן אם שכר את האיני יהודי לשנה או לשנתיים שיכתוב לו או שיארוג לו בגד, הרי זה כותב ואורג בשבת כאלו קצץ עמו שיכתוב לו ספר או שיארוג לו בגד, שהוא עושה בכל עת שירצה".
3. נכון לכתחילה להחמיר: לשיטת הראב"ד.
 - (א) בה"ל (סעי' ה' ד"ה ויש) – "עיין בא"ר שדעתו להורות כהדיעה הראשונה ומ"מ לכתחילה טוב ונכון לצאת גם דעתו שכן גם המ"מ נשאר אצלו דין של הרמב"ם בצ"ע וגם הלבוש כתב דמסתבר דעת הראב"ד אלא דמשמע דלבוש מפרש פלוגתייהו כדעת הט"ז ונראה דבאופן שמירי המ"א לכו"ע מותר לדעת הלבוש".
 - (ב) שבת הלוי (ח"ה סי' כ"ז) – "וקיי"ל כהרמב"ם ובדרך חומרא כהראב"ד".

ג. פשט במחלוקת.

1. שכרו בכל עת שצריך, אבל תמיד אסור – מג"א (ס"ק י"ד, ס"ק ט"ז, "וה"ה אם שכרו לארוג לו תמיד או לכתוב לו תמיד דזה פשיטא דאסור לכתוב לו בשבת"), תוס' שבת (ס"ק י"ד), יד אהרן (הג' ב'), גר"ן (סעי' ט'), שו"ת זבחי צדק (או"ח סי' כ"ו ד"ה עוד), ערה"ש (סעי' י"ד, "ודבר פשוט אם שכרו שיארוג לו תמיד או יכתוב לו תמיד שאסור לעשות בשבת"), תורת שבת (סעי' ה'), אמרי יושר (ח"א סי' מ"ב), כה"ח (ס"ק מ"ח).
2. אפילו שכרו לעבוד תמיד, אבל בלי הקפדה – לבוש (סעי' ה'), "בששכרו לזמן קצוב הא מחויב הגוי לעשות מלאכה לישראל בכל יום ואפילו בשבת ויו"ט", ט"ז (ס"ק ה'), א"ר (ס"ק י"ב).
3. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק כ"ד, ס"ק כ"ח).

ד. שכרו לכל המלאכות.

1. מחמיר – רמ"א (סעי' ה'), "אבל כששכרו לכל המלאכות שיצטרך תוך זמן השכירות, לכ"ע אסור", לבוש (סעי' ה'), עי' א"ר (ס"ק י"ב, לשונו מובא לעיל), גר"ן (סעי' י"א), נזר ישראל (סי' ב' סעי' כ"ט), ערה"ש (סעי' ט"ו), תורת שבת (סעי' ה').
2. דעת הט"ז וסייעתו – עי' לעיל.
- (א) גר"ן (סי' רנ"ב קונ"א ס"ק ו') – "ומיהו זהו דוחק גדול לומר דהט"ז יחלוק בבירור על רמ"א ולא יזכיר מחלוקתו באותו פרק באותו מקום שהגיה רמ"א, ובפרט שציין באותו מקום וכתב שם מה שהיה נ"ל לחדש ולא זכר חידוש זה דלא קיי"ל כרמ"א שסתם דברו בלי שום חולק...".
3. מראי מקומות – בה"ל (סי' רמ"ז סעי' ו' ד"ה לשנה).

ה. מזכיר פרטי (personal secretary).

1. מחמיר – מנחת יצחק (ח"ט סי' כ"א, "אמנם ידעתי נאמנה דהעורך דין הנ"ל ה' לו מזכיר פרטי שעושה הדברים שלו ואף שהעורך הדין בעצמו אינו עובד בשבת, מ"מ המזכיר שלו עושה כל המוטל עליו לעשות בשליחותו, ועי' בתשו' ד"ח (ח"א או"ח סי' ה' ו') דהיכא דיש פועלים אם הישראל מעמיד הפועל הרי המלאכה נעשה אדעתא דישראל ואסור עיין שם, וכ"ז אף אם הישראל אינו מצווה לו להדיא לעשות בשבת, ומכ"ש כמו ששכיח דהישראל עורך דין עומד באמצע מלאכתו, ומצוה להגוי לגמור בשבת דהוי שליחו ממש והוי חילול שבת גמור, ובודאי דבכה"ג לא מהני ליה תנאי כנ"ל, דהרי מבטל תנאו בפירוש, דהכא המלאכה של ישראל, ועיקר ההיתר מה שהגוי עביד מדעתא דנפשי' ובכה"ג עושה אדעתא דישראל עיין שם").

- ו. **שוכר לשעות: כגון שמחוייב לעבוד מ' שעות בשבוע, אמנם המשכיר אינו קובע כלל מתי יעשה מלאכתו - אם מותר לעבוד בשבת.**
 1. מיקל.
 (א) שבט הלוי (ח"ה סי' כ"ז) – "אין מקום להחמיר בזה מעיקר הדין דמה יושענו שמקבל חפץ אם באמת הוא שכיר יום או שבוע, אבל באמת שורש הלכה זו אינו תולה בקבלנות או בשכירות אלא ביסוד הקבלנות או שכירות אם אדעתא דנפשי' עביד בשבת או לא, ועי"ז נעשה לענין דין איסור שליחות רצוני אמירה לגוי כקבלן ממש, וזה דעת הרמב"ם פ"ו משבת הי"ב בשוכר נכרי לימים הרבה דמותר אף על פי שעושה בשבת כגון ששכר נכרי לכתוב לו או לארג לו וכו' דמותר כאלו קצין עמו והטעם מפני שעושה בכל עת שירצה, פי' דאע"ג דהוא שכירות מ"מ לענין דיני שבת בלבד נחשב כאלו קבלנות, וע"כ לא פליג הראב"ד שם אלא מפני דמשתרשא לי' ע"י מלאכת שבת כיון דעי"ז יהי' פנוי במוקדם לעמוד לרשות ישראל, או שממהר מלאכתו של ישראל, אבל זולת זה גם להראב"ד אין איסור, דאל"כ בקצור הול"ל דזה שכירות ולא קבלנות, אלא דאינו אוסר רק מטעם משתרשא לי', והובא להלכה באו"ח סי' רמ"ד, וקיי"ל כהרמב"ם ובדרך חומרא כהראב"ד, והכא לכו"ע כיון דמצד המעביד אין שום תועלת בעבודתם בשבת דהא משועבדים לעבוד רק מ' שעות בשבוע איזה שירצה השוכר גוי ואין מעלה ומוריד לגבי בעל הבית היהודי שלהם".
 2. מראי מקומות – אג"מ (או"ח ח"ד סי' נ"ד ד"ה ולכן).

ת) קבלנות בבית של ישראל.

- א. **הלכה.**
 1. מחמיר – מחבר (סעי' ה'), לבוש (סעי' ה'), קיצור שו"ע (סי' ע"ג סעי' ח'), "בביתו של ישראל אסור להניח לאינו יהודי שיעשה מלאכה בשום אופן, ואפילו משרת אינו יהודי שרוצה לעשות מלאכה בשביל עצמו צריכין למחות בו", גר"ז (סעי' ט'), ערה"ש (סעי' ט"ו), מ"ב (ס"ק כ"ז), ילקוט יוסף (סעי' י"ג), פוסקים.
 (א) אור יצחק (ח"א או"ח סי' ס"ז) – "גם מלאכת תלוש שנעשית בבית הישראל חשוב פרהסיא - ואסורה, אפי' שאינה ידועה לכל".
 2. האם הדרך בקבלנות - עי' סימן סי' רנ"ב סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. שפחות.

1. מחמיר.
 (א) מ"ב (ס"ק ל') – "יש למחות ביד השפחות כשעושין מלאכת אדוניהן בשבת אפילו כשעושין שלא בבית ישראל ושלם בצווי בעליהן דהא הם שכורין לכל המלאכות וכ"ש כשעושין בבית ישראל דזה אסור אפילו בשכור למלאכה מיוחדת וכן"ל".
 (ב) ערה"ש (סעי' ט"ו) – "וכן השפחות שבבית ישראל אסורות לעשות שום מלאכה בשבת לצורך הישראל אפילו אינן עושות בבית הישראל דזהו כשכרו לכל המלאכות כמובן".
 (ג) ששכ"ה (פרק ל' סעי' ל"א [דפו"ח, סעי' ל"ה]) - לשונו מובא לקמן.
 (ד) ילקוט יוסף (הע' י"ג).

ג. לעשות מלאכת הנכרי בבית ישראל.

1. מחמיר.
 (א) ט"ז (ס"ק א').
 (ב) שולחן שלמה (סעי' ב').
 (ג) חוט שני (ח"ג פרק פ"א ס"ק ג' ד"ה והיינו [עמ' ר"ו], ד"ה העולה מכל הנ"ל אות ד', אות ה' [עמ' ר"י]) – "שאסור לישראל להניח לעכו"ם לעשות מלאכה אף לצורך העכו"ם אם הוא בכליו של הישראל בבית הישראל ומחוייב למחות בידו ... משרת או משרת העובדים בבית ישראל, כמו שמצוי בזמנינו אצל אנשים הזקוקים לכך, אסור להם לבשל לצורך עצמם בכליהם אם מדליקין את הגז של הישראל. כתב במ"ב בשם החיי אדם, דשפחה מותר לה לתקן בגדיה בבית בעה"ב, שהוא ניכר שמלאכת עצמה היא עושה".
 2. מיקל.
 (א) א"ר (ס"ק י"א).
 (ב) ערה"ש (סעי' ט"ו) – "עיקר לדינא".
 (ג) אג"מ (אמירה לעכו"ם ארטסקרול פרק י' הע' כ"ז).
 (ד) הגר"ח (פ"ז) (אמירה לעכו"ם ארטסקרול, פרק י' הע' כ"ז).
 (ה) אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' צ"ח).
 3. **אם ניכר שהוא מלאכת עצמו:** לכו"ע יש להקל – ת"א (כלל ס"ד סעי' ב', "אם עושה מלאכתו בבית ישראל דבר שאין שייך לישראל כתיקון מלבושיו וכיוצא בו, נראה לי דמותר לכולי עלמא להניחו"), מ"ב (ס"ק ל'), חוט שני (ח"ג פרק פ"א ס"ק ג' ד"ה העולה מכל הנ"ל אות ה' [עמ' ר"י], לשונו מובא לעיל), ילקוט יוסף (הע' י"ג).
 4. מראי מקומות – נזר ישראל (סי' ב' ס"ק י"ג).
 (א) ארחות שבת (סוף ח"ג סי' י"א הע' ה') – "והא"ר חלק על הט"ז ונקט דלא אסר אלא כשעושין מלאכה לצורך הישראל, ועיין משנ"ב סי' רמ"ה ס"ק ל' שהביא את שתי הדעות ולא הכריע, וקצת משמע שהחמיר בזה".
 (ב) שלא בבית ישראל - עי' סי' ש"ז סעי' כ"א, לשיטות ומראי מקומות.

ד. עוזרת בית נכריה שיש לה חדר נפרד בבית ישראל - האם מותרת שם במלאכה.

1. יש להקל [אם מפורסם שזה חדרה, הרי זה חשיב כבית של גוי].
 - (א) עי' הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על ס"ק ב') – "ומשנשאל מרן זללה"ה אודות עוזרת נכרית שגרה בחדר נפרד בתוך בית הישראל, האם חשיב כבית הישראל, או כחדר המיוחד לה לגבי מלאכות דשרי לה לעשות שם, כתב להשיב: יתכן שמותר".
 - (ב) מלכים אמניך (פרק א' הע' ו') – "ויש להסתפק מהי ההלכה בעוזרת הגרה בבית ישראל, ויש לה חדר נפרד, האם זה נחשב כעושה מלאכה בבית ישראל ואסור, או שמא מאחר ויש לה חדר נפרד בדירה, הרי זה נחשב כעושה בביתה ומותר. ונראה דתלוי אם שם ישראל על הדירה כולה אסור, ואם שם של הנכרית על חדרה, מותר. וכן מטים קצת דברי הגהות מיימוניות פ"ו שבת סק"ו וז"ל: 'וכל הני ד'כל כתבי' דאמר דבשביל נכרי מותר, כגון שהנכרי עושה מלאכה בשלו, אבל בשל ישראל, אפילו בבית נכרי אסור, וכל שכן בבית ישראל. ואפילו משכיר מרחצאות לנכרי אמרינן לא ישכיר אדם מרחצו לנכרי מפני שנקרא על שמו... ואין לך על שמו יותר מביתו של ישראל שדר בו', עכ"ל".
 - (ג) משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' י"א טור ג') – "דעוזרת בית נכריה בבית ישראל שיש לה חדר מיוחד בשבילה, אם זה מפורסם שזה חדרה הרי זה חשיב כבית של גוי לגבי עשיית מלאכה שם בשבת".
 - (ד) ששכ"ה (פרק ל' דפו"ח הג"ה לסעי' ל"ה) – "עבודה שנעשית בחדרה שלה וידוע לכל שזה חדרה, אינה נחשבת כנעשית בבית היהודי".
 - (ה) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' י"א טור ג') – "דעוזרת בית נכריה בבית ישראל שיש לה חדר מיוחד בשבילה, אם זה מפורסם שזה חדרה הרי זה חשיב כבית של גוי לגבי עשיית מלאכה שם בשבת".
 - (ו) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' י"א טור ג') – "דעוזרת בית נכריה בבית ישראל שיש לה חדר מיוחד בשבילה, אם זה מפורסם שזה חדרה הרי זה חשיב כבית של גוי לגבי עשיית מלאכה שם בשבת".
 - (ז) חוט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' י"א טור ג') – "שמעתי דאפשר להקל דדין החדר כבית הנכרי".
2. מחמיר.
- (א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ב עמ' י"א טור ג') – "שמעתי דפועל גוי שיש לו חדר בבית ישראל, הרי זה חשיב כבית ישראל לגבי עשיית הגוי שם מלאכה בשבת".

ט. עוזרת נכרית קבועה (live-in maid) - בזמנינו.

א. ד' כללים - ע"פ אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' פ"ז).

1. אסור לצוות לה לעשות איסור בשבת: כמו כל קבלן - בין איסור מצד מלאכה, בין איסור מצד הכנה.
2. אפילו בלי אמירה, אסור מצד מראית העין, בדברים שדרך לבעה"ב לצוות - כגון תפירה, לקנות (shopping), וכדו'.
3. אפילו אם אין איסור אמירה ומראית העין, אסור לה לעשות מעשה שמזלזל את השבת.
- (א) עבודה בגינה (garden work), ניקוי חלונות, וכדו'.
- (1) יש לעי' למה יש איסור זלזול שבת לנקות חלונות, ומאי שנא משטיפת הריצפה שמותר.
- (ב) או כל דבר שיש השמעת קול (noise).
- (1) שואב אבק (vacuum cleaner) – אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' פ"ט).
- (2) מדיח כלים (dishwasher), מכונת כביסה (washing machine), מכונת ייבוש (dryer) - עי' סי' רנ"ב סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
4. אפילו במקום שאין איסור אמירה, ואין מראית עין, או זלזול שבת - עדיין אסור ליהנות ממעשה נכרי.

ב. רק במקום שיוכל לעשות איזה זמן שהיא רצה - "previously told that she is not required to do them on Shabbos".

1. דעת תורה (על סעי' ה') – "עי' מג"א ... ולפי"ז נראה דיש לצדד בזה"ז שאין הפועלים עוסקים במלאכה ביום א' שהוא יום אידם, א"כ עושין בשבת אדעתא דנפשיהו [שלא יצטרכו לעבוד ביום א'], ובפרט אם התנה שאם לא יעבדו בשבת יעבדו ביום א', וצ"ע".
2. מיקל.

(א) אג"מ (אמירה לעכו"ם ארטסקרול פרק י' הע' י"ב) – "שבזמנינו אין מה לחשוש, דשאני שפחות דידן משל דורות הקודמים, שהיום אין השפחות משועבדות לכל שעות היום ולכל ימי השבוע (כקנין כספם של האדון) אלא לוקחים לעצמן ימי חופש בכל שבוע ושעות נופש בכל יום כפועל רגיל שעובד לא יותר מחמשה או ששה ימים לשבוע ואם היינו מכריחתן לעבוד יותר מזה, היו עוזבות מיד, ולכן זה שעושות איזה מלאכות ביום השבת אין זה אלא לאפשר לעצמן שעות פנויות במו"ש או ביום ראשון כדרכן, וממילא חשובה מלאכתן כעושות מדעת עצמן ומותר".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (אמירה לעכו"ם ארטסקרול פרק י' הע' י"ב) – "הסכים גם הוא בזה להלכה".

(ג) אבן ישראל (אמירה לעכו"ם ארטסקרול פרק י' הע' י"ב).

(ד) הגר"ח פ"ש זצ"ל (אמירה לעכו"ם ארטסקרול פרק י' הע' י"ב) – "שבזמננו שנשתנה מצד אופן עבודת השפחות, בודאי יודה המ"ב דמותרות וכנה"ל".

(ה) אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' צ"ב) – "A) Washing dishes (for after Shabbos use). B) Washing the floor. C) Folding the laundry. D) Taking out the garbage. E) Cleaning tables and house for after Shabbos".

(ו) קשה: שהנכרי עושה מלאכה בבית ישראל.

(1) אג"מ (אמירה לעכו"ם ארטסקרול פרק י' הע' י"ב ד"ה ושמעתי) – "דכל איסורו של הח"א שייך רק במלאכות שבהן יש מקום לחשוש שעכשיו בשבת צויה הישראל לעשותן, וכגון מלאכות שאין השפחה עושה בכל יום ויום אלא מפעם לפעם, וכיון שכן יש לנו לחשוש לזה אפילו כשהיא עושה אותן אדעתא דנפשה, אבל מלאכות שהשפחה רגילה לעשותן מדי יום

- ויום, אין כאן שום צד לחשוש שמא צוה הבעה"ב במיוחד, שהרי יודעת מעצמה לעשותן כחלק מתכנית עבודתה ובלי ציווי, ובהן מותרת להתעסק, כיון שהיא עושה אדעתא דנפשה".
- (2) אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, פרק י' הע' י"ב) – "ולדינא יש להצטרף גם דעת החולקים על עיקר חששו של הח"א, ראה להלן פרק ח' הע' ח' והסכים לי בזה הגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך (שליט"א) [זצ"ל], הגאון ר' ח.פ. שיינבערג (שליט"א) [זצ"ל], והגאון ר' ישראל יעקב פישר (שליט"א) [זצ"ל]".
3. מחמיר.
- (א) באר משה (אמירה לעכו"ם ארטסקרול, פרק י' הע' י"ב) – "להחמיר וכסתימת המ"ב".
- (ב) שבט הלוי (אמירה לעכו"ם ארטסקרול, פרק י' הע' י"ב).
4. מראי מקומות – פסקי תשובות (דפו"ח, אות י'), R.J.J. (חכ"ב עמ' ט"ז), מלכים אמניך (עמ' רמ"ד, עמ' שע"ב).
- (א) משנה הלכות (ח"ח סי' ל"ד ד"ה ומיהו) – "וגם לנקות הרצפה בשבת ולכבס עם מים ודאי יש למחות שהרי הנקוי יש בו מלאכה דאורייתא שהוא מלאכת כיבוס וסחיטה וישראל נהנה ממנו בשבת הגם שעושות כדי להקל לעצמם מלעשות מלאכה ליום מחור מ"מ בשביל הישראל עושה וגוף הישראל נהנה מהם כה"ג אסור להניחם לעשות מלאכות אלו. ודלא כמו שהעולם טועים ומדמים מלתא ללא מילתא ולא כל הניגונים נגון אחד הם".

י] מלאכה שצריך לגמור בתוך אותו זמן.

א. הלכה.

1. מחמיר, כמצוה לו לעשות בשבת.

- (א) ט"ז (ס"ק ה') – "וכן אפילו בסתם והוא שכרו לגמור ספר או בגד תוך אותו זמן הוה כמקפיד דלא התיר הרמב"ם אלא כשאין עליו לגמור המלאכה ואינו מקפיד על ביטולו".
- (ב) תוס' שבת (סוף ס"ק י"ד).
- (ג) פמ"ג (מש"ז ס"ק ה') – "וסברת הט"ז נראה נכון".
- (ד) מ"ב (סוף ס"ק כ"ד, שעה"צ ס"ק ל') – לשונו מובא לקמן.
- (ה) חלקת יעקב (ח"א סי' ס"ה, או"ח סי' ס"ו אות א').
2. מיקל.
- (א) א"ר (ס"ק י"ב) – "ולענ"ד מתיר גם בזה, דאף שעליו לגמור מ"מ אפשר שיעשה בחול".
- (ב) מטה יהודה (ס"ק י' ד"ה וראיתי).
- (ג) דעת תורה (על סעי ה').
3. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק מ"ג).

ב. באופן שאם יאנוס עצמו לעבוד גם בלילה, יוכל לגמור בחול - למחמירים לעיל.

1. מחמיר: אדעתא דישאל עביד.

- (א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ה') – "כיון שקובע לו שצריך לו הבגד תוך הזמן וידוע שאי אפשר לגמור אם לא שעושה בשבת גם כן, הוה כמצווה לעשות בשבת, ואף אם יאנוס העכו"ם עצמו וישב בלילה יוכל לגמור בחול מכל מקום אדעתא דישאל עביד".
- (ב) מ"ב (סוף ס"ק כ"ד) – "בשידוע דא"א לגמור אם לא שיעשה גם בשבת ואף שאם יאנוס עצמו וישב בלילה יוכל לגמור בחול אעפ"כ הוי זה כמצוה לו לעשות בשבת".
- (ג) חלקת יעקב (ח"א סי' ס"ה, או"ח סי' ס"ו אות א').
- (ד) פסקי תשובות (דפו"ח אות ד') – "וצריך שיהיה לו מירווח זמן כדרך בני אדם שיוכל לגמור מלאכתו זו בזמן המסוכם בלא שיצטרך לעבוד בשבת, אבל אם כדי שלא יצטרך לעבוד בשבת יצטרך לאנוס עצמו לעבוד בשעות בלתי מקובלות כגון בלילה, הוי ליה כמצווה לו לעבוד בשבת, ואסור אפילו עובד בשבילו בקבלנות ובקציצת שכר המלאכה".

ג. כדי לעבוד רק בחול צריך לעבוד שעות ארוכות יותר מהרגלו - למחמירים לעיל.

1. מיקל: אדעתא דנפשיה קעביד.

- (א) תורת חיים (אות י"ד) – "והפמ"ג ... י"ל דזה הי' ג"כ כוונת הא"ר, וגם אם א"א לגמור בהימ", אלא אם ישבת בשבת צריך לעבוד בלילות אמרי' ג"כ אדעתא דנפשי' קעביד וכמש"כ הפמ"א שהבאתי באות הקדום ולענ"ד דגם הט"ז מודה לא"ר רק כוונתו כמש"כ בסי' ש"ז סק"ד בנותן לו דבר בע"ש להביאו במצ"ש וזה א"א אלא אם יעשהו בשבת אז אסור, משא"כ אם יש אופן שא"צ לעבוד בשבת לכ"ע מותר".
- (ב) תורת שבת (ס"ק ט"ו) – "ואפשר שאף אם הישראל אמר לו קודם השבת שצריך לגמור הדבר עד יום א' בהשכמה וא"א לגמרו אם לא שיכתוב בשבת או בליל מ"ש דמותר שהרי גם בזה עביד אדעתא דנפשי' כדי שלא יצטרך לכתוב או לארוג בלילה אם לא שאינו יפה כל כך מה שכותב ואורג בלילה דבזה י"ל שעושה אדעתא דישאל לכתוב ולארוג לו יפה אך גם בזה י"ל דשרי מפני שגם להא"י יש לו הנאה בכך שא"צ לכתוב בלילה ודומה לאריסות שכתוב בסי' הקודם דהנאת שניהם שרי ופשוט שאם אמר לו שיגמור את הכתיבה עד יום ב' וע"י שעושה בשבת יכול לבטל ביום א' שהוא יום חגן דשרי לכ"ע".
- (ג) אג"מ (או"ח ח"ד סי' נ"ג ד"ה דהנה, סי' נ"ד ד"ה ולטעם) – "דהא קבלנות שמותר הוא באופן שלהישראל לא איכפת לו מתי יעשה העכו"ם המלאכה שיש לו המציאות לעשותה גם ביום חול, ואף כשלא יספיק לו היום יכול לעשות בלילות, שנמצא שמה שעושה בשבת אינו נוגע זה להישראל, דרק העכו"ם לצורך עצמו מחמת שצריך לעשות מלאכות אחרות ובלילות רוצה לישן עושה זה בשבת".

2. מחמיר: אדעתא דישאל עבד.

(א) הגריש"א זצ"ל (אמירה לעכו"ם פרק ז' הע' י').

(ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (אמירה לעכו"ם פרק ז' הע' י', חידושי בתרא סי' רע"ו על מ"ב ס"ק י"ג) – "דאז חיישינן שמא יצוהו, והנה בית הלוי התיר לנכרי להביא מזון לסעודה שלישית אפי' דרך רה"ר, דאם לא יעצור אין בזה אלא משום איסור דרבנן, והוי שבות דשבות במקום מצוה, ואף שנעצר, אדעתיה דנפשי' קעביד, אבל אין להשתמש בהיתר זה, אא"כ בדרך רגילות אין המלאכה מוכרחת, אבל לא במוסר בגדו לניקוי [ע"ש סמוך לחשיכה] דהרגילות שיעשו בשבת [בחול"ל], אף דיתכן שיעשו במוצ"ש אם ישאר הפועל אחר שעת עבודה".

(ג) עמק התשובה (אמירה לעכו"ם פרק ז' הע' י').

(ד) ארחות שבת (פרק כ"ג הע' ש"ל) – "ומסתבר דאזלינן בזה לפי שעות העבודה המקובלות במוסך זה, ואין אומרים שיש שהות לעשות את התיקון בשעות אחרות אשר אין בעל המוסך רגיל לעבוד בהן".

3. במקום הצורך יש להקל – אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' ס"ו).

ד. כשיכול לעבוד ביום ראשון: במקום שאין הנכרי פותחים עסקיהם ביום א' – למחמירים לעיל.

1. מיקל: אדעתא דנפשיה קעביד.

(א) תורת חיים (אות י"ד) – לשוננו מובא לעיל.

(ב) עי' אמרי יושר (ח"א סי' מ"ב) – "ויכול לעשותו בשבת או ביום א' ובכה"ג אף שיודע שעושה בשבת א"צ למחות בידו. ואף דהעכו"ם נזהרים שלא לעשות מלאכה ביום א' הו"ל כקובע מלאכתו בשבת מכ"מ נראה כיון דעכ"פ באפשרי שיעשה הגוי ביום א' מלאכה בצנעה אם ירצו אין זה מיקרי קובע מלאכתו בשבת".

(ג) תורת שבת (ס"ק ט"ו) – לשוננו מובא לעיל.

(ד) אג"מ (או"ח ח"ד סי' נ"ד ד"ה ולטעם) – "מאחר שבשביל הישראל היה יכול לעשות בהוספת שעות למלאכה בחול או ביום הראשון בשבת, שנמצא שרק הנכרי נהנה בזה שעשה בשבת משום שלו יותר ניהא לעבוד בשבת מביום הראשון בשבת, ומלעבוד שעות יתירות בימות החול".

(ה) חשב האפוד (ח"ב סי' ק"ט) – "לשלם להנכרים עבור ששה ימים בשבוע, והם עושים בביתם ובחוריהם להם הימים כרצונם. מי נימא כיון שמצד היהודי אפשר לו לנוח בשבת ולעבוד ביום ראשון, אם הנכרי מצד עצמו רוצה לעבוד בשבת ולנוח ביום ראשון אדעתא דנפשי' עביד ולית לן בה..."

2. מחמיר: אדעתא דישאל עבד.

(א) חמדת שלמה (סי' ט' אות ג', סי' י' אות ג') – "דהדבר ידוע שהנכרי לא ירצה להכניס בזה להיות המלאכה בקביעות תמיד ביום חגו מכמה טעמים. אשר ע"כ הישראל משתכר במה שעושה בשבת דלולי זאת לא הי' נכנס למלאכה זו לעשות ביום חגו ואפילו..."

(ב) יהודה יעלה (או"ח סי' נ"ו) – "ואפי' את"ל אפילו על יום השבת לחוד נמי כיון דקוצץ לו דמים על המלאכה ואין לישראל קפידא אם יעשה העכו"ם בשבת או לאחר השבת נכרי אדעת' דנפשי' עביד לר"ת וקבלנות מקרי גם בכה"ג מ"מ בנ"ד שאין האומן עכו"ם מתרצה בענין אחר אלא דוקא לבנותו ביום שבת לבד ודאי יש קפידא לישראל בכך ויש לו ריוח במה שעושה העכו"ם בשבת כיון דבחול אין רוצה לעשותו כל עיקר".

(ג) הגריש"א זצ"ל (אמירה לעכו"ם פרק ז' הע' י"ב).

(ד) הגר"ח פ"ש זצ"ל (אמירה לעכו"ם פרק ז' הע' י"ב).

(ה) עמק התשובה (אמירה לעכו"ם פרק ז' הע' י"ב).

(ו) חיי הלוי (ח"א סי' כ"ג אות ו') – "אם יודע שהעכו"ם סגור ביום א', אין להתיר רק אם יש לו פנאי לתקנו קודם השבת, או ביום ב' בבוקר. ואם העכו"ם עובד כמה פעמים גם ביום א' אין לאסור גם ליתן סמוך לשבת - ולכתחילה יש להחמיר גם באופן זה שיהא לו פנאי ביום ב' או ביום ערש"ק".

(ז) ארחות שבת (פרק כ"ג הע' ש"ל) – "בגוונא שאין לו אפשרות לתקנה אם לא יעבוד בשבת, וכגון שהמוסך סגור ביום ששי או כאשר התיקון נצרך להעשות בכמה ימים גם זה הוי בכלל שאין שהות לעשותה לפני השבת ומעתה אם דורש ממנו שהמכונות תהיה מוכנה ביום ראשון בבוקר הרי זה כאלו מצוהו לעשות בשבת".

3. במקום הצורך יש להקל – אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, ריש עמ' ס"ח).

4. מראי מקומות – מ"ב (סי' רמ"ה ס"ק כ"א).

(א) פסקי תשובות (הע' כ"ג) – "ונסתפקתי בזמננו שברוב המדינות המפותחות אין הגויים עובדים ביום ראשון, ולפי הזמנת היהודי יהיה הגוי חייב לעבוד או ביום ראשון או בשבת. ושור"ר בשו"ת חיי הלוי ח"א סי' כ"ח בזה שהכל לפי הענין ואם אכן הגוי דרכו לשבות ביום ראשון הו"ל כמצווהו לעבוד בשבת, אך אם פעמים עובד ביום ראשון שפיר דמי".

ה. מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' רמ"ז הע' ח').

1. ששכ"ה (פרק ל' דפו"ח הע' צ"א) – "ויל"ע ביש לו זמן לעשות מלפני שבת, אלא שאני יודע בוודאות שלא יעבוד בימים שלפני שבת, כגון שהודיע שאז לא יהיה בעיר, או שאני יודע שיש לו שמחה בביתו שבדאי לא יעבוד כעת, אם גם בכה"ג שרינן. ולכאורה יש להביא ראיה מסי' שכה סע' ח ברמ"א ובמ"ב ס"ק מ לענין ליהנות ממלאכת הנכרי".

2. ארחות שבת (פרק כ"ג הע' ש"ל) – "ולענין מקרה שיש כבר במוסך מכונות נוספות הטענות תיקון, נראה שאם בעל המוסך מתקן את המכונות לפי הסדר שבאו אליו ואין שהות לתקן את כל המכונות קודם השבת, הרי זה נחשב שאין שהות ביום כדי לתקנו, אך אם לפעמים מקדימים תיקון מסויים מחמת איזו סיבה, ויתכן שיקדימו את המכונות שלו, אזי אם יש שהות ביום כדי לתקן את המכונות שלו הדבר מותר".

3. לכאורה יש ראייה להקל, מהמ"ב שפסק בסי' רמ"ז ס"ק ג', וז"ל "ואם הא"י אמר מעצמו שילך בשבת לית לן בה כיון שהישראל לא אמר לו זה וא"י אדעתיה דנפשיה קעביד בשביל שכירותיה". והוא ע"פ הב"י, והו"ד בעו"ש.
- (א) וה"ה בכל מטלטלים [לאו דוקא אגרת], וכן איתא בהגרשז"א צ"ל (ששכ"ה פרק ל' הע' פ"ג [דפו"ח, הע' צ"ג], שולחן שלמה סי' רנ"ב ס"ק ז'), לשונו מובא לקמן.
- (ב) נראה שהציור הוא שהנכרי מספר שיעשה את המלאכה שלך בשבת, או לפי שאין רוצה לעשות בימי חול או שלא יכול לעשות אז. [וכ"ת, שהציור הוא שיכול לעשות בימי חול, ורק שאינו רוצה. קשה, מה הסברא לחלק. ועוד, א"כ לכאורה צריך לברר שהוא בירור קל, לשאול הנכרי. ועוד, דמסתמת המ"ב נראה שבכל מקרים יש להקל].
- (ג) אמנם לכאורה אין שום ראייה, שבסי' רמ"ז יכול להולך גם לאחר שבת [לאו דוקא בשבת]. שלא אומר לו "לגמור בתוך אותו זמן". ודו"ק.

יא מראית עין במקום הפסד מרובה - סעיף ו'.

א. חשש במלאכה דרבנן.

1. מיקל – ט"ז (ס"ק ו'), מג"א (ס"ק י"ז), גר"ז (סעי' י"ב), מ"ב (ס"ק ל"ב).
(א) משום שלא יבא לידי איסור חמור מזה דהיינו על ידי עצמו.
(1) ט"ז (ס"ק ו').
(ב) הרי זה שבות דשבות, ומשום דבענינו הוא כמציל מידו שלא ישתקע ממנו ביד נכרי.
- (1) מג"א (ס"ק י"ז) – "נ"ל דשרי משום פסידא שלא יפסיד ואף על גב ד"א דאסור שבות דשבות במקום פסיד' וכמ"ש סי' ש"ז ס"ה וסי"ט מ"מ הכא שרי דהוי כמציל מידם כמ"ש המרדכי כל' שלא ישתקע הממון ביד עכו"ם כדאמרינן פ"ק דע"א".
(2) גר"ז (סעי' י"ב, קונ"א ס"ק ז') – "ואף על פי שהישראל קובע לו מלאכתו שיעשה בשבת אין בזה משום אמירה לנכרי שבות לפי שקבלת המכס אין בה איסור אפילו לישראל אלא משום שבות והרי זה שבות דשבות שיש מתירין אותו במקום הפסד כמ"ש בסימן ש"ז [ז] ואף שיש אוסרין אף במקום הפסד אם לא לצורך מצוה כמ"ש שם מכל מקום **כאן חשוב דבר מצוה** שאם לא יטול המכס מהנכרי בשבת לא יוכל לגבותו אחר השבת וישתקע הממון ביד הנכרי והרי הוא עושה מצוה במה שמציל הממון מידם כמ"ש ב"ד סימן קמ"ט ושע"ב".
- (3) עי' **שעה"צ** (ס"ק ל"ב) – "טעם הט"ז, דאפילו בדרבנן מקילינן על ידי אינו יהודי משום פסידא, שלא יבא לידי איסור חמור מזה דהיינו על ידי עצמו. ועיין בתוספות שבת שתירוצו אינו ברור, שתלוי בפלוגתא בסימן של"ד סעיף ב, עיין שם. וטעם המגן אברהם, דהכא מותר אפילו למאן דאית לה בסימן ש"ז סעיף ה' וסעיף י"ט דלא שרינן שבות דשבות במקום פסידא, משום דבענינו הוא כמציל מידו שלא ישתקע ממנו ביד אינו יהודי".
- (ג) **אג"מ** (או"ח ח"ב סי' ס"ד ד"ה והעצה) – "דהרי בקובע לו המלאכה בשבת לא התירו אלא במקום פסידא גדולה כהא דמכס ועשיית מטבע של המלך בסימן רמ"ד סעיף ו' עיין שם בט"ז סק"ו ובמג"א ס"ק י"ז שהוא מטעם דאם לא יתירו לו יהיה בהול על ממנו ויעשה בעצמו, ולהמג"א אינו מותר אלא במקום שיש לחוש דאם יאסרו לו יעבור ע"י בהילות על איסור דאורייתא, או בדבר שהוא כמציל מידם שזה לא שייך בכאן, ורק להט"ז היה שייך להתיר כדי שלא יעבור בגופו על איסור דרבנן שיותר חמור, ובמ"ב בשעה"צ אות ל"ב משמע דטעם המג"א הוא עיקר".
2. מראי מקומות – **ארחות שבת** (פרק כ"ג סעי' קפ"א).
(א) **שעה"צ** (סי' רמ"ה ס"ק י"ב) – "עיין בט"ז דבענינו אינו דומה כלל למכס, דשם שאני **שהוא עסק גדול** ואדם בהול על ממנו ולכך שרינן משום פסידא, מה שאין כן בזה לא שרינן שלא בהבלעה אפילו במקום דאי אפשר לו לבטל השותפות".

ב. קשה: מתיר שכיר יום.

1. **דברי חיים** (או"ח סי' ו') – "דהרי במכס דמותר אפילו במיחז לו שבת משום פסידא כמבואר במרדכי [שבת סי' רמ"ו ורמ"ז] ואפילו הכי אסור בשכיר יום רק בקבולת וזה אינו מובן כיון דמשום פסידא מותר ביחז לו שבת בקבולת גם בשכיר יום יהיה מותר דאדעתא דנפשיה עביד: אך באמת החילוק מבואר דהנה אמירה לנכרי אסור גם מטעם שליחות לחומרא כאשר הארכתי בחידושי או משום דמחזי כשלוחו כמבואר בתוספת שבת בהפתיחה [סי' רמ"ג אות א' וג'] אם כן באם הגוי עושה בקבולת אינו עושה מצד שליחות רק שיש לו חלק בזה העסק כדרך אומן קונה בשבח כלי וא"כ עושה רק מלאכתו ומלאכת הישראל ממילא נעשה אבל בשכיר יום שפיר הוי שלוחו לעשות היום מלאכה וכי משום שישלם לו שכירות מותר לשלח בשכירות לעשות מלאכה בשלמא קבלנות אינו עושה לדעת הישראל כלל רק לחלקו אבל בשכיר יום עושה רק אדעת הישראל ורק הישראל ישלם לו שכירתו ומשום הכי אסור בשכיר יום (ומה שמותר בשליחות אגרת [סי' רמ"ז סעיף א'] הוא משום שעושה רק עבור עצמו הנכרי שיוכל לעשות בחול מלאכה אחרת כשיגמור המוטלת עליו וק"ל)".
2. **תהלה לדוד** (ס"ק ז') – "מ"ש במרדכי שם דבקבולת מותר אבל בשכירות אסור ע"כ. והדבר אינו מובן לי כיון דהותר לקבוע מלאכתו בשבת. מה לי קבלנות מה לי שכ"י דכפי הנראה האוסרין בקבלנות לקבוע מלאכתו בשבת היינו מטעם שליחות. וא"כ קבלנות ושכ"י שוין בזה. וליכא למימר דקבלנות אדעת' דנפשי' קעביד דהא שכ"י נמי אדעת' דנפשי' קעביד ועי' מהד"ב בסופו ... ופי' הרב ז"ל דחשוב דבר מצוה ...".
3. מראי מקומות – מ"ב הוצאת **עוז והדר** (ס"ק קנ"ט).

ג. שטרי מכירה: שותפות בנכרי.

1. עי' סי' רמ"ה, לשיטות ומראי מקומות.

ד. לישב ישראל אצל הנכרי כדי לשמור שלא יגנוב.

1. מיקל – ט"ז (ס"ק ז'), ח"א (כלל ג' סעי' י"ז), שולחן שלמה (סעי' ג'), מ"ב (ס"ק ל"ז).
2. מחמיר – מג"א (ס"ק כ'), "אסור שלא יאמרו לצרכו הוא עושה".
(א) מראי מקומות – תוס' שבת (ס"ק י"ט), "אפשר דגם לדעת המג"א לא אסור אלא דוקא כשמשכירו לעכו"ם דאז לא שייך בה פסידא", שעה"צ (ס"ק ל"ט), "ואפשר דגם המגן אברהם בסעיף קטן כ שכתב הטעם שלא יאמרו לצרכו הוא עושה, גם כן מודה היכא דיש לחוש לפסידא, וכן כתב בספר תוספות שבת, עיין שם".
3. בשעת הדחק, הפסד מרובה – גר"ז (סעי' י"ז), קונ"א ס"ק ח', "שבמקום הפסד מרובה אין חוששים למראית העין", ערה"ש (סעי' כ"א), "ובשעת הדחק יש לסמוך על זה".
4. מראי מקומות – א"ר (ס"ק ט"ו).

ה. מראי מקומות – אג"מ (או"ח ח"ד סי' נ"ג), ארחות שבת (ח"ב עמ' תקנ"ב).

1. שבט הלוי (ח"ג סי' כ"ג ד"ה אמנם, ח"ה סי' כ"ו ד"ה אמנם) – "שאם הנדון שלפנינו הוא באחד מהאופנים שאיכא איסור מראית עין, שאז אנו צריכים להיתר השו"ע והרמ"א סימן רמ"ד ס"ו ורמ"ה ס"ג ברמ"א, ומש"כ הרמ"א שם דכ"ש הוא בשותפות עכו"ם, היינו בשותפות עכו"ם דליכא מ"ע, אבל בשותפות עכו"ם דאיכא מ"ע אינו כ"ש, וחלק זה הוא מה שגדולי עולם התרחקו כ"כ ממנו להתיר חלק מ"ע וזלזול שבת קודש, ובאמת קשה לי להזדקק לזה, דלבי אומר לי דכל מה שהתירו משום הפסד היינו שאם יפסיד ישבור מטה לחם שלו או כיו"ב הפסד הניכר לפרנסתו, אבל מה שעושים כמה עשירים כהיום שיש להם עשרות עסקים ושותפות כאלה אף על פי שהם כבר גבירים גדולים בעמם כידוע אלא שרוצים להרבות הונם מאד ומכניסים עצמם כל פעם לעוד עסק גדול מזה, שגורם להם לנגוע בש"ק צפור נפשם של ישראל, ורוצים להשתמש בהיתר הפסד מרובה, כזה בענייני מעולם לא נכנס במה שהתירו באו"ח שם סו"ס רמ"ד, ובדוק ומנוסה שכל אלו שמחפשים להם היתר בנוגע לשבת בתחילתן מתחרטין בסופן, כאשר הי' גם עובדא אצלי עם אחד הגבירים בעמו ידיד שלי שיצא נקי מנכסיו עי"ז ר"ל, אמנם כמוכח אם ליכא חשש מ"ע כנ"ל, בזה אפשר למצא היתר ע"פ המבואר סימן רמ"ה, ובכל הנ"ל ילך כ"ת בטח לדרכו".

שותפות ישראל ונכרי

סימן רמ"ה

- א] שותפות עם נכרי - סעיף א'.
 ב] בזמננו: שטרי מכירה, ושותפות בנכרי. [שכר שבת - סעיף ו'.
 ג] ליתן נכרי מעות להתעסק בהם - סעיף ד'.

א] שותפות עם נכרי - סעיף א'.

ע"ז (דף כב.) – "הנהו מוריקאי דעובד כוכבים נקיט בשבתא וישראל בחד בשבתא, אתו לקמיה דרבא, שרא להו. איתיביה רבינא לרבא: ישראל ועובד כוכבים שקיבלו שדה בשותפות, לא יאמר ישראל לעובד כוכבים טול חלקך בשבת ואני בחול, ואם התנו מתחלה מותר, ואם באו לחשבון אסור. איכסיף. לסוף איגלאי מלתא דהתנו מעיקרא הוו".

א. בשעת החלוקה באו לחשבון.

1. מיקל – הגרש"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ה', "אפשר להקל בדברבנן").
2. מחמיר – כה"ח (ס"ק ה'), "כיון דאיכא פלוגתא בזה וגם בדעת מרן ז"ל סעי' ב' נוכל לפרש כמ"ש הא"ר ודעמיה דלא התיר אלא דוקא לחלוק בשוה בסתם אבל לומר לו בהדיא מלא לי ממה שלקחת בשבת מרובה אסור הכי נקטינן").
3. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק ה').

ב. מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"ב סי' ע"ד, ח"ג סי' ל"א), הגרש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' ל"ז, אשרי האיש ח"ב פרק ח' אות ל"ג), אור יצחק (ח"א או"ח סי' ס"ט, סי' ע'), ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קפ"ג - סעי' קצ"ח).

1. אג"מ (או"ח ח"ד סי' נ"ו, סי' נ"ז, סי' נ"ח) – "נוסח שכתבתי לשטר שותפות עם נכרי להתר עבודה בשבת ...".
2. הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סי' ס' אות י"ב, שולחן שלמה ס"ק א') – "על ספיקא דמר בדברי הרמ"א בסי' רמ"ה סעיף א' דבשותף עם עכו"ם ובשבת עוסק הא"י לבדו מותר לחלוק עמו כל השכר דא"י אדעתא דנפשיה קא עביד, אי שרי דוקא בכה"ג ששותפות העכו"ם היא למחצה או אפילו בכה"ג שחלק העכו"ם הוא רק אחד ממאה. נלענ"ד דאם אותו עכו"ם עצמו עומד בחנות ודאי שרי אף אם חלקו הוא רק אחת מני אלף כמו באריסות דמבואר בריש סי' רמ"ג דשרי אף על פי שחלק העכו"ם הוא רק לשליש ולרביע, ועוד יותר מזה מצאנו ... שוב ראיתי בשו"מ מהדו"ד ח"ג סי' צ"ב שכתב 'והנה אופן השותפות נ"ל אף חלק מאה או אלף דהדבר יכול ורשאי דעכ"פ יש לו שותפות ועושה בשביל חלקו ושרי' עכ"ל, גם מביא שם מהגה"ק מצאנו שסובר דבכה"ג - שהפועלים מכירים בעיקר את הישראל אסור (מטעמא אחרינא ולא מטעם זה שכתבנו דדמי להדלקת נר), ואעפ"כ הוא תמה על זה ומסיק דכל שיש להנכרי חלק שפיר שרי אף בכה"ג שהפועלים מכירים רק את הישראל עייש"ה (כמדומה לי שיש להשיב על דבריו ועכ"פ לא ידעתי מה טעם כתב על דבריו 'ולא ידעתי מהו שח'). ובשו"ת חת"ס או"ח סי' נ"ח ג"כ סובר דאף אם חלק העכו"ם הוא רק מעט אפ"ה שרי באופן שהשותפות ידוע ומפורסם לכל בני העיר".
3. שבט הלוי (ח"ג סי' כ"ג) – "יראה דאיתא בזה"ז ג' מיני שותפות, א' שותפות גלוי שהכל יודעים שגם לגוי חלק בעסק הוא המבואר בשו"ע סימן רמ"ה ובש"ס הנ"ל, דאין חשש מ"ע, ב' שותפות סמוי מן העין דהעיקר נקרא על שם הגוי כדשכיה טובא דהגוי הוא בעל העסק והישראל משקיע כספו כדי לחלוק עמו ברווחים בזה כ"ש דמותר ואין כאן מ"ע, ועיין כיו"ב בתשובת מהר"ם שיק או"ח סימן צ"ט, ג' שותפות סמוי מן העין דהעסק נקרא על שם ישראל, והגוי הוא השותף החשאי, בזה פשיטא דאיכא משום איסור מראית עין, וכן אם היה העסק שנים הרבה של ישראל לבד וכל השלטים וכל הפרסומים ומודעות בזה הכל מפורסם ע"ש ישראל קשה לבטל מראית עין גם אם הגוי נכנס לשותפות בגלוי עד שיתפרסם הדבר באמת שמעתה עסק זה הוא שותפות גוי וכך נכתב על הפירמ"א, וחלוקת רווחים במקום דליכא מ"ע הלא מבואר היטב סי' רמ"ה היכא דהתנו והיכא דלא התנו".

ב] בזמננו: שטרי מכירה, ושותפות בנכרי.

א. נכון לימנע מלהיות שותף גלוי עם נכרי בעסק שפתוח ופועל בשבת אף שיש אופני היתר מוצדקים כדת וכדין.

1. שרידי אש (ח"א סי' כ"ג) – "הנה קודם המלחמה, כשהייתי רב בעיר פילבישקי אשר בליטא, הפצירו בי הבעלי בתים שבעירי להתיר להם את העבודה בשבת ע"י שטר שותפות עם עכו"ם, וטענו שבאם לא אתיר להם יהיו מוכרחים לחלל את השבת. והנה הרב שהי' לפני בעירי הנ"ל לא רצה להתיר בשום אופן, ולעומת זה הגאון ר' צבי מהיפית ז"ל, האב"ד בעיר ווילקאווישקי הסמוכה לפילבישקי, התיר ע"י שותפות עכו"ם, ובאתי עי"ז במבוכה גדולה ונסעתי לראדין לשאול את פי הגאון הצדיק בעל חפץ חיים ז"ל, מה לעשות. והגה"צ ז"ל אמר לי, שאין הוא רוצה להכריע בדבר זה, מאחר שיש פנים לכאן ולכאן ולפיכך אינו יכול לקבל אחריות בדבר זה. וסוף דבר הי', שגם אני החמרתי ואסרתי ולא נתתי בשום אופן שטר מכירה או שטר שותפות".
2. חלקת יעקב (ח"ג סי' כ"ט, סי' ל"ב, או"ח סי' ס', סי' ס"ט) – "דבמדינות הללו דהפרוץ מרובה על העומד, בקדושת שבת בעונ"ה, שאין לעשות שום היתר ע"י מכירה או שותפות עם עכו"ם שע"ז יתזלזל קדושת השבת עוד יותר ... אפילו ליקח עכו"ם להיות שותף בהעסק שלא בהערמה, ויום השבת יהי' שייך להעכו"ם וכמבואר בשו"ע, וכמו שהציע כת"ה לעשות חברה (בערבון מוגבל), גם כן במדינות האלו אין לשום רב לסייע בזה, שבוה תשתכח שבינת יום השבת ...".
3. אג"מ (או"ח ח"ב סי' ס"ד ד"ה הנה, ח"ד סי' נ"ה) – "בדבר לעשות שטרי מכירה בשביל היתר עבודה בשבת אין דעתי נוחה מזה אף כשהייתי ביוראפ כי הערמה גדולה מזה וגם ברוב הפעמים הוא שלא כדין דהא עכ"פ נשכר משבת באופן שאין הנכרי שייך שיעשה אדעתא דנפשיה ועושה באמת רק אדעתא דבעה"ב להרוחה שלהם שזה באמת אסור, וכ"ש במדינתנו כאן ששמירת שבת בעוה"ר אינו כראוי ויש הרבה פרוצים, ואם יתירו ב"ד מכירה לנכרי יתחלל השבת בפרהסיא שיתלו להקל כו"ע וישבו בחנויות להערים שישב שם רק להשגחה".

4. מנחת יצחק (ח"ט סוף סי' כ"ד) – "וכ"ת השכיל בעצה ליקח שותף עכו"ם וכו'. הנה הגם דמעיקרא דדינא יש מקום לעצתו דמר בשו"ע ברמ"א (סי' רמ"ה סעי' א'), אבל **אני חושש מעולם ליתן עצות כאלו** בנוגע לשבת, מטעם דאיתא בתשו' הרדב"ז (ח"ד סי' אלף קכ"ג), דלא אתי למיסרך ולדמות מילתא למילתא ואתי לידי מכשול ח"ו, ואתו הסליחה".
5. **חשב האפוד** (ח"ב סי' ו') – "יש להחמיר בזה והוא ענין מוסרי, כי בדור הזה שרבים בעוה"ר פורצים בקדושת השבת, צריך להמנע כל דבר הנוגע או פוגע בשבת ואפי' אם תמצה עומק הדין הוא מותר. והרי צריכים לחנך הבנים שידעו שהשבת קודש הוא ואי אפשר בשום אופן לנגוע בקצתו, ואם הבנים יודעים אביהם מתפרנס מעסק המתנהל בשבת, ואפי' הוא בהיתר כי אין העסק שלו לבד אלא בשותפות עם נכרי, מ"מ הם נחנכים ע"פ ההרגשה שאכן אביהם מתפרנס מעסק המתנהל בשבת. וכבר הי' מעשה ובא איש אחד לפני ואמר לי שהוא רוצה ליסד לו עסק עם שותף נכרי, ורצה שאבאר לו הפרטים אשר על פיהם יהי' מותר לו לתת לנכרי לעבוד בשבת בעסק שהוא שותף בו. ואמרתי לו אמת נכון הדבר שישנם דרכי היתר בזה והם מבוארים בשו"ע סי' רמ"ה, ואם העסק מתנהל באמת לפי הדרכים הללו בלי שום ערמה אי אפשר לומר שזה אסור. אבל **תדע שזה יוליד הרגשה לא טובה אצל בניך**, בידעם שסוף סוף העסק שיש לך שייכות בו מתנהל בשבת, ומי יודע התוצאות, ועלול אתה ח"ו להפסיד את בניך והדברים נכנסו בלב השואל ומשך את ידיו".
6. **פתחי חושן** (ישורין חי"ט עמ' תרי"ד אות ב') – "דכל ההיתר שהתירו הפוסקים שותפות עכו"ם לשבת היה בימיהם שמחמת גזירות המושל לא ניתן ליהודים לעסוק בכל מסחר עצמאי ולא ניתן להם זכות להיות בעלי עסק כי אם זכות לשכור, או לחכור עסק מהעכו"ם, או מהשלטונות, ולזה נזקקו להתיר שותפות עכו"ם כמובא בפוסקים מאחר שתנאי העכו"ם היה שהעסק יעבוד ז' ימים, או שלא היה אפשר להתקיים ללא זה, אבל **כיום שיש אפשרות ליהודים לעסוק במסחר מבלי להיזקק להיתר של שותפות עכו"ם ושאר דחוקים לא נראה לו להתיר שותפות עכו"ם לצורך פתיחת עסק בש"ק**. [אגב סיפר לי שפעם הגיע אליו יהודי וביקש שיערוך לו שטר שותפות עם עכו"ם עבור מסחרו לש"ק, ואמר לו שבעל המנחת יצחק שלחו אליו שיסדר לו שטר שותפות, והגרי"י בלוי (שליט"א) [זצ"ל] אמר לו שמעולם לא עשה שטר שותפות כזה אולם מכיון שבעל המנחת יצחק שלח אותו שיסדר לו שטר שותפות, יעיין בזה, אח"כ פנה לבעל המנחת יצחק, ושאל אותו מדוע להיזדקק להיתר שטר שותפות, אמר לו מרן הגרי"י ווייס זצ"ל לא רציתי להתיר לו, וידעתי שאם אשלח אותו אל מע"כ (שליט"א) [זצ"ל] לא תעשה לו שטר שותפות, ולא תתיר לו, ולכך שלחתיו אל מע"כ (שליט"א) [זצ"ל], וכמובן שלא עשה לו שטר שותפות]."
7. **הל' אמירה לעכו"ם** (ארטסקרול, פרק י"א הע' ט') – "לא כתבתי שום פרטי דינים בעניני שותפות מפני שהלכות הללו מסורות רק לגדולי הדור. אך לחומר הענין אעתיק קצת מלשונות האחרונים להראות עד כמה היו נזהרים בענין זה ... שרידי אש ... חלקת יעקב ... דעת סופר סי' ל"ב ...".
8. **ארחות שבת** (פרק כ"ג הע' שנו"ו) – "ולענין מעשה הוראה זו מסורה לגדולי הדור, דאף שהיתה תקופה שבה הקלו כמה גדולים לסמוך על מכירה לנכרי היה זה משום שראו בזה צורך שעה לגדור את הפרצה בחומת השבת, **ובימינו אין מקובל להורות היתר בזה**, ואדרבא, רבים מהגדולים סוברים שהיתר כזה בתקופתנו הוא בבחינת גרימת פרצה וזלזול השבת [ע"י בתשובת אג"מ ח"ד סנ"ג שכתב שעוד בהיותו ברוסיה לא התיר מעולם לסמוך על המכירה כיון שהדור פרוץ, וכן שמענו מהגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] ומהגר"ש ואזנר (שליט"א) [זצ"ל] לגבי שאלה שהיתה באחת ממדינות אירופה ואמרו שלא להתיר אלא מה שמצינו בגמרא ובשו"ע, ולא ע"י מכירה לנכרי]".
9. **פסקי תשובות** (דפו"ח אות ב', הע' ט"ו) – "ויש הכותבים שבזמננו מהנכון לימנע מלהיות שותף גלוי עם נכרי בעסק שפתוח ופועל בשבתות וימים טובים על אף שיש אופני היתר מוצדקים כדת וכדין. [שו"ת חלקת יעקב ח"א סי' ס', שו"ת חשב האפוד ח"ב סי' ו' (שבזמננו רבים בעוה"ר פורצים בקדושת השבת ויש להחמיר בזה, וגם **לחינוך הבנים אינו טוב** שידעו שאביהם מתפרנס מעסק הפתוח בשבת, ובשעת הדחק אם מפורסם שהוא שותף בעסק זה, עכ"פ גם יפרסם היטב בקרב בני ביתו ומכריז שעשה תנאי עם הנכרי שבשבתות וימים טובים אינו שותף בעסק ונכרי אדעתא דנפשיה עביד), ובשו"ת שבט הלוי (שם) שאין להתיר שותפות אלו אלא למי שבמצב שישבר מטה לחמו אם ימנע מכך, ולא לעשירים כדי להרבות הונם]".
10. **מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל** (קובץ תשובות ח"ג סי' ל"ז).
- (א) **בה"ל** (סי' רמ"ו סעי' ה' סוף ד"ה רק) – "וע"כ אין להקל בענין זה כ"כ כ"א בשעת הדחק וגם אז יראה שיהיה השטר עשוי כד"ת ע"פ הוראת חכם ובפרסום כמו שכתב רמ"א. **והבוטח בה' ומקיים רצון התורה** דלמען ינוח שורך וחמורך וגו' כפשטיה ואינו עושה שום תחבולות לענין שבת אשריו ובודאי הקדוש ברוך הוא יתן לו עבור זה הצלחה בנכסיו בששת ימי המעשה".

ג] ליתן נכרי מעות להתעסק בהם - סעיף ד'.

א. **מניות (stocks): לקנות מניות בחברה של נכרים העובדת בשבת.**

1. מיקל.

(א) **אג"מ** (אה"ע ח"א סוף סי' ז') – "ובדבר ליקח שערס מקאמפאניעס שעושין מלאכה ומסחר בשבת הא חזינן שנתפשט להיתר והטעם פשוט שאין להחשיב את הקונים שערס שהוא רק משהו מהמסחר שאין להם שום דעה בהמסחר אף לענין חלקם לבעלים של"ד לשותפות במקצת שיש לו דעה כבעלים, וגם אין הקונה שערס רוצה להיות בעלים בהמסחר ואינו רוצה לקנות כלום בהמסחר אלא הוא רק כקונה ריוח והפסד שיהיה בהמסחר לפי סך כך וכך שקנה, ויותר נראה שאין בהם גדר קנין בדינא שהוא לקנין דבר שלא בא לעולם, רק מצד קניני דיני המדינה. ומה שלפי תנאי המכירה יש לבעל השערס דעה לבחירת פרעזידענט הוא רק פטומי מילי בעלמא כי למעשה משאירין לעצמן יותר מהרוב שלא שייך שיאמרו דעה וגם הקונים אין רוצים לומר דעה בזה כי אין כוונתם לקנות זה ולכן לע"ד אין לחוש למה שעושים הבעלים דהקאמפאניעס שאינו נוגע להם. ואף אם יש גם יהודים בהבעלים אין להחשיב מסייע לעוברי עברה שהמסחר יעשו גם כשלא יקנה שערס מהם כי לא חסר מי שיקנה שערס והקונה קונה רק לטובת עצמו ולכן אין בזה שום איסור וכמו שנוהגין הרבה בנ"א ואף יראי חטא לקנות. אבל ודאי לקנות מדה מרובה

כ"כ עד שיתחשבו בדעתו יש לאסור אף בפעקטערע ומסחר של עכו"ם כיון שלא התנו כמו שצריכין להתנות כשעושה ישראל שותפות עם עכו"ם כדאיתא בש"ע או"ח סימן רמ"ה".

(ב) מנחת יצחק (ח"א סי' ע"ב, ח"ג סי' א' אות כ"ז, ח"ה סי' י"ח) – "הנה אם מנהלי העסק המה נכרים, וכרגיל שגם בין בעלי המניות יש נכרים, נראה בפשיטות דשרי, מטעם דאיתא (באו"ח סי' רמ"ה סעי' ד'), דיכול הישראל לתת לנכרי מעות להתעסק בהם, ואעפ"י שהנכרי נושא ונותן בהם בשבת, חולק עמו כל השכר בשוה, מפני שאין מלאכה זו מוטלת על ישראל לעשותה, שנאמר שהא"י עושה שליחותו, וכן אין העסק ניכר ממי הוא, שיהי' שייך מראית עין, ומטעם דהוי שכר שבת בהבלעה, ועיין מש"כ כיוצא בזה בספרי מנחת יצחק (ח"א סי' ע"ב), ויותר מזה מבואר בר"ן הובא ברמ"א (שם סעי' א') בשם וי"א, עיין שם, וא"כ כמו כן בנדון המניות, אף שכל בעל מניות שותף כפי ערך המניות, מ"מ כיון שיש ג"כ שותפים נכרים, וגם מנהלי העסק, המה נכרים, ואין המלאכה מוטלת על הישראל, ואין העסק ניכר ממי הוא, והא"י אדעתא דנפשי' עביד, ליכא בזה משום לתא דשבת. **וכל זה** אם אין שם בהמות העושים מלאכה בשבת..."

(ג) הגר"ש זצ"ל (נתיבות שלום רבית סי' קע"ג סעי' ט' אות ג' ד"ה ובשו"ת) – "שמעיקר הדין א"א לאסור קניית מניות אף שהחברה מחללת שבת הואיל ואין כאן בעלות גמורה שלו וגם אין הוא הגורם לכך שיחללו את השבת".

2. מחמיר.

(א) ברית יהודה (פרק ב' הע' נ"ט, עמ' מ"ג) – "יש להזהר שלא לרכוש מניות של הברות או מפעלים שעסקיה אינם מתנהלים על פי דין תורה, כגון חלול שבת איסורי רבית וכדומה, כיון שעם רכישת המניה נעשה הוא בעלים ושותף בכל עסקיה. ואין נ"מ אם רוכש את המניה מהחברה או בבורסה, או מיד שניה".

3. מראי מקומות – קנין תורה בהלכה (ח"ב סי' ל"ג ענף ב'), הרי"צ אושינסקי (ישורון ח"כ עמ' תקמ"ג אות ד', אורות המשפט ח"ג עמ' נ"ה אות ג').

(א) פסקי תשובות (דפו"ח אות ה') – "סעי' ד', שו"ע: יכול ישראל ליתן לנכרי מעות להתעסק בהם, ואעפ"י שהא"י נושא ונותן בהם בשבת חולק עמו כל השכר בשוה וכו'. ומכאן ההיתר להשקיע כספים בחברות הנסחרות בבורסה ולקנות מניותיהן, וכן להשקיע בתוכניות חסכון בבנקים ושאר חברות ביטוח ושאר חברות להנפקת ניירות ערך לסוגיהן. כאשר אינו שותף פעיל שיכול לחוות דעתו בשיבות המתקיימות מזמן לזמן בין מנהלי החברה, ואין לו זכות הצבעה, ואינו אומר לגוי לעשות דוקא בשבת, ומנהלי החברה אדעתא דנפשיה עבידי".

ב. אפילו לקנות את רוב מניותיה.

1. מיקל.

(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' נ"ד) – "אם ידוע דדרך החברות הוא שהמנהלים עושים הנהלת העסק רק על דעת עצמן ואין צריכין לשמוע כלום אף למי שיש לו רוב המניות, הרי נמצא שאף אם ידעו שרוב המניות הוא של הישראל נמי ידעו שנמסר להם ממנו לנהל העסק רק על דעתם, שלכן אף שמסתבר שישמעו לו כשיאמר להם, הרי הוא כשמיעה לאיש אחר שנותן עצה טובה ולא כשמיעה לבעלים שזה אינו מגרע מבעלות המנהלים על המלאכה דהנהלת העסק, וגם לכד זה הא ניכר וידוע לכל מזה שבעצמו אינו מנהל שמאיזה טעם אינו רוצה להתערב באופן הנהלת העסק וסומך לגמרי על המנהלים שיעשו רק על דעתם דזה ג"כ מותר דהא בעובדא דרמב"ם והש"ע בשם הגאונים שהמעות הוא של הישראל ודאי הא ישמע לו הנכרי המתעסק ומ"מ מותר".

(1) אמנם עי' אג"מ (אה"ע ח"א סוף סי' ז'), לשונו מובא לעיל.

2. מראי מקומות.

(א) פסקי תשובות (דפו"ח אות ה') – "ואף אם חלק ההשקעה של היהודי הוא גדול מאד, ואפילו אם רוב כספי החברה הם מכספו של היהודי, אין בזה חשש כל זמן שאין ליהודי חלק בבעלות של החברה ואינו נושא באחריות, ואין שמו על החברה. אבל אם על ידי קניית מניות החברה נעשה שותף בחברה כחבר אשר יכול לחוות דעתו, ויש לו זכות הצבעה וכו' (הגם שחלקו היחסי בחברה הוא מזערי ביותר, כי הינו אחד מתוך מאות ואלפים בעלי מניות בחברה, ובפועל אין בכוחו להשפיע על קבלת החלטות, כי החלטת רוב בעלי המניות הוא הקובע, מכל מקום) דינו כשותף, כיון שיש לו זכות הצבעה, ודינו כדון 'יהודי ונכרי שותפים בעסק' שמתבאר לעיל אות ב', ואם חברי הדרקטוריון (השולטים על החברה) המה יהודים, דינו כשותף עם יהודי המחלל שבת המתבאר לעיל. [שו"ת אג"מ שם, ועיין יסודי ישורון (מע' הל' שבת עמ' ק') איך שמפרש דברי שו"ת דברי חיים ח"ב סי' ל"ד שמשמע לאיסור. ובשו"ת אג"מ (שם) שבחברה בבעלות יהודית אף שמותר מעיקר הדין להשקיע במניותיהן (וכנ"ל), מכל מקום לא יקנה יותר מחצי משווי החברה הגם שאין נעשה שותף (וע"ע בשמו לעיל אות ג' שאם לולא השקעותיו לא היתה החברה מתקיימת ברווחיות, מעיקר הדין אסור), ובתשובות והנהגות ח"ב סי' קצ"ג חושש להחמיר גם בחברה בבעלות גויים אם רוב מניות החברה המה של יהודים, שאז יש לחשוש שעיקר כוונת עבודת החברה עבור רוב בעלי מניות שהם יהודים, ועי"ש שבאפשרות לעשות גילוי דעת שאינו מעוניין ברווחי שבת וכנגדן יהיה שותף בימות החול יותר, עיין שם נוסח שטר כזה]".

ד] שכר שבת - סעיף ו'.

א. שכר שבת אסור בהנאה.

1. עי' סי' ש"ו סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

שביתת כלים, שביתת בהמתו

סימן רמ"ו

- א] שכירת כלים לנכרי: ער"ש - ראשונים. ה] שקבל פקס בשבת, האם מותר לקרוא. ט] תלוי במקום הבעלים או במקום הבהמה.
 ב] שביתת כלים - סעיף א'. ו] להשכיר כלים לנכרי: בערב שבת. י] איסור דרבנן.
 ג] מקום הבעלים קובע או מקום החפץ. ז] שאילת כלים לנכרי - סעיף ב'. יא] רמיזה לבהמה.
 ד] לשלוח פקס (fax) למקום שהוא שבת. ח] שביתת בהמתו - סעיף ג'. יב] ישראל ונכרי שותפים בבהמה - סעיף ה'.

א] שכירת כלים לנכרי: ערב שבת - ראשונים.

שבת (דף יט.) - "לא ישכיר אדם כליו לנכרי בערב שבת, ברביעי ובחמישי מותר".

- א. משום שביתת כלים: שיטת ב"ש - אבל לדידן דקיימא לן כבית הלל דאין אדם מצווה על שביתת כלים, אפילו בער"ש מותר.
 1. רי"ף (רא"ש פרק א' סי' ל"ו).
 2. רמב"ם (פרק ו' הל' ט"ז).
 3. פסקי רי"ד (דף יט. ד"ה מתני') - "ב"ש או' אין נותנין עורות לעובדין כול' ת"ר לא ישכיר אדם כלים לגוי בערב שבת וברביעי ובחמישי מותר. הא מתגיתא לא אתיא אלא אליבא דבית שמי דאית להו שביתת כלים אבל לבית הלל דלית להו שביתת כלים שרי ואפי' אי אמרת דטעמא דמילתא לאו משום שביתת כלים הוא אלא משום דמיחזי כמשתכר ומרויח בשבת, אפי' הכי לבית הלל שרי שהרי בכל המלאכות הגמורות היה מתיר בית הלל עם חשיכה ואע"פ שמלאכתו נעשת בשבת כל שכן להשתכר בכיליו שאין השכירות חשובה מלאכה ולא אתיא הך מתני' אלא כבית שמי וליתה כדבענן למימר לקמן בביריתא אחריתי אלא בבית שמי".
 4. פסקי ריא"ז (פרק א' הלכה ה' אות ט').

ב. דוקא כלים שעושה מלאכה [שמחזי כשלוחו של ישראל, או שנראה שנוטל שכר שבת].

1. ר' יונה (רא"ש פרק א' סי' ל"ו) - "והר"י ז"ל פי' דאי איירי בכלים שאין עושין בהן מלאכה לא מיסתר בנכרי טפי מבישראל דמה שייך מראית העין בנכרי טפי מבישראל ופי' דמייירי בכלים דעושין בהן מלאכה כגון רחים ומחרישה ושאר כלי אומנות משום דמיחזי מלאכה שעושין בהן הנכרי בשבת כשלוחו של ישראל".
 2. עי' ראב"ד (פרק ו' הל' ט"ז, עי' מ"מ שם) - "הואיל ונהנה כאלו עושה מלאכה לישראל".
 3. עי' בעל המאור (דף ז, אמנם עי' ב"י והגה שם) - "אפילו ב"ה מודו בה משום שנראה כמתנה לעשות מלאכה בשבת שכן דרך השוכרים כלי אומנות להשכים בהן לאומנות".
 4. רשב"א (דף יט. ד"ה הא) - "והמחזור שבכולן דמייירי בכלים שעושין בהן מלאכה ובית הלל היא ומשום דנראה כעומד ונוטל שכר שבת, ודוקא לגוי אבל לישראל דלא עביד בהו מלאכה ודאי שרי, אי נמי טעמא דמילתא משום דנראה כשלוחו של ישראל במלאכה שהוא עושה בהן".
 5. אהל מועד (שער השבת דרך ח' נתיב ה') - "לא ישכיר אדם כליו לגוי בע"ש מפני שמשכירן לו לצורך השבת ובה' אם שוכרן לשבוע מותר אבל לימים אסור ואפי' רחוק משבת יותר ואין זה דומה לעורות לעבדן וכלים לכובס דהכא הכלים עושין מלאכה ונמצא כאילו נוטל שכר שבת והתם המלאכה נעשית בכלים".
 6. ריב"א (או"ז ער"ש סי' ב' אות ד') - "ונראה בעיני דבית הלל היא דלית להו שביתת כלים דאורייתא אלא מפני מראית העין הוא דאסור סמוך לשבת".
 7. טור (סעי' א', כדמפרש הב"י).

ג. אסור לפי שנראה כנוטל שכר שבת.

1. תוס' (דף יט. ד"ה לא) - "ואסור לפי שנראה כנוטל שכר שבת".
 2. ר"ת (ספר הישר חידושים סי' ר"ט, סי' ריא) - "אסור להשכיר בערב שבת משום דהוי כנקיט שכר שבת".
 3. תוס' הרא"ש (דף יט. ד"ה לא).
 4. עי' רמב"ן (מלחמת ה' מסכת שבת דף ז.) - "בע"ש למחר הוא משכים בו למלאכתו וכיון דמתחיל מיניה ובאין לבית החשבון ממנו אסור".
 5. ר"ן (דף ז. ד"ה גרסינן).
 6. ספר התרומה (סי' רכ"א) - "אסור לשוכרו מע"ש דכיון דקרוב כל כך וסמוך לשבת נר' כשוכרו לשבת עצמה".
 7. סמ"ג (ל"ת ס"ה) - "ואפילו הכי אסור לשוכרו מערב שבת דכיון דקרוב כל כך וסמוך נראה ששוכרו לשבת עצמה".
 8. מרדכי (רמ"ז תנ"ב).
 9. ריטב"א (דף יט. ד"ה ת"ר).
 10. ראבי"ה (ח"א סי' קצ"ח).
 11. נמוקי יוסף (דף יט. ד"ה לא).

ד. דעת רש"י.

1. לשיטת ב"ש - ריטב"א (דף יט. ד"ה ת"ר).
 2. כרבינו יונה - ב"י (ס"ק א'), בה"ל (סעי' א' ד"ה וכן).

3. שפת אמת (דף יט. ד"ה ת"ר) – "ועי' ברש"י ד"ה לא ישכיר כו' לעשות מלאכה בע"ש יש לפרש דגם כשמחזירו עוד מבעו"י קודם שבת מ"מ אסור מחשש הרואים שנראה כמשכירו לצורך השבת".

ה. מראי מקומות – מאירי (דף יח: ד"ה מוכר), כל בו (סי' ל"א).

1. סמ"ק (מצוה ר"פ) – "אבל ליתנם לו בשבת אפילו בשאלה אסור מפני שנראה כשלוחו ואפילו מערב שבת אסור להשכיר ולקחת ממנו שכר שבת".

ב. שביתת כלים - סעיף א'.

שבת (דף יח.) – "דתניא: **ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו, לרבות שביתת כלים** ... והשתא דאמר רב אושעיא אמר רב אסי: מאן תנא שביתת כלים דאורייתא, בית שמאי היא ולא בית הלל. לבית שמאי, בין דקעביד מעשה בין דלא קעביד מעשה אסור. לבית הלל, אף על גב דקעביד מעשה שרי. והשתא דאמרת: דלבית שמאי אף על גב דלא עביד מעשה אסור, אי הכי מוגמר וגפרית מאי טעמא שרו בית שמאי. התם מנח אארעא. גיגית ונר וקדרה ושפוד מאי טעמא שרו בית שמאי. דמפקר להו אפקורי".

א. ראשונים.

1. מיקל – רב נטרונאי גאון (ברודי (אופק) או"ח סי' נ"ח), ר"ח (דף יח.), "דקיי"ל כב"ה וב"ה לית להו שביתת כלים", סמ"ק (מצוה ר"פ), רא"ש (פרק א' סוף סי' ל"ג), "דקיימא לן כב"ה דלית להו שביתת כלים", ס' התרומה (סי' רכ"א), "אבל שביתת כלים אינו אסור לב"ה ואפי' עביד הכלי מעשה", סמ"ג (ל"ת ס"ה), או"ז (הל' ער"ש סי' ב' אות א'), מחזור ויטרי (שבת סי' ט'), ראבי"ה (ח"א שבת סי' קצ"ז), טור (סעי' א'), עי' סי' רנ"ב סעי' ה'), ארחות חיים (ה' שבת סי' תל"ח), תשב"ץ (ח"ב סי' נ"ד), "דשביתת כלים לית להו לב"ה וקי"ל כוותיהו".

2. מחמיר.

א. רוקח (סי' מ"א) – "ע"ש סמוך לחשיכה בית הלל מתירין לשרות דיו וסממנים וכרשינין ואונין של פשתן לתוך התנור וצמר ליוורה ופורשין מצודות דגים ועופות וחיה עם חשיכה. ירושלמי דכתיב ששת ימים תעשה מעשיך וביום ז' מוכרין לנכרי וטוענין עמו ומגביהין עליו ונותנין עורות לעבדן וכלים לכובס נכרי וכלים שאין עושין בהם מלאכה כגון טבלאות ותיבות אבל כלים שעושין בהן מעשה כגון מדה ומחרישה וכלי נגר וקורדום אדם מזהר על שביתתה אפילו השאילם באמצע השבת צריך ללקחם בע"ש".

רוקח (סי' ד"ש) – "ואם יש ליהודי ספינה אינו יכול להשכירה לא"י להוליכה במים בשבת או ב"ט והוא הדין לעגלה שאינו יכול להשכיר א"י להוליך ממנו בשבת או ב"ט. ואם יעשה כן מחלל שבת וי"ט הוא".

ב. רשב"ם (שמות פרק כ"ג פסוק י"ג, או"ז הל' ער"ש סי' ב' סוף אות א').

ג. עי' רא"ש (נדרים סוף דף מה, כדאי' בא"ר ס"ק א', אמנם עי' פמ"ג א"א ס"ק ז').

ד. שלטי הגבורים (על מרדכי רמ"ז תנ"ב אות ד').

1. דוקא כלים דעבדו מעשה: כמו רחיים של מים, לאפוקי קדירה – ב"ח (ס"ק ב').

2. ודוקא היכי דעבידי מעשה בידים: לאפוקי רחיים של מים – חת"ס (דף יח. ד"ה ואיתא, "ואיתא תו בירושלמי שלפני זה ב"ה מאי עביד בקרא דב"ש תעשה כל מלאכתך היכי דעביד לי' בידים. נ"ל לפרש דס"ל לירושלמי ברייתא דשביתת כלים דכ"ע היא ונהי היכי דהכלי עשה מלאכה מעצמו אפילו ע"י מעשה כגון רחיים מותר **אבל היכי שאדם עושה מלאכה בידו** ע"י כלי של ישראל כגון גוי החוצב בנרגן של ישראל וכדומה מצווה על שביתת כלי ואסור והן הנה דברי רוקח סי' מ"א וסי' ש"ד גבי ספינה דמייתי ב"י סי' רמ"ו ותמה עליו ודרישה ירד להציל וחזר בו, ולק"מ דמעיינן בפנים ברוקח יראה שכ' להדיא הטעם מפני שעשה בידים עם כלי או ספינה של ישראל ויצא לו זה מירושלמי הנ"ל ולא מצינו ש"ס דילן חולק על זה והרי קמן דהרוקח סי' מ"א שם מייתי מתני' דמצודו' חי' ועוף כצורתה ולא מוקי ליה בלחי וקוקרי ומיד ע"ז מיירי איסור להשאיל כליו לגוי משום שביתת כלים ש"מ לחלק כנ"ל עפ"י הירושלמי וזה ברור בעזה"י".

ב. הלכה.

1. מיקל.

א. מחבר (סעי' א', סי' רנ"ב סעי' ה') – "שאין אנו מצווים על שביתת כלים".

ב. רמ"א (סעי' א', עי' פמ"ג א"א ס"ק ז').

ג. לבוש (סעי' א') – "לא מצינו בתורה שצוותה על שביתת הכלים בשבת, לפיכך ...".

ד. מג"א (ס"ק ד').

ה. שלחן שלמה (סעי' א').

ו. ח"א (כלל ג' סעי' כ"ב) – "שאין אנו מצווין על שביתת כלים".

ז. גר"ז (סעי' א', סעי' ג').

ח. קיצור שו"ע (סי' ע"ג סעי' י') – "שאין אנו מצווים על שביתת כלים".

ט. מ"ב (ס"ק א') – "אבל ב"ה ס"ל שביתת כלים אין אדם מצווה עליו וממילא מותר להשאיל ולהשכיר כליו אפילו בע"ש ואפילו כלים שעושין בהם מלאכה".

י. ערה"ש (סעי' ד', סי' רמ"ד סעי' כ"ב, סי' רנ"ב סעי' ה', סעי' ו', סעי' ח').

יא. אג"מ (או"ח ח"ד סוף סי' נ"ב).

- (ב) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' רמ"ו השכרה לעכו"ם בשבת סעי' ב') – "שאינו אנו מצווים על שביתת כלים. ואפילו כלים שעושים בהם מלאכה".
2. ירא שמים יש להחמיר, בכלים דעבדי מעשה: כמו רחיים של מים.
- (א) ב"ח (ס"ק ב') – "ולענין הלכה אף על פי דמשמע מדעת רוב פוסקים דשביתת כלים שרי אפילו בכלים דקא עביד מעשה היינו שלא להורות איסור לאחרים כנגד רוב פוסקים, אבל כל ירא שמים יחמיר לעצמו כמו שפסק הרוקח דפשטא דסוגיא משמע כדבריו כדפירשתי".
- (ב) א"ר (ס"ק א', א"ז ס"ק א') – "על שביתת וכו'. [כן כתב] הב"י בשם כל הפוסקים והרא"ש פרק קמא דשבת [סימן לו] מכללן. וצ"ע דבסוף פרק אין בין המודר [נדרים מה ע"א] משמע דס"ל להרא"ש [בפירושו שם] [דאדם מצווה] על שביתת כלים, וכן משמע בפסקי הרא"ש וברמזים שם וצ"ע. וכ"כ הב"ח [סעיף ב] בשם הרוקח [סי' מא] וסיים דכל ירא שמים יחמיר על עצמו. מיהו דווקא בכלים דקא עביד מעשה כמו רחיים או מצודה דהפח נקשר ותופס העוף וכיוצא בו".
- (ג) תוספות שבת (ס"ק ב').
- (ד) תורת שבת (ס"ק ב') – "ונראין דבריו".
- (ה) כה"ח (ס"ק י').
- (ו) הגרשז"א זצ"ל (מאורי אש פרק ד' ענף ו', ע"י פרק ה' ענף א' אות ה', שולחן שלמה ס"ק א', ע"י ס"ק א' ב') – "נלענ"ד דירא שמים הרוצה לצאת מכל ספק וחושש גם לדעת הב"ח, נכון שיפקיר את השעון ולא יעבור כלל על ספק איסור שביתת כלים".
- (1) לענין שעון שבת - ע"י סי' של"ד סעי' כ"ד, לשיטות ומראי מקומות.
- (2) שבט הקהתי (ח"ב סוף סי' קכ"ז).
- (1) לענין נשים – חיי הלוי (ח"ד סי' ל"ד אות ג').
3. יש להחמיר, היכי דעבידי מעשה בידים: לאפוקי רחיים של מים.
- (א) חת"ס (דף יח. ד"ה ואיתא) - לשונו מובא לעיל.
- (ב) דעת תורה (ריש סעי' א').
- (ג) מהר"י שטייף (סי' רע"ז, ע"י סי' ו').
- (ד) ברית עולם (אמירה לנכרי סי' י"ח אות ה', ע"י מקור הלכה חליפת מכתבים עמ' פ"ה).
- (ה) קנין תורה בהלכה (ח"א ס"ג אות ג' ס"ק ד', ח"ב סוף סי' ל"ב, ח"ו סי' י"ז אות ב', ח"ז כ"ה אות ב') – "שביתת כלים ... החת"ס ... הרי דלמעשה חשש רבינו זי"ע לאיסור דש"כ א"כ ה"ה בפאקס וטעלפון ישנו לחשש זה".
4. מראי מקומות – פמ"ג (ח"א ס"ק ז', סי' רנ"ב א"א ס"ק ט"ז, ראש יוסף דף יט. ד"ה והנה), תורת חיים (אות ב'), שרגא המאיר (ח"ב סי' נ"ד ד"ה ועי'), ציץ אליעזר (ח"א סי' כ' פרק ט' אות ג'), פסקי תשובות (דפו"ח, אות א'), אור ישראל (חוברת ל"ו עמ' רמ"ט).
- (א) וענן יוסף (או"ח סי' פ"ו) – "ולענין הפריזידער יש להסתפק אי מקרי שהכלי עושה מלאכת הבערה או רק בתוך הכלי נעשה מלאכת הבערה כמו מוגמר וגפרית שבגמרא, וזה יכול להבחין רק מי שבקי במאשין שבו, ולפי דעת הקרבן נתנאל בזה תליא אי הרוקח מחמיר בזה, ותחת אחד השיחים שהי' לי עם הגה"צ אדמו"ר מסאטמאר שליט"א נמשך הדיבור משיטת הרוקח הנ"ל, וצידד הוא ג"כ דהפריזידער אינו עושה מלאכה רק בתוכו נעשה מלאכה, ולענ"ד צ"ע דנראה דהמאשין גופא שבתוך הפריזידער ג"כ כלי והוא עושה מלאכת הבערה ע"י סיבוב הגלגלים".
- ג] שביתת כלים: מקום הבעלים קובע או מקום החפץ.**
- א. לפי בית הלל, שאין שביתת כלים.**
1. מיקל.
- (א) ארץ צבי (סי' פ"ג ד"ה ולולא) – "האדם עומד חוץ לשבת ופועל בשבת מותר לגמרי ... דעיקר רצון התורה למען ינוח והאדם נח בשבת".
- (ב) הר צבי (מקראי קודש פסח ח"א סוף סי' נ"ה) – "ואף שהמלאכה נעשית במקום שאסור לעשות שם מלאכה, אבל פעולת המלאכה נעשית במקום המותר, ואין היושב בא"י מוזהר שלא לגרום מלאכה בחו"ל".
- (ג) קנין תורה בהלכה (ח"א סי' ס"ב אות ה') – "אם מותר במוצ"ש לתלפן מפה לאמריקה לבית נכרי ושם עוד שבת ונמצא עושה הבערה עלעקטריט במקום שהוא עכשיו שבת, ולהנ"ל אין שום פקפוק בזה".
- (ד) ע"י בית אבי (ח"ה סי' ע"ה ד"ה ובדבר) – "אם מותר לשלוח איגרת פאקס ממקום שעדיין לא שבת כגון מאמריקה לארץ ישראל שכאן עדיין הוא ערב שבת ובא"י כבר שבת, לדברי השבו"י המבואר לעיל יש מקום להתיר".
- (ה) אור לציון (ח"א סי' י"ד ד"ה ומי) – "ומי שנמצא במקום שאצלו הוא יום חול, נראה שמותר אפילו הוא עצמו לעשות מלאכה שתעשה ביום שב"ק, דהיינו ...".
- (ו) וישב משה (ח"א סי' קי"ט) – "בשבת ודאי שלא נאסר מעולם החפצא רק העיקר הוא שהאדם ישוב".
- (ז) אור יצחק (ח"א או"ח סי' קנ"ז) – "האם מותר לצלצל מא"י לארה"ב במוצאי שבת שלנו ששם עדיין שבת ולהשאיר הודעה במזכירה. תשובה: מותר".
- (ח) וכן מוכח מכמה פוסקים שמקילים לגבי לצלצל במוצ"ש באר"י לארה"ב בשבת, ולאמר לנכר מה לעשות, ע"י סי' רמ"ג לשיטות ומראי מקומות. וכן מוכח מכמה פוסקים שמדברים לענין לשלוח פקס למקום שהוא שבת, ע"י לקמן.
2. מחמיר.
- (א) ע"י הגרמ"א פריינד זצ"ל (בהסכמה לספר וישב משה ח"א) – "שיש לעיין בזה הרבה דלא דמי כלל לדברי הראשונים ה"ה הנימוק" והר"ן ז"ל והאחרונים המהר"ם שיק והשו"מ בדין המעמיד וועקער זייגער בע"ש שיצלצל בשבת ונדלק עי"ז נר, ששם

שפיר לא הוי אלא גרמא בעלמא שרק אחרי כמה שעות נדלק הנר ולא עשה עכשיו כלום והוי רק גרמא בעלמא כפי מה שמאריך שם השו"מ (במהדו"ת ח"א ס"ה), אבל כאן חמור מהתם כיון דבאותו שעה שמדבר בטלפון הרי הוא בחו"ל שבת ובאותה שעה שמדבר הכא בא"י נתפס תיכף הקול וסדנא דארעא חד הוא, וזה שהמכשיר שם תופס מעצמו בלי שום פעולות אדם כלל, יש עוד חשש כתיבה דאורייתא דזה בא מקולו (מכוחו) ועיי"ש בבי"צ שמאריך בזה. ויש לי הרהורי דברים בזה באריכות, אבל לפי מסת הפנאי אמרתי שישפיק בזה לבוא כקצרה".

(ב) קנין תורה בהלכה (ח"ו סי' י"ז) – "שביתת כלים ... החת"ס ... הרי דלמעשה חשש רבינו זי"ע לאיסור דש"כ א"כ ה"ה בפאקס וטעלפון ישנו לחשש זה".

(ג) על חיי הלוי (אסיפת יצחק ח' אדר א' תשס"ח) – "שאלה: יהודי שנמצא בארץ ישראל במוצאי שבת האם מותר לטלפן לאיזה חברה בחו"ל, ויש ספק אם אדם שמדבר עמו הוא יהודי, אולי זה נחשב ספק קבוע וכל קבוע כמחצה על מחצה. תשובה: הנה אפילו אם הוא ודאי נכרי יש מחמירין שלא לעשות מלאכה במקום שעכשיו הוא שבת הגם שאצלו הוא כבר מוצ"ש ע' בהסכמתו של הראב"ד ר' משה ארי' פריינד ז"ל לספר וישב משה ח"א, ומובא בספר פסקי תשובות ס' שד"מ הערה ח".

ב. לפי בית שמאי, שיש שביתת כלים.

1. מקום הכלים.

(א) עמק התשובה (ח"א סי' ל"א, ח"ג סי' י"א ד"ה אולם) – "דאין חיוב זה קשור בזמן חלות שביתת הבעלים, אלא חיוב שביתת לעצמו בכ"מ שהוא מטעם שהוא של בעלים ישראלים וכן ה' הדין נותן בשביתת כלים אליבא דב"ש".

2. מקום הבעלים.

(א) וילקוט יוסף (שנת תרס"ה, ח"ז סי' קי"ז, מיום י"ד ניסן - חודש אלול).

(ב) הגר"ח ק"ש (הליכות חיים עמ' ק"א, תאריך ישראל סי' ו' אות ה' ד"ה הרי) – "הבהמה והכלים כרגלי הבעלים".

(ג) הגר"ש א"ז (שבות יצחק ח"ח סוף פרק י"ט, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' סעי' כ"א) – "בשביתת כלים לבית שמאי, תלוי הדבר בזמן שאצלו שבת".

3. מראי מקומות – לבושי מרדכי (תנינא או"ח סי' מ"ז), מנחת יצחק (ח"ז סי' כ"ה ד"ה ושו"ר).

ד. לשלוח פקס (fax) למקום שהוא שבת.

א. מיקל.

1. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רנ"ב אות ב') – "מותר להשתמש במכשיר הפקס (fax machine) כדי לשלוח מכתב לאדם אשר אצלו שבת, דאזלינן בתר מקום המשלח".

2. הגר"ש א"ז (ששכ"ה פרק ל"א דפו"ח הע' ע"ט, מעדני שלמה סוף עמ' מ"ה, אור חיים עניני ביטול בהקדמה במכתבים) – "לכתחילה מותר לשלוח הפקס, ומותר להמקבל לקרותו אך אסור לו לנגוע בו (מדין מוקצה)".

הגר"ש א"ז (מוריה חרל"ה טבת תשנ"ו עמ' ע"ח) – "שאלתי בענין פקס הנשלח מארה"ב כאשר שם עדיין יום שישי וכאן בארץ כבר שבת, האם מותר לשלוח את הפקס מארה"ב ולעייין בו בארץ בשבת. והשיב שהודעות רגילות מותר משום שבארה"ב לא מחללים את השבת ודין הוא שאין שביתת כלים, אבל הודעות מסחריות אסור לעייין בזה בשבת".

ע"י הגר"ש א"ז (שולחן שלמה סי' רנ"ב הע' על ס"ק י"ד ד"ה וכיון, רפואה ח"א עמ' ק"ל) – "לענין פקס שרוצה רופא או מי מטעם הבית חולים לשלוח ע"י שעון שבת, פסק מרן זללה"ה דבמקום שכל ההכנות נעשות בערב שבת, והפקס ישלח באופן אוטומטי בליל שבת ע"י שעון שבת, שרי. וכן מותר להשאיר את המכשיר פתוח כדי שיוכל לקבל פקס בשבת, ובלבד שלא יהיה אוושה מילתא, כלומר שלא ישמע קול המכשיר - כשהוא פועל - מחוץ לחדר".

(א) הגר"י טרגר שליט"א (בעל הליכות שלמה, מכתב במייל) – "אין סתירה".

3. אבן ישראל (רבבות אפרים ח"ח סי' קנ"ח אות ב').

4. הגר"ט גאלדשטיין (הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ב').

5. הגר"ש א"ז (רבבות אפרים ח"ח סי' קנ"ב אות ג', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ד אות כ"ח) – "קיבל פקס מחו"ל בליל שבת, וכששלחוהו בחו"ל היה אצלם יום חול, וכן להיפך לשלוח פקס במוצאי שבת כאן, שהמקבל בחו"ל אצלו עדיין שבת, מותר".

הגר"ש א"ז (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' ט"ז טור ג') – "דאין צריך לכבות את מכשיר הפקס בשבת, ומותר לשלוח פקס לחו"ל במוצאי שבת כאשר עדיין שבת שם".

6. חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' קנ"ב, סוף עמ' קנ"ג) – "וכן מי שיש לו מכשיר פאקס, מותר לו להשאירו פתוח בשבת, ואין צורך לנתקו בערב שבת, והמחמיר בכל אלה תבא עליו ברכה. [תושב ארץ ישראל שרוצה לשלוח פקס במוצאי שבת, לחבירו השומר תורה ומצות תושב ארצות הברית, ושם עדיין שבת, נראה דרשאי לעשות כן במוצ"ש שלנו, כיון שידוע שחבירו ירא שמים, ולא יקח את הפקס אלא במוצאי שבת של ארצות הברית]".

7. אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ז ענף א').

8. ששכ"ה (פרק ל"א דפו"ח סעי' כ"ח, הע' פ', רבבות אפרים ח"ו סי' רט"ו אות ב') – "בזמן המותר מותר להשתמש במכשיר הפקס כדי לשלוח מכתב לאדם אשר אצלו עתה שבת. וכן מותר להשאיר את מכשיר הפקס פתוח כדי לקבל מכתבים גם בעצם השבת, אם אין כל חשש של חילול שבת מצד המשלח, כגון שהלה גר בארץ אחרת אשר טרם נכנסה שם השבת, או שכבר יצאה השבת [ומיירי במקום שאין לחוש להשמעת קול (שמשמיע המכשיר בעת קבלת הפקס), או עכ"פ במקום הפסד, עיין סי' רנ"ב סעי' ה ברמ"א ובמ"ב ס"ק מח ו-מט. ועיי"ל דמ"ש מטלפון אשר לא רגילים לנתקו מבעוד יום אף אם מישוהו מצלצל ויש בו משום השמעת קול, שהכל יודעים שלא בעל המכשיר הוא הגורם להשמעת הקול, והכי נמי בני"ד של הפקס] ... ומותר לכיוון מבעוד יום את מכשיר הפקס כך שעל-ידי השעון שבמכשיר - הוא מופעל בליל שבת, בזמן שהתעריפים הם נמוכים, והמכתב נשלח בשבת בזמן

הקבוע מראש, אבל אסור להניע בשבת כל כפתור-הפעלה שבמכשיר, וגם לא לעשות כל פעולה להפעלתו של המכשיר אף לאחר זמן".

9. רבבות אפרים (ח"ו סי' רט"ו אות ב', ח"ח סי' קנ"ב אות ג') – "הארכנו בפקס בשבת, ונביא כאן פסקי הגר"י בעלסקי זצ"ל מקובץ לילות כימים קיץ תשנ"ו עמוד ס"ד אות א' קבל בשבת לביתו פקס מארץ ישראל אשר הוא כבר מוצאי שבת, אסור לקרות הפקס או לטלטלו, ובאות ט"ז כתב אבל לשלוח פקס בערב שבת מכאן לארץ ישראל מותר אע"פ ששם הוא כבר יום שבת [בשם הגר"י ש' אלישיב (שליט"א) (זצ"ל)] ובאות י"ז כתב ואם יודע שהמקבל הפקס בשבת בארץ ישראל יקראנו או יטלטלנו אז אסור לשלוח לו משום לפני עור לא תתן מכשול".
10. שבט הלוי (ח"ח סי' מ' אות ג') – "בענין לשלוח ממקום שעדיין לא נכנס שבת למקום שנכנס שבת, מצד חילול שבת בעצמו אין חשש בזה, אבל למה שבארתי אם זה ענין מסחר וכיו"ב שהמקבל עצמו אסור לעיין בו בשבת וגם להניח המכונה פתוחה לזה א"כ אסור, ואם הוא אגרת שלומים מותר. בענין לשלוח ע"י שיעון שבת למקום גוים מעיקר הדין אין שאלה בזה, אבל עצה טובה קמ"ל שלא לעשות כזה, וטעמי ונמוקי עמי, והנחת המכונה פתוחה סופה זלזול בקדושת השבת".
11. תשובות והנהגות (ח"ה סי' צ"ב ד"ה ובמוצאי) – "ובמוצאי שבת כשכאן בארץ ישראל עברה שבת, ובאמריקה עדיין שבת, ורוצה לשלוח פאקס בעניני מסחר ליהודי באמריקה לאחר שיצאה כאן השבת, נראה שאין בזה איסור כיון שאצלו אינו שבת ובודאי אינו אסור, ולחבירו בחו"ל הלוא לא נעשה בציווי, (וכשעושה מעצמו א"צ למחות בידו וכמ"ש לעיל), ומיהו אם יהודי עלול לפתוח שם ולקוראו אסור מפני שמכשילו. אבל אין להתיר ליהודי באמריקה לצוות ליהודי מא"י לשלוח לו פאקס במוצ"ש בא"י לכאן באמריקה, דאף דבשו"ע (סי' רס"ג סעיף י"ז) איתא, י"א שמי שקיבל עליו שבת קודם שחשיכה מותר לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה, ולפי"ז לכאורה ה"ה דמותר ליהודי מאמריקה לצוות ליהודי מא"י לשלוח לו פאקס במוצ"ש בא"י לכאן לאמריקה, כיון שאצל עושה המלאכה אינו שבת, אבל זה אינו, דהתם מפורש הטעם ב'באר היטב', דהא אי בעי לא היה מקבל שבת, דהיינו דכל שיש לו עצמו אופן לעשות מלאכה ליכא איסור לעשות מלאכה בשבילו, אבל כאן שיהודי באמריקה חייב לשבות אסור לו לצוות לעשות מלאכה בשבילו, ולא הותר אלא כשאינו מצווה לשלוח לו הפאקס".
- ע' תשובות והנהגות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' ט"ז טור א') – "דמדינא מותר לשלוח פקסים בשבת ע"י שיעון שבת שהעריכו בערב שבת".
12. ע' הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' מ"א טור ב') – "שאלה: מי שנמצא במדינה שעדיין לא נכנס שם שבת, ורוצה לשלוח 'פקס' למדינה שכבר שבת שם, האם מותר או אסור. וכן במוצ"ש הנמצא במקום שכבר יצא שבת, ורוצה לשלוח פקס למקום שעדיין לא יצא שבת, האם מותר או לא. תשובה: מעיקר הדין יתכן שמותר (אבל יתכן שיש איסור מראית העין)".
13. אור יצחק (ח"א או"ח סי' קנ"י) – "האם מותר לשלוח במוצאי שבת פקס לאמריקה ששם עדיין שבת. תשובה: אין בזה שאלה שמותר, דלאו מידי עביד".
14. שלחן הלוי (פרק ד' אות ד', רבבות אפרים ח"ח סי' קנ"ב אות ג', סי' קנ"ח אות ב') – "מותר לשלוח פקס או דואר אלקטרוני בערב שבת, למקום שבו כבר שבת, כיון שלאדם השולח עדיין לא שבת".
15. הגר"ד פיינשטיין שליט"א (הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ב').
16. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' ט"ז טור ג') – "דאין לסגור את הפקס בערב שבת כדי שלא יתקבלו מכתבים בשבת, וכן מותר לשלוח פקס לחו"ל במוצאי שבת, אף ששם הוא עדיין שבת, כיון שאצל עושה המלאכה כבר מוצאי שבת".
17. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' ט"ז טור ג') – "דמותר לשלוח פקס לחו"ל במוצאי שבת, אף ששם עדיין שבת".

ב. מחמיר.

1. חשב האפוד (ח"ג סי' פ"ו) – "והנה אין לי בזה רק כחא דאיסורא. כי אין ספק אצלי אשר כל מי אשר יהיה בזה רק נוגע בקצהו סוף סוף יבא לידי איסורים חמורים".
2. קנין תורה בהלכה (ח"ו סי' י"ז, ע' ח"ז כ"ה אות ב') – "שביתת כלים ... החת"ס ... הרי דלמעשה חשש רבינו זי"ע לאיסור דש"כ א"כ ה"ה בפאקס וטעלפון ישנו לחשש זה".
3. קנה בשם (ח"ג סי' י"ד אות ב').
4. משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' ט"ו טור א') – "דאין להשאיר את הפקס פתוח בשבת, ואין לשלוח פקס במוצ"ש למקום ששם הוא עדיין שבת, ואין לשלוח פקס בשבת ע"י שיעון שבת שהעריכו בערב שבת".
5. ע' הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' ט"ו טור ב') – "דאין ראוי לשלוח פקס לחו"ל במוצ"ש, במקום אשר שם עדיין שבת, ואין לשלוח פקס בערב שבת ע"י שיעון שהפקס ישלח רק בליל שבת".
- הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' ט"ז טור ג') – "דאין צריך לסגור את מכשיר הפקס בערב שבת, כדי שלא יגיע אליו מכתבים בשבת".
6. הגר"ד פיינשטיין שליט"א (קונ' יד דודי, שבת עמ' מ"ז אות כ"ה).

ג. מראי מקומות – ויען דוד (או"ח סי' מ"ח אות ד'), הגר"מ לאו (תחומין ח"ב עמ' שצ"א, ע' ח"ו), פסקי תשובות (סי' רס"ג אות מ"ו), הערות בהלכה (ח"ב עמ' מ"ד).

1. חוט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' ט"ו סוף טור ב') – "דלשלוח פקס במוצאי שבת למקום ששם עדיין שבת, זה שאלה אם מותר".
- חוט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' ט"ז סוף טור ג') – "דאין צריך לסגור את מכשיר הפקס מערב שבת כדי שלא יתקבלו פקסים בשבת, וכן מותר לכיון את הפקס מערב שבת ע"י שיעון שבת כדי לשלוח פקס בליל שבת".

2. הגר"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור ג') – "וכשדברתי עם גאב"ד ירושלם הגאון רבי יצחק טוביה ווייס שליט"א בענין מכונת פקס בשבת, ציין לדברי החשב האפוד, ואמר לי שידוע שהיה גדול בכחא דהיתרא, ואעפ"כ פה כתב דאין לו בזה רק כחא דאיסורא".
3. מצד השמעת קל, אושא מילתא וזילותא דשבת - עי' סי' רנ"ב סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ד. קו תאריך (international date line).

1. מראי מקומות – עולת שבת (סי' ש' ס"ק א' ד"ה כתבי האחרונים), תאריך ישראל (טאפלן).
- (א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' סעי' י"ח) – "צריך להחמיר בשני הימים לענין דאורייתא".
- הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' סעי' כ"ב) – "העולה למטוס בערב שבת ומגיע למקום אחר בערב שבת, והמטוס נוסע מעל מקום שהוא שבת אפי' לשעה אחת, חייב מיד באותה שעה להזהר בכל איסורי שבת".
- (ב) הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' מ"א טור ב') – "שאלה: אם אדם נמצא במקום של 'קו התאריך', ובמקום שנמצא הוא 'שבת', וסמוך למקומו הוא 'יום שישי', ורוצה לשלוח ידו למקום ששם הוא 'יום שישי' ולעשות מלאכה, האם מותר או לא, האם אזלינן בתר 'גופו' שנמצא הוא במקום ששם שבת ואסור, או אזלינן בתר ידו שנמצא במקום ששם הוא יום שישי ומותר. [ואפי' שמסתבר שאין כזה ציור במציאות, מ"מ דרוש וקבל שכר]. תשובה: **אחרי גופו**".
- (ג) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ב אות י"ח) – "מי שקיבל שבת ליד קו התאריך - האם כשירצה לבשל עוד לצורך שבת יהיה רשאי לעבור את קו התאריך, לבשל שם, ולחזור למקומו עם האוכל שבישל. תשובה: כן, אבל יצטרך להבדיל ולחזור ולקבל עליו שבת

ה. מי שקבל פקס בשבת, האם מותר לקרוא בו בשבת.

א. מחמיר, עד מוצ"ש.

1. הגר"חפ"ש זצ"ל (רבבות אפרים ח"ח סי' קנ"ח אות ג', הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ג', הע' ה').
2. אבן ישראל (רבבות אפרים ח"ח סי' קנ"ח אות ג', הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ג', הע' ה').
3. הגר"ט גאלדשטיין זצ"ל (רבבות אפרים ח"ח סי' קנ"ח אות ג', הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ג', הע' ה').
4. ששכ"ה (פרק ל"א דפו"ח סעי' כ"ח) – "אולם אסור לקרוא המכתב".
5. רבבות אפרים (ח"ו סי' רט"ו אות ב' ד"ה וביותר אות ב').
6. הגר"ד פיינשטיין שליט"א (רבבות אפרים ח"ח סי' קנ"ח אות ג', הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ג', הע' ה').
7. שלחן הלוי (פרק ד' אות ד', הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ה') – "מקבל הפקס בשבת, אסור לו לקרות הפקס או לטלטלו כל זמן שאצלו שבת. ולכן השולח פקס מערב שבת למקום ששם כבר שבת (או במוצ"ש למקום ששם עדיין שבת), אם יודע שמקבל הפקס יקראנו או יטלטלנו, אסור לשלוח לו משום לפני עור לא תתן מכשול".
8. עי' שבט הלוי (הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ה').
- (א) משום מעשה שבת – הגר"ט גאלדשטיין זצ"ל (הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ה', "שאסור משום מעשה שבת"), רבבות אפרים (ח"ו סי' רט"ו אות ב' ד"ה וביותר אות ב').
- (ב) משום זילותא דשבת – הגר"חפ"ש זצ"ל (הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ג', הע' ה', "משום זילותא דשבת").
9. ממילא אסור לשלוח, אם חשש שיהיה לקרוא [משום לפני עור] – הגר"ט גאלדשטיין זצ"ל (הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ו'), שלחן הלוי (פרק ד' אות ד', הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ו').

ב. מיקל.

1. הגר"שז"א זצ"ל (אור חיים עניני ביטול בהקדמה במכתבים, רבבות אפרים ח"ח סי' קנ"ח אות ג', הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ד') – לשונו מובא לעיל.
- הגר"שז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' שי"ד הע' על ס"ק י"ג, רפואה ח"א עמ' ק"ל) – "לענין פקס שמתקבל בשבת דאפשר שהוא מוקצה מחמת גולד, כיון שהנייר היה חלק בערב שבת ונכתב עליו בשבת, ולכן על אף שמותר לקרוא את מה שכתבו, יתכן שאין לנגוע בו - כגון ליישרו אם הוא מקופל, כדי שיוכל לקרוא את הכתוב בו".
- (א) **אמנם** עי' הגר"שז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ל"א דפו"ח הע' פ"א) – "דאם בעניני משא ומתן ודאי שאסור לקרוא את המכתב, ואף לא לעיין בו, סי' ש"ז סעי' יג, ואולי אף מוקצה הוא מחמת חסרון כיס, סי' שז מ"ב ס"ק נו, ואף לגבי שאר הפקסים, יתכן שיש איסור בקריאתם - משום הנאה מנולד, שהרי זה נכתב בשבת".
2. הגריש"א זצ"ל (הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ד', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ד אות כ"ח) – "אם נתקבל פקס בשבת כנ"ל, אפשר לקרוא את הכתוב בו בלי לנגוע בו, דסוף סוף הוא מוקצה, ואם כתוב בו ד"ת או שאלת חכם, מותר לשאול את החכם בשבת".
3. עי' הגר"ח ק' שליט"א (קובץ ניצוצי אש עמ' תתנ"ו אות ט"ו) – "תושב חו"ל שקיבל פקס בעצם יום השבת מתושב א"י שכבר העריב שמשו והבדיל, מותר לו מעיקר הדין לקרוא את הפקס [כאשר אין בו משום 'שטרי הדיוטות', וכגון שהתוכן הוא בד"ת, יענין פרטי הדינים בזה בסי' שז ס"ג וי"ד], ואין בזה משום 'נולד', אמנם בכ"ז ראוי להימנע מכך כי אין זה הנהגה מתאימה לשבת קודש [ס'איז ניט שבת'דיג']".
4. פסקי תשובות (סי' רס"ג הע' ת"ד).
5. הל' מוקצה (ארטסקרול, עמ' קפ"ה).

ג. האם מותר לטלטל - למקילים לעיל, שמותר לקרוא.

1. מחמיר – הגרש"א זצ"ל (אור חיים עניני בישול בהקדמה במכתבים, רבבות אפרים ח"ח סי' קנ"ח אות ג', הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ד', ששכ"ה פרק ל"א דפו"ח הע' פ"א, שולחן שלמה סי' רע"ו הע' על ס"ק ז', סי' שי"ד הע' על ס"ק י"ג, רפואה ח"א עמ' ק"ל), הגריש"א זצ"ל (הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ד', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ד סעי' כ"ח), פסקי תשובות (סי' רס"ג הע' ת"ד), הל' מוקצה (ארטסקרול, עמ' קפ"ה).
- (א) משום שהוי נולד – הגרש"א זצ"ל (הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ג', שולחן שלמה סי' רע"ו הע' על ס"ק ז', סי' שי"ד הע' על ס"ק י"ג, רפואה ח"א עמ' ק"ל, עי' ששכ"ה פרק ל"א דפו"ח הע' פ"א, "משום שהוי נולד").
- (1) חולק – הגר"ח ק"ש שליט"א (קובץ ניצוצי אש עמ' תתנ"ו אות ט"ו, לשונו מובא לעיל).
- (ב) משום חסרון כיס – עי' הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ל"א דפו"ח הע' פ"א, לשונו מובא לעיל), הגריש"א זצ"ל (הערות בהלכה ח"ב עמ' מ"ד הע' ג', "שהוא מוקצה מחמת חסרון כיס (שהוא מיוחד לו מקום)"), הל' מוקצה (ארטסקרול, עמ' קפ"ה).
2. מראי מקומות.
- (א) שבט הלוי (ח"ח סי' מ' אות ב') – "ואם ע"י מקרה נשארה המכונה פתוח, ובאו מכתבים בשבת, והלב יודע שמכתבים שבאים בשבת נשלחו בשבת ואינם אגרות שלומים בודאי רק נוגעים למסחר ולדברי חול וא"כ אין ההיתר של סי' ש"ז ס"ד דאם אינו יודע מה כתוב בה דאסור לקרות אבל מותר לעיין, דכאן יודע שאינו אגרות שלומים, ופשוט דגם לעיין אסור כמבואר סי' ש"ז סי"ג".
- (ב) ארחות שבת (פרק י"ט הע' רנ"ד) – "ונראה שאם נכרי כתב מכתב בשבת אין המכתב נחשב נולד, ולכן אף אם עשה זאת על נייר של ישראל אין בזה דין נולד. ולכן אם הגיע מכתב פקס בשבת ממדינה שבה עדיין לא נכנסה שבת אין דין נולד על המכתב הזה, אמנם אם הנייר עצמו מוקצה כגון שאדם מקפיד עליו שלא לעשות בו שימושים אחרים ה"ז מוקצה. ואם ידע שצריך להגיע אליו המכתב והכין את הדף לצורך זה ה"ז מותר. אמנם אין זה מן הראוי לקבל פקס בשבת ויש בזה זלזול השבת אא"כ הדבר נעשה לצורך גדול כגון לצורכי רפואה".
- (1) אמנם עי' סי' ש"י סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ו] להשכיר כלים לנכרי: בערב שבת - פוסקים.א. הלכה.

1. מותר להשכיר ערב שבת – מחבר (סעי' א', סתם וי"א), ילקוט יוסף (שבת ח"א עמ' ל"ב).
2. אסור להשכיר כלים שעושים מלאכה – רמ"א (סעי' א', "וכן עיקר"), עי' ברכי יוסף (ס"ק ב', "יש לחושג לסברת רוב הפוסקים קמאי ובתראי דפליגי על הרי"ף והרמב"ם בזה"), שלחן שלמה (סעי' א'), ח"א (כלל ג' סעי' כ"ב), גר"ז (סעי' ב', "וכן עיקר"), קיצור שו"ע (סי' ע"ג סעי' י'), ערה"ש (סעי' ג', סעי' ה'), "והנה הטור והש"ע לא הביאו דעת התוס' כלל וצ"ע שהלא רוב הפוסקים סוברים כהתוס' והב"י כתב דרש"י ס"ל כהר"י ע"ש ואולי כיון דלהרי"ף והרמב"ם בכל עניין מותר וגם רש"י אינו סובר כתוס' לכן לא חששו להביא דיעה זו ודו"ק"), כה"ח (ס"ק י"א).
- (א) ה"ה כלים שגורם מלאכה – פרי מגדים (מש"ז ס"ק א'), מ"ב (ס"ק ב', "וכיוצא בה. כגון ריחיים וכל כלי אומנות [הרא"ש] ועיין בפמ"ג דה"ה כלים שאין עושין בעצמן מלאכה כגון גיגית שהשכר נעשה בה או קדרה שמבשלין בה וכל כה"ג כיון שעכ"פ הא"י עושה בהן מלאכה מחזי כשלוחו של ישראל ולא בא הר"י למעוטי אלא כשמשכיר לו חלוק וטלית וכה"ג איזה כלי שאין עומד לעשות בה מלאכה דמותר להשכיר לו אפילו בע"ש").
- (ב) דוקא איסורי דארייתא – רע"א (על מחבר סעי' א'), בה"ל (סעי' א' ד"ה כגון, "כגון מחרישה. י"ל דבא לאורויי דדוקא דברים שעושה בהם מלאכה דאורייתא אבל בעושה בהם מלאכה דרבנן מותר כיון דלא מיחזי רק כעובר על שבות דשבות (חידושי רע"א"), מנחת שבת (סי' ע"ג ס"ק י"ז).
- (1) אולי יש נ"מ בכלים שאסור להשתמש מצד חשמל, עי' שעה"צ (סי' שכ"ה ס"ק י"ג).
- (2) מראי מקומות – הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ט', לשונו מובא לקמן), חידושי בתרא (על מ"ב ס"ק ט', לשונו מובא לקמן).
3. כשיש הפסד מרובה יש להקל במקום מראית עין – מנחת שבת (סי' ע"ג ס"ק י"ח), פסקי תשובות (אות ב').

ב. השכרת רכב (rent a car): בערב שבת.

1. ילקוט יוסף (סעי' א', מהדורא תשע"א סעי' ג'), הו"ד המכונית בהלכה (סי' ז' סעי' ט') – "ישראל שיש לו מונית, מותר לו להשכירה לגוי מערב שבת, אף שהגוי ממשיך לעבוד ולהסיע נוסעים [גוים] בשבת. שמאחר והדרך במונית היא באריסות, הכל יודעים שהגוי אדעתא דנפשיה קעביד. [וקיימא לן אין אדם מצווה על שביתת כליו]. ואף שיש למונית מספר הידוע כמספר של יהודים, אין לחוש בזה למראית העין, שיאמרו שלוחו של ישראל הוא, שכל שבאותו מקום הדרך לעשות כן באריסות, אין לחוש בזה למראית העין. אך צריך לקבל השכר בהבלעה עם ימי חול".
2. פסקי תשובות (דפו"ח הע' ז') – "והנה בחברות השכרת רכב רשמיות (שניכר על הרכב שהוא מחברת השכרה ע"י הפירמה והמדבקות וכו') מסתבר דשוב ליכא חשש דמחזי כשלוחו וצויהו לעשות מלאכה, והו"ל להתיר להשכיר לגוי גם ביום שישי, וצ"ע, ואפשר משום לא פלוג יש להחמיר בכל ענין כדמצינו כן בכמה מקומות בפוסקים בענינים אלו".
3. מראי מקומות – שבת המלכה (אות א').
- (א) אולי יש לצדד עוד להתיר אם מקום ההשכרה הוא חנות, ומפורסם לכל שמשכיר לאנשים. די"ל שהאיסור מצד מראית עין של אמירה לנכרי, וכאן שהוא מפורסם לכל (עי' מחבר סי' רמ"ג סעי' ב'), אין חשש זה.

(ב) אולם יש מעוררים. שהטעם ששאלה מותר, משא"כ שכירות. ש"אם ישכירם לו חוץ משבתות לא יתן לו כל שכירותיו הלכך כיון שיש ריוח לישראל במה שהכלים נשכרים אצל הנכרי מיחזי מלאכה שנכרי עושה בהן בשבת כשלוחו של ישראל" (לשון הרא"ש). ש"נראה שהגוי שלוחו של ישראל לעשות בו מלאכה כדי שיתן לישראל השכירות" (לשון המחמה"ש). א"כ, הנכרי שלוחו למלאכת עצמו, כדי שיתן שכירות לישראל. ולפ"ז, ה"ה בחברות השכרת רכב, עדיין נראה כשלוחו. וצ"ע.

ז. שאילת כלים לנכרי - סעיף ב'.

א. ערב שבת.

1. מחמיר.

(א) או"י (הל' ער"ש סי' ב' אות ד') – "מה שפירש דב"ה שרי להשאיל איני מבין מנין לו שאני אומר דה"ה שאוסרים ב"ה להשאיל דמחזי כשלוחו. וכן פי' ה"ר יוסף דאורליינש זצ"ל. דהא דנקט שכירות לאו דוקא אלא ה"ה שאלה אסורה והאי דנקט שלא ישכיר איכא למימר משום רבותא דסיפא דלא מיבעיא שאלה דשרי' ברביעי ובחמישי אלא אפי' שכירות שריא".

2. מיקל – תוס' (דף יט. ד"ה לא), סמ"ג (ל"ת ס"ה), ספר התרומה (סי' רכ"א), ריטב"א (דף יט. ד"ה ת"ר), ראב"י (ח"א סי' קצ"ח), ריב"א (או"י ער"ש סי' ב' אות ד'), מחבר (סעי' א'), שלחן שלמה (סעי' א'), ח"א (כלל ג' סעי' כ"ב), גר"ז (סעי' ג'), ערה"ש (סעי' ד'), פוסקים.

(א) פרישה (ס"ק ג') – "וא"ל והא איכא משום מראית העין דהרואה לא ידע שהשאיל לו אלא יסבור שהשכיר לו כמו בשכירות דחיישינן דהרואה יאמר שהוא פועל שלו וי"ל דשאני שכירות דאף אם ידעו האמת שהשכיר עדיין איכא מראית עין שיסבור שהשכירם לימים ולא בהבלעה ולכך אסור מה שאין כן כאן אם ידעו האמת שהשאילם לו אזי ליכא למיחש ולהכי לא אסרינן".

ב. שבת: או ער"ש סמוך לחשיכה, כשאין שהות להוציא מפתח ביתו של המשאיל קודם חשיכה.

1. אסור, מפני שהרואה סבור שישאל צוהו להוציא – מחבר (סעי' א').

2. במקום שאין רה"ר, עדיין צריך להחמיר – עי' ט"ז (ס"ק ג'), מג"א (ס"ק ו'), א"ר (ס"ק ח'), מ"ב (ס"ק ט').

(א) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ט') – "צ"ע מביה"ל (ריש הסימן) ד"ה כגון מחרישה [וז"ל דבא לאורויי דדוקא דברים שעושה בהם מלאכה דאורייתא אבל בעושה מלאכה דרבנן מותר, כיון דלא מיחזי רק כעובר על שבות דשבות [חי' רע"א] ע"כ], וי"ל דהתם היינו שמא השכיר לו לכן, והכא החשש שמא אמר לו להדיא שיוציא, והיית אמירה ממש".

(ב) חידושי בתרא (על מ"ב ס"ק ט') – "צ"ע דהא כמו דלעיל פירש המ"ב בסק"א דהחשש הוא 'דנראה כמו שעושה מלאכה בשליחותו של ישראל וזה אסור דאמירה לא"י שבות', כ"כ הכא החשש הוא 'שהרואה סבור שישאל צוהו להוציא' (מחבר סס"ב). וא"כ גם הכא ליכא ציווי בהדיא אלא חוששין שמא היה ציווי, ואעפ"כ נאסר, כ"כ לעיל נראה שעושה בשליחותו (דהיינו ציווי) של ישראל, ולמה שם מותר. וצ"ל דשאני הכא דיש פעולה (מסירה סמוך לחשיכה כשאין שהות להוציא קודם חשיכה) שמוכח שצוהו להוציא בשבת, ומעשה מוכחת נידונית כדיבור בהדיא. משא"כ לעיל אין אלא דמיון בעלמא, שמסמיכות פעולת המלאכה למסירה, יש לדנונא כאילו צוהו לעשות כן, אבל לא שיש הוכחה ממעשה שבאמת צוהו. ושם לזה כוון ההג"ה".

3. במקום שיש עירוב: שהעכו"ם דר בתוך המקום שאין איסור להוליך שם - בכלים שאין עושין מלאכה בהן.

(א) מיקל – ט"ז (ס"ק ג'), א"ר (ס"ק ח'), שלחן שלמה (סעי' א'), מ"ב (ס"ק ט'), עי' שעה"צ ס"ק ז', בה"ל סעי' א' ד"ה ומותר).

(ב) מחמיר – נהר שלום (ס"ק ב').

(ג) לעת הצורך יש להקל – מג"א (ס"ק ו'), סי' רנ"ב ס"ק ד' [ע"ש במחמה"ש], תוס' שבת (סוף ס"ק ה'), סי' רנ"ב ס"ק ו'), ח"א (כלל ג' סעי' כ"ב), גר"ז (סעי' ה'), כה"ח (ס"ק י"ז).

ח. שביתת בהמתו - סעיף ג'.

א. מקור.

1. שמות (פרק כ"ג פסוק י"ב) – "ששית ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת למען ינוח שורך ונמך וינפש בן אמתך ונהג".
2. דברים פרק ה פסוק י"ד) – "ויום השביעי שבת ליקחך אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ונאמתך ושורך ונמך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ונאמתך פמוך".

ב. טעם מצות שביתת בהמתו.

1. משום צער בעלי חיים.

(א) נמוקי יוסף (דף יז. ד"ה אין).

(ב) רע"ב (פרק א' סוף משנה ה') – "דסברי על שביתת בהמה אדם מוזהר דאית בה צער בעלי חיים, אבל לא על שביתת כלים".

(ג) מהרשד"ם (או"ח סי' ב') – "הרב עובדיא מברטנורה..."

(ד) שו"א ומשיב (מהדורה א' ח"ג סי' ס"ד) – "במ"ש הפ"י דשביתת בהמתו אינו ראוי שתהי' מן התורה והרי מותר לבהמה לתלוש מן המחובר וא"צ להעבירה מע"ג ואמרתי בזה דבאמת כל עיקר מה שמצווה על שביתת בהמתו שתנוח ולפ"ז כיון דבאמת צער ב"ח דאורייתא ורק כל מה שהוא לצורך אדם לית בזה משום צעב"ח כמ"ש בפסקי מהרא"י ולפ"ז כל שמצווה על שביתת בהמתו בשבת משום נייחא דידה שוב אסור מה"ת משום צעב"ח דהוא דאורייתא כיון שאינו לצורך האדם ... ובזה ל"ק מהא דהתירו להניחה ע"ג תבואה לתלוש מן המחובר דכל עיקר הקפידא משום צב"ח וכאן אדרבא איכא צער לה במה שלא תאכל וכ"כ רש"י".

(ה) אור שמח (פרק כ"ה הל' שבת הל' כ"ו) – "דסובר רבינו דכוונת הגמ' כאן בשבת הוא ענין מושאל, והכונה היא דלענין שבת חזינן דרחמנא קפדה רק על בע"ח שישבותו וינוחו שורך וחמורך וכל בהמתך, משום דאית בהו הרגשת צער מלאכה, ורצתה

רחמנא שבשבת קודש להוראת חדוש העולם וההשגחה ינוחו ויתענגו כל בעלי נפש חי' בעלי ההרגשה, וכיון דרואין אנו שהתורה חששה לנפש החי' בשבת באופן שהוא מצטער שינוח בשבת, וכמו שדריש במכילתא (משפטים נזיקין כ') יכול לא יניחנו תולש וכו' ת"ל (שמות כג, יב) למען ינוח, ואין זה נוח אלא צער [הביאור' תוס' (שבת) קכ"ב (ע"א ד"ה מעמיד)]".

1. וע' יסודי ישרון (מערכת הל' שבת ריש עמ' רנ"ג).

2. כדי שינוח העבד.

א) ספורנו (דברים פרק ה' פסוק י"ד) – "הנה מצות שביתת הבהמה היא כדי שינוח העבד".

ב) הו"ד בתשובות והנהגות (ח"ב סי' קע"ה ד"ה ומצאתי).

3. כדי שינוח האדם.

א) משמרת חיים (ח"א שבת אות ב' ד"ה ונראה) – "דאם הבהמה אינו שובת ממילא האדם לא ישובת".

4. מראי מקומות – צער בעלי חיים (עמ' ל"ו), נשמת כל חי (סי' י"ג סעי' א').

א) שבט הלוי (ח"ט סי' ק' הל' א') – "ועיין ברע"ב פ"ק דשבת מ"ה דשביתת בהמה משום צער בעלי חיים והוא מהמכילתא שבתוס' שבת קכ"ב ועיין בשו"ת צמח צדק בק"א דלטעם הרע"ב משום צער בע"ח לא מהני הפקר, וצ"ע דהא מוכח להדיא בע"ז ט"ו דאין שביתת בהמה רק בשלו וכן מסקנת הפוסקים גם במחמר עיין בר"ן בע"ז ועיין שו"ת צ"צ סי' ל"ה. ועיין בתשובת ח"ס ח"ו סי' צ"ז - א".

ב) לענין צער בעלי חיים: לגבי שבת - עי' ערך צער בעלי חיים, לשיטות ומראי מקומות.

ג. אם אין ישראל נהנה מן המלאכה שעושה הנכרי בבהמה.

1. חת"ס (ח"א סי' ס"ב ד"ה והנה) – "והנה חזו הוית בדברי הד"ג נ"י חידש לנו דשביתת דשביתת בהמתו אינו מצווה אלא לעשות מלאכות ישראל אבל מלאכת גוי ואין ישראל נהנה ממנו כלל לא נאסר, ומסתייעא מלשון הרשב"א בתשו' סי' נ"ט ומסתייעא מדברי רוקח [סי'] ש' דמייתי ב"י סי' רמ"ו ודברי רבינו האי דמייתי ב"י סי' ש"ה ורמז עליהם ט"ז סי' רמ"ו סק"ד, לפענ"ד כיוון האמת ודברי אלוקים חיים המה".

א) מהר"ם שיק (או"ח סי' קי"ב) – "ומה שכתב בענין שביתת בהמה, כבר גילתי דעתי, דבבית יוסף [אורח חיים סוף סימן ש"ה] בשם השיבולי לקט [סימן קי"ג] ורב האי גאון ובשלחן ערוך פסקו שם [סעיף כ"ב] סתמא, דאם רואה דגוי עובד בבהמתו בשבת אף על גב דהוא אינו נהנה מזה, אסור. וזה הלכה פסוקה מבלי חולק. ומרן הגאון בעל חתם סופר חלק אורח חיים סימן ס"ב שנראה קצת דעתו כהגאון בית אפרים דדוקא היכא דנהנה הישראל מזה אסור. לא כתב כן למעשה. וכמו שכתב בחתם סופר חלק יורה דעה סימן ש"א שכל שלא אמרו למעשה אסור לעשות עליו מעשה".

ד. להניח על גבי בהמה משא שאינה מרגישה בה.

1. מחמיר.

א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק כ"ז הע' י"ג [דפו"ח, הע' י"ג], שולחן שלמה ס"ק ד' ד') – "שאסור להניח ע"ג בהמה אפי' דבר קטן ביותר כמו מחט, אע"ג שאינה מרגישה בכך, ובכה"ג באדם חשיב כמתעסק, אפ"ה בבהמתו אסור ועובר על שביתת בהמתו, עיין שו"ת רע"א סוסי' ח' ד"ה ונפקא מינה".

ב) רבבות אפרים (אליבא דהלכתא חנ"ה עמ' י"ט טור ג') – "דאסור להניח על גבי בהמה אפילו דבר קטן ביותר שהבהמה אינה מרגישה בכך".

ג) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חנ"ה עמ' י"ט טור ג') – "דאסור לתת על בהמה דבר קטן בשבת אף שאינה מרגישה בו כעין מחט וכדו', ויש בזה משום שביתת בהמתו".

ד) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"ה עמ' י"ט טור ג') – "דאסור לתת על בהמה דבר קטן בשבת אף שאינה מרגישה בו כעין מחט וכדו', ויש בזה משום שביתת בהמתו".

ה) חוט שני (אליבא דהלכתא חנ"ה עמ' י"ט טור ג') – "דאסור להניח על גבי בהמה אפילו דבר קטן ביותר שהבהמה אינה מרגישה בכך".

ו) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"ה עמ' י"ט טור ג') – "דאסור להניח על גבי בהמה אפילו דבר קטן ביותר שהבהמה אינה מרגישה בכך".

ה. נשים בשביתת בהמה.

1. מסופק.

א) רע"א (דף נא; תוספות רע"א פרק ה' משנה א') – "אני מסתפק אם נשים מצווין על שביתת בהמתן היכא דליכא משום מחמר כיון דהוי רק עשה. י"ל דהוי מ"ע שהז"ג דנשים פטורות אף דחייבות בקידוש היום מהקישא דזכור ושמור י"ל דדוקא בקידוש דהיינו הזכירה אבל בשאר מ"ע י"ל דפטורות. ועיין בהר"ן פרק כל כתבי שכתב דכל מילי דשבת נשים שווין לגברים. ועיין בב"י בא"ח סס"י רצ"א וצ"ע".

ב) שם אריה (ח"א סי' ב' ד"ה והנה בהיות, הגה"ה בסוף התשובה).

2. מחמיר.

א) פמ"ג (סי' ש"ה מש"ז ס"ק א', עי' תיבת גמא פרשת בשלח אות ב') – "ואם נשים מוזהרים על זה, למאן דאמר לאו, פשיטא, ואף למאן דאמר עשה, וקידוש היום אתקש שמירה וזכירה [ברכות כ, ב], מכל מקום יליף מיניה דלכל מילי דשבת שווין אנשים ונשים, עיין מה שכתבתי סימן רצ"א בט"ז [אות] ו' ומ"א [אות] י"א, יע"ש".

ב) תפארת ישראל (פרק ה' בועז אות ב') – "וכ' עלה הגאון הגדול מהר' עקיבא ... וצ"ע לדינא. עכ"ל. אמר המחבר במחכ"ת הגאון הנ"ל אשתמיטתיה המשנה דשלח פרקן מפרת שכנתו של ראב"ע ...".

(ג) רב פעלים (ח"א או"ח סי' כ"ב) – "ראיתי להגאון רב עקיבא איגר ז"ל ... ושוב ציין על הר"ן ז"ל בפרק כ"ב, שכתב בכל מילי דשבת נשים שוים לאנשים ע"ש, ובאמת דבר זה ברור הוא דנשים שוים לאנשים בדבר זה, וכן ראיתי להגאון מש"ז סי' ש"ה אות א' שכתב כן בפשיטות, וכ"כ עוד בפשיטות בסי' תר"ח אות א', דבכל מ"ע של שבת נשים חייבות, ע"ש. וראיתי להגאון שם אריה בא"ח סי' ב' שנסתפק בזה, וכתב ...".

(ד) כוכב מיעקב (ח"א סי' ק"ב).

(ה) יסודי ישרון (מערכת הל' שבת עמ' רנ"ו).

(ו) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ט) – "שגם הנשים מצוות על מצות עשה דשביתת בהמה".

(ז) חיי הלוי (ח"ד סי' ל"ד).

(ח) ילקוט יוסף (מהדורא תשע"א סעי' ז', סעי' ח', דינים לאשה ולבת פרק י"ד סעי' י') – "גם הנשים מצוות על מצות עשה דשביתת בהמה".

3. מראי מקומות – מנ"ח (מוסך שבת סי' ל"ט אות ח'), בנין שלמה (ח"א סי' ט"ז ד"ה ועל), הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ד'), תאריך ישראל (סי' ו' הע' י"ב), חשוקי חמד (ע"ז דף טו.).

(א) הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ע"ד שאלה י') – "בספיקו של הרעק"א האם נשים מצוות על שביתת בהמתם, תמיהו עליו האחרונים איך נתעלמה ממנו משנה מפורשת (ספ"ה) דפרתו של ראב"ע היתה יוצאה ברצועה שבין קרניה שלא ברצון חכמים. ולכאול תימא מה ראה משם, אפשר דעכ"פ משום שבות דרבנן היה לו למחות בה. תשובה [בע"פ]: מהיכי תיתי לחדש שבות דרבנן מדנפשיה, אם נשים אינן מצוות אין איסור אף מדרבנן".

ו. שביתת בהמה ביו"ט.

1. מיקל.

(א) עי' שבלי הלקט (ס' קי"ג) – "ורבינו האיי גאון ז"ל נשאל מהו ליתן סוס או פרד או חמור או גמל לנכרי שירעה אותם ויניחם אצלו ביום טוב והנכרי רוכב עליהם ועושה בהן צרכיו והשיב דכיון שלא בשכירות נתנם לו הרשות בידו ואם עושה בהן הנכרי כלום צורך אין עליו כלום דשלא מדעתו עושה ואם רואה אותו מוחה בידו ואם נתנם לו קודם לחג אינו צריך אפ"ל למחות בידו ובלבד שלא ימתין שכירות מן הנכרי".

(ב) רמ"א (סעיף ד') – "ודוקא בשבת, אבל ביו"ט אין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביום טוב (ב"י סי' ש"ה בשם שבלי הלקט)".

(ג) לבוש (סוף סי' רמ"ו, אמנם עי' סי' תצ"ה סעי' א', א"ז שם ס"ק א').

(ד) ב"ח (סי' תצ"ה סוף ס"ק ג').

(ה) תוס' יו"ט (ביצה פרק ב' משנה ח') – "ראיה גמורה למאן דסבירא ליה דאין מצווין על שביתת בהמתו ביו"ט".

(ו) ט"ז (סי' תצ"ה ס"ק ג') – "דאין מצוות שביתת בהמה ביום טוב".

(ז) צמח צדק (סי' ל"ה ד"ה וכל).

(ח) פרי חדש (סי' תצ"ה ס"ק ג') – "דבור ברור הוא".

(ט) א"ר (ס"ק י"ח, עי' א"ז ס"ק י"א).

(י) שם אריה (ח"א סי' ב' ד"ה והנה יש).

2. מחמיר.

(א) ב"י (סי' תצ"ה ס"ק ג').

(ב) ים של שלמה (ביצה פרק ה' סי' ו') – "לא מסתבר לחלק כלל, לענין שביתת בהמתו, שהוא דאורייתא, בין יום טוב לשבת, מאחר שאינו תלוי באוכל נפש".

(ג) שכנה"ג (ס' ש"ה הג' ב"י ס"ק ו') – "דכל מה שאסור בשבת אסור ביו"ט, זולת מה שהתירה תורה בפירוש, אוכל נפש והוצאה והבערה, ושביתת בהמה ביו"ט לא הוצרך הכתוב לחזור ולהזהיר ביו"ט, כיון דכבר הזהיר בשבת הוא הדין ביו"ט, דאין בין שבת ליו"ט אלא צורך אוכל נפש בלבד".

(ד) מג"א (ס"ק י"ב) – "ולכן יש להחמיר".

(ה) אבן העזר (על סעי' ג') – "ונכון להחמיר למעשה כיון דבה"ג מחמיר".

(ו) תוס' שבת (ס"ק י') – "ומהרש"ל חולק בזה, וכ"כ המג"א".

(ז) גר"א (סוף סעי' ג') – "ולהלכה אין נראין דבריו אלא העיקר דביו"ט נמי מצוין על שביתת בהמה כמ"ש ביש"ש".

(ח) מחזיק ברכה (ס"ק ג') – "ולענין הלכה נראה דיש להחמיר כיון דשמעינן לכה"ג והרשב"א ומרן סי' ש"ד וגם הרא"ש נלוו עמם והגהות מרדכי ומהרש"ל בים של שלמה דסברי דיו"ט שוה לשבת ואיכא משום שביתת בהמתו ביו"ט נמי כן ראוי להחמיר וכן ראיתי להרב אבן העזר בסי' זה דמסיק להחמיר".

(ט) גר"ז (סעי' י"ט) – "ולענין הלכה יש להחמיר בשל תורה".

(י) קיצור שו"ע (סי' צ"ח סעי' א') – "וכשם שאדם מצווה על שביתת בהמתו בשבת, כך הוא מצווה ביום טוב".

(יא) מ"ב (ס"ק י"ט, שעה"צ ס"ק כ"ב) – "אין להקל".

(יב) כה"ח (ס"ק נ"ד).

(יג) עי' הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק כ"ז הע' ל"ו [דפו"ח, הע' ל"ז], שולחן שלמה ס"ק ה', סי' תצ"ה ס"ק ו' ד') – "כיון שהרמ"א מתיר מסתבר דיש להקל בכרמלית דרבנן, ובכה"ג דליכא משום עובדין דחול".

(יד) ששכ"ה (פרק כ"ז סעי' ה' [דפו"ח, סעי' ה']), ארחות שבת (פרק ל"א סעי' י"ג).

(טו) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' תצ"ו ס"ק ה' ב') – "צ"ע אם יש דין שביתת בהמה גם ביו"ט שני כיון שגם ביו"ט ראשון יש מחלוקת, ועכ"פ באורח בן חו"ל שבא לא"י אם מוזהר גם על בהמתו צ"ע טובא".

(טז) ילקוט יוסף (מהדורא תשע"א סעי' י').

3. מראי מקומות – ח"א (כלל צ"ז סעי' א'), ערה"ש (סעי' ט"ו), משמרת חיים (ח"א שבת אות ב'), נשמת כל חי (סי' י"ג סעי' ט'), תאריך ישראל (סי' ו' אות ג'), צער בעלי חיים (פרק ט"ז אות ט').
(א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ה') – "כיון שהרמ"א מתיר מסתבר דיש להקל בכרמלית דרבנן, ובכה"ג דליכא משום עובדין דחול".

ז. מי שהחשיך לו בדברך ונותן כיסו לחמור - ב' איסורים: מחמר, אפילו בהמה שאינו שלו. שביתת בהמה, רק בבהמה שלו.

1. אם יש איסור לפנ"ע, כשהלה אנוס, כגון שנתן חפץ על בהמה של חברו.

(א) מיקל.

(1) פמ"ג (סי' רס"ו א"א ס"ק ו') – "ואפשר בהמת ישראל חברו לפני עור ל"ש בכאן דחבירו א"י כלל ואנוס הוא טוב יותר יתן על החמור ועכו"ם שיש עמו יחמר אחריה".

(2) בה"ל (סי' רס"ו סעי' א' ד"ה חמור) – "והפמ"ג ... ובסק"ו כתב דאפשר דאפילו אם הבהמה היא של ישראל חברו טוב יותר שיתן על החמור [דלפני עור לא שייך בכאן דחברו אינו יודע כלל ואנוס הוא]".

(ב) מחמיר.

(1) פמ"ג (סי' שמ"ג מש"ז ס"ק א') – "כשאנוס לגדול וכאמור וודאי איסורא עבר לפנ"ע".

(2) אג"מ (יו"ד ח"א סי' ג' ד"ה וגם, סי' ו' ד"ה ובזה) – "גדר איסור לפ"ע אינו דוקא כשיענש העובר על ידי המאכיל דגם כשהעובר לא יענש דיהיה שוגג או אנוס נמי עובר בלפ"ע מאחר שאף באנוס הוא מעשה איסור ונעשה זה ע"י המאכיל שאינו אנוס ... ויש סוברין שאף שהוא מעשה איסור כיון שהם בעצמם עכ"פ מותרין לעבור לכתחילה דאין שייך לאוסרם בפועל שלא לעבור באיסורין ליכא בזה איסורא דלפ"ע מדאורייתא ול"ד למכשיל לאחד שיהיה שוגג או אף אנוס שעובר משום שהתם אם אך ידע העובר או יוכל להנצל באיזה אופן היה מחוייב שלא לעבור והמכשיל הרי יודע ובידו שלא להכשיל להעשות האיסור, הוא מחוייב מדין לפ"ע שלא יעשה האיסור כמו שהיה מחוייב העובר". יו"ד ח"ב סי' ח', "שאסור להכשיל אדם שיעשה איסור בשוגג ובאנוס".

(ג) אפשר לחלק בין שבת לשאר איסורים. שבשבת צריך מלאכת מחשבת, ולכן מותר.

ח. לשטות כלב בשבת: מצד שביתת בהמתו, ומצד מחמר.

1. עי' סי' שט"ז סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ט. בזמן תוספת שבת.

1. נסתפק.

(א) פמ"ג (סי' רס"ו מש"ז סוף ס"ק ו') – "ודע, שאני נסתפקתי בתוספת שבת שיש בו מן התורה, כמבואר בסימן רס"א סעיף ב' [ומ"א ס"ק ח], מצות עשה מיום הכפורים בקל וחומר או מרביא [יומא פא, ב], יע"ש, אם מזהר על שביתת בהמתו באותו זמן, דביום הכיפורים גופא אפשר דאין מצווה על שביתת בהמתו כמו ביום טוב, עיין סימן רמ"ו סעיף ג' [בהגה] ומ"א [ס"ק] י"ב וט"ו [משבצות זהב אות ו', א"כ דיו באפשר. וגם בשבת כתיב [שמות כג, יב] למען ינוח, לא בתוספת שבת. ועיין סימן רמ"ו [משבצות זהב שם] מה שכתבתי שם. ואי"ה בהלכות יום טוב [סימן תצה משבצות זהב אות ג; אשל אברהם אות ה] ויום הכיפורים יבואר בזה לענין שביתת בהמתו ומחמר כו'. ובסימן רס"א [אשל אברהם אות ט] כתבנו מפלג המנחה דהוא קודם זמן תוספת המזכר בהמחבר שם [סעיף ב], יש לומר דלא הוה אלא דרבנן, וכעת עדיין צ"ע בזה".

2. מיקל.

(א) שואל ומשיב (מהדורה קמא חל"ג סי' ס"ד, חי' רבי יוסף שאול שבת דף קנג:) – "ולפע"ד הי' נרא' דבר חדש דלענין שביתת בהמתו ודאי דאינו מצווה על תוספת שבת דבשלמא כשהוא מזהר מצד מלאכה דלא תעשה מלאכה אתה ובהמתך י"ל דבהמה דומיא דדידיה דאז הוא מזהר על תוס' שבת גם בהמתו מזהר אבל אם המצווה הוא משום למען ינוח ושם כתוב ביום השביעי ואף אם לא נכתב הא העיקר הוא משום שבת אבל התוס' שבת האדם נצטווה ולא הבהמה וז"ב כשמ"ש".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סוף סי' ק"כ) – "שביתת בהמה בתוספת שבת לא נוהג".

(ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות ז', סי' רס"ג הע' של"ז) – "ובפמ"ג (מש"ז סוף ס"ק ו') מסתפק אם האיסור מתחיל משעה שקיבלו עליהם הבעלים תוספת שבת, או רק משעה שכל הקהל קבלו שבת. והמנהג להקל בזה. [שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"ג סי' ס"ד].

3. מחמיר.

(א) פני מבין (או"ח סי' פ"ד) – "ועתה מצאתי בפרמ"ג במ"ז סוף סימן רס"ו נסתפק בזה ובענ"ד נראה נכון מה שכתבתי דאסור בתוס' שבת גם כן שביתת בהמה".

(ב) בייע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ט אות ז') – "הפמ"ג, שנסתפק, אם יש דין שביתת בהמתו לגבי תוספת שבת, הנה דין זה מפשט פשיטא ליה להגאון פני מבין בתשו' (סי' פד) שסברא ברורה היא לאסור משום שביתת בהמתו גם בתוספת שבת, וראיה לזה מקושת התוס' (ע"ז טו א) דאמאי איצטריך הש"ס לומר גזירה משום מחמר, תיפוק ליה משום שביתת בהמתו, ואם איתא שבתוספת שבת אין איסור משום שביתת בהמתו, הלא י"ל שגזרו משום מחמר בתוספת שבת, שיש בזה איסור לאו, ואילו משום עשה דשביתת בהמתו אין איסור בתוספת שבת, א"ו שגם בתוספת שבת יש לאסור משום שביתת בהמתו. ע"ש. וכ"כ בשו"ת יהודה יעלה אסאד (חאו"ח סי' פא) בד"ה יקרתו. וע"ע היטב בשו"ת ערוגת הבושם (חאו"ח סי' מה אות ז) במ"ש בזה. ע"ש. ולא שבקינן פשיטות האחרונים הנ"ל מפני ספקו של הפמ"ג".

(ג) ילקוט יוסף (מהדורה תשע"א סעי' ד', סעי' ח', קיצור שו"ע סעי' ה', דינים לאשה ולבת פרק י"ד סעי' י') – "וכן נתבאר שם שמצות שביתת בהמה נוהגת גם במי שקיבל עליו שבת מבעוד יום, משום תוספת מחול על הקודש, ולא רק בשבת עצמה".

- (ד) הל' שבת בשבת (ח"א פרק ג' הע' ט"ז) – "פמ"ג ... וכיון דהוי ספק איסור תורה להפ' דאחרי קבלת שבת נאסר מה"ת בשביתת בהמתו יש להחמיר".
4. מראי מקומות – רב פעלים (ח"א או"ח סי' כ"ב ד"ה ושו"ר).
- י. שכר בהמה מנכרי.
1. מחמיר – עי' מ"ב (ס"ק י"ב), ששכ"ה (פרק כ"ז סעי' ט"ו [דפו"ח, סעי' ט"ו]), עי' ארחות שבת (פרק ל"א הע' ט').
 2. בכרמלית יש להקל.
- (א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק כ"ז הע' מ"ח [דפו"ח, הע' נ"א], שולחן שלמה ס"ק ד'ב'), ארחות שבת (פרק ל"א הע' ט') – "דבכרמלית אפשר להקל, כי במ"ב ס"ק יב ובשעה"צ ס"ק יג כתב שרק טוב להיזהר (ועיין גם ערוה"ש שם סוסע ט), ולא חשיב אפי' בגדר של ספק".
- יא. שאל בהמה מנכרי.
1. מחמיר – ששכ"ה (פרק כ"ז סעי' ט"ו [דפו"ח, סעי' ט"ו]).
 2. מראי מקומות – דעת תורה (על סעי' ג' ד"ה ובדין שאלה).
- יב. כלאחר יד דבהמה.
1. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' פ' סוף הע', שולחן שלמה סוף ס"ק ד'ו') – "ומסופקני אם שייך כלאחר יד בבהמתו בדבר שאצל אדם הוא נקרא כלאחר יד".
- יג. מכירה לריבית: להלות בריבית על משכון דרך מכירה – ט"ז (ס"ק ה').
1. עי' יו"ד סי' קע"ד סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
- יד. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק ל"א).
1. הגרשז"א זצ"ל (ויכתוב מרדכי עמ' שמ"ו אות ק"ו) – "האם דגים הם בכלל שביתת בהמתו בשבת. תשובה: עי' תוס' ב"ק נ"ה א' ד"ה אתיא".
- טו. תלוי במקום הבעלים או במקום הבהמה - שביתת בהמתו.
- א. תלוי במקום הבעלים.
1. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות סי' רס"ג סעי' י"ז) – "מיד שקיבל שבת קאי בלא יעשה כל מלאכה אתה ובנך וגו' ואפילו על שורו וחמורו, וצריך להזהיר בני כפרים על זה".
 2. עי' פמ"ג (מש"ז סוף סי' רס"ו, מסופק רק משום שי"א אין שביתת בהמה גבי יו"ט, וגם למען ינוח כתיב רק בשבת) – "ודע שאני נסתפקתי בתו' שבת שיש בו מן התורה ... אם מוזהר על שביתת בהמתו באותן זמן דביה"כ גופא אפשר דאין מצוה על שביתת בהמתו כמו ביו"ט ... א"כ דיו באפשר וגם בשבת כתיב למען ינוח לא בתו' שבת".
 3. וילקוט יוסף (שנת תרס"ה, סי' קנ"ו).
 4. חלקת יעקב (ח"ג סי' כ"ז, או"ח סי' פ"ה פירות הנושרים אות ד') – "הדעת נוטה דאזלינן בתר זמן מקום הבעלים".
 5. חזון יחזקאל (תוספתא שבת פרק א' הל' ט' בחידושים).
 6. באר משה (ח"ז קונ' עלעקטריק סי' קי"ח ד"ה בשביתת) – "ומסתבר ... הולך אחר מקום הבעלים ולא אחר מקום בהמה".
 7. קנין תורה בהלכה (ח"א סי' ס"ב אות ג') – "בשביתת בהמתו דתהא שובתת בשבת של הבעלים".
 8. אור לציון (ח"א סי' י"ד ד"ה ובנוגע) – "שהכל הולך אחר מקום הבעלים".
 9. הגרשז"א זצ"ל (תאריך ישראל סי' ו' אות ה' ד"ה הרי, שבות יצחק ח"ח סוף פרק י"ט, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' סעי' כ"א) – "דשביתת בהמה תלויה במקום שהבעלים עומדים".
 10. הגרשז"א זצ"ל (משמרת חיים עמ' ל"ה, תאריך ישראל סי' ו' אות י"ד ד"ה והנה שוב) – "דבין לענין שביתת בהמתו ובין לענין חמץ אזלינן תמיד בתר מקום הבעלים בין להקל בין להחמיר".
 11. הגרשז"א זצ"ל (הליכות חיים ח"א עמ' ק"א, תאריך ישראל סי' ו' אות ה' ד"ה הרי) – "הבהמה והכלים כרגלי הבעלים".
 12. חוט שני (ח"ד עמ' ע"ה, סוף פרק פ"ג ד"ה ולענין) – "מסתברא דאסור לבהמה לעשות מלאכה בזמן תוספת שבת של בעליה".
 13. תשובות והנהגות (ח"ב סי' קע"ה, ח"ג סי' פ"ב, עי' ח"ד סי' פ"ג ד"ה ואמנם) – "שעיקר מלאכת מחשבת דשביתת תלוי בו, ואסור בשביתת בהמתו אף שהיא במקום שהוא חול".
 14. שאלת שאול (סי' ל"ב אות ה') – "מי שנמצא בא"י ובהמתו באמריקה בודאי בהגיע זמן שבת בא"י מוזהר הוא על בהמתו שהיא באמריקה דמסתבר דבתר מקום עמידת הבעלים אזלינן".
- ב. תלוי במקום הבהמה.
1. לבושי מרדכי (תנינא או"ח סי' מ"ז ד"ה לענין) – "דהבהמה אין נגרר למקום הבלים רק במקו' ושעת".
 2. הו"ד בבצל החכמה (ח"ג סי' כ"ה ס"ק ב').
 3. עמק התשובה (ח"ג סי' י"א) – "בשביתת בהמתו אין חיוב השביתה מפני שעושין מלאכה עבור בעליהם, אלא שהן מחויבין בשביתה הואיל ושייכין לבעלים ישראלים ואפי' עושין מלאכה עבור נכרים ... שהתורה ציוותה מלמען ינוך שורך ... בכה"ג הדין נותן

- דהבמות נגררים בתר מקום שנמצאים ... דאין חיוב זה קשור בזמן חלות שביתת הבעלים, אלא חיוב שביתה לעצמו בכ"מ שהוא מטעם שהוא של בעלים ישראלים".
4. ארץ צבי (סי' פ"ג ד"ה עוד נראה) – "נראה דבתר מקום הבהמה אזלי" כיון דהאיסור מצד הבהמה דכתיב למען ינוח שורך וחמורך בשבת אבל אין רצון התורה שינוחו שורו בחול".
5. באר שרים (ח"ד סי' ע"א אות א', ח"ו סי' ל' אות ז') – "בצל החכמה ... לבושי מרדכי".

ג. רק אם יש דין של שבת על שניהם.

1. הגרשז"א זצ"ל (תאריך ישראל סי' ו' אות י"ז, שולחן שלמה סי' רס"ו אות א' ג') – "שעיקר איסור שביתת בהמתו הוא רק כששניהם הם במקום אחד שהיא שבת".
- אמנם עי' הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' נ"ח סוף ס"ק י"ד, תנינא (ב - ג) סוף סי' ל') – "יש לחקור אם הוא בחול" ויש לו עבד בא"י שעושה מלאכה בכניסת השבת, אם האדון עובר שעדיין אינו שבת אצלו, דלגבי בהמה ודאי מסתבר דאזלינן רק בתר הבעלים בשינוי אופק, אולם בעבד צ"ע".
- (א) הגר"י טרגר שליט"א (בעל הליכות שלמה, מכתב במייל) – "ראה הליכות שלמה פסח פרק ו' הערה 31 באריכות".

ד. חושש לשניהם.

1. תאריך ישראל (סי' ו') – "שנחלקו הרבנות בענין שביתת בהמתו ... לכאורה דהעיקר הוא כהפוסקים שס"ל דבמקום הבעלים קובע בזה, מ"מ ... נוגע לאיסור דאורייתא ... נלענ"ד דצריך להחמיר וליזיל בתר מקום הבעלים וגם בתר מקום הבהמה והעבד כדי לצאת יד"ח לכ"ע".
2. ילקוט יוסף (מהדורא תשע"א סעי' ט"ו) – "תושב חוץ לארץ שיש לו בהמה בארץ ישראל, יש אומרים שמותר לו להשכירה לאינו יהודי, כדי שהגוי ישתמש בה במוצאי שבת של ארץ ישראל, שהוא עדיין שבת של חוץ לארץ. וכן ההיפך. שהולכים אחר מקום הבהמה. ויש חולקים ואומרים שהולכים אחר מקום הבעלים, וכל שבמקום הבעלים עדיין שבת, אין לו להשכיר [מראש] את בהמתו לגוי אם ישתמש בה בשבת של מקומו. ולמעשה נראה דבמידי דאורייתא לא נפיק מידי ספיקא, ויש להחמיר בזה".
- ה. יש לחלק: בין תוספת שבת ומוצ"ש, לבין בן שנמצא בחו"ל ואביו באר"י, ולהיפך – יסודי ישרון (מערכת שבת עמ' רנ"ה).

- ו. מראי מקומות – עי' חת"ס (או"ח סי' ס"ב), מנחת שבת (סי' ע"ה ס"ק א' אות ו', סי' פ"ז ס"ק ג'), שו"ת הוד יוסף (לבעל בן איש חי, סי' נ"א), ויצבור יוסף (סי' פ'), שד"ח (אסיפת דינים מערכת חמץ ומצה סי' ה' אות י"ח), מנחת יצחק (ח"ז סי' כ"ה ד"ה ושו"ר), שו"ת אבני זכרון (ח"ב סי' פ"ז), כוכבי יצחק (ח"ב סי' י"א אות י"ב), הררי קודש (מקראי קודש פסח ח"א סי' נ"ה ס"ק ב'), שערים המצויינים בהלכה (סי' צ"ח ס"ק ב'), סי' קי"ג ס"ק א', ששכ"ה (פרק כ"ז הע' ט' [דפו"ח, הע' ט']), מנחת שמואל (ח"ב עמ' קע"ו), נשמת שבת (סי' שמ"ג אות תקי"א), ילקוט יוסף (סי' רמ"ו סעי' ד'), הל' שבת בשבת (פרק ד' סעי' י"ב), נשמת כל חי (סי' י"ג סעי' ה').
1. לענין שביתת עבדו - עי' סי' ש"ד, לשיטות ומראי מקומות.

י. איסור דרבנן.

- א. גמרא (דף קנ"ג), "אמר רב פפא: כל שבגופו חייב חטאת, בחברו פטור אבל אסור. כל שחברו פטור אבל אסור, בחמורו מותר לכתחילה".
1. אם זה היתר כללי, או רק במי שהחשיך לו בדרך.

ב. מיקל.

1. מג"א (סי' ש"ה ס"ק ו') – "נ"ל דכל הנך דאמרינן בבהמה דאסורה לצאת בו בר"ה דהוי משוי ... בכרמלית שרי כדאמר' ר"פ מי שהחשיך כל שבחבירו פטור אבל אסור בבהמתו מותר לכתחילה".
2. מקור חיים (נתיבות, סי' רס"ו על מג"א ס"ק ז').
3. פמ"ג (א"א סוף ס"ק ט') – "דוודאי כל שבאדם פטור בבהמה מותר לכתחילה, מורה אף בלא הפסד ודוחק כלל".
4. שאלת דוד (או"ח סי' ד') – "מה שחקר אם גזרו על שביתת בהמתו במלאכה שאינה מה"ת רק משום שבות לדעתי נראה כך האמת דלא בכל השבותין גזרו על בהמתו והראיה ... ואף דמשבת דף קנ"ג ב' דקאמר כל שבגופו חייב חטאת כו' כל שבגופו פטור אבל אסור בבהמתו מותר אף לכתחילה משמע דוקא משום פסידא בהחשיך לו בדרך התירו לא במקום אחר אין ראי' שיתחייב למנוע בבהמתו אף משבות כזה די"ל דוקא במחמר החמירו אף במלאכה שלא נעשה בשלימותה [קשושיית הגמרא שם והא קא מחמר והתורה אמרה לא תעשה מלאכה אתה ובהמתך] אבל לא בשביתת בהמתו גרידא דשביתת בהמתו גרידא יכול להיות דלא גזרו כלל על שבותין אף שנעשה המלאכה רק שלא כדרכה או דאפשר לומר בהך דשבת דלא שרינן שלא במקום פסידא כזו שהחשיך לו בדרך משום שמשמש בבע"ח דהוי שבות משא"כ באופן שהוא אינו עושה כלל יכול להיות דשרי אף שלא במקום הפסד".
5. דעת תורה (סי' רמ"ו סעי' ג', עמ' ט"ז ד"ה ועי', עי' הגה"ה שם).
6. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ג', ששכ"ה פרק כ"ז הע' ט"ו [דפו"ח, הע' ט"ו]) – "דלדידן דקיי"ל כר"ש במשאצל"ג, בבהמה כה"ג לא אסור משום שביתת בהמתו".
7. ששכ"ה (פרק כ"ז סעי' ד' [דפו"ח, סעי' ד']) – "ואילו לגבי מלאכות אשר אם היה עושה אותן בעצמו, היה עובר רק על איסור דרבנן, אין איסור מחמר, וגם אין חיוב בשביתת בהמתו".

ג. מחמיר.

1. מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות סי' רס"ו סעי' ב') – "הא דארז"ל כל שבחבירו פטור וכו' במקום פסידא איירי".
2. תוס' שבת (סי' רמ"ו ס"ק ט"ז, סי' ש"ה ס"ק כ"ו).
3. עי' מחה"ש (סי' ש"ה ס"ק ו').
4. נהר שלום (סי' ש"ה ס"ק ו') – "המג"א ... ויש לדחות לע"ד דבפר' מי שהחשיך מוכח דדוקא משום כיס התירו אבל בעלמא לא".

ד. כרמלית.

1. מחמיר.

א) בה"ל (סי' ש"ה סעי' י"א) – "היוצא מדברינו דאפילו בכרמלית גמור יש הרבה אחרונים שמחמירין וכ"ש דבר"ה יש לזהר בזה מאד אפילו בר"ה שלנו שאין ששים רבוא בוקעים בו ואין להקל אפילו בשעת הדחק דהרי הרבה גדולי ראשונים ס"ל דגם באין ששים רבוא שייך ר"ה דלא בעינן שיהא דומה לדגלי מדבר וכדאיתא לקמן בסימן שמ"ה וא"כ לדידהו הו"ל איסור דאורייתא של שביתת בהמתו אף בר"ה שלנו".

- ב) ששכ"ה (פרק כ"ז סעי' ד' [דפו"ח, סעי' ד'], סעי' ז' [דפו"ח, סעי' ז'], הע' כ' [דפו"ח, הע' כ"א]).
- ג) ארחות שבת (פרק ל"א סעי' ח').

ה. מלאכה ע"י גרמא.

1. מיקל – הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ד.ה').

ו. מראי מקומות – רע"א (דף יח. ד"ה ודע), משיב דבר (ח"א סי' כ"ג), קהלות יעקב (פסחים סי' נ"ב), מגילת ספר (סי' מ' אות ו', סי' פ"ד אות ו', קונ' שמירת שבת פרק כ"ז אות ט'), פירות תאנה (דף קנג: ד"ה כל), ארחות שבת (פרק ל"א סעי' ו').

1. בה"ל (סי' ש"ה סעי' י"א) – "עיינן במ"א שהביא ראייה דמה שאסרו בבהמה משום משוי בכרמלית שרי מדאמרין בגמרא דכל שבחבירו אסור בבהמה מותר לכתחילה ועיין בתו"ש שהקשה ע"ז דהתם משום פסידא דכיס התירו דהלא אמרו דאם יש א"י יתנו לו דוקא ולא על הבהמה וכן הקשה ג"כ בספר נהר שלום ועיין במח"ש שיישב בדוחק וגם בלא"ה ראייה זו קלושה מאד דבאמת בכל ענין דאורייתא מצינו דגזרו בכרמלית משום דמיחלף בר"ה גמור וגם שביתת בהמתו הלא דאורייתא היא משא"כ בדבר שאין המלאכה נחשבת כלל למלאכה כגון שהיא בלא עקירה והנחה ורק שחז"ל אסרו זה לגבי אדם בבהמה לא גזרו זה".

יא] רמיזה לבהמה - ג' שאלות: מצד שביתת בהמתו [אם הוא בהמה שלו], מצד מחמר, ומצד אמירה לעכו"ם.

א. מחמיר, משום אמירה לעכו"ם.

1. אור לציון (ח"א סי' כ"ג, מלכים אמניך פרק א' הע' י"א) – "אמירה לבעלי חיים מע"ש שיעשו מלאכה בשבת ... שאסור לומר לנכרי ... והטעם משום שהנכרי נעשה שלוחו של ישראל ... אבל לבעלי חיים שאין שליחות לחומרא, גם לטעם זה יש להתיר".
2. עי' הגר"ח ק"ק שליט"א (הסכמה לס' מלאכת נכרי) – "ויתכן דאפי' עשאו פיל וקוף ברמיזתו ששלחם ג"כ יאסר וצ"ע".
- עי' הגר"ח ק"ק שליט"א (אש התורה, בראשית, תורת חיים עמ' רי"א אות פ') – "האם מותר לרמוז רמז קל בשבת לכלב או קוף המאמנים אותם לעשות רצון בעה"ב, ומה הדין כאשר הכלב או הקוף של יהודי אחר, או מה הדין כאשר הכלב או הקוף הם של גוי שאזי לא יאמר בהם דין שביתת בהמתו. תשובה: אף אם אין איסור טוב לזהר".
3. מלכים אמניך (פרק א' סעי' י', עי' הע' י"א, עמ' שפ"ח אות מ"א).

ב. מחמיר, משום שביתת בהמתו או משום מחמר.

1. הר צבי (או"ח ח"א סי' קע"ד) – "עובדא הוה במי שיש לו כלב מאומן ומלומד גם לכיבוי נר החשמל שבעל הכלב רומז לו והוא לוחץ ברגלו על כפתור הנצמד להשלטר להורידו או להעלותו כדי להדליק או לכבות. והשאלה באה אי שריא לעשות כן בשבת ... דיש לדון דמה שעושה ע"י הבע"ח זהו בכלל מחמר או שביתת בהמתו אם הכלב הוא שלו ... והנה בדברי בזה עם רב גדול אחד דחה דברי מטעמים שונים, א' דככיבוי נמי י"ל דמכיון שהוא למוד ורגיל לכבות או להדליק ג"כ עושה זה להנאתו כמו בעלוקה, ועוד דבמלאכה דכשלעצמה היא גרמא אלא דלגבי שבת אסורה משום שמלאכת מחשבת אסרה תורה - זה לא אמרין אלא לגבי האדם עצמו, אבל בבהמה ושאר בע"ח חוזר הדין דאינו אלא גרמא ושוב אינו עובר על כע"ז לא משום מחמר ולא משום שביתת בהמתו. ולדעתי אין דבריו מתקבלים דלהוציא מכלל מלאכה לא שייך אלא בכה"ג שהבהמה עושה זאת להנאת עצמה כמו במעמיד בהמתו על גבי עשבים מחוברים, אבל בכיבוי אין זה להנאת גופה כמו לאכילתה אלא שהוא רוצה למלאות רצון הבעלים בשביל זה לא נאמר דהוי נייחא דידה, וכן מדויק לשון האגלי טל שאומר דגבי שיסה בו את הכלב דאדעתא דנפשי' קא עביד להשקיט את כעסו על החיה ולמה לא קאמר משום דנהנה למלאות רצון המשסה, משמע דמכיון לומר דבעינן דומיא דמעמיד בהמתו על עשבים מחוברים דוקא בכה"ג דהוי נייחא דידה עצמה גורם שאין זה מלאכה כלל, וקרינן בה למען ינוח משא"כ כשרוצה למלאות רצון הבעלים, גם מה שאומר דלגבי הבהמה חוזר הדין שאינו אלא גרמא ואין הבעלים נידונים לא בשביל מחמר ולא בשביל שביתת בהמתו, לכאורה דברים אלה נדחים מצד עצמם. (שהרי התורה אחשבה גרמא זו שתהיה חשובה מלאכה גמורה לגבי בעלים ומסתבר לומר דהוי מלאכה גם לענין שביתת בהמתו וגם לענין מחמר, דכיון דרחמנא אחשבה למלאכה גמורה אחשבה, וכמו דלענין הוצאה דס"ד דהוי מלאכה גרועה מ"מ כיון דאחשבה למלאכה שוב הוי דינה כמלאכה גם לגבי בהמה לענין שביתתה ולענין דין מחמר דשוב לא מחלקינן גם לענין בהמה בין מלאכה למלאכה)".

2. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רפ"ד אות צ"ד) – "בעל חיים מאולף - האם מותר לסמן לו בשבת שידליק את האור או את המזגן. למה. תשובה: נדמה לי שההר צבי אוסר. לכאורה יש בזה משום מחמר ומשום שביתת בהמתו".

ג. מראי מקומות – ילקוט יוסף (שבת ח"ב עמ' רל"ב).

1. חשוני חמד (דף נא:) – "מה הדין כשרומזים לו [קופים] להוציא בשבת מהבית לרה"ר האם עוברים על איסור מחמר. תשובה ... גיסי הגר"ח קנייבסקי שליט"א העיר ...".
2. רבבות אפרים (ח"ב סי' ק"י ד"ה ורציתי) – "ורציתי לומר דבשבת יש ציווי מיוחד של שביתת בהמתו והוא שלא נניח לבנינו ולעבדינו ולבהמתינו לעשות מלאכה. ולכן ביש לו בהמה או כלב והם מדליקים החשמל יתכן דאסור משום שביתת בהמתו ובבנו אסור משום שביתת בנו. וידעתי שישאלוני מאין נובעים הדברים. הנה מצאתי כ"כ בהר צבי אור"ח סימן קע"ד (ונרמז בספר רבבות אפרים אור"ח ח"א סימן רל"א) שבמאמן כלב להדליק החשמל עובר משום מחמר או משום שביתת בהמתו וא"כ ה"ה הכא אמינא שבקטן שמדליק (ואולי בשוגג מותר) ועי' כ"כ בשו"ת שער שמעון אחד סימן ל"ו. וכ"ז שמרמז לכלב אבל כשעושה על דעת עצמו לא גרוע משעון המדליק ויתכן דג"כ פה בקטן דעושה על דעת עצמו מותר".

ד. בהמה שעושה על דעת עצמה, הגם שלימד הפעולה.

1. מיקל.
- א. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק כ"ז הע' י"ב [דפו"ח, הע' י"ב], שולחן שלמה ס"ק ד'ג.) – "דכל שהבהמה עושה מעצמה מרצונה אין שום חיוב על הבעלים למנוע, ולא דמי לטעונה במשא מע"ש, עי' סי' רסו במ"ב ס"ק ג, שהרי הטענה היא לא לדעתה".
- הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רס"ו אות א', שלמי יהונתן סי' ש"ה עמ' קפ"א, ע"ש בהערות) – "אע"פ שהבעלים למדוהו לעשות כן מ"מ לאחר שלימד אותו הרי הוא עושה את כל זה מרצון עצמו כדי לשמור על בעליו, ועיין באמרי בינה הלכות שבת סימן א' שגם הוא הרגיש בכך אבל לענ"ד נראה שכן הוא עיקר".
2. מחמיר – הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ג', "מעשה בכלב שהיה מאלף לכבות החשמל ברגלו על פי רמז שהיה מקבל מבעליו, ואסר הגרצ"פ פרנק זצ"ל לרמז לו כן בשבת משום מחמר ומשום שביתת בהמתו ... ונראה דגם אם היה מכבה מעצמו בלי רמיזה מבעליו היה הדבר אסור עכ"פ מצד שביתת בהמתו, אא"כ ברור שמכבה עבור עצמו, כגון שהחשמל מפריע לו לישן. ואדמו"ר זללה"ה התיר גם אם מכבה מעצמו עבור בעליו (שש"כ פכ"ז הערה י"ב), ולא זכיתי למיקם אטעמיה").
3. "דבהמה שעושה מלאכה בעצמה ומרצונה אין הבעלים מצווים למונעה מלעשות כן" – הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חנ"ה עמ' י"ט טור ג'), הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"ה עמ' י"ט טור ג'), רבבות אפרים (אליבא דהלכתא חנ"ה עמ' י"ט טור ג'), חוט שני (אליבא דהלכתא חנ"ה עמ' י"ט טור ג').

ה. מראי מקומות.

1. הגר"ח"ק שליט"א (אש התורה, בראשית, תורת חיים עמ' ר"ז אות מ"א) – "במה שכתב הפרי מגדים סי' רס"ו והובאו דבריו במ"ב ובשונה הלכות ס"ק א' יש לזהר כשעומד בשבת ברשות הרבים עגלה עם סוסים ריקנית שלא להגביה קול ויהיה כמחמר, וצ"ב דהא אין כאן כוונה כלל להזיז הבהמה אלא לקרוא לחבירו ובודאי הוי פסיק רישא דלא מכוין, והאם בכלב או חתול ההולכים ברחוב ואינם שלו ויש להם איזה דבר על צוארם או בפיהם וקורא בקול ומחמת כן בורחים האם יש לחוש בכה"ג ל'מחמר'. תשובה: אולי".

יב] ישראל ונכרי שותפים בבהמה - סעיף ה'.

א. שטרי מכירה: שותפות בנכרי.

1. עי' סי' רמ"ה, לשיטות ומראי מקומות.

ב. מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"ג סי' א' אות כ"ח).

"והבוטח בה' ומקיים רצון התורה דלמען ינוח שורך וחמורך וגו' כפשטיה ואינו עושה שום תחבולות לענין שבת אשריו, ובודאי הקדוש ברוך הוא יתן לו עבור זה הצלחה בנכסיו בששת ימי המעשה"
בה"ל (סעי' ה' סוף ד"ה רק)

שולח אגרת בערב שבת

סימן רמ"ז

- א] שולח אדם אגרת ביד נכרי - סעיף א'.
 ב] לא קצץ אבל קביע בי דואר.
 ג] לא קצץ ולא קביע בי דואר.
 ד] בזמנינו.
 ה] דואר מהיר (express mail).
 ו] כשיהודים עובדים בבי דואר.
 ז] מנוי על עיתון יומי (daily paper).
 ח] קצץ: הגדר - סעיף ב'.
 ט] שכירות לזמן - סעיף ג'.
 י] בחינם - סעיף ד'.
 יא] נכרי הולך מעצמו - סעיף ה'.
 יב] שכיר א"י לזמן - סעיף ו'.

א] שולח אדם אגרת ביד נכרי - ג' דרגות. (א) קוצץ לו דמים. (ב) לא קצץ אבל קביע בי דואר. (ג) לא קצץ ולא קביע בי דואר.
 א. משנה (סוף דף יז): – "בית שמאי אומרים: אין נותנין עורות לעבדן, ולא כלים לכובס נכרי אלא כדי שיעשו מבעוד יום, ובכולן בית הלל מתירין עם השמש".
 1. שבת (דף יט). – "אין משלחין איגרות ביד נכרי בערב שבת, ברביעי ובחמישי מותר. אמרו עליו על רבי יוסי הכהן, ואמרי לה על רבי יוסי החסיד, שלא נמצא כתב ידו ביד נכרי מעולם. תנו רבנן: אין משלחין איגרת ביד נכרי ערב שבת, אלא אם כן קוצץ לו דמים. בית שמאי אומרים: כדי שיגיע לביתו, ובית הלל אומרים: כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה. והלא קצץ. אמר רב ששת, הכי קאמר: ואם לא קצץ, בית שמאי אומרים: עד שיגיע לביתו, ובית הלל אומרים: עד שיגיע לבית הסמוך לחומה. והאמרת רישא אין משלחין. לא קשיא, הא דקביע בי דואר במתא, והא דלא קביע בי דואר במתא".
 (א) תוס' (דף יט. ד"ה אלא) – "אלא אם כן קוצץ לו דמים. מתנא' נמי דנותנים כלים לכובס ועורות לעבדן איירי נמי בקוצץ והא דפריך והלא קצץ לב"ה פריך".

ב. **אם קצץ לו דמים, מיקל - לפי בית הלל.**

כמה תנאים:

1. שלא יתן לו בשבת – ח"א (כלל ג' סעי' י"א), מ"ב (ס"ק י"ח), "ודע דליתן לו בשבת אסור לכו"ע אפילו בהולך מעצמו ואפילו קצץ לו שכר מבעוד יום עבור זה", ערה"ש (סעי' י"ג).
2. שלא יצא מביתו של ישראל בשבת – פמ"ג (מש"ז ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ב'), "צריך שיצא הא"י מפתח ביתו של ישראל קודם השבת [רמב"ם]".
3. שלא יאמר לו שילך בשבת – מחבר (סעי' א', "ובלבד שלא יאמר לו שילך בשבת"), גר"ז (סעי' א'), ערה"ש (סעי' ו'), שעה"צ (סוף ס"ק ב').
- (א) אפילו מתחילת השבוע – מ"ב (סי' ש"ז ס"ק י"ב), ארחות שבת (פרק כ"ג הע' שכ"ט).
- (ב) אבל אם אמר לו בעצמו שהוא ילך בשבת, מיקל – ב"י (סוף ס"ק א(ב)), עולת שבת (על סעי' א'), מ"ב (ס"ק ג'), "ואם הא"י אמר מעצמו שילך בשבת לית לן בה כיון שהישראל לא אמר לו זה וא"י אדעתיה דנפשיה קעביד בשביל שכירותיה".
4. שלא יאמר שתהא שם ביום א' וידוע שא"א לו להיות שם אלא א"כ ילך בשבת – מג"א (ס"ק ב'), גר"ז (סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' ע"ג סעי' ד'), מ"ב (ס"ק ד'), ערה"ש (סעי' ו'), חלקת יעקב (ח"א סי' ס"ה, או"ח סי' ס"ו), אור לציון (ח"ב פרק ט"ז סעי' ג', הע' ד'), פוסקים.

(א) **קודם יום רביעי.**

- 1) אפשר דשרי – אור לציון (ח"ב פרק ט"ז הע' ד'), "אמנם ביום שלישי ולפני כן, אף באופן שודאי ישלחו בשבת יש להסתפק, מאחר דכל ג' ימים ראשונים של השבוע עדיין לא חלה עליו אזהרת השבת הבאה, וכמו שפסק בשו"ע בסימן רמ"ח סעיף ד', והכא אינו אומר במפורש לגוי לשולחו בשבת, יש להסתפק, דאפשר דשרי".
- 2) מחמיר – שעה"צ (סי' רנ"ב ס"ק ט"ז).
- (ב) אם המלאכה שמבקש לגוי, שייך לעשות בחול רק בדוחק.
- 1) עי' סי' רמ"ד, לשיטות ומראי מקומות.

ב] שולח אדם אגרת ביד נכרי: ולא קצץ אבל קביע בי דואר.

- א. **אם יכול להגיע לבית סמוך לחומה, יש להקל - באיזה חומה העיר,** שממנו שולחין הכתב או לחומת העיר שנשתלח שם.
 1. לחומת העיר שנשתלח שם – רש"י (דף יט. ד"ה לבית, "לחומת העיר שנשתלח שם"), ר"ן (דף ז. ד"ה לבית, "לחומת העיר שנשתלח שם"), ריטב"א (דף יט. ד"ה כדי, "פי' מן המקום שעומד שם מי שנשתלחו לו"), טור (סעי' א'), מג"א (ס"ק ג'), פמ"ג (מש"ז ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ט'), ערה"ש (סעי' א').
 2. רמב"ם (פרק ו' הל' כ') – "ואם לא קצץ אם יש במדינה אדם קבוע שהוא מקבץ האגרות ושולח אותם לכל מדינה ומדינה עם שלוחיו מותר ליתן לגוי האגרת, והוא שיהיה שהות ביום כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה קודם השבת, שמא זה שמקבץ האגרות ושולחן ביתו סמוך לחומה הוא".
 (א) פירוש, בעיר שממנו שולחין הכתב.
 1) מהר"י בי רב (סי' נ"ה) – "דעת הרמב"ם ז"ל הוא שהבי דואר הוא במקום השלוח האגרת אלא שיש לזה הבי דואר אחד ממשרתיו שמקבץ האגרת במדינה ומוליכם לבית דואר של המדינה עצמה והוא שולח עם אחד ממשרתיו האגרת למקום שהאיג' שולחה שם ...".
 2) רדב"ז (סי' אלף שצ"ה) – "לפי שנפל מחלוקת בין הרב ר' יעקב בירב ובין כה"ר לוי' חביב בהבנת לשון הרמב"ם ... לשון הרמב"ם ז"ל ודאי כן בפ' שפתח הנותן איגרות לעכו"ם להוליכם לעיר אחרת וכו' וסיים אם יש במדינה אדם קבוע וכו' ולא

כתב אם יש בעיר משמע דאין הדואר בעיר שמשלח שם האיגרות ועוד כתב ושולח אותם לכל מדינה ומדינה עם שלוחיו וזה ממש כלשון הרב ז"ל ועוד כתב ואם אין שם אדם קבוע לכך אלא העכו"ם שנותנים לו האיגרות הוא שמולכם לעיר אחרת אסור משמע מכאן בהדיא שהבידואר אינו בעיר אחרת לדעת הרמב"ם ז"ל וזה פשוט מאד".

(3) ב"י (ס"ק א', כסף משנה פרק ו' הל' כ').

(ב) פירוש, לחומת העיר שנשתלח שם.

(1) מהרל"ט (סי' ק"ה השני) – "באנו עליו למחלוקת אני והחכם כה"ר יעקב בי רב היה זה כי יום אחד בהיותו אומ' פס' בב"ה כמנהגו והיה לומד בהלכות שבת להר"מ ב"ם ... ואני כששמעתי דבריו תמהתי כי ידעתי שזה נאמ' בגמ' לקולא כי היא סברת ב"ה החולקים על ב"ש שאמרו שצריך שיהיה שהות ביו' עד כדי שיגיע לבית הבי דוא' ממש ובה"א שמספיק כשיהיה שהות להגיע עד הבית היות' קרוב הסמוך לחומה וח"ו שאמרת' לו אז דבר אבל אחרי שהשלים ואמרו קדיש והציבור משלימים התפלה ואמרת' לו לאזניו כי היינו יושב' ביחד בלשון לעז ולשון כבוד מיראד שיניור קי לדעתי מ"ש עד שיגיע לבית הסמוך לחומה פור קולא שידיו אין לה גמרא. והוא השיב בקול רם מבטל דברי גם אני עניתי לו בקול רם ונתגלגלו הדברים שהוסיף לומר דבר אחר שהוא קשה כמו הראשון ואולי יות' והוא שאמ' שהבי דואר המוזכ' בגמ' ובהרמב"ם ז"ל יושב בעיר ששולחים ממנה האגרת ואני אמרת' לו אז ח"ו לומר כן אלא הבי דוא' יושב במקום ששולחים שם האגרת וכן כתב רש"י בפירוש הגמרא וכל הפוסקים ... ואני אמרת' שאין שום מחלוקת כלל בין המפרשים ושדעת הרמב"ם כדע' רש"י ולפי שלא היה מניחני לגמול טענותי הוספתי עוד ואמרת' ברבים שאם ימצא ספר שיהיה ראוי לסמו' עליו כגון רש"י ותוס' ומרדכי או סמ"ג או הרא"ש או איזה מבעלי החדושי' או איזה ספר שיהיה מהרבנים המובהקי' אצלנו שיאמ' שהבי דואר הוא בעי' ששולחי' ממנו האגרת שאני הייתי נודר לתת נ' פרחי' לעניי א"י ...".

ב. ביתה סמוך לחומה - לחומרא, הביתה רחוק שבעיר. או לקולא, לבית הקרוב שבעיר.

1. לחומרא, הבית רחוק שבעיר.

(א) מהר"י בי רב (סי' נ"ה) – "וכשתדקדק בלשון הרמב"ם תראה שאפילו תינוק בן יומו לא יוכל להכחיש שכוונת הרמב"ם סובר שהבי דואר הוא במקום השולח ושלפי זה יהיה בית הסמוך לחומה לחומרא ...".

(ב) רדב"ז (סי' אלף שצ"ה).

(ג) ב"י (ס"ק א') – "וצריך שהות ביום כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה שהוא הבית היותר רחוק שבעיר [קודם שבת] שמא ביתו הוא שם".

2. לקולא, לבית הקרוב שבעיר.

(א) ריטב"א (דף יט. ד"ה כדי) - לשונו מובא לקמן.

(ב) מהרל"ט (סי' ק"ה השני) – "וכבר נודע כי בכל מחלוקת בית שמאי ובית הלל בית שמאי לחומרא ובית הלל לקולא זולתי באותם המקומות הידועים המנויים בעדיות. וא"כ בי' הלל שאומרים כדי שיגיע לבית הסמוך לחומה הם מקילים בהכרח ...".

(ג) ב"ח (ס"ק ב') – "והכי נקטינן".

(ד) מג"א (ס"ק ג') – "הסמוך לחומה. לעיר שנשתלח שם כלומר לבית ראשון כ"כ בכ"מ ודחה מ"ש בב"י וכ"כ ר"ל חביב סי' ק"ה וב"ח".

(ה) א"ר (ס"ק ד') – "לבית הסמוך. ר"ל בית ראשון (מעיר) [בעיר] שנשתלח שם".

(ו) פמ"ג (מש"ז ס"ק ב', א"א ס"ק ג') – "כל שיש בי דואר במתא שנשתלח לשם ויגיע לבית הסמוך לחומה ראשון, תלינן לקולא שמא הבי דואר שם".

(ז) גר"ז (סעי' ב') – "לבית הראשון הסמוך לחומה שבעיר שנשתלח לשם".

(ח) ערה"ש (סוף סעי' א') – "זה שכתב שמא זה וכו' סמוך לחומה עמג"א סק"ג וב"ח דלא כהב"י".

(ט) מ"ב (ס"ק ט') – "הסמוך לחומה. לעיר שנשתלח שם כלומר לבית ראשון מבפנים".

(1) אא"כ ידוע שהוא בקצה האחר של העיר – פמ"ג (א"א ס"ק ג', "ואם ידוע שביתו בסוף השני אסור. ומוקף חומה, דאז בתוך העיר אין מעביר כו', מכל מקום י"ל כל שעוסק בשלוחו בשבת אפשר אסור"), שעה"צ (ס"ק י', "ואם הבי דאר ידוע לו שהוא בקצה האחר של העיר, אפילו אם העיר מוקף חומה, אפשר דצריך שיגיע לשם מבעוד יום, פרי מגדים").

ג. לבית ראשון בפנים.

1. הטעם: תולין לקולא.

(א) ריטב"א (דף יט. ד"ה כדי) – "דכיון דלא ידעינן באי זה בית הוא עומד תלינן לקולא שהוא דר בבית הסמוך לחומה".

(ב) פמ"ג (מש"ז ס"ק ב') – "כל שיש בי דואר במתא שנשתלח לשם ויגיע לבית הסמוך לחומה ראשון, תלינן לקולא שמא הבי דואר שם, דאמירה לעכו"ם ומחזי כשלוחו הכל דרבנן, ותלינן לקולא מאחר דיכול לעשות קודם השבת".

(ג) גר"ז (סעי' ב') – "כיון שאין כאן איסור אלא מדברי סופרים תולין להקל לומר שאותו אדם שצריך ליתן האגרת לידו הוא דר בבית הסמוך לחומה".

ד. פאשט מייסטער (post master).

1. הוא בי דואר – ט"ז (ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ח').

ה. פמ"ג (מש"ז ס"ק ג') – "בי דואר דהאידנא שממונה מאת המלך לצורכו ולצורך השרים והסוחרים והולך בקביעות, וישראל ג"כ מוסר לו אגרת, אפשר בלא קצץ כלל וידוע שאי אפשר להגיע שם אגרת אלא אם כן ילך בשבת מכל מקום לאו כשלוחו הוא".

1. פשט – מחזה אליהו (ח"א סי' ל"ז אות ז').

ג. שולח אדם אגרת ביד נכרי: לא קצץ ולא קביע בי דואר - אסור.

שבת (דף יט.) – "אין משלחין איגרות ביד נכרי בערב שבת, ברביעי ובחמישי מותר ... והאמרת רישא אין משלחין. לא קשיא, הא דקביע בי דואר במתא, והא דלא קביע בי דואר במתא".

א. קשה, הא יכול לגמור מלאכתו קודם שבת.

1. י"ל, שמא לא יגמור קודם שבת – מג"א (ס"ק ב'), תוס' שבת (ס"ק ב'), גר"ז (סעי' ג'), מ"ב (ס"ק ה'), "דשמא לא ימצאנו הא"י ויצטרך לילך אחריו בשבת", פוסקים.

ב. הלכה.

1. מחמיר כל השבוע – רמב"ם (כדאי' במפרשים, שהשמיטה), רי"ף (כדאי' במפרשים, שהשמיטה), מחבר (סעי' א'), עי' סעי' ו', "אסור לשלוח אפילו מיום ראשון".
2. מחמיר רק ערב שבת – רא"ש (פרק א' סוף סי' ל"ו, "אין משלחין איגרות ביד נכרי בערב שבת ובד' ובה' מותר דהיינו נמי משום דמיחזי כשלוחו של ישראל דדוקא בע"ש מיחזי כאומר לו שילך למחר בשליחותו ואמירה לנכרי שבות ואפילו אם אמר לו מע"ש עשה זה בשבת אבל מופלג לפני השבת לא מיחזי כאומר לו עשה מלאכתי בשבת").
3. במקום הצורך יש להקל בשיטה הנ"ל – רמ"א (סעי' א'), "ויש לסמוך עליהו אם צריכים לכך", גר"ז (סעי' ה').

ג. במקום שלא חיישינן שיתעכב - למחמירים דלעיל.

1. מיקל – מג"א (ס"ק ד'), גר"ז (סעי' ג'), "ומכל מקום אם הוא דרך קרוב כגון מהלך יום אחד ומשלחו ביום ב' או ג' יש להתיר שאף אם לא ימצא האיש בביתו יש לו שהות הרבה ללכת קודם השבת", מ"ב (ס"ק ז'), ערה"ש (סעי' ז').
2. פמ"ג (א"א ס"ק ד') – "וקרוב מאוד כולי האי לא חיישינן שיתעכב כל כך".

ד. לשלוח שאר כלים ומעות: אפילו לא קצץ.

1. מיקל [כמו סי' רנ"ב], אם יש שהות לגמור קודם החשיכה – תוס' שבת (ס"ק ב'), פמ"ג (א"א ס"ק א'), גר"ז (סעי' ו'), מ"ב (ס"ק א'), שעה"צ ס"ק ב'), ערה"ש (סעי' ב'), כה"ח (ס"ק י"א).
2. ה"ה כתב נכרי יש להקל – מג"א (ס"ק ב'), תוס' שבת (ס"ק ב'), פמ"ג (א"א ס"ק ב'), גר"ז (סעי' ו'), ח"א (כלל ג' סוף סעי' ג'), מ"ב (ס"ק ה'), ערה"ש (סעי' ב'), כה"ח (ס"ק י"א).
3. מראי מקומות – ב"ח (ס"ק א').

ה. אם הישראל חותם שמו עליו.

1. מחמיר.
2. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ה') – "אולי סגי בכתב אינו יהודי רק על המעטפה, ואע"פ שהחלק הפנימי הנסתר כתוב בלשון הקדש. ועוד בעינן נמי שלא יכתב עליה שם השולח".
3. מראי מקומות.
4. דעת תורה (ריש סעי' א') – "וצ"ע אם הישראל חותם שמו עליו אי מותר, [מכיון דחזינן שם ישראל עליו ושוב ניכר]".
5. כשקצץ: אין לחוש.

א) הטעם – יד אפרים (על מג"א ס"ק ב' ד"ה ואע"ג, "לפי מה שכתב המג"א דהך דאיגרת בלא קבוע בי דואר דמי לנותן לעכו"ם מערב שבת ויש שהות לגמור קודם השבת דאף שעושה בשבת שרי, רק עיקר האיסור לפי שניכר כתב ישראל ויאמרו שנתן לו להוליך בשבת, אם כן צ"ע, דהא בקצץ מותר ולא חיישינן שיסכרו שבשבת נתן לו, ועל כרחך לומר כיון שיוודע להם שקצץ יתלו דאדעתיה דנפשיה קעביד ומערב שבת נתן לו, א"כ בלא קצץ נמי, דהא לדעת המג"א הכא הוי כיש שהות ביום ומה שהולך אחר כך בשבת אדעתיה דנפשיה הוא, וא"כ כשיתלו בזה לבד שלא נתן לו בשבת סגי בהכי, ומהיכי תיתי שיתלו באיסור שנתן לו בשבת, דהא גם כשיחקרו יוודע להם שנתן מערב שבת ואדעתיה דנפשיה הולך בשבת, וצ"ע").

1. ערה"ש (סעי' ג') – "ואין לשאול דא"כ לפי חשש זה מאי מהני קציצה הא עדיין יאמרו שבשבת נתן לו די"ל דקצץ כיון דאדעתא דנפשיה עביד לא יספר לשום אדם ולא יראם המכתב משא"כ בלא קצץ דאז אדעתא דנפשיה קעביד ולכן אם לא ירצה להוליכו בחול ויוליכנו בשבת יספר לפני כל שהולך בשליחותו של ישראל ויראם המכתב ויאמרו שבשבת נתן לו".
2. הגרפ"ש (צ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו')) – "ערוך השולחן ... סברתו קצת דחוק, ונראה לענ"ד דכיון דיגלו שלא קצץ אז שייך מראית עין, אבל אם ידעו שקצץ לא יבואו לחשוש שהוא שלחו, ואפילו אם יגלו שקצץ מ"מ לא אסרו חז"ל ששום מראית עין היכא שאם ידעו האמת לא היו חוששים".

ו. לשלוח ליד חבירו: לאפוקי ליד הבי דואר.

1. מחמיר.
2. ב"ח (ס"ק ג') – "ולענין הלכה הגון הוא לתפוס בחומרות כל הפירושים".
3. ט"ז (ס"ק ב') – "נ"ל שכל שאין בי דואר אלא צריך שיגיע הכתב אל ידי עצמו של מי שנשתלח לו יש לחוש שמא הוא אינו בביתו וילך אחריו בשבת".

- (ג) מג"א (ס"ק ב').
- (ד) פמ"ג (מש"ז ס"ק ב') – "אבל אין שם בי דואר, אפילו יכול להגיע לביתו ממש שנשלח (עליו) [אליו] הוה כאין שהות קודם שבת, שמא לא ימצא בביתו וילך אחריו בשבת, ואסור להמחבר אף מיום ראשון, ולהר"ב מרביעי וחמישי מותר, דאף יצטרך לילך אחריו, כל שמופלג מערב שבת לא מחזי כשלוחו, עיין ב"ח [עמוד כה ד"ה ואם אין]".
2. מיקל.
- (א) ר"ת (דף יט.) – "אי לא קביעא דואר במתא ... אין משלחין אא"כ קצץ שכר לשליח או אם יכול השליח להגיע במקום שהוא שרוי מי שהאגרת שלוחה אליו מבעוד יום ואפילו בבית הסמוך לחומה".
- (ב) עולת שבת (ס"ק א') – "ונראה דכל זה מיירי כששולח אגרת ליד בי דואר, אבל כשאדם משלח אגרת לחבירו אין לחוש אם לא ימצא בביתו שילך אחריו ושרי אפילו בלא קצץ. וכן כתב הב"ח בשם מהר"ר אברהם מפראג. וכן משמע מדברי בעל ה"ג אעפ"י דמשמעות דברי הטור נראה דגם בכי האי גונא יש לאסור, מ"מ כיון דמידי דרבנן היא ומסמברא טעמייהו נקטינן לקולא ואפילו ביום ו' מותר".
- (ג) בגדי ישע (על המג"א ס"ק ב') – "אי לא קביע וכו'. ובה"ג מפרש בהיפך אי קביע ביה דואר וצריך ליתן דוקא לידו א"כ אם לא קביע אסור אבל בשולח לחבירו בכ"ע שרי שיוכל לתנו בביתו לבני ביתו אם הוא אינו בביתו".
- (ד) עי' מ"ב (ס"ק ו') – "ובפירוש ר"ח שיצא עתה לאור מוכח כהעו"ש".
3. "אם אמר לא"י שילך לשם וימסור לבני ביתו של אותו האיש אם לא ימצאו לכו"ע שרי אפילו בע"ש ובלא קצץ כל שיכול להגיע לבית ראשון הסמוך לחומה של העיר שהאיש שם" – פמ"ג (מש"ז סוף ס"ק ב'), "ומיהו אם אמר לעכו"ם שילך לשם וימסור לבני ביתו אם לא ימצא האיש בביתו, וודאי שרי כל שיגיע לבית הסמוך לחומה ראשון תלינן ביה, נ"ל", מ"ב (ס"ק ו').

ד' בזמנינו.

- א. למסור איגרת על הדואר בער"ש.
1. מיקל, כיון שהוא קצץ.
- (א) שבות יעקב (ח"ב סי' מ"ב).
- (ב) שערים מצוינים בהלכה (סי' ע"ג ס"ק ה').
- (ג) אג"מ (או"ח ח"ג סוף סי' מ"ו) – לשונו מובא לקמן.
- (ד) אור לציון (ח"ב פרק ט"ז סעי' ד', הע' ד') – "האם מותר לשלוח מכתב בערב שבת במקום שעובדי בית הדואר נכרים, כגון בחוץ לארץ, אף שיש חשש שעובדי הדואר שם ישלחו את המכתב ביום השבת. תשובה: מכתב רגיל מותר לשלוח ביום שישי [והנה לשלוח ע"י דואר נחשב כקצץ דמים, שהרי המחיר קבוע, ואף שילם כבר על המכתב. ולכן במכתב רגיל כיון דאין לו קפיידא שיולכנו בשבת, אע"ג דידוע ודאי שישלחו אותו בשבת מותר, כמבואר בשו"ע ובב"י שם]".
- (ה) עמק התשובה (ח"א סי' י"ט).
- (ו) ששכ"ה (פרק ל"א סעי' כ' [דפו"ח, סעי' כ"א]) – "מותר לשלשל - בחו"ל - מכתב לתוך תיבת-דואר בערב שבת, גם אם ברור שהמכתב יובא למענו בשבת".
- (ז) שלחן הלוי (פרק ד' אות ה').
- (ח) הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ט' טור ב') – "דמותר לשלוח מכתב לחו"ל בע"ש, אף שהדואר בחו"ל יטפל בזה בשבת מכל מקום מותר, דלא אמר להם להדיא שיטפלו בזה מיד".
- (ט) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ט' טור ב') – "דמותר לשלוח מכתב לחו"ל בע"ש, אף שהדואר בחו"ל יטפל בזה בשבת מכל מקום מותר, דלא אמר להם להדיא שיטפלו בזה מיד".
- (י) מלכים אמניך (פרק ח' סוף סעי' י', הע' שם) – "מכתב רגיל מותר לשלשל לתיבה גם אם ישלחוהו בשבת [דברנו אמורים רק בחו"ל כשאין שם יהודים שיחללו שבת מחמתו]".
- (יא) אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' ק"ז).
- (יב) פסקי תשובות (דפו"ח אות א', הע' ב') – "ובבתי דואר הקבועים מהמשלה בכל מדינה ומדינה, כל ההתירים נמצאים בהם, והדבר פשוט שמותר להביא לשם מכתבים וחבילות וכל שאר דברי דואר ושליחויות, וכן מותר לשלשל מכתבים בתיבות דואר גם בערב שבת סמוך לחשיכה. [שע"י קניית הבולים, או שאר סוגי התשלום עבור השירות, הרי זה קצץ, ועוד יותר מקצץ, שהוא כשילם ממש]".

ב. מקום שיש תיבת דואר שהגוי בא בכל יום ולוקח המכתבים.

1. מיקל. [אא"כ הוא יהודי: אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' ק"ז)].
- (א) אור יצחק (ח"א או"ח סי' קמ"ג) – "שאלת: שבמקומכם יש תיבת דואר שהדור הגוי בא בכל יום ולוקח המכתבים, האם מותר לשים שם מכתב בערב שבת והגוי יקח אותו בשבת. תשובה: דין זה מפורש בשו"ע סי' רמ"ז סעי' א', וז"ל המחבר: שולח אדם אגרת ביד אינו יהודי ואפילו בערב שבת עם חשיכה והוא שקצץ לו דמים, ובלבד שלא יאמר לו שילך בשבת, ע"כ. והוא פשוט כיון שהאינו יהודי אדעתא דנפשיה עביד, ובלבד שלא יאמר לו שיקח זאת בשבת וכו"ל וראה שם במ"ב ס"ק ג"י".
- (ב) אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' ק"ז) – "One is also permitted to place mail in his personal mailbox on Friday".
- (ג) ארחות שבת (פרק כ"ג הע' ר"ג) – "ולכאורה אף שהנכרי מחוייב ליטול את המכתבים בשעות קבועות הרשומות ע"ג תיבת הדואר מ"מ שרי הואיל והוא מחוייב זאת למעביד שלו, והישראל אינו מחייבו בכך".
- (א) מראי מקומות – מנחת צבי (הל' אמירה לנכרי, הע' על ס' ארחות שבת הע' ר"ג).

ג. לשלוח פקס (fax) למקום שהוא שבת.

1. עי' סי' רמ"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ה. דואר מהיר (אקספרס, express mail) - שליחת מכתב בדואר אקספרס בחו"ל בער"ש, כשאין זמן להוליכו לפני שבת.

א. מחמיר.

1. משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ט' טור ג') - "דלשלוח מכתב בערב שבת על ידי דואר אקספרס שהם חייבים לשלוח את זה תוך כ"ד שעות, אסור אף אם עובדי הדואר הם גוים, כיון דהוי אמירה לעכו"ם לעבוד בשבת, דהוא אומר להם לשלוח את המכתב בשבת".

2. אור לציון (ח"ב פרק ט"ז סעי' ד') [לשונו מובא לעיל], הע' ד'. אבל קודם ג' ימים, יש להקל [אבל השעה"צ חולק, עי' לעיל] - "אבל מכתב אקספרס הוי כאומר לו לעשות בשבת ואסור, וכמו שכתב שם במג"א ס"ק ב' שאסור לומר לו ראה שתהא שם ביום א' או ב' וידוע שא"א לו להיות שם אא"כ ילך בשבת, דזה הוי כאילו אמר לו לך בשבת. אמנם ביום שלישי ולפני כן, אף באופן שודאי ישלחו בשבת יש להסתפק, מאחר דכל ג' ימים ראשונים של השבוע עדיין לא חלה עליו אזהרת השבת הבאה, וכמו שפסק בשו"ע בסימן רמ"ח סעיף ד', והכא אינו אומר במפורש לגוי לשלוחו בשבת, יש להסתפק, דאפשר דשרי".

3. הגר"ח ש"ז צ"ל (חידושי בתרא ריש סי' רמ"ג) - "שרות אקספרס' כשמסר לפני שבת, לכאורה אסור כיון שמסירתו ע"מ שייעשה מיד".

4. הגר"ש דבליצקי צ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ט' טור ג') - "דאם שולח מכתב אקספרס, דהיינו שתוך כ"ד שעות זה צריך להגיע, מסתבר שאין לשלוחו בערב שבת".

5. חוט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ט' טור ג') - "דאם יש זמן לפני שבת לשלוח את המכתב, מותר לשלוח מכתב אקספרס בערב ע"י דואר של גוים, דאף אם ישלחו את זה בשבת הרי זה אדעתיה דנפשיה, אולם אם שולח לחו"ל בערב שבת ואינו יכול להגיע לפני שבת, הרי זה כאומר לגוי לעשות מלאכה בשבילו בשבת ואסור".

ב. מיקל רק במקום הפסד [גדול].

1. שבות יעקב (ח"ב סי' מ"ב) - "נראה לי לצדד היתר אם אין הישראל עצמו מדבר עם הנכרי שהולך בשליחות רק עם האדון של הבי דואר נמצא שהשליח עצמו אינו הולך אדעת ישראל רק בשביל אדונו והוי שבות דשבות מכ"ש לפי המנהג שכל איזה פרסאות נתחלף הבי דואר דלא גזרינן כולי האי ועיין בתשובת חות יאיר סי' מ"ד שפסק להדיא שבות דשבות לאמור לנכרי שיאמר לנכרי אחר דשרי אכן שם בתשובה סי' מ"ט כתב בשם הגאון מהר"ג לדחות כל זה ולאסור מ"מ הא מבואר בסימן ש"ז סעיף ה' לדבר צורך הרבה מותר לומר לעכו"ם לעשותו וא"כ כאן ששלח הבי דואר מעצמו ודאי הוא צורך הרבה בדבר ושרי בשבות".

2. מהרש"ם (השמטה בח"א, ח"ב סוף סי' קל"ו, סי' רמ"ז ד"ה ועוד, דעת תורה סוף סעי' א') - "ובדין נותן מכתב בע"ש על הבי דואר (עקספרס) שישלחוהו ע"י שליח מיוחד בשבת, עי' שבות יעקב ח"ב סי' מ"ב דבמקום צורך גדול יש להקל, כיון שהוא מדבר עם האדון [המקבל המכתבים] ולא עם השליח [המביא את המכתב להנשלח אליו]".

3. מנחת יצחק (ח"ו סי' י"ח, עי' ח"ה סי' ל"ו אות כ"ב) - "ההיתר בזה רק בשעת הדחק לצורך גדול".

4. שערים מצויינים בהלכה (סי' ע"ג ס"ק ה') - "דלצורך גדול ...".

5. ששכ"ה (פרק ל"א סעי' כ' [דפ"ח, עי' כ"א], הע' ס"ב [דפ"ח, הע' ס"ה]) - "אסור לשלוח בערב שבת סמוך לכניסת השבת מכתב דחוף או מברק, שכן במקרה זה מקפיד השולח, שהמכתב או המברק ימסר במועד סמוך, והרי זה כאילו ייחד לנכרי לעשות מלאכה בשבת. ובמקרה של צורך גדול או לצורך דבר מצוה יש מקום להקל. [וההיתר הוא ע"פ סי' שז במ"ב ס"ק כד ... ועיין סי' שז ס"ב ב"ה"ל ד"ה ואפילו ... ומהאי טעמא דסי' שז, הה"נ דיש מקום להקל לשלוח ע"י נכרי מברק אפי' בשבת, והיינו אם השליח הנכרי אינו צריך לכתוב עבור היהודי אלא רק לצורך עצמו, כגון שמסר את המברק וכדו']".

6. תשובות והנהגות (ח"א סי' רע"ח (ב')) - "ובשעת הדחק יש להתיר בע"ש כיון שאינו אומר לנכרי המוביל בעצמו, עיין בשבות יעקב ח"ב סי' מ"ב דמיקל בזה לצורך גדול, והובא בדעת תורה, ויסוד הדברים בחוות יאיר סי' נ"ג שמיקל בזה בכל שבות שאינו אלא כשאומר לגוי עצמו כשיעשו. ובחת"ס או"ח סי' ס' יישב השגת בעל 'עבודת הגרשוני' עליו, ועיין במ"ב סי' ש"ז ס"ק כ"ד שהביא הפלוגתא בזה, ומסיק בשם ספר החיים להקל בזה במקום הפסד גדול ע"ש. מיהו בערב שבת קיל טפי, ויש להתיר לשלוח אם חושש להפסד גדול כהנ"ל, וכמבואר בשבו"י ודע"ת הנ"ל. ומיהו במקום שגם באקספרס אינו ברור שיגיע בשבת, ועיקר כוונת היהודי שימהר ולא להתעצל, ואינו מוכרח מצדו שיגיע בשבת דוקא, נראה שאין בזה איסור, כיון שאינו מוסר להוליכו בשבת גופא דוקא, ואינו צריך ביום השבת גופא".

7. חיי הלוי (ח"א סי' ל') - "נראה דאם יש צורך גדול בזה יש להתיר".

8. נשמת שבת (סי' שכ"ה אות קי"ז, אות קי"ח) - "יש להחמיר, ובשעת הדחק או במקום הפסד יש לסמוך להקל".

9. אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' נ"ו, עמ' ק"ז).

10. פסקי תשובות (אות ב').

ג. מיקל.

1. אז נדברו (ח"ג סי' ל"ו) - "בעיר כמו לונדון שיש רוב נכרים ואני חושב שבכל סניפי הדואר דשם השירות הוא לרוב נכרים, וכבר נפסק בסימן רע"ו דמותר, אלא דיש לעורר דשם המדובר שהנכרי עושה מעצמו ולא מצאתי כעת בפוסקים שיעוררו אודות זה. ונראה דזה תליא בהא דכתב שם המ"ב ס"ק י"ז בשם המ"א דאם יודעין שעשה גם בשביל ישראל אסור, אמנם שם בבה"ל האריך בזה ומסיק דאפי' בהדליק לצורך עצמו ולצורך ישראל יש להקל ואין למחות להנהיגים להקל וכפי מה שמשתמע מהמכתב שהמנהג להקל בזה, א"כ סומכים על המקילים. נראה דיתכן שמותר לכו"ע, כמו שנוהגין בספינה כמו שכתבנו בספר מקור הלכה (חלק

קיצור הלכה ח"ב עמוד 100 ס"ק י"ג) וז"ל וספינות שלנו אפילו נוסעות ובשביל נכרים ובשביל ישראל מ"מ דינו כאילו לא נוסעת בשביל ישראל שהרי אפי' אם הישראל לא יסע ולא עוד אלא אפי' אם לא היו נוסעים כלל ג"כ היתה נוסעת בשביל להביא נוסעים בחזרה א"כ עיקר אדעת' דנפשי' קעביד. למדתי מדברי המנ"ש סימן ע"ד סק"ה בשם כלכלת שבת עכ"ד. אלא דיש לעיין דכל ההיתר הנ"ל בסי' רע"ו הוא רק בנר דנר לאחד ונר למאה, ונסיעת מכונית וספינה דמיא לזה אבל כיון שיש ע"פ רוב גם איסור הוצאה והמשא נתרבה בשביל ישראל, ומרבה שיעורין אסור מה"ת או מדרבנן, ומפורש הוא בש"ס ובסי' שי"ח סעי' א' דגם ע"י נכרי אסור מרבה בשיעורין. ואינו ראי' מספינה שההיתר הוא רק הנסיעה, וזה דומה לנר. אמנם הסברא הנ"ל שכתבנו בספינה שייך גם במכתבים אפי' במקום ששייך מרבה בשיעורין נמי מותר לפי סברא זו. ונהגו כן ע"פ סברא זו בין בספינה ובין במכתב אקספרס (דחוף). ומה שהנכרי מסמן המכתב אין לחוש כיון שעושה זה לצורך עצמו. **מיהא** במקום שהדואר מיוחד רק בשביל ישראל ובכל זאת פתוח בשבת כאשר מצוי היום באיזה מדינות לדאבוננו הרב לא שייך כלל ההיתרים הנ"ל".

2. הגר"ע **אויערבאך** שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' י' טור ב') – "דמותר לשלוח מכתב אקספרס בערב שבת לחו"ל, אף שבודאי ישלחו את המכתב בשבת, כיון שאינו אומר להדיא לשלוח בשבת, ואינו מדבר כלל עם הגוי, אינו חשיב כאמירה לעכו"ם".
3. עי' **מחזה אליהו** (ח"א סי' ל"ז) – "חדא דהוי אמירה לעכו"ם להרבות בשיעורי שבות. שנית דהוי אמירה להרבות בשיעורים הנאמרות מערב שבת דמותר לדעת השבות יעקב ודעמיה. שלישית דהוי אמירה לאמירה הנאמרת מערב שבת דמותרת לדעת החוות יאיר והחתם סופר. רביעית סברת הפמ"ג דאין שילוח המכתבים שליחות של בעלי המכתבים כלל, רק מסדר המדינה, והמלכות היא שמצוה לשלוח אותם למעונם. ולאור כל זה נלע"ד דשילוח מכתבים מותר לכתחילה אפילו בשילוח כזה שמבטיח להביא המכתב למעונו ביום השבת".
4. עי' הל' **שונות הנוגעות לשבת** (ארטסקרול, פרק י"ד).

ד. הטעמים להקל.

1. שהוא אמירה לאמירה.
 - (א) עי' סי' ש"ז סעי' ה', לשיטות ומ"מ.
 2. שהוא אמירה לאמירה, וגם ערב שבת.
 - (א) עי' סי' ש"ז סעי' ה', לשיטות ומ"מ.
 3. שהוא גם שבות דשבות.
- (א) השבות יעקב קרא זה שבות דשבות של אמירה לאמירה. והקשה **המנחת יצחק** (ח"ו סי' י"ח, "יש ההיתר של השבו", אבל כל ההיתר האחרון חלש מאד, דהרי עיקר יסודו בנוי על המבואר (בסי' ש"ז), והרי שם התיר המחבר בש"ע רק בשבות דשבות, היינו דעיקר המלאכה ל"ה רק משום שבות, ואז מותר באמירה לנכרי, ומה שהביא הרמ"א שם יש מקילין אפילו במלאכה דאו', כבר כתב הרמ"א (בסי' רע"ו) דדיעה זו רק דיעה יחידאה, וגם בשבות ע"י א"י, כתב המג"א שם דדוקא במקום הפסד גדול יש להקל עיי"ש"), **איך** השבות השני. אפשר י"ל, דרה"ל לרה"י דרך רה"ר, הוי רק דרבנן. וכן עי' **היכל יצחק** (או"ח סי' ל"ד שאלה זו, "שאינו אלא שבות דשבות, דאמירה לעכו"ם שבות, ואין לנו רשה"ר דאורייתא, ותחומין דרבנן אפילו של י"ב מיל, לדידן שאין אנו פוסקים כהרמב"ם ז"ל, ובשעת הדחק כזאת מותר").
4. שהוא רק מרבה שיעורים.
 - (א) אמנם עי' **ארחות שבת** (פרק כ"ג הע' רי"ד) – "ואף שלגבי הנסיעה ברכב יש לומר דכיון שהנכרי נוסע בלאו הכי לצורך רוב נכרים אמרינן בזה דנר לאחד נר למאה [ואף בזה אין היתר לכל הדעות עיין בבה"ל סי' רע"ו ס"ב ד"ה ואם, אמנם עיין לעיל הערה צ"ח, מ"מ **כשהנכרי עוצר את המכונית במיוחד ליד ביתו של מקבל המכתב** ונותן את המכתב בתיבת הדואר של המקבל, הרי הוא עושה מלאכה מיוחדת עבור השולח את המכתב [ואמנם אם מסירת המכתב ליעדו תהא בודאי ביום חול, ובשבת רק יעבירו את המכתב במטוס או ברכבת, פעמים שלא נעשית כלל בשבת מלאכה מיוחדת עבור הישראל והכל נעשה באופן של נר לאחד נר למאה, וקשה לברר בזה את המציאות]".
 5. שהוא רק מסדר המדינה.
 - (א) אמנם לכאורה זה יהיה תלוי איך שולח המכתב: אם שולח בדרך הדואר של המדינה, או דרך חברה פרטית.

- ה. מראי מקומות – **חלקת יעקב** (ח"א סי' ס"ה, או"ח סי' ס"ו אות ב'), **אמירה לנכרי** (פרק ל"ח סעי' ו').
1. **מלכים אמניך** (פרק ח' סעי' י', עמ' תל"ג אות ט"ו) – "יש מתירים לשלוח מכתב דחוף בחו"ל, מערב שבת, אעפ"י שמשלם באופן מיוחד לדואר כדי שישלחו את המכתב בשבת. והוא כאשר הוא צורך הרבה, והפסד מרובה".
2. **ארחות שבת** (פרק כ"ג הע' רי"ד) – "ואף באופן שהאדם המשלח את המכתב אינו מקפיד אם יגיע ליעדו ביום ראשון או שני, מ"מ ההסכם שיש לו עם חברת הדואר מחייב את הנכרים להוליך את המכתב בשבת, ולכאורה גם **לא מהני אם יאמר לפקיד** שאינו מקפיד שישלח את המכתב דווקא בשבת, וצ"ע".

ו] כשיהודים עובדים בבי דואר.

א. ודאי שיש שם יהודי.

1. מחמיר.

- (א) **קהלות יעקב** (ארחות רבנו ח"א עמ' ק' אות ג') – "שכאן בארץ אינו שולח מכתבים ע"י הדואר לא בעש"ק ולא ביום ה' אחר הצהרים משום שעובדים בדואר בשבת והמכתבים שישלשל בתיבת הדואר מחצות היום ה' יעבדו בהם יהודים בשבת".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ל"א הע' ס"ב [דפו"ח, הע' ס"ה], שולחן שלמה סי' ש"ז ס"ק כ"ב.ב.) – "ודע, כי אין היתר לשלוח מברק לילה בע"ש מא"י לחו"ל, כיון שיהודי יטפל במברק בליל שבת. וכן אסור לשלוח מברק מחו"ל לא"י, אפילו בע"ש, כי יש חשש שיהודי בא"י יחלל את השבת".

(ג) שערים מצוינים בהלכה (סי' ע"ג ס"ק ה') – "ופשוט דכל זה לא נאמר במקום שהפקידים והמשרתים הם ישראלים מחללים שבת, דהא איכא איסור דלפני עור".

(ד) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ח) – "אסור לשלוח מכתב בע"ש במקום שידוע שיש פועל יהודי בבית הדואר שעובד בשבת, משום לפני עור, ואפשר יש להתיר בע"ש בבוקר, אבל לא אחר הצהריים".

(ה) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ה') – "בדאר דידן בעת חרום עובדים בשבת, ולא רק נכרים, וצריך לזהר בעת חרום סמוך לשבת, לא לשלח שום דבר שאין בו משום פקוח נפש".

2. בשעת הדחק יש להקל.

(א) עמק הלכה (ח"א סי' י') – "שעובדים שם יהודים שבודאי יעברו בשבת באיסור כתיבה מה"ת ... לשיטת התוס' הוא חשש איסור תורה דלפני עור, אך לשיטת המאירי והריטב"א ז"ל מה"ת מותר ואין כאן לפני עור, ואפילו מדרבנן נמי מותר שאין כאן איסור מסייע ידי עובדי עבירה כהכרעת רבותינו האחרונים ז"ל מכיון שלא הוי הסיוע בשעת עבירה, ולמעשה יש לסמוך להקל בזה בשעת הדחק".

ב. מיעוט יהודים עובדים שם.

1. ראוי להחמיר.

(א) אג"מ (או"ח ח"ג סי' מ"ו, ע"י מסורת משה ח"ג עמ' ע"ה אות קס"ו) – "ובדבר לשלח מכתבים עש"ק ע"י הבי דואר במדינתנו, הנה במקומות שמצויין יהודים שעובדים שם כמו בנוא יארק וברוקלין, אף שעכ"פ הם המיעוט כי הרוב הם נכרים, וגם הרבה מהיהודים שעובדים שם הם שומרי שבת ונמצא שהיהודים מחללי שבת שיש לחוש שיגרמו להם חלול שבת הם מיעוט קטן, מ"מ כיון שעכ"פ מצויין יהודים שעובדים שם מן הראוי להחמיר, אף שאין ידוע איסור ברור בזה כיון שהרוב ליכא בזה גרם חלול שבת דיש לכאורה למיזל בתר רובא. ובמקומות שאין מצויין יהודים העובדים שם אף שיש לחוש לאיזה יחידים מיהודים שעובדים שם איני רואה שיצטרכו להחמיר לפ"מ שהלכה כב"ה בשבת דף י"ט, כיון שהוא מיעוט שאינו מצוי".

(ב) ויען יוסף (ח"א סי' פ"ד) – "דאיכא חשש לפני עור אם משלחין אגרת על הפאסט בערב שבת, מאחר שנודע שיש כאן בין העובדים בפאסט ישראלים המחללין שבת קודש, הנה גם אני העירתי דראוי ליזהר בזה, אך מ"מ אמרתי ללמד זכות על מה שאין העולם נזהרין בזה, דידוע דבעיר גדולה כמו כאן אין החתימות שנותנין על האיגרות נעשות בידים ממש רק ע"י מכונה העובדת בכח העלעקטער, ואם כן המלאכה אינה נעשית על כל איגרת בפני עצמה, דבמה שפותחין כפתור העלעקטער פעם אחד נחתמות אלפי איגרות, אם כן לא גרם על ידי איגרתו מלאכה יותר, אלא דמכל מקום גרם ריבוי בשיעורין. ונראה דתליא בפלוגתא אי ריבוי בשיעורין הוא דאורייתא ... כל זה נראה ללמד זכות על המקילין אבל ראוי לכל בעל נפש להזהר בזה, דהרי קיימ"ל אין עושין ספק ספיקא בידים".

(ג) יסודי ישרון (מערכת הל' שבת ריש עמ' מ"ה) – "מיהו בעיר שיהודים עובדים בבי דואר, וכן נושאי המכתבים יהודים, יש למנוע מלשלוח מכתב בע"ש, שהרי גורם שיהודי העובד שמה יחלל שבת וירבה במלאכה בשבת".

(ד) הגר"ש זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות רפ"ה) – "שאלה: האם מותר לשלוח מכתבים בע"ש או דילמא חיישינן שעובד שם בן ישראל ועתיד לחלל שבת עבורו. תשובה: שמעתי מהגר"ש זצ"ל דבחו"ל אין לחשוש אך בשכונה של יהודים שיש צד לומר שמא עובד שם יהודי ראוי להחמיר ולא לשלוח מכתב, סמוך ממש לשבת".

(ה) הגר"ח פ"ש זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות רפ"ה) – לשונו מובא לעיל.

(ו) רבבות אפרים (ח"ב סי' קט"ו אות ט"ו) – "כבר דנו הרבה בענין משלוח מכתבים בערב שבת ובאתי פה לנגוע בשאלה אם יכול ער"ש לשלשל בחו"ל בתיבת דואר מכתב שמא יהודי יטפל בזה ונראה אף אם בין כך יעשה אבל אין לו לגרום לזה ומהיות טוב יותר טוב לא לשלשל ממש ער"ש שמא יבא יהודי לטפל ולחתום וכדומה ומדוע יכשילו. ועיין בעין חיים ח"ב סימן פ"ה. ועיין שו"ת פרח שושנה סימן מ"ו הדרום תשרי תש"ל ונועם חט"ז ש"ה עמודים ס"א קל"א. ועיין שערים המצוינים בהלכה סימן ע"ג אות ה' ושו"ת בית אבי ח"א סימן י"ג וכוכבי יצחק ח"ב סימן י"ח. ועמק התשובה סימן י"ט מ"ש היתר לשלוח מכתבים בערב שבת וכן באגרות משה דן בזה ובמבשר טוב סימן י"ד. וכ"כ טען ידידי ר' דוד רוזנברג דיש לחוש שיהודי ידפיס על הבול חותמת בשבת".

רבבות אפרים (ח"ז סי' פ"ו אות ב') – "והרבה לא שולחים עש"ק וערב יו"ט בפרט בנוא יארק שיהודים עובדים בדאר, וטוב להחמיר שלא לשלוח ג"כ בכל המדינה אז, ובא"י מסתברא ג"כ לא דאולי ח"ו עובדים אז בדאר ומסתבר דלא עובדים כי אטו ברשיעי עסקינן, ומ"מ יש לעיין בזה".

(ז) חוט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ט' טור ג') – "דאין לשלוח מכתב לחו"ל למקומות שיכול להיות שישלח ישראל מחלל שבת יצטרך לטפל בזה בשבת".

(ח) נשמת שבת (סי' שכ"ה אות קט"ז ד"ה דרך) – "ואף בידוע בהחלט שיש יהודי העובד בבי דואר זה ושמא יגיע דואר שלו לידו ויעשה בה מלאכה (שישום חותם על הסטעמ"פ וכדומה) ובכה"ג לא שייך להקל משום שרוב הפועלים שמה הם עכו"ם (ותלינן שיגיע דואר שלו ליד עכו"ם) דהלא כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, מ"מ נראה להקל על פי צדדי הקולא המובא בדברינו בשו"ת ויברך דוד (ח"א סי' ק"א) שליכא בכעין זה משום מסייע ידי עובדי עבירה, ועוד נראה דבכה"ג לא חשיב קבוע כיון שלא נתברר לו שהפועל היהודי נכנס בשבת לעבוד שם, דדילמא יארע לו סיבה שלא יבוא שבת למשמרתו".

(1) תלוי בדין, 'קבוע, האם צריך ודאי איסור. ע"י יו"ד סי' ק"י סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

2. מיקל.

(א) קנין תורה בהלכה (ח"ב ריש סי' ל"ד) – "... ומכ"ש בנ"ד, ההיתר פשוט יותר, דאזלינן בתר רוב עכו"ם שלידם יגיע מכתב הנשלח לשם, ועשד"ח (מע' וא"ו כלל כ"ו באות י') ועוד חבל הפוסקים המתירים אפי' בסתם ספק אם הישראל יעבור ע"י שליחות זה, ומכ"ש בנ"ד, שיש רוב גדול מעכו"ם ד"ל לכ"ע מותר".

(ב) שערים מצוינים בהלכה (סי' ע"ג ס"ק ה') – "אבל כשיש ישראלים עם גוים עובדים ביחד יש לתלות דמכתבו וחבילתו יבוא לידי גוי, וספק לפני עור מותר, כמו שהובא לעיל. וגם הוא קודם זמן איסור ליכא מסייע. והובא מזה לעיל".

(ג) משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ט' טור ג') – "דמותר לשלוח מכתבים בערב שבת על ידי הדואר, אף במקומות שהדואר עובד בשבת ועובדים שם יהודים שאינם שומרי תורה ומצוות, כיון שאינו עושה כלום רק מכניס את המכתב לתיבה, והם עושים אדעתם לעבוד בשבת".

3. מראי מקומות – לבושי מרדכי (ח"ב או"ח סי' מ"ח), ששכ"ה (פרק ל"א הע' ס' [דפו"ח, הע' ס"ג]), פסקי תשובות (הע' ה').

(א) שלחן הלוי (פרק ד' אות ה') – "מותר לשלוח מכתב בערב שבת ... כי רובם ככולם נכרים, ואין לחוש שמא יש בר ישראל ביניהם, אמנם, אם יודע שבמשרד דואר מסוים יש שם עובד ישראל, יש להמנע ממשלוח מכתב סמוך לשבת דרך בית דואר זה".

(ב) האם מותר להתקשר בטלפון מוצאי שבת בארץ ישראל לארצות הברית בשבת, במקום שיש חשש שמדברים יהודים.

(1) עי' הקדמה לאמירה לנכרי [קודם סי' רמ"ג], לשיטות ומראי מקומות.

ז] מנוי על עיתון יומי המגיע אליו יום יום (daily newspaper) - לענין הוצאה.א. השאלות.

1. מצד איסור הוצאה - עי' לקמן.
2. מצד איסור הדפסה - עי' סי' שכ"ה סעי' ד'.
3. מצד שהובא העיתון מחוץ לתחום, או ספק תחום - עי' סי' שכ"ה סעי' ח', סעי' ט'.
4. מצד איסור נולד – הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רע"ו הע' על ס"ק ז', "אולם למוקצה מחמת נולד לא חיישינן כמו שסבר מרן זלה"ה לגבי פקס שמתקבל בשבת, שבערב שבת היה נייר חלק ובשבת נכתב עליו - עיין לקמן שולחן שלמה ח"ב סי' שי"ד הערה כ"ט -, משום דסבר שאין איסור נולד אצל גוי").
- (א) אמנם עי' סי' ש"י סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
5. איסור על הקריאה מצד שטרי הדיוטות - עי' סי' ש"ז סעי' ט"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ב. מחמיר.

1. אג"מ (אמירה לעכו"ם עמ' פ"ג הע' י') – "דכיון שמזמין העיתון לכל השבוע, ובכלל יום השבת, הרי הוא קובע עם הגוי לעשות מלאכה בשבילו בשבת שהוא אסור, וכן שמעתי ממרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל".
- (א) אמנם עי' דברי חכמים (או"ח אות רפ"ב) – "שאלה: מי שמקבל עתון לביתו בשבת, האם מותר לו לקרות בעתון בו ביום. תשובה: שמעתי מהגר"מ פ"מ והגר"מ ב"ק דאם הוא מנוי קבוע ומקבל את העתון בכל יום ממילא מותר גם בשבת, ויש כמה טעמים להתירא, ואפילו כשמגיע מחוץ לתחום".
2. באר משה (ח"ו סי' ס"ו) – "ובעניי ראיתי לאחד המתפלל ב'שטיבל' שבבקר השכם קם ממטתו, ובפוזמקאות שלו פתח דלת הבית לקח לו העיתון שאך הנער זרקו לפני פתחו ובלא ספק חזר למטתו לקרות העיתון ואין זה אלא חילול שבת קודש והרמת יד בקדושת שבת באופן גס איום ונורא. והידוש גדול בעיני שהרבנים שותקין מלעורר על זה ולאסור, אני לעצמי כמה פעמים הזהרתי ע"ז וגם ספרתי את מה שעניי ראו ולא זר, ע"כ החוב מוטל על כל שהזמין עד עתה שיפסיק מלהזמין ואם א"א לו אז עכ"פ יתנה שלא ישלחו לו העיתון בשבת ויו"ט כי איננו רוצה בהם בשבת ויו"ט ואם לא מחוייב לעשות כל ההתפעלות להפסיק הזמנת העיתון ולהפסיק מחילול שבתות וימים טובים ביד רמה".
3. משנה הלכות (ח"ד סי' מ"ז) – "העולה לן דאין להזמין עתונים שיבואו בכל יום וגם ביום השבת לא מבעיא מעתוני ישראל (כתבתי לא מבעיא אף שלעיל כתבתי דלפום ריהטא מעכו"ם עוד חמור) אלא אפילו בעתוני עכו"ם היוצאים בכל יום ויום אין להזמיןם לחדש או לשנה אא"כ התנה עם המדפיסים שלא ידפסו ולא ישלחו עבורו עתונים של שבת ויו"ט, כלומר שנדפסו בשבת ויו"ט, ובאמת כי רבים אינם נזהרים מזה בעונ"ה".
4. הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא סי' רע"ו על מ"ב ס"ק י"א) - לשונו מובא לקמן.
5. תשובות והנהגות (ח"א סי' רע"ט) – "נראה שחייבין לומר לגוי שלא יביא בשבת".
6. ששכ"ה (פרק ל"א סוף סעי' כ"ד [דפו"ח, סעי' כ"ה]) – "אם רוב הקוראים הקבועים של עתון זה המה יהודים ... ואם הנכרי הביא את העתון ליהודי דרך מקום שאין בו עירוב ואסור לטלטל שם ואפילו אינו רשות הרבים גמורה, אין כל היתר לקרוא בו בשבת".
7. אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' פ"ג).
8. פסקי תשובות (דפו"ח אות ד', כל לשונו מובא לקמן) – "יש בזה איסור".

ג. במקום שיש עירוב.

1. מיקל – ששכ"ה (פרק ל"א סוף סעי' כ"ד [דפו"ח, סעי' כ"ה]).
2. מראי מקומות.
- (א) פמ"ג (א"א ס"ק ג'), הו"ד בשעה"צ (ס"ק י') – "ואם ידוע שביתו בסוף השני אסור. ומוקף חומה, דאז בתוך העיר אין מעביר כו', מכל מקום י"ל כל שעוסק בשלוחו בשבת אפשר אסור".

ד. אם באותו בית גר גם נכרי שמקבל עתון זה.

1. מיקל [הגם שאין כאן עירוב].

(א) ששכ"ה (פרק ל"א סוף הע' ע"א [דפו"ח, סעי' ע"ה]) – "ואם באותו בית גר גם נכרי שמקבל עתון זה, י"ל דשרי, דהוה מרבה בשיעורין בהוצאה דשרינן עכ"פ בדיעבד, מחנה ישראל פל"א סע' ב".

(ב) פסקי תשובות (דפו"ח, אות ד') – "ומכאן נלמד לענין המנוי על עיתון של נכרים, ומביאים לו העיתון בשבת ע"י שליח מחלק עיתונים, אם בלאו הכי יש בכנין שגר שם שכנים גויים שגם להם מביא העיתון אין בזה איסור, אבל אם יודע שמרבה הדרך בשבילו, והעיתון הוא עיתון יומי המגיע אליו יום יום, יש בזה איסור, כי הרי זה כצוהו לעשות בשבת, ולא יתכן להתיר זאת אא"כ יצהיר ויודיע באופן מפורש כתוב וחתום לבעלי העיתון שאינו מעוניין בעיתון של שבתות וימים טובים, ואם בכל זאת שולחים לו לגרמיה הוא דעביד".

ה. מראי מקומות – מגילת ספר (קונ' שמירת שבת פרק ל"א אות ו'), ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קי"א).

ו. מנוי לעיתון שבועי ומתנה שלא ישלחו לו העיתון בשבת ויו"ט, והם אומרים שלא ישנו הסדר בשבת ויו"ט.

1. אסור להיות מנוי לעיתון זה מצד מראית עין.

(א) באר משה (אמירה לעכו"ם עמ' פ"ג הע' י"א).

(ב) משנה הלכות (אמירה לעכו"ם עמ' פ"ג הע' י"א).

(ג) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' רע"ו על מ"ב ס"ק י"א) – "ולכן אין להתיר הבאת עתון ע"י א"י לביתו של ישראל בשבת, ומוכרח למחות דבלא"ה חשוד שמצוהו להביא בשבת, כדפירש כף החיים כאן החיוב למחות".

(ד) אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' פ"ד).

2. מיקל.

(א) עי' תשובות והנהגות (ח"א סי' רע"ט) – "ויש לזה עצה שיתנה עם הגוי להדיא שאינו צריך את העתון כלל בשבת עצמה, ויכול להביא את שבת ביום ראשון, ואז אם הגוי מביא בשבת לדעתו קעביד ואין בזה איסור".

(ב) עי' פסקי תשובות (דפו"ח אות ד') – לשונו מובא לעיל.

ז. קצץ: הגדר – סעיף ב'.

א. עי' סי' רנ"ב סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ט. שכירות לזמן – סעיף ג'.

א. קצץ ולא קצץ – מחמיר בער"ש.

1. אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, פרק ז' הע' ד') – "סי' רמ"ז ס"ג ... שם המדובר בקבלן שכל תשלומו מבוסס על זמן (ימי הליכתו), משא"כ מכונאי שאין עיקר תשלומיו מבוססים על שעות עבודתו".

י. בחינם – סעיף ד'.

א. הלכה.

1. מיקל, דינו כקצץ – מחבר (סעי' ד', סי' רנ"ב סעי' ב'), עי' ט"ז (ס"ק ג').

2. טוב להחמיר – רמ"א (סעי' ד', עי' סי' רנ"ב סעי' ב', ודר"מ שם).

3. מחמיר – לבוש (סעי' ד'). אמנם עי' סי' רנ"ב סעי' ב', וא"ר ס"ק ח'), א"ר (ס"ק ח').

4. נכון שיקצוב לו עכ"פ איזה דבר מועט – ח"א (כלל ג' סעי' י"א, "לעת הצורך אף בחנם. ולפי שרבו הדיעות בעושה בחנם, ולכן יותר טוב שלעולם יאמר לנכרי ליתן לו שכר או יי"ש והוי כקצץ, כיון שקיבל עליו שיהיה זה שכרו"), מ"ב (ס"ק ט"ז, עי' סי' רנ"ב ס"ק כ'), "נכון שיקצוב לו עכ"פ איזה דבר מועט"), בה"ח (ס"ק י"ט).

יא. נכרי הולך מעצמו – סעיף ה'.

א. מיקל – אפילו כשאין קבוע בי דואר.

1. בתנאי שלא ימסור לו בשבת – מג"א (ס"ק ח'), מ"ב (ס"ק י"ח).

2. ובתנאי שלא יודע שמרבה הדרך בשבילו – מ"ב (ס"ק י"ז).

3. ובתנאי שיש שהות להגיע שם מבעוד יום – מ"א (ס"ק ח'), א"ר (ס"ק ט'), מ"ב (ס"ק י"ח, שעה"צ ס"ק י"ז).

4. מראי מקומות – שבות יעקב (ח"ב סי' מ"ב), מנחת יצחק (ח"ה סי' ל"ו אות כ"ב, ח"ו סי' י"ח ד"ה והנה), יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ל"ד אות ז').

ב. ליתן אגרת על הפאצט (דואר) בשבת ע"י נכרי.

1. במקום הפסד [גדול]: יש להקל.

(א) ח"א (כלל ג' סעי' י"א) – "ונראה לי דאסור ליתן איגרת לנכרי המכירו אפילו בקצץ שהוא יתן האיגרת בשבת על הפאסט, שהרי מייחד מלאכתו בשבת. ואפילו במקום שיש עירוב, מכל מקום לא גרע ממה שאומר לנכרי שישכור לו פועלים בשבת דאסור כדאיתא בכלל ס"ב, וצ"ע (עיין במל"מ פ"ו הל' ט' שכתב דאפילו אמירה לנכרי בערב שבת בדבר שאינו אלא מדרבנן אפילו הכי

אסור, ומייתי ראייה משכירת הפועלים). ומכל מקום נראה לי דבהפסד יש להתיר בכהאי גוונא, דהוי שבות דשבות במקום פסידא דמותר".

(ב) מ"ב (ס"ק י"ח) – "אסור ליתן אגרת על הפאצט בשבת [ומע"ש מותר דעל הפאצט הוי תמיד קצץ דאף אם אינו משלם כאן מ"מ יצטרך לשלם מי שנשתלח לו] אפילו במקום שיש עירוב ואפילו ע"י א"י אסור דבר זה [ולא מהני קציצה על שבת גופא] אך במקום הפסד גדול יש להתיר בכה"ג דהוי שבות דשבות במקום פסידא דמותר".

2. מחמיר.

(א) ערה"ש (סעי' י"ג) – "וראיתי מי שמתיר במקום הפסד גדול ע"י אינו יהודי שיניחנו על הבי דואר דהוי שבות דשבות במקום מצוה והפסד דינו כמצוה [מ"ב סקי"ח] ואינו כן דיש בכאן איסור אחר שהרי האגרת קנה שביתה אצלו ואיך ינחנו על הבי דואר ויוליכו אותו חוץ לתחום אם לא שהבי דואר תלך במוצאי שבת או שימסור המכתב מע"ש להאינו יהודי או החפצים שירצה לשלוח או המעות ויקנה לו במתנה והוי של האינו יהודי מע"ש וכיוצא בזה וגם בזה אינו אלא במקום הכרח גדול".

3. מראי מקומות – מהר"ם בריסק (ח"ב סי' ג' ד"ה וא"כ), ששכ"ה (פרק ל"א הע' ס"ב [דפו"ח, הע' ס"ה], לשונו מובא לעיל).

יב) שכיר א"י לזמן - סעיף ו'.

א. עי' סי' רמ"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

אין מפליגין בספינה

סימן רמ"ח

- א] אין מפליגין בספינה: הטעמים - סעיף א'.
 ב] באיזה יום מתחיל "מג' ימים קודם".
 ג] שאר זמנים.
 ד] פוסק עמו על מנת לשבות.
 ה] דרך מועט: כמו מצור לצידן.
 ו] ביטול עונג שבת - סעיף ב'.
 ז] נסיעה בספינה שמנהיגיה יהודים.
 ח] מפלגת בשבת - סעיף ג'.
 ט] היוצא בשיירה למדבר - סעיף ד'.
 י] ודאי שיבוא לידי חילול שבת.
 יא] לצורך מצוה - רמ"א סעיף ד'.
 יב] ניתוח (surgery).
 יג] נסיעה בכלי תחבורה חשמליים וכדו'.
 יד] רכיבה על אופניים בשבת (bike).
 טו] שאר כלי תחבורה.

א] אין מפליגין בספינה: הטעמים - סעיף א'.

שבת (דף יט.) – "תנו רבנן: אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת. במה דברים אמורים לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה שפיר דמי. ופוסק עמו על מנת לשבות, ואינו שובת, דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו צריך. ומצור לצידן, אפילו בערב שבת מותר".

א. נראה כמתנה לדחות את השבת: גורם שהישראל צריך לעשות מלאכה בשבת משום פקו"נ.

1. בעל המאור (דף ז.) – "ולי נראה טעם אחר בין בזו בין במה שאמרו אין צריך על עיירות של נכרים דכולהו מקום סכנה הוא וכל שלשה ימים קודם לשבת קמי שבתא מקרי ונראה כמתנה לדחות את השבת מפני שאין דבר שעומד בפני פקוח נפש והוא הדין להפריש במדברות וכל מקום סכנה שאדם עתיד לחלל בו את השבת".
2. ריב"ש (סי' קנ"ב) – "שנינו בפ"ק דשבת: אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת; והרבה פירושים נאמרו בטעם אסור זה. והנכון מ"ש הר"ז הלוי ז"ל..."
3. תשב"ץ (ח"א סי' כ"א, ח"ד סי' י"א) – "נראין דברי הר"ז ז"ל שפירש..."
4. ר"י מלוניל (דף יט. ד"ה אין, חד פשט) – "אי נמי מביא עצמו לידי חילול שבת, שמא יחלה ויצטרך לחלל עליו את השבת".
5. רשב"ש (סי' ת"ח) – "הר"ז הלוי ז"ל פירשה... וזה הפירוש הסכימו עליו כל הבאים אחריו".

ב. כמי שמתנה עם הגוי לחלל שבת.

1. רמב"ן (ר' ירוחם נתיב י"ב ח"ח, סוף ק"א-א') – "והר"מבן כתב שהטעם מפני שנראה כמי שמתנה עם הגוי [דף קא טור ב] לחלל שבת דהא ממטו לה לספינה וקושרין עמה קשרי' בפרישת הקלע ודוקא כשהספינה לא היתה מהלכ' לו לא ישראל ובד' ובה' מותר גוי במלאכתו הוא עוסק ואינו נראה כשלוחו של ישראל דקבלנות הוא עושה ולפיכך בזמן הזה כשמפליגין בספינ' גדולה שרובה גוים ובלא ישראל היתה הולכת מותר להפליג בע"ש ואפי' בשבת להפליג בים הגדול שהוא למעלה מ' והיא בעיא ולא איפשיטא אם יש תחומים למעלה מ' ואזלינן לקולא כמו שכתוב ע"כ".
2. ריטב"א (דף יט. ד"ה ת"ר, עי' עירובין דף מג.) – "והנכון והעיקר בזה מה שפי' רבינו הגדול ז"ל דמתני' בספינה שרובה ישראל או מחצה על מחצה, ויש במלחות הספינה כמה מלאכות של תורה, קושר ומתיר וכיוצא בו וכמה איסורין דרבנן, וכשנכנס שם בע"ש אף על פי שקבלנות היא מכל מקום נראית כאילו ישראל מצוה לו לעשות וכאילו עושה בשליחותו כיון שישראל שם ונראה כעושה מלאכת קבלנות בביתו של ישראל שהוא אסור, אבל ברביעי ובחמישי דלא מינכרא מילתא בשבת עשאוה כאילו הוא קבלת בנין חוץ לתחום שהוא מותר, ומזה הטעם התיירוהו לדבר מצוה, וראיה לפי' זה מדתניא בתוספתא דמכילתין (פי"ד הי"ב) מילא מים להשקות בהמתו משקה אחריו ישראל ואם בשביל ישראל אסור, אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת, סמכו ענין זה, כלומר כי טעם האיסור מפני שנראה כאילו עשה גוי בשביל ישראל, ועובדא דצורבא מרבנן דפ' תולין דאסיר לאיניש דעלמא, זהו מן הטעם הזה שהגוי מוליך המברא לצורך ישראל, ואף על פי שלא התנה עמו, ונראה כאילו עושה לצורך עצמו, הויה הערמה בדרבנן דלא שריא אלא לצורבא [מרבנן]. ובוזה נתקיים המנהג שנהגו להפליג בים, דהשתא רוב ההולכים בספינה גוים ואדעתא דגוי עבדי, וכדאמרינן במרחץ המרחצת בשבת (לקמן קכ"ב א') והוא שעשה שם קידוש מע"ש לקנות בו שבתה, או שהיה שם בשעת בין השמשות כמו שנהגו, ולענין לצאת משם כבר התיר רבינו הגדול ז"ל משום דקיי"ל דאין תחומין למעלה מעשרה וכל הים כולו כארבע אמות דמי, ומותר לצאת משם וללכת עד אלפים אמה, וכשקונה שבתה מערב שבת ביבשה יש לחוש קצת אם יהא מותר לכתחילה לצאת, ובדוכתא בפרק מי שהוציאווהו [פירשתי] בס"ד, והיכא שנכנס בספינה ואפי' בשבת מותר ללכת את כולה ולטלטל בתוכה ואף על פי שהלך מחוץ לתחום, שהרי רב פסק (עירובין מ"ב ב') הלכה כר"ג אפי' בדיר וסוהר אף על פי שלא שבת באויר מחיצות מבעוד יום שנתנוהו גוים שם, והלכתא כרב באיסורי, וכן פסק ר"י והרי"א ז"ל".
3. אהל מועד (שער השבת דרך ח' נתיב ח') – "אין מפליגין בשבת בספינה פחות מג' ימים קודם השבת ומפרש הרמב"ן שלא אסרו אלא בספינה של ישראל וקודם ג' ימים לא, דנראה שהיא הגוי כשכירו ושלוחו של ישראל וכיון שהם [ביום] אם עושה הגוי בה מלאכה לא לצורך ישראל בלבד הוא עושה אלא לעצמו ג"כ הוא עושה ולדבר מצוה מותר אפי' תוך ג' ימים להפליג בספינה מפני כי אינו אסור אלא מפני גזירת הרואים ולפיכך נהגו היתר בספינה של גוים שהרי עיקר הספינה והמלאכות נעשות בשבילן אבל ספינה שרובן ישראל אסור".
4. תשב"ץ (ח"ד סי' י"א) – "אבל תוך ג' ימים דמיקרי קמי שבתא אפי' הספינה עכו"ם ומלחיה עכו"ם אסור משום דאדעתא דישאל השוכרים אותה קא עבדי והישראל נהנה מאותה מלאכה שעושה העכו"ם בשבילו בשבת ולכן קתני ברייתא זו סתם אין מפליגין וכו' דבכל ענין אסור בין אם ישראלים הם העושים מלאכה בין אם הם עכו"ם כיון שעושי' אותה בשביל ישראל והוא נהנה ממנה בשעתה".

ג. נראה כאילו צף ושט, וגזרה שמא יעשה חבית של שיטין.

1. רב האי גאון (תשב"ץ ח"א סי' כ"א, ח"ד סי' י"א) – "גזרה שמא יעשה חבית של שיטין שההולך בספינה דומה לשט וכ"כ ר' האי ז"ל".
2. תוס' (דף יט. ד"ה אין) – "אין מפליגין בספינה. אפילו תוך התחום אסור משום שט כדמוכח בפ' תולין (לקמן קלט: ושם) גבי ההוא צורבא מדרבנן דאמר למינם בעינא ואזיל לאידך גיסא ושמר פירי משמע דתוך התחום היה ואפ"ה בלא הערמה אסור".
3. ריצב"א (תוס' עירובין דף מג. ד"ה הלכה) – "אומר ריצב"א משום דמי לשט בנהר ואסור גזירה שמא יעשה חבית של שיטין".
4. רא"ש (עירובין פרק ד' סי' ג', חד פשט) – "ואפשר משום הכי גזרו לפי שדומה לשט בנהר שאסרו חכמים גזירה שמא יעשה חבית של שיטין".
5. תוס' הרא"ש (דף יט. ד"ה אין, עירובין דף מג. ד"ה הלכה) – "ונראה דהא דאסרי רבנן ללכת בספינה משום דהוי כשט על פני המים ואפי' בתוך התחום נמי גזרו".
6. מחזור ויטרי (הל' שבת סי' ט"ז, חד פשט) – "משום דנראה כשט וגזרינן שמא יעשה חבית של שיטין".
7. ס' הנייר (סי' ב' הל' שבת, חד פשט) – "דנראה כשט".
8. ס' התרומה (סי' רכ"ה, חד פשט) – "וטעמא הוי דנראה כשט דאסור גזירה שמא יהיה עושה חבית של שיטין".
9. סמ"ג (לאוין ס"ה, חד פשט) – "משום דנראה כשט וגזרה שמא יעשה חבית של שיטין".
10. מרדכי (רמז רנ"ז) – "וטעמא דנראה כשט ואסור גזירה שמא יעשה חבית של שיטין".
11. פסקי ריקנטי (אות תרי"ד הו"ד בס' שבת לישראל עמ' ע"ה, חד פשט).

ד. גזרת תחומין, ולמעלה מי מותר.

1. ר"ח (דף יט. ד"ה ת"ר אין) – "בספינה גוששת שאין במים י' טפחים ומשום תחומין גזרו אבל למעלה מי' טפחים לא גזרו".
2. ראב"ד (תמים דעים סי' ע') – "ומשום גזרת תחומין נגעו בה. והני מילי לדבר הרשות ולפיכך נהגו להפליג בים הגדול אפילו בערב שבת".
3. ס' האורה (לרש"י ח"א סי' נ"א) – "בזמן שהספינה גוששת למטה מעשרה טפחים משום גזירת תחומין נגעו בה [והני מילי לדבר הרשות], ולפיכך נהגו [להפליג] בים הגדול אפילו בערבי שבתות".
4. אור זרוע (ח"ב הל' ערב שבת סי' ג', עי' הל' עירובין סי' קמ"ו) – "ונראה בעיני לפרש דפר"ח סבר דתחומין דרבנן אפי' למהלך ברגליו והכא שהוא יושב וספינה היא דקאזלא משום דמא הוא דקממטו לה אפי' איסורא דרבנן ליכא אלא משום מראית העין הלכך יום וימים קודם השבת אסור משום מראית העין דמחזי שרוצה ללכת בדרך בשבת אבל ג' ימים קודם השבת שרי דלא אושא מילתא כולי האי והרואה שהוא מפריש כסבור שבתוך ג' ימים יגיע למקום תחנונו. וראי' לדבר דתחומין דרבנן ... וה"מ לדבר הרשות דאסור אבל לדבר מצוה שרי אפי' בערב שבת דבמקום מצוה לא גזור".

ה. גורם ביטול מצות עונג.

1. רי"ף (דף ז:): – "ולא יכלי למעבד עונג שבת ולאחר שלשת ימים הויא להו נייחא ובעי מיכלא ... דלא מיתהני להו מיכלא ומשתאי תוך ג' ימים".
- שו"ת הרי"ף (סי' ש"ז) – "הוא מפני צער שיצטער בשבת ואתי לאימנועי מעונג שבת לפי שכל מה שאדם מפליג בים דעתו משתנית עליו (דכתיב יחוגו וינועו כשכור וכו') והוא חושש בעצמו כל שלשה ימים ולאחר ג' ימים אינו חושש כ"כ".
2. רמב"ם (פרק ל' הל' י"ג) – "כדי שתתישב דעתו עליו קודם השבת ולא יצטער יתר מדאי".
- שו"ת הרמב"ם (סי' ש"ח, הו"ד במ"מ פרק ל' הל' י"ג) – "נאמר עליה אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת וכל מה שנמשך בזה מן האסור והמותר בשביל הכרח מיוחד אמנם הוא זה כלו מצוי בהליכה בימים המלוחים בשביל מה שאירע בו מן האסור הצער והבלבול והקאי למקצת בני אדם".
3. ס' העיתים (סי' א') – "שנ"ל בזה היא מפני צער שיצטער בשבת ואתי לאימנועי מעונג שבת לפי שכל עת שאדם מפליג בים דעתו משתנית עליו והוא חושש בעצמו כל ג' ימים ולאחר ג' ימים אינו חושש כל כך".
4. רשב"א (דף יט. ד"ה אין, חד פשט).
5. רא"ש (פרק א' סי' ל"ח) – "היינו טעמא דאין מפליגין פחות מג' ימים קודם לשבת משום בטול עונג שבת דכל שלשה ימים הוה ליה שנוי ווסת מנענוע הספינה כדכתיב יחוגו וינועו כשיכור ולא יכלי למיעבד עונג שבת והיינו טעמא דלדבר מצוה שרי משום דפטור ממצות עונג".
6. רוקח (הל' עירובין סי' קצ"ז) – "ומה שמפליגין בנהרות לא אסרו אלא בים הגדול שמימי סרוחה וטורח גדול בגלוי אבל בנהרות מותר שאין טורח וסריחה וההולך לסחורה הוי כדבר מצוה כדאיתא במועד קטן בריש אלו מגלחין".
7. ס' הפרנס (סי' קמ"ו) – "שאין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת זהו בים הגדול לפי שבאותן ג' ימים יתרגל בעניני הים שיוכל לסבול טורח הים ולאכול ולהתענג בשבת אבל בנהרות שלנו אין אדם קץ במאכל בלכתו בספינה ויכול לקיים עונג שבת במאכל לפיכך מותר ליכנס בה אפילו בערב שבת".
8. ההשלמה (ריש דף יט.) – "הנכון הוא מפני עונג שבת".
9. המאורות (דף יט. ד"ה אין).
10. ר"י מלוניל (דף יט. ד"ה אין, חד פשט) – "אין מפליגין בספינה וכו', יש לפרש כדי שתהא דעתו מיושבת עליו בשבת הבאה עליו, ומי שמכניס עצמו בסכנה כזה אין דעתו מיושבת עליו בפחות משלשה ימים ולא יתענג בשבת".
11. ראב"ה (סי' שפ"ה, עי' סי' קצ"ח) – "משום שמתפחד אדם בכניסתו בים".

12. כל בן (סי' ל"א) – "הטעם הנכון הוא מפני עונג שבת שאין דעת המפליג בספינה מיושבת עד אחר ג' ימים".
 13. צורר המור (בראשית פרק ב' ד"ה ואמר) – "ואמר בעצם היום הזה בא נח ולא אמר ביום הזה כמו שאמר למעלה להורות לנו יום הכניסה שהיה ביום רביעי. ומכאן נראה שהוציאו דין התלמוד באומרם אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים לפני השבת ולכן אמר בכאן בעצם היום הזה שפירושו בעיצומו של יום ואיזהו יום שהשמש הוא יותר חזק משאר הימים הוא יום רביעי שבו נתלו המאורות ואז החמה בחזקתה לפי שאז הוא כחתן יוצא מחופתו אחר בו ביום האיר זורח. ולכן נח נכנס ביום רביעי בענין שיהי' שלשה ימים לפני השבת וביום השביעי שבת וינפש לפי שכשאדם נכנס בספינה כל שלשה ימים הראשונים דעתו מטורפת ומשובשת עליו. ולכן אמר בכאן בעצם היום הזה שפירושו בעיצומו של יום רביעי".

ו. אתיא כשיטת בית שמאי.

1. ס' המנהיג (הל' שבת עמ' קל"א) – "ומצאתי בירוש' בסוף יציאות השבת כך, אין מפליג' בים הגדול לא בע"ש ולא בחמישי בשבת, ב"ש אוסרין אף ברביעי וב"ה מתירין, ועל כרחין ב"ה מתירי, אף בע"ש קאמ' דאי ברביעי לחודיה היינו ת"ק א"כ בריית' דתלמוד בבלי דאין מפליג' פחות מג' ימים קודם לשבת ת"ק דפליג אב"ש ואב"ה וג' מחלוקות בדבר והלכה כב"ה, ולכך נהגו להפליג בים הגדול, כך נרא' לי, אב"ן".
2. רשב"ם (רא"ש פרק א' סי' ל"ח, תוס' עירובין דף מג. ד"ה הלכה) – "פסק רשב"ם דמותר ליכנס בספינה מבע"י בערב שבת אפילו שהספינה הולכת חוץ לתחום בשבת דספינה ממילא אזלא ואיהו לא מידי עביד ובלבד שלא יצא חוץ לספינה והספינה כולה כארבע אמות והא דתניא סוף פ"ק דשבת (דף יט.) אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים אתיא כב"ש דלא שרו לעשות מלאכה בערב שבת אלא בכדי שיעשו מבעוד יום אבל לב"ה דשרו עם השמש אף על פי שהמלאכה נעשית בשבת שרי ליכנס ואף על גב דבההיא ברייתא פליגי רבי ורבן שמעון בן גמליאל אליבא דב"ש פליגי וכן משמע בירושלמי דהך ברייתא כב"ש דקתני אין מפליגין לים הגדול לא בחמישי ולא בערב שבת ב"ש אומרים אפי' ברביעי וב"ה מתירין משמע דשרי אפי' בערב שבת וקאי את"ק דאי אבית שמאי היינו ת"ק ועוד פסק רשב"ם שאפי' בשבת שרי ליכנס כיון דלאו מידי קא עביד אך אין לו אלא ארבע אמות כיון דלא שבת באויר מחיצות מבעוד יום ואף על גב דב"ה לא שרו אלא עם השמש אבל בשבת לא היינו משום דדמי לאמירה דנכרי שבות".
3. פסקי רי"ד (דף יט. ד"ה ת"ר) – "מתנית' אליבא דבית שמאי".

ז. איסור תחומין, וגם למעלה מי' אסור.

1. ראב"ן (סי' ס', עי' חת"ס דף יט., שו"ת ח"ו סי' צ"ח) – "אין מפליגין בספינה [שבת י"ט א] אלא ג' ימים קודם לשבת. הפלגה הוא שמרחיק מאת היבשה אל פילגוס של ים, ולפיכך לא יפליג פחות ג' ימים שהרי לא יוכל לבוא אל היבשה ולשבות קודם לשבת, אבל קודם ג' ימים יפליג דיש שהות לקרב אל היבשה ולשבות [קודם לשבת]. והאי תנא מספקא ליה אי יש תחומין למעלה מעשרה טפחים או לא, וקאמר בד"א לדבר הרשות דמחמירין ואמרין אין מפליגין דיש איסור תחומין למעלה מיד ולא יפליג בתוך ג' שלא יבא לידי איסור תחומין, אבל לדבר מצוה מקילין ואמרין אין תחומין ומותר להפליג תוך שלשה".

ח. שמא יסייע ועושה עובדין דחול.

1. רשב"א (דף יט. ד"ה אין, חד פשט) – "אי נמי אסור לעבור במעבורת שמא יסייע וקא עביד עובדין דחול".
2. רי"י (ארחות חיים שבת סי' תכ"ב).

ט. שמא ינהיגנה ד' אמות דרך המים שהם כרמלית (וכ"ש חוץ לתחום).

1. תוס' (עירובין דף מג. ד"ה הלכה, חד פשט) – "אי נמי שמא ינהיג הספינה והוי כמוליכה ארבע אמות בכרמלית".
2. מחזור ויטרי (הל' שבת סי' ט"ו, חד פשט) – "או גזירה פן ינהיגנה ד' אמות דרך המים שהן כרמלית".
3. רא"ש (עירובין פרק ד' סי' ג', חד פשט) – "או שמא ינהיג הספינה ד' אמות בכרמלית".
4. עי' רשב"א (דף יט. ד"ה אין, חד פשט) – "אי נמי דמחזי כמאן דממטי לה לספינה ארבע אמות בכרמלית".
5. ס' התרומה (סי' רכ"ה, חד פשט) – "או גזירה שלא ינהיגנה הוא עצמו ויוליכנה ד' אמות דרך המים שהן כרמלית".
6. ס' הנייר (סי' ב' הל' שבת, חד פשט) – "דנראה כשט, או שמא יזיזנה ממקומה והים היא כרמלית".
7. סמ"ג (לאוין ס"ה, חד פשט) – "או גזירה שמא ינהיגנה (ד"ו דף יז, ד) ארבע אמות דרך המים שהן כרמלית (עירובין מג, א תד"ה הלכה) וכל שכן אם הולך חוץ לתחום דאסור".
8. פסקי ריקנטי (אות תרי"ד הו"ד בס' שבת לישראל עמ' ע"ה, חד פשט).

י. מראי מקומות – מהר"ם חלאווה (סי' קכ"ו), שבלי הלקט (סי' קי"א), ס' האגור (סי' שמ"ה), חת"ס (ח"ו סי' צ"ז).

ב] באיזה יום מתחיל "מג' ימים קודם".

א. מיום ד' ואילך.

1. מג"א (ס"ק ב') – "מג' ימים. דהיינו ביום רביעי בשבת אסור עס"ד".
 2. תוס' שבת (ס"ק ג') – "מג' ימים. היינו מיום ד' ואילך אסור, ודלא כע"ש".
- תוס' שבת (ס"ק ח') – "ודע דגם לטעם דעונג שבת מתחילין הג' ימים מיום ד' ואילך, ודלא כע"ש שכתב דלטעם זה שרי להפליג ביום ד' דאז הג' ימים מסיימים קודם שבת, וליתא דהא אף אם מפליג בתחילת יום ד' מ"מ עדיין לא יצא חובתו בזה דהא צריך להוסיף מחול על הקודש ובה לידי ביטול עונג שבת בתוספת שבת, וזה הוא כוונת המג"א בהשגתו סק"ג".

3. פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "עיין אות ג', דלא כעולת תמיד [עולת שבת ס"ק א']. ובסעיף ד', לחילול שבת יש לומר רביעי הוה לשבת הבא, מה שאין כן עונג י"ל דשרי ברביעי, אלא דאם כן הוה להמחבר לכתוב זה בפירוש, כיון דבסעיף ד' כתב ראשון שני שלישי מותר היה לו לומר בכאן רביעי מותר, שמע מינה דאין חילוק".
4. גר"ז (סעי' א') – "אין מפליגים בספינה בימים המלוחים פחות מג' ימים מעת לעת קודם השבת דהיינו מיום ד' ואילך ויום ד' בכלל האיסור".
5. ת"א (כלל ד' סעי' א') – "אין מפליגין בספינה על הים פחות מג' ימים קודם שבת, דהיינו מיום ד' ואילך".
6. קיצור שו"ע (סי' ע"ד סעי' א').

ב. מיום ה' ואילך.

1. תוספתא, ירושלמי, הו"ד בגר"א (על סעי' א') – "א"נ דנקט דוקא ג"י דס"ל כמ"ש ב"ח דמדברי הר"ן ורז"ה שכ' הטעם דכל ג"י קודם שבת קמי שבת מקרי משמע דכל ג"י אסור אף בד' אבל מדברי הרא"ש שם מ' דבד' מותר וכ"ה להדיא בתוספתא הביאו הרא"ש שם דבש"א אף ברביעי וב"ה כו' וכ"ה בירושלמי הביאו הרשב"א שם אין מפליגין בים הגדול לא בע"ש ולא בה' בשבת בש"א אף בד' וב"ה מתירין וכ"פ הרשב"א שם להדיא דבד' מותר וכ"כ בהג"ה שם להדיא ד"ה אבל כו' ור"י פוסק כו' וכ"מ בתוס' דעירובין מ"ג א' ד"ה הלכה כו' וכ"מ בירושלמי כו'".
2. עולת שבת (ס"ק א') – "ומה שכתב אבל לדבר הרשות וכו'. ומותר להפליג ברביעי בשבת דיסיימו שלשה ימים קודם שבת ויפסוק צער הבלבול. וברבינו ירוחם [שם] כתב בשם הרמב"ן דאפילו ביום חמישי מותר דיום שלישי שבת הוא, והריב"ש כתב בתשובה [סי' יז] דאפילו ביום ד' נמי אסור, דיום ד' קמא שבתא מיקרייא, והמחבר תפס דעת הרא"ש [סי' לח] לעיקר, דהריב"ש לא כתב כן אלא לדעת הרז"ה [ז ע"א] דסבירא ליה משום דהים מקום סכנה ויצטרך לחלל שבת, ושלשה ימים קודם השבת קמא שבתא מיקרי הוה כאילו התנה לחלל שבת, אבל לדעת הרמב"ם [פכ"ד ה"ו] והרי"ף [ז ע"א] והרא"ש דטעם הוא משום ביטול עונג שבת סגי בשסיימו השלשה ימים קודם שבת, ולפיכך מותר להפליג ביום רביעי".

ג. חשש חילול שבת [סעי' ד'].

1. צריך להחמיר – מחבר (סעי' ד'), פמ"ג (א"א ס"ק ב'), לשונו מובא לעיל), בה"ל (סעי' ד' ד"ה וביום), כה"ת (ס"ק ז', לשונו מובא לקמן).

ד. יסוד המחלוקת: בין שיטת שסוברים מיום ד' ואילך, ובין השיטת הסוברים מיום ה' ואילך.

1. תלוי אם הטעם משום עונג, או משום שצריך לעשות מלאכה בשבת – עולת שבת (ס"ק א', לשונו מובא לעיל).
- א) יד אפרים (על מג"א ס"ק ב') – "דבעולת שבת ... והמג"א סבירא ליה דגם המחבר אוסר ביום ד', כיון דאפשר שיבא לידי חילול שבת, וכמו שכתב המחבר סעיף ד', ולכן כתב המג"א בס"ק ג' דקודם שלשה ימים היינו ביום ג', וכמו שכתוב בסעיף ד', ודלא דעולת שבת שכתב להתיר ביום ד' לפי מה שכתב בשו"ע הטעם משום עונג שבת. וזהו שכתב המג"א בס"ק ד' עיין סעיף ד' דגם הרב ב"י סבירא ליה כן (וטעות סופר מה שכתב הרב, וצ"ל כמו שכתבתי) ודלא כעולת שבת, ר"ל, דלעולת שבת דסבירא ליה דטעם המחבר משום עונג, אם כן יש לומר שאם הוא במקום שיצטרך הישראל לעשות מלאכה אפילו קודם ג' ימים אסור. ועל זה כתב דזה אינו, דגם המחבר סבירא ליה דג' ימים קודם שרי אף אם יצטרך למלאכה בשבת, כמבואר בסעיף ד'".
2. פמ"ג (א"א ס"ק ג') – "גם הב"ח כתב לטעם הרא"ש עונג יש לומר רביעי מותר. ויראה הטעם, דאם בכניסת שבת עדיין לא יהיה לו עונג, דעדיין לא שלמו ג' מעת לעת, מכל מקום יענג שבת לאח"כ. והמ"א סבר דאף מטעם עונג בעינן שכל יום השבת יהיה בעונג, ואף הלילה".
- א) מראי מקומות – תוס' שבת (ס"ק ח', לשונו מובא לעיל).

- ה. מראי מקומות – א"ר (ס"ק א'), יד אהרן (הג' הטור), מ"ב (ס"ק ד'), אג"מ (או"ח ח"ו סי' כ', ס' זכרון שירת יונה עמ' ס', לשונו מובא לקמן), ארחות שבת (פרק כ' הע' צ"ב, הע' צ"ד).

1. כה"ת (ס"ק ז', ס"ק ט') – "דדבר זה בפלוגתא שניא וע"כ לכתחילה היכא דאפשר יש לזהר שלא להפליג בד' והיכא דלא אפשר יש להקל. וה"ד במפליג בים שבדאי הספינה הולכת למעלה מעשרה טפחים וגם בודאי שלא יצטרך לעשות איסור בשבת אבל אם יש חשש לעשות איסור בשבת כגון איסור תחומין וכיוצא לכ"ע אין להפליג כ"א דוקא קודם יום ד' כמבואר לקמן סעי' ד' יעו"ש".
2. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ד') – "הגר"א. למה שכתוב בהקדמה לסימן זה שיש פוסקים המחלקין בין לפני שבת לאחר שבת, אין הקלא של הגר"א. וכן מה שכתב בשעה"צ ס"ק ב' דכל הטעמים שיכים ביו"ט, תמוה לשיטה זו".

ג) שאר זמנים.

א. יום טוב, ויו"ט שני.

1. מחמיר: אין מפליגין – עולת שבת (ס"ק ב'), מג"א (ס"ק ב'), א"ר (סוף ס"ק ד'), יד אהרן (הג' הטור סוף הסימן), חסד לאלפים (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ה'), כה"ת (ס"ק ח').
- א) פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "ומה שכתב ביום טוב שני אין מפליגין, איני יודע, דהתם בלאו הכי אסור דאי אפשר לפסוק עמו, והוה נמי כשט דאסור".
- ב) מחה"ש (ס"ק ב') – "והוא הדין ביום טוב שני. ר"ל, אף על גב דיומא קמא עיקר, ואנן הא בקיאים בקביעה דירחא, ואין אנו עושים יום טוב שני כי אם משום מנהג אבותינו, מכל מקום אין מפליגין".
2. מראי מקומות – לבושי שרד (על המג"א ס"ק ב').

ב. סמוך ליום טוב.

1. מחמיר – מ"ב (ס"ק ה', שעה"צ ס"ק ב'), כה"ח (ס"ק ח').

2. מראי מקומות – הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ד', לשונו מובא לעיל).

(א) חוט שני (ח"א עמ' ע"ב) – "יו"ט ... וצ"ע לדעת הבעל המאור היכן מצינו שג' ימים קודם יו"ט מיקרי קמי יו"ט, דהא זהו הטעם דקודם השבת ג' ימים אסור משום דאיקרא קמי שבתא".

(ב) הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ע"ד שאלה ז') – "כתב המ"ב בהק' לס' רמ"ח וז"ל: ת"ר אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת, בד"א לדבר הרשות וכו', ואותן הפוסקים דס"ל דהטעם הוא משום מלאכה או משום תחומין, מה שחילק לדידהו בין תוך ג' ימים לקודם ג' ימים הוא משום דג' ימים קודם שבת מקרי קמי שבתא, וחל עליו להזהר שלא יבוא לידי חילול שבת, אבל קודם ג' ימים וכו' לא חל עליו אזהרת שבת הבאה, עכ"ל. ובסק"ה כ' המ"ב דה"ה קודם יו"ט אין מפליגין, דשבת ויו"ט שוין, עכ"ד. ולכאור' הטעם דג' ימים לא שייך אלא בשבת, דהימים קודם השבת ואחריו קבועים ועומדים מששת ימי בראשית, משא"כ ביו"ט, ואיך יתפרש לפי"ז דין ג' ימים, וצ"ע. תשובה [בע"פ]: אין בין שבת ליו"ט אלא אוכל נפש בלבד, ואף לענין זה בכלל".

ג. סמוך ליום כיפור.

1. אם הטעם מצד עונג, יש להקל – טהרת השולחן (על סעי' ב', ילקוט מפרשים לשו"ע הוצ' מכון י-ם).

ד. אם מחשבים מזמן שעזב את ביתו או מזמן שיגיע למדבר וכדו'.

1. מזמן שעזב את ביתו.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ט') – "אנו מחשבים את מועד יציאתם מרגע שעזבו את ביתם גם אם אל המדבר יגיעו רק ביום השישי".

2. מראי מקומות.

(א) חוט שני (ח"א עמ' ע"ה ד"ה בדינא) – "יש לעיין אם הגיעו בדרכם לשוב בתוך ג' ימים אם מותר להמשיך בדרכו או דילמא כיון שהגיע לשוב אין לו היתר להמשיך. ועיין מ"ב שכ' שאם הגיע בשבת לשוב יפרוש מהם וישבות שם, ע"כ, משמע דאם הגיע קודם השבת לשוב שיכול לשבות שם לא נזכר שצריך לשבות שם ומשמע דשרי".

[ד] פוסק עמו על מנת לשבות.

שבת (דף יט.) – "ופוסק עמו על מנת לשבות, ואינו שובת, דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר: אינו צריך".

א. הלכה.

1. מיקל: פסק כרשב"ג – ר"ח (דף יט.), טור (סעי' א').

2. מחמיר: פסק כת"ק – רמב"ם (פרק כ"ד הל' ו', פרק ל' הל' י"ג, לשונו מובא לקמן), סמ"ג (לאוין ס"ה, לשונו מובא לקמן), ב' ירוחם (נתיב י"ב חי"ח, סוף ק"א-א'), מחבר (סעי' א', סעי' ד'), לבוש (סעי' א', סעי' ד'), מהר"י הלוי (סוף סי' י"א).

3. מראי מקומות – ראב"ן (סי' ס'), "א"נ בלא פסיקה נהגו כרשב"ג דאמר אין צריך לפסוק, דאע"ג דאמרינן הלכה כרבי מחבירו רבן שמעון לאו חבירו הוה אלא רבו כי אביו היה", נשמ"א (כלל ד' ס"ק א', לשונו מובא לקמן), שעה"צ (ס"ק א').

ב. במקום מצוה: תוך ג' ימים - למחמירים דלעיל.

1. מחמיר: אפי' במקום מצוה פוסק עמו שישבות.

(א) רמב"ם (פרק כ"ד הל' ו') – "מפליגין בים הגדול בערב שבת לדבר מצוה ופוסק עמו לשבות ואינו שובת".

(ב) סמ"ג (לאוין ס"ה) – "ר' אומר מפליגין בים הגדול בערב שבת לדבר מצוה ופוסק עמו לשבות ואינו שובת".

(ג) מחבר (סעי' א', סעי' ד').

(ד) לבוש (סעי' א', סעי' ד').

2. מיקל.

(א) ראב"ן (סי' ס') – "וכשמפליג לדבר הרשות קודם ג' צריך לפסוק עם הספן שיחזור אל היבשה קודם השבת וישבות, ואם לא שבת אינו חושש דהוי כמו שהוציאוהו גוים חוץ לתחום בלא דעתו ומותר להלך בספינה ולטלטל".

3. במקום דאי אפשר לפסוק יש להקל.

(א) ח"א (כלל ד' סעי' א') – "ואם אי אפשר לו לפסוק, יש אוסרין ויש מתירין".

נשמ"א (כלל ד' ס"ק א') – "והראב"ן כתב דפלוגתא דר' ורשב"ג קאי על המפליג לדבר רשות קודם ג' ימים, אבל המפליג לדבר מצוה לכולי עלמא אין צריך לפסוק, ואם כן במקום דאי אפשר לפסוק כדאי הם לסמוך עליהם".

(ב) גר"ן (סעי' ג', קונ"א ס"ק א') – "לדינא הדבר ברור להקל בשעת הדחק או שיש חשש שמא תתבטל המצוה, דאף אם תמצי לומר דהמ"א ס"ל גם בזה להחמיר מכל מקום כל כהאי גוונא יש לסמוך על הטור והב"י ורמ"א והש"ך להקל בדברי סופרים בשעת הדחק או במקום חשש ביטול מצוה".

(ג) מ"ב (ס"ק ג') – "והסכימו רוב האחרונים דהפסיקה הוא רק למצוה בעלמא ואינו מעכב".

(ד) כה"ח (ס"ק ד').

(ה) ארחות שבת (פרק כ' הע' צ"ו).

4. מראי מקומות – א"ר (ס"ק ה'), פמ"ג (מש"ז ס"ק א', ס"ק ג', א"א ס"ק א'), בא"ה (ס"ק א').
 (א) עולת שבת (ס"ק א') – "ומיהו היכא דיש לחוש שיתבטל עשיית המצוה ע"י עיכוב אפשר דאינו צריך להתנות, ולמעשה צ"ע".
 (ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ג') – "הטעם שעליו לפסוק לשבות הוא משום היכר בלבד, שעושה מאמץ והשתדלות להראות שאינו רוצה לחלל השבת, ולכן אף בודאי שלא ישמע לו העכו"ם, מ"מ יפסיק".
 (ג) הגר"ח פ"ש שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ע"ד שאלה ח') – "כ' השו"ע (סי' רמ"ח ס"א) מותר להפליג בספינה אפי' בער"ש אם הולך לדבר מצוה ופוסק עמו שישבות, עכ"ל. ויל"ד האם מהני לפסוק עם הגוי בער"ש שישבות, הגם שידוע בודאי שלא יקיים הנכרי דבריו. תשובה: ראוי שיתנה בתחילה".

ג. במקום רשות קודם ג' ימים - למחמירים דלעיל.

1. מיקל: אינו צריך – ט"ז (ס"ק א'), מ"ב (ס"ק ג'), כיון שהוא תוך ג' ימים הסמוך לשבת", ערה"ש (סעי' ו').
2. מראי מקומות – פמ"ג (מש"ז ס"ק א').

(א) ב"ח (ס"ק ב') – "ומבואר ברמב"ם שם דהך פלוגתא דרבי ור' שמעון בן גמליאל ליתא אלא בהולך בערב שבת לדבר מצוה אבל במפליג ג' ימים קודם שבת אפילו לרבי אין צריך שיפסוק עמו לשבות כיון דלא עביד איסורא וצריך עיון אם כך הוא דעת שאר מפרשים שדחו לפירוש רשב"ם דפירש הך ברייתא בית שמאי היא דלא מסתבר דרבי ור"ש בן גמליאל פליגי אליבא דבית שמאי דמשמע דפליגי נמי אמאי דמפליגין [קודם] ג' ימים דלרבי צריך לפסוק וכו' ולר"ש בן גמליאל אין צריך לפסוק והכי משמע מדברי רבינו".

ד. להפליג בשבת.

1. מחמיר.

- (א) מג"א (ס"ק א') – "אבל בשבת אסור דהא לא יוכל לפסוק עמו שישבות".
- (ב) ח"א (כלל ד' סעי' א') – "אבל בשבת, אסור להפליג, שהרי אי אפשר לו לפסוק עמו".
2. מראי מקומות – שע"ת (ס"ק א'), כה"ח (ס"ק ב').
- (א) מ"ב (ס"ק ב') – "כתב המ"א דבשבת אסור להפליג אפילו לדבר מצוה דהא לא יוכל לפסוק עמו שישבות ולא ילך ויש שמצדדים דאפילו בשבת שרי לדבר מצוה ועיין בשע"ת סוף סימן זה ובח"א כלל ד'".

ה. יציאה בשיירה: חשש חילול שבת.

1. הוי לעיכובא.

- (א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ג') – "ואף אם ידוע שוודאי יחללו שבת, כמו סעיף ד' די"ב מיל הוה דבר תורה ומעביר ד' אמות וכדומה, כל קודם שלשה ימים שרי, דהחילול אחר כך במקום סכנה שרי. ולדבר מצוה בערב שבת נמי שרי, אלא דשם בעינן פוסק עמו לשבות, כרבי, הא לאו הכי אסור, ואף אם יבטל מהמצוה בשביל זה י"ל דאסור, אבל כשליכא חילול שבת כי אם הטעם דעונג שבת י"ל העוסק במצוה פטור ממצוה, ולכך כשאי אפשר לפסוק עמו שישבות ויתבטל ממצוה שרי בלא פסיקה".
- (ב) מ"ב (ס"ק כ"ט, בה"ל סעי' ד' ד"ה ופוסק) – "וע"כ נראה ברור דהפסיקה בזה אפילו בדבר מצוה הוא לעיכובא דאם לא יפסוק עמו בודאי יבא לחלול שבת ולא דמי להפלטתו בספינה דכתבנו במ"ב דהפסיקה אינה לעכובא דשם הוא למעלה מעשרה ואפילו אם נקל גם בלמטה מעשרה היינו דוקא שם בספינה דאינה רק מדרבנן לכ"ע אפילו י"ב מיל וכמו שכתב הרמב"ם משא"כ בזה שהוא ביבשה".
- (ג) כה"ח (ס"ק ד') – "המש"ז או' ג'".
- (ד) ארחות שבת (פרק כ' הע' צ"ו, הע' צ"ח) – "הבה"ל".

ה. דרך מועט: כמו מצור לצידן.

שבת (דף יט.) – "ומצור לצידן, אפילו בערב שבת מותר".

א. דרך של שני ימים.

1. שרי בחמישי.

- (א) ב"ח (ס"ק ג') – "ודרך מועט כמו מצור לצידן וכו'. ולפי זה במהלך ב' ימים נמי שרי בחמישי וכן כתב ספר התרומה (סימן רכ"ה) ולכך צריך לכונו בספינה קודם ג' ימים או בעת שיוכל לעבור קודם השבת ותלמודא דנקט צור וצידון מהלך יום אחד לפי שלא היה אז בנמצא ב' עיירות מהלך ב' ימים זו מזו אי נמי רבנותא אשמועינן דאפילו בערב שבת נמי שרי וכל שכן בחמישי".
- (ב) א"ר (ס"ק ב') – "והוא הדין במהלך ב' ימים שרי בחמישי כמ"ש [ב"ח ס"ג]".
- (ג) בה"ל (סעי' א' ד"ה שאין) – "וה"ה אם יש ביניהם מהלך שני ימים מותר ביום ה' (א"ר)".

ב. מראי מקומות.

1. הגר"ח פ"ש שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ג עמ' ע"ד שאלה ט') – "כ' השו"ע (שם) מותר להפליג בנהרות, והוא שלא יהא ידוע לנו שאין בעמקם עשרה טפחים, אבל במקום שידוע לנו אסור משום תחומין. ולכא' יל"ע למה בלא ידוע לנו עומק הנהר שרי, הלא קי"ל ביו"ד סי' צ"א ס"ג בדינא דנשפך הקדירה, דכל ספק מחמת חסרון ידיעה אפי' באיסור דרבנן אסור, ומעתה אפי' באיסור תחומין דרבנן יש לאסור. תשובה: חכמים הקילו בזה".

ו] ביטול עונג שבת - סעיף ב'.**א. ספינות בימינו.**

1. אין ביטול עונג.

(א) מור וקציעה (ד"ה ואי) – "ואי איכא לפלוגי בין הליכת ימים לנהרות, הכי הוא דאיכא לפלוגי, בין כשהספינה הולכת מעצמה, נמשכת ע"י הרוח כמו שהוא דרך רוב ספינות הפורשות בים, ובין ציות נהר המתנהגות ע"י בני אדם מלחים וחובלים, או הנמשכות ע"י בהמה ואדם ההולכים על שפת הנהר".

(ב) ע"י הגרש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ב' הע' ח', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות ט"ז) – "דחזינן מכ"ז שאין זו גזירה בלא טעם שנאמר לא פלוג, אלא מעיקרא ל"ג רק במקום שיש ביטול עונג שבת ואיכא צער, וא"כ בספינות של היום שכידוע מוגנות ונינוחות טובא ודרין שם **כמו בבית מלון**, אזי אין לאסור לטעם הרי"ף וסייעתו דאין בכך צער וביטול עונג. [אם לא מחמת עצם המצאותו בספינה בשבת שזה לא נחשב בפו' כלל לביטול עונג שבת] ואמנם הדבר **תלוי במציאות** דיש בנ"א שעדין הנסיעה הארוכה קשה להם וגורמת להקאות וכדו', ואף המאירי לא התיר בתחילה רק למי שהורגל בכך".

(ג) הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' ו') – "ובפרט יש להקל בספינות כהיום שהן נוחות לשהות בהן כבבית מלון וגם הן מנווטות היטב ע"י הספנים [ולא ע"י הרוח] ואין בהם חשש שיטו לכאן ולכאן אין בזה חשש ביטול עונג שבת".

(ד) ע"י ארחות שבת (פרק כ' הע' צ"ג) – "ומסתבר שה"ה בזמננו בספינות גדולות אם ידוע שאין הנוסעים סובלים מההפלגה אין לאסור להפליג קודם שבת מחמת ביטול מצות עונג שבת".

2. מחמיר.

(א) ע"י יביע אומר (ילקוט יוסף סי' רמ"ח סוף הע' א') – "וגם בזמן הזה אנו רואים שעם כל השיפורים והנוחיות שבאניות, הרבה בני אדם יחוגו וינעו כשיכור, ונחלים במחלת ים. ועוד, דאם כן נתת דבריך לשיעורין, שכל אחד יחליט בעצמו בדבר זה, ועל ידי כן יוכל הדבר ליפרץ לגמרי. ולכן אין היתר זה ברור.

(ב) חוט שני (ח"א פרק ח' ס"ק א', סוף עמ' ע"ב) – "ומסתברא מילתא דאף בזמנינו אין להפליג בספינה או באוניה וכדו' תוך ג' ימים לשבת ששייך הנך טעמי של ביטול עונג שבת או חשש של מלאכה וכדו'".

(ג) הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ"ח סי' ס"א, עמ' קכ"ו ד"ה בענין) – "מסתבר דעדיין נוגע זה היום, דלהרבה אנשים יש להם מיחושים וכדומה בשעת שהם הולכים על הים וצריכים גם היום קצת זמן כדי להיות רגיל בזה בלי שום הרגשה".

3. מראי מקומות.

(א) אור יצחק (ח"א או"ח סוף סי' קע"ו) – "אם מותר להפליג בספינה בע"ש בזמנים האלה **שיש רפואה למחלת הים**. תשובה: לענ"ד לא צדקת בדבריך, כי לא לכל אחד מועיל הרפואה שנותנים לו, וחוף מזה יש גם טעמים אחרים לאיסור הפלגה בספינה".

ב. ספנים (sailers) וכדו' - שאינו סובל ממחלות הים.

1. מיקל.

(א) הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ה') – "וה"ה נמי לענין מי שאינו סובל ממחלות הים".

(ב) הגרש"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ח') – "ולפי טעם זה מי שהורגל בים ואינו מתבלבל מחמת הנסיעה, מותר".

(ג) יביע אומר (ילקוט יוסף סי' רמ"ח סוף הע' א') – "ורק לספנים הרגילים בזה יש להקל".

ג. מטוס: האם יש ביטול עונג אם הוא על המטוס בשבת.1. מחמיר – ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"א אות י', לשונו מובא לקמן).**ד. עקירת שן.**

1. חוט שני (ח"א עמ' ע"ג ד"ה מותר) – "מותר לעקור שן בתוך ג' ימים קודם השבת, כיון שבדרך כלל אין הכאב **אלא ביום עקירת השן**. ואמנם אין לעקור שן ערב שבת כיון שעדיין השפעת הכאב נמשכת לשבת".

2. הגר"ד פיינשטיין שליט"א (קונ' יד דודי, שבת עמ' מ"ו אות ט"ז) – "2 May a woman who has small children schedule wisdom teeth extractions for Friday so that she can have help with the children over Shabbos? Yes. (Normally this could be problematic since the extractions would 'shter' her onag Shabbos)".

ה. מראי מקומות.

1. בה"ל (סי' רמ"ט סעי' א' ד"ה אין) – "אין הולכין בע"ש וכו'. לכאורה נראה אם הולך לדבר מצוה מותר לילך עד סמוך לערב ממה דאיתא בסימן רמ"ח ס"א ע"ש אף שגם שם מתבטל מעונג שבת כמ"ש בס"ב ואולי דבענינו חמירא דלא הכין כלל ועיין לקמן בסימן ר"נ בבב"ל מה שנכתוב בזה".

(א) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב סעי' א') – "ואם במקום שוא נוסע לשם אין יודעים מבואו, אין להפליג לדרך שהיא יותר מכדי הלוך ג' פרסאות, כדי שישאר לו זמן להכין צרכי שבת (ע"י סי' רמ"ט ס"א)".

2. הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ד') – "אדם שאף פעם לא מתרגל להפלגה ואם נאסר עליו הרי לא יוכל להפליג, בודאי שלא נראה לאסור. ואדם שאם יפליג ביום א' יתרגל לפני השבת, **ואם יפליג ביום ב' יגרם לו ביטול עונג שבת**, אין לדמות לדין הרז"ה ... עונג שבת קיל טפי, וכן כתב התוספת שבת - אות ז' - שבימים א' ב' ג' אין לחוש לגרימת ביטול עונג שבת, אלא שטוב להדר ולהקדים אם ע"י ההקדמה ימנע מביטול עונג שבת".

הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ד') – "לענין עייפות מרובה, הרי עצם העייפות כל זמן שאינו מלווה בתופעות - כגון הקאות וסחרחורות - אינו נחשבת לביטול עונג שבת, מפני שהאימונים הם לצורך, ולכן אין איסור בכה"ג בקיום אימונים מפרכים בימים הסמוכים לשבת, אם לא צפויות תופעות לואי".

3. חוט שני (ח"א עמ' ס"ח) – "ומ"ש בשם הרי"ף 'צער' אין זה עיקר הטעם, אלא היינו טעמא שע"י הצער והבלבול הרי זה מבטל מאכילה בשבת".

חוט שני (שעה"צ פרק ח' ס"ק ד') – "וק"מ"ט לא סגיא בזה שגורם לבטל עונג שבת ע"י עצם טלטול הדרך אף ללא טעמא דביטול ג' סעודות".

ז] נסיעה בספינה שמנהיגיה יהודים - ג' ימים קודם שבת.

א. מחמיר.

1. אגרת קודש (ח"י עמ' נ"ב).
2. עי' מנחת יצחק (ח"ג סי' ל"ט) – "סוף דבר שיש לפנינו ענין מסובך מאד, שמצד אחד קשה לנו מאד, על ההכרח למנוע מלנסוע באניות ישראליות, אם המה נוסעים בשבת, ומצד שני החוב של קיום הדת תוה"ק, מכריח אותנו להורות כן, וצדקו דברי הה"צ הנ"ל, שכתב שם, שאם חלק גדול של נוסעים, ישמעו להוראות מורי הוראה בישראל, וימנעו מלנסוע באניות הנוסעות גם בש"ק, קרוב לודאי שעל כל פנים, חלק מאניות ישראליות, יסדרו זמני נסיעתן, באופן שביום השבת קודש ינוחו, ובזה החיוב עלינו לעשות בזה, כל מה שביכולתנו, וגם לפנות אל בעלי האניות, להזהירם על זה, ואולי ישמעו ויצייתו לדברנו, כאשר ידעו מה שלפניהם".
3. אור לציון (ח"ב פרק ט"ז סעי' ה', הע' ה') – "ודוקא אם המניעים את הספינה הם מלחים נכרים, אבל אין להפליג על ידי ישראל, אפילו אם מפליג שלשה ימים קודם השבת או הולך לדבר מצוה. [בספינה של ישראל אסור אפילו מפליג ג' ימים קודם השבת, או הולך לדבר מצוה. שאע"פ שכתב בשו"ע שם בסעיף ד' שביצא בג' ימים ראשונים מותר אף שיצטרך אח"כ לחלל שבת מפני פקוח נפש, דאינו נראה כמתנה לחלל את השבת, מ"מ בזמנינו שיכול בנקל להפליג בספינות של נכרים אין להקל בזה. חזק דהרדב"ז (ח"א סימן ע"ז וסימן ק"ה) ומהריב"ל (ח"ב סימן נ"ג) סבירא להו דכשיודע בודאי שיבוא לידי חילול שבת אסור, וכ"כ בכנה"ג ובמג"א כאן, ועוד דבזמנינו בנקל יכולים להעמיד את הספינה בלב ים, באופן שלא יהיה בזה חשש פקוח נפש, וכיון שאין הספנים נוהגים להעמיד בשבת את הספינה בלב ים, נמצא שע"י נסיעתו נהנה וגורם לחילול שבת ע"י ישראל]".
4. יחזקיה דעת (ח"ו סי' ט"ז, חזון עבדיה שבת ח"א עמ' ק"ב) – "אך יש להימנע מלנסוע באניה שהקברניט וצוות העובדים שלה יהודים, אם נוסעים גם בשבת, לפי שהנוסעים נהנים ממלאכת שבת, ובימינו אין שום פקוח נפש בדבר. והמזהיר והנזהר ירבה שלומם כנהר".
5. ארחות שבת (פרק כ' סעי' ס"ו, הע' צ"ז) – "אין היתר לנסוע בחברת ספנות המחללת את השבת אם לפי המציאות אין חשש סכנה בהשבתת הספינה בשבת [ובשו"ת אג"מ ... ולכא"ו הדברים צ"ע, דכשמכניס את עצמו לעשיית מלאכה לפיקו"א אינו עובר בשבת שום איסור, דפיקו"א דוחה שבת, משא"כ כאן שעובר בשבת איסור של הנאה ממלאכת שבת האסורה, ומהכ"ל יביא את עצמו להנאה אסורה ממעשה שבת ... וצ"ע בכל זה]".
6. פסקי תשובות (דפו"ח אות א') – "בזמננו שכל הספינות לסוגיהן פועלים על ידי כח החשמל והקטור ושאר מלאכות שונות האסורות בשבת, אזי בספינה אשר בעליה או עובדיה ומלחיה יהודים, אין היתר ליהודי להפליג בה, אפילו מתחיל הפלגה ביום ראשון, אא"כ מובטח לו וידוע לו שהספינה אינה מחללת שבת, דהיינו שמטילים עוגן באיזה נמל או אף בלב ים ואין בה פעילות המנוע וכל הנלווה אליו למשך כל יום השבת".

ב. מיקל.

1. אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ב, עי' ח"ב סי' ס"ג) – "והשאלה שבכאן היא רק לאיזה יחידים אם מותרין ליסע בספינה זו אף שהם לא יעשו מלאכה הא יעברו על הנאה ממלאכת שבת שעבר ישראל במזיד, שע"ז הוריתי שלא חמור זה ממלאכה ממש שאם הפליג באב"ג מותר אף בידוע שיהיה אח"כ פקוח נפש ויצטרך לעשות מלאכה ולהנוסע יהיה פ"נ דאין בידו להעמיד הספינה. והוא מותר עוד מכש"כ דאין עושה מעשה ובע"כ הוא נהנה, וגם יש שאינם נהנים כלל דלא איכפת להו כלל אם יהיו בדרך עוד יום. אבל מ"מ אין להתיר אף בג' דקמי שבתא מטעם שנימא שיש מצוה בהנסיעה כה"א שהביא המג"א ס"ק ט"ו, דהיתר מצוה כיון שהוא עכ"פ דבר איסור אין להתיר אלא באי אפשר ליסע באופן אחר שזה לא שייך בזמננו שיש ספינות אחרות של א"י מאמעריקא וממדינות אחרות. אבל ההיתר דקודם ג' ימים שהוא אינו מחוייב להזהר עתה מלהכנס לדבר שיהיה סכנה בשבת ויהיה מוכרח לעבור איזה איסור דשבת, שלכא איסור כלל דלכן אף שלא לצורך כלל מותר כגון רק לטייל בעלמא, יש להתיר אף שיכול גם ליסע בספינות של נכרים מאחר שיש לו רצון וצורך הנאה גופנית או טעם אחר ליסע יותר בזו אף שאין בזה דבר מצוה. זהו מה שהוריתי וזהו טעמי ונימוקי. ובודאי היה מן הראוי אם אפשר לעשות תקנה לאסור לכל ישראל ליסע עמהן אולי ימנעו הרשעים מליסע בשבת אלא להעמידה באיזה נמל אבל זה אפשר רק לרבנות הראשית שבא", ועד שיתקנו שהנידון הוא רק לאיזה יחידים אין לאסור להם בג' ימים הראשונים. והנה לא היה נוגע למעשה מכיון שהפליגה בע"ש שאסור, אבל אם היתה מפלגת באב"ג ודאי היה צריך להזהירם להרוצים ליסע מליהנות מהאור וכדומה שנעשים בשבת וגם אמרתי כן בפירוש וכדהעיר הו"ג".
- אג"מ (או"ח ח"ו סי' כ', ס' זכרון שירת יונה עמ' ס') – "הנה בדבר ליסע באניה של מדינת ישראל שמלחיה וכל העובדים שם הם יהודים ומחללים שבת מותר ליסע רק אם תצא מכאן ביום אחד בשבת ושני בשבת ושלישי בשבת שהם ג' ימים דבתר שבתא, אבל ברביעי וחמישי ושישי שהם ג' ימים שמקמי שבתא אסור כדאיתא באו"ח סימן רמ"ח סעיף א' ברמ"א, וכתב במג"א סק"ד דגם הב"י דהוא המחבר סובר כן כדאיתא בסעיף ד' בשיירא דמדבר, ואף שבס"ק י"ד הביא המג"א מריב"ל ורדב"ז שאוסרין בידוע שיחלל שבת מ"מ לדינא יש להתיר כהמחבר והרמ"א וכן סובר ה"ט והגר"א. ובזה שהנוסע לא יצטרך לחלל שבת אלא רק מה שיהנה ממלאכת שבת שנוהגין את הספינה ועי"ז יבא ביום קודם שהוא רק איסורא דרבנן שלא במלאכה אפשר גם הריב"ל והרדב"ז מודו.

איברא דהמלחים אסור להם לחלל שבת אף כשיצאו קודם ג' ימים משום דלספינות שבימינו ליכא סכנה אף להעמידם באמצע הים וגם יכולים להניח הספינה לשבות באיזה חוף של מדינה שעוברים בסמוך, אבל הנוסעים אין יכולים לעשות כלום ולכן רשאים לצאת בג' ימים הראשונים דבתר שבתא, וכבר נדפס זה בספרי אגרות משה על או"ח ח"א סימן צ"ב וסימן קכ"ז באורך, וההיתר דלדבר מצוה אין להתיר כיון שיוודע שיעבור על האיסור אף שהוא רק איסור דרבנן, ועיין ביד אפרים בסוף הסימן. ואם לא איכפת לו שיבא במהרה אז אפשר שלא עבר אף איסור הנאה, ומ"מ אסור מרביעי ואילך דודאי לא יכול לידע זה בברור דאפשר שיהיה קשה לו הנסיעה ויהיה לו הנאה בביאתו בהקדם להיכשה, וגם אולי כשהם כבר בים יותר הנאה הוא כשהספינה הולכת מכפי שעומדת ולכן אסור מרביעי ואילך אף באופן זה, אך הוא צירוף לענין יום רביעי שהרא"ש סובר בשבת פ"א סל"ח שהג' ימים הוא עם השבת והגר"א סובר כן והביא מהתוספתא ומהירושלמי שהביאו תוס' עירובין דף מ"ג שלב"ה רק בחמישי ושישי אסור, אבל כיון שהמחבר והרמ"א לא סברי כן יש להחמיר כיון שיוודע שיחללו שבת והוא יהנה מהאיסור ואין להקל אף כשנוגע זה לסך גדול שהם בזול נגד שאר אניות, אבל כשהוא יודע טבעו שלא יהנה מזה ואין לו שום צורך להיות ביום קודם רק שחוששין שמא יזדמן שיהיה לו הנאה יש לצרף להקל ליסע אם הולכת מכאן ביום הרביעי והוא בזול נגד שאר אניות, אבל מחמישי ואילך אין להתיר אף בזה".

א) ומצד הנאה, אין אומרים נר לאחד נר למאה, כיון שמדברים על חילול שבת של ישראלים.
 2. ציץ אליעזר (ח"ד סי' ה' פרק א', ח"ה סי' ז') – "מכל האמור יוצא שיש להתיר ההפלגה באניה ישראלית שמלחיה יהודים אף על פי שאי אפשר להמנע מנסיעה על הים בשבת, והיינו לדבר הרשות קודם ג' ימים לשבת ולדבר מצוה אפילו בע"ש".
 א) יש לעיין למה לא אסור מצד שיהיה ודאי חילול שבת, ושהמ"ב מחמיר אפילו מיום א'. וכן מעורר האור לציון [לשוננו מובא לעיל].
 שו"ר האג"מ (או"ח ח"ו סי' כ', ס' זכרון שירת יונה עמ' ס', לשוננו מובא לעיל), ודו"ק.

ג. יש להקל במקום חולי וצורך גדול.

1. הגר"ש זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ב' הע' כ') – "ואף שבאגרו"מ ח"א סי' צ"ב כ' להתיר ליחידים דכל קודם ג' ימים לאו עליה רמי עד שיהא בשבת, ולאחר מכן על כרחו יושב בספינה [ולא יהנה ממלאכות אחרות שיעשו לו בשבת] ושמעתי מהגר"ש"א (שליט"א) [זצ"ל] דאין לסמוך על היתר זה כל שאינו במקום חולי וצורך גדול".

ד. מראי מקומות – יהודה יעלה (או"ח סי' נ"ח), הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' י"ג).

ח מפלגת בשבת - סעיף ג'.

א. לומר אסע "בספינה" (boat): האם מותר לומר לחבירו ער"ש, למחר אני מפליג בספינה.
 1. עי' סי' ש"ז סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ב. מראי מקומות.

1. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Would it be permitted for a child (above the age of chinuch) to use a scooter to go ride around in front of the house/ride to the park? It's not the type of thing that breaks as it's a simple apparatus so I don't see gzairah of tikkun kli. Regarding zilzul, does it make a difference if some of the kids in the community (mostly modern orthodox) already use them.

R' Y. Berkovits wrote: It is similar to rollerblades (see ...). You should teach your older children that the scooter is not something we use on Shabbos.

ט היוצא בשיירה למדבר - סעיף ד'.

א. פוסק עמהם לשבות.

1. הוא לעיכובא - עי' לעיל.

ב. אם מותר להתגייס לצבא ארה"ב בתפקיד של פקיד באופן שייאלץ לחלל שבת (enlist in the army).
 1. מחמיר.

א) משנה הלכות (ח"ג סי' ל"ה, עי' סי' ל"ו, עי' סי' ל"ז) – "אמנם כל זה לפי מה שס"ל לכת"ה דנידן דומה להא דמפליגין בספינה אבל באמת אין זה דמיון ראי' להתם דודאי לא שמענו ולא ראינו שמי שאין לו פרנסה ילך ויקבל עבודה (דזשאב) שיצטרך לחלל שבת ח"ו כל ימי חיו וגם שאר עבירות שצריך לעבור התם ואפילו באונס אין אלו אלא מעשה רשע וודאי כל איש ישראל צריך לעשות כל הצטדקאות שח"ו לא יפול בשום איסור ח"ו וגם בלי דעת נפש לא טוב וכ"ש בדעת ובמרמה ואפילו בדבר היתר כתב הרמב"ן ז"ל יש נבל ע"פ התורה עיין פ' קדושים ... עכ"פ בהא סלקינן ובהא נחתין דאין להם שום היתר על מה שיסמוכו בזה ובפרט רבנים שאינם מחויבים לעבוד בצבא ויפה העיר בזה כת"ה ולענ"ד מצוה לפרסם דבר זה בכדי לאפרושי מאיסורא".

2. מראי מקומות.

א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"ב) – "חייל שהוטלה עליו משימה שהוגדרה ע"י הצבא כפיקוח נפש, והיא כרוכה בחילול שבת, ואחר כל הבירורים שעשה הרי הוא בספק אם היא נחשבת לפיקוח נפש על פי ההלכה, הוי לגביו כספק פיקו"נ. אולם אם ביום שישי יכול לעשות הכנות שיצמצמו את חילול השבת אלא שהם כרוכות בטורח רב, אינו חייב מעיקר הדין להקדים ולעשותם קודם השבת".

ג. רופא שיש לו תורנות באמצע השבת: האם צריך לבא לשם קודם השבת.

1. מיקל - רשאי להיות בביתו.
 - (א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ' הע' ס"ד [דפו"ח, הע' ע"א], מילואים, עי' הע' ס"ה [דפו"ח, הע' ע"ב], שולחן שלמה ס"ק ז').
 - (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב סעי' ד') – "חייל או רופא שקבל חופשה לפני שבת, ובשבת יאלץ לחזור למקום משמרתו, ונוכחותו שם הכרחית משום פקוח נפש, ולא כדי שחברו יוכל לצאת לחפשה וכדו', אין לו להמנע משום זה לצאת לחופשה, אם יגרם בזה צער גדול לו או למשפחתו, דאין אדם חייב להצטער כדי לא לחלל שבת בהתר".
 - (ג) ארחות שבת (פרק כ' סעי' ע"א, הע' ק"ד) – "רופא שיש לו תורנות בבית החולים אשר תחילתה היא באמצע השבת. אינו חייב לשהות בבית החולים מתחילת השבת, אלא רשאי להיות בביתו, וכשיגיע זמן התורנות יסע לבית החולים. ואם אפשר עדיף לעשות זאת על ידי נכרי. וגם אם הוא נמצא בבית החולים ביום ששי כדרכו בכל יום, רשאי ללכת לביתו כאשר מסתיים זמן עבודתו, ולמחר יסע לבית החולים. אמנם אם התורנות הזו היא מקרה חד פעמי ראוי שלא יעזוב את בית החולים אלא ישאר שם בשבת [לכאורה באופן זה שהרופא נמצא בערב שבת בבוקר בבית החולים והולך בצהריים לביתו ה"ז כמכניס א"ע בידים למצב של פיקוח נפש שמחמתו יצטרך לעשות מלאכות בשבת. ומ"מ לא גרע מהולך לדבר מצוה שהתיר השו"ע סי' רמ"ח ס"ג לצאת בשיירא אפילו מע"ש. אמנם לכאורה לפי מהריב"ל ורדב"ז שהובאו לעיל הערה צ"ט שאסרו להכניס א"ע למצב שבו יצטרך בודאי לעשות מלאכה לפיקו"נ אף אם עושה זאת לדבר מצוה [וכך נקט הבה"ל שם ס"ד ד"ה ופוסק], אין לעשות כן. אך נראה דכיון שהרופא מסיים בע"ש את עבודתו בבית החולים וחוזר לביתו כדרכו בכל יום, אין מעשה זה נחשב כלל כמכניס א"ע בידים למצב של פיקו"נ, אף שלמחר יצטרך לנסוע לביתו", ואינו דומה ליוצא בשיירה בע"ש שבוה אסרו הפוסקים הנ"ל. ואמנם אם רופא נמצא בתורנות בבית החולים קודם השבת ועתיד הוא להשאר שם גם בשבת, ויש לו אפשרות להשתחרר ממשמרתו לשעה, ורוצה לנסוע קודם כניסת השבת לצורך מצוה, כגון לאכול בסוכה, ואח"כ לחזור במכוניתו, אין לעשות זאת לדעת הפוסקים הנ"ל, דבכה"ג מכניס את עצמו בודאי למצב שבו יחלל שבת לצורך פיקו"נ"].
2. מחמיר.
 - (א) אג"מ (או"ח ח"א סי' קל"א) – "כשיודע הרופא מזה ערב שבת מחוייב הרופא להשאר ללון באיזה בית הסמוך לבית החולים שודאי אפשר להשיג מקום ללון ואף אם יצטרך לשלם דמי שכירות בעד הלינה אין להתיר לו לבא לביתו שיביאנו זה לחלל שבת למחר ליסע לבית החולים".
 - (ב) ששכ"ה (פרק מ' סעי' כ"ב [דפו"ח, סעי' כ"ו]) – "רופא תורן או כונן בבית-החולים שבו נמצא חולה שיש בו סכנה, אל לו לעזות את בית-החולים לביתו, הרחוק מבית-החולים, על דעת שיצטרך לנסוע בשבת כדי לעמוד על משמרתו. אך אם נכרי יסיע אותו - לית לן בה. ואף מותר לרופא לחזור איתו חזרה הביתה".
3. מראי מקומות.
 - (א) מגילת ספר (סי' ל"ה סוף אות ב') – "אגרות משה ... ונראה דכל דבריו לפי הריב"ל והרדב"ז שכשודאי שתתחלל השבת לא התירו אבל להכרעת השו"ע ודאי שיש להחשיב את השהות יחד עם בני ביתו בשבת כדבר מצוה שהתירו להפליג אפילו בע"ש אף שע"י זה תתחלל השבת בודאות".

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ח ק"ש שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: בשו"ע סי' רמ"ח מבואר דאסור לצאת לדרך במקום שיבוא ודאי לידי חילול שבת, ובשבת עצמו אסור לצאת אפילו לדבר מצוה, עוד מבואר בהרמב"ן (הובא בב"י) שבספינה שרובה ישראל ועושים מלאכה בשבת שאסור לעלות עליה, אע"פ שאין הספינה נוסעת בשביל היחיד כיון שרובה ישראל. ועפ"י הנ"ל יש לדון בימינו שנתפשט המנהג בחג השבועות שאלפים ורבבות מישראל עולים מירושלים החדשה ומן הסמוך לה אל הכותל המערבי בעיצומו של יום, והולכים דרך רחובותיהם של הערביים שונאי ישראל, ומן הסתם הדרכים בחזקת סכנה, ולצורך זה המשטרה מעמידה מאות שוטרים יהודים לשמור במהלך יו"ט על העולים לרגל, ומסתמא עושים כל זה מטעמי פיקוח נפש למנוע משונאיהם של ישראל ימ"ש להזיק ליהודים, וכן כדי לשמור על הסדר ברחובות העיר מפני ההמון עם וריבוי עצום של אנשים, וכל זה כרוך ונעשה מתוך חילול יו"ט (ושבת) בעשרות איסורי תורה ודברי סופרים רח"ל (ואמנם יתכן שעל מנת להציל מפיקוח נפש אפשר להם להמנע מרוב או כמעט כל איסורי תורה וחלק מאיסורי דרבנן, וא"כ מה שהם עושים בשאט נפש הוא לרצון עצמם והרוב אינו לצרכינו, אבל עכ"פ אי אפשר להם למנוע לגמרי, ולכל הפחות צריכים לעבור על איסורי דרבנן לצורך פיקוח נפש), ולפי כל האמור נסתפקתי האם יש במנהג הזה חשש איסור כיון דהוי בחג עצמו, והמלאכה נעשית לצורך רוב ישראל. תשובה: יש מקום להקל לעבור".

י. ודאי שיבוא לידי חילול שבת.

א. הלכה.

1. מחמיר, אפילו מיום א'.
 - (א) רדב"ז (סי' אלף קמ"ט) – "שלא יכניס עצמו בודאי סכנה על סמך לחלל את השבת".
 - (ב) מהר"י בן לב (ח"ב סי' נ"ג) – "דהיכא דאיכא חילול שבת בודאי כגון אלו היהודים ההולכים במדבר בשיירות הישמעאלים וכיוצא בו דעל כל פנים הם צריכים לחלל את השבת מפני הסכנה אפילו הר"ז בכגון האי לא קאמר אלא מסתברא דכולהו אפין שוין להחמיר ותו לא מידי".
 - (ג) כנה"ג (הג' ב"י ס"ק י"ד) – "מהריב"ל ז"ל בס"ב סימן נ"ג פלפל בדברי הרי"ף והריב"ש ז"ל, ומתוך הפלפול העלה דלא שרינן אלא דוקא לצור על עיירות של נכרים, ולמפרש בספינה אף על פי שמלחיה יהודים, שהוא ספק אם יבוא לידי חילול שבת. אבל

- ביוצא בשיירא במדבר, שעכ"פ הם צריכין לחלל את השבת, אסור. וכן כתב הרדב"ז ז"ל בתשובה ח"א [ח"ד] סימן ע"ז וק"ה [ופ"ז]. ועפ"י זה סומכים עכשיו שמסתכנים בעצמם כדי שלא לחלל השבת.
- (ד) מג"א (ס"ק י"ד) – "ורייב"ל ח"ב ס' נ"ג כ' דכיון דידוע בודאי שיחלל שבת אסור וכ"כ רדב"ז ח"א ס"י ועפ"ז סומכין עכשיו שמסתכנין בעצמן שלא לחלל שבת (כ"ה)".
- (ה) תוס' שבת (ס"ק ט"ז).
- (ו) מ"ב (ס"ק כ"ו, בה"ל סעי' ד' ד"ה ופוסק) – "ובכנה"ג כתב בשם הריב"ל דכשיודע בודאי שיבוא לידי חילול שבת אסור אף בכה"ג וכ"כ הרדב"ז ועפ"ז סומכין עכשיו שמסתכנים בעצמם **קצת** שלא לחלל שבת כדי שלא יהיה איסור למפרע על מה שיצא".
- (ז) ערה"ש (סוף סעי' י"א) – "עמג"א סק"ד שהביא כן משם הר"י אבן לב ומשם הרדב"ז דבבירור חילול שבת אסור ע"ש ופשיטא שכן הוא".
- (ח) עי' ארחות שבת (ח"ב עמ' רמ"ט, עמ' רנ"ב).
2. מיקל.
- (א) עי' ריב"ש (סי' י"ז, סי' י"ח, סי' ק"א, סי' קנ"ב).
- (ב) עי' מחבר (סעי' ד').
- (ג) עי' רמ"א (סעי' א').
- (ד) עי' לבוש (סעי' ד').
- (ה) א"ר (ס"ק י"ב) – "אין לזוז מפסק הריב"ש וש"ע ולבוש".
- (ו) אג"מ (או"ח ח"ו סי' כ', ס' זכרון שירת יונה עמ' ס') – "ואף שבס"ק י"ד הביא המג"א מריב"ל ורדב"ז שאוסרין בידוע שיחלל שבת מ"מ לדינא יש להתיר כהמחבר והרמ"א וכן סובר הט"ז והגר"א".
3. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק כ' הע' צ"ט ד"ה ובגוף).
- (א) גר"ז (סעי' י"ג) – "ויש אומרים כיון שידוע בבירור גמור שבודאי יצטרך לחלל שבת אסור לצאת אפילו ביום ראשון אפילו לדבר מצוה ולא התירו לדבר מצוה או קודם ג' ימים שלפני השבת אלא להפליג בספינה שאין שם ודאי גמור שיצטרך לחלל שבת שאפשר כשיגיע השבת יגיעו לנמל אחר ויעמדו שם כל השבת ואזי לא יחללו בעשיית מלאכה ולא בתחומין אף על פי שאין במים עומק י' טפחים אף על פי שקרוב לודאי הוא שיצטרך לחללו הקילו חכמים קודם ג' ימים או לדבר מצוה אפילו בתוך ג' ימים אבל כשהוא ודאי גמור שיצטרך לחללו לא הקילו כלל בשום ענין. ויש להחמיר כדבריהם, אבל אין למחות ביד המקילין הואיל ויש להם על מי שיסמכו".
- (ב) הגר"ח ק"שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: האם מותר לצאת בספינה בג' ימים ראשונים של השבוע, במקום שאפשר שיהודים יחללו שבת שלא מטעם פיקוח נפש. תשובה: מספק יתכן שמותר".
- ב. **כשמסתכנין בעצמן שלא לחלל שבת** – כנה"ג (הג' ב"י ס"ק י"ד, לשונו מובא לעיל), מג"א (ס"ק י"ד, לשונו מובא לעיל), עי' תוס' שבת (ס"ק ט"ז, "קצת"), עי' מ"ב (ס"ק כ"ו, לשונו מובא לעיל).
1. קובץ הערות (סי' כ"ג אות ג') – "ובמג"א ס"ס רמ"ח [ס"ק י"ד] הביא דיש אוסרין בהפלגה בשיירא, וכתב דמחמירין להסתכן, אם עברו והפליגו. ולכאורה תימה, הא אסור להחמיר על עצמו בסכנה. וי"ל דהא דפקו"נ דוחה איסורין, אין הכונה דבשביל פקו"נ הותר לעבור עבירה, אלא דבמקום פקו"נ נדחה האיסור ואין כאן עבירה, אבל אי משכחת שבמקום פיקו"נ יצטרך לעבור, באופן שגם ע"י פיקו"נ לא יהא נדחה, אסור לעבור [ועיין מש"כ לקמן סימן מ"ט אות ז'], וכשמכניס עצמו לידי דחיית שבת, האיסור מתלי תלי וקאי, דאם יחלל שבת אח"כ, **נמצא למפרע, שעבר במה שהכניס עצמו לזה**, והאיסור הזה אין עליו דחיה, ובכה"ג גם בפיקו"נ אסור. ולפי זה היה נראה בשילוח הקן, אם עבר ולקח האם, דבידו לתקן הלאו למפרע על ידי קיום העשה, אפשר דאין העשה נדחית מפני פיקו"נ, דאם ידחה העשה, ישאר עליו איסור הלקיחה, דבשעת לקיחה לא היה פיקו"נ, וד"ז צ"ע".
- (א) הגר"ש זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ז' אות ד', שלחן שלמה ס"ק ח') – "בענין זה של פקו"נ דוחה שבת ראיתי חדוש גדול בקובץ הערות להגאון ר"א וסרמן הי"ד שהביא בסי' כג או"ג אהא דאסור לצאת בשיירא לפני השבת מ"ש המג"א בסוף סי' רמח שאם עברו ויצאו יש מחמירין להסתכן ... ולענ"ד דבריו תמוהים שהרי אם יסתכן וימות נמצא שהציאה בשיירא גרמה לו למות, וחושבני שאם אסור לצאת בשיירא מפני חשש חלול שבת באונס כ"ש דאסור אם ע"י זה יסתכן וימות, ונמצא שאינו מרויח כלום בזה שמחליף דחיית שבת מפני פקו"נ בעוון חמור של מתחייב בנפשו, ואף שגזירת חז"ל לא לצאת בשיירא היתה משום שבת, מ"מ פשוט הוא דכ"ש דאסור אם יסתכן ע"י זה וימות ...".
2. **יש אנשים שמותרים לחלל את השבת** [שהוא רק קצת סכנה], **אבל אין חייב על כולם לחלל השבת**.
- (א) אג"מ (או"ח ח"א סי' קכ"ז) – "ומש"כ המג"א ועפ"ז סומכין עכשיו שמסתכנין בעצמן שלא לחלל שבת נראה דלא איירי ביש חשש סכנה ממש שהמחמיר בזה הוא מתחייב בנפשו, אלא דיש דברים **שתלוי בטבע האדם** שאיש שטבעו אמיץ לב אין חושב זה לסכנה שאינו ירא להשאר לבדו, אך יש אנשים מוגי הלב וחושבים זה לסכנה ומותרין לחלל אם יצטרכו בכה"ג בשבת שהרי אין יכולין לערב להם שלא יהיה סכנה. ודבר זה תלוי בדעת כל אחד בעצמו, ולכן מאחר שאסור לילך בשיירא אם יהיו מוגי הלב ויצטרכו לחלל שבת הם מחליטים בעצמם להבליג על דעתם שלא לחוש לדבר שהרבה אנשים אין חושבין זה לסכנה ולא יצטרכו לחלל שבת ומותרין לילך. וזהו כוונת המג"א במה שכתב שמסתכנין עצמן שאף שבאם היה מותר לילך בשיירא היה חושב זה מצד טבעו לסכנה והיה מחלל שבת ע"ז אבל מאחר שא"כ יהי אסור לילך מחליט בדעתו שלא להיות מוג לב ולא יחלל שבת ע"ז ויהיה מותר לילך. ובע"כ צריך לומר כן, דאל"כ איך היו מותרין להסתכן בעצמן הא סכנתא חמירא מאיסורא, אלא ודאי כדבארתי".
- (ב) ארחות שבת (פרק כ' הע' צ"ט) – "עיין מג"א ... ולכא"ו הדברים צ"ע דאטו מי שהכניס את עצמו באיסור למצב של פיקו"נ יהיה אסור לעשות מלאכות בשבת לצורך הצלתו [ומש"כ בזה בספר קובץ הערות סי' כ"ג דאכן בכה"ג שגרם לעצמו באיסור את המצב

של פיקו"נ לא הותר לו לעשות מלאכות בשבת, תמה על זה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דלא יתכן לומר כן, דפשוט שפיקו"נ דוחה את כל התורה כולה בכל גווניו. וצריך לומר דהכא מיירי במצב שאין בו סכנה גמורה עד כדי כך שיעבור בה על ונשמרתם לנפשותיכם, אלא רק **סכנה קצת** וכלשונו של הכנה"ג שהעתקנו לעיל, ומצב זה של **קצת סכנה** הוא מצב **שמותר** לחלל את השבת ולעשות שאר איסורי תורה כדי שלא יבוא לידי חשש סכנה, אבל מי שלא יעשה זאת אינו בגדר עברין על ונשמרתם לנפשותיכם. **והוא יסוד גדול בדיני פיקוח נפש**, שהתורה התירה לעבור איסורים גם במצב של חשש רחוק, אף שמבחינת החובה של הצלת הנפש אין מחוייבים לעשות זאת, דהמצוה של ונשמרתם' ושל 'לא תעמוד על דם רעך' נאמרות רק במצב של סכנה יותר קרובה, ואם לא נאמר כן יקשה אמאי שרי לצאת בשיירה אף בימות החול והרי יש בזה סכנה, אלא מוכח שאין זו סכנה גמורה ואעפ"כ מיקרי פיקו"נ לענין עשיית מלאכות בשבת".

3. מראי מקומות – **ערך שי** (או"ח סי' רע"ט סעי' א'), **יסודי ישרון** (מערכת הל' שבת סוף עמ' קפ"ח), **מנחת אשר** (שבת סי' פ"ז אות ב').

(א) **אבן ישראל** (ח"ט סי' ס"ג על סי' רמ"ח, עמ' ע"ג) – "וצ"ע אף דמעיקרא קעביד איסורא, מ"מ עתה פקו"נ הוא, וכן מבואר בבעל המאור בשבת גבי מילה דאם לא הכינו מים חמים אסור למולו, מ"מ מודה דאם כן מלו מותר לחלל את השבת וצריך לעשות כן, ואף דכאן אינו דומה להתם גבי חימום מים חמים דאף אם האדם חטא, מ"מ הילד לא חטא ופשוט, מ"מ האי הלכתא תמוה, דהרי ע"כ קאי להשיטות דאסור למסור נפשו על שאר עבירות, ואיך לא ידחה פקו"נ, משום שמעיקרא עשה איסור דרבנן, וצ"ע".

(ב) **חוט שני** (ח"א עמ' ע"ה) – "וצ"ע מהו ההיתר שמסכנים בעצמם קצת דמשמע שיש איזה מצב ביניים שהותר מפני פקו"נ ומ"מ אין איסור ליכנס למצב זה, וצ"ע. ועצם הדבר נמי צריך עיון, מה מועיל מה שמכניס עצמו כעת לסכנה ... וי"ל דאפשר דמיירי שיוודע שאם יסתכן קצת אפשר שלא יצטרך כלל לחלל שבת וא"כ לא נאסר מעולם לצאת לדרך, דהא דאסור לצאת היינו כשיוודע שיחלל שבת בודאי".

4. לענין מי שהכניס עצמו לסכנה, להציל עצמו בחלול שבת – עי' סי' שכ"ט סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ג. מה המקור.

1. מהפסוק "זכור".

(א) **הגר"ש קלוגר** זצ"ל (מי נדה דף לח. ד"ה חסידים) – "חסידים הראשונים לא הי' משמשים כו'. נראה דלמדו כן מקרא דזכור את יום השבת לקדשו והנה לשון זה משמע דיזכירהו בחול לקדשו בשבת. ומה זכירה הוי בחול לקדשו בשבת ובע"כ היינו שישמרו בחול מלשמש שלא יבואו לידי חלול בשבת".

2. מהפסוק "שמור".

(א) **חפץ חיים** (מחנה ישראל ח"א פרק כ"ח ד"ה ע"כ) – "ע"כ מה מאד צריך האדם להחזיק בכל כחותיו בענין שמירת שבת כהלכה, והנה אודות איש הצבא אף בדבררים שהוטל עליו מצד צווי הממשלה הרוממה מותר לו לעשות ולא נקרא עי"ז בשם מחלל שבת אחרי שהוא מוכרח לזה וכלל כללה לנו התורה בפרשת תצא ולנערה לא תעשה דבר, מ"מ מה מאד צריך להתיישב ביתר הפרטים שאין עליו צווי והוא עושה אותם מעצמו מאיזה סיבה שלא ילכד בעון הגדול של חילול שבת ע"כ נראה לבאר בעזה"י קצת אופני ההנהגה בזה. והנה ראשית הכל צריך לידע דמלאכה שאפשר לעשותה בחול בודאי איסור גמור הוא להניח אותה על שבת, כגון אם הוא רצען או חייט וכדומה שאר מלאכות שנותנין להם שיעור קבוע על כל שבוע חייב לזרז עצמו בכל כחותיו להקדים לגמור קודם שבת כדי שיהיה נח בשבת (וכעין זה בשבת ק"ל ע"א במשנה וכו"ש בעניננו) ולזה כתיב בתורה ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי וגו' לא תעשה כל מלאכה ר"ל שכל עבודותיך המוטל עליך תראה לעשותם באלו הששה ימים ולא תותיר מהם כדי שביום השביעי לא תעשה כל מלאכה. ואפילו אם יצטרך לשכור מסייע על זה ג"כ חייב אם היכולת בידו כדי שלא תשאר מלאכה על שבת ויהיה מוכרח לחללו וכדאיתא ביו"ד (סימן קנ"ז) דמחוייב האדם ליתן כל אשר לו ולא לעבור על לאו דאורייתא, ויותר מזה דחויב גמור הוא לו להתבונן בזה בתחלת ימי השבוע ולזרז עצמו בכל כחותיו, ולא ידחה על סוף השבוע פנ ח"ו יארע לו איזה סיבה ותשאר מלאכה על יום השבת, וזהו **מה שכתבה לו התורה שמור את יום השבת לקדשו** וכל שמירה הוא ממלאכה וכתבו בלשון שמור דהוא מקור להורות לנו דתמיד צריך לזכור את יום השבת ואפילו מיום א' כדי לשמרו ממלאכה (דומיא דמאי דדרשינן (בביצה ט"ו ע"ב) בענין עונג שבת מקרא דזכור דצריך תמיד לזכור שבת דהיינו אפילו מיום א' והלאה שאם מזדמן לו דבר טוב יהא מזמינו לשבת ואפילו הלל דפליג ע"ז שם ואומר ברוך אדני יום יום עכ"פ מודה בשאר כל חפצים חוץ ממאכל דצריך להכין אם נזדמן מיום א' והלאה כמו שכתבו הפוסקים כי זכור הוא מקור דהיינו שיזכור תמיד את יום השבת)".

3. **איסור דרבנן**.

(א) **תוס' שבת** (ס"ק ה', עי' ביאורים שם) – "וצריך לומר דעיקר הטעם הוא משום דגם תוך ג' ימים, הא דחל עליו אזהרת שמירת שבת הבאה זה אינו אלא מדרבנן שגזרו על זה דנראה כאלו מתנה לחלל שבת, ולכך במקום מצוה ל"ג בזה ומה"ט שרי נמי בס"ד".

(ב) **מחצית השקל** (ס"ק ו') – "בספר תוספת שבת [ס"ק ה'] ... ולענ"ד כפי מה שכתב הוא דהאי דהוי כאלו התנה אין בו רק איסור דרבנן, יש לומר דסבירא ליה למ"א דזה לא מקרי כאלו עבר על לא תעשה כל מלאכה [שמות כ, י], אלא דהוי מכלל עשה וביום השביעי תשבות [שם כג, יב] והוי מצות עשה דרבנן, אם כן גם על זה שייך הטעם דהעוסק במצוה פטור מן מצות שבתה דרבנן, ונקט מ"א לשון הפוסקים שכתבו הטעם דהעוסק במצוה כו".

(ג) **צמח צדק** (יו"ד סי' צ"ב ד"ה הנה).

(ד) **תורת חיים** (ס"ק י"א) – "וזה אינו אסור אפי' מדרבנן, אלא גזירת הרואי' הוא ע"ב ...".

(ה) **קובץ הערות** (סי' מ"ח אות ו') – "ומדאורייתא שרי להכניס עצמו לסכנה באופן שיהא מוכרח אח"כ לדחות את האיסורין מפני פיקו"נ, כמ"ש במאור ובר"ן [ז' ע"א מדפי הרי"ף] ספ"ק דשבת, גבי אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם השבת, עיין שם".

(ו) **יואל משה** (מאמר ישוב אר"י אות ע"א).

(ז) **קהלות יעקב** (שבת סי' ט"ו ד"ה ונראה).

- (ח) **אג"מ** (או"ח ח"א סי' קכ"ז) – "אין סברא לחלק בין קודם ג' לאחר ג' דהחלוק בזה הוא רק מדרבנן ומדאורייתא מותר בכל אופן כדמשמע לכל הפירושים באיסור הפלגה (לבד לפירוש הרי"ף אפשר שהוא דאורייתא)".
- (ט) **הגרשז"א** זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ז' אות ב' ד"ה ותו, ד"ה הן) – "ורק מדרבנן הוא דאסור שלא במקום מצוה כיציאה בשיירא לפני השבת וכדומה".
- (י) **שיעורי ר' שמואל** (יבמות ח"א אות ש"ט [דף לג:]), זכרון שמואל סי' ס"ה אות ל"ג) – "איסור זה להכניס א"ע לפקו"נ אינו אלא מדרבנן כיון דפק"נ הוא היתר גמור".
- (יא) **משנה הלכות** (ח"ג סי' ל"ז ד"ה אבל).
- (יב) **אבן ישראל** (ח"ט סי' ס"ג על סי' רמ"ח, עמ' ע"ג) – לשונו מובא לעיל.
- (יג) **הגר"ש** זצ"ל (שבת שבתון, הכנות ליום הכיפורים סעי' ב' עמ' מ"ט ד"ה והוסיף) – "יסוד האיסור לא להכניס לחילול שבת הוא רק מדרבנן".
- (יד) **שבט הלוי** (ח"ב סי' ר"ה) – "דגם מהריב"ל המחמיר מודה דמעיקר דין דאורייתא אין איסור להכניס עצמו לפעולה אשר בסופה יהיה צריך לחלל שבת או לדחות איסור אחד מכח פיקוח נפש, אלא שאנו מחמירים כן לכתחילה כשיש ודאי גמור ואין אוסרים כשיש רק ספק אולי לא יצטרך לזה".
- (טו) **הגרמ"מ פרבשטיין** (ס' צהר אהל חנוך עמ' שנ"ט ד"ה הלכה).
4. תלוי בהותרה או דחיה.
- (א) **קובץ הערות** (סי' כ"ג אות ב') – "ולמה יהא מותר מדאורייתא להכניס עצמו בדחיה. על כן נראה יותר, דטעם המתירין מדאורייתא להפליג בספינה או בשיירא, משום שסוברין כדעת הר"מ מרוטנבורג (רא"ש שלהי יומא [פ"ח סי' י"ד]) דשבת הותרה אצל פיקו"נ, ומה"ט כתבו תוס' (יבמות י"ד [ע"א ד"ה במקומו]) דבמקומו של רבי אליעזר, במתכוון היו מביאין עצמם לידי דחיה. אבל לסוברין דשבת דחיה ולא הותרה, י"ל דלהכניס עצמו לדחיה אסור מדאורייתא, וא"כ בשאר איסורין, דנראה מדברי הר"מ שם דאינו אלא בתורת דחיה, כגון הכא בהשחתת זרע, אסור מדאורייתא להכניס עצמו לדחיה".
5. מראי מקומות – **יעב"ץ** (ח"ב סי' צ"ה), **הגרשז"א** זצ"ל (מנחת שלמה ח"א עמ' מ"ג), **חי' ר' שמואל** (כתובות סי' ד' אות א').
- (א) **ערוך לנר** (יבמות דף מח. ד"ה בגמרא) – "ונ"ל דהך דאין מלין תוך ג"י קודם שבת הוא רק גזירה דרבנן ואף דהתשב"ץ יליף כן ממה דאמרינן שבת (יט א) אין מפליגין בספינה ואין צריך על עיר פחות מג' ימים ולענין צרין מדאורייתא הוא דבספרי ילפינן מצי תצור ימים רבים מכ"מ לענין מילה רק דרבנן דבמלחמה שייך חלול שבת בקרוב יותר".
- ד. **האם מותר למול ואז יצטרכו לבשל החמין בשבת.**
1. החלוק בין המכניס עצמו לסכנה בער"ש, ובין מכניס עצמו לסכנה בשבת עצמה – עי' סי' של"א סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.
 2. **האם מותר לעשות מילה בזמנה בשבת כשיודע שיגרום עי"ז לחילול שבת בודאי** – עי' סי' של"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
- יא** **לצורך מצוה** – רמ"א סעיף ד'.
- א. **מצות ישוב ארץ ישראל.**
1. עי' אה"ע סי' ע"ה, לשיטות ומראי מקומות.
- ב. **הולך לסחורה, לראות פני חבירו.**
1. **רמ"א** (סעי' ד') – "יש אומרים שכל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חבירו חשוב הכל דבר מצוה ואינו חשוב דבר הרשות, רק כשהולך לטייל; ועל כן נהגו בקצת מקומות להקל בענין הפלגת הספינות והליכת שיירא תוך שלשה ימים, כי חשובים הכל לדבר מצוה; ואין למחות בידן, הואיל ויש להם על מי שיסמוכו".
 2. **א"ר** (ס"ק י"ז) – "ואין למחות וכו'. משמע במקום שאין מנהג אין להקל כי רבים חולקין דלענין זה לא מיקרי (הליכות) [הליכה] לסחורה מצוה, וכמ"ש ראב"ן סימן ס".
 3. **מ"ב** (ס"ק לו) – "ואין למחות וכו'. אבל במקום שלא נהגו להקל אין כדאי לכתחילה להקל דכמה פוסקים סוברים דבענין מצוה גמורה".
 4. **מ"ב** (סי' תקל"א ס"ק י"ד) – "אבל מא"י לחו"ל אינו מותר אלא ביצא להרויח או לראות פני חבירו דהוא חשיב דבר מצוה שמותר לצאת מא"י בשביל זה".
 5. **הגר"א** נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב סעי' ד') – "מכל מקום בזמן הזה שאפשר להתקשר עם חברו בטלפון וכדו', נראה דיש לצמצם את התר הנסיעה לחו"ל לראות פני חבירו, רק למקרים מיחדים".
 5. מראי מקומות.
- (א) **הגר"פ** זצ"ל (חידושי בתרא על רמ"א סעי' ד') – "לראות פני חבירו ... מדובר בת"ח שחבירו ג"כ ת"ח, דהא אסור להתחבר לרשע".

ג. להרוחה.

1. כמו סחורה, שהוא [קצת] מצוה.
- (א) **רוקח** (הל' עירובין סי' קצ"ז) – לשונו מובא לעיל.
- (ב) **רשב"ש** (סי' ק"ע ד"ה הפתח הראשון) – "ובספר אורח חיים כתוב בשם רבינו תם ז"ל דההיא דאמרינן בפ"ק דשבת דאין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם שבת בד"א לדבר הרשות אבל לדבר מצוה מותר, דהולך לסחורה הוי דבר מצוה, ואין חשוב דבר

הרשות אלא ההולך לטייל. ולא ראיתי מי שחולק עליו בזה. נראה שלמדה רבינו הרב ז"ל מההיא דפרק ואלו מגלחין ונכון הוא. וכן ראיתי בתשובות א"א מוה"ר ז"ל שמביא ראיה לדברי ר"ת ז"ל מהלכה זו".

(ג) עי' רמ"א (סעי' ד') - לשונו מובא לקמן.

2. מראי מקומות – מ"ב (סי' תקל"א ס"ק י"ד, לשונו מובא לקמן), הגר"א בבבצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ד').

ד. לצורך מצוה דרבים, לתקוע בשופר ברבים ולהשלים מנין.

1. מראי מקומות – חזון יאיר (סי' קט"ו), שע"ת (ס"ק א'), רע"א (שבת דף יט.), הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על סעי' א'), ילקוט יוסף (הע' ו').

ה. צבא (army).

1. מיקל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"ג) – "ובצבא אפשר לסמוך על שיטת ר"ת שכל שאינו הולך לטייל חשיב לדבר מצוה, ואם הולך למשפחתו ודאי חשיב דבר מצוה".

ו. עוסק במצוה קיומית - עי' ערך "עוסק במצוה".

יב) ניתוח (surgery).

א. קביעת ניתוח ג' ימים לפני שבת, או זריקת זירוז לילולת - שגורם חילול שבת, ומפני ביטול עונג שבת.

1. יש להחמיר.

(א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קס"א אות רכ"ט, אות ר"ל) – "מה שרוצים לעשות את הזירוז בעש"ק ולגרום חלול שבת זה לא תסכים רק תדחה את זה ליום א'".

(ב) אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רמ"ח אות ב') – "יש להמנע מלעשות טיפול רופאי בערב שבת כשיש חשש שיבא עי"ז לחילול שבת".

(ג) אמת ליעקב (סי' של"א על סעי' ג') – "להקדים הלידה ... שמיום ה' עד יום השבת הוא איסור גמור מן הדין כמו אין מפליגין בספינה בפ"ק דשבת דף י"ט ע"א, ועיי"ש. וזה הדין הוא בכל נתוח שעל החולה להשתדל בכל מאמציו שלא יעשו הנתוח מיום ה' ואילך אם לא שיש סכנה לדחות אפי' יום או יומים אבל בגוונא אחריתא ה"ז חיוב גמור".

(ד) הגר"מ הלברשטאם זצ"ל (פסקי תשובות סי' רמ"ח אות ד' [דפו"ח, ל"מ], יד לילולת פרק ג' הע' י"ג) – "שאין לעשות ג' ימים קודם השבת זריקת זירוז לילולת ע"מ לזרז את הלידה אא"כ יש הכרח גדול בדבר, כשיש משום סכנה לחייה או לחיי העובר".

(ה) משנה הלכות (ח"ח סי' נ"ד, עי' ח"ט סי' קפ"ד, עי' מכתב לפסקי תשובות עמ' רנ"ו על סי' רמ"ח אות ד') – "אם הוא נתוח שאין נפ"מ אם יעשהו היום או בשבוע הבא כלומר שאין היום מעלה או מוריד ויכול לאחר כמה ימים ודאי שאסור לעשות הנתוח באופן שיצטרך לחלל שבת, ולמשל מי שעושה נתוח לבנות בשביל יופי באופן שמותר לעשות או מי שעושה נתוח לשבר והרופא אומר שאין נפ"מ אם היום או לשבוע הבא וכיוצא בו לפענ"ד לכ"ע אין לעשותה ג' ימים קודם השבת".

(ו) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ב' הע' ל"ג, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' סעי' י"ז) – "ניתוח שאין סיבה מיוחדת לעשותו דוקא קודם שבת, וניתן לדחותו ליום א' ללא שום חשש נזק, לא לעשותו קודם שבת (אא"כ הניתוח קטן ולאחר יום או יומיים כבר מתחזק והולך כבריא)".

(ז) ששכ"ה (פרק ל"ב סעי' ל"ג [דפו"ח, סעי' ל"ג], פרק ל"ו דפו"ח סעי' ד') – "אם יש צורך בניתוח שאינו דחוף, כגון ניתוח קל, אם רק אפשר הדבר, יש לקובעו לראשית השבועה - שמא יצטרכו לחלל שבת לשם טיפול אחרי הניתוח".

(ח) חזון עובדיה (שבת ח"ג עמ' שכ"ב סעי' ד') – "יש לדחות את הניתוח לאחר השבת, אם לא יהיה חשש סכנה בדחיה זו, ואם הדבר ברשותה, אל תקבע את הניתוח לא לשבת ולא לימים הסמוכים לשבת, אלא תקבע את הביצוע הניתוח לימים הראשונים של השבוע".

(ט) נשמת אברהם (סי' רמ"ח ד"ה לכן).

(י) הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' י"ח) – "אין לעשות ניתוח ע"י רופא ישראל לחולה שאין בו סכנה תוך ג' ימים לשבת במקום שאין חשש היזק כלל וניתן לדחותו לאחר השבת, וחיישי' שיצטרכו לחלל עליו שבת, אא"כ ידוע שהניתוח קטן ולאחר יום או יומיים כבר מתחזק והולך כבריא, אך אם יש חשש היזק בדחייתו אף בשל חולי שאין בו סכנה אין לדחות הניתוח".

(יא) יד לילולת (סוף פרק ג').

(יב) מגילת ספר (סי' ל"ה אות ד') – "ולכאורה יש ללמוד מדברי הרי"ף שאם אדם זקוק לעבור ניתוח וע"י זה לא יוכל לאכול כזית מצה בליל הסדר או לשמוע קריאת מגילה וכיו"ב אם הניתוח איננו דחוף ואפשר לו לדחותו למועד אחר חייב לעשות כן כדי שלא יתבטל מהמצוה".

(יג) עי' ארחות שבת (פרק כ' סעי' ס"ט, סעי' ע') – "הנצרך לעשות ניתוח שאינו דחוף, אם יודע שאחר הניתוח יצטרכו לעשות עבורו מלאכות בשבת לצורך פיקוח נפש, צריך לקבוע את הניתוח בימים הראשונים של השבוע דהיינו ביום א' ב' ג', אמנם אם הוא סובל יסורים או שאי אפשר לקבוע תור לימים האלו מותר לעשות זאת אף בתוך ג' ימים הסמוכים לשבת, וראה הערה. ואף באופן שלא יצטרכו לעשות מלאכות בשבת לצורך פיקוח נפש, אם ידוע שבימים הראשונים לאחר הניתוח עלול לסבול יסורים ויתבטל מעונג שבת, יש לקבוע את הניתוח בימים הראשונים של השבוע. אמנם אם הוא סובל יסורים או שאי אפשר לקבוע תור לימים האלו מותר לעשות זאת אף בתוך ג' ימים הסמוכים לשבת".

(יד) שמירתה של שבת (עמ' ק"ע).

טו) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק י').

2. מעיקר הדין יש להקל.

א) ציץ אליעזר (ח"ב סי' מ"ג) – "נראה ברור דיש להתיר עשיית הניתוחים גם בימי חמישי וששי, ואפילו בגוונא שיצטרכו לאחר מיכן לחלל עליהם בודאי את השבת משום פיקוח נפש, דהא זה בודאי דכשמותר בכלל עפ"י הדין לבצע סוג ניתוחים כאלה שמסתכנים בהם, זאת אומרת מפני שיש בזה הצלה מיסורים קשים וגם סיכויים להצלחתם לפדות את החולים עי"כ ממחלתם המסוכנת. אזי יש כבר בזה גם מצוה, הן מצד החולה שמצווה לחזור אחריו רפואתו כאשר האריכו בזה גדולי הפוסקים, והן מצד הרופא שמצווה עליו להגיש לו מזון ומרפא, ובכלל פקוח נפש הוא ואם מונע עצמו הרי זה שופך דמים כנפסק ביו"ד סי' של"ו סעי' א', ושרשו פתוח עליו ממה שכתוב בתורה והשבות לו דמרבא אבידת גופו כדיעוין בסנהדרין ד' ע"ג ע"א ויש בכלל זה חיוב מן התורה לרפאות חולי ישראל הן בגופו הן בממונו והן בחכמתו כדמבאר הרמב"ם בפיהמ"ש בפ"ד דנדריים במשנת ומרפאהו רפואת הנפש, ובריפוי ע"י עשיית מכה [קרי: ניתוח] יש לימוד מיוחד להכליל זה גם בכלל ואהבת לרעך כמוך ...".

ב) פסקי תשובות (סי' רמ"ח אות ד', דפו"ח אות ד') – "ומכל מקום מעיקר הדין אין בזה איסור, ולכן המקיל לעשות הטיפול הרפואי בימים אלו יש לו על מי לסמוך".

1) קשה: ודאי פקו"נ אפי' במקום מצוה יש להחמיר. בה"ל סעי' ב' ד"ה ופוסק. י"ל הגריש"א זצ"ל (שבת שבתון, לשונו מובא לקמן).

3. מראי מקומות – חוט שני (ח"א עמ' ע"ג), "מותר לקבוע תור לניתוח שיתקיים בתוך ג' ימים קודם השבת, כיון שבדרך כלל בניתוחים יש בהם עניני פיקוח נפש".

א) תלך הרבה בערב שבת: כדי שתזרז את הלידה - עי' סי' ש"ל סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. כשסובל יסורים או שאי אפשר לקבוע תור לימים האלו.

1. מותר לעשות זאת אף בתוך ג' ימים הסמוכים לשבת – הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ל"ב הע' צ"ז [דפו"ח, הע' צ"ט], מילואים, שולחן שלמה ס"ק ג', "אמנם אם היום הקבוע של הרופא המומחה הוא רק באותם הימים הסמוכים לשבת הרי זה מותר כמו במקום מצוה, ועצם הניתוח הרי הוא צורך חשוב. וכן אם יש לחולה כאבים הרי זה מצוה"). ארחות שבת (פרק כ' סעי' ס"ט, לשונו מובא לעיל), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ס"ז).

א) ארחות שבת (פרק כ' הע' ק"א) – "הגרשז"א זצ"ל ... והנה לכאן לפי מה שהאריך הבה"ל בסי' רמ"ח ס"ד ד"ה ופוסק לכאן הוראה זו של הגרשז"א זצ"ל צריכה עיון, דאם אכן ידוע בודאי שיצטרכו לעשות עבורו מלאכות לצורך פיקו"נ הרי המהריב"ל והרדב"ז אסרו לצאת בכה"ג אף לצורך מצוה, וכן נקט הבה"ל שם, וא"כ לכאן אין להתיר לעשות ניתוח בתוך ג' ימים הסמוכים לשבת אם אינו ניתוח דחוף אף שא"א לקבוע תור לימים אחרים. וצ"ל דבכה"ג שהניתוח הוא צורך חשוב סמך הגרשז"א זצ"ל על עיקר שיטת הריב"ש והשו"ע, וכפי שפסק הא"ר בסי' רמ"ח ס"ק י"ב ודחה את כל טענות הרדב"ז, ובפרט במקום שהחולה סובל יסורים".

ב) הגריש"א זצ"ל (שבת שבתון, הכנות ליום הכיפורים סעי' ב' ריש עמ' מ"ה) – "דאפשר שדברי הביא"ה הנ"ל לא נאמרו אלא כשתתבטל מצוה, אבל במקום מניעת חולי ויסורים יתכן שגם הוא יודה שמותר להנתח אף שיגרם על ידי כך חילול שבת, שהרי בסי' ש"ח סעי' י"ז מצאנו דבמקום חולי מותר לעשות מלאכה בשינוי - כגון חולה בלב שצריך לינוק מהבהמה - ולא מצאנו דבמקום מצוה מותר לעבור על שבות בשינוי, הרי דבמקום חולי הקילו יותר מבמקום מצוה. ולכן יתכן שמותר להכנס למצב של סכנה כדי להחליץ מיסורים. וה"ה דמותר לחולה להפליג בספינה גם כשברור שיחללו שבת בנסיעה".

2. מראי מקומות.

א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ל"ו אות א') – "בחולה שיש בו סכנה שקבעו לו תור לניתוח קודם שבת, ואז יצטרכו לחלל עבורו שבת גם שלא לצורך, ויש לו אפשרות לעשות את הניתוח פרטי בלי חילול שבת, אך זה יעלה לו עשר אלף דולר. והשיב רבינו, עצם הפעולה נעשה בהיתר אין שום חשש לאיסור כאן".

יג) נסיעה בכלי תחבורה חשמליים וכדו'.

א. רכבת (train) בשבת.

1. מחמיר: מצד תחומים ועוד טעמים.

א) חת"ס (ח"ו סי' צ"ז) – "לדינא בענין דאמפף וועגען הם העגלות ההולכים ע"י קיטור הנה לית בהו לא משום משמש בבע"ח ולא משום נכרי העושה מלאכה בתבערות הגחלים דהרי איכא רוב גוים וליכא אלא משום תחומין ואעפ"י שהוא למעלה מיו"ד מ"מ הרי הוא רוחב ארבע ולהרי"ף ולהר"ז ולהרמב"ן דליכא בספינה משום איסור תחומין במים רק מפני טעמים שכתבו הם כנ"ל וא"כ ממה שהעולם נוהגין להפליג בספינה אין רא"י להתיר ליסע על העגלות חוץ לתחום ונ"ל דהוה ספק ספיקא להחמיר ואין להתיר".

ב) תפארת ישראל (כלכלת שבת מלאכת שבת סוף אות ט') – "אולם ליסע בשבת בדאמפפואגען, אין שום היתר, דכפי ששמעתי שולי העגלה היא נמוכה מי"ט מהארץ, אמנם אפי' יהיו שולי התיבה גבוה יותר מי"ט, דהו"ל שם מקום פטור, או דנימא דכיון שהעגלה גבוה י"ט ורחבה ד"ט והיא ג"כ מקורה וודאי רה"י גמור הוא, עכ"פ הרי עמוד ברה"ה גבוה י"ט ורחב ד"ט, ג"כ רה"י גמור הוא (כעירובין ע"ח א'), ואפ"ה מדניחא להילוך איסור תחומין נוהג בה (כרט"ז ת"ד ורמג"א רס"ו סק"ז). ואת"ל לחלק, דהתם האדם גופיה מהלך, משא"כ הכא האדם יושב והעגלה מהלכת, עכ"פ הרי כבר קיי"ל (קידושין דל"ג) דרכוב כמהלך דמי, וודאי אין חלוק בין שרוכב על הבהמה או שיושב ברה"י בתיבה או בעגלה או בספינה שמהלכין (כרט"ז צ"ד סק"ד ואבן עזר רמ"ו ורמג"א צ"ט סק"ה ורס"ו סק"ז).

- ג) ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"א אות כ"א) – "שאסור לנסוע ברכבת בשבת המתנהגת ע"י עכו"ם אפילו ברוב נוסעים עכו"ם. ל"ש חוץ לתחום ול"ש תוך התחום או תוך העיר".
2. הולך לסחורה, יש איסור דאורייתא של תשבות.
- א) חת"ס (ח"ו סוף סי' צ"ז) – "דוקא בספינה שיושב בקתדרא ואינו מתקרב במעשה גופו ויושב ועוסק בעונג שבתו כמו בביתו ממש אבל הנוסעים בדאמפף וואגען אינו שובת וגופו נע ונד ואי אפשר לו לעסוק בעסקי שבת בשבתו אשר רגיל בהם בביתו ומתקרב אל מקום מסחרו בשבת להיות שם ביום החול פשוט דגרע הרבה טפי ממחשיך על התחום ואיסור גמור הוא אפילו מדאורייתא להרמב"ן הנ"ל ומפורש בדברי קבלה אם תשיב משבת רגליך וגומר ממצוא חפצך כנלע"ד פשוט וברור בעזה"י".
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (דפו"ח אות ב').

ב. מטוס (airplane) בשבת.

1. מחמיר, אפילו להכניס ער"ש.
- א) עי' אג"מ (או"ח ח"ג סי' צ"ו ד"ה ובדבר שבת) – "אינו נוגע למעשה כי יראי ה' לא יסעו בעראפלאן בשבת כי אף אם אין תחומין למעלה הרי לאחר שיגיע העראפלאן על הקרקע נוסעים העראפלאנס שטח גדול יותר מתחום שבת על הארץ ממש שיש כבר איסור תחומין, וגם יהיה אסור לירד וגם האין שום אדם נוסע בלא חפצים, וגם הא ליותר מ"ב מיל אסור להרמ"א מדין תחומין אף למעלה מעשרה מאחר דהוא ספקא דאורייתא ובלא כל זה נמי אין לשומרי תורה ליסע בעראפלאן בשבת אף אם יכנס לשם בע"ש ויצא משם אחר השבת וממילא אין נוגע זה למעשה. ולפלפולא בעלמא ודאי אין צורך בלא הוכחות מגמ' ופוסקים".
- ב) באר משה (ח"ז קונ' עלעקטריק סי' צ' אות י"ג) – "בודאי אסור".
- ג) מנחת יצחק (ח"ב סי' ק"ו) – "בודאי אף למעלה מעשרה דנפשטא האיבעי, וגם תחומין מ"מ רחב ד' מהני לדידי, ואף להרא"ם מ"מ ספק הוי, וביבשה יש להחמיר כנ"ל, וכ"ז שייך גם באוירון, וגם טעם הב' שכתב החת"ס, בודאי שייך יותר לאסור באוירון מהאי טעמא מבדאמפף - וואגען, דבאוירון, אי אפשר לו לטלטל אנה ואנה ככל אשר יחפוץ, וכ"פ אף צריך להיות מקושר למושבו, ובודאי א"א לו לעסוק בעסקי שבת בשבתו כאשר רגיל בביתו, ואסור משום שבות דא' כנ"ל".
- ד) שערים מצויינים בהלכה (סי' ע"ד ס"ק א') – "טעם עונג שבת, נראה דמטעם זה לבד די לאסור ...".
- ה) ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"א אות י') – "וזאת להקדים, שזה ברור שאפי' אם מנהיג האוירון הוא עכו"ם, אם נוסע רק עבור ישראל, או רובו ישראל, אסור להפליג בו משום אמירה לנכרי, שהרבה מלאכות האסורות מה"ת עושה מנהיג האוירון, וכאן עוד יותר חמור מאמירה דעלמא מכיון שנהנה מיד, וכמוזכר בזו"ש הגרש"ז או"ח (סי' רמ"ח סעי' ו'), וכל הדיון הוא כשרוב נוסעים עכו"ם. והנה לדעת הרי"ף הרמב"ם והשו"ע, שטעם איסור הפלגה בספינה ג' ימים לשבת הוא משום ביטול עונג שבת, כ"ש טיסה באוירון שאסור בתוך ג' ימים לשבת אם ברור שישע במשך כל הזמן עד שבת, כי באוירון הנענוע והסבוב ושינוי הוסת הוא בהרבה יותר גדול וחזק מבספינה. ואין להתיר בע"ש רק מצד ההיתר שמוזכר ברמ"א (סי' רמ"ח סעי' ד') שכל מקום שהולך לסחורה או לראות פני חבירו חשוב הכל דבר מצוה, ואינו חשיב דבר הרשות רק כשהולך לטייל ... נראה שמ"מ הרי אנו להלכה מספקא לן אי יש תחומין למעלה מעשרה, או לא, וצריכים למיזל לחומרא, שהרי תחומין דאורייתא, ובזה חמור יותר באוירון מבספינה, שספינה הולכת על המים ששם אין בכלל איסור תחומין דאורייתא לדברי הכל, ולכן מקלינן בה כשהולכת למעלה מעשרה דהו"ל ספק דרבנן ולקולא. ומשא"כ באוירון שטס על פני היבשה ששם איסור תחומין של י"ב מיל דאורייתא, ולכן כשטס למעלה מעשרה הו"ל ספק דאורייתא ולחומרא".
- ו) חוט שני (ח"א ריש עמ' ע"ג) – "שאינו לטוס במטוס תוך ג' ימים אם ימשיך לטוס בשבת".
- ז) הגר"י מצגר שליט"א (עטרת שמואל ח"ט עמ' ק"ה) – "אסור לעלות על מטוס בערב שבת הממשיך את טיסתו בשבת אפילו אם הטיסה מסתיימת אחר צאת השבת".
- ח) ילקוט יוסף (סי' רמ"ח הע' ג').
- ט) פסקי תשובות (דפו"ח אות ב') – "אין היתר בכל ענין ... מכל מקום יש בו משום זלזול בקדושת השבת ופירצה במצות המנוחה והשבייתה בשבת".
- 1) אולם במקום מצוה יש לדון.
2. מראי מקומות – הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ ח"א סי' ס"א, עמ' קכ"ו אות ג').
- א) שרידי אש (ח"א סי' צ"ח עמ' ש') – "יש להסתפק אם מותר לנסוע באוירון בשבת ע"פ יבשה, עי' במשנה ברורה או"ח סי' ת"ד מחלוקת בין הגרע"א ז"ל ובין המ"פ. אבל כבר נהגו להתיר ופשיטא שמחוייבין לקנות שבייתה".

ג. ספינת קיטור.

1. מראי מקומות – יהודה יעלה (או"ח סי' נ"ח), אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ב).

יד] רכיבה על אופניים בשבת (bicycle).

א. הלכה.

1. מיקל.

- א) רב פעלים (ח"א או"ח סי' כ"ה, השמטות) – "בעיר שיש בה עירוב מותר לרכוב בזה הגארי אפילו לטייל בין בשבת בין ביו"ט".
- 1) הרב פעלים חוזר – ישכיל עבדי (ח"ג סי' י"ב סעי' ה' אות ד', סי' י"ט אות ד', ח"ה או"ח סי' מ', שמחת כהן סוף סי' ע"ח).
- 2) אינו חוזר – בייע אומר (ח"ט או"ח סי' ק"ח אות קפ"ט, לזית חן אות ק"ז, ח"י סי' נ"ה ח"א אות כ"ט, הליכות עולם ח"ד עמ' רמ"ב).

- (ב) עי' מהרש"ג (ח"ב סוף סי' י"ג).
- (ג) משה האי"ש (דף קע"ה ע"ג, הו"ד בלוית חן).
- (ד) מעשה אליהו (עמ' קכ"ב) - מחמיר תע"ב.
2. מחמיר.
- (א) שאילת יעקב (סי' מ"ה).
- (ב) ר' עזריאל הילדסהיימר (או"ח סי' מ"ט).
- (ג) שו"ת מים חיים (סי' קכ"ח).
- (ד) כף החיים (סי' ת"ד ס"ק ח') - "וכן הוא המנהג בארץ צבי שאין הולכין באופנים הנז' לא בשבת ולא ביו"ט אפ' בתוך העיר שיש בה עירוב".
- (ה) מילי דאבות (ח"ה או"ח סי' ה' אות ג').
- (ו) ישכיל עבדי (ח"ג סי' י"ב סעי' ה' אות ד', סי' י"ט אות ד', ח"ה סי' מ').
- (ז) אג"מ (טלטולי שבת פרק א' הע' כ"א, מסורת משה ח"ג או"ח אות רט"ו) - לשונו מובא לקמן.
- (ח) יסודי ישרון (מערכת הל' שבת סוף עמ' שפ"ה).
- (ט) אמת ליעקב (סוף הע' של"ט) - "אסור לרכוב על אופניים בשבת, כיון שהוא כלי שנעשה שיכול האדם ליסע על ידו מהלך גדול וארוך, ולכן אף למהלך קטן אסור. אבל על תלת-אופן (tricycle) מותר, שזה לא נעשה לכך".
- (י) אור לציון (ח"ב פרק מ"ב הע' א', הע' ב') - "מעיקר הדין היה מקום להתיר רכיבה על אופניים רגילות בשבת, שהרי אינו עושה בזה שום איסור, וגזירות חדשות שלא גזרו חז"ל אין לנו לגזור, וכמ"ש הרא"ש בפ"ב משבת סימן ט"ו שאין לחדש גזירות אחר חתימת הש"ס, וכן כתב הרב המגיד בפרק ה' מהלכות חמץ ומצה הלכה כ', ע"ש, וכן כתב להתיר רכיבה על אופניים בשו"ת רב פעלים ח"א סימן כ"ה ובהשמטות שבראש הספר, ע"ש. ומ"מ למעשה אין לרכב על אופניים בשבת, שכבר נהגו שלא לרכב עליהם, וכן כתב בכה"ח בסימן ת"ד אות ח' שהמנהג שלא לרכב בהם לא בשבת ולא ביו"ט, ולכן הוי כדברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור, שאין אתה רשאי להתירם בפניהם, וכמובא בפסחים נ"א ע"א ובשו"ע יו"ד סימן רי"ד סעיף א', ע"ש. ומ"מ יש להתיר לרכב על תלת-אופן, כיון שבהם לא נהגו איסור. ומשום כך גם אין התלת אופן מוקצה, ומותר בטילטול אף לגדולים".
- (יא) ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"א אות כ"ז, ח"ד סי' ד' אות ח', ח"ז סי' ל') - "נראה פשוט שאסור לנסוע בשבת או יום טוב באופנים אפ' בתוך התחום מג' טעמים. (א) גזירה שמא יצא חוץ לתחום. (ב) משום עובדין דחול דיש בזה עשה של תורה כנ"ל בשם הרמב"ן וח"ס. (ג) נוסף לזה יש בזה גם הגזירה של שמא יתקן מנא. שבהרבה פעמים מתפוצץ הגומי מסביב לגלגל ויבוא לתקן אותו במילוי אויר בגומי וכדומה. ופשוט".
- (יב) הגר"מ אליהו זצ"ל (מים ההלכה ח"א עמ' רל"ז אות ה') - "אין שום מקום להתיר לנסוע באופניים של שני גלגלים בשבת ברחובה של עיר אפ' אם יש בה עירוב, ומי שעושה כן הוא פורץ גדר וכו' ואין רוח חכמים נוחה מן המתירים והמקילים, ובאים מתוך כך לאיסורים חמורים של סקילה וכתב ב"מ".
- (יג) כוכבי יצחק (ח"ב סי' ל').
- (יד) הגריש"א זצ"ל (ישיב משה עמ' כ"ז אות י', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ל"ג אות א').
- (טו) עמק הלכה (ח"א סי' כ"ו).
- (טז) עי' יביע אומר (ח"י סי' נ"ה ח"א אות כ"ט, לוית חן אות ק"ז) - "ראוי להורות להחמיר".
- עי' יחזקאל דעת (ח"ב סי' נ"ב) - "ראוי להחמיר כדברי רוב האחרונים".
- עי' הליכות עולם (ח"ד עמ' רמ"א) - "נכון מאד להחמיר שלא לנסוע בשבת על אופניים, ואפילו כשרוצה ללכת לדבר מצוה, וכמו שהסכימו כן הרבה אחרונים משום עובדין דחול. ובאיסור שבת החמורה ראוי לחוש לדבריהם להחמיר".
- (יז) ששכ"ה (פרק ט"ז סעי' י"ז [דפו"ח, סעי' י"ח]) - "אין לרכב על אופניים רגילים גם אם גלגלים עשויים מגומי מוצק".
- (יח) חוט שני (ח"ג עמ' קמ"ו ד"ה מבואר, ח"ד עמ' קכ"ז ד"ה ואמנם) - "אין לנסוע בשבת באופניים דמיחזי כעובדין דחול שנוסע למקום אחר".
- (יט) רבבות ויובלות (ח"ב סי' כ"ז).
- (כ) הגר"ח ק' שליט"א (עם מקדשי שביעי ח"ב עמ' קצ"ו אות צ') - "הרמב"ן אומר שצריך לנוח בשבת וזה לא נקרא מנוחה".
- (כא) מאיר לנפש (ערך אופניים).
- (כב) משנה הלכות (ח"ז סי' ע"א, ח"א סי' ת"ז) - "איני רואה איסור דאורייתא בדבר מ"מ אסור מפני ג' טעמים, חדא שמא ישבר בדרך ויבא לתקנו, והשנית משום עובדין דחול והשלישית דאין להתיר דבר התמיה לרבים כמבואר בת"ה הביאו הש"ך אפילו הוא היתר גמור. מ"מ אסור להתירו והוא כעין איסור מראית העין, ע"כ אמרתי לו אז על הטעלעפאן".
- (כג) מנוחה נכונה (פרק ג' מלאכה ל"ח ס"ק ג', פרק ד' אות א').
- (כד) מים ההלכה (ח"א סי' מ').
- (כה) נשמת שבת (סי' של"ז אות רע"ח) - "אסור".
- (כו) ילקוט יוסף (שבת ח"ה עמ' נ"ו סעי' ג', קיצור שו"ע סי' של"ז אינו מתכוין סעי' ג') - "יש להורות למעשה שלא לרכוב על אופניים [המיועדים לאנשים גדולים] בשבת. ואין לפרוץ גזר בזה. [ילקוט יוסף שבת כרך ה עמוד נ]. ונכון מאד להחמיר שלא לנסוע בשבת על אופניים, אפילו כשרוצה ללכת לדבר מצוה, וכמו שהסכימו כן הרבה אחרונים משום עובדין דחול. ובאיסור שבת החמורה ראוי לחוש לדבריהם להחמיר. [יביע אומר ח"י חא"ח סימן נד אות יב, ושם בהערות על רב פעלים ח"א בתחלה]".
- (כז) ארחות שבת (פרק י"ט סעי' ס"ז) - "נהגו לאסור את השימוש באופניים בשבת".
- (כח) פסקי תשובות (דפו"ח, אות ג') - "מ"ב בהקדמה לסימן: אלא דעיקר האיסור משום ביטול מצות עונג שבת, דכל הג' ימים הראשונים יש להם צער מחמת נענוע הספינה שגופו משתבר וכו'. ומכאן אסמכתא למנהגן של ישראל לאסור רכיבה על אופנים

בשבת ויו"ט, אף במקום שיש עירוב, ואינו יוצא חוץ לתחום, שכל אופן הרכיבה על אופנים הוא על ידי נענוע גופו, ועוד טעמים נאמרו באיסור זה, וכיון שפשט המנהג בכל ישראל לאסור, שוב המזלזל בזה הרי זה בכלל דברי הרמב"ן (הנ"ל אות ב') שאיסור תורה הוא שלא לעשות השבת כחול אפילו בדברים שאינם בכלל המלאכות".

ב. משום עובדין דחול.

1. מחמיר.

(א) אמת ליעקב (סוף הע' של"ט) - לשונו מובא לעיל.

(ב) אג"מ (מסורת משה ח"ג או"ח אות ריט"ו) - "ושאלתי דא"כ למה אופניים אסור. והשיב רבינו בגערה, דבאופניים עיקרם הם עומדים לחכת בהם למקומות רחוקים, דמה שמשחק בהם אינו כלום, דגם במכונית אפשר ללכת רק לשם משחק! אבל כאן ניכר שעושה זה למשחק. ושאלתי ומה הדין בנסיעה באופניים בחצירו או בביתו, ואמר רבינו שגם אז אסור, דמאחר שמיוחד רק לרכיבה למקומות שקשה ללכת אליהם, נחשב כעובדין דחול, וממילא הם בעצמותם אסורות. וטענתי הרי ילדים קטנים רק משחקים בהם, ואמר רבינו שגם הם משתמשים בהם לרכוב למקומות רחוקים, ומה שלפעמים סתם ישחקו בהם אינו כלום".

(ג) באר משה (ח"ו סי' ט"ז).

(ד) פאת שדך (ח"ב סי' פ' ד"ה ומה).

(ה) ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"א אות כ"ז ס"ק ב', ח"ד סי' ד' אות ח', ח"ז סי' ל') - לשונו מובא לעיל.

(ו) משנה הלכות (ח"ז סי' ע"א) - לשונו מובא לעיל.

(ז) עמק הלכה (ח"א סי' כ"ו).

(ח) הגר"מ אליהו זצ"ל (מים ההלכה ח"א עמ' רל"ח) - "יש איסור גדול של זלזול בכבוד שבת והוא עובדין דחול".

(ט) חוט שני (ח"ג פרק ס"ח ד"ה מבואר, ח"ד עמ' קכ"ז ד"ה ואמנם) - לשונו מובא לעיל.

(י) תורת המוקצה (עמ' ל"ו).

(יא) מים ההלכה (ח"א סי' מ').

(יב) עי' הליכות עולם (ח"ד עמ' רמ"א אות ב') - לשונו מובא לעיל.

1) אמנם עי' יביע אומר (ח"י סי' נ"ה ח"א אות כ"ט) - "אין זה מוכרח לדינא".

(יג) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' של"ז אינו מתכוין סעי' ג') - לשונו מובא לעיל.

(יד) ארחות שבת (פרק י"ט הע' צ"ה).

2. אין להחמיר - מהרש"ג (ח"ב סוף סי' י"ג, "לא ידעתי מאי עובדא דחול שייך בזה"), הגריש"א זצ"ל (ישיב משה עמ' כ"ז אות י', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ל"ג אות א').

3. מראי מקומות - באר שרים (ח"ב סי' ס"ז אות ג'), נשמת שבת (סי' של"ז אות רע"ח ס"ק א').

ג. משום גזירה שמא יצא חוץ לתחום.

1. מחמיר - כף החיים (סי' ת"ד ס"ק ח'), ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"א אות כ"ז ס"ק א', ח"ד סי' ד' אות ח', ח"ז סי' ל', לשונו מובא לעיל), תורת המוקצה (עמ' ל"ו), באר משה (ח"ו סי' ט"ז), מים ההלכה (ח"א סי' מ').

2. אין להחמיר, א"א לחדש גזרות - רב פעלים (ח"א או"ח סי' כ"ה, השמטות).

3. מראי מקומות - נשמת שבת (סי' של"ז אות רע"ח ס"ק ד').

ד. משום שמא ישבר ויבוא לתקנו.

1. מחמיר - שאלת יעקב (סי' מ"ה), כף החיים (סי' ת"ד ס"ק ח'), ישכיל עבדי (ח"ג סי' י"ב סעי' ה' אות ד', סי' י"ט אות ד', ח"ה סי' מ'), יסודי ישרון (מערכת הל' שבת עמ' שפ"ו), ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"א אות כ"ז ס"ק ג', ח"ז סי' ל', לשונו מובא לעיל), משנה הלכות (ח"ז סי' ע"א, לשונו מובא לעיל), רבבות ויובלות (ח"ב סי' כ"ז), תורת המוקצה (עמ' ל"ו), באר משה (ח"ו סי' ט"ז), הגריש"א זצ"ל (ישיב משה עמ' כ"ז אות י', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ל"ג אות א'), מנוחה נכונה (פרק ג' מלאכה ל"ח ס"ק ג'), מים ההלכה (ח"א סי' מ'), הגר"מ אליהו זצ"ל (מים ההלכה ח"א עמ' רל"ז אות ה').

2. אין להחמיר - יביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל"ז אות ג', ח"י סי' נ"ה ח"א סוף אות כ"ט), הגר"ח ק שליט"א (עם מקדשי שביעי ח"ב עמ' קצ"ו אות צ"א).

3. מראי מקומות - נשמת שבת (סי' של"ז אות רע"ח ס"ק ב').

ה. משום תשבות (רמב"ן פ' אמור, חת"ס ח"ו סי' צ"ז).

1. מחמיר - שאלת יעקב (סי' מ"ה), יסודי ישרון (מערכת הל' שבת סוף עמ' שפ"ה), ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"א אות כ"ז ס"ק ב', ח"ז סי' ל', לשונו מובא לעיל), הגר"ח ק שליט"א (עם מקדשי שביעי ח"ב עמ' קצ"ו אות צ', לשונו מובא לעיל).

2. מראי מקומות - נשמת שבת (סי' של"ז אות רע"ח ס"ק ג').

ו. משום שמא יעבירו ד' אמות ברה"ר.

1. מחמיר - שאלת יעקב (סי' מ"ה), כף החיים (סי' ת"ד ס"ק ח').

2. מראי מקומות - נשמת שבת (סי' של"ז אות רע"ח ס"ק ו').

ז. משום מראית עין, תמוה לרבים.

1. מחמיר – שאילת יעקב (סי' מ"ה), משנה הלכות (ח"ז סי' ע"א, לשונו מובא לעיל).

ח. משום שמא לעשות חריץ בקרקע.

1. מחמיר – ר' עזריאל הילדסהיימר (או"ח סי' מ"ט), מים חיים (סי' קכ"ח).

2. אין להחמיר – יחזקאל דעת (ח"ב סי' נ"ב, לוית חן אות ק"ז, יביע אומר ח"י סי' נ"ה ח"א אות כ"ט).

ט. משום הרכיבה עצמה נחשבת מלאכה ולא חכמה, שצריכה לימוד והרגל, ואסור מה"ת.

1. מחמיר – שו"ת מים חיים (סי' קכ"ח).

2. אין להחמיר – לוית חן (אות ק"ז).

י. משום שמיוחד להוצאה.

1. מחמיר – אג"מ (טלטולי שבת פרק א' הע' כ"א).

2. מראי מקומות.

א) נחלת ישראל (פרק ו' אות ה' ערך אופניים, עמ' ר"צ) – "והנה דבר חדש ראיתי בספר טלטולי שבת [עמ' כ"ד הערה כ"א] בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל, דאופניים בשבת דינו ככלי שמלאכתו לאיסור דמיוחד למלאכת הוצאה (היינו שמוציא זה שרוכב עליו מרשות לרשות או מעבירו ד' אמות ברה"ר). ולכאן' לפ"ז גם עגלת תינוק דינה ככלי שמלאכתו לאיסור (משא"כ לפי הטעמים הנ"ל פשוט דאין טעם לאסור בעגלת תינוק, וכמש"כ הגר"ש ואזנר (שליט"א) [זצ"ל] בתוך דבריו שם, וע' גם לעיל סוף פרק ב' עמ' קצ"ח ד"ה מיהו שמעתי), וא"כ יהיה אסור לטלטלו מחמה לצל. ועצם דברי הגר"מ פ"ז זצ"ל לכאן' צ"ב, דכתוב שם דגם בחצר פרטית דאין איסור הוצאה אסור לרכוב על אופניים, והרי לטעמיה תישתרי דאין לך צורך גופו גדול מזה ומה הטעם לאסור (משא"כ לטעם הנ"ל שאיסור שימוש באופניים הוא מחשש שמא יתקלקל ויתקנו, פשוט שרק שאר צורך גופו מותר ולא הרכיבה, וכמש"כ בהערה ל"ג בענין כלי שיר). ואולי כוונתו דכיון דהוי מיוחד למלאכת הוצאה חיישינן שמא ישכח ויצא מרשות לרשות, וכמש"כ הציץ אליעזר הנ"ל באחד מהטעמים לאסור הרכיבה על אופניים".

יא. משום שמא יחתוך זמורה.

1. מחמיר – הגר"מ אליהו זצ"ל (מים ההלכה ח"א ריש עמ' רל"ח).

יב. משום כבוד שבת שלא יהא הילוכו בשבת כהילוכו בחול.

1. מחמיר – שבט הלוי (נשמת שבת סי' של"ז אות רע"ח ס"ק ה').

2. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' של"ז אות רע"ח ס"ק ה').

א) שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ו עמ' נ"ג ד"ה ועל) – "ועל שאלתך מ"ש עגלה של ילדים להמתירים ומ"ש אופנוע שאוסרין, בענייני באופנוע יש בו משום האי דריש סי' ש"א שלא יהא הילוכך של שבת כחול וכ"ש הוא, ועוד דלא גרע משמא יתקן כלי שיר וה"נ רגיל שצריך תיקון ושמא יתקן ויתחייב משום בונה או מכה בפטיש ובעגלה ל"ג דלא שכיח הקלקול כל כך ועוד דצורך תינוק הוא ע"פ רוב, ועוד איכא משום עובדא דחול ואושא מילתא יותר מדאי כיון שמשמש ברובו לצורכי חול ומלאכה".

יג. מצד מנהג.

1. מחמיר – אור לציון (ח"ב פרק מ"ב הע' א', הע' ב', לשונו מובא לעיל).

יד. לענין מוקצה.

1. עי' מקרים סוף הל' מוקצה [סוף סי' שי"ב], לשיטות ומראי מקומות.

טו. מראי מקומות – פני מבין (או"ח סי' ע"א), איש מצליח (ח"א סי' ל"ה), עם מקדשי שביעי (ח"ב פרק י"ד אות כ"ט), ילקוט יוסף (שבת ח"ד עמ' נ"ו).

1. חזו"א (מעשה איש ח"ז עמ' קמ"ו) – "נשאל אם אפשר לצרף רוכב אופניים בשבת למנין בשבת, כשהיה קשה מאד להשיג מניין, ואמר כי אמנם מצד עצם הרכיבה על אופניים בשבת אולי לא היה סיבה לפסול את הנוסע להצטרף למניין, אבל אדם כזה כבר עובר על עבירות דאורייתא של שבת ולכן אין לצרפו".

2. ארחות שבת (פרק כ"ב הע' ט"ז) – "דכיון שכבר נתקבל באיסור לנסוע באופניים ויש בזה אל תיטוש תורת אמך".

טו [שאר כלי תחבורה].

א. אופניים של קטן.

1. מיקל.

א) באר משה (ח"ו סי' ט"ז) – "טוב מאוד למונעם ... קטן שהגיע לחינוך אבל קטן שלא הגיע לחינוך מאחר שהוא להנאת עצמו רוכב אין מונעים אותו מהנאתו כמו שמבואר בשו"ע הרב (סי' שמ"ג)".

ב) מים ההלכה (ח"א סי' מ').

ג) עי' נשמת שבת (סי' של"ז אות ר"פ) – "בבת ב' גלגלים ראוי לחנכם ולמונעם".

- (ד) פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות ג', הע' ל"ו) – "ואלא לילדים קטנים אפשר להתיר הרכיבה באופנים המיוחדים להם במקום שיש עירוב. [שו"ת באר משה ח"ו סי' ט"ז וי"ז (ועיי"ש שנכון להסיר הפעמון או לסתמו)]".
2. מחמיר.
- (א) ששכ"ה (פרק ט"ז סעי' י"ז [דפו"ח, סעי' י"ח]) – "אין לרכב על אופניים ... ואפילו אופניים המיועדים לקטנים".
3. לענין מוקצה.
- (א) עי' מקרים סוף הל' מוקצה [סוף סי' שי"ב], לשיטות ומראי מקומות.
- ב. אופניים של קטן עם גלגלי עזר.
1. מיקל.
- (א) באר משה (ח"ו סי' י"ז) – "יש להקל יותר אפילו לגבי תינוק שהגיע לחינוך".
- (ב) עי' מ"מ ההלכה (ח"א סי' מ').
2. מחמיר.
- (א) עי' ששכ"ה (פרק ט"ז סעי' י"ז [דפו"ח, סעי' י"ח]) – לשונו מובא לעיל.
3. מראי מקומות – מאיר לנפש (ערך אופניים של קטן עם גלגלי עזר), נשמת שבת (סי' של"ז אות ר"פ ד"ה ויל"ע).
- ג. תלת אופן (tricycle).
1. מחמיר.
- (א) עובדין דחול – הגר"צ ובר שליט"א (שלמי יהונתן לוח מוקצה הע' ל').
2. מיקל – אם אין מנהג לאסור.
- (א) אג"מ (טלטולי שבת פרק א' הע' כ"א).
- (ב) באר משה (ח"ו סי' ט"ז).
- (ג) אמת ליעקב (סוף הע' של"ט) – לשונו מובא לעיל.
- (ד) אור לציון (ח"ב פרק מ"ב סעי' א') – "מותר לילדים לרכב על תלת-אופן בשבת".
- (ה) עמק הלכה (ח"א סי' כ"ו).
- (ו) עי' ששכ"ה (פרק ט"ז סעי' י"ז [דפו"ח, סעי' י"ח]) – "תלת-אופן שצמיגי גלגליו עשויים מגומי מוצק, אין למנוע מילד לרכב עליו ... במקום שנהגו איסור ... אין להקל".
- (ז) טלטולי שבת (עמ' כ"ד).
- (ח) עי' רבבות ויובלות (ח"ב סי' כ"ז) – "העשויים מפלסטיק יש להתיר ... יש להזהר מגיל קטן ולחנכם למצות".
- (ט) מ"מ ההלכה (ח"א סי' מ').
- (י) נשמת שבת (סי' של"ז אות ר"פ) – "מותר".
- (יא) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' של"ז אינו מתכוין סעי' ג') – "אבל אופניים קטנות תלת אופן [שלש גלגלים] המיועדות למשחק הילדים, מותר להניח לילדים שישחקו בהם בשבת, באופן שאין שם בטריה ולא נדלקת מנורה. [ילקו"י דיני חינוך קטן עמוד רטז]".
- (יב) ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תתרי"ב).
3. מראי מקומות – ישכיל עבדי (ח"ה סי' מ' אות י"א), עם מקדשי שביעי (ח"ב פרק י"ד אות כ"ט).
- (א) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ג מספר ט"ו הע' נ"ז) – "Riding a big wheel is permitted".
4. לענין מוקצה.
- (א) עי' מקרים סוף הל' מוקצה [סוף סי' שי"ב], לשיטות ומראי מקומות.
- ד. גלגליות, סקטים (skates).
1. מיקל – אם אין מנהג לאסור.
- (א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ב סעי' ב') – "מותר ללכת בשבת על גלגליות".
- (ב) עי' ששכ"ה (פרק ט"ז סעי' י"ז [דפו"ח, סעי' י"ח]) – "אין למנוע מילד לרכב עליו ... והוא הדין ... גלגליות (סקטים) ... במקום שנהגו איסור ... אין להקל".
- (ג) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' של"ז אינו מתכוין סעי' ד') – "מותר לילדים קטנים ללכת בשבת על גלגליות".
2. מחמיר.
- (א) אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' ש"ח אות ו') – "אין להשתמש בשבת ב-roller skates כי דינם ככלי שמלאכתו לאיסור".
- (ב) חוט שני (ח"ד עמ' קכ"ז ד"ה ואמנם) – "עובדין דחול ... וה"ה דאסור לנסוע בשבת על סקטים [שמרכיבים גלגלים על הנעלים ונוסעים בהם]".
- (ג) ארחות שבת (פרק י"ט הע' צ"ה) – לשונו מובא לקמן.
- (ד) פסקי תשובות (דפו"ח הע' ל"ג) – "ובשש"כ פט"ז סעי' י"ז שכמו"כ סקטים (גלגליות) בכלל האיסור, ומסתבר שה"ה קורקינט".
3. מראי מקומות – מאיר לנפש (ערך גלגליות).
- (א) אג"מ (מסורת משה ח"ג או"ח אות רי"ד) – "ושאלתי את רבינו האם מותר להחליק על קרח (Ice Skate) בשבת, מצד דהוי מעשה חול, וגם מצד עצם הענין דמרסק הקרח בשבת, שהרי בעת החלקתו יוצאים קצת מים ועל זה מחליק האדם, ורק שמיד נתקרח, ואף שאינו נראה לעיניו מ"מ הרי האדם יודע שכך זה נעשה ומכוון שיעשה. והשיב רבינו קודם כל אינו מאמין שכך זה נעשה, דהלא הקרח עצמו אפשר להחליק ולעבור עליו, אינו צריך שיפסיר ושיהיו בו מים, ורק אינו מאמין שיצא קצת מים

מכבידות האדם, זה לא דברים יותר כבדים יכולים להיות על הקרח והוא לא ישבר, וטענתי שלמעשה ידוע לי שכן יוצאים מעט מים. ואז שאלתי איך הדין אם סתם לוקח האדם מעט קרח ומרסקו ומיד חוזרים המים ונקרחים, אם אז נחשב כמוליד או שאינו מוליד מצד שנחשב כבלוע. והשיב רבינו דבלוע לא הוי דקרח אינו בולע, אך מ"מ אינו מוליד, דמוליד הוי רק כשמוציא מים שאפשר לאוספם, כאן שא"א לאסוף המים, רק שיוצאים קצת מים ומיד הם נקרחים עוד פעם אין זה נחשב מוליד. והוסיף רבינו בענין קרח, שברוסיה כשנקרח הים היו רוכבים עליו והקרקע של הקרח לא היתה שווה, עד שרכבו עליו כמה פעמים והשוו את הקרח שיהיה ישר, ויש להסתפק האם רכיבה כזאת שמיישרת את הקרח אסורה בשבת מצד תיקון, או שנאמר שאינו תיקון כל כך, מצד שאפשר ללכת בלי ליישר. ונטתה דעת רבינו לאסרו. ושאלתי איזה תיקון זה, וחשב רבינו ואמר דהוי כבנין הקרקע, אבל לא הסכים לטענתי שיהיה אסור מצד אשוויי גומות, דבעצם אין בו גומות. **ולגבי עובדין דחול** אמר רבינו שחושב שאין זה כלל ענין של חול, דהרי אין הולכים בצורה כזאת למקומות רחוקים, ואפילו אם כן הולכים כך למקומות רחוקים מ"מ לשם משחק יהיה מותר, דהרי האיסור של עובדין דחול יסודו הוא מצד הענין של 'ודבר דבר וכו'', ואם נהנה זה מותר בדומה למשחק בכדור שאם נהנה אין איסור מצד עובדין דחול".

(ב) Halachically Speaking (ח"ג מספר ט"ו עמ' ד') -

One may not ride roller blades because doing so is a disgrace to the Shabbos.

(ג) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

What is the halacha (and reasoning if possible) regarding the use of rollerblades on Shabbos with regards to adults, children (in/out of town communities, and age differences for chinuch on this)?

R' Y. Berkovits wrote: You should not be roller blading on Shabbos, your eight year olds should certainly not either - six year olds preferably not, and talmidim in town should be taught not to.

הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

What are the issues with snow sledding on Shabbos and what is the halacha l'ma'aseh for children and for adults (who still do so, such as teenagers or our talmidim)?

R' Y. Berkovits wrote: Some sort of uvda d'chol like skateboarding and rollerblading.

ה. קורקינט (scooter).

1. מיקל - אם אין מנהג לאסור.

(א) עי' הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ל"ג אות ב') - "שמאחר ובחול"ל בבנינים גדולים גם מבוגרים משתמשים בו להגיע ממקום למקום, הרי שיש בו אותה גזירה כמו על אופניים. ודוקא אם ניכר שזה בשביל ילדים, כגון על שלשה גלגלים, אז מותר".

(ב) עי' ששכ"ה (פרק ט"ז דפו"ח סעי' י"ח) - "אין למנוע מילד לרכב עליו ... והוא הדין לגבי גלגליים (קורקינט שאינו חשמלי) ... במקום שנהגו איסור ... אין להקל".

(ג) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' שכ"א אות רמ"ה) - "קורקינט (הוא כלי רכיבה המצוי בשימוש בעיקר ע"י ילדים) - האם מותר להשתמש בו בשבת. תשובה: לכאורה כן".

(ד) עי' מאיר לנפש (ערך קורקינט) - "מעיקר הדין מותר, אא"כ נהגו בזה איסור".

2. מחמיר.

(א) ארחות שבת (פרק י"ט הע' צ"ה) - "ויש האוסרים נהיגה באופנים משום דמיחזי כעובדין דחול [ספר חוט שני ח"ג פרק ס"ח], ומטעם זה נראה דאין לנסוע בשבת בכלי הנקרא 'קורקינט' וכן בגלגליות המכונים 'סקטים'".

(ב) פסקי תשובות (דפו"ח הע' ל"ג) - לשונו מובא לעיל.

(ג) עי' הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Would it be permitted for a child (above the age of chinuch) to use a scooter to go ride around in front of the house/ride to the park? It's not the type of thing that breaks as it's a simple apparatus so I don't see gzairah of tikkun kli. Regarding zilzul, does it make a difference if some of the kids in the community (mostly modern orthodox) already use them.

R' Y. Berkovits wrote: It is similar to rollerblades (see ...). You should teach your older children that the scooter is not something we use on Shabbos.

3. מראי מקומות.

(א) לוח המוקצה (ערך קורקינט, ע"ש בהערות) - "י"א מלאכתו להיתר וי"א לאיסור".

(ב) נשמת שבת (סי' של"ז אות רפ"א) - "יש להחמיר, מ"מ לקטנים יש להקל בזה".

"אמר רב יהודה אמר רב: כל המענג את השבת נותנין לו משאלות לבו"

(שבת דף קיח:)

דינים השייכים לערב שבת

סימן רמ"ט

- א] אין הולכים בדרך בע"ש - סעיף א'.
 ב] לקבוע סעודה בערב שבת - סעיף ב'.
 ג] זמני סעודת מצוה - לכתחילה.
 ד] מה נכלל בסעודת מצוה שזמנו בע"ש.
 ה] סעודת הבראה: בערב שבת.
 ו] לאכול סעודת שבת לתיאבון.
 ז] אנשי מעשה: מתענין בער"ש - סעיף ג'.
 ח] מי שקיבל להתענות בער"ש - סעיף ד'.

א] אין הולכים בדרך בערב שבת - סעיף א'.

א. סוכה (דף מד:) – "אמר אייבו משום רבי אלעזר בר צדוק: אל יהלך אדם בערבי שבתות יותר משלש פרסאות. אמר רב כהנא: לא אמרן אלא לביתיה, אבל לאושפיזיה אמאי דנקיט סמיך. ואיכא דאמרי אמר רב כהנא: לא נצרכא אלא אפילו לביתיה. אמר רב כהנא: בדידי הוה עובדא, ואפילו כסא דהרסנא לא אשכחי".

1. ערה"ש (סעי' א') – "אמרינן בסוכה [מ"ד]: שלא יהלך אדם בע"ש יותר מג' פרסאות בכדי שיבא בעוד היום גדול שתהא ביכולת להכין בעדו צרכי שבת בין שהולך לביתו ובין שהולך לבית אחרים דאם יבא קודם הלילה וביתו לא הכינו בעדו **יתכנס** ולא יהיה לו או להם מה לאכול לכבוד שבת וכן בבית אחרים או שלא יהיה לו מה לאכול או אם יתנו חלקם לא יהיה להם ועוד חשש אחר דבוודאי ירצו להכין בעדו בין בביתו בין בבית אחרים ויתאחרו ויבשלו עם חשיכה".

ב. הליכה בערב שבת יותר מג' פרסאות: כשהיום ארוך.

1. אין לחלק.

א) ערוך לנר (סוכה דף מד: ד"ה אל) – "ואין חילוק בין ימי הקיץ לימי החורף אלא שיבא בעוד היום גדול שיכול להכין צרכי שבת בעצמו וגם **שלא יהי' יגע מטורח הדרך** דמה דנקט שיעור דג' פרסאות אינו מפני שיעור הזמן דוקא אלא גם מפני שיעור יגיעת הדרך".

ב) תורת שבת (ס"ק א') – "ולכאורה חשבון הזה היינו אם יום ולילה שוים ובקיץ ובחורף חשבינן שעות זמניות, אבל לפ"ז צ"ע למה יצרך זמן יותר להכנת שבת בקיץ מבחורף אבל י"ל דלא פלוג עשו החכמים בתקנתם דבכל עת השנה לא ילך יותר מג' פרסאות בין אם היום קצר או ארוך וכדרך שלא חלקו בין אם הדרך טוב או רע ובין שהולך במישור להולך במקום הרים וגבעות או בין זה שהולך במהירות לזה שהולך לאט לפ"ז אין לחלק ג"כ בין הילך ברגליו לרוכב סוס או נוסע בעגלא בזמן קרוב **בלא פלוג** ודלא כהמג"א שהביא בשם הב"ח להקיל באופן זה, וגם הת"ש לא הסכים עמו וכ"כ בשם שו"ת בית יעקב סי' ל"ה".

ג) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' פ"ב) – "בתורת שבת ... בערוך לנר".

ד) חוט שני (ח"א פרק ח' ס"ק ג' ד"ה ובביאור) – "ולא חילקו חכמים בין חורף לקיץ".

ג. נוסע בעגלה וכדו'.

1. יש להקל.

א) מג"א (ס"ק א') – "יותר מג' פרסאות. ואם הוא יושב בעגלה יכול ללכת יותר ומ"מ יזהר שיהיה יכול להגיע בעוד היום גדול (ב"ח)".

1) קשה: הב"ח סבר שנכון להחמיר. י"ל הפמ"ג (לשונו מובא לקמן) ומחה"ש, שבצירף שמדינות האלו רוב בני אדם מכינין בריחה.
 ב) א"ר (ס"ק ג', א"ז ס"ק א') – "מיהו בהולך בסוס או בעגלה מיקל הב"ח [סוף ס"ב] אפילו ביותר מג' פרסאות אבל לא ילך עד ערב כלל".

ג) פמ"ג (א"א ס"ק א') – "עיין עטרת זקנים [ס"ק א] וב"ח, יושב בעגלה או רוכב על סוס, הנח לישראל. והמ"א פסק להקל, שיש סניף מה שכתב באות ב', ומשום הכי היקל בזה".

ד) ערוך לנר (סוכה דף מד: ד"ה אל) – "רק בהליכה אסור אבל ברכיבה ובנסיעה בקרון לא ניתן שיעור זה רק שיבא בעוד יהי' זמן שיכול להכין בעצמו ולזה לא נתנו חכמים שיעור אלא כל אחד ישער בעצמו".

ה) ערה"ש (סעי' ג') – "וכתבו הגדולים דכל זה הוא בהולך ברגליו אבל כשיושב בעגלה או רוכב על סוס וחמור יכול ליסע יותר מג' פרסאות [ב"ח ומג"א ועט"ז] דבהם הנסיעה במהירות יותר מבהולך רגלי ולכן לא נהגו עתה להזהר בזה".

ו) עי' מ"ב (ס"ק א') – "ובנוסע בעגלה או רוכב על סוס דנוסע במהרה יכול ליסע הרבה יותר מג' פרסאות עד שליש היום ומהב"ח משמע להקל בנוסע בעגלה ליסע אפילו אחר חצות היום ובלבד שיעמוד לשבות בעוד היום גדול בכדי שיוכל להכין צרכי שבת".

ז) כה"ח (ס"ק א').

ח) חוט שני (ח"א פרק ח' ס"ק ג').

ט) הל' שבת בשבת (ח"א פרק ב' סעי' מ') – "המנהג".

2. מחמיר.

א) עי' ב"ח (ס"ק ב') – "ולענין הלכה נראה דדין זה דוקא בהולך ברגליו ומשום הכי כתב רמב"ם דאלו שלש פרסאות הם מתחלת היום ויש להורות לחומרא בזה כי כך נראה מדעת רוב פוסקים כדפרישית ועוד דגדול עונג שבת כמו שכתב רבינו בתחלת סימן רמ"ב שיש לזהר מאוד שלא לעבור עונג שבת, אבל בהולך בעגלה או רוכב סוס נהגו העולם להקל **והנח להם מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין**, ומכל מקום צריך לזהר שלא יהלך עד עת ערב אפילו ממחר כדי לבוא לעירו ולביתו כי הרבה פעמים נכשלים שמחללין שבת שאינם באים לעיר עד הלילה אלא ישבות פרסה או שתים רחוק מן העיר בכפר ולא יחלל שבת".

ב) הו"ד בעטרת זקנים (על סעי' א').

ג) עי' עולת שבת (ס"ק א') – "וכתב הב"ח נהגו להקל אם רוכב על סוס או הולך בעגלה והנח לישראל מוטב וכו'".

(ד) תוס' שבת (ס"ק א') – "ואם הוא יושב בעגלה יכול ללכת יותר דמ"מ הוא יכול להגיע בעוד היום גדול, כ"כ המג"א בשם הב"ח, ולא העתיק יפה דהב"ח כתב שנהגו העולם להקל בזה והנח להם מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים, משמע דאין היתר זה ברור, וגם בשו"ת בית יעקב סי' ל"ה הוכיח דאין חילוק בזה, והביא ראיה מהא דאיתא בפרק מי שהיה טמא לענין דרך רחוקה, דאין חילוק אף אם יכול לבא ע"י סוסים ופרדים ע"ש".

(ה) גר"ז (סעי' ג') – "וכל זה כשהולך ברגליו אבל אם רוכב על סוס או הולך בקרון יכול לילך כמה פרסאות ואעפ"כ יכול להגיע למקום שביתתו בעוד היום גדול (ומכל מקום לא יהלך יותר מכדי שיעור שהוא מהלך ג' פרסאות של אדם בינוני המהלך ברגליו דהיינו ד' שעות וד' חומשים משעות בינוניות שהן כ"ד למעת לעת עיין סי' תנ"ט)".

(ו) קצות השלחן (סי' ס"ט סעי' א') – "ואם רוכב על סוס או הולך בקרון יכול לילך כמה פרסאות כדי שיעור מהלך ג' פרסאות ברגל, דהיינו ד' שעות וד' חומשים".

(ז) תורת שבת (ס"ק א') – לשונו מובא לעיל.

3. מראי מקומות.

(א) הגר"ח ק' שליט"א (אש התורה, בראשית, תורת חיים עמ' רי"ב אות פ"א) – "כיום שלכולם יש רכבים או אוטובוסים האם יש איסור ליסוע בע"ש יותר ממש"כ המג"א ארבע שעות וארבעים ושמונה דקות למקום מרוחק אף בנסיעה ברכב לדוגמא חמש וחצי שעות, מה הדין. תשובה: יש לזהר".

ד. בזמן הזה: שמכינין בריוח.

1. יש להקל.

(א) אגודה (סוכה סוף דף מד:) – "ובמדינות האלו לא ראיתי נזהרין מזה כי רוב בני אדם מכינין בריוח ולא בצמצום".

(ב) מג"א (ס"ק ב') – "ובמדינות האלו רוב בני אדם מכינין בריוח ולכן אין נזהרים בזה (אגודה סוף סוכה)".

(ג) תוס' שבת (סוף ס"ק א') – "ובאגודה".

(ד) גר"ז (סעי' ד') – "ובמדינות אלו רוב בני אדם מכינים צרכי שבת בריוח לכן אין נזהרים כלל מלילך יותר מג' פרסאות בכל ענין כשהולך לביתו או להתארח בבית אחרים".

(ה) קיצור שו"ע (סי' ס"ח סעי' ד') – "מדינא אסור לילך בערב שבת יותר מן שלש פרסאות, בין לביתו בין למקום אחר כדי שיוכלו להכין צרכי סעודות שבת כראוי, ובמדינות אלו אין נזהרין בזה, מפני שרוב בני אדם מכינים בריוח".

(ו) מ"ב (ס"ק ג', עי' שעה"צ ס"ק ה') – "ובמדינות אלו רוב בני אדם מכינים צרכי שבת בריוח ולכן אין נזהרין בזה כלל בין כשהולך לביתו או להתארח בבית אחרים [ממ"א בשם אגודה]".

(ז) קצות השלחן (סי' ס"ט סעי' ב').

(ח) עי' ילקוט יוסף (סעי' א') – "וכיום נהגו להקל בזה, כיון שבלאו הכי רוב בני אדם מכינים צרכי שבת בריוח. ומכל מקום נכון להודיע למארחיו על בואו, כדי שיכינו לו צרכי שבת, ולא יבואו לידי ביטול עונג שבת, או חשש חילול שבת".

2. מחמיר, אין לחלק.

(א) א"ר (ס"ק ג') – "כתב מג"א [סק"ב] בשם אגודה [סוכה סי' לט] במדינות האלו רוב בני אדם מכינין בריוח ולכן אין נזהרין בזה ע"כ. ולא ראיתי שום אחד מגדולי פוסקים ראשונים שהזכירו".

(ב) כה"ח (ס"ק ג') – "מ"א ... מיהו הא"ר ... ונראה שר"ל שדעתו להחמיר כדעת הש"ע ואין לסמוך על מה שמכינים יותר".

(ג) הל' שבת בשבת (ח"א פרק ב' סעי' מ"א).

3. מראי מקומות – פמ"ג (א"א ס"ק א').

ה. אם הודיע שיבא.

1. מיקל.

(א) מחבר (סוף סעי' א') – "ואם שלח להודיעם שהוא הולך שם לשבת, מותר לילך כמה פרסאות בכל גוונא".

(ב) לבוש (סוף סעי' א') – "אבל אם יודעין או שלח להודיעם שהוא יבא לשם בשבת, מותר לילך אפילו כמה פרסאות בכל גוונא".

(ג) פרישה (ס"ק ג').

(ד) גר"ז (סעי' א') – "אבל אם ידוע להם בודאי שיבא היום כגון ששלח להם שליח להודיעם או שהודיעם קודם נסיעתו מביתו מותר לו לילך כל היום".

(ה) ערה"ש (סעי' א') – "ופשוט הוא שאם הודיע לביתו שיבא או לבית אחרים הודיע ע"י מכתב או ע"י איש שיבא על שבת מותר לילך יותר שהרי יכינו בעדו וכן אם נוסע לאכסניא קבועה שידוע שמכינים בעד אורחים שיבואו קודם חשיכה ג"כ מותר שהרי עינם צופות שיבואו אורחים כנהוג".

(ו) שלחן הטהור (סעי' ב').

(ז) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' כ"ד).

(ח) ילקוט יוסף (סעי' א').

ו. יש לו אוכל מוכן לשבת בביתו.

1. מיקל.

(א) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' פ"ה) – "ולפ"ז אין מניעה לנסוע למקום אחר ולחזור גם סמוך לכניסת היום, אם אמנם יש לו אוכל מוכן לשבת בביתו".

ז. מקום שמוכרין אוכלים כל היום.

1. מיקל.

- (א) דברי מנחם (הג' הטור ס"ק ג') – "להכין צרכי סעודה כו'. כתב הרמג"א בסק"ב משם אגודה דבמדינות אלו רוב בני אדם מכינין בריוח ולכן אין נזהרין בזה ע"כ. ולפ"ז מהאי טעמא נמי סמכו להלוך ברגליהם ובמקום שמוכרין דברים המבושלים כל היום יש להתיר עי' ברכות מים ז"ל דכ"ו ע"א".
- (ב) כה"ת (ס"ק ח') – "ואם שלח להודיעם וכו' וכן אם צוה קודם לביתו להכין לו אין זה מן הכלל. ב"י. וכן מקום שמוכרין דברים המבושלים כל היום יש להתיר. דב"מ בהגה"ט או"י ג"י".
- (ג) זית רענן (על ס"ק ג', בתוך ס' שתילי זתים) – "וכן במקום שמוכרים דברים המבושלים כל היום, יש להתיר, שהרי יוכל לקנות לו צרכי שבת מן המוכן. וכ"כ הכה"ח אות ח".

ח. כשיש עמו צידה.

1. מיקל.

- (א) דרישה (ס"ק ב') – "וז"ל מורי ורבי (חדושי מהרש"ל לטור) ולכל הדיעות דפרק לולב וערבה אם הכין סעודתו ולקחה עמו שרי ומ"מ נ"ל דלא יהלך עד עת ערב דשמא לא יגיע למלון מבעוד יום וילך יותר מדאי עכ"ל".
- (ב) א"ר (ס"ק ב') – "או שיש עמו צידה וכו'. פירוש באותו המקום שבא לשם יש עמו צידה ולמקום שיגיע אפשר שלא יהיה לו, מ"מ מותר משום דאגת סכנה, אבל כשמוליך עמו מזונותיו מותר לילך אף שהוא במקום בטוח, כן נ"ל, וכן פירש הריב"ש סוף סימן ק"א. ולאפוקי מעולת שבת [סק"א] שאוסר במקום בטוח אף כשמוליך מזונות עמו, דהא כלישנא בתרא קיי"ל דאפילו לאושפיזא דאמאי דנקט סמך אפי"ה אסור ע"כ, שלא ראה לריב"ש הנ"ל. גם נ"ל דלא דק, דללישנא בתרא ס"ל דלא מיירי כלל כשמוליך מזונות עמו, וכן מוכח בביאורי רש"ל לסמ"ג עשין ל' [עמוד יח]. ועוד הא פירש הר"ן פרק קמא דשבת [ז ע"ב ד"ה גרסינן בפרק] אמאי דנקט אושפיזא סמך, ולא כפרש"י דאמאי דנקט עמו בדרך סמך עיין שם. וכן מצאתי בפרישה [דרישה סק"ב] בשם רש"ל ...".
- (ג) תהלה לדוד (ס"ק א') – "וצ"ל דמ"ש הב"י אם יש עמו צידה היינו שבכאן יש לו צידה. אבל אינו יכול להוליכה עמו ואעפ"כ אם הוא במקום שאינו בטוח שרי וכ"פ הא"ר".
- (ד) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' פ"ז) – "דאם הכין סעודתו ולקחה עמו דשרי".
2. מחמיר.
- (א) עולת שבת (ס"ק א') – "ונראה אפילו יש עמו מזונות אם המקום בטוח אינו רשאי לילך יותר משלשה פרסאות דלא פלוג חכמים בזה דהא כלישנא בתרא קיימא לן דאפילו הולך לאושפיזא דאמאי דנקט סמך אפילו הכי אסור".
- (ב) שלחן הטהור (סעי' ג') – "ולא מהני כלל במה שמוליך מזונות עמו וכן הוא בע"ת דלא כא"ר".
3. מראי מקומות – בה"ל (סעי' א' ד"ה ויוכל, שעה"צ ס"ק ט').

ט. אפילו במקום שהותר - צריך לזהר לכתחילה שלא ילך או יסע עד סמוך לערב, מפני שכמה פעמים נכשלים עי"ז ובאים לידי חילול שבת.

1. ב"ח (סוף ס"ק ב') – "ומכל מקום צריך לזהר שלא יהלך עד עת ערב אפילו ממהר כדי לבוא לעירו ולביתו כי הרבה פעמים נכשלים שמחללין שבת שאינם באים לעיר עד הלילה אלא ישבות פרסה או שתיים רחוק מן העיר בכפר ולא יחלל שבת".
2. הו"ד במג"א (ס"ק א').
3. ח"א (כלל א' סעי' ט') – "... ומכל שכן שכמה פעמים יכשל שיתאחר בדרך עד שחשכה ממש, וכמה חילול שבת יש בהוצאה והכנסה ויציאה מחוץ לתחום ושביית בהמתו. ולכן כל זה ישים האדם ללבו, ולא יסיתנו היצר לומר עוד היום גדול והדרך טוב (סימן רמ"ט)".
4. קיצור שו"ע (סי' ס"ח סעי' ד') – "ומכל מקום צריך כל אדם לזהר מאד שיכנס לאושפיזא בעוד היום גדול, כי הרבה חילול שבת בא על ידי מה שמתאחרים, לכן יהא נזהר מאד ולא יסיתנו היצר לומר, עוד היום גדול ודרך טוב".
5. ערה"ש (סעי' ג') – "ומ"מ יזהר לבא בעוד היום גדול שלא לבא לידי חילול שבת וכ"ש בנסיעה במסילת הברזל צריך לחשוב החשבון היטב שהרי גם כאשר תעמוד ויבא על מקומו נצרך לו לנסוע בעגלה לבא לביתו לכן אם יראה לו שביאת המסילה הוא קרוב לשקיעת החמה יזהר לשבות במקום הקודם וע"פ רוב השטן מקטרג בע"ש ולכן יראה להזהר מאד בזה ושכרו כפול מן השמים ויהיה ממקדישי שבת קדש ולא ממחלליה ח"ו".
6. מ"ב (ס"ק ג', ס"ק ו') – "ובהרבה אחרונים ראיתי שכתבו דמ"מ צריך לזהר לכתחילה שלא ילך או יסע עד סמוך לערב מפני שכמה פעמים נכשלים עי"ז ובאים לידי חילול שבת כי בעל אושפיזא או אפילו בביתו כשבא סמוך לשבת מוסיפין לבשל בשבילו ומחללין שבת וגם כמה פעמים יארע דלא יגיע למלון ולביתו מבעוד יום עד שחשכה ממש וכמה חילול שבת יש בהוצאה והכנסה ויציאה מחוץ לתחום ושביית בהמתו ולכן כל זה ישים האדם ללבו וימהר לשבות אפילו בכפר ולא יסיתנו היצר לומר עוד היום גדול והדרך טוב אך אם אירע שהלך עד חשיכה והיה בבה"ש בתוך תחום עיר מותר להלוך בתוכה כבסימן תי"ו וצריך לירד מעגלה וסוס".
7. מסגרת השלחן (על שלחן שלמה ס"ק א') – "ח"א".
8. קצות השלחן (סי' ס"ט ס"ק ה') – "וכ' המשנ"ב ... ובפרט בנסיעה באוטוביילים שנתחדש בזמנינו צריך לזהר שלא ליסע דרך רחוקה של איזה שעות בע"ש ולפחות מחצות היום והלאה כי הקלקול מצוי בהם כאשר עינינו רואות ולפעמים צריך כמה שעות לתקונם ועלול מאד לבא לידי חילול שבת ח"ו והחכם עיניו בראשו".
9. אור לציון (ח"ב פרק ט"ז סעי' ו', הע' ו') – "שאלה. אדם שהוזמן לשבות בעיר אחרת, האם מותר לו לצאת לדרכו סמוך לכניסת השבת. תשובה. טוב להזהר שלא לצאת לדרך זמן קצר לפני השבת, וצריך לדאוג לכך שיגיע לפחות שעה קודם כניסת השבת."

[הנה אף שכתב בשו"ע סימן רמ"ט סעיף א' שאם הולך למקום שיודעים שצריך להגיע שם מותר לילך כמה פרסאות שירצה, מ"מ צריך כל אדם לחשוש שמא תארע לו תקלה באמצע הדרך ויתעכב. וחייב כל אדם לדאוג שלא יכשל באיסור תורה, דכתיב ושמרתם את משמרת, (וראה עוד להלן בתשובה י'), וחמור טפי מהאמור שם בשו"ע סעיף א', שהרי כאן החשש גדול יותר, שיש לחוש שמא תארע תקלה שאינה תלויה בו, ואז קרוב הדבר שיגיע לידי חילול שבת, ולכן לא יצא אפילו לדבר מצוה. ויש לו לדאוג לכך שיגיע לפחות שעה אחת קודם כניסת השבת, כך שאפילו אם תארע לו תקלה, רוב התקלות אפשר לתקן בתוך שעה, ולא יבוא לידי חילול שבת".

10. חוט שני (ח"א פרק ח' ס"ק ג' ד"ה ומ"מ, ד"ה הנוסע) – "ומ"מ יש ללמוד מדברי הב"ח דאף במקום שלא נאמר עיקר איסור ההליכה בערב שבת מ"מ צריך לחשב גם את התקלות והעיכובים שעלולים לקרות בדרך וצריך שישאר לו מספיק זמן לצאת מתקלות אלו ולהגיע בזמן קודם השבת ולקיים עונג שבת".
11. ילקוט יוסף (סעי' א', קיצור שו"ע סעי' א') – "ובכל אופן צריך כל אחד לתכנן את נסיעתו היטב ולקחת בחשבון כל אפשרות של תקלה בלתי צפויה בדרך, כדי שיוכל להגיע למחוז חפצו בעוד מועד, ולא יכנס ח"ו לספק חילול שבת ויום טוב".
12. לקראת שבת (פרק י' הע' ט"ז) – "וכתב בשו"ת אור לציון ... לכך הנוסעים מבני ברק לירושלים עליהם לצאת כשעתיים לפני זמן הדלקת הנרות, וזהו רק לעת צורך דחוף, אבל לכתחילה יש להקדים יותר ודבר המסור ללב נאמר בו 'ויראת מאלהיך', וכבר קראו חברי הבד"ץ בירושלים וגם רבני בני ברק בכמה קריאות בענין זה, והוסיפו שמעיר לעיר שמרוחקים יותר יש להקדים יותר לפי המרחק כדי שלא יגיעו לידי מכשולים ח"ו שכידוע אירעו לאחרונה, ושלא יגרמו ח"ו לנהגים לחלל שבת בחזרתם. גם בנסיעות בתוך העיר, יש להקדים שלא להכניס עצמו ואחרים לחילול שבת ח"ו".

י. הולך לדבר מצוה.

1. בה"ל (סעי' א' ד"ה אין) – "אין הולכין בע"ש וכו'. לכאורה נראה אם הולך לדבר מצוה מותר לילך עד סמוך לערב ממה דאיתא בסימן רמ"ח ס"א ע"ש אף שגם שם מתבטל מעונג שבת כמ"ש בס"ב ואולי דבענינו חמירא דלא הכין כלל ועיין לקמן בסימן ר"נ בבה"ל מה שנכתוב בזה".
2. חוט שני (ח"א פרק ח' ס"ק ג' ד"ה כתב) – "כתב הביה"ל ... ואפשר שיש לחל מההיא דאין מפליגין בספינה, ואף לדבר מצוה אסור להלך יותר מג' פרסאות בערב שבת, שכבר נתבאר בעז"ה דמצות עונג שבת הוא דוקא בשבת ולא קודם שבת, אבל מצות כבוד שבת הוא אף קודם השבת ...".
3. הגר"ח (שליט"א) (אשיחה עמ' שי"א) – "אין הולכין בערב שבת (שו"ע סי' רמ"ט ועי' ביאור הלכה שם ד"ה אין). צ"ע בזמנינו פחות משעתיים לפני שבת לצאת לדרך אל מחוץ לעיר עם מכונית כאשר יש לו שליחות לדבר מצוה. תשובה: נכון לזהר".

יא. מראי מקומות.

1. חזו"א (מעשה איש ח"ב עמ' ק"ג) – "הגרש"ש קרליץ שליט"א אירעה לו תאונה בנסעו במכונית בערב שבת אחר חצות. החזו"א שאלו אחר כך מה עשה כשנסע. והשיב שלמד תורה. ואמר רבינו אם כן סיבת התאונה היה כי נסע בערב שבת קודש אחר חצות (מהרמ"ב)".
2. קהלות יעקב (הל' שבת בשבת ח"א פרק ב' סוף הע' ס"א) – "ואמנם בשם מרן החזו"א זצ"ל שהקפיד על כך שלא לנסוע נסיעה ארוכה בערב שבת ושמעתי ממרן בעל הקהלות יעקב זצ"ל דהיינו בנסיעה של כארבע שעות".
3. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רמ"ח אות א') – "אין איסור לנסוע בערב שבת קודם חצות לנסיעה רחוקה, אע"פ שלא יגיע לשם רק סמוך לסוף היום".
4. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' רמ"ח על סעי' א') – "ואם במקום שהוא נוסע לשם אין יודעים מבואו, אין להפליג לדרך שהיא יותר מכדי הלוך ג' פרסאות, כדי שישאר לו זמן להכין צרכי שבת (עי' סי' רמ"ט ס"א)".
5. הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ס"ב הע' קט"ז, שולחן שלמה ס"ק א', הליכות שלמה תשעה באב פרק ט"ו ס"ק כ"ד) – "דשאני יום צום שהוא איסור, משא"כ בערב שבת שזה רק ענין של כבוד שבת, שהרי מותר אפי' לצורך סיום מסכת, ואילו בט' באב - אין בין ט' באב ליוהכ"פ..., כלשונם של חז"ל, ומ"מ נראה שהמ"ב לא החמיר בשלא בזמנו רק בפדיון הבן ולא בברית מילה, וגם כתבו (עיין גשר החיים פכ"א סי' ח ס"ק ח), שאפי' אם אבי הבן הוא ממש אבל תוך שבעה, אפי"ה נועל מנעליו ולובש בגדי שבת ועושה סעודה".

ב. לקבוע סעודה בערב שבת - סעיף ב'.

גיטין (דף לח:), הו"ד במ"ב (ס"ק ז') – "דא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן: שתי משפחות היו בירושלים, אחת קבעה סעודתא בשבתא ואחת קבעה סעודתא בערב שבת, ושתייהן נעקרו".

א. טעם הדין.

1. שיכנס לשבת כשהוא תאב – רש"י (גיטין דף לח: ד"ה בערב, בשם איכא דמפרשי), ריטב"א (גיטין דף לח: ד"ה ואחת), מחבר (סעי' ב').
- א) מ"ב (ס"ק י"א) – "שאף שאוכלה בבוקר כיון שהוא מרבה בסעודתו שלא כרגילותו שוב לא יאכל בלילה לתיאבון".
2. מתוך טרדת הסעודה לא יתעסקו בצרכי שבת – ר"ח (רשב"א גיטין דף לח: ד"ה ואחת), מ"ב (ס"ק י').
3. מזלזל בזה כבוד שבת – רשב"א (גיטין דף לח: ד"ה ואחת), מאירי (גיטין דף לח: ד"ה כבר), פמ"ג (מש"ז ס"ק א'), בה"ל (סעי' ב' ד"ה מפני).

4. **נ"מ בין הטעמים** – תוס' שבת (ס"ק ג', **"מיהו אפשר דלא חלקו חז"ל ובכל ענין אסור"**), בה"ח (ס"ק י"א), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק ו' הע' ד'), הגר"ד מצגר שליט"א (סוף ס' חי' ר"י מלוניל על הל' שבת, לשונו מובא לקמן).
 5. מראי מקומות.
 (א) **בה"ל** (סי' תמ"ד סעי' ז' ד"ה סעודה) – "בכל ע"ש ויו"ט דחיישינן שתמשך הסעודה זמן רב".

ב. **סעודה שאינו רגילה: אסור** – אא"כ סעודת מצוה בזמנו, עי' לקמן.

1. וכל היום בכלל האיסור – מ"מ (פרק ל' הל' ד'), מחבר (סעי' ב', "וכל היום בכלל האיסור"), שלחן שלמה (סעי' א'), גר"ז (סעי' ה'), קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' י', לשונו מובא לקמן), בן איש חי (שנה ב' פר' לך לך אות כ"א), קצות השלחן (סי' ס"ט סעי' ג'), חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' ל"ב), ילקוט יוסף (סעי' ב').
 (א) רק מחצות – שאילת יעב"ץ (ח"א סי' נ"ג), ולענ"ד דעתו פשוטה וברורה מאד, ולא ידעתי מדוע הוסיפו על לשונו כאלו אמר שכל היום אין לקבוע סעודה ... להא דע"ש נמי מחצות היום ולהלן הוא דאסור".
 2. אפילו פעם אחת בחייו – בה"ל (סעי' ב' ד"ה אסור).
 3. אפילו הוא עשיר ביותר, ודרכו כל היום – בה"ל (סעי' ב' ד"ה שאינו).
 4. **חוט שני** (ח"א פרק ז' ס"ק א') – "ונראה שגדר סעודה ומשתה שאין רגיל בה בימות החול שאסור לעשותה תלוי גם בכמות האכילה וגם בצורת האכילה. לפיכך הקובע משתה שאינו רגיל בה בערב שבת אסור אף אם אין בה ריבוי אכילה ושתיה, משום שעצם הדבר שקובע סעודה הרי הוא פגיעה בכבוד שבת".
חוט שני (ח"א פרק ז' ס"ק א' ד"ה המתארחים) – "המתארחים בבתי הבראה או בבתי מלון וכדו' ונותנים שם סעודה ביום שישי יותר ממה שהאדם רגיל לאכול בביתו, דינו כמבואר בשו"ע שאם אינו רגיל בה אסור לו לאכול סעודה כזו בערב שבת [אא"כ הוא חולה]".
חוט שני (דרור יקרא עמ' ת"ו אות ד') – "ואסור לקבוע ביום שישי אפי' סעודה קטנה נוספת אם אינו רגיל בסעודה זו בחול לפי שטעם הזלזול בכבוד שבת שייך גם בזה, ומאידך גיסא המתארח בבית מלון ביום שישי ונותנים שם אוכל יותר ממה שרגיל לאכול בביתו אסור לאכול סעודה זו. ואע"פ שניכר הדבר שאינו בביתו ולכן אוכל יותר ואין זלזול, מ"מ כיון שטעם השו"ע שצריך להכנס לשבת כשהוא תאב לאכול שייך גם כאן לכך לא יאכל".
 (א) יש לדון אם הוא באיכות או בכמות.

ג. סעודה שרגיל בה בחול.

1. מצוה למנוע מט' שעות ולמעלה.
 (א) מחבר (סעי' ב') – "ולאכול ולשתות בלי קביעות סעודה, אפילו סעודה שרגיל בה בחול, כל היום מותר להתחיל מן הדין, אבל מצוה להמנוע מלקבוע סעודה שנהוג בה בחול, מט' שעות ולמעלה".
 (ב) **לבוש** (סעי' ב').
 (ג) **שלחן שלמה** (סעי' א').
 (ד) **ח"א** (כלל א' סעי' ט') – "מי שמרגיש בעצמו שאם לא יאכל בערב שבת לא יחלש בשביל זה, מצוה שלא יאכל אפילו סעודה הרגיל בה בחול. אבל מדינא, מותר. ומכל מקום מצוה למנוע מלקבוע סעודה אפילו מה שרגיל בחול מט' שעות ולמעלה".
 (ה) **גר"ז** (סעי' ז', סעי' ט').
 (ו) **קיצור שו"ע** (סי' ע"ב סעי' י') – "מתשע שעות זמניות ולמעלה, מצוה למנוע מלקבוע סעודה, אפילו מה שהוא רגיל בחול".
 (ז) **מ"ב** (סי' תקכ"ט ס"ק ה', ס"ק ו', בה"ל ד"ה ממנחה).
 (ח) **ערה"ש** (סעי' ד') – "אבל לאכול ולשתות בלא קביעת סעודה מותר עד הלילה ואפילו קביעת סעודה הרגיל בה בחול מותר ג"כ מן הדין דהכי קיי"ל בריש ערבי פסחים [פסחים צ"ט:]: אלא שמכבוד שבת הוא למנוע את עצמו מקביעת סעודה אפילו מה שנהוג בחול מן המנחה ולמעלה והיינו מט' שעות ולמעלה שהוא ג' רבעי היום".
 (ט) **חזון עובדיה** (שבת ח"א עמ' ל"ב).
 (י) **ששכ"ה** (פרק מ"ב סעי' כ"ח).
 (יא) **ילקוט יוסף** (סעי' ב').
 2. **יש נוהגין להתמיר אפי' קודם ט' שעות.**
 (א) אנשי מעשה נוהגים למנוע אף קודם ט' שעות – ב"ח (ס"ק ג', "שאנשי מעשה נוהגים דאף קודם מנחה אינן קובעים בסעודה הרגיל בה בימות החול אלא פחות ממנה הרבה כגון פת לחם עם צנון וכיוצא בו בלחוד למאן דאפשר"), א"ר (ס"ק ו', "ואנשי מעשה נמנעין אף קודם מנחה לקבוע סעודה הרגיל אלא פחות ממנה למאן דאפשר [ב"ח ס"ג סוד"ה ומיהו]").
 (1) הגם שלא מובא בשאר פוסקים. לכאורה נכלל במחבר (סעי' ג'), "דרך אנשי מעשה להתענות בכל ערב שבת".
 (ב) **מחנה חיים** (תורת חיים ס"ק י"ג) – "ואאמ"ו זצ"ל נהג שלא קבע סעודה בע"ש מחצות ולמעלה ולא אכל פת, ואפי' קודם חצות לא ה' אוכל אלא סעודה קטנה, וגם ה' נזהר שלא ה' אוכלי' אז ג' ביחד שלא לברך בהמ"ז בימיון כדי למעט השם קביעת סעודה".
 (ג) **חזו"א** (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"א אות ו', דפו"ח ח"א עמ' קצ"ד אות ח') – "מרן החזו"א זצוק"ל בעש"ק מזמן מנחה גדולה לא אכל אפי' תבשיל רק אכל פירות ושתה. ואת מו"ר (שליט"א) זצוק"ל ראיתי שאוכל רק חתיכה דג וכן שותה כוס תה, וזה ראיתי אף בשנת תשד"מ שהוא זקן וחלש, (עי' סי' רמ"ט סעי' ב')."

- 1) הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: כ' בספר ארחות רבינו (ח"א ע' ק"א) שהחזו"א נהג שלא לאכול פת ואפי' תבשיל בער"ש לאחר זמן מנחה גדולה, אלא פירות בלבד, עכ"ל. רציתי לדעת האם החזו"א נהג כן אפי' בקיץ שהיום עוד גדול. תשובה: מסתמא".
- 2) **רבבות אפרים** (ח"ב סי' קט"ו אות מ"ו) – "בדבר מה שטען ידידי ר' מאיר שליט"א דאסור לאכול ביום ו' אחר חצות. הנה מהגמרא משמע דמזמן המנחה ע"י פסחים צ"ט. אבל באמרי יזשר נזיקין אות ק"א הביא מהחזו"א בע"ש הקפיד להקדים אכילת הצהרים לפני חצות (אף שלא אכל פת). א"כ יש מקום להחמיר לאכול לפני חצות. אבל לקבוע שבדוקא, אין להחמיר ולהוסיף בזה".
3. מראי מקומות.
- א) **ערה"ש** (סעי' ו') – "וראוי לכל ירא אלקים שבימות החורף שהימים קצרים לא יאכל שום סעודה בע"ש רק טעמות בעלמא וגם בימי הקיץ יאכל סעודה קטנה בבוקר ולאראב"ד אסור לקבוע סעודה אחר חצות [לגירסת המ"מ שם] **כללו של דבר** החכם עיניו בראש וכבוד שבת גדול מאד מאד".
- ב) **מ"ב** (ס"ק י"ז), **ששכ"ה** (פרק מ"ב סעי' כ"ח) – "מט' שעות ולמעלה. היינו שעות זמניות והוא רביעית היום עד הלילה ומ"מ נראה דבימות החורף בזמן שהימים קצרים מאד מצוה להמנע מלקבוע סעודה הרגילה אפילו קודם ט' שעות כל שהוא משער בנפשו שע"ז לא יהיה תאב לאכול בלילה".
- ג) **תורת שבת** (ס"ק ו'), **ששכ"ה** (פרק מ"ב הע' קי"א) – "נלע"ד פשוט דאפי' לאכול בלא קביעת סעודה כשיעור הסעודה הרגילה בה בחול נמי מצוה להמנע שהרי לפמ"ש המחבר הטעם הוא כדי שיהא תאב לאכול, ומה לי אם יושב ואוכל או הולך ואוכל; ומ"ש לקבוע סעודה סתמא דמילתא הוא שאם אוכל כשיעור סעודה הוא קובע עצמו לכך".
- 1) **פסקי תשובות** (הע' י"ד) – "**ופשוט שלא ימלא כריסו ממיני מזונות**, שאז לא הועיל כלום בזה שאין נוטל ידיו לפת".
- 2) **חוט שני** (ח"א פרק ז' ס"ק א') – "וגדר סעודה שרגיל בה שמותר מן הדין ומצוה להימנע מט' שעות, הוא כל שאין בה ריבוי מיוחד משאר ימים. ונראה שמותר אף אם אין רגיל לאכול סעודה זו בשעה זו".
- ד. **בלי קביעת סעודה.**
1. אפילו מצוה להמנע ג"כ ליכא – **גר"ז** (סעי' ט'), **מ"ב** (ס"ק ט"ו), "בלי קביעת סעודה כלל דזה ודאי מותר כל היום ואפילו מצוה להמנע ג"כ ליכא", **ששכ"ה** (פרק מ"ב סעי' כ"ט).
- א) **מ"מ** (פרק ל' הל' ד'), הו"ד **בב"י** (סוף ס"ק ב' א') – "וכתב שם הרב המגיד בשם המפרשים שאף על פי שמותר לאכול עד שתחשך ואפילו להתחיל נמי הני מילי לצורך שעה אבל לעשות כן תמיד לא דמיחזי כמזלזל בכבוד שבת".
- ב) **גר"ז** (קונ"א ס"ק ב') – "הנה בב"י העתיק דברי המגיד משנה בשם המפרשים דדוקא דרך מקרה שרי, ובשו"ע השמיטו, וכן רמ"א וט"ז ומג"א לא הביאוהו. וטעמם ונימוקם עמם ...".
- ה. **רש"י** (גיטין דף לח: ד"ה בערב) – "ואיכא דמפרשי בערב שבת ממש וכן בכל יום מרוב עושר אבל בהא מיהא איכא איסורא שיכנס לשבת כשהוא שבע בלא תאוה".
1. **בה"ל** (סעי' ב' ד"ה שאינו) – "שאינו רגיל בימי החול. ואפילו אם הוא עשיר ביותר ועושה בכל יום סעודה רחבה כמו בשבת מ"מ בע"ש יש למנוע מלעשות כן כדי שיאכל לתיאבון בלילה כן מוכח ברש"י גיטין ל"ח ע"ב ד"ה בע"ש ע"ש ועיין לקמן בסימן רפ"ח סעיף ז' בהג"ה דאיש כזה צריך לעשות בשבת שינוי בסעודת היום להקדים או לאחר כדי שיהא מינכר יום השבת משאר ימי השבוע".
- ו. **סעודה שאינה רגילה, אפילו סעודת מצוה.**
1. מחמיר, אא"כ שזמן המצוה בערב שבת – **רמ"א** (סעי' ב'), **ח"א** (כלל א' סעי' ט'), "אבל סעודה שאינו רגיל בחול אפילו סעודת מצוה, אסור לעשות בערב שבת אם אפשר לעשות ביום אחר", **קיצור שו"ע** (סי' ע"ב סעי' י'), "וסעודה שאינו רגיל בה בחול, אפילו היא סעודת מצוה, אם היה אפשר לעשותה ביום אחר, אסור לעשותה בערב שבת כל היום אפילו בבוקר. אך סעודת מצוה שזמנה קבוע היום, כגון מילה ופדיון הבן וכדומה מותר", **פוסקים**.
- ג) **זמני סעודת מצוה - לכתחילה:** כשזמנו ערב שבת, והוא סעודה שאינו רגילה.
- א. **קודם שעה עשירית.**
1. **ב"ח** (סוף ס"ק ג') – "נראה דלכתחילה יש לזוהר שלא יתחיל לסעוד בה אלא קודם ט' שעות".
2. **שכנה"ג** (הג' טור ס"ק ב') – "ולע"ד נראה דלכתחילה יש לזוהר שלא יתחילו לסעוד בה אלא קודם ט' שעות. ב"ח. וכן הוא המנהג".
3. **מג"א** (ס"ק ו') – "וב"ח כ' דמצוה להתחיל קודם שעה עשירית".
4. **א"ר** (ס"ק ז') – "ויזהרו להתחיל קודם ט' שעות זמניות, ואם לא התחילו מותר להתחיל אח"כ [ב"ח סוף ס"ק ג']".
5. **תוס' שבת** (ס"ק ה') – "והב"ח כתב דמצוה להתחיל קודם שעה עשירית".
6. **מנורה הטהורה** (קני המנורה ס"ק ו') – "דגם הוא אינו מתיר אלא קודם ט'".
7. **גר"ז** (סעי' ז') – "ומכל מקום מצוה להתחיל הסעודה לכתחילה קודם שעה עשירית שהרי משעה עשירית ואילך מצוה להמנע מלקבוע אפילו סעודה קטנה שרגיל בה בחול אם היא סעודת הרשות כמו שיתבאר אם כן גם בסעודת מצוה כיון שאפשר להקדימה קודם שעה עשירית יש לו להקדימה לכתחילה".
8. **שלחן שלמה** (סעי' א') – "מצוה להתחיל קודם שעה עשירית".
9. **קצות השלחן** (סי' ס"ט סעי' ג') – "ומכל מקום מצוה להתחיל הסעודה לכתחילה קודם תחילת שעה עשירית זמנית".

ב. בשחרית.

1. ח"א (כלל א' סעי' ט') – "ומכל מקום נכון להקדימו בבוקר, כדי שיוכל לאכול סעודת שבת לתיאבון (שם)".
2. קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' י') – "ומכל מקום נכון להקדימה בבוקר".
3. עי' ערה"ש (סעי' ז') – "ומ"מ יראו שיתחילו קודם חצות ולכל הפחות קודם שעה עשירית".
4. מ"ב (ס"ק י"ג, שעה"צ ס"ק י"ז, עי' בה"ל סעי' ב' ד"ה מותר) – "ומ"מ לכתחילה מצוה להקדימה בשחרית משום כבוד שבת וכמו שמבואר בסימן תרצ"ה ס"ב לענין סעודת פורים ע"ש [אף דב"ח שהובא במגן אברהם נזכר דמצוה להתחילה קודם שעה עשירית, לאו דוקא הוא, דלא עדיפא סעודה זו מסעודת פורים, וכמו שכתבנו, וכן כתב בחיי אדם]".
- א) קצות השולחן (סי' ס"ט ס"ק ח') – "וכ' המשנ"ב דלכתחילה מצוה להקדימה בשחרית כמו שמבואר בסי' תרצ"ה לענין פורים, והנה מסעודת פורים אין ראוי כ"כ דשאני פורים דשכיחא שכרות דחייב לבסומי בפוריא ואינה דומה לשאר משתה של מצוה, ומ"מ פשוט דכל מה שמקדימה יותר עדיף טפי משום כבוד השבת וכן המנהג להקדים הסעודות כל מה דאפשר".
5. שלחן הטהור (סעי' ו') – "יעשה הסעודה בבקר דאז אין הטעם משום ביטול עונג שבת אלא משום דבעל הסעודה לא יכול להכין צרכי שבת וכיון שאירע זמן סעודת מצוה בע"ש אין להשגיח על זה ואז כשיעשה הסעודה בבקר יכול להזמין אפילו אלף אנשים דהא על המסובין אין שום חשש כלל דבני ביתם יכינו להם שבת".
6. תורת חיים (ס"ק י') – "וסעודה שזמנה ע"ש, ערמ"א תרצ"ה כשחל פורים בע"ש יעשו הסעודה בשחרית משום כבוד שבת, ולפי"ז ק"ו סעודת מילה ופדה"ב, ולא ידעתי אמאי כ' הב"ח שיש ליהזר שלא יתחילו בסעודת מילה ופה"ב אלא קודם ט' שעות הלא צריכי' ליהזר לעשותן בשחרית כמו בסעודת פורים".
7. עי' נשמת שבת (סי' ר"נ אות קי"ב) – "וישתדל לעשותה קודם שעה עשירית, ועדיף לעשותה קודם חצות".
- א) קודם חצות – ערה"ש (סי' רמ"ט סעי' ז', לשונו מובא לקמן), ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' כ"ז), חוט שני (ח"א פרק ז' ס"ק א' ד"ה פורים).

ג. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ג' ד"ה ורק, הע' כ"ז).

ד. זמן סעודה, בדיעבד: במקום מצוה שזמנו ערב שבת, בסעודה שאינו רגילה.

1. כל היום – ב"ח (סוף ס"ק ג'), א"ר (ס"ק ז', לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק י"ג, "ובדיעבד יכול לעשותה אפילו ממנחה ולמעלה"), ערה"ש (סעי' ז', "אמנם אם לא התחילו מקודם יכולים להתחיל גם אחר שעה עשירית כיון שהיא מצוה בשעתה"), פוסקים.
2. מראי מקומות.
- א) זרע אמת (ח"ג סי' ע"ח) – "אלא דהרמ"א בסי' תרצ"ה ס"ל דאע"ג דמותר מ"מ יש לו לעשותה בשחרית כיון דעי"ז אפ' לקיים שתיהן דהיינו סעודת פורים וסעודת שבת, אבל אין בזה חיוב דהא לא מצינו שם בענין מילה ופדין הבן זה הדין ואף דכתב הב"ח שם בסי' רמ"ט דמצוה להתחיל קודם שעה עשירית הביאו ג"כ המג"א שם ס"ק ו' מ"מ לא כתב דצריך לעשותה בשחרית ולא עוד אלא דכתב דאם לא התחיל קודם שעה עשירית יכול להתחיל אח"כ ויותר על כן כתב הלבוש הביאו שם המג"א וז"ל אם יכול לקיים שתיהן מוטב ואם לאו תדחה סעודת שבת ע"כ וכ"ש סעודת פורים דהוקבעו ימי פורים לימי משתה ושמחה והכא מיקרי כמעט דא"ל לקיים שתיהן דהא טעמא דנהגו בשאר שנים לעשות סעודת פורים אחר מנחה ולא בשחרית הוא משום דטרודים כל היום לשלוח מנות וכיוצא כמ"ש התה"ד בסי' ק"י הביאו ג"כ המג"א בסי' תרצ"ה ס"ק ה', וא"כ כ"ש בשחל בע"ש דטרודים ג"כ להכין צרכי שבת".

ה. טוב למעט באכילה ער"ש, כדי להכנס לשבת כשהוא תאב – קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' י', "ולא ירבה בה, ומכל שכן שלא לאכול אכילה גסה, כדי שיאכלו סעודת שבת לתיאבון"), ערה"ש (סעי' ד'), אור לציון (ח"ב פרק ט"ז סוף הע' ח'), פסקי תשובות (סי' תרצ"ה אות ו').

1. הפסקי תשובות מדובר על פורים. ולכאורה יש לחלק הרבה בין פורים למילה ופדה"ב וכדו'.

ו. סיכום.

1. לכתחילה בשחרית.
2. י"א, לכתחילה קודם שעה עשירית.
3. בדיעבד, כל היום.

ד] מה נכלל בסעודת מצוה שזמנו בערב שבת: שמותר לאכול בערב שבת.

א. סעודת ברית מילה: שלא בזמנו.

1. נכלל בסעודת מצוה שזמנה בערב שבת.
- א) תוס' שבת (ס"ק ד').
- ב) ח"א (כלל א' סעי' ט') – "אבל מה שזמנה בערב שבת, כגון מילה בין בזמנה או שלא בזמנה ופדין הבן בזמנו, מותר. ונ"ל אפילו שלא בזמנו".
- ג) שע"ת (סי' תקנ"א ס"ק ל"ג) – "וכן מבואר להדיא בסי' רמ"ט במג"א ס"ק ה' דבמילה שעבר זמנה מחמת חולי כשחל אח"כ מיקרי זמנה קבוע דכל שעתא ושעתא זמניה הוא שאסור להניחו ערל ולכן מותר לקבוע הסעודה בע"ש ע"ש".
- ד) ערה"ש (סעי' ז') – "סעודת מצוה שזמנה קבועה בע"ש כמו פורים שחל בע"ש או ברית מילה אפילו שלא בזמנה".

- (ה) מ"ב (ס"ק י"ב) – "אפילו אם אינה בשמיני ללידתו כגון שהיה חולה בשמיני ונדחת מ"מ מקרי זמנה קבוע דכל שעתא ושעתא זמניה הוא דאסור להניחו ערל אפילו יום אחד".
- (ו) קצות השלחן (סי' ס"ט סעי' ג').
- (ז) שלחן הטהור (סעי' ו').
- (ח) יסודי ישרון (מערכת ערב שבת עמ' י"ג).
- (ט) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק א').
- (י) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' כ"ז).
- (יא) חוט שני (ח"א פרק ז' ס"ק א' ד"ה סעודת ברית).
- (יב) נשמת שבת (סי' ר"נ אות קי"ב).
- (יג) פסקי תשובות (דפו"ח אות ג') – "ואפילו ברית מילה נדחת או פדיון הבן שעבר זמנו מחמת אונס או כל סיבה שהיא".
2. אין לערוך מילה שלא בזמנה בערב שבת, שלא יצטרכו לחלל שבת.
- (א) חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' ל"ה, לוית חן אות ב') – "ומיהו מילה שלא בזמנה אין לעשות כלל ביום חמישי וביום ששי, שלא יצטרכו לחלל שבת".
- (ב) ילקוט יוסף (הע' ג').
3. מראי מקומות – מג"א (ס"ק ה').

ב. סעודת פדיון הבן: שלא בזמנו.

1. מחמיר: אסור לעשותו בערב שבת.
- (א) מג"א (ס"ק ה') – "פדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשותו בע"ש".
- (ב) א"ר (ס"ק ח') – "ופדיון הבן וכו'. דוקא בזמנה".
- (ג) תוס' שבת (ס"ק ד').
- (ד) פמ"ג (א"א ס"ק ה') – "פדיון הבן. עיין מ"א. הפרש יש, פדיון הבן שלא בזמנו וודאי אסור ... ואם שכח וסבור שמותר לעשות סעודת פדיון הבן שלא בזמנו בערב שבת והכין צרכי הסעודה, אפשר להתיר, דאנוס הוא, ולא מזלזל בכבוד השבת מקרי, אומר מותר וכו' [מכות ט, א], ויעשו בשחרית, וצ"ע".
- (1) כה"ח (ס"ק י"ג) – "אם שכח וסבור שמותר ... אשל אברהם ... והגם שכתב שם וצ"ע היינו לדעת המג"א אבל לפי מ"ש לעיל באות הקודם דיש חולקים נראה ככה"ג יש להתיר בשופי".
- (ה) רע"א (על המג"א ס"ק ה').
- (ו) גר"ז (סעי' ח') – "סעודת פדיון הבן בזמנו דהיינו ביום ל"א ללידתו דינה כסעודת מילה אבל אם אירע איזה אונס שלא פדאו ביום ל"א אין לפדותו בערב שבת ולעשות אז סעודה של משה דכיון שכבר נדחת המצוה מזמנה ידחנה ג"כ מערב שבת מפני כבוד השבת (אלא יפדנו בלא סעודה של משה)".
- (ז) ערה"ש (סעי' ז') – "וכן פדיון הבן שזמנו היום דאם נדחה מזמנו הלא יכול לדחותו ליום א'".
2. נכלל בסעודת מצוה שזמנה בערב שבת.
- (א) מור וקציעה (ד"ה עוד) – "כתב מג"א [ס"ק ה] ופדיון הבן שעבר זמנו אסור לעשותו בע"ש ומילה כו' (כ"מ בתו' במ"ק דף ח'). ע"כ. כמדומה אגב שטפיה לא עיין בה, דלמסקנת תו' שם ודאי שרי פדיון הבן במועד אפילו שלא בזמנו, כל שכן כאן".
- (ב) עי' מגורה הטהורה (קני המנורה ס"ק ז').
- (ג) ח"א (כלל א' סעי' ט', נשמ"א ס"ק א') – לשונו מובא לעיל.
- (ד) מ"ב (ס"ק י"ב) – "וכן בפדיון הבן אפילו עבר זמנו מ"מ כיון שמן הדין אפילו אחר ל' יום כל שעתא ושעתא רמיא חיובא עליה לפדותו ממילא מותר לעשות ג"כ הסעודה".
- (ה) שלחן הטהור (סעי' ט').
- (ו) יסודי ישרון (מערכת ערב שבת עמ' י"ג).
- (ז) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק א').
- (ח) חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' ל"ז).
- (ט) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' כ"ז).
- (י) נשמת שבת (סי' ר"נ אות קי"ב).
- (יא) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' רמ"ט סעי' ג') – "סעודת פדיון הבן שלא בזמנה, מותר לעשותה ביום שישי אפילו אחרי שעה עשירית. והמחמיר שלא לערוך סעודה ממש אלא להסתפק בעוגות ומיני מתיקה, תבוא עליו ברכה. [ילקו"י שבת כרך א' מהדורת תשס"ד, עמוד תקלב. שארית יוסף חלק ג' עמוד שעא]".
- (יב) פסקי תשובות (דפו"ח אות ג') [לשונו מובא לעיל], עי' הע' כ"ה) – "הכרעת המשנ"ב (שם) עפ"י חיי"א דלא כמג"א, וכ"ה במור וקציעה ובמנורה טהורה סק"ז לחלוק על המג"א, ובשו"ע הרב סעי' ח' (במוסגר) שיעשו הפדיון הבן בלא סעודה (ועיין בציונים שבשועה"ר החדשים), ובכה"ח (שם) מכריע ...".
3. מראי מקומות – אור לציון (ח"ב פרק ט"ז אות ח'), חוט שני (ח"א פרק ז' ס"ק א' ד"ה סעודת פדיון).
- (א) כה"ח (ס"ק י"ב) – "מג"א ... המו"ק חולק עליו ... וכ"כ ח"א ... וע"כ נראה היכא דא"א לעשותו בקרוב כגון שרוצה האב לנסוע או הכהן בע"ש או במו"ש ולא יוכלו להתעכב מחמת איזה סיבה ואח"כ אפשר שישאר הבן בלא פדיון זמן הרבה נראה דמותר לעשותו בע"ש ולעשות ג"כ סעודה כדי שלא להחמיק המצוה".
- (ב) קצות השלחן (סי' ס"ט סעי' ז') – "ובפה"ב שלא בזמנו נחלקו האחרונים ולפי שאינו מצוי לא העתקתיו".

ג. סעודת בר מצוה.

1. נכלל בסעודת מצוה שזמנה בערב שבת.

- (א) ערה"ש (סעי' ז') – "ואי משום שלא יאכל בלילה לתיאבון העוסק במצוה פטור מן המצוה וכן סעודת בר מצוה שזמנו היום".
 (ב) קצות השלחן (סי' ס"ט ס"ק ז') – "וסעודת במ"צ כ' הדגול מרבבה ביו"ד סי' שצ"א והביאו בפ"ת שם דביש"ש מוכח שהוא דומה לסיום מסכת אם הנער דורש או שהוא באותו יום ממש, ולפי"ז אם חלה הבמ"צ בע"ש הוי סעודת מצוה בזמנה ומותר לעשותה".
 (ג) חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' ל"ח).
 (ד) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' כ"ז).
 (ה) הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' מ"ו) – "וכן סעודת בר מצוה שזמנה בערב שבת".

2. מחמיר: אינו נכלל.

- (א) עי' תורת חיים (סוף ס"ק ח') – "וסעודת בר מצוה שזמנו בע"ש הגם שהמג"א ברכ"ה הביא דמצוה לעשות סעודה ביום שנכנס למצוה ע"ב מ"מ נראה דרשאי לעשותו בע"ש קודם חצות, דלאו איהו קבע הזמן ... ואולי כיון דלמהרש"ל הוה סעודת בר מצוה סעודת מצוה גם ביום אחר אם הנער דורש אין לעשותו בע"ש, ובפרט שבשו"ע לא הזכירו לעשות סעודת בר מצוה [עמש"כ בס' רכ"ה] ומה"ט לא רציתי לעשות סעודת בר מצוה אצל בני יהודה נ"י שחל ביום ו' ח' אדר תרס"ז, ועשיתי אותו ביום שלאחריו בש"ק, ובפרט שכאן המנהג לעשות כל סעודת בר מצוה בש"ק".
 (ב) חוט שני (ח"א פרק ז' ס"ק א' ד"ה סעודת בר) – "סעודת בר מצוה כשחל בערב שבת יש לעשותה בליל שישי".
 (ג) עי' פסקי תשובות (דפו"ח אות ג', הע' כ"א, [ועי' דפו"י, אות ב']) – "וסעודת בר - מצוה משתדלים לעשותה אור ליום שישי. [ערוה"ש סעי' ז', וקצוה"ש שם שאם נעשה בן י"ג בו ביום הוי סעודת מצוה ומותר לעשותה בערב שבת. אמנם לדברי המשנ"ב (סק"ט) לחשוש לכתחילה לדברי הא"ר (סק"ד) כשאפשר לעשותה בזמן אחר, גם הכא כשאפשר יעשנה ביום חמישי בלילה אור ליום שישי"]".

3. מראי מקומות.

- (א) פסקי תשובות (אות ג', הע' כ"א) – "וסעודת בר - מצוה משתדלים לעשותה אור ליום שישי".

ד. סעודת אירוסין [בזמן חז"ל: שאירסו ואחר כך נשאו]: אם אירס בערב שבת.

1. מיקל - מותר לעשות הסעודה.

- (א) מג"א (ס"ק ג') – "ונ"ל דה"פ אסור ליארס בע"ש הדא דאתמר סעודת אירוסין (פי' אם אירס קודם לכן אסור לעשות בע"ש סעודת אירוסין) אבל לארס מותר פי' מותר לארוס בע"ש שמא יקדמנו אחר ואז מותר ג"כ לעשות סעודה".
 (ב) תוס' שבת (ס"ק ב') – "פירש המג"א ...".
 (ג) גר"א (על סעי' ב'. עי' בה"ל סעי' ב' ד"ה ואפילו) – "וסעודה שזמנה. דאפי' סעודת אירוסין אם אירס כבר מותר כמ"ש בפ"ג דפסחים מ"ט א".
 (ד) גר"ז (סעי' ו') – "אבל אם זמנה היום כגון סעודת מילה וסעודת אירוסין ונשואין שאין לו לדחות האירוסין שמא יקדמנו אחר לארסה".

(ה) שלחן הטהור (סעי' ו', סעי' ח') - לשונו מובא לקמן.

2. מחמיר: אסור בערב שבת, אם אפשר לדחות הסעודה לזמן אחר.

- (א) א"ר (ס"ק ד') – "ולי נראה דאף באירס בערב שבת אם אפשר לדחות למחר או יום אחר אסור לעשות בערב שבת".
 (ב) ערה"ש (סעי' ח') – "כתב רבינו הב"י בסעי' ב' אסור לקבוע בע"ש סעודה ומשתה שאינו רגיל בימי החול אפילו היא סעודת אירוסין וכו' עכ"ל וה"ה סעודת נשואין [ב"ח] ויש מי שאומר דזהו כשלא היו היום האירוסין והנשואין אבל אם היה היום וודאי הוי סעודת מצוה כמ"ש בס' תמ"ד [מג"א סק"ג] ולשון רבינו הב"י לא נראה כן ונלע"ד דלכן לא כתב נשואין דוודאי סעודת נשואין הוי מצוה שהזמן גרמא שצריך לומר השבע ברכות ולכן אם נשא בע"ש בבוקר יש לעשות הסעודה אבל סעודת אירוסין נהי נמי דהיא ג"כ סעודת מצוה מ"מ אינה חובת היום שאינה גמר מצוה ואין ברכה בהסעודה ויכולין להניחה על יום א' אמנם אם אין ביכולת להניחה על יום א' כגון שהחתן או הכלה נוסעים למקום אחר יכולים לעשות היום את הסעודה ובהך גוונא מיירי בס' תמ"ד [וכ"כ הא"ר סק"ד]".

- (ג) כה"ח (ס"ק י') – "המ"א ... התו"ש ... גר"ז ... אבל הא"ר ... וכ"כ ה"ח"א כלל א' או' ח' אפי' סעודת מצוה אסור לעשות בע"ש אם אפשר לעשות ביום אחר. וכן המנהג פה עיה"ק ירושת"ו אעפ"י שעושים הארוסין והנשואין בפ"א בע"ש אין עושין הסעודה כ"א בליל שבת".

3. נכון לחוש.

- (א) מ"ב (ס"ק ט', שעה"צ ס"ק י"ב, עי' בה"ל סעי' ב' ד"ה ואפילו) – "אם אירס בע"ש מותר לעשות הסעודה דכיון דאירוסין שריא בע"ש משום שלא יקדמנו אחר ממילא שרי הסעודה לזה ג"כ וחשובה כמו סעודת מילה ופדיון הבן שזמנה קבוע ... ומ"מ לכתחילה טוב ונכון אם אפשר לדחות הסעודה למחר או יום אחר אפילו באירס בע"ש. [כי האליה רבה מחמיר בזה אם אפשר, עיין שם, וטוב לכתחילה לחוש לדבריו]".

ה. סעודת נשואין: אם היו הנשואין בערב שבת.

1. מיקל - מותר לעשות הסעודה.

- (א) ריטב"א (כתובות דף ג. ד"ה אשה) – "ועכשיו שאנו נוהגין לישא אשה בע"ש ... ומשום שמא ישחוט בן עוף לא חששו כיון שכבר עשינו סעודה גדולה מבעוד יום".

(ב) פסקי ריא"ז (כתובות פרק א' הל' א' אות ט') – "אבל אם רוצה לכנוס בערב שבת בתחלת היום על דעת לוכל סעודת נישואין בו ביום מותר".

(ג) מג"א (ס"ק ג') עי' שעה"צ ס"ק י"א [לשונו מובא לקמן].

(ד) תוס' שבת (ס"ק ב') – "פירש המג"א ...".

(ה) גר"א (על סעי' ב') – "וסעודה זמנה. דאפי' סעודת אירוסין אם אירס כבר מותר כמ"ש בפ"ג דפסחים מ"ט א' ואפי' סעודת נישואין כמ"ש בפ"ק דמ"ק וכולם מותרין בערב הרגל".

(ו) פמ"ג (א"א ס"ק ג') – "וסעודת נישואין בערב שבת, מירושלמי פרק קמא דכתובות [שם] מבואר דאסור, יע"ש, ושאיני אירוסין שמא יקדמנו, מה שאין כן בנשואין היה להמתין אחר כך, שכבר קידש (בימיהם אירסו ואחר כך נשאו). ובבלי פרק קמא דכתובות [שם] שמא ישחט בן עוף, משמע דלא חייש לכבוד שבת הסעודה. ומיהו יש לומר בבלי אסור אף שאין הסעודה כי אם בלילה, אסור שמא ישחט בן עוף כו'. ולפי זה יש לפסוק כירושלמי דסעודת נישואין בערב שבת אסור, דלאו זמנה קבוע. אמנם במועד קטן ט' א', הכל מותרין לישא ערב הרגל. והיינו גם הסעודה ערב הרגל, דברגל יש אסורין עיין מ"א [סימן] תקמ"ו אות ד', וב"י שם [עמוד רג ד"ה והרשב"א] דאדרבא כל שהסעודה ערב הרגל יותר טוב. אם כן הואיל וכבוד יום טוב ושבת אחד הוא, כמו שכתבתי לעיל, וכמו שכתב הר"מ ז"ל פרק ו' מהלכות יום טוב הלכה י"ו, הוא הדין ערב שבת דשרי נישואין וסעודה ערב שבת, דהוה נמי זמנה".

(ז) גר"ז (סעי' ו') – "אבל אם זמנה היום כגון סעודת מילה וסעודת אירוסין ונשואין שאין לו לדחות האירוסין שמא יקדמנו אחר לארסה וכן הנשואין אין לו לדחות שלא להבטל מפריה ורביה".

עי' גר"ז (סעי' ז') – "וטוב שלא לאכול בסעודה זו אלא מניין מצומצם לבדא מן השייכים לסעודה כגון הקרובים והשושבינים בסעודת נישואין והקרובים ובעלי הברית דהיינו המוהל והסנדק בסעודת מילה".

עי' גר"ז (סעי' ח') – "וכן מי שאירס קודם ערב שבת ואירעו אונס שלא היה יכול לעשות הסעודה ביום האירוסין לא יעשנה בערב שבת דכיון שכבר נדחת מזמנה דהיינו יום האירוסין ידחנה ג"כ מפני כבוד השבת (אבל בנשואין נמשכת מצות הסעודה (ג') [ז'] ימים אחר החופה כמו שיתבאר בס"ת תר"מ)".

(ח) ערה"ש (סעי' ח') - לשונו מובא לעיל.

(ט) תוספת חיים (לובוצקי, אה"ע סי' ס"ד על סעי' ג') – "ואי משום שלא יאכל בלילה סעודת שבת לתיאבון או לא יאכלנה כלל הא סעודת הלילה יש לה תשלומין למחר וכדסברו הרא"ש והתוס' ...".

2. מחמיר.

(א) כה"ח (ס"ק י') - לשונו מובא לעיל.

3. נכון לחוש.

(א) מ"ב (ס"ק ט', שעה"צ ס"ק י"א) – "וכן אם היו הנשואין בע"ש מותר לעשות הסעודה ג"כ. [דאף דלהירושלמי אסור משום שאין שייך בזה שלא יקדמנו אחר, שכבר נתקדשה, מכל מקום הלא הבבלי חולק על זה וקיימא לן כבבלי, כן משמע מהמגן אברהם, וכן איתא בביאור הגר"א להקל, ובפרט בזמננו שהמנהג לקדש בשעת הנשואין לכולי עלמא שרי, דלא גריע מסעודת אירוסין, וכמו שכתב באשל אברהם סימן תמ"ד. ומה שכתבנו כגון שהיו הנשואין בערב שבת, הוא פשוט, וכן מוכח בפרי מגדים]. ומ"מ לכתחילה טוב ונכון אם אפשר לדחות הסעודה למחר או יום אחר אפילו באירס בע"ש".

(1) מש"כ במ"ב הוצאת "דרשו" [בלי מקור], "משמע מדבריו, שכל זה הוא בסעודת אירוסין, אבל סעודת נישואין, אם עשו את הנישואין בערב שבת, לכאורה מותר לעשות ביום זה אף את הסעודה, ואין צריך לדחותה ליום אחר" - לא נראה כן, שהרי כתב השעה"צ, שיש צד להחמיר שלא לעשות סעודה אצל נישואין יותר מאירוסין, כיון "שאין שייך בזה שלא יקדמנו אחר, שכבר נתקדשה". וכיון שמסיים המ"ב "טוב ונכון אם אפשר לדחות הסעודה למחר או יום אחר אפילו באירס בע"ש". פירוש, שסעודת נישואין נכון להחמיר מצד הירושלמי, ו"אפילו" באירוסין יש להחמיר, מצד הא"ר. [וכן עי' כה"ח].

4. מראי מקומות – הר"ל"י האנגער (בית ישראל ח"ח עמ' מ"א).

ו. סעודת שידוכין.

1. אינו נכלל בסעודת מצוה.

(א) מ"ב (ס"ק ט', אמנם עי' סי' תט"ו ס"ק ב', סי' תמ"ד ס"ק כ"ד, שעה"צ סי' תקנ"א ס"ק כ"ו) – "אבל בסעודה שעושין בשידוכין שלנו לא הוי סעודת מצוה כ"כ בפמ"ג בסימן תמ"ד ולפ"ז אין לעשותה בע"ש אפילו אם נגמר השידוך באותו יום ומה שנוהגין לאכול מיני מרקחת בשעת כתיבת התנאים לא מקרי סעודה".

(ב) פסקי תשובות (אות ג', הע' י"ט).

2. נכלל בסעודת מצוה זמנה בערב שבת.

(א) חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' ל"ה).

(ב) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' רמ"ט סעי' ה') – "וסעודת שידוכין, דהיינו בעת שעושים תנאים עם קנין, יש אומרים שאסור לעשותה בערב-שבת, אף אם שידך בערב-שבת, וכל שכן אם אירס קודם ערב-שבת. ויש מקילין בזה, ולדינא, גם סעודה זו נחשבת לסעודת מצוה, וכדעת רוב האחרונים שהובאו בכף החיים (סימן תמד ס"ק מט). [ודלא כהפרי מגדים (מש"ז שם סק"ח) שכתב שסעודת שידוכין לא חשיבא סעודת מצוה ואסור לעשותה בע"ש. וכדבריו פסק בכף החיים (סימן רמט ס"ק י) וליתא להלכה]. ולכל הדעות מה שנוהגים לאכול מיני מתיקה אחר כתיבת התנאים פשיטא דשרי דלא מקרי סעודה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד סג, ותקלא]."

3. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ב הע' ק"י).

(א) שלחן הטהור (סעי' ו') – "אבל סעודת מילה ופדיון הבן וסעודת אירוסין וכן של תנאים אם א"א לדחות ליום אחר ...".

ז. סעודת שבע ברכות.

1. אינו נכלל.

(א) קצות השלחן (סי' ס"ט ס"ק ז') – "פשוט דאם כבר עשה סעודה א' קודם ע"ש לא יוכל לעשות עוד סעודה בע"ש אע"פ שכל הסעודות של ז' ימי המשתה הם סעודת מצוה אבל אינם חיובים כ"כ דעיקר החיוב הוא סעודה א' עי' באהע"ז סי' ס"ד ד' אם החתן אינו רוצה לעשות סעודה וקרובי הכלה רוצים כופין אותו שיעשה ומשמע מהלשון שם דרך על סעודה א' כופין אותו משמע דזה עיקר החיוב, וראי' ברורה לזה ממ"ש אדמו"ר בסעי' ו' דסעודת נשואין הוי זמנה בע"ש לפי שאין לדחות הנשואין לאחר השבת שלא להבטל מפו"ר מבואר דדוקא אם הנשואין בע"ש הוי זמן הסעודה ג"כ בע"ש אבל אם עשה הנשואין לאחר שבת לא הוי ע"ש זמנה לסעודה".

(ב) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק ו' הע' ו').

2. מראי מקומות – גר"ז (סעי' ח', לשונו מובא לעיל), נשמת שבת (סי' ר"נ אות קי"ד, "צ"ע").

(א) לכאורה הקצות השלחן לשיטתיה, לענין סיום מסכת [עי' לקמן]. (וצ"ע על הל' שונות הנוגעות לשבת, ארטסקרול).
 (ב) ראייה להקל: שפוסקים דברו לענין שבע ברכות ערב פסח, האם פוטר מתענית בכורות. ויש מקילין, יסודי ישרון (ח"ו עמ' ל"ח) עי' הגר"ח ק"ק שליט"א (מועדי הגר"ח תשובה מ"ו). וכן עי' בן איש חי (שנה א' פר' צו אות כ"ה), הו"ד בכה"ח (סי' ת"ע אות י"ג), ושלחן העזר (ח"ב הע' על סי' י"ב סעי' א' ס"ק ח', עמ' קל"ח-ב). הגם שסעודה גדולה, אסור ערב פסח [ודוחק לומר, שהם דברו כערב פסח חל ביום ששי, והצום יהיה ביום חמישי]. ודו"ק.

ח. סיום מסכת.

1. נכלל בסעודת מצוה שזמנה בערב שבת.

(א) בה"ל (סעי' א' ד"ה או) – "או פה"ב. וה"ה בסיום מסכתא".

(ב) שלחן הטהור (סעי' ו', סעי' ז' [לשונו מובא לקמן]) – "וכן אפילו סיום מסכת יעשה הסעודה בבקר דאז אין הטעם משום ביטול עונג שבת ...".

(ג) חוט שני (ח"א פרק ז' ס"ק א' ד"ה סעודת סיום) – "סעודת סיום אין זה חיוב אמנם הוא מצוה משום כבוד התורה, וכמ"ש הרמ"א ביו"ד ... ואם עושה הסעודה עם עשרה בני אדם איכא נמי משום רוב עם הדרת מלך. כשמסיים בערב שבת מותר לעשות הסעודה בערב שבת דמיקרי זמנו, אבל אם סיים קודם אין כ"כ סיבה להתיר לעשות הסעודה בערב שבת. והנה החוות יאיר ס"ל לענין סעודת מצוה בסיום דה"ה יום של אחריו מיקרי סעודת מצוה ואפשר שגם בתוך שבוע מהסיום מיקרי סיום, ולמד מהא ששלמה המלך עשה חנוכת הבית ז' ימים ש"מ דכל השבוע יש לו שייכות לסיום, וא"כ י"ל דלדבריו הוא הדין דמותר לעשות סעודת סיום מסכתא תוך ז' ימים מהסיום גם בערב שבת".

(ד) הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' מ"ו) – "סעודת סיום מסכת מותר לעשותה בע"ש אם סיימו בערב שבת כדרכם".

(ה) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ל"ב).

2. אינו נכלל.

(א) קצות השלחן (סי' ס"ט ס"ק ז') – "וכן הבה"ל דה"ה בסיום מסכת, וצ"ע מנ"ל דין זה, דהא אפ"ל בפה"ב שלא בזמנו דעת המג"א וכמה אחרונים לדחות הפדיון מע"ש, וכש"כ בסיום מסכת דלא שייך בזה לומר דהוא בזמנו, ואפילו הנשמת אדם דס"ל שלא לדחות הפה"ב משום שיהוי מצוה, יודה בסיום מסכת דלא שייך בזה איסור שיהוי מצוה כלל, שהרי יכול לקיים מצות לימוד תוה"ק בלימוד אחר ואין מצוה בלימוד הסיום יותר מלימוד גמ' אחרת דנימא דאסור לאשהויי, ומדוע יעשהו בע"ש דוקא, ועי' ביו"ד סי' רמ"ו בבה"ט סקי"ח שכ' וז"ל ובתשובת מוהר"מ מינץ כתב דכשבאין לסוף מסכתא ישייר מעט בסוף עד שעת הכשר יומא דראוי לתקן בו סעודה עכ"ל, ולפ"ז פשיטא דאין לעשות הסיום בע"ש דאינו יום הראוי לסעודה, ובע"פ נוהגין לעשות סיום מפני הבכורות שקשה עליהם התענית אבל אין עושין משתה וסעודה גדולה, רק סעודה קטנה ועפ"י רוב אוכלין ושותין אחר הסיום בלי קביעות סעודה כלל".

(ב) חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' ל"ח).

(ג) פסקי תשובות (אות ג', הע' כ') – "וכן סיום מסכת - משיירין מעט בסוף המסכתא ועורכים הסיום באחד מימי החול. [בביה"ל (ד"ה או פה"ב) מקיל לענין סיום מסכת בערב שבת, אך כבר כתב לתמוה על כך בקצוה"ש סי' ס"ט הערה ג' דמנא ליה הא, ומפורש בבה"ט יו"ד סי' רמ"ו סקי"ח בשם תשו' מהר"ם מינץ 'כשבאים לסוף מסכתא ישייר מעט בסוף עד שעת הכושר יום שראוי לתקן בו סעודה', וכן המנהג]".

3. שלא סיים המסכת בער"ש בדרך לימודו.

(א) מחמיר.

1) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' כ"ו) – "ואפילו סעודת מצוה שאין זמנה דוקא ביום זה, כגון סעודת סיום מסכתא שלא עכשיו גמרו ללמוד אותה, גם היא אסורה".

2) הל' שבת בשבת (פרק ב' הע' ס"ט) – "ופשוט דדוקא כשסיימו בע"ש כדרכם ולא שהמתינו לסיים על ע"ש".

3) אתקינו סעודתא (מהדו"ב עמ' קמ"ו הע' קכ"ז, מהדו"ג עמ' קנ"ג הע' ק"ל) – "ולכאורה דוקא אם עכשיו גמרו המסכתא, וכ"כ בפירוש בספר שמירת שבת כהלכתה".

(ב) מראי מקומות – חוט שני (ח"א פרק ז' ס"ק א' ד"ה כשמסיים, לשונו מובא לעיל).

1) הגר"ח ק"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: כ' השו"ע (סי' רמ"ט ס"ב) אסור לקבוע בער"ש סעודה שאינו רגיל בימי החול, וכ' הרמ"א וסעודה שזמנה ער"ש כגון ברית מילה או פדה"ב מותר, וכ' המ"ב (סקי"ב) דאף שלא בזמנם מותר כיון דכל שעתא ושעתא זמניה הוא, ובבה"ל (ד"ה או פה"ב) כ' דה"ה סיום מסכתא מותר, ע"כ. ומעתה יש להסתפק האם מותר לערוך סיום מסכתא גם כשהוא שלא בזמנו, כגון שסיימו המסכתא בכולל באמצע השבוע, אלא שביום ו' יותר נח ומקובל

לערוך בו הסיום מכמה טעמי, האם אריך למעבד הכי. תשובה [בע"פ]: כשאין הסיום בזמנו לא נראה להקל בזה, וכעין זה מצינו בהל' ט"ב דרק בנזדמן לו הסיום מותר לאכול בשר ולשתות יין, אבל למעשה צ"ע [א.ה. בסי' תקנ"א כ' המ"ב בשם הא"ר דמ"מ אם לא נזדמן בלימודו הסיום לא ימהר או יאחר בשביל זה, עי"ש].

4. מראי מקומות – הגר"צ קושלבסקי שליט"א (צהר חי"א עמ' צ"ד), יומא טבא לרבנן (פרק ה' סעי' ב').

ט. סעודת ראש חודש.

1. נכלל בסעודת מצוה שזמנה בערב שבת.
- (א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת על סעי' ב') – "בחזה"מ ובר"ח נכון שלא למנוע סעודת קבע בעש"ק גם אם אינו אוכל סעודת קבע ביום בשום יום חוץ משבת וי"ט. כיון שבכל חוה"מ ור"ח אוכל סעודה קבע ביום".
- (ב) פסקי תשובות (אות ד', הע' ל"ט) – "וסעודה שזמנה ערב שבת וכו' מותר. בכלל זה ... וסעודת ראש חודש שחל בערב שבת". 2. אינו נכלל.
- (א) ערה"ש (סעי' ז') – "וחזה"מ ור"ח נ"ל שהם כחול לעניין שבת".
- (ב) הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: ר"ח שחל ביום שישי האם מותר לקבוע בו סעודה, ע"פ מש"כ השו"ע סי' תי"ט דמצוה להרבות בסעודת ר"ח. תשובה: לפני חצות יכול. [א.ה. יעו"ש במ"ב סק"ב, ובשעה"צ סק"ה, דיכול להרבות בלילה וא"צ להרבות גם ביום, ודו"ק]".

י. סעודת חול המועד.

1. נכלל בסעודת מצוה שזמנה בערב שבת.
- (א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת על סעי' ב') – לשונו מובא לעיל.
- (ב) חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"א אות ה', דפו"ח ח"א עמ' קצ"ד אות ז') – "אמר לי מו"ר שמרן החזו"א צוק"ל לא הי' נוטל את ידיו לאכול בעש"ק ובעיו"ט לאחר מנחה גדולה ורק בעש"ק שהוא יו"ט או חוה"מ וכן בעיו"ט שהוא חוה"מ הי' אוכל סעודה גם לאחר מנחה גדולה, וכן נוהג מו"ר".
- (ג) חוט שני (ח"א פרק ז' ס"ק א' ד"ה מותר) – "מותר לעשות סעודה בחוה"מ בערב שבת דהוי כמו סעודת יו"ט דמותר בערב שבת, ומ"מ לכתחילה מצוה להקדימה בשחרית מפני כבוד שבת כמו בשאר סעודת מצוה".
- (ד) הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: בער"ש חוה"מ האם ראוי להקדים זמן הסעודה קודם זמן מנחה גדולה, אפי' שע"ז יתבטל מתלמודו (וכגון שיש לו קביעות, ויודע שאח"כ לא יוכל ללמוד כדבעי), או שיכול לכתחילה לאכול אחר זמן מנחה גדולה כדי שלא יתבטל מלימודו. תשובה: כרצונך". 2. אינו נכלל.
- (א) ערה"ש (סעי' ז') – "וחזה"מ ור"ח נ"ל שהם כחול לעניין שבת".
3. מראי מקומות – הר"ח אלבק (מוריה תכ"א [שבט תשע"ח] עמ' ש' אות י"ג).

יא. סעודת הושענא רבה.

1. נכלל בסעודת מצוה שזמנה בערב שבת.
- (א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת על סעי' ב') – "ובהושענא רבה יש לאכול קבע גם אם נתעכב לשעה עשירית, וגם אם שמיני עצרת חל בשבת קודש, ובפרט כשנהוג להתעכב באכילת הלילה סמוך לחצות".
- (ב) חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"א אות ה', דפו"ח ח"א עמ' קצ"ד אות ז') – לשונו מובא לעיל.
- (ג) חוט שני (ח"א פרק ז' ס"ק א' ד"ה מותר) – לשונו מובא לעיל.
- (ד) הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – לשונו מובא לעיל.
- (ה) פסקי תשובות (אות ד', הע' ל"ז) – "וסעודה שזמנה ערב שבת וכו' מותר. בכלל זה ... וכן סעודת הושענא רבה בערב יום טוב דשמיני עצרת". 2. אינו נכלל.
- (א) על' ערה"ש (סעי' ז') – "ודע דבהושענא רבה שנוהגים לאכול סעודה גדולה כמו ביום טוב כשחל בע"ש אינו רואה היתר בזה גם בימי החול לא ידעתי מאין הרגלים שהרי בלילה הוא יום טוב ויו"ט דינו כשבת לעניין זה וכל הדינים שכתבנו בסעודת ע"ש ה"ה גם בעיו"ט אמנם העולם חושבים הושענא רבה כיו"ט וצ"ע [ולקמן סי' תרס"ד לא הוזכר הושענא רבה רק לריבוי תפלות ולא לסעודת יום טוב ע"ש]".

יב. סעודת אסרו חג.

1. אשל אברהם (בוטשאטש, מהדו"ת על סוף סעי' ב') – "אולי גם באסרו חג בערב שבת קודש קיל לאכול סעודת קבע שאינו רגיל בה. ומכל מקום אחר מנחה המניעה במקומה היטב".
2. מראי מקומות.
- (א) הר"ח אלבק (מוריה תכ"א [שבט תשע"ח] עמ' ש' הע' ה', עי' הע' ט') – "יש להסתפק נמי **בבן א"י המזדמן אצל חותנו בן חו"ל ביו"ט ש' שחל להיות בערב שבת**, אם מותר לו להשתתף עמו בסעודת יו"ט שלו".

יג. סעודת פורים.

1. נכלל בסעודת מצוה שזמנה בערב שבת – מ"ב (ס"ק י"ג), ערה"ש (סעי' ז'), ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' כ"ז), פסקי תשובות (אות ד').
2. הכללים – עי' סי' תרצ"ה סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

יד. שושן פורים: האם יכול פרוז לעשות סעודה גדולה בערב שבת.

1. מיקל.
- (א) שלחן הטהור (סעי' ח') – "וסעודת פורים ושושן פורים יכול לקבוע סעודתו אפילו אחר חצות ואין צריכין להפסיק כלל כל היום עד הלילה כי העוסק במצוה פטור מן המצוה".
2. מחמיר.
- (א) הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (בנתיבות ההלכה חל"ד-א' עמ' י"ב) – "סעודת פורים נחשבת סעודה גדולה, שאסור לאכול בערב שבת רק אם מחוייב בה, לכן מי שרוצה לחגוג ב' ימים פורים באופן שלא נתחייב בשושן פורים, אסור לו לאכול סעודת פורים [עם נטילת ידיים] כשחל שושן פורים בערב שבת".
- (ב) הגר"י רובין שליט"א (פר' תצוה תשע"ח) – לשונו מובא לקמן.
- (ג) וכ"ש הפוסקים שמחמירים לקמן.
- (1) קשה: מה בין זה לסיום מסכת. ואולי י"ל, שבלשון הרמ"א (סי' תרצ"ה סעי' ב') כתוב שיש רק "חייב במשתה ושמחה **קצת** בשני ימים, י"ד וט"ו". ועי' הגר"ח ק"ש שליט"א, לשונו מובא לקמן. וצ"ע.
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (דפו"ח הע' כ"א, לשונו מובא לקמן).

טו. שושן פורים: האם יכול בן עיר להשתתף בסעודת פורים של בן כרך בערב שבת.

1. מחמיר.
- (א) חוט שני (פורים פרק י"א ס"ק ב') – "מסתברא דאין בן י"ד יכול לקבוע סעודה גדולה בערב שבת ביום ט"ו שחל להיות בערב שבת, כיון שבשבילו אין זה סעודת מצוה, ויכול לשבת עימם ולאכול אך לא סעודה גדולה, ולא דמי לסעודת ברית שחל להיות בערב שבת שמותר לכל המשתתפים בסעודה לסעוד שם אף שאין לו שייכות לברית, דהתם הסעודה היא לכבוד המצוה, וכל המשתתפים בה הם אוכלים לכבוד הסעודה המצוה, משא"כ בפורים החיוב הוא אקרקפתא דגברא ומי שחייב במצוה חייב במצוה, ומי שלא חייב במצוה לא חייב. ואף למש"כ במ"ב מהשל"ה שקיבץ אנשי ביתו וחביריו דאי אפשר לשמוח כראוי ביחיד, וגם כתב שם הרמ"א וחייב במשתה ושמחה קצת בב' ימים י"ד וט"ו, עיי"ש – מ"מ אין זה מתיר לקבוע סעודה גדולה בערב שבת למי שלא מחוייב בה בערב שבת".
- (1) אמנם עי' חוט שני (לענין הלכה פר' פקודי תשע"ו עמ' ב' [בשם הרב אברהם ויג שליט"א]) – "שמותר שזה דמי לסעודת ברית מילה שכולם משתתפים בהשמחה ועוד כתב הרמ"א שחייב במשתה ושמחה קצת בשני ימים י"ד וט"ו, וכן נהגו (סי' תרצ"ה ב')".
- (ב) הגר"י ברקוביץ שליט"א (שמעתי).
2. מיקל.
- (א) הגר"ח ק"ש שליט"א (מים חיים פר' כי תשא תשע"ח, גליון של"ג עמ' ב') – "שאלה: כשפורים דמוקפין חל ביום שישי, והם אוכלים סעודת פורים לאחר חצות, האם מותר לבן עיר (שמבקר שם את קרוביו) להשתתף עמם היות שאצלו אין זה פורים, ואין לו חיוב סעודה. תשובה: כיון שגם אצל בן י"ד זו סעודת מצוה, שהרי יש קצת מצוה לבן י"ד גם בשושן פורים (עי' רמ"א ס' תרצ"ה סעיף א'), מסתבר שיכול להשתתף עמם (הגר"ח קניבסקי שליט"א)".
- (ב) עי' הגר"נ קופשיץ (לוח ההלכות והמנהגים תשע"ו, פורים הע' קכ"ה) – "**שהיינו דוקא** כשבא בשביל להשתתף יחד בסעודת פורים אבל אם בא לשבות בשבת או משום סיבה אחרת אינו יכול להשתתף בסעודה זו".
- (1) הר"ח אלבק (מוריה תכ"א [שבט תשע"ח] עמ' רצ"ט הע' ד') – "דוקא כשבא בשביל ... ולא נתפרש דיו מה לי שבא בשביל להשתתף ומה לי שבא לשבות בשבת, והא סו"ס משעה שנוטל ידיו לסעודה הרי הוא בא בשביל להשתתף עמם. וגם גוף ההיתר אפי' כשבא להשתתף צ"ב. ואמנם בלוח הנ"ל לשנת תשע"ח הושמט כל ענין זה, אחר שהעירום על ככה".
- (ג) הגר"ד א' זלזניק (לוח ההלכות והמנהגים תשע"ו, פורים הע' קכ"ה) – "פרוז הבא לאביו או לחמיו לסעוד עמו סעודת פורים יכול ליטול ידיו ולסעוד יחד עמו היות והוא חלק מבני הסעודה".
- (1) הר"ח אלבק (מוריה תכ"א [שבט תשע"ח] עמ' רצ"ט אות ה') – "נראה דאין הדברים מוכרחים ...".
- (ד) הגר"צ שפיצר (לוח ההלכות והמנהגים תשע"ו, פורים הע' קכ"ה) – "... בסעודת פורים מותר להשתתף ולשמוח בסעודת אביו וחותנו אף שהוא עצמו אינו מחוייב כי מסייעתו הוא".

3. טעמים להקל.

- (א) שהוא לכבוד סעודת מצוה, כמו כל סעודת מצוה, כברית מילה וכדו', שאחרים מצטפים.
- (ב) א"א לשמוח כראוי בלי חברים, ועל ידיהם נעשה השמחה, ממילא הם חלק מהמצוה.
- (ג) ע"פ הרמ"א (סי' תרצ"ה סעי' ב'): "חייב במשתה ושמחה קצת בשני ימים, י"ד וט"ו, וכן נהגו". שגם לבני הפרזים יש מצוות משתה, הגם שהוא ערב שבת.
4. מראי מקומות.
- (א) הגר"ד מצגר שליט"א (סוף ס' חי' ר"י מלוניל על הל' שבת) – "הרשב"א שם ד"ה ואחת הביא פ"ר ר"ח שהיו קובעין סעודה ביום ששי ומתוך כך היו נמנעין מלהתעסק בצרכי שבת ... הרי שהפרמ"ג כתב טעם חדש שאם אוכלים בע"ש סעודת שבת הר"ז זלזול

בשבת, ולכן כתב הרמב"ם שאסור לקבוע סעודה כזו. אולם המג"א באמת מפרש הטעם שאסור לקבוע סעודה כל היום עפ"י פ"י ר"ח [במג"א ר"ת ושבוש נפוץ הוא] שהביא הרשב"א ... נפ"מ בין ב' טעמים אלו הרמ"א שם מוסיף דסעודה שזמנה ע"ש כגון ברית מילה או פדיון הבן מותר. כן נ"ל וכן המנהג פשוט. לפי הפרמ"ג הר"ז היתר לכתחילה, שהרי אין בזה זלזול בכבוד שבת. אולם לפי המג"א יש כאן היתר של דחיה, שסעודת מצוה דוחה את האיסור דרבנן שלא לקבוע סעודה בע"ש ובערב יו"ט. או שמא ניתן לפרש ג"כ דהוי היתר גמור דבמקום סעודת מצוה לא אסרו חכמים לקבוע סעודה גדולה בע"ש. ונפ"מ למעשה איכא בפורים שחל בע"ש [כמו בשנה זו] שאם זה היתר לכתחילה, א"כ יכול לאכול כמה פעמים סעודה גדולה, כיון שיש בזה מצוה, אין זה זלזול בכבוד יו"ט. אבל אם הפירוש הוא שהמצוה דוחה או מתירה את האיסור, הרי ברור ופשוט שאם אכל פעם אחת וקיים את המצוה, שוב אין לו היתר לקבוע סעודה נוספת. וא"כ האוכל ארוחת בוקר בפורים שחל בע"ש קיים את המצוה, וא"כ אסור לו אח"כ להשתתף בסעודת פורים שהיא סעודה גדולה בדרך כלל. [וכן יתכן דנפ"מ בפרוץ שהגיע ל"מ בע"ש שא"י להשתתף בסעודה זו דאינו מצווה בה]. ולפי"ז צריך לכוין שלא לצאת בסעודה שאוכל קודם סעודת פורים החשובה. ולא מצאתי לפ"ש מי שהעיר בזה. ועי' משנ"ב סי' תעה סקל"ו ובשעה"צ שם סקל"ו דמסתפק דבמידי באכילה ל"מ כונה שלא לצאת יד"ח המצוה.

(1) הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חל"א עמ' ל' סוף טור ג') – "שאלה: הנה ידוע יסוד הבית הלוי, שהידור מצווה צריך להעשות עם המצוה, אבל אם גמר את המצווה ואח"כ עושה הידור מצווה לבדו, אינו מצווה כלל, ונסתפקו לפי"ז בסעודת פורים שמצד אחד יש מצווה לעשות סעודה גדולה, בפת ובשר ומעדנים ותבשילים, אבל מאידך גם בסעודת פת קטנה כבר יוצא את עיקר חיובו, וא"כ אדם שנטל ידיו ואכל סעודה של פת לבד בבוקר, וקיים את עיקר חיובו של סעודת פורים, ואח"כ בצעהריים אוכל סעודה שלימה של פת ובשר ותבשילים, לכאורה לא יצא את ההידור מצווה, שנחשב הידור מצווה בלי המצווה. ולדעת הבית הלוי לא מועיל, וצ"ע. תשובה: מה שמוסיף כל היום בכלל המצווה."

(ב) הר"ח אלבק (מוריה תכ"א [שבט תשע"ח] עמ' ש"ג אות ט"ו) – "נראה לכאן ליתן עצה לכל פרוץ הנמצא בסעודת בני הכרך [אפי' אינו בן משפחתם כלל], **דיכול הוא להשתתף בסעודה בלא אכילת פת** [שאינו מחויב בה בט"ו כלל וכנ"ל מדברי השעה"צ], וכדלהלן ...".

(1) הגר"י רובין שליט"א (פר' תצוה תשע"ח) – "יש לעיין האם שרי להשתתף בכל הסעודה באכילה מרובה ושתיית יין אך להימנע מאכילת פת. ושורש הנידון הוא בדברי הבה"ל סי' תמ"ד שכתב לבאר אמאי שרי לאכול סעודת אירוסין בערב פסח, ואחד הטעמים שכתב שם הוא כיון שאין בסעודה זו פת רק משתה [היות ונאכלת סמוך לזמן איסור חמץ] לכן אין בה איסור. ויש לברר מה הדין בזמננו כאשר הרגילות אצל הרבה אינשי שהשובע בסעודה אינו בא להם על ידי פת וכל שאכלו סעודה גמורה בלי פת הם שבעים בה לגמרי [וזאת בשונה מדורות קודמים שעיקר שביעתם היתה מהפת דוקא], ואם הוסיפו ושתו יין ואכלו כמה מנות באופן שאינו רגיל גביהם בשאר ימות החול, הרי היא גביהם כסעודה גדולה, [ופעמים שאף בסעודה גדולה הם נמנעים מאכילת פת], האם גם בכה"ג הדבר מותר, או דילמא כיון שכל סיבת האיסור לאכול סעודה גדולה בער"ש היא שלא יכנס לשבת כשהוא שבע, הכא שאכל יותר מכדי שובעו ושתה יין יותר מכדי הרגלו, מי יימר דשרי, דזיל בתר טעמא, וצ"ע.

(ג) הגר"י רובין שליט"א (פר' תצוה תשע"ח) – "והנה זה פשוט שאם מטרת הבנים בסעודה היא לשמח את עצמם ולא את הוריהם או בגוונא שאנן סהדי שסגי להורים שבניהם יהיו עמם במחיצתם אף שאינם סועדים עמם את כל הסעודה, אזי אין הסעודה נחשבת למצוה עבורם, אבל בגוונא שכל צורת הסעודה משתנה כאשר האורחים אינם חלק מכל הסעודה, ומורגש הדבר שהם כזרים ואין השמחה שלימה, וכפי שפעמים רבות ניכר שמי שכבר שמח והתבשר ביום י"ד בהיותו פרוץ קשה לו שוב לשמוח ביום ט"ו והדרך היחידה לכך היא כאשר הוא אוכל ושותה עם המסובין האחרים בני ט"ו ואז הוא תוך כדי אכילתו הוא מתבשר עמהם. יש לומר דכיון שהבנים והחתנים מקיימים כעת מצוה בסעודה זו, ואף שאין זו סעודת פורים, ואינה 'סעודת מצוה' עבורם, מ"מ היא 'סעודה שיש בה מצוה', וכל כהאי אופן רואים את הסועדים כמי שבאו לזלזל בכבוד השבת, אלא אדרבה הם עסוקים כעת בקיום מצוה על ידי ההשתתפות והאכילה בסעודה. [ואם כנים הדברים, יתכן שלא צריכים לשקול בפלס דק את התועלת של האכילה של כל אחד ואחד מהמשתתפים, אלא אם לפי צורת הדבר ניכר שהוא יגרום שמחה יתרה להוריו או לחמיו, וריבוי המשתתפים יגרום להגדלת השמחה, הרי שכל אחד ואחד עוסק כעת במצוה ואינו בא לזלזל בכבוד השבת]. ומה"ט נראה שגם מי שאינו בן משפחה או חתן, אלא אדם זר בן י"ד שמכיר באדם בודד שיושב ואוכל את סעודת הפורים ביום ט"ו שחל בערב שבת כשהוא לבדו, מותר ומצוה גדולה בידו לבא ולסעוד עמו אף סעודה גדולה [אם לפי העניין נצרכת ההשתתפות להיות באופן של סעודה גדולה], דכיון שכל מטרתו ועניינו היא לשמח את חברו שלא ישב בדד וידום עליו, וזו סעודה שזמנה קבוע לערב שבת, והרגילות בכל אתר ואתר שסעודה זו נעשית בשמחה יתירה, הרי שאין אנו רואים אותו כמזלזל בכבוד השבת, אלא הוא עסוק בקיום מצוה שזמנה היום ודמיה לשורש ההיתר של כל סעודת מצוה שהותרה בערב שבת."

טז. סעודה שיש בה איזה מצוה או גמ"ח ואין זמנה היום, כחנוכת הבית וכדו'.

1. שלחן הטהור (סעי' ז') – "כללו של דבר כל מיני סעודה שיש בה איזה מצוה וגמילות חסד אפילו שאין זמנה היום כגון היום יהי' חנוכת הבית או תנאים או התקשרות או סיום מסכת אפילו לא סיים היום וכל מיני קביעות סעודה שבעולם שיש בה איזה מצוה ויש לו איזה טעם שהוא מוכרח לעשות בע"ש אזי בבקר עד חצי שעה אחר חצות יש לעשות סעודה גדולה ולזמן אלף אורחים כי לא נעקרו משפחות ירושלים אלא על שקבעו לעצמן בכל ע"ש לעשות סעודת מרעים וסעודת רשות וזילזלו בכבוד שבת אבל סעודות של ריח מצוה ובמקרה לפעמים ובבקר שאז אין איסור כלל כ"כ אלא על בעל הסעודה ומסתמא בעל הסעודה יראה להכין ג"כ על שבת קודש כל טוב כיון שזה אינו אלא לפעמים לעת הצורך אין שום איסור ויאכלו ענוים וישבעו".
2. מראי מקומות – פסקי תשובות (דפו"ח הע' כ"א, לשונו מובא לקמן).

יז. **סעודות מצוה פרטיות:** כגון על נס הצלה, וסעודות הילולא דצדיקא, וכיוצב"ז.

1. **פסקי תשובות** (דפו"ח הע' כ"א) – "ערוה"ש סעי' ז', וקצוה"ש שם שאם נעשה בן י"ג בו ביום הוי סעודת מצוה ומותר לעשותה בערב שבת. אמנם לדברי המשנ"ב (סק"ט) לחשוש לכתחילה לדברי הא"ר (סק"ד) כשאפשר לעשותה בזמן אחר, גם הכא כשאפשר יעשה ביום חמישי בלילה אור ליום שישי. והנה, לפי המבואר הכא יש להקפיד בכל שכן בסעודות מצוה פרטיות, כגון על נס הצלה (עי' סי' תר"ע משנ"ב סק"ט שהוא בגדר סעודת מצוה) של יחיד או של ציבור (עי' סי' תרפ"ו סק"ח) וסעודות הילולא דצדיקא וכיוצב"ז, **לעשותם בליל שישי ולא ביום**, אמנם בשלחן הטהור סעי' ז' מיקל טפי בכל מיני סעודה שיש בה איזה מצוה או גמ"ח אפילו אין זמנה היום, כחנכות הבית, וכש"כ כשזמנה היום כגון בן עיר הנוהג לעשות סעודה בשושן פורים, אך מסייג דבריו שיסיימו הסעודה עד חצי שעה לאחר חצות היום".

ה) סעודת הבראה: בערב שבת.

א. שלא לאכול קרוב לשבת.

1. **מחבר** (יו"ד סי' שע"ח סעי' ה') – "מי שנקבר בערב שבת סמוך לחשכה קודם ביה"ש, יש מי שאומר שמברין אותו אז; ולי נראה דכיון שאינו חובה טוב שלא להברותו אז, מפני כבוד השבת, **וכן נוהגין**".
- (א) **גר"א** (שם ס"ק ח') – "טוב כו'. עבא"ח סי' רמ"ט ס"ב".
2. **לבוש** (יו"ד סי' שע"ח סעי' ה') – "יש מי שאומר שמברין אותו אף על פי שלא יכנס לשבת כשהוא מתאוה דס"ל סעודת הבראה נמי מצוה היא כמו סעודת שבת, והרב רבינו יוסף קארו ז"ל פליג בשלחן ערוך ואומר שאין מברין דס"ל כבוד שבת עדיף, וכן נוהגין".
3. **לחם הפנים** (יו"ד סי' שע"ח) – "אם נקבר המת בער"ש אחר חצות א"א צידוק הדין ואין מברין את האבל [רש"ל]".
4. **קיצור שו"ע** (סי' ר"ה סעי' ו') – "אם נקבר המת בערב שבת מתשע שעות ולמעלה, שאז אסור לקבוע סעודה אין מברין אותו מפני כבוד שבת, ולא יאכל כלום עד הלילה".
5. **חיים ביד** (פלאגי, סי' קכ"א) – "מנהג עירנו אזמיר יע"א הוא דאע"ג דמדינא יש להברות בע"ש אחר חצות וכמו שהביא בזו"א ח"א אות ס' דדוקא כשהוא סמוך לחשיכ' אין מברין הנה נשתרבה המנהג פה דכל שהוא ער"ש וערב הרגל אין עושין הברא' כלל".
- (א) **שדי חמד** (מערכת אבילות אות ק') – "בחיים ביד ... ומשמע דאף קודם חצות אין מברין, אלא די"ל דכוונתו אלאחר חצות".
6. **זרע אמת** (ח"ג סי' קס"ה) – "הכלל העולה דאף אם יש זמן להברותו קודם השבת, כל שהוא סמוך לחשיכה אין מברין אותו משום כבוד השבת, וכפסק הש"ע בס"ה הנ"ל, וכ"ש דבכה"ג אין מברין אותו במוצאי שבת כיון דעבר יום ראשון קודם השבת, וגם אם לא היה זמן להברותו קודם השבת לע"ד אין להברותו במ"ש, ודלא כהרב בית הרואה, וזה אפי' לפ"ד הש"ע סי"א הנ"ל דאם שמע שמועה בשבת צריך להברות הבראה ראשונה שבימי אבלו. [הג"ה שם: ויותר על כן אודיע נאמנה, דכל שהיה סמוך למנחה קטנה דהיינו מט' שעות ולמעלה בקירוב, היה מורה ובא ה"ה אדמ"ו צ"ל שלא להברותו]".
7. **גשר החיים** (ח"א פרק כ' אות ב' ס"ק י"א) – "וערב שבת ועיו"ט אחר תשע שעות (היינו רבע יום לשקיעה) אין להברות. ואעפ"י שבשו"ע (שע"ח ה') נאמר דין זה 'למי שנקבר בער"ש סמוך לחשיכה' - י"ל שאין הכוונה ממש סמוך לחשכה אלא אחר תשע שעות לסתם בנ"א נקרא ג"כ 'סמוך לחשכה'. רק מי שרגיל לאכול גם אחר תשע שעות והוא אוכל לתאבון בליל שבת - לגבי נאמר סמוך לחשכה ממש. ומי שאינו רגיל לאכול בער"ש אחר חצות וכשאוכל אחה"צ איננו בתאבון בליל שבת - א"צ לאכול סעודת הבראה אחה"צ. כי סעודת הבראה איננה סעודת מצוה הנאכלת ער"ש אחה"צ (כדין הנאמר בטוש"ע או"ח רמ"ט) דהרי רשאי היא להתענות מזמן הקבורה עד הערב כדי להפטר מסעודת הבראה וכמש"ל **והא דאמרו 'מצוה להברות'** היינו שהמצוה היא שלא יגרמו לו שיאכל משלו, אבל עצם האכילה איננה סעודת מצוה".
8. **עי' ששכ"ה** (פרק מ"ב סעי' ל"א, פרק ס"ה סעי' ב') – "טוב".
9. **הגר"ש דבליצקי** זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ג סוף טור א') – "דאין לאכול סעודת הבראה בערב שבת מחצות היום, אולם כיון שיצטרך לצום עד שבת לכן אם קשה להם לצום יכולים לאכול סעודת הבראה עראית של כזית פת".

ב. יכול לאכול בערב שבת: שנכלל בסעודת מצוה שזמנה בערב שבת.

1. **ערה"ש** (סעי' ז') – "וסעודת הבראה יכול לאכול בע"ש דגם זו מצוה".
- עי' ערה"ש** (יו"ד סי' שע"ח סעי' ה') – "ומי שנקבר בע"ש סמוך לחשיכה יש מי שאומר שמברין אותו ורבינו הב"י פסק בסעי' ה' דכיון שאינו חובה לא יברוהו מפני כבוד שבת וכן נוהגין עכ"ל ומשמע מלשונו דלהסוברים דחובה הוא יאכל אז וצ"ע אם זה דוחה כבוד שבת".
2. **הל' שבת בשבת** (פרק ב' הע' ס"ט) – "ובערוה"ש".

ג. בזמנינו: יש לעשות סעודה הבראה בערב שבת, שאין בה קביעות.

1. **משנה הלכות** (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ג טור ב') – "דלכאורה נראה שבערב שבת אף אחר ט' שעות יש לאכול סעודת הבראה, ויאכלו סעודה ארעית של כזית פת".
2. **חוט שני** (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ג טור ב') – "ומהגאון רבי נסים קרליץ שליט"א שמעתי דיש לאכול סעודת הבראה בערב שבת אחה"צ, והוסיף דאין נוהגים להקפיד לאכול בסעודת הבראה דוקא פת, ואוכלים רק ביצים ועוגות עגולות".
3. **הגר"ע אויערבאך** שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ג ריש טור ב') – "שבזמנינו שסעודת הבראה היא סעודה ארעית, בדרך כלל דאין אוכלים רק מעט פת וביצים ועוגות עגולות, לכן יש לעשות סעודה הבראה בערב שבת אף אחר תשע שעות על כזית פת וביצה, דסעודה ארעית מותר לאכול בערב שבת כל היום, ואפילו מצוה להמנע גם כן ליכא, כמו שכתב במשנה ברורה סימן רמ"ט ס"ק ט"ו".

4. דברי סופרים (קיצור הלכות אבילות פרק כ"ה ס"ק ס"א) – "דהאידנא נוהגים להברות בביצים ועוגה, א"כ יש להברות אף בערב שבת, דהא מה שאסור לאכול בערב שבת מבואר בבית הלל סי' רמ"ט סעיף ב' ד"ה מלקבוע, דהיינו שאסור לאכול פת כדי שביעה כרגילותו בחול, אבל מעט להשקט רעבונו אינו בכלל קביעות סעודה לענין זה, וא"כ ה"ה סעודת הבראה הנהוג בזמנינו מותר. וכן נוהגים האידנא".

ד. מראי מקומות.

1. חכ"א (כלל קס"ג סעי' ט') – "מי שנקבר בערב שבת סמוך לחשיכה קודם בין השמשות יש מי שאומר שמברין אותו אף על פי שלא יכנס לשבת כשהוא מתאווה דסבירא להו סעודת הבראה נמי מצוה היא כמו סעודת שבת אבל בשולחן ערוך כתב (שם סעיף ה') שאין מברין דסבירא ליה כבוד שבת עדיף וכן נוהגין (ונראה לי דעל כל פנים אם רוצה לאכול קודם שבת אסור לאכול משלו)".

ו] לאכול סעודת שבת לתיאבון.

א. ע"י אכילת סעודת מצוה גורם לבטל סעודת שבת: עוסק במצות קיומת וגורם לבטל מצוה חיובית לאחר זמן – בה"ל (סעי' ב' ריש ד"ה מותר).

1. נ"מ לגבי פורים: אם יודע בעצמו שיזלזל במצות, או שלא יתפלל מנחה או מעריב, או שינהוג בקלות ראש, אם מוטב שלא ישתכר – ע"י סי' תרצ"ה סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. טעמים שלא לאכול ביום השבת אחרי הקידוש קודם הסעודה.

1. מצוה לאכול לתיאבון: אין לאכול גרימז"ל או שארי מיני מזונות כה"ג קודם כדי שיהא תאב לאכול.
(א) בה"ל (סעי' ב' ד"ה מותר) – "ומ"מ יש אנשי מעשה שמחמירין לעצמן במקום דאפשר כדעת המג"א ותיכף אחר הקידוש נוטלין לידים ומברכין על הפת ואוכלין הכל בתוך הסעודה וכ"כ בספר שלחן עצי שטים ועכ"פ **לכ"ע נכון להדר** שלא למלא כרסו משארי אכילות קודם סעודת הפת".

(ב) ערה"ש (סעי' י"ג) – "והנה זהו וודאי דאפילו להרשב"ם מ"מ מצוה וודאי איכא לאכול סעודת שבת לתיאבון ויותר טוב שאחר קידוש יאכלו פת ותבשילי שבת ואצלינו בלילה הכל עושין כן ובבוקר הרבה נוהגין לאכול מיני מתיקה ואח"כ אוכלין הסעודה".
ערה"ש (סי' רפ"ט סעי' ד') – "כבר כתבנו בסי' רמ"ט סעיף י"ב שדעת הקדמונים לא היה נוחה כלל מאכילת מיני מתיקה לאחר קידוש אלא שאחר קידוש יטול ידיו ויאכל הסעודה ע"ש".

2. במקומות שנוטלין לידים קודם קידוש שעל הכוס, אסור לאכול קודם המוציא כדי שלא יהיה הפסק רב בין נטילה להמוציא (א) ע"י סי' רע"א סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.

3. דהוא גרם ברכה שאינה צריכה.

(א) ע"י סי' רט"ו סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

(ב) וזאת הברכה (עמ' פ' אות א') – "הח"א מא ד כתב שרק אם דעתו לסעוד **תיכף** אסור לאכול קודם סעודה. והורו מפוסקי זמננו שפרק זמן של **כרבע שעה עד חצי שעה** דיו להיחשב כהפסק בתנאים רגילים".

4. דאסור להקדים ברכת במ"מ קודם לברכת המוציא.

(א) ע"י סי' רי"א, לשיטות ומראי מקומות.

5. אין קידוש אלא במקום סעודת פת – בה"ל (סי' רע"ג סעי' ה').

6. מצות סעודת הבוקר עד חצות – ערה"ש (סי' רפ"ח סעי' ב'), ב"ח (סי' של"ד).

ז] אנשי מעשה: מתענין בערב שבת – סעיף ג'.

א. דוקא אותן שמדרכין להיות תאב לאכול אחר התענית, ולא אותן שהן חלושים אחר התענית.

1. ט"ו (סוף ס"ק ג') – "נראה דמ"ש בגמ' הני בר בי רב דיתבי בתעניתא בכל ע"ש והטור הביאו היינו דוקא באותן שמכירים בעצמן שאחר התענית יהיו תאבים לאכול משא"כ באותן שהם חלשים אחר התענית והאכילה אינה נוחה כל כך עליהם לא יתענו וראיה מסי' תרפ"ו לענין פורים שחל ביום א' עיין מה שכתב שם".

2. א"ר (ס"ק ט') – "כתב הט"ו [סוף סק"ג] דוקא אותן שמדרכין לאכול בתאווה טפי כשהם מתענין, מה שאין כן אותן שהן חלשים אחר התענית, ומגן אברהם [סק"ז] כתב דוקא איסטנים הנזכר בסוף סימן ת"ע ראוי להתענות".

3. ערה"ש (סעי' ט') – "וגם זה שכתבו להתענות אינו אלא באדם שאוכל אחר התענית בטוב טעם ומתאווה לאכול אבל יש שנחלשים ע"י התענית ואין ביכולתם לאכול כלל אלו אסור להם להתענות [ט"ו ססק"ג] והכל לפי מה שהוא אדם".

ב. יש לאכול ערב שבת, כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה.

1. ב"ח (ס"ק ד').

2. מג"א (ס"ק ז') – "והב"ח כ' בשם הפוסקים והירושלמי דאסור להתענות בע"ש שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה וכ"כ סי' תרפ"ו וכ"ה במשנה פ"ד דתענית וכ"כ מט"מ בשם תנחומא פ' בראשית ומגילת תענית וכ"כ בהגמ"נ ה' פורים ובהגהות סמ"ק ובשאלות פ' ויקהל".

3. תוס' שבת (ס"ק ז') – "והב"ח ... המג"א".

4. שלחן שלמה (סעי' ב') – "ויש מתענין בע"ש מה"ט שיהא תאב לאכול וא"ה קצת עינוי אצלו לא יתענה שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה".

5. גר"ז (סעי' י"ב) – "אין קובעים תענית לכתחילה בערב שבת אלא אם כן שיטעום מעט קודם קבלת שבת כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה".
6. ערה"ש (סעי' ט') – "אין להתענות בע"ש שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה [מג"א סק"ז] וטוב יותר שיטעום דבר מה בעוד יום ותלוי לפי הטבעיות ולפי אורך היום".
7. מ"ב (ס"ק י"ח) – "ועיין בב"ח ומ"א וש"א שהסכימו דאין להתענות בע"ש כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה".
8. כה"ח (ס"ק כ"ב).

ג. להתענות בימי שובבי"ם, ביום שישי.

1. ט"ב ההלכה (סי' י"ז אות ו') – "והנה תעניות שובבי"ם אפשר לקבוע ביום שישי וכדעת השולחן ערוך, ואע"פ שדעת האחרונים להחמיר בזה כדי שלא יכנס בשבת כשהוא מעונה, מכל מקום יש להקל דכיון שאפשר לגרום לביטול תורה, [ובפרט לאברכי הכוללים], אם יתענו בשאר ימי השבוע, לכן יש להקל לקבוע התענית ליום השישי, והטעם דעיין בשו"ע הרב שם וז"ל ...".
2. מראי מקומות – נטעי גבריא (שובבי"ם פרק ד' סעי' ד').

ד. מראי מקומות.

1. עולת שבת (ס"ק ג') – "דרך אנשי מעשה וכו'. וברוקח כתב בסימן (ל"ב) [ל"ו] דאין להתענות לכתחילה בערב שבת, דאמרינן במגילת תענית [פי"א] הנשבע להתענות בערב שבת הרי זה שבוטל שוא שמקצת ערב שבת כשבת. וכן כתב הב"ח [ס"ד]. ונראה לי לקיים דברי שניהם, להתענות כדי שיאכל לתיאבון, אבל יקדים לבית הכנסת ולביתו מבעוד יום ויתחיל לאכול וימשוך בסעודתו עד קצת מן הלילה".
- (א) תוס' שבת (ס"ק ז') – "ובעולת שבת ... ולא הועיל כלום בתקנתו דהא כיון דכבר קיבל עליו שבת בבה"כ כבר נכנס לשבת כשהוא מעונה, ויותר נכון יטעום מעט קודם שיקבל שבת".
- (ב) תורת חיים (ס"ק י"ד) – "בעולת שבת ... בתוס' שבת דהשיג ... ולענ"ד דהדין עם הע"ש כיון שאינו מתענה בשביל עינוי רק כדי שיוכל לקיים סעודת שבת כראוי כשהוא תאב לאכול והאיך יטעום קודם ק"ש ולע"ש ניהא דתענית כזו רשאי אף לאחר קב"ש ודוק".
2. פמ"ג (מש"ז ס"ק ב') – "ואף להטור והמחבר דרך אנשי מעשה להתענות כדי שיכנס לשבת מתאוה, אבל להתענות בתוספת שבת עד צאת הכוכבים ראוי יותר שלא להתענות, ועיין סימן רס"ז מ"א [ס"ק א' ב' דרשאי לאכול מיד, ולא אמרינן שיאכל בלילה לתיאבון, ויש אומרים שאינו צריך אף כזית בלילה".

ח. מי שקיבל להתענות בערב שבת - סעיף ד'.

א. עשרה בטבת שחל בערב שבת: אם רשאים לקדש ולאכול סעודת שבת מבעוד יום לאחר שהתפללו ערבית.

1. מחמיר.

- (א) מחבר (סעי' ד') – "אם קבל עליו להתענות בע"ש, צריך להתענות עד צאת הכוכבים, אם לא שפירש בשעת קבלת התענית עד שישלים הצבור תפלתן".
- (ב) רמ"א (סעי' ד') – "לכן בתענית יחיד לא ישלים, וטוב לפרש כן בשעת קבלת התענית; ובתענית צבור ישלים, והכי נהוג".
- (ג) ח"א (כלל קל"ג סעי' ז') – "ועשרה בטבת שחל בערב שבת צריכין להשלים".
- (ד) קיצור שו"ע (סי' קכ"א סעי' ו') – "אבל אם חל עשרה בטבת בערב שבת מתענין ומשלימין".
- (ה) ערה"ש (סעי' ב').
- (ו) יחזק דעת (ח"א סי' פ') – "צריך להתענות ולהשלים צום עשרה בטבת אף כשחל בערב שבת, עד צאת הכוכבים, שזהו כרבע שעה אחר שקיעת החמה".
- (ז) נטעי גבריא (חנוכה פרק ס"ג סעי' א').
- (ח) ילקוט יוסף (סעי' ה'), קיצור שו"ע או"ח סי' תק"נ סעי' ו') – "ואם חל י' בטבת ביום ששי, מתענים עד צאת הכוכבים".
2. מראי מקומות – יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל"א), מועדים לשמחה (ח"ב עמ' של"ה).

- (א) בה"ל (סעי' ד' ד"ה אם) – "ומ"מ ק"ק על הרמ"א אמאי לא הזכיר בהגהתו כלל את דעת הפוסקים המובא בב"י דס"ל דההשלמה תלוי ברצון וביותר שגם מהרי"ל גופא בתשובה סימן קנ"ז כתב וז"ל ותענית יחיד בע"ש מנהג דילי עד אחר תפ"ע כדברי מהר"מ אבל תענית צבור לעצמי אני מחמיר להשלים ככמה רבנות גדולי אשכנז דמחמירי ולעלמא אני אומר דעביד כמר עביד והכל לש"ש עכ"ל ומש"כ בסימן ל"ג שלא התיר היינו שלא התיר בפירוש אבל לא החמיר ג"כ ומלשון הרמ"א בהג"ה לא משמע כן ואולי משום דנהגו העולם כדעת מהרי"ל שהנהיג לעצמו וכן הוא דעת הרוקח וראבי"ה ותא"ו וכו"ל כתב כן".
- (ב) נטעי גבריא (חנוכה פרק ס"ג סעי' ו') – "רשאי להקדים את תפילת מעריב כדי שהציבור יוכל להגיע לביתו עם צה"כ ויקדשו מיד, ונכון לקרוא קר"ש עוד פעם לפני הסעודה אחר צה"כ".
- (ג) נטעי גבריא (חנוכה פרק ס"ג סעי' ח', הע' י"ג) – "הרעב והצמא יכולים לקצר בזמירות שלפני הקידוש וישלימו בתוך הסעודה [וידוע שהפחץ חיים כשהיה לו אורחים לא היה אומר שלום עליכם שאמר שהמלאכים יכולים להמתין וכל ערום יעשה בדעת]".
- (ד) נטעי גבריא (חנוכה פרק ס"ג סעי' ט') – "אף הנוהגים שאין מקדשין בין שעה ששית לשיעית, אכן בשבת שלאחר התענית אין להקפיד".

ב. מראי מקומות.

1. הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: כ' המ"ב (סי' רמ"ט ס"ק כ"ב) דהתעניתים המבוארים בסי' תק"פ דינם כתענית יחיד, דאם קיבל ע"ע ביום שישי א"צ להשלים, ע"כ. ויל"ע האם מה שנהגו להתענות בערב ר"ה דינו כתענית יחיד או כתענית ציבור, ונ"מ כשקיבל ע"ע התענית, האם צריך להשלים או שא"צ השלמה. תשובה: לכאן כתענית יחיד".
2. הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: ובענין הנ"ל אם קיבל ע"ע להתענות בטעות במנחה שלפני ערב ר"ה, ולמחר נזכר שלא התנה בקבלתו שמנהגו להתענות רק עד זמן מנחה גדולה (ובשעת קבלתו שכח מזה, אך יודע בודאי שאם היה נזכר היה מתנה על כך, אך פשוט לו שלא היתה כוונתו לצום עד הלילה אלא כדרכו בכל השנים), האם נימא שקיבל על דעת הרבים שנוהגים להתענות עד אחר מנחה גדולה, וצ"ע. תשובה: אולי יתיר אצל חכם".

"וע"פ רוב השטן מקטרג בערב שבת"

ערוך השולחן (סעי' ג')

הכנה לשבת

סימן ר"נ

- א] מצוה "והכינו" - סעיף א'.
 ב] קדימות.
 ג] הלכות "והכינו".
 ד] באיזה יום נכון להתחיל הכנה לשבת.
 ה] יאמר "לכבוד שבת".
 ו] טעימת התבשיל: טועמיה חיים זכו.
 ז] להכין בעצמו.
 ח] הכנות לשבת.
 ט] חיוב בשר ויין בשבת - סעיף ב'.

א] מצוה "והכינו" - סעיף א'.

א. מקור.

1. שמות (פרק ט"ז פסוק ה') – "וְהָיָה בַּיּוֹם הַשְּׁשִׁי וְהָכִינוּ אֶת אֲשֶׁר יָבִיאוּ וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם".
2. שבת (דף קיז:) – "אמר רב חסדא לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנאמר והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו לאלתר".
3. הרמב"ם השמיט דין זה – בה"ל (סעי' א', "והנה הרמב"ם השמיט את דינא וצריך טעמא ..."), הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל (שבת לישראל עמ' ר').

ב. דאורייתא או דרבנן.

1. מה"ת – סדר היום (הנהגת והכנת יום הששי לכבוד השבת, "וזו מצוה דאורייתא"), מג"א (סי' רנ"א ס"ק ו', "וגם היא דאורייתא"), כנה"ג (הג' טור ד"ה אם רגילין), ח"א (כלל א' סעי' ב', "דהוא מן התורה"), עי' חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א', עמ' נ"ה).
 2. מראי מקומות – פמ"ג (סי' רנ"א א"א ס"ק ו'), לקראת שבת (פרק ג' הע' ב').
- א) בה"ל (סעי' א' ד"ה ישכים) – "דלכאורה נראה דהאי דרשא דר"ח הוא אסמכתא בעלמא [וכבר העיר בזה הפמ"ג בסוף סימן רנ"א מדג' סעודות ס"ל לכמה פוסקים דהוא מדרבנן] דהלא כתב הרמב"ם דעיקר עונג שבת הוא מדברי קבלה ואיך יהיה הכנה לזה מדאורייתא בע"ש בבוקר אבל באמת יש לדחות הכל דאף דעונג הוא מדברי קבלה אבל עכ"פ סעודה בשבת והכנה לזה מבעוד יום הוא דאורייתא לכמה פוסקים עיין ביצה ב' ע"ב ברש"י והרע"ב וא"כ אפשר דגם השכמה לזה בבוקר הוא מה"ת".
- ב) האם הוי חיוב, או מצוה בעלמא והנהגה טובה - עי' לקמן.

ג. הסבר הדרשה.

1. פי', הכנה דומיא דהבאה – רש"י (דף קיז: ד"ה והכינו, "והכינו את אשר יביאו לאלתר. בשעת הבאה, הכנה והבאה בהשכמה היא, דכתיב וילקטו אותו בבקר בבקר"), ר"ן (דף מג: ד"ה תנו), אונ"ז (שבת סי' י"ח), נמו"י (דף קיז: ד"ה הכינו), מאירי (דף קיז: ד"ה לעולם), טור (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), עטרת צבי (ס"ק א'), ברכ"י (ס"ק ג'), מאמר מרדכי (ס"ק א'), גר"ז (סעי' א'), מ"ב (ס"ק א'), עי' בה"ל סעי' א' ד"ה ישכים, "הכנה דומיא דהבאה").
2. פי', אין "והיה" אלא מיד – ח"י הר"ן (דף קיז: ד"ה שנאמר), שבלי הלקט (סי' נ"ה, "תנחומא אמר רב חסדיי מניין שכל המוציא יציאה לשבת מצוה שישכים ויוציא משחרית שנאמר והיה ביום הששי ודרשו חכמים אין והיה אלא מיד שנאמר והיה כי קם הפלשתי"), תניא רבתי (סי' י'), נמו"י (דף קיז: ד"ה הכינו), ב"י (ס"ק א'), ט"ז (ס"ק א'), א"ר (ס"ק ב'), עי' ברכי יוסף (ס"ק ג'), עי' ח"א (כלל א' סעי' ב'), בגדי ישע (ס"ק א'), בן איש חי (שנה ב' פרשת לך לך אות א'), פתחי עולם (ס"ק א').
3. פי', "יום" יש לנו מצותו בבקר – סדר היום (הנהגת והכנת יום הששי לכבוד השבת, "יום הששי בבקר אחר שיאמר תפלתו כראוי אין לו לקבוע למוד כשאר הימים כדי למהר ללכת להכין צרכי שבת כמו שדרשו ז"ל והיה ביום הששי והכינו כו' שצריך למהר בבקר להכין והוציאו הענין מכח יתור הפסוק שה' לו לומר וה' בששי והכינו אמאי נקט ביום אלא בבואו היום והוא בבקר צריך להכין וכן בכל מקום שאומר ביום פלוני יש לנו מצותו בבקר וזרזין מקדימין למצות"), הו"ד בכנה"ג (ריש הג' טור), יעב"ץ (בסידור, עמ' תקנ"ג אות ב').
4. פי', דלמד לה מן "יביאו" – בני יששכר (מאמרי השבתות מאמר ב' תוספות שבת אות ט', "ולי נראה דלמד לה מן יביאו ששורשו "בוא" והוא לשון מהירות כמו שאמרו רז"ל ביבמות [מח ב] מפני מה הגרים מעונים בעולם הזה על שאיחרו ליכנס תחת כנפי השכינה כדכתיב ישלם ד' פעלך וכו' אשר באת לחסות תחת כנפיו [רות ב יב] עיי"ש ברש"י ותוספות לשון ביאה היא במהירות והקדמה, ממילא לפי זה מדכתיב והכינו את אשר יביאו, במהירות ובזריזות והיא השכמה תיכף יכינו").

ד. נ"מ איך לדרוש המקור.

1. האם מיד בבוקר אפילו קודם קריאת שמע ותפילה או עד ד' שעות – פמ"ג (מש"ז ס"ק א', גירסא לפנינו, "ואפשר בקר ד' שעות, והיה מיד, מצוה ביום ששי מיד אם אפשר, ובלבד שיקרא קריאת שמע ותפילה בזמנה"), בן איש חי (שנה ב' פרשת לך לך אות א', לשונו מובא לקמן).
- א) צ"ל ג' שעות – בה"ל (סעי' א' ד"ה ישכים, "ומה שכתב בפמ"ג ד' שעות ט"ס"), מוכח מגר"ז (סעי' ג').
- ב) מראי מקומות – מראה פנים (ברכות פרק ד' הל' א' ד"ה דתני, "דסתם בקר היינו ד' שעות והם לקטו שעה אחת מקודם להכי כתיב בבקר יתירא ואלו להאי ש"ס דלמד בפשיטות בבקר דתמיד מדהתם ס"ל דהאי בבקר לאו יתירא כ"א דרך הכתוב הוא לומר כך שבכל בקר ובקר לקטו והיינו עד ד' שעות בשעה שהשמש לבדו הוא חם").
2. אינו מוכרח – בה"ל (סעי' א' ד"ה ישכים, "מ"מ למעשה אין לסמוך ע"ז כלל דאפשר דאפילו להתנחומא שצותה אז התורה ההכנה מיד שהיה יום הששי אין שום ראייה לזמננו דהלא ידוע דשבת ניתן להם במרה קודם קבלת התורה ולא היה אז עדיין עליהם

מצות ק"ש ולכן חל עליהם מצות הכנה ביום הששי תיכף כשקם ממטתו משא"כ אח"כ שנצטוו על ק"ש בזמן קימה **והיא מצוה תדירה** בכל יום היא קודם ומה דאמר רב חסדא ישכים להוצאת שבת ויליף מקרא דוהיה היינו דצריך להקדים כל מה שיוכל וע"כ אפילו אחר קבלת התורה שנצטוו על מצות תדירות בכל יום והיא מצות ק"ש יורז את עצמו לזה תיכף אחר שיקיים ק"ש [וגם תפלה דלדעת הרמב"ם היא דאורייתא וגם מחמת סמיכת גאולה לתפילה] דגם זמן ק"ש מקרי השכמה וכדכתיב ויגש הפלשתי השכם והערב ואחז"ל כדי לבטלם מק"ש שחרית וערבית אלמא דג' שעות על היום הוא בכלל השכמה עדיין וממילא מה דמטריח את עצמו תיכף אח"כ להוצאת שבת לא נפיק מכלל זה").

3. הלכה.

(א) אחר קריאת שמע ותפילה – **מ"ב** (ס"ק א', בה"ל סעי' א' ד"ה ישכים, "והיינו מיד אחר ק"ש ותפלה").
 (ב) מיד – **בן איש חי** (שנה ב' פר' לך לך אות א'), "אין והיה אלא מיד ... הטור ז"ל הביא טעם אחר ... אע"ג דעד ד' שעות חשיב בוקר עכ"ז צריך להשכים להקדים צרכי שבת בכל מה דאפשר".
 (ג) צ"ב, שנראה שהעולם לא נוהגים "להשכים" בבוקר לעסוק בהכנת שבת. וי"ל, שאין דין והכינו אלא למי שאחראי על זה [כדאי' בבה"ל ומפורש בחוט שני, עי' לקמן]. ובדרך כלל, הנשים מתחילות להכין בבוקר. ועוד, שאין זה חוב גמור [בה"ל, עי' לקמן] אלא מצוה.

ה. מראי מקומות – קובץ מאורות ירושלים (ח"ג עמ' קע"ו).

1. הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: מי שלפי סדרי לימודו ועסקיו משכים במשך השבוע מוקדם מאוד כפי הנצרך לו, וביום ו' שאין סדריו ועסקיו כרגיל אין לו צורך להשכים כ"כ, האם מחוייב להשכים ביום ו' מוקדם כשאר ימים, או שאין זה תלוי אלא בזמן ולא בהרגלו בשאר ימים. תשובה: אין תלוי בהרגלו".
 הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: בימינו אנו שהחננויות פתוחות והשפע מצוי בהם גם מאוחר ביום ו', וגם אין הכנת צרכי שבת נצרכת לכל היום אלא סגי בכמה שעות, איך ראוי לקיים מצוה זו. תשובה: ראוי להזדרז".
 הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ע"ז) – "שאלה: בהמבואר בס"ר ר"נ דישכים בבוקר ביום שישי להכין צרכי שבת, וכתב המ"ב שצריך שתהיה מיד אחר ק"ש ותפילה, האם מטעם זה אסור לו לאכול ולשתות קודם שיקנה צרכי שבת. תשובה: לא מצינו".

הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ע"ז) – "במש"כ המ"ב שם שאם הוא רגיל ללמוד אחר התפילה שיעור קצוב אל יבטלנו, האם נכלל בזה שיכול לקרא כל הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום [ורק אח"כ לעסוק בצרכי שבת]. תשובה: מסתבר".
 הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ע"ז) – "בדין השכמה הנ"ל מהו באופן שאינו צריך לקנות צרכי בישול וכיוצ"ב, אלא קונה דברים המוכנים כגון חלות ומשקאות, האם גם בשביל זה צריך להשכים, או שסגי שילך כשהחננויות עדין פתוחות (ובאופן שאין חשש שיחסר ממה שצריך). תשובה: כן".

הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ע"ז) – "בהמבואר בס"ר ר"נ שישכים בבוקר לקנות צרכי שבת, ובבה"ל מתבאר שצריך לפני סוף שלש שעות, האם מהני לזה שיוצא לדרכו לקנות לפני ג' שעות אע"פ שלא קנה עדין בפועל. תשובה: אולי".
 הגר"ק שליט"א (אש התורה, בראשית, תורת חיים עמ' ר"ו אות ל"ז) – "ב"ה יסדנו ב'תל ציון' כולל יום שישי וכן כולל ערב שבת קודש 'קבלת שבת' כשעה וחצי לפני שקיעת החמה ביום שישי, וכבר מבואר בפוסקים דיש ענין ב'והכינו את אשר יביאו' הכנה ביום שישי דוקא, אך גם ביום שישי יושבים ועוסקים בתורה ומכנינים הכל ביום חמישי ובליל שישי, האם צריכים בכל זאת לעשות הכנה מועטת ביום שישי משום 'והכינו את אשר יביאו'. תשובה: משהו ראוי להכין".

ב] קדימות: אם לא ימצא לקנות כלום אחר כך.

א. קריאת שמע או והכינו.

1. קריאת שמע – **סדר היום** (הנהגת והכנת יום הששי לכבוד השבת), **כנה"ג** (הג' טור ד"ה אם רגילין), **מג"א** (סי' רנ"א ס"ק ו'), **א"ר** (ס"ק א'), **פמ"ג** (מש"ז ס"ק א'), **גר"ז** (סעי' ג'), **ח"א** (כלל א' סעי' ב'), "ואם לא ימצא לקנות כלום לאחר התפלה, יקדים לקנות מוקדם, ובלבד שיקרא קריאת שמע קודם [ר"נ] (ס"ס"ר רנ"א במ"א, ודבריו צריכים עיון כיון שכתב דהוא מן התורה אם כן כיון שהיא עוברת למה לא יבטל גם קריאת שמע, שהרי צרכי שבת מקודש וקימא לן תדיר ומקודש שוין, וכמו שכתבתי בהל' ברכות כלל ס"ח. וגם מה שכתב שלא יפרוש מן הצבור, מה ענין זה לזה. ועל כל פנים נ"ל דאם יש לו איזה דבר לאכול בשבת, אסור לבטל תפלה וכל שכן קריאת שמע"), **גר"ז** (סעי' ג'), **מ"ב** (ס"ק א'), "ואם רגילין למכור בבוקר השכם קודם התפלה ולא ימצא לקנות אחר התפלה יקנה ואח"כ יתפלל אך יראה לקרות ק"ש מקודם כיון שכבר הגיע זמנה ואין זה בכלל מה שאמרו אסור לעשות חפציו קודם שיתפלל שזו חפצי שמים היא"), **ערה"ש** (סעי' ב'), **תורת שבת** (סי' רנ"א ס"ק ז').

ב. תפילה או והכינו.

1. תפילה – **פמ"ג** (מש"ז ס"ק א'), **גר"ז** (סעי' ג'), **ח"א** (כלל א' סעי' ב', לשונו מובא לעיל), **בה"ל** (סעי' א' ד"ה ישכים, "וגם תפלה דלדעת הרמב"ם היא דאורייתא וגם מחמת סמיכת גאולה לתפילה"), **קצות השלחן** (סי' ע' סעי' ה'), **תורת שבת** (סי' רנ"א ס"ק ז'), **פסקי תשובות** (דפו"ח אות ב').
 (א) יש לעי' בס"י פ"ט סעי' א', אם יכול לסמוך להתפלל עד חצות, וכמו שעת הדחק.
 2. **קצות השלחן** (סי' ע' ס"ק י"א) – "ואם ישאר לו זמן אח"כ להתפלל בדילוג ולא על הסדר דהיינו לומר ב"ש ואשרי וישתבח כמ"ש לעיל סי' י"ח מסתבר דרשאי לקנות קודם התפלה ויתפלל אח"כ בדילוג".

ג. תפילה בציבור או והכינו.

1. תפילה בציבור.

(א) סדר היום (הנהגת והכנת יום הששי לכבוד השבת) – "ואם הקהל מתפללים אין ליחיד להתחסד יותר מהם אלא יתפלל עמהם ואח"כ יעשה הוא מה שיעשה הציבור כי כל מה שיעשה הציבור הקב"ה חפץ בהם ואין ערך ליחיד העושה מצוה בפני עצמה לכשעושה אותה עם הציבור כי מתעלה במעלה גדולה הרבה מאד".

(ב) כנה"ג (הג' טור ד"ה אם רגילין).

(ג) מג"א (סי' רנ"א ס"ק ו').

(ד) א"ר (ס"ק א', א"ז ס"ק א') – "ואם הקהל מתפללין אין לחסיד להתחסד יותר מצבור [מג"א סי' רנא סק"ו]".

2. והכינו.

(א) בה"ל (סעי' א' ד"ה ישכים) – "וגם מה שכתב בסדר היום דאם הצבור מתפללין לא יפרוש מן הצבור פליאה היא איך ידחה לדבריו תפלה בצבור דרבנן את מצות הכנה שהיא דאורייתא וגם אם נימא דהוא רק אסמכתא ג"כ נראה דמוטב להתפלל אח"כ ביחידי משיתפלל בצבור ולא ימצא אח"כ מה לקנות לצרכי שבת".

(ב) תורת שבת (סי' רנ"א ס"ק ז').

(ג) קצות השלחן (סי' ע' ס"ק י"א). ומה שכתב פשט בס' היום, בפשטות הוא לא ראה הס' היום בפנים).

3. מראי מקומות – ח"א (כלל א' סעי' ב', לשונו מובא לעיל).

(א) גר"ז (סעי' ג'). עי' קצות השלחן, פשט בגר"ז – "ומכל מקום אם הצבור מתפללין אל יפרוש מהם".

ד. אכילה קודם ההכנות לשבת.

1. הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"א עמ' קל"ד טור ב') – "שאלה: שאלתי לרבינו [א.ה. עי' גליון מ"ו] אם יש לאסור אכילה ביום שישי בבוקר קודם שעוסק בצרכי שבת, והשיבני דלא שמענו, ועתה אני שואל האם זה אף באכילת קבע, דלכא' אם יש דין להשכים ולהקדים ואף ללמוד אין יכול קודם לזה [אם לא בדבר הקצוב], א"כ אכילה ג"כ יש לאסור. תשובה: מותר".

ג. הלכות "והכינו".

א. על מי חל המצוה.

1. רק מי שמוטל עליו להכין צרכי השבת.

(א) עי' בה"ל (סעי' א' ד"ה ישכים) – "דאפשר שסומך כ"א על אנשי ביתו שהם מכינים תיכף כשקמים לצרכי שבת אבל כשאין לו מי שיכין עבורו אפשר דאח"כ נ"ל דצריך להשכים קודם ק"ש ותפלה להוצאת שבת".

(ב) חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א', עמ' נ"ו) – "דינא ד'ישכים בבוקר ביום ו' להכין צרכי שבת' אינו מוטל אלא על מי שמוטל עליו להכין צרכי השבת [או מי שאחראי לזה] והוא זה שצריך להתחיל את ההכנות לשבת בהשכמה ביום ו'".

1) הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: מי שיש לו אנשי ביתו שמכינים עבורו צרכי שבת האם מחוייב להשכים, דהנה בביאור"ל בריש הסימן כתב שמה שאין נוהגין כהפמ"ג בשם הט"ז להשכים בהקדם לצרכי שבת, הוא משום שסומכים על ב"ב משכימים, ומשמע מזה שזה רק לדחות חומרת הט"ז, אבל אין זה מועיל לטעם רש"י והטור, וגם משמע בזה שהוא רק כשב"ב משכימים ומכינים צרכי שבת, וא"כ מי שאין ב"ב משכימים לכאורה מחוייב להשכים (עכ"פ קודם ג' שעות), איך הדין בזה. תשובה: אינו מוכרח".

הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "מי שגר יחידי והוא נמצא בשבת אצל אחרים, והכל מוכן ומזומן ואין שום צורך להכין לעצמו, האם מ"מ ראוי לקנות איזה דבר בהשכמה כדי לצאת הלכה זו של משכימין להכין לצורך שבת, או שאר הכנה לצורך הנסיעה כדי שיהא מזומן לשבת, או"ד כל שאין לו צורך להכין אין שום ענין בכך. תשובה: לא שמענו".

ב. יום טוב.

1. דינו כשבת.

(א) מ"ב (סי' תקכ"ט ס"ק ג') – "וצריך לכבדו. דהיינו רחיצה בחמין בעיו"ט כמו בע"ש עיין לעיל סי' ר"ס וכן שילבש כסות נקיה ולא ילבש מלבושי חול וכמו לענין שבת עיין לעיל סי' רס"ב ס"א וב' וה"ה לענין יום טוב ועיין סימן ר"נ שצריך כל אדם להשתדל בעצמו להכין שום דבר לצורך שבת אף על פי שיש לו משרתים וה"ה לענין יום טוב".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ב הע' קצ"ה, שולחן שלמה ס"ק א') – "ודע דה"ה נמי ביו"ט מצוה שכל אחד ישתדל להכין בעצמו דבר-מה לצורך יו"ט, סי' תקכט במ"ב ס"ק ג".

(ג) ששכ"ה (פרק מ"ב סוף סעי' נ"ד) – "אין כל הבדל בין שבת ליו"ט".

(ד) ס' הבית (סי' כ"ה סוף הע' א').

(ה) וכן מוכח הפסוק עצמו, שהוא המקור ללחם משנה. ויש דין לחם משנה ביו"ט.

ג. חל יו"ט בערב שבת.

1. יש מצות הכנה ביום טוב עצמו.

(א) בני יששכר (מאמרי השבתות מאמר ב' תוספות שבת אות ט') – "מלישנא דרב חסדא אמרו לעולם ישכים אדם וכו', ואמרו לעולם, היינו אפילו חל יום טוב בערב שבת, ונראה דדייק מן הכתוב והיה ביום הששי והכינו וכו', הנה תיבת והיה מיותר, דהוה ליה למימר וביום הששי וכו', ואמר והיה לשון שמחה להורות אפילו יארע זמן שמחה ביום הששי היינו יום טוב, אין זה דוחה מצות השכמה להוצאת שבת, כן נ"ל".

2. יש מצות הכנה בערב יו"ט לצורך שבת.

א) התעוררות תשובה (ח"א סי' מ') – "היאך יעשה ביו"ט שחל בע"ש דהא אסור מן התורה להכין מיו"ט לשבת ... דיכין מעיו"ט לשבת וכמו המן שביו"ט לא ירד מן לשבת רק מבערב יו"ט לשבת".

ד. להוסיף הכנה גם בין השמשות – שבלי הלקט (סי' נ"ה), תניא רבתי (סי' י'), ב"י (ס"ק א'), מג"א (ס"ק א'), "ואע"פ שהכין בהשכמה מצוה היא שיוסיף גם בין השמשות שנ' והי' משנה וגו' (ש"ל ב"י)", של"ה (שבת פרק נר מצוה אות ג'), א"ר (ס"ק ב'), תוס' שבת (ס"ק א'), ברכי יוסף (ס"ק ד'), חסד לאלפים (ס"ק ב'), גר"ז (סעי' א'), מ"ב (ס"ק ב'), "מצוה היא לכתחילה שיוסיף גם בין השמשות ורמז לדבר שנאמר והיה משנה [כלומר שיכינו שנית]", בן איש חי (שנה ב' פרשת לך לך אות ג'), "אף על פי שמכין האדם משחרית, מצוה להוסיף להכין בין השמשות", פתחי עולם (ס"ק א'), תורת שבת (סעי' א'), כף החיים (ס"ק ד'), ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' נ"ד).
1. לאו דוקא בין השמשות – ערה"ש (סעי' א'), "שיוסיף קודם הערב", תורת שבת (סעי' א'), ס"ק ב', "סמוך לשבת. [בב"י כתוב בבה"ש ובודאי לאו דוקא הוא כי ההכנה לשבת צריך להיות קודם שבת ובה"ש כבר הוא ספק שבת]", עי' בן איש חי (שנה ב' פרשת לך לך אות ג'), "וצריך כל אדם לייחד לו איזה הכנה לעשותה לכבוד שבת בסוף היום, קודם שילך לבית הכנסת להתפלל, ואנא עבדא מנהגי לתקן נרות שבת סמוך להדלקתם", עי' בית ארזים (ס"ק ו'), "להשלימו קודם שקידש היום", ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קצ"ג*), "דלאו דוקא כי ההכנה לשבת צריכה להיות קודם שבת וביה"ש הוא כבר ספק שבת", ילקוט יוסף (סוף סעי' א'), הע' ד', לקראת שבת (פרק ג' סעי' י"ז), "והיינו קצת לפני זמן הדלקת נרות".
2. מראי מקומות – הג"ר ישראל מסלנט זצ"ל (ס' שבת לישראל עמ' ר').

ה. כשטורח לצורך אחרים.

1. חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א', עמ' נ"ה) – "ויש להסתפק אם מצות והכינו בהתעסקות בגופו בהכנות לשבת מקיים אף כשטורח לצורך אחרים כגון בביתם וכדו', דאפשר שעצם טרחתו בהכנות לשבת זהו גופא כבוד שבת ומה לי אם טורח ומכין לעצמו או לאחרים סוף סוף טורח הוא לכבד את שבת, או די"ל דמצות ההתעסקות להכנות לשבת מישך שייכא במה שנצרך לו לשבת לקיים מצות עונג שבת. ולפ"ז אף אם הוא סמוך על שולחן אחרים ואינו צריך להכין משלו, מ"מ אפשר שחייב להכין איזה הכנה לשבת בשבילו".

ו. האם צריך שיהיה דווקא הכנה בעניני האכילה והבישול או גם בסידור הבית.

1. הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על בה"ל ד"ה ישתדל) – "ולא די בצחצוח נעליו וחיתוך צפרניו".
2. הגר"ח קליט"א (דברי שי"ח חקנ"ו עמ' ב', דרך אכילה עמ' נ"ב) – "אחד מבאי ביתו של רבי חיים קניבסקי שליט"א ספר, ששאל פעם את הרבנית ע"ה: 'מה עושה רבי חיים לכבוד שבת. הן רבא מלח שבוטא רב הונא מדליק שרגא...!', ורבי חיים - מה הכנות לשבת? חכמה הרבנית ואמרה: 'הוא לומד לכבוד שבת'. אבל אני עקבתי אחריו - מספר אותו אדם ממקורביו - 'וראיתי: בדרך כלל יושב רבי חיים בחדרו, ליד השולחן עם הספרים, ויש לו כסא מיוחד, עם גלגלים, שעליו היה יושב גם אביו. גם בשבת, כאשר רבי חיים יושב בראש השולחן, מקפיד הוא לשבת על הכסא הזה. ראיתי, שבכל ערב שבת הוא מגלגל את הכסא שלו לראש השולחן, וזוהי ההכנה שלו לשבת'. 'יום אחד' - ממשיך האיש ומספר - "עשיתי את זה בעצמי, לקחתי את הכסא והעמדתי אותו ליד שלחן השבת. רבי חיים הגיע כדי להעביר את הכסא, וראה שהכסא כבר הועבר לכבוד שבת. יצא למרפסת, הביא כסא ושם אותו ליד השולחן. אחר כך יצא שוב והביא כסא נוסף. אחד מבני המשפחה בקש לקחת ממנו את הכסא ולהביאו בעצמו, אך רבי חיים השיב לו: 'גם אני רוצה לעשות משהו לכבוד שבת'".
3. פסקי תשובות (דפו"ח, הע' י"ט) – "ויש לעיין האם יוכל לצאת ידי חובה זו על ידי שמחליף מלבושיו ורוחץ גופו ומגלח צפרניו וכו' לכבוד שבת, ומדברי הגמ' והפוסקים משמע שצריך שיהיה דווקא הכנה בעניני האכילה והבישול או סידור הבית, ואולי משום שכשמכין רק גופו ממש אין ניכר כ"כ התעסקותו לכבוד שבת, וצ"ע. ובשו"ת התעוררות תשובה ח"א סי' קי"ז עיקר ההכנה לכבוד שבת הוא במילי דסעודה, ועל כן הביא השו"ע רק דברי האמוראים שהכינו לצורך סעודה, ועיי"ש שמכל מקום אף הכנת הנרות והדלקתן הוא ג"כ מעיקרי ההכנה לכבוד שבת".

ד) באיזה יום להתחיל הכנה לשבת.

א. מיום ראשון או ערב שבת.

1. ביצה (דף טז). – "תניא, אמרו עליו על שמאי הזקן, כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת. מצא בהמה נאה אומר: זו לשבת. מצא אחרת נאה הימנה, מניח את השניה ואוכל את הראשונה. אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה לו, שכל מעשיו לשם שמים. שנאמר (תהלים סח) ברוך ה' יום יום. תניא נמי הכי: בית שמאי אומרים: מחד שביך לשבתך, ובית הלל אומרים: ברוך ה' יום יום".
2. יום ראשון, שגם הלל מודה שכדברי ב"ש עדיפא טפי – רש"י (שמות פרק כ' פסוק ח'), אור זרוע (ער"ש סי' י"ח אות ג'), חרדים (פרק י"ג סעי' א'), "לא היה מקיים מצוה זו (הלל) במאכלים אלא בשאר כל הענינים", דרכי משה (ס"ק א'), ב"ח (ס"ק א'), סי' רמ"ב ס"ק ו'), פרישה (סי' רמ"ב ס"ק י"ד), ט"ז (סוף סי' רמ"ב), עולת שבת (ס"ק א'), מג"א (ס"ק א'), עי' חסד לאלפים (ס"ק ב'), מחה"ש (ס"ק א'), באר היטב (סעי' א'), שלחן שלמה (סעי' א'), ח"א (כלל א' סעי' א'), מ"ב (ס"ק ב'), "שגם הלל מודה שכדברי ב"ש עדיפא טפי", תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' ה' אות ו'), ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ד'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ד', פרק א' הע' ט').
א) הוי מחלוקת – רמב"ן (שמות פרק כ' פסוק ח').

3. יש לחלק בין דבר מאכל שמצוי תמיד, לבכלי נאה דלא שייך שימצא בכל יום – רא"ם (שמות פרק כ' פסוק ח'), הו"ד בפמ"ג (א"א ס"ק א'), "לכו"ע חפץ יפה שאין מצוי בכל עת אף הלל מודה שיזמין לשבת ופלוגתיהו בדברים המצויים תמיד, ובזה י"ל הל' כב"ה"), ושפ"ח (אות ג'), ודעת תורה (סעי' א').
4. מראי מקומות – מהר"ל (שמות פרק כ' פסוק ח'), מטה משה (סי' ת"ג), הגר"ש קלוגר זצ"ל (מי נדה דף לח. ד"ה חסידים), גנזי חיים (ס"ק א'), שפת אמת (ביצה דף טז. ד"ה בגמ' בש"א), לקראת שבת (פרק א' הע' ב').
- א) א"ר (סי' רמ"ב סוף ס"ק ט') – "וכתב הב"ח [בסוף הסימן] שמצא באור זרוע ... וכ"כ בפרישה [סוף ס"ק יד] בשם דרכי משה סימן ר"נ [ס"ק א'], וכן כתב מג"א שם, וכן פירש מהרש"א [עין שם ד"ה אוכל]. והשתא ניחא לי שבספר תניא [סימן י] לא הביא אלא דברי בית שמאי עיין שם. ובמטה משה [סי' תג] מחלק בין חפצים נאים וכלים חדשים שאינם מצויים תמיד הלכה כשמאי, אבל במאכלים הלכה כבית הלל".
- ב) חפץ חיים (נדחי ישראל פרק ל"ז אות א'), מחנה ישראל ח"א פרק ל"ג אות א') – "ומצוה להשכים בע"ש בבקר להכין צרכי שבת כדכתיב והיה ביום הששי והכינו משמע תיכף כשיהיה יום הששי והכינו. ואם הוא יודע שבע"ש לא יהיה לו פנאי להתעסק להכין צרכי שבת מחמת איזה אונס ואין לו אדם אחר שיטרח בעבורו מחוייב להקדים את עצמו מבאמצע שבוע להכין איזה דבר לכבוד שבת כדכתיב זכור את יום השבת ור"ל להיות זוכר תמיד השבת כדי לקדשו ולענגו".

ב. כשיזדמן לו דבר שאינו נפסד עד שבת.

1. אזי יניח אותו לשבת.
- א) ח"א (כלל א' סעי' א') – "ופשיטא בדבר שאינו שכיח לקנות, כשיזדמן לו דבר שלא יהיה נפסד, אזי יניח אותו לשבת".
- ב) מ"ב (ס"ק ב') – "ופשיטא בדבר שאינו שכיח לקנות כשיזדמן לו דבר שלא יהיה נפסד אזי יניח אותו לשבת".
- ג) קצות השלחן (סי' ע' סעי' ג') – "וצריך לזכור את השבת מאחד בשבת שאם נזדמן לו חלק יפה יניחנו לשבת".
- ג. לקנות ביום חמישי או דוקא ביום ששי: אם בטוח שלא יחסר.
1. קונה רק ביום ו', אם אפשר.
- א) אריז"ל (שאר הכוונות, דרושי סדר שבת דרוש א ענין ליל מוצ"ש ד"ה ענין לימוד) – "דע כי צריך האדם לזהר לקנות כל צרכי שבת ביום ששי לסיבה הנז' ולא ביום ה' וכמו שמצינו חכמי ישראל שרבא מלח דג שיבוטא ר"ן מכתף ועייל כו".
- ב) פרי עץ חיים (שער ח"י).
- ג) סדר היום (הנהגת והכנת יום הששי לכבוד השבת) – "ואם באולי הכין צרכי שבת מיום ה' ולא נשאר לו מה יכין ביום הששי יכול לישב וללמוד כרצונו אבל נראה לי דכיון דקפיד קרא ההכנה ביום ששי נראה דעיקר המצוה והשתדלות צריך להיות ביום ששי והמכין מיום ה' לא קיים מצות ההכנה כראוי והטעם כי דרך המכנים להכין מיום לחבירו והרואה שמכין דבר מב' ימים קודם אין ההכנה נכרת כ"כ שהיא לשבת שיאמרו לכך הוא צריך אלא לאיזה ענין אחר וצריכין אנו להודיע לכל שכל הכנתנו וטרחנו הוא ליום הנכבד הבא עלינו ובזה כבודו מודעת לכל וזש"ה והיה ביום הששי ואין והי' אלא לשון הויה וקיום שכך צריך להיות ואין ראוי לשנות ואף על פי שארז"ל שמיום ה' מכבסין לכבוד השבת וכן מסתפרין וענינים אחרים וכבוד השבת איקרי היינו לענינים שאינם מצרכי האכילה וההכנה ליום עצמו אלא דברים להכין עצמנו ליום ואינו דומה זה לזה ואדברא הקדימהו הכנת הגוף קודם כדי להניח מקום להכנת היום ליום ו' עצמו".
- ד) כנפי יונה (ח"ד סי' ז').
- ה) תוס' שבת (ס"ק א').
- ו) באר היטב (ס"ק א').
- ז) א"ר (ס"ק א', א"ז ס"ק א') – "ובכנפי יונה [ח"ד סי' ז] כתב יקנה בששי אם בטוח שלא יחסר".
- ח) ברכי יוסף (ס"ק ב', מחזיק ברכה ס"ק ב').
- ט) כף החיים (פלאג', סי' כ"ז סעי' י').
- י) חסד לאלפים (ס"ק ב').
- יא) גר"ז (סעי' ז').
- יב) קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ד') – "וטוב יותר לקנות בערב שבת לכבוד שבת מלקנות ביום חמישי, אך דבר שצריך הכנה יקנה ביום חמישי".
- יג) ערה"ש (סעי' ב') – לשונו מובא לקמן.
- יד) מ"ב (ס"ק ב') – "ביום ששי. והוא יותר טוב משיקנה ביום ה' שהוא מינכר יותר שהוא לכבוד שבת".
- טו) בן איש חי (שנה ב' פרשת לך לך אות ו').
- טז) תורת שבת (סעי' א').
- יז) כף החיים (ס"ק ב', סי' רמ"ב סוף ס"ק י"ט).
- יח) חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א', סוף עמ' נ"ה).
- יט) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ו').
- כ) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ט').
- 1) מ"ב (ס"ק ב') – "ומסתברא דבימים הקצרים כל מה שיכול להקדים ההכנה ביום ה' עדיף".
- 2) ביום ה' – שו"ת עמודי אש (סי' ה' אות י"ח).
2. בדבר שצריך הכנה רבה, ביום חמישי – תוס' שבת (ס"ק א'), פמ"ג (א"א ס"ק א'), גר"ז (סעי' ז'), קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ד', לשונו מובא לעיל), כף החיים (פלאג', סי' כ"ז סעי' י'), מ"ב (ס"ק ב'), אם לא בדבר שצריך הכנה רבה כמו בשר למלוח וכדומה

- יש לקנות ביום ה''), בן איש חי (שנה ב' פרשת לך לך אות ו'), תורת שבת (סעי' א', ס"ק א', "ודבר שצריך הכנה יקנה ביום ה'"), כף החיים (ס"ק ג'), חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א', עמ' נ"ז), ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ו').
3. מראי מקומות – מג"א (ס"ק א'), מקור חיים (חו"י, ד"ה מ"ש).
- (א) של"ה (שבת פרק נר מצוה אות א', אות ב') – "ובכנפי יונה חלק רביעי סימן [ז']": טוב לאדם שכל צרכי שבת יקנה אותם ביום הששי ולא ביום חמישי, אם הוא בטוח שלא יחסר. וכל מה שיקנה יאמר 'לכבוד שבת', עד כאן. ונראה, דזהו דוקא בעניני מאכלים, שהם יותר ערבים ומוטעמים לאכול אם קונה אותם מערב שבת, כענין שהתירו אוכל נפש ביום טוב (שבת ס ב). אבל ענינים שהם טובים ומתוקנים ויפים כשקונה אותם קודם ערב שבת כמו בערב שבת, אז אדרבה זריזין מקדימין. ויאמר 'לכבוד שבת אני קונה'."
- (ב) יעב"ץ (בסידור, עמ' תקכ"ג אות ה') – "ולא יקנה דבר לשבת מיום חמישי וקודם. אם לא במה שאינו מצוי לו לקנות בששי. או דבר שאינו מתקלקל. יוכל להקדים ולקנות ככל אשר תשיג ידו. ולא יניח הודאי מפני הספק. והחכם עיניו בראשו ומשכיל בכל דרכיו לעשות על צד היותר טוב האפשרי בחקו. לצאת ידי חובתו בהכנת צרכי שבת. הכל לפי מה שהוא אדם בעל יכולת ולפי המקום אם הוא בעל שווקים או לא. ואם הוא רואה שיותר טוב להקדים הכנת צרכי שבת יקדימם אפילו מתחילת השבוע. כדברי בית שמאי מחד בשביך לשבתך. וכל דברי חכמים יש להם מציאות. על כן חשבתי האריכות בזה למותר. ודבר ידוע הוא גם כן שכל מאכל רך ולח ודשן ושמן מתוק ומתובל. טוב ויפה הוא לנפש ומקובל. והתבשילין צריכין לתקנן בשעתן דוקא. לאפוקי שאינן בני יומן. כבר עברה צורתן ונפגם טעמן. גם צריך שלא יצטננו עד עת האוכל אלא יהיו עומדין בחומן'."
- ד. ספק אם ימצא ביום ו'.
1. יקנה ביום חמישי – כנה"ג (הג' טור ד"ה אם באולי), ברכי יוסף (ס"ק ב'), "ואם הוא דבר שאולי לא ימצא ביום הששי והדבר לצורך עונג שבת יותר טוב לקנותו ביום ה' מלבטל המצוה כמו הבשר בעה"ק ירושלם תו' וכיוצא", שערי תשובה (ס"ק א').
- ה. ליל שישי או יום שישי.
1. רק ביום ו'.
- (א) כף החיים (פלא"ג, סי' כ"ז סעי' י') – "ולא יקנה מיום החמישי ואפילו בליל השישי".
- (ב) עי' הגר"ח (ש"צ"ל) (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק א') – "אע"ג שמותר להתחיל ההכנות באור ליום ששי, מ"מ עדיף לעשותם ביום ו' שניכר יותר, ואפילו בימים ארוכים, יש מצוה לעשות איזה דבר לכבוד השבת בהשכמה, והיינו כמה דקות קודם רגילותו".
2. פירוש הפסוק "והכינו".
- (א) ח"י הר"ן (דף קיז: ד"ה שנאמר) – "וכ"ת אם כן אפי' מאורתא, ליתא ביום כתיב, ועוד שהמן לא היו לוקטין אותו בלילה".
- (ב) נמוקי יוסף (דף קיז: ד"ה הכינו) – "וכ"ת אם כן אפי' מאורתא, ליתא, דהא ביום כתיב. ועוד שהמן לא היו לוקטין אותו בלילה".
- ו. כשיש יותר טירחא ביום ו'.
1. עדיין יקנה ביום ו'.
- (א) א"ר (ס"ק א') – "מצוה להמתין על יום ו' לקנות מאכלים אף שיש טורח יותר משארי ימי השבוע".
- (ב) ערה"ש (סעי' ב') – "מצוה להמתין על יום ו' לקנות מאכלים אף שיש טורח יותר דבזה ניכר יותר הכבוד שבת".
2. לכאורה הגר"ש א"צ"ל לקמן, חולק.
- ז. יותר זול בימים אחרים.
1. אין שום הידור לקנות ביום ו'.
- (א) הגר"ש א"צ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות ז') – "אם באחד מימי החול יכול לקנות דבר מסויים לשבת יותר בזול, אם יש בכל זאת ענין לקנות דוקא ביום שישי, הנה כל הענין של 'והיה ביום השישי והכינו' הוא שחז"ל התכוונו לזרז בזה את האדם שיזדרז מיד ביום השישי בבוקר, לקנות צרכי שבת, אבל לא דיברו כלל שצריך דוקא ביום שישי, אם יש סיבות אחרות לקנות בימים אחרים, ובודאי כשיש לו הפסד ממון על זה כשיקנה ביום שישי, בודאי שלא דיברו ע"ז חז"ל כלל, ובודאי שיקנה ביום שמוצא זול יותר, ואין שום הידור או חיוב לשלם יותר בגלל הענין של 'והכינו ביום השישי'".
2. לכאורה הא"ר לעיל והערה"ש לעיל, חולק.
- ח. האם מותר להכין קודם יום ו'.
1. מותר – חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א' ד"ה והנידון [עמ' נ"ז], "והנידון כאן הוא רק לגבי העדיפות ... מי שרוצה לטרוח לכבוד שבת גם בשאר הימים פשיטא דלא אמרינן שלא יטרח אלא ביום ו'").
2. הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: האם בהכנה ביום ה' נפטר מחובת השכמה ביום ו'. תשובה: אולי".
- ה. יאמר "לכבוד שבת".
- א. ויאמר זהו לכבוד שבת.
1. על כל דבר שקונה.
- (א) ביצה (דף טז.) – "שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת מצא בהמה נאה אומר זו לשבת".
- (ב) עי' שבת (דף קיט.) – "קצב הייתי ומכל בהמה שהיתה נאה אמרתי זו תהא לשבת".

ג) ס' החרדים (פרק י"ג) – "ויאמר בפיו זה לשבת".

ד) אריז"ל (שאר הכוונות, דרושי סדר שבת דרוש א ענין ליל מוצ"ש ד"ה ענין לימוד) – "ובכל מה שיקנה יזכיר ויאמר לכבוד השבת והרי זה ענין מעשה".

ה) פרי עץ חיים (שער ח"י).

ו) כנפי יונה (ח"ד סי' ז') – "וכל מה שיקנ' יאמר לכבוד שבת".

ז) עולת שבת (ס"ק א') – "כתב בספר כנפי יונה [ח"ד סי' ח] דכל מה שיקנה האדם לצורך שבת יאמר לכבוד שבת".

ח) מג"א (ס"ק א') – "ויאמר על כל דבר שקונה זהו לכבוד שבת (כתבים)".

ט) של"ה (שבת פרק נר מצוה אות א', אות ב').

י) באר היטב (ס"ק א').

יא) א"ר (ס"ק א') – "וכל מה שיקנה יאמר לכבוד שבת".

יב) תוס' שבת (ס"ק א').

יג) מזה"ש (ס"ק א').

יד) ברכי יוסף (ס"ק ב', מורה באצבע סי' ד' אות קל"ט) – "וכל מה שיהנה יאמר בפירוש לכבוד שבת".

טו) חסד לאלפים (סוף ס"ק ב') – "ויאמר בפה מלא על כל דבר שקונה ושעושה 'לכבוד שבת קודש'".

טז) גר"ז (סעי' ו') - לשונו מובא לקמן.

יז) שלחן שלמה (סעי' א').

יח) קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ד') – "ועל כל דבר שהוא קונה יאמר 'לכבוד שבת'".

יט) ארחות חיים (ס"ק א').

כ) ערה"ש (סעי' ב') – "וכל מה שיקנה יאמר לכבוד שבת [שם]".

כא) מ"ב (ס"ק ב') – "וטוב שיאמר על כל דבר שקונה זהו לכבוד שבת".

כב) תורת שבת (סעי' א') – "ויאמר על כל מה שקונה ומכין זהו לכבוד שבת".

כג) כה"ח (ס"ק ב', סי' רס"ב ס"ק י"ט) – "ונ"ל די"ל גם בהליכתו הרני הולך לקנות לכבוד שבת".

כד) טעמי המנהגים (עניני שבת קו"א אות רמ"ו).

כה) ליקוטי מהרי"ח (ריש הל' שבת).

כו) קצות השלחן (סי' ע' סעי' ה').

כז) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' ה' אות ו').

כח) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ו').

כט) ילקוט יוסף (סעי' א').

ל) לקראת שבת (פרק ג' סעי' ט"ו).

לא) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ט').

ב. הטעם: כי הדבור הוא פועל הרבה בקדושה.

1. מזה"ש (ס"ק א') – "שעל ידי הדבור יחול קדושת שבת על אותו דבר, כי הדיבור באדם לא דבר ריק היא".

2. חסד לאלפים (סוף ס"ק ב') – "כי הוא טוב מאד ומועיל הרבה".

3. ארחות חיים (ס"ק א').

4. מ"ב (ס"ק ב') – "כי הדבור הוא פועל הרבה בקדושה".

5. כרם שלמה (ילקוט מפרשים בשו"ע).

6. פתחי עולם (ס"ק א').

7. כף החיים (ס"ק ב').

8. קצות השלחן (סי' ע' ס"ק י"ג).

ג. שאר הכונות.

1. ג"כ יאמר שעושה לכבוד שבת.

א) מקור חיים (חו"י, סי' רס"ב סעי' ב' ד"ה ברחיצת), ששכ"ה (פרק מ"ב סוף הע' קנ"ג) – "ברחיצת חמין ולבישת בגדים יאמר לכבוד שבת וכן די"ט".

ב) חסד לאלפים (הג"ה ב') – "על כל דבר שקונה וכן על כל מעשה וטירחא שטורח בשביל השבת, יאמר לכבוד שבת".

ג) כף החיים (פלאג'י, סי' כ"ז סעי' י"א) – "דכל אשר יעשה בצרכי שבת ורחיצה ומלבוש, יאמר בפה מלא, זה אני עושה לכבוד שבת קדש".

ד) הגר"ח ק' שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ג אות ב') – "שאלה: האם יש ענין לומר בפה לפני נטילת צפורנים 'לכבוד שבת קודש'. תשובה: טוב לומר על כל דבר".

2. יחשוב שעושה לכבוד שבת.

א) ר' יונה (ס' היראה) – "וכל מה שיעשה יחשוב לעשות לכבוד שבת".

ב) גר"ז (סעי' ו') – "טוב לומר על כל דבר שקונה זהו לכבוד שבת וכן בכל מה שהוא עושה טוב לחשוב שעושה לכבוד שבת".

ג) קצות השלחן (סי' ע' סעי' ה') – "וטוב לומר על כל דבר שקונה 'זהו לכבוד שבת' וכן בכל מה שהוא עושה טוב לחשוב שעושה לכבוד שבת".

ד. אם מותר לומר בבית המרחץ "לכבוד שבת".

1. הגר"ק שליט"א (אילבא דהלכתא מ"ז עמ' ל"ט טור א') – "שאלה: כתב לי מרן שליט"א, שכשקוצץ ציפורניים ביום ששי ראוי לומר 'לכבוד שבת קודש', ויש להסתפק אם מותר לומר זאת בבית המרחץ, או לא. תשובה: מותר. (דולה ומשקה, כת"י)".

ה. יום טוב.

1. דינו כשבת – מקור חיים (חו"י, סי' רס"ב סעי' ב' סוף ד"ה ברחיצת, לשונו מובא לעיל).

ו. מראי מקומות.

1. פלא יועץ (ערך הכנה, ד"ה וכן) – "וכן כל הכנה שאדם מכין לדבר מצוה היא גופה חשובה מצוה. הנה כי כן מי שכל מעשיו לשם שמים נמצא שכל ימיו עסוק במצוה. ומה טוב לבטא בשפתיו קדם כל מעשה שיאמר שהוא עושה הכנה למצוה, כגון קדם אכילה שיאמר, הריני בא לאכל ולשתות כדי שיהא גופי בריא וחזק לעבודת השם יתברך. וקדם השנה יאמר, הריני שוכב לישן כדי שתהא דעתי צלולה ומישבת עלי לעבודת השם יתברך. וקדם צאתו למשא ומתן יאמר, הריני הולך לשא ולתן ולהשתדל להרויח בסיעתא דשמיא כדי לפרנס את בני ביתי כמו שצוני בוראי, וכדי שאוכל לעשות צדקה וגמילות חסדים וכל המצוות כתקונן. וכן כשבונה בית או כשעושה מלבוש וכדומה, וכן על זה הדרך בכל המעשה אשר יעשה. ודבריו עושים פרות ששורה רוחניות וקדשה על הדברים הגופניים ולמצוה תחשב לו, ועוד שנוטל שכר גם על הדבורים האלה, ובלבד שיהיו מעשיו מסכימים עם דבריו, שלא יאכל וישתה יותר מדי לצבת בטן, אלא צדיק אוכל לשבע נפשו, ולא יישן יותר מדי ולא יהא להוט ויגע להעשיר יותר מדי כי אין מעצר לה' להושיע ולהעשיר בין רב למעט, וכיון שעושה הכל לצורך עבודת קונו לא יבטל עבודתו מחמת אכילתו ושנתו ומשאו ומתנו, כי אז אתי מעשה מפיק מידי דבור ויושב בשמים ישחק לו, וכן כיון שעושה הכל לשם מצוה צריך לזרז ביותר שלא תהא מצוה הבאה בעברה. ויזהר במאכלו ושתיתו ומשאו ומתנו שיהיה כדת וכהלכה ואז יחשב למצוה ה"ן מקד"ם ומאח"ר וקובעין לו שכר. כן יזהר במאכלו לילך אחר המועיל ולא אחר הערב לחכו ומזיק, כי מלבד כי לא לרצון יהיה ולא למצוה יחשב גם ענוש יענוש על עברו על. מה שאמרה תורה (דברים ד טו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם".

ו] טעימת התבשיל: טועמיה חיים זכו.

א. ערב שבת.

1. לטעום מכל תבשיל.

(א) מחזור ויטרי (סי' קצ"א) – "טועמיה חיים זכו. תנא כל הטעום תבשילו בערב שבת מאריכין לו ימיו ושנותיו. ובירושלמי מפרש טעמא שלא יכעוס על בני ביתו מפני הקדחת תבשילו".

(ב) שבלי הלקט (סי' פ"ב) – "טועמיה חיים זכו וכו' המכבדים אותה במיני מאכל ומטעמים ויש סמיכי מיכן שצריך לטעום תבשילו מערב שבת".

(ג) כל בו (סוף סי' ל"ז) – "טועמיה חיים זכו מצוה לטעום תבשילי שבת בערב שבת כדי לתקנם כהוגן ויהיו נאכלין לתאוה".
(ד) הו"ד בפוסקים – ב"י (סי' רפ"ו סוד"ה ובאשכנז), לבוש (סי' רפ"ו סעי' א', ויש סומכין על זה לטעום תבשילין מערב שבת, שיבחין שלא הרתיח), מטה משה (סי' ת"ח), של"ה (שבת פרק נר מצוה אות ל"א, "נהגו אנשי מעשה, לטעום התבשילין בערב שבת, כדי לתקנן כהוגן, ויהיו נאכלים לתאוה. וכן מצאתי בשם ירושלמי, 'טועמיה חיים זכו' (תפלת מוסף לשבת), מצוה לטעום קודם השבת טעם תבשילין של שבת לכבודה, עד כאן"), עולת שבת (סי' רנ"א ס"ק ב'), מג"א (סוף ס"ק א', "מצוה לטעום התבשילין וצריך לטעום מכל תבשיל בע"ש (כתבים)), שיירי כנה"ג (הג' טור אות ב'), א"ר (ס"ק ו', א"ז ס"ק ב'), תוס' שבת (ס"ק א'), באר היטב (ס"ק א'), חסד לאלפים (הג"ה ב'), גר"ז (סעי' ה', "וטוב לטעום מכל תבשיל ותבשיל"), קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ז'), שלחן שלמה (סעי' א'), ערה"ש (סעי' ד', סי' רפ"ו סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ב'), "לטעום מכל תבשיל בע"ש"), תורת שבת (סעי' א'), בן איש חי (שנה ב' פרשת לך לך אות ז', "דבר מועט"), דעת תורה (סעי' א'), תורת שבת (סעי' א'), כף החיים (ס"ק ח'), קצות השלחן (סי' ע' סעי' ז'), ששכ"ה (פרק מ"ב הל' ס"א), ילקוט יוסף (סעי' ד'), לקראת שבת (פרק י"ב סעי' ד').

ב. הטעם.

1. כדי לתקנן יפה כהוגן – מחזור ויטרי (סי' קצ"א, לשונו מובא לעיל), כל בו (סוף סי' ל"ז, לשונו מובא לעיל), לבוש (סי' רפ"ו סעי' א', לשונו מובא לעיל), מטה משה (סי' ת"ח), של"ה (שבת פרק נר מצוה אות ל"א, לשונו מובא לעיל), שיירי כנה"ג (הג' טור אות ב'), א"ר (ס"ק ו', א"ז ס"ק ב'), פמ"ג (א"א ס"ק א'), חסד לאלפים (הג"ה ב'), מ"ב (ס"ק ב'), "כדי לתקנן יפה כהוגן"), ערה"ש (סעי' ד', סי' רפ"ו סעי' ב'), תורת שבת (סעי' א'), כף החיים (ס"ק ח'), ששכ"ה (פרק מ"ב הל' ס"א), ילקוט יוסף (סעי' ד'), הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק כ' אדר תשס"ו, לשונו מובא לקמן).

2. דעצם הטעימה היא מצוה – עי' תוס' שבת (ס"ק א', במגיה), עי' שלחן שלמה (סעי' א', "ומצוה לטעום מכל תבשיל בע"ש ופשיטא בשבת נ"ל"), עי' שע"צ (ס"ק ח').

(א) חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א', ריש עמ' נ"ט) – "וזה"ל ה'שלחן שלמה' ... פירוש: שמצוה לטעום בערב שבת את המאכלים כדי שיהיו מתוקנים לכבוד שבת, וכל שכן בשבת שיש מצוה לאכול מהם, כן נראה לפרש".

(ב) נשמת שבת (סי' ר"נ אות קל"ה) – "שהשלחן שלמה לאחר שכל שמצוה לטעום מכל תבשיל בער"ש, הוסיף עלה 'ופשיטא בשבת', פי' דמה שמצוה לטעום מער"ש לטעום כל תבשיל כדי לראות אם הם מתוקנים, א"כ בודאי שבשבת עצמה מצוה שיטעום מכל תבשיל ותבשיל שהכינו לכבוד שבת, ואין מדבריו שום משמעות כמו שהבין המ"ב שס"ל שיש מצוה מיוחדת בפני עצמו לאכול בער"ש מכל מיני תבשילי שבת, דמה פתאום יום מיומיים, והכי מצות עונג שבת נוהג בער"ש".

ג. אם יש לטעום מכל התבשילים.

1. כן – מג"א (סוף ס"ק א', לשונו מובא לעיל), שלחן שלמה (סעי' א', לשונו מובא לעיל), גר"ז (סעי' ה', לשונו מובא לעיל), מ"ב (ס"ק ב', לשונו מובא לעיל), פוסקים.
 2. מראי מקומות.
- א) שבט הקהתי (ח"ד סי' פ"ב אות א') – "ונלענ"ד דהטעם אי' בשם האריז"ל כדי לתקנם יפה כהוגן וכן איתא בא"ר שם ולפי"ז סגי אם הנשים שמבשלות שהם יטעמו המאכלים ויתקנו מה שצריכים לתקן והנשים אה"נ טועמים בשעת הבישול מכל התבשילין אם לא חסר כלום להתבשילין אבל היות דיש דס"ל דעצם הטעימה הוא מצוה עי' בשעה"צ שם בסק"ח דהביא כן בשם ספר אחד וזה אפשר דסגי לטעום רק מתבשיל א' ע"כ נהגו חסידים ואנשי מעשה לטעום ער"ש מתבשיל א' וכן אי' בשם הגה"ק רי"מ מקאזניץ לטעום מן הדגים בער"ש, ונראה דזה מדויק בלשון המג"א שם שכ' בזה"ל מצוה לטעום התבשילין וצריך לטעום מכל תבשיל בער"ש, ובשו"ע התניא אי' בלשון אחר קצת וז"ל יש לטעום התבשילין בער"ש וטוב לטעום מכל תבשיל ותבשיל ע"כ, וע"כ הכונה דעצם לטעום מתבשיל שבת יש מצוה וזה סגי אפילו מתבשיל אחד ואחר כך כתב דטוב לטעום מכל תבשיל שיראה אם לא חסר איזה תיקון לתקנו".

ד. על מי החיוב לטעום, האם רק המבשל לטעום.

1. תלוי בהטעמים – הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות י"ג, "ולפי טעם א', מספיק שהמבשל טועם בשעת בישולו. אלא שלטעם ב', עצם הטעימה היא מצוה"), חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א' ד"ה והנה [עמ' נ"ט], "לפי מש"כ המ"ב שיש ענין בפני עצמו בטעימת התבשילין בערב שבת, י"ל דצריך שכל אחד ואחד מבני הבית שיטעמו מכל המאכלים של שבת, ולא ראינו שיטעמו כולם מכל מאכלי שבת").
2. מראי מקומות – ליקוטי מהרי"ח (התנהגות ער"ש, לשונו מובא לקמן), שבט הקהתי (ח"ד סי' פ"ב אות א', לשונו מובא לעיל), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' י"א).

ה. כשמתארח אצל אחרים: לכאורה תלוי בהטעמים.

1. הגר"ח ק' שליט"א (אסיפת יצחק ב' אייר תשס"ו) – "שאלה: בנוגע לערב שבת, בס' ר"נ כתב המשנה ברורה (בס"ק ב') שמצוה לטעום מכל תבשיל בערב שבת, האם במתארח אצל אחרים יש חיוב. תשובה: לא".
2. הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק כ' אדר תשס"ו) – "שאלה: בנוגע ערב שבת בס' ר"נ המשנה ברורה (ס"ק ב') כתב שמצוה לטעום מכל תבשיל בערב שבת ורציתי לדעת הגדרים בזה, אם זה נוגע בזמן הזה, ואם מתארח אצל אחרים האם עדיין יש חיוב. תשובה: המצוה לטעום היא על מי שבידו להחליט אם צריך להוסיף מלח, או שמן, או סכר וכיו"ב, כדי להטעים התבשיל לשבת".
3. חוט שני (ח"א פרק ד' שעה"צ ס"ק כ"ז) – "פעם אחת נתארח הרה"צ ר' בן ציון ידלר זצ"ל וביקש בערב שבת לטעום מכל המאכלים של שבת".

ו. טועם ופולט.

1. תלוי בהטעמים – לקראת שבת (פרק י"ב הע' ח' ד"ה הנה, "נ"מ בין הטעמים ... אם חובת הטעימה היא אכילה מועטת או טעימה בפה ומותר גם לפלוט אח"כ, דלטעם תיקון המאכלים סגי גם אם יפלוט").
2. צום: עשרה בטבת שחל בערב שבת – עי' סוף סי' תק"נ, לשיטות ומראי מקומות.
3. תשעת הימים: טעימת בשר לכבוד שבת – עי' סי' תקנ"א סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.

ז. באיזה זמן יש לטעום האוכל בערב שבת.

1. תלוי בהטעמים – לקראת שבת (פרק י"ב הע' ח' ד"ה נ"מ שניה, "באיזה זמן יש לטעום התבשילים בער"ש, לטעם דעצם הטעימה מצוה אפשר לטעמם גם סמוך לכניסת שבת ממש").

ח. אם בישל המאכלים לכבוד שבת ביום ה', וטעם אז.

1. תלוי בהטעמים.
- א) גם אני אודך (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' ע"ו טור א') – "טעימה מהתבשילים בערב שבת: במשנה ברורה (סימן ר"נ סק"ב) כתב, מצוה לטעום מכל תבשיל בערב שבת כדי לתקן יפה כהוגן, ע"כ. ובשער הציון (שם סק"ח) כתב, ובשלחן שלמה משמע דעצם הטעימה היא מצוה, ע"כ. ונראה שיהיה נפק"מ בין הטעמים, אם בישל המאכלים לכבוד שבת ביום ה', וטעם ביום ה', וראה שהמאכלים נתבשלו כהוגן, דלטעם א' שהמצוה לטעום כדי לתקן המאכלים, לא יצטרך לטעום שוב ביום ו' מהמאכלים, אבל לטעם ב' שעצם הטעימה בערב שבת היא מצוה, א"כ יצטרך לטעום שוב המאכלים בערב שבת, והבן".
2. לכאורה י"ל, שאפי' להטעם 'כדי לתקן יפה כהוגן' נכון לכתחילה לטעום ביום ו'. כמו בכל מצות הכנה, לכתחילה לעשות ביום ו'.

ט. אם צריך לטעום המאכלים שקונים.

1. תלוי בהטעמים.
- א) לקראת שבת (פרק י"ב הע' ח' ד"ה נ"מ שלשית) – "אם צריך לטעום דברי מאכל שקונים ולא מבשלים (או אופים) בבית".
2. להשני טעמים יש להחמיר.
- א) הגר"ח ק' שליט"א (לקראת שבת פרק י"ב הע' ח' ד"ה נ"מ שלשית) – "שגם מזה יש לטעום שמא הם מקולקלים".

י. הלכה.

1. יש להחמיר כשני הטעמים – לקראת שבת (פרק י"ב סוף הע' ח'), "למעשה, יש להחמיר כשני הטעמים מאחר שהמ"ב הביא את שניהם לדינא".
2. המנהג, רק כדי לתקן המאכל [כהיום אין נוהגין לטעום מכל תבשיל] – נמוקי או"ח (סי' ר"נ), פסקי תשובות (אות א'), כמה מקורות (לעיל).
3. ליקוטי מהרי"ח (התנהגות ער"ש) – "אנו סמכינן על הנשים המבשלים שהם טועמין התבשילין לתקנם עכ"ז מנהג אנשי מעשה לטעום בעצמם ... כי בודאי חוץ מזה הטעם הפשוט יש בזה ג"כ איזה סוד".
4. נשמת שבת (סי' ר"נ אות קל"ה) – "ראש הבית (או המבשלת) יטעום מכל תבשיל מבעוד יום (ולשאר בני הבית סגי תבשיל אחד, ואפילו אחר זמן הדלקת הנרות)".

יא. צום: עשרה בטבת שחל בערב שבת.

1. עי' סוף סי' תקנ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

יב. תשעת הימים: טעימת בשר לכבוד שבת.

1. עי' סי' תקנ"א סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.

יג. טעימה בשבת.

1. טעימה מכל מין היא מצוה.
- (א) שלחן שלמה (סעי' א') – "ומצוה לטעום מכל תבשיל בע"ש ופשיטא בשבת נ"ל".
- (ב) מ"ב (ס"ק ב') – "דהטעימה בשבת מכל מין בודאי היא מצוה ורמז לזה טועמיה חיים זכו".

יד. לברכה: האם יש לברך רק על טעימה.

1. עי' סי' ר"י סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ז. להכין בעצמו.

שבת (דף קיט., עי' קידושין דף מא.) – "רב ספרא מחריך רישא. רבא מלח שיבוטא. רב הונא מדליק שרגי. רב פפא גדיל פתילתא. רב חסדא פרים סילקא. רבה ורב יוסף מצלחי ציבי. רבי זירא מצתת צותי. רב נחמן בר יצחק מכתף ועייל מכתף ונפיק".

א. אם הוא חיוב או רק ענין בעלמא.

1. רמב"ם (פרק ל' הל' ו') – "אע"פ שיהיה אדם חשוב ביותר ואין דרכו ליקח דברים מן השוק ולא להתעסק במלאכות שבבית חייב לעשות דברים שהן לצורך השבת בגופו שזה הוא כבודו".
- (א) י"ל, לאו חוב גמור – עי' בה"ל (סעי' א' ד"ה ישתדל, "לאו חוב גמור הוא אלא כעין חובה ... צ"ע"), ערה"ש (סעי' ג'), וכתב הרמב"ם ... אין כוונתו לחיוב גמור שהרי רבים וגדולים אין עושין בעצמן ועוד דבש"ס שם חשיב מי שהיו עושין בעצמן ש"מ שרבים לא עשו בעצמן אלא הוא הידור מצוה ואצלינו נשותינו עושות ומכילות בעצמן לכבוד שבת ואשתו כגופו [עיין קונטרס אחרון להגר"ז וצ"ע ודו"ק] ("הו"ד ב"סודי ישרון (מערכת הל' שבת ריש עמ' ב'), ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קצ"ה)).
- 1) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קצ"ה) – "בערוה"ש ... דאשתו כגופו, וקצ"ע דהרי הכנות שבת יש בהן משום מצוה שבגופו".
- 2) נשמת שבת (סי' ר"נ אות קכ"ד) – "ערוך השלחן ... לפקפק על דבריו דהכי כל הני תנאים ואמוראים לא היה להם נשים, וכן השו"ע בודאי מיירי מאנשים נשואים, וזיל בתר טעמא דמצוה בו ביותר משבשולו משום דכי 'עסיק' גופו במצוות מקבל שכר טפי (רש"י קידושין דף מא.) והוא מצוה שבגופו".
- 3) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק א' סוף הע' ה') – "בערוך השלחן ... אטו כל הני תנאים ואמוראים לא היו להם נשים".
2. מצוה, וכעין חובה.
- (א) מחבר (סעי' א') – "ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת".
- (ב) עי' בה"ל (סעי' א' ד"ה ישתדל) – "ישתדל וכו'. בהרמב"ם איתא על דין זה בלשון חייב ... והכונה על איזה דבר מן הדברים ועיין בקידושין מ"א דקאמר שם מצוה בו יותר מבשולוחו ואפשר דלהרמב"ם ג"כ לאו חוב גמור הוא אלא כעין חובה משום כבוד שבת וסברת הרמב"ם דאל"ה לא היו מבטלים כל הני אמוראים תורתן עבור זה ומ"מ לא היו זה חובה גמורה ותדע דלא אשכחן בגמרא בשם חובה כ"א על הדלקת נר בשבת בדף כ"ה ע"ב ולענין ג' סעודות בדף קי"ז ע"ב ומ"מ צ"ע".
- (ג) ערה"ש (סעי' ג') – לשונו מובא לעיל.
- (ד) הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' פ"ה) – "שאלה: מה גדר חיוב השכמה בע"ש, האם הוי דאורייתא או אסמכתא בעלמא, והאם הוי חיוב או מצוה בעלמא והנהגה טובה. תשובה: מצוה".
3. חיוב גמור.
- (א) גר"ז (סעי' ד', קונ"א ס"ק ב') – "חיוב גמור".
- (ב) קצות השלחן (סי' ע' סעי' ו', ס"ק י"ד).

4. מראי מקומות – אז נדברנו (ח"ח סי' א', ובהשמטות שם), עיונים בהלכה (סי' י"ט, הו"ד בהערות וביאורים סי' ר"נ), אורה ושמה (שבת פרק ל' הל' ו' ד"ה חייב, בהערות וביאורים סי' ר"נ), עי' ליקוט הגרי"ז (ח"ב דף טו.).

ב. יום טוב.

1. דינו כשבת - עי' לעיל.

ג. מצוה בו יותר מבשלוcho.

1. רק קידושין ושבת – מהר"ח או"ז (סי' קכ"ח), יד המלך (שבת פרק ל' הל' ו').
 2. ה"ה כל המצוות – ס' האשכול (ח"ב סי' י"א), פסקי ריא"ז (שבת פרק ט"ז הל' ב' אות ט"ו), מג"א (ס"ק ב'), א"ר (ס"ק ג'), מחזיק ברכה (ס"ק ג'), חסד לאלפים (ס"ק א'), באר היטב (ס"ק ב'), פתחי תשובה (אה"ע סי' ל"ה ס"ק ב'), גר"ז (סעי' ד'), שו"ת עמודי אש (סי' ה' אות י"ח), ערה"ש (אה"ע סי' ל"ה סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ג'), סי' תנ"ג ס"ק מ"א, סי' ת"ס ס"ק ה'), מנחת שבת (סי' ע"ב ס"ק כ"ה), כף החיים (ס"ק ו'), יסודי ישרון (מערכת הל' שבת עמ' ב' ד"ה והנה), ילקוט יוסף (סוף הע' א').
 3. מפקפק – תוס' שבת (ס"ק ב'), ע"ש במגיה.
 4. מראי מקומות – טוב טעם ודעת (מהדו"ד סי' של"א, עמ' תש"ד), ארחות חיים (ס"ק ב'), דעת תורה (סעי' א'), העמק שאלה (שאלתא קס"ט אות א', ע"ש), שד"ח (מערכת מ' כלל נ"ד, שו"ת דברי חכמים סי' מ"ד, "ונחלקו הפוסקים"), מנחת פתים (על מג"א ס"ק ב'), גליוני הש"ס (על מהרי"ט אות רמ"ז), אוצר הברית (פרק ג' סי' ג' הע' ח').
- (א) מה אם מכבד אדם חשוב – תבואת שור (יו"ד סי' כ"ח ס"ק י"ד), עזר מקודש (אה"ע סוף סי' ס"ג),

ד. קשה: הא אפשר ע"י אחרים – שעה"צ (ס"ק ט').

1. "י"ל דדוקא מצוה שאין מוטלת על גופו כגון שיפסיק באמצע הלמוד לילך לגמול חסד עם איזה אדם במקום שאחר יוכל לעשות עמו הטובה ההיא משא"כ בזה שהכבוד שבת מוטלת על גופו וממילא מצוה בו יותר מבשלוcho" – שעה"צ (ס"ק ט'), גר"ז (קונ"א ס"ק ב', "דחובת הגוף היא"), קצות השולחן (סי' ע' ס"ק י"ד).
 2. "א"ל דדוקא לענין כבוד שבת אמרינן כן דחמירא משא"כ לענין שאר מצוות אם הוא ת"ח ונוגע לביטול תורה" – שעה"צ (ס"ק ט'). (א) חמירא – רבינו יונה (ס' היראה, "ואפילו יש לו כמה עבדים יטרח הוא בעצמו לכבוד שבת הנקראת כלה ומלכה, ושקולה כנגד כל המצוות").
 3. י"ל, זהו כבודו, ע"י עצמו – משמרת חיים (ח"ג שבת אות א', "אם אינו עושה בעצמו אלא שולח שליח הרי הוא ממעט בכבוד שבת"), סוכת דוד (קידושין דף מא. אות ט').
 4. מראי מקומות – הגר"ח פ"ש זצ"ל (דרור יקרא עמ' שע"ה).
- (א) מגדנות אליהו (ח"ב סוף סי' כ"ז) – "ובשער הציון שם ... והוא פלא שלא הרגיש מהרב ז"ל שם (קו"א ס"ק ב') שג"כ דן בזה וכתב כתירוצו הראשון של המ"ב, שכבוד שבת חמירא דהוא חובת הגוף, אבל בשאר מצוות אסור לבטל תורה משום מעלת מצוה בו יותר מבשלוcho ע"ש. והנה הרב ז"ל בקו"א שם כתב דמי שתורתו אומנותו אסור להתבטל לעשות מצוה שאפשר לעשות ע"י אחרים ע"ש. ולכאורה דבריו צ"ע, דהרי מצוה שאפשר לעשות ע"י אחרים אסור לכל אדם לבטל תורה בשבילה, (עי' שו"ע יו"ד סי' רמ"ו סעי' י"ח), ורק במצוה שאי אפשר לעשות ע"י אחרים אפשר לחלק בין מי שתורתו אומנותו לאחרים, וגם בזה כתב הרב ז"ל בהל' תלמוד תורה (פ"ד ה"ה) דרך לענין תפילה וקריאת שמע אמרינן כן ולא בשאר מצוות עשה וצ"ע ג".
- (ב) אז נדברנו (ח"ח סי' א' ד"ה וכן) – "וכן כתב בש"צ אלא דלבסוף מסתפק בזה קצת, ואני העני איני יודע מה מקום הספק דכי הא דתנן בריש האיש מקדש מצוה בו יותר מבשלוcho, וע"ז תנן האיש מקדש בו ובשלוcho וכי אין המדובר נמי באלו שתורתם אומנותם. ונפסק זה סתמא בש"ע אה"ע סימן ל"ה דאפי' במכירה מצוה בו יותר מבשלוcho ולא אישתמט חז מהפוסקים לומר דתורתו אומנתו שאני".
- (ג) הגר"ח ק"ש שליט"א (בתורתו יהגה ח"ב אות י"א, עמ' מ"א הע' ה') – "ובשער הציון ... והנה הרבה נהגו שמבטלים לימודם לעשות המצוה בעצמו אף על גב שאפשר על ידי שלוחו, והוא מטעם מצוה בו יותר מבשלוcho, כמו אפית מצה (מגן אברהם סימן ת"ס), עשיית סוכה (מקור חיים תרכ"ח), והדלקת נר חנוכה (מגן אברהם תרע"ז ס"ק ז'), והאם זה נגד ספיקו של השער הציון הנ"ל. תשובה: בשעה"צ דן אם הוא חיוב, אבל ודאי מותר".
- (ד) חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א' ד"ה ובמ"ב, עמ' נ"ו) – "והצ"ע של המ"ב הוא רק לענין שאר מצוות האם אמרינן מצוה בו יותר מבשלוcho אם יבטל עבור זה מת"ת או לא, אבל בכבוד שבת פשיטא דמבטל מת"ת".

ה. קשה: דאינו לפי כבודו.

1. י"ל: "דבר שבקדושה שאני כמ"ש אין גדולה בפלטין של מלך" – חו"י (סי' ר"ה).
2. י"ל: "בביתו ואין זר רואה" – חו"י (סי' ר"ה).
3. י"ל: "דדוקא תשמיש בזיון אסור משא"כ בזה שעושה לכבוד אחרים" – חו"י (סי' ר"ה), כדמפרש השע"ת (ס"ק ב').
4. י"ל: "לכ"ע שרי ומצוה עביד אחרי שהכל יודעים שאין לו שכר בעמלו ושהוא עושה לש"ש דדברי הרא"ש אינם רק בדבר מצוה שהיא בין אדם לחבירו דפטרה תורה לזקן ואינו לפ"כ ככלל שאמרו כל שהיה מטפל באבידה שלו וטוען ה"נ בשל חבירו דלא צותה תורה רק ואהבת לרעך כמוך ואם ירצה להחמיר נעשה כמבזה תורתו ליטפל בממון עצמו שאין ראוי לבזות עליה משא"כ במצוות שבין ישראל למקום כ"ש מצוה שהזמן גרמא אין בו משום ביזוי כבוד זקנה ותורה וכל הנוהג קלות בעצמו לצורך גבוה ומצות ה' אף שאינה מצות עשה ממש רק גמילות חסד שילפינן מוהלכת בדרכיו הרי זה משובח ותבא עליו ברכה ע"ש" – חו"י (סי' ר"ה), כדמפרש הפתחי תשובה (יו"ד סי' רמ"ד ס"ק ד').

- (א) אמנם עי' קובץ שיעורים [לקמן], ששמחת חתן הוא בין ישראל לחבירו.
5. י"ל: "אין בזה משום גדול כבוד הבריות וכו' שמתכבד בזה להיות משרת למלכה" – מקור חיים (חו"י, ד"ה ורבה).
6. י"ל: "שעוסק בעצמו במצוה וניכר שעושה כן לכבוד הש"י ... משא"כ אם אין ניכר כמו זקן ואינו לפי כבודו באבדה וכדומה שמתחלל כבוד הת"ח עי"ז [פמ"ג] ור"ל שאין הכל יודעין שהוא עוסק במצוה" – בה"ל (סעי' א' ד"ה כי), פמ"ג (מש"ז ס"ק ב').
- (א) מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קצ"ו, "בביה"ל ... וקצת יל"ע בדברי הדעת תורה סי' תרכה, דבחיטבת עצים לצורך סוכה אין החטיבה מצוה, כיון דאם מצא חטוב, אינו חוטב, וא"כ איך רבה ורב יוסף היו מבקעין עצים לכבוד שבת").
7. י"ל: "א"ר זירא קא מכסיף לן סבא ... ובמשנה ברורה סי' ר"נ הביא מפמ"ג, דדוקא באבידה שאינו ניכר כי הוא עוסק במצוה, אבל במקום מצוה הניכרת מותר, וה"נ ניכר שהוא עושה כן מפני שמחת המצוה, כמ"ש גבי דוד ונקלותי עוד מזאת וגו', אבל צ"ע דא"כ מ"ט דרבי זירא, אבל באמת אין ראייה מהכתוב אצל דוד דבמצוה שבין אדם למקום לא שייך למיפטריה משום זקן ואינה לפי כבודו, אבל בשמחת חתן דהיא מצוה שבין אדם לחבירו, דזקן ואינה לפי כבודו פטור בה, אפשר דאיכא איסורא גם במצוה נכרת לר' זירא" – קובץ שיעורים (כתובות אות מ"ז).
- (א) אמנם עי' חו"י [לעיל], ששמחת חתן הוא בין ישראל למקום.
8. מראי מקומות – תוס' שבת (ס"ק ב'), מחזיק ברכה (ס"ק ג'), שערי תשובה (ס"ק ב'), מנורה הטהורה (קני המנורה ס"ק א'), מנחת שבת (סי' ע"ב ס"ק כ"ה), תורת שבת (ס"ק ג'), ילקוט יוסף (סוף הע' ו').
- (א) הגר"ח ק"ש שליט"א (הל' מעקה בה"ל סוף ד"ה לעשות) – "ומש"כ בה"ל סי' רנא ד"ה כי זהו [וכן בשד"ח] דמעקה מותר צ"ע דהא ר"נ השיב פורתא כו' ומ"מ משמע שם דמקצת מעקה מותר לו".
- (1) מראי מקומות – מנחת אלימלך (סוף ח"ב סי' ד' אות ד').

ח) הכנות לשבת.

א. שיעור הכנה.

1. דבר אחד סגי.

- (א) טור (סעי' א') – "להכין שום דבר לצרכי שבת".
- (ב) מחבר (סעי' א') – "שום דבר לצרכי שבת".
- (ג) מ"ב (סי' רנ"א ס"ק ט') – "ואם יש לו משרת שיכין בשבילו אין צריך וכ"ש אם הכין ביום ה' בודאי יוכל ללמוד כדרכו. מיהו מ"מ צריך לתקן איזה דבר לכבוד שבת ואפילו יש לו כמה עבדים כמ"ש בסימן ר"נ".
- (ד) חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א', סוף עמ' נ"ו) – "דסגי שיעשה בגופו שום דבר ולא יותר".
- (ה) בית ארזים (ס"ק ג') – "משמע שאין שיעור לדבר, ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לכבד את השבת כל אחד כפי ערכו וכ"ה לשון הטור כאן להכין שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו וכ"ה משמעות העובדות דמייתי תלמודא".
- (ו) עי' רבבות אפרים (ח"א סי' רפ"א) – "אולי המצוה שעסק בהכנה מעט סגי".
2. מי שעוסק בתורה וכדו', די בדבר אחד.
- (א) גר"ז (קונ"א ס"ק ב') – "ועוד דכל מי שתורתו אומנתו וגריס בה ימא וילי כהני אמוראי אי אפשר לו לקיים כלל יתרון מצוה זו דמצוה בו יותר מבשלוחו, שהרי אסור לו להתבטל מתורתו לעשות מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כמ"ש בי"ד סי' ר"מ, ואפ"ה כולו הני אמוראי ביטלו תורתן בכל שבת ושבת, מכלל דחובת הגוף היא להתעסק דוקא בעצמו משום שזהו כבודו של שבת כמ"ש הרמב"ם. וכיון שהטעם הוא משום כבוד שבת די בדבר אחד לבד כמ"ש הטור וש"ע שבזה ניכר כבודו ... דבדבר אחד סגי".
- (ב) פלא יועץ (ערך הכנה) – "ואמרו על מורנו הרב רבי אברהם הלוי, זכרוננו לברכה, שהיה מרבה בפסיעות לקנות ולהכין צרכי שבת אחד אחד כי יש שכר פסיעות, והיה עושה הכל על ידו כי מצוה בו יותר מבשלוחו (קדושין מא א). ואני אומר שהרב היה עושה כן לפי שגם בהליכתו תורתו אמנותו במחשבתו או טרוד בדבקותו עם קונו ואהבתו ויראתו כדבר האמור לעיל בסמוך, אבל כגון אנן יתמי דיתמי אם יש לו מי שיעשה מלאכתו, יותר טוב שישב בביתו ויעסק בתורה הקדושה ויקנה ידיעה חדשה, כי כל חפצים לא ישוו בה אפלו חפצי שמים כידוע. ועל כל פנים לא יפחת מלקנות שום דבר או להכין איזה דבר כגון לסדר את השלחן ולהיטיב את הנרות ולגדל את הפתילות וכדומה לקים מצות הכנה".
- (ג) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ב הע' קצ"ה, שולחן שלמה ס"ק א') – "ולא סגי בפעולה אחת של הכנה, רק אם רוצה ללמוד תורה או לעשות מצוה אחרת או שהוא טרוד מאוד במלאכתו, שהרי אמרו ע"ז, דמצוה בו יותר מבשלוחו, וא"כ מהיכ"ת נימא דסגי בפעולה אחת".
- (ד) נשמת שבת (סי' ר"נ אות קכ"ב) – "להעוסק בתורה סגי בדבר אחד (ולא יבטל יותר מלימודיו) כגון להעמיד הקדירות ע"ג האש ... ומוכח משו"ע הרב הנ"ל דרך למי שעוסק בתורה יש מקום לפטור דסגי בדבר אחד, אבל בלא"ה חייב יותר, וכן מביא בס' שש"כ (פמ"ב אות קצ"ה) משם הגרשז"א ז"ל ...".
- (ה) מראי מקומות – הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק ב' הע' ה').
3. מראי מקומות – הגר"ח ק"ש שליט"א (תשובות הגר"ח עמ' קצ"ט אות שנ"ח, אות שנ"ט).
- (א) מעון אריה (או"ח סי' ד' ד"ה ונראה) – "שאף שמותר לעסוק בצרכי יו"ט בפני הצבור כנ"ל מ"מ אינו רשאי אלא לעשות דבר קל היינו כגון לנפוח באש לכבוד יו"ט או להדליק שרגא לכבוד יו"ט אבל לטרוח טרחא אסור בפני צבור לדברי הטור, וראיה לזה ... משובח עכ"ל הרמב"ם. אבל הטור בסימן ר"נ כתב ג"כ כן ואינו מסיים שם וכל המרבה בדבר הרי זה משובח כמו שסיים הרמב"ם, ע"כ נראה דבדבר זה פליגי אהדדי שהטור סובר שאף שמותר הרב לעשות מלאכה לצורך שבת ויו"ט אינו רשאי אלא לעשות דבר מועט כדי להראות שנים הוא בעצמו טורח לכבוד שבת ויו"ט אבל לטרוח הרבה אסור בפני צבור שלא לפחות בכבודו ...".

ב. וכל המרבה בדבר זה הרי זה משובח.

1. רמב"ם (שבת פרק ל' הל' ו') – "וכל המרבה בדבר זה הרי זה משובח".
2. של"ה (שבת פרק נר מצוה אות ד') – "וזה לשון תולעת יעקב בסוד שבת ... וכל המרבה בדברים הרי זה משובח".
3. ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' נ"ד).
4. עי' רבבות אפרים (ח"א סי' קפ"א) – "ומאין נובע הדין שאם מרבה ה"ז משבח. ומסתמא הוא דבר דמסתבר מאליו דאם עוסק ומרבה בהכנה מראה איך שכבוד שבת חביב בעיניו וממילא המרבה ה"ז משבח".
5. מראי מקומות – מעון אריה (או"ח סי' ד' ד"ה ונראה, לשונו מובא לעיל).

ג. "הזיעה שהאדם מזיע בעסקי צרכי שבת, הקדוש ברוך הוא מוחק בו כל העונות כמו הדמעות" – אריז"ל (ס' הכוונות), מחזיק ברכה (ס"ק א'), שע"ת (ס"ק ב'), כה"ח (פלאג'י, סי' כ"ז אות י"א), חסד לאלפים (ס"ק א', עי' פלא יועץ ערך הכנה), ליקוטי מהרי"ח (התנהגות ערב שבת), בן איש חי (שנה ב' פר' לך לך אות ד'), כף החיים (ס"ק ה'), קצות השלחן (סי' ע' ס"ק י"ד), ילקוט יוסף (סעי' א'), פסקי תשובות (דפו"ח, אות ג'), לקראת שבת (פרק ג' סעי' ג'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ח').

ד. לפנות קורי עכביש ערב שבת.

1. של"ה (שבת פרק נר מצוה אות ה') – "כתב בעל ראשית חכמה בספר תוצאות חיים (אות צ'), במנהגים שינהג הבעל תשובה, הנהגה הי"ח) וזה לשונו: מורי נשמתו עדן, כתב (בתפלה למשה, שער י' סימן ב', דף קצ"א), שיפנה קורי עכביש מהבית לסוד הרמז. ויתקן הבית בנרות דולקות ומטה מוצעת, עכ"ל (ראשית חכמה). ואני הולך רכיל אגלה סודו, כבר ידעת אם זכית לחזות בנועם ה' רמז הפסוק (במדבר יב, ז) 'בכל ביתי נאמן', כי מלכות נקראת בית כמבואר בספרי הקבלה (זהר ח"ב דף ק"כ ע"א). והנה מפורסם (שם ח"א דף א' ע"א) שעליה נאמר (שיר השירים ב, ב) 'כשושנה בין החוחים', ש'סביב רשעים יתהלכון' (תהלים יב, ט), והוא סוד הקליפות, שרצונם למנוע 'שלוש בית', והם המה העכביש שצריך לפנותם מהבית, שהוא סוד להעביר גלולים מן 'הארץ', שהיא הארץ העליונה. בפרט ביום שבת קודש שהוא סוד מדת מלכות, אשר על כן נקראת שבת מלכתא (שבת קיט א), וגם נקראת כלה (שם) כנגד מדה אחרונה הכלולה מכל המאורות העליונות המאירות אל עבר פניה (רמב"ן ריש פרשת חיי שרה)".
2. עולת שבת (ס"ק א') – "מורי נ"ע כתב שיפנה קורי עכביש שבבית בכל ערב שבת לסוד הרמז, ועיין הטעם על פי הסוד בספר שני לוחות הברית בדף ק"ל [שבת, נר מצוה בראשון]".
3. מג"א (ריש סי' רס"ב) – "יפנה קורי עכביש מהבית (ר"ח ע"ה)".
4. א"ר (ס"ק ו', א"ז ס"ק ב') – "ויש לפנות קורי עכביש שקורין שפינ"ן וועב"ש שבבית בכל ערב שבת".
5. תוס' שבת (סי' רס"ב ס"ק א').
6. מקור חיים (חו"י, ד"ה ע"ש).
7. פמ"ג (מש"ז ס"ק ב') – "ויש לפנות קורי עכביש בכל ערב שבת, אליה רבה אות ו'".
8. באר היטב (ס"ק א', סי' רס"ב ס"ק א').
9. גר"ז (סי' רס"ב סעי' ב') – "טוב לפנות קורי עכביש מהבית מבעוד יום לנקות את הבית לכבוד שבת".
10. מ"ב (סי' רס"ב ס"ק ג') – "ויש לפנות קורי עכביש שקורין שפינ"ן וועב"ש מהבית בע"ש [א"ר]".
11. ערה"ש (סעי' ד', סי' רס"ב סעי' א') – "ונכון לנקות הכתלים מקורי עכביש שקורין פוצינ"א".
12. בן איש חי (שנה ב' פרשת לך לך אות י"ג) – "טוב לפנות קורי עכביש שבבית בכל ערב שבת קודש, כדי לגרש הקליפה ... דנכון לפנות זה קודם חצות דוקא".
13. ליקוטי מהרי"ח (התנהגות ער"ש).
14. תורת שבת (סעי' א').
15. כה"ח (סי' ר"נ ס"ק י') – "לסוד הרמז ... שהוא סוד מדת המלכות ... לפנותו קודם שעה ה' ...".
16. חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א' ד"ה כתב, עמ' נ"ז).
17. ס' הבית (סי' כ"ה הע' ב', שמירת הגוף והנפש סי' קכ"ח).
18. לקראת שבת (פרק ג' סעי' ט').
19. פסקי תשובות (דפו"ח, אות ט') – "ועפ"י ספרי המקובלים לא לחינם הדגישו ענין זה במיוחד, כי העכביש וקוריה מרמזים על קליפה קשה הנקראת שממית הנשלטת על ידי קליפת עשיו, ויש לה ז' רגלים כנגד ז' עממין, ובין יתר נזקיה גורמת לקלקול שלום בית, ולכן ביותר יש לזהר מזה בשבת, ורמז 'שממית ב'דיה ת'תפש' (משלי ו' כ"ח) ר"ת שבת".
- א) מ"ב (ס"ק ג') – "וכ"ש שצריך לכבד הבית מהאבק והעפר מבעוד יום וזהו הכל בכלל כבוד שבת וידמה בדעתו כאלו יבוא אליו להתאכסן מלך ב"ו כמה מכבד הבית ומציע המטות וכ"ש שבת מלכתא [ח"א]".
- ב) כששכחו לנקות ולהסירו מערב שבת, האם יכול להסיר קורי עכביש בשבת.
- 1) מצד סותר, קורע, ואיסור נולד - עי' סוף סי' ש"ג, לשיטות ומראי מקומות.
- 2) מצד מוקצה - עי' סי' ש"ח סעי' ל"ד [ערך מוקצה, גרף של רעין], לשיטות ומראי מקומות.

ה. יש להשחית הסכין בערב שבת – ר' יונה (ס' היראה), כל בן (ס' ל"א), משיבת נפש (שמות פרק ט"ז פסוק ה'), ב"י (סוף ס"ק א'), רמ"א (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), דרישה (ס"ק א'), ט"ז (ס"ק ב'), של"ה (שבת פרק נר מצוה אות ו'), מטה משה (ס' ת"ט), עטרת צבי (ס"ק ב'), תוס' שבת (ס"ק ג'), חסד לאלפים (ס"ק ד'), באר היטב (ס"ק ג'), גר"ז (סעי' ה'), שלחן שלמה (סעי' ב'), קיצור שו"ע (ס' ע"ב סעי' ז'), ערה"ש (סעי' ד'), בן איש חי (שנה ב' פרשת לך לך אות ה'), תורת שבת (סעי' א'), כה"ח (ס"ק י"א), קצות השלחן (ס' ע' סעי' ז'), ששכ"ה (פרק י"ב סעי' כ"ה [דפו"ה, סעי' כ"ו]).

1. משום כבוד שבת – רמ"א (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), שלחן שלמה (סעי' ב'), גר"ז (סעי' ה'), ערה"ש (סעי' ד'), קצות השלחן (ס' ע' סעי' ז').

2. "ויליף לה מדכתיב והכינו את אשר יביאו, דנרמזו הסכין בתיבת את, מלשון לאתים למזמרות (ישעיהו פרק ב' פסוק ד') – משיבת נפש (שמות פרק ט"ז פסוק ה'), ב"י (סוף ס"ק א'), דרישה (ס"ק א'), לבוש (סעי' א'), ט"ז (ס"ק ב'), מטה משה (ס' ת"ט), של"ה (שבת פרק נר מצוה אות ו'), באר היטב (ס"ק ג'), גר"ז (סעי' ה'), בגדי ישע (ס"ק א'), ערה"ש (סעי' ד'), ליקוטי מהרי"ח (התנהגות ערב שבת), בן איש חי (שנה ב' פרשת לך לך אות ה').

3. "מסמך לה אקרא וידעת כי שלום אהלך זו השחזת הסכין כי אם קהה הסכין יוכל לבוא לפעמים לידי קטטנה ח"ו" – ר' יונה (ס' היראה), ב"ח (ס' ר"ס ס"ק א'), ט"ז (ס' ר"ס ס"ק א'), מטה משה (ס' ת"ט), תוס' שבת (ס"ק ג'), גר"ז (סעי' ה'), מ"ב (ס"ק ה'), ליקוטי מהרי"ח (התנהגות ערב שבת), בן איש חי (שנה ב' פרשת לך לך אות ה'), קצות השלחן (ס' ע' סעי' ז').

4. עוד טעמים – ליקוטי מהרי"ח (התנהגות ערב שבת).

5. מראי מקומות – משנה (שבת דף סג.), נשמת שבת (ס' ר"נ אות קל"ב).

א) הגר"ח"ק שליט"א (לבנימין אמר ריש עמ' ל"ד) – "האם מקפידין היום להשחית הסכין כל ע"ש (ואם לא למה). תשובה: אם צריך".
 ב) איסור השחזת סכין בשבת – ע"י ס' שכ"ג סעי' ט' [מלאכת ממחק], לשיטות ומראי מקומות.

ו. נקיון הבית כשאינו לצורך שבת.

1. "ופשוט דאם שובת חוץ לביתו דאין לו מצוה של תיקון הבית" – הגר"ח"ק שליט"א (לקראת שבת פרק ג' הע' ל"ה, אשיחה עמ' שי"ב), חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א' ד"ה חדרים, עמ' נ"ז, "וכ"ש אלו שנוסעים מביתם לשבת"), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק ב' הע' י"א).

2. "חדרים בבית שאין מגיעים לשם בשבת אין חיוב להכניסם לשבת משום כבוד שבת" – חוט שני (ח"א פרק ד' ס"ק א' ד"ה חדרים, עמ' נ"ז), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק ב' הע' י"א).

ז. יהרהר בתשובה ויפשפש במעשיו – של"ה (שבת פרק נר מצוה אות ח'), "ענין יום הששי עם השבת, כענין העולם הזה עם העולם הבא. כי האדם מכין כל צרכיו מערב שבת לשבת, כי בשבת אסור להכין דבר, ולולי הכנתו מערב שבת, מה יאכל בשבת. וכן אמרו ז"ל (עבודה זרה ג א) מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת. וכן המכין תורה ומעשים טובים בעולם הזה, יאכל מתן שכרן בעולם הבא. ומי שלא הכין, מה יאכל. וכן אמרו ז"ל (שם) מי שלא טרח בערב שבת מה יאכל בשבת. ולכן אמרו 'מה יאכל', ולא אמרו 'לא יאכל', כי אילו אמרו כן, נראה שהיה אפשר שיאכל, אלא שהיה עונשו שלא יאכל. ובאמרם 'מה יאכל', רצו לומר כי מן הנמנע הוא לאכול, אחר ששכר מצוה הוא המצוה, והוא לא הכינה, אם כן מה יאכל. על כן יפשפש במעשיו, ויתעורר בתשובה, ויתקן כל קלקול", א"ר (ס"ק ו', א"ז ס"ק ב'), פמ"ג (מש"ז ס"ק ב'), באר היטב (ס"ק א'), מ"ב (ס"ק ג'), "יהרהר בתשובה ויפשפש במעשיו בכל ע"ש", כפ החיים (ס"ק י"א).

1. כי שבת דומה לעולם הבא, מי שטרח בערב שבת וכו' יאכל בשבת" – של"ה (שבת פרק נר מצוה אות ח'), א"ז (ס"ק ב'), בא"ה (ס"ק א').

2. "כי שבת מקרי כלה מלכתא וכאלו מקבל פני המלך ית"ש ואין נאה לקבלו כשהוא לבוש בבילויי הסחבות של חלאת העונות" – מ"ב (ס"ק ג').

3. עוד טעמים – כפ החיים (ס"ק י"א).

ח. שינה בערב שבת.

1. שלחן הטהור (סעי' ג') – "ומן הראוי לישן בערב שבת בצהרים וכך מנהג כל הצדיקים, ואמר הצדיק ר' משה ליב מי שיש לו נשמה כשירה ישן בערב שבת".

2. משמרת שלום (ס' כ"ד סוף ס"ק ט') – "ושמעתי שזקני סבא קדישא מהר"ם זי"ע מלעכווי' ה' מדקדק מאד לישן שינת הצהרים מעט בעש"ק שגם זה הוא מכבוד ש"ק שיהיה לו דעת צלולה לקבלת שבת".

3. מנהג ישראל תורה (אות ה') – "בשלחן הטהור ... במשמרת השלום ... וכן הובא בס' דברי תורה בשם המגיד ממעזריטש זי"ע עי"ש".

ט. מראי מקומות – דברי שלום (ח"א ס' י"ג), עיונים בהלכה (ח"ב ס' י"ב), בתורתו יהגה (ח"ב עמ' ל"ח).

1. חפץ חיים (ס' שם עולם ח"א פרק ד', הג"ה), חוט שני (ח"א פרק ד' שעה"צ ס"ק ו'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק א' הע' ז') – "ושמעתי בשם גדול הדור אחד, שאמר, לפי מה שידוע מחז"ל דמי ששומר שבת בעולם הזה אז גם שם אפילו אם נתחייב חס ושלום עונש גיהנום עבור עונותיו אינו נענש ביום השבת, דנחשב לאיש שהוא זמן שבת מעת שהתחיל בערב שבת להתעסק בצרכי שבת, ומגין עליו זכות שבת, ועל כן מאד צריך להשתדל בענין צרכי שבת וייטב לו בזה ובבא. [ודומא דמוצאי שבת דעד שישלימו ישראל סדריהם אינם נענשים בגיהנום אף שכבר הוא לילה מטעם דנמשכת קדושת שבת עד זה וכדאיתא בסימן רצ"ה בטור או"ח והגר"א שם כן הוא בע"ש מעת שמתחיל להתעסק בצרכי שבת מתנוצץ עליו קדושת שבת]".

2. כה"ח (ס"ק ט') – "מי שלא ניסה לקנות כדי להכין לצרכי שבת או שהוא חכם מופלג ותורתו אומנותו שתמיד עוסק בתורה ואינו מתעסק כלל בדברים אחרים יש לכוין לקיים מצות הכנת שבת בבקר ע"י הדיבור שיקרא שמו"ת והכנת המעשה בערב ע"י תיקון הנרות".
3. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"א אות ז', דפו"ח ח"א עמ' קצ"ה אות י"א) – "מו"ר (שליט"א) זצוק"ל מכין בעצמו את מנורת הנפט ומתקן את הפתילה וכן מכין את הנרות בפמוטים לכבוד שבת וזה עשה אף בחיי זוג' הרבנית ע"ה, וכן מרן החזו"א זצוק"ל הי' מתקן את מנורת הנפט בעצמו לכבוד שבת. (עי' סי' ר"נ מ"ב ס"ק ד')."

ט] אם יש חיוב בשר ויין בשבת - סעיף ב'.

א. יש חייב מטעם עונג.

1. רמב"ם (פי' משניות נדרים פרק ט' משנה ו') – "שנדר שלא ישתה יין או שלא יאכל בשר כך וכך ימים, אומרים לו אלו ידעת בשעת הנדר כי השבת או יום טוב שבכלל הימים הללו חייב אתה לאכול בהם בשר ולשתות יין שנ' וקראת לשבת ענג היית נודר, והוא אומר לא, ומתירין נדרו".
 2. מאירי (נדרים פרק ט') – "אמר המאירי פותחין בימים טובים ובשבתות ר"ל ... אם נדר שלא לאכול בשר כל שלשה ימים ולא הרגיש שהשבת סמוך לו בתוך השלשה ואומרין לו אלו היית זכור שהשבת בכלל הנדר ואתה חייב לשמחו היית נודר וכל שאומר לאו מתירין אותו וכן אם הרגיש או זכר שהשבת או היום טוב בכלל נדרו אלא שאינו יודע חיוב ענג שבת".
 3. תוס' יו"ט (נדרים פרק ט' משנה ו').
 4. שבט יהודה (יו"ד סי' שמ"א ס"ק ז') – "נראה עיקר לחייב בבשר ויין דאין להקל במצות עונג שבת".
 5. עי' מור וקציעה (סי' רמ"ב ד"ה בטור) – "ובגמרא במה מענגו בדגים גדולים כו'. האר"י כתב שיש לאכול בכל סעודה בשר ודגים. ונ"ל שצ"ל בשר צלי דרך גדולה כמתנות כהונה".
 6. שואל ומשיב (מהד"ת ח"ב סוף סי' י') – "דמחוייב בשבת בבשר ... ואף דהטור באו"ח סי' תקנ"ב כתב שאין חיוב לאכול בשר בשבת ועיין מג"א ס"ק י"ג שם. ולפענ"ד צ"ע דהמעין בהרמב"ם פרק שלשים משבת ימצא דחשיב שנים מד"ס והם מצות עונג ושם מבואר דבשר היא ממצות עונג וצ"ע בזה".
 7. עי' לשון חכמים (בהערות בסופו).
- (א) לחולקים - עי' לקמן.

ב. יש חייב מטעם שמחה.

1. ניומקי או"ח (סי' רע"א אות א') – "וכיון שנאמר דשבת הוא זמן שמחה גם כן ... שיהיה חייב ביין בשבת משום שמחה".
 2. תורה תמימה (בראשית פרק ב' אות ה') – "ולפי מש"כ דשבת מחויב בשמחה ממילא מחויבים מאכילת בשר, כמ"ש בפסחים ק"ט א' אין שמחה אלא בבשר".
 3. הו"ד בשערים מצויינים בהלכה (סי' ע"ב ס"ק ט"ו).
 4. בית ארזים (סי' רמ"ב אות מ"א) – "צריך לדחוק עצמו לאכול בשר ולשתות יין בשבת אף שאינו מתענג בהם כל כך כי הם חיוב עצמי לשבת".
 5. עי' דברי יציב (או"ח סי' קפ"ט סוף אות א') – "למ"ד דחייב בשמחה שהחיוב לשמחה בבשר ויין וסעודה כמו ביו"ט".
 6. מראי מקומות – הגר"ח שליט"א (דולה ומשקה עמ' קמ"ב, לשונו כ' בס"ר רמ"ב), נשמת שבת (סי' ר"נ אות קכ"ח ד"ה והנה).
- (א) לחולקים - עי' לקמן.
- (ב) הענין של "שמחה" - עי' סי' רמ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ג. יש חייב מטעם כבוד.

1. עי' ט"ז (סי' תקנ"ג ס"ק ב') – "חוב עליו לאכול בשר בשביל כבוד שבת כמ"ש הטור סס"י תקנ"ב".
- (א) לחולקים - עי' לקמן.

ד. אין חיוב. [אבל יש מצוה, עי' לקמן].

1. תוס' ר' יונה (ברכות ריש פרק ג' ד"ה ובשבת) – "ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין. לא קאמר וחייב לאכול בשר ולשתות יין דכיון שהוא מתכוין למצוה אם ירצה יאכל ואם לא ירצה לא יאכל שאינו חובה על האדם לאכול בשר וישתה יין בשבת".
2. רמ"א (יו"ד סי' שמ"א סעי' א'), דרכי משה שם.
3. שו"ך (יו"ד סי' שמ"א ס"ק ז') – "שאינה חובה על האדם שיאכל בשר וישתה יין בשבת שהרי אמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות הלכך בכל דבר שהוא מצוה חייבים לעשותו בשבת אבל זה רשות הוא אם ירצה יאכל בשר וישתה יין ואם לא ירצה יניח עכ"ל תר"י".
4. הלכות קטנות (ח"א סי' צ"א).
5. מג"א (סי' תקנ"ב ס"ק י"ג, סי' תקע"ב ס"ק ה', סי' תרצ"ו ס"ק ט"ו).
6. ערך השולחן (סי' רמ"ב סעי' ג') - לשונו מובא לקמן.
7. הו"ד בכף החיים (סי' רמ"ב ס"ק ו').
8. גר"ז (סי' רמ"ב סעי' ב') – "ואין חיוב לאכול בשר ולשתות יין בשבת אלא לפי שמן הסתם יש לרוב בני אדם ענג באכילת בשר יותר מבשאר מאכלים ובשתיית יין יותר מבשאר משקים לכך יש להם להרבות בבשר ויין כפי יכולתם והשגת ידם".
9. מ"ב (סי' תקנ"ב ס"ק כ"ג, סי' תקע"ב ס"ק ו', לבשר) – "דאין חיוב לאכול בשר בשבת".

10. מ"ב (סי' קע"ד ס"ק ח', ליינ) – "דבמדינתנו שאין אנו רגילין לשתות יין בתוך הסעודה אפילו בשבת אינו פוטר אלא א"כ היה דעתו לזה מתחלה וכמו שכתבתי מקודם".
11. כרם שלמה (יו"ד סי' א' בסעי' א').
12. יסודי ישרון (מערכת ער"ש עמ' י').

ה. דעת הטור (או"ח סי' תקנ"ב).

1. אין חיוב – מג"א (סי' תקנ"ב ס"ק י"ג), שואל ומשיב (מהד"ת ח"ב סוף סי' י', דהטור באו"ח סי' תקנ"ב כתב שאין חיוב לאכול בשר בשבת), ערך השולחן (סי' רמ"ב סעי' ג'), ומדברי הטור סי' תקנ"ב משמע דאין חובה על האדם לאכול בשר ולשתות יין), הו"ד בכף החיים (סי' רמ"ב ס"ק ו'), מ"ב (סי' תקנ"ב ס"ק כ"ג).
2. יש – עי' ט"ז (סי' תקנ"ג ס"ק ב'), חוב עליו לאכול בשר בשביל כבוד שבת כמ"ש הטור סס"י תקנ"ב).

ו. דעת שו"ת בית יעקב (סי' ע"ג, עי' סי' צ"ה ד"ה הנה) – "מבואר מתשובו מהר"ם על אשה ששכבה על הילד והמיתה אותו בשינה דמותר לה לאכול בשר ולשתות יין בשבתות וי"ט שהרי סידר שם תשובתה להתענה שנה תמימה ולא תאכל בערב בשר ולא תשתה יין לבד בשבתו וי"ט וחנוכה ופורים כי אותן הימים לא תתענה כלל רק תאכל בשר ותשתה יין ...".

הו"ד ביד אהרן (סי' תקכ"ח בטור), באר היטב (סי' תקכ"ט ס"ק ז'), מ"ב (סי' תקכ"ט ס"ק כ'), דפו"י ס"ק י"ט, "ואפילו הוא מסגף עצמו מפני תשובה בכל ימות השנה שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין בשבתות ויום טוב וחנוכה ופורים חייב לאכול ולשתות", פתחי תשובה (על או"ח סוף סי' רמ"ב), עי' כף החיים (סי' תקכ"ט ס"ק ט'), שו"ת הלכות (סי' תקכ"ט סעי' י"ב).

1. יש חיוב.

א) ערך השולחן (סי' רמ"ב סעי' ג') – "ומדברי הטור סי' תקנ"ב משמע דאין חובה על האדם לאכול בשר ולשתות יין וכ"ה בהדיא בתר"י פ' מ"ש ע"ש ודלא כהרב בית יעקב סי' ע"ג ע"ש".

ב) הו"ד בכף החיים (סי' רמ"ב ס"ק ו').

ג) קנה בשם (ח"א סי' ק"ב סוף ד"ה ועיין, לגבי פורים) – "ובשו"ת בית יעקב (סימן ע"ג) כתב דאפילו בעל תשובה שמסגף עצמו בכל ימות השנה שלא לאכול בשר ולא לשתות יין, בשבתות וימים טובים וחנוכה ופורים חייב לאכול ולשתות, (מובא דבריו בקיצור בבה"ט סוס"י תקכ"ט ובמ"ב שם ס"ק י"ט). הרי מכל זה מבואר דיש חיוב לאכול בשר בפורים כמו ביו"ט ... ובשו"ת בית יעקב הביא משו"ת מהר"ם שסידר תשובה לאשה ששכבה על הילד והמיתה אותו בשינה שתתענה שנה תמימה, ולא תאכל בשר ולא תשתה יין, לבד בשבתות וי"ט וחנוכה ופורים כי אותן הימים לא תתענה כלל רק תאכל בשר ותשתה יין יעו"ש, הרי דס"ל דגם אשה מחויבת בזה".

ד) נטעי גבריאל (חנוכה פרק נ"א הע' י"ג, לגבי חנוכה).

ה) הל' חג בחג (חנוכה פרק א' הע' ט', לגבי חנוכה).

2. אין חיוב.

א) משנה הלכות (חי"ג סי' ע"ז) – "מ"מ פשוט דהמ"ב נמי ס"ל דליכא חיוב סעודה בחנוכה כמו ביו"ט או שבת אלא דמ"מ אסור לסגף עצמו וחייב לאכול ולשתות יהיה בשר או שאר דברים כל שאינו מסגף עצמו ואם כוונתו לסגף בבשר יאכל בשר שהרי אסור בתענית וז"פ".

ב) הגריש"א זצ"ל (שו"ת הלכות תורת המועדים סי' תר"ע אות ה') – "ואף שאין צריכים לאכול בשר ויין בחנוכה כמ"ש השו"ע שאין מצוה לעשות סעודה ביאר מרן הגריש"א דבאמת אין מצוה סעודה כמו במועדים [או להלל ולשבח ע"י משתה ושמחה כמו בפורים] אלא יש מצוה להיות בשמחה ואסור להמנע מלאכול בשר בגלל סיגופים, ומי ששמח ע"י בשר יאכל בשר, אבל אין המצוה בעצם הסעודה [שבות יצחק ח"ב עמ' צ"ה (ל"מ) וכן אמר לי מרן הגר"ח ק"ק]."

ג) חוט שני (חנוכה עמ' שכ"ג) – "הנה בשו"ת בית יעקב כו' והנה זה פשוט דאין חיוב או מצוה לאכול בשר ולשתות יין בחנוכה, וכוונתו שאם לא תאכל ותשתה יין מחמת הסיגוף זה הוי כמו תענית, ובימים אלו אסור להתענות ולסגף עצמה, אך זה פשוט דאין חיוב לשתות יין בחנוכה, ומש"כ המ"ב 'וחנוכה ופורים חייב לאכול ולשתות' היינו שלא לנהוג סיגוף מחמת שקיבל על עצמו סיגוף ועל כן יאכל בשר וישתה יין".

ד) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' תר"ע על סעי' א') – "המשנ"ב בסימן תקכ"ט ס"ק י"ט כתב שאסור להמנע מאכילת בשר, ונראה שכוונתו הוא בנמנע מבשר לשם סגוף, לכן אסור כתענית".

ה) הגר"ח ק"ק שליט"א (שער מציון סי' תר"ע מספר ב' אות צ') [דפוס חדש], שו"ת הלכות תורת המועדים סי' תר"ע אות ה' [לשונו מובא לעיל] – "דרך לצער עצמו אסור בחנוכה אבל אין חיוב לאכול בשר ... וכן כתב לן גדול א' שליט"א".

ו) עי' שו"ת טהרה (מערכת ח' אות ח') – "כ' הטור סוף סי' תר"ע משם מהר"ם שרבי הסעוד' שמרבים בהם הן סעודות הרשות שלא קבעו אלא להלל ולהודות ולא משתה ושמחה ע"כ ונלע"ד דלא פליג עמ"ש הרמב"ם ז"ל רפ"ג דחנוכה דהתקינו ח' ימים אלו שיהיו ימי שמחה והלל כו' דהאי שמחה שכ' הרמב"ם היינו בלי סעודה דיהיה שמחה ולא יהיה עצב ברם ריחוק שמחה דכ' מהר"ם היינו דלא יקבע סעודה על בשר ויין כימי משתה ושמחה דמועד אמנם מודה מהר"ם דאינו רשאי לסגף עצמו אם נהוג בשאר ימות השנה מבשר ויין לענות ולסגף עצמו משום חרבן ב"ה וגלות השכינה דאפי' בשאר ימים שא"א בהן תחנונים אינו רשאי לסגף בהכי וכ"ש ימי חנוכה דחמירי ... וגם הרמב"ם כאן קורא בחיל דימי שמחה אינו ואיך יסגף ויתאבל בהכי".

(1) וכן מוכרח, דאל"כ יש סתירת מ"ב (סי' תקנ"ב ס"ק כ"ג, סי' תקע"ב ס"ק ו').

ז. מראי מקומות – חכמת אדם (סי' קנ"ג סעי' ו'), "דאין חיוב כל כך שיאכל בשר ויין בשבת" (ארחות חיים (סי' רמ"ב סעי' ד'), דר"ת (סי' ס' ד"ה ולענין), דעת תורה (יו"ד סי' א' ס"ק כ"ז), הלכה ברורה (סי' תקנ"א ס"ק י"ז), פני יצחק זוטא (ח"א עמ' טז.), חיי משה (על כללי המצות עמ' כ"ה).
1. עי' ערך "האם יש חיוב בשר בחנוכה או שבת".

ח. האם יש מצוה בבשר ויין.

1. יש – מ"ב (סי' שמ"א ס"ק ב'), "אם נדר מאכילת בשר ושתיית יין ג"כ מתירין דדבר זה הוא מצוה בשבת". סי' תקכ"ט ס"ק י"א, "היינו גם באמצע סעודה מלבד מה שקידש על היין מתחלה וכמו לענין שבת וכו"ל בסוף סי' ר"נ וגם מצוה לאכול בשר וכל זה אם ידו משגת ועיין לעיל בסימן רמ"ב"), משנה הלכות (ח"ג סי' ל"א ד"ה ואמרת).
2. מראי מקומות.
א) נשמת שבת (סי' ר"נ אות קכ"ח) – "אי יש חיוב או מצוה בשבת לאכול בשר דייקא (ואם יש ענין להשתדל לאכול בשר בהמה) או סגי בשאר מיני מאכלים שמתענג מהם. תשובה - אם מתענג מן הבשר יש לו לאכול בשר, אבל אין מצוה מיוחדת על כך (וממילא שאין מצוה להשתדל לאכול בשר בהמה)".

ט. "ירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו" – מחבר (סעי' ב').

1. תנא דבי אליהו (פרק כ"ו אות ח') – "ואע"פ שאמר ר"ע עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות מכל מקום יטול אדם בשר מעט ויין מעט ואל ירבה בבשר ויין יותר מדאי ואם הרבה בבשר ויין יותר מדאי הרי מקרא מוכיח עליו (משלי כג) אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו כי סבא וזולל יורש".
2. מראי מקומות.
א) הגרש"א רוט שליט"א (מבקשי תורה מ"א עמ' ל"ח) – "בתנא דבי אליהו ... והנה צ"ע דהא נפסק בשו"ע סי' ר"נ סעי' ב' ... והנראה בזה הוא ...".

"מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת, מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת"

גמרא (ע"ז דף ג.)

הכנות ערב שבת לצורך שבת

פתיחה: מצוה על האדם להכין לשבת בעצמו, ולא ע"י שלוחו אא"כ יתבטל עי"ז מלימודו דאז סגי לעשות דבר א' בלבד. דמצוה בו יותר מבשלוחו. שבת קיט. ומחבר סי' ר"נ ס"א.

- (1) **ישכים בבוקר ביום ששי להכין צרכי שבת** - אפילו יש לו כמה עבדים.
שבת (דף קיז:), מ"ב (סי' ר"נ ס"ק א') ובה"ל (שם). אחר תפילה ותוך ג' שעות היום.
- (2) **יאמר על כל דבר "זהו לכבוד שבת"**.
ביצה דף טז. ומ"ב סי' ר"נ ס"ק ב' [גבי קניות לשבת. וכה"ח שם גבי הליכה לקנות. ומקור חיים (חו"י) סי' רס"ב ס"ב גבי רחיצה ולבישה. וכה"ח סי' רס"ב ס"ק י"ט על כל דבר. וכן עי' היראה לר"י].
- (3) **אפיית חלות**.
ב"ק דף פב. (לד"מ סי' תרי"ג), ורמ"א סי' רמ"ב ("ואין לשנות"), ועי' בה"ל שם ("ולאו שפיר עבדי"). עי' אור לציון ח"ב פרק מ"ז, לקראת שבת (פרק ד' העי' ד'). עי' שבת הקהתי (ח"ד סי' פ"א), חלקת יעקב (ח"ב סי' פ"א). סידור יעב"ץ (הנהוג בעריש אות א').
- (4) **פינוי קורי עכביש** (spider webs) וכ"ש לכבד הבית מהאבק והעפר.
מ"ב סי' ר"נ ס"ק ג' וסי' רס"ב ס"ק ג' [ועי' כה"ח סי' ר"נ ס"ק י'].
(5) **להרהר בתשובה ולפשפש במעשיו**.
מ"ב סי' ר"נ ס"ק ג'.
- (6) **טעימה מכל תבשיל**.
מ"ב (סי' ר"נ ס"ק ב'), לבוש סי' תרפ"ו סעי' ב' [כדי לתקן כהוגן, ושעה"צ ס"ק ח' דעצם הטעימה מצוה].
- (7) **אכילת שום**.
ב"ק דף פב. ומ"ב סי' ר"פ ס"ק א' [ואו ליל שבת]. לענין בחורים עי' מעשה רב סי' קכ"ד ותולדות יעקב דף ש"ד, הגר"ח ש"ס שליט"א דולה ומשקה עמי' קני"ב, משא"כ מקור חיים בקיצור הלכות סי' ר"פ סעי' א', בן איש חי בספרו עטרת תפארת כתר מלוכה קנ"ה, ועי' ראבי"ה חלק א' עמ' 248, וכה"ח סי' ר"פ ס"ק א', עי' לקראת שבת פרק י"ח העי' 96. **לנשים** עי' שלמת חיים סי' רס"ג. מ"ב משמע דווקא **צלי**, ועי' פמ"ג שם, משא"כ המעשה רב שם וחיד"א וכה"ח כאן, עי' סי' לקראת שבת שם].
- (8) **להראות תוספת חיבה ואהבה עם זוגתו**.
ב"ח (סי' ר"פ ס"ק ב').
- (9) **פתיחת אריזות חתומות**.
אג"מ (או"ח ח"א סי' קכ"ב ענף י'), מנחת שבת (סי' פ' ס"ק קס"ד אות ט'), מנחת יצחק (ח"ד סי' פ"ב אות ל"ח), הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' שי"ד העי' ט'), ששכ"ה (פ"ט העי' א'), תשובות והנהגות (ח"א סוף סי' רל"א).
- (10) **אכילה ערב שבת: כדי שלא יכנס לשבת כשהוא מעונה**.
מ"ב (סי' רמ"ט ס"ק י"ח).
- (11) **השחזת הסכין**.
רמ"א סי' ר"נ.
- (12) **להתפלל מנחה גדולה**.
ח"א (הלי שבת כלל א' סעי' י"א), עי' מ"ב (סי' רל"ב ס"ק כ"ט), לקראת שבת (פרק י"ד סעי' ב').
- (13) **לקרוא הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום** - אחר חצות [בא"ה סי' רפ"ה ס"ק א' ומג"א ס"ק ה' וכן בקשו"ע. אמנם עי' שע"ת ס"ק א' וכה"ח. סי' רפ"ה, ובה"ל שם ד"ה קודם].
- (14) **קציצת צפרנים** - אחר חצות [ערה"ש סי' ר"ס ס"ו, וששכ"ה פרק מ"ב סעי' מ"ז].
- (15) **תספורת** - אחר חצות [ערה"ש סי' ר"ס ס"ו, וששכ"ה פרק מ"ב סעי' מ"ז, ועי' מ"ב סי' רנ"א ס"ק ז'].
מחבר סי' ר"ס ס"א.
- (16) **יסדר שולחנו, ויציע המטות, ויתקן כל עניני הבית** - [סמוך לערב יערוך השולחן, סי' היראה לר"י].
מחבר סי' רס"ב ס"א.
- (17) **רחיצה בחמין** - סמוך לערב [רמ"א סי' רס"ב ס"ב].
סי' ר"ס ס"א ומ"ב ובה"ל שם [בפוסרין יש להסתפק אם יצא יד"ח, ואינו יצא בצונן].
[הרבה נוהגים לטבול - ערה"ש סי' רמ"ב סעי' מ"א, וששכ"ה פרק מ"ב סעי' מ"ה].
- (18) **לבוש בגדים נאים ומיוחדים לשבת** - סמוך לערב אחר רחיצה [רמ"א סי' רס"ב ס"ב, עי' ששכ"ה פרק מ"ב העי' ר"ה].
מחבר סי' רס"ב ס"ב ומ"ב סי' ה' [ישלא ילבש בשבת מה שלבש בחול אפילו חלוקי]. מג"א שם ס"ק ב' [ישלא ילבש בחול מה שלבש בשבת אפילו חלוקי]. לענין נעלים עי' פסקי תשובות אות ב'. לענין טלית (גארטיל, כיפה) מ"ב סק"ה. לענין כובע ערה"ש סי' רמ"ב סמ"א. לענין מעיל גשם עי' לקוט יוסף סי' רפ"א ס"ג].
- (19) **הכנת הפתילות**.
רמ"א סוף סי' רס"ד [בזמנינו, ע"ש].
- (20) **הדלקת נרות**.
סי' רס"ג.

- גם להדליק אור החשמל – תשובות והנהגות חלק ד' סי' ס"ג, שבות יצחק חלק ח' פרק ו', אמת ליעקב סי' רס"ג הע' 274, אג"מ בסי' כבוד ועונג שבת פרק ד' הע' ד'.
- (21) **למשמש בבגדיו** - חצי שעה קודם בין השמשות [בה"ל סי' רנ"ב ד"ה סמוך].
שבת יב. ומחבר סי' רנ"ב סעי' ז', ארחות רבנו (ח"א עמ' ק"א).
- (22) **יאמר עשרתם ערבתם הפרשתם חלה**, והדליקו את הנר, ויזהירו שיפסקו מלעשות מלאכה - סמוך לחשיכה [מחבר סי' ר"ס סי' ב'].
שבת לד. ומחבר סי' ר"ס סי' ב' ומ"ב שם ס"ק י"ד.
- (23) **להוסיף הכנה סמוך לשבת**.
מ"ב סי' ר"נ ס"ק ב', ששכ"ה פרק מ"ב הע' קצ"ג*.
- (24) **תוספת שבת**.
מחבר סי' רס"א סי"א מ"ב ובה"ל שם.

לא תעשה

- (1) **צריך ליזהר לכתחילה שלא ילך או יסע עד סמוך לערב**.
מ"ב סי' רמ"ט ס"ק ג'.
- (2) **איסור הפלגה וכדו', ג' ימים לפני שבת**.
 סי' רמ"ח.
- (3) **אסור לקבוע בערב שבת סעודה ומשתה שאינו רגיל בימי החול**.
 סי' רמ"ט סעי' ב'.
- (4) **אסור לשלוח אגרת, אם לא קצץ לו דמים**.
 סי' רמ"ז סעי' א'.
- (5) **שלא לעשות מלאכה בערב שבת מן המנחה למעלה**.
 סי' רנ"א.
- (6) **כלים שעושין בהם מלאכה כגון מחרישה וכיוצא בה, אסור להשכיר לאינו יהודי בע"ש**.
רמ"א סי' רמ"ו סעי' א'.

מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת מהיכן יאכל בשבת
 עבודה זרה דף ג.

לעשות מלאכה בערב שבת

סימן רנ"א

[א] זמן.
[ב] כללים.
[ג] מקרים.
[ד] שאר ענינים.

[א] זמן.

ברייתא (פסחים דף נ:): – "דתניא: העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים, מן המנחה ולמעלה, אינו רואה סימן ברכה לעולם".

א. טעם האיסור.

1. כדי שיהא פנוי להכין צורכי היום – א"ו"ז (ח"ב הל' ערב שבת סי' י"ג), "שאסור לקבוע עצמו במלאכה כדי להשתכר בה מפני שצריך לעסוק בצורכי [שבת]", ארחות חיים (ח"א דין ערבי שבתות אות ה'), דר"מ (ס"ק ב', "אור זרוע"), ערה"ש (סוף סעי' ד', "דהטעם דביטול מלאכה הוא מפני שצריך להכין לשבת"), בה"ל (סעי' א' ד"ה ויש), ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ל"ב).
(א) ארחות חיים (ח"א דין ערבי שבתות אות ג'), כל בו (ריש סי' ל"א) – "שמא מתוך טרדת המלאכה יבא לידי חלול שבת".
(ב) גר"ז (סעי' ג'), כה"ת (ס"ק ו') – "ואפילו מי שאינו צריך כלל להתעסק בצרכי שבת אסור לו לעשות מלאכה מן המנחה ולמעלה לפי שלא רצו חכמים לחלק בגזרתם".
2. שלא ימעט כבוד שבת.

(א) שבלי הלקט (סי' נ"ו) – "תנו רבנן העושה מלאכה בערבי שבתות ובערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה ובמוצאי שבתות ובמוצאי ימים טובים וכל מקום שיש בו נדנוד עבירה כגון תענית צבור אינו רואה סימן ברכה לעולם. ומצאתי בתשובות בשם ר' נטרונאי גאון זצ"ל עשיית מלאכה דקאמרי' דאסור לא שנא לאנשים ולא שנא לנשים. ורבינו תם ז"ל פי' מה טעם אסור משום כבוד שבת ויום טוב שמוסיפין מחול על הקדש ודוקא מלאכת הדיוט אבל מלאכת שמים כגון כתיבה מותר וכן כתב גם רבינו ישעיה זצ"ל אך צריך לזהר שלא ימעט כבוד שבת".
(ב) לבוש (סעי' א') – לשונו מובא לקמן.

ב. מנחה גדולה או מנחה קטנה – ראשונים.

1. מנחה גדולה.

(א) מהר"ם חלאווה (פסחים דף נו.) – "ובערבי שבתות וימים טובים מן המנחה ולמעל' דהיינו משש שעות ומחצה אינו רואה סימן ברכה מאות' מלאכה".
(ב) טור (סעי' א') – "העושה מלאכה בע"ש מן המנחה ולמעלה דהיינו מו' שעות ומחצ' ולמעל' אינו רואה סימן ברכה".
(ג) תשב"ץ (הקטן, סי' צ').
(ד) ארחות חיים (ח"א דין ערבי שבתות אות ג').
(ה) כל בו (ריש סי' ל"א) – "פי' הר"מ ממנחה גדולה ולמעלה שהוא משש שעות ומחצה ולמעלה".
(ו) אבודרהם (מעריב ער"ש ד"ה העושה).

2. מנחה קטנה.

(א) רש"י (פסחים דף נ: ד"ה מן [גרסא לפנינו, עי' מהרש"ל ופני יהושע שם]) – "מן המנחה. תשע שעות ומחצה".
(ב) ריטב"א (פסחים דף נ: ד"ה והא).
(ג) ר"י מלוניל (פסחים דף נ: ד"ה מאי).
(ד) מאירי (פסחים דף נ: ד"ה מנחה) – "ומ"מ רוב מפרשים כתבוה במנחה קטנה שהיא מתשע שעות ומחצה ולמעלה".

ג. מנחה גדולה או מנחה קטנה – פוסקים.

1. מנחה גדולה.

(א) לבוש (סעי' א') – "יש מפרשים מנחה גדולה ויש מפרשים מנחה קטנה, ויש להחמיר מפני כבוד השבת".
(ב) ב"ח (ס"ק א') – "והכי נקטינן וכמו שכתב רבינו דאסור משש ומחצה ודלא כשלחן ערוך (ס"א) דכתב יש מפרשים מנחה גדולה ויש מפרשים מנחה קטנה דהניח מקום למאן דנהג להקל עד מנחה קטנה ולפע"ד נראה עיקר כדפירשתי".
(ג) עולת שבת (ס"ק א') – "אבל הב"ח [ס"א] הכריע סמוך למנחה גדולה. וכן נראה מדברי מהרש"ל [בביאורו לטור]. וכן נראה מסוגיא דהתם [פסחים נ ע"ב] מדקמשני מן המנחה ולמעלה הוא דאסור סמוך למנחה מותר וכו', אלמא דבמנחה גדולה מיירי, דאי לאו הכי מנא ליה דסמוך למנחה מותר, דהא מכל מקום איכא בינייהו דבערב פסח אסור מחצות ולמעלה ובערב שבת מתשעה שעות שהוא סמוך למנחה קטנה לבד אסור. ומדקאמר סמוך למנחה מותר על כרחך במנחה גדולה מיירי שזמנה מששה שעות ומחצה ולמעלה, ואי לא לפליג בינייהו בהאי איפלוגי הרי ערב פסח וערב שבת שוים, וזה ברור לענ"ד".
(ד) תוס' שבת (ס"ק ג') – "ומכיון דהטור ומהרש"ל והב"ח ס"ל כמ"ד מנחה גדולה מי הוא אשר חיילים יגבר לעמוד נגד שלשת הגבורים האלה לדחות דבריהם בדיחוי קל שחזור ונראה וכמ"ש".
(ה) מקור חיים (חוי"י, ד"ה י"א).

2. מחצות.

(א) פר"ח (סי' רל"ג על סעי' א') – "וכל זה לאפוקי מהב"י [ד"ה ואם עבר] ומהב"ח [ומ"ש ואם] ריש סימן פ"ט, וכן הטור שכתב בסימן רנ"א העושה מלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה דהיינו משש שעות ומחצה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה, ליתא ומחצות היום ואילך אסור".

3. מנחה קטנה.

- (א) שכנה"ג (הג' ב"י ס"ק א') – "אבל לפי התירוף השני מנחה גדולה קאמר. ואין כן המנהג".
 (ב) ט"ז (ס"ק א') – "ולענין הלכה כיון דאין כאן איסור אלא להיות דאין בו סימן ברכה הסומך על רש"י לא הפסיד הברכה ח"ו".
 (ג) מג"א (ס"ק ד') – "נ"ל כמ"ד מנחה קטנה".
 (ד) א"ר (ס"ק ד', אמנם ע"י א"ז ס"ק א') – "נ"ל המיקל לא הפסיד".
 (ה) שלחן שלמה (סעי' א').
 (ו) גר"ח (סעי' ב') – "ולענין הלכה המיקל בדברי סופרים לא הפסיד הברכה".
 (ז) קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ט') – "אין לעשות מלאכה בדרך קבע בערב שבת ממנחה קטנה ולמעלה".
 (ח) ערה"ש (סעי' א') – "וכן עיקר לדינא".
 (ט) מ"ב (ס"ק ג') – "והסומך על המקילין לא הפסיד".
 (י) בן איש חי (שנה ב' פר' לך לך אות כ').
 (יא) כה"ח (ס"ק ט').
 (יב) קצות השלחן (סי' ס"ט סעי' ו').
 (יג) אבן ישראל (על מ"ב סי' תרכ"ה אות א', ח"ט סי' ס"ג על סי' תרכ"ה [עמ' קי"ח]).
 (יד) אור לציון (ח"ב פרק ט"ז הע' ט').
 (טו) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ל"ב, סעי' ל"ט).
 (טז) ילקוט יוסף (סעי' א', קיצור שו"ע סעי' א').
 (יז) לקראת שבת (פרק י"א סעי' ב').
4. מראי מקומות – מחבר (סעי' א'), חמד משה (ס"ק א'), ח"א (כלל א' סעי' ו'), תורת שבת (ס"ק ב'), נשמת שבת (סי' רנ"א אות קמ"א), פסקי תשובות (אות א').

(א) שעה"צ (סי' תקל"א ס"ק ב') – "עייין בפרי מגדים שכתב דלכתחילה יגלה קודם חצות, וצ"י על זה ממה שכתב המגן אברהם בסימן רנ"א בסעיף קטן ה בשם האר"י, שכתב שם, שלא לגלות אחר מנחה, והיינו אחר שהגיע זמן מנחה, ורוצה לומר מנחה גדולה בערב שבת, והוא הדין בערב יום טוב. ולפי מה שכתבנו שם בשם האחרונים דנוכל לסמוך על דעת הפוסקים דמנחה היינו מנחה קטנה, נראה דבערב יום טוב כשהזמן דחוק לו אפילו לכתחילה יוכל לסמוך עליהם. וכל זה לענין לכתחילה, אבל לענין דיעבד הלא ידוע דעת הרמ"א שם בסוף הסימן דמסתפרין כל היום, ואף דהגר"א שם מפקפק על זה, לענין ערב יום טוב כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול אין להחמיר, וכן המנהג".

ד. שעה זמניות – מ"ב (ס"ק ג'), בן איש חי (שנה ב' פר' לך לך אות כ'), כה"ח (ס"ק ח'), קצות השלחן (סי' ס"ט סעי' ו'), ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ל"ב), ילקוט יוסף (סעי' א', קיצור שו"ע סעי' א'), פוסקים.

ה. אינו רואה סימן ברכה: האם יש איסור.

1. אין איסור.

(א) ריב"ש (סי' מ"ד) – "... לפי שכל אלו, הם לגדר, ולעשות סייג לתורה או לדברי חכמים. אבל, אם אין עקרו אסור גמור, לא מן התורה, ולא מדברי חכמינו ז"ל, אלא שחכמים אמרו: שהעושה כן, אינו רואה סימן ברכה, דומיא דהעושה מלאכה בערבי שבתות מן המנחה ולמעלה".

(ב) ט"ז (ס"ק א', סי' תקפ"ה ס"ק ז', יו"ד סי' ע"ר ס"ק ב') – "דאין כאן איסור אלא להיות דאין בו סימן ברכה".

(ג) צל"ח (פסחים דף נ: ד"ה ומהר"א) – "במה שאמרו אינו רואה סימן ברכה ליכא איסורא".

2. יש איסור.

(א) ארחות חיים (ח"א דין ערבי שבתות אות ג') – "ומן המנחה ולמעלה בשמתא דרבנן קאי ומאי שמתא שם מיתה כלומר העובר על דברי חכמים חייב מיתה".

(ב) כל בו (ריש סי' ל"א) – "ומן המנחה ולמעלה בשמתא דרבנן קאי העושה מלאכה, ומאי שמתא, שם מיתה, כלומר, כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה".

(ג) ע"י כנה"ג (יו"ד סי' ע"ר הג' ב"י ס"ק א') – "ומשמע דכיון דאינו רואה סימן ברכה אסור הוא למוכרו".

(ד) פר"ח (סי' תצ"ו ס"ק י"ח) – "צריך לברר דבכל דוכת דאמרינן אינו רואה סימן ברכה אי איכ' איסור דרבנן בההוא מילת' או לא ... ולפיכך הכי נקטינן דבעשיית מלאכ' בערב יום טוב מלבד דאיכ' לטות' איכ' נמי איסור דרבנן וכן מוכח בהד"ל בדברי הר"ן ז"ל יע"ש וכל זה לאפוקי מתשו' הריב"ש בסימן מ"ד ...".

(ה) חק יעקב (סי' תס"ח ס"ק ג') – "ודלא כט"ז".

(ו) פמ"ג (מש"ז ס"ק א', ס"ק ב', א"א ס"ק א').

(ז) גר"ח (סעי' א') – "אסרו חכמים לעשות מלאכה בערב שבת וערב יום טוב מן המנחה ולמעלה וכל העושה אינו רואה סימן ברכה לעולם מאותה מלאכה שמה שמרויח בה מפסיד כנגד זה ממקום אחר אבל אין עונשין אותו עליה לא נדוי ולא מכות מרדות כדרך שעושין לעובר על דברי חכמים לפי שלא החמירו כל כך באיסור זה ומכל מקום גוערין בו ומבטלין אותו מלעשותה בעל כרחו".

- (ח) ערה"ש (יו"ד סי' ע"ר סעי' י"ד) – "ודע דאף שלשון הש"ס הוא רק דאינו רואה סימן ברכה מ"מ מהפוסקים מבואר דאיסורא נמי איכא [והט"ז סק"ב הקשה מפסחים רפ"ד ע"ש ול"ק כלל דיש שם תירוץ אחר וקיי"ל כן ע"ש ועוד דאף אי לא משמתינן איסורא איכא ודו"ק]".
- (ט) הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' כ"ז) – "העושה מלאכה בזמן הנ"ל, עושה איסור דרבנן ונקרא עברין".
- (י) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ל"ז).
3. מראי מקומות – ברכי יוסף (סי' תקפ"ה ס"ק י'), כה"ח (ס"ק ז'), משנה הלכות (ח"ג סי' ל"ב אות ח', עי' ח"י סי' ס"ו), יביע אומר (ח"ה או"ח סי' כ"ה אות ד').
- (א) א"ר (ס"ק ד') – "כתב הט"ז [סוף סק"א] לענין הלכה כיון דאין כאן איסור אלא לטוואת דאין בו סימן ברכה, הסומך על רש"י לא הפסיד [הברכה ח"ו] ע"כ. ולדברי הכלבו הנ"ל [בסק"ב] אין להקל דהא חמירא סכנתא מאיסורא".
- (ב) מ"ב (ס"ק ה', בה"ל ד"ה העושה) – "יש לזהר בזה מאד כי משמע מכמה פוסקים דמלבד דאין רואה סימן ברכה יש חשש איסור בזה [פמ"ג]".

ו. ביאור "אינו רואה סימן ברכה לעולם".

1. שאף שירויח במקום זה יפסיד במקום אחר.

- (א) תוס' שבת (ס"ק ב') – "סימן ברכה. מאותה מלאכה, והיינו אף אם יהיה לו איזה ריוח לפי שעה יצא שכרו בהפסדו שיפסיד במקום אחר, ט"ז". (ל"מ הט"ז).
- (ב) גר"ז (סעי' א', סי' תס"ח סעי' ג') – "וגם אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה לעולם שמה שהוא משתכר במלאכה זו יהיה לו הפסד כנגדה במקום אחר".

(ג) מ"ב (ס"ק ב') – "סימן ברכה. מאותה מלאכה שאף שירויח במקום זה יפסיד במקום אחר".

(ד) כה"ח (ס"ק ז') – "תו"ש אות ב' ר"ז שם. וכ"כ הפר"ח סי' תצ"ו סוף אות י"ח יעו"ש".

2. מראי מקומות.

- (א) מ"ב (סי' תרצ"ו ס"ק ד') – "סימן ברכה. כגון אם זורע איזה דבר אינו מצמיח [ב"י] אבל הרא"ם כתב שאינו מרויח אבל אינו מפסיד ג"כ [מ"א]".

(ב) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' ש"ו סעי' ט"ו) – "ומכל מקום אינו רואה סימן ברכה מאותו שכר, ולכן טוב שיקנה בשכר זה איזה דבר מצוה, כמו ספרי קודש ללמוד בהם, או תפילין של רבינו תם, וכדומה. והמחמיר לקבל השכר בהבלעה, [שיעמוד כשליח צבור גם בכמה מימי החול, ושכר השבת יובלע עם השכר שמקבל בימי החול], תבוא עליו ברכת טוב".

(ג) עי' סי' ש"ו סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ב] כללים.

א. הגדר.

1. יותר קל ממלאכה בחול המועד: שכל מלאכות המותרות בחול המועד, מותרות בערב שבת – מג"א (ס"ק ה', "כל מלאכות המותרות בח"ה מותרות בע"ש"), תוס' שבת (ס"ק ה'), א"ר (ס"ק ז'), גר"א (סוף סעי' א'), בה"ל (סעי' א' ד"ה אגרת), בן איש חי (שנה ב' פר' לך לך אות כ'), תורת שבת (ס"ק ה').
- (א) ממילא מותר כל דבר האבד, צורך רבים, או לצורך רפואה, וכדו'.
2. וכן יותר קל ממלאכה בערב פסח – בה"ל (סעי' ב' ד"ה ואינו, "אבל בע"ש דקילא מע"פ").
3. מראי מקומות.
- (א) שבט הקהתי (ח"ב סי' ק"ד אות א') – "בער"ש אסור לעשות מהמנחה ולמעלה אפילו מלאכות דאסרו משום טירחא יתירה כמו בער"פ, ומה דמותר לעשות בער"פ מותר בשבת".

ב. עני: שמוציא שכר מלאכתו לצורך שבת.

1. מיקל: לא גרע מחול המועד – ט"ז (ס"ק ב'), תוס' שבת (ס"ק ה'), א"ר (ס"ק ז'), פמ"ג (מש"ז ס"ק ב'), מחה"ש (סוף ס"ק ה'), גר"ז (סעי' ה'), ערה"ש (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ה').
2. ט"ז (סי' תקמ"ב ס"ק ב') – "כדי שישתכר וירויח. גם בטור כתוב האי כפל לשון ונראה שבא ללמד דל"ת דלא הותר אלא כדי שיהי' לו מה יאכל לחוד קמ"ל כיון דהותר בהאי מלאכה הותר לקבל השכר אפילו הוא הרבה מכדי אכילתו והיינו בהאי מלאכה גופה שמקבל בשעה שאין לו מה לאכול אבל אחר שקיבל אחד אסור אח"כ באחרים כנ"ל פשוט וכ' ב"י דכשאין לו מה יאכל אף אם יש לו כלי בית למכור שרי אלא א"כ יש לו סחורות למכור".

ג. צרכי שבת, יש להקל כל היום.

1. אפילו בקבע, אמנם רק בחינם אא"כ שהוא ניכר שהמלאכה הוי לצורך שבת – גר"ז (סעי' ג'), "ואפילו לקבוע עצמו למלאכה גמורה אין איסור אלא כשאינה לצורך השבת או אפילו לצורך השבת אלא שעושה בשכר אבל לעשות לצורך השבת בחנם כגון לתפור בגדים לצורך השבת בין לו בין לחבירו בחנם מותר כל היום", ח"א (כלל א' סעי' ו'), קצות השלחן (סי' ס"ט סעי' ו'), ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ל"ו, סעי' ל"ז), פסקי תשובות (אות ב'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ל"ט).

ד. פרקמטיא.

1. מיקל - כל היום.
- (א) שכנה"ג (סי' תרצ"ו ה' ב"י ס"ק ה') – "ואפילו שהמנהג הוא בערב פסח אחר חצות שלא לעסוק בפרקמטיא ... והרי ערב שבת ויום טוב שאסורין במלאכה מן המנחה ולמעלה ומעשים בכל יום שנושאים ונותנים בסחורה עד בא השמש ואין פוצה פה ומצפצף".
- (ב) מג"א (ס"ק א') – "אבל פרקמטיא שרי וכ"מ בגמ' בעובדא דבני בישן וכ"מ ספ"ב דשבת דתקיעה שניה היה לבטל העיר וחניותי".
- (ג) תוס' שבת (ס"ק ג').
- (ד) גר"ז (סעי' ג', קונ"א ס"ק א') – "לא אסרו אלא מלאכה גמורה אבל פרקמטיא מותרת".
- (ה) ערה"ש (סעי' ב') – "דווקא מלאכה אבל פרקמטיא מותר וכן ישיבה בחנות".
- (ו) מ"ב (ס"ק א', עי' בה"ל ד"ה העושה).
- (ז) בן איש חי (שנה ב' פר' לך לך אות כ').
- (ח) קצות השלחן (סי' ס"ט סעי' ו').
- (ט) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' מ') – "משא ומתן".
- (י) חוט שני (ח"א פרק ו' ס"ק א', עמ' ס"ג).
- (יא) ילקוט יוסף (סעי' ג', קיצור שו"ע סעי' ג') – "והמנהג להקל".
- (יב) לקראת שבת (פרק י"א סעי' ג').
- (יג) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' מ').

2. מחמיר.

- (א) א"ר (ס"ק א') – "אבל פרקמטיא שרי, וכן משמע בעובדא דבני בישן, וכן משמע סוף פרק ב' דשבת ל"ד ע"א דתקיעה שניה היה להבטיל העיר וחניותיה (מג"א ס"ק א'). ותימה הא בסק"ד מייתי שם [דתקיעה שניה היה] להבטיל העיר ממלאכה וחניותיה, וכן פירש רש"י דף ל"ה [ע"ב], א"כ מבואר דשון הן".
 - (ב) מור וקציעה (ריש סי' רנ"א) – "מ"ש במג"א [ס"ק א'], העושה מלאכה כו' דאינו רואה סימן ברכה, אבל פרגמטיא שרי, לא נהירא, דמאי שנא מו"מ ממלאכה".
 - (ג) חמד משה (ס"ק ב').
 - (ד) נהר שלום (ס"ק א').
3. מראי מקומות – מחזיק ברכה (ס"ק א'), תורת שבת (ס"ק א'), כה"ח (ס"ק ב'), נשמת שבת (סי' רנ"א אות קמ"ב), פסקי תשובות (אות ב').
 - (א) הטעם – הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק ח' הע' ט"ו).
 - 1 ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קל"ה) – "ויק"ק דלפי הטעם שאסור במלאכה בע"ש, כדי שיהא פנוי להכין צורכי שבת, מ"ש שאר מלאכה ומ"ש משא ומתן".

ה. פועל הנשכר אצל בעה"ב.

1. מיקל - כל היום. אבל לכתחילה ישכיר עצמו רק עד מנחה קטנה.
 - (א) מ"ב (ס"ק ג', שעה"צ ס"ק ד') – "ותוספות שבת כתב, דנראה דמה שהצריכו לפסוק ממנחה ולמעלה, היינו, בעושה מלאכה עצמו, אבל לא בעושה מלאכת אחרים, ודבריו נכונים, אבל נראה דכל זה בדיעבד שנשכר ליום סתמא, אבל לכתחילה מוטל על הפועל שלא לשכור את עצמו ליום שלם בערב שבת, כי אם עד זמן מנחה קטנה".
 - (ב) כה"ח (ס"ק י"א).
 - (ג) קצות השלחן (סי' ס"ט ס"ק י"ז).
 - (ד) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ל"ג).
 - (ה) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' מ"א).
2. מראי מקומות – מג"א (ס"ק ד').

ו. דרך עראי: יש להקל כל היום.

1. בשכר.
- (א) מיקל - אין לחלק.
- 1 או"ז (הל' שבת סי' י"ג) – "נראה בעיני דהאי דאסר הכא מלאכה בע"ש מן המנחה ולמעלה היינו דוקא מלאכה קבועה שאסור לקבוע עצמו במלאכה כדי להשתכר בה מפני שצריך לעסוק בצורכי [שבת] אבל מלאכה בעלמא שהוא לשעה ואינו קבוע עצמו עליה ההיא ודאי שריא כדתנן פ"ק דשבת בש"א אין שורין דיו וסממנין וכרישין אלא כדי שישורו מבעוד יום וב"ה מתירין".
- 2 דר"מ (ס"ק ב').
- 3 עולת שבת (ס"ק א') – "ודוקא כשעושה מלאכה דרך קבע וכו'. וכתב בדרכי משה [סק"ב] דאפילו ליטול שכר מותר במלאכה ארעיי".
- 4 א"ב (ס"ק ה').
- 5 תוס' שבת (ס"ק ד').
- 6 מ"ב (ס"ק ד') – "דרך עראי. היינו אפילו בשכר".
- 7 כה"ח (ס"ק י').

- (8) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ל"ח) – "כמו השקאה שטחית של גינה, **תפירת כפתור** או כתיבת מכתב-מרעים, מותר לעשותה כל היום כולו, גם אם מקבל שכר בעבורה".
- (9) לקראת שבת (פרק י"א הע' י"א).
- (10) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ל"ח).
- (ב) מחמיר.
- (1) תורת שבת (ס"ק ג').
2. **הגדר:** מה נקרא "עראי" ומה נקרא "קבע".
- (א) הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק א') – "נידון כמלאכת קבע כשתכנן לעשות המלאכה מקודם, אבל בנזדמן לו בע"ש גופא הוי עראי".
- (ב) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קל"ג) – "ונראה דכל זה אם עושה דרך מקרה, אבל אם עסקו בכך, חוזר להיות קבע ואסור, ודו"ק".
- (ג) חוט שני (ח"א פרק ו' ס"ק א' ד"ה ונראה, עמ' ס"ג) – "שענין קבע ועראי במלאכה בערב שבת, היינו שמלאכת קבע מיקרי כל שקובע עצמו להתעסק במלאכה, ומלאכת עראי מיקרי כל שעושה את המלאכה דרך אגב. ולפי"ז התופר כפתור לבגד [אם זה לא לכבוד שבת] אם התפירה אינה כבדרך אגב מיקרי קבע אף שהתעסקות במלאכה זו הוא רק זמן מועט. וכל שכן בקובע עצמו למלאכה כגון לסייד את ביתו וכדו', אף אם הוא עצמו איננו סייד וגם עושה את זה רק עכשיו בפעם אחת ולא קובע את עצמו למלאכת הסייד בקביעות, מ"מ מיקרי שפיר מלאכת קבע שקובע עצמו למלאכה. ולעדור או לחפור בגינתו, פשיטא דמיקרי מלאכת קבע ואסור. אבל מלאכת עראי מיקרי כשעושהו דרך עראי ודרך אגב, כגון אם יש לו בביתו חורים בקירות ובא לסותמן מיקרי עראי שאין זה אלא מלאכה דרך אגב".
- (ד) משנת יוסף (ח"י סי' ס"ח אות ב') – "ובגדר מלאכה קבע ועראי, י"ל דעראי היא מלאכה קטנה שנגמרה בזמן קצר כגון תפירת כפתור, הכנסת מסמר, אגרת שלומים קצרה. או מלאכה שאינו צריך לגומרה עכשיו, אלא עושה קצת ודרכו להמשיך פעם אחרת. - יותר מזה הוי קבע, גם אם אינו קבוע במלאכה זו תמיד, ומלאכה גדולה לבנות סוכה, הגם שאינה שוה בכל א', בכ"ז נחשב הבנין למלאכת קבע. ודרכה לגומרה כולה בבת אחת, דא"א להעמיד דופן א' או שנים, אלא כל ד' הדפנות".
- ז. **במקום מצוה:** מותר כל היום.
1. אם מוכרח עכשיו, יכול לקבל שכר. ואם אפשר לדחות כתיבתו עד אחר שבת, בשכר אסור – מ"ב (ס"ק ו'), פסקי תשובות (אות ב'), "מלאכה הנעשית לצורך מצוה. כגון עשיית ציצית ותפילין, סופר סת"ם, כתיבת חידושי תורה, ושאר מלאכות הנעשים לצורך מצוה, אם עושהו בחינם מותר אפילו אינם לצורך שבת זו, ואם זקוק להם עתה או לצורך שבת הקרובה רשאי גם לקבל שכר עליה". הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' מ"א).
2. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' רנ"א אות קמ"ג).
- ג] מקרים.**
- א. **תספורת ישראל** (jewish barber).
1. לעכו"ם, אפילו בלי שכר יש להחמיר – א"ר (ס"ק י'), גר"ז (סעי' ד', "אסור לספר את הנכרי בערב שבת מן המנחה ולמעלה אפילו תספורת שהיא מעשה הדיוט ואפילו מספרו בחנם כיון שאין במלאכה זו צורך השבת"), מ"ב (ס"ק ז', שעה"צ ס"ק ח'), פ"ח החיים (ס"ק כ"א), קצות השלחן (סי' ס"ט סעי' ז').
- (א) קצות השלחן (סי' ס"ט ס"ק י"ח) – "ואם בא להתחיל תספורת א"י קודם ט' שעות ומחצה ויודע שתמשך התספורת עד לאחר ט' ומחצה **צ"ע אם רשאי להתחיל**, ומיהו באם הא"י הוא משלם לו שכר חדש שיספר אותו בכל פעם שיבוא אליו כמו שמצוי בזמנינו, ואם לא יספר אותו בע"ש יבטל מלהסתפר אצלו יש להתיר דהוי דבר האבוד, עי' בה"ל ד"ה ואינו נוטל מש"כ כעין זה לענין תפירת בגד, וגם דדמי לפועל שהשכיר עצמו בסתם דעושה כל היום, ולכתחילה ודאי ראוי להתנות עם הא"י שלא יבוא להסתפר בע"ש אחר הזמן הנז"ל".
2. לישראל, אפילו בשכר יש להקל – לבוש (סעי' ב'), מג"א (ס"ק ה'), מקור חיים (חו"י, ד"ה אפילו), גר"ז (סעי' ד', "אבל מותר לספר את ישראל כל היום אפילו מעשה אומן ואפילו בשכר ואינו דומה לתפירת בגדים ושאר המלאכות שאין הדבר ניכר שהמלאכה נעשית עכשיו בשביל השבת לפיכך אין היתר אלא בחנם (שכשיטול שכר הרי זה כאלו נעשית בשביל שכרו בלבד ואינה נעשית כלל עכשיו בשביל השבת) אבל התספורת ניכרת שנעשית עכשיו בשביל השבת"), ח"א (כלל א' סעי' ו'), קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ט'), ערה"ש (סעי' ג'), מ"ב (ס"ק ז', שעה"צ ס"ק ח', עי' בה"ל ד"ה ומסתפרין, עי' שעה"צ סי' תקל"א ס"ק ב' [לשונו מובא לעיל]), קצות השלחן (סי' ס"ט סעי' ז'), ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ל"ו), ילקוט יוסף (סעי' ה', קיצור שו"ע סעי' ה'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ל"ט), פוסקים.
- (א) מחמיר, אפילו בחינם – גר"א (על סעי' ב'), "ומסתפרין. צ"ע דהא מה שאסור בע"פ אסור בע"ש ולא חילקו בגמ' אלא בין מנחה לחצות ובע"פ אסור כמ"ש שלש אומניות כו'. ובכל בו כ' מעשה הדיוט מותר להסתפר דלא גרע מהדיוט תופר כדרכו אבל מלשון רמ"א משמע דבכ"ע מותר ועוד דמ' דאפי' בשכר מותר ובוזה אף מעשה הדיוט אסור כנ"ל וגם על הכל בו צ"ע דלהסתפר אף מעשה הדיוט אסור מדאמרין שם החיטין שכן הדיוט כו' הספרין שכן כו' ולא אמרו ג"כ בספרין שכן הדיוט וז"ש בפ"ג דמ"ק י"ד א' ושאר כל אדם אסורין מ"ט ואי דוקא מעשה אומן לא שאלו מ"ט מידי דהוה כל מעשה אומן ועמ"א ס"ק ה' שמסתבך בדין זה וע"ש").
3. מראי מקומות.
- (א) אור לציון (ח"ב פרק ט"ו הע' א') – "**נראה שביום שישי** מותר להסתפר סמוך למנחה אף אם אין לו עוד זוג מספריים, כיון שכל הטעם הוא שמא ימשך לחפש זוג אחר כדי להמשיך להסתפר, ויטרד בזה עד שיעבור ומן מנחה, א"כ בערב שבת שיש זמן

שאסור להסתפר בו ועדין יש שהות להתפלל, שהרי חייב להפסיק את התספורת לפני השקיעה ואף מעט קודם משום תוספת שבת, ותפילת מנחה יכול להתפלל בדיעבד עד שלוש עשרה וחצי דקות לאחר השקיעה, וכמו שנתבאר בספר אור לציון תשובות ח"א האו"ח סימן כ', א"כ אין חשש שיטרד עד שיעבור זמן מנחה, ורשאי להסתפר בכל אופן".

ב. שטיפת הרצפה (washing floors): האם מותר אחר מנחה קטנה בשכר.

1. ניכר לכבוד שבת, ומותר בשכר.
- (א) בכרמי יהודה (תשובה רמ"ב) – "שאלה: במ"ב כתב דמותר להסתפר בערב שבת כל היום אפילו אם הספר נוטל שכר דנראה לכל שעושה המסתפר לצורך שבת, ויש לעיין, האם לפי זה יהיה מותר לשטוף רצפות וכדומה, אפילו בשכר, כיון שניכר שזה לצורך שבת, דאולי לא התירו אלא במלאכה שהיא בגוף האדם. תשובה: יפה דנת ה"ה לכל מלאכה הניכרת לכבוד שבת".
- (ב) יביע אומר (ילקוט יוסף סוף הע' ו') – "ובשמירת שבת כהלכתה ... ומרן אאמו"ר (שליט"א) [זצ"ל] השיב לי, שמותר לשטוף הרצפות אף בשכר בערב שבת אחר חצות, ובלבד שיהיה סיפק בידם להכין צרכי שבת".
- (ג) ילקוט יוסף (סעי' ד', קיצור שו"ע סעי' ד') – "וכן כל מלאכה שניכר שעושה אותה לכבוד שבת, מותר לעשותה בערב שבת אחר זמן מנחה קטנה. וכגון, אם אירע לו קצר חשמלי בביתו, או שנתקלקל לו הפלאטה החשמלית, מותר לתקן את הקצר או את הפלאטה אפילו על ידי אומן, עד סמוך לכניסת השבת. וכן מותר לשטוף רצפות לכבוד שבת, אפילו בשכר, ובלבד שיהיה סיפק בידם להגיע לביתם ולהכין צרכי שבת".
- (ד) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ל"ט, פרק ח' הע' י"ב) – "כן נראה פשוט דזה ניכר שעושה לכבוד שבת".
2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות א', ל"מ בדפו"ח).
- (א) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קכ"ט) – "ויל"ע לדעת השו"ע שמתיר להסתפר כל היום ומשום דניכר בפעולה שהיא לצורך שבת, האם מותר לשטוף רצפות בשכר, כיון שניכר שזה לצורך שבת, וכן בעשיית 'שטריימל', ואולי י"ל שלא התירו רק במלאכה בגוף האדם שניכר שהיא לכבוד שבת, ועושה כן שלא יכנס לשבת כשהוא מנוול, כמו מעשה הספר".

ג. גיהוץ (ironing).

1. מיקל - דהוי מלאכת עראי.
- (א) אור לציון (ח"ב פרק ט"ז אות ט'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ל"ח) – "גיהוץ מותר, כיון שאין זה אלא דרך עראי".
2. מראי מקומות.
- (א) פסקי תשובות (הע' י"ד) – "וגיהוץ הרבה בגדים או קיפול כביסה שיש בזה טירחא ושיהוי ואינו לצורך שבת אסור".

ד. כיבוס במכונת כביסה.

1. מיקל - דהוא כמלאכת עראי.
- (א) ילקוט יוסף (סעי' ז', קיצור שו"ע סעי' ז') – "יש המקילים לכבס את הבגדים במכונת כביסה אוטומטית, גם אחר זמן מנחה קטנה, שמאחר והמכונה מכבסת מאליה, לא חשיב כעושה מלאכה בערב שבת. ובפרט בימי החורף, שיש לחוש שאם ידחה הכביסה ליום ראשון, לא יוכל לייבשה במהרה. [ילקוט"י שבת א עמ' עו]".
- (ב) פסקי תשובות (הע' י"ד) – "[מלאכת עראי]. ומסתבר שה"ה כיבוס בימינו שהוא ע"י הפעלת המכונה בלחיצת כפתור, אך עצם הכיבוס בערב שבת בזמננו שנוי במחלוקת כדלעיל סי' רמ"ב אות ט".

ה. כתיבת חידושי תורה.

1. מיקל - אפילו בקביעות.
- (א) בן איש חי (שנה ב' פר' לך לך אות כ') – "אבל הכותב ספרים לעצמו דרך למודו, שרי אפילו קובע עצמו, ואפילו שאינו כותב דבר חידוש, כיון שהוא צורך מצוה, שרי, וכנז' בפוסקים ז"ל".
2. מראי מקומות.
- (א) רבינו ירוחם (נתיב ה' ח"א ל"ט-ב) – "וכתב אבי העזרי בעוש' מלאכה להשתכר אבל מתקן הוא כליו ובגדיו לצורך המועד וכן הכותב ספרים לעצמו דרך למודו מותר כל היום".
- (ב) חוט שני (שעה צ"ס"ק ז') – "ומסופר על הגאון ר' חיים עוזר זצ"ל שאחת מהקבלות שקיבל על עצמו היתה להפסיק את עניני הכתיבה ביום ו' לא פחות משעה לפני השקיעה אם לא לצורך דברי מצוה הכרחי".
- חוט שני (שעה צ"ס"ק ח') – "וכן נהג מרן החזו"א לכתוב חידושי תורה בערב שבת דהו אצלו דבר האבד".
- (ג) הל' שבת בשבת (פרק ב' הע' מ"ט) – "ונראה דאם כונתו בהעתקת הספרים גם ללמוד ואף שמקבל ע"ז שכר, כמו שמצוי כיום שלוקחים ספרים וכת"י של ראשו' ואחרו', וכותבים הגהות והערות בדרך לימודו ומקבל ע"ז שכר לפי שעות דשרי הואיל ולמעשה עיקר כוונתו אף ללמוד בהן. ומה שמקבל ע"ז שכר אינו מפקיעו מדין עוסק במצוה וכמ"ש בבה"ל סי' ל"ח סעי' ח' ד"ה הם, ובלבד שיהיה כוונתו לשניהם בשוה ולא תהיה עיקר כונתו רק להשתכר".
- (ד) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק ח' הע' כ"ג) – "ומסופר על הגאון ר' ברוך בער לייבוביץ זצ"ל שהיה נזהר מלכתוב ד"ת בע"ש אחר חצות מפני שהעושה מלאכה אז אינו רואה סימן ברכה. אמנם מרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל נהג לכתוב כל ערב שבת חידושי תורה".

ו. עד איזה זמן מותר לבנות סוכתו ערב שבת.

1. עד חצות (מנחה גדולה).
(א) ע"י פמ"ג (סי' תרכ"ה א"א ס"ק א') – "ובערב שבת אחר חצות י"ל דאסור, עיין סימן רנ"א [סעיף א בהגה] דרך קבע אסור, וצ"ע".
(ב) הו"ד במ"ב (סי' תרכ"ה ס"ק ב') – "ואפילו הוא ע"ש עד חצות ואחר זה י"ל דאסור [פמ"ג]".
2. מותר אפי' אחר חצות (עד מנחה קטנה).
(א) בכורי יעקב (סי' תרכ"ה ס"ק ה').
(ב) הגרשז"א זצ"ל (בסוף הידורי הלכה עמ' י"ג אות ז', הליכות שלמה סוכה פרק ז' סעי' י"ג) – "מותר להתעסק בבנין הסוכה בערב שבת אחר חצות היום".
- ג) אבן ישראל (סי' תרכ"ה על מ"ב אות א', ח"ט סי' ס"ג על סי' תרכ"ה [עמ' קי"ח]) – "במ"ב ... וצ"ע הא קי"ל לעיל סי' רנ"א דבע"ש מותר לעשות מלאכה אפילו שלא לצורך השבת עד זמן מנחה קטנה כדעה שניה שם, עיי"ש במ"ב, וע"כ כונת הפמ"ג כאן למאן דאסור שם, אבל למה דקיי"ל דמותר עד מנחה קטנה בודאי מותר".
3. מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' תרכ"ה אות ד').
(א) הגר"ח ק"שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ע"ז) – "כ' המ"ב (סי' רנ"ו סק"א) דבעלי המלאכה ראוי לשלוח איש לבטל אותן ממלאכתן שתי שעות ומחצה קודם צאה"כ, שהוא זמן מנחה קטנה, ע"כ. מבואר דא"צ להפסיק לעשות מלאכה כבר מזמן מנחה גדולה, וכמו שכל לעיל (סי' רנ"א ס"א) דהסומך על המקילין לא הפסיד. ולכא"ז צ"ע למה בה"ל סוכה (סי' תרכ"ד) כ' שאין לבנות הסוכה בערב"ש אחר חצות, וצ"ב מ"ש. תשובה: שזה עבודה גדולה שאורך הרבה".
(ב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ב') – "עין בס' תרכ"ה בס"ק ב' דלדעה זו האיסור הוא מחצות ולא משש ומחצה, וצ"ע. ועוד, דשם פסק כדעה המחמירה, דהינו ממנחה גדולה".

ז. מראי מקומות.

1. שבט הלוי (קובץ מבית לוי חט"ז עמ' פ"ו אות א', הע' א', ח"ט עמ' מ"ו אות י"ח, הע' כ') – "מי שנתקלקלה לו מערכת החשמל או תקלה באינסטלציה, מותר לתקן בערב שבת כל היום אף לאחר מנחה קטנה, ע"י עצמו או ע"י אחר בחינם. [דאם א"א ע"י אחר בחינם מותר לצורך שבת אף לשלם שכר]".
2. חוט שני (ח"א פרק ו' ס"ק א' ד"ה יש, עמ' ס"ג) – "האם האיסור הוא רק על המוכר למכור אבל על הקונה אפשר דמותר, משום שאצל הקונה הוי כמו ענין עראי דאף במלאכה כה"ג מותר. ומ"מ לקונה אסור לקנות משום מסייע לדבר עבירה, אא"כ אם יש למוכר על מה לסמוך להתיר".
3. הגר"ח ק"שליט"א (דעת נוטה ח"ב עמ' ר"ט תשובה ת"ב, הע' תע"ג) – "שאלה: האם מותר להטיל ציצית בטליתו בערב שבת לאחר זמן מנחה שלא לצורך שבת, האם חשיב שעושה מלאכה בדרך קבע או בדרך עראי. תשובה: יתכן שאין ראוי וצ"ע. [שמעתי מרבינו שליט"א דהספק בזה כפי שנסתפק השואל אם חשיב דרך קבע עכ"ד, עוד שמעתי מרבינו דאף דאיתא בשו"ע שם סי' רנ"א ס"ב דלכתוב ספרים דרך לימודו שרי והטעם כתב בב"י מפני שהוא דבר מצוה, הכא לענין ציצית כיון שאין צריך לו לשבת לא חשיב צורך מצוה, ולא דמי לכותב ספרים דהוי דבר מצוה גם עתה דתמיד צריך ללמוד עכ"ד]".
4. מזכירה (secretary): יש לדון אם זה נכלל בהיתר של פרקמטיא.
5. יש לעי' מה ההיתר לשכור מונית (taxi) ערב שבת אחר מנחה קטנה. [דלכאורה אינו נכלל בהיתר של פרקמטיא. דמויא דכתיבה]. אמנם, מצד השוכר, אם הוא רק 'אינו רואה סימן ברכה'. ממילא, אין השוכר מסייע לדבר עבירה. אמנם, עי' החוט שני, לשונו מובא לעיל. צ"ע.
6. שמרטף (בייבי סיטר, babysitter), וכולל ערב שבת אחר מנחה קטנה: שמעתי שלכאורה אינו נכלל בגדר של "מלאכה" בערב שבת.

ד] שאר ענינים.

א. למעט בלימודי ערב שבת.

1. רמ"א (סעי' ב') – "ויש לאדם למעט קצת בלימודו בע"ש, כדי שיכין צרכי שבת".
2. מראי מקומות – שואל ומשיב (מהד"ת ח"ג סי' ק"ז ד"ה והנה בשבת תרי"ג), נשמת שבת (סי' רנ"א אות קמ"ד, אות קמ"ה).

ב. הצפירה המכריזה על כניסת השבת.

1. הוי שומר, כמו שקוראים לבית הכנסת – אז נדברו (ח"א ריש סי' ע"ט, בית ברוך כלל ל"ג אות י"ז, "דבמקומות שנוהגין לצפצף או להכריז להדלקת נרות מהני זה גם למנחה"), פסקי תשובות (אות ב', דפו"י).
2. דעת הגר"ח ק"שליט"א.
(א) הגר"ח ק"שליט"א (נקיות וכבוד בתפילה פרק י' הע' נ"ט) – "שבע"ש כשמתרחץ לפני שהתפלל יכול לסמוך על הצפירה המכריזה על כניסת השבת לשומר".
(ב) הגר"ח ק"שליט"א (דרור יקרא עמ' שע"ח) – "יש להזהר".

"דתניא: העושה מלאכה בערבי שבתות וימים טובים, מן המנחה ולמעלה - אינו רואה סימן ברכה לעולם"

גמרא (פסחים דף נ:)

להתחיל מלאכה בע"ש כדי שיהיו נגמרים בשבת

סימן רנ"ב

- א] להתחיל מלאכה ער"ש - סעיף א'.
 ב] נכרי קבלן במטלטלים - סעיף ב'.
 ג] קבלן במלאכה מפורסמת - סעיף ג'.
 ד] הנאה בשבת מקבלן נכרי - סעיף ד'.
 ה] לפעמים יש להקל.
 ו] לקח מבית עכו"ם בשבת.
 ז] קניית מחנות של נכרי שאינו אומן.
 ח] נתינת חטים לתוך רחיים - סעיף ה'.
 ט] השמעת קול.
 י] גדר של הפסד.
 יא] כללים.
 יב] מדיח כלים (dishwasher).
 יג] מכונת כביסה (washing machine).
 יד] ממטרה (sprinkler).
 טו] להזמין שירות יקיצה (wake up call).
 טז] מכונית פקס (fax).
 יז] שאר מקרים.
 יח] שעון מעורר בזמנינו (alarm clock).
 יט] יציאה סמוך לחשיכה במחט - סעיף ו'.
 כ] לבדוק בגדיי בערב שבת - סעיף ז'.
 כא] נתינת חפצים בכיס בגדו בשבת.

א] להתחיל מלאכה ערב שבת - סעיף א'.

א. **שעון שבת.**

1. עי' סי' של"ד סעי' כ"ד, לשיטות ומראי מקומות.

ב. **מעשה קנין בערב שבת, על מנת שיחול בשבת** - לגרום חלות הקנין בשבת.

1. עי' סי' של"ט סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ג. **למכור לנכרי, והוא מוציא מהבית בשבת.**

1. במקום שיש עירוב: שאין חשש איסור הוצאה.

א) מחמיר: כדי שלא יחשדוהו שמכרה לו בשבת - מג"א (ס"ק ד'), א"ר (ס"ק ד'), תוס' שבת (ס"ק ו'), פמ"ג (סי' רמ"ו א"א ס"ק ו'), גר"ז (סעי' ג'), סי' רמ"ו סעי' ה'), מ"ב (ס"ק ט'), סי' רמ"ו ס"ק ט"ז, סי' רמ"ו ס"ק י"ז).

ב) לצורך גדול יש להקל - ח"א (כלל ס"ב סעי' ט"ז, "נכרי שקנה סחורה מישראל בערב שבת ובא ללקחה בשבת, אם אינו לצורך גדול, יש לאסור ליתן לו להוציא אפילו במקום שיש עירוב, שיחשדוהו שמכרה לו בשבת (סי' רמ"ו במ"א ס"ק ו' ובסי' שכ"ה ס"ק ד') [ועי' לעיל כלל ג' סי' כ"ב]).

2. **יחוד מקום לסחורה.**

א) יש להקל בהפסד וצורך גדול.

1) ט"ז (ס"ק ג') - "אין להתיר בזה אלא לצורך גדול והפסד ואם העכו"ם אלם ודאי יש להתיר אפי' בלא ייחד לו מקום דבכה"ג לא גזרו".

2) הו"ד בא"ר (ס"ק ד').

3) מ"ב (ס"ק י"א) - "הענין באחרונים שהסכימו דמינא אין להקל בזה דקי"ל בסימן ת"מ גם גבי חמץ דלא מהני בייחוד לו מקום גם דהרואה סבור שישראל צוהו להוציאו ע"כ אין להקל בזה אלא במקום הפסד וצורך גדול ואם הא"י אלם יש להתיר אפילו בלא ייחד לו מקום דבכה"ג לא גזרו חכמים. כתב ע"ת נראה דאם השכיר את החדר לא"י בפרוטה על משך יום השבת אין להחמיר כלל ע"ש אבל המ"א ושאר אחרונים כתבו דאפילו בשכירות החדר אין לסמוך להקל".

4) כה"ח (ס"ק ט"ו) - "א"ר".

א. גר"ז (קונ"א ס"ק ב') - "לא העתקתי מ"ש הט"ז להקל לצורך גדול, לפי דלפי מ"ש המג"א בסק"ה דטעמיה דראבי"ה המתיר הוא משום דס"ל גבי פשט העני פטור ומותר לגמרי, א"כ יחידאה הוא לגבי התוס' ורא"ש ור"ן ומרדכי בשם ר' יואל וריב"א ושאר פוסקים שהובאו ב"י סי' שכ"ה, ולא סמכינו איחיד במקום רבים אפילו בדרבנן בשעת הדחק אלא אם כן יש שם ג"כ הפסד מרובה כמבואר בכללי ההוראה, ובהפסד מרובה בלאו הכי שרי לדין דלית לן רשות הרבים אפילו לשלוח ע"י עכו"ם, עיין סי' שכ"ה דהוה ליה שבות דשבות דשרי במקום הפסד מרובה, כמ"ש המג"א בסי' ש"ז, ואף מי שירצה להחמיר ברשות הרבים שלנו כהאומרים שיש לו דין רשות הרבים, מכל מקום כדאי הם המקילין לסמוך עליהם בהפסד מרובה שהמה הרבים ופשט המנהג כמותם, וכ"ש שאין לחוש למראית העין של הבריות, ובפרט שהם נוהגים כמ"ד דלית לן רשות הרבים ואין חוששים שהם לא ידעו מההפסד מרובה ושעת הדחק, כמו שאין חוששים שהם לא ידעו מהדרכי שלום ומאלמות הנכרי מהדבר מצוה".

ב. הגר"ח ש"ז (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"א) - "דלמא כוונת המ"ב בהפסד שאינו מרובה, ולכן צריך להצטרפות ב' הטעמים".

3. **במקום שאין רואים: כגון לילה וכדו'.**

א) עי' סי' שכ"ה סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

4. **מכונות אוטומטיות (vending machines), פעילותן בשבת.**

א) עומד ברשות ישראל, יש להחמיר.

1) מהרש"ג (ח"ב סי' קי"ז) - "ואם הכלי עומדת בחצר ומכ"ש אם עומדת בחנות של ישראל. נ"ל להחמיר עפ"י המבואר בסי' רנ"ב ובסי' שכ"ה דעכו"ם היוצא מרשות ישראל וחפץ בידו. יש לאסור דשייך מ"ע שיאמרו שהישראל מכר לו בשבת. והגם שלכא"ו ה' מקום להתיר אף בכה"ג משום שהרי נראה שמקור דין זה שכתב הרמב"ם בפ"ו מה' שבת דאסור מטעם מ"ע ... באם האטאמאט עומד ברה"ר באופן שהעכו"ם הלוקח משם איזה חפץ אינו נכנס לרשות של הישראל כלל והכל רואים שאין הישראל עומד שם כלל ואינו ידוע כלל אם העכו"ם לוקח ובאיזה זמן הוא לוקח אז מותר גמור הוא. ואם הוא עומד בחצר או

בחנות הישראל המוכר באופן שהעכו"ם כשהוא לוק את החפץ הוא יוצא מרשות הישראל עם החפץ אז ג"כ מדינא מותר ורק למעשה יש להחמיר בו מטעם שכתבתי לעיל כיון דמ"מ יוצא העכו"ם בשבת מרשות הישראל עם חפץ שהי' ע"ע של הישראל וכמש"כ למעלה לחוש לדברי הרמ"א".
(ב) לשאר שיטות ומראי מקומות, ולענין שכר שבת - עי' סי' ש"ו סעי' ד'.

ב) נכרי קבלן במטלטלים - סעיף ב'.

א. אם קצץ לו דמים, מיקל - לפי בית הלל.

כמה תנאים:

1. שלא ליתן בשבת - מחבר (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ט'), סי' רמ"ז ס"ק א'), פוסקים.
2. שלא יעשה המלאכה בבית ישראל - מחבר (סעי' ב'), סי' רמ"ד סעי' ה'), שלחן שלמה (סעי' ב'), פוסקים.
(א) האם הדרך בקבלנות - עי' לקמן.
3. שלא יצא מביתו של ישראל בשבת - ח"א (כלל ג' סעי' ב'), מ"ב (ס"ק י"ג), "ובענין שיוציאם ג"כ מפתח ביתו מבעוד יום [רמב"ם]".
4. שלא יאמר לו לעשות בשבת - מחבר (סעי' ב'), שלחן שלמה (סעי' ב'), שעה"צ (סי' רמ"ז ס"ק ב').
(א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ל' הע' פ"ג [דפוח"ה, הע' צ"ג], שולחן שלמה ס"ק ז'), פסקי תשובות (סי' רמ"ד הע' ס') - "דאפשר אפי' אם הנכרי אומר לו בפירוש שיעשה את המלאכה בשבת, נמי לית לן בה, וראה סי' רמז מ"ב ס"ק ג".
5. שאפשר לגמרו בלי שיעשה בשבת.
(א) יש חולקים - עי' לקמן.

ב. האם צריך התנאי "שאפשר לגמרו בלי שיעשה בשבת".

1. מיקל.
(א) מנחת כהן (משמרת השבת שער א' ח"ד) - "לענין דינא כיון שהבית יוסף סובר שאפילו ... כדאי הוא לסמוך עליו בזה, כיון דמידי דרבנן הוא".
(ב) בית יהודה (או"ח סי' מ"ד) - "דאם לא יאמר בפ"י אין לאסור אפילו בדבר שא"א דכיון דמיירי בקצץ לא מחזי כשלוחו ... והעיקר היא כדעת מרן ב"י דאין לאסור אלא אמירה לא יותר ובפרט דבשל סופרים נלך אחר המקיל וכמו שהעלה להלכה בס' מ"ך הנז' יע"ש".
(ג) רב פעלים (ח"ב או"ח סי' מ"ג) - "ועיין בסה"ק רב ברכות דף קנ"ג ע"ב וקנ"ד ע"א וע"ב, דסברי כמה גדולים כדעת מרן ז"ל בקצץ כל שאינו אומר לו שיעשה זה בשבת ה"ז מותר והגם דלא היה אפשר לעשות זה אלא בשבת ע"ש".
(ד) עי' יחזקאל דעת (ח"ג סי' י"ז) - "ומכל מקום במקום צורך, אפילו אם בהכרח יצטרך הגוי לעבוד גם בשבת להשלמת התיקונים, יש להתיר. ואחינו האשכנזים מחמירים בזה. והמקילים יש להם על מה שיסמכו".
2. מחמיר.
(א) ט"ז (סי' ש"ז ס"ק ג') - "ונ"ל דנקט יומא דשוק' דבזה אפי' אם אינו מזכיר בפ"י שיקנה בשבת אלא נותן לו מעות שיקנה לו סתם ובאותו מקום אינו מצוי לקנות כ"א בשבת שהוא יומא דשוקא כמו שרגיל בעיירות קטנות ה"ל כמזכיר יום השבת בפ"י ובמקום שמצוי קצת גם בשאר ימים אין איסור אלא א"כ מזכיר בפ"י יום השבת".
(ב) עולת שבת (סי' ש"ז ס"ק א').
(ג) מג"א (סי' ש"ז ס"ק ג') - "משמע בהדיא דאפי' אינו או' לו לקנות בשבת אסור כיון דא"א לקנות כ"א בשבת דאי אומר לו לקנות בשבת אפי' בכל השבוע אסור כמ"ש בהג"מ דדמי לפוסק לשבות ע"ש שכ' שאין היתר אלא לומר קנה לעצמך וכו' וזה ברור דלא כב"י וה"ה כשיום השוק בשבת אסור ליתן לו דבר למכור וכ"כ בס' מ"ב".
(ד) א"ר (סי' ש"ז ס"ק ט') - "ודעת הט"ז [סק"ג] ועולת תמיד [סק"א] ומג"א [סק"ג] דאם אי אפשר לקנות כי אם ביום השבת כגון בכפרים שאין שכיח כלל כי אם ביומא דשוקא והשוק בשבת, אפילו נותן סתם אסור, ודלא כמשמע בב"י. ובספר מנחת כהן [משמרת הבית מאמר שער א פ"ד] פסק כב"י, אם לא שאומר לקנות ביום השוק דהוי כאומר לקנות בשבת, ואינו עיקר אלא אפילו בסתם אסור".
(ה) פנים מאירות (ח"א סי' ל"ח).
(ו) תפארת ישראל (כלכלת שבת, אמירה לעכו"ם אות ג').
(ז) גר"ן (סי' ש"ז סעי' ט').
(ח) מ"ב (ס"ק ט"ז, סי' רמ"ה ס"ק כ"א, סי' ש"ז ס"ק ט"ו) - "וכן אם אמר לכוּבס ראה שאני צריך להם במו"ש כגון שרוצה ליסע מיד במו"ש ג"ז אסור אפילו בקצץ דכיון שא"א לגמרו אא"כ יעשה בשבת הו"ל כאלו אומר בפירוש שיכבס בשבת והוי כשלוחו [אחרונים]".
(ט) ערה"ש (סי' ש"ז סעי' ט"ו).
(י) ששכ"ה (פרק ל' סעי' כ"ד [דפוח"ה, סעי' כ"ח]).
(יא) אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' ק"ו).
(יב) ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קנ"ט).
- ג. במקום שצריך לעשות בשבת (למחמירים לעיל), מה הדין אם היה האמירה קודם ערב שבת.
1. מיקל.
(א) מג"א (סי' ש"ז ס"ק ג') - "וכ"כ בס' מ"ב וכת' דבד' וה' מותר כמ"ש סי' רמ"ז ורנ"ב".

(ב) גר"ז (סי' ש"ז סעי' ט') – "אבל בד' וה' מותר ליתן לו מעות מטעם שנתבאר בס' רנ"ב".

2. מחמיר, אפילו מיום ראשון.

(א) א"ר (סי' ש"ז ס"ק ט') – "כתב מג"א ... וצ"ע הא ודאי אסור אפילו מיום ראשון לומר לע"א שיעשה בשבת וכדמשמע מלבוש ומנחת כהן גופיה שם, וכן מבואר ברמב"ם וטור שכתבו סתם דאסור לומר קודם שבת, וכ"מ מדין דאמירת אחר שבת הנ"ל, וכ"מ בתשו' מהר"מ שם. וזה שאי אפשר למכור ולקנות אם לא בשבת הוי כאומר בפירוש לדידהו. ולא דמי לסי' רנ"ב סעיף ב', דשם אינו מוכרח לעשות בשבת, וכן באיגרת ריש סימן רמ"ז, ואפילו הכי החמיר רמ"א שם".

(ב) לבושי שרד (סי' ש"ז על מג"א ס"ק ג') – "וכן הקשה הא"ר וכן עיקר שאסור".

(ג) שעה"צ (ס"ק ט"ז, מ"ב סי' ש"ז ס"ק ט"ו, שעה"צ ס"ק ט"ו) – "ועל כן אסור אפילו כמה ימים קודם".

(ד) ששכ"ה (פרק ל' סעי' כ"ד [דפו"ח, סעי' כ"ח]).

(ה) אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' ק"ו).

3. מראי מקומות.

(א) ערה"ש (סי' ש"ז סעי' ט"ו) – "אבל בכל ימי השבוע מותר ליתן לו למכור חפצים או ליתן לו מעות שיקנה בעדו אף על פי שיום השוק בשבת דכיון שעתה כמה ימים קודם שבת הלא ביכולתו למכור ולקנות קודם שבת ואם הוא עצמו ממתין על שבת עושה על דעת עצמו [וזהו מביירור דברי המג"א וט"ז סק"ג ע"ש]".

ד. כשהדרך בקבלנות.

1. מחמיר: אין לחלק.

(א) ח"א (כלל ג' סעי' י', סעי' י"א, סעי' י"ד, נשמ"א ס"ק ה') – "ובביתו של ישראל, הכל אסור, ולא מהני שום היתר, כדלקמן סי' כ"ו, דמיחזי כשלוהו שצוהו לעשות בשבת".

(ב) עי' גר"ז (סעי' ה') – "אבל אסור להניחו לעשות ברשות ישראל לפי שכשעושה ברשות ישראל ניכר הדבר שהיא מלאכת הישראל ושמא יחשדוהו שנתן לו בשבת או יחשדוהו שהנכרי הוא שכיר יום אצלו ולא קבלן".

(ג) מ"ב (ס"ק י"ז, שעה"צ ס"ק י"ז) – "וכתב הח"א דבבית ישראל אסור אפילו אם הוא דבר שמנהג כל בני העיר ליתנו בקבלנות ולא אתו למחשדיה בשכיר יום ג"כ אסור מטעם זה דיאמרו שצוהו לעשות בשבת".

(ד) ערוגת הבשם (סי' מ"ז ד"ה והנה) – "בביתו של ישראל לא מהני מה שנתפרסם דרך עושי מלאכה של האומנות לעשות בקבלנות ולא ע"י שכירי יום, דהא בעורות לעבדן וכלים לכובס פשיטא דכו"ע נהגו לעשות בקציצה וקבלנות ואפי' בסתמא נמי הוי כאלו קצץ כמבואר במג"א סי' רנ"ב ס"ק ו' ואפי"ה בעי' שיעשה הנכרי מלאכתו בביתו דוקא ולא בביתו של ישראל כמבואר שם בשו"ע, הן אמת דבנוב"י הנ"ל מבואר".

(ה) קרן לדוד (או"ח סי' ס"ג ד"ה אלא) – "דמסתמת לשון הירושלמי משמע דבכ"ע אסור בביתו של ישראל וכן נראה ממש"כ המחבר בשו"ע גבי עורות לעבדן וכלים לכובס דבביתו של ישראל אסור אפי' בקצץ אף דהתם ודאי דרכן בקציצה ולא בשכיר יום כנראה מדברי המ"א שם סק"ו, אולם התם עוד טעמא אחרני אית בי' כמו שביאר בשו"ע הרב תניא ז"ל".

(ו) ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קס"ה).

(ז) אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, פרק ח' הע' ח').

2. מיקל.

(א) מהר"ם שיק (או"ח סי' צ"ה, סי' צ"ז).

(ב) אהל אברהם (צוונבר, סי' ה' ד"ה ומה) – "ודבר פשוט לענ"ד אם ההיתר קבלנות מפורסם אין חילוק כלל בין בית ישראל לנכרי".

(ג) מהרש"ג (ח"א סי' מ"א) – "מהר"ם שיק ... חיי אדם ... מ"מ להלכה יש לסמוך על החולקים והם הנוב"י במה"ת באו"ח סי' ל"ח ומירי בתשו' מהר"ם שיק הנ"ל בס"י צ"ה וצ"ז ובתשו' הרד"ם באו"ח סי' ט"ז וי"ז שהמה הרבים נגד החיי אדם, ובפרט שהוא רק פלוגתא בדרבנן דאזלי בתר המקיל ...".

3. מראי מקומות.

(א) אג"מ (אמירה לעכו"ם ארטסקרול פרק י' הע' י"ב ד"ה ושמעתי) – "דכל איסורו של הח"א שייך רק במלאכות שבהן יש מקום לחשוש שעכשיו בשבת צוהו לעשות, וכגון מלאכות שאין השפחה עושה בכל יום ויום אלא מפעם לפעם, וכיון שכן יש לנו לחשוש לזה אפילו כשהיא עושה אותן אדעתא דנפשה, אבל מלאכות שהשפחה רגילה לעשותן מדי יום ויום, אין כאן שום צד לחשוש שמא צוה הבעה"ב במיוחד, שהרי יודעת מעצמה לעשותן כחלק מתכנית עבודתה ובלי ציווי, ובהן מותרת להתעסק, כיון שהיא עושה אדעתא דנפשה ... ולדינא יש להצטרף גם דעת החולקים על עיקר חששו של הח"א, ראה להלן פרק ח' הע' ח' והסכים לי בזה הגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך (שליט"א) [זצ"ל], הגאון ר' ח.פ. שיינבערג (שליט"א) [זצ"ל], והגאון ר' ישראל יעקב פישר (שליט"א) [זצ"ל]".

ה. אם המלאכה שמבקש לגוי שייך לעשות בחול רק בדוחק.

1. עי' סי' רמ"ד, לשיטות ומראי מקומות.

ו. לא קצץ.

1. יש להקל אם שייך לעשות קודם שבת – מג"א (ס"ק ח'), בא"ה (ס"ק ד'), מ"ב (ס"ק י"ט, וכתבו הפוסקים דכשיש שהות לגמרה מבע"י מותר אפילו בע"ש ואפילו לא קצץ לכו"ע"), ערה"ש (סעי' י"ג), ששכ"ה (פרק ל' הע' פ"ד [דפו"ח, הע' צ"ד]), ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קנ"ט).

2. יש להקל ביום ה' וקודם: אפי' כשאין יכול לגמרה קודם השבת – מג"א (ס"ק ח'), בא"ה (ס"ק ד'), גר"ז (סעי' ו'), מ"ב (ס"ק י"ט), בה"ל סעי' ב' ד"ה אסור, "ומה שדייק הרמ"א בע"ש דבד' וה' שהוא מופלג מן השבת מותר ליתן לו אפילו שאין יכול לגמרה קודם השבת כיון שלא אמר לו שיעשה בשבת"), ערה"ש (סעי' י"ג).
3. ארחות שבת (פרק כ"ג הע' שכ"א) – "ויש לעיין אם יהא מותר למוסרו לאומן כשיאמר לו שאינו מקפיד עליו שיעבוד בשבת, או דכיון שמסירה בע"ש נראית כצווי לעשות בשבת ה"ז אסור".
- א) מנחת צבי (הל' אמירה לנכרי, הע' על ס' ארחות שבת הע' שכ"א) – "ולכאורה פשוט שאסור דלא שרי אלא או בקצץ או באומר לו להדיא שלא יעשה בשבת אבל במסרו סתם או אומר לו שאינו מקפיד פשוט שאסור דבזה שמסרו בע"ש מחזיק כמסרו לעשות בשבת וסתמימת כל הראשונים והפוסקים פשוט לאיסור בכה"ג".

ז. מוסר כלי לאומן לתקנו, בזמנינו: האם מסתמא כקצץ.

1. מיקל.
א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ל' הע' פ"ה [דפו"ח, הע' צ"ה], שולחן שלמה ס"ק ו') – "דבזמננו מכיון שמסתמא ישלם לפועל כדרישתו, הר"ז חשיב כקצץ".
2. מחמיר.
א) ארחות שבת (פרק כ"ג הע' שכ"ד) – "ולכאורה המוסר כלי לאומן לתקנו או מביא מכונית למוסך לתקנה ואין ידוע מראש מה יהיה סך התיקון אין זה בכלל ההיתר של קציצה הנ"ל, ואם מוסרה מערב שבת יצטרך לומר לו להדיא שיתן לו שכרו כראוי. [ולכאורה אם האומן מכיר את בעל החפץ וידוע שבכל פעם שהוא נוקב שכר משלם לו הבעלים את השכר במלואו דינו כקצץ]".
3. מראי מקומות – בה"ל (סעי' ב' ד"ה אם).
א) הגר"מ מרילס שליט"א – "ראיתי שהעיר בארחות שבת פרק כ"ג הערה שכ"ד. אמנם חשבתי אולי לחדש דהא שאמרין שהנכרי לא עביד אדעתא דנפשי' בדלא קצץ משום דסבר שיתן לו דבר מועט היינו נכרי שאינו בעל עסק אבל היום כל מי שנותן לבעל עסק יודע שיצטרך לשלם לפי דרישת בעל העסק ולכן הנכרי עושה אדעתא דנפשי'. ויל"ע בזה".

ח. לחתום על צ"ק או הוראת קבע בבנק של נכרים שפועל בשבת.

1. מראי מקומות – חשב האפוד (ח"ג סי' נ"א אות א'), "הטוב הוא שיאמר להבאנק בפירוש שהוא לא מקפיד על היום, ולא איכפת לי אם יעביר הסכום הדרוש יום או יומים אחרי כן, ואז אם מנהל הבאנק בכל זאת ידקדק ביום, אין זה אלא סדר שלו ושפיר דמי".
2. בזמן הזה, שהכל מסודר ע"י מחשבים, לכאורה אין בעיה.

ג. קבלן נכרי במלאכה מפורסמת – סעיף ג'.

א. הגדר.

1. ג' אנשים – ח"א (כלל ג' סעי' א' אות ו'), נשמת אדם סוף אות ג', "ודע דאם ידעו בדבר ג' בני אדם זה נקרא מפורסם, כמ"ש רש"י בשבועות ד"ה והוא שניכר".

ב. אין ידוע לאיזה יהודי שייך הבגד.

1. מחמיר.

- א) מג"א (ס"ק י') – "הני חלוקים שידועים שהם של ישראל והעכו"ם מכבסין ע"ג הנהר צריך למחות בידו כשרואהו בשבת".
ב) שע"ת (ס"ק ב').
ג) גר"ז (סעי' ח') – "החלוקים שלנו במדינות אלו שהם ניכרים שהם של ישראל כשמכבסין הנכרי בשבת על גבי הנהר צריך למחות מפני מראית העין שיאמרו שבשבת נתנם לו לכבסן".
2. מיקל.
א) תוס' שבת (ס"ק י"ד) – "המג"א ... מיהו יש לחלק דאף שידועים שהן של ישראל מ"מ לא נודע של מי הם ולא שייך חשדא בזה".
ב) הו"ד במ"ב (ס"ק כ"ה).
ג) יתוה דעת (ח"ג סי' י"ז ד"ה אלא) – "ומכל שכן שאין ידוע שהרכב הזה שייך לאדם מסויים, וכמו שכתב בספר תוספת שבת (סימן רנ"ב ס"ק י"ד), שאף על פי שידוע שהכלי של ישראל, כיון שלא נודע של מי הוא, לא שייך בזה איסור משום מראית העין ע"ש וכן עיקר".

ג. כשהדרך בקבלנות.

1. מיקל.

- א) ח"א (כלל ג' סעי' י') – "ואמנם נראה לי דבדבריהם שידוע שמנהג כל בני העיר ליתן בקבלנות כמו כלים לכובס וכלי עגלה וכיוצא בו אף על פי שהוא של ישראל והנכרי עושה במקום מפורסם כגון ברחוב, מותר, דלא גרע ממרחץ ותנור".
ב) הו"ד במ"ב (ס"ק כ"ה).
ג) כה"ח (ס"ק ל"ה).
ד) אור לציון (ח"ב פרק ט"ז הע' ג') – "ואף שכתב בשו"ע שם שמותר רק בצינעא, אבל בפרהסיא אסור, מפני הרואים שאינם יודעים שקצץ דמים, ויבואו לומר ששכר את הנכרי לעשות לו מלאכה בשבת, מ"מ נראה שבמוסך שהרגילות לקצוץ דמים קצובים, והדבר ידוע שאין זה בחינם, אין איסור לתת רכב לתיקון אף שידוע שהרכב של ישראל".
ה) פסקי תשובות (סי' רמ"ד אות ט').

2. **ארחות שבת** (פרק כ"ג הע' שכ"ח) – "עיינ משנ"ב סי' רנ"ב ס"ק כ"ה שכתב בשם הח"א דהטעם משום שבדבר שמנהג כל העיר לעשותו בקבלנות אין בו חשש מראית העין. [ואם יהיה סוג אומנות שלפעמים עושים אותה בתורת שכיר יום ולא בקבלנות ויש בזה חשש מראית העין שיחשדו שהאומן עושה זאת בתורת שכיר יום, אם רואה שמתקנו בשבת צריך למחות בידו, והיינו כאשר המלאכה נעשית במקום גלוי וניכר על החפץ שהוא שייך ליהודי מסויים, ובמקרה שידוע שהחפץ שייך ליהודי ואין ידוע מי הוא נחלקו הפוסקים אם יש בזה חשש מראית העין, עיינ משנ"ב שם ס"ק כ"ד]. אמנם כל עיקר הקולא הזו שהביא המשנ"ב מהחיי"א צריכה עיון, דהא בסי' רמ"ד סק"ז ובבה"ל שם ד"ה או הביא המשנ"ב מחלוקת ראשונים בטעם איסור קבלנות דשדה, אם הוא משום שיחשדוהו בשכיר יום או משום שקבלנות מיחלפא בשכירות ויבואו להתיר גם שכיר יום, ונפק"מ בדבר שדרך כל העיר לעשותו בקבלנות, ולפי השיטה השנייה **שקבלנות מיחלפא בשכירות** ה"ז אסור, וכפי שהבאנו לעיל הערה שי"ג, וכיון שהמשנ"ב שם הניח דין זה בצ"ע, א"כ ה"נ אין להתיר אף בדבר שדרך כל העיר למוסרו בקבלנות".

(א) **מנחת צבי** (הל' אמירה לנכרי, הע' על ס' ארחות שבת הע' שכ"ח) – "לכאורה יש ליישב כיון שעיקר דין זה דחיישינן למראית עין בדבר שאינו מחובר בדבר שנכר דשייך לישראל אינו ברור עיינ באו"ה רמ"ד ס"ד לכן היקל בזה טפ"י".

ד] הנאה בשבת ממלאכה שעשה קבלן נכרי בשבת - סעיף ד'.

א. ראשונים.

1. מחמיר.

(א) **תוס' ישנים** (ריש דף יח.) – "ואם הביא לו נכרי כליו וידוע שכבסן בשבת אסור ללובשן בשבת דאמר לקמן (קכב.) נכרי שהדליק נר בשביל ישראל אסור להשתמש לאורה".

(ב) **רוקח** (סי' ש"א ד"ה משילין) – "חלוק שתפרו גוי או מנעל וסנדל אין מקבלין מן הגוי ואין לובשו אם לא ידוע לו שנגמרה מלאכתו מעי"ט".

(ג) **הג"א** (פרק א' סי' ל"ז) – "אבל אם הדליק נכרי הנר או עושה אש לישראל תנן בפרק כל כתבי לא ישתמש ישראל לאורו אף על פי שקצץ לו שכרו לכך **לפי שגוף ישראל נהנה ממלאכת שבת הנעשית בשבילו** ולא דמי לשלוחי אגרות דאין גוף ישראל נהנה מגוף השליחות לכך כי קצץ מותר לשון ספר העתים ולי נראה מכאן שאסור להלביש בגדים שנתנו לאומן מע"ש ונגמרה מלאכתו בשבת ואף כי נקצץ שכרן. מהרי"ח".

(ד) **פסקי רי"ד** (דף יט. ד"ה ת"ר אין משלחין, תוס' רי"ד דף יט., שבלי הלקט סי' קי"ב [לשונו מובא לקמן]) – "וכל זה שמתירין בית הלל להיעשות מלאכתו בשכר בשבת לא יהנה ממנה בשבת, כגון אם תפר בגדיו בשבת שילבישם בו ביום, דמשנה שלימה שנינו לקמ' בפרק כל כתבי הקודש נכרי שהדליק את הנר משתמש לאורו יש', ואם בשביל יש' אסור, אלמא כל מלאכה שעושה הגוי בשביל יש' אסור ליהנות ממנה, ולא מפלג התם בין בחנם בין בשכר, אלא הכל אסור. ולא התירו כאן אלא שתעשה מלאכתו בשבת ולא שיהנה ממנה".

(ה) **ר' אביגדור כהן צדק** (שבלי הלקט סי' קי"ב) – לשונו מובא לקמן.

(ו) **שבלי הלקט** (סי' קי"ב) – "כתב רבינו ישעיה ... אלמא כל מלאכה שעושה הנכרי עבור ישראל אסור ליהנות ממנה ... ודברי הר"ר יהודה אחי שני כתב דלא סבירא ליה האי פסקא שאם תפר הנכרי בגדיו בקיבולת שיהא אסור ללבושן בו ביום כיון שנתנם לו לתפור מבעוד יום דכיון דקי"ל כבית הלל דשרו עם השמש מה ליהנות ממנו בשבת מה ליהנות ממנו אחר השבת ולא דמיא להא דתנן נכרי שהדליק את הנר דהתם ... וכן שמע מפי הר"ר מאיר זצ"ל דמותר ליהנות מהן בשבת. ואינו נראה בעיני להתיר ליהנות מהן בשבת דיש לחוש שמא יתנה עמו לגומרה בו ביום. ואין דרך קבלנות בכך ועוד דקי"ל דכל דבר שעושה נכרי לצורך ישראל בשבת אסור לאותו ישראל ליהנות ממנו בו ביום. ואפי' לפי דברי המתירין אם היה מתנה עמו מתחלה להחזירה בו ביום אסור הלכך יש להחמיר בזה. וכן השיב הר"ר אביגדור כהן צדק זצ"ל לר' משה ב"ר בנימין נר"ו כלים שהשלימן נכרי בשבת והביאן לבית ישראל אין משתמשינן בהן בשבת דהוי ככבש שעשאו נכרי לצורך ישראל או נר שהדליק הנכרי לצורך ישראל שאל יהנה בו".

(ז) **או"ז** (ח"ב הל' ערב שבת סי' ב' אות א') – "מיהו אם יעשה בשבת ויגמור כל תקונו בשבת נראה בעיני דצריך לו להמתין עד מוצ"ש בכדי שיעשו כדי שלא יהנה ממלאכת שבת כדתניא לא ימלא נחתום חבית של מים ויניח לתוך תנור ע"ש עם חשיכה ואם עשה כן אסורין למוצ"ש בכדי שיעשו".

(ח) **פסקי ריא"ז** (שבת פרק א' הל' ה' אות ז'), הו"ד **בשלטי הגבורים** (דף ז. אות ב').

(ט) **מהרי"ל** (הל' יו"ט סי' ל"ח), הו"ד **בדר"מ** (ס"ק ג') – "אמר מהר"ש מי שנתן כליו לאומן על דרך בגדים לחייט והביאם לו ביום טוב וספק אם היום נתקנו או מאתמול אסור ללובשן ביום טוב זה".

2. מיקל.

(א) **ר"ן** (דף ז. ד"ה ובכולן) – "ומסתברא לי דכל שקצץ אף ע"פ שעשה הנכרי מלאכה בשבת מותר לישראל ללבוש הכלים בשבת עצמה ולא דמי לההיא דאמרין בפרק כל כתבי [דף קכב א] נכרי שהדליק את הנר שאם בשביל ישראל אסור להשתמש לאורו דהתם משום דנכרי אדעתא דישאל קא עביד אבל כל שקצץ **אדעתא דנפשיה קא עביד** ושרי ישראל להשתמש אפילו בשבת".

(ב) **נמוקי יוסף** (סוף דף יז:) – "כתב הרנב"ר ז"ל, ומסתברא כל שקצץ אע"פ שעשה הגוי מלאכה בשבת מותר לישראל ללבוש כלים בשבת עצמה. ולא דמי להא דאמר פרק כל כתבי, גוי שהדליק את הנר, אם בשביל ישראל אסור להשתמש לאורו. דהתם הוא דנכרי אדעתא דישאל קא עביד. אבל כל שקצץ **אדעתא דנפשיה קא עביד**. ושרי ישראל להשתמש אפילו בשבת עכ"ל".

(ג) **מאירי** (שבת דף יט. ד"ה יש) – "יש שואלין בקצת דברים שהתירו בסוגיא זו בהרבה דברים שהתירו עם השמש אף על פי שהדבר ברור שהם נעשים בשבת ומטעם בדידיה קא טרח כגון כלים לכובס והלא מ"מ בשביל ישראל נעשה בשבת ובהדלקת נר ועשיית כבש אמרו שאם לעצמו משתמש בו ישראל ואם בשביל ישראל אסור ותיצרו הגאונים שכל אלו שאנו אוסרים אם נעשו בשביל ישראל הם דברים שהגוי מכיר שאי אפשר לישראל בלא אותו ענין בו ביום או למוצאי שבת לאלתר כגון הדלקת הנר

ולקוט עשבים לבהמתו וחפירת קבר ועשיית ארון שהוא חושש לנוול המת אבל כלים לכובס ועורות לעבדן הגוי יודע שאין צורך לישראל כל כך לשבת שאלו כן מערב שבת היה רוצה בהם שיכנס עמהן לשבת וכמו שאמרו מתעטף ואומר באי כלה והילכך מותר להשתמש בהם אף בשבת ואף על פי שמצד שכרו הוא צריך לעשותן בשבת אין זה אלא להנאת עצמו והרי יכול היה להניחן".

- (ד) ר' יהודה (שבלי הלקט סי' קי"ב) - לשונו מובא לעיל.
(ה) ר' מאיר (שבלי הלקט סי' קי"ב) - לשונו מובא לעיל.

ב. הלכה.

1. מיקל.

(א) מחבר (סעי' ד') - "כל שקצץ אף על פי שיעשה הא"י מלאכה בשבת, מותר לישראל ללבוש הכלי בשבת עצמה, דכל שקצץ, אדעתיה דנפשיה קא עביד".

(ב) מנחת כהן (משמרת השבת שער הראשון פרק ה') - "ע"י קציצה מותר".

(ג) כנה"ג (הג' ב"י ס"ק א', שכנה"ג הג' ב"י ס"ק ה') - "אבל בהגהות אשרי שם כתב דאסור וכו'. נ"ב: וכן נראין דברי ריא"ז שהובאו בשלטי הגבורים פרקא קמא דשבת ... אמר המאסף: והעולם נוהגין היתר אפילו בשתפרו בשבת, שסומכין אהר"ן ואאגור ז"ל שמתירים".

2. מחמיר.

(א) ב"ח (ס"ק ו' ד"ה כתב הר"ן) - "והר"ן ז"ל דמתיר בעשה גוי בגד בשבת ללבושו בשבת יחיד הוא בדבר זה נגד כל הני רבוואתא והכי נהוג לאיסור".

(ב) שלחן שלמה (סעי' ג').

3. לכתחילה יש להחמיר.

(א) רמ"א (סעי' ד') - "והכי נהוג לכתחילה".

(ב) לבוש (סעי' ד') - "ויש להחמיר לכתחילה אם לא שצריך אליו בשבת שאז יש להקל".

(ג) דרישה (ס"ק א') - "וכתב רמ"א (ס"ד) שלכתחילה יש לחוש לדברי האוסרין וצריך להמתין במוצאי שבת בכדי שיעשה אם לא שצריך לו בשבת שאז יש להקל".

(ד) גר"ז (סעי' י"א) - "וכן יש לנהוג לכתחילה אם לא שצריך אליו הכלי בשבת שאז יש להקל".

(ה) ערה"ש (סעי' ט"ז) - "אם אינו נחוץ לזה יש להחמיר כה"א אבל אם נחוץ לזה מותר".

(ו) כה"ח (ס"ק מ"ב) - "אבל הב"ח ... הכנה"ג ... וע"כ נראה כיון דיש פלוגתא בזה לענין דינא יש לפסוק כדברי מור"ם ז"ל דאין להקל כ"א שצריך אליו בשבת והמחמיר כה"ח תע"ב".

(1) הגדר - ע' לקמן.

ג. האם צריך להמתין בכדי שיעשו - להמחמירים לעיל.

1. מחמיר - רמ"א (סעי' ד'), לבוש (סעי' ד'), דרישה (ס"ק א', לשונו מובא לעיל), א"ר (ס"ק י'), שלחן שלמה (סעי' ג'), גר"ז (סעי' י"א), ערה"ש (סעי' ט"ז), ששכ"ה (פרק ל' סעי' מ' [דפו"ח, סעי' מ"ט]).

(א) יש להקל במוצאי יו"ט ראשון - מג"א (ס"ק י"ב), א"ר (ס"ק י'), תוס' שבת (ס"ק ט"ז), שלחן שלמה (סעי' ג'), גר"ז (סעי' י"א), מ"ב (ס"ק כ"ט), כה"ח (ס"ק מ"א).

(1) פמ"ג (א"א ס"ק י"ב) - "ואף להמחמירין שם ב' ימים טובים של גלויות בשני ימים, בחנם, הא קצץ ושהה כולי עלמא מודים דביום טוב ראשון כדי שיעשו מותר, דלא שייך שיאמר לו ביום טוב [ראשון] שיהא מוכן לשני, דקצץ הוא, ועיין תוספת שבת [כאן] אות ט"ז".

2. מראי מקומות - ב"ח (סוף ס"ק ו').

ד. אם עשה בשבת בשביל הנאת ישראל.

1. מחמיר [לכו"ע] - ס' התרומה (סי' רנ"ב), סמ"ג (ל"ת ס"ה, י"ט-ד'), הג"א (פ"ק סי' ל"ז), רמ"א (סי' רע"ו סעי' א'), מ"ב (ס"ק כ"ז), ערה"ש (סי' רע"ו סעי' ג'), פוסקים.

2. מראי מקומות - א"ר (סי' רע"ו ס"ק ב').

ה. אחרים: אחר שלא נעשתה המלאכה בשבילו.

1. מראי מקומות - מ"ב (ס"ק כ"ט).

ה [לפעמים יש להקל].

א. במקום הצורך - רמ"א (סעי' ד'), "והכי נהוג לכתחילה, אם לא שצריך אליו בשבת שאז יש להקל", לבוש (סעי' ד'), לשונו מובא לעיל, דרישה (ס"ק א', לשונו מובא לעיל), תוס' שבת (סי' רמ"ג פתיחה אות ד'), ח"א (כלל ס"ג סעי' ה'), גר"ז (סעי' י"א, לשונו מובא לעיל), ערה"ש (סעי' ט"ז, לשונו מובא לעיל), כה"ח (ס"ק מ"ב, לשונו מובא לעיל), ששכ"ה (פרק ל' הע' צ"ב [דפו"ח, הע' ק"ב], פרק ל"א סעי' י"א [דפו"ח, סעי' י"ד]), הלכה ברורה (סעי' י"ד).

1. בה"ל (סעי' ד' ד"ה שצריך) - "שצריך אליו בשבת. היינו שאין לו בגד לשבת כ"א זה ולא הוי כמו לצורך המועד האמור בחוה"מ [ח"מ]".

ב. כשיש לתלות שנגמר בערב שבת – רמ"א (סעי' ד', "ואם יש לתלות שנגמר בע"ש, מותר בכל ענין"), לבוש (סעי' ד'), דרישה (ס"ק א'), ט"ז (ס"ק ד'), שלחן שלמה (סעי' ג'), ח"א (כלל ס"ג סעי' ה'), גר"ז (סעי' י"א), ערה"ש (סעי' ט"ז), כה"ח (ס"ק מ"ג), הלכה ברורה (סעי' י"ז).

1. פמ"ג (א"א ס"ק י"ג) – "אף דספק ספיקא בדבר שיש לו מתירין לא מהני [יו"ד סימן קי סעיף ח בהגה], מכל מקום כאן עדיף, וסומכין בספק עליה, דהא לצורך גם כן סומכין על דיעה דמתיר".

ג. מלאכה דרבנן.

1. א"ר (סי' ש"ז סוף ס"ק ט') – "כתב הט"ז [ס"ק ג'] ... נ"ל דמה שהתירו אם לא זכר לו שיקנה בשבת, מ"מ לא יהנה ישראל באותו שבת אפילו בקצץ, כמו בנר שהדליק בשביל ישראל ע"כ. וצ"ע מסי' רנ"ב סעיף ד' דמותר ללבוש, ועיין [א"ר] ס"ק ט' שם. ועוד דהתם מלאכה דאורייתא אבל הכא מקח וממכר דרבנן הוא".
2. בה"ל (סעי' ד' ד"ה שהא"י, שעה"צ סי' ש"ז ס"ק י"ז [לשונו מובא לקמן]) – "ודוקא אם הוא מלאכה דאורייתא אבל אם הוא מלאכה דרבנן אין להחמיר [פמ"ג בשם המ"א בסימן תקט"ו]".
3. ששכ"ה (פרק ל' הע' צ"ב [דפו"ח, הע' ק"ב]).
4. פסקי תשובות (דפו"ח אות ג') – "אבל אם עשה רק מלאכות דרבנן, וכל שכן אם היה ראוי לשימוש כבר בערב שבת, אף שהחליקו ויפהו ביותר, בזה אין איסור לדברי הכל".
5. הלכה ברורה (סעי' י"ד) – "רק מלאכה דרבנן, יש להקל בזה גם למנהג האשכנזים".
6. מראי מקומות.

(א) מ"ב (סי' ש"ז ס"ק ט"ו, שעה"צ ס"ק י"ז) – "כתב הט"ז דמה שהתירו אם לא זכר לו שיקנה בשבת מ"מ לא יהנה הישראל ממנו באותה שבת דעכ"פ עשה בשביל ישראל דאף שמיירי בזה שקיצץ לו שכר כדלעיל בסקי"ד לא מהני אבל הא"ר והתו"ש חולקין עליו. [וראיתם מלעיל סימן רנ"ב סעיף ד' עיין שם ואף להיש אומרים שם אפשר דדוקא בשעשה האיני יהודי מלאכה דבר תורה ולא בקנין ומכירה [אליה רבה], אך בשקונה מיני מאכל אפשר דיש להחמיר, דמסתמא כוונת האיני יהודי שיהנה ממנו מיד, וכמו שכתב המגן אברהם בריש סימן תקט"ו, עיין שם, והתוספות שבת העתיקו פה [אך הוא העתיק בשמו זה לדינא, ובאמת לא פשיטא לה שם בזה, עיין שם]".

ד. כשאפשר ללבשו בלי מלאכת הנכרי – מג"א (ס"ק י"ג), א"ר (ס"ק י"א), תוס' שבת (ס"ק י"ז), שלחן שלמה (סעי' ג'), ח"א (כלל ס"ג סעי' ה'), גר"ז (סעי' י"א), מ"ב (ס"ק ל'), ערה"ש (סעי' ט"ז), כה"ח (ס"ק מ"ג), ששכ"ה (פרק ל' הע' צ"ב [דפו"ח, הע' ק"ב]), פסקי תשובות (דפו"ח אות ג'), הלכה ברורה (סעי' י"ד, עמ' שע"ז).

1. מראי מקומות – הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ל' הע' קמ"ו [דפו"ח, הע' קס"ז], שולחן שלמה ס"ק ט' ב').

ה. שאין גופו נהנה מגוף השליחות [מלאכת הנכרי]: כגון לשלוחי אגרות.

1. ס' התרומה (שבת סי' רכ"ב) – "ולא דמי לשולח אגרות דאין גוף הישראל נהנה מגוף השליחות לכך קצץ מותר".
2. סמ"ג (לאוין סי' ס"ה) – "אבל אם הדליק הנר או עשה האש בשביל ישראל תנן בפרק כל כתבי הקדש (שבת קכב, א) (ד"ו דף יט, ד) לא ישתמש ישראל לאורו אעפ"י שקצץ ושכרו לכך לפי שגוף ישראל נהנה ממלאכת שבת הנעשת בשבילו ולא דמי לשולח אגרות דאין גוף הישראל נהנה מגוף השליחות [הי] לכך אם קצץ מותר (סימני סה"ת רכב)".
3. הג"א (פרק א' סי' ל"ז) – "ולא דמי לשלוחי אגרות דאין גוף הישראל נהנה מגוף השליחות לכך כי קצץ מותר לשון ספר העתים".
4. לקט יושר (או"ח עמ' מ"ז ענין ב') – "תלמיד אחד שאל איך שמותר לקרות אגרת שבא בשבת מחוץ לתחום. ואמר שכתוב בסמ"ג במצות זוה הכתוב בדברות הראשונות [שמותר]. וז"ל: ולא דמי לשלח אגרת שאין גוף הישראל נהנה מגוף השליחות, ולכך מותר בקצץ".
5. אור זרוע (ח"ב הל' ערב שבת סוף סי' ב') – "ופי' ה"ר ברוך מריגנשבורק זצ"ל שאם הביא לו [עכו"ם] כתב בשבת שאסור אפי' לעיין בו כך בלא קריאה דנהי דליכא איסורא בהבאת עכו"ם דבדידי' קטרח סוף סוף בשביל ישראל הביאו ואסור להנות ממנו אותה הנאה ואיני רואה דבריו בזה דדבר הבא מחוץ לתחום אינו אסור אלא גזירה שמא ילך בעצמו ויביא כדמוכח פירש"י גבי דורון שהביא עכו"ם לישראל פ' אין צדין אבל גבי כתב שבא מחוץ לתחום מעיר אחרת יכול להנות דמותר מפני שאין לירא שמא ילך בעצמו אחריו להביאו".
6. האגודה (פרק א' אות כ"ה) – "ודווקא מלאכה שאין הגוף נהנה מהן אבל מלאכות שגוף ישראל נהנה מהן לא מהני קציצה כגון נכרי שהדליק הנר בשביל ישראל לא ישתמש ישראל לאורו".
7. ב"ח (ס"ק ו' ד"ה כתב הר"ן).
8. עולת שבת (ס"ק ג') – "ולא דמי לשליחות אגרת, דהתם אינו נהנה מן גוף המלאכה, אבל הכא כיון שנהנה מן גוף המלאכה הנעשית בשבת יש להחמיר, וכן נראה ראה מסוגיא ... אלמא דסבירא ליה דבשליחות אגרת שאינו נהנה מן גוף המלאכה הנעשית בשבת, אין להחמיר כלל אפילו בודאי יעשה המלאכה בשבת, דכל שקצץ והגוי אדעתיה דנפשיה קעביד אין להחמיר בכהאי גוונא, וזה ברור לענ"ד".
9. חולק, מחמיר – ר' ברוך מריגנשבורק (אור זרוע ח"ב הל' ערב שבת סוף סי' ב', לשונו מובא לעיל).

ו] לקח מבית נכרי בשבת.**א. הלכה.**

1. מחמיר – רמ"א (סעי' ד'), לבוש (סעי' ד'), שלחן שלמה (סעי' ג'), פוסקים.
(א) משום מראין העין: דיאמרו שבשבת עשאו ומדעת ישראל – מ"ב (ס"ק ל"א, עי' בה"ל סעי' ד' ד"ה מבית).
(ב) משום עובדא דחול – מ"ב (ס"ק ל"א, עי' ס"ק ל"ב, עי' בה"ל סעי' ד' ד"ה מבית).
(1) הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ל"א) – "צ"ע למה אסור הלא מיירי שזה לצורך שבת, ע' ביה"ל ד"ה שצריך אליו לשבת, והלא עובדא דחול הותר לצורך מצוה, ובפרט שלא יהא גרוע משבות דשבות במקום מצוה, דהא מיירי גם ע"י עכו"ם, ואולי יש לחלק בין מיני עובדא דחול, דהשמעת קול וכדומה מתירין, וכן הבאת פירות הרבה כאחת, אבל כאן הוא כענין מקח וממכר, וזה אסור אפילו לצורך מצוה".
(ג) משום טירחא – עי' בה"ל (סעי' ד' ד"ה מבית).

ב. אם הכל יודעים שהא"י רגיל לעשות לעצמו בשביל מקח.

1. מיקל – רמ"א (סעי' ד'), לבוש (סעי' ד'), ט"ז (ס"ק ה').
2. מחמיר – מג"א (ס"ק ט"ו), תוס' שבת (ס"ק י"ט), גר"א (על סעי' ד'), גר"ז (סעי' י"ג), מ"ב (ס"ק ל"ג, בה"ל ד"ה אבל), ערה"ש (סעי' ט"ז).
3. מראי מקומות – א"ר (ס"ק י"ג, "וצ"ע").

ז] קניית צרכי שבת מחנות של נכרי שאינו אומן – שהכל יודעים שהא"י רגיל לעשות לעצמו בשביל מקח, אמנם הוא חנוני שאינו אומן.**א. מיקל.**

1. עי' מג"א (ס"ק ט"ו) – "בעכו"ם חנוני שאינו אומן כלל אפשר דמותר".
2. שלחן שלמה (סעי' ג') – "ובעכו"ם חנוני שאינו אומן מותר לישראל המכירו לילך וליקח ממנו בשבת מנעלים ובלבד שלא יקצוץ דמים בשבת".
3. ח"א (כלל ס"ג סעי' ד') – "נכרי שעושה מנעלים על המקח וכיוצא בו, אם הוא ידוע שאינו עושה בשביל ישראל, מותר ללבשם אם הנכרי מביאם לבית ישראל (עיין בב"י סי' רנ"ב שהקשה הא אין מביאין כלים מבית האומן, ונראה לי דלכך מדקדק הג"א לכתוב ולקחם מחנות רוצה לומר לאפוקי מבית האומן) או שהם נמכרים בחנות של נכרי, ובלבד שלא יקחם מבית האומן, דאסור להביא כלים מבית האומן, שיחשדוהו שצוה לו לעשות בשבילו בשבת".
4. גר"ז (סעי' י"ג) – "אלא אם כן שהנכרי אינו אומן כלל אלא הוא חנוני הלוקח מהאומנים ומוכר לאחרים שאז מותר ליקח אצלו אפילו בביתו או בחנותו ולהביא לבית ישראל אפילו דרך הרחוב אם היא עיר המעורבת".
5. חסד לאלפים (ס"ק ג') – "אפילו ליקח מנעלים עשויים. י"א דאסור לכתחילה ליקח אם לא מגוי חנוני שאינו אומן, והוא שלא יקצוץ עמו דמי המקח".
6. הלכה ברורה (סעי' י"ט, ס"ק כ"ג).

ב. מחמיר, מצד עובדא דחול.

1. תוס' שבת (ס"ק י"ט) – "ולא ידעתי למה לא נאסור גם בחנוני משום מראית עין שיאמרו שצוה לו לעשות כיון דברי המג"א שאינו אומן מכל מקום איסורא דעובדא דחול וודאי שייך גם בזה".
2. מחצית השקל (סוף ס"ק ט"ו) – "אם לא בעכו"ם כו' שאינו אומן כו'. לא ידעתי טעם לחלק למה כהאי גוונא לא אסור משום עובדא דחול, וכן הקשה בספר תוספת שבת [ס"ק יט]".
3. פמ"ג (א"א ס"ק ט"ו) – "מטעם עובדין דחול ראוי לאסור לילך לביתו אף בחנוני, ועיין תוספת שבת אות י"ט".
4. עי' מ"ב (סוף ס"ק ל"ג) – "אך אם הא"י הוא חנוני שאינו אומן אפשר דיש להקל וגם בזה מפקפקים התו"ש והפמ"ג דהוי עכ"פ עובדא דחול".

ג. מראי מקומות.

1. תורת חיים (ס"ק כ"א) – "ומ"ש עוד המג"א דבעכו"ם חנוני ואינו אומן כלל אפשר דמותר והאחרונים תמהו דמ"ש חנוני מאומן הגם דליכא משום מ"ע אחתי יש הטעם עובדי דחול, י"ל דלכן כ' בלשון אפשר כמ"ש כ"ב בס"ק הקודם בלשון אפשר דעיקר הטעם משום מ"ע רק משום חומרא חש מג"א לעיל גם מהטעם משום טרחא או עובדי דחול, אבל כאן במנעלי דבלא"ה יש סברת הרב"י והרמ"א דמותר ליקח ממנו דאין דרך בנ"א ליתן לעשות לו אלא הוא עושה משלו, עכ"ח דסוברי דעיקר הטעם משום מ"ע, א"כ בחנוני דליכא משום מ"ע לכ"ע יש להקל, רק זאת צ"ב כיון דאין דרך בנ"א ליתן לו לעשות א"כ ליכא משום מ"ע ואמאי יהי אסור, ועכ"ח צריך לפרש דיש הטעם משום עובדי דחול, וא"כ גם בחנוני אסור, ואולי כוונת מג"א יען דחכז"ל אסרו רק להביא מבית האומן משמע אם אינו אומן הגם דחנוני הוא מותר, ודברי הרב"י והרמ"א אינם תמוהי והב"ח באמת לא כ' להשיב על הרב"י רק זאת מה שכל דלהר"ן מותר לצורך שבת דז"א דגם הר"ן מודה דלכתחילה אסור, רק בדעיבד אם הביאו מותר ללבש, אבל מודה היא להרב"י ולרמ"א דיש חילוק בין כלי לכלי והיכא דליכא משום מ"ע ואסור רק משום טרחא מותר לצורך שבת ויו"ט ועי' באחרוני דוק".

2. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ל"א הע' ט"ז [דפוח"ח, הע' ט"ו], שולחן שלמה סי' ש"ז ס"ק ל"ג) – **"דיתכן שמותר גם לומר לנכרי לרשום, שהרי הוא רק לטובתו, וכאילו אומר לו בשל לעצמך, סי' שז סע' כא ברמ"א, כי ליהודי אין כל הנאה ממה שהוא רושם"**.
3. **ששכ"ה** (פרק כ"ט הע' מ"ז [דפוח"ח, הע' נ'] – **"ועיין שו"ע הרב סי' רנב סוסע' יג, דמשמע דאף מותר להיכנס לחנותו של נכרי, ויל"ע דלמה אין בזה משום מה"ע, ובאמת בספר יסודי ישורון ח"ד דף רפט, וח"ה דף תה, ובשו"ת חשב האפוד ח"ב סי' סא [ל"מ] מובא שחוששים משום מה"ע"**.
4. הגר"ש אויערבאך זצ"ל (ארחות שבת פרק כ"ב הע' נ"ב) – **"דלכל הדעות בודאי ראוי להמנע מזה ובפרט להמצב בזמננו ה"ז פירצה גדולה בקדושת השבת"**.
5. **ארחות שבת** (פרק כ"ב סעי' ל"ט, הע' נ"ב) – **"כל האמור בסעיף הקודם הוא בקונה מחנווני ישראל, שאין חנותו פתוחה בשבת אלא הוא נכנס בה לשעה כאשר מבקשים ממנו דבר לצורך שבת, אך לענין קניית צרכי שבת מחנות של נכרי הפתוחה בשבת כדרך חול נחלקו הפוסקים, יש המתירים גם בזה [באופן שהותר בישראל, כגון שאומר לו תן לי עשרים אגוזים ואינו אומר לו מכור לי], ויש המפקקים בזה משום דהוי עובדין דחול. (עיין מג"א סי' רנ"ב ס"ק ט"ו דמשמע שמתיר לקנות מחנווני נכרי, וכך מבואר בגר"ז שם סעיף י"ג, ועיין משנ"ב שם ס"ק ל"ג שהביא שהתו"ש והפמ"ג מפקקים בזה דהוי עובדין דחול)"**.
6. **פסקי תשובות** (דפוח"ח, סי' שכ"ג הע' ז') – **"דע"ת הכא בשם פוסקים בס"ת תקי"ז. אלא שיש לימנע עד כמה שאפשר מליכנס לחנותו של נכרי הפתוחה ברשות הרבים, משום מראית עין - יסודי ישורון ח"ד עמ' רפ"ט, וראה גם במשנ"ב סי' רנ"ב סקל"ג, וחנוני אינו יהודי הרושם לעצמו מה שלקח היהודי אין בזה חשש, כי לגרמיה הוא דעביד"**.
7. שמעתי שיש מקומות שיהודים קונים מחנות של נכרי הפתוחה בשבת [באופן שהותר בישראל, עי' סי' שכ"ג].
(א) ולכאורה אם הוא במקום מצוה, כגון לצורך שבת, אין חסרון של עובדין דחול. עי' רמ"א סי' של"ג סעי' א'. שו"ר הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ל"א), לשונו מובא לעיל.
(ב) אמנם עי' **בה"ל** (סעי' ד' ד"ה מבית), שכל שנראה דאסור גם בזה. [וצ"ב החילוק בין כאן, לרמ"א הנ"ל].
(ג) ועוד, עדיין יש לדון מצד מראית עין. וצ"ע.

ח) נתינת חטים לתוך רחיים של מים: בשבת - סעיף ה'.

שבת (דף יח.) – **"תנו רבנן: פותקין מים לגינה **ערב שבת** עם חשיכה, ומתמלאת והולכת כל היום כולו. ומניחין מוגמר תחת הכלים (ערב שבת) ומתגמרין והולכין כל היום כולו. ומניחין גפרית תחת הכלים (ערב שבת עם חשיכה) ומתגפרין והולכין כל השבת כולה. ומניחין קילור על גבי העין, ואיספלנית על גבי מכה (ערב שבת עם חשיכה) ומתרפאת והולכת כל היום כולו. אבל אין נותנין חטין לתוך הרחיים של מים אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום. מאי טעמא. אמר **רבה: מפני שמשמעת קול**. אמר ליה **רב יוסף: ולימא מר משום שביתת כלים**. דתניא..."**

א. איסור דרבנן.

1. עי' **מג"א** (ס"ק כ', עי' המסקנה היטב, עי' סוף מחה"ש שם).
2. **קרבן נתנאל** (שבת פרק א' סי' ל"ג אות ר') – **"לדינא כוון הרב לאמיתו"**.
3. **מהר"ם שיק** (או"ח סי' קי"ד, סי' קט"ו) – **"דברי המג"א נכונים"**.
4. **יבקש תורה** (שבת סי' א' ענף א', ענף ט' אות א') – **"מרוב מנינם ובנינם של ראשונים ואחרונים דהלכה כמגן אברהם"**.

ב. איסור דאורייתא.

1. **פני יהושע** (שבת דף יח. ד"ה בא"ד וי"ל).
2. **אבן העזר** (סי' שכ"ח) – **"מן התורה הוא אסור"**.
3. **א"ב** (ס"ק י"ח) – **"כתב מג"א ... ובמחילת כבודו לא דק"**.
4. **דגול מרובה** (על מג"א ס"ק כ').
5. **חמד משה** (סי' רנ"ב).
6. **אשל אברהם** (בוטשאטש, על סעי' ה') – **"שבמג"א ... מכל מקום ככר חלקו עליו כל הבאים אחריו בזה. והבאה"ט כתב בקיצור, וכמעט אין גם אחר שיסבור כוותיה בזה. וכ"ע מודו דרחיים של מים גם כן יש בזה חיוב סקילה כברחיים דיד וכמו הנותן על האש שחייב משום מבשל וכהנה כל מלאכות שבת ק"**.
7. **שואל ומשיב** (ח"ו סי' נ"ג) – **"והמ"א ... ודבריו תמוהים כמ"ש הא"ר והאבן העזר וכל האחרונים וגם הפ"י בחידושי שם דא"א לומר כן"**.
8. **ערוגת הבושם** (או"ח סי' מ"ט).
9. **בה"ל** (סעי' ה' ד"ה להשמעת) – **"והסכימו האחרונים [היינו הא"ר והאבן העזר והדגמ"ר והח"מ] למה שמביא המ"א בעצמו ראייה מדברי התוס'..."**.
10. **ערה"ש** (סעי' ט') – **"עמג"א סק"ך שר"ל שבנתינת חטים לרחיים של מים ליכא איסורא דאורייתא ע"ש וכבר צווחו עליו כל גדולי עולם הא"ר והפנ"י והת"ש ודקדוקו אינו דקדוק כמ"ש המהרש"א שם וכל הגדולים וחלילה להעלות כן על הדעת ובפרט לפי מ"ש בר"ס זה ודו"ק"**.
11. **אג"ט** (טוחן סעי' ב', ס"ק ה').
12. **תהלה לדוד** (ס"ק י"ד).
13. **דברי יעקב** (ח"א סי' כ"ב).
14. **שביתת השבת** (מעשה חושב פרק ד' אות א' ד"ה ולענין).

15. אחיזה (ח"ג סי' ס' ד"ה והנה) – "בעיקר הדין לגבי גרמא בשבת דעת האבן העזר באו"ח בסוף סי' שכ"ח בנותן חטים לתוך רחיים של מים חייב ולא כמו שכתב המג"א בס"ר רנ"ב, וכל האחרונים השיגו על המג"א על מה שהביא רא"י מדברי התוס' שבת י"ז. ודעת האה"ע דחייב כמו שאמרו בב"ק דף ס' זורה ורוח מסיעתו דאף דלנזקין הוי גרמא ופטור לענין שבת מלאכת מחשבת אסרה תורה ...".
16. חזו"א (סי' ל"ו ס"ק א' ד"ה ומיהו, שביעית סי' כ"ה ס"ק ל"ח ד"ה ומיהו, ב"ק סוף סי' י"ד ד"ה כתב) – "מיהו בנותן חטים לרחיים שהמלאכה נעשה מיד נראין דברי אחרונים ז"ל דיש כאן חיוב דאורייתא, כיון דדרך טחינה בכך".
17. ששכ"ה (מבוא פרק א' סעי' כ"ד [דפו"ח סעי' כ"ה]).
18. שבט הלוי (ח"א סי' מ"ז).
19. ארחות שבת (פרק כ"ט סעי' ד').
20. עי' הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' רצ"א) – "שלמעשה אין לסמוך על המג"א אא"כ הפס"מ".

ג. מה הדין בנטחן בסיבוב שני של הרחיים - להמחמירים לעיל.

1. גרמא – אג"ט (טוחן ס"ק ה' אות ט').
2. מראי מקומות – בה"ל (סעי' ה' ד"ה להשמעת), ששכ"ה (מבוא פרק א' הע' ק' [דפו"ח הע' קי"א]).

ד. רחיים של רוח - להמחמירים לעיל.

1. גרמא – תפארת ישראל (כלכלת שבת), עי' אג"ט (טוחן סוף אות ב', ס"ק ו').
2. מחמיר – בה"ל (סעי' ה' ד"ה להשמעת).

ה. נותן חטים לריחיים ותחתיה נמצאת עוד תבואה אחרת.

1. מראי מקומות – ששכ"ה (מבוא פרק א' הע' ק' [דפו"ח הע' קי"א]).

ו. מראי מקומות – חת"ס (על מג"א ס"ק כ', "וצ"ע לדינא"), לחם ושמלה (סי' קצ"ח שמלה ס"ק י"ט), רב פעלים (ח"א יו"ד סי' ב' ד"ה ומלתא), הר צבי (או"ח ח"א סי' קל"א, סי' קמ"ח, יו"ד סי' ר"ל ד"ה ולכאורה), הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה תנינא ב - ג) סי' כ"ז אות ב', מאורי אש השלם עמ' תרנ"ג אות ב'), יביע אומר (ח"ג או"ח סי' י"ז אות ד', ח"ו או"ח סי' ל"ה אות ב'), ל"ט מלאכות (עמ' רכ"א), אליבא דהלכתא (חמ"ד עמ' פ"ד טור א').

ט השמעת קול.

א. ראשונים.

1. מיקל.

(א) רב נטרונאי גאון (ברודי (אופק) או"ח סי' נ"ח) – "מסקנא כבית הלל דשרו".

(ב) ר"ת (ס' הישר תשובות סי' ו', תוס' דף יט. ד"ה והשתא) – "ורבותינו שפוסקין בכל מקום שביתת כלים דאורייתא הא ליתא. וכן כר"ח כדברי המקיל בשביתת כלים אבל ברחיים פליג עלאי, ולא ידענא טעמא דמשמעת קול לית לן ועד שיתברר לי טעמו לא אאסור אותן".

(ג) ס' העתים (סי' ו') – "ואין נותנין חטים לתוך הריחיים של מים אלא כדי שיטחנו [מבעוד יום] ואוקימנא לב"ש דאית להו שביתות כלים אבל בית הלל לית להו שביתות כלים ושרי".

(ד) בעל המאור (דף ו.) – "מדאמרינן השתא דאמר רב אושעיא אלמא הכין הוא מסקנא דגרמא והכי הלכתא הילכך לא חיישינן בריחים של מים לא לדרכה ולא לדרב יוסף ומה שהוסיף הרי"ף בהלכותיו בריחים של מים ויש אומרים אסור מפני שמשמעת את הקול אנן לא חיישינן לה ולא מידי".

(ה) בעל העיטור (תשב"ץ ח"ב סי' נ"ד) – "וכן התיר בעל העיטור ברחים מהאי טעמא".

(ו) ראב"ה (ח"א שבת סי' קצ"ז) – "ולי נראה כפירוש רבינו תם, דהך דר' אושעיא אמר רב אסי שייכא כוותיה".

(ז) ריא"ז (שלטי הגבורים על הרי"ף דף ו:) – "התירו לתת שם החטים מבעוד יום והם נטחנים והולכים כל השבת".

2. מחמיר.

(א) ר"ח (דף יח; תוס' דף יט. ד"ה והשתא).

(ב) עי' רמב"ן (מלחמת דף ו.) – "וקרוב הוא הדבר להכריע כדבריהם וכן פסק רב שמעון בעל הלכות ז"ל זו מדרך תשובת הראב"ד ז"ל".

(ג) רוקח (סי' מ"ב) – "ואסור ליתן חטים לריחים של מים לטחון בשבת מפני שמשמעת קול".

(ד) מחזור ויטרי (שבת סי' ט') – "דין אסור לתת חטין לתוך ריחים מבערב שבת אלא כדי שיטחנו מבעוד יום. משום דמשמעת קול והשווע סבור שנותן חט"י שם".

(ה) סמ"ג (ל"ת ס"ה) – "ופסק ר"ח (שם) דהלכה כרבה, דרבה ורב יוסף הלכה כרבה".

(ו) סמ"ק (סי' רפ"ב) – "ואסור לתת חטים לתוך הרחיים, אלא כדי שיטחנו מבעוד יום מפני שמשמעים קול".

(ז) ס' התרומה (סי' ר"כ, סי' רכ"א) – "דאיתנין דהלכה כרבה ובריייתא דלעיל כב"ה אסור לתת חטין לתוך הריחים מע"ש אלא כדי שיטחנו מבעוד יום משום טעמא דרבה דמשמעת קול".

(ח) הג' מיימונית (פרק ו' אות ע') – "וכ"פ רבותינו מצרפת בשר"ח וההוא דרחיא פ"ק אסור משום השמעת קול כרבה ודלא כרב יוסף דאמר משום שביתת כלים ע"כ".

- (ט) רבינו ירוחם (נתיב י"ב ח"א ריש דף ס"ה-א') – דעת רוב הפסקני".
- (י) טור (סעי' ה') – "אבל אסור לתת חיטין לתוך ריחיים אלא כדי שיטחנו מבעוד יום כיון דאוושא מילתא טפי איכא זילתא דשבתא".
- (יא) אור זרוע (הל' ערב שבת סי' ב') – "הילכך כל היכא דאוושא מילתא דשבת ואיכא זילתא אסור דומיא דריחיים".
- (יב) מאירי (סוף דף יח.) – "אין נותנין חטים לתוך ריחים של מים אלא בכדי שיטחנו מפני שיש בה השמעת קול ופרסום גדול והוא זלזול שבת ויש מתיריו אף בזו מדמיון האחרות ולא יראה כן".
- (יג) אהל מועד (שער השבת דרך א' נתיב ט') – "והטעם שאסרו ברחיים מפני שמשמעת קול ויאמרו ריחים של פלוני טוחנות בשבת ויחשבו שנתן בהם חטים בשבת".
- (יד) כל בו (סי' ל"א) – "אבל אין נותנין חיטין לתוך הריחים אף על פי שנעשה מאליו מפני שמשמיע קול דאוושא מלתא והוי כמאן דעביד בידים".
- (טו) ארחות חיים (ה' שבת סי' תל"ח) – "אין נותנין חטים לתוך הריחים ואע"פ שנעשה מאליו מפני שמשמיע קול דאוושא מלתא והיה כמאן דעביד בידים".
- (טז) מהר"י וייל (סי' ק"ל) – "דר"ח והאשירי פסקו כרבה פ"ק דשבת דאוקי ברייתא אין נותנים חיטים לתוך ריחיים אפי' כב"ה משום השמעת קול".
- (יז) האגור (סי' שמ"ג, סי' תקי"ט) – "והשיב נראה לי עיקר טעמא דאוושא מלתא. כמו שפירשו תוספות שנ"ץ וספר התרומה וסמ"ג שפירשו על אוושא מלתא שיאמרו ריחים של פלוני טוחנים בשבת דסבירי בשבת נתן בהם חטין".
3. מראי מקומות – רשב"א (דף יח. ד"ה ולענין), רא"ש (פרק א' סי' ל"ג), ר"ן (דף ו. ד"ה הלכך).

ב. מיקל.

1. מחבר (סעי' ה', אמנם עי' סי' של"ח סעי' ג') – "ומותר לתת חטים לתוך ריחיים של מים, סמוך לחשיכה".
2. יחזקאל דעת (ח"ג סי' י"ח, חזון עובדיה שבת ח"א עמ' קמ"ו) – לשונו מובא לקמן.
3. ילקוט יוסף (סעי' ד', קיצור שו"ע או"ח סי' רנ"ב סעי' ד' [לשונו מובא לקמן]) – "ומותר לתת בגדים לתוך מכונת כביסה אוטומטית בערב שבת, סמוך לשקיעת החמה, ולהפעילה קודם שקיעת החמה, והיא מכבסת והולכת ביום השבת, [ונפסקת פעולתה באופן אוטומטי], וכדעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, שמאחר ומלאכת הכיבוס נגמרת מאליה על ידי המכונה, שהיא אוטומטית, מותר, ואין חוששין להשמעת קול ויאמרו מכונה של פלוני מכבסת בשבת. ולפיכך חיילי הצבא המגיעים לחופשה קצרה בערב שבת אחר הצהריים, סמוך לכניסת השבת, ועליהם לחזור לבסיסם מיד בצאת השבת, מותר להם לכבס בגדיהם במכונת כביסה אוטומטית, ובמוצאי שבת יוציאו את הבגדים מהמכונה. ואחינו האשכנזים נוהגים כדעת הרמ"א להחמיר בזה, דיש לחוש להשמעת קול. ואף לדעת הרמ"א כשיש צורך בדבר, וכגון בחיילים המגיעים לחופשה קצרה, והשעה דחוקה להם ביותר, יש להתיר גם להם לעשות כן".

ג. מחמיר, אא"כ במקום הפסד.

1. רמ"א (סעי' ה') – "ולא חיישינן להשמעת קול, שיאמרו ריחיים של פלוני טוחנות בשבת. ויש אוסרים ברחיים ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול והכי נהוג לכתחילה, מיהו במקום פסידא יש להקל".
2. לבוש (סעי' ה') – "וכן נוהגין לכתחילה, מיהו במקום פסידא יש להקל".
3. א"ר (ס"ק י"ח, א"ז ס"ק ג').
4. גר"ז (סעי' ט"ו) – "ולענין הלכה במקום שאין שם מנהג יש להחמיר כסברא האחרונה אלא אם כן יש שם הפסד שאז יש לסמוך על סברא הראשונה".
5. ערה"ש (סעי' ח') – "וכן בכל מקום שיש לחוש להשמעת קול והכי נהוג לכתחילה מיהו במקום פסידא יש להקל דכן עיקר לדינא".
6. כה"ח (ס"ק ס"ו, עי' ס"ק ס"ט).
7. עי' אור לציון (ח"ב פרק ט"ז הע' י') – לשונו מובא לקמן.
8. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' סעי' ה').
9. הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' כ"ב, הע' ל"ו*) – "ודע דכ"ז אף לבני ספרד דהרי כ' הב"י דאף למאי דקיי"ל במקום שנהגו לאסור אין להתיר, והדבר ידוע שנהגו היום כולם איסור בכ"ז ואין מפעילים מכונת כביסה ומיבש וכדו', וכ"נ בכה"ח או"ס"ט דחוששים לדעת האוסרים. וראה בסמוך שכ"מ בשו"ע סי' של"ח שהמנהג לאסור".

ד. מחמיר, אפילו במקום הפסד מרובה.

1. עולת שבת (על סעי' ה') – "ונלענ"ד דיש להחמיר אפילו אי איכא הפסד מרובה ודלא כדעת הרב בהג"ה שדעתו להקל בהפסד מרובה".

ה. מראי מקומות – היכל יצחק (או"ח סי' י"ט), יביע אומר (ח"ג או"ח ריש סי' י"ז), Halachically Speaking (חי"ג מספר ה').

1. מג"א (ס"ק כ"א) – "במקום פסידא. פי' כיון דאיכא פלוגתא מקילין במקום פסידא אבל לרבה בגמ' אפילו במקום פסידא אסור והע"ש לא ידע הסוגיא בפוסקים ודברי התוס' שם דוק ותשכח".
2. פמ"ג (א"א ס"ק כ"א) – "דוודאי לרבה דאוסר השמעת קול, אף בפסידא אסור. ואנן סוברים עיקר כדיעה דהשמעת קול שרי מדינא, רק מחמירין, ובהפסד מקילין. וכן באיסור והיתר כללא הוא, כל מקום שהרב מתיר בהפסד מרובה, הוא דמדינא שרי, עיין בתורת חטאת [בהקדמה ד"ה והנה] ופריי ליוורה דעה [כללים בהוראת איסור והיתר אות ו] בזה".

(א) רמ"א (הקדמה לס' תורת חטאת ד"ה והנה) – "והנה אתנצל בדבר אחד שלא יחשדני המעיין, והוא כי **לפעמים כתבתי להקל בהפסד מרובה** או לעני בדבר חשוב או לכבוד שבת, והוא מטעם כי באותן המקומות היה נ"ל כי היתר גמור אליבא דהלכתא רק שהאחרונים ז"ל החמירו בדבר, ולכן כתבתי שבמקום דלא אפשר יש להעמיד הדבר על דינו, וכן מצינו בקמאי ובתראי דעבדי הכי".

(ב) עי' יו"ד סוף סי' ק"י, לעוד שיטות ומראי מקומות.

ו. רוב פוסקים.

1. מיקל.

(א) ערה"ש (סעי' ח') – "והכריעו רוב הפוסקים כמאן דמתיר".

2. מחמיר.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ט' אות ב' ד"ה אך, שולחן שלמה ריש ס"ק י"ד) – "הכריע הרמ"א בס' רנ"ב כדעת רוב הראשונים שאסור וגם כל גדולי האחרונים הסכימו לכך".

(ב) הל' שבת בשבת (פרק ב' הע' ל"ו) – "ובערה"ש ... וזה אינו, דאדרבא דעת רובא דהפול' להחמיר ... וכן צ"ע גם על הפמ"ג".

י] גדר של הפסד.

א. הפסד או הפמ"ר - דברים שנאסרו בשבת משום השמעת קול, אם יש להקל בהם במקום הפסד, או דוקא הפסד מרובה.

1. רק בהפסד מרובה יש להקל.

(א) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קמ"ז).

(ב) הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' כ"ב, הע' ל"ו*).

(ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות ה', הע' ל"ז) – "והכי נהוג לכתחילה, ומיהו במקום פסידא יש להקל, כמו שנתבאר לעיל סוף סימן רמ"ד. ושם מבואר שלא התירו אלא במקום הפסד מרובה. [עיין שו"ע הרב בקונט"א סקי"ג, ומסיים בצ"ע. ומאידך בכה"ח סקס"ט מביא דעת העולת שבת שמחמיר אפילו במקום הפסד מרובה]".

2. אפילו בסתם הפסד יש להקל.

(א) תורת שבת (סעי' ח', ס"ק י"ז) – "ומיהו במקום פסידא ומכל שכל במקום מצוה יש להקל. [דפשטת לשון פסידא משמע אף שאינו הפסד מרובה, לפ"ז כ"ש במקום מצוה, אך נלע"ד די"ל דהפסד ריוח לא מקרי פסידא]".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' הע' ז') – "דסתמת הרמ"א שנקט סתם הפסד, משמע דבכל הפסד יש להקל וא"צ הפסד מרובה".

3. מראי מקומות – קול מבשר (ח"א סי' י"א ד"ה ועתה).

(א) גר"ז (קונ"א ס"ק י"ג) – "מלשון רמ"א שכתב כמו שנתבאר בס' רמ"ד משמע שצריך הפסד מרובה כי התם. ולכאורה העולת שבת הקשה יפה, דבס' רמ"ד גבי מכס משמע דלא גזרו כלל למראית העין במקום הפסד מרובה, ולא משום מחלוקת הפוסקים מקילנין התם. ולדעת המג"א שהשיג על העולת שבת צריך לומר דסבירא ליה, דשאני התם שלא יחשדוהו אלא על שבות דלית ביה מעשה דהיינו שעושה ע"י נכרי, אבל הכא יחשדוהו שעושה מלאכה בעצמו. ולפי זה י"ל דלא בעינן הפסד מרובה וצ"ע".

ב. במקום מצוה.

1. מיקל – תורת שבת (סעי' ח', לשונו מובא לעיל), הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ל"א, לשונו מובא לעיל), שבט הלוי (ח"א סי' מ"ז ד"ה תבנא, לשונו מובא לקמן), ארחות שבת (פרק ח' הע' קכ"ז), הל' שבת בשבת (פרק ב' הע' ל"ז, הע' ל"ח*), "נראה דיש להקל בדבר לצורך מצוה כקימה לביהכנ"ס דלא גרע ממקום פסידא דשרי", סידור השולחן (עמ' פ"ו, עמ' פ"ח אות ח'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ע"ג, עמ' ע"ד), רביד השלחן (אות י"ב).

2. מחמיר – עי' אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע' אות ו', לשונו מובא לעיל. דף על הדף דף יח., לשונו מובא לקמן).

ג. במקום חולה.

1. מיקל – חלקת יעקב (או"ח סי' ס"ג, "וכיון דבמקום פסידא מותר, כל שכן לחולה שאיב"ס, דהא לומר לעכו"ם לעשות מלאכה ודאי אף במקום פסידא אסור ולחולה שאיב"ס מותר").

ד. במקום צער.

1. מיקל – סידור השולחן (עמ' פ"ו), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ע"ד).

ה. במקום צורך גדול.

1. מיקל – סידור השולחן (עמ' פ"ו, עמ' פ"ז אות ח', עמ' פ"ט סוף הע' כ"ט).

ו. בין השמשות.

1. מיקל.

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' הע' ט') – "דכיון דגדר השמעת קול הוא גם מחדר לחדר באותו בית, ומדיח כלים או מכונת כביסה וייבוש פעולתם נשמעת גם חוץ לחדר, לכן שפיר אית בי' משום אוושא מילתא ואסור להניחו לפעול בשבת (וכ"כ בשו"ת אג"מ או"ח ח"ה סי' כב סקל"ח), אכן זהו דוקא אחר צה"כ, אבל ביה"ש י"ל דמותר וא"צ להחמיר כלל, ואף דבעלמא לא שרינן

- שבות ביה"ש אלא במקום מצוה (סי' רסא סעי' א), בנידו"ד קיל טפי, עכ"ד. ור"ל דבנידו"ד דלדינא מותר להניחו לגמור אף שמשמיע קול, ורק שנוהגין להחמיר בשבת, אפשר להקל ביה"ש אף לכתחילה לגמור פעולתו".
- (ב) נשמת שבת (סי' שמ"ב אות תכ"ב) – "מהו לייבש בגדים מכובסים במייבש (דרייע"ר בלע"ז) בזמן ביהש"מ"ש (כשהפעילו מקודם השקיעה). תשובה - מותר אפילו באופן שמשמעת קול בחוץ (או שההבל יוצא למקום שיש רואים), לא מיבעיא אם הוא צריך להבגדים בשבת דמותר דהו"ל שבות דהותר בשביל צרכי שבת, אלא מסתבר דאפילו אם יש לו בגדים אחרים על שבת (דבכה"ג לא חשיב צרכי שבת כדמצינו דמה"ט אסרו טבילת כלים בביהש"מ"ש משום שיכול להשתמש בכלים אחרים בשבת ע' בדברינו בסי' שנ"ב) מ"מ היות שאיסור השתמשות בכלים שבשבת הם משמיעים קול לחוץ תלוי במחלוקת בשני השיטות המובאים ברמ"א (סי' רנ"ב ס"ה), מסתבר דביהש"מ"ש יש להקל לגמרי (כשאר כל ספק דרבנן דמותר)".
2. אם הוא צריך להבגדים בשבת, יש להקל.
- (א) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, סוף עמ' ע"ו, עמ' קל"ט).
3. מחמיר.

(א) חיי הלוי (ח"ו סי' נ"ב אות ב') – "אמנם באופן שאינו פועל רק על השקיעה הגם **שהוא כבר קיבל שבת מקודם**, יש לומר דבזה לא גזרו חז"ל משום השמעות קול ומ"מ לכתחילה אין להכניס א"ע בזה, בפרט בירושלים שכל העיר נהגו לקבל שבת במקדש".

יא] כללים.

- א. כשהקול נשמע בחדר, בבית, או לחוץ.
1. אם שומע רק בתוך החדר, יש להקל.
- (א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע' אות ו', לתורה והוראה ח"א עמ' ז' אות ב', ח"י עמ' י"ב אות ב') – "ולענין להעמיד שעון שיש בו דבר המצלצל לפני שבת על הזמן שיצלצל שבת בבקר כדי שיעירו לזמן התפלה, הנה אם הוא קול כזה שלא נשמע **אלא בחדרו** שהוא לעצמו אין בזה איסור אבל אם נשמע גם חוץ מחדרו שנשמע להרבה הלנים בביתו וכ"ש כשנשמע לחוץ אסור מצד גזירת השמעת קול...".
- (ב) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על ס"ק י"ד ד"ה וכיון) – "לענין פקס שרוצה רופא או מי מטעם הבית חולים לשלוח ע"י שעון שבת, פסק מרן זללה"ה דבמקום שכל ההכנות נעשות בערב שבת, והפקס ישלח באופן אוטומטי בליל שבת ע"י שעון שבת, שרי. וכן מותר להשאיר את המכשיר פתוח כדי שיוכל לקבל פקס בשבת, ובלבד שלא יהיה אוושה מילתא, כלומר שלא ישמע קול המכשיר - כשהוא פועל - **מחוץ לחדר**".
- ע"י הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ט' ד"ה וכיון, שולחן שלמה ס"ק י"ד ד"ה וכיון) – "ומיהו לענין רדיו בכה"ג שאין הקול נשמע בחוץ והוא נמוך יותר מצלצול השעון יש להסתפק אי שרי או אסור".
- (ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' הע' ה', הע' ט') – "דנתי לפני מו"ר שליט"א די"ל דגדר השמעת קול היינו שמשמיע קול לבני רה"ר, דבזה איכא פרסום גדול, אבל מה שמשמיע קול רק בתוך הבית י"ל דלא אוושה מילתא ושרי. אך מו"ר שליט"א אמר דהנה הרמ"א הביא דמותר להעמיד כלי המשקולת שקורין זייגע"ר מער"ש אע"ג שמשמיע קול משום שהכל יודעין שמעמידין אותו מאתמול, וכפשוטו קול הזייגער לא היה נשמע ברה"ר, הרי דאף השמעת קול שבתוך הבית - כל שהוא קול רם - יש בו זלזול דשבת ואף כשנשמע רק לבני הבית, והגדר בזה כל שהוא נשמע קצת חוץ למקומו, **דהיינו חוץ לחדר** שבו הוא עומד, כבר חשיב השמעת קול ואושה מילתא".
- (ד) סידור השולחן (עמ' פ"ו הע' י"ג אות ב', עמ' פ"ט סוף הע' כ"ו) – "קול שקט שנשמע רק בחדר, כגון תקתוק השעון או מקרר שקט, אין בזה איסור השמעת קול".
2. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' של"ח אות שס"ו ד"ה אבל), הגרי"ז פאללאק (ויהי בנסוע עמ' שס"ג, קול התורה חמ"ב עמ' רנ"ג), שבת בית (ארטסקרול, פרק ל"ה הע' י"א, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' ע"ג).
- (א) באר משה (ח"ז קו"ע סי' מ"ו) – "וא"א לאוסרו בשביל דאוושי מילתא ואיכא זילותא דשבת, דאין שום אדם בשוק שומע, ובבית הכל יודעים שכן מצלצל בכל יום לעוררו".
- (ב) ציץ אליעזר (ח"ג סי' ט"ז פרק י"ב אות ז') – "היה מקום להסתפק היכא שיסדרו את המקלט שישמיע בקול נמוך באופן שלא ישמע הקול בחוץ, אף שהסברא נותנת לא לחלק בכך דא"כ נתת דברך לשיעורין וסוף שיפרץ הדבר לגמרי".
- ציץ אליעזר (ח"ד סי' ל"א) – "ומשא"כ בכגון נידונו שהמטירות אינן משמיעות שום קול ענות גבורה ולכל היותר משמיעות רק קול ענות חלושה, ואין הבחנה יתירה של שמיעת קול איסור לכן בכגון דא יש מקום לומר דלא נקרא אוושה מילתא שחכמים אסרוהו".
- (ג) הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' כ"ב, הע' ל"ו*) – "אין לחלק בין קול גדול לקול קטן, דכבר כ' הפו' דכל שיש לחוש להשמעת הקול אסור".

ב. דבר שאין משמיע קול, כגון להדליק נרות ע"י שעון שבת.

1. מחמיר.
- (א) פסקי תשובות (דפו"ח אות ה', הע' מ"ג, אות ו') – "ואף שאין משמיעים קול, מ"מ יש בו משום זילותא דשבתא ואושה מילתא".
2. מיקל.
- (א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ט' אות ב' ד"ה גם, שולחן שלמה ס"ק י"ד ד"ה גם) – "לשונו מובא לקמן.
- (ב) ע"י ציץ אליעזר (ח"ד סי' ל"א) – "לשונו מובא לקמן.
- (ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' הע' ו') – "דדוקא בהשמעת קול מצינו שגזרו אבל במלאכה שהוא בגדר נראה ואינו נשמע לא גזרו משום אוושה מילתא".

- (ד) נשמת שבת (סי' של"ח אות שצ"ו).
 (ה) עי' סידור השולחן (עמ' צ' אות ט"ו).
 (ו) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ע"ה).

ג. **השמעת קול במקום שאינו נשמע לבנ"א: כמו מזגן על הגג וכדו'.**

1. מיקל.

(א) עי' אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע' אות ו') – "אם נשמע גם חוץ מחדרו **נשמע להרבה הלנים בביתו** וכ"ש כשנשמע לחוץ אסור מצד גזירת השמעת קול ... הוא כמפורש שהעמדת השעון להקיץ בבקר הוא דבר שעושים בחול דוקא בלילה בעת שהולך לישן הרי אם נשמע לחוץ או אף בבית בשאר החדרים **כשיש שם עוד אינשי** דהא אף קול הודעת השעות הזיגער לא נשמע יותר מזה והיה אסור אי לאו שידוע לכל אשר מעמידין רק פעם אחת במעל"ע".

ד. **השמעת קול באיסור דרבנן.**

1. מחמיר.

(א) מוכח מהמג"א (ס"ק כ', עי' לעיל) וסייעתו.

(ב) שבט הלוי (ח"א סי' מ"ז ד"ה והנה) – "דמי הגיד שטעם הרמ"א שאוסר רחיים של מים ומתיר רק במקום הפסד הוא משום דלא התירו משמיע קול במקום שכו"ב הוא איסור תורה בשבת, הלא אין הטעם אלא זלזולא דשבתא ושיחשדו אותו שנתן לתוכו בשבת או צוה ליתן לתוכו, משא"כ בשעון דלא שייך זה כמבואר כ"ז בד"מ וברמ"א שם, וגם אין זה ברור כלל אם אין בעריכת שעון סתם איסור תורה כמבואר בפמ"ג סי' רנ"ב ובפוסקים".

ה. **במקום שכולם יודעים שעשה קודם שבת מצד איסור שבת.**

1. מחמיר.

(א) מנחת יצחק (ח"א סי' ק"ז אות ו') – "ועי' מהר"ם שיק (או"ח סי' קנ"ז) שמתיר להעמיד השעון מע"ש בכדי שיתכבה בשבת, כיון דאסור להעמיד השעון בשבת, יודעין בודאי שנערך מע"ש, עכ"ד, וקשה דא"כ היינו צריכים להתיר מה"ט גם ברחיים, משום דהכל יודעין שבשבת אסור לטחון, וע"כ דזה הוי עיקר האיסור שיחשדוהו שעושה שלא כדין, ובכלי משקולת דוקא התירו שכן דרכו להעמידו מיום א' על חבירו בכל עת לא משום איסור שבת דוקא וע"כ דהמהר"ם שי"ק לא אמר זאת, רק על מה דהעיר דיש לאסור, בענין להעמיד השעון מע"ש, בנדון דיד', מטעם דכ' התוס' בסוף כירה על הא דאסור ליתן מים תחת הנר בע"ש, כיון דלא משמע לאינשי איסור בזה גזרינן ע"ש אטו שבת וכדאיתא (בסי' רס"ה סעי' ד') וא"כ אפשר ה"נ כן, וע"ז כתב, די"ל דכמו שאי, לענין דאין לאסור משום השמעת קול בכלי השעות, דדרך לתקן מע"ש, וא"כ ה"נ שייך היי"ט, שלא לגזור ע"ש אטו שבת בכלי השעות, משום דדרכו להעמידו מע"ש בכ"פ, לא מחמת איסור דוקא, ובפרט לד' הכלבו הוא רק משום מ"ע, וכלי שעות מידע ידעין דמתקנן מע"ש, ועוד כתב וגם שיש לומר במקצת, טעם שכתב מעלתו (היינו השואל שם) דבלא"ה נהגין לאסור להעמיד כלי שעות המשמיעין קול בשבת עיין שם, ורצ"ל דאין לחוש שמא יעשה כן בשבת כמו שחששו (בסי' רס"ה), מטעם שחששו לאיסור דיש בהעמדת הכלי שעות בעצמו, ואם כן אין לחוש שיעשה בשבת להדליק הנר, ועייש"ה בד' השואל, אמנם זה אין מספיק להסיר החשש משום חשדא וכנ"ל, ועוד שייך בזה משום איסור השמעת כלי שיר כמבואר באחרונים".

2. מראי מקומות – מהר"ם שיק (או"ח סי' קנ"ז ד"ה ובלאו).

(א) ציץ אליעזר (ח"ד סי' ל"א אות ג' ד"ה וגם) – "וגם בזה יש להסביר שזהו גם טעם ההיתר של השימוש בחשמל בשבת ע"י שעון אוטומטי המדליק ומכבה כנ"ל, והיינו מכיון שכולם יודעים שא"א בליל שבת בלי מאור ולכן כולם ידונו לכך זכות שבטח סודר מראש באופן המותר".

[יב] מדיח כלים (dishwasher) ע"י שעון שבת וכדו'.

א. מיקל.

1. משמרת חיים (סי' ב') – "שאין בזה שום איסור".

ב. מחמיר - משום גרמא [או גרם הבערה, או גרם בישול], משום זלזול שבת, ועוד טעמים.

1. אג"מ (אמירה לעכו"ם, ארטסקרול פרק י' הע' ח').
2. באר משה (ח"ו קונ' עלקטריק סי' פ"א) – "משמרת חיים ... עמדת משתומם ותרגז בטני מי שמע להתיר דבר כזה, עיינתי בספרו וכל דבריו רוח ישאם וח"ו לעשות כדבר הזה".
3. הגרשו"א זצ"ל (מאורי אש השלם עמ' תשנ"ז, עמ' תשנ"ט, מאור השבת ח"ד עמ' תפ"א) – "בסגירת הדלת גורמים למבעיר ומבשל בשבת, (כי כפי שנתברר הרי הם עשויים באופן שכשהדלת פתוחה להכניס ולהוציא כלים, אין המכונה פועלת, ורק עם סגירת הדלת פועלת המכונה [וכדוגמת מכונת כביסה], ונמצא שבסגירת הדלת גורמים למבעיר ומבשל בשבת)".
4. הגרשו"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' כ', שולחן שלמה ס"ק י"ג) – "מבואר בשו"ע ... מפני שהכל יודעים שרגילים לתקנו בכל יום על יום שלאחריו וביום שהוא מקשקש ומשמיע אין מתקנים אותו - לשון הדרכי משה מהאו"ז -, וטעם זה שייך שפיר גם במקרה ובמיזוג האויר, אבל לא במיקרופון או במדיח כלים".
4. הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים אות רצ"א, אבני ישפה ח"ד סי' נ"א אות א', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ט סעי' ל"ב) – "דלכאו" יש בזה איסור דרבנן דאעפ"י כשמטיל שם את הכלים ל"ה שום איסור אך היות ולאחמ"כ יבא איסור ללא שום היתר עמו אסור לעשות זה, וכמו שאוסרים לגבי בישול וגם כאן יש בישול מים ועוד".

5. הגר"ח פ"ש זצ"ל (דברי חכמים אות רצ"א) – "שאינן בזה איסור ממש מ"מ יש לאסור מטעם זלזול בכבוד שבת".
6. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' סעי' ז') – "ולכן אסור להפעיל מדיח כלים או מכונת כביסה וייבוש סמוך לשבת באופן שהפעולה נמשכת עד **אחר צאת הכוכבים**, משום שמשמיע קול ואין הדרך להעמידו מאתמול, ולכן אושא מילתא ואיכא זילותא לשבתא".
7. הגר"ח ק" (הליכות חיים ח"א אות שי"ג, עמ' ק"ב) – "האם מותר לערוך ע"י שעון את מכונת הדחת כלים מע"ש ובשבת ינוחו בה הכלים המלוכלכים, ואחר שהכלים מונחים זמן מה, תתחיל המכונה ע"י שעון לפעול את עבודתה להדיח הכלים שהניח בה בשבת, או אסור לעשות כן. תשובה: אין לעשות כן".
8. ששכ"ה (פרק י"ב סעי' ל"ה [דפ"ח, סעי' ל"ז], הע' צ"ה [דפ"ח, הע' ק']) – "כי הרי עם סגירת דלת המדיח הוא עושה מעשה שבעקבותיו המים יכולים להיכנס למכונה ולהתחמם עם הפעלת המדיח באמצעות שעון-השבת, ויש בזה **משום אחד נותן הקדירה** וכו', סי' רנג במ"ב ס"ק ק".
- ע"י ששכ"ה (ויהי בנסוע עמ' שס"ד ד"ה ולאור, קול התורה חמ"ב עמ' רנ"ה) – "שבספר שש"כ ... ושאלתי את הגה"צ המחבר (שליט"א) [זצ"ל] והשיב וז"ל ובענין מכונה לשטיפת כלים אין הכי נמי אם מכונה עושה רעש יש לדון משום אושא מילתא אבל מסופקני".
- שו"ר ששכ"ה (דפ"ח פרק ל' סעי' כ"ד) – "ולכן, מותר לומר לנכרי להדיח כלים בשביל יהודי, גם אם הוא יודע שהנכרי ידליק את האור ויחמם מים, או יפעיל את מדיח-הכלים הפועל בצורה **שקטה** (ועיין להלן פרק לא סעיף י)".
- וששכ"ה (דפ"ח פרק ל"א סעי' י') – "אין לאפשר לנכרי הצריך להדיח כלים בבית היהודי, להשתמש בשבת או ביו"ט, במדיח כלים המשמיע רעש בזמן פעולתו, ומשום 'אושא מילתא', פירוש רעש מכונות שאינו מתאים לשבת גורם לזלזול בכבוד שבת".
9. עמק התשובה (ח"א סי' כ"ה) – "יש לאסור משום השמעת קול וכש"כ הרמ"א בסי' רנ"ב ס"ה דבכ"מ שיש לחוש להשמעת קול יש לאסור ואינו מתיר רק גבי מורה שעות כי הכל יודעין שדרכן להעמידו מאתמול, משא"כ בנ"ד. היוצא מזה דמדינא ה' מותר בכה"ג אלא שיש לאסור משום השמעת קול. ובכלים שיש עליהם דבר לח שנצטנן יש לאסור מדינא משום בישול דקיי"ל בדבר יש בישול אחר בישול אם נצטנן לגמרי וכדאיתא אבסי' שי"ח סט"ו".
10. נשמת שבת (סי' שכ"ג אות שע"ו-ב') – "אסור".
11. אבני ישפה (ח"ד סי' נ"א אות א').
12. זכור ושמור (סוף מלאכת טוחן).
13. אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' פ"ט, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' ע"ו).
14. ארחות שבת (פרק כ"ט סעי' ח', הע' כ"ד) – "וכתבו פוסקי זמננו דאין להשתמש בשעון שבת להפעלת בתי חרושת ומכונות וכיוצא"ב משום שיש בדבר זילותא דשבתא. ומטעם זה הוא הדין שאין להשתמש במדיח כלים על ידי שעון אף באופן שלא יהיה בדבר חשש מפני איסורים אחרים [מלבד שיש בזה איסור גרמא של מלאכת בישול בסגירת הדלת וכן איסור שהייה בשעה שהמים הצוננים נרתחים בתוך המכונה, עיין מג"א סי' רנ"ד ס"ק כ"ו שכתב שיש איסור שהייה בחימום מים להדחת כלים]".
15. פסקי תשובות (סי' רנ"ב אות ה', אות ו').
16. סידור השולחן (עמ' פ"ח אות ו') – "אסור להפעיל מדיח-כלים סמוך לכניסת השבת, או להפעילו בשבת ע"י שעון-שבת, לפי שמשמיע קול בבית".
17. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

If one normally puts dirty dishes into the dishwasher, and it's a new, quiet dishwasher, that doesn't make noise, can one set a timer before Shabbos to run the dishwasher after the Friday night seuda?

R' Y. Berkovits wrote: No. When the dishwasher door is open, the dishwasher will not go on. Closing the door on Shabbos (after you put in the dishes), is an act of גרם בישול וגרם הבערה. [If you somehow circumvented the safety feature and the dishwasher would start even with the door open, then you would be dealing with גרם בישול of the leftover food, which Rav Shloma Zalman has a teshuvah regarding if it's shayach bishul on garbage.]

הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Regarding setting a timer for a quiet dishwasher: Rebbe said in response to a previous shailah that this is not allowed since the dishwasher will not go on without the door being closed which makes closing the door an act of גרם בישול וגרם הבערה. How about if a non-Jew closes the door of the dishwasher?

R' Y. Berkovits wrote: There are those that are matir gerama via a Goy (as in asking a Goy to set a timer). The minhag is to be machmir unless b'makom hefsed or tzorech gadol. One could speculate that closing the door is אינו מתכוון, similar to a fridge. That is probably not the case with closing the door of a dishwasher.

ג. מראי מקומות – הגר"ד פיינשטיין שליט"א (קונ' יד דודי, שבת אמירה לעכו"ם אות י"ב).

יג. מכונת כביסה (washing machine) - הפעלת מע"ש המכבסת והולכת מאליה בשבת, או ע"י שעון שבת. א. מיקל.

1. הגר"י זילברשטיין שליט"א (אסיפת יצחק כ"א תמוז תשס"ו) – "שאלה: האם מותר להפעיל מכונת כביסה ערב שבת שתפעל גם אחרי כניסת שבת, ע"פ הרמ"א (בס' רנ"ב סעיף ה') 'כי הכל יודעים שדרכן להעמידו מאתמול'. תשובה: ברמ"א שם נאמר דבכל מקום שיש לחוש להשמעת קול יש אוסרים דהדבר עלול להביא לידי זלזול בקדושת שבת, אולם במקום הפסד ובשעת הדחק יש להקל כמבואר שם ברמ"א ובמשנ"ב, אולם בזמננו שכולם מכירים בכך ומסתמא יודעים שהעמידו מאתמול מסתבר שמותר".

ב. מחמיר.

1. אג"מ (טלולית שבת פרק כ' הע' מ') – "דאסור משום זילותא דשבת".
2. הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י' אות ב', ח"ב סי' כ' ד"ה מה) – "דאסור מפני שהמכונה משמעת קול ואוושא מלתא וחשיב כמו רחים של מים דאסור".
3. ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' מ"ג, הע' קמ"ט) – "אסור להפעיל מבעוד יום מכונת-כביסה שתפעל גם אחרי כניסת השבת או החג, מכיון שיש בזה משום חשש השמעת קול וגם משום זלזול בקדושת השבת והחג".
4. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' סעי' ז') – לשונו מובא לעיל.
5. עי' הגר"ח ק"ק שליט"א (אסיפת יצחק י"ח תמוז תשס"ו) – "שאלה: האם מותר להפעיל מכונת כביסה בערב שבת מבעוד יום באופן שתפעל גם אחרי כניסת שבת, ע"פ הרמ"א (בס' רנ"ב סעיף ה') 'כי הכל יודעים שדרכן להעמידו מאתמול'. תשובה: אין ראוי כי משמיע קול ובזמניו אין הכל יודעים וצ"ע".
6. חוט שני (אסיפת יצחק ט"ו תמוז תשס"ו) – "שאלה: האם מותר להפעיל מכונת כביסה בערב שבת מבעוד יום שתפעל גם אחרי כניסת שבת, ע"פ הרמ"א (בס' רנ"ב סעיף ה') 'כי הכל יודעים שדרכן להעמידו מאתמול'. תשובה: השימוש הרגיל במכונת כביסה המו שמכנים מאתמול, וכן הוא דרכו, ולא השימוש וההכנה בש"ק, ועל כן חושדים השומעים שהמכונה עובדת והופעלה בשבת, ועל כן אסור לעשות כן".
7. עי' הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ח תמוז תשס"ו) – "שאלה: האם מותר להפעיל מכונת כביסה ערב שבת שתפעל גם אחרי כניסת שבת, ע"פ הרמ"א (בס' רנ"ב סעיף ה') 'כי הכל יודעים שדרכן להעמידו מאתמול'. תשובה: רק אם אינה מרעשה, אין זה דומה לשעון".
- ע' הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' רנ"ב ע' סעי' ה') – "אין טוב להפעיל מכונת כביסה מערב שבת (שש"כ פמ"ב סעי' מ"ג). אבל נלענ"ד להקל עבור הבא לביתו סמוך לשבת, וצריך לצאת לדרכו מיד אחר צאת השבת".
8. שבט הקהתי (ח"ב סי' קכ"ז) – "אסור להפעיל המכונת כביסה מער"ש כדי שיפעול בשבת".
9. זכור ושמור (סוף מלאכת טוחן).
10. טלולית שבת (עמ' ר"נ).
11. חיי הלוי (ח"ו סי' נ"ב אות ב') – "ומה ששאל מע"כ אי מותר להפעל מכונת כביסה מערש"ק שימשיך לפעול בשב"ק, נראה דאין להתיר, ומה שכתב מע"כ להתיר מטעם שכתב הרמ"א (סי' רנ"ב) להתיר בזיגער, שאני התם דכן ה' הדרך, אבל מכונה דומה לחיטין שיש השמעת קול, וזילותא בשבת, ומי שישמע המכונה אינו יודע מתי הדליקו אותו, וכן במכונת יבוש הנקרא דרייע"ר נראה דאסור, אמנם באופן שאינו פועל רק על השקיעה הגם שהוא כבר קיבל שבת מקודם, יש לומר דבזה לא גזרו חז"ל משום השמעות קול ומ"מ לכתחילה אין להכניס א"ע בזה, בפרט בירושלים שכל העיר נהגו לקבל שבת במוקדם".
12. אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' פ"ט, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' ע"ו).
13. הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' כ"ב) – "אסור לכבס במכונה גם אם מכניס לשם הכביסה מע"ש, דאוושא מילתא כשעובדת בשבת, ואפי' אם המכונה סגורה בחדרי חדרים".
14. פסקי תשובות (דפו"ח אות ה', אות ו').
15. סידור השולחן (עמ' פ"ז אות ה') – "אסור להפעיל מכונת-כביסה סמוך לכניסת השבת שתכבס מעצמה בשבת, לפי שמשמיעה קול בבית ואף לשכנים. אמנם אם הוא נחוץ לדרכו במוצאי-שבת, כגון שטס לחו"ל וכיו"ב ואין לו בגדים, נראה שזה"ז כצורך גדול ומותר".

ג. בני ספרד.**1. מיקל.**

- (א) יחזה דעת (ח"ג סי' י"ח, חזון עובדיה שבת ח"א עמ' קמ"ו) – "מותר לתת בגדים לתוך מכונת כביסה אוטומטית בערב שבת סמוך לשקיעת החמה, והם מתכבסים מאליהם. וכדעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. ואחינו האשכנזים נוהגים כדעת הרמ"א להחמיר, אלא אם כן יש צורך בדבר".
- (ב) ילקוט יוסף (סעי' ד' [לשונו מובא לעיל], קיצור שו"ע או"ח סי' רנ"ב סעי' ד') – "לדידן מותר לתת בגדים לתוך מכונת כביסה אוטומטית בערב שבת, סמוך לשקיעת החמה, ולהפעילה קודם שקיעת החמה, והיא מכבסת והולכת ביום השבת, [ונפסקת פעולתה באופן אוטומטי], וכדעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, שמאחר ומלאכת הכיבוס נגמרת מאליה על ידי המכונה האוטומטית, מותר, ואין חוששין להשמעת קול שיאמרו מכונה של פלוני מכבסת בשבת. ויש להקל בדבר בפרט בחיילים המגיעים לחופשה קצרה בערב שבת אחר הצהריים, סמוך לכניסת השבת, ועליהם לחזור לבסיסם מיד בצאת השבת, ובמוצאי שבת יוציאו את הבגדים מהמכונה. ואחינו האשכנזים נוהגים כדעת הרמ"א להחמיר בזה, שיש לחוש להשמעת קול. אולם אף לדעת הרמ"א כשיש צורך בדבר, וכגון בחיילים המגיעים לחופשה קצרה, והשעה דחוקה להם ביותר, יש להתיר גם להם לעשות כן. [ילקו"י שם עמוד פ]".

2. מחמיר.

- (א) אור לציון (ח"ב פרק ט"ז סעי' י', הע' י') – "שאלה. האם מותר להפעיל מכונת כביסה לפני כניסת השבת, באופן שתמשיך לפעול ביום השבת, וכן מפעלים הפועלים באופן אוטומטי במשך כל השבוע, האם מותר להפעילם לפני שבת ותמשך פעולתם באופן אוטומטי ביום השבת. תשובה. אין להפעיל מכונת כביסה לפני השבת אף שפועלת מאליה ביום השבת, אלא אם כן בשעת הדחק, כגון לחיילים שבאו זמן מועט קודם השבת, ויוצאים מיד לאחר יציאת השבת. וכן אין להפעיל מכונות של מפעלים הפועלות באופן אוטומטי לפני השבת, אף שאין אדם עושה בהם שום מלאכה בשבת [שלמעשה אין להתיר בזה, משום שבמפעלים אוושא

מילתא טובא, ויש בזה זילותא דשבתא, ויש לחוש לאוסרים כמבואר ברמ"א בסימן רנ"ב סעיף ה', וע"ש בב"י. וגם שיש לצרף בזה, דאפשר דיש בזה איסור מדין ושמרתם את משמרת, שדבר שאדם עשוי להיכשל בו צריך למנוע עצמו מדברים שיכולים להביאו לכך"].

ד. מראי מקומות – הגרי"ז פאללאק (ויהי בנסוע עמ' שנ"ח, קול התורה חמ"ב עמ' רנ"ה).

1. הגר"ח"ק שליט"א (עלי שי"ח עמ' קל"ו אות נ"ו) – "שאלה: האם מותר להפעיל את מכונת הכביסה קודם חצות שימשך גם אחרי חצות שזה זמן האסור במלאכה. תשובה: בע"ש לא מצינו איסור השמעת קול".

יד] ממטרה (sprinkler) - להשקות גינה בממטרה בשבת שתופעל ע"י שעון שבת וכדו'. א. מחמיר.

1. באר משה (ח"ז קו"ע סי' ע"א) – "רע בעיני המעשה שסיפר לי אחד, שבעוברו בשוק בין ביתו ובין בית הכנסת, שרואה איש שומר הדת והמצות שמשקה את חצירו מלא עשבים שלפני ביתו ע"י שעון עלעקטרי, בבקר כשהולך המים שופך ע"י נודות להשקות חצירו, ובחזרתו מבית הכנסת כבר נפסק, ואחר צהרים כשהולך למנחה עוד הפעם המים שופכים, וזה איננו נכון כלל, אין בו שום צורך בדבר, ובודאי שלא כדין עושה, ומוכרח להפסיק מעשיו הרעים בזה, ובודאי שום איש הירא וחרד לדבר ד' לא יעשה כמעשיו, ולא ילמוד ממנו לעשות כמעשיו הרעים, לעשות כדבר הזה שאין בו שום צורך, רק גאות וחוצפה להראות עושרו ולהראות שטותו, בעל מוח קטן ומצומצם לעשות הדבר הזה בפני כל עם ועדה, חרפה היא לנו".

2. הגר"ש"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על ס"ק י') – "ובע"פ אמר מרן זללה"ה דמעיקר הדין מותר להשקות גינה בשבת ע"י שעון שבת שמופעל מע"ש, אולם בזמנינו כיון שאין מפורסם הדרך שמשקים באופן אוטומטי, ה"ז אסור משום מראית עין, ולא יועיל בכה"ג שישים שילוט שהממטרות מופעלות באופן אוטומטי, וכפי שאמר מרן זללה"ה שבפלוגת הרמ"א ורעק"א – יו"ד סי' פ"ז סעיף ג' – מסתבר לפסוק כרעק"א, פרט להמקרים שבהם הכריע הרמ"א בפירושו, דאם ננקוט כהרמ"א בכל ענין הרי נבטל את כל האיסורים שהם מראית העין ע"י שלטים שנשים בכל מקום. ולשוואל אחר אודות צינור מים הנמצא מתחת האדמה ומשקה את הגינה, ולא רואים כלל את הטפטוף רק שהאדמה רטובה, השיב מרן זצוק"ל שאם מפעילים את זה ע"י שעון שבת לאמצע הלילה כגון בין 1 ל-3 אחר חצות שרי, משום דכל האיסור הוא משום חשד, ולכן בזמן שלא רואים ואין ענין של חשד, מותר. – מהנראה דכוונתו היתה לצרף את מה שלא רואים ההשקאה כלל, וגם לא את הרטיבות בעת שנעשית".

3. משנת יוסף (ח"ג סי' ה' אות ח' ד"ה וא"כ, מכתב הערות בסוף ספר דרכי הלכה עמ' רי"ד הו"ד באליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ג טור ג') – "הנה בדרכי הלכה (סימן רנ"ב סעיף א') הבאת דיון האחרונים אם מותר להפעיל ממטרות מים מערב שבת, להשקות הזרעים במשך השבת, שכתבו להתיר מהא (דשבת דף י"ח ע"א) דפותקין מים לגינה ערב שבת ומתמלאת והולכת כל היום כולו, אשר לפי"ז מותר ג"כ לפתוח הממטרות בערב שבת ולהשאירם פתוחות כל השבת, אבל לא מדובר אצלך אם גם יתירו לפתוח הממטרה בשבת ע"י שעון אוטומטי כנהוג היום. ויותר מזה, מופעלות הממטרות ע"י מחשב, שלפי החוסם וצריכת המים, כן מפעילה מכונה זו את ברז ההשקאה, למשך זמן שתשקה את האדמה. ולענ"ד לא רק שאין להפעילן בשבת ע"י שעון שבת או מחשב, אלא שגם לפותחן בערב שבת ולהשאירן בשבת פתוחות לא יאות למיעבד הכי. ועד כאן לא התירו בשם החזו"א (בספר מנוחה נכונה) לפתוח ברזי ההשקאה בערב שבת ולהשאירן פתוחות עד תוך השבת, אלא כשאין ההשקאה משמיעה קול, כמו הצינורות של גומי המטפטפות מים בשקט, וכמו פותקין מים לגינה על ידי חריץ קטן, אבל הממטרות המתזות מים למרחוק, ומשמיעות קול התזת המים, ולפעמים גם קול שריקת הממטרה המסתובבת, ויותר מזה אפילו מתזת מים על רשות הרבים על העוברים ושבים, בזה העירותי שזה אוושה מילתא, והוי זילותא דשבת, וכמש"כ הרמ"א (סימן רנ"ב סעיף ה') בשו"ע ודרכי משה דאסור לתת חטים ערב שבת לריחיים של מים, וכן כל דבר שיש לחוש להשמעת קול, ועד כאן לא התיר האגור להעמיד שעון המצלצל המשמיע קול, משום דלא דמי לקול הריחיים, כי שם יסברו שנתנו החטים לתוך הריחיים בשבת, אבל בשעון הכל יודעים שרגילים לתקנו בכל יום על יום שלאחריו, וביום שהוא מקשקש אין מתקנין אותו, וכן עמא דבר. ואם כן מה שאין הכל יודעים שהותקן מאתמול, אסור כשמשמיע קול, דהוי זילותא דשבת, עד שגם בשעון המקשקש היינו אוסרים לולא שהכל יודעים. ובממטרות אין הכל יודעים שמופעלות מאתמול ע"י שעון, כי הרבה אנשים פותחים אותם בידיהם, ולכן בודאי הנמנע מזה בשבת טוב עשה".

4. הגרי"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ג טור ג') – "דאין להפעיל ממטרות בשבת ע"י שעון שבת אם זה עושה רעש, משום אוושה מילתא".

5. תשובות והנהגות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ג טור ג') – "דיש לדון להחמיר לא להפעיל ממטרות בשבת ע"י שעון שבת מערב שבת, משום אוושה מילתא, דאין כולם יודעים שממטרות פועלות כיום ע"י שעון שבת".

6. הגר"ד פיינשטיין שליט"א (קונ' יד דודי, שבת אמירה לעכו"ם אות י') – "באג"מ או"ח ח"ד סימן ס".

7. הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' כ', הע' ל"ה) – "ממטרות שמתזות ברעש אין לפתוח אותן מע"ש, די"א דאוושה מילתא בכך, אא"כ במקום שיש חשד הפסד לפירות [דעיקר דינא דגמ' הוא רק לפתוח נקב החור שבכותל שממנו באים מי המעיין, ובשבת באין מאליהן, ובזה אין מקום כלל לאסור אף ע"י השמעת קול, דהמעין או הקילוח בא מאליה בשבת, וכיו"ב מותר לפתוח ברזי השקאה כהיום הנתונים ע"ג הקרקע ויש בהם נקבים שמשם המים מתפשטים בשדה ובגינה ובנחת, אבל בממטרות המסתובבות ועושות פעולת השקאה בקול רעש מע"ש, והן עצמן נצרכות להפעלה ע"י מעשה אדם, בזה ודאי אוושה מילתא בשבת דמיחזי כמי שהפעילן בשבת, ובודאי יש בו אוושה מילתא כעין טחינה בריחיים, מיהו במקום הפסד יש להקל בדבר כדלהלן, ובדרך כלל כשצריך להשקות בשבת יש הפסד בדבר וכפה"ג בכה"ג הוא שהתיר מרן החזו"א זצ"ל או בברזי השקאה כעין שלנו שמזירמים מים (ומש"כ בצ"ץ אליעזר ח"ב לחלק בין השמעת קול מרובה להשמעת קול מועט, אינו נראה דהפעלת ממטרות אין לך אוושה מילתא גדול מזה)].

ב. מיקל.

1. ציץ אליעזר (ח"ד סי' ל"א) – "נראה דכשם שלא אסרו עצם פתיקת המים מע"ש שהולכים ומשקים כל יום השבת את הגינה ולא חששו למראית עין שיאמרו שפתק בשבת גופא, כך מותר נמי לפתוח מע"ש שיומשכו המים ע"י מכשיר הנקרא ממטרה, מכיון שאנן פסקינן דאין איסור שביתת כלים בשבת ... ומשני טעמים שונה נידוננו מדין רחיים של מים שהרמ"א ... ומשא"כ בכגון נידוננו שהממטרות אינן משמיעות שום קול ענות גבורה ולכל היותר משמיעות רק קול ענות חלושה, ואין הבחנה יתירה של שמיעת קול איסור לכן בכגון דא יש מקום לומר דלא נקרא אוושא מילתא שחכמים אסרוהו, וממילא אין גם איסור של מראית עין ... ושנית יש לחלק משום דברחיים הטחינה אינה צורך השעה של יום השבת גופא ... אבל כבנידוננו הדבר ניכר לכל שזה בא לשם צורך הכרחי מידי שיומא הוא דקגרים, כדי שלא יתקלקלו הזרעים, **וההפסד** באי ההשקאה נראה במוחש, ולכן במה שיראו שהממטרות בפעולתם לא יבואו לחשוד שסודר בשבת גופא, אלא יחשבו שהיות שההפסד הוא תמידי ונראה תמיד מראש בטח דאגו בעלי הגינה לכך לסדר מראש הכל באופן המותר, וכן הקול אינו מבליט כ"כ האוושא מילתא וזילותא דשבתא ... וליתר תוקף היות וענין הממטרות הוא אינו דבר השווה לכל נפש כמאור החשמל לכן **מן הטוב והמועיל לסדר שבעל הגינה ידביק פתקה** ע"י השער ויהא כתוב בה שהממטרות בפעולתן ע"י כוון מע"ש".
2. הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ג טור ג') – "שמותר להפעיל ממטרות בשבת ע"י שעון שבת".
3. משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור א') – "דמותר להפעיל ממטרות בשבת ע"י שעון שבת מערב שבת".
4. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור א') – "דמותר להפעיל ממטרות להשקות גינה ושדה מערב שבת על ידי שעון שבת כדי להשקות בשבת, ואין בזה משום אוושא מילתא".
5. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' סעי' ד') – "וכן מי שיש לו מערכת ממטרות להשקאת גינתו שפעולתו בצורה אוטומטית ע"י שעון חשמלי, מותר להניחם לפעול בשבת ויו"ט כדרכם תמיד כיון **שהדרך תמיד להפעילם בעריכה מוקדמת ע"י שעון**, וגם משום אוושא מילתא ליכא, שהכל יודעים שדרך להעמידו מאתמול".
6. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור א') – "דמותר להפעיל מערב שבת ממטרות השקאה להשקות את הגינה במים בשבת, אף שהממטרות מתיזות מים למרחוק ומשמיעות קול התזת מים".
7. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור א') – "דמותר להפעיל ממטרות בשבת ע"י שעון שבת מערב שבת, דבזמנינו כולם יודעים שזה פועל על ידי שעון".
8. רבבות אפרים (ח"ו סימן ת"ו, אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור א') – "דמותר להפעיל ממטרות בשבת ע"י שעון שבת מערב שבת, דבזמנינו כולם יודעים שזה פועל על ידי שעון".

ג. מראי מקומות – זכור ושמור (סוף מלאכת טוחן), פסקי תשובות (אות ה'), סידור השולחן (עמ' צ' אות י"ג, הע' ל"ב, וצ"ע").

1. חזו"א (מנוחה נכונה פרק ג' מלאכת זריעה, שונה הלכות סי' של"ו דין א') – "מותר לפתוח את ברזי ההשקאה, בשדה או בגנה, בערב שבת קודם הדלקת הנרות ולהשאירם פתוחים כל מה שצריך. וקודם שיסגור הברזים, יסגור את הברז של הצנור הראשי, המספק מים לכל הממטרות, כדי שלא יגבר לחץ המים בצנור אחד הנשאר פתוח ע"י שסוגר את השני, כי בזה הוא גורם להשקאה מוגברת, וזה אסור. ונכון להחמיר ולסדר שהצנור המשקה בגן יצא מהצנור הראשי ולא יהא שום קשר והשתלבות בינו לבין הצנור המספק מים לבית, כדי שלא יפעול בפתיחת הברז בבית ובסגירתו להגברת הלחץ שבצנור ההשקאה. ואם א"א לו לעשות זאת, יזהר עד כמה שאפשר שלא להשתמש בברז שבבית כל זמן שברזי ההשקאה פתוחים".
2. ברית עולם (זורע סעי' ח') – "ספר מנוחה נכונה בשם החזו"א".
3. חוט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ג טור ב') – "שבמקום שדרים רק שומרי שבת, ואם יראו ממטרות שפועלות בשבת יאמרו שזה פועל ע"י שעון שבת, צריך להיות מותר לכיון את השעון מערב שבת כדי להפעיל את הממטרות בשבת".
4. ששכ"ה (פרק כ"ו סעי' ח' [דפו"ח, סעי' ח']) – "מותר לפתוח ממטרות-השקאה וטפטפות מבעוד יום, ולהשאירן פתוחות בשבת כדי להשקות את השדה או את הגינה, ולסגור מותר גם משחשיכה. בענין מערכת השקאה ממוחשבת, יש לשאול שאלת חכם כיצד עליו לנהוג בשבת ויו"ט".
5. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) –

The custom is to set one's automatic sprinklers so it doesn't function on Shabbos. Is this just Maaris Ayin or is there an issue of Gram Zoreah? If 'only' Maaris Ayin then does one have to reset the sprinklers before Yom Tov?

R' Y. Berkovits wrote: The issue, is when someone in the house shuts off a faucet at the same time that the sprinkler is functioning. [Opening a faucet will decrease the water pressure of the sprinkler, and closing it will **add to the water pressure**.] The Chazon Ish says this is a psik reisha for zeria. No difference between Shabbos or Yom Tov.

טו) שירות יקיצה בטלפון (אוטומאטי, wake up call) – האם מותר להזמין שירות יקיצה בטלפון מערב שבת כדי להתעורר בשבת בבוקר.

א. מחמיר.

1. מעשה חושב (ח"א סי' ח') – "נראה כי יש להמנע לכתחילה מלהזמין צלצול יקיצה ממרכזיית טלפונים בערב שבת, על מנת לשמוע קול הצלצול בשבת. במקרים חיוניים, כגון במקום חולי או הפסד מרובה וכדו', יש לדון להקל. כאשר צלצול היקיצה יהיה שונה

- באורך ובקצב ומיועד רק למטרה הזאת, כשעל ידי כך יהיה ידוע וברור כי אינו למטרת שיחה רגילה בשבת - יש לדון להקל בכל מקרה הזמנת הצלצול מערב שבת".
2. עי' תשובות והנהגות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור ג') – "דאין להזמין שירות יקיצה מערב שבת לשבת בבוקר משום עובדין דחול, אולם אם אפשר לשנות את הצלצול לצלצול הדומה לשעון מעורר בכה"ג אפשר להקל".
3. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור ג') – "דאין להזמין בערב שבת שירות יקיצה בטלפון כדי להתעורר בשבת בבוקר, אף שזה נעשה מאליה ואין בזה שום מלאכה, כיון שיש בזה משום השמעת קול וזילותא דשבת ששומעים שהטלפון מצלצל".
4. עי' סידור השולחן (עמ' פ"ט הע' כ"ו).

ב. מיקל.

1. באר משה (ח"ז קו"ע סי' מ"ו) – "נשאלתי מרכז הטלעפאן מקיצין בני אדם, אם שרי לבקש מהם שיקיצנו בכל יום בשעה ידועה ושבבת בכלל. השבתי, אם אחד מפועלי אנשי הטלעפאן צריך לעוררו ע"י צילצול אז אסור, אבל כידוע כעת איננו כן אלא ע"י כח עלעקטרוני נעשה הכל, ואין אדם צריך לצלצל והכל נעשה ע"י חשבונות של כח העלעקטרוני של חכמי הטעכניק, דינו ככל כלי שעון הנערך מע"ש שיעשה פעולתו בשבת, כמו לכבות ולהדליק אור העלעקטריק בבית דשרי, כמו כן גם זה שרי, וא"א לאוסרו בשביל דאוישי מילתא ואיכא זילותא דשבת, דאין שום אדם בשוק שומע, ובבית הכל יודעים שכן מצלצל בכל יום לעוררו, וגם בלא"ה ליכא שום זילותא אפילו כששומעין בחוץ, דהלא הרבה פעמים מצלצל בשבת הטלעפאן ע"י טעות במספר כידוע. אולם למעשה מאחר שהטלעפאן מצלצל הוא ישן ומעוררו משנתו, מאוד מאוד שכיח שאוחז הטלעפאן ומגביה הכלי לשמוע מי הוא המצלצל ומה רוצה לומר לו, וטעות כזה מצוי מאוד וביותר כשמקיצין משנתו, על כן לדעתי **צריך לדבק הכלי** או לכבותו כדי שכשפושט ידו בעודו במטתו לא יטעה להסיר כלי השמיעה, או מחוייב מערב שבת לסדר הכלי טלעפאן שלא במקומו בכל השבוע, היינו שלא יהא מונח על הנאכטקאסטל אצל מטתו, אלא יניח הטלעפאן תחת מטתו או במקום שאין ידו מגעת, ובלא"ה אין להתיר בשום אופן כי קרוב שיטלטל בשוגג, ויגביה הכלי שמיעה כמנהגו שהוא איסור גמור".
2. אז נדברו (ח"ח סי' כ"ו) – "ידוע שהיה ויכוח גדול בדורות שעברו אם מותר להפעיל השעון מע"ש שידליק החשמל בשבת, ולאחר שכבר יצא הדבר בהיתר כמנהג העולם אין נידונינו חמור מזה, אבל היות שזה מופעל על כח החשמל, א"כ במקום שהחשמל מיוצר בחילול שבת, ומי שאינו משתמש בחשמל (אשר כן עיקר לדעתנו) יש להחמיר".
- אז נדברו (ח"ט סי' ס"ד על סי' כ"ו) – "מה שכתבתי להתיר צלצול הטלפון בשבת על ידי הכנה מע"ש, כדי לעורר אותו במקומו שמשמשים באלקטרה, וכבודו אוסר משום השמעת קול וכלי שיר, זה אינו נכון כמבואר היטב בסימן של"ח בבה"ל ס"א ושם בש"ע סעיף ג', ואין זה שאני מצלצול שעון המעורר דכבר נהגו להקל בזה, ומה שרוצה לומר דגזרינן, זה כלל גדול הוא שמביאים מירושלמי שאין עושים גזירות חדשות, 'ושמירת שבת כהלכתא' אין הפירוש דוקא להחמיר, אף שאנו צריכים להיות מיראי הוראה במקום שאין הדין ברור".
3. משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור ב') – "דמותר להזמין שירות יקיצה מערב שבת בטלפון שיצלצל בשבת בבוקר, והוא הדין בטלפון נייד, אולם אין לטלטל אח"כ את הטלפון כדי שלא יפריע לו הצלצול".
4. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' הע' י') – "דה"ה שירות יקיצה [אוטומטית] דרך הטלפון, באופן שמכניס בקשתו למחשב והמחשב מתקשר אליו בזמן בקשתו והוא מתעורר ע"י קול צלצול הטלפון, מותר, ואין אומרים דקול צלצול הטלפון הוא כזלזול דשבתא ועובדין דחול, ויש מקום לומר דעדיף טפי משעון מעורר שכתבנו בסמוך שיש לפקפק בו, דהכא אין ניכר שכליו עושין מלאכה בשבילו, אלא נראה כאילו מישוהו התקשר אליו בטעות וכדו', דבזה י"ל דלית בי' משום השמעת קול כלל. וגם להשתמש בהעמדת טלפון נייד לעוררו ע"י צלצול שעון מעורר מותר למה שנהגו היתר בזה, וליכא זלזול לשבת במה שהוא ע"י טלפון נייד, **ואולי אם הצלצול המעוררו הוא איזה שירה וזמרה** י"ל דאין נכון כ"כ וראוי שיהא סתם קול צלצול בעלמא".
5. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור ב') – "דמותר להזמין שירות יקיצה בערב שבת בטלפון שיצלצל בשבת בבוקר, והוא הדין בטלפון נייד, ומותר לטלטלו אח"כ למקום אחר כדי שלא יפריע לו הצלצול, דחשיב ככלי שמלאכתו לאיסור שמותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו".
6. רבבות אפרים (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור ב') – "דמותר להזמין שירות יקיצה בערב שבת בטלפון שיצלצל בשבת בבוקר, והוא הדין בטלפון נייד, ומותר לטלטלו אח"כ למקום אחר כדי שלא יפריע לו הצלצול, דחשיב ככלי שמלאכתו לאיסור שמותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו".
7. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור ב') – "דמותר להזמין שירות יקיצה בטלפון מערב שבת כדי להתעורר בשבת בבוקר, כיון דהכל נעשה באופן אוטומטי".
8. משנת יוסף (ח"ז סימן ע"ט) – "אם מותר להכין מערב שבת 'שירות יקיצה' בטלפון, דהיינו שבאופן אוטומטי ע"י מחשב במרכז הטלפונים, ומצלצל הטלפון אצלו כאן בשעה שמזמינים אותו, וחששת לזילותא דשבת. יש לדון מטעם השתמשות במוקצה שאסור, אפילו בלי לטלטלו, כמש"כ הגרע"א בגליון השו"ע (סי' שכה למג"א סק"ט) שאסור לישב על אבן. - אבל זה רק כשהאדם משתמש במוקצה להדיא, אבל שימוש דממילא מותר כבמשנ"ב (סי' תק"א סק"ו, תק"ז סק"ח), והכא שהכין את צלצול היקיצה בע"ש, הגם שהטלפון מוקצה, מ"מ באה ההנאה ממנו רק ממילא. ואין לאסור בנדו"ד לכסות הטלפון, כדי שלא יישמע קולו אחרי שכבר קם ממטתו [באופן שיזהר שלא יזיז השפופרת], מטעם בסיס, שלא רק דבר המונח תחת המוקצה ביה"ש נעשה בסיס, אלא גם דבר המונח עליו לצרכו, כמובא בשש"כ"ה (פ"כ הערה קנז) מהאחרונים ש'האיל' למנוחה נעשה בסיס למנוחה, וכן מהדקים לכביסה רטובה. - דלא שייך בנדו"ד כלל, דשם מדובר רק במונח על המוקצה לצרכו, אבל לא כבנדו"ד שמכסה הטלפון לצורך האדם שלא ישמע הצלצול. עיקר החשש כאן בנדו"ד הוא מטעם משמיע קולו, דקיי"ל בשו"ע (סי' שלח, ג) זוג המקשקש לשעות וכו' מותר להעריכו ולהכינו מבעוד יום, כדי שילך ויקשקש כל השבת, ובמשנ"ב (סקי"ד) דלא חיישינן שיחשדוהו שהעריכו בשבת, דהכל

יודעין שדרכו להעריכו מאתמול. - ובשעון מעורר חוכך הגרש"ז אויערבאך ז"ל (בששכ"ה פכ"ח סוף הערה סה) להחמיר אפילו העריכו מע"ש, דאוושא מילתא, ויחשדוהו שהעריך אותו בליל שבת (כרגיל בשעון מעורר). - אבל למעשה נהגו להקל בזה, ומכניס מער"ש שעון מעורר לשבת בבוקר. ויותר מזה נהגו בשנות קדם, כשלא היו עוד שעוני שבת אוטומטיים, כיבו את המאור ע"י שעון מעורר גדול, שקשרו אליו חבל, וכשצלצל הסתובב הבורג ונמשך החבל וכיבה את המאור. והגם שאפשר לחלק בין שעון מעורר שהעריכוהו לצרכי כיבוי מאור השבת, שכולם יודעים שזה שעון-שבת ולא הוי זילותא דשבת, כמו גנרטור דלא חיישין, כיון שעיקרו לשבת. - לבין שעון מעורר סתם, שאינו מיוחד לשבת, מ"מ הנח להם לישראל שנהגו להקל בזה [ועי' במשנ"י סוגיות או"ח ח"ג (בכת"י) בענין השמעת קול בשבת]. - וא"כ גם בטלפון שמעריכים אותו מע"ש שיצלצל בשבת, בפרט אם מצלצל בשקט, ואח"כ מכסהו שלא יישמע קולו, לא הוי זילותא דשבת. וגם קורה שהטלפון מצלצל בטעות (מנכרי שהגיע בטעות למספר זה), וא"כ לא יחשדוהו שהעריכו בשבת".

9. חוט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור ג', **אמנם** עי' סידור השולחן עמ' פ"ט הע' כ"ו) - "דמותר להזמין שירות יקיצה בטלפון בערב שבת שיצלצל בשבת בבוקר, כשברור שזה עובד באופן אוטומטי ואין זה גורם חילול שבת".
10. הגר"ט ווייס שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ד עמ' י"ד טור ג') - "דמותר להזמין שירות יקיצה בטלפון בערב שבת שיצלצל בשבת בבוקר, כשברור שזה עובד באופן אוטומטי ואין זה גורם חילול שבת".

ג. מראי מקומות.

1. פסקי תשובות (דפו"ח אות ז' ד"ה ומחמת) - "ומחמת כבוד וקדושת השבת נכון גם לימנע מלהזמין שירות יקיצה דרך הטלפון, כי שמיעת קול צלצול הטלפון מעשה חול הוא".
2. לענין אם מותר לטלטל שעון מעורר כדי שלא יפריע לו הצלצול - עי' סי' ש"ח סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

טז] מכשיר פקס (fax) - להשאירו דלוק בשבת.

א. מחמיר.

1. הגרש"ז (צ"ל (שולחן שלמה הע' על ס"ק י"ד ד"ה וכיון) - "לענין פקס שרוצה רופא או מי מטעם הבית חולים לשלוח ע"י שעון שבת, פסק מרן זללה"ה בדמקום שכל ההכנות נעשות בערב שבת, והפקס ישלח באופן אוטומטי בליל שבת ע"י שעון שבת, שרי. וכן מותר להשאיר את המכשיר פתוח כדי שיוכל לקבל פקס בשבת, ובלבד שלא יהיה אוושה מילתא, כלומר שלא ישמע קול המכשיר - כשהוא פועל - מחוץ לחדר".
2. ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' קט"ז) - "מותר מן הדין לישראל הנמצא בארץ ישראל לשלוח במוצאי שבת מכתב במכשיר פקס לארצות הברית בשעה ששם עדיין שבת. והטעם משום שמעשה המלאכה מתייחס לישראל הנמצא בארץ ישראל ואצלו כבר יצאה שבת, אמנם משום זילותא דשבתא אין לשלוח מכתב כזה לביתו של ישראל [וכן לא ישאיר ישראל מכשיר פקס פתוח בשבת] רק לביתו של נכרי או למשרד של ישראל אשר הוא סגור באותה שעה".
3. הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' כ"ב, הע' ל"ו*) - "וכן פקסים ומדפסות המשמיעות קול אסור להשאירם בשבת פתוחים ע"מ שיקבלו הפקס, דמשמיעים קול בקבלתם בשבת ואוושה מילתא, ובמקום חשש הפסד מרובה סומכים להקל [וכהיום נשתכללו באופן שאין בפקס השמעת קול כלל]".
4. עי' סידור השולחן (עמ' פ"ט אות י') - "ויש שכתבו ... וכן אסור לו לקבל הודעות ומכתבים (מנכרי או ממקום שלא נכנסה שבת) בשבת, אלא צריך לנתק המכשיר מער"ש".

ב. מיקל.

1. ויען דוד (או"ח סי' מ"ח אות א') - "והנה בשבת זייגער הכל יודעים שהדרך להכינו מערב שבת. ולפי ידיעתי שגם הפאקס-מאשין נעשה לכתחילה באופן שיוכלו להכינו כדי שיעבוד מעצמו אחר זמן, ודמי למשקולת של הזייגער שהתיר שם הרמ"א ואע"ג שמשמע קול. וראיתי דנים על מאשין המכבס בגדים, אם מותר להכינו כי האי גוונא. ולע"ד מאשין זה עדיף, שדרכו לעשות כן, מה שאין כן במאשין לכביסה שלא נודע כל כך שיכולים להפעילו באופן זה".
2. באר שרים (ח"ד סוף סי' ע') - "כמכונת הפאקס גם חשש זה אין בו ממש ולכן אין אני רואה לחייבו לסגור המכונה והרצת להחמיר גם במכונת הפאקס משום השמעת קול ואוושה מילתא יחמיר לעצמו ולא לאחרים כנלענ"ד".
3. הגר"ז פאללאק (ויהי בנסוע סוף עמ' שס"ד, קול התורה חמ"ב סוף עמ' רנ"ה) - "כי ידוע שלא ישראל הבעל הבית גורם את השמעת הקול אלא האיש ששולח לו את הפאקס, ובמפורסם שנעשה בהיתר ליכא חשדא, וכן עמא דבר להשאיר הטלפון פתוח ונשמע בשבת שמצלצלים לבית כי הכל יודעים שהנכרי מצלצל להכא והני נמי בפאקס".
4. הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ע"ז).

ג. מראי מקומות.

1. ששכ"ה (פרק ל"א דפו"ח הע' פ') - "ומיירי במקום שאין לחוש להשמעת קול (שמשמיע המכשיר בעת קבלת הפקס), או עכ"פ במקום הפסד, עיין סי' רנ"ב סעי' ה ברמ"א ובמ"ב ס"ק מה ו-מט. ועוי"ל דמ"ש מטלפון אשר לא רגילים לנתקו מבעוד יום אף אם מישוהו מצלצל ויש בו משום השמעת קול, שהכל יודעים שלא בעל המכשיר הוא הגורם להשמעת הקול, והכי נמי בני"ד של הפקס".
2. מצד שביתת כלים, או לשלוח ממקום שהוא שבת למקום שאינו שבת - עי' סי' רמ"ו סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
3. יש לדון בהמציאות, שהפקס בזמן הזה ג"כ מדפיס, ויש רעש. וצ"ע.

יז] שאר מקרים.**א. מקרר (refrigerator).**

1. מיקל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' כ' ד"ה גם, שולחן שלמה ס"ק י"ג) – "מבואר בשו"ע ... מפני שהכל יודעים שרגילים לתקנו בכל יום על יום שלאחריו וביום שהוא מקשקש ומשמיע אין מתקנים אותו" - לשון הדרכי משה מהאו"ז -, וטעם זה שייך שפיר גם במקרר ובמיזוג האוויר, אבל לא במיקרופון או במדיח כלים".

(ב) הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' כ"ד) – "בענין הפעלת גנרטור ומקרר וכיו"ב אין בהם משים השמעת קול".

(ג) סידור השולחן (עמ' צ' אות י"ב).

ב. הדלקת אור ע"י שעון שבת.

1. מיקל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ט' אות ב' ד"ה גם, שולחן שלמה ס"ק י"ד ד"ה גם) – "וא"כ מה שמותר להדליק ולכבות את האור בשבת ע"י שעון אוטומטי היינו משום דדוקא השמעת קול הוא דאושא מלתא ואסור משא"כ כבוי והדלקה שרק נראין ולא נשמעין, וגם עיקר החשד אינו כי אם בתחלתו ואז הרי נעשה ונגמר ברגע כמימרא משא"כ בהשמעת קול, וכן דייק שם הרמ"א 'ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול' אסור, ועיין במשנ"ב שכתב: 'כלל בזה כל כיוצא בזה המשמיע קול דאושא מלתא ואיכא זילותא לשבתא'".

(ב) ציץ אליעזר (ח"ד סי' ל"א) – "דלא אסרו כי אם כשנוסף לנראין יש גם נשמעין, ומשא"כ כשהוא רק בגדר של נראין ולא נשמעין, וזהו גם טעם ההיתר שנוהגים להשתמש במאור החשמל בשבת החוזר ונדלק ע"י כוון שעון אוטומטי מע"ש, וכן לכבות ע"י שעון אוטומטי, ולא חששו למראית עין של הרואים, והיינו מכיון שזה רק בגדר של נראה ולא נשמע, ואין האוושא מילתא ... וגם בזה יש להסביר שזהו גם טעם ההיתר של השימוש בחשמל בשבת ע"י שעון אוטומטי המדליק ומכבה כנ"ל, והיינו מכיון שכולם יודעים שא"א בליל שבת בלי מאור ולכן כולם ידונו לכך זכות שבטח סודר מראש באופן המותר".

(ג) נשמת שבת (סי' של"ח אות שצ"ו).

(ד) פסקי תשובות (דפו"ח אות ו').

(ה) סידור השולחן (עמ' צ' אות ט"ו).

(ו) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ע"ה).

2. מראי מקומות – פסקי תשובות (דפו"ח אות ה', הע' מ"ג, אות ו', לשונם מובא לעיל), Crossroads (ח"ה עמ' ל"ה).

(א) לענין השתמשות בשעון שבת - עי' סי' של"ד סעי' כ"ד, לשיטות ומראי מקומות.

ג. פלאפון (cellphone).

1. סידור השולחן (עמ' פ"ט סוף הע' כ"ו) – "מעורר של טלפון-סלולרי, אם מצלצל בצלצולו הרגיל של הטלפון דינו כנ"ל, ואם יש לו צלצול של שעון-מעורר מותר. ואם מכסה בבגדים או מניחו בארון שאין הצלצול נשמע מחוץ לחדר מותר וכן"ל".

2. פסקי תשובות (דפו"ח, סוף אות ז') – "אותם מכשירי טלפון וטלפונים ניידים ושאר מכשירים אלקטרוניים לסוגיהן אשר יש בהם תוכנת 'שעון מעורר', מהנכון לכווננו באופן שישימיע קול צלצול כעין שעון מעורר, ועכ"פ ודאי יש לזהר שלא ישמיע קול שירה וזימרה".

ד. מזכירה אלקטרונית, תא-קולי (answering machine).

1. מחמיר.

(א) באר שרים (ח"ד סוף סי' ע') – "ובענסריג מאשין היינו מזכירה אלקטרונית נראה דיש בזה קצת אוושא מילתא באם תישאר פתוח ומאן דהוא יטלפן אליו וישאיר הודעה במזכירה והכל - קול נשמע ביתה, באמצע יום השבת יש בכך אוושא מילתא אפי' לבני ביתו".

2. מיקל.

(א) אג"מ (מסורת משה ח"א או"ח אות ק"ס).

(ב) ששכ"ה (פרק כ"ט דפו"ח סעי' ל') – "מכשיר הקלטה (מזכירה אלקטרונית וכדומה) ... תא-קולי הפועלים כל ימות השבוע בבית או במשרד, אין צורך לנתק אותם מלפני השבת, ואפילו כשיש חשש שיכניסו הודעות בשבת, ובתנאי שלא ישמעו את ההודעות או את פעולת המכשיר בשבת".

(ג) חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' קנ"ב) – "מי שיש לו מזכירה אלקטרונית הפתוחה בכל ימות החול, יכול להשאירה מופעלת גם בשבת, ואין צורך לנתק את שירות המזכירה הנ"ל".

(ד) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ע"ז).

3. מראי מקומות – חלקת יעקב (או"ח סי' ע', ח"ג סי' צ"ד), באר משה (ח"ו קו"ע סי' נ'), מנחת יצחק (ח"ה סי' י"ד), חשב האפוד (הליכות חנוך פרק א' אות מ"ט), משנה הלכות (ח"י סי' נ"א, סי' נ"ב), רבבות אפרים (ח"א סי' רנ"ה), הערות בהלכה (ח"ב עמ' מ"ד).

(א) הגר"מ ביק (רבבות אפרים ח"א סי' רנ"ה) – "אם יש כאן ענין של מסייע א"כ תמיד צריך להסיר הטלפון שלא יטלפנו בשבת וזה לא שמענו מעולם. אך אולי משום משמיע קול יש לאסור דאסור אפילו בהכין מערב שבת. ויש חשש דזילותא דשבת אבל כיון שאיסור כזה אינו מבואר בהדיא אין לנו לאסור למי שרוצה להעמידה מכונה הזאת הקולטת בימי החול ומוכן ג"כ לשבת אך בירא שמים השם אורחותיו נראה דבבית שדר שם תמיד אין כדאי להעמיד מכונה כזו דנראה כאילו המסחרים של מתנהגים בש"ק ואין

זו כבוד שבת אך בביתו בבית חרשות ובמשרדים שבש"ק אין שם איש נראה דאין להחמיר כלל. וא"כ מי שרוצה יחמיר לעצמו אבל קשה לאסור לאחרים אלא אפשר ליעץ להם שיותר טוב לא להשתמש בזה בשבת קדש".

(ב) ילקוט יוסף (סעי' ז') – "טלפון המחובר לו מכשיר הקלטה הנקרא "מזכירת טלפון" שהמטלפן מקבל הודעה למסור את שמו כתובתו ובקשתו, והכל נקלט, ובעל הטלפון משאיר הטלפון מערב שבת כשעה לפני השבת או משעת תוספת שבת, ולפעמים יש חילוניים המתקשרים בשבת, והיא קולטת הכל, ובמצאי שבת נגש בעל הטלפון ושומע את כל מה שהוקלט מערב שבת או בשבת עצמו, ואם הוא רופא מחיש רפאות תעלה, או שהוא סוחר מקבל הזמנות וכו', במקומות שרוב אנשי העיר גויים, יש להתיר בזה, ואין בזה חשש משום "ולפני עור לא תתן מכשול", ולא משום איסור מסייע בידי עוברי עבירה. ובמקומות שרובם יהודים יש להחמיר".

ה. מזגן (air conditioner).

1. מיקל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' כ' ד"ה גם, שולחן שלמה ס"ק י"ג) – "מבואר בשו"ע ... 'מפני שהכל יודעים שרגילים לתקנו בכל יום על יום שלאחריו וביום שהוא מקשקש ומשמיע אין מתקנים אותו' - לשון הדרכי משה מהאו"ז - , וטעם זה שייך שפיר גם במקרה ובמיזוג האוויר, אבל לא במיקרופון או במדיח כלים".

(ב) הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רנ"ט אות ז') – "האם לאשכנזי מותר להשתמש בשבת במזגן ע"י שעון שבת או שיש לחוש להשמעת קול, כדעת הרמ"א (שו"ע או"ח רנ"ב ה'). תשובה. כן. שאלה: למה. תשובה: כמדומני אין רעש גדול".

(ג) נשמת שבת (סי' של"ח אות שצ"ז) – "כבר נתפשט המנהג להקל".

(ד) הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' כ"ד, עי' הע' ל"ח*) – "וכן לענין מזגן נהגו להקל דאין בו משום השמעת הקול [ונראה דבכל אופן שנהגו היתר בזה מחמת כובד החום שהוא צער גדול דינו כמקום פסידא ועונג שבת **דהוא נמי צורך מצוה**]".

(ה) סידור השולחן (עמ' פ"ט אות י"א, הע' כ"ט, עי' הע' ל"א) – "העולם נהגו להקל בזה [**חשיב כצורך גדול**]".

(ו) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ע"ז. אמנם עי' פרק י"ב סוף הע' ז', הע' י', "צריכין לבאר").

(ז) מעשה השבת (סעי' ו') – "אבל גם דבר המשמיע קול, אם הוא דבר שידוע שהוא מופעל ומוכן מערב שבת, מותר. ולכן מותר לכוין בערב שבת שעון שיצלצל בשבת אפילו קול רם מאד בחוץ. ולכן מותר להפעיל מערב שבת מזגן או גנרטור אפילו שהם עושים רעש הנשמע לכל עובר ושב ברחוב".

(ח) רביד השלחן (אות י"ב) – "ונתפרסם לרבים שפיר שייך לומר גם בזה הכל יודעים ש'בשבת' מעמידו מאתמול, וכמו שנהגו להעמיד שעון שבת על האור העלעקטער, ועל 'עיר-קאנדישן' [מזגן] והכל יודעים ש'בשבת' דרכו להעמידו מאתמול".

2. מחמיר.

(א) אג"מ (דף על הדף דף יח., ריש עמ' צ"ח) – "וגם לענין מזגן, כיון שזה מרעיש בקול ואווש מילתא, לא נתן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל **בישיבתו** שידלקו המזגנים בשבת".

(ב) עי' הגר"ש זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ב' הע' ל"ח*, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ט אות ל"ג) – "לענין מזגן **דתלוי** אם רגילין לכבות ולהדליק המזגן כל כמה שעות לפי צורך השימוש אסור משום השמעת הקול, אבל במקומות שרגילין להדליק המזגן לכמה ימים עם טרמוסטט וכדו' בבתי מדרש וכדו' שפיר איכא להתירא כדבר שדרכו להעריכו מבעו"י, וצ"ע".

3. מראי מקומות.

(א) עטרת שלמה (או"ח ח"ב סוף סי' ק"פ) – "וכבר דברו בזה"ז על המכונה מיזוג אויר שבבתים ובתיכ"נ שעושה קול רעשני, גם שיש חשש שיאמרו שהותחל מהלכו מהיום ועכ"ז משתמשים בו אף בשבת ...".

(ב) שלמי יהונתן (ס"ק ו' אות ד') – "יש לעיין בהפעלת מזגן ע"י שעון שבת שיש לאסור מפני מראית העין שהרי דרך לעורכו בעת השמוש".

ו. מכונת יבוש (dryer).

1. מחמיר.

(א) אג"מ (או"ח ח"ה סוף סי' כ"ב, טלטולי שבת עמ' ר"נ הע' מ', רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' ש"ח אות ט') – "שאלה: בגדים שנשארו במכונת היבוש בביה"ש אם דינם כמוקצה. תשובה: אסור להכניס בגדים למכונה בערב שבת כדי שיתייבשו בתוך השבת, דהו"ל כהאי דין דריחיים (סימן רנ"ב סעיף ה' בהגה בשם יש אוסרים), ולכן אם הכניס בגדים למכונה בערב שבת שיתייבשו בשבת, דינם דהו"ל מוקצה".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י' אות ב' ד"ה וזהו) – "ונראה לפי"ז אם נתן את הכביסה בערב שבת בתוך מכונה אוטומטית שהיא גם מיבשת ולאחר שהכל נגמר היא נפסקת מאליה, דבכה"ג אי לאו דאסור מפני שהמכונה משמעת קול ואוושא מלתא וחשיב כמו רחים של מים דאסור".

(ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' סעי' ז') - לשונו מובא לעיל.

(ד) חיי הלוי (ח"ו סי' נ"ב אות ב') - לשונו מובא לעיל.

(ה) אמירה לעכו"ם (ארטסקרול, עמ' פ"ט, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' ע"ו).

ז. **גנרטור** (generator) - המופעל מערב שבת ועושה רעש גדול.

1. מיקל.

(א) **חזו"א** (הל' שבת בשבת פרק ב' הע' ל"ח) – "לענין הפעלת גנרטור, שאלו למרן החזו"א ז"ל למה אין בו משום השמעת הקול, והשיב **דהגנרטור צועק 'שבת'**. וכונתו נראה דכשם שכ' הפו' שדבר שהדרך להעריכו מאתמול אין בו משום השמעת הקול דליכא זילותא בזה, ה"ה בגנרטור שכל שמושו הוא רק ע"מ שלא יהנו מחשמל המופעל בשבת וכל מגמתו רק כדי להעריכו מבעו"י דאל"כ אין בו שום תועלת בודאי לא גרע משעון הנ"ל דשרי".

(ב) **משנת יוסף** (ח"ז סימן ע"ט) – "נהגו בשנות קדם, כשלא היו עוד שעוני שבת אוטומטיים, כיבו את המאור ע"י שעון מעורר גדול, שקשרו אליו חבל, וכשצלצל הסתובב הבורג ונמשך החבל וכיבה את המאור. והגם שאפשר לחלק בין שעון מעורר שהעריכוהו לצרכי כיבוי מאור השבת, שכולם יודעים שזה שעון-שבת ולא הוי זילותא דשבת, כמו גנרטור דלא חיישינן, כיון שעיקרו לשבת. – לבין שעון מעורר סתם, שאינו מיוחד לשבת".

(ג) **הל' שבת בשבת** (פרק ב' סעי' כ"ד) – "בענין הפעלת גנרטור ומקרר וכיו"ב אין בהם משים השמעת קול".

(ד) **סידור השולחן** (ריש עמ' צ').

(ה) **הל' שונות הנוגעות לשבת** (ארטסקרול, עמ' ע"ח).

2. מחמיר, אא"כ במקום מצוה.

(א) **שבת הלוי** (ח"א סי' מ"ז ד"ה תבנא) – "שיש לי מקום עיון הוא מכונת גענע - ראטאר המייצר כח האלקטרי מעצמו שמעריכים אותו מע"ש והוא עובד ברעש גדול כמו רחיים של מים א"כ איכא בי' זלולא דשבתא כרחיים הנ"ל, ולבי חוכך להחמיר, מ"מ באלו שעובדים לצורך בתי כנסיות ובתי מדרשות כנהוג פה בסביבה, יש מקום להתירם כצורך הפסד שהתיר רמ"א וה"נ לצורך מצוה".

ח. **שואב אבק** (vacuum cleaner).

1. מחמיר – **אמירה לעכו"ם** (ארטסקרול, עמ' פ"ט, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' ע"ז).

ט. **אופה לחם אוטומטי** (breadbaker) - אי שרי להפעילו סמוך לשבת שיגמור האפיה בשבת, או לכוונו שיפעל בשבת.

1. אם יש רעש, מחמיר – **ישיב יצחק** (ח"ח סי' ז'), "במקום שאין הפסד יש להחמיר ולכן אם הוא צורך גדול ושעת הדחק ואין לו לחם אחר או סוג לחם שצריך או במקומות הרחוקים שאין לו עם הכשר הצריך".

י. **הפעלת רדיו** (radio) **בערב שבת כדי לשמוע בשבת** - מצד דאוושא מילתא והויא זילותא דשבת.

1. מחמיר.

(א) **אג"מ** (או"ח ח"ד סי' פ"ד) – "כיון שבחול הדרך לחבר המייקראפאן להעלעקטרי רק בשעה שצריכין לדבר ולא קודם, לכן אף אם לא היה שום איסור בעצם הדבור אסור זה מדרבנן, מהא שאסרו ליתן חטין לתוך רחיים של מים בע"ש אלא כדי שיטחנו בשבת כדאיתא בשבת דף י"ח, ומפורש בב"י ס"ס של"ח ד"ה כתב האגור שמטעם זה היה לן למיסר להכין ולערוך זוג המקשקש לשעות עשוי' ע"י משקלות, (שהם הזייגערס הגדולים שהיו בדורות הקודמים ובילדותנו השתמשו עוד בהרבה בתים בזייגערס כאלו), אבל כיון שאף בימי החול רגילים לתקנו על יום שלם מותר גם בע"ש שאין לגזור שמא יאמרו שעתה בשבת העריך אותו כיון שבכל יום מכינין מיום שעבר, הרי מפורש שאם אין עושין כן בחול אסור, ולכן כיון דבימי החול מחברין את המייקראפאן רק כשצריך לדבר, אסור לחברו בע"ש על כל השבת כדי שידברו בו בשבת דהרי אפשר לומר שהיום קודם הדרשא וקודם התפלה חברוהו להעלעקטרי. ומטעם זה אסור להעמיד בע"ש רעדיא וטעלעוויזן כדי לראות ולשמוע בשבת".

(ב) **שערים מצוינים בהלכה** (סי' פ' אות ע"ח).

(ג) **מנחת יצחק** (ח"א סי' ק"ז אות ו') – "ועוד ראיתי כעת בספר שערים מצוינים בהלכה (סי' פ' אות ג') בשם איזה גדולים שכתבו שיש לאסור ההערכה מע"ש, ממה דאיתא בשבת (י"ח ע"א), אין נותנים חטים לתוך רחיים של מים מע"ש, ולרבה אף לב"ה אסור מפני שמשמעת קול, והרמ"א (סי' רנ"ב סעי' ה') פסק כן, ומה"ט הי' הו"א לאסור להעמיד כלי משקולת שקורין זייגער מע"ש משום שמשמיע קול בשבת, ורק משום שהכל יודעין שדרכו להעמידו מאתמול מתירין כדאיתא ברמ"א (סי' רנ"ב ס"ה) ובמחבר (סי' של"ח סעי' ג') עיין שם, וה"נ כן, דאוושא מילתא בהשמעת קול, ולא ידעו להבחין, שנערך מאתמול".

(ד) **הגרשז"א** זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ט' אות ב', שולחן שלמה ס"ק י"ד) – "נלענ"ד שאין להשתמש בשבת ברם קול או ברדיו אפילו אם הם ערוכים ומיועדים לכך מאתמול, דהא נקטינן שאסור ליתן חטים בערב שבת לתוך רחיים של מים כדי שיטחנו בשבת, ואף על גב דידעי' כו' ע' שהרחיים טוחנות מעצמם וידעי' נמי שהחטים הושמו שם מערב שבת' (כך לשון התוס' בשבת י"ח ע"ב בתוד"ה אין נותנים) אפי"ה אסור מפני שמשמעת קול ואוושא מלתא שיאמרו רחיים של פלוני טוחנות בשבת ואיכא זלול שבת בזה שהשומעים את קול הטחנה יאמרו שבשבת התחיל המלאכה, והן אמנם דפליגי בה רבואתי ומרן הב"י נוטה להיתר, עכ"ז הכריע הרמ"א בסי' רנ"ב כדעת רוב הראשונים שאסור וגם כל גדולי האחרונים הסכימו לכך".

(ה) **ציץ אליעזר** (ח"ג סי' ט"ז פרק י"ב אות ז') – "יש לדמות זה לדין הרמ"א באו"ח (סי' רנ"ב סעי' ה') האוסר משום השמעת קול וזילותא דשבתא ברחיים של מים ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול ... כן אסור השידור משום אוושא מילתא ועובדין דחול, ואיכא בזה זילותא דשבת ויו"ט".

(ו) **הגרפ"ש** זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק נ') – "ולהתעורר ע"י שעון רדיו נראה דודאי אסור מטעם דאושא מילתא".

(ז) **הגר"א נבנצל** שליט"א (ביצחק יקרא על רמ"א סעי' ה') – "מטעם זה הורה אדמו"ר זללה"ה שלא להשאיר רדיו פתוח מערב שבת כדי להאזין לו בשבת".

(ח) נשמת שבת (סי' של"ח סוף אות ש"י, ע"י אות שנ"ג) – "ופשוט שאם משמעת קול גדול עד שנשמע מבחוץ ודאי שיש לאסור, דומה למה שכ' הרמ"א בס"י רנ"ב שאסור להניח מער"ש חטים ברחיים של מים שטוחנות והולכת כל השבת מפני שמשמעת קול ואוושא מילתא ואיכא זילותא דשבת שיאמרו שטוחן בשבת (אם לא כמקום הפסד שיש להקל) יעו"ש, וכן ראיתי בס' שערים המצויינים בהלכה (סי' פ' סקע"ח) שאוסר משום מראית העין שאין הכל יודעים שהעריכו מער"ש".

(ט) זכור ושמור (סוף מלאכת טוחן).

(י) סידור השולחן (עמ' פ"ח אות ז') – "אסור להשאיר טייפ דלוק מער"ש, או להפעילו בשבת ע"י שעון שבת".

(יא) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקורל, עמ' ע"ו).

2. מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"א סי' ק"ז), יביע אומר (ח"א או"ח סי' כ').

(א) חלקת יעקב (או"ח סי' ס"ג אות ב') – "נלפע"ד להלכה ולא למעשה, דאף כל אדם שיעמיד הרדיו מע"ש לשמוע החדשות או קול הזמרה, אף שודאי אין זה משנת חסידים, אבל אין מזניחין אותו לעושה איסור, כיון דהרמ"א כ"ל בכ"מ להחמיר לכבוד שבת כמו להפ"מ ... וע"י ברמ"א רס"י ש"ז וז"ל ובני אדם שסיפור שמועות ודברי חידושים היא להם לעונג מותר לספרם בשבת כמו בחול וכן אף על גב דמבואר במחבר שם דאסור להרבות בשבת בדברים בטלים, א"כ כמו דמותר השמעת קול במקום פסידא, וכהסברת הפמ"ג הנ"ל כמו שאר אוה"ת דמתירין במקום הפ"מ, כמו כן יש להתיר אף לכבוד שבת אם הוא לעונג עבורו, ובפרט ... כי הכל יודעין שדרכן להעמידן מאתמול ... וה"נ כן, ובפרט דכל האיסור אף לרבה הוא רק לתא דרבנן משום זילותא אבל לעיקר דינא גם כן אין איסור כר"י, וא"כ בני"ד די"ל דאפשר הוא דומה למשקלות, ואיכא היתר דעונג שבת, המתיר אין מזניחין אותו, וכאמור לא למעשה, ואין לאומרו בפרהסיא".

(ב) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קפ"ח) – "השואל שהוא חולה, מפציר להתיר לו, שכל היום מרגיש שיעמום בלי רדיו, ואינו מסוגל לעסוק בתורה, ומדמה שבשימעת קול זמירות ברדיו מתענג בשבת, וקשה לו בלא זה ונופל למרה שחורה ח"ו כשהוא בשבת לבד. ונראה שאין להתיר לו בשום אופן. ראשית, זהו פריצת גדר, דאם נתיר רדיו בשבת עלול להתפשט, עד שיש כאלו שיגבירו או יקטינו ואפילו ידליקו בשבת גופא, ולכן אי אפשר להתירו לעולם שיביא ח"ו למכשולים. שנית, יש כאן איסור מראית עין שנראה לאחרים שהדליקוהו בשבת, מאחר שלא נהגו להדליק רדיו בע"ש, ולכן באיסור תורה חיישינן מפני מראית עין אף בחדרי חדרים שיאמרו שמדליקין בשבת, ובפרט כאן בחו"ל דקיל להו איסור הדלקת אלקטרי. עוד יש לחשוש שזהו כעין עובדא דחול שאינו ראוי לשמוע בשבת, ובפרט שהרי ע"י הדלקת הרדיו מע"ש שומע ונהנה ממעשה שבת אף שלא נעשה עבורו, מ"מ הוא עושה שיעשה גם עבורו וכה"ג חמור טובא. ובשום אופן לא נוכל להתיר גם בנכרי בשבת שיש בזה איסור משום שבות, שבזה גורמים פירצה בעיקר קדושת השבת ח"ו לדורות (ורק אם הרופא מאשר שהוא כחולה ממש וזהו לבד רפואתו ובלאו הכי מצבו עלול להחמיר יש לשאול חכם היאך לעשות)".

(ג) ילקוט יוסף (סעי' ט') – "אסור לשמוע שירים או חדשות מהרדיו בשבת, אף אם הרדיו הוכן מערב שבת על ידי שעון אוטומטי, המדליק את הרדיו ומכבהו מאליו. ואף אם תחנת הרדיו מופעלת על ידי גויים, טוב ונכון להחמיר בזה, משום זילותא דשבת. ואפילו אם מודיע בפתח ביתו, שהרדיו ערוך מערב שבת על ידי שעון שבת, אין להתיר בזה. ובפרט בארץ ישראל שהעובדים בתחנת השידור הם יהודים, והוא נהנה ממלאכת שבת. [ולכן השומע חדשות משכנו החילוני השומע רדיו בשבת, אסור לו להטות אוזן ולהקשיב לאותם חדשות]".

(ד) פסקי תשובות (דפו"ח הע' מ"ג) – "וגם טייפ ורדיו כתבו כמה מהפוסקים הנ"ל לאסור ואפילו לא נשמע הקול אלא בלחש באוזן האדם".

(ה) כשאין נשמע בחוץ, אם יש איסור מצד גרמא של השמעת קול של שמא יתקן כלי - ע"י סי' של"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

יא. דיבור בשבת ויו"ט במיקרופון (microphone) שהוכן מער"ש.

1. מחמיר.

(א) אג"מ (או"ח ח"ג סי' נ"ה, ח"ד סי' פ"ד) – "דטעמי האיסור במיקרופון הם ארבעה: (א) דבחול אין הדרך להעמיד אותו בזמן הקודם הרבה להדבור, שלכן אסור בשבת אף כשהעמידו אותו והכינוהו לזמן שידברו ויתפללו, כדאייתא בשבת דף י"ח לענין איסור נתינת חטים בע"ש שיטחנו בשבת דאמר רבה מפני שמשמעת קול ופסקו כן התוספות והרא"ש שם וכן הוא ברמ"א סימן רנ"ב סעיף ה' שכתב ויש אוסרין ברחים ובכל מקום שיש לחוש להשמעת קול, והוצרך ליתן טעם על מה שמעמידין כלי משקולת שקורין זייגער מע"ש אף על פי שמשמיע קול להודיע השעות בשבת כי הכל יודעין שדרכן להעמידו מאתמול, והובא טעם זה בב"י סוף סימן של"ח בשם האגור ...".

2. ע"י סי' של"ח סעי' א', מצד השמעת קול של שמא יתקן כלי.

יח. שעון מעורר בזמנינו (alarm clock).

א. מחמיר: אא"כ לא נשמע מחוץ לחדר.

1. אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע' אות ו', לתורה והוראה ח"א עמ' ז' אות ב', ח"י עמ' י"ב אות ב') – "ולענין להעמיד שעון שיש בו דבר המצלצל לפני שבת על הזמן שיצלצל שבת בבקר כדי שיעירו לזמן התפלה, הנה אם הוא קול כזה שלא נשמע אלא בחדרו שהוא לעצמו אין בזה איסור אבל אם נשמע גם חוץ מחדרו שנשמע להרבה הלנים בביתו וכ"ש כשנשמע לחוץ אסור מצד גזירת השמעת קול דנתינת חטין לתוך רחים של מים כשיטחנו בשבת כדאמר רבה הטעם בשבת דף י"ח ע"א דאושא מלתא, ואיפסק ברמ"א סימן רנ"ב ס"ה ומסיק טעם למה שמותר להעמיד כלי משקולת שקורין זייגער בע"ש אע"פ שמשמיע קול להודיע השעות בשבת כי הכל יודעין שדרכן להעמידו מאתמול וכן הביא הב"י ס"ס של"ח מהאגור, הרי אף שהוא קול הנעשה בבית ואינו גדול כל כך דקול רחים בשבת נמי היה אסור אי לאו הטעם דהדרך הוא להעמיד אף בחול פעם אחת במעת לעת ולא יחשדו שעשה זאת בשבת, שא"כ הוא כמפורש שהעמדת השעון להקיץ בבקר הוא דבר שעושין בחול דוקא בלילה בעת שהולך לישן הרי אם נשמע לחוץ או אף בבית

- בשאר החדרים כשיש שם עוד אינשי דהא אף קול הודעת השעות הזיגער לא נשמע יותר מזה והיה אסור אי לאו שידוע לכל אשר מעמידין רק פעם אחת במעל"ע".
2. הגר"ד פיינשטיין שליט"א (קונ' יד דודי, שבת אמירה לעכו"ם אות י"ד) – "אסור".
- ב. מיקל.
1. עי' ציץ אליעזר (ח"א סי' כ' פרק ט' אות ה') – "ומשום השמעת קול אין לאסור בכאן (בשעון מצלצל שמחברים לכפתור ע"י חוט) שהרי בזה דומה כבר בכאן לכל השעונים המשמיעים קול, שנהגו היתר לערכו ולהכינו מבעוד יום כדי שילך ויקשקש כל השבת, כמבואר בשו"ע (סימן של"ח סעי' ג') ובט"ז סק"ב".
 2. משנה הלכות (ח"ו סי' קפ"ו אות ג') – "וכנראה דמע"ש ליכא שום קפידא".
 3. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ג עמ' צ"ד אות ז') – "דנהגו היתר בזה".
 4. ששכ"ה (פרק כ"ח דפו"ח סעי' ל"ד, עי' דפו"ח הע' ס"ו) – "מכשיר טלפון נייד (פלאפון) הרי הוא ככלי שמלאכתו לאיסור, ולכן אם כווננו אותו מלפני שבת על-מנת שישמש בשבת כשעון מעורר ... מותר לטלטלו למקום אחר כדי שלא יפריע לו הצלצול".
 5. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' סעי' ח', הע' י"א) – "נהוג עלמא להקל להשתמש בשעון מעורר בשבת, ואע"ג שיש מקום לפקפק דלא דמי כ"כ לדברים שהדרך להעמידם מאתמול, מ"מ כיון שהמנהג להתיר, שפיר דמי להקל. [דלכא' יש לפקפק טובא במה שנהגין להעמיד שעון מעורר מערב שבת לעוררו בשבת ע"י קול צלצול, די"ל דלא שייכא בי' מ"ש הרמ"א לענין כלי משקולת שקורין זיגער, דהתם הרי מעמידים אותו פעם אחת בכ"ד שעות, והדרך להעמידו מאתמול, ויותר שכיח שהעמידו ביום ולא בלילה. אבל בשעון מעורר, רובא דאינשי עורכים אותו בלילה קודם השינה, ואין הדרך לערוך אותו באמצע היום על מחר, וכיון שהולך לישון בליל שבת אחר שחשכה, א"כ מה מועיל שמעמידים אותו מאתמול, הא ההעמדה שמאתמול הוא בשבת, וא"כ יש לאסור משום השמעת קול ואיכא זלזולא דשבתא, וצ"ע מהיכן בא המנהג להקל, וכנראה שסוברים דמ"ש הרמ"א להתיר כלי משקולת מצד מה שמעמידים אותו מאתמול, הכוונה הוא שאיסורא דהשמעת קול הוא כשדרך המלאכה לבא בשעת הקול, אבל כשידוע שהקול בא ע"י מלאכה שנעשית מקודם אין תולין שהמלאכה נעשית בשבת ולכן ליכא זילותא וצ"ע, ועכ"פ כבר נהוג עלמא להקל, ובכל כה"ג א"צ להחמיר"]".
 6. משנת יוסף (ח"ו סימן ע"ט) – "ובשעון מעורר חוכך הגרש"ז אויערבאך ז"ל (בששכ"ה פכ"ח סוף הערה סה) להחמיר אפילו העריכו מע"ש, דאוושא מילתא, ויחשדוהו שהעריך אותו בליל שבת (כרגיל בשעון מעורר). – אבל למעשה נהגו להקל בזה, ומכנים מער"ש שעון מעורר לשבת בבוקר. ויותר מזה נהגו בשנות קדם, כשלא היו עוד שעוני שבת אוטומטיים, כיבו את המאור ע"י שעון מעורר גדול, שקשרו אליו חבל, וכשצלצל הסתובב הבורג ונמשך החבל וכיבה את המאור. והגם שאפשר לחלק בין שעון מעורר שהעריכוהו לצרכי כיבוי מאור השבת, שכולם יודעים שזה שעון-שבת ולא הוי זילותא דשבת, כמו גנרטור דלא חיישינן, כיון שעיקרו לשבת. – לבין שעון מעורר סתם, שאינו מיוחד לשבת, מ"מ הנח להם לישראל שנהגו להקל בזה".
 7. הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חמ"ד סוף עמ' פ"ה) – "שאלה: כ' הרמ"א (סי' רנ"ב ס"ה) מותר להעמיד 'זיגער' מע"ש, כי הכל יודעים שדרכו להעמידו מאתמול. יש להסתפק דהאידנא במכשירי פלאפון יש אפשרות לכיון הפלאפון לשעון מעורר, ומנגן מנגינה מיוחדת כמו בזמן קבלת שיחה, האם מותר דהכל יודעין שערכו מאתמול, או דיחוש להשמעת קול הבא מכלי שיר, דלא מהני מה שעורכו מער"ש משום זילותא דשבת, או"ד כיון שהוא מנגן רק לזמן קצר אין לחוש. תשובה: לכא' מותר".
 8. עי' נשמת שבת (סי' של"ח אות שס"ו) – "המנהג להקל (וטוב שלא ישתמש באותן המשמיעים קול גדול שקולו נשמע בחוצות ורחובות)".
 9. שולחן הלו' (פרק ט' אות י"ג) – "אג"מ ... אמנם כיום, שע"פ רוב השעונים מתוכננים מראש לעשרים וארבע שעות, ואין צריך בכל פעם לכוון את הפעמון שיפעול את פעולתו, לכן אין שום מקום לחשוב כששומעים את הפעמון מצלצל בבוקר שנעשתה כאן איזו מלאכה בשבת. וא"כ כיום ששעונים אלו מצויים, יש מקום לומר שמותר לכוון שהשעון מעורר יצלצל בשבת בבוקר (אף לדעת מרן בעל האגרות משה זצ"ל)".
 - א) לא נראה שהמציאות נכון.
 10. פסקי תשובות (דפו"ח אות ז') – "היתר שעון מעורר דזמננו המכוון מערב שבת שיצלצל ויקיצנו בשבת. אמנם לאחרונה מצוי שעונים אשר משמיעים קול שירה וזימרה, ואין להשתמש בהשמעת קול כזה בשבת, משום 'זילותא דשבתא ואוושא מילתא'".
 11. רביד השלחן (אות י"ב).
- ג. במקום מצוה יש להקל.
1. הגר"א זימערמאן זצ"ל (הערת הגר"א פארכהיימער שליט"א על קובץ הלכות שבת ח"א פרק ד' הע' י"א) – "שאלתי מהרה"ג רב אשר זימערמאן זצ"ל אודות שעון מעורר, ואמר לי שמותר להעמידו בער"ש לצלצל בשבת להקיצו להתפלל, וסמך על השע"ת (סי' שלח סק"ב) דגרמא מותר, ואפשר לסמוך על זה במקום מצוה".
 2. הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ע"ז).
- ד. מראי מקומות – כה"ח (סי' של"ח ס"ק כ"ד), ציץ אליעזר (ח"ח סי' י"ג), שבט הלו' (ח"א סי' מ"ז ד"ה תבנא), יביע אומר (ח"ג סי' י"ז אות ז'), ארחות שבת (פרק ח' הע' קכ"ז), הל' שבת בשבת (פרק ב' סעי' כ"ג, הע' ל"ז, "צ"ע"), שבת חשמל (פרק ה'), פסקי תשובות (אות ז'), סידור השולחן (עמ' פ"ח אות ח').
1. הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק כ"ח הע' ס"ה [דפו"ח, הע' ס"ו], מילואים, שולחן שלמה סי' של"ד ס"ק ט"ז ג'), עי' שבות יצחק ח"ג עמ' צ"ד אות ז') – "י"ל דכיון שהאדם עכשיו ודאי לא מתעסק בצלצול ורק מוכן מקודם, לכן יש לדון לכף זכות שהפעמון היה סגור והוא רק פתח אותו בלילה".

2. אליבא דהלכתא (חמ"ד עמ' כ' טור ג') – "שאלה: ברמ"א סי' רנ"ב כתב להתיר להעמיד כלי משקולת שקורין זייגער מערב שבת, אע"פ שמשמיע הקול, כי הכל יודעים שדרכן להעמידו מאתמול. והנה לפי דעתו לכאורה בזמנינו יהיה אסור לכוין שעון מעורר שיצלצל בשבת, כיון דאין סברא זו דרגילים להעמידו מאתמול ואיכא אושא מילתא, וצ"ע למעשה בזה הפוסקים כהרמ"א. תשובה: **בשעון מכני דעת רוב ככל הפוסקים דמותר להרים את הנצרה של השעון בשבת כדי שיצלצל**, ומהם שו"ת **אז נדברו** ח"ג (סי' כ"ז), שו"ת **ציץ אליעזר** ח"ח (סי' י"ג), **קובץ תשובות** ח"ב (סי' כ'), **שש"כ** (פרק כ"ח סעיף כ"ט), שו"ת **רבבות אפרים** ח"ח (סי' קי"ט) ועוד הרבה אחרונים, משום דהוי גרמא באיסור קל דהשמעת קול דאינו שבות גמור, ולצורך מצוה מותר. אלא שבשו"ת **שבט הלוי** ח"ה (סי' ל"ו) חוכך להחמיר בזה מחשש שמא חשיב ככח ראשון ע"י מעשה, ולא התיר אלא ע"י שינוי, עיי"ש. **ואף בשעון אלקטרוני** כתבו כמה פוסקים דמותר להרים את הנצרה, שו"ת **אז נדברו** הנ"ל, ס' **שולחן שלמה** (סי' רנ"ו ס"ק ט"ו [ל"מ]), וכ"מ מדברי שש"כ הנ"ל, אך בס' **שבות יצחק** הלכות שהייה והטמנה (עמוד רל"ז) כתב בשם **הגרי"ש** לאסור, דיש לחוש לדעת **החזו"א** שבפתיחת מעגל חשמלי יש איסור בונה, אלא שבשו"ת **שערי יושר** ח"ב (סי' נ"ח) כתב שאע"פ שרוב הפוסקים לא חששו לדעת החזו"א בזה, עכ"פ כיון דהוי גרמא בשני איסורים דרבנן, א' השמעת קול, ב' פתיחת מעגל חשמלי דחמיר טפי, אין להקל אלא ע"י שינוי ולצורך מצוה, עיי"ש. ועכ"פ כיון שאפי' בשעון אלקטרוני יש אפשרות להכינו שיצלצל בשבת בהיתר, אין בזה איסור דאושא מילתא, וכמדומה שכן הוא מנהג העולם להכין שעון מעורר שיצלצל בשבת להעיר לתפילה בנץ ועוד כיו"ב".

(א) לכאורה **האג"מ** (לתורה והוראה ח"א עמ' ז' סוף אות ב', ח"י עמ' י"ב אות ב') לשיטתו, "אבל בשבת גופה אסור אפילו בדלא אושא מילתא דע"י תיקון שלו נשמע הקול ואפילו כבר מוכן ועומד לצלצל ומחוסר רק המשכת יד המצלצל ג"כ אסור גזרה שמא יעשה כלי שיר בשבת".

(ב) עי' לקמן סי' של"ח סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

יט' יציאה בחוץ סמוך לחשיכה עם חפצים - סעיף ו'.

משנה (שבת דף יא.) – "לא יצא החייט במחטו סמוך לחשכה **שמא ישכח ויצא**, ולא הלבנר בקולמוסו".

א. זמן האיסור.

1. סמוך למנחה [קטנה].

(א) **ירושלמי** (פרק א' הל' ב') – "הדא אמרה אפילו חשיכה דתנינן דבתרה מנחה היא".

(ב) **רבינו חננאל** (דף יא.) – "מתני' לא יצא החייט במחטו סמוך לחשכה כו'. ירושל' [לעיל בהלכה ב'] ממה דתנינן מנחה ותני לה ר' חייא חשיכה. הדא אמר אפילו חשיכה דתנינן בתרה מנחה היא".

(ג) **ספר העינים** (סי' ד') – "תנן בהאי פירקא לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא ולא הלבנר בקולמוסו, גרסינן בירושלמי ממה דתנינן מנחה ותני לה ר' חייא חשיכה הדא אמרה אפילו חשיכה דתנינן מנחה היא".

(ד) **ראב"ן** (ברכות סי' קכ"ב) – "ותנן נמי [שם י"א], לא יצא החייט במחטו סמוך לחשיכה וגרסינן בירושלמי [שבת פ"א הל' ב'] מן מה דתנינן לה מנחה בלפני הספר ותני לה ר' [חייא] חשיכה הדא אמרה אפילו חשיכה דתנינן בחייט מנחה היא ש"מ מירושלמי דקרי למנחה חשיכה וכיון דהכי קרינן שמע בזמן מנחה דהא חשיכה קרוייה וגם ר' חייא קרי למנחה חשיכה".

(ה) **אהל מועד** (שער השבת דרך י"ב נתיב א') – "כל דבר שאדם חייב אם הוציא בו בשבת אסור לצאת בו בע"ש עם חשיכה פי' בזמן המנחה שמא ישכח שהוא שבת ויצא משתחשך".

2. חצי שעה קודם בין השמשות.

(א) **פמ"ג** (א"א ס"ק כ"ו) – "ובין סמוך (חצי שעה כמו סמוך למנחה)".

(ב) **נהר שלום** (ס"ק ו') – "סמוך לחשיכה. כן הוא בטור אבל לשון הברייטא והרמב"ם סוף פרק י"ט עם חשכה וכן בההיא דס' שאחר זה דמצוה למשמש סמוך לחשכה ונראה דבמתניתין דלא יצא החייט דוקא גרסינן סמוך לחשכה דהיינו חצי שעה קודם כמו סמוך למנחה דהכי תקינו רבנן אבל בהא דחייב למשמש א"צ אלא עם כניסת שבת ממש וכן בההיא דמותר לצאת בתפילין עם חשכה עד שתחשך מותר ומשתחשך אסור".

(ג) עי' **בה"ל** (סעי' ו' ד"ה סמוך) – "סמוך לחשיכה. עיין בפמ"ג שמצדד שהוא חצי שעה קודם בה"ש כמו סמוך למנחה וכ"כ בנהר שלום והנה בירושלמי איתא דהאי סמוך לחשיכה הוא סמוך למנחה ור"ל למנחה קטנה והנה כל הפוסקים לא הביאו הירושלמי זולת בפיר"ח ועכ"פ הנכון להחמיר כפמ"ג ונה"ש וגם מהגר"א מוכח דהאי סמוך איננו עם שקיעה ממש".

(ד) **שש"כ** ה' (פרק י"ח הע' קע"ג [דפו"ח, הע' קפ"ה]) – "דהיינו חצי שעה סמוך לביה"ש".

(ה) **ארחות שבת** (פרק כ"ח סעי' ר"י) – "והיינו כחצי שעה לפני השקיעה".

3. מראי מקומות.

(א) **גר"א** (על סעי' ו') – "והעיקר נראה דלא גזרו סמוך לחשיכה אבל עם חשיכה גזרו ולכן אמר שם תניא חנניא אומר חייב כו' למשמש כו' עם חשיכה שאף אם היה יוצא בשבת לא היה חייב מכל מקום חייב למשמש שעם חשיכה גזרו".

(ב) **שפת אמת** (שבת דף יא. ד"ה במתני') – "והך סמוך לחשיכה לא נתבאר כמה שיעורו ועכ"פ נראה דהיא חצי שעה כמו לעיל בסמוך למנחה מיהו צ"ע אי החצי שעה הוא סמוך לחשיכה ממש או ח"ש סמוך לכה"ש ג"כ אסור ובמאירי מביא בשם הירושלמי דגם ח"ש סמוך למנחה אסור [וכ"כ הר"ח] וכן הוא בירושלמי (ה"ב) דסמוך לחשיכה דהכא הוא סמוך למנחה אבל הפוסקים השמיטוהו [גם בריטב"א בריש פרקין במתני' דיציאות השבת משמע דלא הוי סמוך למנחה ע"ש]."

ב. כרמלית: אם יש להקפיד במקום שאין בו רה"ר.

1. שבת (דף יא:) – "איבעיא להו: כרמלית מאי. אמר אביי: היא היא. רבא אמר: היא גופה גזירה, ואנן ניקום ונגזור גזירה לגזירה".
2. מיקל – סמוך לחשיכה [פסק כרבא].
 - (א) מג"א (ס"ק כ"ג).
 - (ב) מלבושי יו"ט (ס"ק י').
 - (ג) א"ר (ס"ק כ"ג).
 - (ד) עי' תפארת ישראל (שבת פרק א' בועז אות ה') – "אב"י מיהו האידנא דליכא רה"ר אף במחט וקולמוס מותר לצאת סמוך לחשיכה דאם נגזר שישכח ויצא מחשיכה. הוה גזירה לגזירה (כמג"א רנ"ב סקכ"ג)".
 - (ה) גר"ז (סעי' י"ז). אמנם עי' סי' ש"ג סעי' כ"ג, לשונו מובא לקמן).
 - (ו) עי' ח"א (שלא העתיק דין זה).
 - (ז) עי' קיצור שו"ע (שלא העתיק דין זה).
 - (ח) ערה"ש (סעי' י"ז).
 - (ט) ששכ"ה (פרק י"ח סעי' מ"ה [דפו"ח, סעי' מ"ז]).
 - (י) ארחות שבת (פרק כ"ח סעי' ר"י).
3. מחמיר.
 - (א) תוס' שבת (ס"ק כ"ו) – "מג"א ... מיהו לדעת הרבה פוסקים והמחבר בכללם גם זה"ז איכא ר"ה כמ"ש סי' שמ"ה".
 - (ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' הע' י"ג) – "דאע"ג דבזה"ז בהרבה מקומות לא הוי רה"ר גמורה, מ"מ יש להחמיר לענין זה".
4. עם חשיכה [היינו סמוך לשקיעה ממש], יש להחמיר.
 - (א) גר"א (על סעי' ו') – "נראה דלא גזרו סמוך לחשיכה אבל עם חשיכה גזרו".
 - (ב) הו"ד במ"ב (סוף ס"ק נ"ב, בה"ל ד"ה בידו).
 - (ג) עי' ארחות שבת (פרק כ"ח סעי' ר"א) – "יש מהפוסקים שכתבו שכל ההיתר לצאת לכרמלית בסמוך לחשיכה הוא דוקא כשעדיין יש קצת שהות עד השקיעה אבל בסמוך לשקיעה ממש גזרו גם בכרמלית משום שבאופן זה יש חשש גדול שיבוא לידי מכשול ובזה גזרו גם גזירה לגזירה".
 5. מראי מקומות.
 - (א) מ"ב (ס"ק נ"ב), ארחות שבת (פרק כ"ח הע' של"ז) – "ולפ"ז האידנא דליכא ר"ה אלא כרמלית שרי לצאת בחפץ שבידו סמוך לחשיכה [היינו קודם שקיעה] דלא הוי אלא גזירה לגזירה [מ"א] מיהו לדעת הרבה פוסקים והמחבר מכללם גם בזה"ז איכא ר"ה כמו שמוכח בסימן שם"ה [תוספות שבת] ולפי מה שכתב הגר"א בבאורו אסור סמוך לשקיעה ממש אפילו לכרמלית".
 - (ב) שפת אמת (שבת דף יא. ד"ה במתני') – "ולכאורה נראה דלדין דלית לן רה"ר שרי לרבא דקיי"ל כוותי' דבכרמלית מותר משום דהוי גזירה לגזירה וכ"ש בעיר מוקפת חומה או צורת הפתח וכן מצאתי במ"א (סי' רנ"ב ס"ק כ"ג) אכן סתימת הרמ"א שם לא משמע כן אבל רואה אני שהעולם נוהגין היתר בדבר והוא מסתמא מכח דברי מג"א הנ"ל גם יש מקום להתיר עכשיו [אפי' להפוסקים דגם בזמנינו יש רה"ר דאורייתא] כיון דעיקר החשש הוא שישכח בעת כניסת שבת שיש אצלו מחט כמ"ש התוס' דמה"ט בתפילין שאין מסיחין דעת מהם שרי כדלקמן א"כ בתר דאמרינן לקמן דחייב אדם למשמש בבגדיו ע"ש עם חשיכה ומשמע לע"ד דהיינו עם חשיכה ממש בעת שרוצה לקבל עליו שבת וכדבעינן לברורי לקמן בס"ד וא"כ בוודאי יזכור להצניע המחט ולפ"ז י"ל דהגזירה דלא יצא החייט ה' קודם החיוב שהתקינו למשמש בבגדיו כו' אכן יש לפקפק משום דהוי דבר שנאסר במנין דצריך מנין אחר להתירו א"כ אין זה מספיק להתיר וצ"ע".
 - (ג) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ט"ז) – "ועיין במ"ב ... אמנם י"א דגם בזה"ז יש רה"ר ועכ"פ היכא דאיכא חומה או צורת הפתח, שפיר שרי".

ג. לצאת בשאר חפצים: חוץ מחייט במחטו וכדו'.

1. מחמיר – אין לחלק.
 - (א) אהל מועד (שער השבת דרך י"ב נתיב א') – לשונו מובא לעיל.
 - (ב) גר"ז (סעי' י"ז) – "לא יצא אדם לרשות הרבים סמוך לחשכה וחפץ בידו גזירה שמא ישכח להסיר החפץ מידו".
 - (ג) מ"ב (ס"ק נ"א) – "וה"ה כשאוחז שאר חפץ בידו".
 - (ד) ערה"ש (סעי' י"ז) – "לא יצא אדם ברה"ר וחפץ בידו סמוך לחשיכה גזירה שמא ישכח וישא אותו בשבת".
 - (ה) שפת אמת (שבת דף יא. ד"ה במתני') – "לא יצא החייט במחטו כו' ולא הלביר בקולמוס נראה דלאו דוקא חייט ולביר ה"ה כל בעל מלאכה וכ"כ הרב בשו"ע (סי' רנ"ב) דבכל חפץ אסור ע"ש דאין סברא לחלק ולומר דדוקא בהנך שייכי טפי שכחה דהא הפוסקים כתבו דבמחטו בידו טפי איכא למיסר ע"ש א"כ נראה דל"ד הנך".
 - (ו) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' סעי' ט').
 - (ז) ארחות שבת (פרק כ"ח סעי' ר"י) – "אל יקח בידו או בכיסו חפצים מחשש שמא ישכח ויצא בהם אף משתחשך".
2. מיקל – רק דבר שדרכו לשאת תמיד גזרו.
 - (א) עי' תפארת ישראל (שבת פרק א' בועז אות ה') – "למה באמת נקט מתני' חייט ולביר. ואת"ל אורחא דמלתא נקט. דאורחא דחייט לצאת במחט. עכ"פ קשה באו"ח רנ"ב. דנקט אדם. א"כ מה אריא מחט וקולמוס דנקט. אפי' שאר מילי נמי לא יוציא. וא"א לומר דשאר מילי באמת מותר להוציא. דליתא דהרי בגמ' קאמר דדוקא תפילין מותר להוציא מדמשמש בהן כל שעה. ולפעד"נ דחייט ולביר ומחט וקולמוס כולו דוקא נינהו דדוקא הנך דאורחיהו למנקט להו כל שעה חיישינן דלמא אשתלי. וכ"כ תפילין. מדהם

עליו כל שעה. לולא טעם דמשמוש בהן כל שעה. וע"י שבשבת אסור ללבשן יזכור ע"י המשמוש ששבת היום. היה אסור ללבשן ולצאת בהן. משא"כ מילי אחרינא בכל גוונא שרי".

(ב) לבוש מרדכי (סי' ב' ס"ק ד') – "נראה לי דודאי כל אדם מותר לשאת משאות בידו וחפצים בידו עד שעת האיסור שבת ממש כמו ספק חשיכה, אבל סמוך לחשיכה מותר לצאת וחפץ בידו, דודאי כל אדם שאוחז חפץ בידו זוכר הוא שאוחז וכשיראה שבא שעת האיסור יניחנה, דכל אדם זוכר מה שהוא אוחז, אבל חייט דדרכו לשאת תמיד מחט בידו אף בשעה שאין צריך לנושאה לתפור, דרגיל הוא לשאת כדי שידעו שהוא חייט או פן יזדמן לו דבר לתפור, וכיון שהוא רגיל לשאת אף בלא צורך חיישנין שמא מתוך רגילותו ישכח שהוא נושא וכשיבוא שבת ישכח שהוא נושא וכשיזכור שהוא נושא ישכח שהוא שבת, וכן כל בעל אומנות שדרכו לשאת תמיד בידו אף שלא לצורך, אבל שאר כל אדם מותר לשאת כל דבר בידו, דכל אדם זוכר מה שהוא נושא, משו"ה קתני לא יצא החייט במחטו".

(ג) אורה ושמחה (על הרמב"ם פרק י"ט הל' כ"ו) – "לדייק דדוקא 'חייט' במחטו אסור, ודוקא 'לבלר' בקולמסו אסור, דאלו מתוך הרגילן להחזיקן תדיר ביד אינן מרגישין אותן בידם ועלולים לשכחן, אבל בסתם אדם אין לחוש שישכח המחט בידו או הקולמוס".

(ד) אבן ישראל (ח"ה שבת דף יא. ד"ה במתניתין) – "על מ"ב סי' רנ"ב סקנ"א שכתב והה"ד כשאוחז שאר חפץ בידו, ובשער הציון דמקורו מהגר"ז, ולא ראה דברי המאירי כאן שכתב להדיא דהני דוקא, או משום דדקין הן, או משום דעביד בהו עובדא דחול, ויחשוב שהוא חול ולא שבת עיי"ש, וכן מוכח לדעתנו מפ"י המשניות להרמב"ם כאן, וכן דעת הרשב"א והמאירי דאיכא ב' פעמים י"ח דבר, ומנו חייט במחט לאחת והלבלר בקולמסו לאחת, ומוכח דדוקא הני, דאל"ה אלא כן הדין בכל התפצנים מה שייך למנותם בשתיים".

אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג על סי' רנ"ב, עמ' ע"ג) – "המ"ב ... וחידוש שלא ראה דברי המאירי שם בשבת שכתב מפורש דמירי רק במחט ולבלר ודוגמתו אי משום שהחפץ דבר דק, אי משום דמחזיק בידו דבר של חול, אבל לא חפצים אחרים, וגם מסתבר כן דלא לחנם נקטה המשנה חפצים אלו".

3. מראי מקומות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"ז, הע' שם) – "ובמשנ"ב ... אולם המאירי מפרש שהמחט גורם לו שכחת שבת, שמתוך שהוא רואה המחט בידו או בבגדו, הוא סבור שהוא חול, משא"כ תפילין כמו שאסור בהיסח הדעת כך יזכור כל הזמן שאסור ללבושם בשבת, ולדידיה יתכן שרק מחט וקולמוס אסור ולא דבר אחר. (ובהמשך בכת"י כתב מרן זללה"ה: לא ברור אם הפירוש במאירי הוא כמו שכתבנו)".

(ב) פסקי תשובות (דפו"ח, סוף אות ח') – "וגם בערב שבת סמוך לחשיכה שאסרו לצאת במקום שאין עירוב כשבידו חפץ, יש שכתבו שעפ"י דברי הראשונים לא אסרו אלא בחפץ כעין חייט במחטו ולבלר בקולמוסו, שאינו כבד עליו לנושאו, וגם כי חפץ של חול הוא ושמא ישכח ממנו את השבת וימשיך בטלטולו גם עם חשיכה, אבל חפץ כבד שמסתבר שאינו שוכח שהוא בידו, ויזכר ששבת ויניחנה, לא גזרו עליו, וכל שכן כשמעשה שיעור קודם חשיכה יגיע למחזו חפצו, שאין בזה לגזור, ואף לא בחפץ שבכיסו".

ד. חפץ שבדאי יניח אותו לפני כניסת השבת.

1. מחמיר.

(א) על הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ט"ז, ששכ"ה דפו"ח פרק י"ח הע' קפ"ה [לשונו מובא לקמן]) – "וצ"ע טובא על סמך מה נהגו להקל גם באותן הארצות שיש רה"ר, ואיך מותר להם ליקח סידור לביהכ"נ תוך חצי שעה סמוך לשקיעת החמה, אף במקום שאין חומה או צוה"פ".

(ב) על הגר"ש אויערבאך זצ"ל (ארחות שבת פרק כ"ח הע' של"ו) – "יש לדון במי שמעוניין להוליך לבית הכנסת מערב שבת סידור או חומש וכיוצא"ב וממהר לעשות זאת כמה דקות קודם השקיעה האם נימא שהוא בכלל האיסור, או שבכה"ג שממהר לעשות זאת קודם שתחשך אינו בכלל הגזירה, וכעין מה שאמרו הוא עצמו מחזר עליו לשורפו וכו'. וכתב ע"ז מו"ר הגר"ש שליט"א דבפשוטו זה בכלל הגזירה, דאם אדם רגיל לצאת עם חפציו אסור לעשות כן גם משתחשך, ומ"מ צ"ע".

2. מיקל.

(א) על ששכ"ה (דפו"ח, פרק י"ח הע' קפ"ה) – "והגרש"ז אויערבאך זצ"ל תמה על סמך מה נהגו להקל גם באותן ארצות שיש בהם רה"ר גמורה, ואיך מותר להם לקחת סידור לבית הכנסת תוך חצי שעה סמוך לשקיעת החמה, עכ"ל בשולחן שלמה סי' רנב ס"ק טז. ואולי צ"ל שכשלוקח חפץ ע"מ שבדאי יניח אותו לפני זמן האיסור שפיר דמי".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' סעי' ט', הע' י"ד) – "ומ"מ היינו דוקא כשיוצא ונושא חפץ בסתמא, אבל כשיציאתו עם החפץ הוא גופא במטרה להביאו למקום אחר קודם כניסת השבת, לא שייכא ביה הך גזירה כלל, ומותר לצאת בכה"ג אף סמוך לשבת. [דאע"ג שנקטו הפוסקים דה"ה שאר חפץ, מ"מ לא אסרו אלא בהוצאה דוגמת חפץ שנושא בתמידות שלא בדרך העברה ממקום למקום [כעין חייט במחטו ולבלר בקולמסו, וכן בגמ' (יב.) דנקט תפילין, שנושא אותו תדיר]*, דדוקא בזה אסרו סמוך לחשיכה שמא ישכח ויצא, אבל הרוצה להעביר חפץ ממקום למקום, כגון שרוצה להביא ספר לביהכ"נ או מאכל לשכינו או שרוצה להוציא האשפה לרה"ר וכדו', בזה ודאי מותר לצאת אף סמוך לחשיכה, דלא שייכא בזה גזירה דשמא ישכח ויצא כיון שכל מטרת הוצאתו אז הוא גופא מצד איסור ההוצאה בשבת ורצונו להביאו קודם השבת שעדיין מותר להוציא ולהעביר חפץ ברה"ר, וכיון שהוא עצמו מחזר עליו שלא לעבור איסור הוצאה ברה"ר, לא חיישנין שישכח וימשיך להוציא (ע' פסחים יא. ומנחות סח. 'הוא עצמו מחזר עליו לשורפו מיכל קא אכיל מיני' כו'), וזהו דלא מצינו איסור כללי להוציא שום דבר ברה"ר בחצי שעה סמוך לחשיכה, דעל הרוב מה שנושאין חפצים באותה שעה הוא כדי להעבירו ממקום למקום קודם השבת. ועכ"פ כשאנו בדרך העברה יש להחמיר שלא להוציא לרה"ר סמוך לחשיכה, ואף אם הוא חפץ גדול, כדמוכח ממ"ש הפוסקים (מג"א סקכ"ד) לענין תפילין דאסור לצאת עמהם סמוך לחשיכה כשאוחז בידו אע"ג שמרגיש במשאם, דמ"מ אסור, דכיון שדרכו לישא אותם כל היום בסתמא, חיישנין שמא מתוך הרגלו ישכח ויצא עמהם]".

ג) אור החמה (על מ"ב ס"ק נ"א) – "מ"ב ס"ק נ"א וזה"ל כשאוחזו שאר חפץ בידו. ונמצא דלא יהא היתר להביא לביהכ"נ סידור לתפלתו או שאר כלים הנצרכים לשבת לביהכ"נ וכן לטלטל מבית לבית כשעובר ברה"ר כלים ואוכלים הנצרכים לשבת, ואולם כמדומה דכל יסודו של האיסור שבזה דחיישין שישכח ויוציא מרשות לרשות בשבת וגזירה זאת שייכא כשיוצא לרה"ר בלי מטרה להגיע לבית לפני השבת אבל כשיוצא ע"מ להגיע לביהכ"נ לפני השבת לא שייך לגזור ודמיה בזה למה שאסרו לגבי תפילין דכיון דדעתו עליהם אין חוששין וה"ל הרי דעתו על מה שנושא בידו כדי להשתמש בו".

ד) פסקי תשובות (דפו"ח, סוף אות ח') – לשונו מובא לעיל.

3. מראי מקומות.

א) ארחות שבת (פרק כ"ח הע' של"ו) – "ויש לעיין אם גזירה זו נאמרה גם באופן שהאדם מזדרז לעשות את ההוצאה של החפצים מערב שבת כדי שלא יכשל בהוצאת שבת, וכגון שנאנס והתאחר לבוא מן הדרך בשיעור זמן של עשרים דקות קודם השקיעה [לדוגמא] והוא ממחר לשאת חפציו ולהכניסם לביתו, האם גם זה בכלל האיסור או דיש לומר שבאופן זה לא גזרו כלל שמה ישכח ויצא משתחשך כיון שכל עיקר מחשבתו נתונה למחר ולהנצל מן האיסור. וכתב מו"ר הגר"ש אויערבאך (שליט"א) [זצ"ל] דלכאורה לא מצינו שגזרו בבא מן הדרך שישאיר חפציו בחוץ [ואדרבה אם ישאירם בחוץ יש לחוש יותר שאח"כ יכניסם]".

ה. מוציא כיס של מעות: האם דומה לתפילין.

1. מיקל – כיון אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה, לא גזרינן שמה ישכח ויצא.

א) קול גדול (סי' ק"ג, ע"ש הע' ג') – "שאלה: אם מותר לצאת בכיס של מעות סמוך לחשיכה ... תשובה: גרסינן בפרק קמא דשבת, תנא דבי רבי ישמעאל יוצא אדם בתפילין ערב שבת עם חשיכה, מאי טעמא כיון דאמר רבה בר רב הונא חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה ושעה ק"ו מציין וגו', הלכך מדכר דכירי להו. ע"כ. ויראה דה"ה בכיס שיש בו מעות, דהא אמרינן בריש אלו מציאות, ביאוש שלא מדעת ... כולהו מודו דיכול לצאת עם כיסו סמוך לחשיכה לר"ה, ולא גזרינן שמה ישכח ויצא לר"ה עם חשיכה, והיינו טעמא משום דאדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה, ותו לא מידי".

2. מחמיר – רק תפילין יש להקל, כיון שאסור להסיח דעתו מהם.

א) על הלכות קטנות (ח"א סי' פ"א) – "שאלה: מהו לצאת בכיס של מעות ע"ש עם חשיכה. תשובה: התם אמרינן (ב"מ כ"א:) אדם עשוי למשמש בכיסו בכל שעה והו"ל דומיא דתפילין מיהו יש לחלק דבתפילין אמרינן (יומא ח') אסור להסיח דעתו מהם וכעין זה נמצא בכתביבית מהר"י די בוטון ז"ל".

ב) פמ"ג (סי' רס"ו א"א ס"ק י') – "דקצת מזיד, דהיה לו לבדוק בגדים סמוך לחשיכה, כבסימן רנ"ב סעיף (ב) [ז]".

ג) יד אהרן (הג' טור סוף סי' רנ"ב) – "נ"ב ובכיס של מעות אסור ולא דמי לתפילין הלק"ט ח"א סי' פ"א".

ד) גר"ז (סי' רס"ו סעי' ט"ז) – "וכל זה במי שהחשיך לו בדרך שאינו פושע שהיה סבור שעדיין יש שהות ביום לבא לעיר אבל מי שיצא מביתו סמוך לחשיכה והוציא כיסו עמו לרשות הרבים או אפילו לכרמלית ושכח אח"כ להסירו ממנו ולהצניעו קודם שחשכה לא התירו לו שום אחד מהדרכים האלו אפילו לומר לנכרי להצניעו הואיל ופושע בו שיצא עם כיסו סמוך לחשיכה כמ"ש בס' רנ"ב".

ה) מ"ב (סי' רס"ו ס"ק כ"א) – "סמוך לחשיכה וכו'. הטעם דפושע הוא כיון דבעת היציאה היה סמוך לחשיכה היה לו לחוש שמה ישכח ויטלטלנו בר"ה אבל כשיצא מבע"י שרי ע"פ הדרכים הנ"ל".

ו) כה"ח (ס"ק ע"ט) – "אבל מותר לצאת בתפילין וכו'. ובכיס של מעות אסור לצאת עם חשיכה דלא דמי לתפילין. הלק"ט ח"א סי' פ"א. י"א בהגה"ט".

ז) מגדנות אליהו (ח"א סי' נ"ז) – "וראיתי חידוש גדול בשו"ת קול גדול ... ועיין במשנ"ב ס"ק כ"א שכתב ... וכן הוא שם בשו"ע הרב ז"ל סעיף ט"ז, הואיל ופושע בו שיצא עם כיסו סמוך לחשיכה כמ"כ סימן רנ"ב עכ"ל, הרי מבואר דגם כיס של מעות אסור לצאת סמוך לחשיכה".

3. מראי מקומות – פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות ח', לשונו מובא לעיל).

כ. לבדוק בגדיו בערב שבת – סעיף ז'.

א. שבת (דף יב.) – "תניא, חנניא אומר: חייב אדם למשמש בבגדו ערב שבת עם חשיכה. אמר רב יוסף: הלכתא רבתי לשבת".

1. מחבר (סעי' ז') – "מצוה למשמש אדם בכליו בערב שבת סמוך לחשיכה שלא יהיה בהם דבר שאסור לצאת בו בשבת".

ב. למה כתב רק בלשון מצוה: טור, מחבר, לבוש, וגר"ז. [לשון הגמרא הוא "חייב". וכ"כ בה"ג, ר"ח, רי"ף, רמב"ם, התרומה, המנהיג, הרוקח, רא"ש, ראב"ה, ר' ירוחם, או"ז, אגודה, ארחות חיים, ח"א, וקיצור שו"ע].

1. פמ"ג (א"א ס"ק כ"ו) – "וחנניא [שם יב, א] אמר 'חייב' אדם כו' ע"ש חשיכה, וכן הוא בר"מ פרק י"ט מהלכות שבת הלכה כ"ו, אבל הטור [עמוד נא] והמחבר העתיקו 'מצוה' 'סמוך' לחשיכה, ולכאורה בין חייב למצוה, ובין סמוך (חצי שעה כמו סמוך למנחה) ובין עם חשיכה, הפרש יש, ובחדושינו [ראש יוסף שבת יא, א ד"ה במשנה; יב, א ד"ה והוי] הערנו בזה".

א) ערה"ש (סעי' י"ח) – "איתא בגמ' [י"ב.] חייב אדם למשמש בבגדיו ע"ש עם חשיכה שמה ישכח ויצא וכן לשון הרמב"ם בספי"ט ע"ש ותמיהני על הטור והש"ע סעי' ז' שכתבו מצוה למשמש וכו' ושינו מחובה למצוה".

2. י"ל: רק עם חשיכה יש חיוב, אבל סמוך לחשיכה הוי רק מצוה.

א) לפי הגר"א (על סעי' ו', ע"י בה"ל סעי' ז' ד"ה מצוה) – "והעיקר נראה דלא גזרו סמוך לחשיכה אבל עם חשיכה גזרו ולכן אמר שם תניא חנניא אומר חייב כו' למשמש כו' עם חשיכה שאף אם היה יוצא בשבת לא היה חייב מכל מקום חייב למשמש שעם חשיכה גזרו".

(ב) נהר שלום (ס"ק ו') – "סמוך לחשיכה. כן הוא בטור אבל לשון הברייתא והרמב"ם סוף פרק י"ט עם חשכה וכן בההיא דס' שאחר זה דמצוה למשמש סמוך לחשכה ונראה דבמתניתין דלא יצא החייט דוקא גרסינן סמוך לחשכה דהיינו חצי שעה קודם כמו סמוך למנחה דהכי תקינו רבנן אבל בהא דחייב למשמש א"צ אלא עם כניסת שבת ממש וכן בההיא דמותר לצאת בתפילין עם חשכה עד שתחשך מותר ומשתחשך אסור".

3. י"ל: האי חייב אינו אלא מצוה.

(א) בה"ל (סעי' ז' ד"ה מצוה) – "מצוה וכו'. לשון זה איתא ג"כ בטור והנה בגמרא איתא חייב אדם למשמש וכו'. ונראה דלהכי שינו הלשון משום דהיה קשה להו דבמתניתין לא אסרו לצאת סמוך לחשיכה אלא אם אוהו דבר האסור לצאת בו בשבת אבל לא שיצטרך למשמש פן יש לו איזה דבר שאסור לצאת בו בשבת וגם שם הלא לא גזרו רק כשרוצה לצאת בהפך חוץ לביתו ובזה משמע דאף כשיושב בביתו סמוך לחשכה ג"כ חייב למשמש ולזה שינו הלשון וכתבו מצוה דהאי חייב אינו אלא מצוה משא"כ שם איסורא הוא".

4. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק ט"ז).

ג. נשים.

1. מחמיר: אין לחלק.

(א) רוקח (הל' שבת ס' ל"ט) – "הילכך אדם צריך למשמש בכיסו או בחגורו פן יהיה תלוי כיס או סכין או בחגור שבמכנסים והאשה בכיסה או בבתי זרועותיה בכפה שבראשה".

(ב) ב"ח (סוף ס' רנ"ב) – "מצוה על כל אדם וכו'. שם (י"ב ע"א) תני חנניא אומר חייב אדם למשמש בבגדו ערב שבת עם חשיכה ורבינו כתב מצוה על כל אדם וכו' לאורויי דאין חילוק בין איש לאשה וכ"כ הרוקח (ס' ל"ט) וז"ל צריך אדם למשמש בכיסו או בחגורו פן יהיה תלוי בו כיס או סכין או בחגור שבמכנסים והאשה בכיסה או בבתי זרועותיה או שבכיפה שבראשה עכ"ל".

(ג) א"ר (ס"ק כ"ד) – "[אדם צריך למשמש] בכיסו או בחגורו פן יהיה תלוי בו כיס או סכין, והאשה בכיסה או בבתי זרועותיה או בכפה שבראשה (רוקח ס' ל"ט)".

א"ז (ס"ק ז') – "בין איש ובין אשה (ב"ח ס"א ד"ה מצוה)".

(ד) כה"ח (ס"ק פ"ג) – "ואין חילוק בין איש לאשה וכ"כ הרוקח ס' ט"ל".

2. מראי מקומות.

(א) תורת חיים (ס"ק ל"ט ד"ה והנה) – "הב"ח ... ולא הבנתי מה רבותא בזה אטו אשה אינה מחויבת להזהר באיסור הוצאה, וגם היא בכלל חייב אדם".

ד. במקום דליכא רשות הרבים.

1. מחמיר: מצוה למשמש, שמא יש אצלו דבר מוקצה.

(א) מג"א (ס"ק כ"ו) – "דאפי' לדידן דליכא ר"ה מצוה למשמש דשמא יש אצלו דבר המוקצה".

(ב) א"ר (ס"ק כ"ד) – "ונראה דאפילו לדידן דליכא רשות הרבים מצוה למשמש דשמא יש אצלו דבר מוקצה (מג"א ס"ק כו)".

(ג) תוס' שבת (ס"ק כ"ט) – "ובמג"א ...".

(ד) פמ"ג (א"א ס"ק כ"ו) – "וממ"א נראה דוודאי לא אמרינן כאן ספק דרבנן לקולא, ובפרט במצוי שכל ימי החול יש לו דברים מוקצים. גם כל היכא דאיכא לברורי בקל מבררין אף בדרבנן, עיין ריש פסחים [ד, א] למאי נפקא מינה נישיליה, אף אם בטלו כו'. והלכך אי משום שמא יצא לרשות הרבים, לדידן דליכא [אלא] כרמלית, אין מצוה 'סמוך' לחשיכה, ויוכל בין השמשות למשמש. ולשמא ישכח, הוה ליה גזירה לגזירה, כמו שכתבתי באות כ"ג. מה שאין כן מוקצה של כל ימות החול, לא חשיב לספק, ואיכא לברורי, הלכך מצוה סמוך לחשיכה, דבין השמשות או בשבת (ואי) [וכי] מהני והא אסור לטלטלו, בהכרח סמוך מצוה. ועיין מהרש"א ז"ל ריש ביצה [ג, ב ד"ה גמרא] 'וספיקא' אסורה משום דמוקצה יש לה סמך מן התורה מחמירין ביה".

(ה) יוסף אומץ (ס' תקפ"ז) – "ונראה לי דאפילו במקום שרגילין לערב שאין חששא זו כלום מכל מקום יש לו לעיין אם יש לו בשקים שלו העשויים בבגדים מעות או שום דבר מוקצה. אכן מי שמחליף בגדיו לשבת אין צריך לזה".

(ו) תפארת ישראל (שבת פרק א' בועז אות ה') – "ואעפ"כ מצוה למשמש אדם עליו. סמוך לחשיכה. דאף דליכא חשש שיוציא מ"מ שמא יש אצלו דבר מוקצה".

(ז) שלחן שלמה (סעי' ה') – "או שמא יש אצלו דבר מוקצה ויתיר חגורו ויקח כל התלוי בו".

(ח) גר"ז (קונ"א ס"ק י"ד) – "עיין מג"א, וכוונתו דמוקצה חמיר מכרמלית כמ"ש בסי' שי"א, וגבי מוקצה גזרינן גזרה כדאיתא בדף קכ"ב ובסי' שכ"ה סי"א. אבל אין צריך לזה דכאן אין גזרה כלל אלא ספק גמור שמא יש כבר חפץ אצלו, כיון שרגיל בזה כל ימות החול, ולא אמרינן ספק דברי סופרים להקל כיון שיכול להתברר מיד דמיא לחסרון ידיעה, ועוד שאין עושין ספק דברי סופרים לכתחילה כמ"ש המג"א בסי' יו"ד ס"ק י"א ע"ש".

(ט) ח"א (כלל א' סעי' י"ג) – "חייב אדם למשמש בבגדיו ערב שבת קודם חשיכה שמא תחוב בו מחט, ובשקים התפורים בבגד שמא מונח בו דבר מוקצה או שאר דבר ויוצא בו לרשות הרבים".

(י) קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' כ"ג) – "חייב כל אדם למשמש בבגדיו בערב שבת קודם חשכה, אם אין מחט תחוב בהם או אם אין איזה דבר בכיסים, ואפילו במקום שיש עירוב, שמא יש בהם איזה דבר מוקצה".

(יא) ערה"ש (סעי' י"ח) – "ואפילו לדידן דלית לן רה"ר מ"מ שמא יש בהם דבר מוקצה".

(יב) מ"ב (ס"ק נ"ה, שעה"צ ס"ק ל"ט) – "ולא שייך כאן ספיקא דרבנן לקולא דדבר מצוי ורגיל הוא לשאת בכיסו כל ימי החול מעות ושאר דברים ועוד דהא איכא לברורי בקל (פמ"ג והגר"ז)".

(יג) אלף המגן (על מטה אפרים ריש ס' תקפ"ב) – "וכן צריך למשמש בבגדיו בע' ר"ה קודם חשיכה שמא מונח בהן דבר מוקצה".

(יד) כה"ח (ס"ק פ"ד) – "מ"א ... ולפ"ז דגם בעיר שמערבין ומשתפין אותה מצוה למשמש בע"ש בבגדיו ובבית יד שבבגדיו דשמא יש בהם דבר מוקצה שאסור לטלטל בשבת".

(טו) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' סעי' י') – "או דבר מוקצה, ולכן אפי' אם אינו יוצא לרה"ר בשבת, וכגון בעיר שמערבין בו, מ"מ צריך למשמש בבגדיו, וכן בערב יו"ט צריך למשמש בבגדיו קודם חשיכה".

(טז) ששכ"ה (פרק י"ח סעי' מ"ו [דפו"ח, סעי' מ"ו]).

(יז) ארחות שבת (פרק כ"ח סעי' ר"ב).

(יח) ילקוט יוסף (סעי' י"ג) – "מצוה למשמש בכיסי הבגדים בערב שבת סמוך לחשיכה, כדי שלא יהיה בהם דברים שאסור לצאת בהם בשבת לרשות הרבים. [או דברי מוקצה]".

2. אמאי אין אומרים ספק דרבנן לקולא.

(א) כיון שמצוי שכל ימי החול יש לו דברים מוקצים, לא חשיב לה ספק – פמ"ג, שעה"צ.

(ב) כיון דאיכא לברורי בקל, מבררין אף בדרבנן – פמ"ג, שעה"צ.

(ג) ספיקא אסורה משום מוקצה, כיון שיש לה סמך מן התורה – פמ"ג.

(ד) כיון שיכול להתברר מיד דמאי לחסרון ידיעה – גר"ז.

(ה) שאין עושין ספק דברי סופרים לכתחילה – גר"ז.

3. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק י"ח הע' קע"ח [דפו"ח, הע' קפ"א]).

(א) תורת חיים (ס"ק ל"ט, ס"ק מ') – "ולענ"ד דמג"א צע"ג דאין לך מוקצה יותר ממחט של חייט וקולמס של לבלר ולמה צריכי' שם להחשש שיוציאו מרה"י לרה"ר ולרבא בתחובה בבגדו הוה גזלג"ז אליבא דר"י, ואמאי לא מפרשי' משום מוקצה לכן אל יצא כשהם בידו דשמא ישכח ויצא בהם בשבת ויטלטל מוקצה כמובן ...".

ה. למשמש בגדיו ביום השבת: כשיוצא חוץ לעירוב, אפי' במקום כרמלית [הגם שאין חשש מוקצה].

1. מחמיר: שאפשר לברורי בקל.

(א) מ"ב (ס"ק נ"ו, שעה"צ ס"ק מ') – "נראה דה"ה בשבת אם הוא רוצה לצאת חוץ לעירוב והוא רגיל לשאת בכיסו דבר המותר לטלטל שצריך למשמש מתחלה. [דאפילו אם נימא דלדין לית לן רשות הרבים אלא כרמלית דאינו אלא איסור דרבנן, הלא איכא לברורי בקל, וכן"ל]".

(ב) הגר"ח ברלין צ"ל (הקדמה לס' שביתת השבת) – "ושמעתי לפרש מה שאמר רב יוסף, הלכתא רבתי לשבת, כלפי מה שאמר חנניא, חייב אדם למשמש בבגדו ערב שבת עם חשכה. על זה הוסיף רב יוסף, שחייב זה הוא לא לבד ערב שבת עם חשכה, אלא גם כל יום השבת כולו, חייב למשמש בבגדו, שמא יש בו איזה דבר שיבא לידי חלול שבת, והוא לא ישים על לב".

(ג) כה"ח (ס"ק פ"ד) – "וה"ה ביום שבת כשרוצה לצאת חוץ לעירוב צריך לעיין בבגדיו שמא יש בהם איזה דבר ואפי' אם הוא מותר בטלטול משום דאסור לצאת בו חוץ לעירוב".

(ד) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' סעי' י"א, הע' י"ז) – "נראה שגם ביום שבת, אם רוצה לצאת לרה"ר והוא רגיל לשים חפצים בכיסי בגדיו במשך היום, צריך למשמש בבגדיו קודם שיוצא. [שכן פשוט לדינא, ולא מיבעיא בגדים שעדיין לא לבשם מער"ש, שנמצא שלא בדקם כלל קודם חשיכה, דבודאי מחוייב לבדוקם שלא יהיה בהם דבר שאסור לצאת בו, ואפי' אם כבר לבשם בשבת, כל שדרכו לשים חפצים בכיסי בגדיו בשבת צריך למשמש בבגדיו כל פעם שיוצא לרה"ר]".

(ה) ששכ"ה (פרק י"ח סעי' מ"ו [דפו"ח, סעי' מ"ו]).

(ו) לקראת שבת (פרק י"ב סעי' ב').

ו. בגד שאינו לבוש כעת: והוא של שבת.

1. מחמיר.

(א) על תהלה לדוד (סי' ש"י ס"ק ה') – "כתב הרמ"א ז"ל ס"ז כיס התפור בבגד אם שכח בו מעות מותר לטלטל הבגד דלא אמרינן דכל הבגד נעשה בסיס למעות הואיל ואין המעות על עיקר הבגד ע"כ. ועמ"א סק"ז דמירי דוקא דהכיס אינו תפור לארכו אלא פיו לבד תפור. וכתב דאפילו במניח שרי והא דנקט רמ"א ז"ל שכח היינו דלכתחילה אין להניחו בו שמא ישכח ויצא ע"כ. משמע מזה דהא דחייב אדם למשמש בבגדו ע"ש סמוך לחשיכה עסי' רנ"ב ס"ז. היינו אפילו בגדים שאינו לבוש עתה ולא אמרינן ימשמש בהם בשעה שירצה ללבשם. והלכתא רבתא לשבתא וצ"ע".

(ב) על ששכ"ה (פרק י"ח הע' קע"ד [דפו"ח, הע' ק"פ]) – "תהל"ד".

2. מיקל.

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' הע' י"ז) – "דמעולם לא שמענו שמחוייב לבדוק כל בגדי שבת בער"ש קודם חשיכה אף כשאינו לבוש בהם אז, והלא יבדקם בשבת כשילבשם ואם יהיה בהם מוקצה ינערם [בכה"ג שלא נעשה הבגד בסיס]".

ז. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק י"ב סעי' א', סעי' ג'). ענפי משה (אליבא דהלכתא ח"ע עמ' קנ"ה טור א').

1. הגרשז"א צ"ל (ששכ"ה פרק י"ח הע' קפ"א [דפו"ח, הע' קפ"ד], שולחן שלמה ס"ק י"ח ב') – "ואם עבר ולא משמש מבעו", ודאי דחייב לעשות כן בכל רגע שנזכר".

2. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ד' הע' י"ז) – "אולי א"צ לדקדק למשמש בבגדיו היכא שמנהגו ללבוש בגדי שבת מיוחדים, דהא כיון שאינו לובשם בחול ממילא לא שייך בהו הך חששא דשמא אית בהו חפצי מוקצה, ובפרט לפמ"ש האחרונים דהטעם שצריך לבדוקם הוא משום שרגיל ליתן בהם חפצי מוקצה, אך מו"ר שליט"א לא הסכים ואמר דכיון שלובש אותם קצת בחול [כגון במוצ"ש וער"ש וכן לשמחות] ובאותן פעמים רגיל הוא ליתן בהם דברים, ממילא צריך לבדוק".

3. הגר"א פארכהיימער שליט"א (הערות על קובץ הלכות שבת ח"א פרק ד' הע' י"ז) – "מאד יש לזהר בזה כשחל יו"ט בער"ש שאז לבוש בבגדי שבת, ומותר להוציא דברים שהם לצורך יו"ט [או לצורך סעודת שבת כשעשה עירובי תבשילין] דיש חשש גדול שימצא איזה דברים בכיסו. וביהכ"נ שלנו, קהל שארית עדת ישראל, כשחל יו"ט בער"ש, מכריזים אחר תפילת ערבית דליל שבת למשמש בכיסיו שלא ישכח ויצא".

כאן נתינת חפצים בכיס בגדו בשבת.

א. מחמיר: רק בידו מותר לטלטל.

1. מג"א (סי' ש"י ס"ק ז') – "והא דנקט רמ"א שכח היינו דלכתחיל אין להניחו בתוכו דחיישנן שמא יצא בו".
(א) מראי מקומות – שעה"צ (סי' ש"י ס"ק כ"ב, לשונו מובא לקמן).
2. גר"א (מעשה רב אות קמ"א) – "שלא לישא בשבת כלל אפי' במקום שיש עירוב אפילו בחצר ובבית לא ישא כ"א בידו. (ע' ש"ע שלו סי' ש"ג ס"ק מ"א ומ"ו)".
3. עי' גר"י (סי' ש"ג סעי' כ"ג) – "ולכן אסור להשים איזה חפץ בתוך חיקו או בשאר מקומות שבבגדיו בשבת אפילו בתוך ביתו וכן לתלות מפתח או חפץ אחר בחגורתו או בשאר מקומות שבבגדיו בענין שאסור לצאת כן לרשות הרבים ואין היתר לטלטל שום חפץ בבית אלא בידו שבידו בודאי אין לחוש שמא ישכח ויוציאה לרשות הרבים שהרי רואה החפץ בידו משא"כ כשאינו בידו יש לחוש שמא ישכח שהחפץ אצלו כשיוצא לרשות הרבים ואפילו אם היה אצלו מבעוד יום צריך להסירו כשתחשך אם לא נזכר להסירו סמוך לחשיכה כמו שנתבאר בס' רנ"ב (ואפילו בעיר המעורבת שאין בה מקום האסור עכשיו בטלטול אסור) ואפילו שיש אומרים שאין לנו רשות הרבים כלל אין להקל בדבר. ויש להחמיר כסברא זו אם לא בעת הצורך שאז יש לסמוך על סברא הראשונה כמו שנתבאר בס' ש"א".
4. עי' מנחת שבת (סי' פ"ד ס"ק ג') – "ואני אומר דזהו הלכתא רבתא לשבתא כי כמה פעמים ראיתי בחוש דמי שאינו נזהר להניח בכיס של בגדיו הנקרא קעשינא איזה דבר כשהוא בבית כגון פאטשיילא [מטפחת] או כלי שעות וכיוצא, לא ימלט שלא ישכח ויוציאנה לרשות הרבים, לכן ראוי לכל בעל נפש שלא להניח בכיסו אפילו בבית שום דבר כגון פאטשיילא וכיוצא במקום שאין עירוב משום שמא ישכח ויוציאנו לחוץ".
5. חזו"א (מעשה איש ח"ו עמ' קמ"ה) – "מעולם לא הניח מטפחתו בכיסו בשבת, ואמר לי בשם הגר"א כי מי שמניח מטפחתו בכיסו בשבת עובר על הדין של חנניה בפועל [היינו למה שאמר חנניא (שבת י"ב, א') חייב אדם למשמש בבגדו ערב שבת עם חשיכה]".
6. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קל"ד אות קל"ו) – "מו"ר (שליט"א) זצוק"ל הקפיד לרוקן כיסו בעש"ק גם מדברים המותרים כדי שלא לטלטל בכיס גם בבית וכגר"א ז"ל במעשה רב סי' קמ"א אבל בזקנותו שנת תשמ"ד כשל א יצא כבר מביתו כלל ראיתו בשבת שהוציא מטפחת מכיסו לנגב".
- עי' קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"א אות ח', דפו"ח ח"א עמ' קצ"ה אות י"ג) – "העובדא דלהלן הנני כותבה מהזכרון לכן הנני כותב כמדומה, וכך הוי, הייתי אצל מו"ר בחוה"מ עש"ק לפנות ערב והלכנו לביהכ"נ לפני שעזב את הבית בדק את כיסו בגדו אם אין בהם דבר ואמר לי כל עש"ק אין אנו צריכים לבדוק משום שאנו לבושים בגדים המיוחדים לשבת ולא מכניסים לכיסם שום דבר (א"ה, עי' במעשה רב הל' שבת אות קמ"א) אבל עתה בחוה"מ שאנו לובשים את בגדי השבת ואפשר שהכנסנו לכיסם איזה דבר (שמותר בחוה"מ) וצריך לבדוקם ולהוציא מהם כל דבר (כדין מצוה למשמש בכליו בע"ש וכו', סי' רנ"ב ס"ז). (א"ה, לפי"ז אם לבשו את בגדי השבת באמצע השבוע באיזו שמחה א"כ צריך למשמש את בגדיו בעש"ק סמוך לחשיכה, ולכא' אף אם הי' יו"ט באמצע השבוע שמותר לטלטל ולובש בו בגדי שבת א"כ צריך למשמש בגדיו בעש"ק)".
7. הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק י"ח הע' קע"ו [דפו"ח, הע' קפ"ט]) – "כיון שהגר"א במע"ר ס"ק קמא (וע"ע בהגהות הגר"א בשו"ע סי' רנב ס"ו י"ג). ובשו"ע הרב סי' שג סע' כג מחמירים גם בבית שלא ליתן לתוך הכיס כל דבר, שאם יצא בו לר"ה, יהיה חייב חטאת, ולא שרי כי אם בידו ממש, והפמ"ג א"א ס"ק יג הוסיף, שאפי' להמתירים, דוקא בקישוט התירו, ולא בדבר אחר, דלפ"ז הגרים במקום שיש ר"ה גמורה, וכן אחינו הספרדים ההולכים בשיטת הב"י, סי' שמה סע' ז, צריכים להימנע מלהחזיק בכיס שעון, ממחטה וכדו' גם בבית. ואף שיכולים לומר, דלא גזרו חז"ל גם בבית אלא על מלבוש ותכשיט, דכיון שלבוש בהם חוששין שמא ישכח וגם יצא בהם, וכמו"ש דודי הגר"ע פרוש זצ"ל במשנת ר' עקיבה סי' א, אולם לענ"ד אין דבריו מוכרחים, דלהדיא כתב הרשב"א שבת יא א: 'וכן האיש להניח כליו שרגיל בהם', וגם המ"מ בפ"ט מה' שבת ה"ח כתב בדעת רמב"ן ורשב"א, שגם בבית רק 'דרך טלטול ביד מותר שאין לחוש שמא ישכח ויצא בהן, שאין דרכו בחול בכך', ולפ"ז ה"ה דאסור להחזיק שעון וממחטה בתוך הכיס. ואף שיכולים לומר, דכיון שרגיל תמיד להיות חפצים בתוך הכיס, מסתמא יתן דעתו למשמש בכיסו כשירצה לצאת, מ"מ הרי החמירו חכמים למשמש בכיסו גם בע"ש, וכ"ש דאסור ליתן לתוך הכיס בשבת עצמה, וגם מטעם זה לא נזכר בס' שג סע' יח רק תכשיטין, מפני שכבר נזכר בס' רנב שצריכים למשמש ולהוציא מהכיס בע"ש, וכ"ש דאסור ליתן בשבת, ולדעת הגר"א אסור עם חשיכה גם בעיר שאינה מעורבת, אע"ג דאין בה ר"ה גמורה דאורייתא (עיין להלן הערה קפח)".
8. ברית עולם (המוציא סעי' י"ז, עי' אז נדברו ח"ב סי' מ"ב [לשונו מובא לקמן]) – "יש לזהר שלא ישים שום דבר בכיסו או על הזרוע כגון השעון אפילו בבית שמא ישכח ויצא (עי' ש"ע ס' ש"ג סעיף י"ז)".
9. הגרש"א זצ"ל (חידושי בתרא סוף סי' רנ"ב) – "במקום שאין עירוב אין לשים מאומה בכיס".
10. עי' ששכ"ה (פרק י"ח סעי' מ"ה [דפו"ח, סעי' מ"ז]) – "(וגם) [יש אומרים] שלא יכניס בשבת לתוך כיסו כל חפץ, כגון שעון או ממחטה, אפילו הוא בביתו, שמא ישכח ויוציאנו לרשות הרבים".
11. הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"ה עמ' פ"ז טור ד') – "שאלה: או"ח סי' ש"ג סעי' י"ז י"ח. בהנ"ל, ידוע שמרן החזו"א זי"ע הקפיד שלא להכניס לכיסים בשבת כלום שמא ישכחו ויצאו, ונמצאו עוברים על טלטול, ויש לשאול לענין גרמל, האם שרי או אפשר לשים הגרמל בכיס בשבת, כי לכאורה בזה אין חשש מאחר שמיד כשהולכים להתפלל לובשים הגרמל עוד קודם היציאה מהבית, ולמי שלובש הגרמל רק בביהכ"נ אם יש לו לחוש, כי לפעמים עי"ז שלא יהיה הגרמל בכיסו נמצא שלא עומד בשמו"ע עם

גרטל, וה"ז הלכה, והאם מפני זה כדאי שירגיל את עצמו ללבוש תמיד הגרטל קודם יציאתו מהבית כמו שיש הרבה נוהגים כן. תשובה: לא ישים".

12. ארחות שבת (פרק כ"ח סעי' ר"ט) – "אין ליתן חפצים בכיס בגדו אפילו בתוך הבית מחשש שמא ישכח ויצא בהם לרשות הרבים. וכן אין לתלות חפצים בחגורתו, כגון מפתחות".

ב. מיקל.

1. עי' שעה צ"צ (סי' ש"י ס"ק כ"ב. וכן עי' מ"ב סי' רנ"ב ס"ק נ"ו, כדמפרש החוט שני, לקמן) – "מגן אברהם, וכתב דמה דנקט הרמ"א שכתב, משום דלכתחילה אין להניח מעות שמא ישכח ויצא [ובעניי לא ידעתי מקור לזה], ולעניות דעתי, משום דרצה להשמיענו לדיוקא דהיכא דהמעות על עיקר הבגד, כגון שהכיס תפור לארכו, אפילו שכתב צריך לנער מתחלה קודם שמתלטל הבגד".
2. עי' תהלה לדוד (ס"ק ט"ז), הו"ד בששכ"ה (פרק י"ח הע' קע"ו [דפו"ח, הע' קפ"ט]) – "... ומבואר להדיא דבבית מותר. ולכאורה ה' אפשר לומר דעיקר הא דחייב למשמש בבגדו היינו שידע מה שיש אצלו בבגדו. וכיון שידע סגי וא"צ להסירו. ויסירנה כשירצה לצאת לר"ה דלזמן מועט לא חיישינן לשכחה. ולכן אפילו בשבת מותר להניח בבגדו כיון שידע שהן בבגדו לא חיישינן לשכחה".
3. הגר"ד פיינשטיין שליט"א (הרב דני הלפרין, מכתב במייל) –

This Rov who gave this Shiur & made this Ha'arah about not being able to put anything in one's pockets in a camp etc., had the opportunity to speak with R' Dovid Feinstein. And he publicly retracted this Halacha. R' DF told him- "according to your chumra, then one shouldn't be allowed to put anything in his pockets while sitting in his own house in Brooklyn/Lkwd (where there's no Eruv) lest he may forget & walk outside!" Rather, of course, it is Muttar to put things in your pocket, but it is strongly advisable to do what I (R'DF) do, and... Never put anything in pants or jacket pocket; only in a shirt pocket (sticking out) where one is more likely to notice it. Be Noheg to always check your pockets before each time on Shabbos that one steps outside; Eruv or not.

ג. במקום שיש עירוב: נתינת חפצים בכיס בגדו בשבת.

1. מחמיר - רק בידו מותר לטלטל.
2. מיקל - אא"כ יש חשש שמא ישכח ויצא חוץ להעירוב.
- א) עי' גר"ז (סי' ש"ג סעי' כ"ג, לשונו מובא לעיל) – "(ואפילו בעיר המעורבת שאין בה מקום האסור עכשיו בטלטול אסור)".
- א) עי' מ"ב (ס"ק נ"ו) – "בע"ש. נראה דה"ה בשבת אם הוא רוצה לצאת חוץ לעירוב והוא רגיל לשאת בכיסו דבר המותר לטלטל שצריך למשמש מתחלה".
- 1) חוט שני (ח"ד פרק פ"ח ס"ק ט"ו, עמ' קל"ו) – "והיינו דלפי דעת המ"ב פירוש הגמ' 'חייב אדם למשמש בבגדו וכו' הלכתא רבתי לשבת', היינו שאם רוצה לצאת אף בשבת חוץ לעירוב צריך למשמש תחילה, אבל בתוך ביתו מותר לו לטלטל בשבת חפצים בבגדיו ולא חיישינן שישכח למשמש כשיצא, אבל לדעת הגר"א 'חייב למשמש' הוא שלא יטלטל אפילו בביתו ולא רק מתי שרוצה לצאת לכרמלית, וזה ההלכתא רבתי 'לשבת', שחששו שמא ישכח למשמש כשרוצה לצאת, לכן אסור לטלטל בשבת אף בביתו כי אם בידו. ומש"כ בגמ' חייב אדם למשמש בבגדו 'ערב שבת', היינו שהחייב למשמש מתחיל מערב שבת ונמשך גם בשבת, לדעת הגר"א".
- ב) קצות השלחן (סי' קט"ו ס"ק מ"ד) – "והנה אדמו"ר ז"ל כ' שם במוקף וז"ל ואפי' בעיר המעורבת שאין בה מקום האסור עכשיו בטלטול אסור עכ"ל, ועי' לעיל סי' צ"ג בבדה"ש סק"ח שכ' מהשארית יהודה שבכל מקום שהי' מסופק בדין כתבו במוקף בב' חצאי עגולה, ומקום הספק בזה פשוט דאפשר דרק בעיר שאין בה עירוב שתיכף כשיוצא מהבית הוא בתוך רה"ר אסור להוציא אפילו בבית, אבל בעיר המעורבת אין חוששין שמא ישכח ויצא חוץ לגבול העירוב, מפני כי רוב היציאות הם בתוך גבול העירוב ולמיעוטא לא חיישינן לאסור היציאה לכולם, או דלמא גם בעיר המעורבת אסור שמא יצא חוץ לעירוב, ו**מנהג העולם פשוט לצאת בכל הכלים בעיר המעורבת** הן בלבישת תכשיטין וכיוצא הן בחפצים בכיס שבבגד, וי"ל דס"ל שגם האוסרים בחצר המעורבת מתירים בעיר המעורבת כנ"ל, או דכולי האי לא חששו לדעת האוסרים, כיון שיש מתירים בחצר המעורבת ג"כ, עכ"פ סומכין עליהם בעיר המעורבת דעדיף מחצר המעורבת מטעם הנ"ל".
- ג) מגדנות אליהו (ח"ב סי' מ"ג) – "הרי נהגו העולם להקל בפשיטות לצאת גם עם מפתח בחגורתו, והרי לפמ"ג הנ"ל לכו"ע אסור לצאת, ובע"כ דס"ל לעלמא כמש"כ השו"ע הרב וקצוה"ש דעיר מעורבת שאני ולכו"ע מותר לצאת דלא שכיח שיצא חוץ לעירוב כנ"ל להעיר".
- ד) אז נדברו (ח"ב סי' מ"ב) – "ולכאורה העיר לנכון על מנהג העולם שמתלטלין ושמנים בכיס מפתח וכדומה כשיש עירוב בעיר [לאילו הסומכין על העירוב] שזה בניגוד לסי' ש"ג סי"ז, שיש לחוש לשכחה ויטלטלו גם חוץ לעירוב. וסבור הייתי לומר דהא דגזרו בית אטור ר"ה זהו דוקא כשאין עירוב בעיר ולא כשיש עירוב דדבר שאינו מצוי הוא דישכח להוציא ובין כך יזכר. וסברא נכונה היא אבל מה אעשה דבגרש"ז שם מבואר דגם זה בכלל האיסור. אמנם למעשה נראה להיקל בזה שהרי כתב המ"ב שם בס"ק ס"א וז"ל ועיין בביאור הגר"א שמצדד כדעה הראשונה. ובס"ק ס"ה ובשה"צ ס"ק נ"ה כתב נמי דבתוך העירוב דהוי כחצר המעורבת מותר והא דאיתא בסעיף י"ז דאסור גם בחצר הבית הוא הדעה השני' דסעיף י"ח כמו שכתב המ"ב בס"ק נ"ו. וגם הגרש"ז כתב בדמקום צורך יש לסמוך על דעה זו [וכ"ש שיהא מותר לפי מש"כ הפוסקים דנהגו נשים להיקל כהי"א דאפי' לחצר שאינה מעורבת מותר, מיהא זהו דוקא לפי דהוי דרך מלבוש ותכשיט]. מיהא בעיקר המקור של סעיף י"ז שכתבו הפוסקים דהוא מדין תכשיטין הוא תמוה שהרי יש לנו דין מפורש בסוף סימן רנ"ב והיא ברייתא בשבת דחייב וכו' סמוך לחשכה היינו שאסור

להיות בבגדים דבר שאסור לנושא בשבת א"כ י"ל דעך כאן לא פליגו אלא בתכשיטין דמה"ת הוא מלבוש ובוה"א דל"ג בית אטו ר"ה משא"כ במשא גמור ועי' בהגרש"ז שרמז לזה. ונראה **דדוקא בע"ש עם חשכה דרגיל מבעוד יום גזרו טפי ואינו ראוי על שבת עצמה**. בכל אופן בסומך על העירובין שבעיר בודאי יש להיקל".

(ה) **פסקי תשובות** (דפו"ח, סי' ש"ג אות י"ב) – "ובשו"ע הרב ... אמנם המהג העולם להקל בזה, אך הכל לפי הענין, כי מי שגר בסומך לסוף תחום העירוב ודאי ראוי לו לחשוש שמא ישכח ויצא".

3. מראי מקומות.

(א) **ארחות שבת** (פרק כ"ח הע' של"ד) – "עיינן שו"ע סי' ש"ג סי"ז שהביא איסור זה של הנחת חפצים בכיס הבגד בשם י"א ולא הביא חולק בדבר, וכן כתב הרמ"א סי' ש"י ס"ז. והנה הבאנו לעיל הערה רח"צ שהראשונים נחלקו בענין גזירת יציאה בתכשיטים אם מותר לצאת בהם בבית או שגם בבית גזרו שמא ישכח ויצא, שהרמב"ן והרשב"א והמגיד משנה אסרו, ותוס' ורמב"ם התירו [ועיינן משנ"ב סי' ש"ג ס"ק ס"א שכתב לענין גזירת יציאה בתכשיטים שהגר"א צידד לפסוק כהרמב"ם שלא גזרו גזירה זו בבית או בחצר המעורבת]. וכתבו המג"א והא"ר והגר"א בסי' ש"ג סי"ז שגם הדין הנ"ל שלא ליתן חפצים בכיס בגדו בתוך ביתו תלוי במחלוקת הראשונים הנ"ל, ולפ"ז היה מקום להקל בזה לפי מה שהעתיק המשנ"ב ס"ק ס"א שהגר"א צידד כהרמב"ם. אמנם הפמ"ג בא"א סק"ג כותב דמסתימת השו"ע סעיף י"ז משמע שדעתו לאסור, ודן הפמ"ג לומר שמא רק לענין קישוט בתכשיטים לא אסרו בבית, **שלא תתגנה**, משא"כ לענין חפצים בכיסו ובחגורתו. והגר"ז סכ"ג מחמיר בין בתכשיטים ובין בחפצים בכיסו, ורק בעת הצורך הקל לסמוך על שיטת הרמב"ם. וגם הגר"א במע"ר אות קמ"א החמיר גם בבית [ועיינן ש"ש אות קמ"ד שגם לענין תכשיטים כתב דאשה שיודעים בה שתקבל הדברים מצוה לומר לה שכל התכשיטים אסורים אף בבית]. וכן הורה לאסור בזה הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספר שש"כ פי"ח הערה קע"ו. ויש לעיין דא"כ גם מי **שסומך על העירוב** שבעיר לא יטלטל חפצים אלא בידו ולא בכיסו ובחגורתו שמא ישכח ויצא **חוץ לעירוב שבעיר**, ואין לומר שלא חששו לכך משום שגבול העירוב רחוק הוא ואין לחוש שיצא ממנו, שהרי לאלו שגרים בסומך לקו העירוב אין זו גזירה רחוקה, ולא מסתבר לחלק בין הדברים קרוב לקו העירוב לבין הדברים רחוק ממנו. ועיינן גר"ז סי' ש"ג סכ"ג שכתב במוסגר שאף בעיר מעורבת שאין בה מקום האסור עכשיו בטלטול יש בדבר איסור וצ"ע. ועיינן בדברי הגרש"ז זצ"ל בספר שש"כ פי"ח הערה קע"ו שכתב דעיקר האיסור הזה נאמר רק במקום שיש רשות הרבים גמורה ולא במקום שאין רה"ר רק כרמלית, אך הוסיף דלהחמירים כהשו"ע בסי' שמ"ה דרה"ר דידן הוי רה"ר דאורייתא אסור ליתן בכיסו חפצים אף כשהוא בביתו או בחצר המעורבת [ולפ"ז הסומך על עירוב שכונתי מחמת שיטת החזו"א [סי' ק"ז סק"ז] שאין בתוך עיר רה"ר דאורייתא או מסיבה אחרת אין לו ליתן חפצים בכיסו מחמת חשש שמא יצא חוץ לעיר ויעשה הנחה ברה"ר ד"ת]."

(ב) שכח מוקצה בבגדו, אין ללבושו בשבת - עי' סי' ש"י סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

ד. **בגד שאין הדרך לצאת עמו לחוץ** - למחמירים דלעיל.

1. מיקל.

(א) עי' **קהלות יעקב** (ארחות רבנו ח"א עמ' קל"ד אות קל"ו) - לשונו מובא לעיל.

(ב) **הגרש"ז זצ"ל** (ששכ"ה פרק י"ח הע' קע"ו* [דפו"ח, הע' ק"צ]) – "דכל זה דוקא בבגד שרגיל לצאת בו לר"ה, אבל מותר להחזיק ממחטה בחלוק-בית וכדו', שאין רגילים לצאת בו לר"ה".

(ג) **חוט שני** (ח"ד פרק פ"ח סוף ס"ק ט"ו, עמ' קל"ו) – "וגם לדעת הגר"א אינו אסור אלא בבגד שהדרך לצאת עמו מחוץ לביתו, אבל בבגד שאין כלל הדרך לצאת עמו לחוץ כמו כסות לילה, לכאורה אין צריך למשמש".

ה. מראי מקומות.

1. **כה"ח** (ס"ק פ"ח) – "ואנן ק"ל כסתם הש"ע רק במקום שנהגו להקל לא נוכל למחות בידם מאחר שיש להם על מה לסמוך אבל כל יר"ש יש לחוש לעצמו אפי' במקום שנהגו להקל ואין לזוז מדעת הש"ע".

2. **פסקי תשובות** (דפו"ח, סי' ש"ג אות י"ב) – "המקילין להכניס חפצים בכיס הבגד בבית אין גורעין בהם".

הגרח"ק שליט"א (קובץ ניצוצי אש, עמ' תתס"ד אות נ"ט) – "סיפר הגר"ח שליט"א, שבילדותו שאל את פי מרן החזו"א צוק"ל: 'מהו הפרק הכי קשה בש"ס'. וענה לו החזו"א: 'פרק כירה'."

שהייה, חזרה, נתינה לכתחילה

סימן רנ"ג

א] שהייה בקדירה - <u>סעיף א'</u> .	כג] זמן נתינת חתיכה חיה בקדירה.	מה] <u>כלל ו'</u> : על גבה ולא לתוכה.
ב] חקירה: איסור להניח, או חיוב לסלק.	כד] קידרא חייאת בזמנינו.	מו] תנורים בזמנינו.
ג] כללי שהייה.	כה] תנור.	מז] חזרה לתוך סיר קראקפאט.
ד] קש וגבבא.	כו] תנורים שלנו.	מח] קדירה מלאה ע"ג ריקנית - <u>סעיף ג'</u> .
ה] פלטה חשמלית (hotplate).	כז] כופח.	מט] בלעך: כיסוי טס מתכת על האש.
ו] תנורי גז (או נפט): בזמנינו.	כח] השהה באופן האסור.	נ] מקומות השונים ע"ג הפח.
ז] גריפה.	כט] שהייה ע"י שעון שבת.	נא] הנחת כיסוי על האש בשבת: סוג הכלי.
ח] קטימה.	ל] שאר ענינים.	נב] <u>נתינת מים ממיחם לתוך הטשאלניט</u> .
ט] בזמנינו.	לא] כללי חזרה - <u>סעיף ב'</u> .	נג] חשש ניצוק, שלעשות המים בשרי.
י] כיסוי הכפתורים.	לב] <u>כלל א'</u> : גרופה וקטומה.	נד] חשש זיעה, שלעשות המים בשרי.
יא] קטמה והובערה.	לג] חזרה בערב שבת.	נה] חשש בישול בהמים, טעם חדש בהמים.
יב] כללי גרופ וקטום.	לד] <u>כלל ב'</u> : רותחות.	נו] גזירת בישול - <u>סעיף ד'</u> .
יג] גו"ק כשהתבשיל פחות ממאב"ד.	לה] יבש שנצטנן.	נז] חשש חזרה.
יד] פוסקים.	לו] מתי צריך עודה בידו ודעתו להחזירה.	נח] פינה ממיחם למיחם ע"י כוס.
טו] חנניה ורבנן: מאב"ד - ראשונים.	לז] הלכה: עודה בידו ודעתו להחזירה.	נט] נתינה לכתחילה - <u>סעיף ה'</u> .
טז] חנניה ורבנן: מאב"ד - פוסקים.	לח] <u>כלל ג'</u> : הניחה ע"ג קרקע, עודה בידו.	ס] קדירה מלאה ע"ג ריקנית על בלעך.
יז] מאכל בן דרוסאי.	לט] מקרים: ולא הניחה ע"ג קרקע.	סא] פלטה חשמלית (hotplate).
יח] סמיכה לכירה.	מ] מקומות הנחת הקדירה בזמנינו.	סב] מקרים נוספים של נתינה לכתחילה.
יט] מצטמק ורע לו, מצטמק ויפה לו.	מא] <u>כלל ד'</u> : דעתו להחזירה.	סג] קדירה ע"ג קדירה, והוריד סיר התחתון.
כ] פוסקים: מאב"ד ויפה לו.	מב] פינה ממיחם למיחם.	סד] אמירה לעכו"ם.
כא] כללי מצטמק ויפה לו או רע לו.	מג] <u>כלל ה'</u> : מבושל כל צרכו.	
כב] קידרא חייאת, חתיכה חיה.	מד] עצמות שבקדרת החמין: מה דינם.	

ספרים - מנחת כהן (משמרת השבת שער ב'), נזר ישראל (סי' ו'), אגלי טל (אופה סעי' כ"ג - סעי' כ"ד), שביתת השבת (שהיה), קצות השלחן (ח"ג סי' ע"א), חזו"א (סי' ל"ז).

דור המלקטים.

1. אבני דרך (יעקובוביץ).
2. אוצרות השבת (פרק ב').
3. אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' א' - סעי' ט').
4. ארחות שבת (ח"א פרק ב' סעי' א' - סעי' ע"ג).
5. באר אברהם (ענגלנדר).
6. ביכורי יצחק (פרץ).
7. ברית עולם (סוף מלאכת האופה).
8. דברי סופרים (יברוב).
9. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב', פרק ג').
10. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה).
11. הל' שבת (איידר, עמ' שכ"ד - עמ' שס"ט).
12. הל' שבת בשבת (ח"א פרק ה').
13. הלכה שלימה (סודרי, ח"ב סי' ז' - סי' כ').
14. הרחב הדעת (שהייה חזרה הטמנה, הורביץ).
15. ויאמר אברהם (שהייה וחזרה, עדס).
16. זכור ושמור (פאלק).
17. חוט שני (ח"ב פרק כ"ו, פרק כ"ז).
18. כללים (אופה).
19. ל"ט מלאכות (ריביאט, ח"ב).
20. מגילת ספר (סי' א', סי' ב').
21. מור דרור (הכהן).
22. מלאכת שבת (שטרן).
23. מנחת איש (ח"א פרק ו').
24. משיבת נפש (שיינברגר).
25. משנת השבת (פרק ט"ו).
26. משנת רע"א (האיר יוסף).
27. עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג').
28. פני שבת (ח"א, גליק).
29. פסקי תשובות (רבינוביץ).
30. קונ' אורח השבת (סנדר).
31. קיצור הל' שבת (סי' י"ז).
32. שבות יצחק (ח"ב, דרזי).
33. שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל' - ל"ה, ח"ט עמ' י"ג - כ"א).
34. שבת במטבח (ארטסקרול, פרק ד', פרק ה', הל' שונות הנוגעות לשבת פרק י"ז).
35. שיח יצחק (שכטר).
36. שלמי יהונתן (בן-צור).
37. ששכ"ה (פרק א').

"אמר העני הכותב **דיני שהייה והטמנה כהררים התלויים בשערה** ומיא דרדיפי אינן ואין אתנו יודע עד מה קבלתי עלי לפרש כפי דעתי העני' ומאת העוזר האמיתי אשאל העוזר ידריכני בנתיב הישר ויעמידיני על האמת"
פמ"ג (ראש יוסף ריש כירה ד"ה אמר)

א] שהייה בקדירה. [לענין שהייה על האש: צליית בשר - עי' לקמן סי' רנ"ד].

א. טעם האיסור.

1. משום שמא יחתה – עי' רש"י (דף לו: ד"ה עד, "שמא יחתה בגחלים"), תוס' (דף לו: ד"ה לא, סוף ד"ה חמין), רמב"ם (פרק ג' הל' ד', "גזרה שמא יחתה בגחלים"), ריטב"א (ריש דף לז.), טור (סעי' א'), אור זרוע (ח"ב הל' ער"ש סי' ח'), אהל מועד (שער השבת דרך ג' נתיב י"ב), מחבר (סעי' א'), ח"א (כלל ב' סעי' ג'), מ"ב (ס"ק ב'), פוסקים.
 2. נמוקי יוסף (ב"ק דף י' ד"ה אשו) – "אשו משום חציו. כאילו בידי הבעירו כדאמרן. ואי קשיא לך א"כ היכי שרינן עם חשיכה להדליק את הנרות והדלקתה הולכת ונגמרת בשבת וכן מאחיזין את האור במדורה והולכת ונגמרת הדלקתה בשבת ולפי זה הרי הוא כאילו הבעירה הוא בעצמו בשבת וכל שכן הוא דאילו הכא לא נתכוון להבעיר גדיש של חבירו כלל והכא עיקר כוונתו הוא שתדלק ותלך בשבת ועם כל זה תנן משלשין את הפסח לתנור עם חשיכה ומאחיזין את האור במדורת בית המוקד ומעשים בכל יום וכדאמרן כי נענין במילתא שפיר לא קשיא לן שהרי חיובו משום חציו כזורק החץ שבשעה שיצא החץ מתחת ידו באותה שעה נעשה הכל ולא חשבינן ליה מעשה דמכאן ולהבא דאי חשבינן ליה הוה לן למפטריה דאנוס הוא שאין בידו להחזירה וה"נ אילו מת קודם שהספיק להדליק הגדיש ודאי משתלם נזק מאחריות נכסים ידיה דהא קרי כאן כי תצא אש שלם ישלם ואמאי מחייב הרי מת ומת לאו בר חיובא הוא אלא לאו ש"מ דלאו כמאן דאדליק השתא בידיה חשבינן ליה אלא כמאן דאדליק מעיקרא משעת פשיעה חשבינן ליה וכן הדין לענין שבת דכי אתחיל מערב שבת אתחיל וכמאן דאגמריה בידיה בההוא עינא דלית ביה איסור חשיב."
- א) עי' ריש הסוגיא של "אמירה לנכרי", לשיטות ומראי מקומות.

ב. ביאור החשש של "שמא יחתה".

1. מצד בישול.
- א) ערה"ש (סעי' א') – "שאסרו חכמים לעשות כן משום גזירה שמא יחתה בגחלים בשבת כדי למהר בישולם משום דהחיתוי הוא ברגע אחת והוא בתאוותו להאכילה קרוב הדבר שעל רגע זו ישכח ששבת היום ויחתה בגחלים ויבא לידי איסור דאורייתא מפני שע"י חיתויו תתמהר לבשל והוה מבשל בשבת לפיכך עשו חכמים גדרים לזה".
- 1) הגם שיש אחרונים שתשים האיסור שהייה תחת מלאכת אופה [שביתת השבת (סוף מלאכת מבשל), ברית עולם (סוף מלאכת האופה), ועוד]. י"ל, כיון שהייה אסור רק באוכל, ולא בשאר דברים. הסברא נותן, לשים ביחד בהמעשה בישול. הגם, שאולי עיקר הגזירה הוא מצד מבעיר. ועוד, שהולך ביחד אם חזרה והטמנה. וחזרה והטמנה [י"א] הוא מצד בישול.
2. מצד מבעיר.
- א) מנחת כהן (משמרת השבת שער שני פרק ו' ד"ה האחת) – "ואין לומר שהחזקה בגחלים שתחת התבשיל אינו חייב משום מבעיר אלא משום מבשל ובעבור זה עשו חכמים כמה גזירות כדי שלא יחתה. כי זה אינו שהרי לדעת הרמב"ם [פ"ט הל' ג'] כל דבר שנתבשל כל צרכו אינו בו חיוב בשול ועם כל זה אסור לדעתו להשהותו על גבי כירה שאינו גרופה וקטומה או בתנור גזירה שמא יחתה באש לצמק התבשיל אם כן ודאי החיוב הוא משום הבערה ולא משום איסור בישול".
- ב) פמ"ג (מש"ז סוף ס"ק א') – "ומכל מקום שמא יחתה שייך ביה ומבעיר הגחלים".
- ראש יוסף (דף לו: ד"ה והנה מחלוקת) – "תדע שמא יחתה לאו משום בישול הוא דהא מצטמק ויפה אם כמאב"ד לית ב' משום מבשל אלא שמא יבעיר הגחלים".
- ג) אז נדברו (ח"ו ריש סי' י"א, ח"ב סי' כ') – "זה ברור דהאיסור חתוי הוא משום מבעיר ולא משום בישול".
- ד) הל' שבת (אידר, פרק י"ד הע' תרס"ז).
- ה) ארחות שבת (עמ' ס"א ד"ה המניח, פרק ב' סעי' א').
- ו) זכור ושמור (בישול עמ' ל"ה, דפו"ח עמ' קס"א).
3. מצד מוקצה.
- א) עי' רמב"ם (כדמפרש הראש יוסף דף לו: ד"ה והנה מחלוקת) – "ומלשון הר"מ ז"ל נראה משום לתא במוקצה אע"ג דמוקצה דרבנן מ"מ כעין של תורה הוא וקרא סמך ועיין מהרש"א ז"ל ריש ביצה ועוד דהרבה חששות חששו בכאן משום דכולם קרובים הם".
4. מראי מקומות – הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא ריש סי' רנ"ג), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק י"ז הע' א').
- א) מ"ב (סי' רנ"ז ס"ק א') – "אין טומנין וכו'. לאחר שנתבשל התבשיל רוצה להטמינו בדבר שישמור חומו כגון בכרים וכסתות וכדומה ואסרו לעשות כן בשבת וטעמא דשמא ימצא אז קדרתו צוננת וירתיחה דחייב משום מבשל ואפילו למ"ד דאינו חייב משום מבשל בזה כיון שנתבשל פעם אחד מ"מ איכא למיגזר שמא יחממה ע"ג האש ויחתה בגחלים ויתחייב משום מבעיר".

ג. אי אמרינן ספק דרבנן לקולא.

1. אמרינן – פמ"ג (א"א ס"ק ג', א"א ס"ק כ"א, ראש יוסף דף לו: ד"ה והנה [לשונו מובא לקמן], "והמ"א נקיט לקולא במידי דרבנן"), הו"ד בשעה"צ (ס"ק י"ז).
2. מראי מקומות – שבות יצחק (ח"ב עמ' מ').

ד. טעמא דב"ש שהתבשיל אסור.

1. גזרה אטו אינו גרופ – ר"ן (דף טו: סוף ד"ה עד, "גזרה אטו אינו גרופ"), תפארת ישראל (פרק ג' אות י"א).
2. עדיין אית להו גזרת חיתוי – רש"י (דף לו: ד"ה אבל), תוס' (דף לו: ד"ה חמין), רשב"א (דף לו: ד"ה ב"ש).

3. מיחזי כמבשל – רש"י (דף לו: ד"ה אבל, "א"נ נתקיימה מחשבתו דמיחזי כמבשל").
 (א) ב"ש לשיטתם – צ"ח (דף לו: ד"ה ורש"י, "ונראה דב"ש לשיטתיהו אזלי דס"ל לעיל במתני' (דף י"ז ע"ב) אין שורין דיו וכו' אלא כדי שישורו מבעוד יום, וכן כל הני דחשיב שם במתני', ולכך מיחזי כמבשל לגבי שהיה נמי"), חת"ס (דף לו: ד"ה ולא, "ולא תבשיל וכו' ופרש"י א"נ נתקיימה מחשבתו ומחזי כמבשל לב"ש כ' רש"י כן דאוסר לעשות מלאכה בע"ש ותיגמר בשבת ושפיר שייך בשיהוי מחזי כמבשל אבל לב"ה לא שייך טעם זה כיון דמבעוד יום שפות קדירה על הכירה מאי מחזי כמבשל איכא וק"ל").

ב] חקירה: איסור להניח, או חיוב לסלק.

א. חקירה.

1. דברות משה (שבת סי' י"ח ענף ב'), הו"ד הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק י"ז הע' ב') – "דהנה באיסור לשהות מצד גזירה דשמא יחתה יש לפרש בשני דרכים: (א) דהאיסור הוא על מעשיו שהניח שיהיה על הכירה קדרה זו שאפשר שיחתה בשבילו, ואף שעשה זה בע"ש שהוא עדיין שעה שלא שייך אז איסור מלאכה אסור, משום דאסור להאדם שיעשה מעשה שיכול להכשל בה, ואין זה ענין איסור מלאכה אלא ענין איסור הבאת עצמו למכשול חטא, ונמצא שעבר האיסור בע"ש, ולא בשבת דהא לא עשה כלום בשבת, ואין שייך כל כך לאסור בלא מעשה דהא בשבת הוא איסור מלאכה ומלאכה הא הוא במעשה דוקא. (ב) דלא שייך לומר דהאיסור הוא בע"ש מאחר דהוא ענין מלאכה, שבע"ש שהוא עדיין חול לא שייך ענין איסור מלאכה, אבל האיסור הוא על מה שאינו מסלק בשנת מה שהצריכו לו לסלק הקדרה מהכירה מחשש שמא יחתה בגחלים, והחשיבו מה שאינו מסלק כעושה מעשה הבשול שנעשה ע"ז, והוי האיסור מענין מלאכה דנמצא כעושה בשבת ע"י שאינו מסלק מלאכת הבשיל".

2. איסור להניח.

(א) הגר"ח פ"ש צ"ח (דברי חכמים אות ש"ע) – "שהפשט בהביאור הלכה (סוף סי' רנ"ג לסעיף ה' ד"ה להחם) הוא, שמלשון הפוסקים משמע דליכא דין שהי' אלא א"כ עושה ממש מעשה בידים, (וממילא גזרו על מעשה שהניחה בע"ש), אבל אם נשתהה שם מעצמו (ע"י גוי או סבה אחרת) ליכא שום איסור בזה".

(1) אולי יש לחלק בין הבה"ל והחזו"א: כיון שישראל מגלה דעת שידוע שיש איסור נתינה לכתחילה, ולכן הוא ששואל לנכרי לנותן הקדירה ע"ג האש [ומותר, כיון שהוא שבות דשבות במקום מצוה]. אין חשש שמא יחתה, והחכמים לא מחייב לו להסיר הקדירה.

3. חייב להסירה.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק כ"א ד"ה ונראה, ס"ק כ"ו ד"ה ונראה) – "ודבר יבש או תבשיל חם ונותן ע"ג כירה או תוכה או סמוך לה באחד מהאופנים האסורים לא שייך להתיר משום שבות דשבות דאין האיסור הנתינה אלא מציאות מצב זה אסור חכמים ששרשו שמא יחתה והכל בכלל הגזירה אם יעמיד בעצמו או ע"י נכרי ואפ"י העמיד נכרי או קוף חייב להסיר וכמו קדירה בשיל ולא בשיל העומדת מע"ש משקידש היום חייב להסירה וכמש"כ במ"ב סק"י ה"נ היכי דאסור חכמים החזרה, ונותן ע"י נכרי גרע מנתן קוף שהרי זה נותן ממש ומ"ל בידים ומ"ל ע"י גרמא ידידי".

חזו"א (סי' ל"ח ס"ק ב' ד"ה כשיש) – "דכל שנמצאת הקדירה בשבת באופן שאסור חכמים משום שמא יחתה אסור, ואין האיסור תלוי במעשה העמדה של הקדירה, אלא במציאות הקדירה על הכירה בשבת".

4. נ"מ: עי' לקמן.

ב. שהיה באיסור והוא ערב שבת.

1. צריך לסלק – מג"א (ס"ק ב', "וצריך לסלקו משחשיכה"), א"ר (ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ה', ס"ק י', "וה"ה אם היה נתון צריך לסלק כשהגיע זמן חשיכה אם לא נתבשלה כל צרכה או שמצטמק ויפה לו"), כה"ח (ס"ק ו'), פסקי תשובות (דפו"ח אות ג' ד"ה ואיסור).

ג. שהיה באיסור והוא שבת.

1. עדיין צריך לסלק, אע"ג שהקדרה מוקצה.
 (א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק כ"ז ד"ה דינים) – "דינים העולים. שכח קדירה [ע"ג כירה שאינה גרופה] שלא נתבשל כמב"ד בשעת קידוש היום ... אסור לאוכלו, וצריך להסירו אע"ג שהוא מוקצה [לא מצאנו הדבר אבל כן מסתבר] וכש"כ בשהה במזיד".
 (ב) ברית עולם (שהיה סעי' ט"ז).

(ג) הגריש"א צ"ח (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות ב') – "מוטב לעבור פעם אחת על איסור טלטול מוקצה הקל, מלעבור על איסור שהיה הנמשך והחמור ...".

(ד) ארחות שבת (פרק ב' סעי' כ"ד) – "אם טעה והשהה קדרה באופן האסור, דהיינו שהתבשיל לא הגיע לשיעור מאכל בן דרוסאי, צריך להסיר את הקדרה מהאש, משום שבכל רגע ורגע שהקדרה מונחת על גבי האש עובר הוא באיסור שהיה, וחוששים שמא יחתה".

(ה) פסקי תשובות (דפו"ח אות ט' ד"ה הניח) – "הניח קדירת תבשיל בערב שבת על גבי אש שאינה מכוסה, על מנת לסלקה עוד לפני כניסת השבת ולכסות האש כדין ולהחזירה, ושכח ולא עשה כן, אם בשעת שקיעת החמה לא היה התבשיל מבושל כמאכל בן דרוסאי (שראוי לאכול על ידי הדחק), אסור התבשיל באכילה לו ולבני ביתו ולכל אדם, ואם נזכר כל זמן שלא הספיק עדיין להתבשל כל צרכו יש לו בהקדם האפשרי לסלקו ולהורידו מהאש, אפילו כבר נכנסה השבת, ויניחנו מיד בצד, כי התבשיל מוקצה הוא".

(ו) עמ' מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ט"ז).

(1) למה יש חשש שמא יחתה, אחר שהוא מוקצה [קנס של מעשה שבת] ואסור לאכלו – אז נדברו (ח"ז סי' כ"ב אות ד', "דלמה מחויב להוריד ובכה"ג שכבר נאסר באכילה כשהניח לפני מב"ד ומ"ש מפת שלא הגיע לקרימת פנים, בפשיטות י"ל דכיון דמתחילה העמיד הסיר ע"ג הכירה בשביל אוכל של שבת א"כ כמו שחוששין לשכחה דשמא יהי' בהול ויחתה כמו"כ ישכח מאיסור אכילה").

(2) אמאי חמיר שמא יחתה טפי ממוקצה – אז נדברו (ח"ז סי' כ"ב אות א').

(3) למה התבטל מוקצה – תהלה לדוד (הקדמה ד"ה והנה היכא), פסקי תשובות (דפו"ח הע' פ"ד, "חידושי חת"ס עמ"ס שבת ל"ו. (ד"ה ולטעמך), תהל"ד סק"ה, חזו"א סי' ל"ז ס"ק כ"ז. אמנם כבר כתבו כמה מהאחרונים לדון בזה, דהא שרייא בהנאה ולתתו להמותיו, ועוד דבשעת הדחק כשאין לו מה לאכול לא קנסו רבנן (וכדלקמיה), ועיין בכל זה בתורת חיים סופר סקכ"א, תהל"ד מהדו"ק סי' ל"ו, שביתת השבת מבשל אות י"ב, שו"ת מגדנות אליהו ח"א סי' ס"א וס"ב בארוכה. ומ"מ למיחש להני אשלי רב רבי מיבעיא").

2. אין לסלק, שב ואל תעשה עדיף.

א) הל' שבת בשבת (פרק ה' שהייה סעי' כ"ט) – "שב ואל תעשה עדיף".

3. מראי מקומות – מ"ב (סי' רנ"ד ס"ק מ').

א) הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' צ"ו) – "שאלה: כתב החזו"א (סי' ל"ז ס"ק כ"ו) טעה והחזיר ע"ג אש שאינה גרו"ק, צריך להסירה מהאש אפי' באופן שהתבטל שבקדירה מוקצה. יל"ד האם חובה זו היא בבחינת הותרה או דחוייה, ונ"מ האם צריך לטלטל הקדירה בשינוי כגון מן הצד וכדו'. תשובה [בע"פ]: יטלטלנה כדרכה כיון שיש עליו חובה ליטלה. שאלה: האם כל בני הבית מחויבים להסירה מן האש או רק מי שהניחו בטעות. תשובה: כל מי שהוא בכלל הגזירה שיש חשש שיבוא לחתות, אבל אה"נ מי שאין לו שייכות עם האש אין עליו חובה להסירה. שאלה: בדין הנ"ל האם מועיל לומר קונם על התבטל בחינם, ושוב לא יצטרך להסירה מן האש דלמה יחתה. תשובה [בע"פ]: עדיין יש לחוש שיחתה עבור אחרים".

ב) הגר"ש אויערבאך זצ"ל (ארחות שבת פרק ב' הע' ל"ה) – "דברי החזו"א ... דיש לדון ולהעיר דיתכן דבאיסור שהייה דרבנן לא מחמירנן כ"כ שיחשב כל רגע כעובר על איסור, כשאין כל רגע מעשה מחודש, וטלטול מוקצה זה מעשה איסור דרבנן בידים, וגם יש לדון דחשיב כאונס בהמשך איסור השהייה דאינו יכול להוריד משום איסור מוקצה, כעין סברת התוס' שבת ד, ובעיקר שטלטול מוקצה בידים אולי חמור יותר מהמשך איסור דרבנן".

ד. שהה באיסור, ועכשיו הגיע המאכל למאב"ד, האם צריך לסלק או אסור לסלק מצד מוקצה - למחמירים דלעיל.

1. צריך לסלק עד שיתבשל כל צרכו.

א) פסקי תשובות (דפו"ח הע' פ"ג) – "ואף לדידן דפסקינן כדיעה השניה דשו"ע וכהרמ"א דלאחר בישול שיעור כמאכל בן דרוסאי לא חיישינן לשמא יחתה, מ"מ היינו דווקא שבעת שקיעת החמה היה מבושל כשיעור זה, שעד סעודת הלילה יכולה להתבשל כהוגן אף בלא חיתוי (וכמ"ש בשו"ע הרב סעי' ח'), משא"כ אם בשעת השקיעה עדיין לא הגיע למאב"ד שוב חיישינן לחיתוי כל זמן שלא נתבשל כל צרכו. ואם כבר נתבשל כל צרכו, ישאירנו על האש ולא יגע בו, למיחש לסוכרים שהתבטל מוקצה, שהרי הוא אסור באכילה לכל, וכדלהלן".

2. אסור לסלק מצד מוקצה, כיון שאין חשש שמא יחתה.

א) ברית עולם (שהיה סעי' ט"ז, אז נדברו ח"ד ריש סי' כ"ז) – "שיעורו כמאכל בן דרוסאי ולפיכך כשהגיע בשבת לשיעור זה נמי א"צ לסלק וכי החיוב של סילוק אינו משום קנס אלא דבזה הוי כמשהה ולא כמשהה בתחילה בשבת אלא כמשהה מע"ש באיסור, אבל שם בחז"א איירי בחזרה ע"י א"י בשבת דאסור גם בנתבשל כל צרכו אם נעשה ע"י ישראל מחויב לסלקו אפילו בנתבשל כל צרכו ומצטמק ויפה לו".

ב) הגר"ש גלבר שליט"א (שמעתי).

3. מראי מקומות.

א) ארחות שבת (פרק ב' הע' ל"ה) – "ויש להסתפק במי שטעה והשהה באיסור תבטל שלא הגיע למאכל בן דרוסאי ונזכר לאחר שכבר נתבשל כמאב"ד, האם יש בו איסור שהייה בכל רגע ורגע או דמשעה שנתבשל נמאב"ד תו אין חשש שמא יחתה. ואת"ל דאין בו איסור שהייה א"כ מסתבר שבאופן זה אין לו להסיר את הקדירה מהאש משום איסור מוקצה [שהרי התבטל אסור באכילה], והוראת החזו"א הנ"ל לא שייכא כאן כיון שאינו עובר באיסור כל רגע ורגע".

ג. כללי שהייה.

א. לפעמים "שהייה" מותרת [גבי כירה].

1. קש וגבבא – משנה (דף לו:), שו"ע (סעי' א').

2. גרוף וקטום – משנה (דף לו:), שו"ע (סעי' א').

א) כל זה לפי שיטת החכמים, שצריך גרו"ק אפי' כשהתבטל מבושל כמאב"ד. עי' לקמן האם גרוף וקטום מהני אפילו בזמן כשהתבטל מבושל פחות ממאכל בן דרוסאי [לפי חנניה, וגם לפי החכמים].

3. כשהתבטל מבושל מאכל בן דרוסאי, מחלוקת חנניה ורבנן – גמרא (דף לו:), שו"ע (סעי' א').

4. סמוך – גמרא (דף לז.), שו"ע (סעי' א').

5. מצטמק ורע לו, או אפילו מצטמק ויפה לו: מחלוקת אמוראים – גמרא (דף לז:), שו"ע (סעי' א').

6. קידרא חיתא – גמרא (דף יח:), שו"ע (סעי' א').

7. טוח בטיט, שריק – גמרא (דף יח:), רמ"א (סי' רנ"ד סעי' א').

ב. באיזה אש שייך איסור שהייה.
 1. עי' סי' רנ"ה, לשיטות ומראי מקומות.

ד] קש וגבבא.

א. טעם ההיתר של קש וגבבא: בכירה - שאין חשש חיתוי.

1. שמיד שכלתה השלהבת כלתה גם הגחלת - ר"ן (דף טו: ד"ה כירה, "ולא חיישינן שמא יחתה בגחלים משום דקש וגבבא אין להם גחלת"), ההשלמה (דף לו:), "שכיון שכלה שלהבתן כלה גחלתן"), כל בו (סי' ל"א עמ' ק"ח, "אבל אם הוסקה בקש ובגבבה מותר לישותה בה כל תבשיל לפי שאין בה חשש חיתוי שמיד שכלה שלהבת כלה גחלת"), ארחות חיים (הל' שבת סוף אות ס"ד, "שמיד שכלה שלהבת מיד כלה גחלתו"), אהל מועד (שער השבת דרך ג' נתיב י"ב, "כירה שהסיקה בקש ובגבבא מותר ובה מותר לשהות עליה שאין לגזור בה בחתוי שכיון שכלה שלהבת כלה גחלת"), מ"ב (ס"ק י"ט, בה"ל סעי' א' סוף ד"ה אפילו, "אפילו אינה וכו'. לפי שאין בה חשש חיתוי שמיד שכלה שלהבת כלה גם הגחלת [כל בו]), כה"ת (ס"ק י"ג, "משום דלא שייך בהו חיתוי שאין עושין גחלים").

(א) שבות יצחק (ח"ב עמ' ז' ד"ה ויל"ע) - "צ"ב איך שייך בתנור חיתוי ... ואולי אין כוונת הכלבו במש"כ שכלה הגחלת שאין מציאות של גחלת, אלא ר"ל שכבתה הגחלת באופן שא"א להבעירה ע"י חיתוי, והא דבתנור אפשר להבעירה הוא כמש"כ הכס"מ בשם הרמ"ך דאגב חמימות התנור הקש וגבבא בוערות".

2. מסיח דעת - רמב"ם (פרק ג' הל' ד'), "שהרי אין שם גחלים בוערות הרי זה מותר לשהות עליה, שהרי הסיח דעתו מזה התבשיל ואין גוזרין שמא יחתה באש").

3. גילה דעתו - ר"י מלוניל (דף לו: ד"ה מתני', "גילה דעתו שאינו מתרצה בחמימות קדירתו"), שיטה לר"ן (ריש דף לו:), "גילה דעתו דלא ניהא לי' בחמימות קדירתו").

4. אינו מוסיף הבל - רבינו ירוחם (נתיב י"ב ח"ג ס"ח-ד'), "הסיקה בדבר שאינו מוסיף הבל כגון קש או גבבא מותר לשהות בתוכה כי לא גזרינן בזה שמא יחתה בגחלים", רש"י (כדמפרש המאירי דף לו: ד"ה אמר, "שאם הסיקה בקש ובגבבה הואיל ואין גחלים שלהם מוסיפין הבל נותנין עליה תבשיל בלא גריפה וקטימה". והראש יוסף דף לו: ד"ה ומ"ש, "ומ"ש רש"י ז"ל דמוסיף הבל טעמא יהיב למלת' מ"ש בקש וגבבא דשרי להטמין בלא גרוף וקטום והא יש חשש יחתה בגחלים דגם שם יש גחלים אלא דאין מוסיף הבל בקש מש"ה לא גזרו הטמנה בקש משא"כ בגפת דמוסיף כו' ומש"ה בתנור דקש מוסיף הבל הוא אסרו בקש כו' זהו שיטת רש"י").

5. מראי מקומות - בעל המאור (דף טז:), "וכן הסק בקש ובגבבא יש מהן גחלים קטנים עוממות ואית בהו חששא בתנור"), גר"ז (סעי' ג', סעי' ד').

ב. להשהות קדירה על תולדות חמה [ואולי גם תולדת אור].

1. מיקל.

(א) רע"א (דף לו:), סי' ש"ח על סעי' ג') - "בחי' הרשב"א כ' וז"ל, ומשה ע"ג תולדת חמה לא מצינו מי שיחמיר עליו לשהות וכ"ש למ"ד להחזיר תנן עכ"ל משמע דיש לצדד להקל דאף מה דאסור להשהות ע"ג כירה מותר להשהות ע"ג תולדת חמה, ולענ"ד דיש לדון דגם על תולדת אור מותר דלא גרע מכירה גרופה כיון דל"ש בי' שמא יחתה".

(ב) מ"ב (סי' ש"ח ס"ק כ', בה"ל שם סעי' ג' ד"ה ואפילו) - "עיינן במ"ב דלהשהות על תולדת חמה מותר ובחידושי רע"א מצדד דגם על תולדת אור מותר להשהות דלא גרע מכירה גרופה דמותר כיון דלא שייך שמא יחתה".

(ג) הר צבי (או"ח ח"א ריש סי' קל"ו).

2. מראי מקומות - אז נדברו (ח"ח סי' י"ח), מגילת ספר (סי' ב' סוף אות ד').

ג. מראי מקומות.

1. בה"ל (סעי' א' ד"ה אפילו) - "יש לעיין דבש"ס ופוסקים נקטו לשון שהסיקוהו בקש וגבבא דמשמע דהיה אחר ההיסק ולהכי בעצים אסור משום שמא יחמירם גחלים ואיכא למיחש משום חיתוי משא"כ בקש שאינם משאירים אחריהם גחלים ולפ"ז אפשר דאם הניח הרבה קש שבווער זמן רב אפשר דאסור להשהות עכ"פ בשעה שבווער או אפשר דהש"ס אורחא דמלתא נקט שהיה דרכם להעמיד הקדירה אחרי ההיסק אבל ה"ה בשעה שמסיקים נמי מותר והטעם דבשעה שבווער בלא"ה אין לחוש לחיתוי דלמה ליה לחתות כ"ז כשבווער וא"צ לחתות כ"א בשנכבה וזה אשמעינן דבקש כיון שנכבה לא יועיל חיתוי דכלה גם הגחלת משא"כ גבי גפת ועצים לעולם אסור דיבא לחתות בגחלים אחר שיכלה האש וצ"ע".

ה] פלטה חשמלית (hotplate).

א. שאי אפשר להגדיל ולהקטין האש.

1. מיקל - אין צריך שיהיה גו"ק.

(א) עי' הר צבי (או"ח ח"א סי' קל"ו) - "יש לצדד להיתרא, משום דבתנור חשמלי (אם אין אפשרות להגדיל או להקטין את כח החום) לא שייך כלל חתוי".

(ב) ישיביל עבדי (ח"ה או"ח סי' ל"ד, ח"ו או"ח סי' ט"ו [השני], ח"ז או"ח סי' כ"ח אות ח', סי' מ"ד שאלה ט"ו אות ג').

(ג) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות ל"ה, קול התורה חנ"ד עמ' י"ז אות א') - "על פלטה חשמלית אם א"א להתבשל שם אז מותר להעמיד קדירה חמה אם אין שם אלא מדה אחת להחום ואם יש שתי מדות אסור".

(1) אע"פ שכתב "שא"א להתבשל שם", מיירי בנתינה לכתחילה שיש חסרון של מחזי כמבשל, אבל לענין שהייה מסתברא שלא צריך לזה.

(ד) באר משה (ח"ו קו"ע סי' ב', ח"ז קו"ע סי' ד').

(ה) עי' הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' ע"א [דפו"ח, הע' פ"ג], שולחן שלמה ס"ק כ"ז) – "ודינה כקש וגבבה".

(ו) אבן ישראל (מאור השבת ח"ב עמ' רפ"ח, עמ' תרנ"ו) – "בפלטת חשמלית שאי אפשר לא להגדיל ולא להנמיך, הוי כגרופה וקטומה, ומותר בין שהיה בין חזרה".

(ז) אז נדברו (ח"א סי' ע"ט אות פ"ח עמ' קנ"ז, ח"ד סי' כ"ו אות ב', סי' כ"ז ד"ה ובסתם, ח"ז סי' כ"ב סוף אות ב', ח"ח ריש סי' ט"ז, ח"ח סי' י"ח, ברית עולם שהיה סעי' כ"ו) – "בסיר חשמלי המיוחד לשבת דא"א להגדיל ולהקטין האש דינו כגרופה וקטומה לפי אינו מותר אלא באופנים דמותר בגו"ק דהיינו להשהות מע"ש ולהחזיר מותר רק ע"פ התנאים שבסעיף י"ז".

(ח) ציץ אליעזר (ח"ח סי' כ"ו אות ה', חכ"ב ס"ק כ"ב אות ו') – לשונו גבי חזרה לפטלה חשמלית.

(ט) אור לציון (ח"ב פרק י"ז סוף הע' א') – "לענין פלטה חשמלית, כיון שאין אפשרות להגביה את החום, לא שייך חשש חיתוי, ודינה כגרופה וקטום, ומותר להשהות עליה בכל אופן".

(י) הל' שבת (איידר, עמ' שי"ג, פרק י"ד הע' תקס"ו).

(יא) שבט הלוי (ח"ה סוף סי' ל', מבית לוי ח"ו עמ' ל' אות ב', ח"ט עמ' ט"ו אות ג', עי' אוצרות שבת ריש עמ' ק') – "דינה ככירה גרופה וקטומה".

(יב) תפלה למשה (ח"א סי' א') – "מותר להשהות ע"ג פלאטה חשמלית וא"ן לתת שום כיסוי, ואדרבא עדיפא ממשה ע"ג פתיליה ונותן כיסוי".

(יג) יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל"ב, יחיה דעת ח"ב סי' מ"ה, חזון עובדיה שבת עמ' מ"ד) – "תבשיל צונן שנתבשל כל צרכו מערב שבת, והיה מונח במקרר, מותר לחממו בשבת על פלאטה חשמלית של שבת, אפילו חום שהיד סולדת בו".

(יד) אור יצחק (ח"א או"ח סי' ע"ב) – לשונו מובא לקמן.

(טו) ששכ"ה (פרק א' סעי' כ"ה [דפו"ח, סעי' ל']).

(טז) תשובות והנהגות (ח"א ריש סי' ר"ז אות ו') – "בפלטת חשמלית שאין בה אפשרות לשנות את דרגת החום מותר להשהות, והיינו מפני שאי אפשר להגדיל ולהקטין החום דינו כגרופה וקטום, ומיהו בשם החזו"א אומרים שאסור משום לא פלוג, ולא נהגו כן, וכן בראשונים (רמב"ן רשב"א ועוד) ר"פ השואל מבואר שאין אומרים בכל דבר לא פלוג רק כגון במה ששיך הגזירה למטה אסור גם למעלה עיי"ש ולא בדבר דלא שייך בו הגזירה כלל ואכמ"ל".

(יז) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' נ"ב, הל' שונות הנוגעות לשבת סוף עמ' ק"ד, עמ' ק"ה).

(יח) זכור ושמור (בישול עמ' מ', דפו"ח עמ' קס"ג, עמ' קע"ט).

(יט) מנחת אשר (הלכה שלימה ח"ב סי' י"א ד"ה והגר') – "אין לדמותה לתנור דגזרו בו גרופה אטו שאינו גרופה משום חומו הרב שאין הגריפה ניכרת בו אבל בפלטה דלעולם לא שייך חיתוי במין כלי זה מהי"ת לאסור, ועדיף לכאורה מכירה שהוסקה בקו"ג, דמ"מ הוי כירה ונראה כמבשל והוי דרך בישול, ועוד דגם בו אפשר דשייך קצת חיתוי אך יש לדון דכיון שחומה מועט לא גזרו בה שמא יבא לחתות וכך משמע בכמה ראשונים, משא"כ בפלטה דלא שייך בה חיתוי".

(כ) ועדיף לכאורה מכירה שהוסקה בקו"ג".

(כא) ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרי"ג, עמ' תרס"ז).

(כב) ילקוט יוסף (סעי' א', סעי' ג' [לשונו מובא לקמן]) – "ובפלאטה חשמלית אין צורך לעשות הפסק בינה לבין הקדרה, ומותר להניח מערב - שבת על הפלאטה כל תבשיל, בין שנתבשל מעט, בין שנתבשל כל צורכו ומצטמק ויפה לו".

(כג) הל' שבת בשבת (פרק ה' הע' כ"ו) – "חזי' מדין טוח בטיט בדבר דלא שייך בפועל גזירת חיחוי דלא גזרו בו, ולא אמרו בו לא פלוג ... אין לך טוח בטיט גדול מזה".

(כד) פסקי תשובות (דפו"ח אות ז') – "ויש החוששים ... כידוע מנהג העולם אינו כן, והנהג להם ישראל וכו'".

2. צריך שיהי גו"ק: משום לא פלוג.

(א) חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ב אות י"א, תשובות והנהגות ח"א ריש סי' ר"ז אות ו', דעת חזו"א פרק א' אות ח') – "משום לא פלוג".

(ב) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב ריש עמ' ל"ו, עמ' צ"ו ד"ה וכן, סוף עמ' ק"ב, מאור שבת ח"ב עמ' רפ"ט ד"ה ולעומת, ארחות שבת פרק ב' הע' כ', עם מקדשי שביעי ח"א פרק ג' הע' כ"ב, הל' שבת בשבת ח"א פרק ה' הע' כ"ו, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות י', אות י"ג, פרק ג' אות י"ב) – "לא פלוג".

הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב ריש עמ' ק', אוצרות שבת עמ' ת"ד אות ג') – "דשאני היסק קש וגבבא, **משום שאש זו שונה**, שאין לה קיום אלא מיד הולכת ונכבית ולא נשאר בה גחלים בוערות להכי אינה נכללת בלא פלוג דשמא יחתה, משא"כ אש החשמל שהיא אש בת קיימא וגם שייך בה שמא יגדיל בכירים אחרות, שפיר הוי בכלל הלא פלוג גם כשא"א להגדיל".

(ג) חוט שני (ח"ב עמ' קי"ד, שעה"צ פרק כ"ו ס"ק נ"ב) – "משום לא פלוג ולא משום עיקר הגזירה, אם הניח על גבי הפלטה היכר כל דהו כגון נייר כסף או טס של פח וכדו' לשם היכר והוא דבר שאין הרגילות להניחו על גבי הפלטה מהני לעשותו ככירה גרופה וקטומה".

(ד) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק כ' אדר תשס"ו) – "שאלה: פלטה חשמלית בנוגע לאיסור שהיה וחזרה האם צריך גרופה וקטומה. תשובה: צריך".

3. מראי מקומות – אוצרות שבת (פרק ב' סעי' ל"ו), מנחת איש (פרק ו' הע' ט"ז).

(א) ארחות שבת (פרק ב' סעי' י"ג) – "פלטה חשמלית המיוחדת לשבת, אשר אין בה דרגות שונות של חום, דינה כגרופה וקטומה ומותר להשהות על גבה תבשילים מערב שבת, ויש מחמירים ומצריכים לכסותה בנייר אלומיניום עבה".

(ב) מגילת ספר (סי' ב' אות ד') – "ה"ה בכל אש שא"א לשנות את עוצמתה אין מקום לאסור, וצ"ע בזה".

ב. כשאפשר להגדיל ולהקטין החום (adjustable hotplate).

1. מחמיר - צריך שיהיה גוף"ק.
(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות ל"ה) – "ואם יש שתי מדות אסור".
(ב) באר משה (ח"ז קו"ע סי' ג').
(ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ז סוף הע' א') – "אבל פלטה חשמלית שיש בה כמה דרגות חום, אם אינו מפעיל את הפלטה בחום הרב ביותר, אינה נחשבת גרופה וקטומה, וצריך לשים על הפלטה הפסק".
(ד) ברית עולם (שהיה סעי' כ"ז).
(ה) חוט שני (ח"ב סוף עמ' קט"ו) – "פשיטא".
(ו) שבת במטבח (ארטסקרול, סוף עמ' נ"ב, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' ק"ה) – "The hotplate should be covered with heavy aluminum foil or a few layers of regular foil".
(ז) זכור ושומר (בישול עמ' מ', דפו"ח עמ' קס"ג, עמ' ק"פ).
(ח) מאור השבת (סי' י' הע' כ"ו ד"ה החומר).
2. מיקל - אין צריך שיהיה גוף"ק.
(א) אור יצחק (ח"א או"ח סי' ע"ב [לשיטתו, עי' לקמן בתנורי גז בזמנינו]) – "הנה החשש שמא יחתה בגחלים כדי למהר בישולו, זה ודאי דלא שייך ושרי. ולא עוד אלא אפילו אם היה אפשר להגדיל האש כגון שיש בזה מספר מידות חום, אעפ"כ היה מותר".
3. מראי מקומות – יחזה דעת (ח"ב סי' מ"ה).

ו [תנורי גז (או נפט): בזמנינו - האם יש היתר בלי גוף"ק, כמו קש וגבבא.

א. צד להקל: דבר שלא היה במציאות בזמן חז"ל, אין לנו לגזור מדעתנו גזירה חדשה.

1. יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל"ב אות ג', חזון עובדיה שבת עמ' מ"ח) – "י"ל שלגבי פתיליה של נפט, שלא היתה במציאות בזמן חז"ל, אין לנו לגזור מדעתנו גזירה חדשה שמא יבא להגביה האש ע"י סיבוב כפתור הפתיליה. וכעין מ"ש מרן הב"י א"ח (סימן יג). וי"ל. (וע' מש"כ בס"ד בשו"ת יביע אומר ח"ד חא"ח סי' מט אות ד). ומיהו בשו"ת פנים מאירות ח"א (ס"ס פד) כתב, שאסור לתת מיחם של תה סמוך לחשכה על מכונת ספירט הבוערת בשבת, ואין לומר שלא שייך חיתוי אלא בגחלים, משא"כ בספירט דולק, שהרי עינינו הרואות שכשממס בספירט השלהבת עולה ביתר שאת, ויש לחוש לחיתוי כה"ג, וכדין כירה שאינה גרופה וקטומה, לפיכך חייבים חכמי הדור למחות ביד המקילים בזה. ע"כ. וכ"כ בשו"ת מהרש"ם ח"ג (סי' קסה). ובשו"ת מהר"ם בריסק ח"ב (סי' עו). ובשו"ת עצי הלבנון (חא"ח סי' י). ובשו"ת שואל ונשאל ח"א (סי' לו). ע"ש. אולם בשו"ת מהרש"ג ח"ב (סי' נ) כ' לפקפק בזה על הפנים מאירות הנ"ל, שאסר בלי שום ראיה, שהרי י"ל שבנפט וספירט שלא גזרו חז"ל אין לנו לחדש גזירות מדעתנו, ואפשר דדמי לכירה שהסיקה בקש ובגבבא שיש שם שלהבת ואעפ"כ לא גזרו שמא יחתה, ומ"מ סיים: שנראה שקשה לסמוך על סברא זו בלבד נגד ד' הפמ"א שמדמה דין ספירט לכירה שהוסקה בגפת ובעצים, דחיישינן שמא יחתה. עש"ב".

ב. צד להקל: דוקא בגחלים שדרכם לדעוך מעט מעט גזרו שמא יחתה, משא"כ בדבר שאין מצוי שישתנה מצב החום אין לחוש לשמא יגביה הפתילה להבעירה יותר.

1. יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל"ב אות ג', יחזה דעת ח"ב סי' מ"ה, ח"ה סי' כ"ח ד"ה ודע, ח"ו סי' כ') – "בגידולי ציון חלק ט' (סי' יא), שדוקא בגחלים שדרכם לדעוך מעט מעט גזרו שמא יחתה, משא"כ בפתיליה של נפט שאין הדבר מצוי שישתנה מצב החום אין לחוש לשמא יגביה הפתילה להבעירה יותר. ע"ש. כל קבל דנא ראיתי בס' באר יצחק על קדשים, בהקדמה, שכ', מה שנכשלים להעמיד תבשילים לצורך סעודת הערב או מים חמים על מכונת גאז, וכן מה שמעמידים מיחם של קפה על מנורת נפט, שאלתי ע"ז להגאון מבריסק זצ"ל, והשיב לי שהוא איסור גמור, והראה לי דברי הירושלמי פ"ג דשבת על המשנה דאנטיכי שגזרו חז"ל בענין זה. וכ"כ הפמ"א הובא בשערי תשובה סי' רנ"ד. והרה"ג רי"ח זוננפלד (נרו יאיר) ז"ל אמר לי שהוא שאל להגאון ר' יעקב שאול אלישר ז"ל מפני מה שתק על מנהג הרע שנהגו כמה ספרדים כן, והשיב לו, שאין לו כח למחות, ומוטב שיהיו שוגגין וכו'. עכת"ד".
2. משנה הלכות (ח"ז סי' ל"ד ד"ה ודע) – "ודע דבעיקר הגזירה דשמא יחתה לולא דמסתפינא היה נלפענ"ד לחדש לפימ"ש במקום אחר לענין גזירת שמא יטה ולא גזרינן בנר חשמלי והטעם דלא גזרו חז"ל רק במין נר שדרכו להתמעט אורה כנר של שמנים וכיוצא בו כה"ג חיישינן שמא ידליק אור הצריך לו ובשבת קודש יתמעט לאט לאט כדרך הנר שלאחר שיתמעט בו השמן מתמעט האור או שמא יחטום הפתילה שתעשה פחם ויחשיך האור, כהאי גוונא חיישינן שמא יטה, אבל באור שלעולם לא ישתנה וידליק במצב אחד והוא הדליק נר כזה כה"ג לא חיישינן שמא יטה שהרי יש לו האור שהדליק ורוצה בו ולא נעשה בו שינוי. כללו של דבר כל שנעשה בו שינוי חיישינן שמא יטה והכ"נ י"ל דדוקא בגחלים שדרך האש להתמעט במשך ההבערה והגחלים אשר סביבות הקדירה עוממות ומכבות חיישינן שמא יחתה גחלים אחרים על יד הקדירה למהר הבישול, אבל אם לא יכבו הגחלים למה ליה לחתות הרי שם הגחלים ומה יועיל החיתוי, וממילא בגז כיון שלא נשתנה האש כל הזמן שהמאכל עליו והוא ידע לה מאתמול ותקן אותו שידליק בכעין זה לא גזרו משום חתוי כה"ג וכמו שלא גזרו שמא יביא עצים אחרים וידליק אלא שמא יחתה הוא דגזרו. דכל שילך להביא עצים יזכיר לעצמו ששבת היום הכ"נ לא גזרו בגז כיון שאין דרכו לכבות ולהתמעט ולא גזרו שמא יוסיף על הגז כמו שלא גזרו כן בנר ובעצים, ומה"ט יש להתיר נר עלעקטרי הנקרא דיממער שאפשר לעלות בב' או ג' מיני אור, והארכתי בזה במקום אחר, ומיהו כיון דקצת יש לחלק חושש אני מלחדש דבר כזה, ועי' קול תורה (אייר תשכ"ג) תשובה מהגרצ"פ פראנק זצ"ל דתנור חשמלי שא"א להגדיל את כח החום דין כירה גוף"ק יש לו ומותר להחזיר עליו ואולי כשמכסה גם הכפתורים של הגז אז לכו"ע מותר. שוב ראיתי ליד"נ הגרמ"פ (שליט"א) [זצ"ל] בתשו' א"ח ח"א סי' צ"ג שמצדד ג"כ לחדש דבגז ליכא גזירה של חתוי הגם שאין דרכו דרכינו מ"מ כל הדרכים למקום אחד הולכים ולכן לא מנעתי עצמי מלהעלות על הכתב מה שבלבי, מ"מ אין לסמוך על סברא זו בעצמה".

3. אור ושמה (רמב"ם פרק ג' סוף הל' ז').
 4. מראי מקומות – ציץ אליעזר (ח"ז סי' ט"ז אות ג', סי' י"ז אות א', ח"ח סי' כ"ו אות ה', עי' ח"ב סי' ז' אות ד').

ג. צד להקל: שגזרו רק שלא יחתה בגחלים ולא לשמא יביא עוד עצים כשיכלה האש.

1. אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ג ד"ה והנה, עי' מסורת משה ח"ב או"ח אות ק') – "והנה יש טעם גדול לומר דלא שייך כלל הגזרה בתנורי הגעז שלנו, דהא חזינן שרק לשלא יחתה בגחלים גזרו ולא לשמא יביא עוד עצים כשיכלה האש, דאם היה שייך למיגזר זה היה לן לאסור גם בכירה שהסיקוה בקש וגבבא שלא שייך חשש חתוי שמא יתן עוד קש כשיתבער הקש שבכירה, דהא ליכא בזה היכר, אלא צריך לומר דזה לא גזרו. ואולי משום דלא גזרו אלא בחתוי בפיו שקילא לאינשי דלא חשיב להו מעשה כ"כ מלעשות בידים. וא"כ בתנורי הגעז שלא שייך חתוי בהגעז שכבר יש שם אלא אם רוצה להגדיל האש צריך שיתן עוד געז אחר שנותן ע"י שפותח יותר את נקבי הצינור שיורד משם הגעז, א"כ הוא כמו להביא עצים אחרים שלא גזרו דלא חששו שיעשה בידים. ואף אם נימא שהטעם שלא גזרו שמא יביא עצים וקש משום שרוב הפעמים אינם בסמוך להכירה שהוא דבר קשה להביאם מרחוק ויבא לזכור קודם שיביא העצים וממילא לא גזרו אף שנזדמן שהם בסמוך משום שלא שכיח כ"כ, וכדאיתא חלוק כעין זה בריש ביצה בגזרה שמא יקטום עיין שם בתוס', וא"כ בתנורי הגעז שהוא דבר קל לפתוח יותר את נקבי הצינור להביא יותר געז יש לגזור, מ"מ כיון שעכ"פ לא גזרו אף בעצים וקש שסמוכים להכירה, לכן גם בגעז לא היה בכלל הגזרה אף שעתה נעשה באופן שלעולם הוא סמוך, כמו דברור שאף אם היה נעשה רגילות שלעולם יהיו קש ועצים סמוך להכירה שלא היה נאסר בשביל זה כיון שעכ"פ לא אסרו כ"כ הוא בגעז שהוא רק כנעשה הרגילות שהם לעולם בסמוך להכירה שלא היה בכלל הגזרה ואנן לא מחדשינן איסורין. וגם מסתבר שלעולם היה הרגילות שיהיו עצים וקש סמוך להכירה דרוב בנ"א לא היו מצמצמים להביא רק כפי הצורך ומ"מ לא גזרו בשביל זה שלא יבא ליתן קש ועצים אחרים, וא"כ הוא מטעם שלא חששו שמא יעשה בידים, וא"כ הוא עוד כמפורש שאין לגזור גם בתנורי הגעז שצריך לעשות בידים".
2. עי' שבט הלוי (ח"א סי' צ"א) – "ובאמת יראה דבלא"ה בדין קיל יותר מבזמן הש"ס והש"ע דאם האש מגולה שאסור משום שמא יחתה וזה לדידהו דאפשר לחתות במגולה דהיו מבשלים ע"ג גחלים וכה"ג, אבל הני פטופטים של נפט דגם במגולה א"א לחתות מצד האש כלל, ורק ע"י גלגלים מבחוץ והוא עומד בכה"ג דא"א לזוז אותם או שקשרן, א"כ אש מגולה גופא בכה"ג רק חומרא היא ודי לנו אם אינו מכוסה בכסוי שאינו רגיל כנ"ל".
3. אור ושמה (רמב"ם פרק ג' סוף הל' ז').

ד. מיקל.

1. אור יצחק (ח"א או"ח סי' ע"ב, ח"ב או"ח סי' צ"ט) – "איפה ראית שמחמירין בזה ... דהא אצלנו אין חשש חיתוי ... תנורים שיש לנו היום שמבשלים בהם ע"י חשמל או גז, שאין בהם החשש שתקטן האש ויבא לחתות, וכיון שעשה האש למידת החום הצריכה לו אין לנו חשש שמא יצטרך אח"כ להגדיל האש ומותר. ומה שמצינו בגמ' חשש חיתוי הוא רק באש שדרכה להתקטן וחיישינן שמא יבוא להגדילה, אבל חשש הוספה של חום לא שמענו, ועל המחמיר להביא ראיה וזה פשוט".

ה. מחמיר.

1. אז נדברו (ח"ד סי' כ"ו אות א', ח"ח סי' י"ח, ברית עולם שהיה סעי' ב') – "כי טבע הגחלים להכבות ותמיד יש רק החשש לשמא יחתה [אינו שכיח בחול שיקטם באפר] והם קבעו שאם הגיע לשיעור ביטול שאז אינו בהול כל כך ולא ישכח לחתות, אבל בגז יעשה כמו שרגיל בחול ויש לחוש שיהא בהול להקטין כמו שרגיל באש גדול, וזה לא גזירה חדשה".
2. הגרש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב ריש פרק ז') – לשונו מובא לקמן.
3. הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק ח"ב ריש פרק ז') – "דכיון דהחשש הוא שמא ירצה למהר בישולו ולכן יחתה, אדרבא הגדלת האש בגז היא פעולה קלה יותר מחיתוי בגחלים וודאי היא בכלל הגזירה דשמא יחתה. ולא דמי לכירה שהוסקה בקש וגבבא דמותר להשהות על גבה לפי שאין בה חשש חיתוי דמיד שכלה השלהבת כלה גם הגחלת כמש"כ המשנ"ב בסקי"ט ולא חיישינן דמ"מ כשירצה למהר הביטול יביא לתוכה עוד קש וגבבא, דשאני התם שצריך להביא מבחוץ ואדחכי מידכר, משא"כ הגדלת הגז שנעשית ע"י הכפתורים שבכירה".
4. חוט שני (ח"ב פרק כ"ו שעה צ"ס"ק נ"א) – "ואף דלא מצינו שחז"ל גזרו שמא יביא עצים או אש חדשה להגדיל את האש אלא רק שמא יחתה בגחלים הקיימים, מ"מ הגדלת האש בגז שלנו פשוט דאין זה נחשב כהבאת עצים חדשים אלא שעושה הפעולה הרגילה בימות החול להגדיל את האש וכוונתו ע"י הזזת הכפתור יכנס גז חדש ועי"ז תתגדל האש יותר וכל זה הוי ממש כעין גזירת חיתוי בגחלים".
5. זכור ושמור (דפו"ח, ביטול עמ' קס"א, עמ' קס"ב).

ו. בדיעבד.

1. מיקל.

- א) אור לצינן (ח"ב פרק י"ז סעי' ה', הע' ה') – "אעפ"י שכתב בשו"ע סימן רנ"ג סעיף א' שאם עבר ושהה או שגג ושהה אסור התבשיל באכילה, כבר נתבאר לעיל בבאורים לתשובה א' שיש לדון ולומר שכיריים של גז עדיפים מכירה, משום שאין החום כל כך רב, ואין אש מסביב, ודמי לקש וגבבא. ולכן אף שנהגו לכסות את האש וכדין כירה, מ"מ נראה שבדיעבד יש לסמוך על מה שנתבאר שם, ולהקל כשכבר בישל, להתיר את האוכל באכילה".
- ב) אור ושמה (רמב"ם פרק ג' סוף הל' ז') – "ומ"מ אין להקל בסברא זו לעשות מעשה לכתחילה אבל בדיעבד אין לאסור התבשיל אם עבר ושיהה בלא כיסוי האש".

2. מחמיר.

- (א) הגר"ח שליט"א (פנינת השבת פרק כ"ג הע' ט').
 (ב) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' פ"א) – "להחמיר בזה אף בדיעבד".
 3. מראי מקומות – זכור ושמור (פנינת השבת פרק כ"ג הע' י'), פנינת השבת (פרק כ"ג אות ה').
 (א) ל"ט מלאכות (ריביאט, ביטול הע' רע"ד) – "אך לא שמעתי למי שיצטרף סברת האג"מ אף בדיעבד".

ז. לפעמים מצרפים הסברות דלעיל לקולא.

1. שלא צריך לכסות הכפתורים.
 (א) אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ג ד"ה והנה).
 (ב) הלכה שלימה (ח"ב סוף סי' ט') – לשונו מובא לקמן.
 2. להשתמש בפח מתכת (בלעף), דלא כדעת החזו"א.
 (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ז הע' א', וכן עי' הע' ד') – "שאפשר שכיריים של גז שלנו עדיף מכירה הנזכרת בשו"ע, שאפשר שאש שלנו אינה נחשבת כגפת ועצים, אלא כקש וגבבא, שמותר בשהיה, כמבואר בשו"ע סימן רנ"ג סעיף א', שהרי בכירה האש היתה גדולה וחומה רב ומהני לה החיתוי, ואש שלנו היא ודאי פחות מזה. ועוד שבכירה האש היתה בוערת גם מסביב לקדירה, משא"כ באש שלנו. וראה עוד במש"כ בב"י שם בשם הכלבו. ועוד אפשר שכל החשש שמא יחתה הוא דוקא באש של גחלים שהולכת ודועכת, אבל אש שלנו קבועה היא. אלא שמאידך אפשר שיש מקום להחמיר באש שלנו יותר, משום שאש שלנו אינה דועכת כשל פעם, ולכן נהגו להחשיבה כגפת ועצים, וכיון שאנו מחמירים רק מכח המנהג, יש לנו גם להקל מכח המנהג, שנהגו להחשיב כיסוי הקדירה כגרוף וקטום, ולכן למעשה מותר להשהות ע"ג הפח כיון שדינו כגרוף וקטום".
 (ב) משנה הלכות (ח"ז סי' ל"ד ד"ה ודע) – לשונו מובא לעיל.
 (ג) שבט הלוי (ח"א סי' צ"א) – לשונו מובא לעיל.
 3. להשתמש בפלטה שבת בלי פח מתכת.
 (א) ציץ אליעזר (ח"ח סי' כ"ו אות ה').
 (ב) יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל"ב אות ג', יחזה דעת ח"ב סי' מ"ה, ח"ו סי' כ').
 4. סומכין על שיתת חנניה: שדי שיתבשל כשיעור מאכל בן דרוסאי כדי שיהא מותר להשהות.
 (א) הלכה שלימה (ח"ב סוף סי' ז') – "העירו כמה מפוסקי הזמן שבכיריים של גזא כיון שאין האש דועכת מעצמה כמו בגחלים היה מסתבר שאין לחוש כ"כ שיבואו להגביה השלהבת, וכמו שלא חששו בכירה שהוסקה בקש ובגבבא שיבואו להוסיף עוד קש וגבבא כדי להגביה האש, דלא חזינו דחששו אלא כשהסיק הכירה בגפת ובעצים שהאש דועכת ושמא יבוא להחזירה למצבה הראשון ע"י החיתוי, וא"כ נהי דלא סמכינו ע"ז למעשה כמש"כ בסוף סימן הבא, מ"מ ראוי לצרף סברא הזאת עכ"פ שלא נצטרך להחמיר יותר ממנהג הקדמון להקל מחצי ביטול. וכן שמעתי מהגר"ש פעלדער שליט"א וגם מגאון אחד שליט"א".

ח. מראי מקומות – שבת במטבח (ארטסקרול, פרק ד' הע' א').

1. ארחות שבת (פרק ב' סוף סעי' א') – "שלא חילקו חכמים בגזרתם".
 2. הל' שבת בשבת (פרק ה' הע' ט"ו, הע' י"ז) – "ולענ"ד בכיריים של גז דמעיקר הדין יש צד גדול של קולא בעיקר גזירת חיתוי כמשנ"ת בהע' ט"ו וכל יסוד איסורו משום לא פלוג שגזרו על כל אש א"כ בודאי גם כיסוי ע"ג האש לחוד יועיל דלא גרע משאר כירת כיון שכל יסוד איסורו כדהתם".

ז [גריפה (removing the coals).

א. אם צריך גריפת כל הגחלים לחוץ.

1. ירושלמי (פרק ג' הל' א', דף כא.) – "הגורף עד שיגרוף כל צרכו מן מה דתני הגורף צריך לחטט ביד הדא אמרה עד שיגרוף כל צורכו".
 2. ראשונים.
 (א) שיגרוף הגחלים לצד אחד.
 (1) בעל המאור (דף טז:) – "וכן אם גרף כל הגחלים והוציאם לחוץ ל"ש כירה ול"ש תנור מותר לשהות ולהחזיר שם כל דבר דהא ליכא למיחש לחתוי בגחלים והא דתנן במתני' עד שיגרוף בגורף הגחלים לצד אחד הוא דקלשת לה גזירה דלמא אתי לחתוי דהא גלי אדעתיה דלא קבעי להו".
 (2) ר"ן (דף טו: ד"ה עד) – "דגורף היינו שיגרוף כל הגחלים לצד אד אבל אם גרף את הכל והוציא לחוץ אפי' בתנור שרי דליכא למיחש למידי".
 (ב) גרף ממנה [כל] הגחלים לחוץ.
 (1) רמב"ם (פרק ג' הל' ו') – "ולמא אסרו לשהות בתנור אף על פי שגורף, מפני שהגורף אינו גורף אלא רוב האש ועצמה, ואי אפשר לגרוף כל האש עד שלא תשאר ניצוצה אחת ומפני שהבלו חם שמא יחתה כדי לבער הניצוצות הנשארות בתנור".
 (2) רמב"ן (דף לו: ד"ה עד).
 (3) רשב"א (דף לו: ד"ה ומכל).
 (4) אהל מועד (שער השבת דרך ג' נתיב י"ב) – "וגרף לגמרי הגחלים".
 (5) ר"י מלוניל (דף לו: ד"ה עד) – "כל הגחלים לגמרי מכל הכירה".
 (6) טור (סעי' א') – "גרף פירוש שהוציא ממנו כל הגחלים".

(7) כל בו (סי' ל"א).

3. פוסקים.

(א) שיגרוף הגחלים לצד אחד.

(1) קרבן העדה (על הירושלמי שם ד"ה עד שיגרוף) – "לצד אחד".

(2) ערה"ש (סי' רנ"ט סעי' ט"ו. אמנם עי' סי' רנ"ג סוף סעי' ה') – "אך אם נתנו אפר על הגחלים וגרפו הגחלים לצד אחד של התנור מותר ג"כ לכל הדיעות".

(ב) גרף ממנה [כל] הגחלים לחוץ.

(1) מחבר (סעי' א') – "גרף דהיינו שהוציא ממנה כל הגחלים".

(2) לבוש (סעי' א') – "גרף, דהיינו שהוציא ממנו כל הגחלים".

(3) ב"ח (ס"ק ג') – "והכי נקטינן להחמיר דלא שרי בכירה אלא בגרף כל הגחלים לחוץ".

(4) עולת שבת (ס"ק א') – "ומה שכתב אלא א"כ גרף דהיינו שהוציא ממנו כל הגחלים. פירוש לאפוקי מדברי הר"ן [טו ע"ב ד"ה עד] שמפרש ופסק כדעת הר"ז דהיינו שגורף כל הגחלים לצד אחד, אבל אם גרף כל הגחלים אפילו בתנור ליכא למיחש שמא יחתה עכ"ל, וליתא, אלא כדעת הרמב"ם ז"ל [פ"ג ה"ו] קיימא לן דכתב וזה לשונו, ולמה אסרו לשהות בתנור אף על פי שגורף, מפני שהגורף אינו גורף אלא רוב האש (ו) עצמה ואי אפשר לגרוף כל האש עד שלא תשאר ניצוץ אחד, והתנור מפני שהבלו חם ביותר יש לחוש שמא יחתה כדי לבער הניצוצות הנשארות עכ"ל".

(5) עטרת זקנים (ריש סי' רנ"ג) – "אלא אם כן גרף דהיינו שהוציא ממנה כל הגחלים. אבל הר"ן [שבת טו, ב ד"ה עד] כתב דאין פירוש גרף שהוציא כל הגחלים לחוץ, אלא שגרפם לצד אחד בתנור. וב"ח [עמוד נד ד"ה ומ"ש אלא] כתב שלא נמצא בשום מפורש שהיקל בכך, אלא כפירוש רבינו [הטור] עיקר, והכי נקטינן להחמיר דלא שרי בכירה אלא בגרף כל הגחלים לחוץ, ובתנור אסור אפילו גרפם כולם לחוץ".

(6) תוס' שבת (ס"ק ה', ס"ק ו').

(7) עי' גר"א (שנות אליהו פרק ג' משנה א').

(8) גר"ז (סעי' א') – "דהיינו שגרף ממנה כל הגחלים לחוץ".

(9) מ"ב (ס"ק י"ג, שעה"צ ס"ק י"ד, ס"ק ס"א) – "שהוציא ממנו. [רוב הפוסקים] חוץ לכירה".

(10) תורת שבת (סעי' א', ס"ק ב').

(11) כה"ח (ס"ק ט').

(12) שביתת השבת (שהיה סעי' ג').

(13) קצות השלחן (סי' ע"א סעי' ב').

4. מראי מקומות – תפארת ישראל (פרק ג' אות ה', אות ח', אות ט').

(א) ריטב"א (דף לו: סוף ד"ה מתני, עי' מגיה שם ס"ק י"ט) – "ועד שיגרוף. פרש"י ז"ל שיגרוף את הגחלים, ונראה דלא סוף דבר כל הגחלים אלא כל שלא הניח שם אלא גחלים עוממות או רמץ. ועד שיתן את האפר היינו לכסות בו את הגחלים כדפרש"י ז"ל, וכן בירושלמי".

ב. בתנור גרוף: מה טעם אסרו.

1. משום שהגחלים בצד אחד (ואם הוציאום לחוץ אפילו בתנור שרי) – בעל המאור (דף טז; לשונו מובא לעיל), ר"ן (דף טו: ד"ה עד, לשונו מובא לעיל), קרבן העדה (על הירושלמי שם ד"ה עד שיגרוף).

2. כיון שהבלו רב ומרתיח אינו נראה כגורף ואתי לאשהויי בכירה [או תנור] שאינו גרוף – רמב"ן (דף לו: ד"ה עד, "איכא למימר לפי שהבלה גדול ומרתיח אינו נראה כגורף אלא כמו שיש גחלים שם ואתי להשהות ע"ג כירה של גחלים ואתי לחתויי"), רשב"א (דף לו: ד"ה והנכון, "והנכון שנאמר דגרופה ממש בעינן, אלא דבתנור כיון שהבלו רב ומרתיח אינו נראה כגורף אלא כמו שיש שם גחלים ואתי לשהויי או לאהדורי בכירה שאינה גרופה ואתי לחתויי אי נמי אתי לשהויי או לאהדורי בתנור גופיה דאינו גרוף").

3. אי אפשר שלא ישאר ניצוץ אחד – רמב"ם (פרק ג' הל' ו', לשונו מובא לעיל), ההשלמה (דף לו:), מגיד משנה (פרק ג' הל' ו', "וטעמו נכון"), אהל מועד (שער השבת דרך ג' נתיב י"ב), כל בו (סי' ל"א), לבוש (סעי' א'), עולת שבת (ס"ק א'), מג"א (ס"ק ח'), תוס' שבת (ס"ק ה', ס"ק י"א), גר"ז (סעי' ה'), מ"ב (ס"ק כ"ב), ערה"ש (סעי' ו'), כה"ח (ס"ק ט"ו).

(א) רשב"א (דף לו: ד"ה ומכל) – "וא"ת כיון שהוא צריך לגרוף לגמרי מפני מה אסרו בתנור גרוף, פירש הרמב"ם ז"ל מפני שאי אפשר שלא ישאר בו ניצוץ אחד וממנו ראוי לחתות ולהסיק, ולדבריו צריכין אנו לומר דבכירה גרופה התירו מפני שאע"פ שנשארו בה ניצוצות מתוך שהבלה מועט אינה ראויה להתחמם בניצוצות מועטין הנשארים ולא יהיב דעתיה ולא אתי לחתויי, אבל תנור מתוך שהבלו רב יהיב דעתיה ומחתה, ודומיא דקש וגבבה דבכירה שרי אפילו באינה גרופה ובתנור אסור".

(ב) פמ"ג (א"א ס"ק ח') – "אף להמחבר שפסק גרוף כל האש כולו, לא מקצתו (דלא כר"ן שבת טו, ב ד"ה עד, עיין מה שאכתוב בט"ז אות ד' אי"ה בזה), אם כן תנור איזה חתוי שייך. לזה אמר הר"מ ז"ל פרק שלישי מהלכות שבת הלכה ה' ו' מפני שאין אפשר לגרוף כל האש. ותראה שהאדון ז"ל סובר שמה שכתב הר"מ בהלכה ו' מפני שאי אפשר לגרוף כל האש שלא ישאר ניצוץ אחד 'מפני' שהבלו חם, שמא יחתה להבעיר הניצוצות הנשארות, כאלו אמר 'ומפני' שהבלו חם, וכן הוא בלבוש [סעיף א] דפוס פראג שפ"ג, יע"ש. אבל בנחלת צבי [עטרת צבי ס"ק ז] משמע לכאורה הטעם בתנור, שהבלו חם אי אפשר לגרוף שלא ישאר ניצוץ, יע"ש. ואף על גב באות ג' בקטמה והובערה בגילוי דעת סגי, אם כן בתנור נמי ליהוי גילוי דעת, וי"ל דאין זה גילוי דעת, דקטם שלא יתחרך דהבלו רב. ועוד יש תירוצים".

ג. טעם ההיתר של גרופה.

1. מסיח דעת.

(א) רמב"ם (פרק ג' הל' ד') – "שהרי הסיח דעתו מזה התבשיל ואין גוזרין שמא יחתה באש".(ב) רמב"ן (דף לו: ד"ה עד שיגרוף) – "והטעם לפי שהמערב אפר ואש לגמרי סילק דעתו מחיתוי האש וכבר קלקלו והסיח דעתו ממנו".(ג) כל בו (סי' ל"א).(ד) ארחות חיים (הל' שבת אות נ"ח).(ה) בה"ל (סעי' א' ד"ה ליתן).(1) מרכבת המשנה (חעלמא, פרק ג' סוף הל' ד'), תורת חיים (סוף ס"ק ז') – "מ"ש רבנו שהרי הסיח דעתו ממנו ואין כוונתו לומר שהסיח דעתו מלאכול התבשיל כמו שהבין הרמ"ך אלא ר"ל שהסיח דעתו מלחמם התבשיל כיון דגלי דעתיה דניחא ליה הקטימה".

2. גלי אדעתיה.

(א) בעל המאור (דף טז:) – "דהא גלי אדעתיה דלא קבעי להו".(ב) ריטב"א (דף לו: סוף ד"ה מתני) – "וטעמא דמילתא דכל דעבד הכי גלי אדעתיה דלא קפיד בחמימותיה ולא אתי לחתויי בגחלים".(ג) שיטה לר"ן (ריש דף לו:) – "דגלי אדעתיה דלא ניחא לי בחמימות הקדרה ולא אתי לחתויי".(ד) ההשלמה (דף לו:) – "גרופה וקטומה, דגלי אדעתיה שאינו רוצה ברבוי גחלים".(ה) אהל מועד (דרך שלישי נתיב י"ב) – "כירה שהסיקה בגפת ובעצים וגרף לגמרי הגחלים או קיטם פי' שכיסה אותם באפר בזה מותר לשהות שהרי מגלה בדעתו שאינו רוצה ברוב החמימות ובענין זה אין לגזור שמא יחתה".

3. היכרא שמסלק דעתו.

(א) ר"ן (דף טו: סוף ד"ה או) – "ומשום הכי כל שגרופ וקטום דאיכא היכרא שמסלק דעתו מלחתות בגחלים שרי".(ב) רמ"ך (כסף משנה פרק ג' הל' ד') – "לפיכך אם גרף וכו' שהרי הסיח דעתו וכו'. כתב הרמ"ך צ"ע היאך הסיח דעתו שהרי בדעתו לאכלה בלילה ומי לא עסקינן דאין לו תבשיל אחר כי אם זה וטעם הנכון משום דעביד [היכר] כיון דגרף או קטם דלא אתי לחתויי וכן פירשו רבותי עכ"ל".4. מראי מקומות – לבוש (סעי' א'), "שכיון שמיעט חומם גלי דעתיה דלא ניחא ליה שיצטמק יותר ובודאי לא יחזור ויחתה, ועוד דאית ליה הכירא ויזכור", שבות יצחק (ח"ב עמ' י', לשונו מובא לקמן).(א) חוט שני (ח"ב עמ' ק"ד ד"ה המבואר) – "המבואר בראשונים ז"ל דטעם ההיתר דגרופ הוא משום הכירא דמתוך כך לא יבוא לחתות, ומה שכתב ברמב"ם דטעמא משום היסח הדעת ומתוך כך לא יבוא לחתות, נראה דהכל חד טעמא והיינו שצריך לעשות מעשה שיש בו משום היסח הדעת וצריך נמי שאותו המעשה יהיה בו גם היכר למשך השבת ולא רק בשעת פעולת ההיכר אבל כל זה הוא משום שמסיח דעתו מהתבשיל ומשו"ה לא חיישינן שיבוא לחתות".(1) אמנם עי' רמ"ך (כסף משנה פרק ג' הל' ד'), לשונו מובא לעיל.(ב) שבות יצחק (ח"ב עמ' ג') – "ויש לפרש דשרש פלוגתא הרמב"ן והרשב"א עם הרז"ה והר"ן הוא אם סגי במעשה היכר שיזכר ולא יחתה, או דבעי' שיסיח דעתו ולא יתן דעתו לחתות כלל ...".

ח. קטימה (covering the coals).

רש"י (דף לו: ד"ה או) – "או עד שיתן אפר. על גבי גחלים לכסותם ולצננם".

א. בתנור קטום: מה טעם אסרו.

1. מראי מקומות – פמ"ג (א"א ס"ק ח', לשונו מובא לעיל).

ב. טעם ההיתר של קטימה.

1. מסיח דעת – רמב"ם (פרק ג' הל' ד', לשונו מובא לעיל), רשב"א (דף לו: ד"ה עד שיגרוף, "כיון שקטם קצת מוכחא מילתא שהוא מתאש ממנה ואינו רוצה בחתויו ... דכיון שעממו ולא חשש ללבותן מוכחא מילתא שאין קפיד בחתויו"), כל בו (סי' ל"א), ארחות חיים (הל' שבת אות נ"ח).2. גלי דעתיה – רש"י (דף לו: ד"ה שאני, "שאני הכא דקטמה. וגלי דעתיה דלא ניחא ליה בצמוקי"), ריטב"א (דף לו: סוף ד"ה מתני, לשונו מובא לעיל), ההשלמה (דף לו: לשונו מובא לעיל), שיטה לר"ן (ריש דף לו: לשונו מובא לעיל), ר"י מלוניל (דף לו: ד"ה או, "שגילה דעתו שאין רצונו בחמימות קדירתו"), אהל מועד (דרך שלישי נתיב י"ב, לשונו מובא לעיל), מג"א (ס"ק ג'), ערה"ש (סעי' ה'), מ"ב (ס"ק י"ד), כה"ח (ס"ק י').3. היכרא שמסלק דעתו – ר"ן (דף טו: סוף ד"ה או, לשונו מובא לעיל), רמ"ך (כסף משנה פרק ג' הל' ד', לשונו מובא לעיל).4. מראי מקומות – דברות משה (שבת סי' כ' הע' קכ"ז), חוט שני (ח"ב עמ' ק"ד ד"ה המבואר, לשונו מובא לעיל).(א) שבות יצחק (ח"ב עמ' י') – "והחילוק בין היסח הלעת להיכירא י"ל דהיסח הדעת פירושו דע"י מעשה הקטימה עוקר דעתו לגמרי מלחתות, והיכירא פירושו דאע"פ שלא עקר דעתו מלחתות שיש לחוש שירצה לחתות, מ"מ כשיבא לחתות יזכר באיסור מחמת מעשה החיתוי שעשה מבעו"י. והיינו דלרמב"ם בעי' שע"י הקטימה יעקור דעתו לגמרי מתיקון התבשיל, ולרמ"ך אין הקטימה גורמת שיעקור דעתו לגמרי ואכתי יש חשש שיעלה בדעתו לחתות, אך ע"י פעולת הקטימה יזכור ולא יחתה. ואין לפרש שבשעה שבא לחתות יש לו היכר בכירה שרואה הקטימה ומידכר, אלא הפירוש דע"י שעשה מעשה להיכר מחמת אותו מעשה מידכר ולא אתי לחתויו. ודבר זה מבואר מדברי הכס"מ ...".

ג. אם צריך שלא יהא האש ניכר.

1. מיקל, אף אם ניכר האש – רמב"ן (דף לו: ד"ה עד), ר"ן (דף טו: ד"ה עד), ב"י (ס"ק א' ד"ה ומ"ש אלא), עולת שבת (ס"ק א'), מג"א (ס"ק ג'), תוס' שבת (ס"ק ו'), א"ר (ס"ק ד'), גר"ז (סעי' א'), מ"ב (ס"ק י"ד), ערה"ש (סעי' ה'), כה"ח (ס"ק י'), שביתת השבת (שהיה סעי' ג').

(א) ממילא אם יש סדקים בבלעך, יש להקל.

- (1) זרע אמת (ח"ג או"ח סי' כ"ו) – "והוא מכוסה בטס של ברזל שיש לו איזה נקבים קטנים..."
- (2) שבט הלוי (ח"ג סוף סי' מ"ט, מבית לוי חי"ט עמ' י"ד) – "מ"מ אם מכוסה לגמרי אלא שיש חורים שנראה האש, והכפתורים מכוסים בהיכרא כנ"ל, לא ידעתי שום איסור."
- (3) שבות יצחק (ח"ב עמ' ל"ה אות א') – "כיון דקיי"ל דא"צ לקטום כל צרכו, כלומר דאין צריך לכסות הכירה עד שלא תראה האש כלל, הכ"נ כיסוי האש ע"י טס של מתכת שיש בו סדקים דקים מהני."
- (4) זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' קס"א).
- (5) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ס"ז) – "ולגבי בלא"ך שלנו, שייך מוסג כזה כגון אם יש סדקים בבלא"ך. אבל אם נחסר מקצתה, אין זה נחשב ככיסוי כל הגחלים."

2. מראי מקומות.

(א) תורת שבת (ס"ק ב') – "דלזה לא הביא הר"ן ראי' כלל ומטעם זה לא כתבו המחבר..."

ד. האם צריך לכסות כל הגחלים, או סגי במקצת הגחלים.

1. צריך לכסות כל הגחלים.

- (א) עי' ר"ן (דף טו: ד"ה עד) – "שנתן אפר על גבי כל הגחלים".
- (ב) תוס' שבת (ס"ק ו').
- (ג) א"ר (ס"ק ד') – "מיהו צריך שיתן (עפר) [אפר] על כל הגחלים (ר"ן ט"ו ע"ב ד"ה עד)".
- (ד) מחזה"ש (ס"ק ג') – "וכתב בספר תוספת שבת [ס"ק ו] דודאי צריך לקטום כל הגחלים, דלא עדיף קיטום מגריפה שצריך לגרוף ולהוציא כל הגחלים, ואם כן הוא הדין דצריך לקטום כל הגחלים".
- (ה) מ"ב (ס"ק י"ד) – "שכסה הגחלים. היינו כל הגחלים".
- (ו) תורת שבת (סעי' א', ס"ק ב').
- (ז) כה"ח (ס"ק י').
- (ח) שביתת השבת (שהיה סעי' ג') – "דהיינו שכסה כל הגחלים באפר למעט חומם".
- (ט) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' ל"ה אות ד', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות כ').
- (י) זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' קס"א, פרק ט' הע' קפ"ו).

(1) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' ל"ד ד"ה ושמעת, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות כ') – "הכונה היא שמשליך חופן אפר בפזיזור על כללות הגחלים, והיינו פעולת כיסוי כלפי כל הגחלים, ומהני אפילו אם במציאות לא כוסה רוב שטח הגחלים ע"י האפר אלא מיעוט ממנו".

(2) ה"ה בפח מתכת, בכירי גז ובתנור חשמלי – הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' ל"ה אות ב', אות ד', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות כ'), "אך כיסוי האש ע"י פח קטן כגון מכסה של קופסת שימורים, כיון שהדבר ניכר שאין המכסה מכסה כללות האש אלא חלק מסוים ומוגדר ממנה לא מהני דחשיב כקטום מקצת הגחלים, ולא דמי לקטימה באפר שאף שיש מקומות בגחלים שאינם מכוסים, מ"מ פיזור האפר נעשה בכללות הגחלים", זכור ושמור (דפו"ח בישול עמ' קפ"א).

(3) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ס"ח) – "בכירה שלנו, שיש עליהם ארבע שלהבות נפרדות, בודאי אין צריך לקטום אלא השלהבת שמתחת אותה קדירה. אבל ע' במ"ב ס' שיח סקצ"ד שכתב לגבי תוך התנור, שאף אם מרחיק קצת, אינו שייך לומר שהקדירה הוא רק 'כנגד' או 'סמוך' למדורה שבתוך התנור. ולכאורה הסברא הוא שכל תוך התנור הוא מקום אחד. ולכן יש לדון ב'פלטת' שבאמת הוא גוף-חימום אחד שמתחת הכיסוי של ברזל. האם זה דומה לתנור, שצריך גרוף בכל (ע' במ"ב סקס"ח). ולמעשה שמעתי מרי"ב של' שפלטת דומה לכירה שלנו שיש שלהבות נפרדות. ואף שבאמת הכל הוא רק גוף-חימום אחד, מ"מ נראה לנו כמקומות נפרדות. ומספיק לכסות רק מה שמתחת הקדירה. והא' ש'סמוך' אין צריך גרוף וקטום, מ"מ להחזיר בשבת עדיין צריך שאר תנאי חזרה. כ"כ בבה"ל ס"ס רנג בדעת הרמ"א".

הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

In order to do chazara on a plata, if I need to cover it, must I cover the whole thing or just where the pot is? R' Y. Berkovits wrote: Pashtus wherever the pot may end up being.

2. אפילו מקצת גחלים.

(א) תפארת ישראל (פרק ג' אות ט') – "וכן הוכיח הר"ן וב"י מדלא קאמרה מתני' על שיטמון הגחלים באפר. משמע דסגי בכסה קצת מהן. מזה משמע דלא כמחצית השקל שכ' דמ"ש המג"א דסגי בקיטום כ"ש היינו בכסוי דק".

(ב) גר"א (שנות אליהו פרק ג' משנה א') – "או עד שיתן את האפר. פי' אפילו על מקצתה ואפי' קטמה והובערה אפי' קטמה בנעורת של פשתן".

3. מראי מקומות.

(א) שבות יצחק (ח"ב עמ' ל"ג) – "וצ"ב מה שכתב התפא"י דמהר"ן משמע דלא כמחזה"ש, שהרי הר"ן לא כתב דסגי בכיסה קצת מהן, אלא כתב דסגי בקטימה כל שהו ולשון זה שפיר יש לפרש כמ"ש המחזה"ש. ועוד צ"ע איר יפרש התפא"י דברי הר"ן שכתב מכיון שנתן אפר על גבי כל הגחלים וכו', וצ"ע".

ה. התועלת בקטום.

1. למעט החום – רש"י (דף לו: ד"ה או, דף כ. ד"ה קטום, "או עד שיתן אפר. על גבי גחלים לכסותם ולצננם"), טור (סעי' א', "למעט חומם"), מאירי (דף לו: ד"ה זו, "אבל בגפת ועצים לא יתן עד שיגרוף או יקטום שמא יחתה הא בגריפה וקטימה אין חוששין לחיתוי שהרי אנו רואים שהוא רוצה למעט את חומם"), מחבר (סעי' א', "קטם דהיינו שכסה הגחלים באפר למעט חומם"), לבוש (סעי' א', גר"ז (סעי' א'), שביתת השבת (שהיה סעי' ג', לשונו מובא לעיל).
2. א פירוש, מצד היכר – פרישה (ס"ק ד', "למעט חומם. שהרי גילה דעתו דלא בעי לחתות ואיכא הוכחה לפני אחרים. ר"ן"). מראי מקומות.
- א ספר הישר (לר"ת חי' ס' רל"ה) – "והא דאמרי' בכירה לא יחזיר עד שיגרוף אפילו מבעוד יום קאמר כי כיון שהוא נותן עליה או בתוכה מגלה דעתו שצריכה חימום. לכך יש לחוש שמא יחתה ולכך צריך לעשות היכרה בגרופה וקטומה".

ו. האם צריך למעט חום.

1. מחמיר: צריך מיעוט חום.
א חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ט', ס"ק י"א).
ב הגרשז"א זצ"ל (קול התורה ח"מ עמ' ט"ז) – לשונו מובא לקמן.
ג הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ק"א, פרק י"ז הע' י"א).
2. מיקל.
א שבט הלוי (ח"א סי' צ"א) – "נראה דודאי פשיטות דברי הגמ"ר מראין דמשום הא גופא דהאש מכוסה הוא דהתיר אף דהחום נשאר כבתחלה דלענין גו"ק אין לנו בחום כלום כיון דהעיקר משום חשש חתוי כמ"כ תוס' שבת ל"ו ע"ב ד"ה לא יתן יע"ש ... ולא נחתי הפוסקים למה שחידש מרן הגאון בעל החזון איש זי"ע דיש כאן ענין למעט החום ואף דרב גובר' מאד מאד וכל גופי מרתת מתורה דילי, מ"מ האמת יורה דרכו שדרך הפוסקים בהלכה זו צ"ע לדבריו".
3. מראי מקומות – שעה"צ (ס"ק ע"ה).

ז. גחלים שעממו.

1. שבת (דף לו:). – "גחלים שעממו, או שנתן עליה נעורת של פשתן דקה הרי היא כקטומה".
2. כמו קטום – רמב"ם (פרק ג' הל' ד'), ארחות חיים (הל' שבת אות נ"ח), כל בו (סי' ל"א), ב"י (ס"ק א' ד"ה ומ"ש אלא, "והא דגחלים שעממו או שנתן עליה נעורת פשתן דקה כתבה הרמב"ם בפרק ג' (ה"ד) ולא ידעתי למה השמיטה רבינו"), תוס' שבת (סוף ס"ק ו', "יפלא טפי על הב"י דלמה השמיט גם הוא דין זה כאן"), פמ"ג (א"א ס"ק ג'), גר"ז (סעי' א'), מ"ב (ס"ק י"ד, "עוד איתא דגחלים שעממו [היינו שהוחשך קצת מראיתן] הרי הן כקטומה והטעם דכיון שלא חשש ללבותן שלא יעוממו מוכחא מלתא שאינו קפיד בחתויה [רשב"א]), כה"ח (ס"ק י"א), שביתת השבת (שהיה סעי' ג').
3. מראי מקומות – תורת שבת (ס"ק ב').

ט. בזמנינו.

א. פח מתכת (בלעך) - עי' סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ב. נייר אלומיניום דק (thin silverfoil), אם דינו כמו פח מתכת.

1. מחמיר.

- א באר משה (הג"ה על ס' פני שבת ביאורים סי' ב') – "האמת אגיד שמעולם לא התרתי לכסות האש, אך ורק בטס ולא בנייר כסף, והשאלה שנפל הטס כמעט לא שכיח כלל בזה, ואם נפל בוודאי יותר טוב להתיר להחזיר הטס, כי הטס הוא ככלי שמלאכתו לאיסור, ולצורך גופו מותר לטלטלו ולהחזירו, ולהחזיר הקדירה על האש בוודאי שפיר הביא כהד"ת שליט"א מגדולי רבותינו הראשונים ואחרונים שהתירו ומי יפקפק על דבריהם הברורים, עכ"ז קשה להקל ולמסור פסק כזה לרבים כי הוא דבר תמוה ואין להקל בדבר תמוה, הגם שיש להתיר עפ"י עיקר יסודות הש"ס כידוע, וע"כ טוב מאוד שלא למסור הלכה למעשה להקל הגם שהדין עם כהד"ת שליט"א דשרי ויפה כיון להלכה, וגם מה שאסרתי עד עתה לכסות האש ע"י נייר כסף, טעמי ונימוקי ה', כי כן דרך נייר כסף הדק להשרף אחר כמה שעות, וא"כ מער"ש יודע שבאמצע שבת לא יהי' שום דבר מפסיק בין האש והקדירה, כן פסקתי עד עתה וכהד"ת שליט"א יפה הביא מהריטב"א שכתב שאפי' קטומה כל שהוא סגי ופשיטא, שסוף קטומה להתבער ואפ"ה שרי, ולפ"ז היה מקום להקל גם בכיסוי של נייר כסף. עכ"ז עדיין דעתי לאסור בכיסוי ע"י נייר כסף כי בשו"ע ובשום מפרשי השו"ע לא נזכר ששרי לכסות כשפשיטא שיתבער הכיסוי. ועוד נוסף אפי' להריטב"א עדיין יש לפקפק הרבה לכסות עם נייר כסף כי אפשר שהנייר כסף יהי' נשרף עוד קודם שיתבשל כמאב"ד וע"ז אין לנו ראיה ברורה גם מהריטב"א דשרי, וגם הרבה פעמים גם בחול נותנים נייר כסף כדי שהגאז לא יתלכלך ע"כ טוב מאוד שלא לכסות עם נייר כסף".
- ב הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' תרט"ז, קול התורה ח"מ עמ' ט"ז, שולחן שלמה ס"ק ה' ב', עי' שבות יצחק ח"ב עמ' ק"ד) – "הורה כי כיון שהטעם שגרופה וקטומה מועיל כהיכר שלא יבא ויחתה הוא רק מכיון שעל ידי ההיכר נתמעט חום האש כמ"ש המחבר בריש סי' רנ"ג על כן נייר כסף (דהיינו silver foil) אינו מועיל לעשות כירה כגרופה".
- ג הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' צ"ו ד"ה וכן, אוצרות שבת עמ' ת"ד אות ג', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות י') – "נייר אלומיניום דק לא מהני משום שאין ניכר בו צינון, ועוד דמאחר שיש מניחים ניר אלומיניום לשמור על נקיון הפלטה לא מינכר שנתנו לשם מיעוט החום".
- ד ששכ"ה (פרק א' דפו"ח הע' ס"ג*) – "ובענין נייר-כסף (אלומיניום) דק, אינו מועיל לכסוי ע"ג האש אא"כ כופלו כמה פעמים וגם שלא ישרף, הגרש"ז אויערבך זצ"ל, הובא בספר מאור השבת".

(ה) ארחות שבת (פרק ב' סוף הע' י"ב) – "אמנם נייר אלומיניום דק אינו מועיל לעשות את האש לגרופה וקטומה".
 (ו) פסקי תשובות (דפו"ח אות ה' ד"ה אמנם, ע'י הע' נ"ד) – "אמנם אכן יש לזהר שיהיה פח עבה מעט באופן שממעט עכ"פ מעט מהחום, ושיהיה פח העשוי במיוחד לשבת שאין דרך לבשל עמו בימות החול, לאפוקי נייר כסף (אלומיניום) דק שאינו ממעט החום, ולאפוקי סוגי כיסוי שונים אשר משמשים בעת הבישול גם בימות החול, שעשוי כמחיצה בין האש לקדירה שעל ידה חום האש מתפשט בצורה מאוזנת וגורם לתבשיל שיתבשל טוב יותר, שאלו אין מועילים כלל לשמש ככיסוי האש לענין שבת. [ס' מאור השבת ח"ב מכתבי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (ל"ב), ס' פני שבת בירורים סוס"י ב' בשם בעמח"ס באר משה, ומשום שגם בימות החול פעמים משתמשים בכיסוי נייר כסף כדי שלא יתלכלך הכיריים, ובשו"ת אור לציון (שם) ובס' שבת כהלכה פ"ח הערה כ"ז בשם שבת הלוי כותבים להקל בנייר כסף (ולשיטתו) אזלי דס"ל כהגמ"ר דלא בעינן למעט החום, אלא סגי בהכירא בעלמא, וכאמור ש"פ לא נקטי כן]. ואם יקפל את הנייר כסף כמה פעמים שפיר יועיל היטב לכו"ע, דממעט החום וניכר היטב שהוא לכיסוי האש, וגם מוגן יותר מפני חורים שעלולים להיווצר ע"י חום להבת האש".
 (ז) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול עמ' ק"ג, עמ' ק"ה [לשונו מובא לעיל], ונראה שחוזר ממ"ש בשבת במטבח ריש עמ' נ"ג) -

Unlike a blech, a thin piece of aluminum foil does not diminish the heat of a flame. However, thick (i.e., foil folded over a number a number of times) can be considered קטימה, and may be used instead of a blech ...

(ח) זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' קס"א, עמ' קפ"א, פרק ט' הע' קפ"ג).
 (ט) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

In reference to a crockpot that has an insert: 1. Would surrounding the insert with aluminum foil be sufficient in order to do chazara? 2. In general, why don't we consider every crockpot וקטום, since the actual heating element is covered up? How is it different from a plata, assuming you remove the knob?

R' Y. Berkovits wrote: 1. Yes, thick aluminum foil, or multiple sheets of the thin ones. Best to put it in just before Shabbos, right after you finished adjusting the knob (from high to low). 2. The matirim by a plata is not because the element is concealed, rather it is because a plata is generally used just to keep things warm and is unusual to cook on it. [The fact that the element of a crockpot is concealed won't even help b'dieved.]

הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Regarding using aluminum foil as a heker for shehiyah - I've heard that there is research out there that the aluminum foil doesn't diminish the heat at all. Is that a problem? Or is it still a valid heker?

R' Y. Berkovits wrote: The claim is that aluminum doesn't spread the heat, it's not a very good conductor. According to the Chazon Ish it's not a blech, he goes with the lashon of the Tur ממעט חום. There are Rishonim that say it's simply a heker. L'mayseh we are somech on them. Rav Elyashiv said that thin foil is ממש אין בו ממש. Therefore one should use heavy duty foil, or a couple of layers of thin foil.

2. מיקל.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ז סוף הע' א', סעי' ד') – "ואף די שישים נייר כסף, כדי שיחשב גרופ וקטום. וצריך שיהא הנייר חזק שאינו עשוי ליקרע".

(ב) הגרש"ז זצ"ל (דברי חכמים אות שס"ו) – "מה הדין 'crock pot' ... שזה לא נחשב כקטום, וצריך לשים בפנים בין שני הקדירות חתיכת Aluminum foil ובוה מהני".

(ג) הל' שבת (איידר, עמ' של"ט).

(ד) שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ג אות ה', הע' ט', ח"ט עמ' י"ט אות ט"ו) – "נייר כסף".

(ה) חוט שני (ח"ב ריש עמ' קי"ג, ע'י ריש עמ' קט"ז).

(ו) ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרי"ג, סוף עמ' תרמ"ב, עמ' תרמ"ז).

3. מראי מקומות – פני שבת (ביאורים סי' ב'), ויען יוסף (באהלי יוסף עמ' י"ב סעי' כ"א).

4. טעמים להחמיר.

(א) כי דרך נייר כסף הדק להשרף אחר כמה שעות, ואולי גם קודם שיתבשל כמאב"ד – באר משה (הג"ה על ס' פני שבת ביאורים סי' ב', לשונו מובא לעיל).

(ב) גם בחול נותנים נייר כסף כדי שלא יתלכלך הכיריים – באר משה (הג"ה על ס' פני שבת ביאורים סי' ב', לשונו מובא לעיל), הו"ד בפסקי תשובות (דפו"ח הע' נ"ד, לשונו מובא לעיל), הגרש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' צ"ו ד"ה וכן, אוצרות שבת עמ' ת"ד אות ג', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות י', לשונו מובא לעיל).

(ג) לא ממעט החום – הגרש"א זצ"ל (קול התורה ח"מ עמ' ט"ז, לשונו מובא לעיל), הגרש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' צ"ו ד"ה וכן, אוצרות שבת עמ' ת"ד אות ג', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות י', לשונו מובא לעיל), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול עמ' ק"ג), פסקי תשובות (דפו"ח אות ה' ד"ה אמנם, לשונו מובא לעיל).

(ד) כמו שאין בו ממש – הגרש"א זצ"ל, הו"ד הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל, לשונו מובא לעיל).

ג. אש שאי אפשר להגדילה יותר.

1. מחמיר - אינו נחשב קטומה.

(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד ביטול אות כ"ה) – "בתנורי געז שלנו כשברז הגעז פתוח לגמרי וא"א עוד להגדיל האש האם צריך בלעך לשהיה, דמוכח דלשמה יכבה לא חיישינן גבי מבושל וגבי בשר גדי ועוף. תשובה: יש להצריך בלעך גם כשפתוח הגעז לגמרי חזא דאף אם ליכא שום חשש צריך מטעם לא פלוג. ועוד דאף שלכבות אש של עצים שצריך לזה מים לא גזרו אבל לכבות אש הגעז שהוא בקל יש לחוש, עיין בתוס' ביצה דף ג' ע"א ד"ה גזרה כה"ג. ואף אם נימא דליכא כבוי כלל בגעז, ומ"מ איכא למיחש שמה יקטין הגעז ואח"כ יחתה, שלכן יש להצריך בלעך בכל אופן".

(ב) הגרשז"א צ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"א.ג.) – "פשוט הדבר דתנור רגיל דינו כאש שאינה גרופה [ומסתמא גם הגרצ"פ צ"ל התיר רק להשהות אף אם לא נתבשל כמאכל בן דרוסאי], אפילו אם אי אפשר להגדיל את האש, ורק פלאטה חשמלית שמיוחדת רק לשבת מסתבר דחשיב כגרופה וקטומה ומותר להחזיר".

(ג) אז נדברון (ח"ד סי' כ"ו אות א') – "בגז יעשה כמו שרגיל בחול ויש לחוש שיהא בהול להקטין כמו שרגיל באש גדול, וזה לא גזירה חדשה".

(ד) חוט שני (ח"ב סוף עמ' קט"ו) – "דלא פלוג".

(ה) הגרצ"ק שליט"א (עם מקדשי שביעי פרק ג' הע' י"ד, סוף עמ' ר"ו) – "לא".

(ו) ארחות שבת (פרק ב' סעי' י"א) – "אסור להשהות קדרה על גבי אש מגולה, אפילו אם הלהבה היא באופן שאי אפשר להגבירה יותר".

(ז) זכור ושמור (בישול עמ' מ', דפו"ח עמ' קס"ג, עמ' ק"פ).

(ח) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ט').

(ט) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ק"ה).

(י) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' פ"א) – "להחמיר בזה אף בדיעבד".

הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

My brother-in-law did chazara on a crock pot that wasn't garif v'katum. He will have no chulent for Shabbos. Is there any way to matir it? Can he take it off the flame again and put silver foil down? Can he be somaich on the Ran? Or on the heter of the flame being on the highest?

R' Y. Berkovits wrote: 1) Yes, he can remove it from the flame and make it katum as long as no צימוק occurred in the meantime. 2) No. The Beis Yosef and Mishna Berura say that the Ran is machmir if it isn't garif v'katum. The Aruch Hashulchan is mekil. I am not aware of anyone being somech on it. 3) No. Rav Moshe is machmir. His sevarah is a chiddush - but we are mekabil it.

2. מיקל - נחשב קטום.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ג', סוף הע' א') – "במקום שאי אפשר להגביה הלהבה, כגון שהגביהה לגובה מקסימלי, דינה כגרור וקטום, ומותר להשהות עליה בערב שבת אף מאכל שלא נתבשל לגמרי".

3. מראי מקומות – הלכה שלימה (ח"ב סוף סי' י"א).

י [כיסוי הכפתורים] (covering the knobs).

א. בזמן שמכסים הכפתורים: האם צריכים פח (covering the knobs without a blech).

1. מיקל - לא צריך פח.

(א) חזו"א (מעשה איש ח"ז עמ' קמ"ב, גנזי שערי ציון עמ' כ"ו אות כ') – "שאלה: האם מועיל לכסות מערב שבת את הבורג המגדיל ומקטין את האש. תשובה: זה מועיל רק לגבי העמדה על האש של מאכל שטרם נתבשל בערב שבת, אבל לא לגבי חזרה".

(ב) עי' הגר"א קוטלר צ"ל (הל' שבת פרק י"ד הע' ת"ת, הע' תתקס"ג, דברי חכמים אות שס"ג) – "דבתנורים דידן אף דטוב שגם האש יהיה מכוסה בבלעך העיקר הוא בכיסוי הכפתורים, ובדיעבד או במקום שקשה לכסות האש כגון באיזה תנורי חשמל בכיסוי הכפתורים לבד מהני".

(ג) עי' תפלה למשה (ח"א סי' א' אות י') – "ולכן לדינא בודאי שיש להקל בנתינת טס של מתכת ע"ג האש ואפי' בכיסוי הכפתורים לבד היה אפשר להקל לפי זה שהרי יש לו היכר. ומ"מ נכון לכסות את האש ממש דאיכא תרתי לטיבותא, א. שיש לו היכר ששבת היום. ב. שמפחית את עצמת האש מעט והו"ל ככירה קטומה וכו". וכן נוהגים העולם בזמננו".

(ד) עי' עמק התשובה (ח"ד סי' י"א אות ב') – "ומשום חזרה יהי' מספיק במה שיכסה הכפתורים עם זילבער פעפר וכדומה, דבלא"ה יש לומר דמקרי גו"ק הואיל והאש של העלעקטריק עומד כמו שהעמידו משעה ראשונה בלי שום שינוי..."

(ה) עי' שבט הלוי (ח"ט סי' נ"ג סוף אות א', מבית לוי ח"ט עמ' נ"ה ד"ה ופשיטא) – "ולענין שהי' הלא יש עצה לכסות כפתור וכדומה".

2. מחמיר.

(א) אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ג ד"ה ולפ"ז) – "אבל ודאי זה לבד שיכסה את הכפתורים ולא את האש לא יועיל שהעיקר הוא שצריך להראות שדעתו להפחית שזה נראה יותר בכסוי האש".

(ב) הגרשז"א צ"ל (שולחן שלמה ח"ב סי' ל"ד אות כ"א, שולחן שלמה סי' רנ"ז הע' על ס"ק י"ג ד"ה וגם) – "מש"כ האג"מ דלא מהני כיסוי ברז הגז דבעי היכר במקום האש ולא סגי בכיסוי מקום החיתוי, כנים הדברים דלענין חזרה בשבת אין בכוחנו לחדש היתר אחר חוץ מגו"ק".

- ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ב') – "ועל כל פנים אין די בהסרת הכפתורים לבד להחשיבה כגרופה וקטומה, וצריך לכסות את האש בכיסוי".
- ד) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' כ"א אות ד') – "וכיסוי הכפתורים בלבד לא מהני".
- ה) הגר"חפ"ש זצ"ל (דברי חכמים אות שס"ג, אות שס"ו) – "שמעיקר הדין צריך לכסות האש עצמה".
- ו) ששכ"ה (פרק א' הע' קפ"ו [דפו"ח, הע' רי"ח]) – "אמנם ודאי דלא יועיל מה שמכסה את הברזים של הכיריים בלי לכסות את השלהבת עצמה, שם בשו"ת אג"מ".
- ז) הגר"ע אויערבאך שליט"א (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' כ"ט).
- ח) על שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' נ"ב, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' ק"ג, עי' עמ' ק"ט, פרק י"ז הע' י"ג, עי' הע' ל"ב) – "דעת הגר"א קאטלער היא דעת יחיד. ואף על פי כן כתבנו **דבדיעבד** יכולים לסמוך על שיטתו וכן פסק הגאון ר' שלמה מיללער שליט"א".
- ט) הל' שבת בשבת (פרק ה' סעי' י"א) – "אינו מועיל לדין גרופה וקטומה וגם לא מדין טוח בטיט".
- י) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ח').
- יא) פסקי תשובות (דפו"ח, אות ו') – "אבל ברור שאין די בכיסוי הכפתורים בלא כיסוי האש, כי אין לנו אלא דברי חז"ל שגרופ וקטום נעשה על ידי כיסוי האש, ורק אם יסלק לגמרי את הכפתורים או ידביק עליהם נייר דבק, ישנם הסוברים שיועיל מדין 'תנור טוח בטיט', וכפי שיתבאר בסימן רנ"ד אות א', עיין שם פרטי הדין בזה".
3. מראי מקומות – הלכה שלימה (ח"ב סי' ט').

ב. האם צריך לכסות הכפתורים.

- מחמיר - צריך לכסות גם הכפתורים, גם כשיש פח (בלעך).
- א) באר משה (ח"ז קו"ע סי' ג', סי' ד', הג"ה על ס' פני שבת ביאורים סוף סי' א') – "אבל כיסוי הפלאטע בלא כיסוי הכפתור הוי כאלו ג' רביעי מכל מה שצריך לכסות האש ולא כולו דלא מהני ולא סגי, וכבר דרשתי כן ברבים, ורבים **טועים בדבר** שאין מכסים אלא האש ולא הבורג, והוא טעות בחסרון ידיעה".
- ב) מנחת יצחק (קול התורה חוברת מ"ב עמ' י"ד אות ה') – "היה מקפיד שחוץ מהאש עצמו צריכין גם כפתורי הגאז להיות מכוסין".
- ג) ויצען יוסף (באהלי יוסף עמ' י"ג סעי' כ"ב) – "כשעושים קטימה על כירות שלנו, צריך לכסות גם הכפתורים שפותחים בהם הגאז".
- ד) שבט הלוי (ח"א סי' צ"א, מבית לוי ח"ו עמ' ל' אות א', ח"ט סוף עמ' י"ג) – "צריך לכסות את הכפתורים".
- מיקל - לא צריך לכסות גם הכפתורים, אם יש פח (בלעך).
- א) על חזו"א (ארחות רבנו ח"א סוף עמ' ק"ב).
- ב) על קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א סוף עמ' ק"ב) – "לא מכסים את הכפתור של הגז שעליו משהים את החמין".
- ג) הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' תרכ"ח, שולחן שלמה ס"ק ה' ג', הע' שם) – "ואמר מרן זללה"ה שהגר"מ פיינשטיין זצ"ל הצריך מדינא לכפות את הכפתורים, אולם לדעתו התקנה בגו"ק היתה לשנות במקום האש עצמו ואין לנו **לחדש גזירות מעצמינו**, ומובן שמי שחושש שמרוב רגילות הוא יבא להגדיל את הלהבה בשבת, צריך לחשוב על פתרונות שיזכירו לו שלא יחתה ח"ו, אך אין זה קשור לתקנת גו"ק".
- ד) אבן ישראל (ח"ח סי' כ' אות ד', מאור השבת ח"ב עמ' תרס"ו).
- ה) אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ב') – "הנותן מכסה פח על גבי האש אין צריך גם לכסות או להסיר את כפתורי הגז".
- ו) הגריש"א זצ"ל (ארחות שבת פרק ב' הע' י"ד, הל' שבת בשבת פרק ה' הע' י"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות כ"ו, הע' מ"ו).
- ז) אור יצחק (ח"א או"ח סי' ע"ב) – "אין צריך להחמיר בזה".
- ח) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ט') – "לדעת הפוסקים המקילים בכיסוי האש, אם האש מכוסה די בזה להחשיבה כגרופה וקטומה אף שכפתורי הגז אינם מכוסים".
- ט) הלכה שלימה (ח"ב סוף סי' ט') – "ולדינא מסתבר להקל בזה, ובפרט בצירוף מה שהעירו כמה מפוסקי הזמן שבמצב האש שלנו כיון שהאש דועכת..."
- נכון לכסות גם הכפתורים - גם כשיש פח.
- א) על אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ג ד"ה ולפ"ז) – "ולפ"ז אף בלא כסוי גם על הכפתורים שעל ידם מקטינים ומגדילים אלא שיכסה רק את האש לבד נמי אפשר יש להתיר דגם בכסוי על האש לבד הוא היכר גדול שאין דעתו לחתות ולהגדיל האש יותר וכמו שנוהגין הרבה. אך יותר טוב שהכסוי של פח המתכות יכסה גם את הכפתורים כדי שההיכר יהיה גם במקום החתוי כמו הקטום שיש אולי לחוש שלא ירגיש בהכסוי ויחתה. ואף שהוא דבר רחוק מ"מ כיון שהיתר ההיכר מצינו בהיכר שבמקום החתוי אולי הוא דוקא בהיתר כזה. אבל ודאי זה לבד שיכסה את הכפתורים ולא את האש לא יועיל שהעיקר הוא שצריך להראות שדעתו להפחית שזה נראה יותר בכסוי האש. אבל כיון ששם היו תרומיהם למעליותא שמפחית את החום והיה במקום החתוי אפשר הוא בדוקא ולכן יש להחמיר לכסות גם את הכפתורים, אבל כיון שיותר מסתבר שגם בלא כסוי הכפתורים הוא היכר חשוב יש להקל בשעת הדחק ואין למחות באלו הנוהגים היתר בכסוי האש לבד".
- ב) הגר"חפ"ש זצ"ל (דברי חכמים אות שס"ג) – "המנהג להחמיר ולהוסיף בכיסוי הכפתורים ג"כ".
- ג) ששכ"ה (דפו"ח פרק א' הע' רי"ח) – "ועיין שו"ת אג"מ או"ח ח"א סי' צ"ג ד"ה ולפ"ז, ע"ש דיותר טוב שגם יכסה את הכפתורים, כדי שההיכר יהיה גם במקום החתוי".

(ד) הל' שבת (איידר, עמ' של"ט, עמ' ש"פ) – "Preferably".

(ה) שלחן הלוי (פרק ה' אות א' ס"ק א') – "במקום שאפשר".

(ו) עי' חוט שני (ח"ב עמ' קי"ג ד"ה ומן) – "ומן הראוי גם להוציא את הכפתור שמיועד להגביר ולהנמיך את חום התנור".

(ז) זכור ושמור (בישול עמ' ל"ט, ריש עמ' מ"ד, דפו"ח עמ' קס"ב) – "preferably".

(ח) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' נ"ב, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' ק"ב, עמ' ק"ה) – "proper".

(ט) ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תר"י) – "preferably".

(י) באר שרים (ח"ו סי' כ"ב אות א' ס"ק ד', דפו"ח או"ח סי' קי"ב).

(יא) פסקי תשובות (דפו"ח אות ו') – "כשאפשר מהנכון לכסות גם הכפתורים".

4. מראי מקומות – חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' ס"ד, סוף הע' ה'), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מחבר סעי' א'), מאור השבת (ח"ב עמ' תרכ"ח הע' קצ"ז), פני שבת (ביאורים סי' א' אות י"ד), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ז').

(א) הל' שבת בשבת (פרק ה' סעי' י"א) – "ויש מצריכין גם לכסות הכפתורים, וכן ראוי לעשות אבל מדינא כל שכיסה ע"ג האש סגי בזה, ובפרט בכירים של גז שלנו".

ג. אם מסיר הכפתורים.

1. עי' סי' רנ"ד סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

יא] קטמה והובערה.

א. הלכה.

1. מיקל – מג"א (ס"ק ג'), תוס' שבת (ס"ק ו'), א"ר (סוף ס"ק ד'), גר"ז (סעי' א'), מ"ב (ס"ק י"ד). ערה"ש (סעי' ה'), "והרמב"ם השמיט דין זה וכן הרי"ף והטור והש"ע לא הזכירו זה וצ"ע הלא אין חולק בזה", כה"ח (ס"ק י'), שביתת השבת (שהיה סעי' ג'), קצות השולחן (סי' ע"א סעי' ב').

2. מחמיר – פני יהושע (דף לז: ד"ה ומה, "ומה שהשמיטו הרי"ף והרמב"ם והטור והש"ע להך דינא דר' אושעיא דקטמה והובערה דינו כקטום לענין מצטמק ויפה לו נראה דהיינו משום דמשמע להו דהא דקאמר שאני הכא דקטמה דיחוי בעלמא הוא דאפשר דקטמה והובערה הוי כאילו לא קטם אלא דסבירא ליה דמצטמק ויפה לו מותר וכיון דאיכא למימר הכי והכי אזלינן בתרווייהו לחומרא לפי"ז יש לי בזה מקום עיון על מה שכתוב בספר מג"א (בסימן ר"ג) [רנ"ג] סק"ג) דקטמה והובערה שרי ומסתימת לשונו משמע דמתיר לגמרי בגרופה ממש אפילו בלא בישל כל צרכו והא ליתא דהא ר' אושעיא גופא לא שרי בקטמה והובערה אלא בבישול כל צרכו ומצטמק ויפה לו ומהאי טעם שכתב רש"י ז"ל דגלוי דעתא דלא ניהא ליה בצמוקו אבל לענין לא בישלה כל צרכו לא מהני הך גילוי דעתא. ועוד כיון שהשמיטו כל הפוסקים להאי דינא דקטמה והובערה שדינו כקטום משמע דליתא וכדפרישית").

3. למה השמיטו הרי"ף הרמב"ם הטור והש"ע.

(א) ראש יוסף (דף לז: ד"ה והנה) – "והנה המ"א רנ"ג אות גימ"ל כתב אפילו הובערה גמרא והפני יהושע הקשה עליו דוקא כ"צ שרי ומסתימת מ"א משמע אף כמאכל ב"ד כקטמה ממש וא"י מה קשיא לי דלתוס' מבואר כן בת"א דהובערה כקטמה ממש ושרי לרבנן אפילו כמאכל"ד או אפילו פחות וכו' למה השמיטו הפוסקים הא השמיטו נמי קטמה ונתלבתה מחזירין וה"ה זה ותדע דעכ"פ השמיטו במו"ל אלא ש"מ דאין לחוש לזה וכיון דמידי דרבנן הוה נקיט לי' המ"א לקולא דהוה כקטמא ממש וכרב ספרא דמשמע אף בלא בישול כ"צ מקיימין ומחזירין עלי".

(ב) מראי מקומות – פני יהושע (דף לז: ד"ה ומה, לשונו מובא לעיל), מרכבת המשנה (חעלמא, פרק ג' סוף הל' ד'), ערוגת הבושם (ח"א סי' נ"ז אות ה'), תורת חיים (ס"ק ז' ד"ה עוד), הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' מ"ו [דפו"ח, הע' ס"ד], שולחן שלמה סוף ס"ק ט"ז ב').

ב. האם קטמה והובערה מותר רק אם הניח הקדירה על האש קודם שהובערה, או שמותר ליתן גם אחר שהובערה.

1. מחמיר – רק אם הובערה אחר הנחת הקדימה, ולא קודמה.

(א) ח"י הר"ן (דף לז: ד"ה ש"מ) – "אשמועינן דבקטימה שבשעת נתינת קדירה עסקינן והובערה לאחר נתינת קדירה דאי מקמי הכי הובערה ודאי דהיא קטימה לא מהניא ולא מידי".

(ב) הו"ד בערוגת הבושם (סי' ל"ז) – "ועי' בחידושי הריטב"א ...".

(ג) הגריש"א זצ"ל (שביתת יצחק ח"ב עמ' מ"ב ד"ה והנה, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות כ"א) – "בביאור ד"ז דצריך קטימה בעת הנחת הקדירה על האש, דכיון שעיקר דעת האדם על מצב האש היא בעת הנחת הקדירה, צריך שאז עדיין יהא ניכר גילוי הדעת, דאמנם א"צ שיעשה מעשה הקטימה עצמו בעת הנחת הקדירה אלא אפילו עשאו קודם, אך עכ"פ בעי' שתשאר הקטימה בעת הנחת הקדירה, ולכן אם הובערה קודם הנחת הקדירה, לא חשיב קטימה".

ג. נפל הכיסוי מהכיריים של גז.

1. מחמיר – אם נפל כולו.

(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות ל') – "אם נפל הבלעך בשבת האם מותר להחזיר בלעדי כדאי ל"ז ע"א קטמה ונתלבתה וכו' ומחזירין לה, וגם מה טעם הדין הא סו"ס מיהזי כמבשל. תשובה: מסתבר דבקטמה אף שנתלבתה איכא קצת היכר איך שקטמה דאף דמתחלה לא סגי בלא כיסה כל הגחלים כיון שקטם כולה והובערו הגחלים המקוטמים לא נאסר כיון שגילה דעתו

- דלא בעי לגחלים, אבל כשהוסר האפר שקטם בהן שלא ניכר כלל גילוי דעתו דמתחילה, לא מסתבר להתיר. ולכן בנפל הבלעך אם כולו אין להתיר ואם מקצתו יש להתיר".
- (ב) הגרש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב ריש עמ' מ"ז) – "דאפילו למנהג שכסוי פח חשיב קטימה, דשרי להשהות ולהחזיר על גביו, מ"מ אם נפל הפח אין לומר בזה היתר דקטמה והובערה מחזירין עליה, משום שכשנפל הפח יש כאן שינוי בכירה שאינה אותה צורה שהיתה קודם".
- (ג) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ל"ז).
2. מיקל - אף להחזיר את הקדירה.
- (א) על הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' מ"ו [דפו"ח, הע' ס"ד], מילואים, עי' שולחן שלמה סוף ס"ק ט"ז ב') – "שאם נפל הכיסוי מן האש, דאסור להחזיר את הקדירה, ואע"ג דקטמה והובערה שרינן, סי' רנג במ"ב ס"ק יד, אפשר דמותר רק לשהות ולא להחזיר, ובפרט בכה"ג שלא עשה מעשה בגוף האש, כיון שהרי"ף והרמב"ם והשו"ע השמיטו דין זה גם לענין שהיה. ושוב אמר הגרש"א זצ"ל, דהחילוק שבין לשהות ולהחזיר אינו נכון, וכמבואר בגמרא לז' א' ת"ש קטמה ונתלבה...! אך אע"פ שמאד תמוה על זה, שהרי"ף והרמב"ם השמיטו גמרא זו מהלכה, וגם בשו"ע לא מובא כלל להלכה, והפנ"י בגמרא לז' ב ד"ה ומה, תמה באמת על המ"א ס"ק ג שפסק כן להלכה, ובפרט ההיתר דלהחזיר גם לאחר שנתלבתה, מ"מ הכרעת האחרונים היא דשפיר מותר בין לשהות ובין להחזיר. ולא מסתבר לחלק בין עשה מעשה בגוף האש או שרק הניח פח והוא נפל. אך ראיתי בשו"ת אג"מ או"ח ח"ד סי' עד, בישול, ס"ק ל, דאוסר בהוסר הפח, ושאיני קטמה והובערה ונתלבתה, דיש עדיין קצת היכר. גם העירו לי ממש"כ הגרא"מ הורוויץ זצ"ל בהגהותיו על שבת דף לז ב, שרק בנתלבתה מותר גם להחזיר ולא בקטמה והובערה דמותר רק להשהות, ולפי זה כ"ש בנפל הפח דאסור להחזיר. ומיהו לקרוא לאור הנר לאחר שנפל הנייר שתלאו להיכר מבע"י. מסתבר דודאי אסור".
3. מראי מקומות – פני שבת (ביאורים סי' ב'), שבות יצחק (ח"ב פרק ד' אות ד'), אוצרות השבת (פרק ב' סעי' י"ג).
- (א) פסקי תשובות (דפו"ח אות י"ג, הע' קמ"א) – "עיין בשש"כ פ"א הערה מ"ו ובתיקונים ומילואים בשם הגרש"א זצ"ל אויערבאך זצ"ל ובשו"ת מגדנות אליהו ח"א סי' ס"ח ובפני שבת בירורים סי' ב' ובס' שבת כהלכה פרק ט' אות ד' שדנו בארוכה בזה, דמחד גיסא דין דקטמה והובערה הוזכר במג"א ושו"א לענין 'שהיה', אך מדברי הראשונים משמע דגם לענין 'חזרה' אמורים הדברים. אמנם בשו"ת אג"מ ח"ד סי' עד"ד בישול אות ל' ובהערת הגרש"א זצ"ל בס' פני שבת (שם) דנו לחלק בין קטמה והובערה דזמניהם שעשה מעשה בגוף האש לנפל כיסוי מהאש דזמננו, שאין שום רושם מהכיסוי כי לא עשה שום מעשה בגוף האש, ולכן מסיק בפני שבת (שם) בשם באר משה ובשבת כהלכה (שם) דכדאי לכסות האש שוב".
- ד. שינוי דרגת האש לאחר הנחת הפח.
1. מחמיר - לכתחילה צריך להזהר, שלא נחשב כגו"ק.
- (א) הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' נ"ד [דפו"ח, הע' ס"ג], הע' קפ"ה [דפו"ח, הע' רי"ז], מילואים, שולחן שלמה ס"ק כ"ג, עי' ס"ק ה', מאור השבת ח"ב סוף עמ' תקפ"ב, עי' מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות י"ד, תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות ז', פני שבת ביאורים סי' א' אות ט"ו, ישרון חט"ז עמ' של"ה אות ז', עמ' ש"מ אות כ"ז) – "יש להקפיד שלא להגדיל האש אחר שהניח האזבסט או הפח, דאל"כ מסתבר דאין זה חשוב כקטמה אלא רק ככיסוי בעלמא דומיא דסעיף א' ומ"ב ס"ק י"ד, דמסתבר דדוקא אם קטמה ונתלבתה האש מעצמה חשוב כקטמה, אבל לא שהוא הבעירה בידים".
- הגרש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב סוף עמ' תקפ"ב) – "[לשון השאלה: בששכ"ה פ"א הערה נד כתב דטוב להחמיר לא להגדיל את הלהבה לאחר שנתן את האזבסט על האש. ובתיקונים ומילואים תוקן דצ"ל 'דאפשר' שטוב להחמיר. ולעומת זה בששכ"ה פ"א הערה קפה בשם מרן (שליט"א) [זצ"ל] כתב בלשון 'יש להקפיד', ואולי כוונת מרן (שליט"א) [זצ"ל] דסמוך לשבת גרע טפי וצ"ע הטעם]. מפני שאמרו לי שבעל האגרות משה או אחרים כן מתירים".
- הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על ס"ק כ"ג) – "להקטין את הלהבה אסור ... לכבות לגמרי שרי".
- (ב) הגרש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב סוף עמ' כ"ב, ריש עמ' כ"ו, עמ' ק"ט ד"ה ואמנם, אוצרות שבת עמ' ת"ו, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות ג', אות כ"ד) – "לכתחילה צריך להזהר שלא להגדיל האש לאחר נתינת הפח, וכן שלא להדליק האש לאחר שכבר מונח שם הפח, ואם עשה כן צריך להגביה הפח ולהניחו שוב. אמנם לענין דיעבד, כשיש כיסוי פח שאין דרך לתת עליו קדירה אפשר לסמוך ע"ז ומותר".
- על הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' סוף אות י') – "שאם משאיר את הנייר כסף על הפלטה באופן קבוע, לא נחשבת גרופה וקטמה, וצריך להניחו דוקא בערב שבת".
- (ג) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מחבר סעי' א').
- (ד) אוצרות שבת (סי' ה', עי' פרק ב' סעי' ל"ב).
- (ה) ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרמ"ב).
- (ו) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' י').
- (ז) פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות ו') – "וכן מהנכון להקפיד בערב שבת שלא להגדיל ולהקטין הלהבה לאחר שכיסה אותה בפח, שבוהה הוא כעין גילוי דעת שגם אחר כיסוי האש אינו מסיח דעת מלטפל באש, ונתעורר שוב חששא דשמא יחתה. אך גם בזה מעיקרא דדינא ליכא איסור, כי הרי בעצם הדבר שמשאיר שם הכיסוי לשבת ואינו מסלקו לגמרי מגלה דעתו שאין ברצונו לחתות האש ואית ליה הכירא לכך".
- (ח) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ק"ד, עמ' ק"ו).
- (ט) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' פ"ב) – "שראו להחמיר לזה".

2. מיקל.

- (א) הגרש"ק שליט"א (אוצרות השבת סוף עמ' תט"ו) – "מסתבר דמותר".
 (ב) באר שרים (ח"ו סי' כ"ב אות א', דפו"ח או"ח סי' קי"ב) – "אין להחמיר וגם כאשר הגדיל האש לאחר הנחת הטס ברזל על האש שרי להשהות וה"ה להחזיר, דלענ"ד אין במעשה הגדלת או הקטנת האש ביטול של הקטימה".
 3. מראי מקומות – שרגא המאיר (ח"ז סי' ק"ד אות ג'), ארחות שבת (פרק ב' סעיף י', הע' ס"ק ט"ו).
 (א) הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב סוף עמ' תרל"ג) – "כשאחר שינה את הלהבה אין צורך להגביה הפח ולהניחו מחדש".
 (ב) הלכה שלימה (ח"ב סוף סי' ט' ד"ה ושמעתי) – "ושמעתי מגאון אחד שליט"א שאם דרכו להשאיר הנייר כסף וכיוצא על המכשיר חימום משבת לשבת, וכבר מכוון המכשיר למידת חום הנצרך ואין רצונו לשנות מידת החום, אז אף שלא עשה מעשה בפועל בהאי שבת להפחית החום, מ"מ כיון דסוף סוף משתמש במכשיר באופן משונה ונפחת חום האש עי"ז, ובימות החול לא היה מבשל כך, מסתבר שמקיים בזה ענין הקטימה ואין צריך להסיר הנייר כסף ולהחזירו בכה"ג. וכן שמעתי מהגר"ש פעלדער שליט"א".

4. כל החומרא רק לענין שהייה ולא לענין חזרה.

- (א) הגר"ש פלדער שליט"א (הלכה שלימה ח"ב סוף סי' ט' ד"ה וכן) – "שכל החידוש שלא להגדיל האש אחר מעשה הקטימה הוא דוקא לענין שהייה, כגון שמושה תבשיל שלא נתבשל חצי בישול [עיין לעיל ס"ס ז'], בזה אמרינן שאם הגדיל האש לאחר מעשה הקטימה ביטול מעשה הראשון ואכתי חיישינן שמא יחתה, אבל לענין חזרה אף דבעינן גרו"ק כדי להחזיר, מ"מ כיון דטעם איסור החזרה בלי גרו"ק הוא משום מיחזי כמבשל [עיין לקמן ס"ס י"א] א"כ כל שקטם האש לא מיחזי כמבשל ולא איכפת לן אם הגדיל האש לאחר מעשה הקטימה. והשתא המשהה תבשילו כשכבר נתבשל חצי בישול שמעיקר הדין אין צריך לקטום האש מצד איסור שהייה כמש"כ לעיל (ס"ס ז'), אין צריך להחמיר בדבר זה שלא להגדיל האש אחר מעשה הקטימה. והנה אף שהבאנו לקמן (ס"ס י"א) דכמה ראשונים ס"ל דהטעם דבעינן גרו"ק כדי להחזיר הוא מחשש שמא יראה שקדירתו נצטננה ויחתה לחממה, ולדעתם מסתבר דאכתי יש לחוש שלא להגדיל אחר מעשה הקטימה כנ"ל, בכל זאת נראה דכיון דדין זה הוא קצת חידוש, הבו דלא להוסיף עלה כשכבר נתבשל התבשיל חצי בישול, כיון דלדעת שאר ראשונים אין פקפוק אם מגדיל האש אח"כ, ובפרט דהוי מלתא דרבנן".

יב) כללי גרופ וקטום.

א. גרופ וקטום מאליו.

1. מחמיר – שבות יצחק (ח"ב עמ' כ' אות א').
2. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ד', "וצ"ע").

ב. גרופ וקטום על ידי עכו"ם או קטן.

1. מיקל.

- (א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' כ' אות ב', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות כ"ב) – "אין צריך שיקטום דוקא הוא עצמו אלא כל שנקטמה הכירה מחמתו שפיר דמי, ולכן מהני שיאמר לגוי לקטום וכן לקטן אפי' אין בו דעת להבין ענין הקטימה".

ג. אם גרופ וקטום מהני בשביל אחר, שהוא לא עשה הגריפה וקטימה.

1. מהני.

- (א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב ריש עמ' כ"ב, סוף עמ' מ"ד, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות כ"ב).
 (ב) הגרש"ק שליט"א (עם מקדשי שביעי פרק ג' הע' י"ז, עמ' ר"ז אות כ"ז) – "גם מי שלא הניח יכול".
 (ג) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' י"א).
 2. מראי מקומות.
 (א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ד', ס"ק ט"ז. ב' ד"ה גם) – "קצת פליאה דמ"מ איך שרי לאיש אחר שהוא לא גרף, הרי לדידיה ליכא כלל שום היכר".

ד. אינו יודע כלל טעם היתר השהיה, רק יודע דבלי נתינת הפח א"א להשהות לשבת.

1. מיקל.

- (א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' כ"א אות ה', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות כ"ג) – "דאפילו הכי מהני כיון שמ"מ צינן חום האש ומתכוון לתקן הכירה להתיר השהיה".

ה. אם אינו יודע דנתינת הפח באה להתיר השהיה והחזרה.

1. מחמיר.

- (א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' כ"א ד"ה אבל, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' הע' ג', אות כ"ג) – "אבל אם אינו יודע דנתינת הפח באה להתיר השהיה והחזרה אלא מניח הפח כדי ליתן עליו כמה קדרות שיחמו בלהבה אחת אזי לא חשיב קטימה. וכן בקטימת פלטה חשמלית".

יג] אם גרופ וקטום מהני כשהתבשיל מבושל פחות ממאכל בן דרוסאי - ראשונים.**א. מיקל.**

1. עי' תוס' (דף לו: ד"ה מהו. עי' הקרבן נתנאל פרק ג' סי' א' אות ג', ושולחן שלמה ס"ק ד' ג').
2. רי"ף (דף טז:) – "וכירה שהיא גרופה וקטומה משהין עליה כל מילי".
3. בעל המאור (דף טז:) – "דהא ליכא למיחש בה כלל".
4. רמב"ן (דף לו: ד"ה גמרא, דף לו: ד"ה ש"מ) – "שיגרופ בפחות ממאכל בן דרוסאי, דמודה בזה חנניא".
5. רשב"א (דף לו: אמנם עי' דף יח: ד"ה והלא, כדפריך רע"א והחזו"א) – "נראה עיקר".
6. ח' הר"ן (דף לו: ד"ה או).
7. ההשלמה (דף לו: ריש ד"ה כללא).
8. מאירי (דף לו: ד"ה ואחר) – "בשאינו מבושל אף כמאכל בן דרוסאי ואף לדעת חנניא".
9. ארחות חיים (הל' שבת אות ס"ד) – "ואפילו לא הגיע למאכל בן דרוסאי".
10. כל בו (סי' ל"א) – "ואם היא גרופה או קטומה משהין עליה ואפילו בתוכה כל תבשיל שלא בישל כל צרכו ואפילו לא הגיע למאכל בן דרוסאי".
11. ס' התרומה (סי' רל"א) – "תבשיל דבשיל קצת ולא בשיל כמאכל בן דרוסאי אפי' שכח ושהה מבעוד יום גדול על גבי כירה בשוגג ואינה גרופה אסור לאכול בשבת".
12. מגיד משנה (פרק ג' הל' ד') – "ודע שאפילו תבשיל שלא הגיע לשליש בשולו מבעוד יום מותר להשהותו ע"ג כירה גרופה או קטומה או באחד מדרכים אלו וכ"כ הרשב"א ז"ל וזה דעת רבינו ז"ל".

ב. מחמיר.

1. ר' יונה (רא"ש פרק ג' סי' א') – "ומה שתמה הר"ז ז"ל שכתב בהלכותיו בפ"ק וכמה כדי שיצולו אמר רב כמאכל בן דרוסאי כתב ה"ר יונה ז"ל שאין בזה תמהון דאיצטריך ההוא פירושא אפילו לרבנן ואפילו לרב דאסר מצטמק ויפה לו דאשמעינן כיון שנצולו מבעוד יום כמאכל בן דרוסאי משהינן אותו על גבי גרופה וקטומה אבל ודאי אין צולין אותו אלא כדי שיצולו מבעוד יום ואפילו לדעת שיגרופ ויקטום הגחלים עם חשיכה".
2. רא"ש (פרק ג' סי' א', וכדמפרש רע"א והחזו"א) – "מבואר ברא"ש בשם הר"י דמפרש הא דאמר ספ"ק אין צולין כו' אלא כדי שיצולו מבעוד יום היינו אפי' לרבנן דחנניא ומהני כדי שיצולו שיהא מותר לגרופ קדם שקידש היום ולהשאירן ע"ג הגרופה, ולכאורה משמע שכן דעת הרא"ש שלא העיר בזה כלום".
3. רמ"ך (כסף משנה פרק ט' הל' ג') – "והרמ"ך כתב נראה מדבריו שאם אינו מבושל כל צרכו אף על פי שנתבשל כמאכל ב"ד חייב משום מבשל, וק"ל א"כ לדבריו היאך מותר לשהות ע"ג כירה גרופה וקטומה דבר הצריך לו לאכול בלילה נחוץ דילמא מגיס כדגורין בצמר ליוורה דבעינן עקורה וטוחה אלא לאו ש"מ דכל דבר שנתבשל כמאכל בן דרוסאי אם מבשלו יותר אין בו משום מבשל כדאמרינן כל שבא בחמין מלפני השבת שורין אותו בחמין בשבת ותרנגולת דר' אבא מפרשי לה שלא כדברי הרי"ף, עכ"ל".

ג. דעת הרמב"ם.

1. מהני – מגיד משנה (פרק ג' הל' ד', לשונו מובא לעיל).
2. לא מהני – חת"ס (דף לו: ד"ה והנה ר', "ועיין כסף משנה שהקשה רמ"ך על רמב"ם מה שייך לומר שע"י גריפה וקטימה מסיח דעתו הרי אנו רואים שרוצה שיתבשל וצימוקו יפה לו אע"כ טעמא משום הכירא בעלמא ע"ש, ולרמב"ם צ"ל מ"מ שייך ביה היסח דעת כיון שעכ"פ נתבשל כמב"ד, וס"ל לר' יונה דבבשיל ולא בשיל דאין שום אדם יכול לאוכלו גם הרמב"ם מודה דלא שייך לומר היסח הדעת ולא מהני גריפה וקטימה, וא"כ למאי דס"ל להרמ"ך דהטעם משום שיהי' לו הכירא ולא שיסיח דעתו, גם רבינו יונה מודה דאין לחלק בין כמב"ד לפחות מיכן".
3. מראי מקומות – שבות יצחק (ח"ב עמ' ט' ד"ה והנה).

ד. מראי מקומות – ריטב"א (דף לו: ומתני').

יד] פוסקים.**א. מיקל.**

1. מחבר (סעי' א') – "ולא הוזכרה גרופה וקטומה והוסק בקש וגבבא אלא כשהתחיל להתבשל ולא הגיע למאכל בן דרוסאי".
2. גר"ן (סעי' א') – "אין התבשיל מבושל עדיין כמאכל בן דרוסאי ... שמא יחתה (פירוש ינער) ויהפך הגחלים במחתה בשבת לגמור בישולו אלא אם כן הכירה היא גרופה דהיינו שגרף ממנה כל הגחלים לחוץ או שהיא קטומה".
3. תפארת ירושלם (על תוספת רע"א פרק ג' אות מ"ה) – "ולדעתי נראה דרמ"ך יחיד בזה ונראה שכל רבותינו הראשונים סברי כתירוץא תליתאה של רמב"ן על שבת שיצא לאור אחר פטירת הגאון הקדוש בעהמ"ח וז"ל ועוד י"ל דגבי צבע יש לחוש לפי שהיא קרוב ליוורה והוא מפסיד הרבה וכ"נ בירושלמי. וגם לתירוץ הראשון שם וכמובא ברשב"א שם דדרכו להגיס רק בתחילת בשולו. ואם הגיס אח"כ פטור שכבר קירב בישולו בפעם ראשון וכשם שאין בישול אחר בישול ה"נ אין מגיס אחר מגיס ואפשר דבזה כ"ע מודים דמאי עביד בהגסה שניי' כיון שכבר קרוב בישולו (ובזה יתיישב קו' הרמ"ך ... ומה שמקשה על הש"ע שהשמיט דעת ר' יונה דאוסר כשלא הגיע אפי' בגו"ק איברא מדקדוק לשונו שם נראה בעליל שגם הוא מודה דהיכא שגרף וקטום קודם שבא להשהות מותר אפי' לא הגיע למאכל ד רק היכא שירד להשהות קודם שיגרופ ויקטום על סמך שיגוי"ק סמוך לחשיכה בזה מחלק שם דהיכא שהגיע מותר לסמוך על סמך ובלא הגיע אסור דשמא ישכח ויבא לידי חיתוי משחשיכה. וע"ש ותמצא כמ"ש".

4. מ"ב (ס"ק ט"ז, ס"ק מ"א, סי' רנ"ד ס"ק כ"ח, ס"ק מ"ו) – "לא חמיר האי כירה מגרופה וקטומה הנ"ל דמותר שם להשהות אפילו לא נתבשלה כדי שליש".
- א) אמנם עי' הבה"ל (סעי' א' ד"ה אלא), הו"ד בששכ"ה (פרק א' הע' קפ"ט [דפו"ח, הע' רכ"ג]) – "אלא כשהתחיל להתבשל ולא הגיע וכו'. עיין בחדושי רע"א שכתב דדין זה אינו ברור דיש פוסקים שסוברין דאפילו גרופה וקטומה לא מהני בזה".
5. חבל יוסף (גנזי חיים על סעי' א') – "ואין כאן מקום לדקדק דגם בגו"ק אסור".
6. שביתת השבת (שהייה סעי' ג', ס"ק י"ד) – "כמעט כל הפוסקים מסכימים לד' הש"ע דבגו"ק מותר אפי' לא הגיע למב"ד".
7. תורת חיים (ס"ק ל') – "מש"כ הרא"ש בשם רבינו יונה ... ולענ"ד דגם הוא מודה בכירה ... וצ"ל דס"ל דגם בתנור מהני גו"ק וכשיטת הרמ"ך שהבאתי באות י"ב, אבל דווקא בהגיע למאב"ד מתירי' בתנור גרוף, הגם שבכירה גו"ק מתיר הרי"ף בין בשול כ"צ בין לא בשול כ"צ וכ"ש מצטמק ויפ"ל, תנור חמורה ...".
8. הגרשו"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב ל"ד אות א', תנינא ב - ג) סי' י"ב אות א', שולחן שלמה ס"ק ד' ג', ס"ק ד' ד') – "ואף גם בכה"ג שלא נתבשל עדיין כמאב"ד ג"כ נלענ"ד להקל, דהתפארת ירושלם בריש פ"ג דשבת כתב 'ונראה שכל רבותינו הראשונים סברי כתירוצא תליתאה של רמב"ן על שבת' דדוקא בצבע חיישינן להגסה ולא בתבשיל, ואעפ"י שאינני יודע מנין לו דבר זה מ"מ חושבני דמצינן לומר דכו"ע סברי נמי הך תירוצא, אלא דמר מתרץ הכי ומר מתרץ הכי ולא פליגי, וכיון שכן לפי מה דקיי"ל ספיקא דרבנן להקל שפיר יש להקל בדבר המפורש בשו"ע להקל, ואין אנו צריכים להחמיר בדרבנן מחמת ספק".
9. הגרפ"ש זצ"ל (דברי חכמים אות ש"ס) – "שהביאור הלכה מביא זה רק להעיר ואין צריך לחשוש לזה למעשה".
10. יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל"ב אות א' בהג"ה).
11. ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרי"א).
12. ילקוט יוסף (סעי' ג') – "אבל אם נתן שם פח או אזבסט המפסיקים בין האש לקדרה, וכן פלאטה חשמלית, מותר ליתן שם מערב שבת גם תבשיל שהתחיל להתבשל".
13. הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ ח"א סוף סי' קל"ג) – "דמה דהבה"ל כתב להחמיר לרע"א דגרוף וקטום לא מהני בדבר דלא הגיע למאכל בן דרוסאי לא משמע כן בשאר פוסקים וע"כ נראה דלא קיי"ל כן".
14. עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ב').
15. מנחת איש (פרק ו' סעי' ג').

ב. חושש להחמיר.

1. פסקי תשובות (דפו"ח אות ג' ד"ה ועוד) – "ועוד חוששים לשיטת הגרע"א (המובא בביה"ל ד"ה אלא) שבאינו מבושל כמאכל בן דרוסאי אפילו גרופה וקטומה לא מהני".
2. הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ס"ו) – "שיש לחוש לרע"א בגדר חומרא. אבל לכ"ע, כל שמגיע לשיעור מאב"ד, מותר להשהות ע"ג כירה גרופה וקטומה".

ג. מראי מקומות – תפארת ישראל (פרק ג' בועז אות א'), ערוגת הבשם (או"ח סי' נ"ז אות ו', "צע"ג"), שפת אמת (סוף דף לז:; "וצ"ע"), חזו"א (או"ח סי' ל"ז סוף ס"ק כ"ב), מגילת ספר (סי' א' אות כ' ס"ק ג'), זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' קס"ב, פרק ט' הע' קפ"ט).

1. רע"א (ריש דף לז:; על מחבר סעי' א', תוספת רע"א פרק ג' אות מ"ה) – "בעיקר הדין דכתב בש"ע סי' רנ"ג ס"א בפשיטות דבלא הגיע למאב"ד מהני גרופ"ק אינו ברור דהא ממ"ש הרא"ש בשם רבינו יונה דמה דקתני אין צולין וכו' וכמה כדי שיצולו כמאב"ד אתיא בין לחנניא ובין לרבנן וכו' ולרבנן בגרוף הרי דמ"מ אף שהוא גרופה וקטומה בעינן שיצולו מבע"י כמאב"ד והא דקתני במתניתין לא יתן עד שיגרוף לחנניא מיירי רק לחזרה כמבואר בסוגיא. וראיתי ברשב"א בחידושו ריש כירה דמסתפק בזה אם מהני גו"ק בלא הגיע כמאב"ד ודלמא י"ל דיהיב דעתו טפי וחיישינן לחיתוי וכתב עלה ומ"מ מסתבר דמהני גו"ק. ולי קשה הא הרשב"א עצמו כתב בחי' פ"ק דשבת ד"ח אהיה דאמרין דצמר ויורה אף בעקורה מהאש צריך שיהא טוחה דחיישינן שמא יגיס והקשה שם מאי מהני בכירה גו"ק נחוש שמא יגיס והוי מבשל. ותי' שם דלאחר שנתבשל כמאב"ד אין בו משום בישול ע"ש א"כ מהך סברא ממילא בלא הגיע למאב"ד לא מהני גו"ק דחיישינן שמא יגיס. גם נ"ל לדייק מהרא"ש דס"ל כן ממה דכ' בשיטת הרי"ף דפסק דלא כחנניא הא דפס' פ"ק גבי אין צולין בשר וכו' כמה שיצולו מבע"י כמאב"ד היינו באם יגרוף קודם שבת ע"ש הרי דגם בגו"ק בעי כמאב"ד. ומ"מ נ"מ אם מותר ע"י גו"ק היכי דהקדירה טוחה וצ"ע לדינא אחר כך ראיתי בכ"מ ריש פ"ט מהל' שבת במ"ש בשם הרמ"ך ומבואר דעתו דקודם מאב"ד אסור להשהות ולא מהני גו"ק דשמא יגיס וחייב משום מבשל".

ד. טעמים להקל:

1. הוא רק ספק דרבנן.
2. רוב הראשונים מתירים - עי' לעיל.
3. רוב הפוסקים מתירים - עי' לעיל.
4. המחבר וכל הנו"כ על הדף [ט"ז, מג"א, פמ"ג, ועוד] סתמו כוותיה.
5. יש לצרף שתנורים שלנו אין צריך גו"ק כמו קש וגבבא.
6. גם רע"א מסיים "וצ"ע לדינא". ולשון הבה"ל הוא, "שאינו ברור".
7. בהמ"ב עצמו סתם לקולא.
8. וגם רבינו יונה י"ל סבר רק דהיכא שגרף וקטם קודם שבא להשהות מותר אפי' לא הגיע למאב"ד, כדמפרש התפארת ירושלים. ממילא, בזמן הזה שהמציאות הוא שכל פעם הוא גו"ק קודם השהייה, יש להקל. [ואולי ראיה, כיון הרי"ף הקל ב"כל מילי", ואיך

אמר ר' יונה פשט בהרי"ף להחמיר. אלא כהנ"ל. והסברא לחלק, איתא האיר יוסף (על רע"א על שהייה אות ג') שקודם גו"ק האיסור הוא הנתינה. אחר גו"ק האיסור הוא השהייה, עיי"ש].
9. וכן עי' תורת חיים, שכתב די"ל לכו"ע בכירה מהני גו"ק.

טו] חנניה ורבנן: מאכל בן דרוסאי - ראשונים.

א. הראיות: בקיצור.

1. הרי"ף מתחיל בה' ראיות - 1) איבעיא בסמוך, תוך וגבה אסור, ומותר ע"י גו"ק, צ"ל כחכמים. 2) ברייתא, מפורש (בעצם ב' ברייתות). 3) ר' אושעיא. 4) רבב"ח אמר ר"י. 5) דף לח; הוא בשהייה.
2. ר"ן וש"ר מתרצים - 1) חזרה, א"נ תוס' [קודם מאב"ד]. 2) ב' ברייתא, חולק וכו"י. ולומד חזרה משהייה. 3) לא פסק כר"י. 4) וכן לא פסק כרבב"ח אמר ר"י. 5) הענין שם הוא של חזרה.
3. רי"ף, ב' ראיות להיפך - 1) ר"ש אמר ר"י. 2) רבא, ב' ראיות. 3) ועי' רא"ש ותוס', שיש ראייה מדף יט: [י"ל צלי, עי' הר"ן (שכ' פעמים). א"נ ר' יונה בהרא"ש].

ב. ביאור שיטתו של חנניה.

1. שמכיון שהתבשל כבר כמאב"ד, סבור גם בלא חיתוי יתבשל כל צרכו.
(א) גר"ז (סעי' ח'), הו"ד בפסקי תשובות (דפו"ח הע' פ"ג, לשונו מובא לעיל) – "נתבשל כבר כמאכל בן דרוסאי קודם כניסת השבת שאז אין לחוש לחיתוי שאף בלא חיתוי יכולה להתבשל כל צרכה לצורך הלילה כיון שנתבשלה כבר חצי בשולח מבעוד יום וגם היא ראויה כבר להאכל ע"י הדחק בבישול זה שמבעוד יום".
2. שמכיון שידוע כי התבשיל כבר ראוי כמו שהוא עתה לאכילה עכ"פ בדוחק, ממילא אינו בהול לחתות.
(א) אור זרוע (ח"ב הל' ער"ש סי' ח') – "וה"ר יוסף רוצה לומר שבשיל היינו כמאב"ד וע"י הדחק ראוי לאכילה לא אתי לחתוי".
(ב) גר"ז (סעי' ח') – לשונו מובא לעיל.
- (ג) מ"ב (ס"ק ל"ז) – "דכיון שנתבשל שראוי לאכול ע"י הדחק תו ליכא למיחש שמא יחתה דכיון שראוי לאכילה למה יחתה בחנם ולכך שרי אפילו באינה גרופה וקטומה".
3. ע"י המתנת זמן מה יהא מוכן אף בלא חיתוי, לכן לא חיישינן לחיתוי.
(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ג') – "דיש לומר כמאכל בן דרוסאי בכירה שרי באין גרופ, דלמה יחתה, דיצלה ויגמור לזמן מה בלא חתוי".
4. לדעת חנניה דבר שנתבשל כמאכל בן דרוסאי, פטור אף כשמבשלו ממש בשבת כדי שיתבשל כל צרכו.
(א) דברות משה (סי' י"ח ענף ב') – "והנה חנניה שמתיר לשהות ע"ג כירה אף שאינה גרופה וקטומה כל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי דחוק לפרש שסובר דליכא חשש חתוי בזה, דיהיה כעין מחלוקת במציאות שלא שייך לפלוגי בזה, אלא מסתבר דסובר דאיסור שהיה הוא כדרך הב' משום שהוא כמבשלו בשבת ע"ז שאינו מסלקו בשבת כמו שהצריכוהו, וסובר דדבר שנתבשל כמאכל בן דרוסאי פטור אף כשמבשלו ממש בשבת משום שרוצה שיתבשל כל צרכו, כשיטת הרא"ש בפ' כירה סימן י"א ושיעת הרשב"א שהביא המ"מ פ"ט ה"ג שכל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי שוב אין בו משום חיוב בשול דבר תורה".
5. מראי מקומות – הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק י"ז הע' ב').
(א) דברות משה (סי' י"ח ענף ב') – "ורבנן דפליגי ואסרי לשהות אף מה שנתבשל כמאכל בן דרוסאי יש לפרש בשלשה אנפי ...".

ג. הלכה כחנניה: ראשונים וגאונים - די שיתבשל כשיעור מאכל בן דרוסאי כדי שיהא מותר להשהות.

1. ר' האי גאון (רשב"א דף לח. ד"ה ורבינו, ר"ן דף טז: ד"ה תו) – "ועל ראייה זו שדוחה הרב אלפסי ז"ל סמך רבינו האי גאון ז"ל ופסק הלכה כמאן דאמר להחזיר תנן אבל לשהות [משהין] אף על פי שאינו גרופ ואינו קטום כחנניא".
2. ר' שרירא גאון (רא"ש פרק ג' סי' א') – "וכ"כ רב שרירא גאון דהלכה כחנניא".
3. ר' צדוק גאון (ראב"ן סוף סי' של"ח).
4. בה"ג (הל' שבת פרק ג', הו"ד בארחות חיים הל' שבת אות נ"ח).
5. ר"ח (עי' דף לז, תוס' דף לז: ד"ה אמר. אמנם עי' הרא"ש פרק ג' סי' א').
6. רש"י (דף לז: ד"ה ורב) – "ואנן דמשהינן קדירה על גבי כירה שאינה גרופה, אדחנניה סמכין, הואיל ותנן סתם מתניתין כוותיה, כדאמר הא קרמו שרי, ואף על גב דלא בישל כל צרכו, ואמר רב ששת משמיה דר' יוחנן כוותיה, דמתניתין דפרקין משום חזרה הוא דבעי גרופה, אבל לשהות לא, וכל הני אמוראי דאסרי סברי: מתניתין לשהות תנן".
7. תוס' (דף יח: ד"ה בשיל, דף לז. ד"ה לעולם, דף לז: ד"ה אמר, דף לח. ד"ה שכח, ד"ה עבר).
8. ר"ת (ס' הישר חי' סי' רל"ה, סי' רל"ז) – "קיימא לן כחנניה".
9. ר"י (רא"ש פרק ג' סי' א', טור סעי' א').
10. בעל המאור (דף טז). – "ופסק הלכה הוי יודע כי כל הגאונים שהיו מן העולם כלם הסכימו דמתני' להחזיר תנן ...".
11. מחזור ויטרי (הל' שבת סי' כ"ג) – "דהלכה כחנניה".
12. סמ"ג (ל"ת ס"ה) – "כחנניה".
13. ס' התרומה (סי' רל"א, ובמפתח) – "דהלכה כחנניא דאמר כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותו על גבי כירה אף על פי שאינה גרופה מן הגחלים ואינה קטומה שלא נתן אפר על הגחלים".
14. רשב"א (דף לח). – "והנכון שבכלל הדברים מה שכתב רבינו האי גאון".
15. ריב"ש (סי' שפ"ח) – "שנוהגין כחנניה, כפסק רבינו האי ז"ל".
16. סמ"ק (מצוה רפ"ב) – "כחנניה".

17. פסקי רי"ד (דף לו: ד"ה איבעיא, ריש דף לז:) – "ש"מ דהכי הילכתא ...".
 18. פסקי ריא"ז (פרק ג' הל' א' אות א', שלטי גבורים דף טז.).
 19. שבלי הלקט (שבת סי' נ"ז).
 20. ספר הנייר (סי' ב' הל' שבת ד"ה הגיע) – "שהוא כמאכל בן דרוסאי כחנני דסתם מתני' כוותיה".
 21. ראב"ן (סוף סי' של"ח).
 22. הגהות מיימוניות (פרק ג' אות ב') – "דקי"ל כחנניא".
 23. ריטב"א (דף לו: ד"ה ולענין, דף מז: ד"ה גמרא) – "ור"י הזקן ורבני צרפת ז"ל וכן ר"ז הלוי ז"ל פוסקים כחנניא, דרב ששת בשמא דרבי יוחנן לקמן סבר לה הכי, ורבא דהוה בתרא סייעיה ואמר תרווייהו תננהי, וכן עיקר".
 24. ראב"ה (סי' קצ"ז, סי' ר"ה) – "הילכתא כחנניא".
 25. עי' טור (סעי' א') – "ולזה הסכים א"א ז"ל".
 26. אור"ן (הל' ער"ש סי' ח') – "דחנניא דקיי"ל כותי".
 27. רבינו ירוחם (נתיב י"ב ח"ג, ס"ט-א') – "אבל רש"י ור"י פסקו כחנניא דכל שנתבשל מבעוד יום כמאכל בן דרוסאי מותר לשהותו על גבי כירה אפילו שאינה גרופה וקטומה וכן כתב רז"ה וכן כתבו כמה גאונים בתשובותיהם דכל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי מותר לשהותו בכירה שאינה גרופה וקטומה ועל זה סמכו כל העולם לשהות על גבי כירה אפי' אינה גרופה וקטומה מאחר שנתבשל כמאכל בן דרוסאי מבעוד יום".
 28. רוקח (הל' שבת סי' צ') – "וקיימא לן כחנניא".
 29. הג' מרדכי (רמז תנ"ו).
 30. עי' אגודה (פ"ג אות נ"ג) – "בספר תרומה ורוב הגאונים פסקי כחנני' ... ורב אלפס החמיר ופסק דלא כחנני' ואסור מצטמק ויפה לו".
 31. הגהות אשר"י (פרק ג' סי' ג').
 32. צדה לדרך (מאמר ד' כלל ראשון ריש פרק י"ב) – "כל שהוא כמאכל בן דרוסאי שהוא מבושל שליש צרכו מותר להשהותו על גבי כירה ואפילו הוסקה בגפת ובעצים ואפילו אינה גרופה וקטומה".
 33. כל בו (סי' ל"א) – "והוא שנאפו קצת מבעוד יום שקרמו פני הפת והבשר נתבשל כמאכל בן דרוסאי".
 34. הגר"א בן הגר"י אבן טוואה ז"ל (תשב"ץ חוט המשולש טור ג' סי' ח') – "שאם כירות שלנו יש להם דין כירה אפי' גריפה או קטימה אינם צריכות לענין להשהות עליהן בשבת התבשיל שניתן עליהן מבעו"י אף על פי שלא נתבשל אלא כמאכל בן דרוסאי. ואם כירות שלנו דין כופח יש להם מותרים ע"י גריפה או קטימה וצריך שלא תהי' הקדרה נוגעת בגחלי' ואז מותר אפי' היתה מכוסה בבגדים וזהו מנהגנו שהוא מיוסד על דעת הגאונים ז"ל והסכימו עליו רש"י והר"ז והרמב"ם והר"ן זצ"ל וכדאי הם לסמוך עליהם להקל ובפרט שכבר נהגו כן כל קהלות אלו ומנהגן של ישראל תורה".
- ד. הלכה כרבנן: ראשונים וגאונים.
1. ר' יהודה הברצלוני (רא"ש פרק ג' סי' א') – "והר"ר יהודה הברצלוני ז"ל הביא עוד דברי כמה גאונים שפסקו כחנניא ואח"כ כתב על לשון רי"ד ז"ל ואומר אני שהוא מחזור שבכולן".
 2. שאילתות (סי' קכ"ח, כדאי בהרא"ש פרק ג' סי' א'). עי' בהעמק שאלה שם ס"ק ג'.
 3. רי"ף (דף טז.) – "דהכין הלכתא דכירה כי אינה גרופה ואינה קטומה על גבה אסור".
 4. רמב"ם (פרק ג' הל' ד') – "תבשיל שלא בשל כל צרכו וחמין שלא הוחמו כל צרכן או תבשיל שבשל כל צרכו וכל זמן שמצטמק הוא יפה לו אין משהין אותו על גבי האש בשבת אף על פי שהונח מבעוד יום".
 5. ס' העיתים (סי' י"ח, סי' י"ט).
 6. ר' יונה (רא"ש פרק ג' סי' א').
 7. רמב"ן (דף יח: ד"ה הא, דף לו: ד"ה מהו, מלחמת דף טז.) – "בתשובת הגאונים ... ולא הביא ולא הזכיר בחבורו דברי חנניא כלל וזה הסכמה לדברי רבינו ז"ל והאמת יורה דרכו".
 8. ההשלמה (דף לו: ד"ה ולענין, הו"ד בכל בו סי' ל"א).
 9. מאירי (דף לו: ד"ה ומעתה) – "שגדולי הפוסקים פסקו שלא כחנניא ... וכבר הביאו גדולי הפוסקים שהזכרנו ראייה לדבריהם ומצד שיצא עליהם ערער אנו צריכין להכריע ביניהם כפי קבלתנו ... וכן האריכו בראיות תמצאם בהלכותיהם וראיה נכונה לדבריהם ...".
 10. עי' אהל מועד (שער השבת דרך ג' נתיב י"ב).
 11. ארחות חיים (שבת אות ס"ד, אמנם עי' אות נ"ח) – "תבשיל שבשל כל צרכו ומצטמק ורע לו משהין עליה".
- ה. דעת הרא"ש (פרק ג' סוף סי' א') – "ובשביל שרבו דעות בהאי פיסקא וישראל אדוקין במצות עונג שבת ולא ישמעו להחמיר הנח להם כמנהג שנהגו על פי הפוסקים כחנניא".
1. לפעמים הלשון "הנח להם" הוי מצד, "הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין". וכדאי בדעת תורה, לשונו מובא לקמן. ולפעמים מצד, "הנח להם לישראל אם אין נביאים הן בני נביאים הן". א"נ, עי' חזו"א, לשונו מובא לקמן.
 2. פסק כחנניא – טור (סעי' א', "אבל רש"י ור"י פסקו ... ולזה הסכים א"א ז"ל"), מנחת כהן (משמרת השבת פרק ה' ד"ה הדעת), ערה"ש (סעי' י"ב, "אבל שיטת רש"י ותוס' והרא"ש והרשב"א ...").
 3. דרישה (ס"ק ח') – "ולזה הסכים א"א ז"ל. אינו רואה שום גילוי דעת דברי הרא"ש ז"ל שהסכים כן דהא כתב ז"ל ובשביל שרבו הדיעות בפיסקא זו וישראל מדקדקים במצות עונג שבת לא ישמעו להחמיר הנח להם כמנהג שנהגו על פי הפוסקים כחנניא עכ"ל.

ואפשר ליישב דכיון שמשמע בגמרא דכל כהאי גוונא במנהגא תליא ואם כן כיון שכתב הרא"ש שכן נהגו ישראל כדעת הפוסקים כחנניא אם כן ממילא סבירא ליה דכן הלכה".

4. בה"ל (סעי' א' ד"ה נהגו) – "עייין בב"י שהאריך הרבה באלו השתי דעות והעתיק דברי הרא"ש שכתב דמפני שישראל אדוקים במצות עונג שבת ובודאי לא ישמעו לנו ע"כ הנח להם ע"ש משמע מזה דרך משום זה לא רצה למחות וכן הב"י גופא ממה שהעתיק דעה הראשונה בסתמא והדעה השניה בשם י"א משמע ג"כ דעתו נוטה להחמיר אך מ"מ אין בנו כח למחות במקילין שכבר נהגו העם כה"א וכמו שכתב הרמ"א".

5. חזון איש (סי' ל"ז ס"ק ג') – "הרא"ש כתב דאין למחות משום שלא ישמעו, ואמנם נראה דאין כונת הרא"ש משום מוטב שיהיו שוגגין אלא כונתו ז"ל כיון דהמחמירים הם גדולי עולם כמו השאלות והרי"ף ועוד, ה"י ראוי להחמיר שלא להכנס לפלוגתא אבל מפני שיש כאן הרבה פעמים ביטול עונג שבת לא ישמעו להחמיר אלא כל שאפשר להקל מעיקר הדין יאמרו להקל ומעיקר הדין אפשר להמקילין להקל אחרי שהם מבני בניהם של אלו שהקילו ע"פ הוראת רבותיהם וגם כי הוא מד"ס ולכן הנח להם שיסמכו על דעת רבותינו המקילים, ואפשר שאין להחמיר אחרי שהגאונים לא החמירו לעצמם וכדאמר גם בגמ' דרנב"י מרא דעובדא משהו ל"י ואכיל".

טז] חנניה ורבנן: מאכל בן דרוסאי - פוסקים.

א. דעת המחבר.

1. ב"י (ס"ק א' ג') – "ומכל מקום לצאת ידי כל ספק נכון להנהיג שישימו חתיכת בשר חי בקדרה סמוך לחשיכה דבכהאי גוונא לכולי עלמא שרי בלי פקפוק כמו שנתבאר (שם ד"ה ומ"ש ואם נתן)".

2. המחבר מחמיר - סתם וי"א, הלכה כסתם.

(א) מג"א (סי' רנ"ד ס"ק י"ב).

(ב) חמד משה (סי' רנ"ד ס"ק ח').

(ג) מאמר מרדכי (סי' רנ"ד ס"ק ז') – "איך כתב מרן ז"ל דין זה בסתם והרי כבר סתם לעיל בסי' רנ"ג בסברא קמייתא כדברי הרי"ף ז"ל. ונלענ"ד דס"ל ...".

(ד) ערך השלחן (סעי' ג') – "מנחת כהן ... וליתא דמרן סתם כהרי"ף וכתב דעת רש"י בשם י"א ... וא"כ איך התיר בפשיטות פירות הנאכלים חיים, אלא צ"ל אע"ג דבתבשיל שנתבשל כמאב"ד סתם כהרי"ף דחיישינן לחתוי, בפירות דיותר טוב הם נאכלים בלא בשול ממאכל ב"ד לא חשש והתיר בפשיטות אע"ג דר' ירוחם אסר לדעת הרי"ף, כיון דכמה פוסקים התירו אפי' בתבשיל כמאכל ב"ד. וכן משמע בא"ח והכלבו שכתב דין זה סתם בלא מחלוקת ע"ש".

(ה) בה"ל (סעי' א' ד"ה ונהגו, שעה"צ סי' רנ"ד ס"ק כ"ב) – "עייין בב"י שהאריך הרבה באלו השתי דעות והעתיק דברי הרא"ש שכתב דמפני שישראל אדוקים במצות עונג שבת ובודאי לא ישמעו לנו ע"כ הנח להם ע"ש משמע מזה דרך משום זה לא רצה למחות וכן הב"י גופא ממה שהעתיק דעה הראשונה בסתמא והדעה השניה בשם י"א משמע ג"כ דעתו נוטה להחמיר".

3. המחבר מיקל.

(א) מנחת כהן (משמרת השבת שער שני פרק ה' אות ד') – "והנה יש לי להוכיח מדברי מהרי"ק שסובר בדין הזה כדעת רש"י וסיעתו אף שבסימן רנ"ג לא הכריע כמותו וזה ממה שכתב בסי' רנ"ד סעיף ד' וז"ל פירות הנאכלים חיים מותר ...".

(ב) זכור לצחק (הררי, סי' ע"ד ד"ה אשובה) – "טהנכון בעיני מה שראיתי להרב מנחת כהן ... וא"כ השתא הכא מנהגינו מיוסד היטב אליבא דהלכתא גם לדעת מרן בפסקיו ... וצריכין אנו לומר או דחזר בו מהא דסימנין או דחשיבא כמחלוקת ואח"כ בסתם דקי"ל הלכה כסתם ... ותו לא מידי".

4. מראי מקומות – הלכה שלימה (ח"ב סי' ז').

ב. דעת הרמ"א (סעי' א') – "ונהגו להקל".

1. דעת תורה (על סעי' א' ד"ה הגה, ארחות חיים ס"ק ה') – "ונהגו להקל כסברא חאחרונה. עמג"א סוסי' ת"צ בשם תשו' רמ"א ובמקנה בקונט' אחרון לאהע"ז סי' ס"ד ובפ"ת שם סק"ה דהיכי דכתוב 'ונהגו' היינו שהעם נהגו כן מעצמם, אף שאינו נכון כן, וכן מוכח מלשון הרא"ש שכתב הטעם לפי שלא ישמעו לנו הנח להם וכו'. וכבר כתב הב"י ביו"ד סי' קצ"ו דהיכי דמקילים משום מוטב שיהיו שוגגים וכו', צריך בעל נפש לזהר. גם י"ל דדוקא במקום שא"א שירתיה כדרך בישול, [בכה"ג התירו להשהותו], דאל"כ יש לחוש שמא ירתיח ויזיז הקדירה בשבת לצנן ואח"כ יחזיר שיתחמם. ועי' במ"כ במשמרת השבת פ"ה שהוכיח כדעת רש"י וסייעתו [דהיינו סברא אחרונה הנ"ל]".

ג. מיקל: הלכה כחנניה - די שיתבשל כשיעור מאכל בן דרוסאי כדי שיהא מותר להשהות.

1. לבוש (סעי' א') – "ונהגין להקל".

2. מנחת כהן (משמרת השבת שער שני פרק ה').

3. שלחן שלמה (סעי' א') – "או שנתבשל כמאב"ד קודם שבת".

4. תפארת ישראל (פרק ג' אות ט', הל' גבירתא שם אות א') – "אנן נוהגין כרש"י ור"י ורז"ה (רנ"ג א') דמתני' דוקא להחזיר בשבת על הכירה מיירי. אבל לשהות מע"ש משהינן".

5. גר"ז (סעי' ט') – "וכבר נתפשט המנהג להקל".

עי' גר"ז (קונ"א סי' רנ"ד ס"ק ב') – "והיינו לכתחילה כמשמעות לשון מנהג".

6. ערה"ש (סי' רנ"ט סעי' ט"ו) – "ואנחנו תופסים שיטת רש"י ותוס' דהשהיה מותר בכירה שאינה גרופה וקטומה אם רק הגיע התבשיל עד הלילה למאכל בן דרוסאי".

ע' ערה"ש (סי' רנ"ג סעי' כ"ז) – "וישראל קדושים הם ועושים כל החומרות שגורפין הגחלים לצד אחד ומשימין אפר ושורקים התנור".

7. שביית השבת (שהיה סעי' ד', ס"ק י"ח) – "וכבר נשפשט המנהג להקל".
8. חזון איש (או"ח סי' ל"ז ס"ק ג') – "ואנן נהיגין להקל כמש"כ רמ"א סימן רנ"ג".
9. אור לציון (ח"ב פרק י"ז הע' ה') – "אף שבשו"ע סתם כמ"ד שצריך שיתבשל לגמרי, מ"מ כבר נהגו כ"א שכתב בשו"ע, שדי שיתבשל כשיעור מאכל בן דרוסאי כדי שיהא מותר להשהות, וכמש"כ מהר"מ בן חביב והובא בספר ארץ חיים סימן רנ"ג סעיף א' שכן המנהג, וכ"כ בכף החיים שם אות כ"ג ע"ש".
- אור לציון (ח"ב מבוא ענף ג' אות א') – "ועדיין יש לנו לדון בענין מה שקיבלנו הוראות מרן, דהנה ידוע שבמקום מנהג לא קיבלנו הוראות מרן, כגון מה שנהגו להקל להשהות תבשיל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי, אף שאין כן דעת מרן, ומשום המנהג, וכמ"ש מהר"מ בן חביב, והובא בספר ארץ חיים בסימן רנ"ג סעיף א' ... והוא מטעם מש"כ מרן בהקדמתו לב"י, שאם בקצת ארצות נהגו איסור בקצת דברים, אעפ"י שאנו נכריע להיפך, יחזקו במנהגם. הרי שאף מרן המכים לכך".
10. אור יצחק (ח"א או"ח ריש סי' ע"ב) – "למה להחמיר".
11. ארחות שבת (פרק ב' סעי' ד', סעי' ו', סעי' ט"ו, ע'י הע' ב') – "מאכל יבש שהתבשל מערב שבת כשיעור מאכל בן דרוסאי מותר להשהותו על גבי כירה שאינה גרופה וקטומה אף אם הוא צונן לגמרי, ואין אנו חוששים שמא יגביר את האש על מנת לחממו".

ד. טוב להחמיר.

1. מג"א (ס"ק ט"ו, כדמפרש הפמ"ג שם) – "ובחי לגמרי שרי לכ"ע וא"כ מוטב להושיב הקדירות בתנור סמוך לחשיכה".
- (א) אמנם ע'י המג"א (סוף סי' רנ"ט בקיצור דיני שהיה) – "שנתבשל כמב"ד קודם שחשיכה ובצלי ועוגה ופשטיד"א לא מהני חי ובעינן שיתבשל כמב"ד קודם שבת".
2. תוס' שבת (ס"ק י"ט) – "מוטב".
3. פמ"ג (מש"ז ס"ק ג') – "וכל זה ממנהגא, לא מעיקר הדין".
4. ברכי יוסף (ס"ק א') – "ומ"מ לצאת ידי כל ספק נכון להנהיג לשים חתיכת בשר חי בקדירה סמוך לחשיכה, ובזה שרי בלא פקפוק לכ"ע".
5. בה"ל (סעי' א' ד"ה ונהגו) – "לכתחילה בודאי טוב ליהזר שיהיה מבושל כ"צ קודם חשיכה ולסלקו מן האש אך אם אירע שנתאחר הדבר כגון שבאו אורחים קודם שקיעת החמה והוצרך לבשל איזה תבשיל עבורם יכול להעמיד על הפטפוט לבשל אף שלא יתבשל עד השקיעה רק כחצי בישול סגי ויניחנו עומד על הפטפוט עד שיגמר בשולו ומותר לסלק ממנו בליילה דהא אין עומד על הגחלים".
- (א) אמנם ע'י המ"ב (סוף סי' רנ"ט, סי' רנ"ז סוף ס"ק מ"ו) – "אם נתבשלו כמאכל בן דרוסאי מבעוד יום [היינו כחצי בישול וי"א שליש בישול] מותר להשהותן אף על פי שאין התנור גרוף ולא קטום".
6. כה"ח (ס"ק כ"ז) – "מוטב ...".
- (א) ע'י כה"ח (ס"ק כ"ג) – "המנהג להקל".
7. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ג', תנינא (ב - ג) סי' כ"ד אות ג' בהג"ה).
8. ששכ"ה (פרק א' סעי' ס"ג [דפו"ח, סעי' ע"ג]).
9. הגר"א בנבצל שליט"א (אסיפת יצחק כ' אדר תשס"ו) – "שאלה: יש מחלוקת בנוגע לאיסור שהיה בין חנניה ורבנן, ויש מחלוקת בהפוסקים מה הפסק, מה הוי הלכה למעשה. תשובה: ע"פ המחבר לספרדים, והרמ"א לאשכנזים. אבל טוב שגם אשכנזים יחמירו כהמחבר".
10. ילקוט יוסף (סעי' א') – "והמנהג כסברא ראשונה ... וטוב ונכון להחמיר לתת טס של מתכת".
11. שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' נ"ה, עמ' נ"ז, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' צ"ט) – "proper".
12. ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרמ"ב).
13. זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' קס"ד).
14. עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' א').
15. פסקי תשובות (דפו"ח אות ג') – "היותר טוב".

ה. בזמן הזה יש להקל.

1. הלכה שלימה (ח"ב סוף סי' ז') – "העירו כמה מפוסקי הזמן שבכיריים של גאז כיון שאין האש דועכת מעצמה כמו בגחלים היה מסתבר שאין לחוש כ"כ שיבואו להגביה השלהבת, וכמו שלא חששו בכירה שהוסקה בקש ובגבבא שיבואו להוסיף עוד קש וגבבא כדי להגביה האש, דלא חזינו דחששו אלא כשהסיק הכירה בגפת ובעצים שהאש דועכת ושמה יבוא להחזירה למצבה הראשון ע"י החיתוי, וא"כ נהי דלא סמכינן ע"ז למעשה כמש"כ בסוף סימן הבא, מ"מ ראוי לצרף סברא הזאת עכ"פ שלא נצטרך להחמיר יותר ממנהג הקדמון להקל מחצי בישול. וכן שמעתי מהגר"ש פעלדער שליט"א וגם מגאון אחד שליט"א".

ו. למחמירים לעיל: האם יש להקל רק אם הוא מצטמק ורע לו, או אפילו אם הוא מצטמק ויפה לו.

1. בה"ל (סעי' א' ד"ה ונהגו) – "לכתחילה בודאי טוב ליהזר שיהיה מבושל כ"צ קודם חשיכה ולסלקו מן האש".
2. מחמיר.
- (א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ג' ד"ה במ"ב) – "במ"ב סי' רנ"ג בבה"ל ד"ה ונהגו, כתב דטוב ליהזר שיהא מבושל כ"צ קדם חשיכה ולסלקו מן האש, [נראה דר"ל אם הוא מצטמק ויפה לו דאי מצטמק ורע לו א"צ לסלק] דהא הרא"ש כתב דאין למחות משום שלא ישמעו".

(ב) שונה הלכות (דין ד') – "ובתבשיל שנתבשל כל צרכו ומצטמק ורע לו א"צ לסלקו".

3. מיקל, אפילו אם הוא מצטמק ויפה לו.

(א) עי' הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ח') – "בביאור הלכה ד"ה ונהגו שכתב להחמיר כדעה א' שבשו"ע. ולא הבינותי למה הקיל בנתבשל כל צרכו. והרי מכל מקום אם מצטמק ויפה לו צריך להיות גרופה וקטומה. גם לא ידעתי ברור כוונתו שם במ"ש 'ולסלקו מן האש' אולם יש ראשונים שסוברים כדעה זו ומ"מ התירו בנתבשל כל צרכו - עיין בנמוקי יוסף וברא"ש ריש פרק כירה ועוד -".

(ב) הל' שבת (איידר, פרק י"ד הע' תשנ"ז, הע' תתנ"ג) – "כ' בב"ה (סי' רנ"ג ס"א ד"ה ונהגו) ויע"כ לפ"ז לכתחילה בודאי טוב ליהדר שיהיה מבושל כ"צ קודם חשכה ולסלקו מן האש וגו'" בחזו"א (ל"ז: ד"ה במ"ב) פי' דבריו 'נראה דר"ל אם הוא מצטמק ויפה לו דאי מצטמק ורע לו א"צ לסלק' והנראה בזה דהמ"ב סתם בס' רנ"ז ס"ק מ"ד נתבשל כ"צ ולא כ' מור"ל, והטעם דאף דלכתחילה טוב שיהיה מבושל כ"צ ולא רק כמאב"ד מ"מ שיהא מור"ל לא איצטריך. [והיה נראה לומר דכונת הב"ה ב'ולסלקו מן האש' היינו לסלקו מן הגחלים ע"ש בסוף דברי הב"ה שם וברמ"א ס"ס א' ובמ"ב ס"ק נ', נ"א ודוק]".

(1) מש"כ בשם המ"ב (סי' רנ"ז ס"ק מ"ד): ע"ש במ"ב (סי' רנ"ז ס"ק ל"ז) שגם כ' בדעת המחבר שמספיק "מבושל כל צרכו". ולכאורה צ"ל שלא דוקא רק מבושל כל צרכו, אלא שהוא גם מצטמק ורע לו. י"ל, ה"ה בס"ק מ"ד. וצ"ע.

(ג) זכור ושמור (דפו"ח, ביטול עמ' קס"ד, עמ' קס"ו, עי' פרק ט' הע' ר"א, הע' ר"ב) – "custom".

4. מראי מקומות.

(א) מנחת אהרן (זיסו, סי' ט"ו אות ב') – "בספר שלחן שלמה ... והנה מש"כ הביאור"ה ולסלקו מן האש, אפשר שיש לדחוק שכוונתו לסלקו מע"ג הגחלים שבזה יש נידון ברמ"א בסוף הסעיף עיי"ש ברמ"א ושם לשון הרמ"א הוא אם הקדרה עומדת ע"ג האש ממש, ואפשר שזהו ג"כ כוונת הביאור"ה וכמו שדן בזה הביאור"ה בדבריו בסופו שינחנו עומד ע"ג פטפוט וכו' ומותר לסלק ממנו בלילה דהא אין עומד על הגחלים. ועדיין יל"ע. ומש"כ על קושייתו הראשונה דיסבור כהנמוק"י, צל"ע דבביאור הלכה לעיל בד"ה והוא מצטמק ורע לו שאזיל שם בדעה הראשונה לא הזכיר דברי הנמוק"י ואדרכה סיים שם דכל שאינו יודע בבירור אם הוא מצטמק ורע לו או יפה לו ראוי להחמיר בו, עיי"ש, וצל"ע. שו"ר מהחזו"א ...".

יז] מאכל בן דרוסאי.

א. אם הגדרת מבושל כמאכל בן דרוסאי נקבע לפי מצב התבשיל בזמן השקיעה או בזמן קבלת שבת.

1. בזמן קבלת שבת.

(א) תולדות שמואל (מצוה ל"ב סי' ל"ג אות ג') – "נ"ל שכל מה שנזכר בדין זה הן נתבשל כל צרכו הן כמאב"ד הן שלא נתבשל כלל כולן משערינן באיכות הבישול בשעת קבלת שבת ואפ"ל יש עדיין משעת קבלת שבת עד ביה"ש זמן רב באופן שבתוך זמן זה תשתנה לגמרי איכות הבישול הן להקל והן להחמיר אפ"ל לא אזלינן רק בתר איכות הבישול בשעת קבלת שבת דאם לא תאמר כן נמצא שנפל גם כל עיקר דין זה בבירא כי בוודאי א"א לצמצם הזמן של כניסת השבת ויש מקדימין ויש מאחרין קצת ומ"מ כו"ע מקדימין עכ"פ זמן מסויים קודם השיעור האמיתי בצמצם אע"כ שהכל תלוי כנ"ל אבל הא מספקא לי אם קצת ב"ב כבר קבלו עליהם את השבת וקצת לא קבלו עדיין כי כן היא המנהג גם עפ"י רוב שהאשה מקבלת שבת תיכף בהדלקת הנרות והבעל ושאר ב"ב לא קבלו עדיין את השבת והשתא איכא לספוקי בתר מי אזלינן ככה"ג ונ"ל שהעיקר תלוי בהאשה או המשרתת וכיוצא"ב שעוסקים במלאכת הבישול ומוטל עליהם כי כן מסתבר שאלו הדינים תלויים בהם דווקא [כן נ"ל ומ"מ צ"ע]".

2. בזמן השקיעה.

(א) עי' רש"י (דף לה: ד"ה להדביק) – "להדביק פת בתנור. ועדיין יש שהות כדי שיקרמו פניה, שהיו ממחרים התקיעות כדי להוסיף מחול על הקדש".

(ב) מ"ב (ס"ק ו', עי' ס"ק ע"ב, בה"ל סעי' א' ד"ה ונהגו, סי' רנ"ד ס"ק נ"א) – "היינו ליתנו קודם שקיעת החמה".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ט', תנינא ב - ג) סי' י"ב אות ד', שולחן שלמה ס"ק כ"ד, ישורון חט"ז עמ' של"ט אות כ"ו), הו"ד בששכ"ה (פרק א' דפו"ח הע' רכ"ג) – "מצד הסברא נלענ"ד בין לענין חי ובין לענין מבושל כמאב"ד הכל תלוי בזמן השקיעה ואין להתחשב כלל עם קבלת שבת ידידה, אך אפשר דאולי יש להתחשב עם הזמן שכל הצבור רגיל לקבל שבת שהוא 'סמוך לברכו' שנזכר ברמ"א בסוף הל' ב' (ומדברי הרמ"א שם משמע קצת דהכל תלוי בקבלת שבת של הצבור, אך קיי"ל שם כהמג"א שחולק ע"ז וסובר דעד כדי כך לא גזרו רבנן עיין שם, משא"כ בנד"ד), ולא ידעתי מהו המקור של התולדות שמואל (מצוה ל"ב סי' ל"ג אות ג') שסובר דתלוי בקב"ש".

(ד) אז נדברו (ח"ד סי' נ' אות א') – "מותר לתת תבשיל כשיתבשל שיעור בישול לפני השקיעה אף להמקבלים שבת הרבה לפני השקיעה, כמבואר להדיא במ"א ס"ק כ"ו".

(ה) פני שבת (עמ' י"ח) – "דאזלינן בתר חשיכה ולא בתר כשמקבל שבת".

(ו) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ה', פרק כ"ה הע' ל') – "ויש להוסיף שאף אם קיבל עליו שבת אחרי שהניח את הקדירה על האש אין להחמיר, וכמבואר במג"א סי' רנ"ג ס"ק כ"ו דאף לכתחילה מותר להשהות קדירה על האש באופן זה אם יגיע למאב"ד עד שתחשך".

(ז) זכור ושמור (דפו"ח, ביטול פרק ט' הע' ר"ז).

(ח) פסקי תשובות (דפו"ח אות ג' ד"ה ועוד, הע' כ"ז, סי' רנ"ד הע' כ"ב).

3. במקום מצוה או בדיעבד: אפשר עד צאת הכוכבים.

(א) חזו"א (סי' ל"ו ס"ק כ"ז ד"ה דינים) – "אפשר דהיינו צאת הכוכבים כיון שנתן הקדירה ע"ג כירה קדם ביה"ש, יעוין רש"י ל"ד א' ד"ה א"ה, מבואר דלרבי דלא גזרו על שבות ביה"ש ראוי להתיר שבות הטמנה, והדין נותן דה"ה שה"ל, ואף שאין מתירין רק במקום מצוה כדאיתא סי' שמ"ב מ"מ דיעבד יש להתיר".

(ב) ארחות שבת (פרק ב' הע' ט', פרק כ"ה הע' ל') – "עיינ חזו"א סי' ל"ז ס"ק כ"ז שכתב שלענין קנס במי שעבר ושיהיה יש להקל שאם הגיע התבשיל לשיעור מאכל בן דרוסאי עד צאת הכוכבים [והיינו כי"ג דקות אחר שקיעת החמה] אינו נאסר אף שבזמן שקיעת החמה עדיין לא הגיע לשיעור מאכל בן דרוסאי".

(ג) זכור ושמור (דפו"ח, בישול פרק ט' הע' ר"ז).

(ד) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ט"ז).

(ה) מנחת איש (פרק ו' סעי' כ"ד).

(ו) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, סוף עמ' ק"ט, פרק י"ז הע' ל"ו) – "שכתבנו בפנים דהוא עד ארבעים מינוט אחר שקיעה דכן כתב מרן זצ"ל באג"מ או"ח ח"ד סי' סב. אבל יש שיטות אחרות בזה וסוברים דיכולים להקל יותר מארבעים מינוט אחר שקיעה ונהרא ונהרא ופשיטה".

ב. שליש בישול או חצי בישול: ראשונים.

1. שליש בישול – רש"י (שבת דף כ. ד"ה בן, מנחות דף נז. ד"ה בן), יראים (סי' רע"ד), עי' מגיד משנה (פרק ג' הל' ד'), ר"ן (שבת דף ח. ד"ה מאכל), ר' ירוחם (נתיב י"ב ח"ג ס"ט-א', נתיב י"ז ח"ז קס"א-א'), הג' מרדכי (שבת פרק ג', ע"ט-ג'), מאירי (שבת דף יז: ד"ה אמר), פסקי רי"א (פרק ג' הל' א' אות א', שלטי גבורים דף טז.), טור (סעי' א', יו"ד סי' קי"ג), אור זרוע (ח"ב הל' ער"ש סי' ח'), רע"ב (שבת פרק א' ריש משנה י'), צדה לדרך (מאמר ד' כלל ראשון ריש פרק י"ב).
2. חצי בישול – רמב"ם (שבת פרק ט' הל' ה').
3. לענין בישול עכו"ם: עי' יו"ד סי' קי"ג סעי' ח'.

ג. שליש בישול או חצי בישול: פוסקים.

1. שליש בישול – עולת שבת (ס"ק א' ד"ה ופירוש, ד"ה ומ"ש ויש), עי' א"ר (ס"ק ט"ו), שלחן שלמה (סי' שי"ח סעי' ד'), תורת חיים (ס"ק כ"ז).
- א) גבי בישול עכו"ם – מחבר (יו"ד סי' קי"ג סעי' ח').
2. חצי בישול – מחבר (סי' רנ"ד סעי' ב'), לבוש (סעי' א', סי' רנ"ד סעי' ב'), מג"א (ס"ק ט"ז, סי' רנ"ד ס"ק ח'), פסק לחומרא משום חומרא דשבת), תוס' שבת (ס"ק י"ט, עי' סי' רנ"ד ס"ק ל'), פמ"ג (סי' רנ"ט מש"ז ס"ק ג' ד"ה ראשונה), תפארת ישראל (פרק א' אות ע"ג, עי' פרק ג' אות ה'), תורת שבת (סעי' א', ס"ק ד'), ייש לפסוק לפחות בזה לחומרא דצריך חצי בישול".
3. לכתחילה יש להחמיר שיתבשל חצי בישול – גר"ז (סעי' י"ג, עי' סעי' ח', קונ"א ס"ק ב', סי' רנ"ד סעי' ט"ו, "משום חומר שבת צריך לזהר לכתחילה שיתבשל חצי בישול מבעוד יום אם אין שם אחד מדרכי היתר אבל בדיעבד יש להתיר התבשיל בכל ענין אם נתבשל שליש בישול מבעוד יום"), מ"ב (ס"ק ל"ח, ס"ק מ"ג, עי' מ"ב בהקדמתו, "ובמקום הדחק אפשר דיש להקל"), כה"ח (ס"ק כ"ח), שביית השבת (שהיה סעי' ג', סעי' ה'), קצות השולחן (סי' ע"א סעי' ו'), אור לציון (ח"ב פרק י"ז סוף הע' ה'), ששכ"ה (פרק א' סעי' ס"ג [דפו"ח, סעי' ע"ג]), פני שבת (סי' רנ"ד אות ב'), ארחות שבת (פרק ב' סעי' ב', הע' ו'), ל"ט מלאכות (ריביאט, ריש עמ' תרמ"ג), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ג'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' צ"ח).
4. מראי מקומות – ישועות יעקב (ס"ק א'), מאמר מרדכי (ס"ק ב'), ערה"ש (סעי' י"ב).
- א) לענין בישול עכו"ם: עי' יו"ד סי' קי"ג סעי' ח'.
- ב) דבר שמואל (סי' ק"מ) – "במה שפסק מוהרי"ק ז"ל בטא"ח גבי איסור שבת דמאכל בן דרוסאי הוי חצי בישול. ובט"ד לגבי איסור בישולי גויים דהוי שליש בישול. יפה על הדין ועל האמת ... לחלק בין איסור דברי תורה לאיסור ד"ס ...".

ד. כיצד משערים מאב"ד: באוכלים.

1. בשיעור זמן הבישול, ולא באיכות הבישול.
- א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ו') – "שיהי' מבושל כמב"ד קדם שקה"ח [והוא שליש בישול ולהר"מ חצי בישול, והנה בישול הוא צורה בהאוכל ולא שייך בה חצאים במדה וצריך לשער בזמן הבישול, אם מתבשל כל צרכו בב' שעות, ארבעים רגעים הם לשליש בישול, ונראין הדברים דעד שהמים מגיעים ליד סולדת אינו מן החשבון והתחלת הבישול הוא משעה שהיד סולדת]".
- ב) הגר"ח (דברי חכמים אות שס"א) – "שמערינן כמה זמן לוקח לבשלו לגמרי, ואח"כ מחלקין את הזמן לשליש, וזה הזמן נקרא מאכל בן דרוסאי".
- ג) שונה הלכות (דין ג') – "ואפי' התבשיל מצטמק ויפה לו ומשערינן שליש בישול לפי הזמן כגון שאם כל הבישול מעת שהמים מגיעין ליד סולדת בהם עד גמר הבישול נמשך ב' שעות הוי מ' מינוט שליש בישול ואם שהה שיעור זה קודם שקה"ח מותר לשהותו (חזו"א או"ח סי' ל"ז סק"ג ו' ועי' בקיצור דיני שהי' סוף סי' רנ"ט שנזכר במים כחצי חומם)".
- ד) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' רנ"ד על סעי' ב') – "החזו"א".
- ה) זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' קס"ה).
- ו) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' צ"ח, עי' פרק י"ז הע' ו').
2. כל שנאכל התבשיל ע"י הדחק מחמת בישול.

א) מהרש"ג (ח"ב סי' קע"ח) – "ולפענ"ד מתוך דברי הגאונים ז"ל הללו משמע דהיו סבורים דמב"ד היינו בנצלה רק חצי או שליש מזמן בישול המשל בזה חתיכה שכדי שתצלה לגמרי צריך שעה סברי הם דלכמאכל בן דרוסאי צריך חצי שעה או שליש שעה ובאמת לדעתי קאי רק על איכות הצלי חצי צליתו וזה לדעתי נראה בחוש דחתיכה חיה שנתבשלה כמב"ד דהיינו כחצי צליתו שהוא שיעור שראוי לאכול לרוב בני אדם א"צ שיגמור בשולו לגמרי כ"כ זמן כזמן שנתבשלה כמב"ד דזה ג' או ד' פעמים ככה והרבה פעמים נסיתי בצליית תפוחי אדמה וראיתי שמחצי צלייתו עד הגמר הוא זמן מועט וזיל שאיל לנשי דידן שמבשלות תמיד

- ויגדו שכן הוא ולפי זה שפיר קאמר התה"ד דשוב לא נדע לשער כמה הוא הזמן צליית כמב"ד דא"א לומר כדבריהם שהוא חצי זמן משיעור צלייה לגמרי דהדבר נראה לעין שהוא הרבה יותר".
- (ב) כה"ח (ס"ק כ"ח) – "ונראה לדלדן שאין בקיארן איזה נקרא כמב"ד יש לשער כל שנאכל התבשיל ע"י הדחק מחמת בישול זה יש להתיר".
- (ג) הגר"ש א"צ"ל (שבות יצחק ח"ט ריש עמ' רע"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ג אות ב') – "דאין די בשליש וחצי מזמן הבישול אם לא נעשה ראוי על ידי הדחק".
- (ד) שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ה אות י"ב, ח"ט עמ' כ"א אות י"ח, ארחות שבת פרק ב' הע' ז') – "נראה דשיעור מאב"ד נמדד בחצי או שליש בישולו באיכות וצריך לשער אם ראוי לאכילה ע"י הדחק, ואי אפשר לתת לזה שיעור בשליש מזמן שצריך להתבשל כל צרכו".
- (ה) פני שבת (אות ט"ז), הו"ד בששכ"ה (פרק א' דפו"ח הע' רכ"ג) – "החזו"א ... וכשהצטתי הדברים לפני כ"ק מרן מצאנז צוק"ל הקשה ע"ז שדבר זה לא שייך לשער במורה שעות, שאינו דומה פעולת הבישול בתחילתה לסופה, דהרבה פעמים פועל הבישול בסוף יותר מכל הזמן כיון שהבשר כבר נתרכך, וא"כ בארבעים רגעים הראשונים זה עוד פחות משליש בישולו, אלא משערין אם ראוי לאכול ע"י הדחק. וידידי הרה"ג רש"י הירש שליט"א ציין לשו"ת מהרש"ג ...".
- (ו) פסקי תשובות (דפו"ח אות א' ד"ה ובענין) – "ובענין שיעור כמאכל בן דרוסאי: לדברי החזו"א (סימן ל"ז סק"ו) משערים (משעה שהגיע חום התבשיל לשיעור יד סולדת בו) לפי ערך זמן שזקוק התבשיל להתבשל עד שיהיה ראוי לאכילה כהוגן, דהיינו אם ההשערה שזקוק להתבשל משך שעה, אזי חצי שעה הוא שיעור מאכל בן דרוסאי, ובשעת הדחק שליש שעה. אמנם למעשה אין להתכחש כי הרבה פעמים אין לנו שיעור מדויק משך כמה זמן זקוק התבשיל להתבשל עד שנעשה ראוי, ונותנים לו להתבשל יותר זמן, ועוד כי הנסיון מוכיח שיש מאכלים שעיקר הריכוך נעשה בסוף הבישול, ובמחצית הראשונה של הבישול עדיין לא מתרכך כלל, לכן קשה לשער לפי זמן הבישול, ולא נותר אלא לשער לפי איכות הבישול, וכל שנאכל התבשיל על ידי הדחק יש לדנו כנתבשל שיעור מאכל בן דרוסאי".
3. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק א' לפני סעי' י"ד, פרק ב' הע' ז'), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק א' סעי' ד', פרק ג' הע' א').
- (א) כתבי הגר"א הענקין (ח"ב עמ' י"ט ד"ה וכל) – "ואנחנו אין אנו בקיאים בשיעור זה".
- (ב) חוט שני (ח"ב עמ' ק"ז אות ג') – "ובחזו"א כתב ... ועדיין צ"ב שהרי כשהתבשיל אחר שנתחמם במצב של רתיחה הוא מתבשל יותר מהר, וא"כ בכגון תבשיל שצריך משך זמן של שעה לבישולו כשעבר חצי שעה מבישולו עדיין לא נתבשל חצי בישולו מפני שהזמן שבין שהתבשיל הגיע ליד סולדת עד זמן הרתיחה הוא מתבשל פחות מהר".
- ה. כיצד משערים מאב"ד: במשקין.
1. חצי חימום.
- (א) גר"ז (סי' רנ"ד סעי' י"ד, סעי' ט"ו), הו"ד במנחת שבת (סי' ע"ב ס"ק ע"ד) – "חצי החימום".
- (ב) מ"ב (סוף סי' רנ"ט), הו"ד בשונה הלכות (דין ג', לשונו מובא לעיל) – "כחצי חומם".
- (ג) חשב האפוד (ח"ב סי' י"ב סוף ד"ה הנה) – "הרב בשו"ע שלו".
2. יד סולדת בו, או קצת יותר.
- (א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות כ"ד) – "מהו שיעור מאכל בן דרוסאי גבי מים, דהנה בשו"ע הגר"ש"ז סי' רנ"ד סעי' ד' כ' שהוא כדי חצי חומם, וכיצד משערים שיעור זה. תשובה: הנה לא מובן כל כך מה זה כוונה דחצי חומם ושליש חומם במים להחשיב זה מאב"ד, דאם נמדוד בהמדה שמודיין חמימות בזמננו שנקרא טערמאמעטער הרי שליש החומם כמעט צונן ממש ואף חצי חומם הוא רק חם קצת, וכדי מאב"ד הא הוא מבושל כל כך דלשיטת הרא"ש פרק כירה סימן י"א ליכא שוב איסור בשול, ומוכרחין לומר דיד סולדת הוא שיעור מאב"ד וזהו שליש בשול מדרך חשיבות אינשי להחשיב למים מים מבושלין שהוא דוקא כשיעלו רתיחות הרבה ומ"ד חצי בשול גם למאב"ד צריך יותר מעט מיד סולדת".
- (ב) חשוקי חמד (שבת דף לו, עמ' רט"ז).
- (ג) עי' ארחות שבת (פרק ב' סעי' ד', הע' ח') – "יש מפוסקי זמננו שכתם שלגבי שהיית מים שלא התבשלו מערב שבת, אם הגיעו המים לפני שקיעת החמה לדרגת חום העולה במקצת על שיעור יד סולדת בו, הרי זה נידון כמבושל מערב שבת כשיעור כמאכל בן דרוסאי ומותר להשהותם. [ויש לידע שלענין שיעור חום שיד סולדת בו נתחבטו פוסקי זמננו וכתבו דרגות חום שונות זו מזו] [ראה לעיל פרק א' הערה כ"ט], ולענין נידו"ד יש ללכת להומרא ואין להקל אלא בשיעור שבודאי היד סולדת בו".
- (ד) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ק"ה) – "110°F".
3. מראי מקומות – קצות השלחן (סי' ע"א ס"ק י"א, "וצ"ע"), הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על סעי' א', סי' רנ"ד ס"ק א', "וצ"ע"), אז נדברו (ח"ו סי' י' אות א', ברית עולם שהיה אות ה'), שבות יצחק (ח"ב פרק י"ב אות ב'), אוצרות השבת (פרק ב' סעי' כ"ו).
- (א) הגר"ש א"צ"ל (שבות יצחק ח"ב ריש עמ' קמ"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות כ"ח) – "מדברי המשנ"ב משמע דא"צ שיתחממו המים עד שהיס"ב שהרי כתב בס"ק נ"א דצריך שמבעו"י יתחממו במקצת, ומקצת משמע אפי' פחות מהיס"ב".

ית) סמיכה לכירה.

גמרא (דף לו.) – "איבעיא להו: מהו לסמוך בה. תוכה וגבה אסור, אבל לסמוך בה שפיר דמי, או דילמא לא שנה ... מאי הוי עלה. תא שמע: כירה שהסיקה בגפת ובעצים סומכין לה, ואין מקיימין אלא אם כן גרופה וקטומה. גחלים שעממו, או שנתן עליה נעורת של פשתן דקה הרי היא כקטומה".

א. מהו לסמוך: ראשונים.

1. לענין שהיה.

(א) רי"ף (דף טז.) – "איבעיא להו מהו לסמוך לה תוכה וגבה הוא דאסור אבל לסמוך שפיר דמי או דלמא לא שניא ומדאמרין תוכה וגבה הוא דאסור שמעין דאסור לשהות על גבי כירה שאינה גרופה וקטומה. ועוד דהא עסקינן לבעיין מאי הוי עלה ת"ש כירה שהסיקה בגפת ובעצים סומכין לה ואין משהין על גבה אלא א"כ גרופה וקטומה וגחלים שעממו או שנתנו עליהן נעורת של פשתן דקה הרי היא כקטומה אלמא דהכין היא הלכתא".

(ב) עי' רמב"ן (דף לז. ד"ה מהו).

(ג) מאירי (דף לז. ד"ה כירה) – "כירה זו אף על פי שאינה גרופה וקטומה סומכין לדפנותיה את הקדירה ודבר זה פירשוהו גדולי הדורות לסמוך מבעוד יום ולשהותה משחשיכה אף על פי שההבל מגיע לה מכירה שאינה גרופה וקטומה והראיה ממה שהביאו ראיה משתי כירות שפירשו בשהייה".

2. לענין חזרה.

(א) בעל המאור (דף טז.) – "יש סמיכה בחזרה כמו שיש סמיכה בשהייה והכי קאמר מהו לסמוך הקדירה בחזרתה לכירה שאינה גרופה וקטומה תוכה וגבה הוא דאסור אבל לסמוך שפיר דמי להחזיר ודקא מייטנן עלה מברייטא דשתי כירות המתאימות משהין ע"ג גרופה וקטומה ודחינן לה דלמא שאני התם דכיון דמדליא שליט בה אוירא וכן הא דתניא כירה שהסיקה בגפת ובעצים סומכין לה ואין מקיימין עליה אא"כ גרופה וקטומה סתמא כרבי יהודה ומדברי יהודה בלשהות נשמע לתנא דמתני' לסמוך בלהחזיר".

3. תלוי אם להחזיר תנן או להשהות תנן.

(א) תוס' (דף לז. ד"ה מהו) – "מהו לסמוך. באינה גרופה קבעי ואי מתניתין להשהות תנן קא בעי להשהות ולהחזיר ואי להחזיר תנן ושרי להשהות אפי' תוכה וגבה בעי להחזיר ולהשהות היכא שאינו מבושל כמאכל בן דרוסאי".

(ב) רשב"א (דף לז. ד"ה איבעיא) – "פירוש האי בעיא לכולהו לישני היא, למאן דאמר לשהות תנן קא בעי מהו לשהות בסמיכה ולמאן דאמר להחזיר תנן קא מיבעיא ליה מהו לסמוך בחזרה בשאינה גרופה".

(ג) ריטב"א (דף לז. ד"ה איבעיא).

4. מראי מקומות – ר"ן (דף טז. ד"ה ומנא).

(א) מגיד משנה (פרק ג' הל' ז') – "ומותר לסמוך לכירה מבערב ואף על פי שאינה גרופה. בעיא דאיפשיטא שם מכח ברייתא".

ב. לסמוך בחזרה.

1. דעת המג"א (ס"ק ה') – "לסמוך לה קדירה וכו'. ואין מחזירין לעולם אלא ע"ג כירה גרופה וכו' וכל שאין מחזירין עליו אין סומכין לו בשבת עכ"ל הרמב"ם משמע **דבשבת אסור לסמוך באינה גרופה** דהאיבעי' בגמ' לא הוי אלא בע"ש ועיין במ"מ וכו"מ ברי"ף ע"ש אבל **לסברא השניה שרי** אפי' בשבת כמ"ש רמ"א ס"י זה".

(א) פי', לסמוך תחילה בשבת אסור אבל חזרה מותר – דגול מרובה (על מג"א ס"ק ה', לשונו מובא לקמן).

(1) ממילא, לסברא השניה מותר לסמוך תחילה בשבת.

(ב) פי', חזרה אסור בסמיכה – רע"א (על מג"א ס"ק ה', "אסור לסמוך באינה גרופה. בספר דגול מרובה כ' היינו לסמוך תחלה בשבת אבל סמך מע"ש מותר להחזיר בשבת ולסמוך כדמוכח מההיא דב' כירות המתאימות וע"ש ובמחכ"ת אינו כן אלא כוונת המג"א דלהך דעה דלא קיי"ל כחנניה וזהו שטת הרי"ף והוכיח כן מדבעי לן מאי לסמוך הרי דשהייה אסורה וביאר הר"ן דס"ל להרי"ף דאם איתא דהאי בעי' בלהחזיר איך פשטי' מהברייתא דב' כירות מתאימות הא התם מיירי בשהייה ודלמא חזרה חמיר ע"ש א"כ קיימא הדין דחזרה אסור בסמיכה ומה מובן דמ"ש הגאון כדמוכח מב' כירות הוא שגיא דהא התם מיירי בשהייה וע"ז כ' המג"א אבל לסברא השניה שרי היינו לסברא השניה דקיי"ל כחנניה והאיבעי' מהו לסמוך היינו בחזרה ופשיט לה מההיא דב' כירות הרי להדיא דגם בחזרה שרי ומ"מ דוקא דרך חזרה אבל לסמוך לכתחילה בשבת לא כדמוכח מהרמ"א ס"י זה במ"ש וכן נתבאר דנהגו להקל באופן דלכתחילה לסמוך אסור ובחזרה זהו תולה המגן אברהם בב' שטות ולא כדברי הגאון ז"ל"), עי' חת"ס (על מג"א ס"ק ה').

(1) ממילא, לסברא השניה מותר רק חזרה ולא לסמוך תחילה בשבת.

(ג) מראי מקומות – בה"ל (סעי' א' ד"ה מותר), תהלה לדוד (ס"ק א').

2. מיקל.

(א) תוס' (דף לז. ד"ה מהו) – "מהו לסמוך. באינה גרופה קבעי ואי מתניתין להשהות תנן קא בעי להשהות ולהחזיר".

(ב) רא"ה (שיטה לר"ן סוף דף לז.) – "הוי לי' ספיקא דרבנן ולקולא".

(ג) דגול מרובה (על מג"א ס"ק ה') – "משמע דבשבת אסור לסמוך באינה גרופה. היינו לסמוך תחלה בשבת. אבל אם סמך מערב שבת מותר להחזיר בשבת ולסמוך, כדמוכח משתי כירות המתאימות שם בגמרא [שבת לז, א]".

(ד) בית מאיר (על מג"א ס"ק ה') – "לסמוך לה מבערב וכו'. כן הוא באמת לשון הרמב"ם להדיא ואפילו ע"ג כירה שאינה גרופה וקטומה והפשוט דמלת מבערב מתפרש אפי' בשבת. ומה שמביא הלשון דבתר הכי וכל שאין מחזירין עליו וכו' זה לא קאי כלל אכירה שיש לו היתר חזרה עכ"פ בגרופה וקטום מותר בו הסמיכה אפילו בשבת ואפי' בלא גרופה אלא אתנור וכופח שאין לו שום היתר חזרה אף הסמוכה בשבת אסורה ומשום דמפרש האיבעי' כדפרשו התוס' בין בשיהוי ובין בחזרה וא"כ בחנם חולק לנו את השוים ומ"ש לעיין בה"מ לפ"ר א"י מה ענין לדבריו אך עיין לקמן".

(ה) מ"ב (ס"ק ט"ו, שעה"צ ס"ק כ', בה"ל סוף סעי' ב') – "אבל כמה אחרונים חולקין ע"ז ודעתם דחזרה בסמיכה מותר לכ"ע".

3. מחמיר.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק כ"ב ד"ה בבה"ל ד"ה מותר) – "בבה"ל ד"ה מותר, החליט דלסמוך מותר אפי' בחזרה אפי' לדעה קמייתא, וחילי' מהא דבעי למפשט מב' כירות המתאימות, וקתני שם בסיפא דמתזירין, ואין לדבר זה הכרע, דבאמת י"ל דהכל מספקא לי' אי מותר לסמוך לשהות ולהחזיר או שניהן אסורין או מותר לשהות ולא להחזיר, דכיון דחזינן בגמ' דחזרה חמירא ומספקא לי' בסמיכה לאסור שפיר ראוי לספק בכל מילי, ולמאי דבעי למפשט מב' כירות המתאימות ודאי גם חזרה מותר, אבל האי שינויי דשא"ה דשליט אוירא נראה דקיימא במסקנא ונ"מ דתנור וכירה המתאימות, משהין ע"ג כירה הגרופה אע"ג דבתנור סמיכה אסורה וא"כ אין לנו ראי' להתיר חזרה, וכיון שלא נתבאר להיתר ממילא אסורה, והלא לא נתבאר שאסור להחזיר אפי' בישל כ"צ ומ"מ פשוט בפי הפוסקים דאסור להחזיר אפי' בשיל כ"צ, ומיהו שא"ה דלעולם חזרה ביום השבת הוא לאחר שבשיל כל צורכו".

4. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק ב' הע' קי"ז).

ג. סמיכה לכתחילה בשבת.

1. מיקל.

(א) עי' גר"ז (סעי' כ', קונ"א ס"ק ג') – "אבל מותר לסמוך אצלה חוצה לה בשבת וכן אצל התנור שלנו אף אם גוף התבשיל נוגע בדופן התנור מן הצד ואפילו הוסק בגפת ועצים ואינו גרוף וקטום שאין לחוש לחיתוי בסומך חוצה לו כמו שנתבאר למעלה ואפילו כבר סילק תבשיל זה מהתנור מבעוד יום והניחו על גבי קרקע ולא היה דעתו להחזירו לתוכו ולא אפילו לסמכו אצלו ואפילו הואג תבשיל ישן ונצטנן לגמרי אלא שהוא בענין שאין בו משום בישול כגון שהוא יבש הרי זה מותר לסמוך לפי שאינו נראה כמבשל בשבת לכתחילה שאין דרך לבשל חוץ להתנור והכירה והרי דינו כסומך כנגד המדורה שיתבאר בס"ה. ויש אוסרים ... והמנהג כסברא הראשונה ומכל מקום במקום שאין שם צורך כל כך טוב לחוש לדבריהם".

2. מחמיר.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ריש ס"ק ט', ס"ק ט"ו) – "וגם לסמוך בשבת לכתחילה אסור ... ואמנם מדברי הרא"ש נראה דמותר ליתן כנגד המדורה בנתבשל כל צרכו לכתחילה בשבת, ומדמה לי' כלסמוך, ומשמע דגם לסמוך מותר לכתחילה בשבת, וכ"כ במ"ב ס"ק ט"ו בשם הב"מ, אמנם מהא דמבעי לי' בגמ' מהו לסמוך משמע דבשבת ודאי אסור, דכיון דגזרו על תוכה וגבה גזרו על הסמיכה ורק להחזיר שרי, וכ"כ במ"ב שם [שעה"צ כ"א] בשם חידושי הר"ן, והנה בהפסיק בקדירה ריקנית נמי לא שרינן אלא חזרה".

(ב) עמק התשובה (ח"ד סי' ח' אות א', קובץ בית תלמוד להורה ח"ג עמ' קנ"ג).
 3. מראי מקומות – מג"א (סוף סי' רנ"ט בקיצור דיני שהייה), פמ"ג (א"א ס"ק ה', ס"ק כ"ט, מש"ז ס"ק י"ג ד"ה ואמנם), רע"א (על מג"א סוף סי' רנ"ט), מ"ב (ס"ק ט"ו, שעה"צ ס"ק כ"א, מ"ב ס"ק ע"ז, בה"ל סעי' ה' ד"ה לסמך, סי' שי"ח ס"ק צ"ד), תהלה לדוד (ס"ק ב', "וצע"ג להלכה"), חוט שני (ח"ב פרק כ"ז ס"ק ז', עמ' קל"א).
 (א) הגר"ח (ח"א בתרא על מ"ב סוף ס"ק ט"ו) – "עדיין חם' היינו יד סולדת בו".
 (ב) לקחת קדירה הסמוכה לכירה וליתנה על גביה - עי' לקמן.

ד. סמוך לאש.

1. מיקל – עולת שבת (ס"ק א').
 2. מראי מקומות – רא"ש (פרק ג' סי' י'), ב"ח (ס"ק ד'), גר"א (סי' שי"ח על סעי' ז').
 (א) תוס' (סוף דף לו.) – "תא שמע כירה שהסיקה כו'. ומסיק דשרי לסמוך ומכל מקום אין ללמוד מכאן לסמוך אצל האש דשאני הכא דדופני כירה מפסיקין בינו ולאש".
 (ב) ר"ן (דף טז.) – "וכתבו בתוספות דאפילו הכי אין ללמוד מכאן שיהא מותר לסמוך אצל האש דשאני הכא שדפנות הכירה מפסיקין".
 (ג) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ט' ד"ה ל"ז) – "תוד"ה ת"ש, ומ"מ אין ללמוד מכאן לסמוך אצל האש כו', אי לסמוך לכתחילה בשבת אסור ע"כ כונתם להחזיר, וכונתם ששהו מבעו"י אצל מדורה, א"נ אפי' הסירו מע"ג כירה שאינה גרופה יש לדון להניח אצל מדורה דמקרי חזרה כדן מכירה לכירה דאמר בירו' דמקרי חזרה".

יט' מצטמק ורע לו, מצטמק ויפה לו.

א. מצטמק ורע לו או אפילו מצטמק ויפה לו: בדעת חנניה.

1. אם המאכל מבושל כל צרכו, שרי אפילו מצטמק ויפה לו. אבל אם המאכל מבושל רק כמאכל ב"ד, שרי רק אם רע לו.

(א) בעל המאור (דף טז.).

(1) יתכן לפרש את דברי הבעה"מ [לתרץ קושית המלחמת ה', שהקשה שכל מאב"ד הוא יפה לו]: שהגם שהטעם משתבח, אבל צורת האוכל נפסדת (כמו לעורכה לפני אורחים), וזה רע לו.

(2) א"נ, הפשט כמו בתוס' (דף לו: סוף ד"ה חמין) לדעת ב"ש, וכן י"ל דה"ה לב"ה. דהיינו ש"רע לו ויפה לו" נמדד באם אחר שנתבשל כל צרכו, אם תוספת הבישול הוא רע להם או יפה להם. וכנראה מלשון הר"ן בדעת הבעה"מ, "והר"ז הלוי ז"ל תפס לו דרך אחרת ופסק כמאן דאמר להחזיר תנן אבל להשהות [משהין] אף על פי שאינו גרוף ואינו קטום מיהו ה"מ בתבשילין שאין צמוקן יפה להן אבל בתבשילין שצמוקן יפה להן הכי דינייהו דכל שלא נתבשלו אלא כמאכל ב"ד לכ"ע אסור לשהותן ע"ג כירה שאינה גרופה ואינה קטומה וכשנתבשלו כל צרכן אלא שצמוקן יפה להן איכא מ"ד מותר ואיכא מ"ד אסור" [שמעתי מהר"א אברהם יעקב שרייבער שליט"א. וכן מצאתי בקונ' נשמע קולם שהייה עמ' ד'].
 מהר"א אברהם יעקב שרייבער שליט"א. וכן מצאתי בקונ' נשמע קולם שהייה עמ' ד'.

2. אפילו מצטמק ויפה לו.

(א) ר' האי גאון (ר"ן דף טז: ד"ה ותו).

(ב) רמב"ן (דף לז. ד"ה מהו, מלחמת ה' סוף דף טו:) – "בעל המאור ... **ואלה דברי תוהו** שכל מאכל בן דרוסאי מתבשל ומצטמק ויפה לו הוא עד שיתבשל כל צרכו כמאכל שאר בני אדם".

(ג) רשב"א (דף לח. ד"ה ומי) – "**אינו אלא מן המתמיהין**".

(ד) ריטב"א (דף לז. ד"ה וא"ת) – "ואילו לחנניא כיון דשרי כשהגיע למאכל בן דרוסאי ואף על פי שצריך בשול, סברא הוא דכל שכן דשרי במצטמק ויפה לו".

(ה) פסקי רי"ד (דף לז: ד"ה אמ') – "ואפילו כמאכל בן דרוסאי שרי כל שכן מצטמק ויפה לו".

(ו) מאירי (דף לו: ד"ה ומעתה) – "וודאי אי אפשר למאכל בן דרוסאי שלא יהא צמוקו יפה ואף על פי שקצת בעלי שיטה זו פוסקים אף בצמוקו יפה שמותר הרי הסוגיא שלא כדבריהם וכן אף על פי שיש מפרשים להחמיר במצטמק ויפה לו יותר מתבשיל שהגיע למאכל בן דרוסאי אין הדברים ראויים לשמעם".

3. מראי מקומות – בה"ג (הל' שבת פרק ג').

(א) תוס' (דף לז. ד"ה אא"ב, ע"י דף לו: סוף ד"ה חמין) – "דהא חנניה שרי במצטמק ויפה לו דהא דתנן (שם) אין צולין בשר וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום אתיא כחנניה וביצה אמרינן לקמן דמצטמק ויפה לו".

(1) מראי מקומות – חכמת שלמה (דף לו: ד"ה דהא), מהרש"א (דף לז. ד"ה אא"ב), מהר"ם (דף לז. ד"ה דהא).

ב. מצטמק ורע לו או אפילו מצטמק ויפה לו: בדעת חכמים, להלכה.

1. רק מצטמק ורע לו – רי"ף (דף טז:), מחבר (סעי' א').

2. אפילו מצטמק ויפה לו – ר"ח (דף לז:).

ג. הלכה: מחלוקת חנניה עם ורבנן, ומחלוקת רב שמואל ור' נחמן עם ר' יוחנן ור' עוקבא.

1. מחמיר בשניהם [פסק כרבנן, ורק אם רע לו] – רי"ף ורמב"ם.

2. מיקל רק ביפה לו – רא"ש בשם הר"ח.

3. מיקל בשניהם [פסק כחנניה, ואפילו אם יפה לו] – רש"י ותוס'.

4. מיקל, אבל א"א לצרף הקולות [שמיקל כחנניה רק אם רע לו. ואם מבושל כל כל צרכו, אפילו אם יפה לו] – בעל המאור.

כ פוסקים: מאכל בן דרוסאי ויפה לו.

א. דעת ה"א במחבר (סעי' א') – "וי"א שכל שנתבשל כמאכל בן דרוסאי, או שנתבשל כל צרכו ומצטמק ויפה לו, מותר להשהותו ע"ג כירה ... ולא הוזכרה גרופה וקטומה והוסק בקש וגבבא אלא כשהתחיל להתבשל ולא הגיע למאכל בן דרוסאי".

1. פמ"ג (מש"ז ס"ק א' ד"ה ובשו"ע) – "ובשו"ע דהביא המחבר ויש אומרים כמאכל בן דרוסאי או מצטמק ויפה לו, לכאורה כבעל המאור שבת טז, א דמאכל בן דרוסאי ומצטמק ויפה לו אסור, ואין מותר אלא כמאכל בן דרוסאי ומצטמק ורע לו, או כל צרכו ומצטמק ויפה לו. אלא דקשה איך כתב אחר כך ואין אסור אלא בלא הגיע למאכל בן דרוסאי, הא הוזכרה גרופה וקטומה כמאכל בן דרוסאי ומצטמק ויפה לו. ובאר הגולה אות יו"ד ציין רש"י ור"י, וצ"ע קצת. ונוהגין כסברא אחרונה, אף כמאכל בן דרוסאי ומצטמק ויפה לו שרי".

פמ"ג (א"א ס"ק כ"ח) – "אבל למאן דאמר דלית חזרה בערב שבת, רק שהייה, אם כן כל צרכו ומצטמק ויפה לו מותר לדיעה שנייה אף בלא גרופה, ולדיעה א' בסעיף א' על כל פנים במצטמק ורע לו שרי".

פמ"ג (סי' רנ"ד מש"ז ס"ק א' ד"ה והוי, ד"ה עוד) – "והוי יודע, אף למה שפסק הטור בסימן רנ"ג והר"ב בסעיף א' [שם] כדיעה שניה שם דמאכל בן דרוסאי בבישול נמי שרי שהיה, היינו כמאכל בן דרוסאי ומצטמק ורע לו, 'או' מצטמק ויפה לו [ונתבשל די צורכן], הא כמאכל בן דרוסאי ומצטמק ויפה לו אסור, וכבר דקדקנו שם [משבצות זהב אות א] במה שכתב המחבר או מצטמק ויפה לו, וזה יורה כשיטת הרז"ה ז"ל, יע"ש ... ודע, שאף על פי שהטור בסימן רנ"ג וכן בשו"ע [שם סעיף א] ציין באר הגולה [אות י] בדיעה שנייה רש"י ור"י, מכל מקום יש לומר לא לגמרי פסק כותיהו, רק כמאכל בן דרוסאי ומצטמק ורע לו או כל צרכו ומצטמק ויפה לו, כדכתיבנא, וכשיטת רז"ה ז"ל".

פמ"ג (סי' רנ"ז ס"ק ו') – "דשהיה לדידן כמאכל בן דרוסאי ומצטמק ויפה לו שרי לדיעה שניה בסימן רנ"ג סעיף א'".

פמ"ג (סי' רנ"ט מש"ז ס"ק ג' ד"ה ראשונה) – "ראשונה צריך לברר בדין שהיה, 'דנהגו' להקל כסברא שניה בסימן רנ"ג סעיף א', כמאכל בן דרוסאי שהוא חצי בישולו (כבסימן רנ"ד סעיף ב' במ"א אות ח') אפילו בתנור דידן שאין גרופ וקטום מותר אם הוא מצטמק ורע לו, ואם מצטמק ויפה לו בעינן כל צורכו, כדעת רז"ה [בעל המאור שבת טז, א דבור ראשון], ושכן משמע בסימן רנ"ג שם".

ראש יוסף (דף לח: ד"ה והנה המחבר, ד"ה שלש) – "וצ"ע".

2. רע"א (על מחבר סעי' א') – "או שנתבשל כל צרכו. משמע דנתבשל כמאב"ד והתבשיל מצטמק ויפה לו אסור כדעת הרז"ה, וממה שכתב אח"כ ולא הוזכרה גרופה וקטומה אלא בשהתחיל להתבשל ולא הגיע למאב"ד משמע דבהגיע למאב"ד מותר בכל ענין".

3. מאמר מרדכי (ס"ק ז') – "ודבר פשוט הוא שסברא זו היא סברא שלישית וכעין פשרה בין שתי הדעות ... מבואר בדברי רז"ה ז"ל גופיה בס' המאור ... והרב דרישה ז"ל לא ראה הדברים במקומה רק במה שהעתיק מרן ז"ל ולכן האריך בקושיא ותירוץ".

4. שעה"צ (ס"ק ע') – "להיש מקילין דלית חזרה בערב שבת רק שהיה, מותר אף בלא גרופה אם הוא מבשל כל צרכו ומצטמק ויפה לו, לדעה שניה הנ"ל בסוף סעיף א, ולדעה ראשונה שם, על כל פנים במצטמק ורע לו שרי [פרי מגדים (א"א ס"ק כ"ח)]".

5. תהלה לדוד (ס"ק י') – "כתב המחבר ... והוא לשון הטור. וכתב הפרישה ... ועל בדרישה שם שנדחק בזה. ולענ"ד נראה **דרבותא** **אשמועינן** דאע"פ שנתבשל כ"צ ומצטמק ויפה לו וא"ל כיון שבחתי מועט כדי לצמקו סגי ליה יהיב דעת' ומחתה קמ"ל דשרי ... וראיתי במ"ז ... כדעת רז"ה ... ובאמת הרז"ה יחיד הוא בדבר והגאונים דלא כותלי. ובמלחמות כתב שהסברא תמוה".
6. מראי מקומות – **תורת חיים** (ס"ק כ"ח), **מגילת ספר** (סי' א' אות כ' ס"ק ו').

ב. דעת הטור.

1. **דרישה** (ס"ק ז') – "ותבשיל שנתבשל כל צרכו אפילו מצטמק ויפה לו מותר גם כן להשהותו וכו'. יש להקשות דאמאי לא נקט רבותא זו דאפילו מצטמק ויפה לו ברישא גבי אם נתבשל כמאכל בן דרוסאי על כן לכאורה היה נראה לי דרבינו סבירא ליה דגם רש"י ור"י סבירא להו שאם נתבשל כמאכל בן דרוסאי אז אינו מותר אם מצטמק ויפה לו אחר גמר בישולו דכיון דאיכא תרתי דעדיין לא נגמר בישולו ולאחר גמר בישולו מצטמק ויפה לו חיישין שמא יחתה. אמנם זה אינו ... וכן משמע קצת ממה שכתב רבינו בסמוך אבל להחזיר כגון שהניח התבשיל וכו' ולא כתב אפילו בלשהות מצינו שאסור והיינו כשנתבשל כמאכל בן דרוסאי ונצטמק ויפה לו ואפשר לומר שרבינו מסופק בדין זה בשיטות רש"י ור"י משום הכי לא פירש להדיא דין זה. והיותר נראה דבנתבשל כמאכל בן דרוסאי ולא נגמר עדיין בישולו אין לך מצטמק ויפה גדול מזה דנגמר בישולו ומשום הכי לא הוצרך לפרש וסבירא ליה דפשוט דאין חילוק בין נצטמק גדול לקטן ודו"ק".
2. **של"ה** (בגדי ישע על הג' מרדכי שבת פרק ג' אות ח') – "ובטוא"ח סי' רנ"ג משמע דפליג וס"ל דרש"י ס"ל דכשאנו נתבשל כ"צ מותר דוקא במצטמק ורע לו אבל במצטמק ויפה לו אסור".
3. מראי מקומות – **פמ"ג** (סי' רנ"ד מש"ז ס"ק א', לשונו מובא לעיל), **מאמר מרדכי** (ס"ק ז'), **תהלה לדוד** (ס"ק י'), **תורת חיים** (ס"ק כ"ח).

ג. דעת הלבוש.

1. **מלבושי יו"ט** (ס"ק ד') – "שהוא חצי בישולו. ומצטמק ורע לו כ"כ השלטי גבורים דנראה כן מהטור אבל האור זרוע כתב דלרש"י אפילו מצטמק ויפה לו שרי והרז"ה כתב דאסור".
- ד. **הלכה**.
1. נוהגין להקל: אף כמאכל בן דרוסאי ומצטמק ויפה לו מותר להשהותו אע"פ שאינו גרוף וקטום – **פמ"ג** (מש"ז ס"ק א' ד"ה ובשו"ע, לשונו מובא לעיל), **תהלה לדוד** (ס"ק י', לשונו מובא לעיל), **מ"ב** (סי' רנ"ט כללי שהיה).

כא) כללי מצטמק ויפה לו או רע לו.

א. קדירה שיש בה תבשיל שמצטמק ורע לו וגם תבשיל שמצטמק ויפה לו.

1. הולכים אחר הרוב.
- (א) **פמ"ג** (סי' רנ"ט מש"ז ס"ק ג' ד"ה ואם) – "ואם יש בקדירה דבר שמצטמק ורע לו ודבר שמצטמק ויפה לו, יראה דהולכין אחר הרוב".
- (ב) **פסקי תשובות** (דפו"ח אות א' ד"ה וקדירה).
2. אולי הולכין אחר העיקר. כמו אם העיקר בשר, הגם שהירקות הוא רוב.

ב. ספק אם הוא מצטמק ויפה לו או מצטמק ורע לו.

1. מחמיר.
- (א) **מנחת כהן** (משמרת השבת שער ב' סוף פרק ב').
- (ב) **א"ר** (סי' שי"ח ס"ק י') – "מנחת כהן ... שראוי להחמיר **מפני שאין אנו בקיאים** בכמה דברים אם מצטמק ויפה לו, ואין להקל אלא א"כ ידוע בבירור שרע לו כגון לפת ותמרי ודייסא וכיוצא בו וכן מים אחר שנתבשל כל צורכו".
- (ג) **פמ"ג** (סי' רנ"ט מש"ז ס"ק ג' ד"ה ועיין).
- (ד) **בה"ל** (סעי' א' סוף ד"ה והוא).

ג. תלוי ברוב בני אדם או תלוי בדעתו.

1. תלוי בדעתו.
- (א) **הגרשז"א** זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ב', הע' שם) – "דאזלינן בתר דעתו".
- (ב) **הגר"א** **בבבצל** שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ח', סי' שי"ח על סעי' ד') – "הכל לפי דעת בעל התבשיל בזה, כמבאר בשע"ה צ"כאן ס"ק ט', ולכן אותו מאכל יכול דינו להשתנות מבית לבית, או מפעם לפעם".
2. מראי מקומות – **ציץ אליעזר** (חי"ח סי' ל"ב אות א').
- (א) **הגר"ח** שליט"א (אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' צ"ו) – "שאלה: כתב השעה"צ (סי' רנ"ג סק"ט) וז"ל: דאפי' התבשיל בעצם יפה לו הצימוק, רק האדם עצוב מזה מחמת דצריך לאורחים, שרי, עכ"ל. יש להסתפק מה הגדר בזה, האם הולכים אחר דרך רוב בנ"א, או אחר דעת כאו"א (דיש למשל מין תבשיל שאפי' בעת שנצרך לאורחים יפה לו הצימוק). תשובה [בע"פ]: הולכים אחר רוב בנ"א שכך היה דרכם בעת שבאו להם אורחים. שאלה: בדין הנ"ל באופן שאחד מבני הבית אוהב את התבשיל מצטמק ויפה לו, ויש שהצימוק רע לו, כמאן אזלי. תשובה [בע"פ]: אחר דעת בעה"ב. שאלה: בדין הנ"ל ומה הדין כשיש כמה בעה"ב על הקדירה. תשובה [בע"פ]: הולכים אחר מי שאחראי על הבישול, ויש חשש שיבוא לחתות".

כב) קידרא חייתא, חתיכה חיה (raw meat).

גמרא (דף יח:) – "האי קדרה חייתא שרי לאנוחה ערב שבת עם חשיכה בתנורא. מאי טעמא, כיון דלא חזי לאורתא אסוחי מסח דעתיה מיניה, ולא אתי לחתויי גחלים. ובשיל שפיר דמי, בשיל ולא בשיל אסיר. ואי שדא ביה גרמא חייא שפיר דמי".

א. טעם ההיתר.

1. מסיח דעתו – גמרא (דף יח:), לשונו מובא לעיל, רמב"ם (פרק ג' הל' ח', "מפני שכבר הסיח דעתו ממנו ואינו בא לחתות בגחלים"), טור (סעי' א'), ארחות חיים (הל' שבת אות נ"ח), כל בו (סי' ל"א), מחבר (סעי' א'), גר"ז (סעי' ח', סי' רנ"ז סעי' א'), לשונו מובא לקמן, פוסקים.

ב. הגדר.

1. שאין מועיל לו שום חיתוי לאוכלו הלילה [ולצורך מחר לא בעי חיתוי].
 - א) ספר הישר (לר"ת חי' סוף סי' רל"ז) – "וגם אם היא חייא סמוך לבין השמשות לפי שאי אפשר לה להאכל כליל על ידי חיתוייה של בין השמשות משום הכי לא גזרינן בשהייה של קדירה חייתא ובשיל".
 - ב) הג' מרדכי (שבת רמז תנ"ו) – "וטעמא הוי כיון דחי הוא לא יועיל שום חיתוי לאוכלו הלילה ולצורך מחר לא בעי חיתוי כי יתבשל בטוב בלא חיתוי".
 - ג) גר"ז (סעי' ח', סי' רנ"ז סעי' א') – "מסיח דעתו ממנו עד למחר שבליילה לא יהיה ראוי עדיין אף אם יחתה בגחלים ובכל הלילה עד למחר יוכל להתבשל אף בלא חיתוי כלל".
 - ד) מחצית השקל (סי' רנ"ד סוף ס"ק א') – "ובחי לא מהני חתוי".
 - ה) מ"ב (סי' רנ"ז ס"ק מ"ו, בה"ל סוף סי' רנ"ד) – "אין להקל ג"כ בכל דבר לבד מקדרה חייתא שענינו ראות שע"י חיתוי ממהרות להתבשל אף בלילה".
 - ו) כתבי הגרי"א הענקין (ח"ב עמ' י"ט) – לשונו מובא לקמן.
 - ז) הגרי"ד סולוביצק זצ"ל (נפש הרב סוף עמ' קנ"ו) – לשונו מובא לקמן.
 - ח) הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קכ"ט ד"ה והנה, עמ' קל"א ד"ה עכ"פ) – "עכ"פ נמצא לדינא דקדירה חייתא ע"ג אש כזו שע"י חיתוי תהיה ראויה ללילה לא מיקרי קדירה חייתא".
 - ט) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קכ"ט ד"ה והנה [לשונו מובא לקמן], עמ' קל"א ד"ה עכ"פ) – "עכ"פ נמצא לדינא דקדירה חייתא ע"ג אש כזו שע"י חיתוי תהיה ראויה ללילה לא מיקרי קדירה חייתא".
 - י) חוט שני (ח"ב עמ' ק"ט ד"ה ונראה דקדירה) – לשונו מובא לקמן.
 - יא) ארחות שבת (עמ' ס"ט, פרק ב' סעי' כ"ג, הע' ל"ג) – לשונו מובא לקמן.
 - יב) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' נ"ו) – לשונו מובא לקמן.
 - יג) הגר"ע אויערבאך שליט"א (תורת חיים סי' כ"א ענף ה' ד"ה אכן) – לשונו מובא לקמן.
2. אע"ג דע"י החיתוי יתבשל לצורך הלילה, מ"מ כיון דאין דעתו לאוכלו עד למחר מסיח דעתו ממנו עד למחר ולא אתי לחתויי.
 - א) מאירי (דף יח: ד"ה הואיל) – "תבשיל חי ר"ל שלא נתבשל כלל מותר להניחה על הכירה סמוך לחשיכה שמאחר שהוא חי אין דעתו עליה עד למחר ולא יבא לחתות שאינו צריך למהירות בשולו".
 - ב) ב"ח (ס"ק ב' ד"ה ונראה) – "נראה דאף למאי דגרסינן בתנורא יש לומר דרבנותא נקיט הכי דלא מיבעיא בכירה דלאורתא לא מהני לה חיתוי ולמחר לא צריך חיתוי פשיטא דשרי ולא חיישינן שמא יחתה אלא אפילו בתנור דחמו רב וסלקא דעתך אמינא שמא יחתה להכינה לאורתא קא משמע לן דלא חיישינן דאסוחי מסח דעתיה מיניה והכי מוכח ממה שכתבו הסמ"ג ...".
 3. מראי מקומות – שבות יצחק (ח"ב עמ' קכ"ט), שלמי יהונתן (ס"ק ה'), הר"ב אללעך (אור ישראל ח"ס עמ' רע"ז).
 - א) נ"מ: בזמן הזה – ע"י לקמן.

ג. אם לא יכול להתבשל כל הלילה בלא חיתוי.

1. מחמיר – עולת שבת (ריש ס"ק א'), תוס' שבת (ס"ק ד'), א"ר (ס"ק ג'), "משמע דאם לא יכול להתבשל בכל הלילה בלא חיתוי הוי אסור", כה"ח (ס"ק ח').

ד. רק בתנור או ה"ה כירה.

1. יש היתר רק בתנור.
 - א) ע"י מרדכי (סי' רס"א, כדמפרש הב"י ד"ה ודע).
 - ב) אגודה (פרק ג' אות נ"ג) – "והא דשרינן קידרא חייתא ה"מ בתנור שחמו רב".
 - ג) הג' אשר"י (פרק ג' סי' ג') – "קידרא חייתא לא שרי אלא בתנור אבל להשהות על גבי כירה אסור".
 - ד) ר"י (הג' מרדכי פרק ג' ע"ט-ג') – "פר"י ... ואף על גב דלעיל בפ"ק [דף יח ב] אמר האי קדרה חייתא שרי לאנוחי בתנור ע"ש עם חשיכה ה"מ בתנור דהתם ודאי ליכא למיחש שמא יחתה דלצורך הלילה לא מהני חיתוי ולצורך מחר לא בעי חיתוי כי נתבשל בטוב בלא חיתוי כיון דהתנור מוגף ולא שליט ביה אוירא אבל גבי כירה דשליט ביה [אוירא] אסור דילמא יחתה לצורך מחר".
2. יש היתר גם בכירה – תוס' (דף יח: ד"ה בשיל, ע"י דף לח: ד"ה תנור), רמב"ם (פרק ג' הל' ח'), סמ"ג (ל"ת ס"ה), סמ"ק (סי' רפ"ב), טור (סעי' א'), כל בו (סי' ל"א), מחבר (סעי' א'), ט"ז (ס"ק ג'), מג"א (ס"ק ט"ו, סוף סי' רנ"ט בקיצור דיני שהייה), ערה"ש (סעי' ח'), פוסקים.
3. מראי מקומות – תוס' (דף לח. ד"ה שכח).

ה. הגדר: עד שיתבשל כל צרכו או עד מאב"ד.

1. עד שיתבשל כל צרכו.

(א) הגר"ע אויערבאך שליט"א (תורת חיים סי' כ"א ענף ה' ד"ה אכן) – "אך כל זה דוקא אם ע"י הגברת הלהבה המאכל יתבשל כל צרכו. אבל אם גם באופן זה יהיה המאכל מבושל רק כמאכל בן דרוסאי יש לקיים היתר זה של קדירה חייתא".

ו. עד למחר, או עד השעות שאין דרכן של ב"א להמתין בסעודתם.

1. מיקל - עד אחר סעודת לילה.

(א) ערה"ש (סעי' ח') – "בכה"ג מותרת ההשהיה לגמרי אפילו בתנור ואף על גב דעד ג' וד' שעות בלילה תתבשל מ"מ לא חיישינן שימתין בסעודת שבת של ערבית זמן רב כזה דדרך בני ישראל לאכול סעודת שבת בתחלת הלילה דזהו מכבוד שבת".

(ב) בה"ל (סעי' א' ד"ה מסיח) – "נראה דאפילו אם התנור חומו רב ויכול להתבשל באיזו שעות בלילה במשך הזמן אעפ"כ אם אין דרכן של ב"א להמתין בסעודתם כ"כ בודאי אסוחי מסח דעתיה מיניה ולא אתי לחתויי וכן מורה לשון הרמב"ם בדין י"ד שכתב גבי עססיות ותורמוסין מפני שאין צריכין בישול רב ודעתו עליהן לאכלן לאלתר משמע הא גבי קידרא חייתא שלא יוכל לאכול לאלתר בזמן שדרך ב"א אוכלין לא גזרו חכמים כיון שאין דעתו לאכול אז".

(ג) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ק"ח, פרק י"ז הע' כ"ז).

(1) תלוי בזמן אכילה – הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קל"ב ד"ה וכן, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' סוף אות כ"ז, "אף שדרך בנ"א לאכול סמוך לביאתם מביהכ"נ, מ"מ גם כעבור כמה שעות בלילה עדיין הוא זמן אכילה וחיישינן שיחתה כדי לאכול אז").

2. מראי מקומות – אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רנ"ג אות א').

ז. מה נקרא חי.

1. עד שליש בישולו – ב"ח (ס"ק א', סוף ס"ק ה', שו"ת ב"ח החדשות סי' כ"ו).

2. לא התחיל להתבשל כלל – מגיד משנה (פרק ג' הל' ח', "וכן תבשיל חי שלא התחיל להתבשל כלל מותר אבל התחיל להתבשל ולא הגיע לשליש בשולו אסור"), מחבר (סעי' א', ב"י ס"ק א' ד"ה ומעתה), ט"ז (ס"ק א'), עולת שבת (ס"ק א'), מג"א (ס"ק ב'), תוס' שבת (ס"ק ג'), א"ר (ס"ק ב'), פמ"ג (מש"ז ס"ק א' ד"ה ובפ"ק, א"א ס"ק ט"ו, ע"י ראש יוסף דף לח. ד"ה ואכתי), ישועות יעקב (ס"ק א'), מאמר מרדכי (ס"ק א'), נהר שלום (ס"ק א'), מ"ב (ס"ק י"א, שעה"צ ס"ק י"ג), כה"ח (ס"ק ז'), מנחת איש (פרק ו' סעי' כ'), הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ע"א, "שאיין לסמוך על הב"ח אפילו בדיעבד. דאל"כ נמצא שא"א לאסור שום דבר ע"י שהיה. שפחות ממאב"ד מותר מדין קדירה חייתה, ולאחר מאב"ד מותר מדין חנניא").

3. מראי מקומות – שפת אמת (דף יח: ד"ה האי).

ח. מה נותן בתוכו: רק בשר חי, או ה"ה ירקות.

1. בשר חי – רמב"ם (פרק ג' הל' ח', ע"י הל' י"ב), ט"ז (ס"ק ב'), מג"א (ס"ק ד'), תוס' שבת (ס"ק ז', ס"ק י"ט), א"ב (ס"ק ה'), בא"ה (ס"ק ג'), גר"ז (סוף סעי' ח', ע"י סי' רנ"ד סעי' ו'), מ"ב (ס"ק ט', סי' רנ"ד ס"ק ה', ס"ק מ"ה, בה"ל סעי' ח' ד"ה עססיות, סי' רנ"ז ס"ק מ"ו), ערה"ש (סעי' ט'), כה"ח (ס"ק י"ב), שביתת השבת (שהיה סעי' ג').

(א) תוס' שבת (ס"ק ז'), מחה"ש (ס"ק ד'), כה"ח (ס"ק י"ב) – "הא דלא העמיד מג"א דבריו לעיל על מה שכתב המחבר או כשהוא חי ... ור"ל שכל הקדירה מלאה מדבר חי, ובזה גם הרמב"ם מודה דצריך להיות דוקא בשר, דאי כל הקדירה מלאה ירק חי ודאי יש לחוש שיחתה כיון דלא עביד מעשה המוכיח שהסיח דעתו".

2. אפילו ירק – רמב"ם (פירוש המשניות ריש פרק ג', "וכן אם היה התבשיל בשיל ולא בשיל ונתן בו בעת ההטמנה דבר חי, בשר או ירקות. הרי זה מותר להשהותו על גבי גחלים מפני שהוא מסיח דעתו").

(א) אם צריך בישול הרבה כמו בשר, יש להקל – קצות השלחן (סי' ע"א ס"ק י', "ומיהו יש מין קטניות שקורין בעבליך וידוע שצריך בישול הרבה כמו בשר עד שראוי לאכילה, מסתבר דדינו כבשר לענין שהיה").

(1) פני שבת (עמ' י"ט אות ג') - מתרץ סתירת הרמב"ם ע"פ הקצות השלחן.

3. מראי מקומות – מנחת איש (פרק ו' סעי' י"ח).

ט. קדירה גדולה שצריך זמן רב עד שיתבשל כל מה שבתוכה.

1. מיקל.

(א) ע"י חזון איש (סי' ל"ו ס"ק ג') – "ע"ד היורה הקבוע בתנור וממלאים אותה מים מע"ש ומסיקין אור רפה תחתיה, והאור תחתיה כל הלילה, ובהשכמת הבוקר היא מרתחת מימיה, נראה שאפשר להקל, מדין קדירה חייתא שבת י"ח ב' ובשו"ע סי' רנ"ג ס"א, ואפי' בשדא בה גרמא חייא שפיר דמי, וה"נ נהי דבמים אסור אפי' חיים וכדאמר שם לא ימלא נחתום חבית כו' ופ"י הרמב"ם משום שממהר להתבשל ואין לו היתר של חי, וכמש"כ ב"י ס"ס רנ"ד, מ"מ בהוסף מים כל כך שקשה רתיחתו יותר מבישול בשר, נראה דריבוי המים נידון כשדא בה גרמא חייא ...".

(ב) חוט שני (ח"ב פרק כ"ו ס"ק ד' אות ב' ד"ה משמע, ריש עמ' ק"י) – "משמע דקדירה חייתא הוא לאו דוקא אם מניח בשר חי בקדירה, אלא דאזלינן בתר המציאות שאף אם מניח תבשיל שמתבשל מהר אך מחמת ריבוי התבשיל בקדירה הוא יתבשל במשך זמן מרובה דינו כבשר חי ולא חיישינן שמא יחתה לסעודת הלילה דהוי כקדירה חייתא".

(ג) עי' תשובות והנהגות (ח"א ריש סי' ר"ז אות ט') – "שכח לבשל מים וכבר מדליקין נרות שבת, יש מקילין כדי שלא יתבטל מעונג שבת להעמידו באש אף שאינו גרופ וקטום שדינו כקדירה חייטא, אבל רק אם מעמיד הרבה מים, שאינו ראוי כלל לרתוח בערב, (ועיין בחזו"א או"ח סימן ל"ו סק"ג)".

(ד) עי' פסקי תשובות (דפו"ח אות ד' ד"ה אמנם, הע' מ"ד) – "אמנם אם הקדירה גדולה עם כמות גדולה של תבשיל, אשר אכן אין שייך שתהיה ראויה לאכילה לסעודת הלילה אף אם יניחנו על האש הגדולה שבכיריים, המקיל להניחה על אש שאינה מכוסה יש לו על מי לסמוך, אך בתנאי שבשקיעת החמה ודאי עדיין לא הגיע לחום יד סולדת בו ותחילת בישול".

2. מחמיר.

(א) קצות השלחן (סי' ע"א ס"ק י"א) – "ופשוט דאפילו יורה גדולה של מים על גבי כירה קטנה שצריך זמן רב עד שיתבשל והוא משהה אותה לצורך מחר, ג"כ אסור, וכן בקדירה גדולה של ירקות שצריך זמן רב עד שירתיח אסור, **משום דלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין**, אלא כל דבר שטבעו להתבשל מהר, אסור, אע"פ שבשעה זו לא יתבשל מהר מפני הרבוי".

3. מראי מקומות – רע"א (על השו"ע ד"ה או), שבות יצחק (ח"ב עמ' קל"ה).

י. **שהה חתיכה חיה על כירה, ודעתו לאכול ממנה בשעה מאוחרת בלילה.**

1. מחמיר.

(א) בה"ל (סעי' א' ד"ה מסיח).

(ב) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות י', תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות ד', שולחן שלמה סוף ס"ק כ"ד) – "לענין קדירה חייטא ובכה"ג שדעתו לאכול בלילה, נלענ"ד דמסתבר כהמשנ"ב סי' רנ"ג בביאה"ל ד"ה מסיח, שאוסר (**וצ"ע מ"ט פשוט ליה להחזו"א להתיר**), שהרי בהא דאי שדי ביה גרמא חייא שרי, נראה פשוט דהיינו דוקא בכה"ג שע"י זה איכא גילוי דעת שכוונתו לצורך מחר, שהרי לענין זה אין שום טעם וסברא להתיר תמיד להשהות ע"י זה שיתן לתוך הקדירה חתיכה חיה, וכיון שכן דומיא דהכי הוא כשכל הקדירה חייטא, דבגמ' משמע שתרווייהו שקולין נינהו, ובפרט בזמננו יכולים בנקל להניח בשר חי ממש ולהתאים את השלהבת באופן כזה אשר בשעה שגיע זמן סעודת לילה כבר יהיה מבושל כל צרכו, ולכן נלענ"ד דלא מסתבר כלל להתיר בחייטא כשדעתו לאכול בלילה, וצ"ע בדבר".

(ג) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ק"ח, פרק י"ז הע' כ"ח).

2. מיקל.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק כ"ב ד"ה בבה"ל ד"ה מסיח) – "בבה"ל ד"ה מסיח, משמע שאם דעתו לאכול בלילה אסור, ולפ"ז כל דין קידרא חייטא מכרעא בסתמא ולכאורה כל נותן קדירה יש בלבו יחוד לאיזה סעודה הוא מכינו, והיה נראה **דלא גזרו חכמים** אפי' דעתו לאוכלו בלילה ומצפה עליו כיון דעל הרוב אינן משהין קידרא חייטא אלא לצורך מחר".

(ב) שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ד אות י"א).

(ג) מנחת אשר (הלכה שלימה ח"ב סוף סי' י"ב) – "סוף דבר כיון דבאיסור דרבנן עסקינן מסתבר להקל בזה כסברת החזו"א ובפרט שאין כל הכרח בדעת המשנ"ב להחמיר".

3. מראי מקומות – הלכה שלימה (ח"ב סי' י"ב).

יא. **משהה לצורך מחר, קדירה רגילה.**

1. מיקל.

(א) רבינו שמחה (שבלי הלקט סי' נ"ז) – "פי' הר"ר שמחה זצ"ל דוקא כשבישל קדירה אחת לצורך היום והלילה דאיכא למיחש שמא יחתה בגחלים למהר בשולה לפי שרוצה לאכול ממנה בלילה אבל אנן דאית לן תרי קדרי חדא לרמשא וחדא לצפרא לא חיישינן למימר שמא יחתה בגחלים דהא אקצייה לקידרה דצפרא מדעתיה".

(ב) הג' מרדכי (סוף פרק א', פרק ג' ריש פ-א) – "והיכא דהשהה ע"ג כירות שלנו לצורך מחר ואינה גרופה וקטומה [שזה] מותר".

(ג) ארחות חיים (הל' שבת אות נ"ח) – "פשט המנהג לאכול חמין בשבת ולהשהותו על גבי האש ואעפ"י שמצטמק ויפה לו לפי שמסיחין דעתן ממנו ועוד שמכסין הגחלים באפר".

(ד) כל בו (סי' ל"א) – "פשט המנהג לאכול חמין בשבת ולהשהותו על גבי האש ואף ע"ג דמצטמק ויפה לו לפי שמסיחין דעתן ממנו ועוד שמכסין הגחלים באפר".

2. מחמיר – ב"י (ס"ק א' ד"ה ומ"ש רבינו וכל, ס"ק א' ג'), ס"ק א' (ד), סי' רנ"ד ס"ק ג'), ב"ח (סוף ס"ק ט'), א"ר (ס"ק א'), מאמר מרדכי (ס"ק ח', "אין להקל בדבר"), גר"ז (סעי' א'), ערה"ש (סעי' ח'), בה"ח (ס"ק ג').

(א) מחנה"ש (סי' רנ"ז ס"ק ח') – "דעל כרחק צריך לחלק ביניהם, דוקא בשהיה דליכא כי אם חד חשש, שמא ימלך ויחתה, הוא דחיישינן, מה שאין כן בהטמנה צריך לחוש תרי חששות, שמא ימלך ושמא יטמין ברמץ ויחתה, כולי האי לא חיישינן. וכן כתב בספר תוספת שבת [ס"ק ט']".

3. **בדיעבד יש להקל** [אא"כ הוא רגיל לעשות כן] – בה"ל (סעי' א' ד"ה להשהותו, "שבדיעבד יש לסמוך ע"ז רק שלא יהא רגיל לעשות כן וכדלקמן בסימן רנ"ז ס"א בהג"ה לענין הטמנה וכן משמע בפמ"ג רנ"ד בא"א סק"כ"), שביתת השבת (שהיה ס"ק ט'), ארחות שבת (פרק ב' סעי' כ"י), פסקי תשובות (סוף אות ד', סוף אות ט'), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' י"ט), מנחת איש (פרק ו' סעי' כ"ה), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ק"ט).

4. מראי מקומות – תהלה לדוד (סי' רנ"ד ס"ק ה').

(א) חזו"א (סי' ל"ו ס"ק ג') – "ועוד יש לצרף דעת הכלבו והגה"מ שהביא ב"י סי' רנ"ג ד"ה ומ"ש רבנו וכו' כו', וצדד שם לפרש כן בדעת הטור, דכל שהוא לצורך מחר שרי אף בתנור וא"ג ואף דבשיל ולא בשיל".

(ב) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ע"ה) – "להקל לשהות לצורך מחר בשעה"ד אפילו לכתחילה. שיש מקום לסמוך על סברת המרדכי שסבר שקדירה חייטא לאו דווקא, אלא ה"ה כל שכוונתו לצורך מחר".

יב. לצלי.

1. מחמיר – תוס' (דף יח: ד"ה האי), תוס' הרא"ש (דף יח: ד"ה דברחא), רשב"א (דף יח: ד"ה דברחא), רא"ש (פרק א' סי' ל"ה), ר"ן (דף ו: ד"ה נמצא), טור (סי' רנ"ד סעי' א'), מחבר (סי' רנ"ד סעי' א'), ערה"ש (סי' רנ"ד ס"ק א'), פוסקים.
(א) אא"כ צלי קדר – מג"א (סי' רנ"ד ס"ק א'), מ"ב (סי' רנ"ד ס"ק ג').

כג. זמן נתינת חתיכת חיה בקדירה.

א. אם רק סמוך לחשיכה, או ה"ה קודם.

1. רק סמוך לחשיכה ממש – מג"א (ס"ק ב', ס"ק ט"ו), "שהוא חי. פי' אז שרי ליתנו סמוך לחשיכה ממש אבל אם נתנו מבע"י אסור דכבר נתבשל קצת קודם שבת", תוס' שבת (ס"ק ג'), א"ר (ס"ק ב'), שלחן שלמה (סעי' א'), ח"א (כלל ב' סעי' ג'), גר"ז (סעי' ח'), נהר שלום (סוף ס"ק א'), מ"ב (ס"ק י', ס"ק ע"ב, סי' רנ"ט כללי שהיה, "שרי ליתנו סמוך לשקיעה ממש אבל אם נתנו מבעוד יום אסור דכבר נתבשל קצת קודם שבת"), כה"ח (ס"ק ו'), שביתת השבת (שהיה סעי' ג', ס"ק ט"ו), שבט הלוי (מבית לוי חי"ט עמ' כ' אות י"ז).
2. גם קודם – תורת שבת (ס"ק ה'), "אין ספק שמנהגן של ישראל, שלא להקפיד במ"ש המג"א".

ב. אם הגדרת תבשיל חי נקבע לפי מצב התבשיל בזמן השקיעה או בזמן קבלת שבת.

1. בזמן קבלת שבת שלו.

- (א) תולדות שמואל (מצוה ל"ב סי' ל"ג אות ג') – "נ"ל שכל מה שנזכר בדין זה הן נתבשל כל צרכו הן כמאב"ד הן שלא נתבשל כלל כולן משערין באיכות הבישול בשעת קבלה שבת ואפי' יש עדיין משעת קבלת שבת עד ביה"ש זמן רב באופן שבתוך זמן זה תשתנה לגמרי איכות הבישול הן להקל והן להחמיר אפי"ה לא אזלינן רק בטר איכות הבישול בשעת קבלת שבת דאם לא תאמר כן נמצא שנפל גם כל עיקר דין זה בבירא כי בוודאי א"א לצמצם הזמן של כניסת השבת ויש מקדימין ויש מאחרין קצת ומ"מ כו"ע מקדימין עכ"פ זמן מסויים קודם השיעור האמיתי בצמצם אע"כ שהכל תלוי כנ"ל אבל הא מספקא לי אם קצת ב"ב כבר קבלו עליהם את השבת וקצת לא קבלו עדיין כי כן היא המנהג גם עפ"י רוב שהאשה מקבלת שבת תיכף בהדלקת הנרות והבעל ושאר ב"ב לא קבלו עדיין את השבת והשתא איכא לספוקי בטר מי אזלינן בכה"ג ונ"ל שהעיקר תלוי בהאשה או המשרתת וכיוצא"ב שעוסקים במלאכת הבישול ומוטל עליהם כי כן מסתבר שאלו הדינים תלויים בהם דווקא [כן נ"ל ומ"מ צ"ע].
(ב) שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ד אות י', הע' י"א, חי"ט עמ' כ' אות י"ז) – "דכיון שמקבל שבת א"כ מסיח דעתו ממנה ולא אתי לחתויי ואף שיתבשל קצת עד השקיעה שרי".

- (ג) חוט שני (ח"ב עמ' ק"ט ד"ה ונראה) – "ונראה דהפירוש 'סמוך לשקיעת החמה' היינו סמוך לזמן קבלתו את השבת ולא ממש שקיעת החמה, דאטו מיירי במי שאינו מוסיף מחול על הקודש. ולפי"ז אין נפ"מ גם במי שחושש לדעת ר"ת לזמן שקיעת החמה, דמ"מ כיון שמעמיד קדירה חייטא סמוך לזמן שמקבל שבת מיקרי קדירה חייטא".

- (ד) פני שבת (סוף עמ' י"ז) – "תולדות שמואל ... י"ל הסברא, דכיון שמקבל שבת שלא לעשות עוד מלאכה, ומניח בשר חי על הכירה, מגלה דעתו שאינו רוצה לאכול בסעודת הלילה ומסיח דעתו מזה ולכן לא חיישינן שמא יחתה ... ויש להוסיף דבזמנינו דשכיח דגם אחר שהאשה הדליקה נרות עדיין הבעל מטפל בהעמדת תבשילין על הכירה, ולכן י"ל דאזלינן בטר הבעל דהיינו שיהיה חי עד זמן שהבעל מקבל שבת".

2. בזמן כניסת שבת.

- (א) מ"ב (ס"ק י', סי' רנ"ט כללי שהיה) – "שרי ליתנו סמוך לשקיעה ממש".
(ב) שפת אמת (דף יח: ד"ה האי) – "האי קדירה חייטא שרי לאנוחה ע"ש ע"ח לכאורה צ"ל דדוקא עם חשיכה שרי אבל קצת קודם לו אסור דכשיגיע ביה"ש לא יהי' חייטא אכן הוא קצת דוחק לפרש סוגית הגמ' דוקא במי שעוסק במלאכתו עד ביה"ש ממש ...".
(ג) שביתת השבת (שהיה ס"ק ט"ו) – לשונו מובא לקמן.
(ד) כתבי הגר"א הענקין (ח"ב עמ' י"ט).
(ה) הגרשז"א צ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ט', תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות ד', שולחן שלמה ס"ק כ"ד, ישורון חט"ז עמ' של"ט אות כ"ו), הו"ד בששכ"ה (פרק א' דפו"ח הע' רכ"ג) – "מצד הסברא נלענ"ד בין לענין חי ובין לענין מבושל כמאב"ד הכל תלוי בזמן השקיעה ואין להתחשב כלל עם קבלת שבת דידיה, אך אפשר דאולי יש להתחשב עם הזמן שכל הצבור רגיל לקבל שבת שהוא 'סמוך לברכו' שנזכר ברמ"א בסוף הל' ב' (ומדברי הרמ"א שם משמע קצת דהכל תלוי בקבלת שבת של הצבור, אך קיי"ל שם כהמג"א שחולק ע"ז וסובר דעד כדי כך לא גזרו רבנן עיין שם, משא"כ בנד"ד), ולא ידעתי מהו המקור של התולדות שמואל (מצוה ל"ב סי' ל"ג אות ג') שסובר דתלוי בקב"ש".
(ו) הגרשז"א צ"ל (דברי חכמים אות שס"ב) – "דאזלינן בטר שקיעה".
(ז) ארחות שבת (פרק ב' סעי' כ"ב) – "ויש לידע - דכיון שתחילת הבישול היא משעה שהגיע התבשיל לחום שהיד סולדת בו, לכן אין היתר זה של קדרה חייטא נאמר אלא באופן שהתבשיל יגיע לשיעור של יד סולדת בו רק בסמוך לשקיעת החמה, ולא קודם לכן, שאם יגיע לחום שיד סולדת בו בשעה מוקדמת יותר, אזי בהגיע שעת השקיעה כבר התחיל הבישול ואין זו קדרה חיה".
(ח) הל' שבת בשבת (פרק ה' שהיה סעי' י"ד) – "המקבלים שבת הרבה קודם השקיעה ונותנין התבשיל קודם שקיבלו שבת, צריך לשער זמן הבישול עד השקיעה שאם עד אז יתחיל להתבשל כשיעור הנ"ל שוב לא שייך היתר זה".
(ט) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ק"ז, פרק י"ז הע' כ"ה).
(י) פסקי תשובות (דפו"ח אות ד' ד"ה ועוד, הע' מ"א).

ג. הגיע לחום של יד סולדת בו בזמן כניסת שבת.

1. מחמיר, אין היתר של קידרא חייתא.
(א) עי' מ"ב (ס"ק י"א) – "דאפילו הוחם התבשיל נמי מותר להשהות ולא גזרינן שמא יחתה כיון דעצם הבישול לא נתבשל כלל".
(ב) חזו"א (סי' ל"ז ריש ס"ק כ"ב) – "במ"ב ס"ק י"א כתב דאפי' הוחם מותר כיון דעצם הבישול לא נתבשל כלל, ונראה דר"ל דהוחם ולא הגיע לי"ס אבל כל שהגיע לי"ס היינו התחלת הבישול".
(1) הגר"ע אויערבאך שליט"א (תורת חיים סי' כ"א ענף ו' ד"ה אכן) – "דאין כוונת החזו"א לכך שהמים הגיעו לחום יד סולדת, אלא שהבשר הגיע לחום זה".
(ג) עי' הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ח', תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות ג', שולחן שלמה ס"ק ג') – "השיעור שממנו מתחיל הבישול הוא כהחזון איש משהגיע ליד סולדת בו, ורק אולי צריכים עוד שהיה מועטת".
(ד) ארחות שבת (פרק ב' סעי' כ"ב) - לשונו מובא לעיל.
(ה) פסקי תשובות (דפו"ח אות ד' ד"ה אמנם) – "אך בתנאי שבשקיעת החמה ודאי עדיין לא הגיע לחום יד סולדת בו ותחילת בישול".
2. מיקל, עד כשמתחיל הבשר להתרכך.
(א) אור לציון (ח"א סי' כ"א) – "וכתב החזו"א ... ולענ"ד נראה דאע"פ שמניח הקדירה מוקדם מבעוד יום, והיד סולדת בו בשעת השקיעה, חשיבא קדירה חייתא, ומותר להשהותה על גבי כירה שאינה גרופה וקטומה, ואף אם יספיק הבשר להתלבן במשך זמן זה. לא חשיב בשיל ולא בשיל אלא חי, ושיעור בשיל ולא בשיל היינו כשיעור שיגיע לשיעור שיתרכך הבשר. וראיה לזה ...".
(ב) הלכה שלימה (ח"ב סי' י"ג) – "אור לציון ... הל' שבת בשבת ... ולאור דברים הברורים הנ"ל יוצא שמותר להשהות קדירה שיש בו בשר חי אפילו כעשרים דקות או חצי שעה קודם השקיעה שמסתמא בשעת שקיעה לא יבוא הבשר לידי ריכוך".
3. מראי מקומות – שבות יצחק (ח"ב עמ' קכ"ח ד"ה עוד).
(א) הל' שבת בשבת (פרק ה' סעי' י"ג, הע' כ"ב [עמ' ר"ב]) – "ובחזו"א ... ואמנם בדעת המ"ב קשה מאד לומר שכוונתו לשיעור יד סולדת, שהרי ...".

כד [קידרא חייתא בזמנינו.

א. תנורים שלנו, כירים שלנו.

1. מחמיר, שתמיד אפשר לבשל בקל ולהכינו בעד סעודת הלילה.
(א) כתבי הגר"א הענקין (ח"ב עמ' י"ט) - לשונו מובא לקמן.
(ב) הגר"א סולוביצקי זצ"ל (נפש הרב סוף עמ' קנ"ו) – "היתרא דקדירה חייתא לא שייך בזה"ז [עי' בס' עדות לישראל], דגדר ענין זה הוא, שבעד סעודת היום בין יחתה בין לא יחתה יהיה די מבושל, ובעד סעודת הלילה בין יחתה בין לא יחתה לא יהיה מבושל, ובתנורים שלנו תמיד אפשר לבשל בקל ולהכינו בעד סעודת הלילה".
(ג) הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קכ"ט ד"ה והנה, עמ' קל"א ד"ה עכ"פ [לשונו מובא לעיל], ארחות שבת פרק ב' הע' ל"ג).
(ד) הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קכ"ט ד"ה והנה, עמ' קל"א ד"ה עכ"פ [לשונו מובא לעיל], הל' שבת בשבת פרק ה' הע' כ"ד, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות כ"ז, ארחות שבת פרק ב' הע' ל"ג) – "כיריים של גז המצויים אצלנו חומם רב כ"כ שאפילו האש הבינונית שבכיריים, אם תבאר בלהבה הגדולה שלה תוכל לבשל קדירת בשר בזמן לא רב, וכן בכיריים של חשמל ... ואפילו משהה על האש כשהלהבה קטנה באופן שלא תוכל הקדירה להתבשל בתחילת הלילה, ג"כ אסור, דכיון שאם יגדיל האש תתבשל חיישינן שמא יחתה".
(ה) חוט שני (ח"ב עמ' ק"ט ד"ה ונראה דקדירה) – "אבל בזמנינו שהאש יותר גדולה ומרוכזת תחת הקדירות, והתבשילין מתבשילין יותר מהר מסתברא דבשר עוף מתבשל מהר ומכניסת השבת עד זמן הסעודה הבשר כבר מוכן לאכילה ולכן שאין לזה דין של קדירה חייתא".
(ו) הגר"ע אויערבאך שליט"א (תורת חיים סי' כ"א ענף ה' ד"ה אכן) – "דהמנהג להחמיר בזמננו אף בקדירה חייתא משום שיש באפשרותו להגדיל את הלהבה".
(ז) ארחות שבת (פרק ב' סעי' כ"ג, הע' ל"ג) – "במצאות הרגילה בזמננו בארץ ישראל, שעת הסעודה של ליל שבת מתארכת עד כשליש או ארבע שעות לאחר שקיעת החמה, ורוב התבשילים המונחים על גבי אש עתידים להתבשל עד שעת הסעודה אם יגביר את האש, ולכן אין היתר זה של 'קדירה חייתא' מצוי, שהרי עלול להגביר את חום האש כדי למהר את הבישול. ורק באופן שהתבשיל מונח על גבי אש קטנה אשר אף אם יגבירו אותה לא יתבשל עד סעודת ליל שבת קיים היתר זה. [והנה לדעת הבה"ל הנ"ל צריך לומר שבזמן הגמ' והפוסקים היו בני אדם רגילים לאכול סעודת ליל שבת בשעה מוקדמת ולכן היה שייך טפי ההיתר של קידרא חייתא. אמנם בסיר לבישול איטי המכונה בלע"ז 'קראק פאט' מצוי הדבר שגם בג' או ד' שעות לא יהיה התבשיל מוכן אף אם יגביר את החום, ובכה"ג שייך ההיתר של קידרא חייתא".
(ח) עי' עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ה') – "יש שהורו".
(ט) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' נ"ו) – "However, this ruling does apply with a crockpot, which cooks slowly".
(י) מנחת אשר (הלכה שלימה ח"ב סוף סי' י"ב) – "ונטיית לבי להקל אף בכיריים שבזמן הזה שאם יגביר את החום יוכל להתבשל אף לזמן הסעודה, דמ"מ לא גזרו איסור בקדירה חייתא ובפרט דלסברת הרמב"ם ודאי דמותר, אך מ"מ בנידון זה יש מקום להחמיר. אמנם באופן שאף בחום גבוה לא יתבשל התבשיל כל צרכו עד תחילת זמן הסעודה ויצטרכו להמתין לגמר הבישול ודאי יש להקל בשופי".
(יא) זכור ושמור (דפו"ח, בישול פרק ט' הע' קצ"ד).

(יב) הל' שבת בשבת (פרק ה' שהיה סעי' ט"ו) – "בכירים של גז שלנו שדרך התבשיל להתבשל מהר וראוי לסעודת הלילה כמעט לא שייך היתר בשר חי מלבד בבשר בקר שנתנו ע"ג אש קטנה שדרכו להתבשל זמן רב, ונותנו ע"ג האש באופן שלא יהא ראוי החתיכה לסעודת הלילה".

(יג) הלכה שלימה (ח"ב סי' י"ב).

2. מראי מקומות.

(א) הגרח"פ ש"צ"ל (חי' בתרא על מ"ב ס"ק ט') – "בישול בסיר לחץ (פרעשיר קוקער בלע"ז) אין היתר בבשר חי מכיון דמבשל בתוך זמן קצר".

ב. אם להחמיר מצד "סמוך לחשכה", כי לא ברור לנו הזמן - וממילא יגיע ליד סולדת בו [או מבושל קצת] קודם שבת. 1. מחמיר

(א) שביתת השבת (שהיה ס"ק ט"ו) – "לדידן לא שכיח ההיתר של בשר חי דאין אנו רגילין לאחר כ"כ מלקבל שבת עד חשכה ממש, (ובפרט בירושלם עה"ק שמקבלין שבת יותר מחצי שעה קודם שקיעה) ממילא אין שייך ההיתר דבשר חי דעד שתחשך הוא כבר בשיל ולא בשיל, ע"כ אין היתר אא"כ מתבשל מבע"י כמאב"ד לפחות".

(ב) חזו"א (סי' ל"ז ריש ס"ק כ"ב) – "ולכאורה נפל בבירא דין קדירה חייאתא שהרי אי אפשר לצמצם ליתן סמוך לשקעה"ח וכשמקדים הרי בשיל קצת קדם שקעה"ח, אבל השתא דבעינן התחלת הבישול שפיר נותן קדם שקעה"ח באופן שלא יהי' עדיין י"ס בשעת שקעה"ח, מיהו שדא בה גרמא חייא קשה דאי שדי לתוך קדירה י"ס הרי מיד בשיל קצת, וצ"ל דקדירה בשיל ולא בשיל היה ונצטנן ועכשו נותן גרמא חייא, ומחזירו ע"ג הכירה".

(ג) כתבי הגרי"א הענקין (ח"ב עמ' י"ט) – "אין לנו לסמוך על היתר של 'קדרא חייאתא' בתנורים שלנו אם הקדרות עומדים על הפח משום סבות שונות. ראשית, דין של קדירה חייאתא, נוגע דוקא לסמוך לחשכה, וזמן 'סמוך לחשכה' אינו ברור לנו, מפני שיש מחלוקת בדין שקיעת החמה ... ושנית ... בתנורינו יכול לבשל אפילו במינוטין אחדים ויש חשש שמא יתקן כדי למהר הבישול ויוכל לאכלו מיד ...".

(ד) חוט שני (ח"ב פרק כ"ו הע' כ"ד) – "והא דאין נוהגין למעשה ... מפני שקשה לצמצם בזה". 2. מיקל.

(א) אג"מ (הל' שבת פרק י"ד הע' תשפ"ג, דברי חכמים אות שס"ב) – "שיש היתר דקדירה חייאתא אף בזה"ז".

3. נכון להחמיר – הל' שבת (אידר, עמ' של"ו).

4. הענין של "שלא ברור לנו", תלוי במחלוקת דלעיל. אם קידרא חייאתא תלוי בקבלת שבת שלו, או בכניסת שבת. עיי"ש.

ג. שעון שבת: להעמיד קדירת בשר חי בערב שבת על גבי כירה שתתחיל להתחמם בשבת על ידי שעון וכדו'. 1. מחמיר.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ח ס"ק ב' ד"ה כשיש) – "כשיש לו תנור הניסק ע"י חשמל, והכין מע"ש שעון לפתוח החשמל בשעה ידועה ... ואין כאן היתר של קדירה חייאתא דזה לא הותר אלא במניח מע"ש ומסיח דעתו ממנו עד למחר וכדאיתא סי' רנ"ג ס"א, ואין צורך לחיתוי, אבל כשהכירה צוננת ומתחממת בשבת הוא לעולם בגזירת חיתוי".

ד. מראי מקומות – פני שבת (עמ' י"ז), פסקי תשובות (דפו"ח אות ד').

1. הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ע"ד) – "ע' במ"ב סק"י שצריך ליתנו סמוך לשקיעה ממש. [וע' בחזו"א ס' לז סק"ב שכתב שצריך ליתנו באופן שלא הגיע ליס"ב לפני שקיעה. אבל אין זה משמעות המ"ב סק"י ע"ש.] וצ"ע, שהא ראוי לקבל שבת עשרים דקות מלפני שקיעה, וכמש"כ במ"ב ס' רסא סק"ג. וא"כ איך שייך להיות חייאתא בשעת שקיעה. ואה"נ ע' בשביתת השבת (הל' שהיה בבאר רחובות סקט"ו) שכתב שאין שייך להקל ע"י קדירה חייאתא לנו שהחמירו להפריש ממלאכה מלפני שקיעה, ובפרט בירושלים שמנהג להפריש חצי שעה מלפני שקיעה (ע"ש). אבל בפשטות המ"ב מקיל בזה, דאל"ה הו"ל לפרושי. [וע' במ"ב סקע"א.] ולכן שמעתי מרי"ב של' שהלכה להקל בזה ... אבל אין להקל יותר מעשרים דקות מלפני שקיעה, אף בירושלים. שמהיכי תיתי שהמ"ב מקיל כ"כ. ואף שמעיקר הדין הלכה להקל עשרים דקות מלפני שקיעה, מ"מ כיון שיש מחמירין בזה, טוב יותר לא לשים עצמו במצב כזה. ולכן במקרה שיש טשולנ'ט שכבר הגיע למאב"ד ואין לך בלא"ך ... יותר טוב לסמוך על חנניה, מליתן בשר חי לתוכה כדי להיות קדירה חייאתא ... והא שכתב המג"א סקט"ו שכיון שקדירה חייאתא מותר לכ"ע, מוטב לשהות קדירה חייאתא ולא ניכנס במח' רי"ף ורמב"ם נגד רש"י ותוס'. צ"ל שאיירי בציור שיודע שעדיין יהיה חייאתא בשעת שקיעה. כגון שזרק בשר קפוא שמסתמא לא יהיה נתבשל כלל בשעת שקיעה. וכן שמעתי מרי"ב של' למעשה".

כה] תנור.

א. מה מותר לשהות.

1. כל מה שמותר בכירה בלי גו"ק, שאין חשש חיתוי – תוס' (דף לח: ד"ה תנור), ר"ן (דף יז: ד"ה ונמצאו, "ובכולהו גווי דאמרן דשרו לשהות על גבי כירה שאינה גרופה ואינה קטומה אפ"ל בתנור וכיפה נמי שרי וליכא פלוגתא בהכי בינייהו כלל אלא במאי דבעינן בכירה גרופה וקטומה איכא פלוגתייהו בין כירה ותנור וכיפה"), בית יוסף (ס"ק א' ד"ה ודע, סוף ד"ה ומ"ש אפילו), עי' רמ"א (סעי' א'), "או אפילו על גבי תנור" פמ"ג (מש"י ס"ק ה'), מ"ב (ס"ק ל"ט), "דלא מפלגינן בין תנור לכירה אלא מה שאסור בכירה שאינה גרופה משום חשש חיתוי אסרינן בתנור אפילו בגרופה דמשום חום התנור חשבינן ליה כאינו גרופה וכן"ל אבל מה שהתירו בכירה אפילו באינה גרופה דלא אתי לחתות משום דכבר נתבשלה גם בתנור מותר"), כה"ח (ס"ק ה', ס"ק י"ז).

ב. דינים: דהיינו האם ההיתרים אצל "כירה" שייכים אצל "תנור".

1. קש וגבבא.
- (א) מחמיר – משנה (דף לח:), מ"ב (ס"ק י"ח, בה"ל ריש סעי' ב', "דכיון דכגרופה דמיא").
2. גרו"ק.
- (א) מחמיר – פשטות הגמרא (דף לח:), עי' לקמן.
3. מאב"ד.
- (א) מחלוקת חנניה ורבנן – תוס' (דף לח: ד"ה תנור), ראשונים, רמ"א (סעי' א'), מ"ב (ס"ק ל"ט, לשונו מובא לעיל).
4. סמוך לתנור.
- (א) מחמיר – גמרא (דף לח:; כאביי).
- 1) לפי המ"ב (ס"ק ט"ז) שכתב, "דכיון דאינו אלא סומך לה מבחוץ לא חמיר האי כירה מגרופה וקטומה הנ"ל דמותר שם להשהות אפילו לא נתבשלה כדי שליש וכנ"ל". גדר "דסמיכה" דחשיב כגרופה וקטומה, ובמילא בתנור דלא מהני גו"ק, לא מהני לסמוך לתנור. ומיושב הערות תוס' רע"א (על תוס' יו"ט פרק ב' משנה ב', אות ב' ד"ה לא), "והלכך כל דשרי בכירה. ומ"מ יש חילוק דבכירה אף היכא דאסור להשהות מ"מ מותר לסמוך אף באינו גרוף ובתנור אסור לסמוך אף כגרוף". וכן שו"מ האיר יוסף (על רע"א שהייה אות י').
- (ב) אם הוא סמיכה של חזרה או של שהייה, תלוי במחלוקת חנניא ורבנן.
5. מצטמק ורע לו.
- (א) מיקל – ב"ב (ס"ק א' ד"ה ומ"ש אפילו), עולת שבת (ס"ק א'), פמ"ג (מש"ז ס"ק ה'), מ"ב (ס"ק כ"ד), בה"ח (ס"ק י"ז).
6. קידרא חייתא.
- (א) מיקל – גמרא (דף יח:), תוס' (דף לח. ד"ה שכת, דף לח: ד"ה תנור), פמ"ג (מש"ז ס"ק ה'), מ"ב (ס"ק כ"ד), בה"ח (ס"ק י"ז), תורת חיים (ס"ק י"ב).
- (ב) מראי מקומות – תוס' ישנים (דף לח: ד"ה תנור, "אע"ג דקידרא חייתא לעיל שרי ההוא כחנניא ומתני' אי להשהות תנן אתיא דלא כחנניא").

ג. בגוונא שהתנור אין היד סולדת בו.

1. מיקל – הג' מרדכי (שבת פרק ג', פ'-א'), ב"י (ס"ק ד"ה ומ"ש תנור), רמ"א (סעי' א'), מג"א (ס"ק ט').
- ד. אי מהני ע"י גרופ או קטום - לפי אביי.
1. מיקל - מהני ע"י גו"ק.
- (א) ר' אשר (כל בו סי' ל"א) – "ודעת בעל ההשלמה ז"ל להתיר תנור גרוף או קטום, וכן כתב ה"ר אשר ז"ל".
- (ב) רמ"ך (כסף משנה פרק ג' הל' ה') – "כתב הרמ"ך צ"ע מאין הוציא זה דמתניתין לא אסר כן כי אם תנור שהסיקוהו בקש ובגבבא דאגב חמימות התנור הקש והגבבא בוערות ואיכא למיגזר אבל אם גרף וקטם דעביד היכר אפילו בתנור וליכא חילוק בין תנור לכירה כי אם לסמוך היכא דלא גרף דבתנור אסור בכירה מותר ובקש ובגבבא לא צריך קטימה דלאלתר הויא קטימא עכ"ל".
2. מחמיר.
- (א) רמב"ם (כסף משנה פרק ג' הל' ה') – "אבל התנור אף על פי שגרף האש או כסה באפר או שהסיקוהו בקש או בגבבא אין משהין בתוכו ולא על גביו ולא סומכין לו".
- (ב) רמב"ן (דף לח: ד"ה אלא) – "ועיקר הדבר כדברי האוסר".
- (ג) רשב"א (דף לו: ד"ה עד, דף לח: ד"ה הא).
- (ד) ההשלמה (סוף דף לו:; דלא כדאי' בכל בו סי' ל"א, עי' מגיה שם הע' ל"א).
- (ה) ר"ן (דף יז: ד"ה ונמצאו).
- (ו) כסף משנה (פרק ג' הל' ה') – "ודברי הפוסקים הם כדברי רבינו ופשטא דמתניתין הכי מוכח".
- (ז) שעה"צ (ס"ק כ"ג).
- (ח) ערה"ש (סעי' ו').
3. מראי מקומות – א"ר (ס"ק י').
- ה. קש וגבבא וגם גרופ או קטום.
1. מחמיר – ר' יהונתן (שיטה לר"ן ריש דף לח:), מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), עי' גר"ז (סעי' ד'), עי' חזו"א (סי' ל"ז ס"ק כ"ב, כדאי' בשונה הלכות דין ה').
2. מיקל – שיטה לר"ן (ריש דף לח:; "נראה דאם הסיקוהו בקש ובגבבא וגרף דשרי"), כל בו (סי' ל"א, "אפילו הוסק בקש ובגבבא ואינו גרוף..."), מ"ב (ס"ק כ"ב, שעה"צ ס"ק כ"ג, "ויש להקל בזה").
3. דעת הרמב"ם.
- (א) מיקל – מ"ב (ס"ק כ"ב).
- (ב) מחמיר – חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק כ"ב, "במ"ב ס"ק כ"ב כתב בשם א"ר דבר"מ משמע דתנור שהסיקוהו בקש ובגבבא וגרפו דינו ככירה גרופה, והוא תימה דאדרבה בר"מ משמע דבקש וגבבא לא שייך לחלק דלעולם חשיב כגרופ וקטום ואחרי דאסרינן בתנור שהוסק בקש וגבבא אין נפקותא בין גרופ לאינו גרופ, ואילו היה חילוק בין גרופ לאינו גרופ היה הר"מ מפרשו בהדיא שאין כאן מקום לסתום בזמן שכל ההלכות האלו מפורשות ומפורטות בלשון הר"מ לכל חלוקיהו").

- ג) מראי מקומות – פמ"ג (א"א ס"ק ח'), "ובתנור אף קש וגבבא וגרופ נמי אסור. ואפשר שכן דעת הר"מ ז"ל, אף על פי שכתב שם 'או' מכוסה, ועיין אליה רבה אות י"א, ואין זה מן התימה לומר טעם הר"מ ז"ל אף בקש גרופ".
4. מראי מקומות – א"ר (ס"ק י"א).

כ) תנורים שלנו.

א. דינם.

1. הוי ככירה.

- א) ר"ח (סוף דף לח:) – "וקי"ל מתני' בתנור של נחתומין. מפורש בלא יחפור אבל תנור דידן ככירה של נחתומין היא".
- ב) ר"ן (דף יז: ד"ה מתני').
- ג) כל בן (ס' ל"א) – "ואלו הכירות שלנו שקורין פורנילא"ש שמסיקין אותם מבפנים ואחר כך גורפין אותן ונותנין בהן פת או פנדא"ש או בשר במחבת שקורין קסול"א מאחר שגרופה לגמרי והוא רחב מבפנים יותר משפיתת קדירה דינן כדן הכירה ומותר לשהות בו הפת והטפלה שקורין פנדא"ש והקסולא"ש עד שיגמרו לאפות משחשכה, והוא שנאפו קצת מבעוד יום שקרמו פני הפת והבשר נתבשל כמאכל בן דרוסאי".
- ד) רוקח (הל' שבת ס' צ') – "ופירשו הגאונים הא דאסרינן בפרק כירה תנור שהסיקוהו בקש ובגבבא אין סומכין לו ולא על גבו ולא מתוכו דדוקא בתנור דנחתומי אבל לא בתנור דילן וכן הלכה כלישנא בתרא".
- ה) ב"י (ס"ק א' ד"ה ותנור).
- ו) רמ"א (סעי' א') – "והתנורים שלנו דינם ככירה".
- ז) וכן שאר פוסקים – מג"א (ס"ק י'), תפארת ישראל (פרק ג' אות א'), גר"ז (סעי' ז'), עי' מ"ב (ס"ק כ"ח, עי' שעה"צ סוף ס"ק ל'), אגלי טל (אופה סעי' כ"ד), תורת שבת (סעי' א', ס"ק א'), כה"ח (סוף ס"ק ט', ס"ק י"ח), שביתת השבת (שהיה סעי' ב'), אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ד'), חוט שני (ח"ב עמ' קי"ב ד"ה וכן), שלחן הלוי (פרק ה' אות א' ס"ק א'), פסקי תשובות (דפו"ח אות ח'), פוסקים.

2. כתנור שלהם.

א) מהרש"ל (תפארת שמואל פרק ג' סוף אות ה').

3. דעת המחבר – מחה"ש (סי' רנ"ד ס"ק כ"ד, מחמיר), רע"א (סי' רנ"ז על סעי' ח', "וצ"ע").

ב. תנור של נחתום.

1. תלוי אם מסיקין בו תדיר וחומו רב – עי' מ"ב (ס"ק כ"ח, שעה"צ ס"ק ל', "בתנור של נחתומין שמסיקין בו תדיר וחומו רב טוב להחמיר לדון כתנור").
2. תלוי בצורת התנור – חזו"א (או"ח סי' ל"ז אות ז', "ומיהו נראה דצורת התנור קובעת דינה ואם יש לבעה"ב תנור בתכנית של הנחתומין היינו תנור של נחתומין, וכשנשתנו תכניות התנורים אצל הראשונים ז"ל היה להם להכריע על תכנית זו אם הוא תנור או כירה, והכריעו שהוא כירה ואין נפקותא בין של נחתומין לשל בעה"ב, ובמ"ב כתב להחמיר בשל נחתומין ולא משמע כן בראשונים"), פסקי תשובות (דפו"ח אות ב' ד"ה ואף).
3. מראי מקומות – שבות יצחק (ח"ב פרק ז' אות ב').

ג. תנור חשמל שבזמנינו.

1. הוי ככירה – אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות כ"ו, לשונו מובא לקמן), א"ז נדברו (ח"ח סוף סי' ט"ז, לשונו מובא לקמן), חוט שני (ח"ב פרק כ"ו אות ו' ד"ה ולהשהות [סוף עמ' קי"ב], לשונו מובא לקמן), פוסקים.

ד. תנור שלנו, איך לעשותו גו"ק: האם צריך לכסות על כל גופי החימום שבתא התנור, או די במקום מושב הקדירה.

1. מיקל - די במקום מושב הקדירה.
- א) עי' א"ז נדברו (ח"ח סוף סי' ט"ז) – "בתנור חשמלי כשהחום בא מכל הצדדין נראה לי שמספיק הפסק במקום מושב הקדירה לא מיבעיא לאלו שנוהגין להקל בכל הפסק שיש על האש אלא אפי' לפי המבואר שהעיקר שגו"ק מקרי אם הדבר שמפסיק ממעט האש הרבה אם ישים דבר כזה במקום מושב הקדירה שממש בא בעיקר החום סגי בזה".
- ב) עי' שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ג הע' ט', ח"ט עמ' י"ט אות ט"ו) – "דהיינו לכסות את הכפתורים, וכן צריך היכר שיניח את הקדירה ע"ג נייר כסף וכדומה, ואף שהחום בא גם מגופי חימום מלמעלה ומן הצדדין סגי להיכר כשמניח נייר כסף מצד אחד, וגם טעם שצריך למעט את החום נחשב שממעט את החום אף שממעט רק מצד אחד".
- ג) אבני ישפה (ח"א סי' נ"ב ענף ג') – "ולכן לדינא נראה שמספיק פח אחד מתחת לקדירה אפילו בתוך התנור ולא צריך ארגז שלם בתוך התנור. וכן פוסק מו"ר הגר"ש ואזנר (שליט"א) [צ"ל], ורק אמר שצריך גם לכסות הכפתורים של ההפעלה".
2. מחמיר - צריך בלעך כקופסה, שצריך לכסות כל גופי החימום שבתא התנור.
- א) הגריש"א צ"ל (שבות יצחק ח"ב סוף עמ' ל"ה, עמ' פ"ז ד"ה ואופן, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות כ"ד) – "דלא סגי בהנחת פח על גוף החימום שבמקום מושב הקדירה, אלא בעי כיסוי על כל גופי החימום שבתא התנור".
- ב) חוט שני (ח"ב פרק כ"ו אות ו' ד"ה ולהשהות, סוף עמ' קי"ב) – "ולהשהות בתנור שבזמנינו שמופעל על ידי חשמל [ומנותק מן הטרמוסטט], יש לעשות היכר ע"י שיכסה את המקום שיוצא משם החום לתוך חלל התנור מגוף החימום ע"י נייר כסף וכדו' כמו שכתבנו לקמן לענין פלטה חשמלית, [וזה מהני לתבשיל שעדיין לא הגיע למאב"ד, או למאן דחייש לדעת רבנן] ואם גוף החימום בנייר עוטף סביב התנור מכל צדדיו יש לכסות בנייר כסף וכדו' את כל במקומות הנ"ל בנייר כסף וכדו'".

ג) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' נ"ג) – "oven insert".

ד) אוצרות השבת (פרק ב' סעי' ל"ג).

ה) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ס"ט) – "ולענין תנורים שלנו, אם הגוף-חימום מלמטה, צריך להיות ניר כסף מתחת הקדירה. ואם הגוף-חימום מלמעלה, צריך להיות ניר כסף מלמעלה. וגם צריך להיות קרוב להאש שניכר הוא שהוא קטימה של האש. ולכן אין לשים הניר כסף רק ע"ג הקדירה אם אינו קרוב להגוף-חימום. וכן אין לשים מתחת הקדירה על מדף שגבוה הרבה מהגוף חימום שלמטה ממנה".

3. דעת האג"מ.

א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות כ"ו) – "מה דין תנורים שלנו לשהות בתוכם, די"ל דדינם ככירה א' מדכ' המאירי בשבת ל"ו ע"ב דהיכן דהאזיר שולט הוי ככירה, וב' יש בהם טערמוסטאט שאינו מניח להם להתחמם ביותר. תשובה: סברת כתר"ה נכונה שיש גם בתוכם דין כירה, שמותר לשהות ולא להחזיר".

ב) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות כ"ז) – "האם תועיל קופסא של ד' דפנות בתוך תנור שלנו כבלעך ע"ג התנור כדי שיהיה מותר להחזיר לתוכו בשבת. תשובה: בלעך כקופסא שעשוי מד' דפנות מסתבר שמותר גם להחזיר כדעת כתר"ה".

ג) הלשון "שמותר לשהות ולא להחזיר" נמצא רק בדפו"ח של האג"מ, וכן בהתשובות של הרב אייזר זצ"ל. אבל באג"מ שיצא לאור בחייו של בעל האג"מ, ל"מ. והנ"מ, אם האג"מ שמצריך קופסא של ד' דפנות, מדבר על דין שהייה או דין חזרה. שאם קאי על דין שהייה, ממילא צריך בלעך כמו קופסא גם בשהייה [כמו שהבין הס' השבת במטבח, עמ' נ"ג]. אבל אם קאי רק על דין חזרה, ממילא דוקא שם צריך בלעך כמו קופסא, שיהיה היכר גדול [כדאי' בשבות יצחק ח"ב עמ' פ"ט]. עי' כללים (נספחים סי' א').

4. מראי מקומות – עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' הע' כ), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ק"ז, פרק י"ז הע' כ"ד).

א) אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ד', הע' ד') – "יכסה בפח או בנייר כסף את מקור החום [ובתנורים שסליל החימום הוא בחלק העליון של התא היה נראה להתיר, משום שיש לומר שכל מה שגזרו שמא יקטום הוא כשהאש מתחת, ולא כשהאש למעלה, ואין לנו לגזור גזירות מדעתנו, ועוד שיש לצרף לזה מה שנתבאר לעיל בבאורים לתשובה א' שבאש קבועה אין חשש קטימה, ע"ש, ומ"מ טוב לכתחילה שיכסה גם את החלק העליון]".

ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חי' בתרא על מ"ב ס"ק כ"ח) – "לכאורה לא שייך גרוף וקטום בתנורים שלנו [שפועלים בגז, ומה יגרוף (להוציא) ומה יקטום (לכסות)], ועפ"ז לא שייך חזרה אצלם, וכן שהייה אם אינו מבושל שליש בישולו קודם השבת, ובספר אז נדברו ח"ח ס"ז בסופו כתב דאם עושה הפסק במקום עיקר החום מהני עיי"ש, וזה אינו שייך בכל התנורים".

כז [כופה.

א. קש וגבבא, אם צריך גו"ק.

1. צריך גו"ק – טור (סעי' א'), ב"ח (ס"ק ה'), ט"ז (ס"ק ו').

2. לא צריך – רמב"ם (פרק ג' הל' ז'), בית יוסף (ס"ק א' ד"ה מ"ש וכופה), דרישה (ס"ק י"א, עי' ס"ק ה'), עולת שבת (ס"ק א'), מאמר מרדכי (ס"ק ד'), גר"ז (סעי' ו'), מ"ב (ס"ק כ"ו, שעה"צ ס"ק כ"ו), ערה"ש (סעי' ז').

3. מראי מקומות – ר"ן (דף יז: סוף ד"ה ונמצאו, ע"ש הגירסא), לבוש (סעי' א', וי"א), א"ר (ס"ק ז').

ב. בגפת ועצים, ע"י סמיכה.

1. מחמיר – מ"ב (ס"ק כ"ז).

ג. מראי מקומות.

1. חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ז') – "התנור דמתנ' הוא בתנור של נחתומין אבל תנור דידן כיון דהוא ככירה דנחתומין דינו ככירה [דהרי לא חילקו במתנ' בין כירה של בעה"ב לשל נחתומין וגם כירה דנחתומין מותר וע"כ דדוקא תנור של נחתומין דינו כתנור] מיהו כופה כיון דחללו מועט ובשביל זה חזמו רב ודינו כתנור הוא אפי' כופה דבעה"ב, ודין כופה אינו אלא בחללו צר כפי מדת שפיתה אחת אבל אם חללו רחב אלא שמכוסה מחציתו למעלה דינו ככירה, וזו נראה כונת הכל בו שהביא ב"י שכתב ואלו הכירות שלנו כו' מאחר שגרפה כו', ונראה דנסתפק אם יש לו דין תנור, או אולי יש לו דין כופה מפני שאין לו אלא שפיתה אחת, ולזה אמר דכיון דהוא רחב בפנים אין לו דין כופה, וגם אין להסתפק בו בדין תנור כיון דכתב ר"ח דתנורים של בעה"ב דינם ככירה".

כח [השהה באופן האסור - מעשה שבת.

א. שכח ושהה: האם אסור בכדי שיעשה.

1. מחמיר – הגהות אשר"י (שבת פרק ג' סי' ג'), גר"ז (סעי' י"ב), קצות השולחן (סי' ע"א סעי' ו').

2. מיקל – רמב"ם (שבת פרק ג' הל' ט', עי' פמ"ג א"א ס"ק י"א), זכור ושמור (דפו"ח, בישול ריש עמ' קס"ח, פרק ט' הע' ר"ח).

3. מראי מקומות – פמ"ג (א"א ס"ק י"א), מ"ב (ס"ק ל"ב, ס"ק מ"ד, סי' רנ"ד ס"ק כ'), ארחות שבת (פרק כ"ה הע' ל"א).

א) הגר"ח ק"ש שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ע"ז) – "שאלה: כ' השו"ע (סי' רנ"ד ס"ח-ס"ט) לא ימלא אדם קדירה עססיות ותורמוסין ויתן לתוך התנור ערב שבת סמוך לחשיכה וכו', כיצ"ב לא ימלא חבית של מים, ואם עשה כן אסורים למוצ"ש בכדי שיעשו, עכ"ל. ויש להסתפק מהו הגדר 'בכדי שיעשו', האם צריך לשער לפי גודל הכלי במציאות, או לפי צורך האדם, ולמשל אם החבית מכילה עשר ליטר ולוקח שעתיים לחממו, והוא במוצ"ש מעונין בכוס אחת שלוקח עשר דקות לחממו, האם צריך להמתין שעתיים, או שסגי שימתין שיעור עשר דקות דזהו השתא בכדי שיעשו אצלו. תשובה: לכא' צריך להמתין לפי גודל הכלי כדי שלא יהנה ממה שעשה באיסור".

ב. **שכח (בשוגג) תבשיל שבישיל כל צרכו אבל מצטמק ויפה לו - לפי רבנן.**

1. מחמיר – טור (סוף סעי' א').
2. מיקל – רמב"ם (פרק ג' הל' ט'), רי"ף (סוף דף טז), מחבר (סעי' א'), ט"ז (ס"ק ז'), מג"א (ס"ק י"ד), מ"ב (ס"ק ל"ה).

ג. **עבר או שכח ושהה: האם אסור רק לו או גם לאחרים.**

1. אסור רק לו [בשכח ושהה] – הג' מרדכי (פרק ג' ע"ט-ג', "ונ"ל"ל הא דאסרינן בשכח קדירה ובישלה בשבת ה"מ לדידיה אבל לאחרני שרי אפילו בו ביום דמן הדין היה לנו להתיר בשכח אפילו לדידיה כמו המבשל בשבת בשוגג דקיימא לן כר' מאיר כדאמרינן [חולין דף טו א] כי אורי רב לתלמידיו אורי להו כרבי מאיר והא דאסרינן בשכח משום גזירה כדאמרינן משרבו עושי מזיד ואמרי שכוהין אנחנו חזרו וקנסו אף על השוכח וכיון דאסרינן ליה לדידיה אף על גב דשרי לאחרנא **תו ליכא למיחש** דילמא יניחו במזיד ויאמרו שכוהים אנן דאין אדם חוטא ולא לו"), ב"ת (סוף ס"ק י"א), תורת שבת (ס"ק ו', "יש להקיל בשכח ושיהה").
2. אסור אפילו לאחרים – טור (סעי' א'), מג"א (ס"ק י"א), א"ר (ס"ק י"ב), גר"א (סעי' א' ד"ה ואם, לשונו מובא לקמן), גר"ז (סעי' י"ב, סי' רנ"ד סעי' ו'), מ"ב (ס"ק ל"א, ס"ק מ"ד, ע"י שעה"צ ס"ק ל"ג, סי' רנ"ד ס"ק כ'), כה"ח (ס"ק כ', סוף ס"ק ל'), קצות השלחן (סי' ע"א סעי' ו').
3. מראי מקומות – דרכי משה (הארוך ס"ק ג' ד"ה אסור, ד"ה ומה), עולת שבת (ס"ק א', "וצ"ע"), תהלה לדוד (הקדמה), פסקי תשובות (דפו"ח אות ט', הע' פ"ב).

ד. **בני ביתו.**

1. מחמיר, כמו לו – ע"י רא"ש (פרק ג' סוף סעי' א', "והא דבעי עבר ושהה מהו אף לאחר גזירה מיבעיא ליה ומספקא ליה אי גזרו דוקא לאותו ושהה אבל לבני ביתו לא או דילמא לא שנא ופשט ליה מדקאמר ואסר משמע דלכל בני בית אסר. אי נמי ..."), מג"א (ס"ק י"א, "ולב"ב פשיטא דאסור דה"ל כמי שנתבשל בשבילו ועבי"ד סי' צ"ט ס"ה"), תוס' שבת (ס"ק י"ד), מחז"ש (סוף ס"ק י"ד), גר"ז (סעי' כ"ד).
2. מיקל, כמו אחרים – ב"ת (סוף ס"ק י"א), עטרת צבי (ס"ק י"ב).
3. מראי מקומות – עולת שבת (ס"ק א', "וצ"ע"), מ"ב (ס"ק ל"א).

ה. **החזיר ישראל בשוגג: מה הדין במצטמק ויפה לו, בשביל אחרים.**

1. מיקל.

א) מג"א (ס"ק י"ד) – "החזיר ישראל. בשבת אפי' בשוגג דינו כעבר ושהה ואסור אם מצטמק ויפה לו דבהגמ"ר משמע אפי' בשכח ושהה לאסור מצטמק ויפה ולכן פסק רמ"א כמותו בהחזיר בשבת ומיהו נ"ל בזה דלאחרים שרי מאחר דבהג"א מסתפק אם יש לאסור אפי' לו מאחר שהי' מבושל קודם והיה שוגג".

ב) תוס' שבת (ס"ק י"ז).

ג) גר"ז (סעי' כ"ד).

ד) מ"ב (ס"ק ל"ה) – "ואם החזירו ישראל. בשבת אפילו בשוגג דינו כעבר ושהה במזיד ואסור אם מצטמק ויפה לו והטעם דמחמירנן בחזרה טפי מבשהיה משום דקעביד מעשה ועיין במ"א שפסק דלאחרים שרי בזה מאחר שהיה מבושל קודם כ"צ והיה שוגג".

2. מחמיר.

א) גר"א (סעי' א' ד"ה ואם) – "ומשמע אפי' אחרים דלא כהגמ"ר שכתב דלאחרים שרי כיון דהוא משום קנסא אבל ליתא ממש"ש ול"ש ששוגג ומזיד שוין ומזיד אסור אף לאחרים כמ"ש רש"י ותוס' דמזיד דר"מ שוגג דר"י".

ב) חזו"א (סי' ל"ז ס"ק כ"ד ד"ה ומש"כ) – "ומש"כ המ"א לאסור לו ולהתיר לאחרים, אין לדברים אלו מקום אלא לדעת המרדכי דלאחר גזירה אין אסור אלא לו, אבל לא משמע כן בגמ' דהא רחב"א אמר ול"ש ודין שוגג כדין מזיד, וכיון דרנב"י מפרש ל"י לאיסורא הרי דין שוגג כדין מזיד, וכבר כתב כן הגר"א".

ג) שונה הלכות (דין כ') – "אם החזירו ישראל בשבת באיסור אפי' בשוגג אם הי' מצטמק ויפה לו אסור לו באכילה עד מו"ש [וגם צריך להמתין במו"ש בכדי שיעשו] ולאחרים מותר מאחר שהי' מבושל כ"צ והי' שוגג (ס"א וסקל"ה) ובחזו"א כ' דלדעת הגר"א אסור גם לאחרים וכן עיקר (סי' ל"ז סקכ"ד)".

3. מראי מקומות – א"ר (ס"ק י"ד).

ו. בה"ל (סעי' א' ד"ה ואם החזירים) – "ואם החזירים א"י. היינו לצורך ישראל והנה בלבוש כתב דדוקא שלא בידיעת ישראל דאל"ה מתחשב כמזיד ולא נהירא דהא טעם הדין הוא דמזיד בא"י לצורך ישראל כשוגג בישראל וכמו שכתב בהגר"א ושם הוא אפילו היה בצווי ישראל וכן מוכח בס"ה בהג"ה דלא אסור בדיעבד ע"י א"י אפילו אם היה בצווי ישראל כ"א בנצטנן לגמרי וכדאיתא בהדיא בבאור הגר"א שם וכ"כ הגר"ז".

1. חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק כ"ו) – "ולפ"ז אם החזיר א"י בצווי של ישראל אם ידע דחזרה ע"י א"י אסור והזיד להקל בזה אסור דיעבד מצו"ל, ואין דברי הרמ"א אלא בהחזיר שלא מדעת ישראל, או דשגג שמותר להחזיר ע"י א"י, וזה כדברי הלבוש שהביא בבה"ל ומה שתמך המ"ב בדברי הגר"א שכתב דע"י נכרי חשיב כשגג אין זה יסוד שאין כונת הגר"א אלא דחשיב כשכח בעשה שלא מדעתו, אבל בעשה מדעת ישראל לא ממעשה הנחת הקדירה ע"ג כירה אתינן עלה אלא מפני שחייב לסלקו ולא סלקו אתינן עלה, וכמש"כ לעיל ס"ק כ"א".

ז. **מעשה שהיה** (תשע"א): אשה בישלה טשולנט כל צרכו מלפני שבת. והיה בתוך סיר חרס, שבתוך קראקפאט (סיר מיוחד לבישול איטי, חשמלי). והיה מכוסה עם נייר כסף למטה, ועל רוב הקירות. ובשעת הדלקת נרות ראתה שאין מספיק תפוחי אדמה, והוסיפה שני תפוחי אדמה חיים. והאש היה נמוך באופן שלא יוכל להתבשל קודם שבת, והיא אמרה, שהיה בדעתה ליתן טשולנט לבנה בליל שבת. מה דינו.

1. בהשקפה ראשונה: אסור לאכול מהטשולנט.

(א) שכיון שלא היו מכוסים הקירות לגמרי, הוי כמו קטום במקצת, שאין לו דין גו"ק. וממילא התפוחי אדמה צריך להתבשל קודם שבת כמאכל ב"ד, ואל"כ יש איסור שהייה.

(ב) והגם שהבה"ל (סעי' א' ד"ה להשהותו) מיקל בדיעבד אם הוא לצורך מחר. כאן הרי היה דעתה לצורך הלילה. והגם, שבליילה אסור לה לקחת, מצד שמקרכת הבישול. אבל עדיין היא לא ידעה הדין, ויהיה חשש שמא יחתה וגזירת שהייה. [הגם, שלפני לקחתה מהקדירה היתה מסתמא שואלת את בעלה אם מותר, והוא היה מלמדה שאסור, אבל עכשיו עדיין היא לא יודעת זה].

2. אמנם, אולי יש מקום להקל.

(א) חדא, עפ"י הגר"א (לעיל) והתפארת ישראל (לעיל), שסוברים שקטום במקצת שמא קטום. וממילא כאן הוא קטום.

(ב) שנית, לצרף סברת הפוסקים שאנו לא צריכים גו"ק, כיון שלא שייך חיתוי. וכן כתב באור לציון (לעיל).

(ג) [ועוד, אולי במשך מ' דקות עד השקיעה ביחד עם י"ג דקות עד צה"כ, התפוחי אדמה יהיה ראוי לאכול בשעת הדחק. אמנם, לא מסתברא. וכן הוי חסרון ידיעה שהוא דעת שוטים].

3. לבני ביתו ולאחרים, יש עוד צרופים.

(א) ראשון, דעת המג"א בדעת ר"מ דבשו"ג מותר לאחריו. (אמנם עי' שעה"צ ס"ק ל"ג).

(ב) שני, שיטת הב"ח. שלאחריו מותר, וה"ה לבני ביתו.

4. לשאר האוכל שבקדירה, חוץ מהשני תפוחי אדמה.

(א) יש לצרף שיטת הכת"ס (דלא כפמ"ג), שבטל הטעם ברוב.

(ב) ועוד, י"ל שמה שאסור רק לזמן, הוי רק איסור חפצא, ולא אוסר שאר מאכלים. וכדמצדד המשמרת השבת (משא"כ דעת התולדות שמואל. עי' סי' שי"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות).

5. לענין הקדירה. יש עוד כמה טעמים להקל, חוץ מהנ"ל.

(א) שי"א אין איסור בליעות, רק איסור גברא.

(ב) ועוד, אחר בני יומו י"א שאין קנס.

(ג) ועוד, שהיה כלי חרס, שהפמ"ג רוצה להקל.

כט [שהייה ע"י שעון שבת - להשיג מע"ש קדירה שלא נתבשל כלל ע"ג פח] או שנתבשלו רק כמאב"ד על תנור חשמלי] שעתיד להדלק מאליו בשבת.

א. מקור.

1. מתא דירושלים (על הירושלמי שבת פרק א' הל' ה' ד"ה וכן) – "שמעתי מאדמ"ו הגאון חתם סופר שמופלגי תורה דק"ק פ"פ דמיינ שעמדו ללמוד תורה בליל שבת ורצו לשתות קאווע חם חדשי להם דבר חכמה והעריכו להם ע"ש עצים דקים זה על זה והעמידו עליהם קדירה של קאווע קר ושמו תחת העצים הדקים האלו לונט ושמוה תחת העצים והדליקו אותו בקצה האחרון שלה והלונט היתה מהבהבת עד ב' שלישי הלילה ואז נגעה אל חוט גפרית ונדלק והודלקה העצים ונתחמם אח"כ הקאווע ואף על גב דאם עושים כן בשבת חייב מ"מ לא חשו משום דקיימ"ל כב"ה אלא שאני הייתי מפקפק על זה דהרי בגמרא פריך מהא דלא תמלא אשה קדירה עססיות ותורמסין לימא ב"ש היא ומשני א"ת ב"ה משום שמא יחתה א"כ זה אסור מחשש שמא יחתה ודוק: אבל בנדון דידן דלא שייך שמא יחתה בודאי שרי במעריכה מבע"י".

2. חזו"א (או"ח סי' ל"ח ס"ק ב' ד"ה כשיש) – "כשיש לו תנור הניסק ע"י חשמל, והכין מע"ש שעון לפתוח החשמל בשעה ידועה, אסור להעמיד הקדירה ע"ג תנור קדם שנפתח החשמל, משום דין שהי' ע"ג כירה ותנור בשבת שהרי אסור גם חזרה באינה גרופה, ובגרופה לא התירו אלא חזרה בשלא הניחה ע"ג קרקע, אבל שהי' בתחלה אסור, ואף אם העמיד חייב להסירה, וכן אם הקדירה ע"ג כירה מע"ש באופן האסור כגון בשיל ולא הגיע למב"ד חייב לסלק את הקדירה, דכל שנמצאת הקדירה בשבת באופן שאסור חכמים משום שמא יחתה אסור, ואין האיסור תלוי במעשה העמדה של הקדירה, אלא במציאות הקדירה על הכירה בשבת, וכמש"כ לעיל סי' ל"ז ס"ק כ"א, ואין כאן היתר של קדירה חייאת דזה לא הותר אלא במניח מע"ש ומסיח דעתו ממנו עד למחר וכדאיתא סי' רנ"ג ס"א, ואין צורך לחיתוי, אבל כשהכירה צוננת ומתחממת בשבת הוא לעולם בגזירת חיתוי. והלכך אף אם העמיד קדיר מע"ש במקום שחום החשמל יבוא בשבת אסור ואף אם נתבשל כמב"ד מע"ש נראה דאסור להחזיר דחום החשמל חשיב כאינה גרופה, ואף אם התנור סגור אין כאן היתר טח בטיט המבואר ברמ"א סי' רנ"ד ס"א, רק בנותן מע"ש, אבל לא מצינו היתר זה ליתן בשבת, ומיהו בע"ש מותר ליתן בתנור סגור כמו שמותר ליתן לאינו גרוף בהיתר של שריק".

(א) יש מפרש החזו"א לחומרא - אז נדברו, ששכ"ה, ועוד.

(ב) ויש מפרש החזו"א לקולא - מנחת יצחק, אור לציון, הגר"ח ק, מגילת ספר, ארחות שבת, ועוד.

(ג) עי' אוצרות השבת (סי' ב' אות ב').

ב. מחמיר.

1. זקן אהרן (ח"א סי' ט"ו, סי' ט"ז).

2. חלקת יעקב (ח"א סי' נ"ז, או"ח סי' פ') – "בני"ד, כיון דבשבת עצמו ודאי דאסור להעמיד הקדירה, או מדרבנן או אפשר ג"כ מדאורייתא, אם כן יש לחוש אם נתיר מער"ש, יעשה כן גם בשבת כמו בהאי דסי' רס"ה דאסור ליתן מים בנר אף מער"ש, ועי' בתוס' סוף כירה דלכל תירוצי התוס' בשם גם בני"ד שייך לחשוש אף מער"ש. ובפרט בני"ד יש שלוש מלאכות, הבערה כבוי ובישול, ובכמה איסורי דרבנן מחמירין כמו בדאורייתא ... ואף שכבר נתפשט ההיתר לענין מאור, אבל לבישול ח"ו להתיר, ואף ששמעתי שיש כמה שמקילין לעצמן, לא חדרו לעומק הענין".
3. אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס') – "הנה בדבר שע"י חשמל (ענין העלעקטרי) אפשר ע"י מורה שעות הנעשה לכך שיעמידנו בע"ש באופן שיתחיל לבשל למחר ביום השבת כשעה לפני זמן האכילה, אשר אחיך נכדי היקר אהרן ברוך שליט"א שואל, הנה לענ"ד פשוט שאסור להתיר זה דהרי ע"י מורה שעות כזה יכולים לעשות כל המלאכות בשבת ובכל בתי החרושת (פעקטעריס) ואין לך זלזול גדול לשבת מזה, וברור שאם היה זה בזמן התנאים והאמוראים היו אוסרין זה, כמו שאסרו אמירה לעכו"ם מטעם זה, וגם אולי הוא ממילא בכלל איסור זה דאסרו אמירה לעכו"ם".
4. מנחת יצחק (ח"ד סי' כ"ו, סי' כ"ז, ח"ח סי' כ"ט אות א') – "אין להתיר לעשות כן אפילו מע"ש, אפילו בגרופ וקטום, ואפילו ביבש, ועוד שייך בזה משום זילותא דשבת, וחשש מכשולים, במקום שאינם בני תורה, וכמו שכתב בתשו' זקן אהרן (ח"א סי' ט"ו ט"ז), אמנם במקום צורך גדול באקראי או לצורך מצוה (וכעובדא דמופלגי תורה, שהביא בספר מתא דירושלים על הירושלמי (שבת פ"א ה"ה), ולענין שעיר של יוהכ"פ, שכתב בתשו' הלכות קטנות (ח"א סי' קפ"ט) עיין שם) ובאקראי, אפשר לצדד להתיר בנתבשל לגמרי, וגרופ וקטום, ורק בשאלת והוראת חכם בעל הוראה מובהק, לסדר באופן שלא יהי' שום חשש ומכשול כנלענ"ד".
5. אג"מ נדברו (ח"ב סי' ט"ז, סי' י"ז, סי' כ"ב, ח"ד סי' כ"ז ד"ה ובסתם, ח"ז סי' כ"ב סוף אות ב', ברית עולם שהיה סעי' כ"ה) – "באם הקדירה מערב שבת במקום שחום החשמל יבוא בשבת דגם זה חשיב כמחזיר בשבת על אינה גרופה".
6. חוט שני (אוצרות השבת עמ' ת"ט) – "והיה זמן בשבת שהכירה היתה מכובה דאף שאינו מחזיר בעצמו הרי מיד שכבתה הכירה לכאורה גרע ממניח ע"ג קרקע דאסור להחזיר דהרי הכירה נתבטלה לגמרי וחל עליה איסור חזרה, וכשנדלק אף שאינו עושה מעשה הוה חזרה ואסור להשאירו וחייב לסלקו אפילו בגרופ וקטום, ואפשר שאפילו בדיעבד אסור".
7. עי' מנחת איש (פרק ו' סעי' י"ד, הע' כ"ג).

ג. טעמים להחמיר.

1. שמחמיר בכל שעון שבת – אג"מ.
- א) חולק – עמא דבר שמשמשים בשעון שבת.
2. זילותא דשבת – אג"מ, מנחת יצחק (ח"ד סי' כ"ו סוף אות כ').
3. גזירה, [ער"ש אטו שבת, ועוד] – חלקת יעקב, מנחת יצחק, ציץ אליעזר.
- א) חולק – הר צבי (לשונו מובא לקמן).
4. גזירה, שמא יגיס – מנחת יצחק (ח"ד סי' כ"ו סוף אות י"ב), ציץ אליעזר.
- א) חולק – הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות א', תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות א').
5. מצד חזרה, וכמניח על הקרקע – אג"מ נדברו.
- א) חולק – הגר"ח ק"ש שליט"א.
- ד. מיקל: רק אם כבר מבושל כל צרכו - מצד חזרה, או גזירה.
1. מלמד להועיל (ח"ג סימן נ"ח) – "סוף דבר חזרתי על כל הצדדין ולא מצאתי טעם לאסור. ואף שאיני מסכים להקל לבשל באופן זה מתחילה משום גזירה שמא יעמיד הקדירה שם בשבת, מ"מ לענין חמום תבשיל שנתבשל כל צרכו יש להקל ואין לגזור".
2. עדות לישראל (עמ' קכ"ב ד"ה להעריך, לוח היובל של עזרת תורה ריש עמ' פ"ב) – "שיבעיר תנור העלעקטרי לחמם התבשיל שעומד בו מע"ש מותר, אבל לבשל עי"ז תבשיל מחדש נראה דאסור".
3. הל' שבת (פרק י"ד הע' תר"ס) – "המקיל מע"ש במבושל כ"צ ודאי יש על מי לסמוך".
4. ששכ"ה (פרק א' סעי' כ"ו [דפו"ח, סעי' ל"ב]) – "אוכל מבושל, בערב שבת מותר ליתן אותה על גבי כירה חשמלית בשעה שזו אינו מופעלת, אף כשהיא מחוברת לשעון שבת שיפעיל אותה בשבת".

ה. רק במים יש להקל.

1. באר משה (ח"ו קו"ע סי' א') – "רק במים שרי וצריך להדביק הכפתור שלא יבוא להקטינו או להגדיל כוחו או לכבותו ...".
2. ציץ אליעזר (ח"ב סי' ו', סי' ז', ח"ג סי' י"ח, עי' ח"ז סי' ט"ז, ח"ב סי' צ"א) – "להקל למעשה לגבי חימום מים טה וקפה, ובתנאי שישימו הפסק טס בין הקומקום לבין המיחם החשמלי (שם לא מדובר על פלטה של שבת) כדי שיהא לזה גם דין של גו"ק".
3. מראי מקומות.
- א) מצד מים שהוחמו בשבת - עי' סי' שכ"ו סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ו. אם הוא גרופה יש להקל.

1. הגר"ש זצ"ל (אוצרות השבת עמ' ת"ד אות א', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות י"א, עי' פרק כ"ד אות ה') – "דאף שהתבשיל נתבשל כל צרכו אכתי איכא למיחש שמא יחתה לחממו כיון דחשיב כשהיה חדשה ...".
2. עי' הל' שבת בשבת (ח"א עמ' רל"ד סעי' י"ט) – "השהה הקדירה ע"ג כירה חשמלית גרו"ק מע"ש שעדיין לא דלקה והשעון מכוון אותה להדלקה בשבת מותר ודינו כדין שהיה מע"ש ע"ג כירה גרו"ק ואין זה חשוב כמשהה מתחילה בשבת, ויש מתירין בזה אף ע"ג כירה שאינה גרו"ק כדין שהיה מע"ש במבושל כמאב"ד".

ז. מיקל.

1. הר צבי (ט"ל הרים מבשל סי' ג', ציץ אליעזר ח"ב ריש סי' ז') – "ומש"כ דיש לאסור ערב שבת אטו שבת, בזה יש לדון דמכיון שעובדא זו של כירת חשמל לא היה אז ולא אסרוהו, אין בידינו לגזור מעצמינו..."
2. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות א', תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות א') – "ואף גם בכה"ג שלא נתבשל עדיין כמאב"ד ג"כ נלענ"ד להקל".
- א) אמנם עי' הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב סוף עמ' ק"י) – "דאף שמעיקר הדין בבישול שע"י שעון חשמל כשנותן הקדירה מע"ש יש לדון רק בהלכות שהייה, מ"מ רצוי להמנע מזה מפני שיש בזה חשש למכשולות".
- ב) מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (אוצרות השבת עמ' ת').
3. אור לציון (ח"ב פרק ל' סעי' י"ח, הע' י"ח) – "להניח בערב שבת ודאי מותר. ואמנם בחזו"א בסימן ל"ח ס"ק ב' הצריך כל דיני שהייה, וכדין מניח על האש מער"ש, שיהא מבושל כל צורכו וכו', משום שעכ"פ יש חשש שמא יחתה, מ"מ בפלטה חשמלית שאין אפשרות להגביה יותר, אין חשש שמא יחתה, ומותר לשים בערב שבת בכל אופן".
4. משנה הלכות (ח"ד סי' ל"ד) – "עכ"פ כנראה רוב בנין ורוב מנין והסברא נותנת דאין בזה שום איסור וכן נראה להלכה".
5. שבט הלוי (ח"ט סי' נ"א אות ב') – "כידוע ג' גדרי איסור שם סי' רנ"ג, א' שמא יחתה, ב' מבשל, ג' מיחזי כמבשל ע"י נתינה ע"ג אש אעפ"י שמבושל כ"צ וגם גרופ וקטום מכ"מ ליתן לכתחילה בשבת או אחרי שהניחה ע"ג קרקע אעפ"י שאין סרך איסור בשול דהא מבושל כ"צ, וגם איסור שהי' אין כאן, ופשוט דבכה"ג דלא נשאר רק גדר מיחזי כמבשל בתחלה דלא שייך זה כשאינו עושה שום מעשה והקדירה עומדת מע"ש על הכירה, לא ניתן לכתוב מרוב פשיטות".
- א) אמנם עי' שבט הלוי (אוצרות השבת פרק ב' הע' קמ"ד, מבית לוי ח"ו עמ' ל"א אות ג', ח"ט עמ' ט"ו אות ד') – "אין להניח לכתחילה בער"ש חבשיל ע"ג כירה שעומדת להדלק בשבת ע"י שעון, ואפילו אם הכירה גרופה וקטומה, והמאכל יבש ומבושל כל צרכו".
6. הגר"ח ק שליט"א (שונה הלכות סי' רנ"ד סעי' י"א, אוצרות השבת סוף עמ' תי"ב) – "כנראה דעתו דמה שנדלק בשבת לא חשוב מעשה חדש לענין זה אלא כהמשך המעשה הקודמת".
7. מגילת ספר (סי' א' אות ז', עי' אות ב', קוני' שמירת שבת פרק א' אות ו') – "יש להקל בכל זה".
8. ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס"ח, הע' קט"ו, עי' הע' פ"ג) – "מותר להניח תבשיל מערב שבת על גבי הפלטה, ובאופן זה, כאשר האש נדלקת יש בדבר היתר לפי דיני שהייה. [חזו"א סי' ל"ח ס"ק ב', ועיין בספר שונה הלכות סי' רנ"ד סי"א]".
9. עי' ילקוט יוסף (סעי' י"א) – "יש אומרים שמותר לתת מערב שבת תבשיל צונן שיש בו מרק על גבי פלאטה חשמלית שאינה פועלת, ובמשך השבת הפלאטה תדלק על ידי שעון - שבת, והתבשיל יתחמם בשבת. ויש חולקים ואוסרים אפילו כשנותן התבשיל מערב - שבת. והעיקר לדינא להקל כסברא ראשונה. ומכל - מקום המחמיר תבוא עליו ברכה".
10. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מעשה שהייה, שמעתי מבעל מח"ס זרע שמואל) – "להקל למעשה לכתחילה".

ח. מראי מקומות – הרב"ז (ח"א סי' קל"ו), הגרי"צ לעבאוויטש זצ"ל (ירושת פליטה סי' ט"ז), יסודי ישרון (מערכת ערב שבת סוף עמ' כ"ד), שערים מצוינים בהלכה (סי' ע"ב ס"ק מ"ב), שבות יצחק (ח"ב פרק ט'), שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' רכ"א), אוצרות השבת (פרק ב' סעי' מ'), תורת המלאכות (האופה ס"ק קע"ג), פסקי תשובות (דפו"ח אות ל"א).

ל) שאר ענינים.

- א. הלכה למעשה בזמנינו: כדי שלא יהיה איסור של שהייה, יש ג' עצות.
 1. לשים בלעך (פח מתכת, שכלל ישראל נוהגין דלא כהחזו"א).
 2. כשהוא מבושל (לפי חנניה, אפילו מאב"ד).
 3. במקום שאי אפשר להגדיל ולהקטין האש (רוב פוסקים דלא כהגריש"א זצ"ל).
 4. מקרים.
- א) כירה גז (stove top) - או בלעך, או מבושל.
- ב) תנורים שלנו (oven) - או בלעך, או מבושל, [או "מצב שבת" (Shabbos mode) המצוי בארה"ב, שא"א להגדיל או להקטין האש ע"י הכפתורים].
- ג) קראקפאט (crockpot) - או בלעך, או מבושל, או במקום שאי אפשר להגדיל ולהקטין האש.
- ד) פלטה של שבת (hot plate) - או בלעך, או מבושל, או במקום שאי אפשר להגדיל ולהקטין האש.
- ה) מיחם חשמלי (urn) - או מבושל (160f-110f), או במקום שאי אפשר להגדיל ולהקטין האש.

ב. שהייה של מאכל או משקה מבושלים לאחר שנצטננו.

1. מאכל יבש שנצטננו.
 - א) מיקל, שלא צריך גו"ק – חזו"א (סי' ל"ז ריש ס"ק כ"ז, לשונו מובא לקמן), אז נדברו (חי"ב סי' כ'), "דלא כהנדפס באז נדברו ח"ו סימן י"א וכן נראה מסתימת הפוסקים", הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' ל"ט), חוט שני (ח"ב עמ' ק"ח ד"ה תבשיל), מגילת ספר (סי' א' אות א'), ארחות שבת (פרק ב' סעי' ו'), מנחת איש (פרק ו' סעי' ד').
 2. מים או מרק שנתבשלו ונצטננו.
 - א) פמ"ג (א"א ס"ק מ"א) – "ויש לראות, דליתן מים על ידי ישראל לקדירה הקבוע בתנור לא שרי אלא אם כן מבעוד יום, שיכול לחמם מבעוד יום, וכמו שכתב המ"א בסימן רנ"ד אות כ"ו ובסימן רנ"ט בדיני שהייה [שם], ומה בכך, הא בלילה נתקררו המים,

ובבקר הוה מבשל בלח מקורר לגמרי, ואיך שרי שהיה בשבת בכירה שאין גרופה, וכל שכן דהוה על גבי האש ממש כהאי גוונא, דאסור בסימן שי"ח [סעיף טו] אף ביבש לגמרי על גבי האש אם לא נגד המדורה מרחוק, אם כן איך מותר. וכי תימא דבמקום פסידא שלא יבקע הקדירה שרי, עדיין יש לגמגם בזה, כל שעיקר כוונת ישראל שיהיו המים לט"ע ולקאווי", כהאי גוונא אסור לשהות בשבת למחרתו, שנתקרה לגמרי. ואפשר דסומכין כהאי גוונא על גדולי הפוסקים המתירים בלח, דאין בישול אחר בישול, ועדיין צ"ע".

(ב) מיקל.

(1) חזו"א (סי' ל"ז ריש ס"ק כ"ז) – "והנה לדעת הר"י והרא"ש דכל שנצטנן יש בישול אחר בישול יש לומר דברייטא בחם קאמר דצונן הוי כלא נתבשל אבל לדעת הרשב"א דאפי' נצטנן אין בישול אחר בישול שם תבשיל שבישל כ"צ כולל בין חם בין צונן, ועוד אפי' לדעת הרא"ש תבשיל שבישל כ"צ היינו אפי' צונן שהרי לרבנן דחנניא דאסרי לשהות תבשיל שלא בישל כ"צ ושרו בתבשיל כ"צ היינו אפי' עכשו הוא צונן דאע"ג דיש בו דין בישול מותר **דלא אתא לחתויי כיון דכבר הוא מבושל** והלכך סתם תבשיל שבישל כ"צ היינו בין חם בין צונן, והדין נותן כיון דכבר נתבשל לא חשיב שבחא, ואף אי חשיב שבחא ליסגי להמתין עד שיצטנן".

(2) מגילת ספר (סי' א' אות א').

(3) מנחת איש (פרק ו' סעי' ד').

(ג) מחמיר.

(1) אז נדברו (ח"ו סי' י"א, ע"י ח"ב סי' כ' [לשונו מובא לעיל]) – "במים חמין כאשר גליתי דעתי, במקום אחר דאצלנו העיקר הוא החמימות א"כ אם נצטנן הוי כלא נתבשל לגמרי ובדיעבד אין לנו כח להחמיר ולאסור".

(ד) מראי מקומות – חוט שני (ח"ב עמ' ק"ו ד"ה והדבר), הגר"ש אויערבאך זצ"ל (ארחות שבת פרק ב' הע' י"א), ארחות שבת (פרק ב' סעי' ז', הע' מ"ט).

ג. עצמות שראויין לאכילה, והוא אוכל אותם.

1. חוט שני (ח"ב עמ' ק"ז) – "בעצמות הללו, י"ל דלא צריך שיהיה מבושל קודם השבת כמאכל בן דרוסאי דכיון דהם צריכים הרבה בישול הוי כקדירה חייתא, ואע"פ שבתבשיל שהתחיל להתבשל ועדיין לא הגיע למאכל בן דרוסאי, אין היתר של קדרא חייתא, מ"מ לענין עצמות כיון שבישולם רחוק הוו כקדרא חייתא לגבי עצמות אלו, אבל לא לגבי כל התבשיל שבקדירה".

ד. תנור אפיה שהפעילו על חום נמוך: נתינת מאכל בתנור על 'מצב שבת' המצוי בארץ ישראל.

1. מחמיר – הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות ט', פסקי הלכות קרול או"ח אות ק"א), "תנור אפיה שהפעילו על חום נמוך (ב'תכנית שבת)', אסור לשים בתוכו קדירה בשבת, כדי לשמור חומה".

לא [כללי חזרה - סעיף ב'].

א. תנאים לחזרה.

1. כלל א': גרופה וקטומה - משנה (דף לו: לפי ב"ה), מחבר (סעי' ב').
2. כלל ב': עדיין רותחת - טור (סעי' ב'), מחבר (סעי' ב').
3. כלל ג': לא ע"ג קרקע, עודה בידו - גמרא (דף לח:), מחבר (סעי' ב'), רמ"א (סעי' ב').
4. כלל ד': דעתו להחזירה - גמרא (דף לח:), רמ"א (סעי' ב').
5. כלל ה': מבושל כל צרכו - רמ"א (סעי' ב').
6. כלל ו': על גבה ולא לתוכה - גמרא (דף לז:), מחבר (סעי' ב').

ב. אם האיסור תלוי במעשה החזרה או בשהיית הקדירה על האש.

1. שהיית הקדירה על האש – חזו"א (סי' ל"ז ס"ק כ"ו), "ונראה דאם החזיר א"י בשבת חייב לסלקו דכי היכי בשהי' אם נשאר על הכירה במקום דשהיתו אסור חייב לסלק וכמש"כ לעיל ה"נ אם הוחזר בשבת חייב לסלק דשרש איסור חזרה הוא מחשש דלא ליתי לחתויי וחייב לסלק".

2. מראי מקומות – הגר"ש אויערבאך זצ"ל (ארחות שבת פרק ב' הע' צ"ג), "דמסתבר דאף לשיטת הרשב"א והר"ן מחוייב לסלק את התבשיל כיון שהניחו באיסור וכל מציאותו באיסור היא", ארחות שבת (פרק ב' הע' ל"ו, הע' צ"ג).

(א) לענין שהיה - ע"י לעיל.

(ב) לענין אמירה לנכרי - ע"י סוף הסימן.

ג. חזרה לכירה אחרת.

1. מיקל - אפילו הבלה מרובה מראשונה.

(א) רמב"ם (פרק ג' הל' י"א) – "ומותר להחזיר מכירה לכירה **אפילו מכירה שהבלה מועט לכירה שהבלה מרובה**".

(ב) רמ"א (סעי' ב') – "ואפילו לכירה אחרת".

(ג) עולת שבת (ס"ק ב') – "ומה שכתב אפילו לכירה אחרת. פירוש אפילו הבלו מרובה יותר".

(ד) מג"א (ס"ק כ"ג) – "אפי' הבלה מרובה מראשונה".

(ה) תוס' שבת (ס"ק כ"ח).

(ו) גר"ז (סעי' י"ד).

ז) מ"ב (ס"ק ס"ב) – "ואפילו אם הבלה מרובה מראשונה מ"מ לא הוי רק בכלל חזרה ושרי".

ח) חזו"א (סי' ל"ז ריש ס"ק י').

ט) באר משה (ח"ג סי' נ"ז אות א', ח"ד סי' ל"ב אות ב').

י) זכור ושמור (בישול ריש עמ' מ"ג, דפו"ח עמ' קס"ט).

2. מחמיר.

א) רבינו ירוחם (נתיב י"ב ח"ג, ס"ט-א') – "ובירושלמי כתב שאין מחזירין מדירה זו לדירה אחרת שאם נטלה מכירה אחת אסור להחזירה לכירה אחרת דהוי כנותן על גבי כירה לכתחילה בשבת".

3. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק מ"ו), חזון עובדיה (שבת עמ' פ"ט).

א) מאירי (דף לח: ד"ה לא) – "וי"מ פינה ממיחם למיחם כשנטלה מכירה זו אם יכול להחזירה לכירה אחרת ומ"מ היה ראוי לומר מהו לפנות ממיחם למיחם".

ב) מסמיכה לעל גבה - עי' לקמן.

ד. אם אינו מסיר את הקדרה מהאש רק הטה אותה כדי להוציא ממנה תבשיל.

1. מחמיר, שלא להחזירה אל האש בזמן שאינה גו"ק.

א) חזו"א (ארחות שבת פרק ב' הע' נ"ח) – "כן שמענו מהגר"נ קרליץ שליט"א בשב חזו"א, דאף שהיה רגיל להורות להתיר להטות את הקדרה, בסוף ימיו חזר בו וחשש בזה לאיסור חזרה".

ב) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ל"ה) – "גם אם אינו מסיר את הקדרה מהאש רק הטה אותה ובא להוציא ממנה תבשיל ולא להחזירה אל האש, כשאינו גרופה וקטומה".

ג) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' כ"ז, דעת חזו"א פרק א' אות י"א).

2. מיקל.

א) הגר"ח ק"ש שליט"א (עם מקדשי שביעי ח"א עמ' ר"ז אות כ"ח) – "כשרק הטה מקילים".

ב) זכור ושמור (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' קע"ג) – "שאפי' אם הגביהו הקדירה קצת מהכירה למקום שהתבשיל יכול להשאיר לחום של יס"ב (דהיינו לא הגביהו הרבה), אפשר שמותר להחזירה לאותו כירה אפי' שאינו גו"ק שלא נקרא ע"ז שם חזרה בגלל שלא נחשב כסילוק מהאש, רק המשך לשהייה הראשונה".

ג) הל' שבת בשבת (פרק ה' דיני חזרה סעי' ה' [עמ' רכ"א], הע' נ"ה) – "מאחר שעקר את הקדירה מע"ג הכירה נחשב לחזרה, אבל אם לא עקר הקדירה לגמרי מהכירה אע"פ שהטה אותה, כל עוד יש מגע בין הקדירה לכירה, אין זו חזרה ומותר להשיבה במקומה. [וכ"ז פשוט, והוצרכתי לזה לפי שראיתי למי שאסר בזה כדן חזרה]".

ה. תנורי חשמל שבזמנינו.

1. מחמיר: יש כללי חזרה – חזו"א (או"ח סי' ל"ח ס"ק ב' ד"ה כשיש), פוסקים.

ו. אינו יד סולדת.

1. מיקל: ל"צ הכללים – רמ"א (סוף סעי' ב'), אג"מ (או"ח ח"א ריש סי' צ"ד, "הנה להחזיר מן המקרר על התנור דבר גוש שנתבשל לפני השבת אסור למקום שאפשר להתחמם עד שהיד סולדת אף רק ע"י זמן רב, דאף שביבש שאין בו מרק לא שייך בו בשול אחר בשול, מ"מ אסור להחזיר אף אם סלקו בשבת וכ"ש בסלקו מע"ש דאף דלא נצטנן אסור דהוא כנותן עתה מחדש שאסור מדין איסור החזרה שבריש כירה. אבל הוא רק למקום שאפשר להתחמם שיהיה היד סולדת דלמקום שאף אם יעמוד שם כל היום לא יהיה היד סולדת אלא יתחמם כפי הראוי לאכילה לבד לא אסרו כדאיתא ברמ"א סי' רנ"ג סוף סעי' ב' ... וממילא כיון שההיתר הוא רק למקום שלא אפשר לבא לידי יד סולדת מותר אף בדבר לח").

א) תלוי אם האוכל יעשה יס"ב – מ"ב (ס"ק ס"ו), "שאין לאסור חזרה אא"כ יש חום שהקדירה יהיה נעשה רותחת מן החום", חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ח'), "ומדברי המ"ב בבה"ל ד"ה אבל, מבואר שפי' דבעינן שיהא התבשיל הניתן שם והוא אין יס"ב יוכל להתחמם ולבוא לידי שיעור יס"ב והוא חום יותר גדול מיס"ב במקום הזה, וכבר דן בזה הב"י סי' שי"ח ד"ה מותר, לענין נגד המדורה, והכריע כן דאע"ג דאין היד שולטת כאן מ"מ כל שזה שניתן כאן לא יבוא לידי יד סולדת בו מותר וכמו שפי' הרא"ש".

ב) מראי מקומות – ארחות שבת (פרק ב' הע' ק"ז, "ויש לעיין במקרה שמקום זה יכול לחמם קדרה קטנה לחום שיס"ב ואינו יכול לחמם קדרה גדולה").

ז. הכנסת כף עם שיירי מאכל לכלי ראשון.

1. מיקל - ל"צ הכללים.

א) חזו"א (ארחות איש שער י"א סי' ה' [עמ' ע"ר], הו"ד במאור השבת ח"ב עמ' רפ"א ד"ה ובספר, ושבות יצחק ח"ט עמ' תל"א ד"ה וכמו"כ) – "דלגבי איסור חזרה שאסרו חכמים, לא גזרו כה"ג, ואמר קצת בבדיחותא, וכי בלשון הרע מדקדקים כולי האי לשאול כיו"ב".

ב) הגר"ש זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' צ"ב [דפו"ח, הע' ק"ו], שולחן שלמה סי' שי"ח ס"ק ל"ז) – "כי גם על האש נקטינן דאין בישול אחר בישול, ולא שייך בכה"ג לומר דנראה כמבשל".

ג) הגר"ש זצ"ל (שבבות יצחק ח"ט עמ' תל"א אות ז', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ג אות ב') – "לאחר שהוציא פעם אחת ע"י כף ורוצה להכניסה שנית להוציא עוד, אע"ג שיש עליה שיירי אוכל יבש, אין לחוש בזה לאיסור חזרה".

ד) חוט שני (ח"ב פרק כ"ז ס"ק ו' ד"ה מצקת, עמ' קל"א).

לב] כלל א': גרופה וקטומה.**א. הטעם.****1. מחזי כמבשל.**

- (א) ר"ן (דף טו: ד"ה גמ', ע"י ד"ה בית) – "שמחזיר בשבת נראה כמבשל אם אינה קטומה".
 (ב) ריטב"א (דף לו: ד"ה גמרא [הע' כ"ג], ריש דף לו: דף לט. סוף ד"ה כל) – "דבחזרה אחמירו טפי מפני שהוא כמבשל בשבת".
 (ג) ע"י אגלי טל (אופה ס"ק מ"ח אות ב', אות ג') – "ונפלאותי על המג"א והתוספות שבת והרב מלאדי בשו"ע שלו שכתבו דטעם איסור חזרה בשאינו גרוף וקטום משום חשש שמא יחתה. והרי מפורש בהר"ן דטעם איסור חזרה משום שנראה כמבשל ... ונראה לי שדעתם ז"ל דאי טמא דהאיסור באינה גרוף וקטום משום דמחזי כמבשל א"כ אפי' בקטומה לתסר דהא בקטומה כל שהוא סגי ואפי' קטמה והובערה דינה כקטומה כיון שסילק דעתו מלחתות. אבל באיסור דמחזי כמבשל מה מועיל סילוק דעתו. וע"כ כתב הרשב"א במשנת מולאיר הגרוף דדוקא על גרופה מותר להפשיר אבל על קטומה אסור. ע"כ פירשו דלהחזיר לא מחזי כמבשל רק משום שמא יחתה ובקטום שסילק דעתו מלחתות שרי".
 (ד) מ"ב (ס"ק ל"ז) – "דמחזי כמבשל אם אינה גרופה".
 (1) מצד מראית העין או כלפי עצמו – שבות יצחק (ח"ב עמ' ר"ל).

2. שמא יחתה.

- (א) ר"ת (ס' הישר חי' סי' רל"ה, סי' רל"ז) – "יש לחוש שמא יחתה ולכך צריך לעשות היכרה בגרופה וקטומה".
 (ב) מהר"ם מלובלין (דף לו: ד"ה אבל) – "ובספר ח"ש כתב בכאן חסר דבור אחד ברש"י וצ"ל לא מחזירין משום דמחזי כמבשל עכ"ל אבל מ"מ טעמו של ב"ה א"א לפרש אלא מטעם חיתוי דכשאנינה גרופה לא יחזיר דחיישינן לחיתוי אבל בגרופה וקטומה יחזיר דליכא למיחש לחיתוי וכן משמע בתוס' לקמן בדף ל"ח ע"ב ד"ה פינה ממיחם למיחם דבחזרה נמי שייך טעם גזירת חיתוי".
 (ג) מג"א (ס"ק כ"ו) – "ובשבת אסור שמא יחתה".
 (ד) תוס' שבת (ס"ק כ"ג, ס"ק ל"ד).
 (ה) גר"ז (סעי' ט"ו, קונ"א ס"ק ד', ע"י ס"ק ח') – "שאסור להחזיר לה בשבת בכל ענין גזירה שמא יחתה בגחלים".
 (ו) ע"י מ"ב (ס"ק ע') – "ובשבת אסור שמא יחתה".
 ע"י שעה"צ (ס"ק ל"ז, ס"ק ע"ה) – "ובספר הישר איתא דלכך בעינן גרופה, משום דכשנוטלה מן האש פעמים שמצטננת קצת, וחיישינן שמא יחתה בחזרתו".
 (ז) חזו"א (סי' ל"ז ס"ק כ"ו ד"ה ונראה) – "ושרש איסור חזרה הוא מחשש דלא ליתי לחתויי וחייב לסלק".
 3. מראי מקומות – מגילת ספר (סי' א' אות ד'), זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' קע"א, פרק י' הע' רכ"ו, הע' רכ"ז).
 (א) רש"י (דף לו: ד"ה לא, ע"י מהר"ם שם) – "לא מחזירין. בשבת, דמחזי כמבשל".
 (ב) מ"ב (סי' שי"ח ס"ק צ"ח) – "דאם נותן ע"ג ממש אף שאין בו איסור דאורייתא לדידהו עכ"פ אסור מדרבנן מפני שנראה כמבשל וגם דאתי לחתות בגחלים".
 (ג) אור שמח (פרק ג' ריש הל' א') – "דאיכא תרי טעמי באיסור חזרה ...".
 4. נ"מ.

- (א) זכור ושמור (דפו"ח עמ' קע"ב) – אם לכסות הכפתורים: לפי שמא יחתה, יש לכסות הכפתורים, משא"כ מצד מחזי כמבשל.

ב. מצטמק ורע לו.

1. עדיין אסור בלי גו"ק – רמב"ם (פרק ג' הל' י', ע"י המ"מ שם, "לעולם"), רמב"ן (דף לח: ד"ה כתב, "בלא גרוף וקטום אסור לעולם אפי' מצטמק ורע לו"), ר"ן (דף יז: ד"ה ומיהא), מ"ב (ס"ק נ"ב), פוסקים.

ג. להגדרים של גו"ק.

1. ע"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
 2. **האם צריך גריפת כל הגחלים לחוץ.**
 (א) שיגרוף הגחלים לצד אחד – ישועות יעקב (ס"ק ב'), הו"ד במ"ב (סוף ס"ק ס"ח, "ולפי מה שכתב בספר ישועות יעקב דלענין חזרה סגי כשיגרוף הגחלים לצד אחד יש להקל אם גרף הגחלים מבע"י שיהיו רק לצד אחד").
 (ב) מראי מקומות – חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ח' ד"ה והנה, "ועיקר דברי הישי"ע דלענין איסור חזרה סגי בגרוף לצד אחד אף דלמ"ד לשהות בעינן הוצאת הגחלים אינו מובן ואינו תח"י לע"י בו").

ד. כיסוי כפתורים, אם נחשב כגו"ק – למקילים גבי שהייה.

1. מיקל.
 (א) הגר"א קוטלר זצ"ל (הל' שבת, איידר, פרק י"ד הע' תתקס"ג) – "שהתיר חזרה בלא בלעך בתוך התנור כיון שכסו את הכפתורים שבהם מגביהים האש דלדעתו הוא עיקר דין הבלע"ך".
 2. מחמיר, מחזי כמבשל.
 (א) חזו"א (מעשה איש ח"ז עמ' קמ"ב, גנזי שערי ציון עמ' כ"ו אות כ') – "שאלה: האם מועיל לכסות מערב שבת את הבורג המגדיל ומקטין את האש. תשובה: זה מועיל רק לגבי העמדה על האש של מאכל שטרם נתבשל בערב שבת, אבל לא לגבי חזרה".

(ב) הל' שבת (איידר, פרק י"ד הע' תתקס"ג) – "ולא אבין, דהא נחא לענין שהייה מהני כיוסוי על הכפתורים, דגרופ וקטום לשהייה משום גזירה שמא יחתה ובכפתורים מכוסים א"א לחתות, אבל לגבי חזרה דגו"ק גם משום מיהזי כמבשל בעינן היכר בגוף האש ואיך מהני כיוסוי על הכפתורים לזה".
 1) אולי לתרץ הגר"א קוטלר זצ"ל, עי' העם מרדכי (סי' ז' אות ב' ד"ה ונראה), לשונו מובא לקמן.
 3. מראי מקומות.

(א) הגר"פ"ש (חידושי בתרא סי' רנ"ז על מ"ב ס"ק מ"ג) – "בס' הלכות שבת ... התיר הגר"א קוטלר ז"ל בכיוסוי הכפתורים, והקשה דהא לא מהני לטעמא דמיהזי כמבשל, ומיהו החזו"א ז"ל תפס בעיקר דטעמא דחזרה הוא משום שמא יחתה כדעת ר"ת, הובא בשע"צ לעיל סקל"ז, וכדאי הוא הג"ר אהרן לסמוך עליו בשעת הדחק".

ה. פלטה חשמלית: שאי אפשר להגדיל ולהקטין (ואינו רגיל לבשל עליו), לענין חזרה.

1. מחמיר - מחזי כמבשל, וצריך כיוסוי.

(א) אג"מ (הגר"ר פיינשטיין שליט"א בס' עם מרדכי עמ' מ"ט ד"ה אך) – "שאביו אוסר אפילו החזרה על גבי פלטה אם אינה מכוסה מטעם נראה כמבשל".

אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' שי"ח אות ד') – "אין לחמם דבר יבש המבושל כל צרכו על גבי הפלטה בשבת משום מחזי כמבשל, אלא יש להתיר על ידי הפסק קדירה ריקה".

1) אמנם עי' בס' עם מרדכי שם, וכן לקמן "בנתינה לכתחילה", שיש כמה חולקים אם זה דעת האג"מ.

(ב) באר משה (ח"ז קו"ע סי' ד') – "שרי כשפח (פלעך) מונח על הפלאטע".

(ג) אור יצחק (ח"א או"ח סי' ע"ב) – "פלטה חשמלית שיש בה מידת חום אחת וא"א להגדיל האש בשבת כבר האריכו בזה הרבה אחרוני זמננו, והנלע"ד פשוט לגבי חזרה בשבת דלית דין ולית דיין שיתיר, ואסור מדין מיהזי כמבשל בשבת, וכמו שאסור בגרופ וקטום ה"ה בזה".

(ד) הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חס"ב עמ' קכ"ו טור ד') – "שאלה: או"ח שי"ח. גבי פלטה חשמלית: לא נוהגין אף פעם, וגם א"א לבשל בה, וא"כ אולי יהא מותר להחזיר כלי לשם, דלא שייך מיהזי כמבשל שהוא הטעם לאסור החזרת כלי. תשובה: לא ביאר למה א"א לבשל בזה. שאלה: בהנ"ל. האם שייך מיהזי כמבשל בפלטה חשמלית, דהא אין מבשלין בה. תשובה: איני מבין השאלה למה לא שייך בישול. [א"ה: הארת הח"א הנ"ל: ובע"פ אמר דאם באמת א"א לבשל בה עד שהיס"ב יתכן דל"ש מיהזי כמבשל. ומ"מ יתכן דל"פ. ובמכתב אח"כ הח"א הנ"ל כ' לגר"ח: על דבר פלטה חשמלית ניסיתי וראיתי דאפשר לבשל בה, וא"כ באמת גם בפלטה שייך מיהזי כמבשל]".

(ה) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' פ"ט, וכן chulent checklist) – "שיש להחמיר".

הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

In order to do chazara on a plata, would I need to cover the plata to make it garuf v'katum (and why), or is it enough that I can't adjust the heat because there is no knob, so there is no problem of shema yechateh? (Shmiras Shabbos says in הל' פרק א' since it is not normal to cook on it, as long as one is unable to change the heat level, it has a דין of being covered." R' Moshe says in ע"ד סי' ע"ד it has to be that I can't cook on it plus non-adjustable to make it considered covered.)

R' Y. Berkovits wrote: We confirmed with Reb Dovid that Rav Moshe held it was mechzi since one could cook on it (get water to yad soledes).

2. מיקל - דינו כמו גרופ וקטום.

(א) הגר"ש זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' ע"א [דפו"ח, הע' פ"ג], שולחן שלמה ס"ק י"א ג') [לשונו מובא לעיל], ס"ק ט"ו, ס"ק כ"ז) – "חשיב כקטומה. וגם לא שייך הטעם של של יחתה, כיון שאין הפלטה מיועדת לבישול, וגם א"א להגדיל את מדת החום שלה, ודינה כקש וגבבא שמותר אף להחזיר ...".

(ב) ציץ אליעזר (ח"ח סי' כ"ו אות ה', חכ"ב סי' כ"ב אות ו') – "דיש לזה דין גרופה וקטומה, והבאתי שבכזאת העלה גם גאון ההוראה רבה של ירושלים הגר"פ פרנק זצ"ל דיש לזה תורת גרופה וקטומה וא"צ לפרוס על הפלטה כדי להפסיק בין הקדירה והפלטה בהיות דאין אפשרות להגדיל או להקטין את כח החום ולא שייך חיתוי כלל. והוספתי כי לכל היותר אפשר להדר לתלות על מקום התקע פתקה שכתוב עליה שבת קודש כדי שלא יבוא אי פעם לשכוח ולהוציא התקע ממקומו כדי לכבות הפלטה [או כדי להעמידו על מדת חום גבוה יותר, אם ישנו בכזאת]".

(ג) אבן ישראל (מאור השבת ח"ב עמ' רפ"ח, עמ' תרנ"ו) – "בפלטה חשמלית שאי אפשר לא להגדיל ולא להנמיך, הוי כגרופה וקטומה, ומותר בין שהיה בין חזרה".

(ד) אז נדברו (ח"א סי' ע"ט אות פ"ח עמ' קנ"ז, ח"ד סי' כ"ו אות ב', סי' כ"ז ד"ה ובסתם, ח"ז סי' כ"ב סוף אות ב', ח"ח ריש סי' ט"ז, ברית עולם שהיה סעי' כ"ו) – "בסיר חשמלי המיוחד לשבת דא"א להגדיל ולהקטין האש דינו כגרופה וקטומה לפי אינו מותר אלא באופנים דמותר בגו"ק דהיינו להשהות מע"ש ולהחזיר מותר רק ע"פ התנאים שבסעיף י"ז".

(ה) הגר"פ"ש זצ"ל (חי' בתרא על מ"ב ס"ק כ"ג) – "בספר יביע אומר פסק דב'פלטה' מותר לשפות אפילו בשבת דאינו יכול לבשל, ולענ"ד אינו מוכח, דלאו כולהו ידעי דאינו מבשל, ואפשר דמיהזי כמבשל, אבל להחזיר פשיטא דמותר דלא גרע מקש וגבבא".

(ו) ששכ"ה (פרק א' סעי' כ"ה [דפו"ח, סעי' ל']) – "מותר להחזיר עליה את הקדירה, והוא שימלא אחרי שאר התנאים".

(ז) שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל' אות ב') – "דינו ככירה גרופה וקטומה".

(ח) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' מ"ג, עמ' ס').

(ט) ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרס"ז).

- (י) זכור ושמור (דפו"ח בישול עמ' קע"ט, פרק י"א הע' ר"נ) – "כן נראה, וכ"כ בשמירת שבת כהלכתה".
 (יא) ילקוט יוסף (סעי' ט') – "שהאש תהיה מכוסה בפח או אזבסט, או פלאטה חשמלית".
 3. מראי מקומות – מאור השבת (סי' י' הע' כ"ו), הלכה שלימה (ח"ב סי' י"א ד"ה חזרה).
 (א) תשובות והנהגות (ח"א ריש סי' ר"ז אות ו') – "ויש אוסרים דמיחזי כמבשל, ובשעת הדחק מותר גם להחזיר וסומכין דלא נקרא מיחזי כמבשל כיון שאת רגילים לבשל עליה ועיקרה רק לשמירת החום".
 (ב) עם מרדכי (סי' ז' אות ב' ד"ה ונראה) – "ונראה לתרץ שיטת השש"כ, שהרי לא אסרו החזרה בכירה קטומה לפי הר"ן, משום דלא נראה כמבשל. ומ"מ אסרו הנחה מתחילה משום מיחזי כמבשל. הרי דבקטומה הנחה נראה כמבשל ולא החזרה. וכן הדין בקש ובגבבא לפי השש"כ (שם), וא"כ הוא הדין ע"ג פלטה חשמלית לפי השש"כ".
 (1) ששכ"ה (הסכמה לס' עם מרדכי על שבת ד"ה עוד) – "ואני רואה שכת"ר 'תרץ' את ספר שש"כ כראוי".

לג] חזרה בערב שבת – אם הוא סמוך לשבת: באופן שאם נצטננה הקדירה אי אפשר להרתיחה מבעוד יום, י"א דינו כמו בשבת עצמו.
 א. מתי צריך התנאי של גו"ק: ראשונים.

1. אפילו בערב שבת.
 (א) ר"י (תוס' דף לו: ד"ה וב"ה) – "אומר ר"י דמצינו למימר דבערב שבת נמי אסור להחזיר אפילו רותח משעה שאם היה קר לא היה יכול להרתיח מבע"י".
 (ב) ר"ת (תוס' דף לו: ד"ה וב"ה, ס' הישר חי' סי' רל"ה, סי' רל"ז) – "אפילו בשבת מחזירין כדאמר בגמרא ... ועוד מדקדק ר"ת מדקאמר לא יתן עד שיגרוף ואי לא יתן לא יחזיר בשבת הוא איך יגרוף או יקטום בשבת והוה ליה למימר אלא אם כן גרף וקטם אלא בחול נמי אסור להחזיר".
 (ג) ס' התרומה (סי' רל"א) – "דהיינו לא יחזיר ואפילו מערב שבת קאמר".
 (ד) סמ"ג (ל"ת ס"ה) – "לא יחזיר ואפילו מערב שבת".
 (ה) רא"ש (פרק ג' סי' ב') – "נראה דבערב שבת נמי [אפילו] הוא רותח אסור להחזירו כל היכא דאם היה קר לא היה יכול להרתיחו מבעוד יום".
 (ו) סמ"ק (מצוה רפ"ב) – "ואפי' מבעוד יום של ערב שבת קרוי חזרה".
 (ז) הגהות מיימוניות (פרק ג' אות ג').
 (ח) עי' ריטב"א (ריש דף לו: סוף דף לח.) – "דכשהניחה צוננת סמוך לחשכה בענין שלא תתחמם מבעוד יום קרי חזרה ואסורה כאילו החזירה בשבת".
 (ט) טור (סעי' ב').
 (י) הג' מרדכי (ריש פרק ג') – "ואפילו מערב שבת אסור להחזיר".
2. רק בשבת.

- (א) רש"י (דף לח: ד"ה מחזירין, עי' תוס' דף לו: ד"ה וב"ה).
 (ב) רמב"ם (פרק ג' הל' י') – "כל שמותר לשהותו על גבי האש כשנוטלים אותו **בשבת** אסור להחזירו למקומו, ואין מחזירין לעולם אלא על גבי כירה גרופה ...".
 (ג) ר"ן (דף טו: ד"ה בית) – "פי' בתוס' ... ולא נראה לי כן משום דב"ש לטעמייהו אזלי דבעו בכולהו מלאכות שאדם מתחיל מבעוד יום (הוא) אם יעשה מקצת מעשה שלהם קודם לחשיכה אבל לב"ה דמתירין בכולן עם השמש כדאיתא בפרקא קמא אפי' אין שהות ביום כדי להתחמם שרי. ומשום הכי אמרינן בגמרא לדברי האומר מחזירין אפילו בשבת משום דלהחזיר סמוך לחשכה לא איצטריך להו לבית הלל דהא בכל מלאכות כולן הן מתירין עם השמש אלא משום דחזרה דשבת גופיה הוא דאצטריכו לאפלוגי אבל אין הכי נמי דאפילו בשאינה גרופה מבעו"י שרי".

ב. הלכה.

1. מיקל – מחבר (סעי' ב').
2. המנהג להקל, וטוב להחמיר במקום שאין צורך כל כך – רמ"א (סעי' ב'), "והמנהג להקל, אך טוב להחמיר במקום שאין צורך כל כך", גר"ז (סעי' כ"ב), "והמנהג להקל לגמרי כסברא הראשונה ומכל מקום במקום שאין שם צורך כל כך טוב להחמיר", ארחות שבת (פרק ב' סעי' נ"ז), מנחת איש (פרק ו' סעי' ל"ח).

ג. שיעור רתיחתו.

1. יד סולדת בו: אילו היה התבשיל צונן ויש זמן להרתיחו עד כדי שיעור יד סולדת בו.
 (א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ט"ו, שולחן שלמה ס"ק כ"ג.ב, ישורון חט"ז עמ' ש"מ אות כ"ח) – לשונו מובא לקמן.
 (ב) פסקי תשובות (דפו"ח אות כ"ב) – "מכל מקום כל שלפי ההשערה אילו היה התבשיל צונן לא היה די זמן להרתיחו (עד כדי שיעור יד סולדת בו) עד שקיעת החמה יש להחמיר כאילו מחזיר בשבת עצמו".
 (ג) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' קי"א) – "שיעור רתיחה הוא שיעור יס"ב, וגם לדבר יבש".

ד. זמן השבת.

1. אפילו סמוך לברכו, שהוא קבלת שבת – רמ"א (סעי' ב'), "דכל שהוא סמוך לחשיכה, או סמוך לברכו שהוא קבלת שבת לדידן".

2. כשחשיכה – מג"א (ס"ק כ"ו), "סמוך לברכו. ובגמ' ס"פ ב"מ כתבו הרש"י והר"ן שמותר להדביק פת בתנור סמוך לברכו אם יש שהות ביום שיקרמו פניה קודם שתחשך וכ"כ המ"מ ספ"ה דלא גזרינן שמא יחתה אחר ברכו דהא לא אסור מדאורייתא וא"כ כ"ש שיש להקל בדין זה שהוא גופה אינו אסור אלא משום גזירה דאי שרית ליה מע"ש אתי להחזיר בשבת ובשבת אסור שמא יחתה א"כ למה נגזר סמוך לברכו", הו"ד במ"ב (ס"ק ע"א), עי' ערה"ש (סעי' כ"ב), ארחות שבת (פרק ב' סעי' נ"ז), פסקי תשובות (דפו"ח אות כ"ב), מנחת איש (פרק ו' סעי' ל"ח).
3. מראי מקומות – תוס' שבת (ס"ק ל"ד).

ה. רק אם כבר נתבשל כל צרכו, או אפילו מבושל כמאכל ב"ד - להמחמירים בערב שבת.

1. רק אם כבר נתבשל כל צרכו.
- א) רא"ש (פרק ג' סי' ב') – "ונ"ל הא דאסור מבעוד יום להחזיר לבית שמאי אף בגרופה וקטומה היינו מבעוד יום דומיא דמשחשיכה דכמו משחשיכה דהיינו אחר שנתבשלה נתנה בכירה להשהותה שם. כן נמי מבעוד יום דאסור להחזיר היינו אחר שנגמר בישולה ומניחה עומדת על הכירה עד לערב להחזיק חומה ואם נטלה אז מן הכירה אסור להחזירה אטו שבת ... אבל כל זמן שלא נתבשלה כל צרכה נוטל ומחזיר כל היום".
- ב) טור (סעי' ב').
- ג) לבוש (סעי' ב').
- ד) עולת שבת (ס"ק ב') – "ומסיים הרא"ש והטור דוקא כשנתבשל כל צרכו אבל כשלא נתבשל כל צרכו מותר להחזיר מבעוד יום, והטעם ביאר הב"י ז"ל דאי לא נתבשל כל צרכו לא חיישינן דלמא אתי להחזיר בשבת, דאם יחזיר בשבת הוי מבשל בשבת ובודאי יזהר".
- ה) תוס' שבת (ס"ק ל"ג).
- ו) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ט"ו, שולחן שלמה סוף ס"ק כ"ג.ב', ישורון חט"ז עמ' ש"מ אות כ"ח) – "אגב הנני להעיר כיון דאם אינה מבושלת כל צרכה הרי סובר הרא"ש דבכגון דא לא חיישינן כלל שמא יבוא לעשות כן גם בשבת, וכיון דאנן הרי מחמירים לחשוש מספק לדעת הסוברים שגם לאחר בישול מאב"ד אם גמר לבשל כל צרכו חייב ונזהרים מאד מזה, נמצא דיש להתיר גם בזה, וכן נראה גם מהמשנ"ב, ואין לאסור אלא בנתבשל ממש כל צרכו דאז הוא קל בעיני הבריות ויבוא לעשות כן גם בשבת".
2. אפילו מבושל כמאכל ב"ד.
- א) ס' התרומה (סי' רל"א).
- ב) סמ"ג (ל"ת ס"ה).
- ג) סמ"ק (מצוה רפ"ב).
- ד) ב"ח (ס"ק ט"ז) – "אבל בספר התרומה (סי' רל"א, ד"ה פסק דין) וסמ"ג (ל"ת סה, יג ע"ג) וסמ"ק (סי' רפב ע' רפה) והגהות מיימוניות (פ"ג אות ב) כולם כתבו דאף בלא נתבשלה אלא כמאכל בן דרוסאי אסור להחזירה מבעוד יום על הכירה שאינה גרוף וקטום אם אין שהות ביום להרחיקה אילו נתקררה ומפרשים כיון דהלכה כחנניה והא דתנן לא יתן עד שיגרוף לא יחזיר הוא אפילו מבעוד יום עד שיגרוף אבל משהין עליו כחנניה דאמר כל שהוא כמאכל בן דרוסאי מותר להשהותו אלמא דמתניתין אוסר להחזיר מבעוד יום כשנתבשל כמאכל בן דרוסאי עד שיגרוף דלא שרי אף מבעוד יום בנתבשל כמאכל בן דרוסאי אלא להשהות על הכירה והכי ודאי משמע פשטא דמתניתין לפי דקדוקו של ר"ת ...".
- ה) עי' מג"א (ס"ק כ"ז) – "ואם אינה מבושלת כ"צ שרי להחזיר סמוך לחשיכה דלא גזרינן דאתו למעבד בשבת דודאי לא יבשל בשבת (טור והרא"ש) אבל סמ"ג וסמ"ק והג"מ אסרו אף בזה (ב"ח)".
- ו) חוט שני (אוצרות השבת עמ' ת"י).
- 1) משום לא פלוג – תוס' שבת (סוף ס"ק ל"ג), מ"ב (ס"ק ע"ג).
3. מראי מקומות – א"ר (ס"ק כ"ז), מ"ב (ס"ק ע"ג), ערה"ש (סעי' כ"א), כה"ח (ס"ק נ"ה), ארחות שבת (פרק ב' הע' צ"ה).
- ו. שאר תנאי החזרה: מה דינו [כגון עודה בידו, ודעתו להחזיר (שרותחת לא מהני. ופחות ממבושל כל צרכו, אולי הוא קולא, עי' לעיל)] - להמחמירים בערב שבת.
1. מיקל.
- א) גר"א (על רמ"א סעי' ב') – "דינו כמו בשבת עצמו. לא דוקא אלא דאסור בשאינה גרופה וקטומה אבל בגרופה מותר בכ"ע ואין חילוק בין הניחו ע"ג קרקע או עודן בידו כמ"ש הרא"ש שם ואף על גב דבפ"ד לא כתב כן שם העתיק לשון התוס' וכדרכו אבל בעצמו ס"ל דמותר כנ"ל".
- ב) מ"ב (ס"ק ע"ב) – "והיינו רק לענין דבעינן גרופה וקטומה כמו בשבת אבל לענין דעתו להחזיר ושלא יניחנו ע"ג קרקע לא בעינן בזה [תו"ש והגר"א בשם הרא"ש]".
- ג) תולדות שמואל (מצוה ל"ב סי' ל"ב אות ג').
- ד) ארחות שבת (פרק ב' סעי' נ"ז, עי' הע' צ"ז) – "אך באש גרופה וקטומה מותר להחזיר את הקדרה מערב שבת, אף אם הניחה ע"ג קרקע ולא היתה דעתו להחזירה אל האש, דכל גזירת איסור חזרה מערב שבת נאמרה רק על אש שאינה גרופה וקטומה".
- ה) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' כ"ו).
- ו) מנחת איש (פרק ו' סעי' ל"ח).

2. מחמיר.

- (א) עולת שבת (ס"ק ב') – "ומה שכתב דינו כמו בשבת עצמו וכו'. פירוש לענין דאסור להחזיר אם הניח על גבי קרקע וכל החילוקים שנתבארו בסעיף ב'".
- (ב) מנורה הטהורה (קני המנורה ס"ק כ"ט).
- (ג) על תהלה לדוד (ס"ק ט"ז, מקצת לשונו מובא לקמן) – "וטוב להחמיר".
3. מראי מקומות – תוס' שבת (ס"ק ל"ה), רא"ש (פרק ג' סי' ב', פרק ד' סי' ב'), ישועות יעקב (ס"ק י"א), כה"ח (ס"ק נ"ח).
- (א) גר"ז (קונ"א ס"ק ח') – "אלא אם כן נאמר דלא גזרו כלל סמוך לחשכה בהנחה על גבי קרקע ואין דעתו להחזיר, ולא משמע הכי מדברי הפוסקים (ועיין רא"ש פ"ד סי' ב' שסותר למה שכתב בפ"ג סוף סי' ב' וצ"ע) ומלשון רמ"א, עיין הגהות מרדכי".
- (ב) פסקי תשובות (דפו"ח הע' רי"ד) – "במשנ"ב סקע"ב בשם תו"ש והגר"א דבעינן רק גו"ק ולא שאר תנאי החזרה, אמנם בעולת שבת סק"ב ובשו"ע הרב קונט"א סק"ח ומנורה הטהורה סק"ט דבעינן כל תנאי החזרה דהיינו שלא הניחה על ג' קרקע (וע' להלן הערה רכ"ג) ודעתו להחזיר וכו', וכסתימת לשון הרמ"א 'דינו כמו בשבת עצמו', וכן הכריע להלכה בתה"ל"ד סקט"ז".

ז. האם יש עצה להעמיד על גבי אש גדול ואח"כ להקטין.

1. מיקל.

- (א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' קפ"ה [דפו"ח, הע' רי"ז], מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ט"ו, שולחן שלמה ס"ק כ"ג, ס"ק כ"ג.ב', ס"ק כ"ד.ב', ישורון חט"ז עמ' ש"מ אות כ"ח) – "יש תקנה לעשות ברגע הראשון שלהבת גדולה מאד באופן שיוכל ודאי להגיע לשיעור יד סולדת לפני השקיעה ... ואח"כ יוכל תיכף להקטין השלהבת לפי המדה הדרושה".
- (ב) הגר"ש זצ"ל (אוצרות השבת סוף עמ' ת"ה).
- (ג) חוט שני (אוצרות השבת עמ' ת"י).
- (ד) אוצרות השבת (סי' ד') – "נראה להתיר".
- (ה) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' כ"ה).
- 1) אפי' מעמיד על גבי אש קטנה, כיון שבידו להרתיח את הקדירה ע"ג אש גדולה – חזו"א (הגר"ח"ק שליט"א באוצרות השבת עמ' תט"ו, "שמעתי בשם החזון איש שאפי' מעמיד על גבי אש קטנה, כיון שאילו הי' מעמיד על גבי אש גדולה הי' יכול להרתיח, מותר"), מנחת איש (פרק ו' סעי' ל"ט).

2. מחמיר.

- (א) מגילת ספר (סי' א' אות י"ד, קונ' שמירת שבת פרק א' אות ט"ו) – "יש לאסור".
3. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק ב' הע' צ"ו).
- (א) פסקי תשובות (דפו"ח אות כ"ב ד"ה והנה, הע' רט"ו) – "מצינו לדון כיצד יש לשער האפשרות שתרתיח הקדירה עד לשקיעה, האם לפי גודל הלהבה שעליה מניח עתה את הקדירה, או כפי גודל הלהבה הכי גדולה שקיימת במבער זה".

לד' כלל ב': רותחות.

א. הטעם.

1. משום בישול.

- (א) ריטב"א (דף לח: ד"ה ואסיקנא) – "מוכחא סוגיין דבעינן שיחזירנה קודם שתצטנן לגמרי דלא ליחזי כמבשל".
- (ב) בית יוסף (ריש ס"ק ב' ד"ה ומ"ש) – "דהוה ליה כמבשל".
- (ג) לבוש (סעי' ב') – "דהוה כמבשל".
- (ד) מנחת כהן (שער ב' פרק ז' התנאי השלישי) – "ספר בית חדש ... ואמנם נ"ל כמו שאמר הב"י שהטעם שכתב הטור שצריך שתהיה הקדירה רותחת הוא משום איסור בשול ולא משום דהוי כתחילת נתינה".
- (ה) ט"ז (ס"ק י"ג).
- (ו) מג"א (ס"ק י"ט).
- (ז) תוס' שבת (ס"ק כ"ג).
- (ח) מ"ב (ס"ק נ"ד, בה"ל סעי' ה' ד"ה ובלבד, עי' מ"ב ס"ק ס"ח).
- (ט) זכור ושמור (דפו"ח, בישול פרק י' הע' רי"ד).
2. משום נתינה לכתחילה.

- (א) ב"ח (סוף ס"ק י"ג) – "ומ"ש כל זמן שהיא רותחת. נראה מדלא אמר כל זמן שלא נצטננה אלמא דאפילו הקדירה עדיין חמה נמי אינו מותר אלא כל זמן שהיא רותחת דהשתא ליכא אלא חזרה אבל כשאינה רותחת אף על גב שהיא חמה ואין בה משום מבשל בשבת אסור להחזירה משום דהוה ליה כאילו עכשיו מניח הקדירה בתחלה על הכירה בשבת אבל אם נצטנן לא צריך לאשמועינן הכא דפשיטא דאסור אף על פי שהכירה גרופה וקטומה דמכל מקום הוי ליה מבשל בשבת".
- (ב) הו"ד בעולת שבת (ס"ק ב').

- 1) גם יש איסור מצד נתינה לכתחילה – מג"א (ס"ק ל"ו, לשונו מובא לקמן).
3. אולי הנ"מ, ביבש שנצטנן [ואפשר לחלק בין לח דמחזי כמבשל, משא"כ יבש. ממילא אין ראיה מהב"ח ועול"ש, ועוד. וצ"ע] - עי' לקמן.
4. מראי מקומות – מחצית השקל (ס"ק ל"ו), פמ"ג (מש"ז ס"ק י"ג ד"ה ואמנם).

ב. מה נחשב רותחת.

1. יד סולדת.

(א) מג"א (ס"ק י"ט) – "שהיס"ב עמ"ש סי' שי"ח ס"ד דלא כע"ש".(ב) תוס' שבת (ס"ק כ"ג).(ג) א"ר (ס"ק י"ט) – "רותחת וכו'. שהיד סולדת בה, דלא כעולת שבת".(ד) מ"ב (ס"ק נ"ד) – "דהיינו שאין היד סולדת בו".

2. כל זמן שלא נח לגמרי רתיחה הראשונה.

(א) ב"ח (סוף ס"ק י"ג) – "ומ"ש כל זמן שהיא רותחת. נראה מדלא אמר כל זמן שלא נצטננה אלמא דאפילו הקדרה עדיין חמה נמי אינו מותר אלא כל זמן שהיא רותחת דהשתא ליכא אלא חזרה אבל כשאינה רותחת אף על גב שהיא חמה ואין בה משום מבשל בשבת אסור להחזירה משום דהוה ליה כאילו עכשיו מניח הקדרה בתחלה על הכירה בשבת אבל אם נצטנן לא צריך לאשמועין הכא דפשיטא דאסור אף על פי שהכירה גרופה וקטומה דמכל מקום הוי ליה מבשל בשבת".(ב) עולת שבת (ס"ק ב') – "אפילו נח קצת מרתיחה הראשונה כשהיה עומד ע"ג האש וכ"כ רבינו ירוחם אבל אם נח מרתיחה לגמרי..."(ג) כה"ח (ס"ק ל"ח).3. מראי מקומות – מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות סעי' ב' ד"ה שהיא).**ג. לח שלא נצטנן לגמרי - לפי הרמ"א (סי' שי"ח סעי' ט"ו).**

1. מיקל.

(א) מג"א (ס"ק י"ט) – "ונהגו להקל אם לא נצטנן לגמרי כמ"ש סי' שי"ח סט"ו".(ב) תוס' שבת (ס"ק כ"ג).(ג) גר"ז (סעי' י"ט) – "אבל אם הוא חם קצת אף על פי שאין היד סולדת בו מותר להחזירו אם הוא בענין שאין בו משום איסור בישול".(ד) מ"ב (ס"ק נ"ד) – "ולפי מה שפסק הרמ"א שם סט"ו בהג"ה נהגו להקל אם לא נצטנן לגמרי".(ה) ארחות שבת (פרק ב' סעי' מ') – "ואם היא קדרה שיש בה רוטב צריך להקפיד גם שהרוטב ישאר חם, דאם נצטנן הרוטב יש בזה איסור בישול".

2. מחמיר.

(א) ב"ח (סוף ס"ק י"ג) – לשונו מובא לעיל.(ב) עולת שבת (ס"ק ב') – לשונו מובא לעיל.(ג) א"ר (ס"ק י"ט) – "ונהגו להקל אם לא נצטנן לגמרי כמ"ש סימן שי"ח סעיף ט"ו, דלא כב"ח [סוף סי"ג] [מג"א ס"ק יט]. ואינו נכון דבסימן שי"ח מיירי להדיא לסמוך אבל על גבי כירה אפילו לא נצטנן לגמרי אסור, ובהכי מיירי הב"ח ועולת שבת".(ד) כה"ח (ס"ק ל"ח).**לה] יבש שנצטנן - תלוי בטעם דלעיל: שאם התנאי של רותחת הוי מצד דין חזרה, אם אינה רותחת הוי כמו ע"ג הקרקע. ואם הוא דין של בישול, ממילא, כיון שאין בישול אחר בישול בדבר יבש, יש להקל.****א. מחמיר - הוי תנאי בחזרה.**1. מג"א (ס"ק ל"ו) – "ואפי' בדבר שאין בו מרק דלית ביה משום בישול אסור אם נצטנן דה"ל כמניח לכירה לכתחילה בשבת דאסור דלא התיירו אלא חזרה".2. גר"ז (סעי' י"ח, סעי' י"ט) – "ואפילו אם נתבשל כל צרכו אלא שכבר נצטנן לגמרי אסור להחזירו בכל ענין אפילו אם הוא בענין שאין בו משום איסור בישול כגון שהוא תבשיל יבש שאין בו מרק כלל שכשהוא מבושל כל צרכו אין בו משום איסור בישול לדברי הכל אף שנצטנן לגמרי כמו שיתבאר בסי' שי"ח מכל מקום על גבי הכירה אסור להחזירו דכיון שנצטנן לגמרי בטלה לה שהיה הראשונה והרי זה כמושיב בשבת לכתחילה".3. אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות ל"א, אות ל"ב, עי' אות ל"ז) – "כ' המ"א בסי' רנ"ג ס"ק ל"ו דגם באוכל יבש בעינן שיהא חם קצת כדי שיהא מותר להחזירו והגר"א חולק עליו בזה, מה דעת מרן (שליט"א) [זצ"ל] למעשה. תשובה: יש להחמיר כהמג"א דבצונן אפילו דבר יבש אסור להחזיר ורק בחם קצת מותר ביבש להחזיר והשיעור שיהיה ראוי לאכול מחמת חמימותו".4. הל' שבת בשבת (פרק ה' חזרה סעי' ז') – "ויש להחמיר בזה".5. עי' הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' צ"א) – "להחמיר אא"כ הוא שעה"ד. אבל בדיעבד שפיר יכול להקל שאינו מעשה שבת".**ב. מיקל - הוי דין בבישול.**1. חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק י') – "דעת המ"א דבטל לי' שיהוי ראשון כיון שנצטנן והלכך אפי' בדבר יבש שאין בו משום בישול או שלא נצטנן לגמרי דמקילינן אפי' בתבשיל שיש בו מרק, מ"מ ע"ג כירה אסור להחזיר, ובמ"ב הוכיח שאין מקור לזה והלכך כל שאין בו משום איסור בישול מחזיר אפי' ע"ג כירה כשהיא גרופה, וכ"כ בשם הגר"א".

2. יחזה דעת (ח"ב סי' מ"ה).

3. ארחות שבת (פרק ב' סעי' מ').

ג. דעת המ"ב.

1. מ"ב (ס"ק ס"ח) – "מיהו אם נצטנן. היינו אם נצטנן לגמרי וכמ"ש למעלה והטעם דשייך אח"כ עוד ביטול חדש ועיין לקמן במ"א סקל"ו שכתב דאפילו בדבר יבש שאין בו מרק דלא שייך בו ביטול ג"כ אסור דכיון שכבר נצטנן בטלה השהיה הראשונה והוי כנותן עתה מחדש בתוך התנור לזה אסור בכל גווני".
 2. מ"ב (ס"ק צ"א, שעה"צ ס"ק פ"ט) – "דאם היה התבשיל מצטנן לגמרי קי"ל דיש בו עוד משום ביטול".
 3. בה"ל (סעי' ה' ד"ה ובלבד) – "ובלבד שלא נצטנן לגמרי. עיין במ"א שכתב ואפילו בדבר שאין בו מרק דלית ביה משום בשול אסור אם נצטנן דהו"ל כמניח לכירה לכתחילה בשבת דאסור דלא התירו אלא חזרה עכ"ל וכונתו דהלא קאי על פאנדיש הכתוב למעלה דהוא דבר שאין בו מרק דבזה קי"ל דאין בשול אחר בשול אפילו בנצטנן לגמרי וכן"ל בסקפ"ו ולזה תירץ דאסור בזה משום דהו"ל כמניח לכירה לכתחילה וחידש בזה דין חדש אבל בביאור הגר"א כתב ובלבד כנ"ל ור"ל דהטעם כמו שכתב בריש ס"ב דבעינן שיהא רותחת דוקא וכמו שפירש הגר"א שם הטעם דאם נצטנן יהיה עוד בשול ע"ש וכן משמע להמעין בד"מ שכתב בדבר צונן נוהגין כהב"י וחוששין להחמיר ומזה נובע דברי הרמ"א בהג"ה זו וידוע דטעם הב"י שמחמיר משום דבעינן שיהא רותחת וכמו שהקשה הב"י בעצמו בתחלה וטעם שיהא רותחת הכתוב בס"ב הלא ביאר שם הב"י בעצמו דאל"ה יהיה שייך עוד בשול ע"ש מכל זה מוכח שהפירוש הוא כהגר"א ומה שהוקשה להמ"א דהלא קאי על פאנדי"ש דהוא דבר יבש פשוט דהרמ"א כלל בהיש מתירין גם דבר שיש בו מרק וע"ז קאמר ובלבד".
 4. שעה"צ (סי' שי"ח ס"ק מ"ו) – "מפני דיש מחמירין דעל האש יש בשול אחר בשול, ועוד דיש בזה משום חשש חזרה, וכדלעיל בסימן רנ"ג במגן אברהם סעיף קטן ל"ו".
 5. מראי מקומות – הגרש"ב וולדנברג זצ"ל (ישורון חט"ז עמ' שכ"ג אות ח').
- א) הגרש"ב זצ"ל (דברי חכמים אות שס"ה) – "במ"ב סי' רנ"ג סעי' א' סתם כשיטת המג"א דתבשיל שנצטנן לגמרי בטלה שהיה ראשונה. ולכאורה סותר למש"כ באותו סימן בביאור הלכה שם ריש סעיף ה', וכן כמ"ב שם סתם כשיטת הגר"א שחולק על המג"א כיצד יש לנהוג למעשה. שמעתי מהגרש"ב דמלשון הביאור הלכה שכתב 'אבל בביאור הגר"א' משמע שכוונתו לפסוק כהגר"א (וזהו כלל בכל דברי המ"ב והביאור הלכה דהיכא שכותב 'אבל' דעתו לפסוק כדעה זו, וכן מובא בכללי הפוסקים הובא בחכמת אדם בסוף הספר ע"ש) ומה שסתם לעיל כהמג"א אינו לדינא כי אין מקומו שם ובאמת גם בסעי' א' משמע שפוסק כהגר"א ורק מביא דעת המג"א שס"ל כן, ע"ש".

ד. מראי מקומות.

1. פסקי תשובות (דפו"ח אות ט"ו, עי' הע' קנ"ט) – "ולדברי המג"א (סקל"ו) ושו"ע הרב (סעי' י"ח) ומשנ"ב (סקס"ח) גם בתבשיל יבש שאין בו רוטב ומבושל כל צרכו צריך שיהיה חם מעט, ואף שאין בו איסור ביטול גם כשנצטנן לגמרי, מכל מקום בטילה לה שהיה ראשונה והרי זה כמושיב לכתחילה בשבת, אמנם בשעת הדחק, המקילין להחזיר דבר יבש מבושל כל צרכו אפילו נצטנן לגמרי וכשנתקיימו שאר תנאי החזרה, יש להם על מי לסמוך, ובודאי שלספרדים אין מקום להחמיר שיצטרכו ביבש מבושל שיהיה רותח ויד סולדת בו".

לו] עודה בידו ודעתו להחזירה.

א. מתי צריך להתנאי של עודה בידו ודעתו להחזירה.

1. רק אם לקח ערב שבת והחזיר בשבת [לפי הירושלמי].

א) רמב"ן (ריש דף לח:) – "ונראה לפי הירושלמי הוזה שאם סילק בשבת מותר להחזיר ואפי' הניח ע"ג קרקע".
 ב) ר"ן (דף יז: ד"ה ומיהו) – "בירושלמי משמע דכל הני פלוגתא ליתנהו אלא בשסלקן מע"ג כירה מערב שבת ולא החזירן עד שחשכה דגרסי' התם [בפרקין סה"א] נטלו מבעוד יום מחזירו מבעוד יום נטלו משחשכה מחזירו משחשכה נטלו מבע"י וקדש עליו היום ר' סימון בר תדאי בשם רב אושעיא אם הניחו אסור לטלטלו אמר ר' אלעזר בשם ר' אושעיא משרת הייתי את ר' חייא הגדול והייתי מעלה לו חמין מדיוטא התחתונה לדיוטא העליונה וכו' ועלה איבעיא להו התם תלאו ביתד מהו הניחו על גבי ספסל מהו ולפי זה דוקא בנטלו מבעוד יום הוא דמחמירי' אבל נטלו משחשכה אפי' הניחו על גבי קרקע מותר להחזירו ועל דרך זה גם כן אפשר לפרש מאי דאמרין לעיל לדברי האומר מחזירין מחזירין אפילו בשבת לומר שאף על פי שהחזרה היא בלבד שנעשית בשבת שרי ובכה"ג הוא דמפלגין בין עודן בידו להניחו על גבי קרקע אבל כשסלק בשבת בכולהו גווני שרי".

ג) תשב"ץ (ח"ב סי' ק"ל, לשונו מובא לקמן) – "אין לסלק הנוהגים היתר ממנהגם והנח להם לישראל".

2. בשבת.

- א) רמב"ם (פרק ג' הל' י') – "כל שמותר לשהותו על גבי האש כשנוטלים אותו בשבת אסור להחזירו למקומו, ואין מחזירין לעולם אלא על גבי כירה גרופה או מכוסה או בכירה וכופח שהוסקו בקש וגבבה, והוא שלא הניח הקדרה על גבי הקרקע".
 ב) טור (סעי' ב') – "כירה שהיא גרופה וקטומה ונטל הקדרה מעליה אפילו בשבת מותר להחזירה כל זמן שהיא רותחת ודוקא על גבה כגון על שפתה או על כסוי שעל חללה ובעודה בידו ודעתו להחזירה".
3. מראי מקומות – דרישה (ס"ק ט' ד"ה כתב), מאמר מרדכי (ס"ק י').

ב. **יש שש כללים: איזה מהם דברו הירושלמי** - א) גרופה וקטומה. ב) רותחות. ג) הניחה ע"ג קרקע, עודה בידו. ד) דעתו להחזירה. ה) מבושל כל צרכו. ו) על גבה ולא לתוכה.

1. לענין גרופה וקטומה.

א) מחמיר.

1) ט"ז (ס"ק י"ג) – "וכל זה הוא באין גחלים בוערות בתנור אבל אם יש שם גחלים בוערות זה פשוט במשנה דבאינו גרופ וקטום אפי' לב"ה אסור להחזיר ואפי' בתנור דידן דדמי לכירה אסור להחזיר בכל גווני".

2) פמ"ג (מש"ז ס"ק י"א) – "ומה שכתב [רמ"א] וכל זה, וסיים קרקע היינו עודן בידו, או ממיחם למיחם ודעתו להחזירה, דוקא כשנטלו מערב שבת ומחזיר בשבת. הא לסמוך באין גרופה, ולדיעה שניה תוכה או אין גרופה, בחזרה אסור ודאי אף שנטלו בשבת, דכהאי גוונא לא שייך חילוק זה, והוא פשוט בזה".

3) גר"ז (סעי' י"ט) – "מותר להחזירה אם הוסקה בקש וגבבא או שהיא גרופה או קטומה והתבשיל נתבשל כל צרכו ולא נצטנן לגמרי".

4) מ"ב (ס"ק ס"ג) – "וי"א דכל זה וכו'. פי' הא דבעינן דוקא עודה בידו גם דעתו להחזיר אבל גרופ וקטום לכו"ע בעינן".

5) הל' שבת (אידר, עמ' שנ"ה, הע' תתקע"ב).

6) פסקי תשובות (דפו"ח אות י"ד) – "מותר להחזירה אפילו לא נתקיימו אלא ג' תנאים (אש מכוסה, מבושל כל צרכו, לא נצטנן לגמרי)".

ב) מיקל.

1) עי' תשב"ץ (ח"ב סי' ק"ל) – "אבל לפי הירושלמי (שבת פ"ג ה"א) כל אלו הדברים לא נאמרו אלא בשלוקו מעל גבי כירה מערב שבת ולא החזירו עד שחשיכה אבל אם שלקו מעל גבי כירה בשבת מותר להחזירה בשבת אפילו הניחו על גבי קרקע ואפי' אין דעתו להחזיר דהכי איתא להאי פלוגת' התם נטלו מבעו"י מחזירו מבעו"י נטלו משחשיכה מחזירו משחשיכה נטלו מבעו"י וקדש עליו היום ר' סימון בר אדא בשם ר' הושעיא אמר אם הניחו אסור לטלטלו ועלה איבעיה להו התם תלאו ביתד מהו הניחו על גבי ספסל מהו. ולפי זה אם נטלו משחשיכה בכל ענין מותר להחזיר ויש מקילין על פי הירושלמי אף בשאינה גרופה וקטומה. וא"כ אין לסלק הנוהגים היתר ממנהגם והנח להם לישראל".

2) עי' ברכי יוסף (ס"ק ב') – "הרשב"ץ בתשובותיו בח"ב סימן ק"ל כתב דעל פי הירושלמי (פ"ג סוף ה"א ופ"ד ה"ג) אם נטלו משחשיכה בכל ענין מותר להחזיר, ויש מקילין על פי הירושלמי אף בשאינה גרופה וקטומה, ואין לסלק הנוהגים התר ממנהגם, והנח להם לישראל, עכ"ד".

3) ערה"ש (סעי' י"ט) – "ועל זה סומכים העולם שנוטלים הקדרות מתנורים שלנו שנסוקים בעצים ולא גרף וקטם ונוטלים מעט תבשיל ומחזירים הקדרות לתנור אבל באמת טוב להחמיר כי זהו רק דיעה יחידאי [הר"ן ז"ל]".

ג) מראי מקומות.

1) ב"ב (ס"ק ב' ד"ה כתב הר"ן) – "ודבר פשוט הוא שאין כן דעת התוספות (לו: ד"ה וב"ה) והרא"ש (סי' ב) וסיעתם ...".
א. תהלה לדוד (ס"ק ט"ז) – "אי בעי' תנאי חזרה ... והכי משמע להדיא מדברי הב"י שכתב על דברי הר"ן ז"ל דס"ל דבסלקה משחשיכה לא בעינן תנאי חזרה וז"ל ודבר פשוט שאין כן דעת התוס' והרא"ש ז"ל שהרי הם אוסרין להחזיר מבעו"י נסמוך לחשיכה וכש"כ להחזיר כשסלק משחשיכה ע"כ והא הר"ן ז"ל לא קאי רק על תנאי חזרה ומיירי בגו"ק. והתוס' והרא"ש ז"ל מיירי באינה גו"ק. אע"כ דהב"י ס"ל דהתוס' והרא"ש ז"ל ס"ל דאף בגו"ק בעי תנאי חזרה ...".

ב. לפי החולקים [המ"ב וסיעתו, שאין צריך תנאי חזרה בערב שבת], צריך לומר "אע"כ דהב"י ס"ל דהר"ן ז"ל ס"ל דאף כשנטלה בשבת ל"צ גו"ק ...". וראיה להנ"ל. וצ"ע.

2. לענין רותחות: כשנטלה בשבת.

א) אם הוא משום בישול, יש להחמיר.

ב) אם הוא תנאי חזרה, לכאורה יש להקל.

3. לענין הניחה ע"ג קרקע, עודה בידו: כשנטלה בשבת.

א) מותר - עי' לעיל.

4. לענין דעתו להחזירה: כשנטלה בשבת.

א) מותר - עי' לעיל.

5. לענין מבושל כל צרכו: כשנטלה בשבת.

א) אסור, מצד איסור בישול.

6. לענין על גבה ולא לתוכה: כשנטלה בשבת.

א) מחלוקת - עי' לקמן.

ג. **נטל מבעוד יום: ולהחזיר בשבת, אם עודנה בידו ודעתו להחזירה** - לשאר ראשונים שחולקים על הר"ן.

1. מיקל.

א) פמ"ג (א"א ס"ק ל"ה) – "ובלבד שסעיף ד' שלא התיירו [חזרה] אלא שהוסר בשבת, לא הבינותי, דמשמע דלמאן דאמר מחזירין אף בשבת שהוסר מערב שבת".

ב) גר"ז (סעי' י"ד) – "ונטל הקדרה מעליה בין מבעוד יום בין משחשיכה ובא להחזירה עליה בשבת אם ...".

ג) שעה"צ (ס"ק מ"ד) – "ואין חילוק בין כשנטלה מהכירה מבעוד יום ובין בשבת גופא לדעה זו".

ד) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' ק"א [דפו"ח, הע' קכ"ה], שולחן שלמה ס"ק י', סי' ש"ח ס"ק ל"ד).

1) עי' לקמן גבי "במי שחימם כל מאכליו והניח הקדירה ע"ג הבלעך, אלא ששכח להדליק האש".

2. מחמיר.

- (א) לבוש (סעי' ד') – "שלא התיירו אלא חזרה שהוסר בשבת וכדרך שנתבאר".
 (ב) חזו"א (או"ח סי' ל"ז סוף ס"ק י"ב) – "ואם נטל הקדירה מבעו"י וחשכה אף בעודן בידו ודעתו להחזיר אסור להחזיר".
 (ג) הו"ד בשונה הלכות (דין י"א).
 3. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק ב' הע' פ"ד), מנחת איש (פרק ו' סעי' ל"ו).
 (א) עי' לקמן לגבי "במי שחזר כל מאכליו והניח הקדירה ע"ג הבלעך, אלא ששכח להדליק האש".

ד. הלכה.

1. המנהג להקל.

- (א) רמ"א (סעי' ב') – "נוהגים להקל".
רמ"א (סעי' ג') – "שנוהגים להקל".
רמ"א (סעי' ה') – "שנהגו להקל".
 (ב) פמ"ג (מש"ז ס"ק י"ב) – "והמנהג להקל".
 (ג) ערה"ש (סעי' י"ט, סעי' כ"ט) – "דהעולם נוהגים להקל גם בהעמידו על הקרקע דס"ל ...".
 (ד) כה"ח (ס"ק מ"ט) – "המנהג להקל".
 (ה) אבן ישראל (ח"ח סי' כ' אות ה', אות ו', מאור השבת ח"ב עמ' תרנ"א) – "לדעתי כל השאלה אינה להלכה, כי הרי הרמ"א כבר פסק בס' רנ"ג שם דנוהגים להקל אף בהניחו ע"ג קרקע, וכן שנה הרמ"א שם סוף סעיף ג', וכן שילש הרמ"א בסוף סי' רנ"ג ...".
 (ו) הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ"א סי' ס"ג ד"ה ושמעתי).

2. טוב להחמיר.

- (א) רמ"א (סעי' ב') – "וטוב להחמיר".
 (ב) גר"ז (סעי' י"ט) – "טוב להחמיר לפי שרבו האומרים שאף לענין זה אין חילוק בין נטלה מבעוד יום לנטלה משחשכה".
 (ג) ערה"ש (סעי' י"ט) – "אבל באמת טוב להחמיר כי זהו רק דיעה יחידאי [הר"ן ז"ל]".
 3. מראי מקומות – הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' ש"ח סוף ס"ק ו').
 (א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק י"ב) – "ונראה דאין מקום להקל מדברי הר"ן וכמש"כ ב"י ... יש מקום לצרף גם דעת הר"ן".
 (ב) אג"מ (או"ח ח"ב סי' ס"ט ד"ה ובאם) – "ובאם לקח הצאלענט מהתנור בשבת והניחו על השלחן והספסל אם מותר להחזירו להתנור כשעדיין היד סולדת בו, הנה פליגי בזה המחבר והרמ"א בסימן רנ"ג סעיף ב' שהרמ"א אוסר שלא מתיר אלא בעודה בידו ודעתו להחזירה, אבל במ"ב ס"ק נ"ו כתב שיש להקל לעת הצורך בין בעודן בידו אפילו אין דעתו להחזירה ובין בהניחה על הספסל ועל השלחן כשדעתו להחזירה. ובלקח מהתנור בשבת שהרמ"א הביא ש"א דאפילו הניחו ע"ג קרקע מותר וגם שכן נוהגין להקל בתנורים שלנו שיש להם דין כירה, אף שכתב שטוב להחמיר, מ"מ ודאי שבעודן בידו אף באין דעתו להחזירה, ובדעתו להחזירה בהניח על השלחן ועל הספסל שיש להתיר כיון שיש לזה צורך הי"א שמשמע שפוסק כן הרמ"א בעצם רק שהחמיר שם מפני שהרבה חולקין על הר"ן, אבל בלא הניח על גבי קרקע שהרבה מקילין אף בלקח מבעוד יום להחזירו בשבת ודאי אין להחמיר כשלקח בשבת שנצטרף לזה גם דעת הר"ן".
 (ג) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קס"ד ד"ה ובחידושי, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות ד') – "דטוב הנזכר כאן אין הכוונה כמעלה בלבד כיון שהטעם להחמיר הוא משום שהרבה ראשונים חולקים על הר"ן".
 (ד) שבט הלוי (מבית לוי ח"ט עמ' ט"ז אות ז') – "הניח את הקדירה ע"ג קרקע ושכח והחזירו ע"ג האש המכוסה לא נאסר התבשיל".
שבט הלוי (מבית לוי ח"ט עמ' ט"ז אות ח') – "וכשאי אפשר יש להקל להחזירו ע"ג האש".
 (ה) חוט שני (ח"ב פרק כ"ז ס"ק ב', סוף עמ' קכ"ג) – "ונראה שלמעשה קשה להקל בזה אף בשעת הדחק, דאף הר"ן לא החליט כן, ואף דמהרמ"א משמע שרק טוב להחמיר, מ"מ במ"ב הביא מהפוסקים לפקפק עוד בזה".
 (ו) הגר"א בנבצל שליט"א (אסיפת יצחק ב' אייר תשס"ו) – "שאלה: אם אדם לקח קדירה מעל האש בשבת ואין דעתו להחזיר והניח, נזכר שצריך למחר (והוא צורך גדול) האם מותר להחזיר, ולסמוך על שיטת הר"ן שרק נקרא חזרה אם מסיר הקדירה מערב שבת (ומדבר אם התנור גרוף וקטום והתבשיל מבושל כל צרכו ועדיין חם). תשובה: כמדומני שאסור".
 (ז) הגר"ע אויערבאך שליט"א (קוני' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' קנ"ח) – "וגדר 'עת הצורך' ... שרק אם אין לו מאכל אחר חם או שיש לו אורחים ויתבייש אם אין לו אוכל חשוב".
 (ח) ארחות שבת (ח"א עמ' פ"ג ד"ה ודע, פרק ב' הע' ע"ב) – "והפוסקים הורו להלכה שלא כשיטת הר"ן אבל מצטרפים את שיטתו כסניף להיתר במקום מסוימים".
 (ט) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ק"ה) – "להקל בזה. שבדרך כלל 'טוב להחמיר' פ"י הוא להחמיר אא"כ הוא לעת הצורך ... ולענין הגדר מהו נחשב מקום 'צורך' שאפשר להקל בו. שמעתי מר"ב של' שכל שהוא עיקר סעודתו (טשולנט או עוף) נחשב כצורך. וה"ה כל דבר שנחשב כעיקר לבעלת הבית. וכל שאינו אלא תוספת (קינח וכדומה) אינו נחשב כצורך ואין להקל. וציור ששכיח הוא במקרה שטעה בליל שבת ונטל הקדירה שהוא ליום שבת, והניחה ע"ג קרקע כדי לאכול (שאין דעתו להחזיר). שיש לסמוך על הר"ן להחזיר מאכל זה".
 (י) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Friday night, after serving the soup to the family and guests, someone accidentally put the pot back on the metal blech directly over the fire. Some additional guests walked in just a little later. Can we give them some of the hot soup?

R' Y. Berkovits wrote: Yes. There is the Ran to rely on. Also, חזרה בשוגג is muter to others.

לז] הלכה: עודה בידו ודעתו להחזירה.**א. השיטות בגמרא: בקיצור.**

1. ר' תדאי - תלוי רק בעודו בידו.
2. חזקיה משמיה דאביי, לישנא קמא - צריך עודה בידו וגם דעתו לחזור.
3. חזקיה משמיה דאביי, לישנא בתרא - עודה בידו או דעתו לחזור.

ב. ראשונים.

1. רק אם לא הניח על קרקע [פסק כר' תדאי].
(א) רמב"ם (פרק ג' הל' י').
(ב) בעל המאור (דף טז:) – "שמותר בעודן בידו ואם הניחם ע"ג קרקע אסור".
2. צריך שניהם, צריך עודה בידו וגם דעתו לחזור [כלישנא קמא דחזקיה משמיה דאביי].
(א) ר' האיי גאון (רשב"א ריש דף לח:) – "פסק רבינו האיי גאון ז"ל כלישנא קמא ולחומרא, וזה לשונו ודאמרת כי עודן בידו מותר להחזיר דוקא דעתו להחזיר דשרי אבל אין דעתו להחזיר עקרה לדעתיה מנהון, ואם הניחן על גבי קרקע אפילו דעתו להחזיר אסור כיון דאיכא תרי לישני בדאורייתא עבדינן לחומרא, והכי נמי בבי דאמרינן בהו תיק"ו איסורין דאורייתא נינהו".
(ב) ר"ח (דף לח:) – "וקי"ל כל כי האי גוונא בדאורייתא עבדינן לחומרא".
(ג) רי"ף (דף יז:) – "אמר רבי זריקא א"ר אמי אמר רבי תדאי לא שנו אלא שעודן בידו אבל הניחן על גבי קרקע אסור א"ר חזקיה משמיה דאביי הא דאמרן עודן בידו מותר לא אמרן אלא שדעתו להחזיר אבל אין דעתו להחזיר אסור מכלל דאם הניחן על גבי קרקע אף על פי שדעתו להחזיר אסור".
(ד) רשב"א (ריש דף לח:) – "דכיון דאסרוהו משום דמיחזי כמבשל וקרוב הדבר לבא לידי איסורא דאורייתא הויא לה כדאורייתא ולפיכך הלכו בה להחמיר כשל תורה, וכן הסכימו כל הפוסקים לפסוק בה להחמיר הרב אלפסי ז"ל והרמב"ם ז"ל והר"ז הלוי ז"ל".
(ה) רא"ש (פרק ג' סי' ב') – "אמר רב זריקא אמר ר' אמי אמר ר' תדאי לא שנו אלא עודן בידו אבל הניחן על גבי קרקע אסור אמר חזקיה משמיה דאביי הא דאמר עודן בידו מותר לא אמרן אלא שדעתו להחזיר אבל אין דעתו להחזיר אסור".
(ו) ר"ן (דף יז: ד"ה לא) – "פסקי רבואתא כלישנא קמא לחומרא דאע"ג דכל ה"מ מדרבנן בעלמא נינהו דכיון שנתבשל כמאכל בן דרוסאי לית ביה משום מבשל דאורייתא החמירו ז"ל בדברים הללו מפני שהן קרובין לבא לידי איסור תורה".
(1) רע"א (שבת ריש דף לח:) – "לא שנו אלא שעודן בידו, ע' בהר"ן אף על גב דכל הני מילי דרבנן נינהו כו'. מוכח מדברי הר"ן אף דהוי דשיל"מ לאכול אחר השבת או בשבת מבלי שיחזיר על הכירה מ"מ ראוי להקל בספיקא דדינא".
(ז) עי' שיטה לר"ן (סוף דף לח:).
- (ח) ר' ירוחם (נתיב י"ב ח"ג, ס"ט-א) – "ודוקא עודה בידו שלא הניחה על גבי קרקע ושדעתו להחזירה אבל אין דעתו להחזירה אפילו עודה בידו או הניחה על גבי קרקע אפילו דעתו להחזירה אסור להחזירה".
3. צריך אחד מהם, עודה בידו או דעתו לחזור [כלישנא בתרא דחזקיה משמיה דאביי].
(א) ס' התרומה (סי' רל"א) – "פליגי לישני אי עודה בידו דווקא או אפילו הניח קדירה על הקרקע צונן ובשל סופרי' הלך אחר המיקל".
(ב) רא"ה (שיטה לר"ן סוף דף לח:) – "להקל כלישנא בתרא".
(ג) ריטב"א (דף לח: ד"ה ואסיקנא) – "ואסיקנא דלא מיתסרא חזרה על כירה גרופה וקטומה אלא כשנתנן בקרקע ואין דעתו להחזיר".
(ד) פסקי רי"ד (דף לח: ד"ה אמר).
- (ה) מאירי (ריש דף לח:) – "שאף מה שהתירו להחזיר בשבת בין בלילו בין ביומו דוקא כשנטלן על דעת להחזיר אבל אם אין דעתו להחזיר אם הניחן על גבי קרקע אסור אבל עודן בידו מותר אפי' לא נטלה על דעת חזרה וגדולי הפוסקי' כתבו בהפך ר"ל שעודן בידו מותר בנוטל על דעת חזרה ועל גבי קרקע אסור אף בדעת חזרה ויראה כשישתנו אם מכח לשון אחרון אם מכח ספק סופרים להקל".
(ו) ריא"ז (שלטי גבורים דף יז:).
4. מראי מקומות – מגיד משנה (פרק ג' הל' י').

ג. פוסקים: לכתחילה.

1. כל זמן שלא הניח על גבי קרקע [פסק כר' תדאי] – מחבר (סעי' ב', עי' מג"א ס"ק כ"א), אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ו').
2. צריך שניהם, צריך עודה בידו וגם דעתו לחזור [פסק כלישנא קמא של חזקיה משמיה דאביי] – רמ"א (סעי' ב', עי' בה"ל ד"ה ודעתו).

לח] כלל ג': לא הניחה ע"ג קרקע, עודה בידו.**א. הטעם.**

1. נראה כמבשל לכתחילה בשבת, נתינה חדשה.
(א) בעל המאור (דף טז:) – "אם הניחם ע"ג קרקע אסור משום דנראה כמבשל לכתחילה בשבת".
(ב) רשב"א (ריש דף לח:) – "דאסרוהו משום דמיחזי כמבשל".

ג) ר"ן (דף יז: ד"ה לא) – "לא שנו אלא שעודן בידו אבל הניחם על גבי קרקע אסור. להחזירן דמחזי כמבשל לכתחילה".
 ד) מ"ב (ס"ק נ"ה, ס"ק ס"ד) – "אף שכבר נתבשלה כל צרכה ואין בה מן הדין משום איסור בישול מ"מ כיון שמעמידה במקום שדרך לבשל שם תמיד נראה כמבשל לכתחילה בשבת".
 2. מראי מקומות – שבות יצחק (ח"ב סוף עמ' קנ"ה).
 א) ט"ז (ס"ק י"ג) – "והר"ן כ' אפי' מצטמק ורע לו אסור בחזרה והא אין כאן שום חשש דהא אין שייך בישול אח"ז וגם ליכא למיחש שמא יחתה כיון שאין שם גחלים ובר"ן ראיתי תירץ ע"ז שכ' דאע"ג דכל הני מילי מדרבנן בעלמ' נינהו דכל שנתבשל כמב"ד לית בי' משו' מבשל דאורייתא החמירו בדברים הללו מפני שהן קרובים לבוא לידי איסור תורה עכ"ל ממילא ה"ה להרא"ש אחר בישול כ"צ יש ג"כ טעם זה".

ב. **אם תלוי בעודה בידו, או מה שלא הניח ע"ג קרקע** [תלואה במקל או הניח ע"ג ספסל, וכדו'] - ראשונים.

1. מיקל - אא"כ הניח ע"ג קרקע.
 א) רמב"ם (פרק ג' הל' י', ע' בית יוסף ס"ק ב' ד"ה ומ"ש ואפילו).
 ב) ס' התרומה (סי' רל"א) – "פליגי לישני אי עודה בידו דווקא או אפילו הניח קדירה על הקרקע צונן ובשל סופרי' הלך אחר המיקל".
 ג) רא"ה (שיטה לר"ן סוף דף לח.) – "דלקולא אזלינן".
 ד) ריטב"א (דף לח: ד"ה ואסיקנא) – "הו' בעיא דלא איפשיטא ולקולא, דאיסורא דרבנן הוא".
 2. מחמיר - צריך עודה בידו.
 א) ר"ת (דף לח:): – "וקי"ל כל תיקו דאיסורא לחומרא".
 ב) עי' בעל המאור (דף טז:): – "ואם תלאן במקל או הניחם ע"ג מטה או שפינן ממיחם למיחם בעיא ולא איפשיטא ולא שרינן למעבד הכי לכתחילה".
 ג) רא"ש (פרק ג' סי' ב', עי' פרק ד' סי' ב') – "תיקו ועבדינן לחומרא".
 ד) טור (סעי' ב').

ג. **הלכה: לכתחילה.**

1. מיקל: אא"כ הניח ע"ג קרקע – מחבר (סעי' ב', מג"א ס"ק כ'), אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ו').
2. מחמיר: צריך עודה בידו – רמ"א (סעי' ב').

ד. **הלכה: בדיעבד.**

1. הניח על גבי קרקע.
 א) אפילו דעתו להחזיר, מחמיר – רע"א (על מחבר סעי' ב', "ולא הניחה ע"ג קרקע. אבל הניחה ע"ג קרקע אפי' דעתו להחזירה אסור ועיין בב"ח וכן מבואר סעיף ג' דיכול להסיר ולהניח קדרה ישנה וליתנה ע"ג ואפ"ה צריך ליזהר שלא להניחה ע"ג קרקע"), עי' בה"ל (סעי' ב' ד"ה ודעתו, שעה"צ ס"ק נ', "ולפ"ז אפשר שיש להקל במלתא דרבנן דבדעתו להחזיר אף שהניחה ע"ג קרקע או שעודן בידו ולא היה דעתו להחזיר כשסילקה יכול להחזיר ועכ"פ בעודן בידו ואין דעתו להחזיר מסתברא ודאי שיש להקל לעת הצורך מאחר שגם הרמב"ם השמיטה וכן בהניחה ע"ג ספסל וכדומה והיה דעתו להחזיר מאחר שגם דעת הרב"י כהפוסקים המקילין בזה"), עי' חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק י"ב, "ומ"מ ראוי להחמיר בחזרה בהניחו ע"ג קרקע אפי' דעתו להחזיר שכן דעת רה"פ"), ארחות שבת (פרק ב' סעי' מ"ד), עי' עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' כ"ט, "וראוי להחמיר").
 1) המ"ב איירי רק בנטלו מבעו"י – הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ק"ה, "התם המ"ב איירי בנטלו מבעו"י").
 2) מראי מקומות – אג"מ (או"ח ח"ב סי' ס"ט ד"ה ובאם), מאור השבת (ח"ב עמ' תרנ"א אות ג').
 ב) מיקל – מנחת איש (פרק ו' סעי' ל"א, "ובמקום הצורך אפשר להקל בזה").
 2. הניח על ספסל.
 א) דעתו להחזיר, יש להקל – בה"ל (סעי' ב' ד"ה ודעתו, "וכן בהניחה ע"ג ספסל וכדומה והיה דעתו להחזיר מאחר שגם דעת הרב"י כהפוסקים המקילין בזה"), אג"מ (הגר"ש פירסט שליט"א, AKO General Membership Meeting עמ' י"ב, לשונו מובא לקמן).
 ב) אפילו באין דעתו להחזיר, יש להקל – חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק י"ב, "ויש מקום להקל בנתנן ע"ג ספסל אפי' באין דעתו להחזיר **בצירוף דעת הר"ן** להקל בנטל בשבת").
 ג) מראי מקומות – ארחות שבת (פרק ב' סעי' מ"ו), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ל').
 1) הגרש"ב וולדנברג זצ"ל (ישורון חט"ז עמ' שכ"ג אות ט') – "מה דהמ"ב מיקל בעת הצורך לסמוך להקל בהניח ע"ג ספסל ודעתו להחזיר. לכאורה, המכוון שבעת הצורך מותר לו **גם לכתחילה** להניחו ע"ג ספסל, ולא רק שמיקל אם עשה כן (כמובן דהנפ"מ כמעשים בכל יום, כשקשה להחזיק הקדירה ביד ולהוציא האוכל מתוכה)".
 3. מראי מקומות – זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' קע"ג).

לט] מקרים: עודה בידו ולא הניחה ע"ג קרקע.

- א. **הניח ע"ג קרקע** (בזמן חז"ל) ועדיין אוחזה בידו.
 1. נחשב עודה בידו.
 א) תורת שבת (ס"ק י"ג) - רק אם נוטל בשבת.

(ב) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות ל"ג) – "הניח הקדירה ע"ג קרקע ועדיין הוא אחוז בה בבית יד האם מותר להחזירה, דבפיהמ"ש כ' הרמב"ם דמותר להחזיר בתנאי שלא תונח הקדירה על דבר אלא שתהי' באויר וכו'. תשובה: יש להקל, דמדאפיק (גמ' ל"ח ע"ב ושו"ע רנ"ג סעי' ב') בלשון הניחה ולא בלשון העמידה ע"ג קרקע משמע שהניחה ממש לבדה ולא אחוז בה כלל, וברמב"ם פ"ג משבת ה"י לא הזכיר שתהיה באויר, משמע שאף הרמב"ם מתיר".

אג"מ (הל' שבת [אידר] בישול אות ל"ח) – "בתנאי חזרה כ' הרמ"א (ס' רנ"ג ס"ב) 'הגה ועודה בידו' והמחבר כ' 'ולא הניחה ע"ג קרקע' ובב"ה (ד"ה ולא הניחה) כ' דפליגי, דלדעת המחבר דוקא ע"ג קרקע אסור ולדעת הרמ"א בעינן עודה בידו דוקא ואילו הניחה ע"ג ספסל או שלחן בטלה שהייה ראשונה. מסופקני אם הניחה ע"ג קרקע אבל עדיין מחזיק בהבית יד אם חשיב כהניחה ע"ג קרקע. דמלשון הרמב"ם בפיהמ"ש שכ' 'בתנאי שלא תונח הקדירה לכל דבר אלא שתהיה באויר עד שתשפוך ממנה ויחזיקנה' משמע דבציור דידן לא חשיב כהניחה ע"ג קרקע. אבל מלשון הירושלמי שכ' 'ולא העביר ידו ממנה' משמע דמהני ומסתברא דמהני דכיון דלא העביר ידו ממנה לא חשיב כסילוק משהייה ראשונה. תשובה: 'יש להקל, דלשון הניחה ולא העמידה ע"ג קרקע משמע שהניחה ממש לבדה ולא אחוז בה כלל, וברמב"ם פ"ג משבת ה"י לא הזכיר שתהיה באויר, משמע שאף הרמב"ם מתיר".

(ג) הגר"ע אויערבאך שליט"א (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' ק"כ).

(ד) עי' הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' צ"ד) – "שיותר טוב לא להעמיד כל הקדירה ע"ג הקרקע, במצב שאין אחוז אלא אחיזה בעלמא בהבית יד. אלא לסייע באחיזה הקדירה ממש, שאינו נשען על הקרקע אלא מקצתה. אבל אם א"א, יותר טוב להקל בזה באחיזה בעלמא, מלהקל בהוצאת הכף ע"ג האש (ע' החזו"א לע'). ובפרט שיש לצטרף זה אם דעת הר"ן וסה"ת".

2. נחשב ע"ג קרקע.

(א) רמב"ם (פירוש המשניות פרק ג' משנה א') – "מחזירין בתנאי שלא הונחה הקדירה על שום דבר, אלא נשאה באויר עד שיצוק ממנה ויחזירנה".

(1) אמנם, עי' האג"מ (לעיל).

(ב) מאירי (דף לו: ד"ה והמשנה) – "בתנאי שלא תונח הקדירה לכל דבר אלא שתהיה באויר עד שתשפוך ממנה ויחזיקנה".

(ג) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות סעי' ב' ד"ה ועודה) – "משא"כ ... הניחה ע"ג הקרקע אע"פ שעדיין אחוזת בו".

(ד) מהר"ם שיק (או"ח סי' קי"ז) – "והנה כתבת ג' ספיקות חדא אם מניחו ע"ג קרקע. ועדיין אחוזו בידו אי חשיב כמו עדיין בידו כיון שלא פסק ידו ממנו או לא. וכתבת דיש לדייק מדברי רמ"א בס' רנ"ג סעי' ב' שהגיה ועודה בידו קודם ולא הניח ע"ג קרקע. ואיפכה הו"ל למינקט. אלא וודאי כיון לאסור אפילו אחוז בידו והניח פ"ג קרקע עכ"ל. ויפה כתבת".

(ה) פני משה (עמ' ל') – "אגרות משה ... אולם מירושלמי ... ושוב מצאתי מפורש בשו"ת מהר"ם שיק".

(ו) הגר"ח שליט"א (הליכות חיים ח"ב אות קמ"ו) – "בירו' משמע דאסור".

(ז) זכור ושמור (בישול עמ' מ"ג, דפו"ח עמ' קע"א).

(ח) מנחת איש (פרק ו' סעי' ל"ב).

3. נחשב ע"ג קרקע, אא"כ שאם לא הי' מחזיקה בידו הי' נופלת ממקומו, מיקרי עודנה בידו.

(א) באר משה (עם התורה מהדורה ב' חבורה א' עמ' י"ג) – "בודאי שרי לסמוך הקדירה להשלחן באופן שאם לא הי' מחזיקה בידו הי' נופלת מעל השלחן, אבל להניחה על השלחן ממש ולהחזיקה אין להתיר".

(ב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ב') – "הניח שפת הכלי על השלחן ומרכז הכובד מחוץ לשלחן, כך שמוכרח להחזיקו, נלע"ד דלא חשיב הנחה".

4. נחשב ע"ג קרקע, אא"כ חלק ממנה מוגבה על ידו באויר, מיקרי עודנה בידו.

(א) הגריש"א זצ"ל (שבוע יצחק ח"ב סוף עמ' קס"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות ב', הל' שבת בשבת פרק ה' הע' ע"ד) – "דאם הכלי מונח על הקרקע או על ספסל לא מהני מה שלא סילק את ידו ממנו ואסור להחזיר, והוסיף דמ"מ אם לא הניח הקדירה על הקרקע או הספסל לגמרי אלא חלק ממנה מוגבה על ידו באויר זה מיקרי עודנה בידו".

(ב) עמק התשובה (ח"ד סי' ח' אות ט', קובת בית תלמוד להוראה ח"ג עמ' קנ"ה אות כ"ב).

(ג) חוט שני (ח"ב פרק כ"ז ס"ק א' אות ג', עמ' קכ"ג) – "הניח מקצת הקדירה על גבי הקרקע ומקצתה עדיין בידו ולא מונחת בקרקע, מסתברא דעדיין מיקרי עודן בידו ומותר להחזירה".

(ד) מלאכת שבת (סוף עמ' קכ"ז) – "לא יניח כל הסיר על השיש, אלא יחזיק הכלי בשיפוע, דהיינו שבחלקו מחזיק בידו, ובחלקו נמצא על גבי השיש".

(ה) ארחות שבת (פרק ב' סעי' מ"ה) – "אמנם אם רק מקצת הקדירה מונחת ע"ג הקרקע ומקצתה באויר והוא אחוזה בידו יש להקל".

(ו) הל' שבת בשבת (פרק ה' חזרה סעי' ט"ז, הע' ע"ד).

(ז) שבת במטבח (ארטסקרול, ריש עמ' ס"ב).

(ח) פסקי תשובות (דפו"ח אות ט"ז) – "ואפילו ידו אחוזת באוזני הכלי או מניח ידיו עליו וכדומה לא יועיל, כיון שמונחת כולה על גבי קרקע, אבל אם מקצתה על הקרקע ומקצתה אחוז בידו בשיפוע באויר אפשר להקל".

5. מראי מקומות – הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ' ח"א סוף סי' ס"ג), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ל"ב).

ב. הניח ע"ג ספסל ועדיין אחוזה בידו.

1. מיקל.

(א) באר משה (עם התורה מהדורה ב' חבורה א' עמ' י"ג) – "אבל להניח הקדירה על הספסל או סינק וכיוצ"ב, שאין דרך בנ"א בזמנינו להניח לשם הקדירה כשמסיק מהאש אחר שנגמר כל בשולה, שרי להחזירה אם עדיין מחזיקה בידו אפילו אם הקדירה מונחת כולה שם באופן שאם הי' מסיר ידו לא הי' הקדירה נופלת מהתם".

(ב) פני משה (עמ' ל') – "בודאי מותר להחזיר, דבכה"ג לא הוי בכלל האיבעיא ובוודאי הוי כעודן בידו".

(ג) זכור ושמור (בישול עמ' מ"ג, דפו"ח עמ' ק"ע, פרק י' הע' ר"כ).

(ד) שבת במטבח (ארטסקרול, סוף עמ' ס"א).

(ה) הל' שבת בשבת (פרק ה' חזרה סעי' ט"ז).

1) כ"ש הפוסקים שמיקלים [לעיל] לגבי ע"ג הקרקע [תורת שבת, אג"מ, וכו'].

2. מחמיר.

(א) הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק ח"ב סוף עמ' קס"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות ב').

3. מראי מקומות.

(א) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק כ"ד אייר תשס"ו) – "שאלה: אחד מתנאי חזרה בס' רנ"ג הוי שצריך עודה בידו, האם יכול (לכתחילה) לשים על השולחן ורק אוחו בידו. תשובה: אולי דוקא אם מרכז הכובד של הכלי מחוץ לשולחן".

ג. כיסוי הקדירה (pot cover), החזרתו על גבי הקדירה.

1. מיקל.

(א) הגר"ש זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' תקע"א אות י', שולחן שלמה סי' שי"ח סוף ס"ק ל"ז) – "ולכאורה ה"ה לגבי מכסה קדירה שהניחו ע"ג קרקע אף שרטוב מהתבשיל - ולא רק מזיעה - מותר להחזירה ע"ג קדירה שע"ג האש דלא שייך בזה מחזי כמבשל, אמנם בנצטנן - המים מהתבשיל - ונשארו במכסה י"ל דאסור משום בישול".

(ב) הגר"ח ק"ל שליט"א (אלא פרק ל"ח אות י') – "מ"ן סבור שמותר להוריד את הכסוי של הקדירה (כשהתבשיל מבושל כל צרכו) ולהניח על שולחן וכדו' ולהוציא מהקדירה מה שרוצים, ואח"כ להחזיר את הכסוי על הקדירה, וכן נוהגים בביתו על פיו. ואין צריך לאחוז המכסה כל הזמן ביד, כדין קדירה שמורדים מהאש ורוצים להחזירה שאסור להניחה על שום מקום. וביאר מ"ן סברתו - כי המכסה נחשב דבר אחד וחלק מהסיר, וזה חז"ל לא אסרו להניח (וכן יש לדייק במשנ"ב סי' רנ"ז ס"ק כ"ה)".

(ג) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' צ"ד) – "ולענין כיסוי של הקדירה, מסתברא שאין צריך להיות בידו. אלא הוליד בתר הקדירה עצמה".

ד. נטל קדירה ע"מ להעבירו ממקום למקום ולא ע"מ לאוכלו.

1. מיקל - יכול להניח ע"ג הקרקע.

(א) אור שמח (שבת פרק ג' הל' א' ד"ה ולפי) – "נראה הא דאסור להחזיר בכירה גרופה בהניח ע"ג קרקע היינו דוקא בנטל להשתמש מתוכה, אבל בנטל מכירה שהבלה מועט ליתן לכירה שהבלה מרובה אפילו בהעמיד ע"ג קרקע שרי, כיון שלא נטל להשתמש ממנה, דבנטל להשתמש מתוכה דוקא מיחזי כמו שנגמרה שהיה הראשונה, ולכך לא הזכיר הגמרא (שבת לח, ב) רק עובדא דר"ח, דמזגו לו הכוס, ובזה מפליג הגמרא בין עוין בידו להניח ע"ג קרקע".

2. מחמיר - אין לחלק.

(א) מחבר (סעי' ג', עי' מ"ב ס"ק פ"ב) – "המשכים בבוקר וראה שהקדיחה תבשילו, וירא פנ יקדיח יותר, יכול להסיר ולהניח קדירה ישנה ריקנית על פי הכירה ואז ישים הקדירה שהתבשיל בתוכה ע"ג הקדירה ריקנית; ויזהר שלא ישים קדירתו ע"ג קרקע".

(ב) הל' שבת (איידר, פרק י"ד סוף הע' תתרי"ט, עי' הע' תתקמ"ח).

(ג) חוט שני (ח"ב עמ' קכ"ו ד"ה אמנם) – "בשו"ע ... מוכח מזה דאע"ג שלא עקרו על מנת לאוכלו בעינן תנאי חזרה דלהלכה אין חילוק בין עקרו ע"מ לאוכלו לבין עקרו ע"מ להעבירו ממקום למקום".

3. מראי מקומות – האיר יוסף (משנת רע"א הטמנה אות ל').

ה. מראי מקומות.

1. הגר"ח ש"ש זצ"ל (חי' בתרא על מ"ב סקנ"ה) – "לענ"ד נראה דכל הלכות אלו אינן גזיה"כ, אלא הסברא בהן היא דבקדירה הדרך היא שלא להניחו מידו כדי לשפוך ממנו, ולכן כל שהניחו ביטל שהייתו, וא"כ בקדירה גדולה לצורך רבים, אפשר להניחו ע"ג שולחן דרך הדרך כדי לשפוך ממנו, ולא ביטל שהייתו בכך".

מ. מקומות הנחת הקדירה בזמנינו.

א. ע"ג השיש (counter): אם נחשב כקרקע או כמטה וספסל.

1. מחמיר - כמו קרקע.

(א) מנחת יצחק (קול התורה חמ"ב עמ' ט"ו אות ז') – "שהשיש שיש ביום במטבח (קאונטער טאפ בלע"ז), נחשב לענין חזרה כהניחו על גבי קרקע".

(ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ו') – "שלא הניחו על גבי רצפה או על גבי השיש. אבל אם הניח על גבי כסא או מיטה, או אף אם מניח על גבי השיש ומניח כרית או מגבת מתחת לסיר, מותר להחזירו למקומו".

(ג) שבט הלוי (חי"א סי' ס"ז אות ג', מבית לוי חי"ז עמ' ק"ו אות ג', חי"ט עמ' ט"ז אות ו', ארחות שבת ח"א עמ' תקט"ז אות ג') – "בזה דע"ת להחמיר דהו"ל כקרקע כיון שהוא מקום שמסלקים לשם כרגיל קדירה אם מסירה מן האש".

(ד) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ב') – "שלחן שיש או נרוסטה הבנוי במטבח נראה דודאי חשיב כקרקע".

(ה) עי' הגר"ש אויערבאך זצ"ל (ארחות שבת פרק ב' הע' ע"ו).

(ו) הגר"ע אויערבאך שליט"א (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' קל"ג).

(ז) מלאכת שבת (עמ' קכ"ז אות ב', עמ' קכ"ט אות ד') – "דינו כהניחו ע"ג קרקע".

(ח) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' צ"ח) – "שקרקע הוא מקום שרגיל להשאיר שם קדירות לאחר שנגמר מלהשתמש עמהם. וא"כ גם השיש (counter) שלנו נחשב כקרקע שלהם".
 (ט) פסקי תשובות (דפו"ח אות ט"ז ד"ה ובזמננו) – "ובזמננו שהדרך להניח הקדירות שמסלקים מן הכיריים על השיש, הרי זה כדין הניחו על גבי קרקע דומניהם, וכן על שלחן אם רגיל בכך, וכל שכן אם הכניסו למקרר".
 2. מיקל - כמו מטה וספסל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קנ"ה ד"ה וכן, מאור השבת ח"ב עמ' ש"ג, עמ' תקמ"ו, ששכ"ה פרק א' דפו"ח הע' ס', שולחן שלמה ס"ק י"ג) – "דמטעם שדרך להחזיר קדירה מע"ג שיש או שלחן לכן דינם כספסל".
 (ב) אז נדברו (ח"ח סי' י"ז, סי' ס"ט) – "כל שאינו ע"ג קרקע ממש כל מטה וכל ספסל וכל שלחן בכלל ההיתר".
 (ג) הל' שבת (אייר, עמ' שנ"ג).
 (ד) הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קנ"ה ד"ה וכן, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות א', הל' שבת בשבת פרק ה' הע' ס"ג) – "והוסיף דאם הונה ע"ג כיריים שאינן דולקות הוי ככהניח ע"ג שלחן או שיש".
 (ה) חוט שני (ח"ב פרק כ"ז ס"ק א' אות א' [עמ' קכ"ג], ארחות שבת פרק ב' הע' ע"ו) – "כמטה וספסל".
 (ו) ששכ"ה (פרק א' הע' נ"א [דפו"ח, הע' ס']).
 (ז) הגר"י שפירא (מנחת איש פרק ו' הע' ס"א).
 (ח) הגר"ח ק"ש שליט"א (עם מקדשי שביעי ח"א פרק ג' הע' מ"ד, ריש עמ' ר"ח) – "כמו ספסל".
 (ט) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' ס"א).
 (י) עי' הל' שבת בשבת (פרק ה' חזרה סעי' י"א) – "כמניח ע"ג ספסל...".
 (יא) מנחת איש (פרק ו' סעי' ל"ה).

3. מראי מקומות – פני שבת (עמ' ל"א), מאור השבת (ח"ב עמ' ש"ב ד"ה ולענין), שבות יצחק (ח"ב עמ' קנ"ג), ארחות שבת (פרק ב' הע' ע"ו), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ל"א).
 (א) הגר"ח ק"ש שליט"א (אש התורה, בראשית, תורת חיים עמ' רי"ב אות פ"ו) – "בהלכות שבת בדיני חזרה כאשר מניח התבשיל ע"ג השיש ויש את כל תנאי החזרה האם מותר להחזירו אל הבליעך. תשובה: כמדומה שאסור".

ב. ע"ג שולחן (table) - אם נחשב כקרקע או מטה.

1. מחמיר - כמו קרקע.

(א) באר משה (עם התורה מהדורה ב' חבורה א' עמ' י"ג) – "דבודאי אם הניח הקדירה ע"ג השלחן מסתבר מאוד דדינה כהניחה ע"ג קרקע ואסורה להחזירה אפילו מחזיקה בידו".
 (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ב') – "ושלחן מטבח דינו כקרקע דדרך להניח שם".
 2. מיקל - כמו מטה וספסל.
 (א) אג"מ (או"ח ח"ב סי' ס"ט ד"ה ובאם) – "ובאם לקח הצאלענט מהתנור בשבת והניחו על השלחן והספסל אם מותר להחזירו להתנור כשעדיין היד סולדת בו, הנה פליגי בזה המחבר והרמ"א...".
 (ב) הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קנ"ה ד"ה וכן, מאור השבת ח"ב עמ' ש"ג, עמ' תקמ"ו, ששכ"ה פרק א' דפו"ח הע' ס', שולחן שלמה ס"ק י"ג) - לשונו מובא לעיל.
 (ג) אז נדברו (ח"ח סי' י"ז, סי' ס"ט) - לשונו מובא לעיל.
 (ד) הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קנ"ה ד"ה וכן, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות א').
 (ה) חוט שני (ח"ב פרק כ"ז ס"ק א' סוף אות א', עמ' קכ"ג) – "וכ"ש אם הניח על השולחן".
 (ו) הגר"י שפירא (מנחת איש פרק ו' הע' ס"א).
 (ז) הל' שבת בשבת (פרק ה' חזרה סעי' י"א).
 (ח) מנחת איש (פרק ו' סעי' ל"ה).
 3. מראי מקומות – פסקי תשובות (דפו"ח אות ט"ז ד"ה ובזמננו, לשונו מובא לעיל).

ג. הניח הקדירה במקרר (refrigerator).

1. מחמיר - כמו קרקע.

(א) הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קנ"ה ד"ה וכן, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות א') – "הניח הקדירה במקרר ודאי הוי סילוק מהאש ואסור להחזיר".
 (ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (דברי חכמים אות שס"ח) – "ומצד השני, פשוט דאם הניחה במקרר, נחשב כמונח ע"ג קרקע (ששם הוי מקומו הראוי לו)".
 (ג) חוט שני (ח"ב פרק כ"ז ס"ק א' אות ד', עמ' קכ"ג) – "הניח הקדירה במקרר, מסתברא דדינו כהניחה על גבי קרקע כיון שמניח שם לאחר שגומר להתעסק עמהם".
 (ד) זכור ושמור (בישול עמ' מ"ג, דפו"ח עמ' קע"א).
 (ה) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ל"ג).
 (ו) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' צ"ח) – "וכל שכן מקרר".
 (ז) פסקי תשובות (דפו"ח אות ט"ז ד"ה ובזמננו) - לשונו מובא לעיל.
 (ח) מנחת איש (פרק ו' סעי' ל"ב).

ד. הניחה ע"ג קרקע (floor), בזמנינו - אם נחשב כקרקע או מטה.

1. מיקל - כמו מטה וספסל.

(א) אג"מ (שמעתי מהגר"ש פירסט שליט"א בהקלטה תשע"א, מו"מ שלו עם האג"מ, AKO General Membership Meeting עמ' י"ב).

Shulchan Aruch 253:2 says that if one takes food off the fire on Shabbos, lets go of the handle and puts the pot down on the floor, it is assur to put it back onto the blech even if he was לחזור. It seems that the reason for this halacha is that in the times of the Gemara people would sometimes eat on the floor (Gemara, Moed Katan) such that if the pot was put onto the floor it gave the appearance that it had been taken off for the meal rather than for putting back onto the fire. If so, I suggested that maybe nowadays when no one eats on the floor, putting the pot onto the floor should no longer be significant and doing so should have the more lenient status of Shulchan Aruch's case of ספסל. Reb Moshe accepted this idea and ruled that nowadays one could be lenient if the pot had been put onto the floor and the person was לחזור.

(ב) הגר"חפ"ש זצ"ל (דברי חכמים אות שס"ח) - "שבזמן הגמ' ושו"ע, לא היה להם מקום להניח הכלים (closet), ורק הניחו לשמירה ע"ג קרקע (ולכן היום, שאם מונחים הכלים בקרקע, משונה דין זה היום), שמצד א', לכאורה אפילו אם הניח ע"ג קרקע, אם לא היה דעתו להניחה שם לזמן, לית ליה דין כמונח ע"ג קרקע".

(ג) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ב') - "לולא דמסתפינא אמינא, דלדין קרקע דינה ככלי דאין דרך להניח שם".
2. מחמיר - כמו קרקע.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שמעתי מהגר"ש פירסט שליט"א בהקלטה תשע"א, מו"מ שלו עם הגרשז"א זצ"ל, AKO General Membership Meeting עמ' י"ב) -

However, Rav Shlomo Zalman argued that if Chazal gave a specific status to pots which were put onto the floor we do not have the authority to change that even if the basis for their decision seems to no longer be true.

(ב) הגריש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' ש"ג ד"ה ומיהו) - "דבזה יש להחמיר כיון שמפורש בחז"ל לאיסור".

(ג) שבת במטבח (ארטסקרול, ריש עמ' ס"ב).

(ד) זכור ושמור (בישול עמ' מ"ג, דפו"ח עמ' קע"א, פרק י' הע' רכ"ד).

(ה) הגרש"י גלבר שליט"א (שמעתי).

3. מראי מקומות - פני שבת (עמ' ל"א), מאור השבת (ח"ב עמ' ש"ב ד"ה ולענין), שבות יצחק (ח"ב עמ' קנ"ג).

(א) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' צ"ח) - "ובאמת הקרקע שלנו דומה לספסל שלהם, שאין דרך להישאר שם. אבל מפחד רי"ב של' להקל בזה למעשה מפני שלא מצינו מי שמיקל בזה".

ה. הונחה ע"ג כיריים (stove) שאינן דולקות.

1. מיקל - כמו מטה וספסל.

(א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קנ"ה ד"ה וכן, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות א') - לשונו מובא לעיל.

ו. הניח על אדן החלון (window sill) שבמטבח.

1. מיקל - כמו מטה וספסל.

(א) חוט שני (עם מקדשי שביעי ח"א פרק ג' הע' מ"ט).

(ב) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ל"ג).

ז. הוציא מאכל מהקדירה והניחו ע"ג צלחת (plate): והצלחת עדיין בידו.

1. מחמיר - כמו קרקע.

(א) הגרשז"א זצ"ל (בית אהרן וישראל חנ"ב עמ' ע"ה) - "דכל שהמאכל במצב אכילה פשוט דאסור ומשום דלא הוי חזרה אלא כשהיה חדשה, ואסור אפי' כשלא נצטנן, וכ"ש דאסור בנצטנן לגמרי".

הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' ש"ה, שולחן שלמה ס"ק י"ג ב') - "הנשאר בצלחת חשיב יותר סילוק מעל גבי קרקע".
(ב) חוט שני (ח"ב פרק כ"ז ס"ק א' אות ה', עמ' קכ"ג) - "הוציא מאכל מהקדירה והניחו ע"ג צלחת וכדו' ורוצה להחזיר את שיירי המאכל לתוך הקדירה העומדת ע"ג האש שהיא גרופה וקטומה, נראה דחשיב כהניחו ע"ג קרקע דחשיב כסילוק גמור ואסור להחזירה לקדירה".

(ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות ט"ז ד"ה ובזמננו) - "וכמו כן בהניח מהתבשיל בצלחת על מנת לאכול, והניחו על השלחן, דינו ממש כהניחו על גבי קרקע, ולכן אפילו לא הרפה ידיו מהצלחת וגם היה בדעתו להחזיר השיריים לקדירה, לא יועיל".

2. מיקל - לגמרי.

(א) הגריש"א זצ"ל (קובץ בית אהרן וישראל חנ"ב עמ' ע"ה, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות ו') - "דמותר להחזיר מאכל הנשאר בצלחת [אפי' במיעך האוכל לתינוק וכדו'] לקדירה, באופן שעודה בידו ודעתו להחזיר, והתיר אפי' כשנצטנן לגמרי בדבר יבש".

על הגריש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב סי' י' סוף ס"ק מ"א) – "ואם הוציא לצלחת ובתוך כך (א"ה - פי' בעודו מתעסק בהוצאת המאכל) בעודו בידו הבחין שהוציא יותר מדאי, צידד הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] שמותר להחזירו לקדירה אף שלא היה דעתו להחזירו. אבל אם הניח הצלחת ע"ג השולחן חמיר טפ"י".

3. מראי מקומות – הרש"ז מרק (קובץ בית אהרן וישראל חנ"ב עמ' ע', חנ"ג עמ' פ"א).

ח. נותן לחברו.

1. מחמיר.
2. מיקל - לגמרי.
- א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות סעי' ב' ד"ה ועודה) – "משא"כ נותנת לחברתה אע"פ שחזרה לידה".
- ב) חוט שני (ח"ב פרק כ"ז ס"ק א' אות ב', עמ' קכ"ג) – "נתן הקדירה לחבירו שיחזיקנה בידו, מיקרי נמי עודן בידו ומותר להחזיר".
- ג) הגר"ע אויערבאך שליט"א (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' קל"ו).
- ד) זכור ושמור (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' קל"ו).
- ה) הגר"י שפירא (מנחת איש פרק ו' הע' נ').
- ו) מנחת איש (פרק ו' סעי' כ"ט).

ט. נותן ע"ג קדירה שעל האש כדי שישאר חם, אם יכול להחזירה על האש.

1. מיקל - לגמרי.
- א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' קי"א [דפו"ח, הע' קכ"ה], שולחן שלמה ס"ק י' ד"ה וכמו"כ, סי' שי"ח ס"ק ל"ד ד"ה וכמו"כ) – "נראה שאם הוריד קדירה מע"ג האש בשבת והעמידה ע"ג קדירה אחרת שעל האש ע"מ לשוב ולהחזירה, דחשיב כאילו אווז את הקדירה בידו, מכיון שלא הוסרה מן האש לגמרי ומותר להחזירה אפי' אחר כמה שעות, ואפי' אחר שעבר הלילה בשינה, כיון שלא עשה שום מעשה שיהא נראה כאילו הסיח דעתו מלהחזיר".
2. עי' לקמן לגבי "קדירה מלאה ע"ג קדירה ריקנית מערב שבת, המונחת על האש גו"ק - והוריד סיר התחתון".

מא כלל ד': דעתו להחזירה.

א. הלכה: לכתחילה.

1. מיקל – רמב"ם (פרק ג' הל' י'), מחבר (סעי' ב'), אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ו').
2. מחמיר – רמ"א (סעי' ב').
3. בדיעבד יש להקל: כשאין דעתו להחזיר [ועודו בידו] – מ"ב (ס"ק נ"ו, בה"ל ד"ה ודעתו, שעה"צ ס"ק נ'), ואין דעתו להחזיר מסתברא ודאי שיש להקל לעת הצורך מאחר שגם הרמב"ם השמיטה", חזו"א (סי' ל"ז ס"ק י"ב, "בעודן בידו ואין דעתו להחזיר דבזה יש מקילין כמש"כ ב"י בשם סה"ת ובמ"ב בבה"ל הביא עוד פוסקים מקילים, בזה יש מקום לצרף גם דעת הר"ן"), ארחות שבת (פרק ב' סעי' מ"ג), זכור ושמור (דפו"ח בישול עמ' קע"ג), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' כ"ח).

ב. אדם אחר שהוריד הקדירה מהאש ונתנו בקרקע.

1. מחמיר – רע"א (במקצת דפוסים, על מחבר סעי' ב', לשונו מובא לקמן), בה"ל (סעי' ב' ד"ה ולא, "בחדושי רע"א כתב דאפילו אם זה המניח היה אדם אחר שאין הקדירה שלו ג"כ מועיל המעשה שלו לאסור שוב להחזיר ע"ג כירה ולא שייך בזה אין אדם אוסר דבר שאינו שלו"), מלאכת שבת (עמ' ק"ל אות ו').
2. מראי מקומות – פסקי תשובות (דפו"ח אות כ').

ג. נטל בלי מחשבה כלל: האם צריך דעת מפורש להחזיר.

1. אינו צריך.
- א) עי' רע"א (במקצת דפוסים, על מחבר סעי' ב') – "נסתפקתי בראובן שנטל קדירת שמעון מהכירה ועודה בידו ולא היה דעתו להחזירה, אם מותר בחזרה. ודאי אם כבר הניחה על גבי קרקע אסור להחזירה, דכל שאינו תלוי במחשבה רק במעשה לא שייך לכללא דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו. אך בעודה בידו, דמחשבתו שאינו רוצה להחזירה אוסרה, בזה יש לומר דלאו כל כמיניה לאסור דבר שאינו שלו ... ומעתה נראה לענ"ד הוא הדין בנדון דידן, דהנטילה מהכירה הוא בעצמו העקירה, ולגבי דבר זה לא שייך אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, כמו שכתבתי לעיל לענין הניח על גבי קרקע, רק כשעודה בידו אם דעת העוקרה להחזירה לא עשה עקירה גמורה. ואם כן להתוספות י"ל דהוא בכלל אין אדם אוסר דבר שאינו שלו, אבל להר"ש הנ"ל, כיון דזה העוקרו לא היה בדעתו להחזירה, ממילא עקירתו בידים היא עקירה גמורה, וממילא אסור להחזירה".
- ב) הו"ד בבה"ל (סעי' ב' ד"ה ולא).
- ג) שבת במטבח (ארטסרול, פרק ה' הע' י"ב).
- ד) זכור ושמור (בישול, סוף עמ' מ"ב, דפו"ח ריש עמ' ק"ע).
- ה) מגילת ספר (סי' א' אות י"ב, קונ' שמירת שבת פרק א' אות ה').
2. צריך.

א) אבי עזרי (פרק ג' הל' י') – "הגרעק"א ... וצ"ע לי דבריו בזה, שפשוט שכאן העיקר הוא אם בעת הנטילה מן הכירה הי' דעתו להחזיר אז מותר, ואם אין דעתו להחזיר אח"כ כשהחזיר הרי זה כמו ששם מתחלה ואסרו ולא משום שאין דעתו להחזיר היינו משום שכוונתו הי' שלא להחזיר, דברור שאפילו אם נפל מאיליו ג"כ אין להחזירו שעכ"פ אין כאן דעת ע"מ להחזיר והרי מפורש

- בש"ע או"ח סימן ח' ס"ק ט"ו שאפילו למ"ד שאם פשט טליתו ע"מ לחזור ולהתעטף אינו חוזר ומברך כשמתעטף אח"כ משום שלא בטלה העטיפה הראשונה מ"מ **אם נפלה טליתו וחוזר ומתעטף צריך לברך** ומשום שכבר בטלה העטיפה הקודם, והרי זה עיטוף חדשה ע"ש, גם הכא אם לא הי' דעתו להחזיר הרי זה כמטמין לכתחילה ואסור, וא"כ אף אם אחר נטל מן הכירה סוף סוף הי' עקירה בלי דעתו להחזיר ודאי שאסור להחזיר, ולא עדיפא מאם נפל מאליו והוא פשוט ותמיהני על הגרעק"א שנטה מזה".
- 1) על הדין של טלית, **הגרשז"א** זצ"ל (כאן) חולק עליו - ועי' סי' ח' סעי' ט"ז, לשיטות ומראי מקומות.
- (ב) **אז נדברו** (ח"א סוף סי' מ"ה) - "רעק"א ... נראה דבדאי אוסר דלא שייך זה להא דאמרו בכ"ד אין אדם אוסר דבר שאינו שלו דמחשבתו אינו מועילה אבל בעניינינו דנהי דחשיב כאילו אינו חושב כלל אבל גם דעתו להחזירו אין כאן".
- (ג) **הגרשז"א** זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות ח') - "זה דוקא אם יש מחשבה חיובית להחזיר לאש אז נחשב דעתו להחזיר. אבל אם אין מחשבה כלל, לא נחשב דעתו להחזיר".
3. מראי מקומות - **הגרשז"א** זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' ס"ט [דפו"ח, הע' ע"ט]), **ארחות שבת** (פרק ב' הע' ע"ח), **פסקי תשובות** (דפו"ח אות י"ז).
- (א) **הר צבי** (טל הרים בישול אות ז') - "התנאי של דעתו להחזיר אם הקפידה היא שיהא דעתו להחזיר או שלא תהא כוונה שלא להחזיר. [הנה נ"מ בזה להלכה אם נכבה הכירה מאליה והוא לא ידע והאוכל עדיין חם אם מותר להחזירו לכירה אחרת שבשעה שנכבה כאילו הוסרה הקדרה מעל האש ולא היה אז דעתו להחזיר אבל לעומת זאת גם כוונה שלא להחזיר אין כאן]".
- ד. **נפלה או נשמטה מידו ע"ג קרקע.**
1. מיקל.
- (א) **הגרשז"א** זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' ס"ט [דפו"ח, הע' ע"ט]), מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות ה', שולחן שלמה ס"ק כ"א.ב, ס"ק כ"א.ד, ישורון חט"ז עמ' ש"מ אות כ"ט) - "שאם נפלה הקדירה מידו ע"ג קרקע ודאי דלאו כלום הוא ושרי להחזירה".
- (ב) **מגילת ספר** (סי' א' אות י"ב, קונ' שמירת שבת פרק א' אות ה').
- (ג) **פסקי תשובות** (דפו"ח אות י"ט ד"ה וכן) - "וכן נוהגין להקל אם נפלה הקדירה מעצמה או נשמטה מידו בעודו מחזיק בה, שכל זמן שלא נצטננה לגמרי ומבושלת כל צרכה רשאי להחזירה למקומה".
2. מחמיר.
- (א) **בצל החכמה** (ח"ד סי' קל"ז אות י"ח) - "נפלה מע"ג הכירה שאפי' נפלה ע"ג כלי אסור להחזירה משום שכבר בטלה לה השהי' הראשונה".
- (ב) **אבי עזרי** (פרק ג' הל' י') - לשונו מובא לעיל.
- (ג) **הגרשז"א** זצ"ל (שבות יצחק ח"ב ריש עמ' קע"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות ה').
- (ד) **חוט שני** (ח"ב פרק כ"ז ס"ק א' ד"ה ונראה, ריש עמ' קכ"ג) - "דינו כאין דעתו להחזירה, וראיה ממה שהביא בביאור הלכה מחידושי רע"א ...".
- (ה) עי' **הגר"ח** שליט"א (עם מקדשי שביעי ח"א פרק ג' הע' נ"ב, עמ' ר"ח אות ל"א) - "יכול להיות שזה נחשב סילוק".
3. מראי מקומות - **ארחות שבת** (פרק ב' הע' ע"ח ד"ה והנפק"מ), עם **מקדשי שביעי** (ח"א פרק ג' סעי' ל"ה).
- ה. **נטלה בטעות: נטל ליל שבת הקדירה שמוכנה ליום שבת, והניחה ע"ג קרקע כדי לאכול** (ואין דעתו להחזיר).
1. מיקל - מותר להחזיר.
- (א) עי' **שביתת השבת** (שהיה ס"ק מ"ז) - "ובמקום שהרבה מעמידים בתנור אחד, ולקח אחד קדרה שלא ע"מ להחזיר כי היה סבור שהיא שלו ואח"כ ראה שאינה שלו יראה לכאורה מאחר שנטילתו היתה בטעות אינו נאסר להחזירה למקומה".
- (ב) **הגרשז"א** זצ"ל (ששכ"ה מילואים פרק א' סעי' כ' [דפו"ח, הע' ע"ה], שולחן שלמה ס"ק כ').
- (ג) **אבן ישראל** (ח"ח סי' כ' אות ז') - "מה ששמע שהתרתני למי שהוריד בטעות סיר הטשאלנט במקום הסיר שצריך לאכול בלילה שיכול להחזיר. זה נכון".
- (ד) **הגר"ח** זצ"ל (שבת במטבח פרק ה' הע' י"ז).
- (ה) **שבט הקהתי** (ח"ג סי' ק"ב) - "והוי כדעתו להחזיר ומותר להחזיר".
- (ו) **ששכ"ה** (מילואים פרק א' סעי' כ' [דפו"ח, סעי' כ"ג]) - "מותר להחזירה על גבי האש המכוסה".
- (ז) **שבת במטבח** (ארטסקרול, סוף עמ' ס"ה).
2. מחמיר - אסור להחזיר.
- (א) **בצל החכמה** (ח"ד סי' קל"ז אות י"ח) - "סילק קדירה מע"ג הכירה בטעות והניחה מידו בין ע"ג כלי ובין ע"ג קרקע, דינו כנתנה לשם ואסור להחזירה".
- (ב) עי' **באר משה** (ח"ו סי' קי"ג, השמטות שם).
- (ג) **הגרשז"א** זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קע"ד, ארחות שבת פרק ב' הע' ע"ח, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות ה') - "אסור להחזיר".
- (ד) **חוט שני** (ח"ב פרק כ"ז ס"ק א' ד"ה ונראה, ריש עמ' קכ"ג) - "דינו כאין דעתו להחזירה, וראיה ממה שהביא בביאור הלכה מחידושי רע"א ...".
- (ה) עי' **הגר"ח** שליט"א (עם מקדשי שביעי ח"א עמ' ר"ח אות ל"ב) - "יכול להיות שאסור כיון שלמעשה הוריד".
- (ו) **מנחת איש** (פרק ו' סעי' מ"א) - "אין להחזירה על גבי האש".

3. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק ב' סעי' מ"ח), ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תר"כ), אוצרות השבת (פרק ב' סעי' י'), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ל"ו).

א) שבת הלוי (מבית לוי ח"ח ריש עמ' כ"א, ח"ט עמ' ט"ז אות ח') – "היה צריך להוריד בליל שבת קדירה ובה תבשיל לסעודת הלילה וטעה והוריד את קדירת החמין שצריך למחר והניחה ע"ג קרקע, לא יחזירנו לכתחילה ע"ג האש רק ישים אותה הקדירה ע"ג קדירה אחרת העומדת ע"ג האש, וכשאי אפשר יש להקל להחזירו ע"ג האש".

1. כבתה האש מתחת לקדירה: האם יכול להחזיר לאש אחרת שמכוסה.

1. מיקל.

א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות ל"ח) – "תבשיל מבושל כ"צ שהי' מונח ע"ג הבלעך וכבתה האש בשבת ונצטנן אלא שעדיין חם קצת, האם מותר להחזירו לכירה אחרת גרופה וקטומה, וגם האם יש חילוק בין כבתה האש בשבת לכבתה קודם השבת. תשובה: יש להתיר דדמי זה כמו שעומדת על בלעך דתנור שהניח במקום רחוק קצת שמותר להעמידה במקום יותר חם כשעדיין היה חם קצת שראוי לאוכלו אבל הוא דוקא כשנכבה מאליו ע"י איזה סבה אבל אם כבו בכוונה בע"ש אסור דהא בטלו בכוונה שהייה ראשונה".

אג"מ (לתורה והוראה ח"ב עמ' ט"ו) – "ואם אירע מעשה ופסק זרם הגע"ז כמצוי אצלנו בימי הקיץ בבאנגעלא קאלענ"י בשבת ושוהים שם חמים ותבשילים והם מבושלים כל צרכן ולא נצטננו לגמרי מותר להוליכם לתנורו של שכיננו אם יש עירוב מתוקן בשיכונו ואם לאו יוליכם ע"י עכו"ם ואם תיקן העכו"ם הגע"ז אדעתא דנפשיה או אדעתא דבעה"ב נכרי מותר באכילה בדלא נהנה כלום ממלאכת העכו"ם".

ב) עי' באר משה (ח"ג סי' נ"ח) – "להתיר לעת צורך".

ג) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' ס"ט [דפו"ח, הע' ע"ט], מילואים, מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות ה', שולחן שלמה ס"ק י"ח, ס"ק כ"א ב', ס"ק כ"א ג', ס"ק כ"א ד', הליכות שלמה תפילה פרק ג' הע' נ"ג) – "ודאי פשוט שאם הוריד קדירה מהכירה על דעת להחזירה ובשעה שהקדירה בידו ראה שכבתה האש דשרי ודאי להעביר הקדירה שבידו לכירה אחרת, וה"נ בנד"ד כיון דליכא שום סילוק דעת הרי זה חשיב כנטלה מהכירה בשעה שהאש עדיין בוערת ורק אח"כ כבתה".

ד) ציץ אליעזר (ח"ב סי' צ"א אות ב') – "והדבר נכלל לדעתי בפסק הרמ"א הסמוך שבשו"ע סי' רנ"ג סעיף ב' שפוסק שמותר להחזיר בשבת אפילו לכירה אחרת, וברור דזה הוא מבלי שיהא זה קשר לתנאים שמדובר שם לפני כן על ענין אחר, כי הלכה זאת לקוחה מהרמב"ם בפ"ג מה' שבת ה"א, ושם היא נפסקה בסתמא מבלי לדבר כלל מדינא דהצרכת תנאים כיעו"ש, וא"כ פשוט דבכזה הוא המכוון גם ברמ"א. ומסתברים גם דברי כבו' דחשיב בכאן גם כנתקיימו ב' התנאים, וטובה גם הוספת טעמו דלא גרע מעודנו בידו וגם דעתו להחזירה וכו'".

ה) הגרפ"ש זצ"ל (שבת במטבח פרק ה' הע' ט"ז).

1) אמנם עי' הגרפ"ש זצ"ל (ח"י בתרא על מ"ב ס"ק ס"ב) – "הגרשז"א אורבאך ... דגר"מ פיינשטיין ז"ל ... ונראה דלא דמי כלל (לתפילין), דהתם ליכא היסח הדעת, וכאילו לא זו ממקומו, אבל כאן צריך להניח על כירה חדשה וזה מעשה הנחה מחדש, והוה כפעולה חדשה לגמרי, וע"פ דבריהם, איני רואה היתר ברור בזה, ואפשי להקל ע"י קטן או סמוך לאש ולא ממש על גבה".

ו) חזון עובדיה (שבת עמ' פ"ט).

ז) עמק התשובה (ח"א סי' כ"ז) – "מותר".

ח) שבת הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ב אות ז', ח"ט עמ' י"ח אות י"ד) – "כירת גז או חשמל שכבתה מותר להעביר לצורך שבת את הקדירה המונחת על גבה [שנתבשלה כל צרכה] כל זמן שהתבשיל שבקדירה לא נצטנן לגמרי [לדעת הרמ"א]".

ט) עי' משנה הלכות (ח"ז סי' ל"ד) – "באם כבה האש תחת הקדירה ועדיין לא נצטנן אי מותר להשימו על תנור אחר על טס שעל הגז כמו דקיי"ל דמכירה לכירה אפילו מכירה שהבלה מיעוט לכירה שהבלה מרובה מותר כמבואר בש"ע ס"ב שם בשם הרמב"ם ומג"א סק"ב. ולפענ"ד נראה להתיר דהרי מעיקר דינא פסק הרמ"א דאפילו הניחו ע"ג קרקע נמי מותר להחזיר כל שלא נצטנן אלא שנוהגין להחמיר כירושלמי דהניחו לארץ אסור בטלטול והנה בירושלמי שם פ"ג סוף ה"א נחלקו בו הפוסקים בפ"י עי' פנ"מ שם ובק"ע הביא דעת הר"ן דמירי כשסילקו קודם שבת ובשבת מותר הכל ועיין ביאור הגר"א רסרנ"ג ובמחלוקת הראשונים אי ש"ס דילן חולק אבבלי ולכן מאחר דביררנו בעזה"י דעל הגז מותר לפענ"ד הכ"נ דמותר מכירה לכירה באופן כזה לעת הצורך".

י) הגר"ש איערבאך זצ"ל (ארחות שבת פרק ב' הע' פ"א, הע' פ"ב, ח"א עמ' תקי"ח) – "שפיר מהני".

יא) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' ס"ה).

יב) ל"ט מלאכות (ריביאט, סוף עמ' תרמ"ה).

יג) זכור ושמור (בישול, סוף עמ' מ"ב, דפו"ח ריש עמ' ק"ע).

יד) מגילת ספר (סי' א' אות י"ב, קונ' שמירת שבת פרק א' אות ה').

טו) פסקי תשובות (דפו"ח אות י"ט) – "נהוג אצל מורי הוראות ...".

2. מחמיר.

א) עי' בצל החכמה (ח"ד סי' קל"ז) – "כבתה האש וכבר נצטננה הכירה אעפ"י שהקדירה שעל גבה עדיין חמה ביותר, אסור להעבירה ע"ג כירה אחרת אם לא בעת צורך כפי ראות עיני המורה".

ב) אז נדברו (ח"א סי' מ"ה) – "נאמר בגמרא ופוסקים וכל שאין דעתו להחזיר הוי כדעתו שלא להחזיר א"כ כשנכבה האש אף שלא כיון שלא להחזיר אבל דעתו להחזיר ג"כ לא קרינן בו".

ג) ששכ"ה (פרק א' סעי' כ"ג [דפו"ח, סעי' כ"ז]).

- (ד) הגר"ח"ק שליט"א (אוצרות השבת עמ' תי"ד) – "כשנתכבה בודאי אסור להעביר דהוי כנותן לכתחילה בשבת, אבל כשנותן מערב שבת על דעת שידלק בשבת יש לומר דמותר, דהוי כמשהה על גבי כירה".
3. מיקל, אם הכירה חם עדיין.
- (א) תולדות שמואל (מצוה ל"ב ס' ל"ב סוף אות א') – "אם נכבה האש של הראשונה בעוד שלא נטל ממנה הקדרה נ"ל שאסור להחזירה לאחר דכיון שנטל הקדרה מקדרה צוננת הו"ל כנוטל שלא ממקום הכירה כלל ואם בא אח"כ להחזירה לכירה אחרת הו"ל כתחילת נתינה בשבת דבכ"ע אסור".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סוף ס' ל"ט, שבות יצחק ח"ב עמ' קע"ח, אוצרות השבת עמ' ת"ה, ארחות שבת פרק ב' הע' פ"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות י', הל' שבת בשבת פרק ה' הע' ע"ה) – "אם הוא לוקח את הקדירה מעל גבי הכירה כאשר נפסק החשמל והולך להניחה על גבי כירה אחרת בזה תלוי אם הכירה עדיין חם יש לזה דין כירה ושפיר רשאי לקחת מכירה זו ולהניח על גבי כירה אחרת, אבל אם פג החמימות מהכירה, שוב אין לו דין כירים, והרי זה דומה כאילו נוטל הכירה מעל גבי הקרקע".
- (ג) עי' חוט שני (ח"ב עמ' קכ"ז, שעה"צ ס"ק כ"ט, עי' ארחות שבת פרק ב' הע' פ"ב, עי' אוצרות השבת סוף עמ' ת"י, מנחת איש פרק ו' הע' ע"א) – "כמניח לכתחילה בשבת".
- (ד) הל' שבת בשבת (פרק ה' חזרה סעי' י"ז) – "כבתה האש מתחת הקדירה אם הפח [ה'בלעך'] או הפלטה עדיין חם מותר להחזירו לכירה אחרת כיון שלא נסתלקה הקדירה מן הכירה ואם נצטננה הקדירה אסור להחזירה לכירה אחרת".
4. מראי מקומות – הרצ"ב (טל הרים בישול אות ז', לשונו מובא לעיל), פני שבת (עמ' ל"ד), ארחות שבת (פרק ב' סעי' מ"ט), מלאכת שבת (עמ' ק"כ אות ב', "יש מקילין"), הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ"א ס' ס"ג ד"ה ושמעתי), ילקוט יוסף (שבת ח"א עמ' ק"ה), כללים (עמ' קפ"ז), אוצרות השבת (פרק ב' סעי' י"ד, ס' ב'), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ל"ח), מנחת איש (פרק ו' סעי' מ"ב).
- (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ז') – "אם התבשיל יבש ומבושל כל צורכו ואין בו רוטב כלל, מותר להעבירו על גבי פלטה או על גבי אש מכוסה שבמקום אחר, אף על פי שחומה רב יותר מן האש הקודמת, ולכתחילה יזהר שיהא התבשיל חם במקצת, שלא נתקרר לגמרי. ואם יש בתבשיל אפילו מעט רוטב אין להעבירו אלא אם כן התבשיל חם בכדי שהיד סולדת בו. ולבני אשכנז אין להעביר את התבשיל בכל אופן".
- ז. נפסק החשמל ונצטננה הכירה (פלטה) וגם הקדירה ושוב חזר הזרם ונרתחו הקדירות.
1. מיקל.
- (א) בצל החכמה (ח"ד סוף ס' קל"ז) – "נפסק הזרם ונצטננה הכירה וגם הקדירה שוב הוחזר הזרם ונרתחו הקדירות, הקדירות מותרות".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג ס' ל"ט ד"ה ולכן, פסקי הלכות קרול או"ח אות צ"ז).
- 1) מחמיר, אא"כ קטומה – הגריש"א זצ"ל (אוצרות השבת עמ' ת"ד אות ב', "ורק כשהכירה קטומה יהיה מותר").
2. מחמיר אא"כ התבשילים עדיין חמים.
- (א) חוט שני (עם מקדשי שביעי ח"א פרק ג' הע' ס') – "הניח פלטה חשמלית לפני שבת ובשבת נהייתה הפסקת חשמל ולאחר מכן תיקנו את החשמל ... שאם התבשילין עדיין חמים בטלה שהיה ראשונה, ואם כבר אינם חמים בטלה שהיה ראשונה ואסור להשהות את התבשילין כעת על הפלטה, אלא צריך להורידם".
3. תלוי במחלוקת דלעיל, גבי "כבתה האש מתחת לקדרה".
- (א) ארחות שבת (פרק ב' סעי' נ').
4. מראי מקומות – הגר"ש אויערבאך זצ"ל (ארחות שבת פרק ב' הע' פ"ג), הגר"ח"ק שליט"א (אוצרות השבת עמ' תי"ג, "העתקנו לשון החזון איש בד"ה כשיש, ולכא' משמע מדבריו כמו שכתב כת"ר. וצ"ע"), אוצרות השבת (ס' ב'), מנחת איש (פרק ו' סעי' מ"ג).
- (א) הגרשז"א זצ"ל (אוצרות השבת עמ' ת"א) – "אם היתה הפסקת חשמל ולא נצטננה לגמרי שפיר שרי להרמ"א, כי האיסור של חזרה הוא על הגברא ולא על השעון ולא שייך כלל לחזרה, וגם לא דחשיב כמעמיד בתחלה ביבש".
- (ב) ארחות שבת (פרק ב' הע' פ"ג) – "אמנם לכאורה לפי המבואר בחזו"א ס' ל"ח סק"ב דרשאי להעמיד מע"ש תבשיל מבושל כ"צ ע"ג כירה חשמלית העתידה להדלק בשבת, מבואר דסובר החזו"א דאין זו שהייה חדשה כיון שאינו עושה מעשה של נתינה ע"ג הכירה בשבת".
- ח. שכח להדליק האש: מי שחייבם כל מאכליו ועדיין חמות והניח הקדירה ע"ג הבלעך, אלא ששכח להדליק האש.
1. מחמיר.
- (א) אבן ישראל (מאור השבת ח"ב עמ' תקע"ז הע' קי"ט).
- (ב) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ה' הע' ע"ו, מאור השבת ח"ב עמ' תקע"ז הע' קי"ט) – "בפשיטות לאסור".
- (ג) הל' שבת בשבת (פרק ה' חזרה סעי' י"ח).
- (ד) עי' פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות י"ט) – "ויש מוסיפים עוד להקל גם כששכח מלפני שבת להדליק האש בכיריים או שכבה האש עוד לפני כניסת השבת, שכל זמן שהקדירה לא נצטננה ומבושלת כל צרכה, רשאי להעבירה לכיריים אחרות, ובנימוק שכוון שהניחה ע"ג הכיריים על מנת להשהותה שם לשבת, דינה כעודה בידו ודעתו להחזיר" אעפ"י שבטעות שכח להבעיר שם האש. אך רבים חולקים על קולא זו, ובודאי אין להקל כשאין שעת הדחק גדול ועוד צירופי היתר, ולפי ראות עיני המורה".

2. מיקל - דכיון דה' עוסק בחימום המאכלים א"א לומר שזהו סילוק.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"א ריש עמ' תצ"ה, ח"ב עמ' תקע"ז, מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות י"ז, שולחן שלמה ס"ק י"ב.ג', ס"ק י"ד) – "מעשה באחד שהניח בער"ש את הקדירות ע"ג הפח שע"ג האש ושכח להדליק את האש, ובליל שבת הרגיש בכך, והקדירות היו מבושלות כל צרכן ועדיין חמות, והלך והניחן אצל שכנו ע"ג כירה גרו"ק, נלענ"ד שטוב עשה, ואף שבער"ש קודם שהניחן ע"ג הפח הניח ע"ג הקרקע, מ"מ מותר כיון שכל העסק הוא רק להעמיד על האש, וכל הטיפולים הם הכנה ולא סילוק, ואין זה כמעמיד ע"ג קרקע, שיודע שמסיר מהאש, ולא כשהכל נעשה אך ורק במטרה לצורך העמדה על האש [ואינו דומה למש"כ המשנ"ב בשעה"צ רנ"ג סק"נ דאין להקל במניח ע"ג כסא וספסל ודעתו להחזיר רק בעת הצורך], יש לראות את העמדה בטעות על הפח כמעמיד על האש ועדיף טפי מכסא וספסל שמסיר מהאש".

(ב) עי' עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' מ"א).

(ג) אוצרות השבת (פרק ב' סעי' ט"ז).

(ד) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ק"ד) – "במקרה שהניח קדירה רותחת מבעו"י ע"ג פלטה, ובשבת נמצא שהפלטה לא היה מופעל (מתחילה). שפשוט שזה נחשב כעודה בידו (כ"כ באגר"מ ס' עד אות לח). שלפי החזו"א אסור להניח ע"ג פלטה של חבירו. ולפי המ"ב מותר. וכן שמעתי מרי"ב של' למעשה להקל".

3. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק ב' סוף הע' פ"ד).

ט. להוסיף מים לקדירה שעל האש מבקבוק טרמוס.

1. מחמיר.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' שכ"ג) – "גרע טפי מעל גבי קרקע, כי זה נראה כסילוק יותר מעל גבי קרקע".

(ב) אבן ישראל (ח"ח סי' כ' אות ג', מאור השבת ח"ב עמ' שכ"ד) – "מש"כ שיש מי שדן להקל להוסיף מים מבקבוק 'טרמוס' שמילאהו מבעוד יום והניחו על גבי השיש במטבח, דהוה כעל מטה וספסל, וגם היה דעתו להחזירה לקדירה כשתצטמק. זה לא נהירא, דלא מקרי דעתו להחזיר, דהרי אין דעתו להחזיר אלא אם יראה שנצטמק, וזה לא מקרי דעתו להחזיר".

(ג) נשמת שבת (סי' שי"ח סוף אות ד'-ב').

(ד) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ע"ב, הע' קכ"ג, פרק כ"ה סעי' מ"ב, הע' צ').

(ה) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' מ"ז).

י. מראי מקומות.

1. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"ד.ב) – "העמיד על כסא על דעת להחזיר כעבור חצי שעה, אולם תוך החצי שעה הסיח דעתו, צ"ע אם הוא כמעמיד מחדש או לא".

2. אבן ישראל (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' קי"ז) – "שיכול אדם להתנות פעם בשנה שכל פעם שאני מוריד קדירת שבת כוונתו להחזירה, וזה מועיל".

מב' פינה ממיחם למיחם.

שבת (דף לח:) – "בעי רב אשי: פינן ממיחם למיחם מהו. תיקו".

א. פשט בהסוגיא.

1. מקדירה א', לקדירה ב' שהוא כלי ראשון: יש ב' קדירות של רותחין על הכירה, ונטל קדירה ראשונה מהכירה ושפך ממנה הרותחין לחוץ (ולא הניח הקדירה מידו), ואח"כ נטל קדירה שניה מהכירה ושפך הרותחין ממנה לתוך קדירה הראשונה שעדיין בידו. והאיבעי הוא אם מותר אח"כ להחזיר קדירה הראשונה על הכירה שהיא גרופה וקטימה (לשון ברכת אשר בנספח הע' ק"צ).

(א) רש"י (לפי הבנת הפמ"ג א"א ס"ק כ' וראש יוסף דף לח:) – "ודע, דפינה ממיחם למיחם אף על גב דכלי ראשון הוא המיחם שני, שעירה ממנו רותחין ועירה זה לשם, דעדיין כלי ראשון ממש הוה, אפילו הכי הוה כמושיב לכתחילה, דחזרה הותר בשבת, עיין שבת ל"ח ב' רש"י ד"ה פינן, משמע כן".

(ב) ר' יהונתן מלוניל (דף לח: ד"ה פינה, עי' הע' צ"א שם) – "פינן ממיחם. חם למיחם אחר חם".

2. מקדירה א', לקדירה ב' שהוא כלי שני: פינה קדירה מע"ג הכירה אם יכול לערות מה שבתוכה לתוך קדירה אחרת שהיתה מונחת ע"ג קרקע ולהחזירה.

(א) ר"ת (תוס' דף לח: ד"ה פינה) – "דהכא גבי השהה ע"ג כירה כשהוא באותו מיחם שהוא חם לא אתי לחתויי אבל במיחם אחר שהוא קר אתי לחתויי אבל גבי הטמנה שרי טפי כשהוא קר דבחיתוי מועט לא יועיל".

(ב) י"מ במאירי (דף לח: ד"ה לא) – "שמיחם שני על גבי קרקע ושאל אם הוא כקרקע אם לאו אחר שדעתו לנטלו אחר העירו".

3. מקדירה א', לקדירה ב', ולהחזירה לקדירה א': להחזיר למיחם הראשון.

(א) א"נ בר"ן (דף יז: ד"ה בעי) – "א"נ הכא פירושא דקא מיבעיא לן פינן ממיחם למיחם מהו להחזיר למיחם ראשון ולהחזירה על גבי כירה מי הוי כהניח על גבי קרקע או לא".

(ב) הו"ד ברע"א (על מג"א ס"ק כ') – "שפינן ממיחם למיחם. והר"ן כ' עוד לפרש האיבעי דפינן ממיחם למיחם היינו דאם חזר ושפכן למיחם אם הוי כהניח ע"ג קרקע או לא".

4. פינה מקדירה מכירה א', לכירה ב': היינו שפינה הקדירה עצמה מכירה לכירה, ולא היה כאן שום עירוי.

(א) י"מ במאירי (דף לח: ד"ה לא) – "וי"מ פינה ממיחם למיחם כשנטלה מכירה זו אם יכול להחזירה לכירה אחרת ומ"מ היה ראוי לומר מהו לפנות ממיחם למיחם".

(ב) הג' מרדכי (רמז תנ"ו) – "והא דמיבעיא ליה פינה ממיחם למיחם מהו ומסיק בתיקו ה"מ שסילק הקדרה ממיחם זה והוליקה והניחה במקום אחר על מיחם אחר ומיבעיא ליה אי אמרינן דהוי כהניחה ע"ג קרקע או לא אבל הכא כיון דחד דוכתא דמפיק לה מכירה זו ומחזירה לאותה כירה עצמה מותר".

(1) מיקל – רמ"א (סעי' ב'), פוסקים.

5. פינה קדירה א' גו"ק, לקדירה ב' המונחת ג"כ בגו"ק: פינה קדירה זו מכירה גו"ק אם יכול להוציא התבשיל ממנה ולערוך לתוך קדירה אחרת המונחת ג"כ בגרופה וקטומה.

(א) י"מ במאירי (דף לח: ד"ה לא) – "פינה קדירה זו מכירה גרופה וקטומה אם יכול להוציא התבשיל ממנה ולערוך לתוך קדירה אחרת המונחת ג"כ בגרופה וקטומה".

ב. טעם האיסור.

1. מחזי כמבשל, כמו שהיה חדשה.

(א) ר"ן (דף יז: ד"ה בעי) – "בעי רב אשי פינן ממיחם למיחם מהו מי מחזי כמבשל לכתחילה או שרו במיחם שני כמיחם ראשון".
(ב) תוס' הרא"ש (דף לח: ד"ה פינה) – "שמחזירו לכירה חמה מביעא ליה אי הוה כמו מניחו על גבי קרקע ונסתלקה שהיה ראשונה והוי כמו שהיה חדשה ובשיל בשבת".

(ג) מאירי (דף לח: ד"ה לא) – "י"מ בשאלה זו אם פינה קדירה זו מכירה גרופה וקטומה אם יכול להוציא התבשיל ממנה ולערוך לתוך קדירה אחרת המונחת ג"כ בגרופה וקטומה או שמא כל נתינה במיחם אחר נראה כהתחלת בישול".

(ד) מג"א (ס"ק כ', סי' רנ"ז ס"ק י"ד).

(ה) פמ"ג (א"א ס"ק כ') – "דהוה כמושיב לתחלה".

(ו) גר"ז (סעי' י"ד) – לשונו מובא לעיל.

2. שמא יחתה.

(א) ר"ת (תוס' דף לח: ד"ה פינה) – "במיחם אחר שהוא קר אתי לחתוי".

(ב) ר"י (תוס' דף לח: ד"ה פינה) – "איכא למיחש לחיתוי".

3. מראי מקומות – שפת אמת (דף לח: ד"ה פינה).

ג. פוסקים - לפי שיטת הרמ"א שמחמיר לגבי תלאן במקל והניחן על גבי מטה.

1. מחמיר.

(א) עולת שבת (ס"ק ב') – "ובפינה ממיחם למיחם מסיק הטור דקיי"ל לחומרא דאסור להחזיר, ולא ידעתי למה השמיטו הרב".
(ב) מג"א (ס"ק כ') – "אבל הניחם ע"ג מטה או ספסל או שפינן ממיח' למיחם שרי אבל רמ"א ס"ל דכל אלו אסור דה"ל כמושיב בשבת לכתחילה".

(ג) תוס' שבת (ס"ק כ"ד).

(ד) א"ר (ס"ק כ') – "שהניחה על גבי מטה או תלאה במקל או פינה ממיחם למיחם עודה בידו קרינן ליה ומותר, וכן דעת ב"י, ולא כרמ"א דס"ל לאסור".

(ה) מנורה הטהורה (קני המנורה ס"ק כ"ב).

(ו) מאמר מרדכי (ס"ק ט').

(ז) גר"ז (סעי' י"ד) – "או שפינה התבשיל לקדירה אחרת כבר בטלה לה שהייה הראשונה וכשרוצה להחזירה הרי זה כמושיב בשבת בתחלה".

(ח) כה"ת (ס"ק מ') – "מ"א".

(ט) אג"מ (או"ח ח"ב סי' ס"ט ד"ה ולהוציא) – "דאם עירה לתוך קדירה אחרת אסור להניחה אפילו על הטס מתכות שאין הבלה מרובה וגם לא בהתנור שהיה מתחלה דהוא בעיא בגמ' דף ל"ח ולהרמ"א הוא לחומרא עיין במג"א סק"כ".

(י) באר משה (ח"ג סי' נ"ז) – "נשאלתי אחד הדר בעליה אם שרי לו בשבת לערוך מים רותחין מכלי המונח על האש, אצל חבירו הדר בדיוטא התחתון, בתוך כלי שלו, ולהחזיר כלי שלו על האש שאצלו בעליה. ואמר לי שכן נהג היתר בדבר זה כמה שנים, ושאל לכמה ת"ח ומקצתם השיבו להיתר ומקצתם השיבו שאינם יודעים, אבל גם לא אחד מהם השיב לו לאיסור. השבתי דאסור גמור הוא לעשות כן ... דבעי רב אשי (כירה ל"ח ע"ב) פינן ממיחם ... ופסק הרא"ש (שבת פ"ג סימן ב' ותפא"ש שם אות יו"ד) והטור (סימן רנ"ג) לאסור כשפינהו ממיחם למיחם, וכתב הב"י הטעם עפ"י דברי הר"ן דנהי דבשל סופרים ספיקו להקל הכא מחמירינן, מפני שהם דברים שקרובים לבוא לידי איסור תורה, עיי"ש בב"י (ד"ה ומ"ש רבינו ובעודה ובד"ה מ"ש ואפילו לא), וכן דעת הרמ"א וכפי מה שכתב המג"א (סימן רנ"ג סק"כ), והטעם כתב המג"א דה"ל כמושיב בשבת לכתחילה, דבטלה שהיה קמייתא, ואין לו דין חזרה אלא דין כמושיב תחילה בשבת. וכ"ש לפי מה שראיתי בפרישה ... וא"כ בניד"ד שבכלי שני רוצה להושיב על הכירה, בודאי אסור עפ"י דין".

(יא) עי' ברית עולם (שהיה סעי' י"ז*).

(יב) שבט הלוי (ח"ג סוף סי' צ"ג) – "בענין פינה ממיחם למיחם לענין חזרה בס' רנ"ג כ' הרמ"א לאיסור כמש"כ המג"א ס"ק כ', והוא דעת הטור שם ובמ"ב בשער הציון אות מ"ז הכריע להקל כדעת הראשונים המקילים בזה, ולמעשה קשה להקל כיון שגם התו"ש ס"ק כ"ד פסק להחמיר וכן פסק הגרש"ז בשו"ע דרב, ובס' רב פעלים שם".

(1) ל"מ הרב פעלים.

(יג) עי' חיי הלוי (ח"ב סי' ל"א אות ו').

(יד) זכור ושמור (דפו"ח בישול עמ' קע"ו, פרק י' הע' רמ"ג).

(טו) עי' הל' שבת בשבת (פרק ה' חזרה סעי' כ"ו) – "דדעת כמה מגדולי האחרונים להחמיר בפינה ממיחם למיחם, ולכן לכתחילה ראוי להחמיר בכל זה שלא להעביר לקדירה אחרת כלל, ובדיעבד יש לסמוך להקל".

(טז) עי' פסקי תשובות (דפו"ח אות כ"א) – "והנה יש לציין שאם כי המשנ"ב הכריע בפשיטות להקל בזה, לכמה מגדולי הפוסקים [תוספת שבת סק"ד, פמ"ג א"א סק"כ, שו"ע הרב סעי' י"ד, מנורה הטהורה סק"ב, עולת שבת סק"ב, מאמר מרדכי סק"ט] הכרעת ההלכה כהמג"א לאסור להחזיר התבשיל כשפינהו לקדירה אחרת, אף שנתקיימו כל שאר תנאי החזרה. ולכן למעשה אין למהר להקל בזה".

2. מיקל.

(א) שעה"צ (ס"ק מ"ז) – "ולא הזכרתי פינה ממיחם למיחם שזכר המגן אברהם, משום דבלאו הכי יש דעות שמקילין במיחם שני, עיין בתוספות ור"נ, על כן לפי עניות דעתי פשוט דיש לסמוך על המקילין בבעיא זו".

(1) יכול לפרש שיש מחלוקת תוס' והר"ן אם פינה מקדירה א' לקדירה ב' יש חסרון של תנאי חזרה. וכיון שכל האיבעי נשאר בספק, יש לצרף שיטות הר"ן להקל. וכן איתא במ"ב הוצאת עוז והדר, ועוד ספרים.

(2) א"נ, יכול לפרש שיש קולא גם לשיטת תוס'. וכ"כ הברכת אשר (נספח הע' ק"צ), "אף אם ירצה להחמיר בעצם האיבעיא של פינה ממיחם למיחם, מ"מ יש דעות המקילים במיחם שני עיין בתוס' ור"ן, ר"ל - דלפי פירוש התוס', מותר להחזיר מיחם השני על הכירה אם הוא חם (דהיינו כלי ראשון); וגם לתירוץ השני של הר"ן מותר להחזיר מיחם השני אף אם הוא קר (דהיינו כלי שני), דהם סוברים שציורים אלו לו נכללו בהאיבעיא של פינה ממיחם למיחם וכן"ל. וממששיך השעה"צ וכתב 'ע"כ לפענ"ד פשוט דיש לסמוך על המקילין בבעיה זו' - ר"ל - אף שיש מפרשים שמיחם (שני) חם שפיר נכלל בהאיבעיא (רש"י וכן"ל), וכן יש מפרשים שמיחם שני קר ג"כ נכלל בהאיבעיא (תוס'), מ"מ אפשר לסמוך על המקילים בעצם האיבעיא מכיון שיש דעות הסוברים שציורים אלו לא נכללו כלל בהאיבעיא. ונמצא שלשיטת השעה"צ בכל אופן שמפנה הרתחין לתוך כלי אחר (בין לתוך כלי קר ובין לתוך כלי חם) יהיה אפשר לסמוך ולהחזיר אותו כלי על הכירה".

(ב) הגרשו"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' מ"ד [דפו"ח, הע' מ"ט], שולחן שלמה ס"ק י"ב) – "המ"ב בשעה"צ ס"ק מ"ז מכריע להיתר".

(ג) הל' שבת (אידר, עמ' שכ"א).

(ד) ששכ"ה (פרק א' דפו"ח סעי' י"ח).

(ה) חוט שני (ח"ב עמ' קכ"ה אות א') – "מותר לערות ולשפוך מים ממיחם העומד על האש לתוך כלי אחר שמותר להחזירו על גבי האש בשבת [לפי תנאי החזרה]".

(ו) ארחות שבת (פרק ב' סעי' נ"ט, הע' ק') – "אין ההעברה של התבשיל לקדירה זו אוסרת את החזרה אל האש".

(ז) שבת במטבח (ארטסקרול, סוף עמ' ס"ו).

(ח) מנחת איש (פרק ו' סעי' נ"ב).

3. מראי מקומות – תשובות והנהגות (ח"ב סי' קע"ג ד"ה עוד, "מהיות טוב"), אור יצחק (ח"ב או"ח סי' ק').

(א) ברית עולם (שהיה סעי' י"ז*) – "ולכתחילה יש להחמיר ובמקום הצורך יש להקל".

מג' כלל ה': מבושל כל צרכו.

א. הגדר.

1. יותר ממאכל בן דרוסאי – תוס' (דף לו: ד"ה חמין), רמב"ן (דף לו: ד"ה גמרא, "כולה מתני' כמאכל ב"ד הוא"), רשב"א (דף לו: ד"ה והאי, "להחזיר לעולם אינו מחזיר אלא כשהגיע למאכל בן דרוסאי הא קודם לכן לא דנמצא מבשל בשבת"), מאירי (דף לו: ד"ה ואחר, ריש דף לח., "אבל גרופה וקטומה מחזירין משנתבשל כמאכל בן דרוסאי").

2. מבושל כל צרכו ממש.

(א) בית יוסף (ריש ס"ק ב' ד"ה ומ"ש רבינו).

(ב) רמ"א (סעי' ב') – "ודוקא שהתבשיל מבושל כל צרכו".

(ג) עולת שבת (ס"ק ב') – "ומה שכתב ודוקא שהתבשיל וכו'. ועיין לקמן סימן שי"ח [ס"ד] דשם מבואר דאפילו נתבשל כמאכל בן דרוסאי שייך בו בישול".

(ד) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות סעי' ב' ד"ה כל).

(ה) גר"ז (סעי' י"ח).

(ו) ארחות שבת (פרק ב' סעי' מ').

3. מראי מקומות.

(א) בה"ל (סי' שי"ח סעי' ד' ד"ה אפילו) – "דבדיעבד אם החזיר הישראל הקדירה במקום חם דהיינו לתנור גרופ [דאל"ה אסור משום חזרה לכו"ע וכן"ל בסימן רנ"ג] אין לאסור התבשיל בדיעבד וכמו שכתב הפמ"ג בס"ק יו"ד דכל שיש ספק פלוגתא אי הוי בישול אין לאסור בזה בדיעבד".

ב. ספק בישול כל צרכו.

1. מחמיר.

(א) בה"ל (סי' שי"ח סעי' ד' ד"ה שייך) – "אם נטל בשבת הקדירה מן הכירה וספק לו אם כבר נתבשל כ"צ אסור לו להחזירו אף שהוא עוודו בידו והכירה גרופה כל שיש חום בכירה שיכול להתבשל יותר ע"י עמידתו שם".

(ב) נשמת שבת (סי' שי"ח אות ב'-ב' ד"ה וכל).

מד] עצמות שבקדרת החמין שלא נתבשלו כ"צ: מה דינם.

א. **מיקל - מותר להחזיר את הקדירה על גבי האש הגרופה והקטומה.**

1. הגרמ"א פריינד זצ"ל (מאור השבת ח"א עמ' י"א) – "נראה דאם התבשיל מבושל כל צרכו גם העצמות כבר נתבשלו כל צרכן שעל כל פנים ראויות למוצצן וללועסן על ידי הדחק והוא הוא הגדר של בישול כל צרכן בעצמות ואף אם על ידי בישול הרבה נתרכך ביותר הוי זאת רק מצטמק ויפה לו ודינו כתבשיל שנתבשל כל צרכו ומצטמק ויפה לו דמותר החזרה כמבואר בשו"ע, וגם עצמות של בקר אף דכל שמרבה בישולו נותן טעם יותר הוי רק כמצטמק ויפה לו".
2. **אבן ישראל** (ח"ח סי' ט"ז, מאור השבת ח"ב עמ' רמ"א ד"ה וכו') – "דמותר להחזיר את הקדירה על גבי האש הגרופה והקטומה, ואין לחוש להעצמות (של בקר או של עוף) ואף שבדעתו לאכלן וללועסן. והוסיף שמעולם לא שמענו שחששו לזה..."
3. **קנין תורה בהלכה** (ח"ג סי' ל"ז).
4. **קנה בשם** (מאור השבת ח"ב סוף עמ' רמ"א) – "שהוא מורה להיתר בזה, ושלא אישתמיט בשום דוכתא שיזהירו ע"ז. ונימק טעם ההיתר ע"ד דברי הגרמ"א פריינד (שליט"א) [זצ"ל] שהבאנו לעיל".
5. **אור יצחק** (ח"א או"ח ריש סי' קס"ד) – "מותר כיון שהוא מבושל כל צרכו, [והעצמות עצמם אין דרך לאוכלם - והמוח שבתוכם הוא מתבשל מהר כמו שאר העוף]".

ב. מחמיר - אין להחזירה מחשש איסור בישול.

1. **ששכ"ה** (פרק א' סעי' י"ח תנאי ד' [דפו"ח, סעי' כ' תנאי א'], סוף סעי' ל"ה [דפו"ח, סעי' מ"א]) – "שהתבשיל שבתוך הכלי יהיה מבושל כל צרכו. תבשיל מבושל כל צרכו שנמצאות בו עצמות של עוף אשר מרוב בישול הן מתרככות והיו ראויות לאכילה, יש להקפיד שגם הן כבר תהיינה מבושלות כל צורכן וראויות לאכילה".
2. **תשובות והנהגות** (ח"א סי' רי"ז) – "למעשה נראה דיש להחמיר אף בחשש איסור תורה דשבת, אבל למחות באחרים בתוקף ולומר שזהו חילול שבת אין אני רואה צורך, שבאופנים שהבאנו נראה שיש למיקלן סמך ושורש וכמ"ש. (ומיהו יש לשקול שלפעמים כיון שרגילים לאכול עצמות, מתכוון נמי מעיקרא עלייהו ואז בודאי ראוי לאסור דחשיבי".

ג. תלוי באדם.

1. **חמד שלמה** (ח"ב סי' י"ז אות ג').
2. **שבט הלוי** (ח"ג סי' צ"ג אות ב') – "סתמת הפוסקים לא משמע כן, אלא דעל עיקר התבשיל דנין, וכן בעצם מה שעומד לאכילה כבר נתבשל ואין דרך לאכול העצמות עצמן, וזה פשוט לענ"ד".
- שבט הלוי** (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ה אות י"ג, ח"ט עמ' כ"א אות י"ט) – "קדירה שנתבשלה כל צרכה, ויש בה גם עצמות שבליל שבת עדיין לא נתבשלו כל צרכם, מותר להחזירה ע"ג האש רק מי שאין דרכו לאכול את העצמות, אבל מי שדרכו לאכול את העצמות אין לו להחזירה מחשש איסור בישול".
- א **ע' וישמע משה** (פר' פנחס תשע"ח עמ' ב') – "והגאון בעל שבט הלוי זצ"ל הורה להקל בענין בישול העצמות, וכך כתב לנו תלמידו הגאון **רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א**: מנהג העולם הוא להקל וכן הוא נהוג מאז וכמ"ש בשו"ת שבט הלוי ח"ג, ע"כ. וכן הסכימו גם תלמידיו הגאונים **רבי משה שאול קליין ורבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א**".
3. **מגילת ספר** (סי' ג' אות כ"ב, קונ' שמירת שבת פרק א' אות ג').

ד. תלוי בעיר.

1. **אג"מ** (או"ח ח"ד סי' ע"ו, סי' ע"ז) – "לדינא דבשול בשבת אם איכא עצמות רכים דנאכלין לסתם אינשי אחר בשול הרבה כהא דבשול הטשאלענט יש ודאי לאסור להחזיר על התנור באיסור ברור דאורייתא לא רק בקפידא בעלמא, אבל לפ"מ שנתברר שאלו עצמות הרכין והסחוסין שאוכלין הרבה אינשי א"צ יותר בשול מבשול טוב דהבשר ואלו העצמות דלא מתבשלין בבשול דהבשר אין אוכלין סתם אינשי אפילו בבשול דטשאלענט אלא רק מיעוט קטן שייך **בזה בטלה דעתם** אף אם נחשוב בתי התבשיל של המוסדות בא"י לאתרא כהא דאנשי הוצל בשבת דף צ"ב עיין שם בתוד"ה ואת"ל, אבל אם בא"י ידוע דאוכלין אותן רובא דאינשי אז יש לאסור כדסובר הדר"ג".

ה. תלוי באדם, ואם באותה עיר הרבה אנשים שכן אוכלים אותן.

1. **הגרשז"א זצ"ל** (ששכ"ה פרק א' הע' נ"ו [דפו"ח, הע' נ"ו], מנחת שלמה ח"א סי' ו', מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סי' י"א, שולחן שלמה ס"ק י"א.ב, ע' סי' ש"ח ס"ק י"ט, ס"ק י"ט.ב) – "שגם אותם האנשים שאינם רגילים כלל ללעוס את העצמות אפילו לאחר שכבר נעשו רך, דמ"מ אם באותה העיר יש הרבה אנשים שכן אוכלים אותן ומרגישים בזה טעם טוב ומיוחד דאפשר שגם להם אסור להחזיר את הקדירה לפני שהעצמות נתרככו, אלא שלכאורה נראה דאף שכתב הרמ"א באו"ח סוף סי' רנ"ט שאסור לסתום את התנור אם יש ספק דשמא לא נתבשלו עדיין כראוי, מ"מ בנד"ד שאין דעתם כלל על העצמות נראה **דבמקום ספק יש להקל**, אבל מ"מ אלה שכן רגילים לאכול אותם צריכים שפיר להזהר אפילו במקום ספק".
2. **הגר"א נבנצל שליט"א** (ביצחק יקרא ריש סי' רנ"ג, על המחבר סעי' ב').

ו. תלוי באדם, ורוב בני אדם.

1. **חוט שני** (ח"ב עמ' ק"ז ד"ה וכן, עמ' קנ"ב, שעה"צ שם ס"ק ל"ה, ארחות שבת פרק א' הע' ע"ה) – "לרוב בני האדם שאינם אוכלים עצמות אלו, מותר להחזיר הקדירה [כשמתקיימים כל תנאי היתר החזרה], אך למי שאוכלם אסור להחזירו משום איסור בישול".

ז. מחמיר אא"כ מבושל מאב"ד.

1. הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ח' הע' קמ"ו, הע' קמ"ד, עי' הע' רט"ו, עי' ארחות שבת פרק א' הע' ע"ה, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ג אות צ"ג, עי' פרק ב' אות ה', עי' פרק ד' אות י"ג, עי' פסקי הלכות קרול או"ח אות צ"ה) – "ואם נתבשלו העופות בערב שבת כארבע שעות ע"ג האש מותר להחזירו, דיש לצרף בזה דלכא"פ הוי מאב"ד, ולהרבה פוסקים שוב אין כאן בישול".
2. הל' שבת בשבת (פרק ח' סעי' ע') – "למעשה יש להחמיר באיסורי שבת ולהמנע מזה לגמרי, ואם נתבשלו כל הלילה כשיעור מאב"ד יש להקל להחזיר אף קודם שנתבשלו כ"צ".

ח. מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"ח סי' כ"ה), אז נדברנו (ח"ו סי' י"ב אות א', ח"ט סי' י"ג אות א'), מאור השבת (ח"ב סי' ט' סעי' י', ס"ק כ"ג, ס"ק ל"ג), נשמת שבת (סי' שיי"ח אות ב'-ב' ד"ה ואם), ארחות שבת (פרק א' סעי' ל"ג), מלאכת שבת (סוף עמ' קכ"ט), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק א' סעי' י', סעי' י"א), פסקי תשובות (דפו"ח אות י"ח), ענפי משה (אליבא דהלכתא חס"ג עמ' קע"ה טור א').

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ט') – "ואם ודאי לו שהאוכל התבשל כל צרכו ורק על העצמות מסופק אם התבשל, ואין בדעתו לאכול את העצמות, מותר לו לשוב ולכסות את הסיר".
2. הגר"ח ק' שליט"א (עם מקדשי שביעי ח"א פרק א' הע' י"ד, עמ' ר"א אות ב') – "זה תלוי מי שאוכל את העצמות יש לו שאלה של בישול ויכול להיות שיש איסור דאורייתא, אבל נדמה לי שרוב העולם לא אוכלים עצמות".

מה] כלל ו': על גבה ולא לתוכה.

שבת (דף לז.) – "דאמר רבי חלבו אמר רב חמא בר גוריא אמר רב: לא שנו אלא על גבה, אבל לתוכה אסור".

א. הטעם.**1. מחזי כמבשל.**

(א) **ריטב"א** (דף לז. ד"ה ת"ש דתניא) – "פירוש דגבי חזרה בלא טעמא דחתויי איכא טעמא דמיחזי כמבשל וכיון שכן יש לאסור בתוכה אף על גב דגרף וקטם [אבל גבי שהייה] ליכא למיחש [אלא] לחתויי גחלים וכיון שגרף או קטם ליתא להאי חששא".

ב. הגדר של על גבה.

1. ואפילו אם תלה הקדירה לתוך אויר הכירה, אם לא נוגע בשולי הקדירה, הוי על גבה.
 - (א) **ב"ח** (ס"ק י"ד) – "והא דכתב רבינו כגון על שפתה או על כיסוי שעל חללה לאו דוקא ככהאי גוונא דהוא הדין כשהקדירה ממלא את חלל הכירה מיקרי נמי על גבה אלא דהכי הוי אורחא ... נראה מבואר דכך היו רגילין להעמיד הקדירה על גבי הכירה או על עובי שפתה או על גב כיסוי מעל חללה ודלא כמו שהבין ב"י דרבינו מפרש דלא כפירוש רש"י עיין שם".
 - (ב) **עולת שבת** (ס"ק ב') – "פירוש דמייירי דשולי הקדירה מונחים על דפנות הכירה וממלאים את חללה, ודא הוא פירושו של על גבה, אבל כשהקדירה כולה בתוך החלל הכירה ויושבת על קרקעית הכירה מקרי לתוכה, וכך פירש רש"י ז"ל [לז' ע"א ד"ה מהו], וכן נראה מדברי המחבר סעיף ג' וכמו שיתבאר בס"ד. ובלבוש כתב על גבה על כיסוי של חלל, ולא דק".
 - (ג) **מג"א** (ס"ק כ"ב) – "מדסתם הרב"י ש"מ דס"ל דאפי' תלה הקדיר' לתוך אויר הכירה שרי דלא מקרי תוכה אלא כשיושב למטה בקרקעית הכירה וכ"כ ב"ח".
 - (ד) **תוס' שבת** (ס"ק כ"ו).
 - (ה) **גר"ז** (סעי' ט"ז) – "וכל זה כשמחזיר הקדירה על גבי פי הכירה מלמעלה שדופני הקדירה בולטין קצת למעלה מדופני הכירה".
 - (ו) **מ"ב** (ס"ק נ"ז) – "היינו על עובי דפנותיה מלמעלה או ששם כיסוי על חללה והעמיד הקדירה על הכיסוי ואפילו אם תלה הקדירה לתוך אויר הכירה וקצת דפנותיה בולטין מלמעלה כדרך הקדירה שקצרה מלמטה ורחבה מלמעלה ג"כ בכלל ע"ג הוי ולא מקרי תוכה אלא כשיושבת הקדירה על קרקעית הכירה".
 - (ז) **ערה"ש** (סעי' י"ז) – "ודע דתוכה לא מיקרי אלא כששולי הקדירה עומדת על שולי הכירה אבל כשאינה נוגעת בשולי הכירה אף שרוב הקדירה בתוך הכירה ונאחז בהרוחב שבו מלמעלה בגבי הכירה זה מיקרי על גבה ומותר".
 - (ח) **כה"ח** (ס"ק מ"ג).
2. מראי מקומות.
 - (א) **בית יוסף** (ס"ק ב' (א) ד"ה ומ"ש ודוקא) – "ומ"ש ודוקא על גבה וכו'. שם (לז.) א"ר חלבו אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לא שנו אלא על גבה אבל לתוכה אסור ופשטא דלישנא משמע דכששולי הקדירה מונחים על דפנות הכירה וממלאים את חללה מיקרי על גבה וכשהקדירה כולה בתוך חלל הכירה ויושבת על קרקעית הכירה מיקרי לתוכה וכך הם דברי רש"י בריש פירקין (לז. ד"ה היינו דשני) **אבל מדברי רבינו** שכתב ודוקא על גבה כגון על שפתה או על כיסוי שעל חללה נראה שאינו מפרש כן אלא על גבה היינו ששולי הקדירה עומדין על דופן הכירה לא על חללה או ששם כיסוי על פי הכירה והושיב הקדירה על אותו כיסוי אבל כל ששולי הקדירה ממלאים את חלל הכירה מיקרי לתוכה".

ג. תוכה ועל גבן אחד הן, מותר.

1. **ריא"ז** (שלטי גבורים דף יז:) – "ונראה בעיני שלא אסרו להחזיר בתוכה אלא בכירה שיש לה תוך וחלל כעין תנור, אבל הכירות שלנו שהן פשוטות ואין להן תוך וחלל, הרי תוכה ועל גבה אחד, ומותר להחזיר בה [ועל גבה]".
2. **מג"א** (ס"ק כ"ב), **תוס' שבת** (ס"ק כ"ו), **כה"ח** (ס"ק מ"ג) – "וכ' בש"ג ובכירות שלנו שהן פשוטות תוכה וע"ג א' הן ומותר ע"כ".

3. פירוש הריא"ז, **ליכא על גבן** ותמיד מעמידין בתוכן.

(א) **ערה"ש** (סעי' י"ז) – "ותנורים שלנו שדינן ככירה ובהן ליכא על גבן ותמיד מעמידין בתוכן ליכא חילוק בזה ותוכה הוה כעל גבה [זהו כוונת הש"ג שהביא המג"א שם]".

4. פירוש הריא"ז, **ליכא תוכן** ותמיד מעמידין על גבן.

(א) **גר"ז** (סעי' י"ז) – "ואותן כירות שאין להן תוך וחלל אלא הן פשוטות ותוכן וגבן אחד מותר להחזיר להן".

(ב) **מ"ב** (ס"ק נ"ח, שעה"צ ס"ק נ"ג) – "ואותן הכירות שאין להן תוך וחלל אלא הן פשוטות ותוכן וגבן אחד מותר להחזיר להן דאין עליהן שם תוך. [שלטי הגבורים, עיין שם שמוכח כמו שהעתקנו הטעם]".

ד. **בתוך תנור: לפי הר"ן, שיש תנאי חזרה רק אם לקח ערב שבת והחזיר בשבת.**

1. מיקל - כשנטלה בשבת, וטוב להחמיר.

(א) **רמ"א** (סעי' ב', עי' מ"ב ס"ק ס"ו) – "וכן נוהגים להקל בתנורים שלנו שיש להם דין כירה, וסומכין עצמם על דברי המקילין, וטוב להחמיר".

2. מחמיר - אפילו כשנטלה בשבת.

(א) **ב"י** (ס"ק ב' (ב')) – "נכון לאסור".

(ב) **מג"א** (ס"ק ל"ה) – "וצ"ע דהר"ן לא כתב היתר זה אלא כשהניחם עג"ק דלא הוי כתחלת הטמנה כיון שהיה שם בשבת אבל לענין היתר תוכה לא מהני זה וזה דעת המחמירין".

(ג) **גר"ז** (סעי' י"ט) – "כל אדם יש לו להחמיר לעצמו שלא להחזיר לתוך הכירה והתנור אף שנטלה משם לאחר שחשכה אף על פי שהיתה דעתו להחזירה ועודה בידו לפי שאין טעם מספיק לחלק בין נטלה משחשכה ובין נטלה מבעוד יום לענין חזרה לתוכה".

3. מראי מקומות – **מ"ב** (ס"ק ס"ז, ס"ק צ').

ה. **אין היד סולדת בו.**

1. מיקל.

(א) **מ"ב** (ס"ק צ"ב) – "טעמם דחזרה לתוך התנור לעולם אסור בין אם החום שבתנור רב או מעט דלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורים ומיהו דוקא כשיש חום בתנור שהיד סולדת בו דאל"ה אין עליו שם תנור שהוסק כלל".

(ב) **חזו"א** (או"ח סי' ל"ז ריש ס"ק ח') – "הא דאסור להחזיר לתוך הכירה בשבת בגרופה או ע"ג ולסמוך בתנור אינו אלא אם החום גדול שהיס"ב אבל אם אין היס"ב מותר שאין דין השהי' מדין הטמנה בדבר המוסיף הבל שאין בשהי' הטמנה אלא הוא איסור מיוחד וכמו שהאריך הר"ן והר"ז"ה ולא אסרו חכמים אלא במקום שהיס"ב וכמש"כ הב"י והרמ"א בהגה', ומדברי המ"ב בבה"ל ד"ה אבל, מבואר שפי' דבענין שיהא התבשיל הניתן שם והוא אין יס"ב יוכל להתחמם ולבוא לידי שיעור יס"ב **והוא חום יותר גדול מיס"ב במקום הזה**, וכבר דן בזה הב"י סי' שי"ח ד"ה מותר, לענין נגד המדורה, והכריע כן דאע"ג דאין היד שולטת כאן מ"מ כל שזה שניתן כאן לא יבוא לידי יד סולדת בו מותר וכמו שפי' הרא"ש".

ו. **לתוך כירה המוסקת בקש וגבבא.**

1. מחמיר – **חזו"א** (או"ח סי' ל"ז ס"ק ו', "כירה שהסיקה בקש וגבבא מחזירין ע"ג אבל לא לתוכה").

2. מיקל – **אור שמח** (שבת פרק ג' הל' א' ד"ה והנה, "דבאמת בקש וגבבא לא חיישינן כלל, דליכא גחלים").

מו' תנורים בזמנינו.

א. **מחמיר** - כמו תנורים שלהם [שאסור בתוכן].

1. **אג"מ** (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות כ"ו. לפי הגיסרא עכשיו בהאג"מ, ובתוך ס' הל' שבת) – "מה דין תנורים שלנו לשהות בתוכם, די"ל דדינם ככירה א' מדכ' המאירי בשבת ל"ו ע"ב דהיכן דהאור שולט הוי ככירה, וב' יש בהם טערמוסטאט שאינו מניח להם להתחמם ביותר. תשובה: סברת כתר"ה נכונה שיש גם בתוכם דין כירה, שמותר לשהות ולא להחזיר".

(א) עי' **אג"מ** (או"ח ח"ב סי' ס"ט ד"ה ובאם), שנראה לפעמים יש להקל כשנטלה בשבת. וצ"ע.

2. **מנחת יצחק** (ח"ג סי' כ"ח אות א') – "הנה מה דנראה מדבריו להיתר ברור להחזיר באותו מקום, היינו בתנור עצמו שיש בו אש, הוי לענ"ד איסור ברור, דהרי בתוך התנור שיש בו אש, יש לו דין של כירה אינה גרופה וקטומה, שאם נטל אין מחזירין בשבת, אפילו עודה בידו, ודעתו להחזיר, כמבואר בש"ע ופוסקים (בסי' רנ"ג ולהלן), ואף אם יתן דבר המפסיק בתוך התנור לא מהני, להחזיר לתוכה, כפי היוצא מש"ע (סי' רנ"ג סעי' ב') והמג"א (ס"ק כ"ב), עפ"י הביאור בחי' אדם (ה' שבת כלל כ' סי' י"ד) ובנשמת אדם שם, ואף דכתב שם דהפסק קדירה מהני, אך לפי מה שכתב בחזון איש (ה' שבת סי' ל"ז אות ט'), דתוך אור התנור, דכל האור חם, אין הפסק בין קרקעיתו לקדירה מתיר כלום עיין שם, א"כ הסברא דאף הפסק קדירה לא מהני".

3. **הגרי"ד סולוביצקי** צ"ל (מסורה ח"ז עמ' ט"ו) – "והיכא שהקדירה כעת מחוץ לכירה, ואח"כ נחזירה אל תוך הכירה, יהי' מאוד ניכר הדבר ומאוד בולט שהשתנה המצב, ולפיכך אין להחשיב כה"ג כהמשך ממה שהי' הקדירה ע"ג האש מקודם, ותמיד מיחזי כנתינה מחדש, ואין להתירה".

4. **הגריש"א** צ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' פ"ט, הל' שבת בשבת פרק ה' הע' פ"ד ד"ה וכ"כ, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות י"א) – "דאין הדבר תלוי ביש לה גב ותוך אלא כל שיש לה תוך היא בכלל איסור חזרה לתוכה".

5. **חוט שני** (ח"ב פרק כ"ו סוף ס"ק ו', עמ' קי"ג ד"ה ואמנם) – "חזרה לתוך התנור אסורה בכל ענין".

6. **ששכ"ה** (פרק א' סעי' י"ז [דפו"ח, סעי' י"ט]).

7. הגר"ח ק' שליט"א (עם מקדשי שביעי ח"א פרק ג' הע' פ"ז, ריש עמ' ר"ט אות ל"ו) – "אם מכניסים לתוכו אסור וזה לא משנה אם יש לו רק תוך".
8. הגר"צ שכטר שליט"א (תשובות של ה"ה 40-s אות ח') – "ועדיין נראה טפי שצ"ל הדין שאסור".
9. שבת במטבח (ארטסקרול, ריש עמ' ס', ע'י הע' ד').
10. ארחות שבת (פרק ב' סעי' נ"ג) – "הגבלה נוספת שנאמרה בהיתר חזרה היא שלא התירו אלא כאשר מניח את הקדרה על גבי הכירה אך אין היתר להחזירה אל תוך הכירה, ולפי זה אין היתר להחזיר קדרה אל תוך תנור גז או חשמל אף אם האש שבתוכם תהיה מוגדרת כגרופה וקטומה".
11. זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' קע"ה, פרק י' הע' רל"ט).
12. הל' שבת בשבת (פרק ה' חזרה סעי' כ"ה) – "אף אם כיסה גופי החימום באופן שייחשב לקטום אסור להחזיר הקדירה בשבת לתוך התנור".
13. הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ק', הע' קי"ז) – "שאין כדאי להקל בזה אפילו כשנטלו בשבת".
- (א) לפי"ז: גם אם התנור אינו פועל, אסור להחזיר בשבת. אא"כ אין יד סולדת בו, מ"ב ס"ק כ"ג, ס"ק ס"ז.

ב. מיקל - כמו כירה דסגי אם גרופ וקטום.

1. ערה"ש (סעי' י"ז) – "ותנורים שלנו שדינן ככירה כמו שיתבאר ובהן ליכא על גבן ותמיד מעמידן בתוכן ליכא חילוק בזה ותוכה הוה כעל גבה [זהו כוונת הש"ג שהביא המג"א שם]".
2. הגר"א קוטלר זצ"ל (הל' שבת, איידר, פרק י"ד הע' תתקס"ג) – "של תנורים שלנו מותר להחזיר, וטעמו דעיקר בישול שלהם היה בתוכו לפיכך יותר מיחזי כמבשל מעל גביו, משא"כ בשלנו על גביו הוא כמו בתוכו. לפיכך התיר להחזיר בתוכו בתנאי חזרה".
3. הגר"חפ"ש (חידושי בתרא סי' רנ"ז על מ"ב ס"ק מ"ג) – "לענין החזרת האוכל לתוך התנור (שאשו כבוי), לכאורה אסור, דלא הותר בגרופ וקטום אלא על גבה ולא בתוכה, מיהו בס' הלכות שבת הג"ה סקתקס"ג הובא בשם הג"ר אהרן קוטלר ז"ל דהאידנא דאין עיקר הבישול בתוך התנור וא"כ כמו שיש היתר על גבה, כ"כ יש להתיר בתוכה, ואע"ג דפליג עליו הגר"מ פיינשטיין ז"ל, סברתו מאד נכונה, בפרט בתנורי גז".
4. תפלה למשה (ח"א סי' ב') – "ומותר גם להחזיר בתוכו בשבת תבשיל שלא הונח ע"ג קרקע והיד סולדת בו".
5. שבט הלוי (ח"ג סי' מ"ח, מבית לוי ח"ו עמ' ל"ג אות ח', ח"ט עמ' י"ט אות ט"ו) – "נראה בנ"ד דאם הוא גרופ וקטום מן הדין מותר להחזיר לתוכו, ומצטרף לזה גם שיטת הד"מ דכל פעם מותר בנטלו בשבת, אבל גם בלא"ה הדבר נראה כנ"ל".
6. הגר"י בעלסקי זצ"ל (תשובות של ה"ה 40-s אות ח').
7. אבני ישפה (ח"א סי' נ"ב ענף א') – "שבט הלוי ... ואין לי מה להוסיף על דבריו היקרים".
8. טעמים להקל:
- (א) כיון דליכא על גבן ותמיד מעמידן בתוכן, יש להקל ע"פ הריא"ז [שלט"ג] הו"ד במג"א - ערה"ש.
- (1) ע'י לעיל, להחולקים (גר"ז, מ"ב) בפשט של הריא"ז [שלט"ג].
- (ב) דעיקר בישול שלהם היה בתוכו לפיכך יותר מיחזי כמבשל מעל גביו, משא"כ בשלנו על גביו הוא כמו בתוכו - הגר"א קוטלר זצ"ל.
- (ג) שיטת הדר"מ [בהבנת הר"ן], דכל פעם מותר בנטלו בשבת.
- (1) ע'י לעיל, להחולקים (ב"י, מג"א, גר"ז).

ג. אם מועיל קופסה של ד' דפנות בתוך תנור שלנו כדי שיהיה מותר להחזיר לתוכו בשבת.

1. מיקל.

- (א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות כ"ז) – "האם תועיל קופסא של ד' דפנות בתוך תנור שלנו כבלעך ע"ג התנור כדי שיהיה מותר להחזיר לתוכו בשבת. תשובה: בלעך כקופסא שעשוי מד' דפנות מסתבר שמותר גם להחזיר כדעת כתר"ה".
- (ב) ארחות שבת (פרק ב' הע' פ"ח) – "אג"מ".
- (ג) הל' שבת בשבת (פרק ה' חזרה סעי' כ"ה) – "אא"כ עשה קופסא של פח מכל הצדדים ונותן הקדירות לתוכה אע"פ שנותנה בתוך התנור מותר".

ד. מראי מקומות – שבות יצחק (ח"ב פרק ז' אות ד'), אוצרות השבת (פרק ב' סעי' ל"ד), הלכה שלימה (ח"ב סי' י').

מז חזרה לתוך סיר קראקפאט (crockpot, slow cooker) - סיר מיוחד לבישול איטי, חשמלי.

יש לדון לאסור מצד ב' טעמים: מצד כופח, ומצד תוכה.

א. מצד כופח.

1. מחמיר.

- (א) ששכ"ה (אוצרות השבת עמ' תקכ"ב) – "שדינו כדין כופח, אין נפק"מ בין גו"ק לאינו גו"ק, וכמבואר סי' רנג סעי' א, דחזרה אסור בכל גווני".

- (ב) הל' שבת בשבת (פרק ה' הטמנה סעי' ט"ז, סוף הע' קל"ז) – "ומ"מ המיקל להשתמש בסיר זה יש לו על מי לסמוך דאין למחות בידו ודוקא כשנתבשל כמאב"ד מבעו"י ולא יחזירו בשבת. [אך עכ"פ כיון דהיא אינה גרו"ק וגם יש לדון בסיר זה שדינו ככופח

כמשנ"ת במאמרנו שם שהוא עשוי ומיוחד לשפיתת קדירה א', ודינו כתנור בזה, כדאיתא בס"ר רנ"ג ס"א, דלא מהני ביה גרו"ק, לכן צריך שיתבשל מבעו"י כל צרכו או לכה"פ כמאב"ד שיהא ראוי ע"י הדחק ולא יחזיר לשם בשבת כלל".

2. מיקל.

(א) זכור ושמור (דפו"ח בישול פרק י' הע' רנ"ג) – "ואע"פ שמיחם חשמלי דומה לכופח במה שהוא צר ויש בו מקום שפיתת קדרה אחת בלבד, מ"מ אינו ככופח, דכופח נפיש הבליה מכירה והחום מתקפץ בו יותר, וכמבואר במשנ"ב סימן רנ"ג ס"ק כ"ה, משא"כ מיחם חשמלי שנעשה דוקא שלא יתחמם כ"כ ויתבשל לאט".

(ב) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק י"ז הע' כ"א).

3. מראי מקומות.

(א) הגר"י וינקלער (קול התורה חס"ב עמ' ר"ז) – "מהו העיקר - צורת הכופח או הבלו הרב ...".

(ב) הגר"ש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ג) – "אמנם ישימו פה על הסיר בפנים, אף שלכאורה דינו ככופח מ"מ כבר כ' בשו"ת אגרו"מ חא"ה ח"א סי' צ"ז להתיר בתנורי גז לתת פח של מתכות ולהשהות עליהם אוכלים בשבת מטעם שכל עיקר האיסור בתנור שלא מועיל גרופ וקטום הוא מטעם שמכיון שחומר רב אין היכר ... אבל ודאי נתינת פח הוא היכר גמור כי אין דרך כלל לבשל בכיסוי פח ואין לך היכר גדול מזה ודינו ככירה קטומה ע"ש".

ב. מצד תוכה.

1. מחמיר.

(א) מגילת ספר (ענינים שונים או"ח סוף סי' י').

2. מיקל.

(א) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ק"ב) – "מ"ב שם סקנ"ז. ולפ"ז אין בעיה לחזור קרוקפוט למקומו, שאינו יושבת בקרקעית הקרוקפוט מחמת השפה הבולט. אבל יש מיני קרוקפוט שיושבת בקרקעית הכלי. ומשמעות המ"ב שאף אם דפנותיה בולטות אסור כל שיושבת בקרקעית הכירה. ואפשר להקל מטעם אחר, שע' בשעה"צ אות נב שהביא דעת הירשולמי שסבר שעד ג' טפחים מיקרי על גבה. ואין ג' טפחים עומק בקרוקפוט. ואף שמשמעות השעה"צ שאין הלכה כזה, רק שהוא מתיה למה השמיט האחרונים לעסוק בזה. י"ל שקרוקפוט מחמת שאין בהם חלל של ג' כלל, דינו ככירה פשוטה שתוכן וגבן אחד. ורק בכירה שיש לו חלל, חידוש הירושלמי שעד ג' טפחים אינו נחשב כ'תוך'. אבל דבר שאין בו ג' טפחים כלל, לכאורה לכו"ע נחשב כתוכן וגבן אחד. וכן שמעתי מרי"ב של' שאין בעיה של 'תוך' בקרוקפוט".

3. מראי מקומות – הגר"י ניימאן זצ"ל (אור ישראל ח"א עמ' ל"ח ד"ה אם), ברכת השבת (סוף סי' רנ"ה, עמ' מ"א), עם מרדכי (סי' ד' אות ו' ד"ה ויש).

(א) ארחות שבת (פרק ב' הע' קמ"ט אות ב', עמ' תקל"ח) – "אפשר דכיון שהפסק הפח ממעט את חום המכשיר יש בזה היכר ויהיה מותר בכה"ג להחזיר אף לתוכה".

4. טעמים להקל.

(א) המציאות של הקראקפאט: שאינו יושבת בקרקעית הקרוקפוט מחמת השפה הבולט, וממילא דינו כגבה - עי' לעיל.

(ב) א"נ, כיון שליכא על גבן ותמיד מעמידין בתוכן, יש להקל ע"פ הריא"ז [השל"ג] הו"ד במג"א - לפי הערה"ש (עי' לעיל).

(ג) א"נ, כיון שאין לו ג' טפחים בעומק, דינו ככירה פשוטה שתוכן וגבן אחד - ע"פ הירושלמי, הו"ד בשעה"צ.

ג. מיקל - עם כללי חזרה.

1. עמק התשובה (ח"ד סי' י"א אות ב') – "ומשום חזרה יהי' מספיק במה שיכסה הכפתורים עם זילבער פפפר וכדומה, דבלא"ה יש לומר דמקרי גו"ק הואיל והאש של העלעקטריק עומד כמו שהעמידו משעה ראשונה בלי שום שינוי ...".

(א) אם יתן נייר כסף, וההיתרו היה מצד הפסק אויר, עכשיו יש שאלה של הטמנה – שבת כהלכה (פרק ח' ציונים אות כ"ה), פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות י"ג).

"החמירו ז"ל בדברים הללו מפני שהן קרובין לבא לידי איסור תורה"

ר"ן (דף יז: ד"ה לא)

מת קדירה מלאה ע"ג קדירה ריקנית שע"ג האש - סעיף ג'.

א. הג' מרדכי (רמז תנ"ו) – "והמשכים בבקר וראה שהקדירה תבשילו וירא שמא יקדיח יותר אומר אני שיכול להסיר ולהניח קדירה ריקנית ע"פ הכירה והוא ליה כירה כגופה וקטומה שהרי הקדירה סותמת את הכירה ואז ישים את הקדירה שהחמים בה ע"ג קדירה ריקנית אבל יזהר שלא ישים קדירה חדשה עליה דנמצא מלבנה כדמשמע פרק המביא כדי יין [ביצה דף לב א] בקדירה חדשה ומשום ליבון רעפים נגעו בה אלא קדירה ישנה ישים ע"פ הכירה ויזהר שלא יניח קדרתו על גב הקרקע אלא יניחנה בידו עד שישים הקדירה האחרת ע"פ הכירה דאי הוה מנח אארעא לא הוה מצי תו לאהדורי כדפרישית".

1. מחבר (סעי' ג') – "המשכים בבקר וראה שהקדירה תבשילו, וירא פן יקדיח יותר, יכול להסיר ולהניח קדירה ישנה ריקנית על פי הכירה ואז ישים הקדירה שהתבשיל בתוכה ע"ג הקדירה ריקנית; ויזהר שלא ישים קדירתו ע"ג קרקע, ושתהיה רותחת".

ב. קדירה ריקנית מהני: טעם הדין.

1. מדין סמיכה.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ריש ס"ק ט') – "והנה הא דמהני הפסק קדירה ריקנית נראה שהוא שינוי שאין דרך בישול בכך וגם ממעט את החום הרבה, אבל הכיסוי שדרכו בכך ואינו ממעט החום כל כך הוא בכלל על גבה וכש"כ דדופן התנור עצמו לא חשיב הפסק ולא חשיב כסומך דדרך החום לבקוע למעלה ולא מקרי סומך אלא מן הצד, ואע"ג דבהגהמ"ר נקט לשון גרוף וקטום אינו אלא סמך בעלמא אבל עיקרו דחשיב כסומך ועדיף מסומך, ומ"מ דוקא חזרה מותר אבל ליתן לכתחילה בשבת אסור, וגם לסמוך בשבת לכתחילה אסור".

2. מדין גו"ק.

(א) מ"ב (ס"ק פ"א) – "דהו"ל כירה כגרופה וקטומה שהרי הקדירה סותמת את פי הכירה וממילא מותר אח"כ להשים עליה הקדירה שהתבשיל בתוכה וכדלעיל דחזרה ע"ג גרופה וקטומה מותר".

ג. קדירה מלאה מונחת בתוך קדירה ריקנית, או בתוך קדירה מלאה.

1. מחמיר.

(א) חזו"א (שבט הלוי ח"א סי' צ"א ד"ה ואעתיק) – "רואה אני דעתכם במש"כ בהגהמ"ר שיתן ע"ג הקדירה הריקנית ושתהיה הקדירה הריקנית מפסקת בין קדירת התבשיל לכירה, לאו דוקא, וה"ה אם הקדירה הריקנית גדולה וקדירת התבשיל קטנה מותר להכניסה תוך הקדירה הריקנית ולא יהא הפסק בין קדירת התבשיל לכירה רק עובי השוליים, אבל מהא דאין כסוי הפסק יש ללמוד דגם עובי השוליים של הקדירה לא חשיב הפסק ודוקא כשמפסיק אויר קדירה ריקנית חשיב הפסק דזה שנוי שמינכר טפי, וממעט החום מיעוט מינכר טפי והפסק טס ברזל דק לא עדיף מכסוי הכירה וגרע ממנו".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (דפו"ח פרק א' הע' קי"ח) – "דדוקא קדירה ע"ג קדירה התירו, אבל לא יתן קדירה בתוך קדירה, ששולי העליונה מושקעים בתחתונה, שאז הכל נחשב כקדירה אחת".

ע"י הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"א סי' ב' הע' מ"ו, עמ' תצ"ה אות י"ג) – "חושבני שמותר, כי זה גם כן עדיף מגרופה וקטומה, ואינני יודע להבדיל ביניהם. ומכל מקום אפשר דאסור כיון שזה ממש תוך הקדירה".

(ג) אור לציון (ח"ב פרק ל' הע' ז') – "צריך להיזהר שלא ישקע הסיר העליון בתוך הסיר התחתון, משום שלדעת מרן הטמנה במקצת שמה הטמנה".

(ד) הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"א סי' ב' ס"ק מ"ו, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ג אות מ"ג).

(ה) חוט שני (ח"ב עמ' קכ"ט ד"ה קדירה, עמ' ק"ל טור ב' אות א') – "הא דאיתא דמותר ליתן קדירה מלאה על גבי קדירה מלאה העומדת על גבי האש בשבת, נראה דהיינו דוקא כשהקדירה העליונה עומדת על גבי דפנות התחתונה, אבל אם קדירה העליונה נכנסת קצת לתוך קדירה התחתונה לא מהני ואסור, דאף שיש הפסק אויר ביניהם מ"מ אין בזה היכר כ"כ לקבוע שאין זה דרך בישול".

(ו) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' נ"ה).

2. מיקל.

(א) גר"ז (קונ"א ס"ק י') – "דתוך הקדירה הריקנית ...".

3. מראי מקומות – מאור השבת (ח"א סי' ב' סעי' כ"ה).

ד. מכסה הסיר התחתון עומד הפוך, ויש לו קצת חלל הנכנס - למחמירים דלעיל.

1. מותר, נחשב על גביו ולא בתוכו.

(א) חוט שני (ח"ב עמ' ק"ל טור ב' אות ב') – "אמנם אם כיסוי קדירה התחתונה עומד הפוך ויש לו חלל הנכנס לתוך חלל הקדירה המלאה ומניח את המאכל על גבי כיסוי קדירה, מיקרי כנתן על גבי קדירת אוכלין ומותר".

ודלא כחוט שני (תורת המלאכות האופה ס"ק פ"ז*) – "שאין לחמם אוכל על מכסה הסיר שהפכו אותו והוא שקוע במקצת בתוך אויר הקדירה, דרק התירו מעל הקדירה ולא בתוך הקדירה".

(ב) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' נ"ה).

מט | בלעך: כיסוי טס מתכת על האש, האם נחשב כגרופה וקטומה - הטעם של קדירה ריקנית, והנ"מ אם כיסוי בפח נחשבת לגו"ק.

א. מחמיר: כיון שהיסוד של קדירה הריקנית הוא משום שיש חלל הופכת, שממעט החום. ממילא מחמיר בפח.

1. חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ט', ס"ק י"א, דעת חזו"א פרק א' אות ה', שבט הלוי ח"א סי' צ"א ד"ה ואתיק) – "רואה אני דעתכם במש"כ בהגהמ"ר שיתן ע"ג הקדירה הריקנית ושתהיה הקדירה הריקנית מפסקת בין קדירת התבשיל לכירה, לאו דוקא, וה"ה אם הקדירה הריקנית גדולה וקדירת התבשיל קטנה מותר להכניסה תוך הקדירה הריקנית ולא יהא הפסק בין קדירת התבשיל לכירה רק עובי השוליים, אבל מהא דאין כסוי הפסק יש ללמוד דגם עובי השוליים של הקדירה לא חשיב הפסק ודוקא כשמפסיק אויר קדירה ריקנית חשיב הפסק דזה שנוי שמינכר טפי, וממעט החום מיעוט מינכר טפי והפסק טס ברזל דק לא עדיף מכסוי הכירה וגרע ממנו".

(א) חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ב אות י"ב) – "אמר לי שאזמין אצל פחח טס פח עם מסגרת צרה שצורתו כעין מכסה (א"ה, ונראה דה"ה מכסה של פח עם לבזבזין) וזה דינו כקדירה ואעמיד מעש"ק את הפח עם החלל למעלה על האש מתחת לקדירה ויהי' דינו כקדירה ע"ג קדירה דמותר להחזיר".

(ב) חוט שני (פרק כ"ו הע' ל"ה) – "ולדעת החזו"א דלא מהני הפסק פח של מתכת למהוי גרופה וקטומה משום שדרכו של האש לכסותו לצורך בישול, ואף שגם בזמן החזו"א לא השתמשו בפח בימות החול לבישול מ"מ החשיבו החזו"א לדרכו בכך משום שדרכו לשמש לתועלת פיזור החום לשטח יותר גדול כשאינו רוצה להבעיר אישים הרבה, ובשבת נצרך לזה כיון שאינו יכול לכבות האש. ולפי"ז י"ל שאם ישים פח קטן מאוד על גבי האש שיכסה את האש בעצמו וממעט החום כך שלא ישמש לפיזור החום וגם אין דרך להשים דבר כזה הוי היכר גדול וגם אין דרכו של בישול בכך ולכאורה יהני גם לדעת בחזו"א לעשותו כגרופה וקטומה להתיר להחזיר את הקדירה על גבה בשבת [ובזמן מרן החזו"א עדיין לא היה בא"י כירה של גז המצוי בזמנינו, ובישולו בפתיליה וכדו' שלא היה שייך בזה עצה זו]."

(ג) חוט שני (ח"ב סוף עמ' קכ"ט) – "נראה דקדירה לאו דוקא אלא ה"ה צלחת וכדו' כיון שהוא כלי עם חלל, אמנם קופסא של משחת נעלים וכדו' אינו מוכרח דמהני, דאף שאין לחלל שיעור מ"מ מסתברא דבעינן שיהא כלי שיהא בו צורה המוכחת על עצמה שהוא הפסק המבטל את דרך הבישול, וקופסא של משחת נעלים לא דמי לקדירה".

2. אז נדברו (ח"ב סי' י"ט, ח"ג סוף סי' י"ד, ח"ד סי' כ"ו אות ד', ברית עולם שהיה סעי' י"ח) – "דברור שיש להחמיר".

ב. מיקל.

1. מהרש"ג (ח"ב סי' נ') – "יש טס מפסיק בין להב של הלאמף לבין הקדרות עם התבשיל ששימין, וודאי יש להתיר ... ובמקום הקדרות ליכא אש מגולה שוב מותר משום דאינו דומה לשהיה המבואר בריש פ' כירה לאסור דהתם האש מגולה להקדרות כמבואר במרדכי".

2. כה"ח (ס"ק י"א) – "ונראה דה"ה אם נתן דבר המפסיק בין הגחלים ובין הקדירה כגון שהניח חתיכת ברזל ע"ג כל הגחלים ונתכסה מותר להניח הקדירה ע"ג אותה חתיכה הברזל דחשיב אותה כירה כקטומה".

3. בית ישראל (מועדים וזמנים ח"ז סי' קמ"ג בהג"ה) – "וענין זה דשהייה והטמנה למדתי בשעתו בעיון עם כ"ק האדמו"ר רבי ישראל אלתר זצ"ל מגור עם הטור ש"ע ופוסקים, ודעתו כמ"ש שמדינא איז צורך להחמיר כהחזו"א זצ"ל שלא להשתמש בפח כגרופה לשבת, שלדין דקיימא לן כחנניא וכמבואר ברמ"א אין לחוש שצריך רק היכר ודי בפח, והוסיף לזה נימוקים".

4. הגרי"א הענקין זצ"ל (עדות ישראל עמ' קי"ט) – "ויניח טס על האש והקדרות על גב הטס".

5. אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ג) – "גם בתנורי הגעז יש להתיר כשמכסין בפח המתכות כמו שנוהגין".

6. מנחת יצחק (קול התורה חמ"ב עמ' י"ד אות ד') – "שהבלעך דינו כקטומה, והיה אומר שכן היה מקובל בדור שלפני המלחמה".

7. אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' א', הע' א') – "שאפשר שכירים של גז שלנו עדיף מכירה הנזכרת בשו"ע, שאפשר שאש שלנו אינה נחשבת כגפת ועצים, אלא כקש וגבבא, שמותר בשהיה, כמבואר בשו"ע סימן רנ"ג סעיף א', שהרי בכירה האש היתה גדולה וחומה רב ומהני לה החיתוי, ואש שלנו היא ודאי פחות מזה. ועוד שבכירה האש היתה בוערת גם מסביב לקדירה, משא"כ באש שלנו. וראה עוד במש"כ בב"י שם בשם הכלבו. ועוד אפשר שכל החשש שמא יחתה הוא דוקא באש של גחלים שהולכת ודועכת, אבל אש שלנו קבועה היא. אלא שמאידך אפשר שיש מקום להחמיר באש שלנו יותר, משום שאש שלנו אינה דועכת כשל פעם, ולכן נהגו להחשיבה כגפת ועצים, וכיון שאנו מחמירים רק מכה המנהג, יש לנו גם להקל מכה המנהג, שנהגו להחשיב כיסוי הקדירה כגרופה וקטום, ולכן למעשה מותר להשהות ע"ג הפח כיון שדינו כגרופה וקטום".

8. ציץ אליעזר (ח"ז סי' ט"ו).

9. תפלה למשה (ח"א סי' א' אות י') – "שבכל ימי החול אין נותנים כיסוי ע"ג הכירים או הפתיליה ורק עתה כדי שיוכל לשהות ע"ג הכירים או הפתיליה שם כיסוי על האש, וכיסוי מוכיח עליו דהוי כקטום ואין לך הניכר גדול מזה ולא גרע מקדירה ריקנית הנ"ל".

10. יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל"ב אות ד', יחזה דעת ח"ב סי' מ"ה, חזון עובדיה שבת ח"א עמ' נ"א) – "ראית החזון איש הנ"ל נדחה קראו לה. וכן מצאתי בשו"ת שבט הלוי".

11. ששכ"ה (פרק א' הע' נ"ד [דפו"ח, הע' ס"ג]) – "וכן המנהג בירושלם עיה"ק".

12. עמק התשובה (ח"ד סי' ח' אות ד', קובץ בית תלמוד להורה ח"ג עמ' קנ"ד).

13. שבט הלוי (ח"א סי' צ"א, ח"ג סוף סי' מ"ט, מבית לוי ח"ו עמ' ל' אות א', ח"ט עמ' י"ג אות א') – "בודאי לא קשה מהאי דכסוי כירה שכ' רש"י והטור דלא מהני, דהתם הוא הכסוי הרגיל ששימין עליו בכל יום כמבואר בש"ס בכ"ד דרגילים היו לכסות הכירה בכסוי כמו קדרה, משא"כ במשים קדרה ריקנית על הכירה שאין דרכה להיות שם מותר דהוי כגו"ק בהא לבד שהאש מכוסה ואין רגיל להיות שם, וא"כ הה"ד להני פחים הגדולים ששימין על הפטפוט דאינן דומין כלל לכיסוי הרגיל של הכירה. וכדברינו ראיתי בתשובת מהר"ם שיק ...".

14. תשובות והנהגות (ח"א ריש סי' ר"ז אות ב', מועדים וזמנים ח"ז סי' קמ"ג, ע"ש בהגה [לשונו מובא לעיל]) – "אבל המנהג פשוט להקל באסבסט וכדומה שאין דרכו בחול וממעט החום, וחשיב היכר וכמוש"כ במ"ב רנ"ג ס"ק פ"א, ונראה שראוי להניח הפח באופן שניכר מיד דוקא שיראה ההיכר, והמהדרין שחוששין כרבינו החזו"א זצ"ל".

15. ארחות שבת (פרק ב' סעי' ח') – "וכן המנהג המקובל".

16. שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' נ"ב, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' ק"א).

17. זכור ושומר (דפו"ח, בישול עמ' קס"א, פרק ט' הע' קפ"ב).

ג. כמה פחים זה ע"ג זה - לפי החזו"א.

1. מחמיר – הגר"ח ק' שליט"א (עם מקדשי שביעי ח"א פרק ג' הע' ו', עמ' ר"ו אות כ"ד, דעת חזו"א פרק א' אות ו', "בפח לא מועיל אפילו אם יניח כמה פחים כיון שכולם ככיסוי, ורק אם יניח כלי על האש יועיל").

ד. מראי מקומות – בה"ל (ריש סעי' א'), פני שבת (ביאורים סי' א'), שבות יצחק (ח"ב פרק ה'), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ו'), פסקי תשובות (דפו"ח אות ה'), הלכה שלימה (ח"ב סי' ח'), מנחת איש (פרק ה' סעי' ז').

נ. מקומות השונים ע"ג הפח.

א. יש ג' מקומות על הבלעך.

1. כנגד האש ממש.
2. שלא על האש, אבל יכול להגיע ליד סולדת בו (יותר מ71cm [160f]).
3. מקום שהאוכל אינו יכול להגיע לחום יד סולדת בו (פחות מ43cm [110f]).

ב. חלק מהאוכל על האש, וחלק אינו על האש.

1. מיקל - מותר להזיזו אל כנגד הלהבה.
- (א) שבט הלוי (חי"א סי' ס"ז אות ד', מבית לוי חי"ז עמ' ק"ו אות ד', חי"ט עמ' ט"ז אות ט', ארחות שבת פרק ב' הע' קי"ט, עמ' תקט"ז אות ד') – "אם הקצה על האש גם לפני ההזזה פשוט דמותר להזיז לגמרי".
- (ב) חוט שני (ארחות שבת פרק ב' הע' קי"ט).
- (ג) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס"ט).
- (ד) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' מ"ה).
- (ה) מנחת איש (פרק ו' סעי' מ"ז).

ג. להעביר מהפח ממקום יס"ב, למקום שעל האש.

1. מיקל.

(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"א) – "ואם הניח הקדירה במקום על הפח שהיד סולדת בו אפילו אינו ע"ג האש ממש יכול להחזירה דכל זמן שהפח חם מחמת האש שייכת להאש ויכול להחזירה על האש".

(ב) הגר"ג נדל זצ"ל (מנחת איש פרק ו' הע' פ"ט).

(ג) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות י"ב, צהר חי"ב עמ' קי"ד) – "דבכל ענין שרי".

(1) ארחות שבת (פרק ב' הע' קי"ח, הע' ק"כ) – "דן הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספר שש"כ פרק א' הערה קי"א לומר שאם אותן קדירות התחממו בערב שבת על גבי האש והוסרו ממנה על מנת להניח את הפח ע"ג האש ולהחזיר אל האש, י"ל שאף שהניח את הקדירות שלא ע"ג האש ממש, מ"מ אם היתה דעתו מתחילה להעביר אל כנגד האש כהמשך השבת אפשר דמה שהניחם כמקום ששומר על חום הקדירות הוי כאילו עודן בידו ודעתו להחזיר אל האש [ועיין לעיל הערה פ"ד שדעת הגרשז"א כהפוסקים המקילים להחזיר]. אמנם הגרשז"א כתב זאת בתורת לימוד זכות על הנוהגים להקל להזיז קדירות ע"ג הפח המכסה את האש, אך לכתחילה לא היקל בזה".

(ד) דברי יציב (פני שבת עמ' ע"א ד"ה וגם).

(ה) הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"א, שבות יצחק ח"ב עמ' ע"ח).

(ו) עמק התשובה (ח"ד סי' ח' אות ח', קובת בית תלמוד להוראה ח"ג עמ' קנ"ה) – "ורגיל אני להורות ראם הקדרה מונחת במקום שעדיין התבשיל יס"ב שרי להזיזו נגד האש".

(ז) עי' שבט הלוי (חי"א סי' ס"ז אות ד' ס"ק ב', מבית לוי חי"ז עמ' ק"ו אות ד' ס"ק ב', חי"ט עמ' ט"ז אות ט', ארחות שבת פרק ב' הע' קכ"א, עמ' תקט"ז אות ד' ס"ק ב') – "קדירה שכבר נתבשלה ועומדת במקום בישול - יש לצדד דאין איסור מעיקר הדין".

(ח) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' מ"ד).

(ט) ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרמ"ד).

(י) זכור ושמור (דפו"ח בישול עמ' קע"ז).

2. מחמיר, כמו שלא יכול להעביר קדירה סמוך לאש למקום שעל האש.

(א) אור לציון (ח"ב פרק ל' סעי' ט') [אמנם עי' הלכה שלימה ח"ב סי' י"ד ד"ה אח"כ, בשם ברכת יצחק סי' רנ"ג עמ' ק"ד] – "אין להעביר את הסיר ממקום שאין האש תחתיו למקום שהאש תחתיו, אלא אם כן היה הסיר בכניסת השבת מתחת לאש וכעת רוצה להחזירו לשם, ובלבד שהתבשיל התבשל כל צורכו".

(ב) חוט שני (ארחות שבת פרק ב' סוף הע' קט"ז, הע' ק"כ, עי' חוט שני ח"ב פרק כ"ז ס"ק ז' [סוף עמ' קל"א]).

3. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס"ט אות ב'), מנחת איש (פרק ו' סעי' מ"ז).

(א) עמק התשובה (קובת בית תלמוד להוראה עמ' קנ"ד) – "שדרכינו להתיר להזיז הקדירות ממקום למקום, אם המקום שהי' מונח הי' ג"כ היס"ב, לענ"ד אינו בגדר חזרה. ונפק"מ דאין צריך שיהא גו"ק עבור זה, דאפילו אינו גו"ק נמי שרי להזיזו ממקום למקום, וממילא אין צורך בכה"ג להיכר".

4. לחזו"א, הוי כמו אינו גו"ק.

(א) מחמיר – חוט שני (עם מקדשי שביעי ח"א פרק ג' הע' ס"ז), הגר"ח ק' שליט"א (עם מקדשי שביעי ח"א פרק ג' הע' ס"ז, סוף עמ' ר"ז, "מסתמא אסור כי זה חזרה"), דעת חזו"א (פרק א' אות י').

ד. להעביר ע"ג הפח ממקום שאין יד סולדת בו למקום יס"ב.

1. מחמיר.

(א) אבן ישראל (מאור השבת ח"א עמ' תק"ל אות ג') – "מש"כ דמותר להעביר מהפח אף שאין יד סולדת בו, על הלהבה, אם היה דעתו בערב שבת להעבירו כיון דהוי כעודן בידו ודעתו להחזירו, – תמוה, דהוי כעודה בידו ולא הניחה בכלל על הגרופה קודם שבת והוה כשהיה חדשה, כיון דהיתה מונחת במקום שאין היד סולדת בו".

(ב) עמק התשובה (ח"ד סי' ח' אות ח', קובת בית תלמוד להוראה ח"ג עמ' קנ"ה) – "אבל אם מונחת במקום שאין היס"ב אז אסור להזיזו למקום האש או למקום שיהא התבשיל יס"ב. במקום שאין היס"ב אפשר דאין מקרי שמונה על הכירה אלא סמוך. ובאופן סמוך כזה דמידליא דשליט בי' אורא אין להניח מסמוך ע"ג האש".

(ג) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' מ"ד).

(ד) ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרמ"ה).

(ה) ע"י זכור ושמור (דפו"ח בישול עמ' קע"ז).

2. מיקל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מכתב ריש ס' אור חיים על בישול, אוצרות השבת עמ' ת"ב) – "לדעתי אף בהניחו לפני שבת על גבי השיש ואח"כ החזירו לפני שבת כשעודו חם על גבי הבלעך, מותר לכתחילה להעבירו בשבת למקום שיד סולדת בו, והטעם משום דכיון דלפני שבת היה מותר להחזירו על גבי האש ממש, ממילא לא בטלה שהייה ראשונה".

הגרשז"א זצ"ל (צהר ח"ב עמ' קי"ד) – "ולענ"ד נראה דלא מיבעיא אם אותו המקום יכול לשמור על התבשיל שישאר בשיעור שהיד סולדת בו דודאי שרי, אלא אפילו בפחות מזה, אבל כיון שהמקום עכ"פ חם והתבשיל עדיין לא נצטנן לגמרי ג"כ נראה דכיון שלא הסיר הקדירה לגמרי רק העמיד אותה בצד אחר דשפיר שרי להחזיר כיון דמסתמא כך דעתו שאם יהיה צורך לחממה שוב יחזיר הקדירה והרי זה חשיב כאוחזה עדיין בידו. וזאת למודע, שאין להחמיר בזה הרבה כיון שהרמ"א בסיומן רנ"ג סעיף ב' הרי הכריע דמעיך הדין אם לא נצטנן מותר להחזיר אף אם העמיד ע"ג קרקע וגם לא היה כלל בדעתו להחזיר, רק כתב 'וטוב להחמיר', ולכן בכה"ג דבנידון דידן נראה דשפיר שרי גם שלא בשעת הדחק".

ע"י הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' קי"א [דפו"ח, הע' קכ"ה]), מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות י"ב, שולחן שלמה ס"ק י' ד"ה ועפ"י, סי' שיי"ח ס"ק ל"ד ד"ה ועפ"י"ז) – "דבכל ענין שרי".

(ב) ע"י הגרפ"ש זצ"ל (דברי חכמים הע' שס"ד) – "התיר להלכה לעשות חזרה לע"ג האש ממש, אפי' אם לא היה על מקום יס"ב. וטעמו לזה, שכל איסור חזרה הוא שלא רוצה זה קודם, ועכשיו רוצה, אבל הכא היה רוצה שכל הזמן הקדירה נשאר שם, רק שלא היה מקום שם, מתוך כל שאר קדירות, וע"כ זו קצת ממקום האש, ועכשיו מותר לחזור".

(ג) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' פ"ד) – "שהמנהג הוא להקל אף אם הניחה מלפני שבת. שכיון שעדיין על הבלא"ך נחשב כעודה בידו ממש. ובלבד שהוא חם מלפני שבת".

3. דעת האג"מ.

(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"א) – "אבל בדהניחה על הפח במקום שאין היד סולדת בו נחשב כהיסח הדעת ואסור להחזירה דהוי **כהניחה על גבי קרקע** דאפילו דעתו להחזיר אסור כאו"ח שם".

(ב) אג"מ (מסורת משה ח"ג או"ח אות קמ"ז) – "ושאלתי את רבינו דלכאורה יש **כעין סתירה** בין מה שכתוב בשמו בקונטרס לתורה והוראה ב' לבין מה שכתב רבינו בספרו של רבי שמעון איידר. דבקונטרס הנ"ל כתב 'ואם הניח הקדירה על הבלא"ך וכו' במקום שאין היד סולדת בו, נחשב כהיסח הדעת ואסור להחזירה דהוי כהניחה ע"ג קרקע, דאפילו דעתו להחזיר אסור כאו"ח שם, ובעשה זה בשבת תלוי זה במחלוקת, ואף שהתם כתב הרמ"א טוב להחמיר הכא עדיף, ובספר של הרב איידר (חלק ד'), שאלה מספר כג אות ב') השיב רבינו להשאלה 'וכן דבר שהיה על הבלע"ך במקום שאין היד סולדת בו, האם מותר להחזירה למקום שיד סולדת בו, וגם על גבי האש ממש', והשיב 'מכיון שהוא על הבלע"ך שעל התנור לא נחשב חזרה, ואם הוא עדיין חם שליכא דין בישול אחר בישול, מותר להעמידה גם ע"ג האש'. ואמר רבינו שזה אמת, וזה יותר בר סמכא ממה שכתבו בשמו בקונטרס, ובכלל סברתו יותר מוסבר. [וגם הוסיף רבינו שגם בתנור שלנו אם הסיר הדף שעליו קצת לחוץ מפתח התנור, אינו אסור להחזירו עם הקדירה שעדיין עליו, דכולו חדא מקום, ועצם מה שעשה כך, ולא הסיר הקדירה ושמו בשולחן, מראה שלא היסח דעתו ממנו, ורק כיוון שיתקרב קצת]. והוסיף רבינו הסבר דהלא זה הדרך כשמבשלים, שלפעמים מסירים הקדירה למקום יותר קר, ולפעמים מחזירים אותה. ורק בבלא"ך גדול ממש, שחלק החיצוני שלו בכלל אינו שייך לחלק שעל גבי האש ולא משתמשים בו לבישול כלל, לגבי י"ש להחשיב כמקום נפרד. ואחר כך אמר רבינו, דשמא באמת פעם אמר סברה כהקונטרס שמישהו שמע וכתב בשמו, דהלא שם מיירי שהסיח דעתו, ושמא סתם שמו על הבלא"ך שם, ואינו נחשב כמקום אחד, אבל סברתו הקודמת יותר מוצדקת".

4. דעת הגריש"א זצ"ל.

(א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' ע"ח, אוצרות השבת עמ' ת"ה ד"ה וכן, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות ד') – "דלהזיז קדירה שע"ג הפח אל כנגד האש שרי אם עמדה הקדירה מע"ש במקום שאם היה נותן לשם איזה מאכל לחממו היה תועלת מחומו דכיון שיש תועלת מחומו אע"פ שאינו יכול לחמם ליס"ב שם כירה על אותו מקום".

(ב) הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"א) – "אם במקום שהעמיד הסיר אינו יד סולדת בו הרי אין בו דין כירה ... ולכן מסתברא שאסור להזיז דהוי ליה כחזרה שאיננה מותרת אלא דוקא מכירה לכירה. אולם יש לצדד על פי מה שכתב החזון-איש ...".

5. מראי מקומות – עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' מ"ד), הלכה שלימה (ח"ב סי' י"ד).

ה. הרחיק מע"ג האש למקום שאין יס"ב, האם יכול להחזיר לאש.

1. מיקל – אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"א, "וכשהסיר בשבת מע"ג האש והניח במקום שאין היד סולדת תלוי גם זה במחלוקת הר"ן והתוס' הרא"ש, ואף שהתם כתב הרמ"א טוב להחמיר הכא עדיף"), חוט שני (ח"ב פרק כ"ז ס"ק ז' ד"ה ולענין [עמ' קל"ב], "אם היה בדעתו להחזיר"), זכור ושמור (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' ר'), שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' מ"ה), ארחות שבת (פרק ב' סעי' ע'), עי' עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' מ"ו, "אם היה בדעתו להחזיר כשהזיזו").
(א) רק אם לקח בשבת – שבת במטבח (ארטסקרול, פרק ג' הע' י"א).

ו. פלטה חשמלית.

1. אין לחלק באיזה מקום עליו – ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס"ט אות ג', "נראה שמותר להזיז בה את הקדרות ממקום למקום בכל אופן, והטעם משום דכל מה שמונח על גבה נידון כנמצא על גבי האש עצמה").

ז. אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות י"ב) – "האם מותר להחזיר דבר המבושל הנמצא ע"ג הבלעך שלא ע"ג האש, למקום שהוא ממש ע"ג האש. תשובה: מכיון שהוא על הבלעך שעל התנור לא נחשב חזרה ואם הוא עדיין חם שליכא דין בשול אחר בשול מותר להעמידה גם ע"ג מקום שע"ג האש".

1. פשוט בהאג"מ – עי' השאלה בס' הל' שבת (הגר"ש איידער זצ"ל אופה אות כ"ג ס"ק ב'), שבת במטבח (ארטסקרול, פרק ג' הע' י"א), דברי חכמים (אות שס"ד).

ח. מראי מקומות.

1. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה ח"ג פרק א' סעי' י"ז [דפו"ח, הע' ס"ה]) – "מסתבר דאף אם עמד באיסור בשוגג ע"ג האש שאינה גרופה, מ"מ מותר להסיר ולהעמיד ע"ג גרו"ק. וכ"ש כשעמד בהיתר על האש כמו דוד מים שרתח, דאף שאסור להחזירם למקומם מ"מ אין זה כמעמיד מחדש, ומותר להעמידו ע"ג גרו"ק".

נא | הנחת כיסוי על האש בשבת עצמה: סוג הכלי.

א. כלי חרס.

1. רק קדירה ישנה – הג' מרדכי (רמז תנ"ו, לשונו מובא לעיל), מחבר (סעי' ג'), לבוש (סעי' ג'), עטרת צבי (ס"ק כ"ו), מג"א (ס"ק ל'), מנורה הטהורה (קני המנורה ס"ק ל"ה), גר"ז (סעי' כ"ו), ערה"ש (סעי' כ"ט), ברית עולם (שהיה סעי' י"ח, מבעיר סעי' ט'), לשונו מובא לקמן).
2. קדרות שלנו – תוס' שבת (ס"ק ל"ט), פמ"ג (א"א ס"ק ל'), מחזה"ש (ס"ק ל'), מ"ב (ס"ק ע"ט).

ב. כלי מתכת.

1. מחמיר.

(א) חזו"א (סי' ל"ז ס"ק י"א) – "נראה דוקא קדירה של חרס ישנה מותר ליתן אבל של מתכת כשהיא ריקנית יש לחוש לבישול כדאיתא בר"מ פ"ט ה"ו דהמחמם את המתכות עד שנעשה גחלת ה"ז מבשל ואף אם עדיין לא נעשה גחלת נראה דאסור".
חזו"א (סי' נ' ס"ק ט') – "ויש לעי' באינו מכין לא לצרף ולא לרכך אם יש בו משום מבשל ואחרי שקשה לעמוד על דעת הר"מ בזה ודעת הראב"ד דאף במחמם לצרף יש בו משום מבשל, לעולם אסור לחמם את הברזל משום מבשל, ונראה דכל שנעשה יד סולדת יש בו משום מבשל, אע"ג דלענין חיוב צריך שיתבשל כמב"ד מ"מ איסורא איכא כל דנעשה יד סולדת, ואפשר דאסור מה"ת כעין חצי שיעור".

(ב) אז נדברו (ח"ב סי' י"ט, ברית עולם האופה סעי' ד', שהיה סעי' י"ח, מבעיר סעי' ט') – "ודוקא קדירה של חרס ישנה אבל של מתכות אסור".

(ג) עי' אור לציון (ח"ב פרק ל' הע' ז') – "כתב החזו"א ... וראוי לחוש לדבריו ... ואין לומר בזה אין בישול אחר בישול, וכיון שהקדירה ישנה כבר התחממה ושוב לא שייך בה משום בישול, דלא אמרינן אין בישול אחר בישול אלא בדבר מאכל, שאחר שנתבשל נשתנית מהותו והוכשר לאכילה, משא"כ בשאר דברים שאינן מאכל, כל פעם שמחממן יש בזה משום בישול".

(ד) חוט שני (ח"ב עמ' כ"ח).

2. מיקל – אם אין לחוש שיתאדם.

(א) אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ג, ח"ד סי' ע"ד בישול אות כ"ט) – "ומה שכתבת דהחזון איש מחדש דרך קדירה של חרס מתיר הש"ע בס' רנ"ג סעי' ג' להניח ע"פ הכירה ולא של מתכות דיש לחוש לבשול המתכות שכתב הרמב"ם דהמחמם מתכות עד שנעשה גחלת ה"ז מבשל ואף שעדיין לא נעשה גחלת נראה דאסור, הנה הוא שייך רק באש גדול שיכול לעשות את המתכות לגחלת ... אבל באש קטן שא"א להמתכות להעשות גחלת אף אם יעמוד שם כל היום כהאי דכסוי הפח של מתכות שעל הגעז אין שייך זה דהוי כמו נותן קיתון של מים במקום שאינו יכול להתחמם עד שהיד סולדת".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' ס' [דפו"ח, הע' ס"ז], מילואים, מנחת שלמה ח"א סי' י"א הע' ב', שולחן שלמה ס"ק כ"ו) – "כתב החזו"א ... דלענ"ד נראה דכמו שלענין בישול בלח כל שהוא פחות מיד סולדת לאו כלום הוא, כך גם ביבש פחות ממאכל בן דרוסאי לא אסור אלא מדרבנן גזירה שמא ישכח ויצלה או יתבשל, אבל מ"מ אין זה חשיב כחצי שיעור דאסור מה"ת ... וה"ה נמי במתכת בפחות מגחלת נלע"ד דה"ז דומה למעביר פחות מד' אמות ברה"ר דלאו כלום הוא, כי אם היינו אומרים דחום שהי"ס"ב כבר חשיב כחצי שיעור דאסור מה"ת ה' צריך להיות אסור להחזיר גם קדירה שאינה ריקנית, שהרי אפי' אם היא

מלאה תבשיל או מים מ"מ לאחר שהיד סולדת במתכת הרי חזי לאיצטרופי ע"י זה שישפוך את המים מהקדירה ולגמור את החימום על אותה האש ...".

(1) **חזו"א** (ארחות רבנו ח"ד עמ' קס"ב אות ל"ד), הו"ד **בפסקי תשובות** (דפו"ח הע' רכ"ה) – "שאל הגרי"ש שליט"א את מרן החזו"א זצוק"ל אם מותר לכסות בשבת עם מכסה של מתכת קדירה שיש בתוכה אוכל יבש (פשטידה וכיוצ"ב) ועומדת ע"ג האש והמכסה מתחמם עד כדי יד סולדת בו. והשיב לו מרן דע"י אוכלים לא עושים מצרף בברזל ע"כ, פ' דאת הברזל מצרפים באש ולא ע"י חמומו במים או ע"י אוכלים יבשים כשאלתו שהאוכלים החמים המה שחממו את הברזל וע"י זה אין כאן לא מצרף ולא מבשל בברזל".

(ג) **הל' שבת** (איידר, עמ' ש"מ).

(ד) **הגריש"א** זצ"ל (ארחות שבת פרק ב' הע' י"ח, שבות יצחק ח"ב עמ' מ"ט ד"ה אלא, הל' שבת בשבת פרק ה' הע' ל', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות ז') – "החזו"א ... ונראה דזה דוקא במתכת כזו שסופה להי גחלת, אבל בבלעך שלנו שאין סופו להיות גחלת, אף אם יהיה זמן רב ע"ג האש, א"כ אין כאן נידון כלל של חצי שיעור **דהוי כהוצאת ב' אמות**".

(ה) **שבט הלוי** (ח"א סוף סי' צ"א, מבית לוי ח"ט עמ' י"ח אות י"ג) – "ומרן הנ"ל הוסיף עוד חומרא נגד הנהוג דדוקא קדירה של חרס ישנה מותר ליתן אבל של מתכת כשהיא ריקנית יש לחוש לבשול כדאיתא בר"מ פ"ט ה"ו דהמחמם את המתכת עד שנעשה גחלת ה"ז מבשל, ואף אם עדיין לא נעשה גחלת נראה דאסור, אלו דבריו ז"ל, **ולא זכינו לעמוד** בזה על עומק כוונתו דאף אם נודה לרבינו דרשות לנו לגזור כה"ג מדעתינו, מ"מ מסתבר רק במקום דאפשר לבא פעם לחמום כזה שיהי' גחלת אבל בכגון דידן שמשמים קדירה של מתכת הריקנית בתוך הפח על אש קטנה, דלעולם לא יבא אפי' קרוב להיות גחלת מנ"ל לחדש גזירה מדעתינו, כן נראה לולא דבריו הק"ל".

(ו) **ששכ"ה** (דפו"ח פרק א' סעי' כ' אות ה').

(ז) **פסקי תשובות** (דפו"ח אות כ"ג, הע' רכ"ה) – "ומכאן נלמד שאין חשש לכסות האש שעל הכיריים בשבת על ידי פח או קדירה וכיוצב"ז כדי לעשותה כדין גרופה וקטומה, בין אם לא היה כלל מכוסה מערב שבת ובין אם נפל הכיסוי ומחזירו".

3. מראי מקומות – **שבות יצחק** (ח"ב פרק ד' אות ה'), **ארחות שבת** (פרק ב' סעי' י"ב), **אוצרות השבת** (פרק ב' סעי' ל"א), **עם מקדשי שביעי** (ח"א פרק ג' סעי' י"ב, סעי' נ"ג).

ג. כלי זכוכית.

1. מיקל.

(א) **אור לציון** (ח"ב פרק ל' סוף הע' ז') – "סיר זכוכית ודאי שרי, כיון שאין בחימומו משום איסור בישול".

ד. כלי פיירקס.

1. מיקל.

(א) **חוט שני** (ח"ב ריש עמ' קכ"ט) – "כלי פיירקס שהוא כמין זכוכית, דינו כמו כלי חרס ישן כיון שהוא כבר נצרף כל צרכו בעשייתו ולא יתחזק יותר ע"י החום, לפיכך מותר ליתנה על גבי האש להפסיק בינה לבין הקדירה".

(ב) **עם מקדשי שביעי** (ח"א פרק ג' סעי' נ"ג).

ה. נייר אלומיניום (silverfoil): על אש גלויה.

1. מחמיר.

(א) **ל"ט מלאכות** (ריביאט, עמ' תרמ"ג, בישול הע' רע"ח) – "דנייר אלומיניום נשרפת דיש בזה משום מבעיר או משום בישול".
(ב) **פסקי תשובות** (דפו"ח אות כ"ג) – "אולם בפח מתכת דק מאד ונייר כסף, ומכסה אזבסט אשר בו חוטי מתכת דקים וכיוצא בזה, כל אלו אשר לאחר שהות מסויימת על אש מתאדמים ונעשים כגחלת, אסור להניח על האש בשבת, כמבואר בדברי הרמב"ם (פ"ט ה"ו) 'המחמם את המתכות עד שתעשה גחלת הרי זה תולדות מבשל וחייב'".

2. מיקל - אפי' בדעת החזו"א.

(א) **אור לציון** (ח"ב פרק ל' סוף הע' ז') – "באלומיניום מותר, משום שהאלומיניום מתקלקל על ידי נתינתו על האש, וכיון שאין מתכוין לבישול מותר. וראיה לזה ממש"כ בשו"ע בסימן תק"א סעיף ו', מסיקין בכלים שלמים ביו"ט. והקשה במג"א שם שהרי יש סתירה בכלים, ואיך מותר לשבור את הכלי ביו"ט. ותירץ שכיון שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי גם סתירה לצורך אוכל נפש. וקשה שתירץ זה לא מהני לדעת מרן, שהרי דעת מרן שאסור לכבות אש ביו"ט אף לצורך הקדירה שלא תשרף, וכמ"ש בסימן תקי"ד סעיף א' ע"ש. ועל כרחק צריך לומר שבדבר שהוא מקלקל ואינו מתכוין למלאכה, אף שהוא פסיק רישא מותר, וא"כ ה"ה כאן שהאלומיניום מתקלקל ואין כוונתו לבשל מותר, ואין בו משום איסור בישול. וראה עוד במג"א בסימן שי"ד ס"ק ה', ע"ש".

ו. שינוי צורת הלהבה שנגרם מחמת הנחת הפח.

1. אין בו איסור כיבוי.

(א) **הגרשז"א** זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' נ"ט [דפו"ח, הע' ס"ו], עי' פרק י"ג הע' קי"ח [דפו"ח, הע' קכ"ח], שולחן שלמה ס"ק כ"ו, ישורון חט"ז עמ' של"ד אות ה') – "נראה פשוט שמותר, כי שינוי צורת השלהבת לאו כלום הוא".

(ב) **שבט הלוי** (מבית לוי ח"ט עמ' י"ח אות י"ג, אוצרות השבת פרק ב' הע' צ').

(ג) **חוט שני** (ח"ב עמ' רל"ה ד"ה אמנם) – "אמנם בגז שלנו, אין איסור להניח בשבת את הקדירה ע"ג האש או להסירה מע"ג האש, אע"פ שעי' הנחת הקדירה ע"ג האש ממש האש מתפזרת לצדדים ומשתנית ממצבה הקודם שהאש עלתה למעלה, וכן כשמסיר

את הקדירה מן האש משתנית ועולה כלפי מעלה, אין זה הגברת או הקטנת האש אלא רק שינוי בצורת האש, כיון שיוצא מחורים קטנים אל הלהבה, וכמות הגז שיוצאת קבועה וזהו גודל האש לא פחות ולא יותר וממילא אין האויר משפיע להגדלת האש".

(ד) אוצרות השבת (פרק ב' סעי' ל').

(ה) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' י"ב).

(ו) פסקי תשובות (דפו"ח הע' כ"ד, הע' רכ"ד) – "המחקר נתברר שאין נעשה שום שינוי בחוזק הלהבה".

(ז) וישמע משה (פר' פנחס תשע"ח עמ' א') – "והסכימו הפוסקים הגאונים רבי יצחק זילברשטיין, רבי שמואל אליעזר שטרן, רבי משה שאול קליין, רבי שמאי גרוס שליט"א שאין לחוש לזה, שאינו מכבה את האש כלל, אלא רק גורם לה שתתפשט לצדדים במקום שתעלה הלהבה כלפי מעלה ואין זה מכבה ... והגרש"א שטרן אמר לי שלדעת החזון איש יש חשש איסור בהחזרת הפח ע"ג האש בשבת, ומכל מקום לדעת רוב הפוסקים אין לחוש לזה".

2. מראי מקומות.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז סוף ס"ק י"א) – "ואמנם אם האש מוגן מאויר ובהסרתו את הקדירה מגיע אויר יש לחוש משום מבעיר ולכן צריך כיסוי על האש".

(ב) הגרש"ק שליט"א (וישמע משה פר' פנחס תשע"ח עמ' א') – "והגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א אמר דמכל מקום ראוי להניח את הפח בשינוי ע"ג האש ולא יניחנו כדרכו".

נב עירוני מים ממיחם לתוך הטשאלנט שעל האש בשבת - החששות.

א. חשש ניצוק: האם נעשה המים או המיחם בשרי, משום ניצוק חיבור.

1. עי' לקמן - ועי' יו"ד סי' ק"ה סוף סעי' ג', לעוד שיטות ומראי מקומות.

ב. חשש זיעה: כשמוסיפים מים מהמיחם לחמין, האם יש ליזהר שהזיעה של החמין לא יגע במיחם כשהמיחם הוא בחזקת פרווה.

1. עי' לקמן - ועי' יו"ד סי' צ"ב סעי' ח', לעוד שיטות ומראי מקומות.

ג. חשש בישול במים: כשלא הגיע המיחם לרתיחה, האם המיחם צריך לירתיחה (212f).

1. עי' סי' שי"ח סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ד. חשש בישול במים: נוצר טעם חדש בהמים, שהם נעשה רוטב.

1. עי' לקמן.

ה. חשש בישול במים: עירוני מכלי ראשון אולי דינו כמו כלי שני [לבני ספרד].

1. עי' סי' שי"ח סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

2. האם הנוהג כפסק של הב"י יכול לומר להנוהג כהפסק של הרמ"א, שיניח עבורו תבשיל שלא נצטנן על האש, וכדו' - עי' סוף סי' רס"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ו. חשש בישול אחר צלי אחר בישול: כשהמוסיפין מים לתבשיל שעל האש שהתייבש לגמרי.

1. עי' סי' שי"ח סעי' ה', לעוד שיטות ומראי מקומות.

ז. חשש מגיס: האם יש איסור מגיס בהוספת מים לתבשיל שעל האש בשבת.

1. עי' סי' שי"ח סעי' י"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ח. גזירת בישול - סעי' ד'.

1. עי' לקמן.

ט. חשש חזרה: בשעה שהמיחם לא פועל (ע"י חשמל), אפשר שיש איסור של חזרה.

1. עי' לקמן.

2. ואם אין תחת החמין בלעך, יש איסור להוסיף שם מים, כיון חסר בתנאי חזרה של "גרוף וקטום".

י. פינה ממיחם למיחם ע"י כוס.

1. עי' לקמן.

יא. מראי מקומות – אוצרות השבת (פרק ב' סעי' ו').

נג חשש ניצוק: האם נעשה המים או המיחם בשרי, משום ניצוק חיבור.**א. מחמיר.**

1. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' כ"א טור א') – "דכיון דלכתחילה יש לחשוש לניצוק חיבור בבשר בחלב, לכן שלא יערה ישר מן המיחם שהוא פרוה שמשמשים בו לעשות קפה חלבי, לתוך התבשיל שהוא בשרי, אלא יערה את המים על ידי כוס".
2. **בדה"ש** (סי' ק"ה ס"ק ס"ה) – "שאינן לערות לכתחילה מכלי סתמי לכלי שיש בו תבשיל חלבי חם או תבשיל בשרי חם, דמה שנשאר בכלי הסתמי יעשה חלבי או בשרי, ודבר זה שכיח טובא כשרוצים להוסיף מים לתבשיל חלבי או בשרי, ומערים לתוכו מקומקום סתמי, וכמדומה שיש שאין נזהרים בכך, ונראה עוד שיש להזהר כן אף במערה לתוך כלי חלבי או בשרי חם, שלא נמצא שם עכשיו רק מים או ירקות, אף שהטעם החלבי או הבשרי הוא רק נ"ט בר נ"ט, דהא אנן מחמירין לכתחילה אף בנ"ט בר נ"ט כשהוא בדרך ביטול, כמש"כ הרמ"א בסימן צ"ה סעיף ב', ועוד נראה שיש להחמיר כן אף כשמערה לתוך חם כשהוא בכלי שני, וכמו שכתבנו הטעם לזה בביאורים ע"ש, וכל זה דאסרינן לערות דוקא כשמערה צונן לתוך חם, אבל במערה חם לתוך חם דעת החכ"א בכלל נ"ט דין ה' דמותר לערות, אמנם דעת היד יהודה שם בסימן ק"ה להחמיר בזה, וגם בפרמ"ג שם נשאר בזה בצ"ע".
3. **עי' ארחות שבת** (פרק ב' סוף הע' קכ"ג) – "לענין חששות של איסור בשר בחלב - כתבו הפוסקים [עי' פמ"ג יור"ד סי' ק"ה במשב"ז ס"ק ו', וביד יהודה שם בקצר ס"ק ל"א] שיש להזהר לכתחילה שלא לערות רותחין לקדרת בשר רותחת, כיון שההבל שלמטה מתערב עם הניצוק ועולה למעלה ונבלע בעליון ונעשה מיחם המים בשרי. אמנם בדיעבד אין איסור בזה כיון ששתי הקדרות רותחות ואין האדים נבלעים בקדרה רותחת באופן זה ששופך מקדרה לקדרה כמבואר במשנה במכשירין פ"ה משנה י' שהמערה מחם לחם אין העליון טמא, וגם חיבור שע"י ניצוק אינו אוסר בדיעבד [ודעת החכמ"א להתיר לכתחילה לערות מחם לחם, ועיין בספר מאור השבת ח"ב במכתב הגרשז"א כ"ה ד, שהגרשז"א סמך על דברי החכמ"א והיקל לערות מחם לחם]".

ב. מיקל.

1. **הגרשז"א זצ"ל** (מאור השבת ח"ב עמ' תקפ"ד אות ד', כללים אופה נספחים סי' י"ג) – "שמעתי בשם מרן (שליט"א) [זצ"ל] דמותר לשפוך מים חמים מהמיחם לתוך קדירת 'טשאלניט' (חמין) כשמצטמק, אף כשרוצה לשתות המים עם החלב. ואין לחוש לניצוק (המבואר ביו"ד סי' קה סו"ס ג' דלכתחילה אסור לערות מכלי שיש בו שומן כשר על חלב). וצ"ע הטעם ... ובנוגע לניצוק של המים, הרי פסק החכמת אדם בכלל נט סעיף ה' דלא אסור אלא כשהתחתון חם והעליון צונן, ולא כששניהם חמין, דשפיר מותר אפילו אם התחתון יותר חם מהעליון, ואף להחולקים מ"מ כיון שזה לא בדרך ישר רק דרך ברז נראה שיכולים להקל".
2. **הגרשז"א זצ"ל** (מעדני אשר סי' ק"ד אות ד', ויזרע יצחק סוף סעי' ג' אות ג', אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' כ"א טור א'. אמנם עי' מאור השבת ח"ב מכתב כ"ה אות ד', לשונו מובא לעיל) – "טשולנט ... ושמעתי ממו"ר הג"ר עזריאל אויערבך שליט"א בשם אביו מרן הגרשז"א זצ"ל ... שאפשר להקל בזה, כיון שלא מצאנו דין ניצוק בהיתר אלא רק באיסורים".
3. **משנה הלכות** (ח"ט סי' קנ"ח) – "וא"ת משום ניצוק גם בזה ע"פ רוב מקטף קטפי לה וליכא ניצוק ואפילו לא קטפה שמא קיי"ל דלא הוי ניצוק חבור כלל וכו' ואפילו לשיטת הרי"ף ורש"י דהוי חבור שמא בשאר איסורין מודי דלא הוי חבור ואפילו נימא שבשאר איסורין נמי הוי חבור דלא דוקא כששופך היתר לתוך איסור אבל היתר לתוך היתר לא ואפילו את"ל היתר לתוך היתר נמי י"ל דבטל ומשום ביטול איסור לכתחילה ליכא וכמ"ש וכיון דאפילו להפוסקים דניצוק חיבור ולהחמירים ביותר בהיתר באיסור וכדברי הרמ"א אינו אלא לכתחילה ובדיעבד מותר כה"ג בנידון דידן דיש כל הני ספיקות נראה דמותר לכתחילה והנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם ואם מי שהוא ירא וחרד ורוצה לומר בביתו ולהזהיר שלא לשפוך קרוב להמחבת במקום שהיד סולדת וגם להקטיף קיטופי תע"ב אבל להחמיר לרבים לפענ"ד לא מצאתי שום חומרא והוא היתר גמור לפענ"ד".
3. **הגרשז"א זצ"ל** (שבות יצחק ח"ב עמ' ר"ו, **אמנם** עי' פתחי הלכה ארטסקרול פרק י"א הע' פ"א) – "... ולהפמ"ג שנשאר בצ"ע בעיקר הדין, י"ל דמ"מ בנידון דידן שמשמש במים לצורך הכנת הקפה ונותן לשם חלב, דאין כאן נידון של בשר וחלב דבר תורה, משום דלאו הוא אלא כלי שני, יש לדון מחמת הני טעמי להקל בזה. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] דאפשר להקל בזה".
4. **מעדני מלכים** (סי' קט"ז ד"ה ואפשר) - לענין זיעה, עי' לקמן.
5. **שבט הלוי** (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ג אות ט', ח"ט עמ' י"ט אות ט"ז) – "הוספת מים לחמין (צ'ולנט) ... והמים אינם נעשים בשריים ע"י העירוי".
6. **חוט שני** (אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' כ"א טור ב') – "דלא חיישינן לניצוק חיבור באיסור והיתר אף מצונן לחם, ומותר לערות מים מהמיחם של פרוה לתוך החמין הבשרי, אף שבדעתו לעשות קפה עם חלב מהמים שבמיחם".
7. **ששכ"ה** (פרק א' דפו"ח הע' מ"ז) – "ואין לאסור משום ניצוק חיבור, דעיין כף החיים יו"ד סי' צה ס"ק נ, דלענין איסור והיתר לא אמרינן הכי".
8. **אור יצחק** (ח"א או"ח סי' קס"ד) – "אין בעיה של ניצוק".
9. **מלאכת שבת** (עמ' צ"ח, אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' כ"א טור ב') – "דלא חיישינן לניצוק חיבור באיסור והיתר אף מצונן לחם, ומותר לערות מים מהמיחם של פרוה לתוך החמין הבשרי, אף שבדעתו לעשות קפה עם חלב מהמים שבמיחם".
10. **אבני ישפה** (אסיפת יצחק ט"ו כסליו תשס"ז ענף ה') – "שאלה: בענין בשר בחלב שאנחנו לומדים בסדר א' ברמ"א (יו"ד סי' ק"ה סעיף ג') כתב 'אסור לערות מכלי שיש בו שומן כשר לנר דלוק שיש בו חלב או שומן איסור', האם ה"ה שאסור לערות מים ממיחם לתוך תבשיל של בשר אם רוצה לשתות המים שנשאר עם חלב. תשובה: אין איסור לשפוך מים ממיחם פרוה לתוך מאכל בשרי או חלבי כי כל האיסור הוא אם האדים חמים עד שגורמים שיעלה אדים מלמטה עד למעלה ודבר זה כלל אינו מצוי אצלנו. וכן משמע מדברי הש"ך סי' ק"ה ס"ק י"א שכתב שההבל עולה מן הנר, אבל אם התבשיל התחתון הוא רחוק מן העליון הרי ההבל לא יגיע אליו. וכן כתב הדרכי תשובה שם ס"ק ק"א בשם שו"ת מקור ברוך (להרב מו"ה בענדיט ז"ל מברעסלא) שאם הזיעה שעולה

יד סולדת בו יכול לעלות לשם אין איסור, וכיון שאצלינו שופכים מרחוק קצת אין הזיעה יד סולדת עולה לעליון וממילא אין כאן חשש. וגם לפי הט"ז ס"ק ו' שכתב שטעם האיסור משום נצוק הוי חבור, אבל זה רק נאמר היכן שסופו לירד למטה אבל בניצוק שאין סופו לירד למטה לא הוי חיבור. כ"כ בספר מנחת יצחק (מהרב מו"ה יצחק מאהליר מו"ץ מבראד) בהקדמה לספרו והו"ד בדרכי תשובה סי' ק"ה ס"ק צ"ז. ולפי זה הרי שאר המים שבמיחם אין סופם לרדת למטה, וממילא הם לא מתחברים למה שלמטה. והפוסקים כתבו כל זה אף שהיה מדובר באיסור כמו חלב או טריפה, וכ"ש שיש להקל בענין שלנו שאנחנו דנים בנ"ט בר נ"ט ושניהם היתר. וכן המנהג פשוט בכל עם ישראל ששופכים ממיחם של מים פעם לבשרי ופעם לחלבי, ובכל אופן המים שבמיחם נשארים פרוה, וכן הוא נכון על פי מה שכתבנו, והיינו שאינו מקרב המים לחלב או לבשר".

11. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אהל יעקב) - לשונו מובא לקמן.
12. פסקי תשובות (דפו"ח הע' רמ"ב) - "אמנם מדין 'ניצוק חיבור' אין לאסור אלא בדבר האוסר במשהו, ע' דרכי תשובה שם סקצ"ז וצ"ט ושור"ת מנח"י ח"ה סי' פ"א".

ג. טעמים להקל.

1. יש מקילים מצד חם בתוך חם - עי' לעיל.
2. יש מקילים מצד היתר בתוך היתר - עי' לעיל.
3. יש מקילים מצד "ברז" - הגרשז"א צ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' תקפ"ד אות ד', כללים אופה נספחים סי' י"ג, לשונו מובא לעיל).
- ד. מראי מקומות - מנחת יצחק (ח"ו סי' כ' אות ב').
1. הגרשז"ק שליט"א (אסיפת יצחק י"ג כסליו תשס"ח) - "שאלה: ברמ"א (יו"ד סי' ק"ה סעיף ג') כתב 'אסור לערות מכלי שיש בו שומן בשר לנר דלוק שיש בו חלב או שומן איסור', האם ה"ה שאסור לערות מים ממיחם לתוך חבשיל של בשר אם רוצה לשתות המים שנשארו עם חלב. תשובה: צ"ע".
2. נתיבות אדם (אהל יעקב) - "שאלה: נתינת מים ממיחם לתוך טשאלנט על האש בשבת, האם המיחם נעשה בשרי. ויש ב' חששות, ניצוק, וזיעה. תשובה: שאם אין הזיעה יד סולדת יש להקל, וידוע שהגרשז"א צ"ל העיר בזה אם יש איסור מגיס בשבת".

נד | חשש זיעה: כשמוסיפים מים מהמיחם לחמין, האם יש ליזהר שהזיעה של החמין לא יגע במיחם כשהמיחם הוא בחזקת פרוה.

- א. אם הזיעה אינו יד סולדת בו, יש להקל.
1. הגרשז"א צ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' שכ"ב, עמ' תקפ"ד אות ד') - "בנוגע להמיחם צריכים ודאי להזהר שהזיעה מהקדירה ומגעת במיחם שהזיעה לא תהא בשיעור שהיד סולדת בו, אבל כשאין היד סולדת בו אף על גב שהמיחם עוד על האש אבל כיון שרק היתירא קבלע וגם אין הזיעה הולכת ישר למיחם, וגם מסתמא יש שישים כנגד אותה זיעה צוננת לכן נראה שמותר".
2. הו"ד במעדני יו"ט (ח"א סי' נ"ט ד"ה אבל).
3. עי' ששכ"ה (פרק א' דפו"ח הע' מ"ז) - "ומיהו יקפיד, על כל פנים לכתחילה, שאדים שהיד סולדת בו לא יעלו מן הקדירה של בשר, וכן להיפך, יו"ד סי' צב סע' ח, וע"ש בפמ"ג מ"ז ס"ק כט".
4. חיי הלוי (ח"ב סי' ל"א אות ח' - אות ט') - "ואם הטשאלנט נתבשל עם בשר כנהוג, והטשייני"ק הוא פארווע, יש ליזהר לערות מרחוק כדי שלא יעלה ההבל של הטשאלנט על הטשייני"ק ... יש לכתחילה ליזהר לערות ממקום רחוק עד כדי שלא יעלה ההבל שהיד סולדת בו".
5. אבני ישפה (אהל יעקב כ"ב אלול תש"ע) - "חקרת אם מוסיף מים חמים מקומקום לחמין ועולים אדים אם נעשה הקומקום בשרי. לא נראה לי שמצוי שקומקום נעשה בשרי אחר שמשמש בו להוסיף מים חמים לקדירה של חמין בשבת. טעם הדבר הוא משום שרק אם האדים הם יד סולדת בהם הם יכולים להבליע לתוך הקומקום, ואין דרך לקרב הקומקום כל כך קרוב לקדירה כי שופכים מלמעלה. וגם אין לחשוש משום החיבור בין המים ובין הקדירה וכמו שכתבו הפוסקים בהל' בשר וחלב".
6. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אהל יעקב) - "שאלה: נתינת מים ממיחם לתוך טשאלנט על האש בשבת, האם המיחם נעשה בשרי. ויש ב' חששות, ניצוק, וזיעה. תשובה: דמצד ניצוק, כיון דהוי בתוך היתר, אין כאן איסור ניצוק, וכ"כ הא"ר בהל' פסח. וכן פסק אבי מורי צ"ל. אבל משום זיעה יש לחוש. ואפי' דהב"ח ס"ל דזיעה שנתפזר לא אוסר, מ"מ לא קיי"ל כוותי'. ולכן יש לחוש משום זיעה, ויתרחק הקדירה באופן שלא יהא הזיעה יס"ב".
7. נתיבות אדם (אהל יעקב) - "שאלה: נתינת מים ממיחם לתוך טשאלנט על האש בשבת, האם המיחם נעשה בשרי. ויש ב' חששות, ניצוק, וזיעה. תשובה: שאם אין הזיעה יד סולדת יש להקל, וידוע שהגרשז"א צ"ל העיר בזה אם יש איסור מגיס בשבת".

ב. מחמיר.

1. אבן ישראל (מאור השבת ח"ב סי' י' הע' נ"א) - "ואם עלה זיעה מקדירת הבשר להמיחם, הורה הגרי"י פישר (שליט"א) צ"ל לשואלו, שדין המים כ'בשריים', אא"כ יש שישים במים כנגד הבשר (או שיש שישים כנגד הזיעה). ועיין ביו"ד סימן צ"ב ס"ח. ולפי זה אף אם יש שישים, מ"מ לכתחילה יש ליזהר שלא לעשות כן, לפי מה שכתב הפמ"ג ביו"ד סימן צ"ט שפ"ד ס"ק כ"ב דאין לערב חלב עם מים ליתנו אח"כ לבשר, אלא דביעבד. כשכבר עשה כן מותר ליתנו לבשר, והכי נמי רק בדיעבד מותר לו לשתותו עם חלב כשיש שישים".
2. הגריש"א צ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' ר"ד) - "דלכתחילה יש להעדיף לשפוך מים מן המיחם לקדירה שלא באמצעות כלי אחר אלא יביא הקדירה אל תחת ברז המיחם ויערה ממנו. ואם יש חשש לבליעת טעם מקדירת הבשר למיחם מחמת אדים כדלהלן, אפשר להקל להעביר מים על ידי כלי אחר".

3. מעדני מלכים (סי' קט"ז) – "אם אין שם אלא מעט מים, באופן שאין ששים נגד הבשר, ויש שם זיעה, אף שאין היד סולדת בזה, נעשה הכלי בשרי, ואסור לשתות המים עם חלב. ולכן כשאין ששים בבשר נגד המים, יסיר המכסה של הטשולנט, ויחכה שייצא הזיעה, ואח"כ ימלא מים החמים, ויהיה סיר רחוק קצת מהכלי של המים, דאז לא יאסר משום זיעה, ויהיה מותר אפילו לכתחילה, אף שאין ששים".
 4. רבבות אפרים (ח"ב סימן קצ"ז אות כ"ד, אמנם עי' ח"ה סי' רנ"ב) – "יש להשגיח כששופך מים לצ'לאנט בשבת שהמים חמין שלא יגיע רתיחה מהצאנט לקומקום, כי על ידי זה המים הם חמי בשר ואסור אח"כ לשתות עם חלב".
 5. שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ג אות ט', ח"ט עמ' י"ט אות ט"ז) – "הוספת מים לחמין (צ'ולנט) ... יש להזהר שלא יגיעו אדים מהתבשיל לכלי המים הפרוה [וע"כ יפתח הקדירה לזמן מה שיתפזרו האדים] וימזוג מרחוק".
 6. חוט שני (אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' כ"א טור ג') – "דהשופך ישר מן המיחם לתוך התבשיל יש לו ליהזר להרחיק את המיחם מהקדירה שבו התבשיל, שלא יגיע הזיעה הבשרי מהתבשיל למיחם שהוא פרוה".
 7. עי' משנה הלכות (אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' כ"א טור ג') – "דלכתחילה יש ליהזר שהזיעה של החמין לא יגיע למיחם של המים שמשמשים בו אח"כ גם לחלבי, כגון לעשות בזה קפה עם חלב".
 8. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' כ"א טור ג') – "דהשופך ישר מן המיחם לתוך התבשיל יש לו ליהזר להרחיק את המיחם מהקדירה שבו התבשיל, שלא יגיע הזיעה הבשרי מהתבשיל למיחם שהוא פרוה".
 9. נשמת שבת (סי' שי"ח אות ד-ג, עי' שו"ת ויברך דוד ח"א סי' צ"ג) – "ידקדק שהזיעה של הטשאלנט לא יגיע להטשייניק ואז לא נעשה בשרי לא הטשייניק ולא המים".
 10. עי' מלאכת שבת (עמ' צ"ו, עמ' צ"ח) – "ישתדל להשגיח שאידי [זיעת] הסיר לא הגיעו למיחם המים".
 11. ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרמ"ט).
 12. זכור ושמור (בישול עמ' מ"ו, דפו"ח עמ' קע"ו).
 13. פסקי תשובות (דפו"ח אות כ"ד ד"ה וכן כלל ו') – "אם התבשיל של בשר יזהר בשעת העירווי להרחיק את קדירת המים מקדירת התבשיל באופן שהאדים היוצאים מהתבשיל לא יגיעו למיחם באופן שיזיע מכא אדים אלו, שאז קדירת המים עם המים שבו יהיו בשריים, ולא יוכל לשתותם עם חלב, ולכן ימתין זמן מה לאחר פתיחת כיסוי הקדירה למען יתפזר מעט החום וכה האדים".
- א) אם א"א, לעשות ע"י כלי שני – הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' ר"ד, לשונו מובא לעיל), ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרמ"ט).

ג. מראי מקומות – יד אברהם (סי' ק"ה סוף סעי' ג'), מגילת ספר (אות מ"ב), עמק התשובה (ח"א סי' קי"ט ד"ה אמנם לאמיתו), שבות יצחק (ח"ב עמ' ר"ד).

1. הגר"ח ק"ש שליט"א (ויכתוב מרדכי עמ' שע"ג אות שע"ד) – "השופך מים לתוך סיר רותח של בשר, ועולים אדים מהסיר לכיוון המים, האם המים שבקומקום נעשו בשרי או לא. תשובה: עי' יו"ד סי' צ"ג ס"א וסי' ק"ח ס"א".
2. ארחות שבת (פרק ב' הע' קכ"ח) – "ראה לעיל הערה קכ"ג דלכתחילה חוששים שהאדים העולים מקדירת הבשר [ודינם כדין בשר] נבלעים בברז של המיחם, אמנם בדיעבד אף אם הגיעו אדים למיחם אין הם אוסרים כיון שהמיחם רותח, עיי"ש".
- א) יש לחלק בין ניצוק לזיעה, וצ"ע בדבריו.
3. מאור השבת (ח"ב עמ' קס"א, עמ' שכ"א) – "יזהר בעת נתינת מים לתבשיל בשר, שאדים העולם מהתבשיל, לא יגעו בדוד המים המיועדים לשתיה עם חלב – על כל פנים כשהאדים חמים, או בכמות גדולה של אדים".
- מאור השבת (ח"ב סי' י' הע' נ"ב) – "הנה אם ידוע לו שאין עולים אדים וניצוצות למיחם, (כגון שאחר הרמת המכסה הוא שוהה מעט שיתפזרו האדים, ומרחיק הקדירה מהמיחם ומנפח בפיו או בידו וכו'), הורו הגר"ש"ז אויערבאך (שליט"א) [זצ"ל] והגר"י פישר (שליט"א) [זצ"ל] דיש להקל, וכן נוטה דעת הגר"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל]".

נה חשש בישול במים: נוצר טעם חדש בהמים, שהם נעשה רוטב.

א. מחמיר.

1. קנין תורה בהלכה (ח"ב סי' ק"ה אות ב') – "גם חשבתי דבבה"ט שם הביא לענין קאווי אם מרתיחין מים ומערבין משחיקת הקאווי חייב להביא חטאת שמינה כשיבנה המקדש, והחולקים ע"ז הוא מפני שמוסיפים רק בהכנסתו שהוא כלי שני, וכפי שביאר בשו"ת חת"ס או"ח סי' ע"ד טעם האוסר משום דמוציא טעם הקאווי לתוך המים, ויש בישול אעפ"י שכבר נתבשל כמו מגיס בצבע שביורה, ואף דהחת"ס דחה דלא דמי לצבע, דכשנותנים מרק על קטניות ג"כ קולט טעם הקטניות ע"ש, מ"מ כל זה רק בקערה דכלי שני כמובן, משא"כ בנידון דידן הרי עושה ממש הוי' חדשה בשבת לעשות ממים מרק ורוטב בכלי ראשון על האש, והיתכן להתיר דבר כזה בשבת, ומעולם צעקו בעלי הוראה על המונים שהתירו לעצמן דבר זה".

ב. מיקל.

1. עי' שרגא המאיר (ח"ג סי' נ"ג ד"ה ומה) – "ומה שחשש לעשות ממים מרק ורוטב, הלא החת"ס שם כתב בפירוש שאין חשש בדבר, ולא דוקא בכלי שני, והמג"א גופי' בסקל"ב אינו חושש לזה אפילו בכלי ראשון, ומשום היכירא התרתי רק שבעוד הקדירה בידו ישפוך המים חמים ולא על הכירה, ובודאי אם ההיתר רק אם הקדירה בידו, אז יש היכירא גדולה ואין לחוש שיעשה באיסור".
2. פני שבת (בירורים סי' ז' אות ה') – "אמנם כמה אחרונים דנו בזה לאסור מטעם אחר, והיינו משום דעושה הוי' חדשה בשבת, ור"ל שהמים נעשה מרק ורוטב ע"י כלי ראשון שעל האש, וכן מבואר בשו"ת האלף לך שלמה (סי' קל"ו) שכתב בשיטת הר"ן דס"ל דאף בדבר לח אין בישול אחר בישול, היינו דוקא אם לא קיבל הלח טעם חדש כגון מים שנצטננו וחוזר ומבשל, אבל אם נותן בהם טעם חדש יש בישול אחר בישול, עיי"ש, ועיין גם בעקרי הד"ט או"ח (סי' י"ד ס"ק מ') דמביא משו"ת אורח לצדיק דלחם שנאפה

ומחתכו לחתיכות דקות ונתנו אצל התנור, דאסור מאחר שחתיכות הפת משתנים למעליותא כשצולין אותם וקונים טעם חדש משובח מבראשונה, הרי נהנה ממלאכת שבת בטעם חדש, דהא דאין צלי אחר צלי היינו דוקא שתהיה צליה שניה כצליה ראשונה, אבל אם יש שינוי ביניהם אסור, ועיין בפ"ת (סי' ש"ח סק"ד), ובאגלי טל מלאכת אופה (ס"ק י"א) מש"כ בדברי רבינו יונה הנ"ל. אולם מאידך גיסא כתב בשו"ת השיב משה (סי' י"א) דאין איסור בזה, והביא ראיה ממס' שבת (דף קמה:) דכל דבר שבא בחמין שורין אותו בחמין, וכן נפסק בשו"ע (סי' ש"ח) דמותר לשרותו בחמין, ומשמע דבאיזה חמין שיהיה שרי, ואמאי והלא מפליט ומבליע בחמין ומקבלים טעם חדש, אלא ודאי דאין בישול אחר בישול אף במקום שמפליט ומבליע הטעם במים, ומסיק דזה פשוט וברור אצלי בלי ספק, וזה ג"כ שיטת המג"א (סוס"י ש"ח) דמותר לטוח שומן על הצלי בעודו כנגד המדורה, אע"ג דהשומן מקבל טעם הבשר אפ"ה שרי ע"ש, וכן מבואר בשו"ת חת"ס או"ח (סי' ע"ד), וכן מוכח מדברי הפוסקים הנ"ל שכתבו כאן בפשיטות דליכא איסור בישול לדידן כשנותן המים מהקומקום לתוך הקדירה של תבשיל, ואע"ג דנעשה מהמים מרק, וע"כ דס"ל דאפילו באופן כזה דמקבל טעם חדש, ג"כ אמרינן אין בישול אחר בישול".

3. חוט שני (אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' כ"א טור א') – "דאין בזה שום איסור כשמוסיף מים מהמיחם שעומד על האש בשבת לתוך הטשאלנט שעומד על גבי אש שהיא גרופה או קטומה, אף שהמים נהפכים לרוטב".

4. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' כ"א טור א') – "דאין בזה שום איסור כשמוסיף מים מהמיחם שעומד על האש בשבת לתוך הטשאלנט שעומד על גבי אש שהיא גרופה או קטומה, אף שהמים נהפכים לרוטב".

5. נשמת שבת (סי' ש"ח אות ג' ב') – "מותר".

6. מלאכת שבת (עמ' צ"ט) – "ולא חיישינן שהמים מקבלים טעם אחר ע"י בישולו בחמין, כמו שהקיל בזה בשו"ת השיב משה סימן י"א".

נו [גזירת בישול: עירוי מים רותחין לחמין] [טשאלנט] בשבת - סעיף ד'.

ב"י (ס"ק ד') – "כתוב בנימוקי יוסף ריש פרק לא יחפור (ב"ב י). בשם רבינו יונה ומכשלה גדולה תחת מקצת העם שטומנין קומקום של מים חמים ליתן לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק ופעמים שהאחד אין היד סולדת בו והאחר היד סולדת בו ומתבשל זה עם זה ונמצאו מבשלין בשבת ואף על פי שהן רותחין אם פסקה כח רתיחתן יש בהם משום בישול".

א. הלכה.

1. מחבר (סעי' ד') – "יש למחות ביד הנוהגים להטמין מבע"י קומקום של מים חמין ונותנים אותם לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק. רמ"א: וע"ל סי' ש"ח".

2. מג"א (ס"ק ל"ב) – "לפי מ"ש סי' ש"ח סט"ו דאם לא נצטנן לגמרי אין בו משום בישול א"כ גם כאן שרי דהא מעשים בכל יום שנותנין לתוך הקערה קטניות ומערין עליהם רוטב של בשר ואם כן כיון שהקטניות בכלי שני ומערין עליהם מכל"ר ה"ל בישול ואפי' שעושין איפכא שנותן הרוטב תחלה ואח"כ נותן קטניות לתוכו מ"מ יש לחוש שהקטניו' רותחי' יותר אלא ע"כ ס"ל דלית ביה משום בישול אם הוא חם וכמש"ל ... ומ"מ יש ליתן הקטניות לבסוף לרוטב".

3. מ"ב (ס"ק פ"ד) – "ועיין באחרונים שכתבו דלפי מה שיבואר לקמן בסימן ש"ח סט"ו בהג"ה דאנן נוהגין כהפוסקים דאם לא נצטנן לגמרי אפילו בדבר לח אין בו משום בישול עוד א"כ אפילו אם אחד אין היד סולדת בו ויתחמם ע"י התערובות ג"כ שרי וכן הוא מעשים בכל יום שנותנין לתוך הקערה קטניות ומערין עליהן מכלי ראשון רוטב של בשר וא"כ כיון שהקטניות בכ"ש והעירוי הוא מכל"ר הו"ל בשול אלא ע"כ דכיון שלא נצטנן לגמרי לא שייך בו בשול. ואפשר שלזה כוון הרמ"א במש"כ ועיין לקמן בסימן ש"ח והיינו דאין להחמיר בהדבר ומ"מ משמע ממ"א במסקנתו דאף שאין למחות ביד הנוהגים להקל טוב יותר לנהוג שלא לערות הרותחין מן הכ"ר לקערה על מה שבתוכו כ"א בכף".

ב. המציאות של יס"ב.

1. מנחת יצחק (ח"י סי' י"ח) – "דמש"כ דבגז שלנו דעפ"י רוב הוי כשיעור יד נכוית בו, ואין מצוי שלא יהיה עכ"פ יד סולדת בו, זה כנגד המציאות, דבכמה מקומות מכסים בדף של מתכת כל הכירה, ותחתיו רק להב א', והקדירה על המתכת כנגד הלהב חם מאוד, אבל מן הצדדים רחוק מן הלהב כמה פעמים הוי רק פושרים".

2. מאור השבת (ח"ב סי' י' הע' ס', הע' ס"א) – "ובאמת לפי מה שהבאנו בס"ק הקודם שיעורי יס"ב לחומרא (הוא 71 מעלות צלסיוס או 79.4 מעלות צלסיוס), יתכן דאין זה רחוק מהמציאות שיארע כן בדוד מים על אש קטנה, וביותר בימות החורף במקום קריר, שיהא החום במים שמערה פחות משיעור שהיד סולדת בו".

ג. בני ספרד: ב' טעמים להחמיר.

1. דעת המחבר לעיל.

א) אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ח', הע' ח' [לשונו מובא לעיל]) – "אין לערות מים חמים ואפילו מכלי ראשון לתוך סיר החמין שנצטמק, אף על פי שהסירו מן האש. ויש מקילין לערות את המים החמין לתוך סיר החמין, ויש להם על מה לסמוך.

ב) יחזק דעת (ח"ד סי' כ"ב) – "האם מותר לערות מים רותחים בשבת אל תוך התבשיל שנצטמק, לאחר שהורד התבשיל מעל האש ... אחינו האשכנזים נוהגים בזה כדעת הרמ"א וסיעתו להתיר לערות מים רותחים בשבת אל תוך התבשיל שנצטמק, לאחר שהורד מעל האש, ויש להם על מה שיסמוכו, אבל הספרדים ובני עדות המזרח בארץ ישראל צריכים להחמיר בזה כדעת מרן שאסר לעשות כן בהחלט. והמזהיר והנוזהר ירבה שלומם כנהר. ונראה שאם עירה את התבשיל לתוך כלי שני, מותר לערות עליו מים חמים, מפני שכלי שני אינו מבשל".

2. שהמים שמערה אותם יש להם דין עירוי, והמים שבתבשיל דינם ככלי ראשון ממש, וא"כ אפשר שבנתינת מים שדינם כעירוי לתוך מים חמים ממש, יש בזה משום מבשל.
(א) עי' סי' ש"ח סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

ד. מחמיר.

1. דברי שלום (קרויז, ח"א סי' י"ט) – "דבאופן כזה ששניהם רותחים ממש ויד סולדת בהם ונתבשלו כל צרכו, מותר לשפוך המים החמים לתוך קדירת הטשאלענט בשבת. כל זה רק לדינא לענ"ד. אבל למעשה לדורות נ"ל קצת להחמיר בזה, דבכגון דא שייך למימר חכמים הזהירו בדבריהם, וכמ"ש החת"ס בחיו"ד סימן רי"ז דאין למסור לנשים שישגיחו שיהיה הנקב פתוח משעת טבילה, שבאורך הימים יזלזלו בפתיחה כו'. הכי נמי כיון שכל ענין בישול נמסר לנשים, א"כ ישכחו אופן ההיתר דדוקא בנתבשל כל צרכו ושניהם רותחים ואינו עומד על האש ממש. ויבואו להתיר לשפוך לתוך הקדירה בשבת גם מים צוננים, או מים חמים בלא נתבשל כל צרכן וכדומה, ויבואו להתיר משום עונג שבת בכל אופן. ועי' במשנה ברורה סימן רנ"ג ס"ק פ"ד שכתב דמ"מ משמע מהמג"א במסקנתו בס"ק ל"ב דאף דאין למחות ביד הנוהגים להקל, מ"מ טוב יותר לנהוג שלא לערות כו' עיי"ש, וא"כ בנידון דידן אם נתיר לערות מכלי ראשון לתוך כלי ראשון, יבואו לערות גם מכלי שני, וזה אינו נכון, על כן לענ"ד נכון למנוע להתיר בענין זה למעשה, כי אם הוראת שעה שאי אפשר באופן אחר, אבל לא לדורות להלכה למעשה ודו"ק. ויותר נכון ...".

2. עי' ברית עולם (מלאכת אופה סעי' פ"ו, אז נדברו ח"ו סי' כ', סי' נ"ו אות ב', ח"ח סי' י"א, ח"ד סי' י"ח) – "אסור לשפוך מים חמין לתוך התבשיל, אפילו שניהם היד סולדת בהם, דנצטנן קצת מרתיחתו ע"י העירוי (עיין בר"ן ריש במ"ט ובנמ"י ריש לא יחפור, ועי' מש"כ בסעיף ל"ה). אפילו אם המים חמין עומד ע"ג האש, שאין בזה משום איסור חזרה, אסור משום בישול (ש"ע סי' רנ"ג סעי' ד'), ואסור מה"ת, ואפילו בדיעבד אסור (שם בר"ן, ועי' באגרת התשובה אות נ"ב וב'דברי האגרת'). ויש מקילין, דאין בישול אחר בישול אפילו בדבר לח, ונהגו להקל (רמ"א בס' שי"ח סעיף ט"ו), והיינו שאין למחות בהמקילין שיש להם על מה לסמוך, אבל כל בעל נפש יחמיר לעצמו".

ה. מיקל [בני אשכנז].

1. ערה"ש (סעי' ל') – "כתב רבינו הב"י בסעי' ד' יש למחות ביד הנוהגים להטמין מבעוד יום קומקום של מים חמים ונותנים אותם לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק עכ"ל וכתב רבינו לעיין סי' שי"ח וכוונתו דאנן לא ס"ל כן דטעם רבינו הב"י הוא משום דפעמים אחד היד סולדת בו ואחד אין היד סולדת בו ומתבשלים זה עם זה וזהו לשיטת הסוברים דבכה"ג יש בישול אחר בישול אבל לפי מה שיתבאר לקמן סי' שי"ח דכל שלא נצטנן לגמרי לא שייך בזה בישול ומעשים בכל יום שנותנין קטניות או קאס"א לתוך הקערה ונעשו כלי שני ומעריין עליה מרק מכלי ראשון וכן אם מקודם נותנין המרק ואח"כ נותנין עליה הקטניות או הקאס"א והוא גוש וחם ביותר ואנן לא חיישינן לזה א"כ גם דינו של רבינו הב"י לא סבירא לן".

2. קצות השולחן (סי' קכ"ד ס"ק י') – "כ"ה הב"י בס' רנ"ג וז"ל ובכלבו ... ועוד כתב הב"י מהפוסקים שאוסרים לתת מים חמים לתוך הקדירה, דלפעמים א' אין יד סולדת בו והאחת יד סולדת בו ומתבשלין זה עם זה. ופסק כן להלכה בשו"ע סי' רנ"ג ס"ד. וכתבו הט"ז ומג"א הטעם דמתבשל א' בשני, וע"כ לדידן שהמנהג דכל זמן שהוא חם אין בישול אחר בישול מותר, ומשום זה לא הביא כלל אדמו"ר בשו"ע סעיף זה כמ"ש בס' רנ"ג בקו"א אות י"א ד"ה הנה".

3. אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות י"ג, הל' שבת פרק י"ד הע' תרמ"ב) – "האם מותר להוסיף מים שנתבשלו ליד סולדת בו, ואח"כ נצטננו קצת לפחות מיס"ב, לתבשיל שמקדיח כשמסירו מהבלעך מע"ג האש למקום על הבלעך שהיס"ב, ומגיסו שם, ואח"כ מחזירו ע"ג האש. תשובה: יש להקל במים חמים שהיו מבושלים אך שנצטננו מעט שהוא פחות מיד סולדת באופן שהרמ"א סי' שי"ח סעי' ט"ו הכריע שאין בזה משום בשול אחר בשול".

4. באר משה (ח"ג סי' נ') – "נשאלתי מאחד שקם בבוקר שבת קודש, וראה שהתבשיל (הנקרא טשאלענט) מצטמק לגמרי וחושש שיקדיח תבשילו, ויש לו מים רותחים חמים על גבי האש, האם שרי לו לערות מהמים אל תוך הקדירה. השבתי דשרי לו לערות ... איתא בשו"ע (סימן רנ"ג ס"ד) ... וכתב על זה במ"ב (ס"ק פ"ד) ... ומ"מ משמע ממג"א (שם סימן רנ"ג) במסקנתו דאף שאין למחות ביד הנוהגין להקל, טוב יותר לנהוג הרתחין מן הכלי ראשון ...".

5. מנחת יצחק (ח"ו סי' כ', ח"י סי' י"ח) – "העולם מקילים ולא חוששים לחומרת המג"א בזה".

6. חמד שלמה (ח"ב ריש סי' י"ז).

7. שרגא המאיר (ח"ב סי' נ') – "ע"ד שאלתכם ששאל חו"ד בענין שהיה לו על הכירה של גאז שתי קדירות, א' עם מים חמין, והשני טשאלענט שנעשה מקטניות וגרויפן וכדומה, ושניהם הניחם על הכירה בערב ש"ק כדין, ובשבת ראה שהמים של הטשאלענט נתמעט ועד הבוקר יהא נשרף לגמרי, אם מותר לשפוך מים מהקדירה שמונח ג"כ על הכירה, אם יש בזה איזהו חשש או לא, ואמרתי לכת"ה פא"פ שמותר, באם נוטל בידו הקדירה של הטשאלענט, ואז מותר לשפוך המים רותחין מהקדירה שהיה על הכירה, ואמרתי מאז כי כן נראה לי, וכעת אכתוב לו בקיצור מקור הלכה זו. עיין בשו"ע סימן רנ"ג סעיף ג' ... המג"א שם כתב בס"ק ל"ב שלפי מש"כ בס' שי"ח סעי' ט"ו דאם לא נצטנן לגמרי אין בו משום בישול, א"כ גם כאן שרי וכו' ...".

8. הל' שבת (אייזר, פרק י"ד הע' תרמ"ב).

9. רבבות אפרים (ח"א סימן רמ"ו) – "מותר בשבת לשפוך חמים מקומקום העומד על הפח לתוך הטשאלענט".

10. חוט שני (ח"ב עמ' קכ"ה אות ד', עמ' קצ"ז ד"ה נראה) – "לשפוך מים מן המיחם והם מבושלים ועדיין חמים לתוך כוס, וליתנם לתוך קדירה שעל גבי האש (באופן שמותר חזרה), לדעת השו"ע אסור, אבל להרמ"א מותר".

11. עי' שבת הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ג אות ט', ח"ט עמ' י"ט אות ט"ז) – "מן הדין מותר ... ויש מחמירים בכל אופן ...".

12. תשובות והנהגות (ח"ב סי' קע"ג) – "וע"ש במ"א וט"ז שלדידן אין לחוש".

13. נשמת שבת (סי' שי"ח אות ב').

14. מלאכת שבת (ריש עמ' צ"ז) – "ומותר להוסיף בו מים".

15. ארחות שבת (פרק ב' סעי' ע"ב, עי' הע' קכ"ה).

16. מעדני יו"ט (ח"א סי' נ"ט) – "מנהג העולם להקל".

ו. מראי מקומות – שרגא המאיר (ח"ו סי' פ"ז אות א'), מאור השבת (ח"ב סי' ח' סוף סעי' ל"ה), שו"ע המקוצר (סי' נ"ו סעי' י"ב), פסקי תשובות (דפו"ח הע' רמ"ב).

1. לבושי מרדכי (מהדורא תליתאי או"ח סי' ט"ו אות ב') – "ולענין מ"ש לסמוך אדברי מג"א בסי' רנ"ג ס"ק ל"ב להתיר לשפוך מים חמין בנראה שהתבשלים מצטמקים, דכן נוהגין אנשי מעשה, והנה אם היה נמסר הדבר בידיהם, אבל ידוע כי הוא ביד הנשים, וכי הם מבחינים אם אינו מצומק כ"כ עד שאינו ראוי לאכילה דאז הוי בישול דאורייתא ...".

נז [חשש חזרה - לענין עירוי מים ממיחם לתוך הטשאלניט שעל האש בשבת.

א. מראי מקומות – מאור השבת (ח"ב עמ' שכ"ב ד"ה כמו).

1. נשמת שבת (סי' שי"ח אות ב') – "ויש לדעת שהיתר הנ"ל הוא דוקא אם קדירת הטשאלניט מונחת על אש שהוא גרוף וקטום, דבלא"ה אסור מצד חזרה ... על כן אם הטשאלניט מתבשלת בקרא"ק-פא"ט שבדרך כלל אינה גרוף וקטום אסור לשפוך לתוכה חמין".

ב. חשש חזרה: מיחם חשמלי בשעה שאינו פועל (ע"י טרמוסטט), אם יש בו דיני חזרה.

1. מחמיר.

א. עי' ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס' [לשונו מובא לקמן], הע' ק"א*, עי' פרק כ"ה הע' צ') – "דבשעה שגופי החימום אינם דולקים, כגון במיחם שיש בו טרמוסטט, אפשר דלא חשיב נוטל מהאש, ואין להחזירו אל האש. אמנם יש לדון דכיון שמיחם זה מתוקן באופן שהוא כבה וחוזר ונדלק י"ל דגם כשהוא כבה אין כאן היסח הדעת מהשהייה הקודמת [ועיין לעיל סעיף מ"ט שהבאנו דעות שונות בדין אש שכבתה מאליה, ונ"ד אינו דומה להנ"ל ויש בו צדדים להקל ולהחמיר, דכיון שכך סדרו שהוא נכבה ונדלק י"ל דלא נסתלקה השהייה וכו"ל, ומאידך באש שכבתה י"ל דכיון שזה קרה במקרה אין כאן היסח הדעת כלל משא"כ בנ"ד שמתחלה יודע שיהיו רגעים שהאש כבויה]".

2. מיקל.

א. הגר"ע אויערבאך שליט"א (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' קע"ב).

ב. זכור ושמור (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' קע"ב).

ג. לכאורה לא גרע מפינה קדירה מכירה גרופה ולערות לתוך קדירה אחרת המונחת על כירה קטומה.

נח [פינה ממיחם למיחם ע"י כוס - לקחת מים בכוס מן הדוד שעומד ע"ג האש ולערותם לתוך קדירה שעומדת גם כן על האש.

א. לבני ספרד: האם יש איסור בישול אחר בישול בדבר לה, אם הורק לכלי שני [הגם שהוא עדיין יד סולדת בו].

1. מחמיר – פמ"ג (מש"ז ס"ק י"ג, סי' שי"ח א"א ס"ק י"ב), בה"ל (סי' שי"ח סעי' ד' ד"ה אם), כה"ח (סי' שי"ח ס"ק נ"ה).

2. עי' סי' שי"ח סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ב. מחמיר: אסור בכלי שני.

1. הל' שבת (איידר, עמ' שכ"א).

2. שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ג אות ט', ח"ט עמ' י"ט אות ט"ז) – "לא יעביר מהמיחם לכלי אחר וישפוך לתוך הקדירה".

3. עי' תשובות והנהגות (ח"ב סי' קע"ג) – "יש לזהר שאם מערה המים לכלי ומהכלי שופך לטשולנט, זהו דין פינה ממיחם למיחם שהמ"א מחמיר, וכן בשו"ע הגרש"ז, ואף שהמ"ב מיקל (בשעה"ץ סימן רנ"ג ס"ק מ"ז), מ"מ משום מהיות טוב עדיף לצאת לכ"ע, ולכן יערה מהמיחם של המים על המיחם של הטשולנט שבזה לכו"ע שרי, וגם שהמעין יראה שהמ"ב שמיקל בשעה"ץ (שם) מבואר דהוא משום שסמך על פירוש ראשון שבהר"ן והתוס', דכל האיבעיא בפינה ממיחם למיחם הוא כשמניחו במיחם השני ולא כשמחזירו למיחם שהיה ע"ג האש, דכי האי גוונא שרי בכל גוונא, אבל לפירוש השני שבר"ן שפינה ממיחם למיחם, היינו שפינה והחזיר למיחם ראשון, דאז ההנחה בינתים במיחם לא חשיבא כהנחה בקרקע ומועיל חזרה, והיינו רק אם מחזיר מהמיחם השני למיחם הראשון שבכירה, אבל כאן שהערה לתוכו חמין אינו ע"ג האש (ולא מיקרי מיחם, דמיחם הוא כלי שע"ג האש), וממנו מערה למיחם אחר שע"ג האש, להר"ן בפירושו השני אסור, וע"ש בשעה"ץ דמפרש ג"כ שנחלקו בזה הראשונים אלא שסמך על המקילין ע"ש, וא"כ ראוי לצאת לכ"ע, ואף שיש לצדד דכיון שמניחו שמה רק לערות הלאה, לכו"ע שרי ולא נקרא פינה ממיחם למיחם, וצ"ב, מ"מ באופן שכשמפנה מהמיחם למיחם שעל האש יוצא מכל חשש".

4. זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' קע"ו, הע' רמ"ג).

ג. מיקל.

1. קהלות יעקב (מכתב בסוף ס' ארחות שבת מהג"ר שמואל אויערבאך שליט"א עמ' תקי"ז ד"ה ומה) – "דנתי בזה לפני בעל קהלות יעקב זי"ע ועכ"א שהיה פשוט לו ז"ל להתירא בנ"ד".

2. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' מ"ד [דפו"ח, הע' מ"ט], שולחן שלמה ס"ק י"ב, ישורון חט"ז עמ' של"ד אות ג') – "ולענין לשפוך מים מן הדוד לתוך כוס, וליתנם לתוך קדירה העומדת על גבי האש ... דאפשר שראוי להחמיר, דכיון דבפינה ממיחם למיחם פסק המ"א סי' רנ"ג ס"ק כ לאיסור, ורק המ"ב בשעה"ץ ס"ק מ"ז מכריע להיתר, נראה דאין להוסיף על דבריו, ולא שרי אלא ליתן

מהמיחם העומד על גבי האש לתוך קדירה שמעמידה על גבי האש, אבל אם עירה באמצעות כלי לתוך הקדירה, אפשר דחשיב כהניח על גבי קרקע ואסור, עכ"ל. אך שוב אמר לי הגרש"ז זצ"ל, דאעפ"כ אפשר דמכיון שמותר להעמיד על האש את הכוס עם המים שבה, **לא מסתבר כלל** לאסור להעביר את המים ע"י עירוי לתוך הקדירה שעל האש. וגם מבואר שם בתוס' לח ב ובר"ן, דמיירי בפינה למיחם קר, וא"כ אף אם גם זה בכלל הבעיא, הרי פסק כאן דיש לסמוך על המקילין בבעיא זו. ואף שכתב המ"ב בס' שיח סע' ד' בביה"ל ד"ה א"כ א"כ נצטנן, דכלי שני חשיב כנצטנן אפילו ביד סולדת בו ... מ"מ החזרה באופן המותר שאני, שהרי החזרה לדידן שנוהגין כהר"מ א, מותרת אם לא נצטנן לגמרי, והכא הרי דעתו מתחילה להעביר את המים שלא נצטננו לתוך קדירה שעל אש גרופה".

הגרש"ז א"צ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ח' אות ב', תנינא (ב - ג) סוף סי' י', שולחן שלמה ס"ק י"ב.ב.) – "הנני בתשובה קצרה למה שהעיר בחכמתו על זה שהובא בשמי בס' שמירת שבת [פרק א הערה מד], דשרי ליתן מים מן הדוד שעומד ע"ג האש לתוך כוס וליתנם לתוך קדירה שעומדת ג"כ על האש. נכון הדבר שבתחלה חשבתי כמו שכתב כת"ר דבכגון דא סובר גם המשנ"ב [רנ"ג שעה"צ מ"ז] להחמיר, אולם אח"כ התבוננתי דמסתבר שגם לדעת הר"ן הספק הוא רק משום דכיון שהוא מחזיר שוב את המים למיחם הראשון ה"ז נראה יותר כמעמיד ע"ג קרקע, מפני שהרואה אומר דבשעה שהוציא את המים מהמיחם מסתמא היה בדעתו לשתותם או להשתמש בהם ולא נתכוין כלל לחזור ולהעמיד על האש ורק אח"כ חזר ונמלך והחזירו שוב, ולכן אסור, דאע"ג שהוא עצמו יודע שלא הסיח דעתו מלהחזיר דמ"מ ה"ז חשיב כמעמיד ע"ג קרקע דאסור אף על גב שנתכוין להחזיר את המים, משא"כ בנותן לתוך קדירה אחרת יכולים לומר **הוכיח סופו על תחלתו** שנוח לו יותר להעביר מהדוד לתוך הקדירה ע"י כוס מלטלל את המיחם עצמו תחת הברז של הדוד, ולכן אמרתי כיון דמיחם חדש לא חשיב כהעמדה בתחלה ה"ה נמי דשרי לערות את המים לתוך קדירה שעומדת מכבר על האש, וכן משמע קצת מהריטב"א דמיחם למיחם קיל טפי מלהחזיר למיחם הראשון. אך בזה ודאי צדק כת"ר דממה שכתב בחזושי רבנו משה קזיס משמע דלכאורה לא פירש כן בדעת הר"ן, ואעפ"כ צ"ע למעשה, דלישנא של 'אי נמי לא משמע כפירושו דאם כדבריו היה צריך לומר 'הכי פירושא'".

הגרש"ז א"צ"ל (מאור השבת ח"א עמ' תק"כ, ח"ב עמ' שט"ז) – "המשנה ברורה בשער הציון קאי ודאי לענין חזרה לכירה, וגם הבין בדעת הר"ן שלתירוץ השני שפיר מותר להחזיר, וכל הספק הוא רק בחזר והחזיר למיחם ראשון אם מותר להחזיר על גבי כירה, אם חשיב כמעמיד על גבי הקרקע, וא"כ ודאי מסתבר כדאמרן דכמו שמותר להעמיד על גבי האש, הוא הדין נמי שמותר גם לערות המשקין לתוך השני".

3. **אבן ישראל** (ח"ח סימן כ' אות א', מאור השבת ח"ב עמ' שי"ז) – "מה ששאל מע"כ, על מה ששמע משמי שאני מתיר לערות מים חמים מהמיחם שעל האש ע"י כוס לתוך קדירת הטשאלנט, דזה צ"ע ממש"כ המג"א בס' רנ"ג סק"כ להחמיר באיבעיא דפינה ממיחם למיחם, ואף השעה"צ בס"ק מ"ז שמתיר, היינו דסמך על דעת הר"ן דמפרש האיבעיא דמיירי שעירה שוב למיחם ראשון, ולא כשנשאר במיחם שני, דאז מותר, וא"כ הרי לא שייך היתר זה אלא כשמניח את המיחם שני עצמו על האש, ולא כשמערהו לכלי ראשון כבנ"ד שמערהו לקדירת הטשאלנט, - ואינו מובן, הרי המ"ב כתב דלכך השמיט הא דכתב המג"א לדינא דפינה ממיחם למיחם, ואי השעה"צ אינו מתיר אלא ברוצה להחזיר במיחם השני, הו"ל להמ"ב להביא לכל הפחות דינא דהמג"א פינהו ממיחם למיחם דאסור במחזירו למיחם ראשון. וע"כ דכוונת שעה"צ דכיון דאיכא עוד ספק אי האיסור על המיחם הראשון או על המיחם השני, ואיכא עוד ספק בין על הראשון ובין על השני, ולכך הקיל בשניהם, בין על הראשון ובין על השני. אולם האמת מה ששמע הוא, שאני מתיר **אפילו לדעת המג"א**, והוא משום דכל האיבעיא, הוא משום דפינהו ממיחם למיחם, הוה כשהיה חדשה, דהוה כהניחה על גבי קרקע, ומכיון דלדעתי אין להחמיר כלל אם דעתו להחזירה אפילו הניחה על גבי קרקע, וכמש"כ בביאור הלכה שם (ד"ה ודעתו), דרבו המתירין בדעתו להחזיר. א"כ כל האיבעיא הוא באין דעתו להחזיר, או למ"ד שאינו מתיר בדעתו להחזירה, וא"כ לדידן דשרי בדעתו להחזיר, שרי בין מיחם ראשון בין מיחם שני, והכא כשנוטל בכוס דעתו להחזירה למיחם ראשון, יהיה איזה שיהיה, בודאי שרי".

4. **משנה הלכות** (אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' י"ט טור ב') – "דמותר לערות בשבת מים חמים ממיחם העומד על גבי האש אל תוך כוס, ולערות את הכוס אל קדירת תבשיל העומדת על גבי האש שהיא גרופה או קטומה שהולכת להקדיח".

5. **הגר"ש דבליצקי זצ"ל** (אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' י"ט טור ב') – "דמותר לערות בשבת מים חמים ממיחם העומד על גבי האש אל תוך כוס, ולערות את הכוס אל קדירת תבשיל העומדת על גבי האש שהיא גרופה או קטומה שהולכת להקדיח".

6. **חוט שני** (ח"ב פרק כ"ז ס"ק ד' אות ב', אות ג' [עמ' קכ"ה]) – "וכן מותר לערות מים חמין ממיחם העומד על האש לתוך כוס ולשפוך את המים שבתוך הכוס לקדירה המותרת בחזרה. לפיכך קדירה שירא שהתבשיל שבה יקדיח, מותר לשפוך מים או רוטב בשבת ממיחם העומד על גבי האש, ודוקא שהקדירה שאליה שופך את המים היא עומדת על גבי כירה שהיא גרופה וקטומה, ושניהם מבשולות כל צרכן, באופן שאין בזה משום חזרה ולא משום מגיס".

7. **אבני ישפה** (ח"ג סי' ל"ח ענף א') – "נראה לי שמותר ... לא כדעת הגאון הגדול הרב שמעון איידר".

8. **הגר"ש אויערבאך זצ"ל** (בהסכמתו לספר משאת בנימין, הו"ד בסוף ארחות שבת ח"א עמ' תקי"ז) – "נראה לענ"ד, שהרי הר"ן

באר צדדי האיבעיא שבפינה ממיחם למיחם ומחזירו למיחם ראשון מי הוה כהניחו ע"ג קרקע, ובאור דבריו שכיון שאותו מיחם שפינה לתוכו לא היה ע"ג האש, וגם אח"כ אינו מניחו ע"ג האש, יש צד בגמ' דחשיב הך מיחם כע"ג קרקע, והר"ן לא באר מציאות הדבר מפני מה פינה למיחם אחר ע"מ להחזירו למיחם הראשון, וצ"ל שמשמש במיחם השני, ומה שנשאר מחזיר למיחם ראשון או כיו"ב באופנים אחרים, ועכ"פ נלענ"ד שי"ל שרק באופנים כאלו שייך להסתפק אי הוה כע"ג קרקע, אבל בנ"ד שמה שמעביר לתוך הכוס זה רק דרך היאך להעבירו למיחם שע"ג האש, והכוס הוא רק **כעין גשר** ומעבר מכירה לכירה, בזה י"ל שאין צד דלהוי כהניחו ע"ג קרקע וממילא שרי ... והנה אי ס"ל דפינה ממיחם אסור, י"ל שבנ"ד כיון שהעבירו למיחם שאסור להחזירו תו אין היתר בשום אופן, והמיחם הוי כקרקע, אבל כיון שאותו מיחם שרי להחזיר ע"ג האש, אם כן עכ"פ כה"ג שהמיחם הוא רק מעביר למיחם אחר וכן"ל נמי שרי, וזה שכ' אאמו"ר שאם מותר להחזיר הכלי ע"ג האש מותר בכה"ג לערות מה שבתוכו על האש ... שי"ל לאידך גיסא שלכל הראשונים שלא פירשו כהר"ן י"ל דרק כשמחזיר ע"ג האש מיחם אחר בזה יש צד בגמ' דחשיב כשהי'

חדשה אבל להחזיר למיחם שעומד ע"ג האש בזה לא נסתפקו כלל דאין כאן שהי' חדשה, ושרי לפ"ז בנ"ד גם להכרעת המ"א ועכ"פ מיהא בנ"ד שמעביר ממיחם שע"ג האש למיחם אחר שע"ג האש ע"י כוס שזה רק מאפשר לו להעבירו מכירה לכירה בזה י"ל דשרי לכו"ע בין להמ"א בין להמשנ"ב.

9. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' י"ט טור ב') – "דמותר לערות בשבת מים חמים ממיחם העומד על גבי האש אל תוך כוס, ולערות את הכוס אל קדירת תבשיל העומדת על גבי האש שהיא גרופה או קטומה שהולכת להקדיח".
10. ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס', סעי' ע"ג אות ג') – "דמותר לערות מים חמים ממיחם העומד על גבי האש או ממיחם חשמלי [בשעה שגופי החימום דולקים] אל תוך כוס ולערות את הכוס אל קדירת תבשיל העומדת על האש הגרופה וקטומה, כדין חזרה המותרת, דאף שהמים הועברו לכוס צוננת מכל מקום יש היתר להחזירם אל האש".
11. שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' ס"ז).
12. עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' מ"ח).
13. מנחת איש (פרק ו' סעי' נ"ג).

ד. עדיף טפי לערות מן המיחם ישר אל תוך הקדירה.

1. נשמת שבת (סי' שי"ח אות ד'–ב') – "במקום הצורך יש להקל אבל בלאו הכי יש למנוע, והמיקל בכל אופן יש לו על מה לסמוך".
2. ל"ט מלאכות (עמ' תרמ"ט, בישול הע' שי"ז).
3. פסקי תשובות (דפו"ח אות כ"א ד"ה ולכן, אות כ"ד ד"ה וכן כלל ג') – "יערה המים בנחת, ולא יערבבם ע"י ניענוע הקדירה או בעזרת כף לתוך התבשיל".

ה. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. מיקל.
- א) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ה' הע' פ"ח, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ג אות ה') – "דכל שעושה על מנת להחזירו מיד לקדירה הוי ככלי אחד, ואין שם 'פינה' עליו".
- ב) עי' הגריש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' שי"ח) – "מצדד ג"כ להתיר בזה, ואף להמג"א שחושש בפינה ממיחם למיחם, דיתכן דכאן נחשב לפעולה אחת".
- ג) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"ג סי' ל"ח אות א') – "שמותר להעביר מן המים החמים אפילו דרך כלי אחר להוסיף לחמין".
2. עדיף טפי לערות מן המיחם ישר אל תוך הקדירה.
- א) הגריש"א זצ"ל (הגר"י"ז שוב שליט"א, אליבא דהלכתא חמ"ה עמ' י"ט טור ג').
- ב) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב ריש עמ' ר"ד, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ג סוף אות ק"ו) – "דלכתחילה יש להעדיף לשפוך מים מן המיחם לקדירה שלא באמצעות כלי אחר, אלא יביא הקדירה אל תחת ברז המיחם ויערה ממנו. ואם יש חשש לבליעת טעם מקדירת הבשר למיחם מחמת אדים כדלהלן, אפשר להקל להעביר על ידי כלי אחר".

ו. טעמים.

1. טעמים להחמיר.

- א) חושש להפוסקים [המג"א וסייעתו] שפינה ממיחם למיחם יש להחמיר.
- ב) ואפי' להמקילים [מ"ב וסייעתו] שם, כאן יש להחמיר. שלפירוש השני שבר"ן שפינה ממיחם למיחם היינו שפינה והחזיר למיחם ראשון, דאז ההנחה בינתיים במיחם לא חשיבא כהנחה בקרקע ומועיל חזרה, והיינו רק אם מחזיר מהמיחם השני למיחם הראשון שבכירה, אבל כאן שהכלי גופא שעירה לתוכו החמין אינו ע"ג האש (ולא מיקרי מיחם, דמיחם הוא כלי שע"ג האש), וממנו מערה למיחם אחר שע"ג האש, להר"ן בפירושו השני אסור – ששכ"ה, תשובות והנהגות.

2. טעמים להקל.

- א) פסק כהדעות [מ"ב וסייעתו] שפינה ממיחם למיחם יש להקל – וכ"ת דאפילו לשיטתם יש להחמיר, כנ"ל.
- 1) י"ל: דמכיון שמותר להעמיד על האש את הכוס עם המים שבה, לא **מסתבר כלל** לאסור להעביר את המים ע"י עירוני לתוך הקדירה שעל האש – הגרשז"א זצ"ל.
- 2) א"נ: בנותן לתוך קדירה אחרת יכולים לומר **הוכיח סופו על תחלתו** שנוח לו יותר להעביר מהדוד לתוך הקדירה ע"י כוס מלטלטל את המיחם עצמו תחת הברז של הדוד – הגרשז"א זצ"ל.
- 3) א"נ: דכוונת שעה"צ דכיון דאיכא עוד ספק אי האיסור על המיחם הראשון או על המיחם השני, ואיכא עוד ספק בין על הראשון ובין על השני, ולכך הקיל בשניהם, בין על הראשון ובין על השני – אבן ישראל.
- 4) א"נ: מה שמעביר לתוך הכוס, זה רק דרך היאך להעבירו למיחם שע"ג האש, הכוס הוא רק **כעין גשר** ומעבר מכירה לכירה, בזה י"ל שאין צד דלהוי כהניחו ע"ג קרקע – הגר"ש אויערבאך (שליט"א) [זצ"ל].
- וואפי' להמחמירים [מג"א וסייעתו] שם, כאן יש להקל.
- 1) כיון שכל האיבעיא הוא באין דעתו להחזיר, או למ"ד שאוסר בדעתו להחזירה – אבן ישראל.
- 2) א"נ י"ל, שבנ"ד כיון שהעבירו למיחם שאסור להחזירו תו אין היתר בשום אופן, והמיחם הוי כקרקע, אבל כיון שאותו מיחם שרי להחזיר ע"ג האש, אם כן עכ"פ כה"ג שהמיחם הוא רק מעביר למיחם אחר וכנ"ל נמי שרי – הגר"ש אויערבאך (שליט"א) [זצ"ל].
- 3) יש לצרף השיטות שכל האיבעיא הוא רק כשנטלה מערב שבת.

ז. להעביר מים ממיחם שעל האש לקדירה שעל האש על ידי מצקת או כף שיכניס בתוך הדוד.

1. מיקל - לכו"ע.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' מ"ד [דפו"ח, הע' מ"ט], שולחן שלמה ס"ק י"ב) – "ולאעביר על ידי מצקת או כף שמכניס בתוך הדוד ... דפשיטא דאין להחמיר, דכיון שמכניס הכף בתוך הכלי העומד ע"ג האש, י"ל דבכה"ג לא דמי לפינה ממיחם למיחם, שהמיחם השני לא היה בכלל על האש, ומכיון דהוה ספק אם זה בכלל הבעיא של פינה ממיחם למיחם, יש לסמוך על השעה"צ שכתב, דמה שאנו מסופקים אם זה בכלל הבעיא של פינה ממיחם למיחם, פשוט דיש לסמוך על המקילין בבעיא זו. ובפרט לשיטת הרא"ש דדין המצקת אחרי שהכניסה לכלי ראשון, כדין הכלי שנמצא בתוכו".

(ב) ששכ"ה (פרק א' סעי' ט"ז [דפו"ח, סעי' י"ז]).

(ג) עי' חוט שני (ח"ב עמ' ככ"ה שעה"צ ס"ק י"ד) – "אפשר".

(ד) נשמת שבת (סי' שי"ח אות ד'-ב' ד"ה ובנידון).

(ה) זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' קע"ו).

(ו) פסקי תשובות (סוף אות כ"א).

(ז) עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' מ"ח).

ח. מראי מקומות – הגרש"ב וולדנברג זצ"ל (ישורון חט"ז עמ' שכ"ב אות ג'), שבות יצחק (ח"ב פרק י"ז אות ד').

1. הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' קכ"א) – "שמנהג העולם להקל כרשז"א זצ"ל, אבל מפקפק על סברתו שמחודש הוא".

נט [נתינה לכתחילה - סעיף ה'.

א. טעם האיסור.

1. מחזי כמבשל.

(א) רשב"א (דף מ: ד"ה ומכל) – "ואף על פי שאסרו להחזיר על גבי כירה שאינה גרופה וליתן לכתחילה אפילו בגרופה וקטומה ואפילו דבר חם ומבושל לגמרי, התם היינו טעמא משום דמיחזי כמבשל לפי שדרך בישול בכך אבל כנגד המדורה או בכלי ראשון שאין דרכם של בני אדם לבשל כן רוב הפעמים אינו נראה כמבשל אלא כמפיג צנה".

(ב) גר"א (ריש סעי' ה') – "ואף על פי שאסרו להחזיר ע"ג כירה שאינה גרופה וליתן לכתחילה אפי' ע"ג גרופה ואפי' דבר חם ומבושל לגמרי התם ה"ט משום דמיחזי כמבשל לפי שדרך בישול בכך וכן ע"ג האש אבל בכ"ר או נגד המדורה שאין דרכן של ב"א ברוב פעמים לבשל כן אין נראה כמבשל אלא כמפיג צינה ואין אסור אלא במקום שיבא לידי בישול ומכלל דברים אלו מותר לתת ע"ג קדרה כו' לפי שאין דרך בישול בכך ואינו אלא כנותן בצד המיחם או כנגד המדורה".

(ג) גר"ז (סעי' י"ד) – "כשמעמידה על הכירה שהוא מקום שדרך לבשל שם הרי זה נראה כמבשל לכתחילה בשבת".

(ד) מ"ב (ס"ק פ"ז) – "דקי"ל שאסור ליתן לכתחילה בשבת על הכירה אפילו נתבשל כ"צ והוא דבר חם וגם הכירה גרופה וקטומה התם הטעם משום דנראה כמבשל בשבת דרך בישול בכך".

(ה) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' מ"א).

ב. סתירה: בין סעיף ג' לסעיף ה'.

1. י"ל, קדירה ריקנית הוה רק ככירה שגו"ק.

(א) פמ"ג (א"א ס"ק ל"ג) – "ובסעיף גימ"ל, להושיב על גבי קדירה ריקנית שנותן עתה, ואף היה שם מאתמול מכל מקום כיון שריקנית היא, לא הוה רק ככירה גרופה וקטומה, מכל מקום לכתחילה אסור, כיון שריקנית היא, ולכך בעינן שלא יתן על גבי קרקע להמחבר".

(ב) בה"ל (סעי' ג' ד"ה ויזהר) – "ומצאתי בדגול מרבבה שנדחק בזה וכתב דאפשר דהמחבר סמך עצמו על סברת הר"ן דכיון שאין פאנדי"ש דרכו לאפותו ע"ג כירה יש להקל בזה עי"ש והוא דוחק גדול דהמחבר לא ס"ל כלל שיטת הר"ן לדינא וכמ"ש המ"א וכן מוכח מבאור הגר"א בס"ה דטעם הש"ע דס"ל כשיטת הרשב"א הנ"ל עי"ש אח"כ מצאתי בפמ"ג שיישב זו הקושיא בטוב טעם והוא דבסעיף ה' שאירי בעומדת ע"ג קדרת חמין או תבשיל לא נחשב כלל כעומד ע"ג כירה ולהכי מותר אף ליתן לכתחילה בשבת משא"כ בענינו שהקדרה ריקנית ועומדת רק לסתום את חום הכירה שלא יהיה כ"כ חום נעשית הכירה עי"ז רק כשאר כירה גרופה וקטומה דאסור ליתן עליה בשבת תבשיל לכתחילה ובאמת אם היה עומד שם מבעוד יום קדרה שיש בה תבשיל היה מותר ליתן עליה לכו"ע קדרה זו אף בשבת לכתחילה".

(1) חזו"א (סי' ל"ז סוף ס"ק ט'), חוט שני (ח"ב עמ' קכ"ט ד"ה ונראה) – "ואפשר שאם יש חום עולה לקדירה עליונה להרתיחה כגון שאם התחתונה גדולה ומלאה וכבדה להרתיח והעליונה קטנה ונוחה להרתיח היתה העליונה מרתחת קדם לתחתונה ודאי חשיבא כעומדת על הכירה אלא היה כאן היתר של הגהמ"ר ודוקא להחזיר אבל לא ליתן לכתחילה בשבת אבל באמת כל שהתחתונה מלאה היא בולעת חום הכירה ואין החום עולה לעליונה אלא מהחום הקדירה והלכך גרע ממפסיק בקדירה ריקנית דהתם חום הכירה סלקא למעלה".

(2) שבט הלוי (ח"א סי' צ"א ד"ה מאחר) – "והנה דבר פשוט מאד דזה לא שייך אלא כשהקדרה הריקנית עומדת ע"ג אש דמה מיירי בסעיף ג' ובהא הוא דאיכא למימר דהיא בטלה לגבי כירה, אבל כשפח גדול ע"ג כירה ומשים עוד בתוך הפח קדרה ריקנית (שאינה מותאמת כלל לגודל הכירה וכיו"ב) פשוט מאד דהיא דבר נפרד בפני עצמו מופסק מהכירה ובדאי הדין נותן דיהי' דומה כקדרה שיהי' מותר ליתן עליה קדרה מדבר שנתבשל כבר והוא חם כהאי דסי' שי"ח הנ"ל, ומרן החזון איש דהחמיר בזה לטעמו אזיל דלא מחשיב הפסק כלל, אבל לפי מה ששיבנו מנהג העולם גם כאן נשתנה הדין כמש"כ".

(3) מראי מקומות – הל' שבת (אידר, פרק י"ד הע' תתרי"ט), הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סוף ס"ק כ"ה ב').

2. מראי מקומות.

- (א) תוס' שבת (ס"ק מ"ב) – "ליכא למיגזר דכיון שאין דרך בישול בכך להניח ע"פ קדירת חמין ולכך שרי ובס"ג מיירי שהניחה ע"ג קדירה ריקנית ומקרי דרך בישול ולכן לא שרי אלא חזרה דוקא".
- (ב) דגול מרבבה (על מג"א ס"ק ל"ג) – "ולא הוקשה לו דברי השו"ע כאן בסימן זה אהדדי מה שכתב בסעיף ג' עם מה שכתב כאן בסעיף ה', והיינו משום דבפאנדי"ש יש בלאו הכי טעם להתיר מטעמו של הר"ן. ועוד, כיון שאינו מבואר כאן בדברי השו"ע דמיירי (ש) בקדירת חמין עומד על האש, ואיכא לאוקמי דמיירי שאינו עומד על האש, לכך לא רמי המג"א דברי השו"ע בסימן זה אהדדי. אבל באמת אפילו בעומד על האש שרי, כמבואר בר"ן ובב"י [עמוד סז ד"ה כתב הר"ן]".
- (ג) על מחבר (סי' שי"ח סעי' ז') ומ"ב שם, ומש"כ בעוז והדר (ציונים והערות הע' ש"מ).
- (ד) מ"ב (סי' שי"ח ס"ק ק"א, ע"ע ס"ק מ"א) – "כנגד האש. היינו ע"ג איזה כלי המפסיק דאל"כ אסור וכן"ל בסימן רנ"ג ס"ג וס"ה".
- (1) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק י"ד) – "במ"ב ס"ק ק"א כתב דכנגד האש היינו ע"ג איזה כלי המפסיק, ולשון זה משמע שהאש למטה תחת הכלי המפסיק וזה אסור אפי' בהפסק כלי ריקנית כדין להשהות לכתחילה ע"ג כירה גרופה וכדאיתא סי' רנ"ג ס"ג, אלא איירי כנגד המדורה".

ג. להעמיד מאכל מבושל על הבלעך בשבת.

1. מיקל – יחזקאל דעת (ח"ב סי' מ"ה), "תבשיל צונן שנתבשל כל צרכו מערב שבת, והיה מונח במקור ... מותר לחממו על אבס"ט (או פח מתכת מנוקב) המונח על כירים של גז".
2. מחמיר [מצד נתינה לכתחילה, אולי מצד סמיכה בשבת] – אג"מ (יו"ד ח"ב סי' ע"ה ד"ה והבלעך, מסורת משה ח"ב או"ח אות ק"א, "והבלעך שמכסים בו את הכירה אסור להעמיד עליו קדירה צונן לחמם כי הא רק בדין תנור קטום שאיכא איסור חזרה, ול"ד למעמיד קדירת חמין שלא מתבשל בזה אבל על הבלעך טוב לבשל"), הל' שבת (איידר, עמ' שי"ג), ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס"ב אות א'), הלכה שלימה (ח"ב סי' ט"ו ד"ה והנה), פוסקים.

ד. להעמיד מאכל מבושל על הבלעך במקום שאין תחתיו אש, אבל אפשר לחמם עליהם תבשיל בשיעור יד סולדת בו.

1. מיקל.

- (א) אור לציון (ח"ב פרק ל' סעי' י"ג) – "שאלה. האם מותר ליתן בשבת לחם או תבשיל קר על גבי פלטה חשמלית או על מכסה הפח שעל גבי האש, כדי לחממם. תשובה. מותר ליתן תבשיל קר יבש, שאין בו רוטב כלל, על גבי מכסה הפח במקום שאין תחתיו אש, וכן יש להתיר ליתן תבשיל על גבי פלטה חשמלית במקום שאין תחתיו גופי חימום, אבל במקום שיש תחתיו אש אין לשים תבשיל קר, ואפילו יבש".
- (ב) ששכ"ה (פרק א' דפו"ח סעי' ט"ו, עי' דפו"ח סעי' כ"ו) – "דבר לח שהוא מבושל כל צורכו ולא נצטנן לגמרי מבישולו (וראה לעיל סעיף ז) – מותר להניחו סמוך לאש אפילו במקום שיוכל להתחמם כדי שהיד תהא סולדת בו, כגון על המכסה של קדירה, אפילו כזו העומדת על גבי האש, או על הפח המכסה את הלהבה שבכיריים שלא כנגד האש, או אפילו בתוך כלי ראשון שאינו עומד על גבי האש. גם דבר יבש המבושל כל צורכו, ואפילו הוא צונן לגמרי, מותר להניחו סמוך לאש אפילו במקום שיוכל להתחמם כדי שהיד תהא סולדת בו, וכן"ל".

2. מחמיר.

- (א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' ע"ד ד"ה ומהגרי"ש).
- (ב) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס"ב אות א', הע' ק"ו) – "אם חום הפח במקום ההוא הוא גבוה באופן שיכול להביא את התבשיל לשיעור חום שהיד סולדת בו אסור ליתן שם את התבשיל. [הנותן תבשיל במקום שיכול להגיע לשיעור חום שהיד סולדת בו יש לאסור משני טעמים: א]. יש לדון דכיון שחום האש מגיע אל הפח שבמקום ההוא בשיעור כ"כ גבוה הרי אנו דנים את המקום הזה כהנחה על גבי האש ממש, אף שהוא אינו מונח כנגד הלהבה, וכן דעת הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] [מובא בספר שבות יצחק על ענייני שהיה וחזרה פרק ו' אות ב'] וכן משמע בשו"ת אג"מ ח"א סי' ס"א וח"ד סי' ע"ד אות י"ב. ב]. אף את"ל במקום זה אינו נידון כהנחה על גבי האש, מ"מ י"ל דהוי כסמיכה אל האש, ועיין משנ"ב סי' רנ"ג ס"ק ט"ו שאסר סמיכה בתחלה".

3. מראי מקומות.

- (א) הלכה שלימה (ח"ב סוף סי' ט"ו) – "אור לציון ... ויש לתמוה ע"ז שהרי כתב הרשב"א שכנגד המדורה לא מיחזי כמבשל 'שאין דרכם של בני אדם לבשל כן רוב פעמים', ואם באנו להחשיב הפלטה כמקום בישול ששייך בה מיחזי כמבשל מחד מתרי טעמי הנ"ל, א"כ איך אפשר לחלק בזה, הלא גם במקום שבפלטה שאין תחתיו גופי חימום אפשר לחמם שם לשיעור ידס"ב כיון שגופי החימום מחממים היטב את כל הפלטה, וגם רואים שבני אדם מחממים את הקדירות בכל שטח הפלטה, ובפרט כשיש כמה קדירות על הפלטה. ועוד שכיון שאין הלהבה נראית כלל וכל המבנה של הפלטה היא לחמם דרך הכיסוי הדבוק בה, א"כ עצם הכיסוי נחשב כמקום האש ואין להתייחס לגופי החימום כלל, וזה ברור".

ה. להניח דבר שדרכו באפיה ע"ג בלעך.

1. מיקל.

- (א) ששכ"ה (בנין אריאל, שהיה עמ' ק' ד"ה ונראה) – "הורה למעשה שמותר. (וג"כ אמר לי מו"ר הגרי"ש נויבירט (שליט"א) [זצ"ל] שכל מה שכתב במהדורות הקודמות של ספר שש"כ להיתר, ובמהדורות החדשות כתב לאיסור, הר"ז רק משום חשש 'קנאים פוגעין בו', ולא חזר בו מהיתרו הראשון, ואפשר לסמוך לכתחילה על כל מה שכתוב במהדורות הקודמות ע"כ דברי הגרי"ש

- נויבירט (שליט"א) [זצ"ל] (ולא עוד אלא שעל המהדורה הראשונה גם הגרש"ז אויערבך ז"ל עבר על כל הספר והסכים לדבריו)).
- (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (בנין אריאל, שהיה עמ' ק' ד"ה ונראה) – "שאע"פ שלא שמע פסק זה מרבו הגרש"ז אויערבך זצ"ל, מ"מ הסברה נותנת שיהיה מותר להחזיר לכתחילה דבר יבש שמבושל כל צרכו דבר שאין דרכו להתבשל או להאפות כן".
- (ג) הלכה ברורה (אפיה ובישול פרק ח' סעי' קכ"ז) – "מותר להניח בשבת לחם או חלה אפויים על גבי אש מכוסה, או על גבי פלאטה חשמלית, או על גבי קדרה שעל האש, שהרי הם אפויים, ואין אפיה אחר אפיה".
2. מחמיר.
- (א) שבת שלמה (פרק י"ג סעי' ב') – "אפילו דבר שאין הדרך כלל לבשל על גבי האש, כגון חלות וכדומה, אסור ליתנם בשבת על גבי האש לחממם".
3. מראי מקומות – הגר"חפ"ש זצ"ל (בנין אריאל, שהיה עמ' ק"א ד"ה ובענין), הגר"ש קמנצקי שליט"א (בנין אריאל, שהיה עמ' ק"א ד"ה ובענין), אדני שלמה (ח"ד סי' תל"ה).
- (א) הגרש"ז א"צ"ל (מאור השבת ח"א סוף עמ' תצ"ה, ח"ב עמ' תקל"א, שולחן שלמה ס"ק כ"ח) – "אך כיון שמהאחרונים (חוץ מהדגול מרובה) משמע קצת שאוסרים הנני חוזר ממה שאמרתי שמותר".
- הגרש"ז א"צ"ל (שולחן שלמה סי' שי"ח ס"ק נ"ה, הע' שם) – "ספרדים עושים כן לכתחילה, אך כמדומני שבמשנ"ב - עיין סי' רנ"ג ביאור"ל ד"ה ויזהר שלא ישים - משמע שמחמיר, מ"מ מסתבר שיש להקל אם יש צורך לכך".
- (ב) אור לציון (ח"ב פרק ל' הע' י"ג) – "ועוד נראה, שאפשר שמותר ליתן לחם אף במקום שתחתיו אש, שכיון שבמכסה פח אין חשש אלא משום מיחזי כמבשל, בלחם שדרכו באפיה לא שייך חשש זה. וראה עוד בב"י בסוף סימן רנ"ג במה שכתב על דברי הר"ן לענין נתינת פאנדי"ש על גבי כירה, ובבאה"ל בסימן רנ"ג סעיף ג' ד"ה ויזהר, וצ"ע".
- (ג) שבט הלוי (ח"י ט"ו אות ד') – "בענין מחזי כמבשל אם מותר בשבת לקחת חלה ושאר מאפה ולהשים על הבלעך כיון שאין אף אחד שאופה כן. עיין סי' שי"ח סט"ו, ולמעשה אם הוא דבר יבש אעפ"י שאין חשש שמא יחתה כיון שע"י הבלעך נחשב גרוף וקטום, מכ"מ הנהוג הוא לתתו גם על הבלעך שלא כנגד האש לכתחילה עכ"פ".
- (ד) דברי בניהו (ח"ט סי' כ"ט) – "הנהוגים להוציא אוכל יבש מהמקרר ולחממו ע"ג פלאטה של שבת יש להם על מה שיסמוכו כיון שאין דרך לבשל עליה בימות החול אין כאן חשש של מיחזי כמבשל, ואין חשש שיכבא להחזיר עליה או לחמם עליה מים וכדומה כי יזכור שהיום שבת ואין היתר לחמם דברים אלו רק דבר יבש מכיון שאין בישול אחר בישול ביבש".

ס קדירה מלאה ע"ג קדירה ריקנית על בלעך.

א. מיקל.

1. הגרש"ז א"צ"ל (ארחות שבת פרק ב' הע' קי"ג, לקראת שבת עמ' קנ"ז, עי' ישורון חט"ז עמ' של"ח סוף אות כ"ב, עמ' של"ט אות כ"ז ד"ה גם).
2. ששכ"ה בשם חכ"א (פרק א' הע' קי"ב [דפו"ח, הע' קכ"ו], מילואים), הו"ד בשולחן שלמה (סי' רנ"ט ס"ק ה').
3. שבט הלוי (ח"א סי' צ"א ד"ה מאחר, מבית לוי ח"ו עמ' ל"א אות ה', ח"ט עמ' י"ז אות י"ב) – "והנה דבר פשוט מאד דזה לא שייך אלא כשהקדירה הריקנית עומדת ע"ג אש דמזה מיירי בסעיף ג' ובהא הוא דאיכא למימר דהיא בטלה לגבי כירה, אבל כשפח גדול ע"ג כירה ומשים עוד בתוך הפח קדירה ריקנית (שאינה מותאמת כלל לגודל הכירה וכיו"ב) פשוט מאד דהיא דבר נפרד בפני עצמו מופסק מהכירה ובודאי הדין נותן דיהי' דומה כקדירה שיהי' מותר ליתן עליה קדירה מדבר שנתבשל כבר והוא חם כהאי דסי' שי"ח הנ"ל, ומרן החזון איש דהחמיר בזה לטעמו אזיל דלא מחשיב הפסק הפח כלל, אבל לפי מה שישבנו מנהג העולם גם כאן נשתנה הדין כמש"כ".
4. ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תר"כ, עמ' תרמ"ו).
5. הל' שבת בשבת (פרק ה' חזרה סעי' ל"ה) – "ובדבר יבש יש לסמוך להקל".
6. עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' י"ח).
7. פסקי תשובות (דפו"ח אות כ"ה, הע' רמ"ה) – "ועכ"פ לדברי הכל אין הדברים אמורים אלא כשהקדירה התחתונה מונחת על אש בלתי מכוסה, משא"כ לפי הנהוג בכל בתי ישראל לכסות האש בפח או להשתמש ב'פלטת שבת', אין הבדל בין קדירה שיש בה תבשיל לבין קדירה ריקנית הפוכה או צלחת ריקנית הפוכה, ומותר להניח עליהם בשבת תבשיל מבושל כל צרכו (יבש אף שנצטנן לגמרי ולח (שיש בו רוטב) שעדיין לא נצטנן לגמרי) אפילו לא נתקיימו כלל תנאי החזרה, ואפילו מניחו עתה בתחילה. [שו"ת שבט הלוי ח"א סי' צ"א, שש"כ בתיקונים ומילואים פ"א הערה קי"ב בשם הגרש"ז א"צ"ל, ובס' שבת כהלכה פ"י סק"ה מביא מקור קדמון לדבריהם בס' שם חדש על היראים עמ' נ"ה, וכותב שם שכן נהוג בירושלים ת"י, עיין שם (והנה גם בקיצור דיני שהיה והטמנה שבמג"א ושו"ע ר"ר ובה"ט ומשנ"ב סוס"י רנ"ט ניתן לדייק כן ממש"כ ואם נתן לבינה וכו' על התנור וכו', ודו"ק)].
8. עי' הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' קי"ז) – "שהמנהג להקל בזה. אבל מ"מ מדת חסידות להחמיר. אבל בודאי אין להשתמש בקדירה דק, ששפיר רגיל לינתן תחת המאכל כדי שלא יקדיח".

ב. מחמיר.

1. אור לציון (ח"ב פרק ל' הע' ז') – "ונראה שהנכון הוא לחלק ולומר שלא התיר מרן אלא דוקא כשיש בקדירה התחתונה אוכל, ולכן אין איסור לתת את העליונה, שטעם האיסור הוא משום מיחזי כמבשל, וכמ"ש האחרונים, וראה גם במ"ב שם ס"ק נ"ה, ובכה"ג שיש בקדירה התחתונה אוכל לא מחזי כמבשל, שאין דרך לבשל אוכל ע"י נתינתו ע"ג סיר אחר שיש בו אוכל, אבל בסימן רנ"ג שמדובר בקדירה ריקנית, כיון שדרך לבשל ע"ג קדירה ריקנית, אסר מרן להחזיר אם לא נתקיימו דיני חזרה. (וראה גם בפמ"ג ובבאה"ל בסימן רנ"ג סעיף ג' ד"ה ויזהר, ע"ש). ולכן אין להתיר להניח סיר על גבי סיר אלא כשיש אוכל בתחתון".

2. אז נדברנו (ח"ג סי' י"ד) – "שבט הלוי ... ויש לתמוה טובא ... ואין הבדל כלל בין פח אחד לשני פחים ע"ג כירה, כמו"כ אין הבדל בין פח וקדירה עלי, ושאני קדירה עם התבשיל שאפילו באופן זמני אינה בטילה להכירה לשום עלי' קדירה אלא בטלה להאכל שבתוכה".
 3. הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ה' הע' ק"א, ארחות שבת פרק ב' הע' קי"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ג אות ט"ו) – "דלא דמו אלא לב' כיסויים דלא מהני".
 4. חוט שני (ח"ב עמ' קכ"ט ד"ה ונראה) – "שהרי הסברא שמותר להניח לכתחילה על גבי קדירה מלאה העומדת על האש משום שהעליונה מתבשלת מחמת הקדירה העומדת על האש ולא מן האש עצמה משא"כ בקדירה ריקנית שהקדירה העליונה מתבשלת מן האש ואסור, ולפי"ז אין חילוק בין קדירה ריקנית אחת או כמה קדירות ריקניות דסוף סוף המלאה מתבשלת מן האש עצמה".
 5. זכור ושמור (דפו"ח ביטול עמ' קל"ה, קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' צ"ז) – "שמחמיר בקדירה ריקנית על הבלעך ומיקל אם זה על הפלטה חשמלית".
 6. שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' מ"ב).
- (א) אפילו שני ריקניות – הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' נ"ט, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ג אות ט"ז).

- ג. מראי מקומות – הגרש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' תק"ל), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' נ"ב), הלכה שלימה (ח"ב סי' ט"ז).
1. בה"ל (סי' רנ"ח ד"ה מותר) – "ואם הקדירה התחתונה מונחת ע"ג האש ... יש לזה דין שיהיו וצריך שיהיה הדבר קר נתבשל כמאב"ד מבעוד יום לדעת הרב לעיל בסימן רנ"ג. כן כתב המ"א והפמ"ג".
- (א) שונה הלכות (סי' רנ"ח דין ג') – "ואם הקדירה התחתונה עומדת על האש דינה כדין שהי' וצריך שיהא הכלי העליון מבושל מבעו"י כמאכל בן דרוסאי וגם אסור לכסות עלי' בבגדים משום הטמנה (בה"ל ד"ה מותר וע"ל סי' רנ"ג דין כ"ד דע"ג קדירה מלאה אין בו איסור אפי' להניח בשבת וצ"ע)".
- (ב) מראי מקומות – מגדנות אליהו (או"ח סי' פ' הע' ב'), משנה הלכה (סי' רנ"ח ס"ק א'), דברי סופרים (סי' רנ"ח ס"ק כ"ב).
2. ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס"ו) – "איסור זה של הנחת תבשיל יבש קר על גבי קדירה ריקנית נאמר בין באופן שהקדירה הריקנית עומדת על האש עצמה ובין אם היא עומדת על גבי אש גרופה וקטומה, כגון על גבי פח המכסה את האש או על גבי פלטה חשמלית. ויש שהתירו במקרה שהקדירה הריקנית מונחת על אש גרופה וקטומה או על גבי פלטה חשמלית".

סא] פלטה חשמלית - שאי אפשר להגדיל ולהקטין, לתת עליה לכתחילה.

א. מיקל.

1. ישכיל עבדי (ח"ה או"ח סי' ל"ד, ח"ו או"ח סי' ט"ו [השני], ח"ז או"ח סי' כ"ח אות ח', סי' מ"ד שאלה ט"ו אות ג') – "והנה עתה בראותי כי רבים וכן שלימים משתמשים בה בשבת בשופי באין פונה פה ומצפנף, נתתי אל לבי על מה שמכו להתיר, ובאתי לידי הכרה, מפני שצלחת זו היא עשויה מלכתחילה לשם שמוש בשבת, וקורין אותה פלאטה של שבת, ומכיון שכן, הרי יש סימן לכל אדם שהיום שבת, ולא יבוא להשתמש עליה בדברים של איסור, היינו למשל להחזיר עליה תבשיל שלא נתבשל כל צרכו, או חימום מים צוננים, וכדומה, ומכיון שהאש אינה נראית כלל לעין, ואין בה חשש חיתוי, לזה נהגו להתיר, וזה עדיפא מכיסוי על כירה ע"י טס דשם אף דהטס הוא סימן שהיום שבת, אבל הרי עלול שיסירו אותו מעל הכירה שלא מדעת, ל"כ כאן בפלאטה, אי אפשר להוציא בשום אופן, ומכיון שעשויה לשם כך, הרי אין לך סימן יותר גדול מזה לזכור שהיום השבת".
2. הל' שבת (איידר, עמ' שי"ג).
3. הגרש"א זצ"ל (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה סוף הע' צ"ז, הע' קי"א, חוקי חיים ריש סי' ח') – "שמותר לכתחילה להניח אוכלים ישר על הפלאטה בשבת (אם נתבשל כל צרכו ויבש וכו') שהוא מדייק מהמ"ב שכתב בסי' רנ"ג ס"ק נח' כדרך שמבשלין בה תדיר, ופלטה של שבת אין מבשלין בה תדיר".
- (א) אמנם עי' הגרש"א זצ"ל (חי' בתרא על מ"ב ס"ק כ"ג), לשונו מובא לעיל.
4. תפלה למשה (ח"א סי' ל"ב) – "מותר להניח דבר יבש צונן שנתבשל כ"צ מע"ש, ע"ג פלאטה חשמלית בשבת. ואין לחוש משום שנראה כמבשל, כיון שאין דרך לבשל בפלאטה בימות החול".
5. יתחו דעת (ח"ב סי' מ"ה, יביע אומר ח"ו או"ח סי' ל"ב, חי"א או"ח סי' כ"ב אות א', חזון עובדיה שבת עמ' מ"ד, עמ' ע"ח) – "תבשיל צונן שנתבשל כל צרכו מערב שבת, והיה מונח במקרר, מותר לחממו בשבת על פלאטה חשמלית של שבת, אפילו חום שהיד סולדת בו".
6. שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' מ"ג) -

one temperature setting ... is generally not used for cooking, but only for keeping food warm, may be used for reheating cooked foods.

7. עם מרדכי (סי' ז' אות ב', עמ' מ"ח) – "במדינתנו, שכמדומה אין הדרך לבשל על פלטה כלל וכלל, לא נראה כמבשל. ולכן מותר להניח עליה מאכל יבש קר שהוציא מן המקרר. וכן נראה לדינא, בצירוף שיטת הר"ן".
8. ילקוט יוסף (סעי' ט') – "ועל גבי פלאטה חשמלית מותר להחזיר אף אם הניחו על גבי קרקע, שבזה אין לחוש למיחזי כמבשל, מאחר ואין דרך לבשל על פלאטה חשמלית".
9. הלכה ברורה (שהיה, אוצרות יוסף סי' י' אות א') – "מותר לחממו בשבת על גבי פלאטה חשמלית שאי אפשר להגביה או להנמיך בה את החום, או על גבי אש של גז או של כיריים חשמליים שהיא מכוסה בטס של מתכת, ואפילו הוא צונן לגמרי. והיינו אפילו אם התבשיל מונח במקרר מיום ששי".

ב. מחמיר.

1. הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' ק"ד, עמ' תקמ"ג, שולחן שלמה ס"ק כ"ב, סוף ס"ק כ"ז) – "נראה דמכל מקום להעמיד בתחילה אסור, כיון שזה מקום שאפשר גם לחמם שם כשיעור שהיד סולדת בו".
 - ע' הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' ע"א [דפו"ח, הע' פ"ג] מילואים, שולחן שלמה ס"ק כ"ז) – "דאפשר דפלטה חשמלית מיוחדת לשבת דומה להא דמעזיבה ... מ"מ טוב להחמיר מליתן לכתחילה".
 2. אז נדברו (ח"ב סי' כ"ב) – "אבל שהי' מחדש אסור, דאין דינו כקדירה מלאה שמותר ליתן עליו בתחילה תבשיל באופן שאין אסור בישול".
 3. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב סוף עמ' ק"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות י"ב, אות י"ג) – "מ"מ לענין חזרה אסור ליתן בה בתחילה בשבת תבשיל אפי' יבש מפני שנראה כמבשל, אלא בתנאים דחזרה, ולכן אסור להוציא מהמקרר אורז או קוסקוס יבש, וליתנו בתחילה ע"ג פלטה או ע"ג ה'בלעך' בשבת".
 4. רבבות אפרים (ח"ח סי' קמ"ה) – לשונו מובא לקמן.
 5. ששכ"ה (פרק א' סעי' כ"ה [דפו"ח, סעי' ל']).
 - ששכ"ה (הסכמה לס' עם מרדכי על שבת) – "לגבי דבר יבש מבושל כ"צ, דיהיה מותר לשים בשבת ע"ג פלטה חשמלית, וזה מנליה, דסוף סוף פלטה חשמלית, אם לא אנחנו בעצמנו, אבל **מצאנו אצל ספרדים** שרגילים לבשל בכה"ג, דהיינו ששמים לפני שבת סיר עם אוכל לא מבושל ע"ג פלטה חשמלית שעד שבת בבוקר הכל מבושל".
 6. שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"א אות ד', ח"ט עמ' י"ז אות י"א) – "אין לשים מאכל לחימום ע"ג פלטה חשמלית בשבת".
 7. ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס"א, סעי' ס"ג) – "אין ליתן תבשילים בתחלה על גבי פלטה חשמלית אף במקום שאינו כנגד גופי החימום".
 8. מלאכת שבת (עמ' קט"ו אות ו') – "אסור להניח גם דבר יבש שכבר התבשל על גבי פלאטה חשמלית".
 9. זכור ושמור (דפו"ח בישול עמ' קל"ה).
 10. ע' פסקי תשובות (דפו"ח אות כ"ח) – "אבל על 'פלטת שבת' חשמלית, אעפ"י שאין הדרך לבשל עליו, מכל מקום כיון שהדרך לחמם עליו, שוב הוא בכלל הגזירה ד'מחזי כמבשל', ויש מתירים בזה, דגזירת 'מחזי כמבשל' ליכא במקום שאין הדרך לבשל, וגם 'שמא יחתה' ליכא, כי חומה קבוע ואין בו כפתור שאפשר להגדיל ולהקטין החום, אך המנהג להחמיר בזה".
- ג. דעת האג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות ל"ה) – "תשובה: על פלטה חשמלית **אם א"א להתבשל** שם אז מותר להעמיד קדירה חמה אם אין שם אלא מדה אחת להחום ואם יש שתי מדות אסור, והוא שלא יהיה באופן הטמנה שאז יהיה הטמנה בדבר המוסיף הבל שאסור. ועל שולחן המחומם באדים כמדומה שאפשר להתבשל שם וא"כ הוא ממילא דרך בישול אך אף אם א"א להתבשל שם כמדומה שהוא בדרך הטמנה ואז אסור, ואם אינו דרך הטמנה כגון שאינה מכוסה כולה מותר".
1. מחמיר – שמפרש האג"מ שתלוי אם **אפשר** לבשל עליה, אף אם אין הדרך לבשל כך.
 - א) הגר"ר פיינשטיין שליט"א (עם מרדכי עמ' מ"ט ד"ה אך) – "שאביו אוסר אפילו החזרה על גבי פלטה אם אינה מכוסה מטעם נראה כמבשל".
 - ב) מלאכת שבת (עמ' קט"ו אות ו') – "ויש להעיר שמש"כ הגר"מ פיינשטיין זצ"ל להתיר להניח ע"ג פלאטה, מיירי רק בסוג **פלאטה שיש בחו"ל** שאינו אלא לשמור חום, ואין בכחו לבשל כלל, משא"כ פלאטות שלנו הרי אם ישאירנו זמן מסויים יכול לבשל, זה אסור לכו"ע".
 - ג) הו"ד ברבבות אפרים (ח"ח סי' קמ"ה).
 2. מיקל – שמפרש האג"מ שרק אם **דרך** לבשל שם יש להחמיר.
 - א) ע' הל' שבת (אידר, פרק י"ד הע' תקס"ו).
 - ב) אג"מ (שמעתי מהגר"ש פירסט שליט"א בקלטת תשע"א, שהוא שאל את הגרמ"פ).
 - ג) שבת במטבח (ארטסקרול, פרק ג' הע' ו').
 - ד) ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרס"ז, בישול הע' שפ"ז).
 - ה) זכור ושמור (דפו"ח בישול הע' ק"ל).
 - ו) פסקי תשובות (דפו"ח הע' ר"ע).
 3. מראי מקומות – עם מרדכי (סי' ז' אות ב', עמ' מ"ט).
 - ד. מראי מקומות – הלכה שלימה (ח"ב סי' ט"ו).
1. אור לציון (ח"ב פרק ל' סעי' י"ג) – "יש להתיר ליתן תבשיל על גבי פלטה חשמלית כמקום שאין תחתיו גופי חימום, אבל במקום שיש תחתיו אש אין לשים תבשיל קר, ואפילו יבש".
 2. מילתא דשכיחה (ח"א סי' ה') – "העולה מכל מה שנתבאר, דלפי מה שפסק המשנה ברורה כמגן אברהם דמותר ליתן לכתחילה על גבי דבר המפסיק העומד על התנור דאין זה נראה כמבשל, הוא הדין דמותר ליתן לכתחילה על גבי פלטה חשמלית, דאף הוא אינו נראה כמבשל. ולפי התוספת שבת והפמ"ג בדעת השו"ע דאסור ליתן לכתחילה על גבי קדירה ריקנית, יש לומר דהוא הדין דאסור ליתן לכתחילה על גבי פלטה. וכן יש לומר בדעת החיי אדם, הרעק"א והערך השולחן שאסרו נתינה לכתחילה אף על דבר המפסיק. והבאנו מדברי האגרות משה והגרש"ז אויערבך שחידשו שכל שאפשר שיתבשל שם אסור ליתן שם אע"פ שאין הדרך לבשל כן, וצריך עיון היטב להבין דבריהם הקדושים".

סב] שאר מקרים נוספים של נתינה לכתחילה.**א. עוד היתרים.**

1. אצל המדורה – מחבר (סי' שי"ח סעי' ט"ו, "דבר שנתבשל כ"צ והוא יבש שאין בו מרק, מותר להניחו כנגד המדורה אפי' במקום שהיד סולדת בו"), פוסקים.
2. כלי ראשון – מחבר (סי' שי"ח סעי' ד', "דבר שנתבשל כבר, והוא יבש, מותר לשרותו בחמין בשבת"), פוסקים.

ב. להעמיד מאכל מבושל על בלעך במקום שאי אפשר שיגיע לשיעור יד סולדת בו (פחות מ-110f).**1. מיקל.**

(א) אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ד, ח"ד סי' ע"ד בישול אות ל"ב) – "היכן מותר להניח על הבלעך בשבת דבר יבש המבושל כל צרכו והוא צונן לגמרי. תשובה: דוקא על מקום שא"א לבא לידי יד סולדת אפילו כשיהיו שם כל היום מותר אבל על מקום שאם יהיו שם זמן גדול יהיה היד סולדת אסור דבנצטנן לגמרי אסור חזרה אף ביבש כהמג"א ס"ק ל"ו. ובבתי מלון (האטעלן) אין להתיר כלל אפילו לאנשים הכשרים".

(ב) חוט שני (ח"ב עמ' קל"ב ד"ה ואמנם, ארחות שבת פרק ב' הע' ק"ז) – "במקום שאין היד סולדת בו לא מיקרי אפילו כסמיכה ומותר להניח בה קדירה צוננת אפילו בשבת".

(ג) הגר"ח ש"א (עם מקדשי שביעי ח"א פרק ג' הע' ס"ג, עמ' ר"ט אות ל"ה) – "אם אין יד סולדת אין איסור".

(ד) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' מ"ד).

(ה) ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרמ"ה).

(ו) מנחת איש (פרק ו' סעי' מ"ו).

2. מחמיר.

(א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' ע"ד, אוצרות השבת עמ' ת"ה ד"ה וכן) – "דדבר חידוש הוא לחלק מקום שאינו יכול להביא ליס"ב משאר התנור אלא כל התנור בכלל האיסור. ואפילו ע"ג פח שאין כולו מקום מגודר כמו תוך של תנור, נראה ששם כירה על כולו ואין מחלקים בין מקום למקום".

עי' הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות צ"ו) – "מותר במקום צורך".

3. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס"ב אות ב'), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' מ"ב), הלכה שלימה (ח"ב סי' י"ד).

ג. ליתן תבשיל על גבי רדיאטור (radiator) שעומד לחימום הבית.**1. מיקל.**

(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות ל"ד) – "האם מותר לחמם ע"ג הרדיאטור קדירה שנתבשלה, והיא עדיין חמה קצת, גם בלא הפסק קדירה, כיון שאין דרך בישול בכך. תשובה: להעמיד קדירה שהיא חמה קצת כשיעור שראוי לאוכלו מחמת חמימותו מותר על הרדיאטור".

(ב) הל' שבת (איידר, פרק י"ד הע' תקס"ו).

(ג) שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"א אות ד', חי"ט עמ' י"ז אות י"א, אוצרות השבת פרק ב' הע' קל"ג).

(ד) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס"ז) – "מותר להניח לכתחילה בשבת תבשיל יבש צונן על גבי רדיאטור המשמש לחימום הבית. ויש להזהר שלא לעטוף את הקדירה בשמיכות משום איסור הטמנה בדבר המוסיף הבל".

(ה) אוצרות השבת (פרק ב' סעי' ל"ח).

(ו) פסקי תשובות (דפו"ח אות כ"ח) – "אך אין הדברים אמורים אלא בתנורי חורף שלהם שהיה הדרך לבשל ולחמם עליהם תבשילים, אבל בתנורי חורף שלנו, אותם שאין הדרך אפילו לא לחמם עליהם תבשילים, כגון הרדיאטורים לסוגיהן, מותר להעמיד עליהם תבשיל מבושל כל צרכו (יבש - אפילו צונן לגמרי, ולח - אם עדיין חם במקצת) אפילו לא נתקיימו כלל תנאי החזרה, כיון שלכא חששא ד'מחזי כמבשל' וגם לא 'שמא יחתה', כיון שאין הדרך לבשל ולחמם תבשילים עליהם".

(ז) עי' עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ט"ו).

(ח) זכור ושמור (דפו"ח בישול עמ' קל"ז, עמ' קצ"ז).

2. מחמיר.

(א) עי' הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ה' הע' ל"ט) – "פקפק בכך ומ"מ דעתו דהמיקל אין מוחין בידו".

3. מראי מקומות – ברית עולם (אמירה לנכרי סי' ט"ו אות י"ב).

ד. חימום אוכל ע"ג כלים המיועדים לחימום הבית.**1. אם זה הדרך, מחמיר.**

(א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' ק"ד) – "ותנורי נפט וכדומה מהסוג שנוח להעמיד עליהם קומקום או קדירה ... דכיון שיש מחממים עליהם בחול מים או תבשיל, אע"פ שעיקרם לחימום הבית, יש בהם איסור שהיה וחזרה ... נייר אלומניום לא מועיל כיון שאין ניכר שהניחו לצנן החום דאפשר שהניחו לשמור על הנקיון".

(ב) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב סוף עמ' ק"ד, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות י"ח) – "דגם בתנורים אלו יש איסור שהיה וחזרה".

(ג) אוצרות השבת (פרק ב' סעי' ל"ח).

(ד) עי' ארחות שבת (פרק ב' הע' כ"ב).

ה. הנחת מאכל יבש וקר על דוד מים חשמלי.

1. מחמיר.

(א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ג אות מ"ד) – "וטעם האיסור, כיון שגוף החימום בתוך המיחם, ונחשב כאילו מניח את המאכל על הפלטה עצמה. ורק אם יש סיר או מיחם על הפלטה שיש הפסק כלי, מותר, אם אין על החלה פירורי קרח".

2. מראי מקומות.

(א) ששכ"ה (דפו"ח פרק א' סעי' י"ב, הע' ל"ג) – "והוא הדין כאשר לקדירה המותקנת על גבי דוד מים אשר תחתיתה משמשת כמכסה לדוד-המים, אין ליתן בה בקדירה זו בשבת כל דבר, אפילו כשהוא כבר מבושל. [שמעתי מהגרי"ש אלישיב (שליט"א) זצ"ל], דהסיר הזה נחשב לחלק מן דוד-המים אשר על האש".

ו. שעון שבת: להניח אוכל בשבת על פלטה חשמלית שעומדת לפעול אח"כ.

1. מחמיר.

(א) חזו"א (סי' ל"ז סוף ס"ק כ"א) – "והנה אי מעמיד קדם שהוסק התנור הוי ג"כ כמשהה בתחלה בשבת למדנו אם סוף אש לבוא להתנור כמו מכונה חשמלית שהוכן מע"ש לבוא בשעה פלונית, אסור ליתן לתוך התנור קדם שבא האש אפי' תבשיל שבשל כ"צ ואפי' הוא חם וכדין איסור חזרה דחשיב כמשהה בשבת, ואפי' אי בתנור שמסיק הנכרי לא חשיב משהה התם מחוסר מעשה של בעל בחירה אבל הכא דסוף חום לבוא מעצמו נראה דחשיב משהה".

(ב) מנחת יצחק (ח"ד סי' כ"ו אות י') – "בנוגע לעשות כן בשבת, להעמיד על כירה חשמלית בשבת, - שהוכן מע"ש לבוא בשעה פלונית, - קודם שהגיע הזרם, בודאי אסור, וכמ"ש בחזון איש ...".

(ג) הגריש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ד עמ' קנ"ה הע' ע"ח, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות י"ג) – "דאם הפלטה חשמלית כעת צוננת, אסור להחזיר סיר על גבה, אפי' אם היו כל תנאי החזרה, דמאחר והיא כעת צוננת נתבטלה השהיה, והוי שהיה חדשה. ודומה להניחה ע"ג קרקע".

(ד) מאור השבת (ח"ד סי' י"ד סעי' ל"ו).

(ה) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ס"ח) – "פלטה חשמלית העתידה להדלק בשבת על ידי שעון, אין להניח עליה תבשיל בשבת אף בשעה שעדיין לא נדלקה [ואף אם הוא תבשיל שאין בו איסור בישול, כגון שהוא מבושל כל צרכו והוא יבש שאין בו רוטב]".

2. מראי מקומות – הר צבי (ט"ל הרים, מבשל סי' ג', "צ"ע"), אור יצחק (ח"א או"ח סי' ע"ד).

סג] קדירה מלאה ע"ג קדירה ריקנית מערב שבת, המונחת על האש גו"ק - והוריד סיר התחתון.

א. מחמיר - נחשב כנתינה לכתחילה.

1. חזו"א (סי' ל"ז ס"ק י"א) – "נטל את ב' הקדירות ורוצה להחזיר את העליונה תוך הפח אסור אפי' אם יעמיד קדירה ריקנית להפסיק דחשיב כמשהה בתחלה בשבת".

2. עי' הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ג' אות ט') – "אם עשה כן מערב שבת מיקרי ששני הקדירות מונחות ע"ג האש, וע"כ אף דלכתחילה יש לנהוג בזה כחזו"א שאין להוריד העליונה לע"ג האש בשבת, מ"מ בדיעבד אם שכחו והורידו את המאכל, המאכל מותר, משא"כ אם הניחו את הקדירה שלמעלה בשבת עצמה".

3. שבט הלוי (מבית לוי ח"ט עמ' י"ז אות י"ב) – "העמיד מער"ש קדירה ע"ג קדירה ובשבת הסיר התחתונה, לא יתן העליונה ע"ג הפח שע"ג הכירה. אבל מותר ליתן קדירה ריקנית ע"ג הפח וליתן עליה הקדירה".

4. ששכ"ה (פרק א' סעי' ל"ח [דפו"ח, סעי' מ"ד]).

5. חוט שני (ח"ב עמ' ק"ל סוף טור א') – "אסור להניח את הקדירה העליונה על גבי האש אף שהיא גרופה וקטומה משום דהוי כשהיה חדשה בשבת".

6. הגר"ע אויערבאך שליט"א (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' ק"ג, הע' ר"ח) – "שאין עצה זו מועלת כלום".

7. ארחות שבת (פרק ב' סעי' נ"ב) – "חימם קדירה בערב שבת והסירה מהאש והניחה [כדי לשמור על חומה] על גבי קדירה אחרת המונחת על אש גרופה וקטומה, ודעתו להסיר את הקדירה התחתונה בליל שבת, אסור ליתן את הקדירה העליונה ע"ג האש הנ"ל לאחר שהוסרה הקדירה התחתונה, דהוי כנותן מחדש קדירה בשבת".

8. מלאכת שבת (עמ' קכ"ד אות ו').

ב. מיקל - אם היה מונח כך מבעוד יום.

1. אור לציון (ח"ב פרק ל' סעי' ח') – "יש להתיר להניח על גבי אש מכוסה את הסיר העליון, ובלבד שיתקיימו כל דיני חזרה".

2. ציץ אליעזר (חי"ב סי' כ"ט) – "זכורני מיראים ושלמים שנהגו בכזאת בפשיטות להסיר את התחתון לקחתו לאכילה, כגון בליל שבת, ולהשים במקומו את העליון שהיה מבושל כל צרכו וחם ...".

3. הגרפ"ש זצ"ל (דברי חכמים הע' שס"ד) – "וכן לכאורה יוכל להתיר בקדירה ע"ג קדירה שמונח ע"ג קדירה על האש, ואח"כ יסיר מהאש, ואם חוזרים, יוכל גם להניח שם הקדירה ע"ג במקום יד סולדת בו, כיון שלא נטלה שהי' ראשונה".

4. זכור ושמור (קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' ק"ג, הע' ר"ח, זכור ושמור דפו"ח בישול עמ' קע"ח) – "שיש להקל בזה אפי' לכתחילה".

(א) ואינו מוכרח שה"מחמירים" לעיל חולק. וכ"כ הזכור ושמור (שם), שמביא החזו"א ואח"כ כ' להקל בהציור הנ"ל. הגם יש חולקים על הציור הנ"ל, ארחות שבת ועוד.

ג. מיקל - אפילו אם היה מונח כך בשבת.

1. אבן ישראל (ח"ח סי' י"ט אות ה', מאור השבת ח"א עמ' תקמ"ח) – "מותר להשהות לכתחילה בשבת, כגון שיניח מעיקרא על גבי קדירה ואח"כ יוציא את הקדירה התחתונה ויורידה על גבי האש, והיינו בדבר יבש שנתבשל, או בתבשיל חם שאין בו שאלה של בישול ... דאין הכי נמי דמותר, כמו דחזינן גבי תבלין דמותר לכתחילה להשים בתוך התבשיל בשבת היכא דאין איסור אלא משום דמחזי כמבשל, משום דבתבלין לא מחזי כמבשל, הכא נמי בכל מקום דאיסורו רק משום דמחזי כמבשל, היכא דלא מחזי שפיר שרי".

ד. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' קי"א [דפו"ח, הע' קכ"ה], שולחן שלמה ס"ק י', סי' שי"ח ס"ק ל"ד, אוצרות השבת עמ' ת"ב, צהר חיי"ב עמ' קי"ג), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' נ"ד), הלכה שלמה (ח"ב סי' י"ז).
1. הר צבי (ט"ל הרים, מבשל סי' ו') – "קדרה ע"ג קדרה שהעמידה מכוסה מבעוד יום על כירה גרופה וקטומה אי שרי להוציא את התחתונה ולהעמיד את השניה במקום הראשונה, וצ"ע".

ה. קדירה הסמוכה לכירה, נתינתה ע"ג הקדירה.

1. מיקל.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ריש ס"ק י') – "סימן רנ"ג ס"ב בהגה' ואפ"ל לכירה אחרת, ובמ"ב שם הרמב"ם אפ"ל אם הבלה מרובה מראשונה, ונראה דאפ"ל מסמיכה לעל גבה מותר דלא אסרו בירו' אלא מטמינה לשיהוי אבל כל שיהוי אחת היא".
(ב) הו"ד בששכ"ה (פרק א' הע' ס"ח [דפו"ח, הע' ע"ז]).
(1) שו"ת הלכות (דין י"א) – "ואפ"ל היתה מתחלה סמוכה לכירה במקום שהיס"ב מותר להחזירה על גבה (חזו"א או"ח סי' ל"ז סק"י ונראה דזה דוקא לשיטתו דאוסר לקמן בדין ט"ו לסמוך לכתחילה בשבת)".
(2) ארחות שבת (פרק ב' הע' קי"ז) – "ע"י בספר שש"כ פרק א' סכ"ב, אך יש להעיר על דבריו דלפי הדעות שהביא המשנ"ב סי' רנ"ג ס"ק ט"ו שהתירו סמיכה בתחילה, פשוט ראין להתיר מסמיכה לעל גבה, והחזו"א שהתיר להעביר מסמיכה לעל גבה סובר דאין לסמוך קדרה בתחלה בשבת".

סד | אמירה לעכו"ם.

א. דבר יבש: נתינה על כירה גו"ק ע"י עכו"ם.

1. מיקל - במקום הצורך.

(א) ע"י פמ"ג (א"א ס"ק ל"ח) – "ובסימן שכ"ה סעיף י' שבות דשבות לצורך שבת יש מקילין, ואפשר הוא הדין כאן ביבש לגמרי שאין בו חשש בישול, כי אם איסור דרבנן, לצורך שבת המיקל לא גוערין בו".
(ב) בה"ל (סעי' ה' ד"ה להחם) – "הפמ"ג ובקל"ז ע"ש ובסקל"ח כתב דכיון דקי"ל דשבות לצורך שבת שרי לכתחילה ובדבר יבש אין בו רק שבות דחזרה אפשר דהמיקל בזה ע"י א"י אין גוערין בו ועיין לקמן בסימן שי"ח בסופו מה שכתב השע"ת בשם מהרי"ט להקל בדבר יבש שאין בו מרק ליתנו תוך התנור ע"י א"י אף לכתחילה ובסימן זה משמע מכמה פוסקים דאין סוברין כן ועיין במ"א סקל"ו ובתו"ש ומ"מ נראה דיש לסמוך עליו לצורך שבת להקל בזה וכנ"ל בשם הפמ"ג".
2. מחמיר - מצד חזרה.
(א) חזו"א (סי' ל"ז ס"ק כ"א ד"ה ונראה) – "ונותן ע"י נכרי גרע מנתן קוף שהרי זה נותן ממש ומ"ל בידים ומ"ל ע"י גרמא ידידי, ובמ"ב בבה"ל כתב בשם אחרונים להקל לצורך שבת אמירה לא"י היכי דהאיסור משום חזרה ולהאמור אין לנטות מדעת האוסרין בזה".

3. מראי מקומות – אז נדברו (ח"ח סי' ט"ו), הל' שבת (איידר, עמ' שס"ח), ארחות שבת (פרק ב' סעי' נ"ו).
(א) אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ד) – "למקום שהיד סולדת שאסור לישראל להחזיר אסור לעשות זה גם ע"י נכרית כמפורש ברמ"א סעי' ה', ולכן ההיתר שעשו שחממו ע"י נכרית שטעמה מתחלה אינו כלום שזה אסור ואף בדיעבד אסור לאכול כמפורש שם".

ב. דבר לח: נתינה על כירה גו"ק ע"י עכו"ם.

1. אם הוא לצורך שבת ואין לו עצה אחרת, אפשר דיש לסמוך על זה: באופן שאין בו משום מחזי כמבשל.

(א) בה"ל (סעי' ה' ד"ה להחם) – "ובברכי יוסף מצאתי בשם אחד מן האחרונים שמצדד אפילו בדבר שיש בו מרק להקל להחם ע"י א"י אם נצטנן אם אינו נותן ע"ג האש או הכירה ממש שסומך על הפוסקים שסוברין דאין בשול אחר בשול אפילו אם נצטנן וצ"ע אם יש לסמוך ע"י דמסימן זה לא משמע כן אך אם הוא לצורך שבת ואין לו עצה אחרת אפשר דיש לסמוך על זה".
(1) קצ"ע: למה אין היתר מצד שבות דשבות במקום מצוה.

2. מיקל - אא"כ יש חסרון של חזרה.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק כ"א ד"ה ונראה) – "ואמנם ליתן ליתן כנגד המדורה או ע"ג מיחם תבשיל שנצטנן לגמרי שכתב המ"ב להקל כדעת הר"מ והרשב"א דאפ"ל נצטנן לגמרי אין בו משום בישול ונהי דמחמירין ע"י ישראל, ע"י א"י אין להחמיר, הדבר מסתבר, אחרי שאנו מקילין ע"י ישראל בלא נצטנן לגמרי והוא ע"כ כדעת הר"מ והרשב"א והר"ן וכמש"כ לעיל".
3. מראי מקומות – הל' שבת (איידר, עמ' שס"ח), נשמת שבת (סי' שי"ח אות ל"ח).

ג. מראי מקומות.

1. הגריש"א זצ"ל (מלכים אמניך פרק ב' הע' ט', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ח' אות ל') – "[ישראל שאמר לעכו"ם להבעיר אש מתחת החמין בשבת כדי לחממו, אסור לישראל לאכול את החמין אף לאחר שנצטנן (ראה סי' רנ"ג ס"ה ברמ"א וס"ק צה וצו)].

אולם לבני ביתו מותר לאוכלו לאחר שיצטנן. ואע"פ שמבואר בס' שכה ס"ק לח, שנכרי שהביא מאכל מחוץ לתחום אסור ליהודי שהביאו בשבילו לאוכלו, ואף בני ביתו בכלל האיסור, שאני התם דבני הבית כמוהו, והוי כאילו הביא גם עבורם. משא"כ הכא שהחמין כבר התבשל מערב שבת וכעת הצטנן, אלא שקנס הוא שקנסוהו שלא לאוכלו אף לאחר שהצטנן, רק העברין בכלל הקנס, ולא בני ביתו שלא חטאו".

2. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

We are doing an event in a non-Jewish venue on Shabbos and they don't want to let us have a hot plate on, for safety reasons. They want to switch it on for us. Is this allowed?

R' Y. Berkovits wrote: Use a Shabbos clock. A hot plate has an element which is d'oirasah - so amirah is assur, even l'tzorech. Remiza before Shabbos would be muter. However, the הנאה would still be assur, unless they are only putting on foods that are eaten also cold (kugles and similar dry foods), then it would be אינו נהנה כל כך. Hard to say that it's אדעתיה דנפשיה. Use a Shabbos clock.

ד. פסיק רישא לגבי אמירה לנכרי.

1. מ"ב (ס"ק צ"ט) - "ואף דהוי פסיק רישא לגבי התבשיל שנתחמם ממילא מ"מ באמירה לא"י דהוי שבות דלית בו מעשה לא מחמירין כולי האי ושרי אף בפסיק רישא".

א) שעה"צ (ס"ק ק"ד) - "לבוש ועולת תמיד ומגן אברהם ואליה רבה ותוספות שבת, דלא כט"ז, ואף שהגר"א גם כן החמיר בנצטנן לגמרי, מכל מקום הנוהג להקל ככל אלו הגדולים בודאי אין למחות".

2. עי' ערך דבר שאין מתכוין (סוף הקובץ), לשיטות ומראי מקומות.

ה. אסור לישראל להעמיד על מקום האש אף קודם היסק. [יש הפסקה בזרם החשמל, וטכנאים יהודים מתקנים את הקלקול - האם מחוייב ללחוץ על המתג שלא יחדש הזרם בכדי שלא להכשיל העובדים בעבירה].

1. עי' סי' רנ"ד סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ו. לומר לנכרי אחר שהסיקו: שאין כונתו לחמם המים, אלא שלא יבקע הקדירה.

1. מחמיר - עטרת צבי (סוף ס"ק ל"ג), א"ר (סוף ס"ק מ'), מ"ב (ס"ק ק').

א) צ"ב למה - דברי יעקב (שבת דף קכא. סי' ו' ענף ה' אות ד'), בשבילי הלכה (שבת ח"א שביל כ"ב אות א').

"וכן במלאכת דש, ולישה, ומלבן, ובשארי אבות מלאכות, ומי שלא למד יוכל בנקל להכשל בהן, שנמצא בכל אחד כמה פרטי הלכות שנוגעים באיסור דאורייתא. ובפרט בענין בשול ושהיה והטמנה הוא הלכתא רבתי מאד בהרבה חלוקי דינים הנוגעים

למעשה"

מ"ב (הקדמה למ"ב ח"ג)

תבשילין המוכנים מער"ש כדי להגמר בשבת

סימן רנ"ד

- א] שהייה על האש: צליית בשר - סעיף א'. ז] פירות הנאכלין חיים - סעיף ד'. יג] נתן פת בתנור בשבת - סעיף ו'.
 ב] שריק - טח בטיט. ח] פת לתנור כדי שיקרמו בע"ש - סעיף ה'. יד] לעבור על איסור קל, כדי לינצל מחמור.
 ג] מה נכלל בהיתר של טח בטיט. ט] ראשונים. טו] אסור לאחרים לרדות בשבילו.
 ד] ציורים. י] הלכה: פוסקים. טז] תנורים שלנו - סעיף ז'.
 ה] צליה על גבי גחלים - סעיף ב'. יא] נתן פת בתנור ער"ש באיסור. יז] קדרה דעססיות - סעיף ח'.
 ו] צליה באיסור - סעיף ג'. יב] נתן פת בתנור ער"ש בהיתר. יח] חבית של מים - סעיף ט'.

א] שהייה על האש: צליית בשר - סעיף א'.

שבת (דף יח:) – "והשתא דאמר מר: כל מידי דקשי ליה זיקא לא מגלו ליה, האי בשרא דגדיא ושריק שפיר דמי, דברחא ולא שריק אסור, דגדיא ולא שריק, דברחא ושריק, רב אשי שרי, ורב ירמיה מדיפתי אסיר. ולרב אשי דשרי, והתנן אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום. התם דברחא ולא שריק. **איכא דאמרי:** דגדיא, בין שריק בין לא שריק שפיר דמי, דברחא נמי ושריק שפיר דמי, כי פליגי דברחא ולא שריק; דרב אשי שרי, ורב ירמיה מדיפתי אסיר. ולרב אשי דשרי, והתנן אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו מבעוד יום. התם בבשרא אגומרי. אמר **רבינא:** האי קרא חייא שפיר דמי, כיון דקשי ליה זיקא, כבשרא דגדיא דמי".

א. הלכה.

- הל' כר' ירמיה, לפי הלישנא בתרא [גדיא ולא שריק, או ברחא ושריק, שרי. ברחא ולא שריק, אסור] – תוס' (דף יח: ד"ה התם), רי"ף (דף ו:), רמב"ם (פרק ג' הל' י"ג), ס' העיתים (סוף סי' ו', סי' ח', "דכרב ירמיה סבירא לן"), רא"ש (פרק א' סי' ל"ה).
- הל' כר' אשי, לפי הלישנא בתרא [אפילו ברחא ולא שריק, שרי] – בה"ג (סי' ז' שבת פרק א' עמ' קי"ט, "והלכתא כרב אשי"), ר"ח (דף כ.), בעל המאור (דף ו:), ס' התרומה (סי' רכ"ד, "כרב אשי דשרי"), רשב"א (סוף דף יח:), ריטב"א (דף יח: ד"ה איכא), ראב"ן (סי' של"ח), מרדכי (סי' רנ"א).
- הל' כר' אשי, לפי הלישנא קמא [גדיא ולא שריק, או ברחא ושריק, שרי. ברחא ולא שריק, אסור] – סמ"ג (ל"ת ס"ה, "אם הוא מנותח לנתחים בתוך התנור ופיו מכוסה אף על פי שיש אש בתוך התנור ואף על פי שאינו כמאכל בן דרוסאי, כרב אשי (יח, ב) דשרי גדיא בשיל ולא בשיל בין שריק בין לא שריק"), סמ"ק (מצוה רפ"ב, "אם הוא מנותח לנתחים בתוך התנור אם הוא מכוסה בפיו אף על פי שיש אש בתנור ואף על פי שאינו כמאכל בן דרוסאי, כרב אשי (דף י"ח) דשרי גדי בשיל ולא בשיל בין שריק בין לא שריק").

ב. פשט ברב אשי [לפי הלישנא בתרא, שאפילו ברחא ולא שריק שרי], למה אין חוששין משום שמא יחתה.

- קשה ליה זיקא קצת.
 א] רשב"א (דף יח: ד"ה כי) – "ברחא קשי ליה קצת, וסעד לדבר דהא אמרינן והשתא דאמר מר כל מידי דקשי ליה זיקא וכו', ואם איתא דברחא לא קשי ליה זיקא כלל ואפי' הכי שרי רב אשי, מאי קאמר והשתא דאמר מר כל מידי דקשי ליה זיקא לא מגלי ליה וכו', אלא ודאי דקשה ליה קצת כדאמרן, כן נראה ליי".
- פני יהושע (דף יח: ד"ה בתוספות) – "בתוספות בד"ה התם בבישרא אגומרי וא"ת לרב אשי דשרי כו' תקשה ליה מתניתין דאין נותנין פת בתוך התנור ועוד משלשלין כו'. ולכאורה לא ידענא מעיקרא מאי קשיא להו מאין אופין פת בתוך התנור דהא מסוגיא דשמעתין משמע דלא שרי רב אשי אלא דוקא במיני בשר לפי שסובר דבכל מיני בשר צלי קשיא ליה זיקא כדמשמע להדיא לישנא דגמרא דקאמר והשתא דקאמר מר כל מידי דקשיא ליה זיקא כו' ועליה קאי כל השקלא וטריא. ועוד ...".
- ג] דברות משה (שבת סי' כ' הע' כ"ז) – "דאף ר' אשי שמתיר בברחא ושריק הוא משום דסובר דגם בברחא קשי ליה זיקא, ואף **שלא מסתבר שיפלו במציאות** נימא דקשי ליה זיקא במקצת לר' ירמיה מדיפתי חושש להני אינשי שלא ימנעו מלפתוח ולחתות בשביל החסרון שיהיה מהזיקא משום דעדיפא להו שיתבשל מהר אף שיוגרע הבשר מעט, ור' אשי אינו חושש כיון שהרבה יחוש להחסרון שיהיה ע"י פתיחת הזיקא ולא יפתחו לחתות דעדיפא להו בשר טוב אף שיתאחר הבשול. וכן הא צריך לומר להרמב"ם ...".
- קשה ליה קיטמא.
 א] ריטב"א (דף יח: ד"ה איכא) – "אבל בצלי לתוך התנור ליכא למיחש לחיתויי לעולם, דאי מחתי ליה בתוך התנור נפיש קיטמא עליה ומפסיד ליה".
- השני טעמים, קשה ליה קיטמא וקשה ליה זיקא.
 א] בעל המאור (דף ו:) – "בשפוד של צלי התלוי בתנור עסקינן שאין דרך לחתות את הגחלים שבתנור בעוד שהצלי בתוכו שלא יקטום את הצלי לפי שהיו תנוריהם קטנים וגם אין דרך זה להוציא לחוץ ולהחזירו משום דקשי ליה זיקא וזהו טעמו של רב אשי שמתיר אפילו בברחא ולא שריק ורב ירמיה מדפתי סבר ברחא ולא שריק לא קשי ליה זיקא ומפיק ליה ומהדר ליה ואתי לחתויי".

ג. פשט בסוגיא.

- קשי ליה זיקא, פ' גדיא. שריק, על כל מקרים. אגומרי, אפילו בתנור פתוח – רש"י (דף יח: ד"ה גדיא), רא"ש (פרק א' סי' ל"ה), טור (סעי' א'), רמ"א (סעי' א').

2. קשה ליה זיקא, פי' שריק. גדיא, יתרכך [אא"כ בתוך קדירה]. אגומרי, על האש ממש – רמב"ם (פרק ג' הל' י"ג, "תנור שנתן לתוכו בשר מבעוד יום ושהה אותו בשבת אם בשר גדי הוא וכיוצא בו מותר, שאם יחתה בגחלים יתחרר הבשר שאינו צריך אלא חמימות האש בלבד, ואם בשר עז או בשר שור הוא אסור שמא יחתה בגחלים לבשלו, ואם טח פי' התנור בטיט מותר, שאם בא לפתוח התנור ולחתות תכנס הרוח ויתקשה הבשר ויפסד ויצטנן התנור (ויפסיד הבשר)) (מחבר (סעי' א', סעי' ב')).

3. כמה נ"מ.

(א) פירוש הגמרא, "קשה ליה זיקא". אם קאי על שריק [רמב"ם], או על גדיא [רש"י].
 (ב) היתר של "גדיא", אם מותר אפילו מגולה [מחבר], או רק במקום מכוסה [רמ"א] – מ"ב (ס"ק י', ס"ק ט"ו, ס"ק י"ז, "שאם יחתה וכו'. לפי טעם זה אין חילוק בין אם צולוהו בתנור שפיו מכוסה או צולוהו מגולה אצל האש דהכל שרי אבל יש מחמירין דלקמיה בהג"ה סוברין דאינו מותר בגדי ועוף כ"א כשצולוהו בתנור שפיו מכוסה ורק שאינו טוח בטיט ואז אמרינן בגדי ועוף דקשה ליה זיקא ולא יפתח פי' התנור אבל כשצולוהו מגולה אצל האש גם בגדי ועוף חיישינן לחתויי").
 (ג) גדיא בתוך צלי קדר, אין היתר, כיון שלא יתרכך [מחבר]. או שעדיין קשה הזיקא [רמ"א] ומותר.
 (ד) החומרא של "אגומרי". אם רק על האש ממש [מחבר], או כל תנור פתוח [רמ"א].
 (ה) "שריק", אם רק על האש [מחבר] או אפילו בצלי קדר [רמ"א] – מ"ב (ס"ק י"א, ס"ק י"ד, "ויתקשה הבשר. ואם הוא בקדרה לא מהני כשהוא טוח בטיט לדעה זו דהא לא יתקשה ועיין לקמיה בהג"ה דמסיק דהמנהג להקל בזה דס"ל כיון שאינו מוכן לחתות שהרי סתום הוא בטיט לא יבוא לחתות").

ב] שריק – טח בטיט.

א. שהיה.

1. יש להקל בכל המקרים – רמ"א (סעי' א', סעי' ה', סי' רנ"ז סעי' ח', "והכי נהוג כסברא זו"), מ"ב (ס"ק י"א, ס"ק י"ז, ס"ק כ"ח, ס"ק מ"ו, ס"ק נ', סי' רנ"ה ס"ק א'), פוסקים (בני אשכנז).
 (א) פמ"ג (סי' רנ"ט מש"ז ס"ק ג') – "אין היתר ברור כי אם מסברת הר"ב בסימן רנ"ד סעיף א' דהכי נהוג, דבתנור טוח מדכר דכיר (הפרש יש בין וכן המנהג, ונהגו, ובין והכי נהוג דמשמע שיש לסמוך בפשיטות מסברא זו אף לקולא)".
 2. יש להקל רק על האש, ולא בצלי קדר – מחבר (סעי' א', כדאי' במג"א ומ"ב ועוד).

ב. חזרה: להמקילים לעיל.

1. מחמיר.

(א) חזו"א (סי' ל"ח סוף ס"ק ב', עי' שונה הלכות דין י"א).
 (ב) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רנ"ג ס"ק י"א ד"ה ובעינן, מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות כ"א, ישורון חט"ז עמ' של"ז אות כ"א) – "לענין חזרה מסתבר דאסור".
 (ג) ברית עולם (שהיה סעי' כ"ז, אז נדברו ח"ד סי' כ"ו אות ו') – "באיסור חזרה באינו גו"ק דאינו מועיל סגור במנעול".
 (ד) ארחות שבת (פרק ב' סעי' נ"ה) – "שיש להחמיר בזה".
 (ה) פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות א') – "אמנם לא יועיל הדבר אלא לענין להתיר 'שהיה' מערב שבת של תבשיל אפילו אינו מבושל כמאכל בן דרוסאי, אבל לענין 'חזרה' בשבת, כל זמן שהאש אינה מכוסה ישנו חשש ד'מחזי כמבשל', ואסור הדבר אפילו הכפתורים נעולים".

ג. נתינה לכתחילה: להמקילים לעיל.

1. מחמיר.

(א) חזו"א (סי' ל"ח סוף ס"ק ב') – "ואף אם התנור סגור אין כאן היתר טח בטיט המבואר ברמ"א סי' רנ"ד ס"א, רק בנותן מע"ש, אבל לא מצינו היתר זה ליתן בשבת, ומיהו בע"ש מותר ליתן בתנור סגור כמו שמותר ליתן לאינו גרוף בהיתר של שריק".
 (ב) ברית עולם (שהיה סעי' י"ד, אז נדברו ח"ד סי' כ"ו אות ו') – "שההיתר של טוח בטיט הוא רק אם משהה מע"ש ולא בשבת, ולפי' לא מהני סגור במנעול באיסור חזרה של גו"ק דזה מיקרי משהה בתחילה".

ד. הטמנה.

1. עי' סי' רנ"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ג] מה נכלל בהיתר של טח בטיט.

א. תנור נעול.

1. מחמיר.

(א) מהרש"ג (ח"ב סי' נ') – "כיון דלא מצינו בש"ס להקל רק בטוח בטיט, קשה להקל בסגור במפתח ולדמות סגור במפתח לשרוק בטיט".
 (ב) דברי יואל (או"ח סי' י"ז) – "ואם דעת אחד מהפוסקים להתיר אף במפתח, למה לא הוזכר מזה מאומה ולמה סתמו כאן יותר".
 2. מיקל.
 (א) חזו"א (או"ח סי' ל"ו סוף ס"ק ג', עי' סי' ל"ח סוף ס"ק ב') – "שאם יתקנו מנעול לנעול את דלת התנור יש להתיר כמו בטח בטיט".
 (ב) הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קכ"ה ד"ה ואם) – "דמהני נעילת מקום ההדלקה, או נעילת חדר ההסקה של המקוה".

- (ג) ציץ אליעזר (חי"ב ריש סי' ל"א) – "שדין מפתח כדין גרוף וקטום".
 (ד) ברית עולם (שהיה סעי' י"ד).
 (ה) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קכ"ה ד"ה ואם, אוצרות השבת עמ' ת"ג אות ב', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ל"ה אות א') – "דמהני נעילת מקום ההדלקה, או נעילת חדר ההסקה של המקוה".
 (ו) הגר"ח פ"ש (חידושי בתרא סי' רנ"ז על מ"ב ס"ק מ"ג) – לשונו מובא לקמן.
 (ז) שבט הלוי (מבית לוי חי"ט עמ' י"ד אות ב') – "ואם סוגר פתח התנור במנעול דינו כטוח בטיט. ונראה שיש להקל במסיר הכפתורים שדינו כטוח בטיט".
 (ח) חוט שני (ח"ב פרק כ"ו סוף ס"ק ט', ריש עמ' ק"כ) – "בחזו"א".
 (ט) שיעורים בשבת (עמ' ג').
 (י) ארחות שבת (פרק ב' סעי' י"ז) – "החזו"א".
 (יא) אוצרות השבת (פרק ב' סעי' נ"א).
 (יב) פסקי תשובות (דפו"ח אות א') – "וכתב החזו"א (סוס"י ל"ו וסימן ל"ח סק"ב) 'טוח בטיט' לאו דווקא, אלא הוא הדין אם סגר במנעול את פתח התנור, הרי זה כטח בטיט, כיון שצריך לעשות פעולה לפתוח המנעול יזכר שאסור ולא יבוא לחתות.
 (1) עי' פסקי תשובות (דפו"ח הע' ד') – "והנה למעשה אין למהר לסמוך על היתר זה, חדא, כי מצינו חולקים על קביעת החזו"א דנעילה במנעול הוי כטוח בטיט (ע' שו"ת מהרש"ג ח"ב סי' נ' ושו"ת דברי יואל או"ח סי' י"ז), ועוד כ' בס' מאור השבת ח"א סי' י' הערה כ"ה בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א דכיון שהיתר 'טוח בטיט' שנוי במחלוקת אף שנפסק לקולא אין להקל אלא דוגמת חז"ל שאין הגחלים נראים, ולא בפעולה בכפתורים, ועוד עיין סי' רנ"ג אות ו' בשם אגרות משה ועו"פ, וכן בשו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד מסתפק בהיתר זה, עיין שם".
 (יג) מנחת איש (פרק ו' סעי' י').
 3. מראי מקומות – מגילת ספר (סי' ב' אות ג', וצ"ע").

ב. הדבקות נייר דבק.

1. מיקל.

- (א) הל' שבת (איידר, פרק י"ד הע' תשפ"ה) – "ונראה דה"ה אם סתם פי התנור בסרט שקורין tape".
 (ב) ויען יוסף (או"ח סי' צ"א אות ד') – "אם מכסין את השרויף שיכולין על ידו להגדיל המדורה בכיסוי שאינו בקל להסירו, כגון בנייר קשה מדובק עליו אפשר להקל דמסתבר לדמותו לטיחה בטיט".
 (ג) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ט"ו, סעי' י"ח) – "באופן שאינו יכול לשנות את דרגת החום אא"כ יסיר את הנייר הדבק הרי זה מותר כדין תנור טוח בטיט".
 (ד) ברכת השבת (סוף סי' רנ"ח, עמ' מ"א) – "ואם סוגר הכפתור ע"י דבק יש בזה היתר טוח בטיט ושרי עבור שהיה מע"ש כי אין חשש חתוי".
 (ה) כללים (שהייה עמ' ע"ח).
 (ו) פסקי תשובות (דפו"ח אות א' ד"ה ולפי, הע' כ', עי' סי' רנ"ג אות ו' ד"ה אבל) – "ולפי זה כתבו אחרוני זמננו שהוא הדין אם נעל במנעול את כפתורי התנור או הכיריים המגדילים או מקטינים את הלהבה, או הדביק עליהם נייר דבק או סילק הכפתורים משם, נעשה דין הכיריים והתנור כ'גרופה וקטומה' אפילו אין כיסוי על האש".
 2. מחמיר.
 (א) הגר"ח פ"ש (חידושי בתרא סי' רנ"ז על מ"ב ס"ק מ"ג) – "ודעתי שאין להשוות כיסוי כפתורים לטח בטיט (ע' משנה ברורה כאן סקמ"ו), ואפילו אם יכסה בנייר דבק דאין טירחא בהסרתו, אלא בעינן דוקא מנעול או כיסוי באופן שיצטרך להסיר הבלעך וכל הקדירות".
 (ב) חוט שני (מנחת איש פרק ו' הע' כ') – "לאסור בזה".
 (ג) עי' מנחת איש (פרק ו' סעי' י', סעי' י"א) – "ראוי להחמיר".
 3. מראי מקומות.
 (א) מנחת יצחק (קול התורה חמ"ב עמ' י"ד אות ה') – "פעם אחת באחד ממקומות הנופש לא היה לו פח לכסות הגאז והסתפק בדיעבד בכסוי כפתורי הגאז ע"י דבק".

ג. לקשור דלת התנור.

1. מיקל – שבות יצחק (ח"ב עמ' קי"ח ד"ה ונראה), עי' ארחות שבת (פרק ב' הע' כ"ו).

ד. האש בחדר אחר.

1. מיקל.

- (א) ציץ אליעזר (חי"ב סי' ל"א אות א') – "דלדעתי סוד ד' ליראיו איכא בזה מה שאין מתעורר בדבר לחוש בזה לאיסור שהייה ולשמא יחתה. והוא, מפני דעל ההליכה למקו"א אל מקום הימצאות התנור בודאי אין לחוש, מכיון דהא בדרך כלל הוא מופעל אוטומטית ע"י שעון ורק ביום מסוים שקר באופן מיוחד אז מפעילים את התנור של ההסקה אף שלא בשעות הקבועות, וא"כ גם במקרה שיום מסוים זה יפול בשבת, עד שיעלה בדעתו לעשות הפעולה הבלתי רגילה הזאת ועד שיטרח לרדת אל המקום האחר שנמצא שם התנור, במרתף, וכדומה, יזכר ששבת היום, וזה שבעיני לענין זה טוח בטיט או סגור במפתח הוא בהיכא שפעולת ההחתיה היא מקומית ע"י מקום המאכל או המשקה הנתון שם ואז יש לגזור אם לא יהא טוח בטיט או סגור במפתח שעד שיעלה

בדעתו להזכר מה שאין כן כשיש לו לילך לשם כך אל מקום אחר, ונלווה לזה היא גם הליכה לשם פעולה בלתי רגילה, בכל כה"ג לא גזרו גזירת החתיה כי בודאי יזכר בינתיים ששבת היום, ופשוט".

ה. סתימה בסמרטוטין.

1. מחמיר.

(א) פמ"ג (סי' רנ"ט ס"ק ג' ד"ה וכל) – "דוקא בטוח 'בטיט' היטב יש היתר, כפירוש רש"י שבת ח"י ב' [ד"ה וטוחה] שריק 'בטיט', וכן הר"ב בסימן רנ"ד סעיף א' וסימן רנ"ז סעיף ח' 'בטיט', הא סותמין בסמרטוטין הוה רק כתנור סתום בדף כך, ולא מהני היתרא דמדכר כהאי גוונא, שהרי התוספות שם ד"ה בורה חילקו בין היטב, ואף לדידן מכל מקום טיט בעינן, כאמור ... ומכל מקום בסתימת פי התנור על ידי סמרטוטין ליכא היכרא, דלאו סתימה מקרי".

(ב) משנה הלכות (חט"ו סי' צ"ח) – "דכל שטוח בטיט דאינו עומד להפתח אינו מטעם שיזכיר עצמו אלא הטוח בטיט הו"ל כאלו סתם את כל הפתח בטיט ואבנים ואין כאן פתח כלל ואינו עומד להפתח לעולם אלא אם ירצה להוציא המאכל צריך לסתור ולשבר כל הטוח ולעשות פה מחדש, וגם אם ישבר לפתוח הוא מוקצה לחזור, וגם נתייבש הטיט ואינו חוזר ולכן ודאי הו"ל סתום ולא יבא לחתות, אבל כל שפיו מכוסה וסתום ולא טיח בטיט אלא בחתיכת בגדים וכיוצא בו הגם שהוא מכוסה מ"מ בידו לפתוח ולחזור ולהניחו והו"ל כאינו סתום כלל, והכי נראה מדויק לשון הרמ"א ז"ל ויש מחמירין וסוברין דבתנור טוח בטיט הכל שרי וע"ג האש שהוא מגולה הכל אסור, ובתנור שפיו מכוסה אלא שאינו טוח בטיט אז יש לחלק בין גדי ועוף לשאר בשר כדרך שנתבאר, ומבואר לחלק ביו טוח בטיט לפיו מכוסה וטוח בטיט קראו הכל שרי ובתנור שפיו מכוסה ואינו טוח בטיט יש חלוק. ועיין גם מ"ב בסמוך סי' רנ"ז אות נ"ז ד"ה לכ"ע שרי".

ו. נעילה במנעול כשדרך לנעול בחול.

1. מיקל - שאינו מדין שינוי.

(א) הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קכ"ג ד"ה ועוד, אוצרות השבת עמ' ת"ג אות ב') – "א"צ שינוי להיכר וסגי גם בטיחה שדרכה בכך".

(ב) הל' שבת בשבת (פרק ה' הע' כ"ו ד"ה עוד).

ז. מראי מקומות – שבות יצחק (ח"ב פרק י').

ד] ציורים.

א. טח התנור בטיט ולא מקום החיתוי - כמו בזמן הזה: שינעל את דלת התנור, אבל יכול להשתמש בכפתורים.

1. מחמיר.

(א) שיעורים בשבת (עמ' ג') - לשונו מובא לקמן.

(ב) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ע"ח) – "בזמה"ז אין צריך לפתוח כדי לחתות, שהכפתורים של התנור הם בחוץ. לפיכך שמעתי מרי"ב של שאין להקל בתנור בזמנינו. וקשה להקל אפילו בדיעבד".

(ג) כללים (שהיה עמ' ע"ח הע' נ"ט).

2. מיקל.

(א) ויען יוסף (או"ח סי' צ"א אות ד') - לשונו מובא לעיל.

(ב) עי' ארחות שבת (פרק ב' סעי' י"ז) – "ומשמע בחזו"א שהיתר זה של נעילת התנור נאמר גם לענין הנחת קדרה על גבי תנור חשמלי".

ב. טח מקום החיתוי, אבל האוכל לפניו - נעל הפח על האש, והתבשיל נמצא לפניו ע"ג הפח.

1. מחמיר.

(א) הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק ח"ב סוף עמ' קכ"ב, אוצרות השבת עמ' ת"ג אות ב') – "לחלק בין טוח בטיט דמיירי שגם הקדירה מכוסה, לבין נעילת פח על האש והכפתורים שהקדירה מגולה".

(ב) עי' הגר"ח שליט"א (אוצרות השבת עמ' תי"ב) – "קשה להקל בלי ראי' ברורה".

2. מיקל.

(א) ברית עולם (שהיה סעי' י"ד) – "ואם סגר הבורג שמגדיל האש במנעול מותר".

(ב) הגר"ח זצ"ל (דברי חכמים אות שס"ו) - לשונו מובא לקמן.

(ג) עי' הל' שבת (אידר, פרק י"ד הע' ת"ת) - לשונו מובא לקמן.

(ד) שבט הלוי (חי"א סי' ס"ז אות ב', מבית לוי חי"ז עמ' ק"ה אות ב', ארחות שבת עמ' תקט"ז אות ב') - לשונו מובא לקמן.

(ה) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ט"ו, סעי' י"ז, סעי' י"ח).

3. מראי מקומות – שלמי יהונתן (ס"ק א' אות ד'), פסקי תשובות (דפו"ח הע' א').

ג. הסרת כפתורי הגז.

1. לענין טח בטיט.

(א) מיקל: חשיב כטח בטיט.

(1) הגר"ח זצ"ל (דברי חכמים אות שס"ו, חי' בתרא סי' רנ"ג על מ"ב ס"ק ה') – "אם אחד יסור הכפתור, או ששם tape עליו

(באופן שהיו טורח לחתות) מותר, שנקרא טח בטיט, ומותר לכתחילה בזה".

- (2) שבט הלוי (ח"א סי' ס"ז אות ב', מבית לוי ח"ז עמ' ק"ה אות ב', ח"ט עמ' י"ד אות ב') [לשונו מובא לעיל], ארחות שבת ח"א עמ' תקט"ז אות ב') – "דינו כטוח בטיט".
- (3) עי' הל' שבת (איידר, פרק י"ד הע' ת"ת) – "ונראה דבזה שמכסה את הכפתורים אפשר דחשיב כטוח בטיט ...".
- (4) ויען יוסף (באהלי יוסף עמ' י"ג סעי' כ"ב, עי' הע' כ"א) – "אם מסירים לגמרי הכפתורים של הכירה [גע"ז רענט"ש] שפותחים בהם הגא"ז, הוי כגרוף וקטום, כיון דאינו יכול להגדיל האש אלא בטורח".
- (5) פסקי תשובות (דפו"ח אות א' ד"ה ולפי, הע' כ', עי' הע' ד', עי' סי' רנ"ג אות ו' ד"ה אבל).
- (6) כללים (שהייה עמ' ע"ח).

(ב) מחמיר: אין זה כטוח בטיט.

- (1) אז נדברו (ח"י סי' ז' אות ב') – "אינו מועיל סתם היכר אלא היכר כזה הדרוש זמן קצת וטירחא אז אמרינן דבין כך יזכר שאסור ולא יחתה ולפי' אינו מועיל הסרת הברגים".
- (2) הגריש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' רפ"ו ד"ה הוציא) – "שמכיון שהיתר של טח בטיט הוא מחלוקת, ואף שנפסק לקולא מ"מ אין להקל אלא כדוגמת חז"ל שאין הגחלים נראים ואין יודע כלל מה המצב, ולכן אף אם סגר המנעולים וכ"ש אם רק הוציא הכפתורים לבי נוקפי מלהתיר".
- (3) עי' מנחת איש (פרק ו' סעי' י"א) – "ראוי להחמיר".
- (4) שיעורים בשבת (עמ' ג') – "ויותר מסתבר שכיון שעדיין אפשר להגביה את הגז אין להחשיבו כמו מנעול שהתיר החזו"א. דבנעול בשעה שעומד סמוך לאש אין חשש שמא ישכח לפי שזה נעול משא"כ הכא אף דהוציא הכפתור מ"מ בדוחק יוכל להגביה הגז".
- (5) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ע"ט) – "סתם להסיר אותם אפשר שאינו טירחא כ"כ להחזיר אותם, ולכן אין להקל עד שג"כ נעל אותם בקופסה".
- (6) זכור ושמור (דפו"ח, בישול פרק ט' הע' קצ"ב).
- (ג) מראי מקומות – ארחות שבת (פרק ב' סעי' י"ט), עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ח'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ק"ט, פרק י"ז הע' ל"ג).
- (1) הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רנ"ג ס"ק י"א ד"ה ובעינן, סי' רנ"ז הע' על ס"ק י"ג ד"ה וגם, מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות כ"א, ישורון חט"ז עמ' של"ז אות כ"א) – "ובענין שליפת הברזים אי חשיב כטוח בטיט לענין היתר שהיה (כי לענין חזרה מסתבר דאסור) קשה לי להכריע".

2. לענין גרופה וקטומה.

(א) מיקל: חשוב כגרופה וקטומה.

- (1) הגר"א קוטלר זצ"ל (כל שכן, איידר פרק י"ד הע' ת"ת) – לשונו מובא לעיל.
- (ב) מחמיר: אינו חשיב כגרופה וקטומה.
- (1) אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' ב') – "ועל כל פנים אין די בהסרת הכפתורים לבד להחשיבה כגרופה וקטומה, וצריך לכסות את האש בכיסוי".
- (2) הגר"ח ק"ש שליט"א (עם מקדשי שביעי פרק ג' הע' י"ג, ריש עמ' ר"ז) – "לא סומכים על זה כי צריך לעשות מעשה באש".
- (ג) מראי מקומות – מנחת איש (פרק ו' הע' כ"א).
- (1) חוט שני (ח"ב עמ' קי"א ד"ה לכאורה) – "חשיב לכירה קטומה ... אמנם י"ל שצריך היכר ושינוי ביחס לאש עצמה והקטנת האש, ולא סגי הסרת הכפתורים וצ"ע".

ד. כיסוי פח המכסה את כפתורי הגז.

1. מיקל: חשיב כטוח בטיט.

- (א) ברית עולם (שהיה סעי' ט"ו, אז נדברו ח"ד סי' כ"ו אות ג', ח"ח סי' י"ח) – "באופן שאין יכול להגיע אל הבורג עד שיסיר הקדירות והמכסה".
- (ב) ארחות שבת (פרק ב' סעי' כ') – "באופן שאי אפשר לשנות את דרגת החום מבלי להסיר את הקדירות מעל הפח ולהרים את הפח הרי זה נדון כטוח בטיט ומותר לשהות על גביו [אמנם אם החלק המכסה את הכפתורים ניתן להרמה בנקל אין זה בגדר טוח בטיט]".
- (ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות א' הע' ג') – "ובברית עולם (שם אות ט"ו) כותב עוד אופן להשוותו 'טוח בטיט', אם הכיסוי שמכסה האש מכסה גם הכפתורים, וכדי להגיע לכפתורים צריך בתחילה לסלק הקדירות שעל הכיסוי ואח"כ יוכל להזיז הכיסוי, דהוי כשני פעולות, ויועיל גם לשיטת החזו"א (דלעיל סי' רנ"ג אות ה') שכיסוי פח גרידא על האש אין עושה דין 'גרופה וקטומה'".
2. מחמיר: אינו חשיב כטוח בטיט.
- (א) לפי הגריש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' רפ"ו ד"ה הוציא), לשונו מובא לעיל.
- (ב) הגר"ח פ"ש (חידושי בתרא סי' רנ"ז על מ"ב ס"ק מ"ג) – לשונו מובא לעיל.
3. מראי מקומות – מנחת איש (פרק ו' סעי' י"ב, ייש להסתפק").

ה. כיסוי כפתור הגז.

1. מחמיר: אינו חשיב כטוח בטיט.

- (א) חוט שני (ח"ב פרק כ"ו ס"ק ט' ד"ה ולפי"ז, סוף עמ' קי"ט) – "אם יכסה את הברזים בגז שלנו באופן שקשה להגיע ולפותחם, עדיין אינו בכלל התירא דטוח בטיט".
2. לענין שהייה – עי' סי' רנ"ג סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ו. שומר או פתק.

1. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רנ"ג הע' על ס"ק ד') – "צ"ע ע"י שנים שהאחד ישמרנו או שידביק פתק [שבת היום וכו'] כמו בקורא לאור הנר [אם יועיל גם לענין שמא יחתה]".

ה. צליה על גבי גחלים - סעיף ב'.

א. הגדר של מאכל ב"ד.

1. עי' סי' רנ"ג סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ו. צליה באיסור - סעיף ג'.

א. ברחא ולא שריק: בדיעבד.

1. יש להקל, לסמוך על רב אשי – ב"ח (סוף ס"ק א'), מג"א (ס"ק י"א), א"ר (ס"ק ד'), בה"ל (סעי' א' ד"ה אבל, עי' סעי' ג' ד"ה אסור, "אבל יש עוד הרבה ראשונים [ר"ה גאון ור"ח ורז"ה ורשב"א וסה"ת ומרדכי] פסקו כרב אשי בל"ב דברחא ולא שריק שרי וע"כ כתב הב"ח דבדיעבד אם עבר או שכח ושהה בתנור מכוסה אף שאינו טוח בטיט מותר מאחר דיש מתירין לכתחילה וה"ה כל כיוצא בזה [ב"ח ומ"א סקי"א וא"ר]), עי' ערה"ש (סוף סעי' ט').
2. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק א', "וצע"ג").
3. בזמנינו: יש לעי' במציאות. שהסברה של רב אשי להקל הוא מצד שקשה ליה הקיטמא, או דקשה ליה הזיקא קצת (עי' לעיל). ובזמנינו כיון החיתוי הוי ע"י כפתורים מחוץ לתנור, ממילא אין צריך לפתוח התנור, ואין כאן זיקא. וכן אין לנו קיטמא. לכאורה אין מקום להקל.

ב. גדי ע"ג אש מגולה [שיטת ר' ירמיה, לפי דעת הרמב"ם]: בדיעבד.

1. יש להקל – בה"ל (סעי' א' סוף ד"ה אבל, "ונראה דה"ה לקמן שמסיים הרמ"א והכי נהוג כסברא זו והיינו דע"ג האש שהוא מגולה אסור אף בגדי ועוף היינו ג"כ רק לכתחילה אבל דיעבד יש להקל בגדי ועוף אצל האש אף שהוא מגולה לגמרי כיון שהמחבר מתיר לכתחילה כשיטת הרמב"ם").

ג. ברחא ע"ג אש מגולה [שיטת ר' אשי, לפי דעת הרמב"ם]: בדיעבד.

1. מחמיר – בה"ל (סעי' א' סוף ד"ה אבל, עי' מ"ב עם דרשו).

ז. פירות הנאכלין חיים - סעיף ד'.

א. להפוסקים כרבנן דחנניה, למה מקילין כאן.

1. שעה"צ (ס"ק כ"ב) – "ואפילו להאוסרין ברנ"ג, מודו הכא דחשוב כמו צליה על האש, כיון שהפירות נוגעין בגחלים, כן כתבו הפרי מגדים ושאר אחרונים בביאור דברי המגן אברהם, ולהכי סתם הבית יוסף להיתרא אף שהוא מסכים יותר להאוסרין ברנ"ג. ואף שבביאור הגר"א כתב, דזהו דוקא לשיטת המתירין ברנ"ג, הוא מפרש כפשוטה דמיירי שלא על האש ורק שנצלין מחום הקדרה".
2. דעת המחבר – עי' סי' רנ"ג סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ח. נתינת פת לתנור כדי שיקרמו פניה מבעוד יום - סעיף ה'.

- א. משנה (דף י"ט): – "אין נותנין פת לתנור עם חשכה ולא חררה על גבי גחלים אלא כדי שיקרמו פניה מבעוד יום, רבי אליעזר אומר: כדי שיקרום התחתון שלה".
1. גמרא (דף כ.). – "אין נותנין את הפת כו'. איבעיא להו: תחתון האיך דגבי תנור, או דילמא: תחתון האיך דגבי האור. תא שמע, רבי אליעזר אומר: כדי שיקרמו פניה המדובקין בתנור".

ב. האם רבי אליעזר לחומרא או לקולא.

1. ר"א מחמיר יותר.

- (א) רש"י (דף כ. ד"ה מדובקים) – "מדובקים בתנור. וחומרא היא, דפנים שכלפי האור ממהרין לקרום".
- (ב) שבת של מי (דף כ. ד"ה ת"ש).
2. חכמים מחמירין.

(א) תוס' (דף כ. ד"ה איבעיא) – "ומיהו בירושלמי משמע דלהקל בא דקאמר התם ומודה ר"א בלחם הפנים שאין קרוי לחם עד שיקרמו פניו בתנור משמע דהכא סגי בקרימה כל דהו אבל בלחם הפנים בעינן קרימה מעליא".

(ב) ס' התרומה (סי' רכ"ד).

(ג) סמ"ג (ל"ת ס"ה).

(ד) תוס' הרא"ש (דף כ. ד"ה איבעיא).

(ה) עי' רמב"ם (פירוש המשניות פרק א' משנה י') – "ור' אליעזר סובר אפילו לא נשאר מן היום אלא כדי שיבשלו פניה המדובקים בחרס התנור, והוא נקדם לפני שיקרמו פניה שכלפי אור התנור".

- (ו) ר"ן (דף ח. ד"ה מתני').
 (ז) רע"ב (פרק א' משנה י') – "כדי שיקרום התחתון. המדובק לחרש התנור, שהוא נאפה תחלה קודם שיקרמו הפנים שכלפי אויר התנור, ובהכי סגיו".
 (ח) תפארת ישראל (פרק א' אות ע"ו).

ג. קשה: איך יחלקו במציאות.

1. ראש יוסף (דף כ.) – "וי"ל תוס' ורש"י ל"פ במציאות ודכ"ע סוברים (ר"ל רש"י ותוס') כי ג' גדרי פנים יש המדובק לתנור ופנים הפונים למטה לאש ופנים הפונים לאויר התנור ובתחלה נקדם לצד אש ואח"כ למדובק לתנור ואח"כ פנים הפונים לאויר התנור וא"כ תוס' הבינו ברש"י ר"א לחומרא פליג דלת"ק בקרימת לצד האש סגי ולר"א בעינן קרימת צד האש ומדובק בתנור ולא בעי קרימת פני אויר התנור וע"ז הוקשה להם דא"כ מאי קאמר ומודה ר"א בלה"פ הא פשיטא דשייך מודה לת"ק דמיקל טפי דמודה בלה"פ דבעינן שיוציא מתנור כל קרימת ג' גדרי פני' ומפסקי תוס' משמע דרש"י וריב"א מחולקין במציאות לרש"י מדובק בתנור חומרא ולריב"א מדובק בתנור קולא א"כ מאי ומודה ר"א בלה"פ שנקרמו פניו בתנור הא קולא הוא ות' מהרש"א ז"ל "...".
 2. רע"א (דף כ.) ד"ה רש"י, תוס' רע"א פרק א' משנה י' אות כ"ה) – "רש"י ד"ה מודבקים בתנור, וחומרא היא דפנים שכלפי האור ממנהרין לקרום. והרע"ב כתב המדובק לחרש התנור שהוא נאפה תחילה. והדבר קשה שיחלקו במציאות. ונראה דרש"י מיירי בתנור שאינו גרוף וכיון שיש בו עדיין אש בודאי הצד שכלפי האש נאפה תחלה. והר"ב מיירי בתנור גרופה שאז צד המדובק נאפה תחלה מן הצד שכלפי האויר ודייקא לישנא דרש"י שכתב לצד האור והר"ב כתב כלפי אויר התנור והיינו כנ"ל".
- (א) מראי מקומות – מרומי שדה (דף כ.).
 (ב) לכאורה רע"א לשיטתיה: שלא מהני גו"ק במאכל שפחות ממאב"ד (עי' סי' רנ"ג סעי' א', לעיל), אבל המחבר (סי' רנ"ג סעי' א') והמ"ב (ס"ק כ"ח) חולקים, ולכן א"א לתרץ כנ"ל.

ד. שיעור 'עד שיקרמו פניה': הא אינו מאכל ב"ד [חנניה], וכ"ש לא מבושל כל צרכו [רבנן].

1. י"ל: פת וחררה שאני.
 (א) פמ"ג (א"א סז"ק ט"ז) – "ולמה שכתב המ"א באות וי"ו, וט"ז [ס"ק] א', לדיעה ראשונה כמאכל בן דרוסאי כל שאין על גבי אש ממש אסור, צריך לחלק בין פת וחררה דנאפית כך בלא חתוי, ובין תבשיל".
 (ב) ערה"ש (סעי' י"א) – "אף על פי דבתבשיל בעינן אף לשיטת רש"י ותוס' שיגיע למאכל בן דרוסאי ולהרמב"ם גם זה לא מהני כמ"ש בר"ס הקודם מ"מ פת לא דמי לתבשיל ודי בקרימת פנים והטעם איתא בירושלמי דנשים זריזות הן בפת יותר מבתבשיל כלומר דזהירות בפת שלא יתחרך ולכן לא חיישינן לחיתוי וזהו שכתב הרמב"ם שם אין נותנין פת וכו' אלא כדי שיקרמו וכו' ואם נשאר אחרי כן וכו' שאם יחתה יפסיד אותן עכ"ל".
- (ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות ג', הע' י"ז) – "ואף לשיטת השו"ע (לעיל סימן רנ"ג סעי' א' בדיעה הראשונה) עפ"י הרמב"ם שלעולם חיישינן ל"שמא יחתה" ואף במבושל כל צרכו אם מצטמק ויפה לו, מכל מקום יש הבדל בין תבשיל בקדירה, למיני מאפה בתנור, שבתנור שצריך לזרז יותר שלא יתחרך המאפה, לכן כיון שכבר קרמו פניה שוב אין הרגילות לחתות ולהגדיל האש. [ערוה"ש סעי' י"א עפ"י הירושלמי, וכ"ה בפמ"ג א"א סקט"ז במילים ספורות ומדודות כדרכו]".

ט] ראשונים.

א. לחומרא.

1. כרבנן – ס' התרומה (סי' רכ"ד, אמנם עי' הגר"א, "שיקרמו פניה של הפת למטה וגם למעלה כדתנן ולא חררה אלא כדי שיקרמו פניה"), סמ"ג (ל"ת ס"ה, ב"ח ס"ק ד', אמנם עי' הגר"א), רע"ב (פרק א' משנה י', "ואין הלכה כר"א").

ב. לקולא.

1. כר' אליעזר – ר"ן (דף ח. ד"ה מתני').

- ג. דעת הרמב"ם (פרק ג' הל' י"ח) – "אין נותנין את הפת בתנור עם חשיכה ולא חררה על גבי הגחלים אלא כדי שיקרמו פניה שהם מודבקים בתנור או באש".

1. כרבנן – רמב"ם (פירוש המשניות פרק א' משנה י', "ואין הלכה כר' אליעזר").

(א) לחומרא – ב"ח (ס"ק ד').

(ב) לקולא – גר"א (ריש סעי' ה').

2. כר' אליעזר – מ"מ (פרק ג' הל' י"ח, "ורבינו פסק כר' אליעזר אם מפני שסובר שהוא מפרש דברי ת"ק או מפני ששאלו בגמרא מה היא כונתו נראה שהלכה כמותו").

(א) לחומרא – ב"י (ס"ק ה').

(ב) לקולא – ט"ז (ס"ק ב').

- ד. דעת הטור (סעי' ה') – "כדי שיקרמו פניה הדבוקין בתנור או פניה שכנגד האש".

1. פסק לחומרא.

(א) כר' אליעזר – ב"י (ס"ק ה').

(ב) כרבנן – ב"ח (ס"ק ד' ד"ה אלא).

2. פסק לקולא – מלבושי יו"ט (ס"ק ז').
- (א) כר' אליעזר – ט"ז (ס"ק ב').
- (ב) כרבנן – מג"א (ס"ק ט"ו), גר"א (ריש סעי' ה').

י [הלכה: פוסקים.]

- א. דעת המחבר (מחבר ה').
 1. פסק לחומרא.
 - (א) כר' אליעזר – גר"א (ריש סעי' ה').
 - (ב) כחכמים – ב"ח (ס"ק ד' ד"ה ובשלחן).
 2. פסק לקולא – מג"א (ס"ק ט"ו).
 3. כר' אליעזר – באר הגולה (ס"ק כ').
 4. מראי מקומות – מ"ב (ס"ק כ"ו).
- ב. דעת הרמ"א (סעי' ה') – "ופשטיד"א או פלאדי"ן, צריך שיקרמו פניה למעלה ולמטה".
 1. פסק לחומרא – ט"ז (ס"ק ב'), מג"א (ס"ק ט"ז).
 2. בעב יש להחמיר – גר"א (על סעי' ה').
 3. משום הם שני גופים מחולקים – חמד משה (ס"ק י"ג), דגול מרובה (על מג"א ס"ק ט"ז), חת"ס (הג"ה על האבן העזר).
 4. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' י"ד), מ"ב (ס"ק כ"ט).
- ג. פסק לחומרא – לבוש (סעי' ה'), ב"ח (ס"ק ד' ד"ה ובשלחן), שבת של מי (דף כ. ד"ה ת"ש, לישונו מובא לקמן).
 1. כרבנן – ב"ח (ס"ק ד' ד"ה ובשלחן).
 2. כר' אליעזר – שבת של מי (דף כ. ד"ה ת"ש, "דהפוס" פסקו כר"א וס"ל דר"א לחומרא כדפי' רש"י).
- ד. פסק לקולא – ט"ז (ס"ק ב'), מג"א (ס"ק ט"ו, ס"ק ט"ז), מלבושי יו"ט (ס"ק ז'), א"ר (ס"ק י"ב), אבן העזר (על מחבר סעי' ה'), גר"א (ריש סעי' ה'), ערה"ש (סעי' י"ג), "העיקר דבחד מינייהו סגיי", מ"ב (ס"ק כ"ו).
 1. כר' אליעזר – ט"ז (ס"ק ב'), גר"א (ריש סעי' ה').
 2. כחכמים – מג"א (ס"ק ט"ו).
- ה. בדיעבד יש להקל – גר"ז (סעי' ו'), "ויש לסמוך על דבריהם בדיעבד".
- ו. מראי מקומות – תפארת ישראל (פרק א' אות ע"ו).

יא [נתן פת בתנור ער"ש באיסור.]

גמרא (דף קיז:) – "תנו רבנן: שכח פת בתנור וקידש עליו היום. מצילין מזון שלש סעודות, ואומר לאחרים: בואו והצילו לכם. וכשהוא רודה, לא ירדה במרדה אלא בסכין".

א. הלכה.

1. במזיד.
 - (א) אסור, עד מוצ"ש בכדי שיעשו.
 2. בשוגג.
 - (א) רק מזון ג' סעודות - גמרא, מחבר.
 - (ב) באין לו מה לאכול - ר"ן, מחבר.
 - (ג) ובשינוי - גמרא, מחבר.
 - (1) אם אפשר - ר"ן, מחבר.
- ב. למה לא גזרינן שוגג אטו מזיד.
 1. אין מה לאכול, לצורך מצות ג' סעודות – עי' ב"י (ס"ק ה' ד"ה ומ"ש ואם, "משום כבוד שבת לא קנסו לגבי שלשה סעודות בשוגג"), גר"ז (סעי' ח'), מ"ב (ס"ק ל"ג).
 2. לא שכיח, דאינו נאכל רותח – ב"ח (סוף ס"ק ה').
 3. פת שאני, דעל לחם יחיה אדם – ערה"ש (סעי' ט"ו), "לא קנסין שוגג אטו מזיד דעל הלחם יחיה האדם ולא דמי לתבשילין".
 - (א) נ"מ: תנור שלנו, שאין איסור במרדה, ביותר מג' סעודות – מג"א (ס"ק י"ז).
 - (1) מחמיר – מג"א (ס"ק י"ז), ערה"ש (סעי' ט"ו), מ"ב (ס"ק ל"ג).
 - (ב) נ"מ: תבשיל בשוגג ואין לו מה לאכול כלל, שאסור להתענות בשבת.
 - (1) מיקל – מג"א (ס"ק כ"ג), גר"ז (סעי' ח'), מ"ב (ס"ק ל"ג).
 - (2) מחמיר – ערה"ש (סעי' ט"ו).

יב] נתן פת בתנור ער"ש בהיתר.**א. ראשונים.**

1. אין צריך להוציא בשינוי, לצורך היום.

(א) ר"ן (ריש דף ב.) – "וכי אמרי' נמי דכי אפשר לשנויי משנינן ה"מ היכא שנאפה הפת באיסור דהתם בשכח הפת בתנור עסקינן שהשההו שם באיסור מפני שלא עמד שם כ"כ מבעוד יום שיקרמו פניה הא אילו עמד שם כל כך [נראה] דשרי כדתנן לקמן בפירקין [דף יט ב] אין נותנין את הפת לתנור עם חשיכה וכו' אלא כדי שיקרמו פניה דמשמע הא כדי שיקרמו פניה נותנין בכי האי גוונא כיון דלא עבד איסורא וצורך שבת הוא רודה כדרכו דלא אשכחן דנבעי שנוי אלא בשכח פת בתנור דעבד איסורא וכן נראה לי מדברי הר"ם במז"ל בפ"ג מהלכות שבת וטעמא דמילתא משום דרדיית הפת ותקיעת שופר לאו שבות נינהו אלא עובדין דחול בעלמא וכל היכא דלא עבד איסורא ואיכא צורך היום שרו כי אורחיהו".

2. מחמיר, עדיין צריך שינוי.

(א) רמב"ן (מלחמת דף א:).

(ב) רא"ם (הג' מרדכי רמז תס"א, הו"ד בדר"מ ס"ק ב') – "כתב רא"ם כל משא שלנו הנקרא פל"ה בלע"ז מותר לטלטלו לצורך להוציא בו את הפת שקרמו פניו מע"ש קודם שקדש היום והגיע למאכל בן דרוסאי שאין זו מרדה שבימיהם".

(ג) ר' ירוחם (נתיב י"ב ריש ח"ג) – "וזה מיירי שנתנו לתנור מע"ש לצורך שבת בהתר כמו שכתבתי".

(ד) מ"מ (פרק ה' הל' י"ט) – "ויש מי שהקשה והא ק"ל דרדיית הפת אסורה מדברי סופרים כמבואר פ' כ"ב וכאן נראה שכל שקרמו פניה מבעוד יום מותר לרדותה משחשיכה. וכן קשה לזה מה שנזכר בבאור פ"ג בבבא המתחלת אין נותנין את הפת בתנור וכו'. ודחק הרמב"ן ז"ל שהוא מותר כל שקרמו פניה מבעוד יום לרדות מזון שלש סעודות ובסכין על הדרך הנזכר פ' שלישי בשוכה. ול"נ שהוא מותר לרדות בסכין כל מה שירצה ולא אסרו רדיית הפת אלא ברודה במרדה שהוא כדרכו והיא עצמה מדבריהם. אם היתה רדיית הפת אסורה מן התורה היה שנויה אסור מדברי סופרים. ועכשיו שהיא עצמה מדרבנן בשנוי מותר גמור. ומה ששאלו פ"ק ויתבאר פ"ט בשכח והדביק פת בשבת שהתירוהו לרדות קודם שיבוא לידי איסור מלאכת שבת ומשמע הא לאו הכי לא התם דוקא במרדה שהוא כדרכו דקא מבעיא להו היכא דא"א בשנוי אם מותר כדרכו כדי שלא יבא לידי מלאכה גמורה ונתבאר שהוא מותר, כך נ"ל".

(ה) מאירי (ריש דף ד.) – "וכל שהדביק מבעוד יום וקרמו פניה מבעוד יום ושכחו בתנור וקדש עליו היום התירו לו להציל ממנו מזון שלש סעודות מפני כבוד שבת ואף בזו אמרו שלא ירדה במרדה אלא בסכין".

(ו) רמ"ך (כס"מ פרק ג' הל' י"ח) – "כתב הרמ"ך תימה הוא זה דהא איהו גופיה פסק לעיל דכל תבשיל שלא בשל כל צורכו אם עבר ושיהיה אסור לאוכלו ובלא בשיל כמאכל בן דרוסאי ולא גרף ולא קטם לדברי כל המפרשים אסור וכשהתירו חכמים לרדות מזון ג' סעודות לא התירו כי אם למי שלא עשה איסור בשיהיה כגון שקרמו פני הפת קודם שחשכה אבל למי שעשה איסור מנ"ל לאכול אפי' ירדה אותו הנכרי מאליו עכ"ל".

(ז) כל בו (סי' ל"א) – "וכדקתני פרק כל כתבי שכח פת בתנור וקדש עליו היום מציל מזון שלש סעודות לאו דוקא שכח דאפילו לכתחילה מותר להדביק פת בתנור מבעוד יום על דעת לרדות ממנו שלשה סעודות משחשכה כיון שאין לו זולתו והאי דנקט שכח משום דשוכח מותר לרדות שעור שלשה סעודות אפילו יש לו משום הצלה ומשום עונג שבת, ועוד דאפילו בשוכח לא הותר אלא שעור שלשה סעודות".

ב. אין צריך שינוי, לצורך היום – מחבר (סעי' ה'), לבוש (סעי' ה'), ב"ח (ס"ק ה'), גר"ז (סעי' ט'), ערה"ש (סעי' ט"ו).

1. רק ג' סעודות.

(א) מ"ג (א"א ס"ק כ"ג, כדמפרש הבה"ל).

2. כל צרכי היום.

(א) בה"ל (סעי' ה' ד"ה צורך) – "מדברי הפמ"ג משמע דכונת הש"ע הוא דוקא ג' סעודות דזה קרוי צורך שבת ואין מוכרח זה בכונת הר"ן לענ"ד. ועוד אפשר לומר דאם רוצה לאכול מפת זה שהוציא גם זה קרוי צורך שבת דדוקא לעיל שהדביק באיסור התנה הש"ע כשאין לו מה יאכל פת אחר אבל לא בזה".

3. הטעם.

(א) חוט שני (ח"ב פרק כ"ו אות י', עמ' ק"כ) – "יש לפרש דכשעשה באיסור וצריך להתיר הנאה ממעשה שבת וגם איסור רדיה דאיכא כמה איסורים לא התירו אלא בשינוי, אך כשהדביק בהיתר רק שצריך דחיה על איסור הרדיה התירוה לגמרי אף ללא שינוי".

ג. מחמיר, עדיין צריך שינוי – א"ר (ס"ק י"ד, "ומ"מ נ"ל להחמיר, דהא הרמב"ן אסרו כמו שכתב במגיד משנה פ"ה [הי"ט], וכן מוכח מדברי הרמ"ך שהביא כסף משנה פ"ג [הי"ח] שפירש ש"ס ריש פרק כל כתבי דנעשה בהיתר ואפ"ה בעינן דוקא סכין ולא במרדה, וכן מוכח לי בכל בו"), מ"ב (ס"ק ל"ו, שעה"צ ס"ק ל"ה).

1. רק ג' סעודות – רמב"ן (מ"מ פרק ה' הל' י"ט), ר' ירוחם (נתיב י"ב ריש ח"ג, לשונו מובא לעיל), מאירי (ריש דף ד., לשונו מובא לעיל), רמ"ך (כס"מ פרק ג' הל' י"ח, לשונו מובא לעיל), כל בו (סי' ל"א, לשונו מובא לעיל).

2. כל צרכי היום – מ"מ (פרק ה' הל' י"ט, לשונו מובא לעיל).

ד. מראי מקומות – רשב"א (סוף דף לה.; "צריכה לי עיון").

יג] נתן פת בתנור בשבת: לעבור על איסור קל, כדי לינצל מאיסור חמור - סעיף ו'.

- א. גמרא (דף ד.) – "בעי רב ביבי בר אביי: הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבוא לידי חיוב חטאת, או לא התירו. אמר ליה רב אחא בר אביי לרבינא: היכי דמי, אילימא בשוגג ... אלא אמר רב אשי: לעולם במזיד, ואימא קודם שיבא לידי איסור סקילה. רב אחא בריה דרבא מתני לה בהדיא: אמר רב ביבי בר אביי: הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי איסור סקילה".
1. הוא הדין בשוגג, כדי שלא יבוא לידי איסור חטאת – עטרת זקנים (ס"ק י"ב), מג"א (ס"ק כ"א), מ"ב (ס"ק ל"ט).
2. מותר "לו" לעבור על איסור קל [דרבנן] כדי לינצל מאיסור חמור [דאורייתא] – מה נכלל.

ב. איסור סקילה, איסור חטאת.

1. מיקל, התירו לעבור על איסור קל – גמרא (דף ד.), מחבר (סעי' ו'), פוסקים.

ג. איסור ל"ת גרידא.

1. מיקל: התירו לעבור על איסור דרבנן.
- א. הגר"י סלנטר זצ"ל (ס' תבונה ח"א עמ' צ"ז אות ס"ג) – לשונו מובא לקמן.
- ב. פסקי תשובות (דפו"ח אות ד', הע' כ"ה) – "ס' אבן ישראל להגר"י סלנטר זצ"ל עמ' ל"ג עפ"י הגמ' (יבמות קי"ט א) מה לי איסור כרת מה לי איסור לאו".

ד. איסור עשה: כגון בזמן תוספת שבת.

1. מחמיר, לא לעבור על איסור דרבנן.
- א. תוס' שבת (ס"ק ל"א) – "נראה אם הדביק פת בתנור בזמן תוספת שבת ועדין יש שהות שיאפה קודם בה"ש בכה"ג לא התירו לרדות כיון שאינו בו אלא עשה לחוד".
- ב. הו"ד בפמ"ג (א"א סוף ס"ק כ"א).
- ג. ישועות יעקב (סוף ס"ק ג').
- ד. פסקי תשובות (דפו"ח אות ד') – "ולא איסור עשה גרידא, כגון בזמן תוספת שבת".

ה. ספק חטאת: כגון בזמן בין השמשות.

1. מחמיר, לא לעבור.
- א. פמ"ג (א"א סוף ס"ק כ"א) – "דווקא בשבת הא בין השמשות דלית סקילה וחטאת אין מתירין לרדותה אם יתבשל בין השמשות ממש כולו".
- ב. ישועות יעקב (סוף ס"ק ג').
- ג. שבט הקהתי (ח"ו סי' קס"ו אות ה') – "איתא בישועות יעקב (סימן רנד) מובא בפתחי שולחן ומטעמי שלחן דלא התירו לרדות אז הפת דלא יעבור על דאורייתא אלא על ספק דאורייתא, וכן בבין השמשות של אפוקי יומא כיון דלא יעבור על דאורייתא ודאי לא התירו לעבור על דרבנן כדי להצילו מספק איסור תורה".
- ד. פסקי תשובות (דפו"ח אות ד') – "וכן לא במקום שיש ספק מחטאת, כגון בבין השמשות".

ו. איסור דרבנן: כגון גרמא, משאצ"ל, ריבוי שיעורים, וכדו'.

1. מחמיר.
- א. שבט הקהתי (ח"ו סי' קס"ו) – "גרמא ... ריבוי שיעורים ...".
- ב. פסקי תשובות (דפו"ח אות ד' ד"ה וכל, הע' כ"ט) – "וכל שכן שלא התירו לעבור על איסור דרבנן, כדי לינצל מאיסור דרבנן אחר, ואפילו עיקרו מן התורה, כגון איסור תורה שנעשה ע"י גרמא, או מלאכה שא"צ לגופה וכיוצא"ו. [מחצה"ש סי' רס"ו סק"ג]. ומשמע מדבריו ד'שבות דשבות' נתיר כדי לינצל משבות אחד, עיין שם, וכגון אמירה לנכרי לעשות מלאכת כיבוי (שהיא מלאכה שאצ"ל"ג) או שאר מלאכות שאין בהם איסור תורה ממש".

ז. מראי מקומות.

1. מאירי (דף ד. ד"ה שג) – "אבל לעצמו מיהא התירו כל איסור סופרים שלא יבא לידי איסור תורה".
2. שו"ת בית יוסף (דיני כתובות סי' א') – "ועוד יש לחלק דהתם שאני דהוא איסורא זוטא טובא דהא רדיית הפת חכמה היא ואינה מלאכה אפילו מדרבנן ולא שבות היא כשאר שבותין ולא אסרוה אלא משום דדמי לעובדין דחול כמבואר בדברי הר"ן ומשום הכי התירו לו קודם שיבא לידי איסור סקילה. אבל איסור מניקת דהוא איסורא דרבנן ממש ואיסור חמור הוא דהא אית ביה סכנת נפש דולד איכא למימר דלא שרו".

יד] לעבור על איסור קל, כדי לינצל מאיסור חמור: מקרים.

א. קומקום חשמלי שהדליקו בטעות בשבת, האם יכבה מיד.

1. יכבה מיד.

א. הגר"ש מילר שליט"א (מאור השבת ח"ד סי' י"ד הע' קנ"ז ד"ה והגר"ש מילר).

ב. מאור השבת (ח"ד סי' י"ד סעי' פ"ח) – "טעה ולחץ על מתג של קומקום חשמלי שהיה בו מים שלא נתבשלו, ינתק מיד את המתג, כדי שהמים שבקומקום לא יפסיקו להתבשל בשבת ויעבור על איסור תורה של בישול".

ג) עי' פסקי תשובות (דפו"ח, הע' כ"ו) – "ובמאור השבת (ח"ד סי' י"ד אות פ"ח) מביא דוגמא לכך אם בשוגג לחץ על מתג הפעלת מיחם מים חשמלי, יכבנו מיד קודם שיתבשלו המים, דכיבוי מלאכה שאצל"ג, ואם יוכל יעשה כלאחר יד (ועיי"ש שדן לענין אם המים שבו כבר היו מבושלים אלא נצטננו לגמרי)".

2. ינתק רק בשינוי.

א) חוט שני (מאור השבת ח"ד סי' י"ד הע' קנ"ז ד"ה והגר"נ).

ב) שבת הלוי (מאור השבת ח"ד סי' י"ד הע' קנ"ז ד"ה והגר"ש וואזנער).

3. מראי מקומות.

א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק כ"ג אות י"ב, מאור השבת ח"ד סי' י"ד הע' קנ"ח*, הע' קנ"ט ד"ה והנה) – "טעה ולחץ על מתג של קומקום חשמלי שהיה בו מים שלא נתבשלו, אם נעשה החוט לוחט כעין שלהבת, ינתק מיד את המתג, אך בשינוי, כדי שהמים שבקומקום לא יספיקו להתבשל בשבת, ויעבור על איסור תורה של בישול. **אכן אם המים שבקומקום כבר נתבשלו בערב שבת**, לא ינתק את המתג, דאם יכבה את המתג יעבור בזה איסור מכבה וגם איסור סותר, משא"כ אם לא ינתק, המים יתבשלו עוד הפעם, ולא יעבור על איסור בישול מעיקר הדין, ואכן מתחילה רבינו היה סובר לומר שינתק מיד כלאחר ידו, כי יש לחוש לדעת הרא"ש שיש איסור תורה בבישול אחר בישול בלח שנצטנן, אך אח"ז חזר ואמר דאל ינתק, דיותר משמע מלשון הרמ"א סי' שיח סט"ו, דמעיה"ד נקטינן כהרשב"א שאין איסור בישול אחר בישול בלח שנצטנן, ומשום איסור סותר אין לחשוש בזה".

ב. **שכת בשבת ופתח הברז של מים חמים ועי"ז נדלק האש בתנור יונקס** (שפועל ע"י גז וחשמל) **והמים מתחממים**, אם יש היתר לסגור הברז כדי להפסיק בישול המים.

1. שבט הקהתי (ח"ו סי' קס"ו) – "שאלה: אם בשעה שפותחין הברז של המים חמים נדלק האש [בהיונקר] ומתחמם שם המים עד שנעשית יד סולדת, אם שכת בשבת ופתח הברז ועל ידי זה נדלק האש, והמים מתחממים, ואם יסגור הברז יכבה האש, ואם ישאירנו פתוח תתבשל שם המים מה עליו לעשות ... דלמא אינו עובר על איסור תורה במה שמדליק הברז דאפשר דהוי רק גרמא במה שהאש נדלק והמים מתבשל שם, אם כן תו לא יעבור על איסור תורה, שנתייר מחמתו איסור דרבנן, אע"ג דאיסור דרבנן דכיבוי גם כן נעשה על ידי גרמא ודו"ק ... העולה להלכה: אם פתח הברז ועל ידי זה מתחמם המים או שהדליק הגז, אסור לכבותו רק ישאירנו פתוח או דלוק. ואם יש לו גוי לכבותו יכבנו על ידי גוי".

2. מראי מקומות – אדני שלמה (ח"ד סי' שט"ז אות ס"א).

ג. **פתח הברז בבין השמשות של ערב שבת או של שבת מה יעשה.**

1. שבט הקהתי (ח"ו סי' קס"ו אות ה') – "איתא בישועות יעקב (סימן רנד) מובא בפתחי שולחן ומטעמי שלחן דלא התירו לרדות אז הפת דלא יעבור על דאורייתא אלא על ספק דאורייתא, וכן בבין השמשות של אפוקי יומא כיון דלא יעבור על דאורייתא ודאי לא התירו לעבור על דרבנן כדי להצילו מספק איסור תורה, ולכן נראה לכאורה דלא יכבה הברז אם נזכר בין השמשות בערב שבת או בבין השמשות של מוצאי שבת, אך יש לומר דמכל מקום יכבה, כדי שלא יעבור על מה שיתבשל המים אח"כ כשהוא ודאי שבת אם נזכר בבין השמשות של ערב שבת, מה שאין כן כשהמעשה היה בבין השמשות של אפוקי יומא".

ד. **מי שהדליק בשבת הגז בטעות, אי מותר לו לכבותו כדי שלא יעבור על איסור הבערה דכל השבת יבעיר הגז האש.**

1. שבט הקהתי (ח"ו סי' קס"ו אות ו') – "על כל פנים אפילו להר"ן יש דסבירא ליה דבכהאי גונא ליכא ריבוי בשיעורין דהבערה דומה לאפיה ובישול שהגמר שלהן בא מאליו, אם כן בודאי מי שהדליק הגז בשוגג אסור לכבותו כדי שלא יעבור על דאורייתא דבלאו הכי לא יעבור".

ה. **הטמין חמין לשבת ונודע לו שעירה התבשיל בכף חולבת ב"י.**

1. הגר"י סלנטר זצ"ל (ס' תבונה ח"א עמ' צ"ז אות ס"ג) – "יש לחקור במי שהטמין חמין לשבת ונודע לו שעירה התבשיל בכף חולבת ב"י (ע' פ"מ בפתיחה ה' בב"ח) וסלק התבשיל טרם יתבשל כמאכל בן דרוסאי למען לא יעבור על בישול בשר בחלב כמבואר בחולין (דף ק"ח ע"ב) ובאיזה בישול אמרו בבישול שאחרים אוכלין אותו מחמת בישולו. או נימא כיון דהתבשיל אסור בהנאה ממילא הוי מוקצה. ולכאורה דמי להא דאמרינן בשבת (דף ד') הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי איסור סקילה. ואמרינן ביבמות (דף קי"ט) אמר רבא מכדי הא דאורייתא והא דאורייתא מה לי איסור כרת מה לי איסור לאו. וממילא ה"ה מה לי איסור סקילה מה לי איסור לאו. דהא קיי"ל כלוי דסבר (בחולין שם) בחצי זית בשר וחצי זית חלב שבשולן זה עם זה דלוקה על בישולו. אלה דיש לחלק לפי מה שהעלו הרמב"ן והר"ן דרדיית הפת לא הוי שבות גמור רק עובדין דחול ממילא אין ראי' לאיסור מוקצה (הגם דהגמ' מדמי לה בשבת שם הא דהיתה ידו מלאה פירות והוציאה לחוץ ע"ש). ועוד יש לחלק לפי מה דאמרינן במנחות (דף מ"ח) עמוד וחטא בשבת כדי שיזכה בשבת אמרינן עמוד וחטא בשבת כדי שיזכה בחול לא אמרינן ה"נ איכא למימר דלא הותרה רק שבות דשבת בשביל איסור שבת אבל לא שבות דשבת בשביל איסור בישול בב"ח".

א) מראי מקומות – שיח חכמה (ח"ב סי' כ' ענף ב').

טו] אסור לאחרים לרדות בשבילו: אין אומרים לו לאדם עשה חטא קל, כדי שלא יבוא חברך לידי איסור חמור.

גמרא (דף ד.) – "בעי רב ביבי בר אבבי: הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה קודם שיבוא לידי חיוב חטאת, או לא התירו ... ולמאן התירו, לאחרים. מתקיף לה רב ששת: וכי אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה בחיורך. אלא ...".

א. טעם הדבר.

1. אנציקלופדיה תלמודית (כרך כ"ח ערך כל ישראל ערבים זה לזה, טור תע"ב) – "בטעם הדבר שאין אומרים לאדם-חטא-כדי-שיזכה-חברך, לעבור איסור קל כדי להציל בכך את חברו מאיסור חמור, אף על פי שהמציל את חברו מן העבירה הרי גם הוא עצמו זוכה, שכל ישראל ערבים זה לזה, יש מהאחרונים שכתבו, לפי שהעונש מטעם ערבות אינו חמור כל כך כעונשו של החוטא עצמו, אפילו בחטא קל. ויש שכתבו, לפי שאין עונש ערבות אלא במקום שבידו למחות, וכיון שחברו עובר איסור מעצמו, ואין בידו למחות בו, אינו נענש עליו, ולכן באופן שנגרם האיסור על ידו, אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, שכיון שהוא הגורם, הרי זה כמי שבידו למחות, ומתחייב בעונש הערבות, ונמצא שחטאו הוא כדי לזכות אף את עצמו. ועל פי זה כתבו שבעון שבועת שקר, שנענשים עליו מטעם ערבות אף כשאין בידם למחות, אומרים לאדם חטא כדי להציל את חברו מאיסור שבועת שקר. וכן יש שכתבו בעוד אופנים שאומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, שהרי זה משום ערבות, לפי שאף הוא עצמו זוכה במה שמציל את חברו מן העבירה".

ב. הגדר: אין אומרים לו לאדם עשה חטא קל, כדי שלא יבוא חברך לידי איסור חמור.

1. מחבר (סוף סי' ש"ו) – "מי ששלחו לו שהוציאו בתו מביתו בשבת להוציאה מכלל ישראל, מצוה לשום לדרך פעמיו להשתדל בהצלחתה; ויוצא אפילו חוץ לשלש פרסאות ואי לא בעי, כייפין ליה".
(א) לענין "לחלל שבת עבור בתו אם הוציאה מהדת", וחלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה - עי' ריש סי' שכ"ט, לשיטות ומראי מקומות.
2. כלל א': כשהראשון היה אונס.
(א) מיקל: רק כשהוא פשע יש להחמיר.
(1) תוס' (דף ד. ד"ה וכו', חד תרץ).
(2) מג"א (ס"ק כ"א) – "אבל אחרים אסורים לרדות (רי"ו) דא"א לו לאדם עשה חטא קל בשביל שלא יעשה חברך איסור חמור כיון שלא נעשה האיסור על ידו וגם חברו פשע במה שהדביק (ב"ח תוס') ובאמת העיקר תלוי באם פשע ועיין בעירובין דף ל"ב בתוס' ועססי' ש"ו".
(3) גר"ז (סוף סעי' י"ב).
(4) ערה"ש (סעי' י"ט) – "אין אומרים לו לאדם חטא קל כדי שלא יעבור חברך איסור חמור כיון שלא נעשה האיסור על ידו וגם חברו פשע במה שהדביק [שם] דאפילו שוגג הוי קרוב לפשיעה והעיקר תלוי בטעם פשיעה [שם]".
(5) מ"ב (ס"ק מ') – "אבל אחרים אסורים לרדות בשבילו בין כשהדביק במזיד ובין בשוגג אפילו מי שהדביק את הפת איננו בפה שיודיעוהו דאין אומרים לו לאדם עשה חטא קל כדי שלא יבוא חברך לידי איסור חמור כיון שחברו פשע במה שהדביק".
א. שעה"צ (ס"ק מ') – "דגם בשוגג פשע, דהוי לה ליזהר שלא יבא לזה".

(ב) מחמיר.

- (1) רמ"א (סי' שכ"ח סעי' י') – "מי שרוצים לאנסו שיעבור עבירה גדולה, אין מחללין עליו השבת כדי להצילו (עיין לעיל סי' ש"ו) (ב"י בשם הרשב"א)".
3. כלל ב': מצוה רבה באיסור דרבנן [הגם שהוא פשע].
(א) מיקל.

- (1) א"ר (סי' ש"ו סוף ס"ק ל"ו) – "ומתוס' גיטין שם משמע דעיקר דמי שהוא בפשיעה אפילו באיסור דרבנן אין מחללין, ולא ס"ל תירוצא דמצוה רבה, וכן במג"א סי' רנ"ד [ס"ק כא] משמע הכי. ומ"מ באיסור דרבנן יש להקל, אבל באיסור דאורייתא קשה להקל".
- (2) פמ"ג (סי' ש"ו מש"ז סוף ס"ק ה') – "ומכל מקום בפשעה אין אומרים כן, ועיין אליה רבה [סוף] אות ל"ג באיסור דרבנן יש להקל אפילו בפשיעה, ולא באיסור תורה".
- (3) מ"ב (סי' ש"ו ס"ק נ"ו, שעה"צ ס"ק מ"ו) – "אבל אם פשעה אין לו לאביה לחלל שבת עבורה דאין אומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חברך ודוקא באיסור דאורייתא אבל באיסור דרבנן דעת הא"ר דיש להקל לעבור כדי להצילה. [אף דמגן אברהם סימן רנ"ד משמע דאפילו איסור דרבנן אין לעבור עבירה כשפשעה בעצמה, מסתברא דבאיסור דרבנן יש לסמוך אחד תירוצא בתוספות שם, דלמצוה רבה יש להקל אפילו כשפשעה מתחלה, והכא אין מצוה רבה גדולה מזו, אולי תחזור בה, וכן הסכים האליה רבה והביאו גם הפרי מגדים]".
- (4) פסקי תשובות (דפו"ח סי' ש"ו אות ל"ג) – "אבל איסורים דרבנן רשאים לעשות, כדי שלא יכשל הוא או אחרים באיסור לא תעשה דאורייתא ... ואין הדברים אמורים אלא כדי להציל מאיסור שאדם יעשה באונס, אבל כדי להציל אדם אחר שלא יעשה עבירה בפשיעה, ואפילו בשוגג שלא מחמת אונס, אין לאדם לעבור על שום איסור אפילו דרבנן, והרי זה בכלל דברי חז"ל (שבת ד ע"א) אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך".

4. מראי מקומות – אנציקלופדיה תלמודית (כרך א' ערך אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, טור תקע"ה).

(א) ב"י (סוף סי' ש"ו) – "נשאל הרשב"א על אחד ששלחו לו בשבת שהוציאו בתו בחזקה מביתו על ידי ישראל משומד להוציאה מכלל ישראל אם ישם לדרך פעמיו בשבת פן יפחידוהו ותשתמד אם מותר לילך אפילו חוץ לשלשה פרסאות למאן דאמר (ירושלמי עירובין פ"ג סוף ה"ד) דתחום שלשה פרסאות דאורייתא ואפילו להביא חותם מצד המלכות מי דחינן מספק זו את השבת כדדחינן בספק נפשות והשיב הדבר צריך תלמוד ומכל מקום כך דעתי נוטה שאין דוחין שבת על הצלה מהעבירות לפי שאמרו (שבת ד.) אין אומרים לאדם עמוד וחטא בשביל שיזכה חברך ואפילו איסור זוטא לא שרינן ליה כדי להציל חברו מאיסורא רבה ... והתוספות כתבו בפ"ק דשבת (שם ד"ה וכו') בתחלה כדברי הרשב"א ואחר כך הקשו מדתנן (גיטין מא:) מי שחציו עבד וחציו בן חורין כופין את רבו ועושה אותו בן חורין וקיי"ל (שם לח:) כל המשחרר את עבדו עובר בעשה ותירצו

דשאני פריה ורביה דמצוה רבה היא ועוד יש לומר דדוקא היכא שפשע שהדביק פת בתנור סמוך לחשיכה אבל היכא דלא פשע מידי שרי למיעבד איסורא זוטא כי היכי דלא ליעביד חבריה איסורא רבה והוכיחו כן מפרק ... והשתא אם לתירוצא דמצוה רבה הדבר ברור שאין לך מצוה רבה מלהצילה שלא יפחידו עד שתשתמד ואם לתירוצא דמחלק בין פשע ללא פשע הכא נמי לא פשעה והילכך לחלל עליה את השבת לפקח עליה שרי ומצוה נמי איכא ...".

(ב) נחלת שבעה (ח"ג סי' פ"ג) – "והנה מדברי הבית יוסף נשמע שלא התיר רק בנדון הנ"ל היכא שלא פשע, אבל היכא שפשע כגון בנדון דידן הוי אסור. ולי נראה דגם היכא שפשע כמו בנדון דידן נמי שרי לכתחילה, ואפילו לחלל שבת בדברים האסורים מן התורה. וגם הרשב"א לא החליט לאיסור, רק סיים שהדבר צריך תלמוד ... ולי נראה דדחינן שבת מספק זה כמו גבי חולה, ואמרינן טעמא, **מוטב שיחלל שבת אחת ואל יחלל שבתות הרבה**, וכל הזריז הרי זה משובח, וכל השואל הרי זה שופך דמים, ואפילו רבים יכולים לחלל שבת בשביל אחד החולה כדי שיוכל לשמור שבתות הרבה, ואין אומרים וכי אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבריו. ואין לומר דהיינו טעמא כתירוץ של התוס' משום דהחולה לא פשע, זה אינו, דאין מיתה בלא חטא ... ועוד דגם לתירוץ ראשון של התוס' משום דמצוה רבה היא, הא נמי מצוה רבה היא וחילול שבת נגד זה איסורא זוטא היא, כמו שכתב הבית יוסף. ועוד אם רבים רשאים לחלל שבת מפני חולה אחד, משום מוטב שיחלל שבת אחת ואל יחלל שבתות הרבה, והאי ואל יחלל שבתות הרבה לאו דוקא הוא, דהא כשאדם מת נעשה חפשי מן המצות. ועוד שמא הגיע עתו למות, אלא רצונו לומר דמכל מקום אנן עבדינן דידן שמא יוכל לקיים עוד שבתות הרבה. ואם כן מכל שכן כאן שמחללין עליו שבת כדי שיוכל לקיים מצות הרבה בכל ימות השנה, וגם שלא יחלל שבתות הרבה, ואף אם הוא ספק אם יכולים להצילו. ועוד אף אם פשע, האי פשיעה דומה לאונס הוא על ידי הסתה, ואחר השעה הרעה יתחרט. ואם כן למה לא יצילוהו מן דת ישמעאלית, בודאי האי חילול שבת איסורא זוטא הוי".

(1) לענין "חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה", ולחלל שבת עבור בתו אם הוציאה מהדת - ע'י ריש סי' שכ"ט, לשיטות ומראי מקומות.

(ג) שבות יעקב (ח"א סי' ט"ז) – "נלמד דהיכא דפושע בעצמו למאוס בטוב ולבחור ברע דאין להקל ולזלזל באיסור שבת אפי' באיסור זוטא. וא"כ אף אי נמא דבנדון דידן להרחיק את חבריו שלא יהא בכלל מסור נמי כהצילו שלא יחליף דתו כיון שהוא נכלל בכלל אותן המורידין ולא מעלין מ"מ אין אומרינן בכה"ג חטא כדי שיזכה חבריו כיון שהוא פושע בעצמו כמו שפשוט לדעת הרשב"א והתוס' והוא מוכח להדיא מסוגיא דש"ס דשבת פ"ק יע"ש וכן הסכמת האחרונים ועיין תשובת ב"י הל' כתובות סי' ב' ומשפטי שמואל סי' ק"ך. ואולי דעת המורה שהורה כך לפי שראה כן בתשובת **נחלת שבעה סי' פ"ג שמדד במדה גדושה להכריע נגד דעת הרשב"א והתוספת והש"ע בלי ראי' מספק' רק מסברת הכרס** מטעם מוטב שיחלל שבת אחת ואל יחלל שבתות הרבה כמו גבי חולה. ואין לומר משום דהחולה לא פשע זה אינו דאין מיתה בלא חטא ואין לומר דמיתה שאני א"כ כ"ש להציל נפשו מני שחת ממיתה נצחית לא כ"ש ע"כ תוכן דבריו שם כל מה שכתב בזה ממילא מופרכים דמ"ש אין מיתה בלא חטא אין חטא אלא שוגג ופושע שאני דאיהו דאפסיד נפשו גם מ"ש כ"ש להציל נפשו מני שחת גם זה אינו דאע"ג דאמרינן גדול המחטיא יותר מן ההורגו מ"מ הרי בעבירות החמורות אמרינן שיעבור ואל יהרג כי כתיב וחי בהם ולא שימות בהם: וזה שמאבד עצמו לדעת בעולם הבא ודאי לא אמרינן חטא כדי שיזכה חבריו כי הוא פושע בעצמו שבחר במוות ולא בחיים וכל אדם יש שני דרכים לפניו ובחרת בחיים רק דהמחטיא עונשו גדול".

(ד) ערה"ש (סי' ש"ו סוף סעי' כ"ה) – "ואם היא בעצמה פושעת בזה צ"ע [ועב"י] ויש לעשות בזה לפי הבנת הענין".

ג. האם יש היתר לרדות הפת מהתנור מצד פקו"נ.

1. דברות משה (סי' ג'), אג"מ או"ח ח"א סי' קט"ז, סי' קי"ז, סי' קכ"ז ד"ה והספק, ח"ב סי' ט', ע'י יו"ד ח"ב סי' קע"ד ענף ד' ד"ה (ועיין) – "ומסתבר שבחזר יודה הרשב"א שמחללין בהתרו ובלא חזר אין מחללין דכמה שלא מצינו שהרשב"א פליג על התוספות אין לנו לאפושי פלוגתא, וממלקותם יהיה רק בלא התרו דלתוס' גם חיוב הכרת שבדיני שמים הוא בדין פ"נ, ולהרשב"א אין זה בדין פ"נ".

2. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' שי"ח ס"ק א.ח.) – "ועיין בשפת אמת שביאר דמשום פיקוח נפש מותר לו להוריד כדי להציל את עצמו ממיתה, וכן גם אחרים. ותמיהני אטו אם אחד הולך לבשל בשבת וכי מותר לו לכבות האש ולעשות איסור תורה או אפילו איסור דרבנן למען הצל את המבשל מסקילה, ואף שמותר לחלל שבת להציל אדם שמאבד עצמו לדעת, מ"מ הכא אין דין כזה, ואדרבא אם התרו בו ואפ"כ רוצה לעשות, מצוה להורגו ועל כגון דא לא אמרינן פיקוח נפש דוחה שבת".

3. אם יש כח בחכמים לאסור דבר במקום פקו"נ.

(א) אג"מ (או"ח ח"א סי' קכ"ז ד"ה ומה, יו"ד ח"ב סי' קע"ד ד"ה וראיית) – "דלא מסתבר דרבנן יאסרו בפ"נ מה שמן התורה מותר, גם אולי אין כח ביד חכמים לגזור שלא להציל בפ"נ במקום שמותר מה"ת".

(ב) מפתח לשערי ישר (סוף שער ד') – "אנחנו מצווים לשמוע לקול חכמים אף בפקו"נ".

ד. האם מותר להתקשר בטלפון (איסורא זוטא) כדי לבטל את ההזמנה של אמבולנס וכדו' ולמנוע נסיעה מיותרת בשבת (איסורא רבה).

1. אסור לצלצל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם ח"א סי' של"ח סוף ס"ק א', שולחן שלמה סי' ש"ז ס"ק ד.ב.) – "שמכיון שאותו רופא יחלל את השבת בהיתר וכוונתו להצלת נפש, יקבל שכרו מן השמים, ולכן אסור לעבור שום עבירה, ואפילו על שבות דרבנן, כדי שהוא לא יעבור כמה איסורי תורה, כי אין הוא עושה שום איסור כי כוונתו להצלה הגדולה של הצלת נפש. אמנם אם נמצא נכרי במקום, מוטב לומר לו לטלפן לרופא כדי להודיא לו שלא יבוא ... דה"ה ברופא שאינו שומר שבת".

(ב) הגריש"א זצ"ל (תורת היולדת פרק כ"א הע' א') – "שאינן להודיע להם, ואפילו ע"י נכרי אין לטלפן, אלא שמותר לומר לנכרי שיאמר לנכרי שיטלפן, וכמבואר בחות יאיר (נ"ג), והמשנ"ב בסימן ש"ז כ"ד ... או שהנכרי יטלפן בשינוי".

(ג) שבט הלוי (ח"ח סי' קצ"ג אות ב', בית הלל חכ"ו עמ' קט"ז ד"ה אולם) – "בענין חברת ההצלה ששלחו אחד לבית החולה בשבת, ומיד צלצלו מבית החולה שמצבו השתפר ואין צריך לשום עזרה, ויש יכולת במרכז להודיע לחבר ההצלה שלא ילך כלל ואם כבר התחיל לנסוע שלא ימשיך לחלל שבת בחנם, והשאלה אם מותר לחלל שבת ע"י הצלצול אם נימא דהוי רק דרבנן כדי להציל חבירו מהנהגת המכונות דהוא איסור תורה, והספק ביסוד אם אמרינן שיעשה איסור קל להציל חבירו מחמור, והדברים עתיקים בשבת ד' וכמה מקומות בש"ס ובפוסקים והארכתי בכמה תשובות. הנה אין זה פשוט דיש כאן רק איסור דרבנן דיתכן שהוא איסור תורה, אבל גם בלאו הכי פשוט כמ"ש"כ גם כב' דזה שנסע בחנם אינו עושה איסור כלל עיין ש"ס מנחות ס"ז, ואו"ח סי' שכ"ח סט"ו אפילו קדם והבריא בראשנה דכולם פטורים מכ"ש כה"ג, והארכתי בדברים במק"א מכ"מ פשוט דלא יחללו עבורו".

(ד) הגר"ח"ק (הליכות חיים ח"א אות ש"ד) – "א"צ".

(ה) מלכים אמניך (עמ' שס"א אות ח') – "יולדת או חולה שהזמינו עבורם רופא או אמבולנס, ובנתיים הסיעו אותם לבית חולים, וביקור הרופא ונסיעת האמבולנס נהיו מיותרים, אין לחלל שבת ע"י ישראל כדי להודיע להם שלא יבואו, וגם לא על ידי נכרי, אולם מותר לומר לנכרי אחד, שיאמר זאת לנכרי אחר. או שיאמרו בדרך סיפור לנכרי: חבל שהרופא או האמבולנס יבואו חנם. ואם יתכן שיצטרכו לרופא או לאמבולנס במקומם, יטלפן נכרי, ואם אין נכרי יטלפן ישראל ובשינוי".

(ו) הגר"ח"י כהן (קובץ בית הלל חכ"ו עמ' ק"ח).

2. חיוב לצלצל.

(א) הגר"חפ"ש זצ"ל (תורת היולדת פרק כ"א הע' א') – "שמחויבים להודיע, דהוי כמתעסק בתלוש ונמצא מחובר ויעוין ברע"א סימן ח' בתשובות, דפטור מעונש וחטאת, ומכל מקום איכא איסורא דאורייתא. ואע"ג דהתם איבעי ליה לעיוני, והכא אסור לשהות ולעיון, שהרי לדעתו חייב להזדרז בהצלת חולה, מ"מ אפילו באונס, עבירה מקרי, כמבואר ביור"ד ש"ע"ב א' ברמ"א דכהן ישן ובבית יש מת, חייבים להקיצו".

3. ע"י נכרי.

(א) יכול לצלצל – הגרשז"א זצ"ל (נשמת אברהם ח"א סי' של"ח סוף ס"ק א', שולחן שלמה סי' ש"ז ס"ק ד' ב', לשונו מובא לעיל).

(ב) אסור לצלצל, אא"כ בשינוי או אמירה לאמירה – הגריש"א זצ"ל (תורת היולדת פרק כ"א הע' א', לשונו מובא לעיל), מלכים אמניך (עמ' שס"א אות ח', לשונו מובא לעיל).

4. מראי מקומות.

(א) פסקי תשובות (דפו"ח סי' ש"ו אות ל"ג, הע' רל"ח) – "ובספרי גדולי זמנינו מצינו לדון בכגון אדם המתעסק בהצלת חיים אשר קיבל קריאת חירום להציל נפשות, ונתברר ששוב אין זקוקים לעזרתו, האם מותר לעבור על איסור דרבנן כדי להודיעו שלא יחלל שבת בחינם, כי יתכן שכיון שהלה עושה בהיתר גמור, שהרי קיבל קריאה להצלת חיים, קיל טפי מאונס, וראה גם לקמן סימן שכ"ח אות ל"ג. [בשול"ח קנין תורה ח"ג סי' מ"א מחלק בין האדם שהוא הזמין את הרופא או את איש ההצלה ... וע"ע בשול"ח משנה הלכות ח"ז סי' נ"ח, ובתשובות ונהגות ח"ב סי' ר"ז כותב לבעל תשובה הדר אצל אביו ואמו המחללים שבת, שאין לו לעשות כלום ע"י אמירה לנכרי וכדו' כדי להציל אביו ואמו מאיסורים דאורייתא, הגם שהם כתינוקות שנשבו, מ"מ מחללי שבת הם, ורק אם ע"י כך שימנע מהם מעשיית עוד מלאכות יתכן שיתקרב ליהדות רשאי להקל. ובשול"ח סי' ש"ו ל"ו שהתירו לעבור על איסור דרבנן כדי לקרב אחים טועים, וכל שכן לבטל מצוה דרבנן כגון תפילה בציבור (כגון לנסוע לשבת לשוב שאין בו מנין), וכשיש משום קירוב לדת מותר להזמין לסעודת שבת ויו"ט וכדו' כשגרים במקום קרוב ואין חייבים להגיע ברכב, הגם שיבואו ברכבם - ס' שבת היום בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל, וראה בהרחבה בזה בס' רץ כצבי ח"ח סי' כ"ח. ועוד מצינו בקובץ תשובות שלו ח"א סי' מ"ד שמותר להפגין למען חיזוק גדרי השבת הגם שנגרם חילול שבת ע"י כוחות המשטרה, וכמבואר בשול"ח מהרי"ל דיסקין בקונט"א סי' קמ"ה]."

ה. ארעה הפסקה בזרם החשמל, וטכנאים יהודים מתקנים את הקלקול - האם מחוייב ללחוץ על המתג כדי שלא ידלק החשמל כשיתקן ולמנוע תוספת איסור מהטכנאים.

1. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ט"ו אות ו', תנינא (ב - ג) סי' כ"ד אות ג', מאורי האש השלום ח"ב סי' ב' פרק ג') – "יש להסתפק במקרה שנעשה קלקול בשבת ברשת החשמל והזרם נפסק וידוע שגם בשבת נעשה התיקון ע"י פועלים יהודים ונמצא שע"י התיקון מדליקין הפועלים היהודים אלפים ורבות מנורות של חשמל, וכיון שיש סוברים דרבוויי בשיעורא הוי איסור תורה יש מקום לדון שתיכף עם הקלקול יתחייב כל אחד ללחוץ על הכפתור החשמלי שבביתו כדי שלא יודלק אח"כ החשמל שבביתו ע"י התיקון, ואף על גב שבסיבוב הכפתור כדי למנוע את ההדלקה הרי שהוא מזיז את המוקצה כיון דביהש"מ"ש היה אסור לסובב את הכפתור משום איסור כבוי וממילא אמרינן מגו דאתקצאי ביהש"מ"ש אתקצאי לכולי יומא, מ"מ אפשר דמוטב לעבור על טלטול מוקצה דקיל (כדמצינו בסוכה מ"ב ע"ב דקרי ליה בגמ' טלטול בעלמא) כדי להציל בכך את הפועלים ממלאכת מבעיר דאורייתא ...".

הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ל"ב הע' קע"ד [דפו"ח, הע' קפ"ב], מילואים, שולחן שלמה ס"ק כ"א ד', סי' רע"ו ס"ק ג' ב', רפואה ח"א עמ' ר"ב, מאורי האש השלום ח"ב עמ' ת"ס) – "שכאשר יש הפסקה בזרם החשמל בשל איזה קלקול וכדו' בתחנת-כוח, וטכנאים יהודים מתקנים את הקלקול, דמותר ליהנות מן המאור, דכיון שבזמן שמתקנים, מתקנים גם עבור החושיב"ס שבעיר, וא"א לתקן את המיתקן רק עבורם. וכיון שאין המתקן חייב לילך מבית לבית למנוע את ההדלקות שאין בהם צורך, הר"ז חשיב כפורס מצודה להעלות תינוק מן הנהר וצד דגים עמו, דמבואר סי' שכח בשעה"צ ס"ק יז, שאם אינו עושה שום פעולה כדי לצוד את הדגים, רבו הסוברים שמותר לכיון לצוד אותם, משום דחשיב ככוונה גרידא בלא שום מעשה, וכיון שכן גם נראה, דאף אם

יש אחד שיכול למנוע צידת הדגים, מ"מ מעיקר הדין אינו חייב לעשות כן, כיון שאין הצד עושה שום עבירה, וה"נ גם כאן, אין בעה"ב חייב מעיקר הדין לעשות בביתו מעשה כדי למנוע את ההדלקה, ובפרט דיתכן שכוונת המתקן היא רק לאפשר להדליק לכל מי שרוצה בכך, אבל עצם ההדלקה אפשר דשפיר חשיב לגבי המתקן כפ"ר דלא איכפת ליה. והה"נ דלפ"ז גם אם נמצאת קדירה מלאה על הכיריים החשמליים שבבית. שמותר להשהותה על הכיריים, ומותר ליהנות מן האוכל שהוחם אחר התיקון, ואינו מחוייב להוריד קדירתו מן הכיריים עם חידוש הזרם. וכיון דמצינו בגיטין ח ב תוד"ה אע"ג, דמשום שמחת יו"ט התירו חכמים להרבות, מסתבר דהה"נ דבכדי שיהיה לו מה לאכול, אינו חייב לעשות מעשה ולשנות את מצב הכפתור החשמלי שהוא מוקצה (וגם יש לחשוש דשמא יעשה כיבוי גמור בשעה שמתעסק עם הכפתור), כיון תתבאר שאין הטכנאי עושה שום עבירה בהדלקה זו, ועיין חזו"א סי' לז ס"ק כא ד"ה ולהאמור".

(א) מגילת ספר (קונ' שמירת שבת פרק ל"ב אות כ"ח) – "בשש"כ ... אכן יש מקום עיון במה שפשוט למרן (שליט"א) [זצ"ל] שהרואה חבירו מעלה תינוק שאינו צריך להוציא לו את הדגים מהרשת, ולכן סובר שאין צורך לסגור את המתג בשעת הקלקול, ויותר מזה ראיתי שכתב בספר החשמל לאור ההלכה בשם מרן (שליט"א) [זצ"ל] שמותר לכל אחד לפתוח מע"ש את המתג בביתו אף שע"ז גורם שיצטרכו לייצר יותר חשמל בשביל לספק התצרוכת לחולים, וזה חידוש גדול, דודאי בשבת אסור לו לפתוח את המתג קודם שתיקנו את החשמל, דזה הוי כאילו הוא מכניס לו בידים דגים לתוך הרשת, ומנא לן דמע"ש שרי לעשות כן".

(ב) לכאורה ראיה לאסור לפתוח המתג בשבת, שע"ז גורם שיצטרכו לייצר יותר חשמל בשביל לספק התצרוכת לחולים: ממ"ש רמ"א (סי' רנ"ג סעי' ה'), בשם התרה"ד (ח"א סי' ס"ו), ומפרש המ"ב (סי' רנ"ג ס"ק ק'), "אסור בכי האי גוונא. ר"ל להושיב הקדרות אצל תנור בית החורף או עליו אפילו קודם ההיסק דהו"ל כאחד נותן הקדרה ואחד דהראשון פטור אבל אסור".

(1) ועי' בית אפרים (או"ח סי' כ"א) שחולק, מצד הטעם הנ"ל: "הנה בש"ע סי' רנ"ג איתא דאסור לישראל להעמיד אף קודם היסק וכתב במג"א הטעם משום דהוי כאחד נותן הקדרה וא' נותן האור דפטור אבל אסור ומקור הדין מדברי תה"ד סימן ס"ו ולענ"ד הדבר צ"ע דאפילו תימא דשם פטור אבל אסור ע"כ דמייירי בגוונא שזה שנותן את הקדרה יודע שזה יבא אח"כ ויצית האור לבשלה וע"מ כן הוא עושה דאל"כ פשיטא שאין כאן מקום איסור כלל במה שלקח קדרה צוננת והעמיד במקום זה וכי יודע האדם מה שיהיה אחריו שזה יעשה בו איסור הא ודאי דמייירי בגוונא שהיו כולם בעצה א' וקודם העמדה או נדברו איש אל רעהו שזה יביא הקדרה וזה העצים כו' והלכך א"ש דפטור אבל אסור כיון שזה הנותן העצים הוא ישראל ועביד איסורא דאורייתא אם כן זה הנותן הקדרה הוא מסייע ידי עובדי עבירה ולכך אסור לכתחילה עכ"פ מה שאין כן בנ"ד דהנכרי הוא המסיק ונותן האור וברשות קעביד דהכל חולין אצל הצינה ואם כן ישראל זה שמעמיד הקדרה במקום היתר אף על פי שיוודע שהנכרי יבא ויסיק ויהיה כאן בישול מכל מקום בשעת העמדה לאו מידי קעביד ולא שייך כאן לומר דפטור אבל אסור משום דמסייע כו' ואפילו לכתחילה שפיר דמי ... ולדינא היה נלע"ד דאין איסור בישראל המעמיד על התנור קודם הסקה דהא לא איתעביד ביה איסורא דשבת כלל שהישראל המעמיד בשעה שאין שם אש אף על פי שדעתו שיסיק הנכרי ויחומם התבשיל מכל מקום אין דעתו שיבא לידי בישול והנכרי המסיק שאינו יודע כלל מן התבשיל אין דעתו רק על ההיסק והבישול ממילא נעשה שלא במתכוין כלל וגם בישראל כה"ג נראה דאין כאן איסור כלל אם היסק בשביל חולה שיש בו סכנה ועל ידי זה נתבשל איזה תבשיל שהיה עומד שם בלא מתכוין וע"כ לא פליגי במנחות שם אלא בשמע שטבע תינוק בים ופרש מצודה להעלות דגים והעלה דגים ותינוק וס"ל לרבה דאפילו בכה"ג פטור ולאידך לישנא אפילו לא שמע שטבע תינוק ופרש להעלות דגים והעלה דגים ותינוק ס"ל דפטור דאזלינן בתר מעשיו וקי"ל כוותי' ורבא דס"ל חייב משום דאזלינן בתר מחשבתו אבל היכא דמחשבתו היה גם לתינוק ומכ"ש אם מחשבתו רק לתינוק והעלה דגים עמו דפשיטא דאפילו איסורא אין כאן וא"כ כיון דבישראל כה"ג ליכא איסורא פשיטא שאין בזה משום שבות כשנעשה על ידי נכרי שאינו מתכוין לבישול כלל".

(2) עי' תורת חיים (ס"ק ס"ה) שמיישב הבית אפרים. [עי' מ"ב הוצאת עוז והדר סי' רנ"ג הע' שכ"ו].
(3) מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (מאורי אש השלם פרק ד' ענג ג', "לכאורה תימה גדול הו' דין זה ..."), תורת המלאכות (האופה ס"ק קע"ב ס"ק והגרש"ז).

ו. האם יש חיוב להציל חבירו מן העבירה.

1. מ"ב (סוף ס"ק מ') – "אבל לענין בישול פשוט הוא דאם אחד שכח או עבר והניח קדרה סמוך להאש צריך גם אחר לסלקו כדי שלא יבוא חבירו לידי איסור דבסילוק הקדירה אין כאן איסור כלל וממילא יש כאן מצוה לאפרושי מאיסורא".
(א) חוט שני (ח"ב עמ' ק"כ ד"ה ובמ"ב) – "והנה אף דדינא לאפרושי מאיסורא נלמד מדין תוכחה, וכאן המדביק את הפת בתנור אינו נמצא לפנינו וא"כ קשה מה שייך בזה מצות תוכחה, וי"ל דכיון שאח"כ יבוא ויתברר לו שהסירו את הפת מן התנור מחמת שלא יעבור איסור, גם זה נכלל בכלל תוכחה ואפרושי מאיסורא".

2. מצד המצוה של לא תעמוד על דם רעך, או מצד השבת גופו - עי' חו"מ סי' תכ"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ז. מראי מקומות.

1. מ"ב (סי' תרנ"ה סוף ס"ק ג', שעה"צ ס"ק ה') – "ואם אין לחבירו לולב והוא חוץ לתחום אם אין לו מעות לקנות לעצמו מותר לזה לשלחו אבל אם יש ביכולתו לקנות ופשע ולא קנה אין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חבירו. [מגן אברהם וחיי אדם, ואיני יודע מה שייך בזה חטא, דהא אנו מצווין מטעם ערבות לראות שגם חברו בן ישראל יעשה מצות התורה, ואם יחסר לו הרי הוא כאילו חסר לי, ומטעם זה אנו יכולין להוציא אחד לחברו בקידוש וכדומה, כמו שכתב הרא"ש בברכות פרק ג, ונהי דחטא חברו מתחלה בזה שלא קנה הד' מינים מערב יום טוב כדי שלא יצטרך ביום טוב לעבור על שבות של דבריהם, מכל מקום בדיעבד שלא

קנה הלא הוא מחוייב בעצמו לשלוח סביביו על ידי עכו"ם להשיגו, וממילא כשם שהוא מחוייב להשיגו, כן אני מחוייב להמציא לו [ואך שהוא ישלם עבור השליח], ואיך שייך בזה חטא, ויש ליישב קצת, מכל מקום צריך עיון בדבר]."

2. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ג') – "וכתב באליה רבא ס"ק י"ז דלאחר אין אומרים עשה חטא קל כדי שלא יעשה חברך איסור חמור, ולכאורה נראה דבתנורים שלנו שאין איסור רידי ומותר גם לאחר, אך הביא מהראב"ן שי' שמ"ו דהאיסור הוא משום הבצק דהוי מוקצה ואין ראוי לטלטל איסור מוקצה כדי להציל את חבריו מאיסור סקילה, וא"כ גם בתנורים שלנו איסור לאחר. וצ"ע טובא דאע"פ שהבצק מוקצה מ"מ הרידי נעשה ודאי על ידי דבר אחר, והו"ל טלטול מן הצד לצורך דבר המותר, וצ"ל דמ"מ יש ברדיית הפת גם איסור מוקצה ולא חשיב מן הצד הואיל ודרך טלטולו תמיד ע"י מרדה, ואע"ג דבערל הזאה ואיזמל – פסחים דף צ"ב ע"א – העמידו דבריהם במקום כרת ומ"ש הכא דהוא עצמו התירו לו לרדותה שלא יבא לידי איסור סקילה, י"ל דשאני רדיה דקיל טפי משום דהיא חכמה ואינה מלאכה, ואף דמ"מ יש גם איסור מוקצה מ"מ אין זה תימא מה שהתירו כי אי אפשר להשוות גזירות חכמים זו לזו".

3. שבת הלוי (ח"ו סי' ל"ו) – "ואשר שאל שישנם ישובים שרוב התושבים רחוקים מיהדות אך ישנם כאלו שהתעוררו מתרדמתם ורוצים שכב' יבא אליהם לשבתות, והספק בידו אם יכול להתמודד עם כ"ז, ובפרט אולי לא יהיה לו שמה מנין – ואולי בכזה נאמר קשוט עצמך תחלה – או שנאמר צו השעה להציל כל מה שאפשר להציל. בתשובת דבר זה אומר כי אי אפשר לקבוע דבר ברור בזה עפה"מ כי בודאי לית דין ולית דיין שאם יש חשש על מע"כ וכיו"ב שיפגמו ביהדות עי"ז אין צריכים ללכת ואסור ללכת, אבל לאידך גיסא אם יש תקוה שאפשר להציל נפש מלרדת לטמיון ומצולת העוונות כל ימיו הוא ובניו – הא דין מפורש באו"ח סוס"י ש"ו דמי שהוציאו בתו ויש חשש שלא תטמע כל ימיה דמותר לחלל שבת עליה אפי' ללכת חוץ לג' פרסאות, ולא דוקא בתו הה"ד כל נפש ישראלית כמש"כ בפוסקים. ולא נעלם מאתי מה שכ' בפוסקים דדוקא שהבת היתה אנוסה לא בפשעה דבזה לא אמרינן חטא בשביל שיזכה חבריך, והני מחללי שבת ופושעים בזמנינו הלא לא אנוסים הם ע"ז, אם לא דברור שהם כתנוקות שנשבו בין הגוים דזה נחשב לאונס בנידון דידן. מ"מ גם אם לא נחשבו אנוסים י"ל דזה דוקא לענין חטא בשביל שיזכה חבריך דהיינו חטא במעשה, לא בטול עשה בשב"א, כמש"כ בשדי חמד א – רפ"ז – ושם בפאה"ש סי' נ"ז ומטי בי' בשם רבינו המהריב"ל – ואפילו נימר כדעת החולקים בזה מ"מ בבטול מנין תפלה דרבנן בשבת בשב"א ודאי אמרינן בזה חטא בשביל שיזכה חבריך גם אם קרוב דחבירו פשע בעיקר חטאו".

ח. שבת (דף ד.), "איסור סקילה" – האם מדובר שיש התראה ועדים וחיוב סקילה ממש, או רק איסור סקילה וחיוב כרת.

1. והא התראת ספק הוא – תוס' (דף ד. ד"ה קודם, "וא"ת והיכי אתי לידי חיוב סקילה והא התראת ספק הוא דבשעה שהדביק פת בתנור שמא היה בדעתו לרדותה קודם שיבא לידי איסור סקילה ומה שלא רדה שמא שכח ההתראה ותי' ריב"א דכיון שהדביק תוך כדי דבור של התראה ובודאי תאפה אם לא ירדנה לאו התראת ספק הוא דודאי לא היה בדעתו לרדות קודם אפייה ולא הוי התראת ספק אלא בלוקח אם על הבנים"), תוס' הרא"ש (דף ד. ד"ה ואם), ריטב"א (דף ד. ד"ה ואימא).

2. איסור סקילה – מהר"ם מלובלין (דף ד. ד"ה קודם, "הכא דקאמר גמ' קודם שיבא לידי איסור סקילה פשוט הוא שלא איירי שהתרו בו בהדביק שיהא חייב מיתה ממש אלא דקרי ליה איסור סקילה משום שאם היה שעשו בו התראה היה בא לידי חיוב מיתת סקילה ולכך מקשים התוספות הא אפילו היכא דהתרו בו א"א שיבא לידי חיוב מיתה לעולם משום דהוי התראת ספק א"כ השתא דלא התרו בו כלל לא מקרי אפילו איסור סקילה כיון דא"א שיוכל לבא לידי חיוב מיתת סקילה לעולם"), חכמת מנוח (דף ד. ד"ה קודם).

3. סקילה ממש – שפת אמת (דף ד. ד"ה קודם, "והנה מדברי התוס' נראה שהבינו פי' איסור סקילה הכוונה חיוב סקילה ממש").

4. מראי מקומות – מאירי (ריש דף ד.).

ט. תוס' (דף ד. ד"ה קודם) – "וא"ת מאי בעיא היא זו אם התירו לרדותה פשיטא שלא ישמע לנו אם נאסור לו ותי' ריב"א דאם לא התירו לא מיחייב סקילה כיון שמניח מלרדות ע"י מה שאנו אוסרין לו".

1. מהר"ל (סוף דף ד.) – "ואין להקשות וכי ישמע לנו אם נאסר לו מ"מ נפקא מיני' שב"ד מצווין להפרישו ולעכבו בידים שלא ירדה ומונעין אותו לעשות איסור על כרחו".

2. שפת אמת (דף ד. ד"ה קודם) – "פשיטא שלא ישמע לנו כו' ותימא על תמיהת דממ"נ אי ס"ל דרשאי לשנות מדברי המורה כדי להציל את נפשו דאין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש א"כ טפי הוי להו לאקשווי בהא איבעיא דהכא מאי מספקא להו שלא להתיר לו שבות דרבנן כדי להציל נפשו וזהו תימא יותר אבל תמיהת התוס' י"ל דמיירי כגון שאינו בר אוריין וא"י כלל שיש לו עצה לרדות אם לא נתיר לו לרדות משום שהוא סובר דרדי' אב מלאכה היא אבל בהא דאין מתירין לו לרדות באמת יש לתמוה טובא כנ"ל ואולי כוונת התוס' להקשות כיון דפשיטא דמתירין לו כיון דרשאי גם לעבור על דברי המורה בכה"ג מכ"ש דצריכין להתיר לו השבות וצ"ע בלשונם והנה מדברי התוס' נראה שהבינו פי' איסור סקילה הכוונה חיוב סקילה ממש".

א) מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' ש"ח ס"ק א.ח', לשונו מובא לעיל).

3. דברות משה (סי' ג', אג"מ או"ח סי' קכ"ז ד"ה והספק, ח"ב סי' ט') – "והספק שבתוס' שבת דף ד' הוא אם להנצל ממיתת ב"ד יש לו דין פקוח נפש להתיר לחלל שבת ובזה ודאי יש להסתפק".

אג"מ (או"ח ח"א סי' קט"ז, סי' קי"ז) – "ומסתבר דבחזר גם להרשב"א מחללין ובלא חזר אין מחללין דהא לתוס' מוכרחין לומר כן ולא מצינו שהרשב"א יפלוג בזה ומה"ת נפיש פלוגתא ויפלגו רק בלא התרו דלתוס' יש גם לכרת דין פ"נ ולכן בהוציאו בתו בחזקה ויש לחוש שיסיתוה לעבור במזיד אף רק פעם אחת על איסור אחד מחיי"כ מחללין שבת להצילה וכן בהדביק פת במזיד וחזר בו שבעצמו לא יספיק רק ע"י אחרים מותרין אף האחרים אף בלא התרו אבל בהתרו לא יפלגו".

4. האם חייב "כרת" נחשב כפקו"נ.

א) דברות משה (סי' ג' ענף ג' ד"ה אבל, אג"מ או"ח ח"א סי' קט"ז) – "אבל הרשב"א שסובר דאף בהוציאו בתו בחזקה ויש לחוש שיפחזוה להמר אין מחללין שבת להצילה פליג על התוספות, דהרי מוכרחין לומר דהרשב"א סובר דלא שייך בזה פקוח נפש אף

שתתחייב כרת ... אך יש להסתפק להרשב"א בהתירו בו לסקילה שהוא פ"נ ממש אולי גם לדידיה יהיה מותר ככל פ"נ דעלמא ...".

י. מראי מקומות – משנת פקו"נ (סי' י"ח אות י', סי' ל', סי' ל"ה אות ד').

1. פשט בראיות תוס' מכרת – מהרי"ט (דף ד. ד"ה קודם), שפת אמת (דף ד. ד"ה ותל'), הר צבי (יו"ד סי' רי"ג, "ובדברי התוס' שבת ...").

טז] תנורים שלנו - סעיף ז'.

א. בזמנינו.

1. חוט שני (ח"ב פרק כ"ו סוף ס"ק י"א, עמ' קכ"א) – "שמותר לרדות עוגה מסיר פלא או מתבנית המצוי בזמנינו, שאיין זה דומה לרדיה שחז"ל אסרו שצריך אומנות להוציא את הפת באופן שלם דמשו"ה קרינן לרדיית הפת חכמה דהחכמה היא רדיית הפת באופן כזה שיהיה מודבק בכל צדדיו ולא יפול, משא"כ בהסרת העוגה או הפת מתבניות שבזמנינו".

ב. הכנה משבת לחול.

1. עי' סי' שכ"ג סעי' ו' [ערך הכנה משבת לחול], לשיטות ומראי מקומות.

יז] קדירה דעססיות - סעיף ח'.

א. לענין קדרא חייתא.

1. עי' סי' רנ"ג סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

יח] חבית של מים - סעיף ט'.

א. הא ראוי חי.

1. אינם טובים כ"כ כפירות – מג"א (ס"ק כ"ו, חד תרץ), תוס' שבת (ס"ק ל"ז, חד תרץ), ערה"ש (סעי' כ"א, חד תרץ, לשונו מובא לקמן), מ"ב (ס"ק מ"ט, שעה"צ ס"ק מ"ו, "תירוץ העיקר").

2. לצורך הדחת כלים – מג"א (ס"ק כ"ו, חד תרץ), תוס' שבת (ס"ק ל"ז, חד תרץ), ערה"ש (סעי' כ"א, חד תרץ, לשונו מובא לקמן).

ב. חימום מים להדחת כלים: האם יש גזרה של שמא יחתה.

1. מחמיר.

(א) מג"א (ס"ק כ"ו) – "אסור ליתן מים לתוך הקדירות שבתנורים אף ע"ג דמתכוין שלא יבקע הקדירה מ"מ הא קבעי ליה להדחה וחיישי שמא יחת' לכן צריך ליתנן מבע"י".

(ב) תוס' שבת (ס"ק ל"ז).

(ג) בא"ה (ס"ק י"ג).

(ד) גר"ז (סעי' י"ד, סעי' ט"ו).

(ה) עי' מ"ב (ס"ק נ"א, שעה"צ ס"ק מ"ט) – "ואפשר דבשעת הדחק אם שכח ליתן מקודם יכול לסמוך על זה, אך שיתנן קודם שקיעת החמה".

(ו) ערה"ש (סעי' כ"א) – "ומים אף שראויין לשתותן חיים מ"מ לא דמי לפירות דמים חיים אינם טובים כמבושלים או כגון שצריך להדחה דצריכין דווקא חמין ולכן כל מין מים צריך להשהות מבעוד יום [שם סק"ו]".

(ז) שביתת השבת (שהיה סעי' ה').

(ח) קצות השלחן (סי' ע"א סעי' ד').

(ט) ארחות שבת (פרק ב' הע' נ"ב).

2. מיקל.

(א) א"ר (סי' רנ"ד ס"ק כ"ב) – "וכתב מג"א ... ולענ"ד משמע להדיא ברמב"ם פ"ג [הי"ב] דהתנה דצריך לאכילה, וא"כ להדחה לא חיישינן שיחתה, וכן מהרא"ש ומגיד משנה ורבינו ירוחם שאביא בסוף סימן זה [ס"ק כד] משמע הכי, לכן נ"ל דאם לא נתן מבעוד יום דמותר ליתן עם חשיכה לקדירות בתנורים, ושגם יש פסידא".

3. מראי מקומות – חוט שני (ח"ב עמ' קי"ג ד"ה מ"מ).

הכנסת האש קודם הכנסת שבת

סימן רנ"ה

[ב] לגרום יצירת אש בשבת.

[א] הכללים.

[א] הכללים - באיזו אש שייך גזירת שמא יחתה עד "שהוא מבושל", ומתי יש הדין רק עד "שהשלהבת עולה מאליה".

א. גזירת חיתוי בדברים שאין שייך בהם בישול ואכילה.

1. מיקל: מספיק "שהשלהבת עולה מעליה" – מחבר (סעי' א'), "אין עושין מדורה מעצים סמוך לחשיכה עד שיצית בהן האור בענין שתהא השלהבת עולה מאליה בלי סיוע עצים אחרים".
2. הטעם – חוט שני (ח"ב פרק כ"ו אות ז', עמ' קי"ג, "והגדר בזה הוא דבדברי אכילה ושתייה האדם מוטריד מבישול המאכלים שיהיו מוכנים וראויים לאכילה ולכן חששו שמא יבוא לזרוז את בישולם אף שרובם של הגחלים כבר דולקים מערב שבת ולא התירו עד שיהיה גרוף וקטום, אבל במדורה סגי שידליק רובה של מדורה").

ב. לצורך רחיצה.

1. מחמיר: גוזרים שמא יחתה עד "שהוא מבושל".

(א) מחבר (סי' שכ"ו סעי' י"א).

(ב) הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קמ"ו ד"ה והטעם) – "דאש לחימום הבית קיל טפי מאש לאכילה וכן לרחיצה, ולא חששו בה שמא יחתה רק אם יש חשש שלא תאחז האור בעצים כלל, אך אם ודאי תאחז האור בעצים תו לא חיישינן שמא יחתה".

(ג) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קמ"ו ד"ה והטעם, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות ט"ז, אוצרות השבת עמ' ת"ג אות ב') – "אש לחימום הבית קיל טפי מאש לאכילה וכן לרחיצה, ולא חששו בה שמא יחתה רק אם יש חשש שלא תאחז האור בעצים כלל. אך אם ודאי תאחז האור בעצים, תו לא חיישינן שמא יחתה".

2. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק א'), שבות יצחק (ח"ב פרק י"ג אות א').

ג. חימום מים להדחת כלים.

1. עי' סי' רנ"ד סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.

ד. תנורי חימום, רדיאטורים, וכדו'.

1. מיקל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קמ"ח, אוצרות השבת עמ' שצ"ט אות ב', שולחן שלמה ס"ק א') – "כיון שאינו צריך את הבישול לצורך שימוש בגוף המים רק על מנת לחמם את הבית, הרי זה כתנור אש שמחמם הבית שאינו בגזירת שמא יחתה".

(ב) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קמ"ח, אוצרות השבת עמ' ת"ג אות א', ארחות שבת פרק ב' הע' נ"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות ט"ו, אות ט"ז) – "בתנורי חימום וברדיאטורים מכל סוג שהוא".

(ג) חוט שני (ח"ב עמ' קי"ג ד"ה עוד, אוצרות השבת ריש עמ' ת"ט) – "לדעת המג"א ... אסור להפעיל מערב שבת שעון שבת שידליק בשבת רדיאטור [תנור חימום בתוך המים וכיוצא] לחמם את מי המקוה לצורך שבת או מוצאי שבת וכדו', כיון שחימום זה נועד לא לחימום הבית אלא לחימום המים ... אבל הסקה או רדיאטור וכדו' שנועדו כדי לחמם את הבית ע"י שהמים או השמן שבתוכם מתחממים והם מחממים את האויר שבבית, נראה שאין בזה כלל גזירת שמא יחתה, ומותר לחמם את התנור מערב שבת ולהשאירו דלוק ליום השבת, והטעם כיון שאינו צריך לחימום המים בשביל השימוש בהם אלא רק בשביל החום היוצא מהם, ומשום"ה לא דמי לחימום המאכלים או חימום המים לצורך הדחה דעכ"פ צריך את עצם המים להדחה".

(ד) הגר"י שפירא (מנחת איש פרק ו' הע' כ"ד).

(ה) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ל"ד) – "בתנורי חימום וברדיאטורים מכל סוג שהוא".

(ו) מנחת איש (פרק ו' סעי' ט"ו).

2. מחמיר: יש גזירה שמא יחתה עד שהוא מבושל.

(א) מנחת יצחק (ח"ב סי' נ"ב) – "בנידון דידן בההסקה המרכזית דדרך הסקתה בכך, שוב שפיר יש לגזור שמא יחתה, ובס' משנה ברורה (בשער הציון אות י"ט) כ' לחלק, שאינו דומה למרחץ, ששם הוחם המים וכל אשר במרחץ מן האש הניסוק מתחתיו, משא"כ הכא שרק חום בעלמא נכנס מן החדר ההוא, ודמי למי שפותח החדר החום לחדר הצונן עכ"ל, וסברתו צ"ב, מאי נ"מ, אם נתחמם המים לנתחמם הבית, לענין הגזירה דשמא יחתה, ואם ממה שכ' דדמי לפותח וכו', ערביך ערבא צריך, ודלמא גם שם אם מתכוין לחמם הבית, אסור שמא יחתה, וע"כ החילוק, דזה הוי רק אקראי בעלמא ול"ג ב' רבנן, משא"כ היכא דדרך הסקתה בכך, וא"כ גם בנד"ד יש מקום להחמיר כנז', ואין לומר ...".

(ב) שבט הלוי (ח"ט סי' נ"א אות א', אוצרות השבת עמ' ת"ז) – "מכ"מ יראה דלענין חימום הבית הכל מודים דדומה לאכילה ושתייה וכהאי דסי' רנ"ה לענין מדורה ואף ששם יש חשש יותר לאחוז עצים שעדיין לא הודלקו כאשר רמזתם אתם, מכ"מ לפי האמת פשוט דבני אדם מקפידים יותר ויותר בקירור הבית והכל חולים אצל צינה ובפרט דכהיום כל המצאות כאלה נעשים מעיקרא כדי לסדר באופן קל מדת החום ע"י כפתורים וכל ההשתמשות תולה בזה, אבל בהדחת מים שסו"ס אפשר גם בחום קל אינו להוט כ"כ להגדיל החום אף שחום חזק מועיל יותר, וזה אם ההלכה כא"ר, ומכ"ש אם נחוש לחומרת המג"א ומ"ב סוס"י רנ"ד לכתחילה עכ"פ".

ג) עי' הגר"ח"ק שליט"א (אוצרות השבת עמ' תי"א) – "אחרי שחז"ל אסרו גם במים שלא נתבשל כמאכל בן דרוסאי (עיין שו"ת הלכות סי' רנ"ג סעי' ג') ולא נזכר חילוק בין לשתי' או לחמם, קשה להקל".
 3. מראי מקומות – אוצרות השבת (פרק ב' סעי' מ"ט, סי' א'), פסקי תשובות (דפו"ח אות ב').

ה. לשיטת ה"ט"ז שאסור לישב סמוך לתנור: שמא יגע בהם לקרבם אצל המדורה - מה בזמנינו.
 1. עי' סי' ער"ה סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ו. אמירה לנכרי.

1. מ"ב (ס"ק א'): "ואינו נכון להביא עצמו לזה לכתחילה", להשתמש בנכרי במקום שהכל חולים אצל הקור - עי' סי' רע"ו סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
 2. שעה"צ (ס"ק א'): פסיק רישא לגבי אמירה לנכרי - עי' ערך דבר שאינו מתכוין [סוף הקובץ], לשיטות ומראי מקומות.

ב] לגרום יצירת אש בשבת.

א. כגון שהניח נגדם בער"ש זכוכית מגדלת (magnifying glass) ובשבת בבוקר ע"י קרני השמש נדלק אש בעצים. 1. מחמיר.

א) לב חיים (ח"ג סי' ס"ח) – "וזה המניח זכוכית כנגד השמש מע"ש סמוך לחשיכה ולא הודלק כ"א בצפרא בשבתא כשזרח השמש בודאי שיהא מוכרח לחתות ולהגיד העצים בשבת ואסור מדינא".

ב) פסקי תשובות (דפו"ח אות א') – "וכן אם ברצונו להבעיר האש בעצים בשבת בדרך היתר, כגון (שו"ת לב חיים או"ח סי' ס"ח) (ועיי"ש שהעושה כן בשבת עצמו, להניח זכוכית מגדלת נגד נייר או עץ ונתפס בו האש ע"י חום קרני השמש עובר על איסור 'מבעיר' מן התורה, הו"ד באורחות חיים ספינקא סק"א, ועיי"ש בשם שו"ת הלק"ט ח"א סי' קפ"ט דס"ל שהוא תולדות החמה שאיסורו מדרבנן), וכן עוד דוגמא כדאיתא בשע"ת הכא בשם ברכ"י שמדליק אש בקצה חבל ארוך בער"ש ומגעת האש למערכת העצים בשב"ק, וע"כ צ"ל דמיירי בסוג עצים שלא גזרו בהם גזירה זו, וכדלהלן) שהניח נגדם בערב שבת זכוכית מגדלת ובשבת בבוקר ע"י קרני השמש נדלק אש בעצים, גם כן בכלל הגזירה, ואסור לעשות כן, שמא יחתה ויניד העצים כדי שתעלה השלהבת, אא"כ בזפת גפרית ופחמים וקש וגבבא או שמן ושעוה ושאר חומרים דליקים, שבכל אלו לא גזרינן, שכן השלהבת נתפסת בהם מיד".

2. מראי מקומות.

א) שבט הלוי (ח"ד סוף סי' ל"ו) – "לב חיים ... ואין דבריו מוכרחין כלל לדמות להאי גזרה שהאדם עצמו התחיל ההדלקה לפני חשכה ואם לא הודלק יפה חיישינן שיגמור הדלקתו ע"י שיחתה, משא"כ הכא שנדלק מאליו בצפרא מנ"ל לגזור, ועוד יש לחלק בזה כנלענ"ד".

ב. שעון שבת.

1. מיקל.

א) הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קמ"ח אות ג', אוצרות השבת עמ' שצ"ט אות ג', שולחן שלמה ס"ק ג') – "ומהאי טעמא שרי לכונן תנור החימום שיתחיל לפעול בשבת על ידי שעון, דכיון שבשעה שיוצת כל שהוא שוב הוא דולק היטב, ואין לחוש בו שמא יחתה".

ב) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' קמ"ח אות ג', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ב' אות ט"ז) – "ומה"ט שרי לכונן תנור החימום שיתחיל לפעול בשבת על ידי שעון, דכיון שבשעה שיוצת כל שהוא שוב הוא דולק היטב, אין לחוש בו שמא יחתה".

2. לענין שעון שבת - עי' סי' של"ד סעי' כ"ד, לשיטות ומראי מקומות.

תקיעות ערב שבת

סימן רנ"ו

א [תקיעות.

א [תקיעות.

שבת (דף לה:): – "תנא דבי רבי ישמעאל, שש תקיעות תוקעין ערב שבת: התחיל לתקוע תקיעה ראשונה נמנעו העומדים בשדה מלעדור ומלחרוש ומלעשות כל מלאכה שבשדות, ואין הקרובין רשאים ליכנס עד שיבואו רחוקין ויכנסו כולם כאחד. ועדיין חנויות פתוחות ותריסין מונחין, התחיל לתקוע תקיעה שניה נסתלקו התריסין וננעלו החנויות, ועדיין חמין מונחין על גבי כירה וקדירות מונחות על גבי כירה. התחיל לתקוע תקיעה שלישית סילק המסלק, והטמין המטמין, והדליק המדליק. ושוהה כדי צליית דג קטן, או כדי להדביק פת בתנור, ותוקע ומריע ותוקע ושובת".

ג. הזמנים בזמן חז"ל.

1. תקיעה ראשונה - זמן מנחה גדולה, חצי שעה אחר חצות.
2. תקיעה שניה - זמן מנחה קטנה, תשע שעות ומחצה.
3. תקיעה שלישית - סמוך לשקיעת החמה.
4. ג' תקיעות - ומקבל שבת.

ד. המנהג בזמן השו"ע ונו"כ.

1. שמכריז הש"ץ: להכין עצמם לשבת, חצי שעה או שעה קודם.
2. לשלוח איש: לבעלי מלאכה - מנחה קטנה.
3. שמכריז הש"ץ: לבעלי חנויות, שעה קודם - ע"י שעה"צ, ב' פשטים.
4. כה"ח (ס"ק א') – "דמה שנתבטל היינו מפני פחד הגוים..."

ה. בזמנינו.

1. כה"ח (ס"ק א') – "כשהיו ישראל בישובן היו תוקעין בט"ש וכו'. ונראה דאם רוצה עתה בזה"ז לנהוג בעירו לתקוע כדי להבדיל את העם ממלאכה רשאי לעשות אלא דמה שנתבטל היינו מפני פחד הגוים ועתה דאינו כשנים שעברו יכולין בכל עיר ועיר לעשות כתקנה קדומה דהא אף בחז"ל היה כן כמ"ש המעש"ר פ"ה מה"ש דין ח"י יעו"ש".
2. חוט שני (ח"א פרק ט' ס"ק א', עמ' ע"ח) – "והנה הרמב"ם והטור הביאו דין התקיעות בערב שבת כמו שמבואר בגמ', אך בשו"ע הוסיף 'כשהיו ישראל בישובם', גם השו"ע לא הביא פרטי דיני התקיעות, ולכאורה משמע דדינא דתקיעות לא נאמר אלא בזמן שהיו ישראל בישובם, וכן משמע שבזמן ובמקום שאין התקיעות נוהגות אין דין הפסקת מלאכות באותם זמנים אע"פ שבמקום שתוקעים הוי תקנה להפסיק ממלאכה בזמנים אלו. ואפשר שכשארין ישראל בישובם אלא הם מפוזרים, לא שייך במציאות התקנה של התקיעות, אבל אין זה תנאי בחיוב התקיעות שיהיו ישראל בישובם, ולפי"ז גם במקום שאין תוקעים יש חיוב הפסקת המלאכות כמו בזמן התקיעות. ולפי"ז **צ"ע מדוע לא תוקעים בזמנינו** במקומות שישראל בישובם ומרוכזים במקום אחד תקיעה הראשונה והשניה".
3. הגר"א בבבצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' א') – "גם היום ראוי לתקע שש תקיעות והוא שיהיה באופן שהתושבים כלם ישמעו".

ו. עשיית מלאכה בערב שבת.

1. ע"י סי' רנ"א, לשיטות ומראי מקומות.

ז. המזכים את הרבים בעניני שבת, זוכים לבנים גדולי ישראל.

1. מ"ב (ס"ק ב', שעה"צ ס"ק ו') – "ובקהלות גדולות מאד שא"א להכריז נכון מאד שימצאו אנשים המתנדבים בעם לילך ולזרז בכל רחובות קריה ע"ד סגירת החנויות והדלקת הנרות וכעת נמצא כן בכמה עיירות גדולות חבורות קדושות המיוסדות על השגחת השבת ואשרי חלקם כי הם מזכים את ישראל לאביהם שבשמים ויזכו עבור זה המתחזקים תמיד במצוה זו לבנים גדולי ישראל. [וכעין מה שאמרו בשבת כ"ג ע"ב, הזהיר בנר, עיין שם, ושם הלא היה זהיר רק בעצמו, וכל שכן בזה שהוא מזכה תמיד לרבים מבני ישראל, וגם אמרו חז"ל גבי אלקנה, כשהיה עולה לרגל בכל שנה היה מכוין בכל פעם לזרז את ישראל שהם גם כן יזכו במצוה זו לעלות לרגל, ואמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה כוננת לזכות את ישראל, אני אוציא ממך בן שיזכה את ישראל לפני, וזכה ויצא ממנו שמואל]".
 2. התורם להקמת ושכלול צופרים, נחשב ממזכי ישראל, ויזכו עבור זה המתחזקים תמיד במצוה זו לבנים גדולי ישראל.
- א) ענפי משה (אליבא דהלכתא חוברת ס"ז עמ' קכ"ט טור ד') – "והנה האידנא איכשר דרא ואיכא בכל עיר ועיר 'צופרי השבת' בחוצות קריה לזרז אחב"י כחצי שעה לערך קודם כניסת השבת, ויש להסתפק אם התורם מהונו להקמת ושכלול צופרים אלו נחשב ממזכי ישראל לאביהם שבשמים, ואם גם בזה חלים דברי מרן הח"ח זיע"א 'ויזכו עבור זה המתחזקים תמיד במצוה זו לבנים גדולי ישראל'. ובפשיטות לפום ריהטא נראה דכן, **דמאי שנא בין הולך בעצמו לזרז על כניסת השבת לבין מעמיד מכשיר לזירוזא**, והסכים עמנו בזה מורינו הגאון רבי יהודה טשזנר שליט"א, וכן כשדברתי בזה עם מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי

שליט"א א"ל שכן (והוסיף כמדומה דכל מי שעוזר לשבת וכו'). מיהו מו"ר מרן הגר"ל שטיינמן (שליט"א) [זצ"ל] אמר לי דיתכן וא"א להיות ערב, א"א להבטיח (שאף בזה דיבר המשנ"ב), ומיהו אמר שאפשר להגיד שאולי ע"ז (ג"כ) דיבר המשנ"ב, עכת"ד. ופשוט דכוונתו דמו"ר שליט"א דייקא אהבטחה לבנים גדול"י, ומ"מ לכאורה חשיב בכלל מזכי הרבים, כנלע"ד דגורם לאפרושי מאיסורא, ודוק".

(ב) פסקי תשובות (דפו"ח הע' ט"ו) – "ובכלל זה בזמננו גם התקנת צופרי שבת שישמע היטב בכל מקום ומקום".

הטמנה

סימן רנ"ז

- א] הטמנה באינו מוסיף הבל - סעיף א'.
 ב] הטמנה בדבר המוסיף הבל.
 ג] מעשה שבת: בהטמנה.
 ד] הטמנה בע"ש בדבר מוסיף לצורך מחר.
 ה] כיסוי כדי לשומרו - סעיף ב'.
 ו] עטיפת דבר גוש בנייר אלומיניום.
 ז] דברים המוסיפים הבל - סעיף ג'.
 ח] תוספת הטמנה, כיסהו ונתגלה - סעיף ד'.
 ט] פינה ממיחם למיחם - סעיף ה'.
 י] בקבוק טרמוס (thermos).
 יא] מעשה שבת בהטמנה - סעיף ז'.
 יב] קופה ע"ג גפת - סעיף ח'.
 יג] בזמנינו.
 יד] הטמנה במקצת.
 טו] להחמיר: הטמנה במקצת שמה הטמנה.
 טז] להמקילים: הטמ' במקצת 'לא' שמה הטמנה.
 יז] קראקפאט (crockpot).
 יח] מנהג ישראל: לענג שבת בחמין.

דור המלקטים.

1. אוצרות השבת (פרק ב' סעי' נ"ג - סעי' ס"ח).
2. אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' י' - סעי' י"ג).
3. אנציקלופדיה תלמודית (כרך ט' ערך הטמנה, טור א' - כ"ה).
4. ארחות שבת (ח"א פרק ב' סעי' ע"ד - סעי' ק"ז).
5. ביכורי יצחק (סי' י"ח - סי' כ"ט).
6. ברית עולם (דיני שהיה סעי' ל"א - סעי' מ"ט).
7. דברי סופרים (יברוב).
8. הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד').
9. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה).
10. הל' שבת (אידר, עמ' ש"ע - עמ' שפ"ו).
11. הל' שבת בשבת (ח"א פרק ה' הטמנה).
12. הלכה שלמה (סודרי, ח"ב סי' א' - סי' ו').
13. זכור ושומר (פאלק).
14. חוט שני (ח"ב פרק כ"ח).
15. כללים (אופה).
16. ל"ט מלאכות (ריביאט, ח"ב).
17. מגילת ספר (סי' ד').
18. מלאכת שבת (אפיה אות ט"ו).
19. מנחת איש (ח"א פרק ז').
20. משיבת נפש (שיינברגר).
21. משנת השבת (פרק ט"ז).
22. משנת רע"א (האיר יוסף).
23. עם מקדשי שביעי (ח"א פרק ג' סעי' ס"ג - סעי' פ"ב).
24. פני שבת (ח"א, גליק).
25. פסקי תשובות (רבינוביץ).
26. קיצור הל' שבת (סי' י"ז סעי' י"ג - סעי' י"ח).
27. שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ו - עמ' ל"ז, ח"ט עמ' כ"ב - עמ' כ"ד).
28. שבת במטבח (ארטסקרול, פרק ו').
29. שבות יצחק (ח"ב פרק כ').
30. שלמי יהונתן (בן-צור).
31. ששכ"ה (פרק א' סעי' ס"ד - סעי' ע"ב [דפו"ח, סעי' ע"ד - סעי' פ"ח]).

א] הטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל - סעיף א'.

גמרא (סוף דף לד., גירסא לפנינו) - "אמר רבא: מפני מה אמרו: אין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל משחשכה, גזרה שמא ירתיח".

א. טעם האיסור.

1. גזירה שמא יטמין ברמץ, ואתי לאחתויי בגחלים - ר"ח (סוף דף לד.), רי"ף (דף יד.), רמב"ם (פרק ד' הל' ב', פ"ה המשניות פרק ד' משנה א').

א) רמב"ם (פ"ה המשניות פרק ד' משנה א') - "ואולי תקשה בכלל שאצלינו והוא אין גוזרין גזרה לגזרה, דע שזה שאמרו אין גוזרין גזרה לגזרה הוא כגון שיגזור בית דין איזה גזירה באיזה זמן, ויחזור אח"כ ויגזור גזרה לאותה הגזרה, זהו שאין עושין. אבל אם היו שתי הגזרות בעת אחת מותר, וזהו שעושין תמיד, וזהו ענין אמרם כולה חדא גזרתא היא, כלומר שמי שגזר גזרה זו ראה שלא לתקיים גזרה זו אלא בגזרה אחרת שתחזק אותה ותסמכנה, ולפיכך גזר השתים ביחד".

2. גזירה שמא ירתיח - רש"י (דף לד. ד"ה ה"ג), ראב"ד (פרק ד' הל' ב'), בעל המאור (דף יד.), רשב"א (סוף דף לד., "והוא הנכון"), רא"ש (פרק ב' סי' כ"ג, "ועיקר"), ר"ן (דף יד: ד"ה אמר רבה), ריטב"א (דף לד. ד"ה גירסת, "והיא הנכונה"), מ"מ (פרק ד' הל' ב'), תוס' רי"ד (דף לט.), רע"ב (פרק ד' משנה א').

א) משום מבשל - רש"י (דף לד. ד"ה משחשכה, "גזירה שמא ימצא קדרתו שנצטננה כשירצה להטמינה, וירתיחנה תחילה, ונמצא מבשל בשבת").

1) עדיין דבר יבש אסור - הל' שבת (אידר, פרק י"ד הע' תתשל"ב, "או משום לא פלוג או משום חדא גזירה").
 ב) משום מבעיר - רא"ש (פרק ג' סוף סי' י', סי' י"א, "ולמאי דפרשינן דלא שייך בישול בתבשיל שנתבשל לא תקשה הא דאמרין לעיל בבמה מדליקין (דף לד א) דאין טומנין בדבר שאינו מוסיף הבל [משחשכה] גזירה שמא ירתיח. התם לאו משום בישול אלא משום שמא יחתה והאי דנקט הרתחה דבר הצריך להטמנה נקט").

1) רמב"ם (מלחמת דף יד:) - "ובודאי קשה הוא לחוש שאם ימצא אדם קדרה מצוננת ידליק את האור לכתחילה וירתיחנו כמו שמפרשים שלא נחשדו ישראל על כך על השבתות ואין כאן סרך כדי שיטעו בדבר".

ב. בספק חשיכה טומנין את החמין.

1. משנה (דף לד.) - "ספק חשכה ספק אינו חשכה. אין מעשרין את הודאי, ואין מטבילין את הכלים, ואין מדליקין את הנרות. אבל מעשרין את הדמאי, ומעריבין וטומנין את החמין".

2. כשקיבל שבת, צריך להחמיר – מחבר (סי' רס"א סעי' ד').
- (א) האם זה רק בקבלת הציבור, או גם בקבלת היחיד – עי' סי' רס"א סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.
3. קשה: תיפול"ל דלא גזרו שבות בביה"ש לצורך מצוה – עי' סי' שמ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ג. מי שעבר והטמין בדבר שאינו מוסיף הבל, אם מחויב להסיר את ההטמנה.
1. מיקל.

(א) הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ב) – לשונו מובא לקמן.
(ב) עי' חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק א', סוף עמ' קל"ה) – "דהנה המטמין בדבר שאינו מוסיף הבל דהגזירה היא שמא ימצא קדרתו צוננת וירתיחנה, אפשר דלא גזרינן אלא בשעה שמטמין דאז שמא ימצא קדרתו צוננת וירתיחנה, אבל לאחר שכבר הטמין לא חיישינן שיפתח את ההטמנה וירתיחנה".

ב] הטמנה בדבר המוסיף הבל.

גמרא (סוף דף לד., גירסא לפנינו) – "ואמר רבא מפני מה אמרו אין טומנין בדבר המוסיף הבל ואפילו מבעוד יום, גזירה שמא יטמין ברמץ שיש בה גחלת. אמר ליה אביי: ויטמין. גזירה שמא יחתה בגחלים".

א. הטעם.

1. גזירה שמא ירתיח – ר"ח (סוף דף לד.), רי"ף (דף יד.), רמב"ם (פרק ד' הל' ב', פ"י המשניות פרק ד' משנה א').
2. גזירה שמא יטמין ברמץ, ואתי לאחתויי בגחלים – רש"י (ריש דף לד.), ראב"ד (פרק ד' הל' ב'), בעל המאור (דף יד.), רשב"א (סוף דף לד., "והוא הנכון"), רא"ש (פרק ב' סי' כ"ג, "ועיקר"), ר"ן (דף יד: ד"ה אמר רבה), ריטב"א (דף לד. ד"ה גירסת, "והיא הנכונה"), מ"מ (פרק ד' הל' ב'), ס' התרומה (סי' רל"א), סמ"ק (מצוה רפ"ב), תוס' רי"ד (דף לט.), רע"ב (פרק ד' משנה א').

ב. הזמן: אם הטמין בבוקר קודם חצות.

1. מחמיר – פמ"ג (א"א ס"ק ג'), "ואפילו הטמין קודם חצות בבקר, מכל מקום עביד איסורא כששוהה בין השמשות", מ"ב (ס"ק ו', "כתב הפמ"ג דאפילו אם הטמין קודם חצות בבקר מ"מ עביד איסורא כשמשוהה בהטמנה זו על שבת ואינו מסלק קודם חשיכה").
- (א) אפילו כל היום – הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות ד', דברי חכמים אות שע"ו, "בענין הטמנה, כתב המ"ב (בסי' רנ"ז ס"ק ו') בשם פמ"ג, שמה שאסרינן להטמין בדבר שמוסיף הבל בע"ש הוא אפ' קודם חצות בבקר, ולמעשה האם יש איזה שיעור לזה מתי מותר בע"ש להטמין בזה. תשובה: שמעתי מהפוסקים שמסתברא שאין חילוק בה, והאיסור של הטמנה בזה הולך על כל היום כולו").
- (ב) עי' אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד הטמנה אות ב') – לשונו מובא לקמן.

ג. אם לא סילק קודם חשיכה, אם צריך לסלק בשבת.

1. מיקל: אא"כ שייך שמא יחתה עכשיו.
- (א) הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ב) – "באיסור הטמנה, בין אם הטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל, בין הטמין בערב שבת בדבר המוסיף הבל אין עליו חיוב להוציא משם הקדירה. דעיקר הטעם שאסור להשהותו הוא משום גזירה שמא אתי לחתויי ששייך חיתוי אבל הטמנה בדרך כלל אין שייך ענין חיתוי, שגפת וזבל וחול וכו' כל אלה בכלל לא עדיף מתולדות חמה, ובכלל לא שייך שם חיתוי, אם כן מאי נפקא מינא אם יישאר מוטמן".
- הגריש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ג עמ' ת"ה הע' כ"ד אות ד') – "עובדא הוה באחד שדרכו בערב שבת לכסות כל הקדירה כולה, ולפני לכתו לבית הכנסת מגלה מהצדדין, באופן שנשאר מכוסה רק מלמעלה דהוי הטמנה במקצת, ופעם אחת שכח, והשאיר כך באופן שמכוסה כולה, ונזכר מזה בבית הכנסת ... שצריך לחזור לביתו דאל"כ איסורא איכא כל רגע שמוטמן כך".
2. מחמיר.
- (א) חוט שני (ח"ב פרק כ"ח סוף ס"ק א', עמ' קל"ו) – "אבל אם הטמין בדבר המוסיף הבל אפילו מערב שבת, כתב הפמ"ג [והביאו במ"ב ס"ק ו'] דמחויב לסלק את ההטמנה קודם בין השמשות עיי"ש. והיינו טעמא דכיון שהגזירה בהטמנה במוסיף הבל היא שמא יטמין ברמץ ויחתה, אזי חיישינן בכל עת שיחתה, ועל כן פשיטא להפמ"ג דמחויב לסלק ההטמנה [ועי' ביה"ל סי' שכ"ו ד"ה אפי']".

ד. הטמנה שנעשתה מאליה בשבת.

1. מראי מקומות – הגרש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ג מכתב ל"ה אות ה', עמ' שצ"ה, לשונו מובא לקמן).
- (א) בה"ל (סי' שכ"ו סעי' ג' ד"ה אפילו) – "ומה שבאין לו אח"כ בשבת אפשר דאין שייך עליהם שם הטמנה דהרי הוא לא הטמינם דממילא באין מעצמן להסילוק".
- (ב) הגר"ח ש"ט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ע"ז) – "שאלה: כ' המ"ב (שם ס"ק ו') דאם הטמין בדבר המוסיף הבל ביום ו', אם אינו מסלקו קודם חשיכה עביד איסורא וצריך לסלקו, ע"כ. משמע קצת דהחיוב לסלקו הוא דוקא כשעביד מעשה הטמנה בידיים, אבל אם נעשית הטמנה מאליה אינו מחויב לסלקו, וצ"ב. תשובה: איך נעשית מאליה".

ה. **לכסות הסעמאואר עם בגד שישמור חומו בערב שבת** - דהיינו שבע"ש מרתיחין המים בדוד חשמלי, ואח"כ באופן אוטומטי מתכבה קצת כח האלקטרי כדי שרק ישמור חומו ושלל ירתיח כל הזמן, ומכסים הסעמאואר בבגד כדי שיחזיק כח החום ועם בגד זה נשאר חם יותר מבלי בגד.

1. מחמיר, הוי דבר שמוסיף הבל.

(א) **באר משה** (פני שבת עמ' ע"ח בהג"ה) – "נ"ל דלא שרי לכסות לגמרי וישאיר קצת מגולה".
 (ב) **עמק התשובה** (ח"ה סי' י"א אות ד', קובץ בית תלמוד להורה ח"ג עמ' קנ"ו אות כ"ד) – "בנידון השאלה בדבר ה'פערקולעיטער' שנהוג לעשות כמין כיס ושק לכסותו מלמעלה וצדדיו בכדי שהחום יתרבה ע"י המכסה הזה, אי שרי להשתמש במכסה הזה בשבת. לפי"מ דאיתא בסס"י רנ"ז דאין לכסות הקדירות בבגדים מלמעלה הואיל ונתרבה החום מחמתן והו"ל מטמין בדבר המוסיף הבל שאסור אפי' מע"ש, לכאורה נידון המכסה הנ"ל נידון ג"כ כמו המכסה בבגדים, האומנם הואיל והמכסה הנ"ל אינו מגיע עד שוליו רק למטה מגולה, א"כ אפשר דאינו נידון כדן הטמנה הואיל ומגולה מקצתו למטה. אולם נראה דכשהקדירה על האש, אם כן מהא דאיתא במחבר בסוף סימן רנ"ז דאין לכסותו בבגדים באופן שיגיעו בצדי הקדירה, לפי פשוט הדברים משמע דאפילו באופן שלא יגעו הבגדים רק במקצת הקדירה גם כן אסור, אפילו לדעת הפוסקים דס"ל הטמנה במקצת לא שמה הטמנה דבדין זה משמע דכולי עלמא מודי ב' דאסור, אפילו הרמ"א דס"ל הטמנה במקצת לא שמה הטמנה, דהא אינו חולק בזה וגם שום אחד מהנושאי כלים לא העירו דין זה לא נאמר רק למאן דאמר דהטמנה במקצת שמה הטמנה, אדרבה כל האחרונים קבלו דין זה כהלכה פסוקה, ואין לומר דמייירי באופן שמכוסה לגמרי בבגדים, חדא דקשה לומר דכשיש אש מתחתיו שמכסה לגמרי דע"כ קצת מהבגדים מוכרח שאינו נוגע עד השולים שלא ישרפו, ואם כן מגולה במקצת במלמטה על כל פנים, ועוד שכל הפוסקים דמחזירין אחר עצות איך יעשו באופן שיהא מותר, והציעו עצות על ידי כלי רחב, או דף רחב, באופן שלא יגעו הבגדים בצדי הקדירה, ולמה לא זכר אף אחד מהפוסקים שיעשה באופן שלא יכסו הבגדים כל צדדי הקדירה לגמרי אלא ישאר מקצתה מצדדיו מגולה, ועוד אמאי הצריכו דף רחב מלמעלה כיון שבלאו הכי אין רצונו לכסותו רק מלמעלה יאמרו בסתמא שיכסו אותו רק מלמעלה, ואף שיכסו הבגדים גם מקצת הקדירה בצדדיו מכל מקום לא איכפת לן בזה. מכל זה משמע דבנידון בגדים על גבי קדירה שעל האש אסור ההטמנה אפילו אם הבגדים נוגעין רק במקצת הקדירה שבצדדים, ואינו דומה למטמין בבגדים לחוד, דשרי כשקצתו מגולה לפי מה דקיימא לן הטמנה במקצת לא שמה הטמנה. ואם כן בנידון המכסה של פערקולעיטער אסור להלבישו ולכסותו בהמכסה דהוי ליה הטמנה בבגדים ומוסיף הבל ואסור לעשותו אפילו מערב שבת, אמנם רגיל אני להקל לאותן הצריכין לזה הרבה בשביל רבים, דילבשנו רק במקצת ורוב הכלי הפערקולעיטער יהי' מגולה דהואיל ורובו מגולה אף שלמעלה וקצת צדדיו מכוסין מסתבר טובא דלאו שם הטמנה עלי', ומה שהצריכו האחרונים דף רחב וכדומה היינו באופן שמכסה רוב רובו של הצדדים וד"ל".

(ג) **שבת במטבח** (ארטסקרול, פרק ו' הע' י"ג) – "שבט הלוי ... ולכאורה תמוה ...".

(ד) **גביע הכסף** (סי' רנ"ז אות ה' ס"ק ד').

2. מיקל: הוי בגדר מטמין בדבר שאינו מוסיף הבל.

(א) **שבט הלוי** (ח"ה סי' ל') – "המציאות שכל זמן שעובד כח האלקטרי אין אנו צריכים להבגדים להוסיף הבל דגם בלעדם יגיעו המים לאותו חום הרצוי בין ישנם שם הבגדים או לא, ואין משימים הבגדים רק כאשר בנתיים נכבה כח האלקטרי שישמור חומו שכבר נעשה ע"י כח האלקטרי בלי הבגדים, אלא דע"י שנתחממו הבגדים ע"י כח האלקטרי והסעמאואר הם עצמם חמים יותר ועושים פעולתם היטב יותר זה מקום ספיקתך. ובענייני יראה דיש מקום להקל בזה **כיון דסו"ס אין כוונתו רק לשמור חומו** כמו בכל דבר המעמיד הבל, וא"צ בהוספת הבל אלא בשמירתו, נהי דע"י שנתחממו הבגדים מוסיף קצת על הרגיל אין זה מגזרת מוסיף הבל, דאל"כ מי שמכסה קדרתו העומדת על האש מע"ש ובעודה על האש נתחמם כסוי של בגד, ואח"כ לפני שבת מנתק הקדירה מעל האש ונשאר בגד חם עליו הרי זה נקרא מטמין במוסיף הבל בתמיהה. ואף על פי שאינו דומה לגמרי דהכא בתחילת שבת הי' כח האלקטרי פועל ונתחממו הבגדים מ"מ הרי כתבתי דלזה ל"צ הבגד כלל וכיון בדברים שנתבשלו כל צרכם ובפרט מצטמק ורע לו כמים כמבואר שבת ל"ח ע"א בלא"ה י"א דמותר אפי' במוסיף הבל, כמבואר סי' רנ"ז ס"א וס"ז נהי דאנן מחמירין לכתחילה כמבואר שם, מכ"מ בנ"ד דמעיקר הדין אינו בגזרת מוסיף הבל יש מקום להקל, ולחשוש כאן מפני מראית עין אין לנו מסברא".

(ב) **אוצרות השבת** (פרק ב' סעי' ס"ו).

3. שמעתי שלפי הדברות משה (לשונו מובא לקמן), אולי אפשר לסמוך על דעת תוס', שבדבר שלא שייך שיטמין בתוכה יכול להקל ולהטמין בערב שבת. א"כ, ה"ה כאן, שלא יכול להטמין בגוף המתכת החשמל של הקומקום. והבגד שעליו הוי כמו קופה ע"ג הבלעך. עי' לקמן.

ו. **מיחם מים המותקן באופן שבחלקו העליון נכנס כלי נוסף אשר מידותיו תואמות לרוחב המיחם.**

1. מיקל, הטמנה במקצת.

(א) **הגרשז"א** זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' תר"ט, שולחן שלמה סי' רנ"ח ס"ק א') – "לענין ליתן בשבת עצמה קוגעל לתוך צלחת עמוקה שמניחה ע"ג הקדירה במקום המכסה הקבוע שלו, אזי אם זה מכוסה אפשר דחשיב בתוך המיחם מפני שמתחמם מדופני המיחם, והוי ליה כמוטמן ואסור, אבל בלא כסוי מותר".

(ב) **ארחות שבת** (פרק ב' סעי' פ"ז).

(ג) שלא ליתן בגדים על גבי המכסה.

1) **ארחות שבת** (פרק ב' סעי' פ"ז, הע' קמ"ח) – "ואף שמלמטה אין הכלי העליון מוטמן, אין זה נחשב הטמנה במקצת, שהרי החום מגיע אליו משם, וה"ז כקדירה עטופה בבגדים העומדת ע"ג כירה מעל האש שאין זה התמנה במקצת אף שאינה טמונה מלמטה".

ז. לצורך מוצאי שבת.

1. מיקל – מ"ב (ס"ק ד').
2. שלמי תודה (עניני הטמנה סי' ג' ד"ה אמנם) – "ובמ"ב בסי' תר"ט בשעה"צ הק' על טעמא דמ"א שכ' שאין טומנין משום הכנה לחול משבת י"ח א' דמוכח דהכנה דממילא שריא וכ' דאולי בעשי"ת מחמירינן טפי, ולפי"ז בשאר שבתות השנה שרי וביוכ"פ לכאורה אף שהייה לא וכ"נ מלשון המ"ב שם, והר"נ מינקוביץ שיחי' הוסיף דלפי"ז אף בשבת שובה אין להטמין מע"ש למוצ"ש".

ג. מעשה שבת: בהטמנה.

א. קונסין ואסור.

1. שלא היה מבושל כל צרכו, ועכשיו משתבח.
 2. היה מבושל כל צרכו, אבל עדיין מצטמק ויפה לו.
- (א) לפי הרמ"א (סעי' ז'), יש להקל.
3. היה צונן ומתחמם בשבת.

ב. אין קנס.

1. עומד בחמימותו – אהל מועד (שער השבת דרך ג' נתיב י'), מחבר (סעי' א'), קצות השלחן (סי' ע"א ס"ק כ"ח).
- (א) וה"ה אם הטמין באינו מוסיף הבל בשבת – מג"א (ס"ק ו'), "וה"ה הטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל דשרי דהא אינו אלא עומד בחמימותו", תוס' שבת (ס"ק ו'), מ"ב (ס"ק ח').
- 1) צ"ע, מ"ש מטמין בשבת במוסיף הבל – רע"א (על מג"א ס"ק ו'), "וה"ה הטמין. משמע דבמטמין בשבת במוסיף הבל אף בעומד בחמימותו אסור וצ"ע", שעה"צ (ס"ק ו'), "ומשמע דבדבר המוסיף הבל בשבת אף בעומד בחמימותו אסור, וצריך עיון [חידושי רבי עקיבא איגר]".
 - 2) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק כ"ח) – "רנ"ז ס"א אבל בעומד בחמימותו כשעה ראשונה מותר, כתב המ"א דה"ה במטמין בדבר שאינו מוסיף הבל בשבת, ומשמע אפי' מצוי"ל ואפי' לא בישל כ"צ, והדבר צ"ע שהרי לא התיר הרמב"ן עומד בחמימותו אלא מצור"ל שאין כאן שבחא, אבל מצוי"ל או שעדיין לא נתבשל כ"צ הרי בהטמנתו נעשה שבח דכל שמשמט חומו הולך ובשיל וכמש"כ המ"ב בבה"ל לק' סעי' ד' ד"ה גורם, בשם אחרונים ז"ל, א"כ ראוי למיסר שבחא שנעשה באיסור".
2. כשטמין לצורך מחר.

ג. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ה' אות ב' ד"ה והנה) – "והנה בריש סי' רנ"ז מבואר שהטמין תבשיל חם בערב שבת בדבר המוסיף הבל כדי שישאר בחמימותו דחשיב כלא אהנו מעשיו ושרי ליהנות מהתבשיל בשבת, וכתב שם המג"א בסק"ו דה"ה אם הטמין בשבת בעבירה בדבר המעמיד הבל דג"כ שרי, ועיי"ש ברעק"א דמשמע שאם עבר והטמין בשבת עצמה בדבר המוסיף הבל דאסור אע"ג שרק נשאר בחמימותו [הגה: נלענ"ד שהטמין מים צוננין בערב שבת אף על גב שלפני השבת נתחממו כל צרכן מ"מ אם נשאר בהטמנתם עד השבת אסור לשתות כיון דבתחלת ההטמנה שהיתה בעבירה היו המים צוננין וכן מבואר בסי' שכו"ו ס"ג, ולעומת זה אם הטמין במזיד אף הסירן קודם שבת מעל האש לשעה פורתא אף על גב שחזר והטמין אותם במזיד נראה כיון דמיד כשהסירן מותר לשתותן מסתבר שההטמנה הקודמת בטלה ומה שחזר אח"כ והטמין שנית בעבירה ה"ז חשיב כשטמין מים חמים כדי שישאר בחמימותם דמבואר כאן שמותר לשתותן בשבת אף על גב שהטמין בעבירה ולא אמרין בכה"ג דאהדריה לאיסורא קמא של ההטמנה הקודמת וצ"ע]. ולפי"ז כ"ש אם הבעיר אש בשבת והעמיד עליו תבשיל חם כדי לשמור על חמימותו דודאי אסור, ולענ"ד צ"ע דכיון שנעשה בעבירה מנין לנו לחלק בין הטמין בשבת לבין הטמין בערב שבת, הן אמנם בדבר דברי השו"ע היה אפשר לומר דטעמא דלא חשיב כנהנה ממעשה שבת הוא מפני שהיה יכול בערב שבת להטמין בהיתר בדבר המעמיד ונמצא ששמירת החום אינה כ"כ בעבירה, אבל א"כ מנין לו להמג"א לחדש דגם כשעבר והטמין בשבת בדבר המעמיד שגם זה מותר הרי בשבת אי אפשר לשמור על החמימות כי אם בעבירה ומ"ט לא חשיב כנהנה ממה שעשה איסור דרבנן בשבת, וע"כ דהוא משום דסובר דטעמא דשרי בהטמין בערב שבת בדבר המוסיף הבל הוא משום דאין זה חשיב הנאה מחודשת (במשנ"ב סק"ח כתב 'הטעם דהא לא אהני מעשיו כלל', ולענ"ד אין זה כ"כ בדקדוק כיון דאי לאו שהטמין היה מצטנן לגמרי, גם ראיתי בחזו"א סי' ל"ז אות כ"ח שהביא דברי השו"ע והמג"א וכתב 'ומשמע אפי' מצטמק ויפה לו ואפי' לא בישל כל צרכו והדבר צ"ע שהרי לא התיר הרמב"ן עומד בחמימותו אלא מצטמק ורע לו שאין כאן שבחא אבל מצטמק ויפה לו או שעדיין לא נתבשל כל צרכו הרי בהטמנתו נעשה שבח דכל שמשמט חומו הולך ובשיל וכמו"ש המשנ"ב בבאה"ל לקמן סעיף ד' ד"ה גורם בשם אחרונים ז"ל א"כ ראוי למיסר שבחא שנעשה באיסור' עכ"ל, ולענ"ד דבריו תמוהים חדא דהמג"א עצמו הרי סובר שם בס"ד דדבר שאין מוסיף הבל אינו גורם שום בישול, ותו הרי עיקר כוונת המג"א להוסיף דמשכחת שגם בשבת עצמה מותר אף על פי שעשה עבירה אבל מיירי דוקא במעמיד ולא מיירי כלל במצטמק ויפה לו וכ"ש בלא נתבשל כל צרכו ומוסיף לבשל בשבת, גם ראיתי בחזו"א שם באות כ"ז בסוף ד"ה והרמ"א שכתב 'ומיהו אם הטמין את החם בדבר המוסיף הבל מותר אף על גב דלולא ההטמנה היה מצטנן מ"מ כיון דלא מינכרא שבחא מותר' וגם כפל את דבריו בד"ה היה וכתב 'היה מבושל כל צרכו והוא מצטמק ויפה לו אפי' החזירו כשהוא חם אסור ואפשר דוקא בניכר שבחא אבל במצטמק כבר כל צרכו ואין דעת בני אדם כבר על צימקו ולא החזירו אלא שלא יצטנן מותר אפי' החזירו מזיד וכ"ש שוגג', ולענ"ד צ"ע הרי לא התירו במוסיף הבל ועומד בחמימותו אלא כשהטמין בערב שבת ולא בשבת עצמה וצ"ע), ואפ"ה אם נעשה בעבירה דאורייתא או אפי' ע"י הטמנה בשבת שפיר חשיב אח"כ כנהנה ממעשה שבת והרי זה דומה קצת ללפתות שבבור, ואין זה דומה למניעת כבוי ע"י מלאכה דאורייתא דכיון שהחמימות הוא בגוף הדבר אין זה חשיב כמבריה ארי. [חושבני דה"ה נמי תבשיל שעומד ע"ג פלטה חשמלית וכבה החשמל ותיקן אח"כ בעבירה, דאם התבשיל לא נצטנן בינתיים אף על גב שאם בא לאכול התבשיל לאחר זמן ודאי נהנה מהתיקון שנעשה בשבת בעבירה, מ"מ כיון דלא עשה שום מעשה בגוף התבשיל והנאתו היא רק מזה שנשאר בחמימותו

ולא נצטנן אפשר דבכה"ג אין התבשיל נאסר משום מעשה שבת וצ"ע], אך מסתפק אני במי שעבר אדאורייתא ועשה בשבת בקבוק 'טערמוס' כדי להחזיק חום ומילא אותה אח"כ במים חמים, כשהוא בא אחר כן לשתות את המים החמים בזמן כזה אשר בלי הבקבוק היו המים מצטננים אי חשיב כנהנה ממעשה שבת מהבקבוק שנעשה בשבת ואסור או לא, כי אפשר שכונת המג"א לומר דהואיל וחזינן לענין הטמנה בערב שבת בדבר המוסיף הבל דאע"ג שאין זה ממש אותו החום שהיה קודם ואפי"ה כיון שנראה הדבר כאילו הוא רק עומד בחמימותו ולא נשתנה שרי, דלפי"ז ה"ה נמי אם הטמין בשבת בדבר המעמיד אף על גב דעבר אדרבנן מ"מ כיון שכך הוא האמת שרק שומר על אותו החום שהיה קודם שלא יתקרר שפיר שרי, ולפי"ז אפשר דה"ה נמי אם עבר אדאורייתא לעשות בשבת את הכלי שמעמיד דמ"מ כיון שרק שומר על החום שהיה קודם ואינו עושה שום שינוי בגוף המים ה"ז דומה לסותם פירצה בשבת כדי למנוע כבוי דלא חשיב כנהנה ממעשה שבת, אך גם אפשר דכיון שעשה מעשה בגוף המים להטמין אותם בדבר שנעשה בעבירה בשבת לכן אף שהטמנה עצמה בתוך הטערמוס היא בהיתר מ"מ הואיל ועשה את הבקבוק בשבת אפשר דשפיר חשיב כנהנה ממעשה שבת ואסור לשתות המים שנשארו בחמימותם".

ד. שכח והטמין בדבר המוסיף הבל.

1. מחמיר – מחבר (כדמפרש המג"א, ומ"ב), ט"ז (ס"ק ב'), גר"ז (סעי' ו'), "אין לאסור התבשיל בדיעבד מאחר שעיקר הטמנה היתה בדבר המותר".
2. מיקל – עי' רמ"א (סעי' א', י"א), א"ר (ס"ק א', נ"ל להקל), תוס' שבת (ס"ק ז'), שלחן עצי שטים (סי' ג' האופה אות ח'), ת"א (כלל ב' סעי' ה'), "ואם היה בשוגג וכבר נתבשל כל צרכו, אף על פי שהוא מצטמק ויפה לו, מותר", ארחות שבת (פרק ב' סעי' ק"ה).
- א) ה"ה שוגג בדין, אומר מותר – מ"ב (ס"ק ט', ויה"ה אם שגג בדין וסבר שמותר גם זה שוגג מקרי').
3. מקום הצורך – מ"ב (ס"ק י'), הל' שבת (איידר, עמ' שפ"ו).

ה. שכח והטמין בדבר המוסיף הבל והיה רק מבושל כמאכל ב"ד - למקילים לעיל.

1. מחמיר, עד שהוא מבושל כ"צ – מג"א (ס"ק ז'), "ודוקא תבשיל שנתבשל כ"צ אבל אם נגמר בשולו בשבת אסור (כ"מ בהגמ"ר) דודאי לא עדיף משהיה", ת"א (כלל ב' סעי' ה'), "אבל אם לא היה נגמר כל בישולו, אסור אפילו בשוגג אפילו לאחרים עד מוצאי שבת", ערה"ש (סעי' ט"ו), "ודוקא תבשיל שנתבשל כל צרכו אבל אם נגמר בישולו בשבת פשיטא שאסור", עי' בה"ח (ס"ק י"א, ס"ק ל"ט).
2. מיקל – תוס' שבת (ס"ק ח'), שלחן עצי שטים (סי' ג' האופה אות ח'), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק י'), "לאצטרופי גם שיטת רש"י".
3. במקום הצורך – בה"ל (סעי' א' ד"ה יש, "עיין במ"א שכתב דדוקא בנתבשל כל צרכו אבל אם נגמר בשולו בשבת אסור דודאי לא עדיף משהיה ולא העתקתיו משום דלפי מאי דפסקינו כה"א בשהיה לעיל דכמאב"ד מותר ממילא ה"ה הכא וכבר הקשה כן התו"ש [והפמ"ג נדחק מאד ליישב ולא נהירא] ומפני חומר הענין נ"ל דדעת המ"א שלא לאחוז הקולא בשני ראשין דהיינו לפסוק בענינו כה"א דשוה לשהיה ובשהיה נפסוק ג"כ כה"א שם ודי אם נקל בזה בכל צרכו ועיין בח"א שהעתיק ג"כ לדינא כה"א הזה ודוקא בכל צרכו ואולי ג"כ טעמו כמו שכתבנו ומ"מ במקום הצורך אפשר דיש לסמוך בדיעבד בשוגג אף בנתבשל רק כמאב"ד וכדעת התו"ש וכן משמע בשלחן עצי שטים וראיתי בבאור הגר"א שכתב שדעת הי"א נדחה עי"ש והיינו מעיקר הדין אבל מ"מ קשה מאד להחמיר בדיעבד אחרי שהרמ"א בעצמו סומך ע"ד המקילין לענין דיעבד בהטמין לצורך מחר וה"ה לענין שכח דחד טעמא לתרוייהו וכפי מה שכתב הגר"א", תזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק כ"ה, שונה הלכות דין ז'), ארחות שבת (פרק ב' סעי' ק"ה).

ד] הטמנה בער"ש בדבר המוסיף הבל לצורך מחר.

א. הלכה.

1. מיקל – עי' מרדכי (סוף רמז ש'), שבלי הלקט (סי' נ"ז).
2. מחמיר – ר"ת (תוס' סוף דף נז:), רשב"א (ריש פרק ד'), רא"ש (פרק ד' סי' א'), ר"ן (סוף דף כא:).
3. בדיעבד יש להקל, אם אין רגיל לכך – רמ"א (סעי' א'), גר"ז (סוף סעי' א'), בה"ל (סעי' א' ד"ה י"א, סי' רנ"ג סעי' א' ד"ה להשהות), אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד הטמנה אות ב', לשונו מובא לקמן), הל' שבת (איידר, עמ' שע"ו).
4. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' ט').

ב. בבוקר: הטמין בערב שבת בבוקר.

1. בדיעבד, מיקל – אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד הטמנה אות ב'), "האם מותר להטמין בערב שבת בבוקר בדבר המוסיף הבל לצורך שבת. תשובה: לא מצינו שיהא מותר בדבר המוסיף הבל אפילו בזמן מוקדם טובא. ורק להי"א ברמ"א סי' רנ"ז סעיף א' שלצורך מחר מותר להטמין בדבר המוסיף הבל א"כ יש להתיר גם לצורך לילה אם הטמין בבוקר. אבל הוא דעת יחיד כדאיתא בעה"ש סעיף ח' ואין לעשות זה והבדיעבד הוא לענין שמותר כשעבר ועשה, ולכן אסור אף בבקר להטמין בדבר המוסיף הבל".

ה] כיסוי כדי לשומרו - סעיף ב'.

א. בדבר המוסיף הבל.

1. מחמיר.

א) תורת שבת (ס"ק ט') – "אך י"ל שאסור להניח הבגדים על הקדרה שעל המיחם שמוסיפים הבל. אפי' אם עושה זאת כדי לשומרו מן העכברים ועפרורית, וזהו שכתוב בסי' רנ"ג ס"ה אבל להטמין תחת הבגדים ע"ג המיחם ודאי אסור, דלפי פשוטו משנה שא"צ

הוא שהרי אפי' בבגדים שאינם נתונים ע"ג מיחם נמי אסור להטמין בשבת כמ"ש כאן, אבל לפמ"ש ניהא דאתי לאשמועין דאפי' לשמרו מן העכברים ועפרורית בכהאי גוונא אסור, אי משום דמוסיף הבל אי משום מראית עין שעושה דרך הטמנה בבגדים, משא"כ בכלי שאין דרך להטמין בכלים, וי"ל שגם לזה כיון הרמ"א בצינו ע"ל סי' רנ"ג".

(ב) קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' כ"ד) – "דבס"ב שם איירי בשבת ובדבר שאינו מוסיף הבל ואין ראי' דאפי' במוסיף הבל ואפי' מבע"י דמותר".

2. מיקל.

(א) אז נדברו (ח"ה סי' ט"ו, ברית עולם שהיה סעי' ל"ב) – "ספר תורת השבת אינו תח"י ולא ראיתיו כלל אבל פשוט דברי הש"ע משמע דקאי על ב' הדינים שבסעיף א' הדין דמוסיף הבל והדין דאינו מוסיף הבל ובסעיף ב' מוסיף דאסור אפילו נתבשל כל צרכו אפי' באינו מוסיף הבל, א"כ כמו האיסור עולה על ב' הדינים גם ההיתר הנ"ל קאי ג"כ על ב' הדינים גם במוסיף הבל. וזיל בתר טעמא דכתב הר"ן ...".

(ב) מגדנות אליהו (ח"א סי' ע"ט ד"ה אמנם לפע"ד) – "בפשוט מבואר בסי' רנ"ז [סעי' ב'] דכשאנו מכוון להטמנה מותר להטמין, ובפשוטות הוא הדין בהטמנה בדבר המוסיף הבל ג"כ מותר אם אינו מכוון להטמנה, [אם לא לדעת השו"ע הרב הנ"ל דאין דעתו כן]. ובאמת נראה להביא ראיה לזה מדברי הרא"ש ...".

(ג) נתיבות אדם (סי' ח' אות י"ט).

(ד) זכור ושמור (בישול סוף עמ' ע"ז, דפו"ח עמ' ר"ט).

(ה) פסקי תשובות (דפו"ח אות ו', הע' מ"ד) – "ואפילו בדברים המוסיפים הבל מותר כשאין כוונתו אלא לשם שמירה מטינוף ומזיקים. [שו"ת אז נדברו ח"ה סי' ט"ו (דלא כתורת שבת סק"ט שמחמיר בזה, שאין דבריו מוכרחים, וגם סתימת הפוסקים דלא כדבריו). וכ"ה במאור השבת ח"א מכתבי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל מכתב י"א (אמנם עיין שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות כ', רצ"ע)].

(1) וכן נראה מכמה פוסקים לענין "להניח מאכל בתוך ניילון או עטוף בנייר כסף בקדירת החמין שעל האש", לקמן סי' רנ"ח.

3. דעת הגרש"ז א"צ"ל.

(א) הגרש"ז א"צ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות כ', שולחן שלמה ס"ק ו') – "לא ברור הדבר אצלי, אך זאת חושבני לבטח דאם עכשיו הוא מטמין בדבר המוסיף הבל ודאי אסור אע"פ שאינו מכוין להטמין ורק להניח בגדים ע"ג קדירה שעל האש שהם עצמם לא מוסיפים הבל ורק מחמת האש הם מוסיפים אח"כ בכה"ג אפשר שרי".

(ב) הגרש"ז א"צ"ל (מאור השבת ח"א עמ' תק"ג אות ז', שולחן שלמה ס"ק ז') – "נראה כן לענ"ד שגם אם מוסיף הבל ולא יגיע לידי בישול, אין שמירה מעכברים נקרא הטמנה".

(ג) הגרש"ז א"צ"ל (ששכ"ה פרק א' דפו"ח הע' רנ"ד) – "מותר לעטוף לגמרי את הפשטידה בנייר אלומיניום, ולהניחה אפילו בשבת על גבי המכסה של קדירה שעל האש, אם אמנם הפשטידה מבושלת כל צורכה, וכל כוונתו שלא יתפורר, וראיתו מהא דסי' רנז סע' ב, דמותר להטמין אפי' בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל, אם כל כוונתו רק לשמור מן העכברים".

(ד) מאור השבת (ח"ג עמ' שצ"ז הע' כ"ד) – "וצריך לברר איזה נכתב קודם, וגם אם דבריו שבמנחת שלמה נכתבו ע"מ להדפיסם, כי עכ"פ מכתב שכתב לי מרן זצ"ל עבר הגהתו על מנת להדפיסו".

4. מראי מקומות.

(א) רשב"א (דף מא: ד"ה ומכלל) – "דכל שהוא מוליד חום בדרך הטמנה על גבי דבר חם כמטמין את הצונן על גבי מיחם אסור, ומכל מקום להטיל עליה כלי לשמרה מן העכברים או שלא תתלכלך בעפרורית שרי שאין זה כמטמין להחם אלא כשומר וכנותן כיוסיו על גבי קדירה, וכל שכן אם הכלי שמוטל עליה רחב שלא יגע בה שאין זו הטמנה, כן נראה לי".

ב. מקרים.

1. הגרש"ז א"צ"ל (מאור השבת ח"ג מכתב ל"ה אות ה', עמ' שצ"ה) – "שמעתי בשם מרן: הטמנה שנעשתה מאליה כגון שנתן בערב שבת מגבת מקופלת למעלה בלבד, ואחר כך נפתחה, ונתפשטה באופן שנתכסתה כל הקדירה, אין המאכל נאסר. וצריך עיון אם מחוייב לגלותו. [תשובה] רק משום מראית העין, [שיחשדוהו שעשה כן בידים]".

2. מאור השבת (ח"ג עמ' שצ"ז הע' כ"ד) – "עובדא הוה באחד שבאו נכדיו אצלו לבית, וחשש שמא יכוו מהקדירה החמה שהיתה אצלו, ולכן כיסה הקדירה במגבות, ושוב כשהלכו הנכדים רצה להסיר המגבות, ושוב נמלך להשאירם כדי לשמור על חום התבשיל שבקדירה, ונסתפק אם מותר להשאירם. ובדומה לזה נשאלתי ממי שנוהג לכסות קדרותיו רק כשבאים אורחים כדי שלא יראו קדרותיו הישנות שמתבייש בהם, וכשהלכו האורחים נמלך להשאירם כך לשמור על החום ... הניח מאכל מע"ש בהטמנה בדבר שאינו מוסיף הבל, ע"ג הרדיאטור של ההסקה בשעה שלא היה מופעל, וגם לא היה בדעתו שיופעל, ולבסוף התחיל לפעול בשבת ע"י שעון שבת שכוון שלא בידעתו או בטעות ... הטמין בער"ש בבגדים ע"ג הרדיאטור של ההסקה בשעה שהיה מופעל, אלא שלפי ידיעתו כיוון השעון היה שיתכבה עוד לפני השבת, ובטעות או ע"י קלקול לא כבה, ונמצא שמוספת הבל בשבת".

ג. ב' כוונות, לשמור החום ושלא יטנף.

1. מיקל: אא"כ מכסהו בדברים שלא נעשו לכך.

(א) אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ה) – "ליתן להטערמאס נראה לע"ד שיש עוד טעם להתיר דהא במה שנותן התבשיל לתוך הטערמאס עדיין לא עדיפא מכלי אחר ורק במה שסותם אח"כ את פיה בהכסוי העומד לכך ובזה הא ליכא איסור דהא מותר לכסות הקדירה אף בשבת כיון שזהו דרך שמירת הדבר גם מכמה דברים כמו שלא ישפך ושלא יפול עפרורית וזבובים וכדומה שלכן אף שגם משמר החום מותר כדאיתא בסי' רנ"ז סעי' ב' שמותר לשום כלים על התבשיל כדי לשמרו מן העכברים או שלא יתטנף בעפרורית שאין זה כמטמין להחם אלא כשומר ונותן כסוי על הקדירה וכן הוא בר"ן וברשב"א שבת דף מ'. ואף שבמ"ב ס"ק י"ד כתב דשרי

כיון שאינו מכין לזה, נראה שהוצרך לזה רק בכיסה בדברים שלא נעשו לכך שלכן אם היה מתכוין כשמכסה בכלים אלו שמעמידין החום ולא כיסה בדברים אחרים ובכיסוי המיוחד בכוונה להעמיד החום היה אסור אבל **בנותן הכיסוי המיוחד** להכלי מותר בכל אופן אף שכוונתו גם להעמיד החום כיון שעכ"פ צריך לכסותו גם בשביל שלא ישפך וכדומה. ומדויק לשון הש"ע שכתב שאין זה כמטמין להחם אלא כשומר ונותן כיסוי על הקדירה, ואם אף בכיסוי מצריך שלא יתכוין להעמיד החום במה פשיטא ליה היתר כיסוי יותר מהיתר לשום הכלים, אלא הוא משום דלשום הכיסוי המיוחד להכלי מותר בכל אופן אף כשרוצה גם שיעמיד החום כיון שעכ"פ צריך לכסות גם בשביל שלא יפסד בעפרורית וכדומה וחידשו שלשום כלים אחרים במקום הכיסוי נמי מותר אם כוונתו כדי שלא יפסד בעפרורית אף שהוא פסיק רישא לענין העמדת החום שלא היה לן להתיר מטעם אין מתכוין שמותר בכל מקום, שהכא עכ"פ מותר משום דהכוונה בשביל שלא יתנפץ בעפרורית מחשיבו לכיסוי כמיוחד להקדירה שמותר בכל אופן.

(ב) ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"ט אות י').

2. **האם כיסוי עם נייר כסף (silver foil) הוי בגדר "נעשו לכך".**

(א) מיקל.

(1) מחזה אליהו (ח"א סי' ל"ב אות ד'), הו"ד בשבת במטבח (ארטסקרול, פרק ו' הע' ב') – "באגרות משה ... **ונראה פשוט שנייר כסף לכסות אוכל שעל צלחת ודאי כנותן בכלי המיוחד לו דמי**, ואז אף דמכוון לחום לית לן בה. דרך כדמוכח מהכיסוי שלקח, כגון אלונטיס לעטוף בו האוכל, דהוא בא משום שהוא עדיף מדופני קדירה לשמירת חום אז יש איסור הטמנה (אף דלדעת החז"א לא יהא בזה איסור). אבל לכסות אוכל בנייר כסף דנעשה במכוון לשמירת אוכל, וא"א לומר שהמעטף בו מגלה דעתו שעשה כן בכדי לשמור חום, פשוט דכנתינת כיסוי ע"ג קדירה דמי. ואפילו יכוון לשמירת חום אין בו איסור מדהוי כיסוי אחד בלבד. ומש"כ בספר הלכות שבת להרה"ג ר' שמעון איידער (שליט"א) [זצ"ל] ח"ד עמוד שע"ו הערה תתשצ"ט לא נראה כלל לענ"ד".

(ב) מחמיר.

(1) הל' שבת (איידר, עמ' שע"ו [לשונו מובא לקמן], הע' תתשצ"ט).

(ג) מראי מקומות – שעשועי תורה (שבת ח"א סי' כ"א אות ג').

ד. **הנחת נייר אלומיניום מתחת למכסה החמין על פני המאכל כדי שלא יתיבש התבשיל.**

1. מיקל: אין זו הטמנה.

(א) הגר"א בבבצל שליט"א (מציון תצא תורה ח"א אות פ"ח) – "שאלה: אחד שנוהג לכסות את החמין לשבת עם נייר אלומיניום מתחת המכסה ועל גבי המאכל כדי שלא יתיבש החמין, האם יש בזה חשש הטמנה או שזה דומה למה שכתב השו"ע (סימן רנ"ז סעיף ב') על כיסוי כלים שכוונתו לשמור מעפר ועכברים, כמו כן הכא אין כוונתו להטמין רק מכוון שלא יתיבש. תשובה: אין כאן הטמנה".

(ב) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מציון תצא תורה ח"א או"ח הע' פ"ח) – "שמעתי להחמיר מהטעם הנ"ל אולם הורה להקל דהוי הטמנה במקצת".

(ג) הגר"ע אויערבאך שליט"א (מציון תצא תורה ח"א או"ח הע' פ"ח) – "להקל מטעם הנ"ל שמכוון רק למנוע שהאוכל לא יתיבש".
(ד) ארחות שבת (פרק ב' הע' קל"ד) – "אם מניח בתוך הקדירה בצמוד לאוכל נייר אלומיניום על פני התבשיל במטרה שהתבשיל לא יצטמק יתר על המידה, נראה שהדבר מותר אף שמינחים מעליו את מכסה הסיר, כיון שאין מטרתו בנתינת נייר האלומיניום לשמירת החום אלא שלא יצאו האדים. ולא גרע מההיתר לכסות את האוכל ע"מ לשומרו מהלכלוך, ועוד שאינו מכסה את התבשיל מכל צד רק מלמעלה, ולא גרע מהטמנה במקצת שהמנהג להקל בזה".

2. מראי מקומות – זכור ושמור (דפו"ח בישול סוף עמ' רי"ב).

ה. מ"ב (ס"ק י"ד) – "לשום כלים וכו'. היינו אפילו בגדים שמעמידין את החום של הקדירה שלא יצטנן אפ"ה שרי כיון שאינו מכין לזה".

1. חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק ה') – "כתב במ"ב לשום כלים, היינו אפילו בגדים שמעמידין את החום של הקדירה שלא יצטנן אפ"ה שרי כיון שאינו מתכוין לזה, ע"כ. והיינו **דלהניח כרים וכסתות על גבי הקדירה גרע טפי** אף שכוונתו כדי לשומרו מן העכברים וכדו"מ מוכח קצת שמתכוין ג"כ בשביל החום. ומ"מ אם אין לו אלא כרים וכסתות אפשר שמותר להניח על הקדירה לשומרה מן העכברים וכדו"מ כיון שאין כוונתו אלא לשומרו מן העפרורית והעכברים וכדו"מ".

2. מראי מקומות – שביתת השבת (הטמנה ס"ק ל"ט), אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ה, לשונו מובא לקמן).

(א) הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ע"ז) – "שאלה: כ' השו"ע (שם ס"ב) מותר לשים כלים על התבשיל לשמרו מן העכברים או מן העפר, וכ' המ"ב אפ"ל בבגדים המעמידים את החום שרי כיון שאינו מכין לזה, ע"כ. ויל"ע לפי"ז האם יש היתר להחזיר את המכסה המיוחד של הקדירה באופן שכוונתו רק לשמור את החום ואין לו שום מטרה אחרת, וגם בחול לפעמים דרכו לבשל בקדירה לפעמים בלא כיסויה. תשובה: אולי".

ו. **עטיפת דבר גוש בנייר אלומיניום, ונותן ע"ג קדירה שעל האש.**

א. **תלוי בכוונתו: רק אם הכוונה היא בכדי למנוע התפוררות, ולא לשמור על החום.**

1. אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד הטמנה אות ג') – "האם מותר לכוין בשבת דבר גוש מבושל צונן בנייר אלומיניום (אלומיניום פאיל) ולחממו בהפסק קדירה. תשובה: דבר צונן מותר להטמין בין שלא יחום בין שלא יצטנן יותר ואפילו שתפוג צינתם מעט נמי מותר,

ובמוסיף הבל אסור כמפורש בס' רנ"ז בסעיף ו'. ובהפסק קדירה נמי הוא מוסיף הבל ואסור בהטמנה ולכורכם בניר אלומיניום נמי הוא הטמנה".

א) רק בכורך המאכל באלומיניום לשם הטמנה, אבל לשם נקיון או שלא תתפורר המאכל שרי – אג"מ (הל' שבת, פרק י"ד הע' תתשצ"ט, "והסכים הגרמ"פ לחילוק זה"), הגר"ר פיינשטיין שליט"א (הלכה שלימה ח"ב עמ' מ"ח ד"ה ואף, לשונו מובא לקמן), הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ ח"א סי' ס"ה סוף אות א', לשונו מובא לקמן), הלכה שלימה (ח"ב עמ' מ"ח ד"ה ואף, "ואף שהגרמ"פ סתם בזה, י"ל דלא מיירי אלא בכורך המאכל באלומיניום לשם הטמנה, אבל לשם נקיון או שלא תתפורר המאכל פשיטא דשרי לאור כל הנ"ל. וכן שמעתי בשם בנו הגר"ר ראובן פיינשטיין שליט"א שבבית מו"ר אביו הגר"מ פיינשטיין ז"ל היו כורכים הקוגל באלומיניום, ומטעם שלא היו עושין כן לשם תוספת חימום אלא בשביל שלא יתייבש או יתפורר. וכ"כ בספר הלכות שבת להגר"ש איידער ז"ל (עמ' שע"ו הע' תתשצ"ט) שהסכים הגרמ"פ לחילוק זה").

ב) מראי מקומות – אוצרות שבת (פרק ב' הע' קע"ח), פסקי תשובות (דפו"ח סי' רנ"ח הע' ל"ז).
2. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' דפו"ח הע' רנ"ד, מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ז' בהג"ה, מאור השבת ח"א עמ' תצ"ד אות י', שולחן שלמה ס"ק ה') – "מותר רק אם הכוונה היא בכדי למנוע התפוררות, ולא לשמור על החום".

הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ז', שולחן שלמה סי' רנ"ח ס"ק ב') – "כתב בשם האג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד הטמנה אות ג') שהוא אסור להניח מאכל עטוף בניר כסף ע"ג קדירה משום הטמנה, וזה ודאי פלא דמאי שנא מקדירה ע"ג קדירה, ואפשר שהוא אסור רק כשמונה עטוף בתוך הקדירה, אבל גם זה לא מסתבר שהרי עושים כן רק כדי שלא יתערב עם שאר התבשילים ולא לשמור על החום".

א) לכאורה אין מחלוקת בין האג"מ והגרשז"א זצ"ל. ששניהם מתירים אם הכוונה היא בכדי למנוע התפוררות. ושניהם אוסרים אם רק עושה כדי לשמור על החום. רק שהם מדברים על שני מקרים שונים. וצ"ע.

3. הל' שבת (איידר, סוף עמ' שע"ו) –

Enclosing a food with aluminum foil or a plastic bag to keep it clean or to prevent it from drying up is permissible. However, enclosing it to preserve its heat is prohibited.

4. משנה הלכות (חט"ו סי' צ"ח) – "הנה אמת שכן אמרתי זה זמן רב כי אין הכונה בזה להטמין הקוגל בנייר כסף אלא כוונתו להפריד הקוגלעל שלא יתערב עם שאר המאכלים בהטשולענד והו"ל כמשים גם ביצים עם הקליפה בקדירה של טשולענד, ולא מקרי הטמנה בשביל זה שיש על הביצה קליפה וכיוצא בזה, שוב יצא לאור שו"ת מנחת שלמה ח"ב ומצאתי שם בס' ל"ד אות ז' שהביא דברי האג"מ שאוסר להניח מאכל מעוטף בניר כסף ע"ג קדירה משום הטמנה ותמה עליו דמ"ש מקדירה על גבי קדירה שמותר ואפשר שהוא אסור רק כשמונה עטוף בתוך הקדירה אבל גם זה לא מסתבר שהרי עושים כן רק כדי שלא יתערב עם שאר התבשילים ולא לשמור על החום ע"ש ושישו מעי שכיונתי לדעת הגאון ז"ל".

5. נתיבות אדם (סי' ח').

6. הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ ח"א סי' ס"ה סוף אות א') – "דאם נותנו כדי לשמור מטינוף אה"נ דמותר".

7. עי' הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ד אייר תשס"ו) – "שאלה: אם מכסה דבר גוש עם ניר אלומיניום ונותן ע"ג קדירה שעל האש, האם זה נקרא הטמנה בדבר המוסיף הבל. תשובה: יתכן שכן".

8. הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' קל"ח) – "שהכל תלוי בכוונה. שאם כוונתו הוא כדי לשמור חומו, אסור מדין הטמנה. אבל אם כוונתו שלא ליבש או לשמור אותו מלכלוך, מותר".

ב. מיקל: אין הטמנה אלא במטמין כלי שיש בתוכו אוכל בתוך כיסוי אחר, אבל דפנות הכלי המכסות את האוכל אינן נחשבות כמטמינות את האוכל.

1. שפת אמת (דף לט). – "בגמ' רבה אמר גזירה שמא יטמין ברמץ כ' הרא"ש דגם מבעוד יום אסור וכ"נ ממה שהעתיק הרי"ף סוגיא זו אף על גב דלדין דקיי"ל כת"ק בל"ז אסור אלא ע"כ משום דנ"מ לאסור מבעו"י דחשיבה ככל הטמנה אף על גב דעיקר הטמנה בקדירה הוא מ"מ ס"ל דגם בדבר מאכל שייך הטמנה ומ"מ נראה דבדבר המעמיד הכל מודין דליכא איסור במאכל דגזירה דשמא ירתיח לא שייך אלא בכלי וגם עיקר הדין אינו מוכרח דפשט הגמ' נראה דאין כאן איסור מצד הטמנה אלא משום דבתולדות חמה כזו מודה ר"י דשייך לגזור אטו תולדות אש כמ"ש התוס' ע"ש ולפ"ז י"ל דמבע"י מותר".

2. הגר"מ פריינד זצ"ל (מרא דשמעתא אות פ"ד) – "התיר להטמין 'קוגל' מעוטף בנייר כסף בתוך קדירת ה'טשולענט'".

3. אבן ישראל (מאור השבת ח"א עמ' פ"ד ד"ה וכן) – "דאיסור הטמנה לא שייך בנותן מאכל לתוך נייר כסף או לתוך שקית ניילון ומחממו כן על גבי המיחם העומד על גבי האש".

4. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' רנ"ז, מאור השבת ח"א עמ' פ"ד ד"ה וכן, הל' שבת בשבת פרק ה' הע' קל"ט, פסקי הלכות קרול או"ח אות צ"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות ח', אות י"א, אות י"ב) – "אם עוטף קוגל בנייר כסף ונותן על הקדירה – לא נראה הטמנה, אפילו עוטף באותו נייר כמה פעמים. אבל אם עוטף בנייר נוסף, נקרא הטמנה ואסור".

5. שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ו אות ב', ח"ט עמ' כ"ב אות ב', אוצרות שבת פרק ב' הע' קפ"א) – "דעטיפת נייר הכסף נחשבת לעטיפה המחזקת את המאכל וככלי בעלמא ולא להטמנה".

6. אור יצחק (ח"א או"ח סי' ע"ב) – "הטמנה בנייר כסף ... אין כזה משום הטמנה, מידי דהוי אנותן אוכל בקדירה. דהטמנה פירושה שמטמין את הקדירה בבגד וכו', וכאן אינו מטמין את הנייר כסף. אמנם יש בזה משום חזרה בשבת, וצריך עוד היכר חוץ מהבלעף".

7. מחזה אליהו (ח"א סי' ל"ב) – "והנה כיסוי אחד של הנייר מותר, אף דעוזר גם לשמירת החום (לבד מנקיות והרטיבות שנשמרת על ידו), דלעולם אין הטמנה אלא במטמין כלי שיש בתוכו אוכל בתוך כיסוי אחר. אבל הדפנות הראשונות המכסות האוכל אינן נחשבות כמטמינות את האוכל. דהטמנה ברמץ היתה שהטמינו קדירה שהיה בה אוכל בתוך אפר. וכן הוא גדרו של הטמנה, שמכסה מבחוץ כיסוי שני בכדי לשמור חומו. וכזה כתב החז"א ... באגרות משה ...".

8. שבת במטבח (ארטסקרול, פרק ו' הע' ב').
 9. עי' ארחות שבת (פרק ב' סעי' ע"ז, הע' קל"ה).
 10. הל' שבת בשבת (פרק ה' הטמנה סעי' י"ח) – "מותר לעטוף תבשיל או מאכל חם או צונן בנייר כסף ולהניחו ע"ג קדירה ואין בכך משום הטמנה שאין כונתו אלא לשומרו בנקיות וכדו', אבל אין לעשות כמה עטיפות מנייר כסף שכל עטיפה נדונית כקדירה בפנ"ע, אבל אם עטוף המאכל בעטיפה גדולה וצריך לקפלה כמה פעמים נידון הכל ככיסוי אחד. וכן בע"ש מותר ליתנו ע"ג קדירה העומדת ע"ג האש ואינו נחשב להטמנה במוסיף הבל".

ג. מראי מקומות – מאור השבת (ח"א סי' ב' סעי' כ"ז), הלכה שלימה (ח"ב סי' ג').
 א. י"א (מחזה אליהו, פס"ת, ועוד) שיש ראייה מהחזו"א גבי טרמוס, להקל כאן. וי"א (נתיבות אדם סי' ח' אות כ"ד, ועוד) ששם הוי כלי ואינו דרך הטמנה משא"כ כאן שמעטף בנייר כסף הוי דרך הטמנה, וגם החזו"א מסכים להחמיר.
 (1) אמנם לכאורה יש ראייה להקל מחזו"א אחרת, שאין הטמנה בכלים [עי' סי' רנ"ח, לשיטות ומראי מקומות].
 (ב) חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק ד' ד"ה וכן, עמ' קמ"א) – "יש להסתפק אם מותר להניח מאכל מבושל יבש כשהוא עטוף בניילון או בנייר כסף ולהניחו על גבי קדירת חמין בשבת העומדת על האש לחממו, האם נחשב העיטוף רק ככלי ומותר, או שנחשב כצורה של הטמנה ואסור, וצ"ע".

ז] דברים המוסיפים הבל - סעיף ג'.

א. שומשמיך.

1. מחמיר – רמב"ם (פי' המשניות פרק ד' ריש משנה א'), ר' יונה (רשב"א סוף דף מז:), רשב"א (סוף דף מז:), ר"ן (ריש דף כב.), טור (סעי' ג'), ר' ירוחם (נתיב י"ב ח"ג, ס"ח-ב'), מאירי (סוף דף מז:), מחבר (סעי' ג'), ערה"ש (סעי' ט"ז), חוט שני (ח"ב עמ' קמ"ב אות ב'), פוסקים.

ב. לחין.

1. מחמת עצמן מחממות טפי – רש"י (דף מט. ד"ה לחין, "לחין מחמת עצמן. מחממות טפי מלחין מחמת משקין שנפלין עליהן משיבשו"), רא"ש (פרק ד' סוף סעי' ה', לשונו מובא לקמן), ר"ן (ריש דף כב:), ר' ירוחם (נתיב י"ב ח"ג, ס"ח-ב', לשונו מובא לקמן).
 2. רמב"ם (פי' המשניות פרק ד' ריש משנה א'), "ואין כונתו באמרו לחים שיהיו מלוכלחים במים, אלא הכונה שיש בהם לחות טבעית, וזה אפשרי בצמר כגון שהיה מבין ירכות הכבשים והסמוך לאליותיהן לפי שיש בו לחות טבעית". אמנם עי' פרק ד' הל' א', "לחים ואפילו מחמת עצמן", ערה"ש (סעי' י"ז).

ג. לחין מחמת עצמו או אפילו מחמת דבר אחר.

1. רק לחים מחמת עצמם – רא"ש (פרק ד' סוף סעי' ה', "ואזלינן לקולא דאיסורא דרבנן היא וטומנין בהם אם לחין מחמת ד"א"), ב' ירוחם (נתיב י"ב ח"ג, ס"ח-ב', "כל אלו בזמן שהן לחין דוקא ודוקא כשהם לחים מחמת עצמן דאם היו לחים מחמת דבר אחר כגון שנפלו בהן מים מותר להטמין בהן וכ"ש יבשים"), מלבושי יו"ט (ס"ק ב'), א"ר (ס"ק ט'), עטרת זקנים (על המחבר סעי' ג'), תוס' שבת (ס"ק י"ד, ס"ק ט"ו), בא"ה (ס"ק ו'), מ"ב (ס"ק י"ט, אמנם עי' סי' רנ"ח ס"ק א'), שביתת השבת (ס"ק מ"ב).
 2. מחמיר – טור (סעי' ג', כדאי' בא"ר אמנם עי' התוס' שבת), מחבר (סעי' ג', כדמפרש המג"א ומ"ב), לבוש (סעי' ג', כדאי' במלבושי יו"ט), ב"ח (ס"ק ב' ד"ה ובגמרא), עולת שבת (ס"ק ב'), מג"א (ס"ק י'), שלחן עצי שטים (סי' ג' האופה אות ח'), גר"ז (סעי' ה'), כה"ח (ס"ק כ'), שבת במטבח (ארטסקרול, ריש עמ' ע"ה).
 3. מראי מקומות – רמב"ם (לשונו מובא לעיל), נהר שלום (ס"ק ב'), ערה"ש (סעי' י"ז).

ד. כסות ופירות, אינו מוסיף הבל.

1. אפילו לה – ר' ירוחם (נתיב י"ב ח"ג, ס"ח-ב', "רי"ף הביא הא דתני הושעיא טומנין בכסות יבשה ובפירות יבשין אבל לא בכסות לחה ובפירות לחין ותימה הוא כי נראה דפליג אמתני' דקתני סתם טומני' בפירות ובכסות ומשמש בין לחין בין יבשין"), ב"ח (ס"ק ג'), כה"ח (ס"ק כ"ג).

ה. אפר חם.

1. מיקל – שו"ת מהרש"ל (סי' ס', "יראה להתיר"), מג"א (ס"ק י"ח), עטרת זקנים (על המחבר סעי' ג'), א"ר (סוף ס"ק י"א), תוס' שבת (ס"ק כ"ד), פמ"ג (א"א ס"ק ט'), גר"ז (סעי' ו'), ערה"ש (סעי' י"ט), מ"ב (ס"ק כ"ד), כה"ח (ס"ק כ"ח), הל' שבת (אידר, עמ' שע"ז).
 2. מחמיר – חזו"א (או"ח סי' ל"ז סוף ס"ק י"ט, "כתב במ"ב סי' רנ"ז ס"ק כ"ד בשם רש"ל דאפר חם או שארי דברים חמים לא מקרי דבר המוסיף הבל והוא ע"פ דעת ר"ב בתו' מ"ח א' והי"מ שהביא רז"ה [אלא שלהי"מ אף ביש בהם גחלים ובוזה החמיר רש"ל] ומיהו לא הקילו בזה הרא"ש והטור, ובמ"ב ס"ק מ"ג כתב בשם אחרונים להקל בשהה ע"ג כירה גרופה וכיסה בבגדים משום דיש כאן סניף מדעת רמב"ן דלא מצרפינן שהי' והטמנה למחשב מטמין במוסיף הבל, אבל הטמנה גמורה באפר חם לא מצינו שהקילו, ואמנם אם יצטנן קדם שחשכה אף שיהי' עדיין חם ביה"ש ודאי יש להקל").

ח] תוספת הטמנה, כיסהו ונתגלה - סעיף ד'.

א. **כיסהו ונתגלה בשבת, מותר לחזור ולכסותו** - משנה (דף נא, "כסהו ונתגלה, מותר לכסותו").

1. אפילו לכתחילה מותר לגלות - תוס' (דף נא, ד"ה כסהו), רא"ש (פרק ד' סי' י'), מחבר (סעי' ד'), ט"ז (ס"ק ד'), גר"א (ריש סעי' ד'), גר"ז (סעי' ח'), מ"ב (ס"ק כ"ה), כה"ח (ס"ק ל'), לשונו מובא לקמן), שביתת השבת (סעי' י"א, ס"ק מ"ד), עי' הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' שיי"ח ס"ק ל"א.ג'), הל' שבת (איידר, עמ' שע"ט), מנוחת אהבה (ח"א פרק ג' אות כ"א), ארחות שבת (פרק ב' סעי' צ"ח).

2. אפילו אין דעתו לכסותו - גר"ז (סעי' ח'), אף על פי שלא היה בדעתו לחזור ולכסותו ואפילו לכתחילה יכול לגלותו ולחזור ולכסותו ("ערה"ש (סעי' כ'), "ודע דנראה דאין חילוק בין כשגילה על דעת לחזור ולכסותו ובין על דעת שלא לכסותו מדלא חילקו הפוסקים בזה").

(א) יש מחמירין - עי' סי' רנ"ט סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

(ב) מראי מקומות - תהלה לדוד (ס"ק ד').

3. אפילו מניח ע"ג הקרקע - מאירי (דף נא, ד"ה מקצת, "ויראה לומר אף בהניחה על גבי קרקע ואף על פי שבפ' כירה אמרו דוקא בעודה בידו אבל הניחה על גבי קרקע אסור לא נאמר אלא בהחזרה על גבי כירה"), הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' קצ"ב* [דפו"ח, הע' רל"ח], מילואים, אמנם עי' שולחן שלמה ס"ק ט').

(א) מחמיר - א"ר (סי' רנ"ט ס"ק ט'), "כתב לחם משנה [על משניות] פרק במה טומנין [אות ב] נוטל ומחזיר, דוקא שלא העמידו על גבי קרקע כדלעיל [סי' רנג ס"ב] גבי כירה").

(ב) מראי מקומות - תהלה לדוד (ס"ק ד'), סי' רנ"ט ס"ק ב').

4. מראי מקומות - פסקי תשובות (דפו"ח סי' רנ"ט אות א').

(א) עי' סי' רנ"ט סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ב. כיסהו ונתגלה: בערב שבת.

1. גילה בידים שלא לכסותו משתחשך, מחמיר.

(א) רא"ש (פרק ד' סי' י') - "והאי דנקט כסהו ונתגלה לאשמעינן דאפילו נתגלה מבעוד יום מותר לכסותו משתחשך. דמבעוד יום איירי כמו רישא דלא כסהו מבעוד יום. ומיהו אם כסהו מבעוד יום אדעתא שלא לכסותו משתחשך נראה דאסור דדמיא לתחלת הטמנה".

(ב) ר' ירוחם (נתיב י"ב ח"ג, ס"ח-ג') - "כסהו ונתגלה מותר לכסותו. וכתב הר"אש דמותר לגלותו לכתחילה ולחזור לכסותו כמו שמותר ליטול ולהחזיר ואפ"ל נגלה מבעוד יום מותר לכסותו משתחשך. ומ"מ גלהו מבעוד יום ע"ד שלא לכסותו משתחשך נראה שאסור שדומה לתחלת הטמנה ע"כ".

(ג) טור (סעי' ד'), גירסא לפנינו).

2. גילה בידים ע"מ לכסותו משתחשך, מחמיר.

(א) תוס' (דף נא, ד"ה כסהו) - "אבל אם גילהו בידים מבעוד יום כדי לכסותו משתחשך אסור לכסותו משתחשך דדמיא לתחלת הטמנה".

(ב) תוס' הרא"ש (דף נא, ד"ה כסהו) - "דאפי' נתגלה מבעוד יום מותר לכסותו משתחשך, דמבעוד יום איירי כמו רישא דלא כסהו מבעוד יום, ומיהו אם גלהו מבעוד יום שלא לכסותו עד שתחשך נראה דאסור דדמיא לתחלת הטמנה".

(ג) ריטב"א (דף נא, ד"ה כסהו).

1) פוסקים - ב"ח (ס"ק ד'), "והכי פירושו אם גילה מבעוד יום אדעתא שלא לכסותו מבעוד יום אלא עד שתחשך ואין צריך לומר

אם גילהו מבעוד יום על דעת שלא לכסותו משתחשך דבהא פשיטא דאסור דאפילו גילהו משתחשך אדעתא שלא לכסותו עוד

אסור שוב לכסותו אם נמלך דהוי ליה תחלת הטמנה אבל אם גילה מבעוד יום אדעתא לכסותו מבעוד יום אלא ששכח מלכסות

עד חשיכה מותר לכסותו משתחשך דהוה ליה כאילו נתגלה ממילא מבעוד יום כיון ששכח", א"ר (ס"ק י"ג, "לדינא יש לסמוך

על הב"ח [סוף ס"ד] דמתיר לכסות אף נתגלה מבעוד יום אם לא שגילה כדי לכסות משתחשך").

3. אפילו אם נתגלה ממילא, אסור לכסותו משתחשך.

(א) ס' התרומה (סי' רל"א) - "והא דקתני נתגלה לשון דיעבד דאפי' הכי דווקא נתגלה מעת שתחשך מותר לכסותו כיון שכבר כסהו מבעוד יום אבל נתגלה מבעוד יום אפי' ממילא אסור לכסותו משתחשך דדמי לתחלת הטמנה".

(ב) סמ"ק (מצוה רפ"ב) - "אבל אם מבעוד יום נתגלה אסור לכסותו משתחשך משום דדמי לתחלת הטמנה".

(ג) מאירי (דף נא, ד"ה אמר).

1) פוסקים - מחבר (סעי' ד'), וכדמפרש הנו"כ), שלחן עצי שטים (סי' ג' האופה אות ח'), גר"ז (סעי' ח'), "ונתגלה מבעוד יום בין

שנתגלה מאליו בין שגילהו בידים והיה בדעתו לחזור ולכסותו מבעוד יום או משתחשך אסור לכסותו משתחשך שהרי זה

כמטמין לכתחילה בשבת כיון שבתחלת כניסת השבת היה מגולה", מ"ב (ס"ק כ"ה), כה"ח (ס"ק כ"ט).

2) אפילו בין השמשות - שעשה"צ (ס"ק כ"ה), "ומוכח בביאור הגר"א דאפילו אם גילהו בין השמשות גם כן אסור לכסותו בשבת",

כה"ח (סוף ס"ק כ"ט), הל' שבת (איידר, פרק י"ד הע' תתמ"ד).

4. מראי מקומות - מג"א (ס"ק י"ב), נהר שלום (ס"ק ג').

ג. רק החלפת הכסוי מותר או ה"ה להחלפת עיקר הטמנה.

1. רק החלפת הכסוי מותר.
(א) רש"ש (דף נ: ד"ה מ"ס) – "והגרע"א ... ואנכי תמה על קושייתו דע"כ לא שרינן להחליף אלא הכסוי לבד כמבואר ברמב"ם פ"ד הל"ד וכ"מ מכה"פ וכן מתבאר בדברי רש"י בפ"ה הברייא דרשב"ג. אבל הדברים שטמונה הקדירה בהם ודאי דאסור להחליפם לכ"ע".
2. ה"ה להחלפת עיקר הטמנה.
(א) רע"א (ריש דף נ: סי' רנ"ט על סעי' ג') – "הכל מודים שאם נתקלקלה וכו', בשו"ע סי' רנ"ט ס"ג וי"א שאפי' טמן בדבר שמותר לטלטל אם נתקלקלה הגומא לא יחזיר מפני שתצטרך הקדירה לעשות לעצמה מקום כשמחזירה ונמצא כמי שטומן בשבת, וקשה לי הא לא גרע מהטמנה להטמנה דמותר כדלעיל סי' רנ"ז ס"ד וצ"ע".
(ב) הגרשז"א צ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' ר"ב [דפו"ח, הע' ר"מ], שולחן שלמה ס"ק י') – "ברש"ש ... דמהפוסקים לא משמע הכי".
3. מראי מקומות.
(א) חוט שני (ח"ב פרק כ"ח סוף ס"ק ב', עמ' קל"ז ד"ה והנה) – "ויש להסתפק כשמחליף מקופה לקופה, האם כשמוציא הקדירה מקופה הראשונה בעינן שהקופה האחרת תהיה כבר מוכנה להטמנה ואי לאו הכי אסור, וצ"ע".
(ב) עי' סי' רנ"ט סעי' ג', לעוד שיטות ומראי מקומות.

ד. איך הוי תוספת בישול.

1. כמו סעי' ח' – מג"א (ס"ק י"ג), א"ר (ס"ק י"ב), תוס' שבת (ס"ק י"ח), גר"ז (סעי' ח').
2. דמירי בכל גווני, אפילו אין שום הוספת הבל – מור וקציעה (על המג"א), עי' גר"א (על סעי' ב'), נהר שלום (ס"ק ה'), בית מאיר (על סעי' ד'), עי' מאמר מרדכי (ס"ק ז'), בה"ל (סעי' ד' ד"ה גורם, "והטעם כתב בספר בית מאיר דכשטמין דבר רותח שעומד ברתחתו ומתבשל אף שטמין בדבר שאין מוסיף הבל אלא מעמידו בחמימות וברתיחתו כל שעה שמאריך הרתיחה והבישול מתבשל המאכל יותר ובהוספה גורם בשול"), שביתת השבת (ס"ק מ"ה).
3. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' כ"א), תהלה לדוד (ס"ק ו'), כה"ח (ס"ק ל"ב).
(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות י') – "האם מותר לכסות בשבת קדירה שנתבשלה כ"צ, דמשמע משו"ע הגר"ז סי' רנ"ד ס"ד דשרי, ונחלקו האחרונים בזה. תשובה: שימת כסוי על הקדירה שהמאירי (שבת ע"ג) כתב שחייב הוא כסוי על קדירה פתוחה ממש מלמעלה, והכסוי שנזכר בש"ע הגר"ז סימן רנ"ד סעיף ד' הוא הכסוי על הכסוי דהקדירה בהטמנה שחייב ודאי ליכא שלא ברור אם מתבשל בזה, אבל מ"מ אסור בלא נתבשלו כל צרכן מחשש בעלמא אף שהמג"א בסימן רנ"ז ס"ק י"ג מתיר בדבר שאינו מוסיף הבל, דאולי סובר כהחולקים עליו שהביא בבאור הלכה סימן רנ"ז ד"ה גורם מטעם נכון עיין שם, אבל ראיתי שהגר"ז בסימן רנ"ז סעיף ח' בסופו סובר כהמג"א ולכן צריך לומר דהוא בשביל הפירות שלא נתבשלו כל צרכן שהניחם אצל קדירה חמה המכוסה בגדים דלגביהו הוא כקדירה ע"ג גחלים וצ"ע עדיין, עכ"פ הוא ענין כסוי אחר. ולדינא מאחר שמבושלת כל צרכה הא ליכא איסור בשול והכל בו מסתבר שמחייב רק בהגסה מהטעם שכתבתי בשביל הקרטין שלא שייך זה בשימת כסוי אף על קדירה פתוחה ממש, וגם לדינא הגסה על האש הא הוא רק מדרבנן והיה לן להתיר, אבל לטעם התפא"ש שהחמירו בהגסה בעודו על האש משום שאפשר לטעות יש לאסור גם בכאן בכסוי דעל קדירה פתוחה ולא בהטמנה".
(ב) חוט שני (ח"ב סוף עמ' קל"ו) – "דאין הפירוש בפלוגתת המג"א והבית מאיר דחולקין במציאות אם דבר שאינו מוסיף הבל גורם להתבשל כדברי הביה"ל, אלא הנידון הוא בדבר שאינו מוסיף הבל ואינו מוסיף חום המבשל את התבשיל אלא שעושה דבר צדדי שפועל רק לשמור על מצב הרתיחה שכבר היה קודם וע"י זה מתבשלת הקדירה, ובה נחלקו אם אסור משום בישול ... ואמנם אף לדעת הבית מאיר אין לאסור לסגור חלון במקום שהתבשיל מונח שם כשאנו מתכוין בזה לזרז את הבישול".

ה. להעביר מהטמנה להטמנה.

1. העברה משהייה להטמנה.
(א) מחמיר – מג"א (סי' רנ"ג ס"ק כ"ג), תפארת ישראל (כלכלת שבת כללי הטמנה אות ה'), גר"ז (סי' רנ"ג, סעי' י"ד), מ"ב (סי' רנ"ג ס"ק ס"ב, ס"ק ס"ט), הל' שבת (אידר, עמ' שע"ה).

ט [פינה ממיחם למיחם - סעיף ה'.

גמרא (דף נא.) – "וכן היה רבן שמעון בן גמליאל אומר: לא אסרו אלא אותו מיחם, אבל פינה ממיחם למיחם, מותר. השתא אקורי קא מקיר לה, ארתוחי קא מירתח לה".

א. פינה דבר גוש.

1. מיקל.
(א) מגדנות אליהו (ח"א סי' פ"ג, חידושים וביאורי הלכות סי' כ"ב אות א').
(ב) חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק ו', עמ' קמ"ד ד"ה ונראה) – "ונראה שגוש שהורק מכלי שנתבשל בו לכלי שני, מותר להטמין, דאף דמחמירין דגוש נחשב ככלי ראשון מ"מ כיון שעשה מעשה לצנן ע"י שהעבירו מכלי ראשון שפיר מותר דהשתא אקורי קא מיקר לה ארתוחי קא מרתח ליה, מלבד דעצם דין גוש דהוי ככלי ראשון הוא פלוגתת הפוסקים".
(ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות ט') – "ואפילו דבר גוש שלענין איסור בישול מצינו דיעות הסוברים שדינו ככלי ראשון, לענין הטמנה שפיר מותר להטמין כשהעבירו מכלי ראשון לכלי אחר, ואפילו החזירו לכלי הראשון".
2. מראי מקומות – דברי משה (סי' מ"ה אות כ"ו).

ב. הטמנה בכלי ראשון שנצטנן קצת.

1. מג"א (סוף ס"ק י"ד) – "ואפשר דאפי' בכ"ר אם נתקרר קצת שרי להטמינו".
(א) פירוש, שכבר אין יס"ב – פמ"ג (א"א ס"ק י"ד), גר"ז (סעי' ט'), מ"ב (ס"ק כ"ח), כה"ח (ס"ק ל"ג).
(ב) מראי מקומות – ביע אומר (ח"א או"ח סי' י"ד אות ה', "שיש לצדד בזה").
2. מחמיר, אם הוא יס"ב – ביע אומר (ח"א או"ח סי' י"ד אות ה', "לפע"ד יש להחמיר בכ"ר שהיס"ב, אף על פי שנה מרתיחתו ונתקרר כמו אילו פינהו לכלי אחר, כיון שבלא"ה דעת רש"י והמאירי ואהל מועד דבעינן שיהא מתכוין לקררו, וצריך לפנותו לכלי אחר שתהא ניכרת מחשבתו מתוך מעשיו, ומש"ה ס"ל דאסור להטמין את הצונן כדי להפיג צינתו, ואף על גב דאנן לא קי"ל הכי, מ"מ אין להוסיף ולהקל גם בכ"ר שהיס"ב"), פסקי תשובות (דפו"ח אות י' ד"ה וכל).

ג. הטמנה בכלי ראשון שנצטנן קצת עד שאינו יס"ב.

1. אפשר – מג"א (סוף ס"ק י"ד, לשונו מובא לעיל), א"ר (ס"ק י"ד), תוס' שבת (ס"ק י"ט).
2. מקום הצורך – מ"ב (ס"ק כ"ח, שעה"צ ס"ק כ"ט), ארחות שבת (פרק ב' סעי' ק"ב), שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' ע"ד).
3. מיקל – חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ל"א), שבט הלוי (ח"ח סי' קס"ו אות ד', מבית לוי ח"ו עמ' ל"ז אות ז', ח"ט עמ' כ"ד אות ז', "דודאי מותר אם נתקרר עד שאין יד סולדת בו, ואין זה ענין לדברי רמ"א הנ"ל דחשבינן עדין חם כיון דמעיקר הדין אין בשול אחר בשול אפילו נצטנן לגמרי כדעת היש מקילים שם אלא דנצטנן לגמרי לא רצה רמ"א להקל, ומה זה ענין להא דידן דכיון דלא חשש על צינן הקדרה עד שאין יד סולדת דודאי שוב לא שייך גזירת הטמנה דשמא ירתיח כסברת הש"ס ופשוט").
4. מראי מקומות – מאמר מרדכי (ס"ק ח'), גר"ז (סעי' ט', קונ"א ס"ק א', "צ"ע"), הל' שבת (איידר, סוף עמ' שע"ז), חוט שני (ח"ב עמ' קמ"ד אות ו'), פסקי תשובות (דפו"ח אות י').

י. בקבוק טרמוס (thermos) - אם מותר לערות מים חמים לתוכו בשבת.**א. מחמיר.**

1. לבושי מרדכי (מה"ת או"ח סי' נ"ה) – "אסור להריק החמין לתוך צלוחית הנ"ל. ואפשר בעצה זו שיריק הטהע לכלי שני ומשם להצלוחית, דאז ודאי הוה התירא, כמ"ש בס"י רנ"ז במג"א ס"ק י"ד בשם הרמב"ם [שבת פ"ד ה"ה] ור"ן [כ"ג ע"ב ד"ה אמר], דעכ"פ מגלה דעתיה דאקרוי מקרר ליה".
 2. צננת פענח (דוינסק ח"ב סי' כ"ז אות ב', ורשא סי' רע"ג אות ד', פסקי תשובה סי' רע"ז) – "אסור זה".
 3. שלמת חיים (סי' ר"נ) – "בוודאי נכון לערותו מקודם לכלי אחר".
 4. הגר"מ שפירא זצ"ל (מבית לוי ח"ח עמ' ל"ו הע' ה', ח"ט עמ' כ"ג הע' ה').
 5. שבט הלוי (ח"א סי' צ"ג) – "ואודות לערות ממיחם לטרמוס, בעניויות הדבר נוטה לאיסור דהו"ל כמיחם להטמנה, ואף שהגאון בעל החזון איש זי"ע בספרו הלכות שבת סימן א' אות ל"ב מורה בה להיתר, דבריו הק' לא זכיתי להבין, דמש"כ דלהרמב"ם שכתב הטעם של פינה ממיחם למיחם משום דהוי כלי שני א"כ הה"ד הכא, תמוה, דהתם כמש"כ הר"ן דנהי דאינו מתכווין בפירוש להקר מ"מ אינו מתכווין לקיים חמימותו דוקא, והכא הרי בפירוש מתכווין לקיים חמימותו. גם מש"כ בפירוש דברי הגמרא אליבא דהרמב"ם השתא אקורי מיקר לה וכו', הלא מפורסם שהרי"ף לא גרס זה בגמרא וכן ליתא כל זה בספרי הש"ס הישנים, כאשר הבאתי בספר הלקט פ"ד מהל' שבת ה"ג. ומש"כ דאינו דומה להטמנה, יתכן שהוא כן, אבל לא נוכל להתיר בסברא, כיון דכל מלאכת הטרמוס בשביל להטמין ולקיים החום, והיות שראיתי מעשה, מגדולי הוראה לאיסור, הרהבתי בנפשי להחמיר, במקום שאין צורך חולי".
- (א) עי' שבט הלוי (מבית לוי ח"ו עמ' ל"ו אות ד', סוף הע' ה', ח"ט עמ' כ"ג אות ד') – "במקום צורך מותר להטמין בטרמוס בשבת [דבצורך כל דהו אפשר להקל]".

ב. מיקל.

1. קרן לדוד (או"ח סי' ע"ז) – "לדעתי אין להחמיר בזה".
2. דרכי חיים ושלם (סי' תכ"א) – "טעה"ע או קאו"ע רותח שנלקח בשבת מתוך התנור שנטמן שם בעש"ק מותר ליתן לכתחילה לתוך הטערמ"א - פלא"ש לשמור חומו ואין כאן בית מיחוש".
3. אמרי אמת (פסקי תשובה הסכמה ריש ח"ב, וריש ח"ג) – "אשר הבאת לתרץ [הוא בחלק הנוכחי סי' שמ"ד] בחמי טבר' ע"י הפלאשין והגם דכלי שני אינו מבשל נצרך לומר כי הפלאשין ככלי ראשון הוא, ורחוק הוא".
4. חזו"א (או"ח סוף סי' ל"ז) – "והר"ן הסכים לדעת הר"מ וכ"כ במ"ב סי' רנ"ז ס"ק כ"ט לדינא, ונראה לפ"ז דמותר לערות מים ממיחם לבקבוק טרמ"ו בשבת, דאפי' אם נחשוב את הטרמ"ו כמוטמן במוכין אכתי יש כאן היתר של כלי שני, ואפשר דכלי מרוצף סביבו בבגד לא חשיב הטמנה, דלא גזרו אלא להטמין את הכלי בבגד, אבל ליתן בתוך כלי אינו בכלל הטמנה, דהרי כל כלי מגין על מה שבתוכו שלא יצטנן במהרה, ולא אסרו ליתן בתוך הכלי בשבת, ולפי זה אף לפרש"י שרי".
5. שמחת כהן (או"ח סי' ע"ז) – "נראה להתיר בנדון דידן לפי הטעם שכתב הרמב"ם ז"ל משום שלא אסרו להטמין בשבת אלא דבר חם שהוא בכלי ראשון שנתבשל בו אבל אם פינהו מותר כמו שהתירו להטמין את הצונן וכן דעת הגאונים ז"ל וכתב הר"ן דדבריהם עיקר וכן דעת מרן בב"י ולדבריהם ז"ל אפילו אם פינהו לכלי שני כדי להטמין אח"כ שרי ונראה דדייקי לה מהתוספתא והביאה רש"י ז"ל דקתני אבל מפנה הוא ממיחם למיחם אחר ומטמין דמשמע דלכתחילה מפנהו לכלי שני כדי שיהיה מותר להטמינו ולפ"ז צ"ל דהא דקאמר בגמ' השתא אקורי קא מיקר לה ארתוחי קא מרתח לה אינו ר"ל שהוא מתכוין לקררן אלא ה"ק השתא כשמפנה ממיחם למיחם הוא מתקרר מעצמו ביה והו"ל כצונן דלא גזרו בו שמא ירתיחנה ולפ"ז גם בנדון דידן יש להתיר שהרי ע"י שפינהו לכלי זה השומר חום ממילא מתקרר קצת כשאר כלי שני וכשמכסהו אח"כ הוא עושה הטמנה והו"ל ככלי שני שהתירו להטמינו".

6. קצות השלחן (סי' ע"א ס"ק ל"ו) – "והגה בזמנינו נתחדש מין צלוחית שמחזקת חום המים, לכאורה משמע דמותר לתת לתוכה מים המים בשבת ולא הוי הטמנה, דהוי כפינה מקדירה לקדירה דמותר, ול"מ למ"ש אדמו"ר בקו"א דטעם ההיתר הוא לפי שלא גזרו בכלי שני דמותר, אלא אפילו למ"ש המג"א הטעם לפי דכ"ש מקרר, י"ל דמותר דכיון שהצלוחית בעצמה קרה מוכרח שיתקרה קצת המים ברגע ראשון ששופך לתוכה אלא ששומרת החום שנשאר אח"כ, ולדעת רש"י והלבוש טעם ההיתר דכ"ש הוא לפי שגילה דעתו דלא אכפת לי חמימותה א"כ זהו בכ"ש בעלמא שהי' יכול להטמין בכלי ראשון והוא מפנה את התבשיל לכלי שני שמקררו, שוב לא חיישינן שמא ירתיחנה ושמא יחתה כיון דבעצמו עשה פעולה שמקרר את התבשיל. אבל בנ"ד שא"א לו לשמור על החם בהכלי ראשון רק בצלוחית זו ואין כאן שום גילוי דעת ממנו שאינו מקפיד על מדריגת החום הרי זה כמטמין הכלי ראשון ואסור, מיהו להלכה לא קי"ל כדעת רש"י עי' ב"י ועי' פמ"ג במ"ז סי' רנ"ז סק"ה דכל שהירק מכ"ר שנתבשל בו אף שנתן לכ"ר ריקנית שעדיין יס"ב דאז לא הוי דין כ"ש ועדיין המים מבשלים אפ"ה שרי, ולפ"ז גם ליתן תוך צלוחית זו המהזקת החום שרי".
7. זקן אהרן (ח"ב סי' י"ד) – "ולהתיר".
8. חלקת יעקב (או"ח סי' פ"ד, הג"ה שם) – "דין זה מבואר בסי' רנ"ז ס"ה וז"ל אם פינה התבשיל בשבת מקדירה שנתבשל בה לקדירה אחרת, מותר להטמין בדבר שאינו מוסיף הבל, וכלשון הרמב"ם פ"ד הלכ' שבת ה"ה וז"ל שלא אסרו להטמין בשבת אלא דבר חם שהוא בכלי ראשון שנתבשל בו, אבל אם פינהו מותר - ובני"ד נמי כן הוא, דהטמנה לא נעשית בכלי ראשון שנתבשל בו רק בכ"ש, זה התרמוס שדופנותיו קרין, ואף ששומר את חומו שלא יתקרר במהרה רק מעט מעט, מ"מ החוש יגיד שבהערותו מכלי ראשון לתוך התרמוס שדופנותיו קרין נתמעט קצת החום שבכ"ר, והטמנה לא אסור רק דבר חם שהוא בכ"ר, וכלשון הרמב"ם".
9. אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ה) – "עוד טעם להתיר דהא במה שנותן התבשיל לתוך הטערמאס עדיין לא עדיפא מכלי אחר ורק במה שסותם אח"כ את פיה בהכסוי העומד לכך ובוזה הא ליכא איסור דהא מותר לכסות הקדירה אף בשבת כיון שזהו דרך שמירת הדבר גם מכמה דברים כמו שלא ישפך ושלא יפול עפרורית וזבובים וכדומה שלכן אף שגם משמר החום מותר כדאיתא בסי' רנ"ז סעי' ב' שמוותר לשום כלים על התבשיל כדי לשמרו מן העכברים או שלא יתטנף בעפרורית שאין זה כמטמין להחם אלא כשומר ונותן כסוי על הקדירה וכן הוא בר"ן וברשב"א שבת דף מ'. ואף שבמ"ב ס"ק י"ד כתב דשרי כיון שאינו מכין לזה, נראה שהוצרך לזה רק בכיסה בדברים שלא נעשו לכך שלכן אם היה מתכוין כשמכסה בכלים אלו שמעמידין החום ולא כיסה בדברים אחרים ובכיסוי המיוחד בכוונה להעמיד החום היה אסור אבל בנותן הכיסוי המיוחד להכלי מותר בכל אופן אף שכוונתו גם להעמיד החום כיון שעכ"פ צריך לכסותו גם בשביל שלא ישפך וכדומה ... וטעם זה הוא היתר גם לכו"ע, ולכן כיון שמעצם הדין הרי פסקו האחרונים כהרמב"ם והר"ן ומפרשים כן גם בדעת הטור והש"ע, שלכן ודאי מותר ליתן בהטערמאס שהוא רק בחום כלי שני אך שהיה לבעלי נפש להחמיר בשביל שיטת רש"י והתו"י לכן יש לסמוך על טעם השני שכתבתי מהא דהוא כיסוי המיוחד לו שיש להתיר אף במתכוין וגם בעלי נפש אין להם מה לחשוש".
10. באר משה (ח"א סי' י"ב) – "להתיר".
11. בצל החכמה (ח"ב סי' ע"ד) – "למעשה בנ"ד כבר נשאל בזה בשו"ת קרן לדוד (חאו"ח סי' ע"ז) ומסקנתו שאין להחמיר בזה ע"ש טעמו ונימוקו. גם ראיתי בס' דרכי חיים ושלום (אות תכ"א) שכ' בשם שו"ת מנח"א כת"י וז"ל, טעה"ע או קאו"ע רותח שנלקח בשבת מתוך התנור "שנטמן" שם בעש"ק. מותר ליתן לכתחילה לתוך הטערמא - פלאש (בקבוק טרמוס) לשמור חומו ואין כאן בית מיחוש עכ"ל. ומש"כ "שנטמן" שם וכו' ע"כ אין כוונתו הטמנה ממש, דא"כ פשיטא, ודינו מפורש בברייתא (שבת נ"א א) נוטל את הסדינין ומניח את הגלופקריין וכ"ה גם בשו"ע (או"ח סי' רנ"ז סעי' ד') ע"ש. אע"כ מיירא בהטמנה הנהוג בינינו, שאין דינו כהטמנה כיון שהוא מגולה לאויר התנור וכמבואר בפוסקים סי' רנ"ז שם. ואפ"ה התיר להריקו לכתחילה לתוך בקבוק - טרמוס, וזה כהוראת הגאון בעל קרן לדוד. ובהיותי בארה"ק בתוך אחד השיחים עם הגאון האדיר וכו' הר"ר פנחס עפשטיין שליט"א ראב"ד דעיה"ק ירושלם תוב"ב אמר לי, שהוכיח בראיות להתיר להריק בשבת חמין דכלי ראשון לתוך בקבוק טרמוס, על כן אף שראיתי מחמירים לאסור בזה, להנ"ל בודאי שאין צורך להחמיר".
12. עי' מנחת יצחק (ח"ד סי' מ"ד אות כ"ב) – "שכבר דנו גדולי האחרונים בנדון לשום חמין בצלוחית שומר חמימות (ווארם פלאש) בשבת, אם לא הוי בכלל הטמנה, ובתשו' לבושי מרדכי (או"ח ח"ב סי' נ"ה) מחמיר בזה, אבל כמה גדולי אחרונים מקילים בזה, וטעמם ונימוקם, עפ"י המבואר (בשבת נ"א) ובש"ע (או"ח סי' רנ"ז סעי' ה'), דבפינה מכלי אל כלי, מותר להטמין אפילו בשבת, בדבר שאינו מוסיף הבל עיין שם, וכמו שהאריך בזה בתשו' זקן אהרן (ח"ב סי' י"ד), וכ"כ החזון איש (ה' שבת סי' ל"ז אות ל"ב)".
13. חמד שלמה (ח"ב סי' י"ז אות ד').
14. בשם זכרי כהונה (מע' ש' אות ל"א).
15. הגרשז"א צ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ח', תנינא (ב - ג) סי' י', שולחן שלמה ס"ק י"ב) – "אין ספק מוציא מידי ודאי ושרי והרופה להחמיר ישים תחילה לתוך כלי שני ואח"כ ישפוך לתוך הבקבוק ואז שרי לכו"ע, ודו"ק".
16. אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' י"א) – "האם מותר למלאות טרמוס במים חמים כשבת. תשובה. מותר למלאות טרמוס במים חמים בשבת, ואין בזה משום הטמנה".
17. אבן ישראל (ח"ט סי' ח', מ"ב עם פי' של האבן ישראל על מ"ב ס"ק כ"ט).
18. הל' שבת (איידר, עמ' שפ"ד).
19. אז נדברו (ח"א סי' מ"ה, סי' מ"ט, ח"ג סי' י"ז, ברית עולם שהיה סעי' מ"ב) – "ההיתר הזה הוא בלא שום פקפוק".
20. ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"ט) – "הראנו לדעת כי דבר - ההיתר של הגאון החזו"א ז"ל לערות מים מיחם לבקבוק טרמוס בשבת מיוסד על אדני פז, ואמבוי - דספרי השיבו בכיוון זה להתיר, באופן שגם לבעלי נפש אין להם מה לחשוש, ואין להחמיר בזה".
21. מנוחת אהבה (ח"א פרק ג' אות כ"ג).
22. אבני ישפה (ח"א סי' נ"ד ענף ו', עי' ריש עמ' ת').
23. הגרש"א צ"ל (שלמי יהודה פרק ו' הע' ז', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות ב') – "מותר לשפוך מים מכלי ראשון לטרמוס".

24. עי' הגר"ח (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ"ח) – "אבל הרמב"ם פירש טעם אחר דבכלי שני לא גזרו חז"ל, דלא חששו שמא ימצא קדירה צוננת, והנפ"מ בין הטעמים הוא דלהרמב"ם יש להתיר הטמנה בשפיכה מכלי ראשון לטרמו"ס, כיון דסו"ס אינו כלי ראשון, אבל לטעם הראשון, בטרמו"ס דאינו בא לקרר בשפיכתו מכלי ראשון לכ"ש, ויש לאסור, והחזו"א ז"ל (הובא בברית עולם אות מ"ב) כתב דאף לטעם ראשון יש להתיר בטרמו"ס, דלא אסרו חז"ל לכסות הקדירה בכיסויו, דאין הטמנה אלא כשמכסה הכלי בדבר אחר, ובטרמו"ס ההטמנה היא בכיסוי הכלי גופא".

25. יביע אומר (ח"א או"ח סי' י"ד, ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ק"כ, חזון עובדיה ח"א עמ' ע') – "והמעייין ישר יחזו פנימו שהעיקר בזה להקל".

26. ששכ"ה (פרק א' סעי' ע' [דפו"ח, סעי' פ"ג]) – "מותר".

27. שבת במטבח (ארטסקרול, סוף פרק ו').

28. זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' ר"ה).

29. ארחות שבת (פרק ב' סעי' ק"ז) – "מותר".

30. פסקי תשובות (דפו"ח אות ט') – "ולעביר ולערות מים חמים ומרק וכדומה לתוך בקבוק טרמוס אף שהוא כלי המיועד לשמור החום, כיון שדינו ככלי שני, אין בו איסור הטמנה, והרוצה להחמיר על עצמו ולחשוש למחמירים די לו שלא ימלא את הטרמוס עד גדותיו, או שיערה לתוך כלי וממנו לטרמוס".

ג. טעמים להקל.

1. כיון שפסקין כהרמב"ם – חזו"א, קצות השלחן, שמחת כהן, חלקת יעקב, הגרשז"א, ועוד.

(א) א"כ, לבעל נפש יש להחמיר לרש"י – אג"מ ("עכ"פ יש מקום להחמיר בחם בכלי שני כשלא מוכח לבעלי נפש, וממילא גם להחמיר מליתן לטרמוס").

(ב) יש לחלק, שכאן עושה העירוי בתוך גוף ההטמנה – י"א במנחת שלמה ("יש מפקפקים עדיין ורוצים לחלק דהתם איירינן להטמין אותו כלי שני, דזה ודאי שרי לפי דעת הרמב"ם, אכן בנדון דידן אנו דנים על אותו המים החמין או התבשיל שעמד על האש, ובזה העירוי שמערה לתוך הכלי שני זה הוא גוף ההטמנה תיכף, אפשר דבזה גם הרמב"ם מודה דאסור").

(1) אין לחלק – הגרשז"א זצ"ל ("לפענ"ד אין לחלק בהכי חדא כיון דמפורש בש"ס סוף במה טומנין דלא אסרו אלא באותו מיחם ולדעת הרמב"ם היינו פירושא דמעיקרא דגזירתא שגזרו חכמים להטמין בדבר שאינו מוסיף הבל לא היתה אלא באותו מיחם. וא"כ מנין לנו לבדות גזירות מלבנו בדבר שלא גזרו חכמים. ועוד אף אם נניח דאותו העירוי הוא בהטמנה גופא אבל עכ"פ מוכרחים לומר דכל זמן שפתוח למעלה ולא פקק בפקק עדיין אינו נקרא הטמנה, כמבואר בכמה מקומות בשו"ע דאם הוא פתוח למעלה אינו הטמנה, ונמצא דלאחר שעירה בתוכו כבר הוא בכלי שני ועכשיו בא להטמינה בזה שרוצה לפוקקה א"כ הרי זה ממש פינה ממיחם למיחם").

(ג) יש לחלק, דזה מין הכלי יש לו דין כלי ראשון – י"א במנחת שלמה ("דזה מין הכלי יש לו דין כלי ראשון ומטבעו שאינו מתקרב תיכף").

(1) אין לחלק, דודאי מתקררות מתחלה קצת – קצות השלחן, חלקת יעקב, הגרשז"א זצ"ל ("ולענ"ד זה אינו, חדא דלפי דעתי זה אי אפשר דהדפנות ודאי מתקררות מתחלה קצת ככל כלי שני רק שמטבעו הוא סותם את האויר ואינו מניח לצאת חמימותו לחוץ וכדומה לי שאם באנו לדון לענין אם נפל לתוכו חתיכה דאיסורא קרוב לודאי שנדון אותו כדין כלי שני. ועוד גדולה מזו...").

2. דלא גזרו אלא להטמין את הכלי בבגד, אבל ליתן בתוך כלי אינו בכלל הטמנה – חזו"א.

3. במה שסותם אח"כ את פיה בהכסוי העומד לכך ובזה הא ליכא איסור דהא מותר לכסות הקדירה אף בשבת – אג"מ.

ד. מראי מקומות – פסקי תשובה (סי' קע"ו, ובהג"ה), פרדס יוסף (פר' צו אות מ"ה), שערים מצויינים בהלכה (סי' פ' ס"ק י"ג), מגדנות אליהו (חידושים וביאורי הלכות סי' כ"ב אות ג', ח"א סי' פ"ג), שבט הקהתי (ח"ד סי' קי"א אות ד'), הלכה שלימה (ח"ב סי' ו').

1. מלמד להועיל (ח"א סי' מ"ה) – "כתב לי הרב המאה"ג מו"ה זעקיל באמבערגער אב"ד דק"ק קיססינגען ממה שכתוב בס' רנ"ז סעיף ה' אם פינה התבשיל מקדירה לקדירה מותר להטמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל אמרתי שלענ"ד עפ"י זה הוא היתר גמור למלאות טהערמאזפלאשע בשבת. ויש קצת לגמגם בזה דכיון דדעתו שיתחזק החום ע"י טהערמאזפלאשע יש לחוש שמא ימצא קדירתו שנצטננה וירתחנה (לפי' רש"י בשמא ירתח עיין שם)".

ה. בקבוק חם (hot water bottle).

1. מיקל, דינו כמו טרמוס – ארחות שבת (פרק ב' סעי' ק"ד).

ו. מיחם-טרמוס.

1. מיקל.

(א) אבן ישראל (מאור השבת ח"ד סי' י"ד הע' ט"ו31, עמ' תקצ"ח) – "אין זה דומה להטמנה, שמכסין הקדירה מבחוץ, מה שאין כן בטרמוס הרי הוא מגולה מבחוץ רק הוא מכוסה מבפנים בין המים לדופנים החיצוניים, ואין זה בגדר הטמנה כיון שאינו מכוסה מבחוץ".

(ב) הגריש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ד סי' י"ד הע' ט"ו41, עמ' תקצ"ט הע' נ"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות א') – "שמחים-טרמוס שהדפנות עשויים בצורה כפולה, ויש אויר בין שני הדפנות אין בזה איסור הטמנה דהוי כדופן אחד ולא חילקו בין שני דפנות לדופן אחד עבה. אבל כשיש חומר בידוד בין הדפנות כגון מוכין או קל-קל' וכדומה, הוי בגדר הטמנה, והיות ויש אש

תחתיו הוי הטמנה בדבר המוסיף הבל ואסור אפילו מבעו"י. אולם אם הכיסוי למעלה אינו עשוי בצורת הטמנה במוכין, אפילו כשהדפנות עשויות במוכין כנ"ל, מ"מ לא הוי הטמנה, אא"כ הדפנות עצמן עולין בשיפוע למעלה עם המוכן ונעשין צר למעלה, ורק בסופו יש כיסוי קטן, אז ראוי להחמיר דדינו כהטמנה. עכ"ד הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] [נבדק והוגה על ידו].

ג) ששכ"ה (פרק א' דפו"ח סעי' פ"ג) – "מותר".

ד) פסקי תשובות (דפו"ח אות ו' ד"ה ולכן) – "נהגו להקל".

יא) מעשה שבת בהטמנה - סעיף ז'.

א. בשיל או קדרה חייאת.

1. מיקל – פשטות רש"י (דף לו: [כדאי בערה"ש סעי' ו', ועוד]), רשב"ם (תוס' סוף דף מז:), ה"ר משה בר יוסף (ריטב"א סוף דף לד.), תוס' רי"ד (דף מז:), עי' דף לט., "נ"ל דכל מידי דשרי לשהותו ע"ג כירה שאינה גרופה ואינה קטומה שרי נמי לטומנו בדבר המוסיף וכ"ש הוא כדפרישי' ולא נאסר להטמינו אלא דבר שאסור להשהות דאע"ג בדבר המוסיף ליכא למיחש לחתויי גזרי' שמא יטמין ברמץ וקופה שטמן בה שאסור להניחה ע"ג גפת של זתים כגון שלא בישלה כל צורכה או שהיא מצטמק ויפה לו או בשול ולא בשיל לר' חנניא").
2. מחמיר – ר"ת (תוס' סוף דף מז:), ס' הישר חי' סי' רל"ה), רשב"א (ריש פרק ד', דף מא. ד"ה ומכלל), רא"ש (פרק ד' סי' א'), ר"ן (סוף דף כא:), ריטב"א (סוף דף לד.).

ב. מאכל ב"ד.

1. מיקל – תוס' רי"ד (דף מז:), לשונו מובא לעיל), מג"א (ס"ק י"ז), שלחן עצי שטים (סי' ג' האופה אות ח'), מאמר מרדכי (ס"ק ט', ס"ק י"ג), גר"ז (סעי' א'), יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל"ג), ויש גם לצרף לסניף, דעת רשב"ם ורבינו יוסף בתוס' (שבת מז סע"ב) שכל שהוא כמאכל בן דרוסאי אין בו איסור משום הטמנה דלא חיישינן לחיתוי. ע"ש. וכן פסק הרי"א ז"ל בפסקיו (ר"פ במה טומנין). ואף שר"ת ושאר פוסקים חולקים ע"ז, וקי"ל כוותיה, מ"מ כיון שהרמ"א בהגה (סי' רנז ס"ז) הביא דעת המקילים וכתב שבמקום שנהגו להקל ע"פ סברא זו אין למחות בידם. וע"ע בישועות יעקב (שם סק"ג), ע"ש. חזי לאצטרופי לסניף עם יתר הסברות הנ"ל דהו"ל תרי ותלת ספקות להקל").
 2. מחמיר – א"ר (ס"ק ט"ז), תוס' שבת (ס"ק כ"ג), בה"ל (סעי' ז' ד"ה כל, "עיין במ"א שכתב דלדעת י"א אפילו נתבשל כמאב"ד ועיין בא"ר שחולק עליו ועיין בתו"ש מה שכתב בזה ולבסוף מסיק גם הוא דבכונה נקט הרמ"א כ"צ לאשמעינן בדפחות מזה אף במקום שנהגו להקל יש למחות בידם מאחר דגם בשהיה יש דעות בזה ע"ש"), חזו"א (סי' ל"ז ס"ק י"ט סוף ד"ה ובב"י), בה"ח (ס"ק י"א, ס"ק ל"ט).
- א) לכאורה בדיעבד גם המ"ב מיקל, כמו סעי' א'. רק לכתחילה במקום שנהגו להקל, ע"ז החמיר המ"ב.

יב) קופה ע"ג גפת - סעיף ח'.

שבת (סוף דף מז:): "דאמר רבי זירא משום חד דבי רבי ינאי: קופה שטמן בה אסור להניחה על גפת של זיתים".

א. הלכה: קופה שטמן בה, להניחה על גפת - ציור א'.

1. בגפת של זיתים אסור, משא"כ של שומשמיין – מג"א (ס"ק ט'), תוס' שבת (ס"ק י"ב), מ"ב (ס"ק ט"ו).
- א) שאר דברים הוי כמו גפת של שומשמיין – פמ"ג (א"א ס"ק ט'), מ"ב (ס"ק ט"ו).
- ב) מ"ב (ס"ק מ"ג) – "אמנם אם נותן חול ע"ג התנור אף על פי שאין מטמין כולו בתוכו רק ששולי הקדירה עומדים בחול ולמעלה מכוסה בבגדים ע"ג הקדירה בודאי אסור שחול הוא מהדברים המוסיפים הבל וגזרינן שמא יטמין בו כולו".

ב. הטמנה באינו מוסיף הבל ע"ג גחלים שפיזור עליהם אפר [קטום] - ציור ב'.

1. מחמיר – תוס' (ריש דף מח.), "מכאן יש לאסור להניח גחלים תחת הקדרה אפי' יתן עליהן אפר אין להטמין קדרה עליהם שהרי הגחלים מעלין הבל למעלה כמו גפת של זיתים"), טור (סעי' ח'), מחבר (סעי' ח'), מ"ב (ס"ק ל"ח), פוסקים.

ג. הטמנה באינו מוסיף הבל ע"ג כירה גורפה - ציור ג'.

1. מיקל: כיון שאינו שייך להטמין בכולו.
- א) ר"י (תוס' ריש דף מח.), הו"ד במג"א (ס"ק י"ח) – "ויש תימה היאך אנו מטמינין על כירות שלנו שקורין אשטר"א ואף על פי שגורפין אותו הוי מוסיף הבל כמו גפת של זיתים ואומר ר"י שיש ליתן טעם לקיים המנהג דגבי גפת איכא למיחש שמא יטמין כולה בתוכה אבל בכירות שלנו לא שייך למיחש הכי".
- ב) תפארת ישראל (כלכלת שבת כללי הטמנה אות ה') – "ומה שנוהגין להעמיד (הקאפפ) על תנור (השאלענט) מע"ש, ולכסותו בבגדים מותר, דעכ"פ כיון שאין גחלים תחת הקדירה גופה, אין הבגדים מוסיפים הבל (רנ"ז ס"ח)".
2. מיקל: כיון שלא היתה לשם הטמנה וגם אין ראוי להטמין בתוך הקרקע.
- א) עי' רא"ש (פרק ד' סעי' ב'), הו"ד במג"א (ס"ק י"ח) – "ויש לתת טעם למנהגם דשאני התם שנתנו הקדירה לקופה לשם הטמנה וגם ראוי להטמין בתוך גפת של זיתים הלכך איכא למיחש דילמא אתי למימר מה לי ליתן גפת תחת הקדירה מה לי להטמין בתוכו. אבל במקום שבשלו שם הקדירה כל היום תחלת נתינת הקדירה שם לא היתה לשם הטמנה וגם אין ראוי להטמין בתוך הקרקע הלכך ליכא למיחש".

1) אמנם עי' דברות משה (סי' ל"ט הע' ג' ד"ה אבל) – ונמצא שלהמסקנא דהרא"ש הוא רק מטעם הר"י בתוס', וליכא מחלוקת בין התוס' והרא"ש למסקנתו, ופלא שהמג"א לא הרגיש בסוף דברי הרא"ש, וגם מפרשי דבריו המחצה"ש והפמ"ג לא הקשו עליו, וצ"ע".

3. מיקל: מתקרה והולך.

(א) ר' ברוך (תוס' ריש דף מח.), הו"ד במג"א (ס"ק י"ח) – לשונו מובא לקמן.

(ב) תוס' שבת (ס"ק כ"ד).

4. אין למחות.

(א) מ"ב (ס"ק מ"ג) – "אם אין אש בכירה כלל י"א שאין לאסור להעמיד קדירה עליה ולכסותה בבגדים דאף שחום הכירה שתחתיה ג"כ גדול ומוסיף הבל מ"מ שרי דדוקא ע"ג גפת וכדומה אסרו משום דראוי להטמין בתוכה וגזרו שמא יטמין ברמץ אבל הכא אין ראוי להטמין בתוך הקרקע של הכירה הלכך ליכא למיחש למידי וגם מטעם אחר י"ל דלא דמי לגפת דגפת מוסיף הבל בעצמו אבל כירה אין חומה אלא מחמת האש ובכל שעה מתקרה והולך ויש שחוששין בזה להחמיר אא"כ מניח כלי או דף רחב על הקדירה מלמעלה ואח"כ מכסה אותה בבגדים כמ"ש בשו"ע ומ"מ אין למחות ביד הנוהגין להקל. ועפ"ז תדע דמה שנוהגין להעמיד קאווי או תבשיל בע"ש מבע"י על התנור מלמעלה ומכסין אותן בבגדים דאף שלא יפה הם עושין לדעת פוסקים המחמירין מפני שחום התנור מוסיף הבל אא"כ יניח איזה דף רחב על הקדירה מ"מ אין למחות בהם דיש להם על מה שיסמוכו וכנ"ל".

5. דברות משה (סי' ל"ט הע' ג') – "להטמין על הבלעך שמכסים בו את תנורי הגעז שלנו תלוי בטעמי התוס' ... אף שיותר מסתבר שלא פליג אלא שהוא מוסיף עוד טעם ואזלינן בתר תרוייהו להקל ... וצ"ע ג' דברי המ"ב לשעה"צ שהרא"ש חושש להחמיר אף כשליכא אש דזה לא נמצא כלל".

(א) אמנם עי' אג"מ (ח"ד סי' ע"ד בישול אות ל"ה) – לשונו מובא לקמן.

6. מראי מקומות – תפלה למשה (ח"א סי' ו', ח"ד סי' י"ד).

(א) אור לציון (ח"ב מבוא ענף ג' אות א', פרק י"ז הע' י') [לשונו מובא לקמן] – "ועדיין יש לנו לדון בענין מה שקיבלנו הוראות מרן, דהנה ידוע שבמקום מנהג לא קיבלנו הוראות מרן, כגון ... לענין הטמנת קדירה העומדת ע"ג האש ומכוסה בבגדים, נהגו דלא כמרן, וכמ"ש בספר ארץ חיים בסימן רנ"ז סעיף ח' בשם מהר"מ בן חביב, ונתבאר ענינים אלו באורך להלן בפרק י"ז בבאורים לתשובה ה' ולתשובה י', ע"ש. והוא מטעם מש"כ מרן בהקדמתו לכ"י, שאם בקצת ארצות נהגו איסור בקצת דברים, אעפ"י שאנו נכריע להיפך, יחזקו במנהגם. הרי שאף מרן המכים לכך".

(ב) הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' נ"ד סוף ענף א', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' סוף אות ז') – "אין למחות ביד אחינו הספרדים שמקילים להטמין כשכל הקדירה מכוסה בבגדים, אף שמוסיף ע"י חימום מתחת לקדירה, דיש להם על מה לסמוך. ברם, צריך להזהירם לכסות השלהבת שלא תיגע בקדירה, וגם בשלהבת של גז יש לזהר בזה".

ד. בדעת המ"ב ש"אין למחות".

1. אין למחות רק אם יש השני טעמים [ולכל הפחות הטעם של ר' ברוך].

(א) הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' קצ"ג [דפו"ח, הע' רכ"ח], שולחן שלמה ס"ק ד') – לשונו מובא לקמן.

(ב) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ק"ל) – "שהא שאין למחות הוא דווקא אם סומך על שיטת ר' ברוך. אבל לא לסמוך על שיטת הר"י לחוד. ולכן אסור להטמין בשבת ע"ג פלטה, אף שלפי הר"י (ע"פ פי' הדבר"מ) הוא מותר. ולכן אין היתר ליתן כיסוי ע"ג מיחם חשמל".

2. אפילו חד טעם מספיק.

(א) דברות משה (סי' ל"ט הע' ג') – "במ"ב ... שלשון זה משמע ששני הטעמים אמת ובשביל טעם אחד יש להתיר".

ה. חפירה גדולה שעושין בה בנין לבנים סביב מכל צד ומלמטה ומחמין היטב וגורפין אותה ומטמינין בה הקדירה - ציור ד'.

1. מיקל: שיש אויר בין הדפנות לקדירה.

(א) תוס' (ריש דף מח.) – "ולא דמיא למטמין בדבר המוסיף הבל דלא אסרו אלא כשמטמין ומדביק סביב הקדירה דומיא דרמץ אבל תנור או חפירה שיש אויר בין הדפנות לקדירה אין לאסור יותר מהשהאה אף על פי שכל הקדירה בתוך התנור".

(ב) רשב"א (דף מז: ד"ה גמרא).

(ג) רא"ש (פרק ד' סעי' ב').

(ד) מחבר (סעי' ח').

2. מיקל: מתקרה והולך.

(א) ר' ברוך (תוס' ריש דף מח.) – "שיש לחלק בין תוספת הבל דגפת לתוספת הבל דכירה שלנו לפי שהכירה אין חומה אלא מחמת האש ולעולם מתקרה והולך אבל הגפת מוסיף הבל מעצמו".

(ב) מג"א (ס"ק י"ח).

(ג) תוס' שבת (ס"ק כ"ד).

ו. אויר מפסיק בין הקדירה לדופן: השיעור.

1. קצת.

(א) גר"ז (סעי' י') – "אויר קצת מפסיק ביניהם".

(ב) שעה"צ (ס"ק מ"ג) – "אלא שיהיה קצת אויר מפסיק בין הקדירה לדופן הגומא והקאכ"ל, ואז מותר לכסות אותה שם אפילו בבגדים".

2. הרבה.

(א) תוס' הרא"ש (דף מז: ד"ה לענין) – "ואפשר שיש לחלק דהא דאסרינן הטמנה בדבר המוסיף הבל היינו משום גזירה שמא יטמין ברמץ ודוקא כעין הטמנת רמץ שהרמץ נוגע בקדרה מסביב אבל בתנור וכן בחפירה זו שיש **אזכור הרבה** בין הדפנות לקדירה לא דמיא להטמנה ואין להחמיר בה יותר משהיה על גבי כירה".

3. צריך להיות הפסק ניכר.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ארחות שבת פרק ב' הע' קמ"ג).

(ב) הגר"ש זצ"ל (ארחות שבת פרק ב' הע' קמ"ג).

(ג) ארחות שבת (פרק ב' סעי' פ"ד) – "צריך להיות ניכר ואין די בהפסק כל שהוא".

4. כמה קדירות העומדות סמוכות זו לזו.

(א) מחמיר.

1) חוט שני (ארחות שבת פרק ב' הע' קמ"ד) – "דחשבינן לענין זה את כל הקדרות כקדרה אחת ונמצא מטמין את כולן יחד".

2) ארחות שבת (פרק ב' סעי' פ"ה).

(ב) מראי מקומות.

1) קצות השלח (סי' ע"א הע' מ"ח) – "ועוי"ל דלא הוי הטמנה, כיון שמעמידין כמה קדירות ביחד והבגדים עליהם מלמעלה נמצא שאין הבגדים נוגעים בכל קדירה מכל צדדי רק בצדדים החצונים של הקדירות ולא הוי הטמנה (אלא שי"ל דמקרי הטמנה כיון שהדרך הוא כן כשטומנין כמה קדירות יחד שאין הבגדים נוגעים מכל צידי הקדירה ויהי' חילוק בין מטמין קדירה א' למטמין ב' קדירות וצ"ע)".

2) פסקי תשובות (דפו"ח הע' י"ד) – "באורחות שבת ... ובקוצה"ש".

ז. קופה ע"ג גפת עם הפסק **אזכור למטה** - ציור ה'.

1. מחמיר, כמו מוסיף הבל.

(א) ר' יונה (ר"ן דף כב. ד"ה אבל).

(ב) רשב"א (דף מז: ד"ה גמרא) – "נראה דמה שלא אסרו כאן אלא בשטמן בקופה היינו אפילו בשאין שולי הקדירה והקופה דבוקים על פני הגפת אלא אפילו בתלויה עליו מפני שהוא מעלה הבל ומרתיח קצת למה שהוא עליו, וכל זמן שהוא טומן מגלה בדעתו שהוא מקפיד להיות חומו משתמר ואתי לחתוי".

2. מיקל.

(א) רמב"ן (דף מז:) – "הא דאמרי' קופה שטמן בה אסור להניחה ע"ג גפת של זתים, בשאין לה שולים או שהן הופכין קופה על פיה להיות הקדרה טמונה בתוכה ומונחת על (הגחלים) [הגפת] והקדירה עצמה נוגעת בהן, והלכך הבלא דמצד אחד כהטמנה היא כיון דמחוברת לקופה שההטמנה בתוכה דכולה קדירה טמונה היא וצדה אחד טומן בדבר המוסיף והוא מעלה הבל לכולה בתוך הקופה, אבל בשאין הקדירה נוגעת בהן הו"ל כעין שהוי ואף על פי שהקדירה טמונה בתוך הקופה הטמנה לחוד ושהוי לחוד".

(ב) רא"ה (שיטה לר"ן דף מז: ד"ה קופה).

(ג) שיטה לר"ן (דף מז: ד"ה קופה).

(ד) ר"ן (סוף דף יז:, עי' דף כב.).

(ה) חזון עבדיה (שבת ח"א עמ' נ"ו סעי' ג') – "מנהג להקל".

3. מראי מקומות – ריטב"א (דף מז: ד"ה גמרא), דברות משה (סי' ל"ט סוף הע' ג').

ח. טח בטיט.

1. מחמיר.

(א) שו"ת מהרש"ל (סי' ס') – "במקצת מקומות שמעתי שמטמינים ומושיבים הקדירות אפילו על גבי גחלים ואומרים מאחר שהתנור שרוק לית ביה חשש ראוי למחות בידם ולנדותם על ככה עד שישמעו".

(ב) עי' חזו"א (סי' ל"ז ס"ק כ') – "במ"ב ... ונראה דאין מדברי הא"ז סמך לד"ז והטמנה בארץ כנען שהזכיר לא היה כלל בגחלים אלא אצל הגחלים אי גריף או על גבי פטפוט שהרי הזכיר היתר בשל, [ובריש דבריו ס"ל דהטמנה אסור אפי' בבשיל] וגם במה שסיים בהטמנת ריינוס וצרפת שהם מטמינים בגחלים משמע דברישא לא איירי במטמין בגחלים, ואילו כל ההיתר בהטמנתם של ארץ כנען הוא משום דשריק ובארץ ריינוס וצרפת לא היה שריק היה ראוי לקצר ולהדגיש החילוק ביניהן אלא בא"ז מילי מילי נקט והטמנת ארץ כנען ודאי שרי שהם נותנים בתנור ולא בגחלים ושריק".

1) ברית עולם (שהיה סעי' ל"ח, עי' אז נדברו ח"א סי' מ"ו) – "ודברי המ"ב צע"ג דהא כיון דהטמנה אסור גם בבישול כל צרכו ומצטמק ורע לו למה יהא מותר בטוח בטיט".

2) הל' שבת (איידר, פרק י"ד הע' תתע"ד) – "ברית עולם ... וקושינו אמ"ב נראה דל"ק דהטמנה לא משום בישול גזרו כ"א שלא יתקרה המאכל א"כ אף במבושל כ"צ ומצטמק ורע לו עדיין חיישינן שיחתה שלא יתקרה וכיון דטוח בטיט דצריך לסתור הטיט בינתיים יזכור ולא יחתה".

(ג) תפלה למשה (ח"א סי' א' אות י"ג, סי' ו' אות ה', ח"ד ריש סי' י"ד).

2. מיקל.

(א) עי' או"ז (ח"ב סי' ח') – "כמו שאנו רגילים בארץ כנען שאנו מטמינים בתנור וטחין פי התנור בטיט לכ"ע שרי".

(ב) רמ"א (סעי' ח', דר"מ ס"ק ז').

(ג) א"ר (ס"ק י"ח).

- (ד) רע"א (כדאי' בשעה"צ ס"ק מ"ו).
 (ה) גר"ז (סעי' י"ב).
 (ו) ערה"ש (סעי' י"ג, ע"י סי' רנ"ח סעי' ג') – "והטמנה שעושים במדינות אלו שמתמינים בתנור וטחין פי התנור בטיט שרי לכולי עלמא".
 (ז) יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל"ג).
 3. לכתחילה מחמיר.
 (א) מ"ב (ס"ק מ"ז) – "ויש מקילין גם בזה דהא טוח בטיט ולא אתי לחיתויי וכן משמע באור זרוע וטוב להחמיר לכתחילה".
 4. מראי מקומות – מג"א (ס"ק י"ט), פמ"ג (מש"ז ס"ק ו'), מאמר מרדכי (ס"ק י"ב), שבות יצחק (ח"ב עמ' קכ"ו).
 (א) תפארת ישראל (כלכלת שבת כללי הטמנה אות ה') – "הו"ל כתנור שרוק וסתום, דשרי להטמין בו (שם ס"ח) ... וגם בתנור שרוק שבו גזלים, החמיר המשבצות (רנ"ט ג'), ומכ"ש להטמין בגזלים בוערות. [אולם להטמין (בעפר) [באפר] חם קיי"ל דאינו מוסיף הבל (רנ"ז מג"א סקי"ח)]."
 (ב) אז נדברו (ח"א סי' מ"ו) – "ולמעשה במקום צורך יש לצדד בזה בנתבשל כל צרכו ולצורך מחר שבל"ח יש הרבה מקילין כמבואר בסימן רנ"ז סעי' א' וסעי' ז". ח"ד סוף סי' כ"ו, "דבעת הצורך יש לצדד להקל".

יג [בזמנינו]

א. להטמין קדרה בבגדים על גבי הבלעך.

1. מיקל.

- (א) ע"י דברות משה (סי' ל"ט הע' ג') – "להטמין על הבלעך שמכסים בו את תנורי הגעז שלנו תלוי בטעמי התוס' ... שיותר מסתבר שלא פליג אלא שהוא מוסיף עוד טעם ואזלינן בתר תרוייהו להקל ... וצע"ג דברי המ"ב לשעה"צ שהרא"ש חושש להחמיר אף כשליכא אש דזה לא נמצא כלל ... זהו הנראה לע"ד, אבל מ"מ טוב יותר שלא לעשות הטמנה גמורה אלא הטמנה רק על מקצת הקדרה שנמי אין זה הטמנה ממש".
 (ב) ע"י יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל"ג) – "בקדרה שעל פתיליה של נפט נכון לחוש לד' הר' יונה והרשב"א ומרן הש"ע להניח כלי רחב על הקדרה, ועליו יניח הבגדים כדי שלא יכסו הבגדים את צדי הקדרה. ומכל מקום המנהג להקל בזה, ויש להם על מה שיסמוכו. והנהג להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם".

2. מחמיר.

- (א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' קצ"ג [דפו"ח, הע' רכ"ח], שולחן שלמה ס"ק ד') – לשונו מובא לקמן.
 (ב) ששכ"ה (פרק א' סעי' ס"ה [דפו"ח, סעי' ע"ה]) – לשונו מובא לקמן.
 (ג) חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק ד' אות ד', עמ' קמ"ב) – לשונו מובא לקמן.
 (ד) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' ע"ה, סוף עמ' פ', פרק ו' הע' י"ב).
 (ה) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ע"ה) – "המניח קדרתו על גבי האש [אפילו האש מכוסה], אסור להטמינה בבגדים או שמיכות וכיוצא"ב, ואפילו עושה כן מערב שבת, משום שדבר זה נידון כהטמנה בדבר המוסיף הבל".
 (ו) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' ק"ל) – לשונו מובא לעיל.
 3. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק ט', ס"ק י'), אור לצינור (ח"ב פרק י"ז אות י', הע' י', לשונם מובא לקמן), מנוחת אהבה (ח"א פרק ג' אות כ', תפלה למשה ח"א סי' ו', לשונו מובא לקמן).

ב. להטמין קדרה בבגדים על גבי פלטה חשמלית: שאי אפשר להגדיל ולהקטין האש.

1. מיקל.

- (א) ע"י דברות משה (סי' ל"ט הע' ג') – לשונו מובא לעיל.
 (1) אמנם ע"י אג"מ (ח"ד סי' ע"ד בישול אות ל"ה) – "על פלטה חשמלית אם א"א להתבשל שם אז מותר להעמיד קדרה חמה אם אין שם אלא מדה אחת להחום ואם יש שתי מדות אסור, והוא שלא יהיה באופן הטמנה שאז יהיה הטמנה בדבר המוסיף הבל שאסור. ועל שולחן המחומם באדים כמדומה שאפשר להתבשל שם וא"כ הוא ממילא דרך בישול אך אף אם א"א להתבשל שם כמדומה שהוא בדרך הטמנה ואז אסור, ואם אינו דרך הטמנה כגון שאינה מכוסה כולה מותר".
 (ב) יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל"ג, חזון עבדיה שבת ח"א עמ' ס').
 (1) כמו טח בטיט – יביע אומר (ח"ו או"ח סי' ל"ג, "בפלאטה דלא שייך בה חיתוי כלל. הילכך אין לחוש כלל בזה").
 (2) וכן משום הרמב"ן: שיש הפסק בין האש שבחוטי החשמל לקדרה – חזון עבדיה (שבת ח"א עמ' ס', "וכאן חוטי החשמל שבתוך הפלאטה אויר מפסיק ביניהם לפחית העליונה של הפלאטה, וגם הפחית עצמה מפסיקה בין האש שבחוטי החשמל לקדרה").

2. מחמיר.

- (א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' קצ"ג [דפו"ח, הע' רכ"ח], שולחן שלמה ס"ק ד') – "ואף לדעת המתירים להטמין בתנור טוח בטיט, סוסי' רנז ברמ"א, היינו מפני שגם הקדירה טמונה בתוך התנור, משא"כ הכא שההטמנה היא בבגדים חמים שמוסיפים הבל, רואיין את הבגדים כגפת וחול, דאף דאין שייך בהם חיתוי, אפ"ה אסור, גזירה אטו רמץ. ואף שכתבו דאין למחות באלה הנהגים להעמיד קדירה ע"ג התנור ולכסותה בבגדים, שם במ"ב ס"ק מג, שאני התם שהאש הולכת ומתקררת, ע"ש, משא"כ חשמל".
 (ב) ששכ"ה (פרק א' סעי' ס"ה [דפו"ח, סעי' ע"ה]) – "אך אסור להטמין קדירה, אפילו מבעוד יום, באופן שיוסיף לה חום, כגון על ידי כיסוי הקדירה בשמיכות כשהיא על גבי האש (אפילו כשזו מכוסה) או על גבי פלטה חשמלית, (ואפילו לא יגיע התבשיל לחום של יד סולדת), ואיסור זה של הטמנה בדבר שמוסיף חום הוא אפילו אם התבשיל כבר מבושל כל צורכו".

ג) חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק ד' אות ד', עמ' קמ"ב) – "אסור אף מבעוד יום לכסות קדירה העומדת ע"ג פלטה או ע"ג פח שע"ג האש".

ד) ארחות שבת (פרק ב' סעי' ע"ה אות ב') – "כמו כן אסור להטמין קדרה המונחת על גבי פלטה חשמלית".

ה) זכור ושמור (בישול עמ' ע"ח, דפו"ח עמ' ר"י).

ו) שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' ע"ה, סוף עמ' פ').

3. מראי מקומות.

א) אור לציון (ח"ב פרק י"ז אות י', הע' י') – "שאלה. האם מותר להניח שמיכות מערב שבת על גבי הסירים הנמצאים על הפלטה או על כיסוי הפח שעל האש. תשובה. המנהג להניח לפני השבת שמיכות וכדומה על גבי הסירים. וטוב שלא יכסה בהם את הסיר לגמרי, אלא ישאיר חלק מהדפנות מגולות. וכן טוב שלא יעשה זאת אלא לצורך סעודת שבת של בוקר, אבל לא לצורך סעודת ליל שבת. ומכל מקום לכתחילה טוב להחמיר שלא להניח כלל שמיכות על הסירים, אלא באופן שאין השמיכות נוגעות בסירים כלל. [בשו"ע סימן רנ"ז סעיף ח' אסר לכסות בבגדים קדירה שע"ג הכירה אף קודם השבת, משום שנחשב כמטמין בדבר המוסיף הבל, וראה לעיל סימן רנ"ג סוף סעיף א', שאסר אף הטמנה במקצת, ולפי זה היה צריך לאסור לכסות את הסיר בבגדים אף בכיסוי חלקי, אלא שנהגו בזה להקל, וכמו שכתב מהר"ם בן חביב בתשובה כ"י, והובא בספר ארץ חיים סימן רנ"ז, ע"ש. וראה עוד במבוא הספר בענף ג' לענין הוראות מרן, ע"ש. והנה כתב שם שנהגו בזה דלא כהשו"ע, ובאמת אפשר שמנהג זה שנהגו הוא אף לדעת מרן, שאפשר שאף שמרן החמיר לענין הטמנה במקצת ששמה הטמנה, ואף החמיר שהטמנה בבגדים שע"ג האש הוי כהטמנה בדבר המוסיף הבל, מ"מ במקום שיש שתי חומרות אלו יחד, כגון בנידון דידן, אף מרן היה מודה להקל, שהרי בשני דברים אלו יש חולקים, שיש סוברים שהטמנה במקצת לא שמה הטמנה, וכן כתב הרמ"א בסימן רנ"ג בסוף סעיף א', ולענין בגדים הביא הר"ן בשבת בפרק רביעי (ד"ה מנהגנו) שאף מטמין בבגדים שע"ג האש נחשב כמטמין בדבר שאינו מוסיף הבל, ע"ש, והובא בב"י שם, ותרי חומרי לא מחמירין, ולכן טוב שלא להקל אלא כשאינו מכסה מסביב לגמרי. וכל שמשאיר מעט בלא כיסוי, חשיב הטמנה במקצת. ואמנם אפשר שסמכו בזה על הרמ"א שהטמנה במקצת לא שמה הטמנה, ואין כאן שם הטמנה כלל, ואפשר לכסות אף לכתחילה בשבת כשלא מכסה הכל. ומ"מ למעשה אין לכסות לכתחילה בשבת אם לא כיסה לפני השבת. ועכ"פ כיון שיש עדיין מקום לומר שסמכו על מש"כ הרמ"א בשם י"א שהטמנה לצורך מחר מותרת משום שאין חשש שמא יחתה, וכמ"ש גם המהר"ם בן חביב שם, לכן טוב להחמיר שלא להטמין אלא לצורך שבת בבוקר, ולא לצורך הלילה. וכל זה לפי המנהג שנהגו להקל בזה, מ"מ לכתחילה טוב להחמיר לפי הנראה בשיטת מרן השו"ע, ולא לכסות בבגדים, אלא באופן שאין הבגדים נוגעים בקדירה, וכמבואר בשו"ע שם בסעיף ח', ע"ש]."

ב) מנוחת אהבה (ח"א פרק ג' אות כ', תפלה למשה ח"א סי' ו') – "הנוהגים לכסות בבגדים הקדרות שמשותין ע"ג פלאטה חשמלית או כירים של גז בע"ש ולהטמין בהם. י"ל ע"מ שיסמכו. ומ"מ ראוי להחמיר שלא לכסות ולהטמין בבגדים אלא יתן כיסוי של קדרה גדולה על פי הקדרה ויתן הבגדים עליו, באופן שלא יגעו בצידי הקדרה".

ג. תנורי גז ועלעקטריק שלנו, להטמין קדירה בזמן "שכבתה" האש והתנור מתקרר והולך.

1. ע"י סי' רנ"ח, לשיטות ומראי מקומות.

יד] הטמנה במקצת.

א. ראשונים.

1. מיקל: הטמנה במקצת לא שמה הטמנה.

א) ר"ת (ס' הישר ח' סי' רל"ה) – "וחמין שלנו שאנו טומנין אף על פי שיש סביבותיו מעט רמץ כגובה אצבע אין כאן איסור הטמנה משמע שמכוסה בה רובו או כולו".

ב) ריטב"א (דף מז: ד"ה גמרא) – "והדבר ידוע שלא אסרו קדרה זו שהניחו על גבי גפת אלא מפני שהיא טמונה בקופה, אבל אם היתה מגולה [מותר] שהרי [שהיה] בעלמא שריא ואפי' היא [על גבי] גחלים ממש כל שהגיע למאכל בן דרוסאי".

2. מחמיר: הטמנה במקצת שמה הטמנה.

א) רשב"א (דף מז: ד"ה גמרא) – "נראה לי דעל כרחין הכא בכל ענין מיירי ואפילו בשאינה נוגעת על גבי הגפת ממש שאילו בנוגעת ממש, למה לי משום שטמן בקופה אפילו לא טמן כלל יהא אסור, שהרי כל זמן שפני הקדירה דבוקין על פני דבר המוסיף הבל זו היא הטמנה וכמו שכתבנו בריש פרק כירה (ל"ו ב') משמן של רבינו האי ורבינו חננאל ז"ל, שהטמנה במקצת הטמנה היא ואין הדבר תלוי בהטמנת כל הקדרה, ותדע לך מדקתני במתניתין כיצד הוא עושה נוטל את הכסוי והן נופלות, אלמא כסוי הקדירה היה מגולה ואף על פי כן לא התירו אלא בדבר שאינו מוסיף אלא בדבר המוסיף אסור, ואם תאמר דוקא בשכולה טמונה חוץ מפיה אם כן נתת דברך לשיעורין".

ב. הלכה.

1. מחמיר: הטמנה במקצת שמה הטמנה.

א) מחבר (סעי' ח', סי' רנ"ג סעי' א').

ב) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק י"ט ד"ה ובתוספות, ד"ה ובד"מ) – "ובד"מ סי' רנ"ג אות ג' כתב דבסי' רנ"ז מבואר דלא מקרי הטמנה אלא במכסה מלמעלה ולכן סתם לדינא להקל ליתן בגחלים והוא תמוה מאד שאין לזה זכר בסי' רנ"ז, דהתם מבואר דמכסה מלמעלה חשיב כמטמין בדבר המוסיף הבל אפי' כשאין הקדירה על הגחלים אבל על הגחלים שפיר י"ל דחשיבא הטמנה, ואין מקום להקל ליתן בגחלים אלא ממש"כ הרז"ה ומדעת רשב"ם וכמש"כ לעיל, ואין כן דעת רה"פ".

- חזו"א (או"ח סי' קנ"ו לס"י רנ"ג) – "כתבת מדברי ס' הישר, ואין הדבר משנה דבלא"ה הובא שהדבר במחלוקת שנוי מדברי הסמ"ק וסמ"ג וסו"ה, ומדברי או"ז, אלא כיון שהרא"ש והר"ן הביאו בשם ר"ח והגאונים דמניח ע"ג גחלים חשיבא הטמנה, וכן סתם הטור, וכ"כ רמב"ן במניח ע"ג גפת, והוה כסוגיא דעלמא כן, מדברי התו"מ ב' אין הכרע כלל דעיקר שהי' ועיקר הטמנה קאמרו, אבל שפיר י"ל דכל שמשים תחת השולים דבר המשמר חומו קבעו חכמים בכלל הטמנה".
- ג) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א ריש עמ' ק"ב) – "כתב המ"ב בסי' רנ"ג ס"ק מ"ו וז"ל: הכי ס"ל להמחבר דאם שולי הקדירה נוגעין בגחלים נקרא הטמנה עכ"ל, וכן פסק מרן החזו"א צוק"ל בספרו וכן נוהג מו"ר (שליט"א) צוק"ל".
- ד) ברית עולם (שהיה סעי' י"ג).
- ה) מנוחת אהבה (ח"א פרק ג' אות י"ט).
2. מיקל: הטמנה במקצת לא שמה הטמנה.
- א) רמ"א (סי' רנ"ג סעי' א') – "וי"א דאפי' אם הקדירה עומדת ע"ג האש ממש, כל זמן שהיא מגולה למעלה לא מקרי הטמנה, ושרי; וכן המנהג".
- ב) מג"א (סי' רנ"ט כללי שהיה).
- ג) גר"ז (סי' רנ"ג סעי' י', סי' רנ"ח קונ"א ס"ק א').
- ד) מ"ב (שעה"צ ס"ק מ"ה, מ"ב סי' רנ"ח ס"ק ב', סי' רנ"ג ס"ק ס"ט, סי' רנ"ט כללי שהיה).
- ה) קצות השולחן (סי' ע"א ס"ק כ"ט).
- ו) הגרשז"א צ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות י"ט, תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות י', שולחן שלמה סוף ס"ק י"ד, סי' רנ"ט ס"ק ה' ב') – "החזו"א ... אך בני ישראל יוצאים ביד רמ"א ונוהגים כמותו".
- ז) אבן ישראל (ח"ח סי' י"ח) – "דהעיקר כהרמ"א".
- ח) שבט הלוי (ח"ט סי' נ"ב) – "קשה להלכה לדחות דברי רמ"א מפורשים שנמשכו אחריו כמה וכמה גדולי אחרונים ובפרט המג"א למעיין בדבריו, והרמ"א כ' שכן נוהגים".
- ט) שבת במטבח (ארטסקרול, פרק ו' הע' י"ח).
- י) זכור ושמור (דפו"ח, ביטול עמ' ר"ז).
3. טוב להחמיר.
- א) פמ"ג (סי' רנ"ט מש"ז ס"ק ג') – "וכן אם הקדירה מגולה למעלה 'המנהג' להקל, כבסימן רנ"ג סעיף א', הא מעיקר הדין אם נוגעת 'הקדירה' בגחלים יש להחמיר, כדבעינן למימר אי"ה במ"א [סוף הסימן] בקיצור דיני שהיה והטמנה".
- ב) הו"ד בשביתת השבת (שהיה סוף ס"ק כ"ה. עי' סעי' ו') – "מנהגנו כרמ"א".

טו] להמחמירים: הטמנה במקצת שמה הטמנה.

א. על האש של גז.

1. הוי הטמנה במקצת.
- א) אג"מ (הל' שבת פרק י"ד הע' תתמ"ב) – "דעל אש של הגעז שלנו חשיב הטמנה לדעת המחבר".
- ב) הל' שבת (איידר, פרק י"ד הע' תתמ"ב, עי' הע' תתשמ"ג) – "ונראה דלאו דוקא ע"ג גחלים אלא אף על אש של הגעז שלנו חשיב הטמנה לדעת המחבר".
2. מיקל.
- א) עי' קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א ריש עמ' ק"ב) – "הוי עובדא שג"א שליט"א הסתפק אם כוונת הב"י שלא יגע רק בגחלים או שאסור גם כשנוגע שולי הקדירה בלהבה אף שאין בה ממשות, אמרו את ספקו לפני מו"ר ואמר שמסתבר שלא מקרי הטמנה אבל מאחר שלא עיין בענין החמיר על עצמו והגביה את הקומקום מים על עוד טבעת של ברזל כדי שהלהבה לא תגע בשולי הקומקום".
- ב) הגרשז"א צ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות ט"ו) – "לא שייך להטמין לגמרי, וממילא לא שייך גם הטמנה במקצת בהם".
- ג) עי' ששכ"ה (פרק א' הע' קצ"ה [דפו"ח, הע' רל"ג]) – "ושמעתי מפי חכ"א, שאף לדעת המחבר בסי' רנ"ג סוסע' א האוסר הטמנה במקצת, י"ל דשרי להעמיד קדירה על להבת הגז ולא הוה בכלל הטמנה, דלא חשיב הטמנה אלא ע"ג גחלים דשייך בהו הטמנה, אבל לא ע"ג להבת גז, דלא שייך הטמנה בלהבה".
3. מראי מקומות – אז נדברו (ח"ח סי' י"ט עמ' נ"ו, ח"ט סי' ט"ז ד"ה ובקשר), פסקי תשובות (דפו"ח אות י"א ד"ה והנה).
- א) הגרשז"א צ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות י"ט, תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות י', שולחן שלמה סי' רנ"ט הע' על ס"ק ה' ב') – "צ"ע בזמננו שאין משתמשין בגחלים רק בשלהבת של נפט או גאז וכדומה אפשר דלגמרי לא שייך כלל הדין של קדירה נוגעת בגחלים, וכדאמרן דדוקא נוגעת בגחלים רמץ וגפת וכדומה הוא דאסור משום דחשיב כמוטמן ולא בשלהבת של נפט וכדומה, אך אפשר שזה אינו ולהב"י כל המושג של הטמנה הוא לא כמו להרמ"א, וצ"ע".
- ב) חו"ט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק ד' אות ו', עמ' קמ"ב) – "קדירה ששוליה נוגעים באש ולא על גבי גחלים, כגון על גבי להבת גז שבזמנינו ואינה מכוסה בבגדים, אינה נחשבת כהטמנה גם לדעת השו"ע דאין הדרך להטמין באש משא"כ בגחלים שהדרך להטמין בהם, ודינה כדין שהיה. אמנם יש שחוששים שגם אש הוי בכלל הטמנה כמו גחלים, מ"מ פח המונח על גבי האש ומניח הקדירה עליו ודאי שאינו נחשב להטמנה וכדלקמן".

ב. שהייה ע"ג הפח הנהוג אצלנו, או ע"ג פלטה חשמלית: האם נחשב הטמנה במקצת.

1. מיקל: מצד שאינו מוסיף הבל מחמת עצמו.
(א) קצות השלחן (סי' ע"א ס"ק כ"ט) – "ונראה דגם לדעות הפוסקים דאסור הטמנה במקצת אפילו מלמטה לבד היינו דוקא במוסיף הבל מחמת עצמו. אבל במוסיף הבל מחמת דבר אחר לכו"ע בעינן שיהא טמון כלה עכ"פ, דאל"כ יהי' הדין שאם מעמיד הקדירה ע"ג חתיכת ברזל ואש למטה בכירה יהי' אסור מטעם שמתמין ע"ג הברזל שהוא מוסיף הבל מחמת האש שלמטה, ואם מעמיד הקדירה באויר בלא הפסק דבר בין הקדירה להאש שלמטה מותר, וכלפי לייא, אם באויר לבד מפסיק בין הקדירה לגחלים מותר כ"ש כשמפסיק גם בחתיכת ברזל, וע"כ כנ"ל דבמוסיף מחמת ד"א לכו"ע בעינן שיהא טמון כלה".
(ב) שבת במטבח (ארטסקרול, פרק ו' סוף הע' י"ח) – "קצות השלחן".
2. מיקל: כיון שאי אפשר להטמין בהם [ואין דרך הטמנה].
(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות י"ט, תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות י', שולחן שלמה סי' רנ"ט ס"ק ה'ב) – "הנה להסוברים דהטמנה במקצת שמה הטמנה, הרי יפה הק' בתהל"ד רנ"ח סק"א דלפי"ז איך שרי להעמיד ע"ג מיחם, ומוכרחים ודאי לומר דאינהו סברי דכיון שאי אפשר להטמין בהם לא דמי לרמץ, וא"כ ה"ה נמי ע"ג מעזיבה של תנור דג"כ שרי, כי המעזיבה ליתא בהטמנה ונקרא רק שהיה, ולא הבינותי מה שכתב השביה"ש בס"ק ל"א להשיב בזה על התהל"ד, וממילא נראה שגם הנוהגים כהב"י יכולים להעמיד ע"ג פח או פלאטע חשמלית כיון דא"א שם להטמין".
(ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ז הע' א' ד"ה ויש) – "ויש מי שרצה לאסור לשים סיר ע"ג פח משום הטמנה במקצת, שהרי הפח נחשב מוסיף הבל מחמת האש שלמטה, וכתב מרן בשו"ע בסימן רנ"ג סוף סעיף א' שאם נותן את הסיר ע"ג גחלים אסור משום הטמנה, ומשמע שאף שנוגע רק מלמטה אסור לדעת מרן שאוסר הטמנה במקצת, והטמנה בדבר המוסיף הבל אסור אפילו מבעוד יום, כמבואר בשו"ע בסימן רנ"ז סעיף א'. ואינו נראה, דהנה לכאורה יש להקשות על מרן מהגמרא בשבת ל"ט ע"א מגלגלין ביצה ע"ג גג רותח, ומשמע שאף שנותן את הביצה ע"ג הגג, אין בזה איסור הטמנה, ולדעת מרן הרי היה צריך לאסור משום הטמנה במקצת. וראה בפרמ"ג בסימן רנ"ד א"א ס"ק י"ב מש"כ בזה. ונראה ליישב בשני אופנים. א. שמרן אסר משום הטמנה דוקא בגחלים, משום שהדרך שם שהסיר שוקע והגחלים גם מקיפים את הסיר מסביב, ולכן נחשב הטמנה, אבל במקום שאינו שוקע אין בזה משום הטמנה. וראה גם בספר בית מאיר בסימן רנ"ג שם שכתב כן. (ומה שבב"י בסימן רנ"ז הצריך שהלוח שנותן על הקדירה לא יעלה הבל כלל, אפשר שהוא משום שפעמים שהלוח גמיש באופן שמכסה מעט מהצדדים, וצ"ע). ב. עוד יש לומר שבגג אין זה נחשב הטמנה, משום שאין דרך הטמנה בכך ואינו יכול להטמין בתוכו, וכמו שמותר לטמון בסלעים, כמובא ברמ"א בסימן רנ"ז סעיף ג', וכתבו התוס' בב"ב י"ט ע"א ד"ה משום, שהטעם הוא שאין דרך להטמין בכך, ע"ש. ומעתה מאותם טעמים יש להתיר גם במכסה הפח שע"ג האש, כיון שאין הסיר שוקע, וגם אין דרך הטמנה בכך. וכן נהגו בירושלים לשים חמין ב'פורון' אף שהקרקע שם היתה חמה ביותר, ולא חששו משום הטמנה, וצריך לומר שהטעם הוא כמו שנתבאר. וכן לענין פלטה חשמלית, כיון שאין אפשרות להגביה את החום, לא שייך חשש חיתוי, ודינה כגרור וקטום, ומותר להשהות עליה בכל אופן".
- (ג) ברית עולם (שהיה סעי' י"ג).
- (ד) הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' רמ"א ד"ה וכן, הל' שבת בשבת פרק ה' סוף הע' קכ"ט, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות ג', אות י"ד, אות ט"ו) – "דשהיה ע"ג פח או פלטה ואין הקדירה טמונה בבגדים לא מיקרי הטמנה במקצת, כיון דאין ראוי לשקוע בהם קדירה".
- (ה) תפלה למשה (ח"א סי' א' אות ט"ו).
- (ו) חוט שני (ח"ב עמ' קמ"ב אות ו') – "פח המונח על גבי האש ומניח הקדירה עליו ודאי שאינו נחשב להטמנה".
- (ז) ארחות שבת (פרק ב' הע' קל"ח).
- (ח) גביע הכסף (סי' רנ"ז אות ה' ס"ק ד').
- (ט) פסקי תשובות (דפו"ח אות י"א ד"ה והנה).
3. בית מאיר (סי' רנ"ג ד"ה בהג"ה) – "והש"ע לדעתו דאפילו מגולה למעלה יש בו משום הטמנה ... למה שמותר בשבת בסי' שי"ח סעיף ו' מיחם ע"ג מיחם שהרי חם אסור בשבת לכו"ע אפילו בדבר שאינו מוסיף. א"ו עיקר טעם הטור אף לשטת הב"י דאף במגולה למעלה שייך הטמנה היינו ע"ג גחלים דלא ימלט שאיזה גחלים מסבכים הקדירה והוי הטמנה במקצת. אבל קדירה ע"ג קדירה שאין העליון נוגע כלל בהדבר המוסיף ההבל, אינו כלל דרך הטמנה".
- (א) שבות יצחק (ח"ב עמ' רל"ט) – "צ"ב דהא הבית מאיר התחיל בסברה דלא שייך הטמנה כ"א ע"ג גחלים שלא ימלט וכו' וא"כ מהו שמסיים לבסוף אבל קדירה שאין העליון נוגע כלל בדבר המוסיף הבל אינו כלל דרך הטמנה. ואפשר דאע"ג דס"ל לבי"מ דבנגיעה בעלמא בצד אחד בגחלים לא מיקרי הטמנה כלל ורק אם גם מקצת גחלים סובבים הקדירה, מ"מ איסור ההטמנה ע"ג גחלים הוא גם אם יש מעט גחלים שנמצאים תחת אמצע שולי הקדירה ואין הגחלים סובבים כלל, משום לא פלוג חז"ל ... משא"כ ע"ג קדירה שאין אפי' נגיעה בגחלים לא אמרו לא פלוג".
4. מראי מקומות – תורת שבת (סי' שי"ח ס"ק ט'), הל' שבת בשבת (פרק ה' הטמנה סעי' י"א), הלכה שלימה (ח"ב ריש סי' א').

ג. האם יש לחלק אם אינו מוסיף הבל.

1. יש לחלק: שהטמנה במקצת לא שמה הטמנה.
(א) גר"ז (סי' רנ"ז קונ"א ס"ק ב', סי' רנ"ט מהד"ב ד"ה והנכון) – "והנכון בדעת הרשב"א, דסבירא ליה בפשיטות דאין להוסיף על דברי חכמים, ואין לך אלא מה ששנו חכמים בלשון המשנה באיסור ההטמנה, דגבי איסור באינו מוסיף שנו במשנה לשון כיסוי דוקא לא יכסנו משתחשך כו', וגבי איסור בדבר מוסיף שנו לשון הטמנה סתם אין טומנין כו', ובמקצת נמי הטמנה היא בלשון המשנה, וכדהוכיח הרשב"א ...".
- (ב) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"ד ד"ה ברם).

ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ז הע' י"ב) – "הטמנה במקצת בדבר שאינו מוסיף הבל גם מרן מתיר. והחילוק בין הטמנה בער"ש במוסיף הבל ליום שבת שאסור אף באינו מוסיף הבל, הוא, דבער"ש טעם הגזירה משום שמא יטמין ברמץ, ולכן יש לאסור אף בהטמנה במקצת, דהא איכא חשש חיתוי, משא"כ בהטמנה ביום שבת, טעם האיסור הוא דחיישינן שמא ימצא קדירתו צוננת ויבוא להרתיחה, ולכן דוקא במקום שהטמין כולה יש לחוש לכך, משא"כ בהטמנה במקצת, לא גזרינן שמא ימצא קדירתו צוננת ויבוא להרתיחה".

2. אין לחלק.

א) עי' בא"ה (סי' רנ"ג ס"ק י"ז).

ב) עי' מ"ב (סי' רנ"ג סוף ס"ק ס"ט) – "ואם אינו טמון היטב בתוכם שהוא פתוח מלמעלה שרי דזה לא מקרי הטמנה כמ"ש רמ"א בסוף ס"א בהג"ה".

3. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק ב' סעי' צ"ז, הע' קס"ח), פסקי תשובות (דפו"ח אות י"א ד"ה ונחלקו).

ד. הטמנה במקצת רק על צדדיו ולא למטה.

1. מחמיר.

א) גר"ז (סי' רנ"ט מהד"ב ד"ה והנכון) – "ואפילו אם אין גם כן גחלים תחתיה רק כל סביבה לא מהני כדמשמע מלשונו סוף סי' רל"א מסביב מכל צד כו', והטעם שכיון שכל צדדיה או רובן ככולן טמונים בדבר המוסיף מיקרי עיקר ההטמנה בדבר המוסיף, גם אם פיה מכוסה בדבר שאינו אפילו מעמיד אלא ככל כיסוי קדרות וכן הקרקע מלמטה, משום שהצדדים הם הרוב ועיקר".

2. מיקל.

א) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ה' הע' קל"א, אוצרות השבת ריש עמ' תקי"ח, קובץ מבקשי תורה ח"ג ריש עמ' קמ"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות ה', אות י"ז) – "גר"ז ... דלא קים לן הכי ושגם לפו' דהטמנה במקצת הוי הטמנה כל ששוליו מגולים לית לן בה, ולא הטמנה היא".

ה. כיסוי קדירה בבגדים רק מלמעלה, ע"ג חום שלא שייך להטמין בתוכה.

1. מחמיר.

א) גר"ז (סי' רנ"ט מהד"ב ד"ה והנכון) – "ואם כיסה למעלה ולא למטה וסביבותיה, אמרינן נמי הטמנה במקצת שמה הטמנה, וכדתנן סתמא לא יכסנו משתחשך".

ב) הגרש"ז זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"ד) – "וה"ה אם אינו נוגעת אך מוטמנת למעלה בבגדים, ג"כ אמרינן שמחמת האש מתחממים הבגדים ומוסיפים הבל ואסור אפילו הטמנה במקצת בין אם זה מלמטה או מלמעלה, ואולי אפילו מן הצד כי העיקר היא הוספת ההבל ולא ההטמנה, כן מבואר בשו"ע הרב בקונטרס אחרון אות ב".

ג) מנחת אהבה (ח"א פרק ג' אות י"ט).

2. מיקל.

א) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ה' הע' קל"ה, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות ז') – "דאף לפו' דהטמנה במקצת הוי הטמנה צריך משהו מסביב, ולכן בכיסוי מלמעלה לאו הטמנה היא כלל".

ב) הל' שבת בשבת (פרק ה' הטמנה סוף סעי' י"ד) – "אם מכסה הקדירה בבגדים רק מלמעלה ולא מהצדדים יש להקל לכל הדעות בקדירה נתונה ע"ג אש או פלטה [שלא שייך להטמין בתוכה]".

טז] להמקילים: הטמנה במקצת "לא" שמה הטמנה.

א. הגדר של מגולה למעלה - ויש לחקור מה מיקרי "מגולה למעלה". היינו בנוגע לתחתית הכלי, דכל שלמעלה מתחתית הכלי מיקרי "למעלה" וכל זה צריך להיות מגולה כדי שיהיה שרי. ואפשר אם גם רוב של הצדדים מגולה, גם זה סגי ונחשב כאילו הכל מגולה ושרי. או אי אמרינן דאם הכלי מכוסה בכל צדדי' ומגולה רק על גגה, גם זה מיקרי מגולה ושרי.

1. למעלה ממש.

א) פמ"ג (סי' רנ"ג א"א ס"ק י"ז) – "ואין הכי נמי כל שמגולה למעלה פיה וכיסוי לבד, אף שכולה טמונה מותר לדיעה זו".
עי' פמ"ג (סי' רנ"ט א"א כללי שהייה אות א') – "כל הקדירה מכוסה, כמו שכתב הר"ב בסימן רנ"ג סעיף א', דלא כהמחבר שם (בט"ז כתבנו כאן משבצות זהב סוף הסימן ד"ה הטמנה שיעורה, דאפשר כל שמכוסה רק פיה מגולה אסור) ... ואם מגולה למעלה שרי, דלא גרע ממוסיף הבל, כמו שכתב הט"ז [סימן רנ"ג ס"ק י"ד]. ועיין מה שכתבתי בט"ז כאן [סוף הסימן ד"ה הטמנה] מזה".

אמנם עי' פמ"ג (סי' רנ"ט מש"ז ס"ק ג') – "ומהו שיעורה שכתב הר"ב בסימן רנ"ג סעיף א' דבעינן דוקא שאין מגולה למעלה, אי כוונתו דווקא שגם פי הקדירה מכוסה, או דלמא כל שכל הקדירה טמונה אף שפיה מגולה הטמנה הוה, ומט"ז [סימן רנ"ח משמע כן]".

ב) ח"א (כלל ב' סעי' ה') – "דלא נקרא הטמנה אלא כשנוגע הדבר שמתמין בו בגוף הקדירה מלמעלה ולמטה ובכל צדדיו".
ג) גר"ז (קונ"א ס"ק ג' ד"ה וכל) – "לפי מה שכתב רמ"א בסי' רנ"ג דבמגולה למעלה לא שייך הטמנה, והיינו אפילו כל דופנותיה טמונים כמבואר במרדכי ריש פ"ד שהביא המג"א שם עם פירוש השארית יוסף. ועיין שם בשארית יוסף שפירש בהדיא שכל דופנותיה טמונים עד שאי אפשר לסלקה שלא יחתה בגחלים, ופשוט הוא דבלאו הכי לא הוי פסיק רישיה. ובהג"ה שם במרדכי משמע בהדיא דאפילו כולה מוטמנת בגחלים עד שאין לו מקום לתפוס הקדירה אין איסור משום הטמנה, ועל כרחך משום שפיה פתוח".

גר"ז (סי' רנ"ג סעי' י') – "ואפילו אם גחלים בוערות מקיפות ודבוקות סביב דופני הקדירה אין זה הטמנה כיון שהוא מגולה למעלה".

גר"ז (סי' רנ"ג סוף סעי' י"ד) – "ומכל מקום אם אין הכרים והכסתות כרוכים אלא סביב דופני הקדירה אבל פיה מגולה למעלה הרי זה מותר שאין זה דרך הטמנה".

ד ערה"ש (סי' רנ"ג סעי' כ"ד) – "ולדבריו אצלינו לא מיקרי הטמנה דדוקא כשכותלי התנור מדובקים להקדירה סביב סביב זה מיקרי הטמנה כמו מטמין במוכין וכיוצא שמקיפין את הקדירה סביב ומכסין אותו גם למעלה וזה לא שייך בהעמדת קדרות בתנורים שלנו ואין זה אלא השהיה".

ה מ"ב (סי' רנ"ג ס"ק מ"ח, ס"ק ס"ט).

ו שביתת השבת (שהיה סעי' ו') – כל זמן שאינה מכוסה מכל הצדדים רק מגולה למעלה אין נקרא הטמנה ומותר".

ז קצות השלחן (סי' ע"א סעי' י"ג) – לשונו מובא לעיל.

ח אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד הטמנה אות ד') – "האם לעולם כשמשוהו מן הקדירה אינו מכוסה לא יחשב טמון. תשובה: הטמנה מקרי כשהוא מכוסה למעלה ומן הצדדין, אבל מסתבר שמקום פנוי מהקדירה שאין שם התבשיל אם הוא רק מקצת שלא היה מכוסה אותו מקום נמי יתחשב טמון. וזהו עובדא דסילון דאנשי טבריא שבת ל"ח ע"ב דכל מקום המים היה טמון בחמין דמי טבריא".

ט הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' רנ"ג על ס"ק מ"ח) – "ודי שיהיו רב הדפנות גלויות או שהמכסה יהיה גלוי ... וא"צ רוב ממש, אלא די שחלק נכר מגבה הדפנות יהיה מגלה ברוב הקף הקדירה".

ב. מגולה רק למטה.

1. מיקל.

א הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' רמ"ז ד"ה ושמעתי) – "דא"צ שתהא מגולה דוקא בחלקה העליון אלא גם אם מגולה בחלקה התחתון בשיעור חשוב אין זה הטמנה, דלא משכחת כה"ג הטמנה ברמץ במגולה בחלקה התחתון, וכמש"כ בספר התרומה כיון שאין מכסה הקדירה מסביב מכל צד וקא שליט ביה אורא".

ב ארחות שבת (פרק ב' סעי' פ').

2. מחמיר.

א עמק התשובה (ח"ח סי' י"א אות ד', קובץ בית תלמוד להורה ח"ג עמ' קנ"ו אות כ"ד) – לשונו מובא לעיל.

3. מראי מקומות – חוט שני (ח"ב סוף עמ' קל"ח, לשונו מובא לקמן).

ג. מגולה רק מן הצדדים.

1. מיקל.

א קצות השלחן (סי' ע"א סעי' י"ג) – "והטמנה נקראת כשמדביק דבר המיטלטל סביב הקדירה באופן שנוגע בדופני הקדירה, מכל צדיה והקדירה כלה טמונה גם מלמעלה ומלמטה אבל אם מגולה מלמעלה או מדופניה אין זה הטמנה ומותר אפילו בדבר המוסיף הבל".

ב ששכ"ה (פרק א' סעי' ס"ו [דפו"ח, סעי' ע"ז]).

2. מחמיר.

א חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק ג' ד"ה והנה, סוף עמ' קל"ח) – "אם מכוסה גם מלמעלה בבגדים חשיב מוטמן ואסור אף מבעוד יום כדבר המוסיף הבל, ואף שהקדירה מגולה מן הצדדים. ודוקא שמוטמן גם מלמטה וכנ"ל, אבל כשמכוסה רק למעלה מותר לרמ"א דהטמנה במקצת לא שמה הטמנה לדעתו".

3. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"ד ד"ה אולם), עמק התשובה (ח"ח סי' י"א אות ד', קובץ בית תלמוד להורה ח"ג עמ' קנ"ו אות כ"ד, לשונו מובא לעיל).

ד. שיעור "מגולה".

1. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' הע' קצ"ה [דפו"ח, הע' רל"ג], ישורון חט"ז עמ' של"ו אות י"ב), פסקי תשובות (דפו"ח הע' ה', הע' י"ב) – "דאם בגובה של דפנות הקדירה מגולה חלק ממנה ברוב היקפה, אין זה חשיב הטמנה, דלא משכחת כה"ג הטמנה ברמץ, ובלבד שהחלק המגולה יהיה ניכר לכל אדם ולא רק במקום אחד בשיעור מועט, וכמו"ש בסה"ת, כיון שאין מכסה הקדירה מסביב מכל צד וקא שליט ביה אורא".

הגרשז"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א עמ' פ"ח אות א') – "שהעיקר שישאר עיגול סביב סביב שאינו מכוסה בבגדים, כי דרך המטמינים הוא לא להשאיר כזה מקצת מגולה".

2. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' רמ"ז ד"ה ובשיעור, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות י"ד) – "דאם מגולה קרוב לשליש מהיקף שפיר דמי".

הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א עמ' פ"ח אות א', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות י"ד) – "ואם מכסה הקדירה מלמעלה בבגדים, והיא מונחת על אש גרופה וקטומה, אף אם מקצת הקדירה למטה נשאר מגולה, לא סגי בהכי, אלא צריך רובה מגולה, דמוכח שלא הוי הטמנה, וגם אם חצי מהקדירה מכוסה בבגדים, צריך להחמיר לתת לו דין ככולה מכוסה, שיש איסור הטמנה".

3. הגר"ח ק' שליט"א (עם מקדשי שביעי עמ' ר"ט אות ל"ז) – "הרמ"א בסי' רנ"ג כתב שהטמנה במקצת אינה הטמנה. האם כשמעט מהסיר מגולה נחשב הטמנה במקצת ואין בזה איסור לדעת הרמ"א. תשובה: קצת מגולה אני לא יודע, אבל ברמ"א כתוב שאם למעלה מגולה ולמטה מכוסה זה הטמנה במקצת".

4. ארחות שבת (פרק ב' סעי' ע"ט) – "משאיר חלק חשוב מהקדרה מגולה, באופן שגילוי זה גורם הפסד משמעותי לחום הקדרה, אבל אם מגלה רק שיעור מועט אין זה בגדר הטמנה במקצת, אלא הרי זו הטמנה גמורה ואסור".
5. מראי מקומות – שבת במטבח (ארטסקרול, פרק ו' הע' ט"ו).

ה. ר"ת (ס' הישר חי' סי' רל"ה) – "דהטמנה משמע שמכוסה בה רובו או כולו".

1. לא הו"ד בפוסקים.
- א. הגריש"א זצ"ל (אוצרות השבת עמ' תקי"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות י"ז, קובץ מבקשי תורה ח"ג עמ' ק"מ) – "בספר הישר ... דבפמ"ג וש"א אין מבואר כן".
- ב. שבט הלוי (ח"ט סי' נ"ב) – "ואם כי יפה העיר כ"ת מלשון ר"ת בס' הישר סי' רל"ה דדעתו דהטמנה אסורה כשמוטמן רובו או כולו, לא כשאין גחלים רק כגובה אצבע וכיו"ב, ודאי דעת ר"ת כ"ה אבל אין זה דעת הרמ"א כלל, שנמשך אחרי דברי המרדכי וש"פ שדעתם כן".
- ג. ארחות שבת (פרק ב' הע' קל"ט) – "הפוסקים לא הביאו את דבריו".

ו. קדירה שנוגעת בגחלים, ומכסה מלמעלה בבגדים ע"י כלי רחב.

1. מיקל – מג"א (ס"ק י"ח).
2. מחמיר – א"ר (ס"ק י"ז, "נוגעים בגחלים וכו'". לדברי רמ"א סימן רנ"ג סעיף א' אפילו נוגעים בגחלים שרי כיון שאינו טמון בבגדים (מג"א ס"ק יח). ולפ"ז קשה דהו"ל לרמ"א להגיה הכא. גם על הלבוש קשיא מסימן רנ"ג סוף סעיף א'. לכן נראה לי דס"ל דהכא מיירי שמכסה התנור בבגדים, ואף שאין נוגעים בקדרה מ"מ כיון שהגחלים נוגעים הוי הטמנה, משא"כ בסימן רנ"ג דאין מכוסה בבגדים").
3. מראי מקומות – בה"ל (סעי' ח' ד"ה נוגעים, "נוגעים בגחלים. עיין במ"א סקי"ח דמשמע מיניה דלדעת הרמ"א לעיל ברנ"ג סוף ס"א דסובר דאפילו כשנוגעים בגחלים ג"כ שרי הוא אפילו כשמכסה מלמעלה בבגדים ובענין שאינם נוגעין ובספר א"ר חולק עליו וסובר דכיון שהוא מכסה מלמעלה בבגדים גם הרמ"א מודה דאין להקל אלא כשאין שולי הקדרה נוגעין בגחלים"), תהלה לדוד (ס"ק ח').

ז. מראי מקומות.

1. הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות י"ט, תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות י', שולחן שלמה סי' רנ"ט ס"ק ה'ב') – "נראה דאם עוטר את הקדירה כולה בתוך בגדים ה"ז הטמנה ואסור, דכיון שהבגדים מוסיפים הבל מחמת האש שלמטה היינו ודאי הטמנה בדבר המוסיף הבל, וכל ההיתר הוא רק מפני שבתחתיתה אינה טמונה, ולכן שרי גם לכסות בבגדים כי בתחתיתה הו"ל רק שהיה, ולדעת הב"י האיסור אינו דוקא כשהקדירה נוגעת למטה בגחלים אלא ה"ה אם נוגעת בבגדים שבצדדי הקדירה כיון שגם הם מוסיפים הבל, ולכן לא שרי אא"כ אין הבגדים נוגעים, אבל לדידן שנוהגים כהרמ"א אף שהא"ר מחמיר, מ"מ במשנ"ב עצמו בס"ק מ"א לא הביאו כלל, כן רואה אני ממ"ש המשנ"ב כאן בסוף ס"ק מ"ג מהח"א דאם מוטמן רובו בחול אסור אף אם למעלה אין הבגדים נוגעים בגוף הקדירה וצ"ע, כתבתי כל זה בלי עיון כראוי".

יז. קראקפאט (crockpot, slow cooker).

אוצרות השבת (סי' ח') – "והוא מורכב מב' חלקים: א. כלי קיבול מחרס ושעליו מונח מכסה ובתוכו מכניסים את המאכלים. ב. מכשיר חימום חשמלי שלתוכו מכניסים את כלי החרס, ובמכשיר החימום ישנו כפתור שאיתו אפשר לשנות את דרגות החום של המכשיר ...".

א. מחמיר.

1. הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ה', תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות ט', שולחן שלמה סי' רנ"ז ס"ק י"ג, מאורי אש השלם עמ' תצ"ו, עי' מוריה גליון רל"ג עמ' פ"ט להכתי') – "לא הוריתי בזה שום היתר, ואדרכה דעתי מסכמת לדבריו דכיון שהקדירה עם התבשיל מכוסה ומוטמנת כולה או רובה בתוך מכשיר חימום חשמלי, אין מעט האויר שביניהם נחשב כאינה מוטמנת כיון שכך הוא הדרך לבשל גם בימות החול, ולדעתי הרי זה חשיב ממש הטמנה בדבר המוסיף הבל, ואין להקל אפילו במבושל כל צרכו, אך לאחר שראיתי את הקדירות ונשאלתי על כך אמרתי שאסור גם בשהיה ולהחזיר, רק יעצתי לו לעשות קדירה פשוטה של פח ובכל ערב שבת יפסיקו בה בין קדירת התבשיל והמכשיר, וטוב שתהא גם בולטת וניכרת שהיא מפסקת ביניהם וגם ממעטת קצת את חום החשמל והאש היא כקטומה, ובאופן שכזה אם התבשיל מבושל כל צרכו אף שמצטמק ויפה וכיון שהיא ממש חוצצת ומפסקת מסביב לכל קדירת התבשיל אפשר להקל ולעשות כן גם לכתחילה ולא לחשוש לאיסור הטמנה".
- הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רנ"ז הע' על ס"ק י"ג) – "הכא שהאש עצמה מקיפה את הקדירה שהרי מכל עבריו הוא מוקף בגוף חימום חשמלי שמחמם את הסיר בקביעות ואין זה סתם דבר המוסיף הבל, בודאי שזו עיקר ההטמנה האסורה כיון שזה הרבה יותר מרמץ שהרי כל הסיר בתוך האש ממש, וביחוד שבחו"ל נוהגים להשתמש בו גם בחול וזהו דרך בישולו ...".
- א. אמנם עי' שבת כהלכה (ח"ב עמ' ס"ח) – "הגרמ"מ יאדלר שליט"א בעמ"ח ספר 'מאור השבת' אמר לי, שזמן רב לפני שנתפרסמה תשובת הגרש"א הנ"ל - שאל הוא את מרן על כך, ובכמה מכתבים שהשיבו היתה ברורה דעתו להקל בזה. ולאחר שנכתבה בשמו התשובה האמורה להחמיר בדבר, חזר הוא וכתב עליו לברר מקחו, שאכן כפי שפסק מלכתחילה להקל הוא הנכון. והוכיח הדברים בכמה וכמה הוכחות ברורות, מדברי הפוסקים ונו"כ השו"ע וכו'. אלא שהמכתב נמסר לתעודתו יומיים לפני שהגרש"א אושפז במחלתו שממנה כבר לא קם, ולאחר הסתלקותו נמצאה על שולחנו הטהור והחזרה אליו - 'יבלחט"א. ואמר לי, שלאור היכרותו עם מרן ודרכי פסיקתו וכו', הרי שלדעתו ברור שאם ראה את מה שכתב בדרכי ההיתר בזה, קרוב לוודאי שהסכים גם

- כן כך הלכה למעשה. ובנסותי לברר הדברים עוד יותר, אמר לי אכן אחד מהת"ח המופלגים פעה"ק, שבפניו הועד בבירור ממי ששמע בעצמו מבנו של הגרשז"א - שמפורש אמר שהצדק עם הגרמ"מ יאדלר במכתבו שהוכיח **להיתר בזה**".
2. **הגריש"א זצ"ל** (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ג, ארחות שבת פרק ב' הע' קמ"ט אות ג', אוצרות השבת עמ' תקי"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות י"ז, קובץ מבקשי תורה ח"ג עמ' ק"מ) – "מ"ש הרא"ש ... אין כוונת הרא"ש להתיר הטמנה בדבר המוסיף הבל אם בתחילה נתן לשם בישול ... וכוונתו לומר דמכיון דבתחילה בישל שם הקדירה ואח"כ בא לכסות את הקדירה הכיסוי הזה דינו כחזרה ... ומילתא דפשיטא הוא דה"סיר' דנדון דידן שמתחילה היה מוטמן בו הקדירה דאסור משום הטמנה בדבר המוסיף הבל. ולהתיר בגלל שה"סיר' אף שאמנם מקיף את הקדירה מכל צדדיו אבל למעלה הוא מכוסה רק בכיסוי הקדירה וה"ז בכלל מ"ש הרמ"א בסי' רנ"ג דכ"ז שהוא מגולה למעלה לא מיקרי הטמנה, לדינא לא נראה כן, מלבד שהפ"מ סי' רנ"ט במ"ז דעתו נוטה לאסור ... נוסף ע"ז כ' במהדו"ב של שו"ע הרב בסי' רנ"ז לחלק בין אם כוונתו להטמין קדירתו בכדי לשמור על חומו ... ועוד נראה דבנ"ד שהכיסוי של הקדירה מונחת על ה"סיר' שיש לראות את הכיסוי כחלק מ'הסיר' שהרי הוא מתוכנן שיהיה מחובר להמסגרת של הסיר. לכן **נראה שאין להשתמש בהסיר הנ"ל לשבת** אא"כ שמו מתחת הקדירה אבנים או צורות בגד בכדי להגביה קצת את הקדירה שיהא חלל בין הקדירה להסיר ובצירוף שיש קצת חלל בכמה מקומות בגובה בין הסיר להקדירה, בכה"ג שפיר רשאים להטמין בו בשבת".
- א) **אמנם עי' שבת היום** (סי' רנ"ג סעי' א' אליבא דהלכתא אות י', עמ' נ"ב) – "התפרסם בשם מרן הגרי"ש אלישיב לאסור, אולם הראתי ביחד עם ידידי הרה"ג ר' אופיר מלכה שליט"א את הסיר בפני מרן הגרי"ש אלישיב ובדקו מכל צדדיו ואמר לנו שאין סיבה לאוסרו אלא לפוסקים כמרן הב"י דהטמנה במקצת שמיה הטמנה, **אבל לרמ"א אין זו הטמנה ושרי**".
3. **הגר"א נבנצל שליט"א** (ביצחק יקרא סי' רנ"ג על מ"ב ס"ק מ"ח, תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"א) – "אדמו"ר זללה"ה ... דכיון שכך הוא דרך הבשול בסיר זה גם בחל, נמצא שגלוי חלקו העליון של הסיר אינו ממעט כלום מן החם הנדרש לתבשיל, וכאלו כלו טמון".
4. **תורת חיים** (סי' כ"ג) – "ולדינא יש להחמיר אם כדעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שהצריך הפסק כיסוי פח בדפנותיו, או כדעת הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] שהצריך להגביה את הקדירה בשביל שלא יתחשב כמוטמת בתחתיתה שמלמטה. וע"י הוספת אלו הפרטים יש בזה גילוי דעת שכוונתו למעט החום, ואין לחשוש שמא יחתה לאחמ"כ".

ב. מיקל.

1. **אג"מ** (ל"ט מלאכות ריש עמ' תרל"ג, ודברת במ ח"א סי' ס"ה סוף אות ד', מסורת משה ח"א או"ח אות רט"ז ס"ק ו') – "ואביו זצ"ל אמר דליכא חשש בכה"ג ע"פ הרמ"א בסימן רנג, ובפשיטות כל דלמעלה ליכא כיסוי ממילא לא מקרי הטמנה, וכיסוי הקדירה לא שמענו דהוי דרך הטמנה".
- אג"מ** (מסורת משה ח"ג או"ח אות קמ"ט) – "ושאלתי את רבינו האם יש איסור הטמנה בשבת בשימוש בקדירות החשמליות החדשות שנעשו לצורך הכנת מאכלים כמו טשולנט. והשיב רבינו בודאי שלא, דלמה יהיו חמורות יותר מסתם קדירה הנמצאת ע"ג האש, דזה נחשב כדרך שהיה לא כהטמנה, וכל שנעשה לשהיה אין בו איסור הטמנה, כמו שבתנורים אין בהם איסור הטמנה. ושאלתי הלא כן מוזכר שיש שאלות בתנורים אם נוגעים בהקדירה. ודחה רבינו שמ"מ אין לזה דמיון".
2. **הגרפ"ש זצ"ל** (אוצרות השבת עמ' תקי"ט) – "לענ"ד מעיקר הדין קראק-פאט לא מיקרי הטמנה, שעיקר דין איסור הטמנה הוא דוקא א' כשגוף המחמם או שעכ"פ שומר את ההבל הבא מדבר אחר המוסיף הבל נוגעים בקדירה [וכמבואר במחבר ונו"כ בסי' רנ"ג ס"א בא"ד וכ"ז בענין וכו' ובסי' רנ"ז ס"ח בא"ד כל שהוא בענין וכו' יעו"ש], וב' [לנמשכים אחרי פסקי הרמ"א] שהקדירה כולה מכוסה ע"י הגוף המחמם [וכמבואר ברמ"א שם הגה וי"א דאפי' אם הקדירה וכו'] או ע"י השומר את החום הבא ממקור המוסיף הבל וכו' ויעו"י במ"ב בסי' רנ"ג ס"ק מ"ח וס"ט ובסי' רנ"ח ס"ק ב' ובשעה"צ שם אות ט'. והמציאות בקראק-פאט שאין כל הקדירה מכוסה ע"י הגוף המחמם או ע"י השומר את החימום, ולכאורה צ"ל מותר לרמ"א וכו' ל', **ואע"פ שדרכו בכך גם בחול, מ"מ היכן מצינו שחז"ל אסור בכה"ג**. וכמדומה שגם ישנן כאלה שאין הקדירה נוגעת כלל בבלעך שבתוכו חוטי החשמל שהן מקור החום ואפי' כשהוא למטה מן הקדירה. והנה ... או"ד החוטים לחוד והבלעך לחוד ומיקרי הפסק בין הקדירה לגוף החימום לכו"ע ואפי' למחבר ... מסתבר לענ"ד שהקראק-פאט בכלל לא מיקרי דרך הטמנה אלא דרך בישול, וכן שמו בענגליש סלו-קוקער (Slow Cooker פ' בישול איטי)".
3. **חזון עובדיה** (שבת ח"א עמ' ס"ד, ברכת יהודה ח"ב או"ח סוף סי' ט"ו, שלחן יוסף או"ח אות ק') – "מותר להשתמש בו לצורך חמין הנאכל בשחרית של שבת, ואין בו איסור משום הטמנה. ובלבד שיכסה את כפתור ההפעלה [כיון שכל זה נעשה לצורך האכילה בשחרית של שבת ... הרמ"א, ויש אומרים שאפילו אם הקדירה עומדת ע"ג גחלי אש ממש, כל זמן שאינה מכוסה למעלה בבגדים לא מקרי הטמנה, ושכן נוהגים ... דשאני הכא שהקדירה הפנימית הנמצאת ע"ג הסיר החיצון שיש בו גופי חימום, יש אויר מפסיק בינה לבין גוף החימום, ובכה"ג משרא שרי ..."]".
4. **שבט הלוי** (ח"ט סי' נ"ב, אוצרות השבת עמ' תקט"ז) – "יקרתו קבלתי וכ"ת הציע לנו ספיקותיו להלכה בענין השתמשות כלי קדירה המכונה סלו - קוקר שהוא כלי אלקטרי לבישול איטי של מאכלים, והרבה משתמשים בו בש"ק בארה"ב וגם בא"י לצורך הטמנת החמין צאלנט, מעשה הכלי הוא מב' חלקים א. כלי קבול של חרס שעליו מכסה ובתוכו מכניסים החמין המאכלים. ב. מכשיר חימום שבתוכו מכניסים את כלי החרס הנ"ל, וכפי אשר הראה לי כלי חרס בולט למעלה מכלי מכשיר החימום שהוא ג"כ כעין כלי ורובו בתוך מכשיר החימום, וישנם כאלה שמכשיר החימום רק בתחתית הכלי, וישנם כאלה שמכשיר החימום הן בתחתית הכלי והן בצדדים. ומע"כ מסופק בדין הטמנה במוסיף הבל דודאי לדעת השו"ע סי' רנ"ג ס"א דאם עומד ע"ג גחלים הוא בגדר איסור הטמנה במוסיף הבל א"כ כה"ג אסור, כי קא מבעיא לי' לדעת הרמ"א אם חשיב כה"ג הטמנה במקצת או נימא כיון שמשך גובה הקדירה מכוסה חשיב כה"ג הטמנה. והנה בעיקר יסוד זה אם לדעת הרמ"א כשרובו מכוסה ורק פיה למעלה מגולה אם נחשב הטמנה במקצת ומותר לדעת הרמ"א או לא, הנה מקושת הרמ"א בסי' רנ"ג על מש"כ ב"י דכיון ששולי הקדירה נוגעים בגחלים הוי הטמנה

כמש"כ הרא"ש והר"ן ריש כירה וע"ז הק' בד"מ דצ"ע דהא לא נקרא הטמנה אלא כשמכסהו למעלה כמו שיתבאר בס' רנ"ז, ועפ"ז מישב הוראת האו"ז המקיל, הנה מזה ודאי מוכח דהכל תלוי בזה אם מכוסה גם למעלה, ומזה מש"כ כב' במכתבו להגרש"ז אורבאך זצלה"ה דכל מה שכ' ברמ"א ומ"ב סי' רנ"ג ס"ק מ"ח ודברי המ"ב בס' רנ"ח, דמיירי בדבר שאינו מוסיף הבל אבל בדבר שמוסיף הבל אסור גם אם רוב הקדרה מוטמן, **אין זה נכון כלל** דהא המ"ב מפרש דברי הרמ"א שכ' וי"א שאם אפי' הקדרה עומדת ע"ג האש ממש כ"ז שהיא מגולה למעלה לא נקרא הטמנה והעיד שכן המנהג, וכדברי מג"א שם ס"ק י"ח בביאור דברי המרדכי, באם הגחלים מונחים סביב הקדרה, לענין מכבה ומבעיר, אבל מצד הטמנה אין שאלה גם אם מונחים על שטח החיצוני של רוב הקדרה, כיון שאין מכוסה למעלה, וכאשר מפורש להדיא שם בשו"ע הגר"ז בשם השארית יוסף בביאור המרדכי, והם דברי השארית יוסף שרמזו המג"א בר"ת (ש"י) ומדלא חולק המג"א על דבריו מכלל דכן ס"ל כפשטות דברי הרמ"א, וכן פשטות דברי הלבוש שם. ואם כי יפה העיר כ"ת מלשון ר"ת בס' הישר סי' רל"ה דדעתו דהטמנה אסורה כשמוטמן רובו או כולו, לא כשאין גחלים רק כגובה אצבע וכיו"ב, ודאי דעת ר"ת כ"ה אבל אין זה דעת הרמ"א כלל, שנמשך אחרי דברי המרדכי וש"פ שדעתם כן. וכן לא נעלם מאתי מש"כ מרן החזון איש הל' שבת סי' ל"ט ס"ק י"ט על מש"כ בד"מ דבסי' רנ"ז מבואר דלא נקרא הטמנה אלא במכסה מלמעלה ולכן סתם הרמ"א לדינא להקל ליתן גחלים, והחזון איש כ' ע"ז דאין זכר לזה בס' רנ"ז, דמהתם אין ראי' כשמטמן בגחלים ודעתו להחמיר בגחלים, וא"כ ה"ד בנ"ד, וע"ש ג"כ מה שמפקפק על המ"ב סי' רנ"ג ס"ק ס"ט וא"כ בודאי יש מקום להחמיר למי שרוצה, אבל **קשה להלכה לדחות דברי רמ"א מפורשים שנמשכו אחריו כמה וכמה גדולי אחרונים ובפרט המג"א למעיין בדבריו, והרמ"א כ' שכן נוהגים**. וע"כ אומר בטח דודאי מי שרוצה להחמיר יחמיר וכמש"כ גם כבוד דודו הגדול הגאון רש"ז זצלה"ה, אבל להרעיש על אלו שכן מתירים זה אין בידנו, ומש"כ כ"ת דאולי בנ"ד ומציאות זה לכו"ע אסור, עדין צריך לעיין בו, ובענין איסור שהי' הלא יש עצה שלא יהי' שהי' באיסור וע"ע בסימן שאח"ז".

שבט הלוי (ח"ט סי' נ"ג אות א', מבית לוי ח"ט עמ' נ"ה) – "ואודות השאלה בענין הקדרה סלו קוקר – לענין הטמנה – זה לא מכבר השבתי בזה וגם נשלח לי מה שהשיב ידידי מאז הגרש"ז אורבאך זצ"ל בזה – ודעתי העניה דאין להרעיש נגד המתירים כיון דפשטות הרמ"א סי' רנ"ג ס"א כדבריהם דאפילו בגחלים כל זמן שהיא מגולה למעלה בלי גחלים אין דין הטמנה במוסיף הבל (אלא שהי') ומוכח דאפילו רובו מכוסה – חוץ מלמעלה כמבואר ג"כ בד"מ שם. וכן מפורש שם – בשו"ע דרב בס' רנ"ג ובקו"א סי' רנ"ז דאפילו אש לווהט סביבו וכו"ז עפ"י הבנת הגאון שארית יוסף במרדכי – וכן מוכח במג"א שם למעיין היטב – על דברי שארית יוסף בר"ת (ש"י) וכן דעת הלבוש שם – ולא נעלם מאתי דבס' הישר לר"ת משמע דלא התיר רק במיעוט גחלים – וכה ראיתי בחזון איש הל' שבת סי' ל"ז ס"ק י"ט שמפקפק על רבינו הדרכי משה – אבל גם הוא הבין קולת הרמ"א כמש"כ. **ופשיטא דמאן דמיקל כהרמ"א וש"ו ע"ד הגר"ז ודעימי' ומג"א דכתורה עשה אלא דמי שהחמיר לעצמו יש מקום להצדיק חומרתו** – אבל לבטל אין לנו כח – ולענין שהי' הלא יש עצה לכסות כפתור וכדומה".

5. **עמק התשובה** (ח"ד סי' י"א אות ב', אור ישראל ח"א עמ' ל"ט) – "הואיל ולמעלה הוא מגולה אין בו משום הטמנה ... ועוד סברא י"ל הואיל וכך הוא דרך בישולו של הכלי הנ"ל וכאלו הי' הכלי עם מושבו ... ובלא"ה פוסק הרמ"א ז"ל (בסי' רנ"ז ס"א) דבדיעבד לצורך מחר לא אסור הטמנה".

6. **תשובות והנהגות** (ח"ג סי' ק"ו ד"ה ומה) – "נראה דאף אם נימא דבמגולה למעלה עדיין הוי כהטמנה, היינו כשמוטמן לבד, אחשביה בכך להטמנה ואסור, אבל כאן שיש כאן גם חימום בכח חשמלי וסומך עלה, גם לדידיה אין כאן הטמנה גמורה, וכה"ג נחשב לכירה כעיקר כוונתו כשאינו הטמנה גמורה ויש להתיר, ועכ"פ במילי דרבנן והמנהג להתיר יש להם על מה לסמוך, והמחמיר לעצמו כגדולי הוראה שהחמירו בזה לעצמו יחמיר".

7. **זכור ושמור** (דפו"ח בישול עמ' קפ"א, עמ' רי"ב, קונ' וישכם אברהם הל' שהייה חזרה והטמנה הע' של"ז) – "ויש מקום להחמיר אם רוצה".

8. **אור יצחק** (ח"א או"ח סי' ע"ב) – "מותר להשתמש בסיר זה, וכן המנהג כאן באמריקה. ואין לחוש להטמנה כיון שאין כל הסיר הפנימי מוטמן, ובהטמנה אין נאסר רק כשטמן כולו ולא רק רובו".

9. **הגר"ז פיינשטיין שליט"א** (ודברת במ"א סי' ס"ה סוף אות ד') – "דאנן קיי"ל כפשטות דברי הרמ"א דכל שאינו מכוסה למעלה בדרך הטמנה כגון בגדים שעל הקדירה לא מקרי הטמנה. ומה דה'קראקפאט' מכוסה בכיסוי לא הוי דרך הטמנה אלא דרך בישול בקדירה שיש בה כיסוי ולא הוי כהטמנה. ולכן **צע"ג בדברי המנה"ש** בזה דלא מובן כ"כ דבריו שם ... ומה דרוצים להחמיר משום הפמ"ג בסימן רנט זה אינו לפי מה דקיי"ל כדברי המ"ב ורוב אחרונים שלא מביאים הפמ"ג ופסקו כולם כדעת הרמ"א בזה, ומה שיש כיסוי למעלה שלא בדרך הטמנה לא מקרי מכוסה למעלה דאינו דרך הטמנה כמ"ב (סימן רנג, ס"ק מח). ומה שכתב הגרש"ז זצ"ל לא ברור דלא כתב לבאר דעתו כל הצורך וצ"ע".

10. **ברכת יהודה** (ח"ב או"ח סי' ט"ו) – "דיש להקל בזה".

11. **הגר"י ברקוביץ שליט"א** (זרע שמואל הע' קמ"א) – "להקל בכל זה. אבל אם אפשר בקל לצאת שיטת רשז"א זצ"ל, למה לא, ומדת חסידות הוא".

12. **פסקי תשובות** (דפו"ח אות י"ג ומכאן) – "וכיון שיש הפסק אויר בין הקדירות אין בה דין הטמנה, וכאמור בשעה"צ (הנ"ל) שאפילו קצת אויר מפסיק סגי".

ג. טעמים להחמיר.

1. הטמנה במקצת, יש להחמיר – ע"פ הרשב"א, **מחבר**, עי' פמ"ג, חזו"א.

2. מגולה למעלה, פירוש גם על צדדיה – ע"פ חד צד בהפמ"ג.

3. רוב מכוסה [ולכל הפחות במוסיף הבל] – ע"פ ר"ת, עי' ארחות שבת [וע"פ הח"א, ומ"ב].

4. צריך למעט החום, וגורם קצת הפסד – **הגרשז"א** זצ"ל ע"פ הס' התרומה.

5. הכיסוי כחלק מהסיר – **הגריש"א** זצ"ל.

ד. טעמים להקל.

1. הטמנה במקצת לא שמה הטמנה, והוא פתוח למעלה – ע"פ הרמ"א (סי' רנ"ג סעי' א').
2. יש הפסק אויר בין החרס והמתכת – ע"פ המחבר (סי' רנ"ז סעי' ח').
- א) הגרמ"ח כהנא שליט"א – "ולכאורה בהקרא"ק פא"ט שלנו לא מיבעיא דהאוריר ביניהם נחשב כאוריר אליבא דהגר"ז, אלא אפי' המשנ"ב יהיה מודה דנחשב כאוריר המפסקת. והיינו משום דהאוריר בהקרא"ק פא"ט שלנו לא נעשית רק כדי לתת בתוכו הכלי הפנימי, אלא בדוקא נעשה גדול מזה ובכוונה כדי שיהיה אויר מפסיק ביניהם. והטעם הוא משום דאוריר אינו ממשיך החום כמו מתכת (וכידוע), וכדי שהתבשיל לא ישרף בדוקא עושים אויר ביניהם. וזה דומה לציור שהשעה"צ מתיר. [וזה שלא כמו שהבין ר' מרדכי יצחק רובין שליט"א שהכלי החרס המונח בתוכו 'בצמוד ממש', דאין זה המציאות.] ולפי"ז יש עוד טעם להתיר הקרא"ק פא"ט שלנו. (אינני מסכים לסברה זו דכיון דההפסק אויר הוא בכדי להיטיב להתבשיל אין זה גריעותא בהטמנה דרק היכא דמגרע שיצטנן יותר (באופן שטוב יותר שיהיה חם) מכפי שיהיה אילו היה מכוסה לגמרי אזי מתירין ולא היכא שעושה כן בכדי שלא ישרף דמ"מ גלי דעתא דניחא לי' בחימומה וע' במנחת כהן ספר משמרת שבת שער שני פרק ח' בד"ה ואמנם בשהייה לא גזרינן").
3. הוי דרך בישול – ע"פ הרא"ש, והמג"א.
- א) הציור של הרא"ש, תחלת נתינת הקדירה שם לא היתה לשם הטמנה. ונראה מהרא"ש, שצריך גם הטעם שאין ראוי להטמין בתוך הקרקע. א"כ, איך לסמוך על הרא"ש, ועוד, שאר ראשונים לא הביא טעם זה. י"ל: שיכול לומר, הצד להחמיר בציור של הרא"ש, שהיה עשה מעשה אח"כ של הטמנה, אחר שגרף הגחלים. אבל אם בשעת נתינת הקדירה שם, היה ג"כ הטמנה, יכול לומר לכו"ע יש להקל. שהוא מעשה בישול, ואין מעשה הפרדה של הטמנה. ועי' הגריש"א זצ"ל (לשונו מובא לעיל), הסברא להפוך. שכאן גם הרא"ש הסכים לאסור, כיון שלא היה נתינת הקדירה בלי מעשה הטמנה.
4. בדיעבד, לכו"ע מותר – כיון שהוא שוגג, אומר מותר – רמ"א (רנ"ז סעי' א').
5. בדיעבד, לכו"ע מותר – כיון שהוא לצורך מחר – רמ"א (רנ"ז סעי' א').
6. בדיעבד, לכו"ע מותר – כיון שכבר מבושל מאכל ב"ד – רמ"א (רנ"ז סעי' ז').
7. הל' שבת בשבת (פרק ה' הע' קל"ז) – "יסוד גדול להתיר בכל מיני הכלים המסביבים לקדירה שאין חל עליהם שם הטמנה לסברא זו, שא"א להם לנגוע ולהדבק לקדירה..."
8. הגרמ"ח כהנא שליט"א – "והיינו דהמציאות בהקרא"ק פא"ט שלנו הוא דהחוטאים המחממים הוא רק בהצדדים ולא למטה. ולפי"ז נמצא דלא הוי מכוסה בכל צדדי' וגם מלמטה בדבר המוסיף הבל מצד עצמותו. ולעיל הבאנו ראי' מהחיי אדם דתנור לא נחשב כדבר המוסיף הבל מצד עצמותו, וגם השבות יצחק צריך להודות לזה. וא"כ מה שמכוסה למטה דומה לכיסוי של בגדים ואז גם השבות יצחק מודה דצריך שיהיה מכוסה גם על גגה. ומהחיי אדם יש ראי' לאסור רק היכא דהוי מכוסה בצדדי' וגם מלמטה בדבר המוסיף הבל מצד עצמותו ולא היכא דהוי מכוסה בצדדי' בלבד. (הערה זו הוא שמעתי בשם ר' פלדך שליט"א.) ואין לומר דבהקרא"ק פא"ט הכל נחשב כגוף אחד וא"כ גם מלמטה נחשב כדבר המוסיף הבל מצד עצמותו, דסברא זו דחוקה מאד".
- א) הגרש"א זצ"ל (ארחות שבת פרק ב' הע' קמ"ט אות ג') – "שאם גופי החימום נמצאים רק בתחתית הסיר ולא מן הצדדים, או שהם נמצאים רק בצדדי הסיר ולא בתחתיתו, יש להקל [למאי דנהגין להקל בהטמנה במקצת] אף באופן שדפנות הכלי החיצון מקיפות את כל הקדירה".
9. דרבנן, וספק לקולא [ועונג שבת].

ה. פתרונות: למחמירים.

1. לעשות קדירה פשוטה של פח, מבושל כל צרכו, וטוב שתהא גם בולטת וניכרת שהיא מפסקת ביניהם וגם ממעטת החום.
- א) הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ה', תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות ט', שולחן שלמה סי' רנ"ז ס"ק י"ג) - לשונו מובא לעיל.
2. להגביה הקדירה הפנימית.
- א) הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ג, ארחות שבת פרק ב' הע' קמ"ט אות ג', אוצרות השבת עמ' תקי"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות י"ז, קובץ מבקשי תורה ח"ג עמ' ק"מ, ששכ"ה פרק א' דפו"ח הע' רנ"ה) - לשונו מובא לעיל.
3. הגר"ע אויערבאך שליט"א (תורת חיים סי' כ"ג ענף ח' ד"ה וראיתי) – "דאין די לעשות הפסק מנייר כסף אלא צריך בדוקא הפסק פח, שממעט את החום".

- ו. קשה – ח"א (כלל כ' סעי' כ"ב, "שיטמין הכלי עם הקאווע בחול, ובלבד שלא יטמין כולו, רק חציו או שלישו, ואחר כך יכפה עליו קדירה בענין שלא יגע הכלי בקדירה רק יהיה אויר בין הקדירה לכלי ואז יכול ליתן על הקדירה בגדים או כרים מה שירצה, כיון דאין הטמנה למעלה נוגעת בכלי שיש בו הקאווע"), מ"ב (סי' רנ"ז סוף ס"ק מ"ג, "ואם כופה כלי רחבה או שנותן עליה דף רחב ומכסה בבגדים מלמעלה מותר אף שמעמידו עד חציו בחול [ח"א בכלל כ']").
1. הגר"י רובין שליט"א (ארחות שבת ח"א עמ' תקמ"א אות ג') – "מ"מ יש לכאורה לחלק בין אם ההטמנה היא בדבר המוסיף הבל לבין אם ההטמנה היא בדבר שאינו מוסיף הבל, דבדבר שאינו מוסיף הבל קיל טפי ולא אסרו עד שתהיה הקדירה מוטמנת כולה, לפי שאין החום מגיע לקדירה מחמת הבגדים ולכן כל דשליט בה אוירא לא אסרו. משא"כ כשמטמין בדבר המוסיף הבל דהחום בא מהרמץ או מהחול חמיר טפי ואף אם רוב הקדירה מוטמן אסרו שמא ירתיה. ולפי"ז א"ש דברי החיי אדם ... שהרי בכלל כ' איירי במטמין בחול דהוא דבר המוסיף הבל ולכן טפי מחציה אסור, משא"כ בכלל ב' דשם איירי במטמין בבגדים דהם אינם מוסיפים הבל, ולכן כל שאין הקדירה מוטמנת בהם שרי להטמין".

2. ששכ"ה (אוצרות השבת עמ' תקכ"ב) – "שמה שהח"א בכלל כ סי' כב כותב דהקדירה מוטמנת בחול עד חציה, ר"ל שהוא מדבר ממנה העולם לא להטמין קדירה כולה בחול, רק חציה או שליש. אבל אה"נ דהטמנה בדבר המוסיף הבל ג"כ אינו אסור אא"כ מכוסה כולה..."
3. שבות יצחק (ח"ב עמ' רמ"ח) – "החיי"א ... ואפשר שיש חילוק בין הטמנה בבגדים להטמנה בחול, דכשטמין בחול כיון שהוא דבר המוסיף הבל שפיר הוי דרך הטמנה אפי' אין הכלי מכוסה כולו אלא רובו, משא"כ כשההבל מגיע מלמטה והוא מטמין בבגדים אזי אם רק מגולה קצת תו לא מיקרי דרך הטמנה, דכיון שאין החום מהבגדים עצמם אלא מגיע ממקום אחר בקל אינו נשמר אם יש שם חלק מגולה וא"ז דרך הטמנה, ואכתי צ"ע."
4. מראי מקומות – חוט שני (ח"ב עמ' קל"ט ד"ה והנה, לשונו מובא לקמן), מגילת ספר (סי' ד' אות ז'), קובץ מבקשי תורה (ח"ג עמ' שכ"ד).

ז. חזרה לתוך קראקפאט - יש לדון לאסור מצד ב' טעמים: מצד כופה, ומצד תוכה.

1. ע"י סי' רנ"ג סוף סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
- ח. מראי מקומות – פני שבת (עמ' פ"ה אות ג'), פרי תמרים (עמ' ס"ו), ארחות שבת (פרק ב' סעי' פ"ח, בירור הלכה סי' ב'), אוצרות השבת (עמ' תקי"ד - עמ' תקכ"ב), ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תרל"ב), הלכה שלימה (ח"ב סי' ה'), RJJ (חל"ד עמ' ק"ג).
1. ששכ"ה (פרק א' דפו"ח סעי' פ"ח, אוצרות השבת עמ' תקכ"א) – "... דמבואר ברא"ש פ"ד דשבת סי' ב', 'אבל במקום שבישלו שם הקדירה כל היום, תחילת נתינת הקדירה שם לא היתה לשם הטמנה', וכ"ה בסי' רנו במ"א ס"ק יח, והרי בני"ד הוא הכניס את הקדירה לשם בישול ולא לשם הטמנה ... הטמנה, כיון שהקדירה החיצונית אינה מכוסה, אין זה נקרא הטמנה בדבר המוסיף הבל, שיאסר בשבת."
2. מגילת ספר (ענינים שונים או"ח סי' י') – "שאיין למחות ביד המקילים ... כל בעל נפש יחוש לעצמו שלא להשתמש בכלי זה אלא"כ אפשר לעשות באופן שיהיה קצת הפסק אויר ...".
3. הל' שבת בשבת (פרק ה' הטמנה סעי' ט"ז) – "סיר המכונה 'קראקפאט' המיועד לבישול איטי ולשמירת החום, אין להשתמש בו בשבת אף מבעו", משום חשש הטמנה במוסיף הבל, אא"כ הגביה מעט שולי הקדירה ע"י מטבעות אבנים וכדו' באופן שתחתית הקדירה ופיה ניכר שאינו נוגע בסיר וגם מהצדדים יש מעט מגולה, ומ"מ המיקל להשתמש בסיר זה יש לו על מי לסמוך דאין למחות בידו ודוקא כשנתבשל כמאב"ד מבעו"י ולא יחזירנו בשבת".

יח. מנהג ישראל: לענג שבת בחמין.

א. מקור המנהג.

1. רבינו נסים גאון (הקדמת לברכות עמ' א' טור א') – "אבל דבר שהיו עושין כל עת ועת, כמו המלאכות וחיוב המועדים ואכילת הטמון והאליה, לא נעלם אפילו מהנשים ואפילו מהעבדים, כי כל יום הן רואין אותו הענין והיו עושין אותו. ולא סרה האומה מזה המנהג מימות משה ועד אחר חורבן בית שני ...".
- (א) מראי מקומות – חבליים בנעימים (ח"ד סי' ס"ז אות ב' ס"ק א', "רב נסים גאון ... מוסבים נגד שיטת הקראים"), דברי מנחם (ח"ב הערות על הלכות שבת סי' ג'), באר משה (ח"א סי' א' אות ב').
2. תשובות הגאונים (שע"ת סי' ל"ד) – "והטמנת חמין תקנה גדולה היא דתקינן רבנן משום עונג שבת שהרי כל ימות החול אוכל אדם תבשיל מכל פנים וחם, ובשבת תקנו חכמים להטמינו מבערב כדי שישתמר המאכל בחמימותו ויהיה חם בשבת ואיכא בהא מילתא עונג שבת ורוב מן החיצונים תלמידי בייתוס יהיו (נ"א אהליהם) לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס וירקבו עצמותם אשר הטעו את כל הטועים והזונים אחריהם להטעותם שהחמין אסור בשבת ותפח רוחם שהרי המאכל עצמו שיניח אדם מבערב על גבי גחלים לא אסרוהו רבותינו אלא משום שמא יחתה בגחלים אבל איסור אין בו מן התורה הילכך כל שאינו אוכל חמין בשבת לפי אותו הדרך בר נדוי ודרך מינות יש בו וצריך להפרישו מקהל ישראל ויש לנו לדקדק אחריו אי משום חולי הוא אי משום פנים אחרים כגון שאינו תאב לאותו מאכל ואינו מניח משום צד מינות אחר אין עלינו להוכיחו בכך אבל מ"מ יש לנו לזרוז ולהודיעו מאותו דרך ולהכריח עצמו כדי שיענג את השבת".
3. ס' העיתים (סי' ט"ז) – "הטמנות חמין תקנה גדולה היא דתקינן רבנן משום עונג שבת שהרי כל ימות החול אוכל אדם תבשיל מכל פנים וחם, ובשבת תקנו חכמים לטמנו מבערב כדי שישתמר המאכל בחמימותו ויהי' חם בשבת ואיכא בהא מילתא עונג שבת, ורוב מן החיצונים תלמידי בייתוס יהי' אהליהם לנתוץ וירקבו עצמותם אשר הטעו את כל הטועים והזונים אחריהם להטעותם שהחמין אסור בשבת ותפח עצמותיהם שהרי המאכל עצמו שיניח אדם מבערב ע"ג גחלים לא אסרוהו רבותינו אלא מטעם שמא יחתה בגחלים אבל איסור אין בו מן התורה, והילכך כל שאינו אוכל חמין בשבת בר נדוי הוא ודרך מינות יש בו וצריך להפרישו מקהל ישראל, אבל מ"מ יש לנו לדקדק אחריו אי משום חולי הוא או משום פנים אחרים כגון שאינו תאב לאכול מאותו מאכל ואינו מניח משום צד מינות (אחר) אז אין לנו להוכיחו בכך אבל מ"מ יש לנו לזרוז ולהודיעו להתרחק מאותו דרך (ולהכריע) להכריח עצמו כדי שיענג את השבת כדרך שתקנו חכמים בהטמנות חמין".
4. בעל המאור (סוף דף טז:) – "ויש אומרים כי תקנת רבותינו היא לענג את השבת בחמין וכל מי שאינו אוכל חמין צריך בדיקה אחריו אם הוא מין ואם מת יתעסקו בו עממין ולהזמין לבשל להטמין ולענג את השבת ולהשמין הוא המאמין וזוכה לקץ הימין ויש מן החכמים אומרים על השמאל שהוא ימין אנו קורין עליהם מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם לחכמה".
5. כל בו (סי' ל"א) – "כתב הר"ז ז"ל תקנת רז"ל היא לענג שבת בחמין וכל שאינו מאמין ואוסר החמין צריך בדיקה אחריו אם הוא מין".

6. ארחות חיים (הל' שבת אות ע"ב) – "כתב הר"ז ז"ל תקנת רבותינו היא לענג שבת בחמין וכל מי שאינו מאמין ואוסר החמין צריך בדיקה אחריו אם הוא מין".
7. אבודרהם (שחרית של שבת) – "ושמעתי בשם הרב ר' זרחיה הלוי שאמר כל מי שאינו אוכל בשבת חמין, צריך לעשות בדיקה אם הוא מין ואם מת יתעסקו בו עממין. ויש מן האומרים על השמאל שהוא ימין. וכל המאמין להבשיל ולהטמין. הוא המאמין. ויזכה לראות בקץ הימין".
8. רמ"א (סעי' ח', סי' רנ"ט דר"מ ס"ק ב') – "ומצוה להטמין לשבת, כדי שיאכל חמין בשבת, כי זהו מכבוד ועונג שבת. וכל מי שאינו מאמין בדברי החכמים ואוסר אכילת חמין בשבת, חיישין שמא אפיקורס הוא".
9. לבוש (סוף סעי' י') – "מצוה להטמין לצורך שבת כדי שיאכל בשבת מאכל חם, וזהו מכבוד ועונג שבת, וכל המפקפק על הטמנת חמין לשבת שאינו רוצה לאכול חמין בשבת, משום טעמא שנתבשל בשבת ואינו מאמין בדברי חכמים, הרי זה נקרא מין ומלעיג על דברי חכמים וחייב מיתה".
10. מ"ב (ס"ק מ"ט) – "וכל בעל נפש לא יסור ממנהג ישראל להטמין חמין על שבת ולקיים מצות עונג שבת כאשר נהגו אבותינו מעולם ושומר מצוה וכו'".

ב. מי שהחמין מזיק לו.

1. מותר לאכול צונן.
- א) מג"א (ס"ק כ') – "אבל מי שמזיק לו החמין מותר לאכול צונן (מ"מ)".
- ב) תוס' שבת (ס"ק כ"ז) – "ומי שהחמין מזיק לו מותר לאכול צונן: [ובמ"מ סיים דמי שאין עושה כן עליו נאמר (קהלת ב' י"ד) כסיל בחושך הולך ועל שניהם אני אומר (משלי כ"ב ה') צנים ופחים בדרך עקש]".
- ג) בא"ה (ס"ק י"ג).
- ד) גר"ז (סעי' י"ג) – "מצוה להטמין לשבת כדי שיאכל חמין בשבת כי זהו מכבוד ועונג שבת אבל מי שהחמין מזיקין לו מותר לו לאכול צונן אבל מי שאינו מאמין בדברי חכמים ואוסר אכילת חמין בשבת חוששין שמא אפיקורס הוא".
- ה) מ"ב (ס"ק מ"ח) – "אבל מי שמזיק לו החמין מותר לאכול צונן".
- ו) ליקוטי מהרי"ח (סדר סעודת שחרית דשבת סוף ד"ה חמין).
- ז) תורת שבת (סוף סעי' ח', ס"ק כ"א) – "נלע"ד דמ"מ ישתה מעט קאפע או יאכל שאר דבר חם שנטמן, כדי לצאת מחדש שאינו חושש ח"ו לדברי חז"ל, וכבר אמרה התורה והייתם נקיים מה' וישראל".
- ח) קצות השלחן (סי' ע"א סעי' י"ב) – "ומי שהחמין מזיקין לו מותר לאכול צונן".
- ט) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ז') – "כתב הרמ"א (סי' רנז סעי' ח') ומצוה להטמין לשבת כדי שיאכל חמין כי זהו מכבוד ועונג שבת ע"כ, וכתבו האחרונים שאם החמין מזיק לו, אין צריך לאכלם, וה"ה אם נפשו קצה בהם דינא הכי, ומיהו מהנכון לדקדק בכה"ג לקיים מנהג חמין ע"י שתיית כוס חמין, כגון קפה או טה וכדו'".
- י) פסקי תשובות (דפו"ח אות י"ד) – "והאוכל כדי לקיים דברי חכמים, לענג את השבת, אומר (משלי ח' ה') שומר מצוה לא ידע דבר רע, ואדרבה זכות השבת ושמירת תקנת חכמים יביא לו רפואה".
2. אסור לאכול חמין.

- א) מטה משה (סי' ת"ע) – "מי שאינו אוכלו מחמת שכאב לו אכילת חמין. שקורין שאלנ"ט והעונג שלו הוא לאכול צונן. קרוב הוא בעיני דאסור לאכול חמין דהא מצער ליה במה שאוכל ... שאם אכילת חמין מזיק לו דעונג שלו לאכול צונן ולא לצער נפשי באכילת חמין. ומי שאינו אוכל כה"ג צונן. עליו נאמר כסיל בחושך הולך ודרכו לא יכונן ...".
- ב) א"ר (ס"ק י"ט) – "ומצוה להטמין וכו'. אבל מי שכואב לו החמין ועונג שלו לאכול צונן, לא יצער נפשיה באכילת חמין. ומי שאין אוכל כהאי גוונא צונן, עליו נאמר [קהלת ב', יד] כסיל בחושך הולך (מטה משה סימן תע)".
- ג) יעב"ץ (בסידורו סעודת שניה עמ' תשי"ג אות י"ט) – "אבל מי שמזיק לו תבשיל של הטמנה, אסור לו לאכול גם משום כבוד שבת. אלא מצוה שיאכל צונן אם הוא עונג לו".
- ד) ערה"ש (סעי' י"ג) – "ומצוה להטמין חמין לשבת כדי לאכול חמין בשבת כי זהו מכבוד ועונג שבת וכל מי שאוסר לאכול חמין בשבת ה"ז מין וזהו דרך הצדוקים ובדקין אחריו אמנם מי שע"פ בריאותו אין לו לאכול חמין מותר לו לאכול צונן והכל לפי טבעו ורוב ישראל מהדרין לאכול חמין מרק מבשר בהמה או בשר עוף ואוכלין צאלינ"ט וקוגי"ל ומנהג ישראל תורה [אך מי שאינו בבריאותו לא יאכל ויעשה כמו שציוו עליו הרופאים ולא יחמיר בזה והמחמיר בזה אין רוח חכמים נוחה הימנו]".
3. מראי מקומות.

- א) בני יששכר (מאמרי השבתות מאמר ג' ברכת שבת) – "שם [ב"ר פ"א ד'], ר' אליעזר בשם ר' יוסי אמר מפני האיסטנסים ברכו במטעמים ע"כ. נ"ל פירושו מי שהוא איסטנסים ובימי החול אינו יכול לאכול מאכלים צוננים או חמין הטמונים מיום אתמול לשבת, ובטבע איסטנסיותו מזיקים לו מאכלים כאלה בחול, בשבת לא ידאג על זה יאכלו ענוים וישבעו, דהנה בירך השי"ת את יום השבת שיהיה במאכלים הנזמנים בשבילו טעם מטעמים ומעדנים ורווחא לבסומי שכיח [עירובין פב ב] (הגם שהאדם שבע ביותר ומזיק לו אכילה גסה עכ"ז כיון שנותנין לו מעדנים אוכל וישבע ודשן ואין מזיק לו), כן הוא לענין מאכלי שבת, הגם שמאכלים כאלה הטמונים מיום אתמול מזיקים לגוף בימות החול, כיון שהם נטמנים לשבת שורה בהם הברכה שיהיו מבושמים וטעמם כמעדני מלכים ערבים לנפש ולגוף, ומי שהוא מאמין לדברי חכמים יבחין זה ג"כ בחוש הנראה לעין בכל איש הישראלי אפילו החלושי כח, משא"כ המתפלספים אשר ערב לנפשם לחם שקר ואינם מאמינים לדברי חכמים, מאכלי שבת להם כמו שער בנפשם, ויפה אמרו קדמונינו [כלבו סי' ל"א] אשר שרתה עליהם רוח הקודש, אמרו, בודקין אחריו שמא מין הוא, ועיין בבעל המאור שכתב שמי שאוסר חמין הטמונים לשבת יתעסקו בו עממין, והאוכל למעדנים מאכלים הנהוגים בישראל להטמין לשבת יזכה לתחיה עיין שם [ריש פ"ג דשבת]".

(ב) תורת חיים (סי' רנ"ז אות ל"ד) – "ואוסר אכילת חמ"ל בשבת וכו', כן הוא בכלבו, אבל הבעה"מ כ' וכל מי שאינו אוכל חמ"ל וכו' ונפ"מ למה שכ' המג"א כ' בשם מט"מ במי שמזיק לו חמ"ל מותר לאכול צונן, דזה נחא להכלבו, דרק החולקי' על האומרים שתקנת רז"ל לאכול חמ"ל והוא אוסר, א"כ חולק הוא ע"ד רז"ל, ולכן מי שאינו אוכל חמ"ל מפני איזה טעם אבל מודה הוא להי"א שתקנת רז"ל הוא, אז מותר, אבל לבעה"מ י"א שתקנת רז"ל לאכול חמ"ל, א"כ כל מי שאינו אוכל הגם שיש לו טעם שמזיק לו, אעפ"כ חיישי', דכיון שתקנו רז"ל כן, עובר הוא על דחכז"ל, ואין לו לירא שיזיק לו ששומר מצוה וכו' וחמור' ד"ס יותר מד"ת, ועיי' בשע"ת לגאוני קדמאי סי' ל"ד שמשם מקור דברי בעה"מ".

ג. מי שאין חמין חביב לו.

1. אין לבטל מנהג של חמין בשבת – חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק י"ב ד"ה ובמ"ב, עמ' קמ"ז, "ובמ"ב כתב בשם המג"א שמי שמזיק ... משמע דאם אינו מזיק לו החמין רק שאינו חביב עליו כגון בקיץ במקומות החמים אין לבטל מנהג של חמין בשבת").
2. יש להקל – הגר"א בנצח שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק מ"ח, "שמזיק. אולי הוא הדין אם אינו אוהב חמין, וגם לא קפה או תה חם. עקר החמרא במי שאינו מודה בדברי חכמים, דהינו הקראים שאומרים שאסור להשאיר אש בביתו בשבת. לכאורה בהדלקת נרות שבת כבר מראה שאינו מהם").
3. מראי מקומות – תשובות הגאונים (שע"ת סי' ל"ד, לשונו מובא לעיל), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ז', לשונו מובא לעיל).

ד. האם צריך לאכול חמין בכל סעודות שבת.

1. פעם אחת בשבת – חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק י"ב ד"ה ונראה, עמ' קמ"ז, "ונראה דבפעם אחת שאוכל חמין בשבת סגי לקיים מנהג זה, ואין צריך בכל הסעודות לאכול חמין").
- א) בבוקר – יוסף אומץ (אות תרמ"א, "ועיקר הסעודה הוא ביום יותר מבלילה. ונראה לי שלכן נוהגין לאכול השאלנט והצלי דוקא ביום"), חוט שני (ח"ב עמ' קמ"ז ד"ה ונראה, "ולפי"ז אפשר דסגי אף שיאכל את החמין בליל שבת ולא ביום השבת, אך מכיון שהובא במ"ב ענין זה בלשון מנהג ישראל, והלא מנהג כל ישראל לאכול חמין ביום השבת, על כן יש להקפיד לאכול את החמין ביום השבת, ועוד אפשר דכיון דעיקר הסעודה ביום לא סגי שאוכל חמין בליל שבת").
2. מראי מקומות.
- א) פסקי תשובות (דפו"ח הע' ק"ב) – "וכן המנהג לאכול בליל שבת מרק חם, והטשאלנט שהוא מאכל חביב יותר משאירים לסעודת היום ...".

ה. אם סגי בשתיית חמין בשבת.

1. מחמיר: לכתחילה אכילת חמין.
- א) חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק י"ב ד"ה וממש"כ, ד"ה והנה [לשונו מובא לקמן], עמ' קמ"ז) – "וממש"כ הבעל המאור 'וכל מי שאינו אוכל חמין וכו' משמע דהתקנה היא לאכול חמין, ולא סגי בשתיית חמין בשבת. ואע"פ שגם בשתיית חמין מקיים קצת את המצוה, אלא דמ"מ בעינן לכתחילה נמי אכילת חמין, ועכ"פ עדיין חסר בזה מש"כ בבעל המאור 'להשמיך'".
2. מיקל: שתייה בכלל אכילה.
- א) הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"א עמ' קל"ד טור ב') – "שאלה: מבואר בסי' רנ"ז שמצוה לאכול חמין וכו', האם סגי לזה בשתיית משקה חם, דהא לשון הרמ"א 'לאכול חמין', וכ"ה במקורו בבעל המאור דנקט כמה פעמים לשון אכילה. [א"ה: עי' משנ"ת הצדדים והסברות בזה בגליון מ"ו עמ' ס"ח]. תשובה: שתייה בכלל אכילה".
3. מראי מקומות – תורת שבת (ס"ק כ"א, לשונו מובא לעיל), אג"מ (מסורת משה ח"ב או"ח אות צ"א, סוף עמ' נ"ב), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ז', לשונו מובא לעיל).

ו. אם התקנה "דבר חמין" או דוקא בעירת האש בשבת.

1. סגי בדבר חמין.
- א) חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק י"ב ד"ה והנה, סוף עמ' קמ"ז) – "מ"מ התקנה לאכול חמין אינו דוקא שיהא באופן המוציא את האדם מחשש צדוקים האוסרים בעירת אש בשבת, וכל שאוכל חמין יצא ידי התקנה, ולכן אם אוכל חמין מתוך טרמוס ששומר על חומם שפיר קיים דין אכילת חמין בשבת אף שאין בהם אש, וכן אם שותה משקין חמין מטרמוס סגי בכך לקיים קצת את מצות החמין בשבת, אלא דמ"מ בעינן לכתחילה גם אכילת חמין וכו'".
- ב) הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"א עמ' קל"ד טור ב') – "שאלה: האם לקיום מצוה זו סגי באופן שהטמינו אוכל חם בבגדים [או בטרמוס], דהלא טעם התקנה של אכילת חמין המבואר בבעל המאור, הוא משום שתהא אש דולקת, ולאפוקי מהצדוקים, וא"כ צריך להטמין דוקא על האש. תשובה: סגי".

ז. סגולות אכילת חמין.

1. יזכה לקץ הימין – בעל המאור (סוף דף טז; לשונו מובא לעיל), אבודרהם (שחרית של שבת, לשונו מובא לעיל), מ"ב (סוף ס"ק מ"ט), הל' שבת (איידר, עמ' ת').
2. פ"י, שיזכה לתחיית המתים – בני יששכר (מאמרי השבתות מאמר ג' ברכת שבת, לשונו מובא לעיל).
3. דרכי חיים ושלום (אות תנ"ו, אות תנ"ז), פסקי תשובות (סוף אות י"ד) – "אודות הנהוג בתפוצות ישראל להטמין חמין בעש"ק כמה נשים בתנור א' לכבוד שבת, דליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. בשברי לכם מטה לחם ואפו עשר נשים בתנור אחד והשיבו

לחמכם במשקל ואכלתם ולא תשבועו (ויקרא כו, כו), שזה קאי על הטשאלין"ט ע"פ דברי הרמ"א (סוף סי' רנ"ז) בשם הבעל המאור והכלבו כי זהו כבוד וענג שבת ... וידוע כי מעונג שבת נמשך השפעת **פרנסה בהרחבה** ... מביא שם בספרו בשם זקינו הגה"ק בעל שם שלמה זי"ע כי החמין שטומנים ואוכלים לכבוד שבת **מסוגל לאמונה שלימה** ואמונה בדברי חכמים יען שהנמנע מהם חוששין שמא וכו' כנז' מהרמ"א (הנ"ל) וכיון שאחז"ל מדה טובה מרובה ממדת פורעניות ע"כ האוכלין יומשך לו אמונה כנז' עכד"ק".

ח. מראי מקומות – ביכורי יצחק (סי' כ"ט), אנציקלופדיה תלמודית (כרך ט' ערך הטמנה טור ו' אות ב'), הגר"א דבורקס שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ט"ו), הרמ"א ארלנגר (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ס"ז טור ד').

1. ליקוטי מהרי"ח (סדר סעודת שחרית דשבת ד"ה חמין) – "הנה כל מאכלי שבת הנוהגין בכל עדת ישראל, בכלם יש **כונה ויסודתם בהררי קודש**. (ועיין בס' זכרון יהודא מגאון ישראל בעל אמרי א"ש זצלה"ה, שלעת זקנתו לא היה רשאי לאכל מכל מאכלי שבת מחמת בריאות גופו, בכל זאת אכל מעט מזעיר מכל המאכלים לקיים מנהג ישראל), ודברי רבינו בעל המאור שבת שכתב שמי שאין אוכל חמין בשבת צריך לבדוק אחריו אם הוא מין, ואם מת יתעסקו בו עממין, וכל המאמין להבשיל ולהטמין הוא המאמין וזוכה לקץ הימין, ע"ש. והובא דבריו בקצרה בדברי רבינו הרמ"א סי' רנ"ז ע"ש. ואם כי בפשיטת כוונת הבעל המאור משום עונג שבת, בכ"ז אם לא היה באכילת החמין בשבת איזה סוד וכונה לא הי' מרעיש כל כך ע"ז. ושמעתי בשם אחר מהקדושים שאמר רמז על אכילת חמין הטמינים בשבת, מדברי התרגום בפ' שופטים בפסוק 'חלק כחלק יאכלו לבד ממכריו על האבות', דתרגום לבד ממטרתא דייתי בשבתא דכן אתיקינו אבהתא, ע"ש".

"אבל דבר שהיו עושין כל עת ועת, כמו המלאכות וחיוב המועדים ואכילת הטמון והאליה, לא נעלם אפילו מהנשים ואפילו מהעבדים, כי כל יום הן רואין אותו הענין והיו עושין אותו. ולא סרה האומה מזה המנהג מימות

משה ועד אחר חורבן בית שני ..."

רבינו נסים גאון (הקדמת לברכות, בתוך כל גמרא ברכות עמ' א' טור א')

מוליד חום

סימן רנ"ח

- א] מוליד חום. ד] הטמנת כלי שיש בו מאכל בתוך קדירה. ז] מקצת מגולה שלא כנגד התבשיל.
 ב] ערב שבת. ה] הטמנת אוכל בתוך אוכל.
 ג] שבת. ו] להניח בקדירה מאכל עטוף בנייר כסף.

א] מוליד חום.

א. מקור הדין.

1. שבת (ריש דף נא:) – "מניחין מיחם על גבי מיחם וקדירה על גבי קדירה, (אבל לא) [ו]קדירה על גבי קדירה. וטח את פיה בבצק, ולא בשביל שיחמו, אלא בשביל שיהיו משומרים".
 (א) הגירסא – תוספתא (פרק ד' משנה י"ד), רי"ף (דף כג:), רמב"ם (פרק ד' הל' ו'), רא"ש (פרק ד' סי' י"ג), ועוד.
 (ב) כלי ע"ג קדירה, נחושת ע"ג חרס – רש"י (דף נא:), ב"י (ס"ק א'), "כלומר בין מיחם שהוא של נחושת בין קדירה שהיא של חרס מותר להניח על הקדירה".
2. שבת (דף מח.) – "רבה ורבי זירא איקלעו לבי ריש גלותא, חזויה לההוא עבדא דאנח כוזא דמיא אפומא דקומקומא, נזהיה רבה. אמר ליה רבי זירא: מאי שנא ממיחם על גבי מיחם. אמר ליה: התם אוקומי קא מוקים, הכא אולודי קא מוליד".

ב. מותר להניח מבעוד יום כלי שיש בו דבר קר ע"ג קדירה חמה.

1. משום שאין זה כטומן בדבר המוסיף הבל – טור (סעי' א'), "מותר, שאין זה כטומן בדבר המוסיף הבל", אהל מועד (שער השבת דרך ג' נתיב ד'), מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' א').
 (א) הטעם: כיון שחומה מתמעט והולך – ב"י (סוף סי' רנ"ח), "ומ"ש רבינו ואם הניחו בערב מותר שאין זה כטומן בדבר המוסיף הבל. פשוט הוא שהרי אין הקדירה חמה מוספת הבל אדרבא חומה מתמעט והולך", לבוש (סעי' א'), תוס' שבת (ס"ק א'), גר"ז (סעי' א'), מ"ב (ס"ק ב'), בה"ל ד"ה שאין, כה"ת (ס"ק ב').
 (ב) מראי מקומות – ט"ז (ס"ק א'), פמ"ג (מש"ז ס"ק א'), חזו"א (סי' ל"ז ס"ק י"ח, לשונו מובא לקמן).

ג. הציור.

1. ע"י הטמנה.

- (א) ר' יונה (ר"ן דף כב. ד"ה ומקשו) – "וה"ר יונה ז"ל הקשה דאי הכי אמאי שנייה הכא דהא בכולי' פרקין בהטמנה איירינן ולא בהנחה לפיכך פי' ז"ל דהנחת כוזא אפומא דקומקומא כדי להטמין שניהם בדבר שאינו מוסיף הוה וכגון שכסה הקומקום מבעוד יום ומותר לגלותו ולכסותו בשבת כדאית' לקמן והיה רוצה להטמין הכוזא בשבת אפומא דקומקומא דקי"ל מותר להטמין את הצונן והוה ס"ד דר' זירא דאפילו על גבי מיחם שרי ורבה אסר דלא התירו אלא במטמין בדבר שאינו מוסיף אבל על גבי מיחם אסור מפני שתוספת חום המיחם ניכר בכסוי ואף על פי שהוא מצד עצמו אינו מוסיף הוה ליה כמטמין בדבר המוסיף ולא התירו אלא במיחם ע"ג מיחם דוקא שאין חום התחתון ניכר בעליון שאינו אלא משמר חומו".
 (ב) רשב"א (דף מ: ד"ה ומכלל) – "ואף על גב דקיימא לן (לקמן נ"א א') דמותר להטמין את הצונן, ואפשר דבין לשמרו מן החום ולהעמידו בצינתו ובין להפיג צינתו קצת, אפילו הכי על גבי מיחם אסור, דכיון שהוא נותן על גבי דבר חם ומטמין אפילו בדבר שאינו מוסיף ואפילו במה שהטמין בו המיחם מערב שבת אסור, והיינו כרבה דנזהיה לההוא גברא דמנח כוזא דמיא אפומא דקומקומא כדאיתא בריש פרק במה טומנין (מ"ח א') וכמו שפירש שם מורי הרב רבינו יונה ז"ל, ונראין דבריו דכל שהוא מוליד חום בדרך הטמנה על גבי דבר חם כמטמין את הצונן על גבי מיחם אסור".
 (ג) תוס' שבת (ס"ק א') – "בב"י ... ולפ"ז צריך לומר דמיירי שעושה דרך הטמנה".
 (ד) הו"ד במחזה"ש (ס"ק א').
 (ה) שעה"צ (ס"ק ב') – "כן משמע בספר תוספות שבת, דלפי טעם הבית יוסף שהועתק בט"ז אפילו באופן זה שרי, וכן מוכח בבאור הגר"א".

ב] ערב שבת.

א. מה בין כאן לכירה, שלא סבר הב"י כר' ברוך.

1. י"ל, אין כ"כ חום.
 (א) בה"ל (סוף ד"ה שאין) – "ודע דהכא כתב הב"י הטעם דמתקרב וכמו שכתבנו במ"ב ולעיל בסימן רנ"ז הכריע הב"י בעצמו לענין העמדה ע"ג כירה קטומה דמקרי מוסיף הבל אף שמתקרב מחמת עצמו ודלא כרש"י [וכבר הקשה כן בספר מאמר מרדכי] וע"כ דשם חמירא מחמת שחום הכירה גדול מאד".
2. י"ל, דמוסיף הבל מחמת הקדירה אינו בכלל גזירת חכמים.
 (א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק י"ח) – "אבל מבעו"י מותר דאפי' אי חשבת ל' למטמין את החמין אכתי הוא כמטמין בדבר שאינו מוסיף הבל דמותר, ויש כאן מקום עיון ממש"כ הטור סי' רנ"ז דאם כיסה בבגדים והניח הקדירה בתוך כירה הגרופה אסור דחשיב כמטמין בדבר המוסיף הבל כיון דהכירה מוסיפה הבלה בבגדים, וכבר הקשו כן האחרונים ז"ל במ"ב סי' רנ"ח בבה"ל ד"ה שאין, ונראה דמוסיף הבל מחמת הקדירה אינו בכלל גזירת חכמים שהרי לעולם כשמטמין את החמים בדבר שאינו מוסיף הבל הם מוסיפים הבל ע"י הקדירה עצמה והלכך אף כשמעמיד על קדירה אחרת ג"כ מותר שלא אסרו להעמיד ב' קדירות תחת

כיסוי אחד ואם אינו מכסה התחתון אלא העליון לא חמיר מאילו כיסה שניהם וזה שכתב ב"י ס"ס רנ"ח שאין זה מוסיף הבל מצד עצמו אלא הולך ומצטנן ר"ל דענין זה אינו עושה דין מוסיף הבל כאן, אבל הוספת הבל של כירה שפיר הוי בכלל הגזירה והלא גם רמ"ז הולך ומצטנן ועיקר הגזירה שמא יטמון ברמ"ז.

3. מראי מקומות – מאמר מרדכי (ס"ק ב').

א) ארחות שבת (פרק ב' הע' קנ"ה) – "ונפק"מ בין ב' הטעמים במקרה שהכלי שבו נמצאים המים עומד על האש, דלפי הבנת האחרונים בב"י הרי זו הטמנה אסורה, שהרי הכלי טמון בתוך מים שאינם מצטננים והולכים, ולפי החזו"א אין גזירת הטמנה במים שבכלי, אמנם פשוט דהא דשרי לפי החזו"א בכלי העומד על האש היינו באופן שאין בזה משום איסורי חזרה ושהייה כגון כאשר הכלי הזה עומד ע"ג קדרה העומדת על האש".

ב. תנורי גז וחשמל שלנו, להטמין קדירה בזמן שכבתה האש והתנור מתקרר והולך.

1. מחמיר.

א) הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ"א סוף סי' ס"ה) – "דלא ברור החילוק בזה כ"כ ותלוי בסברת הבה"ל ובמה נחשב כחום גדול דגזרו בזה. ולכן למעשה יש להחמיר שלא יעטוף הקוגעל או דבר אחר לגמרי בדרך הטמנה".

ב) עי' כללים (האופה עמ' רצ"ט הע' פ"ב) – "בתוך תנורי גז ועלעקטריק שלנו אפשר שאסור לכתחילה להטמין קדירה בבגדים ולהניח בתוך התנור, אעפ"י שכבתה האש והתנור מתקרר והולך, כמו שכתב במשנה ברורה סימן רנ"ז ס"ק מ"ג להחמיר לכתחילה בכירה גרופה מן הגחלים".

2. מראי מקומות.

א) כיון שמטמין הקדירה בבגדים והניח ע"ג רשת [tray]: יש לדון אם זה נכלל בהגדר של "עם הפסק אויר למטה" - עי' סי' רנ"ז סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ג. לחמם דבר קר: אפילו ער"ש.

1. מחמיר: דלזמן מועט דלא מצוי שיתקרר המים חמין, מקרי זה דבר המוסיף הבל.

א) ט"ז (ס"ק א') – "ונראה לי שאין בכלל זה אלא מה שרוצה להטמין לשעות הרבה שאפשר שתתקרר הקדירה קודם כלות הזמן ההוא אבל אם רוצה להטמין לשעה מועטת וליקחו משם בעוד הקדירה חמה אסור דהוי דבר המוסיף הבל על כל פנים".

ב) בה"ח (ס"ק ב').

2. מיקל: אין לחלק.

א) א"ר (ס"ק ג') – "ט"ז [סק"א]. ומשמעות הטור ופוסקים דאין חילוק, שאין הבל זה נקרא הוספת הבל בדבר קר, ועוד הא כתב הוא גופיה סוף סימן זה דעיקר ההיתר כאן כיון שאינו טומן בתוכו ממש רק מונח עליו אינו הטמנה עד כאן, א"כ מה לי בשעה מועטת או הרבה".

ב) הו"ד בבגדי ישע (על סעי' א').

ג) עי' תוס' שבת (ס"ק א').

ד) עי' מאמר מרדכי (סוף ס"ק ב').

ה) עי' גר"ז (מהד"ת סוף סי' רנ"ט) – "ומה שכתב ה"ט"ז סי' רנ"ח לחלק בין לשעות הרבה כו', היא סברא הפוכה ממש מהירושלמי סוף פ"ד דלשעה מועטת קיל טפי מלשעות. וגם הדבר תמוה מצד עצמו דאיך יהיה האיסור לשעה מועטת נהפך להיתר כשמשעה עוד, והרי מתחלה נאסר לו להטמין שם כלל אפילו לפי שעה קלה ורגע אחד".

ו) שעה"צ (ס"ק ו') – "דלפי מה שחידש ה"ט"ז דלזמן מועט דלא מצוי שיתקרר המים חמין מקרי זה דבר המוסיף הבל, ואם כן אסור אפילו בערב שבת, וכנ"ל, בסימן רנ"ז סעיף ו דאפילו מבעוד יום אסור במוסיף הבל, וכן כתב במאמר מרדכי לדעת ה"ט"ז, והט"ז שצייר בשבת דבר שרגילים אנשים לעשות נקט, מכל מקום לא רציתי להעתיק זה, משום דהאליה רבה וכן בספר שולחן עצי שטים כתבו דאין חילוק בין זמן מועט לזמן מרובה [אך דהוא סותר לכאורה את עצמו עיין שם], וכן בספר תוספות שבת כתב דאין דברי ה"ט"ז מוכרחין בזה".

ז) פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות ב').

ג] בשבת.

א. מוליד חום: בשבת אסור.

1. אפי' שא"א להגיע ליס"ב, מצד הטמנה אסור. אבל בלי הטמנה, רק אם יכול להגיע ליס"ב – מ"ב (ס"ק ב', בה"ל ד"ה שאין).

ב. הטעם: שאסור להוליד חום בדבר קר ע"י הטמנה בשבת.

1. י"ל, דדמי לדבר המוסיף הבל, ויהיה אסור עכ"פ בשבת.

א) בה"ל (סי' רנ"ז סעי' ו' ד"ה ואפילו) – "והאיך פסק הש"ע לקמן ברנ"ח דמבע"י מותר וכן מוכח בהגר"א שם בהדיא דלא אסור אלא בשבת ומשמע שם דלא מקרי מוסיף הבל אלא הכונה דמשום שמוליד חום בדבר הקר שווהו רבנן לענין זה כמוסיף הבל דיהיה אסור עכ"פ בשבת".

ב) שביתת השבת (ס"ק ק"ג).

2. י"ל, שהוא כמטמין חמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל.

(א) חזו"א (סי' ל"ז סוף ס"ק י"ז) – "לעיל כתבנו דליתן כוזא דמיא ע"ג קומקום חמין ולכסותו אסור דחשיב כטומן את הצונן בדבר המוסיף הבל, כי העליון מוליד חום בכל הכיסוי וזה לא הותר בצונן, ואינו מדוקדק דלאו משום טומן בדבר המוסיף הבל אתיון עלה דא"כ גם מבעו"י אסור, אלא כיון דמגיע לו חום חשיב כטומן את החמין ולא כמטמין צונן".

חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ל"ב) – "דהרי מותר ליתן צונן ע"ג מיחם מבעוד יום ולכסות, ולא מקרי מטמין בדבר המוסיף הבל, דב' קדירות זה על גב זה כחד קדירה הוא, ולא אסרינן במה שהתחתון מעלה הבל לעליון, וכמש"כ לעיל ס"ק י"ח, אלא דבשבת אסור לכסות את הצונן העומד ע"ג מיחם, דכה"ג יהבינן לצונן דין חמין, והו"ל כמטמין חמין בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל".

ג. שנתגלה בשבת, להטמין שם קדירה נוספת.

1. מיקל.

(א) מ"ב (סי' שי"ח ס"ק נ"א) – "דמותר להניח הכלי תחת הבגדים שכיסו בהן הקדירה ואף שאין טומנין בשבת אפי' בדבר שאינו מוסיף הבל הכא כיון דעיקר הטמנה היה מבע"י לצורך הקדירה דזה מותר ולכן אם נתגלתה הקדירה דמותר לכסותה מותר לכסות דרך אגב גם הכלי שיש בו הדבר חם".

(1) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' שי"ח ס"ק ל"א.ג.) – "המשנ"ב ס"ק נ"א כתב דאם נתגלתה מותר להטמין קדירה אחרת, ולא ידעתי למה רק אם נתגלתה ולשיטתו צריך להיות מותר לגלות ולהטמין עוד קדירה, ואולי נקט הלשון שבסי' רנ"ז שאמרו נתגלתה, ודוחק".

2. מחמיר.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק י"ז) – "במ"ב ס"ק נ"א כתב דמותר לכסות בשבת גם העליון כיון שעוסק לכסות התחתון שנתגלה מכסה גם העליון, וכ"ז תמוה מאד ולא עלתה על דעת השו"ע ולא ע"ד הר"י ור"ן וכוונת הר"י שהביא הר"ן הוא דכיסה את כוזא דמיא בשבת מדין מותר להטמין את הצונן אפי' בשבת ... אבל הכא חשיב כטומן את הצונן בדבר המוסיף הבל כי העליון מוליד חום בכל הכיסוי וזה לא הותר בצונן, אבל להטמין את החמין בשבת אסור בכל ענין ולא שייך כאן סברת אגב דאין האיסור משום טורח אלא האיסור בקדירה שמטמינה בשבת וכבר אמרו אין טומנין בדבר שאין מוסיף הבל משחשכה, והרי הוא עובר ומטמין בשבת".

(ב) אבן ישראל (הג' על מ"ב אות י', ח"ט סי' ס"ג על המ"ב סי' שי"ח על המחבר סעי' ו') – "המ"ב ... וכל אלו הדברים בדעת המחבר נסתרים, דהרי המ"ב כתב לעיל בסימן רנ"ג אות פ"ח שביאר בדעת המחבר שכתב שם אבל להטמין תחת הבגדים הנתונים ע"ג המיחם בודאי אסור, דטעמא דאסור הפאנדיש תחת הבגדים משום איסור הטמנה דקיי"ל דאסור להטמין בשבת אפילו תבשיל שמבושל כל צרכו ואפילו בדבר שאינו מוסיף הבל, וזה סותר למש"כ בדעת המחבר כאן, וגם עיקר האי הלכתא שכתב המ"ב כאן הוא תמוה מאיזה טעם יתירא אי משום דשאני הכא שעושה מעשה הטמנה בבת אחת לשני הדברים ביחד דזה אינו מסתבר כלל דמעשה אחת יתיר איסורים, ובפרט להמ"ב לשיטתו מש"כ בסי' שט"ז סעיף ז' בביאור הלכה ד"ה הצד, ובשער הציון אות ל"ג הביא גם מש"כ בספרו אהבת חסד פרק י' בנתיב חסד אות ג' דחולק אמש"כ הנתיבות חו"מ סי' צ"ז שמותר ליקח משכון גדול על פקדון והלוואה ביחד, כיון שזה תפיסת משכון על שניהם ביחד, ועיין מש"כ ליישב דברי הנתיבות בספרי חלק ח' סי' צ"ד".

3. מראי מקומות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות י"ח, תנינא (ב - ג) סי' י"ב אות ח', שולחן שלמה סי' שי"ח ס"ק ל"א, ס"ק ל"א.ד.) – "מבואר אצלי בכתובים דהמשנ"ב (שי"ח סקנ"א) אינו מתיר אלא בכה"ג דבשעה שמטמין ומכסה יכולים לתלות שהכסוי הוא עבור הקדירה שהיתה טמונה מקודם, וכיון דלא שרי אלא בכה"ג תו לא חיישינן שמא יבוא להרתיה [ומיושב בכך מה שתמה החזו"א בסי' ל"ז ס"ק י"ז עיין שם], וטעמא דאסור בצונן הוא משום דכיון שמוליד חום נעשה כאילו עיקר הכיסוי הוא לצורך הצונן ולא בשביל הקדירה הישנה, ולכן לדעת המשנ"ב מותר גם לכתחילה לגלות ולהטמין ולכסות אח"כ את שניהם, ומה שאוסר המשנ"ב בסי' רנ"ג ס"ק פ"ח מיירי כשאינו מגלה אלא מכניס תחת הבגדים ומטמין, ומוכח קצת כהמשנ"ב מסיום דברי הרבנו יונה שכתב 'ולא התיירו במיחם ע"ג מיחם אלא דוקא שאין חום התחתון ניכר בעליון שאינו אלא משמר חומו', ולא זכר כלל דמיירי התם דוקא במעמיד ולא במטמין, ומ"ש בשביה"ש אות ק"ה דמיירי בכלי שני או מהטמנה להטמנה דחוק טובא, אולם מהרשב"א המובא בר"ן דף י"ט ע"א דפוס וילנא ד"ה ת"ר משמע קצת כהשביה"ש והחזו"א דאסור עיין שם, וצ"ע".

ד. מראי מקומות.

1. בה"ל (ד"ה מותר) - עי' סי' רנ"ג סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ד. הטמנת כלי שיש בו מאכל בתוך קדירה.

א. שבת (דף מ:): – "אמר רבי יצחק בר אבדימי: פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ ובקשתי להניח לו פך של שמן באמבטי, ואמר לי: טול בכלי שני ותן. שמע מינה תלת, שמע מינה: שמן יש בו משום בשול, ושמע מינה: כלי שני אינו מבשל, ושמע מינה: הפשרו זהו בשולו".

1. י"ל: הטמנה במקצת לא שמה הטמנה.

(א) לפי הרמ"א וסייעתו.

(1) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ל"ב) – "והא דמבואר בגמ' מ' ב' דבמקום דליכא משום בישול מותר אפי' בכלי ראשון, וכ"ה בשו"ע סי' שי"ח סי"ג דמותר ליתן לתוך כ"ש, היינו באינו תוחב כל הכלי, והוא ע"פ דברי רמ"א שאין הטמנה במגולה מלמעלה".

2. י"ל: דלא גזרו חכמים איסור הטמנה בתוך כלי.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ל"ב) – "ובקשתי להניח לו פח של שמן באמבטי, ונראה דר"ל להכניס הפך תוך אמבטי, ואע"ג דזו חשיבא הטמנה כההיא דסילון של צונן לתוך אמה של חמין, ואסור להטמין את הצונן בכה"ג אפילו מבעוד יום וכמש"כ לעיל, מ"מ בחמין שבכלי מותר להטמין את הצונן ... אמנם למש"כ ס"ק י"ט דמקצתה טמונה מקרי הטמנה, ואפי' העמידה ע"ג גחלים ולא כיסה כלל היא הטמנה, א"כ מוכח בגמ' דאין נתינה בחמים בכלל הטמנה, וכמש"כ לעיל".

3. י"ל: הטמנה במקצת לא שמה הטמנה גבי אינו מוסיף הבל.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ז הע' י"ב) – "מוכח מהגמ' בשבת מ' ע"ב, אר"י בר אבדימי, פעם אחת נכנסתי אחרי רבי לבית המרחץ ובקשתי להניח לו פח של שמן באמבטיה, ואמר לי טול בכלי שני ותן. וקשה שהרי יש בזה משום הטמנה, שמתמין פח השמן באמבטי חמה, ואף שזה בכלי שני, הרי זה דבר המוסיף הבל, ואסור אף בכלי שני, וכמ"ש בפרמ"ג שם סימן רנ"ח. ואמנם תירצו האחרונים דמירי שם שלא תוחב את כל הכלי, ודעת הרמ"א בסימן רנ"ג סעיף א' שהטמנה במקצת לא שמה הטמנה. אך הרי דעת מרן שם שהטמנה במקצת היא הטמנה, וקושיא במקומה עומדת. ומוכח מגמ' זו שבדבר המתקרב והולך אין בזה איסור הטמנה, שנחשב כדבר שאינו מוסיף הבל, ומותר להטמין מערב שבת ואפילו כולו, וכמ"ש בשו"ע סימן רנ"ח סעיף א', וכמבואר בב"י סוף סימן רנ"ח, שמותר להניח כלי שיש בו דבר חם על הקדירה מער"ש, דהוי דבר שאינו מוסיף הבל, משום שחום הקדירה מתמעט והולך. והובאו הדברים בט"ז שם ס"ק א' ע"ש. ואף דהכא איירי בשבת, ובשבת אין להטמין אף בדבר שאינו מוסיף הבל, **מכל מקום הטמנה במקצת בדבר שאינו מוסיף הבל גם מרן מתיר**. והחילוק בין הטמנה בער"ש במוסיף הבל ליום שבת שאסור אף באינו מוסיף הבל, הוא, דבער"ש טעם הגזירה משום שמא יטמין ברמץ, ולכן יש לאסור אף בהטמנה במקצת, דהא איכא חשש חיתוי, משא"כ בהטמנה ביום שבת, טעם האיסור הוא דחיישינן שמא ימצא קדירתו צוננת ויבוא להרתיחה, ולכן דוקא במקום שהטמין כולה יש לחוש לכך, משא"כ בהטמנה במקצת, לא גזרינן שמא ימצא קדירתו צוננת ויבוא להרתיחה. וראה בחזו"א סימן ל"ז ס"ק ל"ב שכתב שמותר להכניס את הבקבוק לגמרי, וכתב שם הטעם שאין איסור להכניס קדירה לתוך קדירה משום הטמנה, ע"ש, ולפי דברינו אין דבריו מוכרחים וכמו שנתבאר. וכל זה מצד איסור הטמנה, ומצד איסור בישול גם אין לחוש, כיון שהוא כלי שני".

(1) לפי השיטות שהטמנה במקצת שמה הטמנה: האם יש לחלק אם אינו מוסיף הבל או לא - עי' סי' רנ"ז סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ב. שבת (דף קמה:) – "[משנה] כל שבא בחמין מערב שבת, שורין אותו בחמין בשבת ... [גמרא] כגון מאי, אמר רב ספרא: כגון תרנגולתא דרבי אבא".

1. י"ל, דלא גזרו חכמים איסור הטמנה בתוך כלי.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ל"ב) – "והכא בטומן צונן בתוך מים חמים כיון שאין כאן כיסוי אחר אלא המים עצמן אין כאן משום הטמנה דאפי' אי יהבת לי' להצונן דין חמין אין כאן איסור הטמנה דמותר ליתן כוס חמין לתוך קדירה של חמין ואין כאן איסור הטמנה, ומתנ' היא קמ"ה ב' כל שבא בחמין מע"ש שורין אותו בחמין בשבת, וקשה נהי דבישול ליכא ליתסר משום הטמנה אלא ודאי בקדירה ליכא משום הטמנה".

2. י"ל, דהוי אוכל בתוך אוכל.

(א) אבן ישראל (ח"ח סי' י"ח ד"ה והדברים) – "החזו"א ... והדברים תמוהים, דמתניתין כל שבא בחמין מע"ש שורין אותו בחמין, מי אמר לנו דמירי שמכניס כוס חמין לתוך קדירה של חמין, אלא שמכניס האוכל גופא בלי כלי לתוך קדירת החמין, ובכה"ג לאו הטמנה היא [חוץ מלדעת הריטב"א וזה"ר אליבא דפרש"י, שנביא לקמן]."

3. י"ל, הטמנה במקצת לא שמה הטמנה.

(א) אבן ישראל (ח"ח סי' י"ח ד"ה והדברים) – "ואפילו אי נפרש שהכונה שמכניס כלי לתוך הקדירה, הא יכול להכניס רק מקצת הכלי ולא כל הכלי, אולם בזה החזו"א לטעמיה, דמקצת טמון נמי הוה הטמנה, אבל לפימ"ש דהעיקר כהרמ"א, אין לנו שום הוכחה משם".

ג. מיקל.

1. עי' תוס' שבת (ס"ק א') – "הט"ז ... ואין דבריו מוכרחין".

2. גר"ז (סי' שי"ח סעי' כ"ג) – "ואפילו להטמינו כולו בתוכה שמותר להטמין את הצונן בדבר שאינו מוסיף הבל כמו שנתבאר בסי' רנ"ז והחמין הן נקראים דבר שאינו מוסיף הבל כמ"ש בסי' רנ"ח".

3. חזו"א (או"ח סי' ל"ז ס"ק ל"ב) – "ובמ"ב סי' רנ"ח כ' בשם אחרונים ז"ל דכלי צונן אסור לתחוב לתוך חמין משום הטמנה, והא דמבואר בגמ' מ' ב' דבמקום דליכא משום בישול מותר אפי' בכלי ראשון, וכ"ה בשו"ע סי' שי"ח ס"ג דמותר ליתן לתוך כ"ש, היינו באינו תוחב כל הכלי, והוא ע"פ דברי רמ"א שאין הטמנה במגולה מלמעלה, אמנם למש"כ ס"ק י"ט דמקצתה טמונה מקרי הטמנה, ואפי' העמידה ע"ג גחלים ולא כיסה כלל היא הטמנה, א"כ מוכח בגמ' דאין נתינה בחמים בכלל הטמנה, וכמש"כ לעיל, והלכך מותר להשקיע כוס צונן מוקף צמיד פתיל תוך חמים כל שאין בו משום בישול כגון בכלי שני, או מבושל ונצטנן באופן שאין בישול אחר בישול כגון יבש, או אפילו לח לדעת הר"מ וש"פ, ואין בזה משום הטמנה, ואף אם יגיע ל"ס מותר כיון דאין כאן שם הטמנה כלל. והנה למדנו מהאמור כשצריכין להחם את המרק או התבשיל המבושלין כל צרכן מע"ש, בשביל תינוקות או בשביל מפונקים, מותר ליתן הכוס תוך מים חמים בכ"ש אף שהי"ס, ואין בזה לא משום בישול ולא משום הטמנה, ואף בכ"ר אם אי אפשר לכוס להתחמם שיהא י"ס".

4. ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' רנ"ז אות ו') – "מותר לתת קופסת שימורים שיש בתוכה בשר מבושל וכדומה, בתוך מים חמים שבכלי שני, ואין בזה איסור הטמנה, שאין הטמנה באוכלים. וכן חתיכת בשר או עוף מבושלת כל צרכה, מותר להניחה בשבת

בתוך תבשיל רותח כדי לחממה. ואפילו אם התבשיל נמצא על הפלאטה אין איסור להכניס לתוכו חתיכת עוף מבושלת, שאין בישול אחר בישול ביבש, וגם אין מיחזי כמבשל בפלאטה. וכן מותר לתת בקבוק חלב לצורך תינוק בתוך כלי שיש בו מים חמים [כלי שני] כדי לחממו. ואפילו אם הבקבוק כולו מכוסה במים, מותר. ואין לחוש בזה לאיסור הטמנה".

ד. מחמיר.

1. ט"ז (ס"ק א', סי' שי"ח ס"ק י"ט) – "לא יפה עושים שבימות החורף לוקחים כלי בתוכו משקה ותוחבין אותו בשבת לתוך כלי מלא מים חם שיפיג צנתו בתוכו ואח"כ שותין המשקה שזהו דרך הטמנה ממש כיון שכולו טמון בתוכו והטמנה אסורה אפי' לזמן מועט".
2. פמ"ג (סי' רנ"ט ט"ז סוף ס"ק ג') – "ומדברי הט"ז רנ"ח למדנו חידוש מדבריו דאפילו חמין בכלי שני שיד סולדת בו (וי"ל דווקא יד סולדת בו) מוסיף הבל מיקרי אם מטמין לפי שעה וחילוק יש בין מטמין לזמן רב וכו' יעו"ש".
3. שולחן עצי שטים (סי' האופה סעי' ד' אות ד') – "נותן לתוך כ"ש והוא שמגולה למעלה משום הטמנה".
4. תפארת ישראל (כלכלת שבת כללי הטמנה אות ה') – "וכ"כ אסור לתת כלי עם מאכל תוך מים חמין שיתחמם, כל שכולו טמון בתוכו (רט"ז רנ"ח)".
5. ח"א (כלל ב' סעי' ח') – "אסור להטמין כלי עם משקין צונן בכלי שיש בו חמין אף על גב דאינו חמין כל כך שיהיה שייך בישול, אם מטמין כולו בתוכו, הוי הטמנה ואסור (ט"ז רנ"ח)".
6. ערה"ש (סעי' ג') – "יש מי שמגמגם על אנשים שבימות החורף לוקחים כלי ובתוכו משקה קרה ונותנין את הכלי תוך כלי מלא מים חמים להפיג צינתו דזהו הטמנה גמורה [ט"ז] ואנחנו לא שמענו מי שעושה כן רק את זה שמענו שיש נשים שלוקחות הכלי שהקוגי"ל בתוכה ונותנין את הכלי כולה לתוך הקדירה הגדולה של הצאלינ"ט וזהו הטמנה גמורה ובדבר המוסיף הבל כיון שהקדירה הוא בתוך התנור שמלא גחלים ואסור אפילו מבעוד יום אם לא שנאמר כסברת הרא"ש שכתבנו בסי' הקודם סעי' י"ד מטעם דהקדירה היה מקודם בהתנור ומטעם מחובר ע"ש ובוודאי טוב יותר שלא לעשות כן [או מפני שהתנור טוחה וגם בהטמנה מותר כמו בהשהיה]".
7. מ"ב (ס"ק ב') – "כתבו האחרונים שאסור ליקח כלי ובתוכו משקה צונן ולתחוב אותו בשבת לכלי מלא מים חמין שיתחמם בתוכו אפילו לא יוכל לבוא לידי יד סולדת בו שזהו דרך הטמנה ממש כיון שכולו טמון בתוכו".
8. שביתת השבת (סעי' ל"א) – "אם כולו טמון אסור לחמם אפי' בכ"ש אפי' לא יוכל לבוא לידי יס"ב שזהו דרך הטמנה ממש".
9. כה"ח (ס"ק ב').
10. מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ז) – "כתבת דיש טוענים להתיר אפילו בשקוע לגמרי, עפי"ד החז"א (או"ח סי' ל"ז אות ל"ב) שכתב דבקדירה ל"ש הטמנה ... אבל אין כן דעת שאר פוסקים, כמו שהביא במ"ב (סי' רנ"ח) בשם האחרונים, וציין בשער הציון דהמה הט"ז וח"א ושלחן עצי שטים וש"א עיין שם, וכן דעת הערוך השלחן כנ"ל, וקשה להקל, ובפרט שהחז"א שם בנה יסודו עפי"מ ששם (ס"ק י"ט) כתב דלא כהרמ"א שס"ל דאין הטמנה במגולה למעלה, והחז"א כתב להוכיח דמקצתה טמונה מקרי הטמנה, לפי"ז ראי' מגמ' דאין נתינה בחמין בכלל הטמנה עיי"ש, והיינו דחומרתו של החז"א דלא כהרמ"א, קולתו בנ"ד, דהא בהא תלוי, וא"כ אנן דיוצאין ביד רמ"א, אף דמ"מ אפשר להחמיר לצאת איזה שיטה המחמיר, אבל להקל כנגד שיטת הרמ"א, ובפרט דכמה פוסקים ס"ל כן צ"ע".
11. באר משה (קובץ עם התורה חי"ג עמ' כ' ד"ה בכל) – "שמצינו שאסור להטמין בשבת קדירה במים חמים באופן שכל הקדירה מכוסה עם המים (עיין ט"ז סי' רנ"ח ס"ק א', ובבה"ל שם), ולא שמענו להקל בכה"ג (ועיין בחזו"א סי' ל"ז אות ל"ב בזה)".
12. אבן ישראל (ח"ח סי' י"ח, מ"ב עם פי' אבן ישראל) – "החזו"א ... והדברים תמוהים, דמתניתין כל שבא בחמין מע"ש שורין אותו בחמין, מי אמר לנו דמייירי שמכניס כוס חמין לתוך קדירה של חמין, אלא שמכניס האוכל גופא בלי כלי לתוך קדרת החמין, ובכה"ג לאו הטמנה היא [חוץ מלדעת הריטב"א והר"ן אליבא דפרש"י, שנביא לקמן], ואפילו אי נפרש שהכונה שמכניס כלי לתוך הקדירה, הא יכול להכניס רק מקצת הכלי ולא כל הכלי, אולם בזה החזו"א לטעמיה, דמקצת טמון נמי הוה הטמנה, אבל לפימ"ש דהעיקר כהרמ"א, אין לנו שום הוכחה משם, וגם עיקר סברתו לחלק בין מטמין בתוך כלי, שאין בו דיני הטמנה, רק למטמין בחמין שבקרקע, אינו מובן. גם עי' בריטב"א ובר"ן בשבת דף לח: שכתב וז"ל ומדברי רש"י ז"ל נראה שסלון זה של צונן, היה נשפך כל השבת כולה לתוך האמה של חמין, ואם איתא דהכי הוא, מה שאנו נוהגין ליתן בשבת מים מבושלים לתוך החמין, נראה לי דאסור, דבכה"ג הטמנה קרינן לה בשמעתין עיי"ש, ואי נימא דבמים שבכלי לאו הטמנה היא, מה למד הר"ן מדברי רש"י שמה שאנו נוהגין ליתן בשבת מים מבושלים לתוך החמין אסור, הא שאני מה שאנו נוהגין, דאנו נוהגין ליתן לתוך הכלי, ולתוך הכלי לאו הטמנה היא, וע"כ מוכח מדברי הר"ן, וכן מהריטב"א, שאין לחלק בכך. ולפי"ז בודאי צדקו דברי המ"ב בסי' רנ"ח, שכתב בשם האחרונים, דכלי צונן אסור לתחוב תוך חמין, משום הטמנה, והא דמבואר בגמ' שבת דף מ' דבמקום דליכא בישול מותר, אפילו בכלי ראשון, וכן הוא בשו"ע סי' שי"ח סעי' י"ג, דמותר ליתן לתוך כלי שני, היינו באינו תוחב לתוכו כל הכלי, והוא ע"פ דברי הרמ"א, שאין הטמנה במגולה למעלה, ובחזו"א שם השיג על המ"ב, וכתב דלפי מש"כ דמקצתה טמונה מקרי הטמנה, א"כ מוכח בגמרא דאין נתינה בחמין, [היינו בכלי] בכלל הטמנה, וכמש"כ לעיל עיי"ש, ולפי מש"נ ליתא לכל הנ"ל, ודברי המ"ב נכונים".
13. שבט הלוי (ח"ג סי' מ"ז סוף אות א') – "ומה שהביא מהחזון איש סי' ל"ז אות ל"ב הנה מרן החזון איש שם חולק על הסכמת האחרונים שאם הכלי לגמרי טמונה תוך כלי אחר אסור, והחזון איש מתיר, וכמדומני שהסכמת אבותינו ורבותינו הי' כהט"ז להחמיר בזה".
14. וכן כמה פוסקים לקמן.

ה. כלי שני.

1. מחמיר. [וכן הסוגיות הנ"ל, הם כלי שני].

(א) פמ"ג (ס"ק א', סי' רנ"ט מש"ז סוף ס"ק ג' [לשונו מובא לעיל]) – "מקרי מוסיף הבל אף בכלי שני ...".

(ב) שעה"צ (ס"ק ה') – "והנה האליה רבה פקפק בדבר אם הכלי של מים חמין הוא כלי שני, והפרי מגדים מישבו".

(ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ז הע' י"ב) - לשונו מובא לעיל.

(ד) אבן ישראל (ח"ח סי' י"ח) - לשונו מובא לעיל.

2. מיקל.

(א) **א"ר** (ס"ק ג'), הו"ד **בבאר היטב** (ס"ק א') – "כתב הט"ז דלא יפה עושים ... ולענ"ד יפה עושים, דהא הם בכלי שני כמ"ש הוא גופיה שם, וא"כ מיקרי אינו מוסיף הבל כדמשמע בסימן רנ"ז סעיף ה', ובסעיף ו' [שם] מבואר דמותר להטמין בשבת בדבר

שאִינוּ מוֹסִיף הֵבֵל כְּדֵי שֶׁתִּפּוֹג צִינְתּוֹ".

(ב) זרע אמת (סוף ח"א חי' למסכת שבת סי' י' ד"ה ומ"מ).

(ג) ע"א אז נדברו (ח"ו סי' ע"ח) – "ואם אינו טמון בכולו ובכלי שני יש להקל, אפילו בטמון כולו בכלי שני המיקל יש לו על מי לסמוך".

ו. הטמנה במקצת יש להקל, ממ"ש.

1. אז נדברו (ח"ו סי' ע"ח) – "אסור להטמין כלי בתוך כלי מע"ש והתחתונה עומדת על האש, ויש מקילין (לפי החזו"א) ואם לא טמון כולו יש להקל".

ז. כונתו להפיג צינתו.

1. מיקל.

(א) עי' שעה"צ (ס"ק ז) – "אבל אם כוונתו להפיג צניתו לבד, ובמקום שלא יוכל לבא לידי יד סולדת בו, אפשר דיש לסמוך במקום הצורך על המקילין הנ"ל דסבירא להו דלא מקרי זה דבר המוסיף הבל, וממילא מותר להטמין הצונן בו, וכנ"ל ברנ"ז סעיף ו'".

(ב) ע"י שביתת השבת (ס"ק ק"ג).

2. מחמיר.

(א) חזו"א (סי' ל"ז ס"ק י"ח) – "ודין שמטמין את הצונן ע"ג חם בשבת ליכא מאן דפליג עלי' דהר"י, וכן מבואר בר"ן בסוגיא דנותן אדם קיתון של מים כו' מ' ב' והוא מדברי הרשב"א, ומש"כ במ"ב סי' רנ"ח בשה"צ לדחות דמשום בישול אתינן עלה אינו מובן דבר"ן מבואר דמשום הטמנה בשבת אתינן עלה ויותר מבואר הדבר ברשב"א שסיים בהדיא דאע"ג דמותר להטמין הצונן שיפוג צינתו מ"מ ע"ג מיהם אסור וכדברי הר"י, ובמ"ב שם בשה"צ כ' להקל בדעתו להפיג צינתן **וזה תימה** דלאו במחשבתו תלוי אלא במניח תחת הכר שאין כאן תוספת הבל הוא בכלל מותר להטמין את הצונן אבל ע"ג מיהם אין זה בכלל היתר צונן אלא דינו כמטמין חמין בשבת ומעשה הטמנה זו אסורה".

3. מראי מקומות.

(א) הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל סוף הע' קל"ד) – "שהגדר של מוליד חום הוא כל דבר שרגיל להטמין בתוכה כדי להגביה הטמפרטורה".

ה. מראי מקומות – הלכה שלימה (ח"ב סי' ב').

1. חוט שני (ח"ב עמ' קל"ט ד"ה והנה) – "והנה במ"ב כתב בשם החיי אדם שאם נותן על הקדירה דף רחב ומכסה בבגדים מלמעלה מותר, אף שמעמידו עד חציו בחול, ע"כ. משמע דאם רוב דפנות הקדירה טמונות, חשיב כמטמין כולו לדעת הרמ"א. ויש לעיין ממש"כ במ"ב בשם הט"ז, שאסור ליקח כלי ובתוכו משקה צונן, ולתחוב אותו בשבת לכלי מלא מים חמין שיתחמם בתוכו, אפילו לא יכול לבוא לידי יד סולדת בו, שזהו דרך הטמנה ממש כיון שכולו טמון בתוכו וכו', ע"כ. משמע דאין שם הטמנה אא"כ כל הדפנות טמונות, ולא סגי ברוב הדפנות טמונות כמ"ש המ"ב בשם החיי אדם. והנראה ע"פ מש"כ בחזו"א דבקדירה ליכא משום הטמנה, ומשו"ה מותר להטמין כלי שבתוכו צונן לתוך כלי של חמין, דב' קדירות זה על גבי זה כחד קדירה הוא, ולא אסרינן במה שהתחתון מעלה הבל לעליון, עיי"ש. וכל זה דלא כהמ"ב הנ"ל דאסור לתחוב צונן לתוך חמין משום הטמנה, עיי"ש. וי"ל **דאף המ"ב יודה ביסוד סברת החזו"א** בהטמנת כלי בתוך כלי שחסר בזה השם הטמנה, ובסתם הטמנה סגי ברוב הדפנות טמונות, ואין צריך שכל דפנות הכלי כולו יהיה מוטמן אלא סגי ברובו, כמ"ש המ"ב בשם החיי אדם, כגון מטמין בחול או ברמץ גחלים שכן הדרך להטמין בהם, אבל הטמנת כלי בתוך הקדירה לא מקרי הטמנה לדעת המ"ב, אא"כ יהיה כל הכלי כולו מוטמן בתוכו. וכל זה לדעת המ"ב דס"ל דאיכא ככה"ג משום הטמנה בכלי בתוך הקדירה, אבל להחזו"א שם דס"ל דאין שם הטמנה כלל בקדירה, א"כ אף אם יטמין את כל הכלי בתוך המים, אין בו איסור משום הטמנה וכנ"ל".

ה) הטמנת אוכל בתוך אוכל.

א. הלכה.

1. מיקל.

(א) באר משה (קובץ עם התורה חי"ג עמ' כ') - לשונו מובא לקמן.

(ב) אבן ישראל (ח"ח סי' י"ח ד"ה והדברים) – "החזו"א ... והדברים תמוהים, דמתניתין כל שבא בחמין מע"ש שורין אותו בחמין, מי אמר לנו דמירי שמכנים כוס חמין לתוך קדרה של חמין, אלא שמכנים האוכל גופא בלי כלי לתוך קדרת החמין, ובכה"ג לאו הטמנה היא [חוץ מלדעת הריטב"א והר"ן אליבא דפרש"י, שנביא לקמן]."

- ג. ששכ"ה (פרק א' סעי' ע"ב [דפו"ח, סעי' פ"ו], הע' רי"ב [דפו"ח, הע' רנ"ב]).
 ד. זכור ושומר (דפו"ח, בישול עמ' רי"ג).
 ה. כללים (האופה עמ' רצ"ה).

ב. מאכל העטוף בדבר הראוי לאכילה.

1. מיקל.

א. חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק ד' ד"ה ודע, עמ' קמ"ב) – "דאם המאכל עטוף בתוך עור של עוף או שארי דברים הראויים לאכילה, פשיטא דאין בו משום הטמנה לכו"ע דאין זה מיקרי מטמין כיון שהכל ראוי לאכילה".

ג. לערב מים עם מים.

1. מיקל – רמ"א (סי' ש"ח סעי' י"ב), מ"ב (סי' שכ"ו ס"ק י"ג, עי' שעה"צ ס"ק ו').

ד. לתת ביצה בקליפתה בתוך מים.

1. מיקל – חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק ד' ד"ה ביצה, עמ' קמ"ב), "ביצה עם קליפתה, פשיטא דחשיב כאוכל ולא כאוכל בתוך כלי, ואין בו משום הטמנה בתוך כלי לכו"ע", חזון עבדיה (שבת ח"א עמ' ס"א), מנוחת אהבה (ח"א פרק ג' אות כ"ז), דברי סופרים (סי' רנ"ח אות ה' ד"ה בספר).

2. מראי מקומות – זרע אמת (סוף ח"א חי' למסכת שבת סי' י' ד"ה ומ"מ), אבן ישראל (מאור השבת ח"א סוף עמ' תקמ"ד), להורות נתן (ח"ז סי' י"ב אות ג'), משנה הלכות (חט"ו סי' צ"ח), ששכ"ה (פרק א' הע' רי"ב [דפו"ח, הע' רנ"ב]), ארחות שבת (פרק ב' הע' ק"ס), הל' שבת בשבת (פרק ח' הע' קמ"ב ד"ה גם).

ה. מראי מקומות – אז נדברו (ח"ו סי' ע"ח ד"ה והראי'), ארחות שבת (פרק ב' סעי' צ"ב).

1. גר"ז (מהד"ב ד"ה אבל אין) – "אבל אין לומר דסבירא ליה להרב רבינו יונה ורא"ש דלא שייך ולא גזרו איסור הטמנה במטמין גוף האוכל לצלותו או אפילו לחממו מבעוד יום או אפילו בשבת כי אם בקדרה או כלי אחר, מדתנן כל שבא בחמין מלפני השבת שורין כו', וכן מדאמרין סוף פרק קמא ואי שדא ביה גרמא חייא שפיר דמי, אף על גב דנטמן ומתכסה תוך הרוחנין. דאם כן אמאי גזרו בביצה משום הטמנה, ולהרב רבינו יונה ברשב"א שם אפילו מבעוד יום. ודוחק לומר משום שהיא בקליפתה כמו בתוך כלי, דכל כהאי גוונא הוי ליה לפרש (ועוד שגם לפי זה צריך לומר דבצל סתם שבמשנה סוף פרק קמא דמיירי בסתמא אפילו בקליפתו, היינו על גבי גחלים דוקא, לרב אשי דמוקי לה בבשרא אגומרי, ומשום דבמקצת לאו הטמנה היא). והא דתנן שורין כו', בלאו הכי צריך להבין לפי דעת רש"י דבמים במים שייך הטמנה (ר"ל צונן בחמין דכלי ראשון דחמי טבריא, דבכלי שני שרי בהדיא בברייתא דף מ"ב), וגם התוס' לא פליגי אלא משום שהצונן מתערב בחמין. על כן צריך לומר דהא דתנן שורין כו', משום דהתם לא מיקרי הטמנה כלל, כי המליח נראה תוך החמין, וגם אם אינן צלולין כל כך, מכל מקום לא דמי לרמץ שמכוסה וטמון לגמרי (אלא אם כן נותן כלי תוך החמין כסילון דטבריא שהמים שבסילון מכוסים וטמונים לגמרי, ואף שהסילון נראה הרי גזירת ההטמנה היא על אוכלין ומשקין ולא על כלים לגמרי), והיינו טעמא נמי דגרמא חייא שפיר דמי ליתן ברוטב רותח. משא"כ מים במים שנעלמים מן העין ונטמנים ומתכסים הצוננים בחמין, ומשום הכי נכללים בגזירת איסור הטמנה לפירוש רש"י, וגם הר"ן חושש לדבריו עיין שם. ור"י בתוס' סבירא ליה דאף שננטמן ונכסה מן העין יפה כברמץ ממש אפילו הכי לא דמי לרמץ, שברמץ אין הנטמן בו מעורב בו כלל משא"כ במים שמתערבים במים, אלא א"כ הם בתוך כלי כסילון דטבריא שאינם מעורבים וגם הם טמונים ומכוסים מן העין, ואף שהסילון נראה הרי גזרת הטמנה היא על אוכלים ומשקין ולא על כלים".

ו. להניח מאכל בתוך ניילון או עטוף בנייר כסף בקדירת החמין שעל האש.

א. מחמיר.

- עי' ערה"ש (סעי' ג') – "שיש נשים שלוקחות הכלי שהקוגי"ל בתוכה ונותנין את הכלי כולה לתוך הקדירה הגדולה של הצאלינ"ט וזהו הטמנה גמורה ובדבר המוסיף הבל כיון שהקדירה הוא בתוך התנור שמלא גחלים ואסור אפילו מבעוד יום אם לא שנאמר כסברת הרא"ש שכתבנו בסי' הקודם סעי' י"ד מטעם דהקדירה היה מקודם בהתנור ומטעם מחובר ע"ש וכוודאי טוב יותר שלא לעשות כן [או מפני שהתנור טוחה וגם בהטמנה מותר כמו בהשהיה]".
- מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ז) – "מה שנוהגין איזה נשים שבערב ש"ק מעטפים הקוגי"ל בנייר של אלומיניום, ומשימים אותו תוך הטשאלין"ט לאכול בבוקר ... נראה דאם אין משקיעים הקוגי"ל לגמרי תוך הטשאלין"ט, י"ל דאין בזה הטמנה, כמ"ש הרמ"א (סי' רנ"ג סוס"א), אבל בכולו שקוע תוך הטשאלין"ט, נראה דהוי הטמנה ממש".
- אבן ישראל (מאור השבת ח"א סוף עמ' תקמ"ד) – "מש"כ דמותר להשים מאכל בתוך ניילון ולהשימו בתוך הטשאלין"ט, ודימה זה לביצים, - אינו נראה, דביצים דרכם לבשל עם הקליפה, אבל אין דרך לבשל מאכל בתוך ניילון. ואני מורה לעשות כמה נקבים גדולים בניילון שיהא על ידי זה תבשיל אחד".
- מנוחת אהבה (ח"א פרק ג' אות כ"ז) – "אבל אסור לתת אורז או גרעיני חיטה מבושלים או מאכל הנקרא 'קיגל' בלשון אשכנז בתוך שקית ניילון או בעטיפת נייר כסף, ולהכניסם בתוך תבשיל החמין, שהואיל והם נמצאים בשקית ניילון או עטופים בנייר כסף לכן אינם נחשבים חלק מתבשיל החמין, ואסור להטמינם אפי' בערב שבת בתבשיל החמין הואיל ועומד על האש ומוסיף הבל בהם".
- הגרפ"ש זצ"ל (דברי חכמים אות שע"ז) – "שבאמת הוי נחשב כשנתכון להטמין כשמשתמשים ב'Aluminum foil' וממילא צריך להשאיר קצת פתוח כדי שלא יהי' עובר על הטמנה בשבת".

ע' הגר"ח"ש (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ב') – "בענין מה שחידשו שמעטפים עיסה של קישקע בנייר כסף ושמים אותם בתוך הקדירה של הצ'לינט, יתכן שזה הטמנה, אבל תלוי זה במחלוקת עם החזו"א בסל"ז (סקל"ב), וגם יש לדון אם מכסה זו נידון ככלי בתוך כלי".

6. וענין יוסף (באהלי יוסף עמ' י"ד סעי' כ"ג) – "אין להטמין בערב שבת קוגע"ל בתוך זילבע"ר פאפ"ר ולהניחו תוך הטשאלענ"ט כשכולו מכוסה עם הטשאלענ"ט, דהוי הטמנה בדבר המוסיף הבל".

7. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' י"ד טור א') – "דהננות בערב שבת לתוך קדירת החמין מאכל עטוף בשקית או בנייר אלומיניום, יש לו לעשות חורים בזה כדי שהחמין יתנו טעם במאכל, ויהא הכל נידון כמאכל אחד, ולא יחשב כהטמנה בדבר המוסיף הבל".

8. שבט הלוי (ח"ג סי' מ"ז, מבית לוי ח"ו עמ' ל"ו אות ג', ח"ט עמ' כ"ב אות ג') – "ע"ד שאלתכם במה שחידשו להטמין מיני קיגל ועיסה בנייר כסף והחמין מקיף מכל צד, הנה פשוט שאינו דומה לנתינת האלזעל לתוך החמין שהוא אוכל מכל צד, משא"כ בזה שהוא לפי דעתי הטמנה גמורה מכ"ש אם מטמינים כלי קטן ממש בתוך החמין מוקף מכל צד".

א) שבט הלוי (אוצרות השבת פרק ב' סעי' נ"ו, מבית לוי ח"ו עמ' ל"ו אות ג', ח"ט עמ' כ"ג אות ג') – "אבל מותר להטמין כשהמאכל עטוף בשקית בד או בנייר כסף שעשו בו נקבים, דזה לא נחשב להטמנה".

ע' שבט הלוי (ח"ח סי' ט"ו אות ד') – "מה שמסופק בענין המנהג שכורכין הקיגע"ל עם פלאסטיק או אלומיניום פעפער ומכניסים לתוך החמין מע"ש, דלכאורה למש"כ הט"ז סי' רנ"ח דצריך להזהר שלא לכסות הכלי לגמרי בחמין דאל"ה נקרא הטמנה א"כ ה"נ, ושוב מצדד להקל דהכא בין כך מתחמם גם אם לא מעטפים הקיגע"ל מבחוץ, ולא נעשה העיטוף רק לשמור שלא יכנסו חלקי מאכל לתוך הקיגע"ל ועוד ביאר בזה. ברם בשו"ת שבט הלוי ח"ג סי' מ"ז נוסה אני להחמיר בפרט אם נותן כלי ממש תוך החמין, מכ"מ שמעתי מאז הרבה ת"ח מקילים בזה, ואין להזניח הנוהגים קולא יע"ש בשבט הלוי".

ב. תלוי, אם כוונתו לחמם או שיקבל טעם מהתבשיל.

1. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב סוף עמ' רנ"א, הל' שבת בשבת פרק ח' הע' קמ"ב, אבני ישפה ח"ג סוף סי' כ"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות י', סוף אות י"א) – "דאם האורז או הקוגל מוטמנים בתוך האוכל, ונמצאים בתוך עטיפה אטומה באופן שאינם מקבלים טעם מן התבשיל, יש בזה איסור הטמנה מבעוד יום בדבר המוסיף הבל, אבל אם מקבל האורז או הקוגל טעם מן התבשיל לא מקרי הטמנה".

2. שבת במטבח (ארטסקרול, פרק ו' הע' י"ד, עמ' פ"א).

3. ע' הל' שבת בשבת (פרק ה' הטמנה סעי' כ') – "מותר ליתן בקדירת החמין שקית עם אורז או כוסכוס קישקע וכדו', ע"מ שיתבשל עם החמין או כדי לקבל הטעם מהם, דהכל נידון כקדירה אחת ואין בכך משום הטמנה. ודוקא כשמתבשלין יחד, כגון בקישקע ואורז וכדו', אבל אם כבר נתבשל ונותנו מבעוד יום עטוף בתוך הקדירה, כגון 'קוגעל' שנאפה ונותנו שם לשמר חומו, יש אומרים דהוי הטמנה ואסור ... ויש מדקדקין בכל אופן לעשות חורים בשקית ניילון או בנייר כסף, באופן שיקבל טעם מהחמין ויחשב לתבשיל אחד, אבל כשהאורז והקישקע נתון בשקית בד שהיא מלאה נקבים ומקבל רוב טעם מהתבשיל, חשיב ממש כתבשיל אחד ומותר, וכן המנהג".

ג. מיקל.

1. הר צבי (ט"ל הרים מבשל סי' ה') – "ע"ד הקדירה שמבשלין או מעמידין אותו בעש"ק על הכירה שתגמר בשבת, אי שרי להניח בין התפוחי אדמה קופסא שמלאה איזה מאכל ומתבשלת יחד עם התבשילין שבקדירה, אי הקופסא חשיב כהטמנה בפני עצמה ואסורה מפני שהוא כולה טמונה בדבר המוסיף הבל. לכאורה אין זה הטמנה מפני עצמה, אלא כל הקדירה היא כאחת ואין כאן אלא שהיה של קדירה אחת ולא דמיא לסילון של מים קרים שהניחוה בטבריא, דהתם הרי הסילון הוא הטמנה בחמין, אבל בנידון דידן, הרי כל הקדירה הטמנה אחת היא ולא שייך לומר שהקופסא נטמנת בדבר שמוסיף הבל, דבאמת התבשיל אינו מחמם את הקופסא אלא כח האש שמחמם התבשילין מחמם יחד גם את הקופסא וכל הקדירה הטמנה אחת היא. וכן השבתי מצד הסברא שאין בזה איסור הטמנה, והעירוני ע"ז דבקדירה ע"ג קדירה או בתוך הקדירה דאם העליון מכוסה חשיב הטמנה. ויש לעיין בשו"ע סימן רנח ו-רנז".

2. באר משה (קובץ עם התורה ח"ג עמ' כ') – "נשאלתי: האם שרי לכוך ה'קיגל' בנייר כסף (סילווער פייפער), ולהשים אותו כן בתוך הקדירה של הטמנה (טשאלנט). השבתי: להתיר, כי על מאכל הקדירה בעצמה דין שהיה עליו, ואין לנו ליתן להמאכל בתוך המאכל מער"ש שם הטמנה במוסיף הבל. בכל הש"ס לא מצינו הטמנה כזאת, עיין במאירי (ריש פרק במה טומנין), ובקיצור מפורש כן ברש"י ורע"ב ושאר ראשונים, דאין הטמנה אלא כשמסלק הקדירה עם המאכל מן האש, ורוצה לטמון הקדירה בדבר אחר לשמור חומה. והגם שמצינו שאסור להטמין בשבת קדירה במים חמים באופן שכל הקדירה מכוסה עם המים (עיין ט"ז סי' רנ"ח ס"ק א', ובבה"ל שם), ולא שמענו להקל בכה"ג (ועיין בחזו"א סי' ל"ז אות ל"ב בזה), היינו ג"כ דעכ"פ הקדירה אנו מטמינים במשקה, אבל באופן כזה שכן דרך לבשל ה'קיגל' בתוך הטשאלענט כרוך בנייר של כסף, אין ע"ז שום הו"א לאסור משום הטמנה, דדרך בישול ודרך שהיה הוא ולא הטמנה. ועיין בתוס' ברכות (כ"ג ע' ד"ה שהרי) שאם אין אויר בין המאכל ובין דבר שכורכן, לא הוי על הכריכה שם כלי, ואם כן אין על נייר כסף שם כלי שנימא שטמן כלי בתוך כלי, אלא בטמן בשר בתוך הטשאלענט שאין שום אדם מהרהר אחריו שמותר, כמו כן ה'קיגל' שנכרך בנייר כסף, הכסף נייר מאחר שכרוך על הקוגל ואין אויר בינו לבין הקוגל, כמאן דליתא, והוי כאילו היה הקוגל בתוך הטשאלענט בלא שום הפסק נייר כסף דלכו"ע שרי, כמו כן שאלתינו שרי לכו"ע. ועוד נוסף על זה, והלא אין כוונת הכורך הקוגל בנייר כסף להטמינו בטשאלענט, אלא שלא יבלע הרבה ממי הטשאלענט ויתקלקל טעמו, או עכ"פ יפיג טעמו, או מטעמא שלא יתפרר מחמת הבישול ארוך לילה ויום, ומצינו דוגמתו בשו"ע (סי' רנ"ז ס"ב) דכשארין כוונתו להטמין (ועיי"ש במ"ב סק"ד) שרי אפילו אם עושה הטמנה גמורה, וכ"ש בכה"ג. ועוד, דהלא לפי מנהגינו הטס שלנו על הגעז

נידון כגו"ק, ודלא כהדעת מחמירין, וטעם שגו"ק מהני כיון דגילה דעתו דלא בעי לגחלים בודאי לא חיישינן שאתי לחיתוי, וא"כ בניד"ד מה לי הקוגעל בתוכו, והלא גילה כבר דעתו מע"ש דלא בעי לגחלים (עיי' רנ"ג אות י"ד) לעיקר הקדירה, ואיך יעלה על הדעת לאסור משום הקוגל בתוכו. ועוד, דהטס הוי היכר, וההיכר הוי על כל הקדירה ... כולה לרבות הקוגל, ואין שום חשש מפני הקוגל, וההיתר פשוט וברור. באופן שיצא שאלתינו בהיתר ואין מקום להחמיר. (ועיי' בבאה"ל סי' שי"ח ס"ג ד"ה להטמינה ומ"ב שם סקל"ג), והגם שראיתי בספרי אחרונים שיש שמחמירין בדבר, אין לדבריהם יסוד נאמן בש"ס ופוסקים, והמחמיר יחמיר לעצמו ולא לאחרים".

3. עי' פני מנחם (מאור השבת ח"ב עמ' תק"ע ד"ה וכיו"ב, ח"ג עמ' תקכ"א ד"ה וכיו"ב) – "שמסתבר שאין נקרא בגדר הטמנה כשמכניס שקית ניילון עם מיני עיסה או אורז בתוך הטשאלניט".

4. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ב' ג', ששכ"ה פרק א' דפו"ח הע' רנ"ד, פרק מ"ב הע' רמ"ב, מילואים, מאור השבת ח"ב עמ' תקס"ט) – "דאם כל כוונתו כשמכניס מבעוד יום את הפשטידה בנייר האלומיניום לתוך המרק, הוא כדי שלא תתפורר מחמת הבישול, דאין זו דרך הטמנה, וכן מותר לעטוף לגמרי את הפשטידה בנייר אלומיניום, ולהניחה אפילו בשבת על גבי המכסה של קדירה שעל האש, אם אמנם הפשטידה מבושלת כל צורכה, וכל כוונתו שלא יתפורר, וראיתו מהא דסי' רנז ס"ב, דמותר להטמין אפי' בשבת בדבר שאינו מוסיף הבל, אם כל כוונתו רק לשמור מן העכברים, וא"כ הה"נ כאשר כוונתו שלא יתפורר מה שבתוך נייר האלומיניום ... והוסיף הגרשז"א זצ"ל ... ואמר שלדעתו מותר לעטוף בנייר אלומיניום בכל אופן ללא נקבים, ואפילו לדעת המ"ב הנזכר לעיל שרי בכל ענין כיון שהמרק והפשטידה שניהם צריכים לאש שתחיתהם, ה"ז חשיב כשני מיני אוכלין שמתחממים כל השבת".

עי' הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ב', מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ז') – "כתוב בשם האג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד הטמנה אות ג') שהוא אוסר להניח מאכל עטוף בניר כסף ע"ג קדירה משום הטמנה, וזה ודאי פלא, דמאי שנא מקדירה ע"ג קדירה, ואפשר שהוא אוסר רק כשמנוח עטוף בתוך הקדירה, אבל גם זה לא מסתבר, שהרי עושים כן רק כדי שלא יתערב עם שאר התבשילים, ולא לשמור על החום".

5. הגרמ"א פריינד זצ"ל (מרא דשמעתתא עמ' ל"ח, אור ישראל ח"ה עמ' כ"ג, נתיבות אדם ח"א סי' ט') – "וע"ד שאלתו על מה שיש נוהגין לשום קוגל מעוטף בנייר של כסף בתוך הטשאלניט, ולא מקפידים אפילו שיהיה מגולה מצד אחד, ונטמן כולו בתוך הקדירה, אם אין בזה משום איסור הטמנה. הנה נשאלתי ע"ז מכבר, ושמעתי שיש ת"ח שחידשו דזה מיקרי הטמנה ממש בדבר המוסיף הבל, ואסור אפילו מע"ש"ק. ולי נראה שיש לחלק, דהטמנה שמטמין לצורך שב"ק בדבר המוסיף הבל, גזרו אטו שמא יטמין ברמץ, ואז חיישינן שמא יחתה בגחלים, אבל שאני הכא דאין כוונתו להטמינו, רק להשהות על האש כמו הטשאלניט, רק שחושש שלא ישרף, שם אותו בתוך הנייר, ושם אותו בקדירה של טשאלניט להגין שלא ישרף, א"כ כוונתו להיפך מן ההטמנה שהוא שיחזיק החום כמו שהיה, וכאן שם אותו בתוך התבשיל למעט החום כדי שלא ישרף, וא"כ אין לגזור בזה שמא יטמין ברמץ, דאדרבה הוא מקפיד שלא ישרף. ודוגמא לזה מצינו בשו"ע סימן רנ"ז סעיף ב', דהיכא דכונתו הוא לשמרו מן העכברים או מן העפרורית, אף דגזרו הטמנה בדבר המוסיף הבל מותר, כיון דאין כונתו להטמנה. ובערוך השלחן סי' רנ"ח כבר מוזכר מנהג זה אצל הנשים, וכתב דיש להם על מה לסמוך, ע"ד הרא"ש דס"ל דבמקום שבשלו שם הקדירה כל היום, תחלת נתינת הקדירה לשם לא היתה לשם הטמנה, עיי"ש. עכ"פ מצינו בזה סברות להיתר, ע"כ דעתי נוטה כיון דכבר נהגו הנשים בזה מדור דור אין לאסרו".

6. עי' להורות נתן (ח"ז סי' י"ב) – "ע"ד השאלה, כשעוטף מאכל בתוך נייר כסף, ונותנו בתוך קדרה שיש בה מאכל שהטמינו לשבת, אם דינו של המאכל שבעטיפה כדין הטמנה דאסור בדבר המוסיף הבל, או דינו כשהייה דמותר אף שמוסיף הבל אלא שגרוף וקטום. וכן נפק"מ לכמה הלכות. בטו"ז או"ח (סי' רנ"ח סק"א) כתב, דלא יפה עושים שבימות החורף לוקחים כלי שבתוכו משקה, ותוחבין אותו בשבת לתוך כלי מלא מים חם שיפיג צנתו בתוכו, ואח"כ שותין המשקה, שזהו דרך הטמנה ממש כיון שכולו טמון בתוכו עכ"ל. וזהו הדין המבואר בשו"ע (סי' שכ"ו ס"ג) אמת המים שהיא חמה, אסור להמשיך לתוכה אפילו מערב שבת סילון של צונן, וביארו המג"א שם (סק"ד) דהוי כמטמין בדבר המוסיף הבל, ודוקא אם ממשיך בצונן דרך סילון המוקף מכל צד, אבל אם המשיך מערב שבת צוננים לתוך חמין שיתערבו יחד שרי, ולרש"י גם זה מקרי הטמנה עכ"ל. ומקור דברי המג"א הוא בתוס' שבת (לט.) ד"ה מעשה, דהך מעשה דאנשי טבריא שהביאו סילון של צונן לתוך אמה של חמין דאסרוהו משום הטמנה, הואיל דהסילון לא היה מתערב עם מים החמין, כי היה מוקף מחיצות מכל צד, והיו מתחממים המים צוננים שבסילון מחמת חמי טבריא, ודמאי להטמנה שמים צוננים היו נטמנים בתוך החמין להתחמם עכ"ל. ומעתה נימא לכאורה, דכשם שאם נותן כלי מים צוננים בתוך קדרה מים חמים הוי הטמנה, כמו כן בנדון שאלתינו שנותן מאכל מעוטף בנייר כסף בתוך המאכל שבקדרה דהוי בגדר הטמנה. ברם לענ"ד אין זה מן הדומה, דדוקא בנדון הטו"ז שהטמין כלי של מים צוננים בתוך כלי מלא מים חמין, דהתם המים החמים שבכלי הגדול הם הגורמים את החמימות להכלי של מים צוננים שבתוכו, והרי זה דומה למעשה דאנשי טבריא אשר גם שם המים הצונן שבסילון נתחמם ע"י המים של האמה, ועל כן הויין המים שבאמה ושבקדרה הגדולה מקום הטמנה להמים שבסילון ושבכלי הקטן. אבל בנ"ד, שהקדירה מונחת ע"ג כירה הגרופה, והחמימות באה מהכירה על המאכל העטוף כמו שהיא באה על המאכל שבקדרה, נמצא שאין לו צורך כלל להטמנה בתוך הקדירה, דדל קדרה מהכא וגם אז תגיע החמימות אל המאכל העטוף בנייר הכסף, כי החמימות של הכירה עולה גם להמאכל שבנייר, ומה שנתן את המאכל העטוף בתוך הקדירה אין הקדירה משמשת אלא כמעשה איצטבא, ואלו היה נותן המאכל שבנייר על הכירה עצמה גם אז היה מוחזק בחמימותו, ולא מצינו שאסרו הטמנה כהאי. ועוד, דבמעשה דאנשי טבריא שהמים שבאמה אין לו צורך בו אלא להטמנה ולא למטרה אחרת, ועל כן נחשב שהמים שבסילון נטמנו בתוכו והוי הטמנה, אבל הכא אין המאכל שבקדירה עומד להטמנה, דעיקרו הוכן כדי לאוכלו, ולכן אין המאכל משמש בתור מטמין, והויין שניהם - הן המאכל שבקדירה והן המאכל שבנייר כסף - כמילתא חדא, ושניהם כאחד עומדים בשהייה על הכירה, ומשם מקבלים את חומם, ולכן אינו נחשב שהמאכל שבנייר כסף הוטמן בקדרה, אלא ששניהם כאחד הונחו על הכירה, ואין בזה גדר הטמנה אלא שהייה ... ועוד נראה לצדד בנדון שאלתינו, דעד כאן לא אמרי דכלי בתוך כלי הוי הטמנה אלא בכלי גמור, וכעין סילון דאנשי טבריא, וכן כנדון הטו"ז שלוקחין כלי שבתוכו משקה ותוחבין אותו לתוך כלי מלא מים, דבודאי איירי בכלי גמור דאל"כ יתערב

המשקה עם המים, אבל במאכל העטוף בנייר כסף שאין זה אלא כלי רעוע, יתכן דלא חשיב הפסק כלל, והוי כמעורב עם המאכל שבקדירה, ומכל שכן אם הרוטב שבקדירה יכול להכנס לתוך המאכל העטוף, ודאי נראה דכחודא נינהו כי הרוטב מערבן. ועיין או"ח (סי' שי"ד ס"ח) דחותלות של תמרים חותך אפילו בסכין, דהוי כמו ששובר אגוזים או שקדים כדי ליטול האוכל שבהם עיי"ש, וה"נ עטיפת נייר הכסף אינה אלא כעין שומר בעלמא כקליפת הפרי, ואינו בגדר כלי, והוי כחודא עם המאכל שבקדירה ואין זו הטמנה. ועיין ס' חזון איש (שבת סי' ל"ז אות ל"ב) שהעלה, דבתוחב כלי צונן לתוך כלי חמין ליכא משום הטמנה, עיי"ש, וזה דלא כטו"ז הנ"ל. ולדינא נראה לענ"ד דבנדון שאלתינו המיקל לא הפסיד, ומכל שכן אם ישאיר נקב כל שהוא אשר שם נכנס הרוטב מן הקדירה אל תוך המאכל שבעטיפה, דודאי דשרי, דכחודא נינהו ואין זו הטמנה."

7. שרגא המאיר (ח"ד סי' ס"ג) – "בדבר שאלתו שאשתו נתנה בערב ש"ק הלוקשען (איטריות) בנייר אלומיניום סגור, והניח בקדירה של הרוטב עם הבשר, כדי שיהיה חמים, אי הוי בזה הטמנה בדבר המוסיף הבל או לא. הנה כעין שאלה זו נשאלתי אם מותר ליתן קוגעל או בשר, בקדירה של הטשולינט מעוטף בנייר סגור ומסוגר, בערב ש"ק על ש"ק סעודת שחרית, היינו אם יש בזה איסור הטמנה בדבר המוסיף הבל שאסור גם מערב ש"ק לעשות כן, וצדדתי להיתרא מטעם דלהלן, מבואר בסימן רנ"ז סעיף ב' לשים כלים על התבשיל כדי לשמרו מן העכברים, או כדי שלא יטנף בעפרורית שרי, שאין זה כמטמין להחם אלא כשומר ונותן כיסוי על הקדירה, ע"כ. ומקור הלכה זו הוא הר"ן בפרק כירה על הגמ' מדף מ' ע"ב: ת"ר מביא אדם קיתון של מים ומניחו כנגד המדורה כו', בשם הרשב"א, ה"נ מה שנתן הקוגל בנייר כסף סגור הוא כדי שלא יתערב בתבשיל של הטשולינט, וכן הכי נמי בזה שנתנה הלוקשען ברוטב והבשר בנייר, ע"כ ג"כ כל כוונתה לא על הטמנה, רק כדי שלא יתערב עם הרוטב ולא ימצא אח"כ הלוקשען (האטריות). ועוד טעם בקוגל להיתר שנתנה לשם בקדירה כדי שיתבשלו כך, והוי ביטול, וכיון שכה"ג דהוי ביטול לא גזרו משום הטמנה, דכאן ההיתר אפילו שהייה, דהשהה הקדירה על גבי הכירה באופן היתר שמותר להשהות, וממילא ליכא בכה"ג גם משום הטמנה, וכ"ש לפי שיטות הר"ן והרמב"ן (מובא גם בב"י סימן רנ"ז) שהא דאסור להניח הקדירה על גבי גפת, דוקא היכא דלא מפסיק אוירא בין הקדירה לגפת, אבל היכא דמפסיק אוירא שהייה מקרי ולא הטמנה, אע"ג שהקדירה למעלה טמונה בקופה שרי, דמה שבקופה דבר שאינו מוסיף הבל הוא, ונמצא שהשהה אותה על גבי דבר המוסיף, וטמנה למעלה בדבר שאינו מוסיף, דשרי מבעוד יום, ונמצא שהייה שלמטה עניין לעצמו וכל מינייהו שרי. ומנהגינו עכשיו הוא על פי סברא זו שטומנין את החמין בבגדים ובדבר שאינו מוסיף הבל, וקדירה עומדת על גבי כירה קדומה שהיא מוספת הבל, וזו היא שיטת הרמב"ן, וכ"כ הר"ן. ועיין בשו"ע סעיף ח'. הכי נמי בנידון דידן הנ"ל כסף הוא דבר שאינו מוסיף הבל, רק הקדירה עומדת על גבי כירה קדומה שהיא מוספת הבל, ושרי. ועיין עוד בטור שמביא ההטמנה של הרא"ש, וכתב שם הבית יוסף כיון דאינו עושה כדרך הטמנה ליכא למיגזר שמא יטמן ברמץ, הכי נמי בנידון דידן כיון שהוא דרך ביטול ולא דרך הטמנה, ליכא הגזירה של הטמנה שמא יטמין ברמץ. גם לפי סברת הרא"ש בפרק במה טומנין סימן ב' (והוא התוס' בדף מ"ח ע"א), יש מקומות שבמקום שמסיקין האור ובשלו הקדרות כל היום, לעת ערב מסלקין את האש וגורפין הרמץ ונותנים הקדירה לצורך מחר, ומכסין אותה באפר צונן, ויש לתמוה על מנהגם, דאסרינא הכא לתת קופה שטמן על גפת של זיתים דמסקי הבלא, ואין לך מוסיף הבל יותר מן המקום שבשלו שם כל היום. ויש לתת טעם למנהגם, דשאני התם שנתנו הקדירה לקופה לשם הטמנה, וגם ראוי להטמין בתוך גפת של זיתים, הלכך איכא למיחש דילמא אתי למימר מה לי ליתן גפת תחת הקדירה מה לי להטמין בתוכו, אבל במקום שבשלו שם הקדירה כל היום, תחלת נתינת הקדירה שם לא היתה לשם הטמנה, וגם אין ראוי להטמין בתוך הקרקע, הלכך ליכא למיחש כו', ע"כ דברי הרא"ש. הכי נמי בנידון דידן כיון שכך דרך ביטול הקוגל, ותחילת נתינה בקדירה היתה לשם ביטול ולא לשם הטמנה, ליכא הגזירה של הטמנה ... היוצא מדברינו כל מקום שהוא נותן לקדירה לשם ביטול, ולמשל אם יתן בקדירה גדולה כמה קדירות קטנות לשם ביטול וכך מבשלים, אז לא יהיה האיסור של הטמנה אם הקדירה הגדולה יהיה על הכירה בדרך היתר, כיון דתחילת הנתינה בהקדירה לא היה לשם הטמנה, רק אם נותן אפילו קדירה קטנה לתוך קדירה גדולה לשם הטמנה, אם הוא מוסיף הבל אסור גם מערב ש"ק. ואם אינו מוסיף הבל אסור רק בשבת גופא, וכמ"ש הט"ז בסימן רנ"ח ס"ק א', אבל בנידון דידן שנותן לשם ביטול בכה"ג ליכא משום הטמנה."

שרגא המאיר (ח"ו סי' קמ"א אות ג') – "ובענין נייר של כסף שנותנים בתוכם קיגעל או לוקשין, ואח"כ נותן זה בתוך הקדירה שהוא על הכירה, אי שייך בהם איסור של הטמנה. כבר כתבתי בזה בספרי שו"ת שרה"מ חלק רביעי סי' ס"ג, ובו ה' טעמים להיתרא, ועש"ה. ואולי יש להוסיף היתר מכאן דמבואר באו"ח סי' רנ"ז סעי' ז' ברמ"א ויש מקילין ואומרים דכל שהוא חי לגמרי או נתבשל כל צרכו מותר בהטמנה כו', ע"ש שזהו היתר גם בדבר המוסיף הבל מבעוד יום, עש"ה במשנה ברורה ס"ק ל"ה, וה"נ זהו שנותנים חי לגמרי על הכירה מבעוד יום, וגם הלוקשין הם כבר נתבשל כל צרכן, וע"כ מותר. ואינו דומה לאו"ח סי' שכ"ו סעי' ג' אמת המים שהיא חמה אסור להמשיך לתוכה אפילו מע"ש סילון של צונן כו', דכאן אם היה רוצה להוסיף הבל או להעמיד החמימות היה יכול ליתן ישר להקדירה גופא בלי להסגירו בנייר של כסף, ואדרבה אם יתן בלי הסגירה בנייר של כסף יהיה יותר חם, וא"כ הא דנותן בנייר של כסף זהו מוכיח שאין כוונתו כדי שהנייר שהטמנה בה יגרום שיהיה חם, ואדרבה, רק כל כוונתו הא דסוגר בנייר של כסף הוא כדי שלא להתערב עם הרוטב או עם הטשולנט, וע"כ הוא ממש ההיתר כמו שמטמין כדי לשומרו מן העכברים או שלא יטנף בעפרורית ששרי, וה"נ כדי שלא יתערב ברוטב הוא מטמין ושרי, משא"כ בסי' שכ"ו כל כוונתו הוא להטמין בהמים חמין ע"י הסילון, הוא כל כוונתו כדי שהמים צונן יתחמם במים החמין, וע"כ שם אסור."

8. קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' כ"ד) – "להניח הקיגעל שכבר נתבשל כל צרכו בתוך קדרת הטשולנט, ולמען ישאר שלם ולא יתסמס עם שאר התבשיל כורכות סביביו נייר אלומיניום ...".

9. אור לציון (ח"ב פרק י"ח סעי' י"ג, הע' י"ג) – "מותר לתת שקית אורז בערב שבת לתוך סיר החמין, ואין בזה משום הטמנה. [מה שנהגו העולם לשים שקית אורז בסיר החמין מערב שבת, נראה הטעם דאין דין הטמנה של אוכל בתוך אוכלין, כדמוכח משו"ע בסימן שי"ח סעיף ד', ע"ש. ואף שיש לחלק, שכאן האורז הוא בשקית והוא בפני עצמו, מ"מ נראה דהשקית אינה עשויה לשם הטמנה, אלא כדי שלא יתערבבו המאכלים. ובפרט לפי מה שנתבאר בשם החזו"א שאין דין הטמנה בכלי לתוך כלי, שיש להתיר בזה כיון דחשיב ככלי תוך כלי]".

10. אז נדברו (ח"ו סי' ע"ח) – "להטמין האוכל עם נייר כסף, נראה דהוי כמטמין אוכל באוכל, ולא מקרי הטמנה בדבר המוסיף הבל".

11. עי' הגרי"י ניימן זצ"ל (שבט הלוי ח"ח סי' ט"ו אות ד') – "מה שמסופק בענין המנהג שכורכין הקיגע"ל עם פלאסטיק או אלומיניום פפער ומכניסים לתוך החמין מע"ש, דלכאורה למש"כ הט"ז סי' רנ"ח דצריך להזהר שלא לכסות הכלי לגמרי בחמין דאל"ה נקרא הטמנה א"כ ה"נ, ושוב מצדד להקל דהכא בין כך מתחמם גם אם לא מעטפים הקיגע"ל מבחוץ, ולא נעשה העיטוף רק לשמור שלא יכנסו חלקי מאכל לתוך הקיגע"ל ועוד ביאר בזה".
12. מגדנות אליהו (ח"א סי' ע"ט) – "ומכל הנ"ל נראה דשפיר יש לצדד להקל בנדון דידן מטעם זה שאינו מכוון להטמין, וגם יש לצרף דעת החזו"א [סי' ל"ז אות ל"ב] שבקדירה לא שייך כלל הטמנה, הגם דשפיר כתב במנחת יצחק הנ"ל שאין כן דעת שאר הפוסקים כדמוכח מהט"ז סי' רנ"ח עיין שם, אבל לסניף יש לצרפו לענ"ד. ושוב מצאתי בספר וישב משה [ח"א סי' כ'] שכתב בשם הגה"ק הגאב"ד [הגרמ"א פריינד] (שליט"א) [זצ"ל] להקל בזה מכמה טעמים, ושמחתי מאד שכוונתי לדעת קדשו".
13. אבני ישפה (ח"ג סי' כ"ז) – "אבל אין דרך להטמין באוכל. ולכן למעשה מותר להכניס שקית עם אורז בתוך החמין מערב שבת ואין כאן משום איסור הטמנה".
14. ששכ"ה (פרק א' דפו"ח סעי' פ"ז, וחוזר ממ"ש בפרק מ"ב סעי' ס"ג) – "מותר להכניס מבעוד יום שקית עם אורז וכדו' לתוך המרק שעל גבי האש, ואין זו דרך הטמנה אלא דרך בישול. ואף מותר לכרוך פשטידה (קוגל) בנייר אלומיניום המכסה את האוכל מכל הצדדים, ולהכניס כולו לתוך החמין או למרק, ויכניסו כולו לתוך החמין או למרק שעומדים על גבי האש, ואין בזה משום איסור הטמנה, ויכול לעשות כן אפילו אם הכיסוי שלם ללא נקבים, והרי נחשב לשני מיני אוכלין שמתחממים בשבת על האש".
15. חזון עובדיה (ח"א עמ' ס"א) – "ואין בזה איסור משום הטמנה".
16. משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ט"ו טור ג') – "דמותר לתת שקית אורז או קוגעל עטוף בנייר כסף לתוך סיר הטשולנט, ואין בזה משום הטמנה בדבר המוסיף הבל מערב שבת, דאין כוונתו להטמין אלא שלא יתערבב בשאר המאכלים שבתוך הסיר".
17. תשובות והנהגות (ח"א סי' ר"ג) – "מאכל עטוף בנייר כסף בתוך הרוטב שעל האש, אם זהו הטמנה בדבר המוסיף הבל דאסור. הטמנה שאסרו היינו היכא שכוונתו להטמין, עיין שו"ע סרנ"ז (סעי' ב'), אבל כשכוונתו לבישול רק אינו רוצה תערובות, נקרא בישול ולא הטמנה, ולפי זה לכאורה אם הניח אורז או קוגל קר עטוף בתוך הקדירה נקרא בישול, אף שנעשה בדרך הטמנה, כיון שכל הכוונה בבישול כשאר המרק, רק רצונו שלא יתערב, ודומה לשאר המאכלים בקדירה, אבל אם הוא חם ומחזיקו תוך הקדירה להחזיק חומו, אסור אף שהניחו בע"ש, כיון שמוסיף הבל. ומיהו קשה להבחין החילוק בכוונתו, ולא ניכר ודמי להטמנה, אמנם אם מניח באופן שמעט מהמאכל בולט למעלה מהרוטב גלוי בלי עטיפה, לא נקרא הטמנה להפוסקים ... ועדיף לעשות ככה"ג שאין חשש הטמנה, ואם כי דעת החזו"א [בסימן ל"ז ס"ק י"ט] להחמיר בהטמנה במקצת כהפוסקים דחשיב הטמנה, מ"מ לשיטתו (סימן ל"ז ס"ק י"ח) כלי תוך מאכל חם לא חשיב הטמנה אף שדעתו להחזיק חומו, ואף לדעת המ"ב (סי' רנ"ח סק"ב) דחשיב הטמנה, מ"מ לשיטתיה שרי מתרי טעמי, חדא שאין דעתו ב'הטמנה' לחמם, וכשאינו כולו מוטמן לא חשיב הטמנה כלל, וכמ"ש. ומדינא נראה להקל אפי' בכולו מוטמן שרצונו בבישול ועיקר הטמנה לא להחם, אלא להפרידו, ומה שלא עושה בקדירה מיוחדת הוא משום שחם על ממונו, ויש להוסיף שיטת המחבר שמותר להטמין ע"ג האש גם כן, וזהו שיטת הר"ן ורמב"ן, והספרדים נהגו כן להקל וכמבואר בארץ החיים (רנ"ז), ובצירוף הסברה שכיון שרצונו רק להפריד עי"ז ולא לחמם נראה להקל בע"ש, אבל בשבת נכון להחמיר שיהא קצתו למעלה מהרוטב גלוי ועדיף וכמ"ש".
18. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ט"ו טור ג') – "דמותר לתת שקית אורז או קוגעל עטוף בנייר כסף לתוך סיר הטשולנט, ואין בזה משום הטמנה בדבר המוסיף הבל מערב שבת, דאין כוונתו להטמין אלא שלא יתערבב בשאר המאכלים שבתוך הסיר".
19. הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ ח"א סי' ס"ה סוף אות ג') – "... שלא יתערבב בתוך תבשיל האחר ממילא יש מקום להתיר בזה ...".
20. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ט"ו טור ג') – "דמותר לתת שקית אורז או קוגעל עטוף בנייר כסף לתוך סיר הטשולנט, ואין בזה משום הטמנה בדבר המוסיף הבל מערב שבת, דאין כוונתו להטמין אלא שלא יתערבב בשאר המאכלים שבתוך הסיר".
21. מגילת ספר (סי' ד' אות י"ג).
22. פסקי תשובות (דפו"ח אות ג') – "מנהג העולם להקל בזה, ויש להם על מה שיסמוכו".
23. הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' קל"ח) – "שהכל תלוי בכוונה. שאם כוונתו הוא כדי לשמור חומו, אסור מדין הטמנה. אבל אם כוונתו שלא ליבש או לשמור אותו מלכלוך, מותר".

הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

We are having guests for שבת who are vegetarians, and so we will be making a parve cholent. We also would like to prepare meat for the rest of the family. If we put the raw meat into an aluminum pan and covered it with foil. 1. Would we be allowed to put the pan directly into the cholent before שבת to cook, or would there be a problem of: הטמנה? 2. Would this be a בשר של תבשיל requiring those who only eat the parve cholent to wait 6 hours before eating dairy?

R' Y. Berkovits wrote: 1. There is a machlokes regarding putting kishke in aluminum foil and submerging it in the cholent. Rav Elyashiv held it was a problem - and you should make holes in the foil. Rav Moshe held it was muter, since you are not being matmin, rather you are simply cooking two items in one pot and keeping them separated. The minhag is lehakel. 2. If sealed well, you wouldn't have to wait six hours.

ד. טעמים להקל.

1. אין הטמנה בכלים: דעת החזו"א וסייעתו – אור לצינון (ח"ב פרק י"ח הע' י"ג), מגדנות אליהו (ח"א סי' ע"ט), חזון עובדיה (ח"א עמ' ס"א).
2. שעושים כן רק כדי שלא יתערב עם שאר התבשילים, ולא לשמור על החום – באר משה (קובץ עם התורה חי"ג עמ' כ"א ד"ה ועוד), הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ד אות ז'), שרגא המאיר (ח"ד סי' ס"ג, ח"ו סי' קמ"א אות ג'), אור לצינון (ח"ב פרק י"ח הע' י"ג), הגרי"י ניימון זצ"ל (שבט הלוי ח"ה סי' ט"ו אות ד'), משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ט"ו טור ג'), תשובות והנהגות (ח"א סי' רי"ג), הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ט"ו טור ג'), הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ"א סי' ס"ה סוף אות ג'), הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ט"ו טור ג'), מגילת ספר (סי' ד' אות י"ג).
3. כוונתו כדי שלא יתפורר מחמת הבישול – הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק א' דפו"ח הע' רנ"ד).
4. שנתנה לשם בקדירה כדי שיתבשלו כך, והוי בישול – שרגא המאיר (ח"ד סי' ס"ג).
5. דאין כוונתו להטמינו, רק להשהות על האש כמו הטשאלניט, וכדי שלא ישרף שם הנייר בתוך הטשאלניט – הגרמ"א פריינד זצ"ל (מרא דשמעתא עמ' ל"ח, אור ישראל ח"ה עמ' כ"ג, נתיבות אדם ח"א סי' ט').
6. לשיטות דמפסיק אורא שהייה מקרי ולא הטמנה – שרגא המאיר (ח"ד סי' ס"ג).
7. הוי דרך בישול ולא דרך הטמנה – שרגא המאיר (ח"ד סי' ס"ג).
8. תחילת נתינה בקדירה היתה לשם בישול ולא לשם הטמנה, ליכא הגזירה של הטמנה – שרגא המאיר (ח"ד סי' ס"ג).
9. התבשיל אינו מחמם את הנייר כסף אלא כח האש שמחמם התבשילין מחמם יחד גם את הנייר כסף, כמילתא חדא – הר צבי (ט"ל הרים מבשל סי' ה'), להורות נתן (ח"ז סי' י"ב אות ב'), הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ב' ג'), ששכ"ה פרק א' דפו"ח הע' רנ"ד.
10. אין המאכל שבקדירה עומד להטמנה, דעיקרו הוכן כדי לאוכלו, כמילתא חדא – להורות נתן (ח"ז סי' י"ב אות ב').
11. נייר כסף הוא כלי רעוע, יתכן דלא חשיב הפסק כלל, כמילתא חדא – להורות נתן (ח"ז סי' י"ב אות ה').
12. אין שם כלי כיון שאין הפסק בין הנייר כסף והאוכל, ובטל להאוכל – באר משה (קובץ עם התורה חי"ג עמ' כ' ד"ה ועיין), מגדנות אליהו (ח"א סוף סי' ע"ט).
13. אין דרך להטמין באוכל – אבני ישפיה (ח"ג סי' כ"ז).
14. י"א דנתבשל כל צרכו מותר בהטמנה – שרגא המאיר (ח"ו סי' קמ"א אות ג'), קנין תורה בהלכה (ח"ד סוף סי' כ"ד), חזון עובדיה (ח"א עמ' ס"א).

ה. מראי מקומות – נתיבות אדם (סי' ח'), ארחות שבת (פרק ב' סעי' צ"ג), זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' רי"ג), הלכה שלימה (ח"ב סי' ד').

1. חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק ד' אות ב', עמ' קמ"א) – "יש להסתפק אם מותר להניח [בערב שבת או בשבת באופן שאין איסור חזרה, כגון שמעביר מקדירה לקדירה] איזה מאכל שעטוף בשקית ניילון בתוך הקדירה שעל האש בערב שבת, וכן אם מותר להניח מער"ש שקית עם מים מבושלים בתוך קדירת החמין, וקושרו בקשר אחד על מנת להתיר באותו היום, ואם רואה בשבת שהקדיחה תבשילו מתיר הקשר או קורע השקית בדרך המותר [דהיינו דרך השחתה] והמים נשפכים לתוך המאכל, ומספקא לן לדעת המ"ב דס"ל דאסור להניח כלי עם אוכלין בתוך כלי מלא מים חמין משום הטמנה. והנה י"ל דעד כאן לא אסר המ"ב אלא כשמטמין כלי בתוך המים, שהרי הכלי הוי כדבר בפני עצמו, ומשו"ה חשיב כמטמין הכלי בתוך המים, משא"כ כשמניח המאכל בלי כלי בתוך המאכל שבתוך הכלי, י"ל דהכל חשיב ענין אחד, ואין זה כמטמין דבר בתוך דבר ולא הוי הטמנה, ואף אי נימא דלא שנא וחשיב הטמנה, מ"מ י"ל דאם עוטף המאכל רק כדי שהמאכל העטוף לא יתפורר או יתפורר בתוך שאר התבשיל וכיוצ"ב, אפשר דבכה"ג לא מיקרי שטומן את המאכל העטוף בתוך שאר המאכל שבקדירה ומותר, ומ"מ אם עוטף את המאכל ב' פעמים, אפשר דעטוף השני חשיב ככלי ואסור משום הטמנה, וצ"ע ... ודע דמה שנסתפקנו הוא דוקא בגוונא שמניח המאכל בתוך שקית ניילון או נייר וכדו', והשקית מונחת בתוך המאכל שבתוך הקדירה, דאז אפשר דלהמ"ב חשיב הטמנה וכנ"ל, אבל אם מניח השקית בתוך הקדירה מעל המאכלים שבתוכה, להמ"ב ודאי לא חשיב הטמנה כיון שאין כולה או רובה טמונה בתוך האוכל ... ואף לדעת החזו"א דאין איסור הטמנה בתוך כלי, ה"ה דאין איסור הטמנה במאכל שעוטפו בנייר או בשקית ניילון, בין שהיא מונחת בתוך האוכל שבתוך הקדירה בין אם מונחת מעל האוכל שבתוך הקדירה. אך אם המאכל עטוף בנייר כסף יש להסתפק בין לדעת המ"ב בין לדעת החזו"א, דאפשר דנייר כסף חשיב דבר המטמין, ולפי"ז אין להניחו בין אם המאכל העטוף בנייר כסף מונח בתוך הקדירה מעל המאכל או בתוך המאכל או מעל כיסוי הקדירה, וצ"ע. [ושאני נייר כסף דאפשר דחשיב דרך הטמנה, משא"כ הטמנה בקדירה אין זה דרך הטמנה, שאין הכלי עשוי להטמין אלא רק לקבל בתוכו את המאכל]."

ז. מקצת מגולה שלא כנגד התבשיל: אם נחשב הטמנה במקצת. הכנסת בקבוק תינוק בשבת לכלי שני עם מים חמים כדי לחממו. א. תלוי בב' סוגיות: מצד הטמנה בתוך כלי [הט"ז והמ"ב כנגד החזו"א]. וכן הגדר של הטמנה במקצת.

1. מצד הטמנה בתוך כלי: יש ג' צדדים להקל.
 - א) החזו"א מיקל - עי' לעיל.
 - ב) בכלי שני, גם הא"ר מיקל - עי' לעיל.
 - ג) ואם רק כונתו להפיג צינתו, יש לצרף השעה"צ, שנוטה להקל במקום הצורך.
- (1) אמנם המ"ב חולק על החזו"א. וגם חולק על הא"ר. וגם בדרך כלל בבקבוק של חלב לתינוק, אין כוונתו רק להפיג צינתו, אלא גם לחממו קצת.
2. מצד הסוגיא של הטמנה במקצת - עי' לקמן.

ב. מחמיר: מיקרי הטמנה.

1. עמק התשובה (קובץ בית תלמוד להורה ח"ג עמ' קנ"ו אות כ"ג) – "ודווקא כשיש באותו הגילוי קצת חלב ג"כ אז שרי, דאם אין בו חלב אלא שבוטל הכלי לחוץ לא מהני, דהא גם באנשי טבר' בוודאי הסילון מגולה אחר שעבר בתוך חמי טבר', ואפ"ה אסור, ואע"ג דבאנשי טבר' יש באותו הגילוי ג"כ מים, אפ"ה לא מהני מפני שאותן המים היו טמונים מקודם בתוך החמי טבר', ואח"כ באו משם אל מקום המגולה, ובוודאי בכה"ג היא הטמנה".
2. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' י"ג טור ג') – "דכשמחמרים בקבוק לתינוק בתוך כלי של מים חמים בשבת, דיש להקפיד שלא יהא מכוסה כולו במים חמים משום איסור הטמנה, ויש להקפיד שהמאכל או המשקה שבתוך הבקבוק לא יהא כולו בתוך המים, דהיינו שלא מספיק לגלות חלק מהבקבוק שמעל המאכל".

ג. מיקל.

1. אבן ישראל (מאור השבת ח"א סימן ב' הע' מ"ב ד"ה ובגדר, ח"ב סי' ז' הע' ס"ח ד"ה ועיין מה) – "בגדר הטמנה במקצת ... שאף שגובה המים הוא יותר מגובה האוכל שבקבוק, מ"מ כל שראש הבקבוק עצמו מגולה ואין המים מכסהו מותר".
2. אז נדברו (מאור השבת ח"ב סי' ז' הע' ס"ח ד"ה ועיין מה) – "שכל שראש הבקבוק עצמו מגולה ואין המים מכסהו מותר אף שגובה המים הוא יותר מגובה האוכל שבתוך הבקבוק, דמ"מ מיקרי הטמנה במקצת ... וכן הורו והגר"ב זילבר (שליט"א) [זצ"ל]".
3. אור לציון (ח"ב פרק י"ז סעי' י"ב, הע' י"ב) – "האם מותר להכניס בקבוק חלב של תינוק לכלי שני עם מים חמים, כדי לחממו. תשובה. מותר להכניס את הבקבוק לכלי, אך לא יכסה כולו במים. [במ"ב סימן רנ"ח ס"ק ב' הביא דברי הט"ז ועוד אחרונים לאסור להכניס הבקבוק לגמרי במים משום הטמנה. אך נראה שאין בזה משום הטמנה, משום שנראה שבדבר המתקרה והולך אין בו משום הטמנה, וכן מוכח ... (שאר לשונו מובא לעיל)]".
4. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' רנ"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות ו') – "אם מקצת מן הכלי המוטמן מגולה, שכאמור לכולי עלמא אין בזה איסור הטמנה, גם אם מכסה את הכלי של המים החמים במכסה מעל לכלי המוטמן שרי, דאע"פ שע"י כיסוי כלי החמין במכסה נמצא שכל הבקבוק מכוסה, אפ"ה לא חשיב הטמנה בכולו, כיון שחלק הבקבוק היוצא מן המים אינו צמוד לכלי ולמכסה, אלא יש אויר ביניהם וזה לא מקרי הטמנה".
5. הגריש"א זצ"ל (אבני ישפיה ח"א עמ' פ"ח אות ב', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ד' אות ט"ז) – "דסגי שמקצתו יהיה חוץ למים וגם במכסה הגומי של הבקבוק סגי, כי הוא חלק מן הבקבוק".
6. ע' הגריש"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב סי' ז' הע' ס"ח ד"ה ועיין מה) – "שכל שראש הבקבוק עצמו מגולה ואין המים מכסהו מותר אף שגובה המים הוא יותר מגובה האוכל שבתוך הבקבוק, דמ"מ מיקרי הטמנה במקצת. וכן נוטה דעת מרן הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל]".
7. ששכ"ה (פרק א' סעי' נ' [דפ"ח, סעי' נ"ו]) – "מותר ליתן בקבוק המכיל חלב לתוך כלי ריק, ולערוך עליו מים רותחים, אפילו מכלי ראשון, כדי לחמם את החלב, אולם יש להקפיד שהמים החמים לא יכסו את הבקבוק לגמרי".
8. משנה הלכות (חי"א סי' קצ"ט) – "ומ"ש בדין להחם לתינוק הבקבוק אי מותר להכניסה למים חמים בשבת שהט"ז לכאורה בסי' רנ"ח אסור. לפענ"ד נראה דמותר להניח הבקבוק בכלי חם שיתחמם הבקבוק ומה שנראה מט"ז סי' רנ"ח סק"א לאסור נראה דלא קשה מתרי טעמא חדא דהא"ר שם חולק על הט"ז ומתיר להניח הבקבוק להחם ועיין באה"ט שם והשנית דנראה אפילו להט"ז לא אסר אלא דוקא שהניח כל הכלי במים חמים אבל אם מניח קצת מן הבקבוק שלא כיסהו במים חמים מותר ולכן יראה להכניס הבקבוק במים חמים וישאר קצת מן הבקבוק בחוץ ובזה אפילו לט"ז מותר וע"ש שדייק שכתב ע"כ לא יפה עושים שבימות החורף לוקחים כלי ובתוכו משקה ותוחבין אותו בשבת לתוך כלי מלאים מים חם וכו' שזהו דרך הטמנה ממש "כיון שכולו טמון בתוכו" מבואר שדייק כיון שכולו טמון בתוכו אבל אם לא הי' כולו טמון הי' מתיר. ועיין שו"ע הגרש"ז סי' רנ"ז בקו"א ס"ק ג' וסי' שי"ח סכ"ג, ועיין מ"ב סי' רנ"ח וחזו"א סי' ל"ז סקל"ב שג"כ מקיל וכ"ש לקטן שחולה הוא לגבי חלב והכל חולין אצל צינה ואין להחמיר בדבר, ומיהו לא ישים כל הבקבוק במים, ואם לא די להחם בפעם אחת יתן שם שנית מים רק לא ישפוך מכלי ראשון".
9. חוט שני (ח"ב עמ' קל"ט ד"ה היוצא) – "כשמחממין בשבת מאכל שנמצא בתוך כלי, ומשימין הכלי בתוך כלי של חמין באופן שאין בזה משום ביטול, סגי להמ"ב שיהיה מגולה מלמעלה, אך אם מטמין בדבר שהדרך להטמין כמו חול וכדו' בעינן שרוב הדפנות לא יהיו טמונים, ואם רובו טמון אסור. אך יש לדון לדעת המ"ב אם בעינן רוב המאכל טמון או רוב הכלי. ומסתברא דבעינן רוב הכלי טמון, דהחיי אדם מסתמא לא איירי בקדירה מלאה על כל גדותיה, וא"כ מיירי ברוב קדירה, והטעם הוא דכיון דצורת ההטמנה הוא ע"י כריכת הכלי, על כן אזלינן בתריה. ולפי"ז יש עצה לחמם אוכל בתוך מים חמין בשבת להמ"ב, ע"י שיקח בקבוק גדול שהאוכל יהיה בו מיעוט, ואז ישקיע רק את כל גובה האוכל במים ויהיה מותר להמ"ב. ולהחזו"א שרי אף שמטמין את כל הכלי במים".
10. שבט הלוי (מאור השבת ח"ב סי' ז' הע' ס"ח ד"ה ועיין מה, מבית לוי ח"ו עמ' ל"ז אות ה', חי"ט עמ' כ"ג אות ה') – "שכל שראש הבקבוק עצמו מגולה ואין המים מכסהו מותר אף שגובה המים הוא יותר מגובה האוכל שבתוך הבקבוק, דמ"מ מיקרי הטמנה במקצת ... וכן הורו והגר"ש וואזנער (שליט"א) [זצ"ל]".
11. משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' י"ג טור ג') – "דהמחמם בשבת בקבוק עם אוכלין לתינוק בתוך מים חמים בכלי שני, צריך שלא יהא מוטמן כולו במים משום איסור הטמנה, ודי שראש הבקבוק יהא מגולה ולא יכסהו המים, אף שגובה המים הוא יותר מגובה האוכל שבבקבוק, דלגבי הטמנה במקצת שמותר בשבת לדעת הרמ"א אזלינן בתר הכלי שבו האוכל, ולא בתר האוכל".
12. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' י"ג טור ג') – "דהמחמם בשבת בקבוק עם אוכלין לתינוק בתוך מים חמים בכלי שני, צריך שלא יהא מוטמן כולו במים משום איסור הטמנה, ודי שראש הבקבוק יהא מגולה ולא יכסהו המים, אף

שגובה המים הוא יותר מגובה האוכל שבבקבוק, דלגבי הטמנה במקצת שמותר בשבת לדעת הרמ"א אזלינן בתר הכלי שבו האוכל, ולא בתר האוכל".

11. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' י"ג טור ג') – "דהמחמם בשבת בקבוק עם אוכלין לתינוק בתוך מים חמים בכלי שני, צריך שלא יהא מוטמן כולו במים משום איסור הטמנה, ודי שראש הבקבוק יהא מגולה ולא יכסהו המים, אף שגובה המים הוא יותר מגובה האוכל שבבקבוק, דלגבי הטמנה במקצת שמותר בשבת לדעת הרמ"א אזלינן בתר הכלי שבו האוכל, ולא בתר האוכל".

12. שבת במטבח (ארטסקרול, עמ' פ"א).

13. ארחות שבת (פרק ב' סעי' פ"א, סעי' צ"א) – "הרי זה בגדר הטמנה במקצת ומותר".

14. זכור ושמור (דפו"ח, בישול עמ' רי"ד).

15. פסקי תשובות (דפו"ח אות ב' ד"ה ואם, הע' ט"ז, סי' רנ"ז הע' ה').

ד. דעת הגרשז"א זצ"ל.

1. הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ב עמ' רמ"ח) – "דמסתבר שדרך הטמנה הוא לכסות כל הקדירה גם כנגד מקום שאין תבשיל, ולכן אם מגולה חלק חשוב ממנה אפילו שלא כנגד התבשיל י"ל דלא חשיב הטמנה".

2. הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' תקמ"ח אות ה') – "... גם בקבוק שמגולה למעלה מותר, אף שהלמעלה הוא רק דבר מועט. [תשובה] בבקבוק אינני יודע".

3. הגרשז"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א עמ' פ"ח אות ב') – "ענין חימום בקבוק התינוק במים חמים בשבת, יש להזהר לא לכסות הבקבוק במים כדרך שהוא מכסה ביום חול כדין שלא יחשב דרך הטמנה, ואפילו אין המים מגיעים עד הפקק, אם הוא דרך יום חול אסור".

ה. מראי מקומות.

1. אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד הטמנה אות ד') – "האם לעולם כשמשוהו מן הקדירה אינו מכוסה לא יחשב טמון. תשובה: הטמנה מקרי כשהוא מכוסה למעלה ומן הצדדין, אבל מסתבר שמקום פנוי מהקדירה שאין שם התבשיל **אם הוא רק מקצת שלא היה מכוסה אותו מקום נמי יתחשב טמון**. וזהו עובדא דסילון דאנשי טבריא שבת ל"ה ע"ב דכל מקום המים היה טמון בחמין דמי טבריא".

(א) הגם יש מפרשים [פסקי תשובות, ועוד] האג"מ להחמיר על הכנסת בקבוק תינוק בשבת בתוך מים, אם הוא מגולה שלא במקום התבשיל. אפילו במגולה למעלה וקצת מהצדדים. זה לא נראה כן. רק אם "מקצת" שלא היה מכוסה, עדיין יש שם הטמנה. אבל בקבוק, שמגולה למעלה וקצת מן הצדדים [הגם במקום שאין שם תבשיל]. לכאורה הוי מגולה מרובה, ויש להקל. [דאל"כ, יהיה חומרא להשתמש עם קראקפאט, אם אוכל לא מגיע עד למעלה. ולא מסתברא כלל]. אמנם לפי"ז, יהיה חידוש לקולא. שאם מקצת מגולה במקום האוכל, לא נקרא הטמנה בכולו. משא"כ, אם הוא במקום שאין שם תבשיל. וצ"ב, מה החילוק אם הוא במקום שאין שם תבשיל או יש שם תבשיל. י"ל ר' משה גאלד שליט"א, כיון שהוא כנגד האוכל, ניכר יותר שאין עושה הטמנה בכולו.

(ב) שבות יצחק (ח"ב עמ' רמ"ח ד"ה ומבואר) – "האגרו"מ ... ומבואר דס"ל דכנגד מקום הפנוי מן התבשיל אם יהיה מקצת מגולה אכתי מיקרי הטמנה. אמנם מה שכתב בסילון דאנשי טבריא שכל מקום המים היה טמון בחמין צ"ב, שהרי מב' הצדדים דהיינו כניסת המים וציאת המים היו גם המים עצמם מגולים. וי"ל דהמקום המגולה היה בשיעור קטן דאכתי נחשב הצינור מוטמן וכנ"ל, ובפרט שי"ל גם דכיון שא"א בענין אחר שהרי מוכרח להשאיר מקום מגולה לכניסת המים וציאתם, חשיב דדרך הטמנה בכך".

2. הגר"ח ק שליט"א (עם מקדשי שביעי סוף עמ' ר"ט) – "האם כשהמקום שמגולה הוא לא כנגד התבשיל וכנגד התבשיל מכוסה זה לא נחשב שהסיר מגולה לדעת הרמ"א. תשובה: צריך לעיין".

"וכן במלאכת דש, ולישה, ומלבן, ובשאר אבות מלאכות, ומי שלא למד יוכל בנקל להכשל בהן, שנמצא בכל אחד כמה פרטי הלכות שנוגע באיסור דאורייתא. **ובפרט בענין בשול ושהיה והטמנה הוא הלכתא רבתי מאד בהרבה חלוקי דינים הנוגע**

למעשה"

מ"ב (הקדמה למ"ב ח"ג)

כמה דיני הטמנה וטלטול

סימן רנ"ט

- א] הטמנה בחסרון כיס - סעיף א'.
 ב] הטמנה במוקצה מחמת גופו - סעיף ב'.
 ג] להחזיר הקופה בתוך מוקצה - סעיף ג'.
 ד] כיסה בשאינו ניטל - סעיף ד', סעיף ה'.
 ה] יו"ט שחל ערב שבת - סעיף ו'.
 ו] תנור: לסתור הסתימה - סעיף ז'.
 ז] כללי דמילתא.

א] הטמנה במוקצה מחמת חסרון כיס - סעיף א'.

א. מוקצה.

1. מוכין: מוקצה מחמת חסרון כיס - עי' סי' ש"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. בסיס.

1. האיסור בא לשימוש ההיתר - עי' סי' ש"ט סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
 2. מניח רק לכניסת שבת: האם יש דין בסיס - עי' סי' ש"ט סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ג. לטלטל ע"י ניעור, טלטול מן הצד.

1. לענין "חצי בסיס" - עי' סי' ש"ט סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ד. יחוד כלי.

1. גיזי צמר: חפץ שדרכה לייחדה - עי' סי' ש"ח סעי' כ', לשיטות ומראי מקומות.
 2. מוכין: דבר שאין דרכה לייחדה לכך - עי' סי' ש"ח סעי' כ"א-כ"ב, לשיטות ומראי מקומות.
 3. רגיל להשתמש בהן [מ"ב ס"ק ב', ובה"ל סעי' ב' ד"ה צריך] - עי' סי' ש"ח סעי' כ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ב] הטמנה במוקצה מחמת גופו - סעיף ב'.

א. ד' סוגיות: כלעיל.

ג] להחזיר הקופה בתוך המוקצה - סעיף ג'.

א. ג' דינים.

1. בשלא נתקלקלה הגומה: יכול להחזירה, אפילו לכתחילה - לא גזרו.
 2. אם נתקלקלה, אסור להחזירה - שמטלטל מוקצה.
 3. י"א, אפילו אינו מוקצה, לא יחזיר - שמטמין לכתחילה.
 (א) מיקל - א"ר (ס"ק ט'), "וסברא ראשונה עיקר בפוסקים, וכ"מ בנחלת צבי [סק"ג]", עי' גר"ז (של"מ), תהלה לדוד (ס"ק ב'), שבט הלוי (ח"ח סי' מ"א, מבית לוי ח"ו עמ' ל"ז אות ו', ח"ט עמ' כ"ג אות ו', לשונו מובא לקמן).
 (ב) מראי מקומות - בה"ל (סעי' ג' ד"ה ויש), ערה"ש (סעי' ו'), כה"ח (ס"ק כ"ג).

ב. למה לא הוי טלטול מן הצד - דין ב'.

1. הכא גרע טפי, דצריך לטלטל אילך ואילך - תוס' (דף נ: ד"ה הכל, "ואפי' לר"א בן תדאי דאמר בפרק כל הכלים (לקמן כג). תוחב בכוש או בכרכר והן ננערו מאליהן דטלטול מן הצד לא שמייה טלטול וכן קי"ל הכא עדיף טפי מטלטול מן הצד שצריך לטלטל אילך ואילך כשרוצין להטמין"), מג"א (ס"ק ח').
 2. ודאי בידו - רא"ש (פרק ד' סי' י'), "דודאי יטלטל הגיזין בידו לתקן מושב הקדירה. ועל ידי הקדירה לא יטלטל פן ישפך התבשיל אם ינענע הצמר ע"י הקדירה"), מחה"ש (ס"ק ח').
 3. מראי מקומות - שעה"צ (ס"ק י'), כה"ח (ס"ק כ"א).

ג. להשתמש במוקצה לצורך שמוש המותר בשבת, האם נכלל בצורך דבר המותר.

1. עי' סי' שי"א סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ד. קשה: הא לא גרע מהטמנה להטמנה דמותר - דין ג'.

1. רע"א (ריש דף נ: סי' רנ"ט על סעי' ג') - "הכל מודים שאם נתקלקלה וכו', בשו"ע סי' רנ"ט ס"ג וי"א שאפי' טמן בדבר שמותר לטלטל אם נתקלקלה הגומא לא יחזיר מפני שתצטרך הקדירה לעשות לעצמה מקום כשמחזירה ונמצא כמי שטמן בשבת, וקשה לי הא לא גרע מהטמנה להטמנה דמותר כדלעיל סי' רנ"ז ס"ד וצ"ע".

2. י"ל: לא שרינן להחליף אלא הכסוי.

(א) רש"ש (דף נ: ד"ה מ"ס) – "והגרע"א ... ואנכי תמה על קושיותיו דע"כ לא שרינן להחליף אלא הכסוי לבד כמבואר ברמב"ם פ"ד הל"ד וכ"מ מכה"פ וכן מתבאר בדברי רש"י בפ"י הברייתא דרשב"ג. אבל הדברים שטמונה הקדירה בהם ודאי דאסור להחליפם לכ"ע".

(1) לחולקים – עי' סי' רנ"ז סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

3. י"ל: דכאן אין מדעתו להטמינו בהטמנה אחרת.

(א) תפארת ירושלים (פרק ד' אות ע"א) – "רע"א ... ויש לחלק דלא שרי מהטמנה להטמנה אלא היכא שסילק את הטמנה ראשונה ברצונו ע"ד להטמינו בהטמנה אחרת דניחא ליה אז כמו שנתבאר בש"ע סימן רנ"ז ס"ד כיון דקדירה זו כבר הותרה להטמינה בדבר שאינו מ"ה הותרה לכ"ד שברצון המטמין כיון דעודנה לא נתבטלה הטמנה הראשונה דגם בשעה שנוטל לכיסוי זו דעתו להטמין באחרת אבל היכא שנפלו לכיסוי הצדדים ונתבטלה הראשונה לגמרי שלא מדעתו אסור להטמינה עוד דכיון דנפלה אזדא לראשונה לגמרי והשניה דינה כחדשה דפ"ח באו לכאן. ועיין".

(ב) הו"ד בבה"ל (סעי' ג' ד"ה ויש).

(1) לחולקים – עי' סי' רנ"ז סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

4. י"ל: שכאן נוטל הקדירה ממקומה.

(א) תהלה לדוד (סי' רנ"ז ס"ק ה' ד"ה ע') – "בתורעק"א ... ונראה דהכא עדיף טפי כיון שאינו נוטל הקדירה ממקומה אלא שנוטל ההטמנה".

5. י"ל: שצריך איזה ענין המקשר עם ההטמנה הקודמת.

(א) חוט שני (ח"ב פרק כ"ח ס"ק ב' אות ב', עמ' קל"ז) – "הרע"א ... ולפרש דעת הרמב"ם לכאורה י"ל, דבעינן שיהיה איזה ענין המקשר עם ההטמנה הקודמת ואז מהני לעשות הטמנה חדשה דהוי כהמשך הטמנה, ועל כן אם הקופה הקודמת עדיין קיימת מותר להעביר לקופה אחרת, או אף אם הקדירה המוטמנת עומדת במקומה הראשון מותר להחליף את המטמין אפילו מסדין לגלופקרין אף שיש איזה זמן קצר שאין כאן הטמנה כלל, וטעמא שעדיין הוא המשך מההטמנה הקודמת. ויש להסתפק כשמחליף מקופה לקופה, האם כשמוציא הקדירה מקופה הראשונה בעינן שהקופה האחרת תהיה כבר מוכנה להטמנה ואי לאו הכי אסור, וצ"ע".

6. י"ל: שכאן נסתרה מהות הטמנה לגמרי.

(א) שבט הלוי (ח"ח סי' מ"א, מבית לוי ח"ו עמ' ל"ז אות ו', ח"ט עמ' כ"ג אות ו') – "ומה שהקשית מדעת הרמב"ם בפיה"מ שבת מ"ט ע"א דס"ל דהא דאסור להחזיר אם נפלו הגיזי צמר שהוא מטעם הטמנה בתחלה אף דלכאורה הו"ל מהטמנה להטמנה כקושית רבינו הרע"ק"א באמת הנה לו יהי' כן, מכ"מ פשוט מאד דלא קיי"ל כי"א אלו בשו"ע סי' רנ"ט ס"ג וכבר ידוע כללי השו"ע דאם דעה ראשונה בסתם ואח"כ וי"א דקיימ"ל כדעה הראשונה הסתמית, והכא ממש כל הראשונים רש"י ותוס' הרי"ף והרא"ש והר"ן ועוד שפירשו משנתנו מטעם מוקצה, ולא מטעם איסור הטמנה, וגם המאירי שבידוע בפ"י המשנה כ"פ משנת הרמב"ם בפיה"מ בפומי' השמיט כאן פ"י הרמב"ם לגמרי, וגם הגר"א סי' רנ"ט לא הכריע לגמרי כדעה זו, והרא"י עצמה אינה מוכחת כ"כ. וגם אפשר לחלק דשאני האי דינא דמשנתנו דנסתרה מהות הטמנה לגמרי, בזה י"ל דנעשה כהטמנה חדשה לא כמהטמנה להטמנה, משא"כ אם לוקחים מהטמנה להטמנה מזומנת דהו"ל רק כהמשך הטמנה והגם שבירושלמי סופ"ד דשבת מסופק מהטמנה להטמנה כבר העיר כבודך מפ"י הק"ע שם דר"ל מהטמנת כסות להטמנת פירות, אבל מהטמנה להטמנה כיו"ב סתם ודאי מותר, וגם ספק זה משמע להקל מסתימת הפוסקים, וי"ל להקל בדברבנן, וגם דע"ת נוטה כן כיון דשניהם אינם מוסיפים הבל, סו"ד דברי סתימת השו"ע הגרע"ק"א והפמ"ג נראין להלכה".

7. י"ל: שכאן נוטל הקדירה מהכסוי כדי להשתמש בה.

(א) האיר יוסף (משנת רע"א הטמנה אות ל') – "ובסברא דהאור שמח יש לישב לקושית רע"א, דבשו"ע בסימן רנ"ז לשונו 'וכן אם רצה ליטלו כולו ולתת אחר במקומו, בין שהראשון מהשני בין שהשני חם מהראשון' וכו' ואירי שנוטל לכסוי לא כדי להשתמש אלא שרוצה להחליף הכסוי, ולכך שרי ליטול הכסוי כולו ולתת אחר במקומו, אולם בשו"ע בסימן רנ"ט איירי שם שנוטל הקדירה מהכסוי כדי להשתמש בה [ובזה איירי המשנה בשבת מט. שהיא מקור השו"ע] ולכך חשיב החזרה כמו נתינה חדשה, ולכך כל שנסתמה הגומא לא יחזיר דהוה כהטמנה חדשה, ובלא נתקלקלה הגומא שרי להחזירה ול"ה כהטמנה חדשה".

8. מראי מקומות – הערות וביאורים (על מ"ב סי' רנ"ט אות ג').

ד] כיסה בדבר שאינו ניטל – סעיף ד', סעיף ה'.

א. כיסה פיה בדבר שאינו ניטל וטמן בדבר הניטל.

1. מיקל, מפנה סביבותיה ואוחז בקדירה ומוציאה דלא נעשית בסיס להן – ריא"ז (שלטי גבורים דף כג: אות ד'), עולת שבת (ס"ק ג').

מג"א (ס"ק ט'), א"ר (ס"ק י'), מ"ב (ס"ק ט"ו).

2. מראי מקומות – לבוש (סעי' ה').

ה] יו"ט שחל ערב שבת – סעיף ו'.

א. הלכה.

1. מיקל, משום כבוד שבת לא גזרו – א"ר (ס"ק י"א), גר"ז (סעי' ו', קונ"א ס"ק ד'), מ"ב (ס"ק י"ח), כה"ח (ס"ק כ"ח).

ו] תנור: לסתור הסתימה – סעיף ז'.

א. בנין שאינו עשוי לקיום כלל.

1. עי' ערך מלאכה המתקיימת (סוף הקובץ), לשיטות ומראי מקומות.

ב. פסיק רישא לגבי אמירה לנכרי.

1. עי' ערך דבר שאינו מתכוין [סוף הקובץ], לשיטות ומראי מקומות.

ג. אמירה לנכרי: סתימת התנור - מי מקבל שבת מוקדם בימות הקיץ.

1. עי' סי' רס"ג סעי' י"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ז [כללי דינים] - הלכה למעשה בזמנינו (לבני אשכנז).

א. איסור שהיה.

1. הטעם: שמא יחתה.

2. ג' עצות. (1) שיש בלעך. (2) כשהוא מבושל (אפילו מאב"ד). (3) כשא"א להגדיל ולהקטין האש (כמו פלטה חשמלית).

ב. איסור חזרה.

1. הטעם: שמא יחתה, או מחזי כמבשל.

2. צריך ה' כללים. (1) מבושל כל צרכו, (2) עדיין רותחת, (3) עודה בידו, (4) דעתו להחזירה, (5) שיש בלעך, (6) על גבה ולא לתוכה.

ג. נתינה לכתחילה.

1. הטעם: מחזי כמבשל.

2. צריך שינוי גמור - כמו על קדירה שיש אוכל, או פלטה חשמלית ועליו קדירה ריקנית.

ד. הטמנה במוסיף הבל.

1. הטעם: שמא יחתה.

2. אסור אפילו ערב שבת. וכדי להתיר, צריך שישאר קצת פתוח.

ה. הטמנה בשאינו מוסיף הבל.

1. הטעם: שמא ירתיח.

2. מותר בערב שבת. או אם נשאר קצת פתוח, אפילו בשבת.

דיני הכנסת שבת

סימן ר"ס

- א] מצוה לרחוץ לכבוד שבת - סעיף א'.
 ב] ליטול צפרנים.
 ג] ליטול צפרנים ביום ה'.
 ד] כשנוטל צפרניו: לא יטול אותן כסדרן.
 ה] שלא לקוץ צפרני הידים ורגלים ביום א'.
 ו] שלא ליטול צפרניו ולזורקן לרה"ר.
 ז] שורפן חסיד, קוברן צדיק, זורקן רשע.
 ח] איזה צפרניים.
 ט] צפרני נדה: וכשחתכה בשעת טבילתה.
 י] ר"י החסיד: לא יגלה ונוטל צפרניו בר"ח.
 יא] להסתפר: ביום ה'.
 יב] ג' דברים צריך אדם לומר - סעיף ב'.

א] מצוה לרחוץ לכבוד שבת - סעיף א'.

שבת (דף כה:): – "מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי, ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין, ורוחץ פניו ידיו ורגליו".

א. הטעם.

1. מפני כבוד השבת – רמב"ם (פרק ל' הל' ב', "איזהו כבוד זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת מפני כבוד השבת"), לבוש (סעי' א'), גר"ז (סעי' א'), ערה"ש (סעי' א'), מ"ב (ס"ק א').
2. א"ר (סוף ס"ק א') – "והך מצוה ר"ל מצוה לשמוע דברי חכמים [ראב"ן שם]".
 (א) ברכי יוסף (ס"ק א', מחזיק ברכה שם) – "מצוה לרחוץ וכו'. ר"ל מצוה לשמוע דברי חכמים. כ"כ בספר אליה רבה (אות א) משם ראב"ן. ולי ההדיט נראה דמצוה משום כבוד או עונג שבת. וכן משמע מדברי הרמב"ם ריש פרק שלשים, שכתב שע"י הנביאים נתפרש כבוד וענג שבת, איזהו כבוד זה שאמרו חכמים שמצוה על אדם לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת, מפני כבוד השבת, עכ"ל. אלמא שזו מצוה לכבוד השבת. ורבינו ירוחם ריש נתיב י"ב כתב וז"ל, רחיצת וכו' כל תיקונים שעושה לכבוד שבת הוא מצוה משום ענג שבת, עכ"ל. איברא דלשון התלמוד (שבת כה ב) דקאמר אדברי רב נחמן ואני אומר מצוה מאי מצוה דאמר רב יהודה אמר רב כך מנהגו של ר"י בר אלעאי וכו', משמע כראב"ן. אבל לפום מאי דאמרן ומוכח מהרמב"ם ורבינו ירוחם, אפשר לומר דהכי קאמר, מאחר דרב קאמר רשות, ללמד יצא דאין זה כבוד או ענג שבת, ומאי מצוה דאמר רב נחמן מהיכא גמיר דזה כבוד שבת, ומשני ממנהגו של ר"י בר אלעאי ידענו שזה כבוד שבת".

ב. רגליו: בזמניו.

1. מ"ב (ס"ק ד') – "ורגליו. וכעת אין נוהגין לייזהר בזה ואפשר דדוקא במדינותיהם שהיו רגילין לילך יחף ודרכו לרחוץ במים מפני האבק והעפר משא"כ במדינותינו וכעין זה כתב הפמ"ג לעיל בסימן ד' באשל אברהם סק"א עי"ש".
2. הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ד') – "ואם רגליו מזיעות מחויב מדינא לכ"ע".
3. ששכ"ה (פרק מ"ב סוף הע' קנ"ה) – "וע"ש במ"ב ס"ק ד', דבמדינתנו שאין הולכים יחפים, אין נוהגים להיזהר ברחיצת הרגלים, ואמנם י"ל דבא"י בימים החמים מצוה אף ברחיצת הרגלים, ומשום ריבוי הזיעה".
4. ילקוט יוסף (הע' ב') – "וע"פ הקבלה גם בזה"ז יש ענין לרחוץ רגליו".

ג. עד היכן מקום רחיצת פניו ידיו ורגליו.

1. ידיו.
 (א) עד המרפק (elbow) – שרגא המאיר (ח"ז סי' צ"ג אות ב', "עד קבדו [הנקרא בלע"ז עלינבוגען]), הגר"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק ל"ג אות י"ג, "עד העלנבוגן"), חוט שני (שבת ח"א עמ' ס' ד"ה רחיצות, "רחיצת ידיו, נראה שצריך לרחוץ עד המרפק [וה"ה לקולא שבתשעת הימים מותר לרחוץ ידיו ורגליו עד המרפק]).
2. רגליו.
 (א) עד הברך (knee) – שרגא המאיר (ח"ז סי' צ"ג אות ב', "עד הרכיבה [בלע"ז קני']"), חוט שני (שבת ח"א עמ' ס' ד"ה רחיצות, רחיצת רגליו היה נראה לומר שהוא עד הברך).
 3. מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש, סעי' ט"ז), קרא עלי מועד (פרק ג' הע' ד'), ג' שבועות (ארטסקרול, פרק ה' הע' קנ"ה).
 (א) עי' הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה בין המצרים פרק י"ד הע' ע"ט, שלמי מועד עמ' תפ"א, ששכ"ה פרק י"ד הע' כ"ג [דפו"ח, הע' כ"ג]) – "יש לחקור מהו השיעור של הפנים, וכן אם הידים הן עד הזרוע או רק פיסת היד, וכן לענין רגל".

ד. סדר הרחיצה.

1. תחילה הראש, ואח"כ ידיו, ואח"כ רגליו.
 (א) מחזיק ברכה (ס"ק ג').
 (ב) שע"ת (ס"ק א') – "וכת' במח"ב בשם האר"י ז"ל שמנהגו לרחוץ תחלה פניו ואח"כ ידיו ואח"כ רגליו כסדר האמור דוקא דלא כמו שיש רוחצין ידים ואח"כ הפנים ע"ש".
2. תחילה רוחץ של ימין, ואח"כ רוחץ של שמאל.
 (א) ערה"ש (סעי' ג') – "אמרינן בשבת [ס"א] כשהוא רוחץ רוחץ של ימין ואח"כ רוחץ של שמאל כשהוא סך של ימין ואח"כ של שמאל והרצוה לסוך כל גופו סך ראשו תחלה מפני שהוא מלך על כל האברים ע"ש וא"כ גם ברוחץ כל גופו צריך לרחוץ הראש תחלה מטעם זה ומה שלא הזכיר זה ברחיצה נ"ל משום דרוב רחיצה שבזמן הש"ס היתה באמבטי כדתנן בנדרים [מ"א:] ורוחץ עמו באמבטי ולפ"ז בהכרח שרגליו נכנסים תחלה לתוך המים ולכן אומר ברחיצה רק על הידים של ימין ואח"כ של שמאל

ולפ"ז הרוחץ שלא באמבטי ירחוץ מקודם הראש עם הפנים ואח"כ הלב שהוא קודם במעלה לכל האברים אחר הראש ואח"כ יד ימין ואח"כ של שמאל ואח"כ הרגלים מתחלה של ימין ואח"כ של שמאל וכן יעשה בסיכה של בורית שקורין זי"ף".
(ב) מ"ב (סי' ב' ס"ק ז') – "כשהוא רוחץ וסך ימין תחלה ואם סך כל גופו ראש תחלה מפני שהוא מלך על כל האיברים".
(ג) חוט שני (ח"א עמ' ס"א ד"ה כתב).

ה. בחמין.

1. בה"ל (סעי' א' ד"ה מצוה), ילקוט יוסף (סעי' א') – "ומשמע בגמרא דאפילו מי שתורתו אומנותו יש לו לבטל כדי לקיים רחיצה בחמין דמביא שם הגמרא מר"י בר אלעאי אך שם בדידה לא נזכר כ"א פניו ידיו ורגליו".
2. בה"ל (סעי' א' ד"ה בחמין) – "ובפשוטין יש לעיין כיון דבגמרא נזכר חמין ופשוטין אין בכלל זה וכמו שהביא בשע"ת לקמן בסימן שכ"ו לענין איסור רחיצה בחמין בשם הנ"ב אך על ההיא דהנ"ב גופא יש לעיין הרבה וכמ"ש שם אבל בצונן בודאי לא יצא בזה ידי המצוה".
3. חוט שני (ח"א פרק ה' ס"ק א' ד"ה טבילה, עמ' ס'), נשמת שבת (סי' ר"ס אות קע"ד), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' כ"ב) – "טבילה במקוה כשהמים חמים הוי רחיצה לכבוד שבת".
4. לחוף הראש.
(א) רק בחמין – ב"ח (ס"ק א'), "דהוא הדין דצריך לחוף הראש בחמין".
(ב) אפילו בצונן – בה"ל (סעי' א' ד"ה לחוף, "בב"ח העתיק בחמין ובאמת לא נזכר חמין בהפוסקים ובכל מידי דמהני למיחף הראש סגי ובזמן הגמרא היה דרכם ע"י איזו נתר וכדומה וכדאיתא בשבת נ' ע"ב ברש"י ד"ה חופף עי"ש").
(ג) מראי מקומות – נדה (דף סו:), "ואמר אמימר משמיה דרבא: אשה לא תחוף אלא בחמין, אבל לא בצונן, ואפילו בחמי חמה. צונן מאי טעמא לא, משום דקריירי, ומשרו מזיאי", דברי יציב (או"ח סי' רל"ז אות ג'), מגדים חדשים (דף כה:), הו"ד בהערות וביאורים).
5. מראי מקומות.
(א) חוט שני (ח"א פרק ה' ס"ק א' ד"ה ההולכים, עמ' ס') – "ההולכים בערב שבת לים או לבריכה מ"מ יש להם לרחוץ בחמין לכבוד שבת".
(ב) בערב שבת חזון - עי' סי' תקנ"א סעי' ט"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ו. להתרחץ בליל ו'.

1. מ"ב (ס"ק ה') – "וה"ה בכל זה בעיו"ט אבל ביום ה' לא הוי יקריה דשבת אא"כ אי אפשר לו לרחוץ בע"ש אז כל כמה דמקרב לשבת טפי מעלי וכן לענין להסתפר".
(א) חוט שני (ח"א עמ' ס' ד"ה כתב) – "כתב המ"ב ... ולפ"ז ה"ה שאין לרחוץ בליל שישי דבעינן רחיצה סמוך לשבת. ומ"מ בערב שבת משמע דאף מהבוקר שפיר דמי שכל שהוא ערב שבת מיקרי סמוך לשבת".

ז. זמן רחיצה ביום השישי.

1. סמוך לערב – רמ"א (סוף סי' רס"ב), "וילביש עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו וזהו כבוד השבת וע"כ לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב שילביש עצמו מיד".
(א) עי' סי' רס"ב סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ח. יו"ט שחל בערב שבת בענין רחיצת פניו ידיו ורגליו.

1. הגר"ח שליט"א (אסיפת יצחק י' אדר ב' תשס"ח) – "שאלה: יו"ט שחל בערב שבת, האם יש חיוב ברחיצת פניו ידיו ורגליו, או ביו"ט אינו חייב. תשובה: אין חייב".

ט. נשים.

1. כמו אנשים – עטרת זקנים (על מחבר סעי' א'), באר היטב (ס"ק א'), מ"ב (ס"ק ב'), בה"ח (ס"ק ב'), ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' מ"ח), פוסקים.

י. הליכה למקוה ערב שבת.

1. ח"א (כלל א' סעי' י') – "מצוה לרחוץ כל גופו ויטבול".
ח"א (זכרו תורת משה סי' א') – "יוכל האדם להתבונן ולנסות כי כאשר יכוין האדם את דעתו ויהיה יראת ה' בלבו באמת ויהיו מעשיו רצוים אזי בודאי לאחר שטבל בערב שבת בכוונה רצויה לקבל קדושת שבת, יבין בדעתו שנתוסף לו נשמה יתירה, כי ירגיש בנפשו יראת רוממות שבאה לו עד שתבער בו אהבת ויראת ה', וזה בדוק ומנוסה מכמה אנשים כמה פעמים בלא שום ספק אבל כשאין נשמתו טהורה, אז לא ירגיש בקדושת שבת".
2. קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' י"ב) – "מצוה על כל אדם לרחוץ בכל ערב שבת פניו ידיו ורגליו בחמין, ואם אפשר ירחץ כל גופו בחמין, ויטבול את עצמו במקוה".
3. מ"ב (סי' תקנ"א ס"ק צ"ה) – "ולענין טבילה הנוהג לטבול בכל ע"ש מותר ומי שמבטלה לפעמים מפני טרדת עסקיו או מפני הצנה אסור".
4. ערה"ש (או"ח סי' רמ"ב סעי' מ"א) – "והרבה טובלין גם במקוה לטהר את עצמם לקדושת השבת".

5. ששכ"ה (פרק מ"ב סוף סעי' מ"ה, הע' קנ"ז) – "ואף נוהגים לטבול במקוה-טהרה".
6. ילקוט יוסף (סעי' א') – "ואם אפשר נכון לטבול במקוה בערב שבת".
7. מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' סעי' כ"א), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' כ"ג). (א) לענין רחיצה אחר הטבילה - עי' יו"ד סוף סי' ר"א, לשיטות ומראי מקומות.

יא. מראי מקומות.

1. מקור חיים (חו"י, סי' רס"ב סעי' ב' ד"ה ברחיצת), ששכ"ה (פרק מ"ב סוף הע' קנ"ג) – "ברחיצת חמין ולבישת בגדים יאמר לכבוד שבת וכן די"ט".
2. הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על בה"ל ד"ה כל) – "אם הוא מלא זיעה לית מאן דפליג דצריך לרחוץ כל גופו (כהטור), והא דבגמ' לא מוזכר אלא פניו ורגליו, אפשר דכן קבעו למי שאינו מזיע, והמשנה ברורה סק"א נקט לשון 'מפני כבוד שבת' כשליכא זיעה, אבל בזיעה דמצטער איכא ביטול עונג שבת והוי חיוב גמור לרחוץ, ונענש עליו".

ב] ליטול צפרנים.

א. מי שלא היה נזהר ליטול צפרניו בערב שבת: העונש.

1. מטה משה (סי' תיא), א"ר (ס"ק ד', א"ז ס"ק ב'), כה"ח (ס"ק ט"ז), לקראת שבת (פרק ו' סעי' ב') – "כדאיא במדרש [עיין בספר חסידים סו"ס נח ובטור סימן רסח] שפעם אחד נפטר רב אחד ונתראה לתלמיד בחלום שהיה לו כתם על מצחו, וא"ל מפני שלא היה נזהר מלדבר בברכה אחת מעין שבע, וכשהחזן אמר קדיש, ושלא היה נזהר לגלח צפרניו בערב שבת ע"כ".
2. באר היטב (סי' רס"ח ס"ק י"ב) – "מעשה בחסיד אחד שראה לחסיד לאחר מותו, ופניו מוריקות, אמר לו למה ... ולא הייתי נזהר ליטול הצפרנים בערב שבת".

ב. נשים.

1. כמו אנשים – ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' מ"ח), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' י"ד).

ג. ליטול צפרני רגלים.

1. מיקל.

- (א) קצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ד') – "פשוט דהיינו דוקא צפורני ידיו מפני המיאוס, אבל צפורני רגליו אין חיוב".
- (ב) הל' שבת בשבת (ח"א פרק א' סוף סעי' ל"ח).
2. מראי מקומות – הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' י"ג, פרק ג' הע' ב').
- (א) הגר"ח ש"ס (עלי ש"ח עמ' קכ"ג אות ג') – "שאלה: המחבר כתב שיש מצוה לקצוץ הצפרנים בע"ש, האם התכוון המחבר לידים ורגלים, או רק לידים. תשובה: אם צריך".
- הגר"ח ש"ס (עלי ש"ח עמ' קכ"ה אות י"א) – "שאלה: האם חייב לגזוז צפורני רגלים בע"ש או בעיו"ט. תשובה: אין חייב".

ד. אין לו מה ליטול.

1. אין מצוה ליטול לכבוד שבת.

- (א) הגר"ח ש"ס (אלא פרק כ"ח אות ח') – "מין גוזז ציפורני ידיו אחת לשבועיים ביום ו".
- (ב) ילקוט יוסף (סעי' ב') – "ואם היו צפרני גדולות, מצוה ליטול לכבוד שבת".
- (ג) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק ג' סוף הע' א') – "ומפשטות לשון הפוסקים וספר חסידים ס' נח, כל בו סי' לה, שו"ע הרב סעי' א' משמע שיש ליטול צפרניו בכל ערב שבת. אך נראה כוונתם דוקא במי שיש לו מה לגלח, אבל אם אין לו מה לגלח פשוט שאין כאן חיוב בכל שבוע".
2. מראי מקומות – ארחות חיים (ס"ק ג', לשונו מובא לקמן).
- (א) חוט שני (ח"א פרק ה' ס"ק ב' ד"ה ממש"כ, עמ' ס"ב) – "ממש"כ השו"ע 'מצוה לרחוץ וכו' בערב שבת ומצוה לחוף הראש ולגלח הצפרנים בערב שבת' משמע שיש לקוץ הצפרנים בכל ערב שבת כמו שאר ההכנות לרחוץ ולחוף הראש. מ"מ מי שאינו קוצץ צפרניים בכל ערב שבת יכול לקוץ בשבוע אחד צפרני ידיו ובשבוע שני צפרני רגליו. יו"ט שחל להיות באמצע השבוע, אם יש לו מה לגזוז יש לחזור ולגזוז, ואם לאו יש לגזוז בע"ש או בערב יו"ט הראשון שפוגע שצריך אז לגזוז".
- (ב) פסקי תשובות (אות ה') – "ובבית יוסף (בשם כל בו ורבינו יונה) הלשון 'לגלח הצפרניים בכל ערב שבת', וכן הוא בשאר אחרונים, והיינו דווקא צפרני ידיו, אבל צפרני רגליו אין חיוב לקצצם בכל ערב שבת, אם כי יש ליהדר שלא לגדלם פרע, כי בצפרניים מגדלות שורה טומאה גדולה, ויש הכותבים שגם צפרני ידיו אין חיוב לקצצם בכל ערב שבת למי שבטבעו או מחמת חולי או זיקנה גדלים הם לאיטם, ואינם גבוהים למעלה מן הבשר, אם כי בודאי מצוה הוא ושפיר קעביד כשקוצצם בכל ערב שבת, וכלשון הפוסקים בכל ערב שבת, וכאמור".

ה. הנוטל צפרניו בשיניו.

1. אין בהן משום מיאוס.

- (א) גמרא (מו"ק דף יח.), ר"ח (מו"ק דף יח.), רא"ש (מו"ק פרק ג' סי' י"ט), פסקי רי"ד (מו"ק דף יח.), פסקי ריא"ז (מו"ק פרק ג' הל' א' אות ה') - לשונו מובא לקמן.
- (ב) מ"ב (סי' תקל"ב ס"ק ג') – "הנוטל צפרניו בשיניו אין בהן משום מיאוס [גמרא]".

ו. מראי מקומות – תורה לדעת (ח"ד עמ' י').

1. הגר"ח"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו') – "ע"פ קבלה די לקצוץ מה שיוצא מבנגד הבשר, אבל לכבוד שבת יש לקצוץ יותר מזה בגלל הלכלוך, א"נ משום חציצה לנט"י".
2. חוט שני (ח"א פרק ה' ס"ק ב' ד"ה מי שיש, עמ' ס"ב) – "מי שיש לו צפרניים גדולות שמפריעות לנט"י וכדו' פשיטא שיקוץ אף באמצע השבוע".
- חוט שני (ח"א פרק ה' ס"ק ב' ד"ה מי שלא, עמ' ס"ב) – "מי שלא הסתפר או קצץ הצפרנים בערב שבת כגון מחמת אבילות שהסתיימה בשבת אף שמצד הדין אפשר להקל להסתפר בערב שבת, מ"מ כיון שלא מרצונו לא הסתפר בערב שבת והוא מפריע לו לתפילין או הצפרנים לנט"י יכול להסתפר במוצאי שבת".
3. הגר"ח"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ג אות ד') – "שאלה: האם החזו"א זצ"ל נהג לקצוץ צפרנים לפני חצות בע"ש או אחר חצות. תשובה: כמדומה אחר חצות".
- הגר"ח"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ה אות י') – "שאלה: האם מותר ליטול צפורנים לכבוד שבת לפני תפילת שחרית. תשובה: ראוי לעשות אחר התפלה".
- הגר"ח"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ו אות ט"ו) – "שאלה: מתי החזו"א זצ"ל נהג ליטול הצפורנים, לפני או אחרי שטבל במקוה. תשובה: איני יודע".

ג. ליטול צפרנים ביום ה'.

א. מחמיר.

1. מחמיר – מטה משה (סי' תי"א, "מצאתי בשם ספר הגן שהיה מקפיד ליטול ביום ה' כי הוא מגדל בשבת וכן ראיתי נוהגין"), מג"א (הקדמה לסי'), שלחן שלמה (סעי' א'), גר"ז (סעי' ב'), פוסקים (לקמן).
2. מיקל – ילקוט יוסף (סעי' ב'), "ומותר להסתפר ולגזוז את הצפרנים ביום חמישי, אף שהשערות והצפרנים חוזרים לצמוח ביום שבת".

ב. ליל ו'.

1. הגר"ח"ק שליט"א (תשובות הגר"ח אות תתתפ"ט) – "האם מותר לגזור צפרנים בליל שישי, כי ביום חמישי אין גוזרין ומאידיך אולי כיון דהלילה הולך אחר היום יהי שרי לגזור בליל שישי. תשובה: יתכן".
- הגר"ח"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ד אות ו') – "שאלה: אור ליום ו', האם מותר ליטול צפורניו. תשובה: צ"ע".
- הגר"ח"ק שליט"א (דולה ומשקה עמ' קמ"ה) – "כתוב בשו"ת הלכות וביום ה' מקפידין שלא לטלן, ונסתפקו מהו מיום ה', האם מהשקיעה של יום ד', או מצה"כ, (דהיינו האם גם 'ספק' יום ה' בכלל האיסור). תשובה: מהשקיעה. שאלה: עוד נסתפקו עד מתי הוא יום ה', האם עד שקיעה של יום ה', או עד צה"כ של יום ה'. תשובה: עד צה"כ".
- הגר"ח"ק שליט"א (לבנימין אמר עמ' ל"ד) – "ומצוה לחוף הראש ולגלח הצפונים בע"ש. ובמ"ב ס"ק ו' כ' 'וביום ה' מקפידין שלא ליטלן, מפני שהצפרניים מתחילין לחזור ולצמוח ביום ג' לגלוחן, וא"כ אין זה תיקון כבוד שבת שחוזר לצאת, וצ"ע דאח"כ כ' והנכון שיקוץ מן הרגלים ביום ה' וכו'. תשובה: אולי בליל ו'".
2. פסקי תשובות (אות ה', הע' נ"ב) – "ואור ליום שישי (יום חמישי בלילה) דינו כיום שישי לענין זה. [אשל אברהם בוטשאטש, קצוה"ש שם]".
- א) קצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ד') – "הגאון רא"ד מבוטשאטש ... וכן בהקפידא שלא ליטול צפרני ידיו ורגליו ביום א' י"ל שאין שייכות ללילה אצל היום רק ביום ממש הקפידא, ועכ"פ אין חשש בלילה שאחר היום ולא שייך בכך מצד שבקדשים הולך הלילה אחר יום שלפניה ופשוט שאין צד פת"פ לומר שיום היינו מעל"ע כי רק גבי יום יומים אחז"ל כן ופשוט מסברא שהלילה הולכת אחר יום שאח"כ בזה".
- ב) האשל אברהם הו"ד בקצות השלחן מיירי בדין "שלא לקוץ צפרני הידים ורגלים ביום אחד", ולא מיירי בדין של "שלא לגלח צפרנים ביום חמישי".

ג. הטעם: שלא ליטול צפרנים ביום ה'.

1. שגורם מלאכה להתחיל בשבת.
- א) ט"ז (ס"ק א') – "ומה שמסיים שיש טעם בנטילת צפרנים שמעתי הטעם דדרך השערות והצפרנים המגולחים להתחיל לצמוח ביום ג' שאחר הנטילה ע"כ אין לעשות שיהיה זה בשבת".
- ב) עי' תוס' שבת (ס"ק ב') – "ואין לגלח ביום ה' כי מתחילין לצמוח ביום ג' לנטילתן שהוא שבת וגורם לגדלן בשבת".
- 1) ליל ה', מותר – חמד שלמה (ח"ב סי' ק' אות א').
2. חסרון בכבוד שבת, וכ"ש שלא לטלם ביום ד'.
- א) א"ר (ס"ק ה') – "נ"ל הטעם כפשטיה דכיון דחוזר ומגדל בשבת אין זה תיקון כבוד שבת, שהרי הקלקול חוזר בשבת, וכל שכן כשנוטל ביום רביעי".
- ב) הו"ד בפמ"ג (מש"ז ס"ק א').
- ג) מזה"ש (ס"ק א').
- ד) ערה"ש (סעי' ו') – "וגם איזה איסור הוא שמתחילין ליגדל בשבת אלא דמפני כבוד שבת נכון יותר להסתפר בע"ש אמנם אם יודע שבע"ש לא יהיה לו שהות ביכולתו בפשיטות לגלח ולקוץ ביום ה'".

ה) מ"ב (ס"ק ו', שעה"צ ס"ק ו') – "וביום ה' מקפידין שלא ליטלן מפני שהצפרנים מתחילין לחזור ולצמוח ביום ג' לגלוחן וא"כ אין זה תיקון כבוד שבת שחזור לצאת".

ו) תורת חיים (סוף ס"ק ד').

ז) עי' אור לציון (ח"ב פרק מ"ז סעי' ד') – "מנהג בני ספרד שלא לחוש מליטול את הצפרנים ביום חמישי".

ח) הגר"ח של"ט"א (דולה ומשקה עמ' קמ"ה) – "מהו הפי', ואין זה כבוד שבת שחזור לצאת'. שלכן נאסר לקצות צפרניים ביום ה', האם הכוונה שזהו כמו 'עושה מלאכת בשבת', (אלא שצ"ע שהרי מותר להעמיד קדירה על האש בע"ש שתבשל בשבת). או שזהו כאילו שאין קציצה של הצפרניים של ע"ש, והוא דין של 'העדר קציצת צפרנים' בע"ש, שחזור וצומח בשבת. תשובה: תפוס לשון אחרון".

הגר"ח של"ט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ד אות ח') – "שאלה: האם יש ענין להחמיר לא ליטול צפורניו לפני יום ה' כדי שיהא לכבוד שבת. תשובה: כן".

ט) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' ק"ס).

י) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' י"ג, עי' פרק ג' הע' א').

3. מראי מקומות.

א) מהרי"ל (חדשות סי' ר"ד אות ג') – "מה שאומרים העולם לגלח הצפרנים ביום ה' דאז הוי התחלת גידולן ביום השבת, אם יש לדמותו להא דתנן פ"ק דשבת ב"ש אומרים אין פורסין מצודות דגים חיו' ועופות אלא בכדי שיצודו מבעוד יום וב"ה מתירין, הרי אף על פי שהצידה נעשית בשבת אפי' הכי מתירין בית הלל. ואין לחלק דהתם שמא לא יצוד בשבת, דבירושלמי מוקי לה לב"ש בחורשי' דשכיח חיות, דאל"כ תקשה לב"ש דקאמר בכדי שיצודו מנא ידעינן מתי יצודו, ואפי' שרו ב"ה אף על גב דליכא שהות שיצודו מבעוד יום. ויש לחלק קצת".

ב) תורת שבת (ס"ק ד') – "וכתב המג"א בשם מט"מ שהביא בשם ספר הגן שאין לטול הצפרנים ביום ה' מפני שגדילין בשבת, ולע"ד אם קבלה היא נקבל ואם לדין יש תשובה הלוא כל המלאכות מותר להתחיל בהן בע"ש והן נגמרינן מאליהן בשבת כמ"ש בר"ס רנ"ב".

4. לכאורה נ"מ בין הטעמים: המקרים לקמן.

ד. מקום שאין לו שהות ליטול ביום ו'.

1. יטול ביום ה'.

א) שכנה"ג (הג' ב"י סוף ס"ק א') - לשונו מובא לקמן.

ב) מחזיק ברכה (ס"ק ו') - לשונו מובא לקמן.

ג) שע"ת (סי' רנ"א ס"ק א') – "וכן לקוץ את הציפרנים אם יש צורך להסתפר ביום ה' או לקוץ הציפרנים שהוא ערב חג שבועות או שיום ו' ר"ח ונוהגים איסור או דבר אחר אין לחוש".

ד) שבעים תמרים (אות נ"ז).

ה) ערה"ש (סעי' ו') – "אמנם אם יודע שבע"ש לא יהיה לו שהות ביכולתו בפשיטות לגלח ולקוץ ביום ה'".

ו) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' ק"ס) – "וע"ש בערוה"ש (ע"ש במחש"ק בהקדמה לסימן), דאם יודע שבע"ש לא תהיה לו שהות, בפשיטות דיכול לגלח ולקחן ביום חמישי, ע"ש".

ז) חוט שני (ח"א עמ' ס"א) – "הגאב"ד דפוניבז' הגרי"ש כהנמן זצ"ל ... כשיש לו מניעה או דוחק מלהסתפר או לגזוז ציפורניו ביום ו' עדיף לעשות זה לכבוד שבת ביום חמישי ולא ביום רביעי, שביום ד' ניכר שהשערות והצפרניים צמחו יותר מאשר אם מסתפר ביום ה'".

ח) הל' שבת בשבת (ח"א פרק א' סעי' ל"ח) – "וכ"ז כשיכול לקוץ ולגלח בע"ש אבל אם אין לו שהות לעשות רק בע"ש, או שיש צורך בדבר לגלח ולקוץ ביום ה' כגון לצורך ברית מילה וכדו' מותר, [או כשחל ר"ח בע"ש ומקפיד מלגלח ולקצץ בע"ש]".

ט) לקראת שבת (פרק ו' סעי' ד') – "ואם אין לו פנאי בער"ש מחמת טורח צרכי שבת, יטול צפרניו ביום חמישי שכל מה שאפשר לקרב הנטילה ליום השבת יש לו לקרב, כדי שיהיה ניכר שעושה לכבוד שבת".

י) פסקי תשובות (אות ה') – "ואם יודע שלא יהיה לו שהות לקוצצן ביום שישי ולא באור ליום שישי, רשאי לקוצצן ביום חמישי".

יא) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ט"ו).

ה. חל ראש חודש ביום ו': במקום שנוהגים שלא להסתפר וליטול הצפרנים ביום ר"ח שחל ביום ו'.

1. יטול ביום ה'.

א) שכנה"ג (הג' ב"י סוף ס"ק א') – "וכן אני נוהג שלא להסתפר בה' אלא בדא"א להסתפר ביום ו', כגון אם יש לחוש שלא ימצאון ספרים ביום ו', או כשאני יוצא בשיירא ביום ו', או שחל ר"ח ביום ו' שמנהגי שלא להסתפר ביום ר"ח שחל ביום ו'".

ב) מחזיק ברכה (ס"ק ו') – "ואם יש צורך להסתפר ביום ה' או ליטול הצפרנים שהוא ערב חג השבועות וכיוצא או אם ר"ח ביום ה' לנוהגים או צורך אחר שפיר דמי ואין לחוש".

ג) שע"ת (סי' רנ"א ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.

ד) דרכי חיים ושלום (אות שנ"ג) – "וכשחל ר"ח בעש"ק נטל צפורני ידיו ביום ה'".

ה) כה"ח (ס"ק י"ב) – "הכנה"ג".

ו) אז נדברנו (ח"ב סוף סי' ד') – "ומה ששאל אודות ר"ח בע"ש לענין חתיכת הצפרניים, לכתחילה יחתוך אותם ביום ה', וכ"ה מפורש בש"ת בסימן רנ"א".

ז) שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' ו').

- (ח) הל' שבת בשבת (ח"א פרק א' סעי' ל"ח) - לשונו מובא לעיל.
 (ט) פסקי תשובות (אות י') - "וכשחל ר"ח בערב שבת יש לזכור לקוץ הצפרניים ביום חמישי, ואם ר"ח ביום חמישי ושישי יקצצם ביום רביעי".
 (י) קרא עלי מועד (פרק ה' סעי' ז').
 (יא) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, סוף עמ' ט"ו).
 2. מראי מקומות.
 (א) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קע"ד) - "ויל"ע אם בכה"ג יסתפר ויגזוז צפורניים ביום חמישי".

ו. ערב יו"ט: של יו"ט של גלויות, של ראש השנה, או של יו"ט שחל בערב שבת.

- יש ליטול בערב יו"ט, הגם שחזור לצמוח ביום שני של יו"ט.
 (א) שע"ת (סי' רנ"א ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.
 (ב) תורת חיים (סוף ס"ק ד').
 (ג) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' ק"ס) - "ואם יו"ט ביום ששי, או ביום חמישי ושישי, מותר לגזוז הצפורניים בערב-יו"ט, כיון דהוה תיקון כבוד יו"ט ושבת".
 (ד) הגר"ח ק"ש שליט"א (אשיחה סוף עמ' שי"א) - "כתב השו"ע סי' ר"ס ס"א מצוה לגלח צפרניים בערב שבת. במשנה ברורה סק"ו וביום חמישי מקפידין שלא ליתלן מפני שהצפרניים מתחילין לחזור ולצמוח ביום שלישי לגילוחן וא"כ אין זה כבוד שבת שחזור לצאת. צ"ע אם חל יו"ט אחר השבת מתי יגזור צפרניו ביום רביעי או בערב שבת ולא יחוש שיתחילו לגדול ביום שלישי שהוא יום א' שהוא יו"ט ואם חל יו"ט קודם שבת האם לא יגזור כבר ביום חמישי שהוא ערב יו"ט, ואם חל ב' ימים טובים לפני שבת מתי יגזור בערב יו"ט או קודם לכן. תשובה: בערב שבת או בערב יו"ט".
 עי' הגר"ח ק"ש שליט"א (תשובות הגר"ח אות תתת"צ) - "אתמול גזרתי צפרנים כי עיו"ט [שבועות תשס"ט] זה יום חמישי ולא גוזרים מפני שזה גודל בשבת, אח"כ העירו לי שאולי טעיתי כי כיון שגזרתי אתמול א"כ זה יגדל ביו"ט וא"כ מה הועלת. האם הם צודקים בהערה. תשובה: כך גם אני עשיתי, וזה באמת שאלה ובערב שבועות לא רציתי".
 (ה) שבט הקהתי (ח"א סי' ק"ה) - "אם חל שבועות בערב שבת יסתפר ביום ה'. ואם חל ביום ראשון יסתפר בערב שבת".
 (ו) פסקי תשובות (אות ה') - "ועל כל פנים יש להקפיד שלא ליטלם ביום חמישי אלא אם כן חל יום טוב בערב שבת".

ז. ליטול צפרני רגלים.

- לפי הטעם של "כבוד שבת", יש ליטול ביום חמישי - עי' לקמן.

ח. מראי מקומות.

1. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ד אות כ') - "ואמר לי מו"ר טעיתי וחשבתי שהיום עש"ק ונזכרתי שהיום יום ה' והפסיק ולא המשיך ליטול צפורני ידי".

ד. כשנוטל צפרניו: לא יטול אותן כסדרן.

א. מחמיר, לא יטול אותן כסדרן.

1. מחזור ויטרי (סי' תקכ"ט) - "הנוטל ציפורניו. בשמאל, מתחיל בקמיצה ומסיים בגודל. ובימין מתחיל בגודל ומסיים בקמיצה. ולא שתיים זו אחר זו מפני שקשה לשכחה. ולא באמה. מפני שהוא קשה לקבור בנים. ולא בזרת, מפני שקשה לעניות. ולא באצבע, מפני שקשה לשם רע. אלא בגודל ובקמיצה. ומי שעושה כן תשמר דעתו".
 2. אבודרהם (סדר נטילת צפרנים) - "הנוטל צפרניו צריך ליטול אותם על זה הסדר יד ימין אגהב"ד. יד שמאל דבהג"א. ומצאתי כתוב בענין זה סימן אחר והוא קשי"א בל"א תירו"ק. פי' קמיצה שמאל. ימין אצב"ע באזהר"ה ל"ך א"תה ת"קוץ י"ום ר"ביעי ו"הלאה צ"פרניך. והטעם מפני שעד יום רביעי הוא משבוע שעבר ומיום רביעי והלאה הוא משבוע שבא (עי' גיטין עז, א) כמו שאמרנו בהבדלת מו"ש. ולכן הזהיר לקוץ צפרניו מיום רביעי והלאה כדי שיהא התקון לכבוד שבת וסימן זה רומז כי נטילתם על זה הסדר קשיא ואין לשאול טעם למה כי אין בו תירוץ".
 3. רמ"א (סעי' א', דר"מ סי' רמ"א ס"ק א') - "וכשנוטל צפרניו לא יטול אותן כסדרן. ויתחיל בשמאל, בקמיצה; ובימין, באצבע. וסימן לזה: דבהג"א, בשמאלו; ובדאג"ה, בימין".
 4. לבוש (סעי' א') - "וכשנוטל צפרניו לא יטול אותן כסדרן, שכן קבלו חז"ל שכשנוטלן כסדרן יש בו חששות לסכנות, אלא יטלן שלא כסדרן".
 5. פרישה (או"ח סי' רמ"א ס"ק ד') - "כתב אבודרהם ...".
 6. ב"ח (או"ח סי' רמ"א ס"ק א') - "כתב אבודרהם ...".
 7. עולת שבת (ס"ק א') - "ומה שכתב לא יטול כסדרן וכו'. וכתב בספר כנסת הגדולה [הגהות ב"י] ששמע בשם חכמי צרפת שהנוטלן כסדר קשה לשכחה ולעניות ולקבור בנים בר מינן".
 8. מג"א (ס"ק א') - "מיהו יש לזהר לכתחלה".
 9. תוס' שבת (ס"ק ד') - "ויש להחמיר".
 10. א"ר (ס"ק ו') - "ור"מ לא חשש ליטול צפרניו כסדר (מטה משה סי' תיא). גם האר"י [ש"ע האר"י קריאה בקבלה סי"ד] לא היה חושש לכך, מיהו יש לזהר לכתחלה [מג"א ס"ק א'], ובאמת מי ישמע להקל ראש בחמירא סכנתא".
 11. באר היטב (ס"ק ג').

12. שלחן שלמה (סעי' א').
13. דרך החיים (דיני הכנסת שבת אות ב') – "כשנוטל צפרניו לא יטול אותם כסדרן ויתחיל ...".
14. עי' גר"ז (סעי' ג') – "ומכל מקום טוב ליזהר לכתחילה".
15. עי' קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' י"ד) – "יש מקפידין שלא ליטול את הצפרנים כסדרן אלא בדילוג, דהיינו בימין מתחילין באצבע הסמוך לאגודל, והסימן: ב ד א ג ה, ובשמאל מתחילין אצבע הרביעי והסימן: ד ב ה ג א".
16. מ"ב (ס"ק ז') – "מ"מ יש ליזהר לכתחילה [מ"א]".
17. תורת שבת (סעי' א').
18. עי' קצות השלחן (סי' ע"ג סעי' ב') – "טוב".
19. בצל החכמה (ח"ג סי' נ"ג).
20. רבבות אפרים (ח"ד סי' צ"ז אות מ"א).
21. שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' נ"ב אות ג', בענייני יו"ד עמ' ק"ג אות ג') – "ולא יטול את הצפרנים כסדרן אלא בדילוג".
22. ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' מ"ו) – "לא לגזוז אותן כסדרן, אלא של שמאל יתחיל באצבע ...".
23. חוט שני (ח"א עמ' ס"ב ד"ה כתב הרמ"א).
24. הגר"ח"ק שליט"א (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ד אות כ', אלא פרק כ"ח אות ח' [לשונו מובא לקמן]) – "שבביתם לא הקפידו מאיזה אצבע להתחיל, העיקר שלא ליטול כסדרן".
25. שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' י"ב) – "כשנוטל צפרניו לא יטול אותן כסדרן אלא יתחיל בשמאל ...".

ב. מיקל.

1. ט"ז (ס"ק ב') – "בתשב"ץ כתוב שמהר"מ לא דקדק בזה וכ"כ בספר כוונת האר"י על שם מהר"י לורי"א".
2. ברכי יוסף (ס"ק ה') – "וראיתי לה' מגן אברהם (ס"ק א) שכתב דלכתחילה יטול בשמאל וכו' כמ"ש הר"ד אבודרהם. ובספר אליה רבה (אות ו) כתב דמי ישמע להקל דחמירא סכנתא וכו', ע"ש. ועמ"ה הסליחה דאם היה איזה נדנד בדבר ודאי שהאר"י זצ"ל היה נזהר. והשתא דלא נזהר כלל ואדרבא כתבו שהיה מלעיג על זה, ליכא שום ספיקא כלל. ואין טעם ליזהר אף לכתחילה. וכן פשט המנהג בגלילותינו ואין גם אחד נזהר בזה כלל".
3. כה"ח (ס"ק י"ז).
4. ישכיל עבדי (ח"ח או"ח סי' י"ז אות י"ב).
5. אור לציון (ח"ב פרק מ"ז סעי' ד') – "מנהג בני ספרד ... לא נהגו להקפיד לנוטלן שלא כסדרן".
6. ילקוט יוסף (סוף הע' י"ב) – "ההיד"א בברכי יוסף (סימן רס אות ה'), שאם היה איזה נדנד סכנה בדבר, ודאי שהאר"י ז"ל היה נזהר בזה. והשתא דלא נזהר כלל, ואדרבא היה מלעיג על זה, ליכא שום ספיקא כלל, ואין טעם ליזהר בזה אף לכתחילה. וכן פשט המנהג בגלילותינו, ואין גם אחד נזהר בזה כלל. ע"כ".
7. זכר עשה (פרק ח' סעי' ר') – "וכן עיקר לדידן בני ספרד".

ג. מראי מקומות – מטה משה (סי' תי"א), לקראת שבת (פרק ו' סעי' ט').

1. ערה"ש (סעי' ו', עי' סי' רמ"א סעי' ב' [לשונו מובא לקמן]) – "וכתבו שהאר"י ז"ל לא הקפיד על זה והיה מלעיג על זה [מג"א] ומ"מ כדאי ליזהר לכתחילה [שם] וכל אלו הדברים אין להם שום מקום בדין ומאן דקפיד קפיד ודלא קפיד לא קפיד".

ד. הטעם: קשה לשכחה, קשה לקבור בנים, קשה לעניות.

1. מחזור ויטרי (סי' תקכ"ט) – "הנוטל ציפורניו. בשמאל, מתחיל בקמיצה ומסיים בגודל. ובימין מתחיל בגודל ומסיים בקמיצה. ולא שתיים זו אחר זו מפני שקשה לשכחה. ולא באמה. מפני שהוא קשה לקבור בנים. ולא בזרת, מפני שקשה לעניות. ולא באצבע, מפני שקשה לשם רע. אלא בגודל ובקמיצה. ומי שעושה כן תשמר דעתו".
2. אבודרהם (סדר נטילת צפרנים) – "ושמעתי בשם חכמי צרפת ופרבינצה שהנוטל צפרניו כסדר קשה לעניות ולשכחה וקבור בנים. אלא נוטל אותם על הסדר שאמרנו".
3. דר"מ (סי' רמ"א ס"ק א') – "כתב אבודרהם ... וטעם נטילתן בדרך זו היא קשיא בלא תירוצו. ושמעתי בשם חכמי צרפת ופרובינציא שהנוטל צפרניו כסדר קשה לעניות ולשכחה ולקבור בנים אלא יטלם כסדר שאמרנו עכ"ל ובספר המוסר (פ"ד סוד ההבדלה עמ' קיח) האריך בטעם הדבר על צד הקבלה".
4. פרישה (או"ח סי' רמ"א ס"ק ד') – "כתב אבודרהם ...".
5. ב"ח (או"ח סי' רמ"א ס"ק א') – "כתב אבודרהם ...".
6. של"ה (שבת פרק נר מצוה אות ט') – "לשון שבילי אמונה נתיב ז' (ווארשא תרמ"ז, דף ע"ט ע"א): יטול צפרניו בערב שבת, ויתחיל מהשמאל מהקמיצה ומסיים באגודל, ובימין יתחיל באגודל ומסיים בקמיצה (כל בו סוף סימן פ"ז), ולא ישנה מזה הסדר, וגם לא יטול שתיים זו אחר זו, מפני שקשה לשכחה, עד כאן".
7. כנה"ג (הג' ב"י ס"ק ג') – "ושמעתי בשם חכמי צרפת ופרובינצ"א, שהנוטל צפרניו כסדר שהוא קשה לעניות ולשכחה ולקבור בנים".
8. מטה משה (סי' תי"א).
9. עולת שבת (ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.
10. א"ר (ס"ק ו', א"ז ס"ק ב') – "שכשנוטלן כסדרן וכו'. דקשה לעניות ולשכחה ולקבור בנים (ר"ד אבודרהם עמוד שסח)".

11. גר"ז (סעי' ג') – "יש מקפידים שלא ליטול הצפרנים כסדרן אצבע אחר אצבע הסמוכה לה מפני שקשה לשכחה ולקבור בנים ולעניות".
 12. ערה"ש (או"ח סי' רמ"א סעי' ב') – "וכתבו שהנוטל צפרניו כסדר ג"כ בא לידי עניות וכתבו זה בשם אבודרהם ובשם חכמי צרפת ופרובינצא הובא בעטרת זקנים".
 13. הגר"ח"ק שליט"א (ספר זכרון [בתוך ס' שיח השדה ח"א] ח"ב אות ל"ו).
 14. מראי מקומות.
- (א) אבודרהם (סדר נטילת צפרנים) – "ואין לשאול טעם למה כי אין בו תירוץ".

ה. צפורני רגליו.

1. מיקל.
- (א) קצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ז') – "ומשמע דהקפידא היא רק בצפורני ידיו אבל בצפורני רגליו אין לחוש אם נוטלן כסדרן".
- (ב) חזו"א (הגר"ח"ק שליט"א בס' זכרון [שיח השדה ח"א] ח"ב אות ל"ו, דינים והנהגות פרק ט' אות ב', דעת חזו"א פרק א' אות י"ד) – "בנטילת הצפרנים היה מדלג ודוקא ידיים אבל דרגלים לא".
- (ג) רבבות אפרים (ח"ב סימן קצ"ז אות ד', ח"ד סי' צ"ז אות מ"א).
- (ד) שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' נ"ב אות ד', בענייני יו"ד עמ' ק"ג אות ד') – "ובצפורני הרגליים אין מקפידים בזה".
- (ה) נשמת שבת (סי' ר"ס אות קס"ג) – "אי"צ".
- (ו) והאיש מרדכי (ח"ב שיעור ז' אות ו').
- (ז) פסקי תשובות (סי' ר"ס אות ג').
- (ח) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' י"ח).
2. מחמיר.
- (א) דברי שלום (ח"ג סי' ס"ו) – "וכיון שהוא כעין קבלה מנ"ל לחלק בין צפרני יד ובין צפרני רגל והבן".
3. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' י"ג, הע' י"ד, "וצ"ע"), לקראת שבת (פרק ו' הע' כ"ב, "וצע"ק").
- (א) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קס"ג) – "ועיין קצוה"ש סי' עג בבדה"ש ס"ק ז', דמשמע דהקפידא היא רק בצפורני ידיו, אבל בצפורני רגליו אין לחוש אם נוטלן כסדרן, ועיין לעיל הערה קנט בשם הפרישה".
- ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קנ"ט) – "והגוזז צפורניים שלו דצריך ליטול ידיים ... ודע, כי אין חילוק בכל זה... בין צפורני הידים לצפורני הרגלים, כי אין טעם לסברא לחלק ביניהם, פרישה סי' רמא ס"ק ד".
- (ב) הגר"ח"ק שליט"א (אלא פרק כ"ח אות ח') – "מקפיד לדלג ביד וברגל וכו' כמש"כ הרמ"א ... ועי' מש"כ מרן בספר הזכרון ...".

ו. הנוטל צפרניו של תינוק: אי צריך ג"כ לדקדק שלא ליטלם כסדרן.

1. מיקל.
- (א) נשמת שבת (סי' ר"ס אות קס"ד) – "הנוטל צפרניו של תינוק אי צריך ג"כ לדקדק שלא ליטלם כסדרן (אלא בדילוג). תשובה: אין צריכין. אף שכתב הרמ"א דכשנוטל צפרניו לא יטול אותן כסדרן כנ"ל, מ"מ נראה דאף את"ל דגם המצווה לאחרים שיטלו את צפרניו (של עצמו) שיצוים לזוהר בכך, מיהו נראה דהנוטל מעצמו צפרניו של אחרים ובפרט של קטנים ובפרט קטנים שלא הגיעו לחינוך שאי"צ לדקדק על כך, ובפרט שהבאנו בסימן הקודם דיש מפקפקין בעיקר הדבר".
- (ב) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' י"ח).
2. מחמיר.
- (א) הגר"ח"ק שליט"א (עלי שי"ח עמ' קכ"ה אות י"ב) – "שאלה: האם מותר לגזוז צפורנים של קטנים לא לפי הסדר. תשובה: יש לזוהר".
- הגר"ח"ק שליט"א (עלי שי"ח עמ' קכ"ה אות י"ג) – "שאלה: האם חייב ליטול צפורנים של קטן בסדר המבואר בשו"ע. תשובה: כן".
- ז. מראי מקומות.
1. בצל החכמה (ח"ג סי' נ"ג) – "גם בטעה והתחיל לקצוץ צפורניו אצבעותיו שלא בסדר הראוי, יש להקפיד אח"כ על הסדר. התחיל בשמאל בזרת יקצוץ אח"כ בסדר גה"ב, ואם בימין התחיל בזרת, יגמור אח"כ בסדר בדאג".

ה. שלא לקוץ צפרני הידים ורגלים ביום אחד.

א. מחמיר.

1. בית יוסף (מגיד מישרים משלי) – "ומאי דלא קצת טופרי ידך בהאי יומא מיני הוה משום דקצת טופרי רגליך ולא יאות למיקץ תרווייהו ביומא חדא משום לא תחסום שור בדישו. וכן לית למיקץ טופרי רגלא אלא בערב י"ט או בע"ש דהוא זמן חדווא והכי אבעי למעבדך למיקץ טופרי רגלא יום ה' וטופרא ידא יום ו' אבל תרווייהו בחד יומא לא ובשאר יומי לא למיקץ לא טופרי ידא ולא טופרא רגלא בר מזמניא ושבת דחדווא".
2. עולת שבת (סוף ס"ק א') – "וכן מצאתי כתוב [מגיד מישרים משלי כג, ו] דיש סכנה מי שנוטל של ידיו ורגליו ביום אחד, ונכון לזוהר".
3. מג"א (הקדמה לסי' ר"ס) – "ובמג"מ במשלי כ' שאין לקוץ צפרני הידים והרגלים ביום א' ואין לקוץ אלא בע"ש או בעי"ט והנכון שיקוץ מן הרגלים ביום ה' ומן הידים ביום ו' ובשאר הימים אין לקוץ כלל".

4. תוס' שבת (ס"ק ב') – "ואין לקוץ צפרני ידיו ורגליו ביום אחד".
5. א"ר (סוף ס"ק ז', א"ז ס"ק ג') – "ועוד כתב הפרישה שם ואין ליטול צפרני ידיו ורגליו ביום אחד (כ"ג)".
6. באר היטב (ס"ק ב').
7. שלחן שלמה (סעי' א', סי' תקנ"א סעי' ה') – "ואם יצטרך לגלוח של ידים ורגלים בע"ש והוא סכנה לגלחם ביום א' יגלח א' מהם אף קודם השבת ביום ד' דביום ה' בלא"ה א"א כנ"ל בה"ש סימן ר"ס".
8. דרך החיים (דיני הכנסת שבת אות ב') – "ואין לקוץ צפרני ידיו ורגליו ביום אחד".
9. ח"א (כלל א' סעי' י') – "ולא יקוץ צפרני ידיו ורגליו ביום אחד (סימן ר"ס)".
10. ע"י גר"ז (סעי' ב') – "יש נזהרין שלא לקצוץ צפרני הידים והרגלים ביום אחד מפני חשש סכנה ויש נזהרין שלא לקוץ אלא בערב שבת או בערב יו"ט וקוצצין מן הרגלים ביום ה' ומן הידים בערב שבת".
11. קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' י"ד) – "ואין לקוץ צפרני ידיו ורגליו ביום אחד".
12. ע"י מ"ב (ס"ק ו') – "יש שכתבו שלא לקוץ צפרני הידים ורגלים ביום אחד ואין לקוץ אלא בע"ש או בעיו"ט והנכון שיקוץ מן הרגלים ביום ה' ומן הידים ביום ו' [מ"א]".
13. דרכי חיים ושלום (אות שנ"ג) – "ולא הי' מקצוץ הצפרנים מידי ורגליו ביום אחד רק הרגלים ביום שלפניו".
14. ע"י אלף המגן (סי' תר"ו ס"ק י"ח) – "שאנו חוששין שלא ליטול ביום אחד".
15. ע"י קצות השלחן (סי' ע"ג סעי' ב').
16. ע"י שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' נ"ב אות ה', בענייני יו"ד עמ' ק"ג אות ה') – "יש אומרים".
17. ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' מ"ו) – "לא לגזוז של ידים ורגלים ביום אחד".
18. שבט הקהתי (ח"א סי' ק"ה).
19. ע"י שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' ב').
20. נטעי גבריאל (יו"ט ח"ב פרק י' סעי' י', שבועות פרק ח' סעי' ט') – "לכתחלה יטול צפרני רגליו לפני עיו"ט כדי שלא יטול צפרני ידיו ורגליו ביום אחד ... ובערב שבועות יש להקל יותר ליטול צפרני ידיו ורגליו ביום א'".
21. פסקי תשובות (דפו"ח אות ח') – "אך העולם מקפידין על כך".

ב. מיקל.

1. מחזיק ברכה (ס"ק ד').
2. שע"ת (ס"ק ב') – "ובמח"ב כת' שאף שכל האחרונים כתבו דברי המגמ"י שלא יקוץ צפרני ידיו ורגליו ביום אחד אין לחוש לזה דבסדר הכוונות ממנהר"ש וויטל שהעתיק מטהרת יד הקודש מר אביו מהרח"ו ז"ל כת' שרבינו האר"י ז"ל יום הששי היה נוטל צפרני ידיו ורגליו כו' עיין שם".
3. בן איש חי (שנה ב' פר' לך לך אות י"ד) – "ויזהר לקוץ צפרני ידיו ורגליו בכל ער"ש".
4. מנחת פסים (סי' ר"ס על מג"א) – "ע"י נדה דף י"ז ע"א ולא אמרן אלא דשקל ידיה ודכרעיה, נראה דיותר ליטול צפרני ידים ורגלים בבת אחת".
5. כה"ח (ס"ק י"ז).
6. אור לציון (ח"ב פרק מ"ז סעי' ד') – "מנהג בני ספרד ... לא נהגו לחוש שלא ליטול צפורני הידים והרגלים ביום אחד".

- ג. מראי מקומות – תורת שבת (סעי' א', ס"ק ד'), לקראת שבת (פרק ו' סעי' ז'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' י"ז).
1. ערה"ש (סעי' ו') – "ויש שכתבו שלא לקוץ צפרני ידים ורגלים ביום אחד ... וכל אלו הדברים אין להם שום מקום בדין ומאן דקפיד קפיד ודלא קפיד לא קפיד".

ד. הטעם.

1. יסוד ושורש העבודה (שער ח' פרק א' ד"ה יום) – "והובא בספרים שיזהר האדם שלא יגלח צפורני ידיו ורגליו ביום אחד כי הוא מאוד קשה לשכחה וגם סכנה".
2. משום סכנה – עולת שבת (סוף ס"ק א', לשונו מובא לעיל), גר"ז (סעי' ב', לשונו מובא לעיל), שלחן שלמה (סי' תקנ"א סעי' ה', לשונו מובא לעיל), קצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ה'), פסקי תשובות (דפו"ח אות ח', ע"י הע' פ"א).

ה. צפרני רגליו ביום ה': הטעם.

1. מחה"ש (ס"ק א') – "כי צפורני הידים להיותם גלויים ונראים יש לחוש בהן יותר לכבוד שבת ולקרב קציצתן ליום השבת גם שלא יהיו גדלים בשבת".
2. הגר"ח ק' שליט"א (הליכות חיים ח"ב אות קמ"ט) – "כתב המ"ב בסי' ר"ס סק"ו דביום ה' מקפידין שלא ליטול הצפרנים וכו', אכן מיד אח"כ הביא ממג"א דנכון שיקוץ מן הרגלים ביום ה' ומן הידים ביום ו' עכ"ל. הרי שלכאן' סותר דברי עצמו לענין יום ה', והו"ל למימר שיקוץ מן הרגלים ביום ד' ומן הידים ביום ו', וצ"ע. תשובה: כנראה הכוונה ביום ה' בלילה השייכת ליום ו'".
- הגר"ח ק' שליט"א (לבנימין אמר עמ' ל"ד, הע' ע"ה) – "ומצוה לחוף הראש ולגלח הצפונים בע"ש. ובמ"ב ס"ק ו' כ' 'וביום ה' מקפידין שלא ליטול, מפני שהצפרניים מתחילין לחזור ולצמוח ביום ג' לגלוחן, וא"כ אין זה תיקון כבוד שבת שחוזר לצאת, וצ"ע דאח"כ כ' והנכון שיקוץ מן הרגלים ביום ה' וכו'. תשובה: אולי בליל ו'. [ויש מתרעים דברגל אין קפידא כיון דמכוסה ואינו ניכר. אך ע"ז כ' לי מרן שליט"א, דאין נ"מ בין יד לרגל]".

(א) צ"ב, כיון שאנו מחמירים ביום ה' מצד כבוד שבת [ולא מצד שגורם מלאכה להתחיל בשבת]. ממילא, אם א"א ביום ו', ממילא מותר ביום ה'. כמו החוט שני (ח"א עמ' ס"א) בשם הגאב"ד דפוניבו' הגרי"ש כהנמן זצ"ל, לשונו מובא לעיל. ועוד כמה אחרונים, לעיל. וכן הגר"ח ק"ש שליט"א עצמו (לשונו מובא לעיל) כתב שהטעם הוי מצד כבוד שבת. וצ"ע.

3. מראי מקומות – שלחן שלמה (סי' תקנ"א סעי' ה', לשונו מובא לעיל).

(א) הגר"ח ק"ש שליט"א (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתתצ"א) – "דהנה כתב המשנ"ב [סי' ר"ס ס"ק ו'] וז"ל, והנכון שיקצוץ מן הרגלים ביום ה' ומן הידים ביום ו' [מ"א] עכ"ל, והשתא, באופן הנ"ל שעיו"ט זה יום ה' וגוזרין של היד האם יגזור של הרגלים גם ביום ה' או יקדים ליום ד' [או ימתין ליום ה' הבא]. ת. זה כיום רגיל".

הגר"ח ק"ש שליט"א (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתתצ"ב) – "ש. בהנ"ל. [ושוב שאלנו] האם לא ה' צריך להקדים יום קודם והיינו לגזור באופן שיתחיל שוב לגדול בעיו"ט ולא ביו"ט. ת. לא".

הגר"ח ק"ש שליט"א (תשובות הגר"ח דפו"ח אות תתתצ"ג) – "ש. בהנ"ל. [ושוב שאלנו] למה. ת. כי אין ברירה".

ו. לצורך מצוה, מקוה.

1. מיקל.

(א) ליקוטי מהרי"ח (ח"ג ריש הל' שבועות).

(ב) אלף המגן (סי' תר"ו ס"ק י"ח) – "ולפענ"ד נראה דאם לא נטל צפרני רגליו ביום שלפני ערב יוהכ"פ מותר ליטלן בעיוהכ"פ ואף שנוטל אז גם צפרני ידיו כיון שבלא זה כ' האחרונים (עי' בשע"ת סי' ר"ס סק"ב ויש"א) דהאר"י ז"ל לא היה חושש לזה והי' נוטל צפרני ידיו ורגליו ביום (אחד) הששי. ואם שאנו חוששין שלא ליטלן ביום אחד מ"מ לענין טבילת מצוה שלא יהי' חשש חציצה בודאי אין לחוש לזה אף לדברי המחמירין".

(ג) קצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ה') – "ונשים שמקצצות לפני הטבילה היינו משום דשומר מצוה לא ידע דבר רע".

(ד) שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' נ"ב אות ה', בענייני יו"ד עמ' ק"ג אות ה') – "יש אומרים דאין לקצוץ צפרני הידים והרגלים ביום אחד, והנכון שיקצוץ מהרגלים ביום ה' ומהידיים ביום ו', ולטבילת מצוה אין חוששין לזה וכן בטבילת ערב יוהכ"פ מיקלים".

(ה) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קס"א) – "בקצוה"ש".

(ו) יסוד הטהרה (פרק ו' הע' ל"ד) – "ואף שבדרך כלל מקפידים שלא לקצוץ את צפרני הידים והרגלים באותו יום, ביום הטבילה אין להקפיד על זה".

(ז) נטעי גבריאל (שבועות פרק ח' הע' ט"ו).

(ח) הגר"ח ק"ש שליט"א (אסיפת יצחק ד' סיון תשס"ט) – "שאלה: בדרך כלל אנחנו מקפידים שלא לקצוץ צפרני ידים ורגלים ביום אחד, האם אשה לפני טבילה גם כן צריך להקפיד. תשובה: כמדומה שאין להקפיד אז".

עי' הגר"ח ק"ש שליט"א (עלי שי"ח עמ' רל"ה אות ד') – "שאלה: האם מותר אשה ליטול צפורני הידים ורגלים ביום אחד לצורך טבילה. תשובה: אולי".

(ט) הגר"א ובנצל שליט"א (אסיפת יצחק ד' סיון תשס"ט) – "שאלה: בדרך כלל אנחנו מקפידים שלא לקצוץ צפרני ידים ורגלים ביום אחד, האם אשה לפני טבילה גם כן צריך להקפיד. תשובה: לא, צריכה לקצוץ באותו יום".

(י) פסקי תשובות (דפו"ח, הע' פ"א) – "ובקצוה"ש שנשים מקצצות צפרני ידיהם ורגליהם כאחד לפני טבילתן משום שומר מצוה לא ידע דבר רע".

2. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק א', לשונו מובא לקמן), קצה המטה (סי' תר"ו ס"ק ט"ו), תורת שבת (ס"ק ד'), שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' ה').

(א) מטה אפרים (סי' תר"ו סעי' ח') – "ביו"כ ... ויש לדקדק בחציצה יותר מבשאר טבילות הזכרים בכל ימות השנה שאין מדקדקין בה כל כך ולכן טרם שנכנס לבית המרחץ יטול צפרניו ואם צפרני רגליו גדולים יש ליטול גם אותן ולפי שאין ליטול צפרני ידיו ורגליו ביום אחד ולכן יש ליטול צפרני רגליו ביום שלפניו כמבואר בסי' ר"ס ואם לא עשה צפרני רגליו מאתמול יש לנקות העפרירות שתחת הצפרנים, וגם יחצוץ שיניו שלא יהיה בין השיניים דבר חוצץ ויכנס למרחץ וירחץ עצמו במים חמים שיהא גופו נקי ויסרוק שערתיו במסרק".

מטה אפרים (סי' תרכ"ה סעי' ג') – "בעיו"ט ... ואם צפרני רגליו גדולים לכתחילה יש לו ליטלן יומיים קודם ואם לא נטלן יכול ליטלן בעיו"ט".

3. אלף למטה (סי' תרכ"ה ס"ק כ"א), הו"ד בקצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ה') – "ולפענ"ד שאם הוא טובל ביום זה שעושה כן לצורך טבילה נכון הדבר ומה שאמר בשם המגיד יש לומר דמירי כשעושה כן שלא לצורך".

ז. האם הלילה הולך אחר היום שלאחריו.

1. כן.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, סי' ר"ס סוף מהד"ת) – "אודות צפרני הידים והרגלים ביום אחד. מסברא שהלילה הולכת אחר היום שלאחריו בכך".

מילי דחסידותא (צוואת ריה"ח סי' נ"ז) – "וכן בהקפידא שלא ליטול צפרני ידיו ורגליו ביום א' י"ל שאין שייכות ללילה אצל היום רק ביום ממש הקפידא. ועכ"פ אין חשש בלילה שאחר היום ולא שייך בכך מצד שבמוקדשים הולך הלילה אחר יום שלפניה ופשוט שאין צד פתחון פה לומר שיום היינו מעת לעת כי רק גבי יום יומים אחז"ל כן ופשוט מסברא שהלילה הולכת אחר יום שאחר כך בזה".

(ב) קצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ד') – "הגאון רא"ד מבוטשאטש ... וכן בהקפידא שלא ליטול צפרני ידיו ורגליו ביום א' י"ל שאין שייכות ללילה אצל היום רק ביום ממש הקפידא, ועכ"פ אין חשש בלילה שאחר היום ולא שייך בכך מצד שבמוקדשים הולך הלילה

אחר יום שלפניה ופשוט שאין צד פת"פ לומר שיום היינו מעל"ע כי רק גבי יום יומים אחז"ל כן ופשוט מסברא שהלילה הולכת אחר יום שאח"כ בזה".

(ג) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קס"א) – "בא"א ... קצוה"ש ...".

(ד) שבט הקהתי (ח"א סי' ק"ה) – "אם נטל צפרני רגלים ביום ה' מותר ליטול צפרני ידים בליל ו', אבל אם נטל צפרני רגלים בליל ו' לא יטול צפרני ידים ביום ו'".

(ה) נטעי גבריאל (יו"ט ח"ב פרק י' סעי' י', שבועות פרק ח' סעי' ט') – "והלילה הולך אחר היום שלאחריו".

(ו) פסקי תשובות (סוף אות ג', דפו"ח סוף אות ח') – "והלילה הולך אחר היום שלאחריו גם לענין זה כמו לכל הענינים שבתורה, כנאמר 'ויהי ערב ויהי בוקר'".

2. יכול ליטול רגליו בליל שישי וידיו ביום שישי.

(א) שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' נ"ג אות ו', בענייני יו"ד עמ' ק"ד אות ו') – "יום אחד נחשב רק אותו יום או לילה, אבל קצת ביום מותר בלילה שאחריו, וקצת בלילה מותר ביום שאחריו".

(ב) הגר"ח שליט"א (אילבא דהלכתא חמ"ו עמ' כ"ו טור ב') – "שאלה: ממתי נחשב יום אחד לאיסור קציצת צפרנים ורגלים ביום אחד. תשובה: יתכן שמעלות השחר. שערי דן, בכת"י".

הגר"ח שליט"א (הליכות חיים ח"ב אות קמ"ט) – לשונו מובא לעיל.

הגר"ח שליט"א (שיח התורה ח"א אות אלף קנ"ז) – "בהא דאין לקצות ציפורני ידיו ורגליו ביום אחד, איך הדין אם של ידיו קוצץ בלילה ורגליו למחר ביום או להיפך אי חשיב ביום אחד. תשובה: יש קצת משמעות במ"ב שאין נחשב כיום א'".

ע"י הגר"ח שליט"א (אילבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' ל"ט סוף טור א') – "שאלה: הנה קיי"ל (סי' ר"ס) שאסור לקצוץ ציפורני הידיים והרגליים 'ביום אחד', וידוע חידושו של מרן שליט"א שיכולים לקצוץ אחד מהם 'בלילה', והשני למחרת 'ביום', ואין נחשב הלילה והיום שלמחרת כיום אחד. ונסתפקו איך הדין בציוור הפוך, שיקצוץ אחד מהם ביום, והשני בלילה אחריו, האם לדעת מרן שליט"א יאסר שהלילה שייך ליום שקודם לו, או לא. תשובה: מהמ"ב ראינו שהלילה אין שייך ליום של אחריו, אבל יתכן גם לא ליום שלפניו (ע"י מ"ב סי' ר"ס ס"ק ו'). (דולה ומשקה, כת"י)".

(1) לפי הע' שכתבתי לעיל, גבי קציצת רגליו ביום ה', אין שום ראייה מהמ"ב.

3. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' ג').

(א) חוט שני (ח"א פרק ה' ס"ק ב' ד"ה כתב המ"ב בשם, עמ' ס"ב) – "ויש לדון אם קוצץ בליל שישי וביום שישי פעם אחת ידיו ופעם אחת רגליו האם מיקרי שקצצם ביום אחד".

ח. גזיות צפורן אחד ביד וצפורן אחד ברגל.

1. אולי.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש סי' ר"ס סוף מהד"ת, מילי דחסידותא צוואת ריה"ח סוף סי' נ"ז [לשונו מובא לקמן]) – "ואולי חשש גם בצפורן א' דיד וא' דרגל. ומ"מ רק גירור בסכין אינו בכלל נטילת צפרנים".

(ב) קצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ד') – "הגאון רא"ד מבוטשאטש ... אולי הקפידא גם בצפורן א' דיד וא' דרגל".

(ג) הגר"ח שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ה אות ט') – "שאלה: בהא דאין לקצוץ ציפורני ידיו ורגליו ביום אחד, האם הוא גם כשגוזז רק צפורן אחת ביד וצפורן אחת ברגל. תשובה: אולי".

(ד) פסקי תשובות (הע' ז', דפו"ח אות ח', הע' פ"ג) – "ואולי ראוי להקפיד גם על צפורן אצבע אחת דיד ואצבע אחת דרגל שלא יהיה ביום אחד. [אשל אברהם בוטשאטש בספר מילי דחסידותא סי' נ"ז, ומאידך גיסא בשלחן הטהור סעי' ג' שאם רוצה לחשוש למחמירים די שישיר צפורן אצבע קטנה של רגלו]".

2. מיקל.

(א) יד אפרים (או"ח סוף סי' י"ב) – "ואני שמעתי שאם אינו נוטל הצפרנים מכל אצבעותיו ואפי' אינו מניח רק על אצבע אחת אין חשש כלל וכן אמר לי ידידי ר' ישראל ארי' רז"ב נ"י רה"ק דפה בשם אביו ז"ל - בעהמ"ס צוואת אבא ותלמוד בית אבא".

3. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' ד').

ט. גירור (filing).

1. מיקל.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש סי' ר"ס סוף מהד"ת [לשונו מובא לעיל], מילי דחסידותא צוואת ריה"ח סוף סי' נ"ז) – "ואולי הקפידא גם בצפורן א' דיד וא' דרגל ומ"מ רק גירור בסכין אינו בכלל נטילת צפרנים וגם לגבי אבילות וחווה"מ קיל בכך וכ"ש בזה".

(ב) קצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ד') – "הגאון רא"ד מבוטשאטש ...".

ו. שלא ליטול צפרניו ולזורקן לרה"ר.

א. מקור.

1. נדה (דף יז.) – "והנוטל צפרניו וזורקן לרשות הרבים. מפני שאשה מעוברת עוברת עליהן ומפלת. ולא אמרן אלא דשקיל בגנוסטר, ולא אמרן אלא דשקיל ידיה ודכרעיה, ולא אמרן אלא דלא גז מידי בתרייהו, אבל גז מידי בתרייהו, לית לן בה. ולא היא, לכולה מילתא חיישינן. ת"ר: ג' דברים נאמרו בצפרנים; שורפן חסיד, קוברן צדיק, זורקן רשע".

2. מועד קטן (דף יח.) – "אמר רב שמן בר אבא: הוה קאימנא קמיה דרבי יוחנן בי מדרשא בחולו של מועד, ושקלינהו לטופריה בשיניה וזרקניהו. שמע מינה תלת; שמע מינה: מותר ליטול צפרנים בחולו של מועד, ושמע מינה: אין בהן משום מיאוס, ושמע

מינה: מותר לזרוקן. איני. והתניא: שלשה דברים נאמרו בצפרנים: הקוברן צדיק, שורפן חסיד, זורקן רשע. טעמא מאי, שמא תעבור עליהן אשה עוברה ותפיל אשה בי מדרשא לא שכיחא. וכי תימא: זימנין דמיכנשי להו ושדי להו אבראי, כיון דאשתני אישתני".

ב. הלכה.

1. לא מצאתי - רמב"ם, טור, מחבר, רמ"א.
(א) מראי מקומות - הגר"י פיק זצ"ל (אומר השכחה מו"ק דף יח., סוף הספר אות צ"א, "לא נזכר ברמב"ם ולא בטוש"ע ... **וביותר יש להפליא על הרמ"א** בהגה' או"ח סימן ר"ס שהאריך בענין סדר נטילת צפרנים ע"ש ולא הער' כלום מן המבואר בשתי סוגי הללו"), שער נפתלי (על אבודרהם דיני נטילת צפרנים ס"ק ה', עמ' קט"ו, "וצ"ע באמת").
2. ראשונים - רי"ף (מו"ק דף י.), רא"ש (מו"ק פרק ג' סי' י"ט), רי"ץ גיאת (חול המועד עמ' קצ"ד), מחזור ויטרי (סי' תקכ"ט), כל בו (סי' פ"ז), אבודרהם (סדר נטילת צפרנים), האגודה (נדה פרק ב' אות ט').
3. פוסקים - פרישה (סי' רמ"א ס"ק ד'), של"ה (שער האותיות קדושת אכילה אות ס"ד, "חמישה דברים ... והנטל צפרניו וזרקן לרשות הרבים"), מטה משה (סי' תי"א), עולת שבת (ס"ק א'), מג"א (הקדמה, "השורף צפרניו חסיד קוברן צדיק זורקן רשע (נדה דף י"ז)"), מנורת המאור (אות שט"ז, "חמשה דברים ... והנטל צפרניו וזרקן לרשות הרבים"), תוס' שבת (ס"ק ב'), א"ר (ס"ק ז'), באר היטב (ס"ק ב'), מחזיק ברכה (ס"ק ז'), שלחן שלמה (סעי' א'), ח"א (כלל א' סעי' י'), "ויזהר לשרוף הצפרנים או לקברן. והזורקן, רשע"), גר"ן (סעי' ד'), עי' קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' י"ד, "טוב ליזהר לשרוף את הצפרנים"), מ"ב (ס"ק ו'), "איתא בגמרא השורף צפרנים חסיד קוברן צדיק זורקן רשע שמא תעבור עליהן אשה מעוברת ותפיל", ערה"ש (סעי' ו'), יו"ד סי' קט"ז סעי' כ"ב, "ויזהר לכלי להשליך הצפרנים ארצה דשמא תעבור אשה עוברה ותפיל [מ"ק י"ח]. ... ואמרו שם שצפרנים חסיד שורפן צדיק קוברן ורשע זורקן וכל דברי חז"ל נאמנו מאד **והמה עניינים סגוליים שנעלמה מטבע השכל**", תורת שבת (סעי' א'), כה"ח (ס"ק י"א, יו"ד סי' צ"ב ס"ק צ"ב), קצות השלחן (סי' ע"ג סעי' ב'), דרכי חיים ושלום (אות שנ"ג, "כשנפל קצת מהצפורן שלא במקומו הי' מחזור בחיפוש מחיפוש להגביהו שלא יפול צרור ארצה"), עצי העולה (סכנה סעי' כ"ה), להורות נתן (ח"ז סי' קל"ד אות ד', "ומ"מ להלכה ודאי דינא הכי"), הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' ל"ה ד"ה אמנם, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות ט', יו"ד פרק ז' אות כ', "שבודאי למעשה אין לסמוך ע"ז, ולהקל ח"ו"), חוט שני (ח"א עמ' ס"ב ד"ה איתא), שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' י"ד), לקראת שבת (פרק ו' סעי' י"א).
- (א) חפץ חיים (תורת היולדת פרק ס' הע' ט') - "שמענו שלחפץ חיים זצ"ל נפלה צפורן במקוה, וחשש שמא תדרוך עליו מעוברת, ושילם לבלן שירוקן את המקוה ויוציא את הצפורן".
- (1) אולי הח"ח מחמיר מטעם אחר. כיון שהוי ציפורני נדה, או צפרניה שחתכה בשעת טבילתה, כדאי' לקמן.
4. מראי מקומות - הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ד סי' כ"ב אות ו').

ג. הטעם: שאשה מעוברת עוברת עליהן ומפלת.

1. עונש מצד החטא של אדם הראשון - מטה משה (סי' תי"א), א"ר (ס"ק ז'), "וטעמא דקודם שחטא אדם הראשון היה מלבושו צפורן וכשחטא נתפשט ממנו ולא נשאר ממנו רק צפרניים, ומאחר שהאשה גרמה שנתפשט המלבוש ולכך מה שנשאר מהם יש מקום להתענש בו האשה (תולעת יעקב סוד השבת אות ג'), באר היטב (ס"ק ב'), פמ"ג (א"א ריש סי' ר"ס, "כי אדם הראשון קודם חטא היה לבושו ציפורן לאחר חטא נפשט ולא נשאר רק באצבעות ואשה גרמה זאת לכן יש סכנה, תולעת יעקב"), חי' הרד"ל (פרקי דר"א פרק י"ג אות מ"ד, עי' פרק י"ד), שער נפתלי (על אבודרהם דיני נטילת צפרנים ס"ק ה', עמ' קט"ז, "ומבואר בארוכה גם בזהרה").
- (א) פרקי דר"א (פרק י"ד) - "שנ' וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן, וכתוב דודי ירד לגנו לערוגת הבושם, ישב בדין ושפט בדין, אמר לו מפני מה את ברחת מלפני, אמר את קולך שמעתי בגן ואירא כי ערום אנכי ואחבא, מה היה לבושו של אדם הראשון עור צפורן וענן כבוד המכסה עליו, וכיון שאכל מפירות האילן נפשט עורו וצפורן מעליו, ונסתלקה ענן כבוד מעליו וראה עצמו ערום".
2. כשוף, או אסטיניסות - עי' חי' הר"ן (מו"ק דף יח. ד"ה קוברן, "וטעמא שמא תעבור עליהן אשה עוברה ותפיל, וי"מ משום אסטיניסות תפיל, וי"מ משום כשפים").

ד. לגזוז צפרנים על בגדים.

1. גורם רעה לעצמו.
(א) רוח חיים (סוף ס"ק א') - "להזהר שלא יקוץ על בגדיו ולא ילקטם שם כי גורם רעה לעצמו **ואם אשה נדה** תעשה כך לא תצא מטומאתה ותגרום להפיל ולדותיה".
- (ב) שמירת נפש (אות רס"ט) - "לא יקוץ הצפרנים על בגדיו שגורם רעה ח"ו. ובפרט אשה תהיה נזהרה מזה דעי"ז מפלת. וכן יזהר שלא יפלו על בגדיו [האריז"ל]".
- (ג) בן איש חי (שנה ב' פר' לך אות י"ד) - "ויזהר בקציצת הצפרנים **שלא יפלו על בגדיו**, וכל שכן שלא יקוץ ויניח על בגדיו, וצריך להזהר שלא יניח הצפרניים אפילו על מנעליו".
- (ד) עי' כה"ח (ס"ק י"א) - "ולא יקוץ על בגדיו ולא ילקטם שם כי גורם רעה לעצמו. ר"ח או' א'. ונראה דלפי דעת האר"י ז"ל שלא היה חושש מלקוץ אותם ביום אחד גם בזה אין לחוש".
- (1) שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח הע' י"ח) - "ובכף החיים ... לעומת זה בשמירת נפש אות רס"ט מביא דין זה בשם האריז"ל, וצ"ע".
- (2) מראי מקומות - שו"ע המקוצר (סי' קנ"ז הע' ב').

- (ה) הגר"ח"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' רכ"ז אות כ"ג) – "שאלה: האם חייב לחשוש לא לגזוז צפרניו על בגדיו, כי גורם רעה לעצמו. תשובה: יש לזהר".
- (ו) שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' ט"ז) – "לא יגזוז צפרניו על בגדיו ולא ילקטם שם כי גורם רעה לעצמו".

ה. אשה מעוברת שמפילה: בזמן הזה.

1. חזו"א (אעלה בתמר סוף עמ' מ"ה, הליכות חיים ח"ב הע' קכ"ה) – "שמעתי בשם החזון איש זצ"ל דמה שלא ידוע בזמנינו על אשה מעוברת שמפילה על ידי דריכה על צפרנים, שזה מכלל הסתר פנים".
- (א) הע' הגר"ח"ק שליט"א (על ס' אעלה בתמר שם) – "הסתר פנים - גם אני שמעתי שאומרים כן בשמו, לא ידוע לי. ובגמ' מו"ק יח. כתוב 'שמא' תעבור עליהן אשה עוברה ותפיל, וא"כ אי"ז ראייה שתמיד תפיל ויתכן שלא תפיל, אך הנה ביבמות יב: משמע שאם כתוב רק פ"א שמא זה נקרא ודאי, וכאן הלא כתוב שמא א' שאשה תעבור, ולא כתוב שמא תעבור ושמא תפיל, ומשמע שאם תעבור ודאי תפיל וא"כ יתכן שזה ודאי, אבל בגמ' בנדה יז. מוזכר ג"כ ד"ז ושם בכלל לא כתוב שמא".
2. להורות נתן (ח"ז סי' קל"ד אות ה') – "אין נראה שמיד שהוא עוברת על הצפורן היא מפלת, אלא שהעברה על הצפורן גורם שתפיל ולדה לאחר זמן".

ו. הזהירות למי [חוץ ממעוברות].

1. זוהר (פר' ויקהל דף רח:): – "וכד הוה בגנתא דעדן כל אינון רתיכין וכל אינון משריין קדישין כלהו סחרין ליה לאדם ואתנטיר מכלא ולא הוה יכיל מלה בישא לאתקרבא בהדיה, כיון דחב ואתעדו מניה אינון לבושים (ס"א ואתלבש בלבושין דחול ממלין כו') דחיל ממלין בישין ורוחין בישין ואסתלקו מניה אינון משריין קדישין ולא אשתארו ביה אלא אינון ראשי טופרי דאצבעאן דסחרין לון לטופרין סחרנו דזוהמא אחרא, ובגין כך לא ליבעי ליה לבר נש לרבא אינון טופרין דזוהמא, דהא כמה דאסגיאז הכי נמי אסגי עליה קסטורא וידאג בכל יומא, ובעי לספרא לון ולא ירמי לון דלא יעביד קלנא בההוא אתר דיכיל ההוא בר נש לאתזקא, וכלא כגוונא עלאה, דהא לכלהו אחוריים סחרא סטרא אחרא ולא אצטריך ליה באתר דעלמא".
- (א) תרגום – "משום שְהָרִי שְחָטָא אָדָם, הָעֶבֶר מִמֶּנּוּ אוֹתוֹ לְבוֹשׁ נִכְבֵּד שֶהַתְּלַבֵּשׁ בּוֹ בְּרִאשׁוֹנָה כְּשֶהִכְנִיסוֹ לְגֶן עֵדֶן, וְאַחֵר שְחָטָא הַלְבִּישׁ אוֹתוֹ בְּלְבוֹשׁ אֲחֵר. הַלְבוֹשׁ הָרִאשׁוֹן שֶהַתְּלַבֵּשׁ בּוֹ אָדָם בְּגֶן עֵדֶן, הוּא הָיָה (מאותם מלבושים) מְאוֹתָן מְרַפְּבוֹת שֶנֶּקְרְאוּ אַחֲרֵיהֶם, וְאוֹתָם לְבוֹשִׁים שֶנֶּקְרְאוּ לְבוֹשֵׁי צִפְרָן. וְכִשְׁהָיָה בְּגֶן עֵדֶן, כָּל אוֹתָן מְרַפְּבוֹת וְכָל אוֹתָם מִתְּנוּת קְדוּשִׁים, כָּלָם הִקִּיפוּ אֶת אָדָם, וְנִשְׁמַר מִהֶפֶל, וְלֹא הָיָה יָכוֹל דָּבָר רַע לִקְרֹב אֵלָיו. וְכִינֵן שְחָטָא וְהָעֶבֶר מִמֶּנּוּ אוֹתָם לְבוֹשִׁים, (והתלבש בלבושי חל מדברים) פֶּסֶד מְדַבְּרִים רָעִים וְרוּחוֹת רָעוֹת, וְהִסְתַּלְקוּ מִמֶּנּוּ אוֹתָם מִתְּנוּת קְדוּשִׁים. וְלֹא נִשְׁאַרוּ בּוֹ אֲלָא אוֹתָם רָאשֵׁי צִפְרָנֵי הָאֲצָבָעוֹת שֶסּוֹבְבִים אֶת הַצִּפְרָנִים סָבִיב זִמְמָה אַחֲרָת. וּמִשּׁוּם כֵּךְ לֹא צָרִיד לְגַזֵּר אוֹתָן צִפְרָנִים שֶל זִמְמָה, שְהָרִי כִּמְהָ שְמַתְרַבּוֹת, כֵּךְ גַּם מְרַבָּה עָלָיו זִמְמָה, וְיִדְאָג בְּכָל יוֹם וְצָרִיד לְגַזֵּר אוֹתָן, וְלֹא יִזְלַק אוֹתָן, שֶלֹא יַעֲשֶׂה קִלּוֹן בְּאוֹתוֹ מְקוֹם, שֶיִּכְוֹל אוֹתוֹ אָדָם לְהַנְזִק. וְהֶפֶל כִּמּוֹ שֶלְמַעֲלָה. שְהָרִי לְכָל אַחֲרֵים מְקִיף הַצֵּד הָאֲחֵר, וְלֹא צָרִיכִים אוֹתוֹ בְּמְקוֹם שֶל הָעוֹלָם".
- (ב) לכאורה הזוהר הנ"ל (בפר' ויקהל) משמע שמזיק רק לאותו אדם, ולא לאנשים אחרים.
2. זוהר (פר' אחרי מות דף עט:): – "תאנא מאי דכתיב (בראשית ג) ואיבה אשית בינך ובין האשה, ארבעה ועשרין זיני מסאבותא אטיל חוייא בנוקבא כד אתחבר עמה כחושבן ואיבה, ועשרין וארבע זיני (ס"א דינין) מתערין לעילא ועשרין וארבע לתתא, ושערא רבא וטופרין סגיאז וכדין דינין מתערין בכלא, ותאנא כד בעת אתתא לאתדכאה בעיית לספרא ההוא שערא דרבי ביומא דאיהי מסאבא ולספרא טופרהא וכל ההוא זוהמא די בהון, דתאנא ברזי דמסאבותא זוהמא דטופרין יתער זוהמא אחרא, ובגיני כך בעיין גניזא, ומאן דאעבר לון לגמרי כאלו אתער חסד בעלמא, דתניא לא לבעי ליה לאיניש למיהב דוכרנא לזינין בישין דתנינן (עז א) אלף וארבע מאה וחמש זינין בישין מתאחדן בההוא זוהמא דאטיל חויא תקיפא וכלהו מתערין בההוא זוהמא דטופרין ואפילו מאן דבעי יעביד בהו חרשין לבני נשא משום אינון דתליין בהו, ומאן דאעבר לון כאילו אסגי חסד בעלמא ודינין בישין לא משתכחין, ויעבר ההוא זוהמא וטופרהא דרשים ביה, דתניא מאן דדריך ברגליה או במסאניה עלייהו יכיל לאתזקא".
- (א) תרגום: "למדנו, מה שכתוב (בראשית ג) ואיבה אשית בינך ובין האשה, ארבעה ועשרים מיני טמאה הטיל הנפש בנזקבה כשהתחבר עמה, כחושבון ואיבה, ועשרים וארבעה מינים (דינים) מתעוררים למעלה, ועשרים וארבעה למטה. ושער גדול וצפרנים גדולות, ואז מתעוררים הדינים בכל. ולמדנו, כשרוצה אשה להטהר, צריכה לספר אותו שער שגדל ביום שהיא טמאה, ולספר את צפרניה, וכל אותה זממה שבה. שלמדנו בסודות הטמאה, שזממת הצפרנים מעוררת זממה אחרת, ומשום כך צריכים גניזה, ומי שמעבירם לגמרי, כאלו העיר חסד בעולם. שלמדנו, אין צריך אדם למת זכר למינים רעים. ששינו, אלה וארבע מאות וחמשה מינים רעים נאחזים באותה הזממה שהטיל הנפש החזק, וכלם מתעוררים באותה זממת הצפרנים. ואפלו מי שרוצה, יעשה בהם כשפים לבני אדם, משום אותם שתלויים בהם. ומי שמעבירם, כאלו הרבה חסד בעולם, ודינים רעים לא נמצאים, ומעבר אותה זממה וצפרניה שרשומות בה. שלמדנו, מי שדורך ברגלו או בנעלו עליהו, יכול להנזק".
- (ב) לכאורה הזוהר הנ"ל (בפר' אחרי מות) הולך רק בצפרני אשה נדה. וכן שו"ר הס' לקראת שבת (פרק ו' הע' ל"ד), לשונו מובא לקמן.
3. מיקל.
- (א) דברי שלום (ח"ג סי' ס"ז) – "הנה אמרו חז"ל בנדה די"ז ע"א ג' דברים נאמרו בצפרנים, שורפן חסיד, קוברן צדיק וכו', הטעם דראוי לקוברם מפני שאם זורקם ואשה מעוברת תעבור עליהן מפלת, עיי"ש בגמרא הרבה אופנים דלא מזקי, יפלא כי בס' לקוטי מהרי"ח הביא בשם הזהר פ' אחרי דף ע"ט ע"ב דלאו דוקא לאשה מעוברת אלא הה"ד דמזיק לכל אדם וצ"ע כי מדברי גמרא דילן ל"נ כן".

4. מחמיר.

(א) הגר"י בלסקי זצ"ל (Halachically speaking) ח"ד מספר כ"ב הע' (ל') -

Men should also refrain from stepping on nails.

(ב) אור יצחק (ח"א או"ח סי' צ"ג, ח"ב ענינים שונים סי' א' לסימן צ"ג) - "האם יש להזהר שלא יפלו צפורניים בחדר שינה אפי' כשיודע שאשתו אינה בהריון. תשובה: יש להזהר".

5. מראי מקומות.

(א) ליקוטי מהרי"ח (סדר הנהגות ע"ש, ח"ב סוף עמ' ה.), הו"ד בפני שבת (סי' ר"ס ס"ק ח' אות ב', עמ' קי"ח) - "ועיין בזה"ק פ' אחרי דף ע"ט ע"ב דמשמע דלאו דוקא לאשה מעוברת אלא הה"ד לכל אדם וצ"ע".

(ב) דבר יהושע (ח"ב סי' ל"ח אות י') - "בזה"ק ... אלא דגמ' ס"ל דאין חשש נזק רק לאשה מעוברת שתפיל זוה"ק ס"ל דיכול כל אדם שעובר עליהן לזרוק ואפשר דלא פליגי אלא דמעוברת ודאי שתפיל ושאר כל אדם רק יכול לאתזקא ולא ודאי כדמשמע לשון הזה"ק".

(ג) והאיש מרדכי (ח"ב שיעור ז' אות י' תשובה ב') - "לפי דברי הזהר בפ' ויקהל דף ר"ח עמוד ב' [ובחדש עמוד ק"ס ד"ה ובגין] משמע שאין הבדל בין אשה מעוברת או לא, או בין אשה לאיש בכל מצב יש בזה סכנה למי שדורך עליהם דז"ל: ולא ירמי לון דלא יעבר קלנא בההוא אתר, דיכול ההוא בר נש לאתזקא וכלא בגונא עלאה עכ"ל. פירוש: ולא ישליך אותן שלא יעשה קלון באותו מקום, שיכול אותו בן אדם להנזק והכל כגון עליון. וכן מבואר בזהר בפ' אחרי דף ע"ט עמוד א' וז"ל: תאנא ברזי דמסאבותא זוהמא דטורפין יתער זוהמא אחרא ובגיני כך בעיין גניזא ומאן דאעבר לון לגמרי כאלו אתער חסר בעלמא וכו' דתניא מאן דדריך ברגלים או במסאניה עליהו יכול לאתזקא. עכ"ל. פירוש: ששנה בסודות הטומאה, זוהמת הצפורנים תעורר זוהמה אחרת, ומשום כך צריכות גניזה. ומי שמעביר אותן לגמרי כאילו מעורר חסד בעולם וכו'. ששנויה מי שדורך ברגלו או בנעלו עליהם, יכול להנזק. משמע מכל דברי הזהר הנ"ל דלאו דוקא לאשה מעוברת מזיק אלא הוא הדין לכל אדם. וכן מבואר בלקוטי מהרי"ח כמובא הדברים בשה"י עמוד י"ד. ואם כן לפי זה גם לזרוק בבית המדרש או בבית המרחץ יהיה אסור, שהרי הצפורנים מזיקים לכל אדם. וכך משמע מדברי מרן הבן איש חי פ' לך לך אות י"ד דכתב שצריך לקבור הצפורנים בבית הכסא בתוך הנקב ולא יזרקם כלאחר יד כדי שלא יתפזרו מהם בקרקע בית הכסא וידרוסו עליהם. עכ"ל. ומזה שלא חלק מי ידרוס עליהם אלא כתב סתם שמא ידרסו עליהם משמע שאין חילוק בין איש לאשה, מעוברת לשאינה מעוברת. שכן לסיכום: לדעת המ"ב מותר לגזוז צפורנים ולזרוקן לארץ במקום שאין שם נשים כגון בבית המדרש, או בית המרחץ העשוי רק לגברים. אבל לפי דברי הזהר משמע שאין לזרוק צפורנים לארץ בכל מצב, דכל מי שדורך עליהם יכול להנזק ח"ו".

(ד) הגר"ח ק"ש שליט"א (מילי מעלייתא אות קמ"ז-ג') - "שאלה: האם יש לזהר שלא להשליך גזיות צפרנים במקום שהולכים שם רק גויים. תשובה: אולי יעבור ישראל".

(ה) לקראת שבת (פרק ו' הע' ל"ד) - "הנה מבואר בגמ', שכל חשש הנזק הוא לאשה מעוברת, ולכן ר"י היה זורקן בבהמ"ד דאשה בבהמ"ד לא שכיחא, כדאיתא במו"ק (יח, ע"א). אבל ע' בליקוטי מהרי"ח שציין לזהר הקדוש פרשת אחרי דף עט ע"ב, דמשמע דלאו דוקא לאשה מעוברת הצפורניים מזיקים, אלא ה"ה לכל אדם הם מזיקים. וז"ל: תאנא ברזי דמסאבותא זוהמא דטורפין יתער זוהמא אחרא ובגיני כך בעיין גזיזא מאן דהעבר לון לגמרי כאלו אתער חסד בעלמא וכו' דתני מאן דדריך ברגלים או במסאני עליהו יכול לאתזקא, עכ"ל הזהר. ומצאתי בספר קב הישר (פרק יז) שכתב שבצפרני אשה נדה יש אלף וארבע מאות וחמישים מיני חיצונים, ולכן צוה הקב"ה שתקוץ הצפרנים כשבאה האשה ליטרה, ותזהר שלא להשליכם במקום שעוברים בני אדם, כי הדורך עליהם אפילו במנעלים ברגליו יכול להנזק ח"ו, ומדבריו משמע שהעמיד דברי הזהר הנ"ל בצפרני אשה נדה. וע' בפלא יועץ (ערך גלוח), שגם כתב שאזהרת הגמ' לא לפזרן ולקוברן או לשורפם, ביותר יש לאשה נדה להזהר בזה, כשהיא נוטלת צפרניה לטהרתה, ע"ש".

ז. מקום שנשים לא הולכות: מקוה של אנשים, בית מדרש, וכדו'.

1. מצד סכנה, מותר - גמרא (מו"ק דף יח., לשונו מובא לעיל).

2. מצד שאר טעמים, מחמיר.

(א) ישועות חכמה (סי' ע"ב ס"ק י"ג) - "מה שנוהגין קצת לחתוך הצפרנים בבית המדרש. צריך למחות בידם מכמה טעמים. א', כי אינו דרך כבוד לעשות זה בבית המדרש שנקרא מקדש מעט ...".

(ב) פני שבת (סי' ר"ס ס"ק ח' אות ט', עמ' ק"כ) - "כתב בישועות חכמה ...".

3. יכול להקל.

(א) עי' הגר"י בלסקי זצ"ל (Halachically speaking) ח"ד מספר כ"ב הע' (ל"ו) -

Others say that al pi kabbalah, since there are other reasons not to walk on nails besides for the danger to a pregnant woman, they should not be thrown in a bais medrash, etc. Although many people are noheg to act in accordance with the second opinion, al pi din one may be lenient.

4. מראי מקומות - הגר"שז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ט דבר הלכה ס"ק ב').

(א) הגר"ח ק"ש שליט"א (שאלת רב ח"א פרק י"ב אות ט') - "שמעתי שיש להזהר גם בבית המדרש שלא לזרוק צפורניו על הארץ אע"פ ששם לא שייך הטעם משום סכנה למעוברת, משום שכל איבר שזורק ואינו שורפו, לעתיד לבא יחסר לו איבר זה. האם יש לזה מקור. תשובה: לא שמעתי".

(ב) הגר"ח ק"ש שליט"א (איליבא דהלכתא חמ"ו עמ' ע"ז) - "במה דאיתא שאסור לזרוק צפרניים שמא תדרוס עליהם מעוברת וכו', מהו בזורק במקום שאין עוברים נשים אחרות אלא אשתו, והיא כעת במצב שודאי אינה מעוברת. תשובה: לא פלוג רבנן".

ח. גדר של "כיון דאשתני, אישתני".

1. בשינוי ממקום שנפלו סגי.
- (א) פרישה (סי' רמ"א ס"ק ד') – "דאם אדם חותך צפרניו בביתו שהנשים שכיחים ונפל מידו קצת צפרניו אזי יכבד אותו מקום או ינקה שם ויזיזם ממקומו ולית לן בה".
- (ב) ברכי יוסף (ס"ק ו', שו"ר ברכה ס"ק א') – "ולמד מכאן הרב פרישה ... והרב אליה רבה חלק עליו ... ואני אומר דלשון התלמוד דקאמר כיון דאשתני אשתני, משמע כהרב פרישה, דבשינוי ממקום שנפלו סגי. דאי לא, הול"ל לש"ס כיון דאפיק להו אבראי לית לן בה. וכן משמע מלשון רש"י שכתב כיון דאשתני מההוא דוכתא דהוי מעיקרא אשתני ולא מזקי, עכ"ל. ופשטן של דברים כהרב פרישה. וכן משמע בפירוש אשר סביב הרי"ף המיוחס לרש"י, שכתב כיון דאשתני שנדנדו ממקומם למקום אחר אשתני דאינם מזיקין. ע"כ".

ג. פקודת אלעזר (ד"ה והברכ"י).

(ד) פני שבת (סי' ר"ס ס"ק ח' אות ג', עמ' קי"ח).

2. רק חוץ מחדר.

(א) א"ר (ס"ק ז') – "וכתב הפרישה ... ולענ"ד אפשר דדוקא כשהשליכן חוץ לחדר הוי שינוי מקום, וכן משמע ברי"ף שם".

(ב) חסד יהושע (ח"א סי' ט"ז ד"ה ולכאורה).

3. דעתו להזיז אותם למקום השני.

(א) מחזיר – פר"ח (יו"ד סי' קט"ז ס"ק ט' ד"ה דע, "אי כניש להו בחד דוכתא אדעתא דלבדורניהו בתר הכי בההוא דוכתא דקמבדר להו הו"ל דוכתיה קמא ותמן מזקי"), מחז"ש (סוף ס"ק א', "כתב הפר"ח ... היה דעתו להעבירן משם ולהניחן במקום אחר אם הניחן לאותו מקום אח' אותו מ"א י"ל סגולת מקום הראשון ומזיקי"), שער נפתלי (על אבודרהם דיני נטילת צפרנים ס"ק ה', עמ' קט"ז, "הפר"ח ... דבריו מוכרחי לענ"ד דאלת"ה למאי איצטרך לשרוף או אפי' לקבור הצפרנים לאחר חתיכתן יזיזם ממקומם למקום אחר ונאמר כיון דאשתנו אשתנו וע"כ בההוא דוכתא דקאמר להו אח"כ הו"ל כדוכתא קמא ותמן עוד מזיקו"), פני שבת (סי' ר"ס ס"ק ח' אות ד', עמ' קי"ח).

(1) רק בתוך החדר – חיד"א (מחזיק ברכה ס"ק ז', "שדעת הרב פר"ח כהרב פרישה").

4. שעבר עליהם יום – ר"י מלונגל, הו"ד בחי' הר"ן (מו"ק דף יח. ד"ה אבל, "וכתב הרב יונתן ז"ל דדוקא היכא שעברה עליהן אשה עוברת תכף שנפלו לארץ כלומר באותו יום עצמו אבל אי כניש להו לאחר אותו יום שכבר נשתנה מראיתן מחמת הקרקע אם רוצה לזרוקן ברה"ר לית לן בה ע"כ").

5. מראי מקומות – יין הטוב (ח"א סי' ח'), יביע אומר (ח"ט או"ח סי' ק"ג אות ג'), ילקוט יוסף (או"ח סי' ד' עמ' שצ"ו), שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' ט"ו), לקראת שבת (פרק ו' סעי' י"ג).

(א) מ"ב (ס"ק ו') – "וכתב בפרישה סימן רמ"א מכאן דאם חתך בביתו במקום דשכיחי נשי ונפל מידו קצת צפרניו יכבד אותו המקום ויזיזם ממקומם ושוב לית לן בה והא"ר כתב דאפשר דדוקא כשהשליכן חוץ לחדר הוי שינוי מקום".

(ב) עי' לקמן, גבי צפרני אשה נדה, שלא מהני.

ט. לצורך מצוה.

1. תורת היולדת (פרק ס' הע' ט') – "יש לעיין כיצד תנהג מעוברת הצריכה לצורך מצוה לדרוך על מקום שיש בו צפרנים, (ואי אפשר לכבד את המקום) האם תדחה את המצוה מחשש הסכנה, דאפשר שיש לומר בזה שומר מצוה לא ידע דבר רע. והפוסקים כתבו לגבי מי שבירך על מים ונודע שיש מת בשכונתו, דישתה מעט כדי שלא תהיה הברכה לבטלה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע".
2. הגר"ח ק' שליט"א (עלי שיי"ח עמ' רכ"ז אות כ"א) – "שאלה: האם מותר למעוברת לעבור במקום שיש בו צפרנים כשהולכת לצורך מצוה. תשובה: לא".
3. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' י"ח).

י. לחתוך בסכין איזה דבר.

1. לא מהני – גמרא (נדה דף יז., "ולא אמרן אלא דלא גז מידי בתרייהו, אבל גז מידי בתרייהו לית לן בה. ולא היא, לכולה מילתא חיישינן").
2. מהני – ערה"ש (סעי' ו', "וכן אם חתך בהסכין אחרי זריקת הצפרנים איזה דבר ג"כ עברה הקפידא").
3. אם יש ענין.

(א) יש מעלה.

(1) תוס' שבת (ס"ק ב') – "ונוהגים קצת לחתוך בסכין איזה דבר אחר נטילתן והטעם משום דאיתא בש"ס בנדה ... אך מסיק שם דלא היא דלכולא מלתא חיישינן וצריך לשרוף אותם דוקא והעולם נוהגין לעשות תרתי לטיבותא לחתוך איזה דבר וגם לשורפן".

(2) דרכי חיים ושלום (אות שנ"ג) – "כשהי' קוצץ הצפרנים הי' חותך בהם עץ קטן הגם שהי' שורף אותם".

(3) ליקוטי מהרי"ח (סדר הנהגות ע"ש, ח"ב עמ' ה:) – "ומנהג ישראל תורה הוא".

(4) פני שבת (סי' ר"ס ס"ק ח' אות ז', עמ' קי"ט).

(ב) אין ענין.

(1) מחזיק ברכה (ס"ק ה') – "דאין לחוש לזה ... אין טעם למנהג זה. ובמקומנו אין גם אחד נוהג כן".

(2) הו"ד בשע"ת (סי' רנ"א ס"ק א') – "וגם מה שנוהגים לחתוך איזה דבר אחר נטילת הצפרנים אין לחוש לזה ע"ש".

(3) כה"ח (ס"ק י"ח).

- (4) קצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ד').
 (5) הגר"ח"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' רכ"ז אות כ"ד) – "שאלה: האם חייב לחשוש שאם חתך בסכין איזה דבר אחרי זריקת הצפרנים אין עוד סכנה. תשובה: לא קיי"ל כן עי' גדה י"ז".
 4. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' י"ז), לקראת שבת (פרק ו' סעי' י').
 (א) שבט הלוי (מבית לוי ח"ג עמ' נ"ג אות ח', בענייני יו"ד עמ' ק"ח אות ח') – "ויש מנהג לחתוך משהו בהמספרים אחר גזירת הצפרניים".

יא. שבת: צפרניים שנמצאו במקום דריסת אדם.

1. מחמיר: אסור לסלקם בשבת למקום אחר א"כ יטלטלם באופן המותר.
 (א) הגריש"א זצ"ל (בית היין [זיסון] עמ' קמ"ז) – "שאלתי את פי מו"ז מרן רבינו הגרי"ש (שליט"א) [זצ"ל] והשיב לי, דהכלל בזה הוא אם זה היזק או דבר המפריע לרבים ודאי הכא בכלל הלכה זו והיתר זה של הרמ"א. אבל הדגיש שצריך שיהא זה מקובל לרבים כהיזק ולא שכל אחד יחליט לעצמו שדבר זה הוא מזיק. וא"כ הנכון דלתמונת תועבה כיון דבעיני רבים זה דבר המזיק וכך מקובל הדבר פשיטא שהוא בכלל ההיתר של הרמ"א הנ"ל. אבל בנידון הציפורניים הורה מו"ז (שליט"א) [זצ"ל] כיון שכתב היש"ש חולין (פ"ח סי' י"ב) דמה שהזהירו משום רוחת כולם לא שכיחי האידינא ונקט כן המג"א להלכה. ועי' בארצוה"ח (סי' ד') ארץ יהודה ס"ק ד') מה שהאריך בזה. אף כי ברור הדבר שלמעשה אין להורות כן ולהקל, מ"מ במקום הנוגע לטלטול מוקצה ולחוש עליו משום היזק יש להחמיר כהני דעות. ואעפ"כ שמקובל אצל רבים כדבר המזיק. מ"מ לא יקל לטלטלו בידיו אלא יסירו בדבר אחר כגון מגבת כו' ודי לך בזה, (דאין זה נקרא עובר עליו אלא כשעובר עליהם להדיא. דאין לך אלא מה שאמרו חז"ל וכמו שמצינו שהתירו הפוסקים לעבור על ציפורניים היכא שכבר עקרו הציפורניים מקומם שנפלו שם ודו"ק)."
 (ב) חוט שני (ח"ג עמ' ק"ח אות ד') – "ודע דכל מה דאמרינן לענין הזיקא, הוא דוקא הזיקא שבדרך הטבע וכנ"ל, אבל היזק רוחני של רוח רעה וכדו' אין זה בכלל התירא מחשש שיזיקו, ולכן אם נפלו בערב שבת צפרניים במקום שהולכים בו, אסור לסלקם בשבת למקום אחר א"כ יטלטלם באופן המותר".
 (ג) עי' הגר"ח"ק שליט"א (אשיחה עמ' ש"ל) – "המוצא צפרניים בשבת במקום שהרבים מצויים בו כיצד יעשה והאם יטלטלם בשבת למקום המוצנע. תשובה: יטאטא".
 עי' הגר"ח"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' ק"ל אות ל"ג) – "שאלה: האם שערות או צפורנים הן מוקצה. תשובה: תלושין מוקצה".

יב. היזק דרך סגולה.

1. מראי מקומות – קהלות יעקב (ב"ק סי' מ"ה), להורות נתן (ח"ז סי' קל"ד אות ח'), שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' י"ט, מילואים).
 (א) משנה הלכות (ח"ה סי' רס"ה) – "מה שנסתפק אי בהני דאסירי משום סכנה שאסרו רבותינו ז"ל למשל מי שהניח צפרניו תחת רגלי אשה מעוברת אם הפילה האשה מה דינו כיון דלא הוה אלא כעין סגולה בדבר זה אם נסמך על חכמי הטבע ...".
 (ב) הגר"ח"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' רכ"ז אות כ"ב) – "שאלה: מה הדין במי שהניח צפורנים תחת אשה מעוברת והפילה ח"ו. תשובה: גורם לרציחה".

ז] שורפן חסיד, קוברן צדיק, זורקן רשע.

א. לזרוק הצפרניים לבית הכסא, כיוור, וכדו'.

1. מיקל, מותר לזרוק לבית הכסא.
 (א) פרישה (סי' רמ"א ס"ק ד') – "ומכאן נראה לע"ד היתר גם כן להשליך הצפרנים בבית המרחץ שרוחצים שם האנשים לחוד גם שהמים משטפין אותן שם ממקומן ויורדין לתוך הנהר".
 (ב) בן איש חי (שנה ב' פר' לך לך אות י"ד) – "צריך לקבור הצפרניים בבית הכסא בתוך הנקב, ולא יזרקם כלאחר יד, כדי שלא יתפזרו מהם בקרקע בית הכסא וידרסו עליהם. ואם קצץ צפרניו ונזרק אחד מהם, שאינו רואהו, יכבד המקום שהוא במכבדת, ויזרוק הזבל בנקב של בית הכסא או באשפה".
 (ג) קהלות יעקב (דרך שיחה ח"ב עמ' תנ"א ד"ה היה. אמנם עי' ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ד אות כ"א [לשונו מובא לקמן]) – "אבא ז"ל היה זורקן בבית הכסא".
 (ד) הגר"ח"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו') – לשונו מובא לקמן.
 (ה) שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' נ"ג אות ח', בענייני יו"ד עמ' ק"ד אות ח') – "וזריקתן לבית הכסא נחשבת לקבורה".
 (ו) ששכ"ה (פרק מ"ב סוף סעי' מ"ו, הע' קס"ז) – "או יגזוז אותן מעל הכיור. [והוה דומיא דקבורה הנזכר שם, וכן מצאתי בפרישה סי' רמא ס"ק ד']".
 (ז) שבט הקהתי (ח"ב סי' ק"ה אות ג') – "ונראה דמותר לזרוק הצפרניים בבהכ"ס בהמים דלא שייך טעם והזורקן רשע דידרכו עליו, משום דבהכ"ס לא יתגלו ולא ידרסו עליו ועי' בס' פקודת אלעזר (סי' ר"ס) בשם כמה פוסקים שכ' דיזרקם בבהכ"ס ועי' ג"כ בבא"ח (שנה ב' פ' לך לך ס"ק י"ד) דכ' יזרקם בבהכ"ס".
 (ח) רבבות אפרים (ח"ד סי' צ"ז אות מ"א).
 (ט) דברי שלום (ח"ג סי' ס"ז) – "העיקר התכלית שלא לזרוק כדי שלא יבאו לעבור עליו, א"כ לפי"ז אין חילוק אם קוברן או זורקן לביה"כ והולכים לאיבוד עם המים ... דבקוברן יש חשש שמא יתגלו להכי לא נקרא רק צדיק, א"כ אולי יותר טוב לזרוקן להמים של ביה"כ דשם ליכא האי חששא דשמא יתגלו דאם ילכו עם המים שבביה"כ למטה שוב לא יבאו בחזרה ולא יתגלו לעולם".
 (י) הגר"ח"ק שליט"א (אלא פרק כ"ח אות ט') – "את הצפרנים משליך לבית הכסא".

2. מראי מקומות.

א) להורות נתן (ח"ז סי' קל"ד) – "מכל מקום יש לזהר שלא לזורק בכלי של אשפה, שהרי אמרו דשורפן חסיד וקוברן צדיק, ואין לאדם להוציא את עצמו מכלל המהדרין במצוות".

ב. בית הכסא או שריפה: הי מינייהו עדיף.

1. יש להדר לשורפן.

א) דבר יהושע (ח"ב סי' ל"ח אות י"ט).

ב) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ד אות כ"א) – "אמרתי למו"ר (שליט"א) זצוק"ל שאני זורק את הצפורנים לביהכ"ס אמר לי הלא צריך לשורפם ואמר לי שכתוב שורפם ואם לאו קוברים, ועדיף לשרוף. והוא שורפם ולא הוי נחא דעת' לזורקם לביהכ"ס".

ג) בצל החכמה (ח"ב סי' ל"ה) – "דהיות נכון לשורפן תיכף אחר שקצצן".

ד) באר משה (ח"ו סי' קל"ג אות י"ב) – "מה שהביא מס' בן איש חי ... בוודאי כוונת הבן איש חי הוא כשא"א לשרפו אבל בודאי במקום שאינו קשור בקושיים הרבה החוב מוטל לשרוף דוקא".

ה) שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' נ"ג אות ח', בענייני יו"ד עמ' ק"ד אות ח') – לשונו מובא לעיל.

ו) ויען יוסף (או"ח סי' ק"ב) – "יש מעלה בשריפה אפילו אם אין חשש שיתגלו".

ז) חוט שני (ח"א עמ' ס"ב ד"ה זריקת) – "זריקת הצפרניים בבית הכסא היא קבורה מעולה שאין מצוי שיתגלה, מ"מ עדיין אינו חסיד שאין זה כשריפה שמכלה אותם מן העולם. ראוי לנהוג לשורפן. ואפשר להניחם בנייר כסף וכדו' ומקריבים אליהם אש ע"י גפרור [ולא תחת הנייר כסף] והם כלים".

ח) אבני ישפה (ח"ה סי' ל"ג אות ט') – "ומי שזורק באסלה או כיור נחשב שהוא קוברן ודינו שהוא צדיק".

ט) נשמת שבת (סי' ר"ס אות קנ"ו) – "יש לדון להקל דסגי בשטיפה [אבל יש ענין לשורפן דייקא]".

י) פסקי תשובה (אות ד') – "יש להדר לשורפן".

יא) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק ג' הע' כ').

2. אין חילוק: כאלו שרפם.

א) הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו') – "מסתבר דזריקה לבית הכסא נקרא שריפה".

ב) דבר בעתו (עמ' נ"ד) – "הנהגה אם השליך הצפרנים לבית הכסא או במדרון שעושים באמצע החצר שמשליכים שם המים של הנטילה ומימות סרוחים מהני כאלו שרפם וזה יותר טוב מהקוברן".

ג) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically speaking ח"ד מספר כ"ב הע' ל"ז) –

flushing ones nails down the toilet has the same status as if one burnt his nails. Therefore, one who does this is called a chassid.

3. מראי מקומות – פני שבת (סי' ר"ס ס"ק ח' אות ה', עמ' קי"ח), דברי שלום (ח"ג סי' ס"ז, לשונו מובא לעיל), לקראת שבת (פרק ו' סעי' י"ב).

א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות ט', יו"ד פרק ז' אות כ') – "ורבינו נוהג לשרוף ציפורניו לאחר נטילתם בערב שבת, על הגז".

הגריש"א זצ"ל (טובך יביעו פר' ראה סוף עמ' רצ"ג) – "מרן ... שורף את הציפורניים על הגז, לאחר נטילתם, מדי ערב שבת".
ב) הגר"ח ק"ל שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ד אות ז') – "שאלה: הזורק את הצפורנים לביהכ"ס וברור הוא שלא יבא לידי סכנה לאחרים עי"ז, האם עדיין יש הידור לשורפן. תשובה: המהדר תע"ב".

ג) והאיש מרדכי (ח"ב שיעור ז' אות י' תשובה ג') – "לדעת רש"י אין צריך לשרוף ממש אלא כל שזורקן במצב שלא יתגלו כגון בבית הכסא וכדומה נחשב לחסיד. אבל לפי הערוך לא נקרא חסיד אלא כן אם שורפן ממש ולא מועיל מה שזורקן לניח הכסא".

ג. להצניע הצפרניים עד שיזדמן לו פנאי לשורפן.

1. מוטב לזרוק אותן תיכף לבית הכסא.

א) דבר יהושע (ח"ב סי' ל"ח אות י"ט, אות כ"ב) – "בצפרניים בעינן קבורה בקרקע דוקא אך עכ"פ בצינור בית השימוש ודאי מהני דאז ליכא למיחש לתקלה כנ"ל וכן ראייה לעשות כשאנו יכול לשרפן מיד כנלענ"ד ברור".

ב) בצל החכמה (ח"ב סי' ל"ה) – "אבל אם בא להשהותן לשורפן לאחר זמן, מוטב לזרוק אותן תיכף לבית הכסא דבזה יצא מידי כל חשש תקלה אליבא דכו"ע".

ג) נשמת שבת (סי' ר"ס אות קנ"ו) – "מ"מ עדיף לשוטפן בביה"כ מלאספם מידי שבוע בשבוע על מנת לשורפן לאחר זמן".

ד) חוט שני (ח"א עמ' ס"ב ד"ה השומרים) – "השומרים צפרניים לזמן ארוך כדי לשורפם כשיזדמן, ובינתיים יכול להיות בהם תקלה, נהי דאינו רשע מ"מ צדיק ודאי אינו".

ה) רבבות אפרים (ח"ד סי' צ"ז אות מ"א) – "ובשו"ת בצל החכמה ח"ב סימן ל"ו כתב שישורף ואם לא יכול לשרוף מיד אז יזרוק אותם מיד לבית הכסא עיין בדבריו, וזה אמרתי תשובה בע"פ להרבה דיכולים לעשות כך".

2. לשורפן לאחר זמן.

א) עי' חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ד אות כ"א, טובך יביעו ח"ב סוף עמ' רצ"ג, דרך שיחה ח"ב עמ' תנ"א ד"ה היה, דעת חזו"א פרק א' אות י"ז, עי' סוף טעמא דקרא אות ט') – "החזו"א זצוק"ל ה' אוסף את כל צפורניו שגזזם במשך השנה במעטפה ושורפם בערב פסח עם החמץ".

(ב) אינו נקרא חסיד – ויען יוסף (או"ח סי' ק"ב, "ולענ"ד דהמחמיר לגונזם במקום צנוע ואח"כ שורפן, לא עלתה בידו להיות בכלל שורפן חסיד, דהרי כל עיקר החסידות בזה לחוש גם על חשש רחוק אולי יתגלו מקבורתם, וא"כ גם בזה יש חשש כזה אולי אדהכי והכי עד שיבוא לשורפן יארע איזה סיבה שיתגלו ממקום גניזתן, והנסיון מעיד שהוא חשש קרוב, א"כ הרוצה להיות בכלל חסיד בזה צריך להחמיר לשורפן מיד").

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ח ק"ש שליט"א (עלי שי"ח עמ' רכ"ו אות כ') – "שאלה: צפורניים הקבורות בקרקע, האם לאשה מעוברת מותר לעבור עליהן. תשובה: על הקרקע מותרת".
- הגר"ח ק"ש שליט"א (עלי שי"ח עמ' רכ"ז אות כ"ה) – "שאלה: האם חייב לקבור הצפורניים במקום שאין אשה מעוברת עוברת שם". תשובה: אם קובר אין קפידא".

ח איזה צפרניים.

א. אנשים.

1. מחמיר – גמ', ופוסקים.

ב. נשים.

1. מחמיר.

- (א) חפץ חיים (תורת היולדת פרק ס' הע' ט') - לשונו מובא לעיל.
- (ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו') - לשונו מובא לקמן.
- (ג) רבבות אפרים (ח"ח סי' פ"ח אות א') – "אם יש חילוק בין אנשים ונשים לענין קציצת צפרנים. שאין לאיש לקצוץ צפורנים במקום שאשה יכולה לילך שמא יארע לה תקלה ח"ו, אבל האם חשש זה גם על צפורני נשים, נראה לי דהחשש הוא גם כן על צפרני נשים, כי האשה לא תדע שזה מאשה ותחשוב שזה מאיש ולכאורה זה פשוט".

ג. קטנים.

1. מחמיר.

- (א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ו') – "ויש לזהר בצפרני אשה וקטן".
- (ב) הגר"ח ק"ש שליט"א (אילבא דהלכתא חמ"ו עמ' כ"ו טור ג') – "שאלה: נסתפקו, האם אשה מעוברת צריכה להזהר מצפרנים של 'קטנים', או לא. תשובה: כן. (מענה ר"ח, עמוד מ"ח)".

ד. של עצמה.

1. מחמיר – הגר"ח ק"ש שליט"א (שאלת רב ח"א פרק י"ב אות ז', "האם מעוברת יכולה לדרוס על הצפרנים שלה. תשובה: לא").

ה. עכו"ם.

1. מחמיר.

- (א) הגר"ש זצ"ל (ח"ב שאלת רב עמ' שצ"ד אות י"ז) – "שאלה: הא דמעוברת לא תדרוך על צפרנים משום סכנה, האם זה גם בצפרנים של נכרי. תשובה: כן".
 - (ב) הגר"י בלסקי זצ"ל (Halachically speaking ח"ד מספר כ"ב הע' מ"א) - לשונו מובא לקמן.
2. דעת הגר"ח ק"ש שליט"א.
- (א) מיקל.

- (1) מלכים אמניך (פרק י"ד הע' י"ח) – "דעת גיסי הגאון ר' חיים קניבסקי שליט"א דאין בצפרני עכו"ם סכנה. כשם שרוח רעה לא שורה על ידיו בקומו מהשינה שחרית, ומבואר בפרמ"ג דכשם שאין הנכרי מטמא במותו כך אין רוח רעה שורה על ידיו. והנה הרמב"ם בהלכות טומאת מת פ"א הי"ג כתב וז"ל: "וכן העכו"ם אינו נעשה טמא מת הא למה זה דומה לבהמה שנגעה במת". עכ"ל. כלומר הפרמ"ג סובר שדין העכו"ם כדין הבהמה גם לגבי רוח רעה, כך נאמר לגבי הצפרניים שצפרני העכו"ם כצפרני החתול והאריה דלא שמענו שיש בהם מיאוס וכשפים".

- (2) הו"ד בשמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח הע' ט"ו במלואים ד"ה ונשאלתי).
- (ב) מחמיר.

- (1) עי' שאלת רב (ח"א פרק י"ב אות ח') – "האם גם ע"ג צפרניו של נכרי יש סכנה למעוברת. תשובה: יש לזהר".
- (ג) מסופק.

- (1) עי' הליכות חיים (ח"ב אות קנ"א) – "אולי גם בשל גוי".
- (2) מילי מעלייתא (אות קמ"ז-ד) – "שאלה: האם גזיזת צפרנים של גויים מזיקים כמו של ישראל. תשובה: אולי".
- (ד) הגר"ח ק"ש שליט"א (אילבא דהלכתא חמ"ו עמ' ל"ט טור א') – "שאלה: הנה מצאנו סתירה בדברי מרן שליט"א, האם בציפורניים של 'עכו"ם', צריך להזהר במעוברת, שבספר מלכים אמניך (פי"ד עמוד שמ"א) הביא הגאון ר' יצחק זילברשטיין שליט"א בשם מרן שליט"א שא"צ להזהר, שהיו כמו ציפורני בהמה, ובספר שאלת רב (פי"ב אות ח') כתב מרן שליט"א שצריך להחמיר בזה, ואיך מסקנת דעת מרן שליט"א להלכה. תשובה: טוב להזהר. (דולה ומשקה, כת"י)".

ו. צפרני רגלים.

1. ג"כ הוי סכנה.

(א) עי' גמרא (נדה דף יז.) – "ולא אמרן אלא דשקיל ידיה ודכרעיה ... ולא היא, לכולה מילתא חיישינן".(ב) פרישה (סי' רמ"א ס"ק ד') – "ואין חילוק בכל זה בין צפרני ידיו לשל רגליו מדלא אשכחן שום חילוק ביניהם גם אין טעם וסברא לחלק ביניהם".(ג) ברכי יוסף (שיורי ברכה ס"ק ב') – "אין חילוק בכל זה בין צפרני ידים לצפרני רגלים. הרב פרישה שם".(ד) בן איש חי (שנה ב' פר' לך לך אות י"ד) – "ואין חילוק בזה בין צפרני ידים לבין צפרני רגלים".(ה) חסד יהושע (ח"א ריש סי' ט"ז) – "דאין חילוק בזה בין צפורני ידיו לרגליו דאמרי' התם לא שני ידי' ודכרעי' ...".**ז. צפורן אחד.**1. מיקל – ודרשת וחקרת (ח"א יו"ד סי' י"א אות ב', ח"ג יו"ד סי' ה' אות ד', "דהא דאיתא בנדה דף יז. בענין הזורק צפרניו רשע שמא תעבור עליהם אשה מעוברת דצפרניו לשון רבים דוקא אבל צפורן אחת לית לן בה שאין לנו אלא חידושו").**ח. מניקור (manicure): שעכו"ם חתך הצפרנים לישראל.**1. חסד יהושע (ח"א סי' ט"ז) – "כיון דהנכרי זורקן ואין שליחות לנכרי ... נכרי אדעתא דנפשי קעביד ומותר. כ"ז אמרתי להפוך בזכות הגי דעבדי הכי אבל ירא שמים יקיים בנפשו מדת חסידות לשרוף הצפרנים".2. רבבות אפרים (ח"ד סי' צ"ז אות מ"א) – "ואם עכו"ם חותך הצפרנים לישראל וזורקן אז אמרינן אדעתא דנפשיה עביד ומותר, כך כתב בשו"ת חסד יהושע ח"א סי' ט"ז".3. הגר"י בלסקי זצ"ל (Halachically speaking ח"ד מספר כ"ב הע' מ"א) –

When women go for a manicure, there are usually nails spread all over the floor. To avoid stepping on the nails, the nails should be swept to a different area in the same room (this is even if the nails are from non-Jews).

ט. גירור (filing).

1. מיקל.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, מהד"ת סוף סי' ר"ס) – "ובמק"א כ' אודות הליכה ע"ג צפורן שלא שרף ולא קבר די"ל שרק גירור קיל".(ב) קצות השלחן (סי' ע"ג סוף ס"ק ד') – "הגאון רא"ד מבוטשאטש ... ובמק"א כתבתי אודות הליכה על גבי צפורן שלא שרף ולא קבר די"ל שרק גירור קיל עכ"ל".**י. צפרני נדה: צפרניה שחתכה בשעת טבילתה - יו"ד סימן קצ"ח סעיף י"ח.****א. צפרני אשה נדה, הוי סכנה.**1. רוקח (סי' שי"ז ד"ה פוגעת) – "נדה שגילח' ציפורניה ודרס עליהן בעל או אדם אחר לוקה עליהן בשחין".2. ב"ח (יו"ד סי' קצ"ח ס"ק ל"ו ד"ה נדה) – "נדה שגילחה ציפורניה ודרס עליהם בעלה או אדם אחר לוקה עליה בשחין".3. מקור חיים (סי' קצ"ח ס"ק קס"ג) – "וכתב הב"ח בשם הרוקח נדה שגלחה צפרניה ודרס בעלה עליהם או אדם אחר לוקה עליה בשחין ע"כ תהא האשה נזהרת לשרוף מיד צפרניה אחר שגילחה".4. סד"ט (סי' קצ"ח סוף ס"ק צ"א) – "כתב הב"ח סימן זה בשם הרוקח נדה שגלחה ציפורניה ודרס עליהן בעלה או אדם אחר לוקה עליה בשחין עכ"ל".5. קיצור שו"ע (סי' קס"א סעי' ח', לחו"ש סי' קצ"ח לחם ס"ק מ"ז) – "נהגו לחתוך צפרני ידיהן ורגליהן קודם הטבילה, ותזהר לשורפן כי אם ידרוך עליהן בעלה או אדם אחר, מסוכן".6. דר"ת (סי' קצ"ח ס"ק ס"א) – "עיי' במקור חיים (ס"ק קס"ג) ובסדרי טהרה סוף סימן זה (סוף סקצ"א) שהביאו מדברי הב"ח (סוף הסימן) שהביא הרוקח (סימן שי"ז ד"ה פוגעת) שתהא האשה נזהרת לשרוף מיד צפרניה אחר שגילחה, שאם גלחה צפרניה ודרס עליהם בעלה או אדם אחר לוקה עליה בשחין".7. טהרת ישראל (סי' קצ"ח סעי' ס"ב) – "וצריכין ליזהר לשרוף הצפרנים דאם דורס עליהם בעלה או אדם אחר לוקה בשחין ר"ל".8. בצל החכמה (ח"ב סי' ל"ה אות ג'), הו"ד שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח מלואים על הע' י"ז) – "וביותר יש להזהר בצפרני אשה נדה דמבואר בב"ח (יו"ד סוסי' קצ"ח) בשם הרוקח, שאם דורס עליהן בעלה או אדם אחר לוקה בשחין ע"ש. **ובזה לא נזכר שיועיל אפילו היכא דאשתני מקומן**".9. בדה"ש (סי' קצ"ח ס"ק קל"ה) – "נדה שגילחה צפרניה ודרס עליהם בעלה או אדם אחר לוקה בשחין".10. ציוני טהרה (סי' קצ"ח אות ק"א) – "וזאת תורת העולה מהמקובץ כי שלשה עמודי עולם (מקו"ח, סד"ט, לו"ש) מביאים בספריהם להלכה אזהרת הב"ח בשם רוקח, על כן **על הבעלים מוטל ללמד נשותיהם** שתהיינה זהירות לשרוף צפרניהן מיד".(א) **נראה אפילו אשה פנויה**, כל זמן שהיא טמאה נדה ולא הלכה למקוה.**ב. צפרניה [וגם שער] שחתכה בשעת טבילתה.**1. זוהר (פר' פנחס דף רמח; עי' פר' אחרי מות דף עט. [לשונו מובא לקמן]) – "אשכחנא בספרא דחנוך דאמר כמה דבראש חדש דאתדכיא סיהרא לאתקרבא בבעלה אצטריך למיהב לסטרא אחרא חולקא חדא בההוא זינא דילה, אוף ה"נ אצטריכת לאתא

בשעתא דאתדכיא לאתקרבא בבעלה למיהב חולקא חדא לס"א בההוא זינא דיליה ומאן איהו חולקא טופרהא בטנפא דלהון וזעיר מריש דשערא בגין דבעי לאסרקא רישא ולאכרכא לון דא בדא ולא זיל אבתרה ההוא סטרא בישא לאבאשא לה ואתפרש מנה בכל סטרי, **ומה תעביד מההוא שערא וטופרין לבתר דתכריך לון כהדא אצטריך לאנחא לון באתר דלא עברין תמן בני נשא** או בגו חורין תתאין דחצרא ותגניז לון תמן".

(א) **תרגום:** "מצינו בספרו של חנוך שאמר, כמו שבראש חדש, שנטהרת הלכנה להתקרב בבעלה, צריך למת לצד האחר חלק אחד באותו מין שלה - אף כף גם כן צריכה האשה בשעה שנטהרת להתקרב בבעלה למת חלק אחד לצד האחר באותו מין שלו. ומהו אותו חלק הצפרנים בלכלוף שלהם. ומעט משערות הראש, כיון שצריך לסרק ראשה, ולכרך אותם זה בזה, ולא ילך אחריה אותו צד הרע להרע לה, ויפרד ממנה בכל הצדדים. **ומה מעשה מאותו שער וצפרנים. לאחר שתכרך אותם כאחד, צריך להניח אותם במקום שלא עוברים שם בני אדם**, או בתוך חורים תחתונים של הקצר, ויגזו אותם שם".

2. **יסוד ושורש העבודה** (שער הכולל פרק ו') - "וגדל הזהירות להצניע צפרניה שחתכה בשעת טבילתה, מבאר בזה הקדוש. וזה לשונו ...".

3. **ס' זכירה** (עניני טבילה עמ' ע"ז) - "טבילה ... אחר נטילת צפרניה תכריך עליהם משער ראשה ותצניע במקום שאין איש הולך ואח"כ תשרפם אחר הטבילה והמקיימת כך זוכים להנים הגונים וזה במדבר".

4. **יד אליהו** (סוף סי' צ"ז) - "ונטילת צפרנים בנדה מצאתי בזהר פנחס ...".

5. **פלא יועץ** (ערך גילוח) - "וידוע מאמר רבותינו ז"ל שאמרו (נדה יז א) שורפן חסיד קוברן צדיק מפזרן רשע: וביותר צריך שתזהר האשה הנוטלת צפרניה לטהרתה".

6. **דעת** (יו"ד סי' קצ"ח ריש סעי' כ') - "עי' בזהר פ' פנחס ... והביאו יד אליהו".

7. **דר"ת** (סי' קצ"ח ס"ק צ"א) - "בחופת חתנים בשם הזה"ק ...".

8. **שבט הקהתי** (ח"א סי' רל"ז ד"ה והנה) - "דאי' בזה"ק ...".

9. **שמירת הגוף והנפש** (סי' ס"ח סעי' כ') [מקורו, הבצל החכמה. והוא הולך על כל צפרני נדה, ולא רק מה שחתכה בשעת טבילתה] - **"ואין מועיל בזה שינוי מקום ממקום שנפלו הצפרנים"**.

10. **צינוי טהרה** (סי' קצ"ח אות ק"א) - "גם ראוי נלמד את הנשים העומדות על הטבילה (כמבאר סימן זה סעיף מ) שתעמודנה על המשמר להסב תשומת לב נשים הטובלות על הצורך בשריפת הצפורן. ואם אין אפשרות לשרוף מיד (יהי' מאיזה סיבה שהוא) עכ"פ יש להזהיר שתצניעו צפרניהן מיד ככתוב בספה"ק יסוד ושורש העבודה - ומקורו בזה"ק".

ג. **האם יכולה לקצוץ את צפרני הידים והרגלים באותו יום: לצורך טבילת מצוה - עי' לעיל.**

ד. **ר' יהודה החסיד: נטילת הצפרניים** [ושערות] **בראש חודש - עי' לקמן.**

ה. **מראי מקומות - פותח שער** (סי' כ' סעי' ג').

1. **זוהר** (פר' אחרי מות דף עט.) - "תאנא מאי דכתיב (בראשית ג) ואיבה אשית בינך ובין האשה, ארבעה ועשרין זיני מסאבותא אטיל חוייא בנוקבא כד אתחבר עמה כחושבן ואיבה, ועשרין וארבע זיני (ס"א דינין) מתערין לעילא ועשרין וארבע לתתא, ושערא רבא וטופרין סגיא וכו' דינין מתערין בכלא, ותאנא כד בעת אתתא לאתדכאה בעיית לספרא ההוא שערא דרבי ביזמא דאיהי מסאבא ולספרא טופרהא וכל ההוא זוהמא די בהון, דתאנא ברזי דמסאבותא זוהמא דטופרין יתער זוהמא אחרא, ובגיני כך בעיין גניזא, ומאן דאעבר לון לגמרי כאלו אתער חסד בעלמא, דתניא לא לבעי ליה לאיניש למיהב דוכרנא לזינין בישין דתנינן (עז א) אלף וארבע מאה וחמש זינין בישין מתאחדן בההוא זוהמא דאטיל חויא תקיפא וכלהו מתערין בההוא זוהמא דטופרין ואפילו מאן דבעי יעביד בהו חרשין לבני נשא משום אינון דתליין בהו, ומאן דאעבר לון כאילו אסגי חסד בעלמא ודינין בישין לא משתכחין, ויעבר ההוא זוהמא וטופרהא דרשים ביה, דתניא **מאן דדריך ברגליה או במסאניה עלייהו יכיל לאתזקא**".

(א) **תרגום:** "למדנו, מה שכתוב (בראשית ג) ואיבה אשית בינך ובין האשה, ארבעה ועשרים מיני טמאה הטיל הנפש בנפשה כשהתחבר עמה, כחושבון ואיבה, ועשרים וארבעה מינים (דינים) מתעררים למעלה, ועשרים וארבעה למטה. ושער גדול וצפרנים גדולות, ואז מתעררים הדינים בכל. ולמדנו, כשרוצה אשה להטהר, צריכה לספר אותו שער שגדל ביום שהיא טמאה, ולספר את צפרניה, וכל אותה זממה שבה. שלמדנו בסודות הטמאה, שזממת הצפרנים מעוררת זממה אחרת, ומשום כך צריכים גניזה, ומי שמעבידם לגמרי, כאלו העיר חסד בעולם. שלמדנו, אין צריך אדם למת זכר למינים רעים. ששנינו, **אלף וארבע מאות וחמשה מינים רעים נאחזים באותה הזממה** שהטיל הנפש הקטן, וכלם מתעררים באותה זממת הצפרנים. ואפילו מי שרוצה, יעשה בהם כשפים לבני אדם, משום אותם שתלויים בהם. ומי שמעבידם, כאלו הרבה חסד בעולם, ודינים רעים לא נמצאים, ומעבר אותה זממה וצפרניה שרשומות בה. שלמדנו, **מי שדורך ברגלו או בנעלו עליהו, יכול להנזק**".

2. **קב הישר** (פרק י"ז ד"ה והנה) - "והנה צריך שתדע גודל כח הטומאה הזה, כי אלף וארבע מאות וחמישים מיני חיצינים שרויין על צפרנים הגדילים בידיה של אשה נדה, על כן **צוה הקב"ה** שתקוץ הצפרנים כשבאה האשה ליטהר. ותזהר שלא להשליכם במקום שעוברים בני אדם, כי הדורך עליהם אפילו במנעלים ברגליו יכול להנזק ח"ו".

3. **חפץ חיים** (תורת היולדת פרק ס' הע' ט') - "שמענו שלחפץ חיים זצ"ל נפלה צפורן במקוה, וחשש שמא תדרוך עליו מעוברת, וישלם לבלן שירוקן את המקוה ויוציא את הצפורן".

4. **עי' שמירת הגוף והנפש** (סי' ס"ח סעי' כ'), שלמד שצפרניה שחתכה בשעת טבילתה וכן צפרני אשה נדה, הכל ענין אחד. צ"ב איך הוא יודע זה, שלא נראה מהמקורות. שו"ר זוהר (פר' אחרי מות דף עט., לשונו מובא לעיל). וצ"ע.

5. **והאיש מרדכי** (ח"ב שיעור ז' אות ו' ס"ק א') - "אין לזרוק את הצפורנים לארץ אלא שורפן או קוברן ויותר צריכה להזהר בזה אשה שגוזזת את הצפורנים לפני הטבילה ואין חילוק בכל זה בין צפורני הידים לצפורני הרגלים".

י ר' יהודה החסיד: לא יגלח אדם הראש ולא הזקן בראש חודש, וכן לא יטול הצפורניים בראש חודש.
ס' חסידים (צוואת רבינו יהודה החסיד אות מ"ח) – "לא יגלח אדם הראש ולא הזקן בראש חודש, וכן לא יטול הצפורניים בראש חודש".

א. מחמיר, הו"ד להלכה.

1. **כנה"ג** (ס"ק ג', שכנה"ג הג' ב"י סוף ס"ק א' [לשונו מובא לקמן]) – "ויש נמנעים מלהסתפר ביום ששי שחל [ב]ראש חודש, ואומרים שכך נמצא באזהרות רבינו יהודה החסיד. ואני ראיתי באזהרות הנזכר שכתב דבר"ח אסור להסתפר אפילו נפל בשאר הימים. ובקושטנדינ"א יע"א ראיתי שאינם חוששים לזה ומסתפרין אפילו ביום ששי שחל בראש חודש. אבל בתירי"א נהגו שלא להסתפר ביום שחל להיות בראש חודש, וכן נהגתי אני אחר בואי פה תירי"א יע"א".
2. **עולת שבת** (ס"ק א').
3. **בית לחם יהודה** (סי' קפ"א סוף ס"ק ג').
4. **לחם הפנים** (קוני' אחרון סוף סי' קפ"א).
5. **א"ר** (ס"ק ח', א"ז ס"ק ג') – "כתב כנסת הגדולה [בסוף הסימן] אין להסתפר בראש חודש אפילו חל בערב שבת".
6. **באר היטב** (ס"ק ב').
7. **שלחן שלמה** (סעי' א') – "ואין מגלחין בר"ח אפי' חל בע"ש".
8. **דרך החיים** (דיני הכנסת שבת אות ב') – "גם אין ליטול צפורניו או לגלח שערו ראשו בר"ח אפילו חל בע"ש".
9. **קיצור שו"ע** (סי' ע"ב סעי' י"ד) – "גם אין לקוץ צפורניו או לגלח שערו בראש חודש אפילו חל בערב שבת".
10. **חסד לאלפים** (ס"ק א', סי' רנ"א ס"ק ז') – "צוואת ר"י החסיד שלא לגלח בר"ח, וכתבנו ג"כ משמו שלא ליטול הצפורנים בר"ח".
11. **כף החיים** (ס"ק י"ב, סי' רנ"א ס"ק י"ח).
12. **עי' הגר"ח** שליט"א (קובץ ניצוצי אש, עמ' תתס"ב אות מ"ה) – "במ"ב (סי' ר"ס סק"ז) כתב שיש מקומות שנוהגין ... ואמר הגר"ח שליט"א שאכן כן מנהגו".
13. **נטעי גבריאל** (פסח ח"ג פרק מ"ט סעי' י"ז, "בר"ח אייר בלא"ה אין להסתפר מחמת צוואת ריה"ח").

ב. הו"ד בלשון "יש מקומות", וכדו'.

1. **מג"א** (הקדמה) – "ויש מקומות שאין מגלחים בר"ח אפי' חל ביום ו' כי כן צוה ר"י חסיד (כ"ה)".
2. **תוס' שבת** (ס"ק ג').
3. **גר"ו** (סעי' א') – "ונוהגין בקצת מקומות שלא להסתפר בראש חודש אפילו חל בערב שבת מפני חשש סכנה כי כן הזהיר רבינו יהודה החסיד".
4. **מ"ב** (ס"ק ז') – "יש מקומות שאין מגלחין ואין נוטלין צפורנים בר"ח אפילו חל ביום עש"ק כי כן צוה ר"י חסיד".
5. **שבט הלוי** (מבית לוי ח"ג עמ' נ"ג אות ז', אות י', בענייני יו"ד עמ' ק"ד אות ז', עמ' ק"ה אות י') – "יש נוהגים".
6. **ששכ"ה** (פרק מ"ב סעי' מ"ט) – "יש נוהגים".
7. **שמירת הגוף והנפש** (סי' ס"ח סעי' ו').
8. **לקראת שבת** (פרק ו' סעי' ו', סעי' כ"ב).

ג. מיקל.

1. **ילקוט יוסף** (סעי' ב') – "וכשחל ראש חודש ביום שישי מותר להסתפר לכבוד שבת. ויש הנוהגים לחוש לצוואת רבי יהודה החסיד שאסר להסתפר בראש חודש. ואין מנהגינו לחוש לזה".
2. **מראי מקומות** – **תורת שבת** (סעי' א', ס"ק ה'), **הגר"א נבנצל** שליט"א (על ס"ק ז'), **הל' שונות הנוגעות לשבת** (ארטסקרול, פרק ג' הע' י').
1. **ערה"ש** (סעי' ו') – "יש שכתבו ע"פ צוואת ר"י חסיד שלא לגלח ולא ליטול צפורנים בר"ח אפילו חל בע"ש [מג"א] ... וכל אלו הדברים אין להם שום מקום בדין ומאן דקפיד ודלא קפיד לא קפיד".
2. **הגרי"ז גוסטמאן** זצ"ל (תאריך ישראל סי' ג' הע' מ"ב*, **צהר חי"ד** עמ' נ"א אות ד') – "והנה שאלתי את הגרי"ז גוסטמאן זצ"ל אודות אלו שנוהגים שלא לגלח בר"ח משום צוואת ר"י החסיד אי הוי בכלל נדר או רק הנהגה טובה. ואי מהני המודעה שעושים לפני ר"ה לזה. והשיב דאינו נדר רק הנהגה טובה, ומהני המודעה לזה שהרי אומרים מנהג וכו' בהנוסח".
3. **הגריש"א** זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות כ"ג) – "ובזמננו לא נתקבל בתורת מנהג אצל כולם, רק לאלו הנוהגין כן בפירוש (או לנכדי ריה"ח), ולא למי שאין ידוע שנוהג זה".

ה. הטעם.

1. מפני סכנה – **באר היטב** (ס"ק ב'), **ערה"ש** (סעי' ו').

ו. ערב שבת.

1. **מחמיר** – **כנה"ג** (ס"ק ג' [לשונו מובא לעיל]), **שכנה"ג** הג' ב"י סוף ס"ק א', "ומיהו יש להסתפק היכא דנפל ר"ח ביום ו' ולא נסתפר ביום ה' שלפניו מחמת שכחה או אונס אם לא יסתפר ביום ו' מפני הסכנה, או אם יסתפר לכבוד שבת ושומר מצוה לא ידע דבר רע, כמו שהתיר המרדכי בפ' כל שעה [פסחים, סימן תקצג] ללוש במים שלנו שעברו עליהם התקופה מטעם דשומר מצוה לא ידע דבר

רע. ואף על פי דהכי מסתברא, נהגתי שלא להסתפר"), מג"א (הקדמה, לשונו מובא לעיל), א"ר (ס"ק ח', א"ז ס"ק ג', לשונו מובא לעיל), דרך החיים (דיני הכנסת שבת אות ב', לשונו מובא לעיל), גר"ז (סעי' א', לשונו מובא לעיל), קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' י"ד, לשונו מובא לעיל), חסד לאלפים (סי' רנ"א ס"ק ז'), מ"ב (ס"ק ז', לשונו מובא לעיל), ערה"ש (סעי' ו', לשונו מובא לעיל), כה"ח (ס"ק י"ב), ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' מ"ט, עי' הע' קע"ד), פוסקים.

2. מיקל.

א) עי' ארחות חיים (ס"ק ג') – "דה"ח ... וכ"כ בקש"ע ... אמנם בשו"ת אלף המגן סי' י"ב האריך לחלוק עליהם ומסיק דלא מיבעי' במי שנוהג ליטול צפורנים בכל ע"ש דודאי יכול ליטלם אף בע"ש זה שחל בו ר"ח. אלא אף הנוהג ליטול בע"ש אחת לשתי שבתות מפני שאין צפרניו גדולים כ"כ, המיקל גם בכה"ג לא הפסיד ואולי נקרא גם זריז ונשכר לקיים מצותו לכבוד שמים מפני כבוד שבת יעו"ש".

ב) מהר"ם מבריסק (ח"ב סוף סי' צ"ט) – "בארחות חיים החדש סי' ר"ס בשם שו"ת אלף המגן שכ' ...".

ג) הגר"א קוטלר זצ"ל (תאריך ישראל סי' ג' הע' מ"ג ד"ה והנה) – "שלכבוד שבת מותר לגלח השערות".

ד) הגר"ז גוסטמאן זצ"ל (תאריך ישראל סי' ג' הע' מ"ג ד"ה והנה, צהר חי"ד עמ' נ"א אות ה') – "דלכבוד שבת מסתפרים, ואין חילוק אם יום א' דר"ח הוא ביום ה' או ביום ו' (ובזה היה יכול לגלח ביום ה'), דבכל גווני מותר לגלח בע"ש לכבוד השבת".

ה) רבבות אפרים (ח"ד סי' צ"ז אות ל"ה, אות ל"ז) – "מהר"ם מבריסק".

3. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק א', לשונו מובא לקמן), ראש חודש (פרק ט"ז סעי' ד').

א) פסקי תשובות (אות י') – "וכששכח, אם רגיל תמיד לקוצצם, רשאי לקצצם בערב שבת".

ז. חל ר"ח ער"ש: אם בכה"ג יסתפר ויגזוז צפורניים ביום חמישי. [במקום שנוהגים שלא להסתפר וליטול הצפורנים ביום ר"ח].

1. יגלה אדם הראש ואת הזקן וליטול הצפורנים ביום ה', ולא ביום ד' - עי' לעיל.

ח. ליל ר"ח.

1. מיקל.

א) מילי דחסידותא (צוואת ריה"ח סי' נ"ז) – "ובלילה י"ל שאין קפידא גם ליל שבין ב' ימי ר"ח קיל".

אשל אברהם (מהדו"ת, סוף סי' תי"ז) – "וליל ר"ח גם להתחיל קיל בכך".

ב) קצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ד') – "הגאון רא"ד מבוטשאטש ...".

ג) שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סוף הע' י').

2. מחמיר.

א) הגר"חפ"ש זצ"ל (תאריך ישראל סי' ג' סוף הע' מ"ד, הליכות חיים ח"א פרק כ"ז הע' קצ"ו) – "דגם הלילה בכלל האיסור, דלא אמרינן אין מקדשין את החדש בלילה לענין זה".

ב) הגר"ח"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' קמ"ו אות י"ג) – "שאלה: האם מותר ליטול צפורנים בליל ר"ח. תשובה: לא".

הגר"ח"ק שליט"א (הליכות חיים ח"א פרק כ"ז אות שכ"ג, תאריך ישראל סי' ג' סוף הע' מ"ד) – "מי שנוהר ע"פ ר"י החסיד שלא לגלח ושלא ליטול צפרניו בר"ח, מה דינו בליל ר"ח או בהלילה שבין ב' ימי ר"ח, די"ל דמותר משום שאין מקדשין את החדש בלילה או אפשר דאין לחלק בזה, וצ"ע. תשובה: ספק סכנה לחומרא".

הגר"ח"ק שליט"א (קרא עלי מועד פרק ה' הג' על סעי' ז', אות כ"ח) – "אולי בליל ר"ח מותר וצ"ע. (א"ה בשעת בשם המחז"ב המובא בהערה יט מוכח דאסור בליל ר"ח דאל"ה למה כ' שבכה"ג יטול ביום ה' [ויתחיל לצמוח בש"ק - בלית ברירה] הול"ל שיטול בליל ו', ואמרתי כן לרבנו שליט"א והסכים לראיה זו. וראיתי בס' א"א (בוטשאטש) מהד"ת סי' תיז שמקיל ליטול צפורנים בליל ר"ח וכן בס' קצוה"ש סי' עג סק"ד הביא דבריו. וצע"ק שלא הזכירו דברי המחזיק ברכה ושע"ת הנ"ל)".

3. לכאורה הפוסקים (שכנה"ג, ועוד) שכ' שלא להסתפר בר"ח אייר שחל ערב שבת, אלא ביום ה' אחר חצות, מוכח דאסור בליל ר"ח.

ט. קטנים: האם נאמר צוואת ר' יהודה החסיד לקטנים.

1. מיקל.

א) שבט הלוי (מבית לוי בענייני יו"ד עמ' ק"ד אות ז', עמ' ק"ה אות י"א) – "ולקטנים א"צ להקפיד בנטילת צפורניים ותספורת בר"ח".

2. מחמיר.

א) הגר"שז"א זצ"ל (נטעי גבריאל, תגלחת הילדים פרק י"א הע' א').

ב) אדמו"ר מסאטמאר זצ"ל (נטעי גבריאל, תגלחת הילדים פרק י"א הע' א').

ג) הגר"ח"ק שליט"א (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות צ"ט) - לשונו מובא לקמן.

ד) עי' נשמת שבת (סי' ר"ס אות קס"ד-ב') – "כשחושש שיסרט עצמו יש להקל ... ובכל אופן יש למנוע בין אם הוא מצד ישראל גדול המגלה, ובין אם הוא מצד המתגלה, שאז אין להכניס את התינוק לסכנה, וקשה לומר סברא דאין בכח אדם לסכן את אחרים בלי ידיעתם ובעל כרחם. מיהו אם חושש שהתינוק יזיק עצמו יש לדון להקל דשמירת קטן מצוה הוא ושמור מצוה לא ידע דבר רע".

ה) נטעי גבריאל (תגלחת הילדים פרק י"א סעי' א').

3. מראי מקומות – חינוך הבנים כהלכתו (פרק ס' סעי' י"ב, "יש לדון").

י. לעשות תגלחת ראשונה לקטן בר"ח.

1. מיקל.

(א) מהר"מ בריסק (ח"ב סי' צ"ט) – "שומר מצוה לא ידע דבר רע".

(ב) רבבות אפרים (ח"ד סי' צ"ז אות ל"ו) – "מהר"ם מבריסק".

(ג) שבט הלוי (נטעי גבריאל, תגלחת הילדים פרק י"א הע' ב').

2. מחמיר.

(א) שבעים תמרים (קונ' כפות לתמרים סי' י"ד) – "אך מאחר שיוכל להשהות התגלחות הקטן עד אחר ר"ח, וכן עד אחר ט"ב, כמו שכתב בגן המלך הנ"ל שמותר להשהותה. ולא שייך בזה שיהוי מצוה, לכן נלפע"ד דאין להתיר לגלחו בר"ח וכן מי"ז בתמוז עד אחר ט"ב".

(ב) מאור יהושע (סי' ב') – "בבנו שמלאו לו השלשה שנים ביום ה' החל בר"ח איך ינהוג בתגלחת בנו. תשובה: לדעתי שיגלח את בנו ביום ו' עש"ק אף שהוא יום שאח"כ כי גם בא"י ממתינים עד ל"ג בעומר ובר"ח סכנה לגלח כמבואר בצוואות מהר"י חסיד וע"כ כל עכבה לטובה".

(ג) אדמו"ר מסאטמאר זצ"ל (נטעי גבריאל, תגלחת הילדים פרק י"א הע' א').

(ד) הגרשז"א זצ"ל (נטעי גבריאל, תגלחת הילדים פרק י"א הע' א').

(ה) הגר"ח ק"ק שליט"א (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות צ"ט) – "שאלה: עוד רציתי לשאול, האם מותר אז לעשות תגלחת ראשונה שעושין לקטן כשנהיה בן שלוש ועושין לו פאות, או לא. תשובה: לא".

3. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' ז'), נטעי גבריאל (תגלחת הילדים פרק י"א סעי' א').

(א) פסקי תשובות (סי' ר"ס דפו"ח סוף אות י', הע' ק"ג, הע' ק"ד) – "ואלא תגלחת של מצוה לקטן שנעשה בן שלוש בו ביום רשאים להקל, דגם בחול המועד התירו [שו"ת מהר"ם בריסק ח"ב סי' צ"ט, ואפילו אינו ערב שבת. וכ"ש לצורך טבילה של מצוה שרשאית להסתפר ולקוץ כדרכה ללא שום חשש, דשומר מצוה וכו', וא"צ להקדים לערב ר"ח], ויש מחמירים גם בזה. [ס' שבעים תמרים (על צוואת ריה"ח) כי אין קפידא לעשות התגלחת לקטן דווקא ביום שנעשה בן שלוש. וע"ע שו"ת דברי משה ח"א סוס"י ע"ב]".

יא. נשים: האם נאמר צוואת ר' יהודה החסיד לנשים.

1. מחמיר.

(א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (תאריך ישראל סי' ג' ס"ק מ"ד) – "דגם הנשים הוו בכלל אזהרת ר"י החסיד".

(ב) הגר"ח ק"ק שליט"א (הליכות חיים ח"א פרק כ"ז אות שכ"ב, תאריך ישראל סי' ג' ס"ק מ"ד) – "אם הנשים בכלל אזהרת ר"י החסיד שלא לגלח ושלא ליטול הצפרנים בר"ח או לא. תשובה: אין בין איש לאשה בזה".

הגר"ח ק"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' קמ"ו אות י"ד) – "שאלה: האם לאשה מותר לגזוז צפרנים בר"ח. תשובה: לא".

2. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק א', לשונו מובא לקמן), יד אפרים (על צוואת ר' יהודה החסיד אות נ"ו, לשונו מובא לקמן), תאריך ישראל (סי' ג' הע' מ"ד), שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' ח', "יש מי שאומר"), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק ג' סוף הע' י"ב).

יב. לצורך טבילת מצוה.

1. מראי מקומות – הגר"ח ק"ק שליט"א (איליבא דהלכתא חמ"ו עמ' כ"ו טור ב', לשונו מובא לעיל).

(א) תהלה לדוד (ס"ק א'), הו"ד בשמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח מלואים הע' ט') – "ויש מקומות שאין מגלחין בר"ח אפילו חל ביום ו' כי כן ציוה ר"י חסיד ע"כ. ולפנינו הוא בצוואת ר"י חסיד סי' מ"ח וכתב שם בסי' מ"ט וכן ליטול צפרניים בר"ח. אבל אינו מבואר שם דמיירי בע"ש ולכאורה בע"ש שייך שומר מצוה וכו'. וכן לפי הנראה דלטבילת אשה אין נזהרין בזה וצ"ע".

(ב) יד אפרים (על צוואת ר' יהודה החסיד אות נ"ו), הו"ד בשמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח הע' ט') – "לא יגלח אדם לא הראש ולא הזקן בר"ח. נשאלתי בכלה שנשאת בר"ח בעש"ק שהמנהג לגלח שערות ראשה אחר החופה קודם הכנסת שבת אם לחוש לצוואת מהרי"ח שלא לגלח בר"ח. והשבתי דמלשונו משמע דוקא שער איש ולא אשה דכ' לא יגלח האדם ולא כתב סתם לא יגלח - וגם שכל ולא את הזקן דלא שייך כלל באשה וחז"ל אמרו שער באשה ערוה ושומר מצוה לא ידע דבר רע ובפרט דהצוואה נאמר סתם ואפשר בעש"ק או ביום חתונתה אפי' בשאר ימים שהמנהג לגלח וקיי"ל מנהג עוקר הלכה כשכ' צואה".

(ג) הגר"ח פ"ש זצ"ל (תאריך ישראל סי' ג' הע' מ"ג ד"ה אולם) – "דלצורך מצוה כגון לשידוך מותר לגלח בר"ח משום שומר מצוה כו".

יג. אם יש חשש לחציצה לנטילת ידיים.

1. מותר לגזוז לכתחילה בר"ח.

(א) מילי דחסידותא (צוואת ריה"ח סי' נ"ז) – "ואם חשש חציצה לנטילת ידיים י"ל שגם לכתחילה אין חשש קפידא כשלא היה באפשר לחתוך קודם ר"ח ושומר מצוה לא ידע דבר רע וכיון דלא נזכר לחתוך בערב ר"ח אין קפידא אך חשש חציצה אינו שכ"כ כי גם טיט שתחת הצפורן השוה עם הבשר אינו חוצץ וגם שלמעלה מן הבשר יכול לנקות שם הטיט ומכיון דנוהגים למנוע בר"ח הו"ל כאינו מקפיד שאינו חוצץ".

(ב) כה"ח (ס"ק י"ב) – "ומ"מ נראה דאם צפרניו גדולים ועודפים על הבשר יש להקל ולקוץ אותם בר"ח שחל בע"ש משום דאסורייהו חמיר".

(ג) קצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ד') – "הגאון רא"ד מבוטשאטש ...".

(ד) שבת הלוי (קובץ מבית לוי בענייני יו"ד עמ' ק"ד אות ז') – "וכשצפרניו גדולות ויש חשש חציצה מותר לקצצן".
 (ה) שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' י') – "אם יש חשש לחציצה לנטילת ידיים מותר לגזוז לכתחילה בר"ח".
 (ו) פסקי תשובות (דפו"ח, אות י') – "וכן אם הם מגודלות ויש חשש חציצה לנטילת ידיים רשאי בכך".

2. מחמיר.

(א) הגרח"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' קמ"ו אות ט"ו) – "שאלה: האם מותר לגזוז צפרנים בר"ח אם יש חשש חציצה לנט"י. תשובה: לא".

יד. גילוח שערות בודדות בר"ח.

1. הגרח"ק שליט"א (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות צ"ח) – "שאלה: במשנה ברורה (סימן ר"ס ס"ק ז') כתב, יש מקומות שאין מגלחין ואין נוטלין צפורנים בר"ח אפילו חל ביום עש"ק כי כן ציווה ר"י חסיד. עכ"ל. רציתי לשאול האם מותר לגלח כמה שערות בודדות, או שאסור. תשובה: יש לזהר".

טו. לקצוץ הצפרניים בשיניו בר"ח.

1. הגרח"ק שליט"א (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות ק') – "שאלה: במשנה ברורה (שם) כתב, יש מקומות שאין מגלחין ואין נוטלין צפורנים בר"ח אפילו חל ביום עש"ק כי כן ציווה ר"י חסיד. עכ"ל. רציתי לשאול האם בשיניו מותר כן לקצוץ הציפורנים, או לא. תשובה: יש לזהר".

טז. קציצת כמה צפרניים בר"ח.

1. הגרח"ק שליט"א (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות ק"א) – "שאלה: וכן רציתי לשאול אם יש לו כמה ציפורנים מאד גדולים, האם מותר לקצוץ אותן, דאפשר שהקפידא רק לקצוץ כל הציפורנים, או שאסור. תשובה: יש לזהר".

יז. אם התחיל לגזוז צפורן אחד בראש חודש.

1. מותר לגמור.

(א) אשל אברהם (מהדו"ת, סוף סי' תי"ז) – "צפרנים שאין ליטול בר"ח אם התחיל בשוגג אינו פוסק".
מילי דחסידותא (צוואת ריה"ח סי' נ"ז) – "ואם התחיל גם צפורן א' גומר לכ"ע כי גם בהלכות שהם חמורות הרבה ממילי דהנהגות אם התחיל גומר וכ"ש במילי כה"ג ובפרט אם התחיל רוב הצפורן כיון דגבי חציצה יש הלכה שע"י שפירשה רובה הו"ל ככולה חתוכה מהגוף כ"ש שכן הוא לגבי זה שבסברא כל דהו סר החשש והיה כלא היה ועל מה שבשגגה פשיטא שאין חשש ובבחי' דלא ידע שומר פתאים ה'".

(ב) קצות השלחן (סי' ע"ג ס"ק ד') – "הגאון רא"ד מבוטשאטש ...".

(ג) שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' י') – "אם התחיל לגזוז צפורן אחד בראש חודש מותר לגמור".

יח. כשחל ר"ח ב' ימים: האם מותר לגזוז צפורנים ביום א'.

1. מיקל.

(א) דר"ת (יד אפרים קונ"א לס' צוואת מהר"י החסיד לקוטי בתר לקוטי אות נ"ז, עמ' נ"ה) – "שמעתי שאיש א' ראה את הגה"ק בעל דרכי תשובה שנטל צפרניו ביום א' דר"ח ושאלו הלא נגד צוואת מהריה"ח והשיב דבשני ימים ר"ח מותר ביום א' ולא דיבר הריה"ח רק כשר"ח יום א' או ביום ב' דר"ח ודו"ק – ובעיקר הדבר כמדומה לי טעמו ששמעתי שיש נכריים שמגלחים דוקא בזמן המולד לבנה לאיזה סימן וגם נוטלים אז צפרנם והוי משום דרכי אמורי וע"כ אסרו החסיד ז"ל".

(ב) שבת הלוי (מבית לוי בענייני יו"ד עמ' ק"ד אות ז') – "וכשר"ח ב' ימים אפשר להקל ביום א' דר"ח".

(ג) שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח סעי' ט', עי' המילואים על הע' ו' ד"ה והעירוני).

2. מחמיר.

(א) הגרח"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' קמ"ו אות י"ב) – "שאלה: כשחל ר"ח ב' ימים, האם מותר לגזוז צפורנים ביום א' דר"ח. תשובה: לא".

(ב) לכאורה כל הפוסקים לקמן שמדברים איך להסתפר בר"ח אייר שחל בערב שבת [שבמציאות, כל פעם הוא רק יום א' של ר"ח], מוכח שלא סובר לחלק בין ר"ח ביום א' או ביום ב'.

3. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' ר"ס אות קס"א), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ט"ז, פרק ג' הע' י"ב).

יט. כשחל ר"ח ב' ימים, יום ה' וערב שבת: האם מותר לגזוז צפורנים ערב שבת.

1. אמת ליעקב (שלחן הלוי פרק ו' אות א'), שלחן הלוי (פרק ו' אות א') – "המנהג שלא להסתפר בראש חודש אף אם הוא בערב שבת, זה דווקא אם יוכל להסתפר לכבוד שבת ביום חמישי, אבל אם ר"ח חל גם ביום ה', אין להמנע מלהסתפר ביום ו'".

2. פסקי תשובות (אות י') – "ואם ר"ח ביום חמישי ושישי יקצצם ביום רביעי".

כ. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח), ילקוט יוסף (סי' תי"ז עמ' רנ"ב אות ג'), ראש חודש (פרק ט"ז סעי' ג').

1. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' תי"ז אות א') – "הקפדת ר' יהודה החסיד היא רק נאמרה על תספורת הראש ולא לגבי תגלחת הזקן".

2. כה"ח (ס"ק י"ב) – "וכן אם חל המולד בע"ש יסתפר ויקוץ צפרניו קודם המולד".

3. אז נדברו (חי"ב סוף סי' ד') – "ומה ששאל אודות ר"ח בע"ש לענין חתיכת הצפרניים, לכתחילה יחתוך אותם ביום ה', וכ"ה מפורש בש"ת בסימן רנ"א, ובדיעבד והצפרניים גדולים אפשר לחתוך גם בע"ש וכמוש"כ כף החיים".

כא. להסתפר בר"ח אייר, שחל ערב שבת: למי שנוהג אבילות מפסח עד ל"ג בעומר.

1. דעת המ"ב.

(א) מ"ב (סי' ר"ס ס"ק ז') – "יש מקומות שאין מגלחין ואין נוטלין צפורנים בר"ח אפילו חל ביום עש"ק כי כן צוה ר"י חסיד".
(ב) מ"ב (סי' תצ"ג ס"ק ה') – "ואף להנהיגן איסור גם עד ר"ח אייר מ"מ אם חל ר"ח בשבת כיון שיש כאן תוספת שמחה שבת ור"ח יש להתיר להסתפר בע"ש מפני כבוד השבת".

2. מותר גם לצוות רב יהודה החסיד, כיון שא"א להסתפר בימים שלפניו.

(א) אג"מ (או"ח ח"ו סוף סי' ל"ו, לתורה והוראה ח"ב עמ' כ', ח"י עמ' י"ד סוף אות ז', שמעתא דמשה סי' תצ"ג אות י"ד) – "ואין בר"ח אייר שחל בע"ש ובשבת שום איסור לאותן שנוהגים בצוואת ר' יהודה החסיד שלא להסתפר בר"ח אף לכבוד שבת, דבכה"ג מודים דמסתפרים כיון שלא היה יכול להסתפר מקודם לפי מנהגו".

(ב) אמת ליעקב (סי' ר"ס, במחיצת רבינו עמ' קמ"ג).

3. אסור, אא"כ דלא חייש לצוואת רב יהודה החסיד.

(א) שכנה"ג (סי' תצ"ג הגב"י ס"ק ה') – "וכן נוהגים רוב העולם להסתפר בר"ח אייר עצמו, ואין חוששין לצוואת ר"י חסיד".
(ב) הו"ד בשו"ת חת"ס (או"ח סי' קנ"ח ד"ה ומה) – "וכ' בשכנה"ג [סי' תקנ"א הגב"י אות כ'] שמי שאינו אוכל בשר בימים אלו מותר בר"ח אב שהרי אשכנזים מסתפרים בר"ח אייר, א"כ יש בזה ג"כ קצת קולא למאן דלא חייש לצוואת ר"י חסיד ומסתפר בר"ח".
(ג) שלמת חיים (סי' שכ"ד, א"נ או"ח סי' ד"ש) – "בהא דהובא בסימן תצ"ג דאם חל ר"ח אייר בשבת שרי להסתפר לכו"ע, ע"כ. וק"ל, דהרי ר"ח אייר ב' ימים, ונמצא דגם עש"ק הוי ר"ח, ולא נזכר דע"פ צוואת רבי יהודה חסיד המובא בסימן ר"ס אין להסתפר בר"ח, וליכא למימר דהכוונה אם חל ב' ימים ר"ח עש"ק ויום א' - דהרי זה אי אפשר ע"פ החשבון לא בד"ו פסח. תשובה: שם לא נזכר אלא דיש מקומות שאין מסתפרין, וממילא מבואר דיש מקומות שאין חוששין לזה, ולאותן מקומות נצרכה".

(ד) יוסף אומץ (סי' ל"ז אות ד', סי' מ' אות ב').

(ה) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק א' הע' ע"ג, הל' חג בחג ספירת העומר פרק ז' הע' נ"א, מסביב לשולחן מספר רל"ד, אשרי האיש או"ח ח"ג פרק ס"ה סעי' ג') – "מי שנוהג לא להסתפר בכל ראש חודש משום צוואת רבי יהודה החסיד המובא במ"ב (סי' ר"ס סק"ז), גם ביום שישי זה לא יסתפר. אך מי שאינו יודע אם נוהג כר"י החסיד, יכול להסתפר, והתבטא רבינו, 'זה לא דאורייתא'".

(ו) נטעי גבריאל (פסח ח"ג פרק מ"ט הע' י"ט) – "וראה גם בשו"ת ח"ס סי' קנ"ח שהביא שהאשכנזים מסתפרים בר"ח אייר למאן דלא חיישי לצוואת ריה"ח. ועי' במועד לכל חי סי' ו' ס"ג שאין להסתפר בר"ח משום צוואת ריה"ח ואם ערב שבת ר"ח יש מקום להקל עי"ש, אכן המנהג שאין להסתפר כלל וכמ"ש בשנות חיים (נאה) סי' י"ט סק"ט. ובשם הגר"ם פיינשטיין ראיתי שאפי' לצוואת ריה"ח מותר להסתפר בר"ח אייר לפי שא"א להסתפר בימים שלפניו ע"כ, ואם קבלה הוא נקבל, ולמעשה קשה לומר סברות בצוואת ריה"ח".

4. ביום ה', אחר חצות.

(א) שכנה"ג (סי' תצ"ג הגב"י ס"ק ה') – "ומיהו מי שנוהג שלא להסתפר בר"ח כשחל ביום ו', בהא ודאי מודינא שיכול להסתפר ביום שלפניו אחר חצות, וכן מי שנוהג שלא להסתפר בר"ח באיזה יום שיפול בו ר"ח, אם חל ביום א' יסתפר ביום ששי, וכל שכן שאם חל בשאר הימים שיכול להסתפר ביום שלפניו, וכן הוא מנהגי, וכן הוריתי הלכה למעשה".

(ב) זכור לאברהם (ח"ב מערכת ע' אות צ"ו, דף כ' ע"ב).

(ג) שולחן גבוה (סי' תצ"ג סוף ס"ק י"ב).

(ד) כה"ח (סי' תצ"ג ס"ק מ"ז).

(ה) שיח יצחק (סי' רכ"ט) – "נשאלתי היום האיך צריך לעשות, אם מוטב להתגלח היום באשר יום חמישי הוא, או להמתין למחר, ויש לחוש מאחר שר"ח הוא. והשבתי טוב להתגלח היום, מאחר דקיי"ל חמירא סכנתא מאיסורא, והאי דינא שלא לגלח שערות ראשו בחמישי רפיא הוא, כאשר דחהו המג"א [ריש סי' ר"ס], מב' מקומות, אם כי לכתחילה טוב יותר בערב שבת, מ"מ בנידון דידן בוודאי טוב יותר להתגלח היום מלמחר שהוא ר"ח, ונאסר מרבנו יודא החסיד ז"ל [בצוואתו אות מ"ח]. ובפתחי ספרים מצאתי ...".

5. מחמיר.

(א) קהלות יעקב (בין פסח לשבועות סי' י' הע' ז').

(ב) אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג על סי' תצ"ג סעי' א' [ריש עמ' ק"ז], על המ"ב שם אות א') – "עיי' באר היטב דיש מי שחולק, וכן מסתבר".

(ג) הגרח"ק שליט"א (בין פסח לשבועות סי' י' הע' ז').

6. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ב הע' קע"ד), הגר"ש קמנצקי שליט"א (קובץ הלכות, ספה"ע פרק ח' סעי' ט'), מבקשי תורה (סי' רכ"ה), שמירת הגוף והנפש (סי' ס"ח), נטעי גבריאל (פסח ח"ג פרק מ"ט הע' י"ט), ראש חודש (פרק ט"ז סעי' י"א).

(א) רדב"ז (סי' תרפ"ז) – "שאלת ממני על מה שנהגו להסתפר בראש חדש אייר אם הוא מנהג הגון או לא. תשובה אנה עבידנא עובדא בנפשאי ואני מסתפר כל חדש ניסן ור"ח אייר וכן נהגו רוב העולם והטעם כיון שהם אסורים בהספד ובתענית אין אבילות זה שהוא תלוי במנהג נוהג בהם וכן כתבו בשם התוספות ומה שכתוב בבית יוסף שמנהג זה הוא בטעות אינו נכון כלל דאפילו לדידן שאין אנו נוהגין איסור התספורת אלא עד ל"ג לעומר מ"מ ר"ח אינו בכלל האיסור כיון שהוא אסור בהספד ובתענית שהרי עיקר איסור התספורת אינו מן הדין אלא ממנהג ואתי מנהג ומבטל מנהג בטעמא כל דהו. תו איכא טעמא דאיכא צער בגידול

השיער למי שרגיל להסתפר ולא עדיף האי מנהגא ממצות עשה של סוכה דקי"ל מצטער פטור ובל"ג יום רבי טפי והאדם מצטער ובר מן דין אני ראיתי כמה קהלות שלא נהגו מנהג זה כלל ומסתפרים בכל שבוע כפי מנהגם לכבוד השבת וכיון שאין זה קבוע בכל ישראל אע"פ שאותו מנהג שנהגו להסתפר בר"ח אייר לא יהיה מנהג כלל נקיטין כוותיה דהוי מנהג ממוצע ומינה לא תזוז".

יא] להסתפר: ביום ה'.

א. מחמיר.

1. ט"ז (ס"ק א') – "דרך השערות והצפרנים המגולחים להתחיל לצמוח ביום ג' שאחר הנטילה ע"כ אין לעשות שיהיה זה בשבת וע"כ גם בגילוח שערות אין לעשות ביום ה'".
2. שלחן שלמה (סעי' א').
3. חת"ס (או"ח סי' קנ"ח ד"ה ולולי) – "ולולי דמסתפינא הייתי אומר דהגהות אשר"י דאוסר תספורת בחמישי היינו משום דגדלי בשבת כמ"ש מג"א בשם פוסקים רס"י ר"ס יע"ש ובס' תוס' שבת
4. חוט שני (ח"א פרק ה' ריש ס"ק ב', עמ' ס"א ד"ה ובט"ז).

ב. מיקל.

1. סדר היום (הנהגת והכנת יום הששי לכבוד השבת) – "שארז"ל שמיום ה' מכבסין לכבוד השבת וכן מסתפרין וענינים אחרים וכבוד השבת איקרי ...".
2. תוס' שבת (ס"ק ג') – "והט"ז ... ובאמת החוש מכחישו דבאמת מתחילין לצמח תיכף ומיד אחר הגילוח".
3. באר היטב (ס"ק ב').
4. גר"ז (קונ"א ס"ק א') – "מ"ש הט"ז שכן הוא בגילוח שערות הוא תמוה שהרי המלך מסתפר בכל יום וצ"ע".
5. מ"ב (של"מ הדין, ולשיטתיה גבי ציפורים).
6. כה"ח (ס"ק ט"ו).
7. ילקוט יוסף (סעי' ב') – "ומותר להסתפר ולגזוז את הצפרנים ביום חמישי, אף שהשערות והצפרנים חוזרים לצמוח ביום שבת".

ג. כשאינו נוטל לגמרי.

1. לכו"ע יכול ליטול ביום ה'.
- א) שבת הלוי (ח"ו סי' כ"א אות ב', קובץ מבית לוי ח"ג עמ' נ"ג אות ט', בעניני יו"ד עמ' ק"ה אות ט') – "ולענין מה שנשים נשואות ובתולות מספרים שערותיהם בה' בשבת - ובאו"ח סי' ר"ס יש מחמירים בזה - הנה מלשון הט"ז משמע דזה מסרך מלאכה בשבת כיון שביום ג' מתחילים לצמוח אין לעשות שיהי' זה בשבת - אבל בא"ר כ' דאין זה מצד סרך מלאכה אלא מצד תיקון כבוד שבת דשוב יש לו צפרנים מגודלים, ובודאי טעם זה עיקר בצפרנים, אבל בשערות לא שייך כ"כ - ובמ"ב הסכים לטעם הא"ר, - ובצדק כ' כב' דבנשים הנ"ל לא שייך זה, - והעיקר יראה דכ"ז שייך רק אם מסירם לגמרי ושוב יבאו בשבת - אבל בנשים הנ"ל כבודם לקצץ השערות ולקצצם וא"כ זה כבודם לשבת - והנשואות שערותיהם מכוסות ולא שייך כל הנ"ל - אם לא בשערות הפנים וכיו"ב שיש להם לפעמים - מכ"מ אין לחדש חומרות בכזה - ובפרט דמשנתינו היא פ"ד דתענית דבחמישי מותרים מפני כבוד השבת כאשר העיר במג"א, ואין להאריך בדברים אלה".
2. אין לחלק.
- א) חוט שני (ח"א פרק ה' ס"ק ב' ד"ה עוד, סוף עמ' ס"א) – "נראה דמה שצריך לכתחילה להסתפר בערב שבת ולא ביום ה', אינו דוקא כשמסתפר באופן שמגלח לגמרי את שערות ראשו שאז ניכר שהשערות חוזרים וצומחים, אלא אף בתספורת שנשאר קצת שערות יש להסתפר בערב שבת ולא ביום ה'".

ד. מצוה מן המובחר ער"ש, ולא ביום ה'.

1. מצד כבוד שבת.
- א) עי' מג"א (הקדמה) – "כתב הב"ח בשם רש"ל יש לספר בע"ש ולא ביום ה' שאין ניכר שעושה לכבוד שבת ובנטילת צפרנים יש טעם יפה שאין נוטלין בה' עכ"ל וצ"ע דמשנה שלימה שנינו בפ"ב ופ"ד דתענית ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת ופירש"י דרך רוב בני אדם לספר בה' ולא בע"ש מפני טורח שבת עכ"ל ואפשר דמ"מ מצוה מן המובחר בע"ש אלא שאנשי מעמד לא היו פנוים בע"ש".
- ב) גר"ז (סעי' א').
- ג) ערה"ש (סעי' ו') – "וזהו נגד משנה מפורשת בתענית [פ"ב מ"ז] דאנשי משמר היו מגלחין ביום ה' וגם איזה איסור הוא שמתחילין ליגדל בשבת אלא דמפני כבוד שבת נכון יותר להסתפר בע"ש".
- ד) מ"ב (ס"ק ה').
- ה) ילקוט יוסף (סעי' ב').

- ה. מראי מקומות – יבמות (דף מג.), תענית (דף טו:), מו"ק (דף יד.), ריטב"א (מו"ק דף יז: גבי הע' שס"א), מחזיק ברכה (ס"ק ו'), הו"ד בשע"ת (סי' רנ"א), מנחת פתים (על סעי' א'), עובר אורח (אות רנ"ח), לקראת שבת (פרק ו' סעי' כ"ב).
1. נ"מ, מה עדיף לספר ביום ה' או ביום ד'. וכמו לגבי ציפורים - עי' לעיל.
2. הגר"ח ק' שליט"א (עלי שיי"ח עמ' קכ"ו אות י"ד) – "שאלה: האם אין להסתפר ביום חמישי כמו שאין ליטול צפורנים ביום חמישי. תשובה: ראוי להסתפר ערב שבת".

יב) סמוך לחשיכה: שלשה דברים צריך אדם לומר - סעיף ב'.

א. משנה (שבת דף לד.) – "שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה: עשרתם, ערבתם, הדליקו את הנר".
 1. תפארת ישראל (שבת פרק ב' אות ט') – "בתוך ביתו. ולמה לא קאמר תנא, לבני ביתו, אלא ר"ל **שלא יאמר בקול אווש שישמע בחוץ**, רק יאמר בנחת כדי שיצייתו לו".

ב. האם זה חיוב או עצה טובה.

1. מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ב', לשונו מובא לקמן), באר משה (ח"ג סי' מ"ו, לשונו מובא לקמן), אז נדברו (ח"ד סי' כ' אות א', לשונו מובא לקמן).
 א) מנהג ישראל תורה (אות ט') – "אמנם מה שאין נזהרין לומר להם הדליקו את הנר לא מצאתי טעם ברור ועיין מש"כ באשל אברהם - במנהגי חתם סופר הובא שהחת"ס קודם שהלך לבית הכנסת אמר להרבנית מאך שבת, ואפשר בזה נכללים כל השאלות".

ג. הדליקו את הנר: אם יודע שאשתו מדליקה תמיד בזמן.

1. אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ב') – "אמרו חז"ל להזכיר הדליקו את הנר. והיינו מצד שנשים דעתן קלות. ונשים עצלניות הן ובדבר חמור כזה זמן בהול בטרדות ... לזה יורזו ואולי מי שיודע באשתו שהיא זריזה בזה ויש לה זמן קבועה שזוכרת שלא לאחר ההדלקה אינו צריך לזרזה. ומעין מה שאמרו חז"ל ידענא קים לי בבת רב חסדא כו' ודברי חז"ל הן רק מצד כלל הדורות ורוב הפרטים שלהם. ואולי מה שנוקשים בדלתות לקרוא לילך להתפלל. יש הזכרה טובה ולזה **רובא דעלמא מקדימין את עצמם לילך לביהכ"נ** הק' ואינם בביתם לומר הדליקו כי' סומכים את עצמם שתיכף ששומעים קול הקורא מזדריזים תיכף לההדלקה ... ונראה שאין מניעה מלילך לעסקים הנחוצים לו אז. ועי"ז לא יהיה בביתו בזמן הדלקה לומר הדליקו. גם כשאין סברא שתזכור כנ"ל כי אין זה רק **עצה טובה ולא חיוב כל כך**. יש בספרים הק' פלפולים בלשון צריך שבדברי חז"ל אם הוא חיוב. ואולי גם אם לשון זה חיוב מכל מקום כיון שהולך הוא קודם הזמן ואחר כך הוא אונס ואי אפשר לו לבוא לביתו להזכיר. לא הטילו חז"ל חיוב כזה ...".
 2. הגר"ח שליט"א (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ג אות ע') – "שאלה: בשו"ע או"ח (סימן ר"ס סעיף ב') כתב, ויאמר להם הדליקו את הנר. ע"כ. אם יודע שאשתו מדליקה תמיד בזמן, האם צריך להגיד לה לפני הזמן שתדליק הנרות בזמן. תשובה: צריך להזכיר".

ד. ראוי להתפלל מנחה גדולה כדי שיהיה פנוי, ולא ילך לבית הכנסת עד שידליקו כל הנרות.

1. ח"א (הל' שבת כלל א' סעי' י"א [לשונו מובא לקמן], זכרו תורת משה סי' ח') – "ועל כל זה צריך כל איש להשגיח בביתו שלא יבואו לידי חילול שבת, כדאייתא במתניתין [שבת לד, א] ג' דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו וכו' הדליקו את הנר. ולכן מהראוי להתפלל מנחה גדולה כדי שיהיה פנוי, ושלא ילך לבית הכנסת עד שידליקו כל הנרות, כי נשים דעתן קלות וכאשר יראה שהזמן קצר לא ימתין על אשתו וידליק בעצמו כשהיא אינה שומעת לו".
 2. עי' סי' רס"ז סעי' א', לעוד שיטות ומראי מקומות.

ה. מי שאינו בביתו.

1. לעשות שליח, ע"י טלפון, וכדו'.
 א) מג"א (סי' רס"ג ס"ק י') – "לא יקדים. ומכאן סמכו הקדמונים **שמשגריין** התינוקות לבתיהם קודם ברכו שיצאו להדליק ולא ידליק קודם מנחה (ש"ג במרדכי פ"ב בשם צפנ' פענח)".
 ב) גר"ז (סוף סעי' ה') – "ואם אינו בביתו כשמגיע סמוך לחשיכה אלא בבית הכנסת או במקום אחר צריך לשלוח שליח לביתו להזכירם על דברים אלו".
 ג) מ"ב (ס"ק י"ד) – "ואם הוא אז בבה"מ או במקום אחר צריך לשלוח אחר שיזהירם לזה".
 ד) באר משה (ח"ג סי' מ"ו) – "**דבדאי חייב** לקיים תקנת חז"ל בעצמו או על ידי שליח או על ידי טעלעפאן".
 ה) הגר"ח שליט"א (דולה ומשקה סוף עמ' קמ"ה) – "שאלה: קי"ל צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה וכו' מה יעשה מי שבשעה זו יושב ולומד בבית כנסת, (שיש בזמנינו כוללי שישי שבת בזמנים אלו). תשובה: אפשר לומר קודם או ע"י שליח או טלפון".

ו) פסקי תשובות (אות י"א ד"ה ואם) – "ובזמננו אפשר גם על ידי הטלפון".

2. **צ"ב על הנוהגים להתפלל מנחה בזמן הדלקת נרות** [או יש כולל ערב שבת בזמן הדלקת נרות], ולא מקיימים דין זה.
 א) אז נדברו (ח"ד סי' כ' אות א') – "אודות אמירת הדליקו הנר לב"ב ולהזהירם מעשיית מלאכה שמע"כ עורר בזה למה אין נזהרין בזה לענ"ד שאין לזוז מדבר המפורש בש"ס ופוסקים, מ"מ אם זה נוגע לביטול תורה ובפרט של רבים אולי יש להקל בזה כיון שאינו נזכר בגמרא בלשון חיוב כמו במשמוש בבגדיו".
הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

I usually go early Friday afternoon to learn before Mincha. I came across the halacha that a man has to inform his wife to light candles - it's a takanos Chazal. Do I have to go back home? Is there a workaround?

R' Y. Berkovits wrote: People aren't makpid on this. They say that since part of the nusach is unnecessary (in Chu'l there is no ma'aser and in EY who's making an eiruv), we don't necessitate the rest.

ב) מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ב', לשונו מובא לעיל).

ו. אימה יתירה.

1. פשט.

(א) תוס' שבת (ס"ק ו') – "ולכאורה דבריו תמוהים, דהא וודאי שרי להטיל קצת אימה על ב"ב, כדאיתא בפרק האורג (דף קה ע"ב) שכמה אמוראים היו מטילין קצת אימה על ב"ב, וכאן דבעינן לשון רכה ממש לאו מטעם אימה יתירה נגעו בי' אלא מטעם אחר כי היכי דלקבלו מיניה כמבואר בש"ס להדיא וכ"כ בב"י, וצ"ל דכוונת המג"א דאם היה רשאיין להטיל אימה לא היה צריך לדבר בניחותא כי היכי דלקבלו מיניה, כיון דאפשר לדבר עמם קשות ובאימה יתירה וממילא יהיו מוכרחין לקבל מיניה, אך כיון דאסור להטיל אימה יתירה לכך צריך לומר דוקא בניחותא וזה פשוט".

(ב) פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "עיינן פרישה [אות ה] ואליה רבה [אות ט] וגיטין דף וי"ו ב', אל יטיל אימה יתירה, ומייתי הא דיאמר בניחותא דלקבלינהו מיניה [שם ריש ז, א], משמע דמהאי טעמא הוא דאימה יתירה ידליקו בשבת כו'. ובתוספת שבת [ס"ק ו] פירש בענין אחר, יע"ש".

(ג) מחה"ש (ס"ק ב') – "כתוב בספר תוספת שבת ... ולעניות דעתי, מאי דפשיטא ליה קא מיבעיא לי, ניהו דדבריו נכונים לומר כן מבחוץ, אבל רחוק מכליותי שנתכוין מ"א לזה, דא"כ איך שבק מ"א להביא דברי הש"ס דאמר כי היכי דלקבלו מיניה ויכתוב ליישב מה שקשה על דברי הש"ס. לכן נראה לענ"ד על פי מאי דאיתא במסכת גיטין דף ו' ע"ב, אמר רב חסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה תוך ביתו, שהרי פלגש בגבעה [שופטים יט - כ] הטיל עליה בעלה אימה יתירה, והפילה כמה רבבות מישראל. אמר רב יהודה אמר רב, כל המטיל אימה יתירה תוך ביתו בא לידי שלשה עבירות, גילוי עריות, ושפיכות דמים וחילול שבת. אמר רבה בר בר חנה, הא דאמרי רבנן שלשה דברים צריך לומר תוך ביתו ערב שבת עם חשיכה, צריך למימרינהו בניחותא כי היכי דלקבלו מיניה כו', [שם ז, א] אמר רבי אבהו לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה תוך ביתו כו'. והוי קשיא למ"א, מאי שייכות יש לדברי רבה בר בר חנה שאמר שצריך לומר הני שלשה דברים בניחותא כי היכי דלקבלינהו מיניה שם בגיטין, ובאמצע דברי שאר אמוראים שמדברים מהטלת אימה יתירה שלא יבא לידי איסור ומכשול. אלא על כרחך דגם רבה בר בר חנה במה שאמר כי היכי דלקבלינהו מיניה, נתכוין לדברי שאר אמוראים שאסרו אימה יתירה שלא יבא לידי מכשול ואיסור. לכן מפרש מ"א דמה שאמר כי היכי דלקבלינהו מיניה אין הכוונה שיצייתו לו, דמהיכי תיתי [ד] לא ישמעו לדבריו, הלא כל איש שורר בביתו, וכדאמרינן פרק קמא דמגילה [יב, ב] דאפילו קרחא בביתא פרדשכי ליהוי. אלא ישאל להם בנחת עשרתם כו', אם עדיין לא עשו כו' יאמרו עדיין לא עשנו אבל עתה נעשה, וכן יעשו באמת. אבל אם לא ישאל להם בנחת, כיון דסתם אימת בעל הבית על אנשי ביתו, כיון דהוא סמוך לחשכה היה ראוי לעשות הדברים אשר שואל עליהם קודם שישאל, ולא להתרשל ולהמתין עד סוף הזמן, ומחמת אימה יכחשו ויאמרו שכבר עשו כו', ואפשר שוב לא יעשו אם מצד שכחה או מצד אימה, פן יודע לו או בעיניו יראה שעשו אחר השאלה, ויראה שכחשו במה שאמרו תחלה שכבר עשו. אח"כ מצאתי כן בדרישה [פרישה אות ה] שכתב על מה שכתב הטור שישאל בנחת, וז"ל, בנחת כי היכי דליקבלינהו מיניה, פירוש, שאם לא עשו יעשו עוד. אבל אם אומר בלשון אימה יתירה, דלמא מכח אימה יאמרו עשינו ולא עשו, גמרא, עכ"ל הדרישה. וכן הרא"ש בפרק במה מדליקין [שבת פ"ב סוף סימן כא] הביא סמוך למימרא דרבה בר בר חנה הנ"ל שישאל בנחת, מימרא דגיטין דאסור להטיל אימה יתירה".

2. מראי מקומות.

(א) שפתי חכמים (פר' בהעלותך פרק י"ב פסוק ו') – "כלומר אף על פי שחזרה במ אף ה' וילך מכל מקום אין נא אלא לשון בקשה ודבר עמהם בנחת שאלו היו דבריו בכעס לא היו דבריו נשמעים וללמוד קל וחומר לבשר ודם שיהיו דבריו בנחת".

(ב) חוט שני (ח"א עמ' ע"ט) – "דקס"ד דכיון שצריך לזרז אנשי ביתו לעשר וכדו' עדיף טפי שיתבע וידרוש מהם בתוקף, מפני שבשעת מעשה יש יותר תועלת באופן זה מפני שרצונו יעשה כמו שדורש מחמת שייראו ממנו, קמ"ל דאפ"ה עדיף טפי למימרינהו בניחותא כי היכי דלקבלו מיניה שאז יעשו מתוך הבנה שיתקבלו הדברים על ליבם, ולא שיעשו מחמת תביעתו ומוראו שאז לא יבינו ולא יקבלו, מפני שכשדורשים בתקיפות אין הדברים מתקבלים ומתישבים על הלב. וזה כלל גדול בחינוך, שעדיף להימנע מלתבוע ולדרוש בתוקף שאין הדברים מתקבלים כ"כ, וכדאי להפסיד קצת כדי להרויח שיעשו מתוך הבנה. וזוהי ההנהגה התמידית שצריך להיות בנחת, אמנם כשיש צורך מותר להשתמש גם להטיל אימה [שאינה יתירה]".

ז. מראי מקומות.

1. ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ס"ב) – "סמוך לזמן כניסת השבת ישאל אדם את אנשי ביתו בלשון רכה: עשרתם, הפרשתם חלה, וכן ישאל על כל דבר שאסור לעשותו בשבת, כגון הוצאת הנורה מן המקרר או ניתוקה, ואחר יאמר להם: הדליקו את הנר והפסיקו לעשות כל מלאכה".
2. הגר"ח שליט"א (לבנימין אמר עמ' ל"ה) – "ולא ישגיח בקטטת אשתו וכו'. האם זה שייך גם לזמן של ארבעים דק' קודם השקיעה במקומות שנוהגין להדליק אז. תשובה: יתכן".

זמן הדלקת הנרות לשבת

סימן רס"א

- א] בין השמשות - סעיף א'.
 ב] מה השיעור של מיל.
 ג] מה הזמן של לילה.
 ד] זמן נכון להדליק נרות שבת.
 ה] מנהג ירושלים: מ' דקות קודם השקיעה. ט] הרים - סעיף ג'.
 ו] תוספות שבת - סעיף ב'.
 ז] שיעור זמן תוספת שבת.
 ח] האם צריך קבלה באמירה בפה.
 י] אחר קבלת שבת - סעיף ד'.

א] בין השמשות - סעיף א'.

א. לכמה זמן נמשך בין השמשות.

1. שבת (דף לד:), ד' שיטות.
 (א) כהרף עין - ר' יוסי.
 (1) י"א השיעור הוי מ"ט אמה, כחצי דקה (שעה"צ סי' רצ"ג ס"ק ג').
 (ב) חצי מיל - ר' נחמיה.
 (ג) תלתא רבעי מיל - בדעת ר' יהודה, רבה אמר ר' יהודה אמר שמואל.
 (ד) תרי תילתי מיל - בדעת ר' יהודה, ר' יוסף אמר ר' יהודה אמר שמואל.
 2. להלכה [פסק כר' יהודה ור' יוסי לחומרא], ג' רבעי מיל $\frac{3}{4}$ עם כהרף עין - גמ' (שבת דף לה.), רי"ף (שבת דף טו.), רמב"ם (שבת פרק ה' הל' ד'), רא"ש (שבת פרק ב' סי' כ"ג), טור (סי' רצ"ג סעי' ב'), פוסקים.

ב. מתי מתחיל בין השמשות.

1. אחר סוף שקיעת החמה - ר"ת, מחבר, רמ"א, מג"א, וסייעתו.
2. אחר תחילת השקיעה - גאונים, ש"ך, גר"א, וסייעתו.
3. קודם התחלת השקיעה - יראים (סוף סי' רע"ד, עי' סוף סי' ת"כ, "דהיינו מעט קודם שקיעת החמה ולשון משתשקע משמע הקדמה. מסקינן בבמה מדליקין אמר רבב"ח א"ר יוחנן הלכה כר' יהודה לענין שבת ובה"ש דר' יהודה אמר רבה אמר רב יהודה אמר שמואל שני חלקי מיל פ' קודם שקיעת החמה ... וכן נראה לי עיקר דמשתשקע החמה הוא קודם שקיעת החמה דעולא"), אגודה (שבת סי' מ"ט), והו"ד במרדכי (שבת סי' תנו, דף לד:).
4. נ"מ: לפי היראים ביחד עם תוספת שבת, והחשש שהשיעור מיל הוא כ"ד דקות, יש לקבל שבת ל' דקות ולכל הפחות כ' דקות לפני שקיעה - מ"ב (ס"ק כ"ג, שעה"צ שם ס"ק כ"א, מ"ב סי' רס"ג ס"ק ט"ו, ע"ש בבה"ל ד"ה קודם).

ג. האם יש לחוש לשיטת יראים.

1. מחמיר.
 (א) ב"ח (ס"ק ב' ד"ה מיהו) - "כבר נהגו העם להקל ע"פ ר"ת והגדולים שהסכימו לפירוש, אבל ודאי המחמיר לעצמו בהכנסת שבת כדעת הרא"ם תע"ב ... נראה לפע"ד שדעת הרא"ם עיקר".
 (ב) הו"ד במג"א (ס"ק ט') - "וב"ח כתב שיש להחמיר לעצמו כמ"ש ספר היראים ומרדכי והאגודה דמתחלת השקיעה הוי לילה וג' רביעי מיל קודם לזה הוי ב"ה וכן ראיתי זקנים ואנשי מעשה שפירשו ממלאכ' ב' שעות קודם שבת עכ"ל".
 (ג) עי' מהר"י שטייף (סי' א') - "וכמדומה שפה במדינה זו חוששין לשיטת היראים וע"כ מקבלים שבת עכ"פ ח"י רגעים או עשרים קודם השקיעה כדי שיצאו מספק ביהש"מ של היראים וגם יש עוד עכ"פ ג' רגעים לתוספות שבת. וכן אנו נוהגים בקהלתנו לענין ערב שבת שמקדימים להדליק ח"י רגעים קודם השקיעה ...".
 2. טוב לחוש.
 (א) בה"ל (סעי' ב' סוף ד"ה מתחלת, מ"ב ס"ק כ"ג, סי' רס"ג ס"ק ט"ו) - "לכתחילה בודאי טוב לחוש לדברי היראים".
 3. מיקל.
 (א) חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ה אות כ"ג) - "מרן החזו"א צוק"ל לא החמיר כשיטת היראים. כג. מרן החזו"א צוק"ל כתב חדו"ת עד הצפצוף ובערב שבת האחרון לחייו של מרן נ"ע (נלב"ע בליל שב"ק) כתב חדו"ת על מעילה (נדפס בחזו"א על סנהדרין) עד שאמרו לו שכבר צפצפו והפסיק וכן שמעתי מהגר"ח ק שליט"א שמרן החזו"א צוק"ל".
 עי' דעת החזו"א (עמ' כ"ה) - "המ"ב בסי' רס"א ס"ק כ"ג כתב ... מרן זצ"ל כשהיה צריך לעשות מלאכה עשה גם אחרי זמן הדלקת נרות ולא חשש לשיטת היראים".
 (ב) הגרשז"א צ"ל הו"ד בביצחק יקרא (סי' רס"א על מ"ב סוף ס"ק כ"ג) - "דלא נהגו כן אפילו לחומרא".
 (ג) אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ו, ח"ב סי' ו') [לשונו מובא לקמן] - "והשקיעה היתה בפ' ויצא 4.32 והיו עוד אחד עשר מינוטין מהרגע שישבתי בקאר שהיה 4.19 עוד אחד עשר מינוטין למלאכה לכתחילה שאפשר בזה הזמן ליסע בקאר אף דרך רחוקה חמשה פעמים מהשיעור שעד הישיבה, ועוד ישארו איזה מינוטין לתוספת שבת".
 עי' אג"מ (או"ח ח"ד ריש סי' ס"ב) - "יש שנוהגין להדליק הנרות כרבע שעה ויש כשליש שעה ויש גם כחצי שעה כדאיתא במ"ב סימן רס"א ס"ק כ"ג, ובמקומותינו נהגו שליש שעה דג"כ כבר יצאו בזה כל השיטות שכתב בשה"צ אות כ"א דהוא אף כשנחשוב המיל כ"ד מינוט וגם תוספת שבת ע"ז, וכן ראוי להנהיג".
 4. מראי מקומות - בה"ל (סי' רס"ג סעי' ד' ד"ה קודם).

(א) ערה"ש (סעי' ו') – ויש שיטה לראשונים [הראב"ן והר"א ממיץ ביראים] שמפני קושיא זו אמרו דשיעור ג' רבעי מיל של בה"ש הם קודם השקיעה בעוד החמה על הארץ ולדיעה זו גם קודם השקיעה הוי ספק לילה ולדידהו צריך להפריש ממלאכה ולהדליק את הנרות זמן רב קודם השקיעה ולא נתקבלה שיטה זו [והב"ח כתב שיש לחוש לה] ובאמת בדורות הקודמים היו מקדימים לקבל שבת כמעט שני שעות קודם הלילה [ב"ח] ואשרי חלקם וכבר דברנו מזה בסי' רמ"ב סעי' ה' ובסי' רנ"ו סעי' ג' ע"ש [וכ"כ המג"א סק"ט].

ד. ספק בין השמשות: לענין לעשות מלאכה ערב שבת.

1. מחמיר – ב"ח (ס"ק א'), "להכי תני ספק חשיכה דכל שהוא ספק לאדם כגון בין השמשות אפילו אינו יודע בבירור שהגיע בין השמשות ויכול להיות שעדיין יום הוא אפילו הכי אסור לו לעשר וכו' והיינו דא"ל רבה לאריסיה וכו' דמביאו רבינו בסמוך", מג"א (ס"ק א'), "בין השמשות. ואם נסתפק אם היא ב"ה אסור (ב"ח)", תוס' שבת (ס"ק א'), א"ר (ס"ק א'), א"ז ס"ק א', "והוא בין וכו'. פירש הב"ח [ס"א] אפילו ספק אם הגיע בין השמשות והוי ספק ספיקא אפילו הכי אסור", בא"ה (ס"ק א'), גר"ז (סעי' א'), לשונו מובא לקמן, מ"ב (סי' רס"א ס"ק א'), "בין השמשות. ואם נסתפק אם הגיע הזמן לבה"ש ג"כ אסור", ערה"ש (סעי' י"ד), "ודע דכל מה שאסור בבה"ש אסור גם בספק בה"ש [שם סק"א] ואין זה כספק ספיקא".

(א) משום שהוא ספק חסרון ידיעה.

(1) תוס' שבת (ס"ק א').

(2) לבושי שרד (על מג"א ס"ק א').

(3) פמ"ג (א"א ס"ק א') – "ומכל מקום הנך רואה דאפילו באיסור דרבנן לא הוה ספק ספיקא, דספק חסרון חכמה אין נכנס כלל בגדר הספק".

(4) גר"ז (סעי' א') – "ואפילו אם נסתפק לו אם הוא בין השמשות או יום אין זה כלום שכל ספק הבא מחמת חסרון ידיעה אינו כלום שאם הוא אינו יודע אחרים יודעים".

(5) בה"ל (סעי' א' ד"ה בין, ד"ה עירובי) – "דספק חסרון ידיעה אינו נכנס כלל בגדר ספק [ואפילו לענין מעשר דהוא דרבנן וכ"ש לענין הדלקה כ"כ הפמ"ג] משא"כ בין השמשות דהוא ספק לכל העולם [אחרונים]".

(6) ערה"ש (סעי' י"ד) – "מכמה טעמים חדא דספק חסרון ידיעה אינו נכנס בכלל הספיקות".

(ב) וגם משום שהוי שם ספק חד הוא.

(1) מחה"ש (ס"ק א') – "והטעם, כתב בספר תוספת שבת [ס"ק א] דהוי ספק חסרון ידיעה. ולענ"ד אפילו ביום המעונן, דהוא ספק לכל, ומה שהוא ספק לכל העולם אינו בכלל ספק חסרון ידיעה, עיין ביורה דעה סימן ק"י [ש"ך כללי ספק ספיקא אות לד], ואף על גב דאפשר לדחות דאפילו ביום המעונן מקרי חסרון ידיעה, דודאי אינו מעונן בכל העולם, מכל מקום בלאו הכי אתי שפיר ולא מיקרי ספק ספיקא, כמו שכתבו התוספות כתובות בסוגיא דפתח פתוח [ט, א ד"ה ואי בעית] שם אונס חד הוא, דב' הספיקות חד הם, אי הוא לילה או יום".

(2) בה"ל (סעי' א' ד"ה בין) – "ועוד נ"ל דמש"ה לא הוי ספק דהוא משם אחד ספק יום ספק לילה".

(3) ערה"ש (סעי' י"ד) – "ועוד דהכל ספק אחד הוא ספק יום ספק לילה".

א. להחולקים – עי' יו"ד סי' ק"י כללי ס"ס כלל י"ב, לשיטות ומראי מקומות.

(ג) אינו מתהפך.

(1) תוס' שבת (סי' רס"א ס"ק א').

2. מראי מקומות.

(א) ערה"ש (סעי' י"ד) – "ועוד יש טעמים וכל מה שאסור בערב שבת בין השמשות אסור במוצאי שבת בה"ש [וי"א דזהו ספק חשיכה ספק אינו חשיכה שבמשנה ספק חשיכה בע"ש ספק אינו חשיכה במו"ש ודו"ק]".

ב] מה השיעור של מיל - וממילא השיעור של בין השמשות, לפי הפסק שבין השמשות הוי ג' רבעי מיל $\frac{3}{4}$.

א. דעה ראשונה: פסחים (דף צג:) – אדם בינוני עשרה פרסאות ביום – א"כ מ' מיל ב"ב שעות = לפ"ז מיל הוי י"ח דקות – וביה"ש הוי 13.5 דקות.

1. תרה"ד (ח"א סי' קס"ז) – "בשעת הדחק כגון לכבוד שבת ולכבוד אורחים יש לסמוך אדברי הרמב"ם דכתב בסתם דשיעור מליחה היא כמהלך מיל דהיינו חלק שלישית שעה פחות חלק ל' מן השעה, כמו שהוכחנו ממהלך אדם בינוני עשר פרסאות ביום בינוני שהוא י"ב שעות".

2. מחבר (יו"ד סי' ס"ט סעי' ו', או"ח סי' תנ"ט סעי' ב') – "ושיעור מיל הוי רביעית שעה וחלק מעשרים מן השעה".

3. רמ"א (או"ח סי' רס"א סעי' א') – "והיינו כדי שיעור הלוח ג' רביעי מיל אחר שקיעת החמה. ושיעור מיל הוא שליש שעה פחות חלק ל'".

4. לבוש (יו"ד סי' ס"ט סעי' ו', עי' או"ח סי' רס"ז סעי' ב', דלא כדברי סופרים יו"ד סי' ס"ט ס"ק ק"כ) – "די לנו בשהייתו במלח בכדי שיעור מהלך מיל באדם בינוני, שהוא כמו שליש שעה פחות חלק אחד מל' בשעה, דודאי יוצא דמו בזמן הזה".

5. יש"ש (חולין פרק ח' סי' צ"ב, או"ח סי' א' ס"ק א') – "בשיעור מיל, שהוא שליש שעה פחות חלק ל'".

6. ש"ך (יו"ד סי' ס"ט ס"ק כ"ה) – "דהיינו פחות חלק ל' מן השעה לפי חשבון דמהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ביום דהיינו י"ב שעות".

7. בית הלל (יו"ד סי' צ"א ס"ק ג').

8. תוס' יו"ט (פסחים פרק ג' משנה ב') – "ויצא לנו כי לכל מיל רביעית [וחלק] עשרים משעה".

9. בית לחם יהודה (יו"ד סי' ס"ט ס"ק כ"ד, עי' ס"ק ע"ט).

10. יעב"ץ (מגדל עוז, מליחה פרק ב' ס"ק כ"ח) – "שהיה במלח אינו פחות מכדי שליש שעה בקירוב".
 11. פמ"ג (יו"ד סי' ס"ט שפ"ד ס"ק כ"ה).
 12. חוו"ד (יו"ד סי' ס"ט חי' ס"ק כ"ב).
 13. תפארת צבי (שו"ת יו"ד סי' ו' ד"ה והתימא) – "ג' מינוט יותר מרבע שעה, לפי מה דקיימא לן בסימן ס"ט עיין שם בש"ך סק"ה".
 14. ערה"ש (יו"ד סי' ס"ט סעי' ל"ד, עי' סעי' ל"ח) – "כתב הרמב"ם [פ"ו הל' י'] די הילוך מיל שהוא כדי שלישית שעה בקירוב והיינו ח"י מינוטין".
 - ערה"ש (או"ח סי' ר"מ סעי' י"ח) – "ובזוהר ויקרא יש שלא תניק התינוק לאחר תשמיש כדי מהלך שני מילין ולא פחות מן כדי מיל שהם ח"י מינוטין".
 - ערה"ש (או"ח סי' רס"א סעי' ג', סעי' י') – "הוי זמן בה"ש משך הילוך ג' רבעי מיל אחר השקיעה ואח"כ הוי לילה וכפי שחושבין הילוך מיל ל"ח חלקים מששים בשעה הוויין ג' חלקים י"ג חלקים וחצי".
 - ערה"ש (או"ח סי' צ"ב סעי' ב') – "דצריך לחזור ולהתפלל כשלא היה יכול להעמיד עצמו עד שיעור פרסה דהיינו שעה וי"ב מינוטין".
 - ערה"ש (אה"ע סי' כ"ה סעי' ח') – "והבא מבית הכסא אל ישמש מטתו עד שישהא שיעור חצי מיל וזהו ערך ששית שעה".
 - א) אמנם עי' הערה"ש (סי' תנ"ט סעי' ה' - ו') – "וכמה תשהה העיסה בלא עסק ותבא לידי חימוץ כתב רבינו הב"י בסעיף ב' דהוה רביעית שעה וחלק עשרים מן השעה וזהו י"ח מינוטין ... אבל הרמב"ם והרע"ב בפ"י המשנה פסחים פ"ג כתבו דשיעור מיל הוא שני חומשי שעה וזהו כ"ד מינוטין ... ולפי' זה הסכימו הגדולים שכן עיקר ודיעה ראשונה מוכחש בחוש [ח"י סק"י והגר"א סק"ה והגר"ז סעיף י'] אלא שמ"מ יש להחמיר לכתחילה כסברא הראשונה [הגר"ז] והנה בכאן הדיעה האחרונה הוי קולא אבל לענין מליחת בשר הוי חומרא דשיעור מליחה הוא כשיעור הילוך מיל וא"כ לדיעה ראשונה די ב"ח מינוטין ולדיעה אחרונה צריך כ"ד מינוטין ועמ"ש ביו"ד סי' ס"ט".
 15. חזו"א (יו"ד סי' י' ס"ק י"ה, או"ח סי' קכ"ג ס"א, דינים ונהגות פרק י"ז אות ה') – "או"ח סי' תנ"ט ס"ב, ושיעור מיל הוי רביעית שעה וחלק מעשרים מן השעה, כתב בספר מ"ב בבה"ל דבה"מ יש לסמוך אהני דפליגי וס"ל דשיעור מיל כ"ב מינוט וחצי, וכן בשיעור מליחה אין להקל בדיעבד בפחות מזה השיעור, אמנם לפי מה שהעלה הגר"א ז"ל בסוף דבריו לפרש בסוגיא דפסחים צ"ד א', דר"י אחד מעשרה ביום דוקא קאמר ודלא כפרש"י ז"ל שם, וגמ' תרתי קפריך ומסיק דר"י ביממא קאמר, ולפ"ז סרה קו' האחרונים ז"ל, דבאמת יום בינוני היינו י"ב שעות מנ"ה עד שקיעת החמה, אלא ששיעור י' פרסא היינו נמי לאותן י"ב שעות, א"כ אין לנו לזוז מדברי השו"ע דשיעור מיל י"ח מינוט, והגר"א ז"ל החזיק מאד בפ"י הזה מלשון הסוגיא ומדברי הירושלמי יעו"ש, לכ"נ שאין להקל גם בהפ"מ בשעה י"ח מינוט, ובשיעור מליחה יש להקל דיעבד בשיעור הזה, או לחולה גם לכתחילה".
 16. הליכות עולם (ח"ו עמ' ז', עי' עמ' ט"ו, יביע אומר ח"ז או"ח סי' מ"א אות ה').
 17. הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל מליחה הע' פ"ב).
- ב. דעה שניה: פסחים (דף צג:) - מעלות השחר עד הנץ החמה ה' מילין, משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ה' מילין, פשו להו' ל' – א"כ ל' מיל מנץ עד שקיעה = לפ"ז מיל הוי כ"ד דקות [שני חומשי שעה, 2/5] – וביה"ש הוי 18 דקות.
1. הרמב"ם (פסחים פרק ג' סוף משנה ב') – "ושיעורו כדי שיהלך אדם ברגליו הלוך בינוני מיל אחד, והוא כדי שני חומשי שעה מן השעות השוות".
 - א) אמנם עי' החזו"א (או"ח סי' י"ג מכתב ב ד"ה ומש"כ) – "ודברי הר"מ הסותרים הוא באמת שמתחלה הוי סבר ב' חומשי שעה ולבסוף הדר בי ומסתבר דהיא דברכות אחרניתא, וכמו שפי' הגר"א".
 2. רע"ב (פסחים פרק ג' סוף משנה ב') – "אם יש כיוצא בו שהחמיץ. אם יש עיסה אחרת שנילושה בשעה שזו נילושה וכבר החמיצה, אסור. ואם אין שם כיוצא בו, הוי שיעורא כדי שיהלך אדם מיל בהליכה בינונית. ושיעור זה כזמן שני חומשי שעה".
 3. מהרי"ל (הל' אפיית המצות אות י'). עי' הג"ה אות ב' שם, וזה לפי הבנת המג"א סי' תנ"ט ס"ק ג', לשונו מובא לקמן) – "והוא מעט יותר משליש שעה".
 4. הו"ד במג"א (סי' תנ"ט ס"ק ג', עי' סי' פ"ט ס"ק ב', וסי' רס"ז ס"ק א', עי' שעה"צ ס"ק כ') – "ולאות' המחשבים מהנץ החמ' עד שקיעת' הוי ב' חומשי שעה וכ"כ מהרי"ל עמ"ש סי' תמ"ג".
 5. פרי"ח (יו"ד סי' ס"ט ס"ק כ"ו, או"ח סי' תנ"ט ד"ה ומ"ש הוי) – שניהם כתוב, "וכמ"ש בארוכה בסי' רס"א". ול"מ שום פרי"ח שם. אבל הכנפי יונה (לקמן) שכתב שהפרי"ח פסק כ"ד מינוט.
 6. עי' כרתי (יו"ד סי' ס"ט ס"ק י"ז).
 7. כנפי יונה (יו"ד סי' ס"ט ד"ה והעולה) – "המליחה שהוא כשיעור מיל צ"ל כשני חומשי שעה בלי מגרעת והכן נ"ל להלכה למעשה וכן לענין חמץ נ"ל לפסוק כן לקולא בהפסד מרובה. וכן פסק בס' פרי"ח".
 8. מנחת יעקב (סולת למנחה כלל ט"ו דין ח', חק יעקב סי' תנ"ט ס"ק י') – "דעיקר הוא שליש שעה וחלק ט"ו משעה כדעת הרמב"ם".
 9. חנינו בית יהודה (סי' ס') – "שבאיסור דאורייתא אזלינן לחומרא ... צריך במליחה לשהות במלח כדי הילוך ב' חומשין כמ"ש הרמב"ם וברטנורא".
 10. עי' חכ"א (כלל ל' סעי' ט') – "שיעור שהייה במלח לא פחות מכדי הילוך מיל שהוא שיעור י"ח מינוטין. ויש אומרים שהוא שיעור כ"ד מינוטין ונראה לי דראוי להחמיר (כי לדעת דם שבשלו הוי דאורייתא)".
 11. עי' גר"ן (סי' תנ"ט סעי' י') – "שיעור מיל הוא רביעית שעה וחלק עשרים ... ויש חולקין על זה ואומרים ששיעור מיל הוא שני חומשי שעה ... ולענין הלכה העיקר כסברא האחרונה ומכל מקום יש להחמיר כסברא הראשונה אם אין שם הפסד מרובה".
 - א) מראי מקומות – מנחת פתים (על סעי' ו').
 12. קיצור שו"ע (סי' ל"ו סעי' י"א) – "יהא הבשר מונח במלחו שיעור שעה, ובשעת הדחק די כ"ד דקות".

13. יד יהודה (יו"ד סי' ס"ט הקצר ס"ק מ"ד) – "דעת רש"י ורמב"ם ורע"ב דהוא כ"ד מנוטין והרבה והרבה האריכו האחרונים להוכיח ששיטתם עיקר ע"כ אף בדיעבד צ"ע אם יש להקל בפחות משיעור זה".
14. תפארת צבי (שו"ת יו"ד סי' ה') – "לדעתי בפחות מב' חומשין אין להקל אפילו בשעת הדחק. ובשארין דחק כל כך לשהות עד חצי שעה מיהת יש להחמיר לשהות חצי שעה".
15. מעדני השלחן (יו"ד סי' ס"ט ס"ק פ', ס"ק פ"א, ס"ק פ"ב, סי' צ"א פאר השלחן ס"ק רי"ט) – "יש להחמיר".
16. הגר"מ שטרנבוך שליט"א (אורחות הבית פרק ו' סעי' י"ג) – "הבשר יהא מונח במלחו שעה שלמה, ובשעת הדחק גדול די בשיעור מהלך מיל, שהוא כ"ד דקות".

ג. דעה שלישית: פסחים (דף צד.) - ר' יהודה, מעלות השחר עד הנץ החמה ד' מילין, משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ד' מילין, פשו להו ל"ב – א"כ ל"ב מיל מנץ עד השקיעה = לפ"ז מיל הוי 22.5 דקות [ג' שמינית שעה, 3/8] – וביה"ש 16.875 דקות.

1. חק יעקב (סי' תנ"ט ס"ק י').
2. חת"ס (או"ח סוף סי' פ') – "ושיעור מיל במוחלט הוא כ"ב מינוטין כמו שהאריך והוכיח בראיות ברורות שאין עליהם תשובה בחק יעקב סי' תנ"ט סק"י".
- חת"ס (שבת דף לה.) – "עולה לכל מיל כ"ב מינוטין וחצי והוא העיקר וכן פסק החק יעקב סי' תנ"ט".
3. סדר זמנים (סי' י') – "חלילה להקל במליחה ... החשבון כ"ב מינוטין וחצי".
4. מ"ב (סי' תנ"ט ס"ק ט"ו) – "דלענין מליחה דשיעורו הוא ג"כ כדי שיעור הילוך מיל בדיעבד אין להקל אלא א"כ שהה כ"ד או כ"ג מינוט עכ"פ ולכתחילה שיעורו הוא כדי שיעור שעה ואין לשנות".
- בה"ל (סי' תנ"ט סעי' ב' ד"ה הוי) – "בהפסד מרובה אפשר דיש לסמוך על הני פוסקים דפליגי וכל כמה דלא שהה עכ"פ כ"ב מינוטין וחצי אין לאסור ... ועיין בספר סדר זמנים שכתב דגם לענין מליחה יש להחמיר אף דיעבד ולאסור כל זמן שלא שהה שיעור זה".
- א) קשה הנדחי ישראל (פרק ל"א אות ט') – "אך לצורך שבת ... יש לסמוך להקל כששואה שיעור כ"ד מינוטין". אפשר משום חומרא של פסח מחמיר כ"ב מינוטין וחצי. וצ"ע.
- ב) וצ"ע המ"ב (סי' צ"ב ס"ק ג', לגבי מי שהתפלל כשהיה נצרך לנקביו) – "הילוך פרסה. הוא ד' מילין שהוא שיעור שעה וחומש".
- ג) וכן הבה"ל (סי' קס"ג ד"ה ברחוק, לגבי נט"י לסעודה) – "הילוך ד' מילין לאדם בינוני שהוא שיעור ע"ב מינוטין".
- ד) וכן המ"ב (סי' קפ"ד ס"ק כ'), לגבי שעת עיכול לברכת המזון) – "כתבו הרבה אחרונים דמשערינן בזה עד כדי הילוך ד' מילין [שהוא ע"ב מינוט]".
- ה) וכן המ"ב (סי' רל"ה ס"ק ד', לגבי זמן קר"ש של ערבית) – "ואם הוא יודע מתי שקעה החמה ימתין כשיעור ד' מילין שהוא ע"ב מינוט".
5. מהרש"ג (ח"א סי' ל"ח אות א' ד"ה ועתה) – "דכן הוא העיקר".
6. ששכ"ה (פרק מ' סעי' פ"ז) – "ולפחות עשרים-ושלש דקות".

- ד. מראי מקומות – א"ר (סי' רל"ג ס"ק ד', א"ז ס"ק א'), יד אפרים (יו"ד סי' ס"ט על סעי' ו'), מחה"ש (יו"ד סי' ס"ט ס"ק כ"ה), ערך השלחן (יו"ד סי' ס"ט ס"ק י"ב), דר"ת (יו"ד סי' ס"ט ס"ק ק"ט), בה"ח (יו"ד סי' ס"ט ס"ק פ"ט), שונה הלכות (סי' תנ"א סעי' י'), בדה"ש (סי' צ"א ס"ק מ"ג), ילקוט יוסף (יו"ד סי' ס"ט סעי' ס', עמ' שכ"ה), ביצחק יקרא (סי' רס"א סעי' א').
1. גר"א (סי' תנ"ט [ס"ק ה'] ד"ה ושיעור) – "ועיקר כדברי האומרים שהחשבון הוא מהנ"ה עד ש"ה ואין לזוז ממנה ... וס"ל לתוס' דמש"ש אדם מהלך י' כו' היינו מע"ה עד צ"ה כמש"ש. והני ד' מילין שמע"ה עד נ"ה ושמן ש"ה עד צ"ה אינם בחשבון הי"ב שעות לשיטתם דחשבינן מנ"ה עד ש"ה כנ"ל. ולפ"ז נשאר מנ"ה עד השקיעה מהלך ח' פרסאות ליב"ש הנ"ל וא"כ עולה שיעור פרסה לשעה ומחצה".
 2. אולי הגר"א והחק יעקב פסק כרמב"ם [אבל מפורש דלא כמחבר].

- ה. כמה נ"מ - תפילה בציבור (סי' צ' סעי' ט"ז), מים לתפילה (סי' צ"ב סעי' ד'), שתה יין (סי' צ"ט סעי' ב'), נט"י ללחם (סי' קס"ג סעי' א'), מים אחרונים (סי' קפ"א מ"ב ס"ק ב'), מ"ב (סי' ר"מ ס"ק נ"ד), בין השמשות (סי' רס"א סעי' א'), צאת הכוכבים (סי' רצ"ג סעי' ב'), חמץ בפסח (סי' תנ"ט), מליחה (יו"ד סי' ס"ט).
1. עי' יו"ד סי' ס"ט סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ג] מה הזמן של לילה.

א. סתירה בגמרות.

1. פסחים (דף צד.) – "משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין".
2. שבת (דף לד:) – אחר ג' רבעי מיל.

ב. דעה ראשונה: יש תחילת שקיעה, מתי שגוף השמש נכסה מעינינו - וסוף השקיעה [או תחילת שקיעה שניה], כשנשקע גם אור השמש מרוב הרקיע לבד לצד המערבי, ומאז מתחיל ביה"ש.

1. י"א ר' האי גאון (כדאי' ברשב"א, וארחות חיים).
2. תוס' (ברכות דף ב: ד"ה דילמא).
3. ר"ת (תוס' שבת דף לה. ד"ה תרי, ס' הישר שבת סי' קפ"א).

4. רמב"ן (תורת האדם אבילות ישנה, עמ' רנ"ב).
5. רא"ה (ברכות דף כז:) – "שמתחלת שקיעתה עד כדי מהלך שלשת מילין ורביע מיל יום גמור ואחר כדי מהלך שלשת חלקי מיל בין השמשות כדמוכח בשבת (דף ל"ד)".
6. סמ"ג (עשה ל"ב).
7. רא"ש (תענית פרק א' סי' י"ב) – "ואף על גב דאמרין בפסחים פ' מי שהיה טמא (דף צד א) דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים ה' מילין פר"ת היינו מתחילת שקיעת החמה כשהחמה מתחלת ליכנס בעביו של רקיע אבל שקיעת החמה היינו סוף שקיעה והוא זמן צאת הכוכבים".
8. ריטב"א (שבת דף לה. ד"ה והקשה, תענית דף יב: ד"ה ואחר, דף כו. ד"ה בשלשה).
9. ר' ירוחם (ני"ב ח"א, ס"ה-ב') – "ותרץ רבינו תם דשני שקיעו' הן שקיעה ראשונה היא היא דפסחים והיא משתשקע החמה בעובי הרקיע ונסתלקה זריחתה מעל הארץ והיא הולכת עובי הרקיע כשיעור ארבע מילין והשקיעה דאמרין הכא בשבת היא סוף השקיעה כשמתחלת לצאת מעובי הרקיע ומהלכת מאחורי הכיפה ואז פני מזרח מאדימים".
10. ר"ן (שבת דף טו. ד"ה אמר רבה, יומא דף ב: ד"ה ת"ר ועניתם).
11. השלמה (שבת דף לד:).
12. תוס' רי"ד (שבת דף לד: מהדורא ג').
13. מ"מ (שבת פרק ה' הל' ד') – "ודע שר"ת והרמב"ן ז"ל פירשו ששתי שקיעות הן ... והביאו ראיות לזה שיום הוא משהחמה נעלמת ממנו עד סוף השקיעה הזאת ובתחלת השנית וכן הדברים נראין".
14. מהרי"ק (סי' קע"ג) – "צריך לומר דפלג המנחה מתחיל מעט קודם תחילת שקיעת החמה ולא יותר דהא ר' יודא גופיה אית ליה פ' מי שהיה טמא (דף צד) דמתחילת שקיעת החמה עד צאת הכוכבים מהלך ד' מילין ולעולא ולרב' מהלך ה' מילין והדבר ידוע כי אפילו מהלך ד' מילין הוא כמו שעה אחת ... ואפ"ל בין השמשות דרבי יודא לא הוי כ"א ג' חלקי מיל קודם צאת הכוכבים לרבה ותרי תלתי לרב יוסף דהוי טובא אחר התחלת שקיעת החמה כדמוכח סוף פר' במה מדליקין (דף לד) וכדכתבו שם התוס'".
15. מאירי (שבת דף לד: נדה דף נג. ד"ה שאר).
16. רוקח (סי' נ"א) – "והא דאמר בפ' מי שהיה טמא משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ה' מילין היינו כשמתחלת החמה בעובי הרקיע בחלוני' עד שתעבור ה' מילין אבל בפ' ב"מ משתשק' שכבר בעובי הרקיע".
17. העיסור (הל' מילה ח"ג).
18. אהל מועד (שער השבת דרך ב').
19. ר' פרץ (הג' הסמ"ק סי' צ"ו אות מ"א) – "צ"ע בשבת בסוף במה מדליקין דמשמע בגמר שקיעה אז מתחיל בין השמשות דהיינו קודם צאת הכוכבים. ושמא לפי שאין העולם בקיאים בגמר שקיעה להכי נהגו להמתין עד צאת הכוכבים".
20. מהרי"ל (סי' קנ"ב [קס"ג]).
21. נמוקי יוסף (שבת דף לד:).
22. ע"י מהר"ח או"ז (סי' קפ"ו).
23. וכן פסק.
- (א) מחבר (סי' רס"א סעי' ב').
- 1) אמנם ע"י גר"ן (פסקי הסידור, סדר הכנסת שבת), הו"ד בקצות השלחן (ח"ג עמ' ס"ט) – "אבל אין לסמוך כלל להקל על פי מ"ש הרב ב"י בש"ע הלכות שבת בשם יש אומרים והיא דעת רבינו תם וסיעתו שעד כדי הילוך ג' מילין ורביע שהוא קרוב לשעה בינונית אחר השקיעה הוא יום גמור ואח"כ מתחיל בין השמשות דר' יהודה והוא כדי הילוך ג' רבעי מיל שאז הוא זמן צאת הכוכבים וליה ודאי כמארז"ל שמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים הוא כדי הילוך ד' מילין **כי כבר חזר בו** הב"י בשלחן ערוך יורה דעה הלכות מילה ופסק בפשיטות דאחר השקיעה מיד הוא בין השמשות".
- (ב) רדב"ן (סי' אלף שני"ג).
- (ג) רמ"א (דר"מ הארוך סי' רס"א ס"ק א').
- (ד) פרישה (סי' רס"א ס"ק ד').
- (ה) שו"ת הב"ח (סי' קנ"ד) – "וכן מנהג כל ישראל".
- (ו) מג"א (סי' של"א ס"ק ב') – "אבל במדינתנו לפעמים אין מקבלין שבת עד סמוך לרביעית שעה לצ"ה כמ"ש סי' רס"א א"כ ה"ה לענין מילה יש לסמוך על זה למולו בשבת דהא כל גדולי הפוסקים סוברין כן".
- (ז) תוס' שבת (ס"ק י"א, סי' של"א ס"ק י') – "והיינו מסוף שקיעה".
- (ח) חת"ס (או"ח סי' פ') – "קבלתי גם מרבתי כי ההלכה רווחת בזה בלי שום פקפוק כדעת המג"א רס"י של"א, וכל האחרונים כבר הסכימו כן יע"ש באלי' רבה [ס"ק ב] ותוס' שבת [ס"ק י] שתפסו במוחלט שיעור בין השמשות אינו כ"א ג' רביעי מיל קודם צאת הכוכבים והוא מסוף שקיעת החמה לתחת האופק ... והנה אנחנו כולנו במדינות אלו עושים במלאכה עש"ק עד קרוב לשעה או ג' רביעי שעה קודם צאת הכוכבים, נמצא **אנו תופסים במוחלט כשיטת ר"ת**".
- (ט) אוצר הברית (פרק ט' סי' ה' הע' ד') מס' חנה דוד (להל"ק מקאלשיטץ) ליקט ע' פוסקים ראשונים ואחרונים שפסקו כר"ת.
- (י) קונ' בין השמשות (שבסוף ספר דברי חיים עמ"ס ב"מ, נערך ע"י הגר"י שמרלר), שליטת קפ"ג פוסקים ראשונים ואחרונים שפסקו ונהגו כדעת ר"ת.

ג. **דעה שניה: ביה"ש הוי מיד אחר שקיעה, ורק הצה"כ של פסחים צריך ד' מילין.**

1. מהר"ם אל אשקנז (סי' צ"ו), ר' שרירא גאון, ר' האי גאון, ר' נסין גאון, ר' אברהם בן הרמב"ם, משמע מהרי"ף (דף טו., כדאי בבה"ל), רמב"ם (מו"נ ח"ב פרק ח'), רש"י (דף לה. ד"ה כרמל, כדאי בבה"ל, "כרמל. הר שעל שפת הים, וחמה סמוך לשקיעתה נראית על ראשי ההרים, ובכדי שירד ויטבול ויעלה הוי לילה"), ראב"ן (סי' ב', ובהשמ"ש הוי משקה"ח עד צה"כ, כל ד' מילין). וכן פסק.

(א) מהר"ל (שבת דף לד:).

(ב) ש"ך (יו"ד סי' רס"ו ס"ק י"א) – "מהר"ם אלשקר".

(ג) ערוך לחם (למהריק"ש, או"ח סי' רס"א).

(ד) גר"א (סי' רס"א על סעי' ב' ד"ה שהוא, ס"ק י"א) – "וקושיית תוס' הנ"ל מהא דפסחים צ"ד א' נראה דלא קשה כלל כי ודאי שיציאת הכוכבים וביאתן שוין וכן ביאת האור ויציאתו שוין שלכן במדינות הנוטים לא באה האור כלל בקיץ אבל כוכבים עומדים אבל צה"כ דפסחים היינו פל הכוכבים שאין כל הכוכבים נראים עד שיהא לילה משיטהר האור לגמרי מחמת קטנות הכוכבים דומיא דקאמר שם מע"ה עד נ"ה דבע"ה עדיין כוכבים עומדים זמן הרבה ועד שתנץ החמה הוי ד' מילין כן מש"ש משקיעת החמה עד צה"כ היינו ג"כ שיצאו כל הכוכבים דכך הוא מדת עובי הרקיע דקא מיירי בסוגיא דפסחים שם וז"ש בשבת שם ולא כוכבים קטנים שאינן נראין אלא בלילה ר"ל אחר ביאת האור שאז נראין כל הכוכבים הקטנים ג"כ כנ"ל אבל יציאת הכוכבים דאמרינן בכל מקום שהוא לילה הוא בג' כוכבים לבד ובינונים כמ"ש בשבת והוא חילוק בתרתי והן נראין כהכסיף העליון והשוה לתחתון ולפי שצריך בקיאות גדולה בזה לידע ג' כוכבים לבד והיו בינונים".

(ה) גר"ז (פסקי הסידור, סדר הכנסת שבת), הו"ד בקצות השלחן (ח"ג עמ' ס"ז) – "כבר חזר בו הב"י בשלחן ערוך יורה דעה הלכות מילה ופסק בפשיטות דאחר השקיעה מיד הוא בין השמשות וכן פסק הש"ך שם וכן פסק הפרי חדש לאורח חיים סימן תרע"ב. וטעמם ונמוקם עמהם כי רבינו תם וסיעתו יחידיא נינהו נגד הגאונים הראשונים רב שרירא ורב האי בנו (הובא לשונם בתשובות ר"מ אלשקר סימן צ"ו) ואחריהם רבינו חננאל (בש"ל) והרי"ף והרמב"ם והראב"ן וסיעתם ונגד ר"י בעל התוספות ובעל העיטור וסיעתם ואינהו בתראי וחלקן על רבינו תם וכ"כ הרא"ש בשם הרב רבינו יונה. ומה גם כי דעת זו הוא נגד החוש ופליאה נשגבה שהרי שיעור ד' מילין מהשקיעה עד צאת הכוכבים שבדברי רז"ל בגמרא מבואר שם בפירוש בגמרא שהוא שיעור אחד ממש כשיעור ד' מילין שמן עמוד השחר עד נץ החמה ובעת עליית עמוד השחר נראה בעליל שהרקיע הוא מלא כוכבים ולא ג' כוכבים בלבד וככה הוא ממש ודאי בסוף הלוח ד' מילין אחר השקיעה אבל זמן תחלת הלילה לענין מצות של תורה שהוא בצאת וראיית ג' כוכבים לבד ודאי שהוא מוקדם הרבה לזמן צאת וראיית כל הכוכבים כמו שנראים בעת עליית עמוד השחר ועוד יש פליאות עצומות מהחוש על דעת זו וגם ראיות רבות ועצומות מסוגיות התלמוד לדעת הגאונים הגם שאין דבריהם צריכים חיזוק כנודע שדבריהם דברי קבלה".

(1) עי' גר"ז (סעי' ה') – "זמן תוספת זה מלפניה הוא מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות והוא כדי ג' מילין ורביע שמתחלת השקיעה עד צאת ג' כוכבים הוא מהלך ד' מילין ובין השמשות הוא קודם צאת הכוכבים מהלך ג' רביעי מיל נשארו ג' מילין ורביע מתחלת השקיעה עד בין השמשות והזמן הזה אם רצה לעשותו כולו תוספת עושה רצה לעשות ממנו מקצת עושה ... ומכל מקום לכתחילה יש להחמיר שלא לעשות מלאכה אם קיבל שעה ורביע זמניות קודם תחלת השקיעה לפי שיש אומרים שמתחלת השקיעה ואילך הוא לילה גמור מן התורה (שאינו זמן ראיית ג' כוכבים בינונים לפי דבריהם) ובין השמשות שהוא כדי הלוח ג' רביעי מיל קודם תחלת השקיעה ופלג המנחה הוא שעה ורביע זמניות קודם תחלת השקיעה".

(2) קצות השלחן (ח"ג עמ' ס"ט ס"ק ט') – "והנה אדמו"ר בשו"ע סי' רס"א נמשך אחר הב"י ופסק ג"כ כשיטת ר"ת ותמיהני שמו"ל השו"ע לא נתעוררו להעמיד שמה בתור הגהה את דברי אדמו"ר הללו שבסידור שנוגע למעשה הלכתא רבתא לשבתא, ובכלל מהראוי להעמיד בשו"ע אדמו"ר כל הדינים שבסידור חולק על השו"ע כל דבר על מקומו. וכתבתי זה אולי יתעוררו המדפיסים שיבואו לחזור ולהדפיס את השו"ע לתקן את זאת לזכות הרבים".

(ו) מהרש"ג (ח"א סי' ל"ח אות א'), ועוד.

(ז) חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' קכ"ז אות קי"ב, מעשה איש ח"ד עמ' קכ"א) – "אין הלכה כרבינו תם. הגאון הביא ראיות ברורות שאין מה להשיב עליהן, והוסיף שאינו זקוק אף להתרת נדרים (מהגר"ח קניבסקי שליט"א). כאשר נשאל פעם אם יש מקום להחמיר לנהוג כשיטת ר"ת בזמן בין השמשות. השיב: **בדברים שמפריעים לסדרי החיים - אין צריך להחמיר**".

(ח) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קכ"ו אות קי"א) – "לפני שנים אמר לי מו"ר שבמוצש"ק נוהג שלא לעשות מלאכות דאורייתא עד זמן דר"ת, **אבל מלאכות דרבנן** עושה מיד לאחר מעריב ואמר לי שגם אש מכבה כי זה מלאכה דרבנן ורק להדליק אש דהוי ממלאכות דאורייתא לא מדליק, ולכן לא מדליק בהבדלה. אמנם בשנים תשל"א ובתשל"ב ועוד שנים הייתי נוכח כשמו"ר הדליק נרות חנוכה במוצש"ק וראיתי שהדליק כמה רגעים לפני זמן דר"ת וכן אמר לי במפורש שלא מחמיר לחכות לזמן דר"ת, וכן במוצאי יוה"כ הי' נוסע לביתו מביהכ"נ במכונית (של הרב סטפנסקי) לאחר מעריב וזה הי' כחמישים וחמש - ששים רגעים לאחר השקיעה ומיד הבדיל ואכל, וע"ע להלן".

3. **תלוי באופק שלהם, גם בדעת הגאונים.**

(א) גר"א (ס"ק י"א) – "ולפ"ז השיעור מן השקיעה עד הלילה אינו אלא ג' רביעי מיל ואף שבמדינתנו יותר הוא כנ"ל לפי שינוי האופקים ושינוי הזמן והזמן של הד' מילין ושל ג' רביעי מיל הכל על אופק שלהם בא"י ובבבל".

(ב) בה"ל (סי' רס"א סעי' ב' ד"ה מתחלת, ד"ה שהוא, סי' רצ"ג סעי' ב' ד"ה ג') – "כמו שכתב הגר"א בבאורו ששעור הגמרא נאמר רק על אופק בבל או א"י".

ד. להלכה.

1. כחומר שתי השיטות.

(א) אג"מ (או"ח ח"ד ריש סי' ס"ב) – "ודאי יש לנו להחמיר בענין זמני השקיעה וצה"כ כחומר שתי השיטות וכן היינו נוהגין במקומותינו ... ואינו כלום אף כשנוהגין כהגר"א בכל דבר דגם בכל דבר אם הוא לקולא לא שייך ליחידים לנהוג דהא אינם תלמידיו שהורה להם, ותלמידיו לא היה להם רשות להורות לאחרים כמפורש בהא דחלב דאיתירא (פסחים נ"א ע"א) דרבב"ח שהיה תלמיד ר' יוחנן ושאל מר' יוחנן וראה איך שאכלו היה אוכל ג"כ דאיתירא, ולבנו אמר שאסור לו לאכול משום שהוא לא היה יכול להורות בזה אף לתלמידיו ולבניו כיון שלא היה יכול להכריע בעצמו וכדבארתי בספרי דב"מ בשבת סימן י' ענף ב', וכן הוא בכאן דתלמידי הגר"א כשלא הכריעו בעצמן אלא מחמת שהורה להם רבן הגר"א יכולין בעצמן לעשות אף לקולא אבל אין יכולין להורות לאחרים, ורק כשכבר נעשה מנהג באיזה עיר גם לקולא יש להורות כן במקום שהוא אבל היחיד אינו יכול לעשות לקולא כהגר"א במקום שנוהגין כשיטה האחרת, שלכן במוצאי שבת צריך להמתין עד אחר שיהא צה"כ גם לר"ת שהיה במקומותינו ביוראפ אחר ע"ב מינוט".

(ב) דברי יואל (הג"ה על דרך החיים זמן הדלקת נרות הע' א', עי' ח"א סי' י"ח) – "למעשה לענין הדלקת נרות וקבלת שבת החמורה מאד בודאי ראוי להחמיר כדעת הגאונים ... לחשבון בהמ"ש של ר"ת צריך בקיאות הרבה ... שמשנתה לפי זמני השנה ולפי מדינות הישוב - וא"כ חלילה להקל להדליק בע"ש אחר שקיעת החמה".

(1) Halachically Speaking (ח"ב מספר ז' עמ' י') -

It used to be the practice of chassidim to do melachah on Friday until 58.5 minutes after sunset. Harav Aharon Kotler zt"l met with the Satmar Rebbe zt"l and expressed his concern that the sight of openly frum men doing melachah after sunset would cause a severe laxity in Shabbos observance in America. The outcome was that everyone started Shabbos at sunset, and the yeshivish world would accept Rabbeinu Tam on Motza'ei Shabbos and wait seventy two minutes for Shabbos to be over.

(ג) ישראל והזמנים (ח"א סי' כ"ג פרק ב').

(ד) ילקוט יוסף (סעי' ה') – "הדבר ברור שאין להקל ח"ו לעשות מלאכה אחר השקיעה שלנו, שכבר פשט המנהג כדעת הגאונים. וחס ושלום לפרוץ גדר ולהקל כשיטת רבינו תם, ורק לחומרא בצאת השבת אנו מחמירים כדעת רבינו תם".

ה. כשרואים הסימן של הכוכבים, האם צריך השיעור של ד' מילין - בדעת ר"ת.

1. שוב לא צריך השיעור של ד' מילין.

(א) בה"ל (סי' רצ"ג סעי' ב' ד"ה עד, עי' סי' רס"א סעי' ב' ד"ה קודם) – "מצאתי בספר מנחת כהן דאפילו לר"ת מכיון שאנו רואין סימן הכוכבים שוב אין להקפיד עד שלא נשלם השעור דד' מילין".

(ב) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ב ד"ה אבל) – "אין כל המקומות שוין דתלוי זה בהאופקים כדאיתא בהגר"א סימן רס"א ובמ"ב שם ובבארור הלכה ובעוד מקומות והוא בין לקולא בין לחומרא".

(ג) דברי יואל (הג"ה על דרך החיים זמן הדלקת נרות הע' א', עי' ח"א סי' י"ח) – "לחשבון בהמ"ש של ר"ת צריך בקיאות הרבה ... שמשנתה לפי זמני השנה ולפי מדינות הישוב".

(ד) תבואות שמ"ש (יו"ד סי' צ"ב) – "ובאמת שחרה לי על קצת מתחסדים שמחמירים שלא להוציא את השבת עד ד' מילין אחר השקיעה, ותולין זה בר"ת, והוא חומרא טפלה וטעות גמורה, וח"ו אם יעלה על דעתו של ר"ת לפסוק כן במקומינו, והלא מקרא מלא בתורה, ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה, ורק כפה"ד די בעשרים דקות אחרי השקיעה שהוא זמן צאת הכוכבים, ואם ירצה להחמיר יוסיף עוד עשר דקות אחרים להוציא הספק מלבנו".

(ה) אור יצחק (ח"א או"ח סי' קי"ז) – "מהו זמן רבינו תם. תשובה: אין ספק שדבר זה משנתה לפי האופק, ובכל מדינה הוא זמן אחר, והעיקר לענ"ד לנהוג לפי עיקר הסימן שיש לנו הנזכר בשו"ע או"ח סי' רצ"ג סעי' ב', וז"ל המחבר: צריך ליהזר מלעשות מלאכה עד שיראו ג' כוכבים קטנים ולא יהיו מפוזרים אלא רצופים וכו', ע"כ".

(1) שעה זמניות – דברי יואל (הג"ה על דרך החיים זמן הדלקת נרות הע' א', עי' ב').

2. מראי מקומות – נטעי גבריאל (חנוכה פרק ג'), נשמת שבת (סי' שמ"ב סוף אות שס"ב, סוף אות שס"ד, לשונו מובא לקמן).

(א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על בה"ל סעי' ב' ד"ה מתחילת) – "היאך אפשר לומר שהכוכבים הנראים לבתר ד' מילין הם בינונים, וע' בביה"ל סרצ"ג (אס"א) ד"ה עד, שאף לר"ת אין להקפיד על שיעור ד' מילין אם רואה כוכבים, והוא חידוש גדול, ולפי"ז אין בין ר"ת לשיטת הגאונים אלא לגבי השקיעה הנראה לעינינו".

(ב) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' מ"א בהג"ה) – "והרי ר' יהודה התנא בודאי דמיירי לפי אופק ארץ ישראל, (כדאמרין שבת עג: תנא בא"י קאי), ולדבריו הדרא קושיא לדוכתה, שהרי עינינו הרואות שאחר שיעור מיל או מעט יותר השמים מלאים כוכבים. ועוד הרי מרן השלחן ערוך איתן מושבו היה בארץ ישראל, וכותב דברי ר"ת כפסק הלכה, וכי דיבר רק ליושבי אירופה שהנשף מתאחר עד צאת הכוכבים. הלא ודאי עיקר דבריו גם לתושבי ארץ ישראל. ואעפ"כ לא חשש לקושיא זו, שכאילו זהו נגד המציאות, אלא ודאי דה"ט כמ"ש התוס' (שבת לה א'), שהקשו במאי פליגי הני תנאי ואמוראי, הא משעת צאה"כ הוי לילה, ותיצצו, משום דאמרין לקמן לא כוכבים גדולים הנראים ביום, ולא קטנים הנראים בלילה, אלא בינונים, ור' יהודה מספקא ליה בכל הכוכבים הנראים אחר שקיעה עד שהכסיף העליון אם הם בינונים אם לאו וכו'. ע"ש".

ו. זמן בניו יורק (New York).

1. נ' דקות הוי ע"ב [לפ"ז צה"כ לר"ת אחר נ' דקות, לפי גאונים אחר בערך ט' דקות] – אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ב, יו"ד ח"ב סי' ע"ט, אבל הא לענין זה אין כל המקומות שוין דתלוי זה בהאופקים כדאיתא בהגר"א סימן רס"א ובמ"ב שם ובבארור הלכה ובעוד מקומות

והוא בין לקולא בין לחומרא, ולכן **בפה אמעריקא בעירנו נוא יארק וכן נוא דזוירזי וכל מקומות הקיץ בהרים** שבאלו מקומות הייתי בעצמי, אבל כפי ששמעתי כמעט רוב ערי אמעריקא הוא כן, אשר חמשים מינוט אחר שקיעה כבר כל השמים מלאים כוכבים והוא חשך כבאמצע הלילה ולא פחות מבמקומותינו ביוראפ אחר ע"ב מינוט ויותר, שא"כ לפי עצם הדין לענין המחלוקת דהגאונים צריך לחלק החמשים מינוט לט"ז חלקים כמספר ט"ז רבעי מיל שכל חלק הוא שלשה מינוט ושמינית, ויהיה תשעה מינוט הראשונים ויותר מעט ביה"ש דהוא ספק יום ספק לילה לשיטת הגאונים שסובר כן הגר"א, ותשעה מינוט האחרונים ויותר מעט ביה"ש לר"ת ודעימיה שהוא ספק יום ספק לילה, ושלשים ואחד מינוט ויותר מעט הוא להגאונים לילה ודאי ולר"ת ודעימיה יום ודאי".

(א) **אג"מ** (אה"ע ח"ד סי' פ"ד אות ה') – "וזמן ק"ש דערבית בנוא יארק הוא ערך ג' רבעי שעה אחר שקיעה".
(ב) **אג"מ** (או"ח ח"ד סי' ע"ד בישול אות מ') – "קיי"ל (בסי' שמ"ב) שאמירה לגוי בבית"ש שרי במקום מצוה. עד כמה זמן אחרי השקיעה אפשר לומר לנכרי להדליק אש שנכתבה תחת הקדירה לצורך סעודת שבת. תשובה: אף שכיון שהוא איסור דרבנן יש להקל כשיטת ר"ת מ"מ במקומנו לא ידוע בברור דאפשר גם לר"ת הוא רק **ארבעים מינוט** אחר שקיעה דלכן אין להקל לומר לנכרי שידליק האש אלא רק עד חצי שעה אחר השקיעה".

(1) נראה שהאג"מ מסופק, שאולי גם אחר מ' דקות, הוא שוה כע"ב דקות.
(ג) **אג"מ** (ח"ד או"ח סי' ק"א אות ו') – "זמן הדלקת נר חנוכה שיותר עדיף הוא לע"ד עשרה מינוטן אחר תחלת השקיעה ויש לזה טעמים נכונים ויתן שמן שיהיה כדי להדליק שעה בערך כי תהיה הדלקתו בכאן ערך חצי שעה אחר צאת הכוכבים".

(1) נראה שבשיל מצוה דרבנן, די מ' דקות.

(ד) **מן הראוי להחמיר ע"ב דקות וכ"ש בני תורה וירא שמים**, אין צריך זה מדינא, ואין להחמיר צ"ו דקות – **אג"מ** (או"ח ח"ד סי' ס"ב, "ולפ"ז יש להתיר במוצאי שבת לאחר חמשים מינוט לאלו שממחרין לאיזה צורך, ואף בלא צורך אין חיוב למחות, אבל לכתחילה מן הראוי יותר מן הדין אף שכבר מותר כדאיתא בב"ח ריש סימן רצ"ג ובפמ"ג במשכבות שם ובמ"ב סק"א, שלכן מהראוי גם כאן להמתין עד הע"ב מינוט. וכ"ש לבני תורה וירא השי"ת יש להם לחכות ע"ב מינוט כמו שהורגלו במקומות דיוראפ אף שכאן אין צורך לזה מדינא. אבל אף לבני תורה וירא השי"ת אין להם להחמיר בכאן עד אחר צ"ו מינוט אף שביוראפ נזהרו הרבה אף לאחר חשבון דהע"ב מינוט שהוצרכו להמתין מצד האופק דשם ומצד שעות זמניות משום שהחמירו כהסוברין דהמיל הוא כ"ד מינוט, דכיון שכאן מדינא כבר אין לחוש אחר חמשים מינוט כבר איכא חומרא גדולה לחכות הע"ב מינוט שלכן אין להחמיר אף להיחידים ביותר מזה".

2. ס' דקות הוי ע"ב – הגר"א הנקין זצ"ל (עדות ישראל עמ' ק"נ, "ונסיון מורה שבקיץ נראין כוכבים בערך שעה אחר השקיעה, ובחרף בערך שלשת רבעי שעה"), עי' קובץ הלכות (שבת ח"א פרק א' סעי' א'), בין המצרים פרק כ"ב סעי' א').

3. א"כ, אם ארץ ישראל מ' דקות, לפ"ז צה"כ לר"ת אחר מ' דקות (ויביע אומר, ודברי יואל, אחר ע"ב דקות. עי' לעיל אות ד'), ולפי הגאונים אחר בערך 7.5 דקות.

(א) נ"מ – עי' פסקי תשובות (סי' שמ"ב אות א'), מאור השבת (מכתב בתוך פסקי תשובות שם, עמ' רס"ו).

(ב) לפ"ז צ"ע על ששכ"ה (פרק כ' הע' קפ"ה [דפו"ח, הע' רי"ג], פרק מ"ו סעי' כ'), והו"ד בשערי מוקצה (קונ' שבות עמירב, בסיס לדבר האסור הע' ס"א) – "והמנהג אצלנו בני א"י שזה בערך במשך 15-20 דקה משקיעת החמה".

4. נשמת שבת (סי' שמ"ב סוף אות שס"ב, סוף אות שס"ד) – "מה שכ' עוד בשו"ת אגר"מ (חאו"ח ח"ד סי' ס"ב) דלשיטת ר"ת צאה"כ בעיר נוא-יארק הוא בחמישים מינוט לאחר שקעה"ח, שאז רואין בנוא-יארק אותן הכוכבים שהיו רואין בארצות אירופא (מדינת רוסיא) כשיעור 72 מינוט אחר שקעה"ח יעו"ב, ליתא ואין לו הבנה, דאין שום סברא בעולם לומר דשיעור ר"ת נאמר על ארצות אירופא (מדינת רוסיא)".

ז. מנהג ארץ ישראל.

1. כגאונים ולא כר"ת.

(א) **מ"ב** (סי' של"א ס"ק י"ד) – "אבל כמה פוסקים מחמירין בזה וס"ל דמעת שנתכסה החמה מעינינו עד יציאת ג' כוכבים בינונים הוא הכל בכלל ביה"ש וכ"כ הברכי יוסף דנתפשט כן המנהג בכל ערי א"י וכ"כ בספר זכור לאברהם ובספר סדר זמנים".

(ב) **הר צבי** (הו"ד בציץ אליעזר ח"ז סי' ס"ב אות ד') – "בא לציון לדברי הגאון הגרצ"פ פרנץ ז"ל רבה של ירושלים במכתבו בקונטרס דובר מישרים, שקובע ג"כ, כי זה כמה וכמה דורות שנהגו בארץ ישראל להלכה למעשה כשיטת הגאונים הקדמונים, וכי 'כל עין רואה דסוגיין דעלמא קבעו להלכה שיטת הגאונים, וכגון דא אמרו רז"ל מנהג עוקר הלכה, דהכוונה ג"כ דמנהג קובע הלכה, ובפרט מנהגם של גדולי הדורות שלפנינו המפורסמים בתורתם ובצדקתם וכו', לזאת 'למעשה אין בכוחותינו לשנות ולהשיג גבולי עולם שגבלו לנו ראשונים זה מכמה דורות שמעזו וקבעו לנהוג כשיטת הגאונים בארץ ישראל' עיי"ש".

(ג) **הגרשז"א** זצ"ל (הליכות שלמה חנוכה פרק ט"ז ס"ק ל"א, פסח פרק ה' ס"ק י"ז) – "דעיקר מנהגנו בארץ ישראל הוקבע כדעת הגאונים, וגם אלו הנוהגים להחמיר עכ"פ בדאורייתא כרבנו תם, לא קיבלו עליהם דבר זה אלא בתורת חומרא".

(ד) **הגרשי"א** זצ"ל (צהר ח"ג עמ' נ"ג אות ג') – "אמאי אין נוהגים כשיטת ר"ת לענין צאה"כ בארץ ישראל, הא רוב פוסקים ס"ל כן, וכן דעת המחבר והרמ"א, ולא גרע משאר ספק דאורייתא שצריך להחמיר בו. תשובה – דנתקבל המנהג בא"י כשיטת הגר"א, אבל יש יחידים שמחמירים בדיני דאורייתא כמו בשבת וביוה"כ. אבל באמריקא מחמירים ועושים כר"ת".

הגרשי"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ג אות י"ח, הע' ל') – "בחז"ל מחוייבים ע"פ דין לחוש לר"ת ולא בארץ ישראל דהאופקים שונים לגמרי, דהרי החזו"א היקל בצאת הכוכבים נגד ר"ת, ואין חילוק בין הקיץ לחורף, וטירחא דציבורא לא משנה שום דבר. (אכן מנהג רבינו לעצמו להקפיד על זמן ר"ת במוצ"ש [חוץ ממוצ"ש דחנוכה])."

(ה) **ציץ אליעזר** (ח"ז סי' ס"ב) – "כי עלינו לסמוך ולנהוג בדרך כלל כשיטת הגאונים ואנשי ארץ ישראל מאז ומקדם לפני שנות דור, ולא משנה הדבר אם לאחר מיכן מחפשים ומצאים עוד כמה וכמה דיעות רוא"ח דקיימה בשיטת ר"ת".

(ו) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' מ"א אות ב') – "שהמנהג הפשוט בירושלים ובכל ארץ ישראל וסביבותיה כדעת המהר"ם אלשקר, וכמ"ש ... מסקנא דדינא שתינוק שנולד בערב שבת עשרים דקות אחר השקיעה, בימי ניסן ותשרי שהיום והלילה שווים, נחשב לילה ודאי, ונימול בשבת, שהיא מילה בזמנה ודוחה שבת, אבל אם נולד קודם לכן, יש לדחות המילה ליום ראשון שאחר השבת".

(ז) שמ"ש ומגן (ח"א סי' ה', ח"ב סי' י"ח, תבואות שמ"ש יו"ד סי' צ"ב).

(ח) ילקוט יוסף (דפו"ח, שבת ח"א-ד' סי' רצ"ג) – "העיקור הוא כשיטת הגאונים".

(ט) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' רס"א ס"ק ג').

(י) מאור השבת (מכתב סוף פסקי תשובות על סי' שמ"ב) – "וכידוע שבחו"ל צה"כ מאוחר מא"י, וידוע שבא"י נתקבלה שיטת הגאונים כדבר מוחלט שאין לערער אחריו. ורק שלחומרא הרבה מחמירים כר"ת ולא לקולא".

2. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק י"ד סעי' ו'-י').

(א) אג"מ (יו"ד ח"ד סי' י"ז אות כ"ו) – "בדבר מה שאמרתי שיש להקל בדיעבד בעשיית הפסק טהרה עד ט' מינוט אחר שקיעה, ודאי הנוהגים כשיטת הגר"א אף לקולא במוצאי שבת אין להם להקל בזה, דהא יהיו תרתי קולא דסתרי, כדכתב כתר"ה, והוא פשוט וברור. אבל תמה אני מי התיר להם דבר כזה, וכי הם יכולים להכריע בדיון זה נגד מנהג אבותינו ורבותינו הראשונים ולומר שהדין עם הגר"א נגדם, אף שהרבה מרביתנו הראשונים סוברים כהגר"א, מ"מ הא יש לעשות לנו - שאין יכולין להכריע - לחומרא. ואם היו גם הרבה מתלמידיו שעשו כמותו לא הנהיגו כן בעלמא. והגר"א עצמו לא הנהיג כן, אף לא בעירו ויילנא. וידעין שגדולי עולם מתלמידי תלמידיו החמירו בזה דלא כהגר"א, אף לענין ק"ש ותפילת ערבית וכ"ש לענין שבת ויו"ט. ולכן אין לנו לעשות בזה כהגר"א במוצ"ש, אלא כמנהגנו כר"ת לחומרא עד צאת הכוכבים".

(ב) שבט הלוי (ח"א סי' מ"ט) – "הנה אנחנו בחו"ל היינו רגילים להורות בזה להקל כשיטת המג"א סימן של"א שפסק לגמרי כר"ת וכן העיד מרן הח"ס זי"ע באו"ח סי' פ' בשם רבותיו (וחי' שהזכיר ומנה כל השיטות בזה ולא הזכיר כלל שיטת הגאונים הנ"ל) ומ"מ פה בא"י כבר נתפשט ההוראה להחמיר כדעת הגאונים שבתשובת מהר"ם אלשקר והגר"א סי' רס"א ודעמ' לחשוב ביה"ש עכ"פ לחומרא מתחלת השקיעה והדבר מורגש ביותר באופק שלנו בא"י וכמש"כ הגר"א הנ"ל, ומ"מ גם בא"י נראה דרך בימי הגאונים האחרונים הנהיגו כן ואלו בזמן הב"י עדיין נתפשט לגמרי הוראת ר"ת, וכן מבואר בתשובת הרדב"ז סי' אלף שנ"ג (רפ"ב) שלא החשיב דעת החולקים אפילו לספק ופסק בפשיטות כדעת ר"ת, המרדכי והרמב"ן ותוספות הרא"ש והרשב"א ורבינו ירוחם וכן הר"ן הסמ"ג ובעל מ"מ, שכולם הביאו דברי ר"ת, ואף שהרא"ש פ"ב דשבת סתם לשונו, מ"מ בפ"ק דתענית הביא שיטת ר"ת, ויעיד ע"ז גם שבתוספותיו החזיק לגמרי כר"ת כאשר יעיד הרדב"ז".

(ג) בירור הלכה (תנינא או"ח סי' רצ"ג, עמ' צ"ו) – "וישלב הזמנים הללו: 40 רגעים באמצע הקיץ בארץ ישראל, 48 רגעים במדינת המנחת כהן בימים השווים, 72 רגעים באמצע הקיץ מנהג בכלל ישראל במדינות החפץ חיים זללה"ה, מתאימים באמת זה לזה, לפי חשבון המציאות של התרחקות החמה מהאופק. וכמה נפלא הדבר שהתאמת הזמנים הוא כמעט בתכלית הדיוק במרכז המקומות הללו: 72 רגעים באמצע הקיץ במרכז (בסביבות וורשא 52 מעלות רוחב צפון) הוא: 8.08.5 מעלות התרחקות מהאופק בקירוב, ובימים השווים במרכז מדינת המנחת כהן (באמסטרדם ששם נעשה הבחינה והנסיון: 52.4 מעלות רוחב צפון) זמן ההתרחקות מהאופק הוא: 48 רגעים פחות 10 שניות בקירוב, ובאמצע הקיץ במרכז ארץ ישראל (32 מעלות רוחב צפון) זמן ההתרחקות מהאופק הוא: 40 רגעים ועוד 4 שניות בקירוב, וברוחב ירושלים והסביבה (31 מעלות וג' רבעי רוחב צפון, ללא הגובה) זמן ההתרחקות מהאופק הוא: 40 רגעים פחות 6 שניות".

ה. סיכום.

1. בין השמשות - ג' רבעי מיל.
2. מיל - י"ח דקות, ממילא בין השמשות הוי י"ג וחצי דקות.
3. לילה - מחלוקת, ר"ת נגד הגאונים.

ד. זמן נכון להדליק נרות שבת.

א. עשרים דקות קודם השקיעה.

1. מ"ב (ס"ק כ"ג, סי' רס"ג ס"ק ט"ו) – "דמי שפורש עצמו ממלאכה חצי שעה או עכ"פ שליש שעה קודם השקיעה אשרי לו דהוא יוצא בזה ידי כל הראשונים".

ב. חצי שעה קודם השקיעה.

1. חזו"א (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכ"ח אות ז', דינים והנהגות פרק ט' אות ז') – "אמר לי הגר"ח ק שליט"א שמרן החזו"א צוק"ל הי' אומר בביתו להדליק נרות שבת חצי שעה לפני השקיעה. (וכן נוהג מו"ר עי' ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ה), וכשהי' צורך הי' מרן החזו"א אומר לעשות מלאכה עד סמוך לשקיעה למי שלא קבל עדיין שבת".
2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ה אות כ"ב) – "בבית מו"ר (שליט"א) צוק"ל הקדימו לקבל שבת כשלושים עד שלושים וחמשה רגעים לפני השקיעה ואז הדליקו נרות שבת".

ג. מקור למנהג להדליק י"ח דקות קודם השקיעה.

1. מהר"י שטייף (סי' א') – "וכמדומה שפה במדינה זו חוששין לשיטת היראים וע"כ מקבלים שבת עכ"פ ח"י רגעים או עשרים קודם השקיעה כדי שיצאו מספק ביהש"מ של היראים וגם יש עוד עכ"פ ג' רגעים לתוספות שבת. וכן אנו נוהגים בקהלותינו לענין ערב שבת שמקדימים להדליק ח"י רגעים קודם השקיעה. ומה שנוהגים רבים פה להתיר להדליק ט"ו רגעים קודם השקיעה היא שגם

בט"ו רגעים כבר יצא מחשש בהש"מ וגם יש יותר מרגע לתוספות שבת שתוספות שבת אין לו שיעור ואין בזה חשש חילול שבת כלל".

2. אג"מ (או"ח ח"ב סי' ו', עי' או"ח ח"ד ריש סי' ס"ב [לשונו מובא לעיל]) – "ומש"כ כתר"ה שמה שנוהגות הנשים להדליק י"ח מינוטין קודם השקיעה הוא משום שיטת היראים שבין השמשות הוא ג' רבעי מיל קודם התחלת השקיעה שהביאו הב"ח והמג"א בסימן רס"א סק"ט ומטעם זה אדם חשוב יש לו להחמיר, הנה הגר"א שם כתב שבזה לא נראו לו דבריו ולכן לא מסתבר שהמנהג הוא מצד שיטה זו אלא הוא לתוספת. וגם בהרבה מקומות מדליקות רק כעשרה מינוט קודם השקיעה וכמדומני שאף בעלי נפש אין מחמירין לפרוש ממלאכה אותם שאין מדליקין הנר, משעת הדלקת הנרות. אבל ודאי המחמיר כהיראים כדאיתא בב"ח תבוא עליו ברכה. ובכל אופן ליכא איסור מראית עין בעושה איש אז מלאכה".

ד. מקור למנהג להדליק ט"ו דקות קודם השקיעה.

1. עי' מהר"י שטייף (סי' א') – לשונו מובא לעיל.
2. חשב האפוד (הליכות חנוך פרק א' אות נ"ד) – "אמר הרב שהזמן שנקבע להדלקת הנרות ט"ו מינוטין לפני השקיעה, לא ה' הכוונה בזה לחוש לדעת היראים (סוס"ר ע"ד והובא בב"ח סימן רס"א), דס"ל דמיד בתחילת השקיעה כבר היא ודאי לילה, ולפי שיטתו צריכין להקדים מעט יותר בהדלקת הנרות כדי לצאת תוספות שבת, אלא עשו כן למיגדר מילתא שלא לבוא לעשות מלאכה אחר השקיעה, ודלא כמש"כ בתשובות מהר"י שטייף (סימן א') שחשבון ט"ו מינוטין הוא כדי לצאת שיטת היראים".

ה. מנהג ירושלים: מ' דקות קודם השקיעה.

1. הטעם – עי' לקמן.

ו. מראי מקומות – ישראל והזמנים (ח"א סי' כ"ג פרק ב'), פסקי תשובות (דפו"ח אות ו').

ה) מקור למנהג ירושלים: להדליק מ' דקות קודם השקיעה.

א. שעה קודם צאת הכוכבים: לפי צאת הכוכבים של הגאונים.

1. קצות השלחן (סי' ע"ד סעי' י"ב, סי' ע"ג ס"ק י"ד) – "כ' המ"א בס' רנ"ו דעכ"פ שעה קודם צ"ה ראוי לסגור החניות אע"פ שהיא מלאכה המותרת מ"מ דלמא אתי לאמשוכי עכ"ל נמצא דלשון אדמו"ר מדויק היטב דזמן סגירת החניות, כשעה קודם צ"ה, וכן המנהג בעה"ק ירושלים תובב"א שתוקעין בע"ש ארבעים מינוט קודם השקיעה הנראית אז סוגרין החנות, והוא לערך שעה קודם צ"ה (דאנן פסקינן כדעת הגאונים לענין ביה"ש דתיכף אחר השקיעה הנראית מתחיל ביה"ש)".

ב. כדי להספיק לילך לביהכ"נ להתפלל מנחה.

1. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ו הע' כ', שולחן שלמה ס"ק ח') – "ומנהג ירושלים עיה"ק הוא להדליק 40 דקות לפני השקיעה, ומנהג זה אינו אלא לנשים בלבד ולא לגברים שעושים מלאכה עוד זמן אחרי הדה"נ. והטעם שמקדימין להדליק הוא כדי שיהיה אפשר להתפלל מנחה בציבור לפני השקיעה, [ואפשר שהיו יחידים שהחמירו לחוש לשיטת היראים דמתחילת השקיעה הוי כבר לילה]. ברם ההולכים ממקום שמקדימים להדליק למקום שמאחרים להדליק, יכולים להדליק כמקום שנמצא שם, כיון שחומרא זו של 40 דקות גם בירושלים הרבה מקילים בה, ואינה כחומרי מקום שיצא משם".
הגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא על מחבר סוף סעי' ב') – "דטעם מנהג ירושלים להדליק נרות שבת מ' דקות קודם השקיעה, הוא כדי להספיק לילך לביהכ"נ להתפלל מנחה ולומר קבלת שבת קודם השקיעה".

ג. ע"פ ההנהגה לקבל שבת שתי שעות קודם הלילה.

1. שיכול לקבל שבת מפלג המנחה ואילך, מחבר (סי' רס"ג סעי' ד') ורמ"א (סי' רס"א סעי' ב'). אבל קודם פלג המנחה, אין קבלתו קבלה אף בדיעבד. וזמן הפלג: י"א מצאת הכוכבים, וי"א משקיעת החמה. מ"ב (סי' רס"א ס"ק כ"ה, סי' רס"ג ס"ק י"ט).
(א) לפ"ז, יש להקשות, איך אנו מדליק נרות קודם ג' דקות לפני שקיעת החמה, שהוא קודם פלג המנחה לפי הרבה פוסקים שמונה פלג קודם צאת הכוכבים. ולכל הפחות, מדליק בלי ברכה, שלא יהיה חשש ברכה לבטלה.
(ב) י"ל, שסומכים על הרמ"א סי' רס"א סעי' א', שהמנהג לקבל שבת שתי שעות קודם הלילה. וכ' הבה"ל (סי' רס"ג סעי' ד' ד"ה קודם) "בודאי יש לסמוך על הב"ח והמ"א דיוכל לקבל עליו שבת שתי שעות קודם הלילה".
(ג) ושתי שעות קודם הלילה, היינו רק לפני צאת הכוכבים. עי' הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ג הע' ס"ו), "לדידן דנקטינן כהגאונים, ולא כר"ת, נראה שאין להקדים שעות לפני השקיעה, שהרי השו"ע והרמ"א פסקו שניהם שלא להדליק לפני פלג המנחה, ואם הדליק לא מהני, ומ"ש בשו"ע – ב' שעות – הוא לא לפי מנהג שלנו שזה לפני תחילת השקיעה (השניה)".
(ד) בארץ ישראל: שעה זמניות הכי קצר, לפי החשבון מנץ החמה עד שקיעת החמה, הוא קצת יותר מנ' דקות. ולפי החשבון מעלות השחר עד צאת הכוכבים [של ר"ת, אם המיל הוא כ"ב וחצי דקות], הוא בערך ס"ה דקות.
(ה) א"כ, מי שמדליק מ' דקות קודם צאת הכוכבים, הוא ב' שעות קודם הלילה. [צאת הכוכבים (אם המיל הוא כ"ב וחצי דקות), הוא צ' דקות אחר שקיעה. ושתי שעות זמניות (הכי פחות), הוא ק"ל דקות. ממילא ק"ל דקות פחות צ' דקות, נשאר מ' דקות.
(ו) ולפ"ז גם יהיה חומרא. שלקבל שבת קודם מ' דקות [למי שעשה שבת מוקדם], שיהיה חסרון שהם מדליקים קודם שתי שעות לפני שבת. ואולי קבלתו לא יהיה קבלה, והדלקה לא יהיה הדלקה.

2. הל' שבת בשבת (פרק ב' הע' צ') – "ובירושלים עיה"ק נהגו לתקוע בשביל הדלקת הנרות מ' רגע קודם השקיעה, ובודאי שזה בכלל דברי הרמ"א הנ"ל דהיינו כשעה או חצי שעה קודם שבת, אך יסוד הדברים הוא ע"פ מש"כ הב"ח והמג"א רס"א סק"ט דמנהג

זקנים ואנשי מעשה שפורשים ממלאכה שתי שעות קודם צה"כ דר"ת, והוא מנהג הקהלות ע"ש, ונמצא דזהו חצי שעה קודם השקיעה, דכ"ז הוא חשבון שעה ומחצה לה' מילין [או לד' מילין לחשבון כ"ב וחצי דקות למיל] ולחשבון ד' מילין לח"י רגעים למיל עולה מ"ח דקות קודם השקיעה, ואם הפרישה ממלאכה הוא חצי שעה קודם השקיעה שזהו התקיעה השישית, אזי התקיעה דהדלקת הנרות שהיא תקיעה שלישית בודאי היתה קודם לכן בשעור צליית דג קטן, ולכן ממתניין עשר דקות בין זה לזה, והדלקת הנרות עולה מ' רגע קודם השקיעה, [ובחינם ערער בספר א' על מנהג זה ולפלא שלא הביא מכל הנ"ל].

ד. מראי מקומות – ישראל והזמנים (ח"א סי' כ"ג פרק ב' אות ד').

1. שבט הלוי (ישראל והזמנים ח"א סי' כ"ג פרק ב' סוף אות ד') – "שיש מפקפקים על מקור מוצא מנהג זה של 40 דקות (שאין טעם לדבר), וכן כתב לי חכם א' משמ' דהגאון בעל שבט הלוי (שליט"א) [זצ"ל] שהוא לעצמו הי' מבטל מנהג זה".
2. יביע אומר (ח"ה או"ח סי' כ"א) – "שאף פעה"ק ירושלים ת"ו לא נהגו להחמיר להדליק הנרות בע"ש ולקבל תוספת שבת לפני עשרים דקות מהשקיעה. וכל רבותינו הספרדים גאוני ארץ ישראל וירושלים אשר מפיהם אנו חיים במנהגי אה"ק וירושת"ו, לא הזכירו כלל אף ברמז שקיים מנהג בירושלים לקבל השבת ארבעים דקות לפני השקיעה, וכן בס' התקנות ומנהגי ירושלים, ושער המפקד, ונהר מצרים, לא נזכר שמץ מנהג. הא ודאי שאילו היה המנהג כן לא הוו שתקי רבנן מלהודיענו דבר זה. ואדרבה מצינו כל בתר איפכא באחרונים הנ"ל. אמנם ראיתי להרה"ג ר"מ טוקצ'נסקי ז"ל בספר ארץ ישראל (עמוד כו) שכ', מנהג עתיק בא"י להכריז או לתקוע להדלקת הנרות בע"ש ארבעים דקות קודם השקיעה, וכן נהוג עוד היום בירושלים ובעירות העתיקות, ובמקומות החדשים יש שמדליקים כ"ה דקות קודם השקיעה ...".
3. הגרח"ק שליט"א (אסיפת יצחק ח' אדר תשס"ו) – "שאלה: מה המקור של המנהג להדליק נרות שבת בירושלים ארבעים דקות לפני שקיעה. תשובה: אין ידוע לי".
4. תשובות והנהגות (ח"ד סי' ס"א ד"ה ומיהו) – "בירושלם עיה"ק המנהג להדליק נרות ארבעים דקות קודם השקיעה, וזהו סייג למנוע מכשולים ח"ו מחילולי שבת ר"ל, וכפי הנראה זהו מנהג קדמון שם שמקובל כן מכמה דורות. וכבר הורו הבד"ץ כאן שאסור לשנות וזה ברור".
5. פסקי תשובות (דפו"ח אות ו', הע' ע"ה) – "בס' הזמנים להגרימ"ל זקש (עמ' ה') שנתייחד המנהג עפ"י שיטות הראשונים הסוברים דזמן תוספת שבת חצי שעה (וכנ"ל), וחצי שעה בשעות זמניות מתקרב לשיעור 40 דקות בימים הארוכים, ולא פלוג בתקנה (הו"ד בשו"ת יבי"א שם), ובס' בירור הלכה (זילבר) תניינא כ' דלפי המדידות בירושלים השמש נעלמת מראשי ראשי הגגות בהרים הגבוהים שבעיר העתיקה 31 דקות לפני השקיעה, ובמקומות הנמוכים עוד קודם לכן, והשוו גדולי ירושלים המדות ותקנו 40 דקות לפני השקיעה שאז קרוב לסוף הזמן שהחמה עדיין בראשי האילנות, ולדבריהם גם האנשים היו צריכים להכליל עצמם בחומרא זה, אך לא נהגו כן, ובס' פני שבת סי' ט"ז בהערת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שטעם המנהג כדי שיספיקו לצאת מבתם לאחר הדלקת הנרות ולבוא לבית הכנסת להתפלל מנחה וקבלת שבת כשעדיין לפני השקיעה, ובשו"ת משנת יוסף (שם) שאם נבוא לחשוש לשיטת היראים ולתוספת שבת י"ב דקות אזי יש לנו חצי שעה, ועוד הוסיפו י' דקות כי יש המדליקין נרות הרבה, ועוד כי השקיעה הנראית מוקדמת במספר דקות, ועוד י"ל כי באם נחשוש לשעות זמניות (שיטת המנחת כהן) בימים הארוכים יש להוסיף עוד מספר דקות. ועפ"י ס' בין השמשות להגרימ"ט וקצוה"ש סי' ע"ג הערה י"ד משמע שהתקנה הותקנה על מנת להפריש את העם מהמלאכה שבחוץ ושבחנויות 40 דקות קודם השקיעה, וכ"מ מכה"ח (שם), אלא שעם השנים נסבב הענין לזמן הדלקת הנרות, ושמעתי כי ששת ימי החול ויום השבת נגד שית אלפי שנים ואלף השביעי שבת (כמובא בעו"ש סי' ש' בשם ספר החיים), והוספה מחול על הקודש נגד ימות המשיח שבאלף השישי, וככל שמקדימים קבלת שבת כן מעוררים לקירוב זמן הגאולה, וזמן קבלת שבת בשמים כפי עה"ק ירושלים ת"ו, וכדלקמיה".

ו' תוספת שבת - סעיף ב'.

דור המלקטים - Halachically Speaking (חי"ב מספר ז').

א. דאורייתא או דרבנן.

1. דאורייתא – רי"ף (יומא דף ב:), יראים (סי' ת"כ), רא"ש (שם פרק ח' סי' ח'), רמב"ן (תורת האדם אבילות ישנה, עמ' רנ"א), ר"ן (שבת דף טו. ד"ה אמר רבה, יומא דף ב: ד"ה ת"ר ועניתם), מג"א (ס"ק ח'), רע"א (סי' רנ"ג על מג"א ס"ק כ"ו, לשונו מובא לקמן), ח"א (כלל ה' סעי' א').
2. אין הדין בכלל גבי שבת – י"א הרמב"ם (ב"י סי' רס"א ד"ה והרמב"ם, עי' מגיה שם ס"ק ט', גר"א ס"ק ח'), טור (שם), תוס' (ר"ה דף ט. ד"ה ור"ע), גר"א (ס"ק ח').
3. מראי מקומות – רמב"ם (עי' פמ"ג סי' רס"א א"א ס"ק ח').

ב. קודם שקיעה: אם הוא דאורייתא או דרבנן - למחמירים דלעיל.

1. רע"א (סי' רנ"ג על מג"א ס"ק כ"ו) – "דהא לא אסור מדאורייתא. אינו מדוקדק דבודאי אסור מדאורייתא דהא תוס' שבת דאורייתא אלא דקיל יותר דליכא אלא עשה ואולי י"ל כיון דתוס' שבת אין לו שיעור אלא דבברכו מקבל שבת מקודם הך הוספה הוא רק דרבנן ועיין לבוש סי' רס"ג דהקדמת הוספה הוי מדין נדר ע"ש ומדברי המרדכי שהובא במג"א סי' רס"ו ס"א משמע דהקדמת הוספה הוי דאורייתא".
2. בה"ל (סעי' ב' ד"ה מפלג), הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ד סי' ל"ב אות ב') – "מפלג וכו'. עיין בפמ"ג שכתב דמי שמקבל שבת בתוך הד' מילין הוא דאורייתא ובעשה דתוספת שבת ומן הזמן הזה עד פלג המנחה הוא רק מדרבנן".

3. הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ו הע' י"ט, שולחן שלמה סוף ס"ק ז') – "י"ל דהפרמ"ג כותב כן רק בדרך ספק, וצ"ע מנין לנו לחדש שיש שני זמנים לתוספת שבת".
4. הגר"ח זצ"ל (חידושי בתרא סעי' ב' על בה"ל ד"ה מפלג) – "ונראה דהוא דוקא אליבא שיטת ר"ת, דאז יש לשיעור ד' מילין שייכות לשבת, אבל לשיטת הגאונים, לכאורה יודה דאין ענין ד' מילין שייכות לשבת, ולדידהו מסתבר כדפירש המחצית השקל סרנ"ט סק"ב דתוספת שנת דאורייתא אינו אלא כרגע".

ג. כמה זמן יכול להקדים קבלת שבת.

1. אין תוס' שבת קודם שקיעה ראשונה – ר"ן (שבת דף טו. ד"ה אמר רבה, יומא דף ב: ד"ה ת"ר ועניתם), מגיד משנה (שבת פרק ה' הל' ד') בשם רמב"ן (תורת האדם אבילות ישנה, עמ' רנ"ב), אהל מועד (שער השבת דרך ב'), נמ"י (שבת דף לד:), מחבר (סי' רס"א סעי' ב').
- (א) חולק – מהר"ל (שבת דף לד:).
2. פלג המנחה – מחבר (סי' רס"ג סעי' ד'), הו"ד ברמ"א (סעי' ב').
- (א) שעות זמניות – מג"א (ס"ק ט'), מ"ב (סי' רס"ג ס"ק י"ט).
3. ב' שעות – מהר"ח אור"ז (סי' קפ"ה), מהרי"ל (סי' קס"ג, סי' קנ"ב), הו"ד ברמ"א (סעי' א').
- (א) מראי מקומות – בה"ל (סי' רס"ג סעי' ד' ד"ה קודם, לשונו מובא לעיל).
4. מראי מקומות – דרכי משה (סי' רס"א ס"ק א').

ד. קבלת שבת ע"י תנאי.

1. מחמיר.
- (א) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) –
- Is there any way I can be yotsei tosefes Shabbos, but also keep the option of doing melacha if I need to? I'd rather not battle my OCD of not accepting Shabbos early since maybe I'll need to do melacha. Also, Mincha by us erev Shabbos is over usually around shkiah and sometimes a bit after. Can I be yotsei tosefes Shabbos and somehow still daven Mincha? Or should I try to daven Mincha Gedola?
- R' Y. Berkovits wrote: 1. Pashtus no. You can't be mekabel Shabbos b'tnai. You should make a conscious decision to refrain from any more melacha. Although the MB seems to say to do this b'peh, minhag Klal Yisrael was never to do that. 2. B'pashtus you are yotsei tosefes Shabbos by מלאכה alone. [There is a machlokes between Tosafos in Kesubos and Tosafos in Psachim.] He can still daven Mincha until he accepts kedushas Shabbos by כלה or בואי כלה.
- Although the MB seems to say to do this b'peh, minhag klal Yisrael was never to do that.

2. מיקל.

- (א) הגר"ח שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רנ"א, עמ' פ"ז) – "אם אחד התנה בשעת קבלת שבת שרוצה לקבל ש"ק על תנאי, דהיינו שמקבל עכשיו שבת לגמרי, אלא דאם יזכור אח"כ קודם שקיעה ששכח לעשות איזה דבר מלאכה, שרוצה שיתבטל קבלתו למפרע כדי שיוכל לעשות המלאכה, אם מותר לעשות כן או לא. תשובה: בגמ' מוכח דקבלה בטעות אין אוסרת וא"כ יכול לקבל ג"כ על תנאי".
3. מראי מקומות.
- (א) לענין הדלקת נרות שבת ע"י תנאי – עי' סי' רס"ג סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

ז. שיעור זמן תוספת שבת.

א. שעה – עי' ראב"ן (סי' ב'), ועי' פ"א אבן שלמה שם ס"ק ב').

ב. י"ב דקות – סידור יעב"ץ (חדר שישי).

ג. ה' דקות.

1. מנחת אליעזר (ח"א סי' כ"ג).
2. עי' חוט שני (ח"ד פרק ב' ס"ק א' ד"ה ולפי"ז, שעה"צ ס"ק י"ד, ס"ק ט"ו) – "ולפי"ז דרך משל אם שקיעת החמה היא בשעה שש, אזי לפחות כעשר דקות קודם לכן כבר אסור בעשיית מלאכה מדין תוספת שבת. ([יד] עי' מ"ב סי' רס"א ס"ק כ"ב שכתב דשיעור התוספת עם בין השמשות ביחד עולה כמעט חצי שעה, ועיין בביה"ל, עכ"ל. והיינו דזמן בין השמשות הוא כ"ח דקות וא"כ יש להוסיף כעשר דקות לתוספת שבת: [טו] ובשעת הדחק סגי כ-5 דקות, ולכן אשה שנאחזה מלהדליק נרות שבת עד כ-5 דקות לפני השקיעה, תדליק אז הנרות)".

ד. ד' דקות.

1. גר"ז (ריש סדר הכנסת שבת), הו"ד בקצות השלחן (ח"ג עמ' ס"ז) – "מאד מאד צריך ליזהר בהדלקת נרות להדליק קודם שקיעת החמה שקיעה הנראית דהיינו בעוד השמש זורח בראשי האילנות בשדה בארץ המישור שאין שום הר במערב או בראשי גגים הגבוהים בעיר ולא לעשות אח"כ שום מלאכה כלל כדי להוסיף מחול על הקדש מעט כי אחר סילוק וביאת האור מראשי האילנות

וגגים הגבוהים בכמו ד' חלקי ששיים משעה (שקורין מינוטין) אזי היא שקיעה האמיתית שהוא סילוק וביאת האור מראשי ההרים הגבוהים שבא"י".

2. אבני נזר (או"ח סי' תצ"ח) – "והרב מלאדי בסידור כתב שתוספת זה 'ד' מינוט'".

ה. ב' דקות.

1. ארץ צבי (סי' ע').
2. ע"אג"מ (או"ח סי' צ"ו) – לשונו מובא לעיל.
3. הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' רט"ו) – "דכיון דיש לחוש ששקיעת החמה קודמת כג' דקות קודם הזמן המתפרסם בלוחות שלכן תינוק שנוולד קודם השקיעה תוך ג' דקות מהזמן המתפרסם בלוחות מלין אותו בשמיני של היום הבא, לכן גם בשעת הדחק צריך להזהר שלא לעשות מלאכה לפחות כחמש דקות קודם שקיעה"ח כדי שיהיה ב' דקות תוספת שבת בזמן שהוא ודאי יום. ויש מקומות בירושלים שהשקיעה מקדימה לזמן המתפרסם בלוחות ובהם צריך לפרוש ממלאכה כמה דקות קודם".
4. הגרשז"א זצ"ל (ועליהו לא יבול ח"א עמ' קל"ה) – "עד ארבע דקות לפני השקיעה יכול לעשות מלאכה בערב שבת, אבל ארבע דקות לפני השקיעה זה כבר ממש אסור לעשות מלאכה".
4. הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד עמ' קנ"ה, ח"ח עמ' רט"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות א') – "לענין זמן תוספת שבת בשעת הדחק, דכיון שיש חוששין לענין מילה דשקיעה"ח קודמת כג' דקות קודם הזמן שמתפרסם בלוחות בירושלים, לכן לענין תוספת שבת גם בשעת הדחק צריך להזהר שלא לעשות מלאכה לפחות כה' דקות קודם שקיעה"ח כדי להוסיף לכל הפחות ב' דקות מזמן שהוא ודאי יום".
- הגרשז"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות א') – "בתוספות שבת, לא יפחות בירושלים מ-2-3 דקות קודם ספק שקיעה, שהוא ברוב השכונות 3 דקות קודם השקיעה, דהיינו ס"ה כ-6 דקות קודם שקיעה".

ו. דקה וחצי.

1. דרך החיים (סי' נ' זמן הדלקת הנר סעי' א') – "רביע שעה קודם צאת הכוכבים אסור במלאכה מדאורייתא, והיינו שיעור בין השמשות הוא ג' רביע מיל, דהיינו י"ג מינוטין וחצי, ותוס' שבת מה שצריכין להוסיף מודאי חול לשבת לכל הפחות בערך א' מינוטין וחצי באותו רביע שעה אסורה להדליק".

ז. משהו.

1. תוס' (ר"ה דף ט. ד"ה ורבי עקיבא) – "דסגי בתוספת משהו".
- תוס' (מו"ק דף ד. ד"ה מה) – "כל שהוא".
2. רמב"ן (תורת האדם אבלות ישנה) – "ובלבד שיוסיף ממנו ולא נתנו חכמים שיעור לתוספת זו למטה אלא שיוסיף **שיעור הנראה לעינינו** שהוא תוספת, כלומר ברגע שהוא יום יהא בודל לשם תוספת ולא משום ספק לילה. וליכא למימר דכל שהוא ממש הוי, דהא אי אפשר לצמצם ... אלא רגע שהוא ברור שהוא יום מוסיף ודיו".
3. ר' יונה (ברכות דף יח: ד"ה רב) – "והיה אומר ה"ר יעקב מאורלינ"ש ז"ל שאע"פ שתוספת שבת די בכל שהוא אפ"ה אם הוא מוסיף הרבה יותר בכלל תוספת הוי וחייב עליו".
4. רא"ה (ברכות דף כז:) – "וקודם לכן כל שהוא אסור ג"כ מן התורה מדין תוספה שמא בין השמשות דינו לילה וצריך להוסיף כל שהוא מד"ת וכיון שאין לתוספת זה שיעור מן התורה בכל שהוא יצא ידי חובתו".
5. ר"ן (שבת דף טו. סוף ד"ה אמר רבה) – "ובלבד שיוסף איזה זמן שיהיה ודאי יום".
6. פוסקים.

(א) מחבר (סעי' ב') – "ובלבד שיוסף איזה זמן שיהיה ודאי יום".

(ב) מהר"י שטייף (סי' א') – "וכמדומה שפה במדינה זו חוששין לשיטת היראים וע"כ מקבלים שבת עכ"פ ח"י רגעים או עשרים קודם השקיעה כדי שיצאו מספק ביהש"מ של היראים וגם יש עוד עכ"פ ג' רגעים לתוספות שבת. וכן אנו נוהגים בקהלתנו לענין ערב שבת שמקדימים להדליק ח"י רגעים קודם השקיעה. ומה שנוהגים רבים פה להתיר להדליק ט"ו רגעים קודם השקיעה היא שגם בט"ו רגעים כבר יצא מחשש בהש"מ וגם יש יותר מרגע לתוספות שבת שתוספות שבת אין לו שיעור ואין בזה חשש חילול שבת כלל".

(ג) יביע אומר (ח"ה או"ח סי' כ"א) – "מ"מ לדינא קי"ל דסגי בתוספת כל שהוא קודם שקיעה"ח. וכן מתבאר ...".

(ד) שבט הלוי (ח"ד סי' כ"ז אות א', ח"י סי' נ', ע"י ח"ח סי' קנ"ד אות ב') – לשונו מובא לקמן.

(ה) הגר"ח ק"שליט"א (דעת נוטה ח"א עמ' רנ"ט) – "האם יש להעדיף תפלה בצבור כשע"ז ימנע מתוספת שבת קודם השקיעה. תשובה: תוס' שבת אין לו שיעור, וסגי במשהו".

הגר"ח ק"שליט"א (שבת לישראל עמ' תע"ג אות כ"ח) – "ראיתי בס' אורחות רבינו עמ' קה' שכ' שהחזו"א התיר בדיעבד להדליק נרות שבת כל עוד שלא שקעה החמה וצ"ע בטעמו דהא בעי' תוס' שבת מבעו". תשובה: תו"ש אין לו שיעור ודי במשהו. [א"ה זהו ד' החזו"א, אבל במ"ב סי' רסא' סקכ"ב כתב דלא סגי בתוספת כ"ש, וע"ש בבה"ל. נ.ב. כשהראו את הדברים למרן שליט"א כתב שהמ"ב אזיל לשיטת ר"ת].

הגר"ח ק"שליט"א (אילבא דהלכתא מ"ז עמ' ל"ט טור ב') – "שאלה: עד מתי מותר מעיקר הדין לעשות מלאכה בע"ש הכי מאוחר, ולא מבטל מצוות 'תוספת שבת'. תשובה: מצד הדין עד משהו קודם שקיעת החמה, והמחמיר משעת תקיעות תע"ב. (תשו' בע"פ בכתיב תלמיד)".

(ו) תשובות והנהגות (ח"ה סי' קס"ח אות ה') – "והנה ביארנו (ח"ג סי' ק"ע) שלתוספת שבת אין שיעור ומספיק במשהו".

ח. מעט.

1. רא"ש (יומא פרק ח' סי' ח', ברכות פרק ד' סי' ו') – "לאו תוספת כל דהו ... שלא נתברר שיעורו וצריך לפרוש קודם בין השמשות מעט".
2. יראים (סי' ת"כ) – "ולפרוש מעט".
3. סמ"ג (עשה ל"ב) – "ושיעור התוספת לא נתפרש, אך צריך להוסיף מעט".

ט. דעת המ"ב.

1. לשיטת הר"ת.
 - (א) מ"ב (ס"ק כ"ב) – "איזה זמן. ולא סגי בהוספה כ"ש אלא שצריך קצת יותר".
 - (ב) בה"ל (סעי' ב' ד"ה איזה) – "עייין במ"ב שכתבנו דלא סגי וכו' כ"כ הרא"ש בביצה פרק המביא והובא בב"י וכתבו הפוסקים דלא איתברר שיעורו מן הגמרא ונראה דעכ"פ הוא פחות מכדי ג' רבעי מיל [דאל"ה ישאר קושיית תוספות בר"ה דף ט' ע"א ד"ה ור"ע במה שהקשו מהא דאיתא בשבת ספק חשיכה עי"ש] ולכן סתמתי במ"ב כהח"א".
2. לשיטת גאונים.
 - (א) מ"ב (ס"ק כ"ג, שעה"צ ס"ק כ"א) – "ולכתחילה אין להמתין עד הרגע האחרון רק יקדים הדלקתם משעה שהשמש בראשי האילנות כדלקמן ומי שמחמיר על עצמו ופורש עצמו ממלאכה חצי שעה או עכ"פ שליש שעה קודם שקיעה אשרי לו דהוא יוצא בזה ידי שיטת כל הראשונים. [היינו, אפילו לשיטת ר' אליעזר ממיץ, ואפילו אם נסבור דמיל הוא כ"ד מינוט, ויוצא בזה מדינא גם התוספת שבת להרבה אחרונים]".
 - (1) היינו, ב' דקות.
 - (ב) בה"ל (סעי' ב' סוף ד"ה קדם) – "וכ"ז לדעת ר"ת אבל כבר כתבנו לעיל דלדעת הגאונים צריך לפרוש ממלאכה תיכף אחר שקיעה דמתחיל בה"ש".
 - (ג) נדחי ישראל (פרק ל"ז אות ג') – "ובאמת צריך כל אדם לפרוש ממלאכה עכ"פ איזה זמן מועט קודם שתשקע החמה [שקיעה נקרא משעה שנתכסה גלגל החמה מעינינו] כי צריך להוסיף מעט מחול על הקודש בין בכניסתו ובין ביציאתו ולכמה פוסקים הוא מצות עשה מן התורה".
3. מראי מקומות.
 - (א) הגר"ח ק"ש שליט"א (שבת לישראל עמ' תע"ג אות כ"ה, לשונו מובא לעיל) - שהמ"ב הולך בדעת ר"ת.
 - (ב) שבות יצחק (ח"ח עמ' רי"ב) – "כתב בבה"ל דצריך לפרוש ממלאכה תיכף אחר שקיעה דמתחיל בין השמשות, ע"כ. וצ"ב אמאי לא הוסיף מעט זמן קודם השקיעה בשביל תוספת. וי"ל בזה דלפי מנהג מקומו שמעיקר הדין נהגו כר"ת די שיחושו לשיטת הגאונים ולא יחושו לתוספת, דיש לצרף לזה רעת הגר"א שכתב להוכיח דלפי שיטת הגאונים אין חובת תוספת מהא דאיתא בית הלל מתירים עם השמש, ורק הוי בגדר מצוה להוסיף וזהו התקיעות שהיו. אך במקומות שנוהגים כהגאונים מדינא ואפילו במוצאי שבת אין ממתנין לצאת הכוכבים לפי זמן ר"ת, יש לחוש גם לזמן תוספת קרוב לרבע שעה, וכמ"ש הבה"ל ד"ה וי"א דגם לשיטת הגאונים יש חובת תוספת".

י. מראי מקומות – שבות יצחק (ח"ד עמ' קנ"ד, ח"ח פרק י"ז).

1. ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' ג') – "בגמרא לא התפרש שיעור זמן תוספת שבת, והראשונים נחלקו בזה, יש שכתבו שדי בשיעור כל שהוא ובלבד שיהיה בזמן שהוא ודאי יום, ויש שכתבו שאין די בכל שהוא אלא צריך להמנע מעשיית מלאכות קודם בין השמשות מעט. ולהלכה כתב המשנ"ב דהשיעור הוא קרוב לרבע שעה. ולענין שעת הדחק הורו פוסקי זמננו שדי בשיעור מועט יותר".
2. פסקי תשובות (דפו"ת, אות ו' ד"ה ושיעור) – "ובשעת הדחק סגי מעיקר הדין בשיעור שני דקות תוספת מחול על הקודש קודם השקיעה, ויש אומרים ארבע וחמש או שש דקות".

יא. הוספה למוצ"ש.

1. עי' סי' רצ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ת. האם צריך קבלה באמירה בפה.**א. צריך קבלה בפה.**

1. עי' רמ"א (סי' תר"ח סעי' ג', כפמ"ג סי' רס"א א"א ס"ק ט').

ב. די בקבלה בלב.

1. עי' ב"ח (סי' תר"ח ס"ק א').
2. עי' מ"ב (סי' תקנ"ג ס"ק ב').
3. אג"מ (הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' רס"א אות ג') – "מ"ן זצ"ל סובר דקבלת תוספת שבת לא בעי קבלה בפה, וחשיב קבלה במה ששובת מעשיית מלאכה".
4. עי' שבט הלוי (ח"ד סי' כ"ז אות א', ח"י סי' נ') [לשונו מובא לקמן] – "הנה תוספת שבת מתחלקת לג' גדרים לענ"ד. מה"ת די בכל שהוא תוספת, ותוספת מיעוט זה אין צריך לקבל על עצמו בפירוש כי החוב חל ממילא, אמנם כשרוצה לקבל יותר מזה מקבלו בפה מלא או בתפלה וכיו"ב ונכלל בדין תוספת דאורייתא בין ארוך בין קצר ויש בו דין עשה מה"ת".

5. ששכ"ה (פרק מ"ו סעי' ב', ע"ה י') – "קבלת שבת ויו"ט אינה על-ידי פרישה ממלאכה גרידא, אלא היא נעשית על-ידי דיבור, היינו שאומר בפה שמקבל עליו את השבת. אמנם גם אם לא הוציא בשפתיו, אלא רק גמר בלבו לקבל את השבת - הרי זו לו קבלה, ויפרוש את עצמו מכל מלאכה אסורה".
6. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא הרחבה לסי' רס"א סעי' ב') – "דכיון דתוספת שבת חלה מאליה זמן מועט קודם השקיעה, א"כ אין צורך שיקבל עליו את השבת כדי לקיים דין תוספת שבת, דהתוספת כבר תחול עליו מאליה כשיגיע זמנה, ומוטב א"כ שלא יקבלה מעצמו, כדי שלא יקדים לקבלה מוקדם מזמנה, ונמצא מרבה בחלול שבת".
- הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על המחבר סעי' ד') – "במקום שאין אומרים אותם לפני השקיעה, יתפלל מנחה אפילו ביחידות ויסיים כמה דקות לפני השקיעה, ויאמר בפיו שמקבל על עצמו את השבת (כבס"ק כ"א). לדעת הריטב"א (ר"ה ט' עמ' ב') אולי צריך להוסיף ולומר שמקבל על עצמו את שבת קדש".
7. הגר"ע אורבאך שליט"א (יתד נאמן פר' כי תשא תשע"ו) -

I saw in the Shemiras Shabbos Kehilchasah (Cheilek 2, Perek 46, Halachah 2) that in order to fulfil the mitzvah of tosefes Shabbos, one must state that he is being mekabel Shabbos. However, the Chayei Adam (Hilchos Shabbos, Klal 5, Halachah 1:2), the Aruch Hashulchan (261:2), and the Shulchan Aruch Harav (261:4) seem to say that tosefes Shabbos means abstaining from melachah, not necessarily being mekabel kedushas Shabbos, and that it happens "memeilah," automatically, and does not need a kabbolah b'peh. In addition, the minhag in Klal Yisroel and what is said about many gedolim seems to indicate that the minhag is not to be mekabel tosefes Shabbos verbally, but, rather, that it happens by itself, through abstaining from melachah. How should one be noheig?

Rav Auerbach: At sundown on Friday afternoon, Shabbos begins. However, there is a period called tosefes Shabbos, which starts shortly before this time (approximately 2 minutes). This happens automatically and one is not required to make a verbal proclamation to fulfill the mitzvah. Nonetheless, it is the accepted practice in Klal Yisroel to refrain from *melachah* at an earlier time (as printed in each city's calendar) in order to avoid chillul Shabbos (see Chayei Adam 5:2).

8. אור יצחק (ח"ב או"ח סי' ק"ה) – "נראה דלא עלה זה על דעתו של המ"ב, וכוונתו פשוטה, דבא לאפוקי שקבלה בלב לא מהני, אבל לא שיש מצוה לקבל תוספת שבת בדיבור, דוק ותשכח".

9. ע"ה הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Although the MB seems to say to do this b'peh, minhag klal Yisrael was never to do that.

ג. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות ו') – "צריך לומר בפה בערב שבת ובערב יום טוב, 'הריני מקבל ע"ע קדושת שבת ויום טוב', ולא להסתמך רק על אמירת 'מזמור שיר' ... וכן במקומות שאומרים 'מזמור שיר' אחר שקיעת החמה, ודאי חייב חומר בפה קודם שקיעה שמקבל ע"ע תוספת שבת".
2. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' הע' י"ב, שבות יצחק ח"ח עמ' רכ"א) – "דאמנם זמן התוספת שמחוייבים בה חלה בע"כ, מ"מ טוב להוסיף יותר ולקבל בפה".
3. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' רכ"ג) – "דמ"מ טוב להזכיר קדושת שבת בקבלתו. ולכן אם רואה שהציבור לא יגיעו למזמור שיר עד סמוך לשקיעה יאמר קודם לכן הריני מקבל קדושת שבת".
4. הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת ח"א פרק ו' הע' ד' [עמ' רצ"א], אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות כ"ז) – "אם עומדים לפני השקיעה, ואם יגידו 'לכו נרננה וכו' לא יספיקו 'מזמור שיר' ו'לכו נרננה' קודם שקיעה, יש לומר קודם ה'לכו נרננה' שמקבל עליו שבת, ובזה מקבל שבת קודם שקיעה. ומ"מ אין זה מעכב כלל, כל שקיבל בלבו לפרוש ממלאכות זמן מסויים קודם הקיעה כבר קיים מצות תוספת שבת דאורייתא".

ד. מראי מקומות – אבני ישפה (ח"א סי' נ"ו ענף ג'), פסקי תשובות (דפו"ח, אות ד').

1. ח"א (כלל ה' סעי' ב') – "אף על גב דנוהגין שאין מקבלין שבת אלא במזמור שיר או בברכו, מכל מקום לא תלוי בזה, דאפילו לא יתפלל כלל, מכל מקום כיון שהוא ערך חצי שעה קודם הלילה, ממילא חל עליו שבת ואסור במלאכה. אלא דקודם לחצי שעה, תלוי אם קבל עליו במזמור שיר ליום השבת או בתפלה או כשהדליק נרות".
2. מ"ב (ס"ק כ"א) – "רצה לעשותו וכו'. היינו ע"י דיבור שהוא מקבלו עליו לשם תוספת שבת או ע"י אמירת ברכו וכדלקמן בס"ד. ואם מהני לזה קבלה בלב ע"ל בסי' תר"ח ס"ג בהג"ה ובמ"ב שם. וע"ל ברס"ג ס"ג בהג"ה דמנהגו שהאשה המדלקת נרות לשבת היא מקבלת שבת בהדלקה זו".

(א) הר"י ווינמן (תוספת שבת ד') – "אמנם נראה שאין זו כוונת המ"ב, דיעוי' בח"א (כלל ה' ס"א וב') וז"ל בקיצור, כל אדם חייב עכ"פ לפרוש ממלאכה לפחות חצי שעה קודם הלילה כי צריך להוסיף מעט מחול על הקודש כו'. אע"ג דנוהגין שאין מקבלין שבת אלא במזמור שיר או בברכו, מ"מ לא תלוי בזה, דאפילו לא יתפלל כלל, מ"מ כיון שהוא ערך חצי שעה קודם הלילה, 'ממילא חל עליו שבת ואסור במלאכה'. אלא 'דקודם לחצי שעה' תלוי אם קבל עליו במזמור שיר ליום השבת או בתפלה או כשהדליק נרות, עכ"ל. הרי נראה להדיא בדברי הח"א, שעיקר מצות תוספת שבת חלה ממילא שצריך לפרוש ממלאכה, אלא שאם רצה להוסיף ולקבל ע"ע יותר מהשיעור המחוייב מה"ת, בזה כתב הח"א שתלוי באמירת מזמור שיר או בברכו, דבזה בלא קבלה י"ל שלא חל, מאחר שמה"ת אין זמן זה זמן המחוייב למצות תוספת שבת. ויסוד לדברים אלו נראה בחי' הרא"ה (ברכות כז:) וז"ל, וקודם

- לכן כל שהוא אסור ג"כ מה"ת מדין תוספת שבת, שמא ביה"ש דינו כלילה וצריך להוסיף כל שהוא מדין תורה, וכיון שאין לתוספת זו שיעור מה"ת בכל שהוא יצא ידי חובתו, ואם בא 'להוסיף יותר', בשקבל עליו תוספת זה בתפלה או בקידוש חלה עליו קדושת היום מדין תורה, עכ"ל. הרי משמע מדבריו דתוספת שבת בשיעור המחוייב מה"ת דהוא כל שהוא חל בלא שום קבלה, ואם בא להוסיף יותר מהמחוייב, בזה צריך קבלה, ולדעתו היינו ע"י תפלה או קידוש. ונראה שזהו כוונת המ"ב דבעינן קבלה דוקא, שהרי כתב דבריו על מש"כ השו"ע 'רצה לעשותו כולו תוספת עושה רצה לעשות ממנו מקצת עושה כו', ולא כתב זאת על תחילת דברי השו"ע דמצות להוסיף מחול על הקודש. שו"ר בשבט הלוי (ח"ד סי' כ"ז) כנ"ל, שכתב דמה"ת די בכל שהוא תוספת, ותוספת מיעוט זה אין צריך לקבל על עצמו בפירוש כי החוב חל ממילא. אמנם כשרוצה לקבל יותר מזה מקבלו בפה מלא או בתפלה וכיו"ב, ונכלל בדין תוספת דאורייתא בין ארוך בין קצר. וכ"כ בשבט יצחק (תוספת שבת פי"ז) בכוונת המ"ב".
- מנחה ישראל (פרק ל"ב אות ה') – "אע"ג דנוהגין שאין מקבלין שבת אלא במזמור שיר או בברכו, מ"מ לא תלי בזה, דאפילו לא יתפלל כלל, מ"מ כיון שהוא ערך חצי שעה קודם הלילה, ממילא חל עליו שבת ואסור במלאכה. אלא דקודם חצי שעה, תלוי אם קבל עליו במזמור שיר ליום השבת או בתפלה או כשהדליק נרות".
3. הגר"ח ק"שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רמ"ח, עמ' פ"ו) – "בענין המצוה דתוספת שבת, אם צריך לקבל שבת בדיבור פה או הפרשה ממלאכה סגי אע"פ שלא אמר כלום. תשובה: י"א שצריך בפה".
- הגר"ח ק"שליט"א (דולה ומשקה ריש עמ' קמ"ז, ע"י שבת לישראל עמ' תע"ג אות כ"ט) – "שאלה: י"א שקבלת שבת מספיק במחשבה, האם קי"ל כך לדינא, או לא. תשובה: י"א דמצוה להוציא מפיו".
4. ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' ב') – "תוספת שבת חלה על האדם מאליה, והיינו דאף אם האדם לא קיבל עליו את השבת מכל מקום בהגיע הזמן המחוייב בתוספת [שיתבאר שיעורו בסעיף ג'] נאסר האדם בעשיית מלאכה משום מצות עשה של תוספת. ושוב לקבל את השבת בפה ולומר הריני מקבל קדושת השבת".

ה. מנחה או קבלת שבת.

1. הגר"ש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' נ"ו סוף ענף ג', ע"י אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות י"ד) – "ולהלכה אם אין לו שהות יתפלל מנחה ולא יקבל שבת בפירוש ויסמוך על הפוסקים דלא צריך לקבל שבת בפירוש".
2. ששכ"ה (פרק מ"ו סעי' ה', הע' כ"ו) – "המתפלל תפילת מנחה בציבור ישתדל שיתפללו בעוד מועד, דהיינו שאפשר יהא לקבל את השבת לפחות זמן מועט לפני השקיעה. ואם הוא רואה שאין דבריו נשמעים, כלומר שהציבור עתיד לסיים את תפילת מנחה בלחש רק עם השקיעה או אפילו אחריה - מוטב שיתפלל ביחידות ויקבל את השבת לפני השקיעה, מאשר לבטל מצות תוספת שבת. [שלפי רוב הפוסקים תוספת שבת דאורייתא, וכדלעיל הערה א'. וגם משום תפילת מנחה, עיין סי' רלג במ"ב ס"ק יד, דמוטב להתפלל בזמנה ביחידות מלהתפלל בציבור אחרי שקיעת החמה, ע"ש]".
3. הגר"ח ק"שליט"א (ויכתוב מרדכי עמ' שע"א אות שנ"ז) – "אם נתאחר בער"ש להתפלל מנחה, ונעשה סמוך לשקיעה, ואם יתפלל לא יקבל שבת קודם השקיעה, ואם יקבל שבת לא יוכל להתפלל מנחה, מה יעשה. תשובה: אסור להתחיל התפלה אם אין יכול לגמור עד השקיעה".
4. להתיר נדרו - ע"י סי' רס"ג סעי' י"ד, לשיטות ומראי מקומות.
5. לענין תפילת מנחה אחר שקיבל שבת בפיו - ע"י סי' רס"ג סעי' ט"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ט. הרים - סעיף ג'.

א. תלוי ברמת הים.

1. קצות השלחן (ח"ג עמ' ס"ז ס"ק ב') – "שאם יש הר במערב, ההר מסתיר על אור השמש, ואז השקיעה האמיתית אינה אחר ד' מינוטין אחר סילוק האור מראשי האילנות הגבוהים אלא יותר מעט".
2. הגר"ח"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק כ') – "כל הומנים יש לקבוע ע"פ רמת הים של אותו מקום".

ב. לחומרא.

1. ע"י אג"מ (או"ח ח"א סי' צ"ז) – "ולכן הנכון לע"ד דמדינא אינו כלום מה שבשביל שההר מסתיר השמש להחשיבה כנשקעה למקום הזה כמפורש ברש"י, אבל זהו רק לענין השקיעה שזה תלוי במה שנכנסת בעובי הרקיע עיין בפסחים דף צ"ד ובתוס' שבת דף ל"ה וזבחים דף נ"ו ולא לענין צאת הכוכבים דזה תלוי בראיית כוכבים וכיון דנראין באותו המקום ג' כוכבים בינונים הוי לילה אף שהוא מצד החשכה שבא בכאן מההר. ולכן לדינא היה צריך להיות בטבריא הכנסת שבת כמו בציפורי והוצאת שבת לענין השקיעה ג"כ כציפורי, אבל לענין צאת הכוכבים היה קודם תיכף כשנראו ג' כוכבים בינונים בטבריא אף שלא נראו עדיין בציפורי תרווייהו לקולא ... ולכן להלכה מדינא תלוי הכנסת השבת אף במקומות הנמוכים כמו על ההרים ולהוצאת שבת תלוי בצאת הכוכבים כפי המקום אף שהוא מצד הנמיכות ולמעשה יש להחמיר לסיג במקומות הנמוכים כפי שקיעתם אף שהוא בשביל ההרים כדהחמירו בטבריא, ולמעלה יתירה יש להחמיר גם ביציאה על צה"כ שבמקום ההרים כיון שהמקומות סמוכים אף שהוא סיג לסיג כמו שא"ר יוסי וכן ראוי לבעלי תורה להתנהג".
2. הגר"ש"א זצ"ל (מראה כהן עמ' קפ"ה אות ח') – "בשכונת הר-נוף בהרבה מקומות נראית השקיעה מוקדמת בהרבה מהזמן המופיע בלוחות ובימות הקיץ הוא קרוב ל-10 דקות וזאת מפני רכס ההרים של מבשרת ציון הסמוכים לשכונה ואולם במקומות הגבוהים של השכונה ההפרש קטן ובמקום הגבוה ביותר בשכונה דלכאורה לא מסתבר שניתן שיעור זמן בפני עצמו לכל רחוב ובית בשכונה. להקל ולהתחשב לפי המקום הגבוה ביותר בשכונה דלכאורה לא מסתבר שניתן שיעור זמן בפני עצמו לכל רחוב ובית בשכונה. תשובה: אינני יודע כלל להכריע בזה ואם לא יודעים יש להחמיר".

הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' רי"ד) – "במכתב בענין זה וז"ל, נלע"ד שזה ספק גדול מאוד, וצריכים לכתחילה לחשוש שזה כבר ספק לילה אפילו בדרבנן, ולענין דאורייתא אף בדיעבד, ולענין מילה אם אירע הספק הזה בעש"ק צריכים למול ביום ראשון".

הגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ג) – "דמי שיש הר ממערבו, בדאורייתא יחשב תמיד לחומרא, או מעת שמתכסה החמה מאחרי ההר, או באפק ישר".

3. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' רט"ז) – "ובמקומות שבהם השקיעה מוקדמת יותר מכל העיר בגלל ההרים המסתירים גלגל השמש צריך להקדים התוספת לפני השקיעה באותו מקום".

4. תשובות והנהגות (ח"ד סי' ס"ה) – "נשאלתי בהר נוף מקום מגורנו בעיה"ק, שנמצא בעמק ומחשיך קודם הזמן, מהו לענין זמן שבת והפסק טהרה, אם אפשר לסמוך על הזמן שבלוחות, והעליתי דאף שיש מחלוקת הפוסקים בכה"ג במקום שהשמש שוקע מוקדם כמו בעמק, צידדתי בשעתו לענין שקיעה שראוי להחמיר עכ"פ בספיקא דאורייתא כגון להפסק טהרה או לשבת, ולהקדים מספק, וכן ראיתי בשם הגאון רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל שמסיק שבמקומות הנמוכים כמו בהר נוף ספיקא היא וחייבין להחמיר ולהקדים. ופירסמתי כאן בהר נוף ליזהר להקדים ההפסק טהרה לזמנים שפורסם כשקיעה, וצריך לידע בכל מקום הזמן ששוקע לעינינו, וכשהייתי בטבריא או בשוויץ השמש שוקע לעינינו ומתחיל להחשיך עוד קודם. אכן לענין צאת הכוכבים והופעתם למעלה תלוי באופק ואפשר שלא שייך להר ועמק, שוב התיישבתי דגם לגאונים אמרינן "ולחושך קרא לילה" דמשקיעה מחשיך מפני השמש יש לומר כשמחשיך במדה מסוימת נקרא לילה, ושיעור החושך היינו ג' כוכבים, ושפיר יש לצדד כיון שבעמק מחשיך מוקדם יותר, והוא לערך ד' מינוט בהר נוף, זמן לילה גם כן מוקדם שמה. [ומיהו הבאתי מדברי החיד"א בברכי יוסף דלענין שקיעה תלוי בהר הגבוה בעיר, הנה מבואר שתלוי בנראה באותו מקום במקום הגבוה, ולהאמור כן הוא נמי לענין צאת הכוכבים וצ"ב עוד ואכ"מ]."

ג. מראי מקומות.

1. ארחות שבת (פרק כ"ז הע' י"ד) – "ודע שישנם מקומות אשר בהם מתכסה השמש מן העין קודם הזמן של שקיעת החמה הכתוב בלוחות, והוא מחמת הרים הסמוכים למקום זה העומדים בצד מערב, ויש שהורו להקל בזה ולנכות את גובה ההרים הסמוכים בצד מערב [וזוהו זמן השקיעה המקובל בלוחות], ויש שחששו להחמיר בזה מספק, והמנהג הרווח הוא להקל בזה בשעת הצורך, אמנם בודאי לכתחילה אין להכנס בזה בספקות וכמאמר הגמ' בשבת דף קי"ח יהיה חלקי ממכניסי שבת בטבריא".

"והמוסיף מחול על הקודש מוסיפין לו חיים"

פרי מגדים (סי' רנ"ו א"א סוף ס"ק א')

י] אחר קבלת שבת - סעיף ד'.

א. דעת המחבר.

1. סתירה.

(א) מחבר (סעי' ד') – "אחר עניית ברכו, אף על פי שעדיין יום הוא, אין מערבין ואין טומנין משום שהוא קבלה לשבת עליה; ולדידן הוי אמירת מזמור שיר ליום השבת כעניית ברכו לדידהו".

(ב) מחבר (סי' שצ"ג סעי' ב') – "א' עירובי חצרות וא' שיתופי מבואות מערבין אותם בין השמשות, ואפילו אם כבר קבל עליו תוספת שבת. ויש אוסרים אם קבל עליו תוספת שבת".

2. י"ל, שיש חילוק בין אם קיבל עליו סתם תוספת שבת דאז מותר בשבותין, לבין קיבל עליו עיצומו של יום השבת – דגול מרבבה (סי' רס"א, לשונו מובא לקמן), הו"ד בשע"ת (ס"ק א'), גר"ז (קונ"א ס"ק ג'), לשונו מובא לקמן), משיב דבר (ח"א סי' כ"ב, לשונו מובא לקמן).

3. י"ל, שיש חילוק בין קבלת הציבור לקבלת היחיד, כשמקבל עליו הציבור שבת אז אסור גם בשבותים – א"ב (ס"ק ו', ס"ק ח', לחד תרץ, לשונו מובא לקמן), פמ"ג (א"א ס"ק י"ב, לחד תרץ, לשונו מובא לקמן), שלחן עצי שטים (סי' ה' סעי' ה' ס"ק ח' בהג"ה, לשונו מובא לקמן), מחזיק ברכה (ס"ק ה', לשונו מובא לקמן), הו"ד בשע"ת (ס"ק א'), מ"ב (ס"ק כ"ח, בה"ל סעי' ד' ד"ה אין, לחד תרץ, לשונו מובא לקמן).

4. מראי מקומות – תוס' שבת (ס"ק י"ג).

ב. הגדרים.

1. שיש חילוק בין אם קיבל עליו סתם תוספת שבת דאז מותר בשבותין, לבין קיבל עליו עיצומו של יום השבת.

(א) דגול מרבבה (סי' רס"א), הו"ד בשע"ת (ס"ק א') – "ובסי' שצ"ג ס"ב מביא ב' דיעות בזה ונרא' דשם קאמר שקיבל תוס' שבת ומיירי שאמר בפירוש שמקבל תוס' שבת א"כ לא קיבל רק איסור עשה משום הכי יש להקל בשבות דאף שהפולוגתא במרדכי שהביא הב"י שם מיירי אחר עניית ברכו מ"מ המחבר הש"ע שם נמשך אחר לשון הטור שם אבל כאן מיירי אחר עניית ברכו שמן הסתם מקבל קדושת השבת ממש השמיט דעת המיקל".

(ב) גר"ז (קונ"א ס"ק ג') – "ולפי מ"ש שהטעם אינו משום תוספת אלא משום שקיבל עליו חומרת עיצומו של יום, יש לתרץ דברי הש"ע שכאן פסק להחמיר ובסי' שצ"ג ס"ב משמע דס"ל להקל ...".

גר"ז (סי' שצ"ג סעי' ב') – "והעיקר כסברא הראשונה בקבלת תוספת שבת בלבד אבל אם התפלל תפלת ערבית של שבת הרי קבל עליו שבת עצמה כיון שהתפלל תפלת ליל שבת ונאסר בכל השבותים כמו בשבת עצמה לבד ממה שנעשה ע"י אחר כמו

שנתבאר בס' רס"א ורס"ג ואפילו אם הוא לא התפלל אם רוב הציבור התפללו המיעוט נמשכים אחריהם בעל כרחן ולא משגמרו התפלה אלא אפילו משהתחילו אותה דהיינו עניית ברכו כמו שנתבאר שם".

(ג) משיב דבר (ח"א סי' כ"ב) – "וכד נדייק בלישנא דהשו"ע דדייק בלישנא אחר עניית ברכו ולא כתב סתמא דאחר קבלת שבת אף על פי שעדיין יום הוא אין מערבין וכו' אע"כ דבמכוון דייק השו"ע בלישנא אחר עניית ברכו, דדוקא אחר עניית ברכו דהתחיל להתפלל תפלה של שבת ומקבל עליו קדושת שבת, לכך אין מערבין ... ולפי דברינו דיש חילוק בין קבלת שבת בעניית ברכו בין קבלת שבת סתמא יהיה מיושב נמי הא דבס' רס"א פסק המחבר כחד דעה ולא הביא היש שאומר שמותר ובס' שצ"ג מביא שתי הדעות. ומיושב הכל על נכון".

(ד) שבת הלוי (ח"ד סי' כ"ז, ח"י סי' נ') – "ולפענ"ד צודק בדרכו הגאון חכם צבי סי' י"א יעש"ה, ויש מקום לחילוק של הגאון נר"ב בדגו"מ דיש חילוק בין קבלת תוס' שבת לקבלת שבת, איברא במרדכי עצמו משמע דגם קבלת שבת לפני הזמן עדין לא אוסר שבותים, אמנם להלכה ודאי נכון מש"כ. ולמעשה יראה דזמן מה לפני ביה"ש יקבל עכ"פ במחשבתו דין תוספת שבת".

(1) נשמת שבת (סי' שמ"ב אות שמ"ז ס"ק ד') – "צ"ע קצת על עצם דבריהם מדברי המחבר שם שסיים דלדין הוי אמירת מזמור שיר ליום השבת כעניית ברכו לדידהו, והיינו שמשאמר מזמור שיר וגו' ג"כ אסור בכל השבותים, ואמאי לא אמרינן דאמירת מזמור שיר אינו קבלת עיצמו של יום שבת ממש, אלא קבלת תוספת שבת גרידא, דעדיין מותר בשבותים, ואולי כיון דזה המזמור שייך ליום השבת שהלויים אמרו שיר זה בביהמ"ק כיום השבת וכמו שמזכירים שם 'ליום השבת' על כן חשיב ג"כ כמקבל עליו עיצומו של יום".

(2) מראי מקומות – ארחות שבת (פרק כ"ז הע' ט' ד"ה ובספר).

2. חילוק בין קבלת הציבור, לקבלת היחיד - כשמקבל עליו הציבור שבת אז אסור גם בשבותים.

(א) עי' מג"א (ס"ק ז', כדאי' במ"ב סי' רס"א סוף ס"ק כ"ח) – "וי"ל דשאני התם דמיירי ביחיד המקבל עליו שבת אבל בצבור שקבלו עליהם שבת חל עליהם שבת בע"כ וגרע מב"ה כמ"ש ס"ד".

(ב) א"ר (ס"ק ו', ס"ק ח', לחד תרץ) – "עוד יש לומר דלעיל אמר מי שקיבל וכו' משמע דיחיד קיבל, משא"כ הכא דמשמע דצבור קיבלו בעניית ברכו. והשתא ניחא שכתב לקמן סימן שצ"ג גם דעת המתיר דמשמע התם דמיירי נמי ביחיד ודו"ק".

(ג) פמ"ג (א"א ס"ק י"ב, לחד תרץ) – "ובסימן שצ"ג סעיף ב' פסק כדעיה א' בסתם, דאפילו קיבל שבת מותר בין השמשות. ועיין תוספת שבת [ס"ק יג], ואפשר כאן מיירי עירובי תחומין, ובסימן שצ"ג [שם] עירובי חצרות, ביטול רשות קיל טפי, עיין לבוש שם [סעיף ב]. ובאליה רבה אות ח' חילק, כאן מיירי צבור קבלו שבת, ולקמן מיירי ביחיד קבל שבת, קיל טפי".

(ד) שלחן עצי שטים (סי' ה' סעי' ה' ס"ק ח' בהג"ה) – "מיהו הדין דין אמת דהא דעה ראשונה שבש"ע סי' שצ"ג דשרי אפי' אחר קבלת שבת ואין זה סותר למה שסתם הש"ע בס' רס"א דאחר עניית ברכו אין מערבין וטומנין דשאני קבלת ציבור ש' בע"כ וגרע מב"ה ש' לענין שבות ע"י עצמו אפי' בעוד היום גדול אלא דלענין אמירה לא חמיר מב"ה ש".

(ה) מחזיק ברכה (ס"ק ה'), הו"ד בשע"ת (ס"ק א') – "ולענין הלכה הגם דסתמות פוסקי' הראשונים משמען כר' יואל וכמ"ש מהר"ן מ"מ אם קבלו צבור עליהם יש להחמיר כמ"ש מרן לקמן דין ד'. אבל אם קבלה שבת ביחיד יש להתיר כסברת רבינו יואל וכמו שנר' דעת מרן סי' שצ"ג וכמו שכתבנו בעניותינו לעיל דאפשר דגם רבינו שמריא דאסר מודה נמי ביחיד הגם דמהטור משמע דאסור אפי' יחיד וכמ"ש ל".

(ו) בה"ל (סעי' ד' ד"ה אין, חד תרץ) – "וכדי שלא יסתרו אהדי מחלקים רבים מן האחרונים [הלא המה הא"ר לחד תירוצא והביאו הפמ"ג והמח"ב שהובא בשע"ת והשלחן עצי שטים] ואומרים דשם איירי ביחיד שקבל עליו שבת והכא דקבלת שבת של ברכו שהוא ע"י צבור חמיר טפי".

מ"ב (ס"ק כ"ח) – "ועיין בביאור הלכה בשם הרבה אחרונים שכתבו דדוקא ע"י ברכו שהוא קבלת שבת של ציבור אבל אם יחיד קבל עליו שבת מבעוד יום לא חמיר מבין השמשות וכן משמע מ"א סק"ז".

(ז) ששכ"ה (פרק מ"ו סעי' י"ט).

(ח) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ה' הע' ט"ז) – "דנקטינן כדעת המ"ב וש"א, ובפרט שדברי הדגו"מ והשו"ע הרב מחודשים, דהא כל עיקר דין קבלת שבת נמשך מדין תוספת שבת, ואי מצות התוספת הוא רק פרישה ממלאכה בלי קדושת שבת כלל, מהיכן נובע דין זה שיכול להוסיף על קדושת היום ע"י קבלת שבת, ובפוסקים מבואר דשייכא קדושת שבת קודם הלילה, ובהכרח שזוהו גופא דין התוספת ... דלהאחרונים דלא ס"ל לחלק בין קדושת שבת לפרישה ממלאכה, נמצא דכשפורש ממלאכה לשם תוספת שבת חלה קדושת שבת, שזוהו גופא דין התוספת, זולת אם חישוב בהדיא שמקבל רק פרישה ממלאכה ולא קדושת שבת, שבכה"ג לדידהו לא חל כלום, דפרישה ממלאכה בעלמא לאו כלום הוא, ולדעת הדגו"מ והגר"ז חל פרישה ממלאכה".

(ט) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' שמ"ב סעי' ה') – "מי שקיבל עליו שבת ביחידות, יכול להקל בבין השמשות כמבואר בסעיף א'. אבל אם קיבל עליו שבת עם הצבור, יש להחמיר באיסורי שבות בבין השמשות ודינו כשבת לכל דבר".

(י) ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' ט') – "ונחלקו הראשונים בדינו של אדם שקיבל עליו את השבת קודם בין השמשות, יש שפסקו שמשעה שקיבל עליו את השבת נאסר גם בעשיית שבות [ממילא גם בהגיע זמן בין השמשות אסור הוא בשבות, ולשיטתם היתרי שבות בין השמשות נאמרו רק לאדם שלא קיבל עליו תוספת שבת]. ויש שפסקו שקבלת שבת אינה אוסרת את האדם בעשיית שבות ומותר הוא לעשותה לצורך מצוה וכיוצ"ב עד סוף זמן בין השמשות דהיינו כשלוש עשרה דקות אחר כיסוי גוף השמש מעינינו. ולהלכה הביא המשנ"ב את דעת האחרונים שכתבו שיש להבחין בזה בין שני אופנים של קבלת שבת: [א]. אם הציבור קיבלו עליהם שבת, כגון על ידי אמירת מזמור שיר ליום השבת או על ידי אמירת ברכו, אסור לעשות שבותין. [ב]. אם הציבור לא קיבל עליו שבת ורק היחיד קיבל עליו שבת מותר לעשות שבותין".

3. חילוק בין קבלת הציבור, לקבלת היחיד - כשמקבל עליו בעצמו השבת אז אסור גם בשבותים (הפוך מלעיל).

(א) ישועות יעקב (סי' שכ"ו ס"ק א') – "הא דלא אמרינן לענין שבות שהיחיד נגרר אחר הרוב שקבלו עליהם משום דבגוף הדבר דעת הרבה פוסקי' דלא מהני קבלה רק לענין מלאכה דאורייתא ולא לענין שבותים דלא קבל עליו כחומר השבת גמור רק כחומר

בה"ש דלא גזרו על השבות ונהי דלענין האדם עצמו שקבל עליו אסור אף בשבות משום שלא התנה בעת קבלתו והוי זלזול לדרבנן אבל היחיד אינו נכלל רק למה שקבל ויש מצוה בקבלתו ומן קבלתו בפירוש אינו מוכח רק חומר בה"ש דהיינו שקודם בה"ש יהיה אסור כמו ב"ש...".

4. מראי מקומות – נור ישראל (סי' ז' ס"ק ט'), מנחת שבת (סי' ע"ה ס"ק ב' אות ו', אות ז', אות ח', אות י'), פסקי תשובות (דפו"ח אות ח').

(א) נשמת שבת (סי' שמ"ב אות שמ"ז) – "היוצא מכל הנ"ל: (א) דמסתימת ד' המחבר בשו"ע מבואר דאם ענה ברכו וקיבל שבת (או שאמר מזמור שיר ליום השבת) אף שהוא עדיין מבעוד יום גדול (כל שכן אם הוא ביהש"מ"ש) הוא אסור בכל השבותין אף לצורך מצוה או בדבר שהוא טרוד ונחפז עליו, (ב) דעת הט"ז והחכם צבי והעמודי אש והשו"מ והתוס"ש וס' דה"ח דלא כהשו"ע, אלא דאף אם קיבל עליו שבת עדיין הוא מותר בשבותין עד זמן צאת הכוכבים, (ג) דעת הפמ"ג ודעימ' דיש חילוק בין אם קיבלו רוב הציבור עליהם את השבת אז הם (ושאר כל בני הקהל שנגררין אחריהם) נאסרים בשבותין, אבל יחיד שקיבל עליו שבת אינו נאסר בשבותין, (ד) דעת שו"ע הרב והדגול מרבבה והמשיב דבר שיש חילוק בין אם קיבל עליו סתם תוספת שבת דאז מותר בשבותין, לבין קיבל עליו עיצומו של יום השבת ע"י עניית ברכו ותפלת ערבית שאז אף יחיד נאסר בשבותין, (ה) לכו"ע אם (הקהל) לא קיבלו עליהם בפירוש תוספת שבת (בין אם נאמר שממילא חל עליו בעל כרחו, בין אם נאמר שאינו חל) אינו נאסר בשבותין עד סוף זמן ביהש"מ"ש, ו) לדעת קנה וקנמון נאסר בשבותין רק ברגע האחרון של ביהש"מ"ש משום תוספת שבת".

ג. אחר קבלת ציבור: הלכה.

1. מחמיר.

(א) מחזיק ברכה (ס"ק ה') – לשונו מובא לקמן.
(ב) גר"ז (קונ"א ס"ק ג') – "לא מלאו לבו לחלוק עליהם, ובסי' תקכ"ז סק"ג הסכים לזה בפירוש".
(ג) ששכ"ה (פרק מ"ו סוף סעי' י"ט, סעי' כ') – "ואמנם אם הציבור כבר קיבל עליו את השבת בתפילה – חלים עליו כל דיני שבת עצמה, ואסור בכל אלה".
(ד) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ה' סעי' ד') – "אבל אם הציבור כבר קיבלו עליהם את השבת והוא נגרר אחריהם אסור בכל השבותין ואפי' לצורך מצוה, ואפי' בעוד היום גדול דינא הכי".
(ה) נשמת שבת (סי' שמ"ב אות שמ"ז) – "להלכה קשה לחלוק על דברי השו"ע".
(ו) ארחות שבת (פרק ב' סעי' צ"ו) – "מותר להטמין בדבר שאינו מוסיף הבל בזמן בין השמשות [והוא משך כשלש עשרה דקות אחר שקיעת החמה], אמנם אם קיבל עליו שבת בפירוש, או שאמר מזמור שיר ליום, או אשה שהדליקה נרות, או שהציבור במקומו קיבל עליו שבת, אין לו להטמין אף בדבר שאינו מוסיף הבל ואפילו לפני השקיעה".

2. מיקל.

(א) ט"ז (סי' ת"ר ס"ק ב', עי' סי' שצ"ג ס"ק ד') – "ואין שום הוכח' מזה לחלק בין קבלת שבת לספק חשיכה".
(ב) חכם צבי (סי' י"א) – "והנלע"ד הוא דאפי' בהתפלל וקיבל עליו שבת נמי אמרינן כל דבר שהוא משום שבות לא גזרו עליו ביה"ש".
(ג) דרך החיים (דין אימת מתחיל איסור מלאכה בע"ש דין ה') – "לפענ"ד אפי' אם ציבור קבלו עליהם אחר חצי שעה סמוך ללילה לא חמור מביה"ש דמותר לעשות מלאכה לצורך מצוה דקבלת ציבור הוא רק שיהי' לו דין תוס' שבת כמבואר סי' רס"א סעי' ב' שתוס' שבת היא מתחילת השקיעה וכו' ובזה"ז רוצה לעשות כולו תוס' עושה רוצה לעשות מקצת עושה ולפי זה בודאי כשמקדימין כוונתן שעושין אותו לתוס' וכיון שאפילו אין מקבלין שבת חייבין בתוס' שבת שהוא קודם ביה"ש וכיון דחז"ל לא גזרו על שבות ביה"ש שמותר לעשות שבות כמבואר בסי' שמ"ב שהוא אחר התוס' מכ"ש שלא גזרו על התוס' שהוא קודם ביה"ש ואפי' קיבלו שבת בודאי לא היה כוונתן רק שיהיה לו כדין תוס' שבת שהוא דאורייתא והראי' מהפוסקים שכ' שלא גזרו על שנות ביה"ש לצורך מצוה ולא חילקו אם התפלל קודם".

3. בשעת הדחק, קודם שהתפללו הציבור מעריב יש להקל.

(א) מ"ב (סי' תקכ"ז ס"ק ד', שעה"צ ס"ק י') – "ובשעת הדחק אף אחר ברכו כ"ז שלא התפללו הציבור מעריב יוכל לערב אם לא חשכה עדיין אם בא להתפלל מנחה ונזכר שלא עשה עירוב תבשילין [עולת תמיד, וגם ההלכה ברורה העתיק את דברי הט"ז בשם ראב"ן, וגם החיי אדם כתב לסמוך על זה לענין דיעבד, וכן בדרך החיים שהעתיקו בביאור הלכה בסימן רס"א מצדד להקל בענין דבר מצוה אף אחר קבלת צבור אם יש שהות]".

4. ע"י צירוף עוד ספק, יש להקל.

(א) בה"ל (סעי' ד' ד"ה אין) – לשונו מובא לקמן.

5. מראי מקומות – עמודי אש (סי' ה' אות נ"א).

ד. יחיד שמקבל שבת: הלכה.

1. קודם בין השמשות.

(א) מיקל – א"ב (ס"ק ו', ס"ק ח', אחד תרץ, לשונו מובא לעיל), פמ"ג (א"א ס"ק י"ב, אחד תרץ, לשונו מובא לעיל), שלחן עצי שטים (סי' ה' סעי' ה' ס"ק ח' בהג"ה, לשונו מובא לעיל), מחזיק ברכה (ס"ק ה', לשונו מובא לעיל), עי' מ"ב (ס"ק כ"ח, בה"ל סעי' ד' ד"ה אין, שעה"צ סי' תקכ"ז ס"ק ט', לשונו מובא לקמן), ששכ"ה (פרק מ"ו סעי' י"ט), ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' שמ"ב סעי' ה', לשונו מובא לעיל), ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' ט', לשונו מובא לעיל).
(ב) מחמיר – גר"א (סי' תצ"ג על סעי' ב', "ויש אוסרין. דמיירי דלא קיבל ואף על גב דממילא נאסר מ"מ קל ממה שקבל בפירוש וראיה מתוספתא וכמ"ל סי' רס"א ס"ד ע"ש וכ"כ בסי' רנ"ג בהג"ה"), ישועות יעקב (סי' שכ"ו ס"ק א', לשונו מובא לעיל).

2. אחר בין השמשות - למקילים לעיל.

(א) מיקל.

(1) ששכ"ה (פרק מ"ו סעי' י"ט, סעי' כ', הע' צ"ח) – "ומותר לו לעשות כן גם אם קיבל עליו את השבת ביחידות".(2) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ה' סעי' ד').(3) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' שמ"ב סעי' ה') - לשונו מובא לעיל.

(ב) מחמיר.

(1) עי' אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע"ד הטמנה אות א'), שבת במטבח (ארטסקרול, פרק ו' הע' ו') – "כ' המחבר (רנ"ז ס"א) אבל בספק חשיכה טומנין בו, עד מתי אחר השקיעה אפשר להקל בזה. תשובה: אין נוגע לדינא כי הנשים העוסקות בהטמנה מקבלין שבת בהדלקת הנרות, ואחר קבלת שבת מפורש בסימן רס"א סעיף ד' דאין טומנין. ואם נזדמן שאיש שלא קבל עדיין שבת שלא אמר מזמור שיר הוא עד חצי שעה אחר שקיעה כי באיסור דרבנן יש להקל כשיטת ר"ת אבל כמעט שליכא בנמצא שאלה כזו כי הכל מקבלין שבת עוד קודם שקיעה ונמצא שדין זה אינו למעשה".(2) ארחות שבת (פרק ב' סעי' צ"ו [לשונו מובא לעיל], פרק כ"ז סעי' ל"ו) – "ונראה מדברי המשנ"ב שאם קיבל את השבת בזמן בין השמשות עצמו [ולא קודם לכן] יש לאוסרו בעשיית שבות גם אם הציבור עדיין לא קיבלו עליהם שבת".(ג) מראי מקומות – מ"ב (סי' תקכ"ז ס"ק ד', שעה צ"צ ס"ק ט', לשונו מובא לקמן).3. דעת המ"ב.(א) מ"ב (ס"ק כ"ח) – "והטעם דכיון דקבל עליו שבת בפירוש אף שהוא זמן הרבה קודם ביה"ש חמור מביה"ש בלי קבלה [ולפ"ז לא יצויר ההיתירא דבין השמשות הנ"ל לענין ע"ח והטמנה וכה"ג רק אם הוא במקום שאין שם צבור דאל"ה בודאי רוב הצבור קבלו כבר שבת בבין השמשות והמיעוט נמשכין אחריהן בע"כ וכמ"ש בסימן רס"ג סי"ב וי"ג ע"ש] ועיין בביאור הלכה בשם הרבה אחרונים שכתבו דדוקא ע"י ברכו שהוא קבלת שבת של ציבור אבל אם יחיד קבל עליו שבת מבעוד יום לא חמיר מבין השמשות וכן משמע מ"א סק"ז".

(1) נראה שמחמיר רק אם מקבל הציבור, ולא קבלת יחיד.

(ב) מ"ב (סי' תקכ"ז ס"ק ד') – "וכתבו האחרונים דאם קיבל עליו יום טוב באמירת ברכו שוב אין יכול לערב דבקבלת יום טוב נחשב הזמן כיו"ט ודאי דדוקא בקבלת ברכו שהוא קבלת ציבור ואף אם הוא לא אמר ברכו נגזר אחר הציבור כמבואר בסימן רס"ג סי"ד אבל קבלת עצמו אף שקיבל בפירוש אפשר דלא מהני לענין זה ויכול עדיין לערב אם עוד לא חשכה ובשעת הדחק אף אחר ברכו כ"ז שלא התפללו הציבור מעריב יוכל לערב אם לא חשכה עדיין אם בא להתפלל מנחה ונזכר שלא עשה עירוב תבשילין".

(1) נראה שמחמיר רק אם מקבל הציבור, אבל קבלת יחיד אפשר דיש להקל.

(ג) שעה צ"צ (סי' תקכ"ז ס"ק ט') – "ואף דשם משמע להתיר בקבלת יחיד, יש לומר דכאן גרע, דכשקבל מבעוד יום יש לומר דקבלו רק לדין ספק חשכה, עיין זה בביאור הלכה, אבל כשקבל בספק חשכה יש לומר דקבלתו הוי לודאי, וכל שכן אם התפלל מעריב, אף דמעצם הדין להמקילין בקבלה בסימן רצ"ג, שהוא נובע מהמרדכי, מוכח ממרדכי דגם מעריב לא מהני, יש לומר דזה דוקא כשהתפלל מבעוד יום ולא בספק חשכה, והגר"ז פסק להחמיר כשכבר התפלל מעריב אפילו ביחידות".

(1) מתרץ השעה צ"צ, קבלת יחיד מבעוד יום יש להקל. אבל מחשיכה, רק אפשר יש להקל.

(ד) בה"ל (סי' תקכ"ז ד"ה ספק) – "ואף אם נאמר דאשה דרכה לקבל אף ביום טוב בהדלקתה מ"מ ביום טוב אפשר דאין בזה רק דין קבלת יחיד כיון שאין מדליקין בשעה אחת ומותר עדיין הדברים שמותר לעשות בספק חשיכה".

(1) נראה שהקל בקבלת יחיד.

(ה) בה"ל (סעי' ד' ד"ה אין) – "והמחבר סתם פה כדעת המחמירין בזה [וכן הרמ"א בסי' רנ"ג ס"ב בהג"ה סתם להחמיר] והנה בשו"ע סי' שצ"ג ס"ב הביא פלוגתא בזה ומשמע שם דהוא נוטה יותר לדעת המתירים שסוברים דמה דהתירו בין השמשות הוא אפילו אם קבל עליו שבת ג"כ וכדי שלא יסתרו אהדדי מחלקים רבים מן האחרונים [הלא המה הא"ר לחד תירוצא והביאו הפמ"ג והמח"ב שהובא בשע"ת והשלחן עצי שטים] ואומרים דשם איירי ביחיד שקבל עליו שבת והכא דקבלת שבת של ברכו שהוא ע"י צבור חמיר טפי. ועיין בט"ז בסימן תר"א דפוסק דמותר לערב אפילו אחר שקבל עליו שבת וכן בדה"ח מצדד לפסוק דכל שבות לצורך מצוה מותר אפילו אחר שקיבלו הצבור שבת ואפילו בחצי שעה שקודם חשיכה והטעם דלא חמיר הזמן הזה מבין השמשות ובודאי לא היה דעת הצבור לקבל על עצמם התוספת שיהא חמיר מבה"ש עצמו עי"ש ומ"מ התוספתא שהביאו הפוסקים ראייה ממנה להחמיר אינה מתורצת בסברתו עיין במרדכי ועיין בבאור הגר"א בסימן שצ"ג ומשמע מדבריו דהוא מצדד יותר לדעת האוסרין והביא דגם דעת הרמ"א כן בסימן רנ"ג ס"ב בהג"ה. ומ"מ נראה לענ"ד דבהצטרף עוד איזה ספק יש להורות להקל בענין זה כגון שהוא שתי שעות קודם חשכה דלכמה פוסקים הוא קודם פלג המנחה ואין בקבלתו כלום ואף דמהרי"ו נקט לעיל בהג"ה שעה או ב' אפשר דלא נקטו רק לענין מלאכה דאורייתא של הדלקה דחל קבלתו ואין מותר רק ע"י א"י אבל לענין שבות במקום מצוה יש להקל אפילו ע"י עצמו אם הוא שתי שעות קודם חשכה".

(1) הה"ח מתחיל בשם כמה אחרונים, שיש לחלק בין יחיד וציבור. ואח"כ כתב בשם הט"ז והדה"ח, שהם מיקלים לגמרי. ואח"כ בשם הגר"א, כדעת האוסרים. ומסיים, ע"י צירוף עוד ספק, יש להקל.

(2) יש לדון בפשט של הה"ח: אם ע"י צירוף יש להקל בקבלת יחיד, כמו הרבה אחרונים. אבל בלי צירוף, יש להחמיר כהגר"א (וכן מפרש המ"ב הוצאת עוז והדר). או, ע"י צירוף יש להקל כהט"ז, שאפילו בקבלת הציבור יש להקל. אבל בלי צירוף, יש להקל "רק" בקבלת יחיד.

(3) לכאורה נראה משאר מ"ב (שם ס"ק כ"ח, סי' תקכ"ז, ועוד), כצד השני. שיש להקל בקבלת יחיד, בלי צירוף. וע"י צירוף עוד ספק, יש להקל אפילו בקבלת ציבור.

(4) וכן עי' ארחות שבת (פרק כ"ז הע' ל"ד), "ומסיק הבה"ל דבהצטרף עוד איזה ספק יש להורות להקל בזה, כגון אם קיבל על עצמו שבת שתי שעות קודם חשיכה דלדעת כמה פוסקים הוא קודם פלג המנחה ואין בקבלתו חלה כלל ... ומכאן משמע לכאורה

שדעת הבה"ל דאין להקל בפשיטות בקיבל עליו שבת, ואמנם יש לומר שרק לגבי קבלת שבת של ציבור כתב כן, שהרי הראיה מהתוספתא היא בתקיעת שופר שהיא קבלת שבת של ציבור, והמרדכי דימה אותה לאמירת ברכו, ומ"מ הבה"ל סתם דבריו, ולכן צ"ע אם להקל בפשיטות ביחיד שקיבל עליו שבת, וכפי שהביא המשנ"ב ס"ק כ"ח בשם האחרונים. אמנם כיון שבסי' תקכ"ז ס"ק ד' מבואר במשנ"ב להקל בקבלת יחיד וכן מבואר שם בבה"ל ד"ה ספק, וגם בסי' רס"א ס"ק כ"ח הנ"ל משמע להקל, מסתבר טפי שיש להקל בקבלת יחיד, ומה שהצריך הבה"ל צירוף נוסף להקל היינו לגבי קבלת ציבור".

(ו) מ"ב (סי' שמ"ב סוף ס"ק א') – "ודע דכל סעיף זה לא מיירי כשקבל עליו שבת אבל אם קבל עליו שבת [כגון ע"י מזמור שיר ליום השבת או לכה דודי בזמנינו] מבואר לעיל בסימן רס"א שאפילו הוא מבע"י ואפילו אם רק הצבור קבלו עליו שאז חל עליו שבת בע"כ אסור לו לעשות כל שבות בעצמו אפילו לדבר מצוה אם לא ע"י עו"ג".

(1) נראה שסבר אפילו קבלת יחיד, ואפילו מבע"י, יש להחמיר.

(2) ואולי יש לדחוק, שהמ"ב מוסיף "כגון ע"י מזמור שיר ליום השבת או לכה דודי בזמנינו", ולא קבלה סתם. שע"י מזמור שיר או לכה דודי "עם" הציבור. ואח"כ מוסיף המ"ב, אפילו אם רק הציבור קבלו עליו, ולא לו. וצ"ע.

(3) שו"ר הששכ"ה (פרק מ"ו הע' פ"ז), "וצע"ק בדברי המ"ב סי' שמב סוס"ק א, דמשמע דלא התירו שבות רק ע"י נכרי".

ה. אשה המדלקת נרות.

1. מחמיר.

(א) בה"ל (סי' תקכ"ז סעי' א' ד"ה ספק) – "עיין מ"ב לענין אם קיבל עליו יום טוב ועיין בסימן רס"ג דהדלקת נר בשבת חשיב קבלה לנשים וצ"ע מה הדין בזה ולכאורה אם הנשים הדליקו נר יום טוב שוב א"א לעשות עירוב בשבילן אף שהוא עדיין יום שכבר קיבלו עליהם יום טוב ומשמע לכאורה שם דבהדלקת הנרות יש לו דין קבלה של ציבור מאחר שכן המנהג ע"י ש"ד"א דלא מהני תנאי אלא דיש לדון דאולי דוקא בשבת שמדליקין הכל בשעה אחת ונהגו לקבל בזה שבת אבל ביום טוב שאין הכל מדליקין בשעה אחת אפשר דלא נהגו לקבל בזה ויש לו דין איש המדליק שאינו מקבל שבת בהדלקתו ואף אם נאמר דאשה דרכה לקבל אף ביום טוב בהדלקתה מ"מ ביום טוב אפשר דאין בזה רק דין קבלת יחיד כיון שאין מדליקין בשעה אחת ומותר עדיין הדברים שמותר לעשות בספק חשיכה אכן לכתחילה בודאי יש לזהר לעשות העירוב קודם שתדליק הנרות".

2. מיקל.

(א) מאירי (דף לא: ד"ה ונתגלגל) – "ואין מדליקין את הנרות שהרי ספק תורה יש כאן וזו ואין צריך לומר זו קתני ויש שפרשה אפי' ע"י גוי ואינה נר' שכל לדבר מצוה מיהא לא גזרו על שבות בין השמשות".

(ב) עי' חת"ס (או"ח סי' ס"ה) – "מ"מ נראה לי פשוט דבדיעבד אם לא הקדים השבותים להדלקה מותר אח"כ".

(ג) משיב דבר (ח"א סי' כ"ב) – "אבל בקבלת שבת על ידי הדלקת נרות מודה גם הש"ע דאף אחר הדלקה מותר לערב וכדמוכח ממנתיין וכן מבואר בשלטי הגבורים (שבת ספ"ב) דמחלק בהדיא בין קבלת שבת ע"י עניית ברכו ובין קבלת שבת ע"י הדלקת הנר".

(ד) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ה' סעי' ד') – "ובין אשה שקיבלה ע"י הדלקת נרות, דבכל אופן מותר לעשות שבות לצורך מצוה או כשיש דוחק שהוא טרוד ונחפז עליה אם הציבור עדיין לא קיבלו עליהם את השבת".

(ה) עי' נשמת שבת (סי' שמ"ב אות שמ"ט) – "יש מקום להקל".

(ו) פסקי תשובות (סי' שמ"ב סוף אות ג', הע' ד').

3. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק י', "וצ"ע לדינא"), מנחת שבת (סי' ע"ה ס"ק ב' אות ט'), הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ג הע' קי"ג, מילואים, שולחן שלמה סי' רס"א ס"ק ט').

ו. אמירה לנכרי: בזמן בין השמשות לאחר שקיבל עליו שבת.

1. מיקל.

(א) מ"ב (ס"ק י"ח, סי' שמ"ב סוף ס"ק א').

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ה' סעי' ה') – "וכל זה הוא לענין עשיית שבות בעצמו, אבל מותר לומר לעכו"ם בין השמשות להדליק נר לצורך שבת וכן לעשות כל מלאכה שהיא לצורך מצוה או שהוא טרוד ונחפז עליה ואפי' קיבלו הציבור עליהם את השבת. ואם הוא מבעוד יום באופן שיש מקומות שעדיין לא קיבלו השבת, יש מתירין לומר לנכרי לעשות כל המלאכות אפי' שלא לצורך מצוה, אף שהציבור כבר קיבלו עליהם את השבת, ואמנם למעשה אין כדאי להקל אלא במקום הצורך".

(ג) נשמת שבת (סי' שמ"ב אות שמ"ח) – "מותר (לצורך מצוה או שעה"ד)".

(ד) ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' ל"ז) – "שבות של אמירה לנכרי מותרת בין השמשות אפילו לאחר שקיבל עליו שבת [אם הוא לצורך מצוה ובמקום הדחק וכדלעיל בסעיף כ"ז], ולכן אם קיבל עליו שבת מותר לומר לנכרי להדליק אור או להדליק אש תחת התבשילים, עד כשלש עשרה דקות אחר השקיעה".

(ה) פסקי תשובות (דפו"ח סי' רס"א אות א') – "ואלא אמירה לנכרי בתירו בבין השמשות, אפילו קבלו הוא והציבור עליהם שבת, אם הוא לצורך שבת או לצורך מצוה, והנהוג להחמיר במוצאי שבת כשיטת ר"ת, רשאי להקל לענין אמירה לנכרי בבין השמשות דכניסת השבת כפי זמן צאת הכוכבים דרבינו תם".

ז. לכה דודי.

1. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק י"ז הע' מ"ט) – "מיהו במקומות שמנחמים האבלים בין אמירת בואי כלה למזמור שיר, נראה שלא מקבלים שבת עד אמירת מזמור שיר".
2. חוט שני (ח"א פרק פ"ב ס"ק ג' ד"ה יש) – "יש להסתפק במאי שכתב במ"ב דקבלת שבת הוא ע"י מזמור שיר ליום השבת או לכה דודי בזמנינו, עיי"ש, אם הוא בתחילת אמירת ה'לכה דודי' או בסופו, ועיין במ"ב סי' רס"א שכתב, במקומותינו המנהג כהיום מיד שאומרים מזמור שיר מקבלין הצבור שבת עלייהו וכו', וכתב בספר דרך חכמה, דה"ה במקומות שנוהגין לומר לכה דודי ומסיימין בואי כלה הוי קבלת שבת ממש, עכ"ל. מבואר שהסיום שאומרים 'בואי כלה' הוא קבלת שבת ולא קודם לכן".

ח. שבותים בין השמשות.

1. עי' סי' שמ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

לקדש השבת בשלחן ערוך ובכסות נקיה

"וכבדתו: שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול"

סימן רס"ב

א] יסדר שולחנו - סעיף א'.	ז] מקרים: בגדים עליונים.	יג] נעלים.
ב] יציע המטות.	ח] מקרים: בגדים תחתונים	יד] לקראת שבת מלכתא - סעיף ג'.
ג] מלאכי השרת: שימצאנו מסודר.	ט] מקרים: בגדי שינה.	טו] זמן לבישת בגדי שבת.
ד] שלום עליכם: ושאר מנהגים.	י] מקרים: בגדי מצוה.	טז] זמן הפשטת בגדי שבת.
ה] שיהא בגדים מיוחדים לשבת - סעיף ב'.	יא] מקרים: בגדי חורף.	יז] בגדי שבת: לחתונה, וכדו'.
ו] איזה בגדים מחליפים.	יב] מקרים: אינו בגדים.	יח] שאר ענינים: בגדי שבת.

דור המלקטים - אנציקלופדיה תלמודית (כרך כ"ז ערך כבוד שבת), בגדי שבת (אפשטיין), לקראת שבת (פרק ט'), נשמת שבת (סי' רס"ב אות ער"ב - אות רע"ט), על פי התורה (בראשית פרק א'), Halachically Speaking (ח"ב מספר ט"ז).

א] יסדר שולחנו - סעיף א'.

א. יהיה שלחנו ערוך כל יום השבת - רמ"א (סעי' א'), לבוש (סעי' א'), פוסקים.
 1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות י"ד) – "וכן צריך שהחלות יהיו על השולחן מבעוד יום. ואם רוצה לחמם אותן על המיחם, ואין לו לחם משנה אחרים לשים בנתיים על השולחן, יכול להורידם ולחמם משום עונג שבת".
 2. הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' קכ"ז) – "שאלה: כ' הרמ"א (סי' רס"ב ס"א) ויהיה שלחנו ערוך כל יום השבת, וכן המנהג ואין לשנות, וכ' המ"ב (סק"ד) עד לאחר הבדלה. ולכא' למה לא אמר עד אחר 'סעודת מלוה מלכה', ויש שרצו לומר דבדוקא כתב כן לפי שכ' השו"ע (סי' ש') לעולם יסדר אדם שלחנו במוצ"ש כדי ללוות את השבת, וביאר המ"ב (סק"א) היינו לפרוס מפה על שולחנו דרך כבוד, הרי משמע שיש ענין דוקא להוריד המפה שנשתמש עמה בשבת, ולהניח מפה מיוחדת לסעודת מלוה מלכה, האם נכון הדבר. תשובה [בע"פ]: אין להוכיח מידי, ואין ענין להוריד המפה בכוונה כדי להניח אחרת, ויכול להשאירה, ולא כתבו המ"ב לפי שסעודת מלוה מלכה הוא ענין בפנ"ע, משא"כ הבדלה הוא מעשה שעל ידו יוצאים מן השבת, והוא דבר אחד עם השבת".
 הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' קכ"ז) – "שאלה: כתב הרמ"א (סי' רס"ב) 'יהיה שולחנו ערוך כל יום השבת', וכ' המ"ב עד לאחר הבדלה. ונסתפקתי בדבר המצוי כשהבעל חוזר מאוחר אחר תפילת מעריב (שהולך לשמוע שיחת מוסר וכדו'), והאשה רוצה לנקות הבית ולהרים כסאות מעל השולחן וכדו', האם גם בכה"ג יש לחוש לענין זה. תשובה: מותר".

ב. לכסות השלחנות: איזה שולחן.

1. רק בחדר שהוא אוכל שם, צריך לכסות כל השלחנות שיש שם.
 (א) עי' א"ר (ס"ק ג') [לפי הכה"ח, ולא כמו הפמ"ג] – "ונוהגין להניח וכו'. נראה לי מהגהות מנהגים [מנהגי סוכות אות קצח] שכתב דאין לכסות שלחן בבית החורף כל ימי סוכות, דהוא הדין דאין צריך לכסות בשבת בשאר החדרים רק במקום שהוא אוכל, [ו]קצת יש לחלק דבסוכות הטעם שלא יהא קביעות כלל בבית, והיינו דבעצרת היה מכסה בבית החורף".
 (ב) בה"ח (ס"ק כ"ב) – "וכתב הא"ר אות ג' נ"ל מהגמ"נ שכתב דאין לכסות שלחן בבית החורף כל ימי סוכות, דה"ה דא"צ לכסות בשבת בשאר החדרים רק במקום שהוא אוכל יעו"ש. וכ"נ מ"מ"ש לעיל אות י"ג דא"צ לכסות רק השלחן שאוכל עליו דהטעם הוא כדי שתשרה שם הברכה והברכה אינה שורה אלא במקום שאוכל ומברך".
 (ג) הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ"א סוף סי' ס"ו) – "דלמעשה אין צריך לכסות אלא מקומות שהוא אוכל שם מפני דזה הוי כבוד שבת משא"כ בשאר מקומות דלא אוכלים שם למה צריך לכסות השלחנות וצ"ע מנא לן זה. ולכן יש להקל, וכן נהגו במשפחתו דרק במקום האכילה צריך לכסות השלחן".
 2. כל השלחנות בבית.
 (א) ערה"ש (סעי' ב') – "כל השלחנות שבבית יהיו מוצעים במפות והמפות יהיו על השלחנות כל הלילה וכל היום עד מוצאי שבת וחושבין זה לבזיון גדול לשבת כשהשלחן מגולה".
 (ב) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, פרק ב' הע' י"ג) – "ולכאורה יש ראייה דאפי' על השולחנות שאין אוכלין עליהם יש להציע מפה, מהא דאיתא ברמ"א סי' תרי סעיף ד שביום כפור יש להציע את השולחנות כמו בשבת. הרי מבואר דגם על שולחנות שאין אוכלין עליהם יש כבוד יו"ט להציע מפה עליהם. וכ"כ להדיא הערוך השלחן סי' רסב סעיף ב שכתב וז"ל: כל השלחנות שבבית יהיו מוצעים במפות, עכ"ל".
 3. ראוי להציע מפה על כל השולחנות שבבית.
 (א) פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "[אלהי רבה] אות ג' צידד לכסות במפות כל השולחנות של כל החדרים, ואף במקום שאין אוכל שם, וכן ראוי לעשות, אבל בחדר שהוא אוכל שם צריך לכסות כל השולחנות שיש לו באותו חדר".
 (ב) בה"ל (סעי' א' ד"ה יסדר) – "יסדר שלחנו. היינו בחדר שהוא אוכל שם בודאי צריך לכסות כל השלחנות שיש שם ואפילו ביתר החדרים ג"כ אפשר דראוי לעשות כן עיין בא"ר ופמ"ג".
 (ג) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' נ"ה) – "בהצעת מפה על השולחן שאוכלים עליו ... וראוי להציע מפה על כל השולחנות שבבית".
 (ד) הגר"ח שליט"א (אלא פרק כ"ח אות י"ב) – "ביקש שיכסו לו גם את הסטנדער שלומד בו במפה לכבוד שבת".

ה) נשמת שבת (סי' רס"ב אות רס"ז) – "ראוי לכסות את כל השולחנות שבבית, מלבד השולחנות המיועדות למלאכות האסורות בשבת (ככתיבת חשבונות)".

ג. כמה מפות.

1. [יש] נוהגין להיות ב' מפות על השלחן.
- א) מג"א (ס"ק א') – "רש"ל היה לו ב' מפות על השלחן מלבד העליונה משום שכשמנערים המפה נמצא השלחן מגולה ועוד דהמפה תלויה מעל השלחן טפח וכשפורס' עושה אוהל ולכן הניח התחתונה תמיד ואחרת עליה (מט"מ) וכמ"ש סימן שט"ו סי"א דזה לא הוי אהל".
- ב) גר"ז (סעי' א') – "ויש נוהגין להיות ב' מפות על השלחן מלבד העליונה שעל הלחם משום שכשמנערים הפת נמצא השלחן מגולה".
- ג) ערה"ש (סעי' ב') – "והמהרש"ל הניח על השלחן שאכל שתי מפות לבד המפה הפרוסה על הלחם לפי שכשיקחו המפה שאכלו עליה לנער הפתיתין שלא יתגלה השלחן [מג"א סק"א]".
- ד) מ"ב (ס"ק ד') – "יש נוהגין להיות ב' מפות על השלחן מלבד העליונה שעל הלחם משום שכשמנערים המפה נמצא השלחן מגולה".
- ה) פסקי תשובות (דפו"ח אות א', הע' ב') – "ועל פי המובא בכל הפוסקים הכא (עפ"י המג"א בשם המהרש"ל ומטה משה) נוהגים להניח שתי מפות על השלחן שאוכלין עליו סעודות שבת. [וכמבואר הטעם בכל הפוסקים שלא יתגלה השלחן כשמנערים המפה (וע"ע להלן בחומרת הענין), ולפי"ז בזמננו די במפת הניילון שעל המפה הלבנה הקבועה, אך רבים נוהגים שלא לשנות מהנהוג מקדמת דנא בשני מפות לבנות אחד על השני]".
2. לא מקפידין שיהיה על השולחן בשבת שתי מפות.
- א) הגר"ח ק"ש שליט"א (אלא פרק כ"ח אות י"ג) – "אמר לי שלא הקפידו אצלם שיהיה על השולחן בשבת שתי מפות".
3. מראי מקומות.

א) מעשה איש (ח"ו עמ' פ"ח), הו"ד בפסקי תשובות (דפו"ח הע' י"ז) – "סיפר הגאון רבי שמריהו גריינימן זצ"ל, ששמע מהחזו"א, כי פעם הובא דיבוק לפני הגאון רבי מלכיאלי הלוי טנבוים זצ"ל, אב"ד לומז'א, בעל 'דברי מלכיאלי'. היתה בו דיבוק טומאה כה גדולה עד שלא יכול היה לסבול שום דבר שבקדושה. וכשהביאו לפניו את ספר 'הזוהר', השתולל הדיבוק עד למאוד מחמת שלא יכול היה לסבול הקדושה, עד שכמה אנשים גיבורים היו צריכים להחזיקו בכח רב. וגם אחרי שכיסו את ספר הזוהר ועטפוהו בסדין שלא יוכל לראותו, הרגיש בה מיד כשהביאוהו לפניו והשתולל ביותר. אחר כך אמר בעל 'דברי מלכיאלי' לאנשים שהיו שם: רוצים אתם לראות דבר מה. הביאו נא ספר 'הזוהר' מדפוס אחר - שלא נדפס בקדושה כמו הראשון, וראו כולם שהדיבוק אינו מגיב מאומה כנגד זה. עוד סיפר הג"ר שמריהו זצ"ל בשם החזו"א, על גודל טומאתו של אותו דיבוק, שכאשר ראה בשבת קצה השולחן מגולה במקצת, מחמת שנשמטה שם המפה, היה מגנף ומנשק את השולחן במקום המגולה. (מהגר"ר דוד שמידל שליט"א, וכן הובא בשמו בס' 'זכור לדוד' ח"ב עמ' קנ"ט-ק"ס).

ב) פסקי תשובות (דפו"ח הע' י"ז) – "וכדמוכח מהא דהקפידו על ב' מפות (כנ"ל אות א') שלא יהיה השלחן מגולה בעת נייעור המפה מהפירורין, הגם שהוא לרגע קט. ובס' רועה אבן ישראל בשם החזו"א מלובלין זי"ע ששלחן מגולה בשבת כשיער מגולה באשה, וכן בדרכי חיים ושלום אות ת' שהיה מדקדק מאד בזה, ובס' מעשה איש ...".

ד. אם השלחן יפה מאד.

1. עדיין לכסות השלחן.
- א) רבבות אפרים (ח"ו סוף סי' קמ"ו) – "ואמר לי הרב פורטק שליט"א ששאל לפוסק וענה לו אם השלחן יפה מאד לא צריך לכסותו, ולדעתי מנהג ישראל שמכסין ויש לכסות".

ה. שולחן: ד' רגלים.

1. עפ"י קבלה, יש להקפיד לאכול על שלחן שיש לו ד' רגלים דוגמת שלחן המקדש – מג"א (בהקדמה, "האר"י הקפיד מאד לאכול על השלחן של ד' רגלים דוגמת שלחן המקדש"), א"ר (ס"ק א'), תוס' שבת (ס"ק א'), בא"ה (ס"ק א'), חסד לאלפים (ס"ק א'), ערה"ש (סעי' ב'), כה"ח (ס"ק א'), נטעי גבריאל (יו"ט ח"ב פרק ל"ב סעי' ט"ו), פסקי תשובות (אות ג').
2. ל"מ במ"ב.
3. מראי מקומות – יביע אומר (ח"א יו"ד סי' י"ב).

ו. מראי מקומות – טעמי המנהגים (עמ' תקנ"ב בהג"ה).

1. באר היטב (סי' ק"ע ס"ק י"ב) – "ויכסה השלחן בצניעות מפני רוח קדשה השורה עליו".
2. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' א') – "לפחות ישאיר משהו על השלחן כשמנער המפה או מחליפה".
3. הגר"ע אורבאך שליט"א (יתד נאמן פר' כי תשא תשע"ו) –

The Gemara in Maseches Shabbos (119b) states that a person is accompanied by two angels when he returns home from shul on Friday night. When he enters his home and the angels see that there is a 'shulchan aruch,' a set table, they give him a brachah. In my house, we always tried to be makpid on this Gemara, and my wife sets the table before I come home from shul. Recently, however, our three-year-old keeps trying to pull at the tablecloth to get at the china, and my wife has to rush over to stop him, Otherwise, everything would end up falling on the floor. Do we have to keep this Gemara in our situation?

Rav Auerbach: The Gemara you refer to is not just a minhag, but a din, cited lehalachah by the Shulchan Aruch (Orach Chaim 262:1). Moreover, to fulfil this halachah, the table should be set [and, in fact, the whole house ordered, (ibid.)] before Shabbos starts (Mishnah Berurah, ibid.1). You need not prepare the table with china and cutlery and you will still have fulfilled this halachah. The explanation of the Gemara is that it should be apparent that the family has adequately prepared for Shabbos. As long as there is a tablecloth on the table and the house is neat, it is clear that you have prepared for Shabbos. There is no specific hakpadah that the table be set if it will cause you difficulty. Smashed Shabbos china all over the floor is definitely not kavod Shabbos.

4. **האם יכסה רק במפה לבנה, או לא** - ע' ס' רע"א סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.

ב] יציע המטות.

א. איזה מטה.

1. שיושבים עליו.

(א) פרישה (ס"ק א') – "ויציע המטות. אפשר דר"ל המטה שיושבין עליו".

(ב) מ"א (ס"ק א') – "ויציע המטות. שיושבין עליהם".

(ג) גר"ז (סעי' א').

(ד) ע' מ"ב (ס"ק ב') – "שיושבין עליהן וטוב שתהיה מוצעת גם המטה שישן עליה".

2. אפילו שיושנים עליה.

(א) ב"ח (ס"ק א') – "ויציע המטות וכו'. אף על גב דבמימרא דר' יוסי אמר שולחן ערוך ומטה מוצעת וכן כתב הרמב"ם בפרק ל' (ה"ה) אפילו הכי כתב רבינו ויציע המטות בלשון רבים משום דאפילו לגבי סדור בעל חוב (ב"מ ק"ג ב) נותנים לו ב' מטות מטה

לישב עליה ומטה לישן עליה".

(ב) תוס' שבת (ס"ק א') – "ב"ח".

(ג) מחה"ש (ס"ק א') – "ויציע המטות. שיושבין עליהם. ר"ל, גם המטות שיושבים עליהם, והוא הדין מטות ששוכבים עליהן. והב"ח ...".

(ד) ערה"ש (סעי' א') – "והמטות יהיו מוצעות ומוכנות לשיבה ואצלינו הכסאות מוכנות לשיבה ומ"מ גם המטות שבחדרים יוצעו בכבוד כאלו בא לו אורח נכבד ויטאטא הבית מבעוד יום וגם תקון השולחנות והמטות והכסאות הכל יהיה מוכן מבעוד יום".

(ה) כה"ח (ס"ק ח"ה) – "ב"ח".

3. מראי מקומות – פמ"ג (א"א ס"ק א').

ב. המטות שישן עליה.

1. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ב') – "נראה דמטה שישן עליה, אם היא בחדר שאין זרים נכנסים שם תהא מצעת לשנה, ואם בחדר שמתביש שם מפני האורחים תהיה מצעת לשיבה, או מכוסה".

ג. האם ראוי להחליף מצעים בערב שבת.

1. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ג אות כ') – "בזמר 'רבון כל העולמים' שיש נוהגים לאומרו בליל שבת (בבואם מביהכנ"ס) כתוב בין השאר 'והצעת מטי'. האם יש ענין, לפי זה, שאדם יחליף את מצעיו בכל ערב שבת. למה. תשובה: הצעת מטי פ' כסיתי אותה לאכול עלי', במקום שאוכלים על המטות, או סדרתי אותה לשינה, כשהיא אינה בחדר האכל".

ג] מלאכי השרת: כדי שימצאנו ערוך ומסודר בבואו מבהכ"נ.

א. שבת (דף קיט:), לבוש (סעי' א') – "תניא, רבי יוסי בר יהודה אומר: שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע. וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושולחן ערוך ומטתו מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך. ומלאך רע עונה אמן בעל כרחו. ואם לאו, מלאך רע אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו".

1. הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"ז עמ' קע"ה טור ב') – "שאלה: עד מתי מלוים המלאכים לאדם בליל שבת. תשובה: עד אחר שנכנס לביתו".

ב. מלאכי השרת.

1. המה השתי כחות הנמצאות לאדם תמיד: אחד טוב והוא הכח השכלי אשר מצד צורתו, ואחד רע והוא הכח התאוני.

(א) עקידת יצחק (שמות שער מ"ז ד"ה אמנם) – "אמרו במס' שבת (ק"ט ב) שני מלאכי השרת אחד טוב ואחד רע ... והוא מבואר כי במלאכי עליון אין בהם רעים בשום פנים אבל המה השתי כחות הנמצאות לאדם תמיד. אחד טוב והוא הכח השכלי אשר מצד צורתו. ואחד רע והוא הכח התאוני אשר מצד חומרו כמ"ש הרב המורה פ"י ח"ב והם הנקראים בלשון חז"ל (ברכות נ"ד א) יצר טוב ויצר רע וכשאדם יכוין לעבודת יוצרו ויזכור את יום השבת ששקולה כנגד כל המצות (ירושלמי נדרים ספ"ג) לקדשו ולכבדו הנה כבר התחיל לענות יצרו הרע ולהרגילו אל רצון הטוב ומעתה כל אשר יאמ' לעשות כמוהו יש לו כח גבור' מוספ' יום יום והיצר הרע אשר החל לנפול לפניו לא יוכל לו אבל יענה אמן בעל כרחו ויסייעהו. אמנם כאשר יהיה הענין בהפך ג"כ מלאך טוב עונה אמן שכל אחד יענה אמן למאמר חבירו".

- (ב) פרישה (ס"ק ב') – "בעקידת יצחק שער מ"ז כתב על זה הוא מבואר כי במלאכי עליון אין בהם רק בשום פנים אבל המה השני כוחות הנמצאות לאדם תמיד אחד טוב..."
2. ב' מלאכים ממש: דהיינו לפי סדר כצנ"ש חל"ם, צדק יוצא ומאדים נכנס, והן הן אחד טוב ואחד היפך.
- (א) מהרי"ל (סי' קנ"ב), הו"ד במג"א (סי' רע"א ס"ק א', כדאי' ביד אפרים שם) – "דשני מלאכים המלווין לאדם בליל שבת אחד טוב ואחד רע ושמעתי הטעם מפי מורי הרר"ג על פי הנימוקים, וכמדומה שכן כתב בנימוקי רוקח דהיינו לפי סדר כצנ"ש חל"ם, צדק יוצא ומאדים נכנס, והן הן אחד טוב ואחד היפך."
- (ב) כנה"ג (הג' הטור ריש סי' רס"ב).
- (ג) פמ"ג (א"א ס"ק א') – "מה שאמרו [שבת קיט, ב] ב' מלאכים מלוים לאדם, עיין אליה רבה [ס"ק] ב' צדק בסוף ערב שבת ומאדים בתחלת כו', עוד [שם] ב' כוחות, יע"ש. ואין לנו לזוז מפשטיה, ב' מלאכים ממש".
3. מראי מקומות.
- (א) א"ר (ס"ק ג') – "ב' מלאכי וכו'. פירוש שמזל צדק משמש בשעה אחרונה [של] ערב שבת ומלאך שלו צדקאל [שמו וזהו מלאך טוב], ומאדים משמש בשעה ראשונה של ליל שבת ומלאך שלו סמאל [שמו וזהו מלאך רע], ונמצא שניהם פוגעים זה בזה [זה נכנס בהכנסת שבת וזה יוצא, ושניהם מלוין לו לאדם עד ביתו] [מטה משה סימן תלה]. ועיין בתשובות מהרי"ל סימן קס"ג [קנב], ובעקידה [שמות כג, כ] פירש דבמלאכי עליון אין בהם רע בשום פנים, אלא המה השני [כיתות] [כוחות] יצר טוב ויצר הרע וכו'."
- (ב) תוס' שבת (ס"ק א') – "בשחרית כשחוזרים ומלוים אותו מבה"כ לביתו".

ד] שלום עליכם: ושאר מנהגים.

א. אמירת 'שלום עליכם'.

1. לא אמר.
- (א) מנהגי חת"ס (או"ח פרק ה' אות ו', הע' ד', מנהגי רבותינו והליכותיהם מנהגי רבותינו והליכותיהם) – "פיוט שלו' עליכם לא היה אומר. [ואמרו משמו כי מאחר שאין אנו נוהגים לומר התכבדו מכובדים (ברכות ס:) לפי שאין אנו מחזיקים א"ע במדריגה הזאת שמלאכים מלוים אותנו, א"כ גם לפיוט הזה אין לנו בו שייכות]."
- (ב) חזו"א (דרור יקרא עמ' תכ"ד) – "לא אמר כלל שלו' עליכם, ובאמת המקור לאמירת שלו' עליכם אינו כ"כ ידוע ואומרים שהמקובלים הנהיגו לאמרו, ומ"מ מנהגינו לאמרו".
2. אמר.
- (א) הגר"ח ק' שליט"א (שמעה תפילתי עמ' רמ"ד) – "בענין פזמון 'שלום עליכם' בליל שבת, כתב מו"ר שליט"א: כמדומה אצלינו לא אמרו רק שני הראשונים, (כי על השלישי יש פקפוק שאסור לבקש ברכה ממלאכים, ועל הרביעי יש פקפוק שנראה כמגרשים אותם)".
3. מראי מקומות – קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"א סעי' א').
- (א) שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קכ"ה) – "ומיום עמדי על דעתי לא אמרתי התחנה ארוכה בליל ש"ק ביציאת בה"כ. וגם שלום עליכם כפולים ומכופלים".
- יעב"ץ (סידור, בית מ"ד אות י', עמ' תקס"ה) – "לא ראיתי לאבי מורי הגאון ז"ל שאמר שום תחנה בבואו לביתו אחר תפלת ערבית ... וכן הם שלא כדון ושלא כהלכה. להאריך לשון בבקשה. ביום שבת קודש. שקצרו חכמינו ז"ל אפילו בתפלת שמונה עשרה שתקנו אנשי כנסת הגדולה. ואסרו לשאול צרכיו. ואפילו לחולה כל שאין בו סכנת נפש. ואיך יתכן להתחנן בשבת בסליחת עונות והצלה מן העוני והחולי וכדומה לזה ... ובבקשה למלאכים יש בו חששה נוספת כמו שאמרו רבותינו ז"ל (ירושלמי ברכות ה' א') לא תצווה לא למיכאל ולא לגבריאל. עם שבמה שכתבתי (מור וקציעה סימן ג') בס"ד על לשון הסליחה דמלאכי רחמים. נתיישב זה גם כן קצת. מכל מקום מאין לנו לחדש דברים כאלה. אשר לא שערם אבותינו רבותינו ז"ל אשר הורונו דרך עץ החיים. ומדוע נתחכם עליהם. ונצדיק נפשנו יותר מהם. ויש בו גם כן משום איסור בל תוסיף ... ומנהגי לקבל המלאכים ולומר 'שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון. מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא' בלבד. כדי שלא לשנות המנהג מכל וכל".

ב. אמירת 'צאתכם לשלום'.

1. לומר.
- (א) שע"ת (ס"ק א') – "ועיין במח"ב שכת' בשם תוס' שבת שגדול אחד מחק בנוסח שלום עליכם חרוז צאתכם לשלום והסכים עמו וליתא דהכוונה שבעת שיצאו יהיה צאתם לשלום ולא שדוחה אותם מעליו ופוטרים ולפי שאינו יודע צאתם הוא גמר ואומר עכשיו ואין למחוק דבר שנהגו ברוב ישראל".
- (ב) מחצית השקל (ס"ק א') – "וכתב בספר תוספת שבת [ס"ק א], לפי נוסח הפייט שאומרים ליל שבת ביציאתו מבית הכנסת בסוף הפיוט צאתכם לשלום כו', משמע דהמלאך יוצא מיד אחר ביאתו מבית הכנסת, א"כ ליתא לדברי מהר"י ווייל, דלפי דברי מהר"י ווייל על כרחק הם אצל האדם כל יום השבת. וכתב שראה סדור תפלה אחד נדפס והשמיט נוסח צאתכם לשלום, על פי גדול אחד, ועיין שם מה שכתב ליישב. ולענ"ד פשוט דאף על גב דהמלאך נשאר אצל האדם כל יום השבת מכל מקום אין לשבש נוסח צאתכם לשלום, כי הוא על דרך [דברים כח, ו] ברוך אתה בבוך וברוך אתה בצאתך. ואף על גב דאין יציאת המלאכים עתה, מכל מקום אומר צאתכם לשלום על זמן היציאה כשתהיה".

2. לא אמר.

- (א) עי' תוס' שבת (ס"ק א') – "מקורב נדפס סידור אחד על שם גדול א' בדורינו שמחק הנוסח צאתכם לשלום ולי נראה הדין עמו בזה, אך קשה לשבש הנוסח המקובל בידינו מקדמונינו ושכן נוהגים בכל העולם לאמרה בנוסח זה".
- (ב) הגר"ח ק' שליט"א (שמעה תפילתי עמ' רמ"ד) – לשונו מובא לעיל.
3. מראי מקומות – יעב"ץ (בסידור, עמ' תקס"ו), אוצר החיים (פר' וירא דף ס"ב ד"ה ומעשה), נטעי גבריאל (חנוכה פרק ס"ג הי"ג), ס' הבית (עמ' תס"א), משאת שבת (עמ' תקל"ג).
- (א) הגר"ש פינקוס זצ"ל (שבת מלכתא עמ' כ"ט) – "בליל שבת בפיוט שלום עליכם מלאכי השרת, מסיימים ואומרים צאתכם לשלום מלאכי השלום, ולכאורה למה שיצאו המלאכים, ושמעתי בשם החפץ חיים זיע"א שבואכם לשלום כלפי מלאכי שבת וצאתכם לשלום כלפי מלאכי חול, עכדה"ק. ואולי י"ל עוד, שבאמת המלאכים אין מקומם בסעודת שבת, על דרך מה דכתיב בעבודת פנים, וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבאו לכפר בקדש, ואמרו חז"ל במדרשים אפילו אותם שכתוב בהם ודמות פניהם פני אדם לא יהיו באהל מועד, היינו גם מלאכים, שבמקום השראת שכינה אין למלאכים כניסה, וא"כ בשבת קודש כאשר המלאכים מלוים את האדם עד ביתו, ועומד לערוך שולחנו ולהתקין סעודתא דחקל תפוחין קדישין, כנוסח האר"י הקדוש, דהיינו מידת מלכות שמים, בא הפייטן להדגיש, שעל המלאכים לצאת לשלום, שבמקום השראת השכינה אינו כדאי למלאכים להיות שם – אלא רק ישראל עם קרובו. ועיין באור החיים הק' פרשת תשא על הפסוק ביני ובין בני ישראל אתה לעולם וז"ל, פי' אין זר אתנו בעולם הלז, ואולי שגם המלאכים לא ישבו במסיבתנו בעולם זה כי הוא למעלה מעולם המלאכים, וע"ד או' כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל קל, וארז"ל שהמלאכים ישאלו לישראל הקרובים לקל מה פעל קל, עכ"ל".

ג. אמירת 'רבון כל העולמים': בקשות בשבת.

1. עי' סי' רפ"ח סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.
2. "הצעת מטתי" – עי' לעיל.

ד. שאר מנהגים.

1. מג"א (ריש סי' רס"ב): לפנות קורי עכביש ערב שבת – עי' סי' ר"נ, לשיטות ומראי מקומות.
2. בא"ה (ס"ק ב'): לענין ינשק ידי אמו – עי' סי' רע"ד, לשיטות ומראי מקומות.
3. מ"ב (ס"ק ו'): "אל יקח אדם ילד בשבת עד שישים תחלה כר בחיקו" – עי' סי' ש"ב סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

ה. שיהא בגדים מיוחדים לשבת: הטעם – סעיף ב'.
א. מקור.

1. ישעיה (פרק נ"ח פסוק י"ג – י"ד) – "אם תשיב בגלך עשיות חפציה ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד וכבדתו מעשיות דרכיה ממצוא חפצה ודבר דבר אז תתענג על ה' והרכבתיה על כמתי ארץ והאכלתיה נחלת יעקב אביה כי פי ה' דבר".
2. גמרא (סוף דף ק"ג) – "וכבדתו מעשות דרכיו, וכבדתו: שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול ... מעשות דרכיו: שלא יהא הילוכך של שבת כהילוכך של חול. ממצוא חפצה: חפציו אסורין, חפצי שמים מותרין. ודבר דבר: שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול. דבור אסור, הרהור מותר".
3. לענין הכללים של דברי קבלה – עי' ריש סי' ש"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ב. כבוד: מקור.

1. "וכבדתו, שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול" – שבת (דף ק"ג), רמב"ם (פרק ל' הל' ג'), מ"ב (ס"ק ה'), סי' תקכ"ט ס"ק ג').
2. "אמר רבי חנינא צריך אדם שיהיו לו שני עטיפין אחד לחול ואחד לשבת מה טעמא ורחצת וסכת ושמת שמלותיך (רות פרק ג' פסוק ג') וכי ערומה היתה אלא אלו בגדי שבתה כד דרשה רבי שמלאי בציבורא בכון חברייה לקובליה אמרו ליה רבי כעטיפתינו בחול כן עטיפתינו בשבת אמר לון אף על פי כן צריכין אתם לשנות" – ירושלמי (פאה פרק ח' הל' ז'), הו"ד בר' נסין גאון (דף ק"ג), על הדף).
3. הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"ז עמ' קע"ה ריש טור ב') – "שאלה: בדין לבישת בגדים נאים וחשובים ומיוחדים לשבת, נסתפקתי אם הוא גם מדין נוי מצוה (וככל דיני נוי והידור מצוה דילפי' מדכ' זה אלי ואנוהו), או"ד שהוא רק מדין כבוד ועונג. תשובה: כבוד שבת ויו"ט".

ג. כדי שיזכור שבת, ולא יבא לחללו.

1. ס' המנהגות (דף לז:), ארחות חיים (הל' שבת סי' תמ"ה), כל בן (סי' ל"א) – "כתב הר' אשר ז"ל מנהג כל ישראל לצאת בשבת בלתי מנעלים ובלתי טלית או סרבל או גלימא והטעם כדי שיזכור שהוא יום קדוש לאלהינו ולא יבא לידי חלול שבת ועל זה חטא מקושש על שלא נהג כמנהג זה ויצא בלא טליתו ולא היה לו אות על כן נסמכה פרשת מקושש לפרשת ציצית כדכתיב למען תזכרו".
2. ארחות חיים (הל' ער"ש סי' ט') – "ומחליף בגדי חול ולובש בגדי שבת לכבוד שבת כדי שיזכור שהוא יום קדוש ואסור בעשיית מלאכה".

3. כל בו (סי' ל"א), הו"ד בתורת חיים (ס"ק ו') – "ומחליף בגדי החול ולובש בגדי שבת לכבוד שבת ושיזכור שהוא יום קדוש ואסור בעשיית מלאכה".
4. ס' המנהגות (דף לז.) – "וגם מנהג הוא להחליף כל שמלותיו, יזכור שהוא שבת כל עת שלבוש".
5. רמ"א (סי' ש"א סעי' ט"ז) – "ולא יצא אדם בשבת כמו שהוא יוצא בחול בלתי דבר אחר שיזכור על ידו שהוא שבת ולא יבא לחללו".
6. יפה ללב (סי' רס"ב סעי' ד') – "שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול ... והטעם כדי שיזכור שהוא יום שבת קודש ... ולא יבא לידי חילול שבת וכמ"ש בכל בו ... ורמזו מורם עצמו בהג"ה לקמן סי' ש"א סט"ז".
7. ציץ אליעזר (חי"ד סוף סי' ל"ד סוף אות א') – "בספר ארחות חיים ... ונראה שבא בזה רק לתת טעם על כך דינא של מצות החלפת בגדים בשבת, דעצם דין זה הא ילפינן בשבת ד' ק"ג ע"א מדברי נביאים ממקרא כתוב של וכבדתו שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול, אבל מאידך גם משום כך טעמא המתקבל מאד על הדעת יש גם כן לדקדק להחליף בגדי חול וללבוש בגדי שבת מיד עם כניסת השבת, והוא דבר שכל אחד מרגיש בחוש שעם לבישת בגדי שבת נותן יותר את דעתו להזהר מעשיית מלאכה בבחינה של וראיתם אותם וזכרתם. וכמו כן בלי הסרת בגדי החול עלולים לבא להתבלבל גם בתפלה של שבת. ולהתפלל של חול. וכמו שראיתי להיפה ללב בח"ג בקו"א סי' רס"ב או"ג שכותב מחששא זאת, דתגדל עון אלה שמתפללים תפלת ערבית של שבת בבגדי חול, דעבירה גוררת עבירה שמתוך שהם בבגדי חול סבורים שהוא חול ובאים לכלל טעות להתחיל אתה חונן שאינו סימן טוב לו והיא ברכה שא"צ עיין שם".
8. יחזה דעת (ח"ה סי' כ"ג סוף הע') – "וכבדתו מעשות דרכיך, שעל ידי וכבדתו במלבושים מיוחדים לשבת, תזכור היטב קדושת השבת, ותמנע עצמך מעשות דרכיך".
9. הגר"ח"ק שליט"א (דולה ומשקה עמ' ק"ס) – "שאלה: מי שלא לובש עניבה בשבת, איך הוא מקיים את דברי הרמ"א (סי' ש"א סעי' ט"ז), שלא יצא מביתו בלא דבר שיזכירו שהיום שבת. תשובה: יוצאין בבגדי שבת".
- הגר"ח"ק שליט"א (דולה ומשקה עמ' ק"ס) – "שאלה: ברמ"א או"ח (סי' ש"א סט"ז) כתב שלא יצא בשבת בלי ד"א שיזכיר לו שהיום שבת, ואמר מרן שליט"א שיוצאין בבגדי שבת, וצ"ע מה חידוש הרמ"א בזה, הרי כבר כתב כן (בסי' רס"ב ס"ג) שלובשין בגדי שבת. תשובה: שלא יצא באקראי בבגד חול".
- הגר"ח"ק שליט"א (אלא פרק כ"ח אות י"ד) – "כ"ה הרמ"א בס"י ש"א ... וביאר מרן שאנו מקיימים דין זה ע"י שמקפידים בשבת לצאת במעיל ומגבעת ולא כמו בחול שפעמים יוצאים לרגע בלי מלבוש עליון, ויש לזהר בזה".

ד. עוד טעמים.

1. מטה משה (אות תי"ב), א"ר (ס"ק ד') – "בגדים נאים וכו'. בבחי' פרשת שופטים [דברים יח, י] דשבתאי כוכב של יום השבת מורה למעט אכילה ומניעת תשמיש ולבישת בגדים שחורים, לכך ציווה הקדוש ברוך הוא לעשות בהיפך שלא לטעות אחר הכוכבים, עיין שם באריכות".
2. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק כ"ג).

ה. אם הוא חיוב או רק זהירות בעלמא.

1. לשון "ישתדל" – טור (סעי' ב'), מחבר (סעי' ב'), לשונו מובא לקמן, לבוש (סעי' ב'), שלחן שלמה (סעי' ב'), ח"א (כלל ה' סעי' ז'), קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ט"ז), ערה"ש (סעי' ג').
2. גר"ז (סעי' ג') – "חייב כל אדם להשתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת כפי יכולתו שצריך לכבד השבת בכסות נקיה".
3. תורת חיים (ס"ק ו') – "ישתדל ... ועוד צ"ל דמגמ' מוכח שדרש גמור ומדברי קבלה הוא ובכלל כבוד שבת והו"ל במקצת כמו דין הדלקת נר בשבת שהוא משום כבוד ועונג שבת עסי' רס"ג ס"ב ועמ"ש כ שם באות ה' ז', ועיי' בסמ"ג עשין ל' דמ"ע מדבריהם הוא שנאמר וכבדתו שלא יהי' מלבושך וכו', וגם הדלקת הנר הוא משום כבוד שבת ע"ש ...".

ו. רק מיוחד לשבת, או שהוא נאה ממנו.

1. יותר נאה.
- א) ראב"ן (סי' שנ"ט) – "בגדים מיוחדין לשבת ומשונים משל חול לערב ילבש של שבת עם של חול".
- ב) פסקי ריא"ז (דף קיג.) – "שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך שלחול אלא יהא מכובד יותר".
- ג) ריבב"ן (דף קיג.) – "טובים מן הראשונים לכבוד שבת".
- ד) טור (סי' רס"ב).
- ה) מחבר (סעי' ב', סעי' ג') – "ישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת".
- ו) לבוש (סעי' ב', סעי' ג').
- ז) ח"א (כלל ה' סעי' ז', וזכרו תורת משה סי' א').
- ח) גר"ז (סעי' ג') – "שיחליפנו באחר (שהוא נאה ממנו) שהמלבוש נקרא כבוד שהוא מכבד את האדם כשבא למקום שאין מכירים אותו ורואים אותו לבוש בגדי חמודות אזי הם מכבדים".
- ט) קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ט"ז).
- י) נור ישראל (סי' ל"ד סעי' כ', סעי' כ"ב).
- יא) חסד לאלפים (סעי' ג').
- יב) מ"ב (ס"ק ה').
- יג) ערה"ש (סעי' ג').

(יד) תורת חיים (ס"ק ו') – "פי' משוני' מימיה"ח ... שיהיה יותר יפי' ונאי' ויותר ארוכי".

(טו) בן יהוידע (שבת דף קיג., ריש דף קיד.) – "שלא יהיו מלבושין דומין במראיהם וצורתם וגופם למלבוש של חול דהרואהו חושב שלובש מלבוש של חול".

(טז) הגר"ח ק' שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ג אות י"א) – "שאלה: כתב השו"ע בסימן רס"ב ס"ב שיהיו לו בגדים נאים לשבת, מציין הבאר הגולה דמקור הדין של השו"ע הוא מדברי הגמ' שבת דף קי"ג. 'וכיבדתו' שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך בחול, וצ"ב דהא שם בגמרא לא נאמר הדין דבעינן נאים לשבת, אלא נאמר שיש דין שלא יהיה אותו המלבוש שלובש בחול, יהיה לובש בשבת. דהיינו שיהיה מן אחר. תשובה: דהבאר הגולה מציין מקור שצריך להיות בגדים מיוחדים לשבת, וזה **סברא** שבגדי שבת, מכבוד השבת שיהיו יותר נאים".

הגר"ח ק' שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ד אות י"ב) – "מה שאמר לי מו"ר דהדין של השו"ע שבעינן בגדים נאים לשבת, זהו דין מסברא, צ"ב לכאן איזה סברא יש בזה, דהיינו שאולי מספיק שיהיה מן אחר לשבת, אבל מי אומר שיש דין בגדים נאים. תשובה: סברא פשוטה, מה אם המאוס הוא יתן לשבת ואת הנאה לחול? והוסיף מו"ר משום שאם זה ממש אותו הדבר אז מה חידש פה השו"ע לשבת. וכן כתוב אצל רות ורחצת וכו'... ושמת שמלותיך עלייך אלו בגדי שבת. ואם הבגדי שבת אותו הדבר כמו בגדי חול אז מה העניין להחליף".

(יז) חדושים ובאורים (שבת דף קיג. ד"ה שם אר"ה, ד"ה שלא).

ז. מראי מקומות.

1. הגר"ח ק' שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ג אות י') – "שאלה: כתוב במדרשים שבני ישראל הלכו במדבר ארבעים שנה עם אותם הבגדים, והענין ניקה להם את הבגדים וכיבס את הבגדים, לכאן' משמע שלשבת הם לא החליפו את הבגדים. תשובה: אבל בשבת ייתכן שהיה להם בגדים אחרים, והמקור לכך, שהם השאלו מהמצרים שמלות, ופרש"י ששמלות היו חשובות להם יותר מכסף וזהב, כנראה שזה היה בגדים יפים, ואת זה הם הניחו לשבת מסתמא".

הגר"ח ק' שליט"א (לבנימין אמר סוף עמ' ל"ד) – "ישתדל שיהיו לו בגדים נאים לשבת וכו'. בגד שהיה מיוחד לשבת וכעת קנה חדש, **האם יכול להשתמש בישן לימי חול**, או דלמא הוי כהורדה מקדושה. תשובה: מותר".

ו] איזה בגדים מחליפים.

א. מה החיוב: מזדין "וכבדתו".

1. בגדים העליונים – חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה ונראה [עמ' נ"ב], "הבגדים שהאדם מתכבד ומתייקר בהם"), לקראת שבת (פרק ט' סעי' ח', "יש להחליף לכבוד שבת בגדים העליונים").

א) אמנם עי' העמק שאלה (שאילתא א' ס"ק ד'), לשונו מובא לקמן.

2. בגד אחד – עי' נזר ישראל (סי' ל"ד סעי' כ'), "ועכ"פ ילך בבגד א' המיוחד לשבת עד אחר הבדלה", נשמת שבת (סי' רס"ב אות רע"ה, "אי צריך שכל בגדיו (החיצוניים) יהיו 'משונים' (נאים ויפים) מבגדי חול, או סגי בבגד אחד (והשאר במכובסים גרידא). תשובה - סגי בא'. מסתבר דסגי בעיקר המלבוש כגון המעיל העליון (ובפרט לטעם הארחות חיים והכלבו הנ"ל), אבל מ"מ מקיים מצוה אם כל בגדיו יהיו מיוחדים במינם לכבוד שבת ק"י), אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ו ענף ב', "שיחליף לפחות בגד אחד, כי הגמ"י כתב דסגי בשרגני"ט ומוכח דסגי בבגד אחד בלבד").

3. "רב הונא אמר צריך להחליף ר' חייא בשם ר"י אמר **צריך לערב** אבין בר חסדאי אמר צריך לשלשל" – בראשית רבה (פרשה י"א פסקה ב').

א) פי' עץ יוסף (שם) – "להחליף, מבגדי חול לבגדי שבת. **לערב, אם אין לו להחליף כולם אז די לו כשמערב אחד**. לשלשל, שאם אין לו להחליף ולא לערב די לו שיתיר חגורו שמשלשלן דרך למטה שלא כדרך חול".

ב) אמנם עי' הגירסת ר' נסינ גאון (דף קיג., על הדף).

4. מראי מקומות.

א) סדר היום (סוף ערב שבת) – "לבש בגדים המיוחדים לו לשבת **כל א' כפי השגתו ... ולפחות** יחליף מצנפת שעל ראשו והאזור שעל מתניו".

ב) חסד לאלפים (סי' רס"ב סעי' ג') – "ועל כל פנים לא יעבור **לפחות** לשנות קצת את כסותו לקיים מצות וכבדתו".

ג) ערה"ש (או"ח סי' תקנ"א סעי' י"א) – "דאצל הקדמונים היתה הלכשת שבת וחול שוים בדמותם ובתמונתם אלא שההפרש היה בין סחורה יקרה ובין סחורה פשוטה ולא היה ההפרש ניכר כל כך שהרי עניים גם בשבת יוצאין בסחורה פשוטה ולכן הנהיגו ללבוש בגדי חול משא"כ זה כמה דורות מקודם שבשבת היתה תמונה אחרת לגמרי להבגדים בין עני בין עשיר כמו שבחול היו נושאים כוע של קלאפ"ן ובשבת שטריימ"ל וכן שארי בגדים היה ניכר לכל שזה בגד חול כמו קיטאי"י וזה בגד שבת כמו של משי לעשיר ומשי פשוט לעני ולפיכך הנהיגו הגדולים שלא לנהוג מנהג זה מפני שההפרש ניכר הרבה והיו כאבלות בשבת ולכן אני אומר דבזמנינו זה שע"פ פקודת המלכות כבר החלפנו תמונת הבגדים ושבת וחול תמונה אחת להן אלא שההפרש בין זול ליוקר וודאי נכון לקיים מנהג הקדמונים".

ב. **טוב שלא ילבש בשבת מכל מה שלבש בחול, ושלא ילבש בחול מה שלבש בשבת** – שער הכוונות (דף סג. ד"ה עוד, "והוא שיזהר ששום מין מלבוש וכיוצא בו מכל מה שלבש האדם בימי החול אין ראוי ללבושו ביום שבת ואפילו החלוק של שבת אין ראוי ללבושו בימי החול כלל"), פרי עץ חיים (שער השבת פרק ד' ד"ה בענין, "והוא שטוב מאוד ששום מלבוש או כיוצא בו, מכל מה

שהאדם לובש בשבת, אין ראוי שיהיה עליו בימי החול. ואפילו החלוק של שבת, אין ראוי ללבושו בימי החול", כה"ח (ס"ק כ"ד), אבני ישפיה (ח"ה סי' מ"ו ענף ב'), "ששני הדינים אמת".

1. טוב שלא ילבש בחול בכל מה שלבש בשבת – הג' מוהר"א אזואי (ס"ק ג'), מג"א (ס"ק ב'), "ובכתבים איתא טוב שלא ילבוש בחול מכל מה שלבש בשבת אפי' חלק", א"ר (ס"ק ד'), "ובכתבים [ש"ע האר"י קריאה בקבלה סי"ד] איתא טוב שלא ילבוש בחול מכל מה שלבש בשבת אפילו חלוק (מג"א סק"ב)", תוס' שבת (ס"ק ב'), נזר ישראל (סי' ל"ד סעי' כ'), "וטוב שלא ילבש בחול מכל מה שלבש בשבת אפילו חלוק".

2. טוב שלא ילבש בשבת מכל מה שלבש בחול – חסד לאלפים (סעי' ג'), "ומה טוב אם יוכל ליחד לשבת כל מה שלבוש, שלא יעלה עליו שום מלבוש של חול, אפילו חלוק ומכנסים ומנעלים, ואפילו הכובע ששוכב בו וכדומה, הכל כאשר לכל יהיה מיוחד לו לשבת בפני עצמו, אם אפשר לו", גר"ז (סוף סעי' ג'), "ויש אנשי מעשה מדקדקים שלא ללבוש בשבת מכל מה שלבש בחול אפילו אזור ומכנסים וחלוק", נזר ישראל (סי' ל"ד ס"ק כ"ד, "ובש"ע הרב"), מ"ב (ס"ק ה'), "וטוב שלא ילבש בשבת מכל מה שלבש בחול אפילו חלוק. ואם אפשר לו טוב שיהיה לו גם טלית אחר לשבת", ערה"ש (סעי' ג'), "וטוב לשנות כל הבגדים לכבוד שבת אפילו חלוק [מג"א]", תהילה לדוד (ס"ק ב'), "כתב המ"א ס"ק ב' ובכתבים איתא שלא ילבש בחול מכל מה שלבש בשבת ע"כ. ואינו מובן. והרב (הגר"ז) ז"ל כתב שלא ילבש בשבת מכל מה שלבש בחול וא"ש", ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' נ"ו).

(א) הגר"ח"ק שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ב אות ג') – "שאלה: איפה נאמר הדין שצריך לייחד בגדים דהיינו שיהיו בגדים מיוחדים לשבת. תשובה: זה ע"פ קבלה שלא ילבוש בחול ממה שלבוש בשבת שום דבר, כמ"ש המ"ב בשם האריז"ל".

(ב) הגר"ח"ק שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ב אות ה') – "שאלה: אדם שנוסע למדנה"י ביום ג' בשבת, ואין לו אפשרות לקחת ב' בגדים א' לחול וא' לשבת אלא נותנים לו לקחת עימו רק את הבגדים שלבוש בהם, מה יעשה האם עדיף שילבוש כבר בגדי שבת, ואז יעבור על דברי המג"א בסי' רס"ב בשם האריז"ל שלא ילבש בחול מכל מה שלבוש בשבת, או דעדיף שילבוש בגדי חול ואז יעבור על דברי המשנ"ב בסי' רס"ב שלא ילבש בשבת מה שלבוש בחול. דהיינו איזה דין יותר חמור לעבור על דין המשנ"ב או על דין של המג"א. תשובה: ללבוש בשבת בגדי חול זה יותר חמור".

(ג) הגר"ח"ק שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ב אות ו') – "שאלה: יש ב' לשונות, לשון א' במשנ"ב רס"ב, ולשון ב' במג"א סי' רס"ב בשם האריז"ל. תשובה: זה אותו הדבר הם לא הקפידו על הלשון, היינו הך".

(ד) הגר"ח"ק שליט"א (בגדי שבת עמ' ס' אות ל"ה) – "שאלה: מה שהביא המשנ"ב לעיל סימן רס"ב סק"ה בשם האריז"ל וטוב שלא ילבש בשבת מכל מה שלבוש בחול, יש לדון האם ההנהגה הזאת של האריז"ל נאמרה גם לענין בגדי יו"ט. תשובה: לא כתוב, אבל בבגדי יו"ט מסתמא יש גם ענין לא ללבוש מה שלבוש בחול. [משום שלא גרע משבת]".

ג. הגדר.

1. מכף רגל עד ראשו.

(א) כנפי יונה (ח"ד סי' ז') – "וטוב מאוד שלבושי שבת אין גם אחד מהם שיהיו עליו בימי החול כלל ואפי' החלוק של שבת אין ללבושו בימי החול".

(ב) קיצור השל"ה (שבת) – "אשרי לו מי שזכה שיש לו ביכולת שיהיה לו בגדי שבת שלא יהא בהם מקטן ועד גדול ממלבושי חול, אפילו חגורה או סנדלים או מצנפת".

(ג) יעב"ץ (בסידור ס' הנוהג בערב שבת אות כ"ב, עמ' תקכ"ה).

(ד) גר"א (מעשה רב סי' קמ"ז) – "בענין בגדי שבת, מנהגו להחליף כל בגדיו מכף רגל ועד ראש, בל יעדר דבר שלא להחליף".

(ה) חיד"א (מורה באצבע סי' ד' אות קל"ט) – "ואשריו למי שיש לו בגדים מיוחדים מכף רגל ועד ראש לשבת ולא יעלה עליו שום בגד קטן וגדול שלבושו בחול".

(ו) פלא יועץ (ערך לבישה, חסד לאלפים סעי' ג') – "באופן שלא יערב חול בקודש כלל וכלל".

(ז) הגר"ח"ק שליט"א (דולה ומשקה עמ' קמ"ז, אהל יעקב [לשוננו מובא לקמן]) – "שאלה: איזה בגדים צריך שיהיה מיוחד לשבת, ואיזה א"צ, והאם יש חילוק בין בגדים שמבחוץ לבגדים שמפנים, או לא. תשובה: כל דבר אם מיוחד לשבת יותר טוב".

(ח) כף החיים (ס"ק כ"ה) – "החס"ל".

(ט) ששכ"ה (פרק מ"ב הע' ר"ו).

(י) אבני ישפיה (ח"ה סי' מ"ו ענף ב').

(יא) נשמת שבת (סי' רס"ב אות רע"ו).

2. מראי מקומות.

(א) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) –

What is the rule with regards to designating special clothing for Shabbos? How far do we take it? For example: ties, seasonal clothing (such as sweaters, coats, long underwear), pajamas?

R' Y. Berkovits wrote: For outerwear (suit, shirt and tie) you should have for Shabbos. For underwear (including socks and pajamas) it is brought down as a hiddur. Most people don't do it. For a coat and sweaters - it is also a hiddur. This, one is more nahug to do.

(ב) פסקי תשובות (דפו"ח אות ד', הע' ל') – "נהגו גדולי הדורות ואחריהם רבים מהמוני בית ישראל שלא להלביש בשבת מכל מה שלבוש בחול, ולכן מקפידים שכל אותם הבגדים שאינם עוברים כיבוס בכל שבוע ושבוע יהיו מיוחדים לשבת, והיינו שזולת הכובע והחליפה, גם הטלית קטן והטלית גדול והכיפה והחגורה והמכנסיים וסוודר ונעלים יהיו מיוחדים לשבת, אבל הבגדים התחתוניים שעוברים כיבוס בכל שבוע ושבוע, כיבוסן לכבוד שבת זהו יחודן. [ובמורה באצבע להחיד"א ז"ע סי' ד' סעי' קל"ט] אשרי מי שיש לו בגדים מיוחדים מכף רגל ועד ראש מיוחדים לשבת, אמנם אין הכוונה גם על הבגדים התחתוניים

הסמוכים לגוף, שלהם די מכובסים, ולא שמענו לייחד גם בגדים אלו מיוחד לשבת, וכן משמע בהדיא בקיצור של"ה שג"כ כותב כעין דברי החיד"א הנ"ל ומפרט 'ואפילו חגורה או סנדלים או מצנפת', משמע שדוקא אלו שאין עוברים כיבוס, ובמעשה רב להגד"א זי"ע (אות קמ"ז) 'מנהגו להחליף כל בגדיו מכף רגל ועד ראש' (ולא כתב מיוחדים, אלא החליפם, והיינו במכובסים, ורק הבגדים העליונים ואותם שאינם מכובסים מיוחדים לשבת) [1].
(1) חידוש עצום, בלי שום מקור. ולא נראה מכמה מקומות.

ז. מקרים: בגדים עליונים.

א. חליפה (suit).

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת – חוט שני (שבת ח"א עמ' נ"ב ד"ה נראה), הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל, לשונו מובא לעיל).
(א) מצד "וכבדתו".

ב. גלימא.

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת – ארחות חיים (הל' שבת סי' תמ"ה), "מנהג כל ישראל שלא לצאת בשבת בלתי מנעלים ובלתי טלית או סרבל או גלימא", חוט שני (שבת ח"א עמ' נ"ב ד"ה נראה).
(א) מצד "וכבדתו".

ג. חולצה (shirt).

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת – הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל, לשונו מובא לעיל).
2. חוט שני (שבת ח"א עמ' נ"ב ד"ה אבל) – "אבל הבגדים שאין הדרך שהאדם מתכבד ומתייקר בהם, באלו אין צריך שיהיו דוקא מיוחדים לשבת, וע"ז ילפינו מ'מקרא קדש' שיהיה כסות נקיה לכבוד שבת, וכגון הבגדים הסמוכים לגופו וכן החולצה שדרכם להתלכלך ומכבסים אותם תדיר, אלו וכיו"ב צריכים לכבסן לכבוד שבת. ובמ"ב סיים, וטוב שלא ילבש בשבת מכל מה שלבש בחול אפי' חלוק, ע"כ".
(א) החוט שני מפרש שהחולצה אינו בגדר של בגדים שהאדם מתכבד ומתייקר בהם. וממילא יש דין של כביסה, וה'טוב' של המ"ב. אמנם, נראה שהבני חו"ל, שהחולצה הוי בגד שמתכבד ומתייקר בהם. ממילא, נכלל בהדין של "וכבדתו".

ד. מכנסים (pants).

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת – תניא רבתי (סי' י'), חסד לאלפים (סעי' ג'), פלא יועץ ערך לבישה, "טוב", גר"י (סעי' ג'), "אנשי מעשה", נזר ישראל (סי' ל"ד ס"ק כ"ד), כף החיים (ס"ק כ"ה, "החס"ל"), חזו"א (זכור לדוד עמ' שמ"ז אות ה'), קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ז אות ל"ב, לשונו מובא לקמן), חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה מכנסיים [עמ' נ"ג], "מכנסיים מסתברא שיש להחליפו לבגד של שבת כיון שהוא בגד עליון"), על פי התורה (בראשית פרק א' סעי' ט"ו).
(א) י"א מדינו, מצד "וכבדתו" [חוט שני]. י"א מדין הנהגה טובה [גר"י, חסד לאלפים].
(ב) גירסת שלנו בהגר"י "אזור ומכנסים".
(ג) יש גו' "אזור מכנסים" – נזר ישראל (סי' ל"ד ס"ק כ"ד), יסודי ישרון (הל' שבת עמ' ז'), ילקוט יוסף (סי' רמ"ב הע' ט').

ה. אזור (belts).

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת – קיצור השל"ה (שבת, "אשרי לו מי שזכה שיש לו ביכולת שיהיה לו בגדי שבת שלא יהא בהם מקטן ועד גדול ממלבושי חול, אפילו חגורה או סנדלים או מצנפת"), סדר היום (סוף ערב שבת), גר"י (סעי' ג'), "אנשי מעשה", נזר ישראל (סי' ל"ד סעי' כ"א, ס"ק כ"ד, "ולפחות יחלוף המצנפת שעל ראשו והאזור שעל מתניו (סדר היום)"), יסודי ישרון (הל' שבת עמ' ז'), ילקוט יוסף (סי' רמ"ב הע' ט'), אבני ישפיה (ח"ה סי' מ"ו ענף ג'), "נכון שיהיה מיוחד לשבת"), על פי התורה (בראשית פרק א' סעי' ט"ו).
(א) מצד הנהגה טובה.

ו. עניבה (tie).

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת – אבני ישפיה (ח"ה סי' מ"ו ענף ג'), "נראה דדינו כמלבוש כיון שהוא עוטף את הגוף", הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל, לשונו מובא לעיל).
(א) מצד "וכבדתו".

ח. מקרים: בגדים תחתונים (undergarments).

א. בכלליות.

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת – העמק שאלה (שאילתא א' ס"ק ד', "ויקורי בלבושא ובכיסויא מעליא. לבוש הוא בגד התחתון המתלבש על חלקי הגוף ... ובשבת ד' ט"ז א' לבושא לא בושא כלומר כלפי שהערום הוא בבשושה גדולה כדאי' בב"ק ד' פ"ו וערום בר בושא הוא בתמי' והלבוש מסיר בושתו ... וכסויא הוא גלימא ... וכן כאן למד רבינו מתרי קראי לשנות בש"ק שני מיני בגדים

- אלו וכבודו שלא יהא מלבושך כו' היינו לבוש התחתון. והביא עוד הא דירושלמי פאה פ"ח ומדרש רות ... אלו בגדי כבוד שהולכת אף בבית במ ... שהוא בגד עליון שמעטף הגוף ונעשה לכבוד").
- (א) מצד "וכבודו". [וזה חידוש. עי' חוט שני, לשונו מובא לעיל].
2. הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"א עמ' קל"ד סוף טור ב') – "שאלה: במש"כ המ"ב שטוב שלא ילבש בשבת מכל מה שלבש בחול, האם זה כולל בגדי זיעה שיהיו לו מיוחדים לשבת. תשובה: הכל".
- הגר"ק שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"א אות א') – "שאלה: בדין שלא יהיה מלבושך של שבת כמלבושך של חול. יש לדון האם צריך להחליף רק את הבגדים העליונים הנראים לעין. או גם את הבגדים התחתונים שאינם נראים לעין. תשובה: כתוב במגן אברהם בשם הארי"ז ז"ל שעל פי קבלה צריך להחליף את כל הבגדים מכף רגל ועד ראש. אבל על פי הלכה יכול להיות שאין הקפידא שכל הדין הוא רק על מה שרואים".
- הגר"ק שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"א אות ב') – "שאלה: לא מצאנו שאנשים נהגו להקפיד להחליף כל הבגדים לכבוד שבת מכף רגל ועד ראש מ"ט. תשובה: להחליף הכל זה רק עפ"י קבלה. והדברים שע"פ קבלה אי"ז חייב אלא הנהגה טובה. [וכדאיתא במשנ"ב הלכות תפילין סי' כ"ה ס"ק מ"ב ועיי"ש]."
3. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ב אות י"ט) – "כמו כן - האם כוונת המשנ"ב גם ללבנים הצמודים לגוף. תשובה: לובשים נקיים לשבת".
4. נשמת שבת (סי' רס"ב אות רע"ט) – "אם חייב להחליף בגדיו התחתונים לכבוד שבת. תשובה - כבר נשפוט לדקדק על כך".

ב. חלוק (undershirt, מ"ב באנגלית).

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת – תניא רבתי (סי' י', נראה שמפרש חולצה), אריז"ל (שער הכוונות דף סג. ד"ה עוד, פרי עץ חיים שער השבת פרק ד' ד"ה בענין), הג' מוהר"א אזואי (ס"ק ג'), מג"א (ס"ק ב', "טוב"), חסד לאלפים (סעי' ג', פלא יועץ ערך לבישה, "טוב"), גר"ז (סעי' ג', "אנשי מעשה"), נזר ישראל (סי' ל"ד ס"ק כ"ד), מ"ב (ס"ק ה', "טוב"), ערה"ש (סעי' ג', "טוב"), כף החיים (ס"ק כ"ד, "טוב"), על פי התורה (בראשית פרק א' סעי' ט"ו), עי' הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל, לשונו מובא לעיל).
- (א) מצד הנהגה טובה.
2. לא צריך.
- (א) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב קונ' ט"ז הע' י"ט) -

Separate pair of undergarments do not have to be set aside for Shabbos, however, they have to be freshly laundered.

ג. גרביים (socks).

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת.
- (א) מ"ב (סי' תקנ"א ס"ק ו') – "כ"א הכתונת לבד. שאינו לובש אלא מפני הזיעה ומטעם זה מותר להחליף גם הפוזמקאות וזה מותר אפילו בשבת שחל בו ט"ב".
- (ב) הגר"ק שליט"א (אהל יעקב) – "שאלה: האם צריכים להחליף את כל הבגדים לכבוד שבת כגון כיפה גרביים נעליים, או מספיק חולצה מכנסיים ומעיל. תשובה: הכל".
- (ג) לקראת שבת (פרק ט' סעי' ח').
- (ד) עי' הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) - לשונו מובא לעיל.
2. מראי מקומות.
- (א) אדר"ת (אשר יצוה עמ' ת"ד אות ל', נפש דוד עמ' כ"ו, סדר אליהו נפש דוד עמ' ק"ט, תפילת דוד נפש דוד עמ' ק"צ) – "כותנות ופוזמקאות שהנהוג הוא ללובשן בכל שבת לימות החול, אם קרה איזה דבר שלא הייתי יכול ללובשן בשבת, הייתי נוזהר שלא ללובשן למחר ביום א', רק ביום השני, וכן עוד איזה דברים שלא הייתי עושה אותם ביום א'".

ד. רמ"א (סי' תקנ"א סעי' א'), "אין מחליפין ללבוש בגדי שבת, כ"א הכתונת לבד" - מה זה כתונת, מעיל או גופיה.

1. גופיה – רדב"ז (ח"ב סי' תרצ"ג, "ומה שכתב המרדכי בשם ר' דוד קמחי כי הכתונת הוא המעיל אינו נכון אצלי כי סתם כתונת הוא סמוך לבשר כמו כתונת של כהנים"), שו"ת מהרש"ל (סי' כ"ז, "טעם לדבר היתר שהכתונת אינו בכלל שינוי בגדים כי הוא משום זיע בעלמא ופעמים אפי' באמצע השבוע לובשין כתונת מכובס היכא שנתמלא זיעה בפרט בארצינו לכן אין זה קרוי שנוי בגדים שאינו כ"כ לכבוד שבת לכן מותר"), מג"א (סי' תקנ"א ס"ק ד', "הכתונת לבד ... שאינו לבוש רק מפני הזיעה (מט"מ)", מ"ב (סי' תקנ"א ס"ק ו', "כ"א הכתונת לבד. שאינו לובש אלא מפני הזיעה ומטעם זה מותר להחליף גם הפוזמקאות").
2. מראי מקומות.

- (א) רש"י (בראשית פרק ל"ז פסוק כ"ג) – "את כתנתו. זה חלוק".
- (ב) ר' יונה (על הרי"ף ברכות דף טו: ד"ה מבליעו) – "שפי' רבינו האי גאון ז"ל דאפרקסותו הוא בגד התחתון ולובש אותו תחת החלוק".
- (ג) מחבר (או"ח סי' ב' סעי' א', עי' מ"ב שם ס"ק א') – "לא ילבש חלוקו מיושב [דאז בהכרח יתגלה גופו והאדם צריך להתנהג בצניעות ובושה לפני הקב"ה]".
- (ד) דר"מ (סי' תקנ"א ס"ק י"א) – "כתוב בהגהות אשר"י בפרק בתרא דתענית (סי' לח) בשבת של חזון אין מחליפין כליהם רק הכתונת בלבד וכן הוא במרדכי הלכות תשעה באב (תענית סי' תרלה) וכתב שם והכתונת היא מעיל ולא חלוק וכן פירש רבי דוד קמחי (ספר השרשים ערך כתן) ומה שכתוב (עי' שמואל ב' יג יח) כתונת המעיל פעמים קורא שניהם כאחד עכ"ל".

- (ה) מג"א (סי' תקנ"ט ס"ק י') – "בשבת של חזון אין מחליפין כליהם אלא הכתונת בלבד ופי' בהגהה שכתונת הוי מעיל ולא חלוק וכ' מהר"מ טיקטין שטעמו שחלוק הוי דברים שבצנעה ומעיל הוי פרהסיא ואינו נוהג בשבת אבל הוא פי' דקי"ל איפכא דמעיל אסור משום דדבר המפורסם חמיר בט"ב מאבל (כמ"ש סי' תקנ"ד) וחלוק מותר עכ"ל במרדכי".
3. מחבר (סי' ש"ב סעי' ה') – "חלוק לאחר כביסה הוא מתקשה ומשפשים אותו בידים לרככו".
- (א) חלק הוי מלבוש תחתון – מלבושי יו"ט (סי' ש"ב ס"ק ו'), א"ר (סי' ש"ב ס"ק י"ג, א"ז ס"ק י'), גר"ז (סי' ש"ב סעי' י"ב, "חלוק שהוא בגד תחתון"), מ"ב (סי' ש"ב ס"ק כ"ה, "שהוא מלבוש תחתון ואינו נראה מבחוץ"), שבילי דוד (סי' ש"ב ס"ק ד'), כה"ח (סי' ש"ב ס"ק ל"ז, "וכ"ז בבגד תחתון כגון חלוק ומכנסיים").
4. מראי מקומות – אדר"ת (אשר יצוה עמ' ת"ד אות ל', נפש דוד עמ' כ"ו, סדר אליהו נפש דוד עמ' ק"ט, תפילת דוד נפש דוד עמ' ק"צ, לשונו מובא לעיל).
- (א) ערה"ש (סי' רמ"ב ס"ק מ"א, נראה שהכתונת פי' חולצה) – "ועכשיו כל ישראל מחליפים הכתונת לשבת ועוד בגדים מחליפים וגם הכובע להיכר כבוד השבת".

ט] מקרים: בגדי שינה.

א. כובע ששוכב בו.

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת – חסד לאלפים (סעי' ג', פלא יועץ ערך לבישה, "טוב"), כף החיים (ס"ק כ"ה, "החס"ל"), אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ו ענף ג', לשונו מובא לקמן).
- (א) מצד הנהגה טובה.

ב. פיג'מה (pajamas).

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת.
- (א) הגר"ח ק' שליט"א (ויכתוב מרדכי עמ' שמ"ב אות ס"ט) – "האם צריך לייחד פיג'מה לשבת. תשובה: טוב לעשות כן".
- הגר"ח ק' שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ב אות ד') – "האם צריך האדם שיהיה לו בגדי שבת מיוחדים לשבת. תשובה: על פי קבלה כתוב באר"י ז"ל שלא ילבשו בשבת שום בגד ממה שלבש בחול".
- (ב) אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ו ענף ג') – "ראוי להחמיר שיהיה מיוחד לשבת וכדמשמע מדברי החס"ל שכתב והכובע ששוכב בו, דפירושו שמשמש בו רק לשינה".
- (ג) עי' הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) – לשונו מובא לעיל.
- (1) מצד הנהגה טובה.
2. נשמת שבת (סי' רס"ב סוף אות רע"ז) – "ולכו"ע מסתבר דבגדי שינה אין הידור שיהיה מיוחד לשבת כיון שאין הדרך להתראות עמהם בפני בני אדם, ומסתבר דאף קפידת האר"ז"ל (שלא ילבש בשבת מכל מה שלבש בחול) ליכא בזה. מיהו אולי מטעם אחר יש להיות לו בגדי שינה מיוחדים לשבת כדי שיהיה לו לזכרון שלא לבוא לחלל את השבת כעין המבואר בדברינו בס"ד רכ"ד מקדמונים (וזה מצוי יותר בקומו משינתו ועדיין חבלי שינה על עיניו, ועלול שישכח וידליק את נר העלעקעטערי בתוך הבית הכסא)".

ג. מראי מקומות.

1. מנהגי חת"ס (פרק ד' סעי' ח') – "בגדי שבת לבש ... בליל ש"ק הי' ישן בהם".

י] מקרים: בגדי מצוה.

א. כובע (hat).

1. שיש להחליפם לכבוד שבת – תניא רבתי (סי' י'), סדר היום (סוף ערב שבת), קיצור השל"ה (שבת, "אשרי לו מי שזכה שיש לו ביכולת שיהיה לו בגדי שבת שלא יהא בהם מקטן ועד גדול ממלבושי חול, אפילו חגורה או סנדלים או מצנפת"), גר"א (מעשה רב סי' קנ"א, "והוא לובש כובע שבת לכבוד ראש חדש שהוא דאורייתא"), נזר ישראל (סי' ל"ד סעי' כ"א, "ולפחות יחלוף המצנפת שעל ראשו והאזור שעל מתניו (סדר היום)"), ערה"ש (או"ח סי' רמ"ב סעי' מ"א), חזו"א (זכור לדוד עמ' ש"ל אות ח'), קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ז אות ל"ב, לשונו מובא לקמן), חוט שני (שבת ח"א עמ' נ"ב ד"ה נראה), ששכ"ה (פרק מ"ב הע' ר"ו), הגר"ח ק' שליט"א (אשיחה עמ' שי"ב, לשונו מובא לקמן), על פי התורה (בראשית פרק א' סעי' י"ד).
- (א) אולי מצד "וכבדתו".

ב. כיפה (yarmulke).

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת.
- (א) חזו"א (דינים והנהגות פרק ט' ס"ג, דעת חזו"א פרק א' סוף אות א', זכור לדוד עמ' ש"ל אות ח') – "החליף בשבת כל בגדיו גם הטלית והכיפה והנעלים".
- (ב) הגר"ח ק' שליט"א (אשיחה עמ' שי"ב, אהל יעקב [לשונו מובא לעיל]) – "האם ראוי שיהי' כובע וכיפה מיוחדים לשבת קודש או שיכול להשתמש בשל חול. תשובה: כן ראוי".
- (1) מצד הנהגה טובה.

ג. טלית.

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת – ארחות חיים (הל' שבת סי' תמ"ה, לשונו מובא לעיל), יש נוחלים (ריש זהירות לשבת), מג"א (ס"ק ב', "טוב שיהיה לו טלית אחר"), א"ר (ס"ק ד', "טוב שיהיה לו טלית אחר (יש נוחלין בריש אזהרת השבת)"), תוס' שבת (ס"ק ב', "וטוב"), קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ט"ז, "וגם טלית של מצוה נאה לכבוד שבת"), נזר ישראל (סי' ל"ד סעי' כ', "וטוב"), מ"ב (ס"ק ה'), תורת חיים (ס"ק ו' ד"ה ועיי'), חזו"א (דינים והנהגות פרק ט' סעי' ג', לשונו מובא לעיל), ששכ"ה (פרק מ"ב הע' ר"ו), ילקוט יוסף (סי' רפ"א סעי' ג'), על פי התורה (בראשית פרק א' סעי' י"ט), אבני ישפיה (ח"ה סי' מ"ו סוף ענף ג').

(א) מצד הנהגה טובה.

2. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' רס"ב אות רע"ז).

(א) גר"ז (סי' ש' סעי' ד') – "יש מהמקדקים שהיה לו טלית (מיוחד) של מצוה מיוחדת לשבת".

(ב) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ג' ס"ק כ"ד), הו"ד בהערות וביאורים (סי' רס"ב) – "בסי' רס"ב במ"ב סק"ה כתב דאם אפשר טוב שיהיה לו טלית אחרת לשבת, והעיר בזה הגר"י סרנא ז"ל דכיון שהיה נאה יותר מן האחרת למה נהגו ליחדה רק לשבת, דהא ארז"ל התנאה לפניו במצוות בטלית נאה וכו', וא"כ מהיכ"ת ייחדנה רק לשבת, הא גם בחול מצוה להתעטף בהיותר נאה, - אמנם אף כי דברי סברא הם, מ"מ הרי באמת יש לדון כן בכל מי שמייחד טלית אחת לשבת וטלית אחרת לחול, דאף שאין אחת נאה יותר מחברתה, הרי במשך הזמן הטלית של חול בלה יותר כי השימוש בה רב מן השימוש בטלית של שבת וא"כ שוב יצטרך לכאורה להתעטף בזו הנאה יותר גם בימות החול, והואיל ומצינו שכתבו הפוסקים (עיי' מג"א סי' ש' ושו"ע הרב שם ס"ד) שכן נהג מהרי"ל ליחד טלית לשבת, על כרחך דאין כאן בית מיחוש".

(ג) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ה') – "אדמו"ר זללה"ה תמה על מה שנהגו להתעטף בטלית נאה בשבת, ואת הטלית הפחות נאה להשאיר לימי החול, הרי גם בחול צריך להדר במצוות ציצית, בעוד שחובת כבוד השבת טרם חלה עליו. ואולי אפשר לישב, דאם ישתמש בטלית הנאה בימי החול, הרי תתבלה בתוך זמן קצר, ויתבטל ההדור. ונראה להביא ראיה שצריך לכבד את השבת במצוה נאה, שהרי פי השופרות שתקעו בהן במקדש, היה מצפה ביו"ט בזהב ובתעניות בכסף (עי' ר"ה פ"ג מ"ג ומ"ד)".

(ד) הגר"ח"ק שליט"א (דולה ומשקה סוף עמ' קמ"ז) – "שאלה: כשיש לאדם שתי טליתות קטנות, ואחת מהם חדשה, ורוצה ללבוש אותה בימי חול משום שהיא יותר חזקה. האם יש בזה משום פגיעה בכבוד שבת. תשובה: כרצונך".

ד. טלית קטן.

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת – חזו"א (זכור לדוד עמ' ש"ל אות ח', "ואם ה' באפשר גם ט"ק"), הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות י'), חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה טלית, עמ' נ"ג), הגר"ח"ק שליט"א (אשיחה עמ' שי"ב, "במה שכתב המשנה ברורה סי' רס"ב ס"ק ה' שראוי שיהיה טלית אחר לשבת האם כוונתו גם טלית קטן ראוי שיהיה טלית קטן אחר לשבת. תשובה: נכון"), ילקוט יוסף (סי' רפ"א הע' ג'), לקראת שבת (פרק ט' הע' כ').

(א) מצד הנהגה טובה.

2. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' רס"ב אות רע"ז).

ה. גרטעל.

1. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ז אות ל"א) – "יש למו"ר גם אבנט (גרטל) מיוחד לשבת ויו"ט יותר רחב משל חול".

2. הגר"ח"ק שליט"א (אלא פרק כ"ח אות ו') – "מקפיד שלא ללבוש בשבת כל בגד שלבש בחול, ולובש בשבת גרטעל נאה יותר מבחול וגם יושב בשבת בביתו על כסא מכובד יותר".

ו. שייטל: פאה נכרית - מנהג נשים.

1. אולי מצד "וכבדתו".

יא [מקרים: בגדי חורף.

א. סרביל: מעיל (coat).

1. מיקל.

(א) חוט שני (ח"א עמ' נ"ב ד"ה אמנם) – "אמנם בגדים שלא נועדו אלא להציל מן הקור ומן הגשמים כגון בגדי חורף, מעיל גשם צעיף סודר וכדו' כיון שאין דרך האדם להתכבד בהם וגם אין רגילות לכבסם אין צריך להחליפם לבגדי שבת וגם אין צריך לכבסם במיוחד לשבת".

2. שיש להחליף בשביל כבוד שבת.

(א) ארחות חיים (הל' שבת סי' תמ"ה) – "מנהג כל ישראל שלא לצאת בשבת בלתי מנעלים ובלתי טלית או סרביל".

(ב) יוסף אומץ (אות תקצ"א) – "אכתוב לפרש טעם המנהג הנהוג בינינו בשיני סרביל המיוחד לשבת ויום טוב על פי קבלתי כי כל מנהג אבותינו תורה ומה שלא ידענו הוא לקוצר ...".

(ג) עי' הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב קונ' ט"ז הע' י"ח) – "It is preferable to have a nice coat for Shabbos, but it is not absolutely necessary".

(ד) עי' הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) - לשונו מובא לעיל.

(1) לכאורה מצד הנהגה טובה.

ב. מעיל גשם (raincoat).

1. מיקל.

(א) חוט שני (ח"א עמ' נ"ב ד"ה אמנם) - לשונו מובא לעיל.

(ב) עי' ילקוט יוסף (סי' רפ"א סעי' ג', סי' רמ"ב סוף הע' ט') - "ומעיקר הדין אין חיוב לקנות מעיל גשם לשבת".

(ג) קול אברך (ח"א סי' ט"ו) - "סיכום: אין חיוב מעיקר הדין לקנות מעיל גשם לשבת, וכן מנהג הרבה אנשים שלא לייחד מעיל גשם לשבת, ומכל מקום המחמיר לייחד מעיל גשם לשבת תבוא עליו ברכה, ומי שיש לו אפשרות לקנות או מעיל גשם או נעלים לשבת, יש להעדיף קניית נעלים שנועלים אותם בכל שבת משא"כ מעיל גשם אין לובשים אותו כל שבת, וגם כשלושים אותו בחוץ בדרך כלל מורידים אותו בבית הכנסת, והנלע"ד כתבתי".

(ד) על פי התורה (בראשית פרק א' סעי' י"ח).

ג. סוודר (sweater).

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת - הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל, לשונו מובא לעיל).

2. חוט שני (שבת ח"א עמ' נ"ב ד"ה אמנם) - "מ"מ אם יש בני אדם שמתכבדים בלבוש כמו סוודר וכדו' יש להחליפם לכבוד שבת אם יש לו".

ד. צעיף (scarf).

1. מיקל - חוט שני (שבת ח"א עמ' נ"ב ד"ה אמנם, לשונו מובא לעיל).

ה. בתי ידיים (gloves).

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת - מנהגי חת"ס (ס"ד אות ז'), לקראת שבת (פרק ט' הע' כ"ג), על פי התורה (בראשית פרק א' סעי' ט"ו).

יב] מקרים: אינו בגדים - שעון יד, וכדו'.

א. משקפיים (glasses): האם יש עניין שיהא לאדם משקפיים מיוחדים לשבת קודש.

1. מיקל.

(א) אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ו ענף ג') - "נראה להקל דאין צריך מיוחד לשבת כיון שאין לו שם מלבוש אלא הוא כלי עזר לעיניים".

(ב) שתילי זתים (אליבא דהלכתא ח"ע עמ' קנ"ב טור ד') - "גם אני אודך ... נלע"ד, דמלבוש הדרך הוא שיש כמה בגדים לאדם, ומידי פעם מוסיף בגד ומשנה בגד, אזי אמרו חכמים שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול, אבל משקפים שכך הדרך שיש רק אחת לצורך הראיה, שמעתה יצטרך במיוחד לקנות עוד משקפים לכבוד שבת, זה אינו בכלל תקנת חז"ל, ואמת היא שגם בגד קונה מיוחד לכבוד שבת קודש, אבל זה מהטעם הכללי שיש לאדם כמה סוגי לבוש, וכמה סוגי בגדים, וזה אין שייך במשקפים. גם יש להוסיף דבעני דאין לו כסות מיוחד לשבת, כתוב שמשנה ומשלשל כסותו, וזה אין שייך במשקפים, ונמצא עני מופקע לגמרי בדין כבוד שבת במשקפים, גם נראה שעשו תקנה דשייך אצל כולם וזה בבגדים ממש, משא"כ במשקפים דשייך רק אצל קצרי רואי. עוד יש להעיר לצד דיש במשקפים ענין של כבוד שבת, וצריך לקנות משקפים לכבוד שבת קודש, ועכ"פ אם יש לו שנים ואחד יפה יותר, שלוקחו לשבת, אם גם ביום טוב יצטרך לקנות עוד זוג משקפים יותר יפים משל שבת, כמו שהבגדים של יו"ט נפסק להלכה שיהיו יותר נאים משל שבת, או דאפשר שכבוד שבת מיהא שייך במשקפים, אבל אין שייך ענין של שמחה, אולם אדרבא במציאות חזינן דמשקפים יפות עושות שמחה לאדם, ולמעשה נראה שאין בזה ענין כבוד שבת ויום טוב, וממילא אין גם דין שמחה, ודו"ק".

2. מראי מקומות - לקראת שבת (פרק ט' הע' כ"ז).

(א) הגר"ח ק' שליט"א (עלי שיי"ח עמ' קל"ה אות נ"ד) - "שאלה: האם צריך האדם שיהיה לו משקפיים מיוחדים לשבת. תשובה: אם יש לו מה טוב".

הגר"ח ק' שליט"א (ענפי משה אליבא דהלכתא ח"ע עמ' קנ"ט טור ד') - "שאלתי מקמי' מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אי משקפים מקרי מלבוש, ושאלני למאי נ"מ, לצאת עמם (לרה"ר) בשבת, ואמרתי למו"ר מרן שליט"א דהנ"מ לענין החלפתן לשבת, ואמר לי: 'אם יש לך אז יש לך', ושאלתיו אם יש 'ענין' בזה, ואמר לי מו"ר הגר"ח ק' שליט"א 'אולי'".

(ב) אבני דרך (ח"ז סי' מ"ה) - "העולה לדינא: מי שיש לו משקפיים מיוחדים לשבת תבוא עליו ברכה, שהרי בכך זוכה לכבוד את השבת (וזוכה לעשירות) וכפי שראינו יש בכך מעלה ועניין, אך אין זו חובה. אולם מי שיש לו משקפיים מיוחדים לאירועים נראה דיצטרך ללבושם גם בשבת. וכפי שמצינו שמי שאין לו נעלים מיוחדות לשבת הוא מצחצח את נעלי יום החול בע"ש, הכי ראוי לנהוג, דמי שאין לו משקפיים מיוחדים לשבת שינקה את הזכוכיות לפני שבת".

(ג) גם אני אודך (אליבא דהלכתא חס"ט עמ' קל"ד טור ד') - "נסתפקתי אם יש ענין ללבוש משקפיים מיוחדות לכבוד שבת. וידידי הרה"ג אברהם דבדה שליט"א, מח"ס 'ביכורי אביב', אמר לי שבספר זך ונקי [הוצאת אהבת שלום] להג"ר יוסף כנאפו זיע"א (פרק י"ח אות ה') כתב, שמנהגו של הגאון רבי יוסף אלמליח בעל 'תוקפו של יוסף' זיע"א, שהיה לו כל הבגדים מכף רגל ועד ראש מיוחדים לשבת, ואף הבתי עיניים היו לו מיוחדים לשבת".

(ד) ענפי משה (אליבא דהלכתא חס"ט עמ' קמ"א טור א', עי' ח"ע עמ' קנ"ט טור ד') - "אם יש ענין להחליף משקפים לכבוד שבת ... גם אני אודך ... הנה לא מצאתי נדון זה בהפוסקים, ובפשוטו לא רק שאין צריך אלא אף אין ענין בזה, והסברא הנראית לכאורה

דמ"ש בשבת (ק"ג ע"א) שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול [ועיין ירו' פאה (פ"ח ה"ז) ובספר בגדי שבת לידידנו הר"א אפשטיין שליט"א סי' א' וסי' ח'], כ"ז הוא במלבוש כפשוטו, אך משקפיים אף אם נדונם כמלבוש (לענין טלטול וכו'), מ"מ אינם כשאר המלבושין, אלא הו' ככלי עזר להעין לראות, ואין שום ענין לנאותם, ולפיכך גם אין נידונים הם בכלל "בגדים" שיש להחליפן לכבוד ש"ק, כנלע"ד מסברא. אחר זמן דברתי בזה עם מורינו הגר"י טשזנר שליט"א, ואמר לי דנשאל משכבר אם לברך שהחינו על קניית משקפים, והשיב ע"ד צחות דיש לברך על כך דין האמת, ומיהו הא יש שכ' דיברך, וביארו דהברכה על המסגרת דהויא קישוט, ולפי"ז ודאי דלכתחילה טוב יותר שיתן הכסף לצדקה, אך א' שעשה כן (ויש לו כסף רב לזה וכו') מצוה עשה, והלום דברתי בזה עם מו"ר הגאון הגדול רבי יוסף ליברמן שליט"א, ואף הוא צידד כמשנ"ת לעיל דלא שמענו מעולם ד"ז".

ב. תכשיטים (jewelry).

1. מיקל – אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ו ענף ג'), "נראה דאין צריך מיוחד לשבת דלשון הפוסקים הוא מלבושים".

ג. כסא.

1. הגר"ח ק"ק שליט"א (אלא פרק כ"ח אות ו') – "מקפיד שלא ללבוש בשבת כל בגד שלבש בחול, ולובש בשבת גרעל נאה יותר מבחול וגם יושב בשבת בביתו על כסא מכובד יותר ... ובשבת דווקא יושב בראש השולחן בעת הסעודה משא"כ ביום חול".

יג. נעליים (shoes).

- א. ירושלמי (שבת פרק ו' הל' ב', דף לד:) – "לאו אורחיה דבר נשא מיהוי ליה תרין סנדלין חד לחולא וחד לשובתא".
 1. פ' בתמיה, ולכן צריך נעליים מיוחדים בשביל שבת.
 - א) פני משה (שבת שם דף לד: ד"ה ומשני) – "ומשני וכי לאו אורחיה דב"נ שיהיו להן תרין סנדלין חד זוג לחול וחג זוג לשובתא".
 2. פ' בניהותא, ולכן אין צריך נעליים מיוחדים בשביל שבת.
 - א) קרבן העדה (שבת שם דף לד: ד"ה ומשני) – "ומשני לאו אורחיה דבר נש. שיתקין לו שני זוגות מנעלים אחד לחול וא' לשבת".
 - ב) רב פעלים (ח"ד או"ח סי' י"ג) – "תשובה הסברא מחייבת דאין הסנדל הזה בכלל הבגדים שחייב האדם להחליף בשבת בגדים שלובשן בחול אעפ"י שהם חדשים ונאים דאין המנעל בכלל המלבושים, והראיה דברכת מלביש ערומים שנתקנה בשביל מלבושים של האדם לא נכלל בה המנעל והסנדל אלא תקנו רז"ל ברכה אחרת בשביל הנאת המנעל והיא ברכת שעשה לי כל צרכי דברכה זו נתקנה בעבור נעילת המנעלים כידוע. ועכ"ז אביא הוכחה לתשו' זו על שאלתכם ממ"ש בירושלמי דשבת פרק ו' הלכה ב' וז"ל לאו אורחיה דבר נשא מיהוי ליה תרין סנדלין חד לחולא וחד לשבתא עכ"ל, הרי לך להדיא דשאני סנדל משאר לבושיין דאינו צריך ליחד סנדל א' לשבת אלא בשבת ובחול לובש סנדל א' וזה ברור".
 - ג) צפנת פענח (תשובה בס' קצות השולחן סוף ח"ד) – "ולכך מצינו ביר"ש שבת פ"ו דאין לעשות לכבוד שבת מנעל אחר אף שצריך שלא יהא מלבושך כשל חול שבת ק"ג בזה לא".
 - ד) בית אבי (ח"ג סי' ל"א) – לשונו מובא לקמן.
 - ה) הגר"ח ק"ק שליט"א (כל משאלותיך, הו"ד בדברי שי"ח גליון רצ"ג [פר' כי תצא תשע"ח עמ' א']) – "לא בלו שלמותיכם מעליכם ונעלך בב. אמר לי רבנו מדוע לא בלו שלמותיכם' נאמר בלשון רבים 'ונעלך' לא בלתי בלשון יחיד. כי בירושלמי איתא שנעלים סגי באחד ולא צריך מיוחד לשבת, משא"כ בבגד".

ב. הלכה.

1. שיש להחליף בשביל כבוד שבת.
 - א) ארחות חיים (הל' שבת סי' תמ"ה) – "מנהג כל ישראל שלא לצאת בשבת בלתי מנעלים".
 - ב) קיצור השל"ה (שבת) – "אשרי לו מי שזכה שיש לו ביכולת שיהיה לו בגדי שבת שלא יהא בהם מקטן ועד גדול ממלבושי חול, אפילו חגורה או סנדלים או מצנפת".
 - ג) פני משה (שבת שם דף לד: ד"ה ומשני) – לשונו מובא לעיל.
 - ד) פלא יועץ (ערך לבישה, חסד לאלפים סעי' ג') – "ושיהיה לו גם החלוק והמכנסים ונעלו אשר ברגליו ואפילו הכובע ששוכב בו מיוחד לשבת בפ"ע".
 - ה) שו"ת חמד שלמה (ח"א עמ' ל"ה).
 - ו) כף החיים (ס"ק כ"ה) – "עיין רב פעלים ... מיהו נראה היינו לפום דינא אבל ממדת חסידות נכון להחליף וכ"כ החס"ל".
 - ז) חזו"א (דינים והנהגות פרק ט' סעי' ג', דעת חזו"א פרק א' סוף אות א', זכור לדוד עמ' ש"ל אות ח') – "החליף בשבת כל בגדיו גם הטלית והכיפה והנעלים".
 - חזו"א (מעשה איש ח"ז עמ' קמ"א) – "היו לו נעליים מיוחדות לשבת, (ועיין ירושלמי שבת פ"ו ה"ב לאו אורחיה דבר נשא מיהוי ליה תרי סנדלי וכו')".
 - ח) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ז אות ל"ב) – "לאחר הבדלה פושט את בגדי השבת (גם המכנסים והנעלים) ...".
 - ט) חמד שלמה (ח"א עמ' ל"ה אות ב') – "וגם המנעלים צריכים להחליף לכבוד ש"ק".
 - י) אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ו ענף ג') – "ראוי להחמיר שיהיה מיוחד לשבת".
 - יא) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב קונ' ט"ז הע' כ"ב, הע' כ"ד).
 - יב) הגר"ח ק"ק שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ו אות י"ט, אות כ', אות כ"א, אות כ"ב, אהל יעקב [לשונו מובא לעיל], עי' כל משאלותיך [לשונו מובא לעיל]).

עי' הגר"ח ק"ש שליט"א (אלא פרק כ"ח אות ו') – "היתה תקופה שבשבת לבש נעלים שהם נאות יותר מבחול אך היה קשה לו ללבוש אותן זמן ממושך, לכן, בתוך הבית לבש את של חול וכאשר יצא לתפילות לבש את הנאות יותר. עי' שם סק"ו, והנה שמעתי ממרן שבן תורה פלוני שאל את החזו"א שהולך עם עניבה בשבת ובשבתות הקיץ לא נוח לו ואינו עונג, אם מ"מ ישתדל ללכת עם זה משום כבודשבת והשיב לו 'אם אינו עונג אינו כבוד', ולכן אמר לי מרן לגבי הנ"ל (נעלים) שאין לו בהם צער גמור ללכת בהם רק שאם לובש אותם זמן רב כבר אינו עונג בשבילו".

(ג) הגר"א ובנבצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ה', עי' תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ב אות י"ט) – "על פי הקבלה, אם אפשר, צריך להחליף גם נעלים".

2. לא צריך.

(א) קרוב העדה (שבת שם דף לד: ד"ה ומשני) – לשונו מובא לעיל.

(ב) רב פעלים (ח"ד או"ח סי' י"ג) – לשונו מובא לעיל.

(ג) צפנת פענח (תשובה בס' קצות השלחן סוף ח"ד) – לשונו מובא לעיל.

(ד) פחד יצחק (ס' הזכרון עמ' ק"ה ד"ה ואף) – "עומד על ההערה שעם כל ההקפדה על בגדי שבת מיוחדים מעולם לא שמענו על 'נעלי-שבת'. והאיר לנו נוהג זה מתוך הקדמת היסוד שלגבי שבת שבת יוצא הוא המאמר של 'נעשה אדם' מכללם של שאר המאמרות ... דוקא בשעה שמאמרי-בראשית שובתים, דוקא את מתאדר כוח הדעת בכל הנשגביות שבו ... (שבת דערהערט זיך דער כוח הדעת אין זיין גאנצע יחידות)'. והנה מבנה גופו של אדם מתיחד משאר כל הנבראים בזה שהוא בעל קומה זקופה. קומה זו נקבעת ע"י חוט השדרה שלו, שנקודת מוצאו היא מעל לרגלים, לכך זקיפות הקומה מתגלית רק מעל לרגלים. ועתה הכלל הוא שבגדי שבת שייכים רק לאותם חלקי האדם בהם בולט שהוא מתבדל משאר בעלי-חיים. והוא משום ששבת הוא זמן שלטון מאמר 'נעשה אדם'. ולכך ראוי שבגדי שבת ילבשו אותם חלקי הגוף המשקפים את יחוד האדם ... וממילא אין מקום לנעלי שבת".

(ה) הגרשז"א זצ"ל (ועליה לא יכול ח"א עמ' קל"ז) – "שמעתי יהודי אחד ששאל את הרב האם יש ענין לנעול נעליים מיוחדות בשבת. הרב הביט על נעליו ואמר **שהוא עצמו אין לו נעליים מיוחדות לשבת**, אלא הוא נועל במשך כל ימות השבוע את אותן נעליים. [ולא כדברי האר"י שהובאו ב'פלא יועץ' אות לבישה]".

(ו) בית אבי (ח"ג סי' ל"א) – "דבר זה במחלוקת השער אפרים והשבות יעקב אבל כיון דבירושלמי איתא בהדיא דלאו אורחיה דבר נשא מיהוי ליה תרי סנדלין, ובדברי השער אפרים והשבות יעקב הארכתי בזה במקום אחר ואכמ"ל. ומ"מ מצאתי לכמה גדולי אחרונים שאמרו להחליף גם המנעלים ואפשר שזה מידת חסידות אבל מדינא אין להקפיד על זה".

(ז) הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות י"א) – "רבינו הולך בשבת ובחול עם אותם נעליים".

(ח) יחזקאל דעת (ח"ה סי' כ"ג, עי' יביע אומר ח"א או"ח סי' א' אות ג') – "אין צורך ליחד נעלים לשבת, ורק ראוי למשחן ולצחצחן יפה לכבוד שבת. והמתחסד ליחד נעלים מיוחדות לשבת תבוא עליו ברכה".

(ט) עי' חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה נעלים, עמ' נ"ג) – לשונו מובא לקמן.

(י) מחזה אליהו (ח"א סי' מ"ב אות ד') – "הרב פעלים ... צפנת פענח".

(יא) ילקוט יוסף (סי' רמ"ב הע' י"א) – "והמהדר לייחד נעליים ... תע"ב".

ג. ינקה את המנעלים: ראוי למשחן ולצחצחן יפה לכבוד שבת.

1. חמד שלמה (ח"א עמ' ל"ה) – "ועכ"פ אם אין לו להחליף ינקה את המנעלים לכבוד ש"ק".

2. יחזקאל דעת (ח"ה סי' כ"ג) – לשונו מובא לעיל.

3. חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה נעלים, עמ' נ"ג) – "נעלים נראה דאינו בכלל כסות נקיה כיון שהדרך שהם מתלכלכים מיד כשהולכים בהם ולא שייך בהם כ"כ נקיות, ולא מצינו שיש להחליפם לכבוד שבת, מ"מ כשמצחצחים אותם לכבוד שבת מקיימים בזה יקרא דשבתא. ואפשר שיש מעלה בנעליים מיוחדות לכבוד שבת".

4. בירור הלכה (תליתאה עמ' קמ"א) – "סוף דבר; עדיין צ"ע אבל כפי הנראה מצד הדין נעליים קילי ממלבושים וגם מטלית אחר שבמשנה ברורה, וסגי שיצחצחם במשחה מיוחדת לכבוד שבת, אבל יש מקום להתחסד שיהיו לו נעליים מיוחדות לשבת קדש".

5. ילקוט יוסף (סי' רמ"ב הע' י"א) – "ונכון למשחן ולצחצחן יפה לכבוד שבת".

6. נשמת שבת (סי' רס"ב אות רע"ו) – "ולכו"ע יצהירם שיהיו מצוחצחין".

7. פסקי תשובות (אות ב', דפו"ח אות ד').

ד. נעלי בית (slippers).

1. כנעלים – אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ו ענף ג', "נראה שדינו כדין נעליים שראוי להחמיר").

ה. האם מותר לילך יחף בשבת.

1. לא – רבינו מיימון נג'אר (שבת לישראל עמ' ס"ו אות קפ"ד), רמ"א (סי' ש"א סעי' ט"ז, "ולא ילך אדם יחף בשבת במקום שאין דרך לילך יחף").

2. מראי מקומות – מ"ב (סי' ש"א ס"ק ס"ב, "ובד"מ משמע דאפילו במקום שדרכם לילך יחף בחול בשבת ילבש מנעלים כדי שיזכור - שהוא שבת ובב"ח איתא דגם יש בזה משום עונג שבת וה"ה דביו"ט צריך לזהר בזה דעונג שבת ויו"ט שוין ועיין סימן ב' דגם בחול מדת צניעות הוא שלא לילך יחף").

ו. מראי מקומות – ר' צדוק (פוקד עקרים דף ל.), מנחת שבת (סי' ע"ב ס"ק ע"א), בני ציון (ס"ק ב'), יסודי ישרון (הל' שבת עמ' ז'), ציץ אליעזר (ח"ז סי' ב' אות ה', חיד"ד סוף סי' ל"ד), ששכ"ה (פרק מ"ב הע' ר"ו), חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה נעלים, עמ' נ"ג, לשונו מובא לעיל), משנה הלכות (ח"י סי' קט"ו ד"ה וקצת), בשבילי ההלכה (ח"א עמ' י'), הרי"מ רוננבוים (קובץ קול התורה מ"א עמ' קצ"ח), במעלות השבת (פרק י"ז עמ' שע"א, ח"ב השלמת לח"א עמ' קכ"ו), פסקי תשובות (אות ב', דפו"ח אות ד'), נשמת שבת (סי' רס"ב אות רע"ו, "נחלקו האחרונים"), לקראת שבת (פרק ט'), מעדני אשר (פר' שלח תשע"א עמ' ג', פר' קרח תשע"א עמ' ד'), אבני דרך (ח"ז סי' מ"ה ד"ה אגב).

1. עי' ב"ח (סי' שי"ז ס"ק א'), ט"ז (סי' שי"ז ס"ק ב'), "איתא בגמ' דהיינו סנדלים של רבנן פי' בספר התרומה בשם ר"י דהיינו שמשעה שקושרים אותם על רגלם בשבת שחרית אינם חולצים מנעליהם אף בלילות עד ליל שבת לפי שלומדים בכל הלילות של חול במלבושיהם ושוכבים מעט כו' ק' דא"כ הוי בכלל פטור אבל אסור והיאך קושרים אותו בשבת שחרית וי"ל דמ"מ לא נחשב בכלל קביעות זמן שזכרנו דהרבה פעמים שוכבים גם בחול וחולצין מנעליהם". אמנם, אם יכול לובש בגדי שבת גם בחול, עד שיורד [עי' לקמן, שיש מחלוקת], אין ראיה. וצ"ע.
2. נזר ישראל (סי' ל"ד ס"ק כ"ד) – "ועיין בס' תוספת ירושלים סי' רס"ב שהביא דיעה א' לדעת הירושלמי שצריך להחליף אפי' מנעלים אחרים לשבת".

יד [לקראת שבת מלכתא - סעיף ג']

א. לכה דודי עם הציבור.

1. הגר"ח ק' שליט"א (דרור יקרא עמ' שע"ח) – "האם יש ענין לומר לכה דודי עם הציבור ולא ביחיד. תשובה: לכאן אין ענין".
- ב. מי שהגיע כשהציבור אומר בואי בשלום והופכים פניהם: האם הוא צריך לומר עמהם בואי בשלום או שיכול להתחיל להתפלל. 1. הגר"ח ק' שליט"א (דרור יקרא עמ' שע"ח) – "מי שאיחר לתפילה בע"ש והגיע כשהציבור אומר בואי בשלום והופכים פניהם האם הוא צריך לומר עמהם בואי בשלום או שיכול להתחיל להתפלל מה שעדיין לא התפלל. תשובה: יתחיל להתפלל".
- ג. אנו נוהגין שמהפכין פניהם לצד מערב כשאומרים בואי בשלום וכו' – פמ"ג (א"א ס"ק ג'), מ"ב (ס"ק י').
1. לצד מערב.
- א) כה"ח (ס"ק ל"ב) – "וכתב בשער הכו' ... ותחזור פניך כנגד רוח מערב ששם החמה שוקעת ובעת שקיעתה ממש אז תסגור עיניך ...".
- ב) אג"מ (או"ח ח"ג סוף סי' מ"ה) – "ובדבר הפיכת הפנים בשעת אמירת בואי בשלום הנה ברובא דרובא בתי כנסיות שהיו במדינותינו היה הפתח במערב ולא היה סתירה למעשה ולכן יש שאמרו שהכוונה היתה למערב משום שהשכינה במערב ואף שהיציאה היא לכבוד השבת אולי מכיון שאמרינן ביום השביעי התעלה וישב על כסא כבודו שקאי על השבת א"כ גם היא במקום השכינה שהוא במערב, ויש שבשביל זה דהוא לשבת דלא מצינו מעלת מערב לכן הוא להפוך לפתח, והטעם שבביל האבלים אינו כלום, ואם נמצא שהפתח אינו בצד מערב מסתבר לע"ד להפוך למערב, ואיך שעושים כיון שהכוונה לכבוד השבת קדש הוא טוב אף שלע"ד אין ענין פתח שום טעם אם לא מטעם דנראה כמתכוונים לצאת".
- ג) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק י', תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ו אות ל"ה, אות ל"ו) – "לאו דוקא הופך פניו, אלא לעולם יפנה למערב, גם אם ארון הקודש אינו במערב. אם הציבור פונה בטעות לצד שכנגד ארון הקודש, יפנה גם הוא עמהם לאותו צד בלי לומר 'בואי בשלום', כדי להמנע מאיסור לא תתגודדו. ויאמר 'בואי בשלום' לפניהם או אחריהם ביחידות. העומדים ממזרח לירושלים ומתפללים למערב, אולי טוב שיעשו סבוב שלם".
2. לצד הפתח.

א) בצל החכמה (ח"ג סי' ס"ה) – "דמבואר בשו"ע (או"ח סי' רס"ב סעי' ג') וישמח בביאת השבת כיוצא לקראת המלך וכיוצא לקראת חתן וכלה. ובפרמ"ג (שם א"א סק"ג) כ', ואנו נוהגין שמהפכין פניהם לצד מערב כשאומרים בואי בשלום ע"ש. לפי פשוטו נראה דלצד מערב שכ' הפרמ"ג לאו דוקא אלא שבמקומותיו ששוכנים למערב ארץ ישראל היו מתפללים כשפניהם לצד מזרח על כן כשמהפכין פניהם היו ממילא פניהם מכוונות כלפי מערב. אמנם ראיתי בס' כף החיים (סי' רס"ב סק"ב) שמעתיק בזה לשון ס' שער הכוונות וז"ל, סדר קבלת שבת הוא שתצא לשדה ותאמר בואו ונצא לקראת שבת מלכתא לחקל תפוחין וכו' ותחזור פניך כנגד רוח מערב ששם החמה שוקעת ובעת שקיעתה ממש אז תסגור עיניך וכו' ותכוון באימה וביראה כעומד לפני המלך לקבל תוספת קדושת שבת וכו' עכ"ל. - מבואר דלהפוך פניו לצד מערב דוקא קאמר ומשום ששם החמה שוקעת. וא"כ אנחנו פה עיר מעלבארן וכן ברוב בתי הכנסת באוסטרליא שמתפללין לצד מערב (נוטה קצת לצד צפון), לא הי' לנו להפוך פנינו לאחורינו נגד צד מזרח כמנהגנו. אלא הי' לנו להשאר עומדים במקומינו כמו שאנחנו עומדים משך כל התפילה שפנינו מוסבות לצד מערב כי כך ראוי להיות עומד בעת אמירת בואי בשלום כמבואר. ואנחנו עושים ההיפך. שמהפכים פנינו מצד מערב שהוא הכיוון הנכון לצד מזרח שאינו הרוח המתאים. ונראה שהי' ראוי לבטל מנהגנו בזה. אבל נלענ"ד בס"ד כי מנהגנו נכון. דנראה כי דוקא ביוצא לשדה לשם קבלת שבת ומקבלה ברגע השקיעה ממש, בזה ראוי להחזיר פניו בעת קבלת השבת לצד מערב ששם מקום השקיעה והרי בשקיעה תלוי רגע קבלת תוספת קדושת שבת. וגם כשאנו יוצא לשדה ממש, אבל הוא יוצא אל העזרה שהוא מקום פנוי ומגולה או אל החצר או הגן כמבואר במג"א (שם סק"ג), ג"כ נכון שיחזיר פניו לצד מערב כמבואר בכף החיים (שם ס"ק ל"ג) ע"ש. והוא מה"ט גופא שהזכרתי".

ב) חוט שני (ח"ד פרק פ"ב ס"ק ג', עמק' נ"ג) – "מה שמהפכין פניהם לצל מערב וכו"ל, היינו להראות איזה מעשה כעין יציאה להקבלת השבת, והיינו לצד הפתח, ואינו ענין לצד מערב, דאטו השבת באה מהצד של שקיעת החמה".

3. מראי מקומות.

א) ילקוט יוסף (מכתב בסוף ס' ממזרח וממערב אות י"ט) – "שאלה: ספרדי שמתפלל במנין אשכנזי בקבלת שבת, האם הוא צריך לנהוג כמותם ולהפוך את פניו רק בבואי בשלום, או יכול לנהוג כמנהגו, ולהפוך את פניו במזמור לדוד. תשובה: ינהג כמנהג האשכנזים".

ד. מראי מקומות.

1. הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' קכ"ז) – "שאלה: כ' השו"ע (שם ס"ג) ישמח בביאת השבת כיוצא לקראת המלך, ועי"ש במ"ב. ויל"ע בהתחיל להתפלל מנחה בער"ש קודם השקיעה, האם יש ענין שיזדרז בתפילתו כדי לקבל זמן תוספת שבת (לכ"ה פ' ב' דקות), או שיתפלל בנחת כהרגלו ולא במרוצה, אע"פ שיסיים עם שקיעת החמה [וכך מוטו משמיה דהחזו"א שהתיר להתפלל מנחה בזמן תוספת שבת עד השקיעה, אך שאלתנו באופן שאם יתפלל במהירות יש בו כדי לקיים שניהם], והנה הבה"ל בס"ר רס"ח כ' בשם הפמ"ג דבשביל לומר 'ויכולו' עם הציבור ימהר לסיים תפילתו, וגם ע"ז החזו"א חולק, ושמא יש לחלק. תשובה: ימהר לסיים שישאר משהו לפני השקיעה לתוספת שבת".

טו] זמן לבישת בגדי שבת.

א. סמוך לשבת: הטעם.

1. מפני כבוד שבת.

- א) רמ"א (סוף סי' רס"ב) – "וילביש עצמו בבגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו וזהו **כבוד השבת** וע"כ לא ירחץ לשבת אלא סמוך לערב שילביש עצמו מיד".
- ב) גר"ז (סעי' ה') – "וטוב ללבוש בגדי שבת מיד אחר שרחץ עצמו לכן טוב לרחוץ סמוך לערב וללבוש בגדי שבת מיד כדי שילבוש אותם סמוך לכניסת השבת ויהיה ניכר שבשביל כבוד השבת הוא לובשם".
2. כדי שתבא ההנאה בשבת עצמו, דרחיצה הנאה שלאחר שעה היא.
- א) מטה משה (סי' ת"י) – "ומפי מורי הגאון (מהרש"ל) ז"ל שמעתי הטעם שיש לרחוץ סמוך לערב כדי שתבא ההנאה בשבת עצמו דרחיצה הנאה שלאחר שעה היא כמ"ש הרמב"ן ז"ל הביאו הטור א"ח סימן תקנ"ג".
- ב) א"ר (ס"ק ו') – "ועוד כדי שתבא ההנאה בשבת עצמו, דרחיצה הנאה שלאחר שעה היא".
3. מקור מרות (שבת דף קיג:), "ורחצת וסכת ושמת" – גר"א (על סעי' ג').

ב. אם יש צד שבגדיו יתלכלכו.

1. עדיף להמתין עד סמוך לשבת – ששכ"ה (פרק מ"ב הע' ר"ה, "דאם עוד לא גמר כל הכנותיו לשבת ויש צד שבגדיו יתלכלכו - עדיף להמתין עד סמוך לשבת").

ג. זמן המוקדם.

1. פלג – נשמת שבת (סי' רס"ב אות ער"ב, "משמעות הדברים שעדיף ללבוש בגדי שבת סמוך לכניסת השבת (ועכ"פ לא ללבוש לפני פלג המנחה)").
2. חצות, ואפילו קודם – אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ו ענף ו'), "דכל שרוחץ לאחר חצות בערב שבת, שפיר מקיים דברי הרמ"א לרחוץ סמוך לערב שבת וכדברי ערוה"ש. וגם הרוחץ לפני חצות, משמעות הד"מ דמקרי לכבוד שבת, אבל ביום חמישי ירחוץ רק כאשר אי אפשר בע"ש"), וכן כמה פוסקים לקמן.
3. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק ט' ס"ה, הע' ט"ז).

ד. ערב שבת חזון.

1. אפילו מבוקר – קובץ הלכות (בין המצרים פרק י"א סעי' ל"ה, "מותר לרחוץ גופו וללבוש בגדי שבת לכבוד שבת גם בבוקר של ער"ש חזון").
2. אפילו מחצות היום – קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ב סוף עמ' קל"ג, "אמר לי שלא יחליפו את הבגדים לפני חצות היום בע"ש"), הגרשז"א זצ"ל (שלמי מועד עמ' תפ"ד, "בע"ש חזון הליבש את בגדי שבת כרגיל בזמן שהליבש כל ערב שבת ולא הקפיד ללבושם סמוך לשבת"), הגריש"א זצ"ל (קרא עלי מועד פרק ד' הע' י"ח, אשרי האיש או"ח ח"ג פרק ס"ט אות ע"א, "מותר ללבוש בגדי שבת מחצות היום"), שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' נ' אות ה', הע' ו'), "ומותר ללבושם בשעה שלובשם בכל ערב שבת [דמותר ללבושם אחר הרחיצה בשעה שלובשם בכל ערב שבת ואפילו סמוך לחצות היום]", ג' שבועות (ארטסקרול, עמ' ק"ה).
3. מנחה קטנה – חוט שני (קרא עלי מועד פרק ד' הע' י"ח, "כשכבר קרוב לשבת - מסתמא מנחה קטנה").
4. סמוך לכניסת שבת – ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' נ"ו, "ולא ילבשם אלא סמוך לכניסת השבת").
5. מראי מקומות – נחמת ישראל (פרק כ"א סעי' ה'), קרא עלי מועד (פרק ד' הע' י"ח).

ה. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק ט' סעי' ה').

1. תורת חיים (עירובין דף יט ד"ה ההוא) – "וכשם שבעולם הבא אחר רחיצה הוא פושט ממנו בגדי חול והיינו הגוף שהוא מלבוש לנשמה בעולם הזה ולבוש בגדי שבת דהיינו מלבוש רוחני העשוי לו מן המצות רמ"ח עשין נגד רמ"ח אברים ושס"ה לאוין נגד שס"ה גידין ועל זה נאמר יכין רשע וצדיק ילבש כמ"ש הזהיר כך בעולם הזה חייב אדם לפשוט בגדי חול וללבוש בגדי שבת".

2. הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' ע"ז) – "בהמבואר במ"ב שאחר שרוחץ בע"ש בסמוך ילבש בגדי השבת, האם סגי לזה בלבישת חלק מהבגדים [וכגון שמחליף בגדי זיעה הסמוכים לגוף]. תשובה: טוב שילבש כולם אם יכול".
 הגר"ח"ק שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ד אות י"ג) – "שאלה: האם יש דין ללבוש את הבגדים לשבת, דהיינו מה יעשה בעל ברית שעושה ברית ביום ו' בבוקר ולבש את בגדי שבת שלו, האם יצטרך להוריד אותם, וללבוש מחדש לכבוד שבת, או שישאיר את הבגדים עליו. ומה הטעם. תשובה: אם גמר לפני חצות הרבה נכון שיוציאם ואח"כ יחליף אבל אם הברית נמשך עד חצות או קרוב לו או צ"צ להחליף והלבישה עולה לשניהם".

טז] זמן הפשטת בגדי שבת.

א. עד מוצאי שבת.

1. ראב"ה (סי' שע"ח) – "ובמסכת סופרים אמרינן אין מברכין על הלכנה אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם וכשהוא לבוש בגדים נאים וכו'. שמעינן מינה שאין מפשיט מעליו בגדי שבת עד מוצאי שבת".
2. אגודה (סי' קמ"ג) – "יש ללבוש בגדי שבת בכניסת היום עד מוצאי שבת".

ב. **אחר הבדלה** – מג"א (ס"ק ב', "ובאגודה סימן קמ"ג כתב שילך בבגדי שבת עד מ"ש אחר הבדלה"), א"ר (ס"ק ד', "ולא יסירם עד אחר הבדלה (באר שבע)"), תוס' שבת (ס"ק ב'), מקור חיים (חו"י, סי' ש' ד"ה אפילו), באר היטב (ס"ק ד'), ח"א (כלל ח' סעי' ל"ה), גר"ז (סעי' ג', "וטוב לילך בקצת בגדי שבת כל היום עד אחר הבדלה במוצאי שבת"), נזר ישראל (סי' ל"ד סעי' כ', "ולא יפשוט בגדי שבת עד מו"ש אחר הבדלה ועכ"פ ילך בבגד א' המיוחד לשבת עד אחר הבדלה"), מ"ב (ס"ק ח'), ערה"ש (סעי' ג', "וילך בבגדי שבת עד אחר הבדלה"), ארחות חיים (סי' ש' סוף ס"ק ב'), חוט שני (ח"א ריש עמ' נ"ד).

1. "אם רוצה להמשיך ללבושם במוצ"ש גם לאחר הבדלה מותר" – חוט שני (ח"א ריש עמ' נ"ד).
2. פי', שמיד אחר הבדלה הי' פושט אותם דאל"כ לובש בגדי שבת בחול – תורת חיים (ס"ק ו' ד"ה ועיי', "והוסיף המג"א שבאגודה כ' ... פי' שמיד אחר הבדלה הי' פושט אותם דאל"כ לובש בגדי שבת בחול"), קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ז אות ל"ב, לשונו מובא לקמן).

ג. דעת החזו"א וקהלות יעקב.

1. חזו"א (זכור לדוד עמ' שמ"ז אות ה') – "לאחר הבדלה היה החזו"א נכנס לחדרו, ופושט את כל בגדי השבת מעליו (גם המכנסים של שבת) ולובש בגדי חול, ומיד אח"כ אכל סעודת מלוה מלכה במלבושי חול".
2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ז אות ל"ב) – "מיד לאחר הבדלה פושט את בגדי השבת (גם המכנסים והנעלים) ולובש בגדי חול ובסעודת מלוה מלכה מברך ברה"מ"ז עם מגבעת דחול וכן ראיתי כשבא לשבע ברכות של מכובד אחד מב"ב במוצ"ש"ק בא במעיל ומגבעת של חול. אמר לי מו"ר (שליט"א) צוק"ל שנוהגין מיד לאחר ההבדלה להחליף בגדי שבת לבגדי חול ושכ"כ במ"א בשם האריז"ל (סי' רס"ב ס"ק ב') והוסיף מו"ר שהחסידים אוכלים עוד סעודת מלוה מלכה עם בגדי שבת ושטריימל וכן לובשים בסעודת ר"ח בגדי שבת וכן לובשים אותם ושטריימל בחתונה או שמחה וזה מנוגד למ"א הנ"ל שאין ללבוש בחול בגדי שבת".
3. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ט"ז ד"ה במוצ"ש"ק) – "ראיתי תמיד מו"ר (קה"י) הקפיד מאד שמיד לאחר שהבדיל נכנס לחדר השני והחליף בגדי שבת לבגדי חול כמובא במ"א בשם האריז"ל הקדוש".
4. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ל' אות ק"ח) – "ראיתי שמיד לאחר הבדלה מו"ר (קה"י) נכנס לחדרו מפשיט בגדי שבת ולובש בגדי חול".
5. הגר"ח"ק שליט"א (שבת לישראל עמ' תע"א אות ט"ו) – "שאלה ט"ו: האם מרן החזו"א זללה"ה היה מוריד את הבגדי שבת מיד לאחר הבדלה. תשובה: כן".
6. אמנם עי' דרך שיחה (ח"א עמ' רע"ב), הו"ד בס' דעת חזו"א (פרק ג' סעי' כ"ה) – "החזו"א ואבא זצ"ל היו מורידים בגדי שבת מיד לאחר סעודת מלוה מלכה שהיו אוכלים מיד לאחר הבדלה".
7. י"ל הגר"ח"ק שליט"א (אסיפת יצחק ח' שבת תשס"ו) – "שאלה: ראיתי בספר דרך שיחה שהרב אומר שהחזו"א והאבא של הרב היו מורידים בגדי שבת מיד אחר סעודת מלוה מלכה, אבל בספר ארחות רבינו (חלק א' עמ' ק"ז) כתב 'שמו"ר מיד לאחר הבדלה פושט את בגדי השבת', וכן כתב בספר זכור לדוד (עמ' שמ"ז) שהחזו"א נהג כן אחר הבדלה, וכן ענה הרב בספר שבת לישראל (עמ' תע"א), ורציתי לדעת מה היו נוהגים. תשובה: אם אכלו מלוה מלכה מיד היו ממתינין עד אחר מלוה מלכה ואם לא אכלו מיד היו מוציאים תיכף".

א) וכן עי' הגר"ח"ק שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ז אות כ"ג) – "מלוה מלכה זה כבוד שבת שמלוין את המלך וצריך להשאיר את הבגדים עד לאחר מלוה מלכה".

והגר"ח"ק שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ז אות כ"ד) – "שאלה: במשנה ברורה סימן רס"ב משמע שמורידים את בגדי השבת מיד לאחר הבדלה. תשובה: זה ההלכה לאלה שקשה להם לאכול סעודת מלוה מלכה מיד במוצאי שבת ואוכלין בעוד כמה שעות הם צריכין להוריד את בגדי השבת מיד במוצ"ש".

ב) עדיין קשה מס' זכור לדוד (עי' לעיל).

ג) ובזה ג"כ מתרץ שהיסוד ושורש העבודה בשם האריז"ל כתב אחר מלוה מלכה. והמג"א ג"כ הוי בשם האריז"ל. אלא, תלוי אם אוכל המלוה מלכה מיד.

8. הגר"ח"ק שליט"א (דולה ומשקה סוף עמ' קנ"ז, הע' ת"כ) – "שאלה: האם בסעודת מלוה מלכה, צריך ללבוש בגדי שבת, או לא. תשובה: יש שאין מוציאים בגדי שבת עד אחר מ"מ. [מ"מ שליט"א אוכל מלוה מלכה מיד אחר הבדלה בבגדי שבת, ורק אח"כ מורידם]."
9. הגר"ח"ק שליט"א (דולה ומשקה סוף עמ' קנ"ח) – "שאלה: רוב כלל ישראל נשאר עם בגדי שבת במוצ"ש (עד שינה), ויש שמועה שמרן החזו"א לא נהג כן, אלא הוריד את הבגדי שבת מיד במוצ"ש, האם הנהגה כרוב כלל ישראל, מוחין בידו. תשובה: נכון להוציא מיד."
10. הגר"ח"ק שליט"א (אש התורה, בראשית, תורת חיים עמ' ר"ט אות נ"ט) – "עד מתי במוצאי שבת ישאר עם בגדי שבת האם עד שהולך לישון או מיד במוצ"ש יחליף בגדיו והאריך נהג בזה מרן החזו"א זיע"א, והאם בימות החול באירועים מיוחדים אין ללבוש בגדי שבת. תשובה: מיד יאכל מלוה מלכה ויחליף."
11. הגר"ח"ק שליט"א (דולה ומשקה עמ' קנ"ט) – "שאלה: לשיטת מרן החזו"א שצריך להוריד בגדי שבת מיד במוצ"ש, מהו הדין אם יוריד בגד אחד וניכר הדבר, כגון הלובשים עניבה שיורידו את העניבה, האם מועיל, או לא. תשובה: כולם."
12. הגר"ח"ק שליט"א (לבנימין אמר ריש עמ' ל"ה) – "וילך בהם מוצ"ש עד אחר הבדלה. מדבריו משמע דאין צריך לחכות עד לאחר מלוה מלכה, האם נוהגין כן. תשובה: אם אוכל מיד אחר הבדלה ימתין."

ד. אחר מלוה מלכה.

1. יסוד ושורש העבודה (סוף שער ח') – "וכתב האריז"ל ז"ל, שאסור לעסק בשום מלאכה, אפילו בדברי תורה, וגם לא להסיר בגדי שבת עד אכילת סעודה רביעית עכ"ל."
2. נור ישראל (סי' ל"ד ס"ק כ"ה) – "ובס' יוש"ה כ' בשם האר"י ז"ל שלא להסיר בגדי שבת עד אחר סעודה ד'."
3. כף החיים (פלאג"י, סי' ל"א אות נ"ט).
4. בן איש חי (שנה ב' פר' ויצא אות כ"ז) – "וכתבו האחרונים ז"ל, שלא יסיר בגדי שבת מעליו אלא עד אחר סעודה רביעית."
5. כה"ח (ס"ק כ"ח, סי' ש' ס"ק ו', ס"ק י"ד) – "והנכון שישארו עליו עד אחר סעודה רביעית."
6. ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' נ"ו, פרק ס"ג סעי' ב') – "לא יפשוט בגדי שבת עד אחר סעודת 'מלוה מלכה'."
7. עי' ילקוט יוסף (סי' ש' סעי' ד', סי' רס"ב סעי' ג', קיצור שו"ע סי' ש' סעי' ה') – "נכון שלא להסיר את בגדי השבת עד אחר סעודה רביעית."

ה. עד שהולך לישון.

1. לקט יושר בשם התרה"ד (או"ח עמ' נ"ח) – "וזכרנו שאינו פושט כל בגדי שבת במוצ"ש עד שהלך לישון."
2. נחמת יוסף (סי' נ"ג) – "החסידים ואנשי מעשה הולכים בבגדי שבת גם במוצ"ש עד שהלכו לישון, ואם לא הלך לישון הלך במלבושי שבת עד יום ראשון בבוקר."
3. עי' ילקוט יוסף (סי' ש' הע' ד') – "בשו"ת נחמת יוסף ..."
4. עי' חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' ד"ה כתב, ריש עמ' נ"ד) – לשונו מובא לעיל.
5. אבני יספה (ח"ה סי' מ"ו סוף ענף ד') – "רשאי להשאיר בגדי שבת על גופו במוצ"ש."
6. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ב אות י"ט) – "וכן, מלבושים לשבת האם יש עניין להחליפם לאחר השבת. למה. תשובה: לא נהגו כן."
7. משנת יוסף (ח"ה סי' צ"ז).
8. מעדני איש (סי' ו' סעי' כ"ט) – "אמנם מנהג העולם, שאין פושטים הבגדי שבת אלא עד שהולכים לישון."
9. וכן נראה מכמה פוסקים לקמן.
10. עי' ב"ח (סי' ש"י"ז ס"ק א'), ט"ז (סי' ש"י"ז ס"ק ב'), "איתא בגמ' דהיינו סנדלים של רבנן פי' בספר התרומה בשם ר"י דהיינו שמשעה שקושרים אותם על רגלם בשבת שחרית אינם חולצים מנעליהם אף בלילות עד ליל שבת לפי שלומדים בכל הלילות של חול במלבושיהם ושוכבים מעט כו' ק' דא"כ הוי בכלל פטור אבל אסור והיאך קושרים אותו בשבת שחרית וי"ל דמ"מ לא נחשב בכלל קביעות זמן שזכרנו דהרבה פעמים שוכבים גם בחול וחולצין מנעליהם". אמנם, אם אין צריך נעלים מיוחד לשבת [עי' לעיל, שיש מחלוקת], אין ראייה. וצ"ע.

ו. תשעת הימים.

1. עי' סי' תקנ"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
- ז. מראי מקומות – גור אריה יהודא (או"ח סי' י"ג), דעת תורה (בס' ארחות חיים סוף סי' ש'), בירור הלכה (קמא סי' ש' אות ג'), נשמת שבת (סי' ש' אות תרמ"ז, עמ' תרנ"ח), בשבלי ההלכה (ח"א עמ' י"ד), פסקי תשובות (אות ג', דפו"ח אות ה').
1. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק כ"ד סעי' ד') – "יש שכתבו שמהראוי שלא לפשוט בגדי שבת עד אחר סעודת מלוה מלכה."

יז] בגדי שבת: לחתונה, וכדו'.**א. מחמיר.**

1. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח'א עמ' ק"ז אות ל"ב) – "בגדי שבת ... וכן לובשים אותם ושטריימל בחתונה או שמחה וזה מנוגד למ"א הנ"ל שאין ללבוש בחול בגדי שבת, (וכן ראיתי אף כשחתן מו"ר את נכדו (ברום) שגדלם לא לבש קפוטה של שבת בחתונתם רק מעיל עליון רגיל ומגבעת של שבת)".
2. עי' חוט שני (ח"א פרק ג' ס"ק א' אות ה', עמ' נ"ג) – "ממעט בזה את הענין של 'בגדי שבת'".
3. עי' נשמת שבת (סי' רס"ב אות רע"ח) – "אי מותר ללבוש בימות החול הבגדים המיוחדים לכבוד שבת. תשובה - לאו שפיר דמי (מלבד אצל שמחות יוצ"ח)".

ב. מיקל.

1. עי' ירושלמי (פאה פרק ח' הל' ז', גבי רות) - לשונו מובא לעיל.
2. עי' בבלי (שבת דף קיג; גבי רות) - לשונו מובא לעיל.
3. עי' מנהגי מהרי"ל (הל' נישואין אות ג') – "וכל קרובי חתן וכלה לובשין בגדי שבת".
4. עי' רמ"א (סי' תקנ"א סעי' א') – "ומי שיש לו נשואין בשבת נחמו, מותר ללבוש בגדי שבת בשבת של חזון (מהרי"ל)".
- עי' רמ"א (סי' תקנ"ט סעי' ח') – "ומותרים ללבוש בגדי שבת לאחר שגמרו הקינות ובאין למול התינוק, אבל לא ילבשו לבנים (מהרי"ל)".
5. תורת חיים (ס"ק ו' ד"ה ועיי') – "הביא המג"א בשם האר"י ... וצ"ע מרות שלבשה בגדי שבת בחול, וצ"ל שנעמי חשבה זאת למצוה, ונוהגים כשיש איזה שמחה של מצוה שלובשים בגדי שבת עיו"ד הל' מילה ופדה"ב ופ"ת יו"ד סי' שפ"ט ג' בשם פמ"א ועיי' רמ"א לקמן סי' תקנ"א ס"א, אבל לצורך טיול פשיטא דאסור".
6. העמק שאילה (שאלתא א' ס"ק ה') – "דהוי לבוש ג"כ בחול כדבעי להתכבד ... בגדים שאם ילבשם בחול מכ"מ יהיו לכבוד שבת ג"כ שרי".
7. הצדיק ר' שלמה (עמ' ק"ד, הו"ד בס' מעלות השבת ח"ב עמ' פ"ה) – "כאשר הלך פעם לאיזה חתונה של בת ת"ח לבש המעיל עליון והכובע המיוחדים לשבת קודש. אמנם תיכף ביציאתו הסיר המעיל עליון ואחר קצת הילוך הסיר גם הכובע של ש"ק למען לא להשתמש בחול בבגדי ש"ק".
8. הגר"ח ק"שליט"א (דולה ומשקה עמ' קמ"ז) – "שאלה: איך הולכים עם בגדי שבת לשמחות, הרי עי"ז יוצא שאין הבגדים מיוחדים רק לשבת וזהו פחיתת כבוד לשבת. תשובה: עי' שבת קי"ג".
- (א) מגיה (שם הע' שצ"ב) – "וה"ל הגמ' שם: (בענין רות ונעמי) ורחצת וסכת ושמת שמלותיך א"ר אליעזר אלו בגדי שבת. ע"כ. ומבואר להדיא בגמ' דנעמי אמרה לרות ללבוש בגדי שבת לכבוד בועז ש"מ שמותר ללבוש בגדי שבת בחתונה".
- הגר"ח ק"שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ב אות ז') – "שאלה: אחד שהולך לחתונה באמצע השבוע האם יכול ללבוש בגדי שבת. תשובה: לחתונה צריך ללבוש בגדי שבת כדאיתא בגמרא בשבת קי"ג ע"ב גבי רות ורחצת וסכת ושמת שמלותיך א"ר אליעזר אלו בגדים של שבת ושם הרי היא הלכה לחתונה".
- הגר"ח ק"שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ג אות ח') – "שאלה: האם אפשר ללכת לבר מצוה עם בגדי שבת. תשובה: כתוב בגמרא שבת ורחצת וסכת ושמת שמלותיך אמר ר' אליעזר אלו בגדי שבת".
- הגר"ח ק"שליט"א (בגדי שבת עמ' נ"ג אות ט') – "שאלה: הרי שם בפסוק מדובר על רות המואביה שהלכה לחתונה אבל לבר מצוה אם כן אין לימוד מהפסוק שם. תשובה: בר מצוה זה אותו דבר כמו חתונה. [א"ה - הגאון רבי יחיאל פאלק שליט"א הביא לזה ראיה מדברי המשנה ברורה בסימן רכ"ה סק"ו שמביא את דברי המגן אברהם שאדם צריך לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה כיום שנכנס לחופה. ומוכח שבר מצוה היא כמו חתונה]".
9. אבני ישפה (ח"ה סי' מ"ו ענף ה') – "שכיון שסעודת מצוה חשובה ביותר בעיני חז"ל והפוסקים, אין לחשב לבישת בגדי שבת עבור סעודת מצוה כלבשת בגדי שבת ביום חול. והטעם דאין כאן בזיון כבוד השבת, כי סעודת מצוה חשובה ביותר, והרי זה כבוד לשבת שמשתמשים בבגדיה עבור דבר מצוה".
10. הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב קונ' ט"ז הע' ל"ה) -

Some say the Arizal means clothing that is worn during the week, should not be worn on Shabbos. Based on this, it would be problematic to wear a suit for a wedding, vort, date, or dinner. However, the Arizal is only referring to a situation whereby one is wearing the suit etc. b'kevious. For example; wearing a suit for the entire week to work and then wearing it on Shabbos would be a problem, therefore, the previously mentioned cases are permitted.

(א) הנ"מ בין התורת חיים, שמצד מצוה מותר. והנצי"ב, שהוא נקרא בגדי כבוד. שלא במקום מצוה.

ג. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק ט' סעי' י"א, הע' ל"ז).

1. הגר"ח ק"שליט"א (בגדי שבת עמ' ס"ב אות מ"ג) – "שאלה: האם אפשר ללבוש בגדי שבת לסיום מסכת. תשובה: לא נהגו".
- הגר"ח ק"שליט"א (בגדי שבת עמ' ס"ב אות מ"ד) – "שאלה: האם אפשר ללבוש בגדי שבת לכבוד הכנסת ס"ת. תשובה: למה לא, הולכים לעשות מצוה, אם הולכים לערוף את הפטר חמור גם מותר ללבוש בגדי שבת".
- הגר"ח ק"שליט"א (בגדי שבת עמ' ס"ב אות מ"ג) – "שאלה: האם אפשר ללבוש בגדי שבת כשיוצאים לכבוד המלך. תשובה: שמעון הצדיק לבש בגדי כהונה כשהוא יצא לקראת אלכסנדרוס מוקדון. [וראיה מהתורה אצל יוסף שהחליף שמלותיו לכבוד פרעה שהיה

מלך]. מו"ר הגר"ח"ק שליט"א חידש סברא זו"ל: **זה עצמו שמלבישים כשהולכים לפני מלך או לדבר מצוה גדולה בגדי שבת, זה מחשיב את השבת**, מראים ששבת חשובה שלובשים את אותם הבגדים שלובשים זה".

יח) שאר ענינים: בגדי שבת.

א. ה"ה נשים: שישתדל שיהיו לה בגדים נאים לשבת – ירושלמי (פאה פ"ח הל' ז'), בבלי (שבת קיג:), מ"ב (ס"ק י"א), ערה"ש (סעי' ד'), תורת חיים (ס"ק ו', "רות ... ומוכח מכאן דגם נשים מצוות בכבוד ועונג שבת ... ועיי' בכלבו סי' ל"א ... שיזכור שהוא יום קדוש ואסור בעשיית מלאכה ... ולטעם זה פשיטא דגם נשי' מחויבת שגם להם אסור עשיית מלאכה"), נחמת יוסף (סי' נ"ג ד"ה ואין), לקראת שבת (פרק ט' הע' י'), בשבילי ההלכה (ח"א עמ' ט'), חוט שני (שבת ח"א סוף פ"ג), על פי התורה (בראשית פרק א' סעי' ד').
1. הגר"ח"ק שליט"א (אש התורה, בראשית, תורת חיים עמ' ר"ה אות י"ד) – "בשבת קודש כאשר אשה בכיתה ורוצה להדליק נרות שב"ק, אי צריכה ללבוש בגדי שבת או דאפשר בחלוק בית המיוחד לשב"ק. תשובה: צריכה".

ב. קטנים.

1. לחנך: שיהיו להם בגדים נאים לשבת – על פי התורה (בראשית פרק א' סעי' ד').

ג. פשט ברות – הגר"ש קלוגר זצ"ל (בס' שבת לישראל עמ' קע"ה).

1. למד מאמירת נעמי לרות כמה דברים:

(א) בגדי שבת (ירושלמי).

(ב) ללבוש אחר רחיצה (גר"א).

(ג) מצוה גם על נשים (פשוט).

(ד) מותר ללבוש בגדי שבת לשידוך וכדומה (תורת חיים, ועוד).

(ה) לכבד בבגדי עליון (העמק שאלה שאילתא א' ס"ק ד', לשונו מובא לעיל).

ד. אם הוא לבד.

1. עדיין ילבש בגדי שבת – ח"א (כלל ה' סעי' ז', וזכרו תורת משה סי' א', "ואפילו אם הוא בדרך לבדו ובבית נכרי, מכל מקום ילבוש בגדי שבת, כי אין המלבושים לכבוד הרואים כי אם לכבוד השבת"), קיצור שו"ע (סי' ע"ב סעי' ט"ז, "ואפילו אם הוא בדרך בין הנכרים ילבש בגדי שבת, כי אין המלבושים לכבוד הרואים אלא לכבוד השבת"), נזר ישראל (סי' ל"ד ס"ק כ"ד), מ"ב (ס"ק ו', "ואפילו אם הוא בדרך לבדו ובבית א"י ג"כ ילבוש בגדי שבת כי אין המלבושים לכבוד הרואים כי אם לכבוד השבת [ח"א]"), ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' נ"ו), פוסקים.

ה. ללבוש בגדיו הפוכים כשאין לו בגד להחליף לשבת.

1. הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"ט עמ' ק"ל) – "שאלה: מעשה באדם שנקלע בער"ש לביה"ח עם בגדי החול שעליו, ואין לו שום בגד אחר להחליף, ואין לו אפשרות להשיג שום בגד אחר להחלפה, כיצד יעשה כדי לקיים מש"כ הרמ"א (שם סט"ז) 'שלא יצא אדם בשבת כמו שהוא יוצא בחול, בלתי דבר אחר שיזכור על ידו שהוא שבת ולא יבוא לחללו'. ויש שרצו לומר שילבוש בגדיו הפוך ולא יחוש למה שקשה לשכחה, ולא מסתבר שיעשה מעשה בידיים. תשובה: לא יעשה".

ו. לובשים שחורים בשבת.

1. יערות דבש (ח"ב דרוש א'), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ב' בה"ל ד"ה בגדים) – "ובעו"ה רבים לובשים דוקא בשבת בגד שחור, והוא בעו"ה מעשה שטן, שעל ידי כך יבואו מהר לחלל שבת".

"הנה אמרו (שבת קי"ט): רב ענן לביש גונדא, דהיינו שהיה לובש בגד שחור בערב שבת, כדי שיהיה ניכר יותר כבוד השבת בלבושו בו בגדים נאים, נמצא שלא לבד ההכנה לשבת הוא מכלל הכבוד, אלא אפילו ההעדר שמכחו יבחן יותר מציאות הכבוד, גם הוא מכלל המצוה"

מסילת ישרים (פרק י"ט ד"ה ונחזור)

הדלקת נרות

סימן רס"ג

- א [מקור: דרבנן או דאורייתא - סעיף א'.]
 ב [טעמים].
 ג [בנים תלמידי חכמים].
 ד [מנין הנרות].
 ה [קנס: אשה ששכחה להדליק נרות שבת].
 ו [שכחה להדליק נרות ביום טוב].
 ז [שכחה להדליק נרות, והחשמל דלוק].
 ח [איש ששכח להדליק].
 ט [אין לו מה יאכל - סעיף ב'.]
 י [אשה מדליקה - סעיף ג'.]
 יא [קדימות המצות].
 יב [לא יקדים ולא יאחר - סעיף ד'.]
 יג [האם מברכין קודם ההדלקה - סעיף ה'.]
 יד [ביום טוב: האם מברכין קודם ההדלקה].
 טו [איש שמברך, או אשה שמברך בתנאי].
 טז [נוסח הברכה].
 יז [בחורים חוץ לביתם - סעיף ו'.]
 יח [איש יוצא באשתו].
- יט [זמנים שונים: שנמצא במדינה רחוקה].
 כ [אשתו, כשנמצא במדינה רחוקה].
 כא [אורחים - סעיף ז'.]
 כב [סמוך על שלחן בעל הבית].
 כג [סומך בשולחנו: בקביעות, או בעראי].
 כד [בני ישיבה].
 כה [תוספת אור - סעיף ח'.]
 כו [הדלקה במלון].
 כז [תוספת אור כדי שלא יכשל].
 כח [אוכל אצל אחרים וישן בביתו].
 כט [עשיית מלאכה אחרי הדלקה - סעיף י'.]
 ל [נשים שלנו, שמברכים אח"כ].
 לא [להצטרף לנסיעה במכונית].
 לב [תנאי].
 לג [מה נחשב צורך, שיכול לעשות תנאי].
 לד [להניח הנרות במקום שמדליקין].
 לה [יחיד המתפלל שבת מבע"י - סעיף י"א].
 לו [גרירה אחר רוב הקהל - סעיף י"ב].
- לז [עיר שיש בה כמה בתי כנסיות].
 לח [האם אשה נגדרת אחר בעלה].
 לט [קבלת שבת בטעות - סעיף י"ד].
 מ [מנחה בבהכ"נ שקיבלו שבת - סעיף ט"ו].
 מא [קבלת שבת ע"י אמירת ברכו].
 מב [מנחה אחר שקיבל עליו את השבת].
 מג [להתחיל מנחה בהיתר - סעיף ט"ז].
 מד [שקבל שבת קודם שחשכה - סעיף י"ז].
 מה [מוצאי שבת: שממשיך תוספת שבת].
 מו [הטעמים].
 מז [שקבל שבת מחמת חשש שהוא לילה].
 מח [מחמירים לב' ימים יום הכיפורים].
 מט [המחמיר לבקש מאחר שיעשה עבורו].
 נ [הנוהגים שלא לסמוך על העירוב].
 נא [בני ספרד לבני אשכנז: ולהיפך].
 נב [הנוהגים שלא לפתוח בקבוקים].

פוסקים - ח"א (כלל ה'), קיצור שו"ע (סי' ע"ה), נזר ישראל (סי' מ"ה), בן איש חי (שנה ב' פר' נח), ברכת הבית (שער מ"ה), קצות השולחן (סי' ע"ד).

דור המלטקים:

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ח).
2. אורחות הבית (פרק א').
3. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו').
4. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה).
5. הדלקת נרות שבת (שטראוס).
6. חובת הדבר (בלוי).
7. חוט שני (ח"ד פרק פ"ג).
8. יד ליוולדת (אנגלית, פרק י"א).
9. יסודי ישרון (מער' הל' שבת עמ' קט"ז - עמ' קמ"ד).
10. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק א' - פרק ה').
11. לקראת שבת (ברוך, ח"א פרק י"ג).
12. לקראת שבת (קאהן).
13. מנוחת אהבה (ח"א פרק ד').
14. נשמת שבת (סי' רס"ג אות ש"ה - אות ת"ק).
15. פני שבת (גליק).
16. פסקי הלכות שבת (ח"ב פרק ג').
17. פסקי תשובות (רבינוביץ).
18. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז', הגר"ש קמנצקי).
19. שבות יצחק (דרזי, ח"ח).
20. שבט הלוי (מבית לוי גליון י"א עמ' ל"א - עמ' מ').
21. ששכ"ה (ח"ב פרק מ"ג - פרק מ"ה).
22. Halachically Speaking (שנה ב' חוברת י"ד).

א [מקור: דרבנן או דאורייתא - סעיף א'.

ראשונים.

1. דאורייתא, הלמ"מ.
- א) בה"ג (עשה קל"ח) - "נר שבת".
- ב) יראים (סי' תכ"ט) - "אמרו נביאים [ישעיה נ"ח י"ג] וכבדתו מעשות דרכיך אמרו חכמים וצוו להדליק נר בשבת לכבוד שבת ואסמכוה אקרא וידעת כי שלום אהליך ופקדת נוך ולא תחטא ובשבת פ' ב"מ [ל"ד א'] מפרש ליה בנר שבת דתנן שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ע"ש עם חשיכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר מה"מ אריב"ל אמר קרא וידעת כי שלום אהליך זה הנר שהאורה שלום בבית ועד דלא אתא ישעיהו **גמרא גמירי ליה** ואסמכוה אקרא כדאמרין בזבחים פ"ב [י"ח ב'] אמר רב חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי לשרתני ועד דלא אתא יחזקאל מנלן גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכוה אקרא".
2. דרבנן.

א) עי' רמב"ם (פרק ה' הל' א', הל' ברכות פרק י"א הל' ג') - "שהוא חייב בהם מדברי סופרים".
 ב) עי' רשב"א (ח"ד סי' רצ"ה) - "זכרהו על היין; מדבריהם הוא. ותדע לך, דהא כי חביבא ליה ריפתא. מקדש אריפתא. ואלו היתה זכירתו על היין דבר תורה, משום חביבותא היכי מבטלינן ליה לכוס ונר ביתו, לקידוש היום, דאמר' (שבת כ"ג ע"ב) נר ביתו עדיף, אמאי. והיכי אתי נר ביתו, ודחי ליה לעשה דיין קידוש היום".

ג) ריטב"א (דף לד. ד"ה ואין) – "וכי תימא משום דאיכא מצות נר שבת פשיטא דמשום האי מצוה דרבנן לא עבדינן בידים ספק מלאכה דאורייתא".
 ד) מאירי (ריש דף כה:) – "הדלקת נר בשבת חובה מדברי סופרים".

ב. פוסקים.

1. דאורייתא.

א) א"ר (סי' תרע"א ס"ק ב') – "ולי נראה דקרא כי נר מצוה על כרחך עיקרו לנר שבת אתא שהוא דאורייתא".
 2. דרבנן.

א) לבוש (סעי' ד') – "וכשידליק חייב לברך עליו כמו שמברכין על כל המצות ואפילו הם דרבנן".
 ב) פני יהושע (דף מה. ד"ה ולולי) – "דלא דמי לנר של שבת דאינו אלא מצוה דרבנן בעלמא".
 ג) גר"ז (סעי' ח') – "כדרך שמברכים על שאר כל מצות מדברי סופרים עובר לעשייתן".
 ד) תפארת ישראל (עוקצין פרק ג' אות צ"ד).
 ה) תורה לשמה (סי' פ"ט) – "אבל נרות שבת כל עיקרה הוא דרבנן".

ג. מראי מקומות – כוכבי יצחק (ח"א סי' ב'), לקראת שבת (פרק י"ג הע' א'), פסקי תשובות (דפו"ח אות א'), הלכה ברורה (חט"ו שו"ת אוצרות יוסף סי' א' אות ג').

1. ראש יוסף (דף לא: ד"ה במשנה) – "והוי יודע שנה שבת דרבנן ואפשר מדברי קבלה שזה מכלל העונג כמ"ש הר"מ ז"ל בפ"ה מה"ש וקראת לשבת עונג".

פמ"ג (סי' תרע"א מש"ז ס"ק א') – "עיין אליה רבה [ס"ק ב'] נר שבת דין תורה, קשה, דמשמע רק דרבנן, וענג שבת גופא נמי יש לומר דרבנן, עיין שו"ת צמח צדק [סימן כח] ובהלכות שבת רס"א מזה".

2. חת"ס (דף כה: ד"ה הדלקת) – "ולולי דברי תוס' הייתי אומר אביי הוה ס"ל הדלקת נר שבת הוה מצוה כמו כמה מצות שאין מחוייבים לחזור אחריהם ומ"מ בעידן ריתחא מענישים אעשה כי האי כמ"ש תוס' במנחות מ"א ע"א ד"ה ענשיתו ע"ש. ומש"ה נשים מתות בשעת לידתן דהוה עידן ריתחא אבל אין לנו לאסור להדליק בעטון משום שמא יצא דאפי' אינו מדליק כלל אין אנו אחראים לו כמי שאינו לובש טלית בת ד' כנפות. ואמר רבא לא כי חובה היא היינו מהמצות שב"ד שלמטה מכין אותו עד שתצא נפשו, ומצאתי כ' בספר יראים כי עונג שבת וגם הדלקת נר הלכה למשה מסיני ואתו נביאים ואסמכוה אקרא".

ב] טעמים.

א. משום שלום בית – גמרא (דף כג:), "אמר רבא, פשיטא לי: נר ביתו ונר חנוכה, נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. נר ביתו וקידוש היום, נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו", גמרא (דף כה:), "ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה. מאי ותזנח משלום נפשי. אמר רבי אבהו: זו הדלקת נר בשבת", מחבר (סעי' ג').

1. גמרא (דף לד.) – "שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה: עשרתם, ערביתם, הדליקו את הנר ... מנא הני מילי. אמר רבי יהושע בן לוי: אמר קרא וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא".

א) מצטערין לישב בחשך – רש"י (דף כג: ד"ה שלום, "שלום ביתו. והכי אמרינן לקמן (שבת כה, ב) ותזנח משלום נפשי, זו הדלקת נר בשבת, שבני ביתו מצטערין לישב בחשך").

ב) שלא יכשל – רש"י (דף כה: ד"ה הדלקת, "הדלקת נר בשבת. שלא היה לו ממה להדליק, ובמקום שאין נר אין שלום, שהולך ונכשל והולך באפילה").

2. נכלל בעונג שבת – לבוש (סעי' א'), "ויהא זהיר לעשות נר יפה לשבת, שזהו גם כן מעונג שבת כשהבית מלא אורה, וזהו נקרא שלום בית", הו"ד בתוס' שבת (ס"ק א').

ב. משום כבוד שבת – עי' משנה (דף כד:), עפ"י הגמרא דף כה: "רבי ישמעאל אומר: אין מדליקין בעטרון, מפני כבוד השבת", רש"י (דף כה: ד"ה חובה, "חובה. כבוד שבת הוא, שאין סעודה חשובה אלא במקום אור כעין יממא"), רמב"ם (פרק ל' הל' ה', "ויהיה נר דלוק ושולחן ערוך ומטה מוצעת שכל אלו לכבוד שבת הן"), יראים (סי' תכ"ט, לשונו מובא לעיל), סמ"ג (עשין ל', "אמרינן בפרק במה מדליקין (שבת כה, ב) שהדלקת נר בשבת חובה, ועיקר ציוויה מפי הנביאים שציוו לכבד את השבת, והדלקת נר נאה הוא עיקר הכבוד").

1. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' רס"ג אות ש"ה), אנציקלופדיה תלמודית (כרך כ"ז ערך כבוד שבת, טור י"ד הע' קפ"ה).

ג. משום עונג שבת – רמב"ם (פרק ה' הל' א', "ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת"), תוס' (דף כה: ד"ה הדלקת, "הדלקת נר בשבת חובה. פי' במקום סעודה דחובה היא שיסעוד במקום הנר משום עונג אבל מהדלקת נר גופיה לא הוה פריך אביי דפשיטא דחובה היא דהתנן (לקמן דף לא:) על ג' עבירות נשים כו' על שאינן זהירות בהדלקת הנר"), תוס' הרא"ש (דף כה: ד"ה הדלקת), מאירי (ריש דף כה:), "מפני שהיא ראש לכל עונג שאין עונג בלא אורה", מחבר (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק א'), "הנה עיקר הדלקת הנר הוא חובה משום מצות עונג שבת".

1. רק לצורך הסעודה שהוא מחוייב בה – הגריש"א צ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' י"א, עי' עמ' כ"ה אות ד').
 א) לא נראה מכמה פוסקי זמנינו. שכתבו לאכול סמוך להנרות, אחר שחזר לביתו מהעיקר הסעודה. וצ"ע.

ד. מראי מקומות – שבות יצחק (ח"ח פרק א'), פסקי תשובות (הע' א', דפו"ח הע' א').

1. דברי יציב (או"ח סי' ק"כ, פני משה סוף ח"א סי' י"ז) – "ראיתי בערוך השולחן ריש סי' רס"ג, שעורר בסתירת דברי הרמב"ם, וכתב דבמקום שאוכלים הוי מכבוד שבת ובשאר חדרים משום עונג עיין שם, ולפענ"ד נראה כמו שביארתי. ומ"ש מלשון רש"י בדף כ"ה דכבוד שבת הוא וכו', י"ל דרש"י ס"ל דכיון שבאכילה בלי אור מבטל העונג נראה דלא חשיבא ליה להתענג כדת במאכלי שבת והוי בזיון בכבוד שבת, וא"כ יש בהדלקה על השולחן גם משום כבוד שבת וכבפרמ"ג הנ"ל ודו"ק, וא"ש שהמ"מ בפ"ה הזכיר כבוד שבת אף שהרמב"ם כתב עונג, דתרווייהו בחדא מחתא אינון, והרמב"ם הזכיר עונג רק להדגיש הא דנר שבת קודם למעדנים וכמ"ש ודו"ק".

ה. סתירות הרמב"ם: כבוד שבת או עונג שבת.

1. במקום אכילה מצד עונג, שלא יכשל מצד כבוד – תוס' שבת (ס"ק א').
 2. במקום אכילה מצד כבוד, שלא יכשל מצד עונג – ערה"ש (סעי' ב'), "דתרווייהו איתנהו דבמקום שאוכלין הוה מכבוד שבת ובשאר חדרים הוה מעונג שבת שלא יכשל בהליכתו שם וזהו שאמרו שם ותזנח משלום נפשי זה הדלקת נר בשבת דכשיש נר יש שלום ולא יכשלו ליפול"), עי' תשובות והנהגות (ח"ב סי' קנ"ז אות ו').
 3. מראי מקומות – בית הלוי (ח"א סי' י"א), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק א' הע' ה').
 א) גרי"ז (חי' הגר"ח על הש"ס סי' י"א) – "רמב"ם (פ"ה שבת ה"א) הדלקת נר שבת וכו' אחד אנשים ואחד נשים חייבין להיות בבתייהם נר דולק בשבת ואפילו אין לו מה יאכל וכו' שזה בכלל עונג שבת. ובפרק ל' ה"ה כתב: וצריך לתקן ביתו מבעוד יום מפני כבוד שבת, ויהיה נר דלוק וכו' שכל אלו לכבוד שבת הן. ולשון הרמב"ם צ"ע שבפ"ה כתב שדין הדלקת נר דוקא בשבת, ובפ"ל כ' שהחיוב הדלקה הוא מבעוד יום, ועוד קשה על מה שכתב 'מבעוד יום' האין שייך הדלקה בשבת דודאי צריך להדליק מבעוד יום כיון ששבת אסור להדליק, ונר"ל דבהלכות אלו הם שני דינים נפרדים, דבחיוב הדלקה יש שני דינים, חדא משום עונג שבת וגם משום כבוד שבת, והם חלוקים בדיניהם, דדין עונג שייך בשבת עצמו וכמו שאר דינים של עונג כמו אכילה ושתייה, משא"כ בדין כבוד שבת שהחיוב הוא כבר מבעוד יום, שזהו ג"כ בכלל כבוד שבת, וגם אם יצויר הדלקה בשבת עצמו **אינו מתקיים בזה דין כבוד שבת**, ובזה שפיר מיושב לשון הרמב"ם דבפ"ה מיירי בדין עונג וכמש"כ שם שזה בכלל עונג שבת, וזה החיוב שייך דווקא בשבת עצמו, משא"כ בפרק ל' דשם מיירי בחיוב הדלקה מדין כבוד שבת וכדמוכח מהא דכלל בהדי דכבוד ומסיים שכל אלו לכבוד שבת".

ו. נ"מ בין הטעמים.

1. משום שלום בית.
 א) צריך נרות אפילו שלא במקום אכילה – מ"ב (ס"ק ב'), "והדלקת הנר צריך להיות בכל החדרים שהולך שם בשבת עכ"פ נר אחד אף שאינו אוכל שם כדי שלא יכשל בעץ או באבן".
 ב) משא"כ ביו"ט – הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ד הע' א', שולחן שלמה ס"ק ט', "כיון שיכול להעביר את הנר מחדר לחדר, כי הרי הנר מותר בטלטול").
 2. משום עונג שבת.
 א) צריך נרות במקום אכילה – בית הלוי (ח"א סי' י"א).
 ב) לברך, רק במקום אכילה – מ"ב (ס"ק ב'), "מיהו הברכה תברך על הנר שבמקום אכילה".
 3. משום כבוד שבת.
 א) אם מדליק מבעוד יום, צריך לכבות ולהדליק – בית הלוי (ח"א סי' י"א).
 ב) יש אור, עדיין צריך להדליק עוד נרות – קצות השלחן (סי' ע"ד ס"ק א', לשונו מובא לקמן), אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק א' הע' ז').

ז. הגדר של שלום בית: שלא יכשל.

1. קצות השלחן (סי' ע"ד ס"ק א') – "ופשוט שאם הדליק נר בחדר א' ומגיע אורו לחדר השני דסגי בהכי, וכן מי שיש לו חדר שא"צ להכנס שם כלל כליל שבת א"צ להדליק שמה, אבל בכל אופן חייב להדליק נר בביתו אפילו מי שיש לו אורה בביתו, שנכנס שם האור מנרות שמדליקין ברחובות והבית מלא אור, מ"מ צריך להדליק, לקיים מצות הדלקת נר שבת שהיא מצוה מדרבנן ומברכין עליה, וחיוב מצוה זו מבואר בסעי' ט' שם ובסעי' ו'".
 2. אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק א' הע' י"ג) –

In rooms such as bedrooms, where light is not desirable, there is no requirement to light. The obligation to provide safety is fulfilled by having a light in the hallway or nearby room which, when the bedroom door is left open, will provide enough light for one to find his way around.

3. אור לציון (ח"ב פרק י"ח סעי' י"ד) – "אין צריך להדליק נרות שבת אלא בחדר אחד, ובשאר החדרים יסמוך על אור החשמל שמאיר שם".

4. אז נדברו (ח"ג סי' ג' ד"ה מה) – "גם חדר שינה מחויב בהדלקה שמשתמשים בו גם לפני השינה וגם עצם הסדור להשינה דרוש נר. ד) **אינו צריך שידלוק כל הלילה**, רק עד השעה שרגילים להשתמש כמו עד השינה אף שלפעמים גם אח"כ צריכים להאור, אבל על הרוב תקנו חז"ל ... ומה שכתב אם נכנס אור לחדר שינה מחדר אחר בזה צודק שאינו חייב בהדלקה".

5. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ס') – "אדם שכל יום מכבה את האור לפני השינה, שמתברר שבאמת מפריע לו האור, יכול שלא להדליק נרות שבת בחדר שישן (וילך בהירות שלא יכשל בעץ ובאבן)".

6. מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' י"ט ד"ה וכן, עמ' כ', עמ' כ"ה אות א', ריש עמ' כ"ז, עמ' כ"ט אות ב'), שבות יצחק (ח"ח ריש עמ' י"ב), נשמת שבת (סי' רס"ג אות שצ"ה-ב', "שבות יצחק ... שמדברי המהרי"ל לא משמע כן"), פסקי תשובות (אות ה').

ח. להדליק נר אחד מנר השני ע"י גפרור.

1. עי' ערך ביזוי מצוה, סי' כ"א - לשיטות ומראי מקומות.
2. אי שפיר דמי להדליק נרות שבת בגפרור, או דילמא יש להדר להדליק עם נר מיוחד.
- א) נשמת שבת (סי' רס"ג אות ש"כ) – "שאלה - אי שפיר דמי להדליק נרות שבת בגפרור (מעט"ש בלע"ז) או דילמא יש להדר להדליק עם נר מיוחד. תשובה - מן הראוי להדר אחר נר מיוחד. לכאורה לפי המבואר בעטרת זקנים (רס"י רס"ג) משם ס' פענח רזא שטוב לאשה יראת ה' שלא תדליק את הנרות של שבת בקינסא, רק יהיה לה נר של שעה מיוחד לה להדליק בו מדי שבת בשבת, והובא ג"כ בא"ר (סק"א) ובבאר היטב (סק"ט, בקיצור) ובס' שלחן עצי שטים (סי' ה'), לפי זה גם בגפרור בהנקרא מעט"ש אין נכון להדליק, אבל **אולי דרך קינסא הוא דרך בזיון קצת** שמתחילה היתה דבר הנזרק, וממילא הוא מגונה קצת, משא"כ גפרור שמיוחד להדיא כדי להדליק עמה, מיהו משום שאנו מדמין לא נעשה מעשה, על כן מן הנכון לייחד בשביל נר מיוחד ... ויל"ע מה שמצוי היום תיבה של כסף מיוחד בעד גפרורים (מעטשע"ס) אבל הגפרורים גופא הם כרגיל, אי מה שנתונה מקודם בתיבה של כסף זה מפקיעו מדרך בזיון, או"ד מסתכלין על הגפרור עצמו, גם יל"ע שבזמנינו מצוי גפרורים ארוכים המיוחדים להדלקת נרות, אי זה מפקיעו מדרך בזיון (כיון שעשאוהו מיוחד בשביל שבת, או"ד לא שנה כיון שהוא ג"כ דבר הנזרק תומ"י). ובס' פני שבת (ח"ג אות ט"ז) מביא מחכ"א ש"ל דקפידא הנ"ל הוא רק בקינסא ששובר מעץ דעלמא, שהוא דרך בזיון, אבל בימינו שעושים במיוחד גפרורים לצורך הדלקה, ומשתמשים בזה שרים ורוזנים י"ל דלא הוי כלל דרך בזיון".

ט. מראי מקומות.

1. קצות השלחן (סי' ע"ד ס"ק ב') – "ומי שכבה נרו, צ"ע אם צריך להביא סעודתו לבית חבירו לאכול שם לאור הנר ...".

ג. בנים תלמידי חכמים.

- א. שבת (דף כג:) – "אמר רב הונא: הרגיל בנר, הויין ליה בנים תלמידי חכמים".
1. או חתנו יהיה ת"ח – רש"י (דף כג: ד"ה נפק, "נפק מיניהו. דחתנו כבנו").

ב. הרגיל בנר: איזה נר, חנוכה או שבת.

1. פירוש, חנוכה ושבת – רש"י (דף כג: ד"ה בנים, "בנים תלמידי חכמים. דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור, על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה, בא אור דתורה").
2. האם הבטחה זו גם על נר תורה.
- א) חשוקי חמד (גיטין דף יז.) – "שאלה. נאמר במסכת שבת (דף כג ע"ב) אמר רב הונא הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים, ופרש"י דכתיב 'כי נר מצוה ותורה אור', על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור התורה, עכ"ל. ויש להסתפק מה דינו של הרגיל בנר של תורה, האם גם הוא זוכה לכך. תשובה. נאמר במסכת גיטין דף יז ע"א אתא ההוא חברא שקיל לשרגא מקמיהו, ופרש"י חברא פרסאי, שקלה לשרגא, שיש לפרסיים יום אידם שאין מדליקין אור באותו יום, אלא בבית ע"ז שלהם. וכתב החת"ס נ"ל דהיה מצטער בענין העיון והלימוד גופיה, דאם אין נר אין שלום בית, ואין ליבו מתיישב בתורה כי נר מצוה ותורה אור. ואמרינן בפרק במה מדליקין (דף כג ע"ב) הרגיל בשרגא נפקי מיניה ת"ח, ואף על גב דהתם בנר שבת וחנוכה, נ"ל דמכל שכן באור תורה, עכ"ל. ובעיון יעקב (על גליון העין יעקב בשבת) כתב דמה שאמרינן הרגיל בנר ה"ל בנים תלמידי חכמים, דקאי על הרגיל בנר כדי שבני ביתו יכולין ללמוד כלילה אצל הנר, ה"ל בנים תלמידי חכמים. הנה נפשטה שאלתנו דכל שכן באור תורה".

ג. הרגיל בנר.

1. פירוש, נר יפה – טור (סעי' א'), הו"ד בשעה צ" (ס"ק ו').
- א) מקור, הידור מצוה – ב"ח (ס"ק א'), "ויהא זהיר לעשות נר יפה דאמר רב הונא (דף כ"ג ב) הרגיל בנר של שבת להשתדל בו לעשותו יפה וכו'. איכא להקשות דסתמא קאמר הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים ומנ"ל לפרשו לעשותו יפה ונראה דכיון דקודם זה אמר רבא לשם נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו נר ביתו וקידוש היום נר ביתו עדיף משום שלום ביתו וכדכתב רבינו בסמוך אלמא דכל אחד חייב בנר של שבת משום שלום בית והכי איתא התם (דף כ"ה ב) הדלקת נר בשבת חובה אם כן קשיא מאי קאמר רב הונא הרגיל בנר וכו' דמשמע דאינו אלא רשות אלא בעל כרחך דהכי קאמר אף על פי שחייב בנר של שבת מכל מקום יוצא ידי חובתו אפילו אינו יפה ואם הוא זהיר לעשותו יפה לכבוד שבת הויין ליה בנים תלמידי חכמים. ופירש רש"י דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור על ידי נר מצוה דשבת וחנוכה בא אור דתורה, ונ"ל דזהו שאמר כי נר מצוה אף על גב דחובה הוא אלא כלומר נר דשבת חובה הוא משום שלום בית אבל לעשותו יפה מצוה ואינו חובה ועל ידי נר מצוה שעושהו יפה בא אור דתורה וכן דחנוכה נמי הוי פירושו שעושהו יפה דהוי מצוה ואינו חובה לעשותו יפה", פמ"ג (א"א ס"ק א'), הו"ד במ"ב (ס"ק א'), "ומחמת הידור מצוה יראה לעשותו יפה".
- ב) רק הנרות במקום אכילה – גר"ז (קונ"א ס"ק א'), "הטור וש"ע שהזכירו לעשות נר יפה, ודאי קיימו אנר שמברך עליו ואוכל לאורו, ולא על נרות שמדליק שלא יכשל בעץ ואבן, מדסיימו לעשות שתי פתילות דהיינו שתי נרות לדידן, וזה אין עושין כי אם על השלחן (ומיהו בדיני מהרי"ו לא כתב כן)", שבט הלוי (ח"ג סי' כ"ד ד"ה וכן).

(ג) הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"א עמ' קל"ד ריש טור ג') – "שאלה: מש"כ לעשות 'נר יפה', האם הכוונה לתוכן הכלי כגון השמן, או שהכלי קיבול עצמו יהא יפה ונקי. תשובה: **השמן או הנר של חלב**".

ד. לכך ראוי להתפלל.

1. ר' בחיי (שמות פרק י"ט פסוק ג') – "ראויה האשה להתפלל לשם יתברך בשעת הדלקת הנר של שבת שהיא מצוה מוטלת עליה שיתן לה ה' בנים מאירים בתורה, כי התפלה יותר נשמעת בשעת עשיית המצוה, ובזכות נר שבת שהוא אור תזכה לבנים בעלי תורה הנקראת אור שנאמר: (שם ו, כג) 'כי נר מצוה ותורה אור', וכן דרשו רז"ל: (שבת כג ב) האי מאן דרגיל בשרגי הויין ליה בנים תלמידי חכמים".
 2. רבינו יונה (באגרת התשובה אות פ"א) – "ותברך בידים נקיות בא"י אמ"ה אקב"ו להדליק נר של שבת. ותתפלל באותה שעה על בניה שיהיו בניה מאירים בעולם בתורה ובמצות, ותתפלל ותאמר יהי רצון שיהיו בני מאירים בעולם בתורה ובמצות וביראת שמים, מפני שתפלה זו נאה להתפלל בשעה שהאירה נר של שבת כענין שנאמר כי נר מצוה ותורה אור".
 3. הגהות מיימוניות (סוף סדר זרעים ד"ה והנה, נד' בסוף סדר זרעים) – "והנה על מצוה זו [מצות חלה] נצטוו הנשים והוזהרו יותר מן האנשים כדתנן פרק במה מדליקין (לא): על ג' עבירות נשים בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר ... ועל שם זה נקראת צדקת הגדולה חנה, ר"ת ח'לה נ'דה ה'דלקת שקיימה ג' מצות אלו כראוי ובכך נתן לה הקב"ה תאות לבה וארשת שפתייה בל מנע. ובכך תתפלל אשה תמיד בשעה שהמצוה בידה ומקיימת אותם בהלכותיה שיתן לה הרחמן בנים צדיקים ויראי השם ויודעין שמו יתברך".
 4. מנורת המאור (פרק ח כבוד שבתות וימים טובים עמוד תקצ"ז) – "ותברך בידים נקיות, ותאמר, בא"י אמ"ה אשר קדשנו במצותיו וצונו להדליק נר של שבת. ותתפלל באותה שעה על בניה שיהיו יראי שמים ומצליחין בתורה ובמצות וביראת שמים. מפני שתפלה זו נאה להתפלל בשעה שתדליק נר של מצוה, ויאיר, שנא' כי נר מצוה ותורה אור".
 5. של"ה (שבת פרק נר מצוה אות כ"ו) – "רבינו בחיי".
 6. מטה משה (סי' תי"ז) – "רבינו בחיי".
 7. עולת שבת (ס"ק ד').
 8. מג"א (ס"ק י"א) – "מט"מ".
 9. שלחן שלמה (סעי' ב').
 10. מ"ב (ס"ק ב') – "ולכך ראוי שתתפלל האשה אחר שתגמור ההדלקה והברכה שיתן לה הקדוש ברוך הוא בנים זכרים מאירים בתורה".
 11. ערה"ש (סעי' י"ג) – "וכתבו שראוי לאשה להתפלל בעת הדלקה שיתן לה הקדוש ברוך הוא בנים מאירים בתורה".
 12. כה"ח (ס"ק ל"ד. [ומש"כ בשם השכנה"ג, ל"מ]) – "רבי בחיי ... והובא בס' מט"מ סי' תי"ז. שכנה"ג בהגה"ט או' ה' ומ"א ...".
 13. קצות השלחן (סי' ע"ד ס"ק י"ט).
 14. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' י"ט) – "ראוי שתתפלל האשה בשעת הדלקה שיתן לה הקב"ה בנים זכרים מאירים בתורה, דכיון שאחז"ל (שבת כג:) הרגיל בנר הויין לו בנים תלמידי חכמים ה"ה עת רצון להתפלל בשעת קיום המצוה על השכר המיוחד לה, ומ"מ שעת הדלקת נרות היא עת רצון המסוגל להתפלל גם על שאר דברים".
 15. פוסקים.
- (א) **לאשה לבקש תחינות לאחר הדלקת נרות:** בקשות בשבת - ע"י סי' רפ"ח סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ד [מנין הנרות.

א. אחד.

1. מעיקר הדין – דרך החיים (זמן הדלקת נרות אות ה'), גר"ז (קונ"א ס"ק ה'), מ"ב (ס"ק ב'), ס"ק ג', ס"ק ט', ס"ק י"ד, ס"ק כ"ב, בה"ל סעי' א' ד"ה שתי, "עיקר החיוב הוא נר אחד"), בן איש חי (שנה ב' פר' נח סעי' א'), ברכת הבית (שער מ"ה סעי' ג', ס"ק ד'), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ט'), חיי הלוי (ח"א סי' ל"ד אות א'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' כ"א), נשמת שבת (סי' רס"ג אות שי"ז, אות שי"ח), לקראת שבת (פרק י"ג סעי' ט"ו), פוסקים.

ב. ב' נרות.

1. כנגד זכור ושמור.
 - (א) שבלי הלקט (סי' נ"ט).
 - (ב) טור (סעי' א').
 - (ג) מחבר (סעי' א') – "ויש מכוונים לעשות ב' פתילות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור".
 - (ד) לבוש (סעי' א') – "ויש שמכונין לעשות ב' פתילות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור".
 - (ה) מטה משה (סי' תי"ד) – "ויש שמכונין לעשות שני פתילות, אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור, וכן כתב התשב"ץ בסימן ז' בשם מהר"ם ... ואפשר שלזה עושין גם כן נרות כרוכים בשבת לבית הכנסת, רמז לזכור ושמור בדבור אחד נאמרו".
 - (ו) שלחן שלמה (סעי' א').
 - (ז) גר"ז (סעי' א') – "ויש מכוונים לעשות ב' פתילות בנר זה אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור ובנרות של שעה או של חלב וכיוצא בהן מדליקין ב' נרות ויכולין ג"כ להוסיף ולהדליק ג' או ד"ו".
 - (ח) ערה"ש (סעי' י"א) – "ויש מכוונים לעשות שתי פתילות אחד כנגד זכור ואחד כנגד שמור ויש שיעשה נרות כרוכים זה בזה דזכור ושמור בדבור אחד נאמרו ואצלינו אין המנהג כן ומדליקין כל נר בפ"ע ויכולין להדליק ג' או ד' נרות או יותר וכן נהגו".

- (1) **לכך עושים נרות כרוכים** [לבית כנסת] דזכור ושמור בדבור אחד נאמרו – ב"ה (ס"ק ב'), מטה משה (סי' תי"ד, לשונו מובא לעיל, ועי' לשונו מובא לקמן), מג"א (ס"ק א'), א"ר (ס"ק ב'), "לכך עושים נרות כרוכים" [לבית כנסת] דזכור ושמור בדבור אחד נאמרו", פמ"ג (א"א ס"ק א'), דרך החיים (שעה צ"ס ח', ל"מ), מ"ב (ס"ק ה').
- א. חולק – עולת שבת (ס"ק א').
- ב. מראי מקומות – מחה"ש (ס"ק א').
2. **כל מילי דשבת שנים: שני כבשים, מזמור שיר ליום השבת לחם משנה, זכור ושמור.**
- א. **רשב"א** (ח"ז סי' תק"ל) – "וכתב בתנחומא כל מילי דשבת כפול שני כבשים מזמור שיר. לחם משנה. זכור ושמור. ונראה שהמנהג על זה להדליק שתי נרות וכך כתב הרא"ש ז"ל".
- ב. **כל בן** (סי' כ"ד) – "ובתנחומא מצאתי כל מילי דשבת כפול, שני כבשים, מזמור שיר ליום השבת, לחם משנה, זכור ושמור, ונראה שהמנהג על זה להדליק שני נרות, כל זה מחבור ה"ר אשר מספר המנהגות".
- ג. **ב"י** (ס"ק א').
- ד. **מטה משה** (סי' תי"ד) – "וכן כתב הכלבו בסימן כ"ד וז"ל, בתנחומא מצאתי כל מילי דשבת ב', כבשים, מזמור שיר ליום השבת, לחם משנה, זכור ושמור. ונראה דהמנהג על זה להדליק ב' נרות עכ"ל".
- (1) **תורת חיים** (ס"ק ב') – "לא הבנתי מה כפל יש בזה והלא יש מזמורי טובא שמתחילי במזמור שיר".
3. **כנגד איש ואשה.**
- א. **מטה משה** (סי' תי"ד) – "ויש אומרים (דרשות מהר"ש סי' י"ג, מנהגי מהרי"ל שבת ב') נגד איש ואשה, כי נ"ר נ"ר כמנין אברים שבאיש ואשה כי באשה, יש ד' אברים יותר מבאיש, ב' צירים וב' דלתות, כדאיתא בבכורות פרק מומין אלו (מה א'), רנ"ב לאשה רמ"ח לאיש, כמנין נר נר. ולפי זה נמי מיושב שכורכים הנרות, כלומר חבור איש ואשה על דרך עונת תלמידי חכמים כו".
- (1) **מהרי"ל** (מנהגים, הל' שבת אות ב') – "אמר מהר"ש שראה מאביו מה"ר יצחק ז"ל כאשר היה מקדש בליל שבת היה תולה עיניו ומסתכל בנרות הדולקות על גבי השלחן. ואמר טעמא למנהגו, דהדין כך שכל המברך ברכת המזון גם הוא צריך שיתן עיניו בכוסו כדי שיוכל לכוון. ואמר מהר"ש שבשכל טוב כתוב הטעם משום דפסיעה גסה נוטלת אחת מה' מאות ממאור עיניו של אדם, וב"פ נר עולה ת"ק והמסתכל בב' הנרות של שבת יהיה לו לרפואה. עוד כתב שם טעם דבאיש יש בו רמ"ח איברים ובאשה ד' יותר, והיינו ת"ק בגימט' ב"פ נר כנגד היסוד איש ואשה".
- ב. **עי' א"ר** (ס"ק ב') – "ויש אומרים נגד איש ואשה, כי נר נר כמנין איברים שבאיש ואשה, כי באשה יש ד' איברים יותר מרמ"ח שבאיש, ב' צירים וב' דלתות [בכורות מה ע"א]".
- ג. **עי' פמ"ג** (סי' תקי"ד מש"ז ס"ק י"ב) – "ונוהגין בב' נרות אף ביום טוב, אף דזכור ושמור בשבת. יש לומר נגד איש ואשה, עיין אליה רבה רס"ג. ועיין סימן תר"י (ביה"כ) [ביום הכיפורים], יע"ש".
4. **כנגד מזרח ומערב.**
- א. **ס' הקנה** (דיני שבת וקבלת שבת, עמ' ק"ל) – לשונו מובא לקמן.
5. **רמז לב' נשמות הכרוכים יחד בגוף האדם בשבת.**
- א. **מטה משה** (סי' תי"ד) – "עוד טעם לב' נרות, כנגד ב' נשמות שיש לאדם בשבת, והנשמה נקראת נר שנאמר נר ה' נשמת אדם, ולכן עושים גם כן נרות כרוכים רמז לב' נשמות הכרוכים יחד בגוף האדם בשבת".
- ב. **א"ר** (ס"ק ב') – "עוד טעם רמז לב' נשמות הכרוכים יחד בגוף האדם [בשבת] (מטה משה סי' תיד)".
6. **ע"פ קבלה, כדי ליחד כנסת ישראל להקב"ה.**
- א. **לקראת שבת** (פרק י"ג הע' מ"ד).
7. **מראי מקומות – יפה ללב** (ח"ב סי' רס"ג ס"ק ב'), **שלחן הטהור** (ס"ק ב'), **בן איש חי** (שנה ב' פר' נח סעי' א').
- א. **לכן יש לדקדק לשים ביחד את שני הנרות של זכור ושמור ולהפרידם משאר הנרות הנוספות.**
- (1) **אמת ליעקב** (הע' רע"ג) – "הורה רבינו לבני משפחתו לדקדק לשים ביחד את שני הנרות של זכור ושמור ולהפרידם משאר הנרות הנוספות".
- (2) **פסקי תשובות** (דפו"ח אות ב', הע' י"ד) – "וכיון שמצינו שיש שחששו מלהוסיף על דבר המכוון, לכן מהנכון לנהוג כי שני נרות מתוך סך מספר הנרות שמדליקין יהיו ניכרים לעצמם, על ידי פמוטות שונים ונפרדים, או שיהיה גודלם שונה או סוג הנרות שונה. [מאמר מרדכי הכא סק"ב הו"ד בשו"ת צי"א ח"ג סי' כ"ו, תורת חיים סופר סק"ב בשם אביו בעל המהנהג חיים זצ"ל]".
- ג. **ג' נרות.**
1. **ס' הקנה** (דיני שבת וקבלת שבת, עמ' ק"ל) – "וטוב היה להדליק ב' נרות נגד מזרח ומערב אלא שקרוב הוא הדבר שיש לחוש לשניות ח"ו הם הזוגות אלא בג' נרות אין שטן ואין פגע רע כי ג' אינם רואים ואינם מזיקין".
- ד. **ז' נרות.**
1. **באר היטב** (ס"ק ב') – "ונוהגין להדליק ז' נרות כנגד ז' ימי השבוע, וכ"כ האר"י ז"ל".
2. **בן איש חי** (שנה ב' פר' ויקרא אות י"א) – "וכתב הרב חס"ל שהוא נהג להדליק בשבת שבעה נרות, וביה"כ שש, וביו"ט חמש, ובר"ח ארבעה, כמספר העולים לס"ת ע"ש, ובביתנו המנהג להדליק שבעה הן ביה"כ הן בימים טובים, ובר"ח ארבעה וכן בחוה"מ ארבעה".

3. כנגד המנורה שנורתי שבעה.

(א) של"ה (שבת פרק תורה אור אות צ"ג) – "וראיתי מדקדקים מדליקין על פי הסוד שבע נרות, ונכון הוא. כי 'אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות' (במדבר ח, ב)".

4. כנגד ז' ימי השבוע.

(א) שכנה"ג (הג' טור ס"ק ו') – "יכולין להדליק ג' או ד' נרות וכן נהגו. ספר המפה. ויש נוהגין להדליק ז' כנגד שבעת ימי השבוע".
(ב) עולת שבת (ס"ק ג') – "ובכנסת הגדולה מהדורא בתרא [שם אות ו'] יש נוהגים להדליק שבעה נרות נגד שבעה ימי השבוע, ונכון הוא לידועי חן".

(ג) באר היטב (ס"ק ב') - לשונו מובא לעיל.

(ד) מ"ב (ס"ק ו') – "ויש נוהגין להדליק ז' נרות כנגד ז' ימי השבוע".

5. כנגד ז' ספירות.

(א) בן איש חי (שנה ב' פר' נח אות א') – "והמדקדקין מדליקין שבעה נרות, ואומרים העולם כנגד ז' ספירות חג"ת נה"ם הרמוזים בשבוע. ואפילו המדליקין ז' נרות, עכ"ז כשיבא לביתו יסתכל בשתי נרות דוקא, ויכוין שהם א' כנגד זכור וא' כנגד שמור. גם יכוין א' כנגד ה"א ראשונה וא' כנגד ה"א אחרונה. גם יכוין שיאירו נרות שבקדושה למעלה".

6. כנגד ז' העולים לתורה.

(א) חסד לאלפים (ס"ק א') - לשונו מובא לקמן.

(ב) בה"ח (ס"ק ט') - לשונו מובא לקמן.

(1) "כפי מספר העולים לתורה" - עי' לקמן.

7. מראי מקומות.

(א) עץ הדעת טוב (פר' בהעלותך ד"ה ובזה) – "נמצא כי ז' ימי בראשית הם נקיאים שבע' נרות ושבע' אורות נבראו כל היצורים וזהו שהבטיח הש"י לאהרן כי ע"י העלאתו את הנרות יאירו שבעת הנרות הם שבע אורות ימי בראשית בכל הנבראים כולם".

(ב) ילקוט יוסף (הע' ה') – "טעם המנהג הוא כנגד שבעה עולים לספר תורה בשבת. וביום הכיפורים מדליקים ששה נרות, וביום טוב חמשה נרות, שכיון שכתוב נר מצוה ותורה אור, יש לכיוון מספר הנרות כמנין העולים לתורה. ובשל"ה הקדוש (מובא במגן אברהם סימן רסג סק"ב) הביא שיש מדליקים שבעה נרות ויש עשרה, ע"ש. ובבאר היטב הביא שהאר"י ז"ל נהג להדליק שבעה נרות, וכנראה שזה משום שמספר שביעי קודש הוא לה', או כנגד שבעה ימי השבוע, או כנגד שבעה קני המנורה. ועיין בפתח הדביר (סימן רסג סק"א). אך בשעה"כ הנ"ל מבואר להדליק ב' נרות. וכבר כ' החיד"א בשם הגדולים, שאין לסמוך אלא על כתבי מהרח"ו. וע' בשו"ת לבושי מרדכי מהדו"ת חאו"ח סי' מט)".

ה. י' נרות – של"ה (שבת פרק תורה אור אות צ"ג), "ויש מדליקין עשר נרות, כי כולם מאירות. ואלו ואלו דברי אלקים חיים"), הו"ד בערה"ש (סעי' י"א).

1. כנגד עשרת הדברות.

(א) מ"ב (ס"ק ו') – "ויש עשרה כנגד עשרת הדברות".

2. כנגד עשר ספירות.

(א) ברכת הבית (שער מ"ה ס"ק ד') – "וי"א עשרה כנגד עשר ספירות".

3. כנגד עשר מנורות שעשה שלמה.

(א) יפה ללב (ח"ב ס"ק ג') – "וטעם מדליקין עשרה נרות נכון הוא כי עשר מנורות עשה שלמה (עיין מנחות דצ"ט ע"א) שנקרא כן על שם כי שלום היה בימיו לכך ח"ן מדליקין יוד נרות כי נר שבת הוא משום שלום בית".

ו. ל"ו נרות.

1. כנגד ל"ו שעות ששימש האור הגנוז לאדם הראשון קודם שנגנז.

(א) בני יששכר (מאמרי השבתות סוף מאמר ו') – "דרשו חז"ל [שבת כה ב] בפסוק ותזנח משלום נפשי [איכה ג יז] זה נר שבת (קראוהו חז"ל שלום בית [שבת כג ב]), הוא ענין יחוד כמו"ש ר' שמעון בן חלפתא [שם קנב א] משים שלום בבית בטל, הבן הדבר, והנה סיפא דקרא נשיתי טובה, כי נר שבת הוא הארה מן אור הגנוז וירא אלקים את האור כי טוב, על כן נקרא הדלקת הנרות במקרא בלשון הטבה בהטיבו את הנרות, על כן מרבתינו הקודמים היו מדקדקים להדליק ל"ו נרות נגד ל"ו שעות ששימש אור הגנוז לאדם הראשון קודם שנגנז, וג"כ ה' פעמים או"ר כתיבי במעשה בראשית בגימטריא אל"ה היינו אלף ל"ה, והנה בהחזרת האלף לאלף הנה אל"ה מנין ל"ו".

ז. מנהג להוסיף על כל ילד וילד.**1. שיזכו לבנין וחתנין ת"ח.**

(א) ליקוטי מהרי"ח (התנהגות ער"ש) – "והנה מנהג הנשים כאשר יולד להם בן או בת מוסיפין נר אחד וסמך לדבר משום דאמרינן בפ' במה מדליקין דבשכר שמרבין בנרות דשבת הוי ליה בנין וחתנין רבנן ע"ש, לכך בכל פעם שיולד להם בן או בת מרבה בנרות שעי"ז יזכו לבנין וחתנין ת"ח".

(ב) קנין תורה בהלכה (ח"ב סי' ה' אות ב').

(ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות ב') – "והמנהג הנפוץ בתפוצות ישראל להוסיף עבור כל ילד שנוסף במשפחה עוד נר לכבוד שבת, והגם שאין זכר למנהג זה בחז"ל ובראשונים ובשו"ע ונושאי כליו, מכל מקום כבר מצאו סימוכין לכך, והוא בכלל דברי חז"ל

- (הנזכרים) שבשכר שמרבין בנרות זוכין לבנין וחתנין רבנן, **ואגב מנהג זה** נוהגים במשפחות הרבה, שמיד לאחר הנישואין מתחילין להדליק ארבעה נרות, שנים נגד זכור ושמור ושנים נגד הבעל ואשתו.
2. **כמו בנר חנוכה** [לשיטת הרמב"ם] **שבעל הבית מוסיף נר לכל אחד, ה"נ בשבת.**
- (א) **משנה הלכות** (ח"ז סי' ל"ה ד"ה ונראה) – "ובמקום אחר כתבתי טעם אחר למה מוסיפין ביולדת נר לכל אחד לפי שיטת הרמב"ם בנר חנוכה שבעה"ב מדליק נר לכל אחד והכ"נ בשבת האשה מדלקת לכל בני הבית נר לכל אחד והבן".
- (ב) **תשובות והנהגות** (ח"ב סי' קנ"ז סוף אות י', אורחות הבית פרק א' הע' י"ד) – "ונראה טעם למנהג זה, שמדמין לנר חנוכה שמדליק כפי מנין אנשי הבית, לדעת הרמב"ם רפ"ד דחנוכה".
3. **מפני שהיולדת אינה מדליקה בשבת הראשונה.**
- (א) **משנה הלכות** (ח"ז סי' ל"ה ד"ה ונראה) – "ונראה דמה"ט נהוג עלמא דיולדת מוספת להדליק נר אחד והקשו האחרונים כיון דיולדת אנוסה היא שלא הדליקה ואונס הרי פטורה להוסיף ולמה נהוג עלמא להוסיף, ולגירסת המהרי"ל אתי שפיר דיולדת היא בכלל חלתה והרי כתב להדיא דהיא צריכה להוסיף וא"כ נראה דנהוג עלמא עפ"י גירסת המהרי"ל הישן".
- (ב) **הגר"א נבנצל שליט"א** (ביצחק יקרא על ס"ק ו' בהרחבה) – "מפני שהיולדת אינה מדליקה בשבת הראשונה (כמובא במשנ"ב בסי' זה ס"ק י"א), ועל כן צריכה להוסיף נר נוסף, כדין אשה ששכחה ולא הדליקה".
- (1) **חולק – חיי הלוי** (ח"א סי' ל"ד אות ג', לשונו מובא לקמן).
4. **מראי מקומות – הגר"ח שליט"א** (דרור יקרא עמ' שע"ז, "כך נהוג"), **פני שבת** (ס"ק ג'), **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק ז' הע' ט"ו), **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, פרק ד' הע' י"ב).
- (א) **להורות נתן** (רבבות אפרים ח"ח סי' קע"א אות ד') – "אין לזה מקור וזה מנהג בעלמא".
- (ב) **חיי הלוי** (ח"א סי' ל"ד אות ג') – "ומה שנוהגים העולם להוסיף נר אחד על כל ילד שנולד בהמשפחה אפשר לומר הטעם ע"פ מש"כ הא"ר (הנ"ל באות א') ששני הנרות הם כנגד איש ואשה וע"כ מוסיפים ג"כ בשביל הילדים, ואפשר לומר עוד טעם לזה דבשעת הלידה שהאשה היא בעת צרה טוב לקבל ע"ע דבר טוב וע"כ נוהגת לקבל ע"ע להוסיף עוד נר לכבוד ש"ק, ושוב ראיתי בספר לקוטי מהרי"ח ... ומה שאומרים העולם שמוסיפין נר בשביל שהיולדת לא הדליקה בשבת הראשונה שלאחר הלידה וכמו שמוכא במג"א (סי' רס"ג ס"ק ו') לכאן אינו מובן כיון דמה שלא הדליקה ה' באונס וגם בעצם הדבר יש מפקפקין לומר דאם יכולה האשה להדליק יש לה להדליק בעצמה וכמ"ש בבאר היטב (שם ס"ק ב') בשם הכנה"ג דיש להביא הנר לפני היולדת והיא תברך בעצמה וכ"כ בלקוטי מהרי"ח (שם) בשם הגהת אמרי ברוך והגם דיש נוהגים כן שלא תדליק האשה בשבת הראשונה אפילו כשתוכל בערוך השלחן (סי' רס"ג סעיף ז') וע"ע בספר פני שבת (עמוד קט"ו) מה שהביא בשם ספר תורת חיים, עכ"פ לפי הנוהגים כן וודאי אין לקנסה ע"ז".
- (ג) **הגר"ח שליט"א** (אסיפת יצחק א' אדר תשס"ו) – "שאלה: מה הטעם של המנהג להדליק מספר נרות שבת כנגד מספר הבנים ובנות במשפחה. תשובה: מנהג אשכנז".
- הגר"ח שליט"א** (אילבא דהלכתא מ"ז עמ' מ"א טור ג') – "שאלה: יש לעיין מהיכן נלקח המנהג שנהגו הנשים להדליק נרות שבת כפי מספר הילדים, והאם יש לו מקור, וצ"ע. תשובה: כן נוהגים הנשים, מנהג הנשים. (שערי דן, כת"י)".
- (ד) **הגר"א נבנצל שליט"א** (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ד אות כ"ז) – "אשה שנהגה להדליק נרות שבת כמנין ילדיה, **ואחד הילדים נפטר ל"ע** - האם מכאן ולהבא תפחית נר אחד. למה. תשובה: לענ"ד לא תפחית, כי זה על הלידות ולא על הילדים".
- (ה) **נשמת שבת** (סי' רס"ג אות ת"כ) – "שאלה - אשה **שילדה נפל** אם ג"כ מעתה צריכה להוסיף עוד נר. תשובה - אין צריכה".
- ח. **כפי מספר העולים לתורה.**
1. **פתח הדביר** (סוף ס"ק א') – "ואנחנו נהגנו להדליק כמנין העולם בליל שבת ז' פתילות בי"ט ה' ביו"ח ששה ונר' סמך לזה ממש"ה כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב הדלקת הנר בקורין בתורה במספרם כמשפטם וכשהדלקה באופן זה הרי מרבה בנרות ואינו מדליק יותר מהמכוון ואם לפי רוחב הבית אינו מאיר יפה בזה יוסיף עוד עששיות עד שיאיר יפה לפי יכולתו".
2. **חסד לאלפים** (ס"ק א') – "וטוב להדליק בליל שבת ז' פתילות, ולפחות ידליק שתי נרות בין בשמן, בין של חלב, בין של שעווה בכל מקום שהוא מדליק, ובי"ט חמש, ובר"ח ארבע כמנין העולים לס"ת".
3. **כה"ח** (ס"ק ט') – "נוהגין להדליק דוקא ז' שהם כנגד ז' עולים ... וביו"ח כנוהגין להדליק ו' וביו"ט ה' ובר"ח ד' כנגד מנין העולים שיש להם טעם בסוד".
4. **יביע אומר** (הלכה ברורה סעי' ה', חט"ו עמ' קס"ו) – "ומנהג כמה מעדות הספרדים להדליק נרות כפי מספר העולים לתורה, ובערב שבת מדליקים שבעת נרות, ובערב יום הכפורים מדליקים ששה נרות, ובערב יום טוב מדליקים חמשה נרות. וכן הנהיג אאמו"ר מרן זצ"ל בביתו".
5. **מראי מקומות – בן איש חי** (שנה ב' פר' ויקרא אות י"א, לשונו מובא לעיל).
- ט. **כשאננם בביתם לשבת.**
1. **המנהג רק להדליק ב' נרות.**
- (א) **ברכת הבית** (שער מ"ה סעי' י"ז) – "ואין צריך להדליק יותר מן ב' נרו' אף שרגילה בביתה להדליק יותר דמסתמא לא קבלה עליה רק בביתה. כן נ"ל".
- (ב) **בית ישראל** (ח"א סי' קמ"ח) – "אבא מארי זצלה"ה דהנה תנאי בודאי מהני לזה והוא כאלו הותנו מעיקרא בשעת הוספה על השתי נרות שאלו נרות הנוספות לא ידליקו רק כשהם בביתם אבל לא בדרך ... כיון דמנהג כל הנשים לעשות כן כשהן בדרך נאמר דמעיקרא הכי קיבלו עליהו ואף דלא הותנו כן כפירוש".

(ג) שערים מצויינים בהלכה (סי' ע"ה ס"ק י"ג) – "ונהגו הנשים כשאנים בביתם מדליקים רק שתי נרות ומסתמא דהכי קבלו עליהו. ואע"ג דלא התנו בפה הוי כהותנו וכמש"כ הרמ"א (סי' קנ"ד ס"ח) דדבר שנהגו כן ואי אפשר ליהדר אע"ג דלא הותנו כהותנו דמי".

(ד) יסודי ישרון (מער' הל' שבת עמ' קי"ז ד"ה נוהגין).
(ה) ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' ג', הע' ל"א [לשונו מובא לקמן]) – "במה דברים אמורים כאשר היא מדליקה בביתה, אבל כשאנינה שובת בביתה, המנהג הוא שאנינה מדליקה אלא שני נרות בלבד, ולא דוקא גדולים כפי שהיא רגילה להדליק בביתה".

(ו) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ט') – "ומיהו דוקא כשמדליקין נרות בבית נוהגין כן, אבל כשמתארח אצל אחרים ומדליקין שם, נוהגין להדליק רק ב' נרות בלבד".

(ז) רבבות אפרים (ח"א סי' קפ"ד ד"ה והנה עצם) – "ונשאלתי מאשה שהולכת למקום אחר בשבת ובביתה נוהגת להדליק ז' הצריכה גם שם לנהוג כך. ולכאורה נראה דלא ועיי"ש ביסודי ישרון".

(ח) חיי הלוי (ח"א סי' ל"ד) – לשונו מובא לקמן.

(ט) שבט הקהתי (ח"ב סי' ק"ז אות א').

(י) נשמת שבת (סי' רס"ג אות תכ"ב. לענין כשהולכים להחזיר, עי' אות תכ"ג).

(יא) פני שבת (ס"ק ג' אות ב').

(יב) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' כ"ב).

(יג) לקראת שבת (פרק י"ג סוף הע' מ"ה).

(יד) שלחן הלוי (פרק ו' אות ז', Halachically Speaking ח"ב חוברת י"ד הע' ל"ז).

(טו) פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות ב', הע' כ"ח) – "אבל אשה שמתארחת מחוץ לביתה לא נהגו להקפיד על מספר הנרות שרגילה בביתה, ודי שתדליק שני נרות ... ואם קיבלה על עצמה להחמיר ולהדליק תמיד מספר הנרות שרגילה אפילו כשהיא מחוץ לביתה, תצטרך התרת נדרים אם יהיה ברצונה להפסיק מנהג זה. [ברכת הבית ... ובשערים המצויינים בהלכה ... וכ"ה בשו"ת בית ישראל (עדלין) ח"א סי' קמ"ח]".

2. מראי מקומות – מנהג ישראל תורה (אות ב'), באהלך באמיתך (פרק כ"ט אות ה'), שבט הלוי (מבית לוי ח"א עמ' ל"ג אות ז').

(א) ארחות רבנו (ח"א עמ' ק"ח אות ל"ה) – "נכדונו הנשואות כשמתארחות אצל מו"ר בשבתות, הן מדליקות אותו מספר נרות שמדליקות בביתן (ולא כמנהג אחרים שהמתארח במקום אחר מדליק רק שתי נרות)".

(ב) הגר"ח ק"ש (אסיפת יצחק ד' תמוז תשס"ו) – "שאלה: אשה שרגילה להדליק שבע נרות בבית, כמה צריכה להדליק אם היא אורחת בבית אחר. תשובה: תלוי בדעתו כשהתחיל המנהג".

הגר"ח ק"ש (אילבא דהלכתא חוברת מ"ו עמ' מ"א טור ג') – "הנהגה כשמתארחת אצל אחרים, יש מקילים להדליק רק שני נרות, ומרן שליט"א כתב לי שאם אפשר תדליק כמו בביתה".

י. כשבעלה מדליק הנרות.

1. אינו מדליק אלא ב' נרות בלבד.

(א) עי' באר משה (פני שבת סעי' א' ס"ק ג' אות ד', עמ' קמ"ה) – "כשהאשה אינה יכולה להדליק והבעל מדליק בביתו, כתב הגר"מ ש' מדעברעצין זצ"ל (בפסקיו שנדפסו בירחון עם התורה) שאינו חייב להדליק יותר מב' נרות, ואם רוצה להדליק במספר הנרות שאשתו רגילה להדליק מה טוב, וכן נוהגין".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' י') – "מנהג זה להרבות בנרות איננה נוהגת אלא כשהאשה מדלקת נרות, אבל אם נזדמן שהאשה איננה בביתה ובעלה מדליק הנרות, אינו מדליק אלא ב' נרות בלבד".

(ג) פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות ב') – "ואף אם בעלה נשאר בבית והוא מדליק שם הנרות, אין הוא זקוק להדליק אלא שני נרות".

2. תלוי אם היא מדליקה במקום שנמצאת.

(א) נשמת שבת (ח"א סי' תכ"ד).
(ב) עי' הלכה ברורה (סעי' ז', חט"ו עמ' קע"א) – "אם האשה אינה נמצאת בבית, ומדליק בעלה את הנרות בביתם במקומה, אם האשה מדליקה נרות במקום שנמצאת, אין בעלה צריך להדליק בביתם אלא שני נרות. ואם האשה אינה יכולה להדליק נרות כלל, כגון שהיא חולה או שהיא יולדת, נכון שידליק הבעל את אותו מספר נרות שנוהגת אשתו להדליק בכל ערב שבת. וטוב שאף כשהאשה מדליקה נרות במקום שנמצאת, ידליק בעלה במקומה בביתם את אותו מספר נרות שנוהגת האשה להדליק בכל ערב שבת".

3. אלמן: האם ממשיך להדליק מנין הנרות שאשתו רגילה להדליק.

(א) הר"ג אבערלאנדער (אור ישראל חוברת ס"ב עמ' מ"א) – "דכיון שכל עיקר הדלקת האשה היתה בשליחותו של הבעל וא"כ גם מספר הנרות הכל בשליחות הבעל והוי כאילו הבעל הדליק, א"כ באופן שבפועל אין האשה מדליקה חוזר החיוב על הבעל באותו אופן שהיה החיוב על האשה (שהרי כל עצם חיוב האשה היתה עבור הבעל) ומחויב הבעל להדליק אותו מספר הנרות שאשתו נוהגת להדליק. ובפרט שלדברי חז"ל (שבת כג, ב) הרגיל בנר הוי לי' בנין תלמידי חכמים, שנר שבת מסוגל לבנין וחתנין ת"ח נכון לחייש ולהחמיר שלא לפחות ממספר הנרות שהיתה רגילה".

4. מראי מקומות.

(א) חיי הלוי (ח"א סי' ל"ד אות ז') – "ועוד י"ל שכל המנהג שנתפשט לא הונהג רק בנשים, אבל לא כשהבעל מדליק, וגם עכ"פ אין המנהג מחייבו רק הסכום הנהוג, אבל אם אשתו הוסיפה להדליק עוד נרות עדיין לא שמענו, אבל נראה שמהיות טוב יש לכתחילה גם להבעל לצאת מכל ספק ולהרבות בנרות כפי שנהוג בביתו".

יא. מנהגים חלוקים בין איש לאשה.

1. אמת ליעקב (קובץ הלכות שבת ח"א פרק ז' הגה על הע' ט"ו) – "אם הבעל והאשה יש להם מנהגים שונים איך יש לנהוג, וענה הגר"י זצ"ל לעשות כמנהג הבעל".
2. עי' ציץ אליעזר (חי"ג סי' כ"ו) – "ולנידוננו לאור כל האמור אין כל מקום להתעקשות האשה על כך (בגלל התעמולה שעושים) להרבות בנרות על הרגיל עד כה, בניגוד לרצון בעלה, ולהביא עי"כ בביתה המטרה ההפוכה של הבאת שלום שהדלקת נרות שבת במסרתם להביא, ואין לך כשרה בנשים אלא אשה שעושה רצון בעלה (רמ"א אה"ע סי' ס"ט סעי' ז' בשם תנא דבי אליהו)".
3. שבת הלוי (ח"ז סוף סי' י', מבית לוי חי"א עמ' ל"א הע' ה') – "ובדידן שאלת מע"כ כיון דכבר מדליקין, מכ"מ, להוסיף עוד נר אם זה ממונו, יראה דאין בכחה לחייב אותו בזה, ואם היא מדלקת מממונה וכה"ג ורוצה להדר עוד במצוה בהוספת נר, יראה דאין בידו לעכב אותה הגם שמנהג אבותיו לא ה' כן, אבל היות כי נר שבת נקרא שלום בית כמבואר בשבת כ"ג ע"ב ושם כ"ה ע"ב ותזנח משלום וגו', גם זה בכלל המובן של שלום שיניח לה מנהגה בענין הדלקת נרות גם ממנון שלו, ויוסיף שלום ובנים בני תורה, דהרגיל בנר היינו נר שבת ונ"ח כמבואר בראשונים וכדמשמע בש"ס".
4. הלכה ברורה (סעי' ז', חט"ו סוף עמ' קע"א) – "ואשה שהיתה נוהגת להדליק מספר מסויים של נרות, ורוצה לשנות מנהגה ולהוסיף עוד נרות, או שבבית הוריה נהגו להרבות בנרות ובבית בעלה לא נהגו כן, ורוצה להרבות בהדלקת הנרות כמנהג הוריה, צריכה לעשות כן בהסכמת בעלה. ומכל מקום אם רוצה האשה להוסיף נרות מממונה הפרטי, רשאית לעשות כן אף בלא הסכמת בעלה".

יב. נרות שהדליקה האשה וכבו האם יאמר לבעל לחזור ולהדליקם.

1. הגר"ח ק' שליט"א (אליכא דהלכתא חע"א עמ' קי"ח טור א') – "שאלה: אשה שהדליקה נרות וקבלה שבת, וראתה שנר אחד או שנים כבו, והבעל לא קיבל שבת, האם יש ענין לומר לבעל לחזור ולהדליקם, או עדיף שהבעל יקבל ג"כ שבת מוקדם. (ומיירי שיש אור חשמל בשפע, ואין ללמוד ממש"כ הבה"ל סי' רס"א ס"א ד"ה להדליק שבביה"ש אין להחמיר לומר לעכו"ם להדליק שאר נרות, דאפשר דהתם מיירי שלא היה לו אור חשמל ומצטער בחיסרון הנרות). תשובה: שידליק".

יג. מראי מקומות – מנוחת אהבה (ח"א פרק ד' אות ב'), נשמת שבת (סי' רס"ג אות שי"ז), הגר"ג אבערלאנדער שליט"א (אור ישראל גליון מ"ז עמ' קנ"ב).

1. לענין מניין הנרות לגבי יום טוב - עי' סי' תקי"ד סעי' י"א, לשיטות ומראי מקומות.

ה. קנס: אשה ששכחה להדליק נרות שבת.

- א. צריכה להוסיף נר כל ימיה – מהרי"ל (מנהגים הל' שבת אות א'), "נשאל, בת אחות דמהר"י סג"ל, על אשה דמישתלה, ששכחה ששגגה, ולא הדליקה נר בשבת, והורה לה, ושאלה מדודה והשיב לה, שתהא זהירה כל ימיה להוסיף על כל נר של מצוה יותר ממה שהיתה רגילה, בשיעורם, עד עתה. ומתי שאירע תעניתה ותתודה אז תתודה ג"כ על עבירה זו, ואם רצונה להרבות תענית על ככה, ולסגף עצמה, להתכפר לה, תבא עליה ברכה", רמ"א (סעי' א'), ח"א (כלל ה' סעי' י"ג), גר"ז (סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' ע"ה סעי' י"ד), שלחן שלמה (סעי' א'), ערה"ש (סעי' י"א), כה"ח (שם ס"ק י'), פוסקים.
1. וקנס שתהיה זהירה מכאן ולהבא, ולא משום כפרה – ב"ח (ס"ק ב' ד"ה כתב), מג"א (ס"ק ג'), מ"ב (ס"ק ז'), "ואם שכחה כמה פעמים צריכה להוסיף בכל פעם עוד נר אחד יותר והכל משום קנס כדי שתהא זהירה בכבוד שבת וע"כ אם נאנסה ולא הדליקה כגון שהיתה בבית האסורים וכיוצא בזה א"צ להוסיף", ערה"ש (סעי' י"א), מהר"ם בריסק (ח"ב סי' מ"ז), פוסקים.
(א נ"מ: אם נאנסה ולא הדליקה כגון שהיתה בבית האסורים, שחלתה, וכדו' - עי' לקמן).

ב. במקום אונס: גדרו.

1. חשב האפוד (הליכות חנוך פרק א' אות נ"א) – "נשאל הרב באשה שהלכה לישון כשעה לפני זמן הדלקת הנרות וערכה את הוועקע"ר (שעון מעורר) ולא שמעה הוועקער, ולא הדליקה נרות לשבת, אמר הרב דיש להסתפק אי מקרי שכחה שהדין שצריכה להוסיף עוד נר, או אונס שאינה צריכה להוסיף נר (עיין מג"א סימן רס"ג סק"ג), ע"כ תתחיל להדליק עוד נר ותתנה שכשתלד (דהמנהג אז להוסיף נר) יעלה הנר לשניהם".
2. משנה הלכות (ח"ז סי' ל"ה ד"ה והד"מ) – "והד"מ א"ח סימן רס"ג והמטה משה סימן תכ"ב העתיקו בשינוי נוסח קצת, אשה דאשתלי ולא הדליקה נר בשבת תהא זהירה כל ימיה להוסיף על כל נר של מצוה יותר ממה שהיתה רגילה מהרי"ל עכ"ל, והנה החילוק גדול דמהרי"ל כתב אשה שחלתה ומשמע שאפילו לא הדליקה מחמת חוליה והו"ל אונס ואפ"ה צריכה להוסיף נר כל ימיה ולדעת המ"מ והד"מ כפי שהעתיקו דאשתלי משמע דוקא משום שכחה, ולפי שינוי נוסחאות נראה דתלוי שינוי הטעמים, דלגירסת מהרי"ל חלתה א"כ הטעם שהוא עונש לה שלא יכולה להדליק וצריכה תשובה גדולה, ולגירסת הד"מ ודין הוא מטעם זהירות עי' ב"ח הטעם שבזה (שמוספת) תהא נזהרת מאד".
3. הגר"ש זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' נ"ה ענף ד', אשרי האיש ח"ב פרק ו' אות ס"ה) – "יולדת שלא הדליקו נרות שבת, יש לדון כל מקרא לגופו. דאם היתה חלשה ולא היתה מסוגלת להדליק אין לקנוס אותה להוסיף בנרות, אך אה"נ אם לא היתה חלשה והרי היא מסוגלת להדליק שפיר יש לקנסה".
4. ששכ"ה (פרק מ"ג הע' ל"ו) – "ויל"ע מה הדין אם לא הדליקה בטעות (בדין או במציאות), דאולי אינה צריכה להוסיף".
5. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' הע' כ"ג) – "נראה דדוקא בשכחה מחמירין שצריכה להוסיף, דשכחה המצוה מורה על זלזול בהמצוה אף שעצם השכחה הוי כאונס. אבל בשאר אונס, או אפ"ל בשוגג שאין בו משום זלזול במצות הדלקה, לא קנסוה. ולכן אשה שלא הדליקה מחמת חולשה, או אם תקפתה שינה, או אם נאנסה ונתקעה בדרך בעומס דרכים והגיעה הביתה אחר זמן הדלקה, וכן אם הדליקה ונתברר אחר חשיכה שלא יצאה משום שטעתה בדין ההדלקה, או שביררה זמן ההדלקה וסברה שעדיין יש שהות

ונתברר שהשעון נתקל או שהסתכלה בלוח לא נכון וכדו' וכבר חשכה ואינה יכולה להדליק, בכל כה"ג ליכא זלזולא וא"צ להוסיף נר להבא".

6. רבבות אפרים (ח"א ריש סי' קפ"ד) – "בדבר שאלתך באשה שעסקה וידעה שזמן להדליק שבת אבל עד שגמרה לעשות הדבר נתאחזה ולא הדליקה הצריכה להדליק נר מיוחד להוסיף. ואולי עפ"י מ"ש המג"א בסי' רס"ג ס"ב דבאונס לא מדליקה וכאן הו"ל כאונס. אבל בפשוטו נראה שצריכה להדליק נר מיוחד להוסיף שאין זה אונס אלא פשיעה שהיתה מחויבת להזדרז ובידה היה להדליק ואונס נקרא רק שלא היה בידה להדליק. ולכן יש לה להוסיף".

א) חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' קע"ד ד"ה בשו"ת) – "רבבות אפרים ... ולא זכר מה שפסק מרן בש"ע (סימן קח ס"ח), מי שלא התפלל מנחה בעוד שהיה לו זמן להתפלל, מפני שהיה סבור שיש לו זמן אחר שיסיים העסק שהיה מתעסק בו, ובין כך ובין כך עבר זמן התפלה, חשוב כאונס ויש לו תשלומין למנחה. ע"כ ... והכא נמי כיון שהיתה סבורה שיש לה שהות לסיים העסק שבידה, ולהדליק הנרות, אלא שעבר הזמן לפני שתספיק לעשות כן הויא כאונסה".

7. מראי מקומות – הלכה ברורה (סעי' כ"ד, חט"ו עמ' קצ"ב).

ג. סמכה על בעלה שיש עוד זמן ולמעשה הדליקה נרות שבת לאחר השקיעה.

1. מחמיר, יש קנס.

א) חשוני חמד (ע"ז דף יח.) – "שאלה. מעשה באשה ששאלה את בעלה מתי זמן הדלקת נרות שבת, כי היה יום מעונן, ואמר לה. היא סמכה על דבריו, כי הוא ת"ח ויר"ש, והדליקה נרות כפי שבעלה אמר, ונתברר לה אח"כ שאז כבר שקעה החמה. וחטאה בכפליים. א. חילול שבת, וברכה לבטלה. ב. היא לא הדליקה נרות שבת ומה שהדליקה הם נרות חטא. האשה מאוד הצטערה ושואלת האם חייבת להדליק כל חייה נר נוסף בתור קנס. תשובה. גיסי הגר"ח קניבסקי שליט"א השיב שנראה לו שהיא חייבת בקנס ואין זה אונס. ונראה להביא ראיה לדבריו מהמבואר במסכת ע"ז דף יח ע"א שלכן גזרו שריפה על רבי חנינה בן תרדיון, משום שהגה את השם באותיותיו בפרהסיא. ועל אשתו להריגה דלא מיחתה בו. מכאן אמרו כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נענש עליו, יעו"ש. הרי שאע"פ שרבי חנינה בן תרדיון, שקומתו הבקיעה שחקים, בכל זאת היה גלוי וידוע כלפי שמיא שגם אשתו היתה גדולה והיה בידה למחות בו ולא מיחתה, ולכן נתפסה ונענשה על כך. גם בעניננו אילו היה הדבר נוגע לבריאותה במצב של פיקוח נפש, יש להניח שלא היתה סומכת עליו בעינים עצומות רק היתה גם בודקת בעצמה. ולכן גם בעניננו כך חילול שבת הוא בגדר פיקוח נפש ולכן היה עליה גם לבדוק את השעה המדויקת וכשלא בדקה נחשבת גם היא כפושעת. אמנם רבנו החת"ס כתב וז"ל: קשה מאוד להסביר שנתפסה האשה על שלא מיחתה בבעלה בהזכרת השם, וכי בידה למחות בבעלה, ואם תחלוק עליו בהלכה אם מותר להתלמד בפרהסיא או לא, וכי מחויב לשמוע לה, יעו"ש מה שהשיב. אבל בנוגע לעניננו מאחר והדבר נוגע לה, ולא לבעלה, היתה חייבת לבדוק בעצמה מאחר ומדובר בחטא נורא של חילול שבת לכן מסתבר שיש להחמיר עליה ולקנסה כדי שיכופר לה וה' יסלח לה".

ד. אם רגילה להרבות נרות לכבוד שבת, ושכחה להדליק לגמרי, אם גם בזה נאמר שצריכה להוסיף.

1. מחמיר – א"ר (ס"ק ט'), "דאף שרגילה בג' מדליק יותר", פמ"ג (א"א ס"ק ג', לשונו מובא לקמן), מחצית השקל (ס"ק ג'), כה"ח (ס"ק י"א, ס"ק י"ב). משנה הלכות (ח"ז סי' ל"ה, "דאפילו מדלקת יותר מב' נרות אפ"ה צריכה להוסיף והיא מדויק בלשונם ז"ל להוסיף על כל נר של מצוה יותר ממה שהיתה רגילה, ומדכתב ממה שהיתה רגילה ולא כתב ממה שהיתה חייבת משמע שאפילו מה שרגילה בלי החיוב וזה דלא כמ"ש בשו"ת מור ואהלות באוהל ארץ נוד סי' ז' דדוקא בשכחה אחד משנים ולא בהנוספים וכמו שעלה על דעת מעכ"ת אלא בכל אופן צריכה להוסיף נר אחד"), הל' שבת בשבת (פרק ד' סעי' כ"ח), פוסקים.

ה. ששכחה שהוא יום שבת.

1. מחמיר, יש קנס – שבט הלוי (ח"ח סי' ס"ח ד"ה ומה, "לענ"ד בודאי בכלל הוא, ואין השוגג הגדול על מלאכת שבת כקים לי' בדרכה מיני' על בטול הדלקת נר שבת").

ו. ששכחה להדליק רק נר אחד.

1. מחמיר, יש קנס.

א) פמ"ג (א"א ס"ק ג') – "ואם מדלקת ב' נרות ופעם אחת [הדליקה] רק אחד, צריכה להוסיף. וכן אם מדלקת הרבה ושכחה פעם אחת וחסר אחד, תדליק יותר, שתהא זהירה".

ב) דרך החיים (זמן הדלקת הנר אות ה') – "אשה ששכחה פעם אחת ולא הדליקה ואפילו לא חיסרה רק נר אחד ממה שהיתה רגילה להדליק, צריכה להוסיף כל ימיה נר אחד יותר על מה שהיתה רגילה להדליק".

ג) בית ישראל (ח"א סי' מ"ב, עי' סי' קמ"ח).

ד) ברכת הבית (שער מ"ה סעי' ג' עי' ס"ק ה').

ה) ליקוטי מהרי"ח (התנהגות ער"ש) – "ואפי' אם הדליקה רק חיסרה אחד ממה שהיתה רגילה ג"כ מדלקת כל ימי' נר אחד יותר פרמ"ג".

ו) לבושי מרדכי (מהד"ת או"ח סי' מ"ט).

ז) תורת חיים (ס"ק ד') – "מכל רבותינו משמע שרק אם שכחה מלהדליק לגמרי, מ"מ יש לנהוג כפמ"ג כיון דנפיק מפומיה".

ח) אמירה לבית יעקב (סעי' ג').

ט) שיח יצחק (סי' קל"ה).

י) כה"ח (ס"ק י"א).

- (יא) באר משה (ח"ח סי' ס"ג).
 (יב) דברי יציב (פני שבת ס"ק ד') – "שנוהגים בזה כהפרמ"ג".
 (יג) קנין תורה בהלכה (ח"ו סי' ט' אות ג') – "דעת הפרמ"ג ... וכן המנהג דלא כבה"ל שמיקל בזה".
 (יד) עי' נטעי גבריא (יו"ט ח"ב פרק י"ד סעי' ד', הע' י', הע' י"ב).
 2. מיקל: אין קנס.
 (א) בה"ל (סעי' ב' ד"ה ששכחה) – "עיין בפמ"ג דה"ה אם לא שכחה לגמרי רק שחסרה נר אחד ממה שהיתה רגילה מתחלה ולא נהירא דכל זה הוא רק מנהג והבו דלא לזיזיף עלה".
 (ב) מהר"ם בריסק (ח"ב סי' מ"ז) – "שהפרמ"ג ... אבל הגאון ז"ל במשנה ברורה בביאור הלכה ...".
 (ג) קצות השולחן (סוף ח"ג בהערות שביל חיים על הדרך החיים סי' נ' אות ד') – "ואפילו לא חסרה רק נר אחד ממה שהיתה רגילה. ואדמו"ר בס"ר רס"ג ס"א כ': 'אשה ששכחה פ"א להדליק'. משמע שלא הדליקה כלל".
 (ד) הגרשז"א זצ"ל (אמירה לבית יעקב אות כ') – "והמשנה ברורה בס"ר רס"ג פסק דאינה חייבת בכך אלא אם שכחה לגמרי, אבל לא אם הדליקה נר אחד פחות".
 (ה) כוכבי יצחק (ח"ב סי' ל"ב) – "במ"ב ...".
 (ו) שרגא המאיר (ח"ב סי' נ"ט, ח"ז סי' פ"ג אות א', סי' ק"ט אות ב') – "שפיר פסק הביאור הלכה שאינו צריך להוסיף, ודלא כהפרמ"ג".
 (ז) אז נדברו (ח"ג סי' ה').
 (ח) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ס"ב).
 (ט) חוט שני (ח"ד עמ' נ"ו ד"ה קנס) – "מסקנת הבי"ל ודלא כפמ"ג".
 (י) רבבות אפרים (ח"ג סי' תקנ"ה, רבבות ויובלות ח"ב סי' נ"ג).
 (יא) מנוחת אהבה (ח"א פרק ד' הע' ל"ח) – "בבאה"ל".
 (יב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' י"ג, הע' כ"ד) – "וכל זה הוא אם שכחה לגמרי להדליק, אבל אם היתה רגילה להרבות בנרות, ואירע ששכחה וחסרה נר אחד, א"צ להוסיף עוד נר להבא. [דהכי מסתברא, דהרי הקנס הוא במה שלזלזה במצותה המיוחדת לה להדליק נרות לכבוד שבת, ובנידוד"ד הרי קיימה עיקר מצות כבוד שבת בהדלקת נרות שבת, וזה ששינתה ממנהגה אינו זלזול בעצם המצוה אלא במנהגה, ולא מסתבר שקנסוה על זה]".
 (יג) חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' קע"ג ד"ה כתב) – "וסיוע לדברי המשנה ברורה מדברי הרמ"א בדרכי משה הנ"ל, שאין זו אלא חומרא רחוקה ... והבו דלא להוסיף עלה".
 (יד) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking שנה ב' ח"ד הע' ע"ג).
 (טו) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' כ"ב).
 (טז) הל' שבת בשבת (פרק ד' סעי' כ"ט).
 (יז) עי' הלכה ברורה (סעי' כ"ה, חט"ו עמ' קצ"ה) – "יש אומרים שצריכה להוסיף מכאן והלאה נר אחד, ויש אומרים שמכיון שלא שכחה לגמרי להדליק נרות, וקיימה את עיקר המצוה, אינה צריכה להוסיף נר מכאן והלאה. וכן הלכה. ומכל מקום טוב שתתן שמן או נרות לאשה עניה שאין לה במה להדליק, או שתוסיף מכאן והלאה מעט שמן בנר, או שתדליק נרות גדולים יותר".
 1) רבבות אפרים (ח"ג סוף סי' תקנ"ה) – "אבל אם הדליקה רק נר אחד במקום ב', נראה דצריכה להוסיף ג', ופשוט לי".
 א. צ"ב.
 3. מראי מקומות – מור ואהלות (אוהל ארץ נוד סוף סי' ז'), מלמד להועיל (או"ח סי' מ"ו, לשונו מובא לקמן), שערים מצוינים בהלכה (סי' ע"ה ס"ק י"ג), ששכ"ה (פרק מ"ג הע' כ"ז), חיי הלוי (ח"א סי' מ"ה אות י"ד), יד לילודת (פרק י"א הע' ק"ד), פסקי תשובות (דפו"ח, הע' מ').
 (א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על ס"ק י"ג) – "ומשנשאל אודות אשה שנוהגת בכל ליל שבת להדליק נרות שמן ונרות שעוה, ובערב שבת אחת שכחה להדליק את השמן והדליקה רק נרות שעוה, אם חשיב שכחה לענין שצריכה להוסיף מכאן ואילך, השיב מרן זללה"ה דכיון שקיימה עיקר דין הדלקה ע"י שעוה, לא חשיבא כשכחה".
 (ב) שבט הלוי (מבית לוי ח"ב עמ' י"א הע' ח', ח"א עמ' ל"ב אות ב', בענייני ניסן עמ' מ"ז הע' ט', בענייני פסקי ניסן עמ' ס"ז הע' ט') – "תוסיף לשבת הבאה נרות כמספר הנרות שפיתחה וא"צ לנהוג כן לעולם".
 (ג) נשמת שבת (סי' רס"ג אות תמ"ג) – "יש להקל שאין צריכה, ויש מחמירים (ומן הראוי שתוסיף חודש ימים על תנאי להפסיק, או עכ"פ שבוע אחד)".

ז. שכחה לברך על הנרות: אם צריכה להוסיף נר מעתה.

1. מיקל: אין קנס.
 (א) נחלת שבעה (ח"ג סי' ח') – "נשאלתי אשה אחת הדליקה שני נרות לשבת על דעת שתעשה הברכה, ואחר כך על ידי טרדות השבת נסתפקה אם עשתה הברכה על הדלקת הנרות אם לאו, ושאלה אם מחוייבת להדליק בכל פעם שלשה, או אם מחוייבת איזו תשובה על פשיעתה אם לא. והשבתי דפטורה מכל וכל, אחרי שכבר הדליקה שני נרות בשעה שהיתה ראויה להדליק ולא הקדימתו א"כ כבר עשתה מצותה, ואין הברכות מעכבות את המצוה אף אם בודאי לא ברכה, וכל שכן כאן שנסתפקה אם עשתה הברכה אם לא וספק ברכות להקל".
 (ב) באר משה (ח"ח סי' ס"ג אות ג') – "בודאי מאחר שלא מצינו בפוסקים שבכה"ג תהי' מחוייבת להדליק נר נוסף אין בידינו לגזור גזירות חדשות ולקנסה שתוסיף נר על מנין הנרות שדרכה להדליק. ולא מצינו בש"ס ופוסקים שאם אחד שכח מלברך על מצוה אחת שיקנסו אותו בשום דבר לא קטן ולא גדול. שוב מצאתי בתשו' נחלת שבעה (סי' ח') כדברי ופשוט".

(ג) הלכה ברורה (סעי' כ"ו, חט"ו עמ' קצ"ז) – "אשה שהדליקה נרות שבת, ושכחה לברך על הנרות, אינה צריכה מכאן והלאה להדליק נר נוסף בכל ערב שבת".

2. מראי מקומות.

(א) באר משה (ח"ה סי' ק"כ) – "נשאלתי בחג הפסח מאחד שאשתו שכחה בברכת הדלקת נרות להזכיר של שבת ואמרה רק של יו"ט אם יצאה יד"ח נר שבת ג"כ או לא. השבתי לו שעיקר מצות הדלקת נרות קיימה ולא רק שא"צ להדליק עוד נרות לשם שבת אלא שאיננה רשאה רק אמרתי לו שהיה לו להדליק ב' נרות או עכ"פ נר אחד לשם שבת בחדר אחר בלא ברכה, או אפילו על אותו שלחן שהדליקה היא".

ה. בית של אחר.

1. מחמיר, יש קנס [אא"כ חושבת (בטעות) שאינה צריכה להדליק].

(א) אג"מ (יו"ד ח"ג סי' י"ד אות ו') – "באשה שהיתה בשעת הדלקת נרות שבת בבית אמה ושכחה להדליק שם יפה אומר כתר"ה שצריכה להוסיף נר לפי המנהג".

אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רס"ג אות א') – "אשה ששכחה להדליק נר שבת כשהיתה אורחת במקום אחר, אע"פ שבעלת האכסניה הדליקה נרות יש לה להוסיף נר בשבת הבאה".

(ב) באר משה (ח"ה סי' ס"ג אות ב') – "ואם היתה אצל אמה או אצל חמותה ולא הדליקה כי סברה שיוצא בהדלקת אמה או חמותה וכוונה לזה ולא הדליקה א"צ להוסיף נר אחד יותר, כי באמת יש פוסקים דס"ל שמצד הדין יצאה יד"ח, אולם אם היא לא כוונה לצאת וגם לא אמה וחמותה כוונה להוציאה ושכחה חלהדליק מחמת הטרדות שהי' לה שם בודאי מחוייבת להדליק מעשה נר נוסף".

(ג) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות מ"ח, דרור יקרא עמ' של"ז אות י"א).

(ד) הגר"ח של"ט"א (לבנימין אמר עמ' ל"ו) – "אשה שהתארחת אצל אחרים בשבת ושכחה להדליק נרות (ובעצם יש כבר נרות דלוקים של בעלת הבית ואולי אינה מחויבת להדליק) האם צריכה להוסיף מאז נר קנס. תשובה: כן".

(ה) רבבות אפרים (ח"ו סי' קכ"ו אות ב') – "נשאלתי מאשה נשואה שהלכו בשבת לבית הוריה ולא אמרה לאמא שתדליק ותכוין בהדלקת הנרות עבורה, ובעצמה שכחה ולא הדליקה, אי צריכה להוסיף נר, ועניתי שכן, ומדוע עניתי כן, כן מבואר בשו"ת אגרות משה".

(ו) מעדני אשר (סי' כ"ב אות ב').

2. מיקל: אין קנס.

(א) עי' שבט הלוי (מבית לוי ח"א עמ' ל"ב הע' י') – "דיש לומר שרק באשה שעליה מוטלת ההדלקה בבית מפני שצרכי הבית עליה כלשון הרמב"ם חייבו להוסיף כששכחה, ולא על האיש. ומטעם זה נוטה ג"כ לומר בבית שמתארחת בבית אמה וכיו"ב ושכחה להדליק, די"ל [מלבד הסברא דבסמוך על שלחן בעה"ב מעיקר הדין אין חיוב הדלקה], דכיון דאין צרכי הבית מוטלים עליה אינה חייבת להשלים כששכחה".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סוף הע' כ"ו) – "דכ"ש כשאשה מתאכסנת בבית אחרים ואוכלת סעודת שבת משלהם, או שישנה בביתה ואוכלת אצל אחרים, ושכחה להדליק נרות, א"צ להוסיף נר להבא, חדא דאיכא אור במקום הסעודה וכו"ל, ועוד דמדינא יוצאת בהדלקת בעה"ב כיון שאוכלת משלהם ודינא כסמוכה על שלחנם (וכמ"ש להלן סעי' נא), ואע"ג דבעלמא איננה סומכת על הדלקתם ומדליקה בעצמה, מ"מ כשלא הדליקה ודאי אמדינן שרצונה היתה לצאת בהדלקתם".

(ג) הלכה ברורה (סעי' י"ח, חט"ו עמ' קפ"ז) – "אשה נשואה המתארחת בבית אחר שמדליקים שם נרות, כגון שמתארחת בבית ההורים, ויש לה חדר בפני עצמו באופן שחייבת בהדלקת הנרות, ושכחה ולא הדליקה נרות, אינה צריכה מכאן והלאה להוסיף נר בכל ערב שבת".

3. מראי מקומות – חיי הלוי (ח"ה סי' י"ח אות ג').

(א) אור יצחק (ח"ב או"ח סי' ק"ו) – "אגרות משה ... ואינו מובן, דמניין לנו לחדש הוספת נר באופן זה שלא היה חושך בבית והדלקה נתקיימה ע"י אחרים, דמניין לקנוס גם באופן זה להוסיף נר. וע' בביאור הלכה (סימן רס"ג ד"ה ששכחה), שכתב וז"ל: ע' בפמ"ג דה"ה אם לא שכחה לגמרי רק שחסרה נר אחד ממה שהיתה רגילה מתחילה (צריכה להוסיף). ולא נהירא, דכל זה הוא רק מנהג, והבו דלא לוסף עלה, עכ"ל. ודון מינה לעניננו, והוא פשוט. ובפרט היום שיש לנו גם אור החשמל, והוספת נרות שלנו כשרגא בטיהרא. והבו דלא לוסף עלה".

ט. בעלת תשובה: אשה שאינה שומרת תורה ומצות, שפשעה ולא הדליקה משך זמן רב נרות בערב שבת - ואח"כ חזרה בתשובה.

1. מיקל: אין קנס.

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' הע' כ"ב) – "דבעלת תשובה שלא הדליקה נרות מימיה, פשוט דא"צ להוסיף על מספר הרגיל מחמת שלא הדליקה מקודם, שלא זלזלה במצות נר שבת במיוחד".

(ב) חשוני חמד (שבת דף כג:) – "שאלה. בעלת תשובה שהתחילה לשמור שבת כהלכתה, ומסתפקת האם חייבת להדליק נר נוסף לכבוד שבת, כקנס על אותם שבתות בהם לא הדליקה. תשובה. אין האשה חייבת בקנס להדליק נרות נוספים, אך טוב תעשה אם תשתדל ללמד לבנות ישראל, שעדיין אין מדליקים נרות שבת, לשמור שבת ולהדליק נרות, ואין לך תיקון גדול מזה. והטעם דהנה כתב הרמ"א (סימן רסג סעיף א) בשם מהרי"ל דאשה ששכחה פעם אחת להדליק מדלקת כל ימיה, ועיין בדרכי משה (אות א) דכתב על זה, וכל זה אינו אלא חומרות רחוקות ואדרבה נראה דכל המוסיף על הנרות גורע ומפסיד כוונה, של זכור ושמור, אבל הנשים נוהגות כדברי מהרי"ל, שכל ששכחה פעם אחת מדלקת כל ימיה ג' נרות, עכ"ל. ומצינו זה רק בשכחה, ולא בהזידה, למרות שלכאורה קל וחומר הוא, מ"מ הבו דלא להוסיף עלה, דכתב הביאור הלכה (ד"ה ששכחה) לענין אם שכחה נר אחד.

ועוד דהטעם דמדלקת עוד נר, כתב המשנ"ב (ס"ק ז) כדי שתהא זהירה בכבוד השבת, וזה הוא שייך רק באשה שהדליקה, ושכחה פעם אחת, אבל אשה שמעולם לא הדליקה, אינה מחמת שלא היתה זהירה, אלא מחמת שלא ידעה, ואדרבה עכשיו היא זהירה, אלא דצריכה קצת כפרה על לעבר, וע"כ ע"י שתשתדל ללמד לבנות ישראל, שעדיין אינן מדליקות, זה יכפר לה על העבר, ויעדיין גם בשערי תשובה (סק"ב) שיותר טוב תעשה מי ששכחה להדליק נר, שתספיק לעניה אחרת שמן להדליקה, עיין שם. ואין לך עניה גדולה מאשה שעדיין לא שומרת שבת".

(ג) ילקוט יוסף (שבת ח"א עמ' קנ"ב סעי' כ"ז, אוצר דינים לאשה ולבת פרק ט"ז סעי' כ"ז) – "אשה שפשעה ולא הדליקה משך זמן רב נרות בערב שבת, ואחר כך חזרה בתשובה, והתחילה לשמור תורה ומצוות, אין צריך לקנוס אותה ולהדליק נר נוסף, אפילו אם לאחר נישואיה הדליקה כמה פעמים ב' נרות, יכולה להמשיך ולהדליק ב' נרות, **בפרט** בזמן הזה שמתמשים באור החשמל".
(ד) הלכה ברורה (סוף סעי' כ"ד, חט"ו עמ' קצ"ה) – "ואשה שלא היתה שומרת תורה ומצוות, ולא היתה רגילה להדליק נרות שבת, ולאחר מכן חזרה בתשובה, אינה צריכה להוסיף נרות כנגד השבתות שבהן לא הדליקה נרות".

2. מראי מקומות.

(א) רבבות אפרים (ח"א סי' קפ"ד) – "ונסתפק איך הדין באשה שלא הדליקה נרות במזיד האם צריכה להוסיף נר מיוחד או לא ואף שהמהרי"ל כתב דינו בשוגג דלכאורה למה לא קנסינן גם בעברה במזיד לפי פירושו של הב"ח דהוי משום קנס. וחשבתי אולי אדרבה בשוגג יש תקנה לתקן ע"י ההוספה ע"י ההוספה אבל במזיד לא ניתן לה הזדמנות זאת להשלים ומ"מ צ"ע בזה".
(ב) ששכ"ה (פרק מ"ג הע' ל"ו) – "ויל"ע ... וכן בפשעה ולא הדליקה ואח"כ חוזרת בתשובה, הרי לא שייך הטעם - כדי שתהא זהירה בכבוד שבת, וי"ל דבכה"ג לא קנסו".
(ג) הגר"ח שליט"א (לכנימין אמר עמ' ל"ו, הע' פ') – "**אשה שהתקלקלה** רח"ל ובמשך שנים לא הדליקה נרות שבת, ואח"כ חזרה בתשובה כמה נרות תוסיף. תשובה: הענין הוא רק מנהג ומספיק להוסיף א'. [אמנם שמעתי ממו"ח הרה"ג ר' משה ליפקה שליט"א בשם הגרי"ז גוסטמן ז"ל שבמקרה דומה הורה לעשות חשבון השבתות והנרות ולפדות בצדקה. ושכן הורה הגר"ח ע"ז"ל בכגון זה]".

י. כלה ששכחה בשבת ראשונה להדליק נר של שבת.

1. מיקל: אין קנס.

(א) שרגא המאיר (ח"ז סי' צ"ז אות ב'), הו"ד בפסקי תשובות (דפו"ח, הע' ל"ה) – "שאינה צריכה להוסיף".

2. מחמיר, יש קנס.

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' הע' כ"ב) – "דודאי צריכה להוסיף, דאף שעדיין לא הדליקה מימיה, הרי כעת מוטלת עליה מצות הדלקה וזוללה בה, ולכן שפיר צריכה להוסיף, ומקרי שפיר הוספה כיון שמוסיפה על מספר הנרות הרגיל".
(ב) הלכה ברורה (סוף סעי' ט"ז, שעה"צ ס"ק ל"ח [חט"ו עמ' קפ"ו]) – "צריכה להוסיף נר על מספר הנרות שהיה בדעתה להדליק. [שרגא המאיר ... יש לדחות ...]".

יא. אשה ששכחה, אבל אחר [או בעלה] הדליק במקומה.

1. מחמיר, יש קנס.

(א) הגר"ש זצ"ל (ביצחק יקרא על סעי' א') – "כמדמני היה מעשה באשה שבעלה הדליק במקומה, והורה אדמו"ר זללה"ה דאפילו הכי קנסינן לה".

(ב) הגר"ש זצ"ל (דרור יקרא עמ' של"ז אות י"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ס"ב) – "ואפילו אם אחרת הדליקה עבור זו ששכחה ללא ידיעתה או אפילו אם בעלה הדליק עבורה קיים הקנס היות והיא שכחה ולא הדליקה ולא קיימה המצוה ... אבל אם נזכרה לפני כניסת השבת ששכחה להדליק, וכגון שהלכה למקום אחר ונזכרה, ואמרה שמי שידליק עבורה הוא שלוחה להדליק ובאמת הדליקו עבורה אע"פ שהמדליק לא ידע כלל שאמרה כך, בכה"ג אין קנס".

2. מיקל: אין קנס.

(א) אוהל שרה (ח"א פרק ב' סעי' ו', הע' ד') – "ואם בעלה רואה שהיא מתאחרת עד סמוך לשקיעת החמה והוא חושש לחילול שבת ... מצוה גדולה שהוא ידליק את נרות השבת במקומה [ומ"מ לא קנסינן לה להבא להוסיף נר אחד ומשום זהירות בכבוד שבת (עיין סי' רסג סעי' א ברמ"א) שהרי בעלה הדליק נרות במקומה]".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סוף הע' כ"ד) – "שאם פשעה ולא הדליקה ובעלה הרגיש שלא הדליקה נרות והדליק הוא, לא קנסוה".

(ג) הלכה ברורה (סעי' י"ז, חט"ו עמ' קפ"ו) – "אשה ששכחה להדליק נרות שבת, אבל הדליקה אשה אחרת את הנרות במקומה, או שהדליק בעלה במקומה, אפילו אם באותה שעה לא ידעה כלל מהדלקתם, אינה צריכה להדליק נר נוסף בערב שבת שלאחריו".

3. מראי מקומות.

(א) תורת שבת (ס"ק ב'), הו"ד במלמד להועיל (או"ח סי' מ"ו, לשונו מובא לקמן) – "ופשוט שאם אחר מדליק בשבילה שאינה צריכה להוסיף, שהרי בס"ג נאמר שבכל שבת ראשונה אחר הלידה הבעל מדליק.

יב. לא הדליקה נרות שבת אבל הדליקה נרות חימום מתחת לסיר המרק.

1. מחמיר, יש קנס.

(א) חשוני חמד (בכורות דף ט:): – "שאלה: מעשה באשה שהיתה מאוד טרודה בהכנות לשבת קודש, ולכן שכחה להדליק נרות שבת, ואם כן לכאורה היא צריכה להדליק משבוע הבא ואילך נר נוסף משום קנס כמבואר ברמ"א (רסג ס"א), כדי שתהא זהירה בכבוד שבת. אלא שבאותה שבת היא לא רצתה להניח אש דלוקה בכיריים לכל השבת, ולכן הדליקה כמה נרות ארוכים שיכבו

לאחר כמה שעות, ומעליהם היא הניחה את הסיר של המרק לחימום, וכך הם נהנו מהאור של הנרות. ונשאלת השאלה האם יש עליה להדליק מכאן ולהבא עוד נר משום קנס, או שמא קיימה מצוות הדלקת נרות שבת בנרות שהדליקו בשביל חימום המרק, שסוף סוף הם נהנו מהאור שלהם, ועוד שאף נרות אלו הודלקו לכבוד שבת, אלא שהודלקו לעונג שבת ולא לכבוד שבת. תשובה: נראה שאשה זו לא יצאה ידי חובתה בנרות אלו, מפני שלא כיוונה בהם לשם נרות שבת, וכמו שכתב הרמ"א (סימן רסג ס"ד): ואם היה הנר דלוק מבעוד היום גדול, יכבנו ויחזור וידליקנו לצורך שבת. וכתב המשנ"ב (שם סק"כ) בשם הרע"א: אפילו אם היה אחר פלג המנחה, [ומיירי שהיה דלוק לענין אחר, אבל אם הדליק לצורך שבת אף שלא קבל עליו שבת בהדלקתו מ"מ אין צריך לכבותו...], יעו"ש...".

יג. קנס בהדלקה קודם פלג המנחה.

1. מיקל: אין קנס.

(א) הגריש"א זצ"ל (חשוקי חמד שבת דף כג,; אשרי האיש ח"ב פרק ו' אות ס"ד) – "שמאחר ובתוס' (שבת דף כה ע"ב ד"ה חובה) מבואר בתירוצו הראשון דאם היה נר דלוק מבעוד יום לא צריך לכבותו ולחזור ולהדליקו, וגם לא להדליק אחר. לכן אף שדעת רבנו תם (בתוס' שם) שאם היה הנר מודלק ועומד שצריך לכבות ולחזור ולהדליק, כדאמר ליה ההוא סבא ובלבד שלא יקדים ובלבד שלא יאחר, עכ"ל ואנו מחמירים כוותיה כמבואר בביאור הלכה (סימן רסג ס"ד ד"ה מבעוד, כנ"ל), בכל זאת מי שבדיעבד נהג כתירוצו הראשון אינו בר קנס".

(ב) חשוקי חמד (שבת דף כג,; – "שאלה. מעשה באשה שטעתה בערבי שבת הקצרים וחשבה שכבר הגיע זמן הדלקת נרות והדליקה, ואח"כ נודע לה שטעתה וההדלקה היתה לפני פלג המנחה, נמצא שלא קיימה בשבת זו מצות הדלקת נר, וכמבואר במסכת שבת דף כה ע"ב (תוד"ה חובה בשם רבנו תם) והכי קי"ל להלכה. ונתעוררה. שאלה. האם צריכה האשה להדליק נר נוסף כל ימיה. תשובה. אפשר להקל עליה שלא תצטרך להדליק נר נוסף כל ימיה משתי סיבות, א. כל הטעם שמדלקת כל ימיה נר נוסף הוא מחמת קנס (וכמבואר במשנ"ב רס"ג ז') כדי שתהא זהירה בכבוד שבת, ועל כן אם נאנסה ולא הדליקה כגון שהיתה בבית האסורים אין צריכה להוסיף. ובענינו הרי אשה זו היתה זהירה בכבוד השבת וחסאה בזה שהיתה זהירה ביותר והדליקה נרות וקבלה שבת לפני פלג המנחה, א"כ אולי דומה לאנסה. ב. יש חולקים על ר"ת הנ"ל וכמבואר שם בתוס', ואף שנפסקה הלכה כר"ת וכמבואר בביאור הלכה הנ"ל, בכל זאת לגבי קנס אפשר להקל כדברי החולקים".

יד. מי שמדליקה שלא במקום הנכון [כמו במלון], שלא יוצא לכו"ע.

1. הגר"ח"ק שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רנ"ג, עמ' פ"ז) – "אשה שהדליקה נר ש"ק בבית חברתה והיא אינה לא אוכלת שם ולא יושנת שם, דלכא' ברכתה לבטלה ולא יצאה יד"ח, האם צריכה להוסיף עוד נר משום קנס כדין מי שלא הדליקה כלל או לא קנסינן לה בזה כיון דסו"כ"ס הדליקה ולא שכחה ונשי לאו דינא גמירי. תשובה: אולי".

2. לכאורה אין קנס. שהקנס הוא רק למי שפושע בהדלקה, ולא למי שלא יודע הדין.

טו. בעל שכח לכבות את הנרות והאשה שכחה להדליקם האם חייבת קנס.

1. וישמע משה (פר' כי תצא תשע"ו עמ' א') – "שאלה: ר' יהושע רגיל בכל יום שישי להכין את נרות השבת ולהדליקם לזמן מה כדי שיידלקו יפה כשתבוא האשה להדליקם. והנה אירע מעשה שר' יהושע הדליק את הנרות ופנה לעסוק בהכנות לשבת על מנת לשוב תיכף ולכבותם אחר שתאחז בהם האש יפה, ונמשך בטרדת ההכנות לשבת עד ששכח לכבותם, והנה בכניסת השבת ראתה האשה את הנרות הדלוקים והיתה סבורה שהיא הדליקה אותם לכבוד שבת, ורק אחר כך נזכרה שהיא לא הדליקה אלא הם דולקים ועומדים מהדלקתו של בעלה. האם חייבת האשה בקנס המבואר בפוסקים למי ששכחה להדליק נר שבת, או שמכיון שסוף סוף היו נרות דלוקים בבית בשבת אינה חייבת קנס...".

טז. כשאנן בביתם לשבת.

1. מחמיר, צריכה להוסיף אף מחוץ לבית.

(א) הגר"ח"ק שליט"א (לבנימין אמר סוף עמ' ל"ה) – "כ' הרמ"א דנהגו שאשה ששכחה פעם אחת להדליק מוסיפה נר נוסף על מה שהדליקה עד היום משום קנס. מה הדין כשאשה זאת מתארחת אצל אחרים, האם גם שם צריכה להוסיף נר (שהרי המנהג להדליק רק שני נרות וכשמוסיפה הרי זה מכספי בעה"ב, ומה הסברא שהוא יסבול מהקנס שלה). תשובה: כן".

(ב) רבבות אפרים (ח"א סי' קפ"ד ד"ה והנה עצם, ח"ח סי' קכ"ג) – "וא"כ ביו"ט מדליקה כמו בשבת ובהולכת למקום אחר וקשה שם להדליק לה כמנהגה סגי בב' אבל הנר הנוסף דשכחה פעם וכעת מדליקה ג' למשל את זה היא צריכה שם כמוכין להדליק".

(ג) עי' ששכ"ה (פרק מ"ג הע' ל"א) – "ויל"ע לפי המנהג דמחוץ לבית אין מדליקים יותר משני נרות, וכדלעיל סע' ג, אי קנסינן לה כשהיא בדרך, די"ל כיון דעכ"פ צריכה להוסיף על שיעור השמן ובגודל הנרות, וכדלהלן הערה לד, י"ל גם דצריכה להוסיף אף מחוץ לבית, ועיין שו"ת רבבות אפרים ח"א ס' קפד ד"ה והנה עצם".

2. בשבוע הבא תדליק בביתה ב' נרות דקנס.

(א) משנת יוסף (ובנימין אמר הע' ע"ט) – "לענ"ד יפה אמרת שלא תדליק נר דקנס שהרי י"א שעצם הוספת הנרות בשביל הילדים היא קנס שבהיותה יולדת קורה שלא מדליקה, וא"כ אם נרות דקנס הילדים לא תדליק, כמו"כ א"צ להדליק נר דקנס המיוחד לה. ואפי' אם אין נר בילדים משום קנס, אלא בהודאה לה' ובתפילה וסגולה שבניה יהיו ת"ח, כמשאחז"ל הרגיל בנר הוי ליה בנים ת"ח, גם אז א"צ להתבזות לפני אחרים שנקנסה וחייבה בעוד נר, אלא לא תהא שונה משאר נשים אורחות שמדליקות רק שתיים, ובשבוע הבא תדליק בביתה ב' נרות דקנס. ובעצם נר דקנס נראה שאי"ז כ"כ נר ד'קנס'. אלא דכפרה על שהחסירה, א"כ

תביא כפרתה בשבוע הבא בביתה. ומי שמתארחת זמן ארוך בבית אחרים תדליק שם נר נוסף על ב' נרותיה. וע"ע בשו"ת משנ"י (ח"ז סי' נח) בענינים אלה. שו"ר שבעצם ספיקן נסתפק בששכה"ל (ח"ב פמ"ג הערה לא') ע"ש".

3. מראי מקומות.

א) פסקי תשובות (דפו"ח הע' כ"ח) – "ודבר חידוש מצינו בשש"כ פמ"ג הערה ל"א שאם מוספת נר אחד או יותר עקב כי שכחה בעבר להדליק נרות שבת, אפשר שהוספה זו תצטרך לשמור עליה גם כשאינה בביתה, שהוא משום קנס וכפרה (כדלקמן אות ג'), וכ"כ בפשיטות בשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' קפ"ד. והספרים הנ"ל סתמו ולא הזכירו מזה כלום, וצ"ע".

יז. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' ס"ק י"א [על ס"ק י"ג]), עלינו לשבח (ויקרא תשובה ט"ו).

1. אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רס"ג אות ב') – "נערה רווקה הגרה לבד צריכה להדליק נרות שבת, ואם שכחה להדליק אינה צריכה להוסיף נר לשבת הבאה כיון שאין לה חיוב ע"ז".

2. הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ז') – "מסתברא דאם שכחה נרות שבת אינה צריכה להרבות בנרות של יו"ט".

3. הגר"ח ק"שליט"א (תשובות הגר"ח או"ח אות קל"ט [דפו"ח אות תתתצ"ז]) – "שאלה: או"ח רס"ג. אשה ששכחה להדליק נרות שבת הדין שמשבת אח"כ חייבת להדליק נר נוסף, ויש לשאול, מעשה שהיה במשפחה שאכלו הסעודות אצל הסבא, והלכה האשה להדליק נרות בבית הסבא משום שצריכה לברך במקום שאוכלים, ובקשה מבעלה שידליק הוא בביתם (כלי ברכה) מקום שיושנים, והבעל שכח להדליק, האם מעתה צריכה האשה להדליק נר נוסף בביתם, או האם הבעל כשיצטרך להדליק נרות שבת יתחייב מעתה להדליק נר נוסף. תשובה: אין צריכה כי מקום אכילה עיקר המצוה".

הגר"ח ק"שליט"א (מילי מעלייתא אות פ"ה) – "שאלה: היכא דאירע שאיש ואשתו היו בשתי מדינות אחרות לשבת א' והאיש הדליק נרות במקום שהיה שם אבל האשה שכחה להדליק נרות באותו שבת האם יש עליה הקנס להוסיף נר א' לכל שבת כל ימי חייה. תשובה: צ"ע".

הגר"ח ק"שליט"א (מילי מעלייתא אות פ"ו) – "שאלה: אשה שנוהגת להדליק נרות שבת כמספר הנפשות שבבית ופעם אחת שכחה להדליק ולכן צריכה להוסיף נר א' בכל שבת משום קנס. מהו כשנולד לה עוד בן האם צריכה להוסיף עוד נר א' או הנר של קנס יכול לעלות גם בשביל הבן הנוסף. תשובה: צריך להוסיף".

4. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) –

A couple was invited to eat out Friday night, and were sleeping at a different house (not their own). They wanted to arrive at the meal after Shabbos began so she asked her host to be yotzei her for candle lighting - and the host said yes. Nothing else was done besides for that conversation. Is that enough, or does she have to light another candle as a k'nas?

R' Y. Berkovits wrote: Without a kinyan, it doesn't work. Shaila is, there's a Rashba that says the same way a guest becomes meshutaf in the food, so too in the neiros. I believe Rav Ovadia was somech on this. We'll be somech on it b'dieved, to patur her from the k'nas.

ו) שכחה להדליק נרות ביום טוב.

א. מיקל: אין קנס.

1. כוכבי יצחק (ח"ב סי' ל"ב) – "ע"כ דברי מאורן של ישראל המהרי"ל סתומים מאד והבו דלא לוסף עליה כמ"ש המ"ב הנ"ל. וכיון דלענין שבת נשנו בודאי היה לו טעם כמס חתום באוצרותיו ואנחנו לא נדע. אבל ביום טוב ליתא לחומרא זז, ובכלל קשה מאוד שאירע זה ביו"ט דבשלמא בשבת אם נזכרת אח"כ שוב אינה יכולה להדליק ע"כ צריכה להזהירה שלא תשכח כמ"ש הב"ח, משא"כ ביו"ט יכולה להדליק אח"כ דבודאי לא צריך להיות בבת אחת".

2. דברי יציב (פני שבת ס"ק ו', נטעי גבריאל יו"ט ח"ב פרק י"ד הע' י"ג) – "שמקובל דהך דינא נאמר רק בשבת ולא ביו"ט".

3. עי' קנין תורה בהלכה (ח"א סי' פ"ז) – "דביו"ט לא שייך לקנס כ"כ דדוקא בשבת ...".

4. הגרשז"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק א' הע' י"ח, דרור יקרא עמ' של"ח אות י"ב, נטעי גבריאל יו"ט ח"ב פרק י"ד הע' י"ג, אשרי האיש או"ח ח"ג פרק א' אות י"ב, מבקשי תורה ספר זכרון להגרשז"א ח"א עמ' ר"ל) – "לגבי נר של יו"ט לא קיים הקנס".

5. שבט הלוי (נטעי גבריאל יו"ט ח"ב פרק י"ד הע' י"ג, לקט הל' יו"ט פרק ב' הע' י', מבית לוי ח"ב עמ' י"א אות ט', בענייני ניסן עמ' מ"ז אות ח', בענייני פסקי ניסן עמ' ס"ז אות ח') – "שלא תקנו השלמה לנרות יו"ט".

6. חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' קע"ה ד"ה ונראה) – "ונראה שכל זה הוא דוקא בשכחה להדליק נרות שבת, אבל אם שכחה בערב יו"ט להדליק לכבוד יום טוב, נראה שכיון שאילו היתה רוצה להדליק בליל יו"ט, היתה יכולה לעשות כן, לא קנסוה להוסיף נר אחר".

7. ילקוט יוסף (שבת ח"א עמ' קנ"ב סעי' כ"ח, קיצור שו"ע או"ח סי' רס"ג סעי' כ"ח, אוצר דינים לאשה ולבת פרק ט"ז סעי' כ"ח) – "אשה ששכחה להדליק נר בערב יום טוב, אין קונסין אותה שתצטרך להדליק מכאן ולהבא נר נוסף על מה שהיתה מדליקה קודם לכן. ובפרט כשהיה אור החשמל דלוק, שגם בשבת אין קונסין אותה. [ילקוט יוסף שבת כרך א עמוד קנב]".

8. הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב ח"ד הע' ע"ד).

9. הל' יו"ט (ארטסקרול, עמ' רמ"ה).

10. עי' הלכה ברורה (סעי' כ"ב, חט"ו עמ' קפ"ט) – "אינה צריכה מכאן והלאה להדליק נר נוסף כלל ... ומכל מקום כדאי שמכאן והלאה תוסיף מעט שמן בנרות, או שתתן שמן או נרות לאשה עניה שאין לה במה להדליק".

ב. מחמיר, יש קנס: אין חילוק בין שבת ליו"ט.

1. באר משה (ח"ה סי' ק"א, ח"ה סי' ס"ג אות ב') – "שאם שכחה ולא הדליקה ביו"ט מעתה מחוייבת להדליק נר נוסף בשבת וביו"ט".
2. שרגא המאיר (ח"ב סי' נ"ט, ח"ה סי' י"ג אות ה', ח"ז סי' קס"ג אות ב') – "הוא הדין ביו"ט".
3. אז נדברו (ח"ג סי' ה') – "אין לנו לחלק בין יו"ט לשבת. ונראה עוד דאם שכחה בשבת צריכה להוסיף גם ביו"ט וכן בשכחה ביו"ט צריכה להוסיף גם בשבת".
4. משנה הלכות (ח"ז סי' ל"ה, עי' ח"י סי' נ"ג) – לשונו מובא לקמן.
5. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' הע' כ"א) – "דגם בנרות יו"ט שייכא הטעמים שתצטרך להוסיף נר להבא, שלכן נראה שגם בנרות יו"ט נוהגת דין זה, ומסתברא שגם בנרות יוה"כ נוהגת דין זה לדידן שנוהגין להדליק נר יוה"כ בברכה, דאע"ג דמנהגא הוא, מ"מ כיון דמקרי נר לכבוד יוה"כ ומברכין עלי' א"כ לא שנא. ובכל אופן שצריכה להוסיף, בין כששכחה בנר שבת, ובין כששכחה בנר של יו"ט, צריכה להוסיף להבא בכל נרות שמדלקת, בין בשל שבת ובין בשל יו"ט".
6. עי' הגר"ח שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רמ"ט, עמ' פ"ו) – "אם אשה שכחה להדליק נרות ביו"ט אם קנסינן לה להוסיף עוד נר או לא, ואת"ל דקנסינן לה, אם צריכה להוסיף הנר דוקא ביו"ט (זמן השכחה) או אפי' בשבת. תשובה: יתכן שצריכה להוסיף גם בשבת".
7. רבבות אפרים (ח"א סי' קפ"ד).

ג. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ג הע' כ"ה, הע' ל"ו, "ויל"ע ...) – נטעי גבריאל (יו"ט ח"ב פרק י"ד סעי' ד'), יו"ט כהלכתו (פרק כ"ו הע' ב').

1. אמת ליעקב (הע' ר"ע) – "אשה ששכחה להדליק ביו"ט שני של גליות א"צ להדליק נר נוסף כל ימיה, אלא תדליק נרות נוספות ביו"ט הבאים כמנין הנרות ששכחה כדי שלא להרויח ממה שלא הדליקה".
2. אבני ישפה (אהל יעקב ט' תשרי תשע"א) – "בענין האשה ששכחה להדליק נרות יום טוב אם יש קנס להוסיף נר כל ימיה, כבר הבאתי בשו"ת אבני ישפה חלק א' דעת הפוסקים שאם היה אור דלוק בחדר אין מטילים עליה קנס, ואף שיש חולקים על זה אבל כיון שטענה ביום טוב ודאי שיש להקל שהרי לא ברור שעשו קנס על יום טוב".
3. הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ד אייר תשס"ו) – "שאלה: אם אשה שכחה להדליק לגמרי נרות יו"ט, האם קנסינן לה לגבי שבת. תשובה: אולי לא".
- הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה על שבועות ריש עמ' קצ"ג) – "ייתכן שקנסו שתדליק נר נוסף רק ביו"ט, ואולי רק באותו יו"ט שבו שכחה להדליק".
4. פסקי תשובות (דפו"ח הע' ל"ה, סי' תקי"ד אות כ"ב) – "ועוד נידון בהרחבה בספרי זמננו לענין אם קנסו כששכחה להדליק נרות יום טוב (ע' שו"ת קנין תורה ח"א סי' פ"ז שלא קנסו, כיון שבאפשרותה להדליק תוך כדי הסעודה וגם לאחר הסעודה, ומילתא דלא שכיחא היא לשכוח, וכ"ה בשו"ת מאזני צדק ח"ב סי' י"א ובס' פני שבת סי' זה אות ח' בשם דברי יציב צ"ל, ומאידך רבים הסוברים שאין חילוק בין שבת ליו"ט, ע' שו"ת באר משה ח"ה סי' ק"א וח"ה סי' ס"ג ושו"ת שרגא המאיר ח"ה סי' י"ג (ועיי"ש שאם הדליקה ביום טוב ביום לא הועילה כלום), ושו"ת אז נדברו ח"ג סי' ה' ושו"ת משנה הלכות ח"ז סי' ל"ה וח"י סי' נ"ג (ואף בשכחה ביום טוב שני של גליות, ובשו"ת אז נדברו שם נוטה להקל בזה)), ובשש"כ פמ"ג הערה כ"ח אם נאמר שקנסו בשכחה ביום טוב יל"ע אם גם בשבת חייבת להוסיף או רק בימים טובים, וכן בשכחה בשבת יל"ע אם חייבת להוסיף ביום טוב וביו"ט שני של גליות, ובשו"ת רבבות אפרים ח"א סי' קפ"ד שאין שום הבדל בין שבת ליו"ט ויו"ט שני לכל זה".

ד. יום הכיפורים - למחמירים דלעיל.**1. מיקל.**

א) שבת שבתון (הע' מ' [עמ' קכ"א], וישמע משה פ' האזינו תשע"ז עמ' ב' [לשונו מובא לקמן]) – "מלוה של חולה ששכחה להדליק נר יו"כ"פ, האם תדליק נר נוסף בתור קנס. תשובה: אינה צריכה, שהרי הרבה לא מדליקים כלל נר יו"כ"פ, כמבואר בסימן תר"י א'. ולכן מסתבר דאפילו אלו הנוהגות להדליק נר יום הכיפורים, אם שכחה ולא הדליקה אין עליה קנס שתדליק כל ימיה נר נוסף".

ב) וישמע משה (פר' האזינו תשע"ז עמ' ב') – "והורה הגאון רבי שמאי גרוס שליט"א שאין לקנס אשה שלא הדליקה מפני שחיוב ההדלקה הוא רק מצד המנהג, וכן הסכימו הגאונים רבי יצחק זילברשטיין, רבי שמעון בעדני, רבי שמואל אליעזר שטרן, רבי מנדל שפרן שליט"א שאין קנס על שכחת ההדלקה ביוה"כ, מפני שאין בה חיוב מצד הדין. והגר"י זילברשטיין ביאר הטעם דמכיון שיש בתים שבהם לא דולקים נרות מפני שנוהגים כדעת האומרים שאין להדליק, נמצא שאין זילותא דיו"ט בזה שלא הדליק, דהרואה אומר שהוא מן הנוהגים שלא להדליק, ולכן אין לקונסו. והוסיף הגר"ש גרוס דכל זה ביוה"כ שחל בחול, אבל **בשנה שבה חל יוה"כ בשבת**, שחיוב ההדלקה הוא מן הדין כמו שכתב השו"ע שם: 'ואם חל להיות בשבת, חייבין הכל להדליק', בודאי אם שכחה להדליק חייבת בקנס".

ג) מועדי ישראל (ימים נוראים סי' קצ"ה) – "ומיהו נראה דיוה"כ א"צ להוסיף כיון דכל זה חומרא רחוקה וכמש"כ הד"מ א"כ אין לך אלא חידושו ורק בשבת ולא ביוה"כ, [ובפרט ביוה"כ דס"ל לכמה שיטות דאין מברכים על נר יוה"כ שאינו אלא מנהג, עיין בסימן תר"י בטור ושו"ע ונו"כ]".

2. מחמיר.

א) וישמע משה (פר' האזינו תשע"ז עמ' ב') – "ואילו הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א הורה שחייבת בקנס גם על יוה"כ שחל בחול, וטעמו שהרי כתב השו"ע שם ס"ב: יש מי שאומר שמברך על הדלקת נר יום הכיפורים, וביאר המ"ב סק"ו: היינו במקום שנוהגין להדליק שוב ממילא הוי ליה חיובא עליו להדליק משום שלום בית כמו בשבת. ומכיון שהרמ"א פסק שם שהמנהג הוא

לברך על ההנהגה וכן עמא דבר, נמצא דלדין יש חיוב גמור בהדלקת נר יוה"כ, ומי שלא הדליקה חייבת בקנס כמו בכל יו"ט. וכן הסכימו הגאונים הגדולים רבי חיים קניבסקי ורבי נסים קרליץ שליט"א, שיש חיוב קנס ביוה"כ, אלא שנסתפקו האם הקנס הוא רק לגבי ימי הכיפורים הבאים שתצטרך להדליק בהם נר אחד יתר על רגילותה, או שהקנס הוא בכל שבת ושבת, והגר"ח קניבסקי נוטה לומר שחייבת להוסיף בכל שבת ושבת. והגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א אמר לי בשם בעל שבט הלוי זצוק"ל שאשה ששכחה להדליק נר ביו"ט אין קונסים אותה להוסיף נר בכל שבת אלא באותו יו"ט ששכחה בו דוקא, וא"כ גם בנידון דידן אין הקנס אלא ליוה"כ הבאים בלבד. וכן הורה הגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א.

3. דעת הגר"ח ק"ק שליט"א.

(א) מחמיר – הגר"ח ק"ק שליט"א (וישמע משה פר' האזינו תשע"ז עמ' ב', לשונו מובא לעיל).

(ב) מיקל – הגר"ח ק"ק שליט"א (מועדי הגר"ח או"ח תשובה תנ"ח, "שאלה: אשה שלא הדליקה נר ביו"כ אם יש לה קנס. תשובה: לא").

ה. יו"ט שני של גלויות - למחמירים דלעיל.

1. נוטה להקל.

(א) אז נדברו (ח"ג סי' ה' ד"ה אמנם) – "ויתכן נמי שאם שכחה גם ביו"ט שני שהדין כן אפי' נשתקעה אח"כ באר"י, וצ"ע בזה, ומסתמא אפשר להקל למעשה בזה כיון שעיקר קנס זה אינו מבוסס על הש"ס והראשונים".

2. מחמיר, יש קנס.

(א) באר משה (ח"ה סי' ק"א, ח"ח סי' ס"ג אות ב') – "ובדאי שאין שום חילוק בין אם שכחה ביו"ט ראשון ובין אם שכחה ביו"ט שני מחוייבת להדליק נר נוסף, וחלילה להקל ביו"ט ב' כי עי"ז חלילה תבא לזלזל ביו"ט ב' ובאמת הוראה זו תהי' זלזול בכבוד יו"ט ב'".

(ב) עי' רבבות אפרים (ח"א סי' קפ"ד ד"ה והנה נשאלתי).

(ג) משנה הלכות (ח"ז סי' ל"ה, עי' ח"י סי' נ"ג) – "נראה דאין חילוק בין שבת ליו"ט, ובין יום טוב ראשון ליו"ט שני".

3. מראי מקומות – אמת ליעקב (הע' ר"ע, לשונו מובא לעיל), פסקי תשובות (דפו"ח הע' ל"ה, לשונו מובא לעיל).

[ז] ששכחה להדליק נרות שבת, אבל היה אור החשמל דלוק.

א. צריכה להוסיף נר: כי למעשה עיקר נרות השבת שמברכים הם הנרות המיוחדים לשבת.

1. קנין תורה בהלכה (ח"ו סי' ט' אות ג') – "ואנו רואין שעיקר הדלקת נרות שהוא חובת האשה שכחה, וחוצץ מזה הלא דעת הפרמ"ג ... וכן המנהג דלא כבה"ל שמיקל בזה".

2. שרגא המאיר (ח"ז סי' פ"ג אות א') – "שצריכה להוסיף עוד נר אחד בכל שבת משום קנס ששכחה להדליק נר של שבת".

3. ציץ אליעזר (חכ"א סי' י"א) – "שזה לא משנה כלל, ראשית, בדרך כלל לא האשה היא שמדלקת אור החשמל בבית כי אם בעל הבית, ובני הבית, ואפילו כשהיא מדלקת היא לא מדלקת בדייקא בזמן הדלקת הנרות, ובודאי לא ביחוד לשם שבת, ואם כן יוצא שלא הדליקה באותו שבת הדלקת הנר לשם שבת כדרוש וכנהוג. ולכן חל עליה שפיר הקנס של הוספת נר עבור כך. ועוד זאת, מכיון שרגילים להדליק נרות - שבת מיוחדים לכבוד שבת, יוצא במציאות כשפעם מחסרים מעשות זאת, מרגישים בחוש שחסר העונג שבת והכבוד שבת. וחוצץ מהאמור, מכיון שאור חשמל זה דולק באותו אמת - המדה שדולק בכל ימות השבוע, ולא מיוחדים אור - חשמלי מיוחד לכבוד שבת, המציאות היא שאין בעצם הדלקתו חוש של כבוד שבת ועונג שבת".

4. שבט הלוי (ח"ה סי' ל"ג, קובץ מבית לוי ח"א עמ' ל"ב אות ד') – "נראה דנקרא שכחה לענין זה, דעכ"פ עברה על מצות הדלקת הנר שהיא מצות האשה במיוחד עיין ש"ס שבת ל"א ע"ב במשנה וגמ' שם, וממילא גם במציאות שכן" כ"ת ע"פ מג"א סי' תרע"ו דנר חנוכה כשמדליקין בפנים עולה משום שלום בית, מכ"מ זה כשאין להם כדי להדליק שניהם נ"ח ונר שבת, אבל פשיטא דכשיש כדי שניהם כרגיל אף על פי שיש אור בבית כנ"ח או אור אחר דשוב חיוב גמור להדליק דאל"כ האיך מברכין כה"ג וא"כ כשיש חיוב שוב השכחה נקרא בטול מצוה וראוי שתוסיף נר".

5. רבבות אפרים (ח"ח סי' קכ"ג) – "אף שהיה נר חשמל בבית מ"מ הו"ל פשיעה וצריכה להוסיף נר".

6. הגר"ח ק"ק שליט"א (אסיפת יצחק ב' אייר תשס"ו) – "שאלה: אם אשה שכחה להדליק נרות שבת אבל יש חשמל דלוק בבית האם קנסינן לה. תשובה: כן".

הגר"ח ק"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' קכ"ז) – "שאלה: האם האידנא שיש אור החשמל בבית האם יש ג"כ מקום לקנס הנ"ל, ולכא"ו יש לתלותו במחלוקת המ"ב עם הפמ"ג גבי אשה המדלקת ג' נרות ושכחה והדליקה רק שניים, דלפמ"ג קנסו אותה גם על הנר הנוסף, ולבה"ל (ד"ה ששכחה) כיון דתוספת נרות אינו אלא מנהג, הבו דלא להוסיף עלה, עכ"ד. ומעתה ה"נ כיון שבלא"ה יש אור דלוק בבית, א"כ אין מקום כ"כ לקנוס אותה. תשובה: גם היום (קנסו אותה)".

7. משנת יוסף (ח"ז סי' נ"ח אות ב') – "בודאי חייבת עפ"ד הרמ"א (רסג, א) להוסיף נר נוסף, דעכ"פ נחסרה ממנה המצוה והברכה. ומה שבמציאות יש אור, נשאל, וכי מי שסמוך לחלוננו יש תאורת רתוב, המאיר לתוך ביתו, וכי בכה"ג ג"כ פטורה מלהוסיף נר, והרי אעפ"כ חייבת בנר שבת".

8. שבט הקהתי (ח"ה סי' רס"ו).

9. פסקי תשובות (דפו"ח, אות ג' ד"ה ודע) – "ודע, שגם בזמננו שיש אור החשמל (ולכא"ו הטעם 'שלא יכשל בעץ ואבן') מכל מקום יש לקנוס אותה אם שכחה או נתרשלה ולא הדליקה נרות שבת כהרגלה".

10. מעדני אשר (סי' כ"ב אות ב') – "פשוט שאם שכחה להדליק נרות ורק אור החשמל נשאר דלוק מבע"י ולא הדליקוהו לכבוד שבת דתצטרך להוסיף להבא, שהרי ביטלה מצות הדלקה לכבוד שבת".

ב. א"צ להוסיף: כיון שעכ"פ יש בנר חשמל משום שלום בית.

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ח הע' י"ב ד"ה ונראה) – "ונראה שכיון שעכ"פ יש בנר חשמל משום שלום בית, אם אשה שכחה להדליק נר שבת, אך הדליקה את אור החשמל כדי שיהא הבית מואר, אין לקנוס אותה".
2. מנוחת אהבה (ח"א פרק ד' סעי' י"ג) – "ואם היה אור החשמל דלוק בבית, אע"פ ששמחה להדליק נרות יש להקל בזה".
3. חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' קע"ד ד"ה ונראה, ילקוט יוסף שבת ח"א עמ' קנ"ב הע' מ"ב, אוצר דינים לאשה ולבת פרק ט"ז הע' מ"ב) – "שאינן צריך לקונסה, אם אור החשמל היה דלוק".
4. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' י"ד) – "נרא' דבזמנינו שיש מאור החשמל ורגילין להדליקו במקום הסעודה לכבוד שבת, אפילו אם שכחה לגמרי להדליק נרות שבת, לא קנסינן לה, ועכ"פ ודאי שאפשר להקל בזה להוסיף רק בגודל הנרות, דהיינו שתדקדק לעשות אחד מן הנרות ארוך יותר ממה שהיתה רגילה להדליק מקודם, וסגי בהכי".
5. אור יצחק (ח"א או"ח סי' ע"ט, עי' ח"ב סי' ק"ו [לשונו מובא לעיל]) – "ובבה"ל ... והנראה לומר לפי זה דבימינו שאור החשמל דלוק ורק מוסיפים עוד נרות לכבוד שבת, אף שלכתיחילה צריך לכוון בשעת הברכה של ההדלקה על החשמל ועל הנרות, עכ"פ אם שכחה ולא הדליקה נרות והיה חשמל דלוק, אף שלא לכבוד שבת אין לחוש, דאין הקנס משום שלא קיימה מצות הדלקה, אלא משום כבוד שבת ושלא יכשל בחפצים [רש"י שבת כ"ה ע"ב ד"ה הדלקת], ולכן אף אם היה דלוק מאליו שפיר דמי".
6. ילקוט יוסף (שבת ח"א עמ' קנ"א סעי' כ"ו, אוצר דינים לאשה ולבת פרק ט"ז סעי' כ"ו) – "אם שכחה פעם אחת ולא הדליקה נרות כלל והיה אור החשמל דלוק, תדליק בשבת הבאה כמנין הנרות שהורגלה בו עד כה".
7. אוצרות ההלכות (השבת והלכותיה סי' ה' סעי' ל"ט, מצוות הנשים סי' י' סעי' ל"ט) – "בזמן הזה שאור החשמל דלוק בבית אין צורך לקנוס את האשה להדליק נר נוסף אם שכחה להדליק, אלא יכולה להדליק בשבת הבאה כמנין הנרות שהיתה רגילה להדליק עד עתה".

ג. אם היא הדליקה את החשמל, לא קנסינן ליה.

1. אבן ישראל (אבני ישפיה ח"א סי' נ"ה ענף ו' ד"ה וראתי) – "סובר דגם בבעל שהדליק החשמל לא מהני כלום, ורק אם היא הדליקה את החשמל - אף אם לא כיוונה לצאת בזה י"ח הדלקת נרות - יצאה י"ח".

ד. אם הדליקה החשמל לכבוד שבת, לא קנסינן ליה.

1. חוט שני (ח"ד סוף עמ' נ"ו) – "דאם היה בביתה [במקום שדולקים הנרות] אור חשמל שהדליקו לכבוד שבת בכה"ג לא קנסינן ליה".
2. הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב חוברת י"ד הע' ס"ו).
3. שערי יושר (ח"ב או"ח סי' ל"ט) – "אשה שהדליקה את החשמל בביתה ולא הדליקה נרות שבת ראוי לה להחמיר ולהדליק נר נוסף כל ימי חייה. ואם כוונה בהדלקת החשמל לשם נרות שבת, ושכחה להדליק גם נרות שבת, נראה דיש להקל שלא צריכה להדליק נר נוסף כל ימי חייה".
4. נשמת שבת (סי' רס"ג אות תמ"ב) – "אעפ"כ צריכה להוסיף, אבל אם הדליקה העלעקטער בהדיא 'לכבוד שבת' לאחר זמן פלגה"מ יש להקל שא"צ למוסיף מעתה".
5. הל' שבת בשבת (פרק ד' סעי' כ"ט) – "... א"צ להוסיף בשבתות אחרות נר, וכן הדין אם הדליקה חשמל לכבוד שבת אף שלא הדליקה נרות כלל".
6. פסקי תשובות (דפו"ח, סוף הע' ל"ד) – "ואם הדליקה בחשמל בכוונה מפורשת לכבוד שבת קודש, הגם שלא בירכה (כדלקמיה אות ט') שפיר טפי להקל בזה - חוט שני ח"ד פ"ג סק"ג".
7. הלכה ברורה (סעי' כ"ג, בה"ל אות כ"ה [חט"ו עמ' ק"צ]) – "ולהלכה נראה שאם הדליקו את אור החשמל לכבוד שבת, והיה הדבר סמוך לשבת, אפילו אם בשעת ההדלקה לא נתכוונו להדליקו לשם מצות הדלקת נרות שבת, אלא הדליקוהו בסתם כדי שיהיה אור בבית לכבוד שבת, יש לסמוך על הדלקה זו, ואינה צריכה מכאן והלאה להדליק נר נוסף, אבל אם היה אור החשמל דלוק זמן רב קודם השבת, ובשעה שהודלק לא היה הדבר לכבוד שבת, צריכה מכאן והלאה להדליק נר נוסף. [ועיין לאאמו"ר מרן זצוק"ל בחזון עובדיה שבת חלק א' (עמוד קעד) שכתב להקל כשהיה החשמל דולק, דכיון שתוספת נר לאשה ששכחה אינו אלא חומרא רחוקה, יש לסמוך על כך שהדליקה את אור החשמל, כיון שיוצאים ידי חובה באור החשמל, וברכות אינן מעכבות. ומשמע מדבריו דהיינו דוקא באופן שהודלק אור החשמל לשם נר שבת, או על כל פנים כשהודלק לכבוד שבת. (ודלא כאבני ישפיה שהביא שם בהמשך דבריו). ומכל מקום אף כשלא הדליק החשמל לכבוד שבת, כשיש צירוף נוסף להקל, יש לסמוך על סברת האומרים שבכל ענין בהיה אור החשמל דולק אינה צריכה להוסיף ...]".

ה. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. אם הדליק החשמל לכבוד שבת, לא קנסינן ליה – הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ד' הע' ל"ח, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ס"ב, "שדי בזה לענין הקנס כיון דלא בטלה עיקר מצות נר שבת, ודוקא כשהדליקה לכבוד שבת ולא כשהיה דלוק בסתם מבעו"י, או שלא לכבוד שבת").
 2. מיקל – הגריש"א זצ"ל (אבני ישפיה ח"א סי' נ"ה ענף ו' ד"ה וגאון, "שאם היה החשמל דלוק אע"פ שלא הדליקה נרות אין לקונסה כיון שבפועל היה שם אור").
- א) הגריש"א זצ"ל (מלכים אמניך פרק ג' הע' ה') – "והנה מעשה באשה ששכחה להדליק נר שבת בזמן, אולם הפעילה לפני כן שעון שבת, והוא הפעיל מעצמו באופן אוטומטי את התאורה לכבוד שבת. התעוררה שאלה אם יש לקנסה להדליק כל חייה נר

נוסף, שהרי למעשה לא הדליקה, וצידד בני הרב אברהם יעקב שליט"א שאין לקנסה, מאחר שיש כאן מצידה הכנה לקיום המצוה של ההדלקה. כי במציאות נדלק האור לשבת, והסכים לדבר מו"ח (שליט"א) [זצ"ל].

1. מראי מקומות – חיי הלוי (ח"ה סי' י"ח אות ג').
1. מלמד להועיל (או"ח סי' מ"ו), הו"ד בששכ"ה (פרק מ"ג הע' ל' [לשונו מובא לקמן], הע' ל"ד) – "דבר פשוט הוא שיוצאין בגאזפלאממען ידי מצות נר של שבת וכמו שפי' בשו"ת בית יצחק ח"ד כרך א' סי' ק"כ אות ה' דיכולין לברך בגאזליכט וכן בעלעקטריש ליכט להדליק נר של שבת וכ"פ בס' משנה ברורה בסי' רס"ד. וכן פשוט שאם אחר מדליק בשבילה שא"צ להוסיף וכמ"ש בס' תורת שבת סי' רס"ג ס"ק ב'. אמנם לפי דעת האשל אברהם סק"ג אף בשכחה נר אחד ממה שהיתה רגילה צריכה להוסיף, וא"כ כיון שגם מקודם זה היו רגילין להדליק ד' גאזלאמפען וגם שתי נרות, אף שיוצאין בגאז - פלאממען לחוד מ"מ לא גרע משכחה ממה שהיתה רגילה, אך דברי הא"א אינם מוכרחין וכבר חולק עליהם בס' משנה ברורה ועיין גם בשו"ת מור ואהלות הובא בס' ארחות חיים סי' רס"ג אות ב'. ונראה שאם ע"י הוספת נר אחד יהי' קצת ערוב בשלחן כגון שיש להם ב' לייכטער של כסף שוים ואם יוסיפו עוד לייכטער אחד שאינו של כסף או שאינו מכוון עם השניים יהי' אינו נאה ליופי הידור השלחן, אזי יכולין להקל בענין דידן או שתוסיף רק בגודל הנרות או שתתן שוה של נר הנוסף לקופת חלה (חלה - ביכסע), ורק אם אינו מערבב כלל מהיות טוב תחמיר עפ"י דעת הפמ"ג להוסיף עוד נר, ופטור בלא כלום א"א משום שעכ"פ פשעה האשה ששכחה להדליק ולא ברכה על הנרות".
2. אבני ישפה (ח"א סי' נ"ה) – "ומכ"ז נראה, שלדעת הרבה פוסקים אם לא הדליקה החשמל או הנרות בעצמה, ועכ"פ אם לא שלחה את בעלה להדליק במקומה, שפיר יש לקנוס אותה, ולכל הפחות תוסיף בגודל הנרות".
3. ששכ"ה (פרק מ"ג הע' ל') – "ויל"ע אם הדליקו מאור החשמל לכבוד שבת (או אפי' לא לכבוד שבת, והטעם כי המקום ההוא מואר ואין חשש שמא יכשל בעץ ובאבן) בחדר שאוכלים בו והאשה שכחה להדליק נרות שבת, כפי שהיא רגילה, אי קנסינן לה, ועיין שו"ת מלמד להועיל או"ח סי' מו, דלפטור בלא כלום אי אפשר, משום דעכ"פ פשעה האשה ששכחה להדליק ולא בירכה על הנרות".
- ששכ"ה (פרק מ"ג הע' כ"ח) – "ועוי"ל דלפי דברינו להלן הערה ל', שגם אם לא הדליקה נרות שבת, אם המקום היה מואר, י"ל דלא קנסינן לה, וודאי דלא מצוי שיאכל בחשיכה".
4. הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ב' אייר תשס"ו) – "שאלה: אשה ששכחה להדליק נרות שבת אבל יש חשמל דלוק בבית האם קנסינן לה. תשובה: כן".
- הגר"א נבנצל שליט"א (מציון תצא תורה ח"ב, כת"י) – "שאלה: אשה שהיתה עייפה מאוד והלכה לישן ולא קמה עד אחרי השקיעה ומשום כך לא הספיקה להדליק נרות לשבת, האם יש לה קנס להוסיף נר כל ימיה, והאם יש חילוק אם זה היתה השבת הראשונה אחרי החתונה, ומה הדין בכל הנ"ל אם האור חשמל היה דלוק האם זה עוזר בדיעבד. תשובה: לכאורה צריכה קנס".

ח איש ששכח להדליק.

א. מיקל: אין קנס.

1. שיח יצחק (סוף סי' קל"ה) – "עוד צל"ע, אם גם באיש המדליק נאמר דין זה, ואף שנקט רמ"א האשה ששכחה, אין לדייק שדוקא לגבי אשה נאמר, די"ל לפי שהוא מצוה שלה לפי שמצויה בבית. ומאירי בשבת דף כ"ג [ע"ב ד"ה מי] מביא יש מפרשים, נר חנוכה ונר שבת, נר שבת קודם, משום שלום ביתו, שפי' שלום ביתו מצד אשתו שמצוה מסורה לה, ע"ב. אמנם י"ל שדוקא לגבי אשה נאמר זאת, מטעם חיובה בהדלקה שהביא הטור [סי' רס"ג], לפי שהיא כבתה נרו של עולם, (וחידוש שלא הביא המחבר בסי' זה טעמיה דטור ממדרש, והביא רק דברי הרמב"ם [פ"ה משבת ה"ג], לפי שאשה מצויה בבית), אולם באיש ששכח באמת, לא קנסוהו להוסיף, והא דרמ"א סי' תר"י [ס"ד], שמי שכחה נרו ביו"כ, יקבל עליו שלעולם לא יכבה נר יו"כ שלו, אינו ענין לזה, דהתם מטעם דהנר מכוון בעדו, ויש חשש איתרע מזליה, לזאת צריך להזהר בזה מכאן והלאה".
2. באר משה (ח"ח סי' ס"ג אות א') – "ואם הבעל שכח מלהדליק נר או נרות כי היא לא היתה בביתה אין מחייבין אותה להוסיף מעתה כי לא שייך בכה"ג עיקר טעם הקנס הנ"ל, ולא כהרבה טועים בזה לומר שגם בכה"ג תוסיף נר, והוא טעות גמור בלא שום יסוד בהלכה".
3. הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' של"ח אות ט"ו, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ס"ג) – "קנס על הדלקת נרות נאמר רק באשה ולא באיש".
- הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק א' הע' י"ח) – "דדוקא נשים נהגו בקנס זה ולא אנשים".
4. עי' רבבות אפרים (ח"ח סי' קכ"ג ד"ה ובהערה) – "וחשבתי דמדוע נקנס את האשה עבור בעלה ובודאי לא קנסינן אותה, והאיש יתכן דגם כן לא קנסינן אותו כי כל זה קנס מחכמים והם קנסו את האשה ולא את האיש וע"כ הבו דלא להוסיף עליה, ועיין בזה".
5. שבט הלוי (מבית לוי ח"א עמ' ל"ב הע' י').
6. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' הע' כ') – "שרק הנשים נהגו כן, אבל איש שמדליק נרות בכל שבוע, כגון שדר לבדו ואין לו אשה, אם שכח פעם אחת להדליק אין מוסיף עוד נר להבא".
7. הגר"ח שליט"א (שבת לישראל עמ' תע"ד אות ל"ב) – "בחור ששכח ולא הדליק נר שבת במקום שהיה חייב האם צריך להוסיף כל ימיו עוד נר כמ"ש רמ"א רס"י רס"ג. תשובה: א"צ שהמנהג רק על נשים".
- הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' קכ"ז) – "שאלה: כ' הרמ"א (שם ס"א): האשה שהיתה רגילה להדליק ב' נרות ושכחה פעם אחת להדליק, מדלקת כל ימיה ג' נרות, עכ"ל. יל"ע מה דין האיש ששכח ולא הדליק (כגון יולדת בשבת ראשונה שהבעל מדליק, או בחור או אלמן וכדו'), האם ג"כ קנסו אותו להוסיף עוד נר א' על נרותיו, או שקנס זה נהגו בו רק הנשים מפני

שהם מוזהרות על הדה"נ יותר, וצ"ע. תשובה: לא מצינו [ובע"פ א"ל דכיון שהאשה מצווה יותר על הדה"נ, לכן קנסו הנשים יותר].

הגר"ח"ק שליט"א (אהל יעקב) – "שאלה: איש ששכח להדליק נר שבת כגון שאשתו היתה מדלקת מחוץ לבית וכדומה האם צריך להוסיף נר משום קנס לשבתות הבאות. תשובה: לא".

ע"י הגר"ח"ק שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רנ"ד, עמ' פ"ז) – "בחורים שדירים בדירה אחת ובכל שבת אחד מהם מדליק הנרות, אם אירע ששכח אחד מהם להדליק, האם צריך להוסיף עוד נר משום קנס כשהוא מדליק מכאן ולהבא או לא. תשובה: יתכן שקנס נהגו אצל נשים ולא אצל אנשים".

8. נטעי גבריאל (יו"ט ח"ב פרק י"ד סעי' ה').

9. הלכה ברורה (סעי' כ"א, חט"ו עמ' קפ"ח).

ב. מחמיר, יש קנס.

1. הגר"א ו**בנצל שליט"א** (אסיפת יצחק ט' שבט תשס"ז) – "שאלה: בחורים שדירים בדירה ואחד מהם מדליק נרות בכל שבת, אם שכח, האם צריך להוסיף נר משום קנס. תשובה: לכאורה כן".

2. שבט הקהתי (ח"ה סי' רס"ו) – "אם הבחור לא היה אונס אלא ששכח חייב להוסיף עוד נר".

ג. מראי מקומות – פסקי תשובות (דפו"ח הע' ל"ה).

1. ששכ"ה (פרק מ"ג הע' ל"ה) – "ויל"ע באיש הרגיל להדליק, וכדלהלן סעי' ז, ושכח, אי קנסינן ליה כמו האשה, דאולי רק באשה קנסינן, מכיון שהנשים מוזהרות במצוה זו יותר, וכדלהלן סעי' ו. ואם נאמר שגם קנסו את האיש, אי קנסו דוקא בשבתות אלה שהוא מדליק, או קנסו גם את אשתו כשהיא מדליקה".

2. נשמת שבת (סי' רס"ג אות תמ"א) – "ונראה האיש שלא הדליק בשעה שאשתי היתה יולדת (כשאכל בבית הוריו וישן בביתו) אף שהיה מחוייב להדליק מ"מ היות שהרבה בני"א (שלא למדו) לא סלקא דעתיה להו שבכה"ג מוטל עליהם חובת הדלקה, על כן בכל אופן אינן צריכין להוסיף, דלא בא מחמת התרשלות אלא מחמת חסרון ידיעה".

ט [אין לו מה יאכל - סעיף ב']

א. **אם מוכר כסות בשביל הדלקת נרות שבת: כמו שמוכר כסות בשביל הדלקת נרות חנוכה.**

1. ע"י סי' תרע"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ב. חוזר על הפתחים במקום שלא צריך הנרות בשביל עונג שבת - כגון שיש חשמל, או שלא אוכל בביתו, או שאכל ביום, וכדו'.

1. אינו חייב לחזור על הפתחים בשביל נרות שבת – קצות השלחן (סי' ע"ד ס"ק ז', "ומי שרוצה לקבל שבת מבעו"י ולקדש ולאכול מבעו"י כמבואר בסי' רס"ז, שאז אינו צריך לאור הנר אינו חייב לחזור על הפתחים לצורך הנר, הגם דחייב להדליק נר שלא יכשל בעץ וכיוצא, דהחויב לחזור על הפתחים מבואר שם לפי שהנר בכלל עונג סעודת הלילה ודינו כסעודת הלילה, וממילא דשלא לצורך הסעודה אינו חייב לחזור על הפתחים").

י [אשה מדליקה - סעיף ג']

א. טעמים.

1. מפני שמצויות בבית ועוסקות בצרכי הבית – רמב"ם (פרק ה' הל' ג', "ונשים מצוות על דבר זה יותר מן האנשים לפי שהן מצויות בביתם והן העוסקות במלאכת הבית"), מחבר (סעי' ג').

א) גר"ז (קונ"א ס"ק ב') – "דהא ודאי האשה אינה אלא שלוחו של הבעל, כמ"ש העולת שבת בס"ג, וכן בדין, דעיקר הטלת שלום בבית עליה ידידיה רמיה שהוא הבעל הבית, ועוד שהיא בכלל בני ביתו".

2. [גם] מפני שכבתה נרו של עולם, שגרמה מיתה לאדם הראשון – טור (סעי' ה', ג' (ב)), לבוש (סעי' ג'), מ"ב (ס"ק י"ב).

3. הגר"ח"ש וצ"ח (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק י"ב) – "יש לדון אם קדימת האשה, זכות היא לה ואם מוחלת רשאה, או שהוא חיוב דרבנן שהאשה תדליק, ולכאורה לפי טעם דכבתה נרו של עולם הו"ל זכות, אבל לטעם דמצויות בבית, נראה שזה חיוב עליה, ונראה דהיא מחויבת מן הדין, אלא יש לה זכות לוותר, וע' בכה"ח סק"ב דבודאי זכותה היא".

ב. **טוב שהאיש יתקן הנרות** – מג"א (ס"ק ז', "ומ"מ האיש יתקן הנרות (כתבים)"), גר"ז (סעי' ה', "טוב שהוא יתעסק בתיקון הפתילות והנרות וגם ידליק בשאר חדרים שאין אשה מדלקת שם"), שלחן שלמה (סעי' ב'), קיצור שו"ע (סי' ע"ה סעי' ה', לשונו מובא לקמן), מ"ב (ס"ק י"ב), בן איש חי (שנה ב' פר' נח סעי' ו'), ברכת הבית (שער מ"ה סעי' א'), קצות השלחן (סי' ע"ד סעי' ד'), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ח', סעי' ט"ו), פוסקים.

1. רע"א (שבת דף לא:) – "ובהדלקת הנר. הא דלא תני סתם ובנר כמו דתני ובחלה ולא תני ובהפרשת חלה. התנא רצה לרמז למה דאיתא בתקוני זהר שבעה"ב יתקן את הנרות ואשתו תדליק משום הכי תני ובהדלקת הנר לומר דתיקון לאו עלה רמי".

2. **להבה הפתילה על השלהבת קודם שידליקנה**, כדי שתהיה מחורכת ותדליק יפה - ע"י האיש, או ע"י האשה.

א) ע"י סי' רס"ד סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.

ג. אם קדם האיש והדליק.

1. מחמיר: חייב לשלם לה כדין חוטף מצוה, דמשלם עשרה זהובים.

א) יעב"ץ (סידור, עמודי שמים סוף עמ' של"ו-א' אות כ"ד) – "שאם קדם הבעל והדליק צריך לשלם לה שכר מצוה וברכה עשרה זהובים".

2. מיקל: אין לאשתו עליו אלא תרעומת.

(א) מחזיק ברכה (ס"ק ג') – "אם קדם האיש והדליק אין לאשתו עליו אלא תרעומת אבל פשיטא שאינו חייב לשלם לה כדין חוטף מצוה דמשלם עשרה זהובים. דכיון דהמצוה מוטלת עליו נמי והבית והנר שלו מהיכא תיתי לשלם והוצרכתי לזה מפני שראיתי בספר משנה לחם להרב יעב"ץ מסכת חלה (פרק ב' משנה ג') שכתב שאם קדם הבעל והפריש חלה מחויב לתת לאשתו שכר מצוה וברכה עשרה זהובים כדין חוטף מצוה מחברו ע"ש. ואין דבריו מחוורין כי יען שהאשה מצויה בבית לכן היא על הרוב מפרשת כי אין האיש בביתו ולכך נתיחדה לה המצוה וגם שהוא תיקון לה שפגמה בחלתו של עולם וכן בנר שבת. אבל מהיכא תיתי שהבעל שהכל שלו אם קדם והפריש חלה או הדליק נר שחייב לשלם לאשתו שכר מצוה. ותו דמדמה דין זה לדין חבל באשתו בא"ה סימן פ"ג דמשלם לה הכל ומלבד דהתם במחלקת היא שנויה כמבואר שם הכא אף למ"ד התם דחבל בה משלם לה הכל יש לחלק ביניהם ודוק".

(ב) כה"ח (ס"ק כ"ב) – "מחזיק ברכה".

(ג) חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' קס"ג הע' ב', ע"י יביע אומר ח"ט סי' ק"ג אות י') – "החיד"א ... והסכים עמו בשו"ת מעשה אברהם ... וכן עיקר".

(ד) הלכה ברורה (בה"ל אות ל"ג, חט"ו עמ' ר') – "יעב"ץ ... ולעומתם כמה אחרונים הסכימו בזה לדברי החיד"א".

3. מראי מקומות – פתח הדביר (ס"ק ד').

(א) הגר"ח שליט"א (אשיחה עמ' שט"ו) – "חטף הבעל לאשה מצות הדלקת נרות שבת קודש והדליק הנרות האם חייב בעשרה זהובים כדין החוטף מצוה לחברו שמשלם לו עשרה זהובים. תשובה: אולי".

ד. אם האשה אינה בבית, מי ידליק את הנרות - הבעל או הבת.

1. בנות הבית הגדולות קודמת.

(א) הגר"ש א"צ"ל (שבות יצחק ח"ח ריש עמ' ק"מ, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ג') – "דבזמן שהאשה נמצאת חוץ לביתה או שאינה יכולה להדליק, אם יש לו בת גדולה בבית היא מדליקה. ואם בתו הנשואה מתארכת אצלו ידליקו שניהם, קודם הוא ואח"כ בתו".

(ב) הגר"ש דבליצקי א"צ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז ריש עמ' כ"א) – "דאם האשה אינה בבית בשבת, רק הבעל ובנותיו נמצאים בבית, עדיף שבת גדולה תדליק את הנרות שבת".

(ג) חוט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז ריש עמ' כ"א) – "ולמעשה שמעתי מפי הגאון בעל החוט שני שליט"א דהבת תדליק את הנרות".

ע"י חוט שני (ח"ד עמ' ס"ג) – "יולדת הנמצאת בבית חולים וכיוצא ב, ובביתה נשארו בעלה וגם בנותיהם הגדולות. יש להסתפק מי ידליק בביתם, אם בעלה כיון דהמצוה מוטלת עליו ומצוה בו יותר מבשלוחו, וכשאשתו מדלקת הוי משום דאשתו כגופו, או דעדיף דהבת הגדולה תדליק, דאף דהיא מדלקת מטעם שליחות, מכל מקום אפשר דכיון דשייך ביה גם טעמא ד'היא כבתה נרו של עולם', אפשר דעדיפא ממצוה בו יותר מבשלוחו".

2. הבעל.

(א) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' ו', הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' רס"א אות ה').

(ב) באר משה (ח"ח סי' ס"ז) – "נשאלתי כשהאם איננה בבית על שבת (או הוא אלמן ה'), ויש בבית בנות שהגיעו לפרקן (כי קטנה בודאי לא תדליק בעבור אביה), מי ידליק, האב או הבת היותר גדולה שבבית. השבתי, הדבר פשוט שהאב מדליק ומברך. ואם אחת מבנותי שכבר היתה לאיש בבית, הגם שהאב יכול לומר לה שתדליק היא לעצמה, עכ"ז נראה לי יותר שהאב ידליק על שולחן שאוכלים עליו, והבת תדליק במטבח. (קטנה עד י"ב שנים בודאי אינה יכולה להוציא גדולים יד"ח). הדבר פשוט שעל האב להדליק נרות שבת, דהלא מעיקר הדין מצות הדלקת נרות על הבעל כמו על האשה, רק מצוה זו נמסרה להאשה עפ"י תקנת חז"ל (עיין שבת דף לב ע"א רש"י ד"ה הריני), ועיין בשו"ע (סי' רס"ג ס"ג), לפי שהיא מצויה בבית, ומפני שעליה לתקן מה שקילקלה חוה שכבתה נרו של עולם, היינו של אדם הראשון בגדר נר ה' נשמת אדם (עיין מ"ב שם ס"ק י"ב). ומצוה שיהיה נר דולק בליל שבת משום כבוד שבת ועונג שבת ... ואם כן כשאין בעלת הבית בבית החיוב מוטל דוקא על הבעל הבית שהוא ידליק, וגם איננו נכון שימסור מצוה זו לבתה, הגם שהיא כבר גדולה, מאחר שמנהגינו שאין בנות פנוי' מדליקות, ואפילו בבתים שהבנות מדליקות גם כן עיקר החיוב על האב מוטל, והוא ידליק כשאין אשתו בבית. אבל בודאי אם היא רוצה מאוד והאב מסכים, יכול להניחה להדליק עם ברכה. אבל כשבתו הנשואה בבית כשאין האם בבית בליל שבת, אם האב רוצה למסור לה מצות ההדלקה הרשות בידו, אבל לדעתי איננו נכון כלל, דהלא ביטול ברכה בידו, דהלא הוא יוכל להדליק הנרות על השולחן במקום שאוכלים ויברך, ובתו יכולה להדליק במטבח ולברך, ולמה ימסור לבתו חלקו להדליק הנרות ולבטל ברכה ... ודע שהאשה יכולה לעת הצורך לומר לשליח שידליק בעבורה, והוי כאלו היא בעצמה הדליקתם (עיין בתשו' אלף לך שלה או"ח סי' ק"י), ובודאי נכון שיותר טוב וישר שתאמר לבעלה שידליק כשאי אפשר לה להדליק. וידועים דברי המ"ב (סי' רס"ב ס"ק י"א בשם החי"א) שאם הבעל רואה שאשתו מאחרת, ויש לחוש ששמא תדליק קצת אח"ז, הבעל מחויב להדליק כדי להצילה ממכשול, וגם אם יש חשש קטטה עם אשתו לא ישגיח ע"ז".

(ג) שרגא המאיר (ח"ו סי' קכ"ז אות ב') – "בענין הדלקת נר של שבת אם האשה איננה בביתה, אי הבעל ידליק הנר של שבת, או בנות בתולות גדולות שיש לו בבית. בודאי צריך הבעל לדלוך הנר של שבת, כי הוא בעל הבית, וכן נהג כ"ק אאמו"ר זצ"ל בעת שהיה אלמן ל"ע, אעפ"י שהיה לו בנות גדולות בבית, הדליק הוא בעצמו הנר של שבת, וכן נהגתי בעת שזו' הרבנית תחי' אינה בביתה, הנני מדליק הנר של שבת, אעפ"י שהיה לי מאז בנות גדולות בתולות שהי' יכולות להדליק, וטעמא דהעיקר חיוב על הבעל הבית, והבנות הם טפלים להבעל הבית, וע"כ המצוה להבעל הבית ולא להבנות".

שרגא המאיר (ח"ו סי' קל"ה אות א') – "בהדלקת נר של שבת הוא החיוב העיקרי על הבעל הבית [ע"ל לעיל סי' קכ"ז אות ב'], וחכמז"ל נתנו זה על אשתו כגופו משני טעמים, אבל שאר ב"ב הם טפלים להבעל הבית, לאב ואם, ועל כן אם אשתו בבית אז היא קודמת לבעלה, מכח הטעמים שאמרו חכמז"ל, המבוארים, ואם אין אשתו בבית אז הבעל הבית הוא העיקר, וע"כ הוא מדליק נר של שבת, וב"ב אפילו הבנות הם טפלים לו".

(ד) ששכ"ה (פרק מ"ג הע' מ"ו) – "ויש לעיין בכה"ג שאין האשה בבית, אם הבנות הגדולות שאינן נשואות מדליקות או הבעל ידליק בכה"ג, ומסתבר שהבעל הוא שידליק, כיון שמעיקר הדין החיוב מוטל עליו, ואשתו היא רק כשלוחו".

(ה) משנה הלכות (חי"ח סי' קס"ו, אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"א טור א' ד"ה וכן שמעתי) – "ומיהו לאחר העיון נראה דהבעל ידליק ולא הבת, ומעשה רב שכמה פעמים שהאשה איננה בבית והבעל מדליק, כגון יולדת וכיוצא בו שכתבו המפרשים (עיין משנ"ב סי' רס"ג ס"ק י"א מהמג"א סק"ו) דהבעל מדליק, ולא כתבו דאם יש לו בת שהיא תדליק. והטעם נראה, דבאמת מצות הדלקת נרות הוא על האיש, וכמו שאמרו להדיא (קידושין דף מ"א ע"א) מצוה בו יותר מבשלוחו. אלא שהנשים מזהירות בהם יותר מפני שמצויות בבית, או מטעם שהביא הטור שאשה מדלקת מפני שכבתה נרו של עולם ולכן עליה לתקן ולהדליק. ומהאי טעמא תקנו שאפילו אם ירצה הבעל להדליק בעצמו, האשה קודמת, [עיין ב"ח (סי' רס"ג ס"ב) ומג"א (סק"ו)]".

(ו) הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"א טור א' ד"ה וכן שמעתי) – "דאם האשה אינה בבית שהבעל ידליק את הנרות, אף שישנן בבית בנות גדולות שאינן נשואות".

(ז) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' י"ז) – "כשהאשה אינה בביתה בשבת, עדיף שידליק הבעל ולא הבנות, ואם רוצה לחנכן במצות הדלקה, רשאי".

(ח) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"א טור א' ד"ה וכן שמעתי) – "דאם האשה אינה בבית שהבעל ידליק את הנרות, אף שישנן בבית בנות גדולות שאינן נשואות".

(ט) נשמת שבת (סי' רס"ג אות שס"ג) – "האיש ידליק".

(י) הליכות ביתה (סי' י"ד סעי' ד') – "נהגו שאם האשה אינה בבית, מדליק הבעל, ואפילו אם ישנן בבית בנות גדולות שאינן נשואות".

(יא) פסקי תשובות (אות י' ד"ה וכן) – "ידליק הוא בברכה, ואף אם בביתו בנות בוגרות שאינן נשואות, עדיף שהוא ידליק בעצמו".
3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ו סי' קכ"ו אות א').

(א) עולת יצחק (ח"א סי' פ"א אות ב') – "הבת קודמת (אם היא גדולה דהיינו י"ב שנים ויום אחד) וכדקא חזינן דר' חנינא בן דוסא הניח לבתו שתדליק. וכן מסתבר הן לפי טעם המדרש שכיבתה נרו של עולם, הן לפי טעם הפשט שמצויות בבית ועוסקות בצרכי הבית, דלא שנא נשואה לא שנא פנויה. דמצד בעלות על הבית, אין לאשת בעל הבית זכות יותר מאשר בתה, דמה שקנתה אשה קנה בעלה, ואפ"ה היא קודמת. ודוחק לומר דכל זה אינו אלא משום דאשתו כגופו. וכן נראה סתמיות לשון הרמב"ם והש"ע סימן רס"ג סעיף ד' הנשים מזהירות בו יותר וכו'. וגם לפי טעם הזהיר פ"ר בראשית דף מ"ח ע"ב אתתא בעיא בחדוא וכו' לאדלקא בוצינא דשבת וכו' למזכי לבנין קדישין דיהון בוצינא דעלמא באורייתא ובדחלתא וכו' ע"ש, שגם פנויה אף שאינה בת בנים עדיין, מ"מ שפיר דמי על שם העתיד. שהרי לא מצינו שעקרה ואילונית וזקינה אינן קודמות לבעליהן. ולפ"ז ה"ה כשלא תהיה אשתו בביתו ותבוא אמו וכיוצא, דכולהו, טעמי איתניהו בה. אמנם מפשטות הפוסקים כשדנו לגבי יולדת אם ידליק הבעל כדלעיל, ולא הזכירו כלל חידוש בזה, משמע דבת מאן דכר שמה, ודוחק לומר שדיברו במי שאין לו עדיין בת גדולה ... וצ"ע לדינא".

(ב) הלכה ברורה (סעי' כ"ז, חט"ו עמ' קצ"ח) – "ואם נמצאת עמו בשבת בתו הנשואה, יש אומרים שידליק האיש תחילה במקום שאוכלים, ויברך על הדלקת הנרות, והבת הנשואה תדליק נרות בחדר המיוחד לה, ותברך שם. ואמרו"ר מרן זצ"ל בימי אלמנותו לא נהג להדליק בעצמו נרות שבת, וסמך על הדלקת אשה אחרת מבנות הבית, ואף על פי שהיתה נשואה".

ה. כשהורים אינם בבית, ונמצאים בנים ובנות - איזה מהם קודמת.

1. בנות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ה הע' ל"ד, שולחן שלמה ס"ק י"ד) – "כשאחים ואחיות לא נשואים האוכלים יחד בבית הוריהם, כאשר ההורים נמצאים בשבת חוץ לבית ... מסתבר דכמו שיש זכות קדימה לאשה נשואה, כך גם לבת בין הבנים, ומכל מקום בעינן דוקא בת שהגיע למצוות".

(ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ג').

(ג) חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' ר"ב ד"ה בנים) – "ומשפט הקדימה להדליק בברכה לבת הגדולה שבבנות, אם הגיעה למצוות, ואם לאו הגדול שבבנים ידליק בברכה".

(ד) הליכות ביתה (סי' י"ד סעי' ד').

(ה) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק א' הע' ז').

(ו) נשמת שבת (סי' רס"ג אות שס"ד) – "בתו תדליק".

(ז) אור יצחק (ח"א או"ח סי' פ"ד, ח"ב ענינים שונים סי' א' לסימן פ"ד) – "שאלת: בן ובת שנשארו לבד בביתם והם כבני י"ד שנים האם יש לבת קדימה לגבי הדלקת הנר ונטילת חלה. תשובה: לענ"ד הבת קודמת".

(ח) פסקי תשובות (דפו"ח, סוף אות י') – "ואם האב והאם נסעו מביתם לשבת, ונשארו בנים ובנות בבית, ואין שם אשה נשואה המדלקת נרות, יש זכות קדימה לבת (שהגיעה לגיל מצוות) להדליק נרות שבת".

(ט) הלכה ברורה (סוף סעי' כ"ז, חט"ו עמ' קצ"ט).

ו. יולדת שיורדת מהמטה.

1. יכול לברך.

(א) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' ד', רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רס"ג אות ד').

(ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' ד').

(ג) הגר"ש א"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' ק"מ הע' ג', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות נ"ח).

(ד) נשמת שבת (סי' רס"ג אות תכ"א) – "תוכל להדליק בעצמה".

2. מחמיר, דמסתמא אינה נקייה.

(א) ערה"ש (סעי' ז') – "דנדה יכולה לברך כמ"ש לעיל סי' פ"ח לבד יולדת בשבת ראשונה דמסתמא אינה נקייה יברך הבעל".

(ב) עי' ברכת הבית (שער מ"ה ס"ק א') – "וביולדת בשבת ראשונה שהכל יודעים שמלוכלכת בנדתה ג"כ איכא מפני הכבוד. וגם מפני שאינה יכולה לילך אל השלחן".

3. מראי מקומות – ציץ אליעזר (חט"ו סי' ל"ב אות ז'), רבבות אפרים (ח"ד סי' צ"ז אות צ"א), הלכה ברורה (סעי' ל"א, חט"ו עמ' ר"ג).

(א) ליקוטי מהרי"ח (התנהגות ער"ש) – "ועיין במג"א בשם מנהגים ומט"מ ושל"ה דאשה היולדות בשבת ראשונה הבעל מדליק ומברך ובבאה"ט כתב בשם כנה"ג להביא הנרות לפני היולדות ותדליק בעצמה וכ"כ בהגהות אמרי ברוך דאם אפשר להעמיד השלחן עם הנרות לפני הדליק בעצמה ע"ש".

(ב) חיי הלוי (ח"א סי' ל"ד אות ג') – "ומה שאומרים העולם שמוסיפין נר בשביל שהיולדת לא הדליקה בשבת הראשונה שלאחר הלידה וכמו שמוכא במג"א (סי' רס"ג ס"ק ו') לכא"ו אינו מוכן כיון דמה שלא הדליקה הי' באונס וגם בעצם הדבר יש מפקפקין לומר דאם יכולה האשה להדליק יש לה להדליק בעצמה וכמ"ש בבאר היטב (שם ס"ק ב') בשם הכנה"ג דיש להביא הנר לפני היולדת והיא תברך בעצמה וכ"כ בליקוטי מהרי"ח (שם) בשם הגהות אמרי ברוך והגם דיש נוהגים כן שלא תדליק האשה בשבת הראשונה אפילו כשתוכל בערוך השלחן (סי' רס"ג סעיף ז') וע"ע בספר פני שבת (עמוד קט"ו) מה שהביא בשם ספר תורת חיים, עכ"פ לפי הנוהגים כן וודאי אין לקנסה ע"ז".

יא] קדימות המצות.

א. בזמננו שיש אור חשמל: האם עדיין נר שבת קודם נר חנוכה.

1. עי' סי' תרע"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ב. הדר לבדו בבית: מי עדיף, נרות חנוכה או נרות שבת.

1. עי' סי' תרע"ח, לשיטות ומראי מקומות.

ג. מי שיש בביתו חשמל ואין לו כסף לקנות גם נרות וגם יין, אם יין לקידוש קודם.

1. יין קודם.

(א) אג"מ (או"ח ח"ה סי' כ' אות ל') – "דיש לעיין בזה"ז שאור הנרות ממש, לעניין הנאה מריבוי האורה דבא מהנרות, אין בזה כלום, אחרי שאיכא אור החשמל (העלעקטרע). שיש לידון בין בעצם חיוב הדלקת נרות, וכ"ש לעניין יום טוב. אך שלעניין עצם הדלקת הנרות אולי שייך לחייב בשביל מה שאירע שנתקלקלה מכונה הגדולה שנעשה שם עניין אור החשמל. ואף שאינו מצוי כלל, כיוון שעכ"פ איכא מציאות זה, יש לחייב שידליקו נרות. ואף אם מתחילה לא היו מחייבין להדליק בשביל דבר שלא מצוי כזה, אבל כיוון שכבר חייבו חכמים, מחמת שלא היה אור החשמל לתשמיש האורה, אין לפטור אף כשכבר משתמשין כל התשמישין לאור החשמל, כיוון שעדיין איכא חשש קטן. ולעניין כשאין ידו משגת לקנות נר לשבת ויין לקידוש, איתא בסימן רס"ג סעיף ג', דנר קודם, ואף לנר חנוכה קדים משום שלום הבית, נראה פשוט שבזמננו שאיכא נרות החשמל, אם איכא נר חשמל וחסר הנר לכבוד שבת שהאשה מדלקת ומברכת, ודאי יין לקידוש היום קדים. דבשביל חשש הרחוק דשמא תתקלקל המכונה שאינו מצוי כלל, אין להקדים, אף שנשאר החיוב איכא חילוק לעניין זה".

(ב) הגר"ש א"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' כ"ד ד"ה נמצא).

(ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות א' ד"ה והחשיבו, אות ט') – "ובזמננו כשיש אור החשמל ואין חשש 'שמא יכשל בעץ ואבן', שוב אין צריך לחזור על הפתחים בשביל נרות, ויין לקידוש היום קודם לנרות, כי יוכל בשעת הדחק לצאת ידי חובתו על ידי שידליק את אור החשמל לכבוד שבת קודש".

(ד) הלכה ברורה (סוף סעי' ל"ד, חט"ו עמ' רי"ד) – "שלדעת רבים מהפוסקים יוצאים ידי חובת הדלקת נרות שבת בנורות חשמל".

2. מראי מקומות – הגר"ש א"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ב').

יב] לא יקדים ולא יאחר - סעיף ד'.

שבת (דף כג:) – "תנינא, ובלבד שלא יקדים ושלא יאחר".

א. הדלקת נרות בעוד יום גדול.

1. מחמיר אא"כ ג"כ מקבל שבת מיד, [ויהיה מפלג המנחה] – מחבר (סעי' ד'), פוסקים.

2. משום שלא מינכרא – רש"י (דף כג: ד"ה שלא, "שלא יקדים. דלא מינכרא שהיא של שבת"), מחבר (סעי' ד', "לא יקדים למהר להדליקו בעוד היום גדול שאז אינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת").

ב. בזמן הזה: כשמדליקין נרות ניכר לכל שהוא לכבוד שבת.

1. מחמיר, אין לחלק.

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' הע' נ"ג) – "שאף בזמנינו שיש מאור החשמל והדלקת הנרות הוא רק לכבוד שבת, ומדליקין בפמוט מיוחד לשבת, מ"מ אסור להקדים, ולא אמרי' דבזה ניכר שהדלקה הוא לכבוד שבת, וכן אם האשה לובשת בגדי שבת לא

חשיב היכר לכבוד השבת, שזהו היכר צדדי ואינו כלום וכמש"כ לעיל, דאטו אם תלה מודעה אצל הנרות להודיע שהודלקו הנרות לכבוד שבת, האם נימא דמקרי ניכר שהודלקו לכבוד שבת, והרי תמיד מברכים בשעת הדלקה 'להדליק נר של שבת' ואי נימא דהיכר צדדי מהני, א"כ הברכה גופא הוא ההיכר שהודלקו לכבוד שבת, וע"כ דצריך להיות ניכר בעצם פעולת ההדלקה, ור"ל דסתם פעולות שעושה סמוך לשבת הם לכבוד השבת, וזהו היכר בעצם המעשה, ושום היכר צדדי לא מהני לזה וכמשנ"ת".

2. מיקל.

(א) עי' קנין תורה בהלכה (ח"ד סוף סי' כ"ה) – "רעק"א ... וממילא בזמנינו דבלא"ה יש עלעקטר המאיר בכל לילה וגם לשבת ומדליקין נרות לש"ק בפמוטות יפות מיוחדות לש"ק הרי חמיד ניכר היטב שהודלקו לש"ק אין לדקדק כ"כ רק לא להדליק כ"כ קודם".

(ב) עי' פסקי תשובות (דפו"ח אות ט"ו, הע' קל"ט) – "ויש מי שאומר שבזמננו שיש בכל בית אור החשמל, וכשמדליקין נרות ניכר לכל שהוא לכבוד שבת, יש מקום להקל לכתחילה להדליק נרות קודם הזמן הרגיל למי שחפיצה בכך, אם הוא לאחר פלג המנחה, ואפילו אין לה בזה צורך מיוחד, וגם יש מקום להקל לעשות תנאי שאינה מקבלת שבת בהדלקתה כשזקוקה מחמת צורך מצוה לעשות מלאכות של חול, ואפילו אין מי שיקבל שבת בשעת הדלקתה. [ע' בזה בשו"ת קנין תורה ח"ד סי' כ"ה, ס' פני שבת ח"א בירורים סי' י"ח]".

ג. מה הזמן.

1. אפילו אחר זמן מועט [כגון שצולה דג קטן, ח"י דקות].

(א) גר"ז (קונ"א ס"ק ב') – "ומה שכתב הש"ע מיד לאו דוקא תיכף ומיד אלא לאלתר, מכל מקום שיעור זה פחות הרבה מרביע שעה, כדמוכח משיעור מליחה שהוא כשיעור צלייה אף לחתיכה גדולה, וכאן היא שוהה בחופה הרבה".

(ב) קצות השולחן (סי' ע"ד ס"ק י"ז, ס"ק כ"ו) – "ומ"מ צריכה לקבל שבת אח"כ מיד דהיינו לערך עשרה מינוטעין אחר ההדלקה כמבואר בקו"א אות ב".

(ג) ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"א סוף אות ג') – "כדי לצלות דג קטן ושיעור זה הוא פחות הרבה מרביע שעה ... כפי האמור יש עצה שתדליק מפלג המנחה ובלי תנאי אך תחשוב שאת השבת היא מקבלת עם רדתה מהמכונת, ותכוון שיסיעה במהירות של עד כדי שיעור צליית דג קטן, שבודאי יש לכך זמן של משמונה עד עשרה רגעים. ובזמן זה אפשר להגיע ממרכז העיר לשם".

(ד) חובת הדר (מצות הדלקת נר שבת ויו"ט ס"ק מ"ו) – "הסועד עם בני ביתו בליל שבת אצל אביו או חמיו, וחוזר לביתו לישון, יש עליו חובת הדלקה בביתו, דלא עדיף מבעה"ב בשאר חדרים ואורח שיש לו חדר מיוחד, ומדינא צריך להדליק שם בברכה, והכי עדיף טפי. ויזהרו שלא להדליק כי אם בזמן הדלקה דהיינו מפלג המנחה (וזה מועיל אם מקבלת שבת היא או בעלה, מיד או תוך שיעור פחות מרביע שעה, עי' שו"ע הרב קו"א ס"ק ב' ובקצוה"ש), או תוך כשעה קודם שבת (ואז מועיל בדיעבד אפילו לא קבלו שבת בהדלקה ...)".

(ה) נשמת שבת (סי' רס"ג אות תס"ח) – "8-10 מינוט סמוך להדלקה".

(ו) ארחות שבת (פרק כ"ז הע' מ"ה) – "ועיי"ש עוד בגר"ז שכתב דמה שנתבאר בראשונים ובשו"ע שאם מקבל עליו שבת אחר הדלקה ה"ז מועיל שלא יחשב מקדים להדליק אין זה דוקא אם מקבל שבת בעת ההדלקה ממש, אלא אף אם עושה מלאכה במשך זמן מועט אחר ההדלקה [וכגון שצולה דג קטן] ואח"כ לאלתר מקבל שבת ה"ז מותר, שגם בזה ניכר הדבר שהנרות הודלקו לצורך שבת".

ד. בדיעבד: אם הדליק לכבוד שבת [ואחר פלג המנחה] בלי קבלת שבת.

1. מחמיר, צריך לכבותו ולחזור ולהדליקו לצורך שבת.

(א) דרך החיים (זמן הדלקת נרות אות ג') – "ואם הדליקה מפלג המנחה ואילך קודם שיעור תוס' שבת הנזכר בסעיף ב' והתנית שאינה מקבלת שבת בהדלקה צריכה קודם הלילה לכבותם ולהדליק פעם שנית ולברך (וראיה מהתוס' שבת דכ"ה ע"ב ד"ה חובה שהזכירו בשם ר"ת דאם היה הנר דלוק מבעוד יום צריך לכבותו ולהדליק שנית מהא דאיתא התם ובלבד שלא יקדים ...)".

(ב) גר"ז (סעי' ו') – "ואם הדליק הנר בעוד היום גדול ולא קיבל עליו שבת מיד צריך לכבותו ולחזור ולהדליקו לצורך שבת כדי שתהיה ההדלקה עצמה ניכרת שהיא לכבוד השבת".

(ג) קצות השולחן (סי' ע"ד סעי' י"א, ס"ק כ"ח) – "אבל אם לא קיבל עליו שבת מיד צריך לכבותו ולחזור ולהדליקו לצורך שבת. [ולא הזכיר אדמו"ר ז"ל לחזור לברך על הדלקתו פעם ב' וכ"נ למעשה שיהזור וידליקו בלא ברכה, ועי' במשנ"ב ובה"ל ועי' בס' משמרת שלום מש"כ בזה]".

2. שפיר דמי.

(א) רע"א (על המחבר סעי' ד') – "אבל אם ההדלקה הי' לצורך שבת אלא שהדליק בעוד היום גדול א"צ לכבותו אלא לכתחילה לא ידליק כ"כ מקודם שאינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת אבל דיעבד ש"ד ומ"ש תוס' כדתני' ובלבד שלא יקדים היינו דמזה משמע דהמצוה אינה רק שיהיה לו בשבת נר דלוק אלא דמצות ההדלקה עצמו לצורך שבת ולכתחילה ראוי שיהא ניכר שההדלקה לכבוד שבת ולפ"ז תלוי הכל אם ההדלקה היא לצורך שבת או לא".

(ב) מ"ב (ס"ק כ', בה"ל ד"ה מבעוד) – "עיינ' במ"ב והוא מחדושי רע"א ואף שבעל דה"ח לא כתב כן מ"מ מסתבר טעמא כהגאון רע"א דלא יקדים היינו רק לכתחילה דומיא דלא יאחר דהוי רק לכתחילה ואם נרצה להחמיר לכבות ולחזור להדליק כדי שתהיה ההדלקה בזמנה ולא יעבור על לא יקדים יצא שכרו בהפסדו דתהיה ברכתו הראשונה לבטלה. וכ"ז כשהיה ההדלקה אחר פלג המנחה ...".

(ג) פרי יצחק (ח"ב סי' ח' ד"ה ומכל).

(ד) קנין תורה בהלכה (ח"ד סוף סי' כ"ה) – "רעק"א".

ה) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ל"ב) – "אע"ג שאין להקדים להדליק מבעוד היום גדול כשאנו מקבל שבת על ידי ההדלקה, בדיעבד אם עשה כן, יצא".
3. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ג הע' קל"ד), ארחות שבת (פרק כ"ז הע' ל"ט).

ה. אם יכול לאחר לקבל את השבת בהדלקה, ולא האשה המדליקה.

1. מיקל – גר"ז (סעי' י"א, קונ"א ס"ק ב', "תדליק ותברך ותתנה שאינה מקבלת שבת בהדלקה זו ומכל מקום אין לה להתנות תנאי זה אלא אם כן הבעל יקבל עליו שבת מיד סמוך להדלקתה דכיון שהיא אינה מקבלת לאלתר לאחר הדלקתה שצריכה לשהות הרבה בחפיפה או בלכתה לחופה אם כן אם גם הבעל לא יקבל לאלתר יצטרך לכבות הנר ולחזור ולהדליקו סמוך לקבלת שבת כמו שנתבאר למעלה ונמצא שבירכה לבטלה"), קצות השלחן (סי' ע"ד סעי' י"ד, ס"ק י"ז), הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"ז), ציץ אליעזר (חי"א סי' כ"א אות ג'), ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' כ"ד), נשמת שבת (סי' רס"ג אות שס"ב).
(א) אפילו אחד מבני הבית – ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' כ"ד).
(ב) רק בעלה – עי' ארחות שבת (פרק כ"ז הע' מ"ה, "עיינ בגר"ז סי' רס"ג סי"א שמחדש שאף באופן שהאשה מדליקה את הנרות בעוד היום גדול ואינה מקבלת עליה שבת ... ועיי"ש בקונ"א אות ב' שכתב דהטעם משום דכיון שעיקר מצות הדלקת הנרות מוטלת על האיש, והאשה אינה אלא שלוחו של הבעל, א"כ אם הוא מקבל שבת מיד מועילה לו הדלקתה ואין זה בגדר הקדמה, [ועיינ בספר שולחן שלמה סי' רס"ג אות י"ז שכך כתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל]. ומשמע בגר"ז הנ"ל דדוקא אם הבעל יקבל על עצמו שבת הרי זה מועיל כיון שעיקר המצוה מוטלת עליו, ולא אם אדם אחר מבני המשפחה יעשה זאת").
(ג) מראי מקומות – נשמת שבת (סי' רס"ג אות שס"ב, "צ"ע").
2. מראי מקומות – קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' כ"ה).

ו. מנהג ירושלים להדליק מ' דקות קודם שקיעה.

1. זה נכלל בהכלל של "סמוך לחשיכה", אז הרי ניכר שהדליק לכבוד שבת אף שלא קיבל שבת בהדלקה.
(א) מנחת יצחק (ח"ט סי' כ') – "אמנם בזה נראה בנוגע להמנהג בירושלים – שכל העיר מדליקין נרות ארבעים מינוטין לפני השקיעה, כדברי כהדר"ג מחו' שליט"א, כיון דמבואר בש"ע הטעם דלא יקדים שאז אינו ניכר שמדליקו לכבוד שבת כמבואר שם (ס"ד), א"כ כיון שכל העיר מדליקין אז הרי ניכר שהדליק לכבוד שבת אף שלא קיבל שבת בהדלקה ומותר להתפלל מנחה אח"כ".
(ב) הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"ז, מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ה אות ח') – "דהואיל וכלם נוהגים בירושלים להדליק ארבעים דקות לפני השקיעה, לכן גם לגבי אנשים אע"ג שמתמא אינם מקבלים שבת אפי"ה ה"ז חשיב כסמוך לחשיכה הואיל וכן המנהג".
(ג) הגרש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות א').
(ד) חובת הדר (מצות הדלקת נר שבת ויו"ט ס"ק מ"ו) – לשונו מובא לעיל.
ה) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ל"א) – "וכן כשהגיע זמן ההדלקה הנהוג בעיר אפי' אם הוא לפני חצי שעה קודם השקיעה [וכגון בירושלים עיה"ק שנוהגין להדליק נרות ארבעים מינוט קודם השקיעה] לא מקרי הקדמה, ויכול להדליק אז אף כשמתנה שאינו מקבל שבת בהדלקתו".
(ו) תשובות והנהגות (ח"ד סי' ס"א ד"ה ונראה) – "אמנם יש לחלק, ובירושלם דזמן השבת בכל העיר הוא מוקדם, ארבעים מינוט לפני השקיעה, א"כ ניכר הוא שזהו לכבוד שבת, כיון שזהו הזמן לכל אחד שמה, ובכה"ג אפילו עבדי מלאכה אח"כ מהני דהדליקו בזמן ויצאו כמו סמוך לשקיעה".
(ז) ארחות שבת (פרק כ"ז הע' מ"ד) – "ולא נתפרש בפוסקים מהו שיעור הזמן שיחשב שמדליק בעוד היום גדול, אמנם מסתבר לכאורה שאם מדליק בזמן הדלקת הנרות הנהוג באותו מקום הרי זה מותר אף כשלא מקבל עליו שבת, ואף בירושלים שנהגו להדליק ארבעים דקות לפני שקיעת החמה, דכיון שגם שאר בני אדם מדליקים עכשיו את הנרות הרי זה ניכר שגם הדלקתו היא לכבוד שבת אף שאינו מקבל עליו כעת את השבת".
2. אינו נכלל.
(א) עי' נשמת שבת (סי' רס"ג אות תס"ז) – "מנחת יצחק ... אבל נ"ל שלכתחילה אין לסמוך על זה, רק לקיים בפשטות דין השו"ע שהמקדים להדליק נרות שבת יקבל שבת עם ההדלקה".
(ב) הגר"ג אבערלאנדער (קובץ אור ישראל ח"ב עמ' קכ"ח ד"ה שנית).

ז. חפיפה ערב שבת.

1. עי' יו"ד סי' קצ"ט סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ח. היא קבלה עם ההדלקה, והמשפחה לא קבלה.

1. הדלקת נרות עולה גם להם – חוט שני (ח"ד עמ' ס' ד"ה המדלקת, "המדלקת נרות שבת ומקבלת ע"ע שבת בהדלקתה בזמן שעדיין הוא בכלל הקדמה, כגון קצת אחרי פלג המנחה, צ"ע אם בעלה או בני ביתה שפוטרתם ממצות הדלקת הנרות והם אינם עדיין מקבלים שבת בזמן שמדלקת, האם חשיב בכלל לא יקדים. ומסתברא דכיון דע"י קבלתה הוי הדלקה לכבוד שבת סגי אף להם ולא הוי בכלל לא יקדים").

ט. אם כבו הנרות מאליהם ועדיין לא קיבל שבת.

1. לחזור ולהדליק בברכה – ברכת הבית (שער מ"ה סעי' כ"ד), חוט שני (ח"ד עמ' נ"ט ד"ה ויש), פסקי תשובות (דפו"ח, אות כ').

- (א) נשאר אפילו אחד, לא לברך – ברכת הבית (שער מ"ה סעי' כ"ד), פסקי תשובות (דפו"ח אות כ'), הלכה ברורה (חט"ו שו"ת אוצרות יוסף סי' ג', לשונו מובא לקמן).
- (ב) אין לברך אם עדיין נשאר אור החשמל דולק, והדליקוהו לכבוד שבת.
- (1) הלכה ברורה (חט"ו שו"ת אוצרות יוסף סי' ג') – "ואם בשעה שכבו הנרות היה אור החשמל דולק בבית, והדליקוהו לכבוד שבת, אין לחזור ולברך כשמדליקים את הנרות שכבו. וכן אם לא כבו כל הנרות ונשאר נר אחד דולק, אף על פי שראוי לחזור ולהדליק את הנרות שכבו, מכל מקום אין לברך שוב על הדלקתם. ולמנהג האשכנזים שהאשה מקבלת עליה שבת בהדלקת הנרות, ידליק את הנרות אחד מבני הבית שעדיין לא קיבל עליו שבת, ולא תדליק האשה שהדליקה ובירכה בפעם הראשונה".
2. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' ל"ז).

יג] ברכה: האם מברכין קודם ההדלקה או אחר ההדלקה - סעיף ה'.

א. ראשונים.

1. מברכין קודם ההדלקה – רמב"ם (פרק ה' הל' א', "וחייב לברך קודם הדלקה").
2. מברכין אחר ההדלקה – עי' מהר"י ווייל (דיני והלכות סי' כ"ט), "מקצת נשים נוהגים שמדליקים הנרות ואח"כ משימים ידיהם פרושות נגד הנרות ואז מברכין ואח"כ מסלקים ידיהם הא דפורשי ידיהם כי היכי דליהוי עובר לעשייתם ולא רצו לברך קודם הדלקה דא"כ קבלו השבת ולא מצו תו לאדלוקי".

ב. בני אשכנז.

1. מברכין אחר ההדלקה – רמ"א (סעי' ה'), "יש מי שאומר שמברכין קודם ההדלקה, ויש מי שאומר שמברך אחר ההדלקה, וכדי שיהא עובר לעשייתו לא ינה ממנה עד לאחר הברכה, ומשימין היד לפני הנר אחר הדלקה ומברכין, ואח"כ מסלקין היד וזה מקרי עובר לעשייה, וכן המנהג", דרך החיים (זמן הדלקת נרות אות ז'), גר"ז (סעי' ח'), ח"א (כלל ה' סעי' י"א), קיצור שו"ע (סי' ע"ה סעי' ד'), קצות השלחן (סי' ע"ד סעי' ז'), שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"א עמ' ל"ו אות ב'), ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' ל'), נשמת שבת (סי' רס"ג אות שכ"ד).
 2. המקור לתנועות שהנשים מסבבות ידיהן כמ"פ עד שמכסות עיניהן.
- (א) דברי חכמים (אות רכ"ה) – "יש שנוהגות לסובב בידיהן על הנרות ג"פ לפני שמכסות עיניהן ומברכות על הנר וראיתי בספר מנהגים שאין מקור למנהג זה, האם ראוי לבטלו. תשובה: שמעתי מהפוסקים דמנהג ישראל תורה וע"כ מי שנוהגת כן אין למחות בידה. (ואחד שמע מהגר"ק קצת טעם בזה דמסתמא חושבות שבכך מזמינות את השבת לבא)".
- (ב) הגר"ש א"צ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ו', והמקור הוא הדברי חכמים לעיל) – "אך מנהג ישראל תורה, ומי שנוהגת כן אין למחות בידה".
- (ג) הגר"ח ק"שליט"א (לבנימין אמר עמ' ל"ה) – "ברמ"א נזכר שהאשה מכסה את עיניה אחרי ההדלקה עד אחר הברכה כדי שלא ליהנות, ויהיה עובר לעשייתן. מה המקור לתנועות שהנשים מסבבות ידיהן כמ"פ עד שמכסות עיניהן. תשובה: לא ראיתי".

ג. בני ספרד.

1. מברכין אחר ההדלקה.
- (א) חסד לאלפים (ס"ק ו') – "בשבת נוהגים לברך אחר ההדלקה וכדי שיהא עובר לעשייתו לא ינה ממנה עד לאחר הברכה, ומשימים היד לפני הנר אחר הדלקה ומברכין, ואחר כך מסלקין את היד וזה מקרי עובר, שאם תברך תחילה קיבלה שבת, ואסור להדליק".
- (ב) בן איש חי (שנה ב' פר' נח סעי' י'), תורה לשמה סי' ע"ח, מקבציאל שנה ב' פר' נח סעי' י"ד.
- בן איש חי (יין הטוב ח"א סי' ט"ד"ה ומ"ש, עמ' ל"ט) – "ובע"מ בגדאד לא נהגו כל הנשים בזה מנהג אחד, יש נהגו לברך קודם הדלקה ויש נהגו לברך אחר הדלקה, ויש כשהם מברכין מדליקין וגומרין הברכה והדלקה יחד כמ"ש הגראב"ד דשם מוהר"ר אלישע נסים דנגור בהגהותיו על הש"ע כ"י ורבו המדליקין ואח"כ מברכין משום שכך היה דורש ברבים רבינו מהר"ח כמ"ש בספרו בן א"ח".
- (ג) כה"ח (ס"ק ל"ד) – "נמצא דסדר הדלקה כך הוא ... ואח"כ תדליק תניח הפתילה בארץ ותשים ידיה כנגד שלהבת הנר באופן שלא תראה אותה או תעצום עיניה אם הם נרות רבים שלא יתכסו בכל היד ותברך להדליק נר של שבת ואח"כ תראה הנרות ותתפלל שיתן לה השי"ת בנים מאירים בתורה".
- (ד) שמש ומגן (ח"ב או"ח סי' ע"ב אות א', ח"ג או"ח סי' ס"ג אות ח', סי' ע"א, עי' תבואות שמש יו"ד סי' צ"ו ד"ה ואין זה) – "על הדלקת נרות שבת. מנהג נשי מרוקו לברך אחר ההדלקה".
2. מברכין קודם ההדלקה.
- (א) יביע אומר (ח"ב או"ח סי' ט"ז, ח"ו או"ח סי' מ"ח אות י"א, ח"ט או"ח סי' כ"ד, סי' ק"ח אות קכ"ב, ח"י סי' כ"א אות ד', יחזה דעת ח"א סוף סי' כ"ז, ח"ב סי' ל"ג, הליכות עולם ח"ג עמ' ל"ח, חזון עובדיה שבת ח"א עמ' קס"ה, קיצור שו"ע חזון עובדיה שבת ח"א עמ' נ"ט הע' כ"ט [לשונו מובא לקמן]) – "המורם מכל האמור שבין אנשים ובין נשים המדליקים נרות לכבוד שבת, צריכים לברך תחלה ואח"כ להדליק, וכדין שאר מצות שמברכים עליהם עובר לעשייתן. ואין כל הבדל בזה בין שבת ליו"ט, לדין דקבלנו הוראות מרן. ואף מי שנהג עד עתה לברך אחר ההדלקה בע"ש, והוא מבני הספרדים ועדות המזרח, שהולכים אחר הוראות מרן ז"ל, יש לו לשנות מנהגו ולהחזיר עטרה ליושנה, לברך ואח"כ להדליק. מכיון שלדעת רוב הפוסקים ומרן ז"ל המברך אחר ההדלקה הוי ברכה לבטלה. הנלע"ד כתבתי. ומ"מ על צד היותר טוב שבתנהג בפירוש שאינה מקבלת שבת עליה עד גמר ההדלקה. ודי בתנאי אחד לכל השנה. וכמ"ש כיו"ב מהר"ש דוראן בתשו', הובא בברכי יוסף (סי' רעט סק"ה). ע"ש".

(ב) ילקוט יוסף (סעי' ל"ג, ע"ש בהוספות סוף הספר) – "הברכה צריכה להיות 'קודם' ההדלקה, שאפילו לדעת האומרים שקבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות, אין האשה מקבלת שבת בברכתה בלבד, אלא עד שתסיים הדלקת כל הנרות שברצונה להדליק לכבוד שבת. וממילא דין הדלקת נרות בערב שבת ככל שאר המצוות שמברכים עליהם עובר לעשייתן. ואשה המברכת לאחר ההדלקה, נכנסת בספק ברכה לבטלה לדעת מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו. ואף שאחינו האשכנזים נוהגים כדברי הרמ"א לברך אחר הדלקת הנרות, מנהג הספרדים וכל עדות המזרח לברך קודם ההדלקה, ומנהגינו מיוסד על פי דעת הגאונים הרמב"ם ומרן השלחן ערוך. ואין לשנות מהמנהג. ועל הצד היותר טוב נכון שתעשה תנאי פעם אחת בשנה, שאינה מקבלת עליה את השבת בברכת הדלקת הנרות כמבואר להלן. ואין חילוק בכל זה בין איש לאשה, אלא שבאיש אין צריך להתנות".

3. מראי מקומות – הלכה ברורה (סעי' ע"ח, חט"ו עמ' שכ"ט).

א) מחבר (סעי' י') – "שאחר שברכו והדליקו הנרות..."

ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ח סעי' ג') – "אשה שנהגה לברך אחר ההדלקה, תמשיך כמנהגה, ואשה שנהגה לברך קודם ההדלקה, גם כן תמשיך כמנהגה. ומי שאין לה מנהג בזה, טוב שתברך תחילה ואחר כך תדליק".

ג) פסקי תשובות (דפו"ח, אות י"ח ד"ה ובקרב, הע' קס"ו) – "ובקרב קהילות הספרדים נחלקו המנהגים אם לנהוג כדברי הרמ"א, או כסתימת המחבר מברכת ואח"כ מדלקת. [במחזיק ברכה להחיד"א סק"ד ובחסל"א הכא להדליק ואח"כ לברך, וכ"ה בבן איש חי פ' נח אות ח', ובשו"ת יין הטוב סי' ט' שכן היה דורש ברבים, וכ"פ בכה"ח סקמ"ה. ובשו"ת אור לציון ח"ב פ"ח אות ג' שכן נוהגים הרבה קהילות ספרדים, אך מי שאין לה מסורת לנהוג כן תברך קודם ההדלקה, עיין שם. ובשו"ת יבי"א ח"ב סי' ט"ז שהנכון לספרדים לנהוג כהמחבר ולברך קודם (ושכ"כ בפשיטות במאמר מרדכי סק"ד ומהר"א מני זצ"ל (בזכרונות אליהו מע' נ' אות ו') שכן המנהג פשוט), והניף ידו שנית בח"ט סי' כ"ד שאף מי שנהגה להדליק קודם הברכה תשנה מנהגה. ובעולת יצחק סי' קס"ו אות ב' שמנהג יהודי תימן מאז ומקדם שהאשה מברכת קודם ההדלקה]".

יד] ביום טוב: האם מברכין קודם ההדלקה או אחר ההדלקה.

א. תברך קודם ההדלקה.

1. אשתו של הסמ"ע (הקדמה ליו"ד).

2. עולת שבת (ס"ק ב').

3. דגול מרבבה (על מג"א ס"ק י"ב) – "נ"ל להורות כאשת הגאון דרישה".

4. יוסף אומץ (יוזפא, סי' תשצ"ז) – "אפילו אשה המדלקת ביום טוב אומרת הברכה קודם ההדלקה ואין צריכה לאומרה אחר ההדלקה ובהקפת ידיה לפני הנרות כמו שצריכה לעשות בשבת כמו שכתבתי לעיל".

5. מחזיק ברכה (ס"ק ד') – "בסוף הדרישה י"ד בשם אמו ... שהדין דין אמת שהרי ...".

6. עי' ח"א (כלל ה' סעי' י"א, נשמת אדם ס"ק א') – "אבל ביום טוב נראה לי דראוי ונכון שילמד כל אדם לאשתו שתברך קודם הדלקה, רק כיון שאין חכמה לאשה לכן נוהגת לעולם לברך אחר ההדלקה (ובספר דגול מרבבה כתב ונראה לי להורות שביום טוב תברך קודם הדלקה כו' ע"ש)".

7. רע"א (על מג"א ס"ק י"ב) – "דלא חלקו חכמים כמ"ש סי' קנ"ח וכו'. לענ"ד דהא תינח להבה"ג דהדלקה הוי קבלת שבת ולהסוברים דאפי' תנאי לא מהני א"כ בשבת החיוב לברך אח"כ י"ל דלא חלקו חכמים אבל כיון דקיי"ל דלצורך מהני תנאי וע"כ דס"ל לעיקר כהפוסקים דתנאי מהני אלא דשלא לצורך חיישי' להפוסקים דלא מהני תנאי ומש"ה מברכים אחר הדלקה לחוש להחמיר להנך פוסקים וכמ"ש המג"א סק"כ וא"כ ל"ש לומר לא חלקו חכמים דהא לא תקנו חכמים מידי בשבת דמדינא גם בשבת מברכים תחלה ודו"ק ובעיקר הדין בשבת דאין מברכים קודם דהוי קבלה איני מבין דהא מדלקת כמה נרות ולא אמרינן דאחר הדלקת נר א' הוי קבלה ואיך מדלקת האחרים וע"כ דהקבלת שבת בגמר הדלקה א"כ פשיטא דהברכה לא עדיף מהתחלת הדלקה וצ"ע".

8. חת"ס (שבת דף כד:) – "ולפ"ז יש הוכחה ממשנתינו דמברכים עובר להדלקה ביום טוב מדפשיטא לן דזמן הדלקה בעי"ט היא מבע"י כדי שימצא נר דולק ושלחן ערוך וא"כ איך תנן אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב ש"מ דמברכין תחלה ברכת הדלקה בעי"ט וקיבלו ליו"ט וכו'".

9. שעת" (ס"ק י') – "ובדגול מרבבה הסכים להלכה דלא כהמג"א כיון שאין נוסח הברכה שוה שבשבת אומרת של שבת וביו"ט אומרת של יום טוב לא שייך לא פלוג ולכן אין ראייה מסי' קנ"ח דשם כן נוסח הברכה וכן מ"ש התוס' בטבילת גר כן הוא וסיים בה כנ"ל להורות כאשת הגאון דרישה והיא אשה אשר נשאה לבה בחכמה ע"ש וכן במחזיק ברכה הסכים לזה מטעם דכמה פוסקים ראשונים סוברים גם בטבילה לברך קודם ואף שנוהגים ע"פ בה"ג לברך אח"כ י"ל דהכי קיבלו דאף דבטלום לטבילותא טוב לברך בהיותו טהור אבל בזה טפי עדיף לברך ביום טוב קודם הדלקה ע"ש".

10. אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ה') – "כבר נהגו הנשים לברך ביו"ט הק' קודם הדלק' וכמ"ש הדו"פ בשם אמו ע"ה ודלא כמ"ש המג"א".

11. חסד לאלפים (ס"ק ו') – "ולכן ביי"ט תברך ואחר כך תדליק".

12. עי' מטה אפרים (סי' תרכ"ה סעי' ל"ג, אלף למטה ס"ק נ', סי' תקפ"א אלף למטה ס"ק מ') – "ומברכות תחלה ואח"כ מדלקת ואם נהגו להדליק תחלה ואח"כ לברך אין למחות בידה אך כבר נהגו הנשים רבות שלא להדליק נרות של יו"ט עד אחר ביאתם מבה"כ לביתם בודאי יש להם לברך תחלה ולהדליק אח"כ. [כן נראה פשוט דלא שייך בזה לא פלוג שהחילוק נראה לכל שמי שמדלקת אחר שכבר הוא לילה וכבר חל יו"ט אין שום טעם שלא לברך קודם עשיית המצוה כמו שאר המצוות, וגם ליכא למיטעי לעשות כן בשבת כיון שאין זמנם שוה שזה הדלקתו טרם יכנס איסור שבת, לכן יש למנוע הברכה תחלה משא"כ זמנו של זו שכבר נכנס יו"ט והברכה הוא על ההדלקה ביי"ט שמותרת שפיר מברכות תחלה ואין לחוש לטעות כלל]. אמנם יש להנהיג לנשים שידליקו טרם צאתם מביתם לבה"כ כמו בע"ש".

13. עי' מ"ב (ס"ק כ"ז) – "ודעת המ"א דלא פלוג אבל הרבה אחרונים ס"ל כמ"ש מתחלה".

14. ערה"ש (סעי' י"ג) – "ולפ"ז ביום טוב דמותר בהדלקה תברך מקודם כדי שתהא עובר לעשייתן ממש [דרישה] ויש מי שהשיג על זה משום לא פלוג [מג"א סקי"ב] וחלקו עליו רבים דהא שבת ויו"ט שני דברים הם וכן עיקר לדינא".
- ערה"ש (סי' תקי"ד סעי' י"ז) – "אין צריכות להדליק מקודם ולכסות עיניהם ולברך כבשבת דבשבת הוי הטעם משום דאחר הברכה הוי כקבלת שבת ולכן מדליקות מקודם וכדי שיהא עובר לעשייתן מכסות עיניהן אבל ביום טוב דהדלקה מותר טוב שיברכו קודם ההדלקה כדין עובר לעשייתן ממש [דרישה ופרישה בהקדמה]".
15. בן איש חי (שנה ב' פר' נח אות י', מקבציאל שנה ב' פר' נח סעי' י"ד) – "ודוקא בשבת כתבנו לברך אחר ההדלקה, אבל ביום טוב מברכין ואח"כ מדליקין. ומאחר דביו"ט מברכת ואח"כ מדלקת, **צריכה להזהר שלא תשיח** עד אחר גמר כל הנרות שמברכת עליהם, ואם שחה שלא מענין ההדלקה, אם עדיין לא הדליקה אפילו נר אחד, תחזור ותברך, ואם קודם ששחה הדליקה נר אחד מאלו הנרות שברכה עליהם, לא תחזור ותברך".
16. כה"ח (ס"ק מ"ג).
17. ברכת הבית (שער מ"ה סעי' כ"ו, ס"ק ל"ג) – "ביו"ט תברך ואחר כך תדליק".
18. אור לציון (ח"ב פרק י"ח הע' ג' ד"ה וכל, ח"ג פרק י"ח אות א') – "ויש לברך לפני ההדלקה. ואף הנוהגות לברך על נרות שבת לאחר ההדלקה יברכו בערב יום טוב לפני ההדלקה. ומי שנהגה בטעות לברך ביום טוב לאחר ההדלקה כמנהגה בערב שבת, תשנה מנהגה ותברך לפני ההדלקה".
19. חזון עובדיה (יו"ט עמ' ש"ה סעי' ג', הליכות עולם ח"ג עמ' ל"ח, יחזה דעת ח"א סוף סי' כ"ז).
20. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' מ"א, שבועות פרק י"א סעי' ט') – "וכן עיקר לדינא".
21. מועדים וזמנים (ח"ז סי' קי"ז) – "בהדלקה ביום טוב שמברכין ואחר כך מדליקין".
22. הל' יו"ט (ארטסקרול, עמ' ר"נ).

ב. אין לשנות, ותברך אחר ההדלקה.

1. מג"א (ס"ק י"ב) – "דאם תברך קבלה לשבת ואסור' להדליק וא"כ ביו"ט תברך ואח"כ תדליק כ"כ בסוף ס' הדרישה בא"ע בשם אמו אבל **אין חכמה לאשה** וכו' דלא חלקו חכמים כמ"ש סי' קנ"ח ע"ש וכ"כ התו' פסחים דף ז' ע"ב".
2. דרך החיים (זמן הדלקת נרות אות ז') – "כשתדליק צריכה לברך בא"י אמ"ה אקבמו' להדליק נר של שבת ובי"ט להדליק נר של יו"ט ומקודם תדליק ותשם ידה כנגד הנרות כדי שלא תהנה מהאור שלהם יתברך וזה מיקרי עוב' לעשייתן ובין בי"ט ובין בשבת תעשה כן (מ"א שם)".
3. עי' מהר"ם שיק (או"ח סוף סי' קי"ט) – "לפע"נ בדעת הרמ"א. אם אמנם המנהג הזה תימה בעיני ...".
4. גר"ז (סעי' ח') – "ואף ביום טוב מדליקין תחלה כדי שלא לחלק בברכה אחת לברך אותה פעמים קודם הדלקה ופעמים אחר כך".
5. קיצור שו"ע (סי' ע"ה סעי' ד') – "ומשום לא פלוג נוהגת כך גם ביום טוב".
6. שלחן שלמה (סעי' ד').

ג. אם מדליקה בלילה.

1. בודאי יש להם לברך תחלה ולהדליק אח"כ – מטה אפרים (סי' תרכ"ה סעי' ל"ג, אלף למטה ס"ק נ', סי' תקפ"א אלף למטה ס"ק מ', לשונו מובא לעיל), הו"ד בהל' יו"ט (ארטסקרול, פרק ל"ג סוף הע' כ"ו).
- ד. מראי מקומות – נזר ישראל (סי' מ"ה ח"א ס"ק י').
1. הגר"ש (צ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק ו' אות ב', עמ' ס"ז) – "תדליק את החשמל ואח"כ תברך ותכוין בברכתה על החשמל והנרות ואח"כ תדליק את הנרות".
2. פסקי תשובות (אות י"ח ד"ה ובנרות) – "ובנרות יום טוב שחל בחול גם בקרב קהילות האשכנזים רבים נוהגים לברך קודם ואח"כ להדליק, וכהכרעת המשנ"ב (סקכ"ז), ויש נוהגין כהמג"א (סקי"ב) ושו"ע הרב (סעי' ח') ודעימיה ותמיד מברכות לאחר ההדלקה משום 'לא פלוג', ונהרא נהרא ופשטיה".
- ה. איך נשים מברכים ביו"ט: לפי רע"א (ח"א סי' א') שאין מצות עונג וכבוד ביו"ט, ביחד אם המחבר שסבר מצות עשה שהזמן גרמא א"א לברך עליהם - עי' סי' תקי"ד סעי' י"א, לשיטות ומראי מקומות.

טו] איש שמברך, או אשה שמברך בתנאי - אם מברכין קודם ההדלקה או אח"כ.

א. תלוי במחלוקת דלעיל.

1. בה"ל (סעי' ה' ד"ה אחר) – "עיין במ"ב ואשה שמתנית שאינה מקבלת שבת בהדלקה או איש דקי"ל לקמן דאין צריך להתנות משמע בדה"ח דאפ"ה ידליקו ויפרסו ידיהם ואח"כ יברכו משום דלא פלוג וכדעת המ"א אבל מדברי הגאון רע"א בחדושו ומדברי ח"א מוכח דבזה יברכו ואח"כ ידליקו".
2. יש סוברים, שאצל יו"ט שהיא תברך אחר ההדלקה, משא"כ אם היא מקבל שבת בתנאי שתברך קודם ההדלקה [קיצור שו"ע].
3. יש סוברים להיפוך, שאצל יו"ט שהיא תברך קודם ההדלקה, משא"כ אם היא מקבל שבת בתנאי שתברך אחר ההדלקה [קובץ הלכות].

ב. יברך אחר ההדלקה.

1. דרך החיים (זמן הדלקת נרות אות ז', לשיטתיה) – "ואם האיש מדליק צריך ג"כ להדליק מקודם ולשום ידיו כנגד הנרות ולברך אף שהאיש מן הסתם אינו מקבל שבת בהדלקה והיה מותר להדליק אחר הברכה משום דלא פלוג רבנן כמו ב"ט".
2. עי' מהר"ם שיק (או"ח סי' קי"ט) – "דנראה מדברי הפוסקים דאין חילוק בין גברא לנשי. וגם מרמ"א עצמו שכ' דינו על לשון המחבר שכ' אחד האיש והאחד האשה וכו'. וא"כ ע"ז כ' הרמ"א דיני. וגם כ' לשון זכר שמברך וכו'. ונהי דלשון זכר קאי על המדליק מ"מ מזה נראה דאין חילוק. ומצד המנהג לעולם מדליק ואח"כ מברך ... אמנם המנהג הזה תימה בעיני ...".
3. נזר ישראל (סי' מ"ה ח"א ס"ק י"א).
4. ברכת הבית (שער מ"ה סעי' ג') – "ואפילו אם האיש מדליק ואינו מקבל שבת בהדלקה מ"מ מברך אחר ההדלקה משום לא פליג. מהר"ם שיק סי' קי"ט".
5. עי' קצות השלחן (סי' ע"ד ס"ק י"ט) – "ומסתימת ל' אדמו"ר ז"ל, משמע שגם איש המדליק יברך אחר ההדלקה".
6. הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק מ"ה) – "ולפ"ז כשהאשה אינה מקבלת שבת בהדלקתה (כגון כעצת המ"ב ססק"א), תברך קודם ההדלקה".
7. שבט הלוי (קובץ מבית לוי חי"א עמ' ל"ו אות ד') – "וידליק הנרות ואח"כ יברך".

ג. מברך קודם ההדלקה.

1. ח"א (כלל ה' סעי' י"א) – "ובשעת הצורך, תוכל להתנות שאינה מקבלת שבת בהדלקה זו, ואז תוכל לברך קודם הדלקה".
2. אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ה') – "ואני נהוג לברך קודם מה שאני מדליקם אחר כבייתם להבהבם כי כבר נהג הנשים לברך ביו"ט הק' קודם הדלק' ... וי"ל שגם המג"א יודה בזה".
3. קיצור שו"ע (סי' ע"ה סעי' ד') – "לשאר דבר נחוץ תוכל להתנות שאינה מקבלת שבת בהדלקה, ואז תוכל לברך קודם הדלקה".
4. ערה"ש (סעי' י"ג, לשיטתיה) – "ומ"מ איש כשמברך בע"ש מברך קודם ההדלקה ומכוין שלא לקבל שבת".
5. מנחת יצחק (קול התורה חמ"ב עמ' ט"ו אות ט').
6. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' כ"ו).

ד. מחלק בין אם האיש מברך (קודם ההדלקה), או אם האשה מברכת בתנאי (אחר ההדלקה).

1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות י"ד) – "אשה אפילו שמתנה, תברך אחר ההדלקה ככל שבת".
2. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק ב' הע' ע"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות כ') – "דאיש מברך קודם ההדלקה".
3. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' מ"ב) – "איש המדליק נרות מברך קודם ההדלקה, אבל אשה שמדלקת נרות שבת ומתנית שאינה מקבלת שבת בהדלקה, תברך אחר ההדלקה".
4. נשמת שבת (סי' רס"ג אות שנ"א) – "יברך מקודם ... ולהיפך אשה המדלקת נרות שבת אלא שמתנית שאינה מקבלת שבת בהדלקה שצריכה נמי (מצד המנהג) לברך אחר ההדלקה".
5. פסקי תשובות (אות י"ח ד"ה ואיש) – "איש המדליק נרות, המנהג הפשוט שמברך ואח"כ מדליק, כי הלא בסתמא אין חל עליו קבלת שבת בהדלקתו (וכדלקמיה אות ל"ג), אבל אשה אפילו עושה תנאי שאינה מקבלת שבת בהדלקתה, נהגין שמדלקת ואח"כ מברכת, משום 'לא פלוג'".

טז] נוסח הברכה.**א. שבת "קודש".**

1. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ב סי' קט"ו אות פ"ו, ח"ג סי' קס"ו, סוף סי' תקכ"ה), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק ה' הע' ב'), פסקי תשובות (דפו"ח הע' קמ"ב), הלכה ברורה (סעי' מ"ד, חט"ו עמ' רמ"ב).
- א) יביע אומר (ח"ב או"ח סי' ט"ז אות י"ח, חזון עובדיה שבת ח"א עמ' קע"ו ד"ה אמנם) – "והנה שמעתי באומרים לי שנהגו לברך אקב"ו להדליק נר של שבת קודש. ונסתפקתי אם חשוב הפסק כה"ג, כשיברכו ואח"כ ידליקו, שאז תיבת קודש מפסקת בין ברכה להדלקה. ונהי דבדיעבד נראה דלא חשיב הפסק, דהוי מעניינא של הברכה, ולא גרע מדין גביל לתורי. מ"מ לכתחילה היה נראה שיש לפקפק על זה, מכיון שכל הראשונים שהביאו נוסחת הברכה כ' להדליק נר של שבת. ומבואר בהגה (סימן קסז) דלכתחילה אין להפסיק בין ברכה למצוה אף בד' שהם מן הענין. ונזכרתי מד' הפתה"ד ח"ג (סי' רצח סוף סק"ב), שהביא להעיר כיו"ב על הש"צ שחזתמין בברכה אחרונה של ז' ברכות, משמח החתן עם הכלה ומצליח. שהרי בש"ס ובפוסקים לא נזכרה תיבת ומצליח, וא"כ הוי הפסק בין ברכה לשניה. ומסיק שכיון שהתוספת הזאת גלוית אל נוסח הברכה, אין בזה חשש הפסק. וכמ"ש מרן בתשו' שניתן רשות להוסיף תיבה או תיבות בנוסח שתקנו חז"ל, כל שהוא מענין הבר'. וה"נ תיבת ומצליח דהוי מענין הברכה, לא חשיב הפסק כלל, ואם לא השמיטוה לית לן בה. עכ"ד. והנה מ"ש בשם מרן בתשו', כן מבואר בחי' הרשב"א והרא"ה (ברכות יא). וכ"כ הריטב"א בהל' ברכות (פ"ו). ועוד. וכמ"ש לעיל (סי' יב אות יח). ועמ"ש בפתה"ד (ר"ס רצד). ע"ש. ולפ"ז כ"ש בנ"ד שתיבת קודש אינה אלא תוספת שבח לשבת, שאין לחוש בזה. ויש עוד לפלפל בזה. ואכמ"ל".

ב. להדליק נר "לכבוד" שבת.

1. מראי מקומות – אנציקלופדיה תלמודית (כרך כ"ז ערך כבוד שבת, טור י"ד הע' קפ"ז).

ג. כלה שמדליקה נרות בערב שבת בפעם הראשונה לאחר נישואיה, האם מברכת ברכת שהחיינו.

1. מברך שהחיינו.
- (א) יעב"ץ (בסידורו דיני הדלקת הנרות אות ל"ב, עמ' תקכ"ח) – "ונראה לי שבפעם ראשונה שמקיימין המצוה מברכין שהחיינו. והוא הדין לכל המצות כמו שכתבתי בחיבורי (מור וקציעה סימן רכ"ג) בס"ד".
2. לא לברך.

- (א) תשובה מאהבה (ח"ב סי' רל"ט) – "מה שהורה שתברך האשה שהחיינו בהדלקת נר שבת בפעם הראשונה שגה וטעה ...".
- (ב) פתח הדביר (סי' רס"ג ס"ק ז') – "תמהני טובא לפק"ד למה שראיתי להגאון הרב יעב"ץ ז"ל בסידור ...".
- (ג) נזר ישראל (סי' מ"ה ח"א ס"ק י').
- (ד) ציץ אליעזר (ח"ג סי' כ"ד) – "שמעיקרא דינא אין בכלל בשום גוונא להורות לאשה לברך שהחיינו בהדלקה ראשונה".
- (ה) משנה הלכות (ח"ז סי' ל"ח, פסקי משנה הלכות פרק י' סעי' כ"א) – "בענין שהחיינו באשה מדלקת נרות בפעם ראשונה שכתב היעב"ץ ז"ל שתברך שהחיינו אי יש לנהוג כותיה. כמדומה לי שאין העולם נוהגין כותיה".
- (ו) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ט"ז).
- (ז) יחווה דעת (ח"ב סי' ל"א, יביע אומר ח"ד סי' נ' אות ד', ח"ו סי' מ"ב אות ד', ח"ט סי' צ"ד אות כ"ו, חזון עובדיה שבת ח"א עמ' קע"ח, טהרת הבית ח"ב עמ' תקל"ה ד"ה ולפי) – "אין לכלה המדליקה את הנרות בערב שבת בפעם הראשונה לברך שהחיינו, שיש בזה איסור ברכה שאינה צריכה".
- (ח) הגר"ח ק"ש שליט"א (הליכות חיים ח"א אות ר"נ, סוף עמ' פ"ו) – "ראיתי שנחלקו הפוסקים בענין ברכת שהחיינו לאשה כשמדלקת נרות או טובלת בפעם הראשון בחייה, איך תנהוג למעשה בזה. תשובה: לא נוהגים לברך ועי' בה"ל סי' כ"ב ד"ה 'קנה וכו'".
- (ט) נשמת שבת (סי' רס"ג אות שנ"ב).
- (י) ילקוט יוסף (סעי' מ') – "כלה שמדליקה נרות בביתה בפעם הראשונה, אינה צריכה לברך 'שהחיינו'. שכל מצוה שאין קבוע לה זמן אין לברך עליה ברכת שהחיינו".
- (יא) הלכה ברורה (סעי' מ"ו, חט"ו עמ' רמ"ד).
3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ד סי' צ"ז אות צ"א ד"ה כלה), פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות ט"ז).
- (א) חת"ס (או"ח סי' נ"ה) – "י"ל דמנהג נשים בעירו שמברכים שהחיינו על טבילה ראשונה הורה גברא להן אחינוך כל מצות שהנשים רגילות בהם, והם בפרטות טבילה חלה והדלקה והיא מסתמא פוגעת בראשונה בטבילת מצוה".
- (ב) רוח חיים (סי' רכ"ג ס"ק ב') – "אשה הנשאת לא תברך שהחיינו בהדלקת נר של שבת ראשונה הרב כרם שלמה ז"ל ולי נראה דתעשה כענין הכותב ס"ת או מדפיס ספר או נכנס למרביץ תורה לו' שהחיינו על פרי חדש או מלבוש חדש ותכין גם לזה לצאת י"ח".
- (ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' כ"א) – "כלה המדליקה נרות פעם הראשונה, יש מי שאומר שיכולה לברך שהחיינו, ולמעשה אם רצונה לברך עדיף שתלבש בגד חדש קודם ההדלקה ותברך שהחיינו בגמר ההדלקה".
- (ד) ע"פ רוב, המנורתה הוה חדשה. אמנם הברכה הוא "הטוב והמטיב". עי' סי' רכ"ג, לשיטות ומראי מקומות.
- (ה) בעל שהדליקה פעם ראשונה – דברי שאול (יו"ד סי' ת' ד"ה עוד הי' שאשתי).

- ד. עמק הלכה (אביו של השל"ה, דיני ליל שבת אות נ"ד) – "כשאשה מדלקת את הנר בערב שבת תברך בידים נקיות".
1. וכן בכל ברכות - עי' סי' קפ"א, לשיטות ומראי מקומות.

- ה. יו"ט שני שחל בשבת: בן חוץ לארץ הסומך על שולחנו של בני אר"י, והבעל הבית מברך רק ברכה "להדליק נר של שבת".
1. עי' סי' תצ"ו, לשיטות ומראי מקומות.

יז] בחורים חוץ לביתם - סעיף ו'.א. יסודות: יש ב' חיובים.

1. חיוב גברא: משום כבוד שבת (כדמוכח מהרמ"א סעי' ד' [אם היה הנר דלוק], ומהמחבר סעי' ז' [שצריך להשתתף בפרוטה]).
- (א) אמנם, יכול לקיים ע"י אשתו (מחבר סעי' ו'), א"נ אם סומך על שלחנו (מ"ב ס"ק ל"ג), וכדו'.
2. חיוב הבית: משום שלום בית שלא יכשל (כדמוכח מהמחבר סעי' ו', בזמן שיש חדר מיוחד).
3. מראי מקומות – דברות משה (שבת פרק ב' סי' כ"ו הע' מ"ב), באר משה (ח"ה סי' קי"ג), ועוד.
- (א) אג"מ (מסורת משה ח"א או"ח אות ק"ל) – "דבעצם מסתמא סוברים שנת שבת אינו כחנוכה, אינו חובת הגוף, רק ענין מציאותי, שצריך להיות אור ...".
- (ב) חובת הדר (הע' י"ח) – "בהדלקת נר שבת יש חובת הבית וגם חובת הגוף (עי' לעיל סעיף א), חובת הבית חלה על כל מי שיש לו בית או חדר מיוחד לתשמישו, ואינה נפקעת כי אם בהדלקה שם על ידו או על ידי שלוחו, חובת הגוף חלה על כל אחד, ונפקעת על ידי הדלקה, או כבן בית אצל בעה"ב הנטפל אליו, או ע"י שיתוף בשמן".

ב. שלא יכשל: האם הוא מעיקר הדין.

1. אינו מעיקר הדין.

- (א) שבט הלוי (ח"א סי' נ"א אות א', סי' נ"ב אות א', ח"ג סי' כ"ד, קובץ מבית לוי ח"א עמ' ל"ז הע' ט') – "הנה עיקר חיוב זה להדליק גם בשאר חדרים אינו מוזכר לא בטור סי' רס"ג ולא בשו"ע, דמש"כ בשו"ע ...".

2. מעיקר הדין, ומברך, ולחזור ולהדליקה.
 (א) אז נדברו (ח"ג סי' ג', עי' ח"ה סי' ג' אות ד') – "אם הי' דלוק מע"ש לכבותה ולחזור ולהדליקה אפילו באופן שעיקר ההדלקה הוא רק משום שלו' בית".
 (ב) חוט שני (ח"ד עמ' נ"ה ד"ה והנה לענין).

ג. הגדר של חדר מיוחד: כשנכנס בעה"ב בדרך עראי.

1. אינו נחשב "חדר מיוחד".
 (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ח הע' ו') – "וחדר המיוחד לה זהו דוקא שנתנו לה חדר אחד שיהא מיוחד לה להשתמש בו ולא משתמשים בו אחרים כלל, אבל אם אחרים נכנסים בו לקחת בגדים וכדומה, אין זה נחשב חדר המיוחד לה".
 2. עדיין נחשב "חדר מיוחד".
 (א) חובת הדר (מצות הדלקת נר שבת ויו"ט הע' ל"ג) – "ומסתבר שלא בא לאפוקי כשבעה"ב נכנס לשם דרך ארעי או לכבוד האורח, כל זמן שאין לו שם תשמישים לצרכו לא מיקרי תשמיש דבעה"ב".
 (ב) שו"ע המקוצר (סי' נ"ז הע' מ"ז) – "וראיתי בספר אור לציון ... ולא הביא מקור לדבריו. ולענ"ד אין כן משמעות הפוסקים שכתבו בסתם חדר המיוחד לשינה, וכתבו זאת רק כלפי מקום אכילה, ור"ל שאין אף אחד משאר בני הבית ישן שם ...".
 (ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' מ"ט) – "גדר 'חדר מיוחד' - כל שהוא מיוחד לתשמישו של האורח ואין אחרים נכנסים שם אלא עראי בעלמא, הרי זה חדרו המיוחד לו ומוטל עליו לראות שיהא בו אור דלוק, וא"צ שיהא לו קנין בחדר אלא די במה שייחדו לשימוש, ואפי' אם החדר מיוחד לו רק לליל שבת דינא הכי".
 (ד) נשמת שבת (סי' רס"ג אות שצ"ד) – "מהו גדר חדר מיוחד ... כשמיוחד בשבילם לגמרי על ליל השבת באופן שאין ההורים משתמשים שם כלל, או כשהחדר מושכר להם ... מיהו נראה שאם בדרך כלל החדר מיוחד בשבילם אבל הבעה"ב נכנס לשם כהזדמנות כדי ליקח משם איזה חפץ דעדיין מיקרי חדר המיוחד להם (כיון שאין הבעה"ב עושה שם שימוש נמשכת) וכל שכן שאם קודם שירצה ליכנס לשם ינקש על הדלת (וכדומה)".

ד. חדר מיוחד לבני משפחה.

1. אינו נחשב "חדר מיוחד".
 (א) משנה הלכות (ח"ו סי' נ"ה ד"ה ומיהו) – "כתבו הפוסקים דמי שהוא סמוך על שלחן אביו ואמו אף שיש לו חדר בפ"ע הרי הוא נכלל בכלל המשפחה ואינו צריך להדליק נרות דהחוב על האב שיהיה לו נרות בכל החדרים שיש לו בהם תשמיש ואף שחדר זה מיוחד הוא לבנו פשוט שיהיה זה אינו שהאב אין לו רשות ליכנס שם ולא מושכר הוא לבנו אלא שכן הוא דרך האב ליחד לכל אחד מב"ב חדר מיוחד וכן עשה בבנו זה שייחד לו חדר אבל אכתי לא יצא חדר זה מרשותו והרי בכלל חדריו שאם משתמש בו חייב להדליק שם נר ויצא בברכת אשתו וכיון שבנו משתמש שם ג"כ יצא בברכת אמו והדלקתה. אבל אין החיוב על הבן דהוא נכלל בכלל המשפחה כולה ולא דוקא בבנו אלא כל מי שהוא סמוך על שלחן בעה"ב נמי נכלל בכלל בעה"ב ואינו צריך להשתתף בפרוטה".
 (ב) חובת הדר (מצות הדלקת נר שבת ויו"ט הע' ל"ג) – "ומ"מ נראה שחדרים המיוחדים לבני ביתו הקטנים שצרכיהם עליו אע"פ שאין לו תשמישים לצרכיו כי אם לצורך בניו הוי כתשמיש ידידיה".
 (ג) מנחת אשר (גולדברגר, סי' כ"ג) – "בבן אצל אביו לא עלה על דעת שום אדם שכל הבנים ידליקו בפני עצמם בברכה. והטעם הוא, הואיל והם שייכים להדלקת נר אמם ומשפחה אחת הם, הכי נמי ביש לו חדר מיוחד למה יצטרך להדליק בברכה ולא יהיה נפטר בברכת אמו כמו בבעל בברכת אשתו, ופוק חזו מאי עמא דבר דלא שמענו שינהגו כן, ומנהג ישראל תורה הוא".
 (ד) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' נ', הע' פ"ב) – "בנים ובנות המתגוררים בבית הוריהם ויש להם חדר שינה מיוחד, החיוב שיהא אור דלוק בחדרם מוטל על אביהם, ואפי' אם הם מדליקים אור בחדרם לכבוד שבת אינם יכולים לברך על ההדלקה. [שזה לא מקרי חדר מיוחד ואין דומה לאורח שמייחדים לו חדר לגמרי והוי כאילו הוא שלו ואין בעה"ב נכנס לשם בלי רשות או עכ"פ ארעי בעלמא, שבחדרי בניו אינו כן, ולכן מוטל החיוב על האב שהוא הבעה"ב, ועוד אפי' אם היה החיוב מוטל עליהם הרי כבר יצאו בהדלקת אמם ולא גרע ממי שהוא אצל אשתו שאין מברך כשמדליק בחדרו (וכמ"ש המחבר בסעי' ו')]."

יח. איש יוצא באשתו.

- א. האם זה רק בביתו, או בכל מקומות.
 1. מחמיר, רק בביתו – הגר"ש א"צ"ל (שבות יצחק ח"ה עמ' קס"ז אות ג', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות כ"ז), הגר"ח פ"ש זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' כ'), חוט שני (ח"ד עמ' ס"ג ד"ה ואם), חובת הדר (מצות הדלקת נר שבת ויו"ט הע' כ'), נשמת שבת (סי' רס"ג אות שצ"ז, אות ת"ט, "אינו יוצא"), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, סוף עמ' י', עמ' י"ב), קיצור הל' שבת (סי' א' סעי' י"א), פסקי תשובות (הע' ר"א).
 (א) גר"ז (סעי' ט') – "אבל אם אין לו מי שידליק בביתו (או אפילו אם מדליקים שם אלא שאינן מדליקים משלו אינו נפטר בהדלקתם אף אם הוא בענין שכשהיה אצלם נפטר בהדלקתם כגון שסמוך על שלחנם שנעשה מכלל בני ביתם ונפטר בנר שלהם מכל מקום עכשיו שאינו אצלם אינו נפטר בנרם ...".
 2. מראי מקומות.
 (א) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קנ"ה) – "צ"ב שמצינו שאשתו כגופו ומועיל בשבילה כשמדליקין בביתה כמו בנ"ח, אבל לא מוכח שמועיל בשבילה כשמדליק במקום הוריו, שלא שייך ההדלקה לגבה כלל, ומיהו אפשר שאין לחלק וכיון שמדליק או משתתף היא יוצאה בכך, וצ"ע".
 (ב) מנחת אשר (ח"ג סי' ט"ז אות ו') – "וצ"ע לדינא".

ב. מהו להפוך: האם אשה יוצאת ע"י הדלקת בעלה בביתו.

1. מיקל: תצא ידי חובה בהדלקה שמדליק הבעל כשנמצא בביתו.

(א) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' י"ח).

(ב) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח ריש עמ' קס"ט) – "כשהבעל מדליק בביתם תשיב נמי קיום מצוה שלה, והיא יוצאת בזה ידי חובת המצוה שיש על כל יחיד, ולכן כשאינה יכולה להדליק במקום שנמצאת והבעל או בני הבית מדליקים בביתה, אינה צריכה להשתתף בפרוטה".

(ג) ששכ"ה (פרק מ"ה סעי' ו') – "אשה נשואה המאושפזת בבית-חולים, או יולדת הנמצאת בבית-הבראה וכדו', מכיון שבעליהן מדליקים נרות שבת בברכה בביתם, וכדלעיל פרק מג סעיף ז' – הרי נפטרו מחובת הדלקת נרות".

(ד) חוט שני (ח"ד עמ' ס"ג ד"ה יולדת) – "יולדת הנמצאת בבית חולים או בבית החלמה, ובעלה מדליק בביתם, האשה יוצאת ידי חובת הדלקת נר בשבת בהדלקה בביתם, ואינה צריכה להדליק במקומה".

(ה) קיצור הל' שבת (סי' א' סעי' י"א).

(ו) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קנ"ה) – "סומכת על בעלה ואשתו כגופו".

(ז) הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה על שבועות עמ' קצ"ה אות ט') – "שאלה: אשה שנמצאת בבית חולים ביום טוב (או בשבת) ובעלה מדליק בבית, האם עליה להדליק ע"י פנס של חשמל, עם ברכה, כשאי אפשר בנרות. תשובה: תצא ידי חובה בהדלקה שמדליק הבעל – כשנמצא בביתו".

(ח) נשמת שבת (סי' רס"ג אות שצ"ג, אות ת"י) – "פטורה".

(ט) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' י"ב).

2. מחמיר.

(א) ברכת הבית (שער מ"ה ס"ק י"ז) – "דאף שיש לה בעל שמדליק אינה נפטרת מלהדליק דדוקא האיש נפטר בהדלקת אשתו שמדלקת משלו אבל האשה אינה נפטרת בהדלקת הבעל דלאו שלה הוא וגם משום שהיא בעצמה צריכה להדליק מטעם הנ"ל".

(ב) פסקי תשובות (הע' ר"ט) – "ועפ"י שועה"ר דלהלן מסתבר שאין בנים יוצאים מאמם ולא אשה מבעלה כי אין זה משלו וממנו, אף על גב דסמוכים וטפלים על שלחנו וכספו וכשהם שם הרי הם כשותפים, מ"מ אין זה 'משלו', ודוק נמי בלשון ערוה"ש סעי' ה'), וכיון שאין הכרע בכל הספיקות הנ"ל, אין לנו אלא סתימת לשון הראשונים והפוסקים ד'אשתו פוטרנו' ותו לא מידי".

יט] זמנים שונים: אשתו כשנמצא במדינה רחוקה, וכדו'.

א. אם במקומו עדיין לא הגיע זמן ההדלקה: כגון שהיא באר"י והוא בארצות הברית.

1. מחמיר.

(א) באר משה (ח"ה סי' קי"ט ד"ה גב) – "מועדים וזמנים ... והורה שעיקר הדין שיוצאים יד"ח, ולפענ"ד דבר זה א"א לומר דלענין חיובי שבת הכל תלוי במקום שהוא באותו שבת ק'. בין בחו"ל בין בא"י ואין בן חו"ל שבא"י יוצא כלל יד"ח במה שאשתו תדליק בעש"ק קודם שקיעת החמה כשכבר אז חצות לילה בא"י וכן להיפך אין בן א"י יוצא יד"ח בהיותו בחו"ל בהדלקת נרות דאשתו בא"י מאחר שאז בחו"ל עדיין היום גדול ממש כחצות יום, והוא דבר פשוט ואין לסמוך על הוראת בעל מועדים וזמנים בשאלות אלו".

(ב) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח סוף עמ' קס"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות מ"ג) – "אם במקומו עדיין לא הגיע זמן ההדלקה, אינו יוצא בהדלקת אשתו, דכיון שעדיין אין מצוה זו מוטלת עליו אינו יכול לקיים חובתו קודם שהתחייב".

(ג) עי' נשמת שבת (סי' רס"ג אות תי"ח) – "טוב שישתתף בפרוטה (או שיזכה בהנרות)".

(ד) פסקי תשובות (סוף אות כ"ג).

2. מיקל.

(א) קנני תורה בהלכה (ח"ו סי' י') – "דכיון דחו"ל לא חילקו היכן הוא אכסנאי אם בקרוב או במקום רחוק".

(ב) חוט שני (ח"ד עמ' ס"ב) – "לענין מצות הדלקת נרות שבת אשתו פוטרנו בכל מקום שהוא נמצא, שהרי יסוד המצוה היא שיהיה לכל איש ישראל נר שבת במקום שהוא משתייך אליו, כגון במקום אכילתו משום עונג שבת, וגם בשאר מקומות שיש בהם משום שלום ביתו שמא ישל בעץ ואבן, והנה אם אדם נמצא במקום דליכא משום שלום ביתו וגם מדליקין שם במקום אכילתו מ"מ צריך שיהיה לו נר כמ"ש בביה"ל, ובמצוה זו פוטרנו אשתו אף שהוא לא נמצא בביתה, אף שהוא לא נהנה כלל מהנרות כיון דמ"מ יש לו נר במקום שהוא משתייך אליו, לכן נראה דמסתברא דיש לו מצוה זו בהדלקת אשתו אף שהוא נמצא במקום שעדיין לא הגיע זמן הדלקת הנרות כיון שיש לו נר שבת במקום ששייך בו כעת המצוה וכן"ל לענין נר חנוכה דסוף סוף יש לו המצוה במקום שהוא זמן המצוה. ולפי"ז י"ל דאם אשתו מדלקת עליו אף אם הוא במקום שכבר נכנס בו השבת אבל הבעל נמצא במקום שאסור לו להדליק הנרות שפיר מוציאתו ידי חובת הדלקת נר בשבת וכן"ל".

(ג) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קנ"ז אות י') – "כיון שאשתי תחיל הלא הדליקה בארה"ק בשעה שבאמריקא אינו אפילו חצות דערב שבת ואז לא שייך לצאת חובת הגוף דהדלקה, כיון שלא שייך אצלי אז כלל גדר הדלקה, או נימא כיון שהאשה מדלקת משלי, ומקיימת האי חובה בעידן מצותה, קיימתי בזה אז חובת הגוף גם למקום אחר, ואין צריך טפי, - וזהו העיקר לע"ד".

(ד) מגדנות אליהו (ח"א סי' צ"ג ד"ה נסתפקתי) – "נראה ששפיר יוצא ונפטר מחובתו על ידה".

3. מראי מקומות – אז נדבר (ח"ג סי' נ"ג).

(א) מנחת יצחק (ח"ז סי' מ"ו) – "ובנר שבת צ"ע אם מועיל מה שאינו מכוון לצאת בהדלקת אשתו, עי' ספר חובת הדר (מצות הדלקת נר שבת סי' א' הערה י"ב), ולכן אם אין לו חדר מיוחד יש להשתתף בפריטי או ידליק בלא ברכה".

ב. אם במקומו כבר שבת: כגון שהוא באר"י והיא בארצות הברית.

1. מחמיר.

(א) באר משה (ח"ה סי' קי"ט ד"ה גמ) - לשונו מובא לעיל.

(ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ח סעי' ד') - "ומי שהוריו בחו"ל, מכיון שזמן חיוב ההדלקה שלו אינו באותו זמן שהוא חיוב ההדלקה של הוריו, אינו נפטר בהדלקתם, וצריך להדליק ולברך בחדרו".

(ג) פסקי תשובות (סוף אות כ"ג).

2. מיקל.

(א) קנין תורה בהלכה (ח"ו סי' י' אות ב' ד"ה ולחידושו) - "דלכל הענינים אין לך אלא מקומו ושעתו ולא נתנו חז"ל דבריהם לשיעורין".

(ב) חוט שני (ח"ד עמ' ס"ב) - לשונו מובא לעיל.

3. מראי מקומות.

(א) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קנ"ז סוף אות י') - "אמנם נסתפקתי להיפך, אם אדם נשוי בא לבד מאמריקא לארה"ק, והוזמן לליל שבת לבד, אי מותר לו לסמוך על אשתו שתדליק ותברך רק זמן רב אחרי גמר סעודתו, או ראוי לו לקיים המצוה כבר בזמנו ולכן ראוי לו להשתתף ולענ"ד שמצוה מן המובחר להשתתף לקיים מצות הדלקה בגופו, כבר בזמן כניסת שבת במקומו וא"ש".

(ב) נשמת שבת (סי' רס"ג אות תי"ח) - "שכשהאשה תדליק בארה"ב (בלאס-אנדזשעל'ס) כבר יהיה בוקר אור בארץ ישראל [אבל אם הוא דר בנוא יארק מסתבר דיוצא שאז בשעה שאשתו תדליק בארה"ב יהיה עוד לילה בא"י ושפיר יוצא אז חובת המצוה]".

(ג) מגדנות אליהו (ח"א סוף סי' צ"ג) - "וצ"ע".

כ] בני ביתו יוצאים עם בעלי הבית.

א. מהו הדין אם ההורים מדליקים שלא בתוך הבית, אם יוצאים ידי חיוב גופו ע"י הדלקתם.

1. מחמיר - נשמת שבת (סי' רס"ג אות ש"צ, "אין יוצאים, והם חייבים להדליק שם עם ברכה"), פוסקים.

ב. בני ביתו שאינם נמצאים בביתו לשבת, האם יוצאים יד"ח בהדלקת הורים.

1. מחמיר.

(א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' קפ"ו) - "דבן או בת כשאינם נמצאים עם הוריהם אפילו רק בליל שבת זו, אינם יוצאים יד"ח בהדלקתם".

2. מיקל.

(א) ששכ"ה (פרק מ"ה סעי' ג') - "אשה המדליקה נרות שבת בחדר-אוכל, מוציאה בהדלקתה גם את בני הבית הקבועים שאינם נמצאים בבית בשבת זו".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' נ"ה) - "בחורי ישיבה שאוכלים משל הישיבה בחדר האוכל וישנים בחדרם, אף שיוצאים חובת הגוף דהדלקה ע"י ההדלקה שבביתם...".

ג. ילדים שאוכלים אצל אחרים וישנים בביתם.

1. יוצאים יד"ח בהדלקה בתוך ביתו - אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' י"ג), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, ריש עמ' ט').

ד. אוכל בביתו [בהורים], וישן בישיבה.

1. חייב להדליק בחדרו.

(א) עי' אז נדברו (חי"ג סי' י' אות א') - "לכן בן ישיבה בין שאוכל בבית וישן בישיבה ובין שאוכל וישן בישיבה חייב להדליק בחדרו, (וכבר הארכנו בכמה תשובות בא"נ בח"ה אודות הדלקה לבן ישיבה) ואם דולק חשמל צריך מקודם להדליק החשמל ואח"כ הנרות בלא הפסקה ולכוון עם הברכה על שניהם ואם כבר דולק חשמל צריך לכבותו ואם אין בידו לכבותו פטור מהדלקה".

2. יוצאים יד"ח בהדלקה בתוך ביתו.

(א) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' ט"ו).

(ב) חוט שני (ח"ד פרק פ"ג ס"ק ח' ד"ה בחור, עמ' ס"ד) - "בחור ישיבה שסועד סעודת ליל שבת בבית הוריו והולך אח"כ ללון בישיבה, אם הוא סמך על שולחן אביו וכו"ל אינו צריך להדליק או להשתתף בנרות הוריו".

(ג) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, סוף עמ' ט').

ה. אוכל בישיבה, וישן בביתו [בהורים].

1. יוצאים יד"ח בהדלקה בתוך ביתו.

(א) חוט שני (ח"ד פרק פ"ג ס"ק ח' ד"ה בנים, עמ' ס"ד) - "בנים הסמוכים על שלחן אביהם שלומדים בישיבה או בנות בפנימיה, ואוכלים סעודת ליל שבת בישיבה ולא בבית אביהם, הרי הם נפטרים בהדלקת נרות בבית אביהם, אם חוזרים לישן בבית אביהם, או שישנים במקום אחר ואין להם חדר מיוחד בפני עצמם. וגדר סמוכים על שלחן אביהם הוא, כל שהוריו מספקים לו כל צרכיו [כל שחסר לו] מהבית, אף בהיותו בישיבה".

2. חייב להדליק בחדרו.

(א) עי' אז נדברו (חי"ג סי' י' אות א') - לשנו מובא לעיל.

ו. מהו להיפוך: אם בעל הבית יוצא ע"י הדלקת בני ביתו שמדליק בתוך הבית.

1. מיקל, יוצא – הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח ריש עמ' קס"ז, לשונו מובא לעיל), ששכ"ה (פרק מ"ה הע' י"ב).
2. מחמיר – חובת הדר (נרות שבת סוף הע' מ"ה), פסקי תשובות (הע' ר"ט, לשונו מובא לעיל).

כא [אורחים - סעיף ז']

א. פרוטה.

1. לא נוהגין כן.

(א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' ז') – "אין רוב העולם נוהגין בזה".

(ב) ערה"ש (סעי' ה') – "ואם אין לאיש כזה חדר מיוחד צריך להשתתף בפריטי עם בעה"ב שעומד שם ויצא ידי חובתו ותמיהני שלא נהגו כן".

(ג) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' י"ז, מסורת משה ח"א או"ח אות ק"ל, ע"י ח"ב עמ' נ"ב הע' ק"ט).

(ד) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק ב' הע' י"ז) – "שאינ המנהג להשתתף".

2. הל' שבת בשבת (ח"א פרק ד' הע' מ"ז) – "והנה בעיקר מש"כ הראב"ה לדמות נר שבת לנ"ח, צ"ע מסתימת שאר כל הראשו' ז"ל והפ' שלא הביאו כלל דין אכסנאי רק בנר חנוכה וכפשוטו לשון הגמ' אכסנאי חייב בנ"ח כו', שלא ביארו כן רק לגבי נ"ח, וכבר תמחו האחר' ז"ל [מקו"ח וערוה"ש] דלא ראינו לאורחים שמשתתפים בפריטי עם בעה"ב, ובאמת דחילוק גדול יש ביניהם דבחנוכה מצות ההדלקה זהו החובה, שיקיים הגברא בביתו פרסומי ניסא, ולכן אמרו בה הדלקה עושה מצוה ולשון הר"מ בריש הל' חנוכה 'תקנו חכמים שיהיו מדליקין על פתחי הבתים' אבל בנר שבת עיקר המצוה שיהא נר 'דלוק' בביתו בשבת כלשון הר"מ פ"ה משבת, והיינו דהמצוה שיהא שם אור דלוק לכבוד שבת, ובזה כל שהאורח אוכל במקום שיש נר דלוק בשבת, נתקיימה המצוה ותו אינו מחוייב יותר דאין זו חובת גברא כבחנוכה, דהחובה היא להתענג לאור הנר, והרי הוא נהנה בהם ומקיים בהם עונג, ולכן באמת לא מצינו בשבת דהדלקה עושה מצוה ואדרבה כ' הפ' שאם הדליק מבעו"י וכבו הנרות ולא השתמש לאורם הר"ז ברכה לבטלה, דעיקר המצוה היא ההנאה לאור הנרות [ולכן מברכין אחר ההדלקה קודם שנהנים מהם בפתיחת פריסת הידים] משא"כ בחנוכה דאסור להשתמש לאורן, ולכן רק ההדלקה היא המצוה ולא ההנאה. ובאמת שאף הראב"ה לא כ' אלא 'וקרוב בעיני וכו' משמע שהיה מקום לחלק. ואמנם למעשה אין לנו אלא דברי הפ' והטוש"ע שיש חובת השתתפות בפרוטה בשבת וגדרי אכסנאי בשבת כעין נ"ח, אך מ"מ נראה בזה ללמד זכות על מה שהעירו הפ' החו"י במקור חיים ועוד שלא ראו לאורחים שנוהגים להשתתף עם בעה"ב בשמן, וכן הערוה"ש ס"ה תמה על שלא נהגו כן, ויש בדברינו לימוד זכות אע"פ שלמעשה אין לנו אלא דברי הש"ע שצריך להשתתף".

ב. האם צריך קנין ממש, או אמירה לחוד מהני.

1. אמירה לחוד מהני.

(א) שבת הלוי (ח"א סי' נ"א אות ב', מבית לוי ח"א עמ' ל"ח או ה') – "איברא בפוסקים לא מבואר דצריך קנין ממש, ומשמע גם אמירה לחוד מהני, ונלע"ד דודאי מהני אמירה לחוד, עפ"י מש"כ תוספות ב"מ מ"ז ע"א דאהני קנין אודיתא אפילו בבריא, אפילו ידע שלא היה לו מתחילה, ומזה מבואר בתשובת ח"צ סימן ט"ז והובא ג"כ בפתחי תשובה חו"מ סימן ר"ג אות ג' דאף דאין מטבע נקנה בחליפין ובשום קנין, מ"מ אודיתא מהני, וע"ש בפתחי תשובה שהביא מתשובת מוצל מאש שנסתפק לענין לולב ביום טוב א' דבעינן לכס אי מהני בקנין אמירה דאודיתא לחוד, ובברכ"י חו"מ סימן מ' מפלפל עפ"י מש"כ התוספות בב"ק דאודיתא רק קנין דרבנן (דלא כמש"כ בב"ח שם) ואי נימא כאותן השיטות דבקנין דרבנן לא אהני לדאורייתא אינו יוצא ביום ראשון, מ"מ בהא דידן דכל עיקר חיוב נר חנוכה ושבת רק מדרבנן בודאי מהני אמירה מכח אודיתא, דמודה שיש לאחר חלק עמו והוא קנין שלם, ועין בקצה"ח סימן מ' ר"ל דקנין אודיתא לא מהני רק בעדים, דאף דבכ"מ לא איברא סהדי אלא לשיקרא הכא הוא מגוף הקנין, אמנם בנתינת שם מדחה דברי קצה"ח בב' ידים והעלה בראיות ברורות דמהני אף בלא עדים, א"כ כל מש"כ נכון לדינא דבאמירה לחוד דמודה שיש לאחר חלק עמו מקנה לו קנין שלם".

(ב) הלכה ברורה (סעי' ס', חט"ו עמ' רפ"ו) – "וכן די בכך שיקנה בעל הבית לאורח חלק מן השמן או הנר במתנה. והיינו שיאמר בעל הבית בפיו שמקנה לאורח חלק בנרות".

2. צריך קנין ממש.

(א) אז נדברו (ח"ב סי' ס"ז) – "במה שכתבנו בברית עולם שיקנה להשני באחד מדרכי הקנין ואילו בשעה"צ משמע רק שמסתפק בזה, אין להבין כן דבריו דמאחר דבגמרא נאמר להשתתף בפרוטה ומזה למדו הפוסקים דבעי' ממונו כמוש"כ הר"ן בריש פסחים, והב"ח בס' תרע"ו והגרש"ז בס' סימן רס"ג ס"ט כתב דאפילו במדליקין בביתו אינו יוצא אא"כ מדליקין משלו. וא"כ מש"כ המ"א בשם הרשב"א דה"ה אם מקנה לו חלק בהשמן דהכוונה באחד מדרכי הקנין, (ודברי המה"ש תמוהים ואינו תח"י)".

(ב) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק ט' אות א') – "דמשתתף בפריטי פירושו לקנות חלק בנר בקנין כסף ... דלכתחילה צריך לקנות חלק גם בפתילות. אם נתנו לאורח נרות להדליק ובזמן שקנו הנרות או השמן והפתילות קנו גם עבור אורחים, אינו צריך קנין אחר".

(ג) ע"י ששכ"ה (פרק מ"ה סוף הע' כ"ג) – "אבל לא מועיל באמירה בעלמא, אלא בעינן דוקא אחד מדרכי הקנין, עיין סי' תרעז בשעה"צ ס"ק ט, וע"ע קצשו"ע סי' קלט במסגה"ש ס"ק יט, דסגי באמירה בעלמא".

(ד) כבוד השבת (הע' שי"ט ד"ה והנה) – "והנה בשו"ת שבה"ל ... ולע"ד צ"ע דלא לישתמיט לא' מהפוסקים לכתוב דמהני רק אמירה וכן משמע בדה"ח (הל' חנוכה, אכסנאי, דין ב') שכתב דצריך להוסיף לבעה"ב 'סך מסוים'. ובפרט שהמשנ"ב כתב דצריך להקנותו ממש, וכן נראה ביותר ממש"א בגמ' ובכל הראשונים דצריך השתתפות ב'פריטי' ולפ"ד הנ"ל הרי מהני אמירה לחוד ואמאי כתבו השתתפות בדוקא, ודוחק לומר ...".

3. מראי מקומות.

- (א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ז') – "יש מי שאומר שחובת הדלקת נר שבת היא דוקא בנר שלו, האמנם לדינא לא נראה כן, שאם מדליק בעצמו או כששאו מדלקת עליו פשוט שאין צריך להיות ההדלקה בנר שלו דוקא, וכן אם מדליק בביתו ע"י שליח אין צריך להיות הנר שלו דוקא".
- (ב) נשמת שבת (סי' רס"ג אות תי"ז) – "בקנין, וי"א דסגי באמירה".
4. לענין חנוכה - עי' סי' תרע"ז סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. הגדר של שותפות.

1. אפילו פחות מפרוטה.

- (א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק ט' אות ב', פרק ט"ו הע' ט"ו) – "ויכול האחר להגביה ולכוין לזכות בנרות עבור כולם, או יתן לבעל הנרות פרוטה כדי לקנות חלק בנרות עבור כולם, ואין צריך שיהא שוה פרוטה לכל אחד ואחד".
- (ב) שבט הלוי (ח"ג סי' כ"ה) – "ולענין נרות שבת פשוט אצלי דדי גם בשותפות פחות משו"פ גם אם נימא דבעלמא לא מהני - דזה דוקא אם דנין על דין ממון אבל כאן העיקר שיהי' לו חלק - ומה שמבואר בשו"ע שיתן לו פרוטה, היינו משום דסתם נתינה הוא בפרוטה, אבל פשיטא כשקונים יחד ויש לכ"א חלק גם בפחות משו"פ דמהני לענין נר שבת".

ד. להוסיף שמן.

1. שבט הלוי (ח"ג סי' כ"ה) – "ומש"כ בענין המבואר במג"א סי' תרע"ז ס"ק א' דצריך להוסיף קצת שמן בשבילו, ולא לישתמיט פוסק לכתוב כן גם בהל' שבת לענין נרות שבת. והנה מקור הדין דנ"ח הם דברי אגודה שם ואולי לדידי' גם בנר שבת כן אם צריך להשתתף בפרוטה, ולהגהות מרדכי שכל' לדמות נר שבת לנ"ח לענין השתתפות אולי גם בנ"ח לא ס"ל כן שצריך להוסיף וסתמו הפוסקים בהל' שבת כלשון הגהות מרדכי שדי בהשתתפות בלי הוספה דאולי גם האגודה לא אמרה אלא בנ"ח שמצינו שחששו לגדר חשד כמבואר שבת כ"ג ובשו"ע סי' תרע"א ס"ה, והרי כ' הב"ח דטעם הוספת שמן הוא משום חשד ואין לנו לחדש בזה בהל' שבת גם לענין ב' פתחים והה"ד בזה, והיינו באופן שהי' מקום לחשד גם לענין נרות שבת ודו"ק".

ה. לשמוע הברכה: בדיעבד.

1. מ"ב (ס"ק ל') – "ישתתפו כולם וידליק אחד ויברך ויכוין להוציא כולם בברכתו וגם הם יכוונו לצאת בברכתו".
2. מיקל: אינו מעכב.
- (א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק י"א הע' מ"ט).
3. מחמיר.
- (א) שבט הלוי (ח"א סי' נ"ב) – "וא"כ כמה בחורים על שולחן אחד כולם שוין לטובה כל אחד מיוחס בפ"ע ואינם מתבטלים זה לזה יש להם גם חיוב ברכה, בודאי אם אחד מברך ושומעים לצאת מטעם שומע כעונה ל"צ עוד לברך, אבל לולא זה חייבין לברך".
4. מראי מקומות – אַז נדברו (חי"א סי' ד').

כב סמוך על שלחן בעל הבית.

א. האם הם צריכים להשתתף בפרוטה.

1. מיקל: שיוצאים עם הבעלי בית.
- (א) מג"א (ריש סי' תרע"ז) – "כתו' בתשוב' רש"ל שגם הבחורים צריכים להשתתף ואפשר דדוקא כשאוכל בפ"ע אבל אם סמוך על שלחן בע"ה הוא בכלל בני ביתו ומדינא א"צ להדליק".
- (ב) תוס' שבת (ס"ק י"ט).
- (ג) גר"ז (סעי' ט"ו) – "בד"א כשאוכלת משלה אבל אם היא סמוכה על שלחן בעל הבית אינה יכולה לברך שם אלא אם כן החדר מיוחד לה או לבעלה שאם לא כן אינה חייבת כלל להדליק שם שאין חיוב נר שבת חל עליה כלל לפי שהיא בכלל בני ביתו של בעל הבית ונפטרת בנרו".
- (ד) קיצור שו"ע (סי' ע"ה סעי' ט') – "ומי שהוא סמוך על שלחן בעל הבית הוא בכלל בני ביתו ואין צריך להשתתף".
- (ה) מ"ב (ס"ק ל"ג, סי' תרע"ז ס"ק א').
- (ו) מנחת יצחק (ח"י סי' כ') – "דקיי"ל דאורח הסמוך על שולחנו של בעה"ב הוי כב"ב ופטור מלהדליק".
- (ז) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' כ"א).
- (ח) משנה הלכות (ח"ו סוף סי' נ"ה).
- (ט) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' י"א).
- (י) פוסקים.

ב. לשמוע הברכה: האם בני ביתו (סמוך על שלחן, וכדו') צריך לשמוע הברכה בשעת הדלקה.

1. מיקל: אין צורך.
- (א) ר"ת (ספר הישר, שו"ת סי' מ"ח אות ו') – "ומה שכתבת שגם הורה בנר שבת שלא לברך ... ולפי שהנשים מברכות בלחש וקולם לא ישמע, שכחת המנהג שגם אני לא שמעתי מימי, ופעמים שהיתי מדליק היתי שוכח לפי שאינה באנשים כבנשים. ועוד ראייה לברכה ...".
- (ב) תורת שבת (ס"ק ז') – "ולא נזכר ולא נראה רמז בשום פוסק מזה".

(ג) באר משה (ח"ח סי' רל"ד) – "בספר הישר ... תורת שבת ...".
 (ד) ציץ אליעזר (חי"א סי' כ"א אות ו') – "ומכיון שאין בנידוננו מעיקרא דדינא ענין של עמידה לכתחילה בשעה שמברכת, תו יש לומר שלכן גם לא שמענו שמהדרין אחרי זה לעמוד בשעה שמברכת, מפני שמאידך אם יעמדו וישמעו הברכה ויענו אמן יכול זה להתפרש כאילו גם הבעל מקבל בכך עליו כבר את השבת, בשעה שלפניו עוד לבצע כמה מלאכות, ואף על פי שמעיקרא דדינא באיש המדליק ליכא מנהגא שמקבל שבת בהדלקה, אבל מ"מ הא טוב להתנות (ככתוב במג"א בסי' רס"ג ס"ק י"ח ומ"ב ס"ק מ"ב ע"ש) ולכן אין עומדים כדי שלא יצטרכו לזכור בכל פעם לצאת המהיות טוב ולהתנות שעדנה אינם מקבלים עליהם את השבת בשמיעת הברכה ובעניית האמן ... תורת שבת".

(ה) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק ט' אות ב' ס"ק ד', עמ' ק"י) – "ודוקא באורח צריך בעל הבית לכוין להדיא בעת ההדלקה להוציאו ידי חובה, משא"כ בני ביתו יוצאים ממילא בהדלקה שלו, דהסתמא של בעל הבית היא כתיקון חז"ל נר איש וביתו".

(ו) שבט הלוי (ח"א סי' נ"א אות א') – "הנה זה ודאי אמת דהכא א"צ שיעמוד הבעל אצלה בעת ברכתה".
 (ז) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ט"ז, הע' כ"א) – "אין הבעל צריך לשמוע ברכת ההדלקה מאשתו, וליכא אפילו הידור או מעליות לעשות כן".

(ח) הגר"ח ק"ש שליט"א (אשיחא עמ' שט"ו) – "האם יש ענין שבשעת הדלקת נרות שבת ע"י האשה יעמוד הבעל על ידה וישמע הברכה ויענה אמן. תשובה: לא שמענו".

(ט) שבות יצחק (ח"ח פרק י"א אות ה') – "וטעם הדבר דגם כשהוא מדליק אין צריך לשמוע הברכה, מבואר בערוך השלחן ס"ה וז"ל, כל משפחה חייבת בהדלקת הנר, ולכן האיש בביתו כשאשתו מדלקת ומברכת, אף שיש לו חדר מיוחד אין צריך להדליק בברכה, שאשתו מברכת עליו ובברכתה נכללו כל הנרות שבכל החדרים, ולהדליק צריך שלא יכשל בהליכתו, ע"כ. כלומר אמנם מצות ההדלקה היא חובת הגוף על כל איש ישראל, מ"מ אופן הקיום הוא שאחד מדליק עבור כולם, ובמצוה כזו שתיקנו שאחד יעשה מעשה המצוה וחשיב קיום מצוה של כולם, גם לענין הברכה תשיב כאילו ברכו כולם".

(י) פסקי תשובות (דפו"ח אות א', אות י"ב, הע' ז', הע' ק"ט, הע' ר"א) – "ומיהו אין צריכין בני הבית לשמוע הברכה ולכוין לצאת, אלא בזה שהודלק נרות בבית לכבוד שבת יוצאים כל בני הבית ידי חובתם".

(יא) הלכה ברורה (סעי' ל', חט"ו עמ' ר"ב).
 2. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ה הע' ל"א), שבות יצחק (ח"ח עמ' קמ"ח).
 (א) קצות השלחן (סי' ע"ד ס"ק י"ב) – "ויל"ע מדוע א"צ הבעל לשמוע הברכה מאשתו לכתחילה כמו ב"ב של בעה"ב בבדיקת חמץ בסי' תל"ב".

ג. נשים נשואות: שסומך על שלחן אחרים.

1. מנהג נשים נשואות שמברכות על הדלקת נרות שבת, אף שפטורות מעיקר הדין.
 (א) נזר ישראל (סי' מ"ה ח"א ס"ק ל"ה) – "וכן נתפשט המנהג במדינות אלו".
 (ב) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' כ"ב).
 (ג) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' י"א).
 (ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ב טור א' ד"ה וכן) – "דנשים נשואות נוהגות לברך על נרות שבת אף שפטורות מעיקר הדין, כגון שהם סמוכים על שלחן הוריהם".
 (ה) שבות יצחק (ח"ח סוף פרק ה') – "דנשים נשואות או שהיו נשואות נהגו להדליק בברכה גם כשהן סמוכות על שלחן הוריהם. ואף שמעיקר הדין כל הסמוך על שלחן בעל הבית פטור מהדלקה, בין איש בין אשה, בין בחור בין נשוי, מכל מקום נהגו כן כיון שהם מצוות יותר".

2. הכללים.

(א) צריך להוסיף אור – כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' י"א).
 (ב) יותר טוב להדליק קודם הבעל הבית, בזמן שמדליק ביחד – מנחת יצחק (ח"ח סי' כ', נ"ל היכא דא' בעלת הבית, והב' הוא אורח, נכון שהאורח ידליק מקודם, דהרי על בעלת הבית פטור מהדלקה, בין איש בין אשה, בין בחור בין נשוי, מכל מקום נהגו כן כיון מ"מ נכון שהאורח ידליק מקודם").
 (ג) אם מברכים על תוספת אור בהדלקת נרות שבת - עי' לקמן, סעי' ח'.

כג] בני ישיבה.

א. ישיבות - בחורים הגרים בישיבה, או בנות הגרות בפנימיה של מוסד.

1. אינם כאורחים, אלא כשותפים: ממילא אחד מדליק בשביל כולם, בלי פירוט. וצריכים לשמוע ממנו הברכה.
 (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ח אות ד') – "שאלה. בחורים הלומדים בישיבה וגרים בפנימיה, וכן בנות הגרות בפנימיה, האם צריכים להדליק נרות שבת בחדרם. תשובה. מי שגר בפנימיה והוריו נמצאים בארץ ומדליקים בביתם נרות שבת, אינו צריך להדליק נרות שבת בחדרו, אם מגיע אור לחדר, אך אם אין אור בחדר, חייב להדליק נרות בחדרו בברכה. ואם הוריו נמצאים בחוץ לארץ, ידליק נרות שבת ויברך עליהם בכל אופן. וההדלקה צריכה להיות בחדרו אם חדרו נמצא בבנין נפרד מחדר האוכל, וצריך שהנרות ידלקו עד שיגיע לחדרו בליל שבת. ואם חדר האוכל נמצא באותו בנין, עדיף שידליק בחדר האוכל, וידאג לכך שגם חדרו יהא מואר באופן שרואה את הנעשה שם. וכשיש כמה בחורים החייבים להדליק, אין די בכך שישתתפו כולם בנר אחד ואחד ידליק, אלא כל אחד ידליק נר בנפרד, ומכל מקום רק אחד מהם יברך, והשאר יכונו לצאת בברכתו".
 (ב) אז נדברו (ח"ה סי' ב', סי' ד', עי' חי"א סי' ה' אות א').

(ג) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' קפ"ו, עמ' קפ"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות נ') – "אולם בחורים בישיבה, אע"פ שאוכלים מקופת הישיבה אינם כסמוכים על שלחן ראש הישיבה. דאמנם קופת הישיבה היא על דעתו, מ"מ מה שניתן להם הרי הוא שלהם ואינם כאוכלים משלו ... דבחורים בישיבה הם כב' בעלי בתים שאינם חלוקים בעיסתם".

הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות נ"א, ע"י הל' שבת בשבת ח"א פרק ד' הע' מ"ו) – "ולכן בחורי ישיבה שגרים בפנימיה ואוכלים בחדר האוכל, חייבים להדליק בחדר האוכל, וצריך לזכות נרות לכולם, או שהישיבה תתן להם נרות, ואחד ידליק ויציא את כולם. (ואף אם יש שם הרבה בחורים, ואין בנר שווה פרוטה לכל בחור, אין נ"מ בזה, כי נקראים הם שותפים). דאע"פ שב' בעלי בתים שאוכלים במקום א' משמע בשו"ע (סי' רסג ס"ח) שכל אחד מדליק, מ"מ בהדלקה בישיבה די בהשתתפות כל הבחורים בהדלקה בחדר האוכל, שהרי אינם חלוקים בעיסתם. ואם הנרות הם מכספי הישיבה, אין צריך להקנות הנרות לבחורים, דכיון דקופת הישיבה היא עבורם, ממילא יש להם זכות בנרות שנקנו מקופת הישיבה. וה"ל לר"מ האוכל עמהם. ויכול אחד להגביה הנרות ולכוין לזכות בהם עבור כולם, ואי"צ שיהא פרוטה לכל אחד ואחד. ואם נותן לחבירו כל שבוע להגביה עבור כולם, די בכך שאמר לו בפעם הראשונה, ועל דעת הראשונה הוא עושה".

(ד) שבט הלוי (ח"א סי' נ"ב, קובץ מבית לוי ח"א עמ' ל"ט אות א') – "בחורי ישיבה חייבים בהדלקת נרות בברכה, ואם אוכלים על שלחן אחד יכול אחד להדליק ולברך, ואם הם משתתפים עמו, יוצאים יד"ח בהדלקה זו. ומדליקים בחדרם משום שלום בית בלא ברכה. ואם אינם משתתפים עמו, ולא נתכוונו לצאת בברכתו, יכולים להדליק בחדרם בברכה. וכן אם מדליקים בחדר שישנים בו, ישתתפו כולם בנר וידליק אחד מהם בברכה ויכוין להוציאם".

(ה) ע"י חזון עובדיה (קיצור שו"ע שבת ח"א עמ' נ"ט הע' כ"ט) – "בתשובה בכ"י לשואל (ג אדר תשמ"ב) הורה מרן זצ"ל וז"ל: ובענין הדלקת נרות בערב שבת, במוסד, עדיף שכל אחת ואחת מהבנות שהגיעו למצוות תדליק נר אחד, לאחר שישמעו ברכה 'להדליק נר של שבת' מפי אחת הבנות שתכוין גם כן להוציאן ידי חובת הברכה, ואז כולן ידליקו את הנר שלפניהן. וזאת בהתאם לדעת מרן הבית יוסף שסובר שצריך לברך על הדלקת הנרות לפני ההדלקה. וכן נהגו בעדות המזרח. ובכל ערב שבת תברך אחת הבנות קודם ההדלקה, לפי תור".

(ו) תפלה למשה (ח"א סי' ט').

(ז) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ט').

(ח) ילקוט יוסף (סעי' ט"ו, ע"י דפו"ח סעי' ל"ב) – "בחור הלומד בישיבה עם פנימיה, צריך להדליק נרות שבת בחדר השינה שלו. וצריך שהנרות יהיו גדולים שיעור שיעור שכאשר יחזור מסעודת ליל שבת ישארו דלוקים. ובעת שמדליק הנרות יברך לפני ההדלקה. ואם יש בחדר כמה בחורים הישנים שם, האחד ידליק והאחרים ישמעו ויצאו ידי חובתם. וינהגו כן בתורנות. ואין הבדל בזה אם ההורים נמצאים בארץ או בחוץ לארץ".

ילקוט יוסף (סעי' ט"ז, ע"י דפו"ח סעי' ל"ג) – "והוא הדין במוסד חינוכי לבנות, שצריכות הבנות להדליק נרות שבת בברכה בחדר השינה שלהן, ואם ישנן מספר בנות בחדר אחד, תדליק אחת מחברות החדר בלבד, ויעשו כן בתורנות. ואם אין להן אפשרות להדליק בחדר מאיזו סיבה שהיא, ומדליקות את הנרות בחדר האוכל המשותף לכולן, ורוצות כל אחת ואחת מהבנות שהגיעו למצוות להדליק נר שבת, יש להן לשמוע ברכת 'להדליק נר של שבת' מפי אחת הבנות, שתכוין גם כן להוציאן ידי חובת הברכה, ואז כולן ידליקו את הנר שלפניהן בלי ברכה, וכן המנהג אצל עדות המזרח".

2. כולם טפל להישיבה, וכסומך על שולחנו [דינם כמשפחה אחת גדולה]: ממילא אחד מדליק בשביל כולם, בלי פרוטה. ואין צריכים לשמוע הברכה.

(א) ע"י הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ה הע' נ"ו, הע' נ"ז, שולחן שלמה ס"ק י"א).

(ב) ששכ"ה (פרק מ"ה סעי' י"א) – "בחורים הגרים בישיבה, או בנות הגרות בפנימיה של מוסד ... דינם כמשפחה אחת גדולה".

(ג) מנוחת אהבה (ח"א פרק ד' אות י"ב, הע' ל"ב, תפלה למשה ח"א סי' ט') – "שנחשבים כל תלמידי הישיבה כבני בית אחד הסמוכים על שלחן אחד".

(ד) הל' שבת בשבת (ח"א פרק ד' סעי' ל"ד) – "בחורים שהולכים ללמוד חוץ לביתם וישנים בישיבה ובפנימיה וכדו' ויש להם חדר מיוחד צריכים להדליק נר שבת בחדרם, [ולענין ברכה תלוי אם מדליק במקום האכילה וכדלהלן] ... בחורי ישיבה יכולים להדליק בחדר אוכל מנרות השייכים לישיבה ובהדלקה זו יוצאים כל הבחורים [ואם מדליק משלו יזכה הנרות לכל הבחורים] ומ"מ מי שרוצה להדליק בעצמו יכוין שלא לצאת בהדלקה זו ויברך על ההדלקה שבחדרו, ובתנאי שאין שם נר אחר או חשמל שכבר דלוק או שמאיר ממקום אחר דאין מברכין על תוספת אורה במקום שלו' בית אלא במקום הסעודה".

(ה) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קנ"ז אות ב') – "וסמך לדברינו שאי נימא שבני ישיבה דינם כשותפין והנר דכולהו, הלוא בשותפין אחד מדליק וכלהו יוצאין, וצריכים לשמוע ממנו הברכה דוקא, וכן מפורש בע"ת ופמ"ג וא"ר (רפ"ג) שאם כמה בעה"ב באים ליריד, אחד מדליק ומוציאם בברכה וכולם עונים אמן ע"ש ומובא נמי במ"ב שם (ס"ק ל') ע"ש, ולפי זה אי נימא דבחורי ישיבה דינם כשותפין וחייבין בהדלקה צריכים נמי שכל אחד ישמע הברכה לצאת חובתו, ולא שמענו מעולם שנוהגין כן. וע"כ נראה דס"ל שאינם רק שותפין אלא כבני בית שע"כ שייכים להדלקה, ולכן שפיר אין צריכים לשמוע הברכה (ורק בנ"ח נהגו שאף בני בית שומעין ליפטר מברכת הרוואה) אבל בנר שבת אין החוב אלא שאחד מבני הבית ידליק, וכולם יוצאין ממילא, ושפיר אין בזה צורך לשמוע הברכה, שלא דמי לבעה"ב המשתתפין, רק דינם כבני בית שיוצאין בהדלקה במקום אוכל, ולכן אין צריכים לזכות בהנרות שיוצאין בלאו הכי וכמש"נ".

(ו) פסקי תשובות (דפו"ח אות כ"ד, ע"י הע' רי"ט) – "ועל פי מסקנת הדברים עולה להלכה כי בחורים בישיבות קדושות או נערות בפנימיות חייבים בהדלקת הנרות. ומטעם הנהלת המוסד יש לדאוג לכך, ואחד מהעובדים או אחד מהתלמידים ידליק נרות שבת בברכה בחדר האוכל, ובמקום בולט וניכר ונראה לעין התלמידים בעת סעודתם, ואין צריך השתתפות בפרוטה או הקנאת הנרות, שהרי הנרות הם רכוש המוסד, וכל התלמידים נטפלים וסמוכים על שלחן הישיבה".

(ז) הלכה ברורה (סעי' ע"א, בה"ל ס"ק ק"ד [חלק ט"ו עמ' ש"ו]).

3. מראי מקומות – באר משה (ח"ו סי' ס"ד אות פ"ג).

(א) חובת הדר (נרות שבת סעי' י"ט, הע' נ"ז) – "בני ישיבה וכן במוסדות שיש בהם אש"ל, אם יש שם אחראי מטעם המוסד ידליק במקום אכילה בברכה [מסבא נראה שאחראי מטעם הנהלת המוסד הוי כבעל הבית וכולם נפטרים בהדלקתו. ואפילו כשאין שם אחראי מטעם המוסד ידליק אחד מהם בברכה וכולם נפטרים בהדלקה זו, וכשמדליק משמן של המוסד הוי גם שיתוף], וכל אחד ידליק בחדר השינה בברכה".

(ב) חוט שני (ח"ד פרק פ"ג ס"ק ח', עמ' ס"ג) – "בחורי ישיבה או בנות המתאכסנים בפנימיה, ואוכלים במקום אחד וישנים במקום אחר. יש להם להדליק נרות שבת במקום האכילה. ומספיק שאחד מהם ידליק עבור כולם, אם הנרות שייכים לישיבה או למוסד והוא מוציא את כולם ידי חובת מצות הדלקת נר בשבת. אבל אם הנרות שייכים לאדם אחד מהם הרי הוא צריך לזכות חלק בנרות לכולם ע"י שאדם אחר יגביה את הנרות לזכות לכל תלמידי הישיבה".

(ג) נשמת שבת (סי' רס"ג אות ת"ז) – "אם מדליקים נרות בחדר האוכל משל שותפות של כולם יוצאים (ואי"צ להדליק בחדרי השינה כל שמאיר לשם נר עלעקטערי) [ולכתחילה ישתדלו שכל הבחורים יהיו נמצאים שם בשעת ההדלקה וישמעו הברכה ויכונו לצאת] ... אלא שאם ההנהלה של המוסד מסדרים שידליקו נרות שבת במקום האכילה (כמו שרגילין תמיד להקפיד שנרות יהיו דולקין על שולחן שעושין שם קידוש בליל שבת) יש לדון ולומר דכל הבחורים והבתולות הנמצאים שם יוצאים בזה ידי חובת הגוף, שהתלמידים נחשבים סמוכין על שולחן המוסד, ואף שההורים משלמים שכר לימוד (הכולל דמי הסעודות) אעפ"כ אין זה מגרע שלא ייחשב סמוכין על שולחן הישיבה, ועוד שבדרך כלל אין ההורים משלמים שכר החזקתם (שכר לימוד וכו') 'משלם', שחלק הארי המוסד ממציא מאת נדבנים ושאר אופנים, וכה"נ באופן שהמוסד מקבל תמיכה מאת הממשלה ...".

4. לבני ספרד: האם יש לחלק אם הוריו נמצאים בארץ ומדליקים בביתם נרות שבת או אם הוריו נמצאים בחוץ לארץ.

(א) יש לחלק – אור לציון (ח"ב פרק י"ח אות ד', לשונו מובא לעיל).

(ב) אין לחלק – ילקוט יוסף (סעי' ט"ו [לשונו מובא לעיל], דפו"ח סעי' ל"ב, הע' ל"ב ד"ה ובספר, "אור לציון ... ואינו מובן דמה לי ...").

ב. בחורים בישיבות ויש להם חדר נפרד, האם צריך להדליק נרות שבת בחדרו - במקום שמדליקים מטעם הישיבה בחדר האוכל.

1. אין צריכין להדליק נרות, כל שמאיר לשם אור חשמל וכדו'.

(א) דברי יציב (או"ח סי' קי"ט אות ב').

(ב) הגר"ח פ"ש זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' י"ד).

(ג) נשמת שבת (סי' רס"ג אות ת"ז) - לשונו מובא לעיל.

(ד) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ט', ע"י פרק ב' הע' י"ד).

(ה) הלכה ברורה (סעי' ע"א [חלק ט"ו עמ' ש"ו], ע"ש בירור הלכה ס"ק ק"ד ד"ה ואמנם) – "ואם צריכים לאור בחדרי השינה ידליקו בלי ברכה".

2. צריך להדליק נרות שבת בחדרו. [י"א עם ברכה: חובת הדר, חזון עובדיה. וי"א בלי ברכה אם מדליק במקום האכילה: שבת הלוי, הל' שבת בשבת].

(א) חובת הדר (נרות שבת סעי' י"ט) - לשונו מובא לעיל.

(ב) שבת הלוי (ח"א סי' נ"ב, קובץ מבית לוי ח"א עמ' ל"ט אות א') - לשונו מובא לעיל.

(ג) חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' ר"ב) – "בחורים פנויים שאין להם אשה, שנמצאים בישיבות, ויש להם חדר נפרד שכל אחד יש בו שנים או שלשה בחורים, אף על פי שמדליקים מטעם הישיבה בחדר האוכל, חובה על הבחורים שיש להם חדר מיוחד, להדליק נרות שבת בברכה, ואחד מן הבחורים (הנמצאים בחדר אחד) יברך וידליק, ויכוין לפטור את חבריו, וכן הם יתכוונו לצאת ידי חובתם, וידליקו בברכה בתורנות אחד אחד בכל ערב שבת".

(ד) ע"י הגר"ח ק"ש שליט"א (אש התורה בראשית תורת חיים עמ' ר"ג אות ג', אשיחה עמ' שט"ז) – "האם בחור בישיבה מחוייב בהדלקת נרות שבת", והאם יכול לצאת יד"ח בנרות של הישיבה שמדליקים בחדר אוכל או שצריך נרות שהוא מדליק בברכה. תשובה: חייב בחדר שישן בברכה".

ע"י הגר"ח ק"ש שליט"א (אבני אהרן אות ל"ח) – "שאלה: בחור ישיבה האם צריך להדליק נרות שבת בחדרו, והאם צריך לברך. תשובה: כן".

ע"י הגר"ח ק"ש שליט"א (אבני אהרן אות ל"ט) – "שאלה: שמעתי בשם אחד מהפוסקים דכשיש ב' שמדליקים נרות שבת כ"א יכול לברך אף בחדר אחד מה דעת מרן שליט"א. תשובה: יברך אחד מהחדר ולא השני".

(ה) הל' שבת בשבת (ח"א פרק ד' סעי' ל"ד) - לשונו מובא לעיל.

ג. אוכל אצל חבריו, וישן בישיבה.

1. יוצא עם בעלי בית – הגר"ח פ"ש זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' י"ז), חובת הדר (מצות הדלקת נר שבת ויו"ט הע' ל"ט, לשונו מובא לעיל).

2. מראי מקומות – דברי יציב (או"ח סי' קי"ט אות ד'), שבת הלוי (קובץ מבית לוי ח"א עמ' מ' אות ב').

(א) אג"מ (קול התורה גליון נ"ד עמ' י"ז אות ב', ע"י מסורת משה ח"ב עמ' נ"ב הע' ק"ט) – "מה הדין בבחורי ישיבה לענין הדלקת נרות, כשאוכלים בליל שבת אצל חברי הכולל ואינם אוכלים אצל הנר שהדליקו בשבילם בישיבה איך יוצאים יד"ח לענין הדלקת נר שבת. והשיב מרן דבאמת אין חיוב כ"כ עליהם, שהרי עיקר התקנה היתה שצריך להדליק שלא יכשל בעצים ואבנים ואח"כ הוסיפו מטעם כבוד שבת. וא"כ אין חיוב כ"כ לבחור ישיבה כיון שהבית מלא אור בלאו הכי ובוזה לא שייך להדליק מצד עיקר התקנה, ולכן אין מדקדקים בזה כ"כ. ובכלל יש לתמוה על נשי דידן שמדליקין אע"פ שהבית מלא אור, אבל מ"מ מטעם כבוד שבת עושין".

ד. **אוכל בביתם** [בהורים], **וישן בישיבה**: או אוכלים בישיבה, וישן בביתם [בהורים].
1. עי' לעיל.

כד **סומך על שולחנו: רק בקביעות, או גם בעראי.**

א. **מיקל: אפילו יהיה שם בדרך עראי, הרי הם בכלל אנשי ביתו.**

1. אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' י"ב).
2. עי' הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ג הע' קע"א במילואים, שולחן שלמה ס"ק י"ג) – "ולכן גם זוגות הבאים לשבת לבית ההורים מדליקים ומברכים, אע"פ שהם אוכלים על שלחן אחד, ולא חוששים לברכה לבטלה אע"פ שמעיקר הדין הן פטורות מהדלקת נרות".
3. אז נדברו (ח"ט סי' ג' ד"ה ועוד) – "דזה ברור דאם מתאכסן על כל חנוכה מקרי קביעות וכן נראה מהפמ"ג דלא יתכן לפטור אותו אם מחר יהי מחויב, ולפי' לענין הדלקת נ"ש כל שבת ושבת הוי ככל חנוכה דאין שם קשר בין שבת זו לשבת אחרת".
4. **אור לציון** (ח"ב פרק י"ח הע' ו') – "אשה המתארחת בשבת אצל חמיה או במקום אחר, האם מדליקה נרות בברכה [...] אין זה נחשב חדר המיוחד לה, ואינה חייבת כלל בהדלקת נרות, דכל כה"ג חשיבא סמוכה על שלחן בעה"ב, וממילא יוצאת בהדלקת נרות של בעה"ב, שפוטרת את כל חדרי הבית".
5. הגרפ"ש זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' י"ז, דברי חכמים אות רי"ז) – "דא"צ להשתתף עמהן כלל".
6. **חובת הדר** (מצות הדלקת נר שבת ויו"ט סעי' י', הע' ל"ט) – "ונראה עוד דלא בעינן שיאכל שם כל השבת, אלא כל שאוכל שם בליל שבת שזהו זמן חובת הדלקה הרי הוא בכלל אנשי ביתו. ואע"ג דבהלכות חנוכה ... אפשר דשאני התם דבעינן דירה אבל בנר שבת לא בעינן אלא מקום אכילה או מקום השתמשות".
7. **ששכ"ה** (פרק מ"ה סעי' א', הע' א') – "בני הבית ואורחים הסמוכים על שולחנו, הם כל אלה אשר אוכלים מסעודת בעל-הבית, אפילו אינם אוכלים שם באופן קבוע אלא מוזמנים הם בליל שבת או בליל יו"ט [מכיון שעיקר ההדלקה במקום האכילה, והרי הוא אוכל אצל בעל הבית ככל שאר בני הבית, שו"ע הרב סי' רסג סוסע"ט, קצוה"ש סי' ע"ד בבדה"ש ס"ק כד, ספר 'חובת הדר']".
8. **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק ז' סעי' נ"א, הע' פ"ה) – "אורח שאין לו חדר מיוחד ואין מדליקין עליו בביתו, צריך להשתתף בפרוטה בנרות של בעה"ב (שו"ע סי' רסג סעי' ז) וכל זה הוא דוקא כשאינו סמוך על שלחן בעל הבית לסעודת ליל שבת, אבל אם הוא סמוך על שלחן בעה"ב לסעודת ליל שבת ה"ה יוצא בהדלקתו וא"צ להשתתף בפריטי".
9. **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק ז' סעי' נ"ו) – "בנות הנמצאות בסמינר, שאוכלות אצל משפחות וכדו' וישינות בחדרים המיוחדים להן, יוצאות בהדלקת בעה"ב במקומות שאוכלין, ומיהו צריך שיהא אור דלוק בחדרן כדי שלא יכשלו".
9. **כבוד ועונג שבת** (ארטסקורול, סוף עמ' ח').
10. **גביע הכסף** (זילבער, סי' רס"ג פרק א' אות ג' ס"ק ה' מספר ב', ג') – "ב' ולדינא הנה מנהג העולם שהשובת אצל אדם אחר וסמוך על שולחנו אפילו לשבת אחת אינו מדליק לעצמו, [ואולם מבחור או בתולה אין ראייה לפמ"ש להלן אות ז' שיוצאים בשל אמם, ואלמן או גרוש באמת נוהגים להדליק ולברך, וכן נשים מדליקות ומברכות לעולם], וכן ראיתי בס' כבוד ועונג שבת (להרב ש"ב כהן שליט"א) שהביא בשם הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שגם בלי קביעות נפטר בשל בעה"ב. ג') מיהו באקראי ממש שאינו אוכל שם אלא סעודת הלילה נראה שלכו"ע לא חשוב כבני ביתו וכמו שכתב המשנ"ב תרע"ז ס"ק י"ב לענין נר חנוכה שבאופן זה אפילו אם בא להדליק צריך לחזור לביתו ולהדליק שם ולא במקום שהוא יושב ואוכל עכשיו ... [וכל זה דלא כספר חובת הדר (סקל"ט) ושש"כ (פמ"ה ס"א וס"ב)], ומש"כ שם בחובת הדר לחלק בין נר חנוכה דהחובה על הבית לנר שבת שהחוב על האדם במקום אכילתו, זה אינו ...".
11. **מילתא דשכיחא** (ח"א סי' ב').
12. **הלכה ברורה** (סוף סעי' נ"ח, חט"ו עמ' רע"ט) – "וכל שמתארח באותו בית בשבת אחת, ואוכל שם סעודות שבת, אף על פי שמגיע לשם סמוך לשבת ויוצא משם אחר צאת השבת, נחשב סמוך על שלחן בעל הבית באותה שבת, ומעיקר הדין פטור מהדלקת נרות שבת באותה שבת".

א. **אפי' רק סעודת ליל שבת** – ששכ"ה, חובת הדר, קובץ הלכות.

ב. בעינן שיאכל אצלו כל סעודות שבת, ואין די בסעודת הלילה – אז נדברו, גביע הכסף.

ג. **הלכה ברורה** (חט"ו שעה"צ סוף אות קכ"ז, ריש עמ' ר"פ) – "גביע הכסף ... ומכל מקום כתב דבעינן שיאכל אצלו כל סעודות שבת, ואין די בסעודת הלילה. וי"ל ע"ד".

ב. **מחמיר: רק אם יהיה שם בדרך קביעות נחשב כבני ביתו.**

1. עי' **זכור תורת משה** (סי' ב') – "ואם אין לו חדר מיוחד אלא שאוכל על שלחן בעל הבית חייב להשתתף בפרוטה".
2. **תורת שבת** (ס"ק י"ג) – "כתב הת"ש ... ונלענ"ד דהיינו דוקא אם אוכל גם כן בכל ימי השבוע אצל בעל הבית, אבל אם אוכל כל ימי השבוע אצל אחרים, בודאי שא"ל בשבת שהוא כבני ביתו".
3. **הגריש"א זצ"ל** (שבות יצחק ח"ח עמ' קפ"א אות א', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ל"ט, אות מ"א, אות מ"ה, דרור יקרא ריש עמ' של"ז) – "אורח צריך להשתתף בנר שבת גם כשהוא אוכל על שלחן בעל הבית, דדוקא סמוך על שולחנו בקביעות יוצא בנר שלו מפני שהוא נחשב כבני ביתו".
4. **חוט שני** (ח"ד עמ' ס"ד ד"ה סמוך) – "אבל אם הוא סמוך על שולחנו בשבת זו בלבד, דינו כדין אורח המבואר בשו"ע שאם אין מדליקין עליו בביתו חייב להשתתף בפרוטה".

5. תשובות והנהגות (ח"ב סי' קנ"ז אות ג', אות ד"ה ומיהו) – "מי שנמצא אצל אביו או חמיו לכמה ימים ואוכל אצלו משל בעה"ב, הוא בזה כב"ב שפטור ממצות הדלק".
6. משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"א סוף טור ב') – "דדוקא בסמוך על שולחנו בקביעות חשיב כבן בית".
7. מגילת ספר (סי' ל"ח אות ב') – "חובת הדר ... אין דבריו נראים דמנא לן לחלק, ועוד שהרי השו"ע בס"ז סתם שאורח צריך להשתתף בפריטי ומשמע שמדובר בכל אורח גם האוכל על שולחנו של בעל הבית כפי הרגילות ובכל זאת צריך להשתתף להיות ואינו אוכל שם בקביעות אינו מכלל בני הבית, וכן עמא דבר שכשמתארחים לשבת אחת מדליקים הנר ומברכים אף שאוכלים משל בעל הבית".
8. שבות יצחק (ח"ח עמ' קע"ח) – "אולם מצינו להדיא באחרונים דאין די בסועד על שלחן בעל הבית בשבת אחת, בספר זכרו תורת משה כתב, דאם הוא בדרך ואוכל על שלחן בעל הבית, חייב להשתתף בפרוטה בנר שבת. ויותר מזה מצינו בתורת שבת שכתב על התוספות שבת הנ"ל, דאורח שהוא סמוך על שלחן בעל הבית אפשר דאין צריך להשתתף, וז"ל, ונלענ"ד דהיינו דוקא אם אוכל גם כן בכל ימי השבוע אצל בעל הבית, אבל אם אוכל כל ימי השבוע אצל אחרים, בודאי שאין לומר בשבת שהוא כבני ביתו וכו', ע"כ. גם מדברי השו"ע שכתב בסתם דאורח צריך להשתתף, משמע דמייירי גם באוכל משל בעל הבית, וכן נראה במקור דבריו בראבי"ה ועוד ראשונים שכתבו דאורח צריך להשתתף ודימו לנר חנוכה, ולא ביארו דמייירי דוקא באורח שאוכל משל עצמו. והיינו משום דכל שאינו בן בית צריך להשתתף. ועוד, שהרי דין סמוך על שולחנו שאין צריך להשתתף מקורו באחרונים בנר חנוכה, ושם איתא בפמ"ג ע"פ הרשב"א דבעינן שיהא סמוך בקביעות, כדי שיהיה מבני ביתו. ואי נימא דנר שבת שאני ואין צריך להחשב כבני ביתו, אין מקור לזה מנר חנוכה. וכמו כן נראה מדברי המשנ"ב, דאחר שהביא בהלכות שבת דברי המג"א בהלכות חנוכה דסמוך אין צריך להשתתף, כתב לעיין שם, והרי שם מבואר שצריך שיהא סמוך על שולחנו בקביעות. אלמא גם בנר שבת הדין כן. ובתורת שבת מבואר דגם מי שאוכל על שלחן בעל הבית זה בכל שבת, צריך להשתתף, ומשום דדוקא אם הוא אוכל על שולחנו בקביעות כל ימי השבוע הרי הוא כבני ביתו, ואין צריך להשתתף".

ג. זמן של קביעות.

1. שבת – אז נדברו (ח"ט סי' ג' ד"ה ועוד, לשונו מובא לעיל).
2. שלושים יום – שבות יצחק (ח"ח עמ' קפ"א אות א', וביותר משלושים יום נחשב קבוע").
3. דעת הגריש"א זצ"ל.
- א) אפילו שבועיים – הגריש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"א טור ב' ד"ה ושמעתי, "ושמעתי מהגאון רבי עזריאל אויערבאך שליט"א, דכשחמיו מרן הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] התארח בביתו בשנים שלאחר פטירת אשתו הרבנית ע"ה, לא היה מדליק נרות שבת, ואמר לבתו הרבנית אויערבאך ע"ה שהיא תדליק את הנרות, ולא היה משתתף בשמן. וביאר טעמו כיון שהיה סמוך על שולחנם למשך כשבועיים, הרי הוא נחשב כבן בית שפטור מלהדליק").
- ב) שלושים יום – הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ל"ט, אות מ"א).

ד. בחנוכה.

1. רק בקביעות.
- א) פמ"ג (סי' תרע"ז א"א ס"ק ג', סי' תרע"ח א"א ס"ק ג') – "ודע דאכסנאי צריך להדליק, דלא תימא כיון שאוכל על שלחן בעל הבית כבני ביתו דמי, ומדינא די בנר אחד, קא משמע לן דלא, כיון דאורח הוא ולמחר ילך לביתו, צריך לשתתף בפרוטה".
- ב) מ"ב (סי' תרע"ז ס"ק ד') – "דאורח הוא ואינו סמוך על שולחנו בקביעות צריך להשתתף עמו".
- ה. מראי מקומות – דברי יציב (או"ח סי' קי"ט אות ד'), נשמת שבת (סי' רס"ג אות ת"ב).
1. שבט הלוי (מבית הלוי גליון י"א עמ' מ') – "בחור שמתארח בבית אחרים, ואין לו חדר מיוחד לשינה לעצמו, אם הוא סמוך על שלחן בעל הבית באכילה אינו צריך להשתתף עמו בפרוטה והרי הוא בכלל בני ביתו. (ואם אוכל לבדו בחדרו צריך להשתתף)".

כה [תוספת אור - סעיף ח'.

א. מחמיר - שלא תברך.

1. מחבר (סעי' ח') – "ב' או ג' בעלי בתים אוכלים במקום א', י"א שכל אחד מברך על מנורה שלו, ויש מגמגם בדבר. ונכון לזהר בספק ברכות ולא יברך אלא אחד".
2. עי' של"ה (שבת פרק נר מצוה אות כ"ה) – "ואף רמ"א לא כתב כן, אלא כשלכל אחת מנורה בפני עצמה בזוית אחת, וכדי שיהיו מאירים כל הזויות. ואפילו בזה יותר מסתברא דברי בית יוסף, להוציא נפשיה מספק ברכה לבטלה, יעמדו כל הנשים ביחד, ואחת מברכת, והשאר עונות אמן. כי עשרה שעושין מצוה אחת, אחת מברכת לכולן".

ב. מיקל - תברך.

1. מהרי"ל (סי' נ"ג) – "ב' או ג' בעלי בתים אוכלים במקום אחד, כל אחד מברך על מנורה שלו, אף על פי שיש כבר אורה מרובה. אף על גב שהא"ז מגמגם בזה מכל מקום יש מנהגינ' הכי. ובעניות דעתי נ"ל ליישב דכל מה דמיתוסף אורה יש ביה שלום בית טפי ושמחה יתירה להנאת אורה בכל זויות וזויות".
2. רמ"א (סעי' ח') – "אבל אנו אין נוהגין כן".
3. ח"א (כלל ה' סעי' י"ב) – "נוהגים שמברכין הרבה נשים בבית אחד, דכל מה שמוסיפים אור, יש בה שמחה יתירה. ועל כל פנים לא יברכו שנים במנורה אחת, וגם בזה נוהגין לברך (וכ"כ א"ר)".

4. אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ח') – "אודות הברכות דכמה נשים על שולחן אחד. ב' נרות לזו בסמוך לב' נרות לזו, שכתב באו"ח רס"ג בהגה שהמנהג לברך, נראה שגם הב"י ז"ל יודה שכשכבר נהגו כן אין עוד חשש פתחון פה על זה. וכמ"ש במקור"ב שעל ברכה שהונהגה אין עליה שום חשש ברכה לבטלה בשום צד. ושייך בזה אשר קדשנו במצוותיו וציוונו. כיון שהוא מצוה דנשים מוחזקת מהאמהות ז"ל הק' והלאה. וכבר קבעו חובה על עצמם שלא תהיה שום אשה שנישאת פעם אחת לאיש בלי הדלקת ב' נרות, פשיטא ששייך בזה וציוונו לכולי עלמא, וגם במנורה אחת אין קפידא".
5. קיצור שו"ע (סי' ע"ה סעי' י') – "נוהגין שאפילו כמה נשים מדליקות בבית אחד, וכל אחת מברכת על נרות שלה, כי כמה שניתוסף אורה יש בה שמחה יתירה, ואך יש לזהר שלא תדליקו שתים במנורה אחת, ובשעת הדחק מקילין גם בזה".
6. ערה"ש (סעי' ו') – "וכל מה שנתוסף אורה יש בזה הגדלת המצוה שלום בית ושמחה יתירה ואנחנו תופסים כדיעה זו".

ג. בני ספרד.

1. מחמיר - שלא תברך [בשם ומלכות].
- א) בן איש חי (שנה ב' פר' נח אות י"א, מקבציאל שנה ב' פר' נח סעי' י"ח) – "יברכו בלי שם ומלכות ויהרהרו בשם ומלכות בלבבם מפני דאיכא פלוגתא בזה וסב"ל".
- ב) אור לציון (ח"ב פרק י"ח סעי' ו') – "ואם אין לה חדר מיוחד אינה חייבת כלל בהדלקה. ואם רוצה להדליק, תדליק במקום שמדלקת חמותה, ולא תברך, אלא תשמע את הברכה מחמותה".
- ג) חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' ר"ב הע' י"ד).
- ד) תפלה למשה (ח"א סי' ח' אות א') – "וכלל גדול בידינו סב"ל ושב ואל תעשה עדיף".
- ה) איש מצליח (על המ"ב ס"ק ל"ז הע' ה') – "ויש נוהגים כם גם מהספרדים, ובמקום מנהג לא אמרינן סב"ל (כה"ח אות נ"ד נ"ו). ומ"מ אין זה מנהג פשוט, ושב ואל תעשה עדיף".
- ו) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' י"ד) – "מרח בש"ע סי' רסג ס"ח כותב: ב' או ג' בעלי בתים אוכלים במקום אחד, י"א שכל אחד מברך על מנורה שלו, ויש מגמגם בדבר ונכון להזהר בספק ברכות, ולא יברך אלא אחד. ע"כ. והרי הספרדים קיבלו הוראות מרן, ובפרט כאן שיש חשש ברכה לבטלה".
- ז) הלכה ברורה (סעי' ס"ג, חט"ו עמ' רצ"ב) – "וכן מנהג הספרדים ועדות המזרח, שאין כמה נשים מברכות ומדליקות נרות שבת בחדר אחד".
2. מיקל - תברך.
- א) יפה ללב (ח"ב ס"ק י') – "וכן המנהג בינינו שכל בעל הבית מברך על מנורה שהניח לו על שלחן שלו דלא כמרן ואין כאן חשש ברכה לבטלה כיון שלכל א' יש לו נר מיוחד ושלחן מיוחד בפ"ע".
- ב) כה"ח (ס"ק נ"ו) – "וכן יש נוהגין בספרד לברך כל אחד על מנורה שלו, ואע"פ שאוכלין במקום אחד. וכ"כ היפה ללב אות יו"ד. וכבר כתבנו בכ"מ דבמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל".
- ג) פסקי תשובות (דפו"ח, ריש אות כ"ז) – "וגם הספרדים נוהגין כן, ואף שהמחבר כותב שנכון לזהר בספק ברכות, מכל מקום במקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל".
3. מראי מקומות – שו"ת פלא יועץ (ח"ב סוף סי' י"ב), אבני חושן (ח"ג עמ' תנ"ח).
- א) גדולת אלישע (ס"ק י"ח) – "ובודאי צריך לנהוג כדעת מרן, אבל מי שנוהג כדעת הרמ"א לברך כל א' וא' על מנורה שלו יש להם על מה שיסמוכו".
- ב) שמש ומגן (ח"ב או"ח סי' ל"ח ד"ה והרואה) – "והרואה יראה שמר"ן ז"ל, גם באוכלים במקום אחד ורוצים להדליק שם כל א' מנורה שלו, לא כתב לאסור בהחלט, רק כתב שנכון לזהר בספק ברכות. וגם המחמיר לא אמר אלא בל' גמגום. וכן הוא בב' שהרב א"ז גמגם בדבר. ובב"י הביא תשו' אשכנזית להליץ מטעם תוספת אורה. ולא העיר עליה, ולכן בש"ע כתב שנכון לזהר. ר"ל זהירות בעלמא, וחומרא בעלמא. אשר מכל זה מוכח שמי שרוצה לעשות המצוה בעצמו, וחושק הוא לקדש ה' בפיו ושפתיו, אין מי יאמר לו מה תעשה. והוי כשאר ברכות שנהגו שלא לצאת בברכת חבירו. וכמ"ש הש"ע בס"י ו'. עי' בספרי שמ"ש ומגן ח"א חאו"ח סי' ס"ב בזה. וזכרתי ימים מקדם בעיר מולדתי מקנאס יע"א. עיר של חכמים ושל סופרים, שהרבה פעמים היו מוזמנים משפחות נכבדות של רבנים עם נשותיהם, אצל רבנים אחרים. ובליל שבת היתה בעלת הבית מוסיפה הרבה נרות, כולם במקום א'. והרבניות המוזמנות כל אחת מתכבדת להדליק ולברך על נר שלה. וזהו לכאורה כדעת מור"ם לברך הרבה נשים במקום א' מטעם תוס' אורה. ואיך עברו על דברי מר"ן ז"ל. ובודאי שהוא מטעם שאמרתי, שגם מר"ן ז"ל לא אסר בהחלט, רק בלשון ונכון לזהר. ולזה מחלו באותה זהירות פורתא, ובחרו בזה, מלמחול ולבטל מנהגם להדליק ולברך שעושים בביתם. ואף שיכולים לצאת בברכת בעלת הבית. עכ"ז הן הנה מקפידות לברך ולהלל לה' בפיהן, ככל הברכות שלא סומכין לצאת בברכת אחרים כמ"ש מר"ן סי' ו' גבי ברכות השחר".

ד. עדיף שאחת תברך ותוציא את כולן בברכתה, א"נ להדליק במקום אחר - אפילו למקילים.

1. באר משה (ח"א סי' י"ד).
2. אז נדברו (ח"ה סוף סי' א' ד"ה וראיתי) – "יותר טוב שכל אחד יברך במקום שישן ובמקום שאוכלים יברך אחד מהם וזה ברור מכמה טעמים שאין להאריך כאן וזה נוגע בעיקר להזוגות האוכלים אצל ההורים".
3. שבט הלוי (מבית לוי גליון י"א עמ' ל"ז אות א') – "אמנם אם יש להם חדר נפרד עדיף שתדליק ותברך בחדר".
4. ששכ"ה (פרק מ"ה סעי' ט', הע' ל"ב, הע' ל"ו, הע' מ"ו) – "... והכי עדיף ממה שכמה נשים מדליקות במקום האכילה, דאית ביה מחלוקת הפוסקים אם כל אשה יכולה לברך ...".

5. חוט שני (ח"ד עמ' ס"ה ד"ה ונראה) – "ונראה דמה שכתב הרמ"א שנוהגין לברך על תוספת אורה, היינו דלמעשה בנידון כזה יש לברך, אבל לכתחילה אמאי להכנס בספק זה שיש מגמגמים אם אפשר לברך על תוספת אורה, ועל כן אם יש כמה נשים באות כאחת להדליק נרות במקום אחד, עדיף שאחת תברך ותוציא את כולן בברכתה, ובזה שפיר דמי לכו"ע".
6. הל' שבת בשבת (פרק ד' סעי' ל"ט).
7. הלכה ברורה (סעי' ס"ג, חט"ו עמ' רצ"ה).

ה. מראי מקומות – דרשות מהר"ח או"ז (סי' כ', עמ' ע"א), גר"ז (סעי' י').

ו. איש שיש לו חובת הדלקה: האם מברך על תוספת אורה.

- מחמיר - רק הוא יכול להדליק ולברך קודם שבעלת הבית מדליק ומברך.
- משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ג טור א') – "דאיש אינו מברך על תוספת אורה, לכן מי שמתארח לבד ואין אשתו מדלקת עליו בביתו, אינו יכול להדליק בברכה אחרי שבעלת הבית הדליקה. אולם יכול להדליק ולברך לפני שבעלת הבית במקום שמתארח מדליקה, או שישתתף בפרוטה עם הנרות של בעה"ב".
- הגר"ש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח ריש עמ' ס"ב, עמ' קפ"א אות ג') – "דכיון דהברכה על ריבוי אורה שנויה במחלוקת, ולדעת השו"ע נכון שלא לברך משום ספק ברכות, וגם לפי המבואר ברמ"א דמברכים הוא רק מחמת המנהג שכך נהגו, לפיכך באנשים שאין מנהג שכל אחד מדליק בברכה, כשהוא בעל הבית מדליק הוא תחלה, וכשהוא אורח ישתתף ולא ידליק בברכה על ריבוי אורה במקום שכבר הודלק אור לכבוד שבת".
- הגר"ש"א זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ג טור א') – "דיכול להדליק לפני בעלת הבית בברכה, ובעלת הבית שמדליקה אחריו גם יכולה לברך כיון שנשים מברכות על תוספת אורה".
- הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות כ"ט) – "מש"כ ברמ"א (סי' רסג ס"ח) שכמה נשים מברכות במקום אחד, זהו לנשים בלבד, אבל אנשים אין מברכים כמה בחדר אחד".
- הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ג טור א') – "די"ל דרך נשים מברכות על תוספת אורה, אבל אנשים אין מברכים על הדלקת נרות שבת על תוספת אורה, ויש להם להשתתף בפרוטה".
- מיקל - אין נ"מ בין נשים לאנשים.
- הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ג טור א') – "דלדעת הרמ"א שמברכים על תוספת אורה, אין נפק"מ בין נשים לאנשים, ולכן אף איש שאין אשתו מדליקה עליו בבית שמתארח בשבת, יכול להדליק נרות שבת בברכה במקום אכילה על תוספת אורה".
- הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ג טור א') – "דלדעת הרמ"א שמברכים על תוספת אורה, אין נפק"מ בין נשים לאנשים, ולכן אף איש שאין אשתו מדליקה עליו בבית שמתארח בשבת, יכול להדליק נרות שבת בברכה במקום אכילה על תוספת אורה ... שכן הוא נוהג כיום כשהוא מתארח בבית חמיו מרן הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל], שמדליק נרות שבת בברכה אחרי שמרן (שליט"א) [זצ"ל] מדליק, ובאותו מקום שמרן (שליט"א) [זצ"ל] מדליק את נרותיו, או שהוא מדליק בחדר שהוא ישן שם".
- מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"י סי' כ'), שבות יצחק (ח"ח עמ' ס').
- קצות השולחן (סי' ע"ד סוף ס"ק כ"ב) – "והנהגה דירידים צ"ל דמירי כשאין אוכלים שם, דאלו היו אוכלים שם הרי מנהגו שכל"א מברך לעצמו, ואפשר לדחות, דהא דנוהגין שכ"א מדליק ומברך היינו במי שאשתו עמו, שאם לא יברך בחדר זה יהא בטל מברכה זו לגמרי, וכדי שלא לבטל מברכת נר שבת סמכו על הטעם דתוספת אורה ושמחה, אבל מי שאשתו מדלקת בביתו בברכה, והוא ביריד עם עוד איזה בע"ב, לא נהגו בזה למשכוני נפשין לטעם תוספת אורה ושמחה, וחששו להי"א שלא יברך רק אחד וצ"ע".

ז. תוספת אור: הגדר.

- צריך תוספת אור ממש.
- באר משה (ח"א סי' י"ד [לשונו מובא לקמן], ח"ה סי' קי"ד) – "וא"כ כשהאור העלעקטרי דולק בבית ומפיץ אור בהיר כאלף נרות וכי אפשר לומר שאור הנרות מביאין שמחה ולברך, אינו אלא מנאץ".
- אז נדברו (ח"ה תוכן הענינים סי' ו') – "... וכ"ש באולם האוכל של המלון שיש שם אלפים נרות מאור החשמל (כן מתבאר מדברי המ"ב, וכן מסיק בשו"ת באר משה ח"א סימן י"ד)".
- לא צריך בפועל, אלא עצם הנרות ששם גורם השמחה.
- מנחת אשר (גולדברגר, סי' כ"א) – "האמת הוא דתוספת אורה שייך בכל אופן אפילו כשיש רבבות נרות".
- פסקי תשובות (דפו"ח, אות ל') – "אעפ"י שאין כאן הנאה מ'אור' הנרות, כי עדיין יום הוא, ו'שרגא בטיהרא מאי מהניא' (נר באור יום אין בו תועלת, חולין ס ב), מכל מקום יש הנאה ושמחה כשאוכלין במקום שיש נרות, כי יש בזה משום כבוד הסעודה, וכשם שבשאר סעודות מצוה מדליקין נרות לכבוד המעמד, ולכן אין בברכה על הנרות משום ברכה לבטלה, וכמתבאר יסוד זה בראשונים".
- מראי מקומות – שבות יצחק (ח"ח סוף עמ' ל"ח).
- א"ר (ס"ק י"ח, ס"ק כ') – "מברך וכו'. דוקא בשלכל אחד מנורה מפני עצמו בזוית אחר כדי שיהא מאירים כל הזויות, אבל מנורה אחת שיש לה הרבה פיות אין מברך אלא אחד (של"ה דף קל"ב שבת נר מצוה, ד"ה הב"י סימן רסג). אבל שמעתי זקניי הגאון ז"ל פסק דלא כוותיה, וכן מסתבר בפמוטות שלנו אם דולק כל הנרות אזי האור ממשיך לכל הזויות, ועוד דא"כ כשיש שני

מנורות זה אצל זה לא יברכו, ולא משמע הכי מרמ"א ופוסקים, ועוד דכל שמרבין נרות אף במקום אחד נתוסף אורה בכל החדר. גם נ"ל ראייה מתשובות מהרי"ל סימן נ"ג מקור דין זה דמייתי ראייה ממדליקין נרות ביום טוב בבית הכנסת **אף דשרגא בטיהרא מאי מהניא**, אלא כל מה דמתוסף אורה חשוב הנאה טפי עיין שם, הרי דהתם שהוא יום ממש והוא אור בכל בית הכנסת אפ"ה חשבינן ליה הנאה טפיה.

(ב) עי' ריש סי' רס"ד, לכמה שיטות ומראי מקומות.

כו] הדלקה במלון - אם מיחד חדר צדדי מיוחד או פינה נסתרת להדלקת נרות שבת, או רחוק מהסעודה.

א. הוי ברכה לבטלה.

1. **שאלת חמדת צבי** (ח"א סי' י"ט אות י') – "נוהגים במלונות שכל הנשים מדליקות נרות של שבת על השלחן שעומד בפרוזדור ודולק שם חשמל. ועל השולחנות שאוכלים אין בכלל נרות של שבת וחדר אוכל מואר בחשמל בלבד ושני רעות עושים בזה דעיקר כבוד שבת הוי בנרות שדולקות על שולחן שאוכלים שם סעודת שבת. [וע' לקמן] ואף עונג שבת אין כאן במה שמדליקים באופן כזה בפרוזדור ויש כאן חשש ברכה לבטלה. והי' מכבוד השבת להדליק על השולחן שאוכלים בו. ואם לא לכה"פ כל אחד בחדרו. ועכ"פ סידור הנרות והדלקתם בפרוזדור בחוץ כפי שנהוג היום במלונות יש בו חשש של ביזוי מצוה נמי, מלבד החשש של ברכה לבטלה".

2. **אג"מ** (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' כ"ט, הל' יו"ט פרק ל"ג הע' מ"ב, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' רס"א אות ד') – "דבמלון בחדר שאין משתמשין לאור הנר, אין מדליקין, ואם בירך הר"ז ברכה לבטלה".

עי' **אג"מ** (מסורת משה ח"א או"ח סוף אות ק"ל) – "והזכיר רבינו שוב פעם טענתו על הנהגת נשים במלון שמדליקות כולם בחדר אחד [ובמקום אחד], דהלא שם אין שום כבוד וגם אין שום ריבוי אור בעצם".

3. **מנחת אשר** (גולדברגר, סי' כ"ד) – "אינו יכול לברך".

4. **הגריש"א** זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות נ"ז).

5. **ששכ"ה** (פרק מ"ה סעי' ט', הע' מ"ד) – "וכן דינם של בעלי-בתים הנמצאים בבית-הבראה או במלון וכדו', הם ונשיהם, ואוכלים בחדר-האוכל המשותף - המנהג הוא שכל אשה תדליק נרות בברכה בחדר-האוכל, ותדליק את הנרות בקירוב מקום לשולחן-האוכל שלהם, ולא תדליק אותם בפינה מרוחקת ממקום אכילתם. [דאין בזה משום שמחה יתירה, עיין סי' רסג במ"ב ס"ק לה. ואולי יש ללמד זכות על אותם חדר-אוכל גדולים שהם משותפים ומדליקים בהם נרות שבת רחוקים ממקום האוכל של המדליק, דעיין סי' רסג במ"א ס"ק טו וס"ק כא ובשו"ע הרב סעי' י, דכיון שהוא צורך אכילה אפי' אחר, שאינו אוכל כאן, רשאי לברך, ע"ש במחש"ק, וע"ש בשו"ע הרב, דכל זה אם מדליק לפני שמדליקים אלה שקרובים למקום הדלקתם, וע"ש במ"א ס"ק כא, דאם מדליקים לא באותו חדר שאוכלים שם, אלא רק בחדר הסמוך לחדר-האוכל, דלאו שפיר עבדי"]".

6. **נשמת שבת** (סי' רס"ג אות שע"א) – "אין להדליק שם, והמדליקים שם לא יצאו יד"ח המצוה, וברכתם לבטלה".

7. **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, עמ' י"ג, הל' יו"ט עמ' רנ"ז) – "This practice is not accordance with the halacha".

8. עי' **הליכות ביתה** (סי' י"ד הע' ל"ז) – "חשש".

9. **פסקי תשובות** (דפו"ח אות כ"ז ד"ה ואותם, הע' רנ"ז) – "ואותם בתי מלון אשר מייחדים חדר צדדי מיוחד או פינה נסתרת להדלקת נרות שבת, המדליקות שם מברכות 'ברכה לבטלה', ובפרט בזמננו שיש בכל מקום ומקום אור החשמל. [שו"ת באר משה ח"א סי' י"ד, שו"ת חמדת צבי ח"א סי' י"ט, שש"כ פמ"ה סעי' ט' ובהערות שם, כי אין שום תועלת מנרות אלו שתקועים באיזה מקום שכמעט אין יוצאים ונכנסים לשם ואין הם נראים בשלחן הסעודה, וכהיום שיש אור החשמל בכל מקום ומקום, הנרות הודלקו ללא שום תועלת, והוא בכלל דברי השו"ע דלקמן סעי' ט']".

10. **חזון עובדיה** (שבת ח"א עמ' רט"ו ד"ה מה) – "בשו"ת חמדת צבי".

11. **הלכה ברורה** (סעי' ע', חט"ו עמ' ד"ש) – "לאור האמור נראה פשוט שמה שנהגו בזמנינו בבתי המלון שהנשים מדליקות ומברכות על הנרות הנמצאים בחדר האוכל על שלחן צדדי, שלא בסמיכות לשלחנות האכילה, או שמדליקות נרות על שלחן הנמצא באולם הכניסה (לובי) המוביל אל חדר האוכל, או שמדליקות את הנרות באולם הכניסה אל בית המלון, אין להם על מה שיסמוכו, ונשים המברכות במקום כזה נחשבות ברכתן לברכה לבטלה".

ב. הנח להם ישראל.

1. **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק ז' סעי' ס"ו, הע' ק"ח) – "מצוי בבתי מלון שמייחדים חדר מיוחד להדלקת נרות בפרוזדור אצל דלת חדר האוכל מבחוץ אף שאין משתמשין שם לאכילה, ונראה שאם נוטלין ידים לסעודה במקום ההוא בודאי אפשר להקל להדליק שם, ומ"מ נהוג עלמא להקל אף בלאו הכי ואולי סומכין על מה שרואים הנרות ממקום הסעודה או סומכין על מה ששוהים שם משך זמן מה ונהנים מן ריבוי אור של הנרות. [דכיון שבעלי המלון ייחדו את החדר הלזה לצורך האורחים האוכלים הסעודה סמוך לשם, נמצא דהחדר הלזה ה"ה כמיוחד לכולם ושפיר רמיא על כולהו להדליק נר במקום ההוא, ומיקרי שפיר בעה"ב לענין זה, ושפיר מדליקין לצורך מה שמשתמשין שם [ודמיא להא דכמה בעה"ב המתאכסנים בירידים בחדר אחד שמדליקין כשאין בעה"ב עמהם (ע' מ"ב סק"ל) וכשאין נשותיהם מדליקין עליהן בביתם יכולים כולם לברך (עמשנ"ת לעיל שעה"ל סקצ"ז)], שלכן **אם נוטלין שם ידים לסעודה** י"ל דמקרי משתמש לצורך אכילה שלהם שיכולין להדליק, ואם רואים הנרות ממקום הסעודה י"ל דאיכא בזה שמחה בריבוי הנרות וכמש"כ לעיל (סעי' נט) דריבוי נרות במקום סעודה יש בו חשיבות ושמחה, שלכן באופנים הנ"ל שפיר יכולים להדליק ולברך, ובדרך כלל מצוי שנוטלין שם ידיהם לסעודה או רואים הנרות, ואם לאו **מסתמא משתמשים שם איזה דבר לאורם**, כן נראה ביאור המנהג, והנח להם לישראל"]".

2. **הגר"א נבנצל** שליט"א (ירושלים במועדיה על שבועות עמ' קצ"ד אות ח') – "שאלה: מי שנמצא במלון ומאפשרים להדליק רק במרוכז בחדר האוכל, האם עדיף להדליק שם עם ברכה, או להדליק חשמל בחדרו המיוחד לו. תשובה: באופן שיש בזה צורך

אכילה וריבוי אורה של מקום האכילה, אפילו אם אין זה ריבוי אורה אצל המדליק עצמו, וכגון שיושב רחוק ממקום הנרות, יכול להדליק בברכה לצאת ידי חובה בזה. כאשר המלון מחייב הדלקה בלובי דווקא, **יישב שם שיעור זמן שיהנה מהנרות**."

ג. **אלא ידליק בחדרו ע"י חשמל, מיד בלי הפסק הולך למקום מיועד להדלקה.**

1. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח ריש עמ' נ"ו).

2. **פסקי תשובות** (דפו"ח, אות כ"ז ד"ה ואם) – "ואם תדליק בחדרה את אור החשמל לכבוד שבת, ומיד ללא הפסק תלך למקום המיועד להדלקה ותברך, שפיר טפי, אפילו הוא בפנינה נסתרת, דשוב אין בזה ברכה לבטלה, דברכה קאי גם על אור החשמל שבחדרה."

ד. **אין כאן תוספת אור: וא"א להדליק בשום מקום באולם** [א"א כ"ה היא מדליק ראשון].

1. באר משה (ח"א סי' י"ד, ח"ה סי' קי"ב - סי' קי"ט) – "ומה שפסק המנחא"ש שכל הנשים יכולות לברך בברכה בחדר הגדול של האולם של בית המלון היא הוראה מטעה מכשיל את הרבים עם ברכה לבטלה ולא תהי' כזאת בישראל להחטיא את הרבים".

2. **אז נדברו** (ח"ה תוכן הענינים סי' ו') – "שהנמצאים בבית מלון או בבית הבראה שידליקו בחדרי שינה לא באולם האוכל, ומכיון שיש נשים שחושבות שהעיקר הוא ההדלקה בחדר האוכל ולא ישמעו ההיפך יש להורות להם שידליקו באולם האוכל בלא ברכה ולא יפסיקו ויברכו בחדרם, או לכל הפחות ידליקו קודם בחדרם ובלא הפסקה ידליקו באולם האוכל עם ברכה ויכוונו לפטור את הנרות שבחדרם. וזה אפילו לרמ"א דב' וג' בעה"ב אוכלים בחדר אחד דכולם מדליקין בחדר האוכל, דשם המדובר שאין להם חדר לבד לשינה, [וכ"ש באולם האוכל של המלון שיש שם אלפים נרות מאור החשמל]".

א. חולק – מנחת אשר (גולדברגר, סי' כ"א, לשונו מובא לעיל), **פסקי תשובות** (אות ל', לשונו מובא לעיל).

ב. עי' ריש סי' רס"ד, לכמה שיטות ומראי מקומות.

ה. מראי מקומות – **פני משה** (ס"ק כ"א אות ג'), **נשמת שבת** (סי' רס"ג אות שד"מ), **הגר"ד פיינשטיין שליט"א** (ודברת במ ח"א סי' ס"ח ד"ה ושמעת), **הרמ"א בלום** (אור ישראל חנ"ו עמ' רמ"ב).

1. **הגר"י בקוביץ שליט"א** (מכתב במייל) –

We are running a kiruv event with many women here in Israel and are going to the Kosel Friday night. We would like to have a lighting ceremony at Aish and have all the women light Shabbos candles, with a beracha, even though we are not eating or sleeping there. I was told that Rav Berkovits allows a beracha to be said due to 'chinuch,' even though it is against the regular Halacha. Is this true?

R' Y. Berkovits wrote: Technically I believe it's muter. It is muter to say a beracha with the Shem purely for chinuch reasons. The shaila here would be, is this good chinuch to be aware of lighting Shabbos neiros, or bad chinuch teaching them to light in an incorrect place. Best would be if you can figure out a way that would work within halacha. [Maybe find someone in the Old City that can host the candle lighting ceremony in their house, with the woman of the house lighting with a beracha, and everyone saying amen and lighting too.]

כז] תוספת אור כדי שלא יכשל.

א. **מחמיר.**

1. **קצות השלחן** (סי' ע"ד ס"ק כ"ב) – "במקום אכילה שייך לומר דכל מה שמתוסף אורה השמחה יותר גדולה כמ"ש בפנים ס"י, אבל בחדר שאין אוכלים בו נראה דלא שייך סברא זו של תוס' אור, דחובת ההדלקה הוא רק כדי שלא יכשל, וסגי בנר א' שמדליק בעה"ב".

2. **דברי יציב** (או"ח סי' קי"ט אות ב', אות ו') – "אבל במקום שהוא רק מחמת שלום בית משום שלא יכשל, לא שייך ענין תוספת אורה".

3. **מנחת אשר** (גולדברגר, סי' כ"ד) – "אבל כשמדליקין מטעם שלא יכשל אין שייך להדליק יותר מבעה"ב אחד, ופשוט הוא".

4. **אז נדברו** (ח"ה סי' ג' אות ד') – "מה שמבואר בפוסקים ליישב המנהג דכל מה שמתוסף אורה נתוסף הנאה ושלום בית, הבו דלא להוסיף עלה, שם המדובר ליישב המנהג היכא דלא הדליקה כלל. אבל לא שייך באם החיוב ההדלקה הוא רק שלא יכשל בעץ ובאבן, לכן אם כבר נכנס איזה אור מההול [אכסדרה] אין צריכים להדליק, מיהו יש הידור להדליק, דאינו גרוע מההידור של נר יפה, אבל אין לברך על זה".

5. **הגריש"א זצ"ל** (שבות יצחק ח"ח ריש עמ' י"ב, עמ' י"ט ד"ה וכן, עמ' ק"צ אות א', הל' שבת בשבת פרק ד' הע' מ"ו, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות י"ח, אות י"ט, אות ל') – "דעל הדלקת נר משום שלום בית מברכים דוקא אם הוא נצרך כדי שלא יכשל **בהליכתו או בעת שעושה איזה תשמיש** [כגון סידור המיטות וכיו"ב], אבל אינו יכול לברך על תוספת אור הנצרכת כדי שיוכל לראות מה להוציא מהארון, או ללמוד בספר וכדומה, משום דתקנת ההדלקה שלא במקום הסעודה היא רק בכדי שלא יכשל. ולכן אורחים המדליקים בחדרם בברכה כיון שאינם אוכלים שם סעודת חובה, צריכים למנוע כניסת אור מבחוץ **איזה זמן בלילה**, כדי שיהא צורך באור שהדליקו שלא יכשלו. ועצה זו מבוארת בשו"ת מהרי"ל החדשות דהמדליקים בחדרם ונכנס גם אור מבחוץ יכסו החלונות".

הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' של"ז אות ו') – "ואם קשה להם להדליק במקום אכילתם יכולים להכניס עצמם לחיוב להדליק במקום הלינה, ע"י **שיסגרו שם התריסים** עד שתהא חשכה גמורה, ואז יוכלו גם לצאת בזה מצות ההדלקה, ולא יצטרכו להדליק במקום האכילה אם אחרים מדליקים שם".

6. ששכ"ה (פרק מ"ה הע' כ"ד, הע' ל"ב) – "ואם היא מדליקה בחדר-השינה, ונמצא בו אור שאשה אחרת הדליקה בו, או שהחדר כבר מואר, בזה י"ל דלא תברך, כי לא מצאנו משום תוספת שמחה בהדלקה אלא במקום האכילה, ולא בשאר המקומות, אף משמשתמשים בהם".
7. תשובות והנהגות (ח"ב סימן קנ"ז אות ז') – "ונראה שאפילו במקום דשרי לברך מעיקר הדין בחדר שישן, ראוי לספוקי טובא לענין ברכה שמה, שמצוי שיש אור בפרוזדור באופן שמאיר לחדר שישן בשעת הדלקת נר שבת, ואם כן גם בלי הדלקת הנר שבת אין חשש שיכשל בעץ ואבן. ואף ההדלקה שמה שלא לצורך, שבחדר שישן אין חובה מדין כבוד, שעיקרה רק בחדר אוכל, ומדין עונג שלא יכשל אין צורך כשיש אור, ובלאו הכי לא יכשל, ואדרכה מצוי בהדלקה בחדר שישן שזה מפריע לו לשינה בלילה, וא"כ כה"ג שבלאו הכי מאיר, אין בחדר שינה מצוה כלל, ואולי אם נוהג לכבות שאר אורות בשעה שהוא מדליק בחדר שינה או סמוך, שניכר אז שרק בהדלקה גופא הוא להאיר ולהתענג, יוצא בשעתה כהלכה ומברך עלה, וא"כ המברך בחדר שינה ידקדק **שלא יאיר לשם מקום אחר בשעה שמדליק**, ואתי שפיר, וצ"ב".
8. חובת הדר (מצות הדלקת נר שבת ויו"ט ס"ק נ"א) – "דלא אמרו לברך בחדר אחד, כי אם בתוספת אורה במקום אכילה, דעונג הוא לו בריבוי אורה, אבל שלא במקום אכילה, לא מצינו ברכה בתוספת אורה (כמבואר בפמ"ג א"א ס"ק כ"א ובמ"ב ס"ק מא), וכיון שכולם בעלי בתים אין אחד פוטר חבירו בהדלקתו, כי אם באופן שנתבאר לעיל הערה מח גבי ירידים, שהאחד יברך והאחרים יעמדו אצלו ויכונו לצאת, ואח"כ ידליקו בלא ברכה, או שיעשו אחד מהם שליח להדליק ולברך בשביל כולם".
9. עי' חוט שני (ח"ד סוף עמ' ס"ו) – "יש לדון אם דינא דיכול לברך על תוספת אורה וכו", אם הוא דוקא בהדלקת נרות במקום אכילה, וכמ"ש הרמ"א בסעיף י': 'עיקר ההדלקה תלויה בנרות שמדליקין על השלחן, אבל לא בשאר הנרות שבבית', וזה כמ"ש התוס' דהדלקת נר בשבת חובה, ופירשו התוס' 'דבמקום סעודה חובה הוא שיסעוד במקום הנר משום עונג', ובזה י"ל דאם מוסיף אורה הוי סעודה חשובה משום עונג שבת, משא"כ כשמדליק לא משום עונג שבת, אלא רק שלא יכשל בעצים ואבנים, דאף אם יש קצת אור כבר לא יכשל בעצים ואבנים, ומה לי שיש שם הרבה אורה, ועיין בב"י שהביא מהמהרי"ל שכתב וז"ל, כל מה דמיתוסף אורה אית ביה שלום בית טפי, ושמחה יתירה להנאת אורה בכל זווית, עכ"ל. אפשר שכוונתו דוקא במקום שמקיים עונג שבת לסעודת שבת, אז יש בתוספת אורה 'שמחה יתירה להנאת אורה'. ולפי זה אם יש כבר נר אחד בשאר החדרים ורוצה להוסיף עוד נר, צ"ע אם אפשר לברך עליו. ובמ"ב כתב אם יש לאחד מהן חדר המיוחד לו, אע"פ שאינו אוכל שם ואינו משתמש שם שום צורך אכילה, לכו"ע יכול לברך שם, ע"כ. ולכן אם נכנס לחדר ההוא אור מחדר אחר או מהפרוזדור, וכבר אינו נכשל בעצים ואבנים בזה, עדיף לו להדליק במקום אכילה. ואם כבר מדליקים שם, סגי שמשתתף בפרוטה עם בעל הבית".
10. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ב טור ג' ד"ה וכן) – "דאין לברך על תוספת אורה רק במקום אכילה, אבל במקום השינה אפשר לברך רק אם חושך שם בשעת ההדלקה".
11. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ב טור ג' ד"ה וכן) – "דלכאורה נראה שאין לברך על תוספת אורה במקום השינה, ולכן המברך על הדלקת נרות שבת במקום השינה אין לו להדליק את החשמל בשעת ההדלקה והברכה, רק יכוין בברכה גם על החשמל שידליק אחר הנרות, וכל זה באיש שאינו מקבל שבת בהדלקה, ובאשה צ"ע מה לעשות".
12. הל' שבת בשבת (פרק ד' סוף סעי' ל"ד) – "דאין מברכין על תוספת אורה במקום שלום בית אלא במקום הסעודה".
13. פסקי תשובות (דפו"ח אות כ"ז ד"ה ואין, הע' רנ"ג, הע' רנ"ח, אות ל' ד"ה אמנם) – "ואין דברי הרמ"א אמורים אלא בחדר שאוכלים שם לכבוד שבת, שבמקום אכילה קיימת הסברא שכל שמיטוסף אורה מיתוסף הנאה ושמחה, אבל בשאר החדרים שכל ההדלקה היא 'כדי שלא יכשל בעץ ואבן', כיון שהדליקה אחת אין האחרות מדליקות שם בברכה, אלא משתתפים בפרוטה או המדליקה מזכה חלק בנרותיה בשבילים. [כן מתבאר בשו"ע הרב סוסעי י"ד עפ"י המג"א סק"א, שע"ת סק"ג בשם פנים מאירות, וכו"ה בברכת הבית שער מ"ה סק"ז, קצוה"ש סי' ע"ד הערה כ"ב, שו"ת דברי יציב ח"א סי' קי"ט, שו"ת באר משה ח"ה סי' קי"ב, חובת הדר הערה נ"א, שש"כ פמ"ה הערה ל"ב]".

ב. יכול לברך.

1. משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ב טור ג' ד"ה ומהגאון) – "דלדעת הרמ"א שמברכים על תוספת אורה, יכולים לברך על תוספת אורה אף במקום השינה".
2. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ב טור ג' ד"ה ומהגאון) – "דלדעת הרמ"א שמברכים על תוספת אורה, יכולים לברך על תוספת אורה אף במקום השינה".

ג. אם מונע כניסת אור מבחוץ, יכול לברך - גם להמחמירים.

1. רק אם לא יאיר לשם ממקום אחר בשעה שמדליק – תשובות והנהגות (ח"ב סי' קנ"ז אות ז', לשונו מובא לעיל), הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ב טור ג' ד"ה וכן, לשונו מובא לעיל).
2. אפילו אם לא יאיר שם איזה זמן בלילה – הגר"ש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח ריש עמ' י"ב, עמ' י"ט ד"ה וכן, לשונו מובא לעיל).

ד. מראי מקומות – באר משה (ח"ה סי' קי"ג, סי' קט"ו).

כח] אוכל אצל אחרים וישן בביתו: איפה מקום ההדלקה.

א. מקום אכילה.

1. חזו"א (דרור יקרא עמ' תי"ד הע' ט"ו, שבת לישראל עמ' ת"ע אות ו') – "מי שאוכל בבית חמיו בליל שבת וישן בבית אחר, היכן אמר מרן החזו"א להדליק. תשובה: במקום האכילה".

2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ח אות ל"ד) – "בתו של מו"ר הגרה בדירה שמחוברת לדירתו ואוכלת עמו, מדליקה ג"כ במקום שמו"ר מדליק ע"י נרותיו, וכן בנותיה עם ב"ב כשבאים אלי' לאכול סעודת שבת עם מו"ר, בין שהם נשארים ללון אצלה ובין שחוזרים הביתה ללינה, הן מדליקות ע"י הנרות של מו"ר".
 3. הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא סוף עמ' של"ו, עמ' תי"ד הע' ט"ו) – "מקום הדלקת הנרות הוא במקום האכילה (של סעודת ליל שבת), ועל כן ההולכים לאכול מחוץ לביתם ידליקו במקום שבו יתארחו לסעודת ליל שבת".
 - ע' הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' קס"א אות א', אות ב') – "בעת שמחה כשסועדים במקום אחר מחוץ לבית, בעלת השמחה צריכה להדליק שם. ואם יש צורך להדליק בבית כדי שלא יכשלו, קודם תדליק בביתה באור שצריך, ואח"כ תדליק הנרות והחשמל במקום הסעודה ושם תברך ... אם האשה אינה יכולה לילך להדליק במקום הסעודה, תדליק בביתה באופן שהאור יהא נצרך כדי שלא יכשלו, והבעל ידליק במקום הסעודה בברכה, אפילו הוא מדליק אחריה, ואינם צריכים לכוין לצאת בברכה אחת, ומשום דשניים שעושים מצוה ושניהם חייבים בה, וכדי לצאת בברכה אחת צריכים לכוין לכך, רשאים שלא לכוין כלום, וממילא כל אחד מתחייב ברכה על מצוה שעושה, ובכה"ג ליכא בזה משום ברכה שאינה צריכה".
 - ע' הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' מ"א ד"ה ולכן, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות מ"ב, אות נ"ט) – "בעת שמחה כשסועדים באולם מחוץ לבית, גם אם מדליקים בבית באופן שהאור נצרך כדי שלא יכשלו, ומברכים על ההדלקה ויוצאים בזה ידי חובת הגביר, מ"מ צריכים להדליק גם במקום הסעודה לכבוד שבת. ואם בעלי השמחה אינם באים להדליק שם, ידליק אחד הסועדים במקום בברכה אפילו כבר הדליק וברך בחדרו, כיון שלא היתה דעתו לזה בעת הברכה".
 4. רבבות אפרים (ח"א סימן קפ"ג) – "מי שמזמן לאכול לבית חברו, ידליקו במקום שיושנים החשמל, ובבית האכילה הנרות, ואז מברכים, וכן זה מי שנמצא במלון. וכן ההולך לאכול עם אשתו למשפחתו או למשפחה, וחוזרים לביתם אחר האכילה, ידליקו החשמל בביתם, ומיד ילכו למקום שאוכלים וידליקו נרות ושם תברך".
 5. ע' קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' נ"ג, סעי' ס"ה) – "איש ואשתו שאוכלים הסעודה בליל שבת בבית אחרים וישנים בביתם, מדינא יוצאים בהדלקת בעה"ב כיון שאוכלים משלו, אבל המנהג שהאשה מדלקת בעצמה ואיכא אומדנא שאינה רוצה לצאת בהדלקת בעה"ב. ובכה"ג עדיף שתדליק במקום הסעודה, ואמנם אם רוצה להדליק בביתה רשאית, וצריך לזהר בכה"ג ליהנות מן הנרות ע"י שיעשו נרות ארוכים שידלקו עד מאוחר בלילה או שתשתמש שם איזה דבר מיד אחר ההדלקה".
 6. ע' הגר"ח ק"ש (אסיפת יצחק י"ג כסלו תשס"ו) – "שאלה: אם אני ואשתי אוכלים אצל חברים, ואנו רוצים ליסוע במכונית בערב שבת ואחרי הסעודה לחזור לביתה, באיזה מקום אשתי תדליק. תשובה: במקום האכילה דלילה".
 - ע' הגר"ח ק"ש (עלי ש"ח עמ' קל"ב אות מ"ה) – "שאלה: מי שנוסע למקום קרוב בע"ש היכן ידליק. תשובה: אם יאכל שם בשבת ידליק שם".
 7. תשובות והנהגות (ח"א סי' רע"א, ח"ב סי' קנ"ד, סי' קנ"ז אות ט', ארחות הבית פרק א' סעי' י"ב) – "אם ישנים הם בדירה אחרת ומתארחים בבית אחד על הסעודה, עיקר חיובן להדליק הוא בחדר המיוחד להם שישנים בו, ובבית שאוכלים בו יוצאים ידי חובתן על ידי בעל הבית. ולעת הצורך, כגון שנמצאת סמוך לשבת בחדר שאוכלין בו, יכולה לסמוך על המנהג להדליק במקום האכילה. ומכל מקום גם בחדר השינה צריך להיות אור".
- ב. להדליק בביתו, מקום שינה - וצריך להנות מאורו.
1. אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' כ"ג, הל' יו"ט פרק ל"ג הע' ל"ט).
 2. באר משה (ח"ו סימן ס"ד, קונ' עלעקטריק סי' נ"ט אות ו', ח"ח סי' ס"ח) – "נשאלתי מזוגות צעירים שאוכלים בשבת לרוב אצל הוריהם, אבל בלילה ישנים בביתם, איה תדליק האשה נרות שבת. השבתי תדליק בביתה, אבל רק אם יכולה להדליק נרות ארוכות כל כך שידלקו עד אחר שחוזרים מבית הוריהם, ויאכלו פירות או לעקעך עם טעם או קפה אצל הנרות, הא בלאו הכי הוי הברכה ברכה לבטלה. וזה הדרך הנכון, ושאר הדרכים הם בדרך שעת הדחק. או על כל פנים בשעת הדחק לא תלך אחר ההדלקה לבית ההורים עד שתחשך ותתפלל אצלן, כדי שתהנה מהנרות, וטוב ג"כ שהבעל בא יבא מבית הכנסת לביתו, ויהנה מהנרות אם היא אינה יכולה להשאר בבית עד שתחשך. וכבר כתבתי בספרי (ח"ו חלק קונטרס עלעקטריק סי' נ"ח-ס"ו) שהגם מי שמברך על אור עלעקטרי ברכת הדלקת הנר מברך ספק ברכה לבטלה, עכ"ז אם ספק בידם אם הנרות ידליקו כשחוזרים מבית הוריהם, אז קודם הדלקת הנרות יכבו נר העלעקטריק ותדליק הנרות של שבת, והבעל ידליק הנר עלעקטרי לשם נר שבת, באופן כשחוזרין נר דולק היינו נר שהודלק לכבוד שבת".
 3. הגרש"א זצוק"ל (חכו ממתקים ח"ב עמ' ק"פ) – "אודות משפחה המתארחת ואוכלת סעודת ליל שבת במקום אחד, וחוזרת לישון בביתה - היכן עליה להדליק נרות. והשיב, שאם שיעור הנרות הוא שכאשר היא תשוב מהסעודה, עדיין הם עוד ידלקו, שתדליק בביתה, ובשובם ישבו כרבע שעה ליד הנרות. אולם אם בחזרתם, הנרות יהיו כבויים, צריכים להדליק במקום סעודתם".
 4. דברי יציב (או"ח סי' קי"ט) – "ע"ד האברכים האוכלים בליל ש"ק בבית הוריהם, היכן הם חייבים להדליק נרות שבת בביתם או בבית הוריהם ... דבודאי איכא חיובא להדליק שם, וכמו הא דבחורים דס"ו הנ"ל, ולא במקום שאוכלין אצל אבותיהם, שסמוכין על שולחנם ולא חל עליהם חיוב כלל וז"פ ... מ"מ במקום שישנים שם שההדלקה רק משום שלום בית שלא יכשלו, אם כן כשיש אורה הרבה מאור האלקטרי שמה, תו לא שייך מצוה כשמוסיף הנר, וכנ"ל שבכה"ג אמרינן לכו"ע שאינו מברך על תוספת אורה, ולזה נראה שראוי שידליקו שם נר שבת קודם שידליקו האלקטרי, שייד"ח שמדליק לשבת, [וע"ע להלן סוף סימן ק"כ]. ומה שהבעל מדליק אח"כ האלקטרי בודאי לא גורע מהמצוה".
 5. אור לציון (ח"ב פרק י"ח סוף הע' ו') – "ואם הם ישנים בביתם ורק אוכלים אצל ההורים, ידליקו בביתם, ובלבד שיהיו הנרות ארוכים דים שידלקו עד שיחזרו לביתם, או שתצא האשה מביתה לאחר כניסת השבת משהחשיך קצת, שאז כבר נהנתה זמן מה מנרות אלו בשבת. אבל אם אין הנרות ארוכים, ויוצאים מהבית לפני כניסת השבת, עדיף שידליקו בבית ההורים ובלא ברכה".

6. אז נדברו (ח"ה סי' א', סי' ב' בהע') – "דבני זוג שאוכלים אצל ההורים, ויש להם חדר מיוחד לשינה בביתם או בבית ההורים, שמדליקין במקום שישנים ולא במקום שאוכלים, כיון שיש כבר אורה שם ורמ"א כתב רק ליישב המנהג במקום שאין להם חדר מיוחד לשינה. ולפי האמור מובן זה יותר, דמקום האכילה אינו מחייב מצות הדלקה יותר משאר החדרים אלא שהמצוה לאכול במקום נר ולפי' יש לבחור לכתחילה המקום אכילה להדליק בברכה, ומכיון שכבר הדליקו שם נרות לכבוד שבת ומתקיים המצוה לאכול במקום נר שהודלק לכבוד שבת לכן יש מצוה יותר להדליק בחדרם שישנים ומשתמשים שם, (בניגוד להקונטרס של הגר"מ שטרנבוך שליט"א)".
7. משנה הלכות (ח"ה סי' מ"א) – "העיקר שידליקו בביתם, כיון דהחיוב הוא להדליק בבית שהם גרים בה, ולא בבית אחר שהם באים שם רק לאכול, ובפרט כי יש שם בעה"ב ונרות דולקים, וליכנס עוד בדוחקים ובמחלוקת הרמ"א והמחבר ז"ל שאם ידליקו על השלחן שיאכלו שם, א"כ הו"ל שתי נשים בחדר אחד דלדעת המחבר לא תדליק, ואם תדליק שם בחדר אחר שאין אוכלין א"כ לא הועילה כלום, דהרי לא הדליקה בחדר אוכל, והרי גם באוכל בחדר לא אמרו להדליק בחדר אלא בבית, ע"כ לפענ"ד פשוט דמחויבת להדליק בביתה".
- משנה הלכות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ד טור ב' ד"ה ושמעתי) – "דאם מתארחים בשבת ואוכלים בבית אחד וישנים בבית אחר, ואין להם פרטיות לא בבית שאוכלים שם ולא בבית שישנים שם, שידליקו נרות שבת במקום האכילה. ובדיעבד יכולים גם להדליק בבית שישנים בו, אף לא באותו חדר שבו הם ישנים, וידליקו נרות ארוכים, וכשיחזרו לאותו בית לאחר הסעודה ישבו קצת ליד הנרות כדי ליהנות מזה".
8. שבט הלוי (מבית לוי ח"א עמ' ל"ח סוף אות א') – "ואם ישנים בביתם והולכים לאכול במקום אחר, עדיף שתדליק בבית. [נרות גדולים שידלקו עד שיחזרו בלילה, או שתשאר עד שיחשיך ותהנה מן הנרות]".
9. ששכ"ה (פרק מ"ה סעי' ב', סעי' ח' [לשונו מובא לקמן]) – "אם בעל-בית הקצה לאורחים חדר לשימושם הבלעדי, והוא עצמו אינו משתמש בו, או אז - אפילו אינם אוכלים שם ואינם משתמשים בו לצורכי אכילה, עדיף להדליק שם נרות שבת, בברכה, וידליקו נרות ארוכים שלא יכבו עד שיבואו לחדרם, או שישאר אחד מן האורחים בחדר המיוחד עד סמוך לחשיכה כדי ליהנות מאור הנרות. ומכל מקום יוצאים הם ידי חובתם גם אם אמנם ידליקו נרות במקום שאוכלים. ויקפידו שבבואם לחדרם לא יהא חשוך שם".
- ששכ"ה (פרק מ"ה סעי' ח') – "מי שבא עם אשתו לבית ההורים לאכול שם סעודת ליל שבת, המנהג הוא שהאשה מדליקה נרות שבת בברכה בחדר-האוכל של בית ההורים. ומכל מקום, אם לאחר הסעודה חוזרים לביתם לישון שם, עדיף שתדליק בביתה, בברכה, לפני צאתה מביתה (אם אמנם עוזבת את ביתה אחרי פלג המנחה, וכדלעיל פרק מג סעיף יב), ויהיו הנרות גדולים שידלקו עד שובם שם אחרי גמר הסעודה, או שישאר אחד מהם בבית עד סמוך ללילה כדי ליהנות מאור הנרות, ורק אז ילך לבית ההורים. ואם רצונה להדליק נרות גם בחדר-האוכל בבית ההורים, טוב שתדליק, בברכה, בבית שלה לפני לכתה לבית ההורים (אם הזמן הוא מפלג המנחה ואילך, וכדלעיל), ותתנה תנאי בשעת ההדלקה שעדיין אינה מקבלת השבת ... ותשוב ותדליק, בלי ברכה, בבית ההורים. וגם כשאין חוזרים לביתם בגמר הסעודה, ויש להם חדר-שינה בבית ההורים, טוב לעשות כן, דהיינו שתדליק האשה, בברכה, בחדר המיוחד להם לישן (וידלקו הנרות עד בואם לחדר זה לאחר הסעודה), ואילו בחדר-האוכל של ההורים תדליק נרות, בלי ברכה, לפני ההדלקה בחדר-השינה".
- (א) הל' יו"ט (ארטסקרול, פרק ל"ג הע' מ') – "בשש"כ ... ומה שכתב עד סמוך ללילה נראה דהוא לאו דווקא, דהא חזינן דאחר פלג המנחה מותר לאכול הסעודה, ומקרי שנהגין מאור הנרות".
10. חובת הדר (מצות הדלקת נר שבת ויו"ט ס"ק מ"ו) – "הסועד עם בני ביתו כליל שבת אצל אביו או חמיו, וחוזר לביתו לישן, יש עליו חובת הדלקה בביתו, דלא עדיף מבעה"ב בשאר חדרים ואורח שיש לו חדר מיוחד, ומדינא צריך להדליק שם בברכה, והכי עדיף טפי. ויזהרו שלא להדליק כי אם בזמן הדלקה דהיינו מפלג המנחה (וזה מועיל אם מקבלת שבת היא או בעלה, מיד או תוך שיעור פחות מרביע שעה, עי' שו"ע הרב קו"א ס"ק"ב ובקצוה"ש), או תוך כשעה קודם שבת (ואז מועיל בדיעבד אפילו לא קבלו שבת בהדלקה ...). ויעשו נרות ארוכים שידלקו עד שיחזרו לביתם, ואם לאו הוי ברכה לבטלה, כדלעיל סעיף ג. מיהו אם אינם הולכים מביתם מיד אחר הדלקת הנר, ונשארו שם עד שעה שמתחיל להחשיך ונהגים מאור הנר, ברכה לבטלה לא הוי, אבל מצות הדלקה כתקנה אין כאן, שהרי כשיחזרו לביתם ימששו באפילה, ואין כאן עונג שבת. ואם האשה הולכת מביתה לבית ההורים זמן רב קודם שבת, ואינה יכולה להדליק בביתה בברכה ... מ"מ ידליקו נר בבית בלא ברכה, שיהא דולק עד שיחזרו לביתם בלילה (ומכיון שאין מברכין על הדלקה זו, לא איכפת לן אם הודלק מבעוד היום גדול, כדמוכח בא"ר דבנרות שאין מברכין עליהם לא בעינן הדלקה לשם שבת, וכ"כ לעיל הערה יז). ובבית ההורים תדליק בחדר אחר שלא במקום שבעלת הבית מברכת, ויכולה לברך שם עפ"י שיטת שו"ע הרב הובאה לעיל סעיף ח, וכן כתב בקצוה"ש, וכן משמע במ"ב ס"ק מה. ואם רוצה יכולה להדליק גם במקום אכילה לפני כן ולא תברך שם, ואח"כ תדליק בחדר אחר ותברך, או שתדליק בחדר המשמש צרכי אכילה בברכה, עפ"י שיטת המג"א שהבאתי לעיל סעיף ט. אבל להדליק בברכה במקום אכילה שבעלת הבית מברכת שם (ולכאורה אין נ"מ אם היא מדלקת קודם הדלקת בעלת הבית או לאחר מכן, ועי' בשו"ת מנחת יצחק ח"י סימן כ שמחלק בזה), מדינא לא מצאתי על מה לסמוך, אבל כבר הבאתי לעיל (הערה כח) בשם התהלה לדוד שכתב שנהגו כן, ונשאר בצ"ע ... ואם אינם חוזרים לביתם לישן, מן הסתם יש להם חדר מיוחד לישן שם, ולכן תדליק שם בחדר המיוחד להם בברכה. ואם תרצה להדליק במקום אכילה תדליק שם בלא ברכה, ואח"כ תדליק בחדר המיוחד להם בברכה".
11. הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ג טור ג' ד"ה ומהגאון) – "דהישן בביתו ואוכל כליל שבת בבית הוריו, יש להדליק את הנרות בביתו, וידליקו נרות גדולים שידלקו עד אחר שיחזרו לבית ויאכלו משהו לאור הנרות. ואם מתארח גם לשינה, כגון האוכל בבית אביו וישן בבית חמיו, או אפילו אם מתארח בבית הוריו ויש לו דירה נפרדת לשינה, יש לו להדליק במקום אכילה כיון דאינו קבוע באותו בית רק לאותו שבת, עדיף להדליק בכה"ג במקום אכילה אף שיש לו פרטיות במקום השינה".

12. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ג טור ג' ד"ה ומהגאון) – "דכשמתארחים בשבת ואוכלים במקום אחד ויושנים במקום אחר, אם יש להם פרטיות במקום השינה יש להדליק שם נרות שבת, ולהחשיך שם לפני ההדלקה. אולם אם אין להם שם פרטיות כגון שאוכל בבית אביו ויושן בבית חמיו, יש להדליק במקום האכילה".
13. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ג טור ג' ד"ה ומהגאון) – "שמעתי דהמתארח בשבת, אם ישן בדירה מיוחדת שיש לו שם פרטיות יש להם להדליק שם במקום השינה, וידליקו את החשמל בשעת ההדלקה לכבוד שבת, דלכאורה אין לברך על תוספת אורה במקום השינה. ואם אוכלים במקום אחד ויושנים במקום אחר ואין להם פרטיות, כגון האוכל בבית אביו וישן בבית חמיו, יש נוהגים להדליק בכה"ג במקום האכילה, ויש נוהגים להדליק בכה"ג במקום השינה".
14. נשמת שבת (סי' רס"ג אות שצ"ה) – "יש להם להדליק בביתם, ובאופן שיהנו 'בשבת' מאור הנרות - בלא אור העלעקטער, על כן ידליקו נרות גדולים (או עכ"פ נר א' גדול) שידלקו עד עת חזירתם הביתה - אבל לא ידליקו במקום האכילה שבבית הוריו".
15. חיי הלוי (ח"ג סי' י"ט אות ט') – "נראה פשוט דיש להדר לקיים מצות הדלקה בביתם מכמה טעמים, ראשית ...".
16. הליכות ביתה (סי' י"ד סעיף ט') – "שזוג נשוי המתארח אצל ההורים וכדו' בליל שבת ... אם הזוג חוזר לביתם בליל שבת לאחר הסעודה, טוב שהאשה תדליק בביתה בערב שבת ובברכה. וכן הדין אם הבעל נשאר ללון במקום שאכל, ורק האשה חוזרת לביתה, שתדליק בביתה בערב שבת ובברכה, והבעל יוצא בכך ידי חובתו. אבל אם האשה נשארת ללון במקום שאכלה והדליקה בברכה, ורק הבעל חוזר לביתו, צריך הבעל להדליק בערב שבת בביתו, ולא יברך על ההדלקה, כי האשה בברכתה פוטרת גם אותו מהברכה".
17. הל' שבת בשבת (פרק ד' סעי' ל"ח, הע' נ') – "המתארח בסעודת השבת בבית אחר וחוזר לביתו לישון, אע"פ שאינו אוכל שם ידליק בביתו שלו [לשון הרמב"ם פרק ה' הלכה א' 'א' איש וא' אשה חייבים שיהיה נר דלוק בביתו בשבת', משמע שעיקר התקנה היא על ביתו, וכן משמע מראבי"ה ופ"פ שדימו דין זה לנר חנוכה לגבי דיני אכסנאי לנשוי, וכן ממש"כ הפוסקים שיוצא בשל אשתו אע"פ שמתארח במקום אחר, מוכח דיש דין המוטל על ביתו כבנר חנוכה, ולכן כאן עדיף שידליק בביתו בשאר החדרים משום שלום בית וריבוי אורה, מאשר בבית חבירו במקום סעודה, ואף שאינו אוכל שם, מכל מקום אם משתמש שם דבר לאור הנר סגי, עי' במג"א סק"ז ובא"ר]. ויזהרו שיהיו הנרות ארוכים שיהנו מהם כשיחזרו לביתם, או עכ"פ שיהנה מהם בתחילת הלילה קודם הסעודה, או עכ"פ שידליקו גם החשמל בעת ההדלקה והברכה, וישאר החשמל דלוק עד שיבואו לביתם ויהנו ממנו".
18. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' י"א).

ג. מראי מקומות.

1. חוט שני (שבת ח"ד עמ' ס"ד ד"ה ההולך) – "ההולך לבית חותנו לסעוד סעודת ליל שבת, והם חוזרים ללון בביתם, הרי הם חייבים בהדלקת הנר בביתם, כמבואר בשו"ע סעיף ו', דאם אינו סועד בביתו אלא רק לן שם, אם המקום בביתו חשוך דיש בו משום שלום בית, שמא יכשל בעץ ואבן, הרי הוא חייב להדליק בביתו בברכה, ואם יש אור בביתם עיין להלן. ובבית חותנו שסועד שם, כיון שבעל הבית מדליק שם, ויש שם אור של שבת, אינו צריך להדליק כלל. וכן אינו צריך להשתתף בפרוטה, כדי לצאת מהפלוגתא אם מברכים על תוספת אורה. ואם במקום שינתם בביתם יש אור חשמל, יש להם להדליק במקום אכילה כדי שלא יפסידו את מצות הדלקת הנר, ותכוין לצאת בברכת הדלקת הנר של בעה"ב, ותדליק בעצמה אחרי שתשמע הברכה ממנה. ואם הולך לאכול במקום שלא מדליקין שם נר שבת, והמקום ההוא חשוך, חייב להדליק שם נר שבת בברכה. ובמקום שינה בביתו, אם הוא מקום חשוך ידליק בלא ברכה, מפני שברכתו שבמקום אכילה פוטר את הדלקתו בביתו. או שידליק ויברך במקום שינה ויפטר את הדלקת הנר שבמקום אכילה [ותתנה לא לקבל שבת עד אחר הדלקה שבמקום אכילה]".
- חוט שני (שבת ח"ד עמ' ס"ח אות ד') – "ההולכים לסעוד סעודה שבת בבית הוריהם וכיוצא ב, ומדליקים נרות גם בביתם, כיון שחוזרים ללון בביתם יש להם להכין נרות שידלקו עד זמן שיחזרו לבתיהם. ובדיעבד אם נהנו מהנרות לפני שיצאו מביתם שפיר דמי".
- חוט שני (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ד טור ב' ד"ה ושמעתי) – "דהמתארח במקום לישון שם, ובמקום אחר מתארח לאכול שם, יש להם להשתתף עם בעה"ב של מקום האכילה בהדלקת הנרות, או שתדליק לבד במקום האכילה ביחד עם בעה"ב, ותכוין לצאת יד"ח הברכה מבעה"ב".
2. הגר"ח שליט"א (עלי שי"ח עמ' קכ"ו אות ט"ז) – "שאלה: היכן חייב להדליק נרות שבת אם אוכל בלילה אצל חבירו וסעודה שניה בבית. תשובה: במקום שאוכל".
3. הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ג אות כ"א) – "אם משפחה אוכלת בישיבה בליל שבת - היכן תדליק האשה את נרות השבת - בביתה או בחדר אוכל של הישיבה. (תמיד מדליקים נרות בישיבה ממילא בחדר האוכל). תשובה: אם הנרות ידלקו עד שתחזור לישון עדיף שתדליק בבית".
- הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ג אות כ"ב) – "איפה עדיף להדליק נרות-שבת - באוהל השינה או באוהל האוכל. למה. תשובה: איפה שאין אור. אם בשנהם אין - צריך להדליק בשנהם, אם אי אפשר ידליק בחדר אכל שזה יותר מפורש בגמ' ובפוסקים".

ד. **האם הנאה צריך להיות רק לסעודה שמחוייב בה, או כל הנאה.**

1. מחמיר.

א) הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' י"א ד"ה ושמעתי, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות י"ז, אות י"ט, דרור יקרא עמ' של"ח אות י"ג) – "דחובת ההדלקה משום עונג, היא לצורך הסעודה שהוא מחוייב בה, ואינו מדליק בברכה לצורך סעודה נוספת. ולכן ההולכים לסעוד בבית אחרים, אפילו אם בדעתם לאכול שוב כשישובו לביתם, אינם יכולים להדליק בביתם בברכה משום

עונג. ואמנם יכולים לקיים מצות ההדלקה בביתם משום שלום בית, אך היינו דוקא אם יש חשש שיכשלו בלילה, ולכן אם נכנס אור מבחוץ ואין חשש שיכשלו, צריך לסגור התריס איזה זמן בלילה".
2. מיקל.

(א) חזו"א (תשובות והנהגות ח"ב סי' קנ"ד ד"ה אמנם, דרור יקרא ריש עמ' תי"ד) – "אמנם שמעתי בזמנו מבחור ששאל רבינו החזו"א זצ"ל אם להדליק דווקא במקום אכילה ולברך או בחדר שינה. והורה לו שראוי לו כשמברך בחדר שינה, לאכול מזונות כשחוזר בלילה".

(ב) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' כ"ד, הע' כ"ה).

(ג) באר משה (ח"ו סימן ס"ד, קונ' עלעקטריק סי' נ"ט אות ו', ח"ח סי' ס"ח) – לשונו מובא לעיל.

(ד) הגרשז"א צוק"ל (חכו ממתקים ח"ב עמ' ק"פ) – לשונו מובא לעיל.

(ה) אור לציון (ח"ב פרק י"ח סוף הע' ו') – לשונו מובא לעיל.

(ו) משנה הלכות (ח"ה סי' מ"א) – "כדי לצאת גם שאר שיטות ה' נראה מהיות טוב שתשמש איזה תשמיש אצל הנרות קודם שתצא מביתה לבית אביה וכמ"ש המג"א שם בס"ק י"ז בשם המהרי"ל דאם תשמש שום דבר לאור הנר ליכא איסורא משום ברכה לבטלה וכ"ש שאם אפשר שתדליק נרות ארוכות שידלקו עד שיחזרו לביתם ויהנו מהם אז וגם יכולים לאכול איזה טעימה כגון קצת פירות וכיוצא בזה בבואם לביתם ודאי יוצאים ידי הכל".

(ז) חובת הדר (מצות הדלקת נר שבת ויו"ט ס"ק מ"ו) – לשונו מובא לעיל.

(ח) עי' שבט הלוי (מבית לוי ח"א עמ' ל"ח סוף אות א') – לשונו מובא לעיל.

(ט) ששכ"ה (פרק מ"ה סעי' ב' [לשונו מובא לעיל], סעי' ח') – "מי שבא עם אשתו לבית ההורים לאכול שם סעודת ליל שבת, המנהג הוא שהאשה מדליקה נרות שבת בברכה בחדר-האוכל של בית ההורים. ומכל מקום, אם לאחר הסעודה חוזרים לביתם לישון שם, עדיף שתדליק בביתה, בברכה, לפני צאתה מביתה (אם אמנם עוזבת את ביתה אחרי פלג המנחה, וכדלעיל פרק מג סעיף יב), ויהיו הנרות גדולים שידלקו עד שובם שם אחרי גמר הסעודה, או שישאר אחד מהם בבית עד סמוך ללילה כדי ליהנות מאור הנרות, ורק אז ילך לבית ההורים".

(י) הגר"ח ק"ש שליט"א (דרור יקרא ריש עמ' תי"ד, אבני אהרן אות מ') – "שאלה: איזו הנאה צריך שיהיה מהנרות. תשובה: שיבא לחדר ויהנה מראיה".

(יא) קיצור הל' שבת (סי' א' סעי' ט').

(יב) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' כ"ג טור ג' ד"ה ומהגאון) – לשונו מובא לעיל.

(יג) נשמת שבת (סי' רס"ג אות שצ"ה) – "טוב שיאכלו קצת בביתם בלילה כשחוזרים לביתם לישן, שאז הו"ל גם ביתם מקום אכילתם".

(יד) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, סוף עמ' י"א).

(טו) הל' שבת בשבת (פרק ד' סעי' ל"ח) – לשונו מובא לעיל.

(טז) הליכות ביתה (סי' י"ד הע' ל"ח).

3. האם צריך לטרוח ולמהר כדי ליהנות מאור נרות השבת בטרם יכבו.

(א) "שאלה: אשה הדליקה נרות בביתה על מנת ללכת לאכול סעודת שבת בבית הוריה, ולחזור לביתה לאחר הסעודה וליהנות מאור הנרות בטרם יכבו. אולם כשהגיעה לבית הוריה נמלכה והיא רוצה להישאר לישון בביתם מחמת מזג האוויר הסוער וכדו', או שהיא רואה שהסעודה מתארכת ועד שתגמר הסעודה יכבו הנרות בודאי. האם מחייבים אותה ללכת לביתה ליהנות מאור הנרות ולשוב לבית הוריה, או שבדיעבד אינה מחוייבת בדבר" – וישמע משה (גליון קל"ח עמ' א', פר' וישלח תשע"ז).

ה. סומך על שולחנו, אם יכול לברך על תוספת אורה - לפי השיטות שיכול לברך על תוספת אורה.

1. מחמיר, אינו יכול לברך.

(א) קצות השלחן (סי' ע"ד ס"ק כ"ד) – "ונראה דהיינו דוקא כשכל אחד אוכל משלו, אבל אם כלם סמוכים על שלחן א' הרי הם כבני ביתו, ואין עליהם חיוב הדלקה כלל אם אין להם חדר מיוחד, וצ"ע המנהג כשיש חופה וכל המחנות אוכלים על שלחן בעל החתונה, והנשים מדליקות ומברכות כולן בבית החתונה, וכן בת בבית אמה כשאוכלת משל אמה, אין לה לברך בחדר שבירכה אמה (אלא אם מדליקה בחדר שלא הדליקו שמה, ומשתמשים שם צרכי אכילה. ואע"פ שאין החדר מיוחד לה יכולה לברך, כמבואר בס' רס"ג ט"ו), ולפי שמצות הדלקת הנר חביבה אצלם, ויצטערו אם יבטלו ממנה, על כן יש להורות להם להדליק בלא ברכה, ותשמע הברכה מבעל הבית דשומע כעונה, שוב מצאתי במנחת שבת שהביא מתהלה לדוד שגם בזה המנהג לברך, והניח בצ"ע".

2. יכול לברך.

(א) מנחת יצחק (ח"י סי' כ') – "והנראה לענ"ד לפי מש"כ מג"א שם (ס"ק ט"ו) בטעם הי"א דכל אחד צריך לברך, יש ללמוד דגם אורח יכול לברך, וז"ל המג"א: דכל מה דמיתוסף אורה, יש בה שלו' בית ושמחה יתירה, להנאת אורה בכל זוויות וזוויות עכ"ל, הרי כתב להדיא בפשיטות דמברך לפי דעת הרמ"א על תוספת אורה, וה"נ באורח אף שאינו מחוייב להדליק, מ"מ כיון דבהדלקתו יש תוספת אורה, יוכל לברך על תוספת זו גרידא, וכמ"ש מג"א והבן".

(ב) אבני ישפה (ח"א סי' נ"ה ענף א') – "וכיוון דנוהגים בכל מקום שגם בת המתארחת אצל אמה וכלה המתארחת אצל חמותה, אף שאוכלים משולחן בעה"ב, מברכים במקום אכילה גם הם וגם בעה"ב, צריך לומד דמכוונים בהדיא שלא לצאת בברכה בעה"ב. ואף את"ל דלא כיוונו, הרי השו"ע הרב בעצמו כתב בסוף דבריו 'ויש חולקים וכן נתפשט המנהג וכו'', ומשמע שלמעשה סומך על היש חולקים. ועוד יש לסמוך על דברי הברכי יוסף הנ"ל, דשאני הדלקת נר שבת דכל שלא היתה בעלת הבית מדליקה כל כך הרבה נרות וע"י אורחים אלה מתווספת אורה, אף אם הם סמוכים על שולחן בעה"ב, רשאים להדליק בברכה. ואעפ"י שחשש

המ"ב לענין נרות חנוכה לסוברים דלאו כל כמיני' שלא לצאת בהדלקת אשתו, שאני הדלקת נרות שבת דיש סברא של תוספת אורה, ובזה שפיר מדליק האורח בברכה".

3. מראי מקומות – חובת הדר (הע' ט"ו), ששכ"ה (פרק מ"ה הע' ל"ב, הע' ל"ה).

(א) גר"ז (סעי' ט"ו) – "בד"א כשאוכלת משלה אבל אם היא סמוכה על שלחן בעל הבית אינה יכולה לברך שם אלא אם כן החדר מיוחד לה או לבעלה שאם לא כן אינה חייבת כלל להדליק שם שאין חיוב נר שבת חל עליה כלל לפי שהיא בכלל בני ביתו של בעל הבית ונפטרת בנר ואף אם בעל הבית מצוה לה להדליק ועושה אותה שליח לפוטרו מחיובו שהוא חייב להדליק שם לפי שמשמש שם בשבת אפילו משמש שם צרכי אכילה ואפילו אם הוא או מקצת בני ביתו אוכלים שם מכל מקום כיון שהוא או אשתו בירכו במקום אחד ונפטר בברכה זו לכל החדרים שחייב להדליק שם כמו שנתבאר למעלה א"כ גם שלוחו אינו יכול לברך שם ויש חולקים על זה וכן נתפשט המנהג במדינות אלו)".

(ב) תהלה לדוד (ס"ק ז'), הו"ד במנחת שבת (סי' ע"ה ס"ק ל"א) – "כתב המחבר ס"ח, ב' או ג' בעלי בתים אוכלים במקום א' וכו', נכון ליהדר בספק ברכות ולא יברך אלא אחד, ע"כ. וכתב ע"ז הרמ"א ז"ל אבל אנו אין נוהגין כן, ע"כ. והיינו דאנן ס"ל דמברכין על תוספת אורה. ולכאורה היה נראה דהיינו דוקא כשכל אחד הוא בעל הבית, ויש עליו חיוב מצות הדלקה, ולכן יכולים לברך על חיוב שלהם אף שאין בו אלא תוספת אורה. אבל בסמוכים על שולחן בעל הבית, וכן בנים הסמוכים על שולחן אביהם, ואין עליהם חיוב מצות הדלקה כלל רק על הבעל הבית כמ"ש הרב ז"ל סט"ו ובקו"א אות ה'. לא ידעתי אם יכולין לברך על תוספת אורה. ובשלמא כשמדליקין במקום שמשמשין שם, כיון שיש חיוב על הבעל הבית להדליק שם הם פוטרים הבעל הבית מחיובו, ועל זה מברכין כמ"ש בקו"א שם. אבל כשמדליקין במקום שאין בו אלא תוספת אורה, הא אין שום חיוב בתוספת אורה. ועל מה קאי הברכה. וכיון שדעת המחבר גם בבעל הבית שלא לברך. על כל פנים בסמוך על שלחנו נראה דאין לברך, אבל גם בזה המנהג לברך. וצ"ע".

ו. הצדדים: אם יותר טוב לברך במקום אכילה, או עדיף לברך בביתו על שלחנו ולהנות מאורו [כשחוזרים לביתם].

1. שלא להדליק במקום אכילה.
 - (א) שתוספת אור, הוא מחלוקת. וכ"כ הששכ"ה (פרק מ"ה הע' ל"ו).
 - (ב) החוט שני כתב, שגם להרמ"א יותר טוב שאחת תברך ותוציא את כולן בברכה.
 - (ג) ובמיוחד, בזמנינו שיש לנו חשמל. [עי' ריש סי' רס"ד, לשיטות ומראי מקומות].
 - (ד) ולשיטות הקצוה"ש, יכול לברך על תוספת אור רק אם מחויב במקומו. וכיון שי"א כשאוכל אצל אחרים אפילו בעראי, נכלל בסומך על שולחנו. א"א לברך בביתו.
2. שלא להדליק במקום שינה, על שלחנו.
 - (א) שדעת הגריש"א זצ"ל, רק במקום חיוב סעודה.
3. נראה, שלהדליק במקום שינה [בתנאי להנות מאורו בלילה], ולא לחשוש לדעת הגריש"א זצ"ל. כפשטות שאר פוסקים. ובמיוחד, אם מדליק החשמל ביחד עם ההדלקות הנרות [עי' ריש סי' רס"ד, לשיטות ומראי מקומות], ואומר הברכה על שניהם.
 - (א) וגם י"ל, שהדלקת החשמל נכלל בהגדר של שלום בית ושלא יכשל. שלכו"ע יכול לברך - אפילו להגריש"א (על הצד שמברכים על חשמל).
 - (ב) ומי שלא מדליק החשמל בשעת הדלקת נרות, יהיה תלוי באיזה שיטה שהולך למה מברכים בזמן הזה על הדלקת נרות - עי' ריש סי' רס"ד, לשיטות ומראי מקומות. [ביאור הדבר: שאם היא מברכת בזה"ז על נרות משום רק מצד תוספות אור. א"כ נשאר שהוא מחלוקת הפוסקים. ולפי החוט שני עדיין יותר טוב עדיף שאחת תברך ותוציא את כולן בברכה. ולפי הקצוה"ש, א"א לברך. אבל אם הטעם משום עדיין הוא כבוד שבת, יכול לברך].

כט [עשיית מלאכה אחרי הדלקת הנרות - סעיף י']

א. אם מקבל שבת ע"י הדלקה או לא.

1. מקבל שבת ע"י הדלקה – בה"ג (סי' ט' ריש עמ' קנ"ח, "והיכא דבעי אדלוקי נר חנוכה ונר שבת, ברישא מדליק דחנוכה והדר מדליק דשבתא, דאי אדליק דשבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי דחנוכה משום דקבלה לשבת עליה"), תשב"ץ קטן (סי' י"ד, לשונו מובא לקמן).
2. אינו מקבל שבת ע"י הדלקה – רמב"ן (ריש דף כג:), רשב"א (דף כג: ד"ה עוד, ח"א סי' אלף וע', ח"ד סי' קי"ט, "ושלא כדברי הרב בעל הלכות ז"ל"), רא"ש (פרק ב' סי' כ"ד, "מכל הדין משמע שקבלת שבת תלויה בתפלת ערבית וכן עמא דבר כשהחזן אומר ברכו הכל פורשין ממלאכה"), ריטב"א (דף כג: ד"ה נר), מאירי (דף כג: ד"ה יש), שבלי הלקט (סי' נ"ט), סמ"ג (עשה ל', קט"ז-ג), ר' ירוחם (נתיב י"ב ח"ב, ס"ז-א), מגיד משנה (חנוכה פרק ד' הל' י"ג).

ב. פוסקים.

1. מחמיר, ע"י הדלקה – רמ"א (סעי' י', "והמנהג שאותה אשה המדלקת מקבלת שבת בהדלקה"), דרך החיים (זמן הדלקת נרות אות ב'), גר"ז (סעי' ז'), מ"ב (סי' תרע"ז ס"ק א'), "אשה המדלקת כיון שהמנהג שמסתמא מקבלת שבת בהדלקתה", ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' י"ח), ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' י').
2. דעת המחבר – יביע אומר (ח"ב או"ח סי' ט"ז אות ג'), "שדעת מרן ז"ל לפסוק כד' היש חולקים על בה"ג, שאין קבלת שבת תלויה בהדלקה כלל. וכמו בכ"מ דקי"ל י"א וי"א הלכה כ"א בתרא, וכן כאן שהביא דעת בה"ג בתחלה, ושוב הביא שיש חולקים. הלכה כהחולקים. [וה"נ מסתברא ממה שסיים, ולדידן כיון שהתחילו מזמור שיר ליום השבת הוי כברכו לדידהו. ומשמע דס"ל כוותיהו. ואף ב"י הביא דעת רבים וכן שלמים מגדולי הפוסקים החולקים על בה"ג. ומד' ה"ה נראה שכן דעת הרמב"ם. וידוע מ"ש בדברי

חמודות (פ' כל הבשר אות קפה), שיסודו של הש"ע מיוסד ברובו ע"פ דעת הרמב"ם. ע"ש]. ואין לומר שאין כלל זה אלא כשאור וי"א (לבסוף), ולא בלשון ויש חולקים. שמבואר בשו"ת עבודת הגרשוני (סי' קיד), שכ"מ שמביא הדעה הא' בשם י"א ואח"כ כ' שיש חולקים, נראה שאין דעתו מסכמת לדעה הא'. וזה פשוט וברור. ע"ש. וכ"כ הברכ"י א"ח (ס"ס נח). ע"ש. ואין נ"מ במה שהזכיר כאן דעה א' בשם אומרו דהיינו בה"ג, ואדרבה ממ"ש כן בל' יחידי, ואח"כ כ' ויש חולקים בלשון רבים, נראה שדעתו נוטה לפסוק כרבים").

ג. אשה שמקבל שבת בהדלקה: תפילת מנחה.

1. אינה יכולה להתפלל אחר כך מנחה של חול, אלא שתתפלל ערבית שמים.

(א) מנחה"ש (ס"ק י"ט) – "דאם תדליק תחלה כבר קבלה שבת ואיך תתפלל מנחה של חול, ותהא צריכה להתפלל ערבית שמים, כמו שכתוב סעיף ט"ו".

(ב) קיצור שו"ע (סי' ע"ה סעי' ו') – "נוהגות הנשים שקודם הדלקת הנרות רוחצות ולובשות בגדי שבת ואשרי להן, וצריכות להתפלל מנחה תחלה, כי בהדלקת הנרות היא מקבלת שבת על עצמה ואינה יכולה להתפלל אחר כך מנחה של חול".

(ג) מ"ב (ס"ק מ"ג) – "שתתפלל ערבית שמים".

(ד) תהלה לדוד (ס"ק ח') – "וכתב המ"א ס"ק י"ט ותתפלל מנחה תחילה ע"כ והיינו כיון דמקבלת שבת בהדלקה לא תוכל להתפלל אח"כ תפלת חול כמ"ש בסי"ח".

(ה) מנחת שבת (סי' ע"ה ס"ק כ"ו) – "ובתהלה לדוד ...".

(ו) שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"א עמ' ל"ד הע' ד').

(ז) שלחן הלוי (פרק ו' אות ד').

(ח) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ה' סעי' י') – "וכן אשה שהדליקה נרות וקבלה שבת בהדלקתה אינה יכולה להתפלל תפלת מנחה של חול".

(ט) הגר"ח שליט"א רבבות אפרים ח"ח סי' תפ"א אות כ"ט) – "אשה שהדליקה נרות בלא תנאי ושכחה להתפלל מנחה והגר"ח קניבסקי שליט"א אמר שתתפלל ערבית פעמיים כמו שנפסק בהלכה ...".

(י) מגילת ספר (סוף סי' ל"ט) – "שאם כבר הדליקה נרות אי אפשר אח"כ להתפלל מנחה".

(יא) ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' כ"ג).

2. יכול להתפלל מנחה.

(א) לב חיים (ח"ג סי' נ"ז) – לא בשביל שהדליק נר שבת נאמר דיתפלל ערבית שמים אלא יתפלל מנחה של חול ואח"ך יתפלל ערבית של שבת".

(ב) ארחות חיים (ס"ק י"ב, סי' רס"א ס"ק א') – "בספר מאורי אור בחלק באר שבע דף ק"א ע"ב שכתב דמסתברא אשה ששכחה והדליקה קודם שהתפללה מנחה או שכחה להפריש חלה מתפללת ומפרישה אח"כ כיון שלא קיבלו הציבור שבת וגם היא לא ענתה ברכו".

(ג) תורת שבת (ס"ק י"ט) – "נלע"ד שאם שכחה ולא התפללה תחלה שתוכל להתפלל אח"כ תפלה של חול, ולא דמי למ"ש בסט"ו דהתם כל הקהל עשאו ליל' ע"י שהתחילו תפלת ערבי' שע"י תפלת ערבית עבר הזמן דתפלת מנחה כמ"ש בסי' רל"ג וגם ענה והסכים עמהם לכן בעל כרחו ע"י הקהל שנגרר עמהם ומרצונו שענה עמהם עשאו לילה וצריך להתפלל של שבת שמים, משא"כ כאן דלשיטת הרבה גדולי פוסקים אין כאן קיבול שבת כלל ע"י הדלקה, ומה שאנו אוסרים להמדיק במלאכה אינו אלא מצד הכרעה בין גדולי פוסקים, ואם גם נאמר דע"י הדלקה הוי קבלת שבת או אם גם קבל עליו בפירש את השבת אינו אלא נדר כמ"ש בסי' רס"א סק"ט, אבל בעיקר מילתא הוא נגרר אחר הקהל ולדידהו יום הוא וכן מציינו בסי' רצ"ג ס"ג דאף שעוד כל חומר שבת עליו אפ"ה מתפלל תפלת חול ומבדיל בו, ועוד אם גם תכניס אותו שי"ל שגם בזה קצת ספק א"ל בו ספק ברכות להקל ויתפלל שבע ולא י"ח, כיון שאם גם מתפלל בשבת י"ח אין זה ברכה לבטלה כדאמרינן בברכות דכ"א גברא בר חיובא הוא (פי' להתפלל תפלת חול), ורבנן הוא דלא אטרחוה משום כבוד שבת".

(ד) זכרון יוסף (פאק, אות מ"ח) – "שפיר יכולה להתפלל מנחת חול אחר הדלקה".

(ה) באר משה (ח"א סי' ט"ו).

(ו) מגדנות אליהו (ח"ב סי' ס"ו אות מ') – "ובדיעבד כשכבר הדליקה נרות קודם מנחה כתב המחצה"ש שתתפלל ערבית שמים, אבל ע"י בספר ארחות חיים בשם הגר"ח פלאגי ז"ל, ועין גם בארץ צבי הנ"ל, שיכולה להתפלל מנחה עי"ש".

(ז) יביע אומר (ח"ז או"ח סי' ל"ד אות א' בהג"ה, לוית חן אות ו') – "ושלא כהמשנה ברורה (בס"ק מג) שכתב, שאם אין לה שהות להתפלל מנחה קודם ההדלקה, תדליק, ותתפלל ערבית שמים של שבת, שאין דבריו מוכרחים, והעיקר כדברי האחרונים הנ"ל. ועל צד היותר טוב תעשה תנאי קודם ההדלקה שאינה רוצה לקבל עליה שבת בהדלקתה, דבכה"ג יש לסמוך על האומרים דמהני תנאי שאינה מקבלת שבת, כיון דאעיקרא רוב הפוסקים ס"ל שאין קבלת שבת תלויה בהדלקת הנרות, ודלא כבה"ג, וכן דעת מרן".

(ח) ילקוט יוסף (סעי' נ') – "ואם שכחה ולא התנתה, רשאית לעשות מלאכה הנחוצה אחר ההדלקה, ומכל שכן שרשאית להתפלל מנחה".

(ט) עי' פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות מ"א) – "אבל נשים, כיון שמקבלות שבת בהדלקת הנרות, יש להם להתפלל מנחה קודם לכן, אמנם כבר כתבו ללמד זכות על הנשים הכשירות בישראל הטרודות בהכנות לשבת ואין עיתותם בידם להתפלל מנחה קודם הדלקת הנרות, ומדליקות הנרות ואח"כ מתפללות מנחה, והנה להם לישראל כי יש להם על מה שיסמוכו".

3. **ואם היא אינה רגילה להתפלל ערבית:** לשיטות שהיא תתפלל ערבית שתיים.
 (א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ג הע' ק"י, שולחן שלמה ס"ק ט"ז ג.) – "י"ל כיון דדין תפילת השלמה אינו אלא בתפילה הסמוכה, וכמבואר סי' קח סע' ד, וממילא אינה יכולה להשלים בשחרית אא"כ תתפלל הפעם תפילת ערבית".
 (ב) ששכ"ה (פרק מ"ג הע' ק"י) – "ויש להסתפק אם בכה"ג יש לה חיוב להתפלל ערבית כדי שתוכל להשלים תפילת מנחה".
 4. מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ט', לשונו מובא לקמן), אריז צבי (פראמאר, סי' ס'), מנחת יצחק (ח"ט סי' כ'), ציץ אליעזר (חי"ג סי' מ"ב), הגרשז"א זצ"ל (אשרי האיש יו"ד פרק ל"ו אות ט"ו).
 (א) הגרשז"א שליט"א (עלי שיי"ח עמ' קכ"ו אות י"ז) – "שאלה: בסי' רס"ג מ"ב ס"ק מ"ג כ' ז"ל: 'ובשאינן שהות לזה יותר טוב שתתפלל ערבית שנים', משמע מזה שנשים יכולות להתפלל תפילת תשלומין, האם נשים מותרות או חייבות לעשות תשלומין לשמו"ע. תשובה: נכון".
הגרשז"א שליט"א (עלי שיי"ח עמ' קכ"ו אות י"ח) – "שאלה: בענין הנ"ל, משמע מזה שנשים יכולות להתפלל תפילת תשלומין לשמו"ע ואפי' בתפילת מעריב שרוב הנשים לא מתפללות מעריב. תשובה: צריך להתפלל גם מעריב".
 (ב) תשובות והנהגות (ח"ד סוף סי' ס"ב) – "ונראה שגם באשה, אם איחרה ולא התפללה מנחה תקבל שבת למלאכות לבד, שוב תתפלל מנחה, ואח"כ תקבל קדושת שבת, אבל לכתחילה נהגו נשים לקבל בהדלקה ולא תפרוש מהמנהג, וכשמדליקה לא תברך בנוסח להדליק 'נר שבת קודש' שאז מקבלת הקדושה רק 'להדליק נר של שבת' (וזהו עיקר הנוסח בלאו הכי מדינא)".

ד. קבלת יום טוב בהדלקת הנר: עשיית מלאכה אחרי הדלקת הנרות.

1. עי' סי' תקי"ד סעי' י"א, לשיטות ומראי מקומות.

ה. האיש מדליק.

1. מנהג להקל, מ"מ טוב להתנות – ב"ח (ס"ק ג'), "מיהו באנשים שמדליקים בעצמן כמו שכתב במרדכי על ההולכין ללמוד חוץ לביתם דהורה מהר"ם דצריך להדליק בחדרם משום שלום בית שלא יכשל בעץ או באבן אין בהם מנהג ואין קבלת שבת תלוי בהדלקה, ומכל מקום טוב להם להתנות שלא יקבלו שבת עד שיתפלל ערבית כמו שכתב בהגהת מיימונית שכך הנהיג מהר"ם", מג"א (ס"ק י"ח), "ואם האיש מדליק ליכא מנהג" ומותר במלאכה ומ"מ טוב להתנות (ב"ח), א"ב (ס"ק י"ז), "ואם האיש מדליק ליכא מנהגא ומותר במלאכה, ומ"מ טוב להתנות (ב"ח ס"ג מג"א ס"ק יח)", דרך החיים (זמן הדלקת נרות אות ב'), ח"א (כלל ה' סעי' י"א), "ואם האיש מדליק, אין צריך להתנות. מכל מקום טוב להתנות", גר"נ (סוף סעי' ז', קונ"א ס"ק ז'), מ"ב (ס"ק מ"ב), "ואם האיש מדליק אפילו כשהוא מברך על הדלקתו וכדלעיל בסעיף ו' ליכא מנהגא ומותר במלאכה ומ"מ טוב להתנות", קצות השולחן (סי' ע"ד סעי' ו'), הגרשז"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות י"ד), שבט הלוי (קובץ מבית לוי חי"א עמ' ל"ד אות ג'), ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' כ"ו), נשמת שבת (סי' רס"ג אות של"ה), ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' י"ב, סעי' כ"ד).
 (א) ואפילו אם הוא רגיל להדליק נרות שבת – ששכ"ה (פרק מ"ג הע' קמ"א).
 (ב) שעה"צ (סי' תרע"ט ס"ק ב') – "מגן אברהם ושאר אחרונים, דלא כט"ז (ואולי דסבירא לה לט"ז דאיש שמרגיל עצמו להדליק נר שבת כגון שאין לו אשה בביתו, דינו כמו אשה, דמסתמא גם כן מקבל שבת עלה)".

2. ס' מחנה ישראל.

(א) ח"א (כלל ה' סעי' ב') – "אף על גב דנוהגין שאין מקבלין שבת אלא במזמור שיר או בברכו, מכל מקום לא תלוי בזה, דאפילו לא יתפלל כלל, מכל מקום כיון שהוא ערך חצי שעה קודם הלילה, ממילא חל עליו שבת ואסור במלאכה. אלא דקודם לחצי שעה, תלוי אם קבל עליו במזמור שיר ליום השבת או בתפלה או כשהדליק נרות. וההמון עם טועין מאד ועושין מלאכה עד הלילה וחושבין שכיון שלא אמרו מזמור שיר ליום השבת, עדיין אינו שבת, והם מחללים שבת ועוונם גדול".
ח"א (כלל ה' סעי' י"א) – "ואם האיש מדליק, אין צריך להתנות. מכל מקום טוב להתנות".
 (ב) מ"ב (ס"ק מ"ב) – "ואם האיש מדליק אפילו כשהוא מברך על הדלקתו וכדלעיל בסעיף ו' ליכא מנהגא ומותר במלאכה ומ"מ טוב להתנות".

(ג) מחנה ישראל (פרק ה' אות ה') – "אע"ג דנוהגין שאין מקבלין שבת אלא במזמור שיר או בברכו מ"מ לא תלוי בזה דאפילו לא יתפלל כלל מ"מ כיון שהוא ערך חצי שעה קודם הלילה ממילא חל עליו שבת ואסור במלאכה אלא דקודם חצי שעה תלוי אם קבל עליו במזמור שיר ליום לשנת או בתפלה או כשהדליק נרות. והמון עם טועין מאד ועושין מלאכה עד הלילה וחושבין שכיון שלא אמרו מזמור שיר וכו' עדיין אינו שבת, והם מחללים שבת ועונם גדול עכ"ל ח"א הנ"ל".

(ד) הגרשז"א שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' קכ"ז) – "המ"ב (סי' רס"ג ס"ק מ"ב) כ' בפשיטות שאיש שהדליק נרות אינו מקבל שבת ע"י הדלקתו (אפי' בלא עשה תנאי), ומאידך בספרו 'מחנה ישראל' (פ"ה אות ה') כ' להיפך שגם האיש מקבל בכך קדושת שבת, ומקובל שאת ספרו 'מחנה ישראל' חיבר אחר שכתב את המשנ"ב על הל' שבת, והשאלה האם יש לחוש לדבריו באופן שלא עשה תנאי. תשובה: אולי כתב זה דוקא במחנה שאין שם אשה. (א.ה. אפשר דר"ל דיש יותר גמירות דעת שנתכוין לקבל בכך קדושת שבת)".

(ה) לשון הח"ח הוא הח"א, כדמסיים המחנה ישראל "עכ"ל הח"א". והח"א לא מדבר על "מחנה", אלא בבית רגיל. ופשטות הח"א מדברים במקום שהאשה מדליקה, ומדברים על האשה [א"נ לשיטה שסבר שהאיש צריך להתענות]. שהח"א עצמו בהכלל הזה (כלל ה') אחר שכתב שצריך לקבל שבת אחר הדלקת נרות (סעי' ב', לשונו מובא לעיל) כתב שהאיש אינו צריך לדינו להתענות (סעי' י"א, לשונו מובא לעיל) וממילא אין לומר שהח"ח חוזר, רק כתב לשון הח"א.

ו. מראי מקומות.

1. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ג הע' קנ"ה, שולחן שלמה ס"ק י"ב) – "שאם טעתה ובירכה לפני ההדלקה ... דנראה שמותרת להדליק אותו מספר הנרות שרגילה תמיד, שהרי מוכח שלא קבלה שבת, ורק מיד כשתגמור להדליק חשיב כבר כקבלה עליה שבת ... שאם אשה טעתה ובירכה לפני שגמרה להדליק את כל הנרות שהיא רגילה להדליק, צ"ע אם תוכל להדליק עוד".

ל] נשים שלנו, שמברכים אח"כ: האם קבלתה ע"י הדלקה או ע"י הברכה - נ"מ, לכבות את הגפרור.

א. ע"י הברכה, ולכן יכולות לכבות.

1. ע"י מטה יהודה (סוף ס"ק ב').
2. ערה"ש (סעי' י"ד) – "ונראה דאופן נשים ברכו מקודם ההדלקה דאלו היו מברכות אח"כ הלא היו יכולות לכבות עדיין קודם הברכה דזהו פשיטא דקודם הברכה לא היו קבלת שבת עדיין ולפ"ז נשים שלנו שמברכות אחר ההדלקה כמ"ש בסעי' הקודם שפיר יכולות לכבות ואח"כ יברכו וכמדומני שכן המנהג ואין פקפוק בזה".
3. אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ג' הע' י').
4. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ח', הע' שם, ששכ"ה פרק מ"ג הע' קע"ט) – "דבתורת רפאל להגאון מוואלאזין ז"ל הוכיח בה' שבת סי' ג מהרבה פוסקים וגם מהשו"ע, שגם להבה"ג הקבלה של שבת היא ע"י הברכה, ולכן נראה שהמנהג לכבות את הגפרור או את הפתילה לפני הברכה, הוא מנהג טוב, כי אם יקבלו השבת לפני הברכה, יצטרכו להיזהר מאוד בהנחת הפתילה באופן שלא יכבה את הנר וגם לא יהא קרוב לפ"ר שיכבה, ולכן ביו"ט אין עצה אחרת (ראה להלן פרק מד סעי' ט), משא"כ בשבת מכבה כרגיל וקבלת השבת תהא רק לאחר הברכה".
5. משנה הלכות (ח"ח סי' ל"א) – "בנשים שלנו שמברכות רק לאחר הדלקה א"כ יכולות לכבות קודם הברכה ואח"כ יברכו וכתב וכמדומה לי שכן המנהג ע"ש".
6. הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ז') – "לפי דברי כה"ח דמשמע דברכה מקבלת השבת, א"כ אמאי לא תכבה אותה".
7. הגר"ח ק' שליט"א (לבנימין אמר עמ' ל"ה) – "כ' הב"י דקצת נשים משליכין הפתילה מידן, כיון דלדעת הבה"ג הדלקה הוי קבלת שבת כבר, ובערוה"ש כ' שהיינו רק אם מברכות לפני ההדלקה, אבל לדידן דמברכות אחרי ההדלקה, פשוט דאינן מקבלות עד הברכה ויכולין לכבות הגפרור, האם נוהגין בזה כהערוה"ש. תשובה: כן".
8. נשמת שבת (סי' רס"ג אות של"ו, אות של"ז) – "נראה להתיר במלאכה כל זמן שלא בירכה".
9. הגר"ע אויערבאך שליט"א (עיתון יתד נאמן י"ב אב תשע"ד עמ' כ"ב) –

Every week, my wife asks me if she can put out the match she used to light her Shabbos candles. What should I tell her? Thanks. K.Y. **Answer:** I personally rule like my father, the Rav Shlomo Zalman Auerbach zt"l, who ruled that a woman may put out the match. Even though the Shulchan Aruch (263:10) rules that a woman accepts Shabbos as soon as she has lights the neiros and would therefore not be allowed to put out the match, that was referring to a time when they made the brachah before they lit. Thus, as soon as they finished lighting, it was considered kabbolas Shabbos (see Aruch Hashulchan 263:14). We make the berachah after we light, and by extinguishing the match beforehand, women show that they do not accept Shabbos on themselves until after they have put out the match and recited the beracha (see Shemiras Shabbos KeHilchasah 2:43[179]).

ב. ע"י הדלקה, ולכן תניח הפתילה בארץ.

1. בן איש חי (שנה ב' פר' נח סעי' ח') – "האשה לא חל עליה קבלת שבת בהדלקת נרות שבת אלא עד שתסיים כל הנרות אשר מדלקת במקום השלחן ששם תהיה הברכה שלה ואחר שתסיים כל הנרות תיכף ומיד תזרוק מידה הפתילה שמדלקת בה את הנרות ותניח ידה על עיניה ותעצום עיניה ותברך תיכף".
2. כה"ח (ס"ק ס"ב) – "לאחר שברכו והדליקו כו'. נראה דל"ד לאחר שברכו דהא כתבנו לעיל או' מ"ג דברכה מקבלת שבת וא"כ איך תקבל השבת והפתילה בידה אלא מיד אחר ההדלקה תניח הפתילה בארץ ואח"כ תברך".
3. קנני תורה בהלכה (ח"ב סי' מ"ט).
4. ברית עולם (עמ' י"ז אות כ').
5. ע"י שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"א עמ' ל"ו הע' ג') – "שכן המנהג. ואמר דאף שמסתימת הפוסקים נראה דלדידן דמדליקות ואח"כ מברכות, אין האשה מקבלת שבת אלא בברכה ולא בהדלקה וא"כ מותרת לכבות וכ"כ בערוך השולחן סי' רס"ג סי"ג דמותר לכבות ושכן מנהג העולם, אמנם רבים נוהגים שלא לכבות, וי"ל הטעם מחשש הפסק בשעות במלאכה בין ההדלקה לברכה".
6. ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' ל"ו) – "מכיון שהנשים נוהגות לקבל את השבת עם גמר הדלקת הנרות שעל השולחן (או בסמוך לו), עוד לפני שבירכו, ולכן הן נוהגות שלא לכבות את הגפרור לאחר ההדלקה, אלא מניחות אותו כך שיכבה מאליה".
7. הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב חוברת י"ד הע' פ"ה) –

Since woman accept *Shabbos* with their lighting, most *poskim* maintain that she should not extinguish the fire which she used to light the *neiros Shabbos*, rather she should let the fire go out by itself, or let someone else put out the fire for her.

ג. מראי מקומות – אמת ליעקב (על סוף סעי' ה'), פני שבת (ח"א בירורים סי' י"ט), פסקי תשובות (אות ל"א).

1. קצות השלחן (סי' ע"ד סוף ס"ק י"ד) – "ומיהו יש פוסקים שתולין קבלת שבת בהברכה ולא בהדלקה עצמה, כמ"ש בב"י בשם הכלבו ...".
2. ארחות שבת (פרק כ"ז הע' מ') – "והנה לשון הרמ"א הוא שמקבלת שבת בהדלקתה, ולא התפרש בזה להדיא אם קבלת שבת היא מיד עם סיום הדלקת הנר האחרון, או שקבלת השבת היא בזמן הברכה שמברכת אחרי הדלקת הנרות, ונפק"מ אם מותרת לכבות את הנר שהשתמשה בו להדלקת הנרות, דאם קבלת שבת חלה עם הדלקת הנר האחרון אסורה לכבות את הנר הזה וצריכה להניחו בזהירות שלא יכבה, אך אם המנהג הוא שמקבלת שבת בזמן הברכה רשאית לכבות את הנר קודם הברכה. ועיין גר"ז ס"ז שמבואר ממנו שנהגו הנשים שלא לכבות את הנר הזה. ובספר שש"כ פמ"ג הערה קע"ט ציין למשנ"ב ס"ק כ"א דמשמע לכאורה דקבלת שבת היא בברכה, ועוד הביא הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שם מספר תורת רפאל סי' ג' שהביא מהרבה פוסקים שקבלת שבת היא על ידי הברכה, ולפי זה מותר לכבות את הנר שהשתמשה בו להדלקה אחר גמר ההדלקה קודם הברכה".

ד. מצד סכנה: המכבה נר בנשיפה - נרות של שבת.

1. מיקל: שומר מצוה לא ידע רע.
- (א) לחם הפנים (סי' קט"ז ס"ק ה') – "ארז"ל ד' דברים העושה אותן דמו בראשו וחד מנהון המכבה את הנר בפיו. וכן הוא בכלבו. (הגה) והא דנוהגין הנשים בער"ש לכבות את הנרות בפיהם שומר מצוה לא ידע דבר רע נ"ל".
- (ב) זבחי צדק (יו"ד סי' קט"ז ס"ק ע"ד) – "ארז"ל שאין לכבות הנר בפיו וכן הוא בכל בו. לחה"פ סק"ה. והא דנוהגים הנשים בע"ש לכבות את הנרות בפיהם שומר מצוה לא ידע דבר רע נ"ל. לחה"פ שם".
- (ג) כף החיים (יו"ד סי' קט"ז ס"ק קט"ו) – "ארז"ל אל יכבה אדם הנר בפיו ודמו בראשו. והא דנוהגין הנשים בע"ש לכבות את הנרות בפיהם שומר מצוה לא ידע דבר רע. לה"פ אות ה' זב"צ אות ע"ד".
- (ד) לחם הפנים (ס"ק ה', לשונו מובא לעיל), זבחי צדק (ס"ק ע"ד, לשונו מובא לעיל), כף החיים (ס"ק קט"ו, לשונו מובא לעיל).
2. טוב להחמיר.
- (א) הליכות עולם (ח"ז עמ' רמ"ח) – "לא יכבה הנר בפיו, אפילו עומד מרחוק, וברוח שפתיו מכבהו. וטוב שהנשים שמכבות הנר בפיהן ערב שבת, שימנעו מזה".
- (ב) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע יו"ד סי' קט"ז סעי' מ') – "נכון להזהר שלא יכבה הנר בפיו, אפילו עומד מרחוק, וברוח שפתיו מכבהו. וטוב שהנשים שמכבות הנר בפיהן בערב שבת, שימנעו מזה. [הליכות עולם חלק ז' עמוד רמח]".
3. עי' ערך סכנה [יו"ד סי' קט"ז], לשיטות ומראי מקומות.

לא] להצטרף לנסיעה במכונית: אחר שמקבל שבת.

א. פוסקים.

1. מיקל – הגר"ש רפאל זצ"ל (ציץ אליעזר ח"א סי' כ"א אות ג'), נשמת שבת (סי' שמ"ב אות שפ"א, "יש להקל").
2. מחמיר – ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"א אות ג', לשונו מובא לקמן), הגר"ג אבערלאנדער (קובץ אור ישראל ח"ב עמ' קכ"ט אות ג', לשונו מובא לקמן), ארחות שבת (פרק כ"ז הע' מ"א, לשונו מובא לקמן).
3. מראי מקומות.
- (א) אג"מ (או"ח ח"א סוף סי' קל"ב) – "ובכלל בנסיעה בקאר שלא שייך שמא ירבה בשבילו דהוא שוה לאחד ולהרבה אין בזה בעצם שום חלול שבת להנוסע עמה כיון שמותר הנסיעה בשבילה ואיני יודע בזה איסור ברור אף מדרבנן אם ההאספיטאל הוא בעיר או בתוך התחום אך אולי משום מראית העין ולכן יש להתיר אם תצטער מזה אף שלא יבא לידי סכנה".
- (ב) יביע אומר (מעין אומר ח"ז פרק א' סי' ר"א) – "שאלה: אשה שחל יום טבילתה בערב שבת והיא מדליקה נרות שבת ומקבלת עליה שבת מיד לאחר מכן, האם אפשר שבעלה יקחנה במכונית למקווה [כמובן שהוא יפתח ויסגור הדלתות שלא יגרם על ידה חילול שבת, כיוון שע"כ נדלקים אורות ברכב]. תשובה: אפשר להקל בזה".

ב. טעמים להחמיר.

1. עובדין דחול וגופה לא נייה, או זלזול שבת. [נ"ל: אולי מצד דבר תמוה לרבים].
- (א) ציץ אליעזר (ח"א סי' כ"א אות ג') – "מוה"ר שילה רפאל ... דכבו' מציע שהיא תקבל ממש שבת עם ההדלקה ובעלה שיש לו טקסי יוביל אותה לכוה"מ, כפי הנפסק בשו"ע בסי' רס"ג סעי' י"ז דמי שקיבל עליו שבת קודם שחשכה מותר לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה, וזה לא מתקבל מחמת ב' פנים, ראשית ההיתר איננו מרווח כי הרי גם היא משתפת פעולה בזה שנכנסת לנסוע אחרי שקיבלה כבר עליה את השבת וקעבדה עובדין דחול וגופה לא נייה, ושנית, תינה למי שבעלה יש לו טקסי משלו, אבל מה יעשו היתר שרובן נינהו, שאין להם בכזאת. אכן כפי האמור יש עצה שתדליק מפלג המנחה ובלי תנאי אך תחשוב שאת השבת היא מקבלת עם רדתה מהמכונית, ותכוון שייסעוה במהירות של עד כדי שיעור צליית דג קטן, שבדאי יש לכך זמן של משמונה עד עשרה רגעים. ובזמן זה אפשר להגיע ממרכז העיר לשם".
- (ב) הגר"א בבבצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ה אות ל') – "אם רוצים לקיים מניין מוקדם של קבלת-שבת, במיוחד בתקופה ששעון קיץ נוהג, האם מותר שיאמרו קבלת-שבת ויתפללו ערבית מיד אחר פלג-המנחה ויסיימו כחצי שעה לפני זמן הדלק"נ שבלוחות, ואחד שלא קיבל עליו שבת - יסיע אותם מבית הכנסת לביתם במכונית. תשובה: לא. שאלה: לכאורה אין כאן איסור, כי הנהג לא קיבל עליו שבת. וכן מייירי שהכל בתוך התחום, ומראית-עין גם כן אין כאן כי הרואה את הנוסעים אינו יודע שקיבלו שבת - אם כן האם יש מניעה לנהוג כך. (אולי משום עובדין דחול). תשובה: זה זלזול בשבת".

הגר"א נבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ה אות ל"א) – "ראובן קיבל שבת בסמוך לפלג-המנחה ושמעון נוסע במכוניתו לביהכ"ס לתפילת מנחה של יום ששי, הסמוכה להדלקת נרות - האם מותר לראובן לנסוע במכוניתו של שמעון. תשובה: לא. שאלה: אם לא - למה. תשובה: זה זלזול בשבת".

(ג) הגר"ג אבערלאנדער (אור ישראל חוברת י"ב עמ' קכ"ט אות ג') – "העיקר, דנראה דעובדין דחול דרכיבה ברכב הוי יותר מסתם עובדין דחול כיון דאיכא זילותא דשבת טפי, ולכן א"א להתיר אפי' לצורך מצוה כש"כ לדבר הרשות".

(ד) ארחות שבת (פרק כ"ז הע' מ"א) – "ועכ"פ נראה דאין להתיר לאשה להדליק נרות בלי להתנות, ולקבל על עצמה שבת, ואח"כ להצטרף לנסיעה במכונית אף באופן שתקפיד שלא לעשות מלאכות כלל, משום דהוי זלזול השבת".

2. מראי מקומות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סוף סי' ג') – "ולענ"ד עדיף טפי שגם המקדש יכוין לקבל עליו קדושת שבת ואפי"ה גם יוכל לשוב לביתו מבעוד יום ע"י נהג נכרי ולצורך גדול מותר בלי תשלום גם ברכב ישראל הואיל וליכא בכח"ג זילותא דשבתא שהרי אצל כולם עדיין הוא חול".

(1) אמנם עי' הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"ז) – "ולעשות תנאי ... אבל לא בכדי לנסוע לכותל וכדומה כי הנסיעה לכותל לא חשוב צורך כזה בכדי להתיר עבודה לעשות תנאי, וכ"ש שבלי תנאי ודאי אסור לזלזל ולנסוע לאחר קבלת שבת".

(2) הגר"י טרגר שליט"א (בעל הליכות שלמה, מכתב במייל) – "אין סתירה".

(ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ל"ז אות ג') – "בפשטות אין לבעל או לאחרים לנסוע עם יולדת לבית החולים ללדת בשבת, אא"ל לצורך יתובי דעתא דהיולדת (כגון בלידה ראשונה, או בנסיעה בלילה וכדומה) ואין איסור מצד תוספת הבערת הדלק בשל תוספת המשקל שמתווסף למכונית, דנראה שזה בטל ואין לאסור בשל כך, אלא האיסור מצד זילותא דשבת. ואם מצד זילותא דשבת, אין הבדל אם נוסע באמבולנס או ברכב פרטי".

(ג) אור יצחק (ח"א או"ח סי' קע"ח) – "גם אם לא היה בזה פיקוח נפש לענ"ד איני רואה איזה איסור תורה יש בזה כשאחד יושב במכונית, והלא אין הוא עושה שום מלאכה, וא"כ לצורך חולה גם שאין בו סכנה מותר לאחר לנסוע במכונית כדי לעזור לחולה".

(ד) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קס"ט ד"ה ובעצם) – "ובעצם האיסור לנסוע בשבת בטקסי כשאין נהג בעצמו אלא אחר הוא הנהג לא נתבאר, ומסתברא דאף במכונית שאין ניתוסף הבערה ע"י ישיבתו במכונית הוא איסור גמור עכ"פ מדרבנן דגזרינן שמא יצא חוץ לתחום, ולכאורה יש לומר כשאין עוד שבת רק הוא קיבל תוספת שבת, היינו למלאכות ולא לתחומין, אבל זה אינו דגזירה זאת שמכח תחומין אף שתחומין דרבנן נראה פשוט דנאסר בתחומין בזמן דתוספת שבת וד"ז ברור שנתחייב בכל שבותין כשמקבל שבת. אבל באמת האיסור לנסוע כשאחר נהג, אף שבשבת גופא נהגו בו כל ישראל לאסור באיסור חמור טובא, מ"מ כה"ג שהוא לבד קיבל שבת וכולם נהגין עוד היתר שאינו שבת קיל".

תשובות והנהגות (ח"ב סי' קע"ז) – "עיקר האיסור לנסוע בשבת בעיר תוך התחום עם היולדת לא נתבאר אם יש איסור מהתורה להצטרף לנסיעה שהרי בלאו הכי נוסעים בשביל היולדת, ויש מפרשים שזהו רבוי שיעורים שגורם להבעיר יותר דלק ויש בזה איסור תורה, ולפי זה לשיטת התוס' ורשב"א שרבו שיעורים רק מדרבנן יש להקל בדבר. אולם במק"א העליתי שגם לר"ן שרבו שיעורים בשבת הוי איסור תורה ...".

(ה) נשמת שבת (סי' שמ"ב אות שע"ח) – "ואף את"ל דע"י שהישראל יושב שם גורם לתוספות הבערה מסתבר דמ"מ אינו אלא מדרבנן: (א) דאינו אלא גרמא בעלמא, (ב) דהו כלאח"י (ע"י ישיבתו שם) ...".

(ו) עי' סי' ש"ל סעי' א', לעוד שיטות ומראי מקומות.

לב | תנאי.

א. האם מהני תנאי - למחמירים דלעיל, בה"ג וסייעתו.

1. מהני.

(א) מרדכי (סי' רצ"ג) – "ושוהה כדי לצלות דג קטן ושובת יש רוצים לומר דמדתני אחר הדלקת הנר כדי לצלות דג קטן יש להוכיח שאם צריך לשום מלאכה אחרת לאחר הדלקת הנר דמותר לעשות הדלקת הנר אין זה קבלת שבת אמנם בה"ג משמע דבהדלקה הויא קבלת שבת דקאמר האי מאן דאית ליה לאדלוקי נר דחנכה ודשבתא מברך דחנכה ברישא והדר דשבתא דאי דשבתא ברישא איתסר ליה לאדלוקי ומה שהיה שוהה היינו מפני אותם שלא הדליקו והמדליק יברך עובר לעשייתה ויהיה בדעתו שלא לקבל שבת עד לאחר הדלקת נר שבת".

(ב) הג' מיימוניות (פרק ה' אות ר') – "אמנם מהר"ם הנהיג להתנות קודם שידליק שלא לקבל השבת עד שיסיר הנר מידו שמדליק בו או עד תפלת ערבית דאל"כ שמא באיסור הוא מטלטלו אחר שבירך נר של שבת וכ"נ לבעל ס"ה".

2. לא מהני.

(א) תשב"ץ קטן (סי' י"ד) – "נראה דהא דאמרין (לעיל סי' ח') כשמדליקין הנר בע"ש יכול להתנות. היינו דוקא לבני הבית. אבל האשה עצמה המדלקת אסור לה לעשות שום מלאכה אחר שהדליקה. דכיון שברכה על הנר אין לך קבלה גדולה מזו. ואין מועיל להתנות. וכן איתא בפסקים דרבינו יודא".

(ב) כל בו (סי' ל"א) – "ור"ף ז"ל כתב דוקא לבני הבית, אבל אשה שמדלקת היא אסורה לעשות מלאכה לאחר שהדליקה, דכיון שמברכת עליה אין לך קבלה גדולה מזו, ואין מועיל לה שום תנאי".

ב. פוסקים.

1. מהני בעת הדלקה – רמ"א (סעי' י'), שהתנה תחלה ("הלבוש" (סעי' ח'), ערה"ש (סעי' ט"ו).

(א) רק במקום הצורך – מג"א (ס"ק כ'), ומ"מ נ"ל דאין להתנות כי אם לצורך מאחר שיש חולקין דאל"כ תברך תחילה ותתנה ועס"ה" ("א"ר" (ס"ק י"ז*), ומכל מקום נ"ל דאין להתנות כי אם לצורך מאחר שיש חולקים דאל"כ תברך תחלה ותתנה (מג"א

סק"כ), גר"ז (סעי' ז', סעי' י"א), קיצור שו"ע (סי' ע"ה סעי' ד'), נזר ישראל (סי' מ"ה ח"א ס"ק כ"ז), מ"ב (ס"ק כ"א, ס"ק מ"ד, "ואין להתנות כ"א לצורך מאחר שיש חולקין וסוברין דלא מהני תנאי וכו'"), כה"ח (ס"ק ס"ו), קצות השלחן (סי' ע"ד סעי' ו'), שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"א עמ' ל"ד אות ב'), ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' כ"ב), ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' י"א).
(ב) רק במקום צורך גדול – הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק כ"א).

ג. אם תנאי בפה, או אפילו במחשבה.

1. אפילו במחשבה – רמ"א (סעי' י', "ואפילו תנאי בלב סגי"), לבוש (סעי' ח'), ב"ח (ס"ק ג'), גר"ז (סעי' ז'), ערה"ש (סעי' ט"ו), קצות השלחן (סי' ע"ד סעי' ו'), ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' כ"ב), פוסקים.
2. מראי מקומות – פמ"ג (א"א סוף ס"ק י"א, "ותאמר בפירוש כן").
- ד. האם תנאי מועיל לגבי מי שמקבל שבת [בלי הסוגיא של הדלקת נרות].
1. עי' סי' רס"א סעי' ב', לשיטת ומראי מקומות.

לג] מה נחשב צורך, שיכול לעשות תנאי.

א. מה הגדר של צורך.

1. מצד אחד, ראינו שכל צורך מספיק.
(א) מלשון של המ"ב (ס"ק כ"א) גבי חופה. "והאשה אינה רוצה לקבל שבת לפני החופה פן תצטרך לעשות עוד איזה דבר האסור בשבת...". שנראה, כל אשה בעיר לא רוצה לקבל שבת, שמא תצטרך לעשות איזה מלאכה. ועדיין נכלל בהגדר של צורך.
(ב) וכן הלשון "צורך", נראה כל צורך. שלא כתוב צורך גדול, או שעת הדחק, וכדו'.
2. אמנם יש מעוררים מצד השני.
(א) שהענין של עובר לעשייתו, הוה דין בכל ברכת של מצוות. ועדיין כאן, אנחנו מחמירים להדליק קודם. ורק מקיים כעין "מקרי" עובר לעשייתו. ראינו שהענין של עובר לעשייתו, אינו נכלל בגדר של צורך.
3. אמנם, עדיין נראה להקל, בהגדר של צורך.
(א) שאנו לא פסקינן כהבה"ג, והראיה מהדלקת אנשים. שרק נשים מקבל על עצמם חומרא בעלמא. ובמקום תנאי, לא קיבלו. והוסיף הנו"כ, רק במקום הצורך, והראיה מסעי' ה'.
(ב) וכיון בעיקר, לא פסקינן כהבה"ג. ובעיקר, פסק שתנאי מהני גם להבה"ג. לכאורה, כל צורך הוה בגדר צורך. וצ"ע.

ב. הולך למקוה.

1. נחשב צורך, ויכולה להתנות – עולת שבת (סוף ס"ק ד'), א"ר (ס"ק י', "וכן אשה שהגיע זמן טבילתה בליל שבת לא תעשה כן אלא כמ"ש עולת שבת [סק"ד סוד"ה כתב בתשובות] שתדליק ותברך קודם הליכתה ולהתנות בלבה שאינה מקבלת שבת עד אחר רחיצה"), פמ"ג (א"א סוף ס"ק י"א), דרך החיים (זמן הדלקת נרות אות ב', עי' סוף אות י"ג, "ואם צריכה האשה לילך לטבילה או אם יש חופה בעיר ורוצה לילך לחופה יכולה להדליק בתוך שיעור תוס' זה ותברך ותתנה שאינה מקבלת שבת בהדלקה"), גר"ז (סעי' י"א), קיצור שו"ע (סי' ע"ה סעי' ד'), האלף לך שלמה (או"ח סי' ק"י), נזר ישראל (סי' מ"ה ח"א סעי' י"ג), מ"ב (ס"ק כ"א, "וה"ה נמי באשה שחל ליל טבילתה בע"ש תדליק ותברך קודם הליכתה לבית הטבילה ותתנה שאינה מקבלת שבת עד אחר רחיצה וחפיפה"), ברכת הבית (שער מ"ה סעי' ט'), ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' כ"ה), מגילת ספר (סי' ל"ח אות ט').
2. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

If a woman is driven to the mikvah before Shabbos and will walk back, what should she do regarding lighting candles? Is it better for her to 1) light at plag and be driven in the car without opening doors, 2) light and not be mekabel Shabbos, or 3) have her husband light?

R' Y. Berkovits wrote: L'chatchilla it would be best for her husband to light. We generally aren't mekil b'tnai unless there is a tzorech, since we are choshesh for the de'ah that holds that a t'nai doesn't help. Therefore, since her husband can light, there really isn't a tzorech for her to make a t'nai. Additionally, if she's lighting at plag, earlier than anyone else is lighting, with what exactly does it show that she is lighting for Shabbos? She isn't accepting Shabbos, and no one else is lighting at that time. If she can't accept that she won't be lighting for Shabbos, she can light with a t'nai. If possible, try to light closer to when other people are lighting (here in EY some light 50 min. before shkiya). Also, even though she made a t'nai, it is still preferable to avoid doing melachos if possible (to be choshesh that a t'nai doesn't work).

ג. הולך לחופה.

1. נחשב צורך, ויכולה להתנות – דרך החיים (זמן הדלקת נרות אות ב', לשונו מובא לעיל), רע"א (על מג"א ס"ק י"א), גר"ז (סעי' י"א), קיצור שו"ע (סי' ע"ה סעי' ד'), מ"ב (ס"ק כ"א, "כשיש חופה בע"ש ומאחרין בה עד אחר שקיעת החמה והאשה אינה רוצה לקבל שבת לפני החופה פן תצטרך לעשות עוד איזה דבר האסור בשבת ... לפי מה דקיי"ל דיכולה לברך ולהתנות עכ"פ בלצורך שאינה מקבלת שבת בהדלקה ה"נ בענינו הוה לצורך ותדליק ותברך קודם שהולכת לחופה ותתנה"), ברכת הבית (שער מ"ה סעי' ט'), מגילת ספר (סי' ל"ח אות ט').

ד. לנסיעה לכותל המערבי.

1. נחשב צורך, ויכולה להתנות.

(א) ציץ אליעזר (ח"י סי' י"ט, ח"א סי' כ"א, סי' כ"ב) – "שגם זה להתנות כדי שיוכלו עי"כ למלאות צמאונן הרוחני ועריגתן הנפשי לדוד עד בית אלקים ולשאוב השראה עילאית מיוחדת נקרא ג"כ לצורך כדי שיוכלו להתנות ... וא"כ אם הליכה לאיזה חופה בעיר סוברים הדרך החיים והגרע"א שנקרא זה לצורך שתוכל להתנות עליה, מכש"כ וק"ו שי"ל שהליכה לכותל המערבי נקרא לצורך ותוכל שפיר להתנות משו"כ עליה באותו ע"ש שרצונה ללכת לשם שעדנה אינה מקבלת עליה את השבת בהדלקת הנר בבית".

(ב) הגר"ח שליט"א (אסיפת יצחק י"ג כסליו תשס"ו) – "שאלה: המשנה ברורה בס' רס"ג ס"ק מ"ד כתב 'ואין להתנות כי אם לצורך האם ללכת להתפלל בכותל נקרא צורך. תשובה: כן'".

(ג) רבבות אפרים (אסיפת יצחק כ"ב סיון תשס"ו, עי' רבבות אפרים ח"ב סי' שפ"א אות ב', ח"ו סי' שי"ז אות ג', ח"ח סי' תנ"ג אות ג') – "שאלה: המשנה ברורה ס' רס"ג ס"ק מ"ד כתב 'ואין להתנות כי אם לצורך' (בנוגע הדלקת נרות שבת) האם ללכת להתפלל בכותל נקרא צורך. תשובה: התרתי לעשות תנאי לנשים המדליקת נרות שיסעו אחר כך לכותל והדפסת את זה ברבבות אפרים, וזה נקרא לצורך".

(ד) הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב ח"ד הע' צ"ג) –

A woman may make a condition with her lighting when she wants to take a cab to the *Kosel* on Friday night. This is considered a *tzorech*, since if she were to walk it would be a *tircha*. However, one should not be accustomed to making this condition.

(ה) עי' חוט שני (אסיפת יצחק י"ח סיון תשס"ו) – "שאלה: המשנה ברורה בס' רס"ג ס"ק מ"ד כתב 'ואין להתנות כי אם לצורך' האם ללכת להתפלל לכותל נקרא צורך. תשובה: מי שמרגיש בזה צורך, מיקרי צורך לענין זה".

2. מחמיר, אינו נכלל בגדר של צורך.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ג הע' קל"ז, שולחן שלמה ס"ק י"ז, מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ה אות ח', יו"ט שני כהלכתו סוף עמ' שס"ז, הליכות שלמה תפילה פרק י"ד הע' ב', אסיפת יצחק י"ד אייר תשס"ו [לשונו מובא לקמן]) – "דהנסיעה לכותל המערבי לא נחשבת לצורך שיהא מותר לה לעשות תנאי".

(ב) הגר"מ הלבירשטם זצ"ל (תל תלפיות ח"א הע' ע"ז) – "דכן דעת כמה מפוסקי הדור שליט"א".

(ג) ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' כ"ד) – "טוב תעשה האשה שבכל אופן לא תסע במכונית אחרי הדלקתה נרות שבת, גם לצורך מצוה, כגון להתפלל ליד הכותל המערבי".

(ד) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ד אייר תשס"ו, ביצחק יקרא על ס"ק כ"א) – "שאלה: המשנה ברורה ס' רס"ג ס"ק מ"ד כתב 'ואין להתנות כי אם לצורך' האם ללכת להתפלל בכותל נקרא צורך. תשובה: אדמו"ר זללה"ה פסק שאין זה צורך".

(ה) ארחות שבת (פרק כ"ז הע' מ"א) – "עין בספר שש"כ פרק מ"ג הערה קל"ז שהביא את דברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל שכתב דמסתבר דאם אין זה צורך חשוב אין רשאים להתנות, ולכן לא התיר לאשה לעשות תנאי כדי שתוכל אחר ההדלקה לנסוע להתפלל בכותל המערבי".

3. מראי מקומות – תשובות והנהגות (ח"ד סי' ס"א ד"ה ונשאלתי).

(א) הגר"ג אבערלאנדער (קובץ אור ישראל ח"ב עמ' קכ"ח ד"ה ועכשיו) – "היינו כשיש לה חופה בער"ש וכדומה, ומהיכי תיתי לומר דללכת להתפלל קבלת שבת להכותל נקרא 'לצורך'".

ה. מנחה.

1. נחשב צורך, ויכולה להתנות.

(א) אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ט') – "התנתה בהדלקה להתפלל אחר כך מנחה אולי אינו כתנאי על מלאכה שהרי גם בשב"ק אם התחיל אתה חונן מסיים וכן כל י"ג אמצעיות".

(ב) כה"ח (סוף ס"ק ל"ה) – "ואם נתאחזה נר מלהתפלל מנחה ולא יש שהות להתפלל ואח"כ תדליק נראה שתתנה קודם שתדליק שאינה מקבלת שבת בהדלקה כ"א באמירת בואי כלה ומזמור שיר ליום השבת כמו האנשים כדי שתוכל להתפלל מנחה אח"כ".

(ג) אג"מ (הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' רס"ב אות י"ז) – "מרן זצ"ל סובר דאשה שלא התפללה מנחה עד שכבר הגיע זמן הדלקת נירות תוכל להדליק בתנאי כדי שתתפלל מנחה אחר כך".

(ד) באר משה (ח"א סי' ט"ו אות ה' ד"ה ולכן, ח"ח סי' ס"ד) – "תתנה שלא לקבל שבת רק אחר תפלת מנחה שתתפלל".

(ה) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"ז, מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ה אות ח', הליכות שלמה תפילה פרק י"ד הע' ב') – "מסתבר שגם תפלת מנחה מיקרי צורך ושרי לאתנויי".

(ו) הגר"ש זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות ע"ג, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות ה', פרק ו' אות י"ג) – "אשה שלא הספיקה להתפלל מנחה לפני הדלקת הנרות, יכולה להתנות בשעת ההדלקה שאינה מקבלת שבת בהדלקה, כי זה צורך מצוה. אך צריכה להתנות בפה בפירוש כל שבת מחדש".

(ז) יביע אומר (ח"ב או"ח סי' ט"ז אות י', ח"ז או"ח סי' ל"ד אות א' [לשונו מובא לעיל]) – "עכ"פ ע"י תנאי יש להקל בפשיטו אף לכתחילה שידליק ואח"כ ילך להתפלל מנחה בצבור. וזה ברור".

(ח) עי' חוט שני (ח"ד עמ' ע' ד"ה וצ"ע) – "וצ"ע מאי טעמא באשה שלא התפללה לא כתב המ"ב שתדליק הנרות ותתנה שאינה מקבלת שבת בהדלקתה, ואפשר שלא ישאר לה זמן כלל לתוספת שבת".

(ט) שלחן הלוי (פרק ו' אות ד', Halachically Speaking ח"ב ח"ד הע' צ"ד).

(י) מגילת ספר (סי' ל"ח סוף אות ט', סי' ל"ט הע' ג').

- (א) ארחות שבת (פרק כ"ז הע' מ"א, הע' ס"ב) – "הגרש"ז אויערבאך זצ"ל ... התיר לעשות תנאי כדי שתוכל להתפלל מנחה לאחר הדלקת הנר וכמבואר במכתבו המובא בספר שולחן שלמה סי' רס"ג אות י"ז".
2. מחמיר, אינו נכלל בגדר של צורך.
- (א) הגרש"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' קכ"ז) – "שאלה: כ' המ"ב (שם ס"ק מ"ג) וז"ל: ותתפלל מנחה תחלה, דהואיל דכבר קבלה שבת שוב א"א להתפלל תפילה של חול, ובשאיין שהות לזה טוב יותר שתתפלל ערבית שתים וכו'. ובסקמ"ד כ': ואין להתנות כ"א לצורך, מאחר שיש חולקים וסוברים דלא מהני תנאי, עכ"ד. ולכא"ו מתו"ד המ"ב יש ללמוד דתפילת מנחה לא חשיב צורך כ"כ להתיר לה להתנות ולהתפלל מנחה אח"כ, אלא תתפלל ערבית שתיים. וצ"ב למה באמת אינו חשיב צורך, ואולי נתחדש במ"ב גדר שאם נתיר לה להתנות על כך, לעולם תעשה כן שתדליק ותתפלל מנחה אח"כ, ולמנוע זאת לא הזכירו המ"ב. תשובה [בע"פ]: לא משמע במ"ב שום גדר שגדרו למנוע להבא שלא תעשה כן, אלא מכיון שתקנו זמן הזה"נ בכ"מ לפי מנהגם, ויש לה אפשרות להתפלל ערבית שתיים, תו לא חשיב צורך, אלא תדליק בזמן ותתפלל ערבית שתיים".
3. מראי מקומות – אבן ישראל (ח"ח סי' כ"א, "וצ"ע"), קנין תורה בשמעתנא (סוף ח"ב), ששכ"ה (פרק מ"ג הע' קכ"ח), פסקי תשובות (הע' שפ"ז).
- (א) דברי יציב (או"ח סי' קכ"א) – "אם רגילה להתפלל בכל יום ואיחרה, יכולה להתנות, אבל הא ודאי דלכתחילה תתפלל קודם הדלקת הנרות. והך תנאי שתעשה, מלבד מ"ש שרק לצורך תעשה כן כמ"ש במג"א כנ"ל, יש עוד מקום לומר שאין למסור הדבר לנשים שיבואו מזה למכשול בחילול ש"ק ח"ו, וכמו דאמרינן בשבת ל"ה ע"ב אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדשימא אריש דיקלא וכו', וה"נ אם נמסור לה לעשות תנאים יבואו ח"ו לקולות וכו', ולהכי רק לצורך גדול. ולפענ"ד בני"ד שיאמר לה בעלה שבעת ההדלקה תחשוב להתפלל מנחה וסגי בהכי, שסוף סוף הדליקה הנר על תנאי שתתפלל מנחה, ולא שתחשוב שאינה מקבלת שבת והכי עדיף טפי ודו"ק ... גם בנשים שייך להתיר להם בשכחה להתנות. אך לכתחילה באיחרה או דטרודה בהכנסת שבת וכו"ל, סגי שתזכור בשעת הדלקה להתפלל מנחה וכו"ל. ואולי יש תקנה טובה שתאמר פעם אחת לכל ימיה, ואולי בכל שנה, וכעין תקנת כל נדרי להר"ת [עיין ר"ן נדרים כ"ג ע"ב וברא"ש שם סי' ה'] וכמנהג דידן, ותתנה שבכל פעם שלא תתפלל מנחה קודם הדלקה תתפלל אחר הדלקה ודו"ק ונכון בס"ד".
- (ב) תשובות והנהגות (ח"ד סי' ס"ב) – "דאף למחמירים דלא מהני תנאי בהדלקת נרות היינו בקיבל שבת לגמרי ורוצה להתיר מלאכה, אבל אם כל קבלתו היתה למלאכות לבד, יכול להדליק נרות ובזה נאסר רק במלאכה, ולאחרי מנחה קודם השקיעה יוסיף שמקבל ע"ע קדושת שבת, ובזה יוצא יד"ח לכ"ע שלמחמירים עיקר הקפידא היא לא להדליק ושוב לעשות מלאכה, (וכן מבואר בביאור הגר"א שם דהא דלא מועיל תנאי הוא כמו בעצי סוכה להפוסקים דלא מועיל, ומשמע שרק לקדושה לא מועיל תנאי וכמ"ש). (וכן אני נוהג למעשה כשאני מדליק בבית, הריני מדליק בלי קבלת קדושה רק ממלאכה וסמוך לשקיעה מקבל אני קדושת היום), ועיין בבאה"ל תקכ"ז (ד"ה ספק חשיכה) ולדידן תלוי אם קיבל בקדושה או לא ע"ש. ונראה שגם באשה, אם איחרה ולא התפללה מנחה תקבל שבת למלאכות לבד, שוב תתפלל מנחה, ואח"כ תקבל קדושת שבת, אבל לכתחילה נהגו נשים לקבל בהדלקה ולא תפרוש מהמנהג, וכשמדליקה לא תברך בנוסח להדליק "נר שבת קודש" שאז מקבלת הקדושה רק "להדליק נר של שבת" (וזהו עיקר הנוסח בלאו הכי מדינא)".
- ו. הפסק טהרה.
1. מקבל שבת בתנאי, שנכלל בגדר של צורך.
- (א) חזקת טהרה (סוף תוספות טהרה) – "ולפיכך אם היא רוצית להפסיק בטהרה דוקא אחר הדלקת נרות של שבת, תתנה שלא לקבל שבת ע"י ההדלקה, דמועיל תנאי כדאיתא בסימן רס"ג סעיף י' או עצתי שתעשה בדיקה בעלמא קודם הדלקת הנרות ...".
- (ב) פתחי הלכה (ארטסקרול, ח"ב עמ' קע"ד).
2. עדיף שתדליק נרות בלא תנאי, ואח"כ תבדוק.
- (א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש יו"ד פרק ל"א אות ט"ז) – "בירושלים שהמנהג להדליק נרות שבת ארבעים דקות קודם השקיעה, תדליק נרות, ולאחר מכן תעשה הפסק טהרה, ואף אין צריכה להתנות לפני ההדלקה, וכל זה כמובן כשאינה צריכה לעשות מלאכות אסורות לצורך ההפסק טהרה".
- (ב) ששבה"ל (ס"ק ט"ז, סיכום אות י"ד) – "ואם הגיע זמן הדלקת הנרות ואין שהות לבדוק תחילה, עדיף שתדליק נרות בלא תנאי על קבלת שבת ואח"כ תבדוק מאשר לעשות תנאי בהדלקת הנרות שלא לקבל שבת".
- ז. מינקה או מעוברת או חולה - הרוצה עוד לאכול קודם השקיעה.
1. חשוב צורך גדול.
- (א) ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' מ"ז, הע' רכ"ג) – "אשה חלשה או מינקה שצריכה לאכול או לשתות, תתנה בשעת הדלקת הנרות שאינה מקבלת את השבת בהדלקתה (ראה לעיל סעיף כב), ותאכל או תשתה לפי צורכה עד סמוך לשקיעת החמה. [עיין קצוה"ש הנ"ל וסי' עט ס"ק ג, ואע"פ שהוא מביא דין זה רק לגבי שתיה, נ"ל דמכיון דאמרינן דמועיל תנאי כדי שתוכל לשתות, הה"נ במקום הצורך אפשר להתנות ע"מ לאכול, דמ"ש"]".
- (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק כ"א) – "דמינקה או מעוברת או חולה הרוצה עוד לאכול קודם השקיעה מקרי צרך גדול".

ח. צמאה: אשה שרוצה לשתות אחר הדלקת נרות קודם בין השמשות, אם תתנה בהדלקת נרות.

1. חשוב צורך, וממילא לעשות תנאי.
(א) עי' קצות השלחן (סי' ע"ד ס"ק י"ז, עי' סי' ע"ט ס"ק ג') – "ואם היא צמאה הרבה לשתית טייל, ומפחדת לשתות קודם ההדלקה שלא יעבור הזמן, ואחר ההדלקה כבר אסורה לשתות בלי קידוש, אולי הוי מקום הצורך שיועיל לה תנאי, כדי שתוכל לשתות אחר ההדלקה".
(ב) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רע"א הע' על ס"ק ו') – "לגבי אשה שרוצה לשתות אחר הדלקת נרות, סבר מרן זללה"ה דשפיר תעשה אם תתנה שאינה מקבלת שבת בהדלקתה כדי שתוכל אח"כ - קודם השקיעה - לשתות. אבל אשה שלא התנתה אפילו היא מינקת תמתין עד אחר קידוש כיון שזה מועט".
הגרשז"א זצ"ל (ועלהו לא יבול ח"א עמ' קל"ט אות קצ"ו) – "יש הרבה נשים, גם 'רבניות', שהיו מתנות באופן קבוע שאינן מקבלות שבת בהדלקת נרות בשביל שיוכלו אחר כך (אחרי הדלקת נרות וקודם שקיעה) לשתות משהו. אבל אשה שלא התנתה, גם אם היא מינקת, צריכה להמתין עד אחרי קידוש כיון שזהו זמן מועט".
(ג) ששכ"ה (פרק מ"ג הע' רכ"ב) – "קצוה"ש".
(ד) נשמת שבת (סי' רס"ג אות שמ"ט) – "ובנוגע אשה שרוצית לשתות הלא תוכל להתנות שאינה מקבלת שבת בהדלקה (שצמאון חשיב צורך גדול) או שתתנה שמקבלת שבת רק לגבי מלאכה, לא לגבי איסור אכילה כדמשמע מאשל אברהם (להגה"ק מבוטשאטש) דמהני תנאי כזה".
(ה) הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ד') – "אשה שהדליקה נרות וקיבלה שבת בהדלקה אסור לה לטעום, אא"כ היא צמאה מאד תתנה שאינה מקבלת שבת בהדלקה, ואם לא התנתה וצמאה מאד יכולה לשתות מים".
2. שתיית מים לפני בין השמשות, לאשה שהדליקה נרות ולא עשתה תנאי.
(א) עי' סי' רע"א סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ט. אנשים המוזמנים אל הוריהם או קרוביהם לסעודת ליל שבת.

1. ארחות שבת (פרק כ"ז הע' מ"א) – "ולענין אנשים המוזמנים אל הוריהם או קרוביהם לסעודת ליל שבת יש לברר בכל מקרה לגופו מתי חשיב צורך לענין שיוכלו להדליק את הנרות בביתם ולהתנות על קבלת שבת, ופעמים שעדיף טפי להדליק את הנרות במקום שיאכלו, ויעשו בזה שאלת חכם".

י. מראי מקומות – באר משה (ח"א סי' י"ד סוף אות ג').

לד. להניח הנרות במקום שמדליקין.

א. הלכה.

1. מחמיר – מרדכי (סי' רע"ג, "הדלקה במקומה בעינן כתב ה"ר יעקב ישראל ה"ה לנר של שבת"), רמ"א (סוף סעי' י', "וצריך להניח הנרות במקום שמדליקין, לא להדליק במקום זה ולהניח במקום אחר").

ב. טעם.

1. הדלקה במקומו בעינן – מרדכי (סי' רע"ג, לשונו מובא לעיל).
2. שאינו ניכר לכבוד שבת.
(א) לבוש (סעי' י') – "וצריך שיעמיד המנורה והנר במקום שירצה להניחו שם, ולא שידליקו במקום זה ויניחו במקום אחר, כדי שיהא ניכר ונראה שמדליקין לכבוד שבת ולא לצורך אחר".
(ב) הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק מ"ח) – "טעם הלבוש כדי שלא יאמרו שההדלקה הראשונה לא לכבוד שבת היתה כדאמרינן גבי חנוכה, והלבוש גופא מתיר אם ישאירו זמן מה ואח"כ יטלטלנו, וכן יש לנהוג, ולא יטלטלנו מיד אפילו בשעת הדחק".
3. במקום הצורך יש להקל כהמרדכי.
(א) ח"א (כלל ה' סעי' י"ד) – "ולכתחילה יזהר שלא לטלטל הנרות ממקום למקום. וכשצריך לכך, אף כשבירך והדליק על השלחן, מותר לטלטל ולהניחם במקום אחר באותו בית, דכל הבית הוי מקומם".
(ב) מ"ב (ס"ק מ"ח) – "ובמקום הצורך יש להקל".
(ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ע"ו) – "ומכל מקום אין להקל אלא כשיש צורך בכך, אבל שלא לצורך כלל אין לטלטלם".
4. בזמנינו, שניכר שהוא לצורך שבת, אין חסרון של הלבוש.
(א) קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' כ"ו) – "ובימינו אלו אין רגילות כלל להשתמש בנרות בימות החול כידוע וממילא שכל נר מודלק רק לכבוד שבת ואזיל חששו של הלבוש במג"א (רס"ג סקכ"ג) בנימוקו ד' הרמ"א לא להדליק במקום זה ולהניח במק"א לפי שאינו ניכר שהדליק לכבוד שבת דזה ה' בימיהם שהיו משמשים בנרות בימות החול ג"כ, וממילא דגם מה שהוסיף המג"א דאם עמד שעה מועטת על מקומו רשאי אח"כ להניחו במק"א וכעת אין איש נזהר בזה משום דכל הטעם דשעה מועטת הוא להיות ניכר שהודלק לכבוד שבת כמב' בלבוש ולדידן ניכר בלא"ה והו"ל כמ"ש המג"א אח"כ דליטלו ממקומו והניחו במנורה הגבו' מותר אפי' בלא עמד שעה מועטת ולדידן תמיד הוא כן וכ"ז פשוט וברור".
(ב) פסקי תשובות (אות ל"ה) – "ולפי זה בזמננו שיש אור החשמל וניכר היטב על הנרות שמדליקין בערב שבת שהם לכבוד שבת, שפיר טפי להקל בזה".

ג. סוכה.

1. לא יפה – ח"א (כלל ה' סעי' י"ד, "אבל הנשים שמדליקות בסוכה בחג ומטלטלות לתוך הבית, לא יפה עושין (שם)", מ"ב (סוף ס"ק מ"ח, "כתב הח"א הנשים שמדליקין בסוכה בחג ומטלטלין לתוך הבית לא יפה הן עושין").
- (א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' הע' קכ"ב) – "והנה כבר כתבנו דהחיי"א והמ"ב ע"כ מיירי כשמטלטלו מיד אחר ההדלקה בלי להניחו במקום הדלקתו כלל, ובזה כתבו דלא יפה עושין, אבל כשמניחו במקומו איזה זמן אחר ההדלקה מותר לטלטלו לתוך הבית, דהא כל הטעם שלא לטלטל הנר ממקום למקום הוא לחוש לדעת הלבוש שכתב שאסור לטלטלו משום שנראה שלצורכו הוא דהדליק, וכבר כתב המג"א (סקכ"ג) דהיינו דוקא כשלא הניחו על מקומו שעה מועטת, אבל אם הניחו על מקומו שעה מועטת שוב ליכא למיחש, והמ"ב לא פליג עלי' בזה, שלכן נמצא דלכו"ע מותר לטלטל נרות מן הסוכה להבית כשהונחו במקומם לאיזה זמן, ודוקא מה שהיו נוהגות להדליק בסוכה כדי לברך שהחיינו גם על הסוכה ואח"כ מיד היו מטלטלות הנרות אל הבית בלי להעמידם על מקומם כלל, בזה כתבו המ"ב והחיי"א דלא יפה עושין".
2. רק נשאר חד בסוכה – חוט שני (ח"ד עמ' ע"ג, "בסוכות שמדליק הנרות בסוכה בפמוטות כסף ומתיירא להשאירם בסוכה, אם משאיר נר אחד בסוכה, מותר להכניס ביו"ט שאר הנרות לבית למקום שמשמשים שם").

ד. אם פסק כהי"א בסעי' י"ד.

1. מיקל – ט"ז (סוף ס"ק א', "ומכ"ש דלא קי"ל כי"א שמביא אח"כ דגם לבני בית אסור ליגע בנר שהדליק זה וכבר כתב ב"י ע"ז דאינו יודע טעם למה יאסרו אחרים בזה").
2. מחמיר, משום שהוא קבלה בטעות – א"ב (ס"ק ל"ב, "שעל ידי תפלה (וכו'). ויש אומרים שאותו הנר שהודלק לשם שבת אסור ליגע בו או להוסיף בו שמן ואפילו אם כבה אסור לטלטלו (שו"ע), ויפה עשה לבוש שהשמיטו משום שכתב ב"י ואינו יודע טעמו כיון שאחרים מותרין במלאכה מותרין ליגע (לחם חמודות פרק תפלת השחר ברכות פ"ד סוף אות כח ומלבושי יום טוב סק"ח), וכן הט"ז [סוף סק"א] דחה ליש אומרים מהלכה. ואני אומר חלילה לדחות, כי ראיתי שפסקו כן שבלי הלקט [סי' נט] ורוקח [סי' מח] ואגור [סי' שנט] ופסקי ריקאנטי שם [סי' פח] בשם הגאונים. גם ראיתי בדרישה [סק"ב ד"ה כתב ב"י על שבלי לקט] שכתב על ב"י וז"ל, "נ"ל טעם ברור בזה כדי שיהא היכר לאותן שהדליקו שחל שבת עליהם ואסורים במלאכה ע"כ, ונראה דוקא כשהיה בצבור בטעות אז צריך היכר, אבל יחיד שהדליק בקבלה שלא בטעות אין צריך היכר דמהיכא תיתי יטעה לעשות מלאכה. ובזה נ"ל לתרץ הקושיא שמביא מג"א [ס"ק כז] מסוף סימן תרע"ד דמותר להדליק נר חנוכה מנר שבת, דנ"ל דהתם מיירי שלא בטעות. עוד נראה לי דלקמן מיירי שהתנה בשעת הדלקה וכיון שהמדליק עצמו מותר במלאכתו הוא הדין דמותר ליגע בנר. ומג"א תירץ דשלהבת אין בו ממש".
3. מראי מקומות – גר"ז (קונ"א ס"ק ז').

ה. לטלטל הנרות: בלי תנאי.

1. מחמיר.
 - (א) מג"א (ס"ק כ"ב) – "וצריך להניח כו'. עססי"ד וי"ל דהכא מיירי ע"י תנאי".
 - (ב) פמ"ג (א"א ס"ק כ"ב) – "וצריך. עיין מ"א. הוקשה לו מסעיף י"ד אות כ"ז, אף על פי שקבלה בטעות אפילו הכי אותו הנר אסור ליגע בו דהוה נר שבת, ואם כן פשיטא דכאן צריכה תחלה להניח הנר במקומו אף על פי שהתנה. ותירץ, דמכל מקום התנה בפירוש קיל טפי ומותר ליגע בו, ומשום הכי אשמועינן דצריך להניח במקומו, כמו שכתב באות כ"ג שיהא ניכר כו'".
 - (ג) מ"ב (ס"ק מ"ז, שעה"צ ס"ק נ"ב).
 - (ד) הגר"ש א"צ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ו') – "ואחרי שהאשה הדליקה הנרות אסור להזיזם ממקומם מפני שהוקצו למצותם".
2. מנהג להקל.
 - (א) פסקי תשובות (אות ל"ה ד"ה והנה, הע' שכ"א) – "והנה, למעשה כבר כתבו רבים מהאחרונים [שלחן הטהור סעי' י', ושכן נהגו רבותי, עיין שם, ברכת הבית שער מ"ה סעי' כ"ג שכן נוהגים רבים (ומ"מ מסיים דבריו שטוב לחוש לחומרא), מנחת שבת סי' ע"ה סקכ"ז שכן מנהג העולם (אך גם הוא מסיק בסו"ד שראוי להחמיר בזה כשאין צורך), תהל"ד סקי"ב "מנהג העולם שמי שלא קיבל שבת מטלטל הנרות ולא שמעתי מוחה בדבר", שו"ת בית ישראל (עדלין) סי' קמ"ז ושכן נהגו אצל חותנו מוהר"י מקרעסטיר זצ"ל, יסודי ישרון מערכת נרות שבת, שו"ת קנין תורה ח"ד סי' כ"ן שנוהגים להקל לטלטל הנרות מחדר לחדר, ואפילו אם האשה שהדליקה הנרות קיבלה שבת בהדלקתה, נהגו לטלטל הנרות ע"י מי מבני הבית שעדיין לא קיבל שבת. ואף שלדברי השו"ע (סעי' י"ד) והמג"א (סקכ"ב וסקכ"ז) והמשנ"ב (סקמ"ז וסקנ"ז) אין להתיר לטלטל הנרות אא"כ המדליק התנה שאינו מקבל שבת, ולדברי השו"ע אף הנגיעה בנרות נאסרה, אפילו למי שלא קיבל עליו שבת, מכל מקום מעולם לא מיחו על המנהג שנהגו להקל בזה, בהסתמך על הפוסקים שלא הסכימו להלכה כחומרת היש אומרים (שבשו"ע שם), וביותר ניתן להבין המנהג להקל בזה בזמננו שאין הדרך להדליק נרות אלא לכבוד שבת ואין הדרך להשתמש לשימושי חול בחלב או בשמן שנמצא בפמוטות שהודלקו לכבוד שבת".

ו. אסור לטלטל הנרות [בלי תנאי]: הגדר.

1. אסור לטלטל לצורך חול.
 - (א) מג"א (ס"ק כ"ז) – "ובססי" תרע"ד מותר כיון ששניהם של מצוה הם".
 - (ב) פמ"ג (א"א ס"ק כ"ז) – "ובסימן רע"ט אות ב', דאמרינן הוקצה למצותו ואסור להשתמש בו תשמיש חול, מה שאין כן נר חנוכה שרי דשניהם של מצוה. אי נמי שלהבת אין בו ממש, אבל להשתמש בגוף נר של שבת תשמיש חול אסור. ואם כן מי שהדליק נר שבת בעוד יום גדול והתנה שלא לקבל שבת, אפילו הכי הוקצה הנר למצותו ואסור להשתמש בו תשמיש חול, והוא הדין

אחרים אסורים, דמוקצה לבעלים אסור לכל בפרט במידי דמצוה. ונקטינן כשני החומרות, ציבור קבלה בטעות הוה קבלה, ויחיד שהדליק נר שבת וקבלה בטעות גם כן הוה קבלה, דהדלקת הנר חמיר טפי".

(ג) דרך החיים (דין אימת מתחיל איסור מלאכה בער"ש, סי' נ"א אות ד') – "ויש מחמירין שאותו נר שהודלק לשבת אסור ליגע בו ולטלטלו אם לא לצורך מצוה".

(ד) מ"ב (ס"ק נ"ז) – "ולצורך מצוה יש להקל [דה"ח]".

(ה) ערה"ש (סעי' כ"ה) – "דנר זה הוקצה למצותו ולכן אסור להשתמש בו תשמיש של חול עד מוצאי שבת וכוונתו דאסור ליגע בו ולהוסיף בו שמן לתשמיש חול ואפילו כבה אסור לטלטלו לתשמיש חול עד מו"ש וכן מי שהדליק נרות לשבת והתנה שעדיין אינו מקבל שבת מ"מ הנרות איתקצאי למצותם ואסורים להשתמש בו תשמיש של חול בין הוא בין אחרים [פמ"ג]".

(ו) תהלה לדוד (ס"ק י"ב) – "ומ"ש המ"א הוקצה לבעלים כונתו שהבעלים אסורין להשתמש בו שלא לשם מצוה".

(ז) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ע"ט, הע' קכ"ד) – "ומ"מ היינו דוקא כשנוגע בו או מטלטלו לתשמיש חול בעלמא, אבל אם מטלטל את הנר לצורך מצוה או לצורך שבתקד, או לצורך הנר עצמו, וכגון אם הטתה הנר קצת ורוצה ליישרו, מותר. [דהך איסור טלטול לאו היינו טלטול בעלמא אלא הכוונה הוא שאסור לטלטלו לצורך חול, אבל לטלטלו לצורך מצוה או לצורך שבת י"ל דשרי]".

לה יחיד המתפלל קבלת שבת מבעוד יום - סעיף י"א.

א. הלכה: ע"י תנאי.

1. לא מהני, והוי קבלה – מחבר (סעי' י"א, "אף על פי שלא התפללו הקהל עדיין, אם קדם היחיד והתפלל של שבת מבע"י, חל עליו קבלת שבת ואסור בעשיית מלאכה ואפי' אם אומר שאינו רוצה לקבל שבת"), דרך החיים (אימת מתחיל איסור מלאכה בע"ש אות ב'), פוסקים.

(א) כיון שהזכיר בה קדושת שבת – מ"ב (ס"ק נ'), "ואף דבהדלקה י"א דמהני תנאי וכדלעיל בס"י בתפלה שאני כיון שהזכיר בה קדושת שבת".

ב. האם רק שמו"ע, או ה"ה לכה דודי, בואי בשלום, מזמור שיר - אם מהני תנאי.

1. מהני תנאי – א"ב (ס"ק כ"ה, "שהזכיר קדושת היום וכו'). כן כתב ב"י, ולפ"ז משמע דבברכו לחוד לא הוי קבלה, וקשה דקודם זה דייק ב"י מהרא"ש [שבת פ"ב סי' כד] דבברכו לחוד סגי. וי"ל היינו אם לא התנה אבל בהתנה דוקא כשמתפלל תפילת י"ח", דרך החיים (אימת מתחיל איסור מלאכה בע"ש אות ב'), ערה"ש (סעי' י"ט, "אבל באמירת מזמור שיר ליום השבת או לכה דודי בסתמא הוי קבלת שבת אבל כשאמר בפירוש שאינו רוצה לקבל שבת מועיל דאין כאן תפלה וברכה לבטלה"), שלחן הטהור (סעי' י"א), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' י"א), פסקי תשובות (דפו"ח אות ל"ו, "ודווקא בתפילת שמונה עשרה דערבית שמזכיר קדושת היום באמצע, שוב אין מועיל עשיית תנאי, אבל באמירת לכה דודי ובואי בשלום ומזמור שיר וכו' שפיר מועיל תנאי, כיון שמתפלל ביחידות קודם לזמן תפילת הציבור").

2. לענין ברכו, עי' לקמן.

ג. קודם פלג.

1. מיקל – מ"ב (ס"ק מ"ט, "היינו מפלג המנחה ולמעלה וכדלעיל בסי' רס"א ס"ב בהג"ה").

2. מחמיר – ערה"ש (סעי' י"ט, "ויראה לי דבכה"ג אפילו היה קודם פלג המנחה בע"כ קיבל עליו את השבת ואף שנתבאר בסי' רס"א וכן בסי' רס"ו שאין לעשות תוספת קודם פלג המנחה ע"ש וודאי לכתחילה אין לעשות כן אבל אם עשה כן מי ימחה בידו דאטו יש לנו שיעור לתוספת שנאמר דקודם לכן לא מהני וראיתי מי שכתב דזהו דווקא מפלג המנחה [עמ"ב] ודברים תמוהים הם"), עי' פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות ל"ו, "ומש"כ במ"ב (סקמ"ט) שאין הדברים אמורים אלא מפלג המנחה ולמעלה, כבר כתבו כמה אחרונים שיש מחמירים בקבלת שבת אפילו קודם פלג המנחה").

לו גרירה אחר רוב הקהל - סעיף י"ב.

א. קבלת שבת של הציבור מחייבת את היחידים.

1. משום זלזול שבת – שבט הלוי (ח"ט סי' נ"ו, "ויראה לענ"ד דהאי בכל מקום שכ' הב"ח הוא דוקא, ר"ל כל מקום שיש קבוץ ישראל שומרי המצות עשו גדר מפני חשש זלזול שבת שיהי' זמן קצוב להפסקת מלאכת חול דאורייתא ודרבנן וזה משעת קבלת שבת בזה"ז ואין נפ"מ אם הישוב קבוע או לא דשבת קביעי וקיימא ואין נפ"מ להלכה אם זה מעט לפני שקה"ח או מוקדם אחרי פלג המנחה עכ"פ הרוב קבל עליו שבת כהלכה, יהי' מאיזה טעם שיהי', וקבלת שבת ע"י הרוב ושהם פורשים מכל מלאכה הוא הגורם שגם המיעוט אסור לזלזול בזה").

ב. רוב הקהל לא היו בבה"כ.

1. אין נמשכין אחר המיעוט – בנה"ג (הג' ב"י ס"ק ז'), מג"א (ס"ק כ"ד, "ואם רוב הקהל לא היו בבה"כ אין נמשכין אחר המיעוט"), תוס' שבת (ס"ק כ"ח), גר"ז (סעי' י"ט), מ"ב (ס"ק נ"א), קצות השלחן (סי' ע"ו סעי' ג'), בה"ח (ס"ק ע"ו), שרגא המאיר (ח"ד סי' ל"ט).

2. דוקא שומרי שבת.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' כ"א [על ס"ק כ'], הליכות שלמה תפילה פרק י"ד סעי' ג', ס"ק ז') – "בעיר גדולה היהודים שבעיר אינם שומרים שבת רח"ל, פרט למנין מצומצם, כיון שקיבלו רוב שומרי השבת את השבת בתפילה, נגזרים עמם - לענין איסור מלאכה - גם שאר שומרי השבת אף שעדיין לא התפללו, והם נגזרים אחרי בית הכנסת שם, ולא חשבינן לציבור את כל

המחללי שבת הרבים, כי לענין זה אינם מן המניין. ואין להם לחוש מלקבל שבת מבעוד יום כיון שע"ז יכשילו את כל המחללי שבת בחילולה, דהמח"ש אינם נגררים אחרי הציבור שקיבלו שבת כיון שהם הפקיעו את עצמם מהיות מקבלי שבת, ולא חל עליהם קבלת השבת של השומרי שבת".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ו' הע' ט"ו) – "דדוקא שומרי שבת השייכים לקהילה שבעיר נגררים אחרי הקהילה, אבל מחללי שבת אינם נגררים אחר ביהכ"נ שבעיר כלל אפי' אם יש רק ביהכ"נ אחת בעיר, ולכן ביהכ"נ שבעיר שיש בה הרבה מחללי שבת יכולים לקבל שבת בעוד היום גדול וא"צ לחוש שע"ז נגררים גם המחללי שבת עמהם וגורמים שיעברו על איסור מלאכה ושבות דרבנן בזמן תוספת שבת".

3. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ו' סעי' ז', הע' י"א) – "יש להסתפק בביהכ"נ שנקבע זמן קבוע לקבלת שבת בציבור, ואירע שרוב הציבור אינם בביהכ"נ באותה שעה, אבל יש מניין אנשים בביהכ"נ וקיבלו שבת אז בציבור, דאפשר דכל בני הקהילה נגררים אחריהם, והכי מסתברא. [כתב המג"א סי' רסג (סקנ"ד) 'ואם רוב הקהל לא היו בביהכ"נ אין נמשכין אחר המיעוט כו' ע"כ, והובא במ"ב (סקנ"א). ואמר מו"ר שליט"א שיש להסתפק אולי קאי כשלא נקבע לקבל שבת אז, רק שאירע שכשהגיעו מניין לביהכ"נ קיבלו שבת בלי להמתין על רוב הקהל, ובזה הוא דס"ל דאין שאר הקהל נמשכין אחריהם דא"א להחשיב את זה לקבלת הקהל כיון שרובם לא קיבלו, אבל כ"ז בדליכא תקנה מצד הקהל לקבל בשעה זו, אבל היכא שנתקן זמן קבוע לקבלת שבת בביהכ"נ, כנהוג בבתי כנסיות שקובעים זמן לקבלת שבת, י"ל דנחשב שפיר קבלת הציבור אפי' כשרק מיעוט נמצאים שם, דמ"מ הוי קבלת שבת של הקהל כיון שנקבע מטעם הקהל לקבל שבת בשעה זו ומה ששאר הקהל מתאחרים הוא שלא כהוגן ואין מגרע בשם קבלת הציבור, והכי מסתברא, ובפרט כשיש מרא דאתרא שמתפלל שם ומקבל שבת נראה דודאי הכי הוא (וע' שערים מצויינים בהלכה סי' עה קו"א סק"א)]."

ג. אם הציבור מקדימין לקבל שבת משום שבאופן זה זמני הסעודות נוחים יותר.

1. אינם נגררים.

(א) באר משה (ח"ב סי' ט"ו, סי' ט"ז, סי' י"ז) – "אבל אם הרוב בעצמן אומרים ויודעים שהם מקדימים לקבל שבת לצורך עצמן ולהנאתן, יהיה מאיזה טעם שיהיה, עכ"פ לאו מטעמא דמיגדר מילתא, והם בעצמן בימי החורף אינם מקבלים שבת בזמן מוקדם, וגם אין ברצונם ואין בדעתם ואין בכוונתם להכריע המיעוט שיהיו נגררים אחריהם, בודאי לא חל על המיעוט דין קבלת שבת".

(ב) תשובות והנהגות (ח"ג סי' פ"ה) – "כה"ג שאין בהקדמה שום סייג או סרך מצוה, לא נגררים האחרים אחריהם".
(ג) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) –

In our city there are 3 frum minyanim. In the summer, when shkia can get past 10 pm, 2 out of 3 are mekabel Shabbos a bit after plag, and the 3rd recently conformed, as they couldn't assemble a minyan so late. Does the whole city now HAVE to be mekabel Shabbos at those times, or is there what to be somech on to be mekabel later, as the shuls only make 'early Shabbos' out of convenience? And would it matter if there's a shaas hadechak?

R' Y. Berkovits wrote: The oilam is noheg to rely on Rav Moshe that if done only for convenience then it would not be mechayiv everyone. Especially here, where a third group was clearly trying not to be mekabel Shabbos that early. [It was common by the bungalow colonies in NY, to have people driving in after the colony had already accepted Shabbos.]

2. נגררים.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' י"ט [על ס"ק כ'], עי' הליכות שלמה תפילה פרק י"ד הע' י') – "בישוב או במחנה קיץ שהנהיגו בבית הכנסת לקבל שבת לאחר פלג המנחה שהוא זמן רב קודם שקיעת החמה, הורה מרן זללה"ה דאם רוב הציבור מתפללים בביהכנ"ס, נגררים המיעוט אחריהם לענין קבלת שבת אף אם הקבלה אינה בכוונת מצוה רק כדי שלא לאכול מאוחר וכדומה, ודלא כמ"ש האגרות משה או"ח ח"ג סי' ל"ח".

(ב) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח סוף עמ' רל"ד).

(ג) שבט הלוי (ח"ז סי' ל"ה, עי' ח"ט סי' נ"ו) – "גם מש"כ הגאון האגרות משה שם בסו"ד להסתפק בקבלה כזו שאינה דרך כוונת המצוה שאפשר שהמיעוט לא ימשך אחרי הרבים והפליג בדבר דאפילו אין שם רק בית כנסת אחד אלו שלא היו שם אולי אין נמשכים אחריהם והניח בצ"ע לדינא - ולמש"כ בעניי אין מקום ספק כלל דפשיטא מאד כיון דנאסרים ע"י קבלת שבת שלהם שהיא קבלה גמורה לגרור גם המיעוט אחריהם ואין מה שמכונים להקדים בשביל איזה תועלת שום סיבה לפגום קבלתם שלא יהי' קבלת שבת עפ"י הלכה".

(ד) נשמת שבת (סי' רס"ג אות תפ"ג) – "אעפ"כ נאסרין שאר בני העיר".

(ה) הגר"ז פאללאק שליט"א (ויהי בנסוע עמ' שע"ט).

3. מראי מקומות – שלחן הלוי (פרק ו' אות ה').

(א) אג"מ (או"ח ח"ג סוף סי' ל"ח, ח"ה סי' ט"ו) – "מסופקני בקבלה כזו שאינה לכוונת מצוה, שאפשר שהמיעוט לא ימשך אחר הרבים דהא לא מצינו אלא בעובדא דהריב"ם במרדכי ספ"ב דשבת שהיה זה בקהל שאמרו ברכו שבסתם היה זה בקהל שנתכוונו למצוה לקדושת שבת והראיה שלו מגמרא היה שם למצוה, ולא כשהכוונה אינה למצוה כלל ואף באין שם אלא ביהכ"נ אחד אלו שלא היו שם ולא קבלו שבת אולי אין נמשכים אחריהם וצ"ע לדינא".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ו' סעי' ט"ו, הע' כ', עי' הע' י"ד [לשונו מובא לקמן]) – "במעונות קיץ ומחנות, אע"ג שיש שם ביהכ"נ שמתפללים שם למשך כל הקיץ, מ"מ נראה שאין היחידים נגררים אחר קבלת שבת שבביהכ"נ דשם, שאר ע"ז שם 'קהילה', וכ"ש שהשובתים בבית-מלון בשבת וכולם מתפללים ביחד באיזה חדר, אין על זה שם קהל כלל לענין זה, ולכן אין היחידים נגררים אחר קבלת הציבור. [דבאחרונים (דה"ח אימת מתחיל איסור מלאכה סעי' א, מ"ב סי' רסג סקנ"א) מבואר דמנין קבוע שבבית ה"ה

בטל לביהכ"נ שבעיר וגרר אחריו ואין נידון כקהילה בפנ"ע, ואפי' כשיש כמה בתי כנסיות בעיר שאין נגררים אחר רוב העיר, כפשוטו הם כיחידים בעלמא שאין להם דין גרירה כלל, והטעם הוא כמשנ"ת לעיל **דיסוד דין גרירה הוא במה שיש כח לקהל לעשות תקנות לסייג ומיגדר מילתא לצורך הציבור**, שמטעם זה גם קבלת שבת נקבע ע"פ הסכמת הציבור וקבלתם, וכיון דמנין קבוע שבבית אין להם כח לתקן תקנות כיון שאינם חשבים 'קהילה', לא מיבעיא אם אין להם מרא דאתרא וכדו', אלא אפי' אם יש להם מי שמשמש כרב וכדו' מ"מ פשיטא שאין ע"ז שם קהילה כלל, לכן אין בהם דין גרירה. ולכן מסתברא דה"ה מעונות קיץ ומחנות לית בהו דין גרירה, דאין להם שם קהילה לענין שיכולים לתקן תקנות, ומה שמתפללים בביהכ"נ מרכזי הוא רק משום שצריכים מקום להתפלל ולא עדיף ממנין קבוע שבבית, וכ"ש כשמתפללים בבית מלון על שבת אחת וכדו' בודאי דינא הכי".

ג) **ארחות שבת** (פרק כ"ז סוף הע' מ"ז) – "והנה בשו"ת אג"מ או"ח ח"ג סי' ל"ח כתב מסברא דהך דינא נאמר רק אם הציבור הקדימו לקבל שבת משום כוונת קדושת השבת, אבל אם הציבור מקדים לקבל שבת משום שבאופן זה זמני הסעודות נוחים יותר אין זה בגדר מנהג ואין היחידים נגררים אחר הציבור, אמנם דעת הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל], מובא בספר שבות יצחק [על עניני נר שבת] פרק י"ח אות ג', שבכל גיוני נגרר המיעוט אחר הרוב".

ד. האם מותר להתפלל מנחה אם נגרר.

1. מיקל: יכול להתפלל תפלה של חול.

- א) **פמ"ג** (א"א ס"ק כ"ח) – "ובסעיף י"ב דיחיד נגרר אחר הרוב, לענין מלאכה, אבל תפלה כל שלא ענה עמהם ברכו מתפלל חוץ לבית הכנסת מנחה של חול, והוא הדין בעזרה מתפלל חול".
- ב) **ח"א** (ח"א כלל ל"ג סעי' ד') – "מי ששהה ולא התפלל מנחה בערב שבת ויום טוב וכבר קבלו הקהל שבת ויום טוב, לא יתפלל מנחה באותו בית הכנסת, אלא ילך לחוץ בית הכנסת ויתפלל של חול (ואף על גב דלענין מלאכה נגרר אחר הציבור כדאיתא בסי' רס"ג סעיף י"ב י"ג, צריך לומר דתפלה קיל טפי, **דמן הדין גם בשבת ראוי להתפלל י"ח רק מפני כבוד השבת לא אטרחוהו רבנן**, וכיון שלא קיבל עדיין שבת, אוקמוה אדינא. ובוזה מסולקת קושיית הפ"ח בסימן רס"ג סס"י ט"ו)".
- ג) **בה"ל** (סעי' ט"ו ד"ה של) – "ולא קשה מסעיף י"ב דיחיד נגרר אחר הרוב רק לענין מלאכה אבל לענין תפלה כל שלא ענה עמהם ברכו מתפלל תפלה של חול חוץ לבהכ"נ [פמ"ג]".
- ד) **ערה"ש** (סעי' כ') – "ואין לומר האידך יתפלל של חול והרי גם עליו חלה קדושת שבת די"ל דלחומרא חלה עליו לאסרו במלאכה **ולא לקולא** לפוטרו מתפלת חול".
- ה) **דברי שלום** (או"ח ח"ג סי' ח') – "אם רוב הציבור קיבלו עליהם השבת היחיד נגרר אחריהם ונאסר עליו איסור מלאכה ושבותין בבהש"מ, אבל אם עדיין לא התפלל מנחה, מתפלל מנחה של חול מחוץ לביהכ"נ".
- ו) **הגריש"א** זצ"ל (קובץ תשובות ח"ד סי' כ', ישורון חכ"ו עמ' תת"ק אות ה') – "מי שקיבל על עצמו שבת, או כל העיר קבלו על עצמם שבת, האם מותר להתפלל אז תפילת מנחה של חול או שהוא כמו תרתי דסתרי. תשובה: ציבור שקיבלו עליהם את השבת אף שהיחיד נגרר אחר הרוב לענין מלאכה, אבל לענין תפילה יכול להתפלל תפלת חול [אם עוד היום גדול] - מחוץ לבית הכנסת. יחיד שקיבל עליו את השבת אינו יכול להתפלל תפלת חול אלא יתפלל ערבית שתיים. עיין אורח חיים סימן רס"ג סעיף ט"ו ובמשנה ברורה ובאור הלכה שם".
- ז) **ארחות שבת** (פרק כ"ז סוף סעי' ט"ו).
- ח) **פסקי תשובות** (דפו"ח, אות מ"א) – "אבל אם לא השתתף עמהם, אעפ"י שנגרר אחריהם לענין איסור עשיית מלאכה, מכל מקום לענין השלמת התפילה שפיר דמי, אך בלבד שלא יתפלל שם בביהכ"נ, אלא יצא לחוץ, וכמבואר בשו"ע הכא".
2. מראי מקומות – **תפארת למשה** (יו"ד סוף סי' שע"ה).

לז' עיר שיש בה כמה בתי כנסיות.

א. הלכה.

1. אין אחת נמשכה אחר חברתה, [אפי' אם יש בבהכ"נ אחת רוב] – **כנה"ג** (הג' ב"י ס"ק ז'), **מג"א** (ס"ק כ"ד), "בעיר שיש בה"כ הרבה אין אחת נמשכה אחר חברתה (כ"ה)", **תוס' שבת** (ס"ק כ"ח), **דרך החיים** (אימת מתחיל איסור מלאכה בע"ש אות א'), **גר"ז** (סעי' י"ט), **מ"ב** (ס"ק נ"א), **ערה"ש** (סעי' כ'), **קצות השלחן** (סי' ע"ו סעי' ג'), **כה"ח** (ס"ק ע"ו), **דברי שלום** (או"ח ח"ג סי' ח'), **שרגא המאיר** (ח"ד סי' ל"ט), **אבני ישפה** (ח"א סי' נ"ו ענף ד' ד"ה וכתב דרך).
- א) הגדר – **משנה הלכות** (חט"ו סוף סי' פ"ב), **נשמת שבת** (סי' רס"ג אות תע"ד).
2. **תשובות והנהגות** (ח"א סי' רע"ג) – "הן אמת שגם המגן אברהם בסימן רס"ג הביא מהכנה"ג שאם יש בתי כנסיות הרבה, אין אחד נגרר אחר חבירו, ואין הולכין בזה אחר רוב ע"ש בפמ"ג בא"א ובמשנה ברורה שם סקנ"א, נראה פשוט דהיינו לעצמו, **אבל בפני אחרים** לא גרע מדברים המותרין ואחרים נוהגין בהם איסור שאסור להתיר בפניהם שעוברין כה"ג באסור כל יחל וכמבואר ברפ"ד דפסחים ... ובהא נחיתנא וסליקנא דבמקום שרוב בתי כנסיות התפללו מוקדם אף שיש זמן עד לשקיעה **אסור מן הדין** לעשות מלאכה בפניהם, ורק בצינעא יכולים לקבל השבת בזמנו דוקא, ומצוה לפרסם דבר זה, דאלו שמחמירים להתפלל מעריב בזמנה לא יזלזלו בפני אחרים באסור שבת החמורה".
- א) מסתימת הפוסקים, לא נראה.

ב. רוב בתי הכנסיות מקבלים שבת.

1. אינו נגרר אחר הציבור.

- א) **חשב האפוד** (הליכות חנוך פרק א' אות נ"ב) – "דעת הרב דאף אם רוב בתי כנסיות מתפללין בערב שבת בזמן מוקדם, מ"מ נקטינן **כפשטות דברי מג"א** (סימן רס"ג סק"ד) דאין בית הכנסת אחת נגררת אחר חברתה לענין קבלת שבת, ודלא כמו שמספקא לי'

בתורת חיים (סימן רס"ג סקמ"ג) דהולכין בזה בתר רוב בתי כנסיות, ואמר הרב דלפ"ז המתפלל בזמן מוקדם מותר לומר לחבירו שיעשה לו מלאכה דאורייתא (עיין רמ"א סעיף י"ז). וסיפר הרב כי הגה"צ משאץ זצ"ל שגר בלונדון יצ"ו החמיר בזה, ובזמנו הרעיש על מה דבלונדון ישנם שמתפללין בחודשי הקיץ בזמן מאוחר ועושין מלאכות דאורייתא אחר שרוב העיר כבר קיבלו שבת".

ב) ארחות שבת (פרק כ"ז הע' נ"א) – "ולכאורה ה"ה בעיר שיש בה כמה בתי כנסת ורוב בתי הכנסת קיבלו עליהם את השבת [וממילא נמצא גם שרוב בני העיר קיבלו עליהם את השבת] דאין זה גורר את בתי הכנסת האחרים, דהא לא שנה מהציור שהביא המשנ"ב בעיר שיש בה כמה בתי כנסת ובאחד מהם נמצא רוב הציבור, שאין קבלתו גוררת את האחרים".

2. מראי מקומות – תורת חיים (ס"ק מ"ב ד"ה כתב).

א) דברי שלום (או"ח ח"ג סי' ח'), הו"ד בנשמת שבת (סי' רס"ג אות תפ"ב) – "ואם יש בעיר הרבה ביהכ"נ אין היחיד נגרר אחר הרוב שקיבלו אלא אחר ביהכ"נ שרגיל להתפלל בה שעדיין לא קיבלו שבת. **ואם אינו רגיל עפ"י רוב להתפלל בבהכ"נ אחת בקביעות** אלא מתפלל בכל פעם בבהכ"נ אחר נראה שהוא נגרר אחר רוב ביהכ"נ שבעיר שקיבלו עליהם השבת, ומסתבר דאזלין בתר רוב ביהכ"נ שבעיר אף אם יש בביהכ"נ אחת הרבה מתפללין יותר מכל שאר בית הכנסת אחר שבעיר אעפ"כ נגרר אחר רוב ביהכ"נ אבל אם יש בביהכ"נ אחת מתפללים רבים כנגד כל ביהכ"נ שבעיר ודאי שנגרר אחר ביהכ"נ הזו שיש בו רוב הקהל".

ג. מנין בביתו.

1. מחמיר: נגרר אחר הציבור – דרך החיים (אימת מתחיל איסור מלאכה בע"ש אות א'), מ"ב (ס"ק נ"א), "אבל אם עושה מנין בביתו אפי' מנין קבוע בטל אצל הרוב [דה"ח]", כה"ח (ס"ק ע"ו), פתחי עולם (ס"ק כ"ח), דברי שלום (או"ח ח"ג סוף סי' ח'), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ו' סעי' י'), ארחות שבת (פרק כ"ז הע' נ"א).

2. מראי מקומות – הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק נ"א, לשונו מובא לקמן).

א) משנה הלכות (חט"ו סי' פ"ב) – "ומה שכתב הדרך החיים דאם יש מנין בביתו זה דבר אחר, והיינו שעשה בעה"ב מנין בביתו לטובת עצמו וצרכו ולא לרבים ואינו מאסף כסף החזקה מאחרים ואינו קובעו לשם בית הכנסת, ומה שקבעו בבית רק מפני שקשה להם ללכת למקום רחוק או מפאת זקנה או מאיזה סיבה אחרת או מחמת כבוד, ואין בדעתם לעשות בית הכנסת תמידי ושל רבים בכלל, כה"ג לא מקרי ביהכ"נ קבוע אפילו מתפללים שם כל יום וגם שבוי"ט, כיון שלא הוקבע לביהכ"נ".

ד. אם המיעוט קובעין מנין עוד הפעם באותו בית הכנסת.

1. נגררין אחר הציבור.

א) מנחת יצחק (ח"א סי' כ"ד) – "ועי' בב"י (שם ד"ה כתב בה"ג), באופן דאם לא היו קובעין מנין עוד הפעם ביחד, פשיטא דהמיעוט נגררין אחר הרוב, כי קמבעי' לי בכעין נד"ד דהמיעוט קובעין מנין עוד הפעם באותו בהכ"נ, דהנה מבואר במג"א (סי' רס"ג) שם בשם כנה"ג דבעיר שיש בה בתי כנסיות הרבה אין אחת נמשכת אחר חברתה, ובדה"ח כתב דדוקא בהכ"נ אבל אם עושה מנין בביתו אפילו מנין קבוע בטל אצל הרוב, והובא במ"ב (שם ס"ק נ"א), ובזה יש לספק דבנד"ד י"ל סברא לכאן ולכאן, דיש לומר דעדיף ממנין בביתו כיון שהוא בבהכ"נ, וי"ל **דגרע כיון דהוי באותו בהכ"נ**, ובפרט כיון דבבוקר מתפללין ביחד ורק לתפילת הלילה מתחלקין, י"ל דהמיעוט בטל לגבי הרוב, ומסתבר כסברא האחרונה, דהרי כל עיקר חידושו של הכנה"ג דבתי כנסיות אין אחת נמשכת אחר חברתה, הוי חידוש, דמהמרדכי משמע שאינו תלוי בבית הכנסת אלא אם רוב הקהל קבלו שבת גם ליחיד נאסר במלאכה דכן ה' מעולם תקנת חכז"ל בזמן שהיו תוקעין לקבלת שבת, כמ"ש בס' תו"ח (רס"ג שם אות מ"ב), והבו דלא לוסף עלה אף בכה"ג שכלם מתפללים בחד בהכ"נ ובכל הענינים הוו בהדדי ומסתבר דבכה"ג המיעוט נגרר אחר הרוב".

2. מראי מקומות.

א) אג"מ (או"ח ח"ה סי' ט"ו) – "הנה בדבר שני המניינים שעושין בביהמ"ד זה בעש"ק. מניין הגדול שהוא מרוב מתפללים הקבועין, וגם עוד הרבה אינשי מקהילות אחרות סמוכות, דהוא בקיץ, הוא בשעה שבע ורבע אחר הצהריים, שרק בתחילת הקיץ הוא ערך זמן פלג המנחה, ובאמצע הקיץ הוא הרבה קודם פלג המנחה. ומניין השני הוא בכל הקיץ בשעה 8, ואנשיו מועטים. אם המיעוט נגרר אחר הרוב, ויהיו נאסרים במלאכה אחר קבלת שבת דמניין הראשון. לע"ד נראה דכיוון דאלו המקדימין לקבל שבת ולהתפלל, אינו בשביל חשש איסור דעשיית מלאכה. וגם לא בשביל כבוד שבת שיוכלו לאכול הסעודה כראוי, דהא בזמננו איכא נהורא בלילה כביום. ולא דמי להא דתה"ד סימן א', דמשמע שם שהיו נוהגין לקרוא קריאת שמע ולהתפלל ערבית גם קודם פלג המנחה, אף שאין ליישב כלל מנהג זה בטעם וסברת התלמוד, כדכתב שם. דהתם אם היו מחכין, היו יושבין ואוכלין לפי מעט האור שהיו מנרות החלב והשמן, אבל בזמן הזה יכולין לאכול סעודת שבת אף אחר צאת הכוכבים, ולא יחסר כלום בכבוד השבת. ומש"כ שם גם שהמנהג נשתרבו על ידי תשות כח שירדה לעולם, שרוב ההמון תאבים ורעבים לאכול בעוד יום גדול, גם זה ליכא כל כך בזמננו. עכ"פ אף שהתירו להם הגאונים שהיו אז, היה זה שלא כדין, ואין להמיעוט העושין כדין ליבטל להם. ועיין ברפ"ד דפאה, דלזה היחיד שומעין שאמר כהלכה. ודי במה שנהגו כבר ע"פ גדולים, שלא למחות בהם, ולא לעניין שהעושין כדין יבטלו להם. וברור שיש בלאנדאן שני בתי דינים, וליכא משום לא תתגודדו".

ה. רוב היחידים מקבלים שבת.

1. אינו נגרר אחר היחידים.

א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ו הע' ל"א, שולחן שלמה ס"ק כ'), הליכות שלמה תפילה פרק י"ד ס"ק ו') – "דאין המיעוט נגרר אחר הרוב אא"כ הדבר נעשה בציבור".

ב) חוט שני (ח"ד פרק פ"ג ס"ק י"ב ד"ה קבלת, עמ' ע') – "אבל מה שקיבלו רוב הציבור בתורת יחידים לא חשוב רוב הציבור".

ג) ארחות שבת (פרק כ"ז הע' נ"א) – "והנה מסתבר שאם רוב הציבור לא היה בבית הכנסת ומ"מ רוב האנשים קיבלו עליהם שבת כל אחד ואחד בפני עצמו, אין זה נידון כקבלת הציבור, ואין מיעוט היחידים שלא קיבלו עליהם את השבת נגרר אחר הרוב בכה"ג,

והטעם משום שאין כאן הסכמת הציבור אלא רק קבלת הרבה יחידים, שו"ר דכן נקט הגרש"ז אויערבאך זצ"ל, מובא בספר שש"כ פרק מ"ו הערה ל"א".

1. יחיד המתפלל בקביעות בבית כנסת מסויים: והציבור בבית כנסת זה קיבלו עליהם את השבת והוא לא היה עמהם.

1. מחמיר.

(א) מחמיר (ס"ק כ"ד) – "אותן ב"א שדרכן לילך לבה"כ הא' אותן ב"א נמשכים אחר אותן בה"כ שדרכן לילך שם ואותן שדרכן לילך לביהכ"נ אחרת נמשכים אחר בה"כ אחרת".

(ב) ערה"ש (סעי' כ"ב) – לשונו מובא לקמן.

(ג) שלחן השנה (סעי' י"ב) – "אבל בעיירות שיש הרבה בתי כנסיות ובתי מדרשות אותן הרגילין להתפלל שם בביהכ"נ שלהם והציבור שלהם קיבל שבת בטלים הם לגביהם".

(ד) אג"מ (מסורת משה ח"א או"ח אות קל"ב).

(ה) אז נדבר (ח"ה סי' ג' אות א') – "דברי הגרש"ז צע"ג וגם המ"ב לא העתיקו. אמנם נראה מלשון הגרש"ז (וגם מדמביא זה בסוגריים) דמתיר זה רק בדיעבד כשיש דוחק בדבר ...".

(ו) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק נ"א).

(ז) אבני ישפה (ח"א סי' נ"ו ענף ד' ד"ה וכתב עוד) – "ומסתבר דתלוי ברגילות שלו, דבבהכ"נ זה דרגיל להתפלל בו, נכלל בכלל הקהל ונגרר אחריו, אך בבהכ"נ השני אינו אלא כאורח ואינו בדין שיגרר אחרי הקהל שם, ואף אם דעתו להתפלל שם מכאן ולהבא לא מהני כל זמן שלא התפלל שם עדיין. ולמדתי זה מדברי המ"א בסי' תס"ח ס"ק ח' ...".

(ח) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ו' סעי' י', הע' י"ז) – "והנה הגר"ז ... ומו"ר שליט"א אמר שדבריהם צע"ג וכן"ל, עכ"ד. וגדר קביעות לענין שנחשב כחלק מהקהל לענין גרידה, אמר מו"ר שליט"א דמסתברא שצריך שיתפלל שם רוב תפילות השבת בקביעות, או שמשלם דמי חבר [מעמערשיף] ורגיל להתפלל שם".

2. מיקל.

(א) גר"ז (סעי' י"ט) – "ויחיד שלא היה בבית הכנסת שקבלו בה שבת אף על פי שהוא רגיל להתפלל תמיד באותו בית הכנסת אם רוב העיר לא קבלו עדיין שבת אפשר להתירו במלאכה".

(ב) פתחי עולם (ס"ק כ"ח) – "שע"ה".

(ג) כה"ת (ס"ק פ') – "ויחיד שלא היה בבהכ"נ שקבלו בה שבת אעפ"י שהוא רגיל להתפלל תמיד באותו בהכ"נ אם רוב העיר לא קבלו עדיין שבת אפשר להתירו במלאכה. ר"ז או"י ט".

(ד) קצות השלחן (סי' ע"ו סעי' ד', ס"ק ט') – "ויחיד שלא היה בביהכ"נ שקבלו בה שבת אע"פ שהוא רגיל להתפלל תמיד באותו ביהכ"נ אם רוב העיר לא קבלו עדיין שבת אפשר להתירו במלאכה".

3. בזמן הזה יש להקל.

(א) הגר"ש זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' נ"ו סוף ענף ד', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות ט"ז, אמנם ע"י שבות יצחק ח"ח פרק י"ח הע' מ') – "שכל הדינים הללו אינם שייכים היום במקום שיש הרבה בתי כנסת בעיר, ואף אם רגיל להתפלל בבית כנסת אחד, אין מחייבים אותו לקבל שבת אף אם כבר אמרו שם קבלת שבת, כי לא שייך לקבוע קבלת שבת לפי בית כנסת אחד יותר מחבירו אפילו הוא רגיל להתפלל באחד".

הגר"ש זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ג' הע' כ"ג) – "דכ"ז דוקא במקומות שיש מנינים קבועים חלוקים במנהגם כאשכנזים וספרדים וחסידים אבל במקומותינו שיש מנינים לרוב לכל נוסח ובכל שכונה כמה כאלו, אזי לעולם אין בכח המנין הקבוע לגרור היחיד דאין הוא מתחייב דוקא כלפי ציבור זה דברצונו הולך להתפלל בביהכ"נ האחר ולכן רק קבלת השבת האחרונה שבעיר מחייבת אותו".

(ב) תשובות והנהגות (ח"א סוף סי' רע"ג) – "ועיין בספר 'קצות השלחן' שמביא מ'מחצית השקל' שבני אדם נמשכין אחרי בית הכנסת שהולכים שם, אף אם בבית הכנסת שהוא שמה מקבלין כבר שבת, ומביא מגרש"ז דפליג, וכהיום בעיירות גדולות נראה שאין גרירה כלל".

4. מראי מקומות – נזר ישראל (סי' כ"ד סעי' ז', ס"ק י"א) [ע"י קצות השלחן סי' ע"ו סוף ס"ק ט', ופסקי תשובות הע' שנ"ח], שרגא המאיר (ח"ד סי' ל"ט), נשמת שבת (סי' רס"ג סוף אות תע"ה), הל' שבת בשבת (פרק ג' סעי' ט"ו), פסקי תשובות (אות כ', דפו"ח אות ל"ט, הע' שנ"ח).

(א) שעה"צ (סי' תקנ"א ס"ק נ"ו) – "[שלא לאכול בשר וכו']. ומיד שהתפללו הקהל ערבית במוצאי שבת אף על פי שהיחיד לא התפלל עדיין והוא בתוך סעודתו אסור בבשר ויין וה"ה בר"ח לדידן] ואם יש בעיר שתי בתי כנסיות, היחיד נגרר אחר אותו מקום שהוא הולך שם להתפלל".

(ב) באר משה (ח"ב סי' י"ז אות ו') – "אולם דינו של המחצ"ה לא ראיתי הובא באחרונים שתח"י ... ולכן אין לגעור בהם".

(ג) הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק נ"א) – "הא דמנין בביתו בטל אצל הרוב, מיירי דוקא כשאין הרבה בתי כנסיות בעיר, דאם יש, לאיזה מהן מתבטל, אבל בס' קיצור הלכות שבת ס"א כתב דנגרר אחר אותו ביהכ"נ שרגיל בו, והביא מ"ב דידן כמקור לכך, ואין ראייה (כן"ל), אלא בערוך השולחן סק"כ משמע כן [וז"ל דהיחיד נגרר אחר הימים מבהכ"נ שלו ע"כ], ונראה שאיסור זה הוא שלא לפרוש מן הציבור, וא"כ כשיש הרבה בתי כנסיות אין דברי הערה"ש מוכרחים, ונראה דלא שייך זה אלא בצבור מלוכד כגון בתי החסידים וכדומה, אבל לכתחילה יש להחמיר".

(ד) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ו' הע' י"ד, ע"י סעי' ט"ו [לשונו מובא לעיל]) – "דגדר ב'ביהכ"נ' לענין זה שכל אחד נידון כעיר בפנ"ע, מסתברא דתלוי באם נחשב ל'קהילה', דהיינו שיש שם מרא דאתרא או שעכ"פ הוא מנין שבדעתם למנות מרא דאתרא ולקבוע

ביהכ"נ מיוחד (וכע"ז מצינו בביה"ל סי' תסח סעי' ד, ומ"ש דצריך גם מקוה פשוט דהכל כפי הנהוג וכדמשמע בלשוננו), שבכה"ג יש לו שם 'קהילה' בפנ"ע וחולק את העיר".

ה) ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' ט"ז) – "ולענין יחיד המתפלל בקביעות בבית כנסת מסויים, והציבור בבית כנסת זה קיבלו עליהם את השבת והוא לא היה עמהם נחלקו הפוסקים, יש שכתבו שאינו נגרר אחריהם כיון שרוב אנשי העיר לא קיבלו עליהם את השבת, ויש שכתבו שנגרר אחרי הציבור שעמו הוא מתפלל בקביעות".

ז. בית כנסת אחד שיש בו שני מנינים שמתפללים זה אחר זה.

1. מחמיר.

א) מנחת יצחק (ח"א סי' כ"ד) – לשונו מובא לעיל.

2. מיקל.

א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק י"ח הע' מ') – "קהל אחד שיש להם ב' בתי כנסת בבנין אחד ומתפללים בשניהם בקביעות, אם תמיד הוא מתפלל באחד מהם הוא נמשך אחריו ... בבית הכנסת אחד שמתפללים בו ב' מנינים במקום אחד בזה אחר זה והמנין האחד מתפלל מפלג המנחה ובו רוב הציבור ואחריו מתפללים המנין השני ובו מיעוט הציבור, יעוי' באגרו"מ או"ח ח"ה סי' ט"ו דכיון שהם בית הכנסת אחד אינם נחשבים כציבור בפני עצמו ונגררים אחר הרוב. ומהגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] שמעתי דכיון שהם מנין קבוע בבית הכנסת הרי הם ציבור בפני עצמו לענין קבלת שבת, אע"פ שמתפללים בבית הכנסת אחד".

ח. אם יש גרירה לגרירה.

1. אשתו.

א) מחמיר.

1) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ג' הע' כ"ד, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות כ') – "שאם הוא נגרר גם היא נגררת, ולא שייך לדין גרירה לגרירה, דאשתו כגופו וגרירה אחת היא".

2) שלחן הלוי (פרק ו' אות ה', עמ' ס"ג) – "הרי שאותו אדם וגם אשתו (אף אם מעולם אינה הולכת לבית הכנסת בליל שבת) משועבדים לאותו ציבור, ועל כרחם חלה עליהם השבת בשעה שהציבור אליו הם משועבדים מקבלים את השבת".

2. בני ביתו.

א) מראי מקומות.

1) ערה"ש (סעי' כ"ב) – "לפי מה שנתבאר דהיחיד נגרר אחר הרבים מבהכ"נ שלו לפ"ז יש להסתפק אם בבהכ"נ שהוא מתפלל שם כבר קבלו שבת והוא עדיין בביתו ונאסר במלאכה אם גם בני ביתו נאסרו במלאכה ואם לא הדליקו בביתו נרות עדיין אסורים להדליק דנגררו אחר הבעה"ב או דילמא דרך הוא אסור במלאכה אבל בני ביתו מותרים ואין לדמות זה למה שנתבאר בסעי' י"ח דהאשה שהדליקה קבלה שבת וכל בני ביתה מותרים במלאכה דהאשה אינה נחשבת לעיקר שבני ביתה יגררו אחריה אבל האיש אפשר שבני ביתו נגררים אחריו וצ"ע לדינא דאולי זהו כעין גרירה דגרירה דהוא נגרר אחר הבהכ"נ שלו והם נגררים אחריו ולא אמרינן גרירה לגרירה כעין דאיתא בשבת לענין חיוב חטאת [ע"א]. מיהו זהו וודאי דאם רוב העיר כבר קבלו שבת דאז כולם המיעוט בין אנשים בין נשים אסורות במלאכה ואם לא הדליקו נרות ידליקו ע"י אינו יהודי".

ט. קבלה קודם פלג.

1. אינו נגרר.

א) אג"מ (או"ח ח"ה סי' ט"ו) – "היה זה שלא כדין, ואין להמיעוט העושין כדין ליבטל להם. ועיין ברפ"ד דפאה, דלזה היחיד שומעין שאמר כהלכה. ודי במה שנהגו כבר ע"פ גדולים, שלא למחות בהם, ולא לעניין שהעושין כדין יבטלו להם".

ב) מנחת יצחק (ח"א סי' כ"ד אות ה').

ג) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק י"ח הע' מ' אות ג').

יח. האם האשה [ובני ביתו] נגררים אחר בעלה.

א. קבלת שבת ע"י אמירה בפה.

1. יש להחמיר שאשתו לא תעשה מלאכה בשביל בעלה.

א) אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ח) – "הנה כשהבעל קבל עליו שבת מבעוד יום אם האשה נמי נאסרה במלאכה, לכאורה פשוט שאינה נגררת אחריו ... אך אולי יש מקום לאוסרה במלאכה דלצורך הבעל כגון לבשל עבורו מהדין דוינפש בן אמתך ... העבד ערל הקנוי לו יהיה אסור לעשות מלאכתו אחר שקבל שבת, דרך אמירה למי שלא קנוי לו לעשות מלאכתו שהוא רק מדרבנן מדין אמירה שבות לא גזרו רבנן באיסור תוספת שבת שהוא רק איסור עשה ... הוא רק להסוברים דתוספת שבת הוא מדאורייתא, דלהסוברים דתוספת שבת הוא רק מדרבנן מסתבר שלא יאסר אף עבד הקנוי לו, דכיון שלא מצינו יש לנו לומר שלא אסרו אלא לו בעצמו ולא את העבדים כשאין חייבין בעצמן, וכ"ש שאין לאסור לאשתו. ועיין בסימן רס"א סעיף ב' שפליגי בזה ולהפמ"ג הובא בבאור הלכה ד"ה מפלג שהתוספת שבת שקבל קודם שקיעה הוא רק מדרבנן אף להסוברים שהוא מדאורייתא, ואף שדבריו שייך רק להסוברים שהג' מילין ורביע אחר שקיעה הוא יום והם זמן התוספת אבל להסוברים דאחר השקיעה הוא אסור כבר מצד שהוא ספק שבת והתוספת הוא קודם השקיעה הוא דאורייתא, מ"מ הא איכא דסברי דדין התוספת הוא רק מדרבנן. ולכן כיון שהוא לדינא שלהסוברים דתוספת הוא מדרבנן אין לאוסרה, ואף להסוברים שתוספת דאורייתא נמי לא ברור האיסור באשתו שהא יש סברא לחלק מעבד כדלעיל, אין לנו לאוסרה בברור, אבל מן הראוי להחמיר שלא תעשה מלאכה לצורך בעלה, משום דרוב ראשונים הא סברי

דהתוספות הוא מדאורייתא כדאיתא בבאור הלכה ד"ה י"א, ויותר נוטה שלא לחלק מעבד. אבל מלאכות שלא שייכי להבעל אין לאוסרה מצד קבלתו".

2. מיקל.

א) שבט הלוי (ח"ז סי' ל"ה אות ג') – "ומש"כ בס' אגרות משה שם לחדש דשביתת אשתו כמו שביתת עבדו שלא מל וטבל, ונפ"מ דאם היא עדיין לא קבלה שבת, כיון שהיא קנוי' לו למלאכה דאסורה לעשות לו מלאכה מה"ת [דמצד איסור אמירה אין כאן איסור כמבואר סוס"י רס"ג] ודבריו ודאי צ"ע דפשוט דלענין זה אינה קנוי' לו, ואינו דומה לעבד, או לקטן העושה ע"ד אביו אסור מן התורה וכל בעצמו הרגיש בזה".

3. מראי מקומות – באר משה (ח"ב סוף סי' ט"ו), הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ"ח סי' ע' ד"ה ושמעתי).

א) תשובות והנהגות (ח"ג סוף סי' פ"ה) – "וע"ש בתשובות 'אגרות משה' שאשה כעבד לבעל ומצווה על מלאכת בעלה בשבת כמו עבד במלאכת האדון, ודבריו צ"ע שחיובה אינו כעבד ואין לה תואר עבד והאיך נחייבה בשביתת בעלה בשבת כשביתת עבד וע"ש היטב".

ב. כשבעל הבית מקבל שבת בתפילה.

1. מחמיר.

א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות על סעי' י"ז) – "מותר לומר לישראל ... ונ"ל דדווקא לישראל שאינו ברשותו, משא"כ עבדו ושפחתו וכ"ש בנו ובתו הגדולים סמוכים על שלחנו ואשתו טפלים לו וכלם נאסרו מיד שקיבל בבה"כ שבת, כדק"ל גבי הב' לן ונברך דתלי בבעל הבית וכ"ש למ"ד גדול וסומך וכו' דזהו קטן. ומי שירצה לפקפק בזה עכ"פ יודה בבנו ובתו הקטנים ועבד ושפחה הכנעני שאסור לצוות להם ואפילו יעשו מעצמם צריך למחות, כי מיד שקיבל שבת קאי בלא יעשה כל מלאכה אתה ובנך וגו' ואפילו על שורו וחמורו, וצריך להזהיר בני כפרים על זה".

ב) על פמ"ג (סי' רס"ג מש"ז ס"ק א') – "מסעיף י' דאשה המדליקה אסורה ושאר בני הבית מותרים, אף שאשה המדליקה היא עקרת הבית והם נמשכים אחר דעתה תמיד, אפילו הכי הקילו בהדלקה, והרי בתפלה סעיף י"ב המיעוט נמשכים אחר הרוב, ומשמע הוא הדין אחר גדול הבית, ואם כן חזינן דתפלה חמורה מהדלקה, ועדיין צ"ע".

ג) קצות השלחן (סי' ע"ו ס"ק ה') – "וכ' הפמ"ג במ"ז ס"ק א', דבתפלה שהמיעוט נמשכים אחר הרוב משמע דה"ה אחר גדול הבית, ר"ל שאם גדול הבית קבל שבת בתפלה כל בני ביתו אסורים במלאכה".

ד) שרגא המאיר (ח"ד סי' ל"ט אות ב', ח"ה סי' ל"ז אות ה') – "האשה צריכה להדליק הנרות קודם קבלת שבת של בעלה, וכל שכן אם רוב העיר כבר קיבלו שבת, ואם רוב העיר עוד לא קיבלו שבת, אם בעלה בבית הכנסת וקיבל שבת היא נמשכת אחר בעלה".

ה) משנה הלכות (ח"א סי' ר"ד), (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ט"ז טור ג') – "ובאים עי"ז כמה פעמים לידי חילול שבת שלפעמים הבעל הולך להתפלל קבלת שבת וחוזר הביתה ואשתו עדיין לא גמרה לבשל ועוד יותר מזה מדברת על הטעלעפאן או לא הדליקה נרות או מעשנת סגאריא ובאין לידי חילול שבת שאם הבעל כבר קבל שבת הרי אשה נגררת אחריו".

ו) שבט הלוי (ח"ז סי' ל"ה, קובץ מבית לוי ח"א עמ' ל"ד אות ד') – "שהאשה נגררת אחרי קבלת שבת של הבעל ברכו או מזמור שיר ליום השבת, לא מבעיא אם הבעל מתפלל ביחידות בתוך ביתו וקיבל שבת בתפילה ועי"ז פירש ממלאכה שבני ביתו נגררים אחריו, ומסברא יראה דבזה אין הדלקת הנרות בתוך הבית קובעים אלא קבלת הבעל והאשה צריכה להדליק לפני תפילת הבעל, דע"כ לא כ' הרמ"א סי' רס"ג ס"ז דאין שאר בני הבית אסורים במלאכה ע"י הדלקת האשה היינו שאין האשה מחייבת שאר בני הבית, אבל הבעל כן מחייבם אם פירש בדין קבלת שבת אלא אפילו הוא מתפלל במנין קטן, ורוב בני העיר עדיין לא קבלו שבת, ואמרינן סי' רס"ג ס"ב דהמיעוט נמשך אחרי הרוב היינו לחומרא אם הרוב קבלו שבת ומיעוט לא קבלו, אבל אם המיעוט קבלו הלא מבואר שם סי"א אעפ"י שלא קבלו הקהל ולא התפללו אם קדם יחיד והתפלל של שבת מבעו"י חל עליו שבת ואסור במלאכה, ולא מהני אפילו תנאי בזה. וא"כ פשוט מנין שלם של יחידים כאלה שחל שבת עליהם עפ"י הלכה, ופשוט בעיני כיון שהוא קבלת שבת עפ"י הדין שבני ביתם נגררים אחריהם והא דאשתו וב"ב נגררים אחריהם הוא בדרגא דהמיעוט נגררים אחרי הרוב ועדיף מזה דאשתו כגופו ונמשכת אחריו מראיות שא"צ לעלותם על הכתב וכל איש שורר בביתו. אלא דראיתי להגאון בעל אגרות משה ... במחכ"ת לא נראה כלל".

ז) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ט"ז טור ג') – "דיש להחמיר דאם הבעל קיבל שבת לאחר פלג המנחה ויתפלל מעריב, שאשתו נגררת אחריו, ואסור לה לעשות מלאכות האסורות בשבת, לכן שתדליק את הנרות לפני שהבעל מתפלל מעריב".

ח) עי' נשמת שבת (סי' רס"ג אות ט"ג) – "נחלקו בזה האחרונים, והגם שיש לדון מהמקילים, אבל מן הראוי להחמיר".

ט) מנוחת אמת (פרק כ"ד אות ט"ו) – "כשהבעל קיבל שבת בתפלה, יש לחוש שאשתו אסורה במלאכות גם כן מחמתו. וכשנמצא במקום שיש הפרשי שעות אין נאסרת".

י) עי' הגר"מ פאללאק שליט"א (ויהי בנסוע עמ' שפ"ג).

יא) משאת שבת (עמ' ש"ב סעי' ד') – "לאשתו ולבניו אסור לצוות לעשות מלאכה אחר שקיבל עליו את השבת".

יב) הממהרים לבא (אות ג') – "בעל בית שמקבל שבת בתפילה, נחלקו הפוסקים האם חלה קבלתו גם על בני ביתו ולענין מעשה יש להחמיר".

2. מיקל: ותלוי אם משום קדושת שבת או סתם.

א) מהר"י שטייף (סי' מ"ב) – "ע"ד שעורר אם רשאי האשה להדליק נרות אחר שהבעל כבר קיבלה שבת. הנה מנהג כזה נזכר כבר במג"א סי' רס"ג ס"ק י"א שנמצא כן בקובץ שמברכין על הנרות בשבת אחר יציאת ביה"כ וסיים לאמר ברי' דרבינא חתים עלי', ואולי נהגו כן בחופה שאיחרו מלהדליק עד אחר החופה, וביני ביני יצאו כבר מביה"כ ועדיין הי' יום, כנזכר בב"ח בס"י רס"א. ומצינו ביולדת או כשהאשה הולכת לבית הטבילה שמאחרת מלהדליק בעוד שהוא יום, ולפעמים כבר קיבלו שבת בביה"כ. נ. אמנם זה באקראי, דבקביעות היחיד נגרר אחר רוב הציבור כמבואר או"ח סי' רס"ג סעיף י"ב, ומלשון השו"ע דרק אחרי הציבור היחיד נגרר, אבל אין נגררת אחר בעלה".

(ב) אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ח, מסורת משה ח"א או"ח אות קל"ג) – "והנכון לע"ד דאם מה שקבלו שבת בבית הכנסת שמתפלל הבעל הוא לכוונת מצוה לקדושת השבת שיהיה תוספת יותר גדול או בשביל חשש שלא יבואו להתאחר במלאכה והוא מנהג קבוע שם, הוא בדין מנהג שעל האשה להתנהג במנהגי הבעל כשיש חלוקים בין מקום האשה למקום הבעל, כדבארתי בתשובה שהאשה שנעשית ברשות הבעל היא בדין מי שהלך ממקום אחד למקום אחר ודעתו שלא לחזור שהוא בדין המקום שבא לשם בין לחומרא בין לקולא, שהרי מקומה קבוע להיות אצל הבעל, וממילא מוכרחת לקבל שבת כמנהג מקום בעלה, ואף שלא קבלה היא נמשכת גם בע"כ ואסור לה לעשות אפילו מלאכת עצמה. ואם רק נזדמן שבשבת זו החמירו מאיזה טעם לקבל שבת קודם אין זה בדין מנהג ולא נמשכת אחר הבעל ומותרת במלאכת עצמה בפשיטות, ובמלאכת הבעל אף שאין לאוסרה בברור מן הראוי להחמיר כדלעיל. ואם אינו לכוונת קדושת השבת אלא משום שאין רוצים לשנות זמן האכילה מהרגלם בימי החול כמו שהוא בהרבה בתי כנסיות במדינה זו, וכדחזינו שרק בימות הקיץ שהימים ארוכים עושים כן ולא בימות החורף שהימים קצרים, אין זה כלל בדין מנהג ולא נאסר אלא הבעל שקבל כבר שבת שמ"מ היא קבלה אף שאינה לשם מצוה, אבל האשה לא נאסרה ומותרת במלאכת עצמה בפשיטות, ובמלאכת הבעל שעכ"פ חלה קבלתו עליו מן הראוי להחמיר".

(ג) עי' באר משה (ח"ב סי' ט"ו, סי' ט"ז, סי' י"ז) – "ולמעשה אין היא נגררת אחריו בע"כ, אולם טוב ונכון הוא שתדליק לפני זמן שהוא מקבל שבת באמירת ברכו".

(ד) הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות י"ט) – "אם הבעל מתפלל בקביעות כל משך השנה מפלג המנחה, ממילא גם אשתו נאסרת במלאכה. אבל אם זה חד פעמי, אין האשה נגררת אחריו בעלה".

(ה) תשובות והנהגות (ח"ג סי' פ"ה, עי' ח"ב סי' ס"ט ד"ה ומיהו) – "ולע"ד חייבת עכ"פ להדליק הנרות לפני שבעלה חוזר הביתה".

(ו) שלחן הלווי (פרק ו' אות ה', עמ' ס"ג) – "יחיד שאינו קשור ומשועבד לציבור המקבלים שבת מבעוד יום (שאינו מתפלל בקביעות בבית כנסת זה), וגם באותו מקום אין כולם מקבלים שבת מוקדם (שיש שם גם מנין קבוע בזמן, אף שהוא מנין קטן והמנין המוקדם הם רוב הציבור במקום), אינו משועבד ומחוייב לציבור המקבלים שבת מוקדם. במקרה זה, גם אם קיבל שבת מוקדם, אין אשתו משועבדת לו, ויכולה לקבל שבת בזמן. [אמנם מגונה] הדבר אם הוא חוזר לביתו ובני ביתו עדיין עוסקים במלאכות חול, או שרק אז מדליקין נרות ש"ק, כי מכל מקום, מאחר שכבר קיבל שבת, ראוי שבשעה שמגיע לביתו שתהיה שם הנהגת שבת".

(ז) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ט"ז ריש טור ב') – "דאין האשה נגררת אחר בעלה בקבלת שבת".

(ח) עי' פסקי תשובות (דפו"ח, אות ל"ז) – "בפמ"ג ... ובמקור החיים ... אמנם כבר נעשית כל הגולה בענין זה כמדורת אש, ופוסקי הדורות האחרונים דנו בכל זה חלקם במילים ספורות וחלקם בהרחבה בצדדים לכאן ולכאן, ולמעשה אם כי ראוי לבעל נפש לחשוש למחמירים, מכל מקום נהוג עלמא להקל בכל זה, וכסתמיות השו"ע ונושאי כליו שלא הזכירו ענין זה כלל, וגם המשנ"ב בספרו הגדול לא הזכיר את דברי הפמ"ג הנ"ל. ולכן כל זמן שלא התפללו הציבור 'קבלת שבת' (לכה דודי וכו' בואי בשלום) בבית הכנסת ששם מתפלל אב הבית, רשאים בני הבית לעשות מלאכה, ואף אם אב הבית לעצמו קיבל עליו שבת, ואפילו בתפילה. ואשה הנוהגת להקל גם לאחר שכבר קבלו שבת הציבור בבית הכנסת ששם מתפלל הבעל, כל זמן שרוב אנשי העיר לא קיבלו שבת, יש לה על מי לסמוך".

עי' פסקי תשובות (סי' רס"ג דפו"ח הע' של"ח) – "ונביא חלקם: שלחן הטהור סעי' ה' (אבל אין (בני) ביתה נמשכים אחר האשה המדלקת, דהא בעל הבית עיקר בכל מקום' (ומדבריו משמע דעכ"פ כשבעה"ב קיבל שבת נגררים אחריו, אך לא פירש זאת בהדיא)), תורת חיים סופר סקמ"ז (מדחה דברי הפמ"ג מהלכה, עיין שם), שו"ת מהר"י שטייף חאו"ח סי' מ"ב (אין האשה נגררת אחר בעלה), קצוה"ש סי' ע"ו הערה ה' (מביא דברי הפמ"ג הנזכרים לא עוררין), שו"ת אג"מ ח"ג סי' ל"ח (מביא ממש כחידושו של המקור חיים שאשתו וב"ב קנויים לו ואסורים במלאכה, וע"ע להלן הערה 341 בשמו), שו"ת מנח"י ח"א סי' כ"ד (בשם שו"ת רב פעלים ח"ב סי' מ"ט שמשמע מדבריו שהאשה אינה נגררת אחר בעלה, ועי"ש שרוצה ליישב שגם הפמ"ג (הנזכר) לא יחלוק על זה), ס' שתילי זיתים סי' זה ס"ק כ"ב (בעה"ב עם בני ביתו, לא ניח"ל שיהיו נמשכים אחריו ליאסר במלאכה), שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ל"ה (בעל שקיבל שבת האשה ובני ביתו נגררים אחריו, ואפילו קיבל שבת ביחידות בתוך ביתו, וצריכה האשה להדליק נרות לפני תפילת הבעל), שו"ת באר משה ח"ב סי' ט"ו - י"ט (עיין שם בארוכה, ומסקנת דבריו שאין האשה וב"ב נגררים אחר הבעל, אלא שראוי להחמיר), תשובות והנהגות ח"ג סי' פ"ב (אשה שהדליקה נרות וקיבלה שבת וכן איש שקיבל שבת יזהרו שלא יצוו לבנם ובתם הקטנים לעשות להם מלאכה מחששא דאורייתא שלא תעשה כל מלאכה אתה ובנך, כשם שאסרו שביתת בהמתו, וכמ"ש בשע"צ סי' של"ד סקנ"ד, ואפילו עושים מעצמם לצורך האם או האב צריך למחות בעדם, אלא שאין נאסר מדין 'מעשה שבת' עיין שם (אמנם מה שכותב להחמיר גם בהדלקת הנרות, צ"ע, דכבר נתבאר לעיל, שבקבלת שבת ע"י אמירה או הדה"נ קיל טפי לענין שביתת בהמתו, וה"ה לענין מלאכת בנו ובתו)), ושם סי' פ"ה (מוסיף דברים לענין איסור האשה לעשות מלאכה כשהבעל קיבל שבת, ומצדד להתיר, דלא כאג"מ הנ"ל, שאין האשה קנויה לבעל כדין עבד, וע"ע שם מש"כ במנהג הגר"ח מברסק זצ"ל שהקפיד לא לעשות מלאכה אחר הדלקת אשתו (אמנם זה ודאי חומרא בעלמא ולעצמו הוא שהורה כן, דהא מפורש ברמ"א סעי' י' להתיר)), וע"ע שו"ת מגדנות אליהן ח"א סי' פ"ח, ובמראי מקומות דלהלן".

3. מראי מקומות.

(א) הגר"ח ק' שליט"א (אלא פרק כ"ט אות ו') – "לא הקפיד שהרבנית תדליק נרות לפני שמקבל הוא שבת, ופעמים שהדליקה אחריו שקיבל שבת. ודלא כמש"כ הגר"מ פינשטיין זצ"ל ברגרות משה ח"ג סי' ל"ח".

(ב) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק ב' אלול תשס"ז) – "שאלה: בימי הקיץ כשהבעל מקבל שבת מבעוד יום, האם אשתו גם כן אסורה במלאכה. תשובה: כן".

הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ד') – "האשה אינה נגררת אחר בעלה אם קבל שבת בעוד היום גדול".

ג. אם אורח נגרר אחר בעל הבית.

1. לא – חוט שני (ח"ד עמ' ע' ד"ה אורח).

ד. הורים שקיבלו עליהם שבת: מה הדין לבניהם.

1. אם מקבל שבת בפה, הבנים מותר במלאכת עצמן. אבל אם יכול לבקש מהבן שיעשה מלאכה עבורו, בזמן שעדיין אינו שבת לבנו - ע"י סוף סי' שמ"ג [ערך שביתת בנו], לשיטות ומראי מקומות.
2. אם אביו מקבל שבת ע"י תפילה, אם בניו נגררים אחריו. לכאורה יהיה תלוי במחלוקת דלעיל. לפי המקור חיים, פמ"ג, קצה"ש, הבנים יהיו אסורים במלאכה. ולהחולקים, יהיה תלוי למה אביו מקבל שבת.

ה. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' כ"ב, לשונו מובא לעיל), הגרי"ד סולוביצקי (נפש הרב עמ' קנ"ו אות ד'), רבבות אפרים (ח"ב סי' קט"ו אות ס"ט), ששכ"ה (פרק מ"ו הע' מ"ב, סוף הע' ס"ח), ודברת במ (ח"א סי' ע'), הגרי"ז פאללאק שליט"א (ויהי בנסוע עמ' ש"פ אות ה'), מעדני יו"ט (ח"א סי' ל"ה), כתב משה (ח"ב סי' ט').

1. גר"ח (תשובות והנהגות ח"א סוף סי' ע"ר) – "ובמק"א הבאנו שמועה שהגר"ח מברסק זצ"ל חשש שכשם שמצינו שאדם נגרר אחרי הציבור שחייב לשמור שבת כמותם, ה"ה אם אשתו שכגופו הדליקה ע"מ לקבל בכך שבת והרי מדליקה גם עבורו, כה"ג אינו יכול ליפרד ממנה אלא נגרר ג"כ, וצריך לשמור כמוה, ודלא כמנהג העולם שמיקילין בזה, רק כשם שאין מחלקין בעיר, גם בביתו גופא אי אפשר לחלק שלה ע"י ההדלקה חל שבת ולו בביתו חול".
2. הגר"ח ק שליט"א (אסיפת יצחק ג' אלול תשס"ז) – "שאלה: בימי הקיץ כשהבעל מקבל שבת מבעוד יום, האם אשתו נאסרת במלאכה. תשובה: אולי".

הגר"ח ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת ס"ז עמ' קכ"ח טור ג') – "שאלה: נתפרסם ברבים (גליון עומקא דפרשה פר' אמור) משמיה דמרן שליט"א הוראה בענין קבלת שבת לבני הבית האם נגררים אחר ההורים, בזה"ל: הורים שקיבלו שבת האם כל הילדים הסמוכים על שולחנם נגררים אחריהם, כמ"ש בשו"ע סי' רס"ג סי"ב שאם רוב הקהל קבלו עליהם שבת, המיעוט נמשכים אחריהם על כרחם, וע"ז השיב כת"ר בזה"ל: אם נגרר אחרי הקהל כ"ש ילדים אחר האבא או האמא, וכן האשה נמשכת אחר בעלה".

3. ארחות שבת (פרק כ"ז הע' נ"ג) – "עיינן פמ"ג במ"ז סי' רס"ג אות א' שכתב דכשם שמיעוט נגרר אחר הרוב כן בני הבית נגררים אחר גדול הבית, אמנם המשנ"ב לא הביא דבריו ומשמע מסתימת המשנ"ב וש"פ שאינם סוברים כהפמ"ג בזה. וגם מסברא יש לעיין בדברי הפמ"ג, דלכא"ו אין לדמות גרירת מיעוט הציבור אחר רובו לגרירת בני הבית אחר גדול הבית, דלגבי גרירת מיעוט אחר הרוב י"ל דהוי כעין תקנה והסכמה של הציבור, אך אין זה שייך בקבלת שבת של גדול הבית. עוד יש להוסיף דנראה לכאורה שלדעת הגר"ז המובא בהערה נ"ב הסובר שאין היחיד שאינו נמצא בבית הכנסת נגרר אחרי בית הכנסת שלו, ה"ה דאין האשה נגררת אחר בית הכנסת שבו מתפלל בעלה, דלא שייך למימר בזה אשתו כגופו אמנם לדעת מחצית השקל וערוה"ש שהובאו שם הסוברים דהיחיד נגרר אחר בית הכנסת שלו יש לדון אם אשה שאינה רגילה להתפלל בקבלת שבת באותו בית הכנסת נגררת אחר בית הכנסת הזה. ועיינן בשו"ת אג"מ אור"ח ח"ג סי' ל"ח שדן בזה, ומשמע בדבריו דלא ס"ל ככה"ג דין גרירה. ובדברי ערוה"ש סכ"ב נראה דבאופן זה נגררת האשה אחרי בית הכנסת שבו נמצא בעלה, וצ"ע [ומש"כ בספר שש"כ פרק מ"ו סעיף ז' שהאשה נגררת אחר הציבור שבעלה רגיל להתפלל עמו, וציינן למג"א סי' רס"ג ס"ק י', צ"ע דהתם איירי בקבלה של כל הציבור בעיר ולא בקבלה של בית כנסת יחיד]".

לט [קבלת שבת בטעות - סעיף י"ד.

א. ע"י קבלה.

1. אינו קבלה – מחבר (סעי' י"ד), פוסקים.

ב. ע"י הדלקה.

1. מחמיר, דהוה קבלה – מחבר (סעי' י"ד), פוסקים.

ג. להתיר נדרו.

1. מיקל – לבוש (סעי' י"ז, "שבקל היה הוא יכול לעשותו בעצמו אפילו אחר שקבלו עליו כגון ע"י התרת נדרו, שהרי איסור זה אינו עליו אלא משום נדר בעלמא").
 2. מחמיר – ערה"ש (סעי' כ"ח, "יש מי שרוצה לומר דהמקבל שבת מקודם הוי בכלל נדר ויכול להתירו [לבוש בהגה"ה] ודברים תמוהים הם דכיון דקיי"ל דלרוב הפוסקים תוספת שבת דאורייתא ואין שיעור להתוספת א"כ זה שעשה תוספת מרובה הלא דין התורה הוא ולא ראיתי דבר זה בשום פוסק ולכן אין לסמוך על זה למעשה").
 3. מראי מקומות – ט"ז (ס"ק ג'), א"ר (ס"ק ל"ה, עי' ס"ק מ"א, "עיקר דין זה דמהני התרה צ"ע לי לדינא"), פמ"ג (מש"ז ס"ק ג'), דובב מישרים (ח"ג סי' פ"ג ד"ה והנראה), יביע אומר (ח"ט סי' מ"ט בהג"ה).
- א) רע"א (סי' רס"א על סעי' ב') – "ואם רוצה להקדים. בלבוש סי' רס"ג כ' דהוי כמו נדר ומהני לזה התרה ובא"ר פקפק ע"ז ועיין מ"ש בגליון סי' רנ"ג במג"א סכ"ו".
- ב) רע"א (סי' רנ"ג על מג"א ס"ק כ"ו) – "דהא לא אסור מדאורייתא. אינו מדוקדק דבדאי אסור מדאורייתא דהא תוס' שבת דאורייתא אלא דקיל יותר דליכא אלא עשה ואולי י"ל כיון דתוס' שבת אין לו שיעור אלא דבברכו מקבל שבת מקודם הך הוספה הוא רק דרבנן ועיין לבוש סי' רס"ג דהקדמת הוספה הוי מדין נדר ע"ש ומדברי המרדכי שהובא במג"א סי' רס"ו ס"א משמע דהקדמת הוספה הוי דאורייתא".

4. מחמיר, מלבד למנחה.

(א) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד עמ' קנ"ח ד"ה ושמעתי, ח"ח סוף עמ' רכ"ו [לשונו מובא לקמן], אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות י', פרק ו' אות ט"ו, יו"ד פרק ל"ו אות י"ד) – "דלפי המבואר בלבוש דהקדמת התוספת הוי מדין נדר, אם קבל עליו תוספת שבת ונזכר שלא התפלל מנחה יוכל להשאל על הקבלה, ויש לו פתח מעלייא שאם היה זוכר שלא התפלל או שאסור לו להתפלל אחר שיקבל ודאי לא היה מקבל שבת. ואמנם הא"ר בס"ק ל"ח נשאר בצ"ע אם מהני התרה לקבלת תוספת שבת, מ"מ לצורך תפילת מנחה יש לסמוך דמהני התרה".

(ב) הגר"א ונבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק מ"ג, שולחן שלמה סי' תצ"ו הע' נ"א).

(ג) ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' כ', עי' סעי' כ"ז [לשונו מובא לקמן]) – "ולענין מעשה יש מפוסקי זמננו שהורו שאין לסמוך על הפוסקים המקילים בשאילה לחכם על תוספת שבת, אלא לענין מי שלא התפלל תפלת מנחה, שישאל על קבלתו ואחר כך יתפלל מנחה, אבל אין להתיר לעשות מלאכה אף אם ישאל על קבלתו [הוראת הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] מובאת בספר שבות יצחק הלכות נר שבת סי' י"ז. וע"ע בדברי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל המובאים בספר שש"כ פרק מ"ו הערה י"א שדן לומר דאפשר שלענין תפילת מנחה יש להקל להשאל על קבלת שבת מטעם ס"ס, ספק שמא הלכה דאפשר להתפלל מנחה גם אחרי שקיבל ע"ע שבת [עיין להלן סעיף כ"ג והערה ס"ד], וספק שמא אפשר להשאל על קבלתו. ושוב דן לומר דאפשר שאין זה ס"ס, די"ל דשני צדדי הס"ס תלויים בדבר אחד, שאם קבלת שבת אינה אלא מדין נדר א"כ מסתבר שאפשר להתפלל מנחה גם אחר שקיבל ע"ע שבת וכן אפשר להשאל על קבלתו, ואם אינה מדין נדר אלא שמוסיף על השבת א"כ מסתבר שא"א להתפלל מנחה אחר שקיבל ע"ע שבת וכן א"א להשאל על קבלתו. ולפי שיטת הלבוש הנ"ל שאפשר להשאל לחכם על קבלת תוספת שבת מסתבר שמי שקיבל עליו שבת ואח"כ שגג ועשה מלאכה, ראוי לו להשאל על קבלתו כדי שתיעקר למפרע ואז נמצא שלא עבר על קבלתו".

(1) מראי מקומות – הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ו הע' י"א, שולחן שלמה ס"ק ט"ז ב', סי' תצ"ו ס"ק י"ב י"ב ד"ה ולכן, הע' שם, הליכות שלמה תפילה פרק י"ד סעי' א').

(2) תפילת מנחה אחר שקיבל שבת בפיו - עי' לקמן.

5. האם הבעל יכול להפר קבלת אשתו, לפי הלבוש – הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ו הע' י"א, שולחן שלמה ס"ק ט"ז ב').

ד. אשה שכבר קיבלה שבת ושכחה ליטול ציפורניה בליל טבילתה, אבל זה עדיין קודם השקיעה.

1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות ט"ו, יו"ד פרק ל"ג אות נ"ד, פרק ל"ו אות ט"ז) – "והיה עצה שבעלה יטול לה רק שלא יגע בה, או שתבקש משכן שלא קיבל שבת, ולמעשה תעשה התרת נדרים על קבלת השבת יטיול בעצמה את הציפורן".
2. הגר"י ברקוביץ שליט"א (זרע שמואל הע' תע"ג) – "בשם ר' אלישיב (של) [זצ"ל] לענין אשה שכבר קיבלה שבת ושכחה ליטול ציפורניה. ויש בבית עמה בעלה ואמה ששניהם עדיין לא קיבלו את השבת. שיותר טוב לבקש מבעלה ליטול ציפורניה (ולסמוך על הנוד"ב גם כלפי נגיעה), מלבקש מאמה ליטול ציפורניה. שהוא מדין צניעות שצריכה להסתיר טבילתה".

מ. תפילת מנחה בבית הכנסת שקיבלו שבת - סעיף ט"ו.

א. מזמור שיר עם הציבור.

1. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק כ"ז הע' ס').
(א) א"ר (ס"ק ל"ה) – "לכאורה נראה דהוא הדין כשאמרו מזמור שיר ליום השבת במקום שנוהגים דהוי קבלה כדלעיל [סוף] סימן רס"א, וכן מצאתי בתשובות באר עשק סימן [ל"ט], אלא דכל הפוסקים נקטו אמרו ברכו, ואפשר דמשום עניינתו נקטו הכי דאז מתפלל של שבת שתיים, ועיין בראב"ן סימן קס"ח שהקיל יותר עד שיתפללו אתה קדשת, מיהו לא קי"ל הכי".
2. לכה דודי – ערה"ש (סעי' ט"ו, סעי' י"ט, סעי' כ', סעי' כ"א, סי' ע"ר סעי' ב', "ולדידן הוה לכה דודי קבלת שבת").
(א) פירוש, "בואי כלה" – הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על סי' רס"א סעי' ד', "דמה שהזכירו בואי בשלום הוא בדוקא דשם הוי הקבלה ולא בתחילת לכה דודי, ואע"פ שאומרים שם 'פני שבת נקבלה' הוא לשון עתיד כלומר לכה דודי ונקבל פני שבת"), חוט שני (ח"א עמ' פ"ג ד"ה יש), ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' ו').
(ב) מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק י"ז הע' מ"ט, "במשנ"ב ... דרך חכמה ... מיהו במקומות שמנחמים האבלים בין אמירת בואי כלה למזמור שיר, נראה שלא מקבלים שבת עד אמירת מזמור שיר"), הו"ד בארחות שבת (פרק כ"ז הע' כ"ג).

ב. הלכה.

1. להתפלל בחוץ – מחבר (סעי' ט"ו), פוסקים.
(א) הגר"ח"ק שליט"א (עלי שיי"ח עמ' קכ"ח אות כ"ה) – "שאלה: פסק בשו"ע סי' רס"ג סעי' ט"ו דאם קבלו הקהל את השבת אין להתפלל מנחה באותו ביהכ"נ אלא ילך חוץ לאותו ביהכ"נ ויתפלל. ולכאורה צ"ע דהא נפסק לעיל סעי' י"ב דאם רוב הקהל קיבלו עליהם שבת, המיעוט נמשכים אחריהם על כרחם, וגם נפסק דמי שכבר חל עליו שבת אין לו להתפלל תפילה של חול, וא"כ היאך יכול זה להתפלל מנחה אפי' לא בביהכ"נ הא בע"כ חל עליו השבת. תשובה: הוא מתפלל כ"פ בבהכ"נ אחר".

ג. עזרת נשים של בית הכנסת.

1. מיקל.
(א) ערה"ש (סעי' כ') – "ולכן הבא לבהכ"נ בעוד שהקהל מקבלים שבת ואומרים לכה דודי והוא לא התפלל עדיין מנחה לא יתפלל מנחה באותו בהכ"נ כיון דבשם חלה קדושת השבת אלא ילך חוץ לבהכ"נ בעזרה או חדר הסמוך לו ויתפלל שם מנחה".
2. מראי מקומות.
(א) חוט שני (ח"ד ריש עמ' ע"א) – "נראה דעזרת נשים נחשב חוץ לבית הכנסת א"כ יש שם אנשים המצורפים עם הציבור שבבית הכנסת".

ד. פרוזדור של בית הכנסת.

1. מחמיר – חוט שני (ח"ד ריש עמ' ע"א, "ופרוזדור בית הכנסת כבית הכנסת דמי").

ה. הציבור כבר גמרו תפילתם, והלכו לדרכם: אם נכון הדבר לקבוע שני מנינים בתפילת מנחה וקבלת שבת זה אחר זה.

1. מיקל: מותר להתפלל מנחה של חול באותו בית הכנסת.

א) מנחת יצחק (ח"א סי' כ"ד) – "שפיר ליכא חשש כלל, דמדלא הביאו הפוסקים לדברי הראב"ן ש"מ דלא סבירא להו כמותו בזה ... ואף גם מה שמתפללין באותו בית הכנסת עצמו שהתפללו הצבור מקודם, אין כאן חשש, בהתחלקות על שורש הדין בדברי התה"ד (סי' ד' ובכתבים סי' קנ"ג שם), דדייק שם לפרש דבריו ולומר באותו בית הכנסת שבו הצבור ושלוחם מתפללים לא יעשנה חול אצלם וכו', ובש"ע השמיט אותן תיבות, וכן אח"ז כתב אבל אם לא ענה עמהם כגון שלא הי' בבהכ"נ יכול לעשותו חול שלא בפניהם (ואגב הנני לעורר על ט"ס שבכתבים שם בדפוס פיורדא שבידי, שחסר שם יותר משורה שלימה אחרי תיבות כגון שלא הי' בבית הכנסת, דצ"ל אח"ז יכול לעשותו חול שלא בפניהם וק"ל, ונ"ל שאם יבא א' לב"ה כמ"ש בסי' ד' שם, והסופר שבכתבים השמיט מתיבת בהכ"נ עד בית הכנסת, ואין לו פשט והוא חסרון הנראה עיין שם) הרי דייק דעיקר האיסור בעת שהם מתפללים שלא יעשה חול אצלם ובפניהם, אבל היכא שהצבור הלכו משם ליכא איסור אפילו באותו בית הכנסת כן נלענ"ד".

ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' כ"א, הע' ל') – "ולכן אם הציבור כבר גמרו תפילתם והלכו לדרכם מותר להתפלל מנחה של חול באותו בית הכנסת. [ומ"מ אמר מו"ר שליט"א שאם רוב הציבור עדיין נמצאים בביהכ"נ חשיב כבזמן תפילתן ואין להתפלל מנחה שם]".

קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' כ"ב, הע' ל"א) – "אע"ג שאין להתפלל מנחה של חול בביהכ"נ שהציבור מתפללים ערבית של שבת, מ"מ ביהכ"נ שיש בו ב' מנינים לקבלת שבת והגיע זמן תפילת מנחה של המנין השני, ה"ה מותרים להתחיל תפילת מנחה של חול אע"ג שהציבור הראשון עדיין נמצאים שם. [דכיון דנקבע זמן תפילת מנחה של חול למנין השני, שוב אין זכות למנין הראשון להיות שם, ולכן אין מתחשבים במה שהציבור הראשון נשאר שם]".

ג) שבת הקהתי (ח"ג סי' צ"ו) – "דהקפידא הוא דרק אצלם לא יעשה חול אבל אם הקהל לא נשארו בביהכ"נ אין שום חשש אם עושה עדיין חול במקום שכבר קבלו שבת".

ד) נשמת שבת (סי' רס"ג אות תצ"א) – "מותר ... ויל"ע אם רוב המתפללים הראשונים עזבו בביהכ"נ אבל נשארו שם יחידים (שלומדים שם) ומסתבר להקל".

ה) באר שרים (ח"ב סי' ל"ד) – "נראה ברור ששרי".

2. מחמיר.

א) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ג' הע' ל"ג, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות כ"ה) – "ציבור שהקדים והתפלל ערבית מבעוד יום, אסור להתפלל שוב באותו מקום מנחה, כיון שעשו שם קודש לא יעשו שם חול, ולכן המארגנים מנינים מוקדמים לפלג המנחה, לא יעשו המנין במקום שמתפללין שם אח"כ מנחה, אלא יתפללו בחדר אחר, בעזרת נשים וכדו".

1) אא"כ בב' בתי כנסת בבנין אחד – הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח פרק י"ח הע' מ', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות י"ז).

ו. כותל המערבי.

1. ציץ אליעזר (ח"י סי' ט"ו) – "נראה דעל יד הכותל המערבי שאני מסתם בית הכנסת, דסתם בית כנסת שייך לאותו הציבור שמתפלל שם, ולכן כל שהציבור דשם כבר קיבלו עליהם שבת באותו מקום החמירו שהיחיד לא יוכל יותר לעשותו חול ולהתפלל שם עוד תפלה של חול, אבל שטח התפלה שע"י הכוה"מ שייך לכל ישראל ולא נתחלק לשום חלק וגוף ציבורי שהוא, ועיני ולבבות ישראל באשר הם נטויות אל שם כל הימים ולכן לא יוכל אחד לאסור על השני. וחילי ידידי מדברי המרדכי בב"ב סימן תע"ה שמבאר שלהכי חומת העיר ומגדלותיה באין משירי הלשכה ואמאי לא יבנו אותה בני ירושלים עצמם משלהם, משום דירושלים לא נתחלקה לשבטים ולכל ישראל יש להם הישוב הלכך באים משירי הלשכה שנתנו כל ישראל עיין שם, ועפ"י"ד מרדכי אלה ראיתי בקו' עמק ברכה להגאון הגר"ד ז"ל מקארלין מאמר ג' שמוסיף לבאר שירושלים עיה"ק מכיון שהיא נחשבת של כל ישראל ומשא נפשם אליה, נחשבים כל יושבי הגולה כבני עירה, ואין ביכולת היושבים בה לעשות תקנות גדולות על כל הבאים אח"כ לדור בה בלא הסכם דעתם וכו' ואין להם כח לגזור עליהם שום תקנה אם לא בהסכם רוב גדולי חו"ל עיין שם ביתר אריכות. דון מינה דעל אחת כמה די"ל בכנז"ל בדבר אשר גם בביהכ"נ הוא רק חומרא כדכותב המג"א ס"ק כ"ט וש"ע הגרש"ז סעי' כ"ד ע"ש. ואין צורך על כן ליכנס במה שיש לדון עוד צד היתר מכאן דאין שם מחיצות מקיפות המקום מד' הרוחות ונכנס אויר מן החוץ, עיין בפסחים ד' פ"ו ע"ב ורש"י ד"ה היו יושבין עיין שם, ואין להאריך יותר".

2. הל' שבת בשבת (פרק ג' הע' ל"ג) – "וצ"ע בכותל המערבי שיש מנינים רבים. ואפשר שאם המקום קבוע מתחילה למנינים רבים כשטיבלך וכדו' אין בזה דין מקום כלל שמתחילה אין המנין מיוחד לציבור מסויים דוקא".

3. מראי מקומות – יביע אומר (ח"ו או"ח סי' כ"א).

מא קבלת שבת ע"י אמירת ברכו.

א. לענות ברכו בכוונה שלא לקבל שבת.

1. מחמיר, קיבל עליו שבת בעל כרחו.

א) באר משה (ח"א סי' ט"ו אות ג').

ב) יחזה דעת (ח"ו סי' י"ח, לוית חן אות ז', יביע אומר ח"ט או"ח סי' ק"ח אות קכ"ג) – "הנכנס לבית הכנסת בערב שבת להתפלל מנחה וערבית, וקודם תפלת מנחה שמע משליח צבור של מנין אחר, ברכו את ה' המבורך, לא יענה ברוך ה' המבורך, שאם יענה

ברכו עם הצבור, לא יוכל להתפלל מנחה אחר כך, שאחר שעשאו קודש לא יעשנו חול, ואין תנאי מועיל בזה כלל. ואם עבר וענה ברכו, לא יתפלל מנחה אלא צריך להתפלל ערבית שתיים של שבת".

(ג) ארחות שבת (פרק כ"ז הע' ס"א) – "ועוד משמע בתה"ד דמטעם זה עדיף שלא יאמר ברכו עם הציבור, כדי שיוכל להתפלל מנחה, וכ"כ א"ר בשם האגודה, וכ"כ בדה"ח הלכות תפילת מנחה [ומבואר מזה דלא מהני שיענה עמהם ברכו בלי כוונה לקבל שבת, אלא כל שאומר ברכו עם הציבור כבר קיבל עליו שבת בעל כרחו, ועיין שו"ת אג"מ או"ח ח"ג סל"ז שלא כתב כן]".

2. מיקל.

(א) רע"א (על סעי' ט"ז, עי' על סעי' י"א) – "ולפי מה שכ' לעיל סי"א בגליון דלמה דקיימא לן דבהדלקת יכול להתנות. הוא הדין בברכו קודם תפלה, אם כן יש לומר דצריך לענות ברכו ולהתנות שאינו מקבל שבת, ויכול להתפלל מנחה מחוץ לבית הכנסת".

(ב) כה"ח (ס"ק ע"ה, ס"ק צ"ה).

(ג) אג"מ (או"ח ח"ג סי' ל"ז) – "לדינא, דבסתמא שלא נתכוין כלום הוא כקבלת שבת ואינו יכול להתפלל מנחה של חול ואם נתכוין בפירוש שלא לקבל שבת בהברכו שעונה יכול להתפלל מנחה".

(ד) הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק כ"ד) – "אם נתכוין להדיא לא לקבל בכך את השבת צריך להתפלל אח"כ מנחה".

(ה) הגר"ח שליט"א (אשי ישראל אות רפ"ה) – "סי' רסג סעי' טו ו-טז דאם ענה לברכו עם הציבור לא יתפלל מנחה. וע"ש ברע"א דמהני תנאי שלא מקבל שבת בענינו לברכו, ויל"ע אם גם דעת המ"ב כן דע"ש במ"ב ס"ק סב כתב דאם יענה שוב לא יוכל להתפלל מנחה, ולכאורה יש עצה ע"י תנאי. תשובה: אין מוכרח שחולק".

הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז סוף עמ' קכ"ז) – "שאלה: כ' השו"ע (שם סט"ו) וז"ל: מי ששהה להתפלל בע"ש עד שקבלו הקהל שבת, לא יתפלל מנחה באותו ביהכ"נ. אבל אם ענה וקיבל שבת עמהם, אינו יכול להתפלל תפילת חול, וכ' המ"ב (ס"ק ס') אבל היינו שענה 'ברכו' ועשהו בעצמו קודש בעניית ברכו, עכ"ל. ומעתה יש להסתפק בנמצא בביהכ"נ שמתפללים ערבית בפלג המנחה (כגון בכותל המערבי), ושמע ש"ץ שאומר 'ברכו', האם יענה ברכו עמהם, או שיש לחוש שיקבל שבת בכך ועדיף שישתוק. תשובה [בע"פ]: כיון שאין דעתו לקבל שבת כלל, יכול לענות 'ברכו' וצריך לענות, ולא מקבל שבת בכך".

(ו) נשמת שבת (סי' רס"ג אות תצ"ג) – "מהני".

(ז) הל' שבת בשבת (פרק ג' סעי' י"ט).

(ח) אבני ישפה (ח"א סי' נ"ו ענף א') – "והלכה זו שכיחה מאוד במקום שיש הרבה מנינים כגון בכותל המערבי, כי זה מתפלל ערבית וזה מתפלל מנחה בזמן אחר, ויש להקפיד שיתנה שאינו מקבל שבת בכל ברכו שיענה, עד שיתפלל ערבית".

(ט) פסקי תשובות (דפו"ח, אות ל"ו) – "ואף רשאי לענות 'ברכו' ששומע ממנין אחר המקבל שבת, כשאין ברצונו עדיין לקבל שבת, ואין נגרר אחר מנין זה, כי יש לו ציבור אחר".

3. מראי מקומות – קצות השולחן (סי' ע"ז ס"ק ז'), משנה הלכות (ח"ו סי' מ"ח ד"ה והנה, סי' נ').

ב. הבאים להתפלל על יד הכותל המערבי: השומעים ברכו מציבור שמתפללים ערבית של שבת ועונים ברכו אם מותר להם להתפלל לאחר מיכן תפלת מנחה של חול בהיות ועניית ברכו נחשבת כקבלת שבת כנפסק בסי' רס"א סעי' ד' וסי' רס"ג סעי' י'.

1. ציץ אליעזר (ח"י סי' ט"ו) – "נראה לכאורה שלא יוכלו יותר להתפלל מנחה של חול, דבזה שעונים ברכו הו"ל כקיבלו כבר שבת עליהם, כנפסק באו"ח שם בסי' רס"ג סעי' ט"ו דאם ענה וקבל שבת עמהם אינו יכול להתפלל תפלת חול אלא יתפלל ערבית שתיים, דבענה ברכו תו לית ליה תקנתא כמב' ביתר הרחבה בב"י בטור. יעו"ש וכן במ"ב סק"ס וס"ק ס"ב. וצריכים איפוא ליזהר שלא לענות אחרי האומרים ברכו בע"ש כל עוד שלא התפללו עדיין מנחה של ע"ש. וראה זה מצאתי שגם בבעיא זאת שמתעוררת ביותר בתפלה ע"י הכוה"מ, בגלל היותה מצויה שם, דן בספר פקודת אלעזר על או"ח סי' רס"ג. וז"ל: הנה המתפללים קהלות קהלות בעש"ק בכותל המערבי, רגילים שהמתאחרים שומעים להמקדימים שאומר הש"ץ ברכו וכו' ועונים עמהם ברוך ה' על דעת שאין מקבלים שבת מעתה אלא בשביל כבוד הש"ית עונים כיון שעומדים בפניהם אצלם וכו' וצריך לבאר אם מועיל דעתם הנ"ז דהו"ל כתנאי שאין מקבלים שבת בענייה זו כלל וכו' או"ד שבעניית ברכו אין מועיל שום תנאי. ובדברי בירורו שם מתלבט בדברי הב"י והשו"ע, ומביע דעת נוטה דכשכבר התפלל מנחה אזי כל שעונה ברכה אפילו בסתמא בלי כוונה חשבינן ליה כקיבל, אבל אם עדיין לא התפלל מנחה בעי דווקא שנתכוון לקבל שבת בעניית ברכו ואז אסור להתפלל יותר תפלה של חול משא"כ בסתמא לא הוי קב"ש עיין שם, אך יש הרבה לעיין בזה מהמבואר בב"י שם דאם יענה ברכה אין תקנה, וכן כותב התוספת שבת בס"ק ל"ו דלא ימתין עד שיענה ברכו דאם יענה שוב לא יוכל להתפלל אח"כ מנחה ע"ש. והרגיש מזה גם בפקו"א שם כיעו"ש. וכן כותב המ"ב בס"ק ס"ב, ואם איתא הרי כל שלא יתכוון לקבל שבת לא הו"ל קבלה ומותר עוד להתפלל מנחה של חול, ולמה סתמו לכתוב דשוב לא יוכל להתפלל אח"כ מנחה, דמשמע שאין כל עצה לכך. וכך יוצא גם מדברי ספר שו"ת ריב"ם שנייטוך סי' י"ח עיין שם. אולם בחידושי הגרע"א ז"ל על או"ח ראיתי דדעתו דצריך לענות ברכו אם שומע שאומרים אלא דצריך להתנות שאינו מקבל שבת דלמאי דקיי"ל דבהדלקה יכולה להתנות ה"ה בברכו, וכשמתנה יוכל אח"כ שפיר להתפלל תפלה של חול, יעוין בדבריו בסעי' י"א ובסעי' ט"ז עיין שם, וכך ראיתי עוד בספר ארחות חיים בסי' רס"ג סעי' ט"ו שמביא בשם ספר מאורי אור שכתב דאם דעתו להתפלל מנחה וענה דרך מצוה שעושה גם בחול כחייב השומע אין לחוש, ואף דלשון הת"ה משמע שלא יענה בכל ענין, משום דהוא סבר כדעת הכל בו דלא מהני תנאי בהדלקה משא"כ לדידן עיין שם. וא"כ יש להתנות בכנ"ל".

2. הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז סוף עמ' קכ"ז) – לשונו מובא לעיל.

3. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק ס') – "אולי הני מילי במתכון לצאת בו ידי 'ברכו' בערבית, אבל אם שמע מנין אחר אומרים 'ברכו' ואין דעתו להצטרף עמם, לא קבל עליו את השבת בענינו..."

מב | תפילת מנחה אחר שקיבל עליו את השבת.**א. פעמיים ערבית.**

1. עי' מ"ב (סי' ק"ה ס"ק כ"ה) – "אם עדיין היום גדול אלא שקיבל שבת במזמור שיר וגו' או בברכו ולא התפלל עדיין מנחה דמבואר לקמן בסימן רס"ג ס"ט"ו דיתפלל ערבית שתיים".
2. ששכ"ה (פרק מ"ו סעי' ה') – "לא התפלל תפילת מנחה וקיבל עליו את השבת - כבר אינו יכול להתפלל, גם אם יש עוד שהות לפני השקיעה, ויתפלל תפילת השלמה בערבית, דהיינו שיתפלל פעמיים תפילת העמידה של ליל שבת".
3. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ה' סעי' י', הע' כ"ט) – "מי שקיבל שבת שוב אין יכול להתפלל תפלת מנחה של חול, ואין חילוק בין אם קיבל ביחיד או עם הציבור. [דאע"ג דכתבו הגר"ז (סי' רס"א קו"א סק"ג) והדג"מ (שם סעי' ד) לחלק בין מי שקיבל שבת ע"י פרישה ממלאכה לשם תוספת שבת, דבכה"ג אין חל עליו קדושת שבת ונאסר רק במלאכה בלבד, לבין מי שקיבל שבת בעניית ברכו דחל קדושת עיצומו של יום, ולדידהו י"ל דמ"ש המחבר כאן היינו דוקא משום שקיבל שבת ע"י ברכו דחל עליו קדושת השבת ולכן אסור להתפלל מנחה, אבל אם קיבל רק בפרישה ממלאכה בלבד י"ל דודאי מותר להתפלל מנחה של חול כיון דלא חל קדושת שבת, מ"מ רוב הפוסקים לא ס"ל הכי, וכבר נתבאר (שעה"ל סקט"ז) דלא קיימ"ל כן, ולכן בכל אופן חל קדושת השבת ואסור להתפלל מנחה".
4. חוט שני (ח"ד עמ' ע"א ד"ה תפילת) – "תפילת מנחה של יחיד לאחר שקיבל על עצמו שבת, אינו יכול להתפלל אז כיון שקיבל ע"ע שבת, ויתפלל ערבית שנים".

ב. יתפלל מנחה: אא"כ כשקבל ע"ע עצומו של יום בברכו וכדו'.

1. משמרת שלום (קאידינאו, סי' כ"ו סעי' ג', ס"ק ג') – "במקומות שמאחרין תפלת המנחה, ועד שיתפלל מנחה תשקע החמה, יקבל תוספת שבת קודם המנחה קודם השקיעה וכדלעיל, ומ"מ יוכל להתפלל אח"כ מנחה תפלה של חול. [הגם דבש"ע או"ח (סימן רס"ג סעיף ט"ו) כ' אבל אם ענה וקבל שבת עמהם אינו יכול להתפלל תפלת חול אלא יתפלל ערבית שתיים עכ"ל אך באמת הקשה רבינו הרב והדג"מ ... המציאו סברא חדשה אשר באם שקיבל רק מ"ע של תו"ש מותר בכל השבותין לצורך מצוה, אבל כשקבל ע"ע עצומו של יום בברכו וכדומה, אזי אסור בכל, עי' בש"ע רבינו ז"ל בק"א ובדג"מ ר. והנה בנ"ד ג"כ דקדק הש"ע וכתב דאם ענה וקבל, א"כ ודאי דאם קיבל רק מ"ע של תוספת שבת מותר להתפלל מנחה של חול אח"כ ... והצעתו את הדברים לפני הגאון המפורסם הגדול ז"ל ממינסק ופקפק מעט בזה ... ולהלכה למעשה הסכים".
2. ארץ צבי (סי' ס') – "במקבל שבת בלב מותר להתפלל מנחה, ולפ"ז מיושב קו' שבתחילת דברינו דיש עצה לקבל שבת בלב בשעת הדלקת נרות ולהפסיק ממלאכה ומ"מ מותר להתפלל מנחה כיון שלא קיבל שבת בדבור, אך זה דוקא כשאינו מדליק בעצמו כמובן אך יש עצה להתנות בפ"י שאינו מקבל שבת בהדלקה, ואחר זמן מה, יקבל שבת בלב".
3. ברית עולם (קבלת שבת סעי' ו', אז נדברו ח"ב סי' ב', סי' ה') – "אם איחר להתפלל מנחה באופן שלא יגמר התפלה לפני שקיעת החמה לא יקבל עליו בפה כנ"ל. [משמרת שלום. ע"פ דברי הגר"ש ז' שבאמירת ברכו מקבל עליו עצומו של יום לפי' אינו יכול להתפלל מנחה, משא"כ בתוס' שבת שאינו מקבל עליו רק תוס' שבת, ושהסכים עמו הגדול ממינסק. וגם לי יש עוד סמוכין לזה ואכ"מ ואפשר לסמוך ע"ז דלא מצאנו בפוסקים להיפך רק בהדלקת הנרות ובאמירת ברכו וע' מ"ב סי' רס"א כ"ח".
4. תשובות והנהגות (ח"ג סי' פ"ג ד"ה ונראה) – "ראוי להחמיר לקבל תוספת שבת בפה, ולכן ראוי בע"ש להקדים להתפלל מנחה לפני השקיעה ולקבל תוספת שבת, אבל גם אחר הקבלה כה"ג, יכול להתפלל מנחה כשאומר הריני מקבל מצות תוספת שבת ולא יזכיר מקדושה שיוצא כבר גם קידוש, ואם יכול להתפלל מנחה מוקדם ויהא שהות בידו לקבל שבת אח"כ עדיף, אבל כשאין זמן אחרי מנחה, יקדים לפני מנחה לקבל ע"ע בפה, אבל מנהג ישראל לא להקפיד ע"ז, רק נזהרין לקבל שבת במחשבה לפני השקיעה ומקיימין מצות תוספת, ולא נאסר להתפלל מנחה, וסמך לדבריהם שבמוצאי שבת לא נהגו כלל לומר בפה שמקבל את מה שמוסיף אחר צאת הכוכבים, וערב שבת ומוצאי שבת הלוא מחד קרא נפקי, משא"כ למחמירים בע"ש לקבל בפה היינו מפני שבערב שבת מותר במלאכה ובקבלת תוספת שבת נאסר במלאכה לכן צריך בפה, אבל במוצ"ש במה שאינו מבדיל נשאר ממילא קדושת שבת עד דעבד מעשה או אומר המבדיל, ולכן לא צריך במוצאי שבת לקבל בפה להמשיך קדושת השבת דממילא לא נשאר קדושת השבת כל שלא הבדיל וכמ"ש. ולפי זה ראוי להתפלל מנחה ולומר אח"כ מיד בפיו שמקבל ע"ע קדושת שבת, אבל כשמאחר מקבל תוספת שבת לפני שקיעה ולא מזכיר הקדושה, או בשעת הדחק אפילו במחשבה ששבת אצלו מספיק למצות תוספת ויכול להתפלל אח"כ".
5. פסקי תשובות (דפו"ח אות מ"א) – "וכל שכן אם קיבל עליו שבת רק באמירה לעצמו בפה ולא בסדר התפילה, ונזכר שלא התפלל, ודאי צריך להתפלל עתה מנחה או שאר תפילות ושאר מצוות שהחסיר, ואף רבים נוהגים כן לכתחילה, כשמתפללים בבתי כנסיות אשר גמר תפילת מנחה הוא כבר לאחר שקיעת החמה, מקבלים עליהם מצות 'תוספת שבת' ואחר כך מתפללים מנחה, וכן ראוי להם לעשות, ואין בזה חשש".

ג. ישאל לחכם ואח"כ יתפלל.

1. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד עמ' קנ"ח ד"ה ושמעתי [לשונו מובא לעיל], ח"ח סוף עמ' רכ"ו, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות י', פרק ו' אות ט"ו, יו"ד פרק ל"ו אות י"ד) – "והנה לפי המבואר בלבוש דהקדמת התוספת הוי מדין נדר, אם קבל עליו תוספת שבת ונזכר שלא התפלל מנחה יוכל להשאל על הקבלה, ויש לו פתח מעליא שאם היה זוכר שלא התפלל או שאסור לו להתפלל אחר שיקבל ודאי לא היה מקבל שבת. ואמנם הא"ר בס"ק ל"ח נשאר בצ"ע אם מהני התרה לקבלת תוספת שבת, מ"מ לצורך תפילת מנחה יש לסמוך דמהני התרה, אך לא לענין איסור".
2. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק מ"ג, שולחן שלמה סי' תצ"ו הע' נ"א).
3. ארחות שבת (פרק כ"ז סעי' כ') [לשונו מובא לעיל], סעי' כ"ה, הע' ס"ד) – "אם קיבל עליו שבת בפה או באמירת מזמור שיר ליום השבת אינו יכול להתפלל מנחה, ויתפלל פעמיים ערבית. ועיין לעיל סעיף כ' דיש מפוסקי זמננו המורים שלענין מי ששכח שלא

התפלל מנחה וקיבל עליו שבת אפשר לסמוך על הפוסקים שיכול להשאל לחכם על קבלתו [ענין לעיל סעיף י"ט] ולכן ישאל לחכם ואח"כ יתפלל".

4. הל' שבת בשבת (ח"א פרק ג' סעי' ז') – "אם קיבל עליו שבת קודם שהתפלל מנחה כגון שענה ברכו עם הציבור, או שאמר מזמור שיר ליום השבת או לכה דודי שוב אינו יכול להתפלל מנחה. אך אם רק קיבל עליו שבת בפה כגון שאמר הריני מקבל עלי קדושת שבת י"א שאין זה סותר לתפלת המנחה, ולכתחילה אין להקל בזה, ולכן בדיעבד באופן זה מוטב שיעשה התרת נדרים ואח"כ יתפלל מנחה".

ד. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק ח', וצ"ע), ששכ"ה (פרק מ"ג הע' קכ"ח).

1. הגרשז"א וצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ו הע' י"א, שולחן שלמה ס"ק ט"ז ב', סי' תצ"ו ס"ק י"ב ב' ד"ה ולכן, הע' שם, הליכות שלמה תפילה פרק י"ד סעי' א') – "מי שקבל על שבת ועדיין לא התפלל תפלת מנחה יש להסתפק אם מועיל להשאל על קבלתו כדי להתפלל תפלה של חול".

ה. לא התפלל מנחה וכבר קיבלו הקהל שבת ועדיין יום, אם מתפלל קודם ערבית או תשלומי מנחה.

1. שבט הלוי (ח"ד סי' ל' אות ד') – "בסי' רס"ג סט"ו אלא יתפלל ערבית שתיים - כ' הגרעק"א צ"ע אם כה"ג מתפלל מנחה תחלה כיון שעדיין יום מ"ז סי' ק"ח ובשם הפמ"ג בא"א כאן ס"ק כ"ח סיים דמתפלל ערבית תחלה, ואם הקדים מנחה אפשר דיצא ע"כ - ואי לא דרבותינו הפמ"ג והגרעק"א מספק"ל בזה הייתי אומר דאין הבדל בזה לכל תשלומי תפלה דאם הקדים תשלומין דלא יצא, דכיון דגם כאן מתפלל לתשלומי מנחה נוסח תפלת ערבית דשבת, והיינו דתשלומין חל כבר בזמן חיובי תפלת שבת, אלא דאיכא דין תפלה בזמנה ודין תפלה דתשלומין להתפלל שתיים מתפלה הבאה ויעלה האחת לתשלומין א"כ פשיטא דזה ככל שאר תשלומין דאם הקדים התשלומין לא יצא דלענין התפלה כבר עבר זמן תפלת מנחה לגמרי ודו"ק".

מג להתחיל מנחה בהיתר - סעיף ט"ז.

א. מתחיל בהיתר וגומר אח"כ.

1. מיקל.

א) ב"י (ס"ק ט"ז).

ב) מג"א (ס"ק כ"ט) – "אף על גב דכה"ג מיקרי התחיל באיסור כמה שכת' ססי' תרנ"ה מ"מ הכא לא קפדי' כולי האי הואיל ואינו אלא חומר בעלמא (ת"ה שם)".

ג) א"ר (ס"ק ל"ז).

ד) פמ"ג (מש"ז ס"ק ב').

ה) גר"א (על סעי' ט"ז).

2. מחמיר.

א) ט"ז (ס"ק ב') – "הואיל והתחיל בהיתר. והיינו שהיה סבור שיוכל לגמור קודם ברכו".

3. טוב שיצא לחוץ בהכ"נ ויתפלל שם.

א) מ"ב (ס"ק ס"ג) – "טוב יותר באופן זה שיצא לחוץ בהכ"נ ויתפלל שם".

ב) עי' ערה"ש (סעי' כ"א) – "ויש מי שאומר דווקא שהיה סבור שיגמור קודם קבלת שבת אבל אם יודע שלא יגמור לא יתחיל [ט"ז סק"ב] ולא נראה כן דאין זה מהאיסורים שלא יתחיל להתפלל אלא הידור בעלמא [וכ"מ במג"א סק"ט וכ"כ הא"ר סקל"ז] וכן עיקר לדינא אמנם בכה"ג אם ירצה יכול לצאת ולהתפלל במקום אחר אבל אינו מוכרח לעשות כן".

4. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק כ"ז הע' ס"ד).

"וכבוד השבת נרותיה הן כבודה, **אם שמרתם נרות של שבת אני מראה לכם נרות של ציון** שנאמר והיה בעת ההיא אחפש את ירושלים בנרות ואיני מצריך לכם לראות באורה של חמה אלא בכבודי אני מאיר לכם שנאמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם, האומות עתידין להיות מהלכין לאורכם שנאמר והלכו גוים לאורך ואי זה אור הקדוש ברוך הוא מאיר לישראל באור הצדקה שנאמר וזרחתה לכם יראי שמי שמש צדקה, וכל כך למה בזכות הנרות שהן מדליקין בשבת"
ילקוט שמעוני (פר' בהעלותך רמז תשי"ט)

"אמר רב הונא: הרגיל בנר, הויין ליה בנים תלמידי חכמים"

שבת (דף כג:)

אמירה לישראל

סימן רס"ג סעיף י"ז

- [א] שקבל שבת קודם שחשכה - סעיף י"ז. [ד] קבל שבת מחמת שחושש שהוא לילה. [ה] מוצאי שבת: שממשיך תוספת שבת. [ו] המחמיר לבקש מאחר שיעשה עבורו. [ז] הנוהגים שלא לסמוך על העירוב. [ח] בני ספרד לבני אשכנז: ולהיפך. [ט] הנוהגים שלא לפתוח בקבוקים.

א] ערב שבת: שקבל עליו שבת קודם שחשכה. האם מותר לומר לישראל שלא קיבל שבת, לעשות לו מלאכה - סעיף י"ז.

א. מיקל: מותר לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה.

1. רשב"א (ריש דף קנא). – "אמר ר' יהודה אמר שמואל מותר אדם לומר לחבירו שמור לי פירות שבתחומך ואני פירות שבתחומי. כלומר אף על פי שאינו יכול לילך שם, דכיון שהוא מותר לישראל חבירו לשמור אין באמירתו כלום, וכתבו בתוספות דמהא שמעינן דישאל שקיבל עליו שבת קודם שחשכה מותר לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה פלונית הואיל והיא נעשית בהיתר לעושה אותה, ודוקא לישראל חבירו מותר ואף על פי שהוא אינו יכול לעשות אבל לגוי אסור לומר לו שמור לי פירותי שהוא חוץ לתחומי, דכל דבר שאינו עושה אינו אומר לגוי ועושה (מו"ק י"ב א'), ומסתברא באומר לו לגוי לך ושמור לי פירותי שבמקום פלוני, אבל אם הגוי כבר באותו תחום כל שכן שהוא מותר לומר לגוי, דלא אמרו כל שאינו עושה אינו אומר לגוי להתמיר עליו יותר מישראל חבירו".
2. ריטב"א (דף קנא. ד"ה כתבו).
3. עי' מהר"י ווייל (סי' קט"ז) – "וכשמוסיפין מחול על הקודש בעוד היום גדול כגון שעה או ב' קודם הערב שמש אני רגיל להתיר לומר לגוי להדליק הנר. וטעמא דידן כיון שעוד היום גדול בודאי כל ישראל לא קבלו כלם עליהם השבת דיש מקומות שעדיין לא קבלו עליהם".
4. עי' מחבר (סעי' י"ז) – "י"א שמי שקבל עליו שבת קודם שחשכה מותר לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה".
5. עי' לבוש (סעי' י"ז) – "יש מי שאומר".
6. ב"ח (ס"ק ג' ד"ה כתב הר"ן) – "אלא אפילו בהכנסת שבת נראה דלא כתב הר"ן אלא לדחות הראיה אבל לענין דינא מודה הר"ן למה שכתב הרשב"א בשם התוספות דשרי ועוד דלפי מה שכתבתי אין כח בדברי הר"ן לדחות הראיה כלל והדין עם הרשב"א וכמו שהסכים מהר"י ווייל". עי' שו"ת ב"ח סי' ק"י, "ואומר אני בזה שאינו אלא איסור אמירה והמיקל בדברי מהר"ם איסרליש לא הפסיד כיון שיש לו על מי לסמוך הלא הוא הרשב"א בשם התוספת והמחמיר כדברי הר"ן קדוש יאמר לו ותע"ב".
7. ט"ז (ס"ק ג').
8. שלחן שלמה (סעי' י"ב).
9. ישועות יעקב (ס"ק ו') – "אין ראיות הרשב"א מכרחת אמנם כדאי מאור עינינו לסמוך על סברתו בזה והנה טעם הדבר ...".
10. גר"ז (סעי' כ"ה).

ב. דעת הר"ן (דף סד: ד"ה ומדאמרי') – "ומדאמרי' הכא דמותר לאדם לומר לחבירו שמור לי פירות שבתחומך וכו'. כתב הרשב"א ז"ל בשם התוספות דמהא שמעינן דישאל שקבל עליו שבת קודם שחשכה מותר לומר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה פלונית דכיון דלחברו הוא מותר אין באמירתו כלום וכדאמרינן הכא שכיון שמותר לישראל חבירו לשמור מותר לומר לו מי שאסור בשמירתו ול"נ דאין הנדון דומה לראיה דשאני הכא שאם יש שם בורגנין הוא עצמו שומר".

1. לדינו הר"ן מודה להרשב"א – עי' דר"מ (ס"ק ח', "אפשר"), ב"ח (סוף ס"ק ג', לשונו מובא לעיל), ט"ז (ס"ק ג', "דגם הר"ן לא נחלק פי' מצד הדין עליו אלא שכתב שאין הנדון דומ' לראייה").

ג. מחמיר.

1. מלבושי יו"ט (ס"ק ט').

ד. מראי מקומות – סמ"ע (שבת לישראל עמ' צ"ג).

1. שלחן הלוי (פרק ו' אות ג') – "ולכתחילה לא יאמר (זה שקיבל שבת) עשה לי כך וכך, אלא רק ירמוז לו לעשות את המלאכה, בלשון 'אני צריך אור', או 'האור מפריע לי' וכדו', והישראל יבין מעצמו לעשות לו מה שצריך".

ה. רק במקום מצוה או בכל מקרים - למיקילים לעיל

1. רק במקום מצוה – הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' נ"ד, יו"ט שני כהלכתו סי' ח' ד"ה ומעתה מי).
2. כל מקרים – ארחות שבת (ח"ג סי' י"ט אות י"ב, "עיי' בתשובת הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] ... וגם דוחק הוא להעמיד את דברי הרשב"א והשו"ע סי' רס"ג סי"ז רק בדבר מצוה שהוא בגדר חפצי שמים, שהרי כל הפוסקים סתמו בזה ומשמע דבכל גוונא שרי"), סתימת הפוסקים.

ו. הנאה.

1. מיקל – רמ"א (סעי' י"ז, דר"מ ס"ק ח', "ומותר ליהנות מאותה המלאכה בשבת"), ב"ח (ס"ק ג' ד"ה והרב, שו"ת ב"ח סי' ק"י), ט"ז (ס"ק ג'), שלחן שלמה (סעי' י"ב), פוסקים.

ז. הורים קיבלו עליהם שבת: האם יכול לבקש מבנו [קטן] שיעשה מלאכה עבורו, בזמן שעדיין אינו שבת לבנו.

1. ע"י סוף סי' שמ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ח. לענין אמירה לנכרי: סתימת התנור - מקבל שבת מוקדם בימות הקיץ.

1. מחמיר.

(א) של"ה (שבת פרק נר מצוה אות כ"ז) - "בענין הטמנה. כתב אבא מורי זלה"ה בצוואת יש נוחלין (אזהרות על הנשים אות נ"א): והזהירו גם כן נשותיכם, שיסתמו התנור שמניחין בו החמין לצורך מחר, קודם קריאת השמש בבית הכנסת, ולא יפתחו אותו עד למחר, כדי להוציא החמין ממנו. ולא כמו שעושים קצת נשים, שפותחין תנור של חמין בערב אחר יציאת בית הכנסת על ידי גוי, כדי להוציא ממנו התבשיל, שהוא לצורך הלילה, וחוזרין וסותמין על ידי גוי, לצורך חמין של מחר. וזה לדעת איסור גמור, משום דגורם בישול. וכן הוא בשלחן ערוך של מורי ורבי רמ"א (סימן רנ"ט ס"ז). ואפילו אם נאמר דמותר לעשות כן בקיץ, לפי מנהגינו, שאנו נוהגין לצאת מבית הכנסת שעה או ב' קודם חשיכה, משום דהוי שבות דשבות. חזא, דאיסור עשיית מלאכה אחר קבלת שבת, דרבנן הוא, עדיין שעה או ב' קודם חשיכה. ואפילו אחר עניית ברכו בצבור, שזמן קבלה לכל הוא, אפילו הכי קבלתה היא מדרבנן, הואיל ועדיין יום גמור הוא. ועוד, דהמלאכה נעשית על ידי גוי, ואמירה לעכו"ם שבות (שבת קנ"א). מכל מקום, הואיל ובחורף מנהגינו על הרוב לצאת מבית הכנסת בערב שבת סמוך לחשיכה, ומסתמא קודם גמר הנטילה והקידוש, הוא ודאי חשיכה. ואם יפתח התנור בעת ההיא כדי ליקח ממנו התבשיל שהוא לצורך לילה, ויחזור ויסתמו לצורך חמין של מחר, הוא גורם בישול בשבת עצמו. וזה אסור לכולי עלמא. ואם תאמר יהא בחורף אסור, ובקיץ יהא מותר מטעם דלעיל, אם כן נתת דברך לשיעורין. ועוד, דלמא אתא למסרך, כמו דחיישינן גבי קידוש דליל יום כפורים דלמא אתי למסרך (עירובין מ"ב), הכא נמי איכא למיחש דלמא אתי למסרך היתר דקיץ בחורף (עכ"ל יש נוחלין)."

(ב) ע"י מג"א (סי' רנ"ט ס"ק י"ב) - "וכתוב בשל"ה ואם עדיין לא חשכה אף על גב דמדינא מותר לומר לעכו"ם מ"מ יש ליזהר משום לא פלוג ע"ש ועמ"ש סי' רס"א סס"א".

(1) מח"ש (סי' רנ"ט ס"ק י"ב) - "ועיין מה שכתבתי סימן רס"א סוף סעיף א'. ר"ל, דנראה מדברי רמ"א קצת שחולק ומתיר בערב שבת במי שקבל עליו שבת כו', עיין שם במ"א ס"ק ז'".

(ג) ע"י תוס' שבת (סי' רנ"ט ס"ק י"ט) - "וכתוב בשל"ה ואם עדיין לא חשכה אף על גב דמדינא מותר לומר לעכו"ם כמ"ש סי' רס"א ס"א מ"מ יש ליזהר משום לא פלוג, ע"ש מג"א".

(ד) ע"י גר"ז (סי' רנ"ט סעי' ח') - "ולכתחילה טוב ליזהר שלא לומר לנכרי לסתום התנור אחר קבלת שבת אפילו קודם חשיכה אם הקדירות לא נתבשלו עדיין כל צרכן ואף על פי שמן הדין מותר (עיין לקמן)".

(ה) מ"ב (סי' רנ"ט סוף ס"ק כ"ו) - "כתבו האחרונים דאפילו בקיץ שרגילין לצאת מבהכ"נ בעוד יום גדול [שעדיין לא חשכה ולא הגיע זמן בה"ש] ואין איסורו לישראל רק מדרבנן מפני שקיבל עליו שבת אפ"ה יש ליזהר מלומר אז לא"י לסתום התנור דיבוא לומר לו גם בחורף שיוצאים מבהכ"נ סמוך לחשיכה ועד שיטול ידיו ויקדש ויאמר לא"י אודות התנור יהיה לילה ממש".

(ו) כה"ח (סי' רנ"ט ס"ק ל"ד) - "וכתב בשל"ה ... ר"ז שם".

2. קשה: הרמ"א (בסי' רס"א סעי' א') התיר לומר לגוי להדליק לו נר במי שמקבל בעוד יום גדול.

(א) י"ל: מדינא מותר - תוס' שבת (סי' רנ"ט ס"ק י"ט, לשונו מובא לעיל), גר"ז (סי' רנ"ט סעי' ח', לשונו מובא לעיל), כה"ח (סי' רנ"ט ס"ק ל"ד).

(ב) ברכת אשר (סי' רנ"ט נספח לאות נ"ז) - "ונראה שאין כוונת המ"ב להזהיר ע"ז בכל דבר, רק בדבר כעין נד"ד (סתימת התנור), ומשני טעמים. א - שהוא דבר שרגיל לומר לא"י לעשותה (בזמן הקיץ), ולכן יבוא לומר לו גם בחורף. ב - שהוא דבר שבחורף יפול זמן הסתימה כשהוא לילה ממש. ונמצא שאף בסתימת התנור א"צ להיזהר אף בקיץ כשהוא בדרך אקראי, דכיון דאינו רגיל בזה, למה יחשוש דיאמר לו כן אף בחורף. וכן במלאכה אחרת, שאף בחורף יפול הזמן של אותה מלאכה קודם חשיכה ודאי, א"צ ליזהר ע"י א"י אף בחורף וכש"כ בקיץ אף בדרך קבע [כנלע"ד בכוונת המ"ב בדעת השל"ה המובא במ"א]. וצ"ע".

(ג) מ"ב הוצאת עוז והדר (סי' רנ"ט הע' פ') - "ואף שלקמן בסימן רס"א (ס"א) התיר הרמ"א לומר לגוי להדליק לו נר בימות הקיץ ולא חשש המשנה ברורה שם שמא יבא לומר לו גם בחורף, אפשר שבדברי מאכל יש לחוש יותר".

(ד) מראי מקומות - מג"א (סי' רנ"ט ס"ק י"ב, לשונו מובא לעיל), מח"ש (סי' רנ"ט ס"ק י"ב, לשונו מובא לעיל).

3. מראי מקומות.

(א) מ"ב הוצאת עוז והדר (סי' רנ"ט הע' פ') - "בשל"ה כתב ב' טעמים ... ובמג"א נראה שנקט הטעם הא' שכתב 'לא פלוג', ובמשנ"ב נראה שנקט הטעם הב', שכתב דיבא לומר לו גם בחורף וכו'".

ב] מוצאי שבת: שממשיך תוספת שבת - האם מותר לומר לישראל שכבר הבדיל, לעשות לו מלאכה.

א. מחמיר.

1. מהרש"ל (שו"ת ב"ח סי' ק"י) - "דבימי חורפי שמעתי שהרב מהרש"ל היה חולק אמהר"ם איסלרש ופסק אותו שמשך סעודתו בלילה דאסור לומר לחבירו וכו'".

2. לבוש (סעי' י"ז) - "ולא דמי עיולי שבתא לאפוקי שבתא, דבעיולי שבתא הדבר תלוי בנדרו וקיבולו עליו קדושת שבת, ונוכל לומר שזה קבל עליו וזה לא קיבל עליו, אבל באפוקי שבתא נאסר עליו הכל ביום השבת והוא ממשיך בקדושתו בלילה, כל האיסורים נמשכים עמו, דלא שייך לומר הותרו מקצתן ומקצתן לא הותרו, שאם מקצתן הותרו כולם הותרו כמו גבי נדר, וכיון שכולם לא הותרו שהרי הוא אסור בעשיית מלאכה, גם מקצתן לא הותרו, וכיון שבשבת אסור מה שאחרים מבשלים בין גוים בין יהודים, גם במוצאי שבת נשאר באיסורם ...".

3. ע"י מלבושי יו"ט (ס"ק ט', ס"ק י') - "טוב לחוש לאסור".

4. מהר"י אשכנזי (שע"ת ס"ק כ"ג) – "ועיין שו"ת מים רבים סי' ל"ב בשם הרב מהר"י אשכנזי שהסכים כלבוש מחמת הירושלמי שהביא הרשב"א סי' תשל"ט ע"ש".
5. ישועות יעקב (ס"ק ו') – "דלדעתי דברי הלבוש יש לו יסוד ועיקר דבמ"ש כשקבל עליו לשבות אינו יכול לומר לחבירו לעשות לו מלאכה ודו"ק היטב במ"ש בזה".

ב. מיקל: מותר לומר לישראל שכבר הבדיל, לעשות לו מלאכה.

1. רמ"א (סעי' י"ז, דר"מ ס"ק ח', שו"ת רמ"א סי' קל"א אות ג') – "מי שמאחר להתפלל במו"ש או שממשיך סעודתו בלילה, מותר לומר לחבירו ישראל שכבר התפלל והבדיל לעשות לו מלאכתו להדליק לו נרות ולבשל לו".
2. דרישה (סוף סי' רס"ג) – "שדין רמ"א הוא אמת".
3. ב"ח (ס"ק ג' ד"ה והרב, שו"ת ב"ח סי' ק"י) – "ולענין הלכה למעשה נראה דבמוצאי שבת פשיטא דמותר אף את"ל דלדעת הר"ן הוא אסור היינו דוקא בהכנסת שבת דאי אפשר לעשות כן בעצמו אבל במוצאי שבת דאפשר לעשות בעצמו כשיתפלל ויבדיל שרי".
4. שכנה"ג (הג' ב"ס"ק ד', סי' רצ"ט הג' ב"י ס"ק ה').
5. ט"ז (ס"ק ג') – "ונלע"ד עיקר כדעת מהרמ"א ומהר"י לא עיין כל הצורך בזה".
6. מג"א (ס"ק ל"ג) – "(ד"מ) וכ"כ בתשובה וכו' פ"ה"ח דלא כלבוש".
7. ברכי יוסף (ס"ק ג') – "וכ"ש במ"ש מי שמאחר להתפלל וכו'. הרב הלבוש חלק בזה, והאחרונים דחו דבריו. והרב מהר"ר יוסף אשכנזי בתשובה שבספר מים רבים סי' ל"ב הוכיח מהירושלמי שהביא הרשב"א בתשו' סי' תשל"ט כדברי הלבוש, וצידד כמה צדיק ותמה על כל האחרונים ועל הרב שיירי כנה"ג דנעלם מהם הירושלמי הזה. ע"ש באורך ובסי' ל"ג שם. וכאשר ירדוף הקורא בדבריהם עיניו יחזו די השיב בכמה מילי. והנה תמה על הרב שיירי, ולא זכר דבכנה"ג בסי' תרצ"ט הביא הירושלמי, ובשיירי שם שקיל וטרי על מור"ם. והאמת שאין מהירושלמי ראיה שהדברים סתומים ויש לדחות, והעיקר כדברי מור"ם דמה לי עיולי ומה לי אפוקי וכמ"ש האחרונים. ודוק היטב".
8. שלחן שלמה (סעי' י"ב) – "וכ"ש במ"ש מי שמאחר להתפלל ...".
9. גר"ז (סעי' כ"ה) – "וכן מי שמאחר להתפלל ערבית במוצאי שבת או שממשיך סעודתו בלילה מותר לו לומר אפילו לישראל שכבר התפלל והבדיל בתפלה שיעשה לו מלאכה ומותר לו ליהנות ולאכול ממלאכתו אף על פי שאח"כ יזכיר עדיין של שבת בברכת המזון".
10. ח"א (כלל ח' סעי' י') – "מי שמתאחר להתפלל במוצאי שבת בלילה, מותר לומר לחבירו ישראל שכבר התפלל והבדיל לעשות לו מלאכתו, להדליק לו נרות ולבשל לו, ומותר ליהנות ממלאכתו (ס"ס רס"ג)".
11. קיצור שו"ע (סי' צ"ו סעי' ה') – "מי שמאחר להתפלל ערבית במוצאי שבת או שממשיך סעודתו בלילה, מותר לו לומר אפילו לישראל שכבר התפלל והבדיל בתפלה שיעשה לו מלאכה, ומותר ליהנות ולאכול ממלאכתו אף על פי שאחר כך מזכיר עדיין של שבת בברכת המזון".
12. מ"ב (ס"ק ס"ז) – "ומותר ליהנות. והלבוש אוסר אלא א"כ בירך והסיח דעתו מהשבת והאחרונים הסכימו עם השו"ע".
13. ערה"ש (סעי' כ"ו) – "ויש מי שרוצה לחלוק על דין זה ונדחו דבריו [עט"ז ודרישה וב"ח שדחו דברי הלבוש שחולק בזה]".
14. תורת שבת (סעי' י"ז, סוף ס"ק ל"ב, אמנם עי' סי' רע"ו ס"ק ח') – "דברי הלבוש כבר דחאו כל האחרונים".
15. קצות השלחן (סי' צ"ה סעי' ג').
16. ששכ"ה (פרק נ"ט סעי' ד').
17. חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' שע"ו סעי' ה').
18. ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' רצ"ט סעי' ה') – "מי שלא הבדיל עדיין, מותר לו לומר לחבירו ישראל לעשות לו מלאכה, ומותר לו ליהנות מאותה מלאכה גם קודם שהבדיל. [ילקוט יוסף שבת א' מהדורת תשס"ד עמוד תרכ"ו]".
19. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' קכ"ד).

ג. מראי מקומות – א"י (ס"ק כ'), שע"ת (ס"ק כ"ג).

ג. הטעמים

א. הטעם להקל: אף שלכאורה יש איסור מצד "דבר דבר".

1. בידו.
- א. ב"י (ס"ק י"ז) – "כתב הר"ן ... ואיני מבין דבריו דהכא נמי איכא למימר אם לא היה מקבל שבת הוא עצמו היה מותר לעשות לו מלאכה".
- ב. מג"א (ס"ק ל', ס"ק ל"א) – "דהא אי בעי לא היה מקבל שבת עליו וכל שיש לו היתר מותר אמירה כמ"ש סי' ש"ז ס"ח".
- ג. באר הט"ב (ס"ק כ"ב).
2. אין איסור אמירה: כיון שלחבירו מותר.
- א. עי' ב"ח (ס"ק ג' ד"ה כתב הר"ן).
- ב. ט"ז (ס"ק ג') – "שקיבל עליו שבת קודם חשיכה אין עליו איסור אמירה לחבירו שהוא מותר לגמרי דלא נאסר אמירה אלא בדבר שהוא שוה לכל אדם מישראל ועלו דברי הרשב"א כהוגן".
- ג. גר"ז (סעי' כ"ה, קונ"א ס"ק ח') – "דכיון שלחבירו מותר הוא אין באמירתו אליו איסור כלל (ולא אסרו האמירה לנכרי אף על פי שאינו מצווה על השבת) אלא כשאומר לו בשעה האסורה לכל ישראל [גם לפי מ"ש הר"ן וב"י ומג"א צ"ל כן]".

(ד) מ"ב (ס"ק ס"ד) – "דכיון שלחבירו מותר אין איסור אמירה שייך בזה".
(ה) חוט שני (ח"ד עמ' ע"ד ד"ה וצ"ל) – "דכה"ג שאומר לישראל חבירו בזמן תוספת שבת שלא קיבל על עצמו שבת שיעשה עבורו מלאכה **לא גזרו** משום ודבר דבר כיון דאצל חבירו עדיין לא שבת".
3. נדר.

(א) לבוש (סעי' ג') – "דבעיולי שבתא הדבר תלוי בנדרו וקיבולו עליו קדושת שבת, ונוכל לומר שזה קבל עליו וזה לא קיבל עליו".
4. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' כ"ו, "ויש בזה שני טעמים האחת ...").
(א) אג"מ (או"ח ח"ב סי' צ"ט, ח"ג סי' ע"א) – "ואף שהט"ז דחה טעם הב"י משום דאחר שקיבל עליו התוספות אין לו היתר ול"ד לזה שיש לו היתר עתה ע"י בורגנין דסימן ש"ז סעיף ח' והוא דחוי גדול עד שתמוה טובא על הב"י, ואולי מחמת זה כתב המ"ב בס"ק ס"ד רק טעם הט"ז, אבל הא חזינן שהמג"א אף שראה דחוי הט"ז נקט טעם הב"י והבה"ט נקט רק טעם המג"א בס"ק כ"ב. וא"כ אין לדחות דבריהם בשביל הקושיא אף שהיא גדולה כיון שהמג"א ראה הקושיא ולא השגיח עליה, וא"כ יש לחוש להב"י והמג"א שטעם ההיתר בתוספת שבת הוא משום דאי בעי לא היה גם הוא מקבל שבת עליו ... אולי יש לחוש גם לטעם הרמ"י בלבוש".

ב. נ"מ בין הטעמים.

1. מחצית השקל (ס"ק ל') – "יש נ"מ לדינא לטעם הרב"י ומ"א **אם הוא בעיר שהקהל או רובם קיבלו שבת וגם הוא קיבל עמהם** אסור לומר לחברו שהולך לבהכ"נ ואחרים ושם באותו בהכ"נ עדיין לא קבלו שבת, וגם הוא לא קיבל שבת, אפ"ה אותו אדם שמבהכ"נ אחרת שקבלו שבת אסור לומר לו שיעשה לו מלאכה דלא שייך לומר לו אי בעי לא קיבל שבת הא בע"כ נגרר אחר הרוב, משא"כ לב"ח וט"ז גם כה"ג שרי דהא אין הטעם כלל משום שאפשר למצוא היתר גם להאומר, אלא כיון שחברו אינו עושה איסור רשאי לצוות לו ומ"מ אני נסתפק דאפשר גם להרב"י גם כה"ג שרי דאולי אפשר לומר אי בעי לא היה הצבור מקבלים שבת אבל זו סברא דחוקה דעכ"פ לאו בדידי' תליא מלתא".
2. מנחת יצחק (ח"ו סי' ל"ד ד"ה וא"כ) – "לפי"ז בני"ד בבני חו"ל דאי אפשר להם למצוא היתר לפי דברי הב"ח והט"ז שרי כנ"ל, אבל לפי הב"י והמג"א אסור, ואין לומר דאפשר לומר למצוא ע"י שיחליט לעלות לא"י ולהתיישב שם ויהיה לו דינו כבן א"י, דהרי לפי מהי דמוכח מש"ס ופוסקים ונפסק כן להלכה דבן חו"ל אף אם יחליט בדעתו לעלות לא"י שלא ע"ד לחזור, מ"מ כל זמן שלא עלה יש לו דין בן חו"ל ... אמנם כ"ז שייך בחו"ל לומר לבן א"י לעשות מלאכה לו".
3. מראי מקומות – אג"מ (או"ח ח"ב סי' צ"ט, ח"ג סי' ע"א).

ג. מה החילוק בין הלכות יום הכיפורים סי' תרכ"ד, וכאן.

1. לבוש (סעי' י"ז) – "וראיה ברורה וגדולה נראה לי ממה שכתב רבינו בעל הטור לקמן בהלכות יום הכיפורים סימן תרכ"ד ...".
2. י"ל, לפי סברתו ודעתם.
(א) ב"ח (ס"ק ג' ד"ה ועוד, שו"ת ב"ח סי' ק"י) – "ומה שהביא ראיי' ממה שכתב הטור בסי' תרכ"ד ממי שעושה שני ימים יה"כ דאסור לאחרים לבשל לו אין זה ראייה כל עיקר דהתם ודאי מאחר שהוא עושה שני ימים מספק א"כ לדידי' אסור לכ"י לבשל בשני ימים מספק ולפיכך אסור הוא מדינא אבל כאן יודעים שחבירו מותר לו לעשות מלאכה שכבר התפלל והבדיל ולא אסור אלא לדידי' שמספיק על השבת יותר מחבירו התם ודאי אין איסור באמירה".
(ב) ט"ז (ס"ק ג') – "שאני התם דזה המחמיר הוא רוצה לצאת ידי ספק דשמא עיקר י"כ למחר ונמצא דהשני הוא עושה באיסור **לפי סברתו** של זה משא"כ כאן דהאחר עוש' בהיתר' גמור כיון דלילה הוא מותר אף לזה שלא הבדיל עדיין".
(ג) מג"א (ס"ק ל"ג) – "ול"ד להעושים ב' ימים יה"כ שאסורים לאכול בלילה מה שבישל אחר ביום דהתם **לפי דעתם** שמסתפקין שמא היום יה"כ א"כ המלאכה הזאת נעשית באיסור דאסור לכל ישראל לעשות מלאכה אבל הכא הוא יודע שכבר עבר שבת רק שהוא לא הבדיל".
3. מראי מקומות – דר"מ (ס"ק ח').
(א) אג"מ (או"ח ח"ב סי' צ"ט, ח"ג סי' ע"א) – "אולי יהיה חלוק בין המג"א להט"ז באמירה לנכרי שלטעם הט"ז אפשר אסור בב' ימים יו"כ דכיון שמחמיר הוא כמדינא ולהמג"א אפשר יהיה מותר לומר לנכרי כיון שהיה רשאי גם הוא שלא להחמיר".

ד. קשה: הא שליחות.

1. מראי מקומות – ישועות יעקב (ס"ק ו'), מנחת יצחק (ח"ז סי' ל"ד ד"ה אמנם לעומת), קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' נ"ח אות ד'), הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' נ"ד, יו"ט שני כהלכתו סי' ח' ד"ה ומעתה מי).
(א) שו"ת פני יהושע (ח"א יו"ד סוף סי' ג') – "שמה שכתב הרשב"א בשם התוספות ז"ל והביאו הב"י בא"ח סי' רס"ג ... והר"ן ז"ל נחלק עליו הנה דין זה תלוי במחלוקת דאמוראים דלמ"ד דתלוי בשליח בר חיובא הנה כאן כיון דשליח בר חיובא הוא יש שליח לדבר עבירה והוי כמי שהוא עושה מלאכה ...".
(ב) שע"ת (ס"ק כ"ב) – "ועיין בב"י שדין זה מחלוקת הרשב"א בשם התוס' והר"ן ובש"ת פני יהושע הנדפס חלק יו"ד סי' ג' בסופו כת' שזה תלוי במחלוקת הפוסקים לענין שלד"ע אם בעינן שליח בר חיובא ע"ש ומ"ש ע"ז בספר בית מאיר באה"ע סי' ה".
(ג) גר"ז (קונ"א ס"ק ח') – "קשה דהיכי שרינן ליה למימר לחבירו הא קי"ל שלוחו של אדם כמותו וידו כידו והרי זה כעושה בעצמו ... אף שמסתמא קבל עליו כל חומרות וסייגים השייכים לשבת כמו שנתבאר בסי' רס"א, מכל מקום **לא קבל מסתמא אלא איסורים התלויים בגופו אבל לא התלויים חוץ לגופו**, כגון אחר העושה בשבילו שלא יצטרך למחות, והוא הדין לענין אמירה שאין בה משום איסור שליחות דהיינו מה שעושה בשבילו, שאיסור זה נולד בשעת עשיית מלאכה שעושה בשבילו שנעשית ידו כידו, ואיסור הבא מאליו הוא והוא אינו עושה שום מעשה בזה, וזה ודאי לא קבל עליו כמ"ש הלבוש".

(ד) הגרש"א זצ"ל (הערות במסכת ביצה דף יז. ד"ה והנה) – "ולא שייכא זה למה שאמרו בב"מ (י"ע"ב) בשליח לדבר עבירה היכא דהשליח לאו בר חיובא, דהתם מיירי באופן שנעשה מעשה איסור בשליחותו כגון כהן שאמר לישראל קדש לי אשה גרושה דחייל קידושין של גרושה לכהן דהוא מעשה איסור. משא"כ היכא דנעשה המלאכה ע"י מי שלא קיבל שבת, או ביו"ט שני של גלויות דנעשה המלאכה ע"י בן א"י לא חשיב כלל שנעשה מעשה איסור".

(ה) חוט שני (ח"ד עמ' ע"ד ד"ה ובעצם) – "דאם הטעם הוא רק מטעם שליחות ששולח חבירו שיעשה בשבילו מלאכה, אתי שפיר דכיון דאצל חבירו אינו שבת עדיין הוי כאומר לו לעשות מלאכה במוצאי שבת דקיי"ל דמותר".

(ו) ארחות שבת (ח"ג סי' י"ט אות ט', הע' ה') – "והא דלא אסרינן למי שקיבל עליו שבת לומר לישראל אחר לעשות מלאכה מדין שלוחו של אדם כמותו, עכ"פ מדרבנן, כבר נתבאר לעיל אות ה' במש"כ לבאר חילוקו של הדרכ"מ, דלא שייכא בזה שליחות כיון שלגבי העושה הוי מלאכה של ערב שבת, ואין השבת מתחללת, ולא דמי לאיש האומר לאשה אקפי לי קטן שמבחינת המעשה אין חילוק בין השליח למשלח, רק שהשליח לא הוזהר. [ועיין שו"ת פנ"י ח"ב יו"ד סוס"י ג' וקו"א להגר"ז סי' רס"ג ס"ק ח']".

ד] קבל שבת קודם שחשכה מחמת שחושש שהוא לילה, וכן במוצ"ש.

א. ערב שבת, חושש לשקיעה ראשונה א"נ חושש לשיטת היראים.

1. מחמיר: כמו הל' יום הכיפורים סי' תרכ"ד.

(א) משכנות הרועים (סי' י"ט ד"ה המרדכי) – "רק במי שקבל עליו שבת קודם השקיעה רק מחמת גדר חסידות בעלמא ... מותר לצוות לאחרים לעשות מלאכתו אבל מי שמקבל ע"ע שבת שעה קודם הלילה וחושש לדעת הב"ח ז"ל המובא במג"א סי' רס"א סק"ט דמתחלת השקיעה הוי לילה והנה כמו דהוא חושש לדבר כמו כן מצוה מלצוות לאחרים לעשות זה מכח לפני עור והרי הט"ז בסוף התשו' שם דחה ראיות הלבוש ממי שעושה ב' ימים יו"כ דשם כיון דלדידי' יש ספק דעיקר יו"כ למחר א"כ השני עושה באיסור לסברתו משא"כ במו"ש אחר שהוא כבר לילה ע"ש. וא"כ במקבל שבת בע"ש מחמת ס' דהלכה דכבר הוא שבת גם הט"ז יודה לדינו של הלבוש ... במקבל שבת בשעה שיש לו ס' שכבר נכנס שבת פשיטא דאסור לצוות לאחרים".

(ב) הו"ד בשדי חמד (פאת השדה מערכת הבית סימן כ"ו ד"ה ואף) – "במי שקבל שבת קודם השקיעה רק מחמת גדר חסידות בעלמא ואין בו רק חשש איסור נדר אבל מי שקבל שבת שעה קודם הלילה שחושש לדעת הסוברים שמתחילת השקיעה הוי לילה אם כן כמו שהוא חושש כן מצווה מלצוות לאחרים".

(ג) הו"ד במנחת שבת (שיורי מנחה למנחה חדשה עמוד קע"ו ס"ק ז') – "דאפילו לדעת הש"ע דמתיר לומר לחבירו לעשות לו מלאכה זה דוקא במי שקיבל שבת קודם השקיעה רק מחמת גדר חסידות בעלמא ואין בו רק חשש איסור נדר אבל מי שקיבל שבת שעה קודם הלילה מחמת שחושש לדעת הסוברים שמתחלת השקיעה הוי לילה אם כן כמו שהוא חושש כן מצווה מלצוות לאחרים".

(ד) הו"ד בששכ"ה (פרק מ"ו הע' ק"ו) – "דדוקא מי שקיבל השבת מחמת גדר חסידות בעלמא, אבל מי שקיבל השבת מחמת שחושש דהוה לילה ... אם כן כמו שחושש לעצמו, כן הוא מצווה לצוות לאחרים וכעין הא דסוסי' תרכ"ד ברמ"א ובמ"ב ס"ק ט"ז".

ב. מוצאי שבת, חושש לר"ת.

1. מחמיר: כמו הל' יום הכיפורים סי' תרכ"ד.

(א) מלכים אמניך (פרק א' סעי' ט', הע' ט', עמ' שפ"ו אות ל"ב) – "ראובן הנוהג כשיטת ר"ת ... אסור לשמעון הנוהג כגאונים לומר לנכרי שיעשה עבור ראובן ... באותה זמן שאצל ראובן הוא שבת, אף שלשמעון הוא חול ... וכ"ש שאסור לשמעון עצמו לעשות מלאכה עבור ראובן [מבואר בטור סימן תרכ"ד ובמשנ"ב תרכ"ד ט"ז]".

(ב) ויהי בנסוע (פרק ט"ז סעי' א') – "אם הוא נוהג כשיטת ר"ת, אסור לו לומר לאדם שאינו נוהג כשיטת ר"ת שכבר הבדיל לעשות מלאכה בשבילו".

(ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות מ"ד) – "ואם מאריך בשבת משום שנוהג כשיטת צאת הכוכבים דרבינו תם, לא יוכל לומר לחבירו שנוהג כהגאונים לעשות לו מלאכה, וגם לא יוכל ליהנות ממלאכה שעשה לו חבירו מעצמו בתוך זמן זה, כי לדידיה עדיין שבת, ואין כאן הסברא שבכל שעה אם רוצה מתפלל ומבדיל. אבל אם לא מחמת מנהג וקבלה נוהג כרבינו תם אלא שמאריך בתוספת שבת ומהיות טוב רוצה להמשיך בתוספת שבת עד זמן רבינו תם, ובענינים דרבנן (כתענית) אינו נוהג כרבינו תם, שפיר דמי לומר לחבירו לעשות לו מלאכה וליהנות ממלאכתו".

2. תלוי בגדר של הקבלה - ששייך לחלק בזה ולומר שלא קיבל עליו את החומרא אלא לגבי עשייה שלו, ולא לגבי עשייה של אחרים עבורו.

(א) הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ה אות י"ז, תנינא (ב - ג) סי' ק' אות ג' ס"ק ד', מאור השבת ח"א מכתב ג' אות ח', שולחן שלמה סי' ש"ח ס"ק נ"י) – "ואם המחמיר סובר מכח הכרעתו דאסור מסתבר שגם צריך לחשוש ללפני עור אבל אם רק מחמיר על עצמו מפני מנהג אבותיו או רבותיו בכגון דא אין לחוש ללפני עור, כי גם זה שנוהג איסור יודע שחבירו אין צריך להחמיר כמותו וכל אחד כמנהג אבותיו וכן לדידן במי שמחמיר במוצאי שבת כרבינו תם".

(ב) ששכ"ה (פרק נ"ט הע' י"ז) – "דמי שנוהג במוצ"ש קדעת ר"ת ... כיון שלפי דעתו עוד שבת, אסור לומר לעשות עבורו מלאכה, והראיה מהא דסי' תרכ"ד ... ומי שבעצם נוהג כמנהג המקום לגבי מוצ"ש"ק, אלא שהוא רוצה להחמיר ע"ע כשיטת ר"ת, בזה י"ל דקיל טפי, ומותר לומר לעשות עבורו מלאכה, והוה דומיא דמי שקבל שבת, דמותר לומר לישראל חברו לעשות לו מלאכה".

(ג) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' שפ"ו ד"ה ונראה) – "ומה שהוא נוהג להחמיר כר"ת הוא דרך חומרא בעלמא ... נראה שיש להקל".
(ד) תשובות והנהגות (ח"א סי' רל"ד) – "מותר למי שמחמיר לבקש מאחר לעשות מלאכה, שמותר להאחר מדינא, כיון שסומך על הבי"ד שהורו כהגאונים והמחמיר כאן היינו לעצמו לבד, ולענין הנאה מן המלאכה תלוי אם מחמיר גם בדרבנן ... אבל אם נוהג כר"ת להקל ולהחמיר אסור גם ע"י אחרים".

(ה) עי' ארחות שבת (ח"ג סי' י"ט הע' ד') – "ושמענין מתשובת מהר"ם מרוטנברג וכן מדברי הגמ"י והדרכי משה הנ"ל דמשכח"ל גזירה כעין איסור אמירה לנכרי גם בישראל. [וכן נראה מפשטות לשון תוס' ביצה דף יז. ד"ה אי ומדברי הרשב"א שם, מובאים להלן אות ו', לפי הבנת הד"מ בדבריהם] ולפ"ז נראה דאם אדם מחמיר שלא לעשות מעשה מסויים בשבת מחשש מלאכה, אין לו היתר לומר לחבירו לעשותו עבורו אף שחבירו מיקל בזה ע"פ הוראת רבותיו או ע"פ סברתו, [ואף אם ננקוט שאין בכה"ג איסור מצד לפני עור לא תתן מכשול, משום שיש לזה שנוהג היתר בדבר על מי לסמוך, וכסברת המב"ט בשו"ת סי' כ"א, מ"מ כאן יש איסור דרבנן דומיא דאמירה לנכרי וגם אסור לחבירו לעשות מעשה זה מעצמו עבורו, ואם עשה אסור ליהנות ממלאכתו, ואין זה מצד קנס דמעשה שבת, דהרי העושה נהוג ע"פ הוראת רבותיו ואין לקונסו, אך הוי בכלל הגזירה הנ"ל [כשם שאסרו את המאכל המתבשל ביום י"א תשרי עבור זה שהתענה], דנידון זה של מעשים שנחלקו בהם אי שרו או אסורי דמי לספיקא דיומא, דעד כמה שחושש בזה למלאכה אסורה אזי גם כאשר האחר עושה זאת עבורו ה"ז לגביו כנתחלה שבת עבורו [משא"כ אם העושה עשה עבור עצמו בזה מותר ליהנות ממלאכתו, וכמש"כ מהר"ם בתשובה הנ"ל, דכן מציינו בנכרי שעשה עבור עצמו שמותר ליהנות ממלאכתו. ומסתבר שאם עשה עבור שניהם יהיו הדינים בזה לפי גזרי אמירה לנכרי]. אמנם מסתבר שאם האדם מחמיר בנידון מסויים ע"ע רק בתורת חומרא, שייך לומר בזה דחושש רק שלא לעשות בעצמו את המלאכה, אך לענין חבירו, שאין זו אלא גזירה דומיא דאמירה לנכרי, אינו חושש [כשם שמציינו בכמה ספיקות דאף שאסור לאדם עצמו לעשות מ"מ מותר לומר לנכרי לעשותם, דאיסור אמירה לנכרי הוי ספק דרבנן]. ולכן מי שאינו עושה מלאכה ביציאת שבת עד זמן מוצ"ש דר"ת ובא לשאול אם מותר לו לומר לאחרים לעשות מלאכה עבורו יש בזה אופנים שונים, דאם חושש לשיטת ר"ת כחשש גמור, מחמת שיטות הראשונים והשו"ע הפוסקים כן, אין היתר לאחרים לעשות עבורו אף שהם נוהגים ע"פ רבותיהם וה"ז היתר גמור לגביהם. אבל אם חושש לשיטת ר"ת רק בתורת חומרא אזי שייך לחלק בזה ולומר שלא קיבל עליו את החומרא אלא לגבי עשי' שלו, ולא לגבי עשי' של אחרים עבורו [ואולי תלוי הדבר גם באם הוא נוהג זמן ר"ת אף לגבי איסורין דרבנן ואף לגבי איסור אמירה לנכרי, דא"כ גם אמירה לישראל לא קילא מזה].

(1) צ"ב, של"מ בהל' יוה"כ החילוק בגדר של הקבלה. ולכאורה הציור של ר"ת, הוא ממש הדין של הל' יוה"כ. צ"ע.

3. מראי מקומות.

(א) שבת הלוי (ח"א סי' נ"ג, מבית לוי ח"ט עמ' כ"ח סעי' ט') – "כהיום שכיח הרבה שבאים יחד אנשים שמחזיקים כשיטת הגאונים דביה"ש מתחיל מיד אחרי תחלת שקיעה עם אנשים שמחזיקים שיטת ר"ת שמתחלת שקיעה יום גמור הוא וההבדל ביניהם כמעט שעה שלמה, ואלו כבר הבדילו ולאחרים המחזיקים כשיטת ר"ת יום גמור מה"ת, בכה"ג פשיטא דהמחזיק כר"ת שאסור לומר למי שכבר הבדיל שיעשה מלאכה בשבילו דזה דומה ממש להמבואר במג"א ס"ק ל"ג, דהעושה ב' ימים יוה"כ אסור לומר למי שאצלו חול גמור לעשות מלאכתו כיון דלדידי' הוא יום אסור. אמנם ישנם כאלה שקבלו עליהם שיטת ר"ת רק דרך חומרא בעלמא וישנם שמחמירים בשבת ומקילים במוצאי יוה"כ, בזה צ"ע אם מותר לומר לחבירו שכבר הבדיל כשיטת הגאונים".

שבה"ל (ח"ג סי' קכ"ט) – "ומש"כ כ"ת בענין הנשים שבעליהם קבלו עליהם שיטת ר"ת בענין מוצ"ש"ק אם הנשים יכולים להתחיל בחפיפה קודם ע"ב מינוט מתחלת השקיעה, הנה אין לדבר מזה דהדבר פשוט כמש"כ כ"ת שאסור להם דגירא בתר בעליהם, ויותר מזה כתבתי בשבת הלוי או"ח סי' נ"ג דאע"פ דאיכא בסי' רס"ג דמי שמאחר מוצ"ש דמותר לומר לחבירו שכבר התפלל והבדיל שיעשה מלאכה עבורו מטעם דאי בעי מבדיל, מ"מ כהיום שכיח שבאים יחד בני אדם מהם מי שקבלו עליהם שיטת ר"ת ומהם מי שלא קבלו עליהם דבזה פשוט דאסור למי שקבל עליו החומרא לומר למי שלא קבל עליו, וכבר הבדיל דיעשה מלאכה עבורו כיון דהאומר אסור לשיטתו כר"ת מן הדין ואין כאן אי בעי מבדיל, ועש"ה במג"א סו"ס רס"ג. ובנ"ד אם מותר מי שקבל עליו שיטת ר"ת להגיד לבלן שיכין המקוה בשבילה לטבילת מצוה, הנה לכאורה ע"פ הנ"ל זה תולה בדין אמירה לגוי לצורך מצוה דאם הוא שבות דשבות מותר, ושבות דאמירה במלאכה דאורייתא אנהנו מחמירים בסי' רע"ו וסי' ש"ז ע"ש ברמ"א ופוסקים. ואפי' להמג"א דמקיל בסי' ש"ז היינו לצורך מילה, ופשוטו דאינו דומה להמבואר בפוסקים סי' רס"ג דמותר לומר לגוי להדליק נר אם כבר קבל עליו שבת דהתם רק תוספת שבת שתולה בדעתו ואי בעי לא מקבל אבל לר"ת הוא שבת גמור, וגם אפשר לעשות אח"כ, ע"כ אין להקל".

(ה) מחמירים לב' ימים של יום הכיפורים - או"ח סימן תרכ"ד סעיף ה'.

א. יש איסור אמירה, איסור מעשה, ואיסור הנאה.

1. מהר"ם מרוטנברג (דפוס פראג, סי' ע"ו) – "ששאלת על העושה ב' ימים יום הכפורים ובשנה האחת אירע יום שני ערב שבת ... הוא מותר לאכול מה שבשלו אחרי' לצורך עצמן ... כיון דלא קרינא ביה במבשל מחלליה מות יומת דבהיתר גמור הוא עושה אפי' בא לימלך היינו מורין לו לכתחילה לבשל דליכא לא איסור דאו' ולא קנס דרבנן אף לר"י הסנדלר וכ"ש לר' יודא ולר"מ דקיי"ל כותי' דשרי אבל היכא דמתכוין המבשל להרבות בשבילו אסור כדאמר פ' כל כתבי (קכ"ב ע"א) גוי שלקט עשבים מאכיל אחריו ישראל ואם בשביל ישראל אסור. מיהו היכא דלא נתכוין להרבות בשבילו מותר אמנם במכירו צ"ע אם מותר לאכול מבישולו או לא כיון דמסיק התם בד"א שאין מכירו אבל מכירו אסור. ואין סברא לחלק ולהתיר משום דהתם איכא למיחש טפי משום דשבת שכיחא ואיכא למיחש [אבל הכא דלא שכיח ליכא למיחש] שמא ירגילנו ביוה"כ אחר שבע"ש דהא לא מפליג במכירו בין מצוי אצלו לשאינו מצוי אצלו דבכל ענין אסור דלא פלוג רבנן. מיהו נראה דהא דאסרי' במכירו ה"מ בגוי דלא קפיד אלפני עור אבל בישראל המבשל ליכא למיחש שמא ירבה בשבילו ויאכילנו דאלפני עור לא עבר".
2. הג' מיימוניות (סוף הל' שביתת עשור, בדפוס פרנקל עמ' רי"ח ד"ה גרסינן) – "והרבה גדולים נהגו לעשות שני ימים יוה"כ ... וכשחל יוה"כ ביום ה' ועתה יום שני שלהן בערב שבת אסור להכין להם צרכי שבת בער"ש שהוא יוה"כ שלהן אך יאכלו שבת עם אחרים שלא הרבו בשבילים".
3. טור (או"ח סי' תרכ"ד) – "וחסידים ואנשי מעשה באשכנז רגילין לעשות ב' ימים י"ה שמתענין ב' ימים ... ואיסור מלאכה נוהגין כמו בראשון הלכך אפילו אחרים לא יבשלו לו".

4. ב"י (או"ח סוף סי' תרכ"ד ד"ה וז"ל) – "כתבו הגהות מיימון ... גדולים לעשות שני ימים יום הכפורים וכשחל יום הכפורים יום חמישי ועתה יום שני שלהם הוא בערב שבת אסור להם להכין צרכי שבת בערב שבת שהוא יום הכפורים שלהם אך יאכלו בשבת עם האחרים שלא הרבו בשבילן כן הורה הר"מ: וז"ל תשובת הר"מ (מרוטנבורג ד"פ סי' עו) כשחל יום שני שלהם בערב שבת ... מותר לאכול מה שבשלו אחרים לצורך עצמם אבל היכא דמתכוין המבשל להרבות בשבילו אסור (עי' שבת קכב.) מיהו היכא דלא נתכוין להרבות בשבילו ... במכירו ... נראה דלא אסרינן במכירו אלא בגוי דלא קפיד על לפני עור אבל בישראל המבשל ליכא למיחש שמא ירבה בשבילו ואכילנו דאלפני עור (ויקרא יט יד) לא עבר עכ"ל".

5. לבוש (סעי' ה') – "וכיון שאסורין במלאכה אסור לעשות מלאכתן אפילו ע"י אחרים כמו בשבת, ואפילו אחרים לא יבשלו להם ביום שני, ואם חל יום כיפור ביום ה' שיום ב' הוא יום ו', אסור גם לאחרים להכין צרכי מאכלם לשבת, אלא יאכלו בשבת עם אחרים שלא הרבו בשבילם, וגם אותן האחרים לא ירבו בשבילם, ואם הרבו בשבילם ונותנים להם לאכול בשבת, הרי אותם האחרים עוברים על לאו דלפני עור לא תתן מכשול ... מיהו הוא מותר לאכול מה שבשלו אחרים לצורך עצמן, אבל היכא דמתכוין המבשל להרבות בשבילו אסור, והיכא דלא מתכוין להרבות בשבילו מותר לאכול, אמנם באוהבו ובמכירו צ"ע אם מותר לאכול מבשולו, דשמא ירגילו ביום כיפור אחר שיחול בערב שבת דמצוי הוא שחל להיות כן, מיהו בישראל כשר ליכא למיחש שיעבור אלפני עור לא תתן מכשול".

6. מג"א (ס"ק ז') – "כשחל יום ה' אסור להכין להם צרכי שבת בע"ש שהוא י"כ שלהן אך יאכלו עם אחרים שלא הרבו בשבילן ... והא דשרי לאכול מה שבשלו אחרים ... כיון דבהיתר הוא מבשל לא שייך לאסור משום קנס (וע' סימן שי"ח) ואפי' מכירו שרי ולא גזירנן שמא ירבה בשבילו לשנה הבאה דישאל לא עבר אלפני עור ל"ת מכשול להרבות בשבילו משא"כ בעכו"ם (עס"י שכ"ה) עכ"ל וא"כ מה שבשול עכו"ם בע"ש אסור לאכול אם הוא מכירו".

7. גרי"ז (סעי' י"ב) – "יש אנשי מעשה שמחמירין לעשות יו"כ שני ימים ... וכשחל יום הכיפורים ביום חמישי אסור להם להכין צרכי שבת אפילו ע"י אחרים או ע"י גוי כיון שהן מחזיקין יום זה ליום הכיפורים אך יאכלו בשבת עם אחרים שלא הרבו לבשל בשבילם אבל אם גוי בישל ביום זה לצרכו אם הוא מכיר אותם אסורים לאכול מבישולו אפילו אם סייע עמו ישראל בענין שאין בו משום בישולי גוים גזירה שמא ירבה הגוי בשנה הבאה לבשל גם בשבילם אבל ישראל המבשל בשביל עצמו אין לחוש שמא ירבה לבשל גם בשבילם שמן הסתם לא יעבור על לאו דלפני עור לא תתן מכשול ולא יאכיל אותם מבישולו כיון שהם מחזיקין יום זה ליום כיפור".

8. מ"ב (סי' תרכ"ד ס"ק ט"ז) – "כשחל יום ה' אסורים אחרים להכין להם צרכי שבת בשבילן בע"ש שהוא יו"כ שלהן אך יאכלו עם אחרים שלא הרבו בשבילן".

ב. מראי מקומות – ב"ח (סי' רס"ג ס"ק ג'), "דכיון דעושין יום הכיפורים מטעם ספק הוי ליה ספק דאורייתא לדידהו ופשיטא הוא דאיסור גמור הוא שיאמרו לאחרים לבשל להם לצורך הלילה שאחר התענית".

1. החילוק בין מי שמקבל שבת מוקדם, לכאן – ע"י לעיל.
2. הגם של"מ כאן שאמירה אסור. לכאורה הנאה אסור אטו אמירה, ממילא מוכרח שאמירה אסור. וכן מפורש בהב"ח, לשונו מובא לעיל.

ג. בן חו"ל בארץ ישראל יו"ט שני.

1. ע"י סי' תצ"ו, לשיטות ומראי מקומות.

**ו] במלאכה פרטי: אם יכול המחמיר לבקש מאחר שיעשה בעבורו - כמו לטלטל בעירוב, פתיחת בקבוקים, וכדו'.
א. מצד לפני עיור.**

1. המחזיק איזה דבר להיתר אי שרי להושיטו להאוסר.

א) מחמירים – ע"י יו"ד סי' קי"ט סעי' ז', לשיטות ומראי מקומות.

2. המחזיק איזה דבר לאיסור אי שרי להושיטו להמתיר.

א) מקילים, וי"א להחמיר – ע"י ערך לפני עיור, לשיטות ומראי מקומות.

ב. מה החילוק בין מלאכה פרטי, ולמי שמחמירין לעשות יו"כ שני ימים [ע"י לעיל].

1. כמה שאלות, על הדין של הל' יום הכיפורים.

א) למה תלוי הדין גבי הל' יו"כ אם דמתכוין המבשל להרבות בשבילו, או לא. שלגבי ישראל ל"מ שיש נ"מ אם נתבשל בשבילו, ע"י מ"ב (סי' שי"ח ס"ק ה'). רק לגבי עכו"ם יש נ"מ אם נתבשל בשבילו, כדאי' בסי' שכ"ה סעי' י'.

ב) מי ש"עשה ע"פ הוראת חכם מקרי שוגג", כדאי' במג"א (סי' שי"ח ס"ק ג'). ואם יש דין כמו "ישראל" לגבי הל' יו"כ, המ"ב (סי' שי"ח ס"ק ז') פסק "ובמקום הצורך יש לסמוך על זה בבשול בשוגג" כמו ר' מאיר. שיותר לאכול האוכל בשבת מיד. ולכאורה מי שאין אכל אחר שני ימים של יו"כ, הוא נכלל בגדר של "מקום הצורך", ולמה אסור לאכול.

ג) המ"ב (סי' שי"ח ס"ק ב') פסק, "וכל שיש ספק פלוגתא בזה אי הוי בכלל בישול או לאו או בשאר מלאכות כה"ג אין לאסור בדיעבד דכל האיסור הזה הוא רק מדרבנן שקנסוהו וספיקא דרבנן לקולא". ופשיט שיש פוסקים שמתירים לבשל ביו"כ יום שני.

ד) שהמקור של הדין הוא המהרמ"מ וז"ל "ששאלת על העושה ב' ימים יום הכפורים ובשנה האחת אירע יום שני ערב שבת ... הוא מותר לאכול מה שבשלו אחריו לצורך עצמן ... כיון דלא קרינא ביה במבשל מחלליה מות יומת דבהיתר גמור הוא עושה אפי' בא לימלך היינו מורין לו לכתחילה לבשל דליכא לא איסור דאו' ולא קנס דרבנן אף לר"י הסנדלר וכ"ש לר' יודא ולר"מ דקיי"ל כותי' דשרי אבל היכא דמתכוין המבשל להרבות בשבילו אסור כדאמר פ' כל כתבי (קכ"ב ע"א) גוי שלקט עשבים מאכיל

אחריו ישראל ואם בשביל ישראל אסור. מיהו היכא דלא נתכוין להרבות בשבילו מותר". ראינו, שהמקור להחמיר הוא משבת דף קכב., הסוגיא של גוים.

2. מהכל הנ"ל, ראינו חד דבר: שלגבי למי שמחמיר לעשות יו"כ שני ימים, מי שלא שומר יו"כ ביום השני יש **דין כמו עכו"ם ממש**. וממילא אולי יש צד לחלק בין מי שלא שומר שבת, למי שמבטל שבת. דאם אין לו שום שבת, דינו כמו גוי. [והגדר של גוי, תלוי אם עשה בשביל עצמו, או בשביל יהודי. משא"כ הגדר של ישראל, תלוי אם הוא שוגג או מזיד]. ואסור לעשות בשביל ישראל, אפי' בדעת עצמו [וכן ער"ש ליראים, ומוצ"ש לר"ת, וכדו']. אבל מי ששומר שבת, ועכשיו מחלל השבת בדבר פרטי, י"ל שתלוי בהגדרים של ישראל, ואין שום שייכות להל' יו"כ. צ"ע.

(א) אמנם, כל זה מצד הנאה. אבל מצד אמירה, עדיין נשאר הטעמים להחמיר כמו שאסור אמירה לנכרי. שאסור או מצד דבר דבור, או מצד שליחות, או מצד שיבואו לעשות בעצמן.

(ב) וכל זה דלא כהארחות שבת (פרק כ"ה סעי' ל"ה, הע' ע"ז, סוף ח"ג סי' י"ט) – "שאם אותו אדם עשה זאת לצורך האדם המחמיר בזה **אסור לו ליהנות מהמלאכה בשבת**" [מדברי מהר"ם מרוטנברג המובאים בדרכי משה סי' תרכ"ד שכתב דאדם המחמיר לנהוג ב' ימים ביום הכפורים [כדין שני ימים טובים של גלויות] אסור לאחרים [שאין מחמירים בזה] לבשל עבורו ואף אם ביטלו עבורו אסור המאכל בדיעבד, ודימה זאת לנכרי שעשה מלאכה עבור ישראל, ולכאורה ה"ה בנידון דידן אין למיקל ע"פ הוראת רבותיו לעשות מלאכה עבור המחמיר, ואם עשה עבורו אסור ליהנות מהמלאכה בשבת וכדין נכרי שעשה עבור ישראל]."

ג. האם יש דין של אמירה לישראל, כמו שיש דין אמירה לנכרי.

1. מיקל: אינו שייך.

(א) זרע אברהם (או"ח סי' ט').

2. מחמיר, כשם שאסור אמירה לעכו"ם כך אסור אמירה לישראל.

(א) גינת ורדים (כלל ד' סי' ט"ז).

(ב) דבר יהושע (ח"ב סי' מ' אות ד') – "יש עליו איסור אמירה לנכרי משום שבות וכ"ש לישראל".

(ג) בצל החכמה (ח"ג סי' קכ"ה אות י"א) – "ספיקו של הגאון בשו"ת ארץ צבי שהזכרתי (אות ג') אי גם באמירה לישראל גזרו, עיי' ברכ"י (חאו"ח סי' תצ"ו אות ד') בשם מהריק"ש, דמותר לבן חו"ל העומד באר"י לומר לבן אר"י שיעשה לו מלאכה ביום טוב ב' ושהמהר"י פאראג'י ומהר"י מולכו דחו דבריו והסכימו לאסור שוב ציין לתשו' זרע אברהם או"ח סי' ט' ע"כ. וראיתי בשו"ת זרע אברהם שם שדעתו להתיר, הרי דפליגו אי שייך איסורא דאמירה לישראל. ועיי' שע"ת (סי' תצ"ו לשו"ע שם סעי' ג') שמביא דברי ברכ"י הנ"ל ומוסיף לציין לס' גנו"ר כלל ד' סי' ט"ז וי"ז. ועיינתי בס' גנו"ר שם וראיתי דעתו לאסור. ועיי' שו"ת זרע אברהם (או"ח סי' י') שדחה דברי גנו"ר הנ"ל. ועיי' שו"ת בנין שלמה סי' שדעתו לאסור וכ"ה גם בשו"ת דובב מישרים (ח"ג סי' פ"ג) ע"ש. וכנלענ"ד מוכח ממש"כ בשו"ע הרב (סי' רס"ג סעי' כ"ה ובקונט"א שם אות ח'). ועיי' פרמ"ג (סי' רס"ג משבצ"ז סק"ג ד"ה ודע) מש"כ בזה. ועיי' שו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' צ"א) ... כשם שאסור אמירה לעכו"ם כך אסור אמירה לישראל במקום השייך".

(ד) מנחת יצחק (ח"ז סי' ל"ד).

(ה) ל"ט מלאכות (ריביאט, הקדמה הע' שנ"ד).

(ו) פוסקים.

3. פסוק (שמות פרק י"ב פסוק ט"ז) – "וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם".

(א) מכילתא (פר' בא פרשה ט', גירסא לפנינו) – "כל מלאכה לא יעשה בהם. לא תעשה אתה ולא יעשה חברך ולא יעשה גוי מלאכתך".

(ב) מלכים אמניך (פרק א' הע' ג') – "צ"ע למה לי איסור זה דלא יעשה חברך, תיפוק ליה משום לפני עור לא תתן מכשול. והיה אפשר לתרץ דאיכא בזה נפקא מינה לגבי שיעשה המצוה מומר, דאילו מצד לפני עור אין זה אלא לאו גרידא דאינו נעשה מומר לכל התורה בגלל חטא זה, משא"כ מצד לא יעשה דנעשה בזה מומר לכל התורה ... עוד יש לתרץ באופנים אחרים. דהנ"מ לגבי מתעסק, כגון שאמר לחברו לפתוח דלת מקרר, וחברו לא ידע שנדלקת בו נורה, דמצד לפני עור ליכא, מאחר וחברו מתעסק. ויעויין תשובות רע"א סימן ח'. ואילו מצד לא יעשה, יעבור, מאחר וסוף סוף נעשתה מלאכתו על ידי חברו. אפשר עוד לתרץ, דמיירי שמצוה עליו להוציא דבר מרשות לרשות, דאין למוציא כל ענין בחפץ זה, כגון דם נדה המאוס וכדומה כמבואר בשבת ע"ה: ואילו המצוה רופא וצריך לו, דמצד לפני עור אין כאן, אך מצד 'לא יעשה' יש כאן. על תירוצים אלו יש להעיר דאיסור מדרבנן עדיין יש בהם, וגם בלי האסמכתא אסור. עוד אפשר לתרץ, כגון שהעושה לא מקפיד על נקיון הבגד והמצוהו לנער מקפיד, דלגבי הוי מלאכה כמבואר בסימן ש"ב א'. אך יעוין שם בבא"ה ד"ה והוא, ואין להאריך. או כגון שמצוה ...".

(ג) מראי מקומות – קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' נ"ח אות ב').

4. מראי מקומות – הג"ר אריה לייב מאלין זצ"ל (שבת לישראל עמ' רנ"ז).

(א) ארץ צבי (סי' מ"ד ד"ה ויש) – "ויש להסתפק מי שהוא במקום שהוא ש"ק אם מותר לומר למי שעומד חוץ לשבת לעשות מלאכה עבורו מי אמרי' דחז"ל לא גזרו רק אמירה לנכרי שבות ולא בישראל".

ד. מראי מקומות – מילתא דשכיח (ח"א [או"ח] סי' כ"ב).

ז] הנוהגים שלא לסמוך על העירוב - מי שנוהג שלא לסמוך על העירוב, האם מותר לבקש מחבירו שסומך על העירוב, להוציא בשבילו.

א. מחמיר.

1. **דבר יהושע** (ח"ב סי' מ' אות ג') – "אשר שאלת במי שמחמיר על עצמו שלא לטלטל אפילו במקום שיש עירוב האם מותר לו לתת חפץ לחבירו שיטלטלנו בשבילו ... דמי טפי להא דכתב הטור בסי' תרכ"ד דמי שמחמיר על עצמו לעשות ב' ימים יוהכ"פ ... דה"ה דגם בנ"ד שמחמיר על עצמו שלא לטלטל אפילו במקום שיש עירוב חומרא היא מחמת ספיקא שחושש שמא הלכה כשיטת הסוברים דיש רשות הרבים דאורייתא בזמן הזה ואינו מועיל עירוב או שחושש שמא העירוב אינו יפה וא"כ כיון שמחמת ספיקא הוא חושש שמא הטלטול מלאכת איסור אסור גם לומר לחבירו שיטלטל בשבילו. אך אם בשעה שהתחיל לנהוג בחומרא זו **התנה בפירוש שאינו מחמיר רק שלא לטלטל בגופו אבל ע"י אחרים יטלטל ... נראה דאינו רשאי לעשות כן** כמ"ש המג"א בסי' קס"ו סק"ב דעבירה הוא בידו לומר אני לא אפסיק ואחרים יפסיקו וה"נ עבירה בידו לומר אני לא אטלטל ואחרים יטלטלו דאין זה מדרך התורה לחוס על נפשו ואינו חס על נפש חבירו דאם חושש שלא יעשה עבירה צריך לחוש כמו כן שחבירו לא יעשה העבירה ואע"פ שחבירו מטלטל לעצמו משום שלדעתו מותר מ"מ מה שמוסיף בשבילו הו"ל לפי דעת המחמיר עבירה ומהיכ"ת להכשיל את חבירו במה שאסור לפי דעתו".
2. **מלכים אמנין** (פרק א' הע' ג' ד"ה או, עמ' שפ"ג אות ט"ו) – "שאלה: האם מותר לאדם לומר לחברו שיוציא מר"ה לרה"י, כשחברו נוהג כסוברים דאין זה רה"ר, ומועיל צורת הפתח ועירוב. ואילו המצווה נוהג כסוברים דהוי רה"ר ומצדו אסור. תשובה: אסור".
3. **עי' לפני עור** (הוספות למהדורה השניה אות ב') – גבי הנוהגים לעשות שני ימים יוהכ"פ משום ספיקא דיומא - ד'כשחל יוהכ"פ ביום ה' אסורים אחרים להכין להם צרכי שבת בשבילן בע"ש שהוא יו"כ שלהן' (ע"כ), ורצה ללמוד מכאן דה"ה דמי שאינו מטלטל בשבת אסור לומר לאחרים שיטלטלו בשבילו ...".
4. **אור יצחק** (ח"א אור"ח סי' קכ"ו) – "שאלת: למי שנוהג שלא לסמוך על העירוב של ירושלים, האם אפשר לתת למי שסומך, להוציא משהו בשבילו. תשובה: אסור".

ב. מיקל.

1. **אז נדברנו** (ס' לפני עור, ליקוטים פרק א' הע' ס"ז) – "דודאי מותר לומר למיקל לטלטל עבורו".
 2. **עי' הגריש"א זצ"ל** (אבני ישפה באהל יעקב בב"ח סי' פ"ח הע' כ"ג ד"ה ולענין, ה' אלול תש"ע) – "פעם שאלתי מו"ר גאון אחד (שליט"א) [זצ"ל] אם מותר לבקש מאחד אחר להוציא עבורי בשבת אם אני מחמיר שלא לסמוך על העירוב. והוא ענה שתלוי אם אתה לא מוציא כי אתה מחמיר על עצמך, אז אפשר לבקש מאדם אחר. אבל אם אתה סובר שכך הוא עיקר הדין אז גם אין לבקש מאדם אחר".
- (א) אמנם עי' לקמן לגבי פתיחת בקבוקים. וכן לשיטתך, יש לדון מצד לפנ"ע. צ"ע.

ג. כל המחלוקת הנ"ל: הוא בדין של "אמירה" [או בדין שאם מותר "לגרומ" לחבירו להוציא].

1. אבל מצד הנאה, י"ל שלכו"ע יש להקל. מהסברות שנ"ל. כגון **המ"ב** (סי' שי"ח ס"ק ב') שפסק, "וכל שיש ספק פלוגתא בזה אי הוי בכלל בישול או לאו או בשאר מלאכות כה"ג אין לאסור בדיעבד דכל האיסור הזה הוא רק מדרבנן שקנסוהו וספיקא דרבנן לקולא", וכדו'.
2. **ענפי משה** (אליבא דהלכתא חנ"ד עמ' פ"ה טור ב') – "יש לדון בא' שאינו מטלטל בש"ק, אם מותר לו להשתמש בספר שטולטל בש"ק ע"י א' שנוהג לטלטל, ושאלתי זה למו"ר מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א ואמר לי: 'נדמה לי שעל פי הדין מותר (אם לא עשה מלאכה זו באיסור), אבל טוב ליזהר', ושאלני היכן אני לומד והשבתי, ושאלני אם זה פה (היינו בב"ב), והשבתי שכן, וחזר ואמר נדמה לי שעפ"י הדין מותר, אמנם הדגיש ואמר אבל טוב ליזהר ... והנה מו"ר מרן הגראי"ל שטיינמן (שליט"א) [זצ"ל] אמר לי לענין ספר שטולטל בש"ק: 'מחלוקת, לא כדאי'. (ואספר בזה דבפ"א כששאלתי זה ממו"ר מרן הגראי"ל (שליט"א) [זצ"ל] שאלני: מוכרחים כל כך להשתמש בספר הזה, והשבתי שכן. והפטיר מו"ר (שליט"א) [זצ"ל] בחיור: באיזה ספר כל כך מוכרחים להשתמש, גמרות! גמרות יש! ... ודכרינא דהי' בחור אחד שהי' נוהג להביא בשבת לשיבה מהאוכל שנותר מסעודת יום ש"ק בבית הוריו, ושאלתי למו"ר הגר"י שפירא זלה"ה אי שרי לאכול מיני', ושאלני מו"ר זלה"ה אם הוא גר בקרבת מקום כיון שא"כ יש עירוב טוב, ומשהשבתי שאותו בחור גר די קרוב, הורה מו"ר זלה"ה דאם יש עירוב טוב אז אפשר. ולענין ספר שהובא ע"י הנוהג לטלטל, א"ל מו"ר הגר"י שפירא זלה"ה דיש בזה בעיה, אמנם הורה דבספר רגיל אין לאסור, וכל הבעיה רק בס"ת או נביא שהובא".

ד. הטעם להקל.

1. יש לדון מצד ב' סוגיות.
- (א) האם יש איסור אמירה לישראל: כמו סוף סי' רס"ג [ורמ"א סי' תרכ"ד].
- (ב) האם יש איסור לפני עור: שהמחזיק איזה דבר לאיסור, אי שרי להושיטו להמתיר - עי' לקמן.

ה. מצד אמירה ישראל: יש צדדים להקל.

1. אם הוא רק מחמיר מצד שהוא ספק דאורייתא לחומרא. א"כ אפשר לענין אמירה לישראל, יש להקל (וכן הסכים הגר"י רובין שליט"א). דומה, למי שמקבל ר"ת רק לדאורייתא, ולא לדרבנן.
2. א"נ: כיון אמירה לנכרי מותר, ה"ה אמירה לישראל.

(א) יש תפארת ישראל (כלכלת שבת, אמירה לעכו"ם אות ז' ס"ק ה') וז"ל "כל דבר שמחלוקת בין הפוסקים די"א דאפלו שבות אינו, מותר לומר לעובד מכבים לעשותו. ולכן מותר לומר לעובד כוכבים להסיר החשוקים מחבית של מרקחת (שי"ד רמג"א סקי"ד). וכ"כ מותר לומר לו לכבד הבית במכבדת (של"ז ב')."

(1) עי' סי' ש"ז סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

(ב) אולי יש לצרף שיטת ראבי"ה (כל בו), הו"ד ברמ"א (סי' שכ"ה סעי' י'), ויש מקילין ואומרים דאף אם הובא דרך רשות הרבים לצורך ישראל, מותר לאדם לשתות מהם הואיל ואפשר לילך שם ולשתות (טור בשם ר"ת); ויש מתירין אף לכתחילה (כל בו)."

(ג) ועוד, מי שסבר שמותר מדינו ורק נוהג להחמיר מצד חומרא בעלמא, יש מ"ב (סי' ש"ז ס"ק ח') וז"ל "וה"ה כל דבר שאסור לישראל לעשות מצד הדין אסור לומר לא"י לעשותו אבל בדבר שאינו אלא מנהג וחומרא בעלמא שרי לומר לא"י לעשותו".

(1) עי' סי' ש"ז סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ח] בני ספרד לבני אשכנז: ולהיפך - האם הנהוג כפסק הב"י יכול לומר להנהוג כפסק הרמ"א, שיניח עבורו תבשיל שלא נצטנן על האש, וכדו'.

א. תלוי בגדר של הקבלה.

1. הגרשז"א צ"ל (מנחת שלמה ח"ב סי' ל"ה אות י"ז, שם סוף סי' ס', שולחן שלמה סי' שי"ח ס"ק נ"ז) – "ובדבר השאלה, אם הנהוג כפסק הב"י יכול לומר להנהוג כרמ"א בסי' שי"ח סט"ו, שיניח עבורו תבשיל שלא נצטנן על האש. הוא מחלוקת קדומה כמו אם מי שנמנע מלעשן ביו"ט רשאי לכבד את חבריו בסיגריה הואיל והוא כן רגיל. ואם המחמיר סובר מכח הכרעתו דאסור מסתבר שגם צריך לחשוש ללפני עור אבל אם רק מחמיר על עצמו מפני מנהג אבותיו או רבותיו בכגון דא אין לחוש ללפני עור, כי גם זה שנוהג איסור יודע שחבירו אין צריך להחמיר כמותו וכל אחד כמנהג אבותיו".

ב. אמירה יש להחמיר, להנאה [או בדעת עצמו] יש להקל.

1. ציץ אליעזר (חי"ח סי' ל"ב אות ד', מאור השבת ח"א עמ' תקנ"ב) – "לדעת הב"י בסי' שי"ח סעיף ד' בדבר לה שאינו חם כשיעור שהיס"ב איכא ביה איסור בישול מהתורה, יש להסתפק אם להנהוג כהרמ"א דכל זמן שלא נצטנן לגמרי אין בזה משום איסור בישול, אם מותר לו לחמם תבשיל עבור חבריו הנהוג כהב"י, ואת"ל שמותר, האם מותר להנהוג כהב"י לרמוז לחבירו הנהוג כהרמ"א שיחמם עבורו תבשיל זה שלא נצטנן לגמרי. והדבר צריך לפנים. ומה שעולה בדעתו לדמות זה להא דאיתא בסימן רס"ג סעיף י"ז ובמג"א שם סק"ל ובט"ז סק"ג לגבי מי שקיבל עליו שבת קודם שחשיכה שמותר לישראל חבירו לעשות לו מלאכה, ומותר ליהנות מאותה המלאכה בשבת וכו' אין הנידון דומה לראיה, דשם שאני דאיתה שעה לא קביעא וקמא בשבת והוא לא בגדר של איסור חפצא, אלא רק בגדר של איסור גבר דקביל עליה זאת, בבחינת קבלה, ובידו היה שלא לקבל עליו, וכל שיש לו היתר מותר אמירה, כמתבאר שם, ומשא"כ בנידון זה שלדעת הב"י הוא איסור גמור מכח שבת גופיה דקביעא וקיימא. וא"כ להנהוג כהב"י האיסור קביעא וקיימא עליו מכח איסור חפצא של שבת, ולכן שפיר יש לומר דבכאן אסורה לו האמירה. ומכח זה היה באמת מקום לאסור להנהוג כהב"י לא רק האמירה, אלא גם ההנאה אם האשכנזי הכין זאת בעצמו עבורו, ובדומה למה שכותב המג"א שם בס"ק ל"ג להעושים ב' ימים יוה"כ, שאסורים לאכול בלילה מה שבישל אחר ביום מפני דלפי דעתם שמסתפקי' שמה היום יוה"כ א"כ המלאכה הזאת נעשית באיסור דאסור לכל ישראל לעשות מלאכה, ול"ד להיהא דלא הבדיל שמותר ליהנות ולאכול ממלאכתו של זה שהבדיל דידוע הנהו שכבר עבר שבת רק שהוא לא הבדיל ע"ש. וה"נ בנידוננו לפי דעתם שהלכה כב"י א"כ המלאכה הזאת נעשית באיסור, דלהב"י אסור לכל ישראל לעשות זאת, אלא שהאשכנזים לא קיבלו לפסוק בכזאת אלא כהרמ"א. ובכה"ג כותב גם בשו"ת אגרות משה חאו"ח סימן ע"ג לומר גם לגבי יום טוב שני של גליות בנוגע לכן חו"ל הנמצא בא"י, שיש לומר שאסור לו לומר לבן א"י שיעשה מלאכה עבורו וליהנות ממה שעשה חבירו, ושלא דמי להיהא דסי' רס"ג דשם טעם ההיתר משום דגם הוא אם היה בעי לא היה מקבל שבת, ומשא"כ כאן שהוא אסור מדינא ע"ש [אך מטעם אחר כותב שם לצדד להתיר לגבי יום טוב שני כדיעו"ש מה שלא שייך להחילו בנידוננו]. ואם כן יש לאסור להנהוג כהב"י לרמוז לחבירו הנהוג כהרמ"א שיחם עבורו תבשיל זה שלא נצטנן לגמרי, וגם אסור לו להנהוג כהרמ"א לחמם תבשיל עבור חבירו הנהוג כהב"י (ויעוין ביו"ד סימן קי"ט בבאה"ט ס"ק י"ב, ודרכי תשובה שם ס"ק מ"ח וס"ק נ"ב, וכן בספרי שו"ת ציץ אליעזר חי"ב סימן נ"ג עיין שם ואכמ"ל). **אולם לענין לאסור בהנאה להנהוג כהב"י מתבשיל כזה שבישל להנהוג כהרמ"א מכח מעשה שבת, נראה לומר דאין לאסור, ומטעמא אחרינא.** דיעוין במשנה ברורה בסימן שי"ח סק"ב שפוסק דכל שיש ספק פלוגתא בזה אי הוי בכלל בישול או לאו, או בשאר מלאכות כה"ג, אין לאסור בדיעבד, מפני דכל האיסור הזה הוא רק מדרבנן שקנסוהו וספיקא דרבנן לקולא. ושונה זאת גם להלן בס"ק כ"ז לגבי היכא שנתבשל רק כמאב"ד שפוסק המחבר שם דשייך בו בישול, וכותב המשנ"ב דנראה דבדיעבד אין לאסור התבשיל דיש לסמוך על הפוסקים שסוברים דכיון שנתבשל כמאב"ד שוב אין בזה משום בישול, וזאת אעפ"י שרבו האוסרים ובמחבר לא נזכר מהמתירים בזה ע"ש ובביאור"ה ד"ה אפילו, ועוד משלש המ"ב לכתוב מזה גם בסי' שכ"ג סעיף ז' בפלוגתא שם אם מותר להטביל כלי חדש הטעון טבילה, וכותב במ"ב ס"ק ל"ג דאם עבר וטבל אפשר דמותר להשתמש בו כיון דיש מתירין אפילו לכתחילה, ובשער הציון ס"ק ל"ב מוסיף וכותב דהוא הדין בכל כעין זה לענין מבשל בשבת, בכל דבר דאיכא פלגתא דרבוותא אין לאסור בדיעבד עיין שם. וא"כ דון מינה דה"ה גם בכגון נידוננו, דאין לאסור לספרדי לאכול מזה, והדבריו עוד בק"ו, דהא האשכנזי לפי מעמדו ושייכותו הא מותר לו לבשל זה אפילו לכתחילה, וכשבא לשאול מורים לו להיתר, וא"כ בודאי דלא נאסר זה בהנאה לספרדי המזומן לאכול אצל האשכנזי".

2. יביע אומר (ילקוט יוסף שבת ח"ג סוף עמ' רי"ט) – "אם האשכנזי עושה כן מעצמו לצורך הספרדי, אין צריך למחות בידו".

3. חוט שני (תורת המלאכות האופה ס"ק רנ"ב ד"ה והנה) – "**דאסור לבני ספרד** לומר לבני אשכנז שיחממו עבורם אוכלם שאינו סולדת, אולם מותר לאשכנזי לעשות כן מעצמו עבור ספרדי, וכן **מותר לספרדי להנות מזה**, ואפילו אם הספרדי עבר איסור וציוה לאשכנזי להחזירו על האש מותר לו על כל פנים להנות, כיון שכל דבר שיש בזה פלוגתא לא קנסו בו רבנן משום מעשה שבת".
4. **מי מנותח** (או"ח סי' ח') – "הנוהג כרמ"א לא יאמר לחבירו שנוהג כמחבר לעשות עבורו מלאכה (כמו צידת תרנגולין) אף שהיא מותרת לשיטת המחבר".
5. **ילקוט יוסף** (או"ח סי' שי"ח סעי' נ"ו, עמ' רט"ז) – "שמחזירים בשבת תבשיל לח ... אך עדיין לא נצטנן לגמרי ... דמאחר שהספרדי צריך לנהוג כדעת מרן השלחן ערוך, אין להקל לצוות לאחר לעשות לו דבר שבשביל הוא איסור גמור. אלא אם כן האשכנזי עושה כן מעצמו, אף אם עושה כן לצורך בעל הבית הספרדי, שאין צריך למחות בידו".

ג. מראי מקומות.

1. **הגר"ח** ק"ש שליט"א (דרך אכילה עמ' נ"ז) – "שאלה: האם מותר לספרדי לומר לאשכנזי שיחזיר את הקדרה על האש כשנתבשל כל צרכו ולא נצטנן לגמרי [ובתנאי חזרה] ע"פ דעת הרמ"א. תשובה: צ"ע".
2. **הגר"א** נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' של"ד על סעי' כ"ב) – "מותר לומר לספרדי לעשות עבור אשכנזי מלאכה בגרמא, אפילו לדבר רשות".
3. **ארחות שבת** (פרק י"ט סוף הע' תקס"ז) – "ולכאורה בשעת צורך גדול יוכל גם אדם הנוהג כהרמ"א לעשות תנאי ולבקש מאדם אחר הנוהג כהשו"ע לטלטל את הנר לאחר שכבה [ואף לפי מה שכתבנו במאמר בסוף הספר סי' י"ט דנראה דהנוהג איסור בדבר מסויים אסור לומר לישראל אחר הנוהג היתר בדבר לעשותו עבורו. וכעין איסור אמירה לנכרי, מ"מ אם הוא מקום מצוה או הפסד מרובה או שאר דחק גדול יש בזה היתר של שבות דשבות במקום צורך גדול]".

ד. שאר איסורים.

1. **הגרשז"א** זצ"ל (מנחת שלמה ח"ב סוף סי' ס', תנינא (ב - ג) סוף סי' ס"ב) – "שהקורט דם נמצא על החלבון דלא אסור אלא למנהג בני אשכנז שנוהגים כהרמ"א, משא"כ אחינו הספרדים שנוהגים בזה כהב"י וזורקים רק את הדם ואוכלים את השאר, א"כ אפשר דאע"ג דלדידן שפיר חיישין דשמא שדא תיכלא בכולא ביצה, מ"מ לגבי דין של טעם כעיקר מסופקני דאולי גם לדידן אפשר שאין הרוטב נאסר אא"כ מרגישים בו טעם דם, ולא מיתסר בהרגשת טעם ביצה לחוד, וא"כ יש תקנה לסמוך על טעימה של ספרדי, וכמו"ש הש"ך בס"י צ"ח סק"ה דרק אטעימה דעכו"ם הוא דאין נוהגין עכשו לסמוך, משא"כ אטעימה דישאל שפיר סומכין גם בזה"ז, ודו"ק".
2. **מאור השבת** (ח"ב עמ' תקל"ה ס"ק מ"ט) – "שיתנו לגוי לטעום ואם יאמר שאין בו טעם האיסור יתנוהו לספרדי לטעום ... וכשגם הוא יאמר שאין בו טעם האיסור יוכל גם האשכנזי לסמוך עליו".
3. **מי מנותח** (או"ח סי' ח') – "מותר לנהוג כשיטת הרמ"א ליתן לטעום לגוי אם יש בתבשיל של בשר טעם חלב, ואם אומר שאין בזה טעם יכול ליתן לטעום לחברו הנוהג כשיטת המחבר, דס"ל דאפשר לסמוך על טעימת נכרי, כדי שיוכל לסמוך עליו לאכול בעצמו".

ט. הנוהגים שלא לפתוח בקבוקים - האם מותר לו לבקש ממי שנוהג לפתוח בקבוקים, לפתוח עבורו בקבוק.

א. מחמיר.

1. **הגריש"א** זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ל"א אות ד') – "מי שנוהג כפוסקים האוסרים לפתוח פקקי בקבוקים בשבת, אסור לו לומר למי שמתיר שיפתח עבורו, כיון שאצלו זה אסור, הרי הוא מכשילו באיסור".
- הגריש"א** זצ"ל (שבות יצחק חי"ג עמ' קצ"ה אות ג') – "לומר לחבירו שמוכן לפתוח בקבוק כזה שיפתח, הוא איסור גמור".
- א. **הגריש"א** זצ"ל אסר מצד הסוגיא של לפנ"ע, לשיטתו. ולא מצד הסוגיא של אמירה לישראל. אמנם עי' **הגריש"א** זצ"ל גבי עירוב (לעיל). צ"ע.
2. **אור יצחק** (ח"א או"ח ריש סי' קצ"א) – "שאלת: אדם שחושב שיש חומרא שלא לפתוח בקבוק בשבת ומבקש לפתוח לו, האם מותר לעזור לו. תשובה: לו אסור לבקש, וכיון שכן אין לעשות את המעשה. ואם אתה פותח לצורך עצמך והוא נהנה מזה, אין בזה שום חשש".
3. **הגר"י בעלסקי** זצ"ל (שלחן הלוי פרק ח' אות ט') – "הנוהג שלא לפתוח בקבוקים בשבת, אסור לו גם לבקש ממי שנוהג לפתוח בקבוקים בשבת, לפתוח עבורו בקבוק. ואף אם נוהג כן רק **מצד חומרא** וחששא לדעות המחמירות, אך לא קיבל כן מרב מובהק שלא לפתוח, מ"מ יותר טוב שלא לסמוך על חבירו שיפתח בעדו".
4. **ל"ט מלאכות** (ריביאט, עמ' צ"ג, עמ' תת"מ, עמ' תתשמ"ז) –
- one may not ask a fellow Jew to open a can or bottle for him on Shabbos if he (the one requesting) holds that one is forbidden to do so.

5. **הגר"י רובין** שליט"א (שמעתי ממנו בשבת תשובה תשס"ח).
6. עי' **הגר"י ברקוביץ** שליט"א (זרע שמואל הע' רל"ה) – "וכל זה דווקא אם המשלח סבר שאסור מדינא. אבל אם סבר שבאמת מותר, רק שמחמיר לא לעשות, בזה אין איסור אמירה לעכו"ם וכמש"כ במ"ב ס' שז סק"ח. אבל אין לבקש ממי שמקיל מטעם שהוא מקיל בכל ענייני הלכה, אלא ממי שמקיל בזה בדיעה".

ב. מיקל.

1. **הגר"ד פיינשטיין** שליט"א (קוני' יד דוד ל"ט מלאכות אות י"ז) –
- Answer: Yes". מותר ע"פ הוראת חכם if for the other person it is מלאכה.

ג. מראי מקומות.

1. מהר"ם שיק (או"ח סי' קל"ד ד"ה ומכל) – "מי שאינו נזהר לשתות בלא סינון רשאי לסנן כשם שרשאי לסנן לעצמו בכה"ג דהרי חז"ל לי' בלא סינון ולא גרע מהאי דסי' שי"ט סעי' י' ואפילו אם מצוה לי מי שנזהר לסנן אין אני יודע בו איסור לא משום אמירה דהוי שבות דהרי קי"ל בסי' רס"א סעי' א' ובמג"א שם סק"ז דרשאי לומר בכה"ג היכא דמותר לאחרינא כעין האי דאינהי מיכל אכלו ...".

ד. הטעם להקל.

2. יש לדון מצד ב' סוגיות.

(א) האם יש איסור אמירה לישראל: כמו סוף סי' רס"ג [ורמ"א סי' תרכ"ד].
(ב) האם יש איסור לפני עור: שהמחזיק איזה דבר לאיסור, אי שרי להושיטו להמתיר.

ה. מצד אמירה לישראל: יש כמה צדדים להקל.

1. אם הוא רק מחמיר מצד שהוא ספק דאורייתא לחומרא. א"כ אפשר לענין אמירה לישראל, יש להקל (וכן הסכים הגר"י רובין שליט"א). דומה, שמי מקבל ר"ת רק לדאורייתא, ולא לדרבנן.

2. א"נ: כיון אמירה לנכרי מותר, ה"ה אמירה לישראל.

(א) יש תפארת ישראל (כלכלת שבת, אמירה לעכו"ם אות ז' ס"ק ה') וז"ל "כל דבר שמחלוקת בין הפוסקים די"א דאפלו שבות אינו, מותר לומר לעובד מכבים לעשותו. ולכן מותר לומר לעובד כוכבים להסיר החשוקים מחבית של מרקחת (שי"ד רמג"א סקי"ד). וכ"כ מותר לומר לו לכבד הבית במכבדת (של"ז ב)".

(1) עי' סי' ש"ז סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

(ב) ועוד, י"א שאמירה לנכרי לפתוח בקבוק, מותר משום שהוא רק פס"ר, שאין איסור גבי אמירה לעכו"ם. [ודלא כמי מנוחות (או"ח סי' כ"ב) "אם פותח את הבקבוקים סמוך לסעודה, ואין לו ענין בפקקים, דהוי פס"ר דלא ניהא ליה, שרי ע"י עכו"ם. אבל אם פותחם הגוי בתחילת השבת לכל השבת, א"כ עדיין הוא מעונין בפקקים, הוי פס"ר דניהא ליה, ואסור לומר לעכו"ם"]. וכיון אמירה לנכרי מותר, ה"ה אמירה לישראל. ע"ע ארחות שבת (פרק כ"ג סעי' ס"ז).

(1) עי' ערך דבר שאינו מתכוין [פס"ר לגבי אמירה לנכרי: סוף הקובץ], לשיטות ומראי מקומות.

ג) א"נ, י"א שאמירה לנכרי לפתוח בקבוק כיון ששייך לפתוח בדרך היתר - עי' סי' שי"ד סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.
(1) כדא' באמירה לעכו"ם (ארטסקרול, פרק י"א הע' ל') בשם עמק התשובה - "האריכו האחרונים בנידון פתיחת כלים קופסאות ושקיות בשבת, ורובם ככולם הכריעו דלכתחילה יש לפותחם לפני השבת אבל בדיעבד אם שכחו לפותחם, הציעו כמה עצות לסדר פתיחתן באופן היתר ... וכיון שכן, שפיר יכולים להתיר כאן ע"י עכו"ם עפ"י הכלל שכתבנו בפרק ט' שכל מלאכה ששייכת באופן היתר לא אסרו בה משום אמירה לעכו"ם ומשום נהנה והסכים לי בזה הגאון ר' יחזקאל ראט שליט"א".

(2) וכן עי' מלכים אמניך (פרק י' סוף סעי' א'), "מותר לומר לנכרי שיפתח קופסא סגורה בשבת. ואעפ"י שיפתח כדרכו בחול, בכל זאת, מותר, מאחר ובידו לפתחו בדרך קלקול. שהרי היהודי לא יקפיד על כך".

א. וע"ע אמירה לנכרי (פרק י' סעי' ח'), והגר"ד פיינשטיין שליט"א (קונ' יד דודי, שבת אמירה לעכו"ם אות י"ג, שאסור ע"י עכו"ם).

ב. ועי' ששכ"ה (פרק ל"א דפו"ח סעי' ג') שמותר לרמוז לנכרי שאינו יכול לפתוח הבקבוק.

ד) ועוד, מי שסבר שמותר מדינו ורק נוהג להחמיר מצד חומרא בעלמא, יש מ"ב (סי' ש"ז ס"ק ח') וז"ל "וה"ה כל דבר שאסור לישראל לעשות מצד הדין אסור לומר לא"י לעשותו אבל בדבר שאינו אלא מנהג וחומרא בעלמא שרי לומר לא"י לעשותו".

(1) עי' סי' ש"ז סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ו. מצד איסור לפני עור.

1. נראה שהוא מחלוקת השקל [המקילים: מביט, כת"ס, אג"מ, אמת ליעקב, ועוד. והמחמירים: משאת משה, שער המלך, יהודה יעלה, הגריש"א זצ"ל, מחזה אליהו, ועוד. עי' ערך לפני עור, לשיטות ומראי מקומות].

2. וא"כ, אם הוא מחמיר רק מצד חשש דאורייתא, א"כ יש ספק ספיקא להקל. הספק, אולי יש להתיר לפתוח בקבוקים [כדעת כמה פוסקים: אבן ישראל, דבר יהושע, ציץ אליעזר, להורות נתן, קנין תורה בהלכה, אור לציון, יביע אומר, ועוד]. ואולי אין איסור לפני עור. [וכמו הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' מ"ד) כתב שאין איסור לפני עור גם להשער המלך אצל איסורי דרבנן. וז"ל "בנד"ד שהוא רק מדרבנן אפשר שגם השע"מ שכ' בהל' אישות להחמיר הוא רק לענין עישון ביו"ט דלדעת האוסרים מפני שאינו שוה לכל נפש הרי זה אסור מן התורה, אבל בדרבנן אפשר דגם הוא ז"ל מודה דשרי, וחושבני שהבא לשאול משני חכמים ואחד אוסר ואחד מתיר, כיון דכללא הוא דבשל סופרים הלך אחר המיקל ... מסתבר שאף אם האוסר עומד וצווה ככרוכיא על המתיר שהוא טועה, מ"מ אם גם המתיר הוא חכם שהגיע להוראה, נראה שאם לאחר גמר הויכוח בין האוסר והמתיר, יחזור שוב השואל וישאל אותם איך עלי להתנהג, מסתבר שגם האוסר צריך לומר לו האי כללא שבדרבנן הלך אחר המיקל"].

3. וכן שו"מ מחזה אליהו (פיה פתחה בחכמה ח"א פרק ז' סעי' ז', הע' ט"ז) – "גם אם יש מי שנוהג להקל לפתוח בקבוקים, עפ"י הוראה של פוסקים אחרים, מ"מ אסור ליתן לו בקבוק כדי שהוא יפתח עבורו, דכיון שאנן נקטינן שהוא אסור מעיקר הדין, ממילא יש בזה משום 'לפני עור'. [אמנם מי שסובר דמעיקר הדין הרי היא מותרת ומחמיר ע"ע רק כדי לחוש לכל השיטות בכה"ג אין בו משום לפני עור ומותר לו למסור את הבקבוק למי שנוהג קולא בזה כדי שיפתח עבורו (עי' שו"ת כת"ס או"ח סי' ס"ו בסופו, שבזה אף השע"מ מודה דמותר), וכן מי שלא בירר בעצמו את ההלכה אלא נוהג להחמיר בדבר רק משום שכן הורה לו רבו,

בכה"ג נמי אין בו משום לפני עור, וכן מי שמסתפק בהלכה ומחמיר ע"ע מחמת ספיקא, הוא נמי יכול להקל בזה (משום דנראה דבאלו היה השעה"מ מודה להקל, ועכ"פ להלכה בודאי יש לסמוך בכה"ג על המקילים, וע"ע אגרו"מ ח"א סי' קפ"ו).¹

4. אמנם, להקל צריך ב' תנאים. (א) שמי שלא פותח הבקבוקים, אינו סובר שאסור מדינו [שאין ס"ס]. (ב) ומי שפותח הבקבוקים, הוא פותח מצד שהוא לומד הסוגיא, וסובר שמותר לפתוח מדינו. או שרב שלו פוסק בשבילו, שמותר לפתוח. אבל אם הוא "מקלי הדעת" שמקיל מטעם שהוא מקיל בכל ענייני הלכה. לכאורה אסור לו לפתוח הבקבוקים, שמצד כללי הפסק אין רשות להקל [ספק דאורייתא לחומרא (חוץ, שרוב מחמירים)]. וממילא, לבקש בשבילו, הוא עובר האיסור לפני עור.

ז. שנפתח באיסור: האם הנאה מותר.

1. עי' סי' שי"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

דיני הפתילה והשמן

סימן רס"ד

- [א] בזמנינו: שיש אור חשמל, למה מברכין. [ג] בזה"ז שיש חשמל, מתי ידליק החשמל. [ה] נרות שעוה בזמן הזה - סעיף ו'.
[ב] האם יוכל להדליק בברכה על חשמל. [ד] שמנים - סעיף ג'. [ו] להדליק הפתילה ולכבותה - סעיף ט'.

[א] בזמנינו: שיש אור חשמל, למה מברכין.

א. יש תוספת אורה: בפועל.

1. חוט שני (שבת ח"ד סוף ע"מ ס"ה) – "והנה למאי דפסק הרמ"א שמברכים גם על תוספת אורה, נראה דהמדליק נרות שבת במקום שיש כבר קצת אור, כגון ממצבר או מחשמל, שפיר יכול לברך על הדלקת הנרות אף שכבר יש אור באותו המקום, כיון שיש תועלת והשפעה מהנרות, ואין תועלת בעצות שהחשמל ידלק ע"י שעון אחר שתדליק הנרות, שלפי הצד שאין תועלת באור הנרות, כיון שיודעת כשמברכת על הנרות שאח"כ ידלק החשמל ולא יהיה תועלת באור הנרות, אם כן הרי היא מדליקה נרות כאילו במקום שיש אור מיד הנרות, שודאי אינה יכולה לברך עליהם, אלא האמת היא שאף שיש קצת אור החשמל יש תוספת אורה בנרות, ושפיר יכול לברך עליהם. ואם המקום מאיר באור חזק כמו פלורוסנט וכיוצא"ב, היו שדנו שבכה"ג אין הנרות מוסיפים אורה כלל, ואין לברך עליהם אף לדעת הרמ"א, אמנם האמת נראה שאינו כן, אלא כיון שהנרות מונחים על השלחן שפיר יש השפעה ותוספת מאורם, ושפיר אפשר לברך עליהם. והוא הדין אם הנרות מונחים בסמוך לשולחן, כגון על מדף סמוך לשולחן, באופן שיש השפעה ותוספת אורה מהנרות. ומן הראוי שהבעל כשמדליק את החשמל סמוך לשבת, שידליק ויכוין לשם מצות הדלקת נרות שבת. וכל זה במדליק הנרות על השלחן, אבל אם מדליקם במקום אחר, או באותו החדר אך הוא מרוחק מן השולחן באופן שאין השפעה ותוספת אורה מהנרות, וכל שכן במקומות ציבוריים שמדליקין הנרות בזוית אחרת, צ"ע אם אפשר לברך עליהם כשיש הרבה תאורה במקום. והעצה היא שקודם הדלקת הנרות יכבו את התאורה במקום הדלקת הנרות, על מנת שתדליק אחר כך את החשמל ותברך גם עליהם. וכאשר האשה ניגשת להדליק הנרות, תדליק היא את התאורה וההדלקה תהיה לכבוד שבת, ומיד תדליק את הנרות לכבוד שבת ותברך על שניהם, כיון שיש צד שיוצאים ידי חובה גם בהדלקת החשמל. ובכה"ג לא יהני שקודם תדליק את הנרות ואחר כך ידלק האור החזק, דאם נחשב שאין הנרות מוסיפים אורה הוי כמו שמכבה את הנרות. ובכה"ג שאין תוספת אורה ע"י הנרות, לא יהני אף אם הנרות ארוכים שידלקו גם אחר שתכבה התאורה, משום דבעינן שיוסיף אורה בשעת אכילה".
 2. מנחת אשר (ח"ג סי' י"ז, סי' י"ח, הסכמה לס' מילתא דשכיחא ח"א ע"מ ט"ז) – "במה שכתב בסי' ב' בענין הדלקת נר שבת בזמן הזה דלכתחילה יש לכבות את אור החשמל בשעת הדלקה יש במסקנא זו הוצאת לעז על אלפים ורבבות וביניהם גדולי עולם שלא העלו זאת על דעתם. ולענ"ד ברור שסמכו על דברי מהרי"ל בשם מהר"ם שכתב 'אינו דומה אור של ק' נרות לאור ק"א', וכן כתב האליה רבה. ופשוט דלשיטתם אפשר לברך על תוספות אורה כל שהוא, וגדול המנהג".
- (א) מראי מקומות – אג"מ (או"ח ח"ה סי' כ' אות ל'), "דיש לעיין בזה"ז שאור הנרות ממש, לעניין הנאה מריבוי האורה דבא מהנרות, אין בזה כלום, אחרי שאיכא אור החשמל (העלעקטרע)...". באר משה (ח"א סי' י"ד אות ג'), "וזה ידוע לכל מי שיש לו מוח בקדקדו דלגבי אור החשמל השורר ומאיר ובא באולם הגדול העולה לאור כמה אלפים נרות, אור הנרות המדליקין שם לא ניתוסף אור כלל..." ועוד.

ב. שמא יתקלקל מערכת החשמל.

1. אג"מ (או"ח ח"ה סי' כ' אות ל') – "דיש לעיין בזה"ז שאור הנרות ממש, לעניין הנאה מריבוי האורה דבא מהנרות, אין בזה כלום, אחרי שאיכא אור החשמל (העלעקטרע). שיש לידון בין בעצם חיוב הדלקת נרות, וכ"ש לעניין יום טוב. אך שלעניין עצם הדלקת הנרות אולי שייך לחייב בשביל מה שאירע שנתקלקלה מכונה הגדולה שנעשה שם עניין אור החשמל. ואף שאינו מצוי כלל, כיוון שעכ"פ איכא מציאות זה, יש לחייב שידליקו נרות. ואף אם מתחילה לא היו מחייבין להדליק בשביל דבר שלא מצוי כזה, אבל כיוון שכבר חייבו חכמים, מחמת שלא היה אור החשמל לתשמיש האורה, אין לפטור אף כשכבר משתמשין כל התשמישין לאור החשמל, כיוון שעדיין איכא חשש קטן".
- (א) קשה: יו"ט שחל ערב שבת – אג"מ (או"ח ח"ה סי' כ' אות ל'), לשונו מובא לקמן).

ג. משום כבוד שבת.

1. אג"מ (או"ח ח"ה סי' כ' אות ל') – "אבל לעניין מה שגם בזמננו שדולקים בבית נרות החשמל, מדליקות נרות ביום טוב שחל בערב שבת ומברכות, לכאורה תמוה. דבשביל להוסיף אורה אינו כלום, ובשביל מה שאירע שמתקלקל, לא שייך להתיר לעשות מלאכה ביום טוב בשביל דבר שלא מצוי כזה. ומוכרחין לומר דבשביל כבוד השבת נמי הוא צורך גדול דהאדם לעשות, כמו האכילה. שמדאורייתא היה מותר, מטעם דצורכי שבת נעשין ביום טוב, ומדברבנן נמי מותר ע"י עירוב תבשילין, כדאיתא בפסחים דף מ"ו ע"ב לר"ח".
- אג"מ (דברות משה פרק ב' סוף הע' מ"ג) – "ולמנהגנו שכל הנשים מדליקות ודאי הוא רק בשביל כבוד שבת, דהא מדליקין גם כשיש אורה גדולה בלא הנר שלהן שלכן ודאי הוא חיוב הגוף כסברת ר"ת".
- אג"מ (ודברת במ' ח"א סוף סי' ס"ח) – "שמע מאביו זצ"ל כמה פעמים שהעיקר בזה שמדליקין בזמן בזמנינו משום כבוד שבת ויו"ט ואין מקום להסתפק בזה".
- אג"מ (קול התורה גליון נ"ד ע"מ י"ז אות ב') – "שהרי עיקר התקנה היתה שצריך להדליק שלא יכשל בעצים ואבנים ואח"כ הוסיפו מטעם כבוד שבת. וא"כ אין חיוב כ"כ לבחור ישיבה כיון שהבית מלא אור בלאו הכי ובזה לא שייך להדליק מצד עיקר

התקנה, ולכן אין מדקדקים בזה כ"כ. ובכלל יש לתמוה על נשי דידן שמדליקין אע"פ שהבית מלא אור, אבל מ"מ מטעם כבוד שבת עושין".

אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רס"ג אות א') – "אין לנערה רווקה להדליק נר שבת בברכה, דעיקר המנהג נתקן עבור נשואות, ועוד מאחר ויש לנו חשמל בזה"ז יש חשש ברכה לבטלה לגבם. אולם לגבי הנשואות אין חשש ברכה לבטלה כי התקנה בעבורם נתקנה, וגם שיש בזה משום כבוד שבת".

עי' אג"מ (מסורת משה ח"ב או"ח אות פ"ט, ריש עמ' נ"ב) – "דהנה היום אין עניין של להרבות נר, שאע"ג שמוזכר שאם מוסיפים אור, אפשר להדליק, מ"מ במקום שיש אור (נר) חשמלי, אין תועלת בנר של שעוה. ושרק יש להגיד שיש מנהג להדליק, **ולאנשים**, הלא אין מנהג קבוע, דזה בלתי שכיח, דאין מנהג של כבוד שבת, וא"כ אין ענין גדול להדליק, דגם בשעוה א"א לברך, ולפיכך לא הקפדתי כ"כ שידליקו. שזהו הטעם למה שהתנגתי לגבי הנרות לבנות של ליובאוויטש".

2. **דברי יציב** (או"ח סי' ק"כ, פני משה סי' רס"ג ס"ק כ"א אות ב' [ריש עמ' קס"ד], סוף ח"א סי' י"ז) – "והשיב לי שאין זה בגדר שרגא בטיהרא, דבודאי מיתוסף יותר אורה על השולחן בריבוי נרות, וגם באור העלעקטרי גופא יש כמה דרגות, וכמו כן שייך בזה גדר כבוד שבת, דכל שמדליקין יותר נרות בשביל השבת הוי יותר כבוד, וכיון שמנהגינו כמ"ש הרמ"א לברך על תוספת אורה שפיר מברכין גם האידנא".

3. **הגר"ד פיינשטיין** (ודברת במ"ח סי' ס"ח ד"ה ושמעתי) – "דלמעשה הוי הדלקה לכבוד שבת".

4. מראי מקומות – **שבות יצחק** (ח"ח עמ' מ"ג).

ד. חשיב כהנאה ושמחה.

1. **הגרשז"א זצ"ל** (ששכ"ה פרק מ"ג הע' קע"א, מילואים, שולחן שלמה סי' רס"ג ס"ק י"ג) – "דצ"ע בנרות של שמן אשר בזמנינו לא נהוג כלל להדליקם לכבוד או להרבות באור על ידם וליהנות מריבוי האור, ואין משתמש בנר של שמן רק ביום השנה (יארצייט) או בבית האבל, וא"כ כשיש כבר אור חזק ובהיר, הרי ליכא כלל שום שמחה יתירה מזה, וא"כ איך אפשר לברך על זה, ואולי בגלל שחז"ל קבעו את השמן להידור במצוה, וגם ידוע וניכר שזה לכבוד שבת, ה"ז **חשיב כהנאה וגם שמחה**".

ה. נעשה כמנהג.

1. **אג"מ** (מסורת משה ח"ג או"ח אות קל"ג) – "שאלתי את רבינו, כמו ששאלתי אותו כמה פעמים, דא"כ שכל ההדלקה בזמננו היא רק מנהג, איך מברכים על מנהג, הרי אפילו בהלל של ר"ח שנזכר בגמ', מ"מ יש ראשונים שסוברים דכיון דהוי רק מנהג אין לברך עליו, כל שכן מנהג זה שהוא מנהג מאוחר. והשיב רבינו שזה מנהג שכלל ישראל קיבל על עצמו כחוב וכחיוב שיש לברך עליו, מה שאין כן בהלל דר"ח שכנראה סוברים אותם הראשונים דרק הוה מנהג ולא חיוב אמיתי. ורבינו אמר שבאמת יש ראייה שיש רשות אפילו לקהילה נפרדת לתקן מנהג עם ברכה, מהגמ' בפסחים (קו.) 'רב אשי איקלע למחזא וכו'', ומפרש הרשב"ם (בד"ה ואגיד ביה) 'שאם לא כן היה אומר קידוש גדול של לילה כמנהגם', ואע"ג ששאר המפרשים שם, כרש"י ועוד לא פירשו כן בפירוש, מ"מ כך נראה מאוד מהסוגיא, רואים שאף שזה לא היה הדין, מ"מ אם זה היה מנהגם, היה מברך כמנהגם".

2. **הגרשז"א זצ"ל** (ששכ"ה פרק מ"ג הע' קע"א, מילואים, שולחן שלמה סי' רס"ג ס"ק י"ג, הע' שם, סי' תקכ"ח ס"ק ב', הע' שם) – "וגם נראה דכיון שכל הנשים הנשואות מקפידות מאוד על מצוה זו, לכן אפשר שגם **נעשה כמנהג** חשוב להוסיף נרות כאלה לשם מצוה ולברך על זה, כמו שמברכים על הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, גם לדעת הב"י שאין מברכים על הלל בר"ח (עיין סי' תרעא סע' ז ובשע"ת ס"ק י'), והיינו משום שהברכה היא בימים כאלה שכולם מברכים בבית בנוסח זה, והכי נמי במנהג חשוב זה, אף שמעיקר הדין הוא נקבע להנאת אורה, גם קבלו על עצמן הדלקת נרות לכבוד שבת בכל אופן שהוא. ולכן גם זוגות הבאים לשבת לבית ההורים מדליקים ומברכים, אע"פ שהם אוכלים על שלחן אחד, ולא חוששים לברכה לבטלה אע"פ שמעיקר הדין הן פטורות מהדלקת נרות. גם מיושב בכך ביו"ט שחל בער"ש או במוצאי ש"ק, והחשמל כבר נדלק ע"י השעון, איך אפשר לברך על ההדלקה בשמן שלא יוסיף כלום, ולדברינו ניחא, ועדיין צ"ע".

א) מעוררים, שלפ"ז לא מקיים תקנת חז"ל של חיוב הגוף להדלקת נרות. רק מברכים משום מנהג. אבל חיוב הגוף, כמו ר"ת שיכבנו ויחזור וידליקנו לצורך שבת, אינו מקיים. צ"ע.

3. מראי מקומות.

א) **אשל אברהם** (בוטשאטש, סי' רס"ג על סעי' ח') – "אודות הברכות דכמה נשים על שולחן אחד. ב' נרות לזו בסמוך לב' נרות לזו, שכתב באו"ח רס"ג בהגה שהמנהג לברך, נראה שגם הב"י ז"ל יודה שכשכבר נהגו כן אין עוד חשש פתחון פה על זה. וכמ"ש במקור"ב שעל ברכה שהונהגה אין עליה שום חשש ברכה לבטלה בשום צד. ושייך בזה אשר קדשנו במצוותיו וצונו. כיון שהוא מצוה דנשים מוחזקות מהאמהות ז"ל הק' והלאה. וכבר קבעו חובה על עצמם שלא תהיה שום אשה שנישאת פעם אחת לאיש בלי הדלקת ב' נרות, פשיטא ששייך בזה וצונו לכולי עלמא, וגם במנורה אחת אין קפידא".

ב) **כה"ח** (סי' רס"ג ס"ק נ"ו) – "וכן יש נוהגין בספרד לברך כל אחד על מנורה שלו, ואע"פ שאוכלין במקום אחד. וכ"כ היפה ללב אות יו"ד. וכבר כתבנו בכ"מ דבמקום מנהג לא אמרינן ספק ברכות להקל".

ו. **להמחבר דסבר דא"א לברך על תוס' אור, אם הנר שהוא כבר שם אינו לכבוד שבת שפיר אפשר לברך, דהוא שם לצורך שבת.**

1. **באר משה** (ח"א סי' י"ד אות ג').

2. **הגריש"א זצ"ל** (שבות יצחק ח"ח עמ' מ' ד"ה ויש, עי' דרור יקרא עמ' של"ז אות ז', אמנם עי' הל' שבת בשבת פרק ד' סוף הע' נ"ג) – "ויש לומר דאם עדיין לא הודלק נר לכבוד במקום סעודה יש מצות הדלקה בברכה לכו"ע גם כשיש אור אחר, ורק כשכבר הודלק נר לכבוד שבת איכא פלוגתא אם השני מברך על ריבוי אורה".

3. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ס') – "הא דסבירא ליה להמחבר שאין יכול לברך אהדלקת נר לתוספת אורה, היינו דוקא כשהאור שבמקום ההוא הוא מן נר של שבת, דבכה"ג כיון שכבר הודלק נר שבת במקום ההוא, שוב לא רמיא עלי' להדליק במקום ההוא. אבל כשלא הודלק נר שבת במקום ההוא, אפי' אם יש שם אור דלוק, יכול להדליק שם ולברך, דרמיא עליה חיובא להדליק נר שבת במקום הסעודה. ולכן אף להמחבר שפיר דמי להדליק ולברך אהדלקת נר שבת בחדר שאור החשמל דלוק בו".
4. מראי מקומות – מעדני אשר (סי' ל"ה אות ד').

ז. יש בו חיוב עפ"י סוד ויכול לברך על זה – לקראת שבת (סי' י' סוף הע' פ').

1. בן איש חי (שנה ב' פר' נח אות ד'), הו"ד בכה"ח (אות ט"ז) – "אע"פ שאוכל ומקדש על הגג שאור הלבנה זורח על שלחנו מבערב עכ"ז מדליקין נר שבת בברכה יען דנר שבת מלבד טעם הפשטי של שלום בית יש בו חיוב ע"פ הסוד כן העליתי בסה"ק מקבציאל, וע' א"א סי' רס"ג ס"ק כ"א יע"ש".

ח. גר"א (סי' רס"ג ס"ק י"ז) – "ב' או כו'. שכ"א מצווה".

1. דמשק אליעזר (על הגר"א שם ס"ק י"ז) – "שכל אחד מצווה והוי כמו נר חנוכה דאם כמה בעלי בתים דרים בחדר א' מצווה על כל אחד להדליק נר בפ"ע, וזה דלא כטעם הב"י".
2. מראי מקומות – ברכת אליהו (הע' ו', "הד"א ... ולי נראה דאין דברי רבנו דלא כב"י ... וצ"ב").

ט. מראי מקומות – אור לצינון (ח"ב פרק י"ח הע' י"ג), שבט הלוי (מבית לוי ח"א עמ' ל"ח סוף הע' א', לשונו מובא לקמן), מנחת אשר (סי' כ"א), שבות יצחק (ח"ח עמ' נ"ה ד"ה מיהו), נשמת שבת (סי' רס"ג אות שמ"ה), הל' שבת בשבת (פרק ד' הע' נ"ג), מילתא דשכיחא (ח"א סי' ב'), הר"מ מרק (בית אהרן וישראל גילון ע"ה עמ' קס"ב).

1. קהלות יעקב (גנזי שערי ציון עמ' כ"ו אות כ"א) – "איך אנו מדליקים מנורות בחדר שהאשה מדלקת נרות שבת, לפני שהאשה מדלקת נרותיה, הרי אין נרותיה אלא תוספת אורה, ויש בזה שאלה אם יכולה לברך. תשובת מרן הגרי"י קנייבסקי [שליט"א] זצוק"ל: היות ובין כך אנו מברכים אחרי ההדלקה, ממילא ברכת האשה חלה על כל המנורות שהדליקו לפני זה, גם על מה שהדליק האיש בחדרים אחרים, זמן רב לפני הדלקת האשה. והוסיף בענותנותו: את השו"ע איני יודע בזה, אך כך כולם נוהגים, ובודאי אי אפשר להדליק הכל ברגע אחרון".

2. יוחי יעקב (עמ' י') – "ואני מסופק איך מברכין על הדלקת נר שב"ק במקום עלעקטע"ר, כי על פי רוב שרגא בטיהרא מאי מהני, וקשה לומר בזה תוספות אורה. ומכה זה אני נוהג, וכן אני מורה לרבים, שכאשר מדליקין נרות שבת קודש אם ידליק גם העלעקטע"ר ממילא הברכה שייך אח"כ על הכל ביחד, ואני נוהג להגיד לאברכים שידליקו בחדר אחד במקום לינה נרות ארוכים וזה יועיל שלא יכשל בעץ ואבן כמובן בלי להדליק שם עלעקטע"ר, ובזה מבואר בשו"ע ס"ו דשייך לברך ע"ז. ואם הולכין לאכול אצל ההורים וכדר וקשה להדליק במקום דירתם כעצה הנ"ל, ותדליק על שולחן אחד עם ההורים, יותר טוב שמי שמדליק בראשונה לא תדליק את העלעקטע"ר, רק מי שמדליק בשניה תדליקה והברכה יכלול גם העלעקטע"ר".

3. הגר"ח שליט"א (הל' שבת בשבת פרק ד' סוף הע' כ"ט, סוף הע' נ"ג) – "המנהג לברך אף במקום שיש נורות חשמל".
- הגר"ח ק"ש שליט"א (אילבא דהלכתא מ"ז עמ' מ"א טור ב') – "שאלה: נסתפקו אם יש אור חזק 'מהחשמל', האם אפשר להדליק נרות בברכה או לא [שיש שחדשו שצריך קודם לכבות את החשמל לפני הדלקת נרות, וצ"ע]. תשובה: כן, בסדר גמור. (שערי דן, כת"י)".

4. אור יצחק (ח"א או"ח סי' ע"ט ד"ה והנראה [לשונו מובא לעיל], סי' פ', ח"ב או"ח סי' ק"ו, סי' ק"ח) – "הוא דבר שצריך עיון, ולכן ודאי שכשמדליקים נרות שבת ומברכים צריך לכוון אף על החשמל".

ב] האם יוכל להדליק בברכה על חשמל.

א. יכול לברך.

1. בית יצחק (יו"ד ח"א סי' ק"כ אות ה', ח"ב סי' ל"א אות ח') – "ובדבר אם יכול לברך על גאס ליכט או עלעקטערישעס ליכט להדליק נר של שבת, נלפענ"ד דיכול לברך ויוצא ידי חובת המצוה. ולדעתי יכול לומר להדליק נר, דכל מאור הדבוק בשמן או בפתילה מיקרי נר, וכאן גם כן המאור דבוק בהכלי ... ואין לומר דהוא דבר שאין בו ממש, כעין שכ' הברכי יוסף סי' רט"ז בשם תלמיד הרשב"א, במשמש באתרוג ונשאר הריח בבגד או ביד, אין מברך על אותו הריח שאין בו עיקר, דכאן העלעקטערישעס וכ"ש הגאז יש לו עיקר".

2. מהרש"ם (ח"ח סי' ל"ז) – "בית יצחק".

3. אחיזר (ח"ד סי' ו') – "בית יצחק ... דמותר לברך על הדלקת נר לשבת על העלעקטערי".

4. מחזה אברהם (ח"א או"ח ריש סי' מ"א) – "בית יצחק".

5. דברי ישראל (או"ח סי' ע"ב, סי' ע"ג) – "בית יצחק".

6. הר צבי (או"ח ח"א סי' קמ"ג, ח"ב סי' קי"ד אות ב') – "במצות הדלקת הנר במאור החשמל, אף שלכל דבר נדון כגרם מדליק, מ"מ מקיים בזה מצותו דלגבי מצוה היינו עשיה דידה".

7. אורחות חיים (סי' רס"ד ס"ק ג') – "ועי' בשו"ת בית יצחק ...".

8. מלמד להועיל (או"ח סי' מ"ז) – "לענין עלעקטעריש ליכט ע' ארחות חיים סי' רס"ד סעיף ג'. והגאון שו"ת בית יצחק י"ד סי' ק"כ אות ד' ה' מתיר להדליק לנר שבת ולברך עליו".

9. מנחת שבת (מנחה חדשה סי' ע"ה ס"ק ג') – "בית יצחק".

10. הגר"מ סולוביצקי (נפש הרב סוף עמ' קנ"ה) – "שיכולה לברך על הדלקת נר החשמלי".

11. הגרי"א הענקין זצ"ל (עדות לישראל אות כ', עמ' קכ"ב) – "להדליק נר שבת של עלעקטרי מותר ומברך ע"ז כבשאר נרות, ולכתחילה ראוי לתקן נרות מיוחדין לשבת".
12. הגר"ש שוואב זצ"ל (דברי חכמים אות רט"ז) – "שאפשר להדליק נרות חשמל בברכה, וכן נוהגים מי שנמצאת בבית חולים וכדומה".
13. אז נדברו (ח"ג סי' א', סי' ג' ד"ה מה, ח"ה סי' ה' אות ב' ד"ה לכן, ח"ח סי' ב') – "מותר להדליק ולברך על הדלקת נר של שבת".
14. משנה הלכות (ח"ה סי' מ"א ד"ה ומיהו, אליבא דהלכתא מ"ח עמ' כ"א טור ג') – "דבשעת הדחק כשאין יכולים להדליק נרות שבת מנרות של שמן ופתילה, אפשר לצאת ידי חובה בהדלקת נרות של חשמל אף נורת פלורוסנט, ולברך על זה".
15. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח סוף עמ' ל"ב, סוף עמ' ל"ד, הל' שבת בשבת פרק ד' הע' כ"ח, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ל"ג, אות נ"ו, דרור יקרא עמ' של"ז אות ח') – "דהעיקר שיוצא בו, כלשון הרמב"ם פ"ב והטשו"ע סי' רס"ד, דחייב להיות בביתו נר דלוק בשבת, והיינו שהעיקר שיהיה נר שיאיר בחושך ונהנין לאורו, ולא תלוי בשום מעשה ההדלקה כמו בחנוכה, וא"כ לא איכפת לן כלל בשמן ופתילה, אלא כל שיש כאן אש המאירה הוא בכלל נר דלוק שנהנין לאורו. ואמנם מה שיש לדון בנורת פלורוסנט ... שאף בזה יוצאין ידי חובת נר שבת, דעל כל פנים תכלית האור יש כאן".
16. עי' יביע אומר (ח"ב או"ח סי' י"ז, ח"ג או"ח סי' ל"ה אות ה', ח"ד או"ח סי' מ' אות ה', ח"ט או"ח סי' ק"ח אות קכ"ד) – "המורם מכל האמור שאין לנו טעם מספיק לומר שאין יוצאים י"ח בהדלקת נר החשמל לכבוד שבת. ומ"מ טוב ונכון לחוש לד' המחמירים בזה היכא דאפשר, ולהדליק גם נר שמן ולברך עליו. ובזה יהיה היכר שהודלקו לכבוד שבת. ובאה"ק אשר עבודת החשמל נעשית בעוה"ר ע"י ישראל. שאין לברך על זה להדליק נר של שבת. ומה גם שדעת כמה מגדולי הדור לאסור להשתמש [באור החשמל כליל שבת מטעם זה, אלא שמנהיגו להקל בצירוף מנורת נפט וכיו"ב. ואכמ"ל. ע"כ בודאי שאין לברך על זה]".
- עי' חזון עובדיה (שבת ח"א עמ' רי"א, יחזה דעת ח"ה סי' כ"ז, הליכות עולם ח"ג עמ' מ"ו, מאור ישראל ח"ג עמ' ק"ט) – "כל שאפשר להשיג נרות שמן או שעוה, בודאי שעדיף לצאת בהם ידי חובת הדלקת הנרות של שבת ויו"ט, כיון שיש בהם היכר מיוחד שנעשו לכבוד שבת ויו"ט, ונכון לכיון בברכה שקודם ההדלקה, לפטור בברכתו גם את הדלקת החשמל שידליק לאחר מכן. ומכל מקום במקום שאין אפשרות בשום פנים להשיג נרות שמן או שעוה, אפשר לברך ולהדליק על נרות חשמל, ויוצאים בהם ידי חובת ההדלקה".
17. רבבות אפרים (ח"ו סי' קכ"ח, ח"ח סי' קכ"ט, עי' ח"ג סי' ר"מ, ח"ד סי' ס"ו, ח"ט סי' תקכ"ד אות א') – "בדבר השאלה שנשאלתי ביום ו' מאחד שהוא ואשתו נמצאים במקום שאין נרות שבת, אם יכולה להדליק בנרות עלקטרי את הנרות שבת, והשכתי דעיקר הנרות הוא משום שלום בית, וראו על ידי האור העלקטרי שיש שלום בית. וזה רק אם אי אפשר להשיג נרות, אבל באפשר להשיג נרות או שמן אז לא תדליק בעלקטרי ... וראיתי בשו"ת זכרון יעקב סימן י"ד אות ב' שכתב שיעשו מהעלקטרי צורת נר, ולדעתי בבית אפשר אולי לתקן כך, אבל במלון ולפני שבת זה קשה, ואם כן התרתי דתדליק ב' מנורות של עלקטרי".
18. ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' ד') – "והמדליק נרות-שבת ויו"ט בנורות-חשמל - יש לו על מי לסמוך, וגם יברך על הדלקה זו, ובלבד שידליק לכבוד שבת".
19. תשובות והנהגות (ח"ב סי' קנ"ו) – "ובנידון שנשאלתי שחביב להו מצות נר שבת בברכה ואי אפשר להו באופן אחר, דעתי לסמוך על הפוסקים שיוצאין גם באלקטרי חובת נר שבת ומברכין עלה שלדעתם זהו כנר שבת ממש וכלענ"ד עיקר, ויש עמודי העולם לסמוך עליהם בשעת הדחק לברך על אלקטרי לנר שבת ובנידון דילן שלא יבטל המצוה יכול גם לברך שזהו העיקר להלכה".
20. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ו') – "מדינא יוצא ידי חובתו בהדלקת אור עלקטרי, ואפשר דאפי' באורות 'פלארעסענט' או L.E.D. יוצא, ולכן מי שאין לו נרות יכול להדליק מאור החשמל ולברך על הדלקתו".
21. הגר"א קופשיץ (אליבא דהלכתא מ"ח עמ' כ"א טור ג') – "דבשעת הדחק כשאין יכולים להדליק נרות שבת מנרות של שמן ופתילה, אפשר לצאת ידי חובה בהדלקת נרות של חשמל אף נורת פלורוסנט, ולברך על זה".
22. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ח עמ' כ"א טור ג') – "דבשעת הדחק כשאין יכולים להדליק נרות שבת מנרות של שמן ופתילה, אפשר לצאת ידי חובה בהדלקת נרות של חשמל אף נורת פלורוסנט, ולברך על זה".
23. אור יצחק (ח"א או"ח סי' פ"ד) – "ומברכים על אור החשמל".
24. חשמל לאור ההלכה (סי' ג' פרק ו') – "נראה דשפיר יש לברך נר שבת על אור החשמל, עיין שבת (כה) תוד"ה חובה, שאם היתה מודלקת אינו צריך לכבותה, ויש הרבה ראשונים שסוברים כן. ואפילו לר"ת שסובר דצריך לכבותה, היינו משום דצריך שיהיה ניכר שבשביל כבוד שבת הדליקו, כדאמר לי' ההוא סבא ובלבד שלא יקדים, והכא שמדליק בזמנו הרי ניכר הוא דבשביל כבוד שבת מדליק".
25. ילקוט יוסף (חנוכה סי' תרע"ח סעי' ו', קיצור שו"ע או"ח סי' תרע"ט סעי' ו') – "ורשאי אף לברך על הדלקת החשמל להדליק נר של שבת".
- עי' ילקוט יוסף (משנת יוסף ח"ג סי' ו', עמ' כ"ח) – "במקום שאפשר להשיג נרות שמן או שעוה, צריך לצאת בהם ידי חובת ההדלקה, ולא בנר חשמלי, ונכון לכיון בברכתו שלפני ההדלקה, לפטור גם את הדלקת החשמל שידליק לאחר מכן. ומכל מקום באופן שאין אפשרות להשיג נרות שמן או שעוה, וכדומה, אפשר לברך ולהדליק מנורות חשמל, ויוצאים בזה ידי חובת ההדלקה. ולכתחילה צריך שידליק נר חשמלי הניכר לכבוד לשבת, ולא יסמוך על המנורה קבועה בקיר".
26. הל' שבת בשבת (פרק ד' סעי' כ') – "נחלקו הפוסקים אם יוצאין בנרות חשמל לנרות שבת מאחר ואין להן פתילה ושמן, והעיקר שיוצאין בהן, אך למעשה המנהג שמברכין על נרות ממש בפתילות עם שמן או שעוה וכדו', ואין לזוז מהמנהג. ומ"מ מי שנמצא במקום שאין שם נרות אחרות מלבד אור החשמל, או במקומות שאין נותנין להדליק שם נרות כבתי מלון ובתי חולים וכדו', יכול להדליק ולברך עליו".

27. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Can LED lights be used for hadlokas ner Shabbos, with a bracha? A chaplain contacted our Bikur Cholim with a letter from a New York posek approving such, with a bracha, for hospital use. It is much needed, as they can be purchased affordably, included in Shabbos hospitality package, and disposed of afterwards. Can we say that LED fits into the 'ner' that chazal had in mind with the bracha of lehadlik ner? If not, I find the psak surprising as we don't enact new brachos.

R' Y. Berkovits wrote: Pashtus yes. The ikkur of ner Shabbos is providing light. There are machmirim, but I don't know if you have to be choshesh for them. This is definitely much better than lighting candles in the designated places that some hospitals and hotels have.

ב. מחמיר, אין לברך עליו [י"א שיוצא י"ח ורק שלא לברך אליו, וי"א שלא יוצא י"ח].

1. מהרש"ג (ח"ב סי' ק"ז) - "דרך שמנים ופתילות אמרו חכמז"ל להדליק ולא אבנים ולא עצים ... דמ"מ הרי גם גבי נר העלעטרי איכא שלום בית דאינו הולך בחושך ומ"מ גם בשבת נ"ל דאם אין לו נרות פשוטים הנהוגים רק נר העלעקטרי, ידליק אותו אבל בלא ברכה".

2. פקודת אלעזר (סי' כ"ב, סי' כ"ג) - "לענין נר של שבת עיין בתוס' שבת כ"ה ע"ב דבעינן שיהי' נר לסעודה, ועיין בשו"ע או"ח סי' רס"ג דבעינן נרות ארוכות וכו' ואי לא הוי ברכה לבטלה, א"כ מצד ב' פנים אינו ראוי לנר שבת, א' משום דאפשר שיסגרו הכלים ולא יבוא הרוח ולא יקיים המצוה, הב' משום חשש ברכת לבטלה, ואם נאמר לסמוך על הרוב שיבוא הרוח ולא יסגרו תכלים מ"מ בשעת המצות קודם שבת ליכא שיעור שידלק עד בא השבת, וא"כ לא קיים המצוה".

3. עי' דבר אליהו (סי' ס"ג) - "הדלקת נ"ח ... וגם אין שייך לשון הברכה להדליק על מה שמסובב ומניע הבית יד של המוכינה ...".

4. לבושי מרדכי (מהדו"ג או"ח סי' נ"ט, עי' ח"ד סי' י"ט אות ב') - "ראיתי פלפולך הנעים במו"מ של הלכה אם יוצאין ידי נר חנוכה ע"י אור של עלעקטער, והבאת משו"ת בית יצחק (יו"ד ח"א סי' ק"כ) מ"ש בזה, ולענ"ד דבר פשוט שאינו יוצא, דאם כי יוצא בכל השמנים, ורק שמן זית מצוה מן המובחר בין לנר שבת ובין לנר חנוכה, אך עכ"פ צריך להיות דומיא דשמן, דהיינו שיש בו שמנונית, דהשמנונית עצמו גורם שידלק, ואפילו נר שעוה וחלב ידוע דרך השמנונית גורם הדלק והאורה, אבל דבר שהוא דולק אפי' יפה אבל לא מכח שמנונית, וכי ס"ד מי שמדליק עצים דקים וקסמין שיוצא ידי נר שבת או חנוכה, וכמוה העלעקטער שאינו רק כח האש הנטמן בתוכה אבל אין בו שמנונית אם אין זכר לשמן כלל ולא שום רמז ... על כן אינו יוצא בו".

5. דבר הלכה (מלובלין, סי' ל"ו) - "כיון דקאמר בשבת ד' ל"ב בענין מצות הדלקת הנר בשבת דנשמה שנתתי בכם קרויה נר ממילא יש צורך בנר שיש בה פתילה הדולקת ע"י השמן דוגמת מ"ש כי נר מצוה ותורה אור".

6. צפנת פענח (הר צבי או"ח ח"ב סי' קי"ד ד"ה והרה"ג, מקראי קודש חנוכה סי' כ' ד"ה והרה"ג) - "והרה"ג רבי אברהם ישראל משה סלמון מחארקוב הגיד לי ששמע מאיש נאמן שהגאון רבי יוסף ראזין נשאל על מאור החשמל אם מברכין עליו על הדלקת נר של שבת ואי מברכין עליו בורא מאורי האש במוצאי ש"ק, והורה דשרי לברך עליו במוצאי ש"ק, דהא אש הוא, אבל לא בעש"ק דהברכה היא להדליק נר וזה לא חשיב מדליק".

7. משמיע שלום (סי' י"ב, נדפסה בשו"ת ירושת פליטה סי' ו') - "ולענ"ד דומה כהדליקו הנר ישראל וא"י, ואיך יברך עליו למצוה, אבל אה"נ כיון שסוכ"ס הוא דולק ומאיר שם וא"א לומר שאין דולק כלל, אין לו עוד שום חיוב להדליק נר אחר, מ"מ לנר מצוה לברך עליו אי אפשר".

8. הגר"ח"א האלברשטאם (ירושת פליטה סי' ז') - "אינו ראוי לברכה, לסברת הרשב"א וא"כ הדבר מעכב, ואין יוצא כלל בהדלקה העלעקטער לנר ש"ק".

9. משפטי עוזיאל (כרך א' או"ח סי' ז', כרך ג' או"ח סי' ל"ג, סי' ל"ה ד"ה בעיקר) - "הואיל והנעת כפתור החשמל אינה עושה הדלקה, שהרי אש החשמלי עצור ואצור הוא בחוטי החשמל והנעת המפתח אינה אלא להמשיך את הזרם או לעצור אותו, והואיל והפתילה שבה נאחז האור, היא של מתכת שאינה נדלקת אלא שהיא מתחממת ונעשית גחלת ומאירה בגחלתה, אפשר לומר שיוצא בה ידי חובת הדלקה לדעת הרמב"ם ומרן, שהרי איך שיהיה, הרי ניכר שהודלק לכבוד שבת, והנר מצוי בבית מלא אורה שמביא עונג ושלום הבית, אבל לדעת ר"ת והטור שמסתברא כוותיהו וכדאמרן אינו יוצא בנר חשמל ידי חובת הדלקה, הואיל והדלקה היא מצוה ובנר חשמל אין בו הדלקה שאין הנעת המפתח מדליק אלא ממשיך הזרם והאור העצור בו זורם ונאחז בפתילה מאליו ועוד שאין הפתילה נדלקת אלא מתחממת (עיין הרמב"ם ה' שבת פ"ט ה' ו') ולכן אין לברך על הדלקה זו שאינו מוציאה מידי חובת הדלקת נר שבת. ואפשר לומר עוד דאפילו להרמב"ם ומרן אין יוצאים ידי חובת הדלקת נר שבת בנר החשמל הואיל ועלול הוא להפסק באמצע הסעודה על ידי הפסקת הזרם ממקורו ומתבטל עונג שבת והרי זה דומה לעטרן שאמר רבי ישמעאל אין מדליקין מפני כבוד השבת, מאי טעמא אמר רבא מתוך שריחו רע גזרה שמה יניחנה ויצא, אמ"ל אביי ויצא? אמ"ל שאני אומר הדלקת נר שבת חובה, פירוש במקום סעודה דחובה היא שישעוד במקום הנר (שבת כ"ה: ותוד"ה הדלקת) והוא הדין בנר החשמל שהוא עלול להפסק הזרם ממקורו ולכבות הנר באמצע הסעודה אין מדליקין בו".

10. כוכבי יצחק (ח"א סי' א', סי' ב', עי' ח"ב סי' כ"ז אות ח').

11. ישכיל עבדי (ח"ב או"ח סי' ט' אות ט') - "אתה תחזה בס' מלכ"ב הנ"ל שכתב וז"ל ובנר שבת ונר חנוכה אם כי עיקרם הוא עונג וכבוד ואור שלא כתוב בהם אש כלל. אבל אחרי אשר נוסח הברכה הוא להדליק והדלקה היא כמו הבערה שבא לשון זה על רדיפת האש לכלות הדבר מלשון כי דלקת אחרי. אשר זה מטבע האש לדלוק אחר גוף להבעירו ולכלותו והדלקת אור הליקטריק לא נק' הדלקה או הבערה רק הארה ואפשר שלא יכולין לברך עליה להדליק נר עכ"ל. ומעתה מבואר הדבר מאליו דאין יוצא בזה יד"ח מצות הדלקת נר בשבת".

12. אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ב' הע' כ"ו, הע' ל', עמ' י"ט, הל' יו"ט פרק ל"ג הע' ל"ז, עמ' רנ"ח) - "דאסור לברך על אלעקטרי".

אג"מ (מסורת משה ח"ב או"ח אות פ"ט, עמ' נ"א) – "כשהיה רבינו בבית החולים, שאר דודי הג"ר ראובן את רבינו אם רוצה להדליק, והשיב שיש להדליק בנר חשמל בלי ברכה ... ושהלא לשיטת רבינו א"א לברך על חשמל מצד שאינו לגמרי ברשות המדליק, דחברת החשמל ג"כ יכולים לכבותו וכו'. והשיב רבינו זה נכון, שיש ספק אם יכול לברך על חשמל ...".
ע"א אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רס"ד אות א') – "יכולים לקיים מצות נר שבת על ידי שימוש בנר חשמלי כי גם בכה"ג שייך הטעם של שלום בית".

13. אמת ליעקב (דברי חכמים אות רט"ז) – "דהוי ספק הדלקה וע"כ לא תברך".
14. באר משה (ח"ו קונ' עלעקטריק סי' נ"ח, סי' ס', ח"ז קונ' עלעקטריק סי' ו', ח"ח סי' ס"ח) – "אינני אוסר, אבל בשום אופן אינני יכול להסכים לברך לכתחילה על אור עלעקטרי, וקרוב הדבר אפילו לאסור, ע"כ כשא"א להדליק נר שבת או נר חנוכה בשום אופן, אך ורק על נר עלעקטרי הניכרין שנדלקו לשבת או לחנוכה, כמו בבית החולים וכיוצ"ב, ידליקו בלא ברכה".
15. ע"א שערם מצויינים בהלכה (סי' ע"ה ס"ק ז').
16. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ג הע' כ"ב, שולחן שלמה ס"ק ה') – "דיש לחלק בין אור חשמל שבא מתחנת הכוח דאפשר שזה חשיב בשעת הדלקה כמדליק בלא שמן, כיון שרק סומך על זה שבכל רגע ורגע נוצר זרם חדש בתחנה שלא היה כלל בעולם מקודם והוא מחמם ומדליק הרבה פעמים בשניה אחת, משא"כ אם מדליק ממצבר שיש לו בבית אשר הזרם כבר צבור ונמצא בתוכו, שפיר מסתבר שיכולים גם לברך".
17. שרגא המאיר (ח"ה סי' י"א אות ג') – "לא רציתי לכתוב היתר בזה, אבל בודאי במקום שאי אפשר לקיים מצות הדלקת נר של שבת עם נרות ידליק עכ"פ העלעקטער לכבוד שבת, ויהי אור ושלום בית לכבוד שבת אבל בלא ברכה".
18. דברי יציב (או"ח סי' קי"ט אות ה') – "שלענ"ד באור האלעקטרי מה שמסובב הכפתור להדליק הוה רק כמסיר המניעה שמעכב הליכת כח האש מתחנת הכח למקום זה, וי"ל דהוי כגרמא, וכהך דסנהדרין דף ע"ז ע"ב בזרק חץ ותריס בידו ובא אחר ונטלו עיין שם, וכי אם יסיר הוילון ועי"ז יאיר אל החדר מקרי הדלקת נר שבת ודו"ק, והגויים או המומרים העושים האלעקטרי המה המדליקים, ולא תליא בידו כלל, שהם צריכין להוסיף ולהסיק כח האש בכל רגע, ולכן אף אם ברגע ההדלקה מיחשב שהוא עושה המעשה, מ"מ לא מקרי שהדליק על שבת ורק הפועלים עושין שידליק בזה שמוסיפין הכח, וגם להנמוק"י בכיצד הרגל [י' ע"ב מדפי הרי"ף] דאשו משום חציו שהכל מתייחס לרגע ההדלקה, וידוע האריכות בזה, מ"מ זה רק במדליק בנר שמן שמוכן לפניו שידלק בשבת, ולא בכה"ג שמכח הדלקתו יהיה רק לרגע ואחרים עושין שימשיך לדלוך, שאז בודאי לא מתייחס משך ההדלקה לרגע ההדלקה של מסובב הכפתור אלא להפועלים, ואיך יברך להדליק נר שבת ודו"ק".
19. ע"א ציץ אליעזר (ח"א סי' כ' פרק י"א, ח"כ סי' י"ט אות ה', חכ"א סי' י"א אות ב', משפטי עוזיאל כרך ג' או"ח סי' ל"ד אות ד') – "לא כך כך פשוט שאפשר מדינא לצאת ידי חובת הדלקת נר - שבת באור חשמלי על סוגיו. יעוין מה שהארכתי בזה בספרי שו"ת ציץ אליעזר ח"א סימן כ' פרק י"א, ונוספות בקצרה בחלק כ' סימן י"ט, ומכיון שרובם ככולם מקפידים באמת שלא להדליק נרות - שבת בנרות חשמליות אם כן נחשב הדבר כקבלו עליהו על כך, ולא יוצאים בזה ידי חובה בכל אופן שהוא, לכן שפיר נשאר דינו של הרמ"א דאם שכחה האשה פעם אחת להדליק נר השבת שצריכה להדליק כל ימיה ג' נרות וכו'".
20. אור לציון (ח"ב פרק י"ח אות י"ב, ע"א הע' י"ג) - לשונו מובא לקמן.
21. ע"א חוט שני (ח"ד עמ' ס"ו שעה"צ ס"ק נ"ז, ע"א ד"ה וכל) – "ובעצם הענין אם הדלקת נורות חשמל אם חשיב כמדליק נר לענין שבת ... צ"ע כיון דעיקר התקנה הוא האור שיוצא מהנר לכבוד היום או שלא יכשל, ולזה אפשר דסגי אף בצורת אש אחרת, וכמו דאבוקה דמהני לנרות שבת ... ומ"מ בנר שבת משמע דלא סגי במדורה, והיינו טעמא דבעינן אורה לכבוד היום, אבל נורה חשמלית וכן לוקם צ"ע, ומנהג כל ישראל שאין יוצאים באור חשמל או לוקם ידי מצוה הדלקת נרות שבת, אלא מדליקין נרות חוץ מאלו".
22. הגר"ח ק"ש שליט"א (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ח אות רי"ד) – "האם אפשר בשעת הדחק לברך על מנורת חשמל להדליק נר של שבת. תשובה: לא נוהגין".
23. הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה על שבועות עמ' קצ"ד אות ו') - לשונו מובא לקמן.
24. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא חוברת מ"ח עמ' כ"ב טור ג' ד"ה וכן) – "דמי שאין לו נרות להדלקת נרות שבת, יכול בדיעבד להדליק נרות של חשמל בלי ברכה".
25. נשמת שבת (סי' רס"ג אות ש"י, סוף אות שצ"ו) – "כתבו כמה אחרונים שאין להדליק (ולברך) על נרות עלעקטעריים, וכן נתפשט (ההוראה) המנהג, אבל מי שאי אפשר לו בענין אחר ידליק עכ"פ נרות עלעקטעריים בלא ברכה, אלא שצריך להשתדל להדליק במנורה מיוחדת לכבוד שבת (לא באורות העלעקטעריים הרגילים)".
26. באר שרים (ח"ג סי' ל"ג) – "סוף דבר שבהדלקת נר שבת ע"י עלעקטרי יוצאין ידי חובה, אך אין לברך עליו, אך יחד עם זאת ברור הדבר לכל צורב שאין לחפש חדשות, ובסתמא יש להתנהג כתקנת חז"ל והפוסקים שיש להדליק נר שבת בשמן או בנרות, ורק במקום שאי אפשר מאיזה סיבה שלא תהיה, יש לסמוך להדליק נרות שבת גם על ידי עלעקטרי, אך אין לברך עליהם".

ג. יכול לברך על מצבר או סוללה (batteries).

1. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ג הע' כ"ב, שולחן שלמה ס"ק ה') - לשונו מובא לעיל.
2. אור לציון (ח"ב פרק י"ח אות י"ב, ע"א הע' י"ג) – "נורת חשמל הדולקת על ידי סוללה (בטריה) או מצבר, אפשר לקיים בה מצות הדלקת הנרות עם ברכה, אבל נורה הדולקת על ידי זרם החשמל הכללי אין יוצאים בה ידי חובת הדלקה".
3. הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה על שבועות עמ' קצ"ד אות ו') – "על פנס אפשר לברך. כן הורה מרן אדמו"ר זללה"ה, שאפשר לסמוך בזה על הפוסקים שיוצאים בזה הדלקת הנר".
4. נשמת שבת (סי' רס"ג אות ש"א) – "נראה דשפיר דמי להדליק עם ברכה על נר הפועל בכח באטער"י (הנקרא בלע"ז פלעשליי"ט - פנס), ולכתחילה ידליקו שני פנסים (כנגד זכור ושמור) [והמיקל אף בשל גענעראטער פרטי יש לו על מה לסמוך]".

ד. אם יש לחלק בין פלורוסנט (fluorescent) או לא.

1. יותר צד להחמיר.

(א) הגר"א י"ז זצ"ל (רובות אפרים ח"ה סי' תנ"ח ד"ה לס' ס"ו) – "לא כל הנורות שוין בזה, לדוגמא שמעתי שבפלוריסנט אין אש בהאור הנראה, אלא בטסטר, וזה לא מאיר בבית והמתכיון שבקצה הנורה דלגבי מלאכת שבת יש בה משום מבעיר ומכבה, אבל זה לא מאיר לבית, וכן יש עוד מיני נורות שאין שם אש המאיר, וממילא על נורות כאלו אין שום נידון, שאינן ראויין למצות הדלקת נר בשבת".

(ב) תורת היולדת (פרק ל"ח סעיף ה', הע' ו') – "אם אין נותנים לה רשות להדליק נרות, או שאין לה נרות, יש אומרים שתדליק ותברך על אור חשמל. אבל על תאורה פלואורוסצנטית אין לברך [משום שחז"ל תקנו להדליק נר של אש, ופלואורוסצנט אינו אש]".

(ג) חשמל לאור ההלכה (סי' ג' סוף פרק ו') – "על חשמל ניאון אין מברכין נר שבת, כי בחשמל ניאון אין הארה באה מכח חימום חוטי מתכת. אלא שהמנורה ממולא בגזים שונים, והזרם הזורם על הגזים מאיר, והוא רק קרנים לבד בלי חימום אש כלל, כי המנורה נשארת קרה אף בזמן שמאירה, ותקנת חז"ל היתה לברך על נר, ואין נר קרוי אלא אור הבא מכח האש".

(ד) נשמת שבת (סי' רס"ג אות שי"ב) – "יש להחמיר שלא לברך על זה ... שאף אם ניקל בעלעקטער רגיל הבואר בכח באטערי".

2. אין לחלק, יכול לברך.

(א) אור לציון (ח"ב פרק י"ח הע' י"ב) – "נר חשמל יש בו שלום בית, ונחשב נר לענין זה. ואמנם יש שרצו לומר שאין להדליק בנר חשמל, משום שצריך שתהא שלהבת, ובנר חשמל אין שלהבת, אך אינו נראה כן. שהרי נר בלשון התלמוד אין פירושו נר הדולק, אלא לכלי המחזיק אותו, כמבואר במשנה בשבת כ"ט ע"ב, וברש"י שם ד"ה כחס וד"ה הנר, שפירש שהוא הכלי שמחזיק את הנר, ובכל זאת מדליקים כיום נר שעוה גם בלא שום כלי, ועל כרחך שאין הנר לעיכובא, וא"כ ה"ה לענין השלהבת שאינה לעיכובא, ואפשר לקיים מצות הדלקת נרות באור החשמל, ואף במנורת פלורוסנט שאין בה חוט לוהט".

(ב) משנה הלכות (אליבא דהלכתא מ"ח עמ' כ"א טור ג') – לשונו מובא לעיל.

(ג) הגר"ש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ה סוף עמ' ל"ב, סוף עמ' ל"ד, הל' שבת בשבת פרק ד' הע' כ"ח, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ל"ג, אות נ"ו, דרור יקרא עמ' של"ז אות ח') – לשונו מובא לעיל.

(ד) הגר"ע איערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ח עמ' כ"א טור ג') – לשונו מובא לעיל.

(ה) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ח עמ' כ"א טור ג') – לשונו מובא לעיל.

3. מראי מקומות – קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ו', לשונו מובא לעיל).

ה. בבית הכסא.

1. אמת ליעקב (הע' רע"ד) – "כשנמצאים בבית מלון הנכון להדליק החשמל בבית"כ הסמוך לחדר שינה, ואח"כ כשהאשה מדליקה נרות בחדר האוכל [או בחדר אחר] יש לסמוך הברכה גם על הדלקת החשמל".

2. חשוני חמד (שבת דף כט:) – "שאלה. אדם הנמצא בבית חולים ולא מרשים להדליק נר שבת בגלל חשש של דליקה ... והנה קיימת עוד אפשרות להדליק נר מבלי שיצטרך החולה לעבור איסור עליו, והוא שידליק את אור החשמל בחדר הנוחיות (בית הכסא) הצמוד לחדרו, וכשהדלת תהיה פתוחה, יפיץ החשמל את אורו גם לחדר ויהיה בו ממש אור, ובליילה כשירצה לישון יסגור את הדלת. אך יש לעיין בזה, שהרי אין לקיים מצוה במקומות המטונפות וכמבואר בביאור הלכה (סימן תקפח ב' ד"ה שמע) ... תשובה. נראה שמותר להדליק נר שבת בבית הכסא, ואין בזה בזוי מצוה. משום שכך היא המצוה להדליק בכל החדרים שהולך שם בשבת, וכמבואר במשנ"ב (סימן רסג סק"ב), וגם בית הכסא בכלל ... והנה מצות שילוח הקן יש לקיימה גם בבית הכסא. וכמו כן בדיקת חמץ אם חושש שיש שם חמץ. ובענינו מאחר ונאמר ברמ"א (סימן ער"ה י"ב) נהגו לכסות הקטנים שלא יהיו ערומים בפני הנרות, משום ביזוי מצוה, ואם כן אם הדליק בבית הכסא את נרות השבת, הוא יצטרך להשגיח בעין פקידא לבל יהיה מגולה. ואולי גם מי שמדליק נרות שבת על שלחנו, יש לו להזהר במה דאפשר, בצניעות יתירה, בבית הכסא בשבת, מצד בזיון, דהרי לנורה החשמלית יש דין של נר שבת".

3. ששכ"ה (פרק מ"ד סעי' י"א) – "לא יכניס לבית-הכסא נרות יו"ט שהודלקו לשם מצוה".

(א) עי' סוף סי' ער"ה, לשיטות ומראי מקומות.

ו. מראי מקומות – קצות השלחן (סי' ע"ד סוף ס"ק ד'), הגר"א קאטלער זצ"ל (כוכבי אור ח"א עמ' כ' ד"ה ובינות), יסודי ישרון (מער' הל' שבת עמ' ק"ל), להורות נתן (ח"י סי' ל"ב אות ד', ח"א סי' י"ז, לשונו מובא לקמן), ששכ"ה (פרק מ"ג הע' כ"ב), משנת יוסף (ח"ו סי' ק"ל אות ד'), מגילת ספר (סוף סי' ל"ח, "ייל"ע"), שבות יצחק (ח"ח פרק ג'), פסקי תשובות (דפו"ח סי' רס"ג אות ט', הע' רס"א), מעדני אשר (סי' כ"א אות ב', "וצ"ע"), RJJ Journal (חכ"ה עמ' צ').

1. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) –

Last year someone asked: I am going away to a hotel for Shabbos Chanukah. The hotel does not let anyone light a menorah in their rooms. They only allow people to light in the lobby. Can I light in the lobby? Rebbe answered: If you have no choice, you could light in the lobby without a bracha. When you see a menorah that was lit k'halacha (excluding the ones in the lobby), you should make the beracha 'שעשה ניסים'. Why wouldn't we suggest to light an electric (incandescent bulb) menorah in the room?

R' Y. Berkovits wrote: Because, unlike Ner Shabbos, Ner Chanuka requires a burning fuel, similar to the menorah. Therefore, we don't know if an electric light, even a battery powered one, works at all, and I certainly wouldn't make a beracha on it. Ner Shabbos is different, in that the requirement is to have light.

Even though Chazal talk about types of fuel and wicks, still we don't see it's l'ikuvah, it is simply what they had available in their time.

ג. בזמן הזה שיש חשמל, מתי ידליק החשמל.

א. לפני הנרות.

1. אג"מ (כבוד ועונג שבת עמ' כ').
2. ששכ"ה (פרק מ"ג סעי' ל"ב, סעי' ל"ד) – "ומן הראוי איפוא שהאשה תדליק את נרות השבת ותברך, ורק אחר כך ידליק אחד מבני הבית את מנורות החשמל, או שיכוון את שעון-השבת, שבאמצעותו ידלק אור החשמל לאחר מכן, או שהאשה תדליק את אור החשמל לכבוד שבת לפני הדלקת הנרות, ותכוין בברכתה גם על אור זה".
3. הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה על שבועות עמ' קצ"ג אות ד') – "כשרוצה להדליק את הנרות של שבת או של יום טוב, ידאג שיהיו האורות כבויים, ואז ידליק את האור ואח"כ את הנרות ויברך, משום שלדעת הרבה פוסקים יש קיום הדלקת נרות גם ע"י אור חשמל. ביום טוב שחל במוצאי שבת, אין צורך לדאוג שיהיה האור כבוי קודם הדלקת הנר, אלא יכוון להדליק נרות יום טוב לכבוד היום (וכן לגבי נרות שבת כשחל יום טוב בערב שבת)".
- הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' רס"ג על סעי' ח') – "היום שיש אור חשמל, יתכן שצריך לכבות ולחזור ולהדליק עם הנרות".

ב. אחר הנרות לפני הברכה.

1. הגרי"ד סולוביצקי זצ"ל (נפש הרב עמ' קנ"ו אות ג') – "עליה לכבות תחילה את הנר החשמלי, להדליק הנרות, ולחזור ולהדליק את הנר החשמלי, ואח"כ תברך".
2. אמת ליעקב (הע' רע"ד) – "יש להקפיד להדליק את אור החשמל אחר שהאשה מדליקה את הנרות וקודם שאומרת את הברכה, כדי שתחול הברכה על הדלקת שניהם ... כשנמצאים בבית מלון הנכון להדליק החשמל בביה"כ הסמוך לחדר השינה, ואח"כ כשהאשה מדליקה נרות בחדר האוכל [או בחדר אחר] יש לסמוך הברכה גם על הדלקת החשמל".
- אמת ליעקב (דברי חכמים אות רכ"ב) – "נוהג להדליק החשמל לאחר שאשתו הדליקה הנירות ולפני שמברכת, דהיינו שבעת ההדלקה יהיו נורות החשמל סגורין".
- אמת ליעקב (רבבות אפרים ח"ג סי' קס"ב) – "בספר כה תאמר לבית יעקב (איזנברג) עמוד מ"ח כתב וז"ל: והגר"י קמנצקי (שליט"א) [זצ"ל] הגיד לי שהוא מדליק את העלקטרי אחר שהרבנית הדליקה את הנרות וקודם שאמרה את הברכה ... שאמר לו שהוא נוהג כשהוא במלון שהוא מדליק קודם את העלקטרי בבית השימוש שסמוך לחדרו ואח"כ כשהרבנית מדלקת בחדר האוכל היא סומכת ברכתה גם על העלקטרי שם".
3. הגרשז"א זצ"ל (קול התורה ח"מ ריש עמ' ט"ז) – "בערב שבת לפני שהדליק את הנירות השבת היה מכבה את האור ואחר שהדליק את הנירות הדליק שוב את האור החשמלי (ממצבר) לכבוד שבת וכדי שהברכה תהיה על שניהם".
- עי' הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' י"ד, שבות יצחק סוף עמ' מ"ה) – "שכדאי תמיד שאשתו תדליק את החשמל סמוך להדלקת הנרות ותכוין בברכתה גם על זה, ואע"ג שאין יוצא בזה בלבד כיון דליכא שיעור הדלקה ביחד חוץ מהדלקת חשמל ממצבר שיש בו שיעור הדלקה, מ"מ זה נכלל בכבוד שבת".
4. עי' קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ס"א, הע' ק"א) – "ומיהו לכו"ע לכתחילה עדיף טפי שיעקר האור שבמקום הסעודה יהיה מן נר שבת, ולכן נכון לכבות אור החשמל קודם ההדלקה, וידליק נרות שבת וגם מאור החשמל לשם מצות הדלקת נר שבת, ויברך על הדלקתו, ובכה"ג נחשב אור החשמל כחלק ועיקר של הדלקתו. [דודאי לכתחילה נכון שיהא הדלקתו באופן שיעקר האור יהא מהנר שהודלק למצות הדלקת נר שבת, וכבר נתבאר (סעי' ו) דמצות הדלקה מתקיימת גם בנר חשמל ואף בנרות פלורססנט L.E.D., שלכן יש לכבות מאור החשמל, וידליק הנרות ואח"כ ידליק מאור החשמל שזהו גמר הדלקת הנרות ויברך, ובהכי מתקיימת לכתחילה מצות הדלקת נרות באופן שיעקר הנאותו הוא מן נרות שבת ... דהאופן היותר נכון בזה הוא להדליק מאור החשמל אחר הדלקת הנרות, דכיון שזהו עיקר נרות שבת, יש להדליקם באחרונה וכמבואר ברמ"א (סי' רסג סעי' י), ומ"מ אין בזה קפידא כ"כ, דכיון דכולם במקום האכילה שפיר מקרי כוליהו עיקר נרות שבת".

ג. תלוי מי מדלקת החשמל - האשה או בעלה.

1. באר משה (ח"ו סימן ס"ד אות פ"ד) – "מאז ועד עתה לעצמי הנהגתי שזוגתי תח"א איננה דולקת הנרות בערב שבת עד שאני מכבה העלעקטרי, ורק אחר שהדליקה הנרות אני מדליק העלעקטרי כדי לצאת כל החומרות, וזה דרך האמת".
- באר משה (ח"ז קונ' עלעקטריק סי' ו' ד"ה וכבר, [ודלא כס' פסקי הלכות שבת ח"ב עמ' כ"ה, כתב שהבעל להדליק אחר הברכות]) – "שאם האשה מדלקת נרות או שמן, יכבה הבעל הנר עלעקטרי של הבית ואח"כ תדליק הנרות, ושוב ידליק הבעל העלעקטרי לכבוד שבת ותברך על הנרות, ואם אין בעלה בבית אז היא בעצמה תכבה העלעקטריק ושוב תדליק העלעקטרי לכבוד שבת, ואח"כ תדליק הנרות לכבוד שבת ותברך על הכל ביחד, ויותר טוב שתדליק רק נר אחד, ואח"כ תדליק הנר עלעקטריק ושוב השאר נרות שרוצה להדליק, ובזה יצאנו יד"ח אליבא דכו"ע, והבין".
- באר משה (ח"ח סי' ס"ח ד"ה ודע) – "ודע שאני פוסק לכל איש ואיש שאשתו לא תדליק בביתם נר של שבת עד שיכבו נר העלעקטריק, ושוב כשחושך בבית תדליק הנרות שבת, ושוב קודם הברכה ידליק הוא או היא העלעקטריק ושוב תברך".
2. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא מ"ח עמ' כ"ג טור ב') – "דהוא נוהג בהדלקת נרות שבת לברך ואחר כך להדליק את הנרות, ואחר כך את החשמל, ומכוין בשעת הברכה גם על החשמל, ואינו מקבל שבת בהדלקת נרות. ונשים ידליקו את החשמל ואחר כך את הנרות, ויכוונו בברכה גם על החשמל, ולא ידליקו את החשמל אחר הנרות, ד"א דקבלת שבת הוא הדלקת הנר

האחרון, ולדעת האומרים דאין יוצאים ידי חובת הדלקת נרות שבת בנר של חשמל, אסור להדליק את החשמל לאחר שהדליקה את הנר האחרון."

3. הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב חוברת י"ד הע' ס"א) -

The woman should close and open the lights before she lights the *neiros* and she should have in mind that the *beracha* is going on both the *neiros* and the electric, or the husband should first close the lights before the *hadlaka* and open them after his wife lights the *neiros*.

ד. לא משנה, לא מחלקים.

1. אז נדברו (ח"א סי' ע"ט אות ט', ח"ג סוף סי' ד', ח"ה סי' ה' אות ב' ד"ה לכן, ח"ה סי' ב', ברית עולם הדלקת נרות סעי' י"ב). אז נדברו (ח"ה סי' ג' אות ג') - "שהאשה המדליקה הנרות היא בעצמה תדליק החשמל ולא תפסיק בדיבור ואז הברכה עולה גם על החשמל אף שהיא מדליקה קודם כיון שמעיקר הדין לדעתנו מועיל הדלקת החשמל לנר שבת [ועכ"פ לחומרא לכו"ע לחוש שבהדלקת החשמל יוצאים. מיהו אם הבעל מדליק [בשליחותה] לאחר הדלקתה שפיר דמי כמו שמדליק בשאר החדרים. [מ"מ לכתחילה יותר טוב שהיא בעצמה תדליק כיון שעיקר העונג שבת הוא מהחשמל ולכתחילה המברך הוא בעצמו יעשה מעשה המצוה. ועיקר הקפידה שלא להפסיק בדיבור אם הבעל או האשה מדליקים החשמל לפני הדלקת הנרות..."]

2. להורות נתן (ח"י סי' ל"ב אות ד') - "אלא די"ל דברכת להדליק נר של שבת שמברכין קודם שבת, קאי גם על הדלקת אור העלעקטריק, דגם באור עלעקטריק יוצאין ידי נר של שבת וכמבואר בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"א סי' ק"כ אות ה') עיין שם, ועיין בית יצחק (יו"ד ח"ב סי' ל"א) ובמפתחות שם בזה, ובשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ס'). ונמצא דהברכה שהוא מברך על הנר, קאי על כל הנרות שהוא מדליק לכבוד שבת, כולל נר העלעקטריק (ולפ"ז ראוי להדליק את אור העלעקטריק בשעה שמדליק את הנרות ומברך עליהן)".

3. הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ח עמ' מ"ט, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ל"ב, דרור יקרא עמ' של"ז אות ז', קובץ בית הלל תמוז תשס"ה סוף עמ' כ"ב, עי' הל' שבת בשבת פרק ד' הע' כ"ט, סוף הע' נ"ג) - "הנכון הוא להדליק גם את אור החשמל לשם מצות הדלקת נרות, ואין זה משנה איזה מהם יודלק קודם, החשמל או הנרות, ותכין בברכתה על שתי ההדלקות. אמנם, אם הודלק אור החשמל שלא לשם הדלקת נרות, יש להדליק נרות וברכה, ואפילו לדעת המחבר בסימן רס"ג סעיף ח' דס"ל דאין שנים יכולים להדליק בברכה במקום אחד, באופן זה שהודלק החשמל שלא לשם נר שבת יש להדליק הנרות בברכה, ואפילו כשאדם אחר הדליק החשמל. אמנם הנכון לכתחילה הוא ולא רק לדעת המחבר - לכבות את אור החשמל, ולחזור ולהדליקו לשם מצות נר שבת ביחד עם הדלקת הנרות".

4. שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"א עמ' ל"ח סוף הע' א') - "דאף שיש נוהגים להדליק מאור החשמל רק לאחר הדל"נ מ"מ לדעת הרמ"א דאפשר לברך על תוספת מותר להדליקו קודם הדל"נ. [נראה דעדיף מתוספת אורה דנרות שעל השלחן, דנרות שבת הם עיקר אור קדושת השבת יותר ממאור החשמל]".

5. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ח עמ' כ"ג טור ג') - "דמעיקר הדין אין צריך לכבות את החשמל לפני הדלקת נרות שבת, ולחזור ולהדליקו לכבוד שבת, דיש בזה משום כבוד שבת להדליק נרות אף שהחשמל דולק. אולם ראוי להדר כן לכבות את החשמל ולחזור ולהדליקו לכבוד שבת, ולכין בברכה אף על החשמל".

6. הל' שבת בשבת (פרק ד' סעי' כ"א) - "אשה המדלקת נרות שבת, תדליק בשעת הברכה או קודם לנרות גם את נורות החשמל, ותכין בברכה גם עליהם".

ה. אין צריך לכבות את אור החשמל לפני הדלקת הנרות.

1. אור לציון (ח"ב פרק י"ח הע' י"ג) - "אפשר להדליק נרות שבת בברכה אף שיש אור חשמל בבית, ואין צריך לכבות את אור החשמל לפני הדלקת הנרות, ומכל מקום נראה שבמקום שדולק אור מבעוד יום על ידי מצבר, ידליק את אור החשמל יחד עם הדלקת הנרות".

2. דברי יציב (או"ח סי' ק"כ, פני משה סוף ח"א סי' י"ז) - "וזאת תורת העולה, שעיקר חובת הדלקת הנרות לצורך סעודה ומשום עונג שבת, אלא שיש בזה גם משום כבוד שבת, דמשו"ה בדלוק ועומד קיי"ל דחייב לחזור ולהדליק, וא"ש שהנשים מדליקות ומברכות אף שיש אור האלעקטרי" כיון שדלוק מבע"י. ואולי עוד, דכיון שמשתמשים בזה תמיד אין כאן היכר לכבוד שבת אף אם יכבה ויחזור וידליק, אך לא מצינו בפוסקים שיחלקו בזה ודו"ק. ועכ"פ שפיר מברכות למ"ש רמ"א שהמנהג לברך על תוספת אורה, ומה גם שכבר הונהג להדליק נרות לכבוד בכל הזדמנות חשובה לסעודת מצוה וכדו', והוי מכבד את השבת בזה שמדליק נרות כמו בשביל אדם חשוב שמגיע ובא, וכעין שמבואר בדף קי"ט מהכנות האמוראים לכבוד שבת מלכתא ודו"ק".

3. משנה הלכות (אליבא דהלכתא מ"ח עמ' כ"ד טור א') - "דאפשר לכתחילה להדליק נרות שבת במקום שדולק החשמל, דעצם ההדלקת הנרות הוי כבוד שבת, ואין צריך לדקדק להדליק את החשמל ביחד עם הנרות ולכין בברכה אף על החשמל".

4. עי' תשובות ונהגות (ח"א סי' רע"ב, ח"ב סי' קנ"ד, סי' קנ"ז אות ו') - "נראה דמדינא אין צורך לכבות האלקטרי דאף שיש אור אלקטרי, מ"מ כבוד שבת עם נרות שבת דוקא, אבל כשמדליקה בחדר שינה שעיקרה לא ליכשל כעץ ואבן, והיינו באופן הנ"ל שבבית שמוזמנים בעה"ב מדליק והיא פטורה כב"ב, ראוי לכבות האלקטרי קודם".

5. הגר"ד פיינשטיין (ודברת במ ח"א סי' ס"ח ד"ה ושמעתי).

6. ילקוט יוסף (שבת ח"א עמ' ק"מ סעי' ח') - "מנהגינו פשוט שאין מקפידים לכבות את החשמל לפני הדלקת הנרות של שבת, ואין בזה חשש ברכה לבטלה".

- ו. מראי מקומות – חיי הלוי (ח"ב סי' כ"ו), נשמת שבת (סי' רס"ג אות שמ"ה, "עצה היעוצה ..."), מגילת ספר (סי' ל"ח אות י'), לקראת שבת (סי' י' סעי' כ"ד - כ"ו), לקראת שבת (פרק י"ג סעי' ל"ד), מעדני אשר (סי' ל"ה).
1. דברי יציב (או"ח סי' קי"ט אות ו') – "**במקום שישנים** שם שההדלקה רק משום שלום בית שלא יכשלו, א"כ כשיש אורה הרבה מאור האלעקטרי שמה, תו לא שייך מצוה כשמוסיף הנר, וכן"ל שבכה"ג אמרינן לכו"ע שאינו מברך על תוספת אורה, ולזה נראה שראוי שידליקו שם נר שבת קודם שידליקו האלעקטרי, שייך"ל שמדליק לשבת, [וע"ע להלן סוף סימן ק"כ]. ומה שהבעל מדליק אח"כ האלעקטרי בודאי לא גורע מהמצוה, ועיין בפנים מאירות ח"א סימן ס"ט והובא בשע"ת שמה סק"ט לגבי נר ביהכ"נ שהשמש ידליק תחלה נר של שבת בברכה שלא יכשלו זב"ז לכשתחשך, ואח"כ ידליק השמש שאר הנרות, משא"כ כשידליק השמש תחילה א"כ המברך אח"כ על נר הוי ברכה לבטלה עיין שם, ולזה לדעתי שפיר שביתם ידליקו תחלה הנרות שבת ואח"כ ידליקו אור האלעקטרי".
2. אור יצחק (ח"א או"ח סי' פ' ד"ה ובאמת) – "לאלה שמברכים ואחר כך מדליקים, צריך לברך ולהדליק החשמל מקודם שהוא עיקר האור, ואח"כ ידליקו הנרות. ולאלה שמדליקים ואח"כ מברכים, צריכים להדליק הנרות מקודם ואח"כ אור החשמל, כדי לסמוך עיקר ההדלקה לברכה. והגם שאין זה לעיכובא, אך זה ודאי שצריך לדקדק שהברכה לא תהיה רק על הנרות בלבד, אלא לכוון אף על אור החשמל. וצריך לכבות את אור החשמל ולהדליקו במיוחד לכבוד שבת כי הוא העיקר ... ביו"ט שני, וכן בשבת שאחר יו"ט שמדליקים הנרות ביו"ט הראשון, בזמן הזה שדולק אור החשמל, אין היתר להדליק, דהא הוי מלאכה שלא לצורך, דשרגא בטיהרא מאי מהני, וח"ו לברך".
3. שבות יצחק (ח"ח פרק ד' אות ג', עמ' מ"ו) – "יש לדון אם צריך להקדים הדלקת הנרות קודם החשמל, כדי שיודלקו הנרות באופן שהם הנר של חובה. דוגמא לדבר דהנר שמדליקים בראשונה הוא עיקר, מצינו כפמ"ג ... תלוי בנידון הנ"ל בפרק ג' אם מותר לברך על אור חשמל ...".
4. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) –

When lighting Shabbos candles, **two women** are noheig to turn the lights off and back on before lighting the candles and making their brachos. If they are spending Shabbos in the same household, is there a problem with the second woman lighting turning the lights off and back on after the first has already done so (as it's like she's putting out the first woman's candle)? Should she be using a different light switch in the same room or an adjacent room? Leave it alone altogether?

R' Y. Berkovits wrote: Whatever you do, one woman will end up only lighting אורה. If the guest has a בית מיוחד or חדר מיוחד it's best to light there rather than אורה. If that is not shayich, the best option would be to turn off the lights, have the guest light first, then the balas habayis can light and turn on the lights.

ד] שמנים - סעיף ג'.

א. שמן ערלה.

1. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ה' אות א' ד"ה ברם) – "ועיין בפרמ"ג סי' רס"ד במ"ז סק"א שמסתפק אם מותר להוסיף ולהדליק לכבוד שבת עוד נר בשמן של ערלה כיון שיש כבר נר אחד מקודם ומשוה דין זה למה שמותר ליהנות מנר חנוכה כשיש גם שמש אצל הנרות עיין שם, ולענ"ד צ"ע הרי ריבוי אור חשיב ודאי הנאה וא"כ איך אפשר ליהנות משמן של ערלה שאסור מה"ת בהנאה וכשנהנה מהשללבת חשיב כנהנה מהשמן עצמו, ולא דמי לחנוכה דרך מפני שהוקצה למצותו או כדי שלא יאמרו דלצרכו הוא דאדליק אסור חכמים בהנאה אבל אין זה ממש איסורי הנאה, משא"כ בערלה אפילו הנאה כזו שהיה יכול ליהנות ע"י הדחק גם מקודם בנר אחד מ"מ עכשיו כשיש שנים חשיב ודאי כנהנה מאיסורי הנאה וצ"ע".
2. עי' קובץ תשובות (ח"ג סי' ר"צ) – "יש להסתפק אי מותר להדליק נר של שבת באיסורי הנאה אי נימא מצוות לאו ליהנות ניתנו או לא ...".
3. הגר"ח ק' שליט"א (עלי שיי"ח עמ' קכ"ז אות כ') – "שאלה: האם מותר להשתמש בשמן של ערלה להדליק נרות שבת. תשובה: עי' צה"ל רפ"י ממע"ש אות ו".
4. פסקי תשובות (דפו"ח אות ג') – "שאר שמנים האסורים בהנאה אסור להדליק בהם נרות שבת, וכגון שמן של ערלה, ושמן שיוחד לעבודה זרה וכיוצא"ז".

ב. שמן של נרות מצוה (חנוכה, שבת) תחת המטה.

1. עי' ערך סכנה [יו"ד סי' קט"ז], לשיטות ומראי מקומות.

ה] נרות שעוה בזמן הזה: האם עדיף שמן זית מנרות שעוה או לא - סעיף ו'.

א. נרות שעוה הוי לכתחילה.

1. חזו"א (ארחות רבנו ח"א אות ל"ו) – "מדליקים נרות רגילים ולא בשמן זית".
2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א אות ל"ו) – "מדליקים נרות רגילים ולא בשמן זית".
3. אז נדברו (ח"ג סי' ג' ד"ה מה, סי' ד') – "ראיתי בכה"ח דמביא בשם מח"ב (ואין מקור לזה בפוסקים) דיש להדר על ש"ז בגלל שנמשלה לתורה ושם אמרו הרגיל בנר הוויין ל' בנים ת"ח [המאירי מפרש לה לענין נ"ח] אבל נראה פשוט דחומרא זו שייך רק בימיהם שעיקר הדלקה היתה בשמנים לכן יש להדר על ש"ז, אבל אצלנו שעיקר הדלקה להאיר הוא לא מנרות של שמנים **ובודאי יש דין קדימה על הנרות שלנו** שהם מאירים טוב וא"צ שום תיקון על ש"ז שאינו מאיר כמו הנרות וזקוק לתיקון. ודאי' מהנ"ל

[במה שפירשנו שיטת המאירי] דאף אם נאמר דיש להש"ז מעלה בגלל דומיא דמנורה מ"מ אם השמן עצמו הי' יותר טוב מש"ז א"צ להקפיד על הידור זה".

4. הגר"ח"ק שליט"א (הל' שבת בשבת פרק ד' הע' כ"ז) – "מנהגו".

הגר"ח"ק שליט"א (אלא פרק כ"ט אות ז') – "לא מקפיד שיהיו הנרות משמן זית, וכאשר הרבנית התחילה להדליק גם בשמן זית אמר שמספיק נר אחד או שנים ... והנה, שנים רבות הרבנית ע"ה הייתה מדליקה רק בנרות רגילים (מפרפין או סטריין) ואחרי שנפטרה אמה הרבנית אלישיב בשנת תשנ"ה, החלה להדליק נר אחד או שנים משמן זית, ומנהג זה לא היה בהוראת רבנו. אמנם שמעתי מפיו כי הענין להדליק בשמן זית מתקיים ג"כ על ידי הדלקת נר אחד שהרי עי"ז האור צלול יותר, ולא דמי להדלקת נרות חנוכה ...".

5. הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב חוברת י"ד הע' כ"א) – maintain that lighting wax candles is comparable to lighting with olive oil.

ב. שמן זית קודם.

1. קצות השולחן (סי' ע"ד ס"ק ד') – "הנר שמברכין עליו יהדר שיהא משמן זית משום כבוד הברכה, זכן המנהג בא"י משנים קדמוניות (רק בני חו"ל אשר באו מקרוב לא"י עושים כפי הרגלם בחו"ל להדליק נרות חלב או סטריין כי לא הורגלו בתקון הנר ובהכנת הפתילות, ומ"מ מהראוי שידליקו בשמן זית דוקא)".

2. כוכבי יצחק (ח"א סי' ג').

3. הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת ח"א פרק ד' סוף הע' כ"ז [עמ' קנ"ב]), אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ו' אות ח') – "ואף שאין בזה את הענין של 'דומיא דמקדש' שיש בנרות חנוכה, מ"מ גם בזמנינו יש נוהגים להדר בזה. ורבינו נוהג ומורה להדליק לכל הפחות ב' נרות בשמן זית".

4. הל' שבת בשבת (פרק ד' סעי' י"ט) – "ומ"מ שמן זית מצוה מן המובחר, וגם ע"פ הסוד מצוה להדליק בו ולכל הפחות ב' נרות, ואמרו חז"ל 'הרגיל בנר זוכה לבנים ת"ח, ונא' 'בניך כשתילי זתים סביב לשולחנך'".

ג. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק י"ג סעי' י"ד).

1. דברות משה (שבת סי' כ"ו הע' כ"ג) – "מפורש בסוגיין דמעלת שמן זית ... משום דצליל נהוריה טפי ... שבזמננו הא נוגע זה לדינא, דהרי בזמנינו איכא נרות שעדיפי טובא לנהורא משמן זית, ולנר של שבת פשוט שנרות אלו שלנו עדיפי אף משמן זית, וכן כתב במ"ב סימן רס"ד ס"ק כ"ג דבנרות שקורין סטריין שצלול ודאי יותר מן השעוה ואינו רגיל להטות בו אפילו בחול, עדיף מנר שעוה, ואולי אף מכל השמנים, ופשוט שאף שכתב ואולי, הוא ברור שעדיף, דהא כתב המ"ב בסימן ער"ה סק"ד דנגד נר סטריין שלנו מותר גם לקרות דידוע דא"צ להטייה כלל לעולם, ולא שייך לחוש גם לשמא ימחוט דאורו צלול מאד, ולפני נר דשמן זית הא אסור לקרות מחשש שמא יטה, שלכן ודאי שסובר דעדיף להדליק נר של שבת בנרות סטריין שלנו אף משמן זית, ולשון ואולי לאו דוקא ...".

2. הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רס"ג הע' על סוף ס"ק י"ג) – "יש בזה כבוד, כמו שרואים בכל סעודה חשובה שמדליקים נרות אע"פ שיש שם אור בשפע וגם אין מוסיף עונג אך יש בזה כבוד, ויתכן שמצד זה יש יותר מקום לנרות שעוה מאשר להדליק בשמן שאינו נהוג כלל האידנא, אמנם בחז"ל מצינו שמצוה בשמן זית וגם נרות שעוה ראויות להדלקה".

3. הר"מ מרק (קובץ בית אהרן וישראל גילון ע"ה עמ' קס"ב ד"ה בכך) – "הגרש"א זצ"ל בשש"כ פמ"ג הערה קע"א שכתב: דצ"ע בנרות של שמן אשר בזמננו לא נהוג כלל להדליקם לכבוד או להרבות אור על ידם וליהנות מריבוי האור ואין משתמש בנר של שמן רק ביום השנה או בבית האבל [אולי כוונתו, דבשלמא המדליקות בפמוטות יפות דרך כבוד, אולי שייך לומר דמ"מ מברכות על כבוד שבת, אבל המדליקות בשמן לבד אין מברכות על זה, וכנ"ל] ...".

4. אור לציון (ח"ב פרק מ"ז הע' ה') – "ולא דמי למה שדנו האחרונים אם נר שעוה עדיף משאר שמנים, שבנר שעוה יש שאסרו, וכמ"ש בב"י".

5. הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ז') – "עי' תוס' שבת כג. ד"ה מריש [הוא מהדר מר אמשחא דשומשמי] וז"ל אבל לנר שבת פשיטא דשמן זית מן המובחר לפי שנמשך אחר הפתילה טפי מכולהו כדמוכח במתני' ע"כ, ולפי"ז דילמא יש לסמוך על ה'אולי' של המ"ב, ומ"מ מדקדקים בשמן זית".

6. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ג', הע' ו') – "ובזמנינו שאור נרות שעוה צלולות מאד, מסתברא דעדיף טפי להדליק בנר שעוה, ומ"מ אפשר שגם בזמנינו יש מעליותא מיוחדת בשמן זית דוקא. [דבזמנינו כפשוטו עדיף להדליק בנרות שעוה שאורן צלול טפי, אכן י"ל דאיכא מעלה ע"פ סוד להדליק בשמן זית, שכתב בבעה"ט ר"פ תצוה (כז כ) וז"ל 'תצוה בגי' 'נשים' צוה, רמז להדלקת הנר חובה בשבת, עכ"ל, והתם כתי' 'ויקחו אליך שמן זית זך למאור'. ונפק"מ במי שנהג להדליק בשמן זית ורוצה לשנות, אפשר דחשיב כהנהגה טובה דצריך התרה כמבואר ביו"ד סי' ריד וצ"ע]".

7. ארחות הבית (פרק א' סעי' ד') – "מצוה מן המובחר להדליק בשמן זית, והיא סגולה יתרה לבנים תלמידי חכמים, ורוב נשים מדליקות בנרות שעוה, שאורם צלול ויפה".

8. הגר"ח"ק שליט"א (דולה ומשקה עמ' קמ"ט) – "האם בזמנינו יש ענין להדליק 'בשמן זית' לנרות שבת, דהמ"ב (סי' רס"ד סקכ"ג) כתב דהיום שדולק נרות משעוה יפה, א"צ לשאר שמנים, ומשמע דעדיף אף משמן זית. תשובה: ע"פ קבלה יש ענין בשמן זית".

הגר"ח"ק שליט"א (אשיחה עמ' שי"ד) – "אשה הנוהגת להדליק נרות שבת קודש בשמן זית, כאשר אין בידה שמן זית ורוצה להדליק בנרות רגילים האם צריכה לעשות התרת נדרים. תשובה: טוב שתעשה התרה".

9. נשמת שבת (סי' רס"ג אות תצ"ג) – "אינו מוכרח (אבל יש מהדרין על זה)".

ו] להדליק הפתילה ולכבותה - סעיף ט'.

א. ע"י האיש או ע"י האשה.

1. ע"י האיש.

(א) דרך החיים (זמן הדלקת נרות, סי' נ' דין י"ח) – "נהגו להדליק הנר ולכבותו כדי שתהא מוחרכת ותאחז בו האור יפה והבעל צריך ליוזר לעשות (מ"א בשם כתבים)".

(ב) ח"א (כלל ה' סעי' כ"א) – "ונכון להדליק מתחלה ולכבות בערב שבת, כדי שתהא נוח להדליק. וזה יעשה האיש [שם]".

(ג) קיצור שו"ע (סי' ע"ה סעי' ה') – "ומכל מקום יש לו להאיש גם כן לסייע במצוה, ויתקן את הנרות ויהבהב אותם, דהיינו שידליקם ויכבם כדי שיהיו נוחים אחר כך להדליק".

(ד) מ"ב (סי' רס"ד ס"ק כ"ח) – "וזה יעשה האיש מתחלה ויהיה תועלת שלא תשהה האשה בהדלקתה בהגיע זמנה".

(ה) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ז' סעי' ח').

2. ע"י האשה.

(א) גר"ז (סי' רס"ד סעי' י"ד) – "נהגו הנשים להדליק הפתילה ולכבותה".

(ב) ערה"ש (סעי' י"ב) – "והנשים נהגו להדליק הפתילה ולכבותה".

(ג) עי' קצות השלחן (סי' ע"ד ס"ק ה') – לשונו מובא לקמן.

3. מראי מקומות – מגיה בטור (אות י"ט), נשמת שבת (סי' רס"ג אות תצ"ט), שמירת הגוף והנפש (סי' קמ"ד סוף הע' ג').

ב. היום לא שייך זה: לא נוהגים כן.

1. קצות השלחן (סי' ע"ד ס"ק ה') – "ובסעי' י"ד שם כ' שנהגו הנשים להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהי' מחורכת קודם שתדליקנה וכו' ולא ראיתי מי שנוהג כן בזמננו".

2. חזו"א (דינים והנהגת פרק ט' אות ו', ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ח אות ל"ו) – "שנרות שלנו שנדלקים היטב א"צ להדליקם ולכבותם קודם ההדלקה, שהרי נדלקים היטב, ויותר נאים כשאננם מחורכים".

3. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ח אות ל"ו) – "ולא מהבהבים את הפתילות של הנרות לפני ההדלקה".

4. עי' אג"מ (מסורת משה ח"א אות קכ"ט) – "בין נר שבת, ובין נר חנוכה, אין צריך להבהב הפתילות מקודם, שנדלקים היטב בלי זה. ואולי הפתילות רגילות של שמן, אף הפתילות שלנו כדאי להבהב".

5. הגר"ח ק' שליט"א (אסיפת יצחק ט"ו אלול תשס"ו, דולה ומשקה ריש עמ' קמ"ט) – "שאלה: ברמ"א בס' רס"ד סעיף ט' כתב 'נהגו להדליק הפתילה ולכבותה כדי שתהיה מחורכת ויאחז בה האור יפה', האם יש ענין לעשות כן היום בנרות שלנו. תשובה: היום לא שייך זה".

הגר"ח ק' שליט"א (אלא פרק כ"ח אות ט"ז) – "לא נוהג להבהב את הנרות בערב שבת קודם הדלקתם, כי נרות שלנו אינם צריכים לזה".

6. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק כ"ח) – "אורים דהחזו"א לא נהג כן. ונלענ"ד דבנרות שלנו ההבהב אינו משמעותי, ואולי אפילו יכול לקלקל. וגם הדור מצוה להדליק פתילה חדשה לבנה. ולענ"ד גם במקדש לא היו מהבהבין הפתילות, דא"כ היו פוסלין אותן".

7. הגר"ש רובין (קובץ עולת החודש גליון ל"ט אלול תשל"ט עמ' תקס"א אות ב') – "ולפי"ז נרות שלנו כהיום שהנרות מתוקנים ומוגדלים מבית התרומה שפתילתן יהי' מפוזרים בראשיהם להיות מוכנים 'וקלים' לאחז בהם האויר, ואם מדליקו ומכבים שוב אינם קלים להדליק אדרבא יותר קשה לחזור להדליקו מלכתחילה, א"כ אפשר שהכנתן למצוה יהי' רק תיקון לתוך המנורה 'וליגדל' הפתילה שתהא נכון ומוכן להדלקה, אבל לא להדליקו ולכבותן".

8. חיי הלוי (ח"ג סי' י"ח) – "לא נהגו להבהב הנרות, אכן יש לקיים חלקו במצות הדלקת הנרות ע"י הכנת הנרות על מקומם ולראות שיהיו מוכנים להדלקה".

9. הגר"י בעלסקי זצ"ל (Halachically Speaking) שנה ב' חוברת י"ד הע' כ"ז) –

Today the wicks are manufactured in a way that it is not necessary to prepare the lights before the actual lighting of the woman. Therefore, if one lights with wax candles, then one only has to place the candles in the holders, and if one has the custom to light with oil, then placing the oil in the glass is sufficient. In a situation whereby lighting with oil will burn better if it is lit first, then one should light the wick before the woman lights. In addition, if one is using a candle that will light more easily, when lit prior to the actual lighting, it is a *mitzvah* for the husband to light the candle for his wife, to avoid any *tircha* for his wife.

ג. מחמיר: אפילו בזמננו.

1. שבט הלוי (מבית לוי ח"א עמ' ל"ג אות ח') – "ונהגו להדליק הפתילה ולכבותה בין כשמדליק בשמן ובין כשמדליק בנרות שלנו כדי שתהיה מחורכת ויאחז בה האש היטיב".

2. עי' פסקי תשובות (סי' רס"ג דפו"ח אות י"ג) – "אולם מצד ההידור יש תמיד מקום להבהב על כל פנים שני נרות, כי יש בזה טעמים על פי הסוד".

- ד. מראי מקומות – משנת יוסף (ח"ז סי' נ"ז), הליכות בת ישראל (פרק ט"ו הע' ל"ט, אנגלית הע' מ'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק ב' הע' ה'), הר"א ברגר (זכור לאברהם תשנ"ז עמ' ת"פ).
1. מ"ב (ס"ק כ"ח) – "ומ"מ נהגו. ואף בנר הכרוך כעין שלנו עושין כן".
 2. אורחות הבית (פרק א' סעי' ג') – "ואם מדליקה נרות שעה, או פרפין כשלנו, שדולקות היטב אין צורך לחרכן, והכנתם בכך שמדביקם לפמוט. ויש אומרים שגם בנרות שעה נכון להדליק הפתילה ולכבות".
 3. נשמת שבת (סי' רס"ג אות תצ"ח) – "מדינא אין צורך, אבל כבר נתפשט המנהג כן".

- ה. שעה ושמן ופתילות אחר שבת: האם מותר לזרקם לאשפה.
1. עי' מוקצה מחמת מצוה, ביזוי מצוה [אחר סי' שי"ב (סי' כ"א)], לשיטות ומראי מקומות.

כלים הנתנים תחת הנר

סימן רס"ה

[א] כלי מנוקב מלא שמן - סעיף א'. [ב] ביטול כלי מהיכנו - סעיף ג', סעיף ד'. [ג] מקרב את הכיבוי: גרמא - סעיף ד'.

א] כלי מנוקב מלא שמן ע"פ הנר: כדי שיהא נוטף בתוכו - סעיף א'.

א. **המסתפק מן השמן חייב - ביצה (דף כב.), מ"ב (ס"ק א').**

1. עי' סי' תקי"ד, לשיטות ומראי מקומות.

ב. בכלי מנוקב: המסתפק ממנו יתחייב משום מכבה.

1. לפי הרא"ש, כיון שהוקצה השמן לנר נחשב שבנטילת השמן מקרב את כיבוי הנר. לפי תוס', יש לחוש שמא ימלך ויטול מהנר כל השמן.

א. **גר"ז (סי' רס"ה סעי' א') - "אסור ליתן כלי מנוקב מלא שמן על פי הנר כדי שיהא השמן מטפטף כל שעה לתוך הנר גזרה שמא יסתפק מהשמן שבכלי כיון שאינו מחובר לנר ויש בזה איסור משום מכבה שעל ידי כן יכבה הנר בזמן קרוב יותר מאם לא היה מסתפק ממנו כלום והיה נוטף כולו לתוך הנר. ואף להאומרים דמותר לחתוך נר של שעה הדולק ביום טוב ואין בזה משום מכבה הואיל ובשעה שחותך ממנו אינו (מכבה) [מכבה] אורו כלל ואף על פי שגורם לו ליכבות במהרה אין בכך כלום כמו שיתבאר בסי' תקי"ד ולפי דבריהם אף כאן אין בו משום מכבה כשנוטל מהשמן שבכלי כיון שאינו מכבה כלל את אור הנר בשעת נטילתו שהרי נשאר עדיין שמן בכלי שיטפטף לנר מכל מקום חוששין שמא ימלך ויטול מהנר כל השמן עם הכלי או בלא הכלי ונמצא מכבה אור הנר בשעת נטילתו ויש בזה משום מכבה לדברי הכל".**

2. **ערה"ש (סי' רס"ה סעי' ב') - "והרבה יש לתמוה על רבינו הב"י שכתב דכשיסתפק יתחייב משום מכבה איזה עניין הוא למכבה הלא השמן הוא בכלי בפ"ע ובאמת הרמב"ם בפ"ה דין י"ב והטור לא הזכירו שיתחייב משום מכבה אלא הוא איסור בעלמא דכיון דהוקצה לנר אסור להסתפק ממנו אבל לא חיוב מכבה וכבר כתבו התוס' בביצה [כ"ב. ד"ה והמסתפק] דהא דהמסתפק מהנר חייב משום מכבה זהו מפני שמקטין האור ע"ש ואין זה שייך כשהשמן הוא בפ"ע אמנם רש"י במשנה כתב ג"כ שיתחייב משום מכבה וצ"ע [ולבד זה לשון רש"י שם צ"ע שכתב וכיון שהקצהו לנר חייב משום מכבה עכ"ל התחיל במוקצה וסיים בכיבוי ומצאתי להפנ"י שעמד בזה ע"ש שכתב דטעמו של הרמב"ם הוא מוקצה]."**

ג. מראי מקומות.

1. **אור לציון (ח"ב פרק י"ח אות ט"ז) - "שאלה. האם מותר להשתמש בתנור נפט לחימום הבית בשבת, או יש לאסור להשתמש בו, אף שמכינו בערב שבת, שמא יסתפק מהכלי שממנו נוזל נפט לתנור, וכמו שאסרו ליתן כלי מנוקב מלא שמן על פי הנר כדי שיהא נוטף לתוך הנר גזירה שמא ישתמש בשמן שבתוכו. תשובה. מותר להשתמש בתנור נפט לחימום הבית בשבת, ואין לחוש שמא יסתפק מן הנפט בשבת. [יש מי שאסר בזה, ודימה את זה למש"כ בשו"ע סימן רס"ה סעיף א' שאין לשים כלי על פי נר שמן כדי שיהא נוטף בתוכו, שמא יסתפק מן השמן בשבת, אא"כ מחבר את הכלי לנר, דהוי כלי אחד ובדיל מיניה. ולכן רצה להצריך לקשור את המיכל לגוף התנור. אך נראה שאינו דומה, ששם החשש הוא שמא יסתפק ממנו, אבל כאן אין לחוש לזה, שהרי אין הנפט מיועד לאכילה, אלא להבערה, ואין לחוש שיסתפק ממנו להבערה, כיון שאסור להבעיר בשבת, ועוד שהרי סתם נפט הוא מוקצה ואסור בטלטול, ואין לחוש שיסתפק מדבר שהוא מוקצה]."**

ב] ביטול כלי מהיכנו - סעיף ג', סעיף ד'.

א. עי' ערך מוקצה, לשיטות ומראי מקומות.

ג] מקרב את הכיבוי: גרמא - סעיף ד'.

א. **משנה (דף מז:) - "נותנין כלי תחת הנר לקבל ניצוצות. ולא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה."**

1. **גרמא (דף מז:) - "ולא יתן לתוכו מים מפני שהוא מכבה. לימא תנן סתמא כרבי יוסי, דאמר: גורם לכיבוי אסור. ותסברא, אימור דאמר רבי יוסי בשבת, בערב שבת מי אמר ... אלא אמר רב אשי: אפילו תימא רבנן, שאני הכא מפני שמקרב את כיבויי."**

ב. סתירת הסוגיות: בין שבת (דף מז:) לשבת (לדף קכ:).

1. אה"נ, שהוי מחלוקת בדעת ר' שמעון בן גנס. ולא פסק כר' יהודה [דף קכ:], אלא כר' אשי [דף מז:] - פשט ברי"ף, וי"א ברא"ש, חד דעה במחבר (סי' של"ד סעי' כ"ד).

2. איכא למיחש שמא יבא לידי כיבוי בידים - תוס' (דף מז: ד"ה מפני, "ובשבת יכול לבא לידי כיבוי ... איכא למיחש דלא דמי איסור כל כך במה שמניח כלי תחת הניצוצות ואיכא למיחש שמא יבא לידי כיבוי שיתחיל ליתן המים קודם נפילת הניצוצות וקודם גמר הנתינה יפלו ומכבה בידים או שיגביה הכלי עם המים כנגד הניצוצות"), ט"ז (ס"ק ב'), מ"ב (ס"ק ט"ו), עי' בה"ל ד"ה וי"א, "ויש לחוש שמא יגביה הכלי עם המים נגד הניצוצות ויכבה אותן [תוספות סוף כירה וע"ש עוד טעמים והעתיקן המ"א]."

א. טלית, אינו שייך - ארחות שבת (פרק כ"ט הע' מ"ח, "ולענין הטעם האחר שהאיסור של מקרב כיבוי הוא משום שמא יגביה את הכלי כנגד הניצוצות כתבו הראשונים שאין זה שייך גבי טלית").

3. שהטעם הוא משום דכיון שהמים גלויים לאויר והניצוצות נופלות באופן ישיר לתוכם לכן החמירו בזה יותר – ר"ת (תוס' דף מז: ד"ה מפני, "דהתם הוא דשרי לעשות מחיצה מכלים שיש בתוכן מים שאינו מכבה כלום עד שיתבקעו הכלים אבל הכא אין הפסק בין מים לניצוצות ומיד נכבות כשנופלות בכלי והוי כמחיצת מים דאסירא כגון מחיצת שלג וברד ... ונראה דלפי הש"ס שלנו יש לחלק דבמחיצה של מים אע"ג דאין דבר מפסיק מ"מ שרי שאין האש נופלת לתוך המים להדיא כי הכא שהמים תחת הניצוצות ומקרב כיבויין טפין), מגיד משנה (פרק י"ב הל' ו'), מג"א (ס"ק ח'), "א"נ דהכא אין שום דבר מפסיק בין הניצוצות והמים אלא האויר והמים תחת הניצוצות ממש אבל בטלית אין המים תחת האש כדי לכבותו כשיפול אלא מן הצד ואין האש נופלת לתוך המי' להדיא' (תוס' סוף כירה ורשב"א) והאחרון נראה עיקר (מ"מ פ"ב)."
- א) טלית, י"ל שנותן מים בצד האש ואינו בהדיא – תוס' (דף מז: ד"ה מפני, "שרו רבנן דר' יוסי בטלית שאחז בו האור מצד אחד ליתן עליו מים מצד אחר").
- ב) טלית, י"ל שלא תתפשט – תוס' (דף מז: ד"ה מפני, "דאיכא למימר דהש"ס שלנו אוסר במחיצות של מים לרבנן ומשום הכי מוקי מתניתין כרבנן ופליג אירושלמי ולא דמי לטלית שאחז בו האור מצד אחד שאינו אלא שלא תתפשט האור").
4. מראי מקומות – ארחות שבת (פרק כ"ט סעי' כ"ג).

ג. מקרב, דרבנן או דאורייתא - לתרץ ב' של תוס'.

1. דאורייתא – מחזה אברהם (סי' מ"ב).
2. דרבנן – תוס' (סי' ל"ח ס"ק א' ד"ה ונראה, "ונראה דאף לפר"ת אין כאן כיבוי דאורייתא, אלא כיבוי דרבנן, וכמו דפסיקא להו להתו' בתחלת דבריהם [וכ"מ ממש"כ המ"ב סי' רס"ה ס"ק ט"ז בשם או"ה דמשום סכנת דליקה מותר, מיהו יש לדחות שטעמו שסומך על דעת ה"ר פורת] דאין כיבוי דאורייתא אלא אם הכיבוי ע"י כחו של האדם [ומ"מ גזרו ע"ש אטו שבת]), הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' של"ד ס"ק י"ח ד"ה אבל, מאורי האש השלם עמ' רנ"א ד"ה ובמשנה, עמ' רנ"ג ד"ה ולכן).
- ד. מותר להדליק בעששית אע"פ שנותנין מים למטה, בערב שבת.
1. שאינו מתכוין לכיבוי – תוס' (דף מז: ד"ה מפני, "ומה שרגילים לתת מים בזכוכית שקורין לאמפ"א ונותנין עליה שמן בע"ש אין זה קרוי קירוב כיבוי דכיון שאין מתכוין לכיבוי כלל אלא להגביה את השמן לא שייך למגזר מידי שמא יעשה בשבת ושרי אפי' לר' יוסי וכ"ש לרבנן"), רשב"א (דף מז: ד"ה ויש), ריטב"א (סוף דף מז:), מאירי (דף מז: ד"ה כבר), מחבר (סעי' ד').
2. דהוי גרם כיבוי מאחר שאין המים בעין תחת הנר – רמ"א (סעי' ד', "וי"א אפילו מתכוין לכבוי, שרי מאחר שאין המים בעין אלא תחת השמן לא הוי אלא גרם כיבוי, וכן נוהגין").
- א) חולק – מג"א (ס"ק י', "צ"ע דז"ל הסמ"ג ... ודברי רמ"א צ"ע").
- ב) תלוי בהב' תירוצים בתוס' – גר"א (על סעי' ד', "פלוגתתם תליא בשני תירוצים של תוס' שם ד"ה מפני. ונראה דלפי כו' ועוד כו'. דלפי תי' הראשון דגם במחיצה של מים מותר אלא כל שנפול להדיא לתוך המים אסור וכל שאין נופל להדיא כמו טלית שאחז בו האור מותר ואפי' מתכוין ה"ה כאן וז"ש וי"א כו'. ולפי תי' השני דבמחיצה של מים כיון דאין מחיצה מפסקת אסור"), בה"ל (סעי' ד' ד"ה וי"א "עיין במ"א שהשיג על רמ"א שלא נמצא כן בסמ"ג ומ"מ מפני זה לא נדחו דבריו לפי מה שכתב הגר"א דדין זה תליא לפי שני התירוצים של התוספות ולפי תירוץ הראשון דתלוי הענין בנופל האש להדיא לתוך המים הדין דמותר ועיין במ"א סק"ח בשם המ"מ שזה התירוץ נראה בעינינו לעיקר אמנם בחדושי הרשב"א משמע דעששית מקרי נופל להדיא לתוך המים ורק משום שאין מתכוין שרי וצ"ע").
- ג) ויש להקל במקום הצורך – ארחות שבת (פרק כ"ט סעי' כ"ה, "ויש להקל במקום הצורך").
3. דבהא מיזהר זהירי אינשי – רשב"א (דף מז: ד"ה מפני, "ולפי פירוש זה ליכא למיחש לנתינת מים מערב שבת בתוך עששית של זכוכית שקורין לנפדיש דהא ליכא למיגזר לשמא יתן לתוכו בשבת דבהא מיזהר זהירי אינשי"), מאירי (דף מז: ד"ה כבר).
4. כיון שרק גרם כיבוי ולא מקרב כיבוי – מהר"ם (עי' דרישה סי' רס"ה ס"ק א', מאמ"ר ס"ק ד').
5. אין גורמין לו כיבוי שאינו כבה עד שיכלה השמן – תשובת הגאונים (שע"ת סי' רל"ט), רא"ש (פרק ג' סי' כ"ג).
6. עדיין לא הדליקו הנר – אונ"ז (שבת סי' כ"ה, "ונ"ב דלק"מ והמנהג מנהג כשר הוא דכל מה שאמרנו שקרב הכבוי אסור וגם הגרם כבוי לר' יוסי היינו דוקא שכבר הנר דולק ואח"כ גורם או מקרב דווקא כה"ג אסר תלמוד אבל הכא שכבר מילא המים והשמן ואח"כ מדליק ואחר הדלקה אינו גורם ואינו מקרב כל כה"ג ודאי היתר גמור הוא. וטעות גמור נראה בעיני להקשות על המנהג שלנו והיתר גמור הוא מה שאנו נוהגים ואין לפקפק עליו כלל").
- א) מחמיר – עי' מג"א (ס"ק י', "אך בד"מ כ' בשם א"ז כיון שנותן המים קודם שמדליק השמן שרי וכן"ל דליכא למיגזר שיעשה כן בשבת וכמש"ל בשם התוס' אך כיון שהשמיטו רמ"א בש"ע אפשר דלא ס"ל הכי מאחר שכל הפוסקים נתנו טעמים אחרים גבי שמן ש"מ דלא ס"ל הכי"), עי' בה"ל (סי' רס"ה סעי' ד' ד"ה לתוכו, "ואפילו אם ירצה להעמיד הכלי עם מים קודם שמדליק השמן מצדד המג"א להחמיר").
7. מראי מקומות – מי מנוחות (או"ה סי' ט').
- א) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Those that use neironim for Shabbos neiros often put in a bit of water so that the metal disc on bottom doesn't become stuck to the glass by the wax. As a result, a layer of wax doesn't burn and the flame goes out earlier than it otherwise would. Is that a problem of gram kibuy? (This might be different than adding water to regular oil which doesn't cause the flame to go out earlier but merely raises the oil.)

R' Y. Berkovits wrote: I believe the metzios are the same as oil - which we are mekil. The wax melts by the heat of the flame and turns into liquid and floats over the water. In the case of oil, the Rama says that it is muter, and the SA is machmir if the intention is to put out the fire.

ה. שכוונת האדם בנתינת המים שהכלי לא ישבר ולא ישחיר: אי מיקרי מתכוין לכיבוי.

1. ארחות שבת (פרק כ"ט הע' נ"א) – "ובציור שכוונת האדם בנתינת המים שהכלי לא ישבר ולא ישחיר מחמת האש יש לעיין אי מיקרי מתכוין לכיבוי או דאמרינן דאינו מתכוין שהמים יכבו את האש, ואין כוונתו אלא שהמים יחצצו בין האש ובין הכלי ולא תלחך האש את הכלי, ולו יצוייר שהאש לא תכבה כלל רק לא תגע בדפני הכלי אין לאדם קפידא בזה, וא"כ י"ל דזה לא מיקרי מכין לכיבוי. והנה ה"ט"ז סק"ג כתב שבאופן שכוונתו שלא ישבר הכלי מיקרי מכין לכיבוי, אך בסמ"ג מבואר שהתיר ליתן מים כדי שלא ישבר הכלי, ולפי הבנת המג"א סק"י כל עיקר היתירו של הסמ"ג הוא משום דאינו מכין לכיבוי, ונמצא שהסמ"ג נקט שהמכין שלא ישבר הכלי מיקרי אינו מכין לכיבוי [ולפ"ז צ"ל דכוונת כיבוי הוא במקרה שמעוניין לחסוך בשמן ולכן נותן מים כדי שכאשר ישאר מעט שמן יכבו המים את האש, כ"כ הא"ר בשם מ"ט]. וכיון שהסמ"ג התיר את נתינת המים ע"מ שלא ישבר הכלי לכן נראה דכל שיש לאדם חשש שהכלי אכן ישחיר אם לא יתן בו מים יש להקל. [ובפרט שלפי האו"ז המובא בד"מ ולפי הרא"ש המובא במג"א בלאו הכי יש להתיר את נתינת המים בכל גווני, וצד האיסור הוא רק אם נחמיר כהרשב"א דבמתכוין לכבוי אסור וגם ננקוט שהכוונה שלא ישבר הכלי מיקרי כוונת כיבוי, וכיון שהנידון הוא בגזירה דרבנן לכן נראה דיש להקל במקום צורך]."

ו. דרגות.

1. לסלק המונע, מותר – מ"ב (סי' רע"ז ס"ק י"א), ששכ"ה (מבוא פרק א' סעי' כ"ח [דפו"ח, סעי' כ"ט]), "כל שאינו גורם שישתנה המצב הקיים - אין בכך כל איסור ומותר לעשותו".
2. מחיצה בכלים של מים שלא תעבור הדליקה – מחלוקת ר"י ורבנן, הל' כרבנן שמותר במקום הפסד.
3. רב יהודה, נתן מים ע"ג הטלית – רב יהודה כנגד הברייתא. להל' מחמיר רי"ף ורא"ש משא"כ שאר פוסקים. ב' דעות בשו"ע.
4. מחיצה של מים – ר"ח ור"ת מחמיר.
5. מים תחת הנר – רש"י מחמיר (אמנם עי' תוס' דף מז:).
6. מראי מקומות לכמה מעלות – חזו"א (סי' ל"ח אות א', ד' מעלות), מנחת יצחק (ח"ב סי' ט"ז, ו' מעלות).

ז. עריכת "שעון שבת" בערב שבת: - קשה: גוזר ער"ש אתו שבת, כמו מקרב את הכיבוי.

1. עי' סי' של"ד סעי' כ"ב [ערך גרמא], לשיטות ומראי מקומות.

מי שהחשיך לו בדרך

דף קנג. - דף קנג:

סימן רס"ו

[ג] ששכח כיסו עליו בשבת - סעיף י"ב.
[ד] חפץ בידו ברה"ר.

[א] סוגיא.
[ב] עמד לפוש.

[א] סוגיא.

- א. רש"י (דף קנג.) - "מי שהחשיך, נותן כיסו לנכרי מבעוד יום".
1. א"ת הרא"ש (פרק כ"ד סי' א') - "כתב רש"י מבעוד יום ולא נהירא לי. מדקאמר בגמרא אבל מציאה לא ואי מבעוד יום הרי כבר הגיע לידו ואף אם היא מונחת ע"ג קרקע יכול להגביה ולזכות בה. ועוד דומיא דנותן כיסו לנכרי איירי נמי אין עמו נכרי מניחו על החמור אם כן מאי פריך בגמרא והלא מחמר ושני עלה מניחו עליה כשהיא מהלכת בלאו הכי נמי אין כאן עקירה כיון שנתנו עליה מבעוד יום. הלכך נראה לפרש נותן כיסו לנכרי משתחשך והשתא ניהא מאי דפריך בגמרא מאי טעמא שרו ליה רבנן למיתב כיסו לנכרי. אי מבעוד יום איירי מאי קבעי מ"ט והא ב"ה מתירין בכולן עם השמש וע"י קציצת שכר מותר".
2. י"ל השלטי גבורים (דף סה:) - "ולדעתי כי אינה השגה דודאי גם לרש"י אם לא נתן לנכרי הכיס קודם שתחשך יכול ליתנה לו משתחשך אבל כוונת רש"י כי מוטב שיתננה לו קודם שתחשך דהרי אינו עושה אלא איסור מדרבנן שאומר לנכרי לעשות מלאכתו בשבת דאסור כשלא קצת עמו שכירות ואילו ממתין משחשיכה לתת כיסו לנכרי עביד תרי איסורי שמטלטל גם המעות שהם מוקצין".
3. צריך ליתן מבעוד יום, מטעם מוקצה - גר"א (סעי' א'), מ"ב (ס"ק ד', "ואע"פ שנתנו וכו' - נקט לשון דיעבד משום דלכתחילה ע"כ צריך ליתן מבעוד יום משום איסור מוקצה"), ערה"ש (סעי' א').
4. מראי מקומות - מנחת יצחק (ח"ה סי' מ"ב).

ב. נותן כיסו לעכו"ם.

1. מחזי כשלוחו - עי' סי' רמ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ג. נותן כיסו לשוטה.

1. חת"ס (או"ח סי' פ"ג) - "ע"ד יתום קטן עתיר נכסין בר שטי' וקרוביו בקשו לו מנוח אשר ייטיב לו בעה"ז למוסרו בבית חינוך חרשים ושוטים ללמדם דעת ותבונות וידיעום, אך הוא מסור בידי בעלי דת אחר אשר לא מבני עמינו ואי אפשר להמציא לו שם מאכליו ומשקיו ויתר צרכיו עפ"י דתה"ק והוא עתה כבן ז' שנים, ונשאל מאת פר"מ נ"י אם רשאי למוסרו בידיהם לרפאותו להביאו לכלל דעת ... ויעיין ר"פ מי שהחשיך קנ"ג ע"ב פליגי לישני איכא דאמרי לחרש איכא דאמרי לקטן ע"ש. ויראה דבהא פליגי ... הכי שרי ובתנאי שכשיגיע לבן י"ג שנים ויום א' יוציאוהו משם עכ"פ, זה נלע"ד מעיקר הדין, ומ"מ העידו קדמונינו ז"ל שע"י מאכלות אסורות בנערות מטמטם הלב ומוליד לו טבע רע, עדיין אני אומר מוטב שיהיה שוטה כל ימיו וכו'. וד' יחננו דעה בינה והשכל ויראנו נפלאות מתורתו הקדושה".
2. אג"מ (או"ח ח"ב סי' פ"ח) - "רק מה שמסיק החת"ס בסוף שאף שזהו מעיקר הדין מ"מ שהעידו קדמונינו שעל ידי מאכלות אסורות מתטמטם הלב ומוליד לו טבע רע אין לעשות זה ומוטב שיהי' שוטה כל ימיו ואל יהי' שעה אחת רשע, אבל פשוט שהוא רק בעובדא ידידיה שירפאותו בהחנוך של המורים ההם למדרגה להיות בעל אנושי שיתחייב אז במצות שנמצא שע"י טימטום הלב דמאכלות אסורות שאכל בימי שטותו יעשה דברים אחר שיתחייב במצות שיהי' בהם רשע לפני המקום".
3. עי' יו"ד סי' פ"א, לשיטות ומראי מקומות.

ד. נותן כיסו לחרש או קטן.

1. נותן לחרש או קטן - ר"פ (דף סו.), "וכיון דלא איפסיקא הלכה בהדיא דעבד כי האי לישנא עבד ודעבד כי האי לישנא עבד", רשב"א (ריש דף קנג.), "איכא דאמרי לחרש יהיב ליה ואיכא דאמרי לקטן יהיב ליה. והלכך בשל דבריהם הוא וכיון דלא איפשיטא יהיב למאן מינייהו דבעי", ריטב"א (ריש דף קנג.), "איכא דאמרי לחרש יהיב ליה ואיכא דאמרי לקטן יהיב ליה. וכתבו רבנן ז"ל דכיון דלא איפשיטא [ו]הי איסורא דרבנן יהיב ליה למאן דבעי", פוסקים.
- א) "יתננה למי שירצה - ולא יעשה פעם כך ופעם כך" - מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות סעי' ה').
- ב) נותן לחרש - מדרש שכל טוב (שמות פרק ט"ז, פרק כ"ד, עמ' שט"ז, "מניחו על חרש שוטה שאינו מצווה על שביתתו. ולקטן לא יהיב ליה דילמא אתי למיסרך").
2. אם קטן בנו.
- א) יתן רק לחרש - פמ"ג (מש"ז ס"ק ד', "חרש וקטן יתנו למי שירצה יראה לי דהיינו דוקא שאין בנו אבל בנו קטן בר חינוך מדרבנן יתנו לחרש ושוטה"), בה"ל (סעי' ה'), "כתב הפמ"ג יראה לי דהיינו דוקא שאינו בנו אבל בנו קטן שהוא בר חינוך מדרבנן יתנו לחרש ושוטה".
- ב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ה') - "נראה שבבנו קטן אין היתר אלא כבחמור, דהא מוזהר על שביתתו".

3. אם חרש בנו, וגם קטן בנו.
(א) אפשר יתן רק לחרש – פמ"ג (מש"ז ס"ק ד', "אבל בנו קטן בר חינוך מדרבנן יתנו לחרש ושוטה אף בנו שאין בר חנוך כמו קטן וצ"ע כעת"), בה"ל (סעי' ה', "כתב הפמ"ג ... ומסתפק שם דאפשר אפילו אם החרש ושוטה הוא בנו שאינם בר חנוך כמו קטן").
4. קשה, בחרש יש דין חינוך משא"כ שוטה – פמ"ג (פתיחה לאו"ח ח"ב אות ט', סי' שמ"ג מש"ז ס"א, שם א"א ס"ק ב', "ה"ה שוטה כה"ג לא שייך חינוך ... אבל חרש קטן י"ל דעת קלישותא ומחויב לחנכו").
5. י"ל חרש הוי בר חינוך, אבל דלא כקטן – "בנו קטן בר חינוך מדרבנן יתנו לחרש ושוטה אף בנו שאין בר חנוך כמו קטן וצ"ע כעת"), בה"ל (סעי' ה', "דאפשר אפילו אם החרש ושוטה הוא בנו שאינם בר חנוך כמו קטן").
6. מראי מקומות – פירות תאנה (נדה דף סא: עמ' קמה:).
- (א) עי' סי' שמ"ג, לשיטות ומראי מקומות.
7. יש איסור ספינו, בין חרש ושוטה וקטן – עי' סי' שמ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ה. גמרא (דף קנג:) – "אמר רב אדא בר אהבה: היתה חבילתו מונחת לו על כתיפו, רץ תחתיה עד שמגיע לביתו. דוקא רץ, אבל קלי קלי לא. מאי טעמא. כיון דלית ליה היכרא, אתי למיעבד עקירה והנחה, סוף סוף, כי מטא לביתיה אי אפשר דלא קאי פורתא, וקמעיל מרשות הרבים לרשות היחיד. דזריק ליה כלאחר יד".
1. מה הדין גבי כיס.
(א) מחמיר.

- (1) רמב" (דף קנג: ד"ה רץ, עי' מ"מ פרק י"ג הל' ט', וב"י סעי' י"ב) – "רץ תחתיה עד שמגיע לביתו. ק"ל אי הכי ליתני נמי מתני' הכי, ואם תאמר לא רצו לגלותה, נימא אנן בגמ' לעיל הכי אין שם לא חמור ולא חרש מטלטלו פחות פחות או רץ, ונראה לי דדוקא נקט חבילה שהרץ בה אית ליה היכרא רבה אבל רץ בכיס לית ליה הכיר ואסור".
- (2) רשב"א (דף קנג:) – "היתה חבילתו מונחת לו על כתיפו רץ תחתיה עד שמגיע לביתו. והא דלא אמרין הכי בכיס, כתב הרמב"ן ז"ל משום דבחבילה שהוא משוי כבד מידכר ולא אתי למיעבד עקירה והנחה, אבל בכיס שהוא דבר מועט וקל לא דכיר וחוששין דלמא נח ואתי למיעבד עקירה והנחה".
- (3) ריטב"א (סוף דף קנג:) – "היתה חבילתו מונחת לו על כתפו רץ תחתיה עד שמגיע לביתו. וא"ת ולמה אינו עושה כן גבי כיסו, תירץ רבינו הגדול ז"ל דבחבילה שהוא משוי כבד מידכר ולא אתי למעבד עקירה והנחה, אבל בכיס שהוא דבר מועט וקל לא דכיר וחיישינן דלמא נח ואתי למעבד עקירה והנחה".
- (4) ר"ן (דף סו: ד"ה רץ).

(ב) מיקל.

- (1) אגודה (סי' קצ"ג, הו"ד בפמ"ג מש"ז ס"ק ו').
 - (2) עי' ט"ז (ס"ק ו') – כיון דמילי דרבנן נינהו הסומך להקל לא הפסיד".
 - (3) א"ר (ס"ק כ"ד) – "ויש אומרים וכו'. וכן עיקר בפוסקים וכן פסקו נחלת צבי וט"ז".
 - (4) עי' מ"ב (ס"ק ל"ג) – "והמיקל כה"א לא הפסיד [ט"ז]".
- ג. בכרמלית, אפשר מותר לכ"ע – שלטי גבורים (דף סו. אות ג'), מג"א (ס"ק י"ח, "ולדידן דאין לנו ר"ה גמורה אפשר דלכ"ע שרי בכל ענין ש"ג"), מ"ב (ס"ק כ"ט, ס"ק ל"ד, "וכתב המ"א בשם הש"ג דלדידן דלית לן ר"ה אפשר דלכו"ע שרי בכל ענין").
(ד) מראי מקומות.

- (1) רבינו ירוחם (נתיב י"ב ח"א, ס"ו-ג') – "וכתבו המפרשים דדוקא בחבילה התירו לרוץ דהיה לו הכיר' כמו שכתבתי אבל בכיסו לא דלא יהיה לו כיסו המרוצה הכיר' וכן כת' הרמב"ם ובתוספות כתבו דהוא הדין בכיסו".
 - (2) ב"י (ס"ק י"ב, א') – "כתב שם הר"ן (ס"ו ע"ב ד"ה רץ) בשם הרמב"ן (בח"י קנג: ד"ה הא) דדוקא בחבילה הוא דשרינן הכי לפי שאין דרכו של אדם לרוץ עמה ומאן דעבד הכי אית ליה היכרא טובא אבל רץ בכיס לית ליה היכרא ואסור אבל הרב המגיד כתב בפרק י"ג (ה"ט) בשם הרמב"ן דהוא הדין לכיסו וכן כתבו הגהות (מיימונית קושטא) בפרק כ' (ה"ז) בשם סמ"ג (ל"ת סה, יז ע"ד) וכן כתבו בסמ"ק (סי' רפב ע' רחצ) והתרומה (סי' רכו) ורבינו ירוחם בח"א (סו סוף ע"ג) כתב שתי הסברות ולא הכריע".
 - (3) מחבר (סעי' י"ב) – "י"א דדוקא בחבילה התירו לעשות כן אבל לא בכיסו, וי"א דה"ה לכיסו".
- א. כלל במחבר, יש אומרים ויש אומרים, הלכה כבתרא – יד מלאכי (כללי שו"ע אות י"ג), עי' שד"ח (כללי הפוסקים), מ"ב (סי' תרמ"ח ס"ק מ"ד), כף החיים (ס"ק ט"ז, ס"ק נ"ד, "דכל היכא שכותב הש"ע יש מתירים ויש אוסרים דעתו לפסוק כדעת האוסרים ורק בשעת הדחק יש לסמוך המתירים"), ילקוט יוסף (הע' ט' ד"ה ואולם, הע' י"ד ד"ה ומרן), עי' נשמת שבת (אות ק"ז).

(4) שפת אמת (דף קנג: ד"ה והנה).

[ב] עמד לפוש.

דור המלקטים - נתיבות שבת (בלויא).

גמרא (דף ה:) – "אמר רבי אבין אמר רבי אילעאי אמר רבי יוחנן: היה טעון אוכלים ומשקין ונכנס ויוצא כל היום כולו, אינו חייב עד שיעמוד. אמר אביי: והוא שעמד לפוש, ממאי. מדאמר מר: תוך ארבע אמות עמד לפוש פטור, לכתף חייב. חוץ לארבע אמות, עמד לפוש חייב, לכתף פטור. מאי קא משמע לן, שלא היתה עקירה משעה ראשונה לכך".

רש"י (שם ד"ה והוא) – "והוא שעומד לפוש. לנוח, ההיא היא עמידה, ועקירה דבתרה הוי עקירה, אבל עומד לכתף, לתקן משאו על כתיפו, לאו עמידה היא".

א. וכן בראשונים – רמב"ם (פרק י"ג הל' ח', הל' י'), רא"ש (פרק א' סי' ו').
1. דעת הר"י – רא"ש (פרק א' סי' ז'), ר"ן (דף ב. ד"ה ובן), קרבן נתנאל (על הרא"ש שם אות ה'), ב"ח (על הר"ן שם אות ה'), תפארת שמואל (על הרא"ש שם אות ו').

ב. וכן הפוסקים – מג"א (סי' שמ"ט ס"ק ו'), א"ר (סי' שמ"ט ס"ק י"ז), גר"ז (סי' שמ"ט סעי' ג'), ח"א (כלל נ"ב סעי' ג'), מ"ב (סי' שמ"ט ס"ק י"ז).
1. ל"מ בשו"ע או רמ"א, וצ"ע למה.

ג. מה העיקר: האם העיקר עומד לפוש כמניח דמי, או עומד לכתף כהליכה דמי. **נ"מ**, שאינו עומד לפוש, וגם אינו עומד לכתף. כמו מי שמפסיק בדרך כדי לדבר לחבירו, לא הוי עמידה לנוח, וגם לא הוי עמידה לצורך הדרך.

1. העיקר עומד לכתף.
א) שעה"צ (סי' שמ"ט ס"ק י"ח) – "ולענ"ד נראה ברור דלכו"ע מה"ת מקרי עמידה אפילו אם לא עמד לפוש בהדיא ורק בשביל איזה סיבה שמנעו לילך כיון שלא עמד לתקן דרך משאו דרך אז חשוב כמהלך [ומה שאמר בגמ' עמוד לפוש הוא לאו דוקא רק לאפוקי שלא עמד לתקן] וראיה ממה שאמר בדף קנ"ג ע"ב לענין בהמה דכשקיימא להשתין מים הוא ג"כ בכלל עמידה ופשוט דה"ה גבי אדם עי"ש וביטור מוכח בהדיא שם בסוף הסוגיא דקאמר שם סוף סוף כי מטא לביתיה א"א דלא קאי פורתא וכו' עי"ש הרי דמקרי עמידה אף שלא עמד לפוש ורק שלא היה כדי לתקן ודברי רי"ו צ"ע אח"כ מצאתי בלבוש סימן רס"ו דמפרש דברי רי"ו דלא מיירי לענין דאורייתא ע"ש וגם זה דוחק קצת דמנ"ל להרי"ו לחדש זה דמקום שהתירו פחות פחות מד"א הוא דוקא בישיבה ועיין בא"ר שם".

1) י"ל רי"ו, עומד כדי להולך, הוי כמו עומד לכתף שהוי כדי להולך. משא"כ להשתין, ושאר מקרים.
2) י"ל הראיה מהשתין כמו השפ"א (דף קנ"ג): – "והא א"א דלא קיימא להשתין כו' וקשה הרי לא הוי אלא כעומד לכתף וגם בדידי לא הוי הנחה בכה"ג ויתכן לומר דבבהמה דלאו בת דעת היא ליכא לפלוגי בה בין עמידה ע"ד לכתף או ע"ד לפוש וכל עמידה לדידה הוי כעמידה גמורה משא"כ באדם אה"נ דבכה"ג אינו עומד לפוש דמשמע דוקא לפוש חייב וכל שאיננו עומד לפוש מיפטר וא"כ בכה"ג דמוכרח לעמוד מצד סיבה אחרת אינו בכלל לפוש כנ"ל".
3) י"ל הראיה א"א דלא קאי פורתא. רק נראה כהנחה – פמ"ג (א"א ס"ק י"א, וצ"ל דהך א"א דלא קאי פורתא לאו עמידה ממש הוא לחייב עליה ד"ת וכעומד לכתף דפטור דלא היה עקירה והנחה"), בה"ל (סעי' י"א ד"ה כי, "ומה דאמרו א"א דלא קאי פורתא זה לא הוי הנחה לגמרי רק נראה כהנחה").

ד. מי שהחשיך לו בדרך, אם צריך לישב פחות פחות מד' אמות, או די בעמידה.

1. צריך לישב [לכאורה הפשט, כיון שפלוגי עומד רק כדי להולך, הוי ממש עומד לכתף].
א) תשובות הגאונים (מוסאפיה, ליק, סי' ע"ז) – "והא דאמר ר' יצחק (שבת קנ"ג ב) מוליכו פחות פחות מד' אמות כך הלכה ועבדינן הכי. מיהו צריך לישב כל פחות מארבע אמות. אבל בעמידה אין בכך כלום ואסור לעשות ואם עשה כן הרי זה מחלל שבת שהרי מעביר ד' אמות ברה"ר בעמידה אע"פ שהולך ועומד הליכה אחת היא וצריך לישב כל פחות מד' אמות. ואפי' בשדה או בכרמלית שאין בה סקילה ואם העביר בתוכן ולא ישב כל פחות מד' אמות חייב מלקות מדרבנן דקאמר' (שם ו' א) אבל ים ובקעה וכו' ובסיפא קאמרינן ואין נושאים ונותנים לתוכן ואם נשא ונתן פטור אבל אסור מדרבנן".
ב) תשובות הגאונים (שערי תשובה סי' מ"ה, סי' קמ"ז) – "ולענין עירובין הא דאמ"ר יצחק מוליכו פחות מד' אמות הלכה כך ועבדי הכי מיהו צריך לישב כל פחות מד' אמות אבל בעמידה אין בכך כלום ואסור לעשות כן ואם עושה כן הרי זה מחלל שבת שהרי מעביר ד' אמות ברשות הרבים בעמידה אע"פ שהולך ועומד הליכה א' היא וצריך לישב כל פחות מד' אמות ואפי' בשדה או בכרמלית שאין בה סקילה ואם העביר בתוכן ולא ישב כל פחות מד' אמות חייב מלקות מדרבנן דקאמר' אבל ים ובקעה וכו' ובסופא קא אמרינן ואין נושאים ונותנים בתוכו ואם נשא ונתן פטור אבל אסור מדרבנן וחייב מלקות מדרבנן דקא אמרינן כל פטורי דשבת פטור אבל אסור".

ג) ספר העיתים (סי' ר') – "ובהיה ענינא דר' יצחק דכתבין לעיל אשכחין לחד מרבוותא דכתב הכי והא דאמר ר' יצחק מוליכו פחות פחות מד' אמות הלכה היא ועבדינן הכי וצריך לישב כל פחות מד' אמות אבל בעמידה אין כלום ואסור לעשות כן ואם עשה כן הרי זה מחלל שבת שהרי מעביר ד' אמות ברה"ר אפילו בעמידה היא מחייב אע"פ שהוא עומד הליכה אחת היא אלא צריך לישב כל פחות מד' אמות ואפילו בשדה או בכרמלית שאין בה סקילה אם העביר בתוכה ולא ישב כל פחות מד' אמות חייב מלקות מדרבנן דקאמרינן אבל ים ובקעה וכו' ובסיפא קא אמרינן ואין נושאים ונותנים בתוכו ואם נשא ונתן פטור אבל אסור מדרבנן".

(ד) ספר האורה (ח"א אות נ"ז) – "אמר רבי יצחק מוליכו פחות פחות מארבע אמות [וכן הלכה ואין מורין כן, וצריך לישב על פחות פחות מארבע אמות] אבל [עמידה] אסור, ואם עשה כן מחלל הוא את השבת".
 (ה) רבינו ירוחם (נתיב י"ב ח"ו, ע"ה-ג') – "כך פשוט בשבת מוליכו פחות פחות מד' אמות שאז"ל בכל מקום צריך לישב בכל פחות מד' אמות שאם לא ישב אע"פ שעמד ולא הלך בכל פחות מד' אמו' חייב שאף על פי שעומד הליכה א' היא ואפילו בכרמלית או בשד' חייב מלקות מדרבנן כך כתב מר שר שלום בתשוב'".
 (ו) כל בו (סי' ל"א, כ"ט-ד') – "וכתב הר"ש ז"ל וצריך לישב על פחות מד' אמות, אבל בעמידה אסור ואם עשה כן מחלל שבת הוא עכ"ל".

כל בו (סי' ל"א, כ"ח-א') – "הוליד חפץ פחות פחות מד' אמות אפילו כל היום מותר, במה דברים אמורים כשעמד לנוח, אבל עמד לתקן המשא שעליו חייב כמי שהלך עד ארבע אמות השניות, אבל אינו חייב עד שיעמוד לנוח חוץ לארבע אמות".
 (ז) בית יוסף (סי' רס"ו אות ז', סי' שמ"ט סעי' ה') – "כתב רבינו ירוחם בחלק ו' (עה ע"ג) מוליכו פחות פחות מארבע אמות שאמרו חז"ל בכל מקום צריך לישב בכל פחות מארבע אמות שאם לא ישב אף על פי שעמד ולא הלך בכל פחות מארבע אמות חייב שאע"פ שעומד הליכה אחת היא ואפילו בכרמלית או בשדה חייב מלקות מדרבנן כך כתב מר שר שלום בתשובה (שערי תשובה סי' קמז) עכ"ל וכן כתוב בכל בו (סי' ל"א, כט סוף ע"ד)".

(ח) פרישה (ס"ק ו').

(ט) ט"ז (ס"ק ד').

(י) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות סעי' ז') – "ובכל פעם יניחנו לארץ או ישב, רמ"י וב"י".

(יא) בא"ה (ס"ק ו').

(יב) ח"א (כלל נ"ד סעי' ב') – "ואם הוא יחיד, יכול ג"כ להוליד אותו תמיד פחות פחות מד' אמות ובלבד שיניח הכיס על הקרקע או שישב בכל פחות מד' אמות, דעמידה לא חשיבא הנחה, כיון שהכל בהליכה א', אם לא כשצריך למוש ולנוח, דאז העמידה חשיבא הנחה".

(יג) עי' גר"ז (סעי' י"א) – "ויש מחמירין ... וטוב לחוש לדבריו במקום שאפשר".

2. לא צריך לישב.

(א) רש"י (ע"ז דף ע. ד"ה פחות) – "פחות פחות מד' אמות - ועומד למוש וליכא עקירה מתחילת ד' לסוף ארבע".

(ב) דרכי משה (אות א') – "אבל לקמן סימן שמ"ח משמע דעמידה מפסקת ובהלכות רשויות כתב הכלבו דכל שעומד למוש הוא כשיביה וכל שעומד לתקן המשווי הוא כהליכה".

(ג) מג"א (ס"ק ט') – "ועומד למוש בנתיים (ד"מ בשם טור סי' שמ"ח) דלא כר"י ש' דצריך לישב וצ"ע דהא ר"י בעצמו כתב דעומד למוש פטור וכ"כ הרמב"ם פי"ג ותלמוד ערוך הוא פ"ק דשבת אלא שס"ל דבכאן כיון שאינו עומד אלא משום שלא יבא לידי איסור לא ה"ל כעומד למוש לכן צריך לישב ומיהו בע"א דף ע' פירש"י דבעומד למוש סגי".

(ד) א"ר (ס"ק י"ד) – "אלא עומד וכו'. אף דקיימא לן עומד למוש פטור הכא שאני כיון שאינו עומד אלא שלא יבוא לידי איסור לא הוה ליה כעומד למוש, מיהו בעבודה זרה דף ע' פירש"י דבעומד למוש סגי (מגן אברהם), וכן ראיתי בר"ן שם מר' יהונתן ריש פרק המוציא תפילין כתב ז"ל עומד למוש רגע אחד וכן משמע בספר עבודת הקודש לרשב"א בדיני רשויות וסה"ר סימן רכ"ו בסימנים וטור סימן שמ"ח, וצריך עיון על בית יוסף שהביא כאן וסוף סימן שמ"ט דברי הכלבו ורבינו ירוחם דבעי ישיבה בסתם ולא הזכיר מכל הנך רבוותא ואולי דלכך לא הביאו בשולחן ערוך".

(ה) שעה"צ (סי' שמ"ט ס"ק י"ח, עי' מ"ב סי' רס"ו ס"ק י"ח) – "מוכח בהדיא שם בסוף הסוגיא דקאמר שם סוף סוף כי מטא לביתה א"א דלא קאי פורתא וכו' עי"ש הרי דמקרי עמידה אף שלא עמד למוש ורק שלא היה כדי לתקן ודברי ר"י צ"ע".

(ו) ערה"ש (סעי' י"ז) – "והיינו שיטלטל בעצמו פחות פחות מד' אמות וקודם גמר ד' אמות יעמוד לנוח בינתיים וכן יעשה בכל פחות מד' אמות דאל"כ אף כשיעמוד מצטרפין יחד ויש מי שמצריך לישב דווקא ואינו עיקר [עמג"א סק"ט]".

ה. עומד ברמזור (traffic light).

1. מיקל: כעומד לכתף.

(א) הגרשז"א צ"ל (ששכ"ה פרק י"ח דפו"ח הע' רל"ז) – "דאע"פ שלכאורה זה חלוק מלכתף, אך מ"מ כיון שזה נגד רצונו ומצפה כל הזמן להמשיך ללכת, דינו כעומד לכתף".

(ב) הגר"י בנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק י"ח) – "אם נושא שני חפצים ומכתף אחד מהם נראה דמקרי עומד לכתף, וכן בנעצר ע"י שוטר או רמזור וכדו', בכל אלו, אם שמח על העכוב הוא עומד למוש".

2. מחמיר, כעומד למוש.

(א) אג"מ (או"ח ח"ה סי' כ"ח אות ב', משנה הלכות ח"ח סי' צ"ד אות ג') – "והמוליך הרכב יתחייב על איסור הוצאה דרכב זה מרה"י לרה"ר כשעמד בחצר בעליו, ועל כל עקירה והנחה שעשה בדרך אם הוצרך ממש לעמוד, ואפילו על מה שצריך לעמוד בשביל סימן אור האדום, לבד איסור הבערה וכיבוי".

אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' שמ"ז אות א') – "מי ששכח חפץ בכיסו ואינו רוצה לעמוד ברה"ר, אינו רשאי לעצור בשביל רמזור אדום, כי אינו נחשב בכה"ג כעומד לכתף".

(ב) אבן ישראל (ח"ט סי' ס"ג על סי' רס"ו, על מ"ב סי' רס"ו אות א') – "עיין לקמן סי' שמ"ט בשער הציון אות י"ח שתמה על הני מחמירין והכריח בראיות דלא חשוב כמהלך רק כשעמד לתקן משאו, אבל אם נמנע מללכת מצד איזה סיבה שהיא מקרי עמידה עיי"ש, ולפי"ז עמידה ברמזור שפיר מקרי עמידה".

ג) עי' הגר"ק שליט"א (אסיפת יצחק כ"ה אדר תשס"ז) – "שאלה: במחבר בס' רס"ו סעיף ז' מתיר פחות פחות מד' אמות, ובמשנה ברורה ס"ק י"ח מסביר שיעמד לפוש בינתים, האם הנעצר ע"י רמזור נקרא עומד לפוש, או שזה עומד לכתף, בענין זה. תשובה: יתכן שזה לפוש וצ"ע".

ד) ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תתקמ"ד).

ה) ארחות שבת (פרק כ"ח סעי' ס"א) – "עמד ברמזור או משום שלא היה יכול לחצות את הכביש בגלל מכוניות שנסעו בו הרי זו הנחה".

3. מראי מקומות.

א) ששכ"ה (פרק י"ח הע' רכ"ה [דפו"ח, הע' רל"ז]) – "ועיין סי' שמ"ט בשעה"צ ס"ק יח, דלאו דוקא עמד לפוש, אלא ה"ה אם עמד בשביל איזה סיבה שמנעתו מללכת (כגון רמזור וכדו'), כיון שלא עמד לתקן משאו, דרך אז חשיב כמהלך ... וצ"ע".

ו. האם בהמה כמו בני אדם.

1. לא – שפת אמת (ריש דף קנג); "והא א"א דלא קיימא להשתין כו' וקשה הרי לא הוי אלא כעומד לכתף וגם בדידי לא הוי הנחה בכה"ג ויתכן לומר דבהמה דלאו בת דעת היא ליכא לפלוגי בה בין עמידה ע"ד לכתף או ע"ד לפוש וכל עמידה לדירה הוי כעמידה גמורה משא"כ באדם אה"נ דבכה"ג אינו עומד לפוש דמשמע דוקא לפוש חייב וכל שאיננו עומד לפוש מיפטר וא"כ בכה"ג דמוכרח לעמוד מצד סיבה אחרת אינו בכלל לפוש כנ"ל".

2. כן – שעה"צ (סי' שמ"ט ס"ק י"ח, "וראיה ממה שאמר בדף קנ"ג ע"ב לענין בהמה דכשקיימא להשתין מים הוא ג"כ בכלל עמידה ופשוט דה"ה גבי אדם עי"ש").

ג) ששכח כיסו עליו בשבת - רמ"א סעיף י"ב.

א. עי' סי' ש"ח סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ד] חפץ בידו ברה"ר.

א. מניח על מקום פטור – קיצור הל' שבת (סי' ל"ט סעי' ט"ז), ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תתקמ"ג), עי' שבת בית (ארטסקרול, פרק י' הע' ב').

1. מראי מקומות – מגילת ספר (סי' פ"ד אות י"ד, קונ' שמירת שבת פרק י"ח אות ל"א, לשונו מובא לקמן).

ב. לחזור למקומו [בלי הפסק] – דגול מרבבה (על מג"א ס"ק י', "ומי שיציא מרה"י לרה"ר בשבת אין לו תקנה אלא לרוץ ולחזור לאותו רה"י שהוציא משם"), נפש חיה (או"ח סי' ה'), "יוכל לחזור לביתו ולא יעמוד בנתיים וזה טוב יותר משזרוק החפץ מידו דכשיזרוק החפץ יוגמר ההוצאה".

ג. הולך לרה"י אחר.

1. מחמיר.

א) עי' דגול מרבבה (על מג"א ס"ק י') - לשונו מובא לעיל.

ב) ארץ צבי (סי' ע"ו אות ג' ד"ה ולפי"ז) – "והנפש חי' (סי' ה') כ' דה"ה דיכול לילך לרה"י אחר שלא יעמוד ברה"ר, ולענד"ג דאם אפשר לו צריך לחזור דוקא לאותו רה"י שהוציא משם ולא לרה"י אחר".

ג) מחזה אליהו (אבני ברזל ח"א סי' פ"א) – "דפשוט לך דאסור לטלטלו לרה"י אחר מטעמא דהצריכו חכמים התירא לטלטל מרה"י אחד לרה"י אחר, ע"י עירובי חצרות וא"כ בכה"ג שאנו מתירים לו לטלטל באיזה אופן שיהי' אבל מ"מ איסורא שאסרו חכמים והצריכו ע"ח אכתי איכא וע"כ בודאי אסור לו להוציא לרה"י אחר".

2. לחזור למקומו או לרה"י אחר, הוי שוה.

א) נפש חיה (או"ח סי' ה') – "וכן יכול להכניסו לרה"י אחר אל מקום אשר הוא הולך שם ולא יעמוד בנתיים אבל היכא שידע שהחפץ אצלו שכסבור שהעיר מעורבת בכה"ג אסיר להכניסו לרה"י אחר רק לחזור אל הרה"י שהלך משם".

ב) חשב האפוד (הליכות חנוך פרק א' אות נ"ו) – "דעת הרב בהשאלה שהובא בפוסקים (עיין מג"א סימן רס"ו סק"י) באחד שנזכר בשבת בעת הליכתו ברה"ר שיש לו חפץ בכיסו, דהדגול מרבבה (שם) ס"ל דאין לו תקנה אלא לחזור ולרוץ לאותו רשות היחיד שהוציאו משם, אמנם דעת הרב להורות כדעת שו"ת נפש חי' (חאו"ח סימן ה') דחולק על הדגול מרבבה וס"ל דיכול לרוץ גם לרה"י אחר, [וע"ע בספרי שו"ה אבני ברזל פ"א סימן פ"א שקו"ט בזה]".

ג) אבני ברזל (ח"א סי' פ"א) – "אבל מרה"י דרך רה"ר ליכא הך גזרה כלל דלא הוצרכו לזה כיון דבלא"ה בפשוטו איכא איסור דאורייתא התולים בזה ולמה להו למגזר כלל ואם לא גזרו א"כ הדרינו לכלל הישן דאין לנו לחדש גזירות מעצמנו ותל"מ, (ויש להביא ראי' מהך דיו"ד סימן פ"ז שטען הב"י על הטור דבבשר או חלב טמאה דבלא"ה איכא איסור דאורייתא בודאי לא הוצרכו חז"ל להוסיף גזירה מטעם בב"ח)".

ד. ישליכנו מיד, תוך כדי שינוי – רמ"א (סעי' י"ב), ששכ"ה (פרק י"ח סעי' נ"ב), "ישליכנו מיד, תוך כדי שינוי, דהיינו אם החפץ בידו - ישמיטו מידו ולא יניחנו, ואם הוא בכיסו - יהפוך את הכיס כדי שהחפץ נפל".

ה. מי שיצא מביתו סמוך לחשכה ושכח והוציא לרשות הרבים.

1. מחמיר.

- (א) עי' מחבר (סעי' ח') – "י"א דדוקא מי שהחשיך לו בדרך שהיה סבור שעדיין יש שהות ביום, אבל מי שיצא מביתו סמוך לחשכה ושכח והוציא לרשות הרבים לא התירו לו שום אחד מהדרכים האלו".
2. מיקל, יש לסמוך על כל הדרכים הנ"ל.
- (א) מ"ב (ס"ק כ"ב) – "ובספר א"ר הביא דעת הרשב"א החולק על הי"א הזה וס"ל דגם בזה יש לסמוך על כל הדרכים הנ"ל וכתב דיש לסמוך עליו".

ו. אמירה לעכו"ם – מ"ב (ס"ק ל"ז), "ואם מתירא לסמוך עליהם רשאי לצוותם להוליך לביתו ועצה זו טוב יותר בשאפשר לו מכל האופנים הנ"ל ועיין בח"א כלל נ"ד ס"ד").

1. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק י"ח הע' רכ"ג).

ז. מראי מקומות – ל"ט מלאכות (ריביאט, עמ' תתקמ"ב), ששכ"ה (פרק י"ח סעי' נ"ב, מבוא סעי' ל"א), הלכה שלימה (ח"ד סי' ל"ט).

1. באר משה (ח"ו סי' ק"ג) – (א) ... אינו דבר חשוב יזרקנו מיד מידו או מכיסו. (ב) אם הוא דבר חשוב ואם יזרקנו מידו תיכף יהי' לו נכרי שישמור עליו עד מוש"ק, יעשה כן, ואם הגוי יביאנו בתוך השבת אין אחריותו עליו. (ג) ... יביאנו לביתו ע"י ב' וג' בנ"א וכל אחד יטלטלנו פחות פחות מד' אמות, [וכשיגיע לביתו יזרקנו לארץ (לא לחצירו) וישמור עליו עד מוצ"ש]. (ד) ... יטלטלנו בעצמו פחות פחות מד' אמות ... (ה) יגיד לשליח לומר לבני ביתו שיפתחו דלת ביתו כדי שלא יהי' צריך לעמוד במקומו, ויזרקנו לתוך ביתו כלאחר יד בעת הילוכו [ואם יש לו חצר לפני ביתו יזרקנו לשם כלאחר יד].
2. מגילת ספר (סי' פ"ד אות י"ד, קונ' שמירת שבת פרק י"ח אות ל', אות ל"א) – "באופן שהחפץ איננו יקר ערך ... צריך מיד להניחו מידו, אבל כל זה אם הרגיש בכך כשהוא עומד, ואם נזכר בכך בעודו מהלך, כתב בספר שש"כ פי"ח סנ"ב שלא יעמוד ממהלכו אפילו מעט אלא ישליכנו מיד תוך כדי שינוי דהיינו אם החפץ בידו ישמיטו מידו ולא יניחנו ואם הוא בכיסו יהפוך את הכיס כדי שהחפץ יפול, ולכאורה היה מקום לדון בזה ... ומדוע שלא נצריך אותו להסתובב עם החפץ עד שימצא מקום פטור להניחו שם ... אכן זה מילתא דמסתברא שאין אדם מעמיד עצמו על כך שיסתובב ללא מנוחה עד שימצא מקום פטור להניח את הממחטה ויש לחוש שיבוא לידי איסור דאורייתא שיעשה הנחה כדרכו ולכן יש להתיר שיעשה מיד הנחה כלאחר יד. ובאופן שהחפץ הוא יקר ערך, יש היתר לרוץ עם החפץ עד פתח ביתו ושם ישליכנו כלאחר יד, ושוב יכניס את החפץ לביתו כלאחר יד, ואף שמעיקר הדין אין היתר לרוץ אלא כשאין עמו ... מ"מ כבר כתב המג"א בשם שה"ג דלדידן שאין לנו רה"ר גמורה אפשר להקל לרוץ בכל ענין ... ולכן לדידן שאין לנו רה"ר יש להקל בכך בין אם נזכר כשהוא מהלך ובין אם נזכר אחר שכבר עמד שיכול לרוץ לביתו ויעשה שם הנחה כלאחר יד, וזה דלא כשש"כ".
3. שבת בית (ארטסקרול, עמ' קנ"ב) – אם הוא הולך, לא מפסיק, ותשים החפץ על ריצפה בשינוי. אם הוא עומד עכשיו, ישליכנו מיד, תוך כדי שינוי. אם הוא יקר, לשמור עליו עד אחר שבת. אם אי אפשר, לשאול עכו"ם להביא לביתו.

תפילה ערב שבת

סימן רס"ז

- א [מנחה ערב שבת - סעיף א'.]
 ב [תפילת ערבית: מוקדם - סעיף ב'.]
 ג [זמן של פלג המנחה].
 ד [קריאת שמע: מוקדם].
- ה [קידוש: מוקדם].
 ו [סעודה שבת: מוקדם].
 ז [שבת: מוקדם].
 ח [האם צריך לאכול כזית פת אחר הלילה. יב] ושמרו בני ישראל.
- ט [לקדש ולאכול מוקדם ואח"כ להתפלל].
 י [סיכום: שאלות והבעיות].
 יא [תפילת ערבית: השכיבנו - סעיף ג'.]

א [מנחה ערב שבת - סעיף א'.

א. להתפלל מנחה גדולה.

1. ח"א (הל' שבת כלל א' סעי' י"א, זכרו תורת משה סי' ח' [לשונו מובא לעיל]) – "נ"ל דאף על גב דמצוה להתפלל לכתחילה מנחה בזמן מנחה קטנה, אבל בערב שבת, לא מבעיא אם נכנס למרחץ, דיש אומרים דאסור ליכנס לאחר חצות עד שיתפלל, ואפילו אם אינו נכנס למרחץ, ראוי להקדים להתפלל מנחה, כדי שיהיה פנוי בעת קריאה לבית הכנסת שלא יצטרך לילך מביתו עד שיורז את בני ביתו שידליקו נרות בזמנם, כי הנשים מתעצלות בכך ומתאחרות והרבה פעמים באות לידי חילול שבת, ומכל שכן המשרתות. ולכן, ישיגח על זה לזרזן".
 2. כה"ח (פלאג"י, סי' כ"ז אות כ"ד) – "מנהג הרב בעל שם טוב זיע"א להתפלל בכל ערב שבת מנחה גדולה תכף אחר חצות, (כמו שכתב בספר שבחי בעל שם טוב דף ל' ע"א)".
 3. מ"ב (סי' רל"ב ס"ק כ"ט) – "מותר לילך בע"ש למרחץ אפילו כשהגיע זמן מנחה קטנה במקום שהשמש קורא לבהכ"נ. אמנם אנשי מעשה נוהגין להתפלל מוקדם שהולכין לבית המרחץ ויש שמדקדקין ליוזר להתפלל מוקדם אפילו כשהולכין לבית המרחץ סמוך למנחה גדולה דהיינו אחר חצות כמו שמוזכר במעשה רב".
 4. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סעי' א', הע' א') – "ואע"ג דבעלמא דעת המחבר (סי' רל"ג סעי' א') שעיקר זמן מנחה הוא מט' שעות ולמעלה, בערב שבת ודאי שפיר דמי לכתחילה להקדים להתפלל מנחה גדולה בכדי שיוכל לקבל שבת מבעוד יום. [דכ"ז הוא בשאר ימות החול, אבל בער"ש לכו"ע שפיר דמי לכתחילה להקדים להתפלל מנחה גדולה בכדי שיוכל לקבל שבת מבעוד יום, והוא בכלל מצות כבוד שבת]".
 5. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק י"ד סעי' ב').
- א) ערה"ש (סי' רל"ג סעי' י"ב) – "ולפ"ז אף לכתחילה יכול להתפלל מנחה גדולה כשצריך לה כגון שרוצה לאכול וכיוצא בזה ואין זה כלכתחילה ודיעבד שבכל הדברים דלכתחילה אסור ובכאן אינו כן אלא כלומר דאם אין לו איזה דבר שטוב לו יותר המנחה גדולה טוב שיתפלל יותר מנחה קטנה אבל אם יש לו איזה סיבה קלה יתפלל לכתחילה מנחה גדולה ולכן אצלינו המנהג בימי הסליחות שיש מתענים עד חצי היום ומתפללים מנחה גדולה ועוד דמלשון הרא"ש והטור משמע דהעיקר לכתחילה הוא מנחה גדולה [ב"י] וראיתי לאחד מן הקדמונים שהזהיר להתפלל דווקא מנחה גדולה [ר"ש פרחון בשורש מנח או פלל שכתב דלכן העניות מצויה בארץ אדום מפני שאין מתפללים מנחה גדולה ע"ש ובפרט אצלינו שמתפללים סמוך לשקיעה ואינם זהירים להתפלל קודם פלג המנחה שאז היתה תמיד הקרבת התמיד כמ"ש אלא הולכין אחר הזמן שמותר להקריב התמיד א"כ פשיטא שביכולת להתפלל מנחה גדולה כמובן ודו"ק"]".

ב. נופל על פניהם: מנחה גדולה.

1. אין נופלים על פניהם, אין לחלק בין מנחה קטנה למנחה גדולה – פמ"ג (מש"ז ס"ק א', "אין נופלין על פניהם סמוך לכניסת שבת, לבוש [כאן סעיף א]. ויראה, הוא הדין מנחה גדולה אחר חצות נמי אין נופלין על פניהם"), ערה"ש (סעי' א', "פמ"ג"), מ"ב (ס"ק א', "הפמ"ג").

ב [תפילת ערבית: מוקדם - סעיף ב'.

דור המלקטים - הממהרים לבא (גארדאן).

א. ראשונים: אם נוהג כרבנן כל השנה, שאין מתפללין ערבית אלא משחשכה. האם מותר להתפלל של שבת בערב שבת.

1. מחמיר, לא יכול להתפלל של שבת קודם הלילה.
 א) רי"ץ גיאות, הו"ד בטור (סי' רצ"ג סעי' ג') – "וכתב הרי"ץ גיאות כיון שנהגו כל ישראל כרבנן שאין מתפללין ערבית אלא משחשכה אין להתפלל של שבת בע"ש ולא של מוצ"ש בשבת".
2. מיקל: יכול להתפלל של שבת קודם הלילה.
 א) רמב"ם (תפילה פרק ג' הל' ז') – "ויש לו להתפלל תפלת ערבית של לילי שבת בערב שבת קודם שתשקע החמה, וכן יתפלל ערבית של מוצאי שבת בשבת לפי שתפלת ערבית רשות אין מדקדקין בזמנה, ובלבד שיקרא ק"ש בזמנה אחר צאת הכוכבים".
 ב) רא"ש (ברכות פרק ד' סי' ו').

ב. מה הפשט: כיון שנהגו כל ימי החול להתפלל ערבית רק מחשיכה - למקילים לעיל.

1. מצוה להוסיף מחול על הקודש, נחשב לילה – מג"א (ס"ק א'), ח"א (כלל ו' סעי' א', "ומותר לקדש ולאכול מבעוד יום, דכיון דמצוה להוסיף על הקודש, נחשב כלילה"), גר"ז (סעי' ב'), קיצור שו"ע (סי' ע"ו סעי' א'), מ"ב (ס"ק ג', עי' שעה"צ ס"ק י"א, "דכיון

- דמצותה להוסיף מחול על הקודש וכבר קבל שבת עליו יכול לסמוך על דעת הסוברים דהוי כלילה לענין תפלה אך הנוהג כן יזהר עכ"פ בע"ש להתפלל מנחה קודם פלג המנחה כדי שלא יהיה תרתי דסתרי אהדדי", ערה"ש (סעי' ג').
2. תפלת ערבית נתקנה כנגד איברים ופדרים – מג"א (ס"ק א', ונ"ל לתת טוב טעם דהא תפלת ערבית נתקנה כנגד איברים ופדרים שמתעכלין בלילה ובשבת אסור ליתנן דאמרינן ולא עולת חול בשבת כדאי' בשבת דף ק"ד וכיוצא בזה בב"י סי' רל"ו בשם הכל בו"), ערה"ש (סעי' ג', סי' רל"ה סעי' ג').
- א) חולק – תוס' שבת (ס"ק ב', וואין זה מספיק דמ"מ כיון שמתפללין ערבית אפילו מבע"י חלה שבת ואכתי מקרי עולת חול בשבת").
3. ע"פ שיטת המרדכי, דיכול לעשות חד יום רבנן וחד יום ר' יהודה – מג"א (ס"ק א', וועוד דהמרדכי כתב דרשאי לעשות פעם כן ופעם כן ואף דלא קי"ל הכי מ"מ בע"ש יש לסמוך עליו"), תוס' שבת (ס"ק ב').

ג. הלכה: פוסקים.

1. מיקל: יכול להתפלל ערבית של שבת קודם הלילה.
- א) מחבר (סעי' ב', ב"י שם) – "ולענין הלכה כיון שהרמב"ם והרא"ש מסכימים לדעת אחת הכי נקטינן ודלא כרי"ף ו' גיאת".
- ב) גר"ז (סעי' ב').
- ג) דה"ח (דין ערבית של שבת סי' ס"ו אות א').
2. מחמיר.
- א) אריז"ל (מג"א ס"ק א'), הו"ד בתוס' שבת (ס"ק ב') – "ובכתבים אי' שהאר"י היה מתפלל ערבית בלילה אף בע"ש".
- ב) גר"א (מעשה רב אות ס"ה, אות קט"ו) – "תפלת ערבית אפילו בשבת בזמנה דוקא ואף ביחיד אם אי אפשר במנין עשרה".
- 1) אג"מ (או"ח ח"ב סי' ס' ד"ה עכ"פ) – "ועיין בבאור הלכה שבמעשה רב של הגר"א סובר דלעולם תפלה בזמנה עדיף מתפלה בצבור אבל כיון שהוא נגד רוב הראשונים אין לנהוג כמותו אלא מי שנוהג כמותו בכל דבר".
- ג) הו"ד בבה"ל (ריש סי' רל"ה) – "ובמעשה רב אות ס"ה כתב דמוטב להתפלל ערבית בזמנה ביחיד אם א"א לו לאסוף עשרה בזמן ק"ש ואף בשבת דעתו שם שיתפלל בזמנה דוקא".
- ד) מנחת יצחק (קול התורה חמ"ב עמ' י"ט אות י"ג) – "הקפיד מאד שלא להתפלל תפילת ערבית של שבת עד צאה"כ, וכשהיה גר במאנטשעסטער שימות הקיץ ארוכים ביותר, ועפ"י המלצת הרופאים לא היה יכול לאכול מאוחר כ"כ, היה מקדש מבעו"י ואוכל סעודת שבת וכשהגיע הזמן היה מפסיק סעודתו והולך לביהכ"נ להתפלל תפילת ערבית, ואם לא היה מנין היה מתפלל ביחידות".
3. טוב למנוע, אא"כ במקום הצורך כמו שתאב לאכול ופשיטא משום שלום בית.
- א) ח"א (כלל ו' סעי' א') – "שאף שנוהגין כל ימי החול להתפלל מעריב בזמנו, מכל מקום מי שתאב לאכול ופשיטא משום שלום בית, יכול להקדים בליל שבת להתפלל עם הצבור מפלג המנחה ואילך".
- ב) בה"ל (סי' רע"א סעי' א' ד"ה מיד) – "ומ"מ לפי מה שהתעורר שם המ"א להקשות לדידן דמתפללין מעריב בזמנו ומנחה אחר פלג המנחה אלמא דלא ס"ל כר"י האריך אנו יוצאין בזה ואף שמיישב זה ע"ש מ"מ לכתחילה יותר טוב למנוע מזה כנלענ"ד".
4. מראי מקומות – משנה הלכות (חט"ו סי' פ"ד), הממהרים לבא (אות א', אות ב').

ד. להתפלל מעריב מבעוד יום: במקום שהתפלל מנחה אחר פלג.

1. מחמיר, שלא יהיה תרתי דסתרי.
- א) מג"א (ס"ק א').
- ב) פמ"ג (א"א ס"ק א').
- ג) מ"ב (ס"ק ג', בה"ל ד"ה ובפלג) – "וי"א דבצבור יש להקל להתפלל מעריב מבע"י אף אם התפלל מנחה אחר פלג המנחה ונ"ל שאין לסמוך על זה רק כשהוא מתפלל מעריב עכ"פ בבין השמשות ובשעת הדחק אבל לא כשהוא עדיין ודאי יום וק"ש יחזור ויקרא כשהוא ודאי לילה".
- ד) משנת יוסף (ח"ו סי' ע"ד אות ג' ד"ה מעתה).
2. מיקל.
- א) עי' דרך החיים (דיני ערבית של שבת סי' ס"ו אות א', אות ב') – "אף במקום שנהגו להתפלל מעריב בזמנה אפילו בציבור מקדימין אותה להתפלל בע"ש יותר מימות החול ולהתפלל אותה מפלג המנחה ואילך קודם הלילה ומותרין להתפלל מנחה ומעריב אחר פלג המנחה (עי' סי' רס"ז) (ואף שכתב המ"א שם להתפלל מנחה קודם פלג המנחה כדי שלא יהא תרתי דסתרי אך כיון דשאר מקומות נוהגין להקל בזה גם בחול וכמ"ש המ"א סי' רל"ה מטעם שטירחא לאספם ולקבצם פעמים עכ"פ יש להם לסמוך על האי טעמא בע"ש ע"ש). בד"א בציבור, אבל ביחיד כיון שמקדים להתפלל מעריב בע"ש יש לו להקדים ולהתפלל מנחה קודם פלג המנחה".
- 1) יש מעוררים: לכאורה כל ההיתר לא שייך היום, דאין לנו היום החשש שהצבור לא מתפללים אם לא היו עושים 'שבת מוקדם' ע"י זמן זה. ולכא' מוכח שכל ההיתר בא רק בצירוף שיש חשש זה, ולא רק משום שערב שבת שאני (משום תתוספות שבת ועוד טעמים), דאם סבר הדרך חיים שיש להקל אף בלי חשש זה, למה כתב שרק הציבור יכול להקל ולא היחיד, וצ"ע.
- ב) משנה הלכות (ח"ו סי' נ"ו) – "העולה לדידן כיון שהראינו לדעת בס"ד ראיות גדולות לחילוק דרך החיים שמחלק בין חול לשבת וגם הובאו דברי הדה"ח במסגרת השלחן ומנ"ש ותוס' חיים על חיי אדם ופתחי עולם סי' רס"ז וכנראה דכולהו מודה ליה להדה"ח וגם אנן בענינות הוספנו מעט תבלין וטעם הב"ה לפי שהאחרונים לא כתבו כן הרי ראינו שהרבה מהם כתבו חלוק זה וגם כי לענין עונג שהוא באמת אפשר גם הב"ה מודה דכה"ג מקרי שעת הדחק ולכן לפענ"ד מותר לכתחילה להתפלל אם נתאחרו

האברכים קצת וכ"ש בדרבנן ובתפלת ערבית שהוא רשות מעיקר תיקון דאין להחמיר בזה וכן ראיתי מעשה רב בכמה מקומות שהתפללו לאחר פלג המנחה תרומיהו".

3. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' ג').

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סעי' ג', סוף הע' ג') – "וכשמקדים להתפלל ערבית מבעוד יום יש לכתחילה להתפלל מנחה קודם פלג המנחה, אבל בדיעבד אפילו אם התפלל מנחה מפלג המנחה ולמעלה, יכול להתפלל ערבית של שבת עם הציבור מבעוד יום. ואמנם הדרך המובחר הוא לומר סדר קבלת שבת קודם השקיעה, ולהמתין להתפלל ערבית בזמנה אחר צאת הכוכבים. [שבערונה"ש (סי' רסז סוף סעי' ג) העתיק דברי הדה"ח לדינא, ולכן אף דודאי לכתחילה אין להכנס לזה, בדיעבד כשא"א למצוא מניין להתפלל מנחה קודם פלג המנחה, וגם לא ימצא מנין למעריב אחר צה"כ, או שיש לו איזה סיבה אחרת שמחמתו צריך להתפלל ערבית מבעוד יום, יכול לסמוך על דברי דה"ח ולהתפלל מנחה וערבית אחר פלג המנחה, ובכה"ג עדיף טפי מלהתפלל מנחה ביחידות קודם פלג המנחה או ערבית ביחידות אחר צה"כ]".

ה. יעלה ויבא: בתוך שמונה עשרה.

1. המתפלל מעריב מבעוד יום בער"ח, האם אומר יעלה ויבא אף שאינו ר"ח.

(א) לומר יעלה ויבא.

1) ארץ צבי (ח"א סי' כ"ה, סי' כ"ו) – "שפיר יוכל לומר גם יעו"י אף שהוא יום".

2) שעה"צ (סי' תרצ"ג ס"ק ו', עי' מ"ב סי' ק"ח ס"ק כ"א) – "כן נראה לעניות דעתי מדהתירו להתפלל ערבית מפלג המנחה ולמעלה, ולא משתמיט אחד מן הפוסקים לומר דבראש חודש אין לומר בזה יעלה ויבא, וכן מדהתירו להבדיל מפלג המנחה ולמעלה אחר שהתפלל ערבית, אלא ודאי דחשבינן לעניני תפילה ללילה".

3) חשוני חמד (מגילה ריש דף כ:): – "כתב בשו"ת ארץ צבי (סימן כה - כו) בשם האמרי אמת שאם מתפלל ערבית מפלג המנחה, אינו מזכיר יעלה ויבא, משום שכתב המג"א (סימן טיט) בשם השל"ה שאין לראש חודש תוספת, כשם שיש לשבת ויו"ט, עיין שם שהאריך בזה. אולם למעשה יעוין במשנ"ב (סימן תרצ"ג ס"ק ד') שכתב שהמתפלל ערבית בפורים קודם צאת הכוכבים, אומר על הנסים, והוסיף בשער הציון (סק"ו) הטעם מדהתירו להתפלל ערבית מפלג המנחה, ולא משתמיט אחד מן הפוסקים לומר דבר"ח אין לומר בזה יעלה ויבא, [וכן כתב המשנ"ב (סימן תכד ס"ק ב)], וכן מדהתירו להבדיל מפלג המנחה ולמעלה, אחר שהתפלל ערבית, אלא ודאי דחשבינן לעניני תפילה ללילה".

4) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע או"ח סי' תי"ח סעי' א') – "ואפילו אם מקדים להתפלל ערבית מפלג המנחה, אומר בה יעלה ויבא".

(ב) שלא לומר יעלה ויבא.

1) אמרי אמת (ארץ צבי ח"א ריש סי' כ"ו) – "דאם מתפלל ערבית בר"ח מבעוד יום, אי"צ להזכיר של ר"ח דאין לר"ח תוספת [וכ"כ מג"א (סי' תי"ט) בשם של"ה]".

(ג) מראי מקומות.

1) תשובות והנהגות (ח"א סי' פ"ז) – "נהגו לומר כשמתפללין מעריב מבעוד יום יעלה ויבא, ותמוה הדבר היאך יכול לומר ביום ר"ח הזה בשעה שאינו ר"ח, וכעין זה הסכימו כל המפרשים בספירת העומר שאינו יכול לומר כבר יום המחרת כיון שאין זה יום המחרת (וראיתי פעם בקובץ דגל התורה) סימן ס"ו שהעיר מזה הגה"ק האדמו"ר מגור הגרא"ם אלתר זצ"ל, ואינו תחת ידי כאן). אמנם בשעה"צ מהמ"ב (תרצ"ג ס"ק ו') פשיטא ליה שיכול לומר יעלה ויבא דלא אשתמט אחד מן הפוסקים לומר שלא לומר אז יעלה ויבא. ולע"ד נראה לכאורה שתלוי בגדר יעלה ויבא...".

2. ראש חודש חל ביום ו', והתפלל מעריב ערב שבת מבעוד יום, אם אומר יעלה ויבא כיון שהוא עדיין ראש חודש.

(א) שלא לומר יעלה ויבא – מ"ב (סי' תכ"ד ס"ק ב', לשונו מובא לקמן) פוסקים.

ו. ספירת העומר.

1. מיעוט הניכר שמי שמתפלל שבת מוקדם גורם למבטל מצוות ספירת העומר.

2. מראי מקומות – הממהרים לבא (אות כ"ג - כ"ה).

ז. יארציט: בימות הקיץ שמקדים להתפלל ערבית מבעוד יום, אם יוצא בזה ידי חובת יא"צ שיש לו ביום שלאחריו.

1. מראי מקומות – חלקת יעקב (ח"ג סי' קמ"ט, יו"ד סי' רל"ד).

ג. זמן של פלג המנחה.

א. שיטות.

1. שעה ורבע קודם הצאת הכוכבים: שהיום הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים – עי' מג"א (סי' רל"ג ס"ק ג').

2. שעה ורבע קודם שקיעת החמה: שהיום הוא מנץ החמה עד שקיעת החמה – לבוש (סי' רס"ז סעי' ב' [לפי המ"ב, עי' שעה"צ סי' רל"ג ס"ק י]), גר"א (או"ח סי' תנ"ט על סעי' ב', "מ"מ החשבון של השעות עד ש"ה כמו פלג המנחה וכיוצא"), קיצור שו"ע (סי' ס"ט סעי' ב'), "ושעות אלו המה שעות זמניות דהיינו לפי ערך היום, מזריחת החמה עד שקיעתה מתחלק היום לשנים עשר חלקים", גר"ז (סי' תמ"ג סעי' ד', "שעה ורבע משעות בינוניות שהן כ"ד למעת לעת לפי שהיום דהיינו מנץ החמה עד שקיעת החמה הוא נחשב לעולם ל"ב שעות בין שהוא ארוך בין שהוא קצר"). ערה"ש (סי' רל"ג סעי' י"ד, סי' רס"ז סעי' ג', סי' תמ"ג סעי' ה', "וכן הלכה").

3. ב' שיטות: שעה ורבע קודם הצאת הכוכבים או שבע ורבע קודם שקיעת החמה – ח"א (כלל ל"ג סעי' א'), מ"ב (סי' רל"ג ס"ק ד', סי' רס"א ס"ק כ"ה, סי' רס"ג ס"ק י"ט, סי' תמ"ג ס"ק ח').

4. **לענין חנוכה:** מחמיר, שיכול להדליק רק מזמן הפלג קודם צאת הכוכבים – ח"א (כלל קנ"ד סעי' י"ח), מ"ב (סי' תרע"ב ס"ק ג'), כה"ח (סי' תרע"א ס"ק ט'), הגר"ש איידר זצ"ל (הל' חנוכה עמ' כ"א).
5. מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"ד סי' נ"ג, סי' נ"ד), חשב האפוד (הליכות חנוך פרק א' אות נ"ג).
(א) אג"מ (הל' חנוכה של הגר"ש איידר זצ"ל, עמ' כ"א הע' י"ג) – "אבל בע"ש המנהג להדליק מפלג המנחה הראשון".

ב. הלכה.

1. קודם פלג המנחה א"א לקבל שבת – עי' מחבר (סי' רס"ג סעי' ד'), עי' רמ"א (סי' רס"א סעי' ב'), מג"א (סי' רס"א ס"ק י', "כת' רי"ו ה' י"ה"כ דאם קבל קודם פלג המנחה אין קבלתו כלום עכ"ל"), מ"ב (סי' רס"א ס"ק י"ח, סי' רס"ג ס"ק י"ח, "אבל קודם פלג המנחה אין קבלתו קבלה אף בדיעבד").
(א) מ"ב (סי' רל"ג ס"ק י', עי' שעה"צ ס"ק י"ד) – "ולעיל מתבאר דיש דעות בפוסקים אימת הוא פלג המנחה וע"כ יש לסמוך להקל שלא לחזור ולהתפלל אף אם התפלל שעה ורביע קודם שקיעת החמה".
(ב) עי' מ"ב (סי' רס"א ס"ק כ"ה) – "דיש דעות בין הפוסקים אם שעה ורביע הזו הוא קודם השקיעה או קודם צאת הכוכבים ע"כ לעניננו בדיעבד אם קבל על עצמו לשם תוספת שבת עד שעה ורביע שקודם השקיעה יש להחמיר שלא לעשות מלאכה".

2. מראי מקומות.

(א) משנת יוסף (ח"ו סי' ע"ד) – "למעשה לצאת כל השיטות בק"ש ובמעריב, טוב לקבל שבת כרבע או כשליש שעה לפני השקיעה, כדי שיאמר בואי כלה [שהיא קבלת שבת] כמה דקות לפני השקיעה, ואח"כ יאריכו במזמור שיר ליום השבת וב'כגוונא' (לנוסח ספרד), או בבמה מדליקין (לנוסח אשכנז), עד שיתפללו ערבית ויקראו ק"ש בזמן המוקדם של שלושת רבעי מיל אחרי השקיעה, והרוצה להחמיר יקרא ק"ש אח"כ בודאי לילה ע"פ שיטת ר"ת. מעתה לענין כמה מדינות הנ"ל בימי הקיץ הארוכים מאד, אם אינם יכולים להתאחר עם תפלת קבלת שבת עד לפני השקיעה, משום ביטול עונג שבת, בפרט עם ילדים שנרדמים, ראוי להתפלל מנחה לפני פלה"מ (1/4 שעה זמנית לפני השקיעה) (עי' מ"ב רל"ג ס"ק ד') [כמסקנת המשנ"ב (רס"ז ס"ק ג')] לא לסמוך על דרך החיים המקיל להתפלל מנחה וגם מעריב אחרי פלה"מ], ואז יוכל לקבל שבת אחרי פלה"מ, ומאז יש עליו קדושת תוספת שבת ואיסור מלאכה, ולגבי תפילת מעריב, אם יכול ינהוג כהגר"א להתפלל מאוחר במנין [או ביחיד, אם נוהג כהגר"א], ואם אינו יכול מפני הסעודה עם המשפחה והילדים, אז ינהג כהשו"ע (רס"ז א) שיתפלל עם הציבור קבלת שבת ומעריב, ובביתו כשיגיע זמן ק"ש יקרא".

(ב) הגר"א קופשיץ שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' י"ד טור ב') – "במקום הצורך מקילים להתפלל מעריב ולקדש לאחר פלג המנחה".

(ג) הגר"ח ק"ש שליט"א (מילי מעלייתא אות צ"ד) – "שאלה: מי שרוצה לקבל שבת מפלג המנחה האם יכול להתחיל לכו נרננה קודם הפלג ובלבד שכשיגיע למזמור שיר ליום השבת' יהיה אחר הפלג, או אין להתחיל לכו נרננה קודם הפלג. תשובה: אין ראוי".

ג. איך מדליקין נרות קודם פלג המנחה של צאת הכוכבים: שהוא בערך ג' דקות לפני שקיעת החמה.

1. ביאור הדבר: שקשה, איך מדליקין נרות קודם פלג המנחה עם ברכה.
(א) בין מנהג ירושלים, שהם מדליקים מ' דקות קודם השקיעה, שהוא הרבה קודם פלג המנחה של צאת הכוכבים.
(ב) וכן בכל מקומות, איך מדליקים נרות קודם ג' דקות לפני שקיעת החמה, שהוא קודם פלג המנחה להפוסקים שמונה פלג מקודם צאת הכוכבים. שלכמה שיטות א"א לקבל שבת, וממילא הוא ברכה לבטלה. ולכל הפחות, מדליק בלי ברכה. [וכן עי' פני שבת (ח"א בירורים סי' י"ח)].
2. י"ל, שסומכים על הרמ"א סי' רס"א סעי' א', שהמנהג לקבל שבת שתי שעות קודם הלילה. וכ' הבה"ל (סי' רס"ג סעי' ד' ד"ה קודם) "בודאי יש לסמוך על ה"ב"ח וה"מ"א דיכול לקבל עליו שבת שתי שעות קודם הלילה".
(א) ושתי שעות קודם הלילה, היינו רק לפני צאת הכוכבים. עי' הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ג הע' ס"ו), "לדידן דנקטינן כהגאונים, ולא כר"ת, נראה שאין להקדים שעות לפני השקיעה, שהרי השו"ע והרמ"א פסקו שניהם שלא להדליק לפני פלג המנחה, ואם הדליק לא מהני, ומ"ש בשו"ע - ב' שעות - הוא לא לפי מנהג שלנו שזה לפני תחילת השקיעה (השניה)".
(ב) האם ה' שעות שעה זמניות או שעות שוות.
(1) המקור לשתי שעות כ' הדר"מ (סי' רס"א ס"ק א'), "ולדעת (מוהר"ם) [מוהר"ח (אור זרוע בתשו' סי' קפה)] ב' שעות קודם הלילה שהוא חלק י"ב מכל יום השבת שהוא כ"ד שעות, דומיא דשביעית, דתוספת שביעית הוי ל' יום חלק י"ב בשנה". וע"פ זה, לכאורה הוא שתי שעות שוות.
(2) אבל המג"א (סי' רס"א ס"ק ט') מביא ה"ב"ח (סי' רס"א ס"ק ב') [שהוא המקור של המ"ב] משיטות היראים שכ' "אבל ודאי המחמיר לעצמו בהכנסת שבת כדעת הרא"ם תבוא עליו ברכה וצריך לקבל עליו שבת מיד בסוף שעה כ"ב שהרי לדעתו התחלת בין השמשות הוה ב' שעות בקירוב קודם גמר צאת הכוכבים מלבד תוספת שבת". ולפי זה שתי שעות הוא לכאורה שעות זמניות.
א. אבל כדי שהוא קרוב לב' שעות קודם, צ"ל שהמיל הוא לכל הפחות כ"ב וחצי דקות, וצאת הכוכבים הוא אחר צ' דקות. ולכן, לקבל שבת לפי היראים, שהוא ג' רבעי מיל קודם השקיעה (כמעט י"ז דקות) וגם תוספת שבת (בערך י"ב דקות), יהיה ב' שעות קודם.
(ג) בארץ ישראל: שעה זמניות הכי קצר, לפי החשבון מנץ החמה עד שקיעת החמה, הוא קצת יותר מנ' דקות. ולפי החשבון מעלות השחר עד צאת הכוכבים [של ר"ת, אם המיל הוא כ"ב וחצי דקות], הוא בערך ס"ה דקות. עי' לקמן.
(ד) א"כ, מי שמדליק מ' דקות קודם צאת הכוכבים, הוא ב' שעות קודם הלילה. [צאת הכוכבים (אם המיל הוא כ"ב וחצי דקות), הוא צ' דקות אחר שקיעה. ושתי שעות זמניות (הכי פחות), הוא ק"ל דקות. ממילא ק"ל דקות פחות צ' דקות, נשאר מ' דקות].

3. לפ"ז, יהיה חומרא. שלקבל שבת קודם מ' דקות [למי שעשה שבת מוקדם], יהיה חסרון שהם מדליקים קודם שתי שעות לפני שבת. ואולי קבלתו לא יהיה קבלה, והדלקה לא יהיה הדלקה.
- (א) ועי' הזמנים לקמן: **שאינ כ"כ הנ"מ**, בין ב' שעות קודם צאת הכוכבים, לבין פלג קודם שקיעת החמה.
- (ב) ועוד: כמה מפקפקים שהמנהג בשאר הלכות הוא, שנוהגים חשבון היום מנץ החמה עד שקיעת החמה. שסומכים בדין קר"ש לזמן של הגר"א.
- (ג) וכן שנוהגים [בני ישיבה] לומר נעילה ביו"כ מפלג שתלוי בשקיעת החמה.
4. א"נ י"ל, דאי' בכמה פוסקים (בה"ל, אג"מ, ועוד) שהצאת הכוכבים תלוי בג' כוכבים. וממילא צאת יכול להיות יותר מוקדם מע"ב דקות. למשל, בארצות הברית אי' באג"מ, שהוא נ' [או מ'] דקות אחר שקיעה. ובאר"י הוא מ' [או ל' (עי' ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ו אות כ"ו)] דקות אחר שקיעה. ולפי"ז, פלג המנחה קודם צאת הכוכבים, הוא בערך מ' דקות לפני שקיעה. לכן, לענין הדלקת נרות, לכו"ע יכול להדליק עם ברכה ממ' דקות קודם השקיעה.
5. וכן שו"מ הל' שבת בשבת (פרק ב' הע' צ') – "ובירושלים עיה"ק נהגו לתקוע בשביל הדלקת הנרות מ' רגע קודם השקיעה, ובודאי שזהו בכלל דברי הרמ"א הנ"ל דהיינו כשעה או חצי שעה קודם שבת, אך יסוד הדברים הוא ע"פ מש"כ הב"ח והמג"א רס"א סק"ט דמנהג זקנים ואנשי מעשה שפורשים ממלאכה שתי שעות קודם צאת כ"כ דר"ת, והוא מנהג הקהלות ע"ש, ונמצא דזהו חצי שעה קודם השקיעה, דכ"ז הוא חשבון שעה ומחצה לה' מילין [או לד' מילין לחשבון כ"ב וחצי דקות למיל] ולחשבון ד' מילין לה"י רגעים למיל עולה מ"ח דקות קודם השקיעה, ואם הפרישה ממלאכה הוא חצי שעה קודם השקיעה שזהו התקיעה השישית, אזי התקיעה דהדלקת הנרות שהיא תקיעה שלישית בודאי היתה קודם לכן בשעור צליית דג קטן, ולכן ממתינין עשר דקות בין זה לזה, והדלקת הנרות עולה מ' רגע קודם השקיעה, [ובחינם ערער בספר א' על מנהג זה ולפלא שלא הביא מכל הנ"ל]."

תודה רבה: להר' אליהו טייטלבוים, והר' אהרן יהודה גינזברג בשביל הטבלה.

שתי שעות: קודם צאת	פלג: קודם שקיעה	שעות זמניות	ט' טבת תשע"ו - Dec 21, 2015
שעות שוות		עלות – צאת נץ - שקיעה	עלות 90 (שוות) 5:05
			עלות 72 (שוות) 5:23
			נץ 6:35
	15:36	0:50	שקיעה 16:39
15:05	15:50	1:00	צאת לפי קל-לוח 17:05
15:19	16:02	1:01	צאת לפי עתים לבינה 17:19
15:51	16:33	1:02	צאת 72 (שוות) 17:51
16:09	16:47	1:05	צאת 90 (שוות) 18:09

שתי שעות: קודם צאת	פלג: קודם שקיעה	שעות זמניות	ט"ו תמוז תשע"ו - June 21, 2016
שעות שוות		עלות - צאת נץ - שקיעה	עלות 90 (שוות) 4:04
			עלות 72 (שוות) 4:22
			נץ 5:34
	18:19	1:11	שקיעה 19:48
18:14	18:32	1:20	צאת לפי קל-לוח 20:14
18:24	18:41	1:21	צאת לפי עתים לבינה 20:24
19:00	19:16	1:23	צאת 72 (שוות) 21:00
19:18	19:30	1:26	צאת 90 (שוות) 21:18

ד] קריאת שמע: מוקדם.

א. ברכת קריאת שמע.

1. מראי מקומות – מ"ב (סי' רל"ה ס"ק י"ב, לשונו מובא לקמן), הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' שע"ב, לשונו מובא לקמן).
- (א) **אג"מ** (או"ח ח"ב סי' ס') – "איך להתנהג כשהצבור מתפללים מעריב תיכף עם השקיעה אם להתפלל עמהם גם ק"ש וברכותיה כדי לסמוך גאולה לתפלה ולקרא אח"כ בזמנה ק"ש אחר צה"כ בלא ברכות, או להתפלל רק ש"ע עמהם ולקרא בזמנה אחר צה"כ ק"ש וברכותיה. והנה ודאי ידוע לך שיש בזה מחלוקת בראשונים ואבאר דעתם ויתברר הענין להלכה ... עכ"פ לדינא יש לך שתי שיטות ואין שייך להכריע לנו בזה ודעביד כמר עביד. אבל לתרוייהו חזינו **דתפלה בצבור עדיף מלהתפלל אח"כ ביחידות אחר צה"כ**. ומסתבר שהוא כשמתפללים בשעה שלעולם אין מתפללין מנחה אבל אם הוא בזמן שמתפללין לפעמים גם מנחה דהו תרתי דסתרי וכ"ש בהתפלל באותו יום ממש מנחה אף שהצבור מקילין מפני הדוחק גם בזה שהוא מפני שהקלו בתפלה, אין ברור כ"כ דתפלה בצבור עדיף אף בזה ורשאי היחיד להמתין עד אחר צה"כ גם בתפלה. ועיין בבאור הלכה שבמעשה רב של הגר"א סובר דלעולם תפלה בזמנה עדיף מתפלה בצבור אבל כיון שהוא נגד רוב הראשונים אין לנהוג כמותו אלא מי שנוהג כמותו בכל דבר, אבל עכ"פ מכריע זה שבאם הוא בזמן שהם תרתי דסתרי שהוא חסרון גם בדין התפלה שטוב להמתין עד אחר צה"כ אף שלא יהיה בצבור. ואף אם נפקפק בזה ונימא שיותר טוב להתפלל בצבור משום מעלת תפלה בצבור אף באופן שהוא תרתי דסתרי כיון שעכ"פ התיירו לצבור, מ"מ נראה דבזה לא יקרא ק"ש והברכות דע"ז הא איכא ראייה מאבוב דשמואל

ולוי שכיון שגם התפלה הוא רק מדוחק אין לקרא הק"ש והברכות שעליהו ליכא דוחק זה דאין עליהו דין תפלה בצבור. ולכן באופן כזה אין לעשות כהש"ע אלא כרב האי גאון".

ב. האם צריך לחזור ולקראת קריאת שמע.

1. לכתחילה יחזור ויקרא קריאת שמע, ואין לסמוך על מה שקורין לפני המטה.
 - (א) מ"ב (סי' רל"ה ס"ק י"ב, עי' סי' רע"א ס"ק ב') – וואין כדאי לסמוך על הקריאה שקורא על מטתו אפילו אם מנהגו לקרות כל הג' פרשיות דהא צריך לכיון לצאת ידי מ"ע של ק"ש כדלעיל בסימן סמ"ך וק"ש שעל מטתו אין אנו מכוונים לשם מצוה כ"א להבריה המזיקין ועוד שאפילו אם נימא דאין צריך כונה לצאת המ"ע צריך עכ"פ כונת הלב לקבל עליו עול מלכות שמים במורא ובאותה שעל מטתו אין מכיון לזה. והנה בזמנינו נהגו רוב העולם לקרות ק"ש ולהתפלל אחר צאת הכוכבים כדין מיהו באיזה מקומות בבתי כנסיות יש עדיין מנהג הישן שמתפללין תיכף אחר מנחה אף שהוא מבע"י קצת והמתפלל במקומות האלו יראה לחזור ולקרות ק"ש כשיגיע הזמן. ולפחות יראה לקרות כל הפרשיות על מטתו כדין ויכוין לצאת בזה המ"ע של ק"ש ובאיזה מקומות יש מנהג שהותיקין אינן קוראין ק"ש עם הצבור אלא שותקין עד שמ"ע ומתפללין עמהם וממתינין אחר התפלה עד צה"כ וקורין ק"ש וברכותיה ואין חוששין לסמיכת גאולה לתפלה וגם מנהג זה נזכר בדברי הקדמונים עיין בב"י ועיין מה שכתבנו לעיל בסימן רל"ג ס"א במ"ב ואשרי המתפלל מעריב בזמנו בצבור ועיין מה שכתבנו בבה"ל בשם המעשה רב".
 - שעה"צ (סי' רנ"ו ס"ק ה') – "ועיין בפרי מגדים שדעתו דטוב שיקדימו הקבלת שבת, והברכו ימתינו עד שיגיע זמן קריאת שמע, עיין שם. ואפשר שזהו רק בזמנו, אבל בימינו אם יתנהגו כן לא יצייתו לנו הרבה בזה ויבואו מבינם קודם מעריב, ועל כן נהגו בכמה קהלות קדושות כעת על פי עצת הגדולים להקדים גם הברכו וכדי שלא יבאו לחלול שבת החמורה, ועיין לקמן בסימן רס"ז במשנה ברורה, אך מהנכון מאד שכשיבואו לביתם יחזור ויקרא קריאת שמע, ואף שכלל העולם לא יזהרו בזה, מכל מקום אין למנעם מלהקדים מעריב, ויסמכו בקריאת שמע על מה שקורין לפני המטה".
 2. מראי מקומות – דה"ח (דין ערבית של שבת סי' ס"ו אות ג', לשונו מובא לעיל).

ג. להתחיל הסעודה תוך חצי שעה של זמן קר"ש.

1. מחמיר.
 - (א) מג"א (ס"ק ב') – "ועכ"פ הנוהגים להתפלל ערבית בע"ש מבע"י מ"מ כשיגיע חצי שעה סמוך לזמן ק"ש אסורין להתחיל לאכול דהם לא נפקי כלל בק"ש דימא".
 - (ב) גר"ז (סעי' ד').
 2. מיקל.
 - (א) א"ר (ס"ק ב').
 - (ב) תורת שבת (ס"ק ב') – "כתב המג"א ... ולפמ"ש בס"ק הקודם פשוט דשרי, דמידי דהוי לילה לענין שבת ה"ה לענין ק"ש. ולא שייך הכא לומר שמצד חומרא ימתין עד הלילה דהחומרא קולא היא, שהרי צריך לאכול מיד בבואו מבהכ"נ, כמ"ש בר"ס רע"א".
 3. אין למחות.
 - (א) דה"ח (דין ערבית של שבת סי' ס"ו אות ג') – "אך אין למחות במי שנוהג לאכול מיד אחר שהתפלל ואינו ממתין עד הלילה לקרות ק"ש מקודם (דיש לסמוך עמ"ש הט"ז בסי' רל"ה ס"ק ב' או עמ"ש ס"ק ג' ע"ש) ומי שנוהג תמיד לקרות על מטתו ג' פרשיות כדי להתכוין לצאת בו מותר לאכול אף קודם דאז לא שייך כלל למיחש שלא יקרא ק"ש (וכמ"ש הט"ז שם בס"ק ג' ושאר אחרונים שם)".
 - (ב) מ"ב (ס"ק ו', עי' שעה"צ שם ס"ק י"א, בה"ל סי' רע"א סעי' א' ד"ה מיד) – "מיהו הנוהג להקל בזה אין למחות בידו דיש לו על מי לסמוך".
 - (ג) ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ב) – "קרוב למחצית השעה לפני צאת הכוכבים".
 - (ד) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ל"ב).
 4. תאב לאכול יש להקל.
 - (א) ח"א (כלל ו' סעי' א') – "ולכן יזהר להתחיל לאכול חצי שעה קודם צאת הכוכבים. ומיהו אם תאב לאכול, מותר להתחיל אפילו בתוך חצי שעה, כיון שכבר קרא בבית הכנסת (מ"א סי' רס"ז וסי' רל"ה וא"ר סי' רס"ז)".
 5. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' ו', סי' רל"ה סעי' ח'), קצות השלחן (סי' ע"ט ס"ק ה'), הממהרים לבא (אות י"ג - ט"ז).
 - (א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' ק"ו, מלואים) – "דדברי התורה שבת תמוהים, דהרי גם לרבנן של ר' יהודה דאסרי להתפלל ערבית לפני צאה"כ, מ"מ מהני שפיר לענין שבת, וכדמוכח מהגמ' ברכות כז א, דהני דמצלי של שבת בע"ש סברי דוקא כר"י, ולרבנן לא אמרינן מיגו משבת לתפילה. והטעם שאנו מקילים הוא רק משום דאסיקו בגמ' דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד, והוסיפו להקל אפילו בציבור וגם בשבת כמבואר במ"ב סי' רסז ס"ק יא, שזהו רק מפני הטורח לאסוף עוד פעם את הציבור, ולא לענין ק"ש דאורייתא, אבל לא משום מיגו דמהני לענין שבת".
 - (ב) אם שומר מהני: מחלוקת הפוסקים אם שומר מהני במצוה דאורייתא. ועוד, שומר שאוכל, לרוב פוסקים לא מהני - עי' סי' רל"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ד. מראי מקומות – הממהרים לבא (אות ט').

ה' קידוש: מוקדם.**א. אם יכול לקדש מבעוד יום.**

1. מחמיר, רק בלילה יכול לעשות קידוש – שלטי הגבורים (פסחים דף כא: אות ב'), "דלאו שפיר דמי לקדש מבעוד יום בשבת עד צאת הכוכבים דכי היכי דאין השבת קובעת למעשר עד שתחשך לגמרי כן אינו קובעת לקידוש עד שתחשך לגמרי דאלמא זמן הראוי לקידוש הוא עיצומו של שבת וכן נראה מההיא דאמר **זכרה על היין בכניסתו** ואין כניסתו אלא עד צאת הכוכבים".
2. מיקל – כה"ח (סי' רע"א ס"ק ב'), **הממהרים לבא** (אות י'), **פוסקים** (מכמה מקומות).
3. דעת הרי"ף.

(א) **פמ"ג** (רצ"ט מש"ז ס"ק א') – "והרי"ף גורס אי נגה' יומא [וכו'] אמר לא צריכיתו כו', וספק חשיכה לא צריכיתו למידק אי חשיכה אי לא חשיכה למיקבעא, והואיל וספק חשיכה פריסו מפה וקידשו ותהדרו לסעודתיכו, יע"ש. והמתבאר מדברי הרי"ן שם משמע דשאלו אי נגה' יומא לילה צאת הכוכבים, דומיא אור נגה' [שם ג, א] בין השמשות לא (עיין סימן תל"א בט"ז ס"ק א' ומ"א ס"ק א', ויהיה סמוך כמו מיד בתחלת צאת הכוכבים, ושם יבואר אי"ה) ורשאין לקדש, אמר לא צריכיתו דבין השמשות נמי יכלי לקדש כו'. ולפי זה משמע דקודם בין השמשות אסור לקדש, דעדיין לא מטי זמניה. ורב צלי בערב שבת [ברכות כז, ב] בתפלה שאני, הא קידוש על הכוס בין השמשות דווקא, ועיין מ"א [סימן רס"ז ס"ק א'] בשם מגיד משנה [שבת כט, יא], יע"ש. ולפי זה שבת קבעה נפשה בין השמשות מקדש, ואסור לאכול בין השמשות קודם קידוש".

(ב) **צל"ח** (פסחים ריש דף קה.) – "אמר להו לא צריכיתו וכו'. וז"ל הרי"ף [כ"א ע"ב מדפי הרי"ף], זיל עיין אי נגה' יומא ניפסוק ונקבעיה לשבתא וכו', וכן מספק חשיכה לספק חשיכה קבעה שבת עצמה לקידוש ולא צריכיתו למידק אי חשיכה או לא חשיכה למיקבעה משום דהיא קבעה נפשה הואיל וספק חשיכה פריסו מפה וכו', עיין היטב בלשון הרי"ף. ומדבריו למדנו שהמה חשבו שאין לקדש עד שחשיכה, והתיר להם רב המנונא משמיה דרב לקדש גם בספק חשיכה, ומזה משמע שעכ"פ קודם זמן של ספק חשיכה בעוד ודאי יום אסור לקדש. והדבר תמוה, והרי הלכה רווחת ומפורש בש"ע סי' רס"ז [סעיף ב'] דמפלג המנחה יכול להתפלל ולאכול מיד, עיין שם. ואם כן ודאי שמקדש קודם האכילה, ולא מצינו חולק בדבר זה, ועד כאן לא חששו אלא אם צריך לאכול גם משחשיכה כזית, עיין באחרונים שם במג"א בסי' הנ"ל [ס"ק ב'] ובט"ז סוף סימן רצ"א, אבל ידי קידוש ודאי יוצא בקידוש שמבעוד יום. והנלע"ד בזה, דודאי אם תחלת קביעת סעודתן הוא לכבוד שבת יכול לקדש תיכף מפלג המנחה, אבל תלמידי דרב שהיו יושבים בסעודה מבע"י שלא לשם סעודת שבת, בזה היו סבורים שאם יקדשו קודם צאת הכוכבים אין כאן היכר שסעודה זו היא של שבת ולא מקרי קידוש במקום סעודה, ואף שלעיל דף ק' ע"ב קסבר רב ידי קידוש יצאו ולא בעי רב קידוש במקום סעודה, מ"מ באמצע סעודה דחול גרע טפי, לכך היו סבורים תלמידי דרב שעד דנגה' יומא ממש דהיינו משחשיכה אי אפשר להו לקדש ולא ניכר בזה יקרא דשבתא, ואמר להו רב המנונא כיון שגם בספק חשיכה אסור להו שוב למיכל ממילא רשאים לקדש וניכר יקרא דשבתא. ומזה נראה לי דין חדש, שמי שאוכל מבעוד יום ורוצה לפרוס מפה לקדש, אין רשאי לקדש עד שעכ"פ הוא ספק חשיכה, אם לא בעקירת השלחן ממש, אבל בהפסק מפה לא מהני מבעוד יום ממש. כל זה הנלע"ד מדברי הרי"ף, אבל לדברי שאר המפרשים רש"י ותוס' ובעל המאור אין בזה קפידא".

4. מראי מקומות – א"ר (סי' רע"א ס"ק א'), **הגר"א דבורקס** שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ט"ז טור ב').

ב. קידוש מופלג מהשקיעה.

1. **הגרשז"א** זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ג' ד"ה ונראה, שולחן שלמה סי' רע"ג ס"ק ו' ב' ד"ה ונראה) – "דלדעת השלטה"ג בפסחים דף ק"ה ועוד אחרים דלאו שפיר דמי לקדש מבעוד יום לפני צאת הכוכבים ואף דאנן לא נקטינן הכי מ"מ הסכימו האחרונים **שאין נכון** לעשות קידוש לכתחילה כי אם סמוך קצת לחשיכה ולא **בזמן הרבה קודם** אף שהוא כבר לאחר פלג המנחה וכ"ש כשהוא גם לפני מעריב (עיין בבאה"ל סימן רע"א)".
2. **תשובות והנהגות** (ח"ה סימן ע"ג) – "איתא בשו"ע (ר"ס רס"ז) ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפילת ערבית ולאכול מיד (ועיי"ש בב"י דזהו אפילו לנהגין כל השבוע כרבנן, מ"מ בע"ש מקדימין להתפלל מפלה"מ). ועפ"י רבים נוהגים בימות הקיץ להתפלל מעריב מיד בפלה"מ ולקדש מיד לסעודה. ולע"ד נראה דהמנהג צ"ע טובא, דהנה לרוב הקדמונים מועיל קידוש מבע"י רק משקיבל עליו תוספת שבת, וכבר ביארנו במק"א דהא דמועיל לקבל תוס' שבת מפלה"מ היינו רק לרבי יהודה, אבל לרבנן זמן תוספת שבת לפי שי' ר"ת הוא מהשקיעה, וכ"ה להדיא בלבוש (ר"ס רס"ז), ולגאונים דמהשקיעה הוא ביה"ש וע"כ דתוספת שבת קודם לשקיעה, נראה דהשיעור לרבנן הוא מסמוך לשקיעה, וזהו בתוך חצי שעה שזהו שיעור סמוך בכל מקום. וא"כ לדידן שנוהגין כל השבוע כרבנן, נראה שרק למעריב שהוא דרבנן בלבד נוכל לסמוך כרבי יהודה, אבל לענין קידוש שהוא דאורייתא אין לנו להקל כרבי יהודה, וצריך לקדש מזמן תוס' שבת לרבנן. ומש"כ בשו"ע שמתפלל בפלג המנחה ומקדש מיד אחר תפילת מעריב, היינו משום דאזיל לשי' בסי' רס"ג דס"ל כשי' ר"ת דזמן פלה"מ הוא ג' מינוט זמניות קודם לשקיעה, וא"כ כשמתחיל להתפלל מעריב בפלה"מ, הרי עד שגמר מעריב ומקדש לסעודה כבר הגיע זמן השקיעה שהוא זמן תוספת שבת גם לרבנן, אבל לדידן שמתפללין בפלה"מ כפי שיטת הגאונים שהוא שעה ורביע קודם השקיעה, מנ"ל לסמוך להקל לקדש קודם זמן תוס' שבת לרבנן. ומה עוד שבבה"ל (סי' רס"א ד"ה מפלג) כתב דהא דמועיל לקבל שבת מפלה"מ, היינו רק מדרבנן, וזמן תוס' שבת מדאורייתא הוא רק מהשקיעה. ונראה דלגאונים דמהשקיעה הוא ביה"ש, זמן תוס' שבת דחל מדאורייתא הוא מסמוך לשקיעה, והיינו בתוך חצי שעה, וא"כ כשמקדש מופלג מהשקיעה לכו"ע לא קיים המ"ע מדאורייתא ... וע"כ נלע"ד דהמקדימין לקדש קודם חצי שעה לשקיעה, **צריכין לזוהר לומר אח"כ בלילה 'זכור את יום השבת לקדשו', ויכונו לצאת בזה המצות עשה דאו' דקידוש** ... מיהו עדיף שיקיים המ"ע דאו' בקידוש על הכוס ... ואם עכ"פ לא מאחר הקידוש עד השקיעה, שאז כבר חל שבת מה"ל לכו"ע, עכ"פ לא יקדים קידוש יותר מחצי שעה קודם השקיעה, שאז מקיים מצות קידוש מדאו' על הכוס לשי' הגאונים. ומה עוד שברמב"ם לא הזכיר כלל דמועיל קידוש מפלה"מ, ורק כתב שמצות זכירה בין בשעת כניסתו ויצאתו בין קודם לשעה זו במעט, ונראה דשיעור מעט

הוא חצי שעה קודם, והנוהג כדברינו לקדש בתוך חצי שעה לשקיעה יוצא גם שיטת הרמב"ם. ולכן לענ"ד למעשה דאף שיש מקור בפוסקים למנהג להקדים מאד הקידוש בליל שבת, ראוי לדידן להדר שתהא עכ"פ סמוך לשקיעה דהיינו כחצי שעה".

3. **וכן לענין קידוש אחר פלג המנחה שקיעת החמה** [לאפוקי אחר פלג המנחה שקודם צאת הכוכבים].

(א) שלענין לאכול סעודת שבת מפלג המנחה שקודם שקיעת החמה [לאפוקי פלג המנחה שקודם צאת הכוכבים] - המ"ב כתב רק בדיעבד [אין לחזור ולהתפלל, ולהחמיר לאיסור מלאכה]. וממילא ה"ה לכתחילה לא יוצא יד"ח של קידוש וכדו'.

(ב) וכאן, הוא יותר גרוע מתפילת ערבית. שמדברים על מצות עשה **דאורייתא** של זכור, עי' תשובות והנהגות (לעיל).

(ג) וכן י"ל המ"ב לא יהיה לסמוך על השיטות שיש להקל בשתי שעות קודם צאת הכוכבים, כיון שהוא חסרון במצוה **דאורייתא**.

ג. **בר מצוה: מי שנעשה בר מצוה אם צריך לעשות קידוש [או להתפלל ערבית] בלילה הראשונה דוקא לאחר צה"כ.**

1. מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"י סי' י"ז).

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט' סעי' ו', הע' י') – "קטן שנעשה בר מצוה בליל שבת, לא יקדש מבעוד יום בזמן תוספת שבת כיון שעדיין קטן הוא, אלא ימתין עד הלילה לכשיעשה גדול, ואז יקדש. [ודנתי לפני מו"ר שליט"א דלפמ"ש המרדכי לכאן] יכול לקבל שבת ולקדש מבעוד יום בעודו קטן ומהני אף לכשיגדיל, דהא כיון שבשעה שמקדש יבא אח"כ לחיוב דאורייתא א"כ שפיר יצא ידי חובה בהכי. ומו"ר שליט"א השיב דהנה בקובץ שיעורים (ח"ב סי' ל) כתב דמ"ש המרדכי שיכול לבא לידי חיוב דאורייתא, הכונה הוא דבהכי מקרי גברא בר חיובא, ובכה"ג מועיל מה שמחוייב בפועל - עכ"פ מדרבנן - לקיים חובת המצוה דאורייתא שלאחר זמן. ובקטן, הנה ודאי דלא מקרי בר חיובא כלל עכ"פ להראשונים הסוברים דחינוך קטן רמיא על האב ולא על הקטן גופיה (ועמש"כ בהל' סוכה פי"ב שעה"ל סק"ט), שלכן נראה דקטן זה אין יכול להוציא עצמו במה שמקבל שבת ומקדש מבעו"י, ולא מהני מה שעתידי לבא לידי חיוב דאורייתא, כיון דקטן לא מקרי בר חיובא".

(ב) פסקי תשובות (דפו"ח, סי' רע"א סוף אות ה', הע' ס"ד) – "ויש הכותבים שכמו כן קטן שנעשה בן י"ג שנה בשבת, מהנכון שיקפיד שלא לקדש באותו שבת מבעוד יום, שעדיין לא נכנס ליום גדלותו. [ס' אמרי בינה (הל' שבת סי' י"א) שאינו יוצא י"ח, ובשערים המצויינים בהלכה סי' ע"ז סק"ז שכתבין זה בתשובת הב"ח סי' קמ"ה. ועיין הג' רעק"א על שו"ע סי' קפ"ו לענין ברכת המזון בקטן שהגדיל לאחר שאכל כדי שביעה. ועיין במראי מקומות שהבאנו בסי' קפ"ד אות ו'. וה"ה לענייננו במנחת חינוך מצוה ל"א ובס' רב ברכות מערכה ב' אות ה' ושו"ת בנין שלמה ח"א סי' י"ח שיש להחמיר בזה שלא לקדש עד שיהיה ודאי לילה, וע' שו"ת שבט הלוי ח"ח סי' ד', שו"ת יבי"א (שם), ובשו"ת להורות נתן ח"ז סי' י"ג לאחר אריכות גדולה מסיק שרשאי לקדש ביום, ובליילה יכוין לצאת י"ח קידוש מה"ת ברצ'ה' שבברהמ"ז, וע"ע שו"ת דבר יהושע ח"א סי' פ"ח]."

ו] **סעודה שבת: מוקדם.**

א. **כזית פת: האם צריך לאכול כזית פת אחר לילה [צאת הכוכבים], למי שמקדים קבלת שבת.**

1. עי' לקמן.

ב. **מאה ברכות.**

1. שי"א שחסר ל"ז ברכות [כ"ב של שבת רגיל, ועוד ברכת קר"ש (ד' שמו"ע (ז' קידוש (ב') נט"י והמוציא (ב')].

(א) עי' סי' ר"צ, לשיטות ומראי מקומות.

ג. **יעלה ויבא: בתוך ברכת המזון.**

1. ראש חודש שחל בשבת: המתחיל סעודת שבת מבעוד יום בער"ח, אם אומר יעלה ויבא כשמברך ברכת המזון בליל שבת.

(א) לומר יעלה ויבא - פוסקים.

2. ראש חודש חל ביום ו': התפלל מעריב ערב שבת מבעוד יום, אם אומר יעלה ויבא כיון שמתחיל הסעודה כשהוא עדיין ר"ח.

(א) שלא יאמר יעלה ויבא – מ"ב (סי' תכ"ד סק"ב), "וכתב עוד המג"א בסי' תי"ט דאם התפלל ערבית שלאחר ר"ח אפילו התפלל מבעוד יום שוב אינו מזכיר אח"כ בבהמ"ז של ר"ח שהרי עשאו חול בתפלתו".

(ב) מראי מקומות – הממהרים לבא (אות י"ט - כ"א).

1 הגריש"א זצ"ל (תל תלפיות חס"ז עמ' ה' אות ו', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות כ"ו) – "שאלתי בהא דהי' עש"ק ר"ח, אלו שעושים סעודה מפלג המנחה, ומתפללים אחרי הסעודה, האם אומרים יעו"י בבהמ"ז, והשיב כיון שלא התפלל ערבית של שבת, אומר יעו"י. אמרתי שאולי יקדים יעו"י לרצה כיון שהוא מחויב קודם בשל ר"ח, והשיב שיאמר כסדרם רצה ואח"ז יעו"י".

ד. **חל זמן טבילתה ליל שבת ומתפללים בעוד היום גדול, והאשה רוצה ללכת לטבול אחר הסעודה.**

1. עי' סי' קצ"ו סעי' כ"ד, לשיטות ומראי מקומות.

ז] **האם צריך לאכול כזית פת אחר הלילה [צאת הכוכבים] - למי שמקדים קבלת שבת.**

א. **מיקל: אין צריך לאכול כזית פת אחר הלילה.**

1. ט"ז (סי' רצ"א סק"ו) – "כתב בס"ח סי' רס"ט שבלייל שבת צריך שיהי' גמר הסעודה בלילה ורש"ל נהג שלא אכל בליל שבת עד הלילה ול"נ כיון דתוס' מחול על הקדש הוא דאורייתא ע"כ יצא שפיר אפי' גמר קודם לילה".

2. ערה"ש (סעי' ה') – "וכ"כ בספר תרומת הדשן [סי' א'] שהיו גומרים סעודת שבת מבעוד יום וגם בימי הגמ' נראה שהיה כן דבריש ברכות אמרין משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות וכתבו התוס' שם בריש ברכות שהיתה מבעוד יום ע"ש ולכן כן

עיקר לדינא ויש שכתבו בשם ספר חסידים דצריך לאכול כזית בלילה [עמג"א שם] וחומרא בעלמא הוא ממדת חסידות [וכ"מ במג"א] וטעמא דכל אחר פלג המנחה כשקבל תוספת שבת הוי כלילה גמור [שם] ולא מיבעיא לרוב הפוסקים דתוספת שבת דאורייתא אלא אפילו להרמב"ם דלא ס"ל תוספת כמ"ש בס"א רס"א מ"מ כיון דמקבל עליו התוספת הוי כלילה ממש לעניין שיוצא בקידוש שעשה מבעוד יום על חיובו בלילה כיון שמיד יבא לידי חיוב לכן יכול להמשיכו גם מקודם בתוספת קדושה שהרי התורה נתנה לו רשות על זה".

ב. מחמיר: צריך לאכול כזית פת אחר הלילה.

1. ס' חסידים (סי' רס"ט) – "מי שאכל מבעוד היום גדול בערב שבת ... כיון שמעוד יום גמר סעודתו, יאכל לאחר צאת הכוכבים כדי שיעור שיברך ברכת המזון, כדי לקיים ג' סעודות בשבת, כי איך יעלה לג' סעודות מה שבעוד יום אכל".
2. מהר"ל (גבורת ה', פרק מ"ח).
3. ב"ח (סי' תע"ב ס"ק א') – "אינו יוצא חיוב סעודה אא"כ אכלה בלילה".
4. עי' מג"א (ס"ק א') – "כתוב בשל"ה בשם ס"ח דמ"מ צריך לאכול כזית בלילה כדי לקיים ג' סעודות בשבת וכ"כ הב"ח סי' תע"ב בשם ר"ל מפראג אבל בתוס' ורא"ש משמע דיכול לגמור הסעודה מבע"י וכ"כ הת"ח סי' א' וכ"מ ברי"ו ח"א וטעמא דאחר פלג המנחה חשבינן לילה ומ"מ טוב להחמיר".
5. דרך החיים (דיני ערבית של שבת סי' ס"ו אות ד') – "ומי שמתפלל קודם הלילה ואוכל יזהר עכ"פ שימשוך סעודתו עד הלילה ויאכל כזית בלילה".

ג. לכתחילה נכון לחוש.

1. גר"ז (סעי' ג') – "ויש מחמירים שימשיך סעודתו בלילה עצמו שיאכל כזית לפחות אחר צאת הכוכבים כדי שיקיים ג' סעודות בשבת עצמה דכיון שג' סעודות אלו למדום חכמים ממה שנאמר ג' פעמים היום אצל אכילת המן בשבת לפיכך צריך לאכול בעיצומה של יום ולא בתוספתו וטוב לחוש לדבריהם".
2. מ"ב (ס"ק ה') – "ויוכל לגמור סעודתו מבע"י, ויש חולקין וסוברין שיזהר למשוך סעודתו עד הלילה ויאכל כזית בלילה, וטעמם דכיון דהג' סעודות ילפינן ממה דכתיב אכלוהו היום כי שבת היום לה' וגו' בעינן שיקיים אותם ביום שבת עצמו, ולכתחילה נכון לחוש לדבריהם".
3. קצות השלחן (סי' פ"ב ס"ק ב') – "וטוב לחוש לדבריהם".
4. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות כ"ד) – "ודע, דלכתחילה יש לאכול כזית משחשיכה".
5. ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' ל"ג).
6. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ל"ב).
7. הממהרים לבא (אות י"ז) – "מן הדין מותר לגמור סעודתו מבעוד יום, ויש מחמירים לאכול כזית בלילה, וטוב לחוש לדבריהם".

ד. מראי מקומות – א"ר (ס"ק ב'), צל"ח (פסחים ריש דף קה., לשונו מובא לעיל), משנה הלכות (חי"א סי' ר"ג).
 1. פמ"ג (מש"ז ס"ק א') – "ובאליה רבה [ס"ק ב', דתלתא היום] כתיבי [שבת קיז, ב ע"פ שמות טז, כה], משמע עצומו של יום, לא בתוספת. ומשמע אף בין השמשות לא, רק ודאי לילה".

ה. למה לא כביצה.

1. הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' קל"ח, שולחן שלמה ס"ק א') – "וי"ל דכזית אחר הנאכל ממש בסעודה חשיב טפי, ולכן שפיר סגי בכזית".
2. הגרש"א זצ"ל (חידושי בתרא על ס"ק ה') – "לקמן סרצ"א כתב המ"ב דיש לאכול כביצה, ואולי כאן שכבר אכל מקודם, קיל טפי, שכבר הוא (הכזית) נחשב ע"י האכילה שלפני הזמן".
 (א) לענין סעודה שלישית - עי' סי' רצ"א, לשיטות ומראי מקומות.

ו. אפילו פת הבאה בכיסנין: למחמירים לעיל.

1. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' סוף אות כ"ד) – "ולאו דוקא פת, אלא אפילו פת הבאה בכיסנין".
2. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט' סוף הע' ל"ג) – "שהרוצה להחמיר בזה נראה דסגי ל' בכזית פת כיסנין, ויסמוך על הסוברים דיוצא סעודת שבת בהכי".

ז. שבת: מוקדם.

א. הפסק טהרה.

1. לכתחילה תבדוק פעם אחת קודם הדלקת הנרות, ותחזור ותבדוק סמוך לשקיעת החמה - עי' סי' קצ"ו סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. האם אשתו [ובני ביתו] נגררת אחר בעלה.

1. סבר הרבה פוסקים, שאשתו נגררת אחר בעלה שהתפלל ערבית, ואסורה בכל מלאכה כבעלה - עי' סי' רס"ג סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ג. הנהגת ארץ ישראל.

1. מחמיר, שלא לעשות שבת מוקדם.

(א) חזו"א (הל' שבת בשבת פרק ו' הע' ט"ו) – "מנהג מרן החזו"א ז"ל להתפלל בזמנה ערבית אפי' ביחידות".
(ב) קהלות יעקב (הל' שבת בשבת פרק ו' סוף הע' י"ב) – "בארחות רבינו למרן הקה"י זצ"ל ח"א כ' ששאלוהו בתענית שחל בע"ש אם להקדים ת"ע משום הנערים שרוצים להאכילן מוקדם, ואמר שבכל אופן אין להקדים שכבר נהגו להתפלל רק בצה"כ, אלא יתפללו בזמן, ויתנו לקטנים לאכול קודם ת"ע".

קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ח אות ל"ז, עי' עמ' ק"ו אות כ"ו) – "נשאל מו"ר במוסד ילדים שקשה להם לצום כמה שעות, אם מותר להקדים תפלת ערבית בליל שב"ק מבעוד יום לאחר פלג המנחה כדי שיוכלו לאכול מוקדם. ואמר לי מו"ר שאין לשנות ממנהג העולם שכבר נהגו היום להתפלל ערבית בלילה, ולילדים שיתנו מזונות ופירות מבעוד יום".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא סי' רס"ג סעי' ד') – "לא היתה נוחה מתפלת ערבית בעוד היום גדול משום נוחות, כגון שלא ירדמו הילדים וכדו'".

הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ד הע' י') – "לא היתה דעת רבנו נוחה כל כך ממה שהתחילו להנהיג כן בכמה מקומות בא"י, ואף שאין לאסור הדבר, מ"מ ראוי לבני תורה לקבל שבת בזמנה (ולהשכיב הקטנים לישון בע"ש כדי שיהיו נעורים בתחלת הלילה), דאין זה נכון להנהיג שבאותו מקום יהיה לחלק מהצבור חול ולחלק מהם שבת".

עי' הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ג הע' ס"ג) – "שהשו"ע אזיל כשיטת הר"ת (דלילה הוא ד' מילין אחרי שקיעת גוף השמש מן השמים, סי' רסא סעי' ב), וא"כ פלג המנחה הוא עם השקיעה הראשונה, ע"ש בביה"ל ד"ה להקדים, וא"כ הרי ודאי ניכר שההדלקה היא לצורך שבת, ומ"ש הרמ"א בסי' רסא סעי' ב, דצריך לקבל שבת (וכ"ה בסי' רסג סעי' ד), היינו מפני שמצדף גם דעת הגאונים (דמיד עם שקיעת השמש מתחיל ביה"ש, סי' רסא סעי' ב בביה"ל ד"ה י"א). אולם לפי המנהג שלנו (דמיד עם השקיעה מתחיל ביה"ש) אפי' אם מקבל שבת שבת לאחר פלג המנחה, אין להקדים לפני הזמן הרגיל כי אם בשעת הדחק".

(ד) הגר"ש זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' כ"ג) – "הריני בזה להודיעו כי כן אני מורה ובא לשואלים אותי לעשות כל מצדקי לא להתפלל לפני הזמן - כי בארצה"ק המנהג המקובל בין רוב אשכנזים להתפלל בזמן, - וזה בגלל כמה עקולי ופשוטי שיש בזה (אם לא במקרים מיוחדים) כמו שהאריך כת"ר בקונטרס הנ"ל והקיף כל הבעיות ההלכתיות הקשורים בזה מכל צדדיו - בטוב טעם".

הגר"ש זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ו' הע' י"ב ד"ה וכן) – "שבארץ ישראל אין לנהוג כן אלא במקום צורך גדול, כגון שלו' בית ש' החי"א, או שהילדים ובני הבית תאבין לאכול טובא כמש"כ בחי"א שם, ואין להניח כן בשום אופן לעשות מנינים לזה, והנצרך הנ"ל יתפלל ביחיד או אצל בני ספרד שכבר נהגו כן בדרך כלל בזמן פלג השני, או במקום שיש כבר מנין קבוע בזה, [ולא ינחא ליה כלל במנין כזה] וכל הנ"ל לא התיר אלא מדוחק גדול".

הגר"ש זצ"ל (דרור יקרא עמ' שע"ב) – "שבארץ ישראל אין להתפלל תפילת ערבית מפלג המנחה, אף לא בערב שבת. וכפי שכבר פשט כן המנהג בין האשכנזים פה בארצה"ק שאינם מתפללים מבעוד יום כלל (שרק עדות המזרח מתפללין כאן בירושלים מבעוד יום). וזהו מפני כל החסרונות שיש בתפילה מבע"י, שבליילה כשקוראין ק"ש, בלא ברכותיה. וכן התפילה אינה בזמנה לכתחילה כיון שבכל יום מתפללין מנחה מאוחר יזהר מפלה"מ. וגם סעודת שבת אינה בזמנה דלכתחילה".

(ה) עי' תשובות והנהגות (אליבא דהלכתא חוברת מ"ז עמ' י"ח) – "ומיהו בימות הקיץ קשה מאוד לקיים המצוה כהלכתה, שצאה"כ מאוחר מאוד, שאם ימתין להתפלל מעריב כדין ולאכול אח"כ, אז הילדים כבר עייפים בסעודה, ושולחן שבת הוא היסוד והעיקר לחינוך ילדי ישראל, ועל כן מגודל הדחק יש שמקדימין להתפלל מיד בפלה"מ והיינו שעה ורבע לפני השקיעה, אבל עכ"פ כשאפשר ישתדלו מאוד שהקידוש יהא מח"ש לשקיעה ולא יהא קודם ח"ש לשקיעה. ואם מוכרח להקדים גם הקידוש קודם חצי שעה (עיין ב'מעשה רב החדש' שהו"ל, שהבאתי מכת"י בן מח"ס הפרדס שכתב 'שמעתי מהחסיד רבי לייב החסיד זצ"ל שהיה מופת הדור בקהילתנו, שאמר יש ב' מצוות קטנות, ועבירות היוצא מהם הם גדולים בכפלי כפליים, ואחד מהם הוא המחמירים בקיץ בוילנא להתפלל מעריב בזמנה בליל שבת, שזהו מצוה קטנה ועי"ז באים לעבירות חמורות, והיינו מחלוקת איש ואשתו וגורם צער בע"ח לבני ביתו), צריכין ליזהר לומר אח"כ בלילה זכור את יום השבת לקדשו, ויכונו לצאת בזה המ"ע דאו' דקידוש".

עי' תשובות והנהגות (ח"ב סי' ס"ט) – "וגם בבית הכנסת שלנו בעיה"ק נהגו להקל כן במנין שמקדימין ולא מחיננו בידם".
(ו) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' י"ד טור ב') – "דאין לקבל שבת ולהתפלל מעריב בפלג המנחה, דזהו נגד מנהג בני אשכנז בארץ ישראל, רק בני ספרד נהגו להתפלל מעריב לאחר פלג המנחה".

(ז) הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' י"ד טור ג') – "דמנהג בני אשכנז בארץ ישראל להתפלל מעריב בליל שבת דוקא לאחר צאת הכוכבים, ואין לעשות בארץ ישראל מנינים לתפילת מעריב לאחר פלג המנחה. ובן אשכנז שיש לו שעת הדחק גדול שצריך להתפלל מעריב לאחר פלג המנחה, שילך להתפלל במנין של בני ספרד".

(ח) הל' שבת בשבת (פרק ו' סעי' ח', פרק ז' סעי' ב') – "מדינא פסק בש"ע דרשאין להקדים לקבל שבת אחר פלג המנחה ולהתפלל אז תפלת ערבית וחזור וקורא ק"ש בלילה, אך יש בזה הרבה פרטים בין בעצם חישוב זמן הפלג דלהרבה פוסקים הוא רק שעה ורבע זמנית קודם צה"כ, בין לענין ברכות ק"ש די"א שאינו שייך לפלג, וכן לענין זמן הקידוש די"א שמתחיל רק עם השקיעה או סמוך לה, וגם י"א שאין לנהוג כן להתפלל מפלה"מ כר"י אלא במקום דחק ואונס. לפיכך נהגו בארץ ישראל שמתפללים ערבית בצאת הכוכבים ככל השנה, [כרבנן דלא כר' יהודה], והורו גדולי ישראל שאין לשנות ממנהג כאן בא"י ולהקדים להתפלל בפלג המנחה הראשון שאז יש בזה הרבה שאלות ודחוקים, אא"כ במקום צורך גדול ושלום בית רשאי להתפלל ביחידות או במקום שיש כבר מנין קבוע כזה, או אצל בני ספרד, אבל בשום אופן אין להנהיג כאן תפילה בציבור בזמן פלג המנחה במקום שלא נהגו כן. אבל בחו"ל שהזמן מתאחר ביותר כבר נהגו קהלות רבות להתפלל בע"ש מפלג המנחה. וכן במקום שבני הבית רעבים ותאבים

מאד יש בדבר משום שלום בית, ומה טוב שאלו הנוהגים כן שיקבעו המנין בזמן פלג המנחה השני לפי צאת הכוכבים, ויקדשו עכ"פ סמוך לבין השמשות, וע"פ רבינו הגר"א ז"ל גם בכל שבת אין להתפלל קודם צה"כ, וכ"כ המג"א בשם רבינו האר"י ז"ל".

(ט) פסקי תשובות (סי' רס"ז אות ב') – "צריך לנהוג בכל קהילות קודש האשכנזים, שמקפידים בכל ימות השבוע שלא להתפלל ערבית קודם צאת הכוכבים, ואין לשנות ולהקל בקפידא זו בליל שבתות וימים טובים. אכן כל זה הוא עפ"י אופק ארץ ישראל ולשיטת הגאונים שאין זמן רב בין השקיעה לצאת הכוכבים..."

2. מיקל.

- (א) שבט הלוי (לקראת שבת פרק י"ד הע' כ"ב ד"ה אבל) – "שאפשר להקל בזה ולא חששו לגר"א".
- (ב) חוט שני (לקראת שבת פרק י"ד הע' כ"ב ד"ה אבל) – "שאפשר להקל בזה ולא חששו לגר"א".

ט) לקדש ולאכול מוקדם ואח"כ להתפלל (ע"י שומר וכדו').

א. הלכה.

1. עי' סי' רע"א סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ב. מי שמקבל שבת מוקדם, מה יותר טוב: להקדים הסעודה או להקדים ערבית.

1. יותר טוב להקדים הסעודה לפני ערבית.

(א) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' הע' ג*), דרור יקרא עמ' שע"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ה' אות כ"ד, עי' המאור חתס"ג ריש עמ' מ"א) – "דאף שעדיף לנהוג כהמג"א על המקדימין להתפלל ערבית מפלה"מ, שבזה יוצאין לכ"ע ברכות ק"ש וק"ש ותפלה בזמן, וגם קידוש דאורייתא מתקיים בערבית, מ"מ אין לעשות כן להקדים הקידוש והסעודה לתפילה, אלא כמנהגנו לעשות הכל אחר צאת הכוכבים".

(ב) רבבות אפרים (ח"ז סי' פ"ו אות א') – "נהוג בהרבה מקומות שמקבלים שבת ומתפללים מעריב וגומרים לפני השקיעה ואז יושבים ומקדשים ואוכלים. ולכאורה נראה דאין לעשות כך, אלא יותר טוב שיקדשו וע"י הקידוש מקבלים את השבת ויטלו ידיהם ויאכלו כי זה כבר שבת ומה שאוכלים זה כבר מסעודת שבת הסעודה הראשונה, ואח"כ ילכו לבית הכנסת לפני השקיעה ויתפללו מנחה. ואח"כ יקבלו שבת בלכו נרננה ומזמור שיר וכו', ואז כבר יהי' אחרי השקיעה ויתפללו מעריב וזו היא העצה היותר טובה, כי להנ"ל מתפללים מנחה לפני השקיעה, ובקבלת שבת ומעריב לפני השקיעה ולכאורה יתכן דהו"ל תרתי דסתרי דמתפללים מגחה ומעריב לפני השקיעה, ואי איישר כחי הייתי מסדר כך בכל מקום. אבל מה אעשה שכבר נתקבל שמקבלים שבת מוקדם ומתחילים מנחה וקבלת שבת ומעריב והכל לפני השקיעה, ובאים ומקדשים ואוכלים ומפסידים ק"ש בזמנה ולכן באופן הנ"ל נראה דהוא יותר טוב, ואולי כדאי לעורר בזה ובאתי לעורר ואולי ישמעו, וידונו בזה הרבנים ויעשו כדת וכדין..."

(1) הר"א דניאל (רבבות ח"ז סי' רצ"ג) – "וראשית כנראה ששגגה היא במש"כ שיתפללו אחרי הקידוש והסעודה תפלת מנחה, דאיך יתכן לעשות כן והלא בזה הוא תרתי סתרי גמור דאחר טיעשיתו קודש בקידוש וסעודה איך יתפלל אח"כ מנחה של חול, וכנראה שעיקר כוונתו שיתפללו מנחה מוקדם ואח"כ יקדשו אחרי פלג המנחה ויסעדו ואח"כ יתפללו ערבית של שבת אחר צאה"כ..."

(ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט' הע' ל"א) – "וגם מי שרוצה להחמיר, נראה שאם יש ברירה להתפלל מבעו"י ולקדש אחר התפילה, או לקדש מבעו"י ולהתפלל אח"כ בצה"כ, הדרך הב' עדיף, שיותר מסתבר להחמיר על תפילת ערבית בזמנה מלהחמיר על קידוש אחר התפילה באופן שמתפלל מבעו"י".

2. להקדים ערבית.

(א) הגר"ח שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רס"ג, עמ' צ') – "מה עדיף טפי במי שרוצה לקבל שבת אחר הפלג - להתפלל ערבית מבעוד יום ואז יקדש ויסעד, או לקדש תחלה ויסעד ואח"כ יתפלל ערבית בלילה בזמנה. תשובה: להתפלל קודם".

3. מראי מקומות.

(א) חוט שני (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ט"ו טור א') – "דמי שיש לו צורך להקדים הסעודה בליל שבת, עדיף שיתפלל מעריב מיד בשקיעה ויאכל אח"כ את הסעודה [ויש לחזור ולקרוא ק"ש לאחר צאת הכוכבים], ואם אינו יכול לנהוג כנ"ל שיקדש ויאכל הסעודה לאחר פלג המנחה, ויתפלל מעריב לאחר צאת הכוכבים, וזה עדיף משיתפלל מעריב לאחר פלג המנחה".

י) סיכום: השאלות והבעיות.

תפילת ערבית: מוקדם.

א. להתפלל מעריב מוקדם.

1. מ"ב: טוב למנוע. ח"א: אא"כ שלום בית וכדו'.

ב. להתפלל מעריב מבעוד יום, במקום שהתפלל מנחה אחר פלג.

1. מ"ב: מחמיר, שלא יהיה תרתי דסתרי.

ג. יעלה ויבא, כשחל ר"ח בשבת: המתפלל מעריב מבעוד יום בער"ח, האם אומר יעלה ויבא אף שאינו ר"ח.

1. שעה"צ: שיאמר יעלה ויבא [והאמרי אמת חולק].

ד. יעלה ויבא, כשחל ר"ח בערב שבת: ראש חודש חל ביום ו', והתפלל מעריב ערב שבת מבעוד יום.

1. מ"ב: שלא לומר יעלה ויבא.

ה. ספירת העומר.

1. מצוי שלגרום לשכוח לספור ספירת העומר.

ו. יארצייט: בימות הקיץ שמקדים להתפלל ערבית מבעוד יום.

1. יש לדון אם יוצא בזה ידי חובת יא"צ שיש לו ביום שלאחריו.

ז. להתפלל מעריב מפלג המנחה קודם שקיעת החמה [לאפוקי פלג המנחה קודם צאת הכוכבים].

1. מ"ב: רק בדיעבד. דהיינו שרק אין לחזור ולהתפלל, ולהחמיר לאיסור מלאכה.
2. אמנם, בדרך כלל הזמן הוא כמעט כמו ב' שעות קודם צאת הכוכבים. וממילא, אין כ"כ חשש. עי' לעיל.

קריאת שמע: מוקדם.

ח. **ברכת קריאת שמע:** האם להתפלל ק"ש וברכותיה כדי לסמוך גאולה לתפלה ולקרא אח"כ בזמנה ק"ש אחר צה"כ בלא ברכות, או להתפלל ש"ע ולקרא בזמנה אחר צה"כ ק"ש וברכותיה.

1. אג"מ (בימי החול): אין שייך להכריע לנו בזה ודעביד כמר עביד וכמר עביד. אבל אם הוא בזמן שמתפללין לפעמים גם מנחה דהוו תרתי דסתרי, בזה לא יקרא ק"ש והברכות.

ט. האם צריך לחזור ולקראת קריאת שמע.

1. מ"ב: לכתחילה יחזור ויקרא קריאת שמע, ואין לסמוך על מה שקורין לפני המטה.
2. מצוי לשכוח להתפלל בזמנו.

י. להתחיל הסעודה תוך חצי שעה של זמן קריאת שמע.

1. מ"ב: מחמיר, ואין למחות על המקילים.
2. אם שומר מהני: מחלוקת הפוסקים אם שומר מהני במצוה דאורייתא. ועוד, שומר שאוכל, לרוב פוסקים לא מהני.

קידוש: מוקדם.

יא. **קידוש: אם צריך לעשות קידוש רק בלילה.**

1. פשטות הפוסקים יכול לקדש ולאכול, דלא כשלטי גבורים.

יב. קידוש מופלג מהשקיעה. [עי' לקמן].

1. תשובות והנהגות: עדיף שיקדש אחר שקיעת החמה.

2. והמקדימין לקדש קודם חצי שעה לשקיעה, **צריכין ליזהר** לומר אח"כ בלילה 'זכור את יום השבת לקדשו', ויכונו לצאת בזה המצות עשה דאו' דקידוש. מיהו עדיף שיקיים המ"ע דאורייתא בקידוש על הכוס. ואם עכ"פ לא מאחר הקידוש עד השקיעה, שאז כבר חל שבת מה"ת לכו"ע, עכ"פ לא יקדים קידוש יותר מחצי שעה קודם השקיעה, שאז מקיים מצות קידוש מדאו' על הכוס לשיטת הגאונים.

יג. קידוש אחר פלג המנחה שקודם שקיעת החמה [לאפוקי אחר פלג המנחה שקודם צאת הכוכבים].

1. שלענין לאכול סעודת שבת מפלג המנחה שקודם שקיעת החמה [לאפוקי פלג המנחה שקודם צאת הכוכבים] - המ"ב כתב רק בדיעבד [אין לחזור ולהתפלל, ולהחמיר לאיסור מלאכה]. וממילא ה"ה לכתחילה לא יוצא יד"ח של קידוש וכדו'.
- א) וכאן, הוא יותר גרוע מתפילת ערבית. שמדברים על מצות עשה **דאורייתא** של זכור, עי' תשובות והנהגות (לעיל).
- ב) וכן י"ל המ"ב לא יהיה לסמוך על השיטות שיש להקל בשתי שעות קודם צאת הכוכבים, כיון שהוא חסרון במצוה **דאורייתא**.

יד. בר מצוה: קטן שנעשה בר מצוה בשבת, אם יכול לעשות קידוש [או להתפלל ערבית] בלילה הראשונה קודם השקיעה.

1. י"א שקטן שנעשה בן י"ג שנה בשבת, מהנכון שיקפיד שלא לקדש באותו שבת מבעוד יום, שעדיין לא נכנס ליום גדלותו.

סעודה שבת: מוקדם.

טו. **כזית פת: האם צריך לאכול כזית פת אחר הלילה.**

1. מ"ב: לכתחילה נכון לחוש ולאכול עוד כזית פת אחר צאת הכוכבים.

טז. מאה ברכות.

1. י"א שצריך להשלים ל"ז ברכות [כ"ב של שבת רגיל, ועוד ברכת קר"ש (ד') שמו"ע (ז') קידוש (ב') נט"י והמוציא (ב')].

יז. יעלה ויבא, כשחל ר"ח בשבת: בתוך ברכת המזון.

1. המתחיל סעודת שבת מבעוד יום בער"ח, לומר יעלה ויבא כשכירך ברכת המזון בליל שבת.

יח. יעלה ויבא, כשחל ר"ח בערב שבת: בתוך ברכת המזון.

1. הגם שמתחיל סעודת שבת מבעוד יום בר"ח, שלא לומר יעלה ויבא כשבירך ברכת המזון בליל שבת.

יט. חל זמן טבילתה ליל שבת ומתפללים בעוד היום גדול, והאשה רוצה ללכת לטבול אחר הסעודה.

1. עי' סי' קצ"ו סעי' כ"ד, לשיטות ומראי מקומות.

שבת: מוקדם.

כ. האם אשתו [ובני ביתו] נגררת אחר בעלה.

1. סבר הרבה פוסקים, שאשתו נגררת אחר בעלה שהתפלל ערבית, ואסורה בכל מלאכה כבעלה.

כא. הפסק טהרה.

1. לכתחילה תבדוק פעם אחת קודם הדלקת הנרות, ותחזור ותבדוק סמוך לשקיעת החמה.

כב. הנהגת ארץ ישראל.

1. רוב פוסקים בזמנינו (של בני אשכנז): שלא לעשות שבת מוקדם.

2. הגרש"א זצ"ל: דאין זה נכון להנהיג שבאותו מקום יהיה לחלק מהצבור חול ולחלק מהם שבת.

לקדש ולאכול מוקדם ואח"כ להתפלל (ע"י שומר וכדו').

כג. פשטות הפוסקים יכול לקדש ולאכול, דלא כגר"א.

1. ועדיין נשאר כמה שאלות.

א) קידוש מופלג מהשקיעה. או קידוש אחר פלג המנחה שקודם שקיעת החמה.

ב) כזית פת: שצריך לאכול כזית פת אחר הלילה.

ג) מאה ברכות: שי"א שצריך להשלים כ"ו ברכות [כ"ב של שבת רגיל, ועוד קידוש (ב') נט"י והמוציא (ב')].

ד) חל זמן טבילתה ליל שבת, והאשה רוצה ללכת לטבול אחר הסעודה.

ה) הפסק טהרה: לכתחילה תבדוק פעם אחת קודם הדלקת הנרות, ותחזור ותבדוק סמוך לשקיעת החמה.

כד. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק י"ד הע' כ"ב).

1. משנה הלכות (חי"א סי' ר"ד) – "ומיהו לעצם ההלכה גם אני הארכתי קצת בדבר זה שאין לעשות כן והגם שמצוה להוסיף מחול על הקדוש אבל הלא אמר לה רב יוסף ובלבד שלא יקדים וכ"ש כי האי הקדמה ובאים עי"ז כמה פעמים לידי חילול שבת שלפעמים הבעל הולך להתפלל קבלת שבת וחוזר הביתה ואשתו עדיין לא גמרה לבשל ועוד יותר מזה מדברת על הטעלעפאן או לא הדליקה נרות או מעשנת סיגאריא ובאין לידי חילול שבת שאם הבעל כבר קבל שבת הרי אשה נגררת אחריו ואין לי פה להרבות בענינים שיגרמו על ידי זה ובפרט אותם שאינם בזהירות יתירה במצות שבת יקדימו לאכול ואח"כ הולכים לטייל בחברות וכיוצא בזה ליבי לפומי לא גליא ובתחילה בהיתר ואח"כ באיסור ולכן מוטב לבטל מנהג זה כל שאפשר לפענ"ד וכנראה דגם אז לאו כ"ע עשו כן דאל"כ מאי רבותא שרב צלי של ע"ש אלא נראה דכ"ע לא עשו כן".

יא) תפילת ערבית: השכיבנו - סעיף ג'.

א. כשאומר "ופרוש עלינו": צריך לקום.

1. יסוד ושורש העבודה (שער ח' פרק ד'), תפילה כהלכתה (פרק כ"א הע' ל"ג), שגיאת מי יבין (סי' ל"ו הע' י"ח) – "כשיגיע לפרוס עלינו סוכת שלומיך כו' צריך לעמוד האר"י ז"ל".

2. שע"ת (ס"ק ג'), בן איש חי (שנה ב' פר' וירא אות ג'), מנחת שבת (סי' ע"ו ס"ק י"ב), קצות השלחן (סי' ע"ז ס"ק כ"א), כה"ח (ס"ק י"א, סי' נ"ו ס"ק כ"ג) – "וכתב בשלמי חגיגה (סי' ב' אות י"ג) בשם מהר"י סרוק בשם מהר"ח כשאומר ופרוס כו' צריך לקום לקבל תוספת נשמה יתירה מבחינת הלילה".

3. ועוד פוסקים – ישראל במעמד (פרק כ"א סעי' י"ד).

ב. ופרוש עלינו סוכת: יום טוב.

1. פמ"ג (מש"ז סוף ס"ק א') – "מה שחותמין ביום טוב ופרוס, כמו בשבת, אף על גב בשבת הטעם שהשבת שומר אותנו, מה שאין כן ביום טוב לכאורה אין זה טעם, אלא הואיל ובשבת משנין מימות החול הוא הדין ביום טוב, דלא להוי תו זלזול יום טוב דאומר כימות החול ובשבת משנין".

2. קיצור שו"ע (סי' ע"ו סעי' ב') – "וחותמין ברוך אתה ה' הפורס וכו' וכן ביום טוב".

ג. אם טעה וחתם 'שומר עמו ישראל לעד': ונזכר אחר כדי דיבור.

1. יצא, אין מחזירין אותו – א"ר (ס"ק ז'), "ואם חתם שומר עמו ישראל לעד אין מחזירין אותו, כל בן סימן ל"ה", פמ"ג (מש"ז ס"ק א', "אליה רבה"), דרך החיים (דיני תפלת ערבית של שבת סי' ס"ז אות א'), קיצור שו"ע (סי' ע"ו סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ט'), ערה"ש (סעי' ח', "א"ר"), תהלה לדוד (ס"ק א', "עבא"ר"), מסגרת השלחן (על שלחן שלמה סי' רס"ח ס"ק א'), ברכת הבית (שער מ"א סעי' ח'), קצות השלחן (סי' ע"ז סעי' ד'), יביע אומר (ח"ח או"ח סי' י"א אות כ"ט), ויען דוד (ח"א או"ח סי' נ"ב), קובץ הלכות

- (שבת ח"א פרק ח' סעי' ז'), תפילה כהלכתה (פרק כ"א סעי' י"ד), שגיאת מי יבין (סי' ל"ו סעי' י'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ר"ו).
2. תוך כדי דיבור: יאמר מיד הפורש סוכת שלום וכו' – דרך החיים (דיני תפלת ערבית של שבת סי' ס"ז אות א'), קיצור שו"ע (סי' ע"ו סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ט'), מסגרת השלחן (על שלחן שלמה סי' רס"ח ס"ק א'), קצות השלחן (סי' ע"ז סעי' ד'), תפילה כהלכתה (פרק כ"א סעי' י"ד), שגיאת מי יבין (סי' ל"ו סעי' י'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ר"ו).
3. אפילו תוך כדי דיבור, לא יסיים הפורש – ברכת הבית (שער מ"א סעי' ח').

ד. שכח לומר 'ופרוש כו' ואחר שאמר 'ברוך אתה ה' הרגיש בטעותו.

1. לא יסיים 'למדני חוקיך' כדי לחזור ולומר 'ופרוש כו', אלא יסיים מיד 'הפורש וכו'.
- (א) ערה"ש (סעי' ח') – "ונ"ל דאם חתם בושמור צאתנו וכשאמר ברוך אתה ד' נזכר מ"מ יסיים פורס סוכת שלום ולא שומר עמו ישראל ואף שאין מעין חתימה סמוך לחתימה י"ל דזהו ג"כ מעין חתימה דע"י פריסת שלום שומרינו ואדרבא היא שמירה מעולה במדריגה גבוהה".
- (ב) תהלה לדוד (ס"ק א') – "ולכאורה נראה דאם נזכר לאחר שאמר בא"י יחתום הפורס סוכת שלום. ומיקרי מעין חתימה סמוך לחתימה דפריסת סוכת שלום היא השמירה".
- (ג) מנחת שבת (סי' ע"ו ס"ק י"ג) – "תל"ד".
- (ד) קצות השלחן (סי' ע"ז ס"ק כ"א) – "המנ"ש מתל"ד".
- (ה) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סעי' ז') – "שכח לומר 'ופרוש כו' ואחר שאמר 'ברוך אתה ה' הרגיש בטעותו, לא יסיים 'למדני חוקיך' כדי לחזור ולומר 'ופרוש כו', אלא יסיים מיד 'הפורש וכו'".
- (ו) אז נדברו (ח"א סי' ו', ע"י ברית עולם תפילת שבת סעי' ג').
- (ז) שגיאת מי יבין (סי' ל"ו סעי' ט').

ה. בימות החול: מי שטעה בחול וחתם בסוף השכיבנו, הפורש סוכת שלום וכו'.

1. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' א') – "ואם טעה וסיים בחול 'הפורש סוכת שלום', פסק מרן זללה"ה דיצא".
2. יביע אומר (ח"ח או"ח סי' י"א אות כ"ט) – "במי שטעה בחול וחתם בסוף השכיבנו, הפורס סוכת שלום וכו', ולא נזכר אלא לאחר כדי דיבור, אם יצא י"ח בדיעבד, והשבת, דבדיעבד יצא ואינו צריך לחזור, כי...".
3. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' הע' י"ב) – "דה"ה אם חתם 'הפורס סוכת שלום כו' בימות החול יצא".

יב] ושמרו בני ישראל.

א. מנהג.

1. המנהג לומר – פמ"ג (מש"ז ס"ק א' ד"ה אומרים), מ"ב (ס"ק ט'), המנהג לומר אחר סיום הברכה ושמרו בני ישראל וגו' ובמועדים וידבר משה וגו' בר"ה תקעו וביה"כ כי ביום הזה וגו' [פמ"ג].
2. שלא לומר – גר"א (מעשה רב אות ס"ז, לשונו מובא לקמן), קצות השלחן (סי' ע"ז סעי' ד'), הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ט' אות ג').
3. מראי מקומות – טור (סעי' ג').

ב. מי שאינו אומר ושמרו: שנמצא בציבור שאומרים ושמרו.

1. רשאי לומר ושמרו ואין בזה חשש הפסק.
- (א) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ו' הע' כ"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ט' אות ג') – "דהיחיד בציבור רשאי לומר ושמרו ואין בזה חשש הפסק".
- (ב) הל' שבת בשבת (פרק ו' סעי' י"ב) – "ומי שאינו אומר ושמרו שנמצא בציבור שאומרים ושמרו רשאי לומר עמהם, וראה במקורות שיש חילוק בזה בין שבת לי"ט".
2. אינו צריך לאמר עמהם [אא"כ הוא ניכר].
- (א) גר"א (מעשה רב אות ס"ז) – "והוא עצמו לא הי' אומר כלל לא ברוך ה' כו' ולא ושמרו בשבת כדי לסמוך גאולה לתפלה אבל הצבור שאצלו והש"ץ היו אומרים".
- (ב) צמח צדק (לובאוויטש, או"ח סוף סי' פ"ה) – "ובעצם החשש דיראו עינינו פסק שם בתר"י דאין בזה חשש הפסק כלל, וגם בסידור השוה זה עם אמירת ושמרו בערבית דשבת קודם תפלה ובברדיצוב ודאי אומרים ושמרו ויש שם ג"כ כמה חשבי מאנ"ש מתפללים ג"כ בבהמ"ד הנ"ל ואין אומרים ושמרו, ולא חשב איש שיהיה בזה משום ל"ת לכן מ"ש רומע"ל בפשיטות דיש בזה איסור ל"ת אינו מובן איך יחלוק על משמעות גדולי הראשונים הנ"ל".
- (ג) קצות השלחן (סי' ע"ז סעי' ד') – "ואפילו אם מתפלל בביה"כ נ"ש שהצבור אומרים ושמרו אינו צריך לומר עמהם".
- (ד) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ד סעי' ד') – "מי שנוסח אבותיו לומר 'ושמרו' בתפלת ליל שבת, והוא מתפלל עם צבור שאין אומרים אותו, אינו צריך לאמרו".
- (ה) להורות נתן (חט"ו סי' ו' אות א') – "צמח צדק".
- (ו) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סעי' ח') – "ומי שמנהגו שלא לאמרו, ונזדמן שמתפלל במקום שנוהגין לאמרו, אין לאמרו עמהם, אבל אם הוא ש"צ במקום שנוהגין לאמרו יש לו לאמרו, וכדאי הוא לו להמנע מלהיות ש"ץ בכה"ג".

ג. ש"ץ שאמר "ושמרו" בלחש.

1. הגר"ח"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ג אות י"ז) – ש"ץ שטעה בתפילת ערבית בליל שבת ואמר 'ושמרו בני ישראל' בלחש, האם מותר לחזור ולומר 'ושמרו' בקול רם ובניגון כדי שלא יתבייש לפני הציבור. תשובה: לא יחזור".

ד. השיעור של "כדי דיבור".

1. מ"ב (ס"ק ט') – "ואם שהה כדי דיבור [הוא כדי שיאמר שלום עליך רבי ומורי]".
2. הגר"ח"ק שליט"א (שער העין תשובה ל"ג) – "ובהאי ענינא דתוכ"ד נסתפקתי בשיעורו, האם הוא כשיעור שלום עליך רבי, או שלום עליך רבי ומורי. דבמ"ב מצאנו בזה סתירות מסי' ר"ו סקי"ב דהזכיר רק רבי, ובסי' רס"ז סק"ט הוסיף גם תיבת מורי, וצ"ע. תשובה: הערתי על הסתירה בשונה הלכות סי' רס"ז, אך העיקר נראה דשיעורו ג' תיבות, אחרי שהמ"ב סתם כן בב' מקומות ותמה על הפמ"ג שכתב לא כן, וכן פסק הרמב"ם בפ"ב משבועות הי"ז, לכאן כן עיקר וכדעת רוב האחרונים".
3. עי' סי' ר"ו סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

"דאין זה נכון להנהיג שבאותו מקום יהיה לחלק מהצבור חול ולחלק מהם שבת"

הגרשז"א צ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ד הע' י')

מעריב ליל שבת

סימן רס"ח

- א] ויכולו: תוך שמו"ע - סעיף א'.
 ב] טעה והתחיל תפלת חול - סעיף ב'.
 ג] סבור שהוא חול - סעיף ג'.
 ד] ידע שהוא שבת.
 ה] לא הזכיר שבת - סעיף ד'.
 ו] החליף תפילה בתפילה - סעיף ו'.
 ז] ויכולו: אחר התפילה - סעיף ז'.
 ח] דרך אמירה: ויכולו.
 ט] מעין שבע - סעיף ח'.
 י] יו"ט שחל בשבת - סעיף ט'.
 יא] מקום עראי - סעיף י'.
 יב] אין לדבר - סעיף י"ב.
 יג] שמע ברכה מעין שבע - סעיף י"ג.

א] ויכולו: תוך שמו"ע - סעיף א'.

א. שכח לומר ויכולו.

1. אין מחזירין אותו – פמ"ג (מש"ז ס"ק א'), מ"ב (ס"ק א').
2. ח"א (ח"א כלל כ"ח סעי' א') – "אומרים ויכולו בתפלת ערבית, להעיד שהקב"ה ברא עולמו. ומכל מקום אם לא אמר, אין צריך לחזור. ודוקא כשכבר סיים ברכת מקדש השבת. אבל קודם לזה, חוזר לויכולו (סי' רס"ח)".

ב. במנחה "וינוחו במ'".

1. אם לומר במנחה "שבתות קדשך" או "שבת קדשך" – עי' סימן רצ"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ב] טעה והתחיל תפילת חול - סעיף ב'.

א. ברכות (דף כא.) – "בען מיניה, הני בני בי רב דטעו ומדכרי דחול בשבת, מהו שיגמרו. ואמר לן: גומרין כל אותה ברכה. הכי השתא. התם גברא בר חיובא הוא, ורבנן הוא דלא אטרחוהו משום כבוד שבת, אבל הכא הא צלי ליה".

1. דרך ה' (ח"ד פרק ו' אות י"ב) – "ואולם בימות החול נמשך הדבר כפי סדר זה ובימות הקדש לא הטריחו חכמים את האדם ביותר מז' ברכות. כי הנה היום מקודש ומבורך בעצמו ועוזר בהמשכת השפע ודי שישתדל האדם על הכלל והיינו שבע ברכות שלש ראשונות על שלשה הסוגים וכן שלש האחרונות וכמש"ל והאמצעית על כלל קדושת היום שתתחזק ותאיר ותמשול והיא העוזרת ומשלמת לכל הפרטים".

2. משום צער.

א) תנחומא (וירא סי' א') – "ולפיכך אין מתפללין בשבת שמונה עשרה שאם יהיה לו חולה בתוך ביתו נזכר ברופא חולי עמו ישראל והוא מיצר, והשבת נתנה לישראל לקדושה לענג ולמנוחה ולא לצער לכך מתפלל ג' ברכות ראשונות וג' אחרונות והמנוחה באמצע".

ב) ס' המנהיג (שבת אות י"א) – "משום כבוד השבת לא אטרחוהו רבנן פירוש שלא יצטער, שאם היה לו חולה אומרה בברכת רפאנו הילכך אין מתפללים בשבת כי אם שבע ברכות דאסור לו לאדם לתבוע צרכיו בשבת".

ג) אבודרהם (מנחה של שבת) – "משום כבוד השבת לא רצו חכמים ז"ל להטריחו כדי שלא יצטער, שאם היה לו חולה אומר בברכת חולים ואם היה צריך לפרנסה אומר בברכת השנים, ולכך אין מתפללין כי אם שבע ברכות דקיימא לן אסור לאדם לתבוע צרכיו בשבת (ירוש' ברכות פ"ה)".

ד) מקור חסד (ס' חסידים סי' ק"י הע' ג') – "וע' תנחומא פ' וירא לפיכך אין מתפללין בשבת שמונה עשרה שאם יהיה לו חולה בתוך ביתו נזכר ברופא חולי עמו ישראל והוא מיצר והשבת ניתנה לישראל לקדושה לענג ולמנוחה ולא לצער".

ב. כלליות.

1. מ"ב (סי' ק"ד ס"ק ב') – "כתב הח"א [כלל כ"ה ס"ט] העומד בתפלה ונסתפק באיזה דין איך יתפלל כגון ששכח איזה דבר בתפלה מותר לילך ממקומו למקום מיוחד ולעיין שם בספר, ואם מותר לשאול הדין צ"ע. ונ"ל דמותר".

2. מראי מקומות – שגיאות מי יבין (פתיחה).

א) קיצור שלכות שבת (חיזוק למשכני יעקב [קונ' תפלה כהלכה], הקדמה) – "קיצור הלכות למי שטעה בתפלתו מה לעשות ... עצה טובה להיות מונח קונטרס זה אצל כל אדם במקום שמתפלל, שאם נתעורר שאלה באמצע שמונה עשרה - שאז קשה לעשות שאלת רב - שתהיה ההוראה לפניו ובקל ידע מה לעשות".

ג. מציאות.

1. ליל שבת - אתה קדשת (ספרד אמר ישמחו).
2. שחרית - ישמח משה (ספרד אמר ישמחו).
3. מוסף - תכנת שבת (כולם אמר ישמחו).
- א) מוסף ראש חודש - אתה יצרת.
4. מנחה - אתה אחד (לא אמרינן ישמחו).
5. ערה"ש (סעי' ב') – "הספרדים אומרים גם ישמחו במלכותך בתפלת ערבית כבשחרית ומוסף והאשכנזים אין אומרים בערבית ולא ידעתי טעם לזה".

ד. תפילת מוסף: אם טעה והתחיל תפלת החול.

1. כמו תפילת שחרית, גומר אותה ברכה שנזכר בה שטעה – רא"ש (ברכות פרק ג' סי' י"ז), טור (סעי' ב'), מחבר (סעי' ב'), סתם וי"א הל' כסתם. וצ"ב הב"י, וכן הקשו התוס' שבת ס"ק א', נהר שלום ס"ק א', תורת שבת ס"ק ב', ועוד).
2. פוסק אפילו באמצע ברכה, ומתחיל תכנת שבת – רמב"ם (תפלה פרק י' הל' ז'), ר' יונה (ברכות דף יג. ד"ה אמר), סמ"ג (עשין י"ט), ר' פרץ (סמ"ק מצוה י"א הג"ה אות ב'), ב"ח (ס"ק ג'), א"ר (ס"ק ג'), ח"א (ח"א כלל כ"ח סעי' ב'), אבל במוסף, פוסק אפילו באמצע ברכה אפילו בחונן, גר"ז (סעי' ג'), שלחן שלמה (סעי' א'), מ"ב (ס"ק ה'), פוסק אפילו וכו'. וכן פסקו האחרונים משום ספק ברכה לבטלה, ערה"ש (סעי' ג'), תורת שבת (סעי' ב'), ברכת הבית (שער מ"א סעי' א'), קצות השלחן (סי' ע"ח סעי' ה'), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סעי' י"ג), שגיאות מי יבין (סי' ל"ה סעי' ז' אות ב').
3. מראי מקומות – אבודרהם (מנחה של שבת).

ה. משך בברכות של חול עד מברך השנים, והיה בימות החמה ושאל גשמים [שאמר טל ומטר].

1. צריך לחזור לומר ברך עלינו כתיקונו.
- א) הלכות קטנות (ח"ב סי' צ"א) – "נמשך בתפילת שבת התחיל באתה חונן וסיים בברכת השנים ואז נזכר שהיה שבת ונתן דעתו שהיה ימות החמה ושאל גשמים מהו. תשובה: אין זה דומה למי שהזכיר מאורע שאר ימים ביום שאינו שייך שאין בכך כלום (וכבר הקשיתי על זה) [בח"א סי' ר"ס] דהתם לא אמרו שיסיים אותה ברכה אבל בשל חול אם התחיל חייבוהו לגמור משום דראויה היתה תפילה של חול ליאמר בשבת וכו' א"כ מאחר שהתחיל ברכת השנים חייב לגמרה כתקנה ואם טעה חוזר עד שיאמר ברכת השנים כתקנה ואח"כ הולך לשל שבת".
- ב) בא"ה (סי' קי"ז ס"ק ז').
- ג) מחזיק ברכה (ס"ק ג') – "בהלכות קטנות".
- ד) שע"ת (ס"ק ג') – "ועיין בהלק"ט ח"ב סי' צ"א באחד שנמשך בתפל' שבת והתחיל אתה חונן ונמשך עד ברכת השנים ונזכר שהיה שבת ונתן דעתו שהיה ימות החמה ושאל ופסק שיחזור עד שיאמר ברכת השנים כתקנה ואח"כ הולך לשל שבת עכ"ד".
- ה) ברכת הבית (שער מ"א סעי' ט"ו) – "ש"ת".
- ו) קצות השלחן (סי' כ"א סעי' י"א, סי' ע"ח ס"ק א') – "בח"א ... והמנ"ש הביא מתל"ד ... ולמעשה מסתבר דיש לסמוך על ההלק"ט ודעימי שכו"ז שלא סיים תפלתו יחזור לומר ברכת חשנים כתקונה".
- ז) וישמע משה (פר' וישב תשע"ח עמ' ג') – "והגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א הורה למעשה כדעת השערי תשובה, שיש לתקן את ברכת השנים ורק אחר כך להמשיך בתפילת שבת כדן. והגאון רבי מרדכי גרוס שליט"א הוסיף עוד שאם מתחילה קודם שנזכר ששבת היום, אמר גם ברכת תקע בשופר, צריך לומר כעת גם ברכת תקע בשופר, כדי לתקן כל הברכות שבירך שלא כדן, ורק אחר כך יחזור לתפילת שבת. ואילו הגאון רבי משה שאול קליין שליט"א שאין צריך לחזור לברכת תקע בשופר אלא לברך את ברכת השנים כתיקונה ודי בכך. והגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט"א אמר שיש לו לחזור לראש ולהתפלל התפילה מתחילתה כסדר".
- ח) רק בימות החמה צריך לחזור ולתקן ברכת השנים שאמר בצורה מקולקלת, אבל בימות הגשמים אין צריך לחזור כלל.
- 1) קצות השלחן (סי' כ"א ס"ק כ"ח, סי' ע"ח ס"ק א') – "ועתה ראיתי בס' מתת ידו סי' י"ד בשכח טו"מ בימיה"ג צריך לחזור לברך עלינו, ואסתייע מדברי ההלק"ט, ובאמת אין ראי' מההלק"ט דאיהו מיירי בימיה"ח דוקא ושאל מטר דהוא סימן קללה ע"כ צריך לחזור".
- 2) הגר"ש רוננבלט שליט"א (וישמע משה פר' וישב תשע"ח עמ' ג') – "כדעת הקצות השלחן שבימות החמה צריך לחזור ולתקן ברכת השנים שאמר בצורה מקולקלת, ובימות הגשמים אין צריך לחזור כלל".
2. א"צ לחזור לשל חול.
- א) ח"א (ח"א כלל כ"ח סעי' ז') – "בימות החמה טעה והתפלל של חול בשבת והזכיר גשם ובברכת השנים הזכיר גם כן גשם ולאחר שסיים הברכה נזכר שהוא שבת, חוזר לראש ואין צריך להזכיר עכשיו הברכות של חול שהתפלל. וכן אם לא הזכיר משיב הרוח אלא שבברכת השנים הזכיר טל ומטר, אם לא סיים ברכת השנים, ואם כן כיון שהתחיל הברכה, צריך לומר כתיקונה ומתחיל ברך עלינו ומסיים וחוזר לשל שבת. אבל אם כבר סיים הברכה, אין צריך לחזור לתחילת הברכה, דכיון דאין דינו כאילו הוא באמצע ברכה, ואם כן אדרבה הוי כאילו לא התחיל לגמרי, ולכן מתחיל בשל שבת (כנ"ל דלא כמו שראיתי בב"ה בס"ק י"ז סק"ז בשם הלק"ט ע"ד)".
- ב) ערה"ש (סעי' ח') – "ויש מי שרוצה לומר בנמשך בברכות של חול עד מברך השנים והיה בחורף ולא אמר טל ומטר וגמר הברכה ונזכר וחזר לשל שבת וגמר התפלה דצריך לחזור ולומר טל ומטר והוראה תמוה היא ואין ספק דכיון דחזר לשל שבת אע"פ שלא גמר התפלה עדיין א"צ לחזור לשל חול בשום פנים".
- ג) תהלה לדוד (ס"ק א') – "וכתב בההלק"ט ... ולע"ד דבר זה צע"ג. דבשלמא היכי דהתחיל בשל חול כתיקונה. כיון דגברא בר חיובא דבדין הוא דבעיא לצלויי י"ח. וכיון שאמר מקצת הברכה הראוי' אין להפסיד אותה וצריך לסיים אותה. אבל התם כיון שאמר ברכת השנים שלא כתיקונה וצריך לחזור הוי כלא אמרה כלל. ואם יחזור הוי כמתחיל לכתחילה. ולפ"ז אפילו אם נזכר באמצע ברכת השנים אחר שאל מטר פוסק ואין צריך לחזור לתחילת ברכת השנים. כיון שאמרה שלא כתיקונה הוי כלא אמרה כלל ואם יחזור הוי כמתחיל לכתחילה".
- ד) תורת חיים (סי' קי"ז ס"ק ז') – "הלק"ט ... והוא תמוה ...".
- ה) כה"ח (ס"ק י"ד, ס"ק ט"ו, סי' קי"ז ס"ק כ"ז) – "כתב הלק"ט ... והוא תימה ... הרב תו"ח ...".
- ו) משנה הלכות (ח"י סי' נ"ה) – "ולפענ"ד צדקו בזה דברי התל"ד דאפילו לא גמר נמי אין צריך לחזור לא בימות החמה שטעה ותן טו"מ ולא בימות הגשמים שאמר ותן ברכה דסוף סוף כצריך לחזור ולהתחיל ליכא התחיל בחיוב שיצטרך לגמור מה שהתחיל".

(ז) וישמע משה (פר' וישב תשע"ח עמ' ג') – "והגאונים רבי יעקב גרינוולד, רבי חיים מאיר וואזנר, רבי נפתלי נוסבוים, רבי מנדל שפרן שליט"א הורו כדעת התהילה לדוד שאין לחזור כלל אלא יאמר מיד של שבת ותו לא מידי".

3. מראי מקומות – חכמת שלמה (סי' קי"ז), ארץ צבי (סי' כ"ד), בנין אב (ח"א סי' ה' אות ב'), הלכה ברורה (סי' קי"ז סעי' כ'), פסקי תשובות (דפו"ח, אות ו').

(א) בה"ל (סי' קי"ז סעי' א' ד"ה עד) – "ואם טעה במעריב ליל ראשון של פסח והתפלל תפלת ש"ע של חול ונזכר לאחר שהתחיל ברכך עלינו שהדין הוא שצריך לסיים כל אותה ברכה כמש"כ בסימן רס"ח אינו אומר טל ומטר כיון שגם הצבור אינם אומרים. ואם חלה השאלה ביום שבת וטעה והתפלל של חול והתחיל ברכך עלינו ג"כ אינו אומר טל ומטר כיון שהציבור עדיין לא התחילו והיחיד נגרר תמיד אחר הצבור [מ"א]".

בה"ל (סי' קי"ד סעי' ה' ד"ה מחזירין) – "עיין בחידושי רע"א דמצדד לומר דבלייל שבת אם שכח לומר משיב הרוח דאין מחזירין דלא גרע מאם היה מתפלל רק מעין שבע דיצא בדיעבד אף דשם לא הוזכר גשם וסיים דצ"ע".

(ב) הגר"ק שליט"א (שיח התורה ח"א אות אלף ק"ס, עי' וישמע משה פר' וישב תשע"ח עמ' ג' [לשונו מובא לעיל]) – "מי שבתפילת ליל שבת התחיל בטעות ברכות חול ואמר טל ומטר בקיץ או להיפך ונזכר כגון בולמלשינים האם יחזור מברך עלינו דהא בברכות אלו נתחייב [וכמו שאם נזכר באמצע ברכה חייב להשלים] או לא. תשובה: עי' בס' עני בן פחמא או"ח סי' י"ט".

(ג) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סעי' י"ב) – "מי שטעה בתפלת שבת והתחיל בברכת אתה חונן וכו', שהדין הוא שכאשר נזכר באמצע אחת הברכות של שמונה עשרה שהוא שבת, מסיים אותה ברכה שהתחיל בה, ואחר כך חוזר לתפלת שבת, ויקר מקרהו שטעה בימות הגשמים ואמר ברכנו, ואחר כך נזכר שהוא שבת, אם נזכר קודם תקע בשופר, יאמר שם ותן טל ומטר לברכה, ויחזור לתפלת שבת, אבל אם נזכר אחר שהתחיל תקע בשופר, או בברכות שלאחר מכן, לא יחזור לברך עלינו, אלא יפסיק באמצע הברכה שנזכר בה, ויחזור לתפלת שבת. ואף על פי שיש חולקים בזה, ספק ברכות להקל. [שארית יוסף חלק ג עמוד קב. ילקוט יוסף מהדורת תשס"ד, תפלה כרך ב, סימן קיז הערה יב, עמוד צא]".

ו. לא נזכר עד בברכות האחרונות.

1. פוסק באמצע ברכה במקום שנזכר: מאחר שצריך לחזור לשל שבת ואח"כ יאמר האחרונות, למה מברכן שתי פעמים.

(א) דרך החיים (תפלת ערבית של שבת סי' ס"ז אות ב').

(ב) קיצור שו"ע (סי' ע"ו סעי' י"ח) – "אם לא נזכר עד בברכות האחרונות (דהיינו מן רצה ולהלן), פוסק באמצע ברכה במקום שנזכר, ומתחיל בשל שבת או יום טוב וגומר כסדר".

(ג) קצות השלחן (סי' ע"ח ס"ק א') – "בדה"ח".

(ד) הגר"ק שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רנ"ה, עמ' פ"ח) – "בהא דקי"ל בס"ח דאם טעה והתחיל תפלת חול בשבת דגומר אותה ברכה ואז מתחיל של שבת, אם זהו בין בברכות האמצעיות ובין בג' האחרונות שצריך לגמור הברכה, או דילמא דבג' אחרונות אינו גומרה, שהרי מאחר שצריך לחזור לשל שבת ואח"כ לומר האחרונות, למה מברכן שתי פעמים, וצ"ע. תשובה: מסתבר דבג' אחרונות לא יגמור".

(ה) פסקי תשובות (דפו"ח, סוף אות ו').

ג. סבור שהוא חול - סעיף ג'.

א. טעה.

1. ידעג כל השבוע, כי הוא סימן רע – של"ה (שבת פרק נר מצוה אות ל"ג, "טעה והתפלל תפלת חול, גומר אותה ברכה כו' כדאיתא בפרק מי שמתו (שם כא א), ומבואר בטור סימן רס"ח. ומצאתי, מי שאירע לו כן ידאג בכל השבוע, כי הוא סימן רע, שנהג בקודש כמו חול, על כן יפשפש במעשיו ויתעורר בתשובה"), תוס' שבת (סוף ס"ק ד', "בשל"ה ... והוי זילותא דשבת"), א"ר (ס"ק ב', א"י ס"ק ב'), "מי שאירע לו כן ידאג בכל השבוע דהוא סימן רע ויפשפש במעשיו ויהרהר בתשובה, של"ה (דף קל"ג, שבת, נר מצוה סוד"ה כתב אבא מורי), "בא"ה (ס"ק א'), שלחן שלמה (סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' ע"ו סעי' כ'), "מי שטעה והתחיל תפלה של חול בשבת סימן רע לו, ויפשפש במעשיו כל ימי השבוע הבאה ויעשה תשובה", ליקוטי מהרי"ח (סדר תפילת ערבית לשבת ד"ה ועיין בש"ע סי'). קצות השלחן (סי' ע"ח סעי' ב'), שגיאות מי ביבן (סי' ל"ה סעי' ד').

(א) רק שסבר שהוא ימי החול – הגר"ק שליט"א (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות ק"כ, "שאלה: בקיצור שו"ע (סימן ע"ו) סעיף כ' כתב, מי שטעה והתחיל תפילה של חול בשבת, סימן רע לו, ויפשפש במעשיו כל ימי השבוע הבא ויעשה תשובה. עכ"ל. רציתי לשאול האם הכוונה שטעה שהיה סבור שהוא יום חול והתחיל אדעתא דחול, או שהכוונה גם אם טעה שיודע שהוא שבת, ושלא בכוונה התחיל ברכה מתפילה של חול, שצריך לפשפש במעשיו. תשובה: סבור שחול").

(ב) רק תפילת מוסף – שו"ת תולדות יעקב (או"ח סי' ז').

(ג) הגר"ק שליט"א (גם אני אודך בעניינים שונים ח"ב אות קכ"א) – "שאלה: בגמרא ברכות (דף נ"ז ע"א) איתא, המתפלל בחלום סימן יפה לו וה"מ דלא סיים, ע"כ. והנה בקיצור שו"ע (סימן ע"ו סעיף כ') כתב, מי שטעה והתחיל תפילה של חול בשבת, סימן רע לו, ויפשפש במעשיו כל ימי השבוע הבא ויעשה תשובה, ע"כ. אם התפלל בחלום בשבת תפילת חול, האם סימן יפה לו, או סימן רע לו. תשובה: בחלום אין לחוש".

2. ש"ץ שטעה.

(א) ג"כ לא הוי סימן טוב – שואל ומשיב (מהוד' ו' ח"א סוף סי' כ"ב, לשונו מובא לקמן).

(ב) מראי מקומות – הגר"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ג סעי' י"ט, "האם ש"ץ שטעה והתחיל בשבת שחרית 'אתה' אדעתא דחול צריך לסיים ברכת חונן, ועי' בבאר היטב שכתב שהטעה כנ"ל סימן רע הוא לו, וא"כ בש"ץ יהיה סימן רע לכל הציבור. תשובה: צ"ע").

ב. אמר רק אתה: סבור שהוא חול.

1. שחרית.

(א) יסיים אותה ברכה – מחבר (סעי' ג'), פוסקים.

2. ליל שבת, מנחה.

(א) יסיים אותה ברכה – ב"י (ס"ק ג'), לבוש (סעי' ג'), תוס' שבת (ס"ק ד'), א"ר (ס"ק ה'), תורת שבת (סעי' ג', ס"ק ג').
 (ב) יפסיק מיד – מג"א (ס"ק ג'), יעב"ץ (עמ' תקנ"ט, נוסח ספרד), פמ"ג (א"א ס"ק ג'), דרך החיים (תפלת ערבית של שבת סי' ס"ז אות ג'), ח"א (ח"א כלל כ"ח סעי' ב'), אם אמר רק תיבת אתה בערבית ומנחה ומוסף דראש חודש - ושבת דגם תפלת שבת מתחיל אתה, אף על גב דכוונתו היתה לומר אתה חונן כיון שלא אמר עדיין תיבת חונן, מסיים 'קדשת' או 'אחד' או 'יצרת'. אבל בשחרית אם היתה כוונתו לומר אתה חונן אף על גב שלא אמר רק אתה, כיון שגם תיבת אתה לא שייך לתפלה זו וגם כוונתו היתה לשל חול, גומר אותה ברכה של אתה חונן ומתחיל 'ישמח' (גר"ז (סעי' ד'), שלחן שלמה (סעי' א'), קיצור שו"ע (סי' ע"ו סעי' י"ז), מ"ב (ס"ק ו'), ערה"ש (סעי' ה'), ברכת הבית (שער מ"א סעי' א'), קצות השולחן (סי' ע"ח סעי' א'), כה"ת (ס"ק י"ב).
 (ג) מראי מקומות – ליקוטי מהרי"ח (סדר תפילת ערבית לשבת ד"ה ועיין בש"ע סי'), שגיאות מי יבין (סי' ל"ה סעי' ה' אות ב').

ג. כשנזכר בתחלת אתה בעת אמירת הפתח.

1. אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ג') – "כשנזכר בתחלת אתה בעת אמירת הפתח גם שסיים אתה בשחרית מכל מקום יאמר ישמח משה כו' ובפרט שהבל שאינו דיבור הוא כמו פתח והתרה"ד ז"ל לא כתב רק בכל התיבה אתה".

ד. ידע שהוא שבת.

א. אם אמר "אתה חונן".

1. גומר אותה ברכה שנזכר בה שטעה, ומתחיל של שבת – פוסקים.

2. יותר מכמה תיבות.

(א) ערה"ש (סעי' ו') – "ובזה שנתבאר דכשידע שהוא שבת ושלא בכוונה התחיל באתה דגם בשחרית אינו גומר ברכת חול משום דיכול לומר אתה קדשת או אתה אחד ומזה משמע דאי לאו האי טעמא היה צריך לגמור ברכת החול וא"כ אם אמר אתה חונן צריך לגמור חונן הדעת ואין הדעת נותנת כן דכיון שידע ששבת הוא אלא שע"פ העדר הכוונה והילוך הלשון אמר אתה חונן למה יהיה צריך לחתום ולכן נ"ל דבאמת אפילו התחיל בכמה תיבות ככה"ג מפסיק ואומר של שבת והטעם שכתב לאו דווקא אלא דמשום דאיירי בתיבת אתה נחא ליה לומר הך טעמא ולהשמיענו דגם בשחרית כשאמר אתה קדשת או אתה אחד דאינו מעכב וממילא דה"ה בערבית אם אמר ישמח משה או אתה אחד וכן במנחה כשאמר ישמח משה או אתה קדשת דכל של שבת אחד הוא [כנלע"ד וע' בבה"ל שנשאר בצ"ע]."

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סעי' י"ד, הע' כ"ד) – "והאחרונים תמהו בדין זה וכתבו דמסתברא דה"ה אם אמר כמה תיבות, כיון שידע שהוא שבת וכוון לשבת אלא שנכשל בלשונו בהעדר כוונה ודאי אינו גומר הברכה אלא פוסק ומתחיל של שבת, ונראה הגדר בזה דכל שעדיין עומד בהתחלת הברכה כגון 'אתה חונן לאדם דעת' הוי מחמת הרגל הלשון ופוסק ומתחיל של שבת, אבל אם אמר יותר מזה אינו בגדר נכשל בלשונו, וצריך לגמור הברכה. [ובערוך השולחן ... דמסתברא טובא כדבריו, ולכן נראה דהכי יש לנהוג למעשה שלא לגמור הברכה כשיודע שהוא שבת ורק נכשל בלשונו]."

3. מראי מקומות.

(א) בה"ל (סעי' ג' ד"ה ושלם) – "אבל קשה כיון שנכשל בלשונו אפילו אם אמר אתה חונן מאי הוי וכי זה קרי התחיל בתפלת חול ועיין שבועות כ' ע"א בגמרא מ"ד לישנא דאתקילא ליה ע"ש משמע דכשנכשל בלשונו לא נחשב לדבור כלל ... וצ"ע".

(ב) הגר"ח (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ז') – "בערוך השולחן סק"ה חולק על חילוקים אלו וס"ל דהכל תלוי בכוונה, וכלל הוא דאין הלכה כערוך השולחן במקום שחולק על המשנה ברורה".

ב. אמר רק אתה: יודע שהוא שבת.

1. שחרית.

(א) יפסיק מיד – מחבר (סעי' ג'), פוסקים.

2. ליל שבת, מנחה.

(א) יפסיק מיד – מחבר (סעי' ג'), פוסקים.

3. מראי מקומות.

(א) בה"ל (סעי' ג' ד"ה ושלם) – "אבל קשה כיון שנכשל בלשונו אפילו אם אמר אתה חונן מאי הוי וכי זה קרי התחיל בתפלת חול ועיין שבועות כ' ע"א בגמרא מ"ד לישנא דאתקילא ליה ע"ש משמע דכשנכשל בלשונו לא נחשב לדבור כלל ... וצ"ע".

(ב) ערה"ש (סעי' ו') – "ובזה שנתבאר דכשידע שהוא שבת ושלא בכוונה התחיל באתה דגם בשחרית אינו גומר ברכת חול משום דיכול לומר אתה קדשת או אתה אחד ומזה משמע דאי לאו האי טעמא היה צריך לגמור ברכת החול וא"כ אם אמר אתה חונן צריך לגמור חונן הדעת ואין הדעת נותנת כן דכיון שידע ששבת הוא אלא שע"פ העדר הכוונה והילוך הלשון אמר אתה חונן למה יהיה צריך לחתום ולכן נ"ל דבאמת אפילו התחיל בכמה תיבות ככה"ג מפסיק ואומר של שבת והטעם שכתב לאו דווקא אלא דמשום דאיירי בתיבת אתה נחא ליה לומר הך טעמא ולהשמיענו דגם בשחרית כשאמר אתה קדשת או אתה אחד דאינו מעכב וממילא דה"ה בערבית אם אמר ישמח משה או אתה אחד וכן במנחה כשאמר ישמח משה או אתה קדשת דכל של שבת אחד הוא [כנלע"ד וע' בבה"ל שנשאר בצ"ע]."

(1) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סעי' י"ד, הע' כ"ד) – "והאחרונים תמהו בדין זה וכתבו דמסתברא דה"ה אם אמר כמה תיבות, כיון שידע שהוא שבת וכוון לשבת אלא שנכשל בלשונו בהעדר כוונה ודאי אינו גומר הברכה אלא פוסק ומתחיל של שבת, ונראה הגדר בזה דכל שעדיין עומד בהתחלת הברכה כגון 'אתה חונן לאדם דעת' הוי מחמת הרגל הלשון ופוסק ומתחיל של שבת, אבל אם אמר יותר מזה אינו בגדר נכשל בלשונו, וצריך לגמור הברכה. [ובערוך השלחן ... דמסתברא טובא כדבריו, ולכן נראה דהכי יש לנהוג למעשה שלא לגמור הברכה כשיודע שהוא שבת ורק נכשל בלשונו]".

ג. אמר "אתה חו" או "אתה חונ", ולא סיים אתה חונן.

1. שאין לומר הברכה, ונכון להרהר – אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ג', [אמנם, עי' על סעי' ב'], "כשמתחיל תיבת חונן ולא גמר המלה רק אמר חו או חונה. נראה שאין לומר הברכה אתה חונן ... ומכל מקום הרהרתי בכהאי גוונא כל ברכה אתה חונן וכן הוא נכון היטב"), הו"ד במנחת שבת (מנחה חדשה סי' ע"ו סעי' י"ז), אורחות חיים (ס"ק ד', "שאין לומר הברכה אתה חונן ... ונכון להרהר הברכה. כ"כ בא"א").

2. מראי מקומות – קצות השלחן (סי' ע"ח ס"ק ב'), שגיאות מי יבין (סי' ל"ה סעי' ו'), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ר"ח).

(א) אז נדברו (ח"א סי' ע"ט אות י"ב) – "נסתפקתי באמר אתה חו ולא גמר חונן לכאור' יש להביא ראי' בשכח רצה והתחיל כבר ברכה רביעית אינו אומר שנתן שבתות וכו' רק צריך להתחיל מראש ברהמ"ז וה"ה כשאמר רק תיבת ב אפי' לא גמר ברוך ג"כ משמע לי מהירושלמי מובא בבה"ל הלכות ברהמ"ז בקיצור שצריך להתחיל מראש שנקרא סילוק מברכה שלישית, אבל יש לחלק שכאן צריך התחלת ברכה אחרת ולא די בסילוק ברכה הקודמת".

ד. הטועה בתפילת שבת והתחיל "אתה חונן" והפסיק ומיד התפלל תפילת שבת, וכשהגיע "לרצה" נזכר שלא השלים הברכה, אם צריך לחזור ולומר "אתה חונן".

1. אין צריך לחזור.

(א) מחזיק ברכה (ס"ק ג').

(ב) שע"ת (ס"ק ג') – "וכתב מח"ב מי שאמר תיבת אתה חונן ולא גמר הברכה רק תיכף אמר ברכה אמצעית של שבת וכשגמר ברכת שבת נזכר שהדין הוא שכשאמר אתה חונן יגמור הברכה א"צ לחזור ולומר ברכת אתה חונן רק יאמר רצה כדרכו".

(ג) ערה"ש (סעי' ח') – "דבר פשוט הוא דאע"ג שנתבאר דמי שסבור שהוא חול והתחיל באתה חונן או בשאר ברכה דצריך לגמרה אם לא גמרה והפסיק באמצע וחזר לשל שבת וגמר התפלה של שבת דלית לן בה וא"צ לחזור לאתה חונן או לשאר ברכה לגמרה [ש"ת בשם מחזיק ברכה]".

(ד) ברכת הבית (שער מ"א סעי' א').

2. מראי מקומות – ביע אומר (ח"ח או"ח סי' מ' אות ג').

ה. ש"ץ שטעה.

1. מפסיק.

(א) שואל ומשיב (מהוד' ו' ח"א סוף סי' כ"ב) – "מה שמתפלל בשביל הציבור אם כן הם לא עשו אותו שליח להתפלל בשבילם תפלת חול ולתקוני שדרי' דבאמת אינו סי' יפה מה שטועה ומתפלל של חול בשבת כמ"ש האחרונים ועכ"פ להוציא הציבור ודאי א"צ ודוק".

(ב) כה"ח (ס"ק ח').

(ג) קצות השלחן (סי' ע"ח סעי' ב', ס"ק ה') – "כ"כ החק"ל והשלמי חגיגה והו"ד בזכור לאברהם וז"ל חש"ח שהוא א"צ לתפלה זו שכבר יצא בתפלתו בלחש ומה שחוזר הוא בשביל הקהל והרי הם עצמם לא טעו בלשונם ושלוחם הוא דעוית והוא אינו יכול ע"י טעות להעמיס על הצבור ולהטריח להם אם מעט ואם הרבה כיון שהם עצמם לא נתחייבו בכך עכ"ל, וכ"פ בשו"מ שתיתאה או"ח סי' כ"ב, ומצאתי בפרישה ...".

(ד) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על סעי' ג', הליכות שלמה תפילה פרק י"ד סעי' י').

(ה) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ב').

2. צריך לסיימה.

(א) הגר"ח שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רנ"ו, עמ' פ"ז) – "ש"ץ שהתחיל ברכת אתה חונן בשבת, האם צריך לסיימה כדין יחיד שטעה, או מאחר שאומרה עבור הציבור, אמרינן לתקוני שדרי' ולא לעוותי וצריך לפסוק מיד ולא לסיימה, מה דעתה בזה. תשובה: צריך לסיימה".

3. מראי מקומות – אשל אברהם (בוטשאטש, תנינא על סעי' ב'), רבבות אפרים (ח"א סי' ר"ס), שגיאות מי יבין (סי' ל"ה סעי' ט').

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' הע' כ"ה) – "דבאמת שאלה זו אינו נוגע למעשה, כי לא יתכן שישכח הש"ץ שהוא שבת, וע"כ דלישני' הוא דאתקיל לי', וגם לא יתכן שיאמר יותר מהתחלת הברכה כי לעולם לא יניחוהו הציבור לומר יותר מזה קודם שיתקנו אותו, ומ"מ אם אירע כן, צריך לגמור הברכה, ובכה"ג יגמרנו בלחש ... קצות השלחן ... והביא שכ"כ בשו"ת שו"מ ... שהוא חידוש גדול מאד".

ו. יו"ט אחר שבת, והתחיל אתה חונן - הבדלה.

1. ויבדיל באמירת ותודיענו – אדר"ת (עובר אורח סי' קמ"ג).

ה) מי שהתפלל תפלה של חול בשבת, ולא הזכיר של שבת - סעיף ד'.

א. נסתפק אם התפלל תפילת שבת או חול, אם חוזר.

1. לחזור ולהתפלל.

(א) **ח"א** (כלל כ"ח סעי' ח') – "אם נסתפק אם התפלל של שבת או יום טוב, חוזר לראש, דמסתמא אמר כמו שהוא רגיל".

(ב) **מ"ב** (ס"ק ט') – "ואם ספק לו אם התפלל של חול או של שבת ג"כ צריך לחזור דמסתמא התפלל של חול כמו שהוא רגיל [א"ר בסי' תכ"ב וח"א]".

(ג) **תורת שבת** (ס"ק ה').

(ד) **שגיאות מי יבין** (סי' ל"ה סעי' י"ד).

(ה) **הל' שונות הנוגעות לשבת** (ארטסקרול, סוף עמ' ר"ז, עי' פרק כ"ו הע' כ"ג).

2. מיקל.

(א) **כה"ח** (ס"ק י"ט).

(ב) **קצות השלחן** (סי' ע"ח סעי' ג').

(ג) **ציץ אליעזר** (חי"ג סי' כ"ה) – "נראה לענ"ד דהיכא שנסתפק אם התפלל של חול או של שבת יש שפיר מקום לפסוק שלא להצריך לחזור ולהתפלל, אי משום דספק ברכות להקל, אי משום דבשבת אין חוזרים להתפלל על הספק, ואי משום דיש מקום לתלות ולקבוע שבדאי התפלל של שבת".

3. **היה בדעתו להתפלל שבת.**

(א) יש לחלק, שאין צריך לחזור ולהתפלל – **תוס' שבת** (ס"ק ו'), **ערה"ש** (סעי' י"א, "ואם נסתפק אם הזכיר של שבת אם לאו לפי דברי רבינו הרמ"א לקמן סי' תכ"ב א"צ לחזור ויש שחולקין עליו וס"ל דצריך לחזור [ב"ח ומג"א שם] משום דבוודאי סירכיה דחול נקיט ואתי ויש מי שאומר דאם קודם תפלתו היתה דעתו על שבת א"צ לחזור דמסתמא אמר של שבת ואם לא היתה דעתו על שבת צריך לחזור דבוודאי סירכיה דחול נקיט ואתי [ט"ז שם] וכן עיקר לדינא"), **ברכת הבית** (שער מ"א סעי' ג'), **שגיאות מי יבין** (סי' ל"ה סעי' י"ד).

(ב) אין לחלק, שצריך לחזור ולהתפלל – **תורת שבת** (ס"ק ה').

4. מראי מקומות – **מג"א** (סוף ס"ק ה'), **א"ר** (ס"ק ח'), סי' תכ"ב ס"ק ו', "צריך לחזור וכו'. אף דרמ"א פסק כיש אומרים, מ"מ הא הב"ח [ס"א] ולחם חמודות פרק תפלת השחר [אות ב] ומג"א [סק"א] הסכימו שצריך לחזור כמשמעות לבוש, ומשמע אף שידע בשעת התפילה שהיה ר"ח, דלא כט"ז [סק"א], וכן הדין בתפילת שבת ויו"ט"), **גר"ז** (סעי' ט'), "ואם הוא מסופק אם הזכיר של שבת בתפלת י"ח שהתפלל צריך לחזור ולהתפלל שמן הסתם לא הזכיר כיון שאין כן הרגלו של אדם אבל אם הוא מסופק אם התפלל תפלת י"ח של חול או אם התפלל ז' ברכות של שבת יש להסתפק אם צריך לחזור ולהתפלל"), **יביע אומר** (ח"ז או"ח סי' כ"ח אות ד').

ב. שבת חול המועד: ומתפלל שבת יום טוב.

1. יוצא.

(א) **מקור חיים** (חו"י, סי' ת"צ קיצור הלכות ריש סעי' ט') – "שכח לומר ישמח משה ואמר אתה בחרתנו והזכיר של שבת אין צריך לחזור, מ"מ סי' תר"ף משבולי לקט".

(ב) **כה"ח** (ס"ק י"ח, סי' ת"צ ס"ק ס"ו).

(ג) **הגריש"א** זצ"ל (תפילה כהלכתה פרק כ"ג הע' ש"א).

2. לא יוצא.

(א) **חקרי לב** (סי' נ"ד, עמ' צ"ו).

(ב) **אג"מ** (או"ח ח"ד סי' כ"א אות ג') – "שהתפלל בשבת חוה"מ בשחרית תפלת יום טוב ולא הזכיר של שבת, הנה מסתבר דבחוה"מ שחרית לא שייך להתפלל תפלת יו"ט אלא דוקא י"ח הברכות כמו בחול ולא יצאו כשיתפללו בחוה"מ בימי החול בתפלת יו"ט ממילא כשמתפלל בחוה"מ שחל בשבת תפלת יו"ט לא יצא ולכן צריך להחזיר אף כשהזכיר שבת וכו"ש כשלא הזכיר של שבת").

3. מראי מקומות – **א"ר** (סי' ת"צ ס"ק ח'), **יחזה דעת** (ח"ה סי' ל"ז), **שגיאות מי יבין** (סי' נ"ב סעי' ל"ד).

ג. **אפילו יו"ט שני** – **מג"א** (ס"ק ד'), **א"ר** (ס"ק ג'), **תוס' שבת** (ס"ק ה'), **ערה"ש** (סוף סעי' י"ג), **מ"ב** (ס"ק י'), **כה"ח** (ס"ק ח"י), **שגיאות מי יבין** (סי' מ"ט סעי' י"א).

1. לתיירים [tourist] בארץ ישראל ביו"ט שני של גליות – **הגר"א** **בנצח** שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק י', "צ"ע").

ד. **אין לו סידור.**

1. **הגרש"א** זצ"ל (שולחן שלמה הע' על סעי' ד') – "במי שנמצא בשבת או ביו"ט במקום שאין לו סידור להתפלל ואינו יודע בע"פ את תפילת היום ... **שיתפלל תפילת י"ח של חול** שהרי אין לך אונס גדול מזה, וביו"ט יוסיף יעלה ויבא, ובשבת יאמר יעלה ויבא וכו' ביום השבת הזה".

ו) החליף תפילה בתפילה - סעיף ו'.

א. החליף מוסף בתפילת אחר.

1. חוזר – **מג"א** (ס"ק ט'), "די"א אם התפלל מוסף במקום שחרית יצא כיון שהזכיר שבת וגם זה צ"ע דזה גרע כיון שאמר מוסף תוך תפלתו ושיקר לפני המקום לכן נ"ל דחוזר"), **א"ר** (ס"ק י"א), **ח"א** (ח"א כלל כ"ח סעי' ג'), "חוץ ממוסף שאם התפלל תפלה אחרת

ולא הזכיר מוסף, דלא יצא"), מ"ב (ס"ק ט"ו, וי"א וכו'. האחרונים תמהו על מה שכתוב בלשון וי"א דכו"ע מודים בזה"), אג"מ (מסורת משה ח"א או"ח אות קמ"א), אשי ישראל (פרק ל"ז סעי' ט').

ב. בזמן מוסף: ספק אולי התפלל בו מוסף ואולי התפלל בו שחרית.

1. אינו חוזר – תורת נתנאל (סי' י'), פתחי עולם (ס"ק י"ד), עי' מנחת יצחק (ח"ח סי' מ"ט ד"ה והנה לפימש"כ).
2. מראי מקומות – דעת תורה (על סעי' ו', "צ"ע"), אשי ישראל (פרק ל"ז הע' כ"ב).

ז. ויכול: אחר התפילה - סעיף ז'.

א. המאריך בתפילתו בליל שבת והגיע לויכולו של לחש כשהציבור אומרים ויכולו עם החזן, כיצד ינהג.

1. יאמר עם הציבור, בקול.
 - (א) פסקי דבר יהושע (פסקי דינים הל' שבת אות ז') – "המתאחר בתפילת ערבית דשבת בלחש, והגיע לויכולו בשעה שהציבור אומרים אותו בקול רם, יאמרנו אף הוא בקול עם הציבור".
 - (ב) ציץ אליעזר (חי"ד סי' כ"ד) – "ברור הדבר לדעתי שיכול היחיד הזה שהגיע בתפלת הלחש שלו לויכולו [ואולי גם חייב] להצטרף עם הקהל ולומר יחד אתם ויכלו בקול רם".
 - (ג) אשי ישראל (פרק ל"ו סעי' כ"ח).
 - (ד) פסקי תשובות (דפו"ח, סוף אות י') – "ואם עומד בתפילת לחש בויכולו והתחילו הציבור לומר ויכולו בקול, יאמר עמהם בקול, כדין קדושה המבואר בסימן ק"ט (סעי' ג'), ולאחר תפילתו יאמר שוב ויכולו".
2. יאמר עם הציבור, בלחש.
 - (א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על ס"ק א', הליכות שלמה תפילה פרק י"ד סעי' ה', ס"ק ח') – "ויאמרו - בלחש - עם הציבור ואחר התפילה שלו יאמר ויכולו בעצמו וא"צ לחפש מי שיאמר עמו ... דמי שכבר אמר ויכולו בלחש ותיכף כשסיים התחילו הציבור לאמרו בקול, דנראה דשרי לו לחזור ולומר עמהם ויכולו, כיון דדמי לכופל חלק מהברכה, דשרי".
 - (ב) הגר"ח ק"שליט"א (מילי מעלייתא אות קכ"ד) – "שאלה: המתאחר בתפילתו בלחש בליל ש"ק והגיע לויכולו בשעה שהציבור אומרים אותו בקול רם האם גם הוא יאמר עמהם בקול רם באמצע תפילתו או צריך לאמרו בלחש. תשובה: יאמר בלחש".
3. יאמר עם הציבור [ולא כ' אם בלחש או בקול].
 - (א) הגר"ש זצ"ל (תפילה כהלכתה פרק כ"א הע' נ"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ט' אות ו') – "המאריך בתפילת שמו"ע והגיע לויכולו השמים וגו' כשהציבור אומרים אותו כבר שנית, אמירתו יחד איתם פוטרנו מלחזור ולאמרו אח"כ שנית".
 - (ב) תפילה כהלכתה (פרק כ"א סעי' כ"ה).
4. לאחר תפילתו, האם צריך לומר שוב ויכולו".
 - (א) צריך – הגרשז"א זצ"ל (לשונו מובא לעיל), אשי ישראל (פרק ל"ו סעי' כ"ח), פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות י', לשונו מובא לעיל).
 - (ב) לא צריך – הגר"ש זצ"ל (תפילה כהלכתה פרק כ"א הע' נ"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ט' אות ו', לשונו מובא לעיל), תפילה כהלכתה (פרק כ"א סעי' כ"ה).

ב. אמירת ויכולו באמצע אלקי נצור.

1. יכול לומר ויכולו עם הציבור.
 - (א) שומרי אמונים (קנה בשם ח"ג סי' ט"ז אות א') – "מותר להפסיק באמצע אמירת אלקי נצור באמירת ויכולו ביחד עם הציבור".
 - (ב) הגרשז"א זצ"ל (מאור השבת ח"א עמ' תצ"ג אות ט', ח"ב עמ' תקכ"ו, שולחן שלמה ס"ק א', הליכות שלמה תפילה פרק י"ד סעי' ה', ס"ק ט') – "סוף סוף שני עדים, וגם הידור של כשרה כידוע ... כיון דאמירת ויכולו היא חלק מהתפילה".
 - (ג) קנה בשם (ח"ג סי' ט"ז אות א') – "שמותר להפסיק באמירת ויכולו שהוא כבודו של הקב"ה".
 - (ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מאור השבת ח"ב עמ' תרפ"ג ד"ה שם, עי' עיין קיצור הל' מועדים על ראש השנה דיני תפילת שמונה עשרה אות כ"ד) – "לענף חיים בתכלאל (סידור) עץ חיים תימנים דף ד' ע"ב אסור לומר באלקי נצור וללבושי מרדכי וינקלר אור"ח סי' כ"ז מותר. ומעשה רב, הרה"צ ר' שמואל פפרמן זצ"ל היה אומר תמיד, כן ראיתי בעיני".
 - (ה) רבבות אפרים (רבבות ויובלות ח"ב סי' שכ"ג) – "דבאמצע אמירת אלקי נצור יכול להפסק ולומר עם הציבור ויכולו".
 - (ו) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' הע' ל"א) - לשונו מובא לקמן.
2. אמר בתחילה יהיו לרצון, יכול לומר ויכולו עם הציבור.
 - (א) לבושי מרדכי (או"ח תליתאי ס' כ"ז אות א') – "ע"ד שאלתך כהלכה אם סיים שמו"ע ואמר יהי רצון בליל שבת קודש, אם יכול לומר ויכלו עם ש"ץ ... נלענ"ד דמותר לאמרו, כש"כ ביום ש"ק דאינו ראוי לומר תחנונים".
 - (ב) עי' הגר"ח ק"שליט"א (אסיפת יצחק ח' אייר תשס"ו) – "שאלה: במעריב בשבת אם עומד באמצע אלקי נצור האם מותר להפסיק לומר ויכולו ביחד עם הציבור. תשובה: טוב שיאמר יהיו לרצון".
 - (ג) הגר"ח ק"שליט"א (אסיפת יצחק כ"ד אייר תשס"ו) – "שאלה: הרב כתב לי שאם עומד באמצע אלקי נצור והציבור אומר ויכלו טוב שיאמר יהיו לרצון לפני אמירת ויכולו, האם כוונת הרב ליהיו לרצון לפני אלקי נצור או אחריו. תשובה: במקום שעומד".
 - (ד) אשי ישראל (פרק ל"ב סעי' י"ט, פרק ל"ו הע' ע"ב) – "דאם עומד באלקי נצור וגם אמר בתחילה יהל"ר יכול לומר ויכלו עם הציבור".

(ד) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' רי"א).

ח] דרך אמירה: ויכולו.**א. קול רם, בעמידה.**

1. מחמיר – מחבר (סעי' ז'), פוסקים.

2. סמיכה.

(א) יוצא – רבות אפרים (ח"ד סי' צ"ז אות פ"ז, ח"ו סי' קל"ד אות ב'), "נסתפקתי אם באמירת ויכולו שהוא משום עדות אם אפשר בסמיכה או דבעי עמידה ממש, וראיתי בספר חק המלך לידידי הרה"ג רח"ה קרלנשיין שליט"א על הרמב"ם בסוף הלכות ברכות שכתב וז"ל ולפי"ז נראה דבשעת אמירת ויכולו השמים וכו' בתפלת ליל שבת מותר לסמוך דהא יסוד דין העמידה הוא משום דהוי כעדות על בריאת העולם, וכמ"ש המג"א והט"ז באור"ח סי' רס"ח ס"ז עיי"ש, וגבי עדות הא סגי אף בסמיכה עכ"ל").

(ב) מראי מקומות – ישראל במעמד (פרק כ"א סעי' י"ח).

ב. ביחד.

1. טוב לומר – מג"א (ס"ק י'), מ"ב (ס"ק י"ט, בה"ל ד"ה מעומד, "וטוב לומר אותה ביחד בצבור דעדה שלמה בעינן להעיד להקב"ה ועכ"פ יהיה בשנים").

2. בעשרה.

(א) לכתחילה – ט"ז (ס"ק ה'), "ועדה שלימה בעינן להעיד להקב"ה דהיינו עשרה", פמ"ג (מש"ז ס"ק ה', א"א ס"ק י"א) [לשונו מובא לקמן], "גם מטעם ויכולו, שצריך בעשרה עדות להקב"ה, כמו ונקדשתי בתוך בני ישראל [שם כב, לב]", בה"ל (סעי' ז' ד"ה מעומד, "דלכתחילה טוב בעשרה ומטעם זה המתפלל בלחש ימהר לסיים תפלתו כדי שיאמר ויכולו עם הקהל [פמ"ג]").

3. תוך כדי דיבור.

(א) יוצא – הגר"ד בהר"ן זצ"ל (הג"ה בדעת תורה על סעי' ז', בסוף), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סוף הע' ל"א, "דמי שהאריך בתפלתו וסיים בתוכ"ד אחר שגמרו הציבור לומר ויכולו, יתחיל מיד לאומרו בתוכ"ד לאמירתם, וחשיב כאילו אמר אותו יחד עם הציבור, דוגמת דין עדות דמבואר במכות ו. דאפי' בתוכ"ד חשיב שהעידו יחד"), אשי ישראל (פרק ל"ו הע' ע"ב).

ג. הטעם: יחד, קול רם, מעומד.

1. דין עדות – ט"ז (ס"ק ה'), מג"א (ס"ק י'), מ"ב (ס"ק י"ט), אבן ישראל (ח"ט סי' כ"ח).
2. יותר פסומי ניסא – חזו"א (או"ח סי' ל"ח ס"ק י', "סי' רס"ח וי"א שנהגו לומר אותו בקול רם ומעומד כו', נראה דלהאי סברא א"צ לטעם שכ' התו' והרא"ש דנהגו לאומרו אחר התפלה משום שבת של יו"ט, אלא אומרים אותו כל הציבור יחד בקו"ר וזהו כאילו מכריזין ומעידין בפני כל באי עולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי, והא דבעינן יחד דבזה **איכא היכרא ופרסומא מלתא טפי**, וכן קו"ר ומעומד, ול"ק משה"ק מ"א מדין עדות דא"צ יחד, דהכא לא מנכרא מלתא אלא יחד, ונראה דלטעם זה אין היחיד כופל ויכולו, דביחיד ליכא רק קו"ר שבתפלה אמר בלחש").
3. הגר"ח שליט"א (שיח השדה ח"ג דף קיט:) – "עי' בחזו"א ... מיהו באור"ח רס"ח ס"ז אומרים אותו מעומד ובקול רם כ' הגר"א עי' מג"א ... עכ"ל הגר"א מבואר דהגר"א מפ' מ"ש בגמ' אפי' יחיד צ"ל ויכולו היינו אחר התפילה שאומרים כל הקהל לשם עדות אבל מה שאומרים תוך התפלה לשם תפלה אין יוצא בזה וקמ"ל דאפי' שאין אומר עם הצבור יכול לסמוך על מה שהעידו קודם להצטרף כו' נתן ולפי"ז שייך גבי קול רם ומעומד שהרי מצטרף אתם ושייך נמי למהר התפילה בשביל זה שזהו עיקר מצות ויכולו וכן מבואר במאירי ... וכן מבואר בשה"ג ...".

ד. יחיד המתפלל.

1. מחמיר, אין חוזר לומר ויכולו אחר שמו"ע.
- (א) ט"ז (ס"ק ה') – "נ"ל דיחיד המתפלל אין חוזר לומר ויכולו דאין עדות ליחיד ועדה שלימה בעינן להעיד להקב"ה דהיינו עשרה ואם ירצה יחיד לאומרה לא יתכוין לשם עדות אלא כקורא בתורה כנלע"ד".
2. מיקל: אומר ויכולו.
- (א) א"ר (ס"ק י"ד) – "על כן נראה לי דיחיד המתפלל אין חוזר לומר ויכולו דעשרה בעינן להעיד להקב"ה, ואם ירצה יחיד לאומרה לא יתכוין לשם עדות אלא כקורא בתורה (ט"ז סק"ה). ולטעמים שכתבתי לעיל [ס"ק יב] מבואר דצריך גם היחיד לאומרה. גם טעם משום יום טוב שחל בשבת י"ל דשייך נמי ביחיד, וטעם זה כתבו התוספות [פסחים קו ע"א ד"ה זוכרהו] והרא"ש [שם סי' טו] ומרדכי [לז ע"ב] וטור לעיקר, רק על עמידה וביחד כתבו הטעם דעדות עיי"ש ודו"ק, אבל אמירה בלא חיוב עמידה ודאי צריך".
- (ב) הו"ד בפמ"ג (מש"ז ס"ק ה').
- (ג) גר"ן (קונ"א ס"ק ב').
- (ד) ליקוטי מהרי"ח (סדר תפילת ערבית לשבת ד"ה ויכולו).
- (ה) קצות השלחן (סי' ע"ז סעי' ה').
3. דעת חזו"א.

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ח ס"ק י') – "והנה יחיד המתפלל או שסיים תפלתו אחר שאמרו הציבור ויכולו אומר ויכולו משום טעם התו' והרא"ש, ואפשר דא"צ לא קו"ר ולא מעומד דלא מצינו זה בפוסקים, ואין לנו לחדש דברים, וכן ויכולו שאומר על הכוס להוציא ב"ב, ונראה דאין להדר אחר שנים דלא מצינו בפוסקים הידור של שנים **ויש לחוש דמחזי** כמעמיד עדים על מעשה בראשית. והט"ז כתב דיחיד לא יאמר ויכולו דלא שייך עדות ביחיד **והדברים תמוהים** דודאי גם יחיד אומר בתפלה ולאחר התפלה בשבת

של יו"ט, ויש לו מעלה שאמרו חכמים כאילו מעיד על הקב"ה שברא עולמו כו' [כ"ה גיר' הרא"ש פ' ע"פ סי' ט"ו] אלא דהכא בהתפלל כבר קיים המצוה ולא שייך לכפול המצוה, ומיהו כיון שנהגו כן משום יו"ט, שפיר עבד ויעיד ומה בכך, שעיקרו מצוה ואמונה וקבלת השבת.

(ב) חזו"א (מעשה איש ח"ד סוף עמ' קכ"א) – "הג"ר נחום רגוזניצקי שליט"א שאלו בנוגע לאמירת 'ויכולו' עם עוד אחר, שפסק בספרו שאין צריך לאמרו בשנים משום עדות ויש לחוש למעמיד עדים על מעשה בראשית, ושאל השואל האם אין צריך לומר עם אחר או שאסור לבקש מעוד אחד לומר עמו, והשיב: 'אז מען דארף ניט - טאר מען ניט'. [אם אין צריך - אז אסור]. הוסיף הג"ר קניבסקי שליט"א בכת"י: אבל לי אמר תנהג כמו כולם (שאומרים עם אחר)."

(ג) חזו"א (מעשה איש ח"ז עמ' קמ"ה) – "במה שהבאנו (בחלק ד' עמ' קכ"א) לענין אם צריך להדר לומר 'ויכולו' לאחר התפילה בשנים, שבספרו (או"ח סי' ל"ח) כתב שא"צ להדר, שוב שמענו בשם הגה"צ רבי אליעזר צדוק טורצ'ין זצ"ל שיש לו קבלה ממרן ז"ל שחזר בו מכך לענין הלכה למעשה".

(ד) הגר"ח שליט"א (דעת חזו"א פרק ב' אות כ"ה) – "גם לפי מרן זצ"ל אין איסור לומר בשנים כיון שהוא כתב שזה רק מיחזי כמעיד עדות כשאומר בשנים".

(ה) הגר"א בנבצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ח אות ל"ט, הג"ה שם) – "אומרים שהחזו"א חזר בו בזה. [ראה מעשי איש חלק ד עמוד קכא; תא-שמע חלק ה סי' ז. לכאורה יש לעיין באמירה זו בשם החזו"א כי השונה הלכות (בסע' ז) לא כתב שהחזו"א חזר בו, הגם שבסי' רלט סע' ג, למשל, כתב מה ש'העידו בשם מרן החזו"א זצ"ל - ועל זה כתב בספר 'אז נדברו' (ח"ו סי' ב) שאין לקבל כל מה שמוסרים בשם החזו"א, והוסיף שם בהערה שאין לקבל מה שאומרים בשם החזו"א, אפילו כשנאמר בשם אדם גדול, ק"ו כאן שהשונה הלכות לא הביא שהחזו"א חזר בו בזה]."

4. טוב לומר כקורא בתורה.

(א) מ"ב (ס"ק י"ט) – "ויחיד המתפלל י"א דאינו חוזר לומר ויכלו דאין עדות ליחיד וי"א דיחיד יכול לומר אבל אין צריך עמידה וטוב שגם היחיד יאמר אבל לא יתכוין לשם עדות אלא כקורא בתורה".

(ב) אשי ישראל (פרק ל"ו סעי' כ"ו).

5. מראי מקומות – מלא הרואים (שבת דף קיט:), בה"ח (ס"ק ל"ו), ישראל במעמדם (פרק כ"א סעי' ט"ז), פסקי תשובות (דפו"ח, אות י').

(א) גר"ז (קונ"א ס"ק ב') – "לפי מ"ש הט"ז היחיד א"צ לעמוד, שהרי אין לו להתכוין לשם עדות. ואין כן דעת המטה משה והמג"א כאן והשו"ע סי' רע"א שהצריכוהו לעמוד. וכ"מ בב"י שם בשם ארחות חיים שלא הקפידו כל כך כו', משמע שמהראוי היה להקפיד לעמוד דוקא אע"פ שאין שם עדה שלמה, והכי נהוג עלמא".

(ב) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ד עמ' קס"א אות ל"ב) – "בשנים האחרונות מו"ר זצוק"ל התפלל ביחידות בביתו מפאת חולשתו (רק בשבת ויו"ט בבוקר בשנתיים האחרונות התפלל במנין בביתו) בליל שבת התפלל ביחידות ולאחר תפלתו בקש כל השנים את אחד מנכדיו (נכדו או חתן בתו) לומר עמו ויכולו (והיינו כשטת המ"ב שאומר בתורת עדות שצריך שנים מ"ב סי' רס"ח ס"ק י"ט, אמנם מרן זצוק"ל בחזו"א או"ח סי' ל"ח ס"ק י' חולק ... ובאמת כל העולם נהג כמ"ב עד חידושו של מרן החזו"א זצוק"ל שחידש כנ"ל ומו"ר נהג כמ"ב לפני חידושו של החזו"א לכן נראה לכא' דלא שינה מהנהגתו)."

ה. אם ימהר לסיים התפילה.

1. כן.

(א) פמ"ג (א"א ס"ק י"א) – "ויראה, דהמתפלל בלחש ימהר לסיים תפלתו ולומר ויכולו עם הקהל, כי בעינן עשרה דוקא, עיין ט"ז [ס"ק ה"]".

(ב) בה"ל (סעי' ז' ד"ה מעומד) - לשונו מובא לעיל.
2. לא.

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' הע' ל"א) – "שלכן נראה למעשה שלא לקצר תפילתו, ומ"מ אם עומד בתחנונים שלאחר תפילתו כדאי לאומרו אז עם הציבור".

3. מראי מקומות – הגר"ח שליט"א (שיח השדה ח"ג דף קיט:), לשונו מובא לעיל).

(א) חזו"א (או"ח סי' ל"ח ס"ק י') – "ומש"כ המ"ב למהר התפלה כדי שיאמר ויכולו עם הציבור צ"ע דכיון דעיקר מעלת ויכולו הוא יוצא בתפלה שאומר עם הציבור ואינו אלא הידור בעלמא אחר התפלה ולא הוזכר בגמ' ומעלת המאריך בתפלתו נתבאר בגמ' אין ראוי לקצר בשביל זה, ואפי' ביו"ט אין ראוי לקצר כיון דלא הוזכר בגמ' שיאמר הציבור, ומיהו מהא דאמר שבת קי"ט ב' אפי' יחיד המתפלל צ"ל ויכולו משמע דציבור עדיף וצ"ע".

ו. אשה.

1. שלא יאמר.

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סעי' כ"ג) – "אשה המתפללת ערבית של שבת בביתה, אינה אומרת ויכולו אחר שמו"ע".

2. מראי מקומות – פתח הדביר (ס"ק ז'), הו"ד בכה"ח (סוף ס"ק ל"ו), ישראל במעמדם (פרק כ"א סעי' י"ז).

ז. ויכולו עם קרוב ואשה.

1. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' הע' ל"ג) – "ושאלתי ממו"ר שליט"א להנהיגים לצרף אחר עמו לאמירת ויכולו, האם מהני לצרף קטן או אשתו, דהא כתבו התוס' (פסחים קו. ד"ה זוכרהו) דהא דאומרים ויכולו בקידוש על הכוס הוא כדי להוציא בניו ובני ביתו, וכ"כ הטור סי' רעא, וע"כ דהיינו בניו הקטנים ואשתו, דהא בניו הגדולים מתפללים עמו, והשיב מו"ר שליט"א דהנהגה להסוברים

- דבעינן שיהא כעין עדות א"א לומר שקטנים ונשים מחוייבים בכך, דהא נשים אינם כשרים להעיד, ועכצ"ל דהא דאומרו כדי להוציא אשתו ובניו הקטנים אינו משום שהם מחוייבים להעיד אלא בכדי שיעיד הוא בפניהם, ואף שהוא יחידי ואינו כצורת עדות מ"מ תיקנו לאומרו בפניהם כדי שישמעו הם, ועכ"פ לפ"ז אין מצטרפים עמו".
2. הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ק"ל טור ד') – "שאלה: לדעת המ"ב שמי שאיחר סיום שמו"ע בליל שבת, צ"ל ויכולו עם עוד אדם שיהא כעדות בשנים, האם כשאומר ויכולו עם קרוב או אשה מהני ג"כ לדין זה. [א.ה. ע"ע מש"כ בזה במדור מכתבים ותגובות]. תשובה: אולי לא".
3. הגר"א ובבנצל שליט"א (תשובות אביגדר הלוי או"ח עמ' רס"ח אות מ') – "בשו"ע (או"ח סי' רסח סע' ז) כתוב: חוזרים לומר 'ויכולו'... בקול-רם ומעומד. וביאר שם המשנ"ב (ס"ק י"ט) לפי שבזה אנו מעידים לקב"ה במעשה בראשית, ודין עדים בעמידה. עכ"ל. האם הכוונה שיש בזה דין עדות לכל דבר. נפק"מ: האם מותר שאב ובנו יאמרו יחד. תשובה: מותר. שאלה: למה. תשובה: כולם בני הקב"ה. שאלה: וכן האם מותר לומר עם מי שטרם הגיע למצוות. תשובה: לכאורה צריך שני [גדולים]".
- ח. לומר ויכולו עם הציבור: מי שהתפלל בציבור בליל שבת ואמר ויכולו עמהם, ונכנס לבית הכנסת אחר כשהם אומרים ויכולו. 1. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סוף הע' ל"ג) – "מי שהתפלל בציבור בליל שבת ואמר ויכולו עמהם, ונכנס לבית הכנסת אחר כשהם אומרים ויכולו, האם יש לו לאומרו עמהם, והשיב שיאמרנו עמהם כדמצינו לענין ק"ש ומודים ושאר מילי שהציבור אומרים שיש לאומרו עמהם".
2. הגר"ח"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ג אות כ"ו) – "אם התפלל בליל שבת בביהכ"נ ואמר שם ויכולו, ושוב נכנס למנין אחר ושומע שהציבור אומרים שם ויכולו, האם צריך לומר עמהם. תשובה: אין חייב ואולי מוב שיאמר".
- ט. מראי מקומות – אג"מ (דרור יקרא עמ' רנ"ג), פסקי תשובות (אות א').

טו מעין שבע - סעיף ח'.

א. יחיד: אם יכול לומר בלי פתיחה וחתומה, רק מגן אבות.

1. לומר.

- (א) רמ"א (סעי' ח') – "מיהו אם היחיד רוצה להחמיר על עצמו יכול לאומרה בלא פתיחה ובלא חתימה, וכן נוהגין הצבור לאמרה עם ש"צ בלא פתיחה וחתומה".
- (ב) דרך החיים (דיני ברכת מעין שבע סי' ס"ח אות א').
- (ג) גר"ן (סעי' י"ג) – "וכן המנהג במדינות אלו לומר עם הש"ץ מגן אבות עד זכר למעשה בראשית".
- (ד) שלחן שלמה (סעי' ד').
- (ה) קיצור שו"ע (סי' ע"ו סעי' ה').
- (ו) קצות השלחן (סי' ע"ז סעי' ה').
2. שלא לומר.
- (א) גר"א (על סעי' ח', מעשה רב אות קט"ז) – "ואין היחיד. שלא נתקנה אלא לש"ץ כמ"ש ש"ץ היורד כו' וכן עיקר".
- (ב) עי' דעת חזו"א (פרק א' אות כ"ד) – "[הגר"ח"ק שליט"א] בבית הכנסת שמרן צ"ל התפלל, הציבור אמר מגן אבות ולא מרן צ"ל תיקן מנהג זה אלא הוא העדיף שהציבור לא יאמר וכדעת הגר"א אבל הוא לא התערב במנהג בית הכנסת והסכים שכך ינהגו".

ב. ש"ץ.

1. אחר שסיימו הקהל יתחיל הוא מגן אבות בקול רם – מ"ב (ס"ק כ"ב), "עיקר התקנה היה שהש"ץ יברך אותה ע"כ נראה פשוט שמה שנוהגין באיזה מקומות שהש"ץ אומר בקול רם רק עד קונה שמים וארץ ואח"כ אומר בלחש לא יפה הן עושין אלא אחר שסיימו הקהל יתחיל הוא מגן אבות בקול רם".
- (א) קצות השלחן (סי' ע"ז ס"ק כ"ו) – "המשנ"ב ... אבל בכמה מקומות שהייתי המנהג שהש"ץ מתחיל בקו"ר מאמצע מגן אבות וחלילה לומר שלא יפה הן עושין, ואין הכרח שיש חיוב לשמוע מהש"ץ דוקא מתחלת מגן אבות כיון שלא נתקנה מעיקרא כדי להוציא את שאינו בקי כמו חזרת הש"ץ (עי' סי' קכ"ד ס"ו), וגם קשה לומר שהש"ץ יעמוד באמצע ברכת מעין שבע ויעשה הפסקה עד שיגמרו הצבור, ע"כ נוהגין שאין הש"ץ מפסיק תפלתו אלא אומר בנחת והצבור גומרים קודם ממנו ואח"כ מסיים בקו"ר, וכעין זה כ' המשנ"ב לתמוה על חזנים שאומרים מודים בתחלתו בלחש וה"ד בבדה"ש סי' כ"ב, וגם מנהגם יש ליישב כיון שבבלא"ה אין הצבור שומעים שאומרים מודים דרבנן, מה תועלת יהי' אם יאמרנו בקו"ר שיוכלו לשמוע עשרה, וכל כי האי גוונא לא תקנו חז"ל לומר בקו"ר כיון שאין שומעים בלא"ה".
2. יהיו לרצון.
- (א) נכון לומר.
- 1) אשל אברהם (בוטשאטש, על סעי' ח') – "(מעין שבע) כמו שנכון לומר יהיו לרצון אמרי כו' אחר חזרת התפילה גם שאומרים אחריה תתקבל כו' כן נראה שנכון לומר יהיו לרצון כו' אחר ברכה מעין ז'. גם שפסוק ד' שפתי תפתח נראה שאין צריך לומר לפני מעין ז' כי רק לפני החזרה יש לומר פסוק ההוא ששייך לתפילת י"ח. מה שאין כן במעין ז' יש לסמוך את עצמו על מה שאמר פסוק ההוא קודם הלחש כי אמירת ויכולו והפסיעות אינם הפסק להא מלתא מה שאין כן פסוק יהיו לרצון שנתייחס לבסוף נכון לאמרו גם אחר מעין ז'".
- 2) מנחת שבת (מנחה חדשה סי' ע"ו סעי' ה') – "בא"א".
- 3) קצות השלחן (סי' ע"ז ס"ק כ"ה) – "במנחה חדשה".

(4) בירור הלכה (ח"ד עמ' רט"ו).

(ב) שלא לומר.

(1) ליקוטי מהרי"ח (סדר תפילת ערבית לשבת ד"ה או"א) – "עיינ בס' אשל אברהם רס"ח לומר [יהי' לרצון אמרי פי וכו'] אחר מקדש השבת קודם הקדיש שלם כמו אחר החזרת הש"צ דתפלת שחרית או מוסף ומנחה ע"ש וכמדומה לי **שאינ המנהג כן**".

ג. **אם ברכה מעין שבע חובה, או נתקנה משום סכנה.**

1. משום סכנה – יביע אומר (ח"ה או"ח סוף סי' ט'), "שהעיקר כהש"ס דידן דברכת מעין שבע אינה חובה, ולא תקנוה אלא משום סכנה".

ד. **דין ברכה אחת מעין שבע אם לכרוע בה בתחילתה.**

1. צריך הש"ץ לכרוע בתחילת הברכה.

(א) מקור חיים (חו"י, קיצור הלכות ריש סעי' ח') – "וכרוע בתחילת הברכה כמו בי"ח".

(ב) זכר יהוסף (ח"א סי' צ').

(ג) עי' תיקון דרך החיים (סי' כ"ט אות י"ז אות כ') – "ועכ"פ היוצא מדברינו דראוי ונכון לכרוע בתחלת ברכת מעין שבע".

(ד) עי' הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ט' הע' ל"ד) – "וכמו כן היתה דעת רבנו שאין לש"צ לכרוע בתחלת ברכת מגן אבות שבליל שב"ק, אמנם כשנדפס ס' מקור חיים להחיות יאיר וראה דס"ל (בסי' רס"ח ס"ח) שצריך לכרוע, **ביטל דעתו מפני דעת המקור חיים**".

(ה) אבן ישראל (צהר חי"ב עמ' קנ"ט אות ג', הליכות חיים ח"א הע' ק"נ) – "שאלה: אם צריך לכרוע בברכת מגן אבות בליל שבת וכמו שכורע הש"ץ כשאומר שאר חזרת התפלה. תשובה: דצריך הש"ץ לכרוע, שהרי יכול לצאת יד"ח בחזרת הש"ץ של מגן אבות וש"מ דהוא כשאר חזרת התפלה".

(ו) משנה הלכות (חי"א סי' ר"ו) – "הנה בש"ע אינו מבואר עיין א"ח סי' רס"ח ס"ח ואומר ש"ץ ברכה מעין שבע ולא זכר כלל מענין הכריעה וגם לא מצאתיה באחרונים ז"ל. האמנם מצאתי בסידור רבי הירץ ש"צ שהי' נדפס לראשונה בשנת ש"ך בעיר טובינגען שהי' למראה עיני כל הגדולים והמקובלים מרבינו האר"י והשל"ה הקדוש ורבי נתן אדלר ועוד, כתב בברכת מעין שבע וז"ל בא"י או"א מכיון כסדר עד כ"ע וא"ס כנ"ל אל עליון חוזר לראש קונה שמים וארץ נהי"מ וצריך שיכוף בתחילת הברכה רוקח וכו' ע"ש הנה כתב מפורש בשם הרוקח"ח שצריך לכוף בתחילת הברכה ומ"ש בשם הרוקח, אולי זה בספר השם לרבינו הרוקח"ח שברוקח שנדפס לפנינו לא מצאתיו לפום ריהטא מ"מ נאמן עלינו המחבר שכן הוא ברוקח"ח וא"כ פשוט דצריך לכרוע וכן נהוג עלמא. וכרגע ראיתי שבשו"ת זכר יהוסף סי' צ' היה מסופק אם צריך לשחות בברכה זו ולבסוף כתב שמצא במנהגי מהר"א טירנא (רבו של מהרי"ל) שכתב ושוחין במגן אבות ע"כ והובא בשערים מצבה"ל ובאמת כי בהגהות מהר"א טירנא אב"ל גם בזה כי אולי הי' מנהגי מהר"א טירנא אחר וכת"י אחר שבאמת ההוצאות שלנו חסרים בכמה מקומות".

(ז) ציץ אליעזר (ח"ז סי' כ"ג) – "ברור דלא רחוק כבר כלל לומר דגם מנהג זה של לכרוע בתחלת מעין שבע, מיוסד ג"כ על יסוד דברי רבינו האר"י ז"ל דס"ל דדין חזרה דשחרית ומנחה לה ממש, ושלפי הנ"ל במחזיק ברכה גם רז"ל כיוונו לזה בסוד שיח קדשם, וא"כ לכן יש גם לכרוע בזה כחזרה דשחרית ומנחה".

(ח) הגרשז"א זצ"ל (תפילה כהלכתה פרק כ"א הע' ט"ט, צהר חי"ב עמ' קנ"ט אות ג', הליכות חיים ח"א הע' ק"נ, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ט' אות ה', אליבא דהלכתא מ"ח עמ' מ"ה טור ג' ד"ה ועוד, שיעורי הגרשז"א זצ"ל ברכות דף לד: [עמ' שנ"ג]) – "כורע בתחילה. ויש ענין בזה כי דמיא לחזרת הש"ץ. ומנהג מקובל הוא".

הגרשז"א זצ"ל (איש על העדה עמ' מ"א) – "כשהתפלל רבינו לפני העמוד בליל ש"ק, באמירת ברוך אתה שבתחילת ברכת מעין שבע כרע כמו בשמו"ע".

(ט) הגרשז"א זצ"ל (צהר חי"ב עמ' קנ"ט אות ג', הליכות חיים ח"א הע' ק"נ) – "שצריך הש"ץ לכרוע בברכת מגן אבות".

(י) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סעי' כ"ד) – "וה"ה שיש לכרוע בתחילת הברכה כמו בברכת אבות שבחזרת הש"ץ, אבל אין כורעין באמצעיתו כשאומר 'מגן אבות בדברו' אע"ג שהוא כנגד ברכת אבות, וכן כשאומר 'ונודה לשמו' אינו כורע אע"ג שהוא כנגד מודים".

2. אין לכרוע.

(א) לבושי מרדכי (תנינא יו"ד סי' צ"ז אות ב').

(ב) אור לציון (ח"ב פרק ה' הע' י"ג ד"ה ומאות) – "וכן לא יכרע השליח ציבור בברכת מעין שבע, כיון שלא נתקן שם לכרוע".

(ג) יביע אומר (ח"ד או"ח סי' כ"א) – "דהעיקר להלכה שאין להשתחוות בתחלת ברכה מעין שבע. והש"צ שכורע ומשתחוה בתחלתה, אין גוערים בו, ומ"מ יש להודיעו כי ע"פ הדין אין ראוי לעשות כן, ומלמדין אותו שלא ישחה. השומע ישמע והחדל יחדל".

(ד) זה השולחן (ח"ב סי' קס"ח על סעי' ח') – "ראיתי לכמה חזנים, שבברוך אתה ה' וכו' דברכת מעין שבע, כורעים. ולדעתי **עבדי איסורא** ויש למחות בידם, כי לא מצינו תקנת חז"ל בזה. ועיין בסי' רפ"א ס"א, דאין לשחות בולך אנחנו מודים, שאין לשחות אלא במקומות שאמרו חכמים, וכ"ה בסי' קי"ג ס"ג הר"ז מגונה, וכבר הזהרתי כמה על זה".

(ה) הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' רי"ג).

(ו) עי' כרע רבץ (פרק ה' אות ט"ו, עמ' ר"צ - רצ"ד) – "ונראה לענ"ד להסיק, כיון דהסברות שקולות - אין להתמיה על הנוהגים לכרוע, דיש להם שורש וענף. אבל הבא לישראל יורו לו דלא יכרע. כיון די"א שהוא איסור, וגם המתירים לא מצריכים כן בדוקא".

3. מראי מקומות – ישכיל עבדי (ח"ו השמטות סי' ח' אות א', עמ' רצ"ז), תפילה כהלכתה (פרק כ"א סעי' ל"א), הר"א נכס (אליבא דהלכתא מ"ח עמ' מ"ד).

(א) בצל החכמה (ח"ד סי' קי"א) – "במקום שנוהגין שהש"צ כורע בברוך אתה שבתחילת ברכת מעין ז', נכון המנהג ואין בו משום יוהרא. במקום שנוהגין שאין הש"צ כורע בתחילת ברכה ההיא, יש להם על מי לסמוך".

(ב) הגר"ק שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רנ"ה, סוף עמ' פ"ח) – "אם צריך הש"ץ לכרוע ולהשתחוות בברכת מגן אבות בליל ש"ק, וכמו שעושים בברכת אבות בשמו"ע בימי החול או לא, דלכאור' צריך לכרוע כיון דהו"ל חזרת הש"ץ של ליל שבת, מה דעתו בזה. תשובה: אין נוהגין".

הגר"ק שליט"א (מילי מעלייתא אות קכ"ה, לבנימין אמר עמ' ל"ז) – "שאלה: האם צריך הש"ץ לכרוע בתחילת ברכת מעין שבע (בליל ש"ק). תשובה: יש נוהגין".

הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ק"ל טור ד') – "שאלה: האם צריך החזן לעשות כריעה והשתחויה בברכת מעין שבע בליל שבת. תשובה: יש נוהגין. [א.ה. אף שבגליון הקודם (במדור שי"ח הלכה) הובאה תשובתו בזה ש"אין נוהגין", מ"מ אינו סתירה, דשם דיבר על מנהג הכללי הידוע לו, וכאן ציין שיש נוהגים שכן לשחות, ואין לשלול מנהג זה, ופשוט"]".

ה. אמן: האם לענות אמן אחר תיבות קונה שמים וארץ.

1. לא, דהוי אמצע הברכה – ארחות חיים (ס"ק י"א, סי' נ"ט ס"ק ב', "דאין לענות אמן אחר תיבות קונה שמים וארץ שבברכת מעין שבע בליל ש"ק דהוי אמצע הברכה"), ליקוטי מהרי"ח (סדר תפילת ערבית לשבת ד"ה ועיין בקיצור), רבבות אפרים (ח"א סי' קפ"ט אות א'), בירור הלכה (ח"ד סוף עמ' רט"ו).

ו. מגן אבות: כשהתפלל ביחידות.

1. יכול לומר – גר"ז (סעי' י"ג, "וכן המנהג במדינות אלו לומר עם הש"ץ מגן אבות עד זכר למעשה בראשית ואף המתפלל ביחיד שרוצה לומר כן הרשות בידו"), קיצור שו"ע (סי' ע"ו סעי' ה'), קצות השלחן (סי' ע"ו סעי' ה').

2. שלא לומר – מקור חיים (חו"י, על סעי' ח' ד"ה הג"ה, "ליחיד דר בכפר אין להתחלה מגן אבות מובן"), אשי ישראל (פרק ל"ו סעי' ל', עי' הע' פ"ה).

3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ד סי' מ"ד אות ל"ב).

ז. עשרת ימי תשובה: המלך הקדוש - אם טעה ואמר הקל הקדוש במקום המלך הקדוש.

1. חוזר.

(א) שכנה"ג (סי' תקפ"ב הג' ב"י ס"ק ה') – "כתבתי בתשובה א"ח סימן רפ"א, שמי שטעה ואמר הקל הקדוש במקום המלך הקדוש בברכת מעין שבע, חוזר כמו שחוזר אם טעה ש"צ בחזרת התפלה, שאמר הקל הקדוש במקום המלך הקדוש. ולהיכן הוא חוזר, אם לא חתם הברכה חוזר להמלך הקדוש שאין כמוהו, ואם כבר חתם מקדש השבת חוזר לראש".

(ב) מחזיק ברכה (סי' תקפ"ב ס"ק ג') – "הרב שיירי כתב ... והרב פר"ח חלק עליו דכיון ... גם הרב מהר"א הלוי בספר גן המלך ... וגם הרב יד אהרן סבר כן ... וכל הרבנים הנז' כתבו ע"פ הפשט אמנם לפי מ"ש רבינו האר"י ז"ל דברכת מעין ז' חובה היא ורז"ל שאמרו מפני עם שבשדות סו"ד שתו בדברי קדשם והיה העלמ"ה א"כ מאחר דכל הרבנים הנז' תלו טעמיהו דאינה חובה בהגלות נגלות אמרי קדוש האר"י זצ"ל דחובה היא וגם רז"ל כיונו לסוד הדבר אלא שהיו נותנין טעם לפי הפשט ותחת כבודם הטמינו בדמ"ז בהדי כבשי נראה דחוזר וכהוראת הרב כנה"ג ואחר זמן נדפס ספר מטה יהודה להרב מהר"י עייאש וראיתי לו ז"ל שדחה דברי הרב פר"ח והכריע כהרב שיירי כנה"ג דהוי במקום תפלה ממש למי שטעה בתפלה ויוצא י"ח כשישמענה מפי הש"ץ כדלעיל סי' רס"ח וכו' ע"ש ועם האדון הסליחה דאי מהא לא איריא דנהי דיוצא בה הטועה בתפלה כמו שפסק מרן סימן רס"ח אמנם אעיקרא אינה חובה ולא נתקנה אלא מפני הסכנה ומי זה אמר דעתה אחר התקנה הרי היא בגוף התפלה ואין להקל בה ואין אנו אחראין לטועה בתפלה שיוכל לצאת ומה גם דלא שכיח ולא דמיא לתפלת ערבית דהויא רשות והאינדא קבעה חובה והרי הוא כמבואר וטפי הוה לן לחוש לדעת הפר"ח ומהרש"ג והרב גן המלך והרב יד אהרן ושלא לחזור הן אמת שהרב הנז' לא זכר מהרב גן המלך והרב יד אהרן ברם לפום מאי דאמרן נראה דחוזר ומה גם דכן דעת הרב שיירי והרב מהר"י עייאש כנ"ל

(ג) מטה אפרים (סי' תקפ"ב סעי' ה') – "אם טעה בעשרת ימי תשובה ואמר הקל הקדוש ונזכר, בין שנזכר קודם שסיים התפלה או אחר שסיים התפלה ועקר רגליו, צריך לחזור לראש ולהתפלל שנית".

(ד) פני יצחק (ח"א או"ח סי' אבג"ד אות מ' ס"ק קצ"ו) – "וכן נלע"ד עיקר דלינא דחוזר ולא שייך לומר בזה ספק ברכות להקל כיון דרבינו האר"י גילה סודו דחובה היא וכמ"ש הרב חיד"א ופשוט".

(ה) בן איש חי (שנה א' פר' נצבים אות י"ח, רב פעלים ח"ג או"ח סי' כ"ג) – "וכן בברכה מעין שבע נמי הדין כן, ואף על פי שיש חולקין בברכה מעין שבע לא אמרינן סב"ל נגד סברת רבינו האר"י ז"ל, דסבר ברכה מעין שבע היא במקום חזרה וכמ"ש בסה"ק מקבציאל".

2. לא לחזור.

(א) פר"ח (סי' תקפ"ב על סעי' ג') – "כתב בספר שיירי כנסת הגדולה ... ולי מסתברא, דכיון דבדין לא צריך, אלא רבנן הוא דתקון משום סכנה כדאיתא בבמה מדליקין [שבת כד, ב] ולהכי אין מזכירין בה ענין היום, נהי שבתוך כדי דיבור גוערין בו ומחזירין אותו, מכל מקום אם בדיעבד בירך אותה ולא הזכיר המלך הקדוש אין מחזירין אותו, וכן כתב מהר"ש גארמיזא"ן ז"ל".

(ב) ח"א (כלל ל"ד סעי' י"א, נשמ"א ס"ק א') – "ובעשרת ימי תשובה אומר המלך הקדוש. ואם אמר הקל הקדוש, אם נזכר קודם שסיים, יתחיל מן המלך הקדוש. ואם סיים הברכה, חוזר לראש (א"ר הל' ר"ה). ופ"ח כתב דאין צריך לחזור, וצריך עיון (ועי' בנשמת אדם). [בעש"ת בברכה א' מעין ז' ולא אמר הש"ץ המלך הקדוש, כתבתי בח"א מחלוקת, דא"ר כתב דחוזר, והפ"ח כתב דלא יחזור. ונ"ל דהנכון כפ"ח, שהרי ע"כ לא נתקן רק מעין הברכות ולא מעין חתימת הברכות, שהרי בודאי אם סיים ברכת אבות, בא"י מגן אבות, פשיטא דהוי שינוי מטבע, כאחז"ל יכול חותמין בכולם ת"ל "והיה ברכה" בך חותמין, והרי בברכה מעין

ז' מתחילין מגן אבות ולא מתחילין מגן אברהם, אע"כ דנתקן רק על שם עיקר הברכות דהיינו אבות, גבורות, קדושת ה', ואם כן כיון שאמר הקל הקדוש הזכיר קדושת ה', ולכן נ"ל שאין צריך לחזור".

(ג) דרך החיים (סי' ס"ח סעי' ה') – "בשבת של עשיית או ר"ה שחל בשבת ויוה"כ שחל בשבת אומרים המלך הקדוש ואם שחל הש"ץ ואמר הקל הקדוש אם חתם הברכה אינו חוזר לראש ואם לא חתם חוזר להמלך הקדוש (סי' תקפ"ב ופר"ח ופ"מ)".

(ד) מחצית השקל (סוף ס"ק ג') – "ודע, דמה שכתוב בשו"ע דבשבת צריך לומר בברכה מעין שבע המלך הקדוש, כתב הפרי חדש [אות ג] אם טעה ואמר הקל הקדוש אם אפשר להחזירו תוך כדי דיבור לומר המלך הקדוש הרי טוב, ואם לאו אינו צריך לחזור, ע"ש".

(ה) רע"א (סי' תקפ"ב על סעי' ג') – "מעין שבע המלך הקדוש. ואם טעה ואמר הקל הקדוש אינו חוזר. גן המלך אות קמ"ט".

(ו) ישועות יעקב (סי' תקפ"ב ס"ק ג') – "כנה"ג כתב ... ואין זה נכון ... אבל הכא דאף בערבית דשבת אינו רק משום סכנה אם טעה ואמר הקל הקדוש אינו צריך לחזור וזה ברור מאד וכ"כ בס' פרי חדש".

(ז) קיצור שו"ע (סי' קכ"ט סעי' ד') – "בשבת ערבית בברכה (מעין שבע) מגן אבות וכו' אומרים גם כן במקום הקל הקדוש המלך הקדוש. ואם טעה השליח - צבור ואמר הקל הקדוש אם נזכר מיד תוך כדי דיבור חוזר ואומר המלך הקדוש וכו' אבל לאחר - כך אינו חוזר".

(ח) קצה המטה (סי' תקפ"ב ס"ק י"ב) – "וכפי הנראה שב ואל תעשה עדיף וספק ברכות להקל".

(ט) אור לציון (ח"ד פרק ו' אות ה') – "שאלה. שליח ציבור שטעה בשבת שובה בברכה מעין שבע, ואמר הקל הקדוש שאין כמוהו במקום המלך הקדוש שאין כמוהו, כיצד ינהג. תשובה. אם עדיין לא סיים את הברכה, חוזר לומר המלך הקדוש שאין כמוהו, אבל אם כבר סיים, לא יחזור".

(י) יביע אומר (ח"ב או"ח סי' כ"ט, ח"ה או"ח סי' ט' אות ה', ח"ח או"ח סי' כ"ב אות כ"ח, ח"י או"ח סי' נ"ה על הרב פעלים ח"ג או"ח אות י"ט) – "שאם עוד לא סיים הברכה יש לו לחזור להמלך הקדוש שאין כמוהו וכו'. אבל אם חתם, שיש ג"כ חשש ברכה לבטלה אם יחזור אורווי מורין שאינו חוזר".

(יא) ילקוט יוסף (סי' רס"ז סעי' י"ז, קיצור שו"ע סי' רס"ז סעי' כ"ה, סי' תקפ"ב סעי' י"ג, סי' תרי"ט סעי' כ"ח).

(יב) פסקי תשובות (אות י"ב, סי' תקפ"ב אות ו', הע' י"ט) – "מ"ב סק"י ... והרבה פוסקים (סידור דה"ח, ליקוטי מהרי"ח, אלף המגן סק"ז בשם פמ"ג נשמ"א ישוע"י ופ"ת כהפר"ח שא"צ לחזור, לוח א"י להגרימ"ט ועוד) הסכימו שלמעשה יש לפסוק שלא יחזור כי ספק ברכות להקל. וכאמור במ"ב, אם נזכר קודם שהזכיר ה' של ברוך אתה ה' חוזר ואומר כהוגן אף על פי שמוזכר כמה שמות הק' בתוך תפלה זו".

(יג) שגיאות מי יבין (סי' ס"א סעי' ל"ב) – "רוב הפוסקים".

3. מראי מקומות – אלף למטה (סי' תקפ"ב ס"ק א'), אלף המגן (סי' תקפ"ב ס"ק י"ז).

(א) שע"ת (סי' תקפ"ב ס"ק ג') – "וכתב מח"ב שאם בברכה מעין ז' טעה ואמר הקל הקדוש כתב בשכנה"ג דחוזר והפר"ח חולק וס"ל דא"ח וכ"כ בגן המלך סימן קמ"ט ובמטה יהודה כ' כהפר"ח ודעת המח"ב כשכנה"ג דחוזר וכתב דלפי דברי הקדוש האר"י ז"ל חובה היא וגם רז"ל כיוונו לדבר סתר אלא שנתנו טעם לפי הפשט והטמינו ברמז ע"ש".

(ב) בגדי ישע (סי' תקפ"ב על סעי' ג') – "אומרים בברכה מעין שבע המלך הקדוש. ואם טעה הש"ץ ואמר הקל הקדוש אם לא חתם הברכה יחזור למלך הקדוש שאין כמוהו ואם כבר חתם מקדש השבת חוזר לראש. שכ"ג. וצל"ע מאחר שלא נתקן ברכה זו אלא מפני עם שבשדות ומצינו שהקילו בחזרת הש"ץ כמ"ש סימן קכ"ו מפני טרחת הציבור למה נחמיר כאן מאחר שלא נתקן רק משום עם שבשדות אלא שכבר הורה הזקן".

(ג) מ"ב (סי' תקפ"ב ס"ק י') – "המלך הקדוש. ואם טעה ואמר הקל הקדוש יש דעות באחרונים אם צריך לחזור ודוקא אם סיים הברכה אבל אם נזכר קודם שסיים יתחיל מן המלך הקדוש [אחרונים]".

ח. מראי מקומות – דברי יציב (או"ח סי' קכ"ב).

1. אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע' אות י"ג) – "ש"ץ ששכח לומר ויכולו וברכה מעין ז' ונזכר באמצע הקדיש איך יגמור הקדיש ...".
2. הגרח"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ג אות כ"ב) – "אם גמר השמו"ע ואמר יהיו לרצון והציבור התחיל 'מגן אבות' האם יאמר עמה. תשובה: יכול לומר עמה".
- הגרח"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ג אות כ"ג) – "הרב שליט"א השיב שאם סיים השמו"ע ועומד לאחר יהיו לרצון לפני ג' פסיעות אומר עם הציבור מגן אבות, האם גם צריך לשתוק ולשמוע הברכה עד קונה שמים וארץ, וכן מהש"ץ ממגן אבות וכו' עד זכר למעשה בראשית. תשובה: ראוי לשתוק ולשמוע".

י. יו"ט שחל בשבת - סעיף ט'.

א. ליל פסח שחל בשבת.

1. אין אומרים מעין שבע: הוא ליל שימורים – מחבר (סי' תפ"ז סוף סעי' א'), לבוש (סי' תפ"ז סעי' ד'), גר"ז (סי' תפ"ז סעי' ד'), ערה"ש (סי' תפ"ז סעי' ה'), בה"ל (סעי' ט' ד"ה יו"ט), פסקי תשובות (אות י"ב, סי' תפ"ז אות ג').
2. מראי מקומות – קונ' בעניין איסור אמירת ברכת מעין שבע בליל פסח שחל בשבת (קכ"א עמודים).

ב. התפלל רק שבת.

1. אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע' אות י"ד) – "וכן באחד שטעה ואמר תפלת שבת, וחזר והתפלל תפלת יו"ט ולא הזכיר של שבת נמי מסתבר שיצא. וכן הוריתי בליובאן כשחטפו אנשים והושיבום בבית האסורים כדי שיתן כסף של זהב להמדינה כפי הסך שאמדו שיש לו והיה אז שבת ור"ח שבט ולא הניחוהו להביא סדור ולא היה בקי בתפילת מוסף של שבת ור"ח, שיאמר תפלת מוסף דשבת שבקי

לאומרה בעל פה כי אין מוספי ר"ח מעכבין את מוספי שבת שלכן אין מעכבין גם בתפלות, ואם יוציאו אותו לחפשי אח"כ בו ביום יתפלל מוסף של ר"ח, ובמוסף אולי טוב יותר לומר של ר"ח לבד מאחר שכבר יצא של שבת אבל בתפלות דיו"ט ושבת בשחרית ומנחה טוב יותר לומר שניהם בחזרתו אבל יצא גם כשאמר רק התפלה שחסר בלא הזכרת שניהם".

יא] מקום עראי: בית חתנים, ואבלים - סעיף י'.

א. מנהג ירושלים.

1. לומר בכל גוונא.

(א) בן איש חי (שנה ב' פר' וירא אות י') – "פשט המנהג בעה"ק ירושלים לאומרה בכל מקום שמתפללים בעשרה אע"פ שאין שם ס"ת וזה המנהג נתפשט מזמן רבינו הרש"ש ז"ל".

(ב) ארץ ישראל (סי' ה' סעי' ג') – "בירושלים אומר הש"ץ ברכת מעין שבע בתפלת ערבית גם בבית שאין שם ספר תורה ואינו מקום קבוע לתפלה, ולא כבשאר דוכתי (ע"פ הנאמר בטוש"ע סי' רסח סעי' י'), והוא מתקנות ירושלים (ספר תקנות ירושלים סימן מז)".

(ג) אור לציון (ח"ב פרק י"ט אות ה') – "ומכל מקום בירושלים המנהג לומר בכל מקום ואף בבית האבל".

(ד) ציץ אליעזר (ח"ז סי' כ"ג אות ג') – "בפעיה"ק ת"ו לומר מעין שבע גם בבית שאין שם ס"ת ואינו מקום קבוע לתפלה".

(ה) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ו' סוף הע' נ', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ט' אות ט', הערות על מסכת שבת דף כד: – "בברכת מעין שבע יש חילוק בין ירושלים לשאר מקומות בכל המקומות אין בברכת מעין שבע אלא בבית הכנסת ולא בבית חתן וכיו"ב, אבל מנהג ירושלים עיה"ק שאומרים ברכת מעין שבע תמיד, ואף לא כשמתפללים בביכנ"ס ואין לשנות".

(ו) יביע אומר (ח"י או"ח סי' נ"ה הערות על רב פעלים ח"ג או"ח, אות י"ט) – "הילכך אין לומר ברכה מעין שבע בבית חתנים ובבית אבלים, (חוץ מירושלים העתיקה ששם כבר נהגו לאומרה)".

(ז) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מוריה תכ"א [שבט תשע"ח] עמ' עמ' ר"י).

(ח) ילקוט יוסף (סי' רס"ז סעי' כ"א, עי' קיצור שו"ע סי' רס"ז סעי' כ"ט [לשונו מובא לקמן]) – "אבל בירושלים נוהגים לאומרה בכל מקום".

2. מראי מקומות – ליקוטי מהרי"ח (סדר תפילת ערבית לשבת ד"ה ועיין עוד), גשר החיים (ח"א פרק כ' אות ג' ס"ק ט'), מנחת יצחק (ח"י סי' כ"א ד"ה ובספר), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק כ"ה), בירור הלכה (ח"ד עמ' ר"ח), פסקי תשובות (אות ב', דפו"ח אות י"ג).

(א) הר צבי (או"ח ח"א סי' קנ"ב) – "שמעתי מרב אחד, באחד שבא לירושלם לחתונה ועבר לפני התיבה בליל ש"ק בבית החתן, והוא ממקום שנוהגים שלא לומר ברכת מעין שבע בבית חתנים, ואמר הרב ההוא שצריך לאומרה, מכיון שהוא שליח צבור שמוציא בברכה זו את הצבור שהם אנשי ירושלים ששם המנהג לאומרו".

3. מה נכלל בירושלים.

(א) אפשר רק מה שבתוך החומות.

(1) הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ס"ה הע' נ"ח, שולחן שלמה ס"ק ג', הליכות שלמה תפילה פרק י"ד סעי' ו') – "ואפשר שרק בתוך החומות דבגלל הקדושה חשיב כבית הכנסת".

(2) יביע אומר (ח"י או"ח סי' נ"ה הערות על רב פעלים ח"ג או"ח אות י"ט, מעין אומר ח"ב פרק א' סי' נ"ט) – "ודע, שלא נהגו כן אלא בירושלים העתיקה, אבל בשכונות החדשות שבירושלים אשר מחוץ לעיר העתיקה, אין אומרים ברכה מעין שבע בבית חתנים או בבית אבלים, וכן כתב הגאון רש"י אורבך בספר הליכות שלמה (עמוד קלז וקלח). ע"ש. וכן עיקר".

(3) ברכת יהודה (ח"א או"ח סי' כ"ט, ח"ב או"ח סי' י"ז).

(4) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' רס"ז סעי' כ"ט, עי' סי' רס"ז סעי' כ"א [לשונו מובא לעיל]) – "אבל בירושלים העתיקה נוהגים לאומרה בכל מקום".

(5) הר"ר ברכה (בית הלל ח"י עמ' ל"ג).

(ב) כל ירושלים.

(1) הגריש"א זצ"ל (עיון הפרשה חק"ט עמ' ק"ה) – "ואחר שנקבע דעד שם תחום העיר, גם בשעה שהמחיצות מקולקלות, ואסור להלך עד לשם בשבת, אין משתנה שם העיר לכל דיני ומנהגי העיר, ומטעם זה, גם כשהמחיצות אינן תקינות אין עושים תזמורת בחתונות בכל שכונות ירושלים [כגון באולם תמיר], ונופלים אפים במקום שאין ספר תורה, ומברכין ברכת מעין שבע במקום שאין קבוע לתפילה, וזמן הפורים הוא בט"ו".

(2) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (שירת מרים עמ' רע"א אות כ"ד, מקראי קודש [הררי] הל' ראש השנה עמ' קפ"ב, הל' יום הכיפורים עמ' קט"ו, מוריה תכ"א [שבט תשע"ח] עמ' רי"ב).

(3) דברי דוד (ח"ד או"ח סי' י"ז).

(ג) מראי מקומות – הרש"י שרגא (בית אהרן וישראל חקנ"ו עמ' קכ"ז).

ב. קביעות גמורה, ואין שם ספר תורה.

1. לומר.

(א) פמ"ג (קונ' נועם מגדים בחלק המנהגים אות ט') – "ודע דאם שם מנין קבוע כל השנה ואין שם ס"ת יש לאומרו בברכה ומ"ש בשכ"ג בהגהות ב"י אות ט' שם מיירי באקראי דא"א בזה מסופק אם יש ס"ת אפשר אף באקראי אומרים אבל כשיש קביעות אף בלא ס"ת יש לאומרו בחתימה ופתיחה ובאר היטב לא העתיק כראויועין בא"ר שם אות י"ט".

(ב) ברכת הבית (שער מ"א סעי' ז') – "אם מתפללים גם ביום השב' אף שאין מתפללים שם בשאר הימים מקרי מנין קבוע ואף שאין שם ס"ת. כן נ"ל".

(ג) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ט אות ג') – "אם י"ל ברכה מעין שבע בליל שבת במקום שאין ס"ת. וביהכ"נ קבוע לתפלת מעריב בשבת ואף מקום קבוע בבית אחד צריך לומר ברכת מעין שבע, ואף שבמחזה"ש רס"ט ס"ק י"ג ובפמ"ג מש"ז ס"ק ח' מסתפק באין שם ס"ת, שא"כ אין לומר לדידיה על קביעות דמעריב לבדו אין נוהגין כן אלא אומרים, והתליה בס"ת לא מוכן וצ"ע טעמו, ובפרט שאינו דין ברור דהמג"א בס"ק י"ד הביא מרדב"ז ורלב"ח דיש מקומות שנוהגין לאומרה גם בבית חתנים ואבלים ואין למחות בידם והפמ"ג הקשה דהוא ספק ברכה לבטלה, אבל פשוט שהם סברי שאפשר שבשביל החשש שהיה בכתי כנסיות קבועים בשביל בנ"א מאחרין עשו זה דבר קבוע לכל צבור בכל מקום שמתפללין, וגם התוס' פסחים דף ק"ו ע"ב ד"ה מקדש הביאו מירושלמי ברכות דתיקנו זה במקום שאין יין מצוי לקידוש ש"צ יורד לפני התיבה ואומר ברכה אחת מעין שבע ומזה נעשה המנהג בכל מקום משום שלא היה כל כך יין מצוי לכולי אינשי וא"כ אפשר נוהגין שם בשביל זה".

אג"מ (מסורת משה ח"ג או"ח אות קל"ה) – "ושאלתי את רבינו איך נוהגים לגבי ברכת מעין שבע בליל שבת, לגבי מנין הקבוע רק לליל שבת ואין שם ס"ת, דהט"ז (בסימן רס"ח סק"ח) מביא שבמנין שקובעים לימים אומרים אותה, והבאר היטב מביא שבשיורי כנה"ג סובר שאין אומרים אותה אלא רק במנין קבוע עם ס"ת, והמחצית השקל (סקי"ג) מביא שהאליה רבה (סקי"ט) מסתפק לגבי מקום שאין שם ס"ת האם יש לאמרו או לא. והשיב רבינו שהא"ר מתכוין למנין שקבוע רק לימים כהמקרה של הט"ז, דאז הוא מסתפק האם מאחר שאינו מנין קבוע ממש, ורק נקבע לימים שמא בלא ס"ת אינו נחשב כמספיק קביעות להיות נכלל בתקנה זו, אבל בודאי אם יש מנין שקבוע ללילות של כל השנה אין לך קביעות גדולה מזו, ומה מוסיף ס"ת. אבל כונת השכנה"ג לא ידוע שהרי הוא לא ראה את הט"ז, ואינו ברור באיזה מקרה הוא מדבר. אבל לדינא נוהגים שאם יש מנין קבוע אומרים גם אם אין שם ס"ת, ובמנין שקבוע רק לימים מסוימים יש להסתפק.

2. מראי מקומות – א"ר (ס"ק י"ט), מ"ב (ס"ק כ"ד), יביע אומר (ח"ט או"ח סי' ק"ח אות קכ"ז), פסקי תשובות (דפו"ח, אות י"ג). (א) אור לציון (ח"ב פרק י"ט אות ה') – "אין אומרים ברכת מעין שבע בבית שאין בו ספר תורה".

ג. מתפללים בקביעות בבית פרטי כל ליל שבת: כגון בקיץ כשיש שעון קיץ עושים מנין מוקדם.

1. לומר מעין שבע – בירור הלכה (ח"ד עמ' רי"ב), "בבני ברק נהגו אז לומר ברכה מעין שבע ואף שלא היה בבית ספר תורה".
2. לא מקרי מנין קבוע – ברכת הבית (שער מ"א סעי' ז').

ד. על ספינה (boat): הנוסעים שבוע בספינה.

1. שלא לומר – רבבות אפרים (ח"א סי' ק"צ), בירור הלכה (ח"ד עמ' רי"ב), "ונראה שהמשנה ברורה דלהלן: 'כשיש קביעות על איזה ימים' מודה בזה, שספינה היא 'עראי גמור', ועוד שלא שייך טעמא של 'בני אדם מאחרין', ואפילו אם יש בספינה ספר תורה אין להם לומר ברכה מעין שבע".

ה. חצר בית הכנסת.

1. מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"י סי' כ"א ד"ה ונתראיתי).

ו. כשיצאים כל הציבור [או רובם] להתפלל ברחובה של עיר.

1. לומר – תהלה לדוד (ס"ק י"ג), "ונראה דאם כל הצבור (או רובא) מתפללין בבית אחר שלא בביהכ"נ מאיזה טעם. אומרים ברכה אחת מעין שבע, דבזה שייך שפיר הטעם דמאחרין לבוא", מנחת שבת (סי' ע"ו ס"ק כ', "תל"ד"), מנחת יצחק (ח"י סוף סי' כ"א, "ועי' בתהלה לדוד (סי' רס"ח סקי"ג) דאם כל הצבור או רובא מתפללין בבית אחר שלא בביהכ"נ מאיזה טעם, אומרים ברכה א' מעין שבע, דבזה שייך שפיר הטעם דמאחרין לבוא, והעתיקו במנח"ש (סי' ע"ו סק"כ), וכן היה כבר כמה פעמים שהוצרך הצבור - בפקודת הבד"צ שליט"א - לצאת ולמחות ברחובה של עיר, ונסגרו הבתי כנסיות ובתי מדרשות, ואמרו ברחובה של עיר ברכת מעין שבע".

ז. אם בדעתם לקבוע קביעות.

1. אפשר להם לומר ברכה מעין שבע כבר מהליל שבת הראשון – באר משה (רבבות אפרים ח"א סי' ק"צ), הגר"ח ק שליט"א (רבבות אפרים ח"א סוף סי' ק"צ).

ח. גדר.

1. מראי מקומות – ח"א (ח"א כלל ל"ד סעי' י"א), א"א (בוטשאטש, על ט"ז ס"ק ח'), הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ט' אות ט'), בירור הלכה (ח"ד עמ' רי"ב), פסקי תשובות (אות ב', דפו"ח אות י"ג).

(א) אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רס"ח אות א') – "מנין קבוע המתפללים בכל שבת בבית אחר, אף על פי כן יכולים לומר תפילת מגן אבות במעריב".

אג"מ (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רס"ח אות ב') – "כשמתקבצים בני אדם להתפלל מעריב בליל שבת קודש בחצר או בשדה (כגון במעון קיץ) אין לומר מגן אבות כיון שאינו מקום קבוע".

(ב) חשב האפוד (הליכות חנוך פרק א' אות נ"ז) – "דעת הרב שמה שנהוג במקומות שנוסעים שם לנוח בימות הקיץ ומתפללין הציבור בבית פרטי, אף שבדרך כלל אין לומר ברכת מעין שבע כשמתפללין בבית כדאי בטו"ז (סי' רס"ח סק"ח), מ"מ שאני

הכא די"ל דהוי כדין הנוסעים לירידים דמבואר בטו"ז דאף אם קובעים מקום תפילתם בבית פרטי הו"ל כבית הכנסת קבוע ואומרים ברכת מעין שבע עיי"ש".

ג. הגר"ח"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ג אות כ"ד) – "מה שאין אומרים מעין שבע במנין שאינו קבוע (סעי' י). היה מעשה בביהכ"נ שסגור בבין הזמנים וכמה יהודים באו לשם בבין הזמנים וקיבלו המפתח והתפללו בשבת רק תפילת ערבית, האם אומרים מעין שבע. תשובה: מסתבר שלא יאמרו.

הגר"ח"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ג אות כ"ה) – "אם הרב מאריך בדרשה בליל שבת וחלק מהציבור יוצא מביהכנ"ס לאחר שני להתפלל ערבית בזמן, האם זה מנין קבוע שאומרים 'מגן אבות'. תשובה: לכאן זה מנין קבוע".

יב) אין לדבר - סעיף י"ב.

א. ס' חסידים (סי' נ"ח) – "ומעשה שראה אחד בחלום מת צדיק שנפטר ופניו ירוקות אמר לו מפני מה פניך ירוקות, אמר לו משום שהיו צפורני גדולים וחלב נכנס בתוכם והייתי אוכל דבר חם בלא ניקור צפרניים והייתי מדבר בין ויכולו לברכת אבות וקדיש".

1. טור (סעי' י"ב), ט"ז (ס"ק ט'), ראשית חכמה (שער הקדשה אות מ"ג), באר היטב (ס"ק י"ב), שלחן שלמה (סעי' ד'), מ"ב (ס"ק כ"ו) – "מעשה בחסיד א' שראה לחסיד א' במותו ופניו מוריקות א"ל למה פניך מוריקות א"ל מפני שהייתי מדבר בויכולו בשעה שהיו הציבור אומרים ובמגן אבות וביתגדל".

2. גר"ז (סעי' י"ז), קצות השולחן (סי' ע"ז ס"ק כ"ה) – "מעשה בחסיד אחד שראה בחלומו חסיד אחר ופניו מוריקות אמר לו למה פניך מוריקות אמר לו מפני שהייתי מדבר בשעה שהציבור היו אומרים ויכולו ולא אמרתי עמהם ביחד וגם מפני שהייתי מדבר בשעה שהש"ץ היה אומר ברכה מעין ז' ובשעה שהיה אומר יתגדל עד אמן יהא שמה רבא ולא הטייתי אזני לשמוע ממנו בכוונה על כן יש ליזהר".

ב. מראי מקומות.

1. כף החיים (סי' כ"ד ס"ק ט"ז) – "הסולת בלולה אות ו' בשם ראשית חכמה (עי' שער הקדשה אות מ"ב) וז"ל ובעת קריאת התורה או חזרת הש"ץ התפלה אסור לו לעסוק בתורה ... ואמר אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו משא"כ אם עוסק בתורה בשעה שאין הקב"ה חפץ בתורתו אז ודאי אין נ"ר להקב"ה בתורתו ומוטב לו שלא יעסוק אז בתורה וכן יזהר בכל אלה כשהש"ץ אומר מגן אבות בדברו בליל שבת עכ"ל".

2. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סעי' י"ט) – "ומ"מ בין גמר שמונה עשרה ל'ויכולו' אין קפידא שלא לדבר".

יג) שמע מהש"ץ ברכה מעין שבע - סעיף י"ג.

א. אם מעריב ליל שבת רשות או חובה.

1. רשות – ב"י (ס"ק י"ג), מג"א (ס"ק ט"ו), גר"ז (סעי' י"ח), ח"א (ח"א כלל כ"ח סעי' י"ד), מ"ב (ס"ק כ"ז).
2. מראי מקומות – שע"ת (ס"ק ד'), ובמור וקציעה כתב דתפילת ערבית דשבת ויו"ט חובה ובמח"ב כ' דמכה"ג ורמב"ם ורא"ש משמע דאף של שבת רשות אך מדברי התיקונים דף ק' נראה דדוקא של חול רשות וכן משמע בכמה לשונות בזה"ע"ש".

ב. האם יוצא ביו"ט שחל להיות בשבת: לשמוע מהש"ץ ברכת מעין שבע.

1. לא – א"ר (ס"ק י"ח), "ולפי זה בחל יום טוב בשבת אין תקנה כלל במעין ז' שהרי אין הש"ץ מזכיר של יום טוב כדלעיל", שע"ת (סי' תקפ"ב ס"ק ד'), ח"א (ח"א כלל כ"ח סעי' י"ד), בה"ל (סעי' י"ג ד"ה יצא, "יצא. וכ"ז מהני בשבת לחוד אבל ביו"ט שחל להיות בשבת אין יוצא בברכת מעין שבע הואיל ואין מזכיר יו"ט בברכת מעין שבע [א"ר]), ברכת הבית (שער מ"א סעי' ו').

2. מראי מקומות – בצל החכמה (ח"ד סי' קי"א).

א. הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ו' סוף הע' כ"ט, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ט' אות י') – "מי שלא הזכיר בליל שבת 'מוריד הגשם' או 'יעלה ויבוא', שפיר דמי רשאי לכתחילה לסמוך על ברכת 'מעין שבע' שאומר הש"ץ, דכיון שהתפלל דינו כאינו בקי ויוצא מהש"ץ".

קידוש בבית הכנסת

סימן רס"ט

[א] זכור את יום השבת לקדשו. [ב] קידוש בבית הכנסת. [ג] אכילת קטן לפני קידוש.

ספרים - ח"א (כלל ו'), קיצור שו"ע (סי' ע"ז), קצות השלחן (סי' ע"ט - סי' פ"א), תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' - סי' ג').

דור המלקטים - אור לציון (ח"ב פרק כ'), אמת קנה (הל' קידוש נרות שבת והבדלה), הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש פרק ז'), הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה), חוט שני (ח"ד פרק פ"ה), ידי קידוש (צינוירט), קונ' יקרא דשבתא (רביץ), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק ו' - פרק י"ג, פרק י"ז), נשמת שבת (הארפענעס), לקראת שבת (פרק י"ז), מקדש השבת (הל' קידוש), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט'), קידוש כהלכתו (הלוי), ששכ"ה (ח"ב פרק מ"ז - פרק נ"ד).

[א] זכור את יום השבת לקדשו.

פסחים (דף קו.) - "זכור את יום השבת לקדשו. זוכרהו על היין בכניסתו".

א. אם מצות זכירה כל יום, או רק שבת גופא.

1. לב תמיד - רש"י (שמות פרק כ' פסוק ז', "וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת").

(א) עי' סי' ר"נ, לשיטות ומראי מקומות.

2. לזכור כל יום.

(א) **רמב"ן** (שמות פרק י"ב פסוק ב', פרק כ' פסוק ז', דרשות לר"ה ד"ה ותשובת) - "ועל דרך הפשט אמרו (במכילתא כאן) שהיא מצוה **שנזכור תמיד בכל יום** את השבת שלא נשכחהו ולא יתחלף לנו בשאר הימים, כי בזכרנו אותו תמיד יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר (להלן לא יג) כי אות היא ביני וביניכם. וזה עיקר גדול באמונת האל".

(ב) **ר' בחיי** (שמות פרק כ' פסוק ז') - "וע"ד הפשט: 'זכור את יום השבת', שנזכור תמיד בכל יום השבת שלא נשכחהו ושלא יתחלף לנו בשאר ימים, כי כשנזכור אותו תמיד נזכור מעשה בראשית בכל עת, וזה פנה גדולה באמונה".

(ג) **חרדים** (פרק ט' אות ל"ג, פרק י"ג אות ב') - "רמב"ן".

(ד) **חפץ חיים** (ס' המצות עשה י"ט, נדחי ישראל פרק ל"ז, מחנה ישראל ח"א פרק ז' [אפילו שמור], ח"ב פרק ה' אות א', שם עולם ח"א פרק ד') - "ועיין ברמב"ן שעל התורה דמצות זכור כולל ג"כ לזכור בפה בכל יום ויום את השבת".

3. רק ביום השבת גופא.

(א) **רמב"ם** (פרק כ"ט הל' א', מצוה קנ"ה) - "מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכירת שבח וקידוש, וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה".

(ב) **החינוך** (מצוה ל"א).

(ג) **ערה"ש** (סי' ס' סעי' ד') - "וזכירת שבת היא חיוב בכל שבת לזכור בתפלה ובקידוש כדדרשינן זכור את יום השבת זכרהו על היין".

(ד) **הגרשז"א** זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"א ס"ק י"ז) - "דעת הרמב"ן (שמות כ, ח) דמצוה לזכור את יום השבת בכל יום. ומיהו עיקר ההלכה אינה כהרמב"ן, אלא המצוה היא רק ביום השבת גופא, לקדשו בדברים ועל הכוס וכו'".

1 קשה: צריך לזכור מיום ראשון מצד הכנה (עי' בדברי הפוסקים סי' ר"נ). י"ל, הרמב"ם לשיטתו שהוא לא הביא דין זה, שזה שיטת שמאי הזקן. א"ת, הח"ח הביא דין זה. יכול לומר, שהולך דלא כרמב"ם. אמנם לפי הגרשז"א זצ"ל, צ"ל שהוא אסמכתא.

4. מראי מקומות - **דברי יואל** (ח"א סי' ט"ו אות ג').

ב. מונים ימי השבוע - למחמירים דלעיל.

1. **מכילתא** (יתרו פרשה ז' ד"ה זכור, ילקוט שמעוני רמז רצ"ה) - "זכור את יום השבת לקדשו ... רבי יצחק אומר, לא תהא מונה כדרך שאחרים מונים אלא תהא מונה לשם שבת".

2. **מונים כל הימים לשם שבת** - אחד בשבת, שני בשבת, וכו'.

(א) **רמב"ן** (שמות פרק י"ב פסוק ב', פרק כ' פסוק ז', דרשות לר"ה ד"ה ותשובת) - "ובמכילתא (כאן) רבי יצחק אומר, לא תהא מונה כדרך שהאחרים מונים, אלא תהא מונה לשם שבת. ופירושה, שהגוים מונים ימי השבוע לשם הימים עצמן, יקראו לכל יום שם בפני עצמו, או על שמות המשרתים, כנוצרים, או שמות אחרים שיקראו להם, וישראל מונים כל הימים לשם שבת, אחד בשבת, שני בשבת, כי זו מן המצוה שנצטוו בו לזכור תמיד בכל יום. וזה פשוטו של מקרא, וכך פירש ר"א".

(ב) **ריטב"א** (ראש השנה דף ג. ד"ה חדא) - "והא דלא אשכחן בלשון הכתוב שמות לימי השבוע כמו לשאר לשונות מפורש במדרש הטעם כדי שנזכור תמיד יום השבת כשנמנה כל ימי השבוע, וכן אמר במכילתא זכור את יום השבת ר' יצחק אומר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונים אלא תהא מונה לשם השבת".

(ג) **של"ה** (חולין תורה אור אות ק"א) - "רבי יצחק אמר לא תהא מונה כדרך שאחרים מונים, אלא תהא מונה לשם שבת, עכ"ל. כלומר, היום יום ראשון [בשבת], היום יום שני בשבת, וכן כולם".

(ד) חרדים (פרק ט' אות ל"ג, פרק י"ג אות ב') – "רמב"ן".

(ה) מקור חיים (ח"י, סי' רע"א סוף סעי' ג', קיצור הל' סי' רמ"ב ד"ה מ"ש במכילתא).

(ו) יוסף אומץ (סי' שכ"ד) – "ומה שכתוב בספר חרדים שענף מצות זכור את יום השבת הוא לזכור בכל יום שם שבת על ידי ימי השבוע שיקראו א' בשבת וכיוצא וכן כתוב במנורת המאור שהסכימו ישראל לעשות כן זה תקנתי מה שסררתי לי לומר אחר שיר היום יהי רצון מלפניך וכו' השיך ליום פלוני בשבת. לכן גם אני נוהג בכל כתבי הרבים שאני כותב לסיים בהם נכתב יום פלוני לשבת פרשת וכו'".

(ז) חת"ס (תורת משה פר' בא ד"ה החדש, דרשות ח"א דרוש לח' טבת עמ' קפ"ח ד"ה כתיב יחזקאל) – "וכן ימי שבת מונין כך יום ראשון בשבת יום שני וכן כולם והוא בכלל זכור את יום השבת וזה תוכחת מוסר שנכתב בהמכתבים וכדומה יום ראשון בשבת וחודש ראשון להעיד על בריית שמים וארץ בששת ימים וינה ביום השביעי ועל יציאת מצרים לא ח"ו כמספרם של אוה"ע".

(ח) ח"א (כלל א' סעי' א') – "וכן כשמונין מנין הימים, יהיו מונינים על שם השבת, דהיינו יום ראשון בשבת, ויום שני בשבת, וכן כולם, כי קדושת השבת היא נמשכת לכל יום, כי הוא המרכז האמצעי שכל ימי השבוע יונקים ממנו. יום א' ב' ג' נקראין אחר השבת, שהם מקבלים קדושה משבת העבר".

(ט) חפץ חיים (ס' המצות עשה י"ט, שם עולם ח"א פרק ד') – "ואפילו כשמונה מנין הימים מצוה למנות על שם השבת דהיינו מיום ראשון בשבת ...".

(י) בן איש חי (שנה א' פר' כי תשא אות י"ז) – "דארז"ל בספרי שהוא מ"ע מן התורה למנות בו ימי השבוע לומר אחד בשבת שני בשבת וכו' וכ"כ הרמב"ן ז"ל".

(יא) בה"ח (סי' קל"ב ס"ק כ"ו).

(יב) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' ה' אות ו') – "מענפי המצות לזכור את השבת גם בכל ימות השבוע והבא לספור ימי השבוע יהא סופר לשם שבת כגון אחד בשבת שני בשבת וכו' וכן אם יזדמן לו מנה יפה יאמר זו לשבת [כן היא במכילתא בפ' יתרו שם הביאו גם הרמב"ן עה"ת והגם דבגמ' ביצה דף ט"ו ע"א משמע דזהו דווקא אליבא דב"ש כבר כתב במנורת המאור סי' קנ"ה דגם ב"ה מודו בזה לבי"ש ומכ"ש לענין ספירת הימים וודאי מודו גם ב"ה"]".

(יג) ששכ"ה (פרק מ"ב סעי' ג') – "לא תהא מונה כדרך שאחרים מונים, אלא תהא מונה לשם שבת".

(יד) לקראת שבת (פרק א' סעי' ג', סעי' ד').

3. לא נוהגים כן.

(א) דברי יואל (ח"א סי' ט"ו) – "בדברי המכילתא והרמב"ן ... אבל ראינו מנהג גדולים וקדושים שלא נזהרו בזה והוא מעשה רב, וכבר ביארתי בדברים של טעם ליישב דבריהם להלכה וכעין זה כתב גם המהר"ש יפה ז"ל, ובכיו"ב אמרו חכ"ל (ירושלמי מע"ש פ"ה ה"ב) הלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג, ומכש"כ מנהג גדולים וקדושים".

4. מראי מקומות – באר משה (ח"ח סי' י"ח אות א', "והדבר צ"ת ועיון רב"), בית מרדכי (ח"א סי' כ"א), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ג', פרק א' הע' ו').

(א) הג' על רס"ג (עשין עשה נ"ו ד"ה אשר) – "הרמב"ן ... עיקר דבריו דהתם צ"ע אצלי טובא. דמלבד דמצוה זו לא אשכחן לשום אחד מהפוסקים שהביא. וגם לא מצינו לה רמז ורמיזא בבבלי וירושלמי אדרבה ... גם מה שסמך בזה על מימרא דר"י במכילתא. מלבד כי שאר תנאי במכילתא שם משמע דלא ס"ל הכי ואם כן ודאי לית הילכתא כוותי' עיין שם. בלאו הכי לפי מה שהובאה מימרא זו דר"י בפסיקתא רבתי (ריש פיסקא תליתאה דעשרת הדברות) מבואר דיש לה כוונה אחרת לגמרי דלא כפי' הרמב"ן ז"ל. דאמרינן ...".

(ב) דברי יואל (ח"א סי' ט"ו אות א' ד"ה אבל) – "לפע"ד ברור שאין הכוונה שיהי' מצוה להדר להזכיר את ימי השבוע כשאין לנו צורך להזכיר הזמן כלל, אלא כשיש לנו צורך להזכיר יום השבוע לא נזכירהו כדרך שעושין האומות בשם מיוחד, שהרי לא נזכר בלשונם ז"ל כלל להדר למנות את ימי השבוע אלא דייקו לומר שלא תהא מונה כדרך שהאחרים מונים".

ג. אם צ"ל אחד "בשבת", שני "בשבת", וכו' - למחמירים דלעיל.

1. צ"ל לשון "שבת" – תורה תמימה (שמות פרק כ' אות נ"ח, [ר' יצחק אומר, זכור את יום השבת, שלא תהא מונה כדרך שאחרים מונין אלא תהא מונה לשם שבת] ר"ל לא כמו שאר האומות שקורין לכל יום מימי השבוע בשם מיוחד, אלא תקראו לכל אחד ביחס ליום השבת, אחד בשבת, שני בשבת וכו', וממילא מזכירים שבת בקריאת כל יום"), לקראת שבת (פרק א' הע' ו').

2. בלי לשון "שבת" – חת"ס (במכתבים שלו, ועי' לשונו מובא לעיל), חפץ חיים (במכתבים שלו [מכתב פ"ג, מכתב פ"ה, ועוד]), מגיה על ס' חרדים (באורים וחדושים על פרק ט' אות ל"ג).

3. מראי מקומות.

(א) דברי יואל (ח"א ריש סי' ט"ו) – "ובפסיקתא רבתי דר"כ פ' כ"ג כתב יותר וז"ל אומות העולם מונין חד תרי תלתא לא מנין שבתא, אבל ישראל מונין את השבת כמו שנצטוו זכור את יום השבת. ומזה משמע שלא סגי גם אם מונין א' וב' אלא שצריך להזכיר בפ' א' בשבת. אך הגאון מוהראז"מ מבראדי ז"ל בביאוריו הגיה הלשון כמו שהוא שנוי במכילתא. עכ"פ אין לקרות הימים בשם מיוחד".

ד. אם צריך להזכיר בפה, או די בהרהור.

1. יוצא בהרהור.

(א) פמ"ג (א"א ס"ק ב') – "אי הרהור בקידוש מהני, י"ל כאן זכור [שמות כ, ח], בלב, עיין מגילה [יח, א]".

(ב) בה"ח (ס"ק י').

2. שתהא שונה בפּיך.

(א) תורת כהנים (ריש פר' בחוקותי אות ג') – "וכן הוא אומר זכור את יום השבת לקדשו יכול בלבך, כשהוא אומר שמור, הרי שמירת לב אמורה, הא מה אני מקיים זכור, שתהי' שונה בפּיך".

(1) ר"ש (פירוש על מיכלתא שם) – "הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפּיך. תהא שונה הלכות שבת".

(2) ראב"ד (פירוש על מיכלתא שם) – "שתהא שונה בפּיך פי' הלכות שבת".

(ב) רמב"ן (דברים פרק כ"ד פסוק ט') – "וכן הוא אומר זכור את יום השבת לקדשו, יכול בלבך, כשהוא אומר שמור הרי שמירת הלב אמורה, הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפּיך".

(ג) שאגת אריה (סי' י"ג) – "למדנו מדברי הספרא הללו דגלי לן רחמנא גבי זכירת שבת ושל מרים ושל עמלק בכל א' וא' קרא יתירה ללמוד על זכור שנא' אצלו שהוא בפה מפני שזכירת הלב כבר אמורה הלא"ה ה"ה דזכור אינו אלא בלב ולא הוי ילפינן זכירה אח' מחברתה דגלי לן בה רחמנא דזכור דידה הוי בפה".

(ד) חפץ חיים (שם עולם ח"א פרק ד') – "ועיינן ברמב"ן שעל התורה דמצות זכור כולל ג"כ לזכור בפה בכל יום ויום את השבת".
(ה) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' כ"ד אות א') – "שהרי קידוש של ליל שבת מצותו בביטוי שפתיים, ולא בהרהור, כדאיתא בתורת כהנים (ר"פ בחוקותי): 'זכור את יום השבת לקדשו, זכור בפה, או אינו אלא בלב, כשהוא אומר שמור את יום השבת לקדשו, הרי שמירת הלב אמור, הא מה אני מקיים זכור, בפה'. וכן"ה ברמב"ן ס"פ כי תצא. (ומ"ש הפמ"ג סי' רעא א"א סק"ב שבקידוש דכתיב זכור, ולא כתיב לא תשכח, כדכתיב בפר' זכור, יוצאים י"ח בהרהור, אשתמטיתיה דברי התורה כהנים הנ"ל. וע' למרן החיד"א בס' ראש דוד (פרשת תצוה דס"ד ע"ד), ושם (דס"ה סע"א), שהביא כן מהילקוט. וע"ע בספרו דברים אחדים (דרוש כא) ובס' דבש לפי (מע' ז אות כא). ע"ש. וע"ע בשו"ת קרן לדוד (סי' פה) ובפתח הדביר (סי' רעא סק"ד). ובמש"כ בשו"ת יביע אומר ח"ב (תאו"ח סי' ו אות ג). ודו"ק".

(ו) הגרח"ק שליט"א (נחל איתן סי' ט"ו סעי' ב' ס"ק י') – "דבדבר שאומר בינו לבין עצמו כמו ק"ש שהתורה אמרה והיו הדברים האלה וגו' ודברת במ וגו' א"כ התורה מקפדת על אמירת דברים אלו ומלות אלו וכן בברהמ"ז ותפלה וקידוש דכתיב זכור את יום השבת והכונה להזכיר בפה וכן זכירת יצי"מ (וכן פרשת זכור) **בכל אלו יצא אע"פ שאינו מבין** שהרי מ"מ הזכיר מה שהתורה צותה עליו להזכיר".

(ז) ע"י כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, ביאורים סי' ב') – "ודברי הפמ"ג והכף החיים שמביאו להלכה, צ"ע".

ה. שיר של יום.

1. בשלמא רמב"ם וסייעתו, יוצא זכור בפה ע"י קידוש. אבל הרמב"ן וסייעתו, מא"ל. וצ"ל הזכירות. וכן נראה מהמג"א (סי' ס'), והערה"ש (שם) חולק לשיטתו.

2. אומר היום יום ראשון או שני בשבת, ובזה מקיים מצות עשה זכור את יום השבת.

(א) יעב"ץ (בסידורו, קודם שיר של יום, עמ' של"ח) – "אומר היום יום ראשון או שני בשבת, ובזה מקיים מצות עשה זכור את יום השבת שצריך להזכיר שבת בכל יום".

(ב) בן איש חי (שנה א' פר' כי תשא אות י"ז) – "קודם מזמורי הימים יאמר היום יום אחד בשבת אם הוא יום ראשון בשבת וכן ה"ה ביום שני יאמר היום יום שני בשבת וה"ה ליום שלישי ושאר ימים ורק ביום ששי יוסיף אות ה' ויאמר היום יום הששי בה"א יתירה וכן ביום ראשון ידקדק לומר יום אחד בשבת קודש **ויכוין** במנין זה בכל יום לקיים מצות זכור את יום השבת דארז"ל בספרי שהוא מ"ע מן התורה למנות בו ימי השבוע לומר אחד בשבת שני בשבת וכו' וכ"כ הרמב"ן ז"ל".

(ג) ליקוטי מהרי"ח (סדר שיר של יום ד"ה היום) – "ומה שאומרים קודם המזמור היום יום ראשון בשבת שני בשבת וכו' ברמ"ק ליתא אך הוא באור הישר והטעם משום דבזה מקיימין מצות (זכור אם יום השבת) להזכירו בכל יום וכמ"ש הרמב"ן בשם המכילתא שלא ימנה הימים כדרך שהעכו"ם מונים רק אחד בשבת שני בשבת וכו' ומפני זה **יש נוהגין** לומר ג"כ פסוק זכור את יום השבת קודם שאומרים היום יום וכו'".

(ד) כף החיים (סי' קל"ב ס"ק כ"ו) – "וכתב בשער הכוונות בדרוש ויהי נועם ... דבכל יום מצוה למנות בו ימי השבת דהיינו ביום א' אומרים היום אחד בשבת, וביום ב' היום ב' בשבת וכו' וכתב והנה ז"ס מ"ש בספרי זכור את יום השבת מצוה היא למנות בו ימי השבת לומר א' בשבת ב' בשבת וכו' וכ"כ הרב"ן בחי' עה"ת ... וע"כ סידר הרש"ש ז"ל בסידור הכו" דבכל יום ויום קודם השיר של יום ביום א' אומרים היום יום אחד בשבת קודש והשיר שהיו הלויים אומרים בו על הדוכן כו"כ, ולכוין ...".

(ה) אנציקלופדיה תלמודית (כרך י"ב ערך זכירת שבת טור רכ"ה, הע' כ"ה) – "משום המצוה למנות ימי השבוע לשבת אומרים בכל יום קודם שיר של יום: היום יום פלוני בשבת [סידור ר"ש מרשקוב; שער הכולל לסידור תורה אור פי"א; כף החיים סי' קלב ס"ק כו בשם שער הכוונות]".

3. קודם שיר של יום, אמר זכור את יום השבת לקדשו.

(א) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"א סעי' י"ד, ס"ק י"ז) – "קודם שיר של יום, אמר רבנו 'זכור את יום השבת לקדשו, היום יום פלוני וכו' [והיינו משום דעת הרמב"ן (שמות כ, ח) דמצוה לזכור את יום השבת בכל יום. ומיהו עיקר ההלכה אינה כהרמב"ן, אלא המצוה היא רק ביום השבת גופא, לקדשו בדברים ועל הכוס וכו', ומשום כך אין לחוש למה שאין מזכירים את היום בשבוע, בימים שאומרים בהם מזמורים אחרים (ע"פ מנהג הגר"א ז"ל)]".

הגרשז"א זצ"ל (אשי ישראל פרק כ"ו הע' מ"ד) – "ושמעתי מהגרש"ז אוערבאך זצ"ל דכיון שיש מצוה לזכור כל יום את השבת (עיינן רמב"ן שמות כ-ח ועיינן שש"כ פרק מב סע' ג והערה יא) נוהג הוא להוסיף קודם אמירת היום יום וכו', זכור את יום השבת לקדשו היום יום וכו'".

4. מראי מקומות – כה"ח (סי' קל"ב ס"ק כ"ו), דברי יואל (ח"א סי' ט"ו אות ג' ד"ה עוד), באר משה (ח"ח סי' י"ח אות א'), ששכ"ה (פרק מ"ב הע' י"א), לקראת שבת (פרק א' סעי' ד'), פסקי תשובות (סי' קל"ב אות י"ב), הל' שונות הנוגעות לשבת (ארטסקרול, עמ' ב').

א) הגרי"מ פיינשטיין זצ"ל (מבקשי תורה מ"א סוף עמ' י') – "דאם אינו יודע את המזמור שיר של יום בעל פה ואין סידור לפניו, יאמר לכל הפחות היום יום ראשון בשבת", כן הביא ששמע בשמו בספר בינה ודעת (מועדים, סי' ט"ו הערה קמ"ט) לידיד הרה"ג ר' מנחם אדלר שליט"א."

1. בלי כוונה.

1. יוצא בתפילה.

א) מג"א (סי' רע"א ס"ק א') – "ונ"ל דמדאורייתא בקידוש שאמר בתפל' סגי דקרא כתיב זכור את יום השבת והרי זכר אותו".

ב) א"ר (סי' רע"א ס"ק א').

2. הא מצוות צריכות כוונה.

א) תוס' שבת (סי' רע"א ס"ק ג').

ב) מנחת חינוך (מצוה ל"א) – "ומצוה זו היא ככל מ"ע לענין כוונה ובפרט שהיא בדיבור ער"ה סוגיא דאבוהו דשמואל וראשונים ואחרונים ולהפוסקים דצריך כוונה איו"ה בתפלה אא"כ כיון לצאת י"ח קידוש ולהסוברי דא"צ כוונה מ"מ לד' הר"נ בר"ה דהמתעסק לא יצא אף למאן דסובר מצות אצ"כ כיון דמתכוין למצוה אחרת גרע כמ"ש בת מינה מחריב והמתעסק מצוה קעביד א"כ כאן אם לא כיון לצאת בתפלה א"י כלל כיון דמתכוין למצות תפלה א"י דהו"ל מתכוין למצוה אחרת ואף דהיא מצוה דרבנן דתפלה דרבנן לכמה שיטות ובפרט היכא שהתפלל כבר והד' עתיקין מ"מ נראה דא"י דלא גרע ממתכוין להתלמד כיון דקצת מצוה איכא גרע א"כ אפילו בשבת שחל ביום טוב דהזכיר יצ"מ מ"מ ל"י רק אם כיון לצאת והד' ארוכים בעניני מצ"כ יעוי"ש", מ"ב (סי' רע"א ס"ק ב', בה"ל סעי' א' ד"ה מיד, שעה"צ ס"ק ד', "ואולם יש לפקפק בזה הרבה דהא קי"ל לעיל בסימן ס' ס"ד דמצות צריכות כונה לצאת בעשיית המצוה ומסתמא אין מדרך העולם לכיון לצאת את המ"ע דזכור בתפלה כיון שיש לו יין או פת ויכול לקדש עליהן אח"כ בברכה כדין וטוב יותר שיצא אז המ"ע דאורייתא משיצא עתה ויהיה בלא כוס ושלא במקום סעודה".

3. יש כוונה.

א) מחה"ש (סי' רע"א ס"ק ב') – "דגם אי לא נתכונה האשה לצאת ידי קידוש עכ"פ נתכוונה להתפלל תפלת שבת ובזה די ויספיק לצאת ידי קידוש דאורייתא דמי כתיב בקרא לעשות קידוש כ"א זכרהו והרי נתכוונה להזכיר את יום השבת".

ב) קצות השולחן (סי' ע"ט ס"ק א') – "והמשנ"ב ס"ק ב' כ' לפקפק ע"ז דהא מצות צריכות כונה ומסתמא אין דרך העולם לכיון לצאת את המ"ע דזכור בתפלה כיון שיש לו יין או פת לקדש עליהן אח"כ, וכבר כ' המחשה"ק לתרץ את זה עיי"ש, ובמנחת חנוך כ' דאף להסוברים דמצות א"צ כונה אם לא כיון לצאת בתפלה אינו יוצא כיון דמתכוין למצוה אחרת דגרע מלא כיון כלום עיי"ש, אבל כל זה יש ליישב כיון שמעיקרא תקנו חכמים קידוש בתפלה ע"ש המ"ע דזכור, וז"ל בה"ג בתחלת חל' קידוש והבדלה מחייבין לקדושי ליומא דשבתא וליומא טבא בצלותא ועל כסא דחמרא ועיי"ש בפ' שפת אמת שיש דיעות בין הראשונים אם עיקר קידוש מה"ת הוא בתפלה וחכמים קבעו על הכוס ג"כ או שעיקר קידוש הוא על הכוס וחכמים תקנו בתפלה ג"כ ועכ"פ שמעינן דיש חיוב לקדש השבת בתפלה, וממילא דכ"א צריך לכיון לקיים המצוה דקידוש בתפלה, וכיון שמכוין לקיים מצות קידוש השבת ממילא יוצא מה"ת י"ח קידוש כיון שכבר זכרו וקדשו בכוונה, ואף אם לא נתכוין בתפלתו מפורש לקיים מצות קידוש יצא בדיעבד וכמו בקורא ק"ש בסדר תפלה אע"פ שלא כיון לצאת דיוצא בדיעבד כמ"ש לעיל סי' י"ט סט"ז".

4. מראי מקומות – יביע אומר (ח"א או"ח סי' ט"ו אות י"ז).

א) חפץ חיים (שם עולם ח"א פרק ד') – "ושמעתי על גדול הדור אחד שהיה לומד עם תלמידיו בכל יום שיעור הקבוע לו היה מכוין להזכיר בתוכו קצת מעניני שבת כדי לקיים מצות זכור".

ב) אג"מ (או"ח ח"ה סי' ד' על סי' ס') – "ואולי הוא משום דיוצאין בזה גם כשקורין בפרשת השבוע שנזכר עמלק, וכן בכל הזכירות. וכן משמע במג"א ריש סימן תרפ"ה, ומצאתי כן בספר תורה תמימה ריש פרשת זכור".

ג) וכן עי' לקמן - שלא יאמר שלום כדרכו שאומר בימות החול, אלא צ"ל 'שבת שלום', כדי לקיים 'זכור את יום השבת לקדשו'.

ז. לא יאמר שלום כדרכו שאומר בימות החול, אלא צריך לומר 'שבת שלום', לקיים מה שנאמר 'זכור את יום השבת לקדשו'.

1. של"ה (שבת פרק נר מצוה סוף אות ס') – "וקבלתי, אדם המבקר לחבירו בשבת שחרית, לא יאמר לו כדרך שאומר בחול 'צפרא טבא', רק יאמר לו 'שבת שלום' או 'שבת טוב', לקיים (שמות כ, ח) 'זכור את יום השבת לקדשו'".

2. א"ר (סי' ש"ז ס"ק ג', א"ז ס"ק ג') – "וקבלתי אדם המבקר לחבירו בשבת בשחרית, לא יאמר לו כדרך שאומר בחול צפרא טבא, רק יאמר לו שבת טבא, לקיים [שמות כ, ח] זכור את יום השבת (של"ה קל"ה שבת, נר מצוה ד"ה בענין)".

3. בא"ה (סי' ש"ז ס"ק ב') – "של"ה".

4. בגדי ישע (ריש סי' ש"ז) – "של"ה".

5. נזר ישראל (סי' י"ג סעי' ג') – "באה"ט".

6. מ"ב (סי' ש"ז ס"ק ה') – "איתא בשל"ה קבלתי אדם המבקר לחבירו בשבת בשחרית לא יאמר לו כדרך שאומר בחול צפרא טבא רק יאמר לו שבת טבא [בלשון קודש או בלשון חול כמנהגנו היום] כדי לקיים זכור את יום השבת".

7. מנחת שבת (סי' צ' ס"ק ז') – "באר היטב".

8. כה"ח (סי' פ"ט ס"ק כ"א, סי' ש"ז ס"ק י"א) – "של"ה. א"ר".

9. ילקוט יוסף (סי' ש"ז דיני שבת התלויים בדיבור סעי' ד') – "המבקר את חבירו בשבת, אל יאמר לו שלום כדרכו בימות החול, אלא צריך לומר לו 'שבת שלום', לקיים מה שנאמר 'זכור את יום השבת לקדשו'".

ח. הלשון "שבת שלום".

1. אור החיים (ויקרא פרק י"ט פסוק ג') – "ואת שבתותי תשמרו, והוא על דרך אומרו ז"ל בזהר (ח"ב רעז ח"ג ש"א) כי ז' צדיקים יתכנו להם ז' ימי השבוע, ואמרו בזהר חדש (ריש פ' תולדות) כי יום שבת הוא כנגד יוסף הצדיק, והוא סוד השלום ולזה **אנו אומרים שבת שלום** ואנו מברכין הפורס סכת שלום, והיא בחינת יסוד הכל ויוסף לצד צדקתו אשר שמר אות ברית קודש מגשת אל הטומאה ירש בחינה זו".
2. בן יהודה (עירובין ריש דף ג.) – "הטעם שאומרים שבת שלום מפני דבשבת יש שלום בין הנפש ובין החומר ברבוי המותרות משא"כ בחול אין שלום ביניהם דהנפש מקפדת ברבוי המותרות באכילה ושתייה שיבקש החומר וגם החומר מקפיד בסיגופים שתבקש הנפש כי רצון הנפש הוא שהאדם ימשוך ידו מאכילתו הערבה לו קודם שישבע ממנה".
3. בן איש חי (שנה א' הקדמה לפר' נשא) – "הטעם שאומרים שבת שלום כי השבת גרם להשלים כנגד תיבת שלום, שאם לא היה בו סעודה שלישית לא היה סעודה כנגד תיבת שלום".
4. מראי מקומות.
(א) וע' לעיל - שלא יאמר שלום כדרכו שאומר בימות החול, אלא צ"ל 'שבת שלום', כדי לקיים 'זכור את יום השבת לקדשו'.

ט. מראי מקומות.

1. טעמי המנהגים (קונ"א אות תרפ"א) – "בספר בני יששכר כתב וז"ל, דגם שבת אסור להזכירו במקום שאסור לדבר ד"ת. וידעתי ממדקדקים במעשיהם **שנוהרו להזכיר שם שבת ללא צורך**, והוא נכון, כיון שאמרו חכמי הזהר שהוא שמא דקוב"ה".

ב. קידוש בבית הכנסת.

פסחים (דף ק:) – "אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת. אמר רב: ידי יין לא יצאו, ידי קידוש יצאו. ושמאל אמר: אף ידי קידוש לא יצאו. אלא לרב, למה ליה לקדושי בביתה. כדי להוציא בניו ובני ביתו. ושמאל, למה לי לקדושי בבי כנישתא. **לאפוקי אורחים** ידי חובתן, דאכלו ושתו וגנו בבי כנישתא. ואזדא שמואל לטעמיה, דאמר שמואל: **אין קידוש אלא במקום סעודה**".

א. במקום שאין אורחים: ראשונים.

1. לא לקדש – תוס' (פסחים דף ק: ד"ה ידי קידוש, "והיכא דליכא אורחים סמוך לבהכ"נ אין לקדש **דהויא ברכה לבטלה** דקי"ל כשמואל"), רא"ש (פסחים פרק י' סי' ה'), "וכיון דהלכתא כשמואל המקדש בבית הכנסת אי ליכא אורחין נראה דהויא ברכה לבטלה", טור (סעי' א'), "וכיון דהשתא ליכא אורחין דאכלי התם קרוב הדבר להיות ברכה לבטלה ... ואי איישר חילי אבטליניה".
2. **לעשות קידוש**.

(א) מצד רפואה – ר' נטרונאי (טור סעי' א').

(ב) משום שיש בני אדם שאין יודעים לקדש – ר' יונה (פסחים פרק י' סי' ה'), "וה"ר יונה פירש דאינה ברכה לבטלה דהא דאמרין דאין קידוש אלא במקום סעודה היינו מדרבנן ואסמכוה רבנן אקראי וקראת לשבת עונג. ועיקר הקידוש מן התורה הוא כדכתיב זכרהו על היין בכניסה. הלכך כיון שיש בני אדם שאינם יודעים לקדש נהגו לקדש בבית הכנסת כדי שיצאו ידי קידוש מן התורה".

(ג) זהו תקנתא – רשב"א (ח"א סי' ל"ז), "ואפשר לומר עוד דמעיקרא תקנו לקדש בבית הכנסת ועיקרה של תקנה משום אורחין הות. ומשום זימנין דאיכא אורחין תקנו לקדש בין איכא בין ליכא. דומיא דברכה מעין שבע שהיתה תקנה קבועה בכל מקום. ואף על גב דעיקרה כי אתקון משום עם שבשדות דמתאחרי אתקון. ואפילו הכי בדין דבתי כנסיות דידן בעיר ואפילו כלהו בבי כנישתא מעיקרא אמרינן מעין שבע. וכענין שליח ציבור נמי שיוור לפני התיבה בכל יום ואפילו היכא דליכא אינשי דלא בקיאי. ואף על גב דעיקר תקנתא מעיקרא לא אתקין אלא כדי להוציא את שאינו בקי. והנהגה ליהן לישראל שאף על פי שאינן נביאים בני נביאים הם", ר"ן (פסחים ריש דף כ.), מ"מ (פרק כ"ט הל' ח'), "ולמה מקדשין בבהכ"נ מפני האורחים שאוכלים וכו'. שם מבואר ועכשיו נהגו לקדש שם ואף על פי שאין אורחים אוכלים לפי שכיון שנתקן לא זזה תקנה ממקומה".

(ד) או"ז (ח"א סי' תשנ"ב אות ט') – "שאבותינו נהגו כדן וכתורה כי תקנת התנאים והאמוראים הוא לקדש בע"ש ובעי"ט לקדש את השבת ולהעיד עליו בקידוש זה **שיום קדוש** הוא ושיום טוב הוא. לא נתקן עיקרו כלל בעבור האורחים ... מעיקרא לא נתקן לומר ויכולו אלא היכא דליכ' יין מפני שקידוש היין שתקנו היינו לכבוד שבת ולקבלת שבת והיכא דליכא יין דליכא קידוש תקנו ויכולו לומר במקום הקידוש אבל כדי להוציא אורחין לא נתקן כלל אלא לקידוש היום כמו ... אבל עיקר תקנה דתקון מעיקרא לקדש בבית הכנסת על היין לא לצאת בו קידוש שבבית אלא לקידוש היום ולכבוד היום כדפריש' כך נראה בעיני כאשר פירשתי ועיקר. ויש מפרשים דאע"ג דמעיקרא תקנו בעבור האורחים והשתא ליכא אורחים אעפ"כ הואיל ונהגנו בו הוי עלינו חובה מידי דהוה אמגן אבות דמעיקרא איתקן בעבור המזיקין שלא היו בתי כנסיות שלהן ביישוב וחשו למשתהה יחידי ותקנו זו הברכה בעבורה אעפ"כ אף על גב דהשתא בתי כנסיות שלנו בעיר וליכא למימר האי טעמא אפ"ה אנו מתפללים ולא אמרי' דברכה לבטלה היא הכא נמי אף על גב דמעיקרא בעבור האורחין נתקן והשתא ליכא אורחים אעפ"כ הואיל ונהגנו בה נעשית עלינו חובה וליכא משום ברכה לבטלה. ועוד שמעתי שיש בירושלמי לשמואל למה לי לקדושי בבי כנישתא כדי לזכות את התינוקת פי' שירצו לשמוע ברכה ויענו אמן ויטעמו מן הברכה".

ב. פוסקים.

1. לא לקדש – עי' מחבר (סעי' א', "יותר טוב להנהיג שלא לקדש").
2. אין לבטל המנהג – מג"א (ס"ק ג', "ואין לבטל המנהג כי הרבה גאונים יסדוהו כמ"ש הרשב"א"), עי' מ"ב (ס"ק ה', "ובמדינתנו נוהגין לקדש בבהכ"נ בשבת ויו"ט"), יביע אומר (ח"א או"ח סי' ט"ו, "ולכן אני אומר הנח להם לישראל, אם אינם נביאים בני נביאים הם. ומנהג ישראל תורה הוא, והמערער ע"ז אין רוח חכמים נוחה הימנו. וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום"). ח"ח או"ח סי' כ"ג אות ל"ג, "וראיתי למי שכתב לתמוה עלי, שהרי בכמה מקומות בחבורי אני עושה את הכל שלא לזוז מדברי מרן הקדוש שקבלנו הוראותיו, ומה ראיתי על ככה בנ"ד לנטות מדברי מרן. ובאמת שכלל זה בידינו שאף לגבי מרן כל שלא ראה דברי רבותינו הראשונים, אמינא שאילו ראה דבריהם היה חוזר בו, וכמ"ש מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל ח"א (סימן נו) שאילו ראה מרן הש"ע דברי הרמב"ם בתשובה שכל להקל היה חוזר בו, ולכן הורה למעשה כדברי הרמב"ם". יחזה דעת ח"ב סי' ל"ד, "המנהג שנהגו בכמה בתי כנסת לקדש על הכוס בליל שבת, יסודתו בהררי קודש, ואין לבטלו").
3. מראי מקומות – ערה"ש (סעי' ד', "ובאשכנז נהגו לקדש וכן המנהג במדינתנו בכל בתי כנסיות ובתי מדרשות אמנם המתפללים נוסח ספרד לא נהגו לקדש").
- א) מ"ב (סי' רע"ג ס"ק ל', שעה"צ ס"ק ל"ד) – "וכשהש"ץ מקדש בביהמ"ד (היינו, דהיום הוא מכין רק משום מנהג) בזמנינו לא יצא השומע אפילו אם יתכוין לצאת והוא רוצה לסעוד שם אח"כ אא"כ נתכוין הש"ץ להוציא".
- ב) מראי מקומות – אשל אברהם (ד"ה לקטן, "והמשמיע הרי כיוון לכל מי שישתה בסוף ושייך בזה ברירה").

ג. האם ראוי לחדש את המנהג לקדש בליל שבת בבית כנסת שהפסיק לנהוג כן מחמת מחסור ביין.

1. מחויבין להחזיר עטרה ליושנה.
- א) שרידי אש (ח"א סי' כ"ח עמ' ע"א) – "דעתי היא להנהיג שוב קידוש בביהכ"נ, ואל יקפיד על כבודו, שכבוד המקום וכבוד הגאונים שיסדו מנהג זה [כמש"כ המג"א ולפמש"ל הוא מחז"ל] גדול יותר. אדרבא, זהו כבודו שאינו עומד על דעתו, כמו ששנינו בעדיות פ"א מ"ד: ללמד לדורות הבאים שלא יהא אדם עומד על דבריו, שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם. ועוד, שיש בזה משום חינוך ציבורי וקידוש השבת בפרהסיא ומוסיף חן ויופי של קדושה לכניסת היום הקדוש הזה, ואולי יתעוררו עי"כ לתשובה לקדש גם בביתם. ועכ"פ לא נכון הדבר לעשות את עדתו מובדלת ומופרדת משאר קהילות ישראל שנוהגים לעשות קידוש בביהכ"נ וגם מוכרים את הזכות לנדב יין לקידוש, ומצוה זו חביבה מאוד על יראי ה' וחובבי מצוה, וחלילה לבטלה".
- ב) חלקת יעקב (או"ח סי' פ"ח) – "שנשאל מהרב הראשי בפינלאנד ע"ד קידוש בבית הכנסת שנתבטל בשעת המלחמה מחמת חסרון יין, ועכשיו שאין חסרון יין רוצים בני הקהלה להנהיג שוב - והשואל מפקפק, ודעתו שלא להנהיג, על פי דברי השו"ע רס"ט, שעכשו שאין אורחים מצוין יש חשש ברכה לבטלה ... שהוא מנהג מקדמת דנא בכל תפוצות ישראל בפולין וברוס' ודאי שמחויבין להחזיר עטרה ליושנה".

ד. בית כנסת חדש.

1. חלקת יעקב (או"ח סוף סי' פ"ח) – "ועי' בהג' אשל אברהם בשם שב יעקב סי' רס"ט דאף במקום שלא נהגו מעולם לקדש בביה"כ אם רוצין להנהיג שאין מוחין בידם".

ה. בארץ ישראל: אם אפשר להנהיג בארץ ישראל לקדש בבית הכנסת בליל שבת.

1. יכול לקדש בבית הכנסת.
- א) הר צבי (או"ח ח"א סי' קנ"ג) – "הנה בירושלים אין נוהגין לקדש בבית הכנסת בליל ש"ק, אבל מחוץ לירושלים יש שנוהגין לקדש על היין בליל ש"ק וכנגד הב"י שלא להנהיג כן הרי המג"א פוסק להנהיג כן, וכן מביאו המשנה ברורה במקומו בסימן רסט. ולכן מחוץ לירושלים מי שרוצה להנהיג קידוש בליל ש"ק על היין אין חשש בזה, וכדאי הוא המג"א רבן של ישראל לסמוך עליו ואין להאריך בזה".
- ב) חזו"א (מעשה איש ח"ב ריש עמ' צ"ו) – "בימי רבינו קיימו יוצאי ארץ אשכנז בבני ברק בית כנסת משלהם. מייסדי המניין הלכו לשאול כיצד ינהגו כאן בארץ בדבר קידוש בליל שבת בבית הכנסת, כמנהג אבותיהם, ופסק להם להמשיך במנהגם (מרבי יצחק הלברשטט). וכך כותב רבינו בא' מאגרותיו: 'ואנחנו חייבים להתנהג כל אחד כמנהג אבותיו' (קוב"א ח"ב סימן כ"ב)".
- ג) ששכ"ה (פרק מ"ט הע' ג') – "הר צבי".
2. לא יכול.
- א) ציץ אליעזר (חי"ד סוף סי' כ"ו) – "למ"ש בהר צבי שם בסי' קנ"ג לקידוש בביהכ"נ בליל ש"ק, דחוץ מירושלים אפשר להנהיג לקדש בביהכ"נ וזאת על יסוד דברי המג"א בסי' רס"ט. והנה, עם כל הכבוד, לפענ"ד נראה דאין להנהיג כן בשום מקום בביהכ"נ בארץ ישראל, דהא הב"י בשו"ע שם כותב שם ב' דברים, ראשית דיותר טוב להנהיג בכל מקום שלא לקדש בביהכ"נ, ושנית, מעיד ובא דכן הוא באמת מנהג ארץ ישראל שלא לקדש. ודברי המג"א שם אמורים רק בקשר לדבר הראשון למ"ש הב"י שיותר טוב להנהיג בכל מקום שלא לקדש בביהכ"נ, וע"ז בא המג"א ומיישב המנהג כן לקדש ושואן לבטל המנהג וכך המה דברי המ"ב בסק"ה שמעתיקו כיעו"ש אבל שיבטלו משום כך גם מנהג א"י שלא לקדש זה לא עלה על דעתו כלל. ודבר זה שמנהג א"י הוא, שלא לקדש [ולא רק של ירושלים] מועתק ונוכח בספרי המנהגים, יעוין בספר ארץ חיים, שער המפקד, ומנהגי א"י, ועוד. ובשער המפקד שם בנהג פקוד כותב דמנהג א"י שלא לקדש בביהכ"נ הוא משופה ומנוקה מכל ערעור ע"ש. ויפה כותב גם בספר נתיבי עם ח"א שכדאי להודיע ולפרסם שבא"י ישנו מנהג קדום שהובא בשו"ע שלא לקדש בביהכ"נ ולא נוכל לשנות עיין שם. ואין להאריך יותר בזה".

ו. ירושלים: אם אפשר להנהיג בירושלים לקדש בבית הכנסת בליל שבת.

1. לא יכול.

(א) הר צבי (או"ח ח"א סי' קנ"ג) - לשונו מובא לעיל.

(ב) ציץ אליעזר (חי"ד סוף סי' כ"ו) - לשונו מובא לעיל.

(ג) הגר"ש א"צ"ל (אשרי האיש פרק ז' אות ל"ה) - "בתי הכנסת של יוצאי אשכנז שבירושלים, לא יקדשו בבית הכנסת, לפי שבירושלים לא נהגו כן, ואף בבני ברק אין דעת רבינו נוחה כ"כ שיקדשו, אלא מחמת פסקו של מרן החזו"א".

2. יכול לקדש בבית הכנסת.

(א) הגר"ח פ"ש צ"ל (שרשי מנהג אשכנז ח"ג ריש עמ' כ"ב) - "במקביל פנו יוזמי בית הכנסת ברמות אל הגאון הגדול רבי חיים פנחס שיינברג (שליט"א) [צ"ל], ושאלו לדעתו בענין שמירת מסורת אשכנז בירושלים. בתשובתו נקט בדעתם של בעלי ההלכה הסבורים שלא קיים כלל 'מנהג ירושלים' אחד המחייב את כל הבאים לגור בה. 'ירושלים היא melting pot (כור היתוך) של בני כל הארצות', אמר, 'וכל עדה רשאית לנהוג בה על פי מנהגיה, כולל עשיית קידוש בבית כנסת, כפי שהורה מרן ה'חזו"א' לבני אשכנז בבני ברק".

(ב) הגר"ח ק"ש שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) - "יש קבוצה של אברכים בני יוצאי אשכנז בסנהדריה המורחבת בירושלים שרוצים לפתוח בית כנסת שיתפלל עם מנהגי פרנקפורט דמיין. האם אנחנו יכולים לקדש בבית הכנסת בליל שבת ויו"ט כמנהגנו בחו"ל. (רוב האברכים בקבוצה שלנו הם יוצאי ארה"ב ושאר מקומות בחו"ל שכבר הורגלו לעשות כן אבל יש גם ישראלים שלא נהגו כן מעולם אבל רוצים לעשות כן עכשיו) מה דעת הרב שליט"א. תשובה: יכולים".

ז. שיעור שתיה: גדול.

1. משהו - א"ר (ס"ק ג', "מה שכתב מג"א [שם] דצ"ל שישתה כשיעור [וכמ"ש] בסימן רע"ג ס"ה, לא משמע הכי (מסה"ת) [מהגהות מנהגים] ומלבושי יום טוב אלא (טעמא) [טעמיה] בעלמא [הוא] דסגי, וטעמא נ"ל משום שיש לסמוך על השר מקוצי [הובא במרדכי פסחים לה ע"א] שהביא ב"י דמתיר").

2. רביעית - מג"א (ס"ק א', "ונ"ל דבקידוש ישתה כשיעור וכמ"ש סי' רע"ג ס"ה"), מ"ב (ס"ק א', "ישתה כשיעור רביעית שיהא חשוב במקום סעודה כמ"ש סי' רע"ג ס"ה ויוצא בזה ויברך אח"כ ברכה אחרונה ויחשוב בדעתו לצאת בקידוש זה"), יחזה דעת (ח"ב סי' ל"ד, "יזהר השליח צבור לשתות רביעית יין מכוס הקידוש, ויברך ברכה אחרונה על הגפן, או שיטעימנו לקטן שהגיע לחינוך"), ששכ"ה (פרק מ"ט סעי' י').

3. מראי מקומות - שבט הלוי (ח"ד סוף סי' ע"ב, "יעכ"פ יש מקום זכות להסומכים רק בטעימה כל שהוא").

(א) גר"ז (סי' רע"ג סעי' ט'), הו"ד במנחת שבת (סי' ע"ז ס"ק ל"ז) - "יש אומרים שאפילו שתה רביעית יין מכוס הקידוש יוצא בזה ידי קידוש במקום סעודה ולא הצריכו סעודה במקום קידוש אלא כשלא שתה רביעית שלמה אלא רוב רביעית ויש לסמוך על דבריהם לעת הצורך כגון בקידוש שבבית הכנסת או מילה ואין שם קטן להשקותו מכוס של ברכה ישתה גדול רביעית שלמה ויתכוין לצאת ידי חובתו כמו שנתבאר בסימן רס"ט (ומכל מקום אם אפשר טוב שישתה עוד רביעית שלמה מלבד רוב רביעית שיוצא בו ידי חובת קידוש כדי לצאת לדברי הכל)".

ח. שיעור שתיה: קטן.

1. מלא לוגמיו - אשל אברהם (ד"ה לקטן), ששכ"ה (פרק מ"ט סעי' ט').

2. הגרשז"א צ"ל (ששכ"ה פרק מ"ט הע' י"ט, מילואים, שולחן שלמה ס"ק ב') - "בקטן שהגיע לחינוך יתכן שצריך לכוין רק ברכת בורא פרי הגפן, שעל זה עיקר הקפידא שלא יהיה לבטלה, אבל קידוש למה יכון לצאת שלא במקום סעודה אם אינו שותה כמלא לוגמיו, וכן משמע קצת במגן אברהם ס"ק א'".

ט. חרש ושוטה.

1. פמ"ג (א"א ס"ק א') - "והוא הדין דאין ליתן לשוטה וחרש, דלאו בני חינוך נינהו".

י. מהדר ליה בקידושא דבי שמשי - שבת (דף קיג:).

1. עי' סי' ש"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. אכילת קטן לפני קידוש.

א. נותנין קטן לשתות בבית הכנסת.

1. רק שלא הגיע לחינוך.

(א) ב"ח (ס"ק ב') - "ומה שקשה היאך נותנין לשתות קודם קידוש במקום סעודה הלא איסורא לא ספינן להו כדאיתא בפרק חרש נראה דהיינו דוקא בהגיע לחינוך אבל בלא הגיע לחינוך לית ביה איסורא".

(ב) עי' ערה"ש (סעי' ה') - "ויש מי שכתב דנותנין לקטן שלא הגיע לחינוך [ב"ח] וכן המנהג עתה ליתן להרבה קטנים מעט מעט והמה קטנים שלא הגיעו לחינוך, אבל..."

2. רק אם הגיע לחינוך.

(א) מג"א (ס"ק א') – "וב"ח כ' שיתנו דוקא לקטנים שלא הגיעו לחינוך אבל בתשו' הר"ן סי' פ"ב בשם הרשב"א דאי יהיב לקטן כזה הוי ברכה לבטלה דהא לא הגיע לחנכו בברכה ואפילו במקום שנהגו ליתן להתינוק הנימול ביום המילה היינו משום שהברכה בשבילו היא אבל בקידוש לא אלא צריך ליתן לקטן שהגיע לחינוך".

(ב) א"ר (ס"ק ג').

(ג) תוס' שבת (ס"ק א').

(ד) גר"ז (סעי' ג').

(ה) מ"ב (ס"ק א') – "הנה י"א שיזהר ליתן רק לקטן שלא הגיע לחינוך אבל המ"א כתב בשם הפוסקים דמותר ליתן אפילו לקטן שהגיע לחינוך (היינו כבר שית כבר שבע כל חד לפום חורפיה) **ואדרבה** אם יתן רק לקטן שלא הגיע לחינוך יהיה ברכת המברך לבטלה דהא לא הגיע לחנכו בברכה".

(ו) כה"ח (ס"ק ב').

ב. **מותר** להאכיל לקטנים בשבת לפני קידוש, **אפילו הגיע לחינוך** אין מצות חינוך – משום שאסור לענותו, א"נ משום שאין בו איסור מצד עצמו אלא שהיום גורם, א"נ משום שהוא צרכו של תינוק, א"נ יש חילוק בין עשה ולא.

1. הטעמים.

(א) אף על גב דאסור להאכיל לקטן איסור בידים כמ"ש סי' שמ"ג היינו בדבר שיש בו לאו אבל קידוש אינו אלא עשה (הג"מ בשם מהר"ם).

(ב) ולפי מ"ש בסי' שמ"ג דאפי' איסור דרבנן לא ספי ליה בידים צ"ל כיון די"א דאפי' גדול מותר לשותות (ולא לענין אכילה) דיוצא בקידוש זה אף על גב דלא קי"ל הכי מ"מ לקטנים שרי.

(ג) א"נ כיון דא"א בע"א שרי [ב"י].

(ד) ולפמ"ש הרב"י בסי' שמ"ג בשם הרשב"א והר"ן דבכל מידי שהוא רביית דתינוק כגון אכילה ושתיה מותר להאכילו בידים דלא גזרו בו חכמים דהא אפי' ביה"כ מצוה להאכילו ואין מחנכין אותו אפי' לשעות כמ"ש סי' תרי"ו וכ"ש כאן.

(ה) ויש חילוק בין אכילת איסור לאכיל' היתר בזמן האסור וכמ"ש התוס' בפסחים דף ק"ו ע"ב.

(ו) וכ"ש דמותר להאכילן בשבת בשחרית לפני קידוש דהא י"א אפי' גדול מותר לאכול כמ"ש הראב"ד ע"ש.

(ז) ונ"ל דאסור לענות הקטנים וכמ"ש סי' תרי"ו ולא חיישי' דדלמא אתי למיסרך דבדבר שהוא לתקנתו של תינוק לא גזרו.

2. מג"א (ס"ק א') – "ויש חילוק בין אכילת איסור לאכיל' היתר בזמן האסור וכמ"ש התוס' בפסחים דף ק"ו ע"ב וכ"ש דמותר להאכילן בשבת **בשחרית** לפני קידוש דהא י"א אפי' גדול מותר לאכול כמ"ש הראב"ד ע"ש ונ"ל דאסור לענות הקטנים וכמ"ש סי' תרי"ו ולא חיישי' דדלמא אתי למיסרך דבדבר שהוא לתקנתו של תינוק לא גזרו".

מג"א (סי' ק"ו ס"ק ג') – "רשאי ליתן להם לאכול קודם התפל' וכמ"ש סי' רס"ט ועסי' שמ"ג".

3. ח"א (כלל ס"ו סעי' י') – "כל דבר שאין בו איסור מצד עצמו אלא שהיום גורם, אין בו מצות חינוך. ולפיכך מותר ליתן לתינוק לאכול קודם קידוש, אף על גב דחייב לחנכו בקידוש".

4. גר"ז (סעי' ג') – "שמותר להאכיל את הקטן קודם קידוש **בין של לילה בין של יום** ואסור לענותו שלא אסרו להאכילו איסור בידים אלא כשהמאכל אסור מצד עצמו כגון טרפה וכיוצא בה אבל כשהמאכל מותר מחמת עצמו אלא שהוא זמן האסור באכילה מותר להאכיל לקטן".

גר"ז (סי' ק"ו סעי' ג') – "קטנים שהגיעו לחינוך חייבים לחנכם להתפלל י"ח ערב ובוקר ומכל מקום רשאי ליתן להם לאכול קודם תפלת שחרית ואסור לענותם כמו שיתבאר בסי' רס"ט ושמ"ג לענין להאכילם קודם קידוש".

גר"ז (סי' שמ"ג סעי' ו', סעי' ז') – "כל שהוא צרכו של תינוק ותקנתו לא חששו בו שמא יסרך בכך ויעשה כן לכשיגדל לפי שידוע לו שבשביל שהוא קטן מתירין לו צרכיו ולא יטעה מזה לעשות כן כשיגדל ולכן מותר להאכילו קודם קידוש אם הוא רוצה לאכול וכן לשותות ואסור לענותו וכן כל כיוצא בזה בשאר כל איסורי דברי סופרים".

עי' גר"ז (סי' תע"א סעי' י') – "קטן או קטנה שאינן יודעין מה שמספרים להן ביציאת מצרים מותר להאכילם מצה בערב פסח כל היום ואפילו בלילה קודם קידוש מטעם שנתבאר בסימן שמ"ג ואף על פי שאסור להאכיל הקטן בידים דברים האסורין אפילו אינן אסורין אלא מדברי סופרים מכל מקום דברים שאינן אסורים מחמת עצמן אלא שהוא זמן איסור כגון מצה בערב פסח או לאכול קודם קידוש מותר להאכילם בידים אם הם צריכין לכך כמו שמותר להאכילם בידים ביום הכיפורים ואין מענין אותם אפילו יכולין לסבול התענית".

5. קיצור שו"ע (סי' קס"ה סעי' ד') – "דבר שאין בו איסור מצד עצמו, אלא שהיום גורם, אין מצות חינוך, ולפיכך מותר ליתן לתינוק לאכול קודם קידוש, אף על גב דחייב לחנכו בקידוש".

6. מ"ב (ס"ק א') – "וה"ה דמותר להאכיל לקטנים בשבת **בשחרית** לפני קידוש ואסור לענותו".

מ"ב (סי' ק"ו ס"ק ה') – "ומ"מ רשאי ליתן להם לאכול קודם תפלת שחרית ואסור לענותם כמ"ש בסימן רס"ט ושמ"ג לענין להאכילם קודם קידוש".

7. מהרש"ג (ח"ב סי' נ"ז ד"ה ובסברא).

8. אור לציון (ח"ב פרק מ"ז סעי' ו') – "מותר לתת לילדים עד גיל שלוש עשרה שנה לאכול ולשתות קודם הקידוש, בין בקידוש הלילה ובין בקידוש היום, ומכל מקום קטן שקרוב לגיל שלוש עשרה שנה יש להרגילו שלא יאכל לפני הקידוש".

9. יביע אומר (ח"א יו"ד סי' ד' אות ה') – "ומש"ה במצות עשה אין אסור למספי בידים לתינוק, דחובת גברא נינהו וקטן אינו מחוייב".

10. ששכ"ה (פרק נ"ח סעי' י"ח, חינוך הבנים למצוות סעי' כ"ד) – "בין לפני הקידוש בלילה ובין לפני הקידוש בשחרית".

11. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט' סעי' ל"ד, הע' מ"ג) – לשונו מובא לקמן.

12. הגר"ח ק' שליט"א (עלי שיי"ח עמ' כ"ג אות א') – "שאלה: המ"ב בסי' רס"ט ס"ק א' פוסק דה"ה דמותר להאכיל לקטנים בשבת בשחרית לפני קידוש ואסור לענותו, האם יש גיל בזה או דמותר עד גיל בר מצוה. תשובה: אין גיל".
13. ילדים בהלכה (ארטסקרול עמ' נ"ז, כבוד ועונג שבת עמ' ל"ג).
14. חינוך ישראל (פרק ב' סי' י"ב).
15. שמע בני (פרק ל"ב).
16. מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות ע"ה, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ב').

ג. חקירה: האם הוא הותרה או דחוייה – להאכיל לקטנים בשבת לפני קידוש.

1. השאלה: מה העיקר טעם. האם משום אין דין חינוך במקום שאין בו איסור מצד עצמו אלא היום גורם, לכאורה הוא הותרה. אבל אם הוא אסור לענותו, לכאורה הוא דחוייה. ואם הוא מצד צרכו של קטן, יש לדון אם הוא הותרה או דחוייה.
2. הנ"מ: המקרים לקמן.

ד. האם יש חילוק בין קידוש לפני שחרית ובין קידוש לפני ערבית.

1. אפילו בקידוש לפני ערבית יש להקל – מנהגי מהר"ש (מנוישטט סי' תט"ו, "ראיתי שמה"ר שלום שהשקה את נינו מים בליל שבת אחר התפילה קודם קידוש"), גר"ז (סעי' ג', עי' סי' תע"א סעי' י', לשונם מובא לעיל), אור לציון (ח"ב פרק מ"ז סעי' ו', לשונו מובא לעיל), ששכ"ה (פרק נ"ח סעי' י"ח, לשונו מובא לעיל), ברכת אשר (על המ"ב נספח להע' י', "ואף שהמ"ב ... שחרית, פשוט שהוא לאו דוקא"), חינוך ישראל (פרק ב' סי' י"ב ד"ה קיי"ל, "שו"ע הרב, דלא כמ"ב דדוקא בבוקר לא בערב"), ילדים בהלכה (ארטסקרול עמ' נ"ז, כבוד ועונג שבת עמ' ל"ג), פסקי תשובות (אות ב').
- א) מסתיימות לשונם ומהסברות שלהם, יש להקל אפילו לפני קידוש בלילה – ח"א (כלל ס"ו סעי' י', לשונו מובא לעיל), קיצור שו"ע (סי' קס"ה סעי' ד', לשונו מובא לעיל).
- ב) אליבא דהלכתא (חמ"ט עמ' ק"ג טור ג') – "ובשם מרן הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] הודפס שאין להאכיל הקטן אוכל ומשקה לאחר הדלקת הנרות, כיון שניתן להאכילם לפני זמן חובת הקידוש, וכה"ג אי"ז בגדר עינוי שהתירו למונעו כדי שלא לצער הקטנים. ודוקא בבוקר, שהקטן רעב מכל הלילה, מותר להאכילו לפני הקידוש (או בליל שמחת תורה, שאוכלים בשעה מאוחרת). והגריש"א משנתו סדורה בענין, ומורה (כפי שכל' בס' הלכות חג בחג עמוד שפ"ב) שניתן לענות הקטנים פחות מגיל ט' בליל יוהכ"פ, כיון שאכלו מבעוד יום, ואי"ז בגדר עינוי שלא לאכול לאחר מכן כשקידש יוהכ"פ. ונראה דרבנו הגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] סבר דמש"כ המג"א בנדו"ד ד'אסור לענות הקטנים', אין הכוונה על קידוש הלילה, אלא ענין כללי הוא, דאל"כ הרי לכא' איכא ראייה דלא כדבריו, וצ"ע. וגם מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי במכתב דהמנהג בזה כדעת חמיו הגריש"א (שליט"א) [זצ"ל]".
2. עי' הראב"ד (פרק כ"ט הל' י') שמתיר גדול לאכול רק לפני קידוש היום, ולא לפני קידוש הלילה. לפ"ז יש לדון, אם המג"א מתיר קטנים רק לפני קידוש היום. וכן נראה מהמ"ב כאן [וכדאי' בחינוך ישראל, לשונו מובא לעיל. אבל עי' ברכת אשר, לשונו מובא לעיל]. או דילמא, הטעם של "שאיין בו איסור מצד עצמו אלא שהיום גורם, אין בו מצות חינוך", נוגע בין לילה ובין לילה. וזה עיקר הטעם לפי הח"א, גר"ז, קיצור שו"ע. וכן נראה מהמ"ב בסי' ק"ו, שמדבר בימי חול, ואין טעם להקל לאכול לפני תפילה מצד הראב"ד אלא משום הסברא של היום גורם, כמו המח"ש שם ס"ק ג' [אמנם, יש לעיין למה המ"ב שם כתוב "שחרית", שאין זה לשון המג"א. צ"ל, שהוא לשון הגר"ז (עי' לעיל), ומדברים שם לענין שחרית]. וממילא מפורש בהגר"ז, שיכול להאכיל הקטן ג"כ לפני קידוש הלילה. צ"ע.

ה. נתינת ממתקים (sweets, candies) לילדים.

1. מיקל.
- א) אור לציון (ח"ב פרק מ"ז הע' ו') – "ויש להתיר לתת לקטן אף ממתקים, אעפ"י שאין זה לצורך בריאותו, שיש לומר שלא גזרו כלל איסור אכילה קודם קידוש לקטן, כיון שצריך הוא לאכול".
- ב) ברכת אשר (על המ"ב נספח להע' ח') – "ומותר אף ליתן להם מעדנים וסוקריות וכדומה אף שאינם הכרח לבריאותו כלל כך מוכח מסתימת המ"א והמ"ב ...".
- ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות ב') – "ומלשון המג"א והפוסקים 'ואסור לענותו' משמע שאפילו במאכלים שלא היו ריביתיהו (הנחוצים לגידול) ליכא קפידא, כי לא גזרו חכמים בעניני אכילה ושתייה כשהאיסור אינו בעצם (מאכלות אסורות), ולכן אין איסור לתת בידם ממתקים ומיני מגדים, הגם שאוכלים זאת קודם קידוש והבדלה".
2. מחמיר.
- א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ב') – "היינו אם הקטן אומר שהוא צמא נותנים לו לשתות, ואם הוא רעב נותנים לו אוכל המשיב, אבל ממתקים לא".
3. מראי מקומות – קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט' הע' מ"ג, לשונו מובא לקמן), חינוך ישראל (פרק ב' הע' נ"א), אליבא דהלכתא (חמ"ט עמ' ק"ג טור ג').
- א) לכאורה תלוי בהשאלה הנ"ל, הטעם שמקילים לאכול לפני קידוש. שאם הטעם משום היום גורם, ממילא אין חינוך כלל. לכאורה ה"ה מותר ליתן כל דבר, אפילו ממתקים. אבל אם הטעם, שסומך על שיטת הראב"ד שאין איסור אכילה אפילו לגדול קודם קידוש ביום. א"כ, לכאורה העיקר הדין הוא להחמיר, אבל במקום הצורך סומך על שיטת יחיד. וממילא יש מקור להחמיר בממתקים. צ"ע.

ו. כשיכול לקדש, אם יש להחמיר ולקדש.

1. מחמיר.

א) דברי יציב (או"ח סי' רמ"ג) – "ובגוף ההיתר להאכיל לקטן קודם קידוש והבדלה, נלע"ד דהיינו דוקא כשנמצא במקום שאינו יכול לקדש ולהבדיל כגון בבהכנ"ס, **משא"כ כשיכול לקדש** ולהבדיל למה לנו להתירו לאכול בלי קידוש והבדלה, ועיין בלשון שו"ע הרב בסי' שמ"ג ס"ז ולכן מותר להאכילו קודם קידוש אם הוא רוצה לאכול וכו' עיין שם, אבל כשאין מעכבין אותו מלאכול רק שיקדש תחלה מהיכי תיתי להאכילו בלי קידוש".

2. מראי מקומות.

א) לכאורה תלוי בהשאלה הנ"ל, הטעם שמקילים לאכול לפני קידוש. שאם הטעם משום היום גורם, ממילא אין חינוך כלל. לכאורה מותר ליתן לאכול אפילו לכתחילה. אבל אם הטעם, שסומך על שיטת הראב"ד שאין איסור אכילה אפילו לגדול קודם קידוש ביום. א"כ, לכאורה העיקר הדין הוא להחמיר, אבל במקום הצורך סומך על שיטת יחיד. וממילא יש מקור להחמיר אם אפשר. צ"ע.

ז. אם אביו מותר ליתן לו לאכול, או רק אחרים.

1. רק אחרים – מועדים וזמנים (ח"ז סי' רנ"ה ד"ה אמנם בעיקר, "בעיקר הדין שמותר להאכיל קטן לפני קידוש או הבדלה צ"ב, שהמ"א מיירי להטעים ילד מקידוש שמקדשין בבית הכנסת שלא יוצא בהאי קידוש, ואצל הילד הוא קודם קידוש, וע"ז מסיק שאין בזה איסור לא תאכילום, כיון שזהו לצרכו של תינוק או שאינו אלא מ"ע ויומא קגרים, אבל אביו הא מצווה לחנכו בכל המצוות אף במצוות דרבנן, וחייב לחנכו גם לא לאכול ולשתות לפני קידוש והבדלה, ולאביו באמת אסור להאכילו, ובש"ע מיירי על אחרים דוקא שמותרין להאכילו, ואין עליהם איסור לא תאכילום, ולא מיירי באב שחייב בחינוך בניו").

2. מראי מקומות – הגריש"א צ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות ע"ה, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ב').

ח. יש לחנכו.

1. אור לציון (ח"ב פרק מ"ז סעי' ו', הע' ו') – "ומכל מקום יש להרגילו להמנע מאכילה קודם קידוש כשהוא קרוב לגיל י"ג שנה, כדי שיתרגל באיסור אכילה קודם קידוש".

2. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט' סעי' ל"ד, הע' מ"ג) – "כתבו האחרונים (מג"א סי' רסט סק"א) דמותר להאכיל הקטנים קודם קידוש, ואפי' בקטן שהגיע לחינוך מותר. ועיקר הכוונה בזה שאין מונעים הקטן מלאכול קודם הקידוש, **אבל ודאי** שיש לחנכם לקדש קודם אכילה. [דמ"ש המג"א שאין מחנכין איסור אכילה קודם קידוש, היינו שאין מונעין הקטן מאכילה קודם קידוש, שאם רוצה לאכול קודם קידוש, אין למונעם, ואפי' מעדנים שרי, שליכא דין חינוך במניעת אכילה. ומיהו פשוט שיש מצות חינוך לחנכו שיהא הקידוש קודם האכילה, והוא דין חינוך מצד מצות הקידוש, שיש לחנכו לקדש קודם שיאכל, רק שאין מחנכין באיסור אכילה קודם שיקדש. ונפק"מ בזה בט"ב שחל במוצ"ש, דמבדילין במוצאי ט"ב, שיש לחנך הקטנים להבדיל קודם שיאכלו במוצ"ש או ביום א', דאע"ג דאין מחנכין באיסור אכילה קודם קידוש והבדלה, מ"מ מצות חינוך קידוש והבדלה קודם אכילה ודאי איתא"].

3. פסקי תשובות (דפו"ח, אות ב') – "אמנם בודאי ככל שגדל הילד יש להרגילו ולחנכו לימנע מאכילה ושתיה קודם קידוש, ובפרט ממיני ממתקים, אם כי כאמור מעיקר הדין ליכא איסור בזה, ובפרט כשמציק לו הרעב או הצמא".

ט. מראי מקומות.

1. ר' עזריאל הילדסהיימר (ח"א או"ח סי' נ"א) – "יש לחלק דהגהת מרדכי ומג"א לא אמרו אלא בקידוש דליכא איסור חפצא משא"כ בתרומה טמאה דמונח איסור על החפץ".

"הא מה אני מקיים זכור שתהא שונה בפיד. תהא שונה הלכות שבת"

ר"ש (מיכלתא ריש פר' בחוקותי אות ג')

במה מדליקין

סימן ע"ר

א] במה מדליקין - סעיף א'.

ב] זמנים - סעיף ב'.

א] במה מדליקין - סעיף א'.

א. כגוונא.

1. מראי מקומות - פסקי תשובות (דפו"ח, סוף אות ב').

(א) ערה"ש (סעי' ב', סי' רס"ז סעי' ב') - "ולפ"ז יש לנו לאומרו קודם תפלת ערבית דאחר תפלת ערבית הלא אין בידינו לתקן שכבר קבלנו עלינו את השבת בברכו ויש מקומות שאחר תפלת ערבית אומרים זה ואינו נכון ויש מי שכתב דמפני שאצלינו לא נהגו להדליק בפתילות ושמנים האסורים לכן לא חיישינן לזה [ב"ח] ולי נראה טעם אחר דבשלמא בזמן הקדמון שהיו מתפללים ערבית בעוד היום גדול ואצלם היה קבלת שבת בברכו שפיר הוה תקון למי שעבר על זה אבל עכשיו שאין מקדימין כל כך להתפלל ואצלינו הוה קבלת שבת במזמור שיר ליום השבת ולכה דודי א"כ אפילו נאמר קודם ברכו הא כבר קבלנו עלינו את השבת וא"א לתקן וגם ברוב מקומות הוא אחר השקיעה ולפיכך לא נהגו לדקדק בכך וכבר כתבנו בס' רס"ז שיש אצלינו מי שאין אומרים כלל במה מדליקין אלא מאמר מזוהר תרומה כגוונא וכו' ע"ש והכל מטעם שבארנו".

(1) הגר"ח "ש"צ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק ב') - "בערוך השלחן ... איני רואה היתר לעבור על אל תטוש תורת אמתך ...".

ב. בענין אמירת 'שיר השירים'.

1. מראי מקומות - פסקי תשובות (דפו"ח, אות ג').

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ח' סעי' ב') - "יש נוהגים לקרות בכל ערב שבת שיר השירים, ורשאי לומר 'רבון כל העולמים כו' שנדפס אחריו אף אחר חשיכה".

(1) לענין בקשות על רוחניות בשבת - עי' סי' רפ"ח סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ג. מי שמתפלל נוסח ספרד ונמצא במנין שמתפלל נוסח אשכנז, האם יש לו לומר איתם במה מדליקין.

1. אור יצחק (ח"א או"ח סי' צ"ג) - "שאלת: מי שמתפלל נוסח ספרד ונמצא במנין שמתפלל נוסח אשכנז, האם יש לו לומר איתם במה מדליקין. תשובה: כן".

ד. אומרים לאור הנר.

1. מחבר (סי' רע"ה סעי' ז') - "מותר לקרות במה מדליקין לאור הנר, שהרי הוא מזכיר איסור שבת ואיך ישכח

(א) מ"ב (סי' רע"ה ס"ק ט"ז) - "לקרות במה מדליקין. משמע דדוקא במה מדליקין ששם נזכר עניני איסור הדלקה ואיך ישכח וידליק אבל שארי הלכות שבת לא".

ה. מראי מקומות.

1. מקור חיים (חוי"י, קיצור הלכות ד"ה אפילו) - "אפילו ת"ח מופלג ואפילו משלים כל מס' שבת בכל יום ש"ק יאמר במה מדליקין גם בציבור בבית הכנסת כי [אם לא] כך [יקילו בזה] הקהל, ומיד ירגישו ע"ה בו ויקילו באמירתו".

2. מ"ב (סי' נ' סוף ס"ק ב') - "כתב של"ה כשאומר איזהו מקומן או במה מדליקין או פטום הקטורת יעשה קול ניגון דמשניות עי"ש".

3. הגר"ח ק' שליט"א (דולה ומשקה ריש עמ' קמ"ו) - "שאלה: המנהג לומר קבלת שבת קודם במה מדליקין, וצ"ע לפמ"ש הגר"א בביאורו (או"ח סי' רס"א) דהטעם שאומרים במה מדליקין, הוא כדי שיזכור לומר הג' דברים שצריך לומר בערב שבת, ואיך יאמר הדליקין את הנר, הרי כבר קיבל השבת. תשובה: הוא קיבל, אבל ב"ב עדיין לא קיבלו".

4. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק ג') - "עשרתם. וכן אינו יכול לערב, או לכפות נר הפסול להדלקה בשבת כדי להדליק נר הראוי לשבת. מה שכתב 'משום לא פלוג' תמוה לענ"ד מאי לא פלוג שיק בזה".

ב] זמנים - סעיף ב'.

א. יום טוב שחל ערב שבת.

1. אין אומרים - האגור (סי' ש"ע), עי' מחבר (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב'), סי' תפ"ז סעי' ג', סי' תצ"ד סעי' ב', סי' תרמ"ב סעי' א'), פמ"ג (נועם מגדים סי' ט' ד"ה ב"מ), קיצור שו"ע (סי' ע"ו סעי' ט'), ערה"ש (סי' תרמ"ב ס"ק ג'), "גזרה משום יום טוב שחל בערב שבת שאין אומרים בו עשרתם כו', שאין מעשרין ביום טוב, לכן אין אומרים אותו אפילו כשחל יום טוב בשבת עצמו. לכו"ש".

ב. חנוכה שחל בשבת.

1. אין אומרים - אהל מועד (שער התפילה דרך ד' נתיב ח'), עי' מחבר (סעי' ב').

2. אומרים - רמ"א (סעי' ב'), פמ"ג (נועם מגדים סי' ט' ד"ה ב"מ), ערה"ש (סעי' ג'), "ויש שכתב דאין אומרים במה מדליקין בשבת חנוכה ואין המנהג כן [עב"ח וט"ז ומג"א]".

3. מראי מקומות - ברכי יוסף (ס"ק ב'), "ונהרא נהרא ופשטיה", כה"ח (ס"ק ט'), פסקי תשובות (אות ב').

א) רב פעלים (ח"ד או"ח סוף סי' ל"ד) – "מנהג פשוט אצלנו דאין אומרים במה מדליקין בשבת של חנוכה וכמ"ש מרן ז"ל בש"ע הלכות שבת סי' ע"ר והוא מטעם דאיכא פיסול שמנים שפסולים בשבת ומותרים בחנוכה. ודע כי אמירת במה מדליקין **אינו חיוב מתקנת חכמים ז"ל אלא הוא מנהג בעלמא** ולכן הגם כי אין הטעם הנז' מספיק כ"כ מ"מ כיון שהיא עיקרה מנהג בעלמא דחו אותה אפי' בטעם כל דהו וכמ"ש הר' יעב"ץ ז"ל בסידור שלו. ומיהו כל מקום לפי מנהגו כי יש מקומות שאומרים אותה בשבת של חנוכה וכנז' בהג"ה שם".

ג. חול המועד שחל בשבת.

1. אין אומרים – רמ"א (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב'), סי' תרס"ג (סעי' ב'), פמ"ג (סי' תפ"ז הקדמה למש"ז, נועם מגדים סי' ט' ד"ה ב"מ), קיצור שו"ע (סי' ע"ו סעי' ט').
 2. אומרים – ב"ח (ס"ק א').
 3. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק י"ב, "ונהרא נהרא ופשיטה").
- א) לקט יושר (או"ח עמ' ק"ו ענין ב') – "ואין אמרי' במה מדליקין בשבת בח"ה באושטריך, אבל בניאושטט אמרינן".

ד. יום טוב שחל בשבת.

1. אין אומרים – אהל מועד (שער התפילה דרך ד' נתיב ח'), רמ"א (סעי' ב'), לבוש (סעי' ב'), סי' תפ"ז (סעי' ג'), סי' תצ"ד (סעי' ב'), סי' תקפ"ב (סעי' ח'), סי' תרמ"ב (סעי' א'), פמ"ג (סי' תפ"ז הקדמה למש"ז), קיצור שו"ע (סי' ע"ו סעי' ט'), מ"ב (סי' תרמ"ב, שעה"צ ס"ק ג').
2. אומרים – ב"ח (ס"ק א').
3. מראי מקומות – רוקח (סוף סי' ש"ב, "שבת וי"ט במגנצא אין אומר פרקי אבות במנחה ולא במה מדליקין בע"ש דאינו יכול לומר עשרתם. ובורמיישא פרקי אבות אין אומר אבל ב"מ אומר"), כה"ח (ס"ק י"ב).

ה. יום כיפור שחל בשבת.

1. אין אומרים – לבוש (סי' תרי"ט סעי' ד'), שכנה"ג (הג' ב"י ס"ק ב'), "ביום הכיפורים שחל להיות בשבת, המנהג שלא לומר משנת במה מדליקין, ולא ראיתי בספרים טעם לזה. ויראה לי **הטעם**, מפני שצריך לומר עשרתם וכו' לסעודת שבת, כמו שפרש"י ז"ל, וביום הכיפורים שחל בשבת אין צורך לזה, דאם במוצאי יום הכפורים לא יהיה מעושר יכול לעשר באותה שעה. ועוד מפני שאומרים הדליקו את הנר שהוא חיוב בשבת להדליק את הנר, מה שאין כן ביום הכפורים שאין חיוב להדלקת הנר אלא תלוי במנהג, מקום שנהגו להדליק מדליקין, מקום שנהגו שלא להדליק אין מדליקין...", א"ר (ס"ק ג'), א"ז (ס"ק ב'), פמ"ג (נועם מגדים סי' ט' ד"ה ב"מ), מ"ב (ס"ק ה'), כה"ח (ס"ק י').
2. אומרים – שבלי הלקט (סוף סי' שי"ז).

ו. תשעה באב שחל בשבת.

1. אין אומרים – פמ"ג (מגידות סי' נ"א, לשונו מובא לקמן).
2. אומרים – פמ"ג (נועם מגדים סי' ט' ד"ה ב"מ, "ושבת שחל ט"ב בו אומרים ב"מ"), פסקי תשובות (אות ב' ד"ה וכיון).
3. מראי מקומות – מנחת שבת (סי' ע"ו ס"ק כ"ד).

ז. כשמתפללים בבית אבל.

1. אין אומרים – כל בו (סי' קי"ד), ב"י (יו"ד סי' שצ"ג ס"ק ד'), תוס' שבת (ס"ק א').
 2. אומרים – פמ"ג (נועם מגדים סי' ט' ד"ה ב"מ), מנחת שבת (סי' ע"ו ס"ק כ"ד), ציץ אליעזר (חי"ג סי' נ'), "נראה להלכה דשפיר יש לומר במה מדליקין כשמתפללין בליל שבת אצל האבל וגם האבל בעצמו אם מצטרף עמהם לאומרו לא הפסיד".
 3. מראי מקומות – אורחות חיים (הל' אבילות), דעת תורה (סעי' ב'), כה"ח (ס"ק י"א).
 4. אבל עצמו.
- א) אין אומרים – פמ"ג (מגידות סי' נ"א, "דאמירת במה מדליקין הוא לימוד תורה להזהר בדיני שבת וודאי אסור לאבל לומר כן"), מנחת שבת (סי' ע"ו ס"ק כ"ד), גשר החיים (ח"א פרק כ' אות ג' ס"ק ט', פרק כ"א אות י"ב ס"ק א').
- ב) אומרים – פמ"ג (נועם מגדים סי' ט' ד"ה ב"מ, "אבל אנו אומרים ב"מ ביחיד ה"ה בבית אבל ואבל גופא ג"כ אומר מידי דהוי אברייא דר' ישמעאל ופ' שמע שאומר האבל כמ"ש סי' ת' יעש"ה"), פסקי תשובות (אות ב' ד"ה וכיון).
- ג) מראי מקומות – ציץ אליעזר (חי"ג סי' נ'), לשונו מובא לעיל.
5. מראי מקומות – מהרי"ל דיסקין (קו"א סי' ה' אות קצ"ט ס"ק ד'), קיצור דברי סופרים (פרק כ"ז אות נ"ד).

ח. אומרים לעולם – מהרש"ל (הג' על הטור), ב"ח (ס"ק א'), תפארת שמואל (על הרא"ש פרק ב' אות כ'), תוס' שבת (ס"ק ב'), דעת תורה (סעי' ב').

1. רק ביחיד, חוץ ביה"כ – א"ר (ס"ק ג'), א"ז (ס"ק ב'), "ולדינא אף שאין לשנות מנהגינו מ"מ יחיד בפני עצמו יש לאומרו, חוץ מיום הכפורים שחל להיות בשבת".

קידוש סימן רע"א

א] קידוש על היין - <u>סעיף א'</u> .	יד] ברכת הגפן.	כז] נוסח הקידוש.
ב] יום הכיפורים.	טו] מי ששכח לקדש עד שבירך - <u>סעיף ה'</u> .	כח] יתן עיניו בנרות.
ג] קידוש בזמן המזלות.	טז] גמר סעודתו וקידש היום - <u>סעיף ו'</u> .	כט] נטילת ידים קודם קידוש - <u>סעיף י"ב</u> .
ד] קידוש בתפילה.	יז] טעם קודם קידוש - <u>סעיף ז'</u> .	ל] שיעור שתיה - <u>סעיף י"ג</u> .
ה] נשים: להוציא אנשים - <u>סעיף ב'</u> .	יח] לא קידש בלילה - <u>סעיף ח'</u> .	לא] מלא לוגמיו.
ו] ערבות.	יט] כיסוי הפת במפה - <u>סעיף ט'</u> .	לב] שיעורים.
ז] קטנים.	כ] נ"מ בין הטעמים.	לג] שיטעמו מהקידוש - <u>סעיף י"ד</u> .
ח] שבתא טבא.	כא] מפה.	לד] שיעור זמן שתיה.
ט] כבוד היום עדיף - <u>סעיף ג'</u> .	כב] מפה תחתונה.	לה] הפסק בין קידוש לשתיה - <u>סעיף ט"ו</u> .
י] אכילה ושתיה קודם קידוש - <u>סעיף ד'</u> .	כג] סיכום הדינים והטעמים.	לו] שתיה - <u>סעיף ט"ז</u> .
יא] פורס מפה ומקדש.	כד] כוס של ברכה - <u>סעיף י'</u> .	לז] פגום - <u>סעיף י"ז</u> .
יב] לכתחילה או רק בדיעבד.	כה] אמירת "ויכולו" גבי קידוש בעל פה.	לח] כוס לפני המסובין.
יג] לקדש מוקדם ואח"כ להתפלל.	כו] עמידה או ישיבה בקידוש.	

א] קידוש על היין - סעיף א'.

פסחים (דף קו.) – "זכור את יום השבת לקדשו, וזכרהו על היין בכניסתו".

א. תפילת ערבית מוקדם: לקדש ולאכול מוקדם ואח"כ להתפלל (ע"י שומר וכדו').
1. עי' סי' רס"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ב. הכוונה בקידוש: אם פירוש המילות מעכב.

1. לא מעכב.

א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש פרק ז' אות ט"ז, דברי חכמים אות רכ"ט) – "שמעתי מהפוסקים דעיקר הקידוש זכר ליציאת מצרים וזה יוצא גם באמירת דברים בעלמא ואפילו בלא פירוש המילות".
ב) הגר"ח שליט"א (נחל איתן סי' ט"ו סעי' ב' ס"ק י') – "דבדבר שאומר בינו לבין עצמו כמו ק"ש שהתורה אמרה והיו הדברים האלה וגו' ודברת בם וגו' א"כ התורה מקפדת על אמירת דברים אלו ומלות אלו וכן בברה"מ"ז ותפלה וקידוש דכתיב זכור את יום השבת והכוונה להזכיר בפה וכן זכירת יצי"מ (וכן פרשת זכור) בכל אלו יצא אע"פ שאינו מביין שהרי מ"מ הזכיר מה שהתורה צותה עליו להזכיר".

ג. חצי ברכה, שומע כעונה.

1. מראי מקומות – הר צבי (או"ח ח"א סי' ס'), קהלות יעקב (ברכות סי' י"א), הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' כ' ד"ה ודאיתנן), כשמוע כעונה (סי' ט').

א) חזו"א (סי' כ"ט ס"ק ו') – "כתב הגרע"א [שם בתשובה] דאם קטן מקדש לאשה והוא בן י"ג שנה וספק הביא ב"ש דבדאורייתא לא סמכינן אחזקה דרבא, וצריך שתענה האשה אחריו, וכמש"כ המ"א, לא תאמר האשה הפתיחה והחתימה דכיון דיוצאת ממנו הוי ברכתה לבטלה, אלא שתענה אמצעית הברכה ובה יוצאת מה"ת, וכן אם מבינות בלה"ק בפתיחה ובחתימה ואינן מבינות שאר הנוסח עונין אמצעית הברכה, ומבואר בדבריו ז"ל דשפיר נפיק בשמיעת חצי ברכה, והשאר גומר בעצמו. וצ"ע בגמ' ברכות מ"ו א' בה"מ בב' ובג', והסכימו הפוסקים לדעת הרי"ף דאם אין אחד יודע ברכה שלמה אין מחלקין ברכה אחת לשנים, וכמש"נ לקמן סי' ל' ס"ק ב' וג' צ"ע".

ד. קידוש והקיא את היין, אם יצא.

1. הגריש"א זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נג, סוף עמ' תרכ"ה) – "עשה קידוש ותיכף הקיא את היין, האם צריך לחזור ולקדש. תשובה: לא".

ב] יום הכיפורים.

א. שחל בימי חול.

1. לכוין לצאת בתפילה – חת"ס (על מג"א ס"ק א'), "למה דקיימא לן מצות צריכות כוונה צריך לכוין בתפלת יום הכיפורים בין בחול בין בשבת לצאת י"ח זכירה", פסקי תשובות (דפו"ח, אות ו' ד"ה ובליל).

ב. שחל בימי שבת.

1. צריך לכוין לצאת בתפילה.

א) חת"ס (על מג"א ס"ק א') – לשונו מובא לעיל.

(ב) הגר"א שאג זצ"ל (זכרון יהודה ח"ב סוף סי' רכ"ג) – "ואגב בשנה זו שחל יהכ"פ בשבת אכתוב מש"כ לי ידידי הרב הגאון מו"ה יוסף חיים זאנענפעלד נ"י מירושלים עיה"ק תובב"א זה שנים רבות הערה א' בשם הגאון מהר"א שאג זללה"ה שצריך שיכין בתפלת שמ"ע לקיים מצות זכור לקדשו שיוצאים בו י"ח דאו' במה שמזכירים בתפלה כמ"ש המג"א בה' שבת ולמ"ד מצוה צ"כ בפרט במידי דתליא באמירה א"כ בשבת פשוט יוצאים אח"כ במה שמקדש בהדיא בכוונה קודם הסעודה אבל ביוהכ"פ ע"כ צריך לזהר לזכור לכוון בתפלתו שבא לצאת י"ח מצוה קידוש דאורייתא ודפח"ח".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' י"ז, מילואים, שולחן שלמה ס"ק ב' ב') – "טוב לכוין לצאת בתפילה".

(ד) פסקי תשובות (דפו"ח, אות ו' ד"ה ובליל).

2. לא צריך לכוין.

(א) הר צבי (או"ח ח"א סי' קנ"ה סוף אות א') – "ביוהכ"פ שחל בשבת מביא בלוח א"י (היוצא בפעיה"ק) בשם הגאון ר' אברהם שאג ז"ל שאחרי שבשבת זו אין קידוש על הכוס לכן בזכירת שבת שבתפילת ערבית יזהר כל אחד לכוון קיום מ"ע: זכור את יום השבת לקדשו ע"כ. הנה המג"א (סימן רע"א) כתב בפשיטות דבתפלה יוצאין מדאורייתא יד"ח קידוש היום, וקידוש על הכוס אינו אלא דרבנן. ובדגול מרבבה שם מסתפק באיש שכבר התפלל ערבית אי יכול להוציא לאשתו שלא התפללה ידי קידוש משום שהוא אינו חייב אלא מדאורייתא כבר יצא והיא הרי חייבת מדאורייתא הרי דפשיטא ליה דבתפלה כבר יצא מן התורה. המג"א בס"ק ב' כתב דפשוט דקטן אינו מוציא את האשה. וכ' בתו' שבת הטעם דאפילו התפללה מסתמא לא כיוונה לצאת והיא חייבת מן התורה בקידוש ואין דרבנן מוציא דאורייתא. והגאון בעל אגודת אזוב כתב על דברי תוספת שבת דליתא, כיון דעכ"פ כיוונה לצאת ידי תפלה וכך איתקן מתחלה לקדש בתפלה לצאת בו מן התורה ואידך הוא דרבנן. אמנם החת"ס או"ח (סימן כא) כתב דבתפלה הוי כמכוונים להדיא שלא לצאת י"ח כדי שיהא קידוש במקום סעודה על היין דאורייתא, ע"כ. ודבריו קשים להבין דבתפלה אמרו דבתפלה יוצאים י"ח קידוש דאורייתא והברכה עצמה מעידה שהוא מקדש השבת א"כ מה שייך לומר שאינו מכין לצאת, ובס' נשמת אדם (חי"א כלל סח) כתב דהא דמצות צ"כ דוקא בקורא ק"ש דרך למודו, אבל בקורא בסדור התפלה וכן כשאכל מצה או תוקע ונוטל לולב, אף על פי שלא כיוון לצאת הרי משום זה עושה כדי לצאת אף על פי שאינו מכוון, וכש"כ בברכה שבתפלה שזהו הקידוש העיקרי ע"פ התורה למה לא יצא, וכמו שכתבתי לעיל בשם אגודת אזוב. עכ"פ גם החת"ס אומר שבתפלה לא יצא היינו משום דדעתו לצאת על הכוס אבל ביוהכ"פ דליכא כוס גם הוא ס"ל דיוצא בתפלה".

ג] קידוש בזמן המזלות.

א. הזמן לקדש.

1. יקדש בסוף יום ו', שהוא מזל צדק – מג"א (ס"ק א'), "וכתוב בתקוני שבת שיקדש קודם לילה כי בתחלת ליל שבת הוא מזל מאדים ובסוף יום ו' הוא מזל צדק לכן יקדש בצדק וכ"כ בתשובות מהרי"ל סי' קס"ג"). תוס' שבת (ס"ק א', לשונו מובא לקמן), בא"ה (ס"ק א'), עי' גר"ז (סעי' ג', לשונו מובא לקמן), שלחן שלמה (סעי' א'), נוהג כצאן יוסף (שבת אות כ"ד), גזר ישראל (סי' ס"ב ח"ב ס"ק א').

(א) שעות ההשוואה, ולא שעה זמניות – מחה"ש (ס"ק א'), "סדר הלוחן אינן שעה זמניות אלא שעות ההשוואה א"כ דברי תקוני שבת אינן אמורים אלא בזמן שיום ולילות שוים"). תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ד', "וני"ל פשוט שזה היא רק בזמן שהיום והלילה שוין אבל אם היום ארוך באופן שבתחילת כניסת הלילה כבר עברה שעה שביעית או שהיום קצר הרבה באופן שגם בתחילת כניסת שבת עדיין לא הגיע תחילת שעה ז' בכה"ג וודאי אין שום קפידה לקדש בתחילת כניסת הלילה"), בה"ח (ס"ק ב').

2. אין קפדיא – ערה"ש (סעי' י"א), "וראיתי מי שכתב שיקדש דווקא קודם לילה כי בתחלת ליל שבת הוא מזל מאדים ובסוף יום ו' הוא מזל צדק לכן יקדש בצדק [מג"א שם] ולענ"ד הוא תמוה דח"ו לומר שאנחנו תחת המזלות ואדרבא ראיתי בקדמונים שהאומות הקדמונים היו יושבים בשבת בחשך ובוכים מפני שהמזלות של שבת מורים לרעה והקב"ה צוה אותנו להיפך להדליק הרבה אור ולהתענג עצמינו להראות שאנו למעלה מהמזלות ואותנו לקח ד' להוציאנו ממערכת השמים ואיך נאמר כזה וצע"ג והבוטח בד' חסד יסובבנו"), וכן נראה ממ"ב (שלא הביא דברי המג"א).

ב. אם לא יקדש במזל צדק, אם יכול לקדש בהתחלת הלילה – למקפידים לעיל.

1. שלא לומר קידוש בשעה שביעית, אלא ימתין.

(א) תוס' שבת (ס"ק א') – "ואם לא קידש מבע"י אזי ימתין עד שיעבור ממשלת הרע ואז יקדש".

(ב) עי' גר"ז (סעי' ג') – "יש נזהרים שלא לקדש בשעה ראשונה של הלילה (דהיינו שעה שביעית אחר חצות היום עיין סי' תכ"ח) אלא או קודם הלילה או לאחר שעה תוך הלילה לפי שבשעה הראשונה הוא מזל מאדים וסמא"ל מושל עליו".

(ג) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ד').

(ד) מנחת יצחק (קובץ קול התורה חמ"ב עמ' י"ט אות י"ד).

ג. ב' מלאכים מלווים (שבת דף קיט:).

1. עי' סי' רס"ב, לשיטות ומראי מקומות.

ד. מראי מקומות – דברי יציב (ליקוטים והשמטות סי' כ"ט), משנה הלכות (חי"א סי' ר"ט), מנהג אבותינו בידינו (שבת קודש פרק ו', אור ישראל חמ"ב עמ' קצ"ד), לקראת שבת (פרק ט"ז הע' ב'), הרי"א ראזנפעלד (אור ישראל חוברת מ"ג עמ' ר"נ), הרא"א קנאפלער (אור ישראל חוברת מ"ג עמ' רנ"א), פסקי תשובות (אות ד'), הגר"א נכס שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ל"ג).

ד] קידוש בתפילה.**א. האם יוצא קידוש דאורייתא.**

1. יוצא – מג"א (ס"ק א', ו"נ) ל' דמדאורייתא בקידוש שאמר בתפלה סגי דקרא כתיב זכור את יום השבת והרי זכר אותו), א"ר (ס"ק א'), מהרש"ם (ח"ט סי' ח').

ב. מפקפק.

1. מצד מצוות צריכות כוונה.

(א) תוס' שבת (ס"ק ג') – "דהא וודאי לא כוונה לצאת בקידוש שבתפלה, כיון שהוא רוצה לקדש על היין בביתה ומצות צריכות כוונה כמ"ש סי' רע"ג, וא"כ לא יצתה בקידוש שבתפלה אף מן התורה".

(ב) מנחת חינוך (מצוה ל"א אות י"א) – "ומצוה זו היא ככל מ"ע לענין כוונה ובפרט שהיא בדיבור ער"ה סוגיא דאבוה דשמואל וראשונים ואחרונים ולהפוסקים דצריך כוונה איו"ח בתפלה א"כ כיון לצאת י"ח קידוש ולהסוברי דא"צ כוונה מ"מ לד' הר"נ בר"ה דהמתעסק לא יצא אף למאן דסובר מצות אצ"כ כיון דמתכוין למצוה אחרת גרע כמ"ש בת מנה מחריב והמתעסק מצוה קעביד א"כ כאן אם לא כיון לצאת בתפלה א"י כלל כיון דמתכוין למצות תפלה א"י דהו"ל מתכוין למצוה אחרת ואף דהיא מצוה דרבנן דתפלה דרבנן לכמה שיטות ובפרט היכא שהתפלל כבר והד' עתיקין מ"מ נראה דא"י דלא גרע ממתכוין להתלמד כיון דקצת מצוה איכא גרע א"כ אפילו בשבת שחל ביום טוב דהזכיר יצ"מ מ"מ ל"י רק אם כיון לצאת והד' ארוכים בעניני מצ"כ יעוי"ש".

(ג) מ"ב (ס"ק ב', בה"ל סעי' א' ד"ה מיד, שעה"צ ס"ק ד') – "ואולם יש לפקפק בזה הרבה דהא קי"ל לעיל בסימן ס' ס"ד דמצות צריכות כונה לצאת בעשיית המצוה ומסתמא אין מדרך העולם לכיון לצאת את המ"ע דזכור בתפלה כיון שיש לו יין או פת ויכול לקדש עליהן אח"כ בברכה כדין וטוב יותר שיצא אז המ"ע דאורייתא משיצא עתה ויהיה בלא כוס ושלא במקום סעודה".

2. שלא הזכיר יציאת מצרים.

(א) מנחת חינוך (מצוה ל"א אות ה') – "והנה מבואר בפסחים דקי"ז ע"ב אמר ראב"י צריך להזכיר יצ"מ בקד"ה כתיב הכא למען תזכור את יום וכו' וכתב הכא זכור את יום וכו' ואין חולק על מימרא זו ופשוט דהוא מה"ת ובלא הזכיר יצ"מ לא יצא כלל ... ועפי"ז אני תמה מאוד על האחרונים עמג"א סי' רע"א סק"א שכתב דבתפלת שבת יוצא ידי קידוש כי על היין הוא רק מד"ס ... נ"ל ברור דאינו יוצא בתפלה כיון דליכא זכר ליצ"מ א"כ ל"י אף מה"ת".

(ב) בה"ל (סעי' א' ד"ה מיד) – "ראיתי לעורר בדין זה דהא איתא בפסחים קי"ז ע"ב אמר רב אחא בר יעקב וצריך להזכיר יציאת מצרים בקידוש היום כתיב הכא זכור וגו' וכתב התם למען תזכור וגו' [ואף דכלל לילה צריך להזכיר ג"כ יצ"מ שם יש לו רשות להזכיר כל הלילה והכא לענין קידוש מקפיד הכתוב שיזכור אצל קידוש] והובא מימרא זו בר"ח שלפנינו וגם ברי"ף ורא"ש וא"כ איך יוצא ידי קידוש בתפלה הא לא נזכר בתפלת לילה יציאת מצרים כלל ... ולענ"ד יש ליישב דבריו קצת או דסובר דהוא רק מדרבנן והגז"ש הוא אסמכתא בעלמא וגם דהגז"ש זכירה זכירה צריכין להא דדרש בשבת פ"ו ע"ב ע"ש או דסובר דיוצא מן התורה במה שהזכיר יציאת מצרים סמוך לתפלה דהשכיבנו כגאולה אריכתא דמיא כמו שאמרו חז"ל ולא צריכין שיזכיר דוקא בקידושא גופא אבל מ"מ הוא דוחק דהא מפסיק בג' ראשונות ואולי אפשר לומר דכיון שמזכיר פסוק ושמו בני ישראל את השבת וגו' תיכף להשכיבנו שהיא גאולה אריכתא די בזה מן התורה שיש בזה שבת ואף שלא הזכיר עדיין קדושת היום וברמב"ם נזכר שבח וקידוש זה הלא יזכיר תיכף אחר ג' ראשונות ובודאי לא נגרע המ"ע במה שהפסיק בג' ראשונות דהוא שבחו של הקדוש ברוך הוא בין שבח שבת לקידושו וזה הנ"ל ליישב דברי המ"א מפני חומר הקושיא אבל מ"מ לדינא צ"ע דאולי כונת הגמ' שיזכיר יצ"מ בתוך הקדוש ובנוסח תפלתנו לא מצינו זה ומפני כל הטעמים הנ"ל כתבנו בפנים שיש לפקפק בזה הרבה וגם בדה"ח כתב דלכתחילה יש לחוש לגדולי הפוסקים שס"ל דאין יוצא ד"ת בתפלה ומה שעוררתי עוד בפנים דהלא קי"ל דמצות צריכות כונה וכו' לזה התעורר בעל תו"ש".

(1) הר צבי (או"ח ח"א סי' קנ"ז אות ב') – "ובנוגע להערת הד"מ לפי דברי המג"א (סימן רע"א ס"ק א') שמדאורייתא יוצאים בקידוש שאומרים בתפילה, איך איש מקדש ומוציא את אשתו ובני ביתו אם הנשים לא התפללו ערבית והאיש כבר התפלל, וא"כ האיש כבר התפלל ערבית ואינו מחוייב מן התורה והנשים שלא התפללו חייבות מן התורה, ומטעם ערבות ל"ש באשה כמ"ש הרא"ש במסכת ברכות (דף כ ע"ב) עיין שם. ועי"ז כתב כת"ר תקנתא שהאשה תאמר ויכולו ועי"ז תצא גם היא את הדאורייתא וממילא יכול להוציאה. הנה גם באמירת ויכולו עדיין לא יצאה כל השיטות. ונקדים בזה מש"כ המנ"ח (מצוה לא) לסתור את דברי המג"א והד"מ שבתפלה יוצאים ידי חובת קידוש מדאורייתא, שהרי בנוסח התפילה של ליל שבת אין אנו מזכירים יציאת מצרים, ובודאי אם לא הזכיר בקידוש באיזה נוסח שאומר לכבוד היום יצ"מ אינו יוצא מן התורה כלל ומימרא מפורשת היא בלא חולק דנלמד מגז"ש ע"כ ודאי אם לא הזכיר בקידוש באיזה נוסח שאומר לכבוד היום יצ"מ אינו יוצא מן התורה כלל ואין אנו יוצאים מה"ת בתפלת שבת כלל. והגאון המשנה ברורה בביאור הלכה הצדיק דברי המג"א דסובר דיוצא מן התורה במה שהזכיר יציאת מצרים סמוך לתפלה דהשכיבנו כגאולה אריכתא דמיא, ולא צריכין שיזכיר דוקא בקדושא גופא וכו' עיין שם. ולפי"ז אין מועיל מה שהנשים תאמרנה רק ויכולו בלבד אם לא התפללו ולא הזכירו יציאת מצרים סמוך לתפלת השכיבנו. ורב אחד העיר שכיון שהאשה תזכיר אח"כ איזה זכירת שבת שיוצאים בזה דאורייתא כמו באמירת רצה בברכת המזון: וא"כ נשאר לדון דחיוב דרבנן שעל הכוס לא קיימה, א"כ י"ל דמכיון דסוף סוף יצאה ידי חובתה מה"ת, שוב למפרע יוצאת בקדוש של בר חיובא דרבנן. ולי צ"ע, דמכיון דהשתא מחוייבת מדאורייתא אינה יוצאת כלל גם לדרבנן, ויש להאריך בזה ואכ"מ".

(2) בצל החכמה (ח"ג סי' א') – "יוצא ידי חובת קידוש דאורייתא בתפלה עכ"פ כשמכוון לצאת בה אף שאינו מזכיר בה יציאת מצרים".

3. דעת הראשונים קידוש על היין מדאורייתא (רשב"א, רא"ש, ר"ן).

(א) בה"ל (סעי' א' ד"ה מיד) – "ועיין בחדושי רע"א שהביא דמדברי הר"ן בסוגיא דנר חנוכה ונר ביתו מוכח דס"ל דקידוש על היין או על הפת הוא דאורייתא [וכן מוכח ג"כ בדברי הרשב"א שם בהאי סוגיא ע"ש] וכן הביא שם עוד דמדברי הרא"ש בפרק ערבי פסחים מוכח ג"כ דס"ל דבתפלה בלבד אינו יוצא בודאי וביותר ס"ל דאפילו בקידוש גמור שלא במקום סעודה תיכף ג"כ אין יוצא מה"ת".

1. מראי מקומות – אורח ישראל (סי' כ' הע' כ"ה).

4. מראי מקומות.

(א) הגרח"ק שליט"א (לכנימין אמר ריש עמ' ל"ח) – "מה שהק' המנח"ח והביאוה"ל על המ"א שחידש דיוצא ידי קידוש מה"ת בתפלת ליל שבת והק' מפסחים קי"ז דצריך להזכיר יציא"מ וכו'. צ"ע למה לא הביאו שמפורש כהמ"א בירו' פסחים פ"י ה"ב 'תמן במקום שאין יין ש"ץ יורד לפני התיבה ואומר ברכה אחת מעין שבע וחזרתם מקדש ישראל ויום השבת'. תשובה: הירו' ס"ל שא"צ ולא קי"ל כן".

ג. האם צריך לכיין שלא לצאת בתפילה, כדי לקיים המצוה כתיקונו על היין.

1. בסתמא יש כוונה שלא לצאת.

(א) חת"ס (או"ח סי' כ"א ד"ה מ"ש) – "דבתפלה הוה כמכונים להדיא שלא לצאת י"ח כדי שיהי' קידוש במקום סעודה על היין דאורייתא וכאלו לב חכמים מתנים ע"ז".

חת"ס (או"ח סי' י"ז ד"ה ואפשר) – "כיון שתיקנו חז"ל קידוש על היין במקום סעודה א"כ כל מי שיודע שיש לו יין וסעודה מכיין עצמו שלא לצאת ידי חובתו בתפלה וכשמכין שלא לצאת לכ"ע אינו יוצא ידי חובת מצוה ושוב הוה קידוש על היין דאורייתא ואין כאן מקומו".

חת"ס (או"ח סי' ט"ו ד"ה וליישב) – "ומ"ש ב"י סימן מ"ו אותן הפוסקים ס"ל מצות א"צ כוונה, ומה"ט נמי פשוט דקידוש היום שלנו על היין דאורייתא וספיקו להחמיר, אף על גב דמן התורה לא בעי יין ולא מקום סעודה ויצא ידי חובתו במקדש השבת שבתפלת ש"ע כמ"ש ג"כ מג"א רס"י רע"א, מ"מ כל אדם רוצה לצאת ידי חובתו כתיקון חכמים על היין ובמקום סעודה, לכן נ"ל מ"ש מג"א סס"י ס"ז דאם אמר שירת הים יצא ידי חובת הזכרת יציאת מצרים היינו אם נתכין בה לצאת ידי חובתו אבל מסתמא דעת כל אדם שלא לצאת ידי חובתו אלא כתיקון חז"ל בגאולה הסמוכה לתפלה".

חת"ס (או"ח סוף סי' קמ"ג) – "במכוון שלא לצאת גרע טפי, ובוזה נדחה נמי דברי דגול מרבבה סי' רע"א [במג"א סק"ב] דאין אנו מכוונים לצאת בקידוש בתפלה".

עי' חת"ס (על מג"א ס"ק א') – "ובשבתות דעלמא לא יכוין לצאת בתפלה כדי שיצא ידי חובת קידוש דאורייתא מן המובחר במקום סעודה על הכוס וכתיקון חז"ל כן נראה לפענ"ד".

1. ששכ"ה (פרק מ"ז הע' ט"ז) – "בהגהות ח"ס, דבשבתות דעלמא לא יכוין לצאת בתפילה (אולי צ"ל יכוין לא לצאת, עיין סי' ס' במ"ב ס"ק ח, וע"ש ס"ק י בשם הח"א, וכ"ה בשו"ת ח"ס או"ח סי' כא ד"ה מ"ש מו"ח) כדי שיצא יד"ח קידוש דאורייתא מן המובחר במקום סעודה על הכוס".

2. עדיף לכיין שלא לצאת יד"ח בתפילה – הגרשז"א צ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' י"ח, שולחן שלמה ס"ק ב' ג'), "שלכתחילה עדיף טפי לכיין לא לצאת בכך ידי קידוש".

(א) הגרשז"א צ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז מילואים הע' ט"ז, שולחן שלמה ס"ק ב' ג'), הליכות שלמה תפילה פרק י"ד ס"ק י"ב) – "דכוונתם שיכוין לקדש את השבת בתפילת ערבית מפני שזהו הנוסח התפילה, ולא לשם מצות 'זכור'".

3. מראי מקומות.

(א) בה"ל (סי' רע"ג סעי' ו' ד"ה וכגון) – "שכתב התו"ש והגרע"א בסימן זה דבסתם אמרינן שאין מכיין לצאת בתפלה משום דמצות קידוש הוא במקום סעודה ניהא הכל".

(ב) שבט הלוי (ח"א סי' נ"ד) – "ואם ממילא לא יצא בתפלה או צריך היפך כוונה יש לדון בזה טובא די"ל דעכשיו שכבר תקנו קידוש נהי דגם תפלת שבת מעין קידוש היום מ"מ מסתמא סומך על קידוש היום של קידוש, ויש לפלפל בזה אכ"מ, מ"מ גם אי המוציא כבר יצא לידי דאורייתא ומכוון להוציא וזה השני עדיין יש חיוב דאורייתא עליו אין פקפוק כלל כיון דמכוון לצאת ועיקר כוונה דאורייתא היינו כוונה לצאת המצוה ולא דוקא לצאת לידי דאורייתא כמבואר באחרונים, והעיקר שלא יהיה בכונתו לצאת לידי דרבנן בפירוש דאז היה מזיק, ויש לי ראיות ע"ז, אך אין פנאי להאריך יותר".

(ג) מהמג"א וא"ר וסייעתו, לא נראה שצריך לכוון שלא לצאת. מהחת"ס וסייעתו, לא צריך לכוון שלא לצאת. אלא מלשון המ"ב "ומסתמא אין מדרך העולם לכיין לצאת את המ"ע דזכור בתפלה כיון שיש לו יין או פת ויכול לקדש עליהן אח"כ בברכה כדין ושב יותב שיצא אז המ"ע דאורייתא משיצא עתה ויהיה בלא כוס ושלא במקום סעודה", יש לעיין. ומסתמת הפוסקים, ל"מ שצריך לכוון שלא לצאת.

ד. מראי מקומות.

1. בה"ל (סעי' א' ד"ה מיד) – "ועל הרמב"ם לא קשה כלל דמה שאמר דיוצא בזכירת דברים היינו כשמזכיר בה גם יציאת מצרים וכמו שכתב בהדיא בסה"מ מצוה ל"א ומשמע ג"כ דס"ל דהוא דאורייתא ולא אסמכתא בעלמא מדכתב שם זה בבאור המ"ע [אך לפלא מה שהשמיט זה ברמב"ם גופא וצ"ע]".

(א) אמנם עי' הרמב"ם (בס' המצוות של דפוס פרנקל) – "וזה הוא נוסח קידוש היום ... תחלה למקראי קדש זכר ליציאת מצרים כי בנו בחרת ...".

ה) נשים: להוציא אנשים - סעיף ב'.**א. מחמיר, שאין מוציאות את האנשים.**

1. ב"ח (ס"ק ב') – "דנראה דאין לחלק בין קידוש למגילה, ולפע"ד נראה עיקר להחמיר בקידוש כמו במגילה שאין הנשים מוציאות לאנשים וכן ראיתי שכתב מהרש"ל (בהגהותיו לטור סי' תרפט)".
2. עולת שבת (על סעי' ב') – "ומהרש"ל [בביאורו לטור סי' תרפט] חולק וכתב דאין מוציאות את האנשים, וכתב הב"ח [ס"ב] וכן המנהג כדבריו".

ב. מיקל, שמוציאות את האנשים.

1. מחבר (סעי' ב') – "והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה בזכירה ומוציאות את האנשים הואיל וחייבות מן התורה כמותם".
2. ב"י (ס"ק ב') – "וכתוב בכל בו (סי' לא, לד ע"ג) שמוציאות את האנשים הואיל וחייבות מן התורה כמותם".
3. לבוש (סעי' ב') – "והואיל וחייבות הנשים מן התורה מוציאות אפילו את האנשים ידי חובתן, דהא חיובן שוה בזו והרי הן בזה כאנשים".
3. פרישה (ס"ק ג') – "ואחד אנשים ואחד נשים וכו'. מי שישנו בשמירה ישנו בזכירה, פירוש דאיתקש זכור לשמור לכך חייבים אף על פי שהוא מצות עשה שהזמן גרמא ומוציאין גם כן האנשים ידי חובתם כן כתב הכל בו".
4. ט"ז (ס"ק ב') – "כאן הכל מודים שאין חילוק כלל בין אנשים לנשים ע"כ שפיר מוציאות אותם ורש"ל ומו"ח ז"ל פסקו גם כאן דאין מוציאות כמו במגילה ואין זה מוכרח כלל".
5. גר"א (על סעי' ב').
6. שלחן שלמה (סעי' ב').
7. דרך החיים (סי' ע' סעי' ג') – "ואשה יכולה להוציא אנשים בקידוש משום דמחוייבת כמוהם".
8. גר"ז (סעי' ו') – לשונו מובא לקמן.
9. ערה"ש (סעי' ה') – "כתב רבינו הב"י בסעי' ב' שמוציאות את האנשים הואיל וחייבות מן התורה כמותם עכ"ל ואפילו להסוברים דקידוש על הכוס מדרבנן דמן התורה יוצאים בתפלה מ"מ שוים האנשים והנשים וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון וגם נשים כן הוא דמן התורה יוצאות בתפלה ועל הכוס חייבות מדרבנן א"כ עומדים בחדא דרגא וביכולתן להוציאם ויש רוצים לומר שאין מוציאות אנשים כמו במגילה לקמן סי' תרפ"ט [רש"ל וב"ח] ואינו עיקר דבשם כיון דברבים הוא זילא מילתא כמ"ש התוס' בסוכה [ל"ח]. משא"כ בקידוש וכ"כ מפרשי הש"ע [הט"ז והמג"א סק"ב]".
10. מ"ב (ס"ק ד') – "ומוציאות את האנשים. וכן הסכימו הט"ז ומ"א והגר"א וש"א".

ג. מי שאינו בני ביתה יש להחמיר, מצד זלזול.

1. א"ר (ס"ק ג') – "ולענ"ד כוונת הב"ח שלא להוציא אנשים שאינם בני בית הזה, דהא כתבו תוס' שם הכי גבי ברכת המזון דאין מוציאה רבים ידי חובתן, ורבים לאו דוקא קאמר דלא שכיחן בברכת המזון, אלא אנשים אחרים דזילו בהו מילתא, וראיה לזה ... ולדינא נראה לי באין בני ביתה אין מוציאה אבל לבני ביתה מוציאה כשאין בעל הבית, אלא שאין מורין כן, מיהו כשאין בני ביתה אנשים רק קטנים ונשים ודאי מורין להוציאן".
 2. גר"ז (סעי' ו') – "וכיון שהנשים חייבות בקידוש היום מן התורה כמו האנשים יכולות להוציא את האנשים ידי חובתם אלא שלכתחלה אין להורות כן לשואל הלכה למעשה (שלא יבאו לזלזל במצות)".
 3. דרך החיים (סי' ע' סעי' ג') – "ולכתחלה אין לעשות כן שתוציא אשה אנשים גדולים בקידוש משום דזילא מילתא".
 4. מ"ב (ס"ק ד') – "ומ"מ יש להחמיר לכתחילה שלא תוציא אשה אנשים שאינם מבני ביתה דזילא מילתא [א"ר ודה"ח]".
 5. ששכ"ה (פרק נ"א סוף סעי' ט').
 6. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ס"ט).
- א) אפילו בעלה ובני ביתה יש להחמיר – פסקי תשובות (דפו"ח סוף אות ח', "ואפילו את בעלה ובני ביתה, כי יש בכך משום זלזול במצוות, ואין לעשות כן אלא כשאין אפשרות אחרת").

ד. מראי מקומות – מג"א (ס"ק ב').**ו) ערבות.****א. אם יש לאיש ערבות כלפי אשה: נוגע לקידוש.**

1. ספק.

- א) פמ"ג (א"א ס"ק ב', מש"ז סוף ס"ק א', פתיחה ח"ב אות ט"ז, עי' ח"ג אות ח', סוף אות כ"ח, סי' תפ"ד מש"ז ס"ק א', סי' תפ"ט מש"ז ס"ק ב', סי' תרפ"ט א"א סוף ס"ק ד' [לשונו מובא לקמן]), תיבת גמא ריש פר' יתרו, עי' ראש יוסף ברכות דף כ: ד"ה נשים, ומתן שכרן של מצוות חקירה ד', ושער התערבות ח"ג פרק ו' ד"ה אכתוב).
- ב) דגול מרובה (על מג"א ס"ק ב') – "ואמנם מה שאני מסתפק אפילו באיש המקדש ומוציא אשתו ובני ביתו אם הנשים לא התפללו ערבית, והאיש כבר התפלל ערבית, וא"כ האיש אינו מחויב מן התורה והנשים שלא התפללו חייבות מן התורה, אם יוצאים בשמיעתן מן האיש ואף שכל הברכות אף שיצא מוציא כמ"ש במסכת ר"ה דף כ"ט ע"א היינו מטעם ערבות שכל ישראל ערבים זה בזה כמ"ש רש"י שם והרי כתב הרא"ש ברכות פ"ג דף כ ע"ב שהאשה אינה בכלל ערבות לכך אינה מוציאין אלא למי שחיובו מדרבנן עיי"ש, ואני מסתפק אם האשה אינה בכלל ערבות דהיינו שהיא אינה ערוב בעד אחרים אבל האנשים שקיבלו ערבות בהר גריזים והר עיבל נתערבו גם בעד הנשים וא"כ שפיר מוציא האיש את האשה אף שכבר יצא או דלמא כשם

שהנשים לא נכנסו בכלל ערבות כך לא קיבלו האנשים ערבות בשביל נשים ועיין ביבמות דף מ"ז ע"ב בתוס' ד"ה קשים גרים וצ"ע".

2. מיקל.

(א) רע"א (על מג"א ס"ק ב', ברכות דף כ:; מגילה דף יט; שו"ת ח"א סי' ז') – "דגול מרבבה ... ולא נראה כן דאין חילוק כלל בין איש לאשה לענין ערבות, ולא מצינו בשום דוכתא דבאשה לא יהיה הדין דאם יצאה מוציא, והרי גבי ינאי מלכא ומלכתא דכריכו רפתא משמע דאם ה' שמעון בן שטח אוכל כזית ה' מוציא אותה, והאם נשים מחוייבות בבהמ"ז מדאורייתא מה מהני שאכל כזית, הא הוא חיובא דרבנן והיא חיובא דאורייתא, ואתינן עלה רק מדין יצא מוציא, הרי דגם לגבי אשה אמרינן יצא מוציא, ודוחק לומר דהיא לא אכלה כדי שביעה [זולת שנאמר כפי הצד דאיש ערב על אשה, וא"כ נפשט על כל פנים ספיקתו בזה הפרט]. אלא נראה לענ"ד דכוונת הרא"ש לחלק בין יצא מוציא ובין אינו מחוייב במצוה זו בעצמותו, דערבות רק במי שמחוייב ג"כ במצוה זו, מש"ה אף שהוא כבר יצא לעצמו מוציא לאחרים, אבל במצוה שאינו בר חיובא כלל, דהיינו לפי הצד דנשים אינן חייבות בבהמ"ז מדאורייתא אינם ערבים על מצוה דבהמ"ז, **אבל במצוה דנשים חייבות גם המה בכלל ערבות**, ושייך בהו ג"כ דינא דיצא מוציא. ונראה לי ראי' ברורה לזה ...".

(ב) חיד"א (מראית העין ע"ז סוף דף יז; ברכי יוסף סי' קכ"ד ס"ק ג' ד"ה הגם) – "ועל אשתו להריגה דלא מיחתה ביה מכאן אמרו כל מי שיש בידו למחות וכו' מכאן מוכח בהדיא דנשים במידי דהם שייכות גם הם יש להם ערבות אם יש בידם למחות. ומ"ש רבינו יונה והרא"ש פ"ג דברכות דנשים אינן בכלל הערבות היינו במידי דלא שייכי וק' על הגאון מהר"ר יחזקאל ז"ל בס' דגול מרבבה בהגהות א"ח סי' רע"א במה שנסתפק בקדוש שבת וצייד דכשם דנשים אינן בכלל ערבות נם האנשים אינן ערבים וכו' ע"ש. והמסתכל יפה בעיניו יראה דהאנשים ערבים על הנשים וגם נשים עריבות במידי דשייכי כדאמרינן בסוגיין על אשת רחב"ת שנענשה שלא מיחתה ואין כאן ספק".

(ג) שעה"צ (ס"ק ט') – "עיין בפרי מגדים בפתיחה שמסתפק בזה, דאולי אשה אף על פי שמחוייבת אינה בכלל ערבות שתוכל להוציא כשיצאת כבר, ונשאר בספק, וגם הדגול מרבבה הלך בשיטה זו שאינה יכולה להוציא, אבל הגאון ר' עקיבא איגר בתשובה סימן ז' וכן בחידושי חלק על הדגול מרבבה, והאר"י להוכיח בראיות דאשה במה שמחוייבת מן התורה היא בכלל ערבות כאיש ויכולה להוציא, עיין שם".

(1) אמנם עי' הבה"ל (סי' תרפ"ט סעי' א' ד"ה ונשים) – "לכאורה אם היא כבר יצאה י"ח אין מוציאה לאשה אחרת וה"ה קטן לאשה או לקטן אחר (שנסתפק בזה אם הם בכלל ערבות דלימא בהו ג"כ אף על פי שיצא מוציא) [אשל אברהם]".

(ד) ערה"ש (סעי' ו') – "ויש מי שרוצה לומר דאשה אינה בכלל ערבות [דגמ"ר] ודבר תמוה הוא והרא"ש שכתב סברא זו ברפ"ג דברכות אינו אלא במצוה שאין להאשה שייכות בזה ע"ש אבל במה שהיא מחוייבת שוה היא לגמרי לאיש [וכ"כ הגרע"א בגליון הש"ע ובתשו"י]".

(ה) אבני נזר (או"ח סי' תל"ט אות א') – "ודווקא שאינו בר חיוב בעצמותו אינו בכלל ערבות לאחרים במצוה שבעצמו אינו מחוייב כמו שכתב הרא"ש בברכות [פ"ג סי' י"ג] בטעם אשה אינה מוציאה אחרים במצוות שאינה חייבת בהם. דאינם בכלל ערבות. והיינו משום שאינה מחוייבת בעצמה. אבל בקידוש פשיטא שאפי' יצאה מוציאה אחרים".

(ו) תהלה לדוד (סי' קפ"ו ס"ק א') – "וברור דהפשט ... עיין צל"ח ... ועיין ברכ"י סי' קכ"ד סק"ג ובמ"ז סי' תפ"ט סק"ב ובשו"ת רע"א סי' ז'".

(ז) על' אור לציון (ח"ב פרק כ' אות א') – "גם באופן שהאשה לא התפללה, יכול הבעל להוציא אותה ידי חובת קידוש. ומכל מקום טוב שהאשה **תאמר שבת שלום**, ובה תצא ידי חובת קידוש מן התורה, וכך יהיו שניהם חייבים מדרבנן בלבד".

(ח) יביע אומר (ח"א או"ח סי' ט"ו אות ב' בהג"ה).

3. מראי מקומות – תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' ה' אות א'), הר צבי (או"ח ח"ב סי' קכ"ב), מנחת יצחק (ח"ג סי' נ"ג, סי' נ"ד), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק י"ב הע' ה'), פסקי תשובות (דפו"ח אות ח'), הגר"מ קרליבך שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' כ"ב).

(א) חזו"א (או"ח סי' כ"ח ס"ק ו', ס"ק ז') – "יכול לברך אחד בשביל חברו ואף שלא אכל, ומשום טעמא דערבות, אלא שאין זה כ"א בב"ח במצוה זו, והלכך אי נשים בבהמ"מ מה"ת, יכולות לברך וגם לומר ב"ת בשביל אנשים, וכש"כ לדעת הסוברין דב"ת אינן מעכבין אלא מדרבנן".

(ב) אג"מ (או"ח ח"ד סוף סי' ק', עי' ח"א סי' ק"צ) – "ולכן איש שכבר קידש יכול לקדש בשביל הנשים ואסור לאשה לאכול לפני קידוש דיו"ט".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק י"ד הע' ל') – "ולענין מעשה הורה רבנו לשואל, **שלא נהגו להקפיד שתתפלל האשה** קודם ששומעת קידוש כדי שבשעה ששומעת קידוש מבעלה ישוה חיובה לחיובו, שהרי הוא כבר יצא ידי חובתו מדאורייתא בתפלה".

(ד) ששכ"ה (פרק נ"א סעי' ט"ז, הע' מ"ב) – "יש אומרים שטוב תעשה האשה, אם תתפלל בליל שבת תפילת ערבית, הגם שבדרך כלל היא פטורה מלהתפלל תפילה זו, כדי שגם חיובה במצות קידוש יהיה רק מדרבנן (וראה לעיל פמ"ז סע' ד, דבהזכרת כל שבח וקילוס לכבוד שבת ג"כ יוצא יד"ח מן התורה, ולפ"ז י"ל דלא צריכה דוקא להתפלל תפילת ערבית, אלא די אם תזכיר מענין שבת, ובלבד שתכוון לשם המצוה). כך שבעלה יוכל להוציא אותה ידי חובת קידוש. לדעת אחרים, גם אם לא התפללה תפילת ערבית, יכול הבעל להוציא אותה ידי חובת קידוש".

(ה) דברי חכמים (אות רכ"ו) – "נשים חייבות בקידוש מדאורייתא, וא"כ אם הבעל כבר התפלל מעריב הרי כבר יצא בזה יד"ח קידוש דאורייתא כמבואר בפוסקים, וא"כ כיצד יכול להוציא את אשתו והא קי"ל דאין דרבנן מוציא דאורייתא. תשובה: שמעתי מפוסקים ומהגר"ק **דיש עציה** לכון בשעת תפילתו שאינו רוצה לצאת יד"ח קידוש אלא בתורת תפילה וא"כ נשאר מחויב מדאורייתא. ויכול להוציא אשתו ידי חובתה".

ב. ערבות לגר כלפי אחרים.**1. מחמיר.**

(א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש פרק ז' אות ט') – "לגר אין דין ערבות במצות, ואם יצא לא יכול להוציא אחרים, (עי' רש"י סוטה דף לז, ופרמ"ג בהקדמה ח"ב אות ט"ז שנשאר בספק)".

2. מראי מקומות – ברכי יוסף (סי' קכ"ד ס"ק ג' ד"ה תו), פסקי תשובות (הע' פ"ז), הגר"מ קרליבך שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' כ"ה טור א').

(א) פמ"ג (פתיחה ח"ב אות ט"ז, עי' ח"ג סוף אות כ"ח) – "ודע שאני נסתפקתי אם נשים בכלל ערבות וכן גרים..."

ז] קטנים.**א. ערבות לקטן.****1. אין ערבות הגדולים על הקטנים.**

(א) פמ"ג (פתיחה כוללת ח"ב אות י"ז) – "והנה קטן שמוציא גדול בדרבנן אם יצא [אין] מוציא, דלא שייך בכלל ערבות וזה פשוט". פמ"ג (סי' תפ"ט מש"ז ס"ק ב') – "גם גדול לקטן בר חינוך י"ל אם יצא אין מוציאם, דלא שייך ערבות, **ושאני קידוש וברכת המזון דתקיננו רבנן להוציא בניו ובניו אף על פי שיצא, דסמוכים עליו, או מחויב מקרי דעליו להנכס**, ואין הכי נמי אשה כהאי גוונא דאין מחויבת לחנך בנה".

עי' פמ"ג (סי' תרפ"ט א"א סוף ס"ק ד') – "והנה נסתפקתי כמה פעמים [ראה פתיחה כוללת ח"ב אות טז; ח"ג סוף אות כח] אי אשה בכלל ערבות, למה שמשמע מרא"ש ברכות כ' [פ"ג סימן יג] [גבי] נשים בברכת המזון, לכאורה דאין נשים בכלל ערבות, אם כן אמר כבר יצאה אשה ידי חובתה, אין מוציאה לאשה או לאנשים למאן דאמר שמוציאה, עיין תוספות יום טוב ראש השנה פרק ג' משנה ח' אף על פי שיצא מוציא מטעם ערבות, והוא הדין קטן לאשה, או לקטן אחר, והבן זה".

(ב) חזו"א (או"ח סי' כ"ט ס"ק ה') – "ונראה בדעת התו' דבקטן לא תקנו חכמים ערבות, ואין ערבות הגדולים על הקטנים, והלכך אין קטן מוציא לגדול אלא היכי דחייב בעצמו, כדין ברכת הנהנין, והלכך אינו מוציא אלא אם אכל שיעורא דאורייתא, והגדול שיעורא דרבנן, אבל אם אכל הקטן ג"כ שיעורא דרבנן, הוי תרי דרבנן, ולא חשיבא ברכה לגבי האי, וכן אין קטן שהתפלל מוציא לאשה שהתפללה בקידוש היום דהוי תרי דרבנן, וכמש"כ בדמ"ר, והגרע"א שם השיג עליו, וצ"ע, ועי' במ"א סי' קנ"ג".

2. מראי מקומות – בה"ל (סי' תרפ"ט סעי' א' ד"ה ונשים, לשונו מובא לעיל), חינוך בהלכה (ארטסקרול, פרק י"א הע' י"ח), פסקי תשובות (דפו"ח הע' פ"ג).

ב. האם קטן יכול להוציא קטן אחר: בקידוש או הבדלה.**1. מחמיר.**

(א) הגר"ח ק"ק שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רס"א, עמ' פ"ט) – "אם קטן למשל בגיל עשר יכול להוציא קטן אחר בקידוש או בהבדלה או לא. תשובה: לא".

2. קטן שהתפלל אינו יכול להוציא קטן שלא התפלל.

(א) דרכי החיים (דיני קידוש על היין בביתו אות י"ד) – "וכן אינו יכול להוציא קטן שהתפלל לקטן שלא התפלל".

(ב) הו"ד בחינוך בהלכה (ארטסקרול, פרק י"א הע' י"ח, הע' ל"ח) – "פשוט דהרי חיובם שוה".

(ג) ששכ"ה (פרק נ"א סעי' י', סעי' ט"ו, פרק נ"ח סעי' י"ט) – "קטן שכבר התפלל תפילת ערבית של שבת, אינו יכול להוציא קטן אחר שלא התפלל, אבל אם הקטן טרם התפלל תפילת ערבית, יכול הוא להוציא קטן אחר שגם הוא טרם התפלל".

(ד) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט' סעי' ט') – "קטן שכבר יצא ידי חובת קידוש אין יכול לקדש בשביל קטנים אחרים, דקטן אינו בכלל ערבות. ולכן קטן שהתפלל ערבית אין יכול להוציא קטן שעדיין לא התפלל ערבית, דכיון שהתפלל ערבית כבר יצא עיקר מצות קידוש בתפילה".

3. מיקל.

(א) תהלה לדוד (ס"ק ד') – "ונראה פשוט דאין חילוק בזה בין גדול לגדול וקטן לקטן דגם קטן שהתפלל יכול להוציא קטן שלא התפלל".

ג. בן י"ג שנה שעדיין לא ידוע אם הביא ב' שערות: האם יכול להוציא ילד כמותו.**1. מחמיר.**

(א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"א הע' ל"ח, שולחן שלמה ס"ק ד') – "דמ"מ קטן בן י"ג אינו יכול להוציא קטן כמותו, משום דאפשר שהשומע כבר הביא שתי שערות, כמו שאין הטומטום מוציא טומטום אחר (סי' תקפט סע' ד)".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט' סעי' ח') – "בן י"ג שנה שעדיין לא ידוע אם הביא ב' שערות, לא יקדש בשביל גדול כשעדיין לא התפלל הגדול תפילת ערבית, ואפי' בשביל חבירו שכמותו לא יקדש בכה"ג".

(ג) הלכות שבת בשבת (ח"א פרק ז' סעי' י"ג).

(ד) פסקי תשובות (דפו"ח אות ז', הע' ע"ט) – "וגם בנער שכבר הגיע לגיל בר מצוה, כל זמן שעדיין לא נתמלא זקנו, אין לצאת ממנו ידי חובת קידוש, הן אנשים והן נשים, וגם לא שאר נערים בני גיל. [הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בשש"כ פנ"א הערה ל"ח, דשמא המקדש עדיין קטן והשומעים יש מהם גדולים בסימנים. וה"ה בקבוצת נערות יש לזוהר בכך, ותעשה קידוש אותה שנראית בוגרת, ועדיף שתהיה מעל גיל י"ח שנה, או שתאמרנה כל אחת עם המקדשת מילה במילה, וכדלעיל]".

ח] שבתא טבא.

א. באמירת "שבתא טבא", אם יוצא יד"ח קידוש היום.

1. מהני.

(א) תשובה מאהבה (ח"ב סי' רל"ט ד"ה ואף) – "ואף נשים ובתולות שאינן מדליקין ואין מברכין מכל מקום יוצאים במ"ע זכור את יום השבת לקדשו כאשר מזכירין שהיום הוא שבת או במה שאומרים גוט שבת הנה התורה אמרה זכור את יום השבת והרי זכרו אותו ועיין מג"א סי' רע"א ס"ק א' והו"נ גם הן דרבנן ויכולין האנשים להציאן ואתי דרבנן ומפיק דרבנן ויכולין לברך על היין ולקדש אח"כ".

(ב) רע"א (על מג"א ס"ק א' ד"ה וכ"מ) – "וגם לכאורה לא דוקא תפלה אלא דכל שמזכיר שבת ואומר שבתא טבא ג"כ יוצא. דמ"מ הזכיר שבת. ודו"ק".

(ג) אמרי יושר (ח"א סוף סי' ר"ב) – לשונו מובא לקמן.

(ד) קצות השלחן (סי' ע"ט ס"ק א') – "ועל"י בה"ל ד"ה דאיתקש שמביא מחי' רע"א ... אבל בס' כה"ח (ס"ק ב') על שו"ע הביא מהמחבר"ר שהרשב"א כ' בתשו' כ"י דמדאורייתא יוצא י"ח קידוש באמירת ויכולו או ושמרו או לזכור בפיו שבת והשאר הכל מדבריהם ע"כ".

(1) עי' יביע אומר (לקמן) עוד פשט בהרשב"א.

(ה) אור לציון (ח"ב פרק כ' אות א', הע' א') – "וראה ברע"א בחידושי לשו"ע, שכתב שקידוש בדברים אינו דוקא בתפילה, אלא כל שמזכיר שבת בפיו יצא ידי חובת קידוש מדאורייתא, ואף באמירת שבת שלום יוצא ידי חובה, ע"ש".

2. לא מהני.

(א) בה"ל (סעי' ב' סוף ד"ה דאיתקש) – "והנה ראיתי בחדושי רע"א שמסתפק דאולי יוצא המ"ע באמירת שבתא טבא בלבד ולפלא דהרי הרמב"ם כתב דבעינן זכירת שבח וקידוש".

(ב) ישועות מלכו (הג' על הרמב"ם פרק כ"ט הל' א') – "זכירת שבת וקידוש, ע' הגהות רעק"א לאו"ח סי' רע"א שחוכך במברך לחבירו בשבתא טבא יצא ידי קידוש דאורייתא כמו בתפלה, ומדברי רבינו משמע דבעי דברי שבת וז"ל במשמע בברכת שבת טוב דהוא כמו יום ד' טוב וע' רשב"ם פסחים ק"ה ד"ה הא נמי".

(ג) אדר"ת (עובר אורח סי' רע"א, סוף ס' ארחות חיים) – "הגרע"א ז"ל בחי' שמה"ת יוצא גם כשאומר שבת טוב. אלא באמת מד' הר"מ ר"פ כ"ט לא משמע כן".

(ד) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ב') – "מצאתי בהגהות הגאון רע"א על או"ח סי' רע"א כתב דמה"ת יוצא אפי' אומר רק שבתא טבא וצ"ע לענ"ד הא לקדשו כתוב וכ"כ הפמ"ג שם במשב"ז ס"ק א' דבעינן דווקא שיאמר ברוך אתה ה"י".

(ה) יביע אומר (ח"א או"ח סי' ט"ו אות ט"ו) – "והנה במחבר"ר (סי' רע"א סק"א) כתב וז"ל: ובתשו' הרשב"א כ"י ראיתי, שכ', דמדאורייתא יוצאים ידי חובת קידוש באמירת ויכולו או ושמרו, או לזכור בפיו שבת, ובה"ל זכור את יום השבת לקדשו, והשאר הכל מדבריהם. עכ"ל. ומזה העירתי זה רבות בשנים על דברי המשנ"ב בבאה"ל (ר"ס רע"א) סוף ד"ה דאיתקש, שכ', והנה ראיתי בחי' רעק"א שמסתפק דאולי יוצא י"ח המ"ע באמירת שבתא טבא בלבד, ולפלא שהרי הרמב"ם (ר"פ כ"ט מה' שבת) כתב דבעינן זכירת שבח וקידוש. עכ"ל. (וכן העיר הגאון האדר"ת בקונט' עובר אורח (סי' רע"א) ע"ד הגרע"א בזה). ומדברי המחבר"ר הנ"ל בשם תשו' הרשב"א מבואר כדברי הגרע"א, שהרי כתב שמספיק לזכור בפיו שבת. וע' בס' פתח הדביר ח"ג (סי' רע"א סק"ב) שהקשה מדברי הרשב"א שהביא המחבר"ר, על מ"ש הפמ"ג שצריך לקבוע ברכה, בא"י מקדש השבת, אבל אם אמר ותתן לנו את יום השבת הזה, לא יצא י"ח קידוש מה"ת. ע"ש. והרי אפי' בהזכרת שבת בפיו יצא. ע"ש. וק"ק של"ז מדברי הרמב"ם. אולם במכילתא אמרו זכור את יום השבת לקדשו, קדשהו בברכה. וכתב הרמב"ם בס' המצות (מ"ע קנה), כלומר זכרהו וקדשהו בברכה. וזה כמשמעות דברי הפמ"ג. ודוחק לומר דמדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וע"ע בהרמב"ן (פ' יתרו). וכעת שזכינו לתשו' הרשב"א ח"ד (סי' רצה), שהובאה לעיל (אות ז), שנראה שממנה מקור ד' החיד"א במחבר"ר הנ"ל, נראה דאף הרשב"א מודה להרמב"ם דבעינן ד' שבח וקילוס, ומ"ש החיד"א לזכור בפיו שבת, ל"ד, אלא הזכרת שבת עם דברי שבח. וע' בתשובה מאהבה ח"ב (סי' רלט) שהאשה י"ח קידוש בברכת הדלקת הנרות, או באמירת שבת טוב. ע"ש. ולפי האמור העיקר שצ"ל דברי שבח וקילוס, הלא"ה לא יצא. ואף בברכת הדלקת הנרות מוכח מדברי הדגול מרבבה ורעק"א (סי' רע"א) דלא מהני לצאת י"ח מה"ת, וכ"ד האחרונים".

3. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ז הע' י"ט), פסקי תשובות (אות ו').

(א) חוט שני (ח"ד עמ' צ') – "ואם אומר לחבירו 'שבת שלום' והלה משיבו גם 'שבת שלום', אם ההוא לא כיון לצאת בזה ידי קידוש דאורייתא לא יצא בזה ידי חובת קידוש דהא קי"ל מצוות צריכות כונה".

ב. למה מהני – למקילים לעיל.

1. שנזכר שבת – אמרי יושר (ח"א סוף סי' ר"ב, לשונו מובא לקמן), קצות השלחן (סי' ע"ט ס"ק א', לשונו מובא לעיל).

2. שיש שבח – חוט שני (ח"ד עמ' צ' ד"ה והנה, "וכיון שאין אנו אומרים בשאר ימות השבת 'יום ראשון טוב' ו-יום שני טוב' הרי שאם מזכיר ביום השבת 'שבת טוב' הרי הוא מזכיר את יום השבת בדרך שבח, אבל האומר באופן כללי כגון צפרא טבא, בוקר טוב, או יום טוב, כיון שלא מזכיר לשבח את יום המסוים הזה מאשר שאר ימים, אינו כמו 'יום ראשון טוב' שמזכיר את היום המסוים הזה לשבח").

3. מראי מקומות.

(א) תשובות והנהגות (ח"ד סוף סי' נ"ט) – "תמה בבה"ל ש'גוט שבת' לא מספיק לקיים מצות קידוש, רק צריך להזכיר קדושת שבת שנאמר 'זכור את יום השבת לקדשו', ומיהו במק"א הבאתי דברי הזהו"ק מהו שבת שמא דקודשא בריך הוא וכשאומר שבתא טבא כבר מזכיר בזה קדושת היום".

ג. אשה מברכת על הדלקת הנרות, אם יוצאת קידוש דאורייתא.

1. מהני.

(א) תשובה מאהבה (ח"ב סי' רל"ט ד"ה ואף) – "ולענ"ד אחרי שהנשי' מדליקין ומברכין להדלי' נר של שבת בזה מקבלין את השבת ושוב גם הן אינן מחויבות מן התורה ... מזה הטעם הניחוה ברכת הדלקת שבת לנשים ושוב גם הן בקדוש היום דרבנן".

(ב) אמרי יושר (ח"א סוף סי' ר"ב) – "ובגוף דברי הרעק"א ז"ל דחוכך לומר דאף בשבתא טבא לבד יוצאין י"ח קידוש מה"ת כיון בזה לתשו' רשב"א ח"ד סי' רצ"ה שכ' דבכל שבח וקילוס כגון ושמו או ויכולו יצא ידי חובת זכרהו מה"ת ע"ש והבאתי בשירי מנחה לא"ח סי' ער"א ובזה נסתר מ"ש דגמ"ר דאיש שהתפלל ערבית א"י להוציא אשה שלא התפללה בקידוש כיון דהיא חייבת בקידוש מה"ת והוא מד"ס וערבות ל"ש לגבי נשים דהא כיון דהנשים בעת הדלקת נירות אומרות תחינות ושבח שבת קדש בזה גופא יצאו כבר י"ח דוש מה"ת ודו"ק".

(ג) קצות השלחן (סי' ע"ט סוף ס"ק א') – "ואשה המברכת על הדלקת הנר אחרי שקבלה את השבת בהדלקה מסתבר דהוי קידוש מה"ת גם לדעת הרמב"ם דבעינן שבח וקידוש, דאמירת אשר קדשנו במצותיו, הרי זה כמזכיר קידוש על שבת, אלא שאינה יוצאת בזה מפני שאינה מתכוונת לקיים המ"ע דקידוש ועכ"פ מידי ספיקא לא נפקא דהוא מחלוקת הפוסקים בסי' ס' אם מצ"כ, ונ"מ לענין שתוכל לשמוע הקידוש אח"כ מקטן בן י"ג שנה עי' בה"ל ד"ה מיד בסופו".

(ד) פסקי תשובות (הע' ס"ז).

2. לא מהני.

(א) יביע אומר (ח"א או"ח סי' ט"ו אות ט"ו) – "וע' בתשובה מאהבה ח"ב (סי' רלט) שהאשה י"ח קידוש בברכת הדלקת הנרות, או באמירת שבת טוב. ע"ש. ולפי האמור העיקר שצ"ל דברי שבח וקילוס, הלא"ה לא יצא. ואף בברכת הדלקת הנרות מוכח מדברי הדגול מרבבה ורעק"א (סי' רצא) דלא מהני לצאת י"ח מה"ת, וכ"ד האחרונים".

(1) אולי י"ל פנויה וכדו', שהיא לא מדליק נרות.

3. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ז הע' י"ט).

(א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' י"ח, מילואים, שולחן שלמה ס"ק ב' ג') – "וצע"ק דמגלן דסגי בהזכרת שבת בלבד מבלי 'לקדשו', ואף אם מכבדים השבת בהדלקת נרות וגם כך יש משום קבלת שבת, מ"מ הרי לא נזכר כלל שהוא קודש".

(ב) משנה הלכות (ח"ז סוף סי' ל"ז) – "י"ל דאשה המדלקת נרות נמי כיון דמברכת להדליק נר של שבת בזה כבר יצאה ידי קידוש דאורייתא ומיושבת קושית הדג"מ וא"כ כיון דלפי"ז ידי קידוש דאורייתא כבר יצאה בשעת הברכה".

ד. לענין מוצ"ש, אמירת "שבוע טוב".

1. עי' סי' רצ"ו סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ה. אמירת "גוט שבת" בערב שבת.

1. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' הע' מ"ד) – "ומטעם זה היה נוהג רבנו שלא לומר 'גוט שבת', מפלג המנחה ואילך, אלא אמר 'א' גוטן ערב שבת', (אלא שהבליע תיבת 'ערב' בלחישתו) ואמר דאף שדברי הגרעק"א ז"ל מוקשים, שהרי ודאי אינו מכוין אלא לאיחול בעלמא (ועיין בה"ל סי' רע"א ד"ה דאיתקש שתמה ג"כ על דבריו), מ"מ הואיל ונפיק מפומי' דהגאון ז"ל חיישינן לה".

2. תשובות והנהגות (ח"ד סי' נ"ט) – "שמעתי בשם הגרשז"א אויערבך זצ"ל שהקפיד שלא לומר בדרך לבית הכנסת למנחה וקבלת שבת 'גוט שבת', כיון שלדעת הגרע"א כהגהותיו שהאומר 'שבתא טבא' יוצא ידי קידוש, ואם כן יש לחשוש שזהו קבלת שבת, [ובפרט אם אומר 'שבת שלום' שמברך בשלום שזהו שמו ית"ש] ולאחר שקיבל שבת לא יוכל להתפלל מנחה, וראוי לחשוש לדברי הגרע"א ובפרט שאין בזה צורך. ונראה שאין זה מוכרח דבאמירת 'גוט שבת' מקבל הוא שבת עכשיו, רק שיהיה טוב לחבירו בשבת הממשמש ובא, ואף להגרע"א אין בזה קבלת שבת דאין מתכוין לזה כלל, ורע"א מיירי כשהגיע לילה ואומר גוט שבת בזה ס"ל דזהו זכירה ויוצאין קידוש כיון שכבר נכנסה השבת ומזכירו, אבל לפני שבת כשמברך אינו מוכח בדבריו שמקבל אלא מברך אותו כשתגיע השבת יהיה טוב לו, ומ"מ לכתחילה אולי טוב להמנע שמא יתכוין שכבר שבת, והיינו אפילו יאמר 'גוט שבת' יתכוין להדיא שאינו מתכוין למצות זכירה".

3. הגר"ח ק' שליט"א (אילבא דהלכתא מ"ז עמ' מ' טור ב') – "שאלה: האם צריך להמנע מלומר 'גוט שבת' מזמן של 'תוספת שבת', שחיישינן שחל עליו תוספת שבת עי"ז, גם כשלא מכוון לקבל תוספת שבת, או שאין לחשוש. תשובה: אם מכוון שלא מקבל בזה אין לחוש. (אש התורה, תורת חיים, כת"י). [א"ה: וכן ענה לי מרן שליט"א, שאם דעתו לא לקבל אינו קבלה, ובמקום אחר מרן שליט"א ענה על שאלה זו 'שיש מחמירים', וכאן נטה מרן שליט"א להקל בזה, והטעם שמצאנו שגם 'בברכו' מועיל תנאי שלא מקבל שבת, א"כ גם באמירת 'גוט שבת' לא עדיף מברכו, ומועיל תנאי, ודו"ק"].

הגר"ח ק' שליט"א (אשיחה עמ' שי"ג) – "אחד שרוצה לעשות מלאכה לפני זמן תוספת שבת האם ראוי לא לומר 'גוט שאבעס', דהרי בזה מראה שרצונו לקבל השבת. תשובה: אם מכוון שלא לקבל אין לחוש".

ט. כבוד היום עדיף - סעיף ג'.

א. הטעם.

1. ערה"ש (סי' רפ"ט סעי' ב') – "והטעם דכבוד יום קודם נ"ל משום דעיקרי הסעודות הם ביום ולא בלילה [עתו"ס שלהי עבודה זרה עו. ד"ה בת יומא] ועוד דבלילה הלא אכל ביום בע"ש וא"א להיות הסעודה חביבה עליו כביום השבת ועוד דבמקדש היתה עיקר הקדושה הניכרת ביום שהקריבו בו קרבן מוסף ולא בלילה שלא היתה שום עבודה של שבת ועוד דעיקר תוקף הזמן הוא

ביום כדאיתא בשבת [פ"ט:]: בויכוחו של יצחק לעתיד לבא דל פלגא דלילותא וכו' ע"ש ובעירובין [ס"ה:] אנו פועלי דיממא אנו ע"ש".

2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י"א ד"ה והטעם).

(א) חת"ס (או"ח סי' י"ז ד"ה יפה) – "וכבוד יום עדיף מכבוד לילה והיה ראוי לקדש ביום על תוספת קדושתם".

ב. יש ענין למעט בלילה כדי לכבד סעודת יום מסעודת הלילה.

1. עי' ים של שלמה (גיטין פרק ד' סי' נ"א) – "ומעתה אני קורא תגר על בני עמי זרע קודש שומרי שבת, שאינם נזהרים בזה, ויהי נקל בעיניהם להשוות סעודת בקר לסעודת ערב, אלא מוסיפים בסעודה בליל שבת במיני תבשילין מסעודת בוקר, ואוכלים בליל שבת דגים טובים, שהיא עיקר הסעודות בענין הכיבוד, ובבקר בסעודת שחרית נמי, מכל מקום השוו הסעודות, ואנו צריכים לכבד השבת בבקר יותר, משם כבוד יום, שהוא עיקר. ומיום עמדי על דעתי זאת גדרתי בעצמי **שלא לאכול דגים בליל שבת**, שהוא דבר חשוב ומסוים, ואוכל אני אותם בבקר, ואז אפילו יעשו בליל שבת כמה מעדנים לא יושוו לסעודת שחרית, שיש בה דגים".

2. עי' שע"ת (ס"ק א') – "וכ' ביש"ש דגיטין שקורא תגר על שאין נזהרים בזה ואדרבה מוסיפין בליל שבת כו' ואני גדרתי בעצמי שלא לאכול דגים בליל שבת שהוא דבר חשוב ומסוים ואז אפי' יעשר בשבת כמה מעדנים לא ישוו לסעודת שחרית שיש בה דגים עכ"ל והביאו מח"ב ועיין לקמן סי' תקפ"ג שרש"ל לא אכל דגים בר"ה שהיו חביבים עליו ע"ש וא"כ מי שחביב עליו מן מאכל אחר יש לו להניחו על סעודת שחרית".

3. חוט שני (ח"ד עמ' ק"ג ד"ה ויש) – "ויש לעיין אם בעינן דוקא שסעודת היום יהיה חשוב יותר מסעודת הלילה, או דלמא דאיירי באדם שאין לו מספיק לסעודה ובוזה אמרו שיכבד את סעודת היום יותר מסעודת הלילה, אבל ביש לו כל צרכו יוכל לכבד את שני הסעודות בשווה. ולכאורה היה נראה שאינו מחויב לתחילה להרבות בסעודת היום משל לילה. אך מלשון המהרש"ל שלא אכל דגים שהיו חשובים בעיניו 'ואז אפילו יעשו בשבת כמה מעדנים לא ישוו לסעודת שחרית שיש בה דגים' משמע להדיא שרצה להחשיב את סעודת היום יותר מסעודת הלילה, אף שהיה יכול להשוותם גם בדגים וגם במעדנים".

4. פסקי תשובות (דפו"ח, אות י"א) – "וביש"ש ... ומוכח מדבריו שאפילו יש בידו הרבה מטעמים ותפנוקי סעודה המספיקים גם ללילה וגם ליום, מכל מקום יש למעט בלילה כדי לכבד סעודת יום מסעודת הלילה".

5. מראי מקומות.

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ה', הע' י') – "כבוד יום עדיף מכבוד הלילה, ולכן אם חביב עליו איזה מין מאכל, מהראוי להניחו על סעודת שחרית כשאפשר בהכי. [שבדאי צריך להזהר בזה לכבד סעודת היום יותר משל לילה, ואף שבדאי מאכלים שיתקלקלו קצת אם ינחם ליום לא ימנע מלאכלם בלילה, מ"מ צריך לכבד סעודת היום יותר משל לילה]".

ג. הנהגות.

1. יוסף אומץ (אות תרמ"א) – "ועיקר הסעודה הוא ביום יותר מבלילה. ונראה לי שלכן נוהגין **לאכול השאלנט** והצלי דוקא ביום".

2. הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תפילה פרק ב' הע' ק"ג) – "בשם מחותנו הגה"ח רא"י לוריא ז"ל טעם נאה להמנהג לאכול בצל וביצה בסעודת יום השבת, דכיון שא"א להשאירם קלופים במשך הלילה ניכר שעשאוהו ביום לכבוד סעודה זו, ודפח"ח".

3. חוט שני (ח"ד עמ' ק"ג ד"ה וכשעושים) – "וכשעושים תבשיל שנקרא **טשולנט** לסעודת היום ודאי דחשיב מאכל חשוב יותר מהמאכלים והתבשילים של סעודת הלילה".

4. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות י"א).

(א) ערה"ש (סעי' ט') – "איתא בפסחים [ק"ה:] כבוד יום קודם לכבוד לילה שאם אין לו יין הרבה או מיני מגדים שיהיה לשתי הסעודות כבוד יום קודם דעל העונג מצווה יותר ביום מבלילה וראיתי למהרש"ל [יש"ש גיטין פ"ד סי' נ"א] שקורא תגר על העולם שאוכלים דגים בלילי שבת ולא בבוקר דכיון דכבוד יום קודם ה"ל להניח לסעודה שנייה וכן היה הוא נוהג ע"ש ולענ"ד **נראה ללמד זכות** דלכן פירשו רש"י ורשב"ם **לעניין יין הרבה ומיני מגדים** כמ"ש ולמה לא פירשו סתם לעניין מאכלים טובים דמיני מגדים היינו פירות דכתיב פרי מגדים משום דזהו וודאי דמאכלים שא"א להיות ביום כמו בלילה כמו דגים חמים או מרק ובשר חם שבהכרח כשנשארים על **יום מחר יתקלקלו מהטעם** הקודם דהא זהו עיבור צורה שבקדשים פשיטא שאין לנו להניח מלאכות בלילה מפני שא"א כן למחר וא"כ פת חטים לא נאכל בלילה שהרבה טוב הפת בלילה יותר מביום כידוע אלא שזה וודאי לא צוותה תורה לבלי לאכול בלילה מפני שאין למחר כיוצא בזה ולכן פירשו לעניין יין ופירות דלא יתקלקלו עד למחר בזה כבוד יום קודם ולכן דגים חמים שהעולם מחבבים אותם יותר מן קרים וזה א"א להיות ביום לכן אנו אוכלים זה בלילה וכן מרק חם וטוב וכנגד זה אנו מטמינים בתנור על למחר מאכלים שצריכים הרבה הצטמקות וכן הקוגי"ל לכבוד יום ושפיר עבדי עמא קדישא [ובזה א"ש הזוהר יתרו ד' קנ"ז שהביא המג"א סק"ד וז"ל בעי לסדר פתורא בלילה דשבתא בנהמא ובמזוני רי"א אפילו ביומא דשבתא נמי עכ"ל וקשה מאי אפילו הא כבוד יום קודם ולפמ"ש ה"פ דבעי לסדר פתורא בלילה בנהמא ובמזוני אף על פי שהלחם והמזונות של לילה טובים משל יום משום דהם חמין וא"כ הייתי אומר דביום השבת כיון דא"א כשל לילה לא לסדר כלל אלא יאכל דבר מה קמ"ל דכל מה שאתה יכול להכין תכין]".

ד. לקבוע סעודה החשובה בסעודה שלישית.

1. אין ראוי.

(א) דברי ישראל (ח"א סי' פ"ו) – "המנהג אפי' אצל היראים במקומות שהמנהג להקדים להתפלל בשבת ויו"ט בבוקר והולכים לאכול סעודת שחרית ואחר הקידושא רבא נוטלין את הידים ואוכלים פת וקאפעע ומברכים ברהמ"ז ומכוונים לסעודה אחת, ואח"כ אחר הצהרים שמתפללין מנחה אוכלים את הסעודה הגדולה במקום סעודה שלישית ובגליל העליון בהונגארי'

(אבערלאנד), **הרבה ת"ח עשו** ג"כ כן, ולא אריך למיעבד הכי דבר מן דין דאין ראוי לקבוע סעודה מקמי סעודת הצהרים דסעודה שני' בשבת הוא עיקר [ראה שע"ת סי' רע"א בשם מהרש"ל שקורא תגר ... אין לעשות הטפל לעיקר ועיקר לטפל לאכול בסעודה שני' פת וקאפפע ובשלישית בשר ודגים וכיו"ב (לקוטי חבר ב"ח בקו' שו"ת שבסופו)].

(ב) **אג"מ** (מסורת משה ח"ג או"ח אות קל"ז) – "ואדם אחד שאל את רבינו האם טוב מה שהוא נוהג להתפלל בשבת בבוקר שחרית מוקדם, ואוכל אח"כ סעודה חלבית קטנה, ואחר מוסף [אחר הצהריים] הוא אוכל סעודה בשחרית גדולה. והשיב רבינו שקודם כל אסור לאכול סעודה קבועה קודם מוסף, אלא דשמא אפילו אם אוכל כביצה מלחם אינו נחשב כסעודה קבועה. אך מ"מ יש בזה בעיה אחרת, דהלא צריך שהסעודה הראשונה של היום תהיה הסעודה הגדולה של שבת, ולעשות שהסעודה הראשונה תהיה הסעודה הקטנה אינו יפה".

(ג) **הגר"ש דבליצקי** זצ"ל (מנוחה שלמה הע' ח', בתוך ס' מנוחה נכונה) – "מקום להעיר על הנהוג אצל הרבה בנ"א לאכול בשבת בבקר ארוחת בקר חלבית רגילה וזה נחשב לסעודה שניה. ובצהרי היום אחר זמן מנחה גדולה אוכלים ארוחת צהרים עם בשר וכדומה בתור סעודה שלישית. ואם כי יוצאים בזה ידי חובתם, מכל מקום לא יפה הם עושים כי על ידי זה הם מחשיבים את הסעודה השלישית יותר מסעודה השניה. וכמו שכבוד יום קודם לכבוד לילה כמו כן כבוד סעודה שניה, שאי אפשר לעשותה בלא פת, קודם לכבוד סעודה שלישית שלכמה דיעות אפשר לעשותה אף בלא פת. ואף שבאשכנז נהגו כך (לפי השמועה) בזמן האחרון, לא היה זה מנהג אשכנז הקדמון. ובספרן של קדמוני תקיפי אשכנז, בהרוקח בס' נ"ד והמהרי"ל בהל' שבת, מוכח להדיא שאכלו התבשילים הטמונים, בסעודת שחרית דוקא. וכ"ה ביוסף אומץ סי' תרמ"א. ע"כ צריך לזהר לאכל הסעודה הגדולה בתור סעודה שחרית ואחרי הצהרים סעודה שלישית".

(ד) **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ו') – "הא דכבוד יום עדיף מכבוד לילה, עיקרו בסעודת שחרית, שהוא עיקר הסעודה. ולכן אפי' אם השכים בבוקר וגמר תפילתו בשעה מוקדמת, אין נכון לאכול סעודה קטנה בשחרית ולקבוע עיקר סעודת שבת אחר שש שעות ומחצה, דנמצא שאינו מכבד סעודת שחרית, אלא יש לעשות סעודת שחרית עיקר. ואם קשה לו לאכול סעודה גדולה בשחרית, יאכל עכ"פ סעודה עם איזה מאכל חשוב קודם חצות, שבזה יקיים הסעודה בזמנה ויקיים בו כבוד היום, ואחר חצות יאכל סעודה גדולה ויהי' לו לסעודה ג"י".

(ה) עי' **לקראת שבת** (פרק כ"ח סעי' ה') – "ומנהג זה נכון יותר".

(ו) **פסקי תשובות** (דפו"ח, סוף אות י"א) – "לא טוב עושים".

2. יכול לעשות.

(א) **חיד"א** (חיים שאל ח"א סי' ע"ד אות י"ב) – "ובעיר זו ליוורנו מרבית העם רוב הקהל עושים עיקר סעודת היום שתי שעות אחר חצות ובבקר טעמי מידי בצפרא. וקצת יראי ה' בשחרית אוכלים סעודה קלה ובוצעים על שתי ככרות ויהי' כי סעדו בשר להם אך היא קלה כמות שהיא ואחר חצות שרוב הקהל התפללו מנחה ככל הימים שמתפללים מנחה גדול" סועדים עיקר סעודת היום".

(ב) **הגר"ח פלאגי** זצ"ל (רוח חיים או"ח סי' רפ"ט) – "היותר נכון הוא לסעוד בשבת סעודת היום ראשונה בשחרית תכף ומיד אחד תפלת שחרית סעודה קלה ואחר חצות היום להתפלל תפלת מנחה גדולה בצבור ובקס"ת ואח"כ לעשות סעודת ג' וכ"ה הוא מנהג ליוורנו כמ"ש כח' חיים שאל ח"א סי' ע"ד אות י"ב יע"ש **וכן הוא מנהג** בנא אמון וג' ביילטאר וטריאיסטי".

(ג) **חזו"א** (זכור לדוד עמ' שמ"ז אות ד') – "בסעודת שבת בבוקר, שהיתה אחרי תפילת ותיקין, היה מרן אוכל בה דגים, וגם אכל בה מאכלי חלב. ולאחר שהתפלל מנחה גדולה אכל סעודה אחרת של שבת, ובסעודה זו אכל בשר גם דגים, וזה היה אצלו הסעודה שלישית".

(ד) חכמי ורבני **בית ההוראה** שע"י ישיבת "חברת אהבת שלום" (אליבא דהלכתא חנ"א סוף עמ' כ"ח) – "שאלה: בשו"ע סי' רצ"א סעי' א' יהא זהיר מאוד לקיים סעודה שלישית וכו', ויל"ע דלכאורה יש להקפיד אף בסעודה ג' בכל מיני מגדנות ולמה ממעטין בה, ועוד יל"ע האם שרי להפוך ולעשות סעודת הבוקר כעין שנוהגים בסעודה ג', ובסעודה ג' יעשה סעודה חשובה כמו שרגילים בסעודת הבוקר. תשובה: נראה שעיקר האזהרה של השו"ע הוא שיקיים סעודה שלישית כדין עם פת, אבל לא צריך להרבות בה מידי מגדנות כיון שכבר קיים את כבוד היום בסעודה שניה. ולגבי אם רשאי להפוך את הסדר, נר' שרשאי, דהעיקר שמכבד את יום השבת בסעודה אחת חשובה, **וכך היו נוהגים יוצאי טורקיה** ויון לעשות סעודה שחרית מקודם במאכל חלבי קל, וסעודה שלישית עשו באכילת בשר וטשולנט".

3. מראי מקומות – **מקור חיים** (סי' רע"א סעי' ג' ד"ה כבוד), **הגר"ז מרגלית** (קונ' ארוממך מס' מ"ז עמ' י"ב ד"ה והנה).

(א) **מ"ב** (סי' תמ"ד ס"ק י"ד) – "וכהיום נהגו בכמה מקומות במדינתנו שאחר התפלה אוכלים מאכלים קרים של חמץ ואחר חצי היום אוכלים תבשילים חמים שעמדו בתנור ושנתבשלו בכלים של פסח ויוצאים בזה סעודה ג'".

(1) **ששכ"ה** (פרק נ"ד הע' ס"א) – "במנוחה שלמה ... ולכא' בסי' תמד במ"ב ס"ק יד לא משמע הכי".

(2) **לקראת שבת** (פרק כ"ח הע' י') – "מנוחה נכונה ... בשש"כ ... ולענ"ד אינו מוכרח דשאני התם דהוי ערב פסח וא"א בענין אחר".

(ב) **חוט שני** (ח"ד עמ' ק"ג ד"ה המתפלל) – "המתפלל שחרית בהשכמה בתפילת ותיקין, וקשה לו לאכול אז בשר ודגים עם הפת, אפשר לו לאכול רק פת בלא בשר ודגים, ואח"כ במשך היום יאכל שוב סעודת פת עם בשר ודגים ושאר מעדנים, **ולכתחילה** טוב לאוכלם קודם חצות היום, אע"ג דכבוד יום היינו כל יום השבת אלא דהזמן לכתחילה הוא לפני חצות".

ה. יום טוב.

1. ה"ה יום טוב – **פסקי תשובות** (דפו"ח הע' ק"כ), "ולכמה מן הטעמים המבוארים להלן דין זה הוא גם לענין יום טוב, ובכלל בכל ענינים אלו שבת ויו"ט שוים, לכן יש להקפיד ולהעדיף מין מאכל ערב לאכול בסעודת היום דיו"ט, וראה גם ברש"י סוכה (מ"ח. ד"ה לרבות)".

1. עדיפות בסודות שבת.

1. יין בלילה – מחבר (סעי' ג'), פוסקים.
2. פת בלילה – ט"ז (סי' תרע"ח ס"ק ב', "דמ"ש בסי' רע"א דקידוש קודם לצרכי סעודה נרא' דהיינו שאר צרכי סעודה כגון תבשילין וקראוהו בגמ' בפרק ע"פ כבוד יום אבל הפת דלחם משנה הוא קודם ליינ קידוש דהא לחם משנה לכ"ע דאורייתא כדאמר ר' אבא בפ' כ"כ דכתיב לחם משנה ושלש סעודות ג"כ דאורייתא ופת בעינן כדאי' בסי' רע"ד"), עולת שבת (על סעי' ג'), מג"א (ס"ק ג'), א"ר (ס"ק ד', "דוקא כשיש לו פת (עולת שבת סק"ג, מג"א סק"ג"), תוס' שבת (ס"ק ד'), מ"ב (ס"ק ז').
- (א) פת, אינו דאורייתא.
3. פת ביום (עם כסא דהרסנא).
4. קידוש היום.
5. כבוד היום.
6. כבוד הלילה.

י] אכילה ושתייה קודם קידוש - סעיף ד'.

א. מים.

1. ראשונים.
- (א) מיקל – עי' רמב"ם (פרק כ"ט הל' ה', "אסור לאדם לאכול או לשתות יין משקדש היום עד שיקדש, וכן משיצא היום אסור לו להתחיל לאכול ולשתות ולעשות מלאכה או לטעום כלום עד שיבדיל, ולשתות המים מותר").
- (ב) מחמיר – רשב"א (ח"ג סי' רס"ד, "דבקדוש קפדי ואפילו אמאי; וכן נהגו. ומנהגן של ישראל תורה היא"), הג' מיימוניות (פרק כ"ט אות ה'), מ"מ (פרק כ"ט הל' ה', "וכן נהגו"), טור (סעי' ד'), צדה לדרך (מאמר ד' כלל א' פרק ה').
2. פוסקים.
- (א) מחמיר – מחבר (סעי' ד'), ח"א (כלל ו' סעי' כ"ד), גר"ז (סעי' ט'), קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' ב'), ערה"ש (סעי' י"ב), קצות השולחן (סי' ע"ט סעי' א'), פוסקים.

ב. לרחוץ פיו.

1. שרי – מג"א (ס"ק ה'), תוס' שבת (ס"ק ו'), א"ר (ס"ק ה'), שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ב'), בא"ה (ס"ק ד'), ח"א (כלל ו' סעי' כ"ד), מ"ב (ס"ק י"ג), ערה"ש (סעי' י"ב), שרגא המאיר (ח"ו סי' קכ"ד).

ג. תרופה (באופן המותר) עם קצת מים לפני קידוש.

1. מיקל.

(א) עי' מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ח) – "כתב דלכאורה אפשר לחלק בין מים לשאר משקין, דאם שותה מים לצמאז מברך, ואם לא אינו מברך דלא מקרי הנאה, משא"כ בשאר משקין דאפילו אינו שותה לצמאז ג"כ מברך דנהנה, וא"כ אפשר לדון דהה"ד בנד"ד, דאם שותה מים כדי לבלוע כדור, ג"כ לא מקרי הנאה, ואז יהי' מותר קודם קידוש, כמו דמותר לשתות בלא ברכה, אבל בשאר משקין כיון דמחויב בברכה, הה"ד דאסור בלא קידוש, כיון דקבלה שבת בהדלקה עכ"ד. הנה דבריו הנ"ל צודקים, ואפרש ביתר ביאור ... בנד"ד בשותה רק מעט כדי להבליע הכדור, ול"ה לה שום הנאה באופן דא"צ לברך, ואיירי עוד קודם בין השמשות, ולא התפללה עוד ערבית, שפיר יש להקל אף ביכולה לקדש, ביש לה איזה טעם כגון שממתנת על בעלה להוציאה בקידוש במקום סעודה".

(ב) ויען יוסף (או"ח סי' ק"ז) – "הנה מי ששותה מים כדי לבלוע אספרין וכיו"ז נראה לפענ"ד פשוט דאין צריך ברכה, דקיימ"ל (סי' ר"ד סעיף ז') השותה מים לצמאז מברך אבל אם אינו שותה לצמאז אלא משום שנתחב דבר בגרונו אין צריך ברכה לפניו דלא מקרי הנאה, ומסתבר דה"ה אם שותה כדי לבלוע אספרין וכיו"ז. וכיון דלא מקרי הנאה ה"ה לא שייך לאסרו לבלוע קודם קידוש כמו דמותר לבלוע בלא ברכה, אבל אם בלעו בשאר משקין נראה דאסור בלא קידוש, כיון שקיבלה שבת בהדלקה".

(ג) שרגא המאיר (ח"ו סי' קכ"ד) – "אם אינו שותה לצמאז לית בי' הנאה והוי כמו רחיצה במים שאין לה הנאה, ומותר ליטול הפיל עם קצת מים".

(ד) הגרא"ל שטיינמן זצ"ל (אליבא דהלכתא חס"ב עמ' קל"ו טור ד') – "יש לדון אם מותר ליקח כדור תרופה בשבת (באופן המותר) עם מעט מים קודם קידוש, ושאלתי זה למו"ר מרן הגרא"ל שטיינמן (שליט"א) [זצ"ל], ואמר לי 'זה לא אוכל', ואמרתי לפניו דהא שותה הכדור עם מים, ואמר לי מו"ר הגרא"ל שליט"א: 'בסדר'".

(ה) חוט שני (ח"ד עמ' צ"ב ד"ה תרופה) – "תרופה שאין לה טעם שצריך ליטלה זמן מסוים קודם הסעודה, מותר ליטלה קודם קידוש דאין על זה שם טעימה. אמנם אם אינו יכול ליטלו אלא עם בליעת סוכה, אסור לאוכלו לפני קידוש".

(ו) שבט הקהתי (ח"א סי' ק"ט) – "מותר לבלוע כדור לפני קידוש אפילו בליל שבת כשהכדור אין לו טעם, וכשאינו צמא מותר אפי' עם מים".

(ז) נשמת שבת (סי' רע"א אות ט') – "שפיר דמי".

(ח) פסקי תשובות (דפו"ח, אות י"ג) – "ובכלל זה לבלוע גלולה עם מעט מים".

2. מראי מקומות.

(א) הגר"ח ק"ש שליט"א (אליבא דהלכתא חס"ב עמ' קל"ו טור ד') – "וכששאלתי למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א אי שרי, אמר לי: יכול להיות שכן, אמנם הוסיף ואמר דצריך לעיין בזה".

(ב) הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

I sometimes lain on Shabbos and my mouth gets very dry: Can I drink without having said kiddush (if I say a brocha before davening starts) or must I make kiddush in order to do so? Can I lain Megillah taking sips of water at stopping points (e.g. when I have to stop for Haman anyway) because my mouth gets dry?

R' Y. Berkovits wrote: 1. No, water is also mechayiv kiddush. [Even if you wouldn't be making a beracha on the water because you are not thirsty, that is because you can't make a ברכת הנהנין, but it still has a shem שתייה and is mechayiv kiddush.] 2. It's a machlokes Ramban and Bal Hamoar by Pesach if drinking is a hefsek. The MB and the Gaon say to be machmir like the Ramban, however the minhag is lehakel by the Seder (it is known that Rav Shlomo Zalman was mekil). Rav Elyashiv said not to be mekil by דומרא because there is a פסוקי דזמרא because there is a ברכה לפנייה ולאחרייה. So too for Megilla you should not be mekil, since it starts and ends with a beracha.

ד. לטעום ולפלוט.

1. מראי מקומות – פסקי תשובות (דפו"ח, אות י"ג).

ה. זמן מתחיל האיסור.

1. משחשיכה, או אם קיבל שבת מבעוד יום.

(א) מג"א (ס"ק ה') – "ומשחשיכה אפי' לא קבל שבת ואם קיבל שבת אפילו מבע"י אסור לטעום (ב"ח)".

(ב) א"ר (ס"ק ה') – "משחשיכה אפילו לא קבל שבת, ואם קבל שבת אפילו מבעוד יום אסור לטעום (ב"ח ס"ד ד"ה ואיכא)".

(ג) ח"א (כלל ו' סעי' כ"ד) – "משקיבל עליו שבת אף על פי שהוא יום גדול עדיין או בספק חשיכה דאז חל שבת, אסור לטעום כלום עד שיקדש".

(ד) מ"ב (ס"ק י"א) – "ואפילו לא קבל עליו שבת בהדיא דכיון שנעשה ספק חשיכה ממילא חל עליו שבת ואם קבל עליו שבת אפילו עדיין יום גדול דינא הכי".

(ה) ערה"ש (סעי' י"ב) – "ואם קיבל שבת מבעוד יום אסור לו לאכול ולשתות ולטעום עד שיקדש כיון דקיבל שבת".

(ו) קצות השולחן (סי' ע"ט סעי' א').

(ז) ששכ"ה (פרק נ"ב סעי' ד') – "איסור הטעימה בליל שבת מתחיל עם השקיעה, או בשעה שמקבל עליו את השבת, אף אם מקבל את השבת קודם השקיעה".

2. מעוד יום רק אם התפלל ערבית.

(א) ב"ח (סעי' ד') – "ויש לומר דכאן איירי כשלא קיבל עליו השבת הילכך דוקא משחשיכה אמרינן שבת קבעה לנפשה דאסור לטעום משחשיכה עד שיקדש כדאמר לשם (דף קה ע"א) אבל מקמי חשיכה ליכא איסורא, אבל לעיל מיירי כשהתפלל ערבית וקיבל עליו השבת התם ודאי אפילו בפלג המנחה נמי אסור לטעום עד שיקדש והכי משמע ממה שכתב רבינו מתחלת סימן רס"ז עד כאן, דמדבר הכל בשקיבל עליו השבת, אבל כאן שכתב ואסור לטעום כלום וכו' מדבר במי שלא קיבל עליו השבת".

(ב) שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ב').

(ג) גר"ז (סעי' ט') – "אסרו חכמים לטעום כלום אפילו מים משהגיע זמן הקידוש עד שיקדש דהיינו משהגיע בין השמשות שנתקדש היום מספק או אפילו מבעוד יום אם התפלל ערבית מבעוד יום".

3. החילוק בין קבלת שבת או ע"י תפילה.

(א) מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ח ד"ה והחילוק) – "והחילוק בין אם כבר התפלל ערבית ובין סתם קיבל שבת, י"ל עפ"י המבואר בש"ע (סי' רס"א סעי' ד' וסי' רצ"ג סעי' ב') וביתר ביאור בש"ע הרב שם (סי' רצ"ג סעי' ב') לענין שבותין, דכתב שם בש"ע הרב, א' עירובי חצרות וא' שיתופי מבואות מערבים אותם ביה"ש, וכמו שנתבאר (בסי' רס"א), ואפילו אם כבר קיבל עליו תוספת שבת וכו', אבל אם התפלל ערבית של שבת הרי קיבל עליו שבת עצמה כיון שהתפלל תפילת ליל שבת ונאסר בכל השבותין כמו בשבת עצמה וכו', ואפילו אם הוא לא התפלל אם רוב הצבור התפללו המיעוט נמשכים אחריהם בעל כרחם עכ"ל, וכן כתב הדגול מרבבה שם (סי' רס"א) לחלק בין אם קיבל עליו תוספת שבת בסתם לא נאסר בשבותין, אבל אם ענה ברכו או שהתפלל מעריב, קיבל עליו עיצומו של יום ונאסר בשבותין עיין שם, ובש"ע הרב הוסיף דאפילו לא ענה ברכו אלא שרוב הצבור ענו ברכו נגרר אחריהם ונאסר בשבותין כנ"ל, ובזה י"ל גם בנד"ד בדין שבת קבעה נפשה שלא לטעום קודם קידוש, דיש לחלק בין סתם קבלת תוספת שבת, ובין כבר התפלל ערבית או ענה ברכו, או שכבר התפללו הצבור ערבית כנ"ל, דהיכא דעדיין לא נאסר בשבותין, ל"ה לו כל חומרת שבת לומר דקבעה נפשה לאסור לטעום קודם קידוש".

4. הדלקת נרות כמו קבלה בפה או קבלה בתפילה.

(א) מנחת יצחק (ח"ח סי' י"ח ד"ה אמנם) – "בספר תהלה לדוד שם (סי' רס"א) אחרי שהביא את הדגמ"ר וש"ע הרב הנ"ל, כתב דיש להסתפק בהדלקת נרות לאשה, דהוי קבלת שבת לדידן כמבואר (בסי' רס"ג סעי' א'), אם דמי לעניית ברכו ותפילת ערבית, דאפשר דוקא עניית ברכו ותפילת ערבית דחל עלי' שבת בעכ"ח, אבל הדלקת נרות כיון דיכולה להתנות שאינה מדלקת שבת בהדלקה זו, א"כ ל"ה אלא כמקבלת עלי' תוספת שבת מעצמו. אלא שהרב ז"ל שמחלק בין קבלת תוספת שבת, ובין עניית ברכו ותפילת ערבית בשבותין כנ"ל, כתב בטעם דאין הנשים מדליקות קודם חפיפה משום רחיצה בחמין, משמע דלאחר הדלקת נרות אסורה בשבותין, א"כ נראה דס"ל דדין הדלקת נרות כעניית ברכות ותפילת ערבית, וסיים בצ"ע לדינא כיון דלדעת הא"ר סק"ח, קבלת שבת ביחיד אפילו בתפילת ערבית קיל טפי, אפשר דיש להקל בהדלקת נרות עכ"ל. וא"כ להקל בטעימה קודם

קידוש אחרי הדלקת נרות, אם נאמר דתלוי באיסור דשבותין, צריכים לצרף ב' שיטות, א' דתלוי בתפילת ערבית דוקא, ב' דהדלקת נרות ל"ה רק כקבלת תוספת שבת כנ"ל, ובדאי אי אפשר להקל מטעם זה בלבד, אבל חזי לאצטרופי בנד"ד להטעם האמור לעיל דשונה רק כדי להבליע הכדור, ואין לה שום הנאה משתיית המים כנ"ל".

ו. אשה שרוצה לשתות אחר הדלקת נרות קודם בין השמשות, אם תתנה בהדלקת נרות.

1. חשוב צורך, וממילא לעשות תנאי - ע"י סי' רס"ג סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

ז. שתיית מים לפני בין השמשות, לאשה שהדליקה נרות ולא עשתה תנאי.

1. בנין עולם (או"ח סי' ז') – "ומיהו זה נ"ל ודאי אם קיבל שבת מבע"י בתפ"ע ורוצה לקדש ולאכול תיכף דאסור לטעום משום דאז שבת קובע עליו וכמ"ל שבת קבעה נפשה דשם מיירי שהי' רוצים לקדש תיכף והא דסעי' ה' בהיו יושבים ושותים מיירי בלא היו דעתם לקדש שהרי היו יושבים מבע"י ועוסקים בשתייה ולכך אין עליהם איסור אא"כ מגלים דעתם שרוצים לקדש במ"ש בואו ונקדש ואז קובע עליהם איסור שתייה קודם קידוש אבל במי שמקבל שבת מבע"י בדבר אחר כגון בהדלקות נרות וכדומה ואין דעתו לקדש כלל כי אם אחר תפ"ע ועד צה"כ או מותר לטעום כיון דאין זה מיקרי טעימא קודם קידוש ואפשר שגם המ"א בשם הב"ח כוונתו לזה וכמ"ל שם המ"א מיד אחר דברי הב"ח וז"ל ונ"ל דאם רוצה לקדש כו' ע"ש ומ"מ למעשה מסתפינא להקל נגד פשוט דברי רבותינו אשר מימיהם אנו שותים ומ"מ נ"ל דלענין טעימת מים אם הוא צמא ודאי ייש להתיר מאחר דכמה פוסקים והרמב"ם מכללם מתירים בשתיית מים ראוי לסמוך עכ"פ בזה להתיר ובפרט דזה גופא איסור דרבנן ולא נזכר איסורו בש"ס בפירוש".

2. מנחת שבת (סי' ע"ז ס"ק ב') – "עיין בש"ע הרב ... ומשמע לכאורה דדוקא בשכבר התפלל מבע"י אז אסור לטעום קודם הקידוש אבל אם לא התפלל עדיין ערבית אפילו אם הוא אדם כזה שדרכו תמיד לפרוש א"ע ממלאכה ב' שעות קודם צה"כ מ"מ מותר לטעום מבע"י קודם הקידוש כיון שלא התפלל עדיין וצ"ע ... בקונטרס אהבת שלום ... דאשה שהדליקה נרות בברכה מבע"י ואח"ז צמאה למים מאוד קודם חשיכה וצידד להקל במקום צער אם אינה יכולה לקדש ומשם אפשר דיש ללמוד גם בנידון דלעיל".

3. דעת תורה (סעי' ד', קונ' אהבת שלום אות י"א) – "נשאלתי באשה שהדליקה נרות מבע"י וצמאה מאד למים אם מותרת לשתות, והשבתי דלפימ"ש בתשו' הרא"ש כלל כ"ה ה"ב דטעמא דבקיודש אסור לשתות גם מים משא"כ בהבדלה, משום דשבת קובעת למעשר, וכ"ה בשאר פוסקים, ולשיטת בעל המאור ושלטי גבורים פ' ערבי פסחים בין השמשות אינו קובע למעשר, א"כ ביה"ש מותר לשתות מים, אך להרי"ף והר"ן גם ביה"ש קובע ... ועי' מג"א סק"י בשם הכ"מ דהא דסעיף ד' בשו"ע דאסור לטעום כלום קודם שיקדש, מיירי בשהחשיך כבר דוקא, אבל כל שלא החשיך מותר ... וא"כ ליכא קביעות, ויש לסמוך במקום צער גדול על הפוסקים הנ"ל. ומצאתי בס' פרי עץ חיים שער השבת סוף פכ"ד בשם מהר"י צמח דבלייל שבת אסור לשתות מים בין השמשות מן הדין מפני קידוש של לילה, וביה"ש דמוצ"ש משום אסכרה, וצ"ל דס"ל כהפוסקים דביה"ש קובע וצ"ע".

4. קצות השולחן (סי' ע"ט ס"ק ג') – "וחנה לעיל בבדה"ש סי' ע"ד כתבנו להסתפק אם יכולה להתנות בשעת הדלקה שאינה מקבלת שבת שתוכל לשתות ט"י אח"כ ועתה מצאתי בקונטרס אהבת שלום שבסו"ס מנ"ש שאחר שהדליקה מותרת לשתות מים אם הוא קודם ביה"ש"מ ויש לה צער ואינה יודעת לקדש".

5. שש"כ (פרק מ"ג סעי' מ"ו, עי' הע' רכ"ב, עי' פרק נ"ב סעי' ח') – "ואם צמאה היא למים, תוכל לשתות מים - עד השקיעה, ובעת הצורך אפשר להקל גם בשתיית תה".

6. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט' סעי' כ"ח) – "ומ"מ אם צמא מאד ומצטער או מרגיש קצת חולשה אפשר להקל בשתיית מים מבעוד יום, ואפי' ביה"ש אפשר להקל".

7. נשמת שבת (סי' רע"א אות ח') – "יש להקל במקום צער כל שהוא קודם זמן ביהש"מ"ש דר"ת (וקודם זמן צאה"כ לפי האופק)".

8. פסקי תשובות (דפו"ח, אות י"ג ד"ה ודע) – "ודע, כי לחולה וחלוש ומעוברת ומינקת, כתבו הפוסקים להתיר להם לשתות מים וגם שאר משקין ולטעום דבר מה (מזונות פחות מכביצה, או פרי וירק) כשזקוקים לחיזוק גופם, כל זמן שלא שקעה חמה, ואפילו קבלו עליהם שבת בהדלקת הנר או באמירה בפה, אבל אם כבר שקעה חמה יש להם לקדש קודם לכן, ויש מקילין גם בשקעה חמה, כל שעדיין לא קבלו שבת בתפילה (וע' לקמן סימן רצ"א אות ג' בענין חשש סכנה בשתיית מים בין השמשות דערב שבת)".

9. מראי מקומות – משנה הלכות (ח"ז סי' ל"ז).

ח. מי בירכה מזונות על עוגה, ולפני שטעמה נזכרה שלא שמעה קידוש.

1. הגרח"ק שליט"א (לבנימין אמר עמ' ל"ז, הע' פ"ב) – "אשה שהתפללה בשבת בבוקר, ואח"כ בירכה מזונות על עוגה, ולפני שטעמה נזכרה שלא שמעה קידוש מה תעשה. תשובה: תטעם משהו ותעשה קידוש. [אמנם ע' בשו"ת שו"א"מ מהדורה ה' סי' יח' שנשאל בכה"ג באיש וכו' שיקדש על היין ואח"כ יאכל מהמזונות על סמך הברכה שבירך ולא הוי הפסק דכיון דאסור לאכול עד שיקדש לא גרע מצרכי סעודה דלא הוי הפסק. והג"ר שריה דבליצקי (שליט"א) [וצ"ל] והג"ר אביגדור נבנצל שליט"א אמרו לי שתקדש על העוגה אם הוי פת הבאה בכיסנין]".

יא. פורס מפה ומקדש.

פסחים (סוף דף ק.) – "רבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא. אייתו תכא קמיה, פרס מפה וקידש. תניא נמי הכי: שאין מביאין את השולחן אלא אם כן קידש, ואם הביא, פורס מפה ומקדש".

א. הזמן: מתי צריך להפסיק לאכול ולשתות.

1. מיד עם שקיעת החמה – פסקי תשובות (אות י"ד).
2. אפילו רק מקבל שבת מוקדם (אחר פלג) – מחבר (סעי' ה'), "שנים שהיו שותים ואמרו: בואו ונקדש קידוש היום, נאסר עליהם לשתות עד שיקדשו", פסקי תשובות (הע' קמ"ד).

ב. פורס מפה: על החלות או על השולחן.

1. על כל השולחן.
(א) עי' לבוש (סעי' ד') – "פורס מפה על כל מה שעל השולחן ומקדש".
(ב) פמ"ג (א"א ס"ק ז', מש"ז ס"ק י"ב) – "ובלבד [סעיף ד'] כיצד עושה, פורס מפה על כל מה שעל השולחן ומקדש. יאמר שאין די בפריסת מפה על הפת לחוד, והטעם, דמפה כעקירת השולחן הוא, עיין פסחים ק' א' ברשב"ם ד"ה ולא כר' יוסי, פורס כדין שבתות השנה, אי נמי מסילוק פתורא, יע"ש. ויהיה פריסת המפה על כל השולחן כאלו סילוק השולחן".
(ג) תורת שבת (ס"ק ח') – "י"א טעם פריסת מפה שלא יראה הפת בושותו, ולפ"ז א"צ לכסות רק את הפת לבד, אבל לפי רוב הדיעות הטעם כדי שתיתא סעודה ליקרא דשבתא וע"י פריסת המפה נחשב כאילו נעקר השולחן, והסרת המפה מעל השולחן כאילו עתה חתחתל הסעודה, ולכך י"ל לצריך לכסות את כל השולחן".
(ד) כה"ח (ס"ק כ"ו) – "שפורס מפה וכו'. לכסות השולחן ואח"כ מגלין אותו כי היכי דתיתי סעודה ביקרא דשבתא. מ"א סק"ז".
(ה) נפש הרב (ריש עמ' קנ"ט) – "אמר רבנו שנכון להחמיר בזה לגבי כל המאכלים (המילון, והדג, והירקות וכו')".
(ו) עי' מעדני אשר (שבת סי' נ"ט) – "ותמהני למה כיום אין דרך העולם לכסות שאר מאכלים שעל השולחן, ואם קשה לכסותם היה עליהם שלא להביאם עד אחר קידוש, ואולי סוברים ד"שולחן ערוך" במאכלים שצריך להיות מוכן בכניסת השבת לא די בפת אלא בעינן מאכלים נוספים כדרך שבנ"א רגילים לערוך בסעודות מכובדות וממילא הוכרחו להביאם קודם והיות שקשה לכסותם סמכו בזה על הטעמים האחרים, אבל י"ל דדי במה שיש חלות על השולחן והוא ערוך גם בכלים, ואם קשה לכסות לכאורה עדיף להביא את שאר המאכלים אחר הקידוש, וצ"ע".
2. רק על החלות.
(א) מג"א (ס"ק ז') – "שפורס מפה. לכסות הפת ואחר כך מגלין אותה כי היכי דתיתי סעודה ביקרא דשבת".
(ב) תוס' שבת (ס"ק ח') – "שפורס מפה. לכסות הפת שלא יראה בושותו שאין מקדשין על היין, ועוד כי היכי דתיתי הסעודה ביקרא דשבת".
(ג) גר"ז (סעי' י') – "וצריך לפרוס מפה על השולחן לכסות הפת קודם שיקדש ואח"כ יסירנה כדי שתתראה הפת כאלו הובאה עתה על השולחן לכבוד שבת שהזכיר בקידוש".
(ד) ח"א (כלל ו' סעי' כ"ד) – "דהיינו שפורס מפה על הלחם ומקדש".
(ה) מ"ב (ס"ק ט"ו) – "שפורס מפה. לכסות הפת".
(ו) נטעי גבריאל (פורים משולש פרק כ"ג סעי' כ"ז).
(ז) שלמי תודה (פורים סי' מ"א אות ד' ד"ה ולענין).
(1) נראה שהמנהג להקל, וכן סתימת הפוסקים. וי"ל, כיון עיקר הסעודה הוא הפת. וגם, בלי פת אין כאן סעודה שבת. ועוד, דשאר מאכלים טפל לפת (ובשביל זה אין ברכה על שאר מאכלים). וגם, שעל לחם יחיה אדם. ממילא, כיון שמכסה הפת, כמו שסילוק כל הסעודה.
3. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' רע"א סוף אות א', "ויש לדון"), פסקי תשובות (הע' קמ"ז).
(א) מסגרת השולחן (סי' ע"ז ס"ק א') – "ולפרוס מפה על השולחן לכסות הפת (מג"א ורז"ש) וי"א שצריך לפרוס מפה על כל מה שעל השולחן (לבוש פמ"ג סי' רע"א ע"ש הטעם) ומקדש".

ג. אם צריך לברך בפה"ג בשעת קידוש, אם כבר בירך על היין קודם לכן.

1. רק מקדש, לא יברך שוב עתה על היין – רי"ץ גיאת (טור סעי' ד'), רא"ש (פסחים פרק י' סוף סי' ב'), מ"מ (פרק כ"ט הל' י"ב), טור (סעי' ד').
(א) פוסקים – מחבר (סעי' ד'), נחלת צבי (ס"ק ד'), גר"ז (סעי' י"א), ח"א (כלל ו' סעי' כ"ד), זרע אמת (ח"ג סי' ע"ט ד"ה אמנם), ערה"ש (סעי' י"ד), מ"ב (ס"ק כ"א), קרית חנה דוד (ח"ב או"ח סי' צ'), הגריש"א זצ"ל (יבקשו מפיהו שער י"א פרק ד' אות ג'), נטעי גבריאל (פורים משולש פרק כ"ג סעי' כ"ז), ילקוט יוסף (סעי' י"ח), פוסקים.
2. מברך בפה"ג – ראב"ד (לפי הט"ז ס"ק ד', ס"ק ה'). אבל עי' הערה"ש סעי' י"ד, ר' ירוחם (נתיב י"ב ח"א, ס"ה-ד', "ומברך ב"פ הגפן אף על פי שבירך כששתה בתחלת אכילתו שכבר נאסרה עליו אכילה ושתיה מיד שקדש היום ועל כן מברך ב"פ הגפן ומקדש ואחר כך מברך המוציא").

ד. אם צריך נטילת ידיים.

1. אין צריך נט"י – קרית חנה דוד (ח"ב או"ח סי' צ'), פסקי תשובות (אות י"ד, לשונו מובא לקמן).
2. צריך נט"י, אבל בלא ברכה – דעת תורה (על סעי' ד', עי' הג"ה שם, מ"מ יש להחמיר ליטול ידיו בלא ברכה).
3. אם התפלל בין ה' סעודות.
(א) צריך נט"י, בלא ברכה – זרע אמת (ח"ג סי' ע"ט ד"ה אמנם, "נכון שיטלם בלא ברכה דלא יהיה אלא ספק").
(ב) מראי מקומות – שו"ע (סי' קע"ח סעי' ו').

ה. האם צריך לברך המוציא.

1. צריך – בה"ג (רא"ש פסחים פרק י' סוף סי' ב'), רי"ף (פסחים דף יט; "ואחר כך שרי המוציא"), ראב"ד (פסחים דף יט: אות ב'), ס' העיתים (סי' קנ"ב, סי' קנ"ג), רי"ץ גיאת (רא"ש פסחים פרק י' סוף סי' ב'), ר' יונה (רא"ש פסחים פרק י' סוף סי' ב'), רא"ש (פסחים פרק י' סוף סי' ב'), ר' ירוחם (נתיב י"ב ח"א, ס"ה-ד'), ר"ן (דף יט: ד"ה ואח"כ), טור (סעי' ד').

(א) פוסקים – עי' מחבר (סעי' ד', סת"ם וי"א).

2. לא צריך – בעל המאור (פסחים דף יט; "ולא צריך למישרא המוציא"), מ"מ (פרק כ"ט הל' י"ב, "ובהלכות כתבו ואח"כ שרי המוציא וגומר לסעודתו ומברך ברכת המזון. ואינו מחזור שאם היה צריך המוציא ליבעי ברכה על מה שאכל א"ו אין כאן המוציא וכדברי רבינו שלא הזכירו וכ"כ ז"ל"), תוס' רי"ד (פסחים סוף דף ק.), בעל העיטור (עשרת הדיברות הלכ' מצה ומרור דף קל"א ע"א).

(א) פוסקים, [ספק ברכות להקל] – ב"ח (ס"ק ו'), נחלת צבי (ס"ק ד'), ט"ז (ס"ק ד'), עולת שבת (ס"ק ד'), תוס' שבת (ס"ק י'), בא"ה (ס"ק ט'), פמ"ג (מש"ז ס"ק ד'), גר"ז (סעי' י"א, "וספק ברכות להקל"), ח"א (כלל ו' סעי' כ"ד, "ספק ברכות להקל"), זרע אמת (ח"ג סי' ע"ט ד"ה אמנם), מ"ב (ס"ק י"ח, "וכיון דספק ברכות להקל יש לתפוס כה"א [אחרונים]), דעת תורה (על סעי' ד', "קיי"ל דספק ברכות להקל"), קרית חנה דוד (ח"ב או"ח סי' צ'), נטעי גבריאל (פורים משולש פרק כ"ג סעי' כ"ז), שלמי תודה (פורים סי' מ"א אות ד' ד"ה ולענין), ילקוט יוסף (סעי' י"ח), פסקי תשובות (הע' ק"נ).

3. בעל נפש: יזהר שלא יבוא לידי כך.

(א) גר"ז (סעי' י"א) – "ומכל מקום כל בעל נפש יש לו לזהר לכתחילה שלא לבא לידי כך ויפסיק סעודתו ויברך ברכת המזון קודם שיגיע זמן קידוש היום".

(ב) הליכות חיים (קידוש בשבת פרק י"ד אות ד') – "ראוי לבעל נפש שלא יבוא לידי פורס מפה ומקדש, מפני שיש הרבה דיעות בדינים אלה".

(ג) מגדנות אליהו (ח"א סוף סי' קמ"ה) – "אולם הטעם שנמנעו מלעשות פורס מפה ומקדש לפענ"ד אינו משום ספק בברכת המזון, אלא משום ברכת המוציא, שיש ספק אם אחרי קידוש חייב לברך ברכת המוציא מחדש, ואנן קיי"ל שלא יברך משום דספק ברכות להקל כמבואר במ"ב (סי' רע"א ס"ק י"ח) עיין שם, אבל בודאי שיש מקום להמנע מכך כדי לא ליכנס לספק ברכות. (ומה שקדושי עליון עשו כן ולא חששו לזה, נראה משום שחששו שבכלל לא יוכלו לקיים מצות סעודת שבת לתיאבון, וע"י פורס מפה המשיכו בסעודה וקיימו הכל לתיאבון שהרי כל זמן שאדם בסעודה עדיין אינו מתחיל העיכול כמש"כ הרב ז"ל סי' תע"ג סעי' י' עיין שם, ולגודל דביקותם לא יכלו לאכול עוד הפעם לתיאבון, והוצרכו לפרוס מפה ולקדש, וזה הנלענ"ד הק' כי מה יכולים קטני קטנים כמונו להבין בדעת קדשם של קדושי עליון זצ"ל)".

(ד) פסקי תשובות (סוף אות י"ד, הע' קנ"ט) – "והנה, בעצם ענין 'פורס מפה ומקדש' כבר כתב המג"א (סק"י) ושאר אחרונים אחריו שבעל נפש יזהר שלא יבוא לידי כך, כי יש דיעות שונות הרבה בדינים אלו. [לשון המג"א שם. וכוונתו הן על המחלוקת בענין ברכת בופה"ג כשקיבלו שבת קודם הקידוש (בואו ונקדש), והן על המחלוקת בענין ברכת המוציא (ע' שו"ע הרב סעי' י"א שמצטט דברי המג"א על מחלוקת זו)]."

4. מראי מקומות – שבלי הלקט (סי' ס"ז).

ו. האם צריך לחם משנה.

1. האלף לך שלמה (או"ח סי' קי"ג) – "שאלתו במי שקידש עליו היום שפורס מפה ומקדש אם צריך לחם משנה הנה זה תליא בשני הדעות המבוארין בסי' רע"א דאם צריך לחזור ולברך המוציא אז צריך לחם משנה ג"כ ואם א"צ לחזור ולברך המוציא א"צ לח"מ וז"פ".

(א) לפ"ז, כיון שאנו אין מברכין המוציא רק מצד ספק ברכות להקל. ממילא, מצד הלחם משנה צריך להחמיר. [וגם יש לפקפק על דברי הגרש"ק זצ"ל. שלכאורה לחם משנה אינו תלוי בהשני דעות הנ"ל].

2. מחמיר: צריך לחם משנה.

(א) ערה"ש (סעי' י"ג) – "אלא פורס מפה ומקדש כלומר כמו בכל שבת שמביאין הלחם משנה קודם קידוש ומניחין אותו על השלחן ופורסין עליו מפה ומקדש".

(ב) עי' מגדנות אליהו (ח"א סי' קמ"ו, סי' קמ"ז ד"ה והעירני) – "באתי בזה ע"ד שהעירני כ"ת לפני כמה שנים בשם כ"ק אדמו"ר מקרלין סטולין שליט"א שנסתפק אם כשפורס מפה ומקדש צריך לחם משנה. הנה כעת מצאתי בשו"ת האלף לך שלמה ... ולכאורה דבריו צ"ב, דהרי לחם משנה לא תלוי בברכת המוציא גרידא, אלא הוא תלוי בהתחלת הסעודה, שחז"ל הטילו חובה בהתחלת סעודת שבת לבצוע על לחם משנה ... ונראה כוונת האלף לך שלמה, דאם נימא דאינו חייב לברך ברכת המוציא מחדש, גדר הדברים הוא שהקידוש אינו מפסיק בין התחלת הסעודה לאח"כ, ונמצא שאינו עומד כעת בהתחלת הסעודה אלא באמצע, ובאמצע סעודה ליכא דין בציעה על לחם משנה ... אמנם י"ל דהא דאין מברכים המוציא הוא רק לחומרא מחשש ברכה לבטלה, אבל הרי רוב הפוסקים ס"ל דצריך לברך המוציא, וא"כ לכאורה קיי"ל לעיקר ההלכה שהקידוש מפסיק, ונמצא שעכשיו הוא כהתחלת סעודה, וא"כ אפשר לומר דצריך לבצוע על לחם משנה בלי ברכה וצ"ע".

(ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות י"ד, עי' הע' קמ"ו) – "ויביא שתי חלות שלימות (לחם משנה), יפרוס עליהם מפה, ימזוג כוס יין מלא ויאמר עליו קידוש, ואם כבר בירך על היין בסעודה קודם לכן, לא יברך שוב עתה, אלא יקדש בלי ברכת היין, ואח"כ בוצע על הלחם משנה בלא נטילת ידים שוב, ובלא לברך המוציא, ויאכל לכל הפחות כזית פת".

ז. האם יכול להוציא אחרים בלחם משנה במה שבוצע המקדש, כשלא בירך המוציא.

1. מיקל.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק י"א, אבני ישפה ח"א סי' ס"א, מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סי' י"ד אות ב') – "בדבר שאלתו לפי דברי המ"ב סי' רע"ד סק"ב דאם המסובין מברכים לעצמם ברכת המוציא לא יצאו בלחם משנה של בעה"ב, א"כ כשפורס מפה ומקדש שהכרעת האחרונים דאינו מברך המוציא איך יוצא ידי חובת לחם משנה חושבני דדוקא בכה"ג שחייב בברכה ואינו רוצה לצאת בברכה של הבוצע, סובר המשנ"ב דלא יצא מצות לחם משנה [אמנם בעל א"א מבוטשאטש מיישב מנהג החסידים, שכל אחד מברך על פרוסה שלו, ונ"ל שלפ"ז יכוין כל אחד שהוא מבקש את הבוצע שיבצע עבורו, ואף על פי שמן הדין צריך לברך קודם הבציעה מ"מ חושבני שאין זה כ"כ לעיכובא כי העיקר היא הבציעה כדי לאכול ולענין הבציעה הוי כנעשה ע"י שליח], אבל בכה"ג שפטור מברכה כמו בפורס מפה ומקדש או אם השומע שכח ובירך תחילה על פרוסה ונזכר אח"כ ורוצה לצאת בלחם משנה של אחר, **נראה דמצטרף שפיר למעשהו של הבוצע ושפיר יוצא**, גם יתכן דחובת לחם משנה בשבת קדמה לחובת ברכה ואפ"ה היה אפשר גם אז להוציא לאחרים, גם נהוג עלמא בקידושא רבה של שבת בבוקר דיוצאין רק בשמיעה גרידא אף על גב שאינם טועמים כלום, אך יש לחלק דהתם אפשר שהברכה היא העיקר, ומ"מ הכא בלחם משנה צריכים רק לטעום קצת מהלחם".

2. מחמיר.

(א) הליכות אבן ישראל (מועדים ח"ב עמ' תמ"ט אות ו') – "אין המסובין יוצאין מצות לחם משנה במה שבוצע המקדש".

ח. סיכום.

1. מיד, כשמתחיל שבת.
2. צריך לפרוס המפה על החלות [י"א על כל השולחן].
3. רק מקדש - ולא יברך "בורא פרי הגפן" על היין.
4. יטול ידים - ולא יברך נט"י.
5. בוצע הלחם - ולא מברך "המוציא".
6. צריך לחם משנה.
7. יש לדון אם המסובין יוצאין מצות לחם משנה במה שבוצע המקדש, כשלא בירך המוציא.
8. לחם: צריך לאכול שיעור כזית, לקידוש במקום סעודה. ושיעור כביצה [בלילה], לצורך סעודה - עי' לקמן, סעי' ו'.

יב] פורס מפה ומקדש: לכתחילה או רק בדיעבד.

א. לענין פורים.

1. עי' סי' תרצ"ה סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. בעל נפש.

1. אם אמרו "באו ונקדש", יש להחמיר.

(א) **מג"א** (ס"ק י') – "ומ"מ בעל נפש יזהר שלא יבא לידי כן כי יש דיעו' שונות הרבה בדינים אלו".
(ב) **ח"א** (כלל ו' סעי' כ"ה) – "ולפי שיש בזה דיעות הרבה, ראוי שלא יכניס עצמו לספק ברכות ויברך ברכת המזון קודם חשיכה [שם]".

(ג) **מ"ב** (ס"ק כ"א, שעה"צ ס"ק כ"ה) – "ולפי שיש דעות הרבה בדינים אלו ראוי לכל בעל נפש ליזהר שלא יבוא לידי כך".

(ד) **ערה"ש** (סעי' י"ט).

(ה) **פסקי תשובות** (דפו"ח סוף אות י"ד, הע' קנ"ט) - לשונו מובא לעיל.

2. מצד ברכת המוציא יש להחמיר.

(א) **גר"ז** (סעי' י"א) – "ומכל מקום כל בעל נפש יש לו ליזהר לכתחילה שלא לבא לידי כך ויפסיק סעודתו ויברך ברכת המזון קודם שיגיע זמן קידוש היום".

(ב) **הליכות חיים** (קידוש בשבת פרק י"ד אות ד') - לשונו מובא לעיל.

(ג) **מגדנות אליהו** (ח"א סוף סי' קמ"ה) - לשונו מובא לעיל.

(ד) **פסקי תשובות** (דפו"ח סוף אות י"ד, הע' קנ"ט) - לשונו מובא לעיל.

ג. להקדים סעודה לתפילה.

1. עי' לקמן.

ד. סיכום: עדיף שלא לפרוס מפה ולקדש - הטעמים.

1. י"א שהדין הוא רק בדיעבד.
2. בעל נפש יש להחמיר מצד ספק ברכת הגפן: כאמרו "באו ונקדש".
3. בעל נפש יש להחמיר מצד ספק המוציא [ונט"י].
4. יש לדון אם המסובין יוצאין מצות לחם משנה במה שבוצע המקדש, כשלא בירך המוציא.
5. לפי האריז"ל הגר"א וסייעתו, לא נכון לעשות הסעודת שבת קודם תפילה.
6. **ועוד**, לזכור כל שבעה הדינים, קשה במציאות - [ואולי יש לדון מצד תמוה לרבים, קידוש בלי הגפן, ולחם משנה בלי המוציא, וכדו'].

יג] לקדש ולאכול מוקדם ואח"כ להתפלל (ע"י שומר וכדו').

א. מיקל: יכול לאכול מוקדם ואח"כ להתפלל.

1. ט"ז (סוף ס"ק ד') – "ופשוט דאין צריך להתפלל ערבית אם הוא פורס מפה ומקדש כיון דהתחיל לאכול בהיתר ממש כדין כל תפלת ערבית".
2. מג"א (ס"ק ה') – "ונ"ל דאם רוצה לקבל שבת מבע"י ולקדש ולאכול ולהתפלל ערבית בלילה רשאי וכמ"ש סי' רס"ז".
3. א"ר (ס"ק ה') – "ואם רוצה לקבל שבת מבעוד יום ולקדש ולאכול ולהתפלל ערבית בלילה רשאי [מג"א סק"ה]".
4. בא"ה (ס"ק ד') – "מ"א".
5. גר"ז (סעי' י"א).
6. ח"א (כלל ו' סעי' ג') – "אם רוצה לקבל שבת מבעוד יום ולקדש ולאכול ולהתפלל ערבית בלילה, רשאי (מ"א סי' רע"א סק"ה)".
7. מ"ב (ס"ק י"א) – "ואם רוצה לקבל שבת מבע"י ולקדש ולאכול ולהתפלל ערבית אח"כ בלילה רשאי".
8. ערה"ש (סעי' י"ב) – "ויכול לקדש ולאכול ולהתפלל ערבית אח"כ".
9. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק ט' סעי' כ"ד) – "וא"צ להתפלל ערבית תחילה, שאם רוצה לקבל שבת מבעוד יום ולקדש ולאכול סעודתו ולהתפלל ערבית אחר כך בלילה, רשאי".
10. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ל"ב).

ב. מחמיר, לא יכול לאכול ואח"כ להתפלל.

1. גר"א (מעשה רב אות קי"ז) – "זה לשון הרב המאור הגדול המפורסם המנוח מהו' חיים כ"ץ, עי' סי' רע"א במגן אברהם סק"ה שכתב ונ"ל דאם רוצה לקבל שבת מבע"י ולקדש ולאכול, ולהתפלל ערבית בלילה רשאי, ושמעתי בשם הגאון החסיד שאמר שזה אינו נכון, מדאמרינן בברכות רב צלי של שבת כו' ת"ש אמר רב נחמן אמר שמואל כו', משמע דוקא כשמתפלל תחילה אז יכול לקדש מבעוד יום אבל כשאינו מתפלל אינו יכול לקדש. וכן מצאתי בראב"ן סי' קע שכתב, והמתפלל של שבת בערב שבת מבעוד יום מדעת, מקדש נמי על הכוס מבעו"י, משמע דוקא שהתפלל תחילה, עכ"ל הרב ר' חיים כץ".
- א) **פעולת שכיר** (הג' על המעשה רב שם) – "אם יצאו הדברים מפי רבינו הגדול ז"ל, בודאי עלינו לשמור ולעשות, אבל אם לדין יש תשובה. שאם סברת רבינו ז"ל לומר שאין מקדשין אח"כ חל עליו שבת קודם קידוש ולא שיחול עליו השבת ע"י הקדוש, לא היה צריך רבינו ז"ל למשמעות הנ"ל, כי יש ראייה מוכרעת לזה מדאמרינן אליבא דב"ש דס"ל [ברכות דף נא: ופסחים דף קיד.] מברך על היום ואח"כ מברך על היין, מטעם שכבר קידש היום ועדיין יין לא בא. ועיין רש"י ברכות שם ד"ה וכבר כו' משקבלו עליו או מצאת הכוכבים. אלמא דקים להו להש"ס דלא משכחת לקידוש קודם שחל עליו קדושת היום, או דקדיש יומא מעצמו, או ע"י קבלתו, אבל לא שיקבל עליו השבת ע"י הקידוש. אבל אי משום הא לא אריא, שהרי גם המג"א דקדק בלשונו וכתב, אם רוצה לקבל שבת מבעוד יום ולקדש כו', ור"ל לקבל שבת ע"י מזמור שיר ליום השבת לדין כמבואר בסי' רס"ג ס"י, או שיקבל בפיו את השבת, רשאי אח"כ לקדש ולאכול קודם שיתפלל. אבל כשלא קיבל עליו שבת מתחילה, ודאי דאינו רשאי לקדש אח"כ התפלל תחילה, שחל עליו קבלת השבת ע"י התפלה כמבואר סי' הנ"ל ס"א. ולפ"ז אין ראיה הגאון ז"ל מוכרחת מהא דברכות דנקט ואזיל מתפלל ואח"כ מקדש, דלדידהו שלא היו רגילין לקבל שבת כי אם ע"י תפלה, כדמשמע בש"ס שם, וכמ"ש הגאון ז"ל בביאוריו שם ס"ק כד וסי' רג"ס ס"ק מט וסי' רס"א ס"ק יג, ודאי שאין מקדשין אח"כ התפלל תחילה משום קבלה, אבל כשמקבל שבת מדעת בפיו או אם מקבלו ע"י אמירת מזמור שיר ליום השבת, נראה דינו של המג"א אמת. ומ"מ יש לבטל דעתנו מפני דעת הגאון ז"ל אם יצאו הדברים מפיו".
2. **זרע אמת** (ח"ג סי' ע"ט ד"ה אך) – "המג"ד (ט"ז) ... אין נלע"ד לסמוך ע"ד ... המרדכי שהביא המג"א בסי' תרצ"ה ס"ק ט' וז"ל מ"כ במרדכי כתו' בקלף היה אוכל סעודת פורים בע"ש יתפלל ויפורס מפה ויקדש ובבה"מ יאמר על הניסים ע"כ וודאי מ"ש יתפלל וכו' ר"ל **תפלת ערבית** ... ומ"ש בגמ' דפורס מפה ומקדש אפ' דאה"נ דצריך להתפלל ערבית קודם ...".
3. עי' **כה"ח** (ס"ק כ"ב, ס"ק כ"ו) – "דברי האר"י ז"ל צריך להתפלל ואח"כ לקדש וא"כ היותר נכון להפסיק סעודתו קודם שיגיע זמן קידוש היום ולברך בהמ"ז על מה שאכל ואח"כ יתפלל יעשה סדר הקידוש והסעודה על נכון לכבוד שבת".
4. **אג"מ** (מסורת משה ח"א או"ח אות קל"ד) – "שאל אחי ר' יעקב אם אפשר לקבל שבת אחר פלג המנחה, לקדש ולאכול אז, ולהתפלל מעריב בזמן. שפעם השיבו רבינו שבעצם אולי מותר, רק לציבור א"א לעשות כן. ועכשיו השיבו רבינו שא"א כך לעשות, דבכלל משונה לקבוע לאכול קודם שמתפלל מעריב, **דהלא זה כתירתי דסתרי**, דמה שלא מתפלל, מראה שאינו לילה, וא"כ איך יוצא חיוב סעודת שבת ... שחזין מטעם של תירתי דסתרי, לא שייך לקבוע כך לעשות, לשנות מסדר הרגיל והנהוג".
- עי' **אג"מ** (מסורת משה ח"ג או"ח אות קל"ו) – "והשיבו רבינו לאחי ר' יעקב שאע"ג שבמקרה יכול משהו לעשות קידוש של ליל שבת לאכול את הסעודה, ואחר כך להתפלל מעריב, מ"מ בתמידות אין לנהוג כך".
5. עי' **נפש הרב** (עמ' קנ"ח אות ד') – "שאינו נכון לקדש ולאכול סעודת ליל שבת קודם שיתפלל ערבית".
6. **משנה הלכות** (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' י"ד סוף טור ב') – "דאין לשנות את הסדר ולאכול בליל שבת לפני השקיעה, ולהתפלל מעריב אח"כ לאחר צאת הכוכבים. ובמקום הצורך שרוצים להקדים הסעודה, שיתפללו מעריב מיד לאחר השקיעה ולקדש ולאכול סעודת שבת לאחר התפילה, ויחזרו לקרוא קריאת שמע לאחר צאת הכוכבים".
7. **הגר"י בעלסקי** זצ"ל (Halachically Speaking ח"ב מספר ז' הע' קל"א).
8. **הגר"ש דבליצקי** זצ"ל (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ט"ו ריש טור א') – "דאין לקבל שבת מוקדם מבעוד יום בלי להתפלל מעריב ולקדש ולאכול סעודת שבת, ואחר האוכל להתפלל מעריב".

ג. מראי מקומות – **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, פרק ו' הע' כ"א), **פסקי תשובות** (סוף אות י"ד), **הממהרים לבא** (אות י"ב).

1. הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ג' ד"ה ונראה, שולחן שלמה סי' רע"ג ס"ק ו' ב' ד"ה ונראה) – "דלדעת השלטה"ג בפסחים דף ק"ה ועוד אחרים דלאו שפיר דמי לקדש מבעוד יום לפני צאת הכוכבים ואף דאנן לא נקטינן הכי מ"מ הסכימו האחרונים שאין נכון לעשות קידוש לכתחילה כי אם סמוך קצת לחשיכה ולא בזמן הרבה קודם אף שהוא כבר לאחר פלג המנחה וכ"ש כשהוא גם לפני מעריב (עיין בבאה"ל סימן רע"א).
2. ה"ל שבת בשבת (פרק ז' סעי' ב') – "ומדינא יכול להקדים לקדש ולסעוד סעודת שבת מפלה"מ [קודם חצי שעה לפני צה"כ], ותפלת ערבית בלילה בצאת הכוכבים, וזה עדיף על המקדימין להתפלל ערבית. ולדעת הגר"א אין לעשות כן, אלא יש להקדים קבלת שבת ותפלת ערבית לקידוש וסעודת שבת, וכ"ה ע"פ הסוד".

ד. מי שמקבל שבת מוקדם, מה יותר טוב: להקדים הסעודה או להקדים ערבית.

1. ע"י סי' רס"ז סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ה. שבת מוקדם: שאלות.

1. ע"י סי' רס"ז סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

יד] ברכת הגפן.

א. השומע קידוש מאחר ולא שמע ברכת בורא פרי הגפן: אם יצא.

1. יצא.

א) חלקת יעקב (או"ח סי' צ"א) – "בדבר השאלה במי שלא שמע ברכת בורא פרי הגפן מהמברך בקידוש או הבדלה – אם יצא ידי חובת קידוש או הבדלה. לפע"ד פשוט שיצא – דברכת בופה"ג הוא רק בכדי שיוכל לטעום מן הכוס ... הרי לענין פורס מפה ומקדש, מבואר בפסחים ק' א' ובראשונים שם, וש"ע סימן רע"א סעי' ד' דאי"צ לברך ברכת בפה"ג בשעת הקידוש, כיון שהוא בתוך הסעודה דרשאי לשתות יין מבלי שיברך עליו, משה"כ אי"צ לברך בשעת הקידוש בפה"ג רק קידוש לבד ויצא, ואם מקדש על הפת ג"כ אי"צ לברך המוציא רק קידוש ויוצא, א"כ ממילא לענין השומע קידוש או הבדלה מאחרים שהוא אי"צ לטעום עפ"י, אף שלא שמע בופה"ג פשיטא דיצא ידי קידוש או הבדלה".

ב) אור לציון (ח"ב פרק כ' אות ב') – "אף אם לא שמע מהמקדש ברכת בורא פרי הגפן, יצא ידי חובת קידוש. ומכל מקום לא ישתה מן היין אלא אם כל יברך עליו".

ג) שבט הקהתי (ח"א סי' ק"י) – "יצא".

ד) אור יצחק (ח"א או"ח סי' צ"ג) – "שאלת: במי ששמע ברכת קידוש או הבדלה, ולא שמע ברכת בורא פרי הגפן האם יצא. תשובה: יצא, וע"י בסי' רע"א סעי' ט"ו ובמ"ב ס"ק ע"ו, שכתב: זכיון שברכת הקידוש או ההבדלה היתה על הכוס כדין, וה"ה כאן".

ה) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ס"ו).

2. מראי מקומות.

א) הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ל"ז טור ג') – "בלילה גם כשלא שמע 'בפה"ג', ושמע הברכה יצא".

3. בכי תינוק באמצע קידוש וכדו', אם יוצאין יד"ח.

א) חוט שני (ח"ד סוף עמ' ק' ד"ה אבל) – "אבל תינוק שבוכה בשעת קידוש, י"ל דאין ענינו כלל לתרי קלי לא משתמע כיין שבכיתו הוא מענין אחר מהקידוש, כיון דשפיר אפשר להתרכז לשמוע את הקידוש בלי לשים לב לקול בכיתו, ואפשר לסמוך על סתמא ששמע את הקידוש, שאם לא היה שומע את הקידוש היה יודע מזה שלא שמע".

ב. טעה ובירך שהכל על יין של קידוש.

1. יצא ידי קידוש.

א) אג"מ (או"ח ח"ג סי' מ"ה ד"ה ובדבר אחד) – "ובדבר אחד שטעה לאמר שהכל על כוס יין של קידוש אם יצא ידי קידוש, הנה פשוט שיצא כמפורש בסימן רע"א סעיף ד' שאם היו יין תחלה אינו אומר אלא קידוש בלבד בלא ברכת היין, אף שנמצא דלא בירך בעשיית קידוש בפה"ג ומה שבירך תחלה הא היה על שתייתו אז שלא היה צריך קידוש, אלמא דלא בשביל הקידוש הוא ברכת בפה"ג אלא על הנאתו בשתיה ... שלכן אין לברך בפה"ג מאחר שיכול לשתות גם בברכת שהכל שבירך".

ב) אורח ישראל (סוף סי' י"ח אות י"א).

ג. שכח לברך הגפן.

1. יצא ידי קידוש – אג"מ (או"ח ח"ג סי' מ"ה סוף ד"ה ובדבר אחד, "ומסתבר לדינא שאם אחד שכח והתחיל בברכת קידוש בלא בפה"ג ונזכר עד אחר ששתה הכוס שג"כ יצא ידי קידוש"), הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות י"ט), הגר"חפ"ש זצ"ל (אורח ישראל סי' י"ח הע' ט'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, סוף עמ' ל"ד, ע"י הע' ד').

2. מראי מקומות – אורח ישראל (סי' י"ז אות ג', סי' י"ח סוף אות א').

ד. הקדים הקידוש לברכת היין.

1. יצא – תוס' שבת (סי' רצ"ח ס"ק ב'), אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ז' הע' ב'), הגר"חפ"ש זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק ז' הע' ב'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ל"ד).

2. לא יצא – גר"ז (סי' תע"ג סעי' ו'), "הקדים הקידוש לברכת היין שצריך לחזור ולברך ברכת הקידוש לפי שעשה כדברי בית שמאי כנגד דברי בית הלל וכל העושה כדברי בית שמאי לא יצא ידי חובתו".
3. מראי מקומות – תהלה לדוד (ס"ק ט"ו).

טו] מי ששכח לקדש עד לאחר שברך - סעיף ה'.

א. אמרו "באו ונקדש": האם צריך לברך בורא פרי הגפן בכוס של קידוש.

1. אינו מברך: אם מקדשים מיד, שהרי באמירה זו לא הסיחו דעתם מכוס של קידוש – מג"א (ס"ק י'), א"ר (ס"ק י"ב, א"ז ס"ק ו'), גר"ז (סעי' י"ד), ח"א (כלל ו' סעי' כ"ה), ערה"ש (סעי' י"ט), מ"ב (ס"ק כ"א).
2. לברך – ט"ז (ס"ק ה'), עולת שבת (סוף ס"ק ה').
3. בעל נפש: ליהדר שלא יבוא לידי כך – מג"א (ס"ק י'), וזמ"מ בעל נפש יזהר שלא יבא לידי כן כי יש דיעו' שונות הרבה בדינים אלו, ח"א (כלל ו' סעי' כ"ה), ולפי שיש בזה דיעות הרבה, ראוי שלא יכניס עצמו לספק ברכות ויברך ברכת המזון קודם חשיכה [שם], מ"ב (ס"ק כ"א, שעה"צ ס"ק כ"ה), ולפי שיש דעות הרבה בדינים אלו ראוי לכל בעל נפש ליהדר שלא יבוא לידי כך, ערה"ש (סעי' י"ט).

ב. בירך על מאכל קודם הבדלה.

1. עי' סי' רצ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. אם בירך בטעות על אוכלין ומשקין, ונזכר שלא קידש.

1. יקדש – שואל ומשיב (מהדו"ה ח"א סי' י"ח ד"ה והנה, "דיקדש על היין ויאכל תיכף לאחר ששתה הכוס של הקידוש הבא בכסניו בלי ברכה ויסמוך על מה שבירך מקודם במ"מ ולא יהיה ברכה לבטלה").
2. יטעם מעט כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, ואח"כ יקדש על היין כדין – דעת תורה (סי' רע"ג על סעי' ה' ד"ה ועי' שו"ת), ששכ"ה (פרק נ"ב סעי' י"ט), פסקי תשובות (אות ט"ו), "אם בירך בטעות על שאר מיני מאכלים ומשקין שאין ראוי לקדש עליהם, ונזכר שלא קידש, יטעם מעט כדי שלא תהיה ברכתו לבטלה, ואח"כ יקדש על היין כדין".

ד. מראי מקומות – מנורה טהורה (קני המנורה ס"ק ח'), חתן סופר (או"ח סי' קכ"ח אות ד'), הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ב הע' פ"ג, מנחת שלמה ח"א סי' י"ח).

1. פמ"ג (סי' קס"ז מש"ז סוף ס"ק ח') – "ואם קידש על הפת ובירך המוציא וסיים הקידוש ואח"כ נזדמן לו יין ומברך עליו, צ"ע, דיש לומר דלא הוה הפסק, דעיקר מצוה על היין. ואי"ה בסימן רע"א יבואר, ובחזושינו [ראש יוסף ברכות מ, א ד"ה ויש] כתבנו מזה".

טז] גמר סעודתו וקידש היום - סעיף ו'.

א. אם צריך לאכול מעט.

1. מחלוקת – מ"ב (ס"ק ל"ג), ערה"ש (סעי' י"ח), "אמנם דעת הרא"ש לגמרי לא כן אלא גם בגמר סעודתו אינו מברך ברהמ"ז תחלה אלא פורס מפה ומקדש ומברך המוציא ואוכל מעט ואח"כ מברך ברהמ"ז וכן יש לעשות אם אירע כן לאפוקי נפשיה מפלוגתא".

ב. השיעור.

1. לקיים קידוש במקום סעודה.
- א) כזית – מ"ב (ס"ק ל"ה), "ואוכל מעט. היינו כזית עכ"פ כדי שיהא נחשב למקום סעודה [פמ"ג]", ברכת הבית (שער מ"ו סעי' ו'), עי' פסקי תשובות (הע' קנ"א).
2. לקיים מצוות סעודה.
- א) ביצה – עי' שעה"צ (ס"ק מ"ג), ולענין שיהיה יוצא בזה ידי שיעור סעודת שבת משמע בסימן רצ"א סעיף א דבעינן שיהיה כביצה, ועיין מגן אברהם ואלויה רבה שם, נטעי גבריא (פורים משולש פרק כ"ג סעי' כ"ז).

יז] טעם קודם קידוש - סעיף ז'.

פסחים (סוף דף קו:) – "אמר רב יוסף אמר שמואל: טעם אינו מקדש, טעם אינו מבדיל. ורבה אמר רב נחמן אמר שמואל: טעם - מקדש, וטעם מבדיל. אמר רבא, הילכתא: טעם מקדש, וטעם מבדיל".

א. אם טעם מקדש ונזכר בלילה.

1. מקדש רק למחר – ב"ח (ס"ק ח').
2. מקדש אפילו בלילה, ולא נימא שימתין עד למחר בבוקר קודם האכילה כדי שיהיה הקידוש קודם הטעימה – צדה לדרך (מאמר ד' כלל א' פרק ה'), ט"ז (ס"ק י'), מג"א (ס"ק י"ט), א"ר (ס"ק ט"ו), שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ב'), דרך החיים (דיני קידוש על היין בביתו אות ו'), גר"ז (סעי' ט"ו), מ"ב (ס"ק ל"ז), ערה"ש (סעי' כ"א), בן איש חי (בראשית שנה ב' אות י"ט), כה"ח (ס"ק מ"ט), תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ו'), חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' ע'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, סוף עמ' ל"ז), פוסקים.

ית' לא קידוש בלילה - סעיף ח'.**א. אומר של לילה ביום.**

1. אי"צ קידוש נוסף ביום.
- (א) ערה"ש (סעי' כ"א) – "ונראה דכשמקדש למחר יוצא גם בקידוש של יום וא"צ לקדש על שם יום בפ"ע וקידוש אחד עולה ללילה וליום".
- (ב) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' סוף אות י"ב) – "ונ"ל פשוט שמי שלא קידש בלילה ומקדש ביום להשלים הקידוש של ליל שבת כמו שנתבאר לעיל ה"ז יוצא בקידוש זה ידי חובת קידוש היום של הקידושא רבא".
- (ג) חוט שני (ח"ד עמ' צ"ב ד"ה מי).
- (ד) ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' ח').
- (ה) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ח').
- (ו) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ל"ח).
- (ז) פסקי תשובות (אות י"ז).
2. יאמר גם נוסח קידוש של יום.
- (א) בצל החכמה (ח"ג סי' ג') – "אומר תחילה קידוש של היום כהרגלו, ושמרו בני ישראל וגו' זכור וגו' ברוך א"ה וכו' בופה"ג, ושוב נוסח קידוש הלילה, ברוך אתה וכו' אשר קדשנו במצותיו וכו' ברוך א"ה מקדש השבת, ואח"כ שותה מן הכוס. נמצא אומר כל נוסח הקידוש כהרגלו בכל שבת בבוקר ואח"כ כל נוסח ברכת הקידוש של ליל שבת, ואינו מברך בופה"ג רק פעם אחת והוא עולה לקידוש של יום בסופו כרגיל ולקידוש הלילה בתחילתו כבכל ליל שבת".
3. מראי מקומות.

(א) דעת תורה (על סעי' ח') – "תשלומין ... כיון דטעם [ר"ע ושאלות] דילפינן מתפלה וכמ"ש הב"ח בדעת ר"ע ע"ש, א"כ נראה דמהראוי לעשות מקודם קידוש היום [כלומר: לברך בפה"ג ולאכול מיני תרגימא], ואח"כ יקדש שנית לחוקת השלמה כמו בתפילה וצ"ע למעשה".

ב. אם מותר לדחות קידוש מליל שבת ליומו לצורך גדול.

1. מראי מקומות – הגרשז"א צ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' ק"א).
2. אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ג ענף ז' ד"ה ותמוה) – "וצריך לומר דאף שאמר רבא בדף ק"ז דמי שלא קידש בע"ש מקדש והולך כל היום כולו עד מוצאי שבת הוא רק כשנאנס ולא קידש בלילה אבל עיקר חובת הקידוש בלילה וכמפורש בדף ק"ו דעל מה שתניא בברייתא אין לי אלא ביום בלילה מנין הקשה הגמ' אדרבה עיקר קידושא בלילה הוא קדיש דכי קדיש תחלת יומא בעי לקידוש, וכן כתב הרמב"ם פכ"ט ה"ד עיקר הקידוש בלילה ופשוט שאינו רק מדין זריזין מקדימין אלא שכן הוא מעיקר המצוה לקדש בלילה דוקא, וכלשון הטור והש"ע בסימן ער"א אם לא קידש יש לו תשלומין למחר כל היום וכדכתב הרמב"ם בה"א שנקט שם עצם המצוה וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו, ונראה דבשביל זה נקט זה הרמב"ם דדין הזריזות במצוה לקיים בהקדם הוא דין כללי בכל מצות התורה ופשוט שאף בלילה יש לזרז להקדים כל מה שאפשר והי"ל להרמב"ם למינקט מצות הקידוש כל השבת והיינו יודעין דיש לעשות בלילה מדין זריזין מקדימין, דבגמ' הא לא נקט זה לחדוש דין אלא להקשות על הלשון אין לי אלא ביום בלילה מנין שלכן אפשר שאף שלענין עצם המצוה שוה ביום ובלילה הקשה דא"צ קרא לרבות הלילה שהוא אדרבה תחלת יומא, אבל הרמב"ם הא נקט זה לדינא ואם הוא רק מענין זריזות ליכא בזה חדוש, אבל הוא שמשמענו שעיקר המצוה הוא דוקא בלילה אך באם נזדמן שלא קידש בלילה מקדש כל היום, והוא כענין תשלומין שכתבו הטור וש"ע וידע זה ממה דאמר בגמ' המקשן בטעמו דכי קדיש תחלת יומא בעי לקידוש דהוא טעם ששיכות הקידוש הא הוא בתחלת יומא, ונ"מ לדינא שאף בשביל צורך גדול אין לדחותו מבלילה להיום דאם היה זה רק בשביל זריזות היה רשאי לדחותו למחר בשביל צורך".

ג. לא קידש בליל שבת, אם מותר לשתות בשבת בבוקר לפני התפילה והקידוש.

1. עי' סי' רפ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

יט' כיסוי הפת במפה - סעיף ט'.

- א. פסחים (דף ק:) – "תניא נמי הכי: שאין מביאין את השולחן אלא אם כן קידש, ואם הביא, פורס מפה ומקדש".
1. שאלתות (שאלתא נ"ד) – "מאי טעמא כי היכי דתיתי סעודתא ליקרא דשבתא והיכא דקריבו לא מסלקינן אלא פורש עליו מפה ומקדיש דתניא ושון שאין מביאין לפניו שלחן אלא אם כן קידש ואם הביאו פורש עליו מפה ומקדש".
2. תוס' (דף קיט: ד"ה ומצא, פסחים דף ק: ד"ה שאין) – "שאין מביאין את השולחן אא"כ קידש. והא דאמר בכל כתיבי (שבת דף קיט:) מצא שלחן ערוך מלאך טוב אומר כו' לא קשה דערוך הוא במקום אחר אך אין מביאין אותו למקום סעודה עד אחר קידוש ועכשיו שלחנות שלנו שהם גדולים יותר מדאי וקשה להביאם אחר קידוש שלא להפסיק כל כך בין קידוש לסעודה אנו רגילין לפרוס מפה ולקדש והטעם מפורש בשאלתות כי היכי דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא ויש מפרש זכר למן שלא היה יורד בשבתות וי"ט והיה טל מלמעלה ומלמטה והמן בינתיים".

ב. טעמים.

1. ליקרא דשבתא, כבוד השבת – רשב"ם (פסחים דף ק: ד"ה ה"ג), ס' התרומה (סוף סי' רמ"ו), מחזור ויטרי (הל' שבת סי' מ"ד), טור (סעי' ט'), מג"א (ס"ק ז', ס"ק כ'), פמ"ג (מש"ז ס"ק י"ב, א"א ס"ק ז'), מ"ב (ס"ק ט"ו, שעה"צ ס"ק מ"ח).

2. שלא יראה הפת בושטו, שאין מקדשין עליו אלא על היין – בשם ירושלמי (קרבן נתנאל פסחים פרק י' סי' ג' אות ל', "ובירושלמי לא מצאתי"), רא"ש (פסחים פרק י' סי' ג'), ריטב"א (פסחים דף ק.), טור (סעי' ט'), צדה לדרך (מאמר ד' כלל א' פרק ה'), לבוש (סעי' ט'), ט"ז (ס"ק י"ב), עולת שבת (ס"ק ז'), פמ"ג (מש"ז ס"ק י"ב, א"א ס"ק ז'), ח"א (כלל ו' סעי' י"ג), קיצור שו"ע (סי' נ"ה סעי' ה'), מ"ב (ס"ק מ"א), ערה"ש (סעי' כ"ב).
- א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (חידושי בתרא על מ"ב ס"ק מ"א) – "ענין שלא יראה הפת בשתו, היינו שהחסרון בנו שאין אנו מחשיבים הפת כראוי, אבל לפת גופא פשוט שאין בושט דדומם הוא".
3. זכר למן, שהיה מונח בקופסא טל למעלה וטל למטה – מחזור ויטרי (הל' שבת סי' מ"ד), טור (סעי' ט'), צדה לדרך (מאמר ד' כלל א' פרק ה'), לבוש (סעי' ט'), ט"ז (ס"ק י"ב), עולת שבת (ס"ק ז'), פמ"ג (מש"ז ס"ק י"ב, א"א ס"ק ז'), ח"א (כלל ו' סעי' י"ג), גר"ז (סעי' י"ז), קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' ח'), מ"ב (ס"ק מ"א), ערה"ש (סעי' כ"ב), קצות השלחן (סי' ע"ט סעי' ד').
4. מראי מקומות – מצות לחם משנה (סי' י' סעי' ז').

ג. הלכה.

1. לכתחילה מחמיר לכל הטעמים – אז נדברו (ח"ב סי' ח' בהג"ה, "ולכתחילה אנו מחמירים ככל הטעמים"), מצות לחם משנה (סי' י' סעי' י'), "ולענין דינא נקטו הפוסקים דיש להחמיר ככל הני טעמים", פסקי תשובות (דפו"ח אות י"ח, "וממוצא דברי הפוסקים נראה שלכתחילה מהנכון להדר אחר כל הטעמים הנזכרים"), נראה מהפוסקים.
2. רק מצד בושט – הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' הע' ט"ז*), אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב אות י"ב), הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ט').

ד. חלות על השולחן בשעת קידוש.

1. יביאום לאחר הקידוש.
- א) גר"א (מעשה רב אות ק"ח) – "בשעת קדוש על היין לא יהא הלחם על השולחן".
- ב) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ט', ירושלים במועדיה שבת ח"ב עמ' קל"ג [לשונו מובא לקמן]) – "להגר"א אין להביא את הפת אל השולחן לפני קידוש (מעשה רב' אות ק"ח)".
2. יש להביא לכתחילה קודם קידוש.
- א) ט"ז (יו"ד סי' קע"ח ס"ק ז'), הו"ד בכת"ס (סי' רמ"ב על מג"א ס"ק ד') – "דהא גם קודם השבת מיד שמוציאין אותן מהתנור מניחים אותן על השולחן משום כבוד השבת".
- 1) מראי מקומות – באר הטיב (סי' ק"פ ס"ק ב').
- ב) גר"ז (סעי' י"ז) – "נוהגין להביאו לכתחילה קודם קידוש ולפרוס מפה לכסות הפת עד אחר הקידוש".
- ג) ערה"ש (סעי' כ"ב) – "ויש שמביאין החלות לאחר קידוש וזה אינו מספיק רק לטעם שלא יראה הפת בושטו ואין נכון לעשות כן".
- ד) מנחת יצחק (ח"ג סי' י"ג אות י') – "דמעיקר הדין הי' נכון להביא השולחן ערוך עם הפת אחר הקידוש, כדי שיהא ניכר, שבא לכבוד שבת, מ"מ עכשיו ששלחנות שלנו גדולים, וטורח להביאו אחר קידוש, נוהגין להביאו לכתחילה, קודם קידוש, ולפרוס מפה וכו', והא אי אפשר לומר, שיביאו רק הלחם אחר הקידוש, שאם כן יהי' חסר העיקר משלחנו הערוך, שצריך להיות ערוך ומסודר בבוא מביהכ"ג, בין בלילה, כמבואר בש"ע (סי' רס"ב), ובין ביום כדאיתא (בסי' רפ"ט), ועי' בטו"ז (יו"ד סי' קע"ח סק"ז), בשם הלבוש, בדבר המנהג להיות הלחם משנה כל הלילה, ועי' בטור (או"ח סוס"י רפ"ט), דבאשכנז נוהגין שמניחים השולחן ערוך כל יום השבת, ובמרדכי (פ' כל כתבי) שמשמע שמדינא דגמ' הי' כן".
- ה) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק א' אות י"ד) – "וכן צריך שהחלות יהיו על השולחן מבעוד יום. ואם רוצה לחמם אותן על המיחם, ואין לו לחם משנה אחרים לשים בנתיים על השולחן, יכול להורידם ולחממם משום עונג שבת".
- ו) הגר"ח ק"ש שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ל"ז טור ג') – "המנהג להביא את 'החלות' קודם קידוש 'ולכסותם', ולא להשאירם בחזר אחר עד אחר הקידוש".
- ז) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ').
- ח) מעדני אשר (שבת סי' נ"ח) – "וכיון ש'שולחן ערוך' היינו במאכלים יש ליתן את החלות ג"כ מבע"י".
- ט) לקראת שבת (פרק י"ז סעי' כ"א, פרק י"ח סעי' י"ז).
3. מראי מקומות – מצות לחם משנה (סי' י' סעי' ד').

- א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"א סוף הע' ח') – "שאין קפידא שיהי' הפת על השולחן בעת הקידוש, שיכול לכתחילה להביא הפת אח"כ, ודעת הגר"א (מעשה רב סי' קיח וע' בהגר"א סי' רסב סעי' א) שעדיף שלא יהא הלחם על השולחן בשעת קידוש, דעיקר יקרא דשבתא הוא במה שהסעודה באה אחר הקידוש וכמ"ש התוס' (פסחים ק: ד"ה שאין), וצ"ע מ"ש הערה"ש (סי' רעא סעי' כב) שהחלות מוכרחים להיות על השולחן בעת הקידוש כי היכי דתיהוי הסעודה בעת הקידוש שזהו יקרא דשבתא".
- ב) חשוני חמד (פסחים ריש דף ק:) – "שאלה. במסכת פסחים דף ק ע"ב מבואר שאין מביאין את השולחן אא"כ קידש, וביארו התוס' (ד"ה שאין) שהטעם מפורש בשאלות כי היכי דתיתי סעודתא דשבתא ביקרא דשבתא. והקשו התוס' ממסכת שבת (דף קיט ע"ב) שם נאמר שבבוא האדם מביהכנ"ס אם מצא שלחן ערוך מלאך טוב אומר... והשיבו דהשולחן ערוך במקום אחר. ועכשיו שלחנות שלנו שהם גדולים יותר מדאי וקשה להביאם אחר קידוש שלא להפסיק אנו רגילים לפרוס מפה, עכ"ד. התעורר ויכוח בין ת"ח, אחד מהם טען הרי מעיקר הדין יש להביא את הפת לאחר הקידוש, אלא שקשה בגלל השולחן הגדול, וא"כ הוא עורך את החלות על גבי המיחם החם כדי שיהיו חמות ומביא אותם לאחר הקידוש האם הוא צודק. תשובה. במעשה רב (אות קיח) כתב בשעת קידוש על היין לא יהא הלחם על השולחן. עיין תוס' פסחים דף ק ע"ב (ד"ה שאין). ולכן לשיטה זו יפה טען

הת"ח שמניחם על המיחם אולם בספר קובץ שיטות קמאי על פסחים כתב בשם ספר מצות זמניות הלכות שבת "וצריך להשים לחם על השלחן בזמן הקידוש ולכסותו במפה וחייב לחתוך הלחם... עכ"ל. מבואר שצריך להניח את הלחם על השלחן בשעת קידוש, אולם חולה השוכב בבית חולים שאין לו מפה, יקדש על היין בלי פת ויביא את החלות לאחר זמן".

4. אם נכון (או יכול) להביא סלטים או שאר מאכלים להשולחן קודם קידוש.

(א) תלוי בשיטות דלעיל.

(1) הגר"ח ק"ש שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ק"ל טור ד'. לשיטתיה) – "שאלה: האם יש להקפיד לכתחילה שלא להביא בליל שבת מאכלים וסלטים לשולחן לפני קידוש, דומיא דלחם משנה דצריך לכסותו 'כי היכי דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא' [עי' מ"ב סי' רע"א סקט"ו, ומקורו בתוס' בפסחים]. תשובה: אין קפידא".

(2) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (ענפי משה באליבא דהלכתא חס"ג עמ' קע"ד טור ג') – "ובדברי בזה עם הגה"צ המקובל רבי שריה דבליצקי שליט"א, האריך לפרש לן דמי דנוהג כהגאון אינו מביא לא החלות ולא שאר דברי השבת והסלטים וכו' רק אחר הקידוש, שיראה שמביא לקדושת השבת, ודין זה נובע מכך שבזמנם היו מביאים את השלחן אחר הקידוש, אך כתבו התוס' דכיון דהאידינא השלחנות כבדים אפשר להביא החלות ולכסותם, אמנם הגאון אומר שגם את החלות יש להביא אחר הקידוש, כי היכי דתיתי סעודתא ליקרא דשבתא, והוסיף ואמר לן הגה"צ רבי שריה שליט"א דדין זה נוהג רק בערב (ולעיל הבאנו כן מהגרשו"א זצ"ל)".

(3) הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה שבת ח"ב עמ' קל"ג) – "את כל המאכלים (כולל שתייה), וגם את החלות, יביא לאחר הקידוש. בקידוש היום יכול להניח על השולחן קודם הקידוש, ויכסה את החלות ואת המאכלים שברכתם 'בורא מיני מזונות'".

הגר"א נבנצל שליט"א (ענפי משה באליבא דהלכתא חס"ג עמ' קע"ד טור ד') – "דברתי בזה עם הגאון הגדול רבי אביגדור נבנצל שליט"א, ושאלתיו לפום מש"כ איהו גופי' בס' ירושלים במועדיה, אם כן הוא הדין גם בסלטים, ואמר לי אני חושב שכן. (א"ה ובפשטות הוא כך לפמ"ש"כ לעיל). ושאלתיו לענין הבאת סלטים ואוכל לסוכה קודם קידוש דקשה שלא להביא, ואמר לי הגר"א נבנצל שליט"א דאם קשה שלא להביא, אפשר להביא, אך עדיף להביא אחר הקידוש (ומ"מ הסכים עמי דזה דלא כהגר"א ז"ל דלדעת' בכל גווני יביא אח"כ, ואפשר יביא שלחן קטן וישימנו בצד הסוכה ועליו יניח החלות והסלטים עד אחר הקידוש, ודוק)".

(ב) מראי מקומות – נשמת שבת (סי' רע"א סוף אות א', "ויש לדון").

(1) ענפי משה (אליבא דהלכתא חס"ג עמ' קע"ב טור ד') – "וכששאלתי ממו"ר מרן הגר"א ל' שטיינמן (שליט"א) [זצ"ל] מהא דמביאין מרבינו הגר"א ז"ל, דיש להביא הסלטים וכיו"ב אחר הקידוש, אם יש לנהוג כן א' לי: 'אולי, לא שמעתי מזה'. וידי"ב הרה"ג ראי"ש שטיינמן (שליט"א) [זצ"ל] בעמח"ס מצות איש, אמר לי דבבית סבו מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א מביאין הסלטים קודם קידוש, ודוק".

ה. האם יש לדקדק שיהיו הפת מכוסות (כשמניחם על השולחן) או דילמא סגי שיכסום בבואו לבית אחר התפלה קודם שיקדש.

1. נשמת שבת (סי' רע"א אות א') – "האם יש לדקדק שהחלות יהיו מכוסות מבערב שבת (כשמניחם על השולחן) או דילמא סגי שהבעל יכסום בבואו לבית אחר התפלה קודם שיקדש. תשובה - תלוי לפי הטעמים. יש ג' טעמים ... ליקרא דשבתא ... נראה שלכתחילה יש לדקדק שיהיה מכוסות מבעו"י כדי שיבא הסעודה לגמרי ליקרא דשבתא לאחר שקידש היום (אבל אם יכסהו בבואו הביתה יהיה דומה כאילו כבר היה מקודם רק שסילקו אח"כ)".

2. חלות על שולחן מלפני שבת, מצד בסיס - עי' סי' ש"י סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ו. לכסות שאר מאכלים שעל השולחן [חוץ מלחם או מזונות - עי' לעיל סעי' ד' [גבי פורס מפה ומקדש], לשיטות ומראי מקומות.

כ' נ"מ בין הטעמים.

א. מפה על חלות בשחרית: הטעם של כבוד שבת רק בלילה או גם ביום.

1. רק בלילה.

(א) מרדכי (פסחים רמז תרי"א) – "ומה שאנו משימין המפה על הלחם בליל שבת זהו כדי לעשות הכירא שלאחר קידוש מסלקין המפה כי היכי דליתי סעודתא ביקרא דשבתא מיהו מה שאנו משימין המפה על הלחם שחרית לאו היינו מהאי טעמא דהאי טעמא לא שייך רק בליל שבת דאז הוא הכנסת שבת".

(ב) א"ר (ס"ק ט"ז) – "ועוד טעם אחר וכו'. הא דלא כתבו נמי טעם דתיתי סעודה ביקרא דשבתא, משום דלא שייך בסעודת שחרית כמו שכתב מרדכי פרק ערבי פסחים [לד ע"ד]".

(ג) שעה"צ (ס"ק מ"ט) – "באליה רבה ממה שהביא בשם המרדכי דרק טעם הג' לא שייך בשחרית".

(ד) הגרשו"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' קכ"ה, שולחן שלמה ס"ק ט"ז ב') – "ואילו הטעם דכי היכי דתיתי סעודה ביקרא דשבתא (פסחים ק ב תוד"ה שאין), הוא רק בקידוש של הלילה ולא בקידוש של היום שמברכים רק בפה"ג".

2. מחמיר.

(א) בן איש חי (שנה ב' פר' חיי שרה אות י"ב) – "וגם צריך שני מפות אחת למעלה מן הלחם ואחת למטה דאע"ג דבסעודה זו ליכא קידוש ובטל טעם בושת הפת הא איתא עוד שני טעמים דשייכי גם בסעודה זו".

(ב) נפש הרב (ריש עמ' קנ"ט) – "ואף בסעודה שניה שבשבת בבקר ג"כ, אף שיש מקום לדון ולהסתפק בזה, מכל מקום מן נכון להחמיר אף אז בזה. וביאור ענין זה, דכמו שאסור לאכול קודם קידוש, כמו"כ אסור אפילו להתחיל את הסעודה קודם הקידוש, והנחת האוכלין על השלחן היא היא התחלת הסעודה".

ב. מקדש על הפת.

1. תלוי בטעמים [ונוהגים להחמיר] – לבוש (סעי' ט'), ט"ז (ס"ק י"ב), עולת שבת (ס"ק ז'), מקור חיים (על סעי' ט'), מג"א (ס"ק כ'), ח"א (כלל ו' סעי' י"ג), מ"ב (ס"ק מ"א), כה"ח (ס"ק נ"ג), מצות לחם משנה (סי' י' סעי' ח').
 2. מראי מקומות – תורת שבת (ס"ק ט"ו, לשונו מובא לקמן).
- א) א"ר (ס"ק י"ז) – "והנה נפ"מ שכתב הלבוש דלטעם שני אפילו מקדש בפת צריך לכסות, וכתב הט"ז [ס"ק יב] ועולת שבת [ס"ק יז] שכן נוהגין, צ"ע לי דבספר צדה לדרך [מאמר ד כלל א פ"ו] כתב דאין צריך לפרוס מפה אף שכתב [שם פ"ה] גם הטעם השני, ועוד הא צריך להניח ידיו על הפת בשעת קידוש כמו שנוטל בידו הכוס כדלקמן סימן תפ"ג, ונראה דקודם קידוש יכסה וכשמתחיל לקדש יגלה ויניח ידיו עליו".
- ב) ילקוט יוסף (סעי' כ"ב) – "וגם אם מקדש על הפת, טוב שיכסנו בעת הקידוש".

ג. אין דעתו לאכול מהפת.

1. מצד בושח, יש להקל.
- א) באר משה (ח"ו סי' ס"ג) – "צריך לכסות ... ואם איננו אוכל מהם בסעודת שחרית רק מונחים שם סתם על השלחן אז א"צ לכסות".
2. מראי מקומות.
- א) אז נדברו (ח"ב סי' ז') – "יש לצרף מה שלפי ב' הטעמים אין להקפיד לכסות רק על מה שמקדש, כיון שבל"ה מסתברא שיהא מותר גם לפי הטעם בושח של פת שהרי מבואר בסימן רי"א סעיף ה' שאין דין קדימה אא"כ רצה לאכול גם מהשני, א"כ גם בנידון זה אם אין בדעתו לאכול משאר הלחם שמונח על השלחן שא"צ לכסות כגון שאיש אחר אוכל כבר מקודם, או שמונח לחם שלאיש אחר ואוכל רק משלו ואינו מחוייב לכסות רק מה שאוכל. אלא כיון שיש לבעל דין לטעון שאינו דומה כ"כ להדין המבואר בסי' רי"א דשם מדובר בשני מינים ממש ואין בדעתו לאכול המין השני, לכן לצירופא בעלמא הדגשנו שהרבה ראשונים לא כתבו הטעם של בושח של פת, דלא שייך בושח כ"כ כיון שאסור לו לאכול, אבל אם דעתו לאכול מהלחם שיש על השלחן יש להחמיר לכסותו".
- ב) לכאורה ביום, יש להקל.

ד. מי שאינו חושב לטעום מהיין.

1. מצד בושח, יש להקל.
- א) הגרשז"א (צ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' קכ"ה, שולחן שלמה ס"ק ט"ז ב')) – "דמי שאינו חושב לטעום מהיין של המקדש, אינו חייב לכסות את ה'מזונות' שלו, דאי מטעם שלא יראה הפת בושח, זה שייך רק למברך ולשותים, והדמיון למן שייך ג"כ רק בלחם-משנה ולא במזונות, ואילו הטעם דכי היכי דתיתי סעודה ביקרא דשבתא (פסחים ק ב תוד"ה שאין), הוא רק בקידוש של הלילה ולא בקידוש של היום שמברכים רק בפ"ה ג".
- ב) מצות לחם משנה (סי' י' סעי' ט"ו).

ה. כסוי מיני מזונות.

1. מחמיר, בשעת קידוש.
- א) ח"א (שבת כלל ו' סעי' י"ג) – "וצריך שיכסה הלחם בשעה שמקדש בין בלילה ובין ביום, שהרי ברכת המוציא או בורא מיני מזונות קודמת לברכת בורא פרי הגפן, כמבואר בה"ל ברכות כלל נ"ז".
- ב) קיצור שו"ע (סי' נ"ה סעי' ה') – "וכן בשחרית שמקדש ואוכל אחר כך מיני מזונות צריך לכסותן בשעת הקידוש".
- ג) לבושי מרדכי (ח"א סי' מ"ו) – "צריך לכסות וכן אני נוהג לכסות מה"ט".
- ד) באר משה (ח"ו סי' ס"ג) – "צריך לכסות ... ואם איננו אוכל מהם בסעודת שחרית רק מונחים שם סתם על השלחן אז א"צ לכסות".
- ה) ע"א נדברו (ח"ב סי' ח') – "ונראה שיש טעם מספיק לא רק שאין למחות בהמקילין אלא שגם לכתחילה במקום דוחק יש להקל, והנה שני הטעמים בודאי לא שייך בזה ... מיהו לכתחילה בודאי נכון להחמיר".
- ו) ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ה) – "וכן יכסה העוגה שעל השולחן".
- ז) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' י"ד ד"ה ונראה) – "שגם אם יש על השלחן עוגות יש לכסותם".
- ח) ע"א קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"א סעי' ה', הע' י"א) – "המקדש על היין ואוכל מיד מיני פת כיסנין, יש אומרים שצריך לכסות הפת כיסנין בשעת קידוש, ונכון לזהר בזה. [דלטעם זכר למן מסתברא שא"צ דהא זהו דוקא בסעודה גמורה שקובע על הפת בנט"י וכדו', ולכן גם אין נוהגין לבצוע על ב' ככרות כשאוכלים פת כיסנין בשבת, ואף שיש"א שגם בפת כיסנין צריך לבצוע על ב' ככרות (ע"א קיצור שו"ע סי' עז סעי' יז) לא נקטינן הכי, ואמנם הא בפת כיסנין צריך לכסותו מטעם שלא יראה הפת בושח, דהא סו"ס הוא קודם לברכה כמבואר בסי' ריא (סעי' ד) שלכן מהנכון לכסותו בשעת קידוש, וכ"כ האחרונים]".
- ט) ע"א הגר"ח שליט"א (אסיפת יצחק כ"ו סיון תשס"ז, אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ל"ה טור ב') – "שאלה: אם עושה קידוש ביום שבת, וקבע סעודה אחר כך על מזונות, והמזונות לפניו בשעת קידוש, האם צריך לכסות המזונות. תשובה: נכון לכסות".
- י) ע"א הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק מ"א) – "לטעמא דזכר למן די לכסות לחם משנה, ולטעמא דהירושלמי יש לכסות כל מיני דגן, ולטעם דתיתי סעודתא ביקרא דשבתא יש לכסות כל המאכלים".
- יא) הגר"ד פיינשטיין שליט"א (קונ' יד דודי, קידוש אות ו').

2. מיקל.

(א) על נשמת שבת (סי' רפ"ט אות תי"ג) – "המנהג שלא לכסותם (וראו להחמיר לכסות אותן מיני מזונות שבדעתו לאכול מהן)".
(ב) הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ט') – "וא"צ לכסות רק הפת שלפני המקדש, ולא שאר פת ומזונות שבשולחן".

3. מצד זכר למן.

(א) יש להקל – הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' קכ"ה, שולחן שלמה ס"ק ט"ז.ב, לשונו מובא לעיל), אז נדברו (ח"ב סי' ח', לשונו מובא לעיל), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"א הע' י"א, לשונו מובא לעיל), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק מ"א, לשונו מובא לעיל).

4. מצד כבוד שבת.

(א) יש להחמיר – הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק מ"א, לשונו מובא לעיל).

5. מצד בושה.

(א) יש להקל – טעמי מנהגים (אות שס"ה קו"א ד"ה כשמקדש, "כשמקדש בשחרית בשבת ואוכל פת הבאה בכסנין, א"צ לכסות פת הבאה בכסנין בשעת קידוש דלא שייך כאן הטעם שלא יראה הפת בשתו").

(ב) יש להחמיר – ח"א (כלל ו' סעי' י"ג, לשונו מובא לעיל), קיצור שו"ע (סי' נ"ה סעי' ה', לשונו מובא לעיל), הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' קכ"ה, שולחן שלמה ס"ק ט"ז.ב, לשונו מובא לעיל), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"א הע' י"א, לשונו מובא לעיל), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק מ"א, לשונו מובא לעיל).

6. מראי מקומות – מגדנות אליהו (ח"ב סי' מ"ב אות ב'), מצות לחם משנה (סי' י' סעי' י"ב), פסקי תשובות (אות י"ט).

(א) אשל אברהם (בוטשאטש סוף סי' קפ"ב) – "וכן בכיסנין גם שלימה אין צריך לכסות וצלע"ע היטב".

(1) ששכ"ה (פרק מ"ז הע' קכ"ג) – "וי"ל דהאשל אברהם מדובר במזונות שרוצה לאכול באמצע הסעודה והוא מכסה את החלות בשעת ברכת 'המוציא', אבל אם מקדש על היין ואוכל מזונות, אה"נ דגם לדעתו צריך לכסות, וצ"ע".

ז. כיסוי פת פרוסה.

1. מחמיר, אם דעתו לאכול מהלחם.

(א) אז נדברו (ח"ב סי' ז') – "יש לצרף מה שלפי ב' הטעמים אין להקפיד לכסות רק על מה שמקדש, כיון שבל"ה מסתברא שיהא מותר גם לפי הטעם בושטו של פת שהרי מבואר בסימן רי"א סעיף ה' שאין דין קדימה אא"כ רצה לאכול גם מהשני, א"כ גם בנידון זה אם אין בדעתו לאכול משאר הלחם שמונה על השולחן שא"צ לכסות כגון שאיש אחר אוכל כבר מקודם, או שמונה לחם שלאיש אחר ואוכל רק משלו ואינו מחוייב לכסות רק מה שאוכל. אלא כיון שיש לבעל דין לטעון שאינו דומה כ"כ להדין המבואר בסי' רי"א דשם מדובר בשני מינים ממש ואין בדעתו לאכול המין השני, לכן לצירופא בעלמא הדגשנו שהרבה ראשונים לא כתבו הטעם של בושטו של פת, דלא שייך בושט כ"כ כיון שאסור לו לאכול, אבל אם דעתו לאכול מהלחם שיש על השולחן יש להחמיר לכסותו".

(ב) ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ה).

2. מיקל.

(א) הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ט') – "וא"צ לכסות רק הפת שלפני המקדש, ולא שאר פת ומזונות שבשולחן".

3. מראי מקומות – מצות לחם משנה (סי' י' סעי' י"ב).

ז. כיסוי הפת בסעודה שלישית.

1. לא צריך.

(א) ערה"ש (סי' רצ"ט סעי' י"ד, סי' רצ"א סעי' י' בהג"ה) – "ואין דרכינו לכסות הפת בסעודה שלישית".

(ב) חזו"א (דינים והנהגות פרק י' סעי' י', דעת חזו"א פרק ג' אות י', ארחות רבנו ח"א סוף עמ' ק"ח [לשונו מובא לקמן]) – "בסעודה שלישית בצע על חלות מגולין".

חזו"א (מעשה איש ח"ז עמ' קמ"א) – "לא כיסה החלות בשעת ברכת המוציא בסעודה ג', ואמר שבקוסובה לא כיסו, (ואמנם אבא ז"ל כיסה)".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רע"א הע' על ס"ק ט"ז.ב, עי' סי' רצ"א ס"ק ד') – "נפק"מ בין שני הטעמים אם צריך לכסות את החלות בסעודה שלישית ואמנם בחיי אדם כתוב לכסות בכל ג' בסעודות, אולם מרן זללה"ה אמר שהוא עצמו אינו מכסה בסעודה שלישית".

(ד) עי' קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"א סעי' ג') – "וגם זכר למן ... ולפי טעם זה נמצא שגם בסעודה שלישית יש לכסות הפת קודם שמברך עליו, אבל לא נהגו כן".

(ה) הגר"ח שליט"א (אסיפת יצחק ז' סיון תשס"ז) – "שאלה: האם צריך לכסות הלחם משנה בסעודת שלישית. תשובה: כמודומה שלא נהגו".

(ו) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, ריש עמ' פ"ט).

(ז) פסקי תשובות (דפו"ח, אות כ') – "המנהג הפשוט".

2. צריך.

(א) חת"ס (פסחים ריש דף קב; בכמה דפוסים) – "ומ"מ טעמא דזכר למן מוסיף אפי' סעודה שלישית דשבת דליכא יין".

(ב) עי' אשל אברהם (בוטשאטש, על הט"ז ס"ק י"ב) – "שמעתי שבספרים הקדושים הקשו על טעם שהוא זכרון למן, דאם כן גם בחול כן היה צריך להיות. ולענ"ד לא קשה מידי, כיון שבלייל שבת קודש אודמן ברכאן אכל שתא יומא דשבתא, כידוע מהזהר הקדוש [יתרו פח, ב], לזה עושים זכר למן בשבת קודש, וכן הוא בבחינת ויברך [אלקים] את יום השביעי [בראשית ב, ג],

- והברכה שורה בסמוי מעין [תענית ח, ב], וברכו במן דשני וקדשו במה שהיה משנה [עיין בראשית רבה פרשה יא אות ב]. על ידי זה נכון לכסות גם שחרית שבת קודש וסעודה שלישית, כי אין הטעם מצד שלא יראה בשתו לבד, שזה לא שייך רק בלילה או בשעת קידוש רבא, מה שאין כן טעם דברכה שייך תמיד, וכן הוא על צד היותר טוב.
- (ג) בן איש חי (שנה ב' פר' חיי שרה אות י"ב) – "וגם צריך שני מפות אחת למעלה מן הלחם ואחת למטה דאע"ג דבסעודה זו ליכא קידוש ובטל טעם בושת הפת הא איתא עוד שני טעמים דשייכי גם בסעודה זו".
- (ד) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א סוף עמ' ק"ח, מעשה איש ח"ז עמ' קמ"א [לשונו מובא לעיל]) – "מו"ר (שליט"א) זצוק"ל מכסה את הלחם משנה בכל שלוש הסעודות ומשאירם מכוסה עד לאחר ברכת המוציא. (עי' סי' רע"א מ"ב ס"ק מ"א). אמנם מרן החזו"א זצוק"ל לא כסה בסעודה שלישית כשברך עליהם".
- (ה) כה"ח (ס"ק ל"ד, סי' רע"א ס"ק נ"ד).
- (ו) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ג סיון תשס"ז) – "שאלה: האם צריך לכסות הלחם משנה בסעודה שלישית. תשובה: כן".
- הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא סי' רע"א על ס"ק מ"א) – "ושמעתי מאדמו"ר זללה"ה דטעם זה שייך רק בסעודת הלילה. בסעודה שלישית, אם אינו נוהג לקדש על הכוס, שייך רק טעם דזכר למן".
3. מראי מקומות – מצות לחם משנה (סי' י' סעי' י"א), לקראת שבת (פרק י"ז סוף הע' נ"ח).
- (א) זכור לאברהם (או"ח אות ש' ערך שלחן) – "ונראה דה"ה דגם בסעודה ג' הדין כן כפי הטעם של טל מלמעלה כו' וכ"ן מהרחמ"י בדקמ"ו יע"ש והעולם אין נוהגין כן גם בסעודה ג' רק בסעודת הלילה והיום לבד".
- (ב) רבבות ויובלות (ח"ב סי' קצ"א) – "דיש דעות חלוקות בזה וכל אחד יעשה כמנהגו".
- (ג) אולי הסברא להקל, שי"א שהחוב הוא רק לחם ולא לחם משנה. עי' רמ"א סי' רצ"א סעי' ד', "ומזה פשט המנהג להקל לבצוע בסעודה שלישית רק בככר א' שלם, אבל יש להחמיר ליקח שנים". ואפילו להחמיר שצריך לחם משנה, המ"ב שם ס"ק י"ח מפרש רק מצד 'כל סעודות שוות', וז"ל "אבל שתי ככרות צריך דכל הסעודות שאדם סועד ביום השבת שוות". ולא מצד עיקר הדין של זכר למן. וממילא, אין מקור להצריך כיסוי. וצ"ע.
- ח. לכסות הפת בהבדלה: אם רוצה לסעוד תיכף אח"כ.
1. צריך.
- (א) מחבר (סי' רצ"ט סעי' ט') – "אם רוצה לסעוד תיכף להבדלה צריך ליזהר שלא יביא לחם לשלחן קודם הבדלה ואם הביא פורס עליו מפה ומכסהו לפי שהוא מוקדם בפסוק וצריך להקדימו אם לא יכסנו".
- (ב) ט"ז (סי' רצ"ט ס"ק ח') – "ק"ל כיון דאין רשאי לאכול קודם הבדלה ה"ל כאילו אינו ומאי בושת לפת יש כאן בשלמא גבי קידוש אמרינן לעיל שיש לכסות הפת שלא יראה בושתו כיון שאפשר לקדש על הפת משא"כ כאן דאין מבדילין על הפת א"כ אין שייך בושת וי"ל דזהו גופיה הוה בושת דמראה שאין מעלה להפת כמו יין והוא מוקדם".
- (ג) מג"א (סי' רצ"ט ס"ק י"ב) – "וצריך להקדימו. אף על גב דאסור לאכול קודם הבדלה מ"מ הדין נותן בעלמא להקדימו וא"כ הוי ביזוי לפת שיקדים לו דבר אחר לכן יש לכסותו".
- (ד) מ"ב (סי' רצ"ט ס"ק ל"א) – "וצריך להקדימו. אף דבכאן אין להקדימו דאסור לאכול קודם הבדלה מ"מ כיון שבעלמא הדין נותן להקדימו וא"כ הוי ביזוי לפת שיקדים לו דבר אחר לכן יש לכסותו".
2. מראי מקומות.
- (א) הגר"ח ק"ל שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ז אות י"ב) – "אם צריך לכסות הפת בהבדלה. תשובה: טוב לכסות".
- ט. פת שלפני השומעים את הקידוש, שלחן אחר.
1. מיקל.
- (א) לקט יושר (או"ח עמ' נ' ענין ה') – "ברכת המוציא נתן להם מפרוסה שלו חתיכה אחת. והבחורים אין להם מפה על לחם שלהם. וכן לחתונות אין צריך מפות לפרוש על כל הלחם רק לפני מי שעשה קידוש. מצאתי בא"ח בס' רע"א וז"ל: ובירושלמי קאמר שלא יראה הפת בושתו עכ"ל, ומסתמא מי שלא מברך אינו עושה בושת לפת".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' הע' ט"ז*), אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב אות י"ב) – "א"צ לכסות החלה רק לפני מי שעושה את הקידוש, וכמש"כ בלקט יושר עמ' נ ... וכן מסתבר ונכון למעשה".
- (ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"א סעי' ד') – "כשסועדים הרבה בנ"א במקום אחד על כמה שלחנות ויוצאים ידי קידוש מאחד ושוב בוצע כל אחד על ב' ככרות המיוחדים לו, נוהגין שמכסין רק הפת שלפני המקדש בלבד. [דהנה לטעם זכר למן אפשר שצריך כל אחד לכסות הפת שלפניו שבוצע עליו, אבל לסברא דשלא יראה הפת בושתו י"ל שא"צ לכסותם, דכיון שהם אינם מברכים אלא יוצאים בברכת המקדש ליכא בושת מצדם, דמה שהם לא בירכו על הפת הוא משום שרוצים לשמוע קידוש מן המקדש ולא רצו לקדש בעצמם, והמקדש באמת כיסה הפת וממילא שאין כאן בושת, ויתכן שגם טעמא דתיתי סעודה כו' תלוי עיקרו בהפת שהמקדש בוצע עליו שהוא עיקר הקובע בהסעודה, ואולי אפי' לטעם דזכר למן י"ל דהעיקר תלוי במקדש, ועכ"פ פוק חזי מאי עמא דבר שהמנהג לכסות רק הפת שלפני המקדש]".
- (ד) הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ט') – "וא"צ לכסות רק הפת שלפני המקדש, ולא שאר פת ומזונות שבשולחן".
2. מחמיר.
- (א) אג"מ (או"ח ח"ה סי' כ' אות י"ח) – "מקום שיש הרבה אינשי שאוכלין על הרבה שולחנות, כגון בישיבה שכל הבחורים אוכלין בחדר גדול אחד, ועל כל שולחן איכא לחם משנה, אבל יין לקידוש נותנין רק על שולחן אחד אשר שם מקדש בחדר אחד, ומוציא כל הבחורים שבחדר, אשר בכל השולחנות, אם צריך לכסות בשעת הקידוש את החלות שעל כל השולחנות או שרק החלות

שעל שולחן המקדש צריך לכסות. הנה מסתבר לע"ד בפשיטות, שצריך לכסות גם על כל השולחנות. ל"מ לטעם זכר למן שהיה מונח כבקופסא, טל מלמעלה וטל מלמטה, שהוא טעם היש מפרשים בתוד"ה שאין, בפסחים דף ק' ע"ב, שהוא עניין לחם המשנה מצד עצמו, לא מצד הקידוש דווקא, אלא אף לטעם השאילתות בתוס' וברשב"ם שם, שהוא דתיתי סעודתא ליקרא דשבתא, נמי הוא כן. דהא ליקרא דשבתא הוא לגלות את הלחם רק כשרשאים וצריכין לבצוע המוציא לאכול. דהא אף האוכלין על שולחנות האחרים לא הותרו לאכול - עד אחר שיצאו בהקידוש ששמעו מהמקדש על היין - הפת דעל השולחן שלפניו, אף שהיה הקידוש על שולחן אחר. וכל מה שהיה שייך להסתפק, היה לטעם הירושלמי שהביא הטור (סימן רע"א), שלא יראה הפת בושטו שאין מקדשין עליו אלא על היין. וכיוון שהם לא עשו קידוש, אלא יצאו ממנו שקידש על שולחן אחר, לא ניכר כל כך על שאר השולחנות מאיזה קידוש יצאו, אם מקידוש שעל היין או על הפת. אבל מסתבר דגם זה נחשב היכר דאין הם מקדשין על הפת, **דאם לא מחמת שרוצים לקדש דווקא על היין, היו מקדשין על כל שולחן ושולחן על הפת בפני עצמן**. דבשביל ברוב עם לא מסתבר להצריך לחכות עד אחר שיהיו מוכנים כולם בנט"ל, לשמוע הקידוש מאחד. אלא וודאי מה שלא קידשו הוא משום דבשולחן ההוא איכא יין, ומקדש על היין. ולכן נמצא שלכל ג' הטעמים, צריך לכסות הפת שעל כל השולחנות.

(ב) שרגא המאיר (ח"ה סי' מ"א) – "להטעם זכר להמן ... יש לחוש שיכסה כל החלות שהם על השולחן, אבל טעם זה אינו מעכב ואם הוא קשה לכסותם אינו מעכב, וכיון דהמקדש אינו אוכל מהם, אין כאן בושט של הפת, וגם לא שייך משום דתיתי הסעודה ביקרא דשבתא, כיון דהם אינם מקדשין כלל לא שייך בהם טעם זה".

(ג) הגרש"ד מונק זצ"ל (רבבות אפרים ח"א סי' ר') – "מבואר טעם ג' ברשב"ם פסחים ק' בשם שאלתות דהוי כסילוק השולחן כי היכי דתיתי סעודתא ליקרא דשבתא ולפי טעם זה כולם צריכים לכסות. וכן נוהגין המדקדקין אבל אין להרעיש כ"כ בזה".

(ד) אז נדברו (חי"ג סי' ו' אות א') – "אם כל המסובין צריכים לכסות הלח"מ שלהם פשיטא שכולם צריכים לכסות דמה ששומעים מהמקדש הוי כמקדש בעצמו וצריכים לכסות לכל הטעמים".

(ה) רבבות אפרים (ח"א סי' ר').

(ו) עי' חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' ט"ו ד"ה ונראה) – "וכשיש שלחנות רבים וכולם שומעים מאיש המקדש על שלחנו, נראה שכולם צריכים לכסות את הפת שעל שולחנם ... והגרש"ז אורבך בשולחן שלמה (סי' רע"א עמוד קפד) כתב, שלמעשה נוהגים להקל, ע"ש".

(ז) ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ה) – "אם אחד מקדש לעצמו ולאחרים, חייבים כולם לכסות את הלחם שלפניהם, גם אם הם יושבים על יד שולחנות נפרדים".

(ח) חוט שני (ח"ד עמ' ק"ד ד"ה המקדש) – "המקדש על שולחן אחד, וישנם שם גם סועדים רבים על שולחנות אחרים, נראה דכיון שהם יוצאים מן המקדש צריכים הם לכסות את הפת שמונח על שולחנם אף שאין לפניהם יין, אף להטעם של בושטו של פת, שהרי מקדש על יין ולא על הפת ולכן צריכים כל השולחנות לכסות את הפת שלפניהם".

(ט) הגרש"ק שליט"א (רבבות אפרים ח"א סוף סי' ר') – "שומע כעונה וצריכין לכסות".

עי' הגרש"ק שליט"א (דרור יקרא עמ' שע"ט, דרך אכילה ריש עמ' נ"ג) – "שאלה: בדין 'כיסוי הפת בשעת הקידוש', איך צריך לנהוג בישיבה, כשאחד מקדש ומוציא את כולם, ויש שולחנות נפרדות, האם צריך לכסות הפת בכל השולחנות של השומעים, או רק בשולחן של המקדש, וצ"ע. תשובה: טוב לכסות".

עי' הגרש"ק שליט"א (ויכתוב מרדכי עמ' ש"ס אות רל"ט) – "אם הרבה אנשים אוכלים יחד בשבת בכמה שולחנות ואחד מקדש, האם צריכים כולם לכסות את החלות שעל שולחנם בעת הקידוש. תשובה: טוב שיכסו".

אמנם עי' הגרש"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"ז עמ' קע"ה טור ב') – "שאלה: נסתפקתי בסעודה גדולה בשבת, כמו בשבת חתן וכיו"ב, אם צריך לכסות הלחם בכל השולחנות בשעת הקידוש, או רק בשולחנו של המקדש. תשובה: רק בשולחן המקדש".

(י) נשמת שבת (סי' רע"א אות ה') – "יש לכולם לכסות לחמם".

3. תלוי בהטעמים.

(א) חסד לאלפים (ס"ק ח') – "והאי טעמא כדי שלא יראה בושטו שמקדשין על היין ולא על הפת, ולפום האי טעמא נפקא מינה, אם יוצא ידי חובה על ידי שמיעת הקידוש ממקום אחר, (כדלקמן סימן רע"ג ס"ק ה') נראה שאינו צריך, אמנם לפי הטעמים אחרים, אי משום זכר למן, ואי משום דתיתי הסעודה ביקרא דשבתא, לא שנא".

4. מראי מקומות – מצות לחם משנה (סי' י' סעי' י"ד).

(א) הגרש"ז זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ט"ז ג.) – "להטעמים של יוקרא דשבתא או זכר למן מסתבר שנכון לכסות (גם אפשר דסגי בזכר למן של המקדש בלבד) אולם להטעם שלא יראה בושטו אולי יש לחלק בין הטעם מהיין למי שאינו טועם, אמנם למעשה נוהגים להקל".

5. ושאר לחם שלם על שולחנו, ואוכל מהבוצע.

(א) מחמיר.

(1) באר משה (ח"ו סי' ס"ג).

(2) אז נדברו (ח"ב סי' ז') – "מענין אם צריך לכסות כל הלחם מלבד הלחם משנה שבוצע, הנה זה תליא בהטעמים שמביא כת"ר שליט"א דלפי הטעם דומיא דמן מהני אם רק מכסה הלחם משנה שבוצע אבל להטעם מפני בושטו של פת לכאורה צריך לכסות כל הלחם".

(3) עי' מצות לחם משנה (סי' י' סעי' י"ב) – "יש מי שכתב ...".

(4) עי' פסקי תשובות (דפו"ח, אות י"ח) – "וממוצא דברי הפוסקים נראה שלכתחילה מהנכון להדר אחר כל הטעמים הנזכרים, ולכן מהנכון ... וכן מהראוי שכל הלחמים והחלות הנמצאים על השולחן יהיו מכוסים. אבל להעיקר נקטינן כהטעם 'שלא יראה הפת בושטו', ולכן לא מצינו ... לדקדק שיהיו כל החלות והלחמים שעל השולחן מכוסים, אלא מקפידין על אלו שלפני המקדש".

(ב) מיקל.

(1) הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ט') – "וא"צ לכסות רק הפת שלפני המקדש, ולא שאר פת ומזונות שבשולחן".

י. לכסות פת של חבירו.

1. אין צריך.

(א) אז נדברו (ח"ב סי' ז' ד"ה מ"מ) – "שמונח לחם שלאיש אחר ואוכל רק משלו ואינו מחוייב לכסות רק מה שאוכל".

(ב) ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ה) – "שולחן שמסובים עליו כמה בעלי-בתים, אם כל אחד מהם מקדש לעצמו, אין האחרים חייבים לכסות את הלחם שלפניהם בשעה שהוא מקדש".

(ג) הגר"ח (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות ה', דרך אכילה עמ' נ"ג) – "המקדש בשבת בבוקר שצריך לכסות החלות מפני ההיין, מהו אם חבירו שכבר קידש גם אוכל שם, האם צריך לכסות גם את החלות של חבירו, דלכאורה אין לו רשות למנוע את חבירו מלאכול. תשובה: א"צ לכסות רק שלו".

(ד) נשמת שבת (סי' רע"א אות ו') – "כשראש המשפחה מקדש יהיו כל החלות מכוסות, אבל כשאחד משאר המסובין מקדש סגי שחלות שלו יהיו מכוסות".

(ה) הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ט') – "וא"צ לכסות רק הפת שלפני המקדש, ולא שאר פת ומזונות שבשולחן".

(ו) מצות לחם משנה (סי' י' סעי' י"ג).

2. מראי מקומות.

(א) חוט שני (פסח סוף עמ' שט"ו) – "ויש לעיין באחד שמקדש בתוך הסעודה - באמצע שאחרים סועדים - אם גם הם צריכים לכסות את פיתם".

יא. עד מתי מכסים הפת.

1. עד אחר ברכת המוציא.

(א) עי' מ"ב (ס"ק מ"א) – "ומשמע בפמ"ג שלכל הטעמים די במקדש על היין שיהיה מכוסה עד אחר שגמר הקידוש וכן בשחרית צריך ג"כ להיותה פת מכוסה עד אחר הקידוש מטעמים אלו ובח"א משמע דלטעם זכר למן טוב שיהיה מכוסה עד אחר ברכת המוציא".

(1) עי' הח"א, לשונו מובא לקמן. והגר"ח (שליט"א (דרך אכילה עמ' נ"ה), לשונו מובא לקמן.

(ב) ערה"ש (סעי' כ"ב) – "אבל הטור כתב עוד טעם שזהו זכר למן שהיה מכוסה מלמעלה ומלמטה ולפ"ז צריכה המפה להיות עד אחר המוציא וכן המנהג".

(ג) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א סוף עמ' ק"ח) – "מו"ר (שליט"א) זצוק"ל מכסה את הלחם משנה בכל שלוש הסעודות ומשאירם מכוסה עד לאחר ברכת המוציא".

(ד) רבבות אפרים (ח"ו סי' קמ"ו אות ב') – "מנהגינו שזה מכוסה עד לאחר הברכה".

(ה) ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ה, הע' ק"כ).

(ו) הגר"ח (שליט"א (אלא ד' אמות פרק ל"ג אות ד') – "החלות מכוסות במפה מקודם קידוש ועד אחר ברכת המוציא".

2. רק בשעת קידוש.

(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק י"ב) – "ודאי יגלהו בהמוציא ואוחזו. וטעם זכר למן, ודאי די בשעה מועטת מכוסה, ואח"כ מגלהו".

(ב) תורת שבת (סעי' ט', ס"ק ט"ו) – "עד אחר הקידוש [קשה דהיאך יכול להניח את הפת תחת המפה, שהרי הוא צריך להגביה הלחם כשאומר את השם כמ"ש המג"א בסי' קס"ז סק"י בשם מהרי"ל, ועוד דבזיון גדול היא לברך על דבר שהוא מכוסה ומסופק אני אם יצא, שהרי לחד טעמא לכך צריך לכסות הפת כדי שלא יראה הפת בושטו, ובודאי שאין עינים לפת, אלא ש"מ דהכונה הוא מפני שלא חל חיוב ברכה על דבר הסמוי מן העין ... ובכל ענין לע"ד אסור לכסות הפת דלא עבדינן דבר שיש בו חשש שאינו יוצא בברכתו משום רמז בעלמא]".

(ג) אז נדברו (ח"א סי' ע"ח אות ב', ח"ב סי' ח') – "דהמקדש על היין א"צ שיהא מכוסה הלחם לכו"ע עד אחר הקידוש ואפשר גם עד לאחר הנטילה ולא בשעת ברכת המוציא".

(ד) הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' הע' ט"ז*), אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב אות י"א) – "דמעיקר הדין יש לברך על הפת מגולה ולא מכוסה, וכמו שהוא לכל שאר הטעמים והפז', ומטעם זכר למן סגי במה שמגלה הפת קודם המוציא ואינו כדאי מטעם זה לברך עליו כשהוא מכוסה".

(ה) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"א הע' ח') – "שגם לטעם זכר למן די במה שהפת מכוסה עד אחר הקידוש".

(ו) הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ט') – "וישאר מכוסה עד ברכת המוציא".

3. מראי מקומות – נמוקי או"ח (ס"ק ב'), נשמת שבת (סי' רע"א אות ב'), מצות לחם משנה (סי' י' סעי' ט'), לקראת שבת (פרק י"ז סעי' כ"א).

(א) ח"א (כלל ה' סעי' ז') – "ולא יסיר המפה העליונה עד לאחר הקידוש, והתחתונה תהיה מונחת כל השבת".

ח"א (כלל ו' סעי' י"ג) – "ואפילו אם כבר קידש, מכל מקום יכסה הלחם, זכר למן שהיה מכוסה מלמטה ומלמעלה (שם)".

(ב) באר משה (ח"ו סי' קל"ד) – "בברכת המוציא על לחם משנה החוב לאחוזו הב' לחמים תחת המפה בשעת ברכה או יכול לאחוז הלחמים ע"י המפה בלא נגיעת הלחמים בעצמן. השבתי, בזה נחלקו גדולי עולם ועביד כמר עביד ועביד כמר עביד והמחמיר לאחוז הלחמים בעצמן תחת המפה תע"ב, וכן אני נוהג לעשות".

(ג) אבני ישפה (ח"א סי' ס"ב ענף א') – "נראה שאיך שיעשה יש לו על מי לסמוך".

- (ד) הגר"ח ק"ש שליט"א (דרך אכילה עמ' נ"ה) – "שאלה: כתב המ"ב בסי' רע"א ס"ק מ"א: 'ובח"א משמע דלטעם זכר למן טוב שיהיה מכוסה עד אחר ברכת המוציא', והנה בח"א כתב בשני מקומות דבר זה, בכלל ה' סעי' ז' כתב דלטעם זכר למן יכול להסיר לאחר הקידוש, וזה ודאי לא כדברי המ"ב, אולם בכלל ו' סעי' י"ג כתב ואפילו אם קידש מ"מ יכסה הלחם זכר למן שיהיה מכוסה וכו', וגם כאן לא כתב עד אחר ברכת המוציא, וא"כ מניין לקח המ"ב עד אחר ברכת המוציא. תשובה: הוסיפו מסברא"
- (ה) ילקוט יוסף (סעי' כ"ב, מדורת תשע"ב סעי' ס"ח) – "ודי שהפת תהיה מכוסה עד לאחר הקידוש. וטוב להשאיר הפת מכוסה עד ברכת המוציא."
- (ו) מעדני אשר (שבת סי' ס') – "ועל כן נראה דלכל מנהג יש על מה שיסמוך והנח להם לישראל כל אחד כמנהגו".

כא [מפה]

א. כיסוי שיש בו נקבים.

1. מחמיר.

- (א) עי' מקור חיים (זכרון יחזקאל אות תמ"א) – "כ' החו"ב מ' ז"ד מסאניק: הק' רי"ש משינאווי הי' מקפיד שלא לכסות החלות במפה של מעשה אורג רק במפה של חתיכה א"י."
- (ב) ישועות חכמה (כלל ע"ז אות י"ח) – "ולפי זה צריך לכסות במפת שלימה. ולא במפות שעושין בבית שיש בהם נקבים. כי על ידי זה רואין הפת גם כשהוא מכוסה."
- (ג) מנחת שבת (שירי המנח סי' ע"ז ס"ק ח') – "ולפי"ז צריך לכסות החלות במפה שלימה שאין בה נקבים כדי שלא יהיה נראה הפת דרך הנקבים."
- (ד) ברית עולם (הלכות קידוש אות ל"ד) – "אם במפה יש נקבים, או אם עשוי מחומר המשקף ונראה הפת יש להחמיר."
- (ה) נשמת שבת (סי' רע"א אות ג' ד"ה תשובה) – "תוספות חיים שעל החיי"א (כלל נ"ז) ... ישועות חכמה."
- (ו) עי' מצות לחם משנה (סי' י' סעי' ו') – "ויש מן הפוסקים ...".

2. מיקל.

- (א) קצות השלחן (סי' ע"ט ס"ק י') – "וכ' בס' ישועות חכמה שאם מקדש על היין יכסה הפת במפה שאין בה נקבים שלא יראה הפת בושטו, ואינו מוכרח."
- (ב) מראי מקומות – הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' קט"ז מילואים, שולחן שלמה ס"ק ט"ז, לישונו מובא לקמן).
- (א) פסקי תשובות (דפו"ח הע' קפ"ז) – "ומפה מעשה אורג עם נקבים גדולים שנראה הפת היטב דרך הנקבים אינו מן הדין אפילו לטעם שלא יראה הפת בושטו - מנחת שבת (שירי המנחה סי' ע"ז סק"ח), ישועות חכמה כלל ע"ז אות י"ח, ובקצוה"ש סי' ע"ט הערה י' כתב על דבריהם שאינו מוכרח."

ב. מפה שקופה.

1. מחמיר.

- (א) ברית עולם (הלכות קידוש אות ל"ד) – "אם במפה יש נקבים, או אם עשוי מחומר המשקף ונראה הפת יש להחמיר."
- (ב) חוט שני (ח"ד עמ' ק"ד ד"ה פת) – "פת שמכוסה בניילון, אם הטעם לכיסוי הוא משום זכר למן, הוי נמי כיסוי, אך לטעם שלא יראה בושטו של פת שלא מקדשין עליו, אין נחשב בניילון כיסוי כיון דהפת נראה דרכו, והרגשת האדם שהוא לפני הפת אף שהוא מכוסה בניילון."
- (ג) שלחן הלוי (פרק ו' אות י', הלכה ברורה פרק י' הע' ט"ו) – "דאינו מועיל."
- (ד) נשמת שבת (סי' רע"א אות ג') – "תלוי לפי הטעמים, ויש להחמיר."
- (ה) עי' מצות לחם משנה (סי' י' סעי' ו') – "יש מן שכתב ...".
- (ו) פסקי תשובות (אות י"ח, הע' קפ"ז).

2. מיקל.

- (א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ט, דפו"ח ח"א עמ' ר"ז אות ג') – "מו"ר כשמקדש בבוקר המזונות שעל השלחן מכוסים רק בשקית ניילון שקופה ולא מקפיד לכסותם בעוד מפה."
- (ב) הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב אות י"ג) – "אפשר לכסות את החלות או את העוגות בקידוש, בכיסוי שקוף."
- (ג) רבבות אפרים (ח"ו סי' קמ"ו אות ב') – "דיכול."
- (ד) אבני ישפה (אהל יעקב, גניזה וכבוד הספרים קונ' גם אני אודך עמ' ק' ענף ז') – "בענין ניילון שקוף לענין כסוי, הסתפקתי בזה גם לענין כסוי החלות בשבת כאשר עושים קידוש. ושם אמרתי ששפיר מועיל כסוי שקוף כיון שהענין הוא הכסוי ולא הראייה שהרי אין החלות רואות דבר. וכן נראה לי כאן שהענין הוא נתינת כבוד לספר תורה, ולא משנה אם הספר תורה רואה או לא כיון שהעיקר שיש כסוי."
- (ה) הגר"ח ק"ש שליט"א (אש התורה, בראשית, תורת חיים עמ' ר"ז אות ל"ט) – "בסי' רע"א בשו"ע צריך שתהיה מפה על השולחן ומפה אחרת פרוסה ע"ג החלות, ובמ"ב הביא ב' טעמים מן הטור א'. משום שלא יראה הפת בושטו שאין מקדשין עליו. ב'. שהוא זכר למן שהיה בקופסה טל למעלה וטל למטה, ולפי ב' טעמים אלו, אם רוצה להניח מפת ניילון שקופה ע"ג החלות אם מועיל לכיסוי החלות. תשובה: מועיל."
- (ה) הגר"ח ק"ש שליט"א (דרך אכילה עמ' נ"ג) – "שאלה: היכא שמכסה הפת או המזונות בניילון שקוף, דנראה הפת, האם כיון שמכוסה ואינו מזומנת מיד לאוכלה שפיר דמי ולא שייך בושט הפת בכה"ג, או לא. תשובה: מהני."
- (ו) אדרת תפארת (ח"ב קונ"א על סי' י"ז, ח"ו סי' מ"ו אות ג').
- (ז) אשר לחנן (ח"א סי' כ"ב) – "וכן עיקר למעשה".

3. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"ו סי' קמ"ו אות ב').

(א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' קט"ז, מילואים, שולחן שלמה ס"ק ט"ז) – "דגם מפה שקופה בשם כיסוי נקראת, ואין בזה חשש שהפת רואה בושתו, כיון שהעיקר הוא שהלחם יהיה מכוסה, וגם הפת זקוק לקידוש שעל היין, וגם צריכים שהקידוש יהיה במקום סעודה, אך העירו לי שבמנ"ש בשירי מנחה סי' עז כתב לא לכסות במפה שיש בה נקבים שלא יהא נראה הפת דרך נקבים".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"א הע' ז') – "דלפי הטעם דשלא יראה בשתו משום שיש לו דין קדימה לענין ברכה י"ל דלא מהני כיסוי שקוף, דבכיסוי שקוף שהפת עומד לפניו ונראה לו בהדיא מסתמא יש לו קדימה לענין ברכה וא"א להחשיבו כלא הובא לפניו, וכן לטעמא דתיתי סעודה ביקרא דשבתא הוא דוקא כשאנו נראה, שכשמגלה הפת הוי כהעריך שלחנו אז, ואפי' לטעמא דזכר למן אין מוכרח דסגי בכיסוי שקוף, אך כ"ז אינו מוכרח ואפשר דשפיר מהני וצ"ע".

(ג) ילקוט יוסף (מדורת תשע"ב סעי' ס"ד) – "אפשר לכסות את הפת גם בכיסוי דק ושקוף שהפת נראה דרכו, כשאין לו כיסוי אחר".

(ד) אבני דרך (ח"א סי' מ"ד) – "לפיכך, טוב לחוש לכל הטעמים של כיסוי החלות, ולכסותן בכל הסעודות. וכאשר אין כיסוי אלא נילון ניתן להקל, אך אם יש כיסוי לבן מה טוב לצאת ידי חובת כל הדעות".

ג. מפה לבנה ושאר צבעים.

1. רק במפה לבנה.

(א) צדה לדרך (מאמר ד' כלל א' פרק ה') – "ויכסה השולחן במפה לבנה".

(ב) א"ר (ס"ק ט"ז) – "ויכסה במפה לבנה (ספר צדה לדרך מאמר ד' כלל א' פרק ה)".

(ג) באר משה (ח"ו סי' קל"ד אות ב') – "רע עלי המעשה שעתה מקרוב עושה חדשות הנהיגו לפרוס מפה צבוע מכל מיני צבועים על השולחן, וגם המפה למעלה לפעמים צבוע ואוהבי חדשות בוחרין בו, ושלא כדין עושין דמבטלין טעם שמביא הטור רמז לטל למטה וטל למעלה שיהיה לבן. גם מטעם זה חידוש בעיני שכאן בארצה"ב וכן בא"י עושין כיסוי חלות (חלה-דעקלאך) במראות שונות וכן עושין בא"י טבלא עם סכין לצורך הב' לחמים, והב' לחמים מניחים על הטבלא שכשמחתכין הלחם משנה לא יקרעו המפה, והטבלא צבוע ממיני צבועים ומבטלין הרמז טל למטה, וישר היה בעיני שישנו מעשיהם ויעשו כיסוי חלות אך ורק לבנים, וכן יעשו הטבלא לבן מב' צדדים".

(ד) עי' פסקי תשובות (דפו"ח אות י"ח, הע' קפ"ו, הע' קפ"ח, הע' קצ"א).

2. כל צבע, אבל כבוסה.

(א) תהלה לדוד (ס"ק י"ג) – "עא"ר ... ואפשר כונתו דהיינו כבוסה ושלא אכלו עלי' אבל במראה לבנה אין קפידא".

(ב) מנחת שבת (סעי' ע"ז ס"ק כ') – "תל"ד".

(ג) מרא דשמעתתא (עמ' נ"ד אות ק"ד) – "אמר לי שאין קפידא שתהא המפה שעל החלות לבנה דוקא".

(ד) ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ה, עי' הע' קט"ז) – "תהל"ד ... באר משה ...".

(ה) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' י"ט ד"ה ונראה) – "ואין הכרח שתהיה המפה לבנה, כמ"ש בספר תהלה לדוד (סי' רעא ס"ק יד), דלא כמ"ש בשו"ת באר משה ח"ו (סי' קלד אות ב') להקפיד על זה".

(ו) הגר"ח שליט"א (אלא ד' אמות פרק ל"ג אות ה') – "אינו מקפיד על כיסוי החלות שיהיה לבן".

(ז) נשמת שבת (סי' רע"א אות ד') – "במה שכתבו הפוסקים שצריך לכסות החלות במפה אי בעינן במפה לבנה או מהני אף בשאר צבעונים. תשובה - סגי גם בשאר מיני צבעונים (ורשאי ג"כ להשימ תחתם טס של כסף או זהב)".

(ח) מעדני אשר (שבת סי' ס"ב) – "באר משה ... והדברים תמוהים שהרי המן היה לבן ולא הטל, ואם כדבריו היתה המפה צ"ל שקופה בדומה לטל שהוא שקוף ... אמנם לכאורה משמע כדבריו בא"ר (סקט"ז) בשם ספר צדה לדרך שכתב דיכסה במפה לבנה ... ובתהלה לדוד ... ונראה להוכיח כדבריו מכמה מקומות דלשון 'לבן' היינו נקי ומכוס ואלו הכוונה לצבע לבן דווקא, וכדלהלן. א) לגבי דיני אבלות ... ב) לגבי דיני טהרה הוזכר 'לבן' במשמעות מכוס ... וממילא נראה דגם הצידה לדרך שכתב דיכסה החלות במפה לבנה בא לאפוקי מפה מלוכלכת אבל אין שום נ"מ באיזו צבע תהיה המפה".

3. מראי מקומות – אבני דרך (ח"א סי' מ"ד, לשונו מובא לעיל), מצות לחם משנה (סי' י' סעי' ב'), לקראת שבת (פרק י"ז סעי' כ"א).

כב. מפה תחתונה.

א. קרש שתחת הפת, אם הוא חוצץ בין המפה של השולחן להחלות.

1. מפה על השולחן מהני, או המגש נחשב כמפה.

(א) הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב אות י"ז) – "אין צריך לשים מפה תחת החלות, דמפת השולחן מספקת".

(ב) הגר"ח שליט"א (אסיפת יצחק כ"ו סיון תשס"ז) – "שאלה: במחבר ס' רע"א סעיף ט' כתב 'שצריך שתהיה מפה על השולחן תחת הפת', אם יש מפה פרוסה על כל השולחן האם מועיל לענין זה או צריך מפה מיוחדת תחת הפת. תשובה: מועיל".

הגר"ח שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ט אות כ"ז) – "שאלה: הנוהגים להניח החלות על מגש של עץ, האם העץ נחשב ככיסוי מלמטה בשבת (לגבי מן). תשובה: כן".

(ג) חוט שני (ח"ד עמ' ק"ד ד"ה מפה) – "מפה הפרוסה על כל השולחן, נמי שפיר דמי לכסוי שתחת הפת. וקרש שתחת הפת, אינו חוצץ לענין זה, והוי נמי המפה של השולחן כיסוי שתחת הפת".

(ד) עולת יצחק (והאיש מרדכי שיעור ל' עמ' ת"ט) – "שמי אומר שצריך בדוקא מפה העיקר שיהיה כדוגמת המן".

(ה) נשמת שבת (סי' רע"א אות ד') – "נראה דהעץ לא הוי הפסק בינו לבין המפה שעל השולחן".

(ו) מעדני אשר (שבת סי' ס"א).

(ז) פסקי תשובות (דפו"ח, הע' קפ"ח) – "ומסתימת הראשונים והשו"ע ונושאי כליו משמע שהמפה הפרוסה על כל השלחן עונה שפיר לדרישת מפה תחת החלות, וכ"ה בהדיא בסידור רבי קאפל הנ"ל. ובשש"כ פמ"ז סעי' כ"ה דייק מלשון שו"ע ושועה"ר שצריך שתהיה מפה מיוחדת תחת החלות זולת המפה שעל השלחן, וצ"ע מנ"ל הא, וכן מלשון משנ"ב סי' רס"ב סק"ד מוכח בפשיטות שלא נהגין במפה מיוחדת תחת החלות, וכן המנהג פשוט זולת יחידים המחמירים ע"ע בזה".

2. צריך מפה מיוחדת.

(א) ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ה, הע' קי"ט) – "ור"ל כיון שהמפה באה להזכיר לנו את המן, צריך שתהיה מפה מיוחדת גם מתחת החלות".

(ב) קיצור הל' שבת (סי' ג' אות ג', הע' ח') – "לדידן שמניחים החלות על איזו קערה או דף של עץ, חזר הדין, שצריכים להניח מפה תחת החלות ודו"ק".

(ג) נשמת שבת (סי' רע"א אות א' ס"ק ב') – "ששכ"כ".

3. מראי מקומות – מצות לחם משנה (סי' י' הע' ט'), הר"א בן-אדיבה (בית הלל חוברת כ"ז עמ' ק').

כג | סיכום הדינים והטעמים.

כיסוי החלות

	מקרים	כבוד שבת	בושה	זכר למן	הערות
א	להביא החלות קודם קידוש	מחלוקת ¹	לא צריך	לא צריך	
ב	מער"ש או לפני קידוש	ער"ש (יש לעין)	לא צריך	לא צריך	
ג	לכסות שאר מאכלים	לא צריך (יש חולקים)	לא צריך	לא צריך	2
ד	מפה על חלות שחרית	לא צריך (יש חולקים)	צריך	צריך	
ה	מקדש בפת	לא צריך	לא צריך	צריך (יש חולקים)	
ו	אין דעתו לאכול ממנו	צריך	לא צריך (יש חולקים)	לא צריך	
ז	מי שאינו חושב לטעום מהיין	צריך	לא צריך	צריך	
ח	כסוי על מזונות	צריך (יש חולקים)	צריך (יש חולקים)	לא צריך	*הערה חשובה!
ט	לחם פרוסה	צריך	צריך (יש חולקים)	לא צריך	
י	סעודה שלישית	לא צריך (יש חולקים)	לא צריך	צריך	3
יא	שרוצה לסעוד תיכף להבדלה	לא צריך	צריך	לא צריך	
יב	שאר שולחנות שי"ד בהמקדש	צריך	צריך (יש חולקים)	צריך	
יג	לכסות פת של חבריו בשעת הקידוש	לא צריך	לא צריך	לא צריך	
יד	שאר לחם על שולחנו, ואוכל מהבוצע	צריך	צריך (יש חולקים)	לא צריך	
טו	מכוסה בשעת ברכת מוציא	לא צריך	לא צריך	צריך (יש חולקים)	4
טז	מפה עם נקבים	לא מהני (צ"ע)	לא מהני (יש חולקים)	מהני	5
יז	מפה שקופה	לא מהני (צ"ע)	לא מהני (יש חולקים)	מהני	6
יח	אם צריך רק מפה לבנה	לא צריך	לא צריך	לא צריך (יש חולקים)	
יט	כיסוי למטה	לא צריך	לא צריך	צריך	

* הגרשז"א צ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' קכ"ה, שולחן שלמה ס"ק ט"ז ב') – "דמי שאינו חושב לטעום מהיין של המקדש, אינו חייב לכסות את המזונות שלו, דאי מטעם שלא יראה הפת בושותו, זה שייך רק למברך ולשותים, והדמיון למן שייך ג"כ רק בלחם-משנה ולא במזונות, ואילו הטעם דכי היכי דתיתי סעודה ביקרא דשבתא (פסחים ק ב תוד"ה שאין), הוא רק בקידוש של הלילה ולא בקידוש של היום שמברכים רק בפה"ג".

זכאה חולקיה מאן דזכי ליקרא דשבתא זכאה איהו בעלמא דין ובעלמא דאתי

זוהר (פר' בשלח דף ס"ד עמ' א', פר' ויקהל דף ר"ז עמ' א')

¹ הי"א שצריך להביא החלות קודם קידוש סבר: שמצד כבוד שבת יהא השולחן ערוך ומסודר בבואו מביהכ"נ.

² יש מחמירים, ונראה שהמנהג להקל (עי' לעיל הטעם).

³ ל"צ (ערה"ש, חזו"א, הגרשז"א, ועוד), צריך (חת"ס, בא"ח, קה"י, ועוד). ויש צד גדול להקל, עי' לעיל.

⁴ ל"צ (פמ"ג, אז"כ, הגריש"א), צריך (ערה"ש, קה"י, ששכ"ה).

⁵ לא מהני (ישועות חכמה, מני"ש, ברי"ע, ועוד), מהני (קצוה"ש).

⁶ לא מהני (ברי"ע, חוט שני, נשמת שבת, ועוד), מהני (קה"י, הגריש"א, הגר"ח, ועוד).

כד] כוס של ברכה - סעיף י'.

א. עי' סי' קפ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

1. מראי מקומות – אנציקלופדיה תלמודית (כרך כ"ז ערך כוס של ברכה, טור ת"מ).

ב. כוס חד פעמי.

1. עי' סי' קפ"ג סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ג. כוס של כסף, זהב וזכוכית.

1. עי' סי' קפ"ג סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ד. קידוש על יין שבבקבוק (wine bottle).

1. במקום הצורך יש להקל.

(א) אז נדברו (ח"ו השמטות סוף עמ' קנ"ד).

(ב) הגר"ח (פרק מ"ז סעי' י"א) – "ואם אין לו אפילו כוס כזו, יקדש על היין שבבקבוק".

(ג) ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' י"א) – "ואם אין לו אפילו כוס כזו, יקדש על היין שבבקבוק".

(ד) הגר"ד פיינשטיין שליט"א (קונ' יד דודי, קידוש אות ב') – לשונו מובא לעיל.

(ה) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ"ג).

1) וזה עצה לצאת מפלוגתא ג"כ מכוס חד-פעמי – הגר"ט ווייס שליט"א (מאור השבת ח"ד עמ' תק"ס ד"ה ושוב, "והשיב לי

שכן נהג ג"כ פ"א שהיה בביהמ"ד ולא היה כוס רגיל לקדש עליו, ורק כוס חד פעמי וקידוש עליו באופן הנ"ל שכיוון גם על

הבקבוק ואח"כ הוסיף ושתה מהבקבוק עוד יין כמלא לוגמיו"), מאור השבת (ח"ד עמ' תק"ס ד"ה ויש), פסקי תשובות (אות

כ"ג).

2) יש לדון, שלפי הפוסקים (עי' יו"ד סי' ק"כ, לשיטות ומראי מקומות) שסבר בקבוק יין לא צריך טבילת כלים, גם אם השתמש

בהבקבוק אחרי שגומרים היין. וטעמיהם, מצד שהוא רק קליפה (כמו חותלות), ועשיית הכלי הוא ע"י ישראל. א"כ, לא הוי

שם כלי קודם. ממילא, אולי יהיה בעיה לעשות קידוש על דבר שאין בו שם כלי, ורק שם קליפה. וצ"ע.

2. מחמיר.

א) עי' הגר"ח שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות ד') – "האם אפשר לקדש או לזמן על בקבוק יין אם אין לו כוס, אם הבקבוק

פתוח. תשובה: אין נכון".

עי' הגר"ח שליט"א (מילי מעלייתא אות צ"ז) – "שאלה: ראיתי בספר 'שאלת רב' (עמ' שי"ט) שהביא בשם מע"כ שליט"א

דאף מי שאין לו כוס אחר אין לו לקדש על בקבוק יין. מהו טעם הדבר (האם זה משום חסרון שם כלי על הבקבוק או דאין זה

דרך כבוד לקדש בכה"ג או טעם אחר לדבר). תשובה: אמרתי שאין נכון ע' שו"ה (שונה הלכות) סי' קפ"ג דין י"א".

עי' הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ל"ז טור ג') – "כשיש 'בקבוק מלא על השולחן', וכיון עליו לשם קידוש, יכולים

לשתות ממנו, אבל י"א שצריך להחזיק ביד דווקא".

כה] אמירת "ויכולו" גבי קידוש בעל פה.

א. מחמיר.

1. הגר"ש אביגדור זצ"ל (אבד"ק דק"ק קרלין, הגדה של פסח פירוש לקידוש) – "יש ללמוד להנשים ששומעין הקידוש שיאמרו

בחשאי ויכלו מלה במלה עם בעה"ב המוציאם, דאל"כ איסור דדברים שבכתב אי אתה רשאי לומר בע"פ, כדי להוציא אחרים,

ואם בעה"ב אומר בסידור אז אין צריכין לומר אחריו מלה במלה בחשאי, רק לשמוע היטב ... ואף שיש ללמוד זכות מה שאינן

אומרות מלה במלה עם המקדש, אף שמקדש בלא סידור מ"מ כיון שהוא דבר השגור, ע"כ אין צריכות לומר מלה במלה עס

המקדש, כי דבר השגור בפיו מותר [כדמצינן בכמה דברים השגורים בפי כל שנוכל לצאת ולהוציא בע"פ, כגון ק"ש שפסקו כמה

פוסקים שמותר להוציא בעל פה מפני שהוא שגור, וכמו נמי בשאר דברים השגורים בפי כל מותר לומר בע"פ ולהוציא בע"פ],

כן לענין קידוש אין צריכות לומר עם המקדש מלה במלה [ולהפוסקים החולקים וסברי שאין מועיל אצל קידוש דוקא ומחויבות

לומר מלה במלה ושנא מק"ש וכדומה שהם שגורים בפיו ומותר להוציא בע"פ, ויש לחלק ששם בק"ש שכל אחד ואחד קורא בפני

עצמו, ואין זה לצאת על ידי חבריו, אבל קידוש שצריכין להוציא ידי חובתן, על כן צריכין לקרות מלה במלה, וכל זה מוסכם

מכמה פוסקים ראשונים ואחרונים וכמה גאונים ... וכיון שכמה פוסקים הסכימו כן לדינא לכן שפיר יש לנהוג כמ"ש שיאמרו

הנשים מלה במלה [עם המקדש]".

2. עי' ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' ל"א, הע' קנ"ב) – "וראוי שיאמר 'ויכולו' מתוך סידור [דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרים בעל

פה, ובפרט כאשר מוציאם אחרים יד"ח, עיין 'המעין' תשרי תשל"ד עמ' ס"ט וניסן תשל"ו עמ' פ'. ואולם מצאנו בסי' מט בפמ"ג

א"א ס"ק א, דדבר ששגור גם בפיהם, אף להוציא אחרים שרי, ע"ש. וע"ש בכף החיים ס"ק ט, שמביא חולקים, ע"ש דהיכא

דאפשר יש להחמיר".

3. עי' הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ ח"א סוף סי' ז') – "דנראה דהעולם סומכים על המקילין בזה, ולכן במקום הצורך א"צ

להחמיר בזה, אבל מצד הסברא כל דמוציא חבירו בקידוש טוב לקרוא זה מספר שלא יבא לטעות אם לא דרגיל בזה".

4. שערי אהרן (מבקשי תורה חל"ח עמ' י"ג) – "היוצא מדברינו נמצא לפי"ז דהקידוש שאנו אומרים בלילי שבתות ומוציאים הרבים

ידי חובתן, הרי פרשת 'ויכולו' צריך לומר מתוך הכתב, והברכות אפשר לומר אותם בע"פ".

5. ר' יונה עמנואל (המעין ח"ד עמ' ס"ט) – "אסור לומר דברים שבכתב בעל פה כדי להוציא אחרים. כך נפסק ... לפי הפוסקים האלה נראה לי שאין לומר פרשת ויכולו בקידוש של ליל שבת בעל פה, כאשר מוציאים את אחרים ידי חובתם. וכך אני נוהג זה כמה שנים. מצוה ליישב את מנהג העולם, אבל נראה לי, שודאי נאה ויאה למדקדקים במצוות, ובמיוחד בני תורה, לומר פרשת ויכולו בקידוש של ליל שבת מתוך הכתב. אין הדברים אמורים לגבי הפוסקים שבקידוש בשבת בבקר ובהבדלה, שהרי הם פסוקי רשות".
6. עי' ואתפלל כדת (סי' מ"ט) – "לכתחילה יזהר לומר ויכולו מסידור או זמירות כיון דמוציא את הרבים ידי חובתן, אך המיקל יש לו על מי לסמוך".

ב. מיקל.

1. חזו"א (שפתי שושנים פרק ח' הע' י"א) – "היו נוהגים לאומרו בע"פ שלא מתוך הכתב".
2. קהלות יעקב (שפתי שושנים פרק ח' הע' י"א) – "היו נוהגים לאומרו בע"פ שלא מתוך הכתב".
3. ציץ אליעזר (חי"ז סי' ס"ג) – "דגבי ויכולו שאני משאר דוכתא מפני שהוא גדר עדות ומתחילה כך נתקן שלא חל על כגון זה דינא דדברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרו בע"פ, מתיישב הכל שפיר, ואין לפקפק כלל על מנהגן של ישראל מאז ומקדם בכל מושבותיו שהבעה"ב מקדש ואומר ויכולו בעל פה והנשים שומעות ולא אומרות בחשאי ויכולו בעל פה ויוצאות ידי חובה, רק שומעות את היוצא מפי המקדש המכוון להוציא אותן יד"ח, וזה מתיישב אליבא דכו"ע".
4. הגר"ח ק' שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות ז', שפתי שושנים פרק ח' הע' י"א, דולה ומשקה ריש עמ' קנ"א, דרך אכילה עמ' נ"ג) – "שמעתי שהרב שליט"א אומר בקידוש 'ויכולו' בע"פ, ולכאורה הרי המשנ"ב (סי' מט ס"ק ו) כתב שיש להזהר שלא לומר שום דבר בעל פה כי אם מה שנזכר בשו"ע ושם (ס"ק ז) אוסר אפילו מה שנזכר בשו"ע אם זה להוציא אחרים, והרי ויכולו אמורים כדי להוציא את בני ביתו יד"ח. תשובה: בדברים השגורים המנהג להקל".
- עי' הגר"ח ק' שליט"א (עטרת יוסף עמ' ח' אות י', הע' כ"ג) – "מותר לומר ויכולו בעל פה משום דהוי שגור בפי הכל, ואפי' אם מוציא אחרים. והמחמיר תבוא עליו ברכה. [לחוש לדעת הגר"א המובא במ"ב שם סק"ב. רבינו הי' רגיל לומר כל נוסח הקידוש בעל פה ואמר שכן נהג רבו מרן החזו"א ואביו בעל הקה"י, ובשנים האחרונות שנחלש, החל לומר מן הכתב (כי חשש להחסיר תיבות) ואמר שעיי"ז מרויח גם לצאת שיטת הגר"א ז"ל]".
- עי' הגר"ח ק' שליט"א (אלא ד' אמות פרק ל"ב אות י"ג) – "אומר נוסח הקידוש בעל פה, ובשנים האחרונות אומר מהכתב. מה שאומר בעל פה משום דהוי שגור בפי הכל, עי' בשו"ע סימן מ"ט, ובשנים האחרונות אומר מהכתב ואמר לי שבדיעבד נהנה מכך, כיון דאם אומר מהכתב מרויח לצאת את דעת הגר"א - שאם מוציאים אחרים יד"ח צריך לומר מהכתב, ומ"מ מרן החזו"א והקה"י לא החמירו בזה כלל (כן אמר לי)".
5. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (שפתי שושנים פרק ח' הע' י"א, מכתב עמ' ש"ע) – "אנחנו כהיום מקילים לשני הצדדים. דהיינו, שמחמירים רק כשמוציאים אחרים ידי חובתן וגם בזה מקילים בדבר השגור בפי כל, דהא מוציאים בני ביתו בקידוש וגם ויכולו, אם כי בכמה ספרים העירו דיש לקרוא ויכולו מתוך הכתב כשמוציאים אחרים, לא נהגו כן".
6. שבט הקהתי (ח"ד סי' כ"ט אות ב') – "מלשון הירושלמי משמע דוקא בציבור אין לקרות בע"פ דקאמר וכי יחיד יכול לקרות ד"ת בע"פ בציבור ... ולפי"ז מותר להוציא ב"ב באמירת יום השישי בע"פ, ועוד נראה עפ"י ת' החו"י שם שכתבו הא דמוציא הלל בע"פ כיון שאינו אלא דברי שבח והודאה בעלמא, עיי"ש, ומשמע דאסור רק קריאה בתורה, א"כ י"ל דה"ה עדות דיום השישי דהוי עדות ולא בתורת קריאה מותר להוציא בע"פ ודו"ק".
7. מנחת אשר (שמות סי' ס"ב אות ו' ד"ה ומ"מ) – "בשמירת שבת ... אך באמת יש להקל בזה דלדעת רוב הפוסקים כיון דשגור בפי כל יש להקל בזה אף בבא להוציא אחרים יד"ח".
8. הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ט') – "וכשמוציא בני ביתו א"צ לאומרו מתוך הכתב ויש מהדרין לומר מתוך הכתב".
9. ילקוט יוסף (סי' רע"א פרק י"ד סעי' קי"א) – "מותר למקדש לומר פסוקי ויכולו בעל פה, ואין לאסור בזה משום 'דברים שכתב אי אתה רשאי לאומרם בעל פה'".
10. והרים הכהן (ח"ד סי' ט') – "ולכן הנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם".
11. הר"מ במברגר (המעין ח"ז עמ' מ"ו).

ג. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' הע' ט"ז, רבבות אפרים ח"ז סי' רס"ה ד"ה שמעתי, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ט"ו) – "א"צ לומר 'ויכולו וגו' שבקידוש מתוך הכתב, אף כשמוציא את בני ביתו, וכמש"כ בשו"ע (סי' נ') שדברים השגורים בע"פ אין דין אמורה מתוך הכתב אף בדברים שבכתב. ויש הטועים במש"כ הגר"א ס"ב שם בשמו דאם מוציא אחרים ידי חובה צריך לומר מתוך הכתב, והא ליתא, דהגר"א שם מייירי בלהוציא ציבור ידי חובה, אבל להוציא ב"ב דיחידין הן, מה לי הוא מה לי הם, וכן הסכים רבינו לדינא. והוסיף שמה שקורא בעצמו הקידוש מתוך הכתב הוא הידור בעלמא".
2. הגריש"א זצ"ל (שפתי שושנים פרק ח' הע' י"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' הע' כ"ג) – "אמר לי הגר"י זילברשטיין שליט"א, שהצדקים [כוונתו למרן הגר"ש אלישיב (שליט"א) (זצ"ל)] מקפידים לומר 'ויכולו' מתוך הכתב דוקא ... ואמר לי הגר"ט זנגר שאחר בירור קצת, מצא וראה שהגר"ש אלישיב (שליט"א) (זצ"ל) מקפיד לקרוא 'ויכולו' מתוך הכתב כדי שיוכל להוציא את בני ביתו ידי חובתם".

ד. מראי מקומות – מגדנות אליהו (ח"א סי' קי"ז), רבבות אפרים (ח"ב סי' קט"ו אות ע"ד, ח"ז סי' רס"ה ד"ה שמעתי, ח"ח סי' ס"ז אות ג', סי' תקע"ח אות ד'), וזאת ליהודה (פרק כ"ה), נשמת אברהם (או"ח סוף סי' מ"ט), אבני דרך (ח"ג סי' כ"א אות א'), ויקהל משה (סוף פר' בראשית), חבצלת השרון (פר' ואתחנן), הגר"א דבורקס שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' י"ח טור א').

1. ט"ז (טעמי המנהגים אות רצ"ה בקונ"א) – "כתב בצוואות הגאון הקדוש מו"ה נפתלי כ"ץ זצוק"ל וז"ל שמעתי מנהג הגאון בעל ט"ז שהיה אומר הקידוש של שבת ויו"ט תמיד מתוך הספר. ואמר הטעם מלבד שיש קדושת האותיות, ג"כ מהאי מהאי טעמא שפעמים שמתארח אצל עם הארץ או שמיסב עמו בבית אחד ועם הארץ אינו יודע בע"פ הקידוש על נכון וגם יתבייש לומר מתוך הסידור ע"כ הי' עושה הוא עצמו כן כדי שיעשה כן העם הארץ ולא יתבייש. ולפעמים הי' אומר לו עשה כמוני לומר מתוך הסידור ומנהג וותיקין הוא".

2. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' של"ד ס"ק ט' ד"ה גם) – "והתוס' בתמורה ... צ"ע לשיטתם בפרשת ויכולו של קידוש שגם מוציאים אחרים, איך קורין שלא מן הכתב".

3. הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ז חשון תשס"ז) – "שאלה: האם יש ענין לומר ויכולו בקידוש מתוך הכתב. תשובה: אולי". הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה שבת ח"ב עמ' צ"ד אות צ') – "איך אפשר להוציא ידי חובה באמירת 'ויכולו' בקידוש, הרי אלו דברים שבכתב, ודברים שבכתב אי אתה רשאי לאומרם על פה. תשובה: אין זה נחשב ממש להוציא ידי חובה, שהרי בדיעבד אם לא אמר ויכולו יצא, ויאמר אח"כ. אגב, דברים שבכתב שא"א לאומרם בע"פ, אפשר שכדי לאומרם (ולהוציא ידי חובה) צריך לאומרם דווקא מתוך ספר כשר, ולא די בסידור".

4. שפתי שושנים (פרק ח' סעי' ט', הע' י"א, ללקוט שושנים שושנה בין החוככי"ם סי' א', סי' ב' אות ד') – "נראה לכאן דיש מקום להקל טובא, ולדינא צ"ע".

5. פסקי תשובות (סי' מ"ט סוף אות א' ד"ה וכל) – "וכל שכן כשמוציא אחרים ידי חובתו, כגון 'ויכולו' שבקידוש דליל שבת, נכון להקפיד שלא לומר בעל פה הגם ששגור בפי כל, אם כי המקיל בזה יש לו על מי לסמוך".

כו] עמידה או ישיבה בקידוש.

א. לשבת לכל הקידוש.

1. גר"א (על סעי' י', מעשה רב אות קכ"א) – "מקדש מיושב. ומדלג שלשה תיבות כי הוא יום".
2. גר"ח (הגדה של פסח מבית לוי עמ' צ"ב אות י"ד).
3. חזו"א (חוט שני שבת ח"ד עמ' צ"ג ד"ה ומרן, דינים והנהגות פרק י"א אות ב', ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ט אות מ"ב, ח"ב עמ' ק"ט אות ל"ד) – "היה מקדש (כל הקדוש) בישיבה, (והיה אומר ויהי ערב ויהי בוקר בלחש), ומדלג תיבות כי הוא יום כמנהג הגר"א ז"ל".
4. גר"ז (הגדה של פסח מבית לוי עמ' צ"ב אות י"ד).
5. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' ק"ט אות מ"ב, ח"ב עמ' ק"ט אות ל"ד).
6. הגר"ש זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' הע' כ"ח, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ז').
7. הגר"ח ק' שליט"א (אלא ד' אמות פרק ל"ב אות י"ב).

ב. ויכולו בעמידה, והברכה בישיבה.

1. אג"מ (או"ח ח"ה סי' ט"ז אות ה') – "הנה מנהג זה לקדש גם בבית מעומד, אינו מנהג ע"פ ההלכה. דהא ... וכן צריך להתנהג, לומר כל פרשת ויכולו בעמידה, ואחר זה לישב ולומר הקידוש ... אבל מ"מ נוהגין הרבה לקדש מעומד, והוא ע"פ הקבלה. וכן היה נוהג האר"י ... והרמ"א כתב בפירוש ויותר טוב לישב, ושהמנהג לישב, הרי שהכריעו למעשה דלא כהאר"י. וגם המג"א שמביא דברי האר"י וחכמי הקבלה בכמה מקומות, לא הביא כאן. לכן יש לקדש בישיבה, כדכתב הרמ"א, אף כשמקדש לעצמו, משום שנחשב יותר מקום סעודה, כדאיתא במ"ב בשם הלבושי שרד והכל בו, וגם בלא זה יש להצריך יותר מיושב, משום שהקידוש הוא מברכות הסעודה. ולכן יש להתנהג לקדש בביתו מיושב, ורק באמירת ויכולו יש לעמוד אף בבית".

ג. עומדין בכל הקידוש, ושותין הכוס מיושב.

1. מקור חיים (ח"ו, קיצור הלכות על סעי' י') – "וגורי האר"י כתבו דיותר טוב לעמוד, וגם בנגלה יש טעם".
2. קצות השולחן (סי' ע"ט סעי' ד', ס"ק י"ד) – "ומנהגנו לומר כל הקידוש מעומד ושותין הכוס מיושב".
3. דברי יציב (או"ח סי' קכ"ה) – "במה שעוררת ע"ד מנהגינו לקדש ליל ש"ק בעמידה, נגד המבואר ברמ"א סי' רע"א סעיף י' דיותר טוב לישב ושונהגין לישב. הנה מנהג זה יסודתו בהררי קודש מדברי האריז"ל בסידור, ובשער הכוונות דף ע' ע"ד, וכן בפע"ח שער י"ח פרק י"ד, מורי ז"ל היה נוהג לומר כל הקדושין מעומד בשבת ויו"ט ואח"כ יושב וטועם מן הכוס של קידוש עכ"ל, ובסידור של"ה מביא מספר המוסר בשם הקדמונים שצריך להיות בעמידה באותו קידוש מפני שהיא קדושת כלה הידועה ... וכיון שלהלכה בלא"ה לא מעכב, שפיר הנהיגו מחמת הני טעמי לעמוד".
4. חמד שלמה (ח"ב סי' כ"ה אות ג') – "כן דרכן של החסידים והצדיקים".
5. אור יצחק (ח"א או"ח ריש סי' צ"ה) – "נחלקו הראשונים האם אומרים ויכולו בקידוש בעמידה או בישיבה. והאומרים לעמוד הוא לעיכובא, לכך יש להחמיר ולעמוד. וכן נחלקו באמירת הקידוש כנ"ל. ונראה שמאחר והעומד בסוד ה' האריז"ל, ס"ל שיש לעמוד, ודאי שיש לספרדים ההולכים אחרי האריז"ל ברוב מנהגם לעמוד, וגם לאשכנזים אמרין מהיות טוב וגו'".

ד. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ח), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ל"ח), הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ט"ו), **"ונהרא נהרא ופשטיה"**, לקראת שבת (סי' י"ז סעי' י"ח), פסקי תשובות (אות כ"ז), הגר"א דבורקס שליט"א (אליבא דהלכתא חמ"ט סוף עמ' י"ט).

1. חפץ חיים (החפץ חיים חייו ופעלו ח"ג עמ' תתקי"א) – "היה מקדש את הקידוש כולו בישיבה והבדלה בעמידה".
מ"ב (סי' רס"ח ס"ק י"ט) – "כתב מטה משה אם שכח לומר בבהכ"נ יאמר אותו שבקדוש מעומד והמנהג לומר אותו שבקדוש מעומד אף אם אמרו בבהכ"נ [פמ"ג]".
מ"ב (ס"ק מ"ו) – "ויותר טוב לישב. דבכי האי גוונא מקרי טפי קידוש במקום סעודה כיון שיושב במקום סעודתו בעת הקידוש וכן הסכים בבאור הגר"א ומטעם אחר דכיון שאחד פוטר חברו בעינן קביעות שיקבעו יחד ובישיבה מקרי קביעות וכן"ל בסימן קס"ז ולפי דבריו גם השומעים צריכין לישב וטוב ליזהר בזה לכתחילה ויש לומר דגם דעתו הוא רק לכתחילה ועכ"פ צריך ליזהר שיקבעו השומעים עצמן יחד בעת הקידוש כדי לצאת ולא שיהיו מפוזרים ומפורדים והולכים אחד הנה ואחד הנה דזה לא מקרי קביעות כלל".

א. דלא קבעו מקום: בדיעבד - עי' סי' קס"ז סעי' י"ג, לשיטות ומראי מקומות.
 2. יחזה דעת (ח"ד סי' כ"ו) – "ורק בקידוש המנהג לעמוד, שכן צריך להיות על פי האר"י ז"ל, ובזה יש לסמוך על סברת התוספות והאגודה ומהרי"ל, שכן סוברים גם הארחות חיים והכל בו".
 3. שבט הלוי (ח"ח ריש סי' רפ"א) – "אלא מביא כוס אחר ואומר עליו שש ברכות וחוזר ולקח כוס של בהמ"ז ואומר עליו בפה"ג: ואם גם האחר המברך שש ברכות יברך ג"כ בפה"ג, בתוס' והרא"ש פסחים ק"ב דלא יברך אלא יצא עם הראשון, אבל למעשה כבר נהגו הרבה שיברך גם הוא בפה"ג ועיין בס' אוצ"ה פ' כאן שורש מנהג זה מנ"ל, ומש"כ בשם ס' שולחן העזר אינו ברור לי, ועיקר מנהגא לענ"ד נכון דמן הנסיון דהרבה פעמים אין האחר שרוצה לצאת משימים לב כראוי לברכת חבירו, שצריך לשמוע מתחלה ועד סוף כולל שם ומלכות ורובא דעמא דארעא אינם יכולים לדקדק בזה. ובשביל זה הנהגתי בסביבה שלי שגם בשבת ויו"ט כל מה שאפשר לברך בעצמו כמו ברכת המוציא ובפה"ג יברכו בעצמם כי לולא זה הרני חושש שנהנים מעוה"ז בלי ברכה, כאשר ראיתי בכמה מדינות ומקרים, ובודאי השמים לב ביותר כהלכה יכולים לצאת בברכת האחר כנלענ"ד". יחזה דעת (ח"ד סי' כ"ו) – "ורק בקידוש המנהג לעמוד, שכן צריך להיות על פי האר"י ז"ל, ובזה יש לסמוך על סברת התוספות והאגודה ומהרי"ל, שכן סוברים גם הארחות חיים והכל בו".

ה. לשנות ממנהג אביו בעמידה בקידוש.

1. אג"מ (דברי חכמים או"ח אות רל"ב) – "באופן שמנהג אביו סותר להמ"ב בא' מדיני קידוש, מה יעשה ... שינהג כאביו בלא פקפוק".
 2. הגר"י קמנצקי זצ"ל (ארטסקרול, עמ' שנ"ט) -
 At his Shabbos table, he made each guest make Kiddush according to his own custom. Once after giving a shiur in the different customs for saying Friday night Kiddush, he was asked which custom he followed. He answered, 'My Father's'. The questioner understood that he too should follow his father's customs, not Reb Yaakov's.
 3. הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות רל"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות י"ח) – "באופן שמנהג אביו סותר להנאמר במשנ"ב באחד מדיני קידוש, ילך בתר המשנ"ב".
 4. הגר"ח ק' שליט"א (דולה ומשקה עמ' קנ"א) – "שאלה: מי שמנהג אביו לעמוד בקידוש בשבת ביום, האם מותר לו לשנות ולנהוג לישב, כיון שזהו נגד ההלכה המבו' (בסי' רע"א ס"י) דביום אין שי' שצריך מעומד, או"ד שאין לשנות משום אל תיטוש וגו'. תשובה: מותר".
 הגר"ח ק' שליט"א (תשובות הגר"ח או"ח אות קמ"ב [דפו"ח אות תתתקט"ו]) – "שאלה: או"ח רע"א. א' אביו נוהג כאבותיו שעושה קידוש הלילה והיום והבדלה בעמידה, ובז' ימי המשתה שלו אמר זקנו כו' שליט"א שאף שאביו נהג לעשות בעמידה מ"מ כיון שרבו מרן החזו"א עשה בישיבה לכן גם הוא עושה בישיבה, וממנו למד ומהחתונה שלו עד היום עושה ג"כ בישיבה, ואין לבו שלם ע"ז ששינה מאביו. תשובה: יפה עשה שכ"ד הגר"א שדוקא מיושב".

כז | נוסח הקידוש.

א. מהיכן להתחיל פרשת ויכולו.

1. "וירא אלקים".

א. ערה"ש (סעי' כ"ה) – "והנה תיבות יום הששי הם סוף פסוק דוירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ויהי ערב ויהי בוקר יום הששי ולכן יש נהגו לומר בלחש כל הפסוק הזה ומתחילין מן יום הששי בקול רם והטעם כדי שלא תהיה ההתחלה באמצע פסוק ונכון הוא".

ב. עי' אג"מ (מסורת משה ח"ב או"ח אות צ"ג, סוף עמ' נ"ג) – "ולכתחילה יש כך לנהוג, להגיד את כל הפסוק (א לא) 'וירא אלוקים' ...".

ג. אמת ליעקב (דברי חכמים אות רכ"ח) – "בנוסח הקידוש כפי שנדפס בסידורים מתחילים מאמצע פסוק. האם מותר לומר כן או שצריך להקפיד לומר פסוק שלם משום דקיי"ל כל פסוקי דלא פסקי' משה אגן לא פסקינן. תשובה: שמעתי שהגר"ק התחיל בליל ש"ק מ'וירא א' את כל אשר עשה וכו'".

ד. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות י"ד) – "נוהג רבינו להתחיל מראש הפסוק, 'וירא אלוקים' ...".

- (ה) הגר"ק שליט"א (אלא ד' אמות פרק ל"ב אות ט"ו) – "אומר תחילה בלחש וירא אלוקים וכו' ויהיה ערב ויהיה בוקר, ומגביה קולו כשמגיע ליום השישי וכו'".
- עי' הגר"ק שליט"א (אסיפת יצחק כ' אלול תשס"ז) – "שאלה: בקידוש בליל שבת האם צריך להקפיד לומר 'וירא אלוקים', או יכול להתחיל מ'ויהי ערב'. תשובה: יש מקפידין".
2. "ויהי ערב".
- (א) לבוש (סעי' י') – "וכשמתחיל שמעתי שיתחיל בלחש לומר ויהי ערב ויהי בוקר ואח"כ יתחיל בקול רם יום ה'שישי ויכלו ה'שמים וגו'".
- (ב) הגר"א נבנצל שליט"א (אסיפת יצחק י"ז אלול תשס"ז) – "שאלה: בקידוש בליל שבת האם צריך להקפיד לומר 'וירא אלוקים', או יכול להתחיל מ'ויהי ערב'. תשובה: יכול, וכך המנהג".
- (ג) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' כ"ט).
3. יום השישי.
- (א) רמ"א (סעי' י') – "כי מתחילין יום השישי ויכלו השמים ונרמז השם בר"ת".
- (ב) של"ה (שבת פרק תורה אור אות ל"ד, אות צ"ד) – "מנהגנו שאנחנו מתחילים יום השישי".
- (ג) שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ג' ס"ק ד').
- (ד) גר"ז (סעי' י"ט) – "כשמתחילין יום ה'שישי ויכלו ה'שמים שנרמז השם בראשי תיבות".
- (ה) חלקת יעקב (או"ח סוף סי' מ"ה, או"ח סי' ק"א) – "ועי' בחת"ס או"ח סימן י' שהתעורר על מה שאנו מתחילים בקידוש יום השישי, הא כל פסוקי דלא פסקי משה וכו' ותירץ מפני צירוף שם הוי' מתחילין מיום השישי, ולהתחיל מתחלת הפסוק לא רצו, מפני דרשת רז"ל על הפסוק טוב מאוד זה המות, וכן במהר"ם שיק או"ח קכ"ד לענין על כן בירך ועי' מג"א רפ"ב - חזינן דהיכי דלא אפשר פסקינן".
4. מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות י"ד), ששכ"ה (פרק מ"ז הע' קמ"ח), הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' י').

ב. כל פרשה דלא פסקה משה רבינו לא פסקינן - איך מתחילים ב'ויהי ערב'.

1. חת"ס (או"ח סי' י' ד"ה ושם) – "שיש מפסקים על מה שנוהגין להתחיל קידוש ליל שבת קודש בויהי ערב ויהי בקר יום השישי והוא באמצע הפסוק, ואמרתי לישב המנהג כי ברצונם להתחיל יום השישי מפני צירוף שם הוי' שבראשי תיבות יום השישי ויכלו השמים, ולא נכון להתחיל יום השישי שאין בו משמעות של כלום יום השישי ויכלו השמים וע"כ לצרף ויהי ערב ויהי בקר יום השישי, מה תאמר היה להתחיל תחילת הקרא וירא אלוקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, לא נכון להתחיל בליל ש"ק בזה מפני דרשות חז"ל טוב מאוד זה המות [עי' ב"ר סוף פרשה ט'] והשתא דלא אפשר באופן אחר שרי למפסק קרא, כנלע"ד לישב המנהג".
2. מראי מקומות – ציץ אליעזר (חט"ו סי' ט"ז), אור לציון (ח"ב פרק כ' אות ט"ז), הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות י"ד), ששכ"ה (פרק מ"ז הע' קמ"ט), הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' י'), פסקי תשובות (דפו"ח, אות כ"ח), הגר"א דבורקס שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' י"ז טור ב').
- (א) הגר"ק שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ז אות כ"א) – "שאלה: האם יש ענין לא לומר חצי פסוק 'ויהי ערב ויהי בקר' וכו' בקידוש בליל שבת. תשובה: יש מקפידין".

בח [יתן עיניו בנרות.

רמ"א (סעי' י') – "וכשמתחיל יתן עיניו בנרות (מהרי"ל ושכל טוב)".

א. הזמנ.

1. עד שיגמור ויכולו.
- (א) מלבושי יו"ט (ס"ק ד') – "עד שיגמור ויכולו".
- (ב) א"ר (ס"ק כ"א, א"ז ס"ק י"א) – "יתן עיניו בנרות וכו'. עד שיגמור ויכולו כדי לרפאות עינים שכהו מפסיעה גסה".
- (ג) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק ח' הע' ז').
2. רק בהתחלת ויכולו.
- (א) לבוש (סעי' י') – "יתחיל בקול רם יום ה'שישי ויכלו ה'שמים וגו', שהוא ר"ת השם של ארבע, ובעת שיאמר אותם הד' תיבות שיש בראשם השם, יעמוד לכבודו יתברך ואח"כ ישב ויגמור הקידוש. ובעת שיעמוד לכבוד הש"י יתן עיניו בנרות כי נר אלהים נשמת האדם [משלי כ, כז], ואח"כ יתן עיניו בכוס של ברכה ויקדש".
- (ב) עי' ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' ל"א) – "בשעה שמתחיל לומר 'ויכלו', יתן עיניו בנרות השבת, וראוי שיאמר 'ויכלו' מתוך סידור".
3. מראי מקומות – לקראת שבת (סי' י"ז סעי' כ"ה).
- (א) הגר"ק שליט"א (אלא ד' אמות פרק ל"ב אות ח') – "כיום אינו מקפיד להביט בנרות דוקא בעת שמתחיל קידוש, אלא סומך על מה שהביט כשנכנס לחדר".

ב. מהדר בקידושא דבי שמישי.

1. עי' סי' ש"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. יתן עיניו בכוס של ברכה - מ"ב (ס"ק מ"ט).
 1. עי' סי' קפ"ג סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

כט] נטילת ידים קודם קידוש - סעיף י"ב.

פסחים (דף קו:) – "הנוטל ידיו לא יקדש. אמר להו רב יצחק בר שמואל בר מרתא: אכתי לא נח נפשיה דרב שכחנינהו לשמעתיה. זמנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דרב, זימנין דחביבא עליה ריפתא מקדש אריפתא. זימנין דחביבא ליה חמרא מקדש אחמרא".

א. ראשונים.

1. קידוש תחילה.

(א) **רמב"ם** (פרק כ"ט הל' י') – "מי שנתכוין לקדש על היין בלילי שבת ושכח ונטל ידיו קודם שיקדש הרי זה מקדש על ס הפת ואינו מקדש על היין אחר שנטל ידיו לסעודה".
 (ב) **טור** (סעי' י"ב) – "ור"ת ור"י כתבו דאפי' לכתחילה יכול ליטול קודם הקידוש וכן היה מנהג אדוני אבי ז"ל ואני תמה על מנהגו שצריך לדחוק ולהוציא מימרא דרב ברונא מפשטה".
 2. נט"י תחילה.

(א) **רשב"א** (ח"א סי' תשנ"ב) – "נהגו עכשו הכל ליטול את ידיהם קודם קידוש ואין אדם נמנע בכך אלא בערבי פסחים".
 (ב) **רא"ש** (טור סעי' י"ב) – "וכן היה מנהג אדוני אבי הרא"ש".
 (ג) **הג' מיימוניות** (פרק כ"ט אות ק', עי' אות ח') – "שנוהגין עתה ליטול הידים ואחר כך מקדשין כדברי רשב"ם והתוספות".
 (ד) **מרדכי** (פסחים רמז תרי"א) – "והכי קיימא לן ליטול ידיו ולקדש דלא הוי קידוש היסח הדעת כיון שדעתו לאכול וכן פסק ברוקח דעיקר נטילה קודם קידוש כב"ה".

ב. פוסקים.

1. קידוש תחילה.

(א) **מחבר** (סעי' י"ב) – "ואם נטל ידיו קודם קידוש גלי דעתיה דריפתא חביבא ליה, לא יקדש על היין אלא על הפת".
 (1) **הגרש"ז** (צ"ל (שולחן שלמה הע' על ס"ק כ"ג) – "נ"ל דזהו דוקא בליל שבת שיכול לקדש גם על פת, משא"כ בשבת ביום אם טעה ונטל ידיו קודם קידוש, לא יקדש על הפת אלא על היין משום שאין היכר לקידוש היום בפת, ולא חשיב הפסק בין נטילה להמוציא כיון דזה צורך הסעודה, ובכה"ג יודה המחבר להרמ"א דכתב בסמוך דלכתחילה יש ליטול ידיו תחילה ואח"כ לקדש על היין".

(ב) **ב"ח** (ס"ק י"א) – "לכתחילה יקדש תחלה ואחר כך יטול ידיו".
 (ג) **עטרת זקנים** (על הרמ"א סעי' ג').
 (ד) **גר"א** (על סעי' י"ב, מעשה רב אות ק"כ) – "והעיקר כדעת הש"ע וכ"ד הט"ז".
 (ה) **מנורה הטהורה** (קני המנורה ס"ק כ"ג) – "ואין לשנות עיין בטו"ז דהוא תימה דהא בוודאי עדיף לשנות".
 (ו) **מאמר מרדכי** (ס"ק ט"ו, ס"ק ט"ז) – "ואנו אין לנו אלא דברי מרן ז"ל והלכך צריך שיקדש לו אדם אחר שלא נטל ידיו".
 (ז) **ח"א** (כלל ו' סעי' י"ב) – "יקדש תחלה ואחר כך יטול ידיו לאכילה, כדי שלא יפסיק בין נטילת ידים להמוציא".
 (ח) **עי' מ"ב** (ס"ק ס"ב) – "וכמה אחרונים כתבו דטפי עדיף לכתחילה לקדש על היין קודם נט"י וכדעת המחבר דבזה יוצא מדינא לכל הדעות ובכמה מקומות נהגו כדבריהם".

(ט) **ערה"ש** (סעי' ל"ב, סעי' ל"ג) – "אבל הרמב"ם ורוב רבותינו חולקים עליו וכן הוא המנהג הפשוט בכל תפוצות ישראל ... בזמנינו וכמה דורות שקודם לנו לא ידעו ממנהג זה ובאמת גם הטור תמה על זה המנהג וכל גדולי הפוסקים לא הסכימו לזה [עב"י וב"ח וט"ז סקי"ד שלא הסכימו לזה] ובאמת למה נניח שיטת רוב הפוסקים ורבינו הרמ"א מפני שכן היה המנהג בימיו מפני שתפסו שיטת ר"ת לעיקר כתב כן אבל הדורות שאחריו הכריעו להלכה כרוב הפוסקים".

(י) **כה"ח** (ס"ק ע"ו, ס"ק ע"ט) – "דלפי סודם של דברים צריך לקדש קודם ענט"י".

(יא) **לקראת שבת** (סי' י"ז סעי' י"ז).

(יב) **פסקי תשובות** (אות ל"א).

2. נט"י תחילה.

(א) **רמ"א** (סעי' י"ב, דר"מ ס"ק י') – "וי"א דלכתחילה יש ליטול ידיו קודם הקידוש ולקדש על היין. וכן המנהג פשוט במדינות אלו ואין לשנות רק בליל פסח".

(ב) **לבוש** (סעי' י"ב) – "ויש אומרים דלכתחילה יש לו ליטול ידיו לסעודה קודם הקידוש, וכן המנהג פשוט במדינות אלו, וטעמא דידן הוא משום דקי"ל שאין קידוש אלא במקום סעודה כמו שיתבאר וא"כ הוי הקידוש לצורך הסעודה, לפיכך נוטלין הידים וקובעין עצמן סביב השולחן לאכול ואז חל עליו חובת הקידוש, ולא חשיב לן הקידוש הפסק בין הנטילה לסעודה, כיון שאסור לנו לאכול בלא קידוש הוי קידוש צורך הסעודה, וכן המנהג בכל קידושי שבתות השנה ויום טוב ואין לשנות, חוץ מליל פסח".
 (ג) **פרישה** (ס"ק י"ח).

(ד) **עי' א"ר** (ס"ק כ"ו) – "בטו"ז [ס"ק יד] הקשה אמאי אין לשנות הא לכו"ע מותר ליטול אח"כ. ולי נראה טעמא דרמ"א חדא דלא פלוג רבנן כמ"ש בספר המנהיג דבמקדש אפת לכו"ע צריך ליטול קודם, וכיון דהמנהג כן גם במקדש ביין ויראה שאחד משנה ליטול אח"כ, יטעו לעשות כן גם במקדש בפת. ועוד דחיישינן בזמן הזה שלא יהיו ידיו נקיים דאז לכו"ע יטול קודם".

3. מראי מקומות – **קיצור שו"ע** (סי' ע"ז סוף סעי' י"ב), **שואל ומשיב** (מהדורא ה' סי' י"ח), **משנה הלכות** (ח"ו סי' נ"ז), **ששכ"ה** (פרק מ"ז סעי' כ"ו).

(א) ט"ז (ס"ק י"ד) – "דאין מן הראוי לקבוע מנהג ולעקור דברי רב ברונא שאיהו ס"ל אפי' בדיעבד נמי לא, ואין נקבע כן לעשות לכתחילה תמיד הפך מדבריו, וזהו **כפוגם בכבודו ח"ו**. ע"כ נ"ל, דאע"פ שכתב ואין לשנות, מ"מ מי שחרד לדבר ורוצה לעשות כדיעה ראשונה וליטול ידיו אחר הקידוש, אין לומר עליו כל המשנה ידו על התחתונה ח"ו, אלא הוא יכול לומר אעשה כדברי הכל, ומי ימחה בידו, ושפיר עבד, כנלע"ד".

(ב) גר"ז (סעי' כ"ג) – "והעיקר כסברא האחרונה וכן המנהג פשוט במדינות אלו לבד מליל פסח כמו שיתבאר בסי' תע"ג ומכל מקום מי שרוצה להחמיר על עצמו שלא ליטול עד אחר הקידוש יפה הוא עושה ואין מוחין בידו על שעובר על המנהג כי יכול לומר אעשה כדברי הכל".

ג. בדיעבד: שכבר נטל ידיו - לפי הפוסקים שסוברים שלא נוטלים קודם.

1. קדש על היין – ב"ח (ס"ק י"א, "אלא דאם שכח ונטל ידיו ובירך על נטילת ידים יקדש על היין ואין צריך לחזור וליטול ידיו"), ח"א (כלל ו' סעי' י"ב, "ומכל מקום אם טעה ונטל ידיו תחלה, יכול לקדש על היין ולא הוא הפסק, כיון דאסור לאכול בלא קידוש, אם כן הוא צורך סעודה"), עי' מ"ב (ס"ק ס"ב, "מיהו אם כבר נטל ידיו קודם קידוש בזה יש לעשות כהרמ"א דאעפ"כ יקדש על יין"), כה"ח (ס"ק ע"ז), ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' כ"ו), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ"א), פסקי תשובות (דפו"ח, אות ל"א).
2. בלילה, יקדש על הפת – מאמר מרדכי (ס"ק ט"ו).

ד. בני ביתו [חוץ מהמקדש].

1. נוטלין קודם הקידוש.
- (א) ב"ח (סוף ס"ק י"א) – "אבל בני ביתו לא ישנו כלל אלא יטלו ידיהם קודם קידוש דאצל בני ביתו לא חשיב קידוש הפסק ואף על גב דקיימא לן דשומע כעונה מכל מקום לא הוא הפסק כולי האי כיון דיוצאים בשמיעה ואין מפסיקין בדיבור".
- (ב) עטרת זקנים (על הרמ"א סעי' ג').
- (ג) מג"א (ס"ק כ"ו) – "ובני ביתו נוטלין קודם הקידוש (הגמ"ר)".
- (ד) פמ"ג (מש"ז סוף ס"ק י"ד).
- (ה) ח"א (כלל ו' סעי' י"ב) – "אבל בני ביתו, נוטלין קודם הקידוש".
- (ו) מ"ב (ס"ק נ"ח) – "ויכולו ליטול ידיהם קודם".
- (ז) תורת שבת (סעי' י"ב, ס"ק כ"ב) – "וכן ראיתי מכל רבתי שנהגו כן".
- (1) פמ"ג (א"א ס"ק כ"ו) – "ועיין עטרת זקנים [ס"ק ג] וב"ח [עמוד קלוד ד"ה אמנם], דשמיעה לא הוא הפסק".
2. לא יטולו קודם.
- (א) כה"ח (ס"ק ע"ט) – "מ"ש שם הב"ח דבני ביתו לא ישנו כלל ויטלו ידיהם קודם קידוש לפי סודם של דברים אין חילוק וגם הנשים יטלו אח"כ".
- (ב) עי' הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק נ"ח) – "צ"ע דגם הפסק זמן מרבה בין נטילת ידים להמוציא אינו טוב. ועוד דהא צריכים לענות אמן".
- (ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות ל"א, עי' הע' שי"ד) – "ובזמננו וכמה דורות שקודם לנו, לא יודעים ממנהג זה, אלא מקדשין על היין ואח"כ נוטלין ידיהם, בין המקדש ובין המסובים. [אם כי רשאים בעת הצורך (כגון כשיש חשש שאם ילכו לנט"י לאחר הקידוש יצטרכו להמתין זמן רב עקב ריבוי האנשים וכדו'), והו"ל הפסק בין קידוש לסעודה], ליטול ידיהם קודם קידוש ולא להפסיק בשום דיבור שלא לצורך עד לאחר בציעת הפת, ויכונו לצאת י"ח ברכת היין מהמקדש ולטעום מעט, ולא יברכו לעצמם אף שנהגין כן תמיד, ויכולים גם לטעום מהיין לאחר טעימת המוציא ויברכו לעצמם בופה"ג"].
3. מראי מקומות – משנה הלכות (ח"ו סי' נ"ח), ששכ"ה (פרק מ"ז הע' קכ"ט).

ה. האם יותר טוב לשנות מנהג אבותיו: שנהגו ליטול ידים קודם קידוש.

1. נכון להמשיך מנהג אבותיו.
- (א) קיצור הלכות שבת (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "האם מי שנהג משפחתו ליטול ידים קודם קידוש חייב לנהוג כן. האם יותר טוב לשנות מנהגו כמו שכתוב במשנה ברורה (ס' רעא ס"ק סב). תשובה: נכון להמשיך מנהג אבותיו".
- (ב) הגר"ח שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "שאלה: מי שמהג אביו ליטול ידים לפני קידוש האם עליו לשנות מנהגו או להחזיק במנהגו. תשובה: טוב לנהוג כמותו".
- (ג) הגר"א דינר שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מנהג משפחתי ליטול ידים קודם קידוש. האם מי שנהג משפחתו ליטול ידים קודם קידוש חייב לנהוג כן. האם יותר טוב לשנות מנהגו כמו שכתוב במשנה ברורה (ס' רעא ס"ק סב). תשובה: למה לשנות מנהג משפחתו".
2. מראי מקומות.
- (א) הגר"א נבנצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מנהג משפחתי ליטול ידים קודם קידוש. האם מי שנהג משפחתו ליטול ידים קודם קידוש חייב לנהוג כן? האם יותר טוב לשנות מנהגו כמו שכתוב במשנה ברורה (ס' רעא ס"ק סב). תשובה: תעשה כרצונך".
3. מי שיודע שאבותיו נהגו ליטול ידים קודם קידוש אבל אביו או אבי אביו הפסיק המנהג.
- (א) קיצור הלכות שבת (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מי שיודע שאבותיו נהגו ליטול ידים קודם קידוש אבל אביו או אבי אביו הפסיק המנהג האם יכול לחזור למנהגו הראשון. האם יותר טוב לעשות כן. האם יש הבדל אם שינה מנהגו מחמת פסק הלכה או מחמת שכל שכניו עשה ככה ורצה לנהוג כמותם. תשובה: נכון להמשיך מנהג אביו".

(ב) הגר"ח"ק שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מי שיודע שאביתו נהגו ליטול ידיים קודם קידוש אבל אביו או אבי אביו הפסיק המנהג האם יכול לחזור למנהגו הראשון. האם יותר טוב לעשות כן. (במקום שלא יגרום לשום מחלוקת). תשובה: יכול אבל אין צריך".

1. **הנהגה ליטול ידיים קודם קידוש:** וקידש בבוקר על מזונות וכשבא לביתו רוצה לקדש עבור אשתו ובני ביתו, האם יקדש קודם נטילת ידיים או אחרי.

1. יטול ידיים קודם קידוש.

(א) קיצור הלכות שבת (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מי שנוהג ליטול ידיים קודם קידוש (אפילו הבעה"ב) וקידש בבוקר בביהכ"נ על מזונות ואח"כ חוזר לביתו וצריך להוציא את אשתו ובני ביתו בקידוש שהם עדיין לא שמעו קידוש. האם הבעה"ב עדיין נוטל ידיים לפני קידוש זה. תשובה: כן, והטעם שכיון שאוכל סעודת שבת הקידוש יועיל גם עליו שיש אומרים שצריך לקדש שוב קודם סעודתו עיין 4".

קיצור הלכות שבת (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "ראיתי שכמה גדולים נהגו שאם קדשו על מזונות בבוקר כשבאו לסעודת שבת קידשו עוד פעם להסמיך הסעודת פת לקידוש (ביניהם הגר"ש"ז אויערבאך והרב שטרנבוך וכן הביא הרב שטרנבוך שכן היה המנהג של החתם סופר). מי שנוהג ליטול ידיים קודם קידוש ועושה קידוש על מזונות ואח"כ רוצה לעשות קידוש עוד פעם במקום סעודתו האם עדיין נוטל ידיים לפני קידוש זה. תשובה: כן עיין אות 3".

(ב) הגר"ח"ק שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מי שנוהג ליטול ידיים קודם קידוש וקידש בבוקר על מזונות ואח"כ חוזר לביתו וקודם הסעודה רוצה לקדש עבור אשתו ובני ביתו האם במקום הזה יקדש קודם נטילת ידיים או אחרי. תשובה: קודם". הגר"ח"ק שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "במשפחתי נוהגים ליטול ידיים קודם קידוש. לפעמים אני הולך לקידוש בשבת בוקר ושומע קידוש ואוכל מזונות. אח"כ אני חוזר הביתה ורוצה לקדש עוד פעם להוציא בני הבית וגם אני רוצה לקדש לצאת הדעות שיש לקדש עוד פעם לפני הסעודה אפילו אם שמע קידוש על מזונות. במקרה זה האם אני נוטל ידיים לפני קידוש או אחרי. תשובה: לפני".

(ג) הגר"א נבנצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "ראיתי שכמה גדולים נהגו שאם קדשו על מזונות בבוקר כשבאו לסעודת שבת קידשו עוד פעם להסמיך הסעודת פת לקידוש (ביניהם הגר"ש"ז אויערבאך וצ"ל). מי שנוהג ליטול ידיים קודם קידוש ועושה קידוש על מזונות ואח"כ רוצה לעשות קידוש עוד פעם במקום סעודתו האם עדיין נוטל ידיים לפני קידוש זה. תשובה: "כן".

(ד) הגר"א דינר שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "במשפחתי נוהגים ליטול ידיים קודם קידוש. לפעמים אני הולך לקידוש בשבת בוקר ושומע קידוש ואוכל מזונות. אח"כ אני חוזר הביתה ורוצה לקדש עוד פעם להוציא בני הבית. במקרה זה האם אני נוטל ידיים לפני קידוש או אחרי (נכלל בהשאלה היא שיש שסוברים שטוב לקדש עוד פעם לפני הסעודה אם קדשתי על מזונות). תשובה: "לפני קידוש".

2. ליטול ידיים אחרי קידוש.

(א) הגר"ש מילר שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ו) –

Q. My family's minhag is to wash netilas yadayim before Kiddush. I sometimes go to a Kiddush on Shabbos morning and eat mezonos, and then I come home and want to make Kiddush again for my wife before my meal. Should I wash before Kiddush the second time also since there are some shittos that I am also chayav to make Kiddush again for myself? Or maybe that's only a chumra but we wouldn't say to wash before Kiddush the second time because I was most likely yotze Kiddush already and this Kiddush is a hefsek between netilas yadayim and hamotzi?

A. Most Poskim maintain that you have already complied with the mitzvah of kidush on the day by eating mezonos before, however Shiltei Hagiborim (Pesachim - Rif :20, quoted and explained in Gevuros Yitzchok p. 17) avers that the kidush hayom constitutes also the reciting of a brocho on wine before the main seuda, when you eat bread. Horav Shlomo Miller's opinion is that since in principle you have already complied with kidush following most Poskim's view and you are repeating mainly for your wife's sake, it is best to recite kidush first and then wash netilas yodaim.

3. מראי מקומות.

(א) הגר"א נבנצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מי שנוהג ליטול ידיים קודם קידוש (אפילו הבעה"ב) וקידש בבוקר בביהכ"נ על מזונות ואח"כ חוזר לביתו וצריך להוציא את אשתו ובני ביתו בקידוש שהם עדיין לא שמעו קידוש. האם הבעה"ב עדיין נוטל ידיים לפני קידוש זה. תשובה: יכול במקרה זה לקדש ואח"כ ליטול ידיים".

(ב) הגר"א פארכהיימער שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ו) – "במשפחתי נוהגים ליטול ידיים קודם קידוש. לפעמים אני הולך לקידוש בשבת בבוקר ושומע קידוש ואוכל מזונות. אח"כ אני חוזר הביתה ורוצה לקדש עוד פעם להוציא בני הבית. במקרה זה האם אני נוטל ידיים לפני קידוש או אחרי (נכלל בהשאלה היא שיש שסוברים שטוב לקדש עוד פעם לפני הסעודה אם קדשתי על מזונות גם אם אין בני בית להוציא). תשובה: "יש דעה בפוסקים שיש לקדש עוד פעם להתחיל הסעודה בקידוש. מסופקני אם קידוש כזה הוא הפסק בין נטילה לברכת המוציא. מנהגי הוא ליטול ידיים קודם קידוש רק בלילה ולא ביום, אבל יש אשכנזים הנוהגים כמוך. אין לי הכרעה לשאלתך".

ז. אורחים: מה יעשו כשבוע"ה נוהג בשונה ממנהגם.

1. בני אשכנז.

(א) הגר"א נבנצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מהמשנה ברורה (ס' רעא ס"ק נח) משמע שדעת המחמירים ליטול ידים אחר קידוש הוא רק נוגע להמקדש אבל לכ"ע השומעים יכולים ליטול ידיהם קודם קידוש. לכן אני אומר לאורחים שהם יכולים ליטול ידים קודם קידוש אפילו אם אין זה מנהגם. האם זה נכון או אולי יותר טוב שהם יטלו אחר קידוש כמנהגם. תשובה: יעשו כרצונם".

(ב) הגר"א פארכהיימער שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ו) – "שאלה: בנוגע לנטילת ידים קודם קידוש, כשיש לי אורחים האם יותר טוב שהם יטלו כמנהגם אחר הקידוש או האם יותר טוב לעשות כמנהג בעה"ב שהרי אורחים נגררים אחר בעה"ב. או אולי אין עדיפות. ובפרט אולי זה שאלה יותר חמורה כשיש אורחים מבני ספרד שאין להם הרמ"א לסמוך עליו. תשובה: יעשו כהבעל הבית, ונראה דגם בני ספרד יעשו כבעל הבית אלא אם יש להם הוראה מפוסק ספרדי שהם מקפידים שלא לעשות כן".

2. בני ספרד.

(א) הגר"א נבנצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "בנוגע לשאלה הנ"ל האם יש הבדל בין אורחים בני אשכנז ובני עדות המזרח שאין להם הרמ"א לסמוך עליו. תשובה: בני עדות המזרח יטלו אחר קידוש".

(ב) ילקוט יוסף (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "למענה לשאלתו אודות מנהגם שנוטלים ידים קודם הקידוש, כמבואר ברמ"א (ס' רעא סעיף יב), כיצד ינהגו האורחים מבני עדות המזרח המתארחים בבתיכם. ע' בספר ילקוט יוסף שבת כרך א' חלק שלישי (מהדורת תשע"ב עמ' תל"ט), שמנהג הספרדים ליטול ידים אחר הקידוש, ואם נטל ידיו קודם הקידוש, גלי דעתיה דהפת חביבא ליה ולא יקדש על היין, אלא על הפת, ואם יש אחר שעדיין לא קידש, ישמע הקידוש ממנו ויענה אמן, ומיד לאחר הקידוש יברך המוציא ויאכל, וע"ש בהערה, שיש שנהגו גם לכתחילה ע"פ מה שהובא ברמ"א. ועל כן אם אפשרי הדבר להמתין לאורחים הספרדים ליטול ידיהם מיד אחר הקידוש, לא ישנו ממנהגם, ויטלו ידיהם אחר ששמעו הקידוש מבעל הבית, ואם קשה הדבר או שיש הרבה אורחים ויהיה הפסק גדול, יטלו ידיהם קודם הקידוש, וישמעו הקידוש מבעל הבית שנוהג לעשות כדעת הרמ"א".

(ג) הלכה ברורה (מכתב להר"ר בכרך, כד' מרחשון תשע"ו) – "לכבוד הגאון הרב דוד יוסף שליט"א: מנהג משפחתי ליטול ידים קודם קידוש כמבואר ברמ"א (ס' רעא סעי' יב). כשיש לי אורחים מבני אשכנז שלא נוהגים כן אני אומר להם שיכולים ליטול ידים קודם קידוש שהמשנה ברורה שם (ס"ק נח) כתב שאפילו לדעת המחבר שיותר טוב ליטול אחר קידוש זה רק חומרה על הבעל הבית ולא על השומעים ולכן האורחים אם אינם מקדשין בעצמן יכולים לעשות כן לכתחילה לדעת המ"ב. אבל יש לי גם אורחים מבני עדות המזרח שאין להם הרמ"א לסמוך עליו והרי המ"ב אומר שגם לדעת המחבר רק המקדש צריך ליטול אחר הקידוש אבל הכף החיים (שם ס"ק עו) פליג ודעתו שגם השומעים צריכים ליטול אחר הקידוש. אבל מצד שני אורחים נגררים אחרי הבעה"ב גם לקולא (כמבואר בש"ע ס' קסח סעי' ה שאורחים יכולים לאכול מפת עכו"ם של הבעה"ב אפילו אם הם נזהרים בדרך כלל) ולכן רציתי לדעת מה דעת הרב שליט"א בזה האם הם יטלו קודם קידוש כשהם אורחים אצלי או שהם ימתינו לאחר קידוש ליטול ידים? תודה רבה וישר כח, רפאל בכרך. תשובה: ב"ה ירושלים, כד' מרחשון התשע"ו. לכבוד הרה"ג ר' רפאל בכרך שליט"א. בדבר שאלתו כיצד ינהגו אורחיו מבני עדות המזרח כשמתארחים על שולחנו בש"ק, והוא נוהג ליטול ידיו קודם הקידוש, אחר שהאורחים נגררים אחר בעה"ב אף לקולא. הנני להשיב בקצרה, כי לא בכל מקום אמרינו שהאורחים גרירי אחר בעה"ב, ואין כל המקומות שוין. ומה שהביא מש"ע או"ח (סי' קסח ס"ה), הנה מלבד ששם שייך טעם איבה, ע' היטב בש"ך יו"ד (סי' קיב), מה שלא שייך בנידונינו. בלבד זה המעיין בתשו' תה"ד (סי' לב) שהיא מקור האי דינא, יראה שהיקל שם בלא"ה, היינו בלא טעם דאורח, עש"ה. וע"ע בבאה"ל שם בד"ה על בעה"ב. ודו"ק. וכל כן אורחיו מבני עדות המזרח יעשו נט"י אחר הקידוש, ולא ישנו ממנהגם. בברכת התורה, דוד יוסף".

(ד) הגר"א פארכהיימער שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ו) – "לשונו מובא לעיל.

3. מראי מקומות.

(א) קיצור הלכות שבת (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מהמשנה ברורה (ס' רעא ס"ק נח) משמע שדעת המחמירים ליטול ידים אחר קידוש הוא רק נוגע להמקדש אבל לכ"ע השומעים יכולים ליטול ידיהם קודם קידוש. האם זה ההלכה? אם זה נכון מי שיש לו אורחים שמנהגם ליטול ידים אחרי קידוש האם יעשו כמנהג הבעה"ב מאחר שאינם מקדשים בעצמם? האם יש חילוק בין אורחים בני ספרד לבני אשכנז (שלבני ספרד אין להם הרמ"א לסמוך עליו). תשובה: ראיתי נוהגים שהאורחים אין נוטלים, אבל נראה אם בעל הבית נוטל מקודם שגם האורחים יטלו שלא יהיו כולם ממתינים עליהם. ולכאורה גם הספרדי יעשה כן אם שומע קידוש מן המקדש. פשוט שטעם שספרדים נוטלים אחר קידוש שאי לא כן, מחוייבים יהיו לקדש על פת, וזה לא שייך אם הוא אינו מקדש בעצמו".

(ב) הגר"ש מילר שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) –

Q. My family is noheg that we wash netilas yadayim before Kiddush on Shabbos. When we have guests (both Ashkenazi and Sfardi) should they wash before like us, or after? The Mishna Brurah (siman 271 s"k 58) says even the Shulchan Aruch who holds its better to wash after Kiddush still agrees that the chumrah is only for the one making Kiddush, but those listening to Kiddush can wash before Kiddush according to all opinions. However the Kaf Hachaim (271 s"k 76) disagrees. But in halacha there seems to be room to always follow the baal habayis even when his minhag is different than the guests. So should we tell everyone to follow the 'minhag hamakom' or not?

A. The Talmud (Brochos 16a) mentions in the name of Rav Shimon Bar Yochai that the host breaks bread and the guest says grace. The host breaks bread so that he should do so generously. Horav Shlomo

Miller's Shlit'a opinion is that a sign of generosity and having a pleasant eye is to let the guest do as they are accustomed to do.

(ג) הגרי"א דינר שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מהמשנה ברורה (ס' רעא ס"ק נח) משמע שדעת המחמירים ליטול ידים אחר קידוש הוא רק נוגע להמקדש אבל לכ"ע השומעים יכולים ליטול ידיהם קודם קידוש. לכן אני אומר לאורחים שהם יכולים ליטול ידים קודם קידוש אפילו אם אין זה מנהגם. האם זה נכון או אולי יותר טוב שהם יטלו אחר קידוש כמנהגם". תשובה: כן או יעשה כפי מנהג משפחתו??

הגרי"א דינר שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "בנוגע לשאלה הנ"ל האם יש הבדל בין אורחים בני אשכנז ובני עדות המזרח שאין להם הרמ"א לסמוך עליו שהרי המ"ב אומר שגם לדעת המחבר רק המקדש צריך ליטול אחר הקידוש אבל הכף החיים פליג ודעתו שגם השומעים צריכים ליטול אחר הקידוש. אבל מצד שני אורחים נגזרים אחר הבעה"ב גם לקולא (כמבואר בש"ע ס' קסח סע' ה' שאורחים יכולים לאכול מפת עכו"ם של הבעה"ב אפילו אם הם נזהרים בדרך כלל) ולכן מה יעשו כאן". תשובה: אני נוהג ליטול ידים לפני קידוש כמנהג משפחתי, וכן האורחים הנמצאים אצלי ג"כ נוטלים ידים כמוני, שנגזרים בתר בעה"ב".

ח. מראי מקומות.

1. הגר"ח פיינר שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "לפי שאני זוכר בטעלז היינו נוטלים קודם קידוש רק כאשר אכלנו כל הישיבה יחד ואז רק הבחורים נטלו קודם קידוש מפני שהיה ציבור גדול, ואחרת היה הפסק גדול בין קידוש להמוציא, אבל הראש ישיבה בעצמו היה נוטל אחר הקידוש שעשה. זה מה שאני זוכר".

ל' שיעור שתיה - סעיף י"ג.

פסחים (דף קז.) – "מטעימת יין, כל שהוא. רבי יוסי בר יהודה אומר: מלא לוגמא".

א. הלכה.

1. רביעית – רב עמרם (ס' העיתים סי' קמ"א, "וטועם ממנו כדי רביעית ואם קידש ולא טעם ממנו כדי רביעית לא יצא ידי חובתו דקא אמרינן המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא דהיינו כדי רביעית"), רב צמח גאון (ס' העיתים סי' קמ"א, "נמי כתב הכי קידש ולא שתי רביעית לא יצא ידי חובתו דאמרינן המקדש אם טועם מלא לוגמיו יצא ואם לאו לא יצא הלכך כיון ששתי ממנו רביעית צריך לברך לפניו ולאחריו וכש"כ אם שותה כוס כלו").

2. כל שיטלקנו לצד אחד בפיו – רא"ש (פסחים פרק י' סי' י"ח), עי' ריטב"א (עירובין דף עט: ד"ה הא), טור (סעי' י"ג), ריא"ז (שלטי גיבורים פסחים דף כב: אות ג'), מחבר (סעי' י"ג), לבוש (סעי' י"ג), שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ב' ס"ק י' בהג"ה), ח"א (כלל ו' סעי' ט"ו), דרך החיים (דיני קידוש על היין בביתו אות י"ג), גר"ז (סעי' כ"ד), פוסקים. א' מכל מקום ל"צ יותר מרביעית – מג"א (ס"ק כ"ט), בא"ה (ס"ק כ'), דרך החיים (דיני קידוש על היין בביתו אות י"ג), גר"ז (סעי' כ"ד), מ"ב (ס"ק ס"ח), תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ח'), ששכ"ה (פרק מ"ח הע' נ"ב), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ"ט).

ב. בדיעבד: ששתה פחות ממלא לוגמיו.

1. אפילו בלי טעימה יצאה.

(א) בית מאיר (יו"ד סי' רס"ה ד"ה ג"ה).

(ב) ערה"ש (סעי' ל', סעי' ל"ז, סעי' ל"ח) – "וודאי דזהו דעתו של רבינו הב"י דבלא טעימה אין המצוה כתקונה אבל יצא ידי קידוש".

(ג) אור לציון (ח"ב פרק כ' אות ז', הע' ז') – "שאלה. מי שקידש ולא שתי מלוא לוגמיו, האם צריך לחזור ולקדש. תשובה. אף שלכתחילה צריך לשותות מלוא לוגמיו, מכל מקום אם לא שתי מלוא לוגמיו יצא בדיעבד, ואין צריך לחזור ולקדש [ואפילו לא שתי כלל]".

2. יצא.

3. לא יצא.

(א) עי' קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' ט').

(ב) מ"ב (ס"ק ס"ד, שעה"צ ס"ק נ"ג, ס"ק ע"ג, בה"ל סעי' י"ג ד"ה צריך) – "דבפחות מזה לא יצא, וכדלקמיה בסעיף י"ד, וכן כתבו התוספות בהדיא בפסחים ק"ה ע"ב דיבור המתחיל שמע מיניה. והאליה רבה מסתפק, דכיון שרוצה שישאר למחר לקידוש, בדיעבד די בכל שהוא, ולא נהירא כלל, וגם בתוספות שבת והגר"ז כתבו בפשיטות דדוקא כמלא לוגמיו".

(ג) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ח').

(ד) ברית עולם (קידוש אות ט"ז).

(ה) הגר"ח פ"ש זצ"ל (אורח ישראל סי' י"ח ריש אות י"ד).

(ו) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' נ"ו, יביע אומר ח"א יו"ד סי' י"א אות כ"ג).

(ז) ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' ט', סוף סעי' י"ד, עי' הע' נ"ה) – "ואם אינו יכול לשותות יין 'כמלוא לוגמיו' תוך הזמן שקבעו חז"ל, וכדלעיל, ואין אחר שיכול לשותות במקומו, לא יצא ידי קידוש".

(ח) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קס"ד).

(ט) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ"ט, עי' הע' א').

(י) ילקוט יוסף (מהדורת תשע"ב, סעי' קכ"ג) – "ויש חולקים. ולדינא ... שהשתייה כמלוא לוגמיו מכוס הקידוש היא מעכבת".
 4. מראי מקומות – א"ר (ס"ק כ"ד, "וצ"ע"), אורח ישראל (סי' ט"ז אות א', סי' י"ח אות ו').
 א) גר"ז (סי' ק"צ סעי' ד') – "אבל קידוש שבבית שאדם יוצא בו ידי חובתו יש אומרים אפילו לפי סברא האחרונה שלא די במה שיטעים לתינוק ולא אפילו שיטעים לגדול אלא המקדש בעצמו צריך לטעום כמלא לוגמיו ואם לאו לא יצא משום שנאמר זכור את יום השבת לקדשו ואמרו חכמים זכרהו על היין כלומר על שתיית היין לכבוד היום לפיכך המזכירו על היין הוא המקדש שותה ממנו בעצמו וראוי לחוש לזה לכתחילה כמ"ש בס"ר רע"א".
 ב) פסקי תשובות (דפו"ח, אות ל"ב) – "יש לציין לכמה מגדולי הפוסקים שכתבו שבשעת הדחק, דהיינו במקום חולי, או שאין סובל היין או מזיקו, ואין אצלו מי שישתה מלוא לוגמיו (וכדלהלן אות ל"ד), רשאי להקל בטעימה מועטת".

ג. אם יכול לשתות יותר ממלא לוגמיו: נ"מ, ברכה אחרונה - ע"י סי' קע"ד סעי' ו'.

1. שתית מלא לוגמיו הוא לכתחילה.
 א) בה"ל (סעי' י"ג ד"ה צריך) – "דאפילו לכתחילה די בזה ולא בעינן שישתה כל הכוס".
 2. מצוה מן המובחר לשתות כל הרביעית.
 א) א"ר (ס"ק כ"ח) – "ומצוה מן המובחר לשתות כל רביעית (ספר המנהיג הל' שבת סי' יח)".
 ב) בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"ג).
 ג) בה"ל (ס"ק פ"ג) – "ומצוה מן המובחר לשתות כל רביעית. ס' המנהיג".
 ד) אור לציון (ח"ב פרק כ' סעי' כ"ב).
 3. חביבות המצוה הוא לשתות כל הכוס.
 א) חוט שני (ח"ד עמ' צ"ד ד"ה במ"ב) – "במ"ב ... מ"מ נראה דמשום חיוב מצוה איכא אף בשתית כל הנשאר בכוס של ברכה".

לא] מלא לוגמיו.

א. שיעורו.

1. והוא רוב רביעית באדם בינוני – צדה לדרך (מאמר ד' כלל א' סוף פרק ה'), מחבר (סעי' י"ג, סי' ק"צ סעי' ג'), לבוש (סעי' י"ג), שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ב' ס"ק י' בהג"ה), שלחן שלמה (סעי' ה'), ח"א (כלל ו' סעי' ט"ו), דרך החיים (דיני קידוש על היין בביתו אות י"ג), גר"ז (סעי' כ"ד), קצות השלחן (סי' ע"ט סעי' ה'), ברית עולם (קידוש אות ט"ז).
 2. ימלא כל הפה, וחצי מזה – הגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא על סעי' י"ג).
 3. מראי מקומות – בה"ל (סעי' י"ג ד"ה והוא).

ב. שיעורו במידות זמנינו.

1. 22 סמ"ק [75 fl. oz.].
 א) אג"מ (לתורה והוראה ח"ט ריש עמ' י"ג, ח"י עמ' י"ט אות י"ט, שמעתתא דמשה סי' תרי"ב אות ד') – "ובדבר שיעור מלא לוגמיו לשתיה, הנהיג המקובל שהוא ככף גדול דאיראפא שהוא יותר גדול מכף סעודה שלנו, ושיעורו בערך כזכוכית של י"ש הנמצא אצלנו. ובכלל בשיעור מלא לוגמיו מדדנו ושיעורו כג' רבעי אנ"ץ כדהובא בקול דודי מהדורא תנינא יעו"ש".
 2. 47 סמ"ק [1.6 fl. oz.].
 א) ג' שבועות (ארטסקרול, עמ' קע"ג. ע"י כבוד ועונג שבת עמ' נ').
 3. 50-55 סמ"ק [1.69-1.86 fl. oz.].
 א) מדות ושיעורי תורה (פרק ט"ז סעי' י"א) – "ובקדוש יש לשתות שיעור שודאי יש בו כמלא לוגמיו והוא כ-50 - 55 גרם".
 ב) פסקי תשובות (אות ל"ג) – "ולפי המציאות לאחר מדידות מדויקות, נמצא שיעור מלא לוגמיו אצל רובא דעלמא הוא בין 50 ל-55 סמ"ק".
 4. 59 סמ"ק [2 fl. oz.].
 א) פתחי הלכה (ארטסקרול, עמ' שכ"ד) – "approximately two ounces".
 ב) ותן ברכה (סוף עמ' ק"א, ע"י פרק ו' הע' ז') – "approximately two ounces" [ועיין בספר שיעורין של תורה מהגר"י קניבסקי זצ"ל דלפי החזון איש שיעורו של רביעית הוא בערך 150 גרם, ולפ"ז מלא לוגמיו לאדם בינוני הוא בערך 80 גרם].
 5. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק ל"ט סעי' כ' [דפו"ח, סעי' כ"ב]), בירור הלכה (סי' תרי"ב).
 א) שיעורין של תורה (שיעורי המצוות אות כ"ג) – "ומלא לוגמיו משערין בכל אדם לפי לוגמא שלו. ובאדם בינוני הוי 40 גרם משקין, ודאי פחות ממלא לוגמא, וכן ראיתי שמרן ז"ל הורה לחולה לשתות בכל ט' מינוט כמו ששית גלאז בערך שהוא ערך 40 גרם".
 ב) עוזר ישראל (סי' תרי"ב ס"ק י"ח) – "מכתב שקבל מאת הגר"ד פיינשטיין שליט"א ... וכדי לתרץ המציאות נראה לומר דס"ל להגרמ"פ זצ"ל ...".

לב] שיעורים.

א. בכלליות: ולענין ברכה אחרונה.

1. ע"י סי' ר"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. **רביעית, לענין קידוש ליל שבת** - שבמצה דאורייתא, הכרעת המ"ב להחמיר בזה.

1. הולכים לפי ביצים בזמנינו, ורביעית הוא **ביצה וחצי**.

(א) 75 סמ"ק [2.54 fl. oz.] - לפי הביצה של הקהלות יעקב.

(ב) 80 סמ"ק [2.71 fl. oz.] - **חזון עובדיה** (שבת ח"ב עמ' נ"ג, "כשמונים גרם").

(ג) 82.5 סמ"ק [2.8 fl. oz.] - לפי הביצה של כזית השלם.

(ד) **86.4 סמ"ק** [2.93 fl. oz.] - **הגר"ח נאה** (שיעורי תורה סי' ג' אות ו', "שיעור כוס רביעית, לקידוש והבדלה ולברכה אחרונה, ולכל דבר ששיעורו ברביעית, הוא כלי המחזיק (27 דרהם) 86 גרם מים, וכלי המחזיק 86 סנטימטר [כל סנטימטר מעוקב] זהו הרביעית, וסימנך 'כוס' בגימטריא 86").

(ה) 97.5 סמ"ק [3.31 fl. oz.] - לפי הביצה של האג"מ (אמנם עי' כזית השלם [פרק א' הע' כ"א, באנגלית הע' כ"ד]), **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, עמ' ק"א - לענין קידוש היום).

2. נתקטנו הביצים ושצריך לכפול השיעור, שהוא **ג' ביצים** בזמנינו.

(א) **150 סמ"ק** [5.08 fl. oz.] - קהלות יעקב (שיעורי המצוות אות י"ח, "הרביעית צריך שיהיה בו בית קיבול של 150 צ"מ מעוקבים המכיל 150 גרם מים, וסימנך 'כוס הגון' בגימטריא ק"ן").

(ב) 165 סמ"ק [5.59 fl. oz.] - לפי הביצה של כזית השלם.

(ג) 172.8 סמ"ק [5.86 fl. oz.] - לפי הביצה של הגר"ח נאה זצ"ל.

(ד) 195 סמ"ק [6.61 fl. oz.] - לפי הביצה של האג"מ (אמנם עי' כזית השלם [פרק א' הע' כ"א, באנגלית הע' כ"ד]).

3. לכל הפחות **ב' ביצים** בזמנינו: לפי המ"ב (ס"ק ס"ח, בה"ל סעי' י"ג ד"ה של, "ועכ"פ יראה לכתחילה שיחזיק הכוס כשני ביצים").

(א) 100 סמ"ק [3.39 fl. oz.] - לפי הביצה של הקהלות יעקב.

(ב) 110 סמ"ק [3.73 fl. oz.] - לפי הביצה של כזית השלם.

(ג) 115.2 סמ"ק [3.91 fl. oz.] - לפי הביצה של הגר"ח נאה זצ"ל.

(ד) **130 סמ"ק** [4.41 fl. oz.] - **אג"מ** (בשם הגדת קול דודי, אמנם עי' כזית השלם [פרק א' הע' כ"א, באנגלית הע' כ"ד]), **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, עמ' מ"ד, עי' עמ' נ').

4. מראי מקומות - **שונה הלכות** (סי' תפ"ו דין ג').

(א) **חזו"א** (הגר"ח"ק שליט"א, מעשה איש ח"ז עמ' קמ"א) - "אחד עשה קידוש על כוס שיעור ר"ח נאה ז"ל, והורה לו החזו"א לחזור ולקדש עם ברכה. כך שמעתי מאבא ז"ל".

(ב) קידוש היום, להבה"ל הנ"ל: לקולא [שהולכים לפי ביצים בזמנינו, ורביעית הוא ביצה וחצי].

ג. **לטעום מכוס שיש בו רביעית או לא.**

1. מכוס שיש בו רביעית.

(א) **מג"א** (ס"ק כ"ד) - "התוספת בפסחים סוף דף ק"ה כתבו דכוס של חובה צריך לטעום מכוס שיש בו רביעית וכ"כ האגודה".

(ב) **גר"ז** (סעי' כ') - "ויהא נזהר שיהא נשאר בכוס זה רביעית כדי שיטעום מרביעית שאין כוס של ברכה פחות מרביעית".

(ג) **ערה"ש** (סעי' כ"ט) - "דהטעימה צריך להיות מרביעית".

(ד) **מ"ב** (ס"ק נ"א) - "ובמ"א הסכים לדעת התוספות דכוס של חובה צריך להיות הטעימה דוקא מכוס שיש בו רביעית יין".

(ה) עי' **קצות השולחן** (סי' ע"ט ס"ק י"ט) - "דלכתחילה צריך לטעום כשיעור מכוס שיש בו רביעית".

(ו) **הגרשז"א** זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ח הע' ע', שולחן שלמה ס"ק ל"ה, הע' שם) - לשונו מובא לקמן.

(ז) **ששכ"ה** (פרק מ"ח הע' ע', הע' צ"ח).

(ח) **תשובות והנהגות** (ח"ב סי' קס"ד) - "שצריך לשתות כשיש בכוס רביעית דוקא וכמבואר בפוסקים (עי' במ"ב רע"א ס"ק נ"א)".

(ט) **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, עמ' נ"א, סוף עמ' נ"ה).

2. מראי מקומות - מחבר (סעי' י"א), **א"ר** (ס"ק כ"ג), **הגרשז"א** זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז מילואים הע' פ"ו).

(א) **בה"ל** (סעי' ט"ו ד"ה וה"ה) - "וה"ה אם נשפך הכוס. נראה דאפילו אם לא נשפך לגמרי כיון שלא נשתיר בו מלא לוגמיו צריך להביא כוס אחר".

ד. **האם גם המסובין צריכין לטעון מכוס שיש בו רביעית.**

1. **הגר"ח"ק שליט"א** (אור חיים מועדים ריש עמ' קפ"ד, עמ' קפ"ט) - "במ"ב סימן רע"א סקנ"א הביא שיטת התוס' דצריך לשתות מכוס שיש בו רביעית - האם יש ענין להקפיד לכתחילה על מעלה זו אצל המסובין כששותין מכוס שבידם, ובפרט כשיש בידם כוס שאינו פגום ושותין ממנו כדין כוס של ברכה. תשובה: ראוי לעשות כן".

2. **ששכ"ה** (פרק מ"ח הע' ע') - "והרי זה כאילו כולם שותים מכוס המכילה רביעית והיא אינו פגומה".

3. **תשובות והנהגות** (ח"ב סי' קס"ד ד"ה לכן) - "ויחידים מב"ב שותים מכוס קידוש גופא שטעם ממנו דעדיף שהוא הכוס של קידוש עם רביעית וכו'".

4. מראי מקומות - **אור חיים** (מועדים סוף עמ' קפ"ג).

לג. **שיטעמו מהקידוש - סעיף י"ד.**

א. **ראשונים.**

1. אם לא טעם המקדש לא יצא.

(א) **גאונים** (טור סעי' י"ד).

(ב) בה"ג (סי' ב' הל' קידוש, עמ' צ"ז) – "והיכא דיהבו ליה כסא לקדושי וקדיש ואישתלי ולא טעים ושקלוה אחרני ושתייה, מייתן ליה כסא אחרניא ומברך בורא פרי הגפן ושאתי, דאמר מר (פסחים קז א) המקדש טעם מלא לוגמיו יצא, ואם [לא] לא יצא".
 (ג) כל בו (סי' ל"א) – "כתב הרב ר' אשר ז"ל ואי קדיש ואשתלי ולא טעים מקדש ושתייה ליה אחרני אי אשתפך מייתן ליה כסא אחרניא ומברך עליה בורא פרי הגפן ושתייה ליה ולא צריך לאהדורי קדושה דאמר מר המקדש אם טעם מלא לוגמיו יצא ואם לא טעם לא יצא, והני מילי כגון דקדש ושתייה אחרני ועדיין יושב במקומו סגי בהכי דמברך על כוס אחר בורא פרי הגפן ודין, אבל אם לא במקום סעודה קדיש או קם מההוא דוכתא צריך למהדר ולקדושי".

(1) רע"א (סי' רע"ג על סעי' ד') – "אם אינו נהנה עמהם. אף דהמחבר כתב לעיל סימן רע"א סי"ד דראוי לחוש לדברי הגאונים דצריך דהמקדש ישתה. צ"ל דהכא במקדש רק להוציא האחרים מקרי הם המקדשים".

2. אין שתיית שנים מצטרפת למלא לוגמיו.

(א) רוקח (סי' נ"ב).

(ב) רא"ש (פסחים פרק י' סי' י"ח) – "ויראה שהאחד מן המסובין צריך לשתות מלא לוגמא. ואין שתיית שנים מצטרפין למלא לוגמא דלא מיקרי שתייה של הנאה בפחות ממלא לוגמא ואנן בעינן שיהנה האדם מכוס של ברכה".

(ג) ריא"ז (שלטי גיבורים פסחים דף כב: אות ג').

(ד) צדה לדרך (מאמר ד' כלל א' סוף פרק ה').

3. שתיית כולם מצטרפת לכשיעור.

(א) תוס' (ריטב"א עירובין דף עט: ד"ה הא) – "ומורי ז"ל היה מסופק אם לא טעם אחד מהם מלא לוגמיו שטעמו בין כולם כשיעור ההוא אם יצאו, אבל בתוספות כתבו דיצאו דכולם מצטרפין למלא לוגמיו".

4. יסוד המחלוקת: אם יש חשיבות שתתישב דעתו עליו או מצד כבוד לכוס של ברכה – מ"ב (ס"ק ס"ה, ס"ק ע', שעה"צ ס"ק ס"ה).

5. מראי מקומות – אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ט ד"ה והנה בדין), הגרשז"א וצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות ו', שולחן שלמה ס"ק כ"ז.ג), דברי יציב (או"ח סי' קל"ה אות כ"ה).

ב. לשיטות שמצטרף: האם זה אפילו לכתחילה או רק בדיעבד.

1. רק בדיעבד – מג"א (ס"ק ל'), עי' מ"ב (ס"ק ע"ג, שעה"צ ס"ק ע"ד, בה"ל סעי' י"ד ד"ה וי"א), תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ח').

2. אפילו לכתחילה – א"ר (ס"ק ל', לשונו מובא לקמן).

3. מראי מקומות.

(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ט אות א' ד"ה והנה בדין) – "ומש"כ בבא"ה סי' רע"א דהמג"א כתב דהוא רק בדיעבד אינו מוכרח דאפשר מש"כ בס"ק ל' ומיהו מי שיש לו יין מעט מוטב שיטעום אחר כשיעור ויניח השאר למחר ואף על גב ד"א דשתיית שנים מצטרפין היינו בדיעבד אבל לכתחילה צריך שיטעום המקדש כשיעור, משמע מהפמ"ג דכוונתו שלכתחילה צריך לטעום המקדש שחושש לשיטת הגאונים וממילא צריך המקדש לשתות כל השיעור, דשתיית השני כיון שהוא אחר לא שייך שיהיה במקום המקדש אבל כשאחרים הם השותים אפשר מודה דשתיית שנים שוה לשתיית אחד ולא דק בתחלת דבריו שכתב אחד היינו האחד המחוייב דהוא המקדש וחדושו הוא שאף שאיכא מצוה שכל המסובין ישתו מ"מ כשא"א לקיים שניהם שתיית המקדש מלא לוגמיו וטעימת כל המסובין עדיף שתיית המקדש מלא לוגמיו מטעימת כל המסובין מטעם דהגאונים סברי דאם לא טעם המקדש לא יצא".

ג. הלכה: לכתחילה.

1. צריך המקדש לשתות מלא לוגמיו.

(א) מחבר (סעי' י"ד) – "וראוי לחוש".

(ב) ב"ח (ס"ק י"ג) – לשונו מובא לקמן.

(ג) שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ב' ס"ק י' בהג"ה) – "וראוי לחוש".

(ד) ח"א (כלל ו' סעי' ט"ו) – "ולכתחילה יזהר המקדש לטעום מלא לוגמיו, דיש אומרים דלא מהני שתיית אחרים דדוקא המקדש צריך לשתות מלא לוגמיו".

(ה) דרך החיים (דיני קידוש על היין בביתו אות י"ד).

(ו) גר"ז (סעי' כ"ה).

(ז) בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"ג).

(ח) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ח').

(ט) שבט הלוי (ח"ח סי' מ"ה אות ג') – "ולהלכה חוששים לכתחילה לדעת הגאונים שישתה המקדש עצמו כמלא לוגמיו והמסובים אפילו פחות ממלא לוגמיו".

(י) ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' י"ד) – "לכתחילה".

(יא) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קס"ד).

(יב) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"א).

2. יצא אפילו ע"י צירוף.

(א) א"ר (ס"ק כ"ט, ס"ק ל') – "ולענ"ד יותר יש לסמוך על ריטב"א [עירובין עט ע"ב] בשם תוס' שהביא ב"י שהם יש אומרים אלו, ועוד שמצאתי בשבלי הלקט [סי' עג] ותניא [סו"ס יד] פסקו הכי בשם גאונים, ומשמע דאפילו לכתחילה מותר ודלא כמג"א [סק"ל]".

3. ערה"ש (סעי' ל"ו) – "ונלע"ד ראייה ברורה שמצטרפין למלא לוגמיו שהרי..."
נוהגין להקל שמצטרפין.

(א) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ט אות א' ד"ה והנה בדיון) – "וכמדומני שנוהגין להקל שמצטרפין ובערוך השלחן סימן רע"א סעי' ל"ו מכריע כן להלכה".

(ב) הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ"ח סוף סי' ע"ד) – "אנן מקילין בזה ולא מדקדקים כ"כ ולא נוהגין להחמיר להצריך דדוקא המברך טועם, ולא ברור אם לכתחילה מקילין בזה. אמנם כן הוא המנהג להקל, ולא כמש"כ המחבר בסימן רע"א סעיף יד דלכתחילה יש להזהר בזה. ועכ"פ לכתחילה יש להחמיר, אבל במקום הצורך קצת המנהג שלנו הוא שלא מחמירים בזה לצאת קידוש ע"י אחר".

4. מראי מקומות.

(א) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ח') – "ונ"ל דמ"ש שראוי לחוש לדבריהם ר"ל..."

ד. הלכה: בדיעבד.

1. מחמיר כהגאונים: שלא יצא אפילו אם אחר שתה מלא לוגמיו.

(א) ב"ח (ס"ק י"ג) – "ולפע"ד דדברי הגאונים עיקר ולכן צריך ליהזר שהמקדש עצמו ישתה כמלא לוגמיו דוקא ולא יצא אפילו אם אחר שתה מלא לוגמיו".

2. יצא אפילו ע"י צירוף.

(א) שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ב' ס"ק י' בהג"ה).

(ב) שלחן שלמה (סעי' ה').

(ג) דרך החיים (דיני קידוש על היין בביתו אות י"ד) – "אבל בדיעבד אפי' שתיית כל המסובין מצטרף למלא לוגמיו ואפי' לא טעם המקדש (מ"א שם ועיין א"ר שם)".

(ד) ח"א (כלל ו' סעי' ט"ו) – "ובדיעבד אפילו טעם אחד מן המסובין כמלא לוגמיו, יצא. ואין שתיית שנים מצטרפין. ובדיעבד אפילו אם שתו כל המסובין רק כמלא לוגמיו, יצא (סימן רע"ב מ"א ס"ק ט')."

(ה) מ"ב (ס"ק ע"ג, בה"ל סעי' י"ד ד"ה וי"א, סי' רע"ב ס"ק ל') – "הסכימו הרבה אחרונים".

(ו) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ח').

(ז) שבט הלוי (ח"ח סי' מ"ה אות ג', ואם א"א ישתה אחד מהמסובים כמלא לוגמיו, ואם א"א יצטרפו המסובים למלא לוגמיו, ודיעבד אפילו אחר, ואפילו קטן כהשיטות שאינם מחלקים בין קידוש לשאר דברים), ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' י"ד, הע' כ"ה), תשובות והנהגות (ח"ב סי' קס"ד), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"א).

1) פירוש: לכתחילה ישתה אחד מהמסובים כמלא לוגמיו, ואם א"א יצטרפו המסובים למלא לוגמיו – ח"א (כלל ו' סעי' ט"ו, לשונו מובא לעיל), שבט הלוי (ח"ח סי' מ"ה אות ג', לשונו מובא לעיל), ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' י"ד), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"א).

2) ואפילו לא טעם המקדש כלל – דרך החיים (דיני קידוש על היין בביתו אות י"ד, לשונו מובא לעיל), הו"ד בבה"ל (סעי' י"ד סוף ד"ה וי"א, "ודע דבדה"ח כתב דבדיעבד מהני צירוף כל המסובין אפילו לא טעם המקדש כלל"), ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' י"ד ד"ה אבל).

3. יצא ע"י אחר, ולא ע"י צירוף.

(א) גר"ז (סעי' כ"ה, עי' שעה"צ ס"ק ע"ה).

(ב) בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"ג).

(ג) קצות השלחן (סי' ע"ט סעי' ה').

4. מראי מקומות.

(א) הגר"ח ק"ש שליט"א (דרך אכילה עמ' נ"ג) – "שאלה: שו"ע סי' רע"א סי"ד: והגאונים סוברים שאם לא טעם המקדש לא יצא, וראוי לחוש לדבריהם ודוקא בקידוש, ובמ"ב ס"ק ע"ד כתב דכיון שהוא מד"ל ואסמכוהו אקרא לקדש על היין, ע"כ, וצ"ע דלדעת הרמב"ם שהובא לקמן בסי' רצ"ו מ"ב סק"א שהבדלה היא גם דאורייתא, א"כ במוצאי שבת חזון למה נותנים היין לקטן לשותות. תשובה: המברך טועם משהו".

1) מראי מקומות – ששכ"ה (פרק מ"ח הע' פ"ג, "וצ"ע").

ה. מי שאינו יכול לשתות כוס הקידוש: כגון מחמת חולי או שאינו סובל יין וכדו'.

1. מוטב שלא יקדש על דעת שישתה חבירו.

(א) ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' י"ד ד"ה אבל) – "מוטב שלא יקדש על דעת שישתה חבירו".

(ב) פסקי תשובות (סי' רע"א אות ל"ד) – "דמי שאינו יכול לשתות מיין הקידוש מחמת חולי וחולשה או נזק גופני או שאינו סובל, אזי אם גם טעימה פורתא לא יוכל לעשות, ראוי ונכון שלא יקדש הוא, אלא ישמע קידוש מאחר שיכול לשתותו ויכוין לצאת".

2. כשהוא ראש הבית.

(א) יתן לקדש למי שיכול לשתות.

1) אור לציון (ח"ב פרק כ' אות ח') – "לכתחילה צריך המקדש לשתות מלוא לוגמיו, ואם אינו יכול, ישתה אחד מן המסובין שיעור זה, ואם אין מי שיכול לשתות מלוא לוגמיו, בקידוש הלילה עדיף שיקדשו על הפת. ובקידוש היום, ישתו כל אחד מעט בכדי שיצטרף ביחד למלוא לוגמיו. ואם יש אחד שיכול לשתות מלוא לוגמיו, לכתחילה לא יקדש אחר, ואפילו הוא ראש הבית, אלא יתן לקדש למי שיכול לשתות".

(ב) ראש הבית יכול לקדש.

(1) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"א, ע' ביאורים סי' ז') -

If he is unable to drink the *m'lo lugmav* he should fulfill his Kiddush requirement by hearing it from someone else. However, where the head of a household is unable to drink the entire *m'lo lugmav*, out of respect for his position he is permitted to recite Kiddush and have one of the listeners who is being exempted by his Kiddush drink the wine in his stead.

3. מה עדיף: איש יקדש, ואשתו תשתה מלא לוגמה. או שהאשה תקדש ותשתה ומוציא אותו יד"ת.

(א) האיש יקדש.

(1) הגרש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' נ"ט ענף ב' ד"ה ובהדיא, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות כ"ב) – "וחולה סכרת שאסור לו לשתות יין, יכול לקדש ואשתו תשתה את היין, דשאשתו תקדש זה כדיעבד".

(ב) אשתו תקדש.

(1) אבני ישפה (ח"א סי' נ"ט ענף ב' ד"ה ובהדיא) – "ובהדיא אמרינן בשו"ע בס' רע"א סע' ב' דהנשים מוציאות את האנשים כקידוש. ואעפ"י שאמרו כגמ' ברכות כ' ב' דאשה מברכת לבעלה, אבל תבוא מארה למי שאשתו ובניו מברכים לו, היינו דוקא אם זה מחמת שאינו יודע כמ"ש רש"י שם, אבל בניד"ד שיודע ורק רוצה לצאת דעת הגאונים, שפיר עושה שנותן לאשתו לקדש ולשתות ולהוציא ידי חובה".

4. מראי מקומות.

(א) מי שאינו שותה יין משום נדר - ע' סי' ער"ב סוף סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.

ו. לצטרף לרביעית.

1. יוצא לכו"ע – אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ט אות א' סוף ד"ה והנה בדין, "וגם לע"ד דכשישתו רביעית מצטרפין לכו"ע").

2. מפרש הר' אליהו מאיר שליט"א וז"ל "סבירא ליה להאג"מ ששאר הראשונים מודים בעיקרון לסברת הריטב"א ששתיית כולן מצטרפת, ורק שס"ל שא"ל לצרף לשיעור מלא לוגמיו שכל החשיבות שלו רק משום ה'יתובי דעתא', וכאן שאין לשום א' מהן מלא לוגמיו, אין ייתובי דעתא (והריטב"א ס"ל שתחשיבות של מלא לוגמיו אינו משום שלמעשה בפועל יש לו ייתובי דעתא, אלא שהוי שיעור חשוב שיכול להביא ליתובי דעתא, ועל כן אפשר לצרף). אבל רביעית הוי שיעור חשוב בפני עצמו ואף שאין לו שום יתובי דעתא, וכמו דמצינו שאפילו עוג מלך הבשן יוצא בשתיית רביעית אף שאין לו שום יתובי דעתא ממנו. וא"כ יודו כו"ע שמצטרפת שתיית כולן לשיעור רביעית. ואף שדברי האג"מ צודקים בסברא, אבל סתימת הפוסקים לכאורה משמע לא ככה, ושכלל גיוני לא מצטרפת שתיית כולן".

ז. להסוברים דשתית כל המסובים שמצטרפים: מלא לוגמיו של מי.

1. של אדם בינוני.

(א) חוט שני (ח"ד עמ' צ"ד ד"ה בביה"ל) – "ויש לדון כשאחד מבדיל והשני שותה, באיזה מלא לוגמיו נמדד דין השתיה של מלא לוגמיו. וי"ל דסגי במלא לוגמיו של השותה, אמנם להסוברים דשתית כל המסובים מצטרפים על כרחך שהוא ענין אחר שצריך לשתות שיעור של מלא לוגמיו בין כל המסובים או של אחד מהם, וא"כ צ"ע באיזה אדם נשער המלא לוגמיו, וי"ל דבשעת הקידוש או הבדלה נקבע וא"כ לכאורה הוא מלא לוגמיו של המקדש. והיותר נראה דכיון דיש דין של שיעור שתיה של מלא לוגמיו, וגם אפשר להצטרף בשתייתו כל המסובים, על כרחך דהשיעור נמדד במלא לוגמיו של אדם בינוני [ולאו דוקא של המקדש או של השותים], והוא רובו של רביעית".

(ב) ע' מועדים וזמנים (ח"ב סוף סי' רמ"ז) – "ובעיקר הדין שמצטרף לא נתבאר במי תלוי השיעור מלא לוגמיו, ואולי תלוי באדם בינוני דוקא".

2. כשהמסובין גדולים מהרגיל, משערין בדידהו.

(א) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ח') – "וצ"ע לענ"ד היכי שאנו סומכין על צירוף טעימת כל המסובין ושיעור מלא לוגמא שלהם אינו שווה באיזה מלא לוגמא אנו משערין ואולי אזלינן בתר מלא לוגמא של המקדש כיון שמעיקר הדין הוי רמ' אדידי' דווקא לכתחילה עכ"פ לכו"ע כדלקמן ומ"מ נ"ל כיון שמצד הדין היו יוצאין כולם בטעימה של אחד מהם אפי' באותו שיעור מלא לוגמא שלו היא הקטן מכולן ע"כ סגי גם עתה כשיש בין שתיית כולם עכ"פ שיעור המלא לוגמא של הקטן שבהם ויותר מסתבר דבכה"ג משערין באדם בינוני ומ"מ אם כל המסובין יצאו בגודלן משיעור אדם בינוני מסתבר דבעינן ע"כ מלא לוגמא של אחד מהמסובין עכ"פ ולא מצאתי כעם להפוסקים שידברו בזה".

3. מראי מקומות.

(א) הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ח הע' צ"ב, שולחן שלמה ס"ק כ"ז) – "עיין בשו"ע שמצטרף שתיה של הרבה אנשים, וצ"ע אם המלא לוגמיו זה כשיעור הפה של המקדש, וכן ילע"י איך הדין אם המקדש נתן לאחר לטעום - כמבואר בריש הסעיף - וכי צריך ההוא לטעום כמלא לוגמיו של המקדש, ובעיקר יש להסתפק איך למדוד את השיעור היכא דהוי שנים אחד קטן ואחד גדול שותים ביחד שיעור כמלא לוגמיו, ומסתבר דכמו דמהני מלא לוגמיו של קטן למקדש שהוא גדול, כך גם חצי מלא לוגמיו של קטן משלים ומצטרף לחצי מלא לוגמיו של הגדול, כיון שעכ"פ חולק כבוד להכוס בשתיה של מלא לוגמיו - עיין שעה"צ ס"ק ס"ה".

ח. שומעים.

1. מצוה מן המובחר לטעום כלום – רא"ש (פסחים פרק י' סי' ט"ז, "ואף על פי שאין צריכין לשתות לכתחילה מיהו מצוה לשתות"), טור (סעי' י"ד), צדה לדרך (מאמר ד' כלל א' סוף פרק ה'), מחבר (סעי' י"ד), שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ב' ס"ק י' בהג"ה), ערכ

השלחן (ס"ק ו'), שלחן שלמה (סעי' ה'), דרך החיים (דיני קידוש על היין בביתו אות י"ד), גר"ן (סעי' כ"ה), קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' ט'), קצות השלחן (סי' ע"ט סעי' ה'), תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' א' אות ח'), חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' נ"ו), ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' י"א).

א) אין צריך מלא לוגמיו – ב"י (סוף ס"ק י"ד), ט"ז (ס"ק י"ז), א"ר (ס"ק כ"ט), שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ב' ס"ק י' בהג"ה), ערך השלחן (ס"ק ו'), בא"ה (ס"ק כ"א), גר"ן (סעי' כ"ה), מ"ב (ס"ק ע"א), קצות השלחן (סי' ע"ט סעי' ה'), שבט הלוי (ח"ח סי' מ"ה אות ג'), וילהלם חוששים לכתחילה לדעת הגאונים שישתה המקדש עצמו כמלא לוגמיו והמסובים אפילו פחות ממלא לוגמיו, ואם א"א ישתה אחד מהמסובים כמלא לוגמיו, ואם א"א יצטרפו המסובים למלא לוגמיו, ודיעבד אפילו אחר, ואפילו קטן כהשיטות שאינם מחלקים בין קידוש לשאר דברים), חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' נ"ו), ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' י"א), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק י' הע' ל"ג).

ב) מלא לוגמיו – לבוש (סעי' י"ד, "יטעמו כל המסובין כל אחד מלא לוגמיו"), מטה יהודה (ס"ק א').
2. מראי מקומות – תשובות והנהגות (ח"ה סי' ע"ו).

לד] שיעור זמן שתיה.

א. כללי.

1. מלא לוגמיו: שיעורו - עי' סי' קע"ד סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
2. שיעור צירוף השתיית רביעית - עי' סי' ר"י סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ב. בקידוש: בזמן שרק המקדש שותה.

1. לכתחילה בבית אחת ולכל הפחות תוך "כדי אכילת פרס".

א) מ"ב (ס"ק ס"ח, סי' ר"י ס"ק א') – "ודע עוד דהשיעור של מלא לוגמיו צריך לשותות בלי הפסק הרבה בינתיים דהיינו שלא ישהה מתחלת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה יותר מכדי שתיית רביעית ועכ"פ לא יפסיק זמן רב כדי אכילת פרס ואם הפסיק בכדי אכילת פרס אף בדיעבד לא יצא וצריך לזהר בזה כשמקדש בשתיה על יי"ש שאז מצוי להכשל בזה".

ב) קצות השלחן (סי' ע"ט ס"ק י"ז).

ג) הגרשז"א (צ"ל) (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות ו', והשמשות, שולחן שלמה ס"ק כ"ז. ג' ד"ה ונלענ"ד) – "ונלענ"ד ליישב בכך מ"ש המשנ"ב בסי' רע"א ס"ק ס"ח בהא דהמקדש צריך שיטעום כמלא לוגמיו שצריך להזהר שלא ישהה מתחלת שתיה ועד סוף שתיה יותר מכדי שתיית רביעית, ואם עבר ושהה אף בדיעבד לא יצא [לדעת הסוברים דהשיעור הוא כדי שתיית רביעית] ואפי"ה קי"ל להלכה שגם שתיית המסובין מצטרפין למלא לוגמיו ולכאורה הם סותרים זה את זה, אולם לפי הטעם דמה שצריך לטעום הוא משום דאם אינו טועם הו"ל גנאי נראה דצריכים לומר דה"ה נמי שאם אינו טועם שיעור חשוב של מלא לוגמיו ג"כ הוא גנאי ולכן צריך שפיר לשותותו דוקא בכה"ג דאיכא נמי יתובי דעתא וכמו"ש התוס' יומא דף פ' ע"א בד"ה ה"נ, משא"כ אם מחלק את הכוס בין המסובין אף על גב דכל אחד שותה רק מעט מ"מ לאו גנאי הוא לכוס אלא אדרבה מחשיבו בכך, ומצד הסברא ה' נראה שאפי' ביותר מכדי אכילת פרס ג"כ טוב, אולם גדולי האחרונים לא כתבו כן כמבואר שם במשנ"ב ס"ק ע"ג".

ד) ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' י"ד, עי' הע' פ"ח).

ה) שבט הלוי (ח"ח סי' מ"ה אות ב') – "ולדידי כ"ז צ"ע עכ"פ לענין מקדש עצמו יש להחמיר דוקא לאכילת פרס, אבל בצירוף השאר אינו נראה".

ו) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, סוף עמ' נ').

2. אפילו יותר מ"כדי אכילת פרס".

א) תורת רפאל (שבת סי' ט' ד"ה ונ"ל) – "ונ"ל דאי נימא דשתיית כולם מצטרפין כד' התוס', לדידהו פשיטא דאם אחד שתה ושהה אפילו יותר מכדי א"פ שיצא דכיון דאפילו שתו שתים מצטרפין כ"ש דאם שתה א' אפילו שהה בנתיים שיצא. ומעתה לפי מה שפסק המ"א שם ס"ק ל' בדדיעבד סמכין על הך דעה דס"ל דשתיית ב' מצטרפין א"כ כ"ש דאם אחד שתה והפסיק בנתיים אפילו יותר מכדי א"פ בדיעבד יצא. ודלא כמו שפסק כתו"ש שם בפשיטות דצריך שלא יפסיק בנתיים בכדי שתיית רביעית ולכה"פ בכדי א"פ א"ש. ואפשר דגם התו"ש רק לכתחילה קאמר".

ב) אפיקי ים (ח"ב סוף סי' ב') – "בתו"ש מובא בשעה"צ ס"ק ס"ה, דהוא משום כבוד כוס הקידוש שישתו ממנו כמלא לוגמיו, ואפי' שתיית כלם ביחד נמי מצטרפת, וממילא לפי"ז כיון דלא בעינן יתובי דעתא כלל, ממילא לא בעינן גם כן שתיית המלא לוגמיו בכדי שתיית רביעית או אכילת פרס, דמנלן לחדש כזה מילתא בלא טעמא, והא דמחמירין שישתה המקדש המלא לוגמיו בכאכ"פ או רביעית, ה"ט דלכתחילה מחמירין בדעה הראשונה, וכמבואר בשו"ע שם, אבל בדיעבד דמצטרפת שתיית כלם למלא לוגמיו, והיינו ע"כ דסמכין בדיעבד על דעת הי"א, דלא בעינן יתובי דעתא כלל, ורק דחו"ל תקנו כן לכבוד הכוס, ממילא בדיעבד יצאו, אף ביותר מכדי אכילת פרס או רביעית, ולא מבעי' בשתיית המסובים כלם, דבודאי ל"ש שיעור צירוף בזה כמ"ש, אלא אפילו בשטעם המקדש בעצמו או אחד מהמסובים כל המלא לוגמיו וביותר משיעור אכילת פרס או רביעית, גם כן יצאו בדיעבד, דהלא בדיעבד סמכין אדעת י"א דלא בעי' יתובי דעתא, ול"ש צירוף השתיה כמ"ש, וזהו דלא כמ"ש במ"ב ס"ק ס"ח".

3. מראי מקומות – מחזה אליהו (ח"א סי' ל"ד אות י"ב).

ג. בקידוש: בזמן ששתיית כולם מצטרפת לכשיעור.

1. לכתחילה בבית אחת, ולכל הפחות תוך "כדי אכילת פרס" – ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' י"ד, ע"י הע' פ"ח).
2. תוך זמן "כדי אכילת פרס".
- (א) מ"ב (ס"ק ע"ג, שעה"צ ס"ק ע"ו) – "אך שלא ישהה ע"י שתיית כולם יותר מכדי אכילת פרס [פשוט, דלא עדיף משאם היה מקדש בעצמו]".
- (ב) ע"י הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות ו') – לשונו מובא לעיל.
- (ג) אשר לשלמה (תנינא סי' א' אות ב') – "בס' אפיקי ים ... ונראה דכדברי המשנה ברורה מבואר בסוגיא דזבחים דל"א ... ובטעמא דמילתא צ"ל דאף במקום שהשיעור אכילה הוא מצד החפצא ... היכא דמצד החפצא בעי חשיבות של שיעור מסויים צריך שיהיה גם בתוך זמן מסויים, ובקידוש הוי דין שיעור מחמת חשיבות הכוס".
- (ד) משמרת חיים (ח"א שבת סי' ה') – "האפיקי ים ... דסוברים דמצטרף שתיית כל המסובים אין הדין בשתיית הגברא דהוא ישתה מלא לוגמיו אלא דין בהכוס שיהא נשתה מלא לוגמיו ... כמו דאמרין היכא דהדין שהגברא צריך שיאכל כזית מצה דיש צירוף של כדי אכילת פרס דחשוב כשתה אחת, כמו כן גבי כוס קידוש דהדין שיהא נשתה ג"כ בעינן שיהא נשתה כאחת ושפיר תלוי בשיעור דכדי אכילת פרס".
- (ה) מגדנות אליהו (ח"ב סי' מ"ג) – "ראיה להמ"ב דשייך מושג כזה של צירוף אכילה או שתי' מכמה אנשים והוא בזבחים ל"א ...".
- (ו) מועדים וזמנים (ח"ב סוף סי' רמ"ז) – "ובמ"ב ... וב'אפיקי ים' ... ע"ש, ועיין היטב בזבחים (לא:): דבשני בני אדם מצטרף לענין מחשבת פיגול, ומיבעא לן אחר כך ביותר מכא"פ, ומשמע לע"ד דהשיעור בכל גוונא ושייך אף דמצטרף בשנים וכמ"ב ע"ש היטב".
- (ז) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"ב, ע"י הע' י"ז).

3. אפילו יותר מ"כדי אכילת פרס".

- (א) תורת רפאל (שבת סי' ט' ד"ה ונ"ל) – "ונ"ל דאי נימא דשתיית כולם מצטרפין כד' התוס', לדידהו פשיטא דאם אחד שתה ושהה אפילו יותר מכדי א"פ שיצא דכיון דאפילו שתו שתים מצטרפין כ"ש דאם שתה א' אפילו שהא בנתיים שיצא".
- (ב) אפיקי ים (ח"ב סוף סי' ב') – "בדיעבד דמצטרפת שתיית כלם למלא לוגמיו, והיינו ע"כ דסמכין בדיעבד על דעת הי"א, דלא בעינן יתובי דעתא כלל, ורק דחז"ל תקנו כן לכבוד הכוס, ממילא בדיעבד יצאו, אף ביותר מכדי אכילת פרס או רביעית, ולא מבעי' בשתיית המסובים כלם, דבודאי ל"ש שיעור צירוף בזה כמ"ש".
- (ג) שבט הלוי (ח"ח סי' מ"ה אות ב') – "ויראה דדבר פשוט הוא דלא בעינן שישתו כולם תוך שיעור שתית פרס, דלא מצינו שיעור אכילת פרס אלא לענין צירוף אכילה או שתיה של אדם המחויב לשתות כל השיעור או לענין איסור אכילה וכיו"ב, אבל מה מועיל שתית פרס לכמה בני"א יחד, לכן צ"ל ע"מ"כ במ"ב סי' רע"א ס"ק ע"ג בפשיטות דלא ישהו ע"י שתית כולם יותר מכדי אכילת פרס דמנ"ל זה, ומש"כ בשער הציון אות ע"ו דהוא פשוט דלא עדיף משאם היה מקדש בעצמו, ר"ל מקדש בעצמו שותה, ולהנ"ל אין זה פשוט כ"כ, ולדעה זו גם המקדש עצמו אולי יוצא ביותר מכדי אכילת פרס, ואולי דעתו דגם מניעת בזיון הכוס ע"י שתית מלא לוגמיו אם אין בו צירוף כדי אכילת פרס, ולדידי כ"ז צ"ע עכ"פ לענין מקדש עצמו יש להחמיר דוקא לאכילת פרס, אבל בצירוף השאר אינו נראה".
4. מראי מקומות – שפת אמת (זבחים ריש דף לא:), מחזה אליהו (ח"א סי' ל"ד אות י"ב), אורח ישראל (סי' י"ח הע' נ"ו).

ד. אם מותר לשתות את כוס כולו בבית אחת.

1. משנה הלכות (ח"ח סי' ל"ג) – "מותר לשתות בבית אחת וליכא משום רעבתנותא אלא אדרבה איכא משום חיוב מצוה".

לה] הפסק בין קידוש לשתיה - סעיף ט"ו.

א. סח המקדש, אפילו רק מילה אחת.

1. מברך רק בורא פרי הגפן, ואין צריך לחזור ולקדש – בה"ג (סימן ב' הל' קידוש, עמ' צ"ז, "והיכא דיהבו ליה כסא לקדושי וקדיש ואישתלי ולא טעים ושקלוה אחרוני ושתיהו, מיתן ליה כסא אחרניא ומברך בורא פרי הגפן ושאתי"), טור (סעי' ט"ו), מחבר (סעי' ט"ו), גר"ן (סעי' כ"ו), ערה"ש (סעי' ל"ז), בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"ד), קצות השלחן (סי' ע"ט סעי' ו'), ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' ג'), פוסקים.
- (א) אא"כ שייך להסעודה או לקידוש – מג"א (ס"ק ל"א), א"ר (ס"ק ל"ב), ערה"ש (סעי' ל"ז), מ"ב (ס"ק ע"ה), קצות השלחן (סי' ע"ט ס"ק כ"א), ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' ג'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"ג).
- (ב) מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ח הע' י"ד, שולחן שלמה ס"ק ל"א).
2. מראי מקומות.
- (א) הגרשז"ק שליט"א (ויכתוב מרדכי עמ' ש"ס אות רל"ח) – "השומע קידוש, וקודם ששתה המקדש, הפסיק המקדש בדיבור, האם יצא השומע ידי"ח. תשובה: במ"ב כתב שלא יצא".

ב. האם אפשר לשפוך לו קצת לכוס אחר לפני שישתה.

1. אין לשפוך לכוס אחר לפני שישתה.
- (א) הגרשז"ק שליט"א (לבנימין אמר סוף עמ' ל"ז) – "אם יש לו אורח בסעודת שבת וחושש שיהיה מאוס לו אם ישתה המקדש מכוס הקידוש לפני ששופך לו קצת לכוס אחר, האם אפשר לשפוך לו קצת לכוס אחר לפני שישתה. תשובה: אין לעשות כן".
2. יכול לשפוך לכוס אחר לפני שישתה.
- (א) זה השלחן (ח"ב סי' ק"צ ד"ה אם) – "דלכתחלה יש לזהר לשפוך לפני הטעימה".

(ב) רבבות אפרים (ח"א סי' קצ"ד) – "והנה נראה לי להעצה הכי טובה היא שיקדש וישפוך אחרי הקידוש חלק מהיין לכוס אחר. ומיד ישתה מהכוס שקידש עליו וישתה מכוס של ברכה לפני שהמסובין שותין. ואח"כ ישפוך מהכוס השני לכוס קטן עבור כל אחד ואחד וזו היא העצה הכי טובה לצאת לכל הדיעות וכן נראה דיש לעשות".

ג. נשפך הכוס.

- מברך רק בורא פרי הגפן, ואין צריך לחזור ולקדש – מחבר (סעי' ט"ו), גר"ז (סעי' כ"ז), ח"א (כלל ו' סעי' ט"ז), בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"ד), ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' ט"ו), פוסקים.
(א) ואם היה דעתו בשעת ברכה לשתות יין יותר, אין צריך לברך "בורא פרי הגפן" אלא ישתה כוס אחר בלא ברכה – מג"א (סוף ס"ק ל"ב), שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ב' ס"ק י"ג), ח"א (כלל ו' סעי' ט"ז), מ"ב (ס"ק ע"ז), קצות השלחן (סי' ע"ט סעי' ו'), חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' נ"ח), ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' ט"ו), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, ריש עמ' נ"ד).
- מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ח הע' צ"ט, שולחן שלמה ס"ק ל"ב).

ד. סבור שיש בכוס יין ונמצא מים או חומץ.

- יחזור ויקדש שנית, וגם מברך בורא פרי הגפן – תרה"ד (ח"ב סי' קט"ו), רדב"ז (סי' תתע"ט), ט"ז (ס"ק י"ט), מג"א (ס"ק ל"א), א"ר (ס"ק ל"ד), שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ב' ס"ק י"ד), גר"ז (סעי' כ"ח), ח"א (כלל ו' סעי' י"ז), קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' י"ב), מ"ב (ס"ק ע"ח), ערה"ש (סעי' ל"ט), קצות השלחן (סי' ע"ט סעי' ז'), חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' ס'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"ד).
- יש בדעתו בתחילה לשתות יין אחר.
(א) ממילא רק מקדש – ט"ז (סי' ר"ט ס"ק ב'), מג"א (סוף ס"ק ל"ב), גר"ז (סעי' כ"ח), ח"א (כלל ו' סעי' י"ז), קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' י"ב), מ"ב (ס"ק ע"ח), עי' שעה"צ ס"ק פ"ד), קצות השלחן (סי' ע"ט ס"ק כ"ו), אילת השחר (מוריה גליון רנ"ז עמ' קי"ג אות ו'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"ד).
(ב) צריך לברך גם בורא פרי הגפן – רע"א (על מג"א ס"ק ל"ב, "לענ"ד כיון דנוסח הקידוש שאמר על הכוס של מים לא הוי קידוש זהו הוי הפסק בין ברכת בפה"ג לשתית יין אחר").
(ג) פשט במחלוקת, בזמן שדעתו היתה שזה היה חלק מהקידוש, אם זה חשוב הפסק – בצל החכמה (ח"ג סי' ק"ל ד"ה והנה הרעק"א), הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות ב', סי' כ' ד"ה ונלענ"ד, שולחן שלמה ס"ק ל"ג ב'), הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ' ח"א ריש סי' ע"ה ד"ה ושמעתי).
(1) עי' סי' קס"ז סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.
(2) חד נ"מ: אשה שבירכה שהחיינו בשעת הדלקת נרות יו"ט, ובשעת הקידוש כשבעלה בירך שהחיינו ענתה אמן – עי' סי' תקי"ד סעי' י"א, לשיטות ומראי מקומות.

3. אם יש יין על השולחן.

- (א) יוצא ידי קידוש – ט"ז (ס"ק י"ט), "שלא קידש כראוי והוי כאלו לא קידש כלל ע"כ צריך לקדש שנית על יין אלא דיש חילוק בדבר באם היה בשעת הקידוש יין על השולחן או על הספסל אצלו מוכן לשתות אז ודאי א"צ לא לבפה"ג ולא לקידוש שנית אלא ישתה המוכן לפניו וכמ"ש רמ"א סי' ר"ט והוא מתשו' מהרי"ל דהוי כאלו קידש על היין ההוא ובזה אמר' כולו נבגי דברכתא נינהו כנלע"ד נכון בזה", עי' א"ר (ס"ק ל"ד), שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ב' ס"ק י"ד), גר"ז (סעי' כ"ח), קונ"א ס"ק ח', "אפשר דאף המג"א מודה בזה, ומיירי כשהביאו לו ואפילו הכי אין צריך לברך אם היה דעתו עליו. ומ"ש בס"ר ר"ו סק"ז, היינו לפי דעת הטור אבל לפ"ד ר"ת אינו כן כמבואר בהדיא בהגהות מיימוניות ע"ש בב"י ובט"ז ס"ק ח' וט' ודו"ק. ואף אם תמצוי לומר דהמג"א חולק על זה קיי"ל ספק ברכות להקל", ח"א (כלל ו' סעי' י"ז), קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' י"ב), מ"ב (ס"ק ע"ח, עי' שעה"צ ס"ק פ"ו), ערה"ש (סעי' ל"ט), קצות השלחן (סי' ע"ט סעי' ז'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"ד).
(ב) מחמיר – מאמר מרדכי (ס"ק כ').
(ג) מראי מקומות – מנחת יצחק (ח"י סי' כ"ב).
(4) מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ל"ט).
(א) עי' סי' קס"ז סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ה. אמן אחר ברכה אחרת קודם שתיה: בין המקדש ובין המסובים.

- עי' סי' קס"ז סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.
(א) על קידוש של חבריו: לא יפסיק. ואם הפסיק, אינו חוזר ומברך.
(ב) על כל ברכה אחרת של חבריו: לא יפסיק, ואם הפסיק, חוזר ומברך בורא פרי הגפן [אבל אינו חוזר ומקדש].
(ג) יש לדון אם בירך על היין ועונה 'אמן' על ברכות קידוש של חבריו, או להיפך.

ו. אם השומעים מותרים לדבר.

- מחמיר, [י"א אפילו עד מלא לוגמיו].
(א) בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"ד) – "וגם המסובין יזהרו שלא יפסיקו בדיבור קודם שיטעום המקדש".
(ב) מנחת שבת (סי' צ"ו סוף ס"ק כ"א) – לשונו מובא לקמן.

(ג) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע' אות א', רבבות אפרים ח"ג סי' רפ"ז) – "בדבר שהשומעים איך שאחד מבדיל שממחרים לדבר קודם שתיית המבדיל מלא לוגמיו, ודאי הוא שלא כהראוי לעשות לכתחילה מאחר דהשתיה מהכוס חזינן שהוא חיובא לחשיבות כוס של ברכה".

(ד) חשב האפוד (ח"א סי' ב', מילואים שם) – "שלכתחילה אין לשוחח לפני טעימת המקדש, אבל בדיעבד בודאי יש לפסוק כמו שהעליתי בפנים".

(ה) הגר"ש זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות ע"ו, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות כ', אות כ"ד) – "אסור לו לדבר לפני ששתיה המברך מהכוס".

(ו) ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' ב', סעי' ז') – "לא ישיחו, לא המקדש ולא המסובים, עד שהמקדש ישתה 'כמלוא לוגמיו', וכדלהלן סעי' ט, או לפחות יטעם מעט מן היין של קידוש, ולא ישיחו אפילו לצורך קידוש או לצורך מצוה אחרת או בדברים שהם מצרכי הסעודה. וכן לא יצאו המקדש והמסובים ממקומם עד שהמקדש ישתה 'כמלוא לוגמיו', או לפחות יטעם מעט מן היין".

(ז) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ס"ח).

(ח) פסקי תשובות (אות כ"ה, סוף אות ל"ז).

(ט) מעדני אשר (ברכות סי' מ"ו אות ב') – "לגבי כוס של קידוש והבדלה לכאורה כו"ע יודו דאסור לדבר עד שישתה המקדש או המבדיל מלא לוגמיו, שהרי בזה לא תקנו את הברכה ללא הכוס וא"כ גם השתיה היא חלק מהברכה ובפרט היכא שהשתיה היא לעכובא דאם נשפך הכוס לא יצאו י"ח (עיין לקמן סימן נ"ז אות ג'), ולכן אין לדבר עד שיצאו י"ח".

2. מראי מקומות – שד"ח (אסיפת דינים מערכת ה"א אות י"ד ד"ה ודאתאן, ד"ה ועל).

(א) הגר"ש זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ח הע' ז'), *מילואים, ע'י הע' מ"א, שולחן שלמה ס"ק ל') – "וילע"י לדעת אלה הנוהגים לברך לעצמם ברכת הגפן אם מותר להם לדבר לפני שתיתם הם, ומצד הסברא נראה דלאחר שכבר טעם המקדש מעט מן היין הרי הם מותרים לדבר כיון שהם מברכים לעצמם, אך אפשר דגם זה כלול בהא דאין מסיחין על כוס של ברכה של קידוש".

(ב) הגר"ח ק"ש (אשיחה עמ' שי"ט) – "השומעים קידוש בשבת ויוצאים ידי חובת הקידוש אם הפסיקו בדיבור קודם ששתה המברך מלא לוגמיו האם יצטרכו עוד הפעם קידוש או שיצאו ידי חובה בדיעבד. תשובה: יתכן".

3. בדיעבד, במקום שמדברים בדברים שאינם שייכים לקידוש או לסעודה.

(א) מסופק.

(1) מנחת שבת (סי' צ"ו סוף ס"ק כ"א) – "בשדי חמד (אסיפת דינים מערכת ה"ה אות י' ד"ה ודאתאן) שהביא מחלוקת בין הרב זרע לאמת ובין הרב פתח הדביר דלדעת הרב זכור לאברהם אין האיסור להפסיק אלא לגבי המברך עצמו אבל השומעין כיון שאין עתידין לשתות מהיין ליכא קפידא ובעל פתח הדביר ס"ל דטפי יש להכריע דגם השומעים מדינא אין להם להפסיק וכ"ז לענין דיעבד אבל לכתחילה ראוי להזהיר גם להשומעים שלא להפסיק בשום דבר עד שיטעמו המברך וכמו שכתב שם בעל שדי חמד הנ"ל בעצמו".

(2) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ע' אות א', רבבות אפרים ח"ג סי' רפ"ז) – "אסור להפסיק בדבור לכל מי שיוצא בהבדלה קודם שישתה אחד מהשומעין שהרי נמצא שהוא כהבדיל בעצמו על הכוס ונשפך הכוס או שהפסיק בדבור שלא יצא להבדלה כתקונה לכו"ע וגם אפשר שלא יצא כלל, ולכן יש להזהיר להשומעין שלא יפסיקו אפילו באמירת שבוע טוב לכתחילה".

א. הגר"ד פיינשטיין שליט"א (ודברת במ"ח ריש סי' ע"ה ד"ה ושמעתי) – "דלא מובן דברי האגר"מ כ"כ דעיין מחבר (סימן רע"א, סעיף טו) דאם מפסיק בדיבור יוצא בקידוש אלא דצריך עוד בפ"ה ג' כדי לשתות היין, וא"כ מאי שנא השומע או המברך".

(ב) מיקל.

(1) חשב האפוד (ח"א סי' ב', מילואים שם).

(2) הגר"ש זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ח הע' מ"א, שולחן שלמה סוף ס"ק ל"א.ה').

(3) הגר"ש זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות ע"ו, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות כ', אות כ"ד) – "בדיעבד, יוצא ידי חובת הקידוש".

(4) ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' ו').

(5) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ס"ח).

(6) פסקי תשובות (דפו"ח, סוף אות ל"ז) – "ובר כתבנו (לעיל אות כ"ה) שלכתחילה יש לכל השומעים ליהזר שלא להפסיק בדיבור עד שישתה המקדש, אך לדברי הכל אינו לעכובא, אף אם הפסיקו קודם שהתחיל המקדש בשתייתו, יצאו ידי חובת קידוש, אלא שצריכים לברך על היין כשטועמים ממנו".

(7) מעדני אשר (ברכות סי' מ"ו אות ב') – "אמנם בדיעבד אם שחו השומעים נראה דיצאו י"ח, דלא עדיף מהמקדש בעצמו ששח בין הקידוש לשתיה דמבואר בשו"ע רע"א סט"ו דצריך רק לברך שנית בפ"ה ג' אבל את הקידוש לא הפסיד, והכא גם על בפ"ה ג' לא יצטרכו לחזור כיון שהמקדש עצמו לא שח".

ז. הנוהגים שהשומעים קידוש מברכים אח"כ בפ"ה ג' על היין שטועמים.

1. הגר"ש זצ"ל (מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סי' י"ד, אבני ישפה ח"א סוף סי' ס"ח, ע'י ששכ"ה פרק מ"ח מילואים הע' כ"ו, שולחן שלמה ס"ק ל"ב, ע'י ס"ק כ"ה.ב) – "וגם נלענ"ד דאותם הנוהגים שהשומעים קידוש מברכים אח"כ בעצמם בפ"ה ג' כשהם טועמים מהיין, כוונתם ודאי לצאת ידי קידוש מהמקדש שמברך כדן מקודם על היין ואח"כ הקידוש דאל"כ הם עושים שלא כדין בזה שנוהגים כב"ש להקדים קידוש לבפ"ה ג' (אשר לדעת שו"ע הרב בהל' פסח תע"ג ס"ו אינם יוצאים אפי' בדיעבד), וע"כ שרק בנוגע לברכת הנהנין אינם רוצים לצאת מהמקדש ורוצים לברך אח"כ בעצמם. וחושבני שהם גם מותרים להפסיק בדיבור לאחר

שהמקדש גמר לשותות מלא לוגמיו, כיון שהטעימה שלהם אינה שייכת להקידוש אלא כוונתם רק לכבד את המצוה לשתות משיירי מצוה של כוס של קידוש".

2. הגר"ח"ק שליט"א (דרך אכילה סוף עמ' נ"ג) – "שאלה: שו"ע שם סעי' ט"ו: קידוש וקודם שטעם הפסיק בדיבור וכו', ע"כ, לדעת אלה הנוהגים לברך לעצמם ברכת הגפן, האם מותר להם לדבר לפני שתייתם הם [לאחר שהמקדש שתה], או אפשר דגם זה זלזול בהא דאין מסיחין על כוס של ברכה של קידוש. תשובה: אין ראוי".

ח. מראי מקומות – שבט הלוי (ח"ח סי' מ"ה אות ד').

לו] שתיה - סעיף ט"ז.

א. **שישתה המקדש קודם.**

1. רק אם כוסות שלהם פגומים או ריקים, דאם לאו יכול לשתות – מחבר (סעי' ט"ז).

לז] פגום - סעיף י"ז.

א. **כשכוסות המסובין פגומים.**

1. ישפוך מעט מכוסו, שהמסובין צריכין לשתות מכוס שאינו פגום – מחבר (סעי' י"ז, סי' ק"צ סעי' א', עי' סי' קפ"ב סעי' ד'), רמ"א (סי' קפ"ב סעי' ד', עי' המ"ב שם), מ"ב (ס"ק פ"א).

ב. **לשתות משיירי השני: מצד סכנה.**

1. עי' סי' ק"ע סעי' ט"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ג. **כששותין כולם מכוס של ברכה:** כששותה המקדש תחילה, ואח"כ שותים אחרים מאותו כוס ממש, האם נחשב פגום.

1. נחשב כשותה מכוס פגום.

א) ט"ז (סי' קפ"ב ס"ק ד') – "וק' דאם אין כוס אלא למברך הא ע"כ ישתו האחרים מכוס פגום כיון שכבר טעם המברך ממנו וי"ל דכל היכ' דאפשר לתקוני מתקנינן וכל היכא דלא אפשר די בכך שהמברך שותה מכוס שאינו פגום ע"כ יותר טוב שכל א' יהי לו כוס מיוחד אם אפשר".

ב) גר"ז (סי' ק"צ סעי' ה') – "אף על פי שמצוה מן המובחר שכל המסובים יטעמו מכוס של ברכה א"צ לטעום מכוס המברך אלא יכול כל אחד ליתן כוסו לפניו ויותר טוב לעשות כן אם אפשר לפי שכוס המברך הוא פגום לאחר ששתה ממנו המברך. ואף שאפשר לתקנו ע"י שיוסיפו בו יין לשתות כל אחד ואחד מהמסובין מכל מקום יותר טוב שיטעמו מיין של ברכה שכשיש לפני כל אחד ואחד כוסו בשעת ברכת המזון הרי כולם הן כוסות של ברכה כמו כוס המברך. ואם לפני המסובין הן כוסות ריקנים יכול ליתן מכוס הברכה מעט לכל כוס וכוס שלהם אחר שבירך בורא פרי הגפן **קודם שתייתו** כדי שיטעמו מכוס שאינו פגום **ואין בזה משום הפסק בין ברכה לשתיה** כיון שהוא לצורך שתיית המסובים ומה שהוא מברך הוא כאלו הם מברכים שהרי הם יוצאים בברכתו וכן אם כוסות שלפניהם מלאים אלא שהם פגומים יכול לשפוך מכוס שלו לתקנם קודם שישתה".

1) מעדני אשר (ברכות סי' מ"ד אות ג') – "ויל"ע כשהכוס מחזקת 'שיעור חזו"א' אם עדיף למזוג לכוס אחרת מקצת מהכוס ולהשאיר בכוסו 'שיעור גר"ח נאה' ובזה ירויה את שיטת הגר"ז הנ"ל שלא מהני לתקן את הכוס אחר ששתה ממנה, או שאין לחוש לד' הגר"ז ועדיף לשתות מכוס שיש בה רביעית בשיעור חזו"א ואח"כ לתקנה כמנהג העולם".

ג) תורת שבת (ס"ק כ"ה) – "דא"ל שישתה המקדש תחלה ואח"כ ישתו היוצאים בזה הקידוש מאותו הכוס עצמו ששתה הימנה המקדש, שהרי יש כזה סכנת נפשות כמ"ש בס"ק ק"ע סי"ו, ועוד שע"ז זה שותים המסובים מכוס פגום מה שאין נכון לעשות כן כמ"ש בסוף הסי'".

ד) עי' הגר"א שטרן (בית אהרן וישראל חל"ה עמ' ע"ב, חל"ו עמ' קנ"ב) – "לכתחילה ראוי שיהיו לפני המסובין כוסות שיש בהם יין שאינו פגום ויחול אף עליהם דין כוס של ברכה וכדמבואר מדברי שו"ע הרב סי' קצ הנ"ל, וכשהכוסות שבידם ריקנים ימזוג המקדש מכוסו לכוסם קודם טעימתו, ואז נמי חשיבי כולהו טועמים ממש מכוס של ברכה. ואם אין כוסות אחרים וטועמים כולם מכוס המקדש אז גם כן ראוי לכתחילה לחוש לדעת המחמירים ולהוסיף מעט יין לפני טעימתם, וכל שכן אותם המקדשים שטועמים תחילה ואחר כך שופכין לכוסות אחרים בודאי צריכים תחילה להוסיף יין לכוס הקידוש ורק אחר כך ישפכו מכוס הקידוש לכוסם של המסובים, - אך לכתחילה טפי עדיף לשפוך לכוסות המסובים לפני הטעימה וכמבואר מדברי שו"ע הרב שם, בכדי שתהא הטעימה כולה מיין דכוס של ברכה. ואם המסובים מרובים ולא ישאר בכוס שיעור רביעית לאחר המזיגה למסובים, יטעום הוא תחילה מלוא לוגמיו ויתקן היין הפגום ואחר כך ימזוג לשאר המסובים וכו'".

2. לא מקרי פגום, דחשובין כמקדש גופא.

א) פמ"ג (סי' תע"ב א"א ס"ק ט') – "ואף לכתחילה צריך שלא יהא הכוס פגום כבסימן רעא [סעיף י] כיון דכוס שלם הוא שותין הרבה בני אדם ושרי לכתחילה".

ב) מ"ב (סי' קפ"ב ס"ק כ"ד, סי' תע"ב ס"ק ל"א, שעה"צ סי' רע"א ס"ק פ"ט [לשונו מובא לקמן]) – "ואם רק המברך לבדו אוהו כוס בידו אף שאז המסובין בע"כ טועמין מכוס פגום אחר ששתה הוא לא איכפת לן כיון דמתחלה היה כוס שלם **וכולוהו כחד חשיב**".

ג) ערה"ש (סעי' מ"ב) – "ואם אין לפניהם כוסות כלל שותים מעט מכוסו וכל זה לכתחילה".

ד) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' לס"ק ל"ה) – "דלכתחילה נפסק שכולם ישתו מאותו הכוס ובכה"ג אין חסרון של פגימה".

הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' הע' צ"ו) – "דהרי קי"ל דלא ישתה מן הכוס ויתננה לחברו ... ורבנו דקדק בזה לגבי אורחים שאינם מבני הבית, ומזג עבורם מכוס הקידוש לכוסות אחרים טרם ששתה בעצמו (ובדרך כלל הכינו באותם כוסות יין לפני הקידוש, ולאחר הקידוש מזג לתוכם מעט מכוסו, ודקדק שישאר בכוסו כשיעור רביעית). וכן אמר גם לאחרים. וביאר דהיינו מפני נדון דין אבל לא מחשש פגימת היין, דלפי מה דנהגין כהמ"ב בסי רע"א שעה"צ סקכ"ט דאע"ג שהמברך שתה לא נפגם היין בכך לגבי שאר השותים [וראה הערת רבנו שנדפסה במהדורת המ"ב עם לקוטי דברי שו"ע הרב בשנת תשנ"ב וז"ל: אגב אמרתי להעיר דאינשי [-נשמט] שדעת המ"ב בשעה"צ סי' רע"א אות כ"ט שאם כל השומעים שותים מכוס של ברכה כמו קידוש אע"ג שהמברך שתה קודם לא מיקרי כוס פגום, **וידוע שכן המנהג**, וזה לא כשו"ע הרב בסי' ק"צ אות ה' שכתב דעדיף טפי שהמברך ישפוך מכוסו לפני השתיה כדי שהשומעים ישתו מכוס שאינו פגום, וזה לא נזכר במ"ב שהו"ל כ"ת"].

(ה) ישועת משה (ח"ג סי' כ"ה אות א' ד"ה אלא).

(ו) שרגא המאיר (ח"ה סי' ק"ו ד"ה וא"כ).

(ז) אז נדברו (קובץ בית אהרן וישראל חל"ו עמ' ע"ג) – "שהעיקר כהמ"ב וכהמנהג שטועמין מהמקדש גם בלא שפיכת יין מקודם לתקן הפגימה, וזה לא בניגוד להט"ז".

(ח) משנה הלכות (חי"א סי' קנ"ח) – "שאם באמת כולם יוצאים בהמקדש ובכוס שלו, כולם ישתו גם מהכוס של רביעית ולא צריכין שום תיקון שהם חלק מהקידוש ושיורי כוס ברכה אינם פגומין".

(ט) הגר"ח ק"שליט"א (אור חיים מועדים עמ' קפ"ט) – "האם יש להקפיד לכתחילה לשיטת הט"ז ושו"ע הרב שחולקים על המ"ב דגם כששותין מכוס ברכה חשיב פגום. תשובה: אין זה פגום".

הגר"ח ק"שליט"א (אור חיים מועדים ריש עמ' ק"צ) – "איזה אופן רצוי יותר, שישתו המסובין מכוסו של המברך, או שישפוך המברך לכוסו לפני שישתה בו. תשובה: אין נ"מ".

(י) הגרא"ד אויערבאך שליט"א (קובץ בית אהרן וישראל חל"ו עמ' ע"א).

3. מראי מקומות – מגדנות אליהו (ח"ב סוף סי' מ"ה), אור חיים (מועדים עמ' קפ"ב), מעדני אשר (ברכות סי' מ"ד אות א').

(א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ד') – "והקשה הט"ז דהא כשאין כוס אלא אחד על כרחך שותים האחרים מפגום (דאין לומר ישפוך מעט לכלים ריקים, דליכא רביעית לכל אחד. ועוד, בליכא גם כלים מאי איכא למימר), ותירץ דמכל מקום היכא שאפשר לתקן מתקנין שישפוך לתוכן מעט ומיתקן בכך כבסעיף ו".

(ב) זה השולחן (ח"ב סי' ק"צ ד"ה א, שובע שמחות פרק ד' הע' קס"ז) – "אם המברך שופך מכוסו לכוסות שבידם שהם פגומים צריך לשפוך לפני שהוא טועם, כ"כ הרא"ש הובא ביה"א יוסף ס"ס רע"א. ואף שהרא"ש כתב דבריו לגבי היכא שכוסות המסובים הם פגומים, מ"מ ה"ה ממש היכא שהם ריקים, וכ"כ להדיא בשו"ע הגרש"ז סי' ס"ה וז"ל: ואם לפני המסובין הן כוסות ריקנים יכול ליתן מכוס הברכה מעט לכל כוס וכוס שלהם אחר שבירך בפה"ג קודם שתייתו כדי שיתעצמו מכוס שאינו פגום וכו' עכ"ל. ואלו השופכים לאחר ששתו הם, על זה כתב הב"ח כאן שהוא טעות גמור מדכבר נפגם הכוס וכ"כ כאן הט"ז בסק"א שאין לזה טעם. ונודע לי שמנהג רוב העולם לשפוך לכוסות המסובין בקידוש ובברהמ"ז לאחר ששתה המקדש והמברך. והגם שהב"ח כתב ע"ז שהוא טעות, והט"ז כתב שאין לזה טעם, זהו דוקא היכא שכוסות המסובים הם רק פגומים ושם בודאי אינו מתקן כלום אם שופך לכוסותיהם לאחר שטעם הוא, אבל היכי שכוסותם ריקנים והוא שופך לתוכם לאחר שטעם יוצאים הם עכ"פ ידי מצות טעימה לדעת הרא"ה הובא בב"י ס"ס קפ"ב ובשו"ע שם ס"ד בדעה שניה, דסבר שלא הצריכו כוס שאינו פגום אלא למברך ולא למסובין, ואף שהשו"ע כאן ובס"ס רע"א סתם כדעה קמיתא שם, דגם להמסובין בעינן שיתעצמו מכוס שאינו פגום, מ"מ כיון שכל ענין טעימת המסובין אינו רק לכתחילה בעלמא ולמצוה מן המובחר, כבסעיף ד', ובשעת הדחק אפי' מברכים על כוס פגום כבסי' קפ"ב ס"ז, על כן כיון שנהגו בזה בס' הרא"ה שהוא שם בשו"ע בשם י"א, אין מן הצורך לבטל מנהגם, וכיון דנהגו נהגו. רק דלכתחילה יש לזהר לשפוך לפני הטעימה".

ד. **כששופך מכוסו לכוסות ריקים של המסובין, האם צריך לשפוך קודם שישתה בעצמו** - רק למקילים לעיל (פמ"ג, מ"ב, וסייעתו).

1. שעה"צ (ס"ק פ"ט) – "אף על גב דהוא שותה מתחלה, (לא) מקרי מכוס [שאינו] פגום, דחשובין כמקדש גופא, ורק כששופך מכוסו לכוסין בעינן שישפך קודם שישתה בעצמו, כמו שכתב הרא"ש".

(א) יש לדון: האם מדבר כששופך בכוס לריק או לכוס שיש יין פגום.

2. **מחמיר, צריך שישפוך קודם שישתה בעצמו**.

(א) מגדנות אליהו (ח"ב סי' מ"ה אות ב') – "דגם כששופך לתוך כוס ריקן פגמו וצריך לשפוך מקודם טעימה".

(ב) שרגא המאיר (ח"ה סי' ק"ו ד"ה ומש"כ) – "אם שופך אחר כך לתוך כוס אחרת אפילו שהיא ריקנית נעשה פגום, כי דייקא הכוס שמברך עליו יש לו חשיבות זו שאינו נעשה פגום, כיון שבירך עליו".

(ג) ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' י"א) – "וטוב אם כולם יטעמו מכוס הקידוש עצמה אחרי ששתה המקדש, בלא למזוג את היין לכוסות משלהם, אבל גם המזוג לכוסותיהם של המסובים, יש לו על מי לסמוך. וכיצד יעשה ...".

(ד) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מכתב להר"ר בכרך י"ז שבט תשע"ו, ע"ז זה השולחן ח"ב סי' ק"צ ד"ה א) – "שאלה: גם נהגו שבשעת קידוש כל השומעים יש להם כוס לעצמם ואחר שהבעה"ב מקדש כל אחד שותה כוסו. האם יותר טוב להמשיך מנהג זה או לנהוג שהבעה"ב מקדש ונותן לאחרים מכוסו. תשובה: זה הנהגה הכי טובה, אבל צריך אז לזהר שכל אחד יחזיק כוסו בידו עכ"פ לכתחילה. דאם כולם ישתו מכוס בעל הבית לא כל אחד סובל זה, אף שאין זה נקרא ששתו מכוס פגום כיון ששותים מאותו כוס. אמנם לרב שו"ע בסי' ק"ג גם זה יקרא כוס פגום, ואם ימזוג להם לאחר שתייתו לכו"ע כנראה נקרא שתייתם מפגום. רק צריך למזוג להם (קודם?) שתייתו הוא וכשער הציון בסי' רע"א ס"ק פ"ט ויש בזה חשש הפסק לגביו, אף שכן צריך לעשות".

- (ה) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קס"ד ד"ה והנה) – "אבל כששופך המקדש ממה ששתה לכוס אחר ונותן למסובין הרי הם שותים יין פגום ולא יצאו בזה כעיקר המצוה לשתות למצוה יין שאינו פגום. (ע"ע בט"ז סימן קפ"ב סק"ד שמבואר כן ע"ש)".
- (ו) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"ה, עי' הע' ל"ד).
- (ז) עי' הגרש"א שטרן (קובץ בית אהרן וישראל חל"ה עמ' ע"ה אות ט') – לשונו מובא לעיל.
- (ח) עי' בית הוראה (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' כ"ז ריש טור ב') – "תשובה: דעת הגר"נ קרליץ שליט"א בס' חוט שני ח"ד (פפ"ה ס"ק ז') שאם שופך לכוסות ריקנים שלהם, אין צורך לשפוך לכוסם קודם שישתה, דבכוסות ריקנים חשיב נמי כהמשך השתיה של המקדש, ומש"כ המשנ"ב שדוקא ששותים מכוסו לא הוי פגום, אבל אם שופך לכוסם הוי פגום, זהו כשהכוסות שלהם פגומים, וכ"ה דעת מקצת חכמי הישיבה, אבל דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בס' שלחן שלמה (סי' רע"א הערה כ"ט) שדוקא ששותים מכוסו לא הוי כוס פגום, אבל אם שופך לכוסות ריקנים שלהם חשיב לכוס פגום, וציין לשפתי חכמים בראשית (פי"ח פסוק ט' אות כ') שכתב דעיקר המצוה בכוס של ברכה הוא, לשתות מאותו כוס שבירכו עליו, עכתו"ד עיי"ש. וכ"כ בס' שש"כ (פמ"ח סי"א), עיי"ש. וכ"מ קצת מרהיט שעה"צ שכתב ורק אם שופך לכוסן בעינן שישפוך קודם שישתה, ולא כתב ורק אם שופך לכוסם 'הפגום' צריך שישפוך קודם שישתה, ולכן נר' דראוי להחמיר בזה שישתו כולם מכוסו, ואם לא ניהא להו בהכי, אחר ששתה יוסיף יין בכוס לתקנו וימזוג לכוסות שלהם".
- (1) מש"כ שם בשם הגרש"א זצ"ל, עי' מש"כ הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' הע' צ"ו), לשונו מובא לקמן.
- (ט) פסקי תשובות (הע' ת"ג) – "ואפילו העביר היין לכוס ריקן, ג"כ חל עליו דין פגום, ורק בשתיה מכוס הקידוש או ברכה"ז עצמו אין בו דין פגום – שו"ת מגדנות אליהו ח"א סי' קכ"ט שכן מדויק היטב עפ"י דברי השו"ע הכא סעי' ט"ז ומשנ"ב סי' ק"צ סק"ד, עיין שם. וע"ע בזה בשו"ת ישועת משה ח"ג סי' כ"ה".
3. מיקל: לא צריך לשפוך קודם שישתה, משום דהוי כאילו כולם שותים מכוסו.
- (א) הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' הע' צ"ו [עי' היטב השולחן שלמה הע' לס"ק ל"ה, לשונו מובא לקמן]) – "אין נפק"מ אם שותים מאותו הכוס או שמזגו היין לכוסות אחרים. וראה מאמרו של הרה"ג ר' ארי' ליב בהגרא"ד אויערבאך שליט"א נכד רבנו בקובץ בית אהרן וישראל חשון תשנ"ב – שהיה למראה עיני רבנו ונדפס בהסכמתו – שהאריך להוכיח כן".
- (ב) פאת שדך (שבת ליישראל עמ' ער"ה אות ד') – "פשיטא שאין לחוש לכוס פגום מה ששותה המקדש קודם, ואין לחוש אלא בשעת ברכה ואדברה הללו השופכים לכוסות המוסבין לפני שיטעום המברך לענ"ד אין זה נכון והייתי סובר שעושין כן משום איסטניסות".
- (ג) חוט שני (שבת ח"ד עמ' צ"ד אות ז') – "נראה דכל זה דוקא כאשר יש לפני כל אחד כוס בשעת קידוש ואז אם הם פגומים צריך לתקנם קודם שישתה, אבל כאשר מקדש ואין לפניהם כוס כנהוג, ואחר שתייתו שופך מכוסו לכוסות של המסובין, אין צריך לשפוך קודם שישתה, משום דהוי כאילו כולם שותים מכוסו כיון שאין לפני כל אחד כוס בפני עצמו בשעת הקידוש".
- (ד) הגר"ח ק"ק שליט"א (אור חיים מועדים ריש עמ' קפ"ג, עמ' קפ"ט) – "שאלה: בשער הציון סימן רע"א אות פ"ט כתב דכששותין מכוס המברך ליכא חסרון פגום. האם זה דוקא כששותין מכוס המברך, או אפילו כשמוזג לכוס ריק של המסובין. תשובה: גם כשמוזג".
- הגר"ח ק"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חל"ה עמ' ס"ח טור ד') – "שאלה: בשו"ע (סי' קפ"ב ס"ק כ"ה) הביא דעת הי"א דלא קפדינן אכוס פגום אלא על המברך ולא על המסובים, ושוב הביא דעת המחבר דגם המסובים ישתו מכוס שאינו פגום, ויש להסתפק איזה עיצה טפי עדיף למעבד, האם שיתן לתוכו מעט יין מהבקבוק קודם שישתה ואח"כ יחלק למסובים, [ואמנם לצאת ידי שיטת המהר"ם צריך להחזיר לבקבוק ושוב יתן לגביע, ויבוא לידי שיהוי זמן עד שישתה]. או קודם שישתה יתן מעט לתוך כוסות המסובים, אך בכה"ג כשיש הרבה מסובים יש לחוש שלא ישאר לו רביעית לשתיתו, וכן יש לחוש להפסק, ומאיך המובחר שבכולם שהמסובים ישתו מכוסו, ואמנם כשיש אורחים או בזמן שאשתו אסורה לא תמיד אפשר למעבד הכי. תשובה: מה שהמברך טועם לא עושה לפגימה".
- (ה) הגרא"ד אויערבאך שליט"א (קובץ בית אהרן וישראל חל"ה עמ' ע"ג אות ה').
- (ו) הגר"י רובין שליט"א (שמעת, פר' ויגש תשע"ז).
4. מראי מקומות – אז נדברו (בית אהרן וישראל חל"ה עמ' ע"ה ד"ה ומה).
- (א) שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ג' ס"ק ה') – "היה בידם כלים ריקי' שופך המקדש מעט לתוך הכוסות שבידם קודם שישתה ואח"כ שותה הוא ואח"ה המסובין".

ה. שתית המסובין מהיין שבבקבוק.

1. ישתו מהכוס עצמו.

- (א) הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על ס"ק ל"ה) – "ולשואל האיק לנהוג בכוס של ברכה השיב מרן זללה"ה דלכתחילה נפסק שכולם ישתו מאותו הכוס ובכה"ג אין חסרון של פגימה, אמנם אם לא ניהא בהכי כגון שיש אורחים, ישפוך תחילה – אחר שמקדש וקודם ששותה את היין – לכוס שלהם והם יחלקו ביניהם ובלבד שתשאר רביעית בכוס של המקדש שישתה הוא. ובמקום שיש אורחים מרובים – שאינו יכול לחלק להם וגם שישאר לו רביעית – ישתה הוא תחילה ויתקן אח"כ את הכוס הפגומה – בהוספת יין – וציין לעיין בשפתי חכמים בראשית פי"ח פסוק ט' אות כ' – דעיקר מצוה בכוס של ברכה לשתות מאותה כוס שבירכו עליו".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות י"א) – "מה שיש לפניו על השולחן בקבוקי יין פתוחים, אינו כלום להחשיבם לכוס של ברכה, דהמצוה היא לשתות דוקא מכוס שבירך עליו".

(ג) חוט שני (ח"ד סוף עמ' צ"ד) – "בישיבה שיש בחדר האוכל שולחנות רבים שסועדים עליהם, והמקדש מקדש על שולחנו ומוציא את הרבים ידי חובת קידוש, אינם צריכים לכתחילה לשנות דוקא מכוסו של המקדש, אלא סגי מיין שנמצא בשולחנם בבקבוק או בכוס, אמנם המצוה מן המובחר הוא לשנות דוקא משיוירי כוס של המקדש עצמו".

(ד) הגרסה של"ט"א (רבעון קרית ספר חכ"ב עמ' ק"ב אות ז', אות ח', גם אני אודך עניינים שונים ח"ב אות ק"ב, אות ק"ג) – "שאלה: בשו"ע או"ח (סימן רע"א סעיף י"ד) כתב, מצוה מן המובחר שיטעמו כולם מהיין של קידוש. ע"ש. ושאלתי מהו הכוונה האם דוקא מכוס הקידוש, או אפילו מבקבוק היין שעומד על השולחן סגי. תשובה: מכוס קידוש. שוב שאלתי: האם יש לכת"ר של"ט"א מקור לזה. תשובה: עיין שער הציון סימן רע"א אות פ"ט. [ז"ל השער הציון שם, וכששותין כולם מכוס של ברכה אע"ג שהוא שותה מתחילה לא מיקרי מכוס פגום דחשובין כמקדש גופא ורק כששופך מכוסו לכוסו בעינן שישפוך קודם שישתה בעצמו כמו שכתב הרא"ש. עכ"ל. עכ"פ רואים מכאן ששותין כולם מכוס הקידוש ולא מבקבוק היין. וק"ל]."
הגרסה של"ט"א (ויכתוב מרדכי עמ' ש"ס אות רל"י) – "המקדש על כוס, האם צריך לשנות דוקא מכוס זו או יכול להעביר תיכף לכוס אחרת ולשתות ממנה. תשובה: נכון שישתה מכוס זה".

2. מראי מקומות – תשובות והנהגות (ח"ב סי' קס"ד).

(א) שפתי חכמים (פר' וירא פרק י"ח פסוק ט' אות כ') – "דעיקר מצוה שתשתה מאותו כוס שברכו עליו".

(ב) משנה הלכות (חי"א סי' קנ"ח) – "נראה מדברי התוס' דכוס של חובה צריך לשנות מאותו כוס שיברך עליו ולא מכלי אחר כגון להריק לכלי אחר ולשתות כולו או מקצתו".

(ג) תשובות והנהגות (אור חיים מועדים עמ' קפ"ה) – "ושאלתי אם סגי ליתן הבקבוק יין באמצע השולחן ולצרפו לכוס ברכה, והשיב דאין זה דרך כבוד".

1. להוסיף יין מבקבוק לכוס של מצוה.

1. עדיף שיהיה מכוס של ברכה בלי תערובות.

(א) קצות השלחן (סי' מ"ו ס"ק ל"א) – "ולכתחילה מצוה שישתו מיין הברכה בלי שיוסיפו עליו יין אחר, וזה מתבאר ממש"כ אדמו"ר בס"ה ז"ל לפי שכוס המברך היא פגום לאחר ששתה ממנו המברך ואף שאפשר לתקנו ע"י שיוסיפו בו יין כו' יותר טוב שיטעמו מיין של ברכה עכ"ל וכן מתבאר ממ"ש אח"כ שאם כוסות שלפניהם פגומים יכול לשפוך מכוס שלו לתקנם קודם שישתה עיי"ש. וכן הוא במחבר בס"א, ומשמע שאינו כדאי לתקן הכוסות הפגומים ע"י שיוסיפו יין אחר שאינו של ברכה אלא ביין של המברך, אבל זה הוא רק על דרך היותר טוב כמ"ש שם, ומוכח ג"כ דעכ"פ אחר שהוסיפו נקרא עדיין כוס של ברכה ועי' ט"ז סי' קפ"ב סק"ה. וכן מנהג העולם להוסיף יין, ולפעמים התוספת מרובה על העיקר ואין מדקדקין בזה".

(ב) הגר"ש א"צ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות י"א, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' רס"ח אות י"ג) – "והנה כשיש רבים השומעים את הקידוש מהמקדש, ובא להוסיף לכוסו אחר הקידוש מהיין שבבקבוק, (כאמר) צריך לדעת **שזה אינו כלום**, וגם אם יוסיף מעט יין, ורובו יהיה משיוירי כוס של ברכה, מה שלא היה בכוס בשעת ברכה, אין עליו שם כוס של ברכה".

הגר"ש א"צ"ל (דרור יקרא סוף עמ' שנ"א) – "מצוה מן המובחר שיטעמו כולם" (סי' רע"א סי"ג) האם כשיש רבים ששומעים ממנו קידוש יכול להוסיף אחר הקידוש מהיין שבבקבוק, ויערבבהו עם היין שבכוס ויחשב הכל ששותים מיין של קידוש. תשובה: זה אינו כלום. [שאיין לזה מעלת יין קידוש]."

(ג) שרגא המאיר (ח"ה סי' ק"ו ד"ה אמת) – "בקצות השלחן".

(ד) ששכ"ה (פרק מ"ח סעי' י"ב, הע' ע"ח) – "קצוה"ש".

(ה) פסקי תשובות (אות ל"ו, הע' שצ"ז) – "ואף על גב שגם בזמניהם היו יכולים לתקן הפגימה, מ"מ העדיפו שלא להוסיף יין על כוס המקדש, כי ההידור לשתות מיין שהיה בכוס הקידוש מבלי להוסיף עליו (כדלעיל הערה הקודמת), ולכן על אף שצריך המקדש להפסיק בין הברכה לטעימה כדי למזוג למסובים, הו"ל לצורך. ובזמננו לא נהגין הכא, ואולי משום שחששו שהמקדש יפסיק בדיבור וכדו', וסמכין שגם היין הנוסף בכלל כוס של ברכה כיון שמעורב בו מיין הקידוש, וכדלעיל (שם)".

2. ברכות (דף נא:) – "ילתא ... אמר ליה רב נחמן: נשדר לה מר כסא אחרינא, שלח לה: כל האי נבגא דברכתא היא".

(א) רש"י (ברכות דף נא: ד"ה כל) – "כל האי נבגא דברכתא היא. כל יין שבחבית ככוס של ברכה הוא, שתי ממנו".

(ב) מאירי (ברכות דף נא.) – "וראוי לבעל הבית להשקות את אשתו בכוס שברך עליו ואם שתה כל מה שבתוכו נותן בו מן החבית ומשגרו והוא שאמרו כולא נבגא ברכתא היא ר"ל שהברכה חלה על הכל".

(ג) מהרש"א (ברכות דף נא: חי' אגדות) – "ורב נחמן דקאמר נשדר לה כסא אחרינא ושלח לה כו' גם שלא היה כסא דברכתא לא קאמר הכי **אלא לפייסה** קצת בכך".

(ד) מראי מקומות – אנציקלופדיה תלמודית (כרך כ"ז ערך כוס של ברכה טור תקכ"א).

3. מראי מקומות – הגרש"א א"צ"ל (שולחן שלמה הע' לס"ק ל"ה, לשונו מובא לעיל), ישועת משה (ח"ג סי' כ"ה סוף אות א').

(א) הגרסה של"ט"א (אור חיים מועדים סוף עמ' קפ"ט) – "אם המברך מחלק יין לכוסות של המסובין, לאחר שכבר שתה בו ופגמו, (וכגון שהוצרך לשתות קודם כדי שישתה מכוס שיש בו רביעית) – האם עדיף שיתקנו ע"י יין אחר, או עדיף שלא לערב בו יין אחר, (כדי לחוש לכתחילה לשיטת השו"ע הרב בסימן ק"צ ס"ה), אלא יחלק יין פגום להמסובין בלי עירוב יין אחר, ולסמוך על שיטת הי"א בשו"ע סימן קפ"ב ס"ד דליכא חסרון פגום אצל המסובין. תשובה: אין נ"מ".

ז. מראי מקומות.

1. אור לציון (ח"ב פרק כ' אות י"ב, הע' י"ב) – "שאלה. מי שטעה בשעת הקידוש וטעם מהיין מיד לאחר ברכת הגפן, קודם ברכת אשר קדשנו, האם יכול להמשיך לקדש על אותו כוס, או שאין לקדש על כוס זה מדין כוס פגום. תשובה. אם יכול לתקן את הכוס על ידי מים או יין בלא הפסק גדול, יתקן, ואם לאו ימשיך לקדש בלא כל תיקון. [אף שאין מקדשים לכתחילה על כוס פגום,

וכמ"ש בשו"ע בסימן קפ"ב סעיף ג', ולכן צריך להשתדל במקום שאפשר לתקן ע"י מים או יין, וכמבואר בשו"ע שם סעיף ו', מ"מ כיון שבשעת הדחק מברכים על כוס פגום, וכמ"ש בשו"ע שם סעיף ז', לכן במקום שאם ישהה יהא בזה הפסק בברכה, הו"ל כשעת הדחק, ורשאי לקדש עליו אעפ"י שנפגם".

לח [כוס לפני המסובין.]

א. האם צריך שכוס של המסובין יחזיק רביעית.

1. צריך שיהיה רביעית.

(א) אז נדברו (בית אהרן וישראל חוברת ל"ו עמ' ד"ה ויש) – "ולמעשה יש להחמיר כ"ז שאין לנו ראי' שא"צ רביעית".
(ב) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות י"א) – "צריך לדעת שזה דוקא כשיש לכ"א בכוסו רביעית, ובפחות מכן אינו כלום".

(ג) הגר"ח ק"שליט"א (אור חיים מועדים ריש עמ' קפ"ט, סוף עמ' קפ"ח).
הגר"ח ק"שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ח אות כ"ד) – "שאלה: מש"כ בשו"ע סי' רע"א סעי' ט"ז, וז"ל: 'לא יטעמו המסובין וכו' אבל אם היו להם כוסות יין שאינם פגומים רשאים לשתות קודם המקדש'. ויל"ע האם פסק המחבר שמותר לשתות קודם המקדש רק אם יש כוס לפניו בשיעור רביעית או מותר אפי' פחות מרביעית. תשובה: רק רביעית".
הגר"ח ק"שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מי שנוהג בשעת קידוש שכל השומעים יש להם כוס לעצמם האם הכוסות האלו צריכים כל תנאי כוס של ברכה. תשובה: כן".

(ד) הגר"א נבנצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "באופן שכל אחד יש לו כוס לפניו בשעת קידוש האם צריך לכל כוס תנאי כוס של ברכה שיהיה מחזיק רביעית ויהיה מלא. תשובה: לפחות שמחזיק רביעית".

(ה) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מכתב להר"ר בכרך, י"ז שבט תשע"ו) – "שאלה: מי שנוהג בשעת קידוש שכל השומעים יש להם כוס לעצמם האם הכוסות האלו צריכים כל תנאי כוס של ברכה (כמו מחזיק רביעית ומלא וכו'). תשובה: כפי כל הנ"ל צריך להיות להם כוסות מלאים רביעית, ואז יכולים לטעום מהם גם לפני שתיית המקדש מכוסו הוא וכשו"ע רע"א ט"ז".

(ו) פסקי תשובות (סי' רע"א הע' שצ"ו) – "וע"י שהכוסות לפניהם (מלאים - שועה"ר סי' ק"צ סעי' ה', ועכ"פ שיש בהם שיעור רביעית, ודברי ערוה"ש סעי' מ"א צע"ג)".

(ז) מעדני אשר (ברכות סוף סי' מ"ד).

2. לא צריך.

(א) הגר"ב פרנקל זצ"ל (על מג"א ס"ק ל"ב) – "דמדאיתא סתם בירושלמי שממנו מקור הדין שבסעיף ט"ז שאם יש לכ"א מהמסובין כוסו לפניו יכולים לטעום קודם קדוש, משמע אף היכא שאין בכוס של המסובין שיעור רביעית".

(ב) חוט שני (שבת ח"ד עמ' צ"ד ד"ה ובעצם) – "ובעצם הדין שיש לתקן כוסות של המסובים שלא יהיו פגומים, א"כ לכאורה ה"ה בעינן נמי שאר דיני כוס, וא"כ צריך שיהיה רביעית לפני המסובים, אמנם כיון שלא הוזכר בפירוש אלא ענין פגימה לא בעינן שאר דיני כוס, ואין צריך רביעית".

(ג) תשובות והנהגות (ח"ב סי' קס"ד, אור חיים מועדים סוף עמ' קפ"ד) – "מנהגינו בס"ד בליל שבת, שכמה כוסות קטנות סובבים את הכוס של קידוש לעיטור, ובכל כוס יש מעט יין, והמקדש טועם מלא לוגמיו מכוס עם רביעית, והאורחים שותים מכוסות קטנים הנ"ל שקידש על כל הכוסות שהם לפניו, ושותין מיין שאינו פגום, [ויחידים מב"ב שותים מכוס קידוש גופא שטעם ממנו דעדיף שהוא הכוס של קידוש עם רביעית וכו'], וכה"ג כולם מקיימין המצוה לשתות מיין קידוש שאינו פגום".

3. מראי מקומות – הגרש"א שטרן (בית אהרן וישראל חוברת ל"ו עמ' קנ"ג אות ג').

ב. האם צריך שכוס של המסובין יהא מלא.

1. צריך – הגר"ח ק"שליט"א (אור חיים מועדים עמ' קפ"ד ד"ה ושאלתי, סוף עמ' קפ"ח, עמ' קפ"ט).

2. מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' רע"א הע' שצ"ו, לשונו מובא לעיל).

(א) גר"ז (סי' ק"צ סעי' ה') – "ואם לפני המסובין הן כוסות ריקנים ... וכן אם כוסות שלפניהם מלאים אלא שהם פגומים יכול לשפוך מכוס שלו לתקנם קודם שישתה. וכיון שהם זקוקים לכוסו אין להם לטעום עד שיטעום הוא כמו שנתבאר בסי' קס"ז אבל אם אינם זקוקים לכוסו שכוסות שלהם מלאים ואינן פגומים יכולים לטעום קודם שיטעום הוא".

(1) יכול לפרש הגר"ז ש"מלאים" בא לאפוקי ריקנים, ולא דוקא מלא ממש. עי' פסקי תשובות הע' שצ"ו.

(ב) ערה"ש (סי' רע"א סעי' מ"א) – "אין המסובין רשאים לטעום מכוס של קידוש קודם המקדש בד"א כשהם זקוקים לכוסו של המקדש כגון שאין לפניהם כוסות בפ"ע או יש להם והמה פגומים או ריקנים לגמרי שצריכים לשפוך לתוכן מן כוס של המקדש אבל אם יש להם כוסות שלימים ולא פגומים יכולים לשתות מקודם".

(1) אולי לפרש "שלימים", פירוש מלאים [א"נ ט"ס, וצ"ל מלאים במקום שלימים]. עי' פסקי תשובות (סי' רע"א הע' שצ"ו, לשונו מובא לעיל).

ג. האם שתייה מעכבת.

1. לא – הגר"ח ק"שליט"א (אור חיים מועדים עמ' קפ"ד ד"ה ושאלתי, עמ' קפ"ט).

ד. האם צריכים שיהא הכוסות לפני המסובין.

1. מחמיר.

(א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' סוף אות י"א) – "וכשמונח לפני המקדש כמה כוסות שיש בתוכן רביעית, זה אינו כלום להחשיב את כולם לכוס של ברכה, דבעינן דוקא שיהיו מונחות לפני המסובין".

2. מיקל.

(א) עי' הגר"ח"ק שליט"א (אור חיים מועדים עמ' קפ"ד ד"ה עוד, עמ' קפ"ט) – "האם צריך ליתן כוס נפרד לכל אחד מהמסובין, או שאפשר למלא כוס באמצע השולחן, ואח"כ לחלק ממנו להמסובין. תשובה: יתכן".

(ב) תשובות והנהגות (אור חיים מועדים עמ' קפ"ד ד"ה אולם, עמ' קפ"ח ד"ה ובתשובה) – "דיכול למלאות כוס אחד, ולחלקו אח"כ אחר הקידוש ... ושאלתי אם סגי ליתן הבקבוק יין באמצע השולחן ולצרפו לכוס הברכה, והשיב דאין זה דרך כבוד".

3. מראי מקומות – אור חיים (מועדים עמ' קפ"ד).ה. האם צריך לאחוז הכוס בשעת קידוש, או מספיק שיהיה מונח לפנייהם על השולחן.

1. די שיעמוד על השולחן.

(א) הגר"א נבנצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מי שנוהג שיש כוס לכל המסובים האם הם צריכים לאחוז הכוס בשעת קידוש או די שיהיה לפנייהם על השולחן. תשובה: די שיעמוד על השולחן".

2. צריך לאחוז הכוס בשעת קידוש.

(א) הגר"ש דבליצקי זצ"ל (מכתב להר"ר בכרך, י"ז שבט תשע"ו, גמר לשונו מובא לעיל) – "שאלה: גם נהגו שבשעת קידוש כל השומעים יש להם כוס לעצמם ואחר שהבעה"ב מקדש כל אחד שותה כוסו. האם יותר טוב להמשיך מנהג זה או לנהוג שהבעה"ב מקדש ונותן לאחרים מכוסו. תשובה: זה הנהגה הכי טובה, אבל צריך אז להזהר שכל אחד יחזיק **כוסו בידו** עכ"פ לכתחילה".

3. מראי מקומות.

(א) הגר"ח"ק שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מי שנוהג בשעת קידוש שכל השומעים יש להם כוס לעצמם האם הם צריכים לאחוז הכוס בשעת קידוש או מספיק שיהיה מונח לפנייהם על השולחן. תשובה: לא נהגו".

(ב) אולי נ"מ: בליל הסדר, במקום שבע"ה מברך לבד.

ו. מראי מקומות.

1. הגר"א נבנצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "האם יש עדיפות בהלכה לקדש באופן שכל אחד יש לו כוס לפניו בשעת קידוש או האם יש עדיפות שבעל הבית מקדש ושופך לתוך כוסות ריקות ונותן לכל המסובים. או אולי אין עדיפות וכל אחד שווה. תשובה: נלענ"ד שהם שווים אם בכל כוס יש רביעית".

הגר"א נבנצל שליט"א (מכתב להר"ר בכרך, תשע"ה) – "מי שנוהג שכל אחד יש להם כוס לפנייהם בשעת קידוש האם הנשים גם מקבלים כוס שהרי לשון המקור חיים (ס' רעא סע' ב) וז"ל טוב ויפה בעיני מנהג אשכנזים שנותנים לכל איש שהגיע לחינוך כוסו לפניו הן בן בית משרת או אורח עכ"ל אבל לא כתב זה לענין נשים. אבל אולי זה לא דוקא שבסברא אין חילוק בין אנשים לנשים. תשובה: אולי לא דוקא".

על איזה יין מקדשין

סימן ער"ב

א] ריחו רע - סעיף א'.	י] יין חי - סעיף ה'.	יט] חלב (milk).
ב] יין מגולה.	יא] יין צמוקים - סעיף ו'.	כ] תה (tea).
ג] כשעמד היין מגולה לשעה מועטת.	יב] יין מבושל - סעיף ח'.	כא] קפה (coffee).
ד] יין מגולה: דינים נוספים.	יג] יין מפוסטר (pasteurized).	כב] משקה מוגז: כגון קולה וכדו'.
ה] יין אסור.	יד] יין שנתערב בו דבש.	כג] מיץ תפוזים (orange juice), וכדו'.
ו] יין מגתו - סעיף ב'.	טו] חמר מדינה - סעיף ט'.	כד] נדר - רמ"א.
ז] מיץ ענבים.	טז] גדרי חמר מדינה.	כה] ברכה אחרונה על הקידוש - סעיף י'.
ח] יין שכשר בדיעבד לנסכים - סעיף ג'.	יז] יין שרף (whisky).	
ט] יין לבן - סעיף ד'.	יח] שכר: בירה (beer).	

א] ריחו רע - סעיף א'.

ב"ב (דף צז) – "אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: אין אומרים קידוש היום, אלא על היין הראוי לינסך על גבי המזבח. למעוטי מאי ... אלא למעוטי שריחו רע".

א. שמתחילה ריחו סרוח ועכשיו הוא משובח.

1. מיקל.

א) **אור לציון** (ח"ב פרק כ' סוף הע' י"ז) – "ויין ענבים מוסקט ידוע שמתחילה ריחו סרוח מאוד ואח"כ משתבח ריחו וטעמו, ונראה שאף שמתחילה היה סרוח, כל שאח"כ נעשה משובח אפשר לקדש עליו".
 ב) **חמדת ישראל** (ח"ד סי' קנ"ד).

ב. לתקן יין זה ע"י עירובו עם יין טוב.

1. מיקל.

א) **פתח הדביר** (ס"ק א').

ב) **כה"ח** (ס"ק ד') – "ומיהו אם עירבו ביין אחר ונתקן שהלך ריח רע שרי לקדש עליו. פתה"ד או' א'".

ג) **קיצור שו"ע** (טלידאנו, סי' קמ"ב סעי' א').

ד) **חזון עובדיה** (שבת ח"ב עמ' ע"ח).

ה) **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק י' סעי' א') – "ואם עירבו ביין אחר ונתקן, שרי לקדש עליו".

2. מחמיר.

א) **עי' הגריש"א** זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ה ד"ה ולכאורה) – "אך נמר ריחו וטעמו, שיהיה לזה עצה לתת בתוכו חלק יין הכשר לקידוש ... אך זה אינו ומלבד שרק במים אפשר למזוג ועל ידי זה מקבל טעם מעולה שראוי לברך עליו, אבל לא על ידי תערובות יין שפג טעמו וריחו".

3. מראי מקומות.

א) **פסקי תשובות** (דפו"ח, סוף אות א') – "ואם עירב יין מקולקל עם יין טוב, אזי אין תלוי ברוב ומיעוט, אלא אם עקב התערובת נעשה היין שבכוס ראוי לשתייה, יוצא ידי חובתו, אם כי **ודאי אינו** ראוי לעשות כן, כי כאמור בשו"ע (סעי' ג') מצוה לברור אחר יין טוב לקדש עליו".

ג. בדיעבד.

1. מיקל.

א) **כה"ח** (ס"ק ה') – "ואם שגג בדיעבד וקידש על יין שריחו רע, י"ל דיצא וא"צ לחזור ולקדש כיון דק"ל קידוש על היין דרבנן".

ב) **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק י' סעי' א') – "ובדיעבד אם קידש על יין שריחו רע, יצא".

2. מראי מקומות – **ברכי יוסף** (ס"ק א'), **מ"ב** (ס"ק א'), **בה"ל** סעי' א' ד"ה אין).

ב] אין מקדשין על יין מגולה.

ב"ב (דף צז:) – "ואיבעית אימא: לעולם למעוטי מגולה, ואף על גב דעבר' במסנת, כר' נחמיה אפילו הכי (מלאכי א') **הקריבנו נא לפתחך** הירצך או הישא פניך".

א. מיץ ענבים.

1. **הגר"ח** שליט"א (אשיחה עמ' שי"ח) – "מיץ ענבים שעמד מגולה כל ליל שבת האם מותר לעשות עליו קידוש ומה קורה שעמד קצת זמן מגולה ומה דינו בעמד מגולה במקרה. תשובה: **דינו כיון**".

ב. **חקירה: מה הפסול של "הקריבהו נא לפחתך".** (א) מצד חשש נחשים, והגם שלדידן אין בו סכנה, מ"מ הקריבהו שייך בו. (ב) דין חדש: משום שריחו נמר.

1. הוא דין ישן: מצד חשש נחשים.

(א) עי' ערה"ש (סעי' ה') – "וכן יין מגולה פסול לנסכים שיש לחוש שמא שתה הימנו נחש והוא מאוס וסכנה וממילא גם לקידוש פסול מטעם שנתבאר אפילו האידנא דלא קפדינן אגילוי ובאמת יינות שלנו עומדות בבקבוקים מכוסים ואם עמד שעה מועטת מגולה אין קפידא [מג"א סק"א] וגם הפחות והסגנים אין מקפדינן בזה [שם] אבל כשעמד כל הלילה מגולה או אפילו הרבה שעות אין מקדשין עליו ואין מבדילין עליו וגם לא לכוס ברהמ"ז אף על פי שמברכין עליו כפה"ג במדינות שלנו שאין נחשים מצויים ואין נזהרין בגילוי אבל לדבר מצוה הוא בכלל הקריבהו נא לפחתך ובגילוי אינו מועיל אפילו עבריה במסנת [גמ' שם] מהטעם שנתבאר ויש להזהיר בזה דלאו כ"ע ידעי דין זה".

(ב) שלמת חיים (או"ח סי' רמ"ד) – "בענין מזיגת הכוס של קידוש במים מגולים, הנה בשו"ע (או"ח סימן ער"ב סעיף א') מבואר דאין מקדשין על יין מגולה, אפילו האידנא דלא קפדינן אגילוי, ולעיל בסימן קפ"ב סעיף ג' איתא דיש מי שאומר שאפילו מים פגומים פסולים למזוג בהם כוס של ברכה, חזינן דיש להחמיר בהמים שמוזגים כמו בהיין. אולם המג"א כתב שם בסימן ער"ב (סק"א), ואפשר דאם עמד שעה מועטת מגולה אין קפידא וכו' אלא א"כ נמר ריחו וטעמו, עכ"ל. א"כ מוכח דטעם פסול מגולה הוא מטעם שנמר ריחו וטעמו, וא"כ דבר זה לא שייך גבי המים שאין בו טעם וריח. תשובה: ב"ה. הובאו לי השאלות הנ"ל, ואני איני כדאי להורות, מכ"ש לת"ח שיודע בעצמו למשקל ולמטרי, לכן דברי המה רק דעת נוטה. הגם שנראה מהמג"א דהקריבהו וכו' הוא משום שהיין ריחו נמר, פשטא דשמעתא משמע דיין מגולה פסול מחמת שמעיקרא לא נזהרו בו והוצרכו לסננו אין זה ראוי למצוה, הגם שלדידן אין בו סכנה, מ"מ הקריבהו שייך בו, כמו לרבי נחמיה אם העבירו במסנת הגם דאין בו סכנה, מ"מ לא נעשה בו שמירה מעולה ושייך בו 'הקריבהו' כן לכל דבר מצוה, ובסוכה סוף פ"ז (מ"ח ע"ב) במתני' שהיין והמים המגולים פסולים לגבי מזבח, ושם הוא לגבי מים וע"כ ה"ט בכך נראה פשוט דמים מגולים פשיטא שאינם ראויים למזוג".

עי' שלמת חיים (או"ח סי' רמ"ה) – "בענין מה שכתב המג"א (סימן רע"ב סק"א) ביין מגולה כל שלא נמר ריחו וטעמו שרי לקדש עליו, ע"כ. והנה יש לדון מהמשנה בסוכה (מ"ח ע"ב) דמים מגולין פסולים לגבי המזבח הגם דלא שייך בזה נמר ריחו וטעמו. ואפילו העבירו במסנת למ"ד דשוב ליכא סכנה מודה דפסול לגבי מזבח. ואולי יש לחלק, דהתם עכ"פ חיישינן שמא שתה ממנו נחש, ולהכי אף שסננו עדיין מאוס משום ארסו שהיה בתוכו, משא"כ בזמן הזה דלא חיישינן לנחש ס"ל להמג"א דכל הטעם של פסול גלוי היין לקידוש משום הקריבהו, היינו שנמר ריחו וטעמו, ועפ"ז אפשר לומר דלענין מים לא שייך חשש זה. אולם פשטות דברי הגר"א שם בשו"ע שכתב: 'להכי אף האידנא דלא חיישינן לנחש בכל זאת פסול לגבי קידוש משום הקריבהו', וכתב שם הגר"א (סק"ב): משום דהוי כמו בימיהם אם עברו במסנת, ע"כ, משמע דלא ס"ל חילוק זה. ואולי יש פלוגתא בין המג"א והגר"א. תשובה: פשטות דברי הש"ס דיין מגולה פסול מצד הקריבהו כיון דפסול לנסכים, והמג"א כתב דבשעה מועטת אפשר דלא שייך הקריבהו, ס"ל כיון דבנידון זו ראוי לשרים ולפחות, אין קפידא ומותר לקדש עליו".

2. דין חדש: משום שריחו נמר.

(א) נראה מרוב פוסקים [לקמן] – מג"א, א"ר, גר"ז, דרך החיים, מ"ב, קצות השלחן, כה"ח, ועוד.

3. מראי מקומות – בית יהודה (או"ח סי' מ"ג, לשונו מובא לקמן).

(א) יש צד שלישי: שאחד מהשני טעמים מספיק. או כיון דפסול לנסכים, או משום ריחו נמר. וכן נראה מהגר"ש זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ה ד"ה והנה, לשונו מובא לקמן).

(ב) הגר"ש זצ"ל (הערות על מסכת סוכה בהדרן שבסוה"ס ד"ה והנה אף, קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ה ד"ה אמנם, ד"ה ובלאו) – "דקיי"ל (יו"ד קט"ז) דעכשיו שאין נחשים מצויים בינינו לא חיישינן לגילוי, מ"מ לגבי קידוש נפסק בשו"ע ... ולכא' אינו דומה כלל, דבזמן הגמ' דחיישינן לנחשים, א"כ אף לר' נחמיה דס"ל ע"י סינון מעבירו לארס, מ"מ כיון שחיישינן ששתה מזה הנחש, מאוס הוא ולכן איכא חסרון דהקריבהו נא לפחתך ... משא"כ בזמנינו שאין נחשים מצויים, אין שום מאיסות וחסרון, ואין ראיה שיש חסרון של הקריבהו נא לפחתך, אמנם היסוד מובא בטור בשם הרי"ף גיאות דאף בזמנינו אין מקדשין על יין מגולה, ולכא' כן מוכח גם ברמב"ם שפסק ...".

4. לכאורה הנפ"מ:

(א) **בזמן כשהנחשים מצוי ואין חשש סכנה** [אדם נמצא בחדר, ליל הסדר, וכדו']: מצד של ריח נמר, יש להחמיר. אבל מצד הקריבהו דפסול לנסכים, יש להקל – עי' לקמן.

(ב) **אם ראינו שלא נמר ריחו וטעמו:** הדין של ריח נמר, יש להקל. אבל מצד הקריבהו כיון דפסול לנסכים, גם כאן יש להחמיר – עי' לקמן.

(ג) הגדר של שעה מועטת – עי' לקמן.

(ד) שיעור הגילוי [כגון חור בפקק] – עי' הגר"ש דבליצקי זצ"ל, לקמן.

ג. כשאדם נמצא בחדר (כמו ליל הסדר): לכאורה תלוי בחקירה הנ"ל.

1. מחמיר – קצות השלחן (סי' מ"ו ס"ק ב', לשונו מובא לקמן), הגר"ש זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' צ', שולחן שלמה ס"ק א', לשונו מובא לקמן).

2. מיקל – מעדני אשר (שבת סי' ע"ג אות ה').

3. מראי מקומות.

(א) הגר"ח ק"ש שליט"א (שמירת נפש תשובה ס"א) – "כתב המ"ב סי' ער"ב בשם המג"א דאם עמד יין מגולה זמן מרובה עד שנמר ריחו וטעמו פסול לקידוש משום הקריבהו נא לפחתך, האם הדין כן אף כשעמד אדם שם שאין לחוש לארס נחש. תשובה: אולי".

ד. עבר לילה בגילוי, ולא נמר ריחו וטעמו: לכאורה תלוי בחקירה הנ"ל.

1. מחמיר – בית יהודה (או"ח סי' מ"ג, לשונו מובא לקמן), בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"ה, "אבל אם עבר לילה אחת בגילוי נפסל לקידוש אע"פ שלא נמר ריחו וטעמו"), הגר"ש (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ה ד"ה והנה, לשונו מובא לקמן).
2. מראי מקומות – דברי שלום (או"ח ח"ג סי' כ"ח אות ב').

ה. בדיעבד.

1. יוצא – כה"ח (ס"ק י'), קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א ריש עמ' קי"א, לשונו מובא לקמן), אור לציון (ח"ב פרק כ' הע' י"ז), חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' ע"ח), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק ט' הע' י"ט).
2. מחמיר – דברי שלום (או"ח ח"ג סי' כ"ח).
3. מראי מקומות – שמירת הגוף והנפש (סי' מ"ד סעי' ט').

א) כתב סופר (או"ח סי' פ"ח ד"ה והא) – "והא דפשיטא לי דמשום הקריבהו נא לא יצא בדיעבד יח"מ נפקא לי ממ"ש הרמב"ם פ"ג מהלכ' איסורי מזבח הלכ' יו"ד בהמה שנולדה בה אחת מן הטריפות וכו' אסורה לגבי מזבח ה"ה אומר הקריבהו נא לפחתך וכו', ובהלכה י"א כ' נשחטה ונמצאת טריפה תצא לבית השריפה, הרי משום הקריבהו נא לפחתך אם נשחטה יוצאה לבה"ש, ויש לדחות אם כבר הקריבהו באמת יוצא אלא דלא יקריבהו אחר השחיטה לכתחלה מה"ט דהקריבהו עיי' גיטין כ"ה ע"ב בתוס' ד"ה שלא יאמר מזבח אוכל גזילות ועיי' סוכה ר"פ לולב הגזול והבאתם את הגזול ואת הפסח, גזל דומי' דפסח מה פסח אין לו תקנה וכו' ושמ נאמר הקריבהו נא לפחתך נראה דכל שיש בו משום הקריבהו לפחתך פסול בדיעבד ועיי' מנחות ס"ט וזבחים ר"ת התערבות".

ב) פסקי תשובות (דפו"ח, סוף אות ב', הע' י') – "ואם עבר ועשה קידוש על יין מגולה שנפסל גם לפי ההגדרות הנ"ל, או שעברו בכוס עם יין אחר, אם טעם יין בכוס (אפילו אין בו ריח יין) וראוי לשתייה אפילו בדוחק, אינו חוזר ומקדש [ע' כה"ח סק"י. ובביה"ל (ד"ה אין מקדשין) ובהשמטה המובא בסוף ליקוטי הלכות (לבעל החפץ חיים) מצדד להחמיר בכל מקום שאסרו חז"ל משום 'הקריבהו נא לפחתך', ולבסוף נשאר בזה בצ"ע (ובשו"ת כתב סופר חאו"ח סי' פ"ח פשיט"ל שהוא לעכובא, עיין שם, והנכון שיהדר לשמוע קידוש מאחר)]".

ו. בתוך מקרר (refrigerator).

1. מיקל: אינו נחשב מגולה, אלא א"כ נמר ריחו וטעמו.

א) כה"ח (ס"ק ט') – "ונראה דאם הכלי של יין מונח בתוך שידה תיבה ומגדל אעפ"י שהכלי מגולה אם הם סגורין אינו נפסל בכך אלא א"כ נמר ריחו וטעמו".

ב) חזו"א (עלינו לשבח דברים ח"א עמ' תרכ"ח תשובה ל"ג) – "שמענו בשם החזון איש במונח במקרר שאין בו חשש גילוי משום נחשים, אין בו גם איסור משום הקריבהו נא לפחתך".

ג) אור לציון (ח"ב פרק כ' אות י"ז) – "שאלה. בקבוק יין שלא היה מכוסה, ושהה כל הלילה בתוך הארון, או במקרר, האם דינו כדין יין מגולה שפסול לקידוש. תשובה. אם נשתנה ריחו מחמת שלא היה מכוסה, אין לקדש עליו, אבל אם לא נשתנה ריחו, אפילו שהה כך כל הלילה יכול לקדש עליו".

ד) הגר"ש (א"צ"ל) (פסקי הלכות קרול או"ח אות ע"ט, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות נ') – "יין שעמד מגולה אפילו זמן רב בתוך מקרר או בארון, לא נחשב גילוי ולא נפסל לקידוש".

ה) שבט הלוי (קובץ מבית לוי בענייני יו"ד עמ' פ"ו אות ב') – "ובאם נשאר מגולה במקרר אפילו כמה ימים יש להקל".

ו) חוט שני (ח"ד עמ' צ"ט ד"ה בקבוק) – "בקבוק יין שנתגלה והוא בארון סגור, או מקרר סגור, אם הוא סגור היטב לא הוי גילוי לענין קידוש, אבל אם השרצים נכנסים בארון, כבר הוי מגולה ואין מקדשים עליו".

ז) ששכ"ה (פרק מ"ז סוף הע' צ') – "בכף החיים".

ח) קובץ הלכות (פסח פרק כ' סעי' י"ג) – "בקבוק יין שעמד פתוח בלי פקק בתוך המקרר אינו נידון כמגולה גם למדקדקין שלא ליקח יין מגולה, כיון שהי' סגור בתוך המקרר".

ט) הגרח"ק שליט"א (צהר ח"ז עמ' קמ"ט אות י') – "ויש להסתפק ביין מגולה שהיה בתוך המקרר או הארון האם ראוי לקידוש או גם בזה שייך הקריבהו נא לפחתך. תשובה: אם היה סגור ובדוק אין זה גילוי".

ע"י הגרח"ק שליט"א (שמירת נפש מכתבים אות כ"ג ס"ק ד') – "הניח יין בכלי בתוך הפריזר ומחמת הקור התרחב הכלי ונפל הכיסוי, האם היין נפסל לקידוש משום נמר ריחו וטעמו, או שמסתמא נפל הכיסוי כשהיין כבר קפא. תשובה: אינו מוכרח".

י) שבט הקהתי (ח"א סי' קי"ב) – "יין מגולה בתוך המקרר אם לא נמר ריחו וטעמו כשר לקידוש".

יא) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' ע"ח) – "בארון או במקרר, היין כשר לקידוש לכתחילה".

יב) נשמת שבת (סי' ער"ב אות צ"ד) – "יש להתיר, אא"כ נמר טעמו (וכן אם נקלט בו טעם של פרידזשעדער)".

יג) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק ט' הע' כ').

יד) שמירת הגוף והנפש (סי' מ"ד הע' י"ט).

טו) ילקוט יוסף (מהדורת תשע"ב סעי' ב') – "ואם היה היין מגולה בתוך המקרר, או שהניחו בארון, אין בו דין יין מגולה, וכשר לקידוש אף לכתחלה, אחר שהמקרר סגור".

טז) קול מנחם (או"ח ח"ב אות קצ"ב) – "המקרר בפני עצמו נחשב ככיסוי".

יז) לקראת שבת (פרק י"ז סעי' ו').

(יח) עי' פסקי תשובות (דפו"ח, אות ב' ד"ה ולכן אם) – "ואף אם היה מגולה זמן רב יותר אם היה בארון או במקרה, או בכל אופן של איחסון אשר אין חשש שנמר טעמו וריחו ואין חשש של אבק ולכלוך וכדו', המקיל יש לו על מי לסמוך, ובפרט כשאין לו יין אחר".

(יט) שערי הברכה (פרק ו' סוף הע' קכ"ח).

2. מראי מקומות.

(א) וישמע משה (פר' בהעלותך תשע"ז עמ' ב') – "ויש להסתפק במה שמצוי בימינו במוסדות גדולים כישיבות וכדו' שיש חדר קירור גדול, האם דינו כמקרה ביתי לענין זה שהוא מציל את היין מגילוי או לאו ...".

ז. מראי מקומות.

1. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י' סעי' א', פסח פרק כ' סעי' י"ב) – "וביין מגולה נוהגין האידנא להקל אפי' עמד מגולה כמה שעות. ומיהו פשוט שאם יש לו יין שאינו מגולה, עדיף לקדש עליו".

ג. כשעמד היין מגולה לשעה מועטת.

א. אין קפידה אלא א"כ נמר ריחו וטעמו.

1. עי' מג"א (ס"ק א') – "ואפשר דאם עמד שעה מועטת מגולה אין קפידה ובפרט במדינות אלו דאין היין מצוי כ"כ וגם הפחות והסגנים לא קפדי בדיעבד אא"כ נמר ריחו וטעמו".

2. עי' א"ר (ס"ק ג') – "ואפשר דאם עמד שעה מועטת מגולה אין קפידה, וגם הפחות והסגנים לא קפדי בדיעבד אלא א"כ נמר ריחו וטעמו (מג"א סק"א)".

3. דרך החיים (דין איזה יין מקדשין אות א') – "ומיהו אם היה מגולה שעה מועטת אין להקפיד אא"כ נמר ריחו וטעמו (סי' רע"ב מ"א שם)".

4. שלחן עצי שטים (סי' ו' אות ס"ק ט' בהג"ה, "מיהו אם עמד שעה מועטת מגולה אין קפידה כל שלא פג טעמו ונמר ריחו").

5. גר"ו (סעי' א') – "אם לא עמד מגולה אלא שעה מועטת אין להקפיד כל כך בפרט במדינות אלו שאין היין מצוי כל כך לפי שגם הפחות והסגנים אין מקפידים על כך בדיעבד אלא אם כן נמר ריחו וטעמו".

6. קצות השלחן (סי' פ' סעי' א').

ב. אפילו בשעה מועטת יש להקפיד.

1. תוס' שבת (ס"ק א') – "אפילו בשעה מועטת יש להקפיד".

2. תורת שבת (ס"ק ב').

ג. במקום שהיין מצוי ואינו ביוקר יש להחמיר אפילו בשעה מועטת.

1. ח"א (כלל ו' סעי' ז') – "ומכל מקום נראה לי דדוקא במקום שהיין ביוקר דלא קפדי כולי האי בגילוי מועט. אבל המקדש על השכר, יזהר בזה".

2. מ"ב (ס"ק ג') – "אם עמד שעה מועטת מגולה אין להקפיד האידנא כ"ז שלא נמר טעמו וריחו וכתב הח"א דדוקא במקום שהיין ביוקר דלא קפדי כולי האי בגילוי מועט אבל המקדש על השכר יהיה זהיר בזה ונראה דבאין לו אחר אין להקפיד בדיעבד גם בשכר כמו ביין".

3. ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' י"ח, הע' צ').

4. חוט שני (הבית בכשרותו דפו"ח, עמ' פ"ג הע' ל"ח).

ד. לכתחילה יזהר אפילו לשעה מועטת.

1. בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"ה) – "ולכתחילה יזהר אפילו על גילוי שעה מועטת ורק בדיעבד אין להקפיד".

2. כה"ח (ס"ק ז') – "לכתחילה יש ליזהר מלהניחו מגולה אפי' שעה מועטת ובדיעבד אין לפסול כ"א בנמר ריחו וטעמו או שעבר עליו לילה אחת".

3. אז נדברו (ח"א סי' ז', ברית עולם קידוש סעי' ל"ב).

4. הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ה ד"ה אך) – "כל זה לענין בדיעבד אבל לכתחילה יש להקפיד שלא להשאיר מגולה אפילו רגע".

5. דברי שלום (או"ח ח"ג סי' כ"ח).

6. פסקי תשובות (דפו"ח, אות ב', הע' ט') – "ראוי ונכון מאד שלא יהיה היין מגולה ואפילו לא לשעה מועטת. [וכמובא בדעת תורה (הכא) ובמנחת שבת (סי' ע"ז סקי"ח) בשם תורת חיים (ב"ב צ"ז ב) שנתן טעם על שאין מקדשין על יין מגולה "לפי ששבת רומז על יום שכולו שבת לעולם הבא וכו', והיין שמקדשין עליו רמז ליין המשומר וכו' ויין העליון טמיר וגניז הוא וכו' לכן אין מקדשין על יין מגולה ולא על יין שריחו רע דיין קידוש רמז לשכר עוה"ב שכולו טוב", וכעין זה בס' תוספת שבת סי' רמ"ב סק"ה]".

7. הגר"ע אויערבאך שליט"א (יתד נאמן פר' תזריע תשע"ו, wine & wisdom עמ' קפ"ז) - לשונו מובא לקמן.

ה. שיכר: לזמן מועט.

1. יש להחמיר [כמו ביין].

(א) ח"א (כלל ו' סעי' ז') – "אבל המקדש על השכר, יזהר בזה".

(ב) מ"ב (ס"ק ג') – "אבל המקדש על השכר יהיה זהיר בזה ונראה דבאין לו אחר אין להקפיד בדיעבד גם בשכר כמו ביין".

2. מראי מקומות.

(א) הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ה ד"ה ועוד, הערות על מסכת סוכה בהדרן שבסו"ס ד"ה והנה במג"א) – "בחי-אדם (והביאו במשנה ברורה) ... ולפי האמור אם מכשרין מחמת שהוא חמר מדינה מאי נפקא מינה אם עמד מגולה. שהרי ממה נפשך שכר פסול לנסוך וכמו שנתבאר".

ו. הזמן: שעה מועטת.

1. עשרים דקות – דברי מלכיאל (ח"ד סי' א'), "דשעה מועטת משמע רק שעה קטנה וכמבואר באחרונים. ובמהרי"ט חאה"ע סימן כ"ו כתב דשעה קלה הוא כעשרים מינוט שליש שעה ובח"ס חא"ח סימן קצ"ט קרי לה שעה מועטת ע"ש", הו"ד באז נדברו (ח"א סי' ז' ד"ה ושוב).

2. אפילו רגע – הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ה ד"ה אך, לשונו מובא לעיל).

3. מראי מקומות – דברי מלכיאל (ח"ד סי' א'), לשונו מובא לקמן).

(א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א ריש עמ' קי"א) – "הי' אצלי בקבוק יין גדול ונכנסתי למטבח לדקה והשארתי מגולה והורה לי מו"ר (שליט"א) צוק"ל לחלקו בשמחה משום שהקהל אינו מקפיד על גילוי, וכך עשיתי כשחתנתי את בני שיחי' לאוי"ט חלקתיו בשבת עלי' לתורה לשתי' ולקדוש, וספרתי ע"כ למו"ר וכתבתי בזה"ז: אפי' אלה שלא מקפידים על יין מגולה לשתי' מ"מ לקידוש כתוב שיש להקפיד אבל אצלי נתגלה ממש לדקה והטעם של פג טעמו לא הי' שייך, לכן נתתיו לקהל גם לקדש עליו, וענה לי מו"ר היית צריך לתת עוד בקבוק אחד שלא מגולה לקידוש להוציא את כל הקהל אבל **בבוקר אין חיוב קידוש (מהתורה) אפשר דכשר גם יין זה שנתגלה** ועוד בדיעבד יוצאים יד"ח קידוש ביין זה שנתגלה וכן אמר לי הלא הקהל לא מקפיד על מגולה. (עי' סי' רע"ב ס"א ובמ"ב ס"ק ג' ובשה"צ ס"ק ה')."

(ב) פסקי תשובות (דפו"ח, הע' י') – "ובשו"ת אז נדברו ח"א סי' ז' דשעה מועטת אינו פחות מעשרים דקות, עיין שם. ומיהו לטעם דהתורת חיים הנ"ל יש להקפיד אף על זמן מועט ממש".

ז. השיעור של יותר משעה מועטת שצריך להחמיר.

1. עד כל הלילה.

(א) בית יהודה (או"ח סי' מ"ג) – "בענין יין מגולה דפסול לקידוש משו' מיאוס דהקריבהו נא לפחתך כתיב נראה לפי הסברא דאע"ג דבזמן דקפדי אגילוי נפסל בשיעור מועט שהו' כדי שיעו' שיצא הרחש מאוזן הכלי וישתה ויחזור לחורו. מ"מ **כיון דבמאיסותא תליא** מילתא אין דרכן של בני אדם אפי' הרגילין להקפיד אלא א"כ נשתהה כל כך עד שנמר ריחו וטעמו או שעברה עליו לילה אחת מגולה וכן מצאתי להרב הגדול בעל מגן אברהם ריש סי' רע"ב יע"ש".

(ב) בן איש חי (שנה ב' פר' בראשית אות כ"ה) – "ולכתחילה יזהר אפילו על גילוי שעה מועטת ורק בדיעבד אין להקפיד אבל אם עבר לילה אחת בגילוי נפסל לקידוש אע"פ שלא נמר ריחו וטעמו".

(ג) שואל ונשאל (ח"ה או"ח סי' ל"ז) – "ולפי מנהגנו פה אי גרבה יע"א חושבין היין למגולה אם עברה עליו לילה אחת מגולה. אבל אם עברו עליו אפילו יום או יומים או אפילו יותר ובלילה היה מכוסה אין חושבין אותו כלל למגולה וגם אם היה מגולה בלילה איזה שעות אין מחשיבין אותו למגולה רק אם עבר עליו לילה אחת מגולה וגם אם היה מכוסה בתחילת הלילה איזה שעות ואח"כ נתגלה והשלים כל אותו הלילה מחשיבין אותו למגולה. ונראה דהטעם הוא משום דבכה"ג שהם ישנים בלילה ואין להם כל עסק ביין חוששין שמא שתה ממנו נחש או איזה רמש וכיוצא ולכן הוא נמאס. אבל בלא זה אין מקפידין. ואולי זהו טעמו של הרב בית יהודה ז"ל. אלא דבעיקר כוונת המג"א ז"ל לענ"ד דבריו נוטים כדכתיבנא".

(ד) כה"ח (ס"ק ז') – "לכתחילה יש ליזהר מלהניחו מגולה אפי' שעה מועטת ובדיעבד אין לפסול כ"א בנמר ריחו וטעמו או שעבר עליו לילה אחת".

(ה) הו"ד בכבוד ועונג שבת (ארטסקרול, סוף עמ' מ"ו).

(ו) אז נדברו (ח"א סי' ז', עי' ברית עולם קידוש סעי' ל"ב).

(ז) שבט הלוי (קובץ מבית לוי בענייני יו"ד עמ' פ"ו אות ב') – "מצוי שעושים יין ונשאר היין קצת מגולה וכתבו האחרונים שבמעט זמן אין קפידא, ובכפ החיים מביא שאין לאסור אלא בלילה שלם".

(ח) פסקי תשובות (אות ב').

2. עד ו' שעות.

(א) דברי מלכיאל (ח"ד סי' א') – "בנ"ד דודאי במשך ה' או ו' שעות שהיתה המגופה פתוחה לא נמר ריחו וטעמו. וגם כי היה עומד במקום גבוה שאין לחוש כ"כ שיפול בו דבר מאוס. וגם כי זה היה בחורף שאין מצויים זבובים וכדומה שנחוש שיפלו בהיין. וגם דיש מקום לחלק בין אם גלוי כל הכלי של היין או שגלוי רק מקום המגופה שבאופן כזה אינו מפיג במהרה את ריחו וטעמו. נראה פשוט שיש להתיר לקידוש וכדעת המג"א. והאחרונים שכתבו שעה מועטת כבר כתבנו **שלא דקדקו בלשונם**. כי סוף דברי המג"א איירי אף באיזה שעות".

3. עד ד' שעות.

(א) קצות השלחן (סי' מ"ו ס"ק ב') – "ושמעתי מא"ז הגה"ח ר' משה צבי נאה זצ"ל **שיש ללמוד מליל פסח** שמוזגין כוס ב' ואומרים עליו ההגדה ועומד מגילה כל זמן ההגדה לפעמים ג' או ד' שעות".

(1) הגרשו"א זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' צ', שולחן שלמה ס"ק א'), הליכות שלמה פסח פרק ט' הע' קנ"ח) – "דאין להוכיח מליל הסדר, דכיון שצריכים להכוס, הר"ז דומה כמאריך הרבה באמירת הקידוש, משא"כ בשוהה שלא לצורך ג' או ד' שעות אפילו אם עוסק בדברי תורה".

א. הליכות שלמה (פסח פרק ט' הע' קנ"ח) – "והעיר הגר"י טרגר שליט"א חתן רבנו, דדברי רבנו מחודשים, דהרי קפידא זו של גילוי בזמן מרובה היא משום הקריבהו נא לפחתך לפי שבזמן כזה נמר ריחו וטעמו של היין, ולענין זה הרי אין חילוק מאיזה סיבה נשתהה היין כשהוא מגולה, וצ"ל דס"ל לרבנו דהואיל ובתחלת מצותו היה ראוי תו לא קפדינן".
4. עד הרבה שעות.

א. ערה"ש (סעי' ה') – "אבל כשעמד כל הלילה מגולה או אפילו הרבה שעות אין מקדשין עליו ואין מבדילין עליו וגם לא לכוס ברהמ"ז אף על פי שמברכין עליו בפה"ג במדינות שלנו שאין נחשים מצויים ואין נוהרין בגילוי אבל לדבר מצוה הוא בכלל הקריבהו נא לפחתך ובגילוי אינו מועיל אפילו עבריה במסנת [גמ' שם] מהטעם שנתבאר ויש להזהיר בזה דלאו כ"ע ידעי דין זה".

5. איזה שעות.

א. קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' ה') – "וכן יין שעמד מגולה איזה שעות (אף על פי דהאידנא לא קפדינן אגילוי), אין מקדשין עליו, משום הקריבהו נא לפחתך הירצך או הישא פניך".

6. דעת הגריש"א זצ"ל.

א. הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ה ד"ה והנה) – "ונקטו האחרונים דאף בעמד מגולה שעות מועטות אם על ידי זה נמר ריחו וטעמו אין אומרים עליו קידוש היום. [ובעבר עליו לילה אחת אף על פי שלא נמר ריחו וטעמו נפסל לקידוש]".

ב. הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות פ', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות נ') – "ואם מגולה שעה אחת זה אינו כלום. אבל משעה אחת ואילך נפסל לקידוש".

ג. הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' שנ"א) – "כמה הוא זמן של יין מגולה שנפסל לקידוש (סי' ער"ב ס"א). תשובה: הפסול הוא משום הקריבהו נא לפחתך, והיינו כל שדרך העולם שזה לא מכובד. אם מגולה שעה אחת זה אינו כלום".

7. מראי מקומות – חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' פ"א ד"ה והנה), שמירת הגוף והנפש (סי' מ"ד הע' כ', הע' כ"א).

א. הגר"ע אויערבאך שליט"א (יתד נאמן פר' תזריע תשע"ו, wine & wisdom עמ' קפ"ז) -

Question: The Shulchan Aruch rules that one should not recite Kiddush over wine that is galui - that has been left uncovered - and the Mishnah Berurah rules that as long the wine did not lose its flavour, it may be used for Kiddush (272:3). The Ketzos Hashulchan (46:2) brings a proof from the Seder night, which can last three or four hours. I do not taste a difference in the flavor even after a long time. Practically speaking, how long may wine remain uncovered?

Rav Auerbach: Preferably, one should follow the straightforward reading of the Shulchan Aruch and not leave the wine uncovered even for a short time, but, bedieved, one may recite borei pri hagafen even if the wine sat for many hours, as long as one is sure that there was **no significant change** in its taste.

ד' יין מגולה: דינים נוספים.

א. האם מועיל לתקן יין מגולה ע"י הוספת מעט יין טוב: כמו דמועיל לתקן יין פגום.

1. מיקל.

א. רד"ע (בס' הליקוטים על הרמב"ם שבת פרק כ"ט הל' י"ד) – "ובמגולה נל"ד שלאותם הפוסקים דבטעמו אם הטיל בו יין מעט תיקנו, הוא הדין במגולה שסננו".

ב. חשב האפוד (הליכות חנוך פרק א' אות נ"ח) – "דעת הרב שיש עצה פשוטה לתקן יין מגולה לקידוש (עיין שו"ע סימן רע"ב סעיף א'), והוא להוסיף יין שלא הי' מגולה להיין שהי' מגולה ועי"ז יתוקן יין המגולה".

ג. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י' סעי' א') – "ואם עירבו ביין אחר ונתקן, שרי לקדש עליו".
2. מחמיר.

א. הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ה ד"ה ולכאורה) – "ולכאורה היה מקום לדון בכהאי גוונא שעמד מגולה שעה מועטת אך נמר ריחו וטעמו, שיהיה לזה עצה לתת בתוכו חלק יין הכשר לקידוש, שהרי לפי הדין כשר לכתחילה למזוג ולתת מים בתוך היין, ובמים מגולים לא שייך שגילוי ישפיע על המים שהרי אין למים טעם וריח, ולמה יגרע היין מגולים כשפג ריחו וטעמו ממים. אך זה אינו ומלבד שרק במים אפשר למזוג ועל ידי זה מקבל טעם מעולה שראוי לברך עליו, אבל לא על ידי תערובות יין שפג טעמו וריחו".

ב. הפוסקים לקמן.

3. מראי מקומות.

א. הגר"ח ק"ל שליט"א (מילי מעלייתא אות צ"ו) – "שאלה: בנוגע יין מגולה שכתב המ"ב (ער"ב ג') דטעמא דאין מקדשין עליה האידנא הוא רק משום הקריבהו נא לפחתך, האם מועיל לתקן היין מגולה ע"י הוספת מעט יין טוב (כמו דמועיל לתקן יין פגום). תשובה: צ"ע".

ב. תיקון ע"י ביטול ברוב - למחמירים דלעיל.

1. מהני.

א. חוט שני (ח"ד עמ' צ"ט ד"ה יש) – "ומסתברא דמהני ליה ביטול ברוב".

2. הפסד מרובה.

א. שבת הלוי (ח"ו סי' קי"א ריש אות ב', מבית לוי בענייני יו"ד עמ' פ"ו אות ג') – "הנה בדין המבואר באו"ח סי' רע"ב ס"א דיין מגולה אסור לקדש עליו והוא מש"ס ב"ב צ"ז ע"ב משום הקריבהו לפחתך - אפי' בזה"ז אבל סו"ס שורש האיסור משום גילוי,

דע"כ הפחים מקפידים דהו"ל דבר מגונה ומאוס עיין רשב"ם ב"ב שם, ופמ"ג במ"ז ברע"ב שם, מכ"מ לכאורה יראה דאם יש לו יין אחר שלא נתגלה מותר עכ"פ לבטל יין שנתגלה חד בתרי דהא אפ"י בסכנה ממש דעת הרבה פוסקים דאין איסור מבטל איסור לכתחילה ופמ"ג סי' ק"ב ביו"ד ובס' ק"ט נסתפק בסכנה, ואף על גב דיל"ל דלענין קידוש חמור דיש משום הקריבהו לפחתך וזה דין איסור ולא דין סכנה מכ"מ **השכל מחייב** שהוא איסור קל לענין זה, ועכ"פ במקום הפסד רב דרכי להקל בזה".

(ב) פסקי תשובות (דפו"ח, הע' י"ג) – "ובשו"ת שבט הלוי ח"י סי' קי"א במקום פסידא יכול לבטל יין שנתגלה ביין שלא נתגלה חד בתרי, ושפיר דמי לקידוש והבדלה".

(ג) שמירת הגוף והנפש (סי' מ"ד הע' י"ט).

3. מחמיר.

(א) הגר"ש זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות פ', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות נ') – "ואי אפשר לערב ביין ולבטלו ברוב, כי אין מועיל בזה ביטול".

4. מראי מקומות – דברי יציב (או"ח סי' רכ"ז אות ה'), שבט הקהתי (ח"א סי' קי"א סוף ד"ה וע"כ).

ג. האם זה דין בכל כוס של ברכה, או רק בקידוש.

1. מראי מקומות – הגר"ש זצ"ל (קובץ תשובות ח"ג סי' מ"ה).

2. הגר"ח ק"שליט"א (שמירת נפש מכתבים אות כ"ה ס"ק א') – "בגמ' ב"ב צ"ז ב' כ' דאין מקדשין על יין מגולה, וכן נפסק בשו"ע סי' ער"ב דאף מי שאין נזהר בגילוי לא יקדש ביין מגולה. והראשונים נקטו (ארחות חיים לר"א מלוניל וס' המנהיג) דה"ה לא יברך על מגולה ברהמ"ז. ויל"ע מנ"ל דין זה הא בגמ' כ' רק דאין לקדש עליו. תשובה: עי' באו"ח סי' רע"א ס"י".

עי' הגר"ח ק"שליט"א (שמירת נפש מכתבים אות כ"ו ס"ק א') – "המ"ב בסי' רע"א ס"ק מ"ה מביא בשם האחרונים דאם שכח לומר ויכולו בשעת הקידוש אומרו באמצע סעודה על הכוס. הסתפקתי האם מי שאין נזהר בגילוי צריך ליזהר מליקח יין מגולה לצורך זה משום הקריבהו לפחתך כדן יין לקידוש, או דלא חשיב כוס של ברכה ומותר ליקח יין מגולה. תשובה: מסתבר שצריך לשתות את הכוס ובודאי אין ליקח מגולה".

ד. נפל זבוב וכדו' בכוס של קידוש.

1. מיקל.

(א) כה"ח (ס"ק כ"א) – "יין שהתליע וירם תולעים הרבה אלא שלא נשתנה לא במראה ולא בטעם והתולעים עוברים במסנת מותר לקדש עליו. לב חיים ח"ג סי' י"א".

2. דברי מלכיאל (ח"ד סוף סי' א') – "אכן אם יש לחוש שנפל בו דבר מאוס י"ל דאסור גם בשחרית ולהבדלה. כיון שהוא מאוס לאנשים נקיי הדעת. ויש בו משום הקריבהו נא. ולפי"ז גם שארי משקין שנפל שם איזה דבר שע"ז נמנעים נקיי הדעת לשתות. יש לאסור לקידוש ולהבדלה. וכן לשארי כוסות של ברכת מצוה. וכעין זה כתב הפמ"ג באו"ח סימן קנ"ד בא"א סקי"ט גבי נר ביהכ"נ דה"ה לשארי נרות של מצוה. וע' אחרונים ר"ס תרע"ג ובפמ"ג יו"ד סימן צ"ט ויש לצדד בשאר משקין וההכרח לקצר".

3. חשוקי חמד (סוכה דף לו:) – "שאלה. ראובן בא לעשות קידוש בליל שבת, ולפתע מצא מקק בבקבוק היין, ונסתפק האם כשר לקידוש, או שמא כיון שהוא מאוס אין לקדש על יין זה. תשובה. נאמר במסכת סוכה דף לו ע"ב איתמר אתרוג שנקבוהו עכברים... איכא דאמרי אמר רב זה הדר. ופסק הרמ"א (בסימן תרמט ס"ה) שאתרוג שנקבוהו עכברים לא יטלנו אף בשאר הימים, משום מאוס, עד שיסיר ניקור העכברים, אבל כשהסיר את מקום המאוס כשר. והקשה השלטי גיבורים (מסכת ע"ז דף כה ע"א מדפי הרי"ף) מאי שנא אתרוג ממה שקיימ"ל [בשו"ע (או"ח קנ"ד סי"ב)] שעכבר שנמצא בשמן של בית הכנסת, אם הוא מאוס אסור להדליקו בביהכ"ס. [וכתב המשנ"ב דכיון שהוא מאוס אסור משום הקריבהו נא לפחתך, ולכן אסור להשתמש בשמן אף לשאר הדלקה של מצוה כגון נר שבת וחנוכה אם הוא מאוס לו, יעו"ש]. ובספר כפות תמרים תירץ ששמן שנמוח בו עכבר מאיס טפי, ולכן אף מי שפוסל שמן שנפל בו עכבר, יכול להכשיר אתרוג שנקבוהו עכברים, יעו"ש. [ובשו"ת בית אפרים (או"ח סימן נט ד"ה ומ"ש לפרש) העיר על דבריו שחילוקו אינו מוכרח, יעו"ש]. ובספר הערות תירץ מו"ח מרן הגר"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] דשאני נרות ביהכ"ס דהוה מדין כבוד ביהכ"ס וכבוד להקב"ה, כדילפינן כבודו את ה' באורים, ולכן אין להדליק בו, דאין מכבדים בדבר מאוס, אבל באתרוג דבא לקיים מצוה ולא לחלוק כבוד, בזה אין המאוס פוסל במצוה, עכ"ת ד, [ואולי אף נרות חנוכה נחשבים נרות לשם כבוד, שהרי עיקר נרות החנוכה הם זכר למנורה שהיתה בבית המקדש]. ולכאורה איכא נפק"מ בין שתי התשובות בענין שאלתנו, שנמצא מקק ביין של קידוש, דלתירוצו של הכפות תמרים שהפסול של שמן ביהכ"ס זה בגלל שמצאו העכבר בתוכו, גם כאן מכיון שהיה מקק בתוך היין, אולי פסול לקידוש, כיון שהדבר נקרא מאוס. אך לתירוצו של מו"ח שפסול השמן, הוא בגלל שיסודו הוא כבוד ביהכ"ס, ואילו אתרוג הוא מצוה, אם כן הרי גם קידוש הוא מצוה, ויתכן שכשאינו לו יין אחר מותר לקדש עליו ללישנא בתרא דרב, [וכן פסקו רוב הפוסקים כמבואר בשער הציון (סימן תרמט ס"ק לד)]. ואולי היה אפשר לתרץ תשובה נוספת על קושיית מו"ח (שליט"א) [זצ"ל], דשאני עכבר חי שאינו מאוס כמו עכבר מת, וגם לפי זה בענינו יש להחמיר עכ"פ לכתחילה, וצ"ע".

(א) כפות תמרים (סוכה דף לו: סוף ד"ה איכא) – "ומיהו ק"ל איך החליטו הפוסקים להכשיר אתרוג שאכלוהו עכברים והלא בשמן ב"ה שנפל עכבר כתבו הפוס' או"ח סי' קנ"ד ובי"ד סימן ק"ד בשם גאון דאסור להדליקו אם הוא מאוס יע"ש איברא דגם כאן כתב הב"י סימן תרמ"ט דבה"ג פוסל נקבוהו עכברים יע"ש ומיהו אפשר לחלק דאפילו מאן דמכשר באתרוג שנקבוהו עכברים יאסור להדליק בב"ה שמן שנמוח בו עכבר דמאוס טפי ודוק".

(ב) בית אפרים (או"ח סי' נ"ט ד"ה ומ"ש לפרש) – "ומ"ש לפרש קושיית הש"ס דמשני שאני עכברים דמאוסו שר"ל דדוקא באינו הדר כזה שמאוס פוסל רב כל ז' וכדברי הפוסקים ביו"ד בשומן שנפל בו עכבר אסור להדלקה בבה"כ משום דמאוס והקריבהו כו' הנה יש לסייע לדברך ממה שהביא הטור בשם בה"ג לפסול בנקבוהו עכברים כל ז' ... משום מיאוס וכתב שכ"כ רב נטרונאי

גאון והך דינא דיו"ד בשומן שנפל כו' הוא גם כן דברי הר"ן בשם גאון ועיין בא"ח סימן קנ"ד במג"א שם ס"ק י"ט שכתב דמשמע בת"ח דאפילו במקום שמותר באכילה אסור לגבוה אם הוא מאיס וכ"כ הבחיי ע"ש וא"כ שפיר י"ל דזהו שיטת הגאון דלאו משום שאין הדר בא לפוסלו רק משום דמאיס אסור לגבוה ... ור"ל דשם כתב הש"ע הך דינא דשומן שנפל בו עכבר שאסור להדליק והנך רואה שדמיונך עולה יפה מה שהבאת מהך דשומן לכאן ואף שהמג"א כ"כ לענין לכתחילה כתב כן לטעמיה שם דבעי לתרוצי סוגיא הכי וליישב קו' התוספות בסוכה אבל אין זה שיטת הפוסקים ובביאורים למג"א הארכתי בפירוש דברי המג"א אלו ומצאתי בספר כפות תמרים שהעיר ג"כ בסוגיא זו אהא דעכברים מאיסי מהך דינא דשמן שנפל בו כו' ומ"ש לחלק אינו מוכרח לענ"ד ואין הפנאי מסכי' לעמוד על דבריו שם".

ג) דברי מלכיאל (ח"ד סי' א' ד"ה ובסוכה) – "והרמב"ן במלחמות שם כתב להדיא דלא שייך באתרוג זה סברא דהקריבהו נא ... ומצאתי בכפ"ת בסוכה (דף ל"ו) שהקשה ג"כ מהא דשמן. אך לא הביא דברי הרמב"ן הנ"ל. ותירץ שם דכיון שהעכבר נכבש בשמן גרע טפי. ולפלא שלא הביא דעת הפוסקים בסי' ק"ד ואו"ח סימן קנ"ד דהיכא שמותר באכילה שרי לביהכ"נ. וא"כ ה"ה הכא כשחותך מקום נשיכת העכבר שרי. וצ"ל דבא ליישב דאף להסוברים שם שאסור אף דאיכא ס' היינו רק כשנבלע טעם העכבר בכל השמן".

ד) הגר"ש א"צ"ל (הערות על מסכת סוכה דף לו:): – "א"ד אמר רב זה הדר. וקשה דהרי קי"ל (או"ח קנ"ד סי"ב) דאין משתמשים בשמן שמצאו בו עכבר להדליקה בביהכ"נ משום הקריבהו נא לפחתך, וא"כ הכא איך התיר בנקבוהו עכברים לצורך מצוה, וצ"ל דהתם גרע שמצאוהו בתוכו, ועדיין צ"ב. (וע' בהדרן שבסו"ס ובקובץ תשובות ח"ג סי' מ"ה). ואפשר לומר דבנרות של ביהכ"נ מדין כבוד הביהכ"נ וכבוד להקב"ה כדילינן 'כבדו את ה' באורים' א"כ לכבד המקום בזה לא הוה כבוד, אבל הכא דהוה לקיים מצוה דלא בא לכבד בזה את המקום, לזה עדיין לא הוה בגדר מאוס שיפסל למצוה".

1) מש"כ "לקיים מצוה ... לא הוה בגדר מאוס שיפסל למצוה", צ"ב. כיון הפוסקים כתוב (יו"ד סי' ק"ד סעי' ב') להחמיר בין בנרות ביהכ"נ ובין בנרות חנוכה ובין בנרות שבת. ולא מסתברא שנרות חנוכה מדין "כבוד להקב"ה" כיון שהם רמז לבית המקדש. וצ"ע.

4. הגר"ע אויערבאך שליט"א (יתד נאמן פר' תזריע תשע"ו, wine & wisdom עמ' קפ"ז) –

Question: A fly fell into my Kiddush wine on Shabbos and I was careful to take it out according to the guidelines of borer. I then made Kiddush over that cup of wine. Afterwards, I thought that perhaps it was improper to recite Kiddush over wine that previously had a fly in it. Does it make a difference if it doesn't bother me personally to drink wine that had a fly in it?

Rav Auerbach: The novi tells us (Malachi 1:8), "Hashem says: Bring this [as a gift] to your governor. Would he be pleased with you or would he show you favor?" Based on this verse, Chazal invalidated the use of an item for Kiddush or for any other mitzvah if it does not reach the standards of something to be given as a gift to nobility. The Gemara provides two examples: It is forbidden to recite Kiddush over wine or grape juice that was left galui, uncovered, and over wine that has a foul odor (Bava Basra 97b, Mishnah Berurah 272:1). Seemingly, this would invalidate the wine in your case as well, since wine that had a fly fall into it can be considered somewhat repulsive. However, the Kaf Hachaim (272) cites a teshuvah of Rav Chaim Palagi that if there were insects in one's wine, one may recite Kiddush over it after straining it. Rav Chaim Palagi explained that the fact that insects were previously in the wine does not render it unfit for nobility, and we may definitely rely on his words. We can also bring a "semach" (support) to this idea from the Medrash which relates that Haman tried to convince Achashveirosh that the Jewish people were his enemies. He said, "If a fly falls into their wine, they will take out the fly and drink the wine, but if the king would touch the wine, they would spill it on the floor" (Megillah 13b). From here we see that wine can normally be consumed if a fly falls into it. However, if you are **personally disgusted** by such wine, that would constitute a problem of the wine not being fit for nobility, and you should not use it for Kiddush.

א) לענין מאוס ידידיה - עי' יו"ד סי' ק"ד סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ה. מראי מקומות.

1. הגר"ש דבליצקי א"צ"ל (מרשימות הגר"י שוב, בעניני סכנה אות י"ד) – "בקבוק **שעשו חור בפקק** כדי לפתחו בשבת ואח"כ סגרו את הבקבוק באותו פקק אינו חשיב יין מגולה כיון דאינו מפיג טעם ולא שייך לומר בזה הקריבהו נא לפחתך וכן לגבי גילוי דכזה החור קטן אין נחש יכול ליכנס ואין שיעור ברור מה גודל החור שיהא בזה משום גילוי".

2. אור יצחק (ח"א או"ח סי' צ"ג) – "שאלת: האם מותר לקדש על יין מגולה. תשובה: כיום אין בעיה, כי אין הנחשים מצויים בינינו. וביין מבושל גם בזמן חז"ל לא היתה בעיה".

א) לכאורה כנגד הגמרא, ראשונים, ופוסקים. שלא תלוי בהסוגיא של גילוי, ונחשים. אלא הקריבהו נא לפחתך.

3. הגר"ח שליט"א (שמירת נפש תשובה מ"ט) – "מי שיש לו רק יין מגולה האם צריך לקדש על פת. תשובה: כן".
הגר"ח שליט"א (שמירת נפש תשובה נ') – "מי שיש לו רק יין מגולה מה יעשה בהבדלה שא"א להבדיל על פת. תשובה: ימתין ליין כשר כדין מי שאין לו יין".

הגר"ח שליט"א (שמירת נפש תשובה נ"א) – "מש"כ לי מו"ר דמי שאין לו רק יין שנתגלה, יקדש על פת, ובהבדלה ימתין ליין אחר כדין מי שאין לו יין, האם גם בזמנינו הדין כן. תשובה: אם נוהג להחמיר".

ה' יין אסור.**א. סתם יינם לקידוש.**

1. מיקל.

(א) באר עשק (סי' ק"ט).

2. מחמיר.

(א) הלכות קטנות (ח"א סי' י') – "ולדעת רבתי ואבותי ודעתי **אין זה מברך אלא מנאץ** (עי' באה"ט סי' רע"ב סק"ב ומשנת חכמים דף צ"ה ובשמים ראש החדשות סי' ד' ויעב"ץ ח"א סי' מ"ה) והנזהר בו יקדש על הפת כדי לצאת י"ח".

(ב) יעב"ץ (ח"א סי' מ"ה) – "באר עשק ... ושרי ליה מאריה שנתן מכשול לרבים אשר לא יחכמו. כי בודאי היודעים ספר לא יטעו מכח דברים בטלים הללו. כי המה מהבל יחד וכלים מאליהם, ומי זה מחשיך עצה במלין בלי דעת ולא חש לקמחיה כלל. ונראה דלא ידע בשותא דרבנן. דידוע לכל בר בי רב דחד יומא שיפה כחן של חז"ל לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה אפי' באיסורי כרת".

(ג) בית יהודה (יו"ד סי' כ"ב) – "באר עשק ... ואחר המחילה כמה פעמים אין שום ממש בדברים".

(ד) תפארת ישראל (ברכות פרק ו' אות ד') – "בסתם יינם. אף שאין מקדשין עליו. דאין זה מברך אלא מנאץ [וכתשו' הלק"ט ודלא כבאר עשק]".

(ה) תורת שבת (ס"ק י').(ו) כה"ח (ס"ק י"ג).(ז) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' ק"כ).(ח) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול עמ' מ"ז).

(ט) פסקי תשובות (דפו"ח, אות ג') – "וכן שאר גדולי האחרונים יצאו חוצץ נגד המתירים, ושאין להסתמך על שיטתם אף לא כסניף לעוד סברות להקל, ויש שכתבו שאף הבאר עשק לא כתב להתיר, וההעתקה בבאר היטב אינה מדוייקת".

3. מראי מקומות – בא"ה (ס"ק ב').

(א) הגרח"ק שליט"א (לבנימין אמר עמ' ס"ד) – "מעשה בבית מלון בליל שב"ק, שמלצר ערבי פתח להם בקבוק יין לא מבושל וקידשו עליו בלי לשים לב, ואח"כ שמו לב, האם צריך לקדש עוד פעם על יין אחר. תשובה: כן".

(ב) משנת יוסף (לבנימין אמר עמ' ס"ד הע' ד', עי' ח"א סי' קל"ט) – "אם בטוח שבאולם זה אינם מערבים יינות מבקבוק ישן לבקבוקים חדשים (כגון שלא לשפוך השיריים) אלא נותנים בקבוקים חדשים אוריגינליים סגורים על השלחן והמלצר הערבי רק פותח אותם ובודאי שלא הסיר הפקק ולא נגע ביין ה"ז מותר, ואפילו בספק נגע הוי ספיקא דרבנן ולקולא, ובעל האולם בודאי איש מהימן הוא ונאמן ע"ז".

ב. חילוני גדרו כתינוק שנשבה, לענין קידוש.1. מראי מקומות – יביע אומר (ח"א יו"ד סי' י"א אות כ"ג).

(א) פסקי תשובות (דפו"ח, אות ד') – "ולענין יהודי מחלל שבת בפרהסיא, אזי אם עושה זאת בשאט נפש ובמוצהר כי אינו מאמין בעיקרי הדת ובמעשה בראשית רח"ל, אזי דינו כדין גוי לכל דבר וענין, ויינו יין נסך. אבל אלו תינוקות שנשבו, או שבוים ביד יצרם הרע לתיאבון, ויצרם תקפם, אך מאמינים בעיקרי הדת ובמעשה בראשית, אין אוסרים את היין בנגיעתם, וכל שכן שאין מקום להחמיר בראייתם היין".

(ב) עי' יו"ד סי' קכ"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ג. יין מהיתר מכירה בשביעית.1. מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות מ"ב), ששכ"ה (פרק מ"ז הע' פ"ח).**ד. לקדש על יין איסור לחולה שיש בו סכנה.**1. יכול לקדש – הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות מ"ה).

2. מחמיר – חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' קכ"א), "ומיהו נראה שאם עבר החולה וקידש על סתם יינם, יצא, דבדיעבד יש לסמוך בזה על הראב"ד בהשגות".

3. עי' סי' קצ"ו סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ה. מי שסובר שאסור לקדש בחד אופן, אם שמע ממי שנוהג שמותר למקדש כדרך זה – למשל: לקדש ע"י יין שרף, והשומע מחמיר שלא לקדש בחמר מדינה. א"נ שמקדש בכוס קטן על יין שרף, והשומע סבר שצריך רביעית. א"נ סוג ביין שהשומע סבר שאינו נכלל בגדר של יין. א"נ קידש עם כוס פלסטיק, והשומע סבר שאינו כלי. וכדו'.

1. מחמיר.

(א) עי' בה"ל (סי' רצ"ו סעי' ב' סוף ד"ה אם) – "כתב בפמ"ג בסימן רצ"ט אותן שנוהגין משתיית שכר משום חדש צ"ע כשאין לו יין כ"א שכר איך יבדיל ויברך עליו דלדעתו אסור ואיך יברך עליו וליתן לאחרים לשתות ע"כ ישמע מאחרים עכ"ד ולענ"ד גם בזה צ"ע אם הוא חושש לעצמו שכוס זה הוא כוס של איסור א"כ איך יוצא ידי הבדלה במה שאחר מברך עליו אם לא שקבל עליו הזהירות בתורת חומרא ולא בתורת איסור".

(ב) הגר"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות מ"ט, דברי חכמים או"ח אות רל"ה [לשונו מובא לקמן]), עי' שבות יצחק בס' ברכת שמואל עמ' רמ"ה ד"ה מי) – "במשנ"ב הביא שהרבה פוסקים אוסרים לקדש על שכר (סי' רע"א ס"ק נו). מי שמקפיד על כך, כיון שלדידיה לא נחשב משקה לענין קידוש, אין ביכולתו לצאת ידי חובה מחבירו, אף שלגבי חבירו נקרא קידוש אף לכתחילה".

(ג) הגר"ח פ"ש זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות רל"ה) – "במ"ב כתב שטוב להקפיד שלא לקדש על יי"ש כ"א על יין, מי שמקפיד בכך האם יוכל לצאת יד"ח קידוש ממי שמקדש על יי"ש. תשובה: שמעתי מהפוסקים וכן מהגר"ח פ"ש שכיון דלדידיה לא נחשב משקה לענין קידוש אין ביכולתו לצאת יד"ח מחבירו אפילו דלגבי חבירו נקרא קידוש אף לכתחילה".

2. מיקל.

(א) יביע אומר (ילקוט יוסף סוף הע' ז') - לשונו מובא לקמן.

(ב) עי' עטרת פז (ח"א או"ח סי' י"ד אות י' בהג"ה, עמ' שמ"ב) – "ונפשם בשאלתם האם יוצאים הם בזה יד"ח הקידוש, דדילמא היות ולדידהו לא חשיב כיון לא יוצאים ידי חובת קידוש על היין, או דילמא היות וסו"ס למקדש גופיה שהם מתכוונים לצאת יד"ח ממנו חשיב כיון, סגי בהכי וגם הם יוצאים יד"ח. ונומיתי להם דהם יוצאים יד"ח בקידוש הזה מכמה טעמים, חדא, דאפשר לומר שהיין הזה שמקדשים בו, לא גרע מחמר מדינה שאפשר לקדש בו ... איברא, דהא תינה בקידוש היום, דיש לומר שיכול לסמוך ע"ז מדין חמר מדינה. אולם בקידוש הלילה, לא ברירא להכתא דיוכל לצאת לכתחילה יד"ח בחמר מדינה. דהנה ... עכ"פ נתנה ראש ונשובה לנידון דידן, דאפשר לומר שלפי מה שהסכים החזו"א דשומע כעונה פרושו, שכל מעשיו של המשמיע השייכים למצוה מתיחסים לשומע, ובעת שזה שומע וזה משמיע שניהם מתאחדים כאחד, א"כ י"ל דה"ה הכא היות ולזה שמקדש עתה חשיב היין הזה כיון גמור הראוי לקידוש וכל מעשיו מתיחסים לשומע, נמצא דגם לגבי השומע יחשב הדבר כאילו קידש על היין. כי הא דחזינן לדעת מהר"י כולי דאם שותה המקדש רביעית יין והווי לגביו קידוש במקום סעודה מועיל הדבר לכל השומעים, הכא נמי מועיל הקידוש שעושה המשמיע בכך שלגביו חשיב יין, דנעשה כאילו כל השומעים קדשו על יין גמור ... ולפ"ז יוצא דא"נ נקטינן כדעת הט"ז דשומע כעונה היינו, שכל פעולותיו של המשמיע מתייחס לשומע, אף במקום שאינו ראוי לבילה ... וגם הלום שמעתי בשם מו"ר מרן מלכא שליט"א, אשר הוא מורה ובא לשואליו דבר ה' זו הלכה, דיכולים בחורים הספרדים לסמוך על הקידוש הנעשה בישיבה אשכנזית, אף שהיין אינו ראוי לקידוש לדעת מרן, וא"צ שיעשו הקידוש על פת, ואפילו בקידוש הלילה. ולע"ז לא עלתה בידן לברורי מפ"ק מאי טעמא דמר. (ועכ"פ מן הראוי להעיר את אופן הנוגעים בדבר, כי מהיות טוב שבמקומות הציבוריים וכיוצ"ב שאחד מקדש לכולם, שידאגו מעיקרא להביא יין הראוי לברכת בפה"ג לכו"ע, שבזה יוכלו כולם לצאת יד"ח ללא שום פקפוק. ושארית ישראל לא יעשו עולה, והאמת והשלום אהבו)".

(ג) ילקוט יוסף (סעי' ה', סוף הע' ז', קיצור שו"ע סי' ער"ב סעי' ח') – "אין לקדש על יין שיש בו תערובת של רוב מים, ולכן לדידן אין לסמוך על חלק מההכשרים הניתנים על פי דעת הרמ"א לכמה סוגי יין, שיש בהם תערובת של רוב מים. וספרדי השומע קידוש או הבדלה מאשכנזי המקדש על יין שיש בו תערובת של רוב מים, יוצא ידי חובת קידוש והבדלה. (ומכל מקום ספרדי השומע קידוש או הבדלה מאשכנזי המקדש על יין שיש בו רוב מים, יצא ידי חובה, דלא גרע מחמר מדינה, שהרי יש רבים השותים מיינות אלו, וגם הוא משכר. ואמנם ראה להלן (הערה יד) מה שכתבנו לענין קידוש על חמר מדינה בליל שבת, שדעת מרן השלחן ערוך שאין לקדש בליל שבת אלא על היין. ואם כן לכאורה בני ישיבה ספרדים צריכים לקדש לעצמם. אלא די"ל, דמלבד מה שאפשר לסמוך על דברי הפוסקים החולקים (הרא"ש והאור זרוע שם) בזה, שהרי אין הוא נכנס בספק ברכה לבטלה, מאחר ואינו מקדש בעצמו, יש להוסיף עוד, שמאחר ולמקדש עצמו חשיב כיון, שהרי המקדש נוהג כדעת הרמ"א, שלדעתו חשיב שפיר יין, לכן גם השומע יוצא ידי חובה מהמקדש. דשומע כעונה לכל הדינים נאמר. וכמו שביארנו כן בכ"ד בילקוט יוסף, דכל מעשיו של המברך או הקורא מתייחסות מבחינה הלכתית לשומע. ולפי זה גם בנידון דידן ספרדי השומע קידוש מאשכנזי, יוצא ידי חובה. שוב ראיתי שכן העלה בשו"ת עטרת פז חלק א' (עמוד שמב), ושם האריך בזה, כיעו"ש. ולענין הלכה, שאלתי למרן אאמו"ר (שליט"א) [זצ"ל] והשיב לי שהעיקר להלכה ולמעשה כמו שכתבנו)".

ילקוט יוסף (סי' ר"ד סעי' ח', קיצור שו"ע סי' ר"ד סעי' ח') – "יין שיש בו תערובת של רוב מים, לדידן יש לברך עליו שהכל. ואין לקדש עליו. [ומכל מקום ספרדי השומע קידוש מאשכנזי המקדש על יין שיש בו תערובת של רוב מים, יוצא ידי חובת הקידוש]".

3. דעת הגר"ש זצ"ל.

(א) הגר"ש זצ"ל (שולחן שלמה סי' רע"א הע' על ס"ק כ"ו ב') – "וכן אשכנזי המקדש על יין שבני עדות המזרח מברכים עליו שהכל מחמת ריבוי מים שבו, אמר מרן זללה"ה דנראה דבן ספרד יכול לצאת יד"ח בקידוש הנ"ל, משום דהמקדש קידש כדן - וציין דהוא כמו שמותר לבני עדות המזרח לרקוד בשמחת נישואין של בחור אשכנזי בל"ג בעומר אע"פ שאצלם עדיין לא נישאים ביום זה, כיון דסו"ס החתן נוהג כדן. אולם אם ירצה הבן ספרד לשתות אח"כ מין זה של קידוש, צריך לברך לעצמו ברכת הנהנין [היינו שהכל נהיה בדברו]".

(ב) הגר"ש זצ"ל (ששכ"ה פרק מ"ז הע' פ"ח, שולחן שלמה סי' רצ"ו ס"ק ו' ג') – "דאם הוא עצמו אינו יודע להכריע, רק מחמיר ע"ז לחוש לדעת האוסרים, כמו שמותר ליתן יין כזה למי שאינו מחמיר ואינו עובר ב'ולפני עור', וגם חייב לענות 'אמן' על ברכתו, דה"ה נמי שיוצא שפיר ידי קידוש. ובנוגע נדר נ"ל דאין הטעם מפני שיכול להשאל, אלא מפני שהוא היתר גמור למקדש, וכן נראה בסי' רצו סעי' ב בביה"ל סוד"ה אם הוא".

4. מראי מקומות.

(א) פמ"ג (סי' רצ"ט א"א ס"ק י"ז) – "ואותן שנוהרים משתיית שכר משום חדש, כמבואר ביו"ד סימן רצג [ט"ז ס"ק ד; ש"ך ס"ק ו] ובאו"ח סימן תפ"ט סעיף י', צריך עיון כשאין לו יין כי אם שכר איך יבדיל עליו ויברך שהכל נהיה בדברו, דלדעתיה אסור הוא ואיך יברך עליו וליתן לאחרים לשתות והוא אסור לדעתו, על כן ישמע הבדלה מאחרים".

(ב) פסקי תשובות (דפו"ח, הע' ל') – "ומי שמחמיר על עצמו לחשוש לדיעות שונות המחמירות, כגון יין של שביעית שמור ונעבד, יכול לכתחילה לצאת ידי חובתו מאחר המקדש על יין זה, ואפילו יש שם יין אחר א"צ להחמיר ולקדש לעצמו, הגרש"ז אועירבאך זצ"ל בשש"כ (סי' מ"ז סקפ"ח)".

ו] יין מגתו - סעיף ב'.

ב"ב (דף צז:) – "והא תאני ר' חייא: יין מגתו לא יביא, ואם הביא כשר; וכיון דאם הביא כשר, אגן אפילו לכתחילה נמי. דאמר רבא: סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום".

א. האם מצוה מן המובחר יותר ביין ישן.

1. אין מצוה.

(א) מלבושי יו"ט (ס"ק א').

(ב) א"ר (ס"ק ד') – "יין מגתו ומקדשין וכו'. וכן עשה מהר"ש אף על פי שהיו מוכרין יין ישן, דרשותיו סימן ע' [מנהגי מהר"ש סי' קו] (מלבושי יום טוב סק"א), ומזה קשיא על מ"ש מג"א [סק"ג] ומ"מ מצוה ביין ישן כמ"ש סימן ת"ר ע"כ, ובאמת בסימן ת"ר נראה לי דמיירי כשיש לו יין ורוצה לשתות ממנו הוא מוקדם, משא"כ כשאין לו יין אין מחוייב לקנות משום קידוש".

2. מצוה מן המובחר יותר ביין ישן.

(א) מג"א (ס"ק ג') – "ומ"מ מצוה ביין ישן".

(ב) תוס' שבת (ס"ק ג').

(ג) פמ"ג (א"א ס"ק ג') – "דמצוה מן המובחר על יין ישן, והיינו בן ארבעים יום".

(ד) ברכי יוסף (ס"ק ב') – "יין מגתו וכו'. ומ"מ מצוה מן המובחר בישן. כ"כ הרב מגן אברהם (ס"ק ג) והרב אליה רבה (אות ד) חלק עליו דאינו מחויב לקנות משום קדוש, עש"ב. ופשוט דאינו מחויב אבל אם רוצה לקיים מצוה מן המובחר יקנה יין. ופשוט".

(ה) גר"ז (סעי' ב') – "יין מגתו מקדשין עליו וסוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום ומכל מקום מצוה מן המובחר ביין ישן שהוא משובח יותר".

(ו) מ"ב (ס"ק ה') – "ומ"מ מצוה מן המובחר ביין ישן".

(ז) ערה"ש (סעי' א') – "וכן יין מגתו מקדשין עליו ומ"מ מצוה יותר ביין ישן [מג"א סק"ג]".

(ח) קצות השולחן (סי' פ' סעי' א').

(ט) הגר"א הנקין זצ"ל (הסכמה לס' שאילת ישורון) – "שמי שיכול לשתות יין רגיל, שבכל התורה והגמ' מקושר יין עם שכרות, שעיקר יין הוא כשראוי להיות שכור על ידו ומשמח, אבל למי שאלקוהול אינו מורשה לו מהרופאים פשוט שיכול לברך עליו בפה"ג ולקדש אפילו הוא מבושל כדפסקינן".

(י) באר משה (ח"ו סי' נ"ג) – "בודאי יין טוב ומובחר אבל גם מיץ כשר לקידוש אפילו לכתחילה לעת צורך".

(יא) ששכ"ה (פרק נ"ג סעי' ב') – "מצוה מן המובחר לקדש על יין ישן, כלומר שעברו עליו ארבעים יום מזמן סחיטת הענבים, ומכל מקום מי שקשה לו לשתות יין כשיעור, יקדש על מיץ-ענבים".

(יב) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול עמ' מ"ה).

(יג) הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' כ"ז).

3. בשבת בוקר, או הבדלה.

(א) עדיין יש מצוה מן המובחר – באר משה (ח"ו סי' נ"ג).

4. מראי מקומות.

(א) הל' שבת בשבת (פרק ז' הע' מ"ו) – "מיהו פשוט דכ"ז בדאפשר ליה אבל מי שקשה לו שתיית היין אין מצוה שיצער עצמו בזה, ואדרבה שבת לעונג ניתן ולא לצער. ובכה"ג יכול לכתחילה לקדש על מיץ ענבים וכן נהגו מרגן החזו"א והג"ז מבריסק זצ"ל".

ב. קידוש לכתחילה על מיץ ענבים למי שהוא חביב לו יותר מיין.

1. הגר"ח ק' שליט"א (דולה ומשקה עמ' ק"נ) – "לקדש על מיץ ענבים למי שחביב לו יותר מיין, האם הוא לכתחילה או דיעבד. תשובה: מותר".

2. הגר"ח ק' שליט"א (אלא ד' אמות פרק ל"ב אות ז') – "מקפיד לקדש על יין ולא מיץ ענבים. ואמר משום דאיתא בגמ' ב"ב צ"ז ב' דמצוה לקדש ביין אדום".

ג. הטעם להכשיר יין מגתו לקידוש.

1. רשב"ם (ב"ב דף צז: ד"ה יין קוסס) – "יין קוסס. הוא יין הנמכר בחנות ופסול הוא דלא הוי שכר ולא ראוי להיות שכר כיון מגתו דסופו מיהא להיות שכר".

2. פירוש, מפני שהוא ראוי להיות יין שהוא סעיד ומשמח.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ד' ד"ה וכיון, שולחן שלמה ס"ק ב' ד"ה נראה) – "דמה שסוחט אדם אשכול ענבים ומקדש עליו וגם מברכין עליו בפה"ג הוא רק מפני שהוא ראוי להיות יין שהוא סעיד ומשמח, אלא כיון שגם מעכשיו כבר טוב לשתותו אמרינן דחייל על זה מיד שם יין לברכה ולקידוש".

3. הרשב"ם קאי לענין מזבח.

(א) שבט הלוי (ח"ט סי' נ"ח) – "כדברי רשב"ם דטעם יין מגתו דכשר משום שבסופו יהי שכר, ומוכח דלענין מזבח קאמר, אבל פסול אינו שכר לבד אינו פסול לענין קידוש".

ד. אם לא סינן את החרצנים והזגים מהמיץ.

1. אין עליו דין יין – הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד סוף עמ' קכ"ד, וזאת הברכה עמ' קט"ז ד"ה מיץ).

ה. יין שנקפה (froze).

1. יכול לקדש – חוט שני (ח"ד עמ' ק"א ד"ה יין, "בחזור ונימוח שפיר הוי יין לקדש עליו").

ו. האם הבטחות ר' אלעזר הגדול הוא גם במקדש על מיץ ענבים.

1. כן – הגר"ח ק שליט"א (דולה ומשקה עמ' ק"נ, "שאלה: הבטחות ר' אלעזר הגדול במדרש (הובא בא"ר) למקדש על יין, האם קיימות גם מיץ ענבים. תשובה: כן").

ז [מיץ ענבים]

א. השאלות.

1. אם הוי מבושל - עי' לקמן סעי' ח'.
 2. אם יש בתוכו סוכר - עי' לקמן סעי' ח'.
 3. בזמן שלא חזי לתסוס (ferment) - לקמיה.
 4. לערב עם מים - עי' סי' ר"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
 5. שאר שאלות.
- (א) האם מיץ ענבים פוטר כל מיני משקין, כמו יין - עי' סי' קע"ד סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.
- (ב) האם ברכת המזון פוטרת מיץ ענבים - עי' סי' קע"ד סעי' ו' [סי' ר"ח סעי' י"ז], לשיטות ומראי מקומות.
- (ג) הטוב והמטיב על מיץ ענבים - עי' סי' קע"ה, לשיטות ומראי מקומות.
- (ד) איזה ברכה מברכים עליו - עי' סי' ר"ב סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
- (ה) מזיגת מים במיץ ענבים - עי' סי' ר"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
- (ו) מיץ ענבים משוחזר (concentrate) - עי' סי' ר"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
- (ז) האם נחשב כקידוש במקום סעודה - עי' סי' רע"ג סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
- (ח) מיץ ענבים ערב פסח - עי' סי' תע"א סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
- (ט) מיץ ענבים לד' כוסות דליל הסדר - עי' סי' תע"ב סעי' י"ב, לשיטות ומראי מקומות.
- (י) מיץ ענבים לשמחת יו"ט - עי' סי' תקכ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
- (יא) בתשעת הימים - עי' סי' תקנ"א סעי' ט', לשיטות ומראי מקומות.
- (יב) שמחה בפורים - עי' סי' תרצ"ה סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.
- (יג) לענין נדה: לשלוח לה כוס יין - עי' יו"ד סי' קצ"ה סעי' י"ג, לשיטות ומראי מקומות.

ב. בזמן שלא חזי לתסוס (ferment).

1. מיקל: יכול לקדש עליו.

(א) הגאון ממטרסדורף (כבוד ועונג שבת פרק ט' הע' י"ב).

(ב) הגאון מצעלהים זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק ט' הע' י"ב).

(ג) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק ט' הע' י"ב).

(ד) הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ד' ד"ה הן, שולחן שלמה סי' ער"ב ס"ק ב') – "נראה דאף שמיץ ענבים מבושל או מפוסטר אפשר דתו לא חזי לתסוס ולהיות ממש יין, מ"מ כיון דמיד כשנסחט כבר חל עליו שם יין לענין קידוש וברכה וגם כשר בדיעבד אפי' לנסכים לכן שפיר נשאר בברכת הגפן שהיה עליו קודם כיון שגם עכשיו הוא טוב לשתיה [מסופקני אם כשר בדיעבד לנסכים אפי' בכה"ג דלא נפסל משום בישול, או אפשר דאזלינן בתר השתא דלא חזי לשכר ודינו כקוסס]".

(ה) שבט הלוי (ח"ט סי' נ"ח) – "לענ"ד אינו משכר אינו פסול לקידוש כמבואר במאירי בתנאי שאין עוד ריעותא ביין עצמו".

(ו) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' מ"ה).

(ז) מנחת אשר (ח"ג סי' ל"ז).

2. מחמיר.

(א) עי' הגרי"א הנקנן זצ"ל (הסכמה לס' שאילת ישורון) – "ע"ד גרייף דזוס קבלתי ידיעות מרבנים העוסקים בזה ואמרו לי שאם מניחים אותו באויר שאינו קר נעשה יין והרבה מיני יין הנמכרים בשוק היו מתחלתם גרייף דזוס. אנכי כתבתי ב'הפרדס' בשם כנה"ג תשובה א שכתב בשם הב"י שאותם המשימים מין עפר לבן על הענבים קודם הסחיטה אז ברכת המשקה שהכל, ואין דינם כסוחט אשכול ענבים שראוי להיות יין וע"כ ברכתו בפה"ג אף שאין בו חזק היין עדיין וכ"ז אינו ענין לגרייף דזוס של עכשיו".

(ב) עי' הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' סוף הע' מ"ו)*, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות נ"ו, עי' אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות נ"ט, שבות יצחק ח"ד עמ' קכ"ז) – "יש מקפידין שלא להשמתש במיץ ענבים מפוסטר, רק במיץ ענבים טבעי גמור שלא עבר תהליך זה, או שעבר פיסטור נמוך באופן שכשפותחו במשך כמה ימים נהפך המיץ ליין, ולא במיץ ענבים מפוסטר רגיל שאינו חוזר להיות יין. וכן שמעתי מהגרי"ש אלישיב (שליט"א) [זצ"ל] שבדאי נכון להדר בזה, ולכן לעולם המשתמש במיץ ענבים כזה ראוי לערב בו שליש יין".

עי' הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה בירור הלכה אות ל"ד ד"ה לעומת) – "בדיעבד אם נמצא במקום ... ואין לו יין אחר, אפשר לסמוך שיצא ידי חובת קידוש".

ג. בזמן הזה המיץ ענבים ראוי להיות יין, שיכול לתסוס!!

1. הגרי"א הנקין זצ"ל (הסכמה לס' שאילת ישרון) - לשונו מובא לעיל.
2. יוען יוסף (או"ח סי' קי"א, ניסן תשל"ה) - "חג כשר ושמח לכבוד ידידי הרה"ג המפורסם חו"ב בחד"ת וכו' מוהר"ר שלמה זלמן פריעדמאן האבדק"ק טענקע (שליט"א) [זצ"ל]. על דבר השאלה בענין ברכת בורא פרי הגפן בגרעיף זשוס. הנה גם אני שמעתי מפקקין מחמת שהוא מבושל, ורק ביין מבושל מבואר (סי' ר"ב ס"א) שמברכין בורא פרי הגפן, משא"כ במה שלא בא לכלל יין, והא דמבואר בגמרא (בבא בתרא צ"ז ע"ב) סוחט אדם אשכול ענבים ואומר עליו קידוש היום, היינו משום שראוי להיות יין, משא"כ האי תירוש שהוא מבושל אין ראוי להיות עוד יין, כך שמעתי טעם המפקקין, ושאלתי את בעל מסחר היין ואמר שהוא טעות, שהוא בעצמו עושה מהגרעיף זשוס יין כשחסר לו, שאינו מבושל כל כך שלא יהא נעשה יין, ועל זה אני סומך לקדש עליו בשבת ויו"ט".
3. פסקי תשובות (סי' ער"ב אות ו' ד"ה והנה, הע' ל"ז) - "וחומר הגפרית (ביסולפיט) שמניחים בו, מתנדף ממנו עם הזמן, ואינו גורם שלא יתסוס לעולם".
4. עי' שבות יצחק (ברכת שמואל עמ' רמ"ג) - "כיום כמה מפעלים שבעבר השתמשו בחומר משמר הראוי לשתייה משתמשים בחומר שאינו ראוי לשתייה שמבטיח יותר עמידות המיץ בפני תסיסה, וקודם המילוי בבקבוקים מוציאים את החומר ומשירים ממנו כמות מזערית, ושוב יכול המיץ להיות יין, ולכן ברכתו ב"פ הגפן. גם פיסטור המיץ אינו מונע אותו מלהיות יין אחר פתיחת הבקבוק, וברכתו ב"פ הגפן".

ד. לערב יין עם מיץ ענבים.

1. הגרי"ש זצ"ל (דרור יקרא סוף עמ' שמ"ט, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ל"ט) - "וכל מה שמוסיף יין למיץ ענבים יש בזה ענין, אפי' אם אינו מוסיף שליש, כיון שמרגישים אותו".
 - הגרי"ש זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות מ') - "מי שיש לו יין ללא תוספות, ורוצה להחליש כח היין, יערב בו מיץ ענבים, דבזה ודאי אינו יוצא מגדר יין לענין הברכה, וכשהיין הוא יותר מהמיץ ענבים, יש בו חשיבות יין לכל דבר שצריך יין".
 2. הגר"ע אורבאך שליט"א (יתד נאמן פר' מצורע תשע"ו, wine & wisdom עמ' ק"צ) -
- Question: The Shulchan Aruch (272:2) rules that one may recite Kiddush over grape juice, and the Magein Avrohom (272:3) states that it is preferable to use aged wine. I don't really enjoy wine and I find that it makes me tired. Since I prefer grape juice, may I use it for Kiddush? What about a case in which a father enjoys wine, but his wife and children want to use grape juice?
- Rav Auerbach: If you prefer grape juice but can handle some wine, it is preferable to use a mixture of one-third wine and two-thirds grape juice. This was the practice of my father-in-law, Rav Yosef Shalom Elyashiv zt"l, and this is what I do as well. If you can't stomach even a small amount of wine, then you may make Kiddush over grape juice. Similarly, if your family cannot stomach any wine, you should make Kiddush on pure grape juice, so that they can drink from the cup over which Kiddush was recited.

ה. מראי מקומות.

1. הגרי"ש זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' הע' ס"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות מ"א) - "דגם אותן יינות שיש פקפוק עליהן בברכת בפה"ג, מ"מ בדיעבד אינו מעכב לקידוש, דכיון שרגילין בני המדינה לשותותם לא גריעי מחמר מדינה שהרי שותין אותן במקום יין, וכל הנידון רק לברכת בפה"ג, אבל בדיעבד בודאי יוצאין בהן. [בדיעבד סמכי' על הרא"ש שמתיר חמר מדינה אף לקידוש הלילה]".
2. ע"ע סי' ר"ב סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ח. יין שכשר בדיעבד לנסכים - סעיף ג'.

ב"ב (דף צז:) - "ואלא למעוטי יין כושי, בורק, היליסטון, של מרתף, של צמוקים, והא תניא: בכולן לא יביא, ואם הביא כשר".

א. הלכה: יין שבפי החבית, יין שבשולי החבית, שחור, מתוק, דריחיה חלא וטעמיה חמרא.

1. הגם דמקדשין אכל הני אף לכתחילה, מ"מ מצוה מן המובחר לברור יין טוב - טור (סעי' ג'), מחבר (סעי' ג'), פוסקים.
- ב. יש לדון, מה שיש "מצוה מן המובחר" לברור יין שהוא כשר לכתחילה על המזבח. מה הדין בציור שהיין לא כשר לכתחילה לנסכים מצד שני סיבות, האם יש ענין לראות שיהיה כשר לכתחילה לנסכים רק מטעם אחד. [למשל, מיץ ענבים שחור. אם יש ענין שיהיה אדום]. ומסתבר שיש ענין. שהיסוד כדי "לברור יין טוב". והוא יותר טעם אם יהיה רק חסרון אחד.
1. הגר"ח שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות כ"ב) - "האם לקדש על יין מתוק הוא יותר מהודר ממיץ ענבים (ששניהם אינם מעולים). תשובה: יתכן".

ט. יין לבן - סעיף ד'.

א. מקורות.

1. ב"ב (דף צז:) - "יין כושי, בורק, היליסטון, של מרתף, של צמוקים, והא תניא: בכולן לא יביא, ואם הביא כשר".
- (א) רשב"ם (שם) - "בורק. לבן, ורע הוא כמו ברק ברקאי (יומא דף כח)".

2. ב"ב (דף צז:) – "בעא מיניה רב כהנא חמוה דרב משרשיא מרבא: חמר חוריינן, מהו. אמר ליה: (משלי כ"ג) אל תרא יין כי יתאדם".

ב. הציוור.

1. לקידוש.

(א) רמב"ן (ב"ב דף צז: ד"ה חמר) – "חמר חוריינן. לענין קדוש בעי דעליה קיימינן, אי נמי בין לקדוש בין לנסכים, דאי לנסכים דוקא הוה ליה למימר מהו לנסכים, ועוד דקא פשיט אל תרא יין כי יתאדם אלמא אינו קרוי יין אלא אדום".

(ב) ר"ן (פסחים דף כב: ד"ה גרסינן) – "גרסינן בפרק המוכר פירות (דף צז ב) חמר חוריאן מהו אמר ליה אל תרא יין כי יתאדם פירוש לענין קדוש קא מבעי ליה אי נמי לקדוש ולנסכים אבל ליכא למימר דלנסכים בלחוד קאמר ליה דאם כן הוה ליה לפרושי וכיון דפשיט ליה מאל תרא יין כי יתאדם ש"מ דחמר חוריאן פסול לקדוש".

(ג) עי' נמוקי יוסף (ב"ב דף מז:) – "לענין פסקא דמילתא מסתברא דלא לקדש על יין לבן אלא בשעת הדחק שאין להם אדום וכדאמרינן בעלמא [ברכות דף ט. וכו'] כדאי הוא לסמוך עליו בשעת הדחק".

(ד) רבינו דוד (פסחים דף קח: ד"ה אל).

2. רק לנסכים.

(א) רשב"ם (ב"ב דף צז: ד"ה חמר) – "חמר חוריינן מהו. לנסכים ויש מפרשים לקידוש ולא נהירא".

(ב) ריטב"א (ב"ב דף צז: ד"ה חמור) – "חמור חורין מהו. נראין דברים דלענין נסכים מיבעיא ליה, דאילו לענין קידוש וברכת המזון חמרא מעליא הוא".

(ג) ב"י (ס"ק ד') – "והרי"ף והרא"ש השמיטו בעיא זו ולא כתבוה לא בפרק ערבי פסחים ולא בפרק המוכר פירות, וגם הרמב"ם לא כתבה בסוף הלכות שבת לענין קידוש, משמע דסבירא להו דלנסכים בלחוד קאמר, ויש לתמוה על הרמב"ם שלא הזכיר יין חוריינן לפסול לנסכים בפ"ו מהלכות איסורי מזבח, ואפשר שהוא ז"ל מפרש דלהכשיר פשט ליה דמדקאמר אל תרא יין כי יתאדם משמע דאף שאינו אדום יין מיקרי".

ג. הצבע של לבן.

1. י"א רק לבן יותר מדאי.

(א) ר"י (תוס' ב"ב דף צז: ד"ה חמר) – "וחוריינן גרוע מבורק דחוריינן לבן יותר מדאי אבל בורק אינו אלא מבהיק ומתלבן קצת ודומה קצת לאדמומית ולכן אם הביא כשר".

(ב) רשב"א (ב"ב ריש דף צז:) – "י"ל דחורין הוא לבן ביותר ואינו אדום והיינו דאהדר ליה אל תרא יין כי יתאדם".

(ג) ריטב"א (ב"ב דף צז: ד"ה חמור) – "אין זה היין הלבן שלנו דהאי חורין הוא לבן כשלג".

(ד) נמוקי יוסף (ב"ב דף מז:) – "חוריינן. הוא לבן כשלג ויין בורק כיין לבן שלנו ולפיכך אם הביא כשר הריטב"א".

(ה) ערה"ש (סעי' ב') – "ולבן שבגמ' שם אינו לבן ממש אלא נוטה ללבנות ולכן קרי לה בגמ' שם בירק ע"ש כלומר בירק של לבנונית".

(ו) קצות השולחן (סי' פ' סוף ס"ק א') – "שא"צ לחזור אחר יין אדום אם אינו משובח מן הלבן, ואין הכונה בלבן כמו שהעולם קורין לבן ליינ שאינו אדום כל כך ונוטה קצת ללבן, שזה בכלל אדום הוא, אלא הכינה בלבן ביותר וע"ז הוא מחלוקת הפוסקים בב"י הנ"ל".

ד. רק למצוה או גם בדיעבד.

1. מצוה.

(א) ריטב"א (בב"י ס"ק ד', [עי' ח' הר"ן ב"ב דף צז: הע' רנ"ז, "ב"י שם שמביא את הריטב"א ... ול"מ בנדפס"]) – "והריטב"א כתב בפרק המוכר פירות ולענין הא דאמרינן הכא דיין לבן אין מקדשין עליו יש לומר דאפילו דיעבד נמי קאמר אבל בירושלמי משמע דדוקא לכתחילה אבל בדיעבד יצא דגרסינן התם א"ר ירמיה מצוה לצאת ביין אדום וכו' ומשמע דוקא מצוה דהיינו מצוה מן המובחר אבל דיעבד או אפילו לכתחילה היכא שאין לו יין אחר מותר וכן נראה ומיהו אם חמר מדינה הוא מקדש [עליו] וכדמשמע התם עכ"ל".

2. אפילו בדיעבד.

(א) רמב"ן (ב"ב דף צז:) – "מצאתי בירושלמי א"ר ירמיה מצוה לצאת ביין אדום מאי טעמא אל תרא יין כי יתאדם, ומשמע דאפילו בדיעבד לא יצא, דעד שיהיה בהן מראה יין דיעבד הוא, ומצוה לצאת דיעבד נמי הוא, דגמ' דילן לאו לכתחילה בלחוד היא דהא מנא תיתי, אי בעי קרא כעין דכתיב לענין קדוש אפילו דיעבד נמי, ואי לא לכתחילה נמי כשר דהא ראוי וחשוב הוא ועולה על שלחן מלכים, ולית לן בגמרא דילן לא יביא ואם הביא כשר לענין קדוש".

(ב) ר"ן (פסחים דף כב: ד"ה גרסינן, ח' הר"ן ב"ב דף צז:).

(ג) רבינו דוד (פסחים דף קח: ד"ה אל).

ה. הלכה.

1. מקדשים עליו – מחבר (סעי' ד', "ומנהג העולם"), לבוש (סעי' ד'), גר"ז (סעי' ד'), סי' תע"ב סעי' כ"ו, "יין לבן מקדשים עליו"), ערה"ש (סעי' ב').

(א) כמה טעמים: (1) רבא קאי רק על נסכים [רשב"ם, ריטב"א]. (2) רבא פושט לקולא [עי' ב"י, שמצדד כן לפרש הרמב"ם]. (3) רבא קאי רק לכתחילה [ריטב"א]. (4) לא פסק כרבא [י"א בתוס']. (5) מדובר על יין שהוא לבן יותר מדאי [י"א בתוס']. (6) לא גרע מחמר מדינא [עי' סוף הב"י].

2. מצוה לחזור על היין אדום.
 (א) מ"ב (ס"ק י') – "ולכו"ע מצוה לכתחילה לחזור אחר יין אדום אלא דאם אין לו אדום או שאינו משובח ס"ל לדעה זו דמותר לכתחילה לקדש על לבן".
 3. **ביין שהוא לבן יותר מדאי נכון לחוש.**
 (א) עי' א"ב (ס"ק ח') – "ולענ"ד יש לירא שמים לעשות כמ"ש הר"ן פרק המוכר פירות שלא לקדש על היין לבן אלא בשעת הדחק שאין לו אדום עיין שם, מיהו זה דוקא בלבן יותר מדאי כמ"ש התוס' ב"ב דף צ"ז [ע"ב ד"ה חמר]".
 (ב) מ"ב (ס"ק י"ב) – "ובא"ר משמע דביין שהוא לבן יותר מדאי נכון לחוש לדעת הרמב"ן שלא לקדש עליו אלא בשעת הדחק שאין לו אדום [או שהיין האדם אינו טוב]".

ו. אם המעלה של יין אדום הוא הצבע, או שהוא משובח יותר.

1. שהוא משובח יותר.
 (א) הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' ש"נ, עמ' שנ"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס') – "יש שלוקחים לחופה עבור כוסות האירוסין ונישואין יין לבן, כדי שלא יתלכלכו בגדי הכלה - שהן לבנים - ביין אדום. האם יש בזה חסרון בהידור, ד'מצוה לכתחילה לחזור אחר יין אדום' (מ"ב ער"ב ס"ק י'). תשובה: רק בד' כוסות יש מעלה ליין אדום. שאלה: הרי גם קידוש איתא (סי' ער"ב ס"ד) שיש מצוה ביין אדום משום שנאמר 'אל תרא יין כי יתאדם'. תשובה: זהו מפני שהאדום הוא יותר משובח. אבל היום מה נפקא מינה ביניהם. כל המעלה של יין אדום זה לא הצבע אלא שהוא משובח יותר. ורק בד' כוסות יש מעלה לאדום מצד הצבע".
 (1) ממילא, אין נ"מ בזמן הזה בין יין לבן ליין אדום!!
 (2) לכאורה תלוי בהשאלה לקמן.

ז. מערב מעט יין אדום עם היין הלבן. [לכאורה תלוי בהשאלה הנ"ל].

1. אינו מהני.
 (א) הגריש"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על סעי' ד') – "לדעת הרמב"ן אם יועיל שאחד יקח יין לבן ויצבעו אדום, השיב מרן זללה"ה דכשם שאם אחד לוקח אתרוג שיש עליו מראה שחור הפוסלו וצובעו כמראה אתרוג הלא לא יוכשר בכך משום שהפסול הוא שהצבע לא טוב וחסר בהדר, ואעפ"י שעתה אין כבר חסרון בהדר מ"מ ודאי שא"א לעשות כן דהוי אתרוג פסול ע"י הנראה שחור ואי אפשר לתקנו, ה"ה הכא ביין שמתחילת יצירתו הוא לבן ואינו חשוב, ה"ה פסול - לדעת הרמב"ן - ולא מהני צביעה ועדיין חסר ב'אל תראה יין כי יתאדם".
 (ב) הגר"ח ק"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות כ"ד, שבת לישראל עמ' תע"ו אות ל"ח) – "שהכונה שיין אדום משובח ואין מועיל לצבעו".
 (ג) הגר"ע אורבאך שליט"א (דרור יקרא ריש עמ' שנ"א, יתד נאמן פר' תזריע תשע"ו, wine & wisdom עמ' קפ"ח) – "דנראה פשוט לדעת הרמב"ן לא מהני מה שמערב ביין הלבן יין מעט יין אדום שע"כ ישתנה המראה לאדום. אלא בעינן דוקא שהיין עצמו יהי אדום. (ופשוט שה"ה גם בפסח שהרי הרמב"ן מושה אותם להדדי עמובא בב"י)".
 2. מהני, [אבל לא שהכניסו בו צבע מאכל].
 (א) ששכ"ה (פרק מ"ז הע' פ"ט) – "ודע, דיין אדום נקרא שמטבעו הוא אדום, ולא שהכניסו בו צבע מאכל, ואיה"נ דאם עירבבו ביין הלבן קצת יין אדום ג"כ מהני".
 (ב) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' פ"ד).
 3. לענין צובע - עי' ערך צובע, לשיטות ומראי מקומות.

ח. הידור במיץ ענבים אדום.

1. הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא ריש עמ' ש"נ) – "האם גם במיץ ענבים יש הידור באדום. שהרי הוא אינו יין. והרי המקור ליין אדום הוא מהכתוב 'אל תרא יין כי יתאדם'. (וא"כ אולי דוקא ייין ולא מיץ ענבים). תשובה: כן, גם במיץ ענבים יש הידור יש להעדיף את האדום. (עי' בסמוך דכל זה הוא רק כשהאדום משובח יותר)".
 הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס', דרור יקרא עמ' שנ"א) – "בעניין מיץ ענבים בצבע ירוק, שיש בנ"א שהוא יותר טעים להם, והוא לא פחות משובח, שהבנתי מהרב (עי' בסמוך) שאין מעלה לצבע אדום. תשובה: אדום זה מעלה רק אם על ידי זה הדבר יותר טוב. [ואם הירוק טעים יותר אי"צ ליקח אדום]".
 2. הגר"ח ק"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות כ"ג) – "אם גם במיץ ענבים יש להדר לקחת אדום ולא לבן, שהטעם הוא שהאדום משכר, וזה ממילא אינו משכר. תשובה: יתכן שיש להדר אם אפשר".

ט. האם לכל דיני התורה יין לבן לא חשיב יין (לרמב"ן), או רק לענין קידוש ונסכים.

1. רק לענין קידוש ונסכים – הגר"ח ק"ק שליט"א (שמירת נפש מכתבים אות ט', "דעת הרמב"ן ... ויש לדון האם לכל דיני התורה יין לבן לא חשיב יין, וכגון ... תשובה: לכאן רק לענין קידוש ונסכים").
 2. מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' ש"נ, לשונו מובא לעיל).

י. מראי מקומות.

1. תרגום (שיר השירים פרק ה' פסוק א') – "אתקבל ברעוא קדמי נסוך חמר וסומק וחמר חור דנסיכו כהניא על מדבחי".

י יין חי - סעיף ה'.

א. שמעורב מים עם יין או שמרים: ["כשר לברכת הגפן לדעת הב"י"].

1. עי' סי' ר"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ב. מזיגת מים במיץ ענבים.

1. עי' סי' ר"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

יא יין צמוקים - סעיף ו'.

א. מראי מקומות.

1. החפץ חיים חיים ופעלו (ח"א עמ' ר"ז, עי' ח"ג סוף עמ' תתק"י, היסטרי בארטסקרול [אנגלית] עמ' רע"ג) – "אין דרכו של ה'משנה ברורה' לחזור אחרי חומרות. אדרבה, עד כמה שאפשר מחפש הוא מקור בתחומי ההלכה על מנת להקל, כדי שקיומו של השלחן ערוך יהיה קל ונוח לכל איש ואיש. אמנם, יש ויש להחמיר. אבל רק לעצמו ולא לאחרים. כדוגמה יכולה לשמש העובדה הבאה: כידוע היה היהודים בפולין וליטא, לרגלי יוקר מציאותם של הענבים, משתמשים ביין צמוקים לקידוש ולהבדלה. נוסף לזאת, גם יין הענבים שהיה מגיע אליהם אף הוא היה מהול במים (יין מזוג), לפי פסק ה'משנה ברורה' (סימן רע"ב) יוצא, שכל שהוא מכיל יין טהור משהו יותר מששית, כבר מותר על פי דין לברך עליו 'בורא פרי הגפן'. משראה הגאון ר' חיים ליב מסטויסק פסק-הלכה זה, ערך מיד תשובה ושגרה לחברנו (ראה ספר 'פני האריה החי' סימן ל"ח). לפי דעתו יש להחמיר, שכל עוד שאין היין יתר על המים אין לקדש עליו ולברך ברכת הגפן. לא התרשל החפץ חיים ונסע בעצמו סטויסקה, על מנת לשכנע בנמוקיו את גדול המקום. ברם ר' חיים ליב עמד בתוקף על דעתו, כי בנוגע לקיומו של דין יש לחפש את הדרך הבטוחה, כדי לצאת ידי כל הדעות. נענה אליו החפץ חיים לבסוף: 'אך הן לא כל יהודי הוא רבה של סטויסק, שמשתכר, ב"ה, 25 רובל לשבוע ויכול להרשות לעצמו לקנות יין מהודר לקידוש. ומה יעשה יהודי עני, ברצותו אף הוא לקדש על יין, כדי לקיים 'זכרהו על היין'. ברם לעצמו לא הקיל מעולם, אלא היה מחמיר תמיד בהתנהגותו האישית, כדי לצאת מידי חשש פעוט או ספק קל ביותר".

יב יין מבושל - סעיף ח'.

א. ראשונים.

1. אין מקדשין עליו.

(א) שערי תשובה (סי' ד') – "שאלה: היין אשר ימזוג בו יין מבושל אם יש לברך עליו בורא פרי הגפן אם לאו. תשובה: אם יהיה הרוב מן היין שאינו מבושל מברכין עליו בפה"ג, אבל אם הרוב הוא מן היין המבושל מברכין עליו **שהכל**, וזה אינו ראוי לקידוש היום מפני שאין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לנסך ע"ג המזבח וכיון שיש בזה מן המבושל אינו ראוי לגבי מזבח ואין אומרים עליו קידוש היום".

(ב) שו"ת הרי"ף (סי' רצ"ה) – "היין אשר ימזוג בו יין מבושל אם נוכל לברך עליו בורא פרי הגפן או לא. תשובה: אם יהיה הרוב מן היין שאינו מבושל מברכין עליו בורא פרי הגפן אבל אם יש הרוב מן היין המבושל מברכין עליו **שהכל** וזה אינו ראוי לקידוש היום מפני שאין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח וכיון שיש בזה מן המבושל אינו ראוי לגבי המזבח".

(1) מגיה על הרי"ף שם - "עיין מאה שערים לרי"צ גאות הל' קידוש ויצחק ירנן אות ט"ז רוקח סימן שס"ח, ריקנטי סימן ע"ז, ולא הזכיר שהוא תשו' הרי"ף, ועיין מחזיק ברכה א"ח סימן ר"ב אות ג' **איני יודע למה לא כתבה בשמו גם כמדומה שהראשונים לא הזכירו הרי"ף בדין יין מבושל**. עיין ערך השלחן יו"ד סימן קכ"ג ועיין רביד הזהב פרשת פנחס ע"פ רביעית ההין".

(2) יחזק דעת (ח"ב סי' ל"ה) – "ולכאורה היה מקום להעיר בזה על מרן הבית יוסף, שמאחר ששנים מתוך שלשה עמודי ההוראה, והם הרי"ף והרמב"ם, הסכימו לדעת הגאונים שאין מקדשים עליו, היה לו לפסוק כדבריהם, על פי הכלל שקבע בהקדמתו לבית יוסף. (וראה למרן החיד"א בברכי יוסף חשן משפט סימן כה אות כט). **ונראה שמרן הבית יוסף לא ראה תשובת הרי"ף**, ולכן פסק כדברי רוב הפוסקים שחולקים על הרמב"ם. אולם בהגלות נגלות תשובות הרי"ף הנ"ל, נראה לכאורה שיש לחוש לשיטת הרי"ף והרמב"ם שפסקו כדברי הגאונים שאין לקדש על יין מבושל ...".

(ג) רמב"ם (פרק כ"ט הל' י"ד) – "מבושל שאין מקדשין על אחד מהן".

(ד) רש"י (שו"ת סי' פ"ח) – "אין מברכין עליו על יין מבושל [בנגוד לדעת רוב חכמי צרפת ואשכנז הראשונים]".

(ה) ר"ש (תוס' ב"ב סוף דף צז.) – "והר"ש שכתבו דיין מבושל מברכין עליו שהכל דאישתני לגרעיותא".

(ו) רי"ץ גיאת (הל' קידוש עמ' ג') – "[ויין שנתבשל אפילו היכא שנתנו לתוכו דבש אין מברכין עליו בפ"ה] דתנן (מנחות פ"ח מ"ו) אין מביאין לא מתוק ולא מבושל ואם הביא פסול".

2. מקדשין עליו.

(א) תוס' (פסחים דף קט: ד"ה ארבעה, ב"ב סוף דף צז.), עי' ברכות דף לח: ד"ה משכחת).

(ב) ר"ת (רא"ש ב"ב פרק ו' סי' י') – "אור"ת ז"ל דמברכין עליו בפה"ג וגם מקדשין עליו".

(ג) רי"י (טור סעי' ח', האגודה ב"ב דף צז.) – "שמקדשין על המבושל".

(ד) רמב"ן (ב"ב דף צז: ד"ה למעוטי) – "ועוד מצינו מפורש בפ' ערבי פסחים בירושלמי יוצאין ביין מבושל, שמע מינה שמקדשין עליו קדוש היום ואין צריך לומר בורא פרי הגפן".

(ה) עליות דר' יונה (שיטה מקובצת ב"ב דף צז:) – "ויין מבושל מקדשין עליו".

(ו) רשב"א (ב"ב דף צז: ד"ה ויין, שו"ת ח"א סי' כ"ד, סי' תשס"ו, עי' סי' תתי"ג, ח"ז סי' תקכ"ט, מיוחסות להרמב"ן סי' ק"צ) – "ומיהו ודאי מקדשין על היין מבושל".

- (ז) רא"ש (ב"ב פרק ו' סי' י', עי' תוס' הרא"ש ברכות דף לח: ד"ה וכו') – "אבל יין מבושל **אשתני למעלותא** ומה שאין מנסכין ממנו משום שנשתנה מבריתו".
- (ח) ריטב"א (ב"ב דף צז: ד"ה אי) – "אלא ודאי שמקדשין עליו".
- (ט) ר"ן (פסחים דף כב: ד"ה אין, ח"י הר"ן ב"ב דף צז: ד"ה אין) – "שמקדשין עליו ואין צריך לומר שמברכין עליו בפה"ג".
- (י) רוקח (סי' שמ"א ד"ה פרי) – "על יין מבושל בין בבשמים בין שלא בבשמים פרי הגפן. כדמשמע בפ' ע"פ ובשקלים יוצאין בפסח בקונדיטון וביין מבושל".
- (יא) נמוקי יוסף (ב"ב דף מ"ז: ד"ה תרי) – "ועוד מפורש בירושלמי דערבי פסחים יוצאין ביין מבושל ש"מ שמקדשים עליו קדושת היום ואין צ"ל בפה"ג".
- (יב) או"ן (ח"א הל' סעודה סי' קס"ב) – "מעתי למדנו דלר' אלעזר יין מבושל לכולא עלמא אשתני לעילויא והלכך מברכין עליו בפה"ג. ולר' יוחנן לר' יהודה אשתני לגריעותא ולרבנן אשתני לעילויא ומסתמא יחיד ורבים הלכה כרבים הלכך מברכין עליו בפה"ג".
- (יג) תוס' רי"ד (בס' המכריע סי' כ"ד) – "וגם הנה בירושלמי אומר שיוצאין בארבעה כוסות של פסח אין לפרס בדבר שלא נברך על המבושל בורא פרי הגפן שאין לעקור דברי תלמוד ירושלמי אלא כשחולק על תלמוד בבלי שלנו ודבר זה לא נמצא בכל התלמוד שלא נברך על המבושל בורא פרי הגפן".
- (יד) פסקי ריא"ן (פסחים פרק י' הל' א' אות כ"ט) – "וכן היין המבושל ראוי לקדש עליו ולהבדיל עליו, ויוצאין בו בארבע כוסות".
- (טו) סמ"ק (מצוה רפ"א) – "ואמר בפרק המוכר פירות (דף צ"ז) דאין מקדשין אלא על יין הראוי לנסך ע"ג המזבח ויש שהיו רוצים להוכיח מכאן דאין מקדשין על יין אם הוא מבושל וכן אם יש דבש מעורב בו וטעות הוא דלאו כללא הוא".
- (טז) מ"מ (פרק כ"ט הל' י"ד) – "והאחרונים הסכימו שמקדשין עליו משום דעלויי עלייה".
- (יז) שבלי הלקט (סי' קמ"ה).
- (יח) תרומת הדשן (סי' ל') – "וראיה מהא דמייתי התוס' ורוב החבורים מירושלמי דברכות".
- (יט) האגודה (ב"ב דף צז:). – "אומר ר"י יין מבושל מברכין עליו בורא פרי הגפן ומקדשין עליו".
- (כ) כל בו (סי' ל"א) – "וביין מבושל מקדישין עליו לכתחילה דהכי אמרינן בארבע כוסות של פסח דיוצאין ביין מבושל אעפ"י שאומר עליו קדוש היום".

3. מראי מקומות.

- (א) האגור (סי' שפ"א) – "ועל יין המבושל רבו הדעות ה"ר שמעיה כתב בשם רש"י שמברכין עליו שהכל וכ"כ הרי"ף גיאות. יין שנבשל אפילו מעט. וכן אם נפל בתוכו מעט דבש מברכין עליו שהכל. וכ"כ רב האי גאון כיון שנתן האור תחתיו והרתיח אין בו משום גלוי ולא משום יין נסך ואין אומרים עליו קידוש היום ואין נראה לבעל העטור דכתב דלא גרע מקונדיטון דאיתא בירושלמי שיוצאין בו בפסח ידי חובת ד' כוסות וכ"כ ר"ת ור"י שמקדשין על המבושל וכן הסכים הרא"ש לה"ט. וכן הרשב"א בתשובות וכן בעל סמ"ק והרמב"ם כתב אין מקדשין אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח לפיכך אם נתערב בו דבש או שאור אפילו כטיפת חרדל בחבית גדולה אין מקדשין עליו וכן היו מורין בכל המערב ויש מתירין לקדש עליו שלא אמרו הראוי לנסך על גבי המזבח אלא להוציא מגולה או ריח רע או מבושל שאין מקדשין על אחד מאילו לה"ט. ומנהג אשכנז וכל גדולים לקדש על יין מבושל אם אין לו אחר ואפילו אם יש אחר שאינו טוב".

ב. הלכה.

1. מקדשין על יין מבושל.
 - (א) עי' מחבר (סעי' ח', סתם וי"א הלכה כסתם).
 - (ב) לבוש (סעי' ח').
 - (ג) ח"א (כלל ו' סעי' ז') – "ומקדשין על יין מבושל".
 - (ד) אג"מ (מסורת משה ח"ג או"ח אות קל"ט) – לשונו מובא לקמן.
 - (ה) יחיה דעת (ח"ב סי' ל"ה) – "לפיכך יין ומיץ ענבים מפוסטרים, מברכים עליהם בתחילה בורא פרי הגפן, ולבסוף ברכה מעין שלש, שהיא על הגפן ועל פרי הגפן. ומקדשים עליהם בשבתות וימים טובים".
2. יש להחמיר אם אפשר.
 - (א) קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' ו') – "אם אפשר יש להדר אחר יין אחר".
3. המנהג לקדש עליו: אפילו יש לו יין אחר, רק שאינו טוב כמו המבושל.
 - (א) רמ"א (סעי' ח').
 - (ב) גר"ז (סעי' ט').
 - (ג) ערה"ש (סעי' ט').
4. כשהוא טוב אף שאינו טוב כמו המבושל מברך על שאינו מבושל.
 - (א) א"ר (ס"ק י"א) – "אך עיינתי באגור [סוף] סימן שפ"א שמשם הוציא רמ"א [דין] זה וז"ל, ואפילו אם יש אחר שאינו טוב, עד כאן ותו לא, משמע דוקא כשאין טוב כלל אבל כשהוא טוב אף שאינו טוב כמו המבושל מברך על שאינו מבושל".
5. אם הם שוין: יש לחוש ולקדש על יין שאינו מבושל.
 - (א) מ"ב (ס"ק כ"ג) – "דאם הם שוין יש לחוש לדעת היש אומרים שמחמירין בזה שלא לקדש".
 - (ב) הו"ד בששכ"ה (פרק מ"ז הע' צ"א).
 - (ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י' סעי' ג') – "אפילו אם הוא ביוקר קצת".

ג. יין מעושן.

1. מקדשין עליו – רמב"ן (ב"ב דף צז: ד"ה ומכל, "אלא נראה שהמעושן כמבושל ומפני שנשתנה מבריותו ולא משום גריעותו, וכשם שלמדנו שמקדשים על המבושל כך נאמר על המעושן"), עי' רשב"א (ב"ב דף צז: ד"ה ויין), מ"מ (פרק כ"ט הל' י"ד).
 2. מראי מקומות – רע"א (על מחבר סעי' ח').
- א) בה"ל (סעי' ח' ד"ה מקדשין) – "ויין מעושן עיין בחדושי רע"א דלדעת התוס' פסול משום דאשתני לגריעותא ע"י העשן ולהרמב"ן שם כשר כמו מבושל".

ד. מיץ ענבים.

1. לא גרוע משאר יין מבושל.
- א) הר צבי (או"ח ח"א סי' קנ"ח) – "והרי משסוחטין הענבים תיכף יש לו דין יין לברכה ולקדוש, וא"כ מנ"ל דבשול מגרע לפי"מ דקיי"ל כהרא"ש דגם על מבושל מקדשין, ולומר דבשול תיכף לסחיטת הענבים גרע טפי, מנ"ל לחלק בכך".
- ה. מיץ ענבים (כשר לכתחילה [לכו"ע] אבל אינו חשוב כ"כ), או יין מבושל (שהוא יין משובח, אבל חשש פסול).
1. עדיף יין מבושל ומעורב עם סוכר ממיץ ענבים – הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ל"ט, "ודאי שיש ענין לקדש בכל שבת על יין, יותר מאשר על מיץ ענבים, אפי' כשהיין פסול למזבח, כגון שהוא מבושל ומעורב עם סוכר, מפני שהוא חשוב יותר, ויש בזה הידור").
 2. הגר"ח ק"ש שליט"א (דולה ומשקה עמ' ק"נ) – "לקדש על מיץ ענבים למי שחביב לו יותר מיין, האם הוא לכתחילה או דיעבד. תשובה: מותר".

יג) יין מפוסטר (pasteurized) - שיעור מבושל: לענין קידוש. [לענין סתם יינם, מגע נכרי - עי' סי' קכ"ג סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות].

א. יד סולדת בו. [י"א שאינו תלוי בהסוגיא של סתם יינם: עי' הגרש"א זצ"ל, אור לציון. לשונם לקמן].

1. אג"מ (כבוד ועונג שבת, ארטסקרול עמ' מ"ה) – "175 degrees Fahrenheit".
 2. עי' הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' כ"ה ד"ה ועיין) – "ועיין גם במאירי על מס' ע"ז כ"ט ע"ב לאחר שהביא תחלה כמה שיטות בענין שיעור בישול הוא מסיים בהאי לישנא: 'וסוף הדברים בענין זה לדעתי כל שהוא מבושל עד שנשתנה טעמו מכמות שהיה מחמת בישולו או ריחו או צבעו שכל שנשתנה בטל חינו ואין חיבת ניסוך עליו' וכן כתב שם בדף ל' ע"א 'הואיל והגוי מכיר שינוי ריחו להדיא אינו מנסכו ומעתה מגעו מותר אף בשתייה', עיין שם. וכתב נמי 'הרי יין זה מתוך שלא נשתנה לא טעמו ולא ריחו ולא צבעו לא זזה חבתו וכ"ש במה שלא ניכר בו כלל וזה ממה שצריך להזהר בו' עכ"ל, (גם בשד"ח מערכת יין נסך כתב 'במבושל עד שנתמעט ממדתו אינו משובח לשתייה ואפשר דמפני שאינו משובח לשתייה חשיב מלתא דלא שכיח') אך צ"ע דבגמ' פסחים ק"ז ע"א כתב המאירי 'לענין ניסוך כל שנתבשל באש אעפ"י שלא נשתנה טעמו או בשמש ונשתנה טעמו פסול' וכן כתב בב"ב צ"ז בשם גדולי המחברים, ונראה שברמב"ם דפוס ווארשא שכתוב שם בפ"ו מאיסורי מזבח ה"ט 'היינות הפסולין לגבי המזבח - והמבושל באש או בשמש או שנשתנה טעמו בבישול' יש בזה טעות הדפוס ובמקום או שנשתנה צריך להיות 'עד' שנשתנה וכך היא הגירסא ברמב"ם דפוס רומי, והיה אפשר לפרש דמ"ש 'שנשתנה טעמו' קאי אתרווייהו גם על בישול באש, אולם מהמאירי רואים שהבין בדעת הרמב"ם דקאי רק על שמש משא"כ בנתבשל באש אין צריכים כלל שישתנה טעמו, וכן משמע קצת מזה שאח"כ רק הזכיר שם הרמב"ם 'שמחממים אותו בשמש ולא נתנה בו טעם בישול', ולכאורה המאירי סותר את דבריו שכתב פעמים רבות דלא נקרא מבושל אלא א"כ נשתנה, ולכן נלענ"ד שרק לענין נסכים של קרבנות הוא דפסול אפי' בלא נשתנה הטעם משום דחשיב כנשתנה מבריותו וכמו בדם ושמן שבישולם, משא"כ לענין מגע נכרי".
 3. אור לציון (ח"ב פרק כ' סוף הע' י"ח) – "ויש לדעת שאף שיין מפוסטר חשיב מבושל לענין ניסוך למזבח, ומשום כך פסול לדעת הרמב"ם לקידוש, היינו משום שמחממים אותו בשיעור גבוה מחום שהיד סולדת בו, (כשבעים מעלות צלזיוס), אולם אין להחשיבו כיון מבושל לענין יין נסך ...".
 4. הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא סוף עמ' שנ"ו, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס"ב) – "מיץ ענבים מפוסטר, פסול לקידוש לדעת הרמב"ם שפוסל לקידוש יין מבושל, כל שיש עליו שם בישול, ובחום הפיסטור בודאי היד סולדת".
- הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סי' ע"ה ד"ה מבואר) – "מבואר דחלוק דין ניסוך לגבי מזבח לענין יין מבושל לבין מגע עכו"ם, דלגבי נסכים אם בישלו היין גם כשלא נשתנה טעמו פסול למזבח, ולענין מגע עכו"ם בעינן שע"י הבישול ישתנה טעמו, ורק אז 'בטל חינו ואין חבת ניסוך עליו'".
- א) ודלא כהל' שבת בשבת (פרק ז' הע' ס"ג) – "ושמעתי מהגריש"א (שליט"א) [זצ"ל] שהשיעור לכ"ז הוא שיעלה רתיחות וכלשון רב האי גאון ... ובפחות מזה אין להקל כלל לענין יי"ג, וה"ה לגבי חסרון יין מבושל, וכן אמר הגריש"א (שליט"א) [זצ"ל] לענין גילוי דקיי"ל דיין מבושל אין בו משום גילוי, שכיון שיינות רגילין הן יש לחוש לגילוי".
5. יחזה דעת (ח"ב סי' ל"ה).
 6. כ"ש לשי' הפוסקים שמקילין לגבי מגע נכרי [מנחת יצחק, עי' שבט הלוי, עי' תשובות והנהגות, ועוד] - עי' יו"ד סי' קכ"ג סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.

ב. מיקל: אא"כ העלה רתיחות. [תלוי בהסוגיא של סתם יינם].

1. הגאון מצעלהים זצ"ל (כבוד ועונג שבת, ארטסקרול עמ' מ"ה).

2. אז נדברו (חי"ב סי' ג' ד"ה וכתבנו) - לשונו מובא לקמן.
3. קובץ הלכות (פסח פרק כ' סעי' ד') - "ויין שעבר עליו תהליך פיסטור [פסטוריזשען] בלע"ז] לא מקרי מבושל.
4. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ח') - "בבשול שאינו פוגם הטעם, פסק אדמו"ר זללה"ה דלא מיקרי מבשל לענין יין נסך (מנחת שלמה ח"א סי' כ"ה), ומסתבר שהוא הדין כאן".
5. הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ל"ד) - "מיץ ענבים מפוסטר אין לן דין מבושל לגבי זה שהרי לא נשתנה טעמן".

יד] יין שנתערב בו דבש.

א. ראשונים.

1. אין מקדשין עליו.
- א) עי' רמב"ם (פרק כ"ט הל' י"ד) - "אין מקדשין אלא על היין הראוי לנסך על גבי המזבח, לפיכך אם נתערב בו דבש או שאור אפילו כטיפת החרדל בחבית גדולה אין מקדשין עליו, כך אנו מורין בכל המערב, ויש מי שמתיר לקדש עליו ואומר לא נאמר היין הראוי לנסך על גבי המזבח אלא להוציא יין שריחו רע או מגולה או מבושל שאין מקדשין על אחד מהן".
- 1) רדב"ן (סי' תתקס"ב) - "ונ"ל שכן דעת הרמב"ם ז"ל שהרי גבי יין נסך לא הביא אלא סברת גאוני המערב להקל. ובהלכות שבת הביא שתי הסברות וסברת המקילין כתב באחרונה ואף על גב דכתב וכך אנו מורים בכל המערב לומר שבמערב לבד שהוא מקום גאוני המערב מורין כן אבל בשאר מקומות אזלינן להקל כיון שקדוש על היין הוי מדרבנן דאפשר לקדושי אריפתא אזלינן לקולא".
- ב) רי"ף גי'א' (הל' קידוש ע"מ ג') - לשונו מובא לעיל.
2. מקדשין עליו.
- א) ראב"ד (פרק כ"ט הל' י"ד) - "[ויש מי שמתיר וכו'] להוציא יין שריחו רע או מגולה או מבושל שאין מקדשין על אחד מהן. א"א ואמת הוא זה וכן מפורש בירושלמי (פסחים פ"י ה"א) שמקדשין ביין קונדיטון".
- ב) רמב"ן (ב"ב דף צז: ד"ה ויש) - "אבל יין שנתערב בו דבש הדבש הוא שאוסרו מפני שפסלו הכתוב מעל גבי המזבח ולא פסלו לקדוש, ואין להשיב אחר טעם זה".
- ג) רשב"א (ב"ב דף צז: ד"ה ואוקימנא, שו"ת ח"א סי' כ"ד, סי' תשס"ו, מיוחסות להרמב"ן סי' ק"צ).
- ד) ריב"ש (סי' י') - "והראב"ד ... וכן הכריעו כל האחרונים ז"ל".
- ה) ריטב"א (ב"ב דף צז: ד"ה אי).
- ו) ר' ירוחם (נתיב י"ב ח"א ס"ה-ג') - "ינימלין כלומר משקה מיין ופלפלין ודבש מקדשין עליו והוא הנקרא קונדיטון ואפילו שיהיה בו כל כך דבש או כ"כ פלפלין עד שמשתנה כך פשוט בירושלמי".
- ז) ר"ן (פסחים דף כב: ד"ה אין) - "שעיקר הדבר כדברי המתיר וכן דעת הראב"ד ז"ל בהשגות".
- ח) סמ"ק (מצוה רפ"א) - לשונו מובא לעיל.
- ט) מ"מ (פרק כ"ט הל' י"ד) - "והגאונים האחרים סבורים שלא מעט לקדוש אלא יין הפסול מחמת עצמו אבל יין שנתערב בו דבש הדבש הוא שאוסרו מפני שפסלו הכתוב מעל גבי המזבח ולא נתמעט לקידוש וכן עיקר ולזה הסכימו האחרונים".
- י) שבלי הלקט (סי' קמ"ה).
- יא) פסקי ריא"ן (פסחים פרק י' הל' א' אות כ"ט).
- יב) תשב"ץ (ח"א סי' פ"ה, סי' פ"ו, עי' ח"ג סי' רמ"ו) - "דעת האחרונים ז"ל דאפי' לקדוש כשר וכ"ש שמברכין עליו בפה"ג".

ב. הלכה.

1. מקדשין על יין שנתערב בו דבש - עי' מחבר (סעי' ח', סתם וי"א הלכה כסתם), לבוש (סעי' ח'), אג"מ (מסורת משה ח"ג או"ח אות קל"ט, לשונו מובא לקמן).
2. יש להחמיר אם אפשר - קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' ו', "אם אפשר יש להדר אחר יין אחר").
3. המנהג לקדש עליו: אפילו יש לו יין אחר, רק שאינו טוב כמו שיש בו דבש - רמ"א (סעי' ח'), גר"ן (סעי' ט'), ערה"ש (סעי' ט').
4. אם הם שוין: יש לחוש ולקדש על יין שאין בו דבש [או סוכר] - מ"ב (ס"ק כ"ג, "דאם הם שוין יש לחוש לדעת היש אומרים שמחמירין בזה שלא לקדש"), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י' סעי' ג', "אפילו אם הוא ביוקר קצת").

ג. סוכר.

1. כמו דבש.
- א) פמ"ג (מש"ז ס"ק ג') - "והנה, יש שמשמין מי דבש ביין למתק, או משימין צוק"ר שם, לדיעה שניה בסעיף ח' יש לאסור".
- ב) מ"ב (ס"ק כ"א).
- ג) מנחת יצחק (ח"ט סי' כ"ו אות ג') - לשונו מובא לקמן.
- ד) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ל"ט, אות מ"ח) - "לדעת הרמב"ם אין לערב סוכר ביין, לפי שיין עם סוכר אינו כשר לניסוך היין, ולכך אינו כשר גם לקידוש".
- ה) תשובות והנהגות (ח"א סי' רנ"ג) - "שיטת הרמב"ם פרק כ"ט דשבת (הלכה י"ד) שאם הוסיף ליין אפילו משהו דבש או שאור דפסול למזבח הוא הדין דפסול לקידוש, ולפי זה נראה שאם הוסיף סוכר גם כן פסול שכבר פירש רש"י (ויקרא ב'-י"א) דכל מיני מתיקה בכלל דבש, וכן שמעתי שמרן הגאון דבריסק הגריז"ס ס"ל שאם רוצים לצאת שיטת הרמב"ם יש להדר אחר יין נקי בלי סוכר לקידוש".

ד. יין יבש בלי סוכר, או מה שערב וטעים לחיכו.

1. מה שטעים לחיכו.

(א) אג"מ (מסורת משה ח"ג או"ח אות קל"ט) – "והרב שמעון איידער שאל את רבינו האם כמו שיש להחמיר ביין מבושל שלא לעשות אותו קידוש, לחוש לשיטת הרמב"ם (הל' שבת פכ"ט הי"ד), כן יש לחוש ולהחמיר ביין שעירבו בו סוכר ודבש. והשיב רבינו שאין צריך לחשוש לשיטת הרמב"ם בזה בין לענין מבושל ובין לענין סוכר, ולהיפך שיטה זו של הרמב"ם היא פלאי פלאים, שמדמה קידוש לנסכים, וכל שאר הראשונים חולקים עליו, ואין לחוש לדעת יחיד כזו, בפרט מאחר שכל אחד יודע שיין עם סוכר הוא יין טעים יותר, והוא יותר כבוד שבת לשתותו, ואין אף אחד שנוהג לחוש לדעת הרמב"ם בזה".

(ב) מנחת יצחק (ח"ט סי' כ"ו אות ג') – "אמת לדעת הי"א הנ"ל, יש להחמיר גם אם נותנין צוקער בהיין, וכמבואר בפירוש בפמ"ג שם, הביאו במ"ב (שם ס"ק כ"א), אבל כ"ז רק לחומרא, אבל להלכה מקדשין, וכמבואר ברמ"א שם, אפילו יש לו יין אחר אם אינו טוב כמו אותו שיש בו דבש, וכיון שאי אפשר בענין אחר, לא גרע מזה, דאף משום חומרא אינו כמבואר במ"ב שם".

(ג) אז נדברו (חי"ב סי' ג'), פסקי תשובות (הע' מ"א) – "נראה שהם מדברים שאחר עשיית היין נותנים בו סוכר למתק וזה מגרע הטעם יין המקורי אבל אם מייצרי היין [היקבים] עושים כן בתחילה ויש בזה מלאכת מחשבת לשבח היין אין זה בכלל היש אומרים שאומרים שאין מקדשין עליו, והכל תלוי לפי מנהג המקום מה שנוגע לטיב היין כמו שמצאנו שמדינא דגמרא וכן פסק בש"ע שיותר טוב למוזגו אפ"כ כתב רמ"א שיינות שלנו יותר טובים בלא מזיגה".

(ד) פסקי תשובות (אות ז') – "ויין טוב ומשובח, הכוונה מה שערב וטעים לחיכו, ואשר הוא רגיל בו, ונח לו לשתותו, ואעפ"י שיש יינות משובחים יותר".

2. מראי מקומות.

(א) הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' שנ"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות מ"ח) – "לדעת הרמב"ם אין לערב סוכר ביין, לפי שיין עם סוכר אינו כשר לניסוך היין, ולכך אינו כשר גם לקידוש. ונשאל רבינו האם יש עדיפות ומעלה לקדש ביין שלא מעורב בו סוכר, שהוא לא טעים וטעמו יבש, לצאת ידי חובת הרמב"ם. והשיב, וכי לא מוסיפים בו מים. שאם יש בו מים כבר הוא פסול למזבח מפני שחסר בשיעור היין (וממילא בלא"ה אינו יוצא ידי שיטת רמב"ם). והוסיף השואל, דהיצרן אמר לו שאין בו מים כלל, האם יש להעדיף יין ממיץ ענבים. וענה רבינו, דמנהגינו שלא ככה (כמבואר ברמ"א סי' רע"ב ס"ח). חסר השואל ושאל, האם להפסיק ממה שנהג עד היום להקפיד על יין יבש (בלי סוכר). כיון שבני הבית מצטערים מכך שאינו טעים להם. וענה רבינו, ענין ודאי יש ביין זה. שהוא כשר למזבח, ועדיף ממיץ ענבים, כמה הם שותים. משהו. הרי את העיקר המקדש שותה (ולמרות שאין חיוב, יש בכך ענין)".

(ב) תשובות והנהגות (ח"א סי' רנ"ג) – "נראה שיזהר שהידור זה לצאת שיטת הרמב"ם (שלדעת ה'אבן עזרא' ורשב"ם רק דבש פוסל ולא כל מתיקה ואם כן גם לרמב"ם כשר) לא יהיה חומרא הבאה לידי קולא, שפעמים טעמו קרוב לטעם חומץ. [מחמת שאין בו סוכר] ואז פסול מדינא. גם בלא"ה הלא מדינא צריך יין טעים וערב לשתותו כמבואר בשו"ע סי' ער"ב ע"ד, ועיין רמ"א שם (סעיף ח') שנהגו לקדש ביין מבושל אפילו יש יין אחר רק שאינו טוב כמו המבושל, ואם כל ביינות שלנו שצריכים תערובות להטעמים לכל אחד, ראוי לדקדק בזה שמעיקר הדין צריך ליין ערב לשתותו דוקא, ואם שותה יין בלי סוכר צריך שתהא ערב דוקא והיינו שהענבים גופא מתוקים שזהו הלכה מעיקר הדין שצריך יין ערב וכמ"ש".

טו] חמר מדינה - סעיף ט'.

פסחים (דף קז.) – "בעא מיניה רב הונא מרב חסדא: מהו לקדושי אשיכרא. אמר: השתא ומה פירזומא ותאיני, ואסני, דבעאי מיניה מרב, ורב מרבי חייא, ורבי חייא מרבי ולא פשט ליה, שיכרא מיבעיא. סבור מינה: קדושי הוא דלא מקדשין עילויה, אבל אבדולי מבדלינן. אמר להו רב חסדא: הכי אמר רב כשם שאין מקדשין עליו כך אין מבדילין עליו. איתמר נמי, אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל: כשם שאין מקדשין עליו כך אין מבדילין עליו".

א. ראשונים.

1. אין מקדשין עליו, אבל מבדילין עליו.

(א) רמב"ם (פרק כ"ט הל' י"ז) – "מדינה שרוב יינה שכר אף על פי שהוא פסול לקידוש מותר להבדיל עליו הואיל והוא חמר המדינה".

(ב) מ"מ (פרק כ"ט הל' י"ז) – "וכדברי רבינו ועיקר".

2. מקדשין עליו וכ"ש מבדילין עליו.

(א) ראב"ן (פסחים קס"ד-ד') – "ומקדשין ומבדילין על השכר [ק"ז א] אם הוא חמר מדינה אם אין היין מצוי ומיהו קידוש על הפת טפי עדיף".

(ב) עי' ר"י (רא"ש פסחים פרק י' סי' י"ז) – "ונראה שדעת ר"י נוטה שמקדשין על השכר היכא דהוי חמר מדינה".

(ג) רא"ש (פסחים פרק י' סי' י"ז) – "אלא כמו שמבדילין עליו כך מקדשין עליו וכ"ש אי מפרשינן מהו לקידושי אשיכרא היכא דלא הוי חמר מדינה".

ב. קידוש הלילה על חמר מדינה.

1. רק לקדש על היין.

(א) מ"ב (ס"ק כ"ז) – "ולדינא יש לזהר לכתחילה שלא לקדש בלילה על שום משקה חוץ מן היין או פת אם אין יין בעיר".

(ב) כה"ח (ס"ק נ').

ג. **קידוש היום על חמר מדינה: במקום שיש יין** (אבל אינו מצוי).

1. צריך לקדש על היין, א"כ היין ביוקר וכדו'.
(א) ב"ח (ס"ק י') – "צריך לברך גם בסעודת בוקר על היין אם יש לו ולא על השכר".
(ב) ט"ז (ס"ק ו') – "אבל במקום שיש מצוי ודאי יברך על היין אפילו ביום אלא דמ"מ אם היין ביוקר כגון במדינות אלו אין מהדרין אחר יין כיון שאין חיוב גמור כמו שיש חיוב בלילה וסגי בכך ומש"ה לא נהגו אפי' הגדולים במדינתנו לברך על היין ביום ומי שמברך גם ביום על היין ודאי עושה מן המובחר כנ"ל".
(ג) גר"ז (סעי' י"א) – "ומכל מקום במדינות אלו שהיין ביוקר יש להקל בקידוש של יום לקדש על המשקה שהוא חמר מדינה אף אם יש לו יין בביתו דכיון שמברך בתחלה על כוס חמר מדינה ואח"כ על הפת יוצא בזה לדברי הכל ואף שיש מי שאומר שלא תקנו שום קידוש אלא על היין בלבד ולא על הפת ולא על חמר מדינה מכל מקום אין להחמיר כל כך בקידוש של יום שאינו חיוב כל כך כמו של לילה כיון שהיין ביוקר במדינות אלו. ומכל מקום מצוה מן המובחר לקדש לעולם על היין".
(ד) מ"ב (ס"ק כ"ט, סי' רפ"ט ס"ק ח') – "אבל יין במקום שהוא מצוי ודאי יברך עליו אפילו ביום וכדמוכח בסימן רפ"ט ס"ב ומ"מ במדינתנו שהיין ביוקר ורוב שתיית המדינה הוא משאר משקין לא נהגו אפילו הגדולים להדר אחר יין ביום שהקידוש שלו הוא רק מדרבנן לכו"ע וסומכין עצמן על דברי המקילין בזה ומי שמברך גם ביום על היין ודאי עושה מצוה מן המובחר".
(ה) ערה"ש (סעי' י"ד) – "אמנם זהו וודאי דעל יין יותר טוב מכל המשקין בין לקידוש בין להבדלה ובין על כוס של ברכה".
2. צריך לקדש על היין.
(א) מטה יהודה (סי' רפ"ט ס"ק ה') – "חמר מדינה וכו', ר"ל כשלא ימצא היין בדוקא הוא דהוי השכר חמר מדינה אבל אם הוא מצוי לקנות אע"פ שהוא ביוקר אין לקדש על השכר ודלא כמ"ש המג"ד ז"ל בסימן רע"ב ס"ק ו' שהיקל במקום שהיין ביוקר יע"ש. דליתא כפי דעת הש"ע דתלי מילתא באין היין מצוי".
(ב) כה"ח (ס"ק נ"ה) – "מיהו המט"י סי' רפ"ט ... דלא כהט"ז".
(ג) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' קכ"ד) – "אינה מותרת בחמר מדינה במקום יין, אלא במקום שאין היין מצוי בכל העיר".
(ד) ילקוט יוסף (מהדורת תשע"ג, סי' רפ"ט סעי' י"ב) – "ולא יפה עושים הנוהגים לקדש קידושא רבה על הבירה או השכר, אף שיש יין בעיר, מחמת שהיין ביוקר, או דחביבא ליה שיכרא, דאנן בדין אין לנו אלא דברי מרן, שאין לקדש על בירה או שכר אלא אם כן אין יין בעיר, או שהיין מזיקו".
3. ב"ח (ס"ק י') – "ואיכא לתמוה על מנהג כל ישראל שמקדשין בבוקר על השכר ואפילו יש להם יין בביתם וכן כתב מהר"י ווייל (בחידושי אגודה שבסוף שו"ת מהר"י ווייל) ע"ש אגודה דפרק ערבי פסחים וז"ל ויום השבת יברך שהכל קודם ברכת המוציא. וביום הוועד ואסיפת חכמים קרוב לד' שנה נשאלה שאלה זו מביניהם למה נהגו כך כי העידו הזקנים שהיו באותו ועד דגדולי רבנים מהר"ר שכנא ז"ל ומהר"ר שלמה לוריא ז"ל נהגו כך לקדש בסעודת בוקר דוקא על השכר אף על פי שהיה יין בעיר לא קדשו על היין אלא בלילה ולא בבוקר ולא הגיע אז שום התחלה ליישב מנהג זה כי הוא שלא על פי הדין דפשיטא דיין קודם לשכר וכמו שכתב רבינו להדיא לקמן סימן רפ"ט".
4. מראי מקומות – מג"א (סוף ס"ק ט'), א"ב (ס"ק י"ד).

ד. **הבדלה על חמר מדינה: במקום שיש יין** (אבל אינו מצוי).

1. יותר טוב להבדיל על יין.
(א) רמ"א (סי' רצ"ו סעי' ב') – "וטוב יותר להבדיל על כוס פגום של יין, מעל שכר".
(ב) קיצור שו"ע (סי' צ"ו סעי' ג').
(ג) מ"ב (סי' רצ"ו ס"ק ח') – "ואם יש לו יין הוא קודם לכל המשקין [או"ז] וחז"ל הפליגו ג"כ בגודל המצוה ואמרו המבדיל על היין או שומע מאחרים שמבדילין הקדוש ברוך הוא קוראהו קדוש ועושהו סגולה שנאמר והייתם לי סגלה מכל העמים ואומר ואבדיל אתכם מן העמים [טור]", ערה"ש (סעי' י"ד), "אמנם זהו וודאי דעל יין יותר טוב מכל המשקין בין לקידוש בין להבדלה ובין על כוס של ברכה".
(ד) קצות השולחן (סי' צ"ז סעי' ה').
(ה) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' קכ"ד) – "אינה מותרת בחמר מדינה במקום יין, אלא במקום שאין היין מצוי בכל העיר".
2. אפילו לכתחילה על חמר מדינה.
(א) אור לציון (ח"ב פרק כ"ב סעי' ב', הע' ב') – "בהבדלה אפשר להבדיל לכתחילה על חמר מדינה, אפילו אם יש יין מצוי, וכן משמע מדברי מרן בשו"ע סימן רצ"ו סעיף ב', שסתם שאפשר להבדיל על השכר, ולא כתב שזהו דוקא במקום שאין היין מצוי, כמו שכתב לענין קידוש בסימן רע"ב סעיף ט".
3. מראי מקומות.
(א) תשובות והנהגות (ח"א סי' ר"ס) – "ונראה לחלק בין קידוש והבדלה ...".
(ב) הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"ד עמ' ל"ד טור א') – "כתב המשנ"ב סי' רצ"ו ס"ק ח': ואם יש לו יין הוא קודם לכל המשקין, וחז"ל ג"כ הפליגו בגודל המצוה וכו' הקב"ה קוראו קדוש. ומשמע במשנ"ב שהמעלה של שהקב"ה קוראו קדוש, קאי בדוקא על המקדש על יין ולא על שכר מדינה. וצ"ע מהיכ"ת לומר כן, דבפשטות המשמעות מהפסוק שהובא בחז"ל הוא על ההבדלה גופא, ולא דוקא על יין, ומה שכתוב יין לכאורה הוא הכוונה במבדיל על הכוס, וכמו שבכל מקום שכתוב יין הוא הדין שכר מדינה לענין קידוש לאותם שיטות, וכן בפירוש הראשונים שם מבואר דקאי על עצם ההבדלה, וכן הוא בטור, ולא דוקא על המקדש ביין [דיין הוא כמו בשאר מקומות דהוא הדין שכר מדינה]. תשובת הגר"ח קניבסקי שליט"א: מדנקט המבדיל על היין ולא נקט המבדיל במוצ"ש משמע דיין דוקא".

ה. ברכת המזון על חמר מדינה: במקום שיש יין (אבל אינו מצוי).

1. לברך על היין.
(א) ב"ח (סי' קפ"ב ס"ק א') – "מיהו דוקא כשאין לו יין בביתו אין צריך להדר אחריו לקנותו מהחנוני אבל אם יש לו יין בביתו אלא שעכשיו קבע על שאר משקין אף על פי דאין היין מצוי באותו מקום אין לברך אלא על היין שאין זה קרוי מהדר אחריו כיון שיש לו יין בביתו".
(ב) מ"ב (סי' קפ"ב ס"ק ז') – "ועיין בב"ח שכתב דאף דאינו מחויב להדר שם אחר יין לקנותו מן החנוני מ"מ אם יש לו יין בביתו יברך על היין".
2. מראי מקומות.
(א) שעה"צ (סי' קפ"ב ס"ק ד', ס"ק ה') – "עיין בסימן ער"ב סעיף ט בביאור הלכה דדעת הרמב"ם דבזה חשיב חמר מדינה, ולענין ברכת המזון בודאי יש להקל ... בענינו לענין ברכת המזון בודאי יש להקל".
(ב) מ"ב (סי' רצ"ו ס"ק י') – "ואף דעת המ"א שם דהעתיק דעת רש"ל להקל בשעת הדחק היינו דוקא גבי כוס בהמ"ז שאין בו חשש ברכה לבטלה וכדמוכח בתשובת רש"ל משא"כ בהבדלה".

ו. מראי מקומות – לבסומי פוריא (בירור א').

1. הגר"ח ק"שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ט אות כ"ח) – "שאלה: מה הדין כשיש לו כוס של קידוש שיש בה שיעור רביעית, אבל לא מלאה, ומאידך יש לו שתי חלות, על מה עדיף לקדש. תשובה: על יין".

טז] גדרי חמר מדינה.**א. הגדר.**

1. רק משקה ששותים אותו בשביל כבוד הסעודה וכבוד האורחים.
(א) אג"מ (או"ח ח"ב סי' ע"ה) – "וחשיבות משקה הוא שאין השתיה מחמת שצריכים להם לצמאם אלא שותים אותו אף בלא צורך לגופם אלא בשביל כבוד הסעודה וכבוד האורחים, דאין שום אדם שותה יין וי"ש ושכר לצמא דע"ז שותין מים שיותר עדיפי אלא רק לכבוד בעלמא שותין אותן ואלו המינים נקראים בשם משקה וחמר מדינה".
(ב) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, סוף עמ' ע"ב).
2. רק משקה שרוב אנשי מקום דרכם לקבוע עליהן סעודתן.
(א) גר"ז (סי' קפ"ב סעי' ב') – "ובמקומות שאין היין מצוי והשכר או שאר משקין הם חמר מדינה דהיינו שרוב אנשי המקום דרכם לקבוע עליהם סעודתם כמו שקובעים על היין במקומות שהוא מצוי מברכים עליהם ברכת המזון אף על פי שיש יין בעיר וכל שאין יין הרבה גדל כדרך יום סביבות כל העיר אפילו גדל מעט סמוך לעיר וגם מצוי הרבה יין בחנות אין זה נקרא מצוי כיון שהוא ביוקר ובודאי אין רוב אנשי העיר קובעים תמיד סעודתם עליו".
(ב) מנחת שבת (סי' צ"ו ס"ק ט').
(ג) לבושי מרדכי (מהדו"ת או"ח סי' נ"א) – "עיקר התנאי דשייך לומר עלי' חמר מדינה מבואר בסי' קפ"ב לענין ברה"מ עיי"ש במחבר ורמ"א ומג"א ונראה מדבריהם שהוא במקום שתיית יין ומים בתוך הסעודה או קובעי' עלי' סעודתן והוא בכל השנה ושתיית טהע וקאפפ אינו כן לענ"ד ששתייתן הוה כמו סעודה עצמו וכמו רוטב של בשר ושאר רוטבים של פירות וירקות שאינ' במקום שתיי' להשקט הצמא או להטעים בתוך הסעודה כלומר דאכילת בשר ושאר תבשילים גורמים להתאוה השתיי' וכמ"ש הרא"ש דאין סעודה בלא שתי' דע"כ אין מברכי' בתוך הסעודה על שאר משקי חוץ מין מפני חשיבות ושתיית טהע וקאפפ אינו על דרך זה דלא ראינו לשתות טהע או קאפפ בתוך הסעודה אלא שותי' אותו להטעים ולחזק הלב ושאר אברים ואין זה חמר מדינה רק במשקי' שהם במקום יין אומרים וכיו"ב".
(ד) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' ב' אות ח').
(ה) קצות השולחן (סי' צ"ז ס"ק ח') – "והנה אדמו"ר ז"ל בסי' קפ"ב ס"ב כ' ... וכן מפורש ג"כ בסי' רע"ב י', מבואר בפירוש דחמר מדינה לא הוי אלא משקה שקובעין סעודה עליו, דהיינו שמביאים אותו על השלחן בתוך הסעודה. או לאחריה במקום יין (בשבתות ויו"ט שאז הדרך לקבוע הסעודה על היין כמ"ש בגמ' ברכות דמ"ב) וממילא דכל משקה שאין קובעין סעודה עליו כמו יין אינו חמר מדינה, ולפי זה משקה טיי וקאפי לא שייך כלל לחמר מדינה דאין קובעין סעודה עליהן, אפילו במקומות שדרכם לשתות טיי או קאפי בקביעות בקבוץ חברים יחד (ואין במקומם יין או משקה אחר כלל) ואין מבדילין עליו, שו"ר במנחת שבת סי' צ"ו שכ' ג"כ כמ"ש, ובא"י שהוא מקום גדול היין אין שום משקה נקרא חמר מדינה חוץ מן היין, וכ' אדמו"ר בסי' רע"ב דכל שאין יין הרבה גדל סביבות העיר כמהלך יום אף שמצוי הרבה אצל החנוני מן הסתם אין דרך רוב אנשי עיר זו לקנות יין תמיד מן החנוני אלא קובעים רוב סעודותיהם על שאר משקים והרי הם חמר מדינה".

ב. משקה ששותין רק לפרקים.

1. אינו חמר מדינה.
(א) מג"א (סי' קפ"ב ס"ק ב') – "אבל במקום שאין שותין אלא לפרקים לא הוי חמר מדינה מידי דהוי אשאר משקין כגון יין תפוחים ויין רמונים".
מג"א (ס"ק ו') – "ונ"ל דאין מקדשין על יי"ש אא"כ במדינות שרוב שתית ההמון היא יי"ש בכל יום כמ"ש סי' קפ"ב וכ"מ ברמב"ם ובאגור סי' שפ"ג".
(ב) א"ר (סי' קפ"ב ס"ק ה') – "אבל במקום שאין שותין אותו אלא לפרקים לא הוי חמר מדינה, מידי דהוי אשאר משקין כגון יין תפוחים ורימונים".

- (ג) מגן גבורים (סי' קפ"ב אלף המגן ס"ק ה').
- (ד) מ"ב (סי' קפ"ב ס"ק ט') – "כ"ז דוקא אם אותו המין הוא חמר מדינה דהיינו שרגילין לשתותו במקום ההוא אבל אם אין שותין אותו אלא לפרקים אף דבעצם הוא חשיב יותר מחבירו לא הוי חמר מדינה מידי דהוי אשאר משקין כגון יין תפוחים ויין רמונים".
- (ה) מעדני אשר (ברכות סי' מ"ג אות ג') – "לכו"ע בעינן שהשכר יהיה משקה ההמונים ששותים אותו בכל יום, וכפי שהבאנו לעיל מהמג"א. והמשנ"ב חזר והעתיק תנאי זה גבי בהמ"ז (קפ"ב סק"ט), קידוש (ער"ב סק"ד) והבדלה (רצ"ו סק"י). ולפ"ז ברור שכיום אין להחשיב כחמר מדינה משקאות חריפים וכן מיצים טבעיים, בירה, חלב וכדומה שהרי אינם בגדר 'שתיית ההמונים בכל יום', ונפלאתי על אלו המתירים להבדיל עליהם כיום, איך יפרנסו את דברי המג"א והמשנ"ב הנ"ל".
- (1) י"ל לפי השעה"צ (סי' קפ"ב ס"ק ז'), לשונו מובא לקמן. שהיסוד של "פרקים", הוא סימן שהמשקה אינו חשוב [ולא הסיבה שהוא אינו חמר מדינה]. ממילא אם לא שותה ממנו בכל יום, לפי שאינו חשוב, אה"נ לא הוי חמר מדינה. אבל אם שותה לפרקים, מצד שהם חשיב, מודים דחשיב חמר מדינה. [ובפרט שהטעם שאין שותים מהם כל יום, הוא בגלל היוקר, וכדחזי' שכשיש הזדמנות (בשמחה וכדו') שותין: הרב יצחק לזנובסקי].
2. גר"ז (סי' קפ"ב סעי' ד') – "ואפילו אינו שתיית רוב אנשי העיר אלא שותין אותו לפרקים בלבד מפני חשיבותו כמו (מע"ד) במדינות אלו לא נגרע מפני זה לברך ולקדש עליו כיון שזהו מפני חשיבותו שהוא חשוב יותר מן השכר ולכן ראוי יותר לכוס של ברכה מן השכר וגם הוא חמר מדינה יותר ממנו כיון שחשוב יותר שהרי כל מעלת היין לכוס של ברכה אינו אלא מפני חשיבותו ולא מפני שהוא רוב השתייה במקומות שהוא מצוי לרוב שהרי אף במקומות ששאר משקים הם רוב השתייה אעפ"כ מצוה מן המוכרח בין מפני חשיבותו א"כ כל משקה שחשוב יותר הוא קרוב ליין יותר".
- (א) שעה"צ (סי' קפ"ב ס"ק ז') – "ועיין שולחן ערוך הגר"ז משמע שמיקל בזה, דסבירא לה דהוא בכלל חמר מדינה. ואולי דהמגן אברהם מירי דמה שאין שותין אותו רק לפרקים הוא מפני שאין חשיב להם למשקה, אבל אם מניעתו הוא רק מפני היוקר, גם הוא מודה דחשיב חמר מדינה, וכן משמע קצת בעולת תמיד".
3. מראי מקומות.
- (א) חוט שני (שבת ח"ד עמ' קי"א ד"ה וצ"ע, שעה"צ ס"ק כ"ז) – "ובגדר חמר מדינה, המג"א כתב דבמקום ששותין יי"ש כל יום חשיב חמר מדינה, ומציין לדברי הרמב"ם הנ"ל שהוא כמו יינם, משמע דבעינן שישתו אותו כמו במקום שהיין מצוי ששותין בכל סעודה. וצ"ע אם בעינן לגדר זה, או דסגי במה שהוא משקה שמכבדים בו. ובאמת דמה שאין שותים יין וחמר בזמנינו אלא רק בהזדמנויות שונות כגון בשמחות, הטעם הוא מחמת שהתרגלו לשתות משקאות עם סוכר כגון פטל וקולה וכדו' על כן הפסיקו להשתמש לשתיה ביין או בשכר. [ובזמנם לא היו רגילים להשתמש משקאות עם סוכר, והסוכר לא היה מצוי וגם היה יקר. ומסופר שכאשר מינו את השאגת אריה לרב, עשו לכבודו מסיבה, והביאו מעדנים ומשקה תה, והוסיפו ע"ז קוביות סוכר לערבם עם התה, אך הרבנית [של השאגת אריה] לא ידעה מה עושים עם הקוביות סוכר שהרי לא השתמשו בסוכר, והגישה למסובים תה בלי הקוביות סוכר כנהוג, ובסוף המסיבה הגישה בנפרד את קוביות הסוכר למאכל כמו ליפתן]".
- ג. רק משקה דמשכר או כל מיני משקה.
1. רק משקה דמשכר.
- (א) הלכות קטנות (ח"א סי' ט') – "על הקאוי ... ומה שנשאל אם מקדשין עליו לא מחכמה דאין לקדש אלא על חמר מדינה דמרוי ומשכר דומיא דיין".
- (ב) שם משמעון (או"ח סי' י') – "בהלק"ט".
- (ג) הלל אומר (סי' קכ"ז אות ג') – "הלכות קטנות".
- (ד) אור לציון (ח"ב פרק כ' סעי' י"ט, פרק כ"ב הע' ב') – "שלושה תנאים ישנם כדי להחשיב משקה חמר מדינה, שיהא מותר לקדש עליו. א. שאין מצוי בעיר יין. ב. שנוהגים לשתותו באותה מדינה. ג. שיהא זה משקה מבשם (נוטה לשיכרות). ולכן כשאין מצוי יין יכול לקדש על בירה לבנה או שחורה, וכן על קוניאק ועל ארק, אבל אין לקדש על משקה קל, אפילו מיץ תפוזים טבעי, או תה או קפה, וכן אין לקדש על ויסקי".
- (ה) הגרש"ש (ח"א סי' רפ"ט על מ"ב ס"ק ח') – "בס' יד הקטנה קבע דחמר מדינה הוי רק דבר המרווה ומשכר".
- (ו) יביע אומר (ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ק"מ, יחזה דעת ח"ב סי' ל"ח).
2. כל מיני משקה.
- (א) תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' ב' אות ח').
- (ב) הגרש"ז (ח"א סי' קכ"ז אות ג') – "וויש שדייקו מלשון חמר דבעינן משכר המשכר דוקא, ברם למעשה נראה שחמר מדינה נקרא כל משקה חשוב".
- (ג) ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ז) – "ואין כל תנאי לגבי הבדלה שצריך שיהא גם משקה כזה שמרוי ומשכר".
- (ד) הגרש"ש (ח"א סי' רצ"ו על מ"ב ס"ק ט') – "בהלק"ט ... מיהא אנן לא קיי"ל הכי".
- (ה) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק י"ג הע' ז').
- (ו) הל' שבת בשבת (פרק ז' הע' נ"ו ד"ה והנה) – "בהלכות קטנות ... והוא חידוש גדול דלהדיא כ' הש"ע שכר ושאר משקין חוץ ממים. ולא הזכירו הפו' בסי' רצ"ו ובסי' קפ"ד שדנו על המשקאות שיהיו משקין משכרין ולהדיא כ' הב"י סי' רע"ב דלאו דוקא שכר אלא ה"ה משקה של שאר פירות. וכן מוכח מהפ' בסי' קפ"ב שדנו לגבי בורשט וקוואס ולא הזכירו כלל תנאי שכרות וכן לגבי תפוחים ולאקרי"ץ לא הזכירו כלל תנאי שכרות".
- (ז) מוכח מכמה פוסקים (עי' לקמן).

3. מראי מקומות.

(א) תשובות והנהגות (ח"ד עמ' תל"ו אות מ"ה) – "קבלה היא מהגר"ח מוולז'ין זצ"ל ע"פ הוראת הגר"א זצ"ל שההיתר להבדיל על חמר מדינה היינו במידי דמשכר דוקא, והגר"ל דסקין זצ"ל תמה שאפילו שתה חלב ודבש ונכנס למקדש חייב מפני שמשכר, ולפי הידוע הגר"ח זצ"ל החזיק כשיטת הגר"ח מוולז'ין זצ"ל. ותמהני הלוא ביין מבושל ודאי יוצאין אף שמצוי שלא משכר [שאם נתבשל היטב יוצא ממנו כל האלכוהול ואינו משכר], וע"כ נראה דסבירא לן שיוצאין בדיעבד גם כשאינו משכר, רק **לכתחילה** צריך דומיא דיין שמשכר, וכן שמעתי מגיסי הגרמ"ד סולויצ'יג שליט"א שלפעמים אביו התיר לו להגדיל על תה וסוכר. (וקושיית הגה"ק הגר"ל דסקין זצ"ל נראה דיש ליישב שיין משכר ממש כפשוטו כמו לוט, וחלב ודבש תמרים משכר רק מעט, וצריך משקה דומיא דיין כמו שכר שמשכר ממש)".

ד. בזמן שהיין מצוי.

1. שאר משקים אינו נחשב חמר מדינה.

- (א) **רשב"ם** (פסחים דף קז. ד"ה חמר) – "חמר מדינה. אין יין אחר בעיר הזאת כי אם שכר הלכך מבדילין בו וכן הלכה".
 (ב) **מחבר** (סעי' ט', סי' קפ"ב סעי' ב') – "במקום שאין יין מצוי".
 (ג) **אור לציון** (ח"ב פרק כ' סעי' י"ט) – לשונו מובא לעיל.
 (ד) **חזון עובדיה** (שבת ח"ב עמ' קכ"ד) – "אינה מותרת בחמר מדינה במקום יין, אלא במקום שאין היין מצוי בכל העיר".
 2. עדיין הוא חמר מדינה.
 (א) **רמב"ם** (שבת פרק כ"ט הל' י"ד, ע"י סי' ער"ב בה"ל סעי' ט' ד"ה מקדשין).

ה. בזמן הזה.

1. לא חשיב היין למצוי.

(א) **הגר"ש"א זצ"ל** (אבני ישפה ח"א סי' ס' הע' ג', הע' ל"ב, ע"י ח"ב סוף סי' כ', הל' שבת בשבת פרק ז' הע' ס"א, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס"ד) – "היום נוהג דין חמר מדינה **אע"פ שיין מצוי, מאחר ואנשים לא אוהבים לשתות יין**. וגם בזמנינו שאין מביאין יין למעודות כלל, ושתיית יין קשה על האנשים, כו"ע מודו דישנו דין חמר מדינה גם במקום שיש שם יין".
 ע"י **הגר"ש"א זצ"ל** (קובץ תשובות ח"א סי' נ"ז אות א' ד"ה והנה) – "והנה המנהג הוא במי שקשה עליו או אסור מבחינה רפואית בשתיית יין מבדיל על שכר או שאר משקאות שהם חמר מדינה וכנראה המנהג מבוסס על מה שכתב בביאור הלכה סי' רע"ב דבהבדלה דעת הרמב"ם דאם רוב שתיית המדינה הוא שכר מקרי חמר מדינה אפ"י יש ג"כ יין, העובדה היא דבדרך כלל לא משתמשים ביין אלא בקידוש והבדלה וכיוצא בו אבל בכל המסיבות והחתונות לא מגישים לקהל יין".
 (ב) ע"י **שבט הלוי** (ח"ג סי' כ"ו, ח"ה סי' ל"ב, קובץ מבית לוי ח"ט עמ' כ"ו אות א') – "והשתא אבא לשאלת כב' דמ"ט מקילין בזה"ז כיון דאיכא יין לרוב, הנה גם אני מעודי נתקשתי בזה ולא מצאתי טעם הגון להנהגה זאת, וכבר נתקשה כעין זה בב"ח סי' רע"ב על מנהג העולם דמהדרין לקדש בבקר אשאר משקין, אמנם י"ל דרך אפשר ע"פ הידוע מש"ס בכמה דוכתא דבמקום ששכיה יין הי' זה סתם שתייתו, ועיין תוס' שבת מ"ז ע"א ד"ה בגלילא שכ' שבמקום ששכיה יין כמו בגליל הי' שותין יין במקום מים ולא הי' משתמשים במים רק לרפואה, ונהי דבכ"מ לא הי' כמו בגלילא מ"מ זה מוכח ודאי בכולי" ש"ס דהי' מרבין לשתות יין ולא מים ולא שאר משקין, - ובזה"ז **נשתנו הטבעים** בענין זה דגם במקום ששכיה יין לא נעשה ביין סתם שתייתן של בני העם ובפרט באחב"י, ובפירוש מהדרין לשאר משקין ולא על היין, וע"כ **מה שהיין מצוי ושכיה בעיר אין זה גורם שלא יקראו גם שאר משקין חמר מדינה בזה"ז**, זה הנלע"ד דרך למוד זכות".

(ג) **הגר"ע אויערבאך שליט"א** (אליבא דהלכתא חוברת נ"ב עמ' קי"ח טור ד') – "שבזה"ז לא חשיב היין למצוי, שהרי לולא מצות קידוש והבדלה לא היו המשקים הללו בנמצא כלל".
 (ד) מראי מקומות – **הגר"חפ"ש זצ"ל** (חידושי בתרא סי' רע"ב על מ"ב ס"ק כ"ד), **הגר"מ רוטבנברג** (אליבא דהלכתא חוברת נ"ב עמ' קי"ח).

- (1) **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק י"ג סעי' ט', הע' י"ב, פסח פרק כ' הע' ט"ו ד"ה וכשהצעת) – "והמנהג להחשיב המשקאות החשובות ששותין מהם הרבה לחמר מדינה אף כשהיין מצוי. [סוסומכים על הסוברים דכל שרוב שתיית המדינה משאר משקין ה"ה נחשב חמר מדינה אף כשהיין מצוי, וגם בלשון השו"ע אין הכרח שחולק ע"ז, וכ"מ בערוה"ש"].
 (2) **חוט שני** (שבת ח"ד עמ' קי"א אות ד') – "והרשב"ם סובר דחמר מדינה הוא במקום שאין היין מצוי. ובשו"ע הל' קידוש סי' ער"ב סתם כדברי הרשב"ם, ולפי"ז אין כלל בא"י חמר מדינה. ובשו"ע בהל' הבדלה כאן ...".
 (3) **מעדני אשר** (ברכות סי' מ"ג אות ב') – "ובשו"ת שבט הלוי ... אמנם לפמש"ב זהו רק לשיטת הרמב"ם דמה שמוכא בגמ' שלא היה יין מצוי הוא בבחינת 'סימן' ולא בבחינת 'סיבה', אבל הרשב"ם והי"מ פליגי ע"ז וס"ל דבעינן ג"כ שהיין לא יהא מצוי כפשוטו הגמ' ובלא זה אין השכר מקבל חשיבות של יין".

ו. מי הקובע: בני ישראל שומרי תו"מ, או גם נכרים וכו'.

1. רק אחינו בני ישראל.

(א) ע"י **אבני חושן** (כוס של ברכה סי' ב') – "אמנם מסתבר יותר כנ"ל (באות ו') דהקובע בחמר מדינה בכוס של ברכה הוא רק אחינו בני ישראל ולא הנכרים, כיון שחמר מדינה הוא רק סימן על משקה שחשוב כאן ביותר וכמו שנתבאר, ולזאת מסתבר שאין לברך בכוס של ברכה פה באמריקה על שכר".
 (ב) **חיי הלוי** (ח"ו סי' נ"ט אות י"א) – "ומה שדן מעכ"ת בענין חמר מדינה שכתב במג"א שתלוי ברוב בני אדם אי הן קובע סעודתן על משקה זו, וע"ז שאל מע"כ אי תלוי ברוב אנשי המדינה או דוקא ברוב ישראל, ומע"כ כתב להביא כמה ראיות שתלוי דוקא

בבני ישראל ומה לנו עם מנהגי הגוים, והנני בזה לחזק את דברי מעכ"ת ממה שכתבנו בחיי הלוי (ח"א סי' נ"ה אות ח') [ואע"פ שאין ראי' לדבר יש עכ"פ זכר וסמך לדבר] בענין האיסור לא תלבש בהסתכלות במראה ...".
2. מראי מקומות – תשובות והנהגות (ח"א סי' ר"ס, לשונו מובא לקמן).

- ז. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' ער"ב אות ק"א), אנציקלופדיה תלמודית (כרך ט"ז ערך חמר מדינה טור ק"מ).
1. שעה"צ (סי' קפ"ב ס"ק ד', ס"ק ה') – "עיינן בסימן ער"ב סעיף ט בביאור הלכה דדעת הרמב"ם דבזה חשיב חמר מדינה, ולענין ברכת המזון בודאי יש להקל ... בענינו לענין ברכת המזון בודאי יש להקל".
מ"ב (סי' רצ"ו ס"ק י') – "ואף דעת המ"א שם דהעתיק דעת רש"ל להקל בשעת הדחק היינו דוקא גבי כוס בהמ"ז שאין בו חשש ברכה לבטלה וכדמוכח בתשובת רש"ל משא"כ בהבדלה".
2. הגר"ח (חידושי בתרא סי' קפ"ב על מ"ב ס"ק י') – "הענין בכל זה משום שאינו חמר מדינה אא"כ הוא חשוב, דהא דצריך יין משום שאין אומרים שירה אלא על היין, וחליפתו צריך ג"כ שתהא חשובה".
הגר"ח (חידושי בתרא סי' קפ"ב על מ"ב ס"ק י"ב) – "שמענין דקביעת סעודה עליהו מעלה אחרת ולא בתורת חמר מדינה, אבל בשו"ע הרב ס"ב כתב וז"ל ובמקומות שאין היין מצוי והשכר או שאר משקין הם חמר מדינה דהיינו שרוב אנשי המקום דרכם לקבוע עליהם סעודתן, כמו שקובעים על היין ע"כ".
3. תשובות והנהגות (ח"א סי' ר"ס) – "ונראה לחלק בין קידוש והבדלה ...".

י"ז [יין שרף (whisky)]

א. נחשב חמר מדינה.

1. מ"ב (סי' רצ"ו ס"ק ט', עי' סי' ער"ב ס"ק ל').
2. מהרש"ם (ח"א סי' קע"ה) – לשונו מובא לעיל.
3. ערה"ש (סעי' י"ד) – "ויותר מזה ראינו לגדולים שעשו הבדלה על חלב או על טה מתוק אף על גב דוודאי לא שייך לקרותן חמר מדינה אך מפני הלחץ זו הדחק כגון שאין לו יין ולא שכר או שנזהר מחדש והנה הקידושים עושים בלילה על הפת ובשחרית על היי"ש אבל הבדלה שקשה לשתות אז יי"ש בהכרח לעשות על איזה משקה וחלב הוי משקה וטה מתוק ג"כ שותים הרבה דבאמת כשנדקדק אין אצלינו חמר מדינה כלל זולת יי"ש דרוב בע"ב במדינתנו אין שותים בחול לא יין ולא שכר לכל סעודה ומה שייך לקרותן חמר מדינה ולכן בדחק גדול כזה די במה שרק שם משקה על זה".
4. אג"מ (או"ח ח"ב סי' ע"ה, עי' מסורת משה ח"א או"ח אות קל"ז) – "דאין שום אדם שותה יין ויי"ש ושכר לצמאו דע"ז שותין מים שיותר עדיפי אלא רק לכבוד בעלמא שותין אותן ואלו המינים נקראים בשם משקה וחמר מדינה".
5. הגר"ש איידר זצ"ל (פסח ח"ב עמ' רכ"ד).
6. הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' ס' הע' ג', הע' ל"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס"ה) – "וחמר מדינה הוא כגון יין שרף".
7. הגר"ח זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות רכ"ז) – לשונו מובא לקמן.
8. ששכ"ה (פרק ס' סעי' ד').
9. נשמת שבת (סי' ער"ב אות ק"ב) – "חשיב".
10. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ג).
11. יד ליוולדת (אנגלית, עמ' ק"ל).
12. שערי הברכה (פרק ו' סעי' נ"ט, הע' קכ"ד) – "ורק על משקאות חשובים כמו בירה וברנדי אפשר לברך עליהם".

ב. אינו נחשב חמר מדינה.

1. עי' אפרקססתא דעניא (ח"ב או"ח סי' מ"ד) – "השתא הכי משקה יי"ש מאי הוי עלה. הנה מעלת משכר ודאי אית בי', אבל זהו לחוד ודאי לא סגי דהרי בעינן שיהי' בתורת יין, אם לכיבוד אורחים, או כמ"ש במנ"ש הנ"ל שיהיו קובעין סעודתם עליו, והרי יי"ש אין שותין אותו רק אליבא ריקנא, בשלמא לקידושא רבה דשבתא אתי שפיר, אבל להבדלה מאן תאיב לשתותו".
2. אור לציון (ח"ב פרק כ' סעי' י"ט, הע' י"ט) – "אבל ויסקי נראה שאין רגילות לשתותו בינינו, ולא הוי חמר מדינה".
3. מעדני אשר (ברכות סי' מ"ג אות ג') – לשונו מובא לעיל.

ג. מראי מקומות – שובע שמחות (פרק ד' סעי' ה'), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ד), פסקי תשובות (אות ט' ס"ק ב').

1. נמוקי או"ח (ס"ק א') – "מכל אלו הדעות ובפרט הני אשלי רברבי הטורי זהב והמגן אברהם אין שום היתר לקדש (גם בשחרית) על יין שרף במדינת אונגארן שהיין גדל ומצוי שם. ולא מיבעיא לדברי המגן אברהם שצריך להיות רוב שתייתן בכל יום ביין שרף, וזה אינו במדינת הגר שהיין מצוי. אך גם יין ביוקר (לדברי הטורי זהב), לא שייך לומר שהוא במדינת הגר מקום גדילתו ומציאתו, ולא שייך לומר עליו שהוא במדינה זו חמר מדינה, שזה לא שייך רק בימיהם בפולין וגאליציען, גם כאותן השנים שהיה גאליציען תחת יד מלך אחד עם אונגארין ולא היה צאלל-גרענצע ביניהם כלל, מכל מקום כיון שלא היו אז ככל מרכבות הקיטור (באהנען) המחברים המדינות זה לזה, וארץ אונגארין הרים גבוהים סביב לה (בעסקיד וקארפאטען), [וכמ"ש רש"י ביומא (יא, א') כגון ארץ הגר שמוקפת הרים וגבעות בכמה פרסאות, עיין שם], וממילא בימות החורף והשלג אם היו מוליכין עגלות כחביות יין מאונגארן נשארו מפני השלג סמוך להרי הגבול הנזכר לעיל כל ימות החורף, ונמצא באמת שלא היו יכולין לסמוך על היין במדינת פולין כלל, והיה היין שרף (או השכר) חמר מדינה, (כאשר ראיתי ונשתוממתי עוד בימינו בבואי בימי נערותי אחרי חתונתי לביאלאבזעג,

רוסיש-פולין, אשר גם הזילוף בברית מילה גם כן ביין שרף חזק במקום היין שלא היה לעניים יין כלל. וכן הברכה אשר קידש ידיד מבטן ברכו שהכל נהיה בדברו, **ושם הוי היין שרף חמר מדינה**, והיה נוהג שם עוד כמו שהיה בפולין עוד בדורות הטורי זהב והמגן אברהם כנזכר לעיל. מה שאין כן באונגארן ומדינתנו שהיין שכיח מעולם כנזכר לעיל).

2. **תשובות והנהגות** (ח"א סי' ר"ס) – "כאן במדינה (בדרום אפריקא) נראה דלא מועיל ביין שרף דלא נקרא חמר מדינה, שרק במקומות ששמו יי"ש יום יום נקרא לכ"ע חמר מדינה וכמוש"כ במג"א סק"א, אבל לדידן היי"ש ביוקר ולא מצוי, ושותים ממנו רק לעתים לא מועיל היום כאן לקידוש אפילו דיום. (והיינו מפני שנראה החמר מדינה כאן תלוי בעיר דהיינו יוהנסבורג, ואף **שהשחורים** סביב בעיירות וכפרים רגילים להשתכר תכופות ביין שרף, לא מועיל משום כך להחשיבו כיין בעיר כאן)".

ד. ליקער (liquor).

1. נחשב חמר מדינה – מנחת יצחק (ח"י סי' כ"ב, "ובודאי ליקער נקרא חמר מדינה"), **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, עמ' ע"ג), יד לילדת (אנגלית, עמ' ק"ל).
2. מראי מקומות – **פסקי תשובות** (אות ט' ס"ק ב').

ה. שיעור הכוס והשתיה: ביין שרף.

1. צריך רביעית ולשתות מלא לוגמיו.
 - א) **א"ר** (ס"ק י"ג, סי' ק"צ ס"ק ה') – "ולדינא אף שהוא חמר מדינה דוקא כשיכול לשתות בהרבה פעמים שלא בהפסק בנתיים מלא לוגמיו הוא דמקדש".
 - ב) **ח"א** (כלל ו' סעי' י"ח) – "ואם חביב לו יין שרף, יזהר שיהיה הכוס מחזיק רביעית וישתה מלא לוגמיו".
 - ג) **שע"ת** (סי' רפ"ט ס"ק א') – "ולענין אם מקדשין על יי"ש ע"ש בבה"ט ס"ק ז' ובשו"ת שם לענין קידוש של יום והאידינא נהוג עלמא לקדש ביום על יי"ש ואין לעשות כן אלא כשיכול לשתות מלא לוגמיו בלי הפסק בינתיים כמש"ל סי' רע"ב בשם הא"ר ואם אין לו יין ואינו יכול לשתות מלא לוגמיו כאחד יש לו ליתן לשתות מכוס זה גם לא' מהמסובין או לב' עד שבטעימת כולם יהי' מלא לוגמיו וכמש"ל סי' רע"א דעת י"א ובא"ר כ' שנראה שכן עיקר ע"ש".
 - ד) **קיצור שו"ע** (סי' ע"ז סעי' י"ג) – "גם ביום בסעודת שחרית צריך לקדש על הכוס ... ואם חביב לו יין שרף ומקדש עליו גם כן יוצא, אך יזהר שתהא הכוס מחזיקה רביעית וישתה מלא לוגמיו בלא הפסק".
 - ה) **מ"ב** (ס"ק ל', סי' רע"א סוף ס"ק ס"ח, סי' ק"צ ס"ק י"ד, סי' רצ"ו ס"ק ט') – "אך שיזהר ליקח כוס מחזיק רביעית ולשתות ממנו מלא לוגמיו שהוא רוב רביעית וביעבד או בשעת הדחק שאין יכול לשתות כמלא לוגמיו ואין לו יין ושאר משקין אפילו שתיית כל המסובין מצטרפין למלא לוגמיו".
 - ו) **ערה"ש** (סעי' י"ג, עי' סי' תפ"ג סעי' ג').
 - ז) **ברכת הבית** (שער מ"ו סעי' ל"ב) – "ש"ת בס' רפ"ט".
 - ח) **עמק הלכה** (ח"ב סי' י"ד).
 - ט) **תשובות והנהגות** (ח"א סי' ר"ס ד"ה אמנם).
 - י) **הגר"א נבנצל** שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ד).
 - א) **ששכ"ה** (פרק ס' סעי' ד', הע' י"ז, פרק נ"ג סעי' י"ט, עי' הע' ע"ב) – "והמקדש בבוקר על יין-שרף, יקפיד לקחת כוס המכילה רביעית ...".
2. ל"צ רביעית ומלא לוגמיו.
 - א) **מהרש"ם** (ח"א סי' קע"ה) – "אבל העיד לפני ת"ח זקן שהיה בעצמו במעמד בפני הגה"ק אבד"ק ראפשיץ זצ"ל שצוה לתלמידיו לקדש ביום על יי"ש על צלוחית קטן כדרך שתייתו וא"צ שיעור כוס והגם שהיה לפניו יין על השלחן אמר שמכבדהו ב"ש כדי להורות הלכה לתלמידים. וכן הועד לפני בשם הגאון החסיד אבד"ק קאמינקא זצ"ל שנהג כן תמיד והיינו **עפ"ד הט"ז** סי' ק"צ ומשום שכך דרך שתייתו ושיעור גרונו. וע' בב"י א"ח סי' רע"א בשם ראבי"ה שקבלה בידו דסגי בקידוש בקימעה שיעור גרונו וסביב לוגמו אלא שחלקו עליו. וכיון דשתיית יי"ש נתפשט מאוד והוי חמר מדינה לשתות כמעט בפני כל סעודה צלוחית קטן וקשה לשתות יותר מפני חריפותו לכן שיעורו גם לענין קידוש בכך. וכן הועד לפני בשם **הרה"ק מלובלין** זצ"ל **וכדאי הם לסמוך עליהם בקידוש היום** ודוקא ביין ושכר בעי' שיעור כוס".
 - ב) **באר משה** (ח"ו סי' נ"ד) – "והעושה על יי"ש יכול לעשות גם על כוס קטן כדרך בנ"א לשתות ויש לו על מי לסמוך".
 3. מראי מקומות – **טעמי המנהגים** (קונ"א אות שס"ה), **נטע שורק** (או"ח סי' י'), **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, עמ' ע"ג), **פסקי תשובות** (דפו"ח, סי' רפ"ט אות י"א).
 - א) **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק י"ג סעי' י') – "אם מקדש על יי"ש צריך לזהר ליקח כוס מחזיק רביעית ולשתות ממנו כמלא לוגמיו, ומ"מ אין צריך המקדש לשתות כל הרביעית בעצמו אלא יכול להטעימו לכל המסובין באופן שבין כולם יצטרף לכמלא לוגמיו. ויש מקילין לקדש על יי"ש אף כשאין בו רביעית, וצ"ע".

ו. לקדש על יין שרף: יש כמה בעיות.

1. חסרון בחמר מדינה - עי' לעיל.
2. שיעור הכוס: צריך כוס שמחזיק שיעור רביעית - עי' לעיל.
3. שיעור השתיה: צריך לשתות מלא לוגמיו - עי' לעיל.
4. כוס שלם: שלא לקדש על כוס פלסטיק - עי' קפ"ג סעי' ג', לשיטות ומראי מקומות.
5. האם יכול לברך עליו: כשיודע בעצמו שלא נהנה כלל - עי' סי' ר"ד סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

יח] שכר: בירה (beer).**א. נחשב חמר מדינה.**

1. מחבר (סעי' ט', סי' רפ"ט סעי' ב', עי' סי' רצ"ו סעי' ב').
2. קיצור שו"ע (סי' צ"ו סעי' ג').
3. אג"מ (או"ח ח"ב סי' ע"ה, הגר"ש איידר זצ"ל הל' בין המצרים עמ' י"ט אות ה') – "דאין שום אדם שותה יין וי"ש ושכר לצמא דע"ז שותין מים שיותר עדיפי אלא רק לכבוד בעלמא שותין אותן ואלו המינים נקראים בשם משקה וחמר מדינה".
4. הגרש"א זצ"ל (הליכות שלמה תשעה באב פרק ט"ז ס"ק ט"ז, שלמי מועד עמ' ת"ק) – "וכגון משקה 'בירה' (ובירה לבנה ...)".
5. הגר"מ הלברשטאם זצ"ל (יד לילודת פרק י"ב הע' נ"ט, בחלק התשובות עמ' כ"ד אות י"א) – "רק שכר (בירה) נחשב כחמר מדינה".
6. אור לציון (ח"ב פרק כ' סעי' י"ט, פרק כ"ב סעי' ב') – לשונו מובא לעיל.
7. ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ז, חיד"ד סי' מ"ב).
8. הגר"ש איידר זצ"ל (פסח ח"ב עמ' רכ"ד).
9. הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' קפ"ב על מ"ב ס"ק י"ב ד"ה הג"ה [לשונו מובא לקמן], דברי חכמים או"ח אות רכ"ז) – "שכל שכר ויין-שרוף וכן קפה ותה ומיץ חמר מדינה, אך בודאי ראוי להדר אחר יין".
10. אבן ישראל (ח"ט סי' מ"ה, על מ"ב סי' תקנ"ו אות ב') – "יכול לעשות הבדלה על קפה שחור או על בירה לבנה דהם חמר מדינה".
11. הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' ס' הע' ג', הע' ל"ב, פסקי הלכות קרול או"ח אות קכ"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס"ה, פרק י"ג אות ו', ח"ג פרק ע"ב אות ב') – "בירה לבנה".
12. ששכ"ה (פרק ס' סעי' ד').
13. קובץ הלכות (בין המצרים פרק כ"א הע' י"ח).
14. שובע שמחות (פרק ד' סעי' ה') – "ובאר"י יש להחליט שהבירה הלבנה והשחורה ומיץ הדריס טבעי וטהור, הם חמר מדינה".
15. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ג).
16. יד לילודת (אנגלית, עמ' ק"ל).
17. שערי הברכה (פרק ו' סעי' נ"ט).

ב. אינו נחשב חמר מדינה.

1. ערה"ש (סעי' י"ד, עי' סי' רצ"ו סעי' ז', סעי' י"ג, עי' סי' תקנ"א סעי' כ"ו) – לשונו מובא לעיל.
2. חזו"א (דינים והנהגות או"ח פרק י' אות ט"ז) – "בשנים האחרונות חשש שלא להבדיל על שכר, ולכן אף במוצאי שבת חזון הבדיל על יין".
3. חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' קכ"ח אות קי"ז, דרור יקרא עמ' שכ"ב) – "אמר לי מו"ר אף דמרן החזו"א סבר דבא"י בירה לא הוי חמר מדינה ויין הוי כאן חמר מדינה".
4. חזו"א (מעשה איש ח"ה עמ' ט"ז ד"ה דעתו, חוט שני ח"ד סוף עמ' קי"א) – "דעתו שהיום אין לנו 'חמר מדינה', וגם בירה וקפה לא מהני, (כי 'חמר מדינה' היינו רק מה ששותים במקום יין, ואין לנו היום דבר כזה)".
5. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קכ"ח אות קי"ז) – "בשנים הראשונות לשבתו בא"י היתה דעת מרן דבירה הוי חמר מדינה, ואח"כ החליט דבארץ בירה לא הוי חמר מדינה".
6. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ד).
7. הגר"ח ק' שליט"א (קובץ תשובות ח"א סוף סי' נ"ז) – "שאנו נוהגים פה ע"פ הוראת החזו"א לא להבדיל בשום אופן רק על היין [כי הוא טען שאין היום בא"י בירה או שכר חמר מדינה כי אין ההמונים שותים זה במקום יין (אף שגם יין אין שותים הרבה) ואמר שאולי מיץ תפוז הוא חמר מדינה אבל למעשה גם ע"ז לא הסכים וצוה להבדיל על יין ולשתות בתשעת הימים ובמוצאי ט"ב]".
8. הל' שבת בשבת (פרק ז' הע' נ"ה ד"ה ולענין) – "ולענין בירה שחורה או בירה לבנה בזמנינו אף שבדור הקודם נהגו לקרותו חמר מדינה, פשוט שנשתנו הטבעים והמציאות נשתנה, ובדור הקודם זה היה המשקה העיקרי בשמחות, וכיום בדור חלש ונתרגלו לקוקה קולה וכדו', ושאר משקאות קלום, וכמעט אינו בנמצא היום בשמחות בירה שחורה, ובירה לבנה אין מביאין כלל ברוב השמחות, ורובא דרובא אין יכולין לשתותו כלל, א"כ פשוט שחסר התנאי העיקרי של חמר מדינה בבירה 'שיהו רגילין לשתותו', ואף אין מכבדין האורחים בו. ולכן לענ"ד אין להקל כהיום להבדיל או לקדש על בירה אצלינו".
9. א' לא נראה שזה המציאות. שכל 'שלם זכר' יש בירה. וכן כל חתונה שיש שתיה מכובדת, ואינו חתונה פשוטה, יש בירה.
10. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת נ"ב סוף עמ' קי"ח) – "שאין לומר שבירה בזה"ז נחשבת לחמר מדינה, וד"ז נכון היה לפני עשרים שנה, והיום שאינו מצוי בקביעות אלא אצל השותים לשכרה ודאי ל"ח חמר מדינה".
11. מעדני אשר (ברכות סי' מ"ג אות ג') – לשונו מובא לעיל.

ג. בשעת הדחק.

1. חוט שני (שבת ח"ד עמ' קי"ב) – "ולמעשה בשעת הדחק כשאי אפשר להבדיל על יין או על מיץ ענבים, אפשר להקל להבדיל על בירה לבנה או על קפה שחור".
2. אור יצחק (ח"א או"ח סי' קי"ז) – "שאלת: מי שסובל משתית היין, האם יכול להשתמש בחמר מדינה להבדלה. תשובה: בשעת הדחק אפשר בבירה, אולם אין להוסיף מים ליין בזמן הזה".

- ד. מראי מקומות – רמ"א (סי' רצ"ו סעי' ב', עי' נו"כ שם), מ"ב (סי' רצ"ו ס"ק י"א, ס"ק י"ב), פסקי תשובות (אות ט' ס"ק ב').
1. יביע אומר (ח"ג או"ח סי' י"ט) – "ולקדש על שכר (בכוס רביעית כדין), אין באפשרותו, מפני שאינו יכול לשתות ממנו מלא לוגמיו אליבא ריקנייא, וגם בירה אינה מצויה אצלו, אז יוכל לברך שהכל על משקאות אלה קודם סעודת שחרית, ויועיל לו בשעה"ד כזאת במקום קידושא רבה דוקא".
 2. שבט הלוי (ח"ג סי' כ"ו, ח"ה סי' ל"ב, קובץ מבית לוי ח"ט עמ' כ"ו אות א') – "יש המבדילים על שכר אף כשמצוי להם יין. ויש ללמד עליהם זכות".
 - שבט הלוי (מבית לוי ח"ג עמ' נ"ד הע' י"ב) – "אם יש שכר שהוא חמר מדינה יבדילו עליו".
 3. הגר"מ רוטנברג (אליבא דהלכתא חוברת נ"ב סוף עמ' ק"ח) – "ולפי"ז משקה שאין רגילים לשתותו חסר בו בעצם הגדרת חמר מדינה, שזו כל מהותו, וא"כ הגדרת 'חמר מדינה' הינה דבר שמשנתה מאד לפי רגילות ההמון, מה היא רגילותם לשתות כמשקה קבוע ורגיל, וא"כ אין להביא ראיה מפוסקים קודמים שדנו בכל מיני משקאות שהיו נכונים לזמנם. ולפי"ז גם אין להביא ראיה אפילו מדברי הפוסקים האחרונים (כמרן הגרש"ז והגר"י פ"י ש"ל) שעוד הורו שמשקה הבירה הינו חמר מדינה, כיון שהמציאות בעשר ועשרים שנים האחרונות (היום תשע"א) השתנתה מאד, והיום משקה הבירה כמעט ואינו נראה בקביעות בשמחות, ובוודאי לא בסעודות יומיומיות [משקה הבירה השחורה המשכרת כבר לא ניתן להשגה כלל בארץ ישראל], וה"ה נמי הקפה השחור ('בוץ') שגם הוא כבר כמעט ולא מקובל כמשקה רגיל, ולא כל אחד סביל ית' כמשקה קבוע ורגיל, ורוב ההמון שתייתם משקה קפה נמס ודומיו, ואף המציאות שהיו רגילים בה לא מכבר לחלק בסוף חתונות ספלוני קפה שחור, גם היא כבר הולכת ומתמעטת, ואינה מצויה מאד".
 - א) לא נראה שזה המציאות. שכל 'שלום זכר' יש בירה. וכן כל חתונה שיש שתיה מכובדת, יש בירה.

ה. בירה שחורה (black beer, malt).

1. נחשב חמר מדינה.
- א) עי' הגרש"ז א' זצ"ל (ששכ"ה פרק ס' הע' ו', שולחן שלמה סי' רצ"ו ס"ק ו' ב', הליכות שלמה תשעה באב פרק ט"ז ס"ק ט"ז) – "ובירה לבנה עדיף טפי משום דמשכר, אבל גם על שחורה שאינה משכרת יוכל להבדיל, ולכן מי שקשה לו שתית בירה לבנה יבדיל על שחורה".
- עי' הגרש"ז א' זצ"ל (שלמי מועד פרק צ"ב הע' קכ"ב) – "אמר רבינו, דהנה בארץ ישראל לפני שנים רבות היה נפוץ מאד שתיית בירה שחורה, אך בזמנינו שאין שותים מזה כ"כ, ורובם ככולם שותים שאר משקאות קלים, מ"מ בודאי שנשאר בגדר 'חמר מדינה' אף שאין בה אלכוהול, וכ"ש בירה לבנה שיש בה אלכוהול שחשיב חמר מדינה ועדיף טפי".
- ב) אור לציון (ח"ב פרק כ' סעי' י"ט) – "כשאין מצוי יין יכול לקדש על בירה לבנה או שחורה".
- 1) דעת האור לציון, כל שתיה שאינו משכר קצת, אינו נכלל ב'חמר מדינה'. ואולי הוא מדבר בבירה שחורה שיש אלכוהול בתוכה. צ"ע.
- ג) הגר"ש א' זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' ס' הע' ג', הע' ל"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס"ה, פרק י"ג אות ו') – "בירה שחורה".
- ד) שובע שמחות (פרק ד' סעי' ה') – "ובאר"י יש להחליט שהבירה הלבנה והשחורה ומיץ הדורים טבעי וטהור, הם חמר מדינה".
2. אינו נחשב חמר מדינה.
- א) חזו"א (חוט שני ח"ד ריש עמ' ק"ב) – "אבל בירה שחורה לא משום דאינו מספיק חשוב להחשב לחמר מדינה".
- ב) הל' שבת בשבת (פרק ז' הע' נ"ה ד"ה ולענין) – לשונו מובא לעיל.
3. מראי מקומות – תשובות ונהגות (ח"א סי' ר"ס), פסקי תשובות (אות ט' ס"ק ג').
- א) שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ט עמ' כ"ו הע' א') – "ובירה (שחורה ולבנה) היתה נחשבת לחמר מדינה. ואולי גם בזמנינו עדיין אפשר להקל בזה".

יט [חלב (milk)].

א. נחשב חמר מדינה.

1. צפנת פענח (דווינסק, ח"ב סי' ל"ד אות א') – "בחלב מבדילין".
2. אדר"ת (מענה אליהו סי' ל', סי' מ"ו, סי' מ"ז) – "ליושבי הכפרים שאין יין ושכר מצוי להם, בודאי יכולין להבדיל על חלב בלי פקפוק, וכמו שנהגו רבים באמת".
- עי' אדר"ת (קונ' עובר אורח סוף ס' ארחות חיים סי' רצ"ו סעי' ב') – "וצ"ע למעשה".

ב. אינו נחשב חמר מדינה.

1. ברכי יוסף (סי' רצ"ו ס"ק ג') – "וה"ה לשאר משקים חוץ מן המים. רבים הבינו מלשון זה דמצי להבדיל על החלב ועל השמן, והוא טעות, דהא דקאמר וה"ה לשאר משקים היינו כשהמשקה הוא חמר מדינה, וקאי אמאי דסמיך שכתב על השכר מבדילין אם הוא חמר מדינה, ועל זה כתב וה"ה לשאר משקין, דהיינו כשהמשקה הוא חמר מדינה. ומ"ש חוץ מן המים, ר"ל אף דאין שותין במקום ההוא אלא מים לבד, וסלקא דעתך אמינא שיהא דין המים כחמר מדינה. וכמ"ש מור"ם בדרכי משה בס"י זה. וכל זה פשוט ומבואר בב"י סי' זה וסי' ער"ב. ויען ראיתי טועים ועבדי עובדא הוזקקתי לבאר המבואר".
2. שע"ת (סי' רצ"ו ס"ק א').
3. מ"ב (ס"ק כ"ה, סי' רצ"ו ס"ק ט') – "וחלב ושמן אין בכלל זה דהא אינו חמר מדינה דאין רגילין לשתותו למשקה".
4. עי' ערה"ש (סעי' י"ד, עי' סי' רצ"ו ס"ק י"ג) – לשונו מובא לעיל.

5. מנחת שבת (סי' צ"ו ס"ק ט').
6. נטע שורק (או"ח סי' י') – "דאסור להבדיל על חלב".
7. שם משמעון (או"ח סי' י') – "אבל החלב של עתה שאנו רואין שאינו מרוי ומשכר ודאי אינו ראוי לקדש ולהבדיל עליו".
8. לבושי מרדכי (מהדו"ת או"ח סי' נ"א) – "ונלענ"ד דה"ט דחלב ושמן אינו חמר מדינו אם כי שתיית חלב ודאי שכיחי מ"מ אינו במקום שתייתן בתוך הסעודה".
9. הגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ה) – "אדמו"ר זללה"ה לא התיר לקדש על חלב כחמר מדינה אפילו לחולה, ואפילו בשויעריה שרגילים לשתות חלב, אולי הטעם משום ששותים חלב רק לצרכי בריאות".
- ע"י הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה תשעה באב פרק ט"ז הע' ל', שלמי מועד עמ' ת"ק) – "וכשאנו יכול להבדיל על אחד ממשקים אלו, יש להתיר בדיעבד לסמוך על המתירים להבדיל על חלב. שם (אולם מהגר"א נבנצל שליט"א שמענו ...".
- (א) הגר"י טרגר שליט"א (בעל הליכות שלמה, מכתב במייל) – "הנכתב בהליכות שלמה הוא לאחר בירור גמור שהוראותיו היתה להסכים בדיעבד להתמירים כשאי אפשר אחרת".
10. אור לציון (ח"ב פרק כ' הע' י"ט) – "אבל חלב ומשקאות קלים שאינם מבשמים, אף שרגילים לשתותן באותה מדינה אין לקדש עליהם".
11. הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' קפ"ב על מ"ב ס"ק י"ב ד"ה הג"ה) – "דעת הערה"ש דחלב חמר מדינה משום שהוא בין ז' משקים, ולא נראה כלל דאין רגילין לשתותו בתורת משקה וכן מיץ תפוזים, מיהו משקה תפוזים וכן בירה, או סודה, הם חשובים ורגילים לשתותו תמיד, גם קפה ותה חמר מדינה".
12. יביע אומר (ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ק"מ, יחזה דעת ח"ב סי' ל"ח).
13. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ה).
14. הגר"ח ק"ש שליט"א (הליכות חיים ח"א אות ר"צ) – "מה עדיף לעשות, להבדיל על היין ולהוציא אחר על הטלפון, או שהאחר יבדיל בעצמו על החלב או מי סודה. תשובה: שניהן לא טוב כנ"ל".
- הגר"ח ק"ש שליט"א (הליכות חיים ח"ב אות קס"ג) – "בשעת הדחק כשאין יין או מיץ ענבים להבדלה, מה עדיף קאפה או טה או חלב או מי סודה. תשובה: בארץ ישראל אין לנו חמר מדינה ואין להבדיל רק על היין, באמריקה איני יודע".
15. חוט שני (שבת ח"ד עמ' ק"ב) – "קפה שחור עם חלב, לא נחשב חמר מדינה, דחלב אינו כמו חמר מדינה דאינו משקה בתורת משקה אלא בתורת השלמה של הסעודה, לכן לא שייך להחשיבו כלל לחמר מדינה, וה"ה קפה עם חלב".
16. מעדני אשר (ברכות סי' מ"ג אות ג') – לשונו מובא לעיל.

ג. שעת הדחק.

1. אג"מ (או"ח ח"ב סי' ע"ה, ע"י מסורת משה ח"ב או"ח אות צ"ד) – לשונו מובא לקמן.
2. ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ז, ח"ד סי' מ"ב) – "נלפענ"ד דשפיר יכולים בשעת הדחק, אי בשאין לו יין או שכר מצוי בבית (עיין לשון הגרש"ז בס' רצ"ו סעי' ח'), ואי בגלל מצב בריאות, להבדיל גם על קפה שחור, או עם חלב, וגם לרבות אפילו על טיי מתוק או חלב".
- ד. מראי מקומות – אפרקסתא דעניא (ח"ב או"ח סי' מ"ה), הגר"ש איידר זצ"ל (פסח ח"ב עמ' רכ"ד), רבבות אפרים (ח"ב סי' קי"ט), תשובות והנהגות (ח"א סוף סי' ר"ס), נשמת שבת (סי' ער"ב אות ק"ג), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ד), יד לילודת (אנגלית, עמ' ק"ל), פסקי תשובות (הע' ס"ז).
1. דברי ישראל (ח"א סי' פ', ח"ג סי' קע"ו אות ב') – "העיד לפני ת"ח זקן מזקיניו שהי' מבי דינא רבתי דהגה"ק בעל ישמח משה זי"ע והי' נוהג כן תמיד להבדיל על כוס חלב ...".

כ [תה (tea)].

א. נחשב חמר מדינה.

1. גרי"ז (דרור יקרא עמ' שכ"ב, תשובות והנהגות ח"ד עמ' תלו אות מ"ה) – "אבל כוס תה או קפה בחלב ששותים כחלק מסעודה בסוף סעודתו במקום יין בזמנם הוי קידוש בחמר מדינה, וכן שמעתי שהורה מרן הגאון דבריסק זצ"ל".
2. הגר"ש גאלדשטיין זצ"ל (יד לילודת קונ' הביאורים פרק י"ב אות נ"ז סוף ד"ה וע') – "דטייא מתוק בארה"ב הוי חמר מדינה".
3. הגר"ש איידר זצ"ל (פסח ח"ב עמ' רכ"ד).
4. הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' קפ"ב על מ"ב ס"ק י"ב ד"ה הג"ה, דברי חכמים או"ח אות רכ"ז, כבוד ועונג שבת פרק י"ג הע' ט"ז) – לשונו מובא לעיל.

ב. אינו נחשב חמר מדינה.

1. ע"י מ"ב (סי' תפ"א ס"ק א', ע"י מחזה אליהו סי' ל"ד אות ד') – "ולפ"ז כל חמר מדינה אסור אף שאינו משכר ... ומסתימת דברי המחבר ורמ"א משמע שדעתם להחמיר ככל הני טעמי ומ"מ כתבו האחרונים דאינבע"ר וואסע"ר וה"ה טייא או עפיל טראנק ויש שכתבו גם לאקרי"ץ מותר דזה אינו מבטל טעם מצה וכמ"א בעלמא הוא".
2. ע"י ערה"ש (סעי' י"ד, ע"י סי' רצ"ו ס"ק י"ג) – לשונו מובא לעיל.
3. ע"י מנחת שבת (סי' צ"ו ס"ק ט', אמנם ע"י השמטות שם).
4. שם משמעון (או"ח סי' י') – "אבל בקאפפע ... ודאי אין לקדש ולהבדיל".
5. לבושי מרדכי (מהדו"ת סי' נ"א) – לשונו מובא לעיל.

6. עי' תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' ב' סוף אות ה').
7. קצות השלחן (סי' צ"ז ס"ק ח') - לשונו מובא לעיל.
8. אור לציון (ח"ב פרק כ' סעי' י"ט, פרק כ"ב סעי' ב') - לשונו מובא לעיל.
9. פסקי משנה הלכות (נדה פרק ה' סעי' ע"ד) - "אבל לא תה וקפה ומיץ תפוזים וקולה. וכן לא חשיבי חמר מדינא לגבי קידוש והבדלה".
10. הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' ס' הע' ג', הע' ל"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס"ה) - לשונו מובא לקמן.
11. יביע אומר (ח"ג או"ח סי' י"ט, ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ק"מ, יחזה דעת ח"ב סי' ל"ח) - לשונו מובא לקמן.
12. שבט הלוי (קובץ מבית לוי חי"ג עמ' נ"ד הע' י"ב) - "וכן תה וקפה להלכה למעשה אין להחשיבם לחמר מדינה".
13. הגר"ח ק' שליט"א (הליכות חיים ח"ב אות קס"ג, דרור יקרא עמ' שכ"ב) - "בשעת הדחק כשאין יין או מיץ ענבים להבדלה, מה עדיף קאפה או טה או חלב או מי סודה. תשובה: בארץ ישראל אין לנו חמר מדינה ואין להבדיל רק על היין, באמריקה איני יודע".
14. מעדני אשר (ברכות סי' מ"ג אות ג' ד"ה ולגבי) - "אמנם מאידך גיסא יש לפקפק מאחר ולקפה ותה יש דין מים לגבי הרבה דינים (שתיה לפני התפילה, בשולי עכו"ם, ברכת שהכל), וא"כ י"ל דגם לגבי זה דינם כמים ואינם חשובים בכדי למלא את מקומו של היין...".

ג. שעת הדחק.

1. אג"מ (או"ח ח"ב סי' ע"ה, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' רס"ג אות כ"ה, הגר"ש איידר זצ"ל הל' בין המצרים עמ' י"ט אות ה') - "ואף המתירין לקדש ולהבדיל על טיי מתוק עיין בעה"ש סימן ערב סעי' י"ד נראה שבטיי דרך העולם שמכבדין ושותים זה אף שאין צריכים כלל לשתות אלא מפני הכבוד ולכן מחשיבים זה למשקה אף שלכאורה הם מים ממש. והמתירין גם על חלב אולי הוא מחמת שחלב שותין שלא לצורך צמאון וכשמכבדין לאורה בכוס חלב לא יוכל לומר שאינו רוצה לשתות משום דאינו צמא, דחלב שותין גם שלא לצמאון ויתחשב שאינו רוצה להתכבד ולכבד, לכן מחשיבין זה למשקה שמכבדין בו כחמר מדינה, אבל המיני סאדע אין שותים אותם אלא לצמאון וכשיכבדו אותו במשקה סאדע והוא אינו צמא ולא ישתה לא יתחשב לאינו רוצה להתכבד ולכבד לכן אף לדידהו אין להחשיב זה למשקה דחמר מדינה ואין לקדש ולהבדיל עליהן. ובעצם גם בטיי ובחלב רק בדוחק גדול יש לסמוך עלייהו להבדיל ולקדש עליהם וגם בעה"ש שם כתב שרק מפני הדחק יש מקילין על טיי וחלב. ובמ"ב ס"ק כ"ד כתב שאין לקדש ולהבדיל על חלב בשם הברכ"י, ואודות טיי לא הזכיר משמע שגם על טיי אין לקדש ולהבדיל, וכן ודאי מן הראוי לעשות, ובפרט שבמדינתנו מצוי יין אבל מ"מ אם נזדמן שאין לו יין ולא שום משקה אחר אלא טיי וחלב יכול לסמוך על המקילין בהבדלה והקידוש יהיה על הפת. ולענין טיי וחלב מה עדיף לפ"מ שבארתי בטעם המתירין נמצא שטיי עדיף, אך אולי מצד החשיבות חלב עדיף, ולכן אין בידי להכריע מה עדיף לו בשעת הדחק".
2. ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ז, ח"ד סי' מ"ב) - "נלפענ"ד דשפיר יכולים בשעת הדחק, אי בשאין לו יין או שכר מצוי בבית (עיין לשון הגר"ש"ז בס"י רצ"ו סעי' ח'), ואי בגלל מצב בריאות, להבדיל גם על קפה שחור, או עם חלב, וגם לרבות אפילו על טיי מתוק או חלב".
- ד. רק עם סוכר, או אפילו בלי סוכר - למקילים לעיל.
1. רק עם סוכר - עי' ערה"ש (סעי' י"ד, סי' רצ"ו ס"ק י"ג), עי' אדר"ת (קונ' עובר אורח סוף ס' ארחות חיים סי' רצ"ו סעי' ב', לשונו מובא לעיל), עי' ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ז, ח"ד סי' מ"ב, לשונו מובא לעיל), עי' הגר"ט גאלדשטיין זצ"ל (יד לילודת קונ' הביאורים פרק י"ב אות נ"ז סוף ד"ה וע', לשונו מובא לעיל), עי' ששכ"ה (פרק ס' סעי' ו', "תת ממותק"), מחזה אליהו (סוף סי' ל"ד, לשונו מובא לקמן).
2. מראי מקומות - פסקי תשובות (הע' ס"ה).
- ה. בלי חלב, או גם עם חלב - למקילים לעיל.
1. גם עם חלב - ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ז, ח"ד סי' מ"ב, לשונו מובא לעיל).
- ו. מראי מקומות - אפרקסתא דעניא (ח"ב או"ח סי' מ"ה), דברי ישראל (ח"א סי' פ'), רבבות אפרים (ח"ו סוף סי' פ"ו), ששכ"ה (פרק ס' סעי' ו'), שובע שמחות (פרק ד' סעי' ה'), תשובות והנהגות (ח"א סי' ר"ס), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ה), נשמת שבת (סי' ער"ב אות ק"ד), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ד), יד לילודת (אנגלית, עמ' ק"ל), פסקי תשובות (אות ט' ס"ק ג').
1. אדר"ת (קונ' עובר אורח סוף ס' ארחות חיים סי' רצ"ו סעי' ב') - "במדינות שגם השכר בדוחק, אולי יש להתיר להבדיל בחלב וכהסוברים כן. עי' שע"ת והרבה נוהגים כן, רצ"ע למעשה. ואולם שמעתי בשם גאונים רבים מדור שלפנינו ז"ל, שהורו להבדיל על כוס טייה מתוקה או קאפפע מתוקה, ואחד מגאוני הדור זצ"ל, קיים כל ימיו כוס של ברכה בכוס של קאפפע, ונראה מדעתם דחמר מדינה נקרא כל שהוא עשוי לכיבוד לאורחים וכיו"ב וכמו שהוא גם טייה וקאפפע משא"כ חלב".
- אדר"ת (מענה אליהו סי' ל', סי' מ"ו, ריש סי' מ"ז) - "טייה הוא רק מים בעלמא שקלוט בהם טעם עשב הטייה. ובפרט בטייה שלנו עתה, שרובם מזוייפים עד שאינו רק טעם בעלמא, שהצוקער ממתיקו, ובעצמו אינו ראוי לשתיה כמעט. ואיך נוכל לקרותו חמר מדינה, שהכוונה שהוא מין משקה כמו יין, שהמדינה הסכימו עליו כמו יין, ובכל זאת הוא רק משקה ממין צבועים וקלוטים טעם עשב לבד, ואינו פרי חשוב כמו השכר שהוא משעורים (שיש מהראשונים שאמרו לברך עליו בורא מיני מזונות, אלא שאין הלכה כן)".
2. חוט שני (שבת ח"ד עמ' קי"ב ד"ה ובמדינת) - "ובמדינת רוסיה החשיבו תה עם סוכר לחמר מדינה והיה חשוב יותר מקוואס

ובארשט. מ"מ בארץ ישראל בזמנינו אין להסתפק בזה, וודאי תה לא חשיב חמר מדינה".
 3. מחזה אליהו (ח"א סי' ל"ד) – "נכון מאוד ללמד למי שקשה לו לקדש על יין גמור או שכר, שיקדש דווקא על מיץ ענבים או על יין צמוקים ולא על תה וקפה. דבאמת לא דבר פשוט הוא כלל שתה וקפה נכללים בשם חמר מדינה ושכשרים הם לקדש עליהם. א. ספק אם תה וקפה 'משקאות' הם או דאינם אלא כמים מתובלים ... ב. שיטת ההלכות קטנות דל'חמר מדינה' בעינן משקה המשכר ... ג. דעת הרבה פוסקים ד'חמר מדינה' היינו משקה השתוי ל'הנאת שתייה' באמצע סעודה ותה וקפה אינם בכלל זה".

כא [קפה (coffee).

א. נחשב חמר מדינה.

1. עי' אדר"ת (קונ' עובר אורח סוף ס' ארחות חיים סי' רצ"ו סעי' ב') – לשונו מובא לעיל.
 עי' אדר"ת (מענה אליהו סי' ל' ד"ה ועל) – "ועל כל פנים, הקאווא עדיף טפי לענין זה מהטייא. ומיקרי משקה חשובה, שמוטעמת יותר מהטייא".
2. גרי"ז (דרור יקרא עמ' שכ"ב) – "אבל כוס תה או קפה בחלב ששותים כחלק מסעודה בסוף סעודתו במקום יין בזמנם הוי קידוש בחמר מדינה, וכן שמעתי שהורה מרן הגאון דבריסק זצ"ל".
3. הגרש"ז זצ"ל (ששכ"ה פרק ס' הע' י"ח, שולחן שלמה סי' רצ"ו ס"ק ז', הליכות שלמה תשעה באב פרק ט"ז ס"ק ט"ז, שלמי מועד עמ' ת"ק) – לשונו מובא לקמן.
4. אבן ישראל (ח"ט סי' מ"ה, על מ"ב סי' תקנ"ו אות ב') – "יכול לעשות הבדלה על קפה שחור או על בירה לבנה דהם חמר מדינה".
5. הגר"ש איידר זצ"ל (פסח ח"ב עמ' רכ"ד).
6. הגרפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' קפ"ב על מ"ב ס"ק י"ב ד"ה הג"ה, דברי חכמים או"ח אות רכ"ז, אות רל"א) – לשונו מובא לעיל.
7. קובץ הלכות (בין המצרים פרק כ"א הע' י"ח).
8. הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ל') – "נראה עיקר בזמנינו שכוס קפה שחור או עם חלב שרגילין לשתותו למשקה ולכבד בו את האורח בכל מקום, זהו עיקר חמר מדינה בזמנינו".

ב. אינו נחשב חמר מדינה.

1. הלכות קטנות (ח"א סי' ט') – לשונו מובא לעיל.
2. מנחת שבת (סי' צ"ו ס"ק ט', אמנם עי' השמטות שם).
3. שם משמעון (או"ח סי' י') – "בקאפפ וטהעע וכדומ' ... ודאי אין לקדש ולהבדיל".
4. עי' תולדות שמואל (מצוה ל"א סי' ב' סוף אות ח').
5. קצות השולחן (סי' צ"ז ס"ק ח') – לשונו מובא לעיל.
6. חזו"א (מעשה איש ח"ה עמ' ט"ז ד"ה דעתו) – לשונו מובא לעיל.
7. הלל אומר (סי' קכ"ז אות ג') – "אי מקדשין על קאווע - אין זה חמר מדינה לא מרורי ולא משכר (הלכות קטנות ח"א סי' ט')".
8. אור לציון (ח"ב פרק כ' סעי' י"ט, עי' פרק כ"ב סעי' ב') – לשונו מובא לעיל.
9. פסקי משנה הלכות (נדה פרק ה' סעי' ע"ד) – "אבל לא תה וקפה ומיץ תפוזים וקולה. וכן לא חשיבי חמר מדינה לגבי קידוש והבדלה".
10. יביע אומר (ח"ג או"ח סי' י"ט, ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ק"מ, יחזק' דעת ח"ב סי' ל"ח) – "שאין לעשות קידוש ליל שבת, או הבדלה במוצאי שבת, לא על קפה או תה, ולא על מיץ הדורים וכיו"ב. שאינם נחשבים לחמר מדינה. (וה"ה לגזוז או קוואס או מי - סודה). וכל המקדש והמבדיל על משקאות אלה וכיו"ב, הרי הוא נושא שם שמים לבטלה. כאשר הוכחנו במישור מפי סופרים וספרים".
11. שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' נ"ד הע' י"ב) – "וכן תה וקפה להלכה למעשה אין להחשיבם לחמר מדינה".
12. הגר"ח שליט"א (הליכות חיים ח"ב אות קס"ג, דרור יקרא עמ' שכ"ב) – "בשעת הדחק כשאין יין או מיץ ענבים להבדלה, מה עדיף קאפה או תה או חלב או מי סודה. תשובה: בארץ ישראל אין לנו חמר מדינה ואין להבדיל רק על היין, באמריקה איני יודע".
13. מעדני אשר (ברכות סי' מ"ג אות ג' ד"ה ולגבי) – לשונו מובא לעיל.

ג. שעת הדחק.

1. אג"מ (הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' רס"ג אות כ"ה, הגר"ש איידר זצ"ל הל' בין המצרים עמ' י"ט אות ה').
2. ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ז, ח"ד סי' מ"ב) – "לפענ"ד אפשר שפיר בשעת הדחק להבדיל על קפה שחור, ואפילו גם על קפה עם חלב, בהיות וזה כיום כחמר מדינה".
3. חוט שני (שבת ח"ד עמ' קי"ב) – "קפה שחור, יש לדון אם זה חמר מדינה. קפה שחור עם חלב, לא נחשב חמר מדינה, דחלב אינו כמו חמר מדינה דאינו משקה בתורת משקה אלא בתורת השלמה של הסעודה, לכן לא שייך להחשיבו כלל לחמר מדינה, וה"ה קפה עם חלב. ולמעשה בשעת הדחק כשאי אפשר להבדיל על יין או על מיץ ענבים, אפשר להקל להבדיל על בירה לבנה או על קפה שחור".

ד. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. נחשב חמר מדינה – הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' ס' הע' ג', הע' ל"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס"ה, לשונו מובא לקמן).
2. אינו נחשב חמר מדינה – הגריש"א זצ"ל (פסקי הלכות קרול או"ח אות קכ"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ג אות ו', "מי שקשה

לו לשנות יין, אין להבדיל על קפה, ועל בירה מותר").

3. מראי מקומות – הגר"ש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת ח"א פרק ז' סוף הע' נ"ו, לשונו מובא לקמן).

ה. רק עם סוכר, או אפילו בלי סוכר – למקילים לעיל.

1. רק עם סוכר – עי' אדר"ת (קונ' עובר אורח סוף ס' ארחות חיים סי' רצ"ו סעי' ב', לשונו מובא לעיל), מחזה אליהו (סוף סי' ל"ד, לשונו מובא לקמן).

ו. עם חלב, או בלי חלב [קפה שחור] – למקילים לעיל.

1. רק עם חלב.

(א) עי' תשובות והנהגות (ח"א סי' ר"ס ד"ה אמנם, עי' ח"ד עמ' תל"ו אות מ"ה) – "ויש לומר דבמקום ששונים הקפה עם מעט חלב פשיטא שצריך להוסיף מעט חלב דוקא".

(ב) מחזה אליהו (סוף סי' ל"ד) – "דכל שמשמש בקפה ותה במדינות אלו פשוט שרק בהוספת חלב וצוקר כדרך ששמקאות אלו מוכנים אצל בני המדינה הוא דהוי חמר מדינה אבל בלי זה פשוט דלא מועיל כלום וחייב לחזור ולקדש. וכן שמעתי הוראה מהגאון ר' נפתלי הכהן שקוביצקי זצ"ל רבה של גייטסהעד שחייב מי שהבדיל על תה [א"ה: לכאורה צ"ל קפה] בלי חלב לחזור ולהבדיל".

(ג) יד ליוולדת (אנגלית, עמ' ק"ל).

2. רק בלי חלב.

(א) אבן ישראל (ח"ט סי' מ"ה, על מ"ב סי' תקנ"ו אות ב') – לשונו מובא לעיל.

(ב) חוט שני (שבת ח"ד עמ' קי"ב) – לשונו מובא לעיל.

3. עם חלב ובלי חלב.

(א) הגר"ש"א זצ"ל (הליכות שלמה תשעה באב פרק ט"ז הע' כ"ט) – "ומלפנים היו רגילים שלא להבדיל על קפה עם חלב אלא דוקא בלא חלב, אבל אין זה נראה, דתוספת החלב אינו מגרע חשיבות המשקה לענין זה".

(ב) ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ז, חי"ד סי' מ"ב) – לשונו מובא לעיל.

(ג) עי' הגר"ש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' סוף הע' נ"ו, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס"ו) – "שאם אמת הדבר שהיום הרגילות לכבד אורחים ובחתונות בקפה שחור [או עם חלב בסעודות חלבויות כבר מצוה וכדו'], א"כ יש מקום לדונו כחמר מדינה".

(ד) עי' ששכ"ה (פרק ס' סעי' ו', הע' י"ט) – "ואולם זה דוקא לאלה שבשבילם קפה שחור בלי חלב הוא חמר מדינה, אבל אלה שרגילים לשנות קפה רק עם חלב, י"ל דאין זה חמר מדינה".

(ה) הל' שבת בשבת (פרק ז' סעי' ל') – לשונו מובא לעיל.

4. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' ער"ב אות ק"ד).

ז. האם יש לחלק בין קפה סתם (שבשלו ע"ג האש) לקפה נמס.

1. אין לחלק – הגר"ש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ס' הע' י"ח, שולחן שלמה סי' רצ"ו ס"ק ז', לשונו מובא לעיל).

2. מראי מקומות – הגר"מ רוטבנברג (אליבא דהלכתא חוברת נ"ב עמ' קי"ט טור א').

ח. האם יש לחלק בקפה שחור בין חם לקר.

1. הגר"ש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק ס' הע' י"ח, שולחן שלמה סי' רצ"ו ס"ק ז') – "דאין לחלק בין קפה סתם (שבשלו ע"ג האש) לקפה נמס, אע"ג שלא נתבשלו ביחד ע"ג האש. אמנם דיש לחלק בין קפה שחור חם (שרגילים רוב בני אדם לשנות) לקפה קר, אבל קפה נמס עם חלב קר לא נגרע בכך מזה שנתבשל ביחד, וחשיב שפיר כחמר מדינה".

הגר"ש"א זצ"ל (הליכות שלמה תשעה באב פרק ט"ז ס"ק ט"ז) – "ועל קפה ג"כ מותר להבדיל, ואף ה' ראוי להיות עדיף טפי מבירה כי הוא ממש חמר מדינה, אלא שקשה לשנות ממנו כשהוא חם כמלא לוגמיו בבת אחת, ואילו כשהוא פושר בטלה חשיבותו ולא הוי חמר מדינה, ולכן למעשה עדיף שלא להבדיל עליו, אא"כ הוא קפה 'שחור' מן הסוג שמכבדים בו בשמחות, שבזה אף אם פגה מעט רתיחתו, כל שעדיין הדרך לכבד בו לא אבדה חשיבותו וכשר להבדלה".

ט. מראי מקומות – אפרקסתא דעניא (ח"ב או"ח סי' מ"ה), דברי ישראל (ח"א סי' פ'), רבבות אפרים (ח"ו סוף סי' פ"ו), ששכ"ה (פרק ס' סעי' ו'), שובע שמחות (פרק ד' סעי' ה'), תשובות והנהגות (ח"א סי' ר"ס, ח"ד סי' ע"ז), הגר"א בבבצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ד, ס"ק כ"ה), נשמת שבת (סי' ער"ב אות ק"ד), מחזה אליהו (ח"א סי' ל"ד, לשונו מובא לעיל), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ד), פסקי תשובות (אות ט' ס"ק ג').

כב משקה מוגז: כגון קולה וכדו'.

א. נחשב חמר מדינה.

1. הגר"ט גאלדשטיין זצ"ל (יד ליוולדת פרק י"ב הע' ס"א) – "כיון שבזמנינו מכבדים במ אורחים ושונים אותם בכל הסעודות".

2. הגר"חפ"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' קפ"ב על מ"ב ס"ק י"ב ד"ה הג"ה [לשונו מובא לעיל], דברי חכמים או"ח אות רכ"ז, כבוד ועונג שבת פרק י"ג הע' ט"ו) – "דסודה מכיון שכולם שונים זאת הוי חשוב כחמר מדינה".

3. עי' קובץ הלכות (פסח פרק כ' סוף הע' י"ט) – "ושאלתי למו"ר שליט"א מה הדין לענין קוקה קולה, והשיב שאם בעיני ההמון הוא

משקה חשוב והדרך לכבד בו אורחים שפיר י"ל דחשיב חמר מדינה".

4. יד לילולדת (אנגלית, עמ' ק"ל).

ב. אינו נחשב חמר מדינה.

1. הגר"א קוטלר זצ"ל (הגר"ש איידר זצ"ל, פסח פרק כ' הע' ס"ז).
2. אג"מ (או"ח ח"ב סי' ע"ה) – "בדבר המשקאות של מיני סאדע אם יש להם דין חמר מדינה לקדש בשחר ולהבדיל עליהן, הנכון לע"ד דהן כמים בעלמא דאף ששותין אותם גם בסעודות החשובות ומכבדין בהם אבל הוא רק כשתיית מים לצמאון ולהתקרר בימים החמים ובשעה החם להם, והכבוד בהם הוא ג"כ רק כשצריכין לזה וגם במים צוננין מכבדין כשצריכין להם. וחשיבות משקה הוא שאין השתיה מחמת שצריכים להם לצמאם אלא שותים אותם אף בלא צורך לגופם אלא בשביל כבוד הסעודה וכבוד האורחים, דאין שום אדם שותה יין וי"ש ושכר לצמא דע"ז שותין מים שיותר עדיפי אלא רק לכבוד בעלמא שותין אותן ואלו המינים נקראים בשם משקה וחמר מדינה ... אבל במיני סאדע גם בשעה"ד לא יקדש ולא יבדיל עליהו".
- אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק י"ג הע' ט"ו, הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' רס"ג אות כ"ה) – "וכששאלתי למרן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשנת תשמ"ד אם היום שהכל שותים סאדע בחתונות, נחשיבו כחמר מדינה, ענה לי דאפי' הכי לא נקרא חמר מדינה".
3. אמת ליעקב (דברי חכמים אות רכ"ז) – "דלא נקרא חמר מדינה".
4. הגר"מ א' פריינד זצ"ל (מרא דשמעתא אות ק"ז) – "שאלתי אם בזמנינו אשר שתיית רוב העם היא מי סודה המתוקים (וכגון 'קולה' וכדומה), אם מותר להבדיל עליהם, ואמר לי שאין להבדיל עליהם, והם גרועים יותר מתה וקפה, ואפילו להפוסקים המתירים להבדיל על תה, מ"מ על מי סודה אלו אין להבדיל כלל, לפי שאינן אלא במקום מים".
5. הגר"מ הלברשטאם זצ"ל (יד לילולדת פרק י"ב הע' נ"ט, בחלק התשובות עמ' כ"ד אות י"א) – "ונ"ל עוד שסודה ג"כ אינו נחשב כחמר מדינה".
6. אור לציון (ח"ב פרק כ' סעי' י"ט) – לשונו מובא לעיל.
7. הגר"ש איידר זצ"ל (פסח ח"ב עמ' רכ"ד).
8. פסקי משנה הלכות (נדה פרק ה' סעי' ע"ד) – "אבל לא תה וקפה ומיץ תפוזים וקולה. וכן לא חשיבי חמר מדינא לגבי קידוש והבדלה".
9. יביע אומר (ח"ג או"ח סי' י"ט) – לשונו מובא לעיל.
10. ששכ"ה (פרק ס' סעי' ז').
11. שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ג עמ' נ"ד הע' י"ב) – "ופשיטא דמשקאות קלים כמו קולא שאינם חמר מדינה".
- ע' שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ט עמ' כ"ו הע' א') – "חושש דזה אינו חמר מדינה".
12. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ד) – "סודה אינו נחשב לחמר מדינה דהוי מים בעלמא".
13. הגר"ח ק' שליט"א (הליכות חיים ח"ב אות קס"ג) – "בשעת הדחק כשאין יין או מיץ ענבים להבדלה, מה עדיף קאפה או טה או חלב או מי סודה. תשובה: בארץ ישראל אין לנו חמר מדינה ואין להבדיל רק על היין, באמריקה איני יודע".
14. הגר"ע אויערבאך שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת נ"ב עמ' קי"ט טור ב') – "שהיחס למשקאות הללו כקוקה קולה וכדו' הוא כאל מים שהוסיפו בהם טעם, ואין בזה חשיבות".

ג. דעת הגריש"א זצ"ל.

1. נחשב חמר מדינה – הגריש"א זצ"ל (דברי חכמים אות רכ"ז, "דסודה מכיון שכולם שותים זאת הוי חשוב כחמר מדינה").
2. אינו נחשב חמר מדינה – הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' ס' הע' ג', הע' ל"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס"ה, "אבל סודה או תה או קפה או מיץ של חנות שמעורב במים שהם בעיקרם מים, אין נחשבים חמר מדינה"), הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' הע' נ"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס"ה, דרור יקרא סוף עמ' שנ"ח, "קולה אינו נחשב חמר מדינה, דזהו רק מים בתוספת טעם").
- ד. מראי מקומות – כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ד), הגר"מ רוטבנברג (אליבא דהלכתא חוברת נ"ב עמ' קי"ט טור ב').
1. חוט שני (שבת ח"ד עמ' קי"ב ד"ה משקאות קלים) – "משקאות קלים עם טעם כקולה וגזוז צ"ע אם מפני מה דרוב אנשי המדינה שותים מזה חשיב חמר מדינה, או שזה דומה למים דאף שכולם שותים אינו נחשב לחמר מדינה, וצ"ע".
2. נשמת שבת (סי' ער"ב אות ק"ו) – "ויש שמיקל בסודה מתוקה".

ה. מי סודה (seltzer).

1. אינו נחשב חמר מדינה.
- א) ערה"ש (סי' רצ"ו סעי' י"ג) – "ונ"ל דאפילו מים מתוקנים כמו אצלינו מי סעלצי"ן או לימאנא"ד או מים שנתנו בו דבש לטעם או שאר מין פירא מ"מ סוף סוף הוא מים ואין מבדילין על זה".
- ב) שלמת חיים (סי' ר"ס) – "מי גזוז ... מי סודה ... כנראה שאין לומר בזה שהוא חמר מדינה ואינו דומה למי דבש".
- ג) ששכ"ה (פרק ס' סעי' ז').
- ד) הגר"ח ק' שליט"א (הליכות חיים ח"א אות ר"צ, ח"ב אות קס"ג) – "מה עדיף לעשות, להבדיל על היין ולהוציא אחר על הטלפון, או שהאחר יבדיל בעצמו על החלב או מי סודה. תשובה: שניהן לא טוב כנ"ל".
- ה) נשמת שבת (סי' ער"ב אות ק"ו) – "לא".
- ו) יד לילולדת (אנגלית, עמ' ק"ל).

כג [מיץ תפוזים (orange juice), וכדו'.**א. נחשב חמר מדינה.**

1. אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק י"ג הע' י"ג) – "מיץ תפוזים".
2. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רצ"ו הע' על ס"ק ז', עי' הליכות שלמה מועדים פרק ט' הע' ק"ט, הליכות שלמה תשעה באב פרק ט"ז ס"ק ט"ז, שלמי מועד עמ' ת"ק) – "מרן זללה"ה השיב לשואלים אודות חמר מדינה, דהמובחר הוא מיצים טבעיים – תפוחים, תפוזים, וכדו'".
3. הגר"ט גאלדשטיין זצ"ל (יד לילודת פרק י"ב הע' נ"ט) – "דמיץ תפוזים הוי חמר מדינה".
4. הגריש"א זצ"ל (אבני ישפה ח"א סי' ס' הע' ג', הע' ל"ב, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס"ה, פרק י"ג אות ו', ח"ג פרק ע"ב אות ב', שבות יצחק ח"ד עמ' ק"ל ד"ה וחמר, קב ונקי ח"ב סי' ק"ב, אליבא דהלכתא חוברת נ"ב עמ' קי"ט טור א', הל' שונות הנוגעות לשבת עמ' רס"ט אות כ"ג, לקנות חכמה נישואין ושבע ברכות) – "מיץ תפוזים טהור וטבעי בלי תערובת שלמים".
- הגריש"א זצ"ל (הל' שבת בשבת פרק ז' סוף הע' נ"ה, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' סוף אות ס"ה, דרור יקרא עמ' שנ"ח) – "דמיץ תפוזים טבעי הוא משקה יקר וחשוב, ומה שאין רגילין בו כ"כ זהו משום חשיבותו ויקרותו, וכיון שאם היה זול היו רגילין בו אין בזה חסרון במה שאין רגילין בו".
5. הגרשז"א זצ"ל (דברי חכמים או"ח אות רכ"ז, כבוד ועונג שבת פרק י"ג הע' י"ג) – לשונו מובא לעיל.
- עי' הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא סי' רצ"ו על מ"ב ס"ק ט') – "וכן מיץ תפוזים טהור הוא כמאכל (משא"כ המיץ הנמכר בא"י שהוא משקה) אבל אם שותים גם מיץ תפוזים כמשקה, הו"ל חמר מדינה".
- עי' הגרשז"א זצ"ל (חידושי בתרא סי' קפ"ב על מ"ב ס"ק י"ב ד"ה הג"ה) – "דעת הערה"ש דחלב חמר מדינה משום שהוא בין ז' משקים, ולא נראה כלל דאין רגילין לשתותו בתורת משקה וכן מיץ תפוזים, מיהו משקה תפוזים וכן בירה, או סודה, הם חשובים ורגילים לשתותו תמיד, גם קפה ותה חמר מדינה".
6. ששכ"ה (פרק ס' סעי' ה') – "מבדילין על מיץ תפוח-זהב או אשכולית".
7. שובע שמחות (פרק ד' סעי' ה') – "ובאר"י יש להחליט שהבירה הלבנה והשחורה ומיץ הדרים טבעי וטהור, הם חמר מדינה".
8. עי' נשמת שבת (סי' ער"ב אות ק"ה) – "אראנדז"ש-דזשו"ס ... לעת הצורך יש לדון להקל".

ב. אינו נחשב חמר מדינה.

1. באר משה (כבוד ועונג שבת פרק י"ג הע' י"ג) – "דמיץ תפוזים לא חשיב חמר מדינה".
2. הגר"מ הלברשטאם זצ"ל (יד לילודת פרק י"ב הע' נ"ט, בחלק התשובות עמ' כ"ד אות י"א) – "האם מיץ תפוזים או תפוחים נחשבים כחמר מדינה. תשובה: נ"ל שאינם נחשבים לחמר מדינה".
3. אור לציון (ח"ב פרק כ' סעי' י"ט) – לשונו מובא לעיל.
4. פסקי משנה הלכות (נדה פרק ה' סעי' ע"ד) – "אבל לא תה וקפה ומיץ תפוזים וקולה. וכן לא חשיבי חמר מדינא לגבי קידוש והבדלה".
5. שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ט עמ' כ"ו הע' א', ח"ג עמ' נ"ד הע' י"ב) – "מיץ תפוזים טבעי ... חושש דזה אינו חמר מדינה".
6. יביע אומר (ח"ג או"ח סי' י"ט, יחזה דעת ח"ב סי' ל"ח) – "כלל העולה שאין לעשות קידוש ליל שבת, או הבדלה במוצאי שבת, לא על קפה או תה, ולא על מיץ הדרים וכיו"ב. שאינם נחשבים לחמר מדינה. (וה"ה לגזוז או קוואס או מי - סודה). וכל המקדש והמבדיל על משקאות אלה וכיו"ב, הרי הוא נושא שם שמים לבטלה. כאשר הוכחנו במישור מפי סופרים וספרים. והנה אף קידושא רבה (קידוש של שחרית שבת) אין לעשות על משקאות אלה, אולם אם היין מזיק לו, ולקדש על שכר (בכוס רביעית כדון), אין באפשרותו, מפני שאינו יכול לשתות ממנו מלא לוגמיו אליבא ריקניא, וגם בירה אינה מצויה אצלו, אז יוכל לברך שהכל על משקאות אלה קודם סעודת שחרית, ויועיל לו בשעה"ד כזאת במקום קידושא רבה דוקא".
7. מעדני אשר (ברכות סי' מ"ג אות ג') – לשונו מובא לעיל.

ג. מראי מקומות – הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ד, ס"ק כ"ה), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ד), פסקי תשובות (אות ט' ס"ק ג').

1. דעת חזו"א (פרק ב' אות ח') – "ומיץ תפוזים אמר שאולי נחשב חמר מדינה".
2. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קכ"ח אות קי"ז) – "מ"מ צידד מרן לומר דאפשר שמיץ תפוזים יש לו דין של חמר מדינה ולא הכריע בדבר".
3. חוט שני (שבת ח"ד עמ' קי"ב ד"ה משקאות טבעיים) – "משקאות טבעיים, כגון מיץ תפוזים, אשכוליות וכיוצא"ב, הרי הן הם חשובים, אך צ"ע אם זה בכלל חמר מדינה".
4. הגר"ח ק' שליט"א (קובץ תשובות ח"א סוף סי' נ"ז) – "שאנו נוהגים פה ע"פ הוראת החזו"א לא להבדיל בשום אופן רק על היין [כי הוא טען שאין היום בא"י בירה או שכר חמר מדינה כי אין ההמונים שותים זה במקום יין (אף שגם יין אין שותים הרבה) ואמר שאולי מיץ תפוז"ה הוא חמר מדינה אבל למעשה גם ע"ז לא הסכים וצוה להבדיל על יין ולשתות בתשעת הימים ובמוצאי ט"ב]".
5. קובץ הלכות (בין המצרים פרק כ"א הע' י"ח) – "ולדינא צ"ע".

ד. מיץ תפוחים (apple juice).**1. נחשב חמר מדינה.**

- א. אג"מ (יד לילודת אנגלית, עמ' ק"ל).
 ב. הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רצ"ו הע' על ס"ק ז') – לשונו מובא לעיל.

- (ג) הגר"ח ש"צ"ל (דברי חכמים או"ח אות רכ"ז, כבוד ועונג שבת פרק י"ג הע' י"ג) - לשונו מובא לעיל.
 (ד) עי' נשמת שבת (סי' ער"ב אות ק"ה) - "עפע"ל-דזשו"ס ... לעת הצורך יש לדון להקל".
 2. אינו נחשב חמר מדינה.
 (א) הגר"מ הלב"ר שטאם צ"ל (יד לילולת פרק י"ב הע' נ"ט, בחלק התשובות עמ' כ"ד אות י"א) - לשונו מובא לעיל.
 (ב) אור לציון (ח"ב פרק כ' סעי' י"ט) - לשונו מובא לעיל.
 (ג) יביע אומר (ח"ג או"ח סי' י"ט, יחיה דעת ח"ב סי' ל"ח) - לשונו מובא לעיל.
 3. מראי מקומות - לבושי מרדכי (מהדו"ת או"ח סי' נ"א, "ומי תפוחים"), חשב האפוד (הליכות חנוך פרק א' אות נ"ט), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ד, ס"ק כ"ה), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ד), יד לילולת (אנגלית, עמ' ק"ל), פסקי תשובות (אות ט' ס"ק ג').

ה. מיצים שעיקרם מים.

1. אינו נחשב חמר מדינה.
 (א) ערה"ש (סי' רצ"ו סעי' י"ג) - "ונ"ל דאפילו מים מתוקנים כמו אצלינו מי סעלצ"ן או לימאנא"ד או מים שנתנו בו דבש לטעם או שאר מין פירא מ"מ סוף סוף הוא מים ואין מבדילין על זה".
 (ב) חזו"א (דרור יקרא עמ' שכ"ב) - "ששותים בעיקר מיץ שאינו חמר מדינה שאינם חשובים".
 (ג) הגר"ש צ"ל (הליכות שלמה תשעה באב פרק ט"ז ס"ק ט"ז) - "אבל על 'משקאות קלים' אין להבדיל כלל, אף אם אין שותים מהם בדרך כלל אלא בשבתות או בזמני שמחה, כי סו"ס אינם אלא מים בעלמא, ותוספת הטעם וכו' אינם גורמת להם שם של משקה חשוב כמו בקפה".
 (ד) הגר"ש צ"ל (שבות יצחק ח"ד עמ' ק"ל ד"ה וחמר, אבני ישפה ח"א סי' ס' הע' ג', הע' ל"ב, הל' שבת בשבת פרק ז' סוף הע' נ"ה, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ס"ה) - "וחמר מדינה הוא כגון מיץ תפוזים או אשכוליות טבעי, אך מיצים שעיקרם מים עם תמציות טעם דינם כמים דאין מקדשין ומבדילין עליהם".
 (ה) הגר"ח ש"צ"ל (חידושי בתרא סי' רצ"ו על מ"ב ס"ק ט') - "וכן מיץ תפוזים טהור הוא כמאכל (משא"כ המיץ הנמכר בא"י שהוא משקה)".
 (ו) תשובות והנהגות (דרור יקרא עמ' שכ"ב) - "אינו מובן למה מיץ אינו חשוב אף שמעורב בו מים גם בירה מעורב בו מים, והעיקר כיון שאין שותים בו כחלק מסעודה רק לרוות צמאון".
 (ז) שערי הברכה (פרק ו' הע' קכ"ד) - "ערה"ש ס"ה, ופשוט שלדעתו ה"ה שאר משקאות קלים שבזמנינו שעיקרם מים אין לברך עליהם ורק על משקאות חשובים כמו בירה וברנדי אפשר לברך עליהם".
 2. נחשב חמר מדינה.
 (א) ששכ"ה (פרק ס' הע' י"ד) - "ויל"ע לדעת הפוסקים המתירים להבדיל על מיץ תפוזים או מיץ אשכוליות, אי דוקא במיץ טבעי או אפי' במיץ מעורב במים כמו שלנו. ויתכן כיון שרובם שותים מים שבבבוקים שמעורבים בו מים, כי הוא נקרא חמר מדינה".
 3. מראי מקומות.
 (א) הגר"ח ק"שליט"א (דרור יקרא עמ' שכ"ב) - "אולי מיץ".

כד. מי שאינו שותה יין משום נדר - רמ"א.

א. יכול לקדש.

1. רמ"א (סעי' ט') - "ומי שאינו שותה יין משום נדר, יכול לקדש עליו וישתו אחרים המסובין עמו".
 2. לבוש (סעי' ט') - "מי שאינו שותה יין משום נדר, יכול לקדש עליו, אף על פי שלא יטעמו הוא יטעמו אחרים המסובין עמו".
 3. עי' א"ר (ס"ק י"ז) - "משום נדר וכו'. כן כתב רמ"א, ותמה מג"א [ס"ק ט'] דהב"י לא מיירי אלא כשאין היין חביב עליו אבל כשנודר לכו"ע מקדש אפת ע"כ. ולענ"ד מבואר בב"י כרמ"א, מדפתח בדין מתאוה וסיים ולפ"ז מי שאינו שותה יין, משמע שהוא בענין שאינו שותה כלל, ועוד מי שאינו חביב עליו מ"מ שותה מיקרי. גם ברוקח [סי' נב] שהבאתי ס"ק י"ב משמע כרמ"א. גם מה שהקשה מג"א הא אסור לקדש על היין שישתו אחרים כיון שאחרים יודעין בעצמן לברך וכמ"ש סימן רע"ג ס"ד ע"כ. ולענ"ד יש לחלק דהתם אינו אוכל עמהם אבל כשאוכל רק שאינו טועם מיין יכול לקדש. עוד י"ל דגם רמ"א ולבוש מיירי כשאינם יודעים, והשתא ניחא דפתח ואם אין אחרים וכו' וסיים ישמע קידוש מאחרים, אלא דהכי קאמר אם אין אחרים שאין יודעין".
 4. גר"ן (סעי' ב', קונ"א ס"ק ב') - "המג"א יחיד הוא בדבר זה, וכל האחרונים מסכימים לדעת רמ"א. ואף המג"א עצמו חזר והודה לרמ"א בסי' רצ"ט ס"ק ח", שכתב עיין סי' ער"ב ס"ט כו', וכן כתב ג"כ בסוף סי' תקנ"ו ע"ש. ומה שהביא כאן ראייה מסי' רע"ג אינה כלום, דבטור שם מבואר בהדיא דאקידוש קאי שאינן יודעים לקדש, אבל כיון שיכול לומר הקידוש בשבילם יכול גם כן לברך בורא פרי הגפן".
 5. תורת שבת (סעי' ט', ס"ק י"ג) - "אך מ"מ אם יכול לשמוע קידוש מאחרים עדיף ממה שיוציא הוא את אחרים, שהרי כתוב בסי' ער"א הנ"ל דלכתחילה צריך המקדש לשתות בעצמו, ואם יכול לשמוע מאחרים אין זה נקרא דיעבד".
 6. חלקת יעקב (ח"א סי' צ"ד, או"ח סי' פ"ט) - "מבואר ברמ"א סי' רע"ב ס"ט גבי מי שאינו יכול לשתות יין מחמת נדר דצריך לקדש על הפת, ולדעת המג"א בשם דחולק על הרמ"א אף ביש אחרים עמו שיכולין לשתות יין ג"כ לא יקדש על סמך של אחרים, ואף דהאחרונים פסקו כרמ"א בזה".
 7. ששכ"ה (פרק מ"ח הע' פ"ט) - "חלקת יעקב".

ב. לא יכול לקדש.

1. מג"א (ס"ק ט') – "ונ"ל דאסור לקדש על היין שישתו אחרים כיון שהאחרים יודעים בעצמם לברך בפה"ג וכמ"ש סי' ער"ג ס"ד רק הם יקדשו ודברי רמ"א צ"ע".
2. מ"ב (ס"ק ל"ג) – "יכול לקדש עליו וכו'. ובמ"א הכריע דאסור בזה לקדש ע"מ שישתו אחרים כיון שהם יודעים לברך בעצמן בפה"ג וכדמוכח לקמן סימן רע"ג ס"ד אלא הם יקדשו בעצמן והוא יקדש על הפת".
3. ערה"ש (סעי' ט"ו) – "וכתב רבינו הרמ"א בסעי' ט' דמי שאינו שותה יין משום נדר יכול לקדש עליו וישתו אחרים המסובין עמו ואם אין אחרים עמו יקדש על הפת ולא על היין או ישמע קידוש מאחרים עכ"ל ויש מי שחולק בזה אם האחרים יודעים לקדש ולמה לא יקדשו בעצמן [מג"א סק"ט] אמנם נראה דגם רבינו הרמ"א כוונתו לקידוש של לילה וכגון שהאחרים אינם יודעים לקדש בעצמן".

ג. מראי מקומות – כה"ח (ס"ק נ"ח), דברי יציב (או"ח סי' קל"ה אות ט').

1. מור וקציעה (סוף סי' ער"ב, אמנם עי' שאילת יעב"ץ ח"ב סי' ס"ד) – "כתוב בהג"ה דש"ע [סעיף ט]. מי שאינו שותה יין משום נדר יכול לקדש עליו, וישתו אחרים המסובין עמו כו'. עכ"ד. וכתב מג"א [ס"ק ט] ונ"ל דאסור לקדש על היין שישתו האחרים כו'. ובתשובת אמ"ה [[חכם צבי] סי' קס"ח] כתב כיוצא בה על הנזיר, שאין נכון לתת לו כוס ברכת המזון לברך עליו, מאחר שאינו מחויב בדבר. ונפלאתי על הגאונים הללו, הני תלת קראי, דאשתמיט להו תלמוד ערוך פ"ק דע"א [ו, ב] ופ"ב דפסחים [כב, ב], שאיסור דאורייתא הוא להושיט כוס יין לנזיר. ומה צורך לבוא עליה משום דאינו ראוי לו, כי זה קל לדחות וי"ל דמיקרי חזי ליה, כיון דאי בעי מתשיל אנדריה, כיוצא בה מצינו [בערובין כו, ב] מערבין לנזיר ביין, וברכת היין נמי דרבנן היא, וכ"ש גבי קידוש היום דקיי"ל אף על פי שיצא מוציא, דאמרין הואיל ובקדוש מוציא אף על פי שאינו חייב, גם בברכת היין יכול להוציא. והתימה מאמ"ה ז"ל שלא זכר שם כלל מדברי רמ"א הללו, דלא אייתי מניה נמי סייעתא לדידיה מיהא, לענין שאין נכון לתת הכוס לאחר, והוא יקדש ויברך עליו, דהא ודאי מדסתים משמע דמקדש עליה כאורחיה".

ד. אינו יכול לשתות מחמת חולי או שאינו סובל יין וכדו'.

1. עי' סי' רע"א סעי' י"ד, לשיטות ומראי מקומות.

כה [כה] אחרונה על יין של קידוש - סעיף י'.**א. הלכה.**

1. ברכת המזון פוטרנו – מחבר (סעי' י').
2. עי' סי' קע"ד סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ב. מיץ ענבים: האם ברכת המזון פוטרנו.

1. עי' סי' קע"ד סעי' ו', לשיטות ומראי מקומות.

ג. ברכת יין של קידוש פוטרנו יין שבתוך הסעודה.

1. עי' סי' קע"ד סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

קידוש במקום סעודה

סימן רע"ג

- א] קידוש במקום סעודה - סעיף א'.
 ב] קידוש "במקום" סעודה.
 ג] קדש בבית אחד ונמלך - סעיף ב'.
 ד] קידוש ולא סעד - סעיף ג'.
 ה] יוצא לחוץ וחוזר למקומו.
 ו] לצאת ממקום קידוש לצורך נט"י.
 ז] לקדש בשביל אחרים - סעיף ד'.
 ח] קידוש במקום "סעודה" - סעיף ה'.
 ט] קידוש במקום סעודה ע"י יין.
 י] כמה יין צריך לשתות.
 יא] קידוש במקום סעודה ע"י פירות.
 יב] האם רשאי לקדש שלא במקום סעודה.
 יג] לקדש עוד הפעם, קודם סעודה גמורה.
 יד] כוונה לצאת בקידוש - סעיף ו'.
 טו] מקדשין לאור הנר - סעיף ז'.

א] קידוש במקום סעודה - סעיף א'.

פסחים (דף ק:) – "אותם בני אדם שקידשו בבית הכנסת. אמר רב: ידי יין לא יצאו, ידי קידוש יצאו. ושמאל אמר: אף ידי קידוש לא יצאו. אלא לרב, למה ליה לקדושי בביתיה. כדי להוציא בניו ובני ביתו. ושמאל, למה לי לקדושי בבי כנישתא. לאפוקי אורחים ידי חובתן, דאכלו ושתו וגנו בבי כנישתא. ואזדא שמואל לטעמיה, דאמר שמואל: **אין קידוש אלא במקום סעודה**. סבור מינה: הני מילי מבית לבית, אבל ממקום למקום בחד ביתא לא ... **ורבי יוחנן** אמר: אף ידי יין נמי יצאו ... תיובתא דרבי יוחנן תיובתא".

א. האם צריך קידוש במקום סעודה: ראשונים.

1. צריך קידוש במקום סעודה – תוס' (פסחים דף ק: ד"ה ידי קידוש, "ואף על גב דבעלמא הלכה כרב באיסורי וגם ר' יוחנן סבר לקמן כרב הכא הלכה כשמואל דרב הונא ורבה ואביי כולהו סברי בסמוך אין קידוש אלא במקום סעודה וכן פסק במגילת סתרים"), **רי"ף** (פסחים דף כ., "וכן הלכה"), **רמב"ם** (פרק כ"ט הל' ח'), **רשב"א** (ח"א סי' שכ"ג, "איברא בפלוגתא דרב ושמאל בקדוש במקום סעודה כשמואל סבירא לן. דכולהו אמוראי כותיה סבירא להו וכותיה עבדי עובדא. ושמאל נמי עביד בה עובדא ובכל דוכתא מעשה רב. ואף רב הונא תלמידיה דרב הוא לא קאי כרביה. ואפשר **דשמע מרב רביה דהדר ביה**. ובפסקא דהא מילתא לא חזינא בה שום ספק וכולהו רבוותא הכין פסקי ולא ערער אדם בדבר"), **סמ"ג** (עשה כ"ט), **רא"ש** (פסחים פרק י' סי' ה'), **טור** (סעי' א').
2. **פוסקים** – מחבר (סעי' א'), **לבוש** (סעי' א'), פוסקים.

קידוש ביום: בשעת הדחק ובשביל כבוד הרבים אין למחות בידם – עי' **ברכי יוסף** (ס"ק א'), **כה"ח** (ס"ק ג').

ב. דרבנן או דאורייתא.

1. דרבנן.
 א] **ר' יונה** (רא"ש פסחים פרק י' סי' ה') – "וה"ר יונה פירש דאינה ברכה לבטלה דהא דאמרין דאין קידוש אלא במקום סעודה היינו מדרבנן **ואסמכוהו רבנן אקראי** וקראת לשבת עונג. ועיקר הקידוש מן התורה הוא כדכתיב זכרהו על היין בכניסה".
 ב] **רשב"א** (ח"א סי' שכ"ג) – "ועיקר הדברים אלו משום דקדוש במקום סעודה וקודם שיאכל אינו דבר תורה. אלא שדברי תורה לקדש בכניסתו והם תקנו על הסעודה".
 ג] **לבוש** (סעי' א'), סי' רע"א סעי' י"ב).
 ד] **ט"ז** (סי' רע"א ס"ק י"ט).
 ה] **מג"א** (סי' רע"א ס"ק א') – "וקידוש במקום סעוד' רבנן תקנוהו כמ"ש סי' רס"ט".
 ו] **בה"ל** (סעי' ג' סוף ד"ה לאלתר, מ"ב סי' רע"א ס"ק ב') – "ובפרט דעיקר קידוש במקום סעודה הוא רק דרבנן".
 ז] **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק י"ב סעי' א').
2. דעת הרא"ש.
 א] דאורייתא – **רע"א** (על מג"א ס"ק א', "מדברי הרא"ש שהוכיח דאין קידוש אלא במקום סעודה דאורייתא"), **בה"ל** (סי' רע"א סעי' א' ד"ה מיד).
 1] מראי מקומות – **הגריש"א** זצ"ל (קובץ תשובות ח"א סוף סי' כ"ד).
 ב] דרבנן – **פמ"ג** (סי' רס"ט מש"ז ס"ק א', "וכתב הרא"ש ז"ל דמשמע אין קידוש אלא במקום סעודה משמע דלא יצא כלל, והב"י [ריש הסימן] הביאו. א"כ משמע כל שלא קידש במקום סעודה על היין או פת, חז"ל תקנו דלא קיים כלל מצות עשה דזכרהו"), **אמרי יושר** (ח"א סי' ר"ב ד"ה וגם).
 3. מראי מקומות – **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, פרק י"א הע' א'), **פסקי תשובות** (הע' ב').

ג. כשאכל והקיא: האם יצא קידוש במקום סעודה.

1. יצא.
 א] **אמת ליעקב** (הערת הגרי"א פארכהיימער שליט"א על קובץ הלכות שבת ח"א פרק י"ב הע' ל"ט) – "דיצא ידי קידוש משום דבשעת אכילה נהנה והוי עונג".
 ב] **הגריש"א** זצ"ל (שיעורי מרן ברכות דף נג; ריש עמ' תרכ"ו) – "אכל לאחר קידוש כדי לצאת יד' ה' קידוש במקום סעודה", ותיכף הקיא מה שאכל, האם צריך לחזור ולאכול. תשובה: יצא ידי חובה. דזה נקרא אכילה, דווקא מברכת המזון פטור כשאין לו הנאת מעיים".
 ג] עי' **הגרח"ק** שליט"א (אשיחה עמ' שי"ח) – "מי שקדש על היין בשבת קודש ואכל והקיא האם יוצא ידי חובת קידוש במקום סעודה נלמד מהכתוב וקראת לשבת עונג. תשובה: יתכן שיצא".

2. לא נחשב קידוש במקום סעודה וצריך לאכול פעם שנית.
- (א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' כ') – "מי שקידש ואכל כשיעור ואחר זמן מועט הקיא כל מה שאכל, לא נחשב קידוש במקום סעודה וצריך לאכול פעם שנית".
3. טוב לשמוע קידוש מאחר שמקדש לעצמו.
- (א) פתח הדביר (ס"ק א').
- (ב) שד"ח (אס"ד מע' אכילה אות י') – "שפתח הדביר ... לענין קידוש במקום סעודה חשיב ואין צריך לקדש שנית ואם אפשר ישמע מאחר המקדש לעצמו".
- (ג) כה"ח (ס"ק ו') – "פתח"ד או' א' דשקיל וטרי בהאי עניינא ומסיק שלא לחזור ולקדש במקום סודה שניה וכ"ש דאיכא צד דהויא ברכה לבטלה רק אם אפשר לשמוע קידוש מאחר שמקדש לעצמו ויכוין שומע ומשמיע הוא הנכון יעו"ש".
4. מראי מקומות – פסקי תשובות (סי' רע"ג אות א' ד"ה והמקיא).
- (א) הר צבי (או"ח ח"א סוף סי' קס"ג) – "ואשר לשאלתו אם יצא בזה יד"ח קדוש במקום סעודה, הנה המקור של קדוש במקום סעודה כתב הרשב"ם בפסחים (קא ע"א) שהוא מן הכתוב וקראת לשבת עונג - במקום עונג שהוא הסעודה שם תהא הקריאה של קידוש, ולענין סעודת שבת ויו"ט מבואר בכת"ס (או"ח סימן צו) שאם אכל חצי זית והקיא וחזר ואכל וכו' אין יוצא בזה סעודת שבת משום דכתיב בהו עונג ואין כאן עונג, ולפי"ז יש לדון גם באכל שיעור שלם והקיא שלא יצא בזה **דאפשר שזה לא נקרא עונג** וממילא דלא נחשב קדוש במקום סעודה, אא"כ כשהוא שבע בשעת הקדוש ורק אז הוי קדוש במקום עונג. וקצת יש להביא ראיה שעיקר קדוש במקום סעודה הוא שיהא שבע בשעת הקדוש, מהא שכתב המחבר (סימן רע"ג סעיף ו): אם גמר סעודתו וקדש היום קודם שיברך ברהמ"ז, יברך בהמ"ז על כוס ראשון ואח"כ יאמר קדוש היום וכו' וכתב שם הרמ"א: ויש מחלוקת אם צריך לאכול מעט אחר קדוש, דהיינו שיש אומרים דמכיון שאכל מתחילה הוי קדוש במקום סעודה ושוב א"צ לאכול אף שהסעודה היתה של חול, נחשבת לקדוש במקום סעודה, הרי שלי"א אלו, עיקר קדוש במקום סעודה הוא, שיהא שבע בשעת הקדוש, וכל שהוא שבע בשעת הקדוש, נחשב הקדוש במקום עונג, אף שהאכילה היתה בחול, ומזה יש ללמוד קצת גם לאידך גיסא שאם הוא לא שבע כגון שהקיא אעפ"י שאכל לא נקרא קדוש במקום עונג, ואין כאן קדוש במקום סעודה".

ב] קידוש "במקום" סעודה.

א. מפניה לפינה.

1. ראשונים.

- (א) אפילו בלי דעת, הוי קידוש במקום סעודה – רמב"ם (פרק כ"ט הל' ח'), רא"ש (פסחים פרק י' סי' ה'), טור (סעי' א'), מרדכי (רמז תרי"א, ל"ה-א').
- (ב) רי"ף (פסחים דף כ.) – "אבל מפניה לפינה לא".
- (1) מחמיר – ר"ן (פסחים דף כ. ד"ה סבור).
- (2) מראי מקומות – מ"מ (פרק כ"ט הל' ח'), ב"י (ס"ק א').
- (3) חילוק בין קידוש במקום סעודה, לשינוי מקום לברכה.
- א. קידוש במקום סעודה צריך סעודה ממש – בה"ל (סי' קע"ח סעי' א' ד"ה בבית, "דהא לפי גירסא זו ע"כ דצריך לחלק בין דין שינוי מקום לדין קידוש במקום סעודה וכמ"ש בחידושי מהר"ם חלאו"ה [שהי' תלמיד הרשב"א] דלענין קידוש בעינן מקום סעודה ממש ומקום פיתא גרים לכך אפילו מפניה לפינה אסור אבל לענין שינוי מקום בעקירה גמורה תליא מילתא ומפניה לפינה לא הוי עקירה ע"ש").
- (ג) מראי מקומות – תוס' (פסחים דף קא. ד"ה אבל).

2. הלכה.

- (א) מיקל, שאפילו בלי דעת הוא קידוש במקום סעודה – מחבר (סעי' א'), לבוש (סעי' ב'), ח"א (כלל ו' סעי' כ'), ערה"ש (סעי' ב'), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ו', הע' י"א, "וכן נוהגין").
- (ב) לכתחילה מחמיר – מג"א (ס"ק א'), גר"ז (סעי' ג'), מ"ב (ס"ק ג'), לכתחילה טוב שלא לסור ממקום הקידוש), תהלה לדוד (ס"ק א'), כה"ח (ס"ק ט"ז), קצות השלחן (סי' פ"א סעי' ב'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"ח).
- (1) אא"כ בדעת – מ"ב (ס"ק ג'), שעה"צ ס"ק ג', בה"ל סעי' א' ד"ה וכן, תהלה לדוד (ס"ק א'), וכתב המ"א סק"א אבל לכתחילה לא יעשה כן דהא יש אוסרין ע"כ. ולכאורה כיון דכל שינוי מקום אפילו חזר למקומו הוי שינוי. וכמ"ש המ"א ססק"ה וכמו שנת' בס' קע"ח. א"כ גם מפנה לפנה כן דאף לחזור למקומו לא יעשה כן לכתחילה. וכמעט א"א ליזהר בזה דהא אחר קידוש הולכין ליטול לידים לאכילה. ואפשר דמפנה לפנה בדעתו לכך מותר לכתחילה אף לדעת המ"א. ואף דהיש אוסרין שכתב המ"א הוא הר"ן לדעת הרי"ף ז"ל והר"ן ז"ל ס"ל דלענין קידוש אפי' מפנה לפנה לא מהני דעתו לכך. מ"מ הא איכא דעת המרדכי דס"ל דאף לדעת הרי"ף ז"ל דלענין קידוש מפנה לפנה הוי שינוי מקום. מ"מ דעתו לכך מהני), קצות השלחן (סי' פ"א ס"ק ח'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"ח).
- (ג) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' שניה על סעי' א') – "ועיין במשנ"ב ס"ק ג' לענין לכתחילה. ולתלמיד אמר מרן זללה"ה שלא טוב הדבר שיש שעושים בשיבות בזמן שמקדשים, שמתכנסים בחדר האוכל למקום אחד לשמוע הקידוש, דאע"פ שלא מסתובבים כלל מ"מ צריכים שיעמדו כל אחד במקום שעומד לסעוד את סעודת השבת. וגם ביחס לבני הבית השיב מרן זללה"ה לשואל אחר שצריך להקפיד שכל אחד ישהה בעת הקידוש במקום שבו הוא מתכוין לסעוד".
- (1) צ"ע, הא דעת מהני לכתחילה מפניה לפינה.

3. מראי מקומות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על סעי' א') – "דמי שרגיל לאכול סעודות שבת בסלון ביתו, אף שנוהר שלא לשבת לאכול על הספות הנמצאות בצידי החדר, מ"מ מי שהולך לאכול שם אחר הקידוש חשיב כמפנה לפנה באותו חדר ואין דינו כמחדר לחדר, משום שאם צריכים מקום הרי הולכים לאכול גם שם ואין מקפידים כ"כ".

ב. האם רואה מקומו מהני.

1. ראשונים.

(א) מהני מבית לחצר – ר' שר שלום (טור סעי' א'), ס' העיתים (סי' קמ"ז), רי"ץ גיאת (הל' קידוש עמ' י"ד), עי' מ"מ (פרק כ"ט הל' ח').

(1) אפילו מבית לבית – דרך החיים (דיני קידוש במקום סעודה סעי' א'), "וכן מבית לבית אם רואה מקומו ואין שביל היחיד הקבוע בימות החמה ובימות הגשמים מפסיק ביניהן א"צ לקדש פעם אחרת (ט"ז סי' קצ"ה ועי' א"ר שם) אם היה בדעתו לאכול בבית אחר", מ"ב (ס"ק ז').

2. הלכה.

(א) מהני מבית לחצר – עי' מחבר (סעי' א'), "ויש אומרים", ערה"ש (סעי' ב'), "ויש לסמוך על דעות אלו למעשה".
(ב) מחמיר מבית לבית [ואפילו מחדר לחדר] – אבן העזר (או"ח סי' קע"ח על סעי' א'), "אפילו מפנה לפנה הוי שינוי מקום, והש"ס מיירי דהיה דעתו מתחלה על כך, לכן מפנה לפנה לא הוי שינוי מקום, ועל כרחק מחדר לחדר אפילו היה דעתו מתחלה על כך הוי שינוי מקום".

(ג) מחמיר אא"כ היה דעתו מתחילה לכך – דרך החיים (דיני קידוש במקום סעודה סעי' א'), לשונו מובא לעיל.
(ד) בדיעבד בשעת הדחק – שלחן עצי שטים (סי' ו' סעי' ב' אות י"ז, "א"צ לחזור ולקדש"), גר"ז (סעי' ב'), "ויש לסמוך על דבריהם בשעת הדחק", מ"ב (ס"ק ז'), קצות השלחן (סי' פ"א סעי' ב'), "בשעת הדחק", ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' ט', הע' ל'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"ח).

3. הגדר ומקרים - עי' סי' קע"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ג. האם מהני דעת.

1. ראשונים.

(א) רק מחדר לחדר, ולא מבית לבית – תוס' (פסחים דף ק: ד"ה ידי קידוש), עי' רא"ש (פסחים פרק י' סי' ה', "יש לתרץ").
(ב) לא מהני, אפילו מחדר לחדר – ר"ן (דף כ. סוף ד"ה סבור, "ודאי דירושלמי פליגא ואנן כגמרא דידן נקטינן").

2. הלכה: מחדר לחדר.

(א) מיקל – עי' מחבר (סעי' א'), "ויש אומרים", רמ"א (סעי' א'), "וכן עיקר", ערה"ש (סעי' ג').
(ב) רק בדוחק – גר"ז (סעי' ב'), "ומכל מקום לכתחילה טוב שלא לעשות כן שיש חולקים על זה", בה"ל (סעי' א' ד"ה וכן, "ומ"מ לכתחילה לא יעשה כן אלא במקום דוחק"), קצות השלחן (סי' פ"א סעי' ב'), "ומכל מקום לכתחילה טוב שלא לעשות כן", ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' ט'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"ח).

(1) אא"כ רואה מקומו – בה"ל (סעי' א' ד"ה וכן), מנחת יצחק (קובץ קול התורה חמ"ב עמ' כ"א הע' י"ח), ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' ט'), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ז'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' נ"ח).
א. הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' כ"ג, שולחן שלמה ס"ק ב') – "י"ל דאם שני החדרים שייכים לשני בנ"א, חשיב כבית אחר ואסור לשנות מקומו".

3. מראי מקומות.

(א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' כ"ד) – "דצ"ע איך הדין כשהמקדש נתכוין, אך השומעים לא ידעו מזה, אם הם נגררים אחרי המקדש או לא ... דאפשר דני"ד שאני שאין השומעים מעלים כלל על הדעת שהסעודה לא תהא במקום הקידוש".

ד. לשמוע קולו של המקדש.

1. חשיב הכל כמקום אחד.

(א) מחזיק ברכה (ס"ק ב') – "כתב בס' הבתים כ"י הרב בעל ההשלמה כתב אם קדש במקום אחד ודעתו לאכול בבית אחר קרוב משם שהיה יכול לשמוע משם דברי המקדש באותו מקום שקדש הרי זה מקום סעודה אע"פ שאינו עומד במקום סעודתו בשעת הקדוש ומפני זה נהגו לקדש בבית הכנסת מפני האורחים שאוכלים בבתים שסמוכים לבית הכנסת שבבהכ"נ אינם יכולים לאכול שהרי אמרו אין אוכלים בהם והואיל והיו יכולים לשמוע קדוש של בהכ"נ באותו מקום שאוכלים שם הרי זה קדוש במקום סעודה וכן נמצא בתשובת שאלה להרי"ף".

(ב) שע"ת (ס"ק א') – "ועיין במח"ב בשם ספר הבתים כ"י שאם קידש במקום אחר ודעתו לאכול בבית אחר קרוב לשם שהיה יכול לשמוע משם דברי המקדש באותו מקום שקידש הרי זה מקום סעודה אף על פי שאינו עומד במקום סעודתו בשעת הקידוש לכן נהגו לקדש בבהכ"נ מפני האורחים האוכלים בבתים שסמוכים לבהכ"נ והואיל והיו יכולים לשמוע קידוש של בהכ"נ באותו מקום שאוכל שם ה"ז קידוש במקום סעודה כ"כ בעל ההשלמה וכן נמצא בתשו' שאלה להרי"ף ע"ש (ועיין בט"ז סי' קנ"א ובתוס' שבת סי' רס"ט) ולפ"ז צ"ל דמ"ש בש"ע דצריך שיהיה שני המקומות בבית אחד היינו שאם בבית אחד אפי' במקום שרוצה לאכול רחוק ממקום הקידוש שאפי' באותו בית לא היה יכול לשמוע".

2. לכתחילה מחמיר, כמו כל שמקדש ע"ד לאכול בחדר אחר.
- (א) כה"ח (סוף ס"ק ט"ו) – "מיהו לכתחילה לא יעשה כן וכמ"ש באו' שאח"ז".
- (ב) סתימת הפוסקים.
3. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק נ"ד הע' י"ט).

ה. מחדר לחדר, תחת גג אחד.

1. הגדר ומקרים – עי' סי' קע"ח סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.
2. הגרשז"א וצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' ל"ב, מילואים, שולחן שלמה ס"ק ג') – "ויתכן דלענין זה קידוש במקום סעודה חמור יותר, בצירוף דעת המגיד משנה בפרק כ"ט מהלכות שבת הלכה ח' בדעת הרמב"ם שרק מזוית לזוית מני ולא מחדר לחדר".

ו. סיכום.

1. ג' היתרים בשו"ע: (1) מפינה לפינה, (2) רואה מקומו, (3) דעת מחדר לחדר.
2. לפי הערה"ש: הכל מותר לכתחילה.
3. לפי המ"ב: (1) מפינה לפינה יש להחמיר, אא"כ יש צירוף של דעת. (2) רואה מקומו, מחמיר. (3) דעת מחדר לחדר, מחמיר, אא"כ הוא רואה מקומו.

ג. קידוש בבית אחד ונמלך לאכול במקום אחר – סעיף ב'.

א. מחמיר: אסור לעשות כן, הוא גורם ברכה לבטלה.

1. צ"ח"ח (פסחים דף קא.) – "זימנין סגיאיין וכו' ונחית מאיגרא לארעא והדר מקדש. הנה ודאי מיירי שעדיין לא קידש באיגרא, דאל"כ לא היה שמואל שוב נמלך לגרום ברכה מחדש ולקדש ולהיות למפרע הקידוש הראשון ברכה לבטלה, וא"כ מיירי שלא קידש עדיין".
2. הגר"א ונבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' ב') – "נראה פשוט דאסור לעשות כן, דעושה ברכתו הראשונה לבטלה, אלא אם כן שמע הקידוש מאחר, או שהוציא אחר ידי חובה, והאחר נשאר במקומו".

ב. מיקל: שאין עליו חיוב לאכול אם נמלך שלא לאכול כאן מאיזה טעם.

1. אג"מ (יו"ד ח"ב סי' קס"ג, או"ח ח"ד סי' ס"ג, דברות משה פסחים פרק י' סי' ב' ענף ז') – "והנכון לע"ד שאין עליו חיוב לאכול אם נמלך שלא לאכול כאן מאיזה טעם. דהנה בפסחים דף ק"א א"ר ענן בר תחליפא זימנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דשמואל ונחית מאיגרא לארעא והדר מקדש, שלכאורה הרי נמצא שברך בראשונה באיגרא ברכת הקידוש לבטלה, וגם שתי היין קודם קידוש שאסור, ולשון זימנין סגיאיין משמע שאף בלא אונס עשה כן כשנמלך לאכול אח"כ בארעא, דלא מסתבר שבכל פעם מזימנין הסגיאיין אירע אונס שלא היה יכול לאכול אפילו כזית, דבשלמא בהא דר"ה דאיתעקרא שרגא שנמי קשה שהי"ל לאכול לכה"פ כזית בלא נר כדי שלא יהיה ברכה לבטלה אפשר דהיה קודם הנטילה ולא היה יכול למצא המים ליטול ידיו כשכבה הנר, אבל זהו דבר שלא מצוי כלל ולא שייך לומר שהיה זה וכיוצא בזה הרבה פעמים. ועיין בצ"ח"ח שעמד בזה ומה שפירש דחוק ולא נכון כלל כדבארתי בחדושי. אבל צריך לפרש דאין קידוש אלא במקום סעודה שאמר שמואל אינו שאסור לקדש, אלא שאף שקידש לא יצא לומר שיותר לא יצטרך לקדש, אלא דבשעה שיאכל סעודתו יצטרך לקדש עוד הפעם משום דהסעודה לא נפטרה בקידוש שעשה שלא במקום סעודה אף שהיה רשאי לקדש ... דלא מסתבר להתיר לגרום אף אח"כ שיהיה ברכה לבטלה, ואף אם לא יהיה איסור ברכה לבטלה נמי לא היה לו לשמואל לעשות כן בשביל איסור ברכה שאינה צריכה דמצינו ביומא דף ע' שאסור אף באופן שלא היה ברכה לבטלה, והתירו בשביל זה אף לקרא תורה שבכתב פרשה ובעשור בעל פה אף שהוא איסור דאורייתא, וכ"ש שאין להתיר לגרום ברכה שאינה צריכה בשביל איזה טירחא. לכן נראה כפירוש ראשון, ויהיה ראייה ממילא דבמקום שאינו חושב לאכול סעודתו, אבל הוא צריך לאכול פירות וכדומה יהיה מותר לקדש אף שלא מצינו דין זה".
- (א) תלוי אם רשאי לקדש שלא במקום סעודה – עי' לקמן סעי' ה', לשיטות ומראי מקומות.

ג. מראי מקומות.

1. שפת אמת (פסחים דף קא. ד"ה זימנין) – "זימנין סגיאיין כו' והדר מקדש משמע דלכתחילה עשה כן שקידש באיגרא והדר מקדש כי נחית ולכאורה אסור לעשות כן דאפי' אם נאמר דלא הוי ברכה לבטלה מה שמקדש שלא במקום סעודה [כיון דעכ"פ מהני הקידוש שלא במקום סעודה להתיר לו לשתות הכוס לדעת השר מקוצי שהביא המרדכי] מ"מ גורם ברכה שא"צ לקדש שנית וצ"ל דקידש מקודם להוציא אחרים האוכלים שם והדר מקדש לעצמו ויותר נראה דלא קידש רק פ"א וה"ק והדר מקדש דאע"ג שהי' לו הכל מוכן למעלה מ"מ לא קידש כיון שלא הי' בדעתו לאכול שם עד דנחית מאיגרא ואח"כ מקדש".

ד. קידוש ולא סעד – סעיף ג'.

א. מי שאינו יכול לאכול.

1. אינו חיוב בקידוש.
- (א) ברכי יוסף (סי' ער"ב שיוירי ברכה ס"ק א') – "וראית בספר הבתים כ"י שער א' מבית מנוחה שכתב וז"ל, יש מן הגדולים שכתב מי שאין דעתו לאכול בלילי שבת מקדש על היין ואעפ"י שאין שם סעודה, שאין מבטלין הקדוש מפני הסעודה, ויש מי שכתב שאין מקדש אלא אם כן יטעום כזית, וזה נראה עיקר, עכ"ל".
- (ב) כה"ח (ס"ק ד').

(ג) מנחת יצחק (ח"ח סי' ל' אות ה') – "חולה שאינו יכול לאכול ולשתות כלום וניזון שלא ע"י הפה אם חייב בקידוש. הנה בברכ"י (סי' ער"ב) בשיירי ברכה בשם ספר המכריע וס' הבתים, כתב על הא דאמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה, אבל היכא דליכא סעודה לא מחייב בקידוש, ומשום"ה לא מקדשין ביום הכפורים ואפילו שחל בשבת, והביאו בס' כה"ח, וכתב ע"ז דכ"כ בשו"ת הגאונים שבס"ס נהרות דמשק (סי' ק"ה), שאם לא נזדמן לו לאכול בליל שבת או שאינו יכול לאכול לא יקדש עד למחר בסעודה יעו"ש, ושם (בסי' ק"ו) כתב אבל ויכולו אומר אף על פי שאין שם סעודה עיין שם, **ופשיטא דמה שמזינים את החולה שלא בדרך הפה לא מקרי אכילה**."

(ד) אור לציון (ח"ב פרק כ' אות כ"ג) – "שאלה. חולה שאינו יכול לאכול בסעודתו כזית, האם חייב בקידוש. תשובה. חולה שאינו יכול לאכול כזית מזונות, ואף לא לשתות רביעית יין, אין לו לקדש, ואוכל בלא קידוש, וסומך על הקידוש שאמר בתפילה. ואם אינו יכול אף להתפלל, יאמר את ברכת הקידוש ללא שם ומלכות, או את הברכה האמצעית בתפילה, אלו קינו ואלוקי אבותינו רצה נא במנוחתנו, ויחתום בלא שם ומלכות."

(ה) הגר"ח פ"ש זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק י"א הע' כ"ד).

(ו) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' קכ"ז).

(ז) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ס"ב).

2. מראי מקומות – ציץ אליעזר (חי"ב סי' כ"ד).

ב. חולה שאוכל דרך צינור: האם חייב בקידוש.

1. אינו חיוב בקידוש.

(א) מנחת יצחק (ח"ח סי' ל' אות ה') – לשונו מובא לעיל.

(ב) ששכ"ה (נשמת אברהם סי' רע"ב ס"ק א' אות י"ב) – "חולה שמאכילים אותו באמצעות צינור הנכנס דרך האף (זונדה) או דרך דופן הבטן (גסטרוסטומיה, פג, PEG) לתוך הקיבה, פטור מקידוש וכן מלברך לפני ואחרי אכילתו."

(ג) הגר"א נבנצל שליט"א (מציון תצא תורה ח"א אות פ"ט) – "שאלה: חולה האוכל דרך צינור, אם צריך לשמוע קידוש בשבת קודם שאוכל. תשובה: לא."

(ד) נשמת השבת (סי' רע"ג אות קל"ח) – "מסתבר דלא יעשה קידוש."

(ה) עי' נשמת אברהם (סי' רע"ב ס"ק א' אות י"ב) – "חולה שמאכילים אותו באמצעות צינור הנכנס דרך האף (זונדה) או דרך דופן הבטן (גסטרוסטומיה, פג, PEG) לתוך הקיבה, פטור מקידוש וכן מלברך לפני ואחרי אכילתו, אך מה טוב שישמע קידוש והברכות מחברו שמקדש ומברך לעצמו, ואם אין מי שיעשה זאת, יאמר ויכולו."

2. מראי מקומות – הגר"ח ק"ש שליט"א (מציון תצא תורה ח"א אות פ"ט), שולי האדרת (פסחים סי' ל"א).

ג. רמ"א (סעי' ג') – "וצריך לאכול במקום קידוש **לאלתר**, או שיהא בדעתו לאכול שם מיד."

ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' ט"ו) – "כשם שמצוה לקדש במקום סעודה, כך מצוה לאכול סמוך לסעודה."

1. סיכום:

(א) דעתו לאכול לאלתר.

(1) או בפועל (לאכול לאלתר).

(2) או הולך למקום (אפילו זמן ארוך) ואוכל לאלתר.

(ב) דעתו שלא לאכול מיד.

(1) הפסיק, ואכל אח"כ אינו יוצא.

(ג) דעתו לאכול מיד, והיה אונס.

(1) אכל אח"כ, יוצא [אא"כ יוצא ממקומו].

ד. שיעור "לאלתר".

1. לא יפסיק – מהרי"ל (החדשות סי' ל"ב), דר"מ (ס"ק א'), מג"א (ס"ק ה'), גר"ז (סעי' ה'), מ"ב (ס"ק י"ב), ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' ט"ו).

2. לאלתר לאו דוקא – ערה"ש (סעי' ד'), "ויראה לי דלאלתר אין הכוונה תיכף ממש בלי הפסק רגע אלא כלומר שלא ימשוך זמן רב ולשון לאלתר אינו ממש כמבואר בגיטין [כ"ז:] שיש איזה זמן לא מרובה ע"ש וכמ"ש בסעי' א' וראיה ברורה לזה דהא נתבאר דכשיקדש בבית על מנת לאכול בעלייה הוי במקום סעודה והרי צריך לזה איזה זמן קצר לעלות להעלייה אלא וודאי דאין הכוונה לאלתר ממש ולא ניתנה תורה למלאכי השרת וע"פ רוב אחר הקידוש מחליפין הבגדים אלא הכוונה שלא ישהה זמן מרובה [וז"ש] המג"א בסק"ה בשם המהרי"ל דאין חילוק בין זמן קצר בין זמן ארוך ע"ש ג"כ הכוונה ארוך הרבה וקצר כלומר לא כל כך ארוך", אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק י"א הע' י"ב).

3. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק נ"ד הע' מ"ו), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק י"א הע' י"ב), פסקי תשובות (אות ד').

(א) סידור יעב"ץ (עמ' תקע"ג אות ג'). הוספות שאינם ליעב"ץ – "ולא יפסיק בין קידוש לנטילת ידים לסעודה כהילוך כ"ב אמה (וכל שכן שלא ילך לחוץ)".

(ב) ציץ אליעזר (חי"ח סוף סי' י"א) – "אודות קידוש במקום סעודה ושיעור הצרכה אכילה לאלתר. ציטט לי מה שמצא בשו"ת מהרי"ל החדשות (הוצאת מכון ירושלים) סימן ל"ב אשר מקום דברי הרמ"א לקוחים משם, שמתבאר מדבריו דעיקר הדבר בעינן שיקבע עצמו בשעת קידוש לסעודה, ולאפוקי רק כל שאינו רעב וכשמקדש דעתו לא לאכול עכשיו עד שירעב אז הוי שלא

במקום סעודה אפילו באותו מקום עצמו, וא"כ אין כאן דין של סמיכות זמן ותיכף לקידוש סעודה שנידון בשיעור הזמן, אלא העיקר שקובע עצמו בשעת קידוש לסעודה ואינו חושב להמתין בסעודה עד שירעב".

(ג) הגריש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק ד' הע' כ"ז, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ל"ב) – "ולמעשה אפשר לשהות בין הקידוש לתחילת הסעודה כמה דקות".

(ד) תשובות והנהגות (ח"ה סוף סי' ע"ה) – "המ"ב (ס"ק י"ב) ... יל"ע כמה הוא שיעור זמן שהייה".

(ה) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב הע' ג') – "שפשוט שאין כוונת הרמ"א לאלתר ממש, אלא 'לאלתר' ר"ל שיהיה הסעודה באותו קביעות שבו מקדש, ולא יקדש ויפסיק בהיסח דעת לזמן מה, שבזה חסר בקידוש במקום סעודה. וזה נראה כוונת הפוסקים במ"ש שלא יפסיק אפי' זמן קצר, דר"ל שלא יעשה הפסק באופן שהסעודה אינו באותו קביעות של הקידוש, שזהו קידוש במקום סעודה שמקדש ואוכל באותו קביעות שבו הוא מקדש, ואין תלוי בזמן אלא בהפסק בהקביעות, ומ"מ ודאי לכתחילה נכון לדקדק שלא לעסוק בשום דבר בין קידוש לסעודה אפי' מדברים שהם מענין הסעודה כדי שלא יבא להפליג בדברים אחרים ויבא להיסח דעת ויהא חשש קידוש שלא במקום סעודה, אבל מעיקר הדין כל שבדעתו לאכול באותו קביעות וליכא היסח דעת גמור בין קידוש להסעודה, מקרי קידוש במקום סעודה".

ה. לענין ליל הסדר.

1. מראי מקומות – ציץ אליעזר (חי"א סי' כ"ו אות ז'), הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד סוף עמ' ע"ה, דרור יקרא עמ' שע"א אות ב', לשונו מובא לקמן), ששכ"ה (פרק נ"ד הע' נ"ד), תשובות והנהגות (ח"א סי' ש"ה), ילקוט יוסף (שבת ח"א עמ' ש' סעי' ט"ו). (א) הגרש"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' י"ח אות ג', ששכ"ה פרק נ"ד הע' נ"ד) – "ישראל קדושים נוהגים להאריך בין קידוש לסעודה באמירת ההגדה יותר משעה וחומש, והיינו מפני שאף גם זה הוא מצרכי הסעודה, כיון שמחויב באמירה זו, ורשאי להאריך בה כמה שירצה".

ו. "ואם היה בדעתו שלא לאכול שם מיד, ונמלך ואכל, יצא" – רמ"א (סעי' ג').

1. רק אם אכל מיד.
- (א) גר"ז (סעי' ה') – "אם לא אכל עד לאחר זמן לא יצא ידי חובתו וצריך לחזור ולקדש קודם שיאכל ואין חילוק בין זמן קצר לזמן ארוך. במה דברים אמורים כשמתחלה כשקידש לא היה בדעתו לאכול מיד ... ואם מתחלה כשקידש היה בדעתו שלא לאכול עד לאחר זמן ואפילו היה בדעתו ג"כ שלא יאכל בבית זה אלא בבית אחר ואח"כ נמלך ואכל מיד במקום הקידוש אינו צריך לחזור ולקדש".
- (ב) מ"ב (ס"ק ט"ו) – "ואכל מיד".
2. עד חצי שעה.
- (א) אור לציון (ח"ב פרק כ' אות כ"ד, הע' כ"ד) – "שאלה. מי שלא אכל מיד אחר הקידוש, אלא אחר זמן מה. האם נחשב כקידוש במקום סעודה. תשובה. אם היתה כוונתו לאכול מיד לאחר הקידוש, אפילו אם לבסוף אכל לאחר זמן, נחשב כקידוש במקום סעודה, ואם לא היתה כוונתו לאכול מיד אחר הקידוש, אינו נחשב כקידוש במקום סעודה אלא אם כן אכל תוך חצי שעה מזמן הקידוש [ונראה דלאלתר הוי חצי שעה, שהרי חצי שעה נחשב סמוך, כמו שמצינו סמוך למנחה שהוא חצי שעה קודם, (ראה רשב"ם ר"פ ערבי פסחים), ולכן אם לא היתה דעתו לאכול מיד, כל שאכל תוך חצי שעה הוי כקידוש במקום סעודה]".
3. עד בכדי שיתעכל המזון [ע"ב דקות].
- (א) מהריק"ש (סי' רע"ג) – "קידש שם על מנת לאכול שם לאחר זמן אם השהות בכדי שיתעכל המזון לא יצא".
- (ב) ילקוט יוסף (שבת ח"א עמ' ש"א סעי' ט"ו).
4. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק נ"ד הע' מ"ז).

ז. דעתו לאכול לאלתר, והפסיק - איזה שיעור הוי לעיכובא.

1. היסח הדעת.
- (א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ב').
- (ב) חוט שני (ח"ד עמ' צ"ז) – "ואם ממתינים שיגמרו המסובין ליטול ידיהם לסעודה, לא נתפרש אם זה גם נכלל בכלל 'זמן קצר' שאין להפסיק, אך בדיעבד הרי שיהיו לצורך סעודה אינו הפסק, אף שממתינים לאחרים הסועדים באותו מקום. אם משתהה או שיצא ממקומו לצורך בירור איזה דבר השייך לסעודה, חשיב שיהיו לצורך סעודה, ואף המסובין הממתינים עליו ממתינים לצורך סעודה. משמע דהשיהוי דחשיב הפסק, הוא שיהיו שיש בו היסח הדעת".
- (ג) הגר"ח שליט"א (הליכות חיים ח"ב אות קנ"ו) – "כמה זמן של שיהוי והמתנה הוי לעיכובא בין קידוש לסעודה בש"ק שצריך לחזור ולקדש, דלכא"ו יש להוכיח מקידוש בליל הסדר דאף אם שהה הרבה עד שסעד דא"צ לחזור ולקדש, וצ"ע שיהוי בזה. תשובה: היסח הדעת".

ח. להמתין לצורך הסעודה.

1. אינו הפסק.
- (א) חוט שני (לעיל).
- (ב) עי' כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, ריש עמ' ס').

a minor delay to allow for getting ready for the meal is not considered an interruption.

2. טיפול בתינוק בין קידוש לסעודה.

(א) מראי מקומות – שבות יצחק (ח"ד עמ' ע"ב ד"ה ואם).

(1) הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק ח"ד עמ' ע"ו ד"ה ובקידוש, דרור יקרא עמ' שע"א אות ג', אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ל"ג) – "אם מפסיקין לחתל תינוק זה נחשב צורך הסעודה, ולכן אפי' יוצאים שניהם מהחדר לצורך זה לא הוי הפסק והוי שפיר קידוש במקום סעודה. (כדאיתא במ"ב רע"ג, י"ב שבדברים שהם צרכי הסעודה אינו הפסק)".

ט. אכילה בין קידוש לנט"י.

1. חזו"א (מעשה איש ח"ה סוף עמ' צ"א) – "היה מנהג באירופה שנהגו לאכול לאחר הקידוש דגים וכדו' לפני נט"י, ושאל הג"ר משה סולובייצ'יק זצ"ל דעת רבינו על מנהג זה, ולא היה ניחא ליה בזה".
2. אור לציון (ח"ב פרק כ' אות כ"ה) – "שאלה. מה שנהגים בני תימן לאכול פירות אחר הקידוש, ולאחר שעה עושים סעודה, האם נחשב הדבר כקידוש במקום סעודה. תשובה. מכיון שאוכלים את הפירות לשם המשכת תאבון לסעודה, נחשב כקידוש במקום סעודה".
3. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ב') – "אבל לאכול פירות וכדו' בין קידוש לנט"י דפת אין שום קפידא, שזהו כהתחלת הסעודה".

ה. יוצא לחוץ וחוזר למקומו.א. הלכה.

1. מג"א (ס"ק ה') – "אך אם יצא ממקומו בנתיים צריך לקדש שנית כנ"ל".
- (א) ערה"ש (סוף סעי' ד') – "מ"ש המג"א אם יצא ממקומו בינתיים צריך לקדש שנית ע"ש זהו ג"כ יציאה ארוכה לשוק אבל לא יציאה בחצר או ברחוב סמוך לבית וראיתי מי שלא פל' כן ולא נהירא לי ומדברי השיורי כנה"ג ראייה לדברי ע"ש ודו"ק".
2. מיקל.
- (א) שכנה"ג (הג' ב"י סוף ס"ק ז', ס"ק ט') – "אבל אם קם מדוכתיה אפי' חזר למקומו לא הוי קדוש במקום סעודה, וצריך לחזור ולקדש, ישתקע הדבר ולא יאמר, דכיון דקדש כאן על דעת לאכול כאן ואכל כאן, בשביל שבין קדוש לאכילה קם מדוכתיה לאיזה סבה יחזור לברך, זו לא שמענו".
- (ב) יד מלאכי (כלל צ"ה) – "אין קידוש אלא במקום סעודה, לא אמרינן אלא כשאנו אוכל במקום שקדש אבל כל שאוכל במקום שקדש אף על פי שבין קידוש לאכילה קם מדוכתיה כל ששב לאכול במקום שקדש קידוש במקום סעודה מקרי, שכנה"ג א"ח סי' רע"א בב"י אות ז'".
3. מחמיר.
- (א) נחלת צבי (ס"ק א', כדאי' בבה"ל).
- (ב) תהלה לדוד (ס"ק א').
4. לכתחילה יש להחמיר.
- (א) מ"ב (ס"ק י"ב, בה"ל סעי' ג' ד"ה לאלתר).
- (ב) כה"ח (ס"ק כ"ה) – "כיון דאיכא פלוגתא בזה יש ליהדר לכתחילה".
- (ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ד') – "ולכתחילה יש ליהדר שלא לצאת מבית לחצר בין קידוש לסעודה אף כשהוא לצורך הסעודה, וכן יש ליהדר לכתחילה ביציאה מחדר לחצר כה"ג כשלא היה דעתו לכך מתחילה, ואף כשהוא לצורך הסעודה ואף שחוזר למקומו, ובדיעבד אין קפידא".

ב. אם היה דעתו לאכול מיד וארעו אונס שלא אכל אלא לאחר זמן.

1. א"צ לחזור ולקדש – מג"א (ס"ק ה'), מ"ב (ס"ק י"ג), הגר"ח ק' שליט"א (לבנימין אמר עמ' ל"ח).
2. ואם יצא גם ממקומו בינתיים.
- (א) א"צ לחזור ולקדש – הגר"ח פ"ש זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק י"א הע' י"ד), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ס').
- (ב) מראי מקומות – מ"ב (ס"ק י"ג, שעה"צ ס"ק י"ג, בה"ל סעי' ג' ד"ה לאלתר, "לא ברירא דין זה כולי האי").
3. מראי מקומות.
- (א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סוף הע' ג') – "שאין הכוונה אונס ממש, ועיקר הכוונה דכל שלא שהה בכוונה להפסיק הסעודה אלא אירע שיש צורך לשהות בשלא היה דעתו מתחילה לכך, אמרי' דסתמא דמילתא ליכא היסח דעת גמור בין קידוש לסעודה וחשיב כקביעות אחת. ואמנם פשוט שאף המג"א מודה שאם היה היסח דעת בין קידוש לסעודה צריך לחזור לקדש אף כשהיה באונס".

ג. לצורך סעודה.1. מיקל.

- (א) עי' מ"ב (ס"ק י"ב) – "לכתחילה יזהר מאד אך בדיעבד ובפרט כשהיה צריך לעשות צרכיו ודאי דאין להחמיר לקדש שנית דהרי זה כדברים שהם צרכי סעודה".
- (ב) כה"ח (ס"ק כ"ה) – "אמנם אם יצא לחוץ כדי לעשות נטילת ידים לסעודה או לעשות צרכיו נראה דלכ"ע ליכא למיחש כיון שזה לצורך סעודה".

2. מראי מקומות.

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב הע' ד') – "דכשההפסק הוא בדברים שהם לצורך הסעודה פשיטא דלא מקרי הפסק, דבכה"ג הרי לא חסר בהקביעות כיון שהכל הוא מענין הסעודה, ואע"ג דלכתחילה עדיף טפי להתחיל בסעודה מיד ולא יפסיק בין קידוש לסעודה, מ"מ בדיעבד לא מקרי הפסק ... במי שנוזהר תמיד לגמור שמו"ת קודם הסעודה, ושכח וקידש קודם שגמר הפרשה ושוב נזכר שלא גמר הפרשה, האם יש לגמור הפרשה אז ויהא חשיב כצורך הסעודה, והשיב מו"ר שליט"א דאף דבדיעבד לא מקרי הפסק, לכתחילה עדיף שלא להפסיק ויגמור הפרשה אח"כ".

ד. לצאת חוץ לחדר ולחזור.

1. לכתחילה יש להחמיר: אין לחלק בין לצאת מבית לבית ולצאת בין חדר לחדר.

(א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ד') – "וכן יש לזהר לכתחילה ביציאה מחדר לחדר כה"ג כשלא היה דעתו לכך מתחילה, ואף כשהוא לצורך הסעודה ואף שחוזר למקומו, ובדיעבד אין קפידא".

(ב) הגרסה"ק של יט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות ט"ו) – "הביה"ל בסי' רעג (ד"ה וכן עיקר) כתב שאין לקדש לכתחילה על לאכול חוץ לחדר בלי שרואה את מקומו. האם זה גם לענין לצאת חוץ לחדר ולחזור (עם דעת בלי רואה מקומו) דאין לעשות כן לכתחילה, או שמא לגבי זה אפשר לסמוך על הכנה"ג שבכהאי גוונא בכל אופן מותר (ויסמוך עליו בחוץ לחדר **ודעת**). תשובה: יש להזהר".

2. מיקל.

(א) שבות יצחק (ח"ד סוף עמ' פ') - לשונו מובא לקמן.

ה. הניח מקצת חברים.

1. מהני.

(א) הגר"ח (שו"ת ר' יוסף מסלוצק סוף סי' ז') – "ששמעתי מפ"ק אדמו"ר הגאון המפורסם החסיד מהור"ר חיים זצוק"ל בעל נפש החיים בהיותנו יחד הוציא אותנו בקידוש ליל א' של יו"ט, ואחר הקידוש יצא אחד לחוץ וחזר מיד, ואוושא עליו שצריך לחזור ולקדש, כמו דכתב המ"א בסימן רע"ג סק"ה ד"ה צריך כו' דאם יצא ממקומו בנתיים צריך לקדש שנית. ואמר מורנו שאין צריך כיון שהניח מקצת חברים שנתחברו יחד כדי לצאת בקידוש זה וחזר לחביריו, הו"ל כהיא דסימן קע"ח דבהניח מקצת חברים איז צריך לחזור ולברך בשינוי מקום".

(ב) ע' ציץ אליעזר (חי"ח סי' י"א אות ג') – "ובעייני בספר שו"ת רבנו יוסף מסלוצק ז"ל סוף סי' ז' לראות בגופן של דברים מה שכבו' מצטט שמביא מה ששמע מפ"ק של הגאון הגר"ח ז"ל מוואליזין לענין קידוש במקום סעודה, שאמר למעשה באחד שיצא לחוץ וחזר מיד, דאם יצא חוץ למקומו והניח מקצת חברים שנתחברו יחד כדי לצאת בקידוש זה וחזר לחבריו דאין צריך לקדש שנית אפי' אליבא דהמג"א, ראיתי שהגר"י מסלוצק ז"ל מוסיף באמת ג"כ מדידיה לומר הסברא האמורה וההוכחה לכך מדברי הריטב"א בסוכה, דאם לא יצא מתחילה אלא לדבר עם חבירו או להביא דבר מה לצורך שעתו לא הו"א יציאה כלל".

(ג) עי' תשובות והנהגות (ח"ה סי' ע"ה) – "קידשו, ופתאום קיבל אחד מן המסובין ידיעה לצאת לחברת הצלה ... שיצא באונס ע"מ לחזור, לא ביטל קביעותו כיון שהניח שם אחרים, ויכול לחזור לסעודה ולא נקרא הפסק, ואם כי דברי הגר"ח צ"ל הם חידוש, כבר כתב במחבר שם שמביאו שדבריו אין צריך חיזוק, ויש לחשוש לדבריו שלא יחזור ויקדש כדי שלא יכנס בחשש ברכה לבטלה. ונראה עוד לסמוך להקל דבשעה"צ (שם ס"ק י"ג) כתב "...".

2. מחמיר, שלא שייך לקידוש.

(א) הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא סוף עמ' ש"ע, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ל"ג, עי' הע' נ"ג, עי' שבות יצחק ח"ד סוף עמ' ע"ה) – "בשו"ת ר' יוסף מסלוצק ... ורבינו השיג על זה, דשמיעת הקידוש לא חשיבא תחילת סעודה כלל. וא"כ לא נצטרפו יחד עדיין, ואין לזה היתר דהניח מקצת חבירים, וטעמיה שטועמין מכוס דמקדש אינו כלום לצרפן".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ה') – "זה שכתבנו שאם הוצרך לצאת ולהתעכב בחוץ בין קידוש לסעודה וחזר למקומו אחר זמן רב חשיב הפסק וצריך לקדש שנית, היינו אפילו אם הניח שם מקצת חברים, שאין זה מועיל להחשיבו כקידוש במקום סעודה הואיל ונשארו שם מקצת חברים".

(ג) הגר"א בנבצל שליט"א (אסיפת יצחק ג' סיון תשס"ח) – "שאלה: אם עושה קידוש אבל אינו אוכל מיד, והניח שם זקן או חולה ויצא לחוץ האם מהני לענין קידוש במקום סעודה. תשובה: לא".

3. ליל הסדר: מהני.

(א) הגרשז"א צ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' סעי' כ"ה) – "אם אירע שאחד מן המסובים יצא מן הבית יציאה גמורה בין שתיית כוס ראשון לסעודה, אע"פ שהפסיק בין קידוש לסעודה שלא לצורך הסעודה, לכל הדעות אינו מקדש שנית בחזרתו, הואיל ונשארו שאר המסובין במקום הסעודה".

(ב) הגריש"א זצ"ל (שבות יצחק ח"ד סוף עמ' ע"ה, דרור יקרא עמ' שע"א אות ב') – "ומ"מ בליל הסדר דעת רב"ש דכשתחילו לומר ההגדה חשיב כתחילת הסעודה, ומהני בזה מקצת חבירים, משום דתקחז"ל לומר ההגדה לפתיחה הסעודה, והראיה: דאינו חשיב הפסק בין הקידוש דליל פסח לסעודה. הרי זה נחשב כחלק מהסעודה. ולכן לא הוי שינוי מקום כשיוצא מהחדר, אם נשארו האחרים. ומותר לכתחילה".

4. מראי מקומות – הגרשז"א צ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' הע' קפ"ב, לשינוי מובא לקמן), חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' קל"ו), שבות יצחק (ח"ד עמ' ע"ג).

(א) הגרסה "ק שליט"א (אליבא דהלכתא חנ"ז עמ' קע"ה טור ב') – "שאלה: עשה קידוש ונטל ידיו ואכל מעט ויצא והניח מקצת חברים. ואח"ז גדול חזר להמשיך סעודתו ואח"צ לברך שוב כיון דהוי אכילה אחת משום שהיה לו שומר לסעודתו. ונסתפקתי אם

מהני זה גם לדין הקידוש במקום סעודה, או"ד שאין המשך הסעודה כעת המשך לקידוש, והרי לא אכל כזית בקידוש וצריך לקדש שוב. תשובה: צ"ע."

ו] לצאת ממקום קידוש לצורך נטילת ידים.

א. מחמיר.

1. חפץ חיים (הצדיק ר' שלמה עמ' ק"ג אות י"ב) – "פעם סיפר שהחפץ חיים היה נוהג שכל בני ביתו יטלו ידים בחדר בה קידש, כדי שיחשב קידוש במקום סעודה. והיה מנמק את עצמו, שמדינא רק מבית לבית לא מהני דעת, אבל מחדר לחדר שפיר מהני דעת, אך כהיום מי יש לו דעת. (פעם פירש לי ר"ש ז"ל שכונתו הוא ששוכחים)".
2. תזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' קי"ב אות נ"א, דינים והנהגות פרק י' אות ג', חוט שני ח"ד עמ' צ"ו ד"ה ומרן) – "היה מחמיר שלא לצאת מן החדר כדי ליטול ידים בין קידוש לסעודה, והיה מונח לפניו בשעת הקידוש קערה עם מים לנטילת ידים".
3. עי' מנחת יצחק (קול התורה גליון מ"ב עמ' כ' אות י"ז, הע' י"ח) – "היה מחמיר לעצמו שלא לצאת ממקומו בין קידוש לסעודה ועבור זה היו מכינים לו מים לנט"י בחדר אכילה, וגם ה'טיש חאלאס' היה מוכן בחדר אכילה, אך הנטילה לא היה ממש תיכף אחר הקידוש ובדרך כלל היה ממתין עד שהסועדים אצלו עשו קידוש לפני שנטל ידיו לסעודה [שכשהיה משובחי השבת אצל בנו שליט"א שיש לו חדר צמוד לחדר אוכל ודלתות עם זכוכית מפסיקות ביניהם היה נוטל ידיו בחדר האחר שאפשר לראות משם המקום שקידש]".
4. עי' הגר"ח שליט"א (דולה ומשקה עמ' קנ"א) – "שאלה: מה היתה דעתו של מרן החזו"א, לגבי קידוש במקום סעודה, אם יוצא מהחדר וחוזר. תשובה: נזהר בזה".
- עי' הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חכ"ה עמ' י"ד טור ב', ח"ל עמ' י"ט טור א') – "שאלה: האם יכול ללכת מחדר לחדר בין נט"י לסעודה, או לא. והוא מצוי היום, שהנט"י בחדר אחד, והסעודה בחדר שני. תשובה: טוב להחמיר וכן נהג החזו"א (תשו' בכת"י)".
- עי' הגר"ח שליט"א (אלא ד' אמות פרק ל"ג אות ג', ע"ש התמונות) – "נוטלים את הידיים בחדר שעשו בו את הקידוש. וכמו שהחמיר מרן החזו"א ועי' בה"ל סי' רע"ג ס"א ד"ה וכן עיקר, וכמה פעמים התיר לבניו הקטנים ולבנותיו אפילו גדולות בשעת הדחק ליטול חוץ לחדר, - גם אם לא רואים מהחדר את מקום הנטילה".
- (א) הגר"ח שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ז אות כ"ב) – "שאלה: לפי החזו"א זצ"ל שכתב שחייב ליטול ידים בחצר כשעשה שם קידוש, משום קידוש במקום סעודה, מי חייב ליטול ידים שם, רק זה שעשה קידוש או כל אדם. תשובה: כל אדם".

ב. מיקל.

1. הגר"ש זצ"ל (שבות יצחק ח"ד סוף עמ' פ') – "שהמנהג להקל בזה".
2. ציץ אליעזר (חי"ח סי' י"א) – "הבעל משנ"ב לא היה מסיק להחמיר בזה מיתה לכתחילה. לאור כל הנמוקים שפירש בדבריו להתיר בזה. (ב) שנית, המשנה ברורה שם בסוף ס"ק י"ב כותב דכשהיה צריך לעשות צרכיו נראה ודאי דאין להחמיר דהרי זה כדברים שהם צרכי סעודה וא"כ מזה ניתן ללמוד בק"ו דאין להחמיר כאשר יוצא ליטול נט"י דהא זה הוי ודאי לשם צרכי סעודה דבלעדי הנטילה א"י לאכול ... שלישית. הערוך השלחן בסעי' ד' כותב לפרש דגם המג"א שכותב בשם המהרי"ל דאין חילוק בין זמן קצר לבין זמן ארוך, ג"כ הכוונה ארוך הרבה וקצר כלומר לא כל כך ארוך, וגם מ"ש המג"א אם יצא ממקומו בינתיים צריך לקדש שנית ג"כ יציאה ארוכה לשוק אבל לא יציאה בחצר או ברחוב סמוך לבית ע"ש, ונראה, דר"ל, דיציאה לחצר או ברחוב סמוך לבית ומיד לחזור לביתו לא נכנס כאן בגדר יציאה כלל, ואני מוצא סמוכין לסברא זאת בחידושי הרשב"א [הריטב"א] למס' סוכה ד' מ"ה ע"ב שכותב ... ובעייני בספר שו"ת רבנו יוסף מסלוצק ז"ל סוף סי' ז' לראות בגופן של דברים מה שכבו' מצטט שמביא מה ששמע מפ"ק של הגאון הגר"ח ז"ל מוואלוין ... מכל הנ"ל נראה להלכה דאין לפקפק כלל במנהג הפשוט בסעודת שבת ללכת ליטול ידים לסעודה אף על פי שיש שינוי מקום ואין רואה מקום הראשון שקידש, ואתי זה שפיר אליבא דכו"ע".
3. קובץ הלכות (פסח פרק כ"ז סעי' ב') – "גם אם מקום הנטילה הוא בחדר אחר והמסובין יוצאין לשם ליטול ידיהם, עדיין חשיב קידוש במקום סעודה, ואין צריך לדקדק להשאיר אחד מהמסובין במקום הסעודה עד שיחזור".
4. שבות יצחק (ח"ד סוף עמ' פ') – "שיטת הכנה"ג והיד מלאכי ... בנידון דידן דהשינוי מקום הוא רק מחדר לחדר ודעתו לכך, יש להקל אף לכתחילה כשחוזר למקומו, וכעין מש"כ המשנ"ב ס"ק ז' דמבית לבית אם רואה את מקומו אין לסמוך על דעת הי"א דכל שרואה מקומו א"צ לחזור ולקדש רק לענין דיעבד בשעת הדחק, ובשינוי מקום מחדר לחדר ודעתו לכך צירף הבה"ל דעה זו להקל אף לכתחילה".

ג. מראי מקומות – הגריש"א זצ"ל (דרור יקרא עמ' ש"ע, אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות ל').

1. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קי"ב אות נ"א) – "וכן מקפיד מו"ר בביתו אמנם בשנים האחרונות שאכלו עמו נכדו נכדותיו ובעליהן אמר לי שמו"ר לא הקפיד שהם יטלו את הידים בחדר שקידש".
2. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) -

Our succah is not connected to our house (about two minutes away). What should we do regarding washing for the seudah? Should we wash before or after kiddush?

R' Y. Berkovits wrote: If it is not practical to have a water station right outside your succah - then you should wash at home before kiddush, even by the day seudah. [Just remind your guests not to talk after tasting the wine before eating the challah.]

ד. **טעמים להקל**. [נ"מ: מי שיש סוכה חוץ לביתו].

1. שכנה"ג, יד מלאכי - אמנם, המ"ב פסק להחמיר לכתחילה.
2. דעתו מחדר לחדר - אמנם, המ"ב פסק להחמיר לכתחילה.
3. הוא צורך הסעודה, שהמ"ב מצרף להקל.
4. יציאה בחוץ, יש לפרש למקום רחוק - עי' ערה"ש.
5. לפעמים, יכול לראות מקומו - ולפי המ"ב יש להקל לכתחילה, [שהוא צירוף בדעתו מחדר לחדר וגם יכול לראות מקומו].
6. אם המקום שומע קולו של המקדש, יש לצרף שיטת המחזיק ברכה הו"ד בשע"ת (לעיל), שנחשב הכל כמקום אחד.
7. אם הניח מקצת חברים - יש לצרף דעת הגר"ח.
8. הוא דין דרבנן, וספקו להקל.

ז. לקדש בשביל אחרים - סעיף ד'.

א. **קידוש מבעוד יום: להוציא אחרים שכבר קבלו עליהם שבת**. (בית חולים וכדו').

1. מסופק.

- (א) **רע"א** (הג' ריש סי' רס"ז) – "מסתפקנא אם אחר שלא קבל עליו שבת יכול להוציא לקדש למי שקבל עליו שבת, די"ל דלזה שלא קבל דהוא חול אצלו הוי כאינו מחוייב בדבר. כההיא דירושלמי הובא בתוס' יבמות י"ד בן עיר אינו יכול להוציא לבן כרך דהוי אינו מחוייב בדבר. או דהכא עדיף דבידו להביא עצמו לידי חיוב לקבל עליו שבת, וצ"ע לדינא".
- (ב) **הגר"ק שליט"א** (ויכתוב מרדכי עמ' שע"ב אות שס"א) – "האם א' שלא קיבל שבת יכול להוציא ידי"ח קידוש א' שכבר קיבל שבת. תשובה: אולי".
2. מיקל.

(א) **ציץ אליעזר** (חי"ד סי' כ"ה) – "היוצא לנו מכל האמור לדינא, דשפיר יכולים המתנדבים בביה"ח להוציא ידי"ח קידוש את החולים הגם שהם בעצמם עדיין לא מקבלים עליהם את השבת כדי שיוכלו לחזור לבתיהם ברכב, אי משום הואיל ובדרך כלל הם בני חיובא בקידוש, ושכך הוא הדין אליבא דכמה פוסקים בכל כיו"ב. ואי משום שביכלתם בכאן במיוחד לקבל עליהם את השבת בכל רגע ולהתחייב בחובת קידוש. אשר על כן גם החולקים בעלמא יודו בכאן. והכל מטעם ערבות".

3. מחמיר.

- (א) **אג"מ** (רשומי אהרן ח"ב או"ח סי' רע"א אות א') – "אי אפשר למי שלא קיבל שבת עדיין לעשות קידוש עבור מי שקיבל שבת מוקדמת".
4. במקום הדחק [באופן עראי].

(א) **הגרשז"א זצ"ל** (ששכ"ה פרק נ"א הע' מ"ח, נשמת אברהם ס"ק ב' אות ח', שולחן שלמה ס"ק ו', רפואה עמ' ל"ז) – "בשעת הדחק אפשר להקל בזה, ומי שלא קיבל עליו את השבת יכול לקדש עבור אחר שקיבל עליו את השבת, אם זה ליחידים ובאופן עראי, אבל אין לקבוע מנהג כזה בקביעות. ועדיף טפי שגם המקדש יכוין לקבל עליו קדושת שבת, ואפי"ה גם יכול לשוב לביתו מבעוד יום, אם אין נהג נכרי גם ברכב של ישראל אחר שהלה יסיע אותו".

הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ג', שולחן שלמה ס"ק ו' ב') – "ונראה דאף אם נאמר שיוצאים ידי קידוש גם אם שומעים ע"י טלפון ... ולכן נלענ"ד דאף שמדאורייתא גם מי שלא קבל עליו שבת יכול לקדש עבור אחר שקבל עליו שבת מ"מ מדרבנן כיון דהרעק"א נשאר בספק נראה דאע"ג דספיקא דרבנן לקולא, וגם דעת הלבוש באו"ח סי' קצ"ז והטורי אבן בר"ה כ"ט דהא דמי שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים אינו רק מדרבנן, וממילא מסתבר דבשעת הדחק אפשר להקל בזה, אבל כל זה רק ליחידים ובאופן עראי אבל אין לקבוע מנהג כזה בקביעות. ולענ"ד **עדיף טפי** שגם המקדש יכוין לקבל עליו קדושת שבת ואפי"ה גם יוכל לשוב לביתו מבעוד יום ע"י נהג נכרי ולצורך גדול מותר בלי תשלום גם ברכב ישראל הואיל וליכא בכה"ג זילותא דשבתא שהרי אצל כולם עדיין הוא חול".

1) אמנם עי' **הגר"א נבנצל שליט"א** (ביצחק יקרא על סעי' ד') – "אם הם קבלו שבת מבעו", והוא עדין לא קבל שבת, והוא הדין לש"צ בן א"י ביו"ט שני של גליות, אדמו"ר זללה"ה ב'מנחת שלמה' (סי' ג') נטה לומר דחשיב בר חיובא ויכול להוציא אחרים, **ובעל פה חזר בו**".

(ב) **אז נדברו** (ח"ט סי' ד') – "דלעת הצורך אפשר להוציא את השני בקידוש אפי' כשהמוציא עדיין לא קיבל עליו השבת כיון דמשום ערבות יצא מוציא ויש ע"ז שם ברכה ולא הוי לבטלה וממילא אומרים שומע כעונה, גם בלא קיבל עליו השבת ... כיון ששייך ערבות ולא הוי לבטלה אומרים שומע כעונה".

(ג) **ששכ"ה** (פרק נ"א סעי' י"ח) – "בשעת הדחק אפשר להקל בזה, ובלבד שיעשה כן רק באופן ארעי ולא ינהג כן מנהג קבע".

(ד) **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, סוף עמ' ס"ה).

(ה) **פסקי תשובות** (סי' רע"א אות י').

5. מראי מקומות – **ביע אומב** (ח"ח או"ח סי' מ"ו אות ו').

(א) **תשובות והנהגות** (ח"ב סי' קס"ט) – "ולמעשה זירזתי המקדש לצאת לבית חולים כל ע"ש, שמזכה הרבה אנשים ונשים במצות קידוש, והראשונים דאגו לקדש בבית הכנסת מהאי טעמא, והצעתי לנסוע בטקסי שאחר נוהג בו, שהוא אינו עובר אחר קידוש שום מלאכה דאורייתא, ורשמתי לו תנאי 'אם צריך לקבל שבת להוציא אחרים דוקא, אז אני מקבל שבת ומוציא, אבל אם לא צריך דוקא לקבל בעצמו שבת להוציא קידוש, אז איני מקבל שבת', שלענין להוציא קידוש דאורייתא יוצא ממ"נ, ולענין האיסור דרבנן לנסוע בטקסי ע"י אחר שהוא קיבל שבת, דעתי לסמוך בזה על רוב הפוסקים שלא צריך לקבל בעצמו קודם כדי להוציא ולא קיבל שבת כלל וא"ש".

(ב) להצטרף לנסיעה במכונית: אחר שמקבל שבת - עי' סי' רס"ג סעי' י', לשיטות ומראי מקומות.

ב. קידוש דרך הטלפון קודם פלג המנחה, למי שכבר קיבל שבת.
1. מחמיר.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ג', שולחן שלמה ס"ק ו'ב.) – "מ"מ אם אחד הנמצא בארה"ב יקדש בחצות היום של ערב שבת עבור מי שנמצא בא"י שאצלו כבר שבת, או יקרא את המגלה ביום י"ג בצהריים עבור בן עיר שבא"י שאצלו כבר ליל י"ד דודאי לא יצא כיון דהקידוש שבארה"ב לא נקרא כלל בשם קידוש, דאף שהמקדש ודאי חייב בערבות גם עבור בני א"י מ"מ סו"ס לאו קידוש הוא כיון שמקדש ממש ביום חול וכן בקריאת המגלה..."

ג. לקדש קודם תפילה: עבור אחר שכבר התפלל וחייב בקידוש.
1. יכול לקדש.

(א) הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ג' ד"ה כתבו, שולחן שלמה ס"ק ו'ב.) – "ועיקר הספק של הרעק"א הוא רק מפני שאם הי' רוצה הי' יכול גם המקדש לעשות עכשיו אותו הקידוש גם לעצמו, וכיון שכן אפשר דהרי זה דומה במקצת למי שעושה קידושא רבא של שבת בבקר לפני התפלה עבור אחר שכבר התפלל וחייב בקידוש, דאע"ג שהמקדש עצמו עדיין לא התפלל ואינו חייב כלל בקידוש ומותר שפיר לשתות גם בלא קידוש, שהרי גם אם ירצה לעשות עכשיו קידוש לאו כלום הוא כיון שצריך להיות דוקא במקום סעודה, אבל מ"מ חלוק הוא נד"ד מהתם כיון שהוא עכ"פ בזמן כזה אשר אילו התפלל קודם הי' יכול שפיר לקדש ולכן הרי זה דומה לברהמ"ז דשפיר חשיב כמחויב בדבר אפי' לא אכל כלל, ובפרט דמסתבר שהוא חייב להתפלל גם עבור זה כדי שיוכל אח"כ לקיים מצות קידוש, מ"מ אין זה דומה לזה שהמקדש הי' יכול ג"כ לקבל עליו שבת כיון שבאמת הרי עכשיו אצלו חול ומותר בכל מלאכה אלא שאם ירצה יוכל גם הוא לשנותו ולעשותו שבת, אבל מ"מ כל זמן שאצלו עדיין חול וכך הוא גם האמת אפשר דהרי זה חשיב כאילו רק השומע מחויב בדבר ולא המקדש".

ד. עניית אמן.

1. אינו מעכב – כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק י"ב הע' ח').
2. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (מנחת שלמה ח"א סי' ג' ד"ה גם, שולחן שלמה ס"ק ו'ב' ד"ה גם).

ה. האם קידוש היום בגדר ברכת הנהנין או ברכת המצוות – נ"מ לדין ערבות, ונ"מ אם חייבין לטעום מהיין.
1. עי' סי' רפ"ט סעי' א', לשיטות ומראי מקומות.

ח. קידוש במקום "סעודה" – סעיף ה'.

א. נכון להחמיר בפת.

1. גר"א (מעשה רב אות קכ"ב) – "אף בקדוש היום אינו מקדש אלא במקום סעודה גמורה ולא מיני תרגימא או יין".
(א) ששכ"ה (פרק נ"ד הע' ס"א) – "ועיין שו"ת שלמת חיים ח"א סי' נט, שמוכית מהגר"א בשו"ע, דרק מצד הוזהירות לפי ערכו התנהג בזה להחמיר".
2. הו"ד בבה"ל (סעי' ה' ד"ה כתבו) – "ובספר מעשה רב כתב שהגר"א אף בקידוש היום לא היה מקדש אלא במקום סעודה גמורה ולא מיני תרגימא או יין".
3. רע"א (על מג"א ס"ק י"א) – "לענ"ד מדברי תר"י בברכות הובא במג"א סימן קפ"ח מוכח דס"ל דיין ומיני תרגומא לא מחשיב במקום סעודה עיי"ש".
4. בנין עולם (או"ח סי' ח') – "לענ"ד צע"ג אם יוצא ידי קידוש במ"ס בפת הבאה בכסנין".
5. ערה"ש (סוף סעי' ח') – "ויותר טוב לאכול מיד סעודת שבת בשלימות דזהו עיקר קידוש במקום סעודה".
6. הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ה).

(א) וגם יש להחמיר מצד לתיאבון – בה"ל (סי' רמ"ט סעי' ב' ד"ה מותר, "ומ"מ יש אנשי מעשה שמחמירין לעצמן במקום דאפשר כדעת המג"א ותיכף אחר הקידוש נוטלין לידים ומברכין על הפת ואוכלין הכל בתוך הסעודה וכ"כ בספר שלחן עצי שטים ועכ"פ לכ"ע נכון להדר שלא למלא כרסו משארי אכילות קודם סעודת הפת"), ערה"ש (סי' רמ"ט סעי' י"ג, "והנה זהו וודאי דאפילו להרשב"ם מ"מ מצוה וודאי איכא לאכול סעודת שבת לתיאבון ויותר טוב שאחר קידוש יאכלו פת ותבשילי שבת ואצלינו בלילה הכל עושין כן ובבוקר הרבה נוהגין לאכול מיני מתיקה ואח"כ אוכלין הסעודה". עי' סי' רפ"ט סעי' ד', "כבר כתבנו בסי' רמ"ט סעיף י"ב שדעת הקדמונים לא היה נוחה כלל מאכילת מיני מתיקה לאחר קידוש אלא שאחר קידוש יטול ידיו ויאכל הסעודה ע"ש").

7. אם יוצא שיטה זו ע"י פת הבא בכיסנין.

(ג) דינו כמו פת.

1. הגרשז"א זצ"ל (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ה, סי' רע"ד על סעי' ד') – "שיטת הגר"א ... שמעתי מאדמו"ר (הגרשז"א) זללה"ה שפת הבאה בכיסנין יש לה דין של פת לענין זה, ולענין סעודת שבת. ונהג כשהיה מזדמן לו להיות בקדוש והגישו עוגות, לקחת שתי עוגות ללחם משנה, אף דברכתן בורא מיני מזונות, ועין בסי' רע"ד סעי' ד' ובהערה שם".
2. עי' פסקי תשובות (הע' ע') – "יתכן שמיני מזונות שאפשר לקבוע עליהם סעודה, שפיר טפי לצאת יד"ח קבמ"ס גם לרבינו יונה (ומש"כ ברבינו יונה 'מיני תרגימא' היינו מין בלילה רכה או תבשיל של ה' מיני דגן שא"א לקבוע עליהם סעודה".

ד) מחמיר.

(1) עי' בנין עולם (או"ח סי' ח') – לשונו מובא לעיל.

ב. מיני תרגימא מה' מינים.

1. מיקל – מג"א (ס"ק י"א), א"ר (ס"ק ז'), תוס' שבת (ס"ק ט"ו), שלחן שלמה (סעי' ב'), דרך החיים (דיני קידוש סי' ע"ב אות ה'), גר"ז (סעי' ז', סעי' ח'), ח"א (כלל ו' סעי' כ"ב), קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' ט"ו), מ"ב (ס"ק כ"ה), ערה"ש (סעי' ח'), ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' כ"ב), חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' קל"ז), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ט"ו, פרק י"ג סעי' י"ד), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, סוף עמ' ס').

2. בלילה יש מקום להחמיר.

(א) עין יצחק (ח"א או"ח סי' י"ב) – "לכתחילה יחוש להחמיר לאכול תיכף לחם אחר הקידוש של לילה אכן בקידוש היום יש להקל ולסמוך על מיני תרגימא או כוס יין שני וכמש"כ השו"ע. ויש לנו לצרף לסניף שיטת הראב"ד דמיקל בקידוש היום כנ"ל. ובעת הדחק בקידוש היום באכילת פירות וכן בשתיית שכר כנ"ל".

(ב) נשמת שבת (סי' רע"ג אות ק"כ) – "אי גם בקידוש של ליל שבת יכול לסמוך על אכילת פהב"כ שייחשב בקידוש במקום סעודה ... יש מקום לדון להחמיר דלא מהני".

(ג) פסקי תשובות (אות ט') – "בליל שבת מהנכון כשאפשר לחשוש לשיטות ראשונים אלו ולהקפיד לקדש במקום סעודה גמורה".

(1) פסקי תשובות (דפו"ח, הע' ס"ח) – "כיון שעיקרו מן התורה ... ובליל יו"ט מקילין טפי בזה בצירוף הפוסקים הסוברים שחייב קידוש ביו"ט מדרבנן (עין שם). ובדרכי חיים ושלום אות תש"ע שבלילי סוכות הי מקדש בסוכה מיד אחר התפילה ושותה עוד כוס יין ומעט מזונות, ולאחר כמה שעות נכנס לסעודתו (אך אינו מחלק בין אם יו"ט א' דסוכות חל בשבת או בימות החול), וכן מובא בשם החזו"א זצ"ל שבליל שמחת תורה נהג לקדש על סמך מיני מזונות שאכל אח"כ".

(2) אמנם עי' ששכ"ה (פרק נ"ד הע' ע"ח*) – "וגם ביו"ט בלילה יחמיר, הגם שקידוש ביו"ט רק דרבנן, דעין סי' רע"א במ"ב סוס"ק ב, די"ש לו כל דין קידוש של שבת".

ג. מזונות שא"א לקבוע סעודה עליהם: כגון קוגל ירושלמי [לרוב פוסקים], וכדו'.

1. מהני כמו שאר מזונות, כיון דסעיד.

(א) אז נדברו (ח"ח סי' ל"א אות ד') – "מה שכתבת עוד: פעם אחת ה' האדמו"ר מביאלא שליט"א בבני ברק בשבת וגם אף הייתי שמה ואחרי התפלה היה קידוש והיה שמה גם רב אחד ושמעתי שהוא שאל לרב איך יוצאים בקוגל" קידוש במקום סעודה הרי יש עליו דין תבשיל ומבואר בסי' רע"ג שדוקא ה' מיני תרגימא וביין יש מחלוקת ורק ע"י הדחק מותר אבל בשאר דברים אין יוצאים, עכ"ד. ונראה להביא ראי' מהש"ע דקוגל" מקרי מקום סעודה יותר מיין ולפי הש"ע דפוסק כהגאונים דין הוי מקום סעודה כ"ש תבשיל של חמשת מינים ודוקא פירות לא מקרי מקום סעודה, מהא דפסק הש"ע בסי' תרל"ט לענין דאינו מועיל קביעות על היין להתחייב בסוכה אבל בתבשיל מועיל קביעות, וז"פ כיון דמברכים בורא מיני מזונות הוי לענין זה כעוגות אף שלא שייך קביעות סעודה בקוגל" לענין זה לא בעינן קביעות סעודה כמו בעוגות".

(ב) אור לציון (ח"ב פרק כ"א אות כ"ח) – "שאלה. האם באכילת דברי מזונות שאינם אפויים, כגון אטריות וכדומה, נחשב כקידוש במקום סעודה. תשובה. באכילת מזונות שאינם אפויים, שברכתם בורא מיני מזונות אף כשאוכל מהם שיעור קביעות סעודה, יוצא ידי חובת קידוש במקום סעודה".

(ג) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות כ"ז) – "בכל דבר שמברכין עליו בורא מיני מזונות, כגון דייסה".

(ד) הגר"ח זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק י"א הע' ב') – "דסגי אפילו במיני תרגימא".

(ה) יביע אומר (ח"ט או"ח סי' ק"ח אות קל"ה) – "בעמוד קצא אות כה, מ"ש שיוצאים ידי חובת קידוש במקום 'סעודה', באכילת אטריות, שהן מחמשת המינים. ע"כ. נ"ב. וכן כתב גם בספר אז נדברו חלק ח (ס"ס לא) שיוצאים י"ח 'בקוגל' שהוא אטריות. ונראה שאין יוצאים י"ח בחמין 'אורז', כיון שאינו מחמשת המינים, וכמו שהעלתי בשו"ת יביע אומר ח"ז (סי' לה), ודלא כמי שכתב לחלוק עלינו. ואני על משמרתי אעמודה".

(ו) ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' כ"ב).

(ז) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ט"ו).

(ח) הגר"ח שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רס"ו, עמ' צ"א) – "אם אכילת קוגל או מיני דייסא מהני לקידוש במקום סעודה או לא. תשובה: מהני".

(ט) נשמת שבת (סי' רע"ג אות קכ"ג) – "מהני".

2. מראי מקומות – פסקי תשובות (אות ח' ד"ה תבשיל).

(א) אג"מ (או"ח ח"ב סי' כ"ו ד"ה ובדבר הקידוש) – "ובדבר הקידוש בחולה שצריך לאכול קודם שחרית נראה לע"ד להכריע דאם צריך לאכול פת אף שהוא רק פת הבאה בכיסנין שיש לו דין פת בקביעות סעודה צריך לקדש כהוראת המ"ב בבאור הלכה, ואם סגי לו במזונות מבושלין שבשום אופן אינם בדין פת לא יקדש, שהרי בכה"ג בלא היה לו כל השבת רק מינים אלו יש טעם גדול שלא היה צריך לקדש משום שלא יועיל אם לא נסבור כהמג"א סימן ער"ג ס"ק י"א דיצא גם במיני תרגימא במקום סעודה די"ש חולקין עליו עיין בשע"ת סימן רפ"ט, שלכן מצד דברים אלו שמותר החולה לאוכלם קודם התפלה אין לחייבו בקידוש אף להמ"ב להחולקים על המג"א ונמצא שיש כאן ב' ספקות ולמה לן להתירו שישתה החולה מצד הקידוש דבר שאסור לו משום שהוא קודם התפלה כיון שיותר נוטה שאינו צריך לקדש כדכתבתי במכתבי הראשון".

ד. אורז (rice).

1. מיקל: שמזין.

(א) אילת השחר (מוריה גליון רנ"ז עמ' קי"ג אות ה').

- (ב) הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא מ"ט עמ' ל"ז ריש טור ג') – "ופ"א שאלתי את מרן שליט"א על 'אורז', האם מועיל לקידוש במקום סעודה, וענה לי 'שמועיל', שהעיקר תלוי 'במזון' שמזין".
- (ג) הר"י דניאלי (אור תורה תשנ"ט סי' קי"ח).
2. מחמיר: שאינו מה' מיני דגן.
- (א) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' קמ"א, יביע אומר ח"ז או"ח סי' ל"ה, ח"ט או"ח סי' ק"ח אות קל"ה [לשונו מובא לעיל]) – "כיון שאינו מחמשת מיני דגן".
- (ב) עולת יצחק (ח"א סי' נ"א) – "לפיכך משני טעמים האמורים, נלע"ד דלא סגי באורז לצאת יד חובתו, אם לא בשעת הדוחק, שכתבו האחרונים דיש לסמוך בזה על דעת שבלי הלקט סימן שד"מ, ושלטי הגבורים בשם ריא"ז ריש פרק ערבי פסחים, שגם בפירות י"ח קידוש במקום סעודה".
- (ג) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב הע' כ"ח) – "שהדבר פשוט דעוגת אורז לא מקרי במקום סעודה כלל אף בכה"ג שברכות מזונות, דסו"ס לאו מחמשת מיני דגן הוא ולא זיין ואין טעון ברכה לאחריו במקומו, שלכן פשוט דלא מקרי מקום סעודה".
- (ד) בירור הלכה (ח"ח סי' תרל"ט, עמ' פ"ח אות ה') – "אורז לא מהני".
3. מראי מקומות – נשמת שבת (סי' רע"ג סוף אות קכ"ד).
- (א) פסקי תשובות (הע' ס"ד) – "כ' בשו"ת שערי ציון חאו"ח סי' ט' ובס' דרכי הלכה בהוספות לסי' זה לדון לענין תבשיל של אורז כיון שמברכין עליו בומ"מ משום דמיסעד סעיד, אפשר שיוצאים בו י"ח קידוש במקום סעודה ובבירור הלכה ח"ח סי' תרל"ט הכריע שא"א לצאת בו י"ח קידוש במקום סעודה, עיין שם, אמנם כשאין באפשרותו לאכול מיני מזונות ויין שפיר ראוי לסמוך על המקילין".

ה. לצאת ידי קידוש במקום סעודה בדבר טפל.

1. מראי מקומות.
- (א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות כ"ח) – "שכיון שהאדם רוצה שזה יעלה לו במקום סעודה, נמצא דאין המזונות טפל גרידא, כיון שיש לו בהם ענין בפני עצמם, וממילא שפיר מצי נפיק ידי קידוש במקום סעודה. **ואכן לפ"ז יצטרך לברך עליהם**".
- (ב) ששכ"ה (פרק נ"ד הע' ס"ג) – "ויל"ע באוכל פת הבאה בכיסנין להפיג חריפות השתיה דנעשה טפל וא"צ לברך עליו, סי' ריב במ"ב ס"ק ה', ע"ש, אי יוצאין יד"ח קידוש במקום סעודה, דלכאורה י"ל דאין על הפת הזו חשיבות של סעודה, וגם אינו מברך עליה ברכה מעין שלוש אפי' אם אכל ממנה כשיעור, סי' ריב סע' א וע"ש בארחות חיים ס"ק ב".

ו. השיעור לאכילה.

1. כזית.
- (א) מג"א (ס"ק י') – "לחם. ונ"ל דכזית מיהא בעי".
- (ב) א"ר (ס"ק ח', א"ז ס"ק ד') – "וראיה מצאתי ברוקח סימן נ"ב וספר צדה לדרך [מאמר רביעי כלל ראשון פרק ששי] שכתבו דהא דאוכל מעט מיירי בכזית א"כ הוא הדין בשתייה דבעינן רביעית, ועולת שבת [סק"ד] שכתב דמשמע אפילו פחות מכזית אשתמיטתיה פוסקים הנ"ל".
- (ג) תוס' שבת (ס"ק י"ד).
- (ד) פמ"ג (א"א ס"ק י"א, סי' תרל"ט א"א ס"ק ט"ז) – "וכזית עראי לא הוה קידוש במקום סעודה. וי"ל דספק דרבנן לקולא. ומכל מקום בסימן רע"ג במ"א [ס"ק] י' משמע כזית הוה במקום סעודה תמיד, וי"ל דווקא אחר ששתה כוס קידוש מהני כזית פת אח"כ, אבל במקדש בלילה על הפת באין יין י"ל כזית לא הוה במקום סעודה וצריך ב' זיתים, לכן אמר [הלבוש] דבליל א' סוכות חשוב כזית לצאת ידי חובת סוכה".
- (ה) דרך החיים (דיני קידוש סי' ע"ב אות ה').
- (ו) גר"ז (סעי' ז').
- (ז) עי' מ"ב (ס"ק כ"א) – "היינו עכ"פ שיעור כזית דהאי שחייב עליו ברכה אתרוייהו קאי".
- (ח) ערה"ש (סעי' ח') – "ופשוט הוא דצריך כזית לחם והלחם הוא ממיני מזונות וכן הוא המנהג הפשוט אצלינו בקידוש שחרית של שבת".
- (ט) חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' קי"ד אות ס') – "אמר לי מו"ר מרן החזו"א פסק שלקדוש במקום סעודה מספיק כזית פת ולא צריך כביצה וכן פרס מרן לבני משפחתו שהיו מסובים בשלחנו בשבת כזית פת לכ"א והי' קצת פחות מביצה שלנו ואמר להם שזה מספיק לסעודה".
- חזו"א (ארחות רבנו ח"ה עמ' צ"ט אות מ"ו) – "אמר לי מו"ר (שליט"א) צוק"ל ששמע ממרן החזו"א צוק"ל שקדוש במקום סעודה מספיק כזית, ואמר לי שהוא בעצמו הי' מחמיר והי' נותן לילדיו כשיעור כביצה דהיינו כשני ביצים שלנו, ושאלו ילדיו את מרן צוק"ל ואמר להם שהלכה שמספיק כזית ומרן בעצמו פרס להם כזית פת והי' פחות קצת מביצה שלנו".
- (י) ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' כ"ב).
- (יא) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ס').
2. לכתחילה יותר מביצה.
- (א) הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"א) – "כזית. הינו בדיעבד, אבל לכתחילה יאכל פת יותר מכביצה (עי' משנ"ב סי' רצ"א סק"ב)".

3. מראי מקומות.

א) עולת שבת (ס"ק ד') – "כתבו הגאונים וכו' אפילו אוכל דבר מועט וכו'. משמע אפילו אינו אוכל כזית, מיהא נכון לאכול כזית דאין אכילה חשובה פחות מכזית, וכן כתב כנסת הגדולה מהדורא בתרא [בסוף הסימן]. ומה שכתב או שתה כוס יין שחייב עליו וכו'. היינו כדי שיעור רביעית".

ז. **אכל פת כיסנין בשבת בבוקר, ואח"כ בסעודה שכח 'רצה'.**

1. עי' סי' קפ"ח סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ח. מראי מקומות.

1. הגר"ש"א זצ"ל (וזאת הברכה פרק י' הע' ג') – "ראוי לעשות לכתחילה כאשר מקדשים ואוכלים עוגות לפני סעודת שבת, תחילה לברך ברכה אחרונה ואח"כ יפסיקו פרק זמן עד לסעודה".

ט) קידוש במקום סעודה ע"י יין.

א. הלכה.

1. נכלל במקום "סעודה" – טור (סעי' ה'), מחבר (סעי' ה'), גר"ז (סעי' ז'), ח"א (כלל ו' סעי' כ"ב).
 2. לכתחילה טוב להחמיר, במקום הצורך סמכין – פמ"ג (סי' רע"א א"א ס"ק ג'), "ומה שכתב אין קידוש אלא במקום סעודה, אף על גב דבסימן רע"ג סעיף ה' כתב דיוצא ביין, יע"ש, מכל מקום לכתחילה טוב פת", קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' ט"ו, "ובלבד שיקדש תחלה וישתה כמלא לוגמיו ועוד רביעית יין, (דלעת הצורך סמכין, דזאת הוי קידוש במקום סעודה)").
 3. רק בשעת הדחק – מ"ב (ס"ק כ"ה, עי' שעה"צ ס"ק כ"ט).
 4. מראי מקומות – רע"א (על המחבר סעי' ה'), דעת תורה (על סעי' ה'), הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' פ"ב, שולחן שלמה ס"ק ו"ב).
- א) תוס' שבת (ס"ק י"א) – "תר"י ... רשב"א ... משמע דלא ס"ל כהגאונים ומהתימה על האחרונים שלא הרגישו בזה".

ב. האם מיץ ענבים כיון: לענין ששתייתו שתחשב קידוש במקום סעודה.

1. מיקל: דינו כשאר יין.
 - א) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק י"א הע' כ"א) – "ואין חילוק בין יין למיץ ענבים".
 - ב) בצל החכמה (ח"ד סי' קל"ד) – "גם שתיית שני כוסות תירוש או כוס יין וכוס תירוש, נחשבת קידוש במקו"ס, שבת בבוקר".
 - ג) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על סעי' ה') – "דלדעה זו אף מיץ ענבים מני, משום דמיסעד סעיד".
 - ה) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק ט' הע' ע"ח) – "וכמו כן להסוברים דסגי ברביעית יין להחשב קידוש במקום סעודה, ה"ה מיץ ענבים, דגם הוא סעיד כמו יין".
 - ד) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סעי' ט"ו) – "ופשוט דליכא חילוק בזה בין יין המשכר ליין מגתו (מיץ ענבים)".
 - ה) חוט שני (ח"ד עמ' ק' אות ב', ברכות עמ' קפ"א אות ב') – "מיעוט המים שמהול במיץ ענבים, גם הם נחשבים כחלק מן המיץ ענבים ודינם כמותם, הן לענין שיעור ברכה אחרונה מעין ג', הן לענין שיעור רביעית לקידוש, דהכל מצטרף לשיעור, והן לענין שברכת המזון פוטרנו, וחשיב כקידוש במקום סעודה".
 - ו) ויען דוד (ח"ג סי' י"ח) – "השוותה מיץ ענבים יצא ידי קידוש במקום סעודה".
 - ז) הגר"ח שליט"א (אשיחה עמ' שי"ט) – "סי' רע"ג כתב המ"ב אם אכל מיני תרגימא מחמשת המעים יצא. ולא סעיד הלב כמו יין אלא במקום הדחק. צ"ע אם מיץ ענבים יחשב כסעודה או דינו כשאר משקים. תשובה: כיון".
 - ח) חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' קמ"א ד"ה ודע) – "שגם הוא סועד קצת".
 - ט) עי' נשמת שבת (סי' רע"ג אות קכ"א) – "צ"ע, אבל נתפשט המנהג להקל".
 - י) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ס"א).
 - יא) ילקוט יוסף (מהדורת תשע"ב, סעי' י"ד) – "אף השוואת רביעית מיץ ענבים, שפיר חשיב קידוש במקום סעודה, שגם הוא סועד קצת. וכשם שמותר לקדש עליו, כדאמרינן סוחט אדם אשכול ענבים ואומר עליו קידוש היום, הכי נמי חשיב 'במקום סעודה'".
 - יב) פסקי תשובות (אות ח' ד"ה יין) – "דבכלל זה מיץ ענבים".
2. מחמיר, דלא יועיל שתיית כוס מיץ ענבים להחשב כקידוש במקום סעודה.
 - א) הגר"ש"א זצ"ל (שבות יצחק בס' ברכת שמואל עמ' רנ"א) – "דמסתבר שמיץ ענבים הוא כענבים ואינו יוצא בו ידי קידוש במקום סעודה".
 - עי' הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק ז' אות כ"ז, אות כ"ט, הל' שבת בשבת פרק ז' הע' ע"ה).
 - ב) שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ז עמ' מ"ט אות ז' ס"ק ג') – "שתיית מיץ ענבים אינה כיון ליחשב על ידו כקידוש במקום סעודה".
 - עי' שבט הלוי (קובץ מבית לוי ח"ט עמ' צ"א הע' ד') – "ואמר דבמיץ ענבים יש להסתפק אם חשוב קידוש במקום סעודה".
 - ג) אבני ישפה (ח"ה סי' ל"ב ענף ג') – "אם שתה מיץ ענבים לא יצא קידוש במקום סעודה".
 - ד) אור יצחק (ח"א או"ח ריש סי' צ"ז) – "וצ"ע בדין זה של הגאונים אם שתה כוס של מיץ ענבים, אם מהני או לא. ומקום הספק הוא מהא שכתב המג"א כאן בס"ק י"א לחלק בין יין לשכר, וז"ל: ושכר אף על גב דהוי חמר מדינה לא יצא בו במקום סעודה דלא סעיד כמו יין, ע"כ. וכיון דבעינן מידי דסעיד, בודאי שאינו יוצא במיץ ענבים, וכן נראה לי פשוט לדינא".
 3. מראי מקומות – מגדנות אליהו (ח"א סי' קמ"א אות ב').

ג. שכר, יין שרף, ושאר משקים.

1. מחמיר – מג"א (ס"ק י"א), א"ר (ס"ק ז'), תוס' שבת (ס"ק ט"ו), דרך החיים (דיני קידוש סי' ע"ב אות ה'), ח"א (כלל ו' סעי' כ"ב), מ"ב (ס"ק כ"ה), מסגרת השלחן (על שלחן שלמה הע' ד'), חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' קל"ז), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ס"ב).
2. במקום הדחק יש להקל.

א) עין יצחק (ח"א או"ח סי' י"ב אות ג') – "וכיון דנתבאר דבעת הדחק יכולין לסמוך על הש"ג ויוצאין גם בפירות. א"כ ה"ה יוצאין גם בשכר דלא גרע מפירות לדין דהוי חמר מדינה דמקדשין עליו ... ועוד דהא שיטת הראב"ד בפכ"ט ה' שבת דבקיודש היום יכול לטעום אף קודם שיקדש ורק בקידוש הלילה אסרו לטעום מקודם שיקדש וגם בר"נ בערבי פסחים משמע דס"ל כשיטת הראב"ד בזה ולא כשיטת הרמב"ם ע"כ יכולין לצרף זה לסניף. ועוד דהא הובא במרדכי פ' ע"פ בשם הר"ר שמואל והשר מקוצי דס"ל דאף דאין קידוש אלא במקום סעודה מ"מ מותר לשתות מכוס שקידש עליו אף בלא מקום סעודה רק דאינו יוצא בו משום קידוש. ולכן יכולין לסמוך על כל צירופי דיעות הנ"ל בשתיית שכר בבהכ"נ ולצאת בו באמת גם משום מקום סעודה כיון דהסברא נוטה כהש"ג ובקיודש היום יכולין לסמוך עליו בעת הדחק".

3. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק נ"ד הע' פ"ה, "וצ"ע"), פסקי תשובות (אות ח' ד"ה י"ש).

א) קצות השלחן (סי' פ"א ס"ק ג') – "ויש להעיר ע"פ מ"ש המג"א סק"א דשכר אין יוצאין בו ידי קבמ"ס משום דלא סעיד הלב כמו יין, ובגמ' ברכות דל"ה דיין טובא גריר פורתא סעיד, ועל"י בפמ"ג סי' תע"א א"א סק"ד דשני רוב רביעית הוי טובא וגריר, א"כ לפי הטעם שיין סועד יספיק רביעית א' דודאי סועד אבל אם יצטרך לשתות רביעית לבד כוס הקדוש שוב אינו סועד רק מגרר גריר".

ב) מנחת יצחק (ח"א סי' ע"ג) – "אמנם כ"ז במקדש על היין, אבל בשכר וי"ש ושאר מינים, הלא מבואר שם (במג"א ס"ק י"א) דאף על גב דהוי חמר מדינה לא יצא בו במקום סעודה, אכן בחי"א (כלל ו' סי' כ"ב) הביא בשם הש"ג, דכ' דאפילו פירות מהני ויש לסמוך בשחרית אם חלש לבו קצת וכ"כ א"ר עכ"ד, וא"כ ה"ה דשאר משקים לא גרע מפירות, כיון דא"צ מזון וסועד הלב, אך אולי לסמוך על הכוס של קידוש לבד, ועל שאר משקים, נחשב כשתי קולות ואף בשחרית ל"מ, מ"מ עכ"פ בשותה שני כוסות, אף יהי' משאר משקים, נוכל לסמוך בשחרית דיהיה קידוש במקום סעודה, היכא דנוגע לכבוד רבים".

ד. השיעור לשתייה.

1. רביעית – מג"א (ס"ק ח'), א"ר (ס"ק ח'), גר"ז (סעי' ז'), מ"ב (ס"ק כ"ב, ס"ק כ"ז), חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' קל"ז).

2. מראי מקומות – הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ב).

3. האם השיעור תלוי בשיעור ברכה אחרונה: שיש ספק אי סגיא בכזית או בעינן רביעית. (א) תלוי.

1) תוס' שבת (ס"ק י"ב, ע"ש בביאורים) – "ואם שתו כשיעור כזית ישמע הקידוש מאחרים במקום סעודה, ולא יחזור ויקדש בעצמו כיון שיש ספק בשיעור ברכה אחרונה אי סגיא בכזית או בעינן רביעית כמבואר בסי' ק"צ א"כ אפשר דיצא כבר בקידוש במקום סעודה".

2) רע"א (על סי' ק"צ סעי' ג') – "או ברביעית. ומסתמת דברי המחבר סי' רע"ג ס"ה משמע דס"ל לעיקר דבעי' רביעי' עיין שם".

(ב) אינו תלוי.

1) פמ"ג (א"א ס"ק ח') – "עיין ט"ז [ס"ק] ד' דהגאונים סוברים באפשר חיוב ברכה אחרונה רביעית דווקא. ובסימן ק"צ [סעיף ג] נסתפק שיעור חיוב ברכה, אין ענינו לכאן, דמכל מקום סעודה לא הוה אלא ברביעית. והגאונים נקטו חיוב ברכה אחרונה, דסוברים דווקא ברביעית".

ג) מראי מקומות – מ"ב (ס"ק כ"ב).

ה. הגדר של "אין עושין מצוות חבילות חבילות": אם אפשר לצאת בשבת ידי מצות קידוש היום בכוס שמברכין על ברכת מילה.

1. מראי מקומות – אור לציון (ח"ב פרק כ' הע' כ"ז), ציץ אליעזר (חי"ג סי' נ"ב), ששכ"ה (פרק נ"ד הע' פ').

א) הגר"ש א"צ (אוצר הברית ח"ב פרק ט' הע' ע"ג) – "משום דכל עיקר ברכת היין במילה אין לה מקור בגמרא, ואינה אלא משום כבוד המצוה".

ב) שבט הלוי (ח"ט סי' נ"ט) – "ואם משום אין עושים מצות חבילות הלא כ' מקצת גדולים דרך שני מצות במעשה בבת אחת אסור, לא כן אם עושה רק פעולה אחת ומכוין לצאת לב' דברים, כה"ג דידן שמברך רק פה"ג ומכוין לצאת בברכה זו גם לסעודה, כמו למילה".

ג) הגר"ח שליט"א (הליכות חיים ח"א אות רס"ז, סוף עמ' צ"א) – "אם אירע ברית מילה בשבת או ביו"ט שברכת היין מהני נמי לקידוש היום, אם יש בזה משום אין עושין מצות חבילות חבילות. ולכאן נחלקו הכ"ס והשד"ח בזה. אך ברמ"א סי' רע"ג ס"ה משמע דיכול לעשות כן. מה דעתו בזה. תשובה: משמע שאין בזה".

י' כמה יין צריך לשתות.

א. רק רביעית אחת.

1. אבן העזר (סי' רע"ג) – "יצא לנו דין ברור דבכוס אחד ששתה יוצא ידי קידוש דלא כב"ח וטו"ז אלא כדעת ב"י ורמ"א והוא עיקר וברור".

2. הו"ד בבאר היטב (סוף ס"ק ו').

3. עי' ח"א (כלל ו' סעי' כ"ב).
4. ערה"ש (סעי' ט') – "ובאמת אינו מובן מה בין כוס אחד לשתי כוסות דממ"נ אם יצא ביין קידוש במקום סעודה יוצא באחד ואם לאו מה יועיל השני והרי זה כמו שאין הפרש בין כזית אחד פת לשני זיתים וה"ל כן הוא והסומך על הגאונים כפי הבנת רבותינו הבעלי הש"ע לא הפסיד [והגר"ז תפס כהאחרונים ולעניות דעתי נראה כמ"ש]."
5. אור לציון (ח"ב פרק כ"א אות כ"ו, הע' כ"ו) – "שאלה. אם שתה רביעית של כוס הקידוש, האם נחשב כקידוש במקום סעודה. תשובה. אם שתה מכוס הקידוש רביעית, נחשב כקידוש במקום סעודה, אף על פי שלא אכל מזונות, ולא שתה עוד רביעית יין [ויש לסמוך על דברי מרן אף בקידוש הלילה]."

ב. עוד כוס.

1. לבוש (סעי' ה') – "לפירוש ששתה כוס יין אחר שחייב עליו ברכה חוץ מן הכוס של קידוש, יצא ידי קידוש במקום סעודה".
 2. ב"ח (ס"ק ג') – "שנראה עיקר דמלבד שישתה כמלא לוגמיו לא הויה סעודה עד שישתה עוד רביעית שחייב עליו ברכה אחרונה".
 3. דרישה (ס"ק ג').
 4. ט"ז (ס"ק ד') – "נראה דה"ק אחר שטעם כוס של קידוש כשיעור ששתה פעם שנית כשיעור שחייב עליו ברכה אחרונה דומיא דאכל דבר מועט דנקט".
 5. מג"א (ס"ק י"ב) – "ולבוש וב"ח כתבו דבעי שישתה עוד כוס מלבד הכוס של קידוש והשתיה השניה נחשבת לסעודה".
 6. א"ר (ס"ק ח') – "מיהו מסיק הב"ח דבעינן רביעית חוץ ממלא לוגמיו דקידוש, וכן נראה לי עיקר".
 7. שלחן שלמה (סעי' ב').
 8. דרך החיים (דיני קידוש סי' ע"ב אות ה').
 9. קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' ט"ו) - לשונו מובא לעיל.
- א) פירוש: מלא לוגמיו ועוד רביעית – ב"ח (ס"ק ג', לשונו מובא לעיל), א"ר (ס"ק ח', לשונו מובא לעיל), דרך החיים (דיני קידוש סי' ע"ב אות ה'), קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' ט"ו, לשונו מובא לעיל), הגר"א נבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על מ"ב ס"ק כ"ז, "דסגי במלא לוגמיו ועוד רביעית, ואולי צריך להפסיק בין המלא לוגמיו לרביעית כדי אכילת פרס, או לפחות כדי שתית רביעית"), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ס"א).

ג. בלילה יש להחמיר.

1. ברכי יוסף (שיורי ברכה ס"ק ג') – "כוס יין שחייב עליו ברכה וכו'. מדברי מרן כאן ובב"י מוכח דדעת הגאונים דאם שתה בקדוש רביעית לבד סגי. וכן מוכח ממ"ש מור"ם. ולפ"ז מותר למוהל וכו'. אבל קצת אחרונים סברי דבר ממלא לוגמיו בעי רביעית. ואנן בדידן אין לנו אלא דברי מרן. וכן הסכים בספר אבן העוזר. והראיות דמייתי בספר אליה רבה (אות ח) להפך, אינם מכריעות כמבואר למעיין. ומיהו בקדוש הלילה יש לחוש לדעת האחרונים להחמיר".
2. יביע אומר (ח"ב או"ח סי' י"ט אות י') – "ובב"י ... ומוכח להדיא דס"ל דסגי בשתיית רביעית מכוס הקידוש עצמו, וא"צ כוס אחר. וכן פסק הרמ"א בהגה (שם ס"ה). ואף שהב"ח (שם) דחה ד' מרן הב"י בזה, וס"ל שצריך שישתה רביעית, מלבד מה ששתה כדי לוגמיו מכוס הקידוש. ע"ש. וכ"כ הלבוש, והדרישה, והט"ז, ומהרש"ו הובא בפתה"ד, ועוד אחרונים. אולם גדולי אחרוני הספרדים פסקו כד' מרן והרמ"א, דסגי בשתיית רביעית מכוס הקידוש. וכמ"ש הברכ"י בשיו"ב (סק"ג) שאנו אין לנו אלא ד' מרן. וכן הסכים ה' אבן העוזר. ע"ש. וכן דעת הפר"ח בליקוטי או"ח (סי' רעג). וכ"כ ה' מטה יהודה (סק"ב). וכ"פ המשנ"ב בשעה"צ דבקידוש של יום מיהת יש לסמוך ע"ד מרן. וה' פרי האדמה ח"א (דל"ג ע"א) כ' שכן המנהג בירושלים ת"ו. ע"ש. ומיהו יש להחמיר בקידוש של הלילה, כמ"ש החיד"א בשיו"ב, דבהכי אמרינן ספק ברכות להקל אפילו נגד מרן. וע' בגו"ר (כלל ג סי' כ), ודו"ק".

ד. ביום יש להקל אם אין לו יין כל כך.

1. שעה"צ (ס"ק כ"ט) – "ומכל מקום בקידוש של שחרית יש לסמוך על המקילין אם אין לו יין כל כך, אבל בקידוש של לילה אין להקל בזה, ואפילו אם ישתה עוד כוס אחד בלילה מלבד זה, גם כן יש לעיין אם נסמוך על זה, דכמה ראשונים חולקים על זה, כמו שכתב בחידושי ר' עקיבא איגר".

ה. במקום הצורך יש להקל ברביעית אחת.

1. גר"ז (סעי' ט') – "ויש לסמוך על דבריהם לעת הצורך כגון בקידוש שבבית הכנסת או מילה ואין שם קטן להשקותו מכוס של ברכה ישתה גדול רביעית שלמה ויתכוין לצאת ידי חובתו כמו שנתבאר בסימן רס"ט (ומכל מקום אם אפשר טוב שישתה עוד רביעית שלמה מלבד רוב רביעית שיוצא בו ידי חובת קידוש כדי לצאת לדברי הכל)".
2. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, סוף עמ' ס"א).

ו. מראי מקומות – דגול מרבבה (הג' על האבן העוזר), נשמת שבת (סי' רע"ג אות קכ"ב).

1. חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' קי"ג אות נ"ד) – "הורה לו שישתה רביעית מכוס של הקידוש שקידש עליה ויצא בזה יד"ח סעודה במקום קידוש, ולא צריך רביעית יין נוסף לכוס של קידוש כיש פוסקים (העובדא הוי בקידוש של יום) (ע"ש בה"ט ס"ק ו' בשם אבן העוזר ומ"ב ס"ק כ"ו כ"ז)".
2. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ג סעי' י"ד) – "גם זה הקידוש צריך שיהיה במקום סעודה, ויכול לקיים קידוש במקום סעודה בפת כיסנין או מיני תרגימא מה' מינים, וכן ע"י שתיית רביעית יין, ולכתחילה יהא רביעית יין מלבד כוס קידוש, ואם אין לו יין כ"כ יש לסמוך על הפוסקים דס"ל דדי כשישתה כל הכוס יין של קידוש שמחזיק רביעית".

יא] קידוש במקום סעודה ע"י פירות.**א. תמרים.**

1. מהני, דסעדי.
(א) מקור חיים (סי' ר"ח על סעי' י"ג) – "דע"כ פ"י זייני דתמרי ר"ל סעדי".
(ב) פמ"ג (א"א ס"ק י"א) – "וחמשת מינים, מיון זייני. ועיין סימן ר"ח במ"א [ס"ק] כ"ה תמרים סעדי זייני, יע"ש, ואם כן י"ל דהוה קידוש במקום סעודה".
(1) עי' מחזיק ברכה (סי' ר"ח ס"ק ו'), לשונו מובא לקמן. [משא"כ תוס' שבת, מאמר מרדכי, ועוד].
(ג) מאמר מרדכי (סי' ר"ח ס"ק ל"ו) – "וה"ה אם בירך על התמרים וכו'. הטעם משום דזייני ונראה דה"ה דסעדי וכמ"ש ביין ... וכו"ה במ"א. ודלא כהרב ב"ח והרב ט"ז לעיל סי"ג".
(ד) נהר שלום (סי' ר"ח ס"ק י"ב) – "וכ"כ המג"א ...".
(ה) אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ג ענף ח' ד"ה וצריך) – "וגם שפיר כתב הפמ"ג דגם תמרים דזייני נמי הוא במקום סעודה לדידהו".
(ו) מגדנות אליהו (ח"א סי' קמ"א) – "ולפענ"ד העיקר כדברי הפמ"ג דתמרי סעדי ומהני לכו"ע כמו יין, דהרי ...".
(ז) עי' פסקי תשובות (הע' ס"ד).

2. מחמיר.

- (א) תוס' שבת (ס"ק ט"ו) – "ומ"ש המג"א ססי' ר"ח דתמרי סעדי הוא ט"ס, דלא מצינו זה בשום מקום".
(ב) מחזיק ברכה (סי' ר"ח ס"ק ו') – "... עכ"ל הרב מגן אברהם וכתב בהגהות שבריש תוספת שבת ליתא דתמרים לא סעדי עכ"ל. לק"מ דגם מ"ש הרב מגן אברהם קאי איין ודוק".
(ג) דעת תורה (על סוף סעי' ה') – "ועפ"מ"ג ... ועי' תו"ש סקט"ו דט"ס שם במג"א, דלא נמצא בשום מקום דתמרי סעדי".
(ד) כה"ח (ס"ק מ"ב) – "תו"ש ... מיהו הא"א ... וכ"מ לשון הש"ע שכתב אבל פירות לא משמע דכל מיני פירות לא חשיבי במקום סעודה וע"כ יש להחמיר".
3. מראי מקומות – ששכ"ה (פרק נ"ד הע' פ"ד), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב הע' ל"ב ד"ה ושר).
(א) ט"ז (סי' ר"ח ס"ק ט"ז) – "ולדברי ב"י קשה דהא לא סעדי תמרי".
(ב) אור לציון (ח"ג פרק י"ב) – "ואפשר שאף באכילת כזית תמרים ייחשב סעודה לענין זה, שהרי מבואר בברכות דף י"ב ע"א, דתמרים מיון זייני. ונפסק כן בשו"ע בסימן ר"ח סעיף י"ז. וצ"ע. (וראה בפרמ"ג סימן רע"ג א"א ס"ק י"א, שלפי דברי המג"א בסימן ר"ח ס"ק כ"ה דתמרים סעדי זייני, י"ל דהוי קידוש במקום סעודה. וראה מה שדחה דבריו בתוספת שבת שם ס"ק ט"ו. וראה עוד בכה"ח שם אות מ"ב)".

ב. שאר פירות.

1. מחמיר – טור (סעי' ה'), מחבר (סעי' ה'), לבוש (סעי' ה'), מג"א (ס"ק י"א), דרך החיים (דיני קידוש סי' ע"ב אות ה'), גר"ז (סעי' ח'), ערה"ש (סעי' ח'), סי' רפ"ו סעי' י"ד), מסגרת השלחן (על שלחן שלמה הע' ד'), קצות השלחן (סי' פ"א סעי' א'), ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' כ"ד), קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ב סוף סעי' ט"ו).
2. מיקל.
(א) שלטי גבורים (פסחים דף כ. אות א'). הו"ד במג"א ס"ק י"א, ומ"ב ס"ק כ"ו [לשונו מובא לקמן].
3. במקום הדחק יש להקל בקידוש היום.
(א) ח"א (כלל ו' סעי' כ"ב) – "והש"ג כתב דאפילו פירות מהני, ויש לסמוך עליו בשחרית אם חלש לבו קצת, וכן כתב א"ר".
(ב) עיני יצחק (ח"א או"ח סי' י"ב) – "נראה לי להכריע ג"כ כהחיי אדם דבעת הדחק יכולין לסמוך על הש"ג דיוצא בפירות ביום משום קידוש במ"ס".
(ג) עי' מ"ב (ס"ק כ"ו) – "והנה בשלטי גבורים כתב דאף בפירות די דכל סעודת שבת נחשבת קבע אך דעת הטור ושו"ע עיקר [מ"א] אך אם חלש לבו קצת ואין לו עתה מחמשת המינים לסעוד אחר הכוס דעת איזה אחרונים דיש לסמוך על הש"ג בשחרית אבל בלילה בודאי אין לסמוך עליו דשאר פוסקים לא ס"ל כוותיה".
(ד) פסקי תשובות (דפו"ח, אות ח' ד"ה פירות).
4. מראי מקומות.
(א) שלחן שלמה (סעי' ב') – "ובדיעבד אף בכזית פירות יצא".

ג. חולה: בזמן שזהו מזונו.**1. מהני: מיקרי קידוש במקום סעודה.**

- (א) יעב"ץ (פסחים דף קיד. על רד"ה שהיין, מור וקציעה סי' רע"א ד"ה כתב) – "ונ"ל היכא דלית ליה [פת] ויש לו שאר מאכלים המשביעים, מקדש עליהם. וכן החולה שאינו יכול לאכול לחם, יקדש על מאכלו הנאות לו, כי לחמו הוא. שכל דבר הסועד קרוי לחם בכ"מ. וכ"פ [ויקרא כב, יא] ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו, גם חזה ושוק בכלל. אף על גב דכי אפשר בפת ודאי איהו קדים, דמוקדם לברכה הוא. מיהא בדלא אפשר, שאר מיני מאכל לגביה, בערך חמר מדינה נינהו, ושפיר דמי. כך דעתי נוטה".
(ב) חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' קי"ב אות נ"ג, מעשה איש ח"ה עמ' צ"א) – "בזמן שנאסר עליו בפקודת הרופאים אכילת כל דבר חוץ מירקות, מה יעשה לענין קידוש במקום סעודה, והורה לו שחייב בקידוש (וישמע מאחר), היות וזהו מזונו ואצלו מיקרי קידוש במקום סעודה".

- חזו"א** (חוט שני ח"ד פרק פ"ה ס"ק י"א ד"ה מטו) – "ומטו משמיה דהחזו"א שהתיר לחולה שהיה אסור לו לאכול כל מאכלים רק ירקות, דמותר לו לאכול ירקות אחר הקילוד דכיון דזה מזונו אזי זהו סעודתו וחשיב לגביו קידוש במקום סעודה".
- ג** **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק י"ג סעי' ט"ז, הע' כ') – "אם אין יכול לשתות יין או לאכול פת מה' מינים משום שמזיק לו, וכל אכילתו הוא משאר מינים, מסתבר שמקיים קב"מ במה שדרכו לאכול תמיד, דכיון שזהו מאכלו ועיקר סעודתו, לדידיה חשיב סעודה מעליא, ולא מיבעיא בקידושא דיממא דקיל טפי, אלא ה"ה בלילה יכול לסמוך ע"ז, וא"צ להצטרף באכילת פת או יין לקיים דין קידוש במקום סעודה עכ"ד. ושמעתי מהגרע"ז אויערבאך שליט"א שכ"ה דעת הגרשז"א והגרש"א".
- ד** **הגר"ח** שליט"א (דרך שיחה ח"א עמ' רנ"ז ד"ה הנני, מעשה איש ח"ה עמ' צ"א הע' ב') – "להוכיח כן מסוכה (כ"ח א') דתנן מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופחת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל קטן, **והרי התינוק אוכל רק חלב מאמו** ואיך שייך ע"ז חיוב סוכה, אלא ע"כ כיון שזהו מזונו שייך חיוב סוכה. עוד הביא להוכיח כן מברכות (מ"ח ב') משה תיקן להם ברכת הזן על אכילת 'מן', **אף שה'מן' אינו פת** מ"מ להם היה זה סעודתן [והוסיף הגר"ח שליט"א שלפ"ז יתכן שגם כשהרגישו ב'מן' טעם פירות, היו מברכים על זה ברהמ"ז]".
2. מחמיר: יאכל בלא קידוש.
- א** **אג"מ** (או"ח ח"ד סי' מ' אות כ"ה) – "מי שאין לו יין ופת אם יכול לקדש על דבר מאכל אחר והחדוש שראה כתר"ה בהגהות ריעב"ץ במס' פסחים דף קי"ד דאם אין לא יין ולא פת שמקדש על כל דבר שיאכל בסעודתו משום שכל סעודה קרויה לחם, הנה ודאי הוא חדוש גדול דאף שסברתו נכונה לענין שכל מאכל נחשב סעודת שבת לענין ליאסר לאכול בלא קידוש כדאיתא בדף ק"ה דאמר רב כשם שהשבת קובעת למעשר כך שבת קובעת לקידוש, ופרש"י אלמא משחשיבה היא חשיבא סעודת שבת מאליה וקאי זה על כל דבר מאכל ושתיה, וכן הוא ברשב"ם, מ"מ לא מצינו לענין קידוש על זה, וכמדומני שרק בהגהות הריעב"ץ נמצא זה ולא בשום ספר מספרי רבותינו, וגם הריעב"ץ עצמו לא הזכיר זה למעשה בסדורו בהלכות קידוש, ולכן אין לעשות זה למעשה כשאם ח"ו אירע כזה בחולה שאסור לו לאכול פת והוא נמצא בביה"ח שאין שם מי שיעשה קדוש על יין או פת ובאחד שהוא בבית האסורין ח"ו ולא הניחו להביא לשם יין ופת, אלא יאכל בלא קידוש דלא גזרו שיתענה בשבת כשליט לו על מה לקדש ויותר משמע **שהוא הוספה מאיזה תלמיד טועה** כמו שתיבות וה"ה להבדלה הוא טעות שהרי אפילו על פת אין מבדילין ומה שאחד כתב שרצה לומר בהבדלה ממוצאי שבת ליו"ט הרי לא מתורץ בזה דאם כשר לקידוש פשיטא דכשר גם להבדלה דמשבת ליו"ט כמו בפת, וא"כ הרי ודאי לא כתב זה הריעב"ץ כמו כן מסתבר שכולו לא כתב זה וצ"ע".
- 1) לענין "שהוא הוספה מאיזה תלמיד טועה" – הר"י מונדשיין (בין אהרן וישראל חוברת קכ"א עמ' ק"נ), **הר"ח טובים** (אור עמרם ח"א עמ' ע"ה), **הר"ב דבליצקי** (בין אהרן וישראל חוברת קכ"ב עמ' ק"ע).
3. מראי מקומות – **רבבות אפרים** (ח"ד סי' ק"פ אות ד'), **פסקי תשובות** (דפו"ח אות א' ד"ה ובמקום, סוף אות ח').
- ד. חג הפסח: שהעוגה היא שהכל (מי שלא אכל שרויה), איך מקיים קידוש במקום סעודה.**
1. לצורך: סומכים על השיטות שפירות נחשב קידוש במקום סעודה.
- א** **שבט הלוי** (קובץ מבית לוי חט"ו עמ' צ"א אות ד', הע' ד') – "ישתה עוד רביעית יין חוץ מהקידוש ועכ"פ רביעית ולצורך יש להקל בפסח גם באכילת פירות ודגים וכן בעוגיות לפסח העשויות מקוקוס וקמח תפוחי אדמה [ולצורך ניתן לסמוך על הדעות דגם בפירות נחשב קידוש במקום סעודה]".
2. בצירוף שרוב מאכלי הפסח נעשים משאר מינים וזהו עיקר מזונותינו באותן ימים, דומה לחולה [ע' לעיל].
- א** **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק י"ג סוף הע' כ') – "ושאלתי למו"ר שליט"א במה שמצוי שבחג הפסח מקדשין בביהכ"נ אחר שחרית ואוכלים שם מיני תרגימא שאינם מה' מינים, כגון קוגעל או דגים ופירות, וגם אין שותים רביעית יין, ולכא' קשה היאך מקילין הא הקידוש אינו במקום סעודה לדידהו ולא הוי שעת הדחק, והשיב מו"ר שליט"א דכנראה שסומכים על דעת ש"ג דאף בפירי מיקרי קבע, וס"ל דבחג הפסח שליכא מיני תרגימא מה' מינים, ורוב אכילתם הוא בשאר מינים כגון תפו"א ודגים ופירות וכדו', לכן **חשיב כקביעות טפי מבשאר ימות השנה**, ודוגמת הסברא הנ"ל שהבאנו לענין חולה שאין יכול לאכול פת ולשתות יין, ואע"ג דיכולים לאכול מצה ולשתות יין, מ"מ כיון שרוב מאכלי הפסח נעשים משאר מינים וזהו עיקר מזונותינו באותן ימים, חושבים את זה לקביעות, ובקידוש שחרית דקיל יש מקום להקל, עכ"ד. וגם בזה יש לצרף דעת הראב"ד דמותר לטעום קודם קידוש שחרית".
3. יש לצרף דעת הראב"ד, דמותר לטעום קודם קידוש שחרית.
- א** ע' לעיל.
4. ע"פ שיטת האג"מ (ע' לקמן), שרשאי לקדש אפי' שלא במקום סעודה.
- א** **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, פרק י"א הע' ב') – "נוגע בפסח, שהעוגה בדרך כלל היא שהכל, ולא מזונות, וממילא אינו מקיים ע"י קידוש במקום סעודה, מ"מ מותר לו לכתחילה לקדש ולשתות, ואח"כ כשרוצה לאכול יקדש עוה"פ".
- ה. מראי מקומות – ששכ"ה** (פרק נ"ד הע' פ"ד, "ויל"ע קצת בדבר ...) **נשמת שבת** (סי' רע"ג אות קכ"ד).
1. **אור לציון** (ח"ב פרק כ' אות כ"ה, הע' כ"ה) – "שאלה. מה שנוהגים בני תימן לאכול פירות אחר הקידוש, ולאחר שעה עושים סעודה, האם נחשב הדבר כקידוש במקום סעודה. תשובה. מכיון שאוכלים את הפירות לשם המשכת תאבון לסעודה, נחשב כקידוש במקום סעודה [אף שאינם אוכלים מיד, ואין דעתם לאכול מיד, מ"מ כיון שאוכלים את הפירות להמשכת התיאבון, נחשבת האכילה כאכילה לצורך הסעודה, ולא הוי הפסק, והרי מנהגם שלא לברך ברכה אחרונה על פירות אלו, שסומכים על ברכת המזון שבתוך הסעודה, ומוכח שפירות אלו צורך הסעודה הם, ולכן אינם מברכים עליהם, וראה לעיל בפרק י"ב בבאורים לתשובה ז' מה שנתבאר בענין זה, ע"ש, ולכן נחשב הקידוש שלהם כקידוש במקום סעודה]".

יב) האם רשאי לקדש שלא במקום סעודה: שיטת האג"מ.

א. חקירה: האם קידוש במקום סעודה הוא דין בקידוש או דין בסעודה.

1. מראי מקומות – אג"מ (או"ח ח"ד סי' ס"ג ענף ב'), שומע כעונה (סי' ד' פרק ד' אות ב'), ודברת במ (ח"א סי' ע"ב).
2. אג"מ (מסורת משה ח"ג או"ח אות ק"מ) – "ושאלתי את רבינו שכפי מה שהסביר שיש שני ענינים בקידוש, ענין אחד הוא חיוב קידוש במקום סעודה, וענין שני שאסור לאכול קודם קידוש, ולפיכך אמר רבינו שאף במקום שאינו יכול לקיים הענין של קידוש במקום סעודה, יכול לקדש שלא במקום סעודה ויתיר לו קידוש זה לאכול אכילת ארעי. ולפי זה יש להסתפק מה יעשה אדם שקידש במקום אחד ולא אכל שם כזית מזונות, והלך למקום אחר וגם שם אין בדעתו לאכול סעודה, האם צריך גם שם לעשות קידוש בשביל להתיר לעצמו איזה אכילה שאין בה קביעות סעודה, או שכיון שקידש כבר יצא ויכול לאכול שם. ואמר רבינו שצריך לעשות קידוש נוסף. ואמרתי שא"כ יכול להיות שיצטרך האדם לקדש בשבת אחת עשרים פעמים, ואמר רבינו דאין הכי נמי שזה כך, ורק שלכאורה יהיה אסור לו לעשות כן מחמת שמברך ברכות שאינן צריכות, ורק שביום שאין ברכה לקידוש רק הגפן אין שום חסרון, ובליילה באמת אין יפה לעשות כך. ורק שלמעשה מסתמא השאלה היתה לגבי קידוש היום, שבליילה אין נוהגים ללכת לאכול קודם קידוש. והזכיר רבינו שגם ברוסיא בפסח נהגו לילך לקידוש ואכלו שם רק מיני שהכל וחזרו לביתם ושוב קידשו. ואמרתי שנדמה לי שבהזדמנות אחרת שמעתי מרבינו, שיש ב' דינים בקידוש, האחד איסור אכילה קודם קידוש, והב' חיוב קידוש במקום סעודה, ואחר שקידש פעם אחת כבר נפקע האיסור, ויכול אז לאכול בלי לקדש שוב פעם, גם אם לא אכל סעודה בעת הקידוש, ולא שיש איסור לאכול בכל פעם עד שמקדש, אלא שלבסוף יצטרך לעשות עוד קידוש אחד לצאת ידי חובת קידוש במקום סעודה. וחשב רבינו ואמר **שבאמת זה יותר מסתבר**, ושבאמת כך יש לנהוג שצריך לקדש פעם אחת להפקיע האיסור לאכול קודם, גם אם משנה מקומו, ורק שנשאר עליו דין לעשות קידוש קודם הסעודה כדי לקיים מצות קידוש במקום סעודה."

- ב. **שיטת האג"מ** (יו"ד ח"ב סי' קס"ג, או"ח ח"ד סי' ס"ג, "ב' חיובים"), הו"ד **בכבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, פרק י"א הע' ב') – "אין הפשט שאם לא יאכל סעודה מיד אחר קידוש, שאסור לו לקדש, אלא דבשעה שיאכל סעודתו, יצטרך לקדש עוה"פ משום הסעודה לא נפטרה בקידוש שעשה שלא במקום סעודה, אבל לעולם הגברא רשאי לקדש אפי' שלא במקום סעודה".
1. נ"מ: "שרוצה לקדש ואינו רוצה לאכול מיד אח"כ מזונות" – **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, פרק י"א הע' ב').
2. נ"מ: "נוגע בפסח, שהעוגה בדרך כלל היא שהכל, ולא מזונות, וממילא אינו מקיים עי"ז קידוש במקום סעודה, מ"מ מותר לו לכתחילה לקדש ולשתות, ואח"כ כשרוצה לאכול יקדש עוה"פ" – **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, פרק י"א הע' ב').
3. נ"מ: אם נכון לקדש עוד פעם במקום סעודה גמורה - עי' לקמן.
4. נ"מ: האם מותר לכתחילה ל'נמלך' דעתו לאכול במקום אחר, או הוא גורם ברכה לבטלה - עי' לעיל, סעי' ב'.

ג. היוצא ידי חובת קידוש מאחר: האם צריך לאכול מיני תרגימא וכדו'.

1. מחמיר.
- א) **ברכי יוסף** (ס"ק ב') – "ולא סגי במה שהמקדש ישתה כל הכוס, דלדעת הגאונים חשיב במקום סעודה, דלא אהני כי אם לשתה הכוס עצמו, דחשיב כאלו קידש במקום סעודה, אבל לאחרים לאו מקום סעודה ואסור לטעום. וזה פשוט ומבואר בש"ס והפוסקים. ולא הוצרכתי לזה אלא לאפוקי הטועים שראיתי שטעו בזה".
- ב) **מ"ב** (ס"ק כ"ו) – "מה שנוהגים לילך לבית חתן או מילה ואין שם כיסנין אחר קידוש רק מיני מגדים אין לו לטעום שם כלל ולא סגי במה שהמקדש שותה כל הכוס אף שהוא מחזיק רביעית דזה מהני רק לשתות עצמו אבל לא לאחרים [אחרונים]".
- ג) **כה"ח** (ס"ק א', ס"ק ה').
- ד) **קובץ הלכות** (שבת ח"א פרק י"ב הע' ב') – "תמה עי"ז, דאפי' נפרש כן בדברי השו"ע סי' רסט, מה שלא משמע הכי, הא בסי' רעג סעי' ד איתא שכשמוציא אחרים בקידוש והוא עדיין לא קידש לעצמו ואין בדעתו לסעוד עמהם, יזהר שלא לטעום עמהם, שאסור לו לטעום עד שיקדש במקום סעודתו, הרי מפורש דאף כשהוא קידוש מעליא בשביל אחרים מ"מ אסור לו לטעום, ודלא כדברי האג"מ וצ"ע"ג".
- 1) עי' סוף תשובת אג"מ, שמתרץ, שבית הכנסת אין דעתו להוציא בהקידוש.
- ה) **הגר"א נבנצל** שליט"א (ביצחק יקרא על ס"ק כ"ה) – "ולא נקטינן הכי".
2. מיקל.

א) **אג"מ** (או"ח ח"ד סי' ס"ג ענף ח') – "איך לא חשש שמואל לברכה לבטלה ונחית מאיגרא לארעא אחר שקידש שהקשה הצ"ח מאחר דלמה שבארתי דמותר אף לכתחילה לרב לקדש כאן על דעת לאכול במקום האחר, וכן לשמואל ... לכן צריך לפרש דהמלכתו למיחת מאיגרא לארעא היה זה אחר שקידש והדר קידש בארעא פעם שניה, וא"כ קשה איך היה מותר לשמואל לגרום שיהיה ברכת קידוש הראשון ברכה לבטלה כדהקשה הצ"ח. ולכן היה נראה **לומר דבר חדש** דהא חזינן ... וי"ל דהתוס' והרא"ש סברי דאף שאה"נ דשייך לקדש גם על כל אכילה ושתיה דהם בלשון עונג עיקר העונג הוא הסעודה דאכילת לחם כדכתבו בטעם שאין יוצאין סעודת ערבית ושחרית אלא בלחם שהם עיקר כבוד שבת דלכן כשרוצה לשתות יין ולאכול פירות וכל דבר צריך נמי לקדש דהא הם נמי ענין עונג שבקרא שנאמר שצריך לאוכלם במקום קריאה דקידוש, אבל לא נפטר בקידוש זה שעושה כשרוצה לשתות יין ולאכול פירות, גם כשיאכל אח"כ הסעודה החשובה שיש בזה יותר כבוד שבת שהוא עיקר העונג שמתעם זה לא נפטר מחיוב הסעודה דערבית ושחרית באכילות אחרות אלא בלחם והקידוש שעשה כשאכל הפירות אינו על עיקר העונג ויהיה מחוייב לעשות עוד הפעם קידוש כשיאכל הסעודה דלחם, ויותר היה נראה לפרש כן אליבא דהרא"ש שפי' במקום עונג שם תהא קריאה, שללשון זה איכא המשמעות דהעונג מחייב הקריאה דקידוש, שלכן שייך גם לפרש שעל כל עונג יצטרך לעשות קידוש במקום ההוא אבל מסתבר שאם יעשה קידוש על עיקר העונג שיפטר מזה על שאר עניני העונג ואף בדומה לו, שלכן כשקידש בשעה שאכל פירות ושתה יין לא נפטר מקידוש כשיאכל אח"כ סעודה דלחם שהוא עיקר העונג ואף לא

מפירות ויין הדומין לו כשיאכל במקום אחר, אבל כשקידש כשאכל לחם נפטר מקידוש על כל עונג שיעשה שוב בכל מקום שיהיה, ולכן שמואל באיגרא כשעשה קידוש הרי שמה הכוס שבשביל זה נמי רשאי לעשות קידוש אבל לא נפטר מזה ממה שיאכל בארעא אף יין ופירות וכ"ש שלא נפטר מאכילת לחם שיאכל בארעא, ונמצא שאף לכתחילה כשרצה לשתות יין באיגרא ולאכול פירות וכל דבר היה רשאי לעשות קידוש בשביל עונג זה, ואח"כ כשיאכל סעודתו בלחם בארעא לעשות קידוש עוד הפעם ולא היה זה לבטלה, לכן אף כשחשב בשעת הקידוש לאכול באיגרא הסעודה דלחם כחיוב הסעודה בערבית ליכא ברכה לבטלה על שנמלך אחר הקידוש לאכול סעודתו דלחם בארעא שהוצרך לחזור ולקדש דמ"ש מבתחלה שהיה רשאי לעשות כן, דהא ודאי אף שנמלך מלאכול שם הסעודה דפת שמה עכ"פ שם היין דהא היה מחוייב לשתות תיכף היין במקום ההוא דבשינוי מקום היה צריך לחזור ולברך בפ"ה ג' שזה ודאי היה לבטלה".

(1) ודברת במ (ח"א סי' ע"ב סוף ד"ה ועוד) – "לשיטתו לא מהני קידוש לעונג של פירות לגבי עונג של פת וה"ה לענין מיני תרגימא".

(ב) עי' יביע אומר (ח"ב או"ח סי' י"ט אות י"ב) – "ולענין שאר המסובים בבית החתן או אבי הבן, הנה מהר"י כולי ז"ל (הרב המגיה לס' משנה למלך) בספרו מעם לועז התיר בזה, שכיון ששמה המקדש רביעית יין מכוס הקידוש וכיון להוציאם י"ח, חשיב קידוש במקום סעודה אפילו לדידהו. והובא בכמה אחרוני. ולכאורה יש להביא סמך לזה, ממ"ש בס' הרוקח והובא בב"י (סי' קסז), שאם דיבר בין ברכת המוציא לאכילתו, צריך לחזור ולברך המוציא פעם שנית. אבל אם אכל הבוצע מעט ושחזר המסובין, הא נפקי כולהו. כדאמרין בעירובין (מ:) דאי יהבי לינוקא נפקו. ע"כ. וכ' הרמ"א בדרכי משה, שכן נ"ל כד' הרוקח, שמאחר שטעם אחד מפרוסת המוציא יצאו כולם, מידי דהוי אטעמית כוס של ברכה. כמ"ש לקמן (ס"ס קעא). וע"ע בסמוך בשם אור זרוע. ע"כ. וכ"פ בהגה (שם ס"ו). וה"נ בקידוש של יום שהוא רק מדרבנן, אף על פי שהחמירו שצריך להיות במקום סעודה, כיון דלגבי המקדש הוי שפיר מקום סעודה. ה"נ לאורחים מהני, ומותר להם לאכול שם. ואף על פי שמרן הב"י חולק בזה על הרוקח, מ"מ האחרונים חששו לד' הרוקח. וכמ"ש בבן איש חי (פ' אמור אות טז). ובזכרונות אליהו מני (עמוד סז). וה"נ דאיכא בלא"ה דעת כמה פוסקים המקילים שמותר לטעום קודם הקידוש, שפיר סמכין עליהו בכה"ג. שהרי מסתמא כל המסובים חוזרים ומקדשים בבתיהם, להוציא את ב"ב י"ח. ואין אנו דנים אלא על איסור טעימה. ובהיות שכל איסור זה מדרבנן, ובמחלוקת הוא שנוי, בסמך כל דהו יהיה אפשר להקל. [וע"ע במג"א (ס"ס רפט) שכדאי לסמוך ע"ד הראב"ד בשעת הדחק]."

3. מראי מקומות – דעת תורה (על סעי' ג' ד"ה וע"ש, "וצ"ע"), דבר שמואל (פסחים דף קא. ד"ה ובקידושא), ציץ אליעזר (חי"ב סי' נ"ד אות ז'), ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' כ"ד, הע' צ'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, פרק י"א הע' כ"א), שומע כעונה (סי' ד' פרק ד' אות ט"ז).

(א) בצל החכמה (ח"ד סי' ב', ח"ה סי' קט"ו, סי' קט"ז, סי' קי"ז) – "כשמהקדש או אחד מהשומעין היוצא יד"ח קידוש אוכלים כזית כסנין בקידוש של שחרית, מותרים שאר השומעים במקום דוחק קצת, לאכול פירות וכה"ג ויוצאים יד"ח קידוש".

(ב) ודברת במ (ח"א סי' ע"ב ד"ה ועוד) – "האג"מ ... לכאורה צ"ע ממה שכתב הטור סימן רעג, סעיף ד) וכן המחבר שם דאם מוציא אחרים בקידוש שלו והוא אינו אוכל סעודה שם צריך להזהר שלא לטעום כלום אע"ג דהתם הוא מוציא אחרים בקידוש והם אוכלים שם סעודה ...".

(1) עי' סוף תשובת אג"מ, שמתרץ, שבית הכנסת אין דעתו להוציא בהקידוש.

(ג) פסקי תשובות (דפו"ח, אות י') – "מ"ב ... ואם כי סתימת כל הפוסקים כן הוא, ופשוט הוא מסברא, מכל מקום מצינו בספר מעם לועז (שמות כ' ח') שיטה הסוברת שמועיל 'קידוש במקום סעודה' של המקדש לכל הקהל היוצאים מקידוש שלו, ובצירוף שיטת רב נטוראי גאון והשר מקוצי (המובא במדרכי פרק ערבי פסחים) שיועיל קידוש להתיר שתיה או טעימה גרידא, אלא שעדיין חובה עליו אח"כ לקדש שוב במקום סעודה, ועל פי זה כתבו כמה מפוסקי זמננו להקל לחולים ותשושי כח לשמוע ולצאת ידי חובת קידוש אפילו אין בדעתו עתה אלא לשתות משקה או טעימת דבר מה, ובפרט בקידוש דשחרית".

יג) האם נכון לקדש עוד הפעם, קודם סעודה גמורה.

א. מיקל: אין צריך לברך עוד על הכוס קודם שיסעוד.

1. לבוש (סעי' ה').
2. מג"א (ס"ק ט') – "ונ"ל דא"צ לברך על הכוס קודם סעודה האחרת מידי דהוי אסעודה שלישית כמ"ש סימן רצ"א".
3. גר"ז (סעי' ז').
4. מ"ב (ס"ק כ"ד) – "במקום אחר. ושם א"צ לברך עוד על הכוס קודם שיסעוד דהא כבר יצא ידי קידוש".
5. שרגא המאיר (נזר התורה חי"ח עמ' רע"ג) – "זה אינו".
6. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ג סעי' ו', סעי' ט"ו) – "העושה קידוש בשחרית במקום סעודת מיני תרגימא מה' מיני דגן או בשתיית רביעית יין, המנהג שאין מדקדקין לחזור ולקדש עוד פעם על כוס יין כשבא לסעוד סעודת שחרית".
7. הגר"ש דבליצקי זצ"ל (נזר התורה חי"ח עמ' רס"ה) – "... הנני להשיבו כי אינני תמים דעים עם הנהגה זאת, דאם כן נמצא שאכל לפני קידוש. וכבר מצינו לחששות אלה בדברי הפוסקים, ולדוגמא ... ע"כ אין לנהוג כן".

ב. נכון לקדש עוד פעם.

1. חסד לאלפים (סעי' ד') – "ומכל מקום אף אם שמה רביעית יין, ואפילו אכל כזית פת כסנין בבקר, הטוב טוב לחזור ולקדש על שלחנו, שיהא קידוש במקום סעודה העיקרית".
2. הו"ד בכה"ח (ס"ק ה') – "וכתב שם החס"ל מ"מ אף אם שמה רביעית יין או אפי' אכל כזית פת כסנין בבוקר טוב לחזור ולקדש על שלחנו שיהא קדוש במקום סעודה העיקרית".
3. שלמת חיים (סי' רס"ט) – "בוודאי מן הנכון לקדש עוד הפעם קודם הסעודה גמורה".

4. אמת ליעקב (הערת הגר"א פארכהיימער שליט"א על קובץ הלכות שבת ח"א פרק י"ג הע' י"ט) – "דיש ענין להתחיל סעודת שבת בקידוש אע"פ שכבר יצא מקודם".
5. מנחת יצחק (קול התורה חמ"ב עמ' כ"ב אות כ"ב) – "אפילו כשכבר קידש בקידושא רבה בביהכ"נ, היה חוזר ומקדש בביתו, ואפי' כל המסובין יצאו כבר חובת קידוש והטעם כדי להסמיכו לסעודת פת".
6. עי' הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על סעי' ה') – "דאף דלא נקטינן דאין קידוש במקום סעודה אלא בפת, מ"מ ראוי למי שקידש ואכל מזונות, שיחזור ויקדש סמוך לסעודה משום שזו היתה עיקר התקנה לקבוע סעודתו על היין, והוסיף שבכה"ג אין צריך לומר את הפסוקים שנוהגים לומר קידושא רבא, וגם אין צריך לעשותו דוקא קודם הסעודה, אלא מיד בתחילת הסעודה יכול לברך בופה"ג כדי שעיקר קביעות הסעודה תהיה על היין, והוסיף שכן הוא נוהג".
- עי' הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה סי' רצ"א ס"ק ד') – "כשאוכל את עיקר סעודתו - בכה"ג שקבע סעודתו בקידושא רבא על פת הבאה בכיסנין, ורק לאחר מכן אוכל סעודת שבת - טוב להדר ולברך על היין בתוך סעודתו, כיון שזו היא עיקר סעודתו, כמבואר במ"ב. ואם הוא כבר קידש, ועתה הוא מקדש בשנית רק לאחרים, טוב לחשוב על היין ששותה שזה גם כדי לקבוע סעודתו על היין, כדי שלא יתחייב בברכת מעין שלוש על היין".
7. קנין תורה בהלכה (נזר התורה ח"ח עמ' רס"ט) – "וכן אני נוהג".
8. תשובות והנהגות (ח"א סי' רס"ד, מועדים וזמנים ח"ג סוף סי' רמ"ג ד"ה ומדברינו) – "אני נוהג אף כשאני מקדש בבית הכנסת ואוכל מזונות, כשאני בא הביתה לסעודת היום אני מקדש עוד הפעם, דנראה שקידוש היום לרוב ראשונים הוא הלכה בסעודת שבת שבזה ניכר שהוא סעודת שבת וחייבין לפני הסעודה דוקא. ובעיקר הדין לחזור ולקדש אע"פ שקידש מצאתי ב'שלטי גבורים' שמביא לברך לפני סעודה בורא פרי הגפן אף שכבר קידש קודם וכמ"ש, ומנהגינו בזה מנהג ותיקין אף שהעולם מקילין ויש להם על מה לסמוך, ובמק"א הארכתי בזה הרבה שמנהגינו להחמיר בזה הוא נכון, וקיצרתי. (וב'חוט המשולש' מביא מנהג הגה"ק בעל חתם סופר זצ"ל שקידש פעמיים כהנ"ל)".
9. פסקי תשובות (דפו"ח, סוף אות ט') – "הגם שאכן נהגינו לקדש ב'קידושא רבא' על מיני מזונות, נוהגים רבים לקדש שוב בהגיעם למקום אכילתם סעודת שבת".

ג. המחמירים לעיל שחושש לדעת הגר"א (מעשה רב, עי' לעיל), שעשה קידוש עוד פעם במקום סעודת הפת. יש להקשות ממ"נ, לפי שיטות אלו הרי הקידוש שמקדש על מיני תרגימא אינו עולה לקידוש, וא"כ איך טעם לפני קידוש.

1. י"ל, שאכל אצל קידוש במקום סעודה של מזונות בצירוף שיטת הראב"ד, שיכול לאכול קודם קידוש היום – ע"פ המנחת יצחק (קול התורה חוברת מ"ב עמ' כ"ב הע' כ"ב), הגרמ"א רונטל זצ"ל (נזר התורה חוברת י"ח עמ' ער"ב ד"ה ואף).
2. י"ל, לפי שיטת האג"מ (עי' לעיל) שקידוש מתיר טעימה, אבל עדיין צריך קידוש בשביל הסעודה.
- א) אמנם עי' האג"מ (ודברת במ ח"א סוף סי' ע"ב) – "ושמעתי דאביו זצ"ל לא היה מחמיר למעשה בזה היכא דמקדש על פת הבאה בכיסנין וכדומה לקדש עוד פעם לפני הסעודה לצאת דעת הגאונים, ורק אם הוי סמוך לסעודת שחרית יש להקפיד על זה דאל"כ יגרום ברכה שא"צ. ומה שנראה בתשובה שם (ענף ח) דצריך לקדש על פת דווקא יש לומר דהלכה סמכין על מג"א (סימן רעג, ס"ק יא) וכן מ"ב (סימן רעג ס"ק כה)".
3. מראי מקומות.

א) פסקי תשובות (דפו"ח, הע' ע') – "וכן מובא בהגהות מהר"י קרט (שבסוף שו"ע החדשים), שו"ת שלמת חיים שם, דרכי חיים שכן היה מנהגו של בעל המחנה חיים זצ"ל, קובץ קול התורה (מ"ב) שכן מנהגו של בעל מנחת יצחק זצ"ל, שו"ת בצל החכמה ח"ד סי' קמ"ז, תשובות והנהגות ח"א סי' רס"ד ומועדים וזמנים ח"ג סי' רמ"ג. והגם שממ"נ אם חוששים לשיטת רבינו יונה והגר"א ורעק"א הלא אינו יוצא י"ח בקידוש על סמך מיני מזונות שאוכל אח"כ, ועל כרחק צ"ל דסמכין על סתימת השו"ע ונו"כ ששפיר יוצא י"ח, אלא שמהיות טוב מקדש שוב במקום סעודה גמורה, אי נמי יתכן שמיני מזונות שאפשר לקבוע עליהם סעודה, שפיר טפי לצאת יד"ח קבמ"ס גם לרבינו יונה (ומש"כ ברבינו יונה 'מיני תרגימא' היינו מין בלילה רכה או תבשיל של ה' מיני דגן שא"א לקבוע עליהם סעודה, וכדלעיל הערה 53), אלא שאעפ"כ צריך לחזור ולקדש במקום סעודה גמורה, כדי לקבוע סעודת שבת העיקרית על היין (וכעין דברי הרמב"ם פ"ז מהל' שבת ה"ט), וכ"ה שיטת השר מקוצי, וכדלהלן באות הבא וסי' רפ"ט אות ו'. ושור"ר עוד בזה בשו"ת בית שערים סי' צ"ו, שו"ת בנין עולם סי' ח', שו"ת באר שרים ח"ב סי' ס"ד. וע"ע בהרחבה בס' רץ כצבי ח"א סי' י"א".

- ד. מראי מקומות – בצל החכמה (ח"ד סי' קמ"ז אות ד'), הרש"מ אונגאר זצ"ל (נזר התורה חוברת י"ח עמ' רס"ח), הגר"י ניימאן זצ"ל (נזר התורה חוברת י"ח עמ' ע"ר), הגרמ"א רונטל זצ"ל (נזר התורה חוברת י"ח עמ' רע"א), חיי הלוי (נזר התורה חוברת י"ח עמ' רע"ה), מנהג ישראל תורה (סי' רפ"ט אות ז'), הגר"י לעבאוויטש (נזר התורה חוברת י"ח עמ' רע"ו), הרי"מ סופר (נזר התורה חוברת י"ח עמ' רע"ז), חוקי חיים (נזר התורה חוברת י"ח עמ' רע"ז), הרא"א קנאפלער (נזר התורה חוברת י"ח עמ' רס"ה).
1. נטעי גבריאל (נזר התורה חוברת י"ח עמ' רע"ז) – "אכן למעשה א"צ לקדש עוד הפעם כיון שקי"ל שיצא חיוב קידוש בפת הבאה בכסנין, א"כ מי שרוצה לקדש עוד הפעם לפני הסעודה תבוא עליו ברכה".

יד] כוונה לצאת בקידוש - סעיף ו'.

א. בית כנסת בזמנינו.

1. לא יצא, אא"כ נתכוון הש"ץ להוציאו – מג"א (ס"ק י"ד), פמ"ג (א"א ס"ק י"ד), גר"ז (סעי' י"א), מ"ב (ס"ק ל'), בה"ח (ס"ק מ"ה).

2. יצא ידי קידוש.

- (א) ערה"ש (סעי' י') – "עמג"א סקי"ד דבקידוש בהכ"נ שאינו אלא למנהג אין יוצאים בו אא"כ נתכוין להוציאו ע"ש וצ"ע דאטו המנהג הוא היפך הדין דהמנהג הוא לקיים הקידוש מדינא מטעמים שנתבארו וסתם ש"ץ מכוין לצאת ולכן אם יש מי שאוכל בבהמ"ד או סמוך לו למה לא יסמוך על קידוש הש"ץ וכמדומני שכן המנהג".
- (ב) אור יצחק (ח"א או"ח ריש סי' צ"ז) – "המג"א ... ולפי"ז בחזרת הש"ץ [בזמן הזה ג"כ] יהיה הדין שאינו מוציא אלא אם כן מכוין. אבל הדברים תמוהים לענ"ד, וכן מצאתי בערוך השולחן שתמה על זה כאן בסוף אות י', וז"ל: ... וכדומני שכן המנהג, ע"כ".

ב. כוונה.

1. נכון שיזכיר בעה"ב לבני ביתו שיכוונו לצאת.

- (א) מ"ב (סי' רע"א ס"ק ה') – "ודע דכשאחד מוציא לחבירו ידי קידוש צריך לכוין להוציאו והשומע צריך לכוין לצאת לכן מהנכון שיזכיר בעה"ב לבני ביתו שיכוונו לצאת ועיין לקמן בסימן רע"ג במ"ב סק"ל מה שנכתוב שם".
- (ב) ששכ"ה (פרק מ"ז סעי' ל"ב) – "ומן הנכון שהמקדש יזהיר את בני ביתו שיכוונו לצאת".
2. כשיושב אצל השולחן לשמוע קידוש, זה מקרי כוונה לצאת.
- (א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק י"ב הע' ב') – "דכשאחד יושב אצל השולחן לשמוע קידוש, זה מקרי כוונה לצאת".

טו מקדשין לאור הנר - סעיף ז'.

א. הלכה.

1. במקום צער הרבה יש להקל – מג"א (ס"ק ט"ו), "במצטער הרבה הא לאו הכי צריך לאכול במקום נר (מ"ב בשם רש"ל)", מ"ב (ס"ק ל"ה), ערה"ש (סעי' י'), תורת שבת (סעי' ז').
2. שיש לו מקום שיש שם אור יותר חזק, יכול שפיר לאכול שם – הגר"ש זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ד הע' קמ"ד, שולחן שלמה ס"ק י"ג, "שיש לו מקום שיש שם אור יותר חזק, יכול שפיר לאכול שם"), ששכ"ה (פרק נ"ד סעי' ל"ד).
3. מראי מקומות.
- (א) פסקי תשובות (דפו"ח, אות י"ב) – "וכל זה בזמניהם שהנרות היו להאיר מקום הסעודה, אבל בזמננו שיש אור החשמל, אם כי לכתחילה יש להזדר שיהיה הקידוש וגם הסעודה במקום שהודלקו נרות לכבוד שבת. מכל מקום בכל סיבה שהיא, אפילו אינו מצטער הרבה, יוכל להעתיק מקום האכילה למקום אחר נוח יותר, שיש שם אור, ואם באפשרותו יעדיף לקדש במקום הנרות ולאכול שם מעט, ואחר כך לעבור למקומו השני שנוח לו יותר".

בציעת הפת בשבת: לחם משנה

סימן רע"ד

[א] לבצוע התחתון או העליון - <u>סעיף א'</u> .	[ז] חלה שאולה.	[ג] לבצוע כל הככרות: הטעם.
[ב] הלחם משנה.	[ח] שלימות.	[יד] שיטעום הבוצע - <u>סעיף ג'</u> .
[ג] פת הבאה בכיסמין.	[ט] בלחמים הנבדקים יחד.	[טו] פת - <u>סעיף ד'</u> .
[ד] פת שלא אוכלים.	[י] שני חצאי לחם: פרוסות.	[טז] שאר ענינים.
[ה] פסח.	[יא] האם לרשום בסכין קודם ברכה.	
[ו] חלה קפואה (frozen challah).	[יב] בצע לכוליה שירותיה - <u>סעיף ב'</u> .	

א. לבצוע התחתון או העליון - סעיף א'.

שבת (דף קיז:) – "אמר ר' אבא בשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות דכתיב לחם משנה. אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקט תרתי ובצע חדא אמר לקטו כתיב".

א. לבצוע העליון.

1. רש"י (ס' האורה ח"א סי' נ"ג). לענין מברך, ולכאורה ה"ה לבצוע) – "ומברך על העליון המוציא, משום דכתיב לקטו לחם משנה [שמות ט"ז כ"ב]".
2. רשב"א (ח"ז סי' תק"ל) – "ואנו נהגנו לבצוע מהעליונה".
3. ס' המנהיג (הל' שבת עמ' קע"ג) – "ונקיט תרתי לחמים ובצע חדא, לקטו לחם משנה כתי' וכן הוה עביד רבא, בפ' כל כתבי. ויבצע העליונה".
4. רוקח (סי' נ"ב) – "דאמר רב אשי חזינא לרב כהנא דנקיט תרתי על שם לחם משנה ובוצע חדא העליונה ויאכלו כל צרכם".
5. אבודרהם (סדר תפילות שבת).
6. ע"י ארחות חיים (הל' ג' סעודות סי' ג') – "ויש נוהגין לבצוע העליון".
7. כל בן (סי' כ"ד) – "ויש נוהגין לבצוע התחתון לא העליון, ואנו נוהגים לבצוע העליון".
8. סדר מהר"ם, הו"ד בהג' מיימוניות (חמץ ומצה פרק ח' הגדה אות ז') – "הגהות מיימוניות הלכות חמץ ומצה סדר מהר"ם זצ"ל וכן כתב בעל הרוקח שיש לעשות אפילו כשחל להיות בחול ויקח בסודר שתי השלמות בידו והפרוסה ויגביהם ויברך המוציא ויבצע העליונה כסדר כל שבת ויו"ט".
9. ב"ח (ס"ק א') – "נראה עיקר כדעת הגדולים שלעולם מברכין על העליון דאין עוברין על דין התלמוד מפני שהוא כך על פי הקבלה ... ועל כן יש לבצוע לעולם על העליון כאשר נהגו הזקנים משנים קדמוניות וכן אני נוהג".
10. כה"ח (ס"ק ב') – "צריך לבצוע העליון ולא יש חילוק בין סעודת היום לסעודת הלילה ואנו אין לנו אלא קבלת האר"י ז"ל שקבל מאליהו הנביא ז"ל".

ב. לבצוע התחתון.

1. ב"ב (סוף הסי') – "ואני ראיתי גדולים שבוצעין התחתון ושמעתי שכן נכון לעשות על פי הקבלה".

ג. ליל שבת: לבצוע התחתון – אבל ביום השבת או בלילי יום טוב בוצע על העליונה.

1. רמ"א (סעי' א', דר"מ ס"ק א') – "ודוקא בלילי שבת (ד"ע), אבל ביום השבת או בלילי יום טוב בוצע על העליונה".
2. לבב (סעי' א').
3. פרישה (ס"ק ב') – "וכתב רמ"א (ס"א) ודוקא בליל שבת אבל בליל י"ט או בשחרית של שבת בוצעין על העליונה לפי דרך הקבלה".
4. ע"י גר"ז (סעי' ב').
5. ערה"ש (סעי' ו').
6. ע"י קצות השלחן (סי' פ"ב סעי' ב').
7. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' כ"ג).

ד. לא נזכר – ח"א (כלל ז' סעי' ב'), קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' י"ז).

- ה. מראי מקומות – אור לציון (ח"ב פרק כ"א אות א'), חזון עובדיה (שבת ח"ב עמ' ק"ע), הר"א חדאד (ויען שמואל ח"י עמ' תכ"ז).
1. ילקוט יוסף (סעי' ד') – "ובצוע על התחתונה. ועל פי האר"י ז"ל יש לבצוע על העליונה".

ו. קשה: על בציעת התחתונה הא אין מעבירין על המצות.

1. קשה – ב"ח (ס"ק א', "ואני תמה היאך יהיו עוברין על דין התלמוד (יומא לג ע"א) דאין מעבירין על המצות").
2. י"ל: דאין מעבירין על המצות לא שייך אלא כשרוצה לעשות שתיהן ולא כשעושה רק אחת מהן – הגר"מ גינזבורג מפראג (תוס' שבת ס"ק ג').

3. י"ל: מניח התחתון יותר קרוב – ט"ז (ס"ק א'), "ואני נהגתי בעצמי כשמברכין על התחתון מניח אני אותה קרוב אלי יותר מהעליונה נמצא שפוגע אני תחלה בתחתונה ואין כאן מעביר על המצות כלל", א"ר (ס"ק ה'), ח"א (כלל ז' סעי' ב'), עי' ערה"ש (סעי' ו'), "וכן המנהג", קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' כ"ג), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' פ').
4. י"ל: מקודם יניח התחתונה על העליונה, ובשעת הברכה מניחה תחת העליונה – מג"א (ס"ק א'), וול"נ להכריע דבתחלה יניחנו למעל' בשעת אמירת ויכלו ובשעת המוציא יקח העליונה בידו ויניחנה למטה ויבצע עליו".
5. ב' עצות הנ"ל – עי' תוס' שבת (ס"ק ג'), גר"ז (סעי' ב'), מ"ב (ס"ק ה'), קצות השלחן (סי' פ"ב סעי' ב').
6. מראי מקומות – הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ג').

ז. בציעת הפת ביו"ט שחל בשבת.

1. לבצוע העליון.
 - א) בית אבי (ח"ד סי' ר') – "במג"א (סי' תע"ה ... מבואר בהדיא".
 - ב) משנת יוסף (ח"ה סי' ס"ט).
 - ג) מצות לחם משנה (סי' ט"ו סעי' ג').
 2. לבצוע התחתון.
 - א) הגרש"א זצ"ל (מבקשי תורה יו"ט עמ' תנ"ד(כ"ו)) – "שכאשר ליל שבת הוא גם ליל יו"ט יש לבצוע כבכל ליל שבת על החלה התחתונה ולא כבלייל יו"ט שבוצעים על העליונה".
 - ב) דברי חכמים (או"ח אות רל"א) – "שמעתי מהפוסקים דבלייל שבת והוא יו"ט בוצעים על הפת התחתון כבכל שבת. (ומה שכתב במג"א בלייל הסדר לברך על מצה עליונה ואפילו כשחל בשבת, לא הוי סתירה דאין דומה ליל פסח לסעודת שבת)".
 3. מראי מקומות – מחצית השקל (סי' תע"ה ס"ק ג').
 - א) מג"א (סי' תע"ה ס"ק ג'), הו"ד בא"ה (סי' תע"ה ס"ק ב') – [ליל סדר] "העליונה. אפ"ל חל בשבת כ"כ בד"מ עסי' רע"ד".
 - ב) הגר"ק שליט"א (אסיפת יצחק ו' כסלו תשס"ח) – "שאלה: ביו"ט שחל בשבת בשעת בציעת הפת, האם צריך לבצוע על העליונה או תחתונה. תשובה: צ"ע".
- הגר"ק שליט"א (תשובות הגר"ח או"ח אות קמ"ט [דפו"ח אות תתתקל"ב]) – "לא שמעתי".
- הגר"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות כ"ז) – "האם גם בלייל שבת שחל ביו"ט בוצע על התחתונה. תשובה: אין לי ידיעה בזה".

ח. האם אוחז שתייה גם בשעת בציעה.

1. מיקל: אין צריך.
 - א) גר"ז (סעי' ב') – "ורשאי להשמיט השניה מידו בשעת הבציעה ודי במה שאחז שתייה בשעת ברכת המוציא".
 - ב) מעט מים (סי' ע') – "מדברי הש"ס והטור והש"ע והפ"ו שם בס"י רע"ד נראה דצריך לאחוז ב' בידו בעת הבציעה ג"כ ויעשה אופן שלא יעבור על המצות ויבצע בליילה מהתחתונה וביום מהעליונה כו' עי"ד אמנם מדברי מרן החבי"ב בס' פ"מ אות רע"ו וקשל"ה דח"ן ע"ב וס' יוסף אומץ אשכנזי סי' ק"ו וס' תשס"ד מבואר להדיא דא"צ לאחוז ב' בידו אלא עד שעת גמר ברכת המוציא אבל לא כשיבצע וכן מ"ש הא"ר סס"י תפ"ב ושמעתי משם הראב"ד נר"ו דהביא ראיה לזה מ"ש הסמ"ג עשין כ"ט וז"ל וצריך לצבוע על שתי ככרות שלימות כו' ואמ' התם שצריך לאחוז בשתי ככרות בשעת בציעה ע"כ ודברי הפ"מ שם שהביא ע"ש מהר"י הביאם הבאה"ט רס"י תע"ה משם מהרי"ל ואחרונים ודברי הראב"ד הנז' עתה נד"מ בס' תפ"א בזכרונות שבסוף הס' דקע"ח ע"ב ולא זכר מכל האמור עי"ד ודוק".
 - ג) עי' מ"ב (ס"ק ג') – "בידו. בשעת המוציא".
 - ד) עי' יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ל"ב) – "תפארת אדם ... אולם בש"ע הגר"ז ... וכן ראיתי בשו"ת מעט מים (סי' ע') שדקדק מלשון מרן החבי"ב בפסח מעובין (אות רעו), וספר יוסף אומץ יוזפא (סי' קו וס' תשס"ד) והשל"ה, שא"צ לאחוז שני ככרות בשעת הבציעה, אלא די לאחוז אותם עד סיום ברכת המוציא, ושכן נראה מד' הא"ר (ס"ס תפב) ... מ"מ נראה עיקר להקל בזה כדברי הגר"ז. ובכף החיים (ס"ק יב) כ' עפ"ד האר"י שיש לאחוז שניהם בשעת הבציעה, ושכן כתב בבן איש חי פר' וירא. ע"ש. והמחמיר תע"ב".
- ה) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' כ') – "וא"צ לאחוזם אלא בשעת ברכה ולא בשעת בציעה".
2. מחמיר: צריך לאחוז שתייה בידו גם בשעת בציעה.
 - א) תפארת אדם (קצת זכרונות, דף קע"ח-א' אות ה' ס"ק ט') – "בציעה ע"ב ככרות נר' דצריך לאחוז שתייה בידו בשעת בציעה כפשטא דלישנא דבוצע על ב' ככרות, וכן נקט ב' ובצע חדא, וכ"מ בסמ"ג עשין ל"ג וז"ל וצל"ב על ב' ככרות שלמות בשבת כו' זכר כו' ואמר' התם שצריך לאחוז בב' ככרות בשעת בציעה עכ"ל, ולא כמו שראיתי שמברכין על ה'ב' ואח"כ מניחין הא' על השולחן ובוצעין על האחר לבדו. ומ"ש בב"י סי' רע"ד בשם ר"ה גאון אי מברך איניש ה'ב' ובצע חדא אינו ר"ל שאחר ברכה מניח הא' מידו ואינו תופס בשעת בציעה רק א' דהתפיס' לעולם היא בב'. ובצע א' היינו לאפוקי דבצע תרווייהו והיינו דקאמר ובצע חדא ולא קאמ' אחדא ופשוט הוא כמבואר".
3. מראי מקומות.
 - א) כה"ח (סקי"ב) הביא שבספר פתח הדביר (סק"ב) כתב דלשון המחבר במ"ש 'אוחז שתייה בידו ובוצע' משמע שגם בשעת בציעה יהיו ב' הככרות בידו ובצע חדא, ולא כאותם הנהגים שמברכין על שתייה ואחר הברכה מניחין ככר האחד על השולחן ובוצעין על האחד לבדו, דלאו שפיר עבידי עיי"ש, ושוב הביא שהגר"ז כתב שא"צ לאחוז שתייה בשעת בציעה.

ב] הלחם משנה.

א. שבת (דף קיז:) – "אמר ר' אבא בשבת חייב אדם לבצוץ על שתי ככרות דכתיב לחם משנה.
1. דור המלקטים - מצות לחם משנה (קוט).

ב. דאורייתא או דרבנן: סעודה שבת, אכילת פת, ולחם משנה.
1. עי' ס' רצ"א, לשיטות ומראי מקומות.

ג. האם צריך כזית.

1. מחמיר: צריך כזית.

(א) עי' ח"א (כלל ז' סעי' ב') – "ומ"מ אם אין לו פת שלימה, אינו מעכב, ויכול לקדש אפי' על כזית פת".

(ב) הו"ד במ"ב (ס"ק ב') – "אם אין לו פת שלמה אינו מעכב ויכול לקדש אפילו על כזית פת".

(ג) פתח הדביר (ס"ק ו') – "מ"מ ללח"מ דשבת יש להחמיר".

(ד) כה"ח (פלאג"י, ס' ל' אות מ"ד) – "וראיתי מה שהשיב עליו הרב בית מנוחה בדף מ"ה ע"א, והמעין יראה דלא צדק בדבריו, דכיון דכתיב אכלוהו היום ואין אכילה פחות מכזית, ותו דלאשתו צריך שיתן לה כביצה מהמוציא, ואיך יתכן דהלחם אשר יבצע עליו יהיה פחות מכזית, ודו"ק".

(ה) שד"ח (מע' למ"ד סוף כלל כ"ז) – "נסתפק הגאון חקרי לב ... והרב בית מנוחה ... אמנם הרב פתח הדביר ... ושכן דעת הרב כף החיים".

(ו) כה"ח (ס"ק ח') – "קטן בציר מכזית אם יוצאין בו ידי חובת לחם משנה. עיין בי"מ או"י"ב שכתב דשפיר מקרי לחם לענין לחם משנה בשבת יעו"ש. אבל הרב כף החיים ס' ל"ו או"י מ"ד חלק עליו וכתב דלא יקח זה ללחם משנה ואפי' לי"ב לחמים, יעו"ש. וכן מסיק הפתח"ד אות ד".

(ז) הגר"ח ק' שליט"א (ויכתוב מרדכי עמ' ש"ס אות רמ"א) – "האם אפשר לצרף ללחם משנה פת שיש בה פחות מכזית. תשובה: לא מסתבר".

2. מיקל.

(א) בית מנוחה (לחם משנה בשבת אות י"ב) – "פשיטא לי דבבציר מכזית יוצאין בו י"ח לח"מ דבציר מכזית נמי לחם הוא כדמסקינן בברכות דל"ז ע"ב דעל לחם פחות מכזית מברכין המוציא לחם מן הארץ ויוצא אדם בפרורין שאין בהן כזית י"ח מזה בפסח דגם פרורין פחות מכזית לחם מיקרי דלא כרב יוסף דאמר התם דלאו לחם מיקרי יע"ש. וכיון דמיקרי שפיר לחם אף בפתות מכזית לענין ברכת המוציא ולענין מצה דכתיב בה לחם עני מינה נמי דלחם קטון פחות מכזית מיקרי שפיר לחם לענין לחם משנה בשבת".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' י') – "הככרות של לחם משנה א"צ להיות בכל אחת מהן שיעור כזית דוקא, אבל צריך שתהא כעין גלוסקה יפה".

3. בשעת הדחק, יכול להקל.

(א) הגר"ח פ"ש זצ"ל (כבוד ועונג שבת ארטסקרול, פרק י"ד הע' ט"ו).

(ב) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ט).

4. מראי מקומות – רבבות אפרים (ח"א ס' ר"ד אות ג').

(א) דברי יציב (או"ח ס' קכ"ו אות ג') – "והאריכו בזה בלחם קטן בציר מכזית, אם יוצאין בו ידי חובת לחם משנה, עיין כף החיים ס' רע"ד סק"ח. ואולי דלהפוסקים דלא כה"ט"ז דס"ל דלחם משנה אסמכתא בעלמא, סגי בשלם, ולא בעי שיעור סעודה בפת, דבשלם גרידא מראה כבוד שבת אף שקטן, ועיין ברכות ל"ט ע"ב בסוגיא דשלמין ופתיתין, ובתוס' שם ד"ה מברך, דלר"י שלמין קטנים עדיף מפתייתן גדולים עיי"ש, ובתוס' ד"ה ומר ודו"ק".

(ב) הגר"ח ק' שליט"א (אליבא דהלכתא ח"ל עמ' י"ח ריש טור ג') – "שאלה: בדין 'לחם משנה' יש להסתפק באופן שהפת הוא 'פחות מכזית' האם מתקיים בו דין 'לחם משנה', או לא. תשובה: צ"ע".

(ג) הגר"ח ק' שליט"א (רבבות אפרים ח"א ס' ר"ד אות ג') – "מסתבר שצריך כזית (עיין ירושלמי פ' כיצד מברכין)".

(ד) הגר"ח ק' שליט"א (דרך אכילה עמ' נ"ה) – "שאלה: האם אפשר לצאת יד"ח לחם משנה בלחם שגודלו פחות מכזית. תשובה: יתכן שלא, כדמשמע בירו".

ג] פת הבאה בכיסמין: בשביל לחם משנה (לחמניות מזונות mezonos rolls [על הצד שהם מזונות]).

א. קובע סעודתו על פת הבאה בכיסמין: באופן שנוטל ידיו ומברך המוציא וברכת המזון.

1. מיקל: יצא ידי חובתו.

(א) תוס' שבת (ס"ק א') – "נראה דאם עושה חלתו מעיסה הנלווה בשומן יוצא בה אף שהשומן הוא הרוב ונקרא פת הבאה בכיסמין כמ"ש ס' קס"ח (סעי' ז') מ"מ כיון דאם קבע סעודתו עליה מברך המוציא לחם מן הארץ, א"כ הרי נקרא לחם, וכבר כתב המג"א שם (ס"ק י"ג) דאף אם היה אוכלו לבד לא היה שבע ממנו אלא ע"י שאכל עמו עוד דברים אחרים, מקרי שפיר קבע סעודתו עליה. ולפ"ז מ"ש ה"ט"ז (ס' קס"ח ס"ק ז') דבעיסה כזו לא יצא ידי לחם משנה, היינו דאם חלה שניה היא באופן זה לא יצא בה ידי לחם משנה, דכיון שאינו בוצע ממנה אלא שהניחה ללחם משנה הוא דאינו יוצא בזה דמסתמא לא מקרי לחם כיון שאין דרך לקבוע סעודה עליה כמבואר שם אבל כשבוצע עליה ורוצה לאכול ממנה עם שאר דברים הבאים בתוך הסעודה שפיר מקרי קבע עליה ויוצא בה. וכ"כ במג"א סס"י ר"פ דיוצא בפת שנילוש במי פירות ע"ש".

(ב) מחה"ש (ס"ק א') – "משמעות לשון המ"א לקמן סימן ר"פ דגם [ב]פת הבאה בכסנין יוצאין ידי לחם משנה, שכתב ליישב קושית הברכת הזבח [סוף הספר, חדושים על הרמב"ם ד"ה ומעתה] דמי שאוכל חולין על טהרת הקודש איך עשו ביום השבת, דעל כרחק היו טבולי יום ומטמאים הלחם שאוכלים. ותיירץ מ"א לחד תירוצו שהיו אוכלים פת שלא הוכשר. ועל כרחק נילש במי פירות, דאם לא כן הלא הוכשר במי לישה, וכן כתב מ"א סימן (תר"ב) [תרנ"ג], וא"כ הוי ליה פת הבאה בכסנין, ואיך יצאו ידי לחם משנה, אלא על כרחק שיוצאים בו. וכתב בספר תוספת שבת [ס"ק א'] הטעם..."

(ג) שע"ת (ס"ק א') – "ועיין במג"א לענין לבצוע על פת הבאה בכיסנין כשקובע עליו יוצא אבל אין להניח ללחם משנה ובזה מיירי הט"ז ע"ש".

(ד) כה"ח (ס"ק ו').

(ה) קצות השלחן (סי' פ"ב בדה"ש ס"ק ג') – "ופת הבאה בכסנין אם קובע סעודתו עליו ומברך המוציא ובהמ"ז פשוט דיוצא י"ח ע"ש ע"ת".

(ו) אג"מ (כבוד ועונג שבת פרק י"ד הע' י"ג).

(ז) ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' ט"ז) – "הקובע סעודתו על פת הבאה בכיסנין, דהיינו עוגה, יכול הוא לקחת שתי עוגות שלמות ללחם-משנה ולבצוע עליהן".

(ח) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' י"ב) – "צריך ליקח פת גמור ללחם משנה ולא יקח ב' ככרות של פת כיסנין שמברך עליהם בורא מיני מזונות, ואם קובע סעודתו על פת הבאה בכיסנין באופן שנוטל ידיו ומברך המוציא שפיר חשיב לחם משנה".

(ט) פסקי תשובות (דפו"ח אות ז') – "ולכן להלכה למעשה, אם אין לו לחם גמור, וקובע סעודתו על מיני מזונות, ודאי יש לו לבצוע על שניים שלמים (ובשעת הדחק וכשאין לו שלמים, על שני פרוסות)".

2. מראי מקומות.

(א) הל' שבת בשבת (ח"ד פרק ע"ה סעי' כ"ו, עמ' קס"ו) – "ולכתחילה בכל אופן יש ליקח לחם גמור דוקא ולא פהבב"כ ללחם משנה אע"פ שקובע עליה סעודה".

ב. קובע סעודתו על לחם, ורצה להצטרף פת הבאה בכיסנין בשביל לחם משנה.

1. מיקל.

(א) קצות השלחן (סי' פ"ב ס"ק ה') – "והנה לפמ"ש לעיל סק"ג שיוצא י"ח סעודה בפת הבאה בכסנין כ"ש י"ח לח"מ, אלא אפילו לפוסקים דאינו יוצא בפת חב"כ עד שיקבע סעודתו עליו, ג"כ יש לומר דלח"מ מצטרף עכ"פ דתורת פת עליו לשאר דברים כמ"ש אדמו"ר בקו"א סי' קס"ח, ועוד כיון דאי בעי קבע עליו והוי יוצא בו גם עכשיו ראוי הוא לצירוף ודומה קצת לפת נכרי שאע"פ שאינו אוכלה יכול להניחה לצירוף כמ"ש לקמן, בפרט דמחלוקת הפוסקים בסי' קס"ח מהו פת כסנין, ומה שלא לו הוי פת כסנין הוי לחם גמור להחולקים עליהם, ולענין ברכה פסקינן שם דסב"ל שיברכו בומ"מ, אבל לענין צירוף לח"מ דלדעת המג"א בסי' רנ"ד הוא מדרבנן ספקא דרבנן לקולא ותפסינן כהאומרים שהוא לחם גמור ולא פת כסנין (דבשלמא לצרף שני לחמים מפת כסנין ולסמוך על חפוסקים דהוא לחם גמור א"א מטעם דהוי תרתי דסתרי כיון שמברך עליהם בומ"מ ומעין ג' שוב אינו יכול לחשבו ללחם גמור, אבל כשמברך המוציא על לחם גמור ומצרף לחם א' של פת כסנין שפיר סמכינן אי"א דהוי לחם גמור ומצטרף, ומיהו בסידור בסדר בה"נ פ"ב מבואר דעת אדמו"ר ז"ל דפת ממולאת במיני מתיקה שהעיקר הוא המילוי הוי פת כסנין לכו"ע".

(ב) הגר"י רובין שליט"א (שמעתי).

2. מחמיר.

(א) תוס' שבת (ס"ק א') - לשונו מובא לעיל.

(ב) מחה"ש (ס"ק א') – "וכתב עוד בספר תוספת שבת [שם], דמה שכתב הט"ז לעיל סימן (קס"ז) [קסח] [ס"ק ז] דאין ליקח פת הבאה בכסנין ללחם משנה, מיירי שיש לו לחם אחד שלם הנילש במים, ולחם השני הוא פת הבאה בכיסנין, ומצרפו עם לחם ראשון כדי שיהיה לו לחם משנה, ובסעודתו ודאי יאכל מן הלחם שנילש במים, וכהאי גוונא הא לא קבע סעודתו על פת הבאה בכיסנין, אז אין עליו תורת פת דהא מברך עליו בורא מיני מזונות, לכן כתב הט"ז דאין ליקח פת הבאה בכיסנין".

(ג) ע"י כה"ח (ס"ק ו') – "... תו"ש אות א'. ונראה דהא דאין להניח פת הבאה בכיסנין ללחם משנה אם אינו קובע עליה סעודה, היינו באפשר באחר, אבל אם לא אפשר באחר יותר טוב להניחו מלברך על ככר אחד, דאם לא יועיל לא יזיק".

3. מראי מקומות – כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, סוף עמ' ע"ח).

(א) ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' ט"ז) – "אבל אם קובע סעודתו על הלחם - לכתחילה אין לצרף פת הבאה בכיסנין ללחם-משנה, גם אם בדעתו לאכול ממנה בתוך הסעודה, ואמנם לדעה אחרת כיון שאם היה קובע סעודתו על פת הבאה בכיסנין, היה יוצא ידי חובת לחם-משנה, גם עכשיו שאינו קובע סעודתו עליה, ראויה היא לצירוף, וגם אם אין בדעתו לאכול ממנה בתוך הסעודה. ואם אין לו שני לחמים שלמים ללחם-משנה, ודאי טוב יעשה, לכל הדעות, אם יניח עמה שלמה בצד הלחם למצות לחם-משנה".

(ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' י"ב, הע' כ"א) – "ואם נזדמן שאין לו אלא ככר אחד של פת גמור, יכול לצרף אליו פת הבאה בכיסנין ללחם משנה אף שאינו קובע סעודתו עליו. [קצות השלחן ... שיש לסמוך על סברא זו בשעת הדחק, ועדיף בכה"ג ליקח השלימה שיהיה לחם משנה בב' שלימות ואיכא כבוד הראוי, מליקח פרוסה של פת גמור ללחם משנה]".

(ג) הגרת"ק שליט"א (לבנימין אמר סוף עמ' ל"ח) – "'בוצע על שתי ככרות (שלמות) וכו' האם מותר להשתמש בלחמנייה העשויה ממי פירות (שבד"כ ברכתה מזונות דהוי פת הבאה בכיסנין) שהרי כעת קובעים עליה סעודה. תשובה: אם מברכין עליה המוציא".

(ד) הל' שבת בשבת (ח"ד פרק ע"ה סעי' כ"ו, עמ' קס"ו) – "וכ"ז בדבר שראוי לקבוע עליו, אבל עוגת קרם סופגניה וכדו' כל דבר שאין רגילין לקבוע עליו אף בדיעבד לא מהני".

(ה) פסקי תשובות (דפו"ח, אות ז') – "ואם ברשותו חלת לחם אחת בלבד, יצרף מין מזונות, שהרי ראוי לקבוע עליו סעודה, והנכון שאכן יאכל בסעודתו גם מהמיני מזונות שצירף ללחם משנה, ובאופן של שביעה וכלחם גמור ללפת עמו שאר המאכלים, ובזה שפיר יוצא לדברי הכל".

ג. אם יוצא ידי חובת סעודות שבת בפת הבאה בכיסנין.

1. יוצא.

(א) יוסף אומץ (סוף סי' מ"ח) – "ועלה מן הארש דאם אכל בסוכה כזית פת הבאה בכסנין ליל א' של חג לא יצא י"ח אך אם אכל פת הבאה בכסנין כשיעור שאחרים קובעים עליו ובירך בהמ"ז נראה שיצא י"ח".

(ב) דברי יציב (או"ח סי' קכ"ז) – "מכל הלין נתבאר דפהב"כ לחם הוה, עד שטרחו ליישב הטעם למה לא תקנו חכמים עליהם ג' ברכות רק בקביעות סעודה, וא"כ למה לא יהיו יוצאין בו חובת סעודת שבת. ולזה ברור אצלי שאף שפסקינן כתוס' ורא"ש בפסחים הנ"ל, ואף אם נאמר כהלבוש בסי' רצ"א ס"א דכל ג' סעודות שבת הוא מה"ת, מ"מ הא דבעי לחם שמברכין עליו המוציא וברהמ"ז, הוה רק מדרבנן, ומה"ת יוצא אליבא דכו"ע בפהב"כ וז"ב".

ד. האם צריך לאכול שיעור קביעות או לא: בפת הבאה בכיסנין.

1. מחמיר: צריך לאכול שיעור קביעות כדי שיצא י"ח סעודה, שאין חילוק בין ימי שבת לימי חול.

(א) ברכי יוסף (סי' קס"ח ס"ק ה', יוסף אומץ סוף סי' מ"ח [לשונו מובא לעיל]) – "כתב מורי זקני מהר"א אזולאי זלה"ה בהגהותיו כ"י, מצאתי בספר כתיבת יד קדמון וז"ל, שבת קובעת דאפי' אכילת עראי חשיבא קבע למעשר, נראה דגם לפת הבאה בכסנין דק"ל שאם אכל ממנה מעט מברך בורא מיני מזונות ולבסוף בורא נפשות אבל אם קבע סעודתו עליה בתחילה מברך המוציא ולבסוף ברכת המזון, נ"ל דכל אכילת שבת חשיבא קבע כמו למעשר, ומיהו לאכול עראי בשבת חוץ לסוכה שמא אין איסור מהאי טעמא, דהתם בעינן תשבו כעין תדורו, עכ"ל. הרב מהר"י חאגיז בספר עץ חיים פ"ד דמעשרות נסתפק בזה אי שבת קובעת לפת הבאה בכסנין. והר"י גנת ורדים כלל ג' סי' י"א פשיטא ליה דלענין כסנין אין חילוק בין שבת לחול. ומצאתי בספר תניא סי' פ"ד שכתב וז"ל, ת"ר אוכלין עראי חוץ לסוכה וכו' ומצאתי בשם רבינו אביגדור דאכילת עראי דשבת וי"ט ואפי' שתיה חשובה כקבע, עכ"ל. וכ"כ בספר שבלי הלקט סי' קי"א, וסיים הואיל ואדם קובע סעודתו על היין. ועיין מ"ש ריא"ז הובא בשלטי הגבורים פרק ערבי פסחים (כ א) ובגנת ורדים שם סי' י"ב. ודברי הרב גנת ורדים נכונים בטעמן דלענין כסנין כמעשהו בחול כך מעשהו בשבת, דעל אכילת עראי מברך בורא מיני מזונות ומעין שלש. וכן עמא דבר".

(ב) שע"ת (ס"ק ד') – "וע' בר"י שכתב שמז"ה כתב בשם ספר כת"י קדמון שדעתו לענין פת כיסנין דאם קבע מברך עליו המוציא וג' ברכות סעודת שבת קובע כמו שקובע' למעשר ומהר"י חאגיז בספר ע"ה על משניות פ"ד דמעשרות נסתפק אך בגינת ורדים כלל ב' סי' י"א כ' בפשיטות שאין חילוק שבת לחול והסכים עמו בבר"י וכתב שכן עמא דבר".

(ג) כה"ח (ס"ק מ"ח, סי' רע"ד ס"ק כ"ד).

2. מראי מקומות.

(א) קצות השלחן (סי' פ"ב ס"ק ג') – "ופת הבאה בכסנין אם קובע סעודתו עלי' ומברך המוציא ובהמ"ז פשוט דיוצא י"ח עי' שע"ת, אבל אם אוכל כביצה בלי קביעות סעודה שברכתו בומ"מ, צ"ע אם יצא, עי' פמ"ג סי' קס"ז, קפ"ח, רמ"ב, ר"פ ובמחזהש"ק סי' רע"ד סק"א, ובס"ה על שו"ע הביא מעקרי הד"ט דבשואת דינוקא הוכיח דיוצא י"ח, ובס"י יוסף אומץ כ' דאינו יוצא אא"כ קבע עליו, ובשו"ע אדמו"ר סי' קס"ח בקו"א אות ד' מפורש דאינו יוצא אלא ע"י קביעות דאין שמחה אלא בלחם חשוב דקבעי עלי' וכן מפורש בסי' קפ"ח י' שמיני לחמים שאין קובעין עליהם סעודה צריך לאכול מחם כשיעור קביעות סעודה, אלא שבהגה מאחי אדמו"ר מוהרי"ל ז"ל בסי' קפ"ח כתוב שמעתי ממנו בסוף ימיו שהזכור בו ולא הצריך לאכול כשיעור קביעות סעודה שהרי גם בברכת מעין ג' יש בה חזכרת של קדושת היום עכ"ל".

ה. מראי מקומות – פמ"ג (סי' ר"פ א"א ד"ה ומשמע), קהלות יעקב (ברכות סי' כ"ה), הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק א').

1. מ"ב (ס"ק א') – "ואם יוצא בלחם משנה בפת הבאה בכיסנין עיין לעיל בסימן קס"ח ס"ז שם במ"ב ובה"ל".

מ"ב (סי' קס"ח ס"ק א') – "וכן נוהגין. שאופין ללחם משנה פת עם מעט שמן ותבלין [ד"מ]".

2. מקדש קודם הסעודה הקבועה ואוכל פת כיסנין: האם יש לקחת שתים שלמות - עי' סי' רצ"א סעי' ד', לשיטות ומראי מקומות.

ד] פת שלא אוכלים: בשביל לחם משנה.

א. אסור באכילה.

1. לא יוצא – בצל החכמה (ח"ג סי' ק"), "פת האסורה באכילה אינה ראוי להצטרף ללחם משנה", הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ה הע' ל'), מצות לחם משנה (סי' ט' סעי' ב'), פסקי תשובות (דפו"ח הע' קט"ו).

ב. פת עכו"ם: בשביל לחם משנה.

1. מיקל: אפשר לבצוע על פת עכו"ם.

(א) פמ"ג (או"ח סי' רע"ד מש"ז ס"ק ב') – "מי שאין אוכל פת עכו"ם ואין לו לחם משנה כ"א אחת פת כשר ואחת פת עכו"ם אפשר שייניח שנייה זכר למן".

(ב) קצות השלחן (סי' פ"ב ס"ק ה') – "ואם אין לו לח"מ כ"א אחת פת של ישראל ואחת של עכו"ם אפילו אינו אוכל פת עכו"ם יוכל להניחה לצירוף ללח"מ, ואם אין לו רק פת עכו"ם יאכל ממנו בשבת (פמ"ג סי' רע"ד במ"ז) ... וכ' המשנ"ב שם דאם אין לו לקדש רק על פת עכו"ם מותר לקדש עליו, ומהפמ"ג שהבאנו מבואר דאפי' יש לו יין לקדש רק שאין לו לחם לאכול כ"א של

עכו"ם מותר, ומסתבר לכאורה דאפי' יש לו פת חתיכה של ישראל ואין לו שלם כ"א של עכו"ם רשאי לבצוע עליו משום לח"מ, ובסי' קס"ח ס"ו כ' אדמו"ר וז"ל וי"א שאפי' נזהר ממנה (מפת נכרי) רשאי לבצוע ממנה אם היא נקי' וחביבה עליו שאיסור פת של עכו"ם הוא איסור קל והתירוהו משום חבוב מצוה שיברך על החביב עליו עכ"ל, ואע"פ שאין הלכה ברורה כן שע"כ כתבו שם לסלק פת של עכו"ם מן השלחן עד לאחר ברכת המוציא, אבל לגבי לח"מ שאינו חיוב מצוה רק מצוה עצמה ולדעת הט"ז סי' תרע"ה הוא מה"ת שפיר מסתבר שדוחה איסור פת נכרי. וכיון שבצוע על פת נכרי הותרה לו לכל הסעודה כמ"ש בסי' קס"ח וי"צ"ע".

(ג) כה"ח (סי' רע"ד ס"ק י"ד) – "מש"ז".

(ד) חלקת יעקב (ח"א סי' צ"ה, או"ח סי' צ' אות ב') – "פת עכו"ם ואף לנזהר, וכיון דמותר לענין עירוב מותר ג"כ לענין לח"מ, והכא עדיף עוד יותר לפי המבואר ביו"ד קי"ב דמשום איבה מותר אף להנזהר בפת עכו"ם לאכול עם מי שאינו נזהר, וא"כ אי מקלעי אורחים ויהי' חשש איבה אף לעצמו יהי' מותר".

(ה) ציץ אליעזר (חי"א סי' כ"ג אות ו', חי"ד סי' מ' אות ג').

(ו) אבני ישפה (אהל יעקב י"ג אלול תש"ע) – "מותר צירוף פת עכו"ם לפת ישראל ללחם משנה בסעודה שלישית או מלוה מלכה, שלא גרע ממה שהתיר הפמ"ג בסעודות הראשונות בסי' רע"ד ס"ק ב".

(ז) משנה הלכות (חי"א סי' שנ"ח ד"ה ועיין) – "פמ"ג".

(ח) יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ל"ב אות ב').

(ט) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' י"ט) – "ואפי' פת שאין אוכלו מחמת איסור - וכגון פת עכו"ם וכדו' - יכול לצרף".

(י) עי' הגר"ח ק"ש שליט"א (אשיחה עמ' שי"ז) – "מי שאינו אוכל פת עכו"ם ויש לו בשבת רק לחם אחד מנחתום יהודי. ולחם אחד פת עכו"ם האם יש מקום להתיר לצרפו ללחם משנה. תשובה: יתכן".

(יא) חלקת בנימין (סי' קי"ב ציונים ס"ק תל"ו).

(יב) נועם הלכה (סי' ג' סעי' ב') – "אולם ללחם משנה מותר לצרף פת עכו"ם אפי' בשבת ויו"ט".

(יג) פסקי תשובות (דפו"ח אות י"א).

2. לענין אכילת פת עכו"ם בשבת - עי' יו"ד סי' קי"ב סעי' ח', לשיטות ומראי מקומות.

ג. מראי מקומות – עי' מצות לחם משנה (סי' ט'), ויהי' בנסוע (פרק י' הע' ש"ס).

1. בצל החכמה (ח"ג סי' ק"י) – "אפשר כי פת האסורה באכילה בתחילת הסעודה ומותרת בתוך הסעודה, מצטרפת ללחם משנה".

ה) פסח.

א. הנהגים שלא לאכול מצה מר"ח ניסן: האם מצטרפים ללחם משנה.

1. יוצא [אפילו ערב פסח].

(א) פרי השדה (ח"ב סי' פ"ח) – "ובמצה נמי כיון דלחם מקרי אע"ג שאין יכול לאכול ממנה בסעודה זאת מ"מ שפיר זכר למן הוי', ואע"ג דהמג"א סימן עד"ר הביא בשם הב"ח שם ס"ק ב' דבסעודת הבקר יתוּך כל השנים ויחלקם, מ"מ חיובא ליכא, וא"כ שפיר יש לסמוך עכ"פ בע"פ אם אין לו לחם אחר שיקח מצה ללחם השני".

(ב) חזו"א (ארחות רבינו ח"ב ריש עמ' י"א, דפו"ח ח"ב עמ' ס"ג אות ז', מועדי הגר"ח ח"א תשובה צ"ד [לשונו מובא לקמן]) – "מש"כ מרן החזו"א זצוק"ל באגרות, שבשבת בבוקר לסעודה שלישית יצרף מצה ללחם משנה אמר לי מו"ר שיכניס את המצה לשקית נילון כך שלא תגע בחלה, ובאופן כזה ג"כ יוצאים יד"ח לחם משנה".

חזו"א (קובץ אגרות ח"א סי' קפ"ח) – "לדקדק שלא ישאר חמץ, ולבטל בשביל זה לחם משנה, רק לצרף מצה בשביל לחם משנה".

(ג) לב אברהם (ויינפלד, סי' נ"ט) – "דכל המנהג שלא לאכול מר"ח מצה הוא מנהג קל ... ובודאי שאינו דוחה חיוב לחם משנה בשום פנים, ואין לומר שמאחר שקבלו עליהם מנהג זה יש לו דין נדר, דזה פשוט שכל עצם הקבלה לא היתה מעולם רק בתורת מנהג קל ולא יותר".

(ד) באר משה (רבבות אפרים ח"א סי' רצ"ב) – "מי שנוהג שלא לאכול מצה ב' שבועות לפני פסח ואין לו לח"מ בשבת אלא מצה בודאי יקח מצה ללח"מ".

(ה) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ה הע' ל"ט, שולחן שלמה ס"ק א.ב') [לשונו מובא לקמן], הליכות שלמה פסח פרק ח' סעי' י"א) – "מצה מצטרפת לחלת חמץ ללחם משנה בסעודות שבת".

(ו) שבט הלוי (חי"א סי' קט"ז אות ג') – "י"ד שחל להיות בשבת ... מצה פשוטה יכולים לצרף ללחם משנה".

(ז) עשה לך רב (ח"ט סי' ה') – "פרי - הארץ (ח"ב סימן פ"ח) ...".

(ח) משנה הלכות (חי"א סי' שע"ג, רבבות אפרים ח"א סי' רצ"ב) – "פשוט".

(ט) יחווה דעת (ח"א סי' צ"א אות י"ג) – "דיני ערב פסח שחל בשבת ... מותר לקחת אותה ללחם משנה".

(י) הגר"ח ק"ש שליט"א (אליבא דהלכתא ח"נ עמ' ל"א ריש טור א' אות ג', אמנם עי' רבבות אפרים ח"א סי' רצ"ב) – "הנהגים לא לאכול מצה מר"ח ניסן מצטרף ללחם משנה".

הגר"ח ק"ש שליט"א (מועדי הגר"ח ח"א תשובה צ"ד) – "שאלה: ערב פסח שחל בשבת אם מותר ליקח מצה ללחם משנה. תשובה: הורה מרן דאפשר".

הגר"ח ק"ש שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת פ"ז עמ' מ"ח טור ב') – "שאלה: בדעת החזו"א שמותר לצרף ללח"מ בער"פ מצה, וצ"ע כיון שמהדין אסור לאכול מצה כמש"כ השו"ע סי' תע"א ס"ב, מ"ט מצטרף ללח"מ. תשובה: לצורך מצוה מותר".

הגר"ק שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת פ"ז עמ' מ"ח סוף טור ב') – "שאלה: המקפידים לאכול מצה מר"ח ניסן אם יכולים לצרף מצה ללח"מ. תשובה: כן".

(א) תשובות והנהגות (ח"ב סי' רי"א אות ה') – "דיני ומנהגי ערב פסח שחל בשבת ... ואם יש צורך לכך יצרף ללחם משנה מצה כרוכה במפה שלא יגע בחמץ ואינו חושש".

(ב) ילקוט יוסף (קיצור שו"ע סי' תמ"ד סעי' ל"ה) – "מצה רגילה שמותרת באכילה בערב פסח לילדים קטנים שאינם מבינים בסיפור יציאת מצרים מותרת בטלטול. וכן מותר לקחת אותה ללחם משנה".

(ג) פסקי תשובות (דפו"ח, אות י"א) – "וכן מצה מראש חודש ניסן ואילך שיש הנהגים לימנע מאכילת מצות, או מצה בתוך חג הפסח שמקפיד עליה שלא לאוכלה לפי מנהגו, וכל כיוצא בזה, שפיר יכול לצרפה ללחם משנה, כשאין לו חלה אחרת מהודרת".
על פסקי תשובות (סי' תמ"ד אות ב') – "מי שאין לו אלא חלה אחת שלימה, אם יוכל לצרף ללחם משנה מהמצות שברשותו, נחלק הדין לשני אופנים: א. מצות מצוה (שנאפו בער"פ אחר חצות ויחדן לליל הסדר) לדעת הרבה פוסקים אסורים בטלטול בשבת משום מוקצה, לכן אין לצרפם ללחם משנה לא בסעודת ליל שבת ולא בשב"ק בבוקר. ב. שאר המצות המיועדים לכל ימי הפסח, שמותרים בטלטול בשבת זו, מותר לצרפן ללחם משנה (ויזהר שלא יגעו החלה והמצות, אלא יברך עליהם כשהם מופרדים, או שיניח המצות בתוך עטיפה), ויש שכתבו להתיר צירוף מצה ללח"מ רק בסעודת ליל שבת, אבל בשב"ק בבוקר שיש איסור מדינא באכילת מצה יש להימנע מלצרף מצה ללחם משנה".

2. מראי מקומות – לבושי מרדכי (יו"ד מהדורה תליתא סי' מ"ח אות ב', "ספק"), אפרקסתא דענייא (ח"א סי' קכ"ב אות ג'), בצל החכמה (ח"ג סי' ק"י), ציץ אליעזר (חי"א סי' כ"ג אות ז', חי"ד סי' מ'), מגדנות אליהו (ח"ד סי' ז' אות ב'), נטעי גבריאל (ערב פסח שחל בשבת פרק י"ז סעי' ו', סעי' ז'), נהרות איתן (ח"ג סי' י' אות ב' ד"ה כעין), בית מתתיהו (אליבא דהלכתא חפ"ו עמ' צ"ד טור ג').

(א) חוט שני (שבת ח"ד עמ' שס"ט, פסח עמ' קס"ט) – "מרח החזו"א כתב ברשימה לבני ביתו לערב פסח שחל בשבת וז"ל 'לדקדק שלא ישאר חמץ, ולבטל בשביל זה לחם משנה, רק לצרף מצה בשביל לחם משנה' [קובץ אגרות ח"א קפ"ח]. ובעצם הדבר של צירוף מצה בערב פסח ללחם משנה בזמן שאסור לאכול מצה, יש לדון בזה, דהנה נחלקו הראשונים ז"ל אם צריך לבצוע על ב' לחמים או סגי לבצוע רק על לחם אחד, ומ"מ לכו"ע הענין שהצריכו חז"ל לחם משנה הוא משום חשיבות הסעודה שמתחיל את סעודת שבת בב' לחמים, וא"כ אם אחד מן הלחמים אסור באכילה, וכגון הכא שאסור לו לאכול מצה בערב פסח היכן יש כאן חשיבות הסעודה בב' לחמים הרי הוא אסור באכילה, והרי הוא לכאורה כמו חתיכת עץ שמונח סמוך לחלה. וי"ל שלכן דקדק מרח החזו"א לכתוב וז"ל 'ולבטל בשביל זה לחם משנה, רק לצרף מצה בשביל לחם משנה', והיינו שאין הדבר פשוט כ"כ דמצה האסורה באכילה מצטרפת ללחם משנה וכן"ל, ואעפ"כ יבטל משום זה לחם משנה, ומ"מ יצרף גם מצה דאפשר דמהני דאיכא בזה חשיבות סעודה שיש לפניו עוד לחם".

ב. מצה שאינו שמורה לליל סדר.

1. יוצא.

(א) בצל החכמה (ח"ג סי' ק"י אות ב') – "פת המותרת באכילה אף שכעת אינה ראוי' לבצוע ולברך עלי' המוציא שפיר מצטרפת ללחם משנה".

(ב) באר משה (רבבות אפרים ח"א סי' ש"ו) – "מי שאין אוכל מצה פשוטה רק שמורה ועתה אין לו ללח"מ אך ורק מצה פשוטה אם יבטל מצות לח"מ בשבת או יאכל מצה פשוטה לפי דעתי יש להתיר".

(ג) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ה הע' מ"ד, שולחן שלמה ס"ק א' ב') – "מותר לצרף ללחם משנה גם מין לחם שאינו אוכלו עכשיו אם מצד שאינו ראוי עכשיו למצוותו כגון בליל הסדר אף שאינו יוצא במצה שאינה שמורה, אם יש לו רק מצה שמורה אחת יכול הוא לצרף מצה שאינה שמורה, דהרי רק למצוה הוא דלא חזי, אבל ודאי מותרת היא באכילה ולקיים לחם משנה".

(ד) ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' י"ד).

(ה) נטעי גבריאל (פסח ח"ב פרק ס"ח סעי' ז') – "מותר לצרף ללחם משנה בליל הסדר מצה שאינה שמורה אף שאינו יוצא בה מצות מצה".

(ו) הלכה של פסח (ח"ב שער י"א פרק א' סעי' ל"ו) – "מי שיש לו רק מצה שמורה אחת, מותר לו לצרף ללחם משנה מצה שאינה שמורה אף שאינו יצא בה ידי חובת מצה. וכן מי שנזהר בכל הפסח שלא לאכול מצה שאינה שמורה, מותר לו לצרף ללחם משנה בשאר ימי הפסח מצה שאינה שמורה, וכן לצרף מצוה מכונה".

(ז) פסקי תשובות (דפו"ח, אות י"א) – לשונו מובא לעיל.

2. מחמיר.

(א) הגר"ק שליט"א (רבבות אפרים ח"א סי' ש"ו) – "נשאלתי מי שאוכל רק מצה שמורה. ובפסח אין לו כ"א לחם משנה של סתם מצה. מה עדיף שיקח לחם משנה של סתם מצה. או שיקח ב' פרוסות ללח"מ של מצה שמורה. וידידי הגר"ח ק' שליט"א כתב לי כל הנהגה טובה צריכה התרה ואין לצרף ללח"מ דבר האסור עליו".

על הגר"ק שליט"א (ויכתוב מרדכי עמ' שס"א אות רנ"ה) – "מי שאוכל רק מצה שמורה, האם יכול לצרף ללחם משנה מצה שאינה שמורה, או עדיף שיעשה ב' חצאי מצה שמורה. תשובה: כן".

3. מראי מקומות – חלקת יעקב (או"ח סי' צ' אות ב'), בית מתתיהו (אליבא דהלכתא חוברת פ"ו עמ' צ"ד טור ב').

(א) משנה הלכות (רבבות אפרים ח"א סי' ש"ו) – "דיש עצה דיקח ב' מצות פשוטות ותחתיהם מצה שבורה של השמורה ויברך המוציא על שלשלתן ומן השלמות יתן אם יש כי שאוכל מצה פשוטה והשמורה יאכל הוא. אבל אם אין מי שאוכל מצה פשוטה יש לעיין כי דין שמורה הוא שיטת גדולי הפוסקים ובמחלוקת הפוסקים הנהוג כוונתה דחד מיניהו ה"ה כעין קבלה ומי שנוהג

לאכול מצה שמורה צריך התרה ברוצה לאכול פשוטים ולכן לפענ"ד יניח שתי מצות שלמין על השולחן ויקח לעצמו מצה שבורה מן השמורה ויברך המוציא ויאכל מן השבורה".
(ב) רבבות אפרים (ח"א סי' ש"ו) – "ולכן נראה דכך יש לעשות לקחת לח"מ ושמורה ויאכל השמורה כי כך מנהגו שקבל דעת הפוסקים בזה".

ג. לחם משנה במצות מכונה.

1. מחמיר.
(א) ישיב יצחק (ח"ד סי' ח') – "להנהיגים שלא לאכול מצות מכונה אסור להעלות עמו על השלחן דחמור יותר מנדרים ולכן כ"ש דאסור לצרפו ללח"מ וכמש"כ הפוסקים דדבר האסור באכילה אין לצרפו ללח"מ".
2. מראי מקומות – ציץ אליעזר (חי"ב סי' כ"ו).
(א) הגר"ח שליט"א (מועדי הגר"ח ח"א תשובה פ"ו) – "שאלה: מי שמקפיד לא לאכול מצות מכונה אם יכול לצרפה ללחם משנה כשאין לו מצת יד. תשובה: כנ"ל (אם מקפידים מחמת חומרא בעלמא אפשר לצרף)".

ד. צירוף לחם משנה במצה כפולה.

1. מחמיר.
(א) הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת פ"ז עמ' מ"ח טור ב') – "שאלה: אם אפשר לצרף ללחם משנה מצה כפולה. תשובה: חלילה וחס".
2. מיקל.
(א) בית ישראל (לנדא, ח"א סי' צ"ה) – "אף בדרבנן אמרינן מצות לאו ליהנות ניתנו, כל זה הוא אם נאמר דמקום הכפול ותדבוק במצה זו נאסר בהנאה שמכח חמץ גמור דנין אותו. אולם זה גופא אין ברור אצלי כי המעי' באחרונים יראה שאמרו שכל דין מצה כפולה ודבוקה וגם דין מצה נפוחה הוא רק חומרא בעלמא עיי' בספר חק יעקב או"ח סי' תס"א ס"ק י"ח שמתיר אותם לאחר הפסח וקאמר שלא הוי רק ספק חמץ עיי' ש"ע"כ בודאי לפי שיטות השו"ת חכם צבי סי' ס"ב וס"ג דלא אמרינן לענין לחם משנה כל העומד לחתוך כחתוך ומקרי שלם עיי' בשערי תשובה סי' רע"ד שמביאו וא"כ ה"נ בכאן יכול לצרף המצה הזו אם אין לו מצה אחרת".
3. יוצא.
(א) בית מתתיהו (אליבא דהלכתא חפ"ו עמ' צ"ד סוף טור ב') – "וע"ע בשו"ת בית ישראל להגר"י לנדא או"ח סי' צ"ה לענין צירוף מצה כפולה בפת ללח"מ, שאסור לאוכלה וצריך לשורפה, וכמש"כ המג"א סי' תס"א ס"ק י"ב עי"ש. ולכאן אם עומד לשריפה אם נימא כל העומד לשרוף כשרוף דמי כמב' במנחות ק"ב, הוי כמו ששרוף. אולם בשערי תשובה סי' רע"ד כ' דלענין לח"מ לא אמרי' כל העומד ליחתך כחתוך דמי, עי"ש. וכן י"ל כתותי מיכתת שיעוריה וצ"ע, אולם י"ל בזה עפמ"כ הגר"א אהע"ז סי' קכ"ד שדין כתותיה הוי רק בע"ז שבעי ביעור מהעולם. והארכנו בזה בבית מתתיהו ח"ג ס"ב. וא"כ שפיר יוצא בלח"מ אף שדינו לשרוף".

ה. מצה שנשבר חלק ממנה יכול לחזור ולאפותה בתנור או על הגז.

1. עי' לקמן.

ו. חלה קפואה: בשביל לחם משנה (frozen challah).

א. יצא.

1. אג"מ (כבוד ועונג שבת, ארטסקרול, פרק י"ד הע' ט"ז).
2. מנחת יצחק (ח"ט סי' מ"ב) – "נראה דבכעין נד"ד דראוי לאכילה בלי שום תקון, ורק מחמת קריירות א"א לאכול, אשר כעבור קצת זמן יסור קריירותו מעצמו, וגם עכשיו אפשר ע"י חמימותו אצל האש באופן המותר בשבת".
3. ציץ אליעזר (חי"ד סי' מ') – "נראה להלכה דאפשר שפיר לצרף ללחם משנה חלה קפואה ואפילו לסעודה שלישית הגם שאין סיפק להפשרה לפני מוצ"ש, ואין חשש מוקצה וגם לא מעכב מה שאינה ראויה כעת לאכילה אלא שפיר אפשר אפ"ה לצרפה ללחם משנה".
4. בצל החכמה (ח"ג סי' ק"י אות ד') – "בחלת לחם שהוציאו אותה מהמקרר כשהיא קפואה ואינה ראוי לאכילה, אם מותר לצרפה ללחם משנה או שצריך לחכות עד שתופשר עכ"פ במדה שתהא ראוי לאכילה ע"י הדחק, והוריתי שדי אם תהי' ראוי לאכילה בסוף הסעודה. והרי בידו להמשיך סעודתו כמה שירצה".
5. שערים מצויינים בהלכה (רבבות אפרים ח"ב סי' קט"ו אות ב') – "עיי' אור"ח סימן תס"א ס"ד ומפרשים שם בזקן וחולה שקשה להם לאכול המצה מותר להם לשרותו בכלי שני וא"כ ה"נ לנידון דידן כיון שאפשר לשרותו הרי היא ראויה מיד".
6. אבן ישראל (מאור השבת ח"א סי' כ"ז אות ב', ח"ב מכתב כ"ז, קובץ מנחת הקיץ עמ' כ"ט אות ה) – "שאלה - בספר מאור השבת ח"א בחלק מכתבים, יש תשובה ממרן שליט"א (זצ"ל) שפסק שחלה קפואה מוקצה בשבת, והיה קשה לי דהרי בשו"ת אבן ישראל ח"ח סי' כ"ט דן מרן שליט"א (זצ"ל) אם יש איסור בישול להשים חלה קפואה על הקדירה ומשמע שנקט שחלה קפואה אינה מוקצה. תשובה - מקודם חשבתי שאינו בר אכילה אח"כ כשזכיתי למקפא ראיתי שהוא כן בר אכילה".
7. קנין תורה בהלכה (ח"ד סי' כ"ח).
8. פרי השדה (ח"ב סי' פ"ח).
9. אור לציון (ח"ב פרק כ"א אות ב') – "מותר לצרף לחם קפוא ללחם משנה".

10. הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב אות י"ח) – "מותר לעשות לחם משנה על חלה קפואה, אפי' אם לא תפשייר במהלך הסעודה".
11. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' י"ט [לשונו מובא לקמן], הע' ל') – "שהנסיין יוכיח שגם לחם קפוא ממש ראוי לאכילה, שלכן אין ספק דשרי ליקחו ללחם משנה אף לכתחילה".
12. תשובות והנהגות (ח"ב סי' ק"ע) – "אף שאינו ראוי לאכילה עכשיו כיון דכשיעבור איזה זמן ממילא נעשה ראוי לאכילה וההקפאה היא כדבר אחר המעכב לאכול, כשר ללחם משנה".
13. חוט שני (ח"ג עמ' ק"י אות י"ב, שעה"צ ס"ק י', ח"ד עמ' ק"ה ד"ה לחם) – "דראוי קצת לאכילה כשהוא קפוא".
14. עי' יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ל"ב, ח"ט או"ח סי' ק"ח אות קל"ו) – "ונראה לי שהעיקר להקל בזה. ומיהו אם אפשר בנקל לשאול לחם הראוי לאכילה משכנו לצרפו ללחם משנה, הכי עדיף טפי, אע"פ שעליו להחזיר הלחם לשכנו אחר שבירך עליו. ושלא כמי שפקפק בזה".
15. ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' י"ב) – "מותר לצרף ללחם-משנה לחם קפוא שרק עכשיו הוציאוהו מתא-ההקפאה".
16. עי' שבט הקהתי (ח"ב סי' קט"ז, מילואים ס"ק ע"ב, ח"ג סי' קמ"ג, ח"ה סי' נ"א).
17. שו"ת יבקש תורה (סי' מ"ד ענף ה') – "שאין חסרון לצרף חלה שאינו ראוי ממש לאכילה עכשיו כמו לחם קפוא".
18. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ט).
19. עי' ילקוט יוסף (סעי' ט') – "ככר מוקפא שהוצא מן הפריזר שבמקרה בשבת, אם אין לו ככר שלם אחר, יש להקל לצרף ככר זה ללחם משנה, ואין צריך להמתין עד שהככר יופשר מקפאוננו".
20. עי' הל' שבת בשבת (ח"ד פרק ע"ה סעי' כ"ב, עמ' קס"ד) – "חלה קפואה - לחם קפוא אחד מצטרף ללחם משנה, ולכתחילה יש לראות שהלחם או החלה יהיו רכים וראוי לאכול מהם כדרכו".
21. עי' ויהי בנסוע (פרק י' עמ' קכ"ט סעי' ג').
22. פסקי תשובות (סי' רע"ד אות י"א, הע' קי"ח).

ב. מחמיר.

1. עי' שבט הלוי (ח"ו סי' ל"א) – "אשר שאל בענין לחם משנה באו"ח סי' רע"ד בענין השכיח היום שלוקחים החלות מהמקרה והמה קרושים קשים כאבן ואינם ראויים לאכילה אם שייך לצרף זה ללחם משנה - וכב' צידד בזה להקל - דרכי להחמיר בזה דכיון דנקרא לחם משנה ולדעת קצת ראשונים באמת צריך לבצוע על שניהם ממילא **בעינן שיהי' ראוי לאכילה ממש** ולא מהני כאן סברת עומד להפשיר שכל' כב' דמה יושיענו זה דהשתא מיהת בשעת סעודה ראויים לאכילה בעינן ולא ראיתי ראי' מכרעת בדבריו. ואעפ"י שידעתי מקילים בזה, ראוי להחמיר לכתחילה".

ג. לא, אא"כ האריך בסעודתו עד שיהא ראוי לאכילה.

1. הגרש"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ה הע' ל"ט, שולחן שלמה ס"ק א' ב', הליכות שלמה פסח פרק ח' הע' י"ז) – "יתכן דבשעה שהלחם קשה כאבן ולא ראוי לאכילה אינו יכול להצטרף ללחם משנה. ולא דמי למצה בערב פסח שחל להיות בשבת, דאע"ג דאין אוכלים את המצה עכ"פ גם עכשיו היא אוכל. אך אם בדעתו להאריך בסעודתו עד שיהא ראוי למאכל, אפשר דחשיב כרותה שצריכים להמתין עד שיצטנן".
2. הגר"א בנבנצל שליט"א (ביצחק יקרא על סעי' א').
3. עי' רבבות אפרים (ח"ב סי' קט"ו אות ב') – "להשתמש בחלה קפואה ללחם משנה אם מותר. תמיד אני משתמש, כי עד סוף הסעודה שנמשבת זמן רב זה ראוי לאכילה".

ד. אם תהיה ראוי לאכילה בשבת מותר.

1. הגר"ק שליט"א (נזר החיים עמ' ק"צ אות צ') – "אם תהיה ראוי לאכילה בשבת מותר".
- הגר"ח"ק שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות כ"ו) – "אם יכול להיות ראוי בו ביום אפשר".
- הגר"ח"ק שליט"א (רבבות אפרים ח"ב סי' קט"ו אות ב') – "כיון שתהיה ראוי לאכילה בו ביום י"ל דמצטרפת".
- הגר"ח"ק שליט"א (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ח אות רט"ז) – "אם יהי' ראוי בו ביום".
- הגר"ח"ק שליט"א (אש התורה בראשית תורת חיים עמ' ר"ט אות ס', אשיחה עמ' שי"ז) – "חלה קפואה מן המקפא האם אפשר לצרפה ללחם משנה מכיון שעכשיו עדיין אינה ראוי לאכילה. תשובה: אם היום תהי' ראוי' אפשר לצרף".

ה. מסופק – לבושי מרדכי (תליתאה יו"ד סי' מ"ח אות ב').

- ו. מראי מקומות – לקראת שבת (פרק י"ח סעי' ט"ו), עירוב תבשילין הערוך (סי' ו' הע' י"ט), נזר החיים (עמ' ק"צ הע' ל"ו), נהרות איתן (ח"ג סי' י'), בית מתתיהו (אליבא דהלכתא חוברת פ"ו עמ' צ"ד סוף טור א').

1. משנה הלכות (חי"א סי' קצ"ז) – "ועל דבר שאמר לי בשם גדול אחד שאסר לטלטל חלה אפוי' שנתנה במקרה משום מוקצה שאינו ראוי לאכילה כיון שנעשה קשה כאבן שנתקרה (בפריזער בלע"ז) וגם אני שמעתי כשהייתי בארה"ב שהזהיר רב אחד שלא להניח חלת העירוב בפריזער שאז לא יהא ראוי לאכילה ולא הוי עירוב. ולפענ"ד פשוט דזה אינו והוא דבר בטל דודאי פת שנותן בפריזער ראוי הוא לאכילה שיוציאו ויניחנה כמו שהוא קצת או שיפררנו או שיניחנו במים קרים או פושרים בכל אופן לפענ"ד פשוט שפת שנקרש מן הקור לא נעשה מוקצה וכמה פעמים כשהיינו ביוראפף והי' הקור גדול מאד והפת או החלות הוקרשו ואכלו

ממנו בשבת ואין פוצה פה ומצפצף ולא כתבתי רק לפי שאמר לי שגם פה אמרו לו להסתפק בזה כתבתי שהוא דבר תימה ואין לו יסוד ואין להאריך בזה".

ז. חלה שאולה: בשביל לחם משנה.

א. מסופק.

1. עי' הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק א' ב', ששכ"ה פרק נ"ה הע' מ"ג, מילואים) – "ואם שואל משכנו חלה ללחם משנה על דעת שיחזירו לבעליו מיד אחר הברכה, צע"ק דאולי בעינן שיהיה דומה ללחם משנה של המן במדבר שהיה ראוי לאכול משניהם. ואילו לחם זה ששאל מהשכן אם חייב להחזיר אותו לחם, הרי אסור לאכלו משום גזל".

ב. לא יוצא.

1. אבן השוהם, הו"ד בקהילת יו"ט (על זכרו תורת משה סי' ט' ס"ק א').

ג. יצא.

1. עי' שלמת חיים (או"ח סי' רמ"ז) – "אם ע"י סיבה לא הכין לחם משנה מהו, אם מחוייב ביום השבת לשאול אצל שכניו אולי יש להם להשאילו, ואולי בסעודה שלישית אם יש לו ככר אחד שלם יש להקל ע"פ מה דאיתא בסימן רצ"א (סעיף ד') בהג"ה. תשובה: פשיטא דישתדל להמציא ע"י שאלה אם אפשר".
2. דברי יציב (או"ח סי' קכ"ח) – "וכן המנהג פשוט לצאת גם בשאולה, ובשו"ע ונו"כ לא הוזכר שום מקום להחמיר בזה".
3. ציץ אליעזר (חי"א סי' כ"ג, עי' חי"ב ריש סי' ל"ז).
4. רבבות אפרים (ח"א סי' ר"ב).
5. יביע אומר (ח"ח או"ח סי' ל"ב) – לשונו מובא לעיל.
6. ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' י"ג) – "אם אין לו לחם שני ללחם-משנה, יכול הוא לשאול לחם משכנו, לברך ברכת 'המוציא' ולבצוע מן הלחם שלו, ולהחזיר לבעליו את שלו".
7. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' י"ט, סוף הע' ל') – "יכול לצרף ללחם משנה ככר קפואה או שאולה שאין רשאי לאוכלה, ואפי' פת שאין אוכלו מחמת איסור – וכגון פת עכו"ם וכדו' – יכול לצרף. [דמה בכך שאין יכול לאוכלו, הא מיהת לחם הוא ומתקיים בהכי זכר למן]".
8. הל' שבת בשבת (ח"ד פרק ע"ה סעי' כ"ג, עמ' קס"ד) – "לחם שאול יוצאין בו יד"ח לחם משנה".
9. לקראת שבת (פרק י"ח סעי' ט"ז).
10. פסקי תשובות (סי' רע"ד סוף אות ה', דפו"ח סוף אות י"א) – "וכן רשאי לשאול חלה משכינו כדי לצרפו ללחם משנה, אעפ"י שאין רשאי לאוכלה כי התחייב להחזירה לאחר מכן בשלימותה".
11. שו"ת דעת משה (סי' י"ב).
12. עי' ויהי בנסוע (פרק י' עמ' קכ"ט סעי' ג').

- ד. מראי מקומות – מצות לחם משנה (סי' ט' סעי' י"ב), בית מתתיהו (אליבא דהלכתא חוברת פ"ו עמ' צ"ד טור א').
1. הגר"ח"ק שליט"א (דרור יקרא עמ' שע"ט, דרך אכילה סוף עמ' נ"ד) – "שאלה: האם יכול לצאת ידי לחם משנה ע"י ששאל משכנו לחם על דעת שיחזירו לבעליו מיד אחר הברכה, דאולי בעינן שיהיה דומה ללחם משנה של המן במדבר שהיה ראוי לאכול משניהם, ואילו לחם זה ששאל מהשכן אם חייב להחזיר אותו לחם, הרי אסור לאכלו משום גזל. תשובה: יותר טוב שיוכל לאכלו".
 2. הגר"ח"ק שליט"א (ויכתוב מרדכי עמ' שנ"ח אות רט"ו) – "האם אפשר לצאת ידי חובת לחם משנה, ע"י לחם שאול. תשובה: כן".
 3. הגר"ח"ק שליט"א (אש התורה, בראשית, תורת חיים עמ' ר"ט אות נ"ח) – "אין לו 'לחם' ללחם משנה אם חלה שאולה משכינו ללחם משנה. תשובה: כן".
 4. תשובות והנהגות (ח"ב סי' קע"א) – "אמנם לדעת הגר"א ועוד פוסקים שצריך לחתוך משניהם, נראה פשוט דצריך לאכול משניהם, דלא כמי שפירש דסגי בבציעה אף שאינו אוכל משניהם, אלא לשיטתם האכילה משניהם שייך לעיקר מצות לחם משנה. וכללענ"ד ברור".

ה. בישיבה.

1. יוצא – הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על ס"ק א' ב', "ונשאל מרן זללה"ה על מה שנוהגים בישיבות שיש בכל שולחן מספר חלות קטנות כמספר היושבים שם חלה לכל סועד, וכל אחד עושה לחם משנה על חלתו ועל חלת חבריו, והלא הוי חלה שאולה, והשיב מרן זללה"ה דאעפ"י שאינו שלו מ"מ יכול לברור איזה חלה שרוצה מבין כולם ולכן יכול שפיר לברך על שתים ואח"כ לאכול אחת מהם").
2. לפי השבט הלוי (ח"ו סי' ל"א), לשונו מובא לעיל – צ"ע.

ח. שלימות.

א. חסר מעט, פחות מאחד מארבעים ושמונה ממנו.

1. מחמיר, אינו יכול להשתמש בשביל לחם משנה.

(א) תוס' שבת (ס"ק ב') – "תורת השלמים ... וכבר השיג עליו בספר א"ר ... וודאי פשיטא דכה"ג מקרי פרוסה".

(ב) ערה"ש (סעי' ה') – "אבל אם חסר ממש אף מעט אינו שלם ויש מי שרוצה לומר דבחסרון כשיעור חלה לית לן בה כמו בעירוב בס' שס"ו ואין זה דמיון דבשם הטעם משום איבה ע"ש אבל לא מיקרי שלם".

2. מיקל: דינו כשלם.

(א) מנחת יעקב (סוף הס' סי' י"ב) – "באותן לחמים שעישון לשבת אם ניטל מא' מהם כדי חלתה דהיינו חלק מ"ח מאותו לחם או פחות פשיטא דשלם מקרי ויוצא ידי חובת לחם משנה".

(ב) מחצית השקל (ס"ק ב') – "עוד כתב [שם ס"ק ב'] בשם מנחת יעקב בסוף ספר תורת השלמים [סוף ספר תורת חטאת, שו"ת סימן יב] דאם חסר מן הלחם אחד מארבעים ושמונה, שהוא שיעור חלת נחתום, מכל מקום נקרא שלם. ואייתי ראיה מלקמן סימן שס"ו סעיף ו', דאע"ג דאין מערבין כי אם בלחם שלם, מכל מקום אם חסר אחד מארבעים ושמונה מיקרי שלם ומערבין בו, א"כ הוא הדין ללחם משנה. ובאליהו זוטא סוף השו"ע [שו"ת שבסוף הלבוש סימן ג'] חלק עליו, דאין דומין זה לזה, דוקא לענין עירוב דהטעם דבעינן שלם משום איבה [עירובין פא, א] שהאחר יאמר אני נתתי לחם שלם וזה נותן לחם חסר, ולכן כשאינו חסר רק שיעור חלה ליכא איבה, דיאמר שגם זה נתן לחם שלם ומה שחסר הוא שנטל ממנו חלתו. אבל בשבת בעינן שלם משום חשיבות, שפיר מיקרי חסר. ובספר תוספת שבת החזיק על ידי ספר אליהו זוטא, והסכים עמו דאינו יוצא ידי לחם משנה. אולם ראיתי בתשובות ה"ה חכם צבי [סוף] סימן ס"ב וז"ל, ולענין דינא, בלחם חסר לענין לחם משנה, נראה לי די לדמותו להא דעירובי חצרות, דתנן בה [שם פ, ב] ככר שלם, ולדעת הרא"ש [שם פ"ז סימן יב] עד כדי חלת נחתום כו' לא מיקרי חסרון, אבל ביותר מאחד מארבעים ושמונה ודאי מיקרי חסרון, ולדעת ר"י בתוספות [שם פא, א ד"ה כדי] אפילו בחסרון מעט נמי לא מיקרי שלם, ואם כן הוא הדין לענין לחם משנה. ואף דהתם טעמא משום איבה, מכל מקום ר"י דדייק ליה מלישנא דמתניתין דקתני ככר שלם, וכל שחסר מעט לא מיקרי שלם, הוא הדין לענין לחם משנה, עד כאן לשונו. א"כ נחזי אנו, לדעת הרא"ש דקיימא לן כוותיה [סימן שסו שם] דסבירא ליה דמותר לערב אם חסר אחד מארבעים ושמונה, ניהו דבזה יש לומר דלא שייך איבה, מכל מקום תיקשי הא במתניתין קתני ככר שלם וכדיוקא דר"י הנ"ל, אלא על כרחך צריך לומר דהרא"ש סבירא ליה דזה מיקרי לחם שלם, ואם כן הוא הדין ללחם משנה, וכדעת בעל מנחת יעקב הנ"ל".

(ג) קצות השלחן (סי' פ"ב ס"ק ה') – "ואם חסר מן הלחם א' ממ"ח נקרא שלם".

(ד) מחזה אברהם (ח"א סי' ל"ח אות ב') – "דאפשר להקל בזה".

(ה) עי' הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ה הע' כ"ד*, שולחן שלמה ס"ק ב' ג') – "דלענ"ד אין דברי הק"נ מוכרחים, ואפשר דכיון שזה רק אחד ממ"ח כשיעור חלה, הרי זה חשוב מפני שבעיני הבריות הוא כמו שלם, וחושבני שלמעשה סומכים על כך, שהרי בדרך כלל רוב החלות הנמכרות הן חסרות במקצת וחסרונם ניכר לכל אדם (ברם צ"ע דבזמננו אפשר דלא שייך כ"כ הטעם של חלה)".

(ו) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ט"ו) – "ככר שנפרס ממנו חתיכה קטנה כחלק אחד ממ"ח אפשר להקל להחשיבו כשלם".
(ז) חוט שני (שבת ח"ד פרק פ"ה ס"ק כ' אות ג', עמ' ק"ה) – "לחמים שחסרים קצת, שנפלים מהם חתיכות ופירורים כמו שמצוי, סמכינן לכתחילה [אם אין לו שלם גמור] דדינו לחם שלם אם לא חסר אחד ממ"ח. חלה שלא הפריש ממנה חרומות ומעשרות, יוכל להפריש בע"ש יותר מא' ממאה, וישאר שלם למאן דס"ל דחסרון עד א' ממ"ח נחשב שלם, וה"ה מותר להפריש משהו חלה מן החלה וכו' הנ"ל".

3. מראי מקומות – כה"ח (סי' קס"ח ס"ק י'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ז).

(א) חכם צבי (סי' ס"ב) – "ולענין דינא בלחם חסר לענין לחם משנה בשבת נ"ל דיש לדמותו להדיא דעירובי חצרות דתנן בה ככר שלם ולדעת הרא"ש עד כדי חלת נחתום שהיא א' ממ"ח ואפ"י אינה טבולה לחלה לא מיקרי חסרון אבל ביותר מא' ממ"ח ודאי מיקרי חסרון ולפי דעת ר"י בתוס' אפ"י בחסרון מועט נמי לא מיקרי שלם וא"כ ה"ה לענין לח"מ ואף דהתם טעמא משום איבה מ"מ ר"י דייק ליה מלישנא דמתני' דקתני ככר שלם וכל שחסר מעט לא מיקרי שלם ה"ה לענין לח"מ".

(ב) א"ר (סי' קס"ז ס"ק ב') – "ואם ניטל החלה מפת שלם דינו כפרוסה".

(ג) שע"ת (ס"ק א') – "ועיין בשו"ת ח"צ סי' ס"ב וסי' ס"ג ודעת' בלחם חסר תלוי בפלוגתת הרא"ש והר"י ז"ל דלהרא"ש אם החסרון אינו יותר מחלק אחר ממ"ח לא מיקרי חסרון ולהר"י אפילו בחסרון מיעוט נמי לא מיקרי שלם".

(ד) הגר"ח שליט"א (אשיחה עמ' שי"ח) – "בדיני בציעת הפת בשבת פת שלמה שנפלו ממנה חתיכות מעטות ופירורים או אם נפל מעט מהקרום העליון האם ראוייה הפת הזו ללחם משנה. תשובה: אם אין ניכר כל כך".

(ה) הלכה של פסח (ח"ב שער י"א פרק א' סעי' ל"ז) – "ובשעת הדחק כל זמן שהחסרון אינו יותר מחלק אחד ממ"ח שזהו שיעור חלה, אינו נקרא חסרון".

ב. חלה שנשרפה: האם העומד לחתוך כחתוך דמי.

1. מיקל.

(א) תוס' שבת (סוף ס"ק ב') – "כתב בשו"ת שער אפרים (ס"א) דאם נשרפה חתיכה מחלה יוצאים בה ולא אמרינן דכל העומד לחתוך כחתוך דמי".

(ב) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ז).

2. מראי מקומות – פמ"ג (מש"ז ס"ק א').

(א) א"ר (סי' קס"ז ריש ס"ק ב') – "שהוא דרך כבוד וכו'. ומטעם זה שמעתי שאין לבצוע מלחם שנשרף ממנו קצת עד שאין ראוי לאכילה, ואם אין אחר שלם, טוב יותר שיחתוך הנשרף ממנו שאינו דרך כבוד. אבל מצאתי בתשובות שער אפרים [סימן א] דכל כמה דלא נחתך הנשרף נקרא לחם שלם לענין לחם משנה ע"ש".

(ב) מחז"ש (ס"ק א') – "תוספת שבת ... בשם תשובת שער אפרים [סימן א] ותשובת ה"ה חכם צבי סימן ס"ב דעוגה שנשרפה לא אמרינן כל העומד לחתוך כחתוך דמי, אלא מיקרי לחם שלם לענין לחם משנה".

ג) שע"ת (ס"ק א') – "ואם עדיין לא נחתך ממנה רק לפי שנשרף ונחרך הוא עומד לחתוך האריך בזה בשער אפרים דלא אמרינן כחתוך דמי אפי' יותר מאצבע ויוצאין בו ועיין בח"מ וב"ש באה"ע סי' קכ"ג והח"צ נראה שמסכים לדברי זקינו השער אפרים ובשו"ת מקום שמואל סי' מ"ה כ' ג"כ בענין זה ולא ניהא ליה למימר דהעומד לחתוך לאו כחיתוך אלא כיון דאיכא אינשי דאכלי אף שנשרף ונחרך לאו עומד לחתוך קרינן ביה".

ד) מ"ב (ס"ק ב') – "ועוגה שנשרפה קצת ועדיין לא נחתך ממנה יש אומרים דיוצאין בו לענין לחם משנה עיין בש"ת".
ה) בנין עולם (או"ח סי' ט') – "בפת שנחרך אם נאכל ע"י תערובות לפמ"ש דמצטרף לענין לחם משנה גם לענין עירוב הדין כן אבל אם אינו נאכל בתערובות נראה דכמאן דליא דמי' בין לענין לחם משנה בין לענין שיעור עירוב".

ו) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ט"ז, הע' כ"ו) – "ככר שנשרף חלק ממנו באופן שאין ראוי לאכילה כלל, עדיין מקרי שלם. [שאם באמת אינו ראוי לאכילה י"ל דלא מקרי שלם, אך בדרך כלל מה שנשרף שפיר ראוי לאכילה ע"י הדחק עכ"פ, ולכן שפיר מקרי שלם]."

ז) פסקי תשובות (דפו"ח, אות ט') – "עיין בשערי תשובה. שמביא דיעות בזה, ואי איכא אינשי דאכלי אף החלק השרוף שפיר אפשר לצרפו ללחם משנה לדברי הכל. ואם הקדים וסילק וחתך את החלק השרוף (או נשבר מעצמו), וניכר חסרונו, שוב לדברי הכל אינו נקרא שלם".

ג. תוית הדבוקה על גבי הלחם: לכתחילה.

1. יש להחמיר: שלא יסיר את התוית הדבוקה בלחם אלא אחרי בציעתו.
א) ששכ"ה (פרק י"א סעי' ט' בהג"ה, פרק נ"ה סעי' ח') – "לכתחילה יקפיד שהלחמים יהיו שלמים לגמרי, ולכן לא יסיר את התוית הדבוקה בלחם אלא אחרי בציעתו, כדי שהלחם יהיה שלם בשעת הברכה. וכן הלוקח מצות ללחם-משנה יקפיד שתהיינה שלמות, וגם לא סדוקות".
ב) ילקוט יוסף (סעי' ו') – "לכתחילה יש להקפיד שהלחמים יהיו שלמים לגמרי, ולכן לא יסיר את התוית הדבוקה בלחם אלא אחרי בציעתו, כדי שהלחם יהיה שלם בשעת הברכה".
2. לענין איסור בורר - עי' סי' שי"ט סעי' ט"ז, לשיטות ומראי מקומות.

ד. אם חסר ממנו מקצת אצל שפתו: האם מהני לחרוך שפתו בתנור באופן שלא יהא ניכר החסרון.

1. מחמיר.
א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ג פרק ס' אות ט"ו, הע' שמ"ד) – "לא מועיל לחרוך באש את קצות המצה בשביל לעשותה שלימה [ודלא כמש"כ ספר אחד בשמו], ואף אסור לחרוך מצה שבורה בפסח כדי שתראה שחימה, דכיון שא"ז מועיל לענין שיקרא שלם, ממילא הוי מבעיר שלא לצורך".
ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' י"ז) – "אבל אם חסר ממנו מקצת אצל שפתו לא מהני לחרוך שפתו בתנור באופן שלא יהא ניכר החסרון, דסו"ס אין כאן ככר שלם".
2. מיקל.
א) הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ב'ב', הליכות שלמה פסח פרק י' סעי' ג') – "לחם שלם שנחתכה ממנו חתיכה חושבני שאסור ביו"ט לעשותו שלם על ידי חריכה משום תיקון מנא, כמו שאסור במכשירין, ואע"ג דבאוכלין ליכא משום תיקון מנא ומותר אפילו לתקן קיסם כדי לחצוץ בו שיניו [סי' שכ"ב סעיף ד'], מ"מ הכא שזה דבר המתקיים והתיקון מפרוטה שלימה הוא לכל אדם וזה רק למצוה כדי לעשותה שלמה, יתכן דאסור".
1) עי' הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ב') – "אודות צנימים אע"ג דיש מתירים לקחתם ללחם משנה. מ"מ נראה דיש לפקפק טובא, דהרי ניכר וידוע לכל שהם ממש פרוסות מלחם אפוי אלא שנתייבשו אח"כ בתנור, ולענ"ד היה נראה שדינן ממש בפרוסות שחרכן באור, דל"ח שלימות".
2) הגרשז"א זצ"ל (הליכות שלמה פסח פרק י' הע' ט"ז) – "ונראה שכוונתו דדין צנימים כדין פרוסות שנחרכו רק במקצת דודאי אינן כשלמות".
3. יכול לחזור ולאפותה בתנור או על הגז: אך לא ביום טוב.
א) הגריש"א זצ"ל (הלכה של פסח ח"ב שער י"א פרק א' הע' ע"ג) – "וכן הורה הגריש"א זצ"ל. אך לא מועיל לחרוך קצותיה באש, ויש שמקילים לחרוך קצותיה באש ודי בכך. אך אין לעשות כן ביו"ט דהוי מבעיר שלא לצורך, שהוא צורך מצוה בלבד, כן הורו הגרש"ז אויערבך והגרי"ש אלישיב, ויש שהקילו בזה".
ב) ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' י') – "לחם שלם שנחתכה ממנו חתיכה, אם בימות החול - יכול להחזירו לתנור ולאפותו ובכך חוזר ומקבל דין של לחם שלם ... גם מצה שנשבר חלק ממנה יכול לחזור ולאפותה בתנור או על הגז, ואם אין השבירה ניכרת יכול הוא להשתמש במצה ללחם משנה".
ג) הלכה של פסח (ח"ב שער י"א פרק א' סעי' ל"ט) – "מצה שנשבר חלק ממנה, יכול לחזור ולאפותה בתנור או על הגז אך לא ביום טוב".
4. מראי מקומות.
א) הגר"ח שליט"א (לכנימין אמר עמ' ל"ט) – "מצה שנשבר קצהו, האם מועיל לשרוף באש את הקצה השבורה, שיחשב שלם ללחם משנה. תשובה: יש אומרים כן".

ט] בלחמים הנבדקים יחד: בשביל לחם משנה.**א. קודם שמפרידן.**

1. מחמיר: לא חשיב לחם משנה.
 - (א) דעת תורה (ארחות חיים ס"ק א' ד"ה ועי' בדברינו) – "שו"מ ... ובהגהות מחו' הגאון מהרש"מ אבדק"ק ברעזאן חולק עליו מטעם דאי נימא דא"צ להפרישן א"כ לא יהי' דעתו להפרישן ויהי' חיבור לכן יש להפרידן זמ"ז".
 - (ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ט"ו) – "ומיהו לא חשיב לחם משנה אלא משהפרידם, שאם הם דבוקים בשעת הברכה לא חשיב לחם משנה".
2. מיקל: חשיב לחם משנה.
 - (א) שואל ומשיב (מהדו' קמא ח"א סי' קס"ז סוף ד"ה ובגוף) – "באחד שקנה על שבת שני חלות הנשוכים זה בזה כמו שדרכן להיות אם נחשבו לשני חלות לענין לחם משנה או דלמא צריך להפרידם עד שיהיו שתי חלות וכמדומה שכבר כתבתי בזה וכעת נ"ל כיון דהנשיכה היה דעתו על מנת להפרידם שהרי אפה להפריד זה מזה ולמכור אחת אחת ואטו היה דעתו שימכרם דוקא ביחד וגם בעה"ב לעצמו פשיטא דלא היה דעתו שיתחברו ולא יפרידם בעת אכילה וא"כ פשיטא דלא נחשב כמו מחובר יחד לענין לחם משנה וכמו המכנים חלות ע"מ להפריש דב"ה אומרים שאין חיבור ועיין בהרי"ט אלגזי על הלכות חלה להרמב"ן דף נ"ב בדפוס פ"ב שהאריך בענין זה ולא נפניתי כעת לבאר הך דטבול יום ודו"ק".
 - (ב) חוט שני (ח"ד עמ' ק"ה אות ב') – "חלות הנדבקות זו לזו בשעת האפיה עד שלפעמים הם ממש אחד, הרי כולם יחדיו נחשבים ללחם שלם, ואם אפשר להפריד ביניהם צריך לידע שלפעמים האחד הוא שלם והשני הוא חסר".
3. מראי מקומות – ארחות חיים (ס"ק א' ד"ה ועי' בדברינו).
 - (א) ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' ו') – "שני לחמים שנדבקו זה אל זה בשעת אפייתם, יוצא בהם ידי לחם-משנה, גם בהיותם דבוקים זה לזה, אך יש בין האחרונים מי שחולק, ולדעתו יש להפריד אותם זה מזה".
 - (ב) פסקי תשובות (דפו"ח אות ט') – "ואם ירצה יוכל לקחתן ללחם משנה אפילו כשהם דבוקים, אבל מהנכון להפרידם".

ב. אחר שהפרידן.

1. מיקל: שלימות. [י"א אפי' אם במתכוין הדביקום קודם האפיה אחד לשני].
 - (א) מחה"ש (סוף ס"ק א') – "כתב בספר תוספת שבת [שם סוף הס"ק] וז"ל, ומבואר בסימן קס"ח סעיף ג' דאם שני לחמים נאפים יחד ונחתכה מאחד מהן, טוב להפריש הפרוסה מן השלמה, שלא יהיה נראית כפרוסה, אף על גב שעכשיו הוא נראית יותר גדולה, עכ"ל. משמע מדבריו דכהאי גוונא מותר ליטלו ללחם משנה, דזה מיקרי שלם. ואני נסתפק ושואל, דאפשר דבחול עדיף טפי להפריש הפרוסה דעל ידי זה נראית כשלמה, אבל שיהיה באמת דין שלם לצורך לחם משנה לא שמענו. ואפילו תאמר דהא איכא פלוגתא בגמרא [ברכות לט, ב] אם יש לו פרוסה גדולה וככר קטן ושלם הי' מינייהו עדיף, ופסקינו לעיל [סימן קסח סעיף א] כמאן דאמר שלם עדיף אפילו הוא קטן רק שיהיו ממין אחד, ואי אמרינן כשפורס הפרוסה מן השלמה כנזכר לעיל עדיין מקרי פרוסה אלא שנראית כשלמה, מהאי טעמא דנראית כשלמה כיון דעל כל פנים אינה שלמה לא הוה ליה לדחות מעלת גדולה, דאם מניח בה הפרוסה יהיה נראית יותר גדולה, דלא מצינו בגמרא דמעלת שלם עדיף ממעלת גדולה כשהוא פרוסה אלא כשהקטן באמת שלם ממש. מכל מקום אני מסתפק, דדין זה שבסעיף קס"ח מקורו מתרומת הדשן בפסקים סימן ק"ו, ומשמע לענ"ד דמיירי ששני הלחמים נדבקו דרך מקרה בתנור, וכן משמע מלשון שו"ע שם. אבל כמו שעושים עכשיו שבשעת לישא עושים כל לחם לבדה ואחר זה מדביקים יחד בכוונה ונאפים כן יחד, כהאי גוונא אפשר אם פורסים זה מזה אין אחד מהם נקרא לחם שלם".
 - (ב) מנחת פתים (על סעי' א') – "ע' מחה"ש שנסתפק בלחמים הנבדקים יחד בכוונה, אם אח"כ כשמפרידן מיקרי שלימות. ועי' לקמן סי' תרמ"ח סעיף יג, שהוכחתי דמיקרי שלם בכה"ג".
 - (ג) ארחות חיים (ס"ק א' ד"ה ועי' בדברינו) – "ועי' במחצה"ש ... ועי' בס' מנחת פתים ...".
 - (ד) ששכ"ה (פרק נ"ה סעי' ו') – "ואם מפריד הלחמים זה מזה והם שלמים, גם אם ניכר שהיו דבוקים, הם נחשבים לשלמים. ואם נדבק קצת מלחם אחד במשנהו, טוב להסירו כדי שיראה שלם".
 - (ה) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' ט"ו) – "ושני ככרות שדבקום יחד בשעת אפייה ובדעתו היה להפרידם אחר אפייתם, והפרידם, שלימים מקרי".
 - (ו) כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ז).
 - (ז) עי' פסקי תשובות (דפו"ח אות ט') – "ולכן כשאופים כמה חלות בתבנית אחת, ושלא במתכוין קורה שנוגעים ונדבקים מעט אחד בשני, וכשמפרידים אותם נראה כעין חסר, וניכר שהיו דבוקים, אין בו חשש, כיון שלעיני בני אדם הרי הוא שלם ... ואם במתכוין הדביקום קודם האפיה אחד לשני, אפילו הדביקום בקל, וניכר לעין כל שהם שתיים, אל יקחו אותם ללחם משנה אלא יצרף עוד לחם עמהם. אמנם המקילין לאחר שיפרידו אותם להחשיבם כשתיים שלימות, יש להם על מי לסמוך, אם החסרון מועט ולעין כל נראה כשלם, וכנתבאר לעיל".
2. מראי מקומות.
 - (א) שד"ח (כללים מערכת ל' כלל כ"ז ד"ה ונסתפק) – מנחת פתים ... נראה שאין לפשוט מזה ספקו של המחצית השקל משום דמה שנדבקו בתחלת ברייתן דומה ללחמים שנדבקו בתנור דרך מקרה שגם להמחצית השקל מהני ללחם משנה כאמור כן נראה לפום ריהטא והמעין יכריע".

ג. מראי מקומות – ציץ אליעזר (חי"א סי' כ"ד אות ג').

י' שני חצאי לחם: פרוסות.**א. לחברם.**

1. ע"י ס"י קס"ח סעי' ב', לשיטות ומראי מקומות.

ב. בדין לחם משנה בב' פרוסות.

1. ערה"ש (סוף סעי' ה'), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ח) – "מיהו אם אין לו שלימים כלל יקח שני פרוסות דעכ"פ לחם משנה הוא אלא שאינו דרך כבוד [עש"ת ות"ש]".
2. הגר"ש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב אות ט"ו) – "אם אין לו פת, יכול לקחת עוגה שלמה ללחם משנה. ומי שאין לו לחם שלם כי אם חתיכות, יקח שתי חתיכות שיש בכל אחת לפחות כזית".
3. הגר"ח"ש זצ"ל (חידושי בתרא סי' רצ"א על מ"ב ס"ק כ') – "הנצי"ב ז"ל כתב במשיב דבר דאם היו לו ב' פרוסות קיים לחם משנה בדיעבד, אבל אם חלק פרוסה אחת לשנים לא, ואם אין לו אלא ככר אחד שלם לסעודה שלישית יקח עוד פרוסה לצאת לדעת הנצי"ב הנ"ל".
4. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' י') – "ומיהו אם אין לו ב' שלימות יקח שלימה ופרוסה או שתי פרוסות, דעכ"פ לחם משנה הוא אלא שאינו דרך כבוד".
5. הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא ח"ל עמ' י"ח טור ג') – "שאלה: הנה קיי"ל שצריך בלחם משנה ב' חלות 'שלימות', ונסתפקו כשאין לו שלימות, ויש לו רק ב' פרוסות, האם יטול מהם שניים 'ללחם משנה' או לא, וצ"ע. תשובה: י"א כן".
6. מראי מקומות – מנחת אריאל (דף קיז: אות י"א).

ג. שיש לו רק חלה אחת האם יברך עליו כשלימה, או יפרוס אותו לשתי פרוסות שיהא לו עכ"פ לחם משנה של פרוסות.

1. לא יפרסנה לשתיים.

- א) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' י"א) – "אע"ג דשתי פרוסות מקרי לחם משנה, אם אירע שיש לו רק ככר אחת שלימה, לא יפרסנה לשתיים, אלא יבצע עליה כשהיא בשלימותה".
- ב) הגר"ח"ק שליט"א (אליבא דהלכתא ח"ל עמ' י"ח טור ג') – "שאלה: (המשך) מרן שליט"א כתב שאם אין לו ב' שלימות רק ב' פרוסות י"א שיקחם ללחם משנה שמתקיים דין לחם משנה גם בשני פרוסות, וצ"ע לפי"ז איך הדין כשיש לאדם רק חלה אחת שלימה, כיצד ינהגו, שלכאורה צריך לחתוך אותה 'לשניים' ויהיה לו ב' פרוסות, וירוויח דין 'לחם משנה', האם כך באמת צריך לעשות, וצ"ע. תשובה: לא".
- ע"י הגר"ח"ק שליט"א (לבנימין אמר ריש עמ' ל"ט) – "מי שיש לו רק חלה אחת האם יברך עליו כשלימה, או דלמא יפרוס אותו לשתי פרוסות שיהא לו עכ"פ לחם משנה של פרוסות. תשובה: צ"ע".
2. מראי מקומות – הל' שבת בשבת (ח"ד פרק ע"ה הע' ל"ב ד"ה ובמשיב [עמ' ק"ס], סעי' ט"ז).

ד. לחם הסגור בשקית ניילון.

1. נכון להוציאם: שיגעו חלות זה בזה כשבוצע עליהם.

- א) הגר"ח"ש זצ"ל (כבוד ועונג שבת פרק י"ד הע' י"ח), כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ט) –
- Both challis should be unwrapped, even if only one is to be cut.
- ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' כ', הע' ל"ג) – "מיהו ראוי לדקדק שלא יהא אפי' אחת מהן מעוטף בשעת הברכה. [שאף די"ל שא"צ להדביקם יחד באופן שנוגעים בהדדי, מ"מ נראה שיש לדקדק עכ"פ שלא יהא הפסק מפה או נייר כסף וכדו' ביניהם, שלכן גם מטעם זה מסתבר לדקדק שלא יהא אחד מהן מעוטף בשעת הברכה]".
- ג) רבבות אפרים (ח"א סי' ר"א) – "תבנא לדינא דנראה לע"ד דאין קפידא בלחם משנה כשהלחם שלא חושב לאכול באותה סעודה מונח בשקיק ואפשר לצרפה ללחם משנה. ולכתחילה טוב יותר להוציא ואח"כ יחזיר ולא יתייבש".
- ד) ששכ"ה (פרק נ"ה הע' ל"ח) – "ואילו לחם שלם בתוך שקית, כמו לחם שעכשיו הוציאו מן המקפא, להלן סעי' יב, ג"כ נכון להוציאו מן השקית בשעת ברכה, עיין סי' קסז במ"ב ס"ק כג".
- ה) משנת יוסף (בית מתתיהו, אליבא דהלכתא חפ"ז עמ' מ"ח טור ב') – "שלכתחילה יש להפריד השקית מהחלה".
- ו) הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה שבת ח"ב עמ' ק"מ אות י"ז) – "האם אפשר שהחלות - או עכ"פ את החלה שאין בדעתו לבצוע - תהיינה בשקית, זמן שמברכים 'המוציא'. תשובה: צריך לשים ידיו על הפת ממש ולברך לכן לא יניח בשקית".
- ז) שבט הקהתי (ח"ב סי' קי"ד) – "שאלה: אם החלות ללחם משנה כל חלה מונחת בניילון לבדו, האם צריך להוציאם קצת שיגעו חלות זה בזה כשבוצע עליהם. תשובה: נראה דצריך לכתחילה שיגעו החלות זה בזה, ואע"ג דלגבי ליל פסח הוי מחלוקת באחרונים אי יניח מפה בין המצות ע"י בח"א (סי' ק"ל), ועיי"ש בתו"ח, ועי' באורחת חיים (תע"ג סק"ו). מ"מ בלחם משנה לגבי שבת ודאי בעי שיגעו זב"ז כדאי בסידור של הרב יעקב קאפיל טעם שמניחין מטפחת בין מצה למצה כי המצות של הקערה כל מצה ומצה הוא מצוה בפנ"ע ורומזין לכוונה מיוחדת ולכן צריך להפסיק בין כאו"א, משא"כ החלות של שבת כל החלות הם מצוה א' ורומזים עפ"י סוד לכוונה א' ולכן די במפה א' עיי"ש הרי דלגבי לחם משנה בשבת צריך שיגעו החלות קצת זה עם זה. העולה להלכה: יש להחמיר שהלחם משנה יגעו זה בזה בשעה שבוצע עליהם".
- ח) השבת והלכותיה (פרק ט' סעי' י"ב) – "אם החלה שרוצים לצרפה ללחם משנה נמצאת בתוך שקית ניילון, נכון לכתחילה להוציאם מהשקית ניילון בשעת הברכה, וחלה פרוסה הנתונה בתוך שקית ניילון - אינה נחשבת ללחם משנה".
- ט) אהל יעקב (קובץ המאור תשרי-חשוון תשע"ז עמ' צ', גליון תע"ג) – "במשנה ברורה (ס"ק כ"ג) דמבואר שאחיזתו לא יהא על ידי חציצה, ולכן נראה דבנידון דידן יש להקפיד שהחלות לא תהיו מעוטפות בשקית".

2. דעת הגריש"א זצ"ל.

- (א) הגריש"א זצ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב אות י"ז) – "לחם הסגור בשקית ניילון א"א לצרפו ללחם משנה, אא"כ יפתח את השקית מקודם, ודוקא דרך קלקול. דפתיחת שקית בשבת דרך קלקולה מותרת רק לצורך אכילה לא לצורך אחר, ולכן אם פותח שקית של חלה עבור לחם משנה, יקפיד לאכול ממנה".
- (ב) הגריש"א זצ"ל (ישא יוסף ח"ג [או"ח ח"ב] סי' ע') – "שמעתי השמועה בשם מרן רבינו (שליט"א) [זצ"ל] שחלה הנמצאת בשקית ניילון אינה מצטרפת ללחם משנה, ושאלתי לרבינו מרן (שליט"א) [זצ"ל] והשיב דודאי שאפשר לצרף".
3. מראי מקומות – מצות לחם משנה (סי' ט' סעי' י"ג).
- (א) קהלות יעקב (ארחות רבינו ח"ב ריש עמ' י"א) – "מש"כ מרן החזו"א זצוק"ל באגרות, שבשבת בבוקר לסעודה שלישית יצרף מצה ללחם משנה אמר לי מו"ר שיכניס את המצה לשקית ניילון כך שלא תגע בחלה, ובאופן כזה ג"כ יוצאים יד"ח לחם משנה".
- (ב) הגר"ח ק"ש שליט"א (ויכתוב מרדכי עמ' ש"ס אות ר"מ) – "האם אפשר לצרף ללחם משנה פת הנמצאת בתוך שקית. תשובה: אם אפשר לפותחה בשבת מצטרף".
- הגר"ח ק"ש שליט"א (אליבא דהלכתא חפ"ז עמ' מ"ח טור ב') – "שאלה: בס' ארחות רבינו ח"ב עמ' י' מובא בשם הקהילות יעקב שבער"פ החל בשבת יקח מצה ללח"מ ויניחנה בתוך שקית ניילון שלא תיגע בחלה, וצ"ע איך מהני ללח"מ בתוך שקית ניילון הא אין הלח"מ נוגע זב"ז. תשובה: א"צ ליגע".

יא. האם לרשום בסכין קודם ברכה: בשבת.

א. מדקדקים נוהגים לרשום בסכין.

1. ב"ח (סי' קס"ז ס"ק ב') – "וכתב מהרש"ל דהמדקדקים רגילים לרשום בסכין קודם ברכה קבלתי עכ"ל".
2. תורת חיים (סנהדרין דף קב: ד"ה ולהכי) – "ולהכי נראה דאפילו בשבת ויום טוב דאינו חותך בככר עד אחר הברכה כדי שיהיו הככרות שלמות מ"מ צריך לעשות תחילה רושם בככר עם סכין כפי שיעור הפרוסה שיפרוס ויברך **כי היכי דליקום הברכה על אותו מקצת שנרשם** דראשית בעינן ששירים ניכרים וכן העולם נוהגין בשבת ויום טוב עושין כמין רושם בככר תחילה והטעם כדפי'".
3. מג"א (סי' רע"ד ס"ק א') – "המדקדקים נוהגים לרשום בסכין קודם ברכה [ב"ח סי' קס"ז בשם רש"ל וכו"כ בספר ת"ח]".
4. תוספות שבת (סי' רע"ד ס"ק ג') – "ונוהגים לרשום בסכין קודם ברכת המוציא [דכתיב ראשית שיהיו שיריה ניכרים]".
5. א"ר (סי' קס"ז ס"ק ב', סי' רע"ד ס"ק ו') – "כתב רש"ל וב"ח [סעיף ב] והמדקדקין רגילים לרשום בסכין קודם ברכה עכ"ל, פירוש בשבת ויו"ט. וכן כתב בתורת חיים שם דבעינן ראשית ששיריה ניכרין בשעת הברכה".
6. לבושי שרד (סי' רע"ד על מג"א ס"ק א').
7. בא"ה (סי' רע"ד ס"ק ב') – "ב"ח מגן אברהם".
8. מגדל השן (סי' ע"ג) – "הדבר פשוט שמנהגן של ישראל תורה ואין לשנות ודברי הצ"ח חסרון ביאור. כי ... אחר זה ראיתי שגם הגאון אדמו"ר בישועות יעקב סי' קס"ז נמשך אחרי דברי הצ"ח ובכל זה דברי כל גדולי האחרונים ומנהגן של ישראל תורה והדברים מתפרשים יפה במה שכתבתי ומינה לא תזוע".
9. מטה אפרים (סי' תרכ"ה סעי' מ"ט) – "וקודם שיברך רושם בסכין את הככר במקום שרוצה לבצוע".
10. יד יוסף (סי' רע"ד ס"ק ג').
11. מ"ב (סי' רע"ד סוף ס"ק ה') – "והמדקדקים רגילים לרשום בסכין קודם ברכה".
12. קצה המטה (על מטה אפרים סי' תרכ"ה ס"ק פ"א) – "כמג"א ... הצ"ח ... בישוע"ק ... מגדל השן ... יד יוסף ... שהאריך בטוב טעם".
13. לקוטי מהרי"ח (סדר סעודת ליל שבת) – "ועיין במג"א ... והנה דעת הצ"ח ... אך בס' ארחת חיים מביא בשם שו"ת מגדל השן שהשיב דברי הצ"ח אלו וכתב דמנהגם של ישראל תורה היא ואין לשנות ע"ש ועיין בס' יד יוסף בשם ס' תורת חיים סנהדרין דף ק"ב שגם עפ"י סוד יש לרשום הלחם בשו"ט נוהגין העולם ע"ש".
14. קצות השלחן (סי' פ"ב סוף סעי' ב', עי' ס"ק ח') – "ונוהגים לרשום על הלחם בסכין קודם ברכה".
15. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קי"ג אות נ"ה, אות נ"ו) – לשונו מובא לעיל.
16. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' כ"א) – "נוהגין לרשום בסכין על הפת קודם הברכה כדי שידע מקום הבציעה כדי שעי"ז יתמעט ההפסק בין ברכה לאכילה, אבל לא יחתוך לתוך הפת כלל קודם הברכה".
17. הגר"ח ק"ש שליט"א (אליבא דהלכתא ח"נ עמ' ל' טור ג') – "שאלה: המ"ב בסי' רע"ד (ס"ק ה') כותב שהמדקדקים נוהגים לרשום עם הסכין על החלה קודם ברכה, ומצד שני הרמ"א (בסי' קס"ז) כותב שבשבת אין להתחיל הבציעה קודם הברכה, והמ"ב שם לא הוסיף שיש לרשום קודם הברכה על החלה, ואיך ראוי לנהוג למעשה. תשובה: יש לציין קצת בסכין".
18. הגר"א נבנצל שליט"א (ירושלים במועדיה שבת ח"ב עמ' קל"ט) – "יעשה סימן כלשהו".
19. נשמת שבת (סי' רע"ד אות ק"נ) – "כן המנהג".
20. כבוד ועונג שבת (ארטסקרול, עמ' ע"ט, עי' פרק י"ד הע' פ').
21. ותן ברכה (עמ' תס"א).
22. שערי הברכה (פרק ג' סעי' י').

ב. שלא לרשום.

1. עי' צ"ח (ברכות דף לט: ד"ה תוס') – "מ"מ בשבת שעל כרחנו אין אנו יכולים לחוש להיסח הדעת שהרי צריכין לחם משנה וכמו שכתבו התוס', א"כ בשבת ודאי יש לחוש לדברי הירושלמי, ואין נכון לרשום בסכין המקום ששם יבצע, דא"כ הוא מגלה דעתו

- שעל המקום שעד הרושם הוא מברך, ואם יפול אחר שיחתוך אכתי יצטרך לברך שנית, ולכן טוב שלא לרשום כלל, ואז מברך על כל הפת. והעולם נהגו על פי רש"ל - הביאו הב"ח בס"ק קס"ז [בריש הסימן ד"ה וכתב הרא"ש] והמג"א בס"ק רע"ד בס"ק א' - לרשום. ואני אומר אם קבלה היא נקבל, אבל לדין יש תשובה כנ"ל."
2. ישועות יעקב (סי' קס"ז סוף ס"ק א') - "מ"ש האחרוני לרשום בסכין עד מקום שיבצע אינו נכון בעיני דכיון דרושם הוי סימן דע"ז מברך אם תפול מידו צריך לבצוע פעם אחר' וגם בזה יש לחלק בין שבת לחול וכמ"ש גם הטעמים שכתבו הב"ח ושל"ה ובעל מגן אברהם לרשום בסכין שייך בשבת והבן זה."
3. בית מנוחה (דיני בציעת הפת ולחם משנה בשבת אות י"ח) - "מג"א ... צל"ח ... ודבריו נראין נכונים ומוכרחים כי על כן נכון הדבר שלא לרשום ושב אל תעשה עדיף."
4. מנחת פתים (סי' רע"ד על מג"א ס"ק א').
5. כה"ח (סי' רע"ד ס"ק י"א) - "מ"א ... אמנם הגאון צל"ח ... והביאו הבי"מ אות ח"י וכתב דדבריו נכונים ושב ואל תעשה עדיף."

ג. אם ע"י רושם אין ממעט השהיה, אלא אדרבה לוקח זמן עד שמוצא את הרושם.

1. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד הע' ל"ד) - "שהדבר פשוט שאם עשה רשימה ואחר הברכה אין רואה מקום הרשימה, עדיף לחתוך במקום אחר מיד ולא לחפש אחר הרשימה שרשם, דהא כל עיקר טעם הרשימה הוא כדי למעט ההפסק ולא שיבא לידי הפסקה מחמתו. וכן אם סועד בחדר חשוך קצת שאין יכול לראות כ"כ את מקום הרשימה, פשוט שא"צ לרשום, דכיון שאין הרשימה עוזר לו ואין ממעט ההפסק כלל, ואדרבה, גורם הפסקה טפי, אין שום ענין לרשום כלל."
2. הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא ח"נ עמ' ל' טור ג') - "שאלה: בדין 'רושם' שצריך לעשות בחלה קודם הבציעה, לכאורה צ"ע שהרי כל מטרת 'התחלת הבציעה' קודם ברכה (המבואר בס"ק קס"ז), הוא כדי למעט בהפסק בין הברכה לאכילה, וע"י רושם לכאורה אין ממעט השהיה, אלא אדרבה לוקח זמן עד שמוצא את הרושם, שאינו ניכר כמעט, וצ"ע. תשובה: יעשה רושם ניכר".
3. נשמת שבת (סי' רע"ד אות ק"נ) - "וטוב שאח"כ לא ידקדק לחתוך במקום הרשימה דייקא, רק בערך אותו השטח, או שבעת הרשימה יחתוך קצת לתוך הפת."
4. וזאת הברכה (פרק ב' אות ג') - "וצ"ע אם לא יוצא שכרו בהפסדו בשהיה שמחפש החתך."
5. שערי הברכה (פרק ג' הע' כ') - "ובוזאת הברכה פ"ב תמה ... ונראה פשוט שבדיעבד ודאי שאינו הפסק כיון שזה לצורך הברכה, אך יל"ע למה יעשה זאת לכתחילה וצ"ע."

ד. מראי מקומות - ארחות חיים (סי' רע"ד ס"ק ב'), תהלה לדוד (סי' רע"ד ס"ק א'), בית אב"י (ח"ד סי' פ"א), לקראת שבת (פרק י"ח סעי' י"ט, הע' ל"ו).

1. כה"ח (סי' קס"ז ס"ק י"ח) - "והמדקדקים רגילים לרשום בסכין קודם ברכה. ב"ח בשם רש"ל עט"ז. מ"א סי' ער"ד סק"א א"ר אות ב' מיהו הישו"ע כתב דאינו נכון וכ"כ הצ"ח בחי' לברכות ט"ל ע"ב דהיותר טוב שלא לרשום כלל והביאו הבי"מ אות ח"י יעו"ש. וע"כ נראה דהנכון לעשות פתין דקין לברכת המוציא של שבת כדי שלא יצטרך לרשום בסכין קודם ברכה וגם כדי שלא לשהות בחיתוך בין ברכה לאכילה וגם בחול יש לעשות כן אם אפשר כדי לברך על ככר שלם ממש."
2. הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא ח"נ עמ' ל' סוף טור ג') - "שאלה: לכאורה בעשיית 'הרושם' נופלים קצת פירורים, ומדוע אין זה חסרון בשלם עי"ז. תשובה: אין לחוש."

ה. מצד שרטוט.

1. הגר"ח מבריסק (הל' שבת בשבת פרק י"ד סעי' י"א) - "ראיתי ברשימות הנהגת רבינו הגר"ח מבריסק צ"ל שלא לרשום בסכין בשבת קודם הבציעה משום חשש איסור משרטט, ע"ש. ונראה בטעמו דחייש לשי' הרמב"ם ספי"א משבת דאיסור משרטט לאו משום הכנה לחיתוך, אלא כל שרטוט אסור מצד עצמו ככותב ואף בהכנה לכתובה, ושיעור משרטט כדי לכתוב שתי אותיות, דעצם סימון השירטוט הוי מלאכה כמו כתיבה, וכמ"ש ברש"ש שבת שם ע"ד רש"י הנ"ל, ולפי"ז כיון שבאוכלין יש איסור כתיבה וכדמוכח בגיטין יט. וכמ"ש בבב"ל סי' ש"מ ס"ד ד"ה במשקין, א"כ ה"ה דיש איסור משרטט בהם. ולכן נראה דלשיטת הגר"ח ז"ל, הרישום בסכין הוא גם בלחם משנה רושם בעלמא, אבל לא יחתוך שם דוקא, אלא בסמוך לו ואינו לצורך כתיבה או חיתוך כלל רק לסימן בעלמא ע"י היכר עד היכן קדושת פרוסת הבציעה וכמ"ש בתורת חיים פ' חלק, שהוא מקור דין זה כפי שציין המג"א סי' רע"ד סק"א ומ"מ צ"ע אם השמועה נכונה, דמכל הפו' נראה שנהגו היתר בזה בלא פקפוק."
2. הגר"ח שליט"א (אסיפת יצחק ח' אלול תשס"ו) - "שאלה: המשנה ברורה (ס' רע"ד ס"ק ב') אומר בענין בציעת הפת, 'שמדקדקים רגילים לרשם בסכין קדם הברכה', וק"ק לי למה זה מותר והרי המשנה ברורה (ס' ש"מ סוף ס"ק כ"ב) כתב 'שרטוט חייב' משום כותב. תשובה: אי"ז שרטוט אלא תחילת הבציעה."
3. ארחות שבת (פרק ט"ו הע' מ"ג) - "עיי' בפוסקים סי' רע"ד שנוהגים לרשום כסכין ע"ג החלה לפני הבציעה, ומבואר דאין בזה איסור כתיבה [אף שכדרך כלל גם קו בעלמא אסור וכדלעיל סעיף ו'] או שרטוט, וע"ע כספר שש"כ פי"א סט"ו שכתב דהטעם שאין בזה מלאכת משרטט משום שענין מלאכה זו היא הכנה למלאכת מחתך, וכשם שאין איסור מחתך באוכלין כמבואר במשנ"ב סי' שכ"כ ס"ק י"ב כן אין איסור משרטט באוכליו."
4. מראי מקומות - נשמת השבת (סי' רע"ד אות ק"נ ד"ה ולכאורה).
- (א) עי' סי' ש"מ אחר סעי' ה' [מלאכת משרטוט], לעוד שיטות ומראי מקומות.

ו. מצד רושם: תולדה דכותב.

1. גר"ח (הגדה של פסח מבית לוי עמ' קס"ד אות ג') – "מרן הגר"ח לא היה נוהג לרשום עם הסכין על הלחם משנה' קודם ברכת המוציא".
- (א) המגיה (שם הע' ג', מפרש מצד רושם ולא מצד שירטוט), "ואולי חשש מרן הגר"ח לכתחילה לרושם באוכלין (עי' ברמב"ם פ"א הלכה ט"ו-ט"ז)". משא"כ ההל' שבת בשבת (לשונו מובא לעיל).
2. מראי מקומות – שרגא המאיר (ח"ג סי' ט"ו אות א'), נשמת השבת (סי' רע"ד אות ק"נ ד"ה ולכאורה, סי' ש"מ אות פ' ד"ה ולכאורה), ארחות שבת (פרק ט"ו הע' מ"ג, לשונו מובא לעיל), תוספת אהל (הערות על מ"ב סי' ש"מ עמ' ר"ב), "שטוב להמנע מסימון בסכין ע"ג הפת קודם הברכה".
3. עי' סי' ש"מ, לשיטות ומראי מקומות.

יב] בצע לכוליה שירותיה: שיעור של הפרוסה - סעיף ב'.

- א. ברכות (דף לט:), שבת (דף קיז:), – "אמר רבי אבא: ובשבת חייב אדם לבצוע על שתי ככרות. מאי טעמא לחם משנה כתיב".
1. פי' ברכת המוציא, ובוצע על האחד.
- (א) רש"י (שבת דף קיז: ד"ה לבצוע) – "לבצוע. ברכת המוציא".
2. פי' ולבצוע משתיהן.
- (א) רא"ה (ברכות דף לט:), – "לבצוע על שתי ככרות בשבת פי' ולבצוע משתיהן".
- (ב) ריטב"א (ברכות דף לט: ד"ה חייב) – "פירוש ולבצוע משתיהן".
- (ג) מכתם (ברכות דף לט: ד"ה ובשבת) – "ובשבת חייב לבצוע על שתי ככרות, משום לחם משנה. פי', ר"ל שיבצע משניהם לזכרון הנס שנעשה שהיה מכין לכבוד שבת שני העומר לכל אחד".
- (ד) פי' קדמון (מבית מדרשו של ר' פרחיה שבת דף קיז:), – "אמר [רב אבא חייב] אדם לבצוע על שתי ככרות. פירושו שיחתוך, משמע [שיבצע] משניהם".
3. מראי מקומות.
- (א) מאירי (שבת דף קיז: ד"ה חייב) – "חייב אדם לבצוע על שתי ככרות בשבת שנ' לקטו לחם משנה ומ"מ אינו חייב לבצוע את שתיהן אלא לוקח שנים ובוצע על האחד שאין לחם משנה אמור אלא בלקיטה שנ' לקטו לחם משנה".
- (ב) פסקי ריא"ז (ברכות פרק ו הל' ב' אות ג') – "בשבתות וימים טובים בוצע על שתי ככרות, שנ' בהם לחם משנה, ולא יבצע בשניהם שנראה כדרך רעבתנות, אלא אוחד שתיהם ובוצע באחת מהם".
- (ג) חקירה: דין בהברכה או דין בהאכילה – מגיה בריטב"א (קוק, ברכות דף לט: הע' שכ"ו).
- ב. שבת (דף קיז:), – "אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקט תרתי ובצע חדא אמר לקטו כתיב. רבי זירא הוה בצע אכולה שירותיה. אמר ליה רבינא לרב אשי והא מיחזי כרעבתנותא אמר ליה כיון דכל יומא לא עביד והאידנא הוא דקעביד לא מיחזי כרעבתנותא".
1. פי', פרוסה גדולה.
- (א) רש"י (ברכות דף לט: ד"ה אכולה, שבת דף קיז: ד"ה בצע) – "בצע לכוליה שירותיה. פרוסה גדולה, ודי לו בה לאותה סעודה ולכבוד שבת, ונראה כמחבב סעודת שבת להתחזק ולאכול הרבה".
- (ב) רמב"ם (ברכות פרק ז' הל' ג', הל' ד').
- (ג) טור (סי' רע"ד סעי' ב').
- (ד) רבינו יהונתן (על הרי"ף שבת דף מג:), – "בצע אכולה שירותיה, כל כך היתה גדולה החתיכה שחותך מן הלחם בשעת המוציא שהיה די לו לכל מאכלו".
- (ה) האגודה (שבת פרק ט"ז אות קל"ח) – "רבי זירא בצע אכולה שירותא, פירוש חתיכה גדולה".
- (ו) ריבב"ן (שבת דף קיז:), – "בצע אכולה שירותיה. בוצע פרוסה גדולה שהיה די לכל אכילתו".
- (ז) שבלי הלקט (סי' ס"ח).
- (ח) פי' קדמון (מבית מדרשו של ר' פרחיה שבת דף קיז:), – "[רבי זירא] בצע אכולה שירותיה. פירוש שהיה בוצע מן הככר שהיה מברך [כפי שיעור] אכילתו כולה. ולשון שירותיה דהכא לשון שארה לא יגרע".
- (ט) תניא רבתי (סי' י').
- (י) ס' הבתים (שערי הקידוש והשביתה שער תשיעי).
- (יא) תשב"ץ (סי' י"ח).
2. פי', דבצע על כל הככרות.
- (א) רשב"א (ברכות דף לט: ד"ה ר', שבת דף קיז: ד"ה רבי) – "פי' רש"י ז"ל פרוסה גדולה שיהא די לו לכולה סעודה, ואינו מחזור בעיני חדא דלא הוה ליה למימר אכולה שירותא אלא בצע כולה שירותא, ועוד דא"כ היכי פריך מחזי כרעבתנותא אדרבה היינו עין יפה דעלה אמרו בעה"ב בוצע, ועוד דבר הלמד מענינו הוא דאמר ר' חייא צריך לבצוע על שתי ככרות אלא ודאי הכי פירושו בצע על כל הככרות המונחות לפניו לאכול והא מחזי כרעבתנותא והיינו נמי דאמר רב אשי בתר הכין כי הוינן בי רב כהנא הוה שקיל תרתי ובצע חדא, וכן פי' ר"ה גאון ז"ל וז"ל אי מברך איניש בשבתא אתרתי ובצע חדא כרב כהנא שפיר דמי ואי בצע להו לתרויהו אפי' לכולה שירותיה כר' זירא שפיר דמי".
- (ב) ריטב"א (ברכות דף לט: ד"ה ר', שבת דף קיז: ד"ה רבי) – "שהיה בוצע על הככרות כולן שהיה בדעתו לאכול באותו סעודה".
- (ג) ר"ן (שבת דף מג: ד"ה אמר, חי' הר"ן דף קיז: ד"ה רבי) – "הרשב"א".
- (ד) עי' נמ"י (שבת דף קיז: ד"ה לכולי)

3. מראי מקומות – ס' המנהיג (הל' שבת), ארחות חיים (הל' ג' סעודות סי' ג', ע"ש), ר' פרץ (לקוטי ר' בצלאל אשכנזי).

(א) מכילתא גבי סעודה ג' קשה לרשב"א.

(1) רשב"א (ח"ז סי' תק"ל) – "והר"מ ז"ל היה רגיל לבצוע בסעודה שלישית בשתי לחמים וכן על כולם ויש אומרים שאם לא יוכל על שתי ככרות שדי לו באחת שלם שכך מוכח במכילתא שביום ששי היה יורד להם המן משנה שני העומר לאחד ומכל עומר עשו שני לחמים הרי לשני עמרים ארבעה לחמים אם כן לא היו פורסין על שני לחמי' שלמי' כי אם בערב שבת ובשחרית ובמנחה נשאת אחת שלימה שהרי היו אוכלין מהם ביום הששי ואינו צריך לבצוע בשתייהן כי אם באחת ויש נוהגין לבצוע מהתחתונה ולא מהעליונה ואנו נהגנו לבצוע מהעליונה".

(2) פרישה (סי' רצ"א ס"ק י"ב) – "ומכל מקום לא קשיא מידי להנהיגין לבצוע על שתי ככרות ד"ל דאין בוצעין על שתי ככרות רק לזכר נס, דהא בליל כניסת שבת ובשחרית נמי אין בוצע על שתי ככרות אלא משום זכר נס בעלמא, ה"ה נמי גבי סעודה שלישית".

ג. בוצע רק חלה אחת: פרוסה גדולה.

1. מחבר (סי' רע"ד סעי' א', סעי' ב') – "ובצוע התחתונה ... מצוה לבצוע בשבת פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה".

2. לבוש (סי' רע"ד סעי' א', סעי' ב') – "ובצוע מאחת מהן ... ומצוה לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה".

3. צל"ח (ברכות דף לט: ד"ה ר') – "ר' זירא הוה בצע אכולה שירותא. עיין ברשב"א שפירש אכולה שירותא היינו על שתי הלחמים. ולענ"ד צ"ע, דא"כ איך אמר אח"כ דכיון דכל יומא לא עביד הכי וכו' לא מתחזי כרעבתנותא, ולפירוש הרשב"א אטו בכל יום מביאין לפניו לחם משנה, וא"כ אכתי בשבת דבצע אתרתי מתחזי כרעבתנותא ויאמרו אלו היה מביאין לפניו בחול לחם משנה היה ג"כ רעבתן ובצוע אתרווייהו, משא"כ לפירוש רש"י ניחא".

4. מטה אפרים (סי' תרכ"ה סעי' מ"ט).

5. קיצור שו"ע (סי' ע"ז סעי' י"ז).

6. ע"י ערה"ש (סי' רע"ד סעי' ג') – "והמהרש"ל נהג בלילה לבצוע אחד וביום שני ככרות משום דכבוד יום קודם לכבוד לילה [ב"ח ומג"א] ועתה יש הרבה מדקדקים במדינת ליטא ורייסין וזמוט שנוהגין זה מכמה דורות ע"פ הגר"א לבצוע שנים בכל סעודה ואינו מבין זה דנהי דהפירוש בר' זירא כהגאון והרשב"א מ"מ הא רב אשי ור"כ לא ס"ל כן והמה בתראי נגד ר"ז ואם נאמר דגם רב אשי ור"כ אין חולקים על ר"ז אלא דס"ל דגם באחד יצא ור"ז ס"ל דווקא בשנים מנ"ל לומר כן דהא משמע דווקא קאמרי נקט תרתי ובצוע חדא מדיוקו של לקטו כפירש"י כמ"ש ועוד דאי מצוה מן המובחר כר' זירא למה לא עשה רב כהנא מצוה מן המובחר ועוד שהרי המכילתא אומרת שכן עשו אבותינו במדבר כמ"ש ולכן לדידי צע"ג בזה [והמקובלים נהגו ב"ב חלות כמו הלחם הפנים וכן הוא בפרע"ח שער השבת פי"ז וכתוב שם לנשק ידי אמו והביאו המג"א ר"ס זה]".

7. מ"ב (ס"ק ד', שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות כ"ח [לשונו מובא לקמן]) – "ורש"ל ושל"ה נהגו לחתוך שניהם כפירוש הרשב"א וכן הסכים הגר"א ואם מקפיד על ההוצאה עושה ג' חלות גדולות וג' קטנות ובכל סעודה בוצע אחת גדולה ואחת קטנה והעולם נוהגין כהשו"ע".

8. חזו"א (ארחות רבנו ח"א עמ' קי"ד אות נ"ט) – "אמר לי מו"ר (שליט"א) צוק"ל שמרן החזו"א צוק"ל הי' בוצע בכל סעודות שבת רק לחם אחד מהלחם משנה והוסיף מו"ר שנהג כן משום שגם אביו הגאון צ"ל נהג כן כי כל הנהגותיו של מרן החזו"א היו כבית אביו צ"ל".

דעת חזו"א (פרק ב' אות י"ב, דינים והנהגות פרק י' סעי' ח') – "לחם משנה בוצע רק ככר אחד".

9. הגריש"א צ"ל (אשרי האיש או"ח ח"ב פרק י"ב אות ט"ז) – "ורבינו נוהג לבצוע רק חלה אחת, ואפילו אם בהמשך הסעודה אוכל גם מהשניה".

10. קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' כ"ב, הע' ל"ה) – "נוהגין לבצוע אחד מהככרות וא"צ לבצוע שניהם, וכתב המחבר (סי' רעד סעי' ב') שמצוה לבצוע בשבת פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה, ואצלינו לא נהגו כן. [והקשיתי למו"ר שליט"א במנהגינו אנו, שאין נוהגין כלל כהשו"ע, שאין בוצעין פרוסה גדולה שתספיק בשביל כל הסעודה, אלא חותכין חתיכות שיש בהם כשיעור כזית, ומחלקין אותם לכל המסובין ומניחין עוד חתיכות באמצע השלחן. ומו"ר שליט"א אמר דאפשר שהטעם שאין מדקדקין בכך הוא משום דאצלינו ליכא כ"כ הכירא במה דבצע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה, דבשלמא לדידהו שהיו מדקדקין שלא לבצוע יותר מכביצה בחול [כשו"ע סי' קסז סעי' א], שפיר איכא הכירא במה שבוצעין פרוסה גדולה בשבת, אבל אצלינו שגם בחול רוב בנ"א אין מדקדקין שלא לאכול אף מפרוסה שיש בו יותר מכביצה, א"כ שוב ליכא כ"כ הכירא במה שיבצע פרוסה גדולה בשבת, וסומכין אכבוד שבת שיש בשאר דברים שבסעודה]".

ד. בוצע כל הככרות.

1. מהרש"ל (הו"ד בגר"א סי' רע"ד על סעי' א', אמנם עי' הגהות והערות במכון ירושלים).

2. של"ה (שבת פרק נר מצוה אות ל"ט) – "דברי הרשב"א נכונים ... וכן אני נוהג. אחר כך מצאתי שגם הגאון מהרש"ל נהג כן והנאני הדברים, ומכל מקום לסעודה שלישית אינו בוצע אלא על אחת מהן".

3. גר"א (סי' רע"ד על סעי' א') – "והעיקר כמ"ש רש"ל ושל"ה לחתוך שניהם כפי' הרשב"א ורה"ג אכולה שירותא דלפירוש רש"י קשה מאד מאי מחזי כרעבתנותא גם הלשון אכולה שירותא דחוק וע' ב"ח".

ה. ראוי לנהוג כב' הפירושים: לכל הפחות ביום.

1. ב"ח (סי' רע"ד ס"ק ב') – "וכך ראוי לנהוג כשני הפירושים לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה וגם לבצוע שתי הככרות של לחם משנה לחתיכות שיאכלו כל המסובין מהם ועל כל פנים יהא נוהג כך בסעודת בוקר דכבוד יום קודם לכבוד לילה".
2. מג"א (סי' רע"ד ס"ק ב') – "וב"ח כ' לחתוך ב' הככרות ולחלקם להמסובין ועכ"פ יעשה כן בבקר דכבוד יום קודם".
3. הגר"ח שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות כ"ח) – "המשנ"ב (ס"ק ד) מביא דעת הרש"ל השל"ה והגר"א לבצוע את שתי החלות, אבל מביא שמנהג העולם שלא להקפיד. ושמעתי מהגאון ר' הלל זקס (שליט"א) [זצ"ל] נכדו של החפץ חיים שהח"ח עצמו בצע רק חלה אחת. האם כדאי לבצוע שתיים או לעשות כמנהג העולם כמו שעשה הח"ח עצמו, שהרי הוא עצמו שהביא דברי השל"ה, במשנ"ב, אעפ"כ בצע רק אחת. תשובה: כדאי לבצוע שניהן".

ו. סעודה שלישית.

1. קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קי"ד אות נ"ח) – "בסעודה שלישית לא מקפיד לחתוך שתיהן ומשאיר את השלימה השני' לסעודת מלוה מלכה (א"ה), ההדור לשלימה במלוה מלכה לכא' מקורו מבה"ל סי' רצ"א ד"ה ולפחות) ורק אם יש לו עוד שלימה למלוה מלכה חותך שתיהן גם בסעודה שלישית, ובשנים הקודמות בכל גונא בסעודה ג' הי' בוצע רק אחת, (ע"ש במ"ב סי' רע"ד ס"ק ד' לכא' משמע דלדעה זו בכל הג' סעודות בוצעים את שתיהן). בשנת תשכ"ג בערך אמר לי מו"ר (שליט"א) זצוק"ל אעפ"י שנוהג לבצוע שני הלחמים בסעודת שבת מ"מ בסעודה שלישית בוצע רק אחד כי גם במן הי' למשך השבת רק ג' ככרות וממילא בסעודה שלישית לא הי' לחם משנה (א"ה), טעם זה הובא בטור רצ"א בשם הירושלמי) ואע"ג דלענין לחם משנה סוברים דיצריך גם בסעודה זו מ"מ לענין לבצוע שניהם מקיל בדבר. (עי' במ"ב סי' רצ"א ס"ק י"ט)".

ז. מראי מקומות.

1. ערוה"ש (סי' רע"ד סעי' ב') – "ואמרין שם אמר רב אשי חזינא ליה לרב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא אמר לקטו כתיב דמשמע אחיזה אבל בציעה לא כתיב משנה [רש"י ד"ה לקטו] ר' זירא בציע לכולי שירותיה פרוסה גדולה ודי לו בה לאותה סעודה ונראה כמחבב סעודת שבת להתחזק ולאכול הרבה [שם] והרשב"א גורס אכוליה שירותא כלומר שחתך השני חלות וכ"כ רב האי גאון וז"ל אי מברך אינש בשבת אתרתי ובצע חדא כרב כהנא שפיר דמי ואי בצע לתרווייהו כר"ז שפיר דמי עכ"ל אמנם הטור והש"ע לא הביאו זה כלל והביאו רק דברי רב כהנא דנקיט תרתי ובצע חדא ומצוה לבצוע פרוסה גדולה שתספיק לכל הסעודה כפירש"י ע"ש וכך הם דברי הרמב"ם בפ"ז [הל' ג'] מברכות ובפ"ל [הל' ט'] משבת ע"ש ופירש"י ג"כ כפירש"י ונראה משום דלא ניהא להו לעשות מחלוקת בין רב כהנא לר"ז ועוד דהא רב כהנא מדייק מקרא דרק לקטו שנים ולא חתיכה שנים כמ"ש ועוד דבכלבו הביא מכילתא בלשון זה בערב שבת ירד להם המן בשני עומרים ומעומר עשו שני לחמים אחד מהן ע"ש בבוקר והשני בליל שבת והשלישי בבוקר והרביעי בסעודה שלישית עכ"ל [הובא בא"ר סק"א] ואמת שבמכילתא שלפנינו לא מצאתי זה מ"מ לפנייהם היה כתוב כן וא"כ ראייה ברורה כרב כהנא וכן נהגו רוב העולם [וכ"כ הגר"ז]".
2. הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא ח"נ עמ' צ"ט) – "שאלה: כ' המ"ב (סי' רע"ד סק"ד) דהמהרש"ל והשל"ה נהגו לחתוך ב' הכיכרות של הלחם משנה כפי' הרשב"א, וכן נהג הגר"א. ויש להסתפק האם לדעתם צריך להתחיל לבצוע על התחתונה, כדברי השו"ע שהוא על דרך הקבלה (כנזכר ברמ"א), או שאינו נפק"מ אלא לשיטת השו"ע שבוצע רק ככר א'. תשובה: יתכן גם לדעתם".
- הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא ח"נ עמ' צ"ט) – "שאלה: כ' הב"ח (שם) שיקיים ב' השיטות, שגם יבצע שתיהם, וגם יבצע חתיכה גדולה שתספיק לו לכל הסעודה (לחוש גם לשיטת רש"י וגם לשיטת הרשב"א בפ' הגמ' בצע אכולה שירותא), ויש להסתפק מאיזה כיכר יבצע פרוסה הגדולה, האם מן העליונה או מהתחתונה. תשובה: כרצונו".
- הגר"ח שליט"א (אבני אהרן אות מ"א) – "שאלה: כתב במ"ב סי' רע"ד ראם אין יין אפשר לקדש גם על פת, והאם ב' עוגות עדיף מסתם פת. תשובה: יש מחלוקת וי"א שעדיף יותר ב' עוגות".
- הגר"ח שליט"א (אבני אהרן אות מ"ב) – "שאלה: כתב במ"ב סי' רע"ד דאם מקפיד על ההוצאה יכול לאפות חלה א' גדול וא' קטן והעולם נוהגים כהשו"ע, והאם עדיף עוגה או חלה קטנה, וכגון שיש לו כבר עוגה. תשובה: חלה קטנה עדיף".

יג. לבצוע כל הככרות: הטעם.

- א. **חקירה:** מה הטעם לבצוע כל הככרות, האם הוא מדין כבוד שבת או מדין לחם משנה - לכאורה יש **כמה נ"מ**.
1. **זמן חתיכות כל** הככרות: אם הוא מדין לחם משנה, לכאורה יש ענין לחתוך השני חלות מיד. אבל אם הוא מדין כבוד שבת, לכאורה שלא הפסיק בחיתוך השניה עד שהוא אוכל מככר ראשונה. [יחלק את פרוסת המוציא למסובים, לפני בציעת השניה].
2. אם יש ענין שגם המסובים שיוצאים מהבוצע **יטעמו** מהחלה השניה: אם הוא מדין לחם משנה, יש לדון שיש ענין. אבל אם הוא מדין כבוד שבת, פשוט שאין ענין.
3. אם צריך צריך לטבול גם את חלה השניה **במלח**: אם הוא מדין לחם משנה, יש לדון. אבל אם הוא מדין כבוד שבת, פשוט שלא צורך לטבול גם את חלה השניה במלח.
4. לשיטת הרשב"א וסייעתו, **אם יוצא** לחם משנה ע"י בוצע אחד: אם הוא מדין לחם משנה, יש לדון. אבל אם הוא מדין כבוד שבת, פשוט שהוא יוצא מצות לחם משנה.
5. אם אין **דעתו לאוכלם** בתוך הסעודה: אם הוא מדין לחם משנה, לכאורה עדיין צריך לבצוע כל הככרות. אבל אם הוא מדין כבוד שבת, בפשטות אין ענין לחתוך כל הככרות.

ב. ראיות.

1. שהוא מדין כבוד שבת.
- (א) לכאורה כיון שיש ענין להחמיר בבקר, משום כבוד יום קודם [כדאי' בב"ח, ומג"א].
- (ב) לכאורה מהמשך הסוגיא, שלא מיחזי כרעבתנותא.
- (ג) וראיה מהברייתא של ב' עומר שהיה ד' לחמנים.
- (ד) כיון שיש לחתוך "כל" הככרות, ולא דוקא שתי ככרות.
- (ה) מפורש בחוט שני ובשבילי הלכה, עי' לשונם לקמן. [וכן נראה מכמה מקורות לקמן].
2. שהוא מדין לחם משנה.
- (א) עי' מ"ב (ס"ק ד'), לשונם מובא לקמן. [וכן מעורר השלמי ניסן, ובשבילי הלכה עמ' תקכ"א].
3. מראי מקומות – בשבילי הלכה (שבת ח"א שביל י"א אות ב').
- (א) שלמי ניסן (ברכות ס"ו אות א') – "נראה דהגר"א פירש דודאי ר' אבא סבר דצריך לבצוע על שתי ככרות דזהו דינא דלחם משנה, וע"ז פליג רב אשי..."

ג. זמן חתיכת הככרות.

1. זה אחר זה. [ונראה שהוא מדין כבוד שבת].

(א) קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קי"ג אות נ"ה, דפו"ח עמ' רט"ו אות ל"ג) – "אצל מו"ר (שליט"א) זצוק"ל החלות מונחות אחת ע"י השני ולא אחת על השני ורושם בסכין על הימנית ואותה בוצע תחלה אף שהוא איטר ואחר שאכל ממנה בוצע מיד את השני".

קהלות יעקב (ארחות רבנו ח"א עמ' קי"ג אות נ"ז) – "בסעודת הלילה והיום בוצע מו"ר (שליט"א) זצוק"ל את שתי החלות, אומר ברשות ומברך ובוצע אחת סמוך לברכה וחותר ממנה פרוסה גדולה טובל במלח וטועם ואח"כ מחלק מהפרוסה שחתך פרוסות קטנות למסובים (ולפי עדותם היו לפעמים אף פחות מכזית והשלימו בעצמם) ואח"כ בוצע את השני, ואמר לי מו"ר הטעם שחושש שחיתוך השני יהי הפסק וכמבואר בתוס' שחיתוך הפסק ולכן חותכה לאחר שאכל מהראשונה, בשנים הקודמות הסתפק רק בזה שבצע את השני ולא אכל ממנה, אמנם בשנים האחרונות אמר שת"ח אחד אמר לו שצריך גם לאכול ממנה כזית ואף שדעתו לא כן וזה חומרא ולא צריך מ"מ מהדר ואוכל כזית מהראשונה וכן כזית מהחלה השני אבל בעצמו לא חתך מהשני כזית רק בצעה, ומישהו מהמסובים חתך ממנה כזית ונתנו למו"ר כנראה משום שדעתו שדי בחתיכה ורק כדי לצאת דעת המעורר, אחר חותך את הכזית. (ע"ש מ"ב ס"ק ד')."

(ב) הגר"ח שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות כ"ט) – "לשיטת השל"ה והגר"א שיש לבצוע את שתי החלות בשבת, האם יחתוך בבת אחת מלמעלה למטה שתי החלות, או שיבצע שתיהן בזה אחר זה, דהיינו שיחתוך הראשונה (בלילה, התחתונה) ויאכל קצת ורק לאחר מ"כ השניה. וכן מוכח בשל"ה שהוא שואל דלשיטתו שבוצע שתיהן, איך נחלקו אם לבצוע העליונה או התחתונה, ומתרץ דמ"מ נ"מ איזה מהן יקדים, ומוכח שאינו בב"א (ואולי יבצע בזה אחר זה, אבל יתחיל לאכול אחר שבצע השניה). תשובה: **בזה אחר זה**".

הגר"ח שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות ל') – "ומתי יחלק את פרוסת המוציא למסובים, לפני בציעת השניה או אח"כ. תשובה: לפני".

הגר"ח שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת נ' עמ' צ"ט) – "שאלה: האם לשיטות שבוצע ב' הככרות, האם צריך לבצוע אותם כאחד ממש (דהיינו בחיתוך א' ע"י הסכין), או שיכול לבצוע אף בזה אחר זה, אף בהפסק זמן. תשובה: יכול".

ד. האם יש ענין שגם המסובים שיוצאים מהבוצע יטעמו מהחלה השניה.

1. מיקל: שאין ענין שהמסובים שיוצאים מהבוצע יטעמו מהחלה השניה.

(א) הגר"ח שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות ל"א) – "האם לפי הסוברים שיש לבצוע את שתי החלות בשבת צריך לטבול גם את חלה השניה במלח, והאם יש ענין שגם המסובים שיוצאים מהבוצע יטעמו מהחלה השניה. תשובה: לא".

ה. האם צריך צריך לטבול גם את חלה השניה במלח.

1. מיקל: שלא צורך לטבול גם את חלה השניה במלח.

(א) הגר"ח שליט"א (שאלת רב ח"ב פרק כ"ד אות ל"א) – "האם לפי הסוברים שיש לבצוע את שתי החלות בשבת צריך לטבול גם את חלה השניה במלח, והאם יש ענין שגם המסובים שיוצאים מהבוצע יטעמו מהחלה השניה. תשובה: לא".

ו. אם אין דעתו לאוכלם בתוך הסעודה.

1. אין ענין לחתוך כל הככרות. [כיון שהוא מדין כבוד שבת].

(א) חוט שני (שבת ח"ד עמ' ק"ד ד"ה ודע) – "ודע דבציעה על ב' ככרות אינו דין בלחם משנה, אלא **הוא דין בכבוד שבת**, דעיין בלשון הרשב"א שכתב 'כל לחם המונח לפניו ומשמע שיבצע את כל הלחמים שלפניו, וזה ודאי לא שייך בלחם משנה, וממילא כל הדין לבצוע על כולם, **היינו דוקא שדעתו לאוכלם בסעודה**, ואז הוי בציעה חשובה שבוצע על כולם, אבל אם אין מי שיאכל כ"כ הרבה חלות, אין ענין לקלקל דוקא את הככרות".

(ב) בשבילי הלכה (שבת ח"א שביל י"א אות ב') – "היוצא לנו מכל המבואר דמה שהכריעו הפוסקים לנהוג כשיטת הרשב"א לבצוע על ב' הככרות, אין כוונתם מצד חיובא דלחם משנה עצמה, אלא משום הוראת חיוב סעודת שבת, שמה"ט נכון להעדיף מנהגו של רבי אבא במצות לח"מ, אמנם מאחר דשורש החיוב הוא משום הוראת חיבת שבת, **פשוט הוא** דזהו רק באופן שבדעתו

לאכול הני ככרות המונחין לפניו, דבזה ניתן הדין שיש לבצוע מיד בתחלת הסעודה כדי להראות כבוד שבת, אמנם אם אין בדעתו לאכול שאר הככרות כלל, פשיטא מלתא שאין מקום להצריך בציעת ב' הככרות, דהרי עצם מצות לח"מ שפיר מתקיים במה שנקיט תרתי ובוצע חדא, ואי משום הוראת חיבת שבת אפשר לעשות כפירש"י לבצוע פרוסה גדולה, אבל זה ברור שאין מקום להצריך בציעת ב' הככרות באופן שאין דעתו לאכול באותה סעודה כלל".

ג) וכן **מפורש** ריטב"א (ברכות דף לט: ד"ה ר'), לשונו מובא לעיל. וכן עי' **הרשב"א**, לשונו מובא לעיל.

2. מראי מקומות – **שלמי ניסן** (ברכות סי' נ"ו ד"ה אלא).

א) **מ"ב** (ס"ק ד') – "ורש"ל ושל"ה נהגו לחתוך שניהם כפירוש הרשב"א וכן הסכים הגר"א ואם מקפיד על ההוצאה עושה ג' חלות גדולות וג' קטנות ובכל סעודה בוצע אחת גדולה ואחת קטנה".

ז. מראי מקומות – **לקראת שבת** (פרק י"ח סעי' כ"ב).

1. **הגר"ח** ק' שליט"א (אליבא דהלכתא חוברת נ' עמ' צ"ט) – "שאלה: לשיטות אלו שבוצעין ב' הככרות, האם צריך לאכול ב' כזיתים מכל ככר וככר, או שמספיק כזית רק מהככר הראשון. תשובה: רק משהו מהשני".

יד **שיטעום הבוצע** - סעיף ג'.

א. **לתת לכל אחד חלקו קודם שהוא אוכל**.

1. עי' סי' קס"ז סעי' ט"ו, לשיטות ומראי מקומות.

ב. **אשתו**.

1. מראי מקומות – **לקראת שבת** (פרק י"ח הע' נ"ח).

א) **ברכת הבית** (שער ז' סעי' כ', הע' כ"ב) – "אך בשבת מותר לחתוך פרוסה לאשתו קודם שיאכל. [בשבת איכא טעם עפ"י האריז"ל שיחתוך גם לאשתו פרוסת המוציא קודם שיאכל לכן אין לחוש להפסק דחיתוך כיון דהוי מענין הסעודה ובדיעבד בכ"ע לא הוי הפסק כיון דהוי מענין הסעודה]".

ב) **פסקי תשובות** (סי' קס"ז הע' נ"ה) – "אמנם לאשתו יוכל לחתוך הפרוסה ולתת לה לפני טעימתו, כ"כ בברכת הבית שער ז' סעי' כ' כי עפ"י האריז"ל יש טעם וענין בזה (בליל שב"ק)".

ג. **מברכים לעצמם**.

1. מראי מקומות – **כבוד ועונג שבת** (ארטסקרול, פרק י"ד הע' כ"ו), **שלמי ניסן** (ברכות סי' נ"ו אות ב').

2. **הגרש"א** זצ"ל (שולחן שלמה ס"ק ב' ו', עי' ס"ק ב' ח', וס"ק ד') – "ובמ"ב ס"ק ב' כתב דנכון לנהוג שזה שבוצע יכוין לפטור בברכת המוציא כל המסובים, וגם יאמר להמסובין שיכוונו לצאת בברכתו כדי שכולם יצאו בלחם משנה, ע"כ. ולפי"ז המנהג שהאשה והילדים מברכים לעצמם לא טוב, שהרי הם אינם מברכים על לחם משנה, אף שהאשה אברהם כתב דמ"מ לענין לחם משנה כבר כיבד את השבת ולענין זה הוא שלוחם, דא"כ גם כאן סוף סוף הבציעה היא לכבוד שבת, ועל כרחך דבעינן נמי שתהיה הברכה על לחם משנה. ולדעת האשל אברהם הסתפקתי באחד ששכח ובאמצע האכילה נזכר שלא בירך על לחם משנה, דאפשר שיקח ב' לחמים ויבצע אותם לכבוד היום, גם יכול לומר איזה פסוקים כדי שיהיה ניכר שהוא לכבוד היום, שהרי גם בקידוש הבוקר יש נוהגים שהאשה והילדים מברכים לעצמם ונמצא שיצאו רק במה שחילק כבוד לשבת על ידי הכוס".

הגרש"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על ס"ק ב' ו'). – "ובתשובה לשואל אם נכון המנהג הנפוץ אצל יוצאי אשכנז לברך המוציא כ"א לעצמו לאחר שבירך הבוצע על לחם משנה, כתב מרן זללה"ה: המנהג להוציא את השומעים יותר טוב, אך מסופקני אם רצוי לשנות ממנהג האבות, כי יש על מי לסמוך שגם יוצאים בכך מצות לחם משנה, וכידוע שגם יש נוהגים ששומעי הקידוש מברכים לעצמם בפ"ג על היין שהם טועמים שזה באמת מנהג קשה".

ד. מראי מקומות.

1. **הגר"א** **נבנצל** שליט"א (יצחק יקרא סי' רע"ד על סעי' ג') – "עדיף שיטעם הבוצע קדם שיחלק למסבים (משנ"ב סי' קס"ז ס"ק ע"ט), **אלא אם כן מכבד אביו או רבו וכיו"ב**".

2. **הגר"י** **ברקוביץ** שליט"א (מכתב במייל) -

The members of my family all like different types of challah. We usually have four different types. Can I use all four for lechem mishna at the same time, and then give each one what they like?

R' Y. Berkovits wrote: Everyone is supposed to get a piece of the betziah. If he wants, he's allowed to do a maaseh betziah on all of them. Another option would be to give two challahs to someone else on the table, and still be motzei everyone with the beracha.

טו **פת** - סעיף ד'.

א. **השיעור: כביצה או כזית**.

1. עי' סי' קצ"א סעי' א', לשיטאות ומראי מקומות.

ב. האם צריך כזית מהלחם משנה.

1. מיקל: אין צריך לאכול כזית מן הלחם משנה דוקא, שיכול לאכול מעט מן פרוסת הבציעה ולהשלים לכזית בשאר לחם.
 (א) הגרשז"א זצ"ל (ששכ"ה פרק נ"ה הע' ט"ו, שולחן שלמה ס"ק ה') – "וכשיש לחם משנה רק לפני הבצוע, לכתחילה טוב שיהיה בו לכה"פ שיעור כדי שיטעם כל אחד מן המסובים מהלחם משנה. ואפשר דסגי גם בפחות מכזית מהלחם משנה, ומ"ש הרמ"א סי' קס"ז סעיף א' דבשבת או שאוכל עם הרבה בני אדם וצריך ליתן מן הפרוסה כזית לכל אחד, מותר לבצוע כפי מה שצריך לו, ומשמע מדבריו שצריך לבצוע בשבת כזית לכל אחד ואחד, י"ל דהוא משום דבלאו הכי נכון לאכול מיד כזית ולא להפסיק בדיבור – כמ"ש מ"ב שם סוס"ק ל"ה – אבל מצוי מאוד שאין מקפידים על כך, וא"כ אפשר שגם לכתחילה יכול שפיר לצאת מהבצוע אף בפחות מכזית, ובפרט בסעודות של שבת ויו"ט של פסח שא"כ כלל שהבצוע יתן מן הלחם משנה כזית לכל אחד מן המסובין, והמהדר יאכל עוד כזית ממצה אחרת".
 הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה הע' על ס"ק ה') – "ולשוואל אם כוונתו על ליל הסדר במי שיוצא מעורך הסדר ואין לו ג' מצות לפניו, כתב מרן זללה"ה להשיב: כוונתי – בסעודות שבת ויו"ט של פסח שהמהדר יאכל עוד כזית ממצה אחת, ולא בליל הסדר".
 (ב) קובץ הלכות (שבת ח"א פרק י"ד סעי' כ"ד, הע' ל"ז) – "אע"ג שצריך לאכול עכ"פ כזית פת כדי לצאת מצות סעודה בשבת, מ"מ אין צריך לאכול כזית מן הלחם משנה דוקא, שיכול לאכול מעט מן פרוסת הבציעה ולהשלים לכזית בשאר לחם. [דה"ה לענין לחם משנה א"צ לאכול כזית מהכרות של לחם משנה דוקא, דעיקר מצות לחם משנה מתקיימת במה שאכל מעט מהלחם משנה, שבוה נחשב כאילו בצע בעצמו על לחם משנה, ויכול להשלים לשיעור סעודה מלחם אחר, והא דמצינו ריש סי' תעה שצריך לאכול ב' כזיתים בליל פסח א' משום מצה וא' משום המוציא, לאו היינו משום דצריך כזית מן המצות של לחם משנה דוקא, אלא הטעם הוא משום דב' הברכות, על אכילת מצה והמוציא, מחייבים ב' אכילות, אחד מצד ברכת על אכילת מצה ואחד מצד ברכת המוציא שהוא משום לחם משנה, שלכן צריך ב' כזיתים לב' חיובי האכילה, אבל גם התם א"צ לאכול כל כזית וכזית מן המצות שבצע מהם, אלא יכול לאכול מעט מן אותם מצות כדי לצאת דין לחם משנה, ולהשלים עד ב' כזיתים במצות אחרות, וכן עמא דבר]."

2. מראי מקומות.

(א) הגר"ח ק"ש שליט"א (עלי ש"ח עמ' קכ"ח אות כ"ג) – "שאלה: האם חייב ליתן כזית מהמוציא לכל אחד בשבת או יו"ט. תשובה: אם אפשר."

הגר"ח ק"ש שליט"א (דרך אכילה ריש עמ' נ"ה) – "שאלה: האם כ"א ואחד מהמסובים היוצאים יד"ח לחם משנה מהבצוע צריך שיהיה להם כזית מהלחם משנה. תשובה: א"צ."

(ב) תשובות והנהגות (ח"ב סוף סי' קע"א) – "ונראה לעורר שמפורש במחבר רע"ד (סעיף ב') שצריך לזוהר לכתחילה בשבת לתת לכל אחד פרוסה גדולה שיספיק לכל הסעודה שנמצא שאוכלים כל הסעודה פת דמצוה, רק בש"ע במחבר ר"ס קס"ז ובמ"ב שם (י"ד) מבואר אפילו בחול שצריך לתת להם ממה שבצע, הכוונה שחולק לשתים ומהחלק שהוא אוכל דוקא מהבציעה נותן לחם /להם/ שבוה דוקא אכלו מבציעתו ע"ש היטב, והוא הדין בשבת שמצות לחם משנה לאכול מבציעתו דוקא וכמבואר נמי בש"ע הגרש"ז (רע"ד) צריך לתת לכל המסובין מהחלק שהוא בצע ואוכל ממנו דוקא, ונראה דאף שהשומעין יוצאין בכל שהוא פת מבציעתו, מ"מ מצוה לתת להם כשיש לו כביצה שיעור שביעה (ובחלה זה מעט שיש תפיחה הרבה וכביצה היינו במצה) ושפיר נהגו בחלות גדולות לצאת המצוה כהלכתה ועיין היטב בדברינו".

(ג) פסקי תשובות (דפו"ח אות ב') – "ולמסובים היוצאים ידי חובתן מהלחם משנה של הבצוע, אם אין לו די ליתן לכל אחד שיעור כזית מהלחם משנה, די שיתן להם מעט, וישלימו לעצמן אכילת כזית מלחמים אחרים".

ג. לחם מחיטה מלאה (whole wheat challah).

1. אג"מ (מסורת משה ח"ב או"ח אות צ', עמ' נ"ב) – "ורבינו אמר לי, שהרבנית נתנה לו, ללחם משנה, שני מצות, מחיטה מליאה, שהיו מצות קצת שחורות, ומקפיד רבינו שלא לאכלם כל זמן שאפשר להשיג לחם לבן והסביר, שאף אם נגיד שזה בריא, מ"מ הלא לבן יותר מכובד ויותר טעים, ולכבוד שבת יש דוקא לאכול לבן, ושכך נהגו דורי דורות באירופה, לאכול דוקא חלה, לחם לבן, בשבת".

ד. מראי מקומות.

1. הגר"י ברקוביץ שליט"א (מכתב במייל) –

I have been on a wheat-free program due to stomach issues, and have been eating only spelt. [This is the current attempt at finding a solution, although not clear that this is the issue.] Occasionally, I have been eating wheat products when in a bind (such as when I was somewhere for Shabbos and forgot to bring spelt rolls). Regarding Pesach - the only spelt matzos available aren't chabura matzos (not sure the hechshure). There's also on the market Rav Kestenbaum gluten free oat matzos. How important is chaburah matzos? Would shiurim effect this shaila in any way? Is spelt better than oats?

R' Y. Berkovits wrote: I've recommended people in similar situations, where there is no sakana involved, to eat 10 grams of chaburah matzah for each of the three achilos. [Relying on the deyos that hold that a k'zayis equals a shlish k'beitza.] I don't think 30 grams a year will be too harmful for you. Weigh it before Yom Tov. Personally, I am on a diet that excludes bread. **For the Shabbos seudos** I eat a k'zayis (my wife is motsai me with the al netilas yadayim). For Pesach, I'll bl"n eat chabura matzah with normal shiurim for the seder. It throws me off a few days, I suffer but nothing terrible. I will also bl"n try to have

a kezayis a day, for Chol Hamoed seudah - but it's not necessary. [Agav - The normally accepted shiur is 17 grams for Korech (k'zayis as half beitzah), and 34-35 grams for Matzah and Afikomen (k'beitzah).]

טז] שאר ענינים.

א. טוב לנשק ידי אמו בליל שבת.

1. מג"א (הקדמה) – "טוב לנשק ידי אמו בליל שבת (הכוונות)".
2. א"ר (ס"ק ה') – "כתב מג"א [בריש הסימן] בשם כוונות [בריש הספר] טוב לנשק ידי אמו בליל שבת".
3. באר היטב (סי' רס"ב ס"ק ב').
4. ערה"ש (סוף סעי' ג') – "והמקובלים ... וכן הוא בפרע"ח שער השבת פי"ז וכתוב שם לנשק ידי אמו והביאו המג"א ר"ס זה".
5. פסקי תשובות (דפו"ח סי' רע"א אות א', הע' י"ב) – "ועל פי קבלת האר"י ז"ל סוד גדול לנשק ידי אמו בעת רצון זה. [שער הכוונות, הו"ד במג"א ריש סי' רע"ד ובבה"ט סי' רס"ב סק"ב, מקו"ח לחו"י, ובכה"ח שם סק"ה וסקי"ז. והחיד"א (במורה באצבע סי' ד' אות קמ"ב) כותב שיש לנשק ידי אביו ואמו, וכן הוא בפלא יועץ (שם) ובבן איש חי (ש"ב בראשית כ"ט), אמנם הכוונות שבכתבי האריז"ל הוא על ידי אמו, ובס' פתח הדביר (סי' זה) שאם כי מלשון שער הכוונות משמע לנשק שתי הידיים, אין נוהגין כן, אלא יד ימין, וכ"ה במשנת חסידים, ובלשון שער הכוונות משמע שיש לנשק ע"ג האצבעות. וע"ע בזה בס' באתי לגני ח"ד עמ' מ"ה, כה"ח סקי"ז].

ב. לערוך השלחן בלילי שבת בפת שלם כל הלילה.

1. מראי מקומות – ט"ז (יו"ד סי' קע"ח ס"ק ז', "בלבוש כ' שמטעם זה יש לאסור אותו המנהג שנוהגים מקצת לערוך השלחן בלילי שבת בפת שלם כל הלילה שנתפשט מחוק העורכים לגד שלחן ולא נהירא לע"ד דדוקא בלילה שקודם המילה שעושים כן למזל התינוק יש בו שייכות העורכים לגד כי גד הוא לשון מזל מה שאין כן בלילי שבת שמניחים הפת לחם משנה הוא בשביל כבוד השבת שכבודו בלחם משנה ואין בזה משום מזל ואין בזה איסור כלל דהא גם קודם השבת מיד שמוציאין אותן מהתנור מניחים אותן על השלחן משום כבוד השבת"), באר היטב (יו"ד סי' קע"ח ס"ק ה').

ג. שבת (דף קיח:) – "אמר רבי יוסי: יהא חלקי מגומרי הלל בכל יום. איני. והאמר מר: הקורא הלל בכל יום, הרי זה מחרף ומגדף. כי קאמרינן בפסוקי דזמרא".

1. ב' מזמורים – רש"י (דף קיח: ד"ה פסוקי, "פסוקי דזמרא. שני מזמורים של הילולים הללו את ה' מן השמים הללו אל בקדשו"), ר"ן (דף מד. ד"ה פסוקי).
2. כל פסוקי דזמרא – ר"ף (דף מד., "כי קאמרינן בפסוקי דזמרה ומאי ניהו מתהלה לדוד עד כל הנשמה תהלל יה").

ד. בענין ברשות בבציעת הפת: מי הבוצע, וכן למי יחלק תחילה.

1. עי' סי' קס"ז סעי' י"ד, לשיטות ומראי מקומות.